PETRI MARTYRIS VERMILII
Locorum Communium
Theologicorum ex ipsius scriptis sincere decerptorum,

TOMVS PRIMVS
IN QVATVOR CLASSES DISTINCTVS,
QVEM MOX SECVNDVS
SVBSEQVETVR.

Cum INDICE quadrigemino: Auctorum, Titulorum, Locorum Scripturæ, Rerum denique & verborum.

BASILEAE
AD PERNEAM LECYTHVM
M D XXC.

VIRTVTE ET GENERE

VERE NOBILI VIRO, DN. EBERHARDO Vuambolt ab Vmstet, Domino suo obseruando,

IO. IACOBVS GRYNAEVS S. P. D.

QVVM mihi propositū esset, vir Nobilissime, de præclarissimi istius operis, quod verè dixerimus esse sacræ Theologiæ instructissimum promtuarium, incredibili vsu & magnificentia, aliquid breuiter & perspicuè dicere, venit in mentem Diogenis Laertij narratio, de Zenone Cittico; qui cum incidisset in Criticum quendam dicentem, Antisthenis sibi plurima minimè probari, quæsiuit, Num quædam rectè & præclarè ab eodem tradita viderentur? Respondenti, se nescire: Non, inquit, te pudet, si quid ab Antisthene malè dictum fuit, id curiosè quærere, & memoriæ mandatū in numerato habere, vt videlicet sit quod odiosè exagites: si quid verò benè, id negligere & ignorare?

Cum enim hac nostra ætate non desint, qui Petri Martyris & aliorum præstantium virorum, qui Patrum nostraq; memoria φωστῆρες Ecclesiæ in Germania & alibi fuerūt, Theologica monumenta, nec sibi nec suis legenda putent, propterea quòd de vno alteróue doctrinæ capite non datum est vtrisq; τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν, Pontificiorū exemplo libros optimos veluti proscribendos, & flammis absumendos curant, in quibus si cum iudicio, vt decebat pietatem Christianam profitentes, versari mallent, eo æquiores ingeniorum & laborum alienorum æstimatores fierent, quo etiam maiores progressus in cognitione oraculorum dei facerent.

Annon autem ista, vt mollissimè dicā, incōsiderata censura, è diametro pugnat cū præcepto diuino: Spiritū ne exstinguite. Prophetias ne pro nihilo habeatis. Omnia explorate, quod bonū fuerit retinete? Si eā nonnulli auctoritatē sibi in Ecclesia sumūt, vt nostros sexagenarios de ponte præcipitatos, vt corū scripta nō in spongiā incūbere, queadmodū generosissimus ille Imperator de Aiace suo dicebat, sed in ignes mitti velint: næ illi maiorē quā vlli vnquā Augustini, Ambrosij, Hieronymi, Basilij, Nazianzeni, auctoritatē potestatēq; sibi arrogant. Erat autē officij illorū, nō malè à se de nostris hominibus edoctorū Magistratuū, edictis & præiudicijs quibusdā miro & planè Sinonio artificio emendicatis, velut Gorgone quadā abuti, & eminus pugnare, sed cominus veræ virtutis in fide specimina edere, erudita & placida colloquia de rebus controuersis non timidè defugiendo, sed νεανικῶς instituendo: edendo quinetiā luculenta scripta, in quibus maior sit quàm in nostrorū hominū libris, doctrinæ vbertas, veritatis euidētia, gloriç Christi ἔνδειξις, deniq; charitatis amabili paroxysmo, nostros in ordinem redigere, conuincere, obscurare.

Negat recta ratio, calculos præuertere debere cognitionem. Hæc autem seruire debet dijudicationi rectè & secus dictorū. Tria itaq; hæc perpendēda nobis erant. Primùm, quibus de rebus in Domino nobis cōueniat: sic vt fideles σύμμαχοι, aduersus cōmunē hostē Antichristū, ea in quibus Religionis veræ cardo vertitur, propugnemus & tueamur. Secundū, de quibus nondū potuerit conuenire: & per quos hactenus steterit, quo minus inter nos obtineret illud Domini præceptū, à Paulo præscriptum: *Quotquot itaq; perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd si quid aliter sentitis, hoc quoq; vobis Deus reuelabit.*

Postremùm, cum de maxima parte Religionis nostræ capitū, dei beneficio, nobis in Domino cōueniat, anne propter vnū aut alterū κεφάλαιον cōtrouersum, maior pars (& quidem fraternitatem alteri amāter offerens) à minori sit anathemate prosequenda? Porrò, cū Paulus ipse fateatur, quosdam zelo cum ignorantia coniuncto duci, & sæpius

trāſuerſos rapi,vt cōſcientia noſtræ infirmitatis ducti,ingenuè fatemur nos ſæpius quā velimus hallucinari poſſe,quòd,ſentētia Auguſtini,nō errare Angelicū ſit:vt etiā errorē defendere,diabolicū:ſic noſtros illos cēſores,nimis peruerſè(vt eiuſdē viri verbis vtar) ſeipſos amare,qui alios errare volunt,vt ipſorū error lateat,exiſtimamus. Velim ignoſcāt pij oēs voci,quā iuſtus expreſſit dolor. Quid enim verbis opus eſt? Anne enim in hac Eccleſiæ ſeneſcētis παλιγγενεσία,& liberatione è Babylone occidentali,ab vno eodēq; homine ſolo,& eius admiratoribus ſermo dei profect⁹ eſt?an ad eos ſolos deuenit, qui ſuis præiudicijs,tot myriadas hominū nomē Domini noſtri Ieſu Chriſti inuocātiū, apud ſummos Principes odioſè traducere & condēnare audent?Decebat ſanè eos in cēſura veri & falſi,nō opinionē ſuā alienę ſentētiæ ſic opponere,vt ſi quis noſtrū ſcripturæ oracula,Orthodoxū totius eruditæ Antiquitatis cōſenſum & euidētiſſimas rationes opponat,malint ſuæ θέσεως defendēdæ cauſſa,publici rectæ rationis(quæ profectò lumen eſt diuinitùs in mētibus noſtris accenſum, & teſtimoniū de operū Dei proprietatibus & ἐυταξία)nō modò perduelles eſſe,ſed etiā Stentorij Actores in ſuis illis δημηγορίαις,quàm præcipuo ſuo bono nōnihil ſui diſſimiles fieri,& poſterioribus curis priores ineptias καὶ ἁμαρτήματα,emendare.

Peccant etiā grauiſſimè in publica Eccleſiæ cōmoda,dū è manibus iuuentutis excutiant optima ſcripta eorum Chriſti ſeruorum, qui nō vixerunt in medijs delicijs, æſtate quidē frigiduli,hyeme autē caliduli:ſed alieni à faſtu,auaritia,aulico luxu,& inſtructi egregijs Spiritus ſancti donis,inter media pericula,in prima acie aduerſus Antichriſtum ſteterūt,primāq; nobis perfregerūt glaciē.Longè ſanè alia gratia bonis illis ſenibus referenda nobis erat, quàm ſit ea quā quidā illis nunc repēdunt.Non iam inſtituā ſcriptorū odioſam collationē,quæ mirificè noſtris cōmendandis ſeruire poterat,ne quis voci feretur me Spiritus ſancti dona in huius noſtræ ætatis hominibus non agnoſcere, aut ipſorum ſcripta è noſtris & hominum noſtrorum manibus excutere: cum & ipſi libenter ea legamus, & noſtris legēda cōmendemus. Illud ſolū teſtabor, quod ſæpenumero animū ſubire ſolet. Cum Filius Dei diceret,Alij laborauerūt ſementē faciēdo,vos aūt in eorū labores ingreſſi,metentes fructū iam cogitis:haud dubiè ſignificare voluit, magnā ſanctis Prophetis gratiā deberi ab Apoſtolis,qui in illorū labores erāt ingreſſi. Vtinā verò eandē ipſi quoq; maiorib. noſtris gratitudinē nos quoq; debere,perſuaſum habētes,memoria virtutū,doctrinæ & meritorum,ita vt par eſt, delectemur:nec verbis quidē nos eorū diſcipulos eſſe gloriemur,factis autē (exēplo quorundā qui iam lucem tenebras,& tenebras lucem: amarū dulce,& dulce amarū eſſe fingunt) hoſtes eorundē nos eſſe,oſtendamus.Nihil iam dicā de libellis,quos obtrudunt nonnulli, qui vt ſoli videantur,publici ἐργοδιῶκται doctrinæ Theologicæ,ſua ſcripta legi, & in precio haberi volunt,Martyris & aliorū egregia volumina,etiā in fines ſuorū Magiſtratuū importanda fortiter negant, ne forſan alius quiſquam ipſis doctior fuiſſe videatur.

Quòd ſi qui obijciūt,eſſe quædā hiſce noſtrorū hominū libris inſperſa,quæ Harmoſtis illis nō probētur, & quibus imperita iuuentus facilè in errorē humanæ rationi, vt aiunt,blandientē,abduci poſſit:ij cogitent velim,peſſimæ cauſſæ argumentū eſſe,ſi quis nec ſibi nec ſuis,alterius partis argumēta,proponi velit aut patiatur.Diſcant egregij iſti Hierophantæ,vel à Iuriſconſultis & Iudicibus illud vetus:Δεῖ ἀμφοῖν ἀκροᾶσθ.Itē τὸ,Audiatur altera pars. Videntur ſanè hoc maiorē in modum vereri,ne ingenioſa iuuentus, cauſſa cognita,verba ſibi poſthac dari,& naſo ſe duci,nō patiatur.Illud aūt κρησφύγετον deploratæ cauſſæ,annon pudendū eſt,cū vociferant Theologicarum controuerſiarum dijudicationē,eā dico quæ ſecundū fidei analogiam in verbo Domini præſcriptā inſtituitur,nihil ad Iuriſconſultos,nihil ad Medicos,nihil deniq; ad Philoſophos noſtros verè religioſos viros pertinere? Quaſi verò hos implicita fide Chriſtianiſmū profiteri, & à nutu ac renutu Hierophantarū quorundā pendere oporteat? Si eos cognoſcere & dijudicare nolunt illas, quæ inter ξυμπαραστάτας eiuſdē reformatæ Eccleſiæ exortæ ſunt, controuerſias: cur multò maiores controuerſias, de quibus cum Romani Pontificis ἑτεροδιδασκαλίας defenſoribus omni ſtudio & contētione, propter gloriā dei & verita-

tis

tis testimoniū,pugnādū nobis est, cognitas & perspectas habere volūt?Bone Deus quā procul absunt censores isti à spiritu Mosis,qui dicebat: *Vtinā vniuersus populus Iehouæ prophetæ eßent,& daret Iehouah spiritū suū super eos.* Sed bene habet,quòd deo visum est, eā spiritus sui dona quibusdā ex laicorū(si Deo placet) istorū numero, largiri, vt etiā qui sibi videntur summi controuersiarū ecclesiasticarū διαιτηταὶ & iudices, Spiritui sancto per illos loquēti resistere nō possint,eoq; nomine à cōgressibus illorū & colloquijs,mirū in modū abhorrētes, sibi & suæ τῇ δοξομανίᾳ caueant, dissimiles sanè ijs Theologis, qui dei χαρίσματα etiam in aliarū professionū hominibus agnoscunt & magni faciunt.

Brutū autē iniqui anathematis fulmē,quo Aristarchi isti Martyrē & ὁμοψήφους prosequūtur,quis dubitet eo loco nobis habendū,quo Agesilaus rex Lacedæmoniorū ἀποθέωσιν suā,quā cū Thasij,de quibus præclarè erat meritus eidē annūciandā curarēt,quæsiuit,εἰ πατρὶς αὐτῶν ἀποθεοῦν ἀνθρώπους δύναται. Annuētibus illis,Agite,inquit, deos vos ipsos prius efficite:quod si præstiteritis,tū demū credā me quoq; à vobis deū fieri posse. Dent operā viri illi,qui tā multa in Martyre desiderāt,& qui ἀνάθημα denunciāt fidelib⁹ Christi testibus,vt prius quàm auctoritate illa sua vtātur,eā se à deo accepisse,sese alienos ab omni errore & anathemate esse,& nostros erroris alicuius,cū fundamentis doctrinæ fidei è diametro pugnātis cōuictos esse,pbent. Nisi id faciāt,idē de illis,quod de tyrānis Plutarchus alicubi affirmauit,dici poterit,videlicet,vt prius emicat fulgur quā audiatur tonitru:& in vulnere prius sanguis cōspicitur,quā dissectæ & hiātes partes:sic apud tyrannos prius delatus condēnatur,quā audiatur:prius perit, quàm cōuincitur.

Enimuerò,sedulas potius apes, quā noxias araneas,eos imitari, precium operæ erat. Noti enim sunt versus:

Floriferis vt apes in saltibus omnia libant:
Omnia nos itidem depascier aurea dicta; Aurea,perpetua semper dignißima vita.

Sed si omnino quibusdā propositū est, araneārū,succū flosculorū salubriū in venenū cōuertentiū,exēplo,dextera manu oblata,vel planè aspernari,vel sinistra prehēsa perperā interpretari,viderint ne idē illis dici possit,quod Hieron ille Syracusanorū princeps, Xenophani Colophonio cōquerenti, quòd ægrè duos seruulos alere posset,dixisse fertur:Ἀλλ᾽ ὅμηρος ὃν σὺ διασύρεις,πλείονας ἢ μυρίους τρέφει τεθνηκώς,Atqui Homerus,cui tu detrahis,plus quā decē millia hominū alit vel mortuus?Quā multos hac nostra ætate alit Philippus Melāchthon, etiā posteaquā è terrena in cœlestē migrauit Academiā? An nō hic quoq; nonnullis dicere posset, id quod Marcellino Pōpeius Magnus olim dicebat: Οὐκ αἰσχύνῃ ἐμοὶ λοιδορούμενος,δι᾽ ὃν ἐξ ἀφώνου λόγιος,ἐκ δὲ πεινατικοῦ ἐμετικὸς,γέγονας Sed his qb.μελάνας,καὶ δολίχας φροντίδας toto pectore pcor,iā omissis,ad Martyris nostri luculētū hoc opus accedā,& quid de eo statuēdū sit,veritatē pietatēq; pmittētibus paucis edisserā.

Nihil dubiū est,eos Ecclesiæ Doctores,nobis & amādos & magni faciendos,qui tota ministerij sui periodo,tenaces fuerunt fidelis illius sermonis,qui ad doctrinam facit,ac potuerūt, nō modò dociles exhortari per doctrinā sanā,sed etiā cōtradicētes ματαιολόγους καὶ φρεναπάτας cōuincere. Sunt.n. hæc præcipua docentiū in Ecclesia προσκείμενα & adiuncta,sinceræ doctrinę tenacissimū esse,aptū esse ad docēdos alios,& refractarios,ac cōtumaces veritatis hostes ἐλέγχειν,seu cōuincere posse.Ideo enim κατὰ μεταφορὰν,οἰκοδομοῦντες Aedificātes,in diuinis scripturis dicuntur, quia super Prophetarū & Apostolorū fundamentum fideles homines,tanquā viuos lapides,superstruere:& Satanæ fabricā eosdem demoliri ac destruere,oportet:quo nomine eorū functio nō, (vt Basilius Magnus ait)πορισμὸς & negociatio est,seculi huius lucris (vt Hieronymi verbis vtar)quærēdis,destinata:sed λειτουργία & publici boni administratio. Paulus etiā gentiū doctor, etsi Rom.2.perstringit Iudaicos ψευδοδιδασκάλους,ostendens illos non esse qui videri volebant:non tamen negat,veros doctores esse φῶς τῶν ἐν σκότει,id est, lucē eorū qui sunt in tenebris,eruditores insipientium,magistros infantiū,eo quòd habent μόρφωσιν, informationem cognitionis ac veritatis in lege:quam idē Apostolus vocat,aliàs quidē,τύπον τῆς διδασκαλίας, formā doctrinæ, cui ex corde nobis sit obediendū:aliàs verò ὑποτύπωσιν ὑγιαινόντων λόγων.hoc est,exemplar sanorum sermonum, quos audire oportet cum fide & charitate,quæ est in Christo Iesu.

Petrum verò Martyrem nostrum, summũ sanè & acutissimũ Theologũ, inde vsq; ab eo tẽpore, quo è tenebris ad lucẽ suã admirabilẽ Christus Iesus cũ vocauit, tenacissimũ fuisse sanæ doctrinæ ac præclarũ depositũ seruasse per Spiritũ sanctum, qui habitauit in illo, vsq; ad extremũ spiritũ, vel illud magnũ argumẽtum est, quòd Christi Iesu & Euangelij caussa non dubitauit dulcissimã patriã, honores (ad quos illi ꝑpter excellentẽ doctrinã & magni nominis amicos Card. Contarenum & alios, aditus præ cæteris patebat) facultates opũ Ecclesiasticarũ, cũ exilio & eius multiplicibus incõmodis, permutare. Qui inter Cardinales & Episcopos Põtificios, in Italiæ florẽtissimis vrbibus eminere poterat, maluit, scholastica & humili cõditione contentus, in Germania & Anglia, deo grata & Ecclesiæ salutaria dicẽdo & scribẽdo, pijs Magistratibus gratificari, & iuuentut i fideli institutione seruire? Quis ex hisce, quæ saltẽ attingere libuit, nõ colligat, virũ illũ, Christũ, mundo huic: & præclarũ illud cœlestis doctrinæ depositum, omnibus terrenis opibus, anteposuisse?

Quàm verò fidelis & felix diuinarum scripturarum interpres, D. Petrus Martyr fuerit, si qui ignorant, magno suo incommodo ignorant: si qui autem præiudicio & odio fascinati, in dubium vocant, ijs per nos quidem licebit, suas sibi delicias seruare: sed enim ijdem meminerint sibi quoque dictum illud vetus:

Μωμήσεταί τις μᾶλλον, ἢ μιμήσεται. *Carpet citius aliquis, quàm imitabitur.*

Si enim, etiã Martino Bucero teste, quisquam alius nostro seculo donum ἐπιλύσεως, seu interpretationis librorum Propheticorum & Apostolicorum, à Spiritu Christi accepit, absit dicto inuidia, Petrus Martyr illud accepit, eoq; summa tum fide tum sedulitate ad institutionem piorum vsus est. Enimuerò, quòd linguarum Hebraicæ, Græcæ & Latinæ peritissimus esset, ex ipsis fontibus oraculorum Spiritus sancti, explanationes suas petebat D. Martyr: & ad fidei analogiã, cui prophetia omnis ad amussim respõdeat oportet, exigebat. Oratio, qua vsus est, nihil habuit obscuritatis: quòd propria esset, & perspicua. Quã dextrè idẽ Logicis instrumentis opportunè adhibitis, res inuolutas definitionib. distinctionib. syllogismis & alijs organis adhibitis, velut euolutas, in lucẽ ꝓduxit? Antiquitatis aũt eruditæ & orthodoxę, cuius erat sciẽtissimus, testimonia, ea fide & dexteritate in mediũ producere solet, vt incertũ propè sit, memoriæne illius fidẽ & felicitatẽ, an potius iudicij acrimoniã & synceritatẽ mireris. Hominis diligentis est, eiusdẽ dicti Prophetici aut Apostolici, expositiones vel dissentiẽtes vel cõsentientes σποράδην è Patrum cõmentarijs petere & colligere: singulari autẽ iudicio præditi est, quæ sententia, cui & quibus de causis anteponenda sit, euidenter demõstrare. Vtrumq; horũ, cum nõ minus, quã Bucerus, homo vbertate doctrinæ & iudicij accuratione præstãtissimus, D. Martyr noster, feliciter præstiterit, est certè causa magna, cur Exegeticos illius libros magni faciamus, & assiduè legamus.

Vt autẽ, experiẽtia teste, paucis datur: simul & memoria & iudicio plurimum valere: ita videas paucissimos, qui tã in docẽda veritate doctrinæ cœlestis, quàm in cõfutanda τῇ ἑτεροδιδασκαλίᾳ Pontificiorũ & aliorũ, æquè sint felices. Martyrẽ autẽ nostrũ, etiã exercitatissimis aduersæ partis Theologis, in disputãdo nõ minus quã in docẽdo admirationi fuisse, disputationes Oxoniæ in Anglia habitæ, Colloquiũ Possiacenũ in Gallia, & multa ac præclara scripta ἐλεγκτικὰ nõ obscurè testãtur. Scholasticã enim Theologiã sic tenebat, vt eius magistri & sectatores, memoriã, acumẽ, exercitationẽ illius viri nunquã satis admirari possent. Non enim ille solebat argumẽta eludere, ἀποπλανήσει, aut alio sophistico fuco: sed eorũ fontibus mõstratis, additis etiã quæ speciosa efficere possent, solidè demũ ἐλέγχειν, falsitate, velut Caco quodã, è latebris suis in lucẽ producta. Equidẽ polliceri nõ dubito, ijs qui in Librorũ D. Martyris lectione sedulò versantur, & quo pacto aduersarijs sanæ doctrinæ respõdere solitus sit, obseruãt, nõ fore difficilè, respondere ad argumẽta sophistica, quibus Iesuitæ, Romani Pontificis Triarij, malam caussam, benè agendo, fulcire conantur. Quantopere autem id Ecclesiæ & veritatis intersit, ij optimè vident, qui bonam nostram caussam benè agendã, & non conuiciorum sordibus, sed demonstrationum è premtuario Spiritus sancti petitarum, arietibus & machinis invictis Antichristianismum demoliendum esse, statuunt.

Etsi

Etsi autem opus locorum Theologicorum, exemplo multorum præstantium Theologorum, non conscripsit D. Martyr: tamen Exegeticis suis libris, opportunis locis, Methodicas & luculentas Theologicorũ locorũ Tractationes καὶ διεξόδους inseruit, vt non tam labore & diligentia in illis colligendis, quàm iudicio & dexteritate in iisdem digerendis & disponẽdis, τῷ ἀναλεξαμένῳ, viro, vt apparet, erudito & acri iudicio opus esset. Valde autem probo vniuersalem totius Συντάγματος Methodum & dispositionẽ, quæ egregiè sanè respondet Institutionis Christianæ Religionis Ioannis Caluini Oeconomiæ. Initium enim facit ab iis capitibus fidei nostræ, quæ de Deo creatore, & eius vna essentia, de sacrosancta Trinitate, de Prouidẽtia de Creatione agũt, & ab eis digreditur ad doctrinam fidei de deo Redemptore, quæ Patribus sub pædagogia Legis, nobis autẽ in Euangelio patefacta est. Tertia pars operis agit, de gratiæ Christi participatione, & eius fructibus: postrema, de nostræ instaurationis adminiculis externis, de Sacramẽtis, verbi dei sigillis, deq́, gradibus εὐταξίας diuinitus in genere humano institutæ. Ac mihi quidem nulla alia Symboli Apostolici dispositio esse videtur. In hac autem editione, sedulò aduigilatum est, vt particulares loci suas vbiq; ἀποσημειώσεις haberent, quæ legentiũ memoriæ seruirẽt. Adspersæ sunt alicubi & ordinis, quo D Martyr in succinctis quorundam Locorum explicationib. est vsus, declarationes, iuniorum vsib. seruientes. Porrò, cum nõ cuiusuis sit μέθοδον τοῦ λόγου marginalibus Scholiis breuiter indicare, quòd ea res singularem vsum rerum Theologicarum & ἀκρίβειαν in iudicãdo requirat, superuacaneis sublatis, breueis & sententiosæ annotationes multa paucis indicantes, marginibus sunt additæ. Accesserunt Indices duo, alter Scripturę Locorũ hoc toto opere expositorum: alter verò rerum commemorabilium: qui ambo maximo, vt speramus, vsui erunt veræ Theologiæ studiosis: verùm vt habet vetus dictum, αὐτὸ δείξει, inęstimabilis vtilitas opus hoc lectori religioso facilè commendabit.

Tuo autem laudatissimo nomini, Nobilissime vir, hanc Locorum Theologicorum D. Petri Martyris editionem inscribere visum est: & quidem non eo solũ nomine, quòd te pro heroica tua virtute & æquitate, animum offerẽtis (secundum illud vetus prouerbium: ξενίων δέ τε θυμός ἄριστος) respicere paratum non dubium esset: sed etiam, quòd te dignũ Bibliothecæ tuæ hospitẽ Martyrem, Theologum extra ingeniorum aleã positũ, me velut ξεναγωγόν adducere, persuasum haberem. Etsi enim, præter συμφιλολογίαν illam, quæ mihi propitia prouidentia superioribus annis tecũ obtigit, cum summũ illũ meum, D. Thomã Erastũ inuiserẽ, vsus amicitiæ nullus ferè mihi tecũ fuit: tamẽ oratio tua verè tũ pietatis tũ virtutis amabilis character, sic animo meo inhæsit, vt in Christo Iesu, quem te huic Mundo præferre mihi persuadeo, te vnicè, vt par est, reuerear vt tibi zelum pro Christi gloria & veritate ex toto corde gratuler: vt deniq; precer tibi benedictionem καὶ συμμόρφωσιν Iesu Christi Domini & seruatoris nostri. Scio te, iis doctrinæ Christianæ præsidiis instructum, vt quid de D. Martyris & aliorum scriptis statuendũ sit, rectè intelligas. Lætor etiam ardenti zelo cor tuum sic accensum, vt non dubites νενεχῶς testimonium perhibere veritati, cui hoc fatale esse vides, ἐν τῷ ἡττᾶσθαι νικᾶν. Itaq; gratã tibi hanc προσφώνησιν fore spero, nõ eo solũ nomine, quòd, vt Plutarchus ad Traianũ Imp. ex sententia Artaxerxis Persarũ regis, scripsit, nõ minus regiũ & humanũ est, parua libẽter prõpteq; accipere, quàm magna dare: sed etiam quòd verè generoso nobiliq; viro, orthodoxã religionẽ cũ virtutũ stẽmatumq; ornamentis coniungenti, religiosum opus, alienum à fermento pharisaicarũ opinionũ, non possit non esse gratissimũ.

Dominũ nostrũ Iesum Cristũ, ἀγωνοθέτην καὶ βραβευτὴν huius nostrę militiæ, toto pectore precor, vt te, vir generose, & Nobiliss. virũ, D. Reinhardũ à Syckingẽ, patronũ meũ obseruãdũ aliosq; amplissimi vestri ordinis viros nobiles, Spiritu suo sancto ex alto induat, regat, protegat, vt seruiatis dei cõsilio per omnẽvitã, in Repub. feliciter administrãda, & sanãdis Ecclesię Christi vulnerib. & protegẽdis Christi seruis, qui propter æternæ & immotę veritatis testimoniũ, persecutionẽ sustinẽt. Amẽ. Vale in Domnino Vir nobiliss. Ex Academia Basiliẽsi 1580. Calẽd. Octob. qua die ante 73 natus est vir summus, D. Ioan. Sturmius, qui cũ ferè solus inter efflorescẽtis aureiq; seculi, quod Patrũ memoria fuit, reliquias, superstes sit, vt diu seruiat Ecclesię & Reipub. literarię, optandũ nobis est.

PSALMVS CXXXIX.

CARMINE EXPRESSVS.

CVIVS PRIOR VERſus heroicus eſt: poſterior Iambicus Dimeter.

TV, qui cuncta, Deus, verbo nutuq́ue gubernas,
Me cognitum penitus habes:
Nulla meæ tibi non pars eſt notiſſima vitæ,
Siue ſedeam, ſeu ſurgam ego.
Quin etiam noſti, clauſum quid pectore geſtem.
Animoq́ue voluam quid meo.
Non ego te lateo, ſeu delaſſata reponam
Membra in thoro, ſiue ambulem:
Tu, quæcunque mihi ſum propoſiturus agenda,
Auſusq́ue præuides meos.
Tu, mea quas tentet, nouiſti, fundere lingua
Voces, & exiles ſonos.
Tu, cingis me, à fronte, & tu me à vertice cingis,
Manuq́ue ceu vinctum tenes.
Illa meum ſuperat diuina ſcientia captum,
Hominum animis ſublimior.
Quod petam ego effugium, quos aut penetrabo receſſus,
Queis deliteſcam te inſcio?
Remigio alarum ſuperas ſi ſubuolem in auras,
Ibi eris tamen præſto mihi.
Me tegat in triſti quanquam, caua tumba ſepulchro,
Tamen hoc quoque appares loco.
Me quamuis veheret rapidis Sol ipſe quadrigis
Ad occidentem vſque vltimum,
Vaſtum vbi perpetuis terram mare circuit vndis,
Prehenderet tua me manus.
Me denſis abdat nubes licet atra tenebris,
Lux tenebræ erunt tamen tibi:
Non obſtant tenebræ tibi, quo minus omnia cernas,
Tibi lucis inſtar nox micat.

Nec

Nec mirum id. Tu nanq; mei penetralia cordis,
Domine , occupata possides.
Tu quoque me grauidæ conclusum matris in aluo
Tenui ligasti fascia.
Abstrusa fateor quòd ego sim conditus arte,
Celebroq; ue te iccirco, Deus:
Esse opera admiranda tuæ, pater optime, dextræ
Non nego: quis hoc, quæso neget?
Notá tibi mei erat compages corporis ante,
Quàm solis aspicerem iubar
Cumque rudis massa, & nondum formata iacerem,
Tua me videbant lumina:
Iam noras, mihi quot, Parcæ fatalia nentes
Stamina, daturæ annos forent.
Hæc igitur quoties attento pectore verso,
Rerum stupesco onere obrutus:
Factorum instituo summam si quando tuorum
Numerare tum videor mihi,
Oceani quæ sunt cumulatæ in littore, arenas,
Fluctusq; commoti æquoris.
Hæc reputantem animo nox vt me nigra sopore
Meditando defessum opprimat:
Euigilo nunquam, quin te laudare volenti
Materia se offerat noua.
Ipsa exstirpato deus, à radice prophanos,
Et tolle sanguinarios.
Qui tua, proh, lacerant probrosis numina verbis,
Fastuq; vano qui tument.
Oderunt qui te, hos odijs insector acerbis,
Abominorq; hostes tuos.
Et doleo, aduersus te quod fremituq; minisq;
Sæuire homunculi audeant.
Summo illos odio, summa illos prosequor ira,
Et fugio, ceu diram aspidem.
Perscrutare meam, Domine, & planè excute mentem,
Non te reuereor iudicem:
Explora sensus (vni tibi quod licet) atque
Rimare fibras abditas,
Scelerum me, si fraudisq; refertum
Videbis, vt perdis malos,

At si fraudis, scelerumq́; videbis
Vacuum, in via vitæ rege.
Ac illos quòd si offendo, innocuisúe dolosus
Conficta crimina exprobro,
Hoc, facito, agnoscens emendem: Meq́; deinceps
Vita in via clemens rege.

VOLRADVS A PLESSEN
MECHEBVRGENSIS.

Typ ographus.

Amice lector, duo postremi versus præcedentis paginæ, & duo priores hic superius, delendi omnino erant, sed incuria Correctoris corrupti & relicti sunt.

ELENCHVS AVCTORVM, QVIBVS vsus est author in hoc volumine.

A
Augustinus
Ambrosius
Athanasius
Arnobius
Aristoteles
Aelianus
Aulus Gellius
Ammianus Marcellinus
Algerius
Anacletus
Anselmus
Apuleius
B
Basilius
Berosus
Bernardus
Beatus Rhenanus
Bertramus
C
Chrysostomus
Cyprianus
Clemens Alexandrinus
Caietanus Cardinalis
Cicero
Cornelius Tacitus
D
Demosthenes
Didymus
Dionysius Halicarnass.
Dionysius non Areopagita
Dominicus Azotus
E
Emisenus
Epictetus
Epiphanius
Erasmus Roterodamus
Eusebius
Euripides
Euaristus
F
Festus
G
Gregorius
Gelasius
H
Hermes Trismegistus
Herodotus
Hesychius
Hieronymus
Hippocrates
Homerus
Hosius.
Hugo
Huldricus Zuinglius
I
Ignatius
Irenæus
Iuuenalis
Iulius Cæsar
Iulius Capitolinus
Iustinus
Iustinianus
Ioan. Damascenus
Ioan. Oecolampadius
L
Lactantius
Leo pirmus
Liuius
Lucianus
M
Martialis
Marsilius
Martinus Bucerus
N
Nicolaus Lyranus
Nicolaus Cusanus
O
Origenes
P
Pausanias
Plato
Plautus
Platina
Plutarchus
Plinius
Plinius secundus
Polibius
Possidonius
Ricardus de Media villa
Roffensis
Seneca
Sozomenus
Scotus
Strabo
Suidas
Suetonius
Tertullianus
Theodoretus
Terentius
Theophilactus
Thomas Aquinas
Titus Liuius
Vergilius

ELENCHVS LOCORVM COMMVNIVM D. PETRI MARTYRIS.

CLASSIS PRIMAE LOCI.

CLASSIS SECVNDAE Loci.

LOCI COMMVNES
Classis Tertiæ.

LOCI COMMVNES
Classis Quartæ.

FINIS.

Loci sunt numero 198.

P. MARTYRIS VERMILII FLORENTINI PRAESTANTISSIMI THEOLOGI, LOCI COMMVNES,

EX VARIIS IPSIUS AUCTORIS COMMENTARIIS ET LIBRIS, IN QVATVOR CLASSES DISTRIBVTI.

Claſsis Prima, in qua pręcipuè de Dei creatoris cognitione agitur.

LOCVS PRIMVS

De fine bonorum & malorum apud Chriſtianos, ex Epiſt. ad Rom. viij. In hæc verba, Si quod non videmus, ſperamus.

De ſummo bono hominis, opiniones Epicuræorum, Peripateticorum, vulgi Ethnicorum, Pſeudo Iudeorum, confutat (ἰλίγχῳ adhibito) vt veram ſententiam, de eodem cùm vera Dei noticia & reuererentia coniunćto, adſtruat.

AVGVSTINVS de Ciuitate Dei, lib. 19. cap. 4. pulchrè oſtendit, quomodo Chriſtiana ſpes feratur in ea bona, quæ videri non poſsint. Nam ſi roges, inquit, hominem fidelem, quem conſtituat bonorũ ſuorum aut malorum finem: reſpondebit, vitam & mortem æternam. Ea videri non poſſunt, nec ab hominum ratione percipi: Et propterea ſapientes Ethnicorũ elati ſuperbia, noluerunt ſpẽ ſuã in illis collocare. Itaque fines bonorum ſtatuerunt eſſe, alij animi, alij corporis bona, alij aut virtutem aut voluptatem, aut vtràque coniunćta. Cęterùm Deus irriſit eos, & vidit quàm vanæ eſſent illorũ cogitationes. Voluerunt enim ea potius habere pro ſummis bonis, quæ multis miſerijs & calamitatibus ſunt permixta, quàm ea recipere, quæ à verbo Dei ſincera, ſolida & firmiſsima offeruntur. Quis enim poſsit dicere pro dignitate, quàm miſeris & horrendis infortunijs corpus noſtrum ſit expoſitum? Ægrotat, vulneratur, diſſoluitur, fit incuruum, laceratur, mutilatur: efficiuntur homines ſæpe cæci, ſæpe ſurdi: quodque ad mentẽ attinet, ſæpe inſani, ſæpe phrenitici: neque veritatẽ aſſequuntur, qui eius maximè ſunt ſtudioſi, quę errores infinitos admixtos non habeat. Quomodo iaćtare potuerunt Ethnici virtutes vt ſumma bona, quum eas habeamus teſtes noſtrarum calamitatum? Quid ſibi vult temperãtia, quę propterea datur, vt frenentur ebrietates, comeſſationes, libidines, & animorum turpes ac fœdi motus? Iſta enim declarant, eam non habere locum, niſi in animis eiuſmodi corruptioni adhuc obnoxijs: quæ corruptio, quanto eſt interior, tanto nos facit miſeriores, & vt hoſtis domeſticus in cordium

Ethnicorum fines,

Virtutes morales ſunt teſtes noſtrarum calamitatum igitur in illarũ actione non eſt ſummum bonum. Antecedens inducti one probatur

A noſtroum penetralibus graſſatur. Iſti affećtus, inquit Auguſtinus, ſunt vitia: quia, vt Paulus ait, nos impediunt, ne ea faciamus, quæ volumus. Ad hęc quod munus eſt prudentiæ, niſi vt prouideat ne fallamur per errorem in deligendis bonis, & euitandis malis? Certè niſi erroribus & tenebris inuolueremur, hoc remedio nõn eſſet opus: cùm autem adhibetur, declarat homines adhuc non eſſe fœlices: ſed magnis & grauibus erroribus implicari, niſi prudentia vtrinque ſuccurrat. Iuſtitia B quoque qua vnicuique redditur quod ſuum eſt, non alia de cauſa eſt neceſſaria, niſi vt latrocinia, rapinę, violentię coerceantur. Neque verò eã tantum poteſt inter homines obtinere, quin homines iuſti & probi multa ſæpè fœdè atque iniuſtè patiantur. Iam quid dicemus de fortitudine? Illa verò armat homines, vt dolores, pericula, cruciatus, mortem denique ipſam, ſi neceſſe ſit, tolerantes ferant. Inter hæc tanta mala auſi ſunt iſti ſapientes ſummum bonum conſtituere: quæ tamen C mala dixerunt, ita interdum poſſe augeri, vt vita ſit abrumpenda. O vitam beatam, exclamat Auguſtinus, quæ, vt finiatur, mortis quærit auxilium. Nam ſi beata eſt, cur illam abrumpunt & fugiunt? Sin eſt miſera, cur in ea collocant ſummum bonum? Sic illi à deo irriſi ſunt: quia ſpem quæ nec videtur nec humana ratione percipitur cõtẽpſerũt, Et quia cùm eã adirẽt prędicari in verbo, ludibrio habuerũt: ideo deus illos cœleſti ſua doćtrina vt ſtultos & ridiculos condemnauit.

Ex præfat. in epiſt. ad Rom.

Sẽtẽtia plebis de ſummo bono.

D 2 Alij verò, quum viderent frequentes lapſus in vitia, præſtantiſsimorũ quoq; hominũ, iudicauerunt procurationibus religioſis, imò ſuperſtitionibus & cultibus à ſemetipſis excogitatis, deum ſibi reddere propitium, à quo poſtea valerent conſequi omnia bona. Hæc ſententia ferè plebis erat

quæcũq; min⁹ malè sensit quàm Pholosophi. Nã hi adeo tumebãt superbia virtutũ, & ciuiliũ officiorũ, & scientia rerũ naturaliũ, vt sibi hæc ad fœlicitatem sufficere putarent: vulgus autem non ignorauit & sordes peccatorum, & quotidianas numinis offensiones, vnde ad religiones putauit confugiendum. Quas quum non haberet castas & puras, in idololatriam delapsi sunt. Hic populus Hebræus interposuit sese, atque complexus est vtramque partem. Per decalogum iactabat sũmam virtutẽ apud se esse, & si ab eo deficeret, paratas sibi esse ceremonias, quibus expiaretur. Paulus in epistola ad Romanos aduersus ista certat, & ostendit non posse fieri, vt moralibus naturalibúsue officijs, iustitiam consequamur: quoniam tam Iudæi quàm Gentes, nequaquam vita & moribus tantum exprimunt, quantum agnoscunt legem vel naturalem vel Mosaicam requirere. Neque dandum est, nos posse legem plenè ac perfectè obseruare: quoniam tunc liceret operibus absolutam iustitiam consequi, quod omnino absurdum esset: quia nostra iustificatio in eo sit a est, vt peccata nobis minimè imputentur, sed Christi iustitia credentibus imputetur. Accedit quidem nonnihil instaurationis, quum iustificati ritè operamur, sed id non est perfectum. Datur & gratia regeneratis, sed non quæ remoueat omnia impedimenta, quæ obstant perfectissimæ obseruationi diuinæ legis. Neque ita docendo asserimus paradoxa, vel Paulo adscribimus aliena, sed ea tuemur imprimis, quæ Apostolicæ doctrinæ maximè conueniunt. De ceremonijs verò ac ritibus, quos ex altera parte Iudæi iactant, quando sunt absq; Christo & fide, detestabiles coram Deo habentur, vt Hieremias, Isaias, & Prophetæ, qui fuerunt legis interpretes, quàm apertissimè docuerunt. Ex ijs autem omnibus facilè colligitur, quum omnes omnium temporum homines summũ bonũ se quærere profiterẽtur: quia tamẽ vera & solida dei cognitione destituti erãt, tãquã in profundis tenebris palpasse, et inanibus exercitationibus sese defatigasse. Vide in Gen. cap. 1. vers. 28.

Hebræi populi sententia.

Pauli iudicium.

De naturali dei ex rebus creatis cognitione, quorsum spectet hæc cognitio & an sint nonnulli, qui deum non norint. Ex epist. ad Rom. cap. 1. ver. xix. Vide 1. Sam. vi. v. xxij.

PAVLVS ad Rom: de naturali dei cognitione differens ait, *Quod enim notum est dei, manifestum est inter eos.* Grecè legitur τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ: ac si diceremus: Quod est cognobile dei. Quod ideo dicitur, quia multa sunt diuina mysteria, quæ naturaliter minimè possumus attingere. Vt est, deum velle nos gratis iustificare, per Christum crucifixum condonare peccata, atque in æterna fœlicitate hęc nostra corpora eadem restituere. Hęc & alia id genus rerum natura non docet. Ideo Paulus inquit, Quod potuit cognosci de deo, illis est manifestatum. Declarat hoc loco, quænam sit ea veritas, quam illi detinuerunt in iniustitia. Fuit cognitio diuinarũ rerum, quã naturali lumine adepti sunt. Redigit autẽ Paulus ea omnia quę cognouerunt, ad duo capita: nimirum, sempiterna dei potentiam, & diuinitatem. Nam ex ipsa fabrica huius mundi nouerũt deum esse potentissimum: deinde non latuit eos ex pulchritudine, specie ac distinctione rerum, tantam potentiam prouidentia atque sapientia summa fuisse administratam. Et docuit illos cõmoditas atque vtilitas rerum conditarum diuinã maiestatem: quę in eo præsertim consistit, vt omnibus benè faciat. Hæc sunt, quæ deus largitus erat Ethnicis: at illi dei donis abusi sunt. Vnde pulchrè in eos quadrat simile, quo vtitur Crysostomus: Ita enim ait, Si Rex multum pecunię dedisset seruo suo, vt ex ea familiam suam ornaret, & splendorem suum augeret, ita, vt magnificentia & honor suus magis fieret conspicuus, seruus autẽ nequam omnia hæc impenderet in lenones & meretrices: nònne, inquit, iure ac meritò plectendus videretur iste seruus? Hoc pacto se gesserunt Ethnici sapiẽtes: Acceperunt à deo prȩclarissimam rerum notitiam: qua cùm debuissent illum colere & ornare, eam transtulerunt ad saxa & ligna statuarum veneranda. quare non immeritò sæuit ira dei in illos. 2. Et quando scribitur, *Manifestum est in eis*, neque dicitur in omnibus, sapientes, Philosophósque secernit Scriptura à barbaris, & imperito vulgo. Non enim omnibus pariter eadem nota fuerunt: quod tamen accidit culpa istorum philosophorum. debuerant enim ea quæ cognouerant, vulgò prȩdicare, & inculcare plebi: Verùm id illi nequaquam præstiterunt, vt Prophetæ & Apostoli, sed elati animo hæc inter sese cõtinebant: imò quodammodo occultabant, ne ab omnibus intelligerentur. Vnde circumfertur Aristotelis epistola ad Alexandrũ, qua dicit: Physica sua ita esse à se edita, ac si non essent edita. Quæ enim scribebat, visus est de industria obscurare, ne ab alijs intelligerentur. Ad hęc suis ratiocinijs contaminabant, quæ pura cognouerant. Vnum deum esse, cùm intellexissent, eumq; iudicarent esse colendum, ex se ipsis postea colligebant: Cùm vulgus non sit idoneum ad summam, & fusam in omnibus rebus diuinitatem colendam (non enim potest sic eam percipere) operæpretium fore, si eam diuiderent, ut statuis, cœlestibus signis, & alijs creaturis affigerent. Et ijdem cùm agnouissent, naturam dei à corporea materia secretam esse, hoc est, spiritum, & ideo spiritu & animo colendam, existimantes plebem adeò præ se esse rudem, vt hoc præstare non posset, externos ritus, & ceremonias induxerunt

Diuina mysteria naturaliter intelligere nõ possumus.

Duo præcipua sũt quæ de deo naturaliter cognosci possunt. Maiestas dei qua in re consistat.

Simile. Chrysost.

Philosophos grauiter peccasse: veritatem occultando, fabellis suis contaminando, prouidentiam negando, & turpi denique vita.

runt ex suo capite confictas: quibus homines de functi putarent se diuino cultui satisfecisse. Atque ita ratiunculis suis vitiarunt quod purum hauserant ex creaturis: neque veritati cognitę fidem, quam debuerant, habuerunt. Alioqui subiecissent se summæ potentiæ, quam agnouerant: séque permisissent regendos prouidentiæ dei, eique confisi fuissent in aduersis: quod tamen non fecerunt: imò turpiter desperabant. Cicero exclamat suo extremo tempore in epistola ad Octauium: O me nunquam sapientem! Et ab eo inducitur Cotta de Natura deorum, alioqui pontifex, qui dicat, cupere se probari sibi ad veritatem, deos esse. Cúmque non crederent his, quę naturaliter de deo nouerant, non solùm fuerunt erga eū impij, sed etiam ergà proximos iniurij. Et sæpe, quò fuerunt insigniores philosophi, eò turpiorē vitam vixerunt: vt Poeta eos arguerit. Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuūt. quia ira dei sæuiebat in eos. Vt enim præceptor, si perpetuò discipulum instituat, ille tamen interim aliud agat, & alia cogitet, tantam negligētiam ferre non possit, ita deus se gerit erga nos. Semper enim nobis apertum librum rerum conditarum statuit ob oculos: semp nos illustrat & vocat: Nos verò à doctrina eius semper auertimus animū, atq; aliud agimus. Idcirco deus nos abijciet, vt pessimos discipulos, neque tantam iniuriā feret inultam.

Omnis veritas quomodo sit ex Deo.

3 Ex ijs autem quæ subijcit Paulus, *Deus enim illis manifestauit*, colligitur, omne verum à deo esse. Non enim ex nobis nascitur. Sed quomodo sit à deo, duplex est sententia. Dicunt nonnulli, hoc ideo esse, quòd deus ea condiderit, per quæ possumus hæc vera percipere: alij verò (quibus magis assentior) quòd deus inseruerit animis nostris προλήψεις, hoc est, anticipationes & informationes, per quas impellimur ad opinandū præclara atque eximia de natura Dei. Atque hæ notitiæ de deo nobis naturaliter insitæ obseruatione rerum creatarum in dies magis ac magis cōfirmantur & expoliuntur. Ineptè, nec minus impiè aliqui dicunt, has veritates ab Aristotele, aut Platone se didicisse: ita vt deo nequaquā propter illas gratias agant. Fuerunt illi quidem organa & instrumenta, non tamen authores. Isti autem perinde dicūt, ac si quis Israelita diceret, se veritates legis non per deūm cognouisse, sed per Mosen: cùm is mediator tātùm fuerit & internūcius Dei: quique eo authore de his rebus ad populū retulerit. Et annotandum est, cùm deus natura sit ita seiunctus à materia, vt sensibus minimè percipiatur, consueuisse eum symbolis, ac verbis quibusdam sensibilibus declarare seipsum. Hæc autem signa, quæ ab initio deum nobis declararunt, sunt creaturæ: quas dum perperdunt Physici, quoad naturæ proprietates & qualitates admirabiles, deducūtur ad notitiam dei. Nouerunt enim seriem causarum, earúmque coniunctionem cum suis effectis: & cùm facilè intelligerent, nequaquam statui oportere infinitum progressum, concludebant ad aliquod primum pertingendum: & ita concludebant esse deū. Ista pulcherrimè docuit

Præceptores sunt instrumenta Dei.
Simile.
Creaturæ symbola sunt quæ Deum prædicant.

A tum Plato, tum Aristoteles, tum Galenus. Verū, ne sacras literas abijciamus, illæ quoque nostris hanc viam demonstrauerunt. Quandoquidem nos Christus ad volatilia cœli, ad lilia agri, & fœnum remittit, vt agnoscamus dei singularem prouidentiam ad ea conseruanda, quę produxit. Et Salomon proponit nobis formicam imitandam, propter prudētiam, qua sibi per æstatem parat, quæ hyeme futura sint illi necessaria. Esaias asinum ait agnouisse præsepe domini sui, & bouem B magistrum suum: Israelem autem Dominum suum non agnouisse. Hinc liquet, nos multa doceri posse ex creaturis. Dauid Psalmum cecinit, quo istuc idē declarauit, Cœli enarrant gloriam dei. Sed inter alios libros diuinæ scripturæ, qui hac facultate admodū pollēt, est dialog⁹ libri Iob. Nam interloquutores quos inducit, Ethnici erāt: igitur res agitur dūtaxat naturalib. rationib. Ibi multa de cœli reuolutionibus, de astris, terra, mari, luce, ventis, pluuijs, tonitruis, fulminib. niue, glacie: itē de animantibus, vt de leonib. capreis, ceruis, C equo, & Behemoth, quē elephatū multi putāt, ac denique de Leuiathan maris vastissima belua.

Matt. 6.
Scripturæ sanctæ nos remittūt ad creaturarū magisteriū.
Psal. 19.
Liber Iobi de deo ex creaturis multa disputat.
Hominis natura maximè deum refert.

4 Hæc omnia sic ibi tractantur, vt dei æternam vim, ac diuinitatem nobis prædicent. Sed inter alia, quæ deum nobis maximè ostendunt, est nostra ipsorum natura. Facti enim sumus ad imginem & similitudinem ipsius: quare eum maximè referimus, & potissimùm, quoad animum: vbi relucet futurorum prouidentia, iu D stitia, sapientia, multíque alij nobilissimi habitus: notitia item recti, honesti, praui ac turpis. Cumque homo, eiúsque animus ex seipso non sit ortus, verum à deo pendeat, superest, vt ipsi deo hæc eadem negare minimè debeamus, sed illi, vt authori præcipuo ac summo attribuamus: ita, vt hinc ratiocinemur, Deum prouidentem esse illarum rerum, quæ fiunt, iudicem iustum nostrarū, actionum, cui, vt honesta placent, sic turpia displicent. Cicero lib. 3. de Natura deorum, scio, hanc rationem nititur diluere, qua volumus E deo non esse neganda, quæ in nobis dicimus esse præstantissima. Sed ille sinendus est, quicquid voluerit ratiocinari: nobis est satis, vt ex sacris literis in hoc argumento confirmemur. Psalmo nonagesimo quarto scribitur: Qui plantauit aurem, non ne audiet? Qui finxit oculum, nónne videbit? Quo docemur, quę in nobis perfecta atque absoluta sunt, non esse diuinæ naturæ subducenda. Videmus pręterea conscientias nostras F naturaliter abhorrere à facinoribus, quæ admisimus: & contrà lætari, atq; gaudere bene factis. Quod cùm naturaliter sit nobis insitum, docemur, iudicium Dei superesse, cuius damnationē maximè reformidet animus noster, vt interdum videatur furijs agitari: ac e diuerso exultet, dum sperat ab eo tribunali se reportaturum approbationem & præmia. Possent & alia commemorari huius generis: sed ex libris cùm sacris, tum Philosophorum ea facilè colligi possunt. Vnde supersedeo plura addere: satisque habeo, dixisse, nihil G in mundo inueniri adeò abiectum & vile, quod

perfectiones quæ sunt in nobis, deo nō possunt adimi.
Nihil est in mundo sic abiectū quod deo testimonium nō perhibeat.

Nihil est in mũdo sic abiectum, quod deo testimonium non perhibeat.

deo testimonium non perhibeat. Iouis, (dicebat A poeta,) omnia plena. Quicquid enim est in mundo, tantisper, dum conseruatur, vim dei habet sub se contectam: quæ si retegatur inuestigatione, ac naturali notitia deum nobis referet.

Vide in 1. ad Cor. 1. v. 21. Impijs quomodo attribuatur, & quomodo adimatur dei notitia.

5 Cũ hac Apostoli sentẽtia vidẽtur alia loca Scripturæ pugnare: vbi adimitur impijs cognitio dei. Legimus in Psalmis, Dixit insipiens in corde suo, non est deus: & rursus habemus, In terris non esse intelligentem, aut requirentem deum. Et, ne multa recenseam, in Esaia dicitur capite primo, Israel autem me nõ cognouit. Cæterùm hoc dis- B sidium ita conciliatur. Fatentur quidem impij, (vt Paulus ait) conuicti ex creaturis, deum esse: postea de illius natura & proprietatibus ea decernunt vnde deum non esse, optimè inferri posit. Epicurus enim dicebat: esse quidẽ deos, verùm illos ab omni actione, cura & prouidẽtia remouebat, ita vt fœlicitatem tribueret prorsus ociosam. Item cùm dicunt, esse deum, sed qui non prouideat humanis rebus, non puniat, nõ audiat inuo- C cantes, & alia id genus: ex quibus conficitur, eos ita sensisse, vt deum nomine tantùm esse concederent. Ideo Scriptura negat, eos deum cognouisse. Verus enim deus nõ ita se habet, vt illi fingebant: & quoad ipsos, vt iuuarentur, vel diuina ope fruerentur: perinde erat, ac si deus non esset: quoniam ad eum inuocandum non confugiebant, neq; ab ipso, vel opem, vel auxilium expectabant. Addas his, nonnullos fuisse adeò impios, vt conati sint persuadere sibi, deum non esse: & quamuis D hoc perficere non potuerint reclamante animo, & obluctante conscientia, tamen Scriptura de illis pronunciat iuxta eorũ conatus: & sic ait, Illos deum non cognouisse. Postremò sciendum, duplicem esse dei notitiam: vnam efficacem, qua immutamur, ita, vt quæ nouimus, opere conemur exprimere. & hanc dei notitiã solis pijs Scripturæ sanctæ concedunt: alterã verò frigidam, qua nihilo reddimur meliores: non enim factis ostendimus, ea nos nosse, quę re vera intelleximus. Atque de hoc genere notitię loquitur Paulus, cũ E dicit: Et sicut non probauerunt deum habere in notitia, &c. Et Christus dicet multis, qui eius dona & notitiam iactabunt, Nescio vos. Sed ita nosse deum, cùm nihil prosit, sæpenumero Scriptura sancta sic reijcit, vt ne dignetur quidem nomine diuinæ notitiæ: & impios, cùm tales fuerint, deum, inquit, ignorasse. Sed ita, *vt sint inexcusabiles*. Græcè est, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους.

Quidam conati sunt sibi deũ nõ esse persuadere.

Duplex notitia Dei. Quo loco vide discrimen inter cognoscere & agnoscere Iud. 2 vers. 10.

Deus nõ reuelat vt sint inexcusabiles verùm id sequitur nostro vitio.

Non reuelauit quidem deus in hunc finem has F naturales notitias: sed id nostro vitio est cõsecutũ.

6 Videtur tamen quod Paulus hîc dicit, repugnare his, quæ sæpe traduntur, cùm de operibus & gratia disputatur, Si enim verum est, nostris viribus, ac libero arbitrio, nos minimè posse legem Dei, quam nouimus, præstare: quomodo isti dicentur inexcusabiles? Nam si, quod dicimus, est verum, facilè possent excusari, se quidẽ nouisse hanc legem naturali lumine: sed tamen defuisse vires, quibus exequerentur, quantum G nouerant: ideo non videntur fuisse inexcusabiles. Verùm Paulus hic agit de excusatione tantùm, quę posit afferri ab ignorantia. Nã quod modò inducitur de infirmitate, id Ethnici non prætexuissent. nam omnia libero arbitrio tribuebant. Idcirco non dixissent, se viribus fuisse destitutos: tantum supererat, vt excusarent ignorationem. Quam apologiam cùm Paulus eis præciderit, tãtum superest, vt suo ipsorum iudicio dicantur inexcusabiles. Quòd si dixissent, se infirmos fuisse, (licet nossent) quid agere oporteret, hoc erat quod annititur Paulus concludere: Idcirco eos notitiam legis naturalis non reddere meliores, quòd lex, etiam si noscatur, tamen nos non posit immutare, & suppeditare vires ad rectè agendum: proinde necessarium esse ad Christũ confugere. Sed quia sciebat, Gentes ad eum prætextum non confugere, idcirco repellit id quod videbat facilè posse obijci. Id autem est, ignoratio. Quamuis & altera excusatio de infirmitate virium, non erat digna, quæ admitteretur. Nam ea debilitas nostro vitio contigit, id est, per peccatum. Præterea non essent excusabiles, quia etiam illud parum, quod fuit in illorum potestate, nimirum, quoad externas actiones non præstiterunt, prout cognouerant. Non enim ita sumus destituti viribus propter peccatum, quin multa in externis operibus valeamus exequi: in quibus illi sese deterrimos exhibuerunt. Quare concluditur, omnino fuisse niexcusabiles. Neque poterant causari, ea quæ peccauerant, ab ipsis inuitis extorta fuisse. Quapropter, cùm scientes & volentes malè egerint, non habuerunt excusationem. Neque putãdum est, deum propterea concessisse illis pręclarã hanc notitiam naturalem, vt inexcusabiles essent. Nam eorum id vitio consecutum est: cùm alioqui dei prouidentia illorum prauitate sit abusa ad suam gloriam, atque iustitiam illustrandam. Huc proficiunt suis vitijs, vt doctrina, & notitia, quam adipiscuntur, prosit eis ad iudicium, & condemnationem. Quò fit, vt non oporteat nos deterreri à docendo, si videamus homines nihil effici meliores: cùm istud idem eueniat illi doctrinæ, quã deus ipse nobis administrat. Saltem hoc vtilitatis inde proueniet: Si homines à deo non conuertantur, suo ipsorum iudicio & testimonio damnabuntur. Et hoc videtur deus maximè velle, vt iustificetur, cùm damnat, aut punit. Iudæ proditori conduxit accepta doctrina Christi, vt demum seipsum condemnaret, dicens: Peccaui, tradens sanguinem iustum. Eò enim adiguntur impij, vt suo iudicio tandem condemnentur. Et qui debuerant proficere doctrina, ea grauiter læduntur, quod in Esaia Propheta cap. 6. legimus, cum dicitur: Excæca cor populi huius, aures aggraua, & oculos claude: ne fortè videant, audiãt, intelligãt, et cõuertãtur, et sanẽ eos: ita verbis Mosis semper magis ac magis obdurabatur cor Pharaonis.

7 Quare autẽ sint inexcusabiles, docetur his verbis. *Qui veritatem in iniustitia detinent*. Tantum verì assequuti erant, vt inde intelligerent, quemadmodum

Non remouentur legi non possunt satisfacere tamen non sunt excusabiles, si ea ignorarent.

...tiam, sine infirmitatem fictos.

Si Ethnici prætexuissent infirmitatem, facile fuisset illos ad Christum adducere.

Excusatio quoq; de infirmitate non est admittenda.

Deus abusus est illorum prauitate ad suam gloriã.

Non desistendum à docẽdo, licet homines videantur non proficere.

Vera doctrina proficit ad id vt impij se ipsos condemnent.

modum erga Deum & proximos agendum esset. Hác tamé veritaté detinuerũt in iniustitiã. Quod idem facerunt Hebrẹi de veritate, quam deus illis reuelauit per legé. Cùm itaq; tam isti, quàm illi grauiter puniti fuerint, quid sperare debent homines professione Christiani, qui tantam lucem Euangelij absque fructu apud se detinent? Certè efficicientur sceleratissimi. Et res ipsa docet, eos qui Christum iactant, & turpiter viuunt, vincere tandé prauitate ac turpitudine omnes homines, licet impurissimos. Detinetur veritas quodammodo captiua in eis, qui eam intelligunt, & opere ac vita non exprimunt. Vincitur, autem, & cõstringitur cupiditatum malarum cathenis: quæ, cùm exhalant ex inferioribus animi nostri partibus, mentem offuscant, & caliginoso carcere veritatem agnitam concludunt. Accendit illam deus in mentibus nostris: ac cupiditatibus mirificè obtenebratur. Non est, quod putemus, vt admonuit Chrysostomus, eá per se ipsam aliquid pati, (Veritas enim sua natura immutabilis est) sed quicquid accidit incõmodi menti atq; animo nostro nocet. Duobus verbis Paulus attigit ea, quæ Aristoteles in Ethicis, cum de Incontinente disputat, multis persequitur. Quærit enim, quo modo Incontinens ad vitia deflectat, cùm rectam sententiam in animo teneat. Respondet autem, hoc accidere, quòd nimium afficiatur singulari bono, quod in præsentia obijcitur sensui: quo pondere, melior quoque pars grauatur, vt acquiescat desiderijs, neque suo fungatur officio vt efficaciter consideret verum, quod antea nouerat. Quod & Poeta cecinit de Medea, Video meliora, proboque: deteriora sequor. Totum hoc Paulus nos docet, quando ait, Impios veritatem Dei in iniustitia detinere. Ipsa quidem nititur, quoad eius fieri potest, in actum erumpere: sed à concupiscentia impeditur. Atque hoc est, quod primo Ethicorum scribitur: meliorem partem animi semper hortari, & prouocare ad meliora. Sic enim diuinitùs, atq; natura sumꝰ instituti, vt quod nouimus, id actione velimus declaratum. Quod vbi nõ fit, nostro ipsorũ iudicio reprehẽdimur. Atq; hinc sunt admirabiles vires cõscientiæ, quę grauioribus culpis nunquam potest perfectè sedari.

Veritatē qui captiuam detineant.

Quibus cathenis vincitur veritas.

Veritas in se ipsa nil patitur.

Aristoteles in Ethicis

Ouidius de Medea.

Pars animi potior hortatur ad meliora.

Conscientiæ vis

8 Detinere veritatem in iniustitia, est propriè vocationem Dei respuere, qui perpetuò sua veritate nos ad se reuocat. Quare nobis optimè consuleremus, si quandocunque aliquid veri assequimur, aut studio, aut rerum obseruatione, si è vestigio nobiscum reputaremus, ad quid nos deus vocet per veritatem, quam nostris animis obijcit. Per iniustitiam intellexit Apostolus generaliter, quicquid à nobis, vel in deum, vel in homines peccatur. Loquitur itaque Paulus de veritate, quæ nobis naturaliter insita est: neque minus de illa, quam studio nostro adipiscimur. Nam vtraque ea nos præclarissima docet de deo: nec iniustitia quam admittimus, valet illam ex animis nostris extirpare. Id tamen conati sunt Academici docere: cùm contendunt, nil posse à nobis certo statui: atque ita non patiuntur vt aliquid amplectamur, quasi de eius veritate securi: sed omnia tanquam incerta & dubia volunt nos habere. Nec secus Epicurei conãtur ex animis delere ea, quæ naturali anticipatione de deo animis nostris impressa sunt. Et tamen neutri horũ valuerunt efficere, quod nitebantur. Manent enim, velint, nolint, hæc vera in animis hominũ, sed, quod est dolendũ, in iniustitia detinẽtur.

Error Academicorum, & Epicureorum,

9 Rogaueris forsitan, quî fiat, vt veritas, quam habemus ex fide, fortior sit ad erumpẽdum in actũ, quàm veritas naturaliter percepta. Hoc sanè minimè ex eo prouenit, quòd vna veritas per seipsam, & seorsim accepta fortior sit altera. Eandem vtrobiq; naturam habet: cæterùm discrimen ex medio, ac instrumẽto prouenit, quo illa percipitur. Vires naturæ corruptæ sunt, infirmæ, ac vitiatæ per peccatum: ideóque veritatem quam apprehendunt, non habent efficacem. At fides cõiunctum habet diuinum afflatum, & vim Spiritus sancti: ideo efficaciter verũ apprehẽdit. Diuersitas ergo non est in ipsa veritate, sed in medio, atque instrumento, quo illam amplectimur. Hinc est, quòd ibi mutamur: at hìc manemus ijdem, qui prius fuimus. Cuius rei, testimonium habemus luculentum in Euangelio. Proposuit Christus iuueni, quid agere deberet ad salutem consequendã, quo ille audito non est adductus, vt crederet: verùm abijt tristis. Naturalibus viribus nitebatur: ideo quæsiuit à Domino, quidnã agendo posset æternã vitam consequi. At contrà Matthæus, audita vocatione, tanta fide illam apprehendit, vt relictis pecunijs & telonio, illico sequutus sit Christum. Et Zachæus, qui fuerat alioqui cupidissimus lucri, cùm audiuisset à Domino, quòd vellet ad eum diuertere, non solùm alacri animo eum suscepit in domo sua, verùm etiam statim se obtulit ad distribuendum pauperibus dimidium bonorum suorum: & ad reddendum quadruplum illis, quos antè defrudasset. Totum ergo discrimen in facultate consistit, qua veritas apprehenditur. Quod nõ debet in eam partem accipi, quasi statuamus, non reuelari nobis plura per scripturas, cùm nouas, tum veteres, quàm cognoscamus per naturam. Tantùm collatiõné fecimus inter veritaté eandé, quãdo naturaliter agnoscitur, & quando fide percipitur.

Cur veritas per fidem apprehensa, fortior sit ad erumpendũ in actum, quàm naturaliter percepta.

Diuersitas nõ est in ipsa veritate, sed in medio quod apphẽdiur.

Exempla vtriusq; apprehensionis.

Longè plura p scripturas nobis reuelãtur quàm cognoscamꝰ per naturã.

10 Pulchrum esse testimonium quo nostra probantur ab hostibus, Aristoteles in suis Rhetoricis docet. Quare præclarissimum est audire in libro Samuelis, Palæstinos Iehouæ grauissimos hostes, confiteri & prædicare tantum eius vim esse, vt eam ferre non valeant. Nec præterea quærunt naturales causas morborum, quibus affligebantur, cùm tamen ficorum, hæmoroidum, & dissenteriæ causæ naturales existant: Sed quũ cernerent se omnes eodem tempore ijsdemque morbis laborare, statim crediderunt, se à manu dei Iehouæ opprimi. Atque ita deus uel ab inuitis confessionem sui nominis extorquet. Nihilo secius Pharao iã acceptis multis plagis, postremò exclamauit, Peccaui, & in Iehouã, & in vos, apud

In 1. Sam. ver. 7.

Exempla eorum, qui omissis secũdis causis, ad deum respexerunt

deum pro me intercedite. Nabucadenezar & Darius quum expendissent quę deus pręstitisset Danieli, egregiè sunt confessi magnum deum, ac suis edictis cauerunt sub grauissimis pœnis: ne quis Nomen eius conuitijs aut maledictis incesseret. Et Iulianus Apostata, quamuis alioqui perditissimus, attamen vim Christi coactus est moribundus agnoscere, inquiens, *Vicisti Galilæe.* Diabolis quoque confessio expressa eadem est, cùm testabantur, clamantes, Iesum Christum esse sanctum, esse filium Dei, & agnoscere, ante tempus venisse vt ipsos perderet: Et se Christum & Paulum probè nouisse. Eadem ratione constat, non citra fructum arcam Domini à Palæstinis fuisse captam, & Iudæos in Babylonem captiuos abductos, vt scilicet aliquis cultus & cognitio dei, saltem ad breue tempus nationibus exteris illucesceret. Quocirca illa quę grauia & desperata videntur, exitus habent sæpè optabiles: Sed ea quò sint euasura, nos ante videre non possumus, quàm καταστροφὴ appareat. Propterea de operibus dei ante quintum actum iudicare non debemus: quia si ex initijs, vel ex medijs coniecturam fecerimus, non aliud agemus, quàm si de Phidię statua, ex vno digito voluerimus constituere. Omnes partes corporis considerandę anteà sunt, si conuenientiam & symmetriam totius operis cupimus deprehendere. Quumque hoc in nobis frequenter negligatur, consequitur, vt doleamus, lugeamus, vituperemus, & blasphememus quod nescimus.

Capta arca vtilitas.

De operibus dei quomodo iudicãdũ.

11 Ex illa igitur victoria, & arcæ captiuitate adepti sunt Palæstini aliquam dei cognitionem, etsi non ita magnam, vt renouati fuerint ad vitam æternam. Quare cogitandum est, se duabus ex partibus deum offerre hominibus conspiciendum: quo ex altera, illius misericordiam & clementiam: ex altera eius vim & seueritatem intueantur. Proinde maximus Palæstinorum numerus, vim & potentiam Iehouæ sentiunt. Erant enim vasa iræ aptata in interitum, clementiam verò eius & misericordiam per Christum non vident, idcirco fugiunt, & horrent eius conspectum in arca, vt carnificis & truculenti iudicis. Proptereaque se ad illum non cõuertunt, Arcam à se abigunt, nec relictis Idolis verum dei cultum recipiunt. Ita etiam quum in mundum Christus venisset, afferendo salutem hominibus: diabolus qui sentiebat vim eius & potentiam, reluctabatur dicendo: Quid venisti, vt nos perderes? Et Gergesseni cùm suos porcos mirabiliter amisissent, Christum ipsum neque acceperunt, neque adorarunt: sed occurrentes illi obsecrarunt vt à suis finibus discederet. Quidam tradunt vultum dei esse duplicem, alterum scilicet placidum & amabilem, quẽ offerat pijs, alterum, atrocem & truculentum, quo conspiciatur ab impijs. Verum non est opus vt deum nobis aut bifrontem, aut bicipitem fingamus. Idem semper est deus, & eadem eius facies, cùm tamen eodem modo non ab omnibus apprehendatur: aliter enim illum vident fideles, aliter fide carentes. *Ex præfatione in Genesim.*

Vultus Dei distinctio.

12 Tribus autem rationibus cùm à nobis deus possit agnosci, prima reijcitur in aliam vitam, quam cùm Moses cuperet, illi dictum est, non videbit me homo, & viuet. Secundæ meminit Paulus ad Rom. *inuisibilia dei* &c. Postremò fide illum intelligimus: cuius sæpe habetur mentio. Sed. j. Cor. ambo conferuntur, & altera ostenditur parum vtilis, sicuti demonstratum fuerat ad Rom. Dum verò in Genesi nobis exponit Moses mundi fabricam, res ostendit vnde elicere possimus inuisibilem dei notitiam. Sed innititur hęc via prorsus fidei: nisi enim Dei verbis credamus, nihil assequemur. Vnde ad Hebręos, *Fide intelligimus aptata fuisse secula.* Contemplationi igitur creaturarum addatur semper vis fidei, si nolumus operam ludere, & nostro damno exerceri. Quæ autem dei inuisibilia percipimus, sunt innumera, sed omnia ad tria coguntur capita, potentiam, sapientiam, bonitatem. Magnitudo productorum, effectio ex nihilo & repentina, solius verbi imperio, inferunt maximam potentiam. Verum ars, species, ornatus, singularis dispositio, attestantur sapientiam conditoris. Vtilitas quam inde nos decerpimus, docet quanta sit illius bonitas. Tanti est momenti, vt fide hanc mundi fabricam complectamur, vt hinc fidei symbolum habeat sua exordia: hoc siquidem ablato, nec primum extabit peccatum, promissiones de Christo corruent, omnis religionis vis pessundabitur. Cumque omnes fidei articuli, quædã sint nostræ pietatis theses siue principia, inter omnia hic ordine censetur primus: quẽm cùm ex dei reuelatione discere nos oporteat, vt & alios omnes, non ex Satanæ figmentis aut hominum pręceptis: prius nobis de ijs omnibus dicendum est, quàm ad creationem ipsam accedamus.

Noticia Dei parandæ tres modi: visio, natura, contemplatio, fides. Dei inuisibilia.

Quanti momẽti sit creationem mũdi credere.

LOCVS III

De Prophetia. Ex 1. Sam. xix. v. xxiij.

Ordine διδασκαλικῷ in hoc loco vsus est Martyr.

Quæstionis distinctio.

QVVM ergo Deus per Prophetiam voluerit hominibus innotescere, nõ alienum putaui, si de ea re pauca dicerẽ. Id vt paucioribus verbis, & apertius possim facere, primũ expediam nomẽ Prophetiæ, deinde causas, & postea definitionem, postremò proprietates & effecta. Quod ad nomẽ attinet, Propheta Hebraicè dicitur *Nabi*, à verbo Bo, quod est venire, & est in cõiugatione passiua Niphal. Chimhi interpretatur prophetiã, facultatẽ quãdã à Deo receptã. Prophetę enim patiuntur afflatũ quendam, & instinctũ à deo. Significat etiã vox ea interdũ, interpretẽ aut nũtiũ. Dicitur etiã Propheta Hebraicè interdũ *Roe*, interdũ *Choze*, interdũ *Isch Elohim*. id est, vir Dei: vt supra cap. 9, & 1. Parali ca. 29. Gręce dicitur

De nomine Prophetiæ

προφῆται à προφάναι prædicere, aut vt alij malunt, à προφαίνω, quod est ostendere: vnde apud Latinos templa dicuntur phana: &, vt Fest. Pompeius putat, Antistites phanorum appellabantur Prophetę. Erant etiam alij ὑποφῆται, qui maioribus prophetis inseruiebant. Dicebantur etiam apud Græcos μάντεις ἀπὸ τοῦ μαίνεσθαι vt apud Latinos furentes dicuntur fanatici. Dicebantur etiam ἐνθουσιασταὶ à θεάζειν, quod est incitare & impellere. Latinè dicebantur, Vates à fando, vt quidem putant, etsi fuerint, qui aliter senserint. Is est Propheta, qui incitatus spiritu, prædicit futura.

Causa. prophetiæ Materia.

2 Iam, vt de causis quoque aliquid dicamus, versatur Propheta in rebus diuinis & arcanis. Videt autem interdum præsentia, vt Petrus de Anania & Saphira: & Elizæus de Giezi, *Nonne spiritus meus præsens tecum fuit?* Interdum præterita, vt Moses de creatione orbis: Nam de futuris non potest cuiquam esse dubium. Et qui exponunt aliorum Prophetias, illi quoque sunt Prophetæ. Nam ita Aaron dicebatur Propheta Mosis apud Pharaonem: & Interpretes diuinarum literarum dicebantur Prophetæ. Pertinet etiam ad munus Prophetæ, orare deum. Itaque Paulus ait, *Omnis vir orans aut prophetans. &c.* Et deus in Gen. respondet Abimelecho de Abrahamo, cùm eius vxorem surripuisset, *Redde illi vxorem suam: est propheta, & orabit pro te.* Et Paulus 1. ad Cor. 14. latius extendit munus prophetandi. *Cùm conuenitis*, inquit, *vnusquisque vestrum habet hymnum, doctrinam, reuelationem, interpretationem: omnia ad ædificationem fiant.* possunt etiam hymnos & gratiarum actiones componere, & hortari populum. Paulus enim ait, *Qui prophetat, loquitur doctrinam, exhortationem, consolationem.* Pertinet hæc facultas ad mentem & ad vim intelligendi. Differt autem Propheta à Sacerdote, quòd Sacerdos non tantùm hortari debeat & docere, & consolari, verumetiam administrare sacra, quod Propheta nō potest. Deinde Sacerdotes semper erant ex tribu Leuitica: Prophetę etiam ex alijs. Ad hæc, Sacerdotes errare potuerunt, & errabant sæpè: Prophetæ autem veri, quatenus quidem Prophetæ erant, non potuerunt errare. Addebant quidem aliqui interdum nonnihil de suo: sed in eo non erant Prophetæ. Postremò, Sacerdotes successione tantùm eligebantur, & obtinebant ordinariū ministerium: Prophetæ verò pro arbitratu dei, extraordinaria ratione mittebantur:

Propheta à Sacerdoti in quid differant.

Forma prophetiæ.

Prophetæ & doctores quid differant.

3 Forma est, reuelatio dei. Nam qui causas naturales & artes ac scientias explicat, non est Propheta. Atque ita Propheta distinguitur à Doctore. Nam Doctores, etsi instructi sint donis dei ad docendum, ad hortandum, ad consolandum: tamen ea exercitio, institutione, studio & labore comparant. Prophetæ verò non alia ratione instituuntur, quàm sola reuelatione dei. Prophetas hodie in Ecclesia, qui ita sint θεοδίδακτοι, etsi fortasse sint aliqui, tamen non arbitror esse multos. In primis autem initijs nascentis Ecclesiæ, deus multos Prophetas excitauit. Nam cùm homines conuerterentur ad Christum ab Hellenismo, & essent prorsus rudes atq; imperiti sacrarū literarū necesse erat, vt deus illis succurreret huiusmodi reuelationibus. Nunc postquam omnia abundant libris & doctoribus, nihil opus est subsidio Prophetarum. Nam Iudęi tantùm spectabant Christum venturum: ille iam venit: quare nihil opus est alijs Prophetis. Deinde illi non ita instructi erant sacris literis: Legem enim ab initio habebant, præterea nihil. Venit posteà Samuel & alij Prophetę, qui omnia compleuerunt. nunc satis vbique scripturarum. Postremò, illi semper erant curiosi rerum futurarum, & propensi ad idololatriam: itaque ne se conferrent ad Magos & Ariolos, deus pollicitus est, se illis daturum Prophetam ex ipsorum fratribus. Hoc Petrus per ἀλληγορίαν verè traduxit ad Christum: sed reuera deus semper curauit, ne illis deesset Propheta aliquis ex ipsorum numero: nostris autem temporibus crassa illa idololatria sublata est. Chrysostomus in Genesim ait, hominum peccata effecisse, ne huiusmodi rarior & subtilior spiritus, possit in nobis habitare. Ea ratio me non multū mouet: nam cùm populus grauissimè peccaret, deus semper excitauit Prophetas.

Prophetiæ finis.

Finis prophetiæ est, vt Paulus ait, ad ædificationem, hoc est, vt adducamur ad fœlicitatem sempiternam. At illa non percipitur humano iudicio: neque enim eam aut oculus vidit, aut auris audiuit. Quare necesse est, vt abstrusiore ratione indicetur à Prophetis. At illi patefacere eam non possent, nisi ipsi intelligerent: nec intelligerent vnquam, nisi admoniti interiori spiritu dei. Nā alioqui ea, quæ superant naturam, non minus ignorarent, quàm alij homines.

4 Iam verò spiritus ille, quo incitantur, modò bonus est, modò malus. Nam vt deus ædificat Ecclesias per Prophetas, ita diabolus Dei simius easdem per Prophetas euertit. Nulla vnquam hæresis magis iactauit prophetias, quàm Montanistæ. Illi enim Priscam suam & Maximillam diuites & opulentas mulieres habuerunt loco prophetidum. Idololatræ quædam vera prædixerunt eaque cum falsis miscuerunt, quo facilius deciperent. Sed cur permisit deus, inquies, vt illi vera loquerentur? Augustinus 14. de Trinit. respondet Quoniam erant, & peccata, & pœnæ peccatorū: Illi autem meriti erant, vt traderentur mendacijs & efficaciæ erroris, vt Paulus ait ad Thes. Et Deus ait, *Si seductus fuerit propheta, ego Dominus seduxi eum.* Et August. contra Iulianum, *Dæmones* inquit, *dicunt vera etiam de Christo: quia deus vult omnibus modis conseruare veritatem ad consolationem piorum, & ad impiorum cōdemnationē.* Sed huiusmodi iā malefici sublati sunt à principibus, vt apparet in Codice de Maleficis & Mathematicis. Quāquā, ne qs erret, nō appellantur ibi Mathematici, qui ex astris aut speculatiōe causarū naturaliū prędicūt aliqd, sed qui curiosas artes & excātationes vēditabāt sub nomine Mathematicorū. Quod genus

nus hominum Constantinus iubet ignibus cremari. Spiritus verò bonus inseritur à deo: quem Ethnici, cùm non nossent, appellabant furorem & alienationem mentis. Plato in Phœdro & Ione ait, Poeticum esse furorem, alium mysticum, alium quo prædicuntur futura, alium diuinum. Iam de origine Prophetiæ, quod ad tempus attinet, certum est, eam primum fuisse in Adamo: Eius enim est illud, Hoc nunc os ex ossibus meis. Deinde prophetauit Enoch septimus ab Adamo, quẽ admodum scribitur in Epistola Iudæ. Istis postea successit Moses & Samuel. Sed dices, Si ita est antiqua prophetia, cur Petrus in Actis ita loquitur, Scriptum est in prophetis, & deinceps? Respondeo: Petrus primùm mentionem fecerat de Mose. deinde facit Samuelem caput prophetarum, quòd ille plurimum propagasset ordinem propheticum. Postremò, quod nihil extet scriptum ab aliquo Propheta ante Samuelem.

Furor propheticus. Origo Prophetiæ.

5 Definitio quidem prophetiæ proponitur à Chrysost. in illa verba Esaiæ, Vidi Dominum sedentem, Hom. 2. paulò crassior. Prophetia, inquit, nihil aliud est, quàm enarratio futurorum. Et in prologum Pauli ad Rom. ait, Sanctos viros non tantùm scriptis & verbis, sed etiam factis prophetasse, vt Abrahamum in sacrificio filij: & Mosen in serpente æneo: populum totum in comedendo Pascha. Sed plenior definitio erit: Prophetia est facultas à spiritu Dei collata certis quibusdam hominibus, citra institutionem, qua diuina, sublimia, & arcana possint certò cognoscere, & alijs exponere ad ędificationem ecclesiæ. Hic genus est, facultas: ea referri potest ad naturalem potentiam, non quòd vis ea sit naturalis, sed quòd homines efficiat idoneos, vt potentia naturalis facit, qua possint certò cognoscere. Id idcirco adieci, quoniam qui ea dicunt, quæ ipsi non intelligunt, furiosi potius sunt, quàm prophetæ. Reliquæ partes definitionis facilè intelligi possunt ex illis, quæ diximus de causis.

Prophetiæ definitio.

6 Sed non omnibus Prophetis cœlestis afflatus communicabatur eodem modo. Alij enim plus videbant, alij minus. In lib. Num. 12. deus ait, se alijs Prophetis aliter atq; aliter seipsum insinuasse, Mosi autem se obtulisse ore ad os, facie ad faciem. Et ad finem Deut. scribitur, post Mosen nullum vnquam similem Prophetam extitisse. Quod tamen intelligendum est ante aduentum Christi: Nam alioqui Christi ipsius testimonio, Ioannes Baptista vicit Mosen. inter enim natos mulierum, inquit, non surrexit maior Ioanne Baptista. Alij enim Christum aliquando venturum prædixerunt: ille præsentem, & inter homines versantem digito indicauit. Possumus etiam pingui quadam Minerua, prophetiarum gradus ita distinguere: vt aliud appellemus oraculum, aliud somnium, aliam visionem. Oraculum est, cùm voce ipsa dei exponitur quid sit faciendum. Ita Abraham admonitus est cœlesti voce, ne mactaret filium suum. De somniorum autem ratione nihil opus est exẽplis. Ea enim vbique obuia sunt in sacris literis. Visio potest esse triplex: vel vt infuso lumine & simplici intelligentia vera cernantur: vel vt pręter illud lumen, imagines etiam describantur: idque vel in mente, quale est quod Zacharias vidit cornua, & candelabra, & Hieremias ollam: vel in oculis, quale est, quod in Daniele articulus conspectus est in pariete, quodq; Angeli conspecti sunt cum hominibus colloquentes in humano corpore. Sunt etiam in prophetijs discrimina temporum. Alię enim erant ante Legem, vt Abrahami, Noah, Enoch, Adami: Aliæ in Lege, vt Mosis, & aliorum: aliæ in Euangelio, vt multorum sanctorum virorum in primitiua Ecclesia.

Prophetiarũ gradus. Oraculum. Somnium. Visio. Prophetiarũ discrimina secùndum tempora.

Ne mulieribus quidẽ deus inuidit hoc donum. Legimus enim fuisse Mariam, Deboram, Oldam, & alias mulieres prophetissas. Et à principio primitiuæ Ecclesiæ erant filiæ Philippi, & aliæ sanctæ mulieres, quæ prophetabant. Et Paulus ait, Mulier orans aut prophetans tegat caput suum. Sed hîc obiter occurrit non leuis scrupulus. Nam si illo tempore fas erat mulieri orare & prophetare publicè, quomodo monet Paulus & ad Corin. & ad Tim. ne mulier loquatur in Ecclesia? Hæc etsi videantur nonnihil inter se pugnare, multis tamen modis possunt conciliari. Quidam putant, mulierem dici à Paulo orare & prophetare, cùm intersit & audiat publicas preces & prophetias Ecclesiæ, quibus vir aliquis doctus & sanctus præsit. Alij putant, duos errores statim ab initio irrepsisse in Ecclesiam Corinth. alterum, vt mulieres publicè prophetarent: alterum, vt id capite etiam aperto facerent. Et priorem quidem errorem putant Paulum refutasse 11. cap. ad Corinth. alterum verò in 14. & in 2. ad Timoth. Atque ita Paulum omnino prohibere vtrunque in cœtu fieri. Alij verba illa Pauli intelligunt de ministerio ordinario. Illud enim nullo modo permittendum esse mulieri: Extraordinaria verò ratione licere interdum mulieri prophetare: vt Mariæ, Deboræ, Oldæ, & illis, de quibus antè diximus. Id si quando accidat, aiunt Paulum monere, vt mulier sit tecto capite. Alij putant, mulieres vetari à Paulo ne prophetent publicè: id autem licere priuatim, modò operiant capita. Sed quicquid est, non est tanti. Nos hoc tantùm docere voluimus, deum interdum hanc facultatem communicare mulieribus.

Mulieres prophetides. Quomodo mulieres prophetent, cùm prohibeantur loqui in Ecclesia.

7 Sed imprimis cauere debent Prophetæ, ne quid aut corrumpant, aut addant, aut imminuant. Quidam enim interdum accepto diuino lumine addunt præterea aliquid de suo. In Act. quidam sancti viri illustrati spiritu dei dixerunt, multa grauia impendere Paulo Hierosolymis. Atque id quidem verè: sed alia illi de suo addiderunt. Authores enim erant Paulo, ne se conferret Hierosolymá: ná id à Spiritu sancto non acceperant. Nõ itaq; ita se gerere debent Prophetæ boni. Ná si suá prudentia miscere velint cũ oraculis dei, facilè et ipsi falli possũt, & alios in errorẽ inducere. Adhęc cauere debent, ne se pecunia aut gratia

Adiuncta. Prophetæ nihil oraculis addant aut adimant. Non patiantur se corrumpi

pi gratia & muneribus. tia corrumpi sinant, quod legimus fecisse Balaamum: Qui enim ita faciunt, inquit Hiero. non Prophetæ sunt, sed diuini: vt Dialectica, si erroribus & fallacijs corrumpatur, non amplius dialectica est, sed sophistica. Nam qui mercede conduci possunt vt loquantur ad gratiam, idolorum potius diuini sunt, quàm prophetæ dei: & si functionem aliquam gerant in Ecclesia, facilè auditores suos inficient erroribus: atque ita vtrique præcipitabuntur in foueam. Danda etiam est illis opera, vt vita & moribus authoritatem concilient verbo dei. *Vitæ concilient authoritatem doctrinæ.* Id quidam situm esse putant in vestibus, & imitari volunt Eliam, & Ioannem Baptistam, & pilis camelorum vestiri, & cingi zona pellicea. Id autem illi fecerunt admonitu & instinctu dei, vt admiratione sui populum ad deum traherent. Alij autem contrà, volunt luxu & voluptatib. diffluere: quod in Ecclesiastica. hist. scribitur de Prisca & Maximilla. Illæ enim fuco vtebantur, & omni genere mollitiei. Quare media quædam ratio adhibenda est. Vtrinque enim peccari potest, & in luxu, & in sordibus.

8 Sed dices, cùm sint prophetæ alij boni, alij mali, qua nota distingui possunt isti ab illis? *Quomodo boni prophetæ à malis distinguantur.* Non certè vestibus, aut habitu corporis. Aliæ quędam certiores notæ sunt, quæ nobis proponuntur in Scripturis. Deus in Deuteronomio ait, ista, duo esse certa argumenta boni Prophetæ: primùm, si populum non abducat ad Idololatriam & alienos deos: deinde, si quicquid prædicat, certó eueniat. Horum alterum de idololatria, indubitatũ & certum est. De altero verò nonnihil dubitari potest. *Obiectio de vaticinijs quib. euentus non respondérunt.* Interdum enim verorum prophetarum prędictiones non eueniunt. Esaias prędixit, Ezechiã Regem ex eo morbo quo laborabat, moriturum. Et Ionas Niniuem ciuitatem 40. diebus interituram. Neutrum tamen horum. vt prædictum est, accidit. Hic responderi potest, Istas non tam prophetias fuisse, quàm comminationes: & Prophetas illa præuidisse effecta, vt erant in causis. Mutatis autem causis, nihil esse absurdi, si effecta mutata fuerint, & ea causa Prophetas argui non posse mendacij. Locum autem illum Deut. intelligendum esse nõ de comminationibus, sed de alijs prophetijs: quale est, quod Samuel prędixit Sauli, illum obuios habiturum duos viros in itinere, & ab illis accepturum panes: & deinde occursuros illi cuneos Prophetarum: quale etiam erat, quod Gedeon accepit de vellere sicco & compluto: quodque Mariæ prædictum est, eius cognatã Elizabetham fore grauidam. Alias notas Chrysostomus annotauit in 12. caput prioris ad Corinth. in illa verba, *Cùm essetis Gentes* ἤγεσθε ἀπαγόμενοι ad muta simulachra, ibi ait, vates idolorum duo habuisse certa indicia: primùm enim afflati spiritu malo, indecoris motibus iactabantur, vt solent arreptitij: *Vates diaboli furebãt.* deinde, ipsi se, quicquid dicerent, non intelligebant. Et in eam sententiam citat Platonis testimonium, pręclara quidem eos dicere, sed seipsos non intelligere. Iustinus Martyr in Sermone contra Gentes ad finem, ait, hæc verba esse in Dialogo Platonis, quem inscripsit Memnonẽ: quod Chrysostomus non adscripsit. Duo tamen addit, quę videntur inter se pugnare. Laudat enim Sibyllas, quasi illæ diuino spiritu incitatæ loquutę fuerint, quasique illarum prædictiones prçludia quædam fuerint ad lectionem nostrorum Prophetarum: *De Sybillis.* carmina autem illarum, corrupta ait fuisse à scriptoribus. Eas enim sedato impetu, cùm ad se redijssent, oblitas quid dixissent, non potuisse ea corrigere. Atqui id verisimile non est, si afflatę fuerint spiritu dei. Primũ Chrysostomus ait, dęmonum sacerdotes agitari solitos parùm honestis motibus. Et citat veterem Poetam, in quo ista scribuntur:

λύσασθε λοιπὸν ἄνακτα: βροτὸς γὰρ θεὸν οὐκέτι χωρεῖ.

Cuiusmodi etiam illud est apud Vergilium:

Bacchatúrque furens, magnum si pectore posset
Excussisse deum: Tantò magis ille fatigat,
Os rabidum, fera corda domans, fingitq́ premendo.

9 Sæpè etiam diabolus vates suos adigit ad suspendium: vt Priscam & Maximillam, de quibus diximus. Ita Baalis sacerdotes sese confodiebant lanceolis, & Galli Cybeles sese euirabant. Et addit Chrysostomus de Pythia, solitam eam sedere in tripode, & per pudendas corporis partes diabolum admittere, & ex illis ijsdem partibus oracula reddere. Nec mirum: Est enim tyrannus, efficitque, vt homines sese deformiter gerant, & quid dicant, aut agant, ipsi nesciant. At Spiritus sanctus longè aliter regit suos. Imò, inquies, deus quoque interdum cogit suos. *An dei suos prophetas cogat.* Nam Moses, Ionas, Hieremias oblatam prouinciam defugiebant: inuiti tamen coacti sunt, vt prophetarent. Certum est, sanctos illos viros primùm restitisse: postea tamen persuasos à Spiritu sancto, munus oblatũ suscepisse. Non enim ita adducti sunt ad obeunda iussa dei, quasi aliquid fecerint inuiti. Diabolus autem suos vi cogit & rapit, & linguam illorum incitat, & oculos torquet, & totum corpus fœdissimè agitat. *An à deo afflati nesciãt quid dicant.* Quod ad alterum attinet, dices, Caiapham imprudentem præuidisse, quæ nesciret, quòd esset pontifex anni illius: *An nesciant quid agant.* Et Nabuchadnezarem & Pharaonem ea prædixisse in insomnijs, quæ ipsi non intelligerent. Respondeo, fuisse illas non plenas prophetias, sed tantùm inchoatas. Nam in definitione diximus, oportere Prophetam & intelligere, & explicare posse prædictiones suas. Dantur enim ad vsum Ecclesiæ, qui sine intelligentia nullus est. Quod ad tertium attinet, dices etiam, Saulem in hac historia totum diem, totámque noctem nudum iacuisse. Respondeo, humanam carnem perterrefieri & debilitari præsentia numinis: tamen Spiritum sanctũm nec corrumpere naturam, nec humanum corpus deformiter iactare. Vires quidem humanæ ad tantam maiestatem debilitantur & cadunt. Ita enim Daniel, ita Ioannes in Apocalypsi ad terrã collapsi sunt, & Petrus, Iohannes, Iacobus cõsternati transfiguratione Christi ceciderũt. Et

Balaam appellat se virum cadentem apertis oculis. non tamen ad motus inhonestos & turpes adiguntur. Quod Paulus ait, Spiritus Prophetarum subiecti sunt Prophetis, id adiecit, ne Prophetæ inter se tumultuarentur, néue sese mutuò impedirent, néue quis diceret, se non posse expectare alterum. Paulus addit aliam etiam notam eodem loco: Nemo, inquit, potest dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu dei: *Nemo in Spiritu dei loquens, dicit Anathema Iesum.* Hæc certa argumenta sunt Prophetæ, & boni & mali: Non tamen satis est confiteri verbis Dominum Iesum: oportet id etiam in vera fide fieri, Augustinus in Commentarijs inchoatis in epistolā ad Rom. Sunt, inquit, *qui verbis positeantur deum, factis autem negent.* Quare qui veram de deo fidem profitetur, eamque factis & moribus exprimit, haberi debet pro vero Propheta. Quanquam dissimulare non debemus, malos etiā viros, interdum vera prædicere: quales illi sunt, qui in extremo illo die dicturi sunt, Nonne in nomine tuo dæmones eiecimus, & miracula multa fecimus? In vniuersum sic possumus statuere, quicunque confitetur Christum Iesum, quibuscunque sit moribus, modò ne nos abducat à fide, eum habendum esse pro Propheta dei. Deus enim etiam malorū ministrorum opera vti potest in proferenda gloria sua, modò illi se contineant intra præscriptum fidei: hoc enim est, dicere Christum Iesum. Nam Augustinus in Epistolam Ioannis ait, illud nomē Christi esse nodū, quo omnes articuli fidei continentur. Nam qui Christum confitetur esse filium dei, necesse est, vt confiteatur Patrem, Spiritum sanctum, Christū natum, passum, mortuum, sepultum, resuscitatum, sublatum in cœlum. Paulus ad Thessal. Omnia, inquit, *probate: quod bonum est tenete.* Paulò antè monuerat, ne Prophetæ contemnerentur: postea subiecit, vt illorum dicta cum iudicio expenderentur. Quidam enim, si quid fortè audiant futiliter dici pro concione, statim contemnunt, & repudiant omnia. Alij omnia promiscuè recipiunt sine delectu. Paulus monet media via insistendum esse. Omnia, inquit, probate: quod bonum est, tenete. Erat tunc in Ecclesia discretio spirituum, quæ nunc, aut nulla, aut rara est: populum tamen oportet precibus à deo contendere, ne à falsis doctoribus auferatur à veritate. In ferendis tamen suffragijs curare debet, vt minister optimus eligatur. Quoniam autem interdum bonus etiam dormitat Homerus, eius dicta probanda & examinanda sunt ad verbum dei & articulos fidei. Commune autem est prophetię cum alijs donis gratuitis, vt gratis conferatur. Ita falluntur, qui putant eam comparari posse arte, aut industria, aut nescio quibus purgationibus. Petrus enim ait, propheriam nō ab humana volūtate profectam esse, sed sanctos viros loquutos fuisse impulsu spiritus Dei. Et Paulus ait, Spiritum diuidere omnibus prout velit. Arripit enim doctum, indoctum, puerum, armentariū: vt Amosum prophetam vellicantem sycomoros. Tamen quod ne gari non potest, ieiunio & precibus multum proficitur. Scimus enim Danielem multum sese afflixisse, & abstinuisse à mensa regia, & contentum fuisse leguminibus. Prosunt quidem ista nonnihil, donum tamen prophetiæ non promeretur. At si latius intelligamus prophetiam, pro explicatione prophetarum & verbi dei, negari non potest, eam facultatem comparari vsu & doctrina. Itaque in eum vsum legimus fuisse institutas scholas, in quibus erudirentur filij prophetarum: & Elizeum cùm esset commotus, poposcisse psaltem, vt se ad æquitatem animi reuocaret.

Misi quandoque vera prædicunt.

Christi nomine omnes articuli fidei continentur.

Prophetia probandæ.

Prophetia gratis confertur.

10 Nunc de effectis prophetiæ dicemus paucis. Primum effectum est, ædificatio Ecclesiæ. Itaque Salomon ait 29 Prouerb. Cùm auferetur prophetia, dissipabitur populus, & otio, atque ignauia dissoluetur. Prophetia enim populum continet in officio. Quare Paulus ait, *Qui prophetat, loquitur doctrinam, adhortationem, consolationem.* Quod si quando ordinarium ministerium, vt fit, officium non faciat, deus extra ordinem excitat prophetas, qui res instaurent. Sed dubitari potest, an prophetæ certò sciant, vera esse ea, quæ prædicunt. Certè. Alioqui enim quomodo potuisset Abrahamus inducere in animum, vt mactaret filium, nisi certus fuisset de iussu dei? Certi ergò omninò sunt, quatènus quidē Prophetę sunt. Id addo, quia, quatenus homines sunt, errare & falli possunt. In Paralip. Dauid dicit Nathani, velle se exædificare templum Domino. Tum Nathan propheta, quasi probata Regis voluntate, Fac, inquit, quod bonum videbitur in oculis tuis. Postea tamen accepit oraculum, illud opus deberi Salomoni. Errauit ergo Nathan vt homo: sed deus eum statim reuocauit. Hæc de effectis satis. Vnum tantùm addam, in Eccl. scriptum esse, ossa Elizæi prophetæ prophetasse: quod excitatione hominis mortui testimoniū dedissent doctrinæ Elizæi. Sed non est, vt illud factum prophetia dicatur: nam alioqui omnia miracula erunt prophetiæ.

Prophetiæ effecta.

An prophetæ certi sint de suis prædictionibus.

11 Cæterùm videmus Abrahamum & Abimelechum tunc prophetasse, cùm deus illis apparebat, non pro vt ipsis libuit. Vnde vis hęc non habitui, sed præparationi, siue, vt appellant, dispositioni in genere qualitatis est attribuenda: & lumen diuinum quo tūc illustratur humana mens potiꝰ est vti passio, quá veluti passibilis qualitas, vt quod facilè remoueri possit, vt lumē in aere, nō instar lucis in corporibus cœlestibus, nō vt pallor ex naturali corporis temperatura proficiscens, sed quemadmodū is est, qui perterrefacto animo exoritur. Quàm verò necessaria fuerit humano generi prophetia, hinc non est difficile videre. Si homines seruandi erant, necesse fuit, vt iustificarentur, iustificamur autem ex fide: at fides ex auditu, auditus autem per verbum dei: at verbum nobis minimè proponitur, nisi porphetis reuelatum. Igitur tantum opportuna fuit prophetia, quantum nobis iustitia est necessaria.

Ex ii. in Gen. cap. 20. Prophetia non est habitus. sed dispositio & passio.

Prophetiæ necessitas.

Non

Prophetia & vera fides nō sunt coniunctæ necessariò.

Non est autem necessaria connexio inter prophetiam & fidem iustificantem, ita vt deo sit amicus & iustificatus omnis qui prophetandi beneficium est consequutus. Balaam scimus improbum fuisse, & nihilominus prophetā. Et in Matthæo scribitur de quibusdam malis, quòd sint Domino obiecturi, Nonne in nomine tuo prophetauimus? qui tamen audient, nescio vos. Et hoc nō est mirum, cùm idem contingat in Apostolatu, & in Euangelistis, ac alijs ministris Ecclesiæ. Iudas non fuit deo gratus, & nihilominus Apostolus, & cum alijs missus ad prædicandum. Et de quibusdam Paulus habet ad Philippenses, quòd Christum non bono animo prædicarent, sed vt illi solummodo pressuras excitarēt: & Apostolus subdit, se gaudere, dummodo annuncietur Christus, siue per veritatem, siue per occasionem. Cur etiam sit ista non necessaria connexio, inter commemorata, hæc quoque causa afferri potest, quia ista in aliorum profectum & vtilitatem conceditur à Domino, quemadmodum sanationes, linguæ, & alia huius generis charismata. Et hoc diuinæ bonitati minimè derogat, imò illam nobis magis indicat, qui intelligimus, hinc illum adeò esse bonum, vt etiam malis velit bene vti.

Prophetare.

12 Vsurpatur interdum hec vox in sacris literis pro interprete, vt Exod. 7. Aaron destinatur vt sit propheta Mosis, id est, interpres eius coram Pharaone: Et prophetandi verbum inuenies in primo Samuelis attributum Sauli, quando correptus spiritu Domini malo, insusitata ac insolita loquebatur, quodam, ut Græci dicunt, ἐνθουσιασμῷ.

Filij prophetarum.

Filij verò prophetarum discipuli fuerunt magnorum & illustrium vatum, qui interdum cum Musicis instrumētis & canticis ita in laudes diuinas incitabantur, vt quædā loquerentur præter morem & pristinam cōsuetudinem, ita vt facilè pateret, illos Domini spiritu agi. Et deum, veterem populum statuisse perpetuò regere ministerio alicuius prophetæ, apertè videri potest ex 18. Deuteronomij. cuius causam affert, cùm filij Israel nō possent ferre eius aspectum, postularunt vt per Mosen cum illis ageret ne morerentur: quod eius postulatum adeò approbauit deus, vt dixerit, nō modò se tunc id effecturum, verùm & post Mosen ex fratribus eorum pollicebatur se velle excitare Prophetam, quem non minus atq; Mosem ipsum tenerentur audire: quæ verba & si primò de Christo intelliguntur, vti Petrus in Actis Apostolocis docet, tamen & ad illos faciunt, quorum opera deus post Mosen moderatus est populum suum diuinorum verborum traditione: & istis tamdiu fuit datum instituere & docere populum de vtilibus, donec Christus aduenisset, qui caput est & fons omnium prophetarum: quo aduenięte illi priores cessarunt. Lex enim & Prophetę vs-

Veteres semper prophetam aliquē habuerunt.

A que ad Ioannem. De illis igitur is locus intelligitur tanquam de vmbris & typis, at de Christo prę cipuè, quo accedente, non fuit amplius opus illorum præsentia: iam enim illum habemus, quem ipsi pręnunciabant, qui quamuis corpore abierit suo tamen spiritu paracleto nobis adest, & Ecclesia hoc pacto regi potest.

Prophetæ primitiuæ Ecclesiæ.

13 Non tamen inficiamur in primitiua Ecclesia multos fuisse prophetas. Apostolus enim Paulus dicit, in Ecclesia alios pósitos esse Apostolos, alios B Prophetas, alios Euangelistas. Imò ipse Paulus fuit Propheta, vt cuius Euangelium per hominē non fuit allatum, sed ex mera reuelatione Christi. Petrus quoque fuit Propheta, cùm intima cordis peruideret. vidit.n. quid latenter egissent Ananias & Sapphira. Agabus, filiæ Philippi, & pręterea qui dixerunt, Spiritum sanctum sibi loquutū, vt illi separarent Paulum & Barnabam. Sed hoc ideo factum est, tum quia signis debuit orbis ad Christum cogi, rudis alioquin; his miraculis: ac C potissimū prophetia excitari poterant homines in Euangelij admirationem, quemadmodum factum fuit cùm Lex daretur Hebræis in monte Sina: tum etiam quia illi primi destinabantur ad Euangelium prædicandum, ad fundandas Ecclesias, non potuerunt humano studio & industria addiscere ea quæ faciunt ad Christianam institutionem: spiritu ergo reuelante ista percipere debuerunt. Quare Prophetæ tunc maximè visi sunt necessarij, modò non item. iam enim Euangeli- D um est diuulgatum, & Ecclesia potest habere multos, qui adhibito studio & diligentia ex patribus discere possunt, quæ faciunt ad Euangelij propagationem. Idcirco modò non est prophetia adeò necessaria, sicut & sanitatum gratia, cùm iam Ecclesia habeat medicos: non linguæ, quando iam Ecclesia est per omnes gentes propagata, & linguarum inter Christianos vbique viget studium: neque δύναμις tradendi diabolo sceleratos, cùm in Ecclesia sit armatus magistratus. Quamuis nō est meo iudicio negandum, adhuc in Ecclesia pro E phetas esse, sed non admodum claros, vt antiqui fuerunt. Eorum autem loco videntur successisse doctores instructissimi sacrarum literarū, qui hodie satis frequenter à deo donati nobis sunt. Quā quam ex sacris literis non euinces huiusmodi prophetas appellari, nisi prædixerint occulta afflati spiritu, non addita humana dicendi solicitudine: nisi velis Pauli verba priore ad Corinth. huc torquere, quod tamen necessariò minimè probabis. Et Christus quamuis dixerit in Ecclesia sua futu- F ra huiusmodi dona, tamen nō asseuerauit perpetuò hoc euenturum. neque de ista re vllas habemus promissiones, quòd Christus perpetuò ornaturus esset suam Ecclesiam istis charismatis.

LOCVS IIII

De visionibus, seu quomodo & quantum Deus ab hominibus possit cognosci. Ex lib. Iud. vi. vers. xxij.

Martyr præmissis distinctionib. quibusdam, Geometrico ordine ostendit, Primùm Sensus externos non esse duces ad dei cognitionem: Deinde aliam beatorum propriam, aliam huius vitæ, eamq; non essentialem, sed vel naturalem, vel Fidei. Postremò, conseruationis quæ sensũ præsentiæ dei comitatur, tũ τὸ ὅτι, adductis exemplis, tum τὸ διότι, seu causas.

Distinctiones quæ faciũt ad quæstionem propositam.

Natura dei sensu non cognoscitur.

NVNC res ipsa commonefacit, vt nõnulla de visionibus rerum diuinarum, & quomodo quantúmque deus ab hominibus possit videri, tradatur. Sed ne disputatio vel methodo, vel ordine careat, distinctiones quasdam præponam, quibus opus esse animaduerto. Primùm, dei notitia vel sensibus, vel intelligẽtię offerri existimatur: aut eã concedi putamus natura, seù prerogatiua & reuelatione, quę ipsam naturã superet. Ad hæc, notitia substantię, naturæ, ac ipsius (vt ita dicã) essentiæ ab ea separatur, quæ indicijs, testimonijs, argumẽtis, & signis diuinæ præsentiæ constat. Postremò, sermo habendus est, vel de illa quæ nostræ huic vitæ cõuenit, vel de ea tantùm quæ post hoc seculũ expectatur. Ordiar itaq; à sensibus, & de notitia eorum sic statuo: Dei naturam, substãtiam, & essentiam non attingi sensibus. Ea quippe cum deo cognationem non habent, quæ sensibus percipiuntur, sed ab eo immanè distant. Vtque id, quod est dicatur, qualitates, quę sunt certi generis, & accidentibus adnumerantur, sensuum notitiam excitant. Ijs autem cùm deus, qui simplicissimus est, minimè subiaceat, à sensibus cognosci non potest. Atque id verum esse certo experimento intelligitur, quod ex animo suo quisque sumit. Certissimum enim est, neminem sensu illum percepisse. Anthroprmorphitæ nihilominus sensibus cognosci deum sibi persuaserunt, vt qui numini corpus humanum attribuerint: sed eorum opinio est prorsus explosa. Testatur siquidem Scriptura, Deum Spiritum esse, eademq; inter spiritum & corpus non obscurum discrimen ponit, dum Seruator noster inquit: Palpate & videte, quoniam spiritus carnem & ossa non habet. Nemo autem est, qui non intelligat humanum corpus & eius membra, citra carnem & ossa minimè posse constare. Istorum deinde stultitia inde aparet, quòd nullum corpus reperiatur, quod omnibus modis purum & simplex existat: nam vt æquabile sit quantum volueris, saltem partes habet ex quibus componitur. Omnem verò compositionem cum dei natura pugnare, vel Ethnici philosophi deprehenderunt.

Anthropomorphitarũ error.

Anni beati essentiam Dei oculis suis visuri sint?

2 Sed Anthropomorphitis relictis, de quibusdam alijs dicendum est, quos Augustinus in Epistola ad Paulinã de Videndo deo commemorat. Ij, quẽadmodũ Scripturę testantur, & ortodoxa fides confitetur, deum credunt simplicissimum omnino esse, ac eundem corpore carere: sed beatorum oculis in ea beatitudine quã expectamus eum inficiantur non posse videri. Atque ideo nos decipi aiunt, quòd statum futurę vitæ ex ijs pror- A sus metiamur, quæ hîc fieri ac vsu venire animaduertimus. Quare, inquiunt, licet oculi corporis nostri hebetes non valeant hîc deum, angelos, aut spiritus videri, attamen fœlicitate corroborati, non quidem natura seu vi propria, eos conspicient, sed visus aciem adeò habebunt illustratam, vt vel ad ipsam dei essentiam pertingant. Errant ij fortasse minus quàm Anthropomorphitæ, sed tamen errant. Quia vtut oculi nostri cùm in patria erimus, confirmandi sint, oculi attamen etiam tunc manebunt, & corporei oculi erunt: B quamobrem suorum obiectorum genus & latitudinem non excedent. Vehemẽtiorem quidem ampliorem que lucem, quàm modò possint videndo ferre, tunc facilè sustinebunt, neque ab ijs coloribus lædentur, quibus nunc offenduntur, non tamen ad essentiam dei pertingent. Nulla siquidẽ nostra corpora in beata resurrectione ita nobilitanda sunt, vt vel spiritus fiant, vel corpora esse desinant. Quamobrem, neque corpori C Christi hoc attribuitur, vt à resurrectione in spiritum abierit. Hoc enim non fuisset corpus resurgere, sed aboleri. Proinde illi, qui tam perficiendum oculum nostrum existimant, vt substantiã dei percipiat, non illum cohonestant sed reuera perdunt. Anthropomorphitæ in dei naturam peccant, qui eam corpore vestiant: ij verò naturæ humanæ iniuriam faciunt, qui eam non mensurã in beata resurrectione sibi persuadeant. Stat itaque nostra sententia, & vera est, tam de hac vi- D ta, quàm in præsentia viuimus, quàm de futura, quam expectamus.

Oculi corporis diuinam essentiam nõ attingunt, neque hic, neque in patria.

3 Sed rogabis, quid ergo viderunt Patriarchæ atque Prophetæ, quibus deus & angeli nõ semel in diuinis literis apparuisse leguntur? Respodeo quo ad sensus externos, tantùm imagines quasdam, similitudines, & formas perceperunt, quæ à deo & ab angelis interdum eis offerebantur, quibus testarentur, se tum illis patribus adesse præsentes, cum eis loqui, eos audire, E atque de salutaribus rebus admonere. Ista verò, nimirùm dei præsentiam, aut angelorum, necnõ sermones & significata, sensus ipse nequaquam percipiebat, sed à ratione ac mente ex ijs colligebatur, quę sensuum cõprehensio referebat. Vnde Paraphrastes Chaldaicus, quando in Exodo scribitur, Deum in monte Sinà venisse, non ipsum deum simpliciter venisse ponit, sed gloriam dei vertit, ac si diceret: Magnifica quędam & illustrissima signa ibi fuisse visa, quibus deus testaretur se adesse: quod item Isaia facit cap. 6. vbi scribit. F Vidi Dominum sedentem super solium excelsũ & eleuatum. Cuiusmodi autem fuerint similitudines & imagines, quæ angeli seu dei præsentis indicia se præberent, ex scripturis diuin colle-

Quid in diuinis præfactionibus oculis, quid mente Patriarchæ & Prophetæ viderint. Vide in 2. Reg 22. vers. 19.

ctu non est difficile. Rubus ardens Mosi apparuit, nubes, columna ignis, & fumi, voces, tonitrua, lampades, fulmina, propitiatorium, arca fœderis, Vrim & Thumim, hominum ipsorum variæ species, quę aut agerent, aut loquerentur: aut sese quoquomodo vel prophetis vel alijs ostenderent. Omnia, inquam, hæc, signa & indicia erant, & numinis & angelorum præsentiæ. Eaque aut in somnis aut per vigiliam sese patribus sentienda obijciebant: non nunquam verò diuino spiritu & angelorum opera, dei iussu, phantasia hominum seu imaginatio similitudinibus & typis huiuscemodi formabatur. Vnde nō minus ea in cognoscentium animis exprimebantur, quæ deus ostendere volebat, quàm si externos sensus ferijssent.

4 Quapropter in prophetis enucleãdis ita res habet, vt persæpe vehementer ambigamus, an exterius res ita gesta fuerit, an potius menti Prophetæ sic agi visum sit. Et in quibusdam ex ipsius negotij circumstantijs, tantum visionem fuisse fateri cogimur, vt Hieron. testatur, de subligaculis, aut lumbari Ieremiæ, quod iussu Domini iuxta petram ad Euphraten deposuit: atq; ibi tam diu esse passus est, quo ad corruptum emarcuerit: quod rursus assumere iussus est, ac denuò induere. Cōtigit autem ista visio, dũ Hierosolymitana ciuitas à Chaldæis grauissimè obsideretur, quando Prophetæ ad Euphraten ire ac redire minimè licuit. Nam eo tempore, cùm semel vellet Anathoth proficisci, vnde fuerat oriundus, captus est in ipso egressu portæ, ac perfidiæ insimulatus. Nec secus idem Hieronymus affirmat, tantummodo per visum factum esse, quod in Ezechiele scribitur, de pane in stercore bouis cocto, & cubatione super vno eodemque latere multos dies. Ijs etiam addi potest esus voluminis, & consimilia, quæ vel natura humana, vel circumstantiæ negotiorum ac temporum, minimè patiebantur sic fieri, vt scribitur. Et quod attinet ad prędicandum vel exponendum populo, quod in animo Prophetarum erat, perinde fuit, eandemque vim habuit res phantasia vel imagine visa, quàm si exterius occurrisset. Non tamen ad animi visa est confugiendum, quando res ipsa exterius geri potuit. Nam cùm deus vtraque ratione vti queat, vt placuit, vtque opportunum, & nobis commodum iudicauit, modò hanc, modò illam adhibuit. In ijs tamen omnibus Ambrosij sententia mihi retinenda videtur, qui de his imaginibus agens, inquit, Eas fuisse quas voluntas elegit, non quas natura formauit: quod sanè aduersus eos facit, qui Prophetiam naturalem constituunt, quasi vi cœlorum, aut naturæ quodam influxu, vel humorum temperamento imagines eiusmodi taliaque spectra sese offerant, externis Prophetarum sensibus videnda, vel imaginationi atque phantasiæ interius cognoscenda. Voluntas, inquit Ambrosius nempe, dei aut angeli, voluit ista, & præ alijs elegit: non vis naturæ illa formauit.

Propheta aliquando videntur in imaginatione impressas aliquando exterius occurrentes.

Ambrosius.

5 Cæterùm dubium aliud, nec sanè dissimulandum occurrit. An sub istis imaginibus aut formis, deus ipse aliquando se demōnstrarit: an tantum angeli semper apparuerint, qui nomine suo nonnunquam, interdum autem dei, cùm Prophetis agerent & loquerentur? Fuere nonnulli, qui deum ipsum nunquam apparuisse dixerunt, sed per angelos dei nomine omnia fuisse peracta, quæ in ijs visionibus & dicta & gesta tradũtur. Et quædam testimonia Scripturarum à se stare contendunt: quorum vnum habetur in Actis Apostolorum, vbi Stephanus eum angelum disertè appellat, qui Mosen è rubo compellauit, cùm tamen is in Exodo deus nominetur. Deinde ad Galatas Paulus testatur, datam legem in manu Mediatoris, per angelorum dispositionem. Dubium verò nemini est, in Exodo scribi, Legem à Deo fuisse latam. Quare concludũt intelligendũ esse, Deum nō per seipsum, sed per angelos apparuisse. Atqui cũ essentia seu natura diuina, tã à Spiritu sancto, quã à Filio auferri neqat (est enim vterq; illorũ natura Deus) quomodo suã tuebuntur opinionē, cũ in Euangelio disertè legatur, Spiritum sanctum in columbæ specie super Christum descendisse? Angelum si dixerint, nō Spiritum sanctum venisse mendacij Scripturam insimulant. Sin vero fateantur, vna cum ea colũba spiritũ sanctũ apparuisse, quid prohibebit, deũ ipsum sub alijs quoque typis & imaginibus patribus affuisse? Hinc omnino euadere non possunt, nisi (quod illos facturos non arbitror, alioquin manifestam hæresim inueherent) Spiritum sanctum deum esse inficientur. Et quod opposui de Spiritu sancto, licet identidem obijcere de Filio, ex Pauli sermone ad Timoth. cap. 3. *Citra controuersiam magnum est mysterium, Deus manifestatus est in carne, iustificatus spiritu, &c.* Vniuersa porrò Ecclesia, & orthodoxa fides, verbum fuisse verum deum confitetur, qui sub humana carne apparuit. Quòd si prę ̃stitit vt bona fide ac citra fucum præstitit, cur non idem in veteri Testamento sub varijs formis ac multiplicibus imaginib. fecisse dicatur? Fuit sanè id maius quod nobis postremo tempore largitus est: sed qui maius dederit, eum profectò concedere posse quod minus est, nequaquam dubitamus.

Visiones Prophetarũ non erant naturales.

An deus vnquam se demonstrarit; vel angeli semper apparuerint.

Spiritus sanctus in colũba se ostẽdit.

Filius dei in carne humana verè apparuit.

6 Dicent fortasis, quòd posterius datum est, diuinæ literæ credendum proponunt: at quod antiquitus factum vultis, nusquam legitur. Imò si attentè audire velimus, hoc quoque Scripturæ docent. Filius quippe dei verbũ seu λόγος ab Euangelista nominatur, quod ab eo temerè fieri credendum non est, sed quia per ipsum deus intelligatur loqui, cum Scripturæ illũ testantur fuisse loquutũ. Propterea, quoties legimus, verbum Domini vel ad hunc vel ad illum fuisse factum, ego toties Filio dei Christo Domino nostro id attribuendũ censeo, nempè, vt deus per eũ Patribus & Prophetis loquutus fuerit. Quod ne frustrà dixisse videar, pro hac sententia duo testimonia proferam. Primùm Ioannis primo capite habetur, Deum, nemo vidit vnquam. Et

creatū: sed, ab angelis, eius iussu, crederemus. Cōfiteamur itaque deum verè affuisse, ac sese sub diuersis imaginibus demonstrasse, quoties testari ac dicere scripturam audimus.

Deo ferenti Legem angeli ministrabant.

Angel? qui loquebatur Mosi in rubro, filius dei erat.

Testes συμ-φωνοι. Chrysostomus & Augustinus.

8 Restat vt ad loca prius adducta respondeamus. Quo ad Epistol. ad Galat. fateor dispositionem angelorum in lege ferenda interuenisse: assistebant quippe deo loquenti: caliginem, tonitrua, fulgura, lampades, & fulmina proferebant, lapideas tabulas præparabant, multisque modis deo præsenti & loquenti obsequebantur. Nec apostoli verba inficias eunt, deum ipsum locutum esse, legémue tulisse, vt verba scripturæ testantur. Imò non defuerunt, qui manu mediatoris, non ipsum Mosen, sed filium dei exponant: rectène an perperam, non vacat in præsentia excutere. Ad id verò quod B. Stephanus ait, quemadmodum in Actis Apostolicis habetur, angelum in rubo Mosi apparuisse, atque cum eo locutum, non opus est multis respondere. Nam si per angelum intelligamus dei filium, vt sæpius admonui, nullus remanebit scrupulus.

9 Sed vt quæ tradidi, quo ad hanc partem, planius & certius intelligantur, nonnullis testimoniis patrum videntur confirmanda. Chrysostomus Homilia 14. super Ioan. ait: *Quæ viderunt antiqui Patres, omnia fuisse permissionis, at non illius puræ, simplicisq; dei substantiæ,* Atque addit, *Si vidissent illam, nulla ex parte differentem vidissent, vt quæ sit pura, simplexq; nec descriptibilis: vnde non stat, non iacet, neque sedet, vt illis interdum prophetis monstrabatur.* Ad hæc subiicit: *Deus, priusquam filius in carnem veniret, Patres iis visis ac imaginibus exercebat.* Id etiam ibi scribit, quod paulò antè statuimus, oculis videlicet corporis, creatos spiritus, vt animi nostri & angeli sunt, videri non posse. Quare multò minus credendum, vt sensibus deum cognoscamus. Et ne quis putet, deo patri solum conuenire, vt sit inuisibilis, non autem Filio, id Pauli adducit, quòd sit imago dei inuisibilis. Et sanè à ratione imaginis deficeret, si non inuisibilis esset, quemadmodum is est, cuius imago prædicatur. Augustinus quoque Tractatu tertio super Ioannem, de Mose ait: *Quamuis facie ad faciem cum deo locutus dicitur, attamen quando petiit, vt faciem dei, hoc est, ipsam eius videret substantiam, id obtinere non potuit.* Et ibidem addit: *Nubem vidit & ignes, quæ typi erant.* Et paulò pòst: *Si filium dicant visibilem, priusquam incarnaretur, delirant.* Multa præter hæc Augustinus in Epistola ad Fortunatianum, in hanc sententiam colligit, ex Nanziazeno, Hieronymo, & in aliis Patrib. quæ hîc recensere nimis prolixum esset.

Confutatio Sophismatis quo arguitur, essentiā dei visibilē, quia Tertul. Deū corpus esse dixit.

10 Duo tamen afferam argumenta, quæ contrà definita solent obiici. Ab initio diximus, proptereà dei essentiam sensibus non posse comprehendi, quòd eius natura non sit corporata. Id autem non videntur omnes antiqui Patres credidisse. Tertullianus enim contra Praxeam, deum corpus esse scribit, & alibi non semel idem testatur: imò in libello suo de Anima, nostros animos corpora esse docet. Quodq; magis alienū videtur, multis rationibus confirmare nititur: Quin in libro de Dogmat. Eccles. capite 11. omnes creaturæ corpus esse scribuntur, ac ipsi angeli nominatim, quia nihil est quod instar dei omnia impleat, sed certis locis omnia describantur, vt liquet de animo, qui corpore suo clauditur. Augustinus hac ratione Tertullianum in Epistola ad Quod vult. Deum excusat, quòd per corpus, substantiam atque id, quod verè est intellexerit, quasi deum idcircò esse corpus tradiderit, ne illum esse videretur negare: cùm vulgares, quicquid non est corpus, nihil esse prorsus arbitrentur. Ab eodem nihilominus in libro de Genesi ad literam, hac ratione coarguitur, quòd aliquando veritate superatus dixerit, omne corpus esse patibile: quamobrem, ne deum patibilem faceret, illum debuit negare corpus esse. Neque fuit opus ita se ad vulgi captum demittere, vt propterea falsa de deo enūciaret. Christiani vtique non sic instituendi sunt, vt rudium instar (quod etiam Aristoteles confutat) nihil esse putent, quod corpus non fuerit, sed potius ita sunt euehendi, vt in cogitando deo nihil citra regulas scripturarum statuant. Libro autem de Dogmat. Ecclesiast. non plus quàm par sit, deferendum est: Augustino quippe ascribitur, sed eius esse à doctis non creditur.

Argumenti Anthropomorphitarum solutio.

11 Alterum, quod interdum obiicitur, Antropomorphitarum argumentum non est. Contendunt enim ob id, absque corpore Deum non oportere credi, quod scripturæ hominem ad imaginem dei factum esse testentur, quod nisi corpus haberet vt nostrum, minimè quadraret. Nam imago careret eius similitudine, ad quod refertur. Scripturam item sibi fauere arbitrantur, cùm ea non semel hominum membra deo attribuat. Verùm Hierony. (vt eū Augustinus ad Fortunatianum adducit,) argumētum illorū falsè atque acutè irridet. Si huic rationi sit innitendum, inquit, facilè conficiemus hominem habere alas: quia Scriptura eos deo quandoque affinxit, ad cuius imaginem hominem fuisse cōditum satis constat. Debuissent isti potius expendere imaginem Dei, sitam esse in sanctitate, iustitia, & veritate, quemadmodum Paulus docuit. Quod si vidissent, non tantum corpus à deo remouissent, sed ipsi quoque à crassioribus cogitationib. animum suum abduxissent. Quare nō prædicant Deum verè vrsum, leonem, aut ignem esse, quòd sic Amos & Moses, necnō Epistola ad Hebræos eum appellarint? In Psal. 95. scribitur: Qui finxit oculum, non videbit? & qui fecit aurem non audiet? Hieronymus ait, ibi oportuisse dici, Qui finxit aurem non habet aurem: & qui fecit oculum non habet oculum? At sic dictum non est, ne de eo cogitando fallaris, & illum hæc habere membra existimes. Scriptura

Hieronymus

Cur scriptura membra Deo tribuat. *Cur Anthropomorphitæ damnentur.*

verò diuina, si membra deo interdum tribuit, id profectò vnum quærit, vt nostræ infirmitati consulat, qua licet essentiam Dei vti est, non queamus comprehendere, attamen re ipsa, certis quibusdam symbolis & inuolucris adiuti, curat vt aliquid intelligamus. Attribuuntur itaq; membra Deo μεταφορικῶς longè vtilissima, qua propietatibus illius animo versandis, mentes nostras piè ac fideliter exerceremus. Anthropomorphitæ autem, si propterea dei membra prædicassent, quemadmodum Scriptura illa proponit, vt infirmæ intelligentiæ hominum adiumento essent, excusarentur, nec damnandi fuissent. At ipsi côtendebant reipsa dei naturam sic habere: quàobrem iure meritoq; accusantur. Sed quid Paulo respondebimus, qui de natura Dei videnda in patria inquit: *Videbimus facie ad faciem*, atque ita oculis nostris & faciei videtur intuitum dei côcedere, ac deo ipsi faciem quodammodo affingere? Respôdet Augustinus, faciem quoque animi esse, cùm Paulus dicat, nos modò reuelata facie diuina intueri, nô velo interposito, vt Iudæis cum Mose loquentibus vsu veniebat.

Est facies corporis, & facies animi

In patria beati cognoscent essentiã Dei, pro capacitate.

12 Sed his ita perfectis atque conclusis, alia cognitionis diuinæ genera paucis comprehendamus. In vita æterna, dei essentia, non quidê sensibus, verùm animo seu mente cognoscetur à beatis, quandoquidem Ioannes ait: Cum apparuerit, eum videbimus sicuti est. Paulus idem testatur, nunc per speculum & in ænigmate cognoscimus, tum facie ad faciem. Idem ex verbis Christi colligitur. Angeli eorum semper vident faciem Patris: nam alibi docuit, In beata resurrectione, iustos instar angelorum dei fore. Vnde conficitur, nos haud secus atque angelos deum visuros: quare si faciem eius illi vident, nos eandem vtique contemplabimur. Aliud etiam testimoniũ Pauli ad Corinth. habetur. *Tunc cognoscam, quemadmodum & cognitus sum.* Nos autê à Deo nudè, ac essentialiter cognosci, nemo ambigit. Non tamen hoc persuademus nobis, naturam, substãtiamque dei fore beatis in totum & omnibus modis notam, sed quantum capaces fuerint: non enim finitæ res, quod infinitum est prorsus capiunt: neque id quod est creatum, plenè ac perfectè creatorem suum valet comprehêdere. Vnde Chrysost. Homil. 14. in Ioan. Ambro. lib. 1. in Luc. cap. 1. necnon Hieronymus, vt Augustinus loco iam adducto refert, negant angelos deum videre. Id autem simpliciter & absolutè intelligi non potest, cùm alioquin à Christo dicantur faciem Patris, qui in cœlis est, videre. Restat igitur, vt id accipiatur de tota perfectaque illius naturæ atque substantiæ notitia. Vnde Ioan. cap. 6. habetur, Deum nô vidit quisquam, nisi qui est ex Deo, is vidit Patrem. Item, *Sicut cognoscit me Pater, ego cognosco Patrem.* Proinde hoc tantum Christo datur qui deus est, vt perfectè ac plenè totamque dei cognoscat essentiam. Alij verò eam quidem videbunt, at pro capacitate. Quod si roges: æqualiterne? Ad hoc in præ-

An in hac vita Dei essentiam animo seu mente cognoscamus.

A sentia non respondebo: Alibi enim, de diuersitate vel æqualitate præmiorum in patria dabitur locus dicendi.

13 Verùm, quid statuemus de huius vitæ conditione? An dum hic agimus, mens nostra in deo cognoscendo ad eius essentiam pertingit? Minimè, quia scriptum est, *Non videbit me homo & viuet. Deum nemo vidit vnquam.* Et Paulus adiecit: *Nec videri potest, quia lucem habitat inaccessam &c.* Attamen ista non de quauis notitia sunt accipiêda: nam etiam viuendo hîc datum est quoquo B modo cognoscere deum. Teneantur itaque illa dicta esse de notitia substantiali & essentiali, vt cum Scholasticis loquar. Neque id obstat quod Mosas facie ad faciem vidisse scribatur, quod etiam ante illum Iacobus dixerat, nec quod alibi de eodem Mose habetur, deum cum eo, vt amicum ad amicum fuisse collocutum. Hæc enim, non vt simpliciter, sed ex collatione cum alijs dicta sunt, quod ijs excellentibus viris ea præ cæteris cognita fuerint, quæ de deo illa ætate hoC minibus patefiebant. Nam ipsis modo quodam exquisito & inusitato deus voluit se demonstrare, quod alijs non præstitit. Atque hunc sensum esse illorum verborum, Augustinus & Chrysostomus ex eo colligunt, quòd Mosi post eà roganti, vt faciem dei videret, id negatum fuerit.

Cognitio de deo naturalis, tenuis est & obscura. *Simonides.* *Clemẽs Alexandrinus.*

14 Superest vt de notitia dei agamus, quàm hic viuendo possimus adipisci. Primùm, naturalis est, vt diximus, eaque admodum tenuis & obD scura. Quod Simonides probè cognouit, qui (vt à Cicerone scribitur de Natura deorum) interrogatus à Hierone Siciliæ tyranno, quid esset deus, responsionem semper distulit, quod ea de re, quo magis cogitaret, ea semper obscurior sibi videretur. Vnde Clemẽs Alexãdrinus in 5. Stromat. rationem adducêdo, cur dei notitia tam ardua sit, ait: Nô est Genus, nô Diffrẽtia, non Accidês, non Accidentiũ subiectum, idcircò à nobis non intelligitur, qui solum talia mente aut raE tione comprehendimus. Effecta, quibus Philosophi vsi sunt, vt deum sua intelligentia noscerent, illius dignitatem, vires, & facultates non æquant. Propterea de illo quædam communia & leuia duntaxat ostendunt. Attributa verò siue proprietates, id est, bonum, iustum, pulchrum, sapiens & alia id genus illi damus: quia res præstantiores, & nomina speciosiora non habemus, quæ ipsi magis accommodari aut conuenire possint. Nec tamen ista in eo sunt, ita vt diF cimus: nam vt simplex, longê aliter bonus, iustus, & sapiens est, quàm homines aut sint aut dicantur.

15 Sed præter Naturalem hanc notitiam dei, nobis ea se offert, quæ fide constat, & nobis per verbum dei reuelatur. Fides verò non est ex nobis, vt ad Ephes. dicitur: sed est donum dei: nam & Christus ait, *Nemo potest ad me venire, nisi Pater traxerit eum.* Fides igitur dei notitiam, quantum ad salutem facit, quantùmve nostra hæc

hæc vita capax eſt, ex diuinis literis abundè colligit. Attamen, vt Paulus teſtatur, hæc etiam notitia imperfecta eſt. *Nunc enim per ſpeculum in ænigmate, ac ex parte cognoſcimus*: & quamuis in iſta cognitione proficiamus, dum hic viuitur, non tamē ad eſſentiæ dei perceptionem attingimus. Scio idem Auguſtinum de Paulo & de Moſe arbitratum, quòd ſubſtantiam dei, cum hic eſſent, mente aliquando viderint: ſed ego ei non facilè aſſentirer, cùm loca illa Ioannis, Legis, & Pauli, quæ ſuperius attuli, euidentiſsima iudicem: quibus & id poteſt addi, quòd ſexto c. Ioannis habetur: Non quòd Patrē viderit quiſquam: qui eſt à deo, is vidit Patrem. Nec prætereundū, quòd hic de Patre dicitur, de Filio quoque verum eſſe, quo ad naturam diuinam. Quia vt ſuprà declaraui, tam ex Chryſoſtomo, quàm ex Auguſtino, tum Filij tum Patris natura eſt inuiſibilis. Nec refert ſi dixeris, vt Auguſtinus ait, illos naturam & ſubſtantiā dei vidiſſe, non vtendo ſenſibus externis, ſed in Ecſtaſi quadam, vel raptu, ſeu à vitæ huius vſu alienati. Ex Scripturis iſta non colliguntur, imò è diuerſo, Moſi audiuimus vultus diuini conſpectum fuiſſe negatum. Proinde cognitione fidei & deum nouimus, & voluntatem eius in nos beneuolam, quantum ad noſtram veram ſolidamque ſalutem ſufficit.

Opinio Auguſtini de Paulo & Moſe.

Cæterùm, inter ea omnia quibus ex literis diuinis cognoſcimus deum, nihil eſt ipſo Chriſto ſublimius. Quare Paulus iure dixit. *Magnum citra controuerſiam ſacramentum eſt, deus in carne manifeſtatus eſt, &c.* Dominus item dixit, *Philippe, qui videt me, videt & Patrem*. Paulus etiam ſe nihil aliud ſcire aiebat, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Et in Chriſto ſanè deus poteſt dici factus viſibilis: quia cū homine in eadē ὑπόστασιν coniunctus eſt. Vnde qui Chriſtum videbant, ſe deum vidiſſe dicere poterāt. Quique fide illum intuetur & agnoſcit, lōgè plus videt, quàm ſi rubum Moſis ardentem cerneret. Idcirco ad Coloſſenſes habetur, theſauros omnes in eo ſapientiæ atque ſcientiæ dei poſitos eſſe.

In Chriſto Deus factus viſibilis dicitur.

Vide in 2. Sam. c. 24. ver. 18.

16 Cæterùm antiquos Patres, poſt viſum deū aut conſpectos angelos, perpetuò animaduertes vehementer perterrefactos, atque ita exanimatos, vt mortem ſibi præſentem timuerint. Nec mirùm, nam eos non latebat, quid Moſi deus reſponderit, quando conſpectum vultus eius poſtulauit: *Non videbit me homo, & viuet*. Ioannes quoque Baptiſta, vt legitur Ioan. 1, ait: *Deum nemo vidit vnquam*. Et Paulus ad Timotheum idem confirmauit, ſcribens: *Deum nemo vidit, neque videre poteſt: inuiſibilis enim eſt, quòd lucem habitat inacceſſam*. Id etiam quod Gedeon & Manoah pater Samſonis teſtantur. Iacobus item, poſt nocturnam luctam, qua ſe putauerat cum viro pugnaſſe, cùm illum ſenſit Angelum fuiſſe, miratus eſt quomodo ſuperſtes & ſaluus euaſerit. *Vidi Dominum*, inquit, *facie ad faciem, & ſeruata eſt anima mea*: quaſi vix id fieri potuiſſe crederet. Quin & Hebræi cum Dominus ad ferendam legem in montem Sinà deſcendiſſet, vſque adeò metu ac terrore ſunt perculſi, vt Moſi dixerint. *Tu quæſumus cum deo agas, ne, ſi pergat ita coram nobis loqui, moriamur*. Cùm his etiam id facit, quod in eodem libro Exodi ſcribitur, cùm iam fœdus inter deum & populum fuiſſet initum, & Moſes pacta recitaſſet, populumque ſanguine immolatarum victimarum aſperſiſſet, ſeniores in montem eduxit, vbi deum ſumma gloria & maieſtate in throno ſedentem viderunt. Sed ea viſione recitata, ſubijcitur, *Nec deus manum ſuam ad eos extendit*: quod indicat, nouū id & inuſitatū fuiſſe viſum, vt homines vita ſibi adhuc ſalua & integra deū viderint. Quamobrem totum id, ceu ſingulari prærogatiua datum commemoratur. Hieronymus etiam teſtatur, Eſaiam à Iudæis hoc prætextu interemptum, quòd ſe dixerit deum vidiſſe ſuper thronum ſuum ſedentem, vt cap. 6. eius libri ſcribitur. Cauillati ſunt eum fuiſſe mentitum, cum deus ab hominibus, qui ſuperſtites maneant, videri nequeat. Illum itaque falſi damnarunt, quaſi prophetando, non quæ Dominus oſtendiſſet, ſed ſua ipſius figmenta populum docuerit. Hæc aduerſus innocentem Prophetam confinxerunt, cùm aduerſus eum nullam præterea cauſam haberent.

τὸ ὅτι. Senſus præſentiæ Dei perturbat animos hominum.

Vide in 1. Reg. 19. v. 11.

Hieronymus

17 Nec deſunt ex nouo Teſtamento exempla conſimilia. Cùm Dominus noſter Apoſtolis quoddam ſpecimen ſuæ maieſtatis atque gloriæ patefecit in monte Thabor, coram eis totus eſt commutatus, & candore atque luce incredibili affulſit, cui Moſes & Elias ilicò affuere, ac vox Patris cœlitus inſonuit. Hæc quia humani aſpectus facultatem multis modis vincebant, Apoſtolorum oculi ea non tulerūt: proinde collapſi ſunt in terram, ac ſi mortui eſſent. Petrus item, cùm piſcando incredibilem numerum piſcium Chriſti nutu cepiſſet (nam ante verbum eius diu in caſſum laborauerat) rem nouam admiratus, & ſentiēs in Chriſto deū eſſe, adeò ſibi timuit, vt illi diceret: Domine, à me q̄ſo egredere quoniā ſū homo peccator, & numinis præſentiā citra periculū non fero. Paulus verò raptū ſuum ad tertium vſque cœlum expoſiturus, vbi diuina cognouit, quæ dicto non poſſet hominibus explicare, ſcripſit: *Siue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio*: Vtique non auſus eſt affirmare, illa ſibi vſu veniſſe, dum corporis ac huius vitæ ſenſib. vteretur. Quamobrem ſatis liquet, Gedeonem abſque cauſa non fuiſſe conſternatum.

18 Cur verò conſpectus dei vel angelorum, præſentem interitum videatur hominibus afferre, nunc ratio videtur eſſe reddēda. Fortaſsis ob molem corporis id accidit, quæ, vt Platonici aiunt, nobis ceu carcer eſt obſcurus ac tenebroſus: vnde cùm impediamur, vt ne diuina queamus cernere: ſi ea fortaſsis aliquando conſpexerimus, ilicò venit in mentem, iam diſsipatam eſſe animi corporiſque compaginem, & nos è veſtigio eſſe obituros, & idcirco diuina intuenda proponi, quòd animi à corpore diuortium iam inſtet. Porrò Ariſtoteles in ſuis Metaphyſicis te-

τὸ διότι. Conſternationis ex ſenſu præſentiæ Dei cauſſæ. Platonici. 1.

Ariſtoteles. 2.

statur, vires intelligentiæ nostræ ita non esse pares ad diuina percipienda, quæ sua natura sunt euidentissima, vt oculis noctuarum seu vespertilionum iure possint conferri, qui fulgorem Solis ac lucem diei non sunt videndo. Qui sic opinantur, aliquid sanè dicunt, non tamen quátum satis est ad rem liquidò explicandam.

Corpus non remouet nos à conspectu Dei.

19 Corpus à prima creatione hominibus non idcirco datum est, vt deo cognoscendo sit impedimēto, neque vt carcere quodam cæco & obscuro nostros animos coerceat: sic enim dei bonitas, qui naturam humanam corporatam condidit, rea perageretur. Et rem sic habere historia Geneseos probat, quæ deum testatur, primis parentibus, licet corporei essent, satis familiarem fuisse: nam eos in Paradisum, quam plantauerat, deduxit, plantas ostendit, quibus liceret vesci, & de quibusdam legem tulit vt eas nō attingerent: cunctas animantes coram Adamo sistebat, vt quasque quo liberet nomine appellaret. Corpus itaque non fuit impedimento, quo minus primi homines dei familiaritate vterentur. Peccatum profectò nos à conspectu dei remouit. Inde quo ad diuina, caligo, tenebræ, cæcitas, & ignoratio nobis accidit. Hac de causa in talpas, vespertiliones, & noctuas abijmus.

Peccatū nos à deo separat.

A Deus cæteroqui natura sua perspicuus est, imò lux ipsa, nisi peccati macula interponetur. Dixeris fortassis, ex peccato nostram cæcitatem esse ortam, iam satis ostensum: non tamen demonstratum, cur à conspectu dei homines ita sibi timeant. Imò hinc totum istud pendet: nam homines, propterea quod propter suas tenebras diuina luce opprimuntur, malè sibi conscij à iudice non minus potenti, quàm iusto refugiunt. Sic enim apprehendunt ipsum numen, vt pro sua puritate atque iustitia nihil immundi aut sordidi coram se ferre velit. Quocirca deum præsentem habere, nihil aliud arbitrantur, quàm supplicium paratum & commeritas pœnas adesse. Hac de causa primi parentes à peccato statim sese occuluère, atque dei voce adeò sunt exanimati, vt inter paradisi arbores latere decreuerint quod sanè à conscientia perturbata profectum est, cū deus natura sua & viuificus & omnis consolationis author existat. Quamobrem satis apparet, hos terrores & incommoda non eius vitio, sed nostra ipsorum culpa euenisse. Ioannes autem salutariter admonet, tertio capite primæ suæ epistolæ, vt qui spe videndi deum tenetur, sicuti est, ad id sese præparet, purgando seipsum, vt ille purus & mundus est.

Propter peccatum homines à conspectu dei refugiunt.

LOCVS V.

De insomniis, præcipue ex lib. Iud. cap. vii. ver. xiii.

1. Insomniorum quædam species. 2. Philosophica, de naturali ratione Insomniorum, Methodus, in qua primùm, quid de efficiēte eorum caussa Aristoteli visum sit: deinde, qua ratione eidem esse videantur signa, caussæ, aut fortuitæ significationis εἴδωλα: tertiò, qui sint ἐνθεόνειροι: quarto, ex Medicorum sententia, quæ sit ea dijudicandi ratio, quæ caussæ internæ & externæ: quæ species, quæ εἴδωλα humorum peccantium: quæ denique censura, docet. 3. Theologica sunt, de causis Insomniorum & de interpretatione, de propheticis somnijs. de dijudicatione somniorum. Addita est & refutatio quatuor rationum, quibus Aristoteles probare conatus est, nulla à Deo insomnia immitti.

Insomniorū species quædam. Ex Gen. cap. 28. vers. 10.

VIDENTVR Iudæi tria somniorum genera facere. Primùm, omnino naturale, aliud existimant merè diuinum, vt cùm à Deo sopor immittitur, & in ipso somno de occultis admonentur, vt in Adamo primo factum scimus, quum Eua fuit è latere eius ficta: Dominus quippe illum consopiuit, & de Christi & Ecclesiæ coniunctione instituit. Idemque factum scimus de Abrahamo, quando inter carnium frusta à deo consopitus, quæ semini eius euentura essent post multa tempora cognouit. Tertium genus mixtum est, & Prophetis commune: quando naturali somno inuaduntur: At dum dormiunt, illis deus adest, & erudit de futuris: quale fuit Iacobi in scalę visione.

Ex Iud. c. 7. vers. 13.

Propositio.

Dictum autem fusius de Insomnijs primo loco videbimus, quid naturali ratione de ipsis cōstitui possit: deinde, quantum ex verbo dei sit illis tribuendum. Quod ad primum attinet, Aristoteles, Hippocrates, atq; Galenus, necnon alij celebres Philosophi, multa conscripserūt, inter quos Aristoteles in libello de Diuinatione per somnium (si tamen eius est, quamuis & doctum & eruditum esse dubitari non potest) primùm ait, hoc diuinationis genus non videri omnino abijciendum, quòd ei vulgò plurimum tribuatur: & quæ vulgò sunt ab omnibus propemodū recepta, nunquam sint in vniuersum falsa. Ijs addit, complura insomnia esse, de quib. apta cōmodaq; ratio possit reddi: quæ vt experiētia docet, non frustratur homines, sed suum habet successum. Ideo non est consentaneum, vt omnem rationem diuinationis per somnium contemnamus. Eam tamen oportet cautè recipere, cùm de illa perdifficile sit causas reddere, cùm hac in parte natura obscurissimè agat. Neq; putat Aristoteles à deo insomnia mitti. Nam si ab eo, inquit, mitterentur, viris bonis & prudentib. ea daret. At secùs vsu venit. Inepti quippe ac mali viri hác facultа-

Philosophorū & Medicorum sententia.

Aristoteles, non putat insomnia immitti à deo.

facultatem plerunque sectantur: deinde bruta somniant. Quis autem illis diuinationem à deo præstari cōtenderit? Neq; in hanc finem visa circa phantasiam versantur dormiētium, vt inde futura pręsagiant. Ad hæc si deus visa immitteret, faceret potius interdiu, vt homines ea diligentius contēplarentur. Nec facilè est videre, cur ad id noctem sibi delegerit. Et deniq; cum deus minimè sit inuidus, non tā obscurè illos moneret, quos de reb. futuris vellet instrui, sed illa dilucidè atq; apertè monstraret. Somnia verò ita sunt obscura, vt Prophetas & coniectores pro illorū interpretatione oporteat accedere. Hæc ferè colligūtur ex Aristotele, quib. à deo rem prorsus ad naturam traducit, quasi rationes insomniorum tantū inde petēdæ sint. At ego postea de ijs agā, quando ad Theologicam doctrinam vētum fuerit. Nunc quę ille hac de re habeat, ostendam.

Explicatio Peripatetica membrorum.

2 *Somnia, inquit, aut signa, aut causas esse, vel ad ea ad quæ referuntur, temerè seu fortuitò comparari.* Horum trium membrorum vnumquodq; sic explicatur. Insomnia, dicit signa esse quandoque affectuum corporis aut animi: nam per illa sæpissimè indicatur, qui humores in corpore vincant, redundent ac peccent. Nam pro naturæ qualitate ac temperamento humorum in corpore præualentium, simulachra imaginesq; mouentur. Vbi flaua bilis viget, flāmæ, ignes, carbones, fulmina, rixæ, atq; alia id genus vidētur. Quòd si bilis atra superet, fumus, tenebræ profundæ, omnia fermè nigra, sordida, cadauera, & consimilia sese offerunt. Pituita verò excitat imagines imbrium, pluuiarum, fluminum, aquarum, grandinis, glaciei, & quæ copiosum humorem cum frigore coniunctum habent. A sanguine visa commouentur pulchra, pellucida, cādida, suaueolentia, & quę ad puritatem communem, ac vsitatam rerum formam seu faciem acccedunt. Nec à medicis ista cōtemnuntur, imò de ipsis, vt docet Galenus & Hippocrates, ægrotos quàm diligentissime interrogant: quoniam inde queunt deprehendere, eorum qui latitāt intus humorum tēperamentum. Causa verò propter quam dormientes & non vigilantes, istorum motuum naturam per visum sentiunt, ea est, quòd ab initio parui sunt, illorūq; sensum in vigilia nos fugit. Fortiorib. enim motib. ab externis reb. quę in oculos incurrūt, aliò distrahimur: sed cōpositi ab externis laborib. desistimus, & incursu crassiorū sensilium vacui sumus. Quare per quietē spectra & imagines, quæ ab humorib. perpetuò mouentur à phantasia magis cōprehenduntur quā in vigilia. Vt verò parua cū dormimus, longè magis quam per vigiliam sentiamus: inde apparet, quòd strepitus, quantūuis tenues, putamus fuisse magna tonitrua. Et si quid pituitæ dulcis, linguæ aut palato fortasse adhęserit, videmur nobis mel, saccarū, dulcia vina, & suaues epulas gustare, imò interdū largiter bibere atq; affatim edere. Qui sunt igitur humorum parui motus, per somniū quasi sint ingentes demonstrātur: vnde licet medicis hinc permulta cognoscere morborum principia. Sunt etiā insomnia quædam affectionū animi signa, vt cupiditatis, spei, gaudij, ac lætitiæ, necnon habituum. Idcirco timidi alia vident quā audaces, alia itē cupidi ac sperātes, nec nō docti longè diuersa cōsueuerūt à rusticis aut fabris habere insomnia. Nam animus etiam cū dormimus, circa ea versatur, in quib. vel assiduè vel frequenter fumus vigilando. Est etiam aliud ex[t]endendū, vt rectè monet Galenus, quædam esse ciborū genera, quæ cū biliosa, melancholica seu pituitosa naturaliter sint, ex qualitate, seu circa phantasiam dormientium imagines & simulachra mouent, quæ ijs humorib. congruunt, licet dormientium corporis [t]ēperamētum hisce humorib. per seipsum non peccet. Quod itē debet medicus obseruare circa insomnia, nempe vt videat quo ægrotus cibo sit vsus. Quin & vinū, vt docet Aristoteles, immodicè sumptum distortas imagines rerum in somnis refert. Quando somnium est signum, ad causam refertur, nimirū ad humores redundātes, quos indicat. Signum quoq; futuri euentus dici potest, quoniā ab eadem causa, id est, ab humorib. qui significantur, vel morbus vel sanitas potest deriuari. Insomniū itaq;, vt humoris est signum, ita effectus etiā; qui ab eo prodibit, indicium facit. Nam ab eadē causa, scilicet ab humore, cū insomnium, tū morbus oritur. Nō tamē sese vicissim referunt, quia morbus aut sanitas non sunt insomniorū signa.

In somniā sunt etiā affectionum animi signa.

Galenus.

Cibi et potus conditio imagines insomniorum variat.

Insomnia esse signa affectionū corporis.

3 At iam videndū est, quomodo somnia quandoq; dici possint causæ. Id tūc est, quando ex insomnio quispiam adducitur, vt aliquid vel agat, vel experiatur, vt qui sanatus est à lienis morbo, quòd sanguinem miserit ab exteriori parte manus, ita enim in somnis viderat faciundum. Et nonnunquam doctis vsu venit, vt ea de quib. ambigunt, in illis reperiant libris, vbi ea se reperisse per somnium viderant. At consideremus tertiū membrum allatæ distinctionis, quādo videlicet somnia temerè seu fortuitò referūt, quæ posteà contingunt. Id in ijs locum habet, quorum causa non est in nobis, sed potius distat & lōginqua est: vt si quis victoriā, aut stragē videat contigisse in castris à se procul dissitis, vel quempiā absentem euectum ad maximam dignitatem. Ista, inquiunt Peripatetici, coniungi per accidens: neque inter se, vel tanquam causæ, vel tanquam signa cōferri. Quemadmodum si cùm loquimur de aliquo, is fortè superueniat, dicimus, Lupus est in fabula, cùm tamen illa eius mentio, neque causa, neq; indicium aduentus eius extiterit. Sic igitur ista dicuntur coniungi temere, quia & fortuita sunt, & rarò successum habēt: nam hæc fortuitorum natura est, vt rarò fiant.

Sōnia quandoque sunt causa eorum quæ facimus.

Sōnia quandoque referunt per accidēs ea quæ contingunt.

Quare magis per quietem, quā per vigiliā simulachra sentiantur.

4 Docuit ad hæc Aristoteles, qui sint præ cæteris qui somniando multa præsagiant. Atque id cūprimis ociosis & garrulis tribuit, deinde melancholicis, & phreneticis, qui sint & à sensib. & à mente alienati. Propinquis item & amicis videtur aliquid dare. Ista quippe hominū genera per multa insomnia dormiendo habent. Garruli siquidem ac otiosi toti cogitationib. vacant, vnde

ἐυθυόνειροι quinam & quare.

imaginibus & spectris interius complentur. Melancholici quoque ob atræ bilis vim & naturam permulta somniant: deinde cogitationibus admodum esse dediti consueuerunt. Phrenetici etiam, quòd eorum animus, & à notitia sensuum externorum, & à rationis vsu vacet: & idcirco sint imaginationibus toti expositi. Amici denique propterea multa in somnis de amicis vidét, quia de illis plurimum sunt anxij atque solliciti. Omnes iam commemorati, solent ex insomnijs multa prædicere, quoniam in varijs visis, & propemodum infinitis non potest fieri, quin aliqua in verum quandoque incurrant. Qui toto die sagittando seipsos exercent, scopum multò crebrius feriunt, quàm raro admodum sagittantes. Quique toto die aut talis aut tesseris ludũt, multò sæpius fœlices iactus assequuntur, quàm qui parum & raro in illo genere ludi se oblectát.

A somnijs quæ signa sunt, necessitas effectorum non est colligenda.

Sciendum tamen est, ea signa, quæ tribuuntur insomnijs, quoad primum genus iam expositũ, nequaquam esse necessaria, quandoquidem possunt impediri: nec tamen hoc efficit, quin signa sint. Nam hoc & in nubibus vsu venit, quæ profectò indicia pluuiæ sunt, cùm tamen interdum antea vento dissipentur, quàm pluat. Et vrina indicia vel morbi vel sanitatis habet, cùm tamẽ effectum adhuc queat à causis vehementioribus impediri: & de pulsibus idem accidit. Quin & consilia ipsa, quæ instituimus, quæque magna deliberatione facere decreuimus, exitũ persæpè non habent, quòd se nonnulla interponant ob quæ non possumus vlterius progredi: quod idẽ si vsu veniat in somnijs, mirandum non est, cùm signa sint rerum non adhuc perfectarum, sed potius inchoationum, & imbecilles ac debiles motus humorum, adhuc possint à multis alijs causis facilè impediri.

Democritus quid de tertio genere insomniorũ senserit.

5 Democritus insomnia ea, quæ fortuita referunt, ac procul distantia, sic explicat: Semper fieri à rebus ipsis, ait, defluxiones, quę vsque ad corpus dormientium ferantur, idque afficiant qualitate ac similitudine, quam secum deferant: easque in somnis duplici ratione magis sentiri, quã in vigilia affirmat. Primò, quia facilius noctu aer mouetur, vt fieri videmus, cùm lapillo aqua percutitur, circuli permulti ex illo ictu ad longinquum spacium multiplicantur & impelluntur, nisi contrarius aliquis motus obstiterit. At noctu aer quietior est quàm interdiu, quia non impelluntur in diuersas partes à frequẽtia animantium, quæ sese moueant. Altera causa est, quoniam à dormientibus leues quique motus facilius percipiuntur. Et denique is etiam author causas insomniorum in deum non refert.

Galenus, humoribus somnia de fortuitis tribuit.

Galenus autem in libello, quem de Præsagijs insomniorum conscripsit, hoc prę cæteris tradit. Cùm in somnijs ea videmus, quæ vigilando nec fecimus, neque cogitauimus, illa neque in artes, neque in habitus, aut consuetudinem eorum, quæ in vigilia contigerunt, referri debent, sed in humores. Hæc regula eò spectare videtur, vt possimus intelligere, quarum rerum signa existimanda sint insomnia. Fateturque noctu magis ista cognosci, quàm interdiu, quòd tum anima sese ad intima conferat, vbi facilius, quæ ibi sint, prę sentit.

Historia cuiusdam insomnij.

Et de quodam narrat, cuius crus videbatur in somnijs lapideum fieri, quod multi cùm putarent ad famulos attinere, post paucos dies illud eius crus in paralysim incidit. Alius videbatur sibi mersus vsque ad gulam in cisternam plenam sanguine, vnde nullo modo posset emergere. Id autem indicabat, in eo multum sanguinis redundare, atque sanguinis imminutione omnino egere. Memorat etiam alium, die critico in somnijs vidisse aqua copiosa in balneo se lauari, quem non multò pòst sudor largissimus est consecutus. *Videtur sibi præterea*, inquit, *dormientes nonnunquam grauiter onerari, ita vt ponderi non sint ferendo: aliquando verò tam leues ac expeditos esse, vt currant, & quodammodo volent. Ista* inquit, *omnia excessus ac defectus humorum sunt indicia.*

Hippocrates

Hippocrates his de rebus eadem propemodum scribit, nempè, animum interdiu suas vires distribuere in sensus & alias facultates: noctu autem ad interiora illas contrahere, ideoque melius ea nosse. Diuina tamen quædam esse memorat somnia, quibus portendatur vrbibus, populis, & certis quibusdam magnis viris calamitates: ad quæ somnia coniectanda, nonnullas artes quasdam profitentur, quibus tamen ipse parum admodũ videtur tribuere. Quãdo notantur ex insomnijs humores peccare, diæta, exercitatione, ac pharmacis iuuandos esse ait, periclitantes. Et siue bona, siue mala fuerint insomnia, vult addi supplicationes. *Quando sanitas portenditur, supplicandum esse,* inquit, *Soli, Ioui cælesti, Ioui possessori, Mineruæ, opulento Mercurio, atque Apollini. Sin verò somnia fuerint infausta, supplicato,* ait, *dijs malum aduersantibus, nempe dijs terræ, ac Heroibus, &c.* Proinde aut fuit Hippocrates superstitiosus, aut videri voluit. Mihi verò, quod attinet ad synceram pietatem, id non displicet, imò vehementer probatur, vt si quando turbidis ac terrificis perturbemur insomnijs, deum oremus, quo mala, si qua impendeant, à nobis auertat.

Insomnia quæ ab influentia cœlesti dependent.

6 Est aliud genus insomniorum, quod ab externa causa prodit, nempè à cœli vi, vel (vt vulgò dicitur) influentia, quæ aerem immutat. Is verò nostra corpora contingens, noua qualitate afficit: vnde variæ imagines & visa in dormientibus excitantur. Sunt itaque à cœlo multa effecta, quorum aliqua in phantasia, & vi seu facultate imaginante producit: alia in rebus ipsis. Id autem exemplo facilè potest demonstrari. Reipsa in aere seu nubibus est pluuia: in imaginatione autem cornicis talis ante pluuiam fit immutatio, vt crocitare incipiat. Effectus itaque in phantasia dormientium, & in re, sunt proculdubio ab eadem causa: diuersitatem attamen à subiectis, in quib. fiunt, magnam habent. Nec dubium est tenuem quãdam & occultã similitudinẽ inter ista effecta esse. At huius proportionis vel analogiæ rationem difficillimum est videre.

Atque

Atque si statuatur, in syderibus esse causam talium effectorum seu affectionū, quis hæc signa in suam propriam causam, hoc est, ad quædam astra magis quàm ad alia referre poterit? Certè admodū paucos, ne dixerim nullos, id arbitror posse. Deinde si etiam ad propria sydera referrentur, quid ex illis iudicabimus euenturum, præsertim quoad cōtingentia, cùm Astrologia iudiciaria semper habita sit incertissima? In summa, imagines atque similitudines, quæ futuros euentus dicuntur portendere, ita dubiæ sunt, incertę atque ambiguæ, vt nihil per eas videatur posse certò statui. Præterea huc accedit, quod cùm insomnia non ex vna sed ex multis causis (vt expositum est) fieri possint, facilè in errorem incidemus, si certam vnam ex illis multis amplectamur. Proinde sustinendus est assensus, nec facilè quicquam ex insomnijs diuinandum, cùm faciliùs ipsa ex euentis iudicari queant, quàm ex ipsis euenta possint diuinari. Relinquitur ergo tantùm suspicio quædam ex insomnijs, quàm etiam pertenuem esse oportet. Duo nobilissimi Poetæ, Homerus, inquam, & Vergilius, duas fecerunt somniorum portas, corneam, inquam, & eburneam. Cornea, vt inquiunt, ad vera pertinet, eburnea verò ad falsa: & maiorem partem, inquiunt, somniorum per ebur, quàm per cornu transire. Quocirca in iudicandis naturalibus insomnijs suspicionis modum nō excedamus, nec visis nimium hæreamus: quandoquidem Christiani viri non est plus æquo periculosis & incertis coniecturis inniti, quia dum in hæc vehementius incumbunt, quæ maioris momenti sunt, prætereunt: & diabolus eo consilio se persæpe hisce rebus admiscet, vt nos vel à bonis actionibus auocet, vel vt ad malas impellat.

Quare difficile sit & incerta diuinatio per somnia.

Porta cornea & eburnea.

Vide 1 Reg. 3 vers. 15.

7 Nunc videndum est, quid statuere debeamus de insomnijs, vel diuinitus, vel à diabolo immissis. Cùm dei vel angelorum opera in somnis aliquid præuidetur, duo exiguntur. Primum est, vt notæ quædam seu imagines rerum, quæ demonstrantur, phantasiam, imaginationémve informent. Deinde vt accedat iudicium, quo intelligatur, quid tandem hæc portendant. Quo ad primum, sciendum est, has notas & simulachra nonnunquam sensibus ingeri, ob ea quæ deus exterius apparere facit, vt cùm Balthazar successor Nabucad-nezar, in pariete vidit articulos manus pingentis, quæ in Daniele habentur. Aliquando verò absque vllo externo viso in ipsa imaginatione seu phantasia, imagines & simulachra describuntur: quod bifariam accidit. Nam vel formæ seu species in animo conseruatę, in vsum quem deus voluerit reuocantur, vt cùm Ieremię olla feruens ostendebatur ad Aquilonē conuersa. Aut nouæ, quæ per sensus nunquam perceptæ fuerant, demonstrantur, vt si cæco ab ea ipsa natiuitate, colorum formę ac simulachra ostenderentur. Sunt verò in hoc genere vaticinij spectra seu formæ loco elementorum. Nam vt digeruntur atque componuntur, varia eduntur oracula: quemadmodum in diuersa litera- A rum permutatione, orationes ac sententiæ variantur. Doctores qui discipulos erudiunt, suo docendi studio atque industria multiplices imagines possunt in animis auditorum conformare: quamuis iudicium ipsum & rectam intelligentiam præbere non possunt: Deus verò vtrunque suppeditat, non quidem semper simul: nam aliquibus interdum formas tantummodo influit, vt Pharaoni, & eius pincernæ atque pistori, necnon regi Babyloniæ, quib. omnibus interprete opus fuit, à quo visa explicarentur, nimirū B Iosepho & Daniele. Et sanè ij, quib. tantū imagines futurarū demonstrantur, non verè ac planè prophetę habentur, quandoquidem solum gradum quendam, inchoationem, & vestigium quodammodo prophetiæ habent: quemadmodū & Caiphas sacerdotum princeps, Propheta nō est habendus, cùm ea quæ dixit, non intellexerit.

Censura insomniorū, ratione formarum & intelligentiæ.

8 Cur verò deus voluerit regibus & principibus per somnia interdum futura patefacere, vt C nunc occurrit, duplex est ratio. Vna, quia populorum ac gentium, quas regebant, rationem habuit. Pharaoni siquidem penuria, quæ imminebat, si non fuisset ostensa, Aegyptus fame prorsus fuisset confecta. Deinde consilium Domini fuit, per has insomniorum expositiones, Prophetas & sanctos viros, qui delitescebāt, mundo patefacere, quod in Iosepho & Daniele contigisse diuinæ literæ testantur. Ethnici quoque Histori D ci de insomnijs, quæ principes aliquando viderunt, permulta scribunt: Quin & Tertullianus in libro de Anima, quædam eorum commemorat: Astyagis inquam, de Mandane filia, necnon de Philippo Macedone, atque Iulio Octauio, qui adhuc puer à M. Cicerone somniando visus fuerit, quem post expergefactus, cùm obuiū haberet, agnouit. Et alia nōnulla huius generis ab eodem referuntur.

Principibus quibusdam cur diuina somnia oblata.

9 Sed ijs missis, diuinarum literarum testimonijs confirmemus (quod paruo negotio fiet) quædam insomnia diuinitus immitti. Testatur E Matthæus, Iosephum virum Mariæ, in somnis ter ab Angelo fuisse admonitum. Vxor etiam Pilati per somnium intellexit, & marito nunciari curauit, Christum innocentem non fuisse damnandum. Et cap. 16. Act. Paulo vir Macedo apparuit, eumque vti in Macedoniam iret, inuitauit. Eidemque in somnis iussit Dominus, vt ne Corintho discederet, quòd ingens pōpulus in ea vrbe F sibi esset. Possem alia permulta commemorare, tam veteris quàm noui Testamenti loca, nisi tempori iudicarem parcendum. Philo Iudæus, vt à Hieronymo libro de Viris illustribus dicitur, quinque libros de insomnijs diuinitus immissis conscripsit. Cyprianus item refert, nonnulla suo tempore visa per somnum, ad ędificationem Ecclesiæ facientia: nec parum, imò permultum illis tribuit. Augustinus verò 12. de Genes. ad literam 3. c. ait, Genera visorum tria esse. Prima, inquit, ad sensus externos pertinere, quæ ab eo corporalia vocantur. Deinde, alia quædam vocat spiritualia, quæ imaginibus constēt, & circa

Testi. Somnia quædā diuina sunt.

Philo Iudæus.

Cyprianus.

Augustinus.

Tria genera visorum.

phantasiam seu vim imaginantem locum habeant. Postremò intellectualia nominat, quòd tantum ratione ac iudicio mentis comprehendantur. Illa verò imaginaria, nempè media (vt paulò antè nos quoque docuimus) tradit Prophetas non efficere, dicitque Iosephum longè verius quàm Pharaonem Prophetam fuisse. Et, Idem nos dicere possumus de milite, qui Gedeone audiente, somnium commilitonis exposuit, nempè illum potius fuisse Prophetam, quàm eum qui visionem habuit. Verùm in hoc ordine seu gradu prophetantium, Daniel cæteros vicit. Is enim visa regis non tantùm interpretabatur: sed cùm ille oblitus esset, quæ dormiendo viderat, illi potuit in memoriam reuocare. Deinde non tantùm aliorum visa interpretabatur, sed etiam de suis ipsius diuinitùs erudiebatur.

Diabolica somnia. *Per insomnia & visiones, quando queresponderbant oracula.*

10 A Diabolo etiam insomnia quandoque mittuntur: nam Augustinus libro iam adducto, de Genesi ad literam scribit, dæmoniacum per visa indicasse, qua hora esset ad se presbyter venturus, & per quæ transiret loca. Nec ignoramus apud Ethnicos oracula fuisse, vbi homines ad visiones & insomnia impetranda pernoctabant. Tale fuit Amphiarai, Amphilochi, Trophonij, Aesculapij. Ijs in locis dormientibus, Cacodæmon ostendebat pharmaca & medicinas, quibus ægroti sanarentur: simulque de alijs etiam negotijs respondebat. Vt autem visiones & somnia huiusmodi obtinerentur, imperabantur sciscitantibus nescio, qui delectus ciborum, secubationes, & quidam puri castiq; dies. Pythagoræi quoq; dicuntur fabas euitasse, quòd somnia turbulēta faciant.

Pythagorei

At noster deus, vt se nō esse astrictum ijs rebus indicaret, Danieli somnium Regis demōstrauit, cùm ipse ac socij eius precibus id à se contendissent. Diabolum verò se posse admiscere in somnijs, dubitandum non est: cùm eius opera multi fuerint, & etiam nunc sint Pseudoprophetæ.

Augustinus

Vnde Augustinus libro iam adducto cap. 19. *Si malus spiritus*, inquit, *homines occupat, eos facit, aut dæmoniacos, aut arreptitios, aut falsos prophetas. E diuerso, spiritus bonus fideles prophetas reddit, mysteria loquentes ad aliorum ædificationem.*

Insomniorū dijudicatio.

Quærit ibidem capite vndecimo, qua ratione inter sese discerni queant malorum & bonorum spirituum reuelationes. Et respondet, Non posse id fieri, nisi charisma discretionis spirituū adfuerit. Verùm adijcit, malum spiritum semper tandem ad prauas opiniones & peruersos mores adducere: quamuis ab initio discrimen absque dono Spiritus sancti nō possit agnosci. In epistola ad Euodium, quæ centesima est, cùm idem quæsiuisset, inquit: *Vtinam possem internoscere visa, quæ dantur ad errorem, ab ijs quæ sunt ad salutem:* nihilominus bono debemus esse animo, quia deus filios suos aliquandò tentari, sed perire non sinit.

Refutatio rationum Aristotelis, quib. negat quòd Deus

11 Cæterùm, Aristoteli quid respondebimus, qui somnia immitti à deo inficiatur, hoc præsertim nomine, quòd hanc diuinādi facultatem prudentibus ac bonis, non autem ineptis atque improbis viris daret? Dicemus id plerumque fieri, vt viri Prophetæ, qui à deo in somnijs ac visionibus illustrantur, & boni sint & pij.

somnia immittat. I. Ratio.

At tamen quo non putetur vis diuina prudentiæ aut moribus hominum alligata, vult deus quandoque malorum virorum opera in ijs rebus abuti: quo magna & eximia eius prouidentiæ vis declaretur, vt quæ omni genere instrumentorum vti queat. Deinde, vt Tertullianus in libro suo de Anima scribit, cùm Solem suum & pluuiam tam iustis quàm iniustis distribuat, non mirum esse debet, si hæc etiam dona, quæ præsertim valent ad homines erudiendos, tam bonis quàm malis impartitur. Et ne ignoremus eius morem, Historia sacra tradit, Ethnicos persæpe fuisse à deo admonitos & correctos dormiendo. Sic Pharao Aegypti rex iussus est Abrahamo reddere vxorem, & Abimelechus rex Geraræ similiter fuit admonitus. Subiecitque Tertullianus, vt deus, quando in somnijs prauos instruit, vt boni fiant: sic è diuerso diabolus dormientes pios inuadit, vt in somnijs eos à rectitudinis via seducat. Putauit Aristoteles, deum in suis distribuendis muneribus, prudentium, & cùm primis philosophorum debuisse rationem habere, cùm Christus omnino secùs docuerit: *Gratias tibi ago*, inquit, *Pater cælestis, quòd hæc absconderis à prudentibus & sapientibus, reuelaueris ea paruulis. &c.* Paulus etiā dixit, Vocationē dei ad ignobiles, indoctos, & imbecilles maximè pertinuisse.

II. Ratio.

Alterum argumentum erat, Bruta etiam dormiendo somniare, cùm tamen nemo dixerit, somnia eorum à deo suggeri & disponi. Decipitur is philosophus, quòd arbitretur, Deum, si aliqua somnia immittat hominibus, eum debere fieri omnium authorem: quod sanè alienum à nostro sensu est. Non enim omnia quæ naturalia sunt, in deum ipsum referimus, vt peculiaria quædam effecta, quibus immediatè (vt cum Scholasticis loquar) homines de futuris instruat. Satis anteà ostendimus, quibus de causis fiant in animantibus insomnia. Vtque Dialecticè agamus: A priuata seu particulari propositione ad vniuersalē, non est firma connexio. Quare si deus aliqua suggerit insomnia, inde colligendum non est, omnia siue in brutis siue in hominibus ab eo immitti.

Deus est à quo insomnia immittit, non tamē omnia.

Habent alioquin etiam bruta vim audiendi, neque desunt aures: & tamen, quia deus non mittit prophetas, qui eis loquantur, & futura indicent, non concludemus, deum ad homines non legare interdum sanctos viros, à quibus & moneantur & instituantur.

III. Ratio. *Deus vtroq; tempore vtitur, & diuturno & nocturno.*

12 Aiebat præterea videri non minus interdiu quàm noctu, deum hæc debere facere, si esset insomniorum author. Ego verò affirmo, deo liberum esse, vt tempore vtro voluerit vtatur, cùm non minus diei quàm noctis, & somni quàm vigiliæ sit Dominus. Et reipsa Prophetis visiones ostendisse, quandoque dormientibus, interdum vigilātibus, vt ei opportunius visum est, diuinæ literæ testātur. Deinde quid absurdi est, si noctis atque

atque soporis commoditate sæpius vtatur: cùm ipsimet Philosophi ac Medici fateantur, homines tum temporis magis idoneos esse ad motus quàm leuissimos percipiendos? An ista commoditas inseruiet Medicis ad humores corporum deprehendendos, & Deo inseruire non poterit ad animorum salutem? In libro Iobi capite trigesimo tertio, pulcher & appositus locus habetur in hanc sententiam: Quando sopor in homines irruit, & in stratis suis fuerint consopiti, deus tunc reuelat aurem, & castigationes obsignat. Postremò illud opponebatur, deû si vellet monere homines, id apertè ac dilucidè faceret, non autem obscurè seu per ænigmata. Respondeo, veros Prophetas & à Deo afflatos optimè intellexisse, quæ Deus in somnis illis dicebat: quocirca non erat eis opus coniectorib. Quòd si quando Etnicis principib. (vt Pharaoni, & Nebucadnæzar accidit) id effecit deus, vt occultos Prophetas, nempè Iosephum & Danielem, illustres redderet, Alioquin suis Prophetis iudicium & intelligentiam luculentam visionum, quas ipsis ingessit, est elargitus. Aristoteles verò eò decipitur, quòd tantum impostores aspexit, qui eiusmodi vaticinia profitebátur, & homines dementabant, quasi possent omnia somniorum genera explicare, ac ostendere quid portenderent. At nos neque de omnibus somnijs, neque dè quibusuis Prophetis ea intelligamus, quæ iam sunt allata. Pertinent quippe tantùm ad illa, quę verè deus immittit: quare huc non faciunt impostorum & circulatorum coniecturæ. Authoritas verò tanti Philosophi non est quòd multum nos moueat, tametsi cùm eo facit Epicurus, qui vt suos deos labore insomniorum curandorum leuaret, ea quemadmodum cætera, temerè ac fortuitò euenire statuit. E diuerso tamen Plato in somnijs diuinitus missis multa tribuit: & Stoici tanquam familiare ac domesticum oraculum nocturna somnia pronunciarunt, quibus à deo nostro genti prouidè consuleretur. Id minimè præteribo, Augustinum loco iam adducto super Genes. ad literam, libro duodecimo, capite decimoquinto, rogare, An anima ex seipsa vim habeat præcognoscendi futura, idque sua natura. Negat id sibi videri: quoniam, inquit, vteretur, cùm tantoperè omnes cupiant futura nosse. Quare visiones & somnia Prophetarum, non ex natura, verùm diuinitus nanciscuntur suam veritatem.

Cur Aristoteles errauerit.

Epicurus.

Plato.
Stoici.

Augustinus
An anima ex seipsa vim habeat præcognoscendi futura.
Vide in Gen. c. 40. initio.

13 At videamus quà nam ratione, à deo & suis angelis insomnia suggerantur, prohibeatur eorum cura: nam si hoc pacto res habeat, non contemnenda erunt insomnia, sed diligenter obseruanda. Respondeo. Non omnem somniorum curam esse interdictam, sed illam tantummodò, quæ malis & vanis artibus procuratur, & cultu

Non interdicta est omnis cura insomniorum.

A dæmonum solet impetrari. Nihil alioqui prohibet, per somnia iudicare de humoribus: aut si à deo sint, & ab eo esse intelligantur, illis parere. Est prætereà interdictum, ne somnia physica vlterius extendamus, quàm illorum natura patiatur. Id verò illi faciunt, qui somnia fortuitis euétis accommodant, circa quæ nullam rationem vel causæ vel effecti habent. Nec diuinatio superstitiosa per insomnia tantummodò à Christia-

B nis damnatur, sed etiam à legibus Romanis est confossa. Libro quippe nono C. de Maledicis & Mathematicis. l. & si excepta: sancitur, puniédos esse tales diuinos grauissimè, ita vt etiam si dignitate aliqua fulgeant, sintque in ipso Cæsaris comitatu, possint adigi: quod alioqui non licuit facere viris nobilioribus. Exprimuntur autem his verbis: *Aut narrandis somnijs, occultam artem aliquam diuinandi, &c.* Assignatum autem discrimé inobseruationis legitimæ ac prohibitæ, in Ieremia

Leges Rom. in vanos coniectores insomniorum animaduertunt.

Legitima obseruatio insomniorũ & prohibita.

C cap. 23. pulchrè describitur. Ibi enim deus per Prophetam somnia vana & inania detestatur, sed vera & diuina commendat. In Deut. cap. 18. insomniorum obseruatores taxati generatim videntur. Sed sciendum est iuxta Hebraicam veritatem, nullam eorum fieri mentionem. Aliæ quidem superstitiones atque idololatriæ ibi damnantur, de somnijs verò prorsus nihil dicitur. quamuis alibi uitiosa illorum obseruatio perstringitur. Proinde legitima & bona vetanda

Orare licet vt vel per somnia moneamur.

D non est: imò sanctis viris oraré quãdoque licet, vt admoneantur vel in somnis, de his pręsertim quæ opportuna iudicant, & per seipsos non possunt expedire. Monica mater Augustini nuptiarum eius cupida, vt illum à scortatione àmoneret, deum rogabat, vt ea de re vel in somnis aliquid sibi reuelaret: ac testatur, se à deo quẽdam gustum esse consecutam, quo discerneret quæ per somnũ ex seipsa videret. ab ijs quæ deo suggerente monstrerentur. Id autem scribit Augus. in Confess. lib. 6. cap. 13. Et absque illo certò sci-

Monica mater Augustini.

E mus, Danielem pro notitia insomnij regis Nebucad-næzar orasse. Illud verò citra controuersiam est retinendum, piorum hominum esse, orare deum, vt etiam cùm dormimus, casti & mundi, quoad corpus & spiritum seruemur. Quod ipse Augustinus orabat, libro Confess. 10. cap. 30. Etenim visiones nocturnæ, quibus vel animus perturbatur, vel contaminatur corpus pœnæ sunt peccati, saltem eius quod à prima ori-

Augustinus

F gine contractum est. Non quippe ita fuisset in paradiso, si Adamus in ea veritate, qua conditus fuit, permansisset, vt Augustinus lib. 5. c. 8. aduersus Iulianum scripsit.

Vtilitas Scripturæ sanctæ siue doctrinā, siue mores spectes.

quòd fontes vtcunque ostenderim, cætera cuique sedulò inuestiganti non difficulter obuia fient. Commoda verò quæ inde ad nos deriuātur, breuibus item complectar. Ad Timotheum 2. Epistola, 3. cap. habetur: *Omnis Scriptura diuinitus inspirata est vtilis, cùm ad doctrinam, tum ad redargutionem* (nimirùm quoad dogmata) *tum ad correctionem, & ad institutionem in iustitia.* quod pertinet ad mores. Et ne quid eis deesse putaueris, mox adiecit: *Vt integer sit homo dei, & ad omne opus bonum apparatus.* Et ad Romanos cap. 15. legimus: *Nam quæcunque iam scripta sunt, in nostram doctrinam sunt præscripta, vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Quæ cùm dicta sint de veteri Testamento (siquidem hæc dum scriberentur, nouum adhuc non extabat) quid nunc sentiendum est, Apostolorum & Euangelistarum monimentis adiectis? certè vberius iam hæc eadem habemus in sacris literis. Neque veretur Spiritus sanctus vim seruandi eis attribuere. Nam scribitur ad Timoth. Epistola 1. Cap. 4. *Attende tibijpsi & doctrinæ: persiste in his: nam id si feceris, teipsum seruabis, & eos qui te audierint.* Et in parabola Euangelica, vbi describitur semen cecidisse partim in viam, partim in petrosa, atque spinosa, & partim in terram bonam, Euangelium seu verbum Dei, Christo interprete, per semen exprimitur, quia illo renascimur. Vnde Paulus audacter ad quosdam scribebat: *Per Euangelium ipse vos genui.* & Augustinus tunc ex erroribus quibus impediebatur emersit, cùm cœpit legere Scripturas, Et ad Pauli lectionem, vt in suis Confessionibus licet videre, sunt depulsæ ab oculis eius tenebræ, atque impulsus est ad huiusmodi lectionē dei oraculo. Voces quippe audiuit, quasi pueri canerent, dicerentque: Tolle, lege, tolle, lege. Cui responso cùm paruisset, atque illi occurrisset in sacris literis, *Induimini Dominum Iesum Christum* &c. prorsus ad deū conuersus est, qui tam diu fuerat anteà reluctatus. Hæc sunt verbi dei egregia trophæa. Addas his, non posse Christianæ fidei dogmata confirmari alia ratione, quàm authoritate Scripturarum. Idcirco, vt asserit Historia tripartita, Constantinus Magnus patres Concilij Niceni adhortatus est, vt oraculis diuinarum Scripturarum controuersias de religione ortas componerent.

Sacræ literæ seruant & regenerationi ac confirmationi doctrinæ seruiunt.

Propria scripturæ ex Psalmo. 19.

4 Sed propria sacrarum literarum, si quis velit fusius agnoscere, legat Psal. 19. ibi & mira breuitate, & summa elegantia describuntur. Primò lex Domino appellatur *Temima*, hoc est, immaculata & perfecta. Deinde asseritur, quòd animum restituat, idque à prophanis doctrinis nō expectandū. Dicitur postea testimonium Domini firmum, cùm humanæ rationes perpetuò vacillent, ac nutent. Paruulos ac simplices erudit, cùm peregrinæ scientiæ, & sagaces & acutos auditores tantùm instituant. Est ad hæc lex Domini recta, nihil ibi est curui, obliqui, aut iniusti; vt passim in legibus humanis animaduertitur. Cor exhilarat, lætitia inquam casta, & sancto gaudio. Purum est Domini præceptum, humana verò figmenta nunquam simplicia prodeunt, quandoquidem multis ac dolosis fallacijs referta sunt. Illuminat oculos: è diuerso, traditiones hominū tenebras meras offundunt. Munda est lex dei: nulla quippe falsitate aut iniustitia contaminata nobis offertur, cùm humana statuta vtroque malo pessimè laborent. Durant æternùm placita dei: sed quæ ab hominibus instituuntur semper sunt ἀσύστατα, variantur subinde, nec vnquam sunt diuturna. In summa, vera sunt & iusta, quæ nobis præscripsit deus, quod non item de humanis legibus poteris affirmare. Præterea expetenda sunt præ auro & margaritis, cùm à legum humanarum præceptis maximè abhorreant liberalia ingenia. Tandemque melle & fauo stillante suauiora sunt, quæ deus in Scriptura nos edocuit: è diuerso autem homines haud solent alia precipere, quàm dura, difficilia, & sæpenumero atrocia. His autem proprietatibus diuinarum Scripturarum, quas retulit Dauid, non est animus aliquid addere: nam cæteras vtilitates & fructus verbi dei studiosi per seipsos facilè assequentur.

Quo iudicio de Scripturarū sensu constituendum. Spiritui sancto deferuntur primæ in iudicando.

5 Modò alterum quod sum pollicitus explicandum est, quibusnam iudicijs aut arbitris de sententia Scripturarum constituendum sit. Duo semper existimaui esse insignia, quibus veritatem deprehendimus literarum diuinarum: Spiritum inquam sanctum, atque ipsummet verbum dei. Et de Spiritu habet Ioannes 8. cap. Christum ita dixisse, *Si patrē habetis deum, quomodo non agnoscitis loquelam meam?* Cumque sit certum nos minimè adoptari, vt filij dei simus, nisi interuentu Spiritus sancti, eum vbi fuerimus adepti, Christus hoc loco attestatur, nos ita posse loquelam suam ab aliena dignoscere, vt nobis manifesta sit & explorata. In quem eundem sensum alibi quoque dixit, *Oues meæ agnoscunt vocem meam, & non sequuntur alienum.* Neque dubium est, vi Spiritus sancti nos effici oues Christi, quæ falsum, errores, & hæreses (quæ sunt voces alienorum) non sequantur: sed solam Christi vocem, hoc est, verum, genuinumque sensum Scripturæ cōsectentur. Et ad Corinth. Epist. 1. cap 2. *Animalis homo non percipit quæ sunt dei, nec quidem potest, quandoquidem sunt illi stultitia: verùm spiritualis iudicat omnia.* Et ibidem: *Spiritus profunda dei scrutatur.* Atque Christus aiebat: *Spiritus paracletus quæ sum loquutus vobis omnia suggeret.* Nec non in sua Epistola Ioannes habet: *Vnctio docebit de omnibus.* Dixerint aliqui, Vera quidē sunt hæc, at nos spiritu destituti sumus. Quibus ego regeram: Si spiritu vacui estis, quomodo vos audetis appellare Christianos, cùm Paulus doceat ad Romanos, Christi non esse qui spiritum eius non habeant? Neque hæc dico quòd gradus nō agnoscā huiusmodi spiritus dari oportere, cùm liquido appareat, non omnes idem posse in sacris literis intelligendis. Verùm hoc interim affirmo, neminem esse verum Christianum, cui tam parum huiusmodi spiritus concedatur, quin valeat ex sacris literis haurire & iudicare quæ necessaria sunt ad

ἀπορία An oēs spiritum Christi habeant

modò eas non negligat cum nocturna tum diurna manu versare. quod beatus Chrysostomus in prooemio Epistolę ad Romanos apertè docuit, cùm inquit: *Hoc verò non ignoratio facit, sed quòd nolint beati huius viri scripta in manibus assiduè habere. Neq; enim nos quæ scimus (si qua scimus) ab ingenij bonitate atq; acumine scimus, sed quòd illi viro impensè affecti, ab eius lectione nunquam discedimus. Siquidem qui amant, ij ante omnes eorum facta norunt, quos amant, vt qui de ijs ipsis sint solliciti.* Et mox: *Quapropter si vos quoque in animum adduxeritis, huic lectioni diligentem ac studiosam operam nauare, nihil sanè erit aliud quod vobis requirendum sit. Verax est enim Christi sermo dicentis: Quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.* Nec ambigendum hæc illũ dixisse vulgò, quia Christianę plebi concionabatur. Neque prætereas quin expendas quod asserit, illos, modò voluerint studiosè Pauli scripta legere, alio scilicet docente non opus habituros.

Secundo, per verbum Dei iudicari de Scripturis.

6 Aliud prætereà est, quo vt nota certa vtemur ad veritatem indagandam sacrarum literarum, ipsum inquam verbum dei. Quoniam de vna parte Scripturæ obscuriori, conuenit vt per alteram iudicemus, quã viderimus clariorem. Dedit Christus Ecclesiæ suæ vetus Testamentum, cuius authoritas (ringantur quantum velint Manichęi, Marcionitæ, ac huiusmodi pestes) firmissima est, ita vt per illud veteres Christiani de nouo quoq; Testamento iudicauerint. Actor. 17. scribitur de Thessalonicensibus, quòd audito Paulo, se ad Scripturas contulerint, inspecturi, num sic haberent, vt à Paulo acceperant, an secus. Et Augustinus de doctrina Christiana, suum concionatorẽ format, docetque vt loca Scripturæ inter sese conferat, neque illum remittit ad Patrum sententias inuestigandas, quærendas Ecclesiæ definitiones, aut canones, vel traditiones hominum.

Tertio loco, est consensus Ecclesiæ catholicæ, non tamen summus censor.

7 Ad hos duos arbitros, quos iam docuimus fideles interpretes esse literarum diuinarum, consensum authoritatemque constantem Ecclesiæ catholicæ libenter adiungimus: non tamen ea ratione, vt summa censura (velut aduersariji asserere conantur) debeat hinc peti: quia non licet, vel concilio, vel Ecclesiæ, pro sua voluntate Scripturas interpretari: nam id esset dominari fidei priorum hominum: idcirco quando interpretantur verba dei, eorum est probare, quòd ea iuxta consensum atque ἀναλογίαν aliorum locorum Scripturæ exposuerint.

Est ergo magnoperè cauendus Antichristianorum periculosissimus error, qui dicere audent, Ecclesiam esse, quę diuinis libris authoritatem cõciliârit, cùm longè secùs res habeat. Quicquid enim authoritatis, & existimationis Ecclesiæ contigit, id totum à verbo dei profectum est. Horrendum est auditu, sacra oracula, & verba dei, ab hominibus alioqui mendacibus fidem suã nancisci. Verum tamen hæc illi fingunt, vt quũ deprehendantur non semel in Sacramentis, & dogmatis longè secùs decreuisse, ac sanxise, quàm diuinæ literæ ferant, id tueri volũt, sibi facere licuisse, quòd Ecclesia quæ verbis dei authoritatem, & fidem contulerit, possit in eis, id quod visum fuerit, immutare. Quocirca modis omnibus est ipsis in eo quod sibi sumunt, resistendum. Non patiamur nos eò adduci, vt sacra volumina suam fidẽ, & authoritatẽ habuisse ab Ecclesia existimemus. Nec ista scribo, quasi asperner, aut contemnam Ecclesiæ dignitatem, cui tria munera, eaque pulcherrima, circa verbum dei tribuo. Primùm eorum est, vt eam confitear tanquam testem; sacros libros asseruare. Verùm inde non potest confici, ei licere quicquam, aut peruertere, aut commutare in sacris voluminib. Experientia nos docet, publicas & priuatas tabulas credi tabellionibus, quos vulgò notarios appellant, vt eas asseruent & custodiant quàm diligentissimè, quibus tamen fas esse quicquam in illis commutare nemo sanus diceret: nec authoritatem illorum credendum est maiorum esse virium, quàm voluntates eorũ fuerint, qui ea sic rogarunt literis consignari. Neque hìc erit inutile discrimen obseruare inter dei verbum, quatenus Prophetis & sanctis ab initio reuelatum est, & quod posteà prædicatũ siue conscriptum fuit: nam differentiam tantummodo tẽporis inter hæc facilè agnoscimus, nõ autẽ efficaciæ seu authoritatis. Nã fatemur antiquius fuisse verbum ἄγραφον, quàm id quod posteà literis consignatum est: & vtrumque damus Ecclesiæ collatum, sed quod, vti diximus, nulla ratione vel torquere, vel immutare licuerit Ecclesię. Id secundo loco eius esse non dubitamus, vt sermones à deo sibi commissos promulget, ac prædicet. Qua in re præconis instar se habet, qui licet edicta principum & magistratuum inuulget, non tamen ea superat, aut æquat authoritate sua: sed totus eius labor est, vt omnia fideliter pronunciet, vt à Principibus & Magistratibus accepit: quòd si secùs ageret, perfidiæ omnino teneretur. Quare ministros Ecclesiæ nihil magis curare atque studere oportet, quàm vt fideles inueniantur.

Tria ecclesiæ munera, circa verbum Dei.

1. Libros sacros asseruare.

2. verbum Dei promulgare.

8 Postremo loco Ecclesię quoque functionem esse agnoscimus, vt cùm sit prędita diuino spiritu, synceros, & germanos libros diuinarũ literarũ, ab adulterinis & apocryphis discernat: quod vtiq; nõ est authoritate superiori pollere, vt multi stultè somniarunt. Sic enim aiunt: Cũ Ecclesia Scripturas partim receperit, & partim repudiauerit, ius habet vt de illis pro suo arbitratu statuat. Verùm hoc argumenti genus infirmissimum est. Facilè quippe dabimus, antiquam Ecclesiam tanto spiritu fuisse præditam, vt eius ductu & auspicijs facilè agnouerint, inter illa quæ sibi proponebantur, quęnam legitima & genuina verba dei essent, & hac spirituali facultate canonem Scripturarum ab Apocryphis libris discreuerunt. Quod vbi perfectum est, nequaquam pro libito interpretari eas licuit, sed fuit & spiritus Christi audiendus, & consensus omnium locorũ Scripturæ diligenter spectandus. Quod idem videmus quotidie fieri.

3. canonicos libros ab adulterinis & Apocrypis discernere.

Cùm

Cùm regiæ literæ afferuntur, possunt quidem ciuitatum præfecti & prouinciarum administratores ex vsu & ciuili peritia satis agnoscere, num veræ an adulterinæ sint literę, quæ sibi nomine Regis redduntur: eas tamen cùm intellexerunt non vitiatas aut fictas esse, non licet proprio arbitratu, vel inuertere vel torquere. Nec secùs de Ecclesia oportet existimare: testis quidem est & fida conseruatrix diuinorum codicum, cui tamē haud permittitur, vt aliter quippiam constituat, atque deus his literis definiuerit. Non enim pauci reperiuntur, qui Platonis, & Aristotelis propria, & vera scripta possint à supposititijs discernere, qui tamen è vestigio iudicandi non sunt, vel paris, vel maioris eruditionis, atque Plato, vel Aristoteles fuerint. Et nostrum quisque facilè potest deum à Diabolo internoscere, qui nihilominus deo non sumus æquandi, nedum illum credamur antecellere. Ita ecclesia non debet ista de causa suam fidem, vel authoritatem diuinis literis præferre.

Obiectio ex Aug. dicto: Euāgelio nō crederē &c.

9 Sed aiunt Augustinum dicere, *Non crederem Euangelio, nisi authoritas Ecclesiæ me moueret*. At eo in loco legitur, commoueret: quia reuera spiritus dei est, qui fidem audientibus verbum suum influit: Ecclesiæ verò ministri, cùm eius instrumenta sint, potiùs commouere dicendi sunt, quàm mouere. Idem Augustinus contrà Faustum libro 28. capitulo secundo scribit. Manichæos sic debere credere, primum caput Matthæi ab eo fuisse conscriptum, quemadmodum ipse credebat, epistolam, quam appellabant Fundamētum, fuisse Manichæi, quòd nimirum apud maiores eorum ita fuerit conseruata, & per manus tradita. Hoc est itaque: quod Ecclesia nos commouet ad credendum Euangelio, quia sacras literas bona fide custodit, prædicat, & ab alienis discernit. In libro Confess. 6. capite quarto & quinto idem pater liquidò testatur, deum ipsum reuera sanctæ Scripturæ authoritatem attribuisse. Tertullianus autem &

Obiectio. 2. Heretici relegati sunt ad Apost. Ecclesias.

Irenæus, cum aduersus hæreticos agerent, ideo eos ad Apostolicas Ecclesias relegabant, quòd integras Scripturas illi non admitterent: quare volebant, vt earum sensum ab illis Ecclesijs, quas Apostolicas fuisse constabat, acciperent. Illas enim conueniebat, diuinorum librorum & testes, & conseruatrices perpetuò extitisse: nec tamen ea de causa statuebant, Ecclesiæ authoritatem Scripturis anteferendam.

Obiectio. 3. Propter Ecclesiam credimus Scripturis &c.

10 Cæterùm aduersarij à vulgata sententia se adduci aiunt, quæ à Dialecticis vulgò iactatur: *Propter quod vnumquodq; tale, id magis tale*. Colligunt ergo ad hunc modum: Si propter Ecclesiam Scripturæ sua constat authoritas, efficitur, vt ea magis penes Ecclesiam sit, quàm in ipsis Scripturis resideat. Verum non cogitant, sententiam à Dialecticis positam, in finibus duntaxat locum habere, in efficientibus autem causis non esse firmam. Nam licet propter Solem & stellas inferior noster mundus caleat, non tamen inde conficitur, ea longè magis calere. Deinde cùm homines intemperantes propter vinum ebrij fiant, non possumus inde concludere, vinum magis quàm illos ebrium esse. Imò Dialectici hoc docent, suam illam sententiam tum robustam, & validam in causis efficientibus esse, quando totæ atque integræ, non autem mutilæ atque concisæ adducuntur: quod vtique in hoc argumento à nostris aduersarijs parum obseruatur. Etenim Ecclesia non est causa efficiēs, tota & integra eius fidei atque authoritatis, quam apud fideles diuinæ Scripturæ habent. Nam si res ita esset, diuinas literas perfacilè suadere posset Ethnicis atque Turcis, & Iudæos adducere, vt nouum Testamentum reciperent: id autem quàm verum sit, res ipsa testatur.

Erotema, quo ostenditur nullam dari Ecclesiā posse cui censura verbi dei committi possit, siue Episcopos, siue patres, siue Concilia spectes.

11 Essent prætereà isti percontandi, quæ Ecclesia illa sit, cui volunt summam scripturarū cēsuram concedere. Si dixerint Episcopos: hi persæpe laruæ sunt, neque intelligunt prorsus quid sacræ literæ contineant, & eorum vita est non nunquam eius generis, vt cum illis ne quidem sit fas cibum sumere. Et cùm deprehendantur animales homines, quis velit eis rerum spiritualium summum iudicium tribuere? Sin dixerint, ad sanctos Patres pro veritate sacrarum literarū confugiendum: concedemus fieri posse, vt illi sæpius eam consecuti fuerint, at non perpetuò: quia non rarò inter sese dissentiunt, mutant, retractant, & nonnunquam eorum vnus aduersus alterum contendit. Scio, dicent postremò, ad sacra Concilia recurrendum, quasi ea nunquam errarint. Ariminense concilium fecit prorsus cum Arrianis, & Ephesinum concilium secundum errori Eutychetis fauebat. Chalcedonense ita lapsum est, vt Leoni Pont. Rom. voluerit conferre id honoris, vt vniuersalis appellaretur Episcopus. At vir sanctus (aberat enim) hoc audito prorsus reclamauit. Et in concilio habito à divo Cypriano, grauiter erratum est, cùm ibi definierint, hæreticos baptizatos extra Ecclesiam catholicam, si ad illam redijssent, oportere denuò tingi. Et synodus Constantiensis turpiter consensit, vt mutilum Eucharistiæ sacramentum laicis administraretur. Possent & alij complures errores in medium adferri, qui fuerunt à concilijs inducti. Nam cùm sint homines qui definiunt ac decernunt, quæ in concilijs proponuntur, multum carnis & humani sensus frequenter admiscent. Ideo sententiæ illorū nequaquam subscribendum est, nisi patuerit eam cum sacris literis probè consentire. Nonne Petrus, nisi Paulus ei restitisset coràm errasset? Quòd si non alienus fuit à lapsu tantus Apostolus, quid non suspicari possumus de infirmis hominibus, quos videmus persæpe affectionibus varijs transuersos rapi? Reuocentur itaque omnia sine cunctatione ad Scripturarum examen, & ita per ea quę

sunt certa, iudicabimus incerta, & per ea quæ firma sunt, constituemus de ambiguis. Vt enim verbum dei solidum est, & æternum manet, sic hominum placita incerta sunt, & perpetuò vacillant. Nec ista eò trahenda sunt, quasi non velimus pios fratres in sacris conuentibus patienter audiri, aut quæramus authoritatem Patrum & Conciliorum omnino eleuare. Non hoc animo ista proferimus. Cuique suum honorem saluum cupimus: modò non tribuatur hominibus, quod vnius dei esse conuenit: atque id perpetuò sonet auribus, quod Paulus ad Galatas habet: Si angelus de cœlo aliter annunciauerit, atque sacræ literæ habeant, anathema esto. Hæc iam volumus pro hac parte satis esse. Nam abundè ostendimus, quibus notis aut vestigijs oporteat sacrarum literarum veritatem deprehendere.

Quomodo possimus nobis comparare hæc instrumenta, quibus Scripturis iudicandum est.

12 Nunc differendum est, qua ratione valeat quisque parare sibi has facultates intelligendi sermones dei, quas modò recensuimus. Et quo ad primum interpretem, quem Spiritum sanctum posuimus, precibus agendum est. Quare Dauid orabat: *Retege oculos meos, vt considerem mirabilia de Lege tua.* Item, *Doceas me iustificationes tuas, intellectum da mibi, & scrutabor mandata tua:* & infinita penè habentur huius farinæ in Psalm. 119. Nec non Paulus orat in suis Epistolis, dari sanctis ad quos scribebat, sapientiam, spiritualem prudentiam, & oculos illuminatos ad agnitionem voluntatis dei. At quo ad alterum iudicium per quod iudicatur de sacris literis, verbum inquam dei, studium non vulgare adhibendum est, quò valeamus loca cum locis conferre, & per ea quæ sunt magis perspicua, de obscurioribus pronuntiare.

Pro collatione locorum adhibeatur studium.

Non abhorrendum à stylo Scripturæ.

Hinc Paulus monebat suum Timotheum, vt incumberet lectioni. Et ipsemet, cum Romæ vinctus esset, perijt sibi mitti Troade, cum libros, tum membranas, quas ibi reliquerat. Ex his licet colligere, eos qui Scripturas interpretando labuntur in errorem, suo vitio impingere, quòd non satis orauerint, neque satis in earum studium incubuerint. Nec vllos debet ab hac pulcherrima exercitatione deterrere rudis & incultus diuinarum scripturarum sermo: quia vt in vili conchylio margaritum latet, & ex folliculis frumentum excutitur: sic ex impolito & simplici sermone scripturarum sanctarum nitida, & fulgentissima veritas eruitur. Atque illud imprimis cauendum, ne ad illarum lectionem accedamus præiudicijs obfirmati. Seponas affectus, veni vt discas, non autem vt Scripturas (quod hæretici faciunt) in tuam sententiam volentes nolentes pertrahas.

Simile

Cautio.

Ex epist. ad D. Cokum ante epist. ad Rom.

S. Scriptura instar panaceæ.

13 Firmissimum ergo præsidium, quod nobis diuinitus defertur, passimque fit obuium, diuinæ literæ sunt, quas vt nostram panacem semper ad manus habere oportet. Nam si laboramus ignorantia, ibi lux est qua discutiatur: si varijs perturbationibus morbidisque animi affectibus commouemur, necnon peccatorum grauissimorum conscientia diuexamur, ibi remedia & facilia & expedita occurrunt: Si rerum externarum premimur, & tantum non opprimimur angustia & molestijs, ibi solida est & firma consolatio: si hæremus interdum, & sumus perplexi, nescientes in rebus ambiguis quò nos vertamus, non alibi melius, quàm ibi consilium bonum & fidele reperiemus: si tentamur, & de salute (quemadmodum sæpè fit) periclitamur, ibi munitissimum atque certissimum propugnaculum habemus. Et sanè posterior noster Dauid, non aliundè, quàm ex illa pera, leuissimos lapides verborum dei extraxit, quibus frontem Goliathis percuteret, & Satanam à quo in deserto tentabatur, prosterneret. Vnde prior Dauid non immeritò canebat, se mirabilia de Lege, id est, de scripturis diuinis considerare, atque in corde abscondisse dei eloquium, vt illi non peccaret, & eam in afflictione suam consolationem profitebatur, quòd eloquium dei se viuificaret. Quid quæris? hinc fontes dimanant Seruatoris, ad quos gratis hauriendos omnes inuitamur, vnde nostra sitis intolerabilis restinguatur, & summo desiderio beatitudinis potentundæ satisfiat. Hic penum dei refertissimum omnium bonorum copia, & apertum, & expositum nacti sumus: inde licet cuique suæ prospicere indigentiæ. Hic mensa instructissima est apposita, vbi dei sapientia nobis vinum suauissimum miscuit, quo se quisque liberalissimè reficiat. Hic hortus, & paradisus, plusquam Alcinoi & Salomonis, cuique aperitur. Quare decerpamus inde vtilia, non perniciosa, & potius apes quàm araneos imitemur, sugendo liquorem dulcissimum, non letiferum venenum. Libros à mortalibus aliqua proditos industria, solemus incredibili studio complecti, vnde tamen nil aliud, quàm aut tuendæ, vel recuperandæ valetudinis rationem, aut rei familiaris augendæ viam, aut administrandæ Reipublicæ præceptiones, aut agriculturæ, vel cæterorum artificiorum instituta, aut voluptatum aliquod lenocinium consequimur: quantò magis librorum sacrorum conducit lectioni toto pectore studere? siquidem ibi non humanam sapientiam audimus, sed ipsum deum nobis loquentem coràm habemus, cui sanè auscultando, animi singularem alacritatem percipiemus: tristes cogitationes effugabimus: consolatione dulcissima leuabimur: inauditum, ac supra hominem robur induemus: nil iam putabimus arduum vel difficile: iugum Domini ac eius crucem leuia existimabimus, offeremusque nos paratissimos pro eius nomine ad quiduis ferendum: quin & cœlesti eloquentia instructi, nequaquam verbis hominum, sed ipsius dei, cum hominibus loquemur.

14 Equidem scio multos esse qui hæc non credant,

Lectionis attentæ verbi Dei vsus.

dant, & non paucos qui ea rideant, nosque insanire arbitrentur: sed istos rogatos vel in, ne ipsos pigeat aliquando periculum facere, quæ so non dedignentur legere. Malè mihi sit, ita enim in tanta causa iurare ausim, nisi tandem capiantur. Sentient denique, quantum diuina hæc ab humanis distent. Sentient inquam, attentè ac fideliter legendo, sibi quandoque à diuina misericordia in corde flagella timoris & pudoris ingeminari: sentient efficaciter persuaderi, vt aliquando tandem morti moriantur, & vitæ viuant: sentient item peccatorum, & præteritarum voluptatum horrore se concuti, cùm in illis anteà se beatos & fœlices putarent: sentient sibi congeri ante oculos totam carnalis vitæ miseriam, cuius amaro sensu discruciatis, oborietur in oculis procella ingens, largusque hymber lachrymarum: non enim diuina oracula dum seriò leguntur, & pressius considerantur, leuiter animum vellicant, sed cor stimulis præacutis altissimè fodiunt, & illinc auerruncatis quodammodo vitijs, & sceleribus, loco eorum conscientiæ pacem, ac spirituale gaudium inferunt: sentient ad extremum in se diuinæ suauitatis ac bonitatis admirabiles & suauissimos amores accendi. Quapropter in diuersum commutati, dicere cogentur, quod præclarè Dauid cecinit: *Quam dulcia facta sunt fauci meæ eloquia tua, fuerunt præ melle dulcia ori meo.* At huiuscemodi adiumento, quo nihil diuinius, aut salubrius inueniri potest, ij priuantur homines, qui aut nolunt dei libros omnino legere, aut fastidio, nausea, & contemptione quadam legunt, vnde verbo dei non afficiuntur, sed proprijs consilijs in diuersa omnino auferuntur. Cuius impietatis ac sceleris deus apud Oseam prophetam capite octauo, Israelem grauiter accusat, dicens: Scripsi ei magnalia Legis meæ, sed reputata sunt ceu quid alienum. Certè degeneres admodum sunt ij filij, qui vocem qua parens eorum clementissimus, illos ad bene, beateque viuendum arcessit, eam habent pro aliena: & ediuersò, quæ reuera est aliena, eam vt suam & propriam consectantur, & ita fit, vt more scarabeorum, eos videas ... ἀπὸ μύρων ... ἀπὸ δυσωδῶν δ' ἄγειν. Vnde non mirum est, si marcescant in cœno mundanarum voluptatum, vtantur indignis & turpibus curis, in rebus aduersis desperent, ac in peccatis, & vita vndique contaminata denique pereant. Ad summam de Sacris literis, illud (parum licet inuersum) pronunciare libet, quod affirmauit Demosthenes de pecunijs, δεῖ δὴ τοῦ λόγου τούτου, καὶ ἄνευ τούτου οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων.

Ex præfatione in epist. ad Corinth. Obiectio, de Scripturæ difficultate, & qua ra-

15 Solent qui nobis pauló sunt iniquiores perpetuò iactare, in Scripturis multa esse obscura, vtque Petrus dicebat de Pauli epistolis, intellectu difficilia: & hoc argumento nititur auocare simpliciores, ab earum frequenti lectione. Nos itaque aduersus istos asserimus, difficilia illa, de quibus Petrus meminit, studio & assidua

tione leniatur. Ex præf. in Epist. ...

inuestigatione superari, præsertim si ea referamus ad alia loca, in quibus eadem, sed apertius, disserantur. Et si qua fortassis penetrari non vsque adeò possunt, existimandum est, ea minimè necessaria esse ad salutem. Non enim adeò Spiritus sanctus est nostræ salutis negligens, vt quod nos scire oporteat, de industria cælatum velit. Imo obscuritas interdum fidelibus non mediocriter conducit: nam per illam studium in eis excitatur, adaugetur cupiditas intelligendi, & feruent preces: quibus quanta possunt cum instantia contendunt, vt quod eos latet addiscant. Adducuntur præterea, vt se peritiores libenter consulant. vnde illorum qua fortè suboriretur animi elatio reprimitur, & mutua dilectio inter Christi membra instauratur. Neque lædit Scripturarum difficultas quæ non nunquam occurrit, nisi peruersos. Chrysostomus attigimus, in ijs quæ præfatur in epistol. ad Romanos, docuit hanc difficultatem assiduo studio & continua lectione leniri, & ita leniri, vt dicere audeat, nos per nosipsos absque præceptore intellecturos quæ ibi traduntur, modò has epistolas nocturna diurnaque manu versemus. *Non enim inquit, nos quæcunque percipimus, acumine intellectus penetramus. Nam etiam qui sunt hebetiores, assiduo studio consequuntur difficilia.* Et simile affert valde appositum. Cogitationes & sensus hominis abstrusissimi sunt: tamen amici quem vehementer diligimus, & quocum perpetuò versamur, cogitationes & sensus animi, nutu persæpè patefiunt nobis absque indicio verborum & sermonum quos ille proferat. *Ita fiet in Paulinis epistolis* ait, *modò quis illas amet, & assiduè in illis versetur. Qui petit, accipit: qui quærit, inuenit: & qui pulsat, ei aperietur.* Hæc ad populum dicebat exhortans eos ad studium literarum.

In 1. ad Cor. 13. vers. 12. Obiectio. Dubia & obscura esse videntur S. Scripturæ. Ergo &c.

16 At solent etiam nonnulli iactare, sacras literas & dubias & obscuras esse, quòd specula & ænigmata vocentur, atque ideo concludere annituntur, eas nequaquam nobis ad salutem sufficere, sed oportere ad Patrum & Conciliorum sententias se recipere. Nam principia (inquiût) quibus vita nostra regitur, oportet quàm euidentissima esse. Verùm his iam responsum est, in his quæ necessaria sunt ad salutem, scripturis diuinis perspicuitatem non deesse, & quæ traduntur in vno loco subobscurè, in altero clarius doceantur. Et quis non intelligat Apostolum eo loco non agere simpliciter & absolutè, sed ex collatione? Quam hebes est hæc argumentatio?

Paralog. à dicto secundum quid.

Quæ traduntur in sacris literis & in sacramentis, specula sunt & ænigmata diuinarum rerum, si conferantur notitiæ habendæ in patria: igitur per sese ac simpliciter ita obscura sunt, vt ad nostram salutem minimè sufficiant. At quæ nunc credimus, humanæ rationi minimè constant per causas, vt demonstrari possint. In alia vita ea omnia perfectè sciemus, & in suas causas ad summum vsque resoluere poterimus. Neque Patres, neque Concilia de rebus diuinis plus tradere

possunt, quàm ipsi ex sacris literis acceperint. Quicquid enim præter hęc addunt, vt humanū figmentum respuendum est.

17 Quæ in posteriori epistola ad Corinth. capite tertio habentur, ad id explanandum commodè faciunt: *Nos autem reuelata facie speculamur gloriam Domini, ad eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam tanquam à Domini spiritu.* Confert enim Apostolus his verbis bifariam notitiam, quam de diuinis habemus: ad illam quæ fuit sub Lege, & ad eam quam expectamus post hanc vitam in patria. Priori collatione inquit, notitiam, quæ sub Lege fuit, & tectam & velatam. Quod indicatum est velo, quo Moses locuturus cum Israelitis vultum obducebat. Cui obscuritati opponitur quod subdidit, Nos facie reuelata & aperta post aduentum Christi diuina intueri. Ne tamen putares notitiam nostram adhuc perfectam esse, vtitur hoc participio κατοπτριζόμενοι, quod est, per speculum contemplantes: quia rerum ipsarum complexus in patria reseruatur: vnde mutamur, transformamurque quotidie ad imaginem dei, ex minori in maiorem gloriam. Tractat hunc locum Augustinus, & quidem luculenter, de Trinitat. lib. 15. cap. 8. Neque debemus offendi, quod ita per speculum & in ænigmate deus notitiam sui nobis tradiderit, quoniam id natura nostra requisiuit. Ita enim facti sumus, vt per effecta in causas adducamur, & ad vera per similitudines alliciamur.

Duplex cognitionis nostræ collatio.

18 Nec magis audiendi sunt, qui volunt suadere, sacras literas è manibus laicorum excutiēdas, quòd mysteria, quæ ibi latent, non sunt omnibus committenda: Nam id aiunt esse sanctum dare canibus, Quandoquidem plebs Christi canum loco non est habenda. Nam qui crediderunt & baptizati sunt, & Sacramentorum fiunt participes, spiritum quoque Christi habent, idcirco sermonibus eius non sunt defraudandi. Et licet in vulgo Christianorum aliqui contemptores, blasphemi ac derisores fortassis inueniantur, num debet maxima pars fidelium propter illos commodo scripturarum fraudari? Quod exemplo Apostolorum euidenter probatur, qui nescij non erant, in tantà multitudine (quæ illorum conciones audiebat) sæpè interfuisse complures, qui instar canum & porcorum doctrinam propositam conculcabant: nec tamen propter istos à plebe conciones suas subtrahebant. Quin & Christus populo sæpius prædicauit, Scribis & Pharisæis astantibus, quos probè nouerat in Spiritum sanctum peccare, neque propter eos à sui muneris functione desistebat. Ita & hodie, quia non possent aliquot blasphemi & cōtemptores per publicas leges sacris codicibus priuari, quin maior pars populi Christiani læderetur: ideo præstat, vt omnibus promiscuè permittátur. Aiunt multas hæreses hac tempestate subortas esse, quæ hoc non patiantur. Sed qui hæc dicunt, cogitare deberent, ante Augustini ætatem, fuisse Arrianos, Manichæos, & adhuc eo superstite, grassatam esse Pelagianorum hæresin, ac Donatistarum, & alias non paucas pestes: & tamen illum sacras literas consuluisse legendas, vt patet in epist. ad Volusianum, & in sermone, quem in cap. Ieiunij habuit: vbi à fidelibus contendit, vt lectionem sacrarum literarum ipsis conuiuijs loco aleę ac tesserarum adhiberent: hortanturq; non semel omnes propemodum Patres, populum Christi ad hoc studium. Estque ratio admodum imbecilla, vt bona propter quorundam abusum, auferantur. Alioquin Eucharistiam ipsam oportuit sublatam, quòd multi (vt Paulus attestatus est) illa in suam perniciem abutátur. Denique quæcunque illi incōmoda objiciunt, deus ipse melius quàm ipsi nouit, qui non modo Legem, sed etiam Prophetas in populo suo vulgò haberi passus est, imò & exteris tradi legēdos. Eunuchus Candacis reginæ prophetam legebat in curru, quando Philippus ei astitit. Quid itaque deo prudētiores esse volunt? Quæ enim necessaria sunt ad salutem, in Scripturis & perspicua sunt & facilia, vt iam docuimus. Itaq; quod prædestinatæ sunt ad gloriam nostram, idque ab omni æternitate deo immensæ gratiæ agendæ sunt, qui de salute nostra tam maturè cogitauit.

Ex 1. Cor. 2. vers. 7. Laicis non è manib. S. literas eripiēdas.

19 Diuinarum literarum sectionem aliqui faciunt quadripartitam, & cùm in veteri, tum in nouo Testamento libros quosdam legibus ascribunt, alios historijs, quosdam vaticinijs, & quosdam postremò sapientiæ. Verùm ita separare sacros libros mutuò à sese minimè cōuenit: quandoquidem in Exodo & Leuitico, in Numeris & Deuteronomio, quibus leges comprehendi statuunt, totidem fermè historiæ, quot leges deprehenduntur. In libris præterea, quos Prophetis assignarunt, leges rectè viuendi crebrò traduntur, & luculenter explicantur. Neque Salomonis libros, & alios eius generis, quos voluerunt sapientię proprios esse, à legibus aut vaticinijs valemus propriè distinguere. Nam ibi sententiæ traduntur passim, quæ cùm ad vitam instituendam faciant, rationem legum citra controuersiam habent. Deinde cùm in his arcana permulta instinctu diuini spiritus Ecclesiæ sint patefacta, oracula proculdubio lectoribus attentis de rebus euenturis fundunt. Facilè itaque concesserim, omnia quæ isti memorant in sacris libris reperiri, præcepta inquam viuendi, præclaras historias, & rerum futurarum vaticinia, nec non sententias & dicta quàm sapientissima: sed ita, vt vnoquoque fermè libro sparsa nobis proponantur, nec tamen hisce finibus atque terminis sacros libros à se inuicem discerni. Potius autem (vt doctoribus visum est) existimarem, quæ cunque in diuinis libris continentur, ad duo summa capita esse reuocáda: Legem inquam: & Euange-

De vitiosa partitione diuinarum literarum.

S. Literæ legem & Euãgelium complectuntur.

Euangelium. Nam vbique nobis vel præcepta dei recte viuendi promulgantur, vel cum ab illis infirmitate, seu malitia quadam aberrasse coarguimur, Euangelium demonstratur, quo per Christum id condonatur quod peccauimus, & diuini spiritus facultas ac vis promittitur, vt ad imaginem dei iam amissam instauremur. Duo hæc in omnibus libris Mosaicis, in historijs, prophetis, & sapientibus licet intueri, nec modò in veteri, sed etiam in nouo Testamento. Non sanè distinguuntur libris & paginis, sed ea, quæ iam allata est, ratione separantur. Atque hæc de materia diuinorum librorum in vniuersum dicta sunto.

Ex praef. in lib. Iud. Historiæ & Annales quid.

20 Nunc de Historia sacra pauca dicenda sunt. Historia verò est, vt Quintilianus lib. 2. capit. 4. suarum Institutionum scribit, gestæ rei expositio. A quo non multum differt Augustin. qui de Genesi ad literam cap. 2. ait: Historia est, cùm siue diuinitus, siue humanitus res gesta narratur. Et hac definitione tam prophanas, quàm sacras historias complectitur. Sed omnes rerum gestarum narrationes minimè sunt eiusdem generis, cùm quædam earum Annales vocentur, aliæ verò appellentur Historiæ: Id autem commodè facere non possumus, nisi hæc à se inuicem distinguamus. Cicero lib. 2. de Oratore, dũ hæc attingit, ad hunc modũ scripsit: Græci ipsi sic initio scriptitarunt, vt noster Cato, vt Pictor, vt Piso: erat enim Historia nihil aliud, nisi Annaliũ confectio, cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa ab initio rerum Romanarum vsque ad Publium Mutium Pontificem maximum, res omnes singulorum annorũ mandabat literis Pont. Max. efferebatque in album, & proponebat tabulã domi, potestas vt esset populo cognoscendi: ij qui etiam nunc Annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt: qui sine vllis ornamentis monimenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, alijque permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio: & dum intelligatur, quid dicãt, vnam dicendi laudem putant esse breuitatem, &c. Posteà subdit: Rerum ratio, ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem vult etiam: quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis, consilia primùm, deinde acta, postea euentus expectantur: & de consilijs significari, quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo, &c. Ex his colligere possumus, quænam sit Annalium ratio, quæve Historiæ: & statuendum videtur, Sacræ Scripturæ narrationes, potius Historias esse, quàm Annales: siquidem non tantùm res gestę proponuntur, sed indicantur causæ, consilia & modi. Ascribuntur etiam interdum non sine aliquibus ornamentis orationes,

Narrationes S. Scripturæ potius Historiæ sunt quàm Annales.

admonitiones, & reprehensiones: quæ omnia potius ad Historiam, quàm ad nudos Annales pertinent.

Historiæ & Annaliũ distinctio. Gelliana.

21 At quando sententiam Ciceronis audiuimus, Aulus quoque Gellius producendus est, qui lib. 5. capit. 5. ita scribit: *Historiam ab Annalibus quidam differre eo putant, vt cum vtrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen propriè rerum sit Historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret, &c.* Istam ille distinctionem minimè sequitur, ac non immeritò, quã tamen Seruius Grammaticus amplexus est, eumq; secutus Isidorus 1. Etymologiarum: quod mirum est, quia non modò Ciceroni aduersatur, qui dixit, Historiam esse confectionẽ Annalium: sed etiam Vergilio, cuius versus est in 1. Æneidos:

Et vacat Annales nostrorum audire laborum.

Vbi Annales ostendit ad res quoque pertinere, quibus gerẽdis interfuimus. Sed ad Gellium redeo. Alios refert extitisse, qui putarunt, Historias esse rerum gestarum, vel expositionem, vel demõstrationem: Annales vero esse, cùm res gestæ plurimum annorum, obseruato cuiusq; anni ordine deinceps componuntur, &c. Iuxta quam sententiam, Historia sacra non potest Annalibus annumerari, quandoquidem in suis narrationibus gestarum rerum, annos sæpe non annotauit. Deinde idem author, Gellius inquam, de Sempronij Asellionis mente adiecit: *Verum inter eos, qui Annales relinquere voluissent, & eos qui res gestas à Romanis perscribere conati essent, hoc interfuit: Annales libri tantummodo quod factum, quoq; anno gestum sit, id demonstrabant: Historiæ verò non id satis est, quod factum esset pronũciare, sed etiam quo consilio, quaq; ratione gesta essent, demonstrare.* Et pauló post, idem Asellio in eodem libro: *Nam neque alacriores ad Rempublicam defendendam, neque segniores ad rem perperam faciundam, Annales libri commouere quicquam possunt, &c.* Proinde quum ex Scripturę cognitione admoneantur homines, incitenturque ad rectè colendum deum, ad resipiscendum, ad spem in deo collocandam, & denique ad omnia recta vitæ officia alacriter capessenda, Historiam, non Annales continent. Verbosius fortasis hæc exposui, sed vt arbitror, cum aliquo fructu.

S. Historiæ laus ab authore, antiquitate, veritate, vtilitate multiplici.

22 Cæterùm, Historia humanum inuentum existimanda non est, cùm deus ipse author eius fuerit, qui voluit maiores filijs & posteritati suæ illa exponere, quæ ipse in Ægypto, in mari, in deserto pro Israele gessisset: Idemque iussit, vt in Exodo habetur, bellum aduersus Amalech gestum, & victoriam de eo ab Hebræis relatam, literis consignari. Quin & ante Mosen hoc scriptionis genus incœpit: etenim is tum libri bellorum Domini, tum etiam libri Iustorum mentionem fecit. Taceo Prophetas, qui suis vaticinijs persæpe admiscuerunt Historias. Dauidem mitto, qui Psalmos, quos cecinit, sacris historijs passim exornauit: prætereo Euange-

stas nostros, & Lucæ Acta, quibus perscriptæ, sunt in nouo Testamento, quàm vtilissimæ Historiæ. Horum librorum si deus author est, vt esse credere oportet, ipse deus Historiæ author habebitur, quod ipsum minimè decet: si quidem præclara res Historia est. Nam vt Cicero scribit lib. 2 de Oratore, *est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis, &c.* Magnæ planè sunt hæ laudes, & non quibusuis Historijs congruunt, sed ijs tantùm, in quibus eæ conseruantur leges, quas idem author eo in loco posuit: Ne quid falsi dicat, ne quid veri non audeat: ne suspicio sit gratiæ, vel simultatis. Quod licet Historici Latini meliori fide quàm Græci præstiterint (siquidem lib. 2. capite 4. Quintilianus ait, Historicis Græcis licentia propemodum Poetica est) attamen August. epist. 131. ad Memorium Episcopum, cum inter liberales disciplinas Historiæ non parum tribuerit, scribens de illius veritate, ait, Se videre non posse, quomodo eæ Historiæ, quæ sunt ab hominibus conscriptę, illam rectè potuerint conseruare: quandoquidem scriptores coguntur hominibus credere, ac sæpe rumores ex vulgo colligere: qui tamen excusantur, si libertatem conseruent, & nihil animo fallendi scribant. Verùm Historijs diuinitùs reuelatis atque conscriptis, vt nostræ sunt, nihil omnino est verius.

Vtilitas Historiæ.

23 Præter veritatem, cuius notitia citra controuersiam est præstantissima, ex historiarum lectione, alia, & quidem non vulgaria commoda nanciscimur. Inde materiam & segetem vberrimam vtilissimorum argumentorum percipimus. Nam, vt Quintilianus habet, *exempla & Historiæ sunt iudicata, & testimonia*: lib. 12. cap. 4. vsus verò exemplorum est minimùm duplex. Vnus, vt ea imitemur, & vsurpemus, probemus item, & commendemus, quæ à sanctis viris gesta fuisse docemur. Abrahamum intelligimus ex diuina Historia sanctum virum, & deo charum fuisse, nec non egregiè hospitalem. Colligimus hinc hospitalitatem virtutem præclaram esse, ac deo in primis charam. Et è diuerso ea concludimus euitanda, quæ pios viros cauisse animaduertimus. Dum enim Dauidem consyderamus, qui bis, cùm ei liceret, Saulem hostem suum capitalem interficere noluit: colligimus non esse committendum, vt priuati homines, etiam si possint, suas priuatas iniurias vlciscantur. Alter verò exemplorum vsus est, vt ex rebus, quæ singulatim narrantur, cũ fuisse consimiles eas intellexerimus, inde generatim, ac in vniuersum aliquam vtilem sententiam eliciamus. Ex historia Sodomorum infandas libidines notamus à deo grauiter punitas: tribum quoque Beniamin ob eandem causam penè deletam: Ruben primo genitum Iacobi propter incestum, loco suo & dignitate motum: Dauidem ob adulterium ad missum, horendas pœnas incurrisse: Amnonem & Absalomum, propter incestus admissos, malè perijsse: atque Troiam, vt ab Ethnicis refertur, adulterij ergo funditus euersam. Ex ijs hoc pacto animaduersis, quæ sigillatim contigerunt, constare dicimus, omnes vagas & illegitimas hominũ libidines à deo grauissimè puniri: Cui enunciato, si hoc assumptũ adiecerimus, nũc quoque per orbem Christianum liberas ac vagas libidines passim grassari, firmiter concludemus, huic nostro seculo propter hæc horrenda scelera imminere supplicia quàm acerbissima.

Duplex vsus exẽplorum.

Præf. in lib. Samuelis pa. 2. & 2. lib. statim initio.

Exemplorũ censura.

14 In hoc tamen argumẽtorum genere, vitium quod facilè obreperet, attentissime cauendum est: id verò se duplex offert. Primum, vt ne illa facta sanctorũ imitanda suscipiamus, quæ illi perperam interdum ediderunt. Nam, vt homines erant, lapsi sunt nonnunquam, & sane turpiter: quare magno iudicio res ab illis gestæ prius examinandę sunt, quàm vt exempla earum imitanda nobis proponamus. August. de hac re contra 2. Epist. Gaudẽtij lib. 2. ad hunc modum scribit: *Non debemus imitari semper, aut probare, quicquid probati homines egerunt, sed iudicium Scripturarum adhibere, atque animaduertere, an illæ probent ea facta.* Rectè monet hic pater, quandoquidem sancti viri, quamuis permultis modis placuerunt deo, & egregium testimonium à sacris literis habuerũt, non tamen omnes eorum actiones inculpatæ, ac integræ iudicandæ sunt. Nam omnis homo & mendax est, & subinde peccat. Quis enim Dauidis infandum adulterium, proditionemque fidelium militum, aut Petri abiurationem, perniciosamve illius dissimulationem æmuletur? nullus planè, qui vel micã pietatis habeat. Dein de nonnunquam accidit, vt opus, quod ab egregio quodam viro probè ac rectè factum est, cæteris hominibus interdictum sit: quippe deus, qui legẽ posuit hominibus, ea non sic astringitur, vt ipsi nõ liceat aliquos, vbi visum fuerit, à cõmuni obligatione absoluere. Nemini furari licet, Hebræis tamen, cùm ex Ægypto educerentur, concessum est, imò à deo mandatum, vt bona Ægyptiorum, quæ mutuò acceperant, illis inuitis, & imprudentibus asportarent. Quid igitur nobis agendum est? Hoc sanè, vt quæ sacris narrationibus exponuntur, ad generales mandatorum dei regulas benè ac diligenter expendamus, quibus dum animaduertimus ea congruere, audacter vsurpemus. Sin verò ab illis dissenserint, aut lapsus quosdam fuisse, aut singulares prærogatiuas aliquorum statuamus, & nos ab illorum imitatione cohibeamus. His adhibitis cautionibus ex Historijs, præsertim diuinis, magnum emolumentum capietur. Id vsq; adeò intellexit Chrysostomus, vt in Prœmio expositionis Epist. ad Philemonem, optarit ea omnia fuisse nobis conscripta, quæ dixerunt, egeruntque Apostoli, quando sederint, quid comederint, quidve scripserint, & alia huius generis. Idẽque in Hom. 57. in Genesin scripsit, à Spiritu sancto nobis esse Historias datas ad emulandum.

Quædam interdũ à pijs hominibus deus fieri vult, quæ alijs minimè licent.

August.

August. item lib. 2. de Doctrina Christiana. cap. 28. docuit, multa obscura, & difficilia interdum, solui posse tantum Historiæ notitia. Adhęc quicunque in Historijs euoluendis sese plurimum exercuerit, is non absque fructu facta, & exempla nostrorum temporum secum reputat. Extitit aliquando vir quidam satis deformis, cupidus nihilominus vehementer speciosę prolis: verùm duxit vxorem turpem, quamobrem rideba tur ab omnib. In ciuitatẽ abijt, vbi pulcherrima sibi coemit signa, quib. in cubiculo suo colloca tis, vxori mandauit, vt aliquo spacio temporis vnoquoque die illa signa quàm diligentissimè spectaret. Ea marito suo morem gessit, ideoque liberos pulcherrimos illi peperit. Ita porrò nobis eueniet, qui tametsi propter genuinum & insitum nobis peccatũ deformes ac fœdi simus, & cùm à Diabolo, tum à malis hominibus perpetuò incitemur ad illicita: si tamen attentè, diligenterque collegerimus exempla sanctorum, in diuinis Historijs pulchrè depicta, eaque animo versauerimus, opera pręclarissima, & Deo grata oppidò edemus.

exemplorũ [...]ura.

25 Cæterùm obseruandum est in Græca editione, Septuaginta diuersos numeros habere à nostris, vel ab his qui in Hebraica veritate habẽtur: quod non factum esse iudicandum, (inquit Augustinus de Ciuitate dei lib. 15.) quòd mendaces Iudæi sint, aut sua volumina corruperint, quãdoquidẽ illi non videtur admittendũ, vt Iudæi omnes ita conspirare potuerint, vt omnia ab eis corrupta sint exemplaria: quod argumentum notent illi, qui adeò falsitatis, mendacij & corruptionis notant hebræos codices: sed hoc asserit Augustinus: non etiam factum vitio interpretum, qui gentes veritatem cælare voluerint, sed librariorum incuria, qui in describendis numeris facilè labantur, vt quotidiana testatur experientia. Cumq; numeri res haud videatur magni momenti, parum attentè, imò negligenter considerantur: In alijs verò, vbi septuaginta vel aliter videntur vertere quàm hebraica veritas habeat, vel aliquid addere explicandæ rei gratia, id ipse factum putat, prophetica vi illos dirigente: quod quanti sit momenti, Hieronymus consulatur. Sed vt ad nostram redeamus annorum supputationem, hinc intelliges factum esse, vt varia sit apud nostros & apud Hebræos summa ab orbe condito, quia veteres etiam sequuti sunt Septuaginta interpretum descriptionem: Hebræi verò historiam integram, vt ipsi habẽt, cum quibus in omnibus ijs est faciendum, quæ nihil Christo & eius cultui præiudicant. Versionem autem Gręcam, quę nunc obtinuit, non esse 70. Interpretum, notatur in epistolam ad Romanos 11 capit. vers. 26. in hæc verba, *Aduenict ex Sion, &c.*

Numerorũ in historia sacra diuersitas.

26 Ex ijs verò qui exciderunt libris notantur, nimirum liber Henoch. in Gen. c. 5. ver. 22. liber Iusti, præf. in Iud. & in 2. Sam. 1 ver. 18: liber bellorum Domini, in Iud. & in 1. Reg. 4. v. 31. Gesta Dauidis: Item Solomonis & Iosaphat, Gen. 5. v. 22. Annales regum Israeliticorũ, in 1. Reg. 11. ver. 41. Prætereà liber verborum dierum Regum Israel, in 1. Reg. 14. ver. 19. & 16. v. 27. & 22. v. 39. Vaticinia etiam filiorum Prophetarum, in 2. Reg. 2. ver. 3. Denique tria millia parabolarum Solomonis, & Cantica eius quinque & mille: necnon eiusdem de plantis disputationes, 1. Reg. 4. v. 32. quo loco explicatur, quare Dominus voluerit excidere tot volumina his verbis: Amissa porrò sunt multa præclara monumenta, sed prouidẽtia dei multa etiã sunt conseruata, & ea præsertim, quæ maximæ sunt vtilitatis, & plurimum ad erudiendos homines conducunt. Neque putandum est casu euenisse, quod tot tantiq; labores intercide rint. Quia ne passer quidem (vt filius dei testatur) fortuitò in terram cadit: Cùm & pili capitis nostri omnes apud deũ certo numero constent. Quare autem (dixerit quispiam) scribebantur, quæ postea casura erant? Inseruierunt proculdubio illi ætati, nec omnia omnibus personis, locis & ætatibus conducunt. Pari ratione quæras, cur liber Enochi, & historia bellorum dei perierint. Proinde respondebimus, ita visum fuisse deo, & inde colligemus eos libros nobis non fuisse vtiles. Illi tamẽ vera & graui reprehensione non carẽt, qui sæpius multos libros cõqueruntur amissos: cùm interim non omnes, præsertim sacros, qui extant, perlegerint. Et electis non dubiũ est profuisse, non paucos intercidisse. Ecclesiasticorum porrò monumẽtorum quædam extant, nõ quidẽ integra, sed fragmẽta, ex quorũ gustũ cognoscere licet quæ sunt amissa, nõ tãti pretij fuisse, vt ea oporteat deplorari. Plato ĩ Phedro refert dæmonẽ fuisse, vt autẽ ego arbitror, virũ sapientẽ, qui ad Thamũ Ægypti Regem accesserit, eiq; sua quatuor inuenta obtulerit, numerum scilicet, Geometriã, ludum talorũ, & literas. Cumq; ad literarum laudem venisset, prædicauit eas maximum subsidium memoriæ esse, nec non augmentum sapientiæ non pœnitendum. Rex ijs examinatis quædam probabat, quædam verò non item. Cùm autem literas ipsas considerarct, ait: Contraria de his enunciare. Non enim literæ memoriam iuuant, vt prædicas, verùm potius eam euertunt. Etenim homines cum literis mandauerint, quæ audiuerunt aut inuenerunt, solliciti amplius non sunt de illis animo euoluendis, ac frequentius apud se repetendis. Quòd si literæ non extarent, res inuẽtas & cognitas frequenter cogitarent, & subinde eis magis ac magis acuerentur. Prætereà quo ad augmentum sapientiæ, contemnent posthac, inquit, homines suos præceptores, sese conuertendo ad scriptos libros, qui sæpius lecti idem subinde respondebunt. Hæc fuit regis Ægyptij sententia, quę mihi reuera nõ probatur. Nam libros affirmo esse magnę vtilitatis, alioquin deus hominibus non dedisset Scripturas. Attamen ille Rex aliquid videtur dixisse: quia, si librorum non sit modus, officient. Quare media quadam

De libris sacris qui interciderunt

In 1. Reg. 4. vers. 32.

Non sine consilio Dei quosdam libros intercidisse.

Aegypti regis de monumentis literarum sententia.

non adesset. Sed in textu, inquies, non nominatur sortes. Fateor, Sed ascribitur aliud, quod idem valeat. Lachad enim significat deprehendere, capere, assequi coniectura.

3 Quæ autem sortes illæ fuerint, nescio: nam, vt dixi, multa erant genera sortium. Cicero de Diuinat. ait, cùm Numerius quidem Suffetius fecuisset silicem, exiluisse sortes insculptas in robore. Eodem tempore oleam sudasse mel: itaque ex illa arbore factam fuisse capsulam, in quam illæ sortes conijcerentur. Istæ dictæ sunt sortes Prænestinæ, quarum fama fuit olim celeberrima. Apud Plautum legimus sortes abiegnas, & populneas. Conijciebantur in situlam aquæ: & prout quæque prima aut vltima emersisset, ita res decernebantur. Pausanias in Messeniacis ait, Sortes fieri solitas ex argilla. Et Cresphontem in diuisione Peloponesi, vt ad se retraheret agrum Messeniacum, corrupisse sacerdotem Temenum. Eum autem alias sortes durasse ad solem, Cresphontis ad ignem: Eòque cùm Cresphontis sortes tardius liquefierent, illi agrum Messenium obtigisse. Darius pro sortibus vsus est hinnitu equi: alij aspectu solis exorientis. Nihil aliud est sortiri, quàm aliquid agere, ex cuius euentu rem incognitam possimus deprehendere. Sed omnia genera sortium reuocari possunt ad tria capita. Aut enim dubitamus, cui aliquid adiudicandum sit, vt in diuisione agrorum & honorum: hæ sortes appellantur diuisoriæ. aut, quid sit potissimùm agendum. quæ sunt consultatoriæ. aut, quid sit futurum, quæ sunt diuinatoriæ. Verùm permagni refert intelligere, à quo principio sortes pendeant. Dicere enim eas à fortuna temperari, vanum est: à dæmonibus, superstitiosum: à cœlo, aut ab astris, ridiculum. Reguntur ergo à deo. Nam vt ait Salomon, Sortes conijciuntur in sinum, à Domino temperantur. Augustinus in Psalmo 30. ait, Sortes nihil esse, quàm in dubitatione, humana, indicium diuinæ voluntatis. Hinc digrediens ait, prædestinationem & gratiam posse dici sortem, quòd pendeant non à meritis nostris, sed à misericordia dei. Apud deum quidem prædestinatio æterna & certa est, nobis autem videtur sortitò contingere. Et ad Honoratum, In graui persequutione non debent omnes ministri fugere, nec omnes se obijcere periculo. Retinendi sunt, qui ad præsentem vsum futuri sunt satis: alij ablegandi, vt ad meliora tempora reseruentur. Sed hic quis delectus habẽdus est? Retinẽdi sunt, inquit, quos manenti plebi vtiliores putamus fore ac meliores. At si omnes videantur æquales, & omnes dicant, se velle manere & mori, tũ inquit, res cõmittenda est sortib. Et in lib. de Doctrina Christ. *Si occurrerint tibi duo æquè pauperes, quorũ vterq; eq; opus habeat præsenti ope, & tu vtrunq; iuuare nõ possis, alterum possis, nihil commodius est, quàm sortitò agere.*

4 Cauendũ tamẽ est, ne nimis temerè veniamus ad sortes. Prius vtendum est donis dei, spiritu, verbo, ratione: nec sortiendum, nisi necessitas cogat. Necessitas autem iudicãda est, si quid occurrat, quod faciat ad gloriã dei, aut ædificationem Ecclesiæ, quod humana prudentia dispicere non possis: aut si possis, tamen inuidiam alia ratione declinare non possis. Ita fratres inter se diuidunt hæreditates: & Romani olim, vt dissidia tollerentur, sortiri solebant causas. Proximum est, ne quid temerè fiat. oportet enim ad sortes accedere religiosè ac reuerenter. Tertium est, absit superstitio. Quartum, vt fraus & dolus malus: Quintum, ne ad sortes adhibeamus Euangelium, aut verbum dei. Sed quoniam ista non facilè caueri possunt, idcirco Hieronymus in Ionam, prorsus negat licere vti sortibus. Quanquam sunt, qui eum intelligant, tantùm loqui de sortibus superstitiosis. At ille non obscurè damnat omnes: eaque quę de sortibus leguntur in sacris literis, negat trahi oportere in exemplum. Aliter tamen, vt dixi, sentit Augustinus. Neque verò periculum est, ne videamur tentare deum: is enim est, qui sortes dirigit. Sed dices, Israelitę habebant oraculum & ephod: Quid ergo opus fuit sortibus? Habebant quidẽ: sed habebant etiam Samuelem prophetam. Ille monuit eos nomine Domini, vt vterentur sortibus. Beda in Actis ait, factum illud Apostolorum de Matthia, non esse rapiendum in exemplum. Illos enim nondum accepisse Spiritum sanctum: quem cùm accepissent, postea in eligendis Diaconis non vsos esse sortibus. Ego verò vtramque electionem æquè ratam ac sanctam fuisse non dubito. Quamuis autem nondum accepissent dona Spiritus sancti, eum tamen habebant in cordibus. Neque venerunt ad sortes, nisi prius alijs omnibus rationibus exploratis. Viderunt esse duos pari iudicio, pietate, dignitate, vt nihil periculi futurum esset vtercumque fuisset electus. De Diaconis autem, transigi poterat sine sortibus. Septem enim in medium proponebantur: & eos omnes elegerunt. Sed, si ex illo numero aliquot tantùm fuissent eligendi, non dubito illos vti potuisse sortibus. Sed hoc nobis in isto exemplo imitandum est. Illi interim orabant Dominum: & Samuel ait, populum stetisse coram Domino: hoc est, religiosè expectasse, quid Dominus statueret. Et annotare debemus, in textu ascriptum esse, *Adhuc interrogauerunt Dominum, cum nondum Saulem inuenissent*. Adhuc, inquit: quia & prius per sortes interrogauerant Dominum. Reprehensi anteà sunt a Samuele, & vt agerent pœnitentiam, & vt religiosè starent coram Domino. Id vt ritè faciant, Dominum consulentes orarunt. Cùm autẽ quęrunt vtrum venerit, non id sortibus exquirunt. Quomodo enim sortitò inuenire potuissent latitantẽ inter sarcinas? Sed auditis precibus Samuelis, deus indicauit vbi esset. Hic admirari debemus egregiã fidẽ Samuelis, qui cũ sciret, Saulẽ à deo electũ esse Regẽ, ta-

Sortes variæ

Sors quid & quæ eius genera. quodq; principium.

Augustini sententia.

Cautiones in sortitione obseruandæ

Hieron. sortitionis improbauit

Israelitis anne licuerit sortitione vti

Exemplũ Apostolorũ.

cùm sortibus agerent, Deũ interrogant.

men non dubitarit rem permittere sortibus. A Alius fortasse dixisset: Non ita fiet: Fortasse sortes aliter cadent, & hunc excludent.

De Ominibus.

Ex. 1 Sam. 14. vers. 9. Signa sibi danda praescribere aliquãdo licet.

5 Ionathanus. 1. Sam. 14. vers. 9. Quo magis animo confirmaretur, constituit sibi signum à Domino. Hebræi hoc signum ita interpretantur: si dixissent, Accedamus ad vos, id futurum fuisse signum animi fortis & parati ad dimicandum. Contrà verò si dixissent, Accedite ad nos, id futurum fuisse signum, eos iam fractos esse & debilitatos. Et R. Ben. Gerson ait, initium persequutionis esse à victoribus. Sed hæc tantùm est coniectura: interdum enim contra accidit Non est autem nouum genus intelligendi voluntatem dei. Ita enim in libro Geneseos, Eliezer seruus Abrahami apud se constituit: Puella, quæ mihi dixerit, bibito tu, deinde camelis tuis dabo bibere, ea est. quam Dominus decreuit vxorem heri mei filio. Palæstini quoque vti supra legimus, apud se decreuerunt, si Arca à feris & indomitis vaccis rectà ad Iudæos veheretur, illud malum à deo fuisse immissum: sin minus, casu & fortuitò contigisse. Hoc est signum petere, vt fides confirmetur. At quæ fides? Non quidem de lege Mosaica, aut veritate prophetarum: Nam ea iam anteà satis fuerat confirmata. Sed est interdum fides quædam particularis de re aliqua, quæ non sit expressa in legẽ dei. Hic sæpè opus est confirmatione signorum. Id videmus in historia Gedeonis contigisse: Non enim dubitabat ille, populum asserendum esse in libertatem: se autem fore illum liberatorem, nesciebat. Itaque confirmandus erat miraculo. Venturum esse Messiam, satis erat persuasum omnibus: Mariam autem fore eius matrem, id deus seorsim non promiserat: Quare adhibendum erat signum: Ecce Elizabeth cognata tua ex c. Valet ergo miracula ad confirmandam fidem, modò generalem, modò particularem. Neque verò putare quisquam debet, Ionathanem cùm hæc sibi signa constitueret, tentasse deum. Nam tentare deum, est de eius potentia, sapientia & voluntate periculum facere, idque cùm non sit necesse. Ibi duobus modis peccatur: primùm quia deest fides: deinde quia curiosè fit, cùm id nec necessitas, nec vtilitas vlla postulet. Augustinus in Confess. 10. lib. cap. 35. *Cùm signa,* inquit, *flagitantur non ad salutem, sed ad experientiam desiderata, deus tentatur.* Et de Vera religione cap. 38. Nihil, inquit, erat, cur Christus deberet se præcipitare de templo, nisi causa experientiæ: at id fuisset tentare deum. Sed hæc non conueniunt in Ionathan: Primùm enim non deerat illi fides, deinde necessitate & magna vtilitate inducebatur, vt dei voluntatem intelligeret: credidit illa omnia regi & gubernari potentia dei, & impiorũ etiã hominũ linguas ab eo ad loquendũ incitari. Itaq; sequitur, Palęstinorũ voces, vt oraculũ ęditum à deo. Neque enim dei gubernatio tantùm ad electos pertinet: Impiorum enim etiam hominum affectus, & dicta & facta omnia ab eo diriguntur, vt eius gloriæ inseruiant. Impij quidem erant Ægyptij & Iudęis infensi, deus tamen illorum beneuolentiam Iudæis conciliauit, vt migrantibus ex Ægypto, vestes & vasa argentea aureaque accommodarent. Deus inflexit cor Absalonis, ne audiret consilium callidissimum Achitophelis. Deus commouit Roboamum, ne seniorum & prudentium virorum consilijs auscultaret. Nam, vt ait Salomon, Cor regis est in manu dei. Denique omnes nostri affectus, cogitationes, sermones, in eius potestate siti sunt. Id nisi Ionathas sibi persuasisset, quomodo ex istorum vocibus signum petere aut captare potuisset? Alij quidem nesciunt, quo deus velit hominũ sermones & facta dirigere. Id autẽ Ionathas diuinitus intellexit.

Cum Palæstini essent impij, quomodo ex illis oraculum ceperit.

Quæ fides signis sit confirmanda.

De tentantibus, qui sine fide curiosi, gentes, experientiæ causa, aliquid exigunt.

Quæ diuinatio prohibita, quæ non.

6 Non est ista ea diuinatio, quæ in sacris literis prohibetur: in quibus ita præcipitur, *Ne sint inter vos diuini.* Hieronymus ait, vocem Diuinationis in sacris literis semper accipi in deteriorem partem. Quoniam enim homines nimis auidè scire cupiunt res futuras, multæ illis sæpè offeruntur imposturæ. Verùm, cùm futura pendent ex causis certis & necessarijs, non pertinent ad diuinationem eam, quæ interdicitur. Nam defectus Lunæ, & Solis, & traiectio, & oppositio, & concursus syderum in multos annos, ex certis causis certò prædici possunt. Res etiam quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον solent euenire, possunt ex causis probabilibus præuideri, vt mors, aut morbus à medico. Cõtingentia verò, quæ dicuntur ἐνδεχόμενα, & in vtranque partem æquè propendent, non præuidentur, nisi à solo deo. Ille enim solus scit, in quem euentum quidque debeat inclinare. Quare, qui harum rerum notitiam venditat, committit sacrilegium: qualia multa diabolus docuit Ethnicos ex extis, ex garritu, ex aspectu, aut pastu auium: vnde erant aruspices, augures, auspices, pullarij. Erant præterea apud illos ab eodem pręceptore coniectiones somniorum, sortes, vaticinationes, oracula. Cicero in libris de Diuinatione, hæc omnia reuocat ad duo capita: Alia enim ait esse naturalia, alia artificiosa. Et artificiosa quidem, cùm ex certis rebus animaduersis & notatis scientia constituitur vt, in extis, auspicijs, augurijs: Naturalia verò, quæ hominibus quietis & otiosis accidunt, vt vatibus, furiosis, somniantibus. Hæc omnia vitiosa sũt: quia, quod est dei, tribuitur hominib. Sed ne lõgius discedamus ab instituto, hęc pars diuinationis, quã sequutus est Ionathas, ea est, quã appellant Omẽ. Omen autẽ Festus ait dici, quasi oremẽ: Est enim prædictio, quę excidit ex ore humano cũ aliquo furore. Ita cũ Romani deliberarẽt de relinquenda ciuitate, & signifer fixo vexillo in medio foro dixisset, Hic optimè habebimus. Vox ea accepta est pro omine Ita Ionathas ab omine, hoc est, ex verbis, quę Palæstinis temerè exciderãt, colligit, deũ eos sibi dedisse in potestatẽ

diuinationis species.

Vide in 1. Regum. 20. vers. 31.

Cum Palæstini essent impij, quomodo ex illis oraculum ceperit.

potestatē. Et Ethnici quidē, cū ita facerent, damnādi erāt: Ionathas autē nō erat. Ionathas enim instinctum habuit à deo: illi non habebant. Ita Gedeon sequutus est omen, cùm pugnaret contrà Medianitas. Nos autem nec Ionathanem, nec Gedeonem debemus imitari, nisi certò sciamus, nos eodem spiritu & instinctu commoueri. Nam si humanis rationibus aut artibus volumus futura contingentia prædicere, iure ac meritò reprehendemur. Si exempla conueniant cum lege communi, debent nobis esse calcaria ad imitādum: Sin minus, potius admiranda nobis sunt, quàm imitanda. Hæc cautio adhibenda est in exemplis.

LOCVS VIII.

De miraculis, & quatenus ad doctrinam, fidemq́; stabiliendam valeant. Vide in 1. Corinth. 1. cap. ver. xxii.

1. Miraculorum nomina & descriptio. 2. Species multiplices, & de singulis iudicium Martyris. 3. Quæstiones variæ de causis instrumentalibus, de licitis & illicitis miraculis, deque illorum finibus.

Ex lib. Iud. 6 cap. ad finē.

QVOD autem ad miracula attinet, duo præcipuè quærenda sunt. Primùm, de ipsis miraculis. Alterum, quantùm, aut quomodo ea petere liceat. Quo ad primum, Hebræorum verbum est *Pala* seu *Niphla*, quod est difficile, aut mirabile fuit: vnde nomina deriuātur *Niphlaoth*, aut *Miphleoth*, quibus res notantur ab aliis secretæ, ob dignitatem, seu præstantiam, separatæ, inquam, & admirabiles. Græci θαῦμα dixerunt ἀπὸ τοῦ θαυμάζεσθαι, quod est mirari. Latini dicunt, miracula, quod admiratione digna sint. Dicunt item, Prodigia, monstra, & portenta: vt intelligeremus deum his rebus præter vsitatum rerum ordinem quippiam euenturum, seu faciundum præter spem ac expectationem voluisse ostendere. Cùm itaque miracula præter naturam rerum fiant, admirationem præbent. Et sanè plurima sunt à scriptoribus celebrata, nimirum Dianæ Ephesiæ templum, Mausoleum Artemisię reginæ Cariæ: Solis Colossus apud Rhodios: muri Babylonis, & alia permulta eius generis. Quare Augustinus contra epistolam Manichæorum cap. 16. prudenter scripsit, Miraculum voco, quicquid arduum aut insolitum supra spē vel facultatem mirantis apparet. Ex quibus dictis, ampla quædam miraculorum descriptio haberi potest. Cumque miraculum dicatur apparere, illi iure coarguuntur, qui Transsubstantiationem fingunt, & miraculum esse volunt, quæ nec ex diuinis literis confirmari potest, & cùm minimè appareat seu videatur, miraculum non est dicenda.

Notationes.

Miracula quid sint.

Miracula vel vera, vel falsa: de his primo agit Martyr: & quas caussas habeant, docet.

2 Post hanc satis communem fusamque descriptionem, addendum est. Miraculorum quædam vera, quædam autem falsa esse. Miracula porrò falsa, illa dicuntur, quæ aut non sunt, id quod videntur: aut si sunt, non aliqua vi, quæ naturam superet, sed eius viribus, licet occultis aguntur. Id autem angeli, siue boni, siue mali, triplici ratione facere queunt. Nam interdum vires naturæ, quas optimè norunt, ad materiam accommodant, ex qua materiæ cùm efficientibus causis coniunctione, cōsequuntur effectus: & quidem propemodum repentè, quos non possunt spectatores non admirari. Norunt dæmones, ranas, vermes, aut serpentes aliquos, ex putrefactis rebus gigni, modò calor gradibus quibusdam adhibeatur: quare cùm ista simul copulare nō sit eis difficile, id nonnunquam ad homines decipiendos faciunt. Et hac ratione putauit Augustinus, vt de Trinit. lib. 3. scribit, Magos Pharaonis eadem quandoq; fecisse cum Mose. Deinde, commotiones spirituum, sanguinis & humorum, corpora humana multum perturbant: vnde spectra, imagines, & simulachra rerum, quæ in his conseruantur, in ipso motu corā phantasia seu imaginatione feruntur, & ea ratione atque ordine quo turbator spiritus & ea conuectit. Vnde varia multipliciaque visa oriuntur, quod in Phreneticis videmus interdum fieri. Ac eò res potest deduci, vt formæ, atque imagines interius conseruatæ, vsque ad sensus externos reuocentur. Vnde qui talia patitur, se omnino videre ac sentire opinatur, quæ in imaginatione seu phantasia & sensu suo versantur, cùm reipsa nihil huiusmodi exterius fiat. Atque hoc genus miraculorum, ad præstigias potius quàm ad miracula referri debet. Fit etiam, vt hi spiritus vi sua nonnunquam ex aere vel aliis elementis corpora quædam effingant, vt humana omnino esse videantur, & sub illis quibuscunque libuerit appareant. Sic ad Abrahamum, Lothum, cæterosque Patres aliquando venerunt. Ista (si propriè simpliciterque loquamur) vera miracula non sunt, sed nostra ratione ac iudicio nihil obstat, quin sic appellari queant. Imò vulgò dicuntur præstigiatores miracula facere, cùm tamen agilitate manuū ludant, aut viribus quarumdam rerum naturæ.

Quę diuinatio prohibita, quæ non.

diuinationū species.

Vide in 1. Regum. 28. vers. 31.

...lium admiranda spectantibus repræsentent.

...era mir acu la quid sint, et quas causas habeant.

3. Verorum autem miraculorum hæc est definitio. Miraculum est opus arduum & insitatum vi diuina, quæ omnem facultatem creatæ naturæ superet, ad id editum, vt admiratione sentientes afficiat, & fidem erga sermones dei confirmet. Materia ergo miraculorum, sunt opera: forma verò, vt sint ardua & insitata. Efficiens, vis diuina, quæ naturam conditam vincat. Finis verò, cùm admiratio, tum confirmatio fidei. Vt verò de causa efficienti non dubitemus, addendum puto: Vim illam dei, quæ naturæ facultates omnino superet, intelligendam esse, quandoque per seipsam, interdum verò aut per angelos, aut per homines agere, eo porrò modo, quo postea demonstrabitur. Addam prætereà, scribere August. loco iam adducto, contra Epistol. Manichæi cap. 26. Miracula non mouerent, nisi mira essent: & mira non essent, si solita essent. Vt igitur ex admiratione philosophiam natam dicunt, quam Plato Iridem putauit, & idcirco filiam Thaumantis vocatam: ita nos fidem, quæ verbis dei habetur, & si non prorsus nasci ex miraculis, attamen ex eis confirmari possumus credere. Et idcirco Augustinus lib. 12. Confess. capit. 21. ait: Ignoratio, mater admirationis signorum: ista est introitus ad fidem filijs Adam, qui tui sunt obliti. Hac sententia docet homines dei oblitos ex miraculorum admiratione, introitum seu additum ad fidem habere. Et sanè ita est. Dei voluntas nos latet: is autem, vt bonus est, illam sanctis Prophetis atque Apostolis patefacit: quam vt commodè hominibus eloquantur, donum sermonis illis attribuit. Sed quia mortales à verbo suo alienos & auersos nouit, vim faciendorum miraculorum concessit, vt quæ suos nuncios commodè loqui voluit, facilius crederentur. Confirmationem fidei ex miraculis proficisci Marcus testatur, qui ad finem sui Euangelij ait: Illi verò egressi prædicauerunt vbique, Domino cooperante, ac sermone confirmante, subsequentibus signis.

Fides ex miraculis non nascitur, sed confirmatur.

Vt autem hoc genus confirmationis aptum sit, inde liquet: Promissa dei non aliunde pendent, quàm ab eius voluntate atque potentia. Signa verò, de quibus nunc agimus, potentiam dei testantur, cùm omnibus modis naturam vincant: & voluntatis fidem faciant: nam eius nominis inuocatione, & per illius gratiam atque spiritum eduntur. Quapropter Augustinus loco iam adducto contra Epistol. Manichæi scribit, miracula verbis dei authoritatem conciliare. Etenim is, cùm ista fecit, suarum promissionum videtur arram dedisse. Neque prætereunda sunt, quæ idem Augustinus habet in Ioannem tractat. 24. Non magnitudine operum constare miracula: maius quippe alioquin est opus, vniuersam hanc machinam orbis gubernare, quàm lumen, quo destituitur, cæco restituere.

Miracula nō constant magnitudine operum.

4 His expositis restat, vt congruis distinctio- A nib. miracula in suas partes distribuatur. Quędā eorum sunt ob ipsam rem quæ facta est admiranda, cùm adeò insolita & magna videatur, vt in rerum natura similem eius non liceat reperire. Talis fuit mora Solis tempore Iehosuah, & vmbræ illius conuersio sub Ezechia, virginis cōceptus & partus, mannæ cibus in deserto, & consimilia. Quædam verò miracula sunt, non ob rei quæ facta est naturam & magnitudinem, sed propter B modum rationemque in efficiendo adhibitam, vt fuit Heliæ nubes & pluuia, germinatio florū & fructuū virgæ Aaronis, tonitrua Samuelis, conuersio aquæ in vinum, & consimilia: talia enim per naturam fiunt, sed miracula tum erant, propter modum quo efficiebantur, id est, non per naturales causas, sed ad imperium & volūtatē sanctorum. Alia distinctio miraculorum est, quòd quædam eorum tantùm admirationem mouent, vt lāpades ac tonitrua in monte Sinā, C conuersio vmbræ Solis tempore Ezechiæ, Domini transfiguratio in monte. Alia præter admirationem, præsentem commoditatem hominibus afferunt, vt quando per virgam potus è petra dabatur, & Manna è cœlo, cumque à Domino & ab Apostolis ægroti sanabantur. Nonnunquam verò pœnam & damnum sontibus inferunt. Nam verbis Petri Ananias & Sapphira perierū t, Elymas magus à Paulo fuit excæcatus, & aliqui ab eodem Sathanæ traditi sunt diuexandi. D Ex eo etiam distinguuntur miracula, quòd quædam eorum precibus impetrantur. Sic enim Elias & Elisæus, nempè orando, suos mortuos vitæ restituerunt. Moses item ranas & alias quasdam plagas, intercedens pro Pharaone, abegit. Alia verò iussu atque imperio eduntur. Iehosuah Soli mandauit, vt iter sisteret, Dominus Iesus ventis imperauit, & Petrus claudo inquit, In nomine Iesu Christi, surge, & ambula. Sunt & alia quæ nec precibus, neque iussu, verum vltrò ac spontè fiunt, sanctis ipsis E quippiam aliud agentibus. Quemadmodum, cum vmbra Petri ambulantis medebatur ęgrotis, & Pauli semicinctia, vel sudaria sanabant languidos.

Distinctio Miraculorū à forma, & modo efficiēdi.

Distinctio eorundem ab effectis.

Distinctio à caussa vel impetrante, vel imperante, vel alioquin famulante.

5 Postremò, vt August. in lib. 83. Quæstionum, quæst. 79. miracula partitus est, vt quædam per publicam iustitiam fiant, hoc est, ex voluntate dei stabili atque firma, quæ in mundo ceu publica lex habetur. Ea deus voluit, vt ministri sui, hoc est, Apostoli & Prophetæ, prædicando miracula ederent. Alia verò per huius iusti- F tiæ signa patrantur, vt cum impij nomine dei aut Iesu Christi aliquod miraculum faciunt, quod non datur nisi ex honore ac reuerentia erga nomen diuinum, quo vtuntur: non quòd illis deus aut natura vel vllæ conditę res gratificari cupiant. Vt, cùm aliquis publicum sigillum aut chirographum suffuratus, multa vel à rusticis vel à ciuibus extorquet: quæ non illi dantur, sed signo, quod aut Magistratus aut Principis esse agnoscunt: sic ille, qui Christum non seque-

Alia partitio miraculorum.

sequebatur, dæmonia nomine ipsius eijciebat. Tertio loco, miracula recensentur, quæ priuato quodam contractu aguntur, quo Magi diabolo, & diabolus Magis se obstringit. Ea verò, neque publica iustitia, neque signis eius fiunt, sed tantùm priuata quadam conuentione proueniunt. Attamen sciendum, miracula secundi & tertij ordinis non esse firma, neque certò euenire. Siquidem legimus decimonono capite Act. Apostol. Scæuæ filios voluisse in nomine Iesu, quem Paulus prædicabat, dæmonia pellere, quibus dæmon ait: Iesum quidem & Paulum noui, non autem vos. Quo dicto, illos inuasit. De tertio verò genere, idem testatur Cypriani factum, priusquam ad Christum converteretur, Magicis enim artibus piam virginem ad sua impura vota flectere tentauit, quod tandem confessus est diabolus, ei se non posse præstare.

Distinctio Miraculorum à forma, & modo efficiendi.

Cyprianus.

Distinctio earundem ab effectis.

6 Aduertendum tamen est, hæc miracula, quę priuato contractu fiunt, non esse verè miracula, sed ad ea pertinere, quæ ante definitione com memorauimus: nam licet interdum verè sint id quod videntur, non tamen vera sunt miracula. Quis enim dubitet, verum fuisse ignem, quo pecora Iobi cremata sunt? verumque turbinem venti, quo domus eius deiecta liberos oppressit? Quin & Augustin. serpentes, quos Magi produxerunt, non præstigia, sed veros contendit serpentes fuisse. Nam sacra Historia refert, cùm ad tertium signum ventum esset, Magos dixisse, digitus dei est iste: ac se iam deficere testabantur, neque amplius ea posse facere, quæ Moses potentia dei faciebat. Id verò indicio est, antea præstigijs rem non fuisse actam, & Magos cum ipso Mose, rebus, non pręstigijs illuc vsque contendisse. At dixerit quispiam, Si res hoc modo habet, vt quæ à diabolo & Magis fiunt, verè interdum id sint, quod videntur: quare ad Thessalonicenses de Antichristo scribitur, per multos ab eo signis ac prodigijs mendacibus seductum iri? Dicendum, mendacium non ad rem quæ facienda est, sed ad miraculum referri debere: Nam licet, quæ fiunt, ea interdum futura sint quæ videntur, non tamen erunt miracula, tametsi videantur. Augustinus autem respondet: Mendacia dicuntur signa & prodigia, vel quia videbuntur & non erunt, vel quia homines ad mendacia deducent. Nihil enim aliud quæret huiuscemodi signis Antichristus, nisi vt fallat, hominesque ad falsa credenda pelliciat. Non est id aut nouum, aut inusitatum, vt causa ex effectu suo, aut nomen, aut *interim* sortiatur. Quòd autem videantur & non sint, bifariam potest accipi: vel quòd inter veras res aliquæ præstigiæ admisceantur, vel quòd miracula prædicabuntur, cùm miracula non fuerint.

Non sunt veri miracula quæ facit diabolus.

Distinctio à causa vel impetrante, imperante vel alio nsamue.

Obiectio, de signis Antichristi, quæ mendacia dicuntur.

7 Alius nodus est dissoluendus, quomodo ea vis dei, quæ naturam superat, vel angelis vel hominibus, tam bonis, quàm malis, ad miracula facienda vtatur. Vt quibusdam instrumentis vtitur, & quandoque ad illorum desiderium, preces, iussum, citra eorum aliquod externum opus miracula facit. Interdum verò, eos vult aliquod suum opus vel ministerium interponere. Moses quippe mare percussit, & petram virga sua: Christus leprosus tangebat, & cæci oculos inunxit. Verum sciendum est, duplex esse instrumentorum genus. Quædam ita sunt comparata, vt licet præcipua efficientia non sint, attamen ad effectum producendum plurimum conferunt, vt ferrum ad dura scindenda, pharmaca item ad sanandum, cùm tamen artificum sint instrumenta. Deus verò alio genere vtitur instrumentorum in faciendis miraculis, quod scilicet ad effectum producendum sua natura nullam vim habet. Quid enim virga conducebat ad mare aperiendum? Quid vmbra Petri ad sanandos ægrotos? Profectò nihil, si naturam ipsam respexeris. Instrumenta igitur, quibus Deus in hisce miraculis vtitur, sua natura, vel nihil ad ea conducunt, vel potius aliquando impediunt, vt aspectus ænei serpentis, Helizei sal, aqua Eliæ, quàm ad holocaustum fudit, & lutum quod Christus oculis cæci appli cuit.

Quæstio, Quomodo vis, natura superior, creaturis vtatur.

nal.b adper agen ta mira cula tribuatur.

Vide in Gen. 6. vers. 14. et vers. 33.

Instrumentorum distinctio.

Quocirca, dū per instrumenta huius generis, quæ nihil iuuāt, imò potius impediūt, miracula fiunt, vis & potētia dei multò clarius illustratur. Christus etiam, vt naturales vires doceret nihil huc facere, matri suę dixit in nuptijs, Quid mihi & tibi mulier? Non quòd matris authoritatē ea in re depressam voluerit, sed vt liqueret, naturā, quā ex ea sumpserat, nihil suapte vi ad miraculā facienda valuisse. Proinde, cùm hominib. & angelis, idque tam bonis quàm malis deus ad mira cula facienda vtatur, & ea nonnunquam sint beneficia, quandoque verò pœnæ, quibus homines vel puniantur vel iuuentur, non reuocandū est in dubiū, an per bonos angelos deus aliquando puniat. Satis enim liquet, Sodomam ab angelis euersam, exercitum Senacherib ab angelo interfectum, & Dauidem angelum israeliticæ pestis ministrum vidisse.

8 Verùm August. in Psal. 78. ambigit, An per angelos malos deus miracula fecerit, quib. homines immediatè aliquo beneficio affecti fuerint. Aitq; se in diuinis literis hoc minimè legisse: nec ego profectò legi. Nisi dicere velimus, tandem Paulo profuisse, quòd ab angelo Satanæ vexaretur: Et idcirco ab eo traditos aliquos Satanæ fuisse, vt eorum spiritus in die Domini saluus fieret. At quęstio August. nequaquam huc respicit, sed an beneficia solida & aperta, vt sanitates, prophetiæ, dona linguarum, cibus, liberatio, & consimilia, sint aliquando per diabolum à deo miraculo quodam sanctis collata: id autem non puto cum Augustino sacras literas vsquam testari. Quod verò per angelos malos, tam pij quàm impij tententur, puniantur, & vexentur, non est obscurum. Sed ratione varia: quia, vt Augustin. ibidem ait, duo quodammodo greges homi-

An per angelos malos, deus directè iuuet.

num sunt, prauorum inquam, & bonorum. Boni sunt grex dei: quemadmodum praui, grex diaboli: vnde in istos, ceu in suos liberius agit, eos diuexat, ludit, & malè accipit, quasi suo iure: nō tamen vltra præscriptum à deo modum quicquam potest. At in gregem dei nihil audet, nisi quantum ipse deus interdum annuerit, vt de Iobo factum legimus. Patitur quandoque deus, vt sancti à Satana grauiter affligantur, quo sua in eos gratia quàm illustrissimè declaretur. Sed cùm Augustinus verba Psalmi exponit: Immissiones per angelos malos, dubitat, an Ægyptiorum plagæ, per bonum angelum, an per diabolum inflictæ fuerint. Ac tandem iudicat, pestem interitumque primogenitorum, ministerio diaboli posse ascribi: alias verò plagas, bonis angelis attribuēdas, quo tàm libri Exodi, quàm Psalmi sententia possit consistere. Attamen de plaga illa primogenitorum in Exodo sub nomine dei scribitur, *Ego transibo ea nocte per Aegyptum, & percutiam, &c.* Ijs verbis cædes illa, vel deo vel bono angelo, non autem diabolo videtur attribuenda. Sed hoc me non multum mouet, quia & si diaboli ministerio factum id fuerit, Domino potest ascribi: Nam Iobus cū & bonis & liberis esset exutus opera diaboli, dixit attamē, Dominus dedit, Dominus abstulit, & à Domino factum aiebat, quod per diabolum gestū erat. At quidam obijciunt, Si diabolo hæc assignemus, tum ille contra seipsum videbitur pugnasse. Magi quippe dæmonum ope obstabant Mosi, cùm eadē cum eo facerent. At si plagæ per angelos malos contrà Ægyptios immittebātur, & Magi se opponebāt, videbatur Satā Satanæ resistere. Neq; Magi verè potuissent dicere se defecisse, ac testari digitū dei esse, qui operaretur. At ista meo iudicio non sunt firma, quia gesta per Magos, potentia Satanæ fiebāt, quæ illi naturalis est. Ea quippe valet semina rerum, & agentes causas materiæ præparatæ aptare, ac mira quoad humanum aspectum efficere. At illa quibus deus affligebat Ægyptios, vi eius potentissima per diaboli organum edebantur. Vnde non mirum, si Magi defecerunt, senseruntque digiti dei excellentissimam potentiam. Liber attamen Sapientiæ cap. 18. videtur istas plagas omnino deo ascribere, dum ait: *Cum medium silentium tenerent omnia, omnipotens sermo tuus, &c.* Cap. autem 17. traditur Ægyptios inter illas plagas, præsertim cū tenebris premerētur, terriculamentis horrendis, & visis admodum terrificis fuisse diuexatos, ceu laruæ tristissimæ illis ob oculos & circa phātasiam perpetuò versārentur: quæ proculdubio immissione angelorum malorū fieri potuerunt, vt Psalmus commemorat. Obdurabatur etiā illorū cor & animus quotidie aduersus Israelitas multò fiebat obfirmatior. Id autem ad immissiones angelorū malorū pertinuisse videtur. Quāobrē duo ista loca facilè possent conciliari, plagas quæ recensentur in Exodo bonis angelis

Aegypti plagæ, à bonis an à malis angelis inflictæ sint?

Anne in plagis Aegyptiorum, satan seipsum oppugnarit?

A assignando, & visa terrifica, cordisque obdurationem malorum angelorum immissionibus, quarum Psalmus iam adductus meminit, adscribendo.

9 Cùm autē deus, vt expositum est, tā bonis quā malis angelis, & hominib. ad miracula faciēda vtatur, non propterea debent pij homines id ægreferre, quòd eis hæc facultas crebrò non tribuatur. Non enim ea de causa sunt deterioris cōditionis, quàm illi, quib. miracula facere cōceditur. Dominus quippe suis discipulis, cùm à legatione rediissent, ait: *Nolite in hoc gaudere, quòd spiritus vobis subijciuntur: eo potius gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Nonnulli adeò sunt huiusmodi rei ū cupidi, vt ad signa obtinenda, vel ipsius diaboli opera nō vereantur ab uti: & se hoc prætextu excusant, quòd ipse deus ad signa facienda vtatur Satana, quē imitādo bene faciant, tantū abest, vt queant vllius criminis rei peragi. Paulū quoq; aiūt, diabolo quosdā vexādos tradidisse: propterea se quoq; illius ministerio posse vti. At qui tandē isti sunt, qui velint, quantū deo fas est, sibi tātundē licere? Deus omnium creaturarū est author, quare non mirum si omnibus vtatur. Nobis verò, lege dei præscribitur, ne id faciamus. Imitatio autem dei tantisper nobis commendatur, quoad eius lege, nō secùs præcipitur. Ipse alioquin suas iniurias vlciscitur. Quis verò dixerit, priuatis hominib. idē faciundum? Deus hostiam Baal destinatā, vt modò audiuimus, & ligna eidem idolo dedicata, ad suum holocaustum adhibuit: an propterea quisq; nostrûm idolothytis vescetur? Nostrarum actionū, regula est verbum dei: Quare ad illum imitandū non debemus adduci, nisi quantum lex patitur. Eam ipse non sibi, verum hominib. tulit, vt vitā suam ad eam accommodent. Propterea licuit ei ab Abrahamo immolationem filij petere, quā nemo nostrum ab amico requirere potest. Paulus & cæteri Apostoli, cacodæmonas habuere sibi subiectos, & per eos nōnunquam eis licuit, sontes ad suam salutem punire: idcirco quibus donum huiusmodi non est concessum, ij ab eo exercendo abstinere debent.

10 Proinde duplex est vsus potestatis malorum spirituum, vnus cum imperio, isque dei cumprimis est: Apostolorum item, nec non sanctorum primitiuæ ecclesiæ: Alter verò, commercio & obsequio constat, qui hominibus omnino interdicitur. Nam *quæ communicatio esse potest lucis cum tenebris? & ideo cum Belial?* Ea de causa Magi, quique illis credunt, excusari non possunt, imò superstitionis atque Idololatriæ rei à Lege peraguntur. Neque deus putandus est, absque causis iustissimis, nobisque vtilissimis, vt ne ista fiant, prohibuisse. Cauet siquidem ne decipiamur, neve ijs in exitium præcipitemur. Huc enim Satanæ commercia tandem pertinent. Mendax est enim diabolus & pater mendacij, idemq; homicida iam inde

Loc. Exodi et Psalmi cōciliātur. Posse facere miracula, non reddit homines vel meliores, vel deteriores.

Ad signa facienda anne opera diaboli vtendum?

Non licet in omnib. Deū imitari.

Distinctio vsus Dæmonū ratione imperij et ratione commercij: & quid de posteriore statuēdum.

inde ab initio, vt Christus docuit. Firma itaque sententia esto, quam etiam Scholastici 2. Sent dist.8. & inter eos præcipuè Thomas; nedum antiqui Patres, ratam habuerunt, vt si quid petendum sit, quod humanam facultatem superet, id ab vno deo petatur: quod qui non faciunt, in *ἀποστασίαν* à fide incidunt, creaturas instar dei colentes. Vtinam tam veteres quàm Scholastici, constantes in eo mansissent, qui posteà, nescio quomodo sui obliti, sanctorum iam defuncto-rum inuocationibus consenserunt, & exorcistas ad corpora & reliquias mortuorum instituerunt: qui nullo peculiari dono miraculorum ornati, dibolos grauissimis comminationibus, & satis pro imperio adiurant, petendo à sanctis, qui iam obierunt, vt cacodęmonas ab obsessis depellant. Illi verò si aliquando, vt iussi sunt, abeant, id non inuiti faciunt, sed parêre assimulant, quo idololatria constabiliatur. Atque illis non minus gratum est animos occupare, quàm diuexare corpora. Aug. 10. de Ciu. Dei cap.11. refert, Porphyrium ad Anebuntem scribere. Magos quosdam ita consueuisse dæmonas minis perterrefacere, vt dicerent, Si ab ipsis non fierent imperata, cœlum & terram se velle collidere, atque ipsos malè premere. Quis diaboli versutias hic non sentiat, qui se fingat ridiculas, vt aiunt, coniurationes timere? Verùm hac de re nimis multa.

Obiectio. Cũ miracula ad hibeãtur tã pro vera, quã pro fal-sa doctrina tuenda, non rectè dici videtur eis corroborari fidem.

11 Redire operæprecium est ad vltimam nostræ definitionis partem examinandam, qua dictum est, Miracula idcirco fieri, vt corroboretur fides. Id videtur huic particulæ non parum aduersari, quòd non oporteat facilè miraculis credere, cùm possint errandi occasionem præbere. Atque inde non tutum genus argumenti, sed admodum periculosum ducitur. Id verò ex multis demonstratur. Primùm, Dominus Matt. 24. ait, Pseudoprophetas extremo tempore ita signis decepturos homines, vt etiam si fieri possit, electi seducantur. Quam eandem sententiam Paulus ad Thess. fusius est prosecutus. Ex lib. etiam Exodi addiscimus, non esse credendum signis. Magi quippe Pharaonis eadem quæ Moses aliquandiu fecerunt. In Deut. quoq; præcipitur, vt Propheta, licet signa fecerit, non credatur, si ad idololatriã impulerit. Ideo cùm possint miracula interponi, tam pro vera, quã pro falsa doctrina tuenda, non debent idonea credi ad fidem confirmandam. Quin & August. de Ciu. Dei libro decimo, capite decimosexto scripsit, *Si angeli satrificia petant sibi fieri, & adhibuerint signa: ac è diuerso alij testentur vni deo sacrificandum, neque vlla miracula fecerint: ijs vtique, non illis credere oportet.* Idem contra Faustum de Manichæis ait: *Signa vt vobis credatur, nulla facitis, quamuis si ea faceretis, vobis credendum nõ esset.* Propterea sciendum, est, miracula reuera non satis esse ad fidem confirmandam: nam opus est ante omnia de ipsa doctrina, quæ affertur, iudicium facere: idque diuinarum literarum testimonijs, quę si cum illis consentiat, illi vel citra signa credendum est. Cęterũ, si miracula fuerint adiecta, credentes adhuc magis constabiliuntur: quique non adhuc crediderunt, saltem redduntur attentiores, & eis ad credendum via sternitur.

Miracula et Sacramenta sunt vtcunque similia. cur Dominus miracula sua interdum prædicari vetuit.

12 Sunt porrò miracula quoquomodo Sacramentorum similia: nam vtraque promissionibus, vt sigilla quædam adduntur. Et sicut miracula non prosunt, nisi prius doctrinæ ratio habita fuerit: ita Sacramenta nihil commodi, sed multum damni afferunt, nisi fide syncera percipiantur. Faciunt vtraque ad fidem confirmandam, sed neutra per seipsa sufficiunt. Illi porrò sunt beati, ac verè laudandi, qui citra miraculorum adiumentum credũt. Dominus noster ait, *Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Neque tamen ob id signorum confirmatio est aspernanda. Inquies fortasis: Quando ita conducunt ad fidẽ confirmandam, cur Dominus in Matth. cap. 9. 11. & in plerisque alijs locis, ea prædicari vetuit? Multæ fuerunt causæ: prius doctrinam prædicari voluit, postea sequi miracula. At si quibusdam à se curatis permisisset è vestigio inuulgari quod fecerat, cùm illa publicatione miraculi non fuisset coniuncta doctrina, quandoquidem illi de pietate nondum erant docti. Fecit etiam id, ne vana cupiditate mundanæ gloriæ teneri videretur. Itaque voluit nos ab eadem suo ipsius exẽplo abducere. Adhæc nemo melius atq; ipse nouerat, quinã essent, quos curauerat. Sua verò & inuulganda, & prædicanda cuiuis nolebat committere. Propterea quibusdam interminabatur, ne id facerent. Cernebat præterea ex inani ac nuda miraculorum prædicatione fore, vt leue ac mobile vulgus non ad fidem synceram adduceretur, sed potiùs ad honores mundanos sibi decernendos, quos ipse non ambiebat. Hoc verò ita fuisse Ioann. cap. 6. indicat, vbi scribitur, plebem quòd ab eo panes acceperit, illum voluisse Regem facere. Postremò nolebat magis, quàm ratio temporis ferret, Pontificum, Scribarum & Pharisæorum inuidiam & rabiem contra se irritare. Vnde Luc. 9. cùm in transfiguratione Apostolis gloriæ suæ specimẽ ostendisset, illis præcepit, ne quod viderãt, tum temporis inuulgarent. Idem quoque mandauit, cum sententijs interrogatis de seipso veram è Petro confessionem expressisset, qua illum Filium dei esse affirmauit, ne alijs Iesum esse Messiam dicerent. Non enim iam tunc ita erant confirmati, ut si talia sparsissent, possent ea disputando idoneis testimonijs confirmare. quamobrẽ, vberiorem illorum instructionem duxit expectandam. Noluit veritatem omnino taceri, sed tamen ad eam patefaciendam tempus opportunum deligebat. Nõ ita rectè colligitur ex eo, miracula non valere ad fidem confirmãdam, quòd Christus ea interdum publicari vetuerit: quandoquidem illud præceptum Domini tãtum ad meliores occasiones captandas, non autem ad perpetuum silentium, spectabat.

Obiectio. Fides præcedit miracula. igitur per ea nõ confirmatur.

13 Aliud postremò est quod illi particulæ definitionis videtur obstare: non enim fides per miracula videtur posse confirmari, cum illam ea requirant, & se præcedere velint. Matth. quippe 13. scribitur, Christum propter incredulitatem ciuium suorum, nulla propemodum miracula fecisse. Marcus verò adiecit, illum quidem nec potuisse. Vnde potius videretur dicendum, miracula constitui, & stabiliri per fidem, cum si ea non adfuerit, vt Euangelistæ perhibẽt, miracula fieri nequeant. Respondeo, illos qui precib. miracula volunt impetrare, vsitata iustaq; ratione fide præditos esse oportere: nam inanes censentur illæ preces, quę fide non innituntur. At si miraculum detur, nihil prohibet fidem inchoatam per illud excitari, & cõfirmari. Præterea id tenendũ est, Deum non impediri, quo minus etiam incredulis miracula possit dare, imò sæpenumero dedit. Certè Pharao & Ægyptij erant increduli. Quis verò ignorat permulta miracula fuisse illis per Mosen facta? Christus identidem suæ resurrectionis miraculum tunc exhibuit, cùm de illius doctrina & veritate propemodum omnes desperasẽt: proinde nihil obstat, quo minus per miracula fides confirmetur. Vt itaque diximus, qui signa precib. impetrare cõtendunt, incassum laborant, nisi crediderint: quia preces absq; fide, nullum apud deum momentum habent, quod Christus apertè docuit, Matth. 17. Cùm enim discipuli non valuissent puerum lunaticum sanare, de causa rogatus ait, id ex illorum incredulitate proficisci: cuius responsum apertè indicat, quid sentiendum sit de illis exorcistis, qui ad sepulchra sanctorum & reliquias conantur dæmonia pellere. Omnia ibi fictè aguntur. Absq; fide mortui inuocantur, & diabolus cum idololatris colludit, fingitq; se cedere, vt perniciosi cultus retineantur: quod ex eo manifestum est, quoniã illi exorcistæ cùm impurissimi sunt, tum etiam sine fide omnia ibi faciunt. Origenes contra istũ abusum super Matth. cap. 17 pulcherrimè scripsit: *Si quando, ait, nos oporteat his opitulari, non loquamur cum spiritu, vel adiurando, vel imperando, quasi nos audiat, sed tantùm precibus & ieiunijs incumbendo perseueremus.* Hæc ille ait, cùm etiam tum mortuorũ inuocatio & reliquiarum cultus Ecclesiam non peruasisset. Quid hodie diceret, si nostrorum tẽporum furores cerneret? Sed vt ad caput dubij redeam, fidem sentio miracula præcedere, quo ad eos qui precibus illa impetrant: sed non quo ad illos qui adstant, & nondum auditæ prædicationi crediderunt.

Vide in 2. Reg. 4 v. 30. Deus miracula dat quãdoque incredulis.

Cõtra exorcismos qui fiũt ad sepulchra mortuorum

Origenes.

14 Sed videamus, quonam pacto à prauis hominibus miracula quandoque fiant. Extremo quippe tempore, nonnulli dicent: *Domine, nonne in nomine tuo dæmonia eiecemus, prophetauimus? &c.* Quibus respondebitur, *Amen dico vobis, nescio vos.* Ii profectò in faciendis miraculis (vt credibile videtur) preces adhibebant, cùm tamen fide carerent, neque iustificati essent, neque ad regnum dei pertinerẽt. Quocirca id parum videtur constare, preces absque fide profusas non audiri. At notãdum est, homines prauos, qui precibus miracula impetrarunt, non omni fide caruisse. Triplex enim fidei genus reperitur. Est enim quæ opinione ac persuasione humana constat, qua non minus vera creduntur, quæ in sacris libris habentur, quàm Historię Liuij, Suetonij, & quę nunc de nouis insulis conscribũtur. Hoc genus fidei, quo ad multa, Turcis & Iudæis est commune. Alia fides est, qua viuè ac efficaciter promissioni de misericordia dei, cœlesti afflatu incitati, assentimur. Hac vtique fide iustificatio constat. Tertia denique fides est, quæ miraculorum vocatur, qua nec immutamur, neque vel pilo meliores efficimur: siquidem est impulsus diuini spiritus, quo ad petenda miracula homines incitantur, prorsus credendo esse dei voluntatem, vt ea fiant, & id quod petitur successum habeat. Quare dum hac fide nituntur, quod petunt, aliquando impetrant: quod propterea dico, quia non semper hoc possunt, neque semper eo afflatu illustrantur. Quòd si quæras, vnde istud genus fidei probetur, respondeat Chrysostomus, qui eius in 17. cap. Matth. meminit. Ibi dixit Christus: *Si fidem vt granum sinapeos habueritis, huic monti dicetis, Iacias te in mare, ac faciet.* Hæc exponendo is pater, ait: *Cum hodie ista in Ecclesia non fiant, an propterea dicemus, Christianos destitui fide? ducetat deus, vt de populo dei tam male sentiamus. Adest fides iustificans, sed ea, quæ miraculorum dicitur, iam desijt.* Demonstratur etiam hoc fidei genus ex Apostoli verbis in 1. ad Corinth. quibus ait: *Etiamsi habeam omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.* Neque id nos perturbet, quòd Omnem dixerit, Distributio quippe illa ad fidem miraculorum contrahẽda est. Verùm id clarius ex eadem Epist. deprehenditur, vbi Apostolus charismata gratuita recenset, dicens: *Alijs sermonem sapientiæ, alijs scientiæ, nonnullis vim sanandi, & quibusdam fidem in eodem spiritu dari, &c.* Fides hoc loco, non ea potest intelligi, qua iustificamur. Non enim ea donis annumeratur, quæ priuatim aliquibus distribuuntur, sed omnibus verè Christianis communis est. Iam vt arbitror, apparet, quo pacto nondum iustificati, suis precibus miracula interdum impetrent, quòd videlicet non omni fidei genere destituantur. Sed iam de isto priori quæsito satis multa.

Praui homines, miracula precib. impetrãtes, an ne omni fide destituatur?

Triplex fidei genus.

Vide in 1. Cor. 12. v. 9. Fides miraculorum efficax.

15 Restat videre, An pijs hominibus liceat miracula petere. Quæ obstare videantur, hęc afferri solent. Primùm, quod ea re deus tentetur: id autem diuina les omnino prohibet. Quin & Seruator noster hoc responso diabolum cohibuit: *Non tentabis Dominum deum tuum.* Et Hebræi hoc nomine taxantur, quòd in deserto deum tentauerint. Filius item dei, cùm Pharisæi dicerent, *Magister, volumus à te signum videre*, ait, *Generatio praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, &c.* Et Achazus rex alioquin impius, speciem iustitiæ prætexebat,

An liceat pijs miracula petere. Vide in Gen. 24. ad finem & 1. Cor. 10. vers. 9.

se

se nolle tantare deum, atque ideo signum petere detrectabat. Ad quæsitum respondeo, Aliquo modo fas esse signum petere, ac idem quodammodo non licere. Prior sententiæ pars ita probatur: Quando sancti, quo ad aliquam inusitatam vocationem, de voluntate dei certiores fieri cupiunt, ac sibi timent, ne fortasse decipiantur (nã de illa ex diuinis literis nihil explorati habent, & hominib. atque angelis de ijs rebus nõ est facilè credendum: solent enim mali angeli nonnunquam in angelos lucis trãsformari) quando inquam tali ambiguitate laboratur, & voluntas parata est, imò cupida seruiendi iussui diuino, si tum petatur signo aliquo confirmari, tentationis diuinæ aut temeritatis pij homines non possunt accusari: Nam quisquis ijs casibus ea petit, quæ deus consueuit offerre, à recto non discedit. Nemo ignorat, Achazo fuisse oblatum signum, vt de promissis per Esaiam allatis confirmaretur: Quare illa petere quæ deus nonnunquam dat & sponte offert, non debet vt illicitum prohiberi. Exemplis res non caret: Moses, cùm auxilio diuino esset opus, miracula per desertum populo dei crebrò impetrauit. Et ad doctrinam veritatis confirmandam, cùm Elias, tum Helisæus à deo petierunt, vt filijs hospitum suarum vita restitueretur. Atque in eandem finem Christus dixit: *Vt autem sciatis Filium hominis potestatem habere dimittendi peccata, conuersus ad paraliticum dixit: Tolle grabbatum tuum, surge & ambula.* Petuntur itaque à sanctis viris miracula, idque iustè, vt de vocatione sua reddantur certiores, vel quo magnæ vrgentique necessitati succurratur, vel ad testimonium sanæ doctrinæ ferendum. Et semper cùm ad has fines miracula petunt, ea nõ ab vllis creaturis, verùm ab vno deo postulant, & in petendo modum adhibent: nam declarant se nihil velle, aut postulare, nisi quod voluntati dei sit consentaneum.

Quando nõ liceat miracula petere.

16 Nunc è diuerso modi considerentur, quibus indignè ac iniustè signa petantur. Primùm, aliqui reperiuntur, qui propterea miracula cupiunt, quia de potentia, bonitate, prouidentiaque dei malè sunt persuasi, nec aliud quærunt, quàm vt de his rebus experimentum capiant. Nec doctrinæ sacrarum literarum acquiescunt, quæ manifestè ac luculenter omnia hæc docet. Quamobrem iure sunt deprehendendi, cùm parati sint potius miraculis, quàm verbo dei credere. Vnde illi diuiti, qui flammis torquebatur, cùm peteret vt Lazarus ad fratres mitteretur, ne illi etiam ad eadem supplicia detruderentur, ab Abrahamo responsum est, Mosen & Prophetas habent. Quibus verbis apertè demonstratur, potius diuinis literis, quàm miraculis esse credendum. Alij etiam sunt qui miracula idcirco petunt, vt quoad carnem suauius habeant suisque cupiditatibus satisfiat. Cuius vitij Hebræi accusantur, quòd in deserto, cùm Man copiosè admodum suppeditaretur, carnes desiderarint, vt in ea solitudine mollius viuerent. Denique miracula nonnulli eo nomine optant, vt vanæ satisfaciant curiositati. Est enim (vt Plinius dixit) natura hominum auidissima nouitatis. Quare videntur velle vti signis instar ludicrorum ad seipsos oblectandos. Ita Herodes à Christo miracula expectabat: nam cùm ad eum fuisset adductus, cupiebat suam ipsius curiositatem signis pascere ac oblectare. Iam existimo patere, quomodo signa petere sit interdictum, & ea quandoque liceat postulare.

Plinius.

Responsio ad obiecta: Quid sit deũ tentare.

17 Nunc ea diluenda sunt, quæ obstare videbãtur. Qui modo & ratione iam descripta miracula petunt, Deum proculdubio tentant: quandoquidem id nihil aliud est, quàm ex animo incredulo, ac temeritate de ipsius voluntate ac potentia experimenta quærere: quod vtique vitium in sacris literis iure, meritoque reprehenditur. Quocirca, Dominus Iesus Christus, nõ absque ratione diabolum à se repulit, cùm eũ adducere vellet, vt è tẽplo se præcipitem daret, quo de beneuolentia dei erga se certior fieret, cùm rationi humanæ descẽdẽdi via esset exposita. Idemq; filius dei Iudæos nõ immeritò repellebat, vt prauam & adulteram generationem, cui signũ propterea negabat, quia permulta iam viderant, tamen omnia calumniabantur, & Christo sic illudebant, & non quoduis miraculum, sed de cœlo petebant, quasi & cœlestia signa non essent irrisuri: non aliò illorum animus profectò spectabat, quàm vt populum à Domino, quamuis ingentia miracula fecisset, alienarent. De Achazo verò impio rege, nõ est quod multum laborem, finxit enim, dum appellaretur à Propheta, se fidelissimè credere, quasi miraculo nequaquam opus haberet, cùm tamen omnino esset incredulus, quod lib. 2. Regum dilucidè tradit: nam ad Tiglathphalasar regem Assyriorum mittebat, vt se ab obsidione liberaret, tantum aberat vt Domino fideret. Cumque morbus eius deum no lateret, miraculi remedium obtulit, ac ei optionem dedit, qui tamẽ ab eo per hypocrisin repulsam passus est. Si Achazus verè deo credidisset, nequaquam recusasset obedire, cùm inter præcipuos fidei fructus obediẽtia numeretur. Cum hoc, quæso, impio rege, sanctissimus eius filius Ezechias conferatur. Is porrò non sic egit: sed vt certior fieret de sanitate recuperanda, modestè admodum signum petijt: cui Propheta Esaias, cùm optionem proposuisset, de vmbra Solis vel vlterius præcipitanda, vel retro conuertenda, quod visum fuit elegit: neque instar patris oblatum à deo miraculum præfractè auersatus est. Achazus verò impius, ad infidelitatem adiecit hypochrisin. Videns enim miracula duplici nomine recusari, vel ex eo quòd quis planè deo credat, nec miraculorum adminiculo opus habeat, vel ex eo quòd prorsus deum contemnat, & eius operam funditus nihil faciat: voluit morbum posteriorem, quo laborabat, celare, dei videlicet contemptum: & virtutem, qua pe-

Obedientia est præcipuus fidei fructus

nitus destituebatur (summam videlicet fidem) A simulauit, quasi non auderet deum tentare. Sed cùm deus corda & renes exploratissimè noscat, illum per Prophetam (vt merebatur) castigauit. Quid est aliud miraculum oblatum à deo recusare, quàm subsidium spiritualis infirmitatis repellere? Vt accusandus esset famelicus, qui panem auersaretur: ita is reprehendendus erat, qui pharmacum à deo sibi propinatum reijceret, cùm ipso longè melius intelligat, quid cuique nostrum sit opus, quàm ipsi cernere possimus. Hæc iam satis de ijs, quæ ab initio quæstionis vi B debantur, miraculorum petitionem omnibus modis interdicere.

An ne miracula prorsus non sint petenda: oblata autem, acceptanda?

18 Scio quidem nonnullos esse, qui putent miracula prorsus non esse petenda: sed tantùm cum à deo fuerint oblata, non recusanda. Et Augustinum secum facere arbitrantur, qui lib. 4. de Consensu Euangelist. & in quæstione super Genesim. quæst. 63. hoc videatur affirmare. At si obieceris, permultos pios ac sanctos viros id fecisse, nostrumque præsertim Gedeonem: respō- C dent eos à spiritu dei fuisse impulsos vt miracula postularent: & ideo perinde fuisse, atque si deus vltrò signa eis obtulisset, & illi, quæ offerrentur miracula, ex obedientia receperint. Sed ista nos minimè debent perturbare, quia locis adductis, Augustinus absolutè simpliciterque miracula petere non prohibet, nisi ex dei tentatione, vel mala quapiam causa petantur. Imò quæst. 63. in Genesim ait, Cùm hoc non rectè fit, ad tentationem dei pertinet. Audiamus potius eum in 10. D lib. Confess. cap. 35. vbi ait. *In religione quoque tentatio dei est, quando signa & miracula petuntur ad experimentum capiendum:* quod ego etiam paulò anteà cauendum ostendi. Sanctos autem non carnis instinctu aut humanæ rationis incitatione, miracula petijsse facilè dabo, alioqui preces eorum cassæ atque inanes fuissent: cùm oporteat (sicuti Paulus testatur) vt spiritus pro nobis gemitibus ineffabilibus postulet. Sed puto de propositis quæstionibus iam satis esse di- E ctum.

In Rom. 15. vers. 18. De Signorũ & prodigiorum discrimine.

19 Quid autem inter signa & prodigia sit discriminis, non est facile explicatu. Origenes putat, ea tantùm dici signa, quæ quamuis per se ipsa sint admirabilia, tamē aliud etiā quippiam indicant futurum. Prodigia verò, quæ homines tantum rapiunt in admirationem: quòd inusitata ratione, & contra vim atque ordinem naturæ fiant. Sed hanc distinctionem ipse quoque fatetur in Sacris literis non obseruari. Et certè om- F nia miracula, quæcunque Paulus edidit, erant signa, quibus prædicationis eius veritas probabatur. Quod idem statuendum est de admirandis operibus Christi & Prophetarum. Scripta verò noui Testamenti, quæ passim mentionem faciunt de signis & prodigijs, quę Christus & Apostoli ediderunt, imitata sunt phrasim veteris Tastamenti. Ibi enim non raro coniuncta inuenies *othoth* & *mophetim*. Neque ista inter se distingui puto, nisi fortasse gradu, & magnitudine. Quamuis me non lateat, signa siue *othoth* esse posse, quæ nihil in se habeant admirationis: qualia sunt, accentus, literæ, puncta, sermones, & alia similia, quæ non dubitamus esse signa, cū tamen vel ab arte proficiscantur, vel à natura. Diuina verò oracula, quo significarent, opera quædam Prophetarum, Christi, Apostolorum: non tantùm aliquid præter id, quod fiebat, indicasse, sed etiam stuporem atque admirationem excitasse, sæpe istas voces coniunxerunt. Hæc quidem est mea sententia: quam non video cur non debeam retinere, nisi alius ostenderit meliorem.

** Ex 1. Corin. 12 ver. 11. Vide in Iud. 2. vers. 1. & 2. Reg. 2 v. 1.*

Miracula fuerunt signa fidei, sed primitiuo tēpore.

20 * Cæterùm, cùm spiritus scribitur distribuere prout vult, discimus non esse illi tempus præscribendum. Nam quando voluerit, & quomodo voluerit, hæc dispensat. Vnde illorum argumentum dissoluitur, qui aiunt, apud Marcum haberi: *Signa eos qui crediderint, hæc sequentur: Dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, &c.* Cùm itaque in nobis ista non fiant, consentaneum erit ab Ecclesia horum temporum fidem abesse. Sed isti decipiuntur, quia hæc non sunt absolutè ac simpliciter signa fidei: verùm secundum quid, pro eo primitiuo tēpore, quoad Euangelium invulgaretur. Fuerunt miracula, vt buccinæ atque præcones, quibus Euangelium commendabatur. Vt enim lex Moysis compluribus miraculis in monte Sina, & per desertum authoritatem sibi conciliauit, quæ postea destiterunt, cùm ad terram promissionis ventum est: eadem ratione miracula nunc quoque sublata sunt, cùm Euangelium per vniuersum orbem diffusum est. Promissio igitur quàm Christus in Marco scribi voluit, non ad omnia tempora pertinebat: qua de re non est nostrum vel conqueri, vel expostulare: quòd audiamus distribuere Spiritum sanctum prout vult, qui tamen absque ratione minimè facit, quod omnibus eadem munera & charismata non impertiat. Si omnibus ex æquo contigissent, vilescere facilè poterant, cùm ea deus in precio haberi decreuerit. Voluit prætereà charitatem & conseruatam & auctam, quæ tunc exercetur, quando vnus alterum iuuat, quod minimè locum habuisset, si donis ijsdem omnes præditi fuissent.

LOCVS IX.

De dæmonum apparitionibus, responsis, variis denique imposturis.

In 1. Sam 28 ad finem. *Propositio et ordo dicendorum.*

Hic dissimulare non possum obscura quædam loca, quæ in historia Samuelis sese offerunt. Vt autem ea facilius intelligantur, in illis explicandis sequemur hanc methodum: primum vt quæramus, quis ille fuerit, qui à maga muliere reuocatus apparuit: deinde, si constiterit, eum fuisse diabolum, an ille possit sic apparere, ac scire futura. Postremò, si hoc possit, an liceat eum consulere.

Quis ille fuerit, qui à maga muliere euocatus apparuit.

Quod ad primam hanc quæstionem attinet, necesse est, eum vel Samuelem fuisse, vel diabolum. Quòd si dicamus, fuisse Samuelem, an totus cum corpore & animo accesserit, aut cum solo corpore, an cum animo solo, dubium erit. Si totus fuit & animo & corpore, oportet eum resurrexisse à mortuis. Id autem cùm sit maximũ miraculum, non potest aut magæ tribui, aut diabolo. Imò sunt quidam, qui id ne deo quidem tribuant. Sed illæ pestes facilè ab ipsa historia sacrarum literarum refutãtur. Tres enim legimus reuocatos ad vitam in veteri Testamẽto: vnum ab Elia, alterum ab Elizeo adhuc viuente, tertium, ab Elizei iam demortui ossibus. In nouo autem Testamẽto, filiam Archisynagogi, filium Viduæ, Lazarum, Eutychum, & Dorcadem. Quare si negamus, Samuelem rediisse ad vitam, non idcirco id negamus, quòd deus non potuerit id efficere (nam Christus resurrectionem probauit, & inquit, deum esse, nõ mortuorum deũ, sed viuentium: & Paulus in 15. ad Corinth. multis rationibus ex professo, resurrectionem mortuorum confirmat: & in 6. ad Heb. eàm connumerat inter fundamenta religionis nostræ: articulus est nostræ fidei: & ne Turcæ quidem aut Iudæi negant, Mortuos esse resurrecturos. Montanistæ autem & Origenistæ, & eiusmodi furiæ, quæ negant, è Iobo, ex Psalmis, & Esaia, è Daniele, & passim è nouo Testamento refutantur) nõ ergo id negamus factum, quòd non potuerit fieri, sed quòd eiusmodi miracula, cùm esse debeãt testimonia veritatis, hic essent testimonia mendaciorum & magicæ nequitię: quodque non sit verisimile, deum id voluisse permittere. Nam potentiæ diaboli res tanta nõ potest attribui. Hoc enim solius dei est, posse excitare mortuos. At Apollonius Tyanæus excitauit puellam: scribitur quidẽ id in eius vita, sed reuera spectrum erat, non res gesta: quod idem & de Symone Mago censendum est. Iam verò fuisse illud cadauer Samuelis, non est verisimile, neque quisquam interpretum, præter Burgẽsem, hoc dicit. Et certè cadauer per se res stupida est & mortua: nec potuisset quicquam respondere, nisi illud diabolus induisset. Diabolus autem ista facere potuit etiam sine cadauere: nam ei licuit formam & figuram eius accipere.

Non fuit totus Samuel animo et corpore.

Qui resurrexerint.

Non fuit cadauer Samuelis.

2 Videamus ergo, an fuerit animus Samuelis, an diabolus: nam ea de re interpretes videntur diuersè scribere. Nam quidam non potuisse animum esse, idcirco dicunt, quòd putent animos hominum post mortem non extare. Sed ista, impia & insana sunt deliria. Re enim vera animæ piorum extant, & viuunt coram deo. Ita enim deus ipse ait, *Ego sum deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob*: & Christus addit, *Non est mortuorum deus, sed viuentium*. Et Christus latroni, *Hodie* inquit, *mecum eris in Paradiso*. Fuisset illud certè longum Hodie, si iuberetur expectare vsq; ad communem resurrectionẽ. Sed mille anni, inquiunt, apud Dominum, sunt tanquam dies vnus. Fateor: Non tamen semper aduerbium illud, Hodie, ita sonat. Imò Augustinus ad Dardanum, aduerbium illud propriè accipiens ait. *Corpus Christi fuisse illo die in sepulchro: animam autem in inferno*. Itaque necesse fuisse, vt latro fuerit cum diuinitate Christi in Paradiso: non enim dat vel animam vel corpus Domini simul in diuersis locis esse potuisse. Et Paulus ait ad Philippenses, *Cupio soluere hinc*, non ait, & dormire, & extingui, *sed esse cum Christo*. At viuere potius erat, quàm abire in somnum. Nam hic agnoscimus & laudamus Dominum. Ad hæc, Lazarus aufertur in fœlicitatem: diues epulo abiicitur in infernum. Et alter diues, qui decreuerat apud se velle amplificare horrea sua, audit, *Stulte, hac nocte repetent à te animam tuam*. Et Chrysost. in hom. 2. de Lazaro, *Spiritus*, inquit, *hominum non eadem conditione auferuntur: alij enim abeunt ad pœnam: alij stipati ab angelis abducuntur in cælum*. In Apocalypsi animæ beatæ accipiunt stolas, stant ante thronum, & sequuntur Agnum, quocunque iuerit. Stephanus moriens ait, *Domine Iesu, accipe spiritum meum*. Si animus prorsus erat moriturus, cur eum magis commendauit quàm corpus? Certè Sancti nusquam leguntur corpora sua Domino commendasse. Et in 2. ad Corinth. cap. 5. *Scimus enim quòd si terrena domus huius tabernaculi dissoluta fuerit, ædificium ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*. Ista non intelliguntur post resurrectionem, quia ibi & corpus nostrum habebimus: de statu ergo medio accipienda sunt. Manent proinde animæ post hanc vitam. Et in eadem Epistola dicit Paulus. *Siue in corpore, siue extra corpus nescio*: ergo anima potest

An fuerit animus Samuelis.

Animas post mortem corporis superstites esse.

à corpore separari: ponit enim vtrumque modum tanquam possibilem. Hic ergo quæstio est, non de corpore, sed de anima Samuelis.

3 Sed controuersia est, fueritne iste Samuel, an diabolus? Qua de re non tantùm Rabbini, sed etiam Christiani patres inter se dissentiunt. Imò ex recentioribus quoque aliud sentit Burgensis, aliud Lyra. Iustinus Martyr contra Tryphonem ait, fuisse Samuelem: quo in loco quædam habet, quæ non possunt rectè concedi. Ait enim, *omnes animas, etiam piorum, ante Christum fuisse aliquo modo sub potestate diaboli: vt eas potuerit reducere, cum vellet*. Atqui Christus ait, Lazarum fuisse in sinu Abrahæ, non in potestate diaboli. Sed illa, inquies, est parabola. Fateor: tamen ducta est à rebus verisimilibus, & quæ fierent. Imò Tertullianus eam narrationem ita habuit pro re gestâ, vt Lazarum putet fuisse Iohannem Baptistam, & Herodem diuitem epulonem. Christum autem voluisse parcere nominibus.

Patrum sententia, & primum Iustini.

In 46. Ecclesiastici prædicatur encomium Samuelis: vbi inter alia dicitur etiam mortuus prophetasse, & prædixisse Regi diem mortis suæ.

Authoritas Ecclesiastici.

Contrà Tertullianus in libro de Anima, multa habet animaduersione dignissima. Nam artes magicas appellat secundam idololatriam. Vt enim in priori diabolus fingit se esse deum, ita in posteriori sese fingit esse angelum, aut mortuum: & vtrobique quærit, vt adoretur. Nec mirum est, si exteriores hominum oculos perstringat, cùm antea occuparit oculos mentis. Ita enim magorum Pharaonis virgas visas fuisse serpentes: sed posteà mendacium deuoratum fuisse à Veritate. Quòd autem Symoniani dicunt, se posse suis carminibus reuocare mortuos, id spectrum tantùm fuisse, & rem ludricā. Ita enim hoc quoque loco, diabolum illusisse, & mulieri, & Sauli, & illius oculis, huius auribus imposuisse. *Sunt*, inquit, *Nasamones in Lybia, qui ad busta suorum parentum, & in Europa Celtæ, qui ad sepulchra fortium virorum excubant, vt ex illis mortuis accipiant oracula*. Sed in illis rebus ait nihil esse firmi, aut solidi, tantùm esse inania commenta, & phantasmata.

Tertulliani.

Origenes de hac re nihil ex professo scribit: tamē in historia de Bilaemo ait, Bonos spiritus non obtemperare carminibus magicis.

Origenis.

Contrà Ambrosius in Lucam cap. 1. ait, Samuelem, etiam cùm mortuus esset, prophetasse. Sed alludit haud dubiè ad locum illum quadragesimo sexto Ecclesiastici. De Chrysostomo, & Hieronymo dicam posteà.

Ambrosii.

4 Augustinus de hac re non semper scripsit eodem modo. Ad Simplicianum libro secundo quæst. tertia ait, vtrumque defendi posse. Tamen, quod ad priorem sententiam attinet, videtur dubitare, quomodo Saul homo iam reiectus à deo, potuerit colloqui cum Samuele, & propheta, & homine sancto. Sed respondet, id non esse nouum. Nam in Iobo malos spiritus colloqui cum ipso deo: & in historia de Achabo spiritum mēdacem obtulisse operam suam Domino. Imò interdum principes colloqui cum latronibus: sed vt suspendantur: cùm intereà cum probis hominibus, quos amant, & tueri volunt, non colloquantur. *Sed quid potestatis*, inquit, *habuit diabolus in Samuelem, vt eum potuerit adducere?* Respondet, eum potuisse vexare Iobum: & expetiuisse, vt cribraret discipulos, & statuisse Christum in pinnaculo. Et si Christus sine vlla imminutione suæ dignitatis potuit tolli in crucem, & vexari tormentis, probabile esse, Samuelem quoque reduci potuisse sine vlla tactura suæ fœlicitatis: non quidem vi vlla aut potestate diaboli, sed permissione dei, vt Saul perterrefieret. Ita quidam intelligunt factum in Bileamo: illum enim fuisse ariolum, & profectum vt magicis carminibus Iudæis imprecaretur: Deum autem aduentum diaboli anteuertisse. Sed de ea re ego nihil statuo. Sed quærit præterea Augustinus, quomodo Samuel, cum ita fuerit bonus, accesserit ad hominem malum. Verùm respondet, in hac quoque vita, bonos solere ad malos accedere. At id infirmum est: Id enim homines in hac vita, vel ex officio faciunt, vel ex necessitudine: Samuel verò extra hanc vitam erat, & vocabatur à mago, cui non debuit obtemperare. Sed putat Augustinus, facilius responderi posse, si dicamus, non fuisse Samuelem, sed tantùm spectrum & phantasma. Huic tamen sententiæ duo obstare non dissimulat: alterum, quòd Scripturæ ita semper loquantur, tanquam de vero Samuele. Verùm respondet, eam esse consuetudinem Scripturarum, vt similitudines appellent nomine ipsarum rerum, quas repræsentant. Ita enim imagines ligneas appellari Cherubim, & Solomonem fecisse boues æneos: & Palæstinos dedisse mures argenteos. Nec tamen mentiri sacras literas, cùm ita loquuntur: homines enim vulgò ita solere loqui: & deum voluisse ad humanum captum & sensum se demittere. Alterum est, quòd verè prædixerit quid esset euenturum: nimirum, Saulem occidendum esse cum filijs, & aciem Israeliticam esse profligandam. Sed respondet, ne id quidem nouum aut mirum esse: diabolos enim dixisse, Christum esse filium dei: & in Actis tulisse præclarum testimonium doctrinæ Pauli. Ita nunc deus vtitur opera diaboli, vt Saulem perterrefaciat: vt qui malos spiritus consuluisset, malo responso affligeretur. Sed addit, Quomodo futurus erat Saul cum Samuele, impius cum sancto propheta? Hæc, inquit, est ars diaboli, vt semper falsis admisceat aliquid veri. Re *enim vera*, inquit, *magna sunt discrimina locorum inter animas fœlices, & perditas*: idque probat ex historia de Diuite & Lazaro. Hoc idcircò commemoro, quòd videam eos, qui statuunt, Corpus Christi vbique esse, non posse idem dicere: Nam si ita esset, animæ etiam piorum vbique essent. Christus enim ait, *Vbicunque ego sum, ibi minister meus erit*. Atque ita nulla essent discri-

Augustini sententia, qui multa in vtranque parte disputat.

De vbiquitate.

discrimina inter animas: omnes enim essent in locis omnibus. Sed Hieronymum tamen aiunt ita scribere contra Vigilantium: Nam Vigilantius negauit, homines mortuos, esse inuocandos: Illos enim esse in sinu Abrahæ: non autem circa sepulchra & cineres suos volitare. *Sunt ergo*, inquit Hieronymus, *non tetro aliquo carcere, sed in amœna & libera custodia, tanquam patres quidam ordinis senatorij. Atqui*, inquit, *sequuntur Agnum, quocunque ierit: Agnus autem est vbique.* Deinde *dabimus*, inquit, *hoc dæmonibus, vt possint vbique volitare per orbem terrarum, & negabimus beatis animis piorum hominum?* Hic Hieronymus, quod cum eius bona pace dicatur, nonnihil errat: deinde id non dicit, quod isti volunt. Errat, quod dicat animas hominum mortuorum versari apud sepulchra sua, & esse inuocandas. Eas tamē vbiq; esse nō dicit, eas cōfert cū dæmonib. quos ait vbiq; discurrere, hoc est, modò hîc esse, modò alibi. At illi si vbiq; essent, nō possent discurrere, aut mutare loca: Hieronymus ergo, nec Agnū, nec spiritus mortuorū, nec dæmones dicit, vbiq; esse, sed ita liberè vagari, vt possint esse vbicūq; velint. Hæc obiter. Sed Augustinus respondet, dictum illud Samuelis intelligi posse de communi statu mortis, non autem de paritate fœlicitatis. Addit postremò in calce, Cùm isti tantum sint duo modi, priorem non posse poni, nisi euincatur fieri posse, vt animæ magicis carminibus reuocentur, & sustineant lineamenta humanorum corporum: itaque necesse esse, vt relinquatur alter modus, vt id fiat consilio, & voluntate dei: Id autem vi carminum non posse fieri, posse tamen fieri consilio & iussu dei. Et ego libenter accedo ad hanc sententiā. Quid enim impediat (si deus velit) nihil video.

5 Ad Dulcitium, quæstione sexta, idem ferè habet, quod ad Simplicianum. In quæstionibus autem veteris & noui testamenti (si tamē ille liber sit Augustini, quod moneo propter censuram & iudicium Erasmi, qui illum librum ab Augustini operibus resecauit) nefas esse dicit, si quis putet, Samuelem fuisse quem maga excitauit: præstigium enim tantùm fuisse & spectrum. Diabolum enim id fecisse, vt se in honorem adduceret, & persuaderet hominibus, animas mortuorum esse in eius potestate, & illas non esse post mortem ab eius manibus euasuras. At si excutiatur historia, nihil prorsus inueniri, vnde constet fuisse Samuelem. Saulem quidem, cùm audisset eius ornatum & habitum describi, ita putasse: & scripturam se ad eius sensum & opinionem accommodasse, Samuelem adorasse: & ita diabolum id habuisse quod quæsierat. Id Samuelem nunquam fuisse passurum, dixisse autem illum, Saulem postridie secum fore, quòd ille impius esset & æternùm periturus. Sed quid respondebimus de Ionatha, quem constat fuisse iustum? Hoc ergo responsum Augustini videtur infirmum esse. In libro secundo de Doctrina Christiana capite vigesimosexto ait, fuisse imaginem sacrilegio excitatam. De Mirabilibus sacræ Scripturæ (si ille liber sit Augustini) negat fuisse verum Samuelem. In libello de Cura pro mortuis agenda, habet multa præclara. Sed postremò concludit, sibi videri, spiritus mortuorū quid hîc agatur ignorare. Nam quòd sæpè appareant, & sese offerant modò dormientibus, modò vigilantibus, id posse fieri per angelos, vel bonos, vel malos. Et nosipsos, ait, sæpè occurrere per quietem amicis dormientibus, cum ipsi de ea re nihil cogitemus. Et se, cum esset Mediolani, Eulogio discipulo suo in Aphrica dormienti, explicuisse locum difficilem Ciceronis. Ita in Acta Apostolorum, cùm Saulus iam appropinquaret Damasco, deum prædixisse Ananiæ, Saulum per somnum vidisse, eum manus sibi imponentem, & curantem sibi oculos: cùm id Ananias ipse non sensisset. Ita Mediolani, cùm ciuis quidam esset mortuus, venisse creditorem, cui ille aliquid debuerat, & repetijsse pecuniam. Filium, cùm sciret illi creditori satisfactum fuisse à patre cùm viueret, tamen acceptilationem, vel, vt inquiunt, recautionem non habuisse: illi autem dormienti, patrem posteà ostendisse, quo in loco illa acceptilatio esset posita. Hoc Augustinus factum putat, non per patrem mortuum, sed per angelum: Nam si mortui possent interesse rebus nostris, non ita, inquit, nos desererent. Et imprimis, inquit, *Monica mater mea, quæ me viua nunquam carere potuit, non ita nunc relinqueret mortua.* Concludit ergo postremò, eos nihil scire de rebus nostris, nisi quantum aut deus ipse velit illis reuelare, aut Angeli, aut animæ hinc discedentes nuncient: Quas tamen ait, non omnia nunciare, sed ea tantùm, quæ deus patiatur. Ait tamen fieri posse, vt deus extra ordinem remittat aliquem in vitam: Nam in obsidione Nolanæ ciuitatis, Nolanum Episcopum Fœlicem mortuum, conspectum fuisse à multis, ciuitatem illam defendentem. Nam quemadmodum Paulus potuit esse inter Angelos raptus in cœlum, ita vicissim animas extra ordinem redire posse ad homines: Ita Eliam, & Mosen conspectos fuisse in monte cum Christo. Et si dicas, Eliam tum vixisse, at Mosen tamen constat fuisse mortuum. Hęc ibi est Augustini sententia: quo in loco de Samuele eadem ferè obiter attingit, quæ ad Simplicianum: posse fieri, vt aut deus remittat animas mortuorum ad sepulchra extra ordinaria ratione, aut vt velit ea fieri per Angelos. Animas autem in pluribus locis simul esse, nunquam dixit.

Mortuos ne scire quid hîc agatur. Vide in 2. Reg. 22. vers. 23.

6 Chrysostomus de Samuele nominatim, quòd sciam, nihil scripsit. Tamen in Homil. 29. in Matthæum ait, Nullo modo credēdum esse, animas mortuorū versari in terris. *Diues*, inquit, *petijt, vt Lazarus remitteretur: sed nō impetrauit.* Huc ego addo, Quo ergo pacto hoc potuit īpetrare mulier Maga de Samuele? eadē enim erat vtrinq; ratio.

Chrysostom.

Animæ, inquit Chrysostomus, *sunt in loco certo, & exspectant iudicium, neque se inde possunt commouere.* Et in Homilia secunda de Lazaro: *Si Diabolus*, inquit, *nihil potest in viuos, quomodo potest aliquid in spiritus mortuorum?* Et in Homilia 4. *Si ita esset*, inquit, *pateret magnus aditus diabolo ad imposturas, Rediret enim sub illa specie, & doceret errores*: Sed hoc non videtur ita firmũ esse. Ita enim deus quoq; cũ excitaret mortuos, & reuocaret Eliã & Mosen, videri posset aditũ pátefecisse errorib. nã ea quoque specie diabolus posset se supponere, & homines fallere. Verùm Chrysostomus videtur id contrahere ad res occultas, & ad statum mortuorum. Certè illi, quos Christus & Apostoli excitarunt, nihil vnquam docuerunt, quid ageretur in altera vita. *Qui captant somnia*, inquit Chrysostomus, *incurrunt in fraudes.* Idem inquit, *fieret, si sub isto colore mortuorum, liceret consulere diabolos.* Hieronymus de hac re nihil habet: nisi quod in 7. cap. Esaiæ ait, Multos putare Saulem accepisse signum è terra, & è profundo inferni, cùm videretur excitasse Samuelem. Hanc, ait, aliorum esse sententiam, non suam: deinde ait, visum fuisse Samuelem, non autem fuisse. Et in Hieremiam cap. 12. ita scribit, *Non exaudit deus in tempore necessitatis & angustiæ, quia & illi audiri vocem Domini noluerunt: quod & Saul passus est. Cum enim Pelisthim agmina reformidant, verbum Domini non meruisset accipere, est conuersus ad Pythonissam, vt ab idolis disceret, quod instantia orationis ac fletuum à Domino debuisset extorquere.* Per quæ discimus, etiamsi Dominus non exaudierit, nequaquam esse cessandum, nec confugiendum ad dæmones, qui cultores suos adiuuare non possunt, sed ad Domini auxilium. Sed ijs verbis non definit, an diabolus per seipsum, an per animam Saulis reductam, responderit Magicis interrogationibus. Lyra putat, fuisse verum Samuelem, partim ex ipso textu, partim ex loco illo Ecclesiastici. *Et quemadmodum*, inquit, *cum Bileam excitare vellet diabolum, deus sese interposuit, ita cum ista Maga aduocaret malum spiritum, deus misit Samuelem. Et hoc pacto*, inquit, *non confirmamus, sed euertimus artes magicas.* Sed hæc omnia infirma sunt. Primùm enim, Ecclesiasticus non est in canone: deinde potuit appellari Samuel, quòd videretur esse Samuel. Arti autem magicæ hac ratione addita fuisset authoritas. Etsi enim dicas, Samuelem carminibus non obtemperasse, videri tamẽ potuit obtemperasse. At iniuria, inquit, facta fuisset Samueli, si diabolus eius persona se subornasset. Sed hoc nihil est. Nam diabolus sæpè induit personam dei: & prophetæ diaboli, gerunt se pro Apostolis & Prophetis dei. Paulus Burgensis, propter locum illum Ecclesiast. putat, non spiritum Samuelis aduectum fuisse, sed cadauer: omnino autem verum fuisse Samuelem. Sic enim scriptum esse in Ecclesiastico, Et cùm dormiuisset, diabolum autem ait, non dormire. Et eum ait conquestum, quòd se mulier conturbasset, quod eius cadauer iam acquiesceret. Sed ne hoc quidem est tanti. Primum enim non videtur credibile, cadauer lacerum & putre eo aduehi posse. Deinde si ita fuisset, Saul illud videre potuisset. Galatinus putat fuisse spiritum ipsum Samuelis. Quòd autem passus est se adorari, vel adorationem eam ciuilem tantũ fuisse, vel Saulem deum ipsum adorasse. Sed ista quoque, infirma sunt & inania: Nam si Saul deum adorare voluisset, cur eum tum demum adorat, postquam audiuit aduenisse Samuelem? Et quod ad ciuilem adorationem attinet, Saul erat Rex: & cum nullum haberet superiorem magistratum, neminem potuit ciuiliter adorare. Sed addit simile quiddam accidisse sub Ochozia Rege: Cùm enim ille mitteret, qui consuleret Beelzebub deum Accaron, deus interposuit Eliam prophetam suum, & dedit responsum. Atqui hoc simile, dissimile est: Viuebat enim tum Elias, & à nuncijs videbatur.

Hieronym. *Lyrani.* *Burgensis.* *Galatini.*

7 Ego verò, vt aliquando dicam, quid ipse sentiam, his rationibus adducor, vt putem fuisse spectrum. Primùm, cùm deus Sauli respondere noluisset, nec per Prophetas, nec per Sacerdotes, nec per somnia: non est credibile, eum voluisse illi responsa dare per mortuos, & præsertim, cùm id lege disertè prohibuisset. Deinde id oportuit, aut voluntate dei fieri, aut vi artis: Voluntate dei non potuit, quia prohibuit: Nec vi artis, Magæ enim non habent potestatem in pios. Tertiò oportuit Samuelem aut sponte sua venisse, aut inuitum: Non sponte, consensisset enim arti Magicæ: Inuitum autem venisse dicere, indignum est. Scio istas rationes non ita firmas esse, vt persuadere possint homini pertinaci. Sed tamen, si cogitemus, quid deceat deum, quidque nos reuocet à malis artibus, satis momenti habent. In Decretalibus vigesimasexta quæstione, quinto capite. Nec mirum, Scribitur fuisse tantum speciem & phantasma. Verba illa sunt Isidori, sed ad finem additur August.

Conclusio quæstionis, fuisse spectrum.

An diabolus possit apparere, & scire futura, ac responsa dare.

8 Iam videndum est, vtrum Diabolus apparere possit, & responsa dare. Magna semper quæstio fuit de dæmonibus, non tantum inter Ethnicos, sed etiam inter Christianos. Nomen habent à scientia, quasi δαήμονες: vnde præclari viri dicti sunt dæmonij: & hoc discriminis legimus fuisse positum inter Platonem & Aristotelem, quod θεῖος alter esset, alter δαιμόνιος. Ἐπαμφοτερίζει ea vox, Significat enim & bonos dæmones, & malos. Imò deus ipse interdum ab Ethnicis appellatur dæmon. Quidam erant, qui omnino putarent, nullos esse dæmones. Nam Peripatetici inter intelligentias, quæ impellunt orbes, & animas nostras, nullam putant interpositam esse rationalem substãtiam. Nos autem, quicquid de istis rebus sciri potest, scire tantùm ex effectis. Nam ex orbium assiduo motu & ordinario, intelligimus

Dæmonum nomen. *Peripat. dæmones esse negantium, rationes.*

mus esse spiritus, qui eos regãt, & esse prouidentiam. Admiranda verò quæ narrantur de dæmonibus, non posse scientiam de illis parere: nam quod non communiter aut publicè accidat, sed tantummodo ab hoc, modò ab illo nuncietur, non posse sciri nisi ex hypothesi, si ea vera sint, quæ referantur. Quoniam tamen impudentis esset negare ea, quæ à tot historicis, & bonę fidei authoribus mandata sunt literis, inuenerunt aliud effugium. dicunt enim alias esse posse causas. Et multas quidem comminiscuntur, quibus videatur natura communis vinci posse, & res ad mirabiles & stupendæ effici: vires enim rerum occultas esse, & ignorari à vulgo: à doctis autem & exercitatis tantum intelligi. Nam in magnete, inquiunt, rusticus & ignarus mirabitur rem stupidam & hebetem, tamen posse ferrum ad se attrahere, & clamabit, esse opus magicum. Deinde addunt, hominem summũ esse inter res mundanas, & ex vi quadam & proprietate indiuidua li, sæpè mirabilia efficere: quale illud est, quod Vespasianus sputo curauit cæcum: & contactu pedis restituit claudum. Adhæc addunt, tantam esse vim phantasiæ, vt concutiat sæpè & tremefaciat totum corpus: & immutet vel ad frigus, vel ad calorem, vt in timore & iracundia fieri cõsueuit. Et Auicenna ait, *Si quis in sublimi ambulet in trabe, cum facilè cadere, quòd phantasia grauiter moueatur, & ille se putet omnino esse casurum, ac ideo titubet & labascat. Nec tantum nostrum ipsorum corpus huiusmodi phantasiæ commouent, sed etiam alienum: Ita enim veneficæ mulieres inficiunt eos, quos fixis oculis contuentur. Quare,* inquit, *cùm ista naturalibus rationibus possint fieri, nihil opus est dæmonibus.* Sed addunt, omnia ista, quæ videmus accidere stupenda & mirabilia, reuocari posse ad corpora cœlestia: deum enim & intelligentias posse ista efficere, non tamen sine aliquo medio, sed per cœlestes sphæras & sydera: itaque nihil opus esse dæmonibus. Quædam tamen fatentur esse, quæ nõ possint vlla naturali ratione constare: qualia sunt, excitare mortuos, & plura eius generis. Sed ea quoque si vrgeas, fatebuntur esse fabulosa, τερατισματα, ab hominibus sapientibus conficta. Plato in Repub. ait: Publici alicuius commodi causa, licere mentiri. Alij ista referunt ad humores humani corporis, & præsertim ad μελαγχολιαν. Aristoteles enim in Problematis, sectione 30. ait, Sybillas, & Imperatores pręstantes & magnos philosophos, fuisse melancholicos. Et addunt, fuisse quosdam, qui ita affecti, loquuti sint repentè multis linguis, quas nunquam didicerant: eosque postea curatos à medicis, ita loqui desijsse. Hæc illi. Quoniam tamen vident à doctissimis viris mentionem fieri de dęmonibus, nec se id satis verecundè negare posse, dum aliquid fateri volunt, distrahuntur in duas partes. Itaq; qui putant animos hominum esse immortales, illi eos, qui probè & integrè vixerunt, mortuos, aiunt fieri καλοδαίμονας: malos autem & sceleratos, euadere in κακοδαίμονας, & ita perpetuò manere. Nam, cùm illi exercere iam non possint contrarias actiones, necesse esse, habitus illos, quos secum extulerint, esse perpetuos. Illi verò, qui animos volunt mortales esse, dæmones tantùm constituunt in hac vita: vt, qui omnes suos sensus, quantùm maximè possunt, accommodãt ad intelligentiam, sint καλοδαίμονες, & boni genij: qui autem intelligẽtiam vertunt in sensum, sint cacodæmones, & turbent omnia. Ita superior sententia statuit, vnam speciem trãsire in aliam: quod non magis videtur posse fieri, quàm vt homo transeat in lupum. At si sit aliqua certa natura dæmonum, oportet eam firmam & constantem esse. At si altera sententia esset vera (homo, quoniam est mutabilis) modò dæmon, modò angelus esse posset: Sed illi, angelos & dæmonas nihil aliud esse volũt, quàm hominum affectus. Mercurius Trismegistus, vt Augustinus ait de Ciuitate Dei, libro 8. cap. 23, negat, vllos re vera esse dæmonas. Ait enim: *Deum fecisse deos & mentes à materia secretas, quibus incitantur orbes: deinde homines sibi quoque fecisse deos.* Respondet Asclepius, *Puto te statuas dicere. Est ita,* inquit Mercurius: *sed statuas intelligo, ita ad quosdam aspectus syderum accommodatas, vt loqui possint, & homines sanare, & morbis affligere, & miracula edere: quæq; sint animo, sensu & spiritu præditæ.* Alexander Aphrodisæus ait, *Vim quandam diuinam fusam esse per vniuersum, quæ possit omnia efficere: sed eam oportere prudenter contrahi ad effecta singularia.* Vt enim videmus accidere in Sole, vt, quamuis eius calor sit communis vita rerum omnium, tamen ex eo variè accommodato, alia atque alia producantur (nam ex vite vuam procreat, ex arbore poma,) Ita si vis illa diffusa ab hominibus sapientibus per herbas & lapides conuenienter contrahatur, effecta sequuntur admirabilia. Atque hactenus de illis diximus, qui omnino negant, certam esse vllam naturam dæmonum.

9 Platonici fatentur, dæmonas esse substantias quasdam inter deos & homines: & ex illis alios esse terrestres, alios aqueos, alios aerios, alios igneos, alios sydereos: & singulis orbibus singulos attributos esse dæmonas, vt alij sint Saturnij, alij Iouiales, alij Solares. Vt autem ista dicerent, hac maximè ratione inducti sunt, quòd inter duo extrema necesse sit interponi mediũ. Nam celestia corpora æterna esse & incorruptibilia: nostra autem, mortalia & caduca. Itaque, ceu media quædam, interponi oportere corpora dæmonum, quæ cum vtroque extremo in aliquo communicent. Ea enim, etsi tempore æterna sint, tamen affectibus & permotionibus concitari. Vtque sunt aues in aere, in aqua pisces, ita in suprema regione aeris & in igne esse dæmones: eosque ne putemus prorsus otiosos esse; partim esse custodes hominum, partim rectores prouinciarum. Illos & hominum vota perferre ad deos, & vicissim deorum beneficia referre ad

E

Vis & proprietas indiuidualis.
Quartarius. vi.

Animas fieri dæmones quidam putant.
Dæmones esse tantum in hac vita, idq; homines opinantur.
Sententia Trismegisti.
Aphrodisæi.
Platonicorũ.

homines: appellari autē ab alijs Medioxumos, ab alijs Genios, ab alijs Lares. Apuleius non vltimus inter Platonicos, ita dæmones definit: Esse natura animalia, ingenio rationalia, corpore aeria, tēpore æterna, animo passiua: ita enim eos affici, vt homines. Quanquā nō omnes vidētur in eo cōsentire, dæmonū corpora æterna esse. Plutarchus enim de Oraculis ait, *Proditum memoriæ, Pana magnum deum aliquando obijsse.* Theologi verò & Patres ex orthodoxa religione, statuunt esse spiritus, nec eos tantùm à quibus orbes cœlestes impellantur, sed etiam alios. Quidam autem ex illis aiunt, eos non habere corpora, propria, inquam, & sua, quibus ita coniuncti sint, vt ea possint viuificare: posse tamen eos adiungere sibi corpora aliena.

Theologorū sententia.

10 Ita omnes isti fatentur, res admirandas fieri per spiritus. Peripatetici per corpora cœlestia: Platonici per corpora dæmonum propria: nostri autem per spiritus interdum cùm corporibus adscititijs, interdum sine corporibus. Istæ tres sententiæ fatentur esse Magos. Sed illi priores, Magos esse volunt viros bonos & sapientes, qui opportunè accommodare possint agentia patientibus: quales sunt Philosophi & Medici. Platonici accipiunt Magos non semper in malam partem: sed eos qui familiaritatem habeant cum dæmonibus. Christiani autem homines & orthodoxi, eos tantùm intelligunt esse Magos, qui fœdus aliquod habent cōstitutum cum diabolis, quique cum illis conspirēt contra deum. Sunt enim spiritus alij boni; alij mali. Nam alij ipsi sunt ab initio, alij constiterunt. Quod Homerus videtur significare in Ate, & alij in Ophionæo. Et fieri potest, vt ista ad illos per manus peruenerint à Patribus, quanquam vmbris & fabulis obscurata. Statuimus ergo ex sacris Scripturis esse dæmonas. Et pauca quidem Scripturarum loca commemorabo. Nam omnia citare molestum & infinitum esset. Diabolus vexauit Iobum, & eius ędes euertit, & armenta, & seruos perdidit. In historia de Achabo, Spiritus mēdax erat in ore prophetarum. Satan immisit in cor Dauidis, vt numeraret populum. Et Dauid ipse in Psalmis ait, Deum afflixisse Ægyptios per angelos malos. In Zacharia, Satanas stabat, vt impediret Iesum sacerdotem, ne populus rediret ex captiuitate. Deus prohibet sacrificia fieri dęmonibus, id autem non prohiberet, nisi essent dæmones. Satan tentauit Christum: eripit semē bonum ex cordibus hominum: & multos annos alligàuerat filiam Abrahæ. Diabolus orauit Christum, vt liceret migrare in porcos. Christus vltimo illo die dicet impijs, Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: quibus verbis, diaboli apertissimè distincti sunt ab hominibus. Iudas ait, Michaelem cōflixisse cū diabolo de corpore Mosis, & Iacobus ait, Dæmones credere & contremiscere. Christus ait, se vidisse Satanam cadentem de cœlo: & illum in veritate non stetisse. De bonis etiam spiritibus, vno tantum verbo dicam. Sunt ministri Dei. *Lex enim lata est*, vt scribitur ad Galatas, *ministerio angelorum*. Et, vt habetur ad Thessal. Corpora excitabuntur in voce tubæ, & hortatu archangeli. Et Christus ait, Deum missurum esse angelos, qui colligant electos vsque à cardinibus cœli. Nos ergo rectè & verè statuimus, esse spiritus.

Summa harum sententiarum.

Probat contra Peripateticorum opinionē quod sint dæmones.

De bonis spiritibus.

11 Iam verò ea, quæ ab alijs dici solent, diluenda sunt. Possunt, inquiunt, ista fieri ex causis naturalibus. Fateor equidem, causas naturales sæpè magnas esse & reconditas, & multa portētosa efficere. Sed hæc effecta, quæ nos dicimus, statuas loqui, & responsa dare, & voces humanas distinctas edere, futura etiam prædicere, eaq; non quęuis, sed retrusa atque abdita, hominem rudem repentè didicisse artes & scientias, cum loqui Græcè, Hebraicè, Syriacè, & Philosophorū & Poetarum sententias citare, qui nec linguas eas didicerit, nec Poetas aut Philosophos attigerit. ambulare inuisibilem, res procul positas cōmouere, funalem longè dissitum extinguere, bouem aut asinam vocem humanam fundere; ista, inquam, omnem vim naturæ longe superant. Magi etiam, qui ista faciunt, adhibent preces, incantationes, adiurationes, imperia, in quibus certè nulla est vis efficiendi naturalis: adhibent etiam lineas, characteres & circulos, quæ sunt in genere quantitatis. At quanta à philosophis nunquā numerata sunt inter agentia. Temperatura corporis humani, magnas habet vires, fateor: at non tantas, & oporteret adhibere contactum. Imaginatio multum potest. Est ita: sed in suo cuiusque corpore. At ne in suo quidem corpore quisquam, quantumuis fortiter imaginetur, potest omnia. Nā si quis habeat brachiū aridum, & ita clausum, vt spiritus permeare non possit, adhibeat, quam velit magnam imaginationem, illud non curabit. De fascino, non est ita mirum: Nam in vetulis mulieribus humores sunt corrupti. Illi reuocati ad oculos facilè inficiunt, præsertim pueros & infantes, quorum corpora sunt quodammodo cerea. Sed sunt alia, quæ vim omnem fascinorum superant, quale est, quòd Christus quinque panibus pauit quinque hominum millia: quòd Iosue iussit Solem consistere: cùm Aristoteles in 8. lib Physicorum, & de Cœlo & mundo dicat, intelligentias illas, quæ orbes incitant, non posse opus suum intermittere, ac tardius moturas orbes, si vel vna stella adderetur: quòd Esaias solem reuocauit: quòd Christo moriente Sol passus est eclipsin, cùm Luna esset in opposito: qua de re Dionysius scribit in Epistol. ad Apollophanem, & ait, se id considerasse, cū esset in Ægypto: idque extare in historia Phlegōtis & Aphricani. Huc adde, quòd vmbra Petri sanauit ęgrotos: quodque Elias tres annos & dimidium clausit cœlum, ne plueret.

Cōfutatio contrariarū sententiarum Peripateticorum.

Tēperaturæ & imaginationis vis.

Fascinum.

Miracula omnes naturæ vires superantia.

12 Sed humores in humano corpore multum possunt. Fateor: At Christus ait, *Opera, quæ*

ego

ego facio, nemo potest facere. Et illi potius habenda fides est, quàm omnibus Peripateticis. Alij dicunt ista esse tantum στρατηγήματα quædam, excogitata à viris prudentibus, quibus populus contineatur in officio. Verum nos scimus, nihil esse fictum aut commentitium in Scripturis. Illæ enim sunt columna & firmamentũ veritatis. Quòd autem dicunt, animas hominũ transire in dæmonas, id satis refutatum est antea, cùm obijceretur. Trismegistus ait, homines facere sibi deos, statuas, videlicet, ita factas & accõmodatas ad aspectus cœli, vt loqui possint & reddere oracula. Atqui stultum est, putare homines posse sibi deos facere: Et si possunt, cur se illis subdunt & subijciunt? Cur illos adorant, quos fecerunt ipsi? Ridiculum enim est, putare causam inferiorem esse effectu suo. Hoc pulchrè ridet & exagitat Esaias: *Homo*, inquit, *accipit lignum, & ex altera parte calefacit se, & coquit sibi panem: ex altera fabricatur sibi deum.* Sed loqui possunt, & edere oracula: Imò Dauid multò verius ait, *Oculos habent, & non vident: aures habent, & non audiunt: os habent, & non loquuntur.* Et si possunt facere deos, cur non seipsos potius deos faciunt? Hoc enim certè multò esset consultius ex seipsis potius deos facere, quàm ex lapidibus & truncis. Deinde si sunt dij, cur seipsos non defendunt? Illa enim idola iamdudum disiecta & ablata sunt. Et quamuis vitio Papistarum inuecta sint idola alia, tamen illa quoque dei beneficio aliquando tollentur. At si essent dij, seipsos haud dubiè defenderent. Aphrodisæus ait, esse communem quandam vim, quæ per proprietates rerum, quales sunt herbæ, lapides, metalla, ad singula sit contrahenda. Esto: Sed nihil tale potest repentè fieri. Nam opera naturæ sunt successiua. At Christus repentè mutauit aquam in vinum: & repentè cæcos & claudos restituit.

Homines, nequaquã ea, quæ Christus, efficere possunt.

Miracula vera non esse στρατηγήματα.

Aphrodisæi.

23 Platonici fatentur quidem esse dęmones: sed eos dicunt habere corpora, vel aquea, vel aerea, vel ignea. Dicunt illi quidem ista: sed dicunt ἀναίτια. Nam si corpora dæmonum sunt elementaria, quomodo sunt æterna? Nam elementa habent calorem & frigus, qualitates actiuas & passiuas, & modò inter se confligunt, modò intereunt. Alij sic ratiocinantur, Cùm sint extrema, oportet etiam dare medium. Cœlum autem est æternum, corpora humana sunt caduca & mortalia: Quare inter ista duo necesse est quiddam interponi, quod sit vtriusque particeps. Hoc argumentum non est necessarium. Primùm enim damus, esse mentes quasdam secretas à corporibus, quales sunt Angeli & intelligentiæ illæ, quæ impellunt orbes. Deinde alterũ extremũ sunt animæ nostrorum corporũ. Nihil opus est alijs medijs. Atqui inquiunt, vt pisces sunt in mari, volucres in aere, ita oportet in igne versari dæmonas. Id non est necesse. Non enim animantia sunt propter elementa, sed elementa propter animantia. Et animantia

Platonici fatentur quidẽ esse dæmones, sed eis affingunt elemẽtaria corpora.

hominis causa facta sunt. Quis autem vsus peruenire potest ad homines ab illis animantibus, quæ versantur in igne? Tamen si pergent contendere de superiori regione aeris, non negabimus ibi esse dæmonas. Ita enim Paulus ait ad Ephesios, *Secundum principem potestatis* aeris. Et posteà in eadem Epistola, *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates aeris huius.* Et Chrysostomus Homil. 11. in priorem ad Thes. ait, *Vniuersum aerem plenum esse dæmonibus.* Sed videndum est de corporibus dęmonum. Ea autem non possunt esse aeria. Aer enim est corpus homogeneum. Nam quæuis pars aeris, est aer. Nec causa vlla dari potest, cur hæc pars magis sit dęmon, quàm illa. Atque ita aer vniuersus, esset corpus continuũ dæmonum. Deinde oportet corpus animalis esse organicum, & habere ossa, neruos, & partes, & membra distincta. At ista non possunt fieri ex aere. Deinde oportet corpus habere figuras & formas, quæ in aere ne cogitari quidem possunt. Sed sunt, inquies, figuræ & formæ distinctæ in nubibus. Fateor: Sed illæ non constant ex simplici aere. Quanquam hoc argumentum non est firmum. Dæmones enim possunt assumere aliena corpora. Itaque alij sic potius argumentantur: vel cœleste corpus habent, vel elementare. Si cœleste, necesse est motum illorum circularem esse, qualis est cœli: At si elementare, necesse est, vt sequantur motum eius elementi, ex quo habuerunt corpora.

Dæmonum corpora non aeria esse possunt.

14 Sed vt ista missa faciamus, Scripturæ non corporatos faciunt dæmones, sed spiritus. Spiritus autem & corpora, per antithesin opponuntur. Vt enim spiritus non est corpus, ita corpus vicissim non est spiritus. Et Christus ait, *Spiritus carnem & ossa non habet.* Dæmones autem esse spiritus, apparet ex infinitis testimonij. Scripturarum. In historia de Achabo, ita diabolus loquitur, *Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum Achab.* Et Christus eiecit spiritum immundum, & spiritus immundus errauit per loca siticulosa & vasta: deinde adiunxit sibi septem alios spiritus nequiores se. Imò, inquies, spiritus isti sunt tantùm impulsus quidam animorum, quales sunt spiritus sapientiæ, & spiritus scientiæ: imò sunt substantiæ. Christus enim ait, illos videre faciem Patris sui. Et extremo illo die dicturus est, *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius.* Quare cùm Sacrę literę dęmones appellent spiritus, non video, cur quisquam debeat illis tribuere corpora. Quanquam hîc non de assumptis & aduentitijs corporibus loquor, sed de proprijs & suis. Scio esse alios, homines satis quidẽ acutos, qui dicant, dæmonas esse spiritus, si ad nos conferantur: vt è diuerso, angeli, si conferantur cum deo, dici possunt habere corpora. Atq; hoc pacto aiũt, Augustinum facere dæmonas corporatos. Quod idem aiunt Bernardũ quoq; sensisse, & in consideratione ad Eugenium, & in

Dæmones esse spiritus.

Cantica. Quanquam sunt, qui Bernardum interpretentur loqui de assumpto corpore. Sed, vt dixi, cùm Sacræ literæ dæmones appellent spiritus, nihil video esse causæ, cur illis affingamus corpora. Nam in Scripturis quatuor videmus esse genera spirituum. Primùm enim, deus ipse est spiritus: Non enim opus habet corpore, nec vt sit, nec vt aliquid agat. Proximi, sunt angeli, tam boni, quàm mali: Nec illi quidem opus habent corpore, quod attinet ad actiones ipsorum proprias: opus autem habent ad actiones nobiscum communicandas: Sunt enim administratorij spiritus, vt scribitur ad Hebræos. Deinde humani spiritus, qui vt sint quidem, non egent corporibus. Existunt enim & viuunt etiam disiuncti à corporibus: Tamen ad opera propria, qualia sunt sentire & vegetare, non possunt carere corporibus. Vltimi sunt spiritus brutorum, qui nec esse possunt, nec aliquid facere sine corporibus. Ex hac distributione videmus, dæmonibus nihil opus esse corporibus. Nam etiam sine illis, & esse possunt, & opera sua exercere. Amát enim, cupiunt, intelligunt etiam sine corporibus.

Spirituum quatuor genera.

De virib. dæmonũ, ac primum de intelligentia eorum.

15 Iam videndum est quid possint. Vis autem illorum est duplex: alia intelligendi, alia agendi. In vtroque autem genere, quantum illis tribuendum sit, videbimus. Dæmones multa scire, non dubitamus. Nam vt authores sunt, Tertullianus, Lactantius, Capella & Plato in Cratylo, à sciendo dicti sunt dæmones, quasi δαήμονες. Sed quæres, an futura etiam sciãt, propter quæ maximè consuluntur. Respondeo, futura non cognosci semper eodem modo. Primùm, futura non cognoscuntur tanquam præsentia, nisi à solo deo. Ille enim ambitu suo omnia temporum discrimina complectitur. Nam, vt Paulus ait, *omnia nuda sunt, & exposita oculis eius*. Alij rerum effecta non vident præsentia, sed colligunt futura, idque modis multis. Primùm enim vident causas rerum, & ex illis colligunt effecta, quæ posteà sint secutura. Causæ autem aliæ necessariæ sunt, aliæ non necessariæ. Necessariæ, quales sunt in Mathematicis, & in oppositione aut coniunctione cœlestium orbium. Ita periti homines astrorum ante multos annos prædicunt, quo tempore futuræ sint eclipses. Aliæ causæ non sunt interdum necessariæ aut certæ. Effecta enim illarum possunt impediri: qualia sunt, quę dicuntur rarò contingentia, aut ad vtrumlibet. Ita nauta pronunciat de tempestate, medicus de pulsu.

Vide in 1. Cor. 12. v. 2.

Cognitio futurorũ quotuplex.

16 Iam si huiusmodi scientia datur hominibus, multò ea magis danda est dæmonibus: Non enim impediuntur hebetudine & mole carnis, vt homines. Huc accedit diuturnitas, & experientia. Nam si senes plura multò vident, quàm iuuenes, dæmones, qui æternùm viuunt, credibile est nouisse plurima. Quòd si corpus habent proprium & suum, vt quidam putant, habent agile & expeditum, vt possint vbique terrarum spatio breuissimo volitare, & quid vbique agatur, nunciare. Et ea de causa Tertullianus dæmones appellat volucres. Et cùm ita ciunt, videri possunt prophetæ: prędicunt enim illa, quæ posteà nobis significantur literis. Et Augustinus de Ciuitate dei ait, eos ista prædicere, vt haberi possint pro Prophetis. Et in libro de Genesi ad literam, commemorat historiam de quodam arreptitio, quem ait à nemine voluisse cibum sumere, nisi à quodam sacerdote. Cùm autem ille sacerdos procul habitaret ad quinque ab illo milliaria, solitum eum prędicere, iam illum egredi e domo sua, iam esse in itinere, iam in taberna, iam accedere ad fundũ, iam stare pro foribus. Sed huiusmodi prædictionem, negat esse prophetiam. Nam si turma militum accedat aliunde, & excubitor è specula videat venientem, & prædicat breui affuturam, non posse tamen eum videri prophetam. Deinde dæmones possunt ea prædicere, quæ deus illis, vt sæpè fit, imperat facienda. Sæpè enim deus eos iubet perdere & vastare regiones: &, vt Dauid ait, perdidit Ægyptum per angelos malos. Ita in Samuel diabolus prædicit, Saulem postridie esse moriturum. Ille enim erat iam in mancipio & peculio diaboli. Deinde cùm videant, sibi præstitutũ esse finem, pollicentur, modò sibi detur aliquid munusculi, se nolle sæuire lõgius. Alia ratio est, quòd collocati sint in aere, & ex illa regione, tanquam è specula, facilius sentiunt influxus & euẽtus rerum, quàm nos. Deinde etiam vident scripta prophetarum, & quicquid agatur in Ecclesia: & quamuis alioqui multa sciant, tamen & ex Scripturis, & ex eo quod vident, quid in Ecclesia geratur, fiunt multò doctiores. Itaque Paulus ad Ephesios ait, mysterium de Christo patefactum esse principibus & potestatibus ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Et cùm Hermes Trismegistus prædixisset Asclepio, futurum excidium & vastationem idolorum, idque deploraret: Augustinus de Ciuitate dei ait, eum illud intelligere potuisse ex prædictionibus sanctorum prophetarum. Multa etiam sciunt ex eo, quòd intersunt diuinis consilijs, & vocantur ad imperata facienda. Ita enim, cùm deus deliberaret de fallendo Achabo, prosiluit diabolus, & pollicitus est, se fore spiritum mendacem in ore omnium prophetarum Achabi: & alius quidam impetrauit à deo, potestatem vexandi & agitandi Iobum. Nec mirùm, diabolus enim est carnifex dei: Sed cùm ita vocantur ad consilia dei, vident quid ille destinarit facere. Sæpè etiam ex effectis colligunt causas rerum: vt si quem videant rectè ac piè viuere, suspicantur eũ esse electũ à deo. Rectè enim facta, sunt fructus & effecta electionis. Ita si quẽ videant sese componere ad religionem, & genua flectere, putãt eum precari: etsi in animum eius non possint descendere.

Dæmones quomodo futura quædã sciant.

Ea quæ iam alibi fieri vidẽt, prænunciant Dæmones.

Item, ea quæ facturi sunt, Deo præcipiẽte.

E sublimi vident quid agatur inter viros, in Ecclesia item norunt Scripturas.

Intersunt quibusdam consilijs diuinis.

Ex effectis colligũt causas.

17 Quamuis autem tot rationibus & vijs scire possint futura, tamen sæpè falluntur, idque multis

Dæmones cur sæpe fallantur.

multis de causis. Primùm, quia deus potest impedire causas, quantumuis necessarias. Cùm pueri abiecti essent in fornacem ardentem, necesse erat vt comburerentur: Sed deus sese mirabiliter interposuit, & causam impediuit. Verum id diabolus non potuisset præuidere. Deus enim interdum conseruat suos, interdum relinquit, vt moriantur. Ita fit etiam sæpè in contingentibus ad vtrumlibet. Etsi enim maxima sit experientia dæmonum, tamen non ita magna est, quin falli possint. Et quidem agilitas dæmonum maxima, vt facilè videre & nunciare possint, quid in disiunctissimis regionibus geratur: sed sæpè deus consilia instituta reuocat. Et si deus fortè imperet diabolo, vt perdat & vastet aliquam regionem, & populus interea agat pœnitentiam, si diabolus ad futurum prædicat, necesse est, vt mentiatur. Sæpè enim, cùm homines incipiunt ex animo resipiscere, deus obliuione delet minas suas. Vident quidem & sciunt prædictiones prophetarum: sed ea consilia, quæ deus patefacit per prophetas, interdum leniri aut mutari possunt. Esaias prædixit, Ezechiam moriturum: At cùm ille sese affligeret, & seriò ageret pœnitentiam, adiecti sunt illi ad vitam quindecim anni. Id autem futurum esse diabolus nunquam potuisset suspicari. Possunt ergo falli, partim quia nesciunt voluntatem dei, partim etiam quia non possunt penitus intueri in animum nostrum. Boni autem Angeli idcirco non falluntur, quia semper omnia referunt ad voluntatem dei. Adhæc, diabolus etiam sæpè ambitione fallitur. Videri enim vult nihil nescire: itaque non dubitat ea prædicere, quæ vires ipsius superent. Et ob eam causam admiscet fucos & insidias, vt quicquid acciderit, videri possit vera dixisse. Est enim λοξίας & vafer. Eius est illud,

Dæmones cur sæpe fallantur.

Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse: & illud,
Crœsus Halym superans magnam peruertet opũ vim.

Rectè itaque Esaias cap. 41. *Prædicant*, inquit, *nobis, quid sit futurum: & dicemus, eos esse deos*. Non quod non interdum vera prædicant: sed quòd sæpè fallantur. Hoc ergo dicit Esaias: Respondeant nobis certò, & verè, & semper, & sine errore, quid euenturum sit, & eos habebimus pro dijs. Quàm autem turpiter diabolus falli possit, apparet maximè in Christo Seruatore nostro. Augusti. lib. 9. cap. 21. de Ciuitate dei, *Nouit*, inquit, *diabolus, et vidit multa in Christo admiranda: sed non nouit lumine illo salutari, et viuifico, quo spiritus rationales purgãtur, sed tantũ experimẽtis quibusdã & signis tẽporarijs: longè tamẽ melius, quã homines*. Magis enim & propius videbat, quantùm facta Christi omnem vim naturæ superarent, quã acies vlla humana potest. Illam tamen notitiam diaboli, deus repressit & obtudit, cùm vellet. Et ideò diabolus non dubitauit tentare Christum: quod certè, si verè Christum agnouisset, non fecisset. Notitia enim illa, pendebat à signis quibusdam temporarijs, quæ sæpè turbare possunt. Itaque Paulus ait, *Si sciuissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*. At ista, inquies, dicta sunt de Pilato & de Pontificibus: Sed hoc nihil est. Illi enim erant organa & instrumẽta diaboli. Et Iohannes ait Diabolum immisisse in cor Iudæ, vt traderet Christũ. Sed quid eum impediebat, inquies, quò minus videre posset diuinitatẽ Christi? Dicã: multa q̃ in Christo videbãtur esse humilia, abiecta & vilia. Suspicabatur enim, nõ posse eũ deũ esse, qui tam indigna pateretur. Suspicio ergo ea fuit, nõ notitia. Sed cur ergo persequebatur Christum ad necẽ? Quia nõ putabat regnũ suũ eo pacto casurum esse. Tamen ex altera parte cùm videret tyrannidem suam iam nutare, & sibi instare periculum, voluit quàm primum occurrere: Et ea causa immisit ea insomnia vxori Pilati, quòd iam suspicaretur esse Christum. Possem alijs exemplis ostendere, quemadmodum diabolus soleat decipi: sed ad præsens institutum, hoc vnum putaui esse satis. Res quidem naturales videt satis expeditè, nisi fortè deus eum interdum velit cæcare & auertere. Etsi enim est rebellis & cõtumax, tamen est in manu & potestate dei. Deinde impeditur etiam sæpe odio, inuidia, malitia, superbia. Experimur autem in nobisipsis, quantum turbulentis huiusmodi affectionib. ratio soleat obscurari. Huc accedit etiã tormentorum magnitudo, & pœnarum acerbitas. Itaque Angeli minus falluntur: quia omnia animo pacato vident.

18 Verùm quæres, An etiam humanas cogitationes videant. Hic qui respondent, vti solent duplici distinctione. Si animus intelligatur, vt sese prodit signis, & motu aliquo ac gestu corporis, ita diaboli animum humanum videre possunt: Nam, qui irascuntur, calent: qui timent, frigent & pallent. Et Augustinus ait, omnes cogitationes animi habere aliquas impressiones in corpore. Ex illis diabolus coniecturam potest facere, quid agitemus in animo. Nostri autem oculi, non ita sunt perspicaces, vt ea videre possint. Idem tamen Augustinus in Retractationibus, temperat vtcunque hanc sententiam: negatque ex tranquillis cogitationibus nasci vllas impressiones in corpore. At si animum ipsum per se intelligamus, nõ potest diabolus eò peruenire, vt intelligere possit, quid velimus, aut cogitemus. Atqui, inquies, cũ intellectus humanus pẽdeat ex phantasijs & formis, nõne potest diabolus eas videre? Potest quidẽ: Sed an intellectus noster versetur in illis, hoc videre nõ potest: multò autẽ minus videre potest, quid de illis voluntas statuat. Illa enim non eas formas aut species sequitur, sed intellectum. Iam verò, si consulere volumus sacras literas, illæ clarissimè respondent, Diabolum humanas cogitationes non posse scire, Deum enim appellãt καρδιογνώστην: eumq; solum aiunt scrutari renes & corda. Et addunt, Neminem scire, quæ sint hominis, nisi spiritum

An dæmones videant humanas cogitationes.

hominis, qui est in eo: & Spiritum scrutari etiam profunda dei. Cũ solus deus & homo cor humanum videre possint, necesse est excludi diabolum. Et Salomon in 2. Paral. cap. 6. in solennibus illis precibus, quas habuit extructo iam templo, ita alloquitur deum: Tu solus nosti cogitationes hominum: quasi diceret, Non homo, non angelus, non vlla alia res creata. Et Hieremias, *Peruersum*, inquit, *est cor hominis & profundum: quis scrutabitur illud?* Et addit ex persona dei, *Ego deus scrutans corda & renes.* Deinde, Deus non vult vnà cooperari cum diabolo, vt ille quoque hominum cogitationes & sensa videre possit. Idque quidam putát ex misericordia dei fieri: Nam si ille intima cordium nostrorum cõsilia videre posset, nos multò tentaret vehementius. Author libri de Dogmatibus Ecclesiasticis asserit pro re certissima, diabolum non posse scire cogitationes hominum. Et Hieronymus in cap. 9. Matth. exponens illa verba, *Iesus autem videns cogitationes illorum. Hinc*, inquit *satis liquere, Christum esse Deum, quòd ad hominum corda possit pertingere.* Ex signis ergo diabolus potest suspicari, quid agitemus in animo: at quò in finem & quorsum, quidq; cogitemus, intelligere certò nõ potest. Atque haud dubiè si certus esset de fide & constantia sanctorum hominum, nunquam eos tentaret, ne, quod in Iobo accidit, turpiter ab illis reijceretur.

Quibus modis dæmones possint responsa dare.

19 De cognitione diaboli, dictum est satis. Iam videndum est, quibus modis ille, ea, quæ præuidit futura, possit indicare. Sunt autem varij modi: Habet enim oracula, omina, insomnia, geomantiam, hydromantiam, necromantiam, sortes, auguria, aruspicinam, extispicia, & alia multa huius generis. Indicat autem ista hominibus, non in alium finem, quàm vt ab illis oblationem aliquam aut cultum extorqueat. Id Seneca cùm non intelligeret, in quarto libro de Quæstionibus naturalibus ridet quædam, quæ ad nostrum institutum videntur facere. Dicit enim, apud Cleonas fuisse consuetudinem, vt χαλαζοφύλακες cùm vidissent ex aliqua nube grandinem imminere vitibus, de ea re diligenter monerent populum: Eos autem, non ad pallium aut penulam fugisse, sed ad sacrificium. Nam qui erant aliqua fortuna, cædebant aut gallum, aut agnum candidum: tenuiores autẽ, quibus gallus aut agnus non esset, ipsi sibi adferebant manus, & acutissimo scalpello, sanguinem sibi eliciebant è pollice: Quasi verò, inquit Seneca, pusillus ille sanguis, posset ad nubes peruenire. Hæc ille: Sed vt dixi, non intelligebat ambitionem dæmonum.

De potestate ac virib. dæmonum.

Magos nihil posse, ex quorundam sententia.

20 Nunc de viribus dæmonum, quod attinet ad ea opera quæ videntur naturam superare, videndum est. Quidam hoc negotium vniuersum rident, putantque, nihil nec à Magis fieri posse, nec à dæmonibus. In hac sententia est Plinius lib. 30. Naturalis historiæ cap. 1. Ait enim, certissimis rationibus deprehensum esse, vniuersam magiam inanem esse, & nihil habere firmi aut solidi. Neronem enim principem, vt ducebatur studio canendi & aurigandi, ita etiam studiosum fuisse magiæ; Non defuisse illi nec ingeniũ, nec potestatem, nec magistrum. Tyridatem enim regem Armeniæ accepisse ab illo imperiũ, & eius iussu multos ex Oriente magos doctissimos attulisse. Neronem etiam, vt erat curiosus passum fuisse se initiari. Sed ad extremum, rem omnem abijsse in nihilum. Idem de Iuliano Apostata dici potest. Postquam enim cœpisset se Magis dedere, omnia cœperunt pessum ire. Si isti tanti principes, & quodammodo κοσμοκράτορες nihil potuerunt efficere, quid suspicari possumus de alijs? Et tamen istis duobus oportuit diabolos maximè obsequi. Erant enim infestissimi hostes religionis Christianæ. Sed quicquid est, haud dubiè diaboli multa possunt. Cur autem in Neronis & Iuliani gratiam nihil facere voluerint, deus solus scit. Non enim vult diabolum posse plusquam ipse patiatur & velit. Vis enim dæmonum & potestas operandi pendet à solo deo, non minus quàm scientia.

Magos multa posse, Legum & historiarum testimonijs probat.

21 Posse autem magos multa, probari potest ex lege dei. Nam 42. Exod. 20. Leuit. 18. Deut. Magi, arioli, malefici, iubentur affici vltimo supplicio. Idem etiam decernitur humanis legibus. Nam in 12. tabulis cauetur, ne quis fructus alienos excantassit. Cuius rei & Plinius mentionẽ facit, & Seneca de Quæstionibus naturalibus. Leges autem non feruntur, nisi de rebus, quæ existant & soleant euenire. In Cod. de Maleficis & Mathematicis extant de hac re complures leges, & maximè Constantij, quem certum est in imperio collegam habuisse Iulianum: & fortasse eius nequitia (certum enim est, Iulianum multum huiusmodi inepijs tribuisse) illis legibus tangebatur. In illis autem legibus ita statuitur, *Si quis maleficus accesserit ad alienam domum, vt cremetur: qui deduxerit, deportetur in insulam: vt feriantur gladio, vt abijciantur ad bestias, quasi qui velint turbare humanum genus.* In Decretis 26. quæst. 5. Nihil aliud agitur. Extra, est titulus nominatim de Sortilegis. Tot leges nunquam fuissent latę, nisi certò constitisset, Magos & Maleficos posse aliquid. Et Dauid Psal. 58. *Venenum*, inquit, *illorum tanquam venenum serpentum: sicut aspidis surdæ obturantis aures suas: quæ non exaudiet vocem incantantium, nec venefici incantantis quantumuis sapienter.* Non laudat Dauid his verbis excantationẽ, sed haud dubiè ostendit, esse vim quandã excantandi. Deuter. 8. *Si quis Propheta fecerit signa & portenta, et velit te abducere ad deos alienos, non parces illi: manus tua erit super eum.* Et Matth. 24. *Venient pseudo prophetæ, & pseudochristi, & dabunt signa: vt in errorẽ inducendi sint, si fieri possit, etiam electi.* Et Thes. 2. Paulus ait, aduentum Antichristi fore in potestate, & signis, & prodigijs mendacij. Historiæ quoque hoc docent, non tantùm sacræ, sed etiam prophanæ. In Iobo diabolus deduxit ignẽ de cœlo, & perdidit greges. Excitauit ventos,

& con-

& concussit quatuor angulos domus, & filios Iobi oppressit. In Euangelio multi correpti sunt à dæmonibus, & afflicti ad terram, & abiecti in ignem. Alij cùm multi essent, & vnum hominem occupassent, dicebant se esse legionem, & impetrarunt, vt mitterentur in porcos: & eos egerunt præcipites in mare. In historijs Ethnicorum, simulachrum fortunę bis loquutū est: semel se rectè esse collocatum, deinde se esse bene cultū. Tuccia Vestalis, vt dilueret suspicionem stupri, aquam gessit in cribro Claudia ea de causa, nauem, in qua vehebatur Bona Dea, hærentē in arena, vt nulla vi humana moueri posset, zona tantùm commouit, & attraxit ad ripam. Serpēs Romam vsq; sequutus est Æsculapium. Plinius ait, oliuetum Vectij Marcelli transilijsse publicā viam, & segetes sæpe vi magica in locum alienū demigrasse. Hæc omnia fabulosa esse dicere, hominis esset nimium impudētis: præsertim, cùm huiusmodi quædam constet nobis è sacris literis. Actius Nauius nouacula dissecuit cotem. Quid multa? Infinitū esset omnia colligere, quæ de hac re dici possent.

Miracula Dæmonū apud Ethnicos facta.

22 Vt autem methodum aliquam retineamus, ita hanc vim distinguemus: Aut reipsa fiunt, ea quæ videntur, aut illusione simulantur: In illis quæ re vera ita fiunt, vt videntur, tria attribuuntur dęmonibus. Primùm, posse eos colligere semina & initia rerum, ex quibus sciunt aliquid posse fieri, eaque inter se componere, & agentia cum patientibus coniungere. Deinde posse eos aliquid mouere atque impellere. Postremò, posse etiam induere corpora, & in illis cum hominibus versari familiariter. Primùm illos colligere semina rerum, eaque materiæ applicare. Augustinus ait, & de Ciuitate Dei, & de Trinitate libro 3. cap. 7. & 8. *Hoc illi pacto, res stupendas efficiunt & admirabiles. Et nos quidem effecta tantùm videmus: nam viam & rationem qua fiunt, videre non possumus. Ea verò miracula, quæ aut à deo, aut à sanctis viris nomine Christi fiunt, nihil opus habent huiusmodi industria. Imò ne ea quidem, quæ à malis fiunt nomine & virtute Christi, indigent huiusmodi medijs. Diabolus tantùm ea quærit: Et tamen in illis ipsis nihil potest, nisi quantum deus permittat: Non enim omnia potest pro libidine.* Ad hoc explicandum, Augustinus vtitur accommodato, vt mihi videtur, simili. *Hominibus malis & noxijs, & damnatis ad metalla, videmus & ignes & malleos inseruire: non tamen vt ea illi perdant, sed vt ad aliquem vsum accommodent: ita diabolus potest, non quantum velit, sed quantum illi deus remittit fræna.* Idem sentiendum est de vi illa, qua diabolus aliquid impellit & mouet: Nam si ille sibi permitteretur, totam terram & cœlum vniuersum conuelleret. Itaque Magi illi Pharaonis, cùm produxissent ranas, & aquas conuertissent in sanguinem, tamen posteà hærebant in pediculis: non quòd ita difficile esset producere pediculos, sed quòd deus impediret: Itaque coacti sunt exclamare, Digitus dei est hîc. Dicebātur illi Magi, &

Vis dæmonū distinguitur

Colligunt semina rerum, et applicant agens patienti.

Nihil possūt nisi quātum deus velit.

A idcirco vtebātur huiusmodi medijs. Mosi autē nihil opus erat, quāuis multò maiora & admirabiliora efficeret: nō enim erat Magus, quāuis Plinius perpetuus aduersarius religionis, ita putet. Nam lib 30. c. 1. cùm dixisset, multas esse magiæ vias & rationes, vnū ait genus propriū esse Iudæorum: illudq; initium habuisse à Mose, Iambre, & Iatopa. Quo in loco, ego Plinium arbitror non tantū in re errasse, sed etiā in nomine: & eū appellasse Iatopā, quem Paulus ad Timoth. ait

Moses Magus à Plinio existimatus.

B fuisse Mambrem. De virgis Magorū, quomodo mutatæ fuerint in serpentes, non satis conuenit inter Patres. Strabus & Tertullianus de Anima, putant tantùm fuisse ludificationem oculorum. Subductas enim ex oculis fuisse virgas, & dracones suppositos: quemadmodum Poetæ fabulantur. Iphigeniam, cùm esset immolanda, ablatam fuisse ex oculis, & eius loco subiectā fuisse ceruā. Re autē vera credibile est fuisse serpentes, quòd diaboli non nescirent, quibus initijs & seminib. serpentes fierent: quodque ea, quę alioqui opus

De virgis Magorum.

C haberent longo tempore, possent statim efficere. Etsi enim nos vim illam seminum non videamus, inquit Augustinus, tamen diaboli vident. Ait enim, in Epiro esse fontem, in quo faces accensæ extinguantur, extinctæ autem, accendantur. Eius efficientiæ semina & initia sunt in illo fonte, etsi nos illa non videamus: non tamē dicimus, diabolum ista aut creare aut facere, sed tantum ministrum esse naturę: Ita agricola, cùm

D colit & serit agrum, & vinitor, cùm putat & repastinat vitem, non creant frumenta aut vina, sed tantùm naturam adiuuant. Ita Augustinus ait, Iacobum non produxisse colorem in ouibus, sed tantùm species & imagines ritè accommodasse. Vtque à spiritualibus etiam rebus exēplum petam: Ministri non iustificant quenquā, aut cuiquam remittunt peccata: sed ministri tantùm sunt, quorum opera deus ista efficit. *Ego

E plantaui, Apollo rigauit: deus est, qui dedit incrementum.*

23 Mirandum tamen videtur, quomodo possint ista tam celeriter efficere: Etsi enim aut celerrima habeant corpora, aut nulla, tamen ad producendam rem naturalem videtur opus esse spatio. sed considerare debemus, initia ista rerū naturalium, esse tanquam instrumenta. Ea autē, habent vim aliquam natura sua: sed magni refert, in quorum manus ea incidant. Peritus

F enim artifex, & pulcherrimè aliquid elaborabit, & celerrimè. Dato eadem instrumenta homini imperito & rudi, nec facilè efficiet, nec ita pulchrè: Ita dæmon aliquis, tanquam peritus artifex, plus efficiet vno momento, quàm ordine consueto naturæ fieri posset longo tempore. Principia enim illa non ponderāda sunt natura sua: quanquam etiam natura quædam videmus subitò quodammodo fieri, vt æstiuo tempore, subitò ex imbre nasci ranunculos. Sed in ea re interponitur spacium quidem, sed exiguum: Ita

circumforanei isti nugones, videntur comedere panem, & repentè expuere farinam: & cùm bibe rint vinum, illud statim è fronte media effundere. Quòd si in homine esse potest tanta celeritas & dexteritas in agendo, cur non ea multò magis tribuenda est dæmonibus? Est enim in dæmone multò maior agilitas, quàm in homine. Non ergo producunt ista ex sese dæmones. Ita enim progignerent sibi similem specie, vt homo hominem, equus equum. Dæmon autem non producit dęmonem: sed, vt dixi, accipit semina rerum, eaque accommodat materiæ, & ita res admirabiles efficit. Quousque autem progredi possit natura rerum, difficile est iudicare. Duplex ergo diabolo imppsitum est frænum: primum, terminus naturæ: deinde, voluntas dei. Ita diabolus importare potest pestem, famem, vlcera: Scit enim ex quibus causis & initijs ista fiant. Afflixit enim Iobum: dedit pestes, & immissiones per angelos malos. & Christus ait, diabolum alligasse filiam Abrahæ quadraginta annos. Boni etiam angeli interdum idem faciunt: Angelus enim Domini vna nocte strauit exercitum Sennacheribi: & Dauidis tempore inuexit pestem: & Dauid ipse vidit angelum dei in Areuna percutientem populum. Ea verò, quæ omnino superant naturam, qualia sunt excitare mortuos, mutare homines in bestias, tātùm sunt præstigia, de quibus dicendum est posteà.

Termini duo positi dæmoni.

24 Iam quod ad alteram partem attinet, diabolum mouere posse quædam & impellere, non est dubium. Nam cùm anima quæ ma[gis] [illegible] alligata est corpori quàm dæmon, possit corpus mouere & regere, multò id certè diabolus magis potest: Id satis apparet ex ignibus & tempestatibus toties à dæmonibus concitatis, & ex illa naui Clau[d]iæ, & ex messe, & oliueto, de quibus antè diximus. Aiunt, cùm Ascanius penates Lauinio transtulisset Albam, illos vltrò ad sacrarium suum redijsse Lauinium. Adhæc dęmones interdum iaciunt lapides. Et illi Magi, qui videntur per aerem equitare in canna, subleuantur vi occulta dæmonum: Eadem vi S[im]ō M[a]gus per aerem volitabat.

Dæmones posse quædā mouere.

25 Postremò, induunt etiam corpora: Neque enim dubitari potest, diabolum, cū [i]t sit spiritus, penetrare posse in corpora solidissi[m]a. Hoc pacto inducit se sæpius in statuas, loquutus est in serpente, solu[it] linguam asinæ: Assumit etiam humana corpora, vel viua, vel mortua: eaque agit & vexat, & impedit eorum opera naturalia. Obseruat sæpè cursum Lunę, vt infamet, quemadmodum Hieronymus ait illud astrum: vel potius quòd capter affluxum humorum, vt possit corpus magis vexare. Induit interdum corpus aerium, sed illud non format aut viuificat, vt anima corpus nostrum, nec vt transeat in eandem hypostasim, vt [v]erbum dei cum humano corpore. Diaboli enim possunt ea corpora deponere, cùm volunt. Sunt enim in illis, vt Scholastici loquuntur, definitiuè: hoc est, ita in illis sunt, vt non sint alibi. Deus quidem in veteri Testamento exhibuit sese in aliqua forma interdum conspiciendum: sed non erat in illa definitiuè, Ita enim ibi erat, vt esset tamen interim vbique. Diabolus autē, vt inquit Augustinus, aptat sibi corpus aliquod tanquam vestem. Et Chrysostomus de patientia Iobi ait, illum qui nunciauit illi ruinam domus, & excidium suorum, non fuisse hominem, sed dæmonem: *Nam si homo eras*, inquit, *quomodo sciebas ventum ortum fuisse à deserto? Aut si ibi eras, quomodo non vnà opprimebaris?* Bona pars scriptorum putat, dæmones sibi fingere corpora ex aere: sympathiam enim quandam esse oportere inter locum, & habitantem. Diabolos autem, vt suprà diximus, habitare in aere: credibile ergo esse, eos sibi accommodare corpora ex aere. Deinde addunt, oportere corpora eorum esse agilia: dæmones enim, vt Tertullianus ait, esse quodammodo volucres, & celerrimè per omnia loca volitare. Ad hæc addūt, experientiā docere, corpora illa esse aeria. Fuisse enim qui ea conati sint aliquando scindere & vulnerare, sed nihil potuisse: illa enim cessisse ictibus, & statim denuò coiuisse. Itaque ille pulchrè cecinit,

Dæmones induunt corpora aeria, et quomodo.

Ter conatus eram circumdare brachia collo.

Præterea illa corpora facillimè euanescunt. Quòd si essent terrea, aliquid maneret solidi: si aquea, diffluerent: si ignea, comburerent, & attrectari non possent. Spissant autem dæmones, & condensant ista corpora ex compressione partium: Nam alioqui non possent videri aut tāgi. Abraham vidit angelos, & lauit eorum pedes, & illis apposuit cibos, & illi etiam comederunt.

26 Quidam tamen putant, ea nō esse corpora, sed tantùm imaginationes quasdam in animis hominum. Alij autem respondent, id non posse verum esse in vniuersum: illos enim, quibus illuditur huiusmodi imaginibus, alienari à sensib. Sed ne id quidem certū est. Phrenetici enim ita luduntur sepè, quamuis sensibus vti possint: Timent enim, fugiunt, pauent, clamant. Alij dicūt, non esse phantasias, quod conspiciantur simul à magna hominum multitudine: Difficile autem esse simul imponere posse multis. Nam à tota familia Lothi & Abrahami conspectos fuisse angelos. Sed sacræ literæ sine vlla dubitatione probant, non esse istas tantū inanes imaginationes. Verus enim diabolus in[g]ressus est in serpentem vt Euam induceret in fraudem: Idque satis docet eius execratio, *Super ventrem tuum gradieris, semen mulieris calcabit caput tuum*. Id enim non tantùm de Christo & diabolo verum est, sed etiam de hominibus & serpente. Deinde, vt suprà dixi, angeli sese obtulerunt conspiciendos Abrahamo & Lotho: Nec erant illæ phantasiæ. Attrectabantur enim angeli digitis: cumque Lothus cunctaretur, per vim quodammodo extractus est ab illis è ciuitate. Iudæi viderunt interdiu fumum, noctu flammā: suberat spiritus,

An sint corpora vera, an tantum imaginationes.

dum: Vt enim lumen Solis penetrat aquam, nubem, aerem, ita spiritus penetrat omnia. Cùm lex ferretur in Sina, conspectæ sunt lampades, vapores, exhalationes, ignes: Terra quoque concussa est terræmotibus. Christus cùm iret in cœlum, comites habuit angelos: Nam illi & se obtulerunt conspiciendos, & alloquuti sunt discipulos: *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum?* Impudentis ergo hominis est, velle dicere, ista omnia tantùm fuisse imaginationes & ludificationes animorum. Imò, ne Peripatetici quidem vnquam ita dixerunt, vana ista tantùm esse & inania spectra. Confinxerunt alias potius rationes, humores, occultas naturæ vires, & corpora cœlestia. Cur ergo, inquies, ait Paulus ad Thessal. Antichristum venturum in potestate, in portentis & signis mendacij? Nam si sunt vera, quomodo sunt signa mẽdacij? Respondeo, dici posse mendacia, vel à causa: diabulus enim author illorum, est mendax: vel à fine, idcirco enim ea faciet, vt homines fallat: Et certè impij digni sunt, quibus ita imponatur. Vt enim Paulus ait, *Quia dilectionem veritatis non receperunt, mittet illis deus efficaciam erroris*. Ita temporibus Apostolorum, homines tradebãtur Satanæ. Fiunt autem ista interdum, vt ostendatur potentia dei: Nam, cùm sit tanta vis diaboli, oportet potẽtiam dei, qua ille frænatur ac regitur, multò maiorem esse. Nostræ autem partes sunt semper deo agere gratias, cuius solius beneficio à diabolo defendimur. Corpora ergo ista, quę sibi accommodant dæmones, sunt aeria. Vt enim aqua cogitur in glaciem, & interdum durescit in crystallum, ita aer, quo sese vestiunt dæmones, densatur in corpus aspectabile. Quòd si aer solus non videatur esse satis, possunt admiscere etiam aliquid vaporis aut aquæ, vnde existant colores. Id enim fieri videmus in Iride.

Obiectio.

Dęmonũ corpora aeria.

> *Mille enim*, vt inquit ille. *trahit varios aduerso sole colores.*

27 Nihil necesse est tribuere dæmonibus & angelis, membra ille vitalia, pulmones, cor, epar. Non enim ea causa induunt corpora, vt ea viuificent, sed tãtum vt videantur. Itaque illis vtuntur tanquam instrumentis. At comedunt, inquies: & Christus cùm esset excitatus à morte, comedit cum discipulis. Augustinus in epist. 94 ad Deogratias, quæst. 1. ait, id fuisse in Christo nõ necessitatis, sed potestatis. Et vtitur huiusmodi simili. *Aliter enim*, inquit, *arida terra sorbet aquas, aliter radius solis: illa necessariò, hic autem vi tantum quadam & potestate. Ita*, inquit, *corpora excitata à morte, si non possent cibum capere, non essent perfectè fœlicia: rursus etiam, si egerent, essent imperfecta. Quod ergo Christus comedit, non necessitatis erat, sed potestatis: Comedit autem cum discipulis, ne illi oculis suis putarent illudi.* Atque ita dicimus, angelos quoq; & dęmones comedere. Imò hoc ipsum, inquies, est decipere, velle se videri homines, cùm homines non sint. Respondeo, Boni spiritus, non fallunt: non enim accedunt ea causa, vt probent se esse homines, sed vt exponant mandata dei. Mendacium autem, semper coniunctum est cum animo fallendi. Ad extremum verò, aliquo indicio satis ostendunt se esse angelos, euanescunt enim & subito sese auferunt ex oculis. Dupliciter ergo erudiunt homines, primùm, quia exponunt mandata dei: deinde, quia declarant naturam suam. Quod scimus factum ab illis angelis, qui conspecti sunt à Gedeone, & à Manoe. Mali verò spiritus, primùm docent falsa, & abducunt à deo: deinde etiam videri volunt terribiles, & longe potentiores, quàm sint: & pollicentur sese velle multa aut dare aut facere. Nec tantum in homines sese commutãt, verùm etiã in angelos lucis. Et de istis tribus partibus dictum est satis.

Quomodo comedant angeli & dæmones.

28 Nunc quarto loco superest, vt dicamus de illusionibus sensuum. Sensus autem multis modis falli possunt. Primùm, agilitate quadam & dexteritate: quod fieri videmus ab illis, quos vulgò appellant ioculatores. Illi enim efficiunt, vt vnum aliud videatur, idque sine ope aliqua dæmonum. Deinde fallunt etiam adhibitis quibusdam rebus naturalibus, vt metallis, aut suffitu: quibus efficitur, vt conclaue videatur stratum serpentibus, aut homines videantur esse caninis aut asininis capitibus. De istis rationibus non loquimur hoc loco. Diabolus autem vt fallat sensus, interdum vtitur rebus existentibus in natura: videlicet, vt admisceat colores, aut formas, ac magnitudines rerum immutet: Ita enim res aliæ longe videtur esse, quàm sint. Interdum induit aliquod corpus, & sese obijcit hominum oculis. Interdum obscurat medium, vt res maior videatur, quàm est: aut interponit nubem & caliginem, ne omnino videri possit. Et tale quiddam videtur esse, quod Plato commemorat de Gyge, & Vergilius de Ænea. Interdum immutat organa sensuum, & oculis sanguineos humores effundit, vt omnia videantur sanguinea. Ita ægrotis, cùm lingua perfusa est bile, omnia videntur amara. Interdum perstringit aciem oculorum, & homines percutit ἀορασίᾳ, vt nihil videre possint: vt olim Sodomitas, cùm irrumpere vellent in ædes Lothi. Ita Elisæus excæcauit hostilem exercitum, cùm eum abduceret in Samariam. Potest etiam alia via illudi sensibus: quam vt intelligamus, sciendum est, ab illis rebus quæ sentiuntur, oriri imagines, & ad sensus peruenire, posteà recipi ad sensum communem: deinde ad phãtasiam: postremò ad memoriam: atque ibi asseruari: imprimi autem illas & exculpi in singulis istis partibus, tanquam in cera. Cùm ergò istæ imagines à memoria reuocantur ad phantasiam, aut ad sensus, referunt secum eadem sigilla, atque ita fortiter feriunt & afficiunt, vt ea iam sentiri & præsentia esse videantur. Potest enim vis tanta esse phantasię, vt Aristoteles docet de Somno & vigilia, vt quæ longè absint, ea quispiam se certissimè putet videre & tangere. Ista accidunt vigilantibus in-

Dæmones sensibus illudunt.

Ad illudendum quibus vtantur rebus.

Sensilia quomodo per sensus externos deferantur et ab his ad illos recenseantur.

terdum, vt arreptitijs, & phreneticis, intèrdum etiam dormientibus. Quod ergo naturali ratione fit, id potest etiam fieri à diabolo. Is enim potest imagines rerum à memoria reuocare ad phantasiam aut ad sensum, atque ita hominum oculos ludificari. Idque non tantum dæmones possunt, verum etiam angeli boni. Verisimile enim est, illos insculpsisse in phantasijs prophetarum ea, quæ deus voluit reuelare: Sed multũ interest inter angelos bonos & malos. Cũ enim aliquid imprimitur à bonis, lumen naturæ confirmatur: cùm à malis, turbatur & confunditur. Discrimen est partim in fine, partim in rebus ipsis. Nam quod ad finem attinet, Angelus bonus homines vult rectè instituere: & res proponit puras & castas: Mali autem, non docent, sed fallunt, & res obijciunt ludicras, impuras & impudicas. Ista videmus contigisse in historia de Saule: Diabolus enim arte sua reuocauit humores à memoria ad phantasiam & sensum, vt in cantatricula putaret se, ipsum videre Samuelem: Saul autem, vt eum se putaret audire. Non enim fuit actio illa naturalis, nec aut à temeritate regebatur, aut à casu. Non enim ratio vlla fuit, cur illi Magæ in imaginatione Samuel magis occureret, quàm alius quispiam. Oportuit esse artificem, qui ista in eius phantasia & sensibus componeret. Neque verò necesse est, vt putemus immitti à diabolo aut ab angelo formas recentes & nouas: illi enim vtuntur præsentibus. Dormientibus nobis occurrunt insomnia: Ea angeli modò boni, modò mali iungunt inter se & copulãt vt illis possit aliquid significari. Non possunt vlla vi efficere, vt cæcus natus aliquid somniet de coloribus, aut surdus de sonis: huiusmodi enim imagines illorum animis nullæ sunt. Sed dubitari potest, an cùm dæmones obijciant ista simulachra, nos cogamur de illis cogitare necessariò.

An de obiectis formis cogitare cogamur.

Non coguntur vigilantes. Exercitium enim animi pendet à voluntate: Ea autem non potest cogi. Itaque tutissimum est, vt nos ipsos perpetuò exerceamus aut in scripturis sacris, aut in precibus: neque quicquã est melius, quàm vt animũ assiduè reuocemus ab humanis reb. ad diuinas, vt quemadmodum Hieronymus ait, diabolus, quoties accedit, sẽper nos inueniat occupatos.

De Lamijs, Empusis & similibus.

29 Illusionib. maximè valent mulieres vetulæ quales illæ sunt, apud Horatiũ Canidia, apud Iuuenalem Gratidia. Appellantur à Græcis Empusæ, Lamiæ, Mormolyciæ, Stryges. De Lamijs scribit Duris lib. 2 De rebus Lybicis: fuisse Lamiam mulierem formosissimam, & pellicem Iouis. Id Iunonem indignè tulisse, & filium, quẽ ex ea Iuppiter sustulerat, occidisse, & eam turpissimum in modum deformasse. Illam autem impatientem tantæ iniuriæ primùm cæpisse furere, deinde etiã liberos alienos trucidare. Esse autẽ hoc genus mulierũ in Lybia in sinu maris arenosi: & naufragos homines hærẽtes fortè in Syrtibus, statim ab illis deuorari. Hieremias in Trenis cap 4. ait, Lamias discooperuisse mam-

A mas suas: habent enim pulcherrimas. Quanquã Hebraicè habetur *Lilith*: de qua voce Rabbini multa nugãtur. De Empusis, & Lamijs, & Mormolycijs scribit Philostratus in vita Apollonij Tyanæi. Nam cùm iuuenis quidam à muliere pulcherrima & ditissima, (vt videbatur) inuitatus fuisset ad matrimonium, & iam eius amore ita arderet, vt eam omnino vellet vxorem ducere, Apollonius adhibitus ad cœnam nuptialem statim intellexit fraudem: & hæc inquit, *Μία ἐστὶ ἐκ τῶν ἐμπουσῶν, ἃς μορμολυκίας τε καὶ λαμίας*

B *πολλοὶ ἡγοῦνται*. Itaque coegit illam fateri, quænam esset. & statim omnis ille splendor auri argentique, collapsus est in carbones. Omnes autem eiusmodi, tam viri quàm mulieres, sequuntur maximè libidines. Itaque Satyri dicuntur à sati, hoc est à pudendo membro, & Incubi, & Succubi, Ephialtes, ab insiliendo. Quanquam apud Medicos Ephialtes morbus est ex cruditate ventriculi, & conturbatione capitis, quo homines vidẽtur sibi opprimi ingenti pondere, &

C quodãmodo præfocari, eoq; appellant, *πνιγμονας καὶ πνιγαλίωνα* sed nos de morbo nũc loquimur. De Incubis, & Succubis multa Augustinus de Ciuitate Dei, libro octogesimo. Erant gentes quæ origines suas ad illos referrent. Et poetæ faciũt deos suos lasciuos & petulantes, quique interdũ cum hominibus congrederentur. Sagæ autem mulieres & viri malefici, vt istos spiritus ac se inuitarent, solebant se perungere unguento ali-

Sagarum libido, epulæ choreæ, motus localis, species catorum &c.

D quo soporifero, deinde se conijcere in lectũ, vbi ita profundè dormiebant, vt nec aciculis, nec ignibus possent expergefieri. Interim diaboli illis ita dormiẽtibus multa proponebant ludicra, conuiuia, choreas, & omne genus voluptatum. Cumque tantæ sint vires dæmonum, quantas anteà descripsimus, nihil obstat, quin homines interdum tollere possint, atque auferre in nemora, ibique illis huiusmodi spectacula proponere. Nam Simon Magus per aerem volare potuit: sed ad preces Petri repente ex alto corruit.

E Et Cardinalis de Turre Cremata in Decret. 26 q. 5. cap. Episcopi, ait, vtrumque posse fieri. Accidit autem aliquando, vt quidam harum rerũ studio impendiò tenebatur, repentè ablatus domo, sisteretur in loco amœnissimo: vbi cum totam noctem spectasset choreas, & induisisset epulis, manè cũ illa omnia disparuissent, videt se hærere in spinis inter densissimas vepres & quamuis anteà visus sibi fuisset comedere, tamen tum miser moriebatur fame. Nec tan-

F tùm ad libidinem mouentur, sed etiam ad crudelitatem. Specie enim catorum aut canum ingrediuntur in ædes, & occidunt, aut exuunt pueros. Itaque Horat. ait,

Aut pransæ Lamiæ viuum puerum extrahat aluo.

Potest ergo diabolus vel hominibus profundè dormientibus ita illudere: vel corpus aliquod induere, & ista efficere. Quanquam nocere non potest, nisi quantum Deus permittit. Permittit autem interdum ob graue peccatum

Dæmonũ infanticidæ. parentum, occidi liberos. Quidam eò crudelitatis adducuntur, vt occidant pueros. Putant enim animas illorum abituras in dæmonas, & sibi obsequuturas. Ita in Itinerario Clementis legitur, Simonem Magum occidisse homines, & illorum animis vsum esse pro seruis. Interdũ diaboli ostendunt se tanquam Gigantes, aut magnos quosdam bellatores. Nec mirùm: Possunt enim fingere sibi corpora ex aere, & hominum sensibus illudere. Possunt excitare tempestates; & omnia vastare: quod factum legimus in historia de Iobo. Et in Apocalypsi, potestas datur spiritibus perdendi segetes & arbores. Repressi tamen sunt posteà, quò minus nocerent. *Lapones Magi.* Aiunt Lapones quosdam in Noruegia magnam habere cõsuetudinem cum dæmonibus. Cumque habeant tres nodos in barba, si vnum dissoluant, sequi magnam tempestatem in mari: si alterum, fluctus iactari multò adhuc vehementius: si tertium, cœlum terrasque misceri, & certissimum impendere naufragium. Augustinus de Ciui. Dei lib 18. cap. 9 cùm commemorasset fabulam illam, fuisse aliquando controuersiam, Pallasne an Neptunus imponeret nomen ciuitati Athenarum, & cùm viri pro Neptuno, mulieres pro Pallade sua starent, mulieres vno suffragio vicisse viros: Neptunum iratum impulisse vndas vehementius, & magnam partẽ agri Attici submersisse: hæc inquam, cùm commemorasset, addidit, diabolum potuisse ita facere. Posse enim eum modò incitare fluctus, modò reprimere. Infinitum esset, si vellem omnia enumerare. Satis sit ita strictim genera ipsa attigisse.

An liceat consulere diabolum, & eius opera vti.

30 Nunc videndum est, id quod tertio loco proposuimus, An liceat consulere dæmonas aut illorum vti opera. Primùm quidem videtur licere: Deus enim vtitur opera diabolorum: Cur ergo nobis non liceat? Et Paulus tradidit homines Satanæ: Licet ergo nobis vti ministerio dæmonum. *Distinctio.* Hîc adhibenda est distinctio. Vtimur enim dæmonibus, aut ex authoritate & præcepto, vt cùm illis aliquid imperamus nomine dei: aut ex commercio, societate, pacto, obsequio, precibus. Deus imperat diabolis: & Christus atque Apostoli iusserunt, vt exirent è corporibus obsessis. *Quomodo et cur non liceat vti opera demonũ.* Ex pacto autem aliquo & commercio, aliquid ab illis exigere aut expectare nõ licet: Est enim idololatria. Nam diabolus nihil aliud quærit, quàm vt nos abducat à deo ad cultum suum. huc etiam accedunt ritus, ceremoniæ, sacrificia. hoc pacto à deo deficitur ad diabolum: deinde qui ita faciunt, peccăt in seipsos. Nũquam enim legimus, harum artium exitum fuisse bonum: cuius rei miser Saul nobis exemplo & documẽto esse potest. Fingit quidẽ diabolus sese cogi, & lapillis aut annulis alligari: Sed est ea voluntaria tantùm, & insidiosa coactio. Fingit se velle alium dæmonem eijcere: sed nihil est. Dæmones enim tantùm inter se colludunt, vt homines decipiant. Nemo nostrum res suas mandaret homini, quem sciret esse fraudulentum & perfidum. Diabolus autem non tantùm est mendax, sed etiam pater mẽdacij. *De exorcismis & exorcistis quibusdam.* Erant quidem exorcismi in Ecclesia: de quibus mentionem faciunt Irenæus, Tertullianus, Augustinus, Eusebius. Sed ea tum erant χαρίσματα: & durabant ad tempus: nunc ablata sunt. At Hebræi habebant Exorcistas: & Solomon scripsit Exorcismos. Scio Iosephum in octauo libro Antiquit. scribere, Solomonem ita fecisse ad pellendos dæmones, & ad tuendam hominum salutem. Modum etiam describit, quo ista oportuerit fieri. Sub pala annuli fuisse radiculam, eam admotam ad nares hominis obsessi à dæmone, statim eum exegisse. Sed hoc adscribit, Solomonem preces etiam quasdam & sacra nomina adiecisse. Et Eleazarum quendam peritum harum rerum specimen artis suæ coram Vespasiano & eius filijs, Tito, & Domitiano exhibuisse: & iussu Vespasiani effecisse, vt spiritus exiens ex homine, pollubrũ plenum aquæ in medio positum euerteret: Atque ista se ait omnia vidisse. Historiam equidem negare non ausim: alterutrum tamen horum respondendum arbitror: vel deum voluisse populum Iudaicum ad tempus afficere huiusmodi beneficio: quod tamen non legimus: vel Solomonem ista fecisse, cùm iam defecisset à vero deo, & colere cœpisset deos gentium. Fuisse quidem exorcistas vsque ad tempora Apostolorum, apparet ex historia illa, quæ est in Actis de filijs Sceuæ. Adhiberi tamen non debent Exorcismi, nisi ab illis, qui certi sint, se præditos esse illo charismate. Sunt tamen quidam qui nomen habent absque charismate, hi adhibent inuocationes per nomina, merita, reliquias sanctorum: id enim quærit diabolus, vt populum irretiat superstitionibus. *Quomodo Satan capiatur rebus externis.* Videntur quidem diaboli capi rebus externis, vt herbis, lapillis, suffitibus: non tamen ita capiuntur, vt animalia desiderio cibi, sed tanquam sigillis quibusdam & sacramentis. Itaque vocati præstò sunt: ne non videantur stare pactis. Omnino volunt imitari deum: nam lapilli & radiculæ nullam vim habent ad alliciendos dæmones. *Illudunt hominibus.* Quemadmodum ergo deus non vi aliqua sacramentorum nobis condonat peccata, sed tantùm ex pacto & promissione: ita diabolus videri vult agere cũ suis, vt illis exhibeat se præsentem, non ex dignitate rerum, quæ ab illis offeruntur, sed tantùm ex promisso & pacto. Miserè autem illudit hominibus simplicibus & fatuis. Nam qui iactant se habere dæmones amatores, postquam vocantur in iudicium, & condemnantur capitis, non possunt ab illis liberari ab vltimo supplicio. Obsequuntur quidem illi interdum suis: sed ad res turpes: adulteria, furta, cædes. Nunquam instigant ad bonũ. Sunt enim Satanæ, hoc est, aduersarij dei. Volunt intercedere cõuenta & pacta,

quæ esse non possunt nisi contra deum.

An liceat vti excantatione ad tollenda maleficia.

31 Sed Scholastici dubitant, an liceat vti excátatione ad tollenda maleficia. Et in vniuersum respondent, non licere: Tamen si sciamus, pacta illa constare plumis, aut radicibus, aut lapillis, & ea possimus inuenire, aiunt licere ea tollere & comminuere, alioqui excantatio excantatione tollenda non est. Neque enim faciendum est malum, vt eueniat bonum. Quemadmodũ autem non liceat, suprà ostendimus. Et Esaias 8. c. ait, non interrogandos mortuos: sed ad Legem potius & ad testimonium reuertendum esse. Et Christus ait, neminem posse duobus dominis seruire. Et Paulus, *Non est conuentus luci ad tenebras, nec deo cum Beliale.* Et Elias, non esse quærendum Beelzebub deum Accaron, cùm sit deus in Israele. Adhæc, leges ciuiles, canones, concilia ista grauissimis verbis prohibuerunt. Et Apuleius cùm vocatus esset in ius, quod Magus esse diceretur, ita egit causam suam, vt sese prorsus negaret esse Magum. Nam alioqui non potuisset se defendere. Augustinus de Diuinatione dęmonum 8. cap. ait, malos dęmonas nunquam ausos fuisse negare, deum Israel esse verum deum, aut Christum esse filium dei. At cõtrà Christus, prophetæ, apostoli, eos negant esse deos, sed omnibus modis cauendos esse. Vtri ergo inquit auscultamus? Illis qui negare non possunt, deum esse verum deum: an deo potius qui eos monet esse fugiendos? Quare cùm & Sacræ literæ, & leges bonæ, & euẽtus ipsi, omne genus incantationis prohibeant & damnẽt, existimare debemus, id homini Christiano non licere.

Iudic c. 5. Causæ quare oracula cessarint à Plutarcho allatæ.

32 Notabimus postremò, verum deum explodere solere commentitios. Vnde statim cùm esset natus Christus, omnia deorum oracula conticuerunt, quę anteà fuerát celeberrima. Etenim cùm lux ipsa, qui Christus est, venisset in mundum, tenebræ, necesse fuit vt euanescerent. Et Plutarchus alioqui scriptor doctissimus, quærendo causam, cur ætate sua oracula defierint, cùm multa comminiscatur, nihil ad rem dicit. Primùm inquit, aliquos opinari dæmones, qui reddebant oracula, longę quidem esse vitę: mortales attamen, & vt refert, quod perhibent, magnum deum Pana obijsse. Quare cùm dęmones iam interierint per ętatem, non esse qui amplius fundant oracula. Addit alios esse, qui opinentur diuinos illos & sacerdotes, à quibus responsa dabantur, exhalationibus quibusdam proficiscentibus ex antris & puteis fuisse afflatos, & cùm illæ non potuerint esse perpetuæ, desijsse tandem, & vnà cum illis extincta esse vaticinia. Addit præterea, situi astrorum hæc ab alijs assignari, qui cùm præterierit, hæc etiam secum abstulisse. Tradit etiam quædam alia horum cõsimilia, sed rationem minimè reddit, cur omnia vno tempore obmutuerint: & ita obmutuerint, vt ne vnum quidem supersit. Si exhalationes in eodem loco non sunt perpetuæ, cur non erumpunt in alio? Et astrorum situs cùm transierint, solent ijdem redire: qui si reuertuntur, cur eadem oracula nõ redeunt? Et si dæmones, vt statuunt, deniq; moriuntur, quare alij alijs non succedũt? Est igitur huius euenti alia causa, quàm Plutarchus videre non potuit, nimirum aduersarias potestates à Christo frænatas, & idcirco ab eius aduentu omnes obticuisse, atq; ita Ioui, Apollini, Dianæ, ac Æsculapio silentium esse impositum, quod futurum prophetæ multò anteà prædixerunt: quod etiam hodie videmus in regionibus amplectentibus Euangelium euenire, vbi non tantùm idololatriæ, verùm diuinationes & ficta miracula statim facessunt.

Christus silentium Dæmonibus imperas.

LOCVS X.

De bona intentione, zelo, præscriptione & consuetudine, quæ omnia solent superstitiosi verbo opponere.

Intentionis causse, finitio, species.

QVOD significationem vocis, Intentio significat motum animi, quo per aliquod medium in finem tenditur, vt si quis per largitiones vel per obsequia studeat ad aliquos honores peruenire. Rerum quippe natura ita sese habet, vt multa inter sese ita sint connexa, vt per vnum ad aliud fiat gradus. Pharmacis enim & potionibus itur ad sanitatem: per studia, lectiones, & præceptores ad sapientiam. Quamobrem voluntatis actus est intentio: nam illius est mouere ac incitare animum. Cùm autem voluntas non prius percipiat quæ cupit, quàm ipsi notitia eius præluceat, non mouet neque impellit animum ante notitiam, quæ in facultate intelligente viget. Ea & finem, & illa quæ eò conducunt, habet perspecta, & voluntati subministrat. Proinde intentio ad finem incitat, velut ad terminum, per ea quę in ipsum diriguntur. Sit eius definitio, Voluntas tendens in finem per aliqua media. Voluntas, quę genus eius ponitur, actus est facultatis volentis. Differentia ex obiecto deducitur, nimirum ex fine, ac ijs quæ in eum ordinantur: vt in historia Iudicum, quo ad Gideonẽ, intentio fuit, motus voluntatis eius ad memoriã victorię collatę conseruandam per Ephod à se confictum. Voluntate igitur, & finem & medium vnà comprehendebat. Distinguitur verò inten-

In historiam Iudicum.

intentio tum in bonam tum in malam. Et ad bonam quidem intentionem, id primùm exigitur, vt ipsa finis res iusta & bona sit: quæ tamen haud satis est: nam si quis furaretur, vt eleemosynam daret, is proculdubio rem bonam sibi ob oculos proponeret, sed quia medium prauum est, idcirco intentio bona dici non potest. Si autem finis & illicita & praua fuerit, ipsa quoque intentio erit mala. Vt itaque bona sit, & finem & media oportet adhibere honesta & recta. Quædam tamen sua natura ita mala sunt, vt nunquam illis rectè possimus vti: Vt, furtum, periurium, adulterium, & consimilia. Quamobrem Apostoli regulam firmam esse oportet, vt nunquam mala faciamus, quo bona consequantur. Idcirco mala erit intētio bifariam, id est, vel finis, vel mediorum prauitate. Recta verò nunquam erit, nisi tam finis, quā medium bona fuerint. Hucvsque Philosophi, & Scholastici Theologi nobis cōsentiunt. Nunc videndum est, quo pacto à nobis discrepent.

Vide in Rom. 3. vers. 21. & 3. vers. 8.

2 Philosophi iustitiam finis & mediorum, ab humana ratione seu intelligentia naturali pendere arbitrantur, quasi ad iusta & iniusta internoscenda ea sufficiat: id verò nos inficiamur, & omnino fidem ac verbum dei, vt certas regulas exigimus, quod Augustinus in plerisque locis testatur, & præsertim in Psalmo trigesimoprimo, vbi ait: *Ne opera tua bona computes ante fidem, quæ nihil aliud sunt, quàm (vt mihi videtur) magnæ vires, atque celerrimus cursus extra viam, qui, sic properat, ad præcipitium currit: bonam itaque actionem facit bona intentio, intentionem verò fides dirigit. Itaque videndum est, cùm aliquod opus instituimus, vt nostrum cor spectet ex fide, quo suos conatus dirigat.* Theologi Scholastici facilè dabunt fidem regere intentionem, atque illam bonam reddere. Verùm ab eis nos tribus de causis discrepamus. Primùm, quòd fidem à verbo dei tantùm pendere statuimus: illi autem inniti eam volunt & Patribus & Concilijs: id autem minimè potest illis dari, quandoquidem oportet fidem esse constantem; & errore prorsus carere: quæ duo in Patribus & Concilijs minimè reperiuntur, quoniam sibi mutuò contradicunt. Pugnant Patres persæpè cùm Patribus, & Concilia Concilijs aduersantur: & rari sunt Patres, imò propemodum nulli, qui non sint, & quidem in grauissimis rebus aliquando hallucinati, & Concilia permulta emendatione opus habuerunt. Nonne Scriptura disertis verbis testatur, omnes homines esse mendaces? Alterum, in quo non possumus assentiri Scholasticis, est, quòd per bonam intentionem statuunt, opera nostra fieri meritoria, & quidem æternæ vitæ. Quod vt à vero sit alienum, docere potest natura meriti: de qua non est animus in præsentia dicere. Tertiò à Scholasticis discedimus, quòd statuant habituali (vt loquuntur) bona intentione, opus bonum reddi, hoc est, absque bono motu cordis factum. Fingunt actiones nostras deo placere, vt preces, lectionem Psalmorum, eleemosynas, tametsi de deo nihil actu cogitemus, & satis esse arbitrantur habitualem intentionem, quam in eo collocant: vt si eum interroges, qui hæc operatur, cur sic faciat, sit paratus respondere, ad gloriam dei, præsertim cùm in agendo non habuerit contrariam mentem seu repugnantem voluntatem. Hoc porrò dare illis minimè possumus, cum in ista negligentia, qua in operando de deo & gloria eius non cogitamus, dei mādatum violetur, quod toto corde, tota anima, totis viribus, deū nos iubet diligere. Quamobrem suademus potius, vt peccatū hîc agnoscatur, quàm bonum opus prædicetur.

Bonæ intentionis canō, contra Philosophos.

Eiusdē Canonis æstimatio contra Scholasticos. Fidē nō inniti Patrib. & Concilijs.

Habitualis intētio Scholasticorum.

3 Quia vero senserunt nonnihil absurdi habere sua dicta, subiecerunt, Modò in ipsius operis initio de deo & gloria eius aliquid cogitetur, ita vt eò dirigatur, quod instituitur. At nemo ambigit, opus esse, vt bono initio auspicemur, quæ facimus: at deinde, si bene incœpta fides non comitetur, & dū operamur, deum & gloriam eius non spectemus, peccatum omnino incurrimus, quod minimè oportuit dissimulare. Adhęc, si vt debemus, & vt Lex exigit, operaremur, adhuc *serui*, vt Christus ait, *essemus inutiles*: tantum abest, vt merita nobis possimus arrogare. Dum itaque desistimus à cogitationibus, de honore ac gloria dei, labimur: nec lapsus huiusmodi sunt dissimulandi, sed potius deprecandi, cum sua natura peccata sint, quamuis credentibus, ad mortem propter Christum non imputētur. Adhibeatur igitur nostris operibus intentio bona, sed fide ornata, eamque non habitu sed actu præstemus. Quare Dominus in Euāgelio Matthæi capite sexto dixit, *Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Et si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus lucidum erit: Sin verò lumen, quod in te est, tenebræ fuerint, tenebræ quantæ erunt?* Hæc Augustinus in quæstionibus Euangeliorum, lib. 2. quæstio. 15. Et contra Iulianum lib. 4. cap. 20. de bona Intentione iudicat intelligenda. Et consimiliter scribit decimo Tomo, Sermone 2. vbi locum tractat, ne faciamus iustitiam coram hominibus, vt ab eis videamur. Intentio, perpetuò inquit, ad gloriam dei habenda est: voluntas autem innotescendi hominibus deponenda, nisi quantum ad honorem dei pertinere visum fuerit. Eò etiam spectat quod à Christo dicebatur, Non posse arborem bonam malos fructus facere, neque malam bonos: quandoquidē arbos intentionem significat. Quamobrem Gideonis factum ex bona intentione, si vera sint quæ docuimus, excusari non potest, cùm illam fides non gubernarit.

Non sufficit fides in habitu, sed actu quoque credendum est.

4 Iam verò vt explicemus, quid sit zelus, eius etymum prius considerabimus. Est vox Græca ζῆλος ἀπὸ τοῦ ζέειν. Significat autem istud verbum diligere, sed vehementer, ita vt dilectionem sequatur admiratio: admirationem imitatio, atque dolor, si re amata potiri non detur, vel si admittantur alij in consortium. Hæc est propria vocis

De zelo in Ro. 10. v. 3. Zeli etymō, finitio, species, effecta.

significatio. Sic ergo rem definire possumus. Est sanè zelus affectio, quæ in parte animi consistit concupiscenti, ad quam sequitur ob vehementiam dolor, cùm ex consortio aliorum, tum ex defectu rei quæ desideratur. At non simplex eius ratio. Est enim quidam zelus bonus, quidam verò malus. De bono loquutus est Paulus cùm diceret: *Aemulor vos dei æmulatione, despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* Item ad Corinth. priori: *Aemulamini charismata meliora.* Ipse quoque deus perfectissimo zelo erga nos afficitur, vt Scriptura sæpius docet, quamuis ei affectus propriè tribui non possunt. De zelo autem prauo, ad Galatas ita Paulus inquit, Pseudoapostolos zelo eos prosequi, vt in eorum carne gloriarentur, vtque illos abducerent à Christo in seruitutem Legis. Et in plerisque alijs locis fit eius mentio. Causa autem propter quam zelus vel bonus vel malus oriatur, sic assignari potest. Est par ratio in hac affectione quę & in alijs. Vnde quemadmodum audacia, cupiditas, ira, tantisper bona sunt vel mala, quoad intra certos fines sese continent à prudentia præscriptos, vel illos egrediantur: ita in zelo accidit. Sed sciendum iuxta moralem doctrinam, prudentiam ex naturali vsu seu disciplina prouenire, sed ea, re vera, vt huc spectat, non potest colligi, nisi afflatu Spiritus è diuinis Scripturis. Zelus ergo tum bonus erit, quando iusta, & pia notitia per fidem frænabitur: malus autem, si notitia huiuscemodi non cohibeatur, quemadmodum nauis præsente gubernatore seruatur, eo autem absente mergitur. Ideo Paulus ad Romanos loquutus est prudentissimè: nam cùm Iudæorum zelum damnaret, scientiam ei subtraxit, & vno verbo quod poterat esse virtus eximia, vt vitiū, & quidem periculosum, notauit. Vt verò est discrimē ingens inter bonum & malum zelum, ita effecta quæ vtrinque deriuantur, maximè sunt diuersa. Bono zelo accensus est Christus, quando templum repurgauit à mercatoribus, eorum mensas & cathedras euertendo. Eodem Phinees adductus, fœdissimè scortantes confodit. Quid è diuerso malus efficiat, in Paulo videre possumus, qui propter zelum Ecclesiam Christi persequebatur. Et in Ioanne scribitur, tempus fore, quando arbitrabuntur se obsequium præstare deo, qui Christi fideles affligēt. Petrus etiā immoderato zelo accensus gladiū eduxit, vt eos cę deret, qui manus iniecerant in Christum. Est & alia differentia, Malus zelus odium parit, bonus verò maximè coniunctam habet charitatem. Samuel enim licet magno studio deum coleret, Saulem tamen diutius luxit. Et zelo prauo nihil magis aduersatur, quàm charitas: veluti bono repugnat præcipuè φιλαυτία. Contrario etiam affectu illi tenentur, qui vel adeò stupidi sunt, vt nullo studio bonarum rerum incitentur, vel tam corrupti, vt de flagitijs & sceleribus non vereantur gloriari.

Simile.

De præscriptione & consuetudine.

3 Ex historia Iudicum elicimus, præscriptionis ius non esse nouum, sed à deo ipso insitum animis hominum. Quare autem repertum sit, paucis dicam. Fieri potest, vt quispiam rem alienam per errorem possideat. Exempli causa, Hæres aliquis defuncto succedit, & inter eius bona nonnulla reperit ab eo, cùm viueret, vsurpata, vel in pignore accepta: quod ille ignorans, omnia ea bona fide possidet. Atque ita ignarus & inscius alienam rem vt suam obtinet. Quid igitur? nunquamne acquiret hæres iustum eius rei dominium? Si verus dominus rem suam nunquam repetat, debet ignoratio hæredi fraudi esse in perpetuum, vt nunquam possit eam rem possidere tanquam suam? Porrò si dominus illā nunquam repetat, tardæ ac ignauæ negligentiæ ipsius id est adscribendum. Quare in odium eiusmodi socordiæ, in fauorem bonæ fidei, & postremò propter publicam pacem, repertum est ius præscriptionis. Eo Iiphtah vtitur aduersus Ammonitas: *Nos possedimus*, inquit, *annos trecentos hāc terram: Quid ergo tu aduersum nos tumultuaris, & nobis negotium facessis?* Nisi tempus aliquod statueretur, intra quod repeti res possent & non vltra, dominia rerum omnium essent incerta: id autem à rebus humanis vehementer abhorret. Propterea huic malo subuentum est iure præscriptionis. Definitur autem in ff de Vsucapionibus l.3. quòd sit addictio dominij per continuationem possessionis tempore à lege definito. Plana est & perspicua descriptio. Sed hodie Perscriptionem ab Vsucapione discernūt, cùm tamen in ff. & apud veteres Iurisperitos non distinguerentur. Antonini Pij temporibus (si satis memini) hæc primùm distingui cœperunt, ita vt Vsucapio in rebus mobilibus, Præscriptio in immobilibus locum haberet. Sed hæc obiter: In Iudicum verò Historia id attendendum est, Iiphtam argumenta prudenter distribuisse: non enim primo loco ius præscriptionis adhibuit, sed ante omnia ius belli obiecit, postea dei veri donationem: & causa ita confirmata, iure præscriptionis ad extremum vsus est. Id autem ea causa facit, quoniam possessio continuata seorsim ac sola non præscribit, sed ei opus est bono titulo, & bona fide. Bonus titulus est, vt ordine recto & laudabili modo ad rem aliquam perueniatur. Nam qui furto, aut rapina quippiam ceperit, quantumuis diu id possederit, non præscribit: At si & titulus bonus est, & bona fides, & cōtinuatio temporis accesserit, præscriptio bene constat. Si vel emptione, vel donatione, vel hęreditate, aut modis consimilibus quippiam adepti sumus, bonus est titulus: sed præterea opus est bona fide, qua simus nobis conscij, quòd ius alicuius non interuertatur, nec sciamus aliquid esse, quod nobis iustis rationib. obsistat. Proinde Iiphtah bonum titulum habet, ius belli, & donationem dei. Possidet item bona fide, quia neque fraudis, neque rapinæ conscius est: ergo pręscriptioni

In Iud. 11. versi 12. Ius præscriptionis, quare sit inductum.

Definitio præscriptionis.

Quæ requiruntur ad ius præscriptionis.

ptionis iure bene vtitur. Tempus autem præ- A scriptionis in rebus mobilibus, quoad nostra iura ciuilia triennium est: in rebus autem immobilibus, decem aut viginti annorum, si non interuenerit ignoratio. Nam si dominus rem suam esse sciuerit, quæ ab alio posſidetur, & tacuerit tá diu, non potest eam deinde repetere. Et lex videtur iustè huiusmodi negligentiam punire. Sin verò dominus ignorauerit, tempus longius producitur, nimirum ad triginta vel quadraginta annos. Hoc autem fit, quando ignoratio interue B nit, & sibi non alteri posſidet: alioqui non præscribitur. Hoc tamen obiter sciendum est, Ecclesiasticos canones, quo ad præscriptionem dissentire à legibus ciuilibus: Nam illæ, vt diximus triginta annos constituunt, etiamsi posſessor fuerit malæ fidei. Nam decernunt, malam fidé præscriptionem non impedire: At in 6. habetur de Regulis Iuris, cap. *Posſessor malæ fidei nulla temporis longinquitate præscribit.* Verbum quippe dei spectare oportet, & qua conscientia quispiam ali C quid posſideat.

De tempore præscriptionis.

Consuetudo quot annis confirmetur et quæ nam sit vitiosa.

6 Nunc arbitror quædam esse dicenda, sed paucis, de Consuetudine, quoniam ea cum Præscriptione magnam affinitatem habet: & quoniam aduersarij nostri magnos tumultus ob eá mouent, & nos consuetudinibus prorsus volút opprimere: Vt habetur Extra. de Consuet. cap. vltimo, *oportet eam consentaneam esse rationi, & legitimè præscriptam.* Leges ciuiles consuetudini decem & viginti annos asſignant: Canones trigin D ta vel quadraginta. Sed firmisſima consuetudo ea est, cuius initij memoria inter homines non extat. Et illud firmum esse oportet: Quæ pugnant cum verbo dei, nullo modo præscribere. Quamobrem, quod Papistæ tradunt, Eucharistiam sub vna specie datam à quadringentis vel quingentis annis: quoniam id apertè verbo dei aduersatur, non posſunt conuincere consuetudine præscriptum. Eiusmodi enim res non est, vt ita dixerim, præscriptibilis. Qua eadem ratio- E ne non posſunt consuetudinem de Cœlibatu ministrorum, vt præscriptum adducere: nam ab initio fuit per vim extortus, & verbo dei aduersatur, quamuis Hostiensis dicat, *Vim consuetudinis tantam esse, vt cogat sacerdotes ad Cœlibatum*, dist. 32. c. Placuit. Vt auté ciuilia iura decernunt, Cósuetudo vitiosa est, quæ pugnat, vel cú natura vel cum iure communi. Quod verò ego asserui, Diuinis in literis fundamentum habet: Nam cúm Christus dixisset Pharisæis, *Hypocritæ, quare* F *violatis præceptum dei propter traditionem vestram? Deus enim dicit, Honora patrem tuum, & matrem tuam: Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Munus, &c.* potuisſent illi præscribere consuetudinem, sed non licuit: quoniam id apertè contra verbum dei erat.

Quæ consuetudo nó præscribat, & quæ præscribat.

7 In Taurica regione consuetudo fuit, vt peregrini & hospites mactarentur. Apud Persas consuetudo fuit, vt de rebus grauibus nunquá deliberarent, nisi in conuiuijs, & ebrij. Apud Sauromatas consuetudo fuit, vt inter bibendum filias venderent. Hæc non præscribunt, cùm apertè vitiosa sint & mala. Consuetudo autem præscribit, quæ nec verbo dei, nec iure naturæ, nec iure communi aduersatur. Nam ius consuetudinis est ex approbatione & assensu tacito populi: Alioqui cur tenemur legibus? nisi quia consentiente atque approbante populo sunt latæ? Hoc enim interest inter Consuetudinem & Legem, quòd in altera tacitus est assensus, in altera verò apertus. Quare huiusmodi consuetudines, citra periculum nequeút reuocari. Aristoteles monuit in Politicis, quòd homines qui didicerunt sinistra facere, non debent cogi facere dextra. Proinde in rebus adiaphoris, & non magni momenti, retinenda est cósuetudo. Est vetus prouerbium νόμος καὶ χώρα. Quæuis enim regio habet suas quasdam consuetudines, quæ facilè mutari nequeunt. Cæterùm, vt dictum est, quando verbo dei, vel naturæ, vel iure cómuni aduersantur, minimè præscribunt. Tum siquidem consuetudines non sunt, sed potius belluinæ ferocitates. Rectè in ff. de Legibus & Senatusconsultis l. De quibus. habetur. *Consuetudo absque ratione non habet vim*, Et in Decretis distinct. 8. cap. Veritate, inquit Augustinus, *Reperta veritate, cedat consuetudo: nemo sit, qui ausit consuetudinem præferre veritati, & rationi.* Et in proximo Canone, Christus dixit. *Ego sum via, veritas & vita: non dixit. Ego sum consuetudo.* Cyprianus contra Aquarios, *Omnis consuetudo quantumuis antiqua, cedat veritati*: alioqui Petrus, cùm reprehenderetur à Paulo ad Galatas, potuisſet obtendere consuetudinem, sed assensus est potius, vt cósuetudo cederet veritati. Cyprianus in eadem Epistola contra Aquarios. *Consuetudo,* inquit *sine veritate, est vetustas erroris: quoque magis obtinet, tanto magis grauat.* Desinant ergo Papistæ suas iactare consuetudines, quæ cum erroris, tum impietatis vndique sunt plenæ.

Quid inter cósuetudiné & legem intersit.

8 Adhæc non satis est ad stabiliendam consuetudinem, vt quippiam ab aliquibus fiat, vel vt frequenter fiat, nisi sic fiat, vt in vsum recipiatur & institutum obseruandum. Multa enim vel temerè aguntur, vel necessariò. quæ tamen in consuetudinem trahi nolumus. In ff. de Itinere, & actu priuato l. 1. & vlt. *Fac me ire per fundum tuum semel, atque iterum, & tertiò: quia fortè publica via impedita est luto. An quia per agrum tuum aliquoties eo et redeo, idcirco acquiro mihi in eo ius dominij aut seruitutis? Non: neque enim eo animo per agrum tuum ire volui, sed quia necesſitate cogebar.* In Decretis distin. 1. cap. Cósuetudo. dicitur esse quoddam ius, moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cùm lex defecit. Oportet enim hoc ius esse, & de moribus institutum, cùm primis Ecclesiæ temporibus, quádo tyranni Christianam religionem diuexabant, homines pij metu cogebantur per domos & κρύπτας noctu atque in tenebris conuenire. Quòd si nunc velimus Ecclesia constituta, deum ad eundem modú colere, & ridiculi esse-

Quid stabiliat consuetudinem.

Quid sit consuetudo.

mus, & nō ferremur. Nō enim illi sic fecerunt, vt in consuetudinē id traheretur, vel institutum esset, quod alij sequerentur. Ambrosius cùm esset Catechumenus, Episcopus designatus est Mediolani. Nectarius item Constantinopoli, & fortasse alij. Non tamen licet modò nobis eam consuetudinem sequi, ac Episcopum eligere, qui nec sacra viderit, nec aqua Baptismi tinctus fuerit. At illi sic fecerunt. Fecerunt quidem, sed necessitate coacti: quia non habebant alios, qui & docti essent, & authoritate præditi, quos Arrianis opponerent. Ita facilè refutatur, quod afferre solent ex historia Eusebij, de Communicatione sub vna specie, quod Serapion miserit puerū, & panem iusserit in vino macerari. Possem quidem locum illum aliter exponere: verùm pro hoc tempore satis erit dixisse, non idcirco tūc id esse factum, vt ex eo duceretur consuetudo, quę ab alijs esset imitanda. Propterea consuetudo non fit exemplis, verùm assensu, approbatione, ac instituto populi. Alioqui sunt multis in locis ebrietates & nocturnæ grassationes. At hęc quia non approbantur à populo, vt instituta quæ obseruanda sint, non habent vim consuetudinis.

Exempla, quæ non sunt præiudicata.

9 Atque vt res melius intelligatur, adferam definitionem Consuetudinis, quam apud Hostiensem reperi, Tit. de Consuet. *Vsus est*, inquit, *congruus rationi, communi vtentium instituto comprobatus, cuius initij non est memoria, vel qui sit iusto tempore præscriptus et confirmatus, ita vt nullo contrario actu sit interruptus, sed contradictorio iudicio probatus.* Hæc est, vt ille putat, plena definitio. Verùm quod ille inquit, Vsum illum debere congruum esse rationi, non est satis: sed præponendum est, oportere vt verbo dei cōsentiat: nam id pro summa ratione habendum est. Comprobetur deinde instituto populi: quandoquidem non sufficit, si aut temerè, ac necessitate, aut alia quauis causa quippiam factū sit, verùm oportet id populi quoque assensu & instituto comprobari, & cuius initij non sit memoria: aut quod iusto tempore & legibus definito sit præscriptum, nec vllo actu contrario interruptum. Nam si iudex aut princeps contrà iudicarit, consuetudo interrumpitur, vt etiam in Præscriptione vsuuenit, cùm quis de possessione deijcitur, aut res in ius vocatur, & lis est contestata, præscriptio interrumpitur. Item contradictorij iudicij approbatio intercedat oportet, id est, vt cùm altera pars consuetudinem allegat, altera verò negat, si pronuncietur pro consuetudine, confirmatio ei accedit. Verùm hæc omnia, vt antè dixi, ad normam verbi dei sunt reuocanda. Nunc tantum id videtur addēdum, quod habetur Extra de Consuet. cap. 1. ferri non posse consuetudinem, si sit onerosa Ecclesiæ. Augustinus item conquestus est, suo tempore tantum ceremoniarum & rituum nouorum esse inuectum, vt Ecclesia vehementer grauaretur, & nihilo tolerabilior tum esset Christianorum status, quàm olim fuisset Iudæorum. Id nos etiam excipimus contra nostros aduersarios, ne grauetur Ecclesia. Hæc est ipsorum lex: Quare verba sua non agnoscunt?

Alia definitio Consuetudinis. Hostiensis.

10 Paulus de Iustitia fidei differens ad Romanos adiecit, quòd testimonium habeat à Lege, & à Prophetis. Quod ideo dicit, quia recens nouaque doctrina videri potuisset, quam proponit. In Euangelio autem imprimis vitanda est nouitas. Ideò vbiq; de Euangelio testatur, quod antiquum sit, & à seculis fuerit à deo institutū. Et ab initio epistolæ scripsit, *Deum illud promisisse per Prophetas suos in Scripturis sanctis.* Hodie quoque certamen est inter nos & aduersarios de doctrina, dum illi contendunt nos noua introducere, se verò insistere doctrinæ veteri. Sed ab Apostolo discimus, quomodo possit hæc controuersia finiri. Illa sanè doctrina vetus est, & antiqua, quæ testimonium habet à Lege, & à Prophetis: hoc est, à Sacris literis. Illa verò iudicabitur noua, cuius ibi nulla fit mentio. Illi statuunt Missam, vbi vnus tantùm communicet pro alijs, qui astant. Hoc nullum habet testimonium in omnibus Scripturis. Nos asserimus cœnam Domini debere fidelibus esse communem, quod institutione eius, prout in Euangelijs, & in Paulo habetur, clarissimè demonstratur. Illi porrigunt laicis sacramentum Eucharistiæ mutilatum: Illud verò non solùm non habent è Scripturis, sed planè contra Scripturas. Illi mortuorum inuocationes tuentur: quod quò confirment nihil habent è Scripturis. Clericos arcent à matrimonio, defendunt purgatorium, imagines retinēt, lingua peregrina vtūtur in sacris actionibus, ciborum delectum, vestes, rasuras, vnctiones, & alia sexcenta huius generis obtrudunt vt necessaria ad cultum dei: idque prorsus absque vllo testimonio Scripturarum. Discant ex Paulo, qui iustitiam per Christum docere volens, eam ait habere testimonium à Lege & à Prophetis, non autem esse à se confictam. Istorum autem dogmata impietatem promouent. Hominum enim commenta ingerunt, vt cultus dei necessarios. Quæ cùm testimonium ex Scripturis non habeant, vt noua sint, necesse est. Ratio verò cur oporteat in religione cauere nouitatem, est, quòd Dominus iusserit in Deuter. vt suis mandatis ac ritib. nec detraherent quicquam, nec adderent. Quin & Plato ipse in Legibus. & in Republ. sua, interdicit, ne quid in rebus ad religionem attinentibus innouetur. Leges quidem humanæ interdum mutari possunt, quod forma Reipublicæ quandoque varietur. Neque inseruiunt eædem leges Regno, Optimatum administrationi, & Reipublicę populari. Deinde Legislatores, cùm homines sint, nō omnia videre possunt. Et multi subinde casus incidunt, propter quos & corrigere, & mutare leges oporteat. Vtque artibus per ætates aliquid accedit, quò magis perficiantur, sic leges quoque subinde temporum successu emendantur, & ad meliorem formam rediguntur. Verùm nihil horum locum habet in legibus dei. Nam quod attinet ad Ecclesiam, non

In Rom. 3. Ab Euangelio remouenda est nouitas.

Quare nouitas cauenda sit religione.

Leges humanæ possunt mutari.

Ecclesiæ politia non mutat formam. non mutat formam, est semper eadem Respublica, & dei authoris legum intelligentiæ nihil est occultum: omnia prouidet, neque successu temporis notitia eius augetur. Vnde non est, quod in eius verbo tentent homines aliquid immutare.

LOCVS. XI.

De sancta Trinitate, & variis Dei attributis, vbi sua, Filio, & Spiritui sancto deitas asseritur.

Elohim venerunt vt redimeret. etc. Ex 2. Sam. 7. vers. 23. Vide in Gen. 18. initio, & in 2. Sam. 23. 2.

VERBA quæ habentur 2. Sam. 7. 23. *Dij venerunt, vt redimeret sibi populum*: malè vrunt Hebræos, qui nolunt agnoscere tres personas in natura diuina. Quidam quod dicitur, Dij, referunt ad opinionem & existimationem hominum: quale est illud Pauli, *Sunt dij multi, & Domini multi.* Neque enim recipere aut probare possunt multitudinem deorum. Sed cùm hic agatur de singulari facto, omnino oportet hunc locum intelligi de vero deo. Chimhi putat Dauidem honoris causa dixisse, Dij: quemadmodum homines quoque, vt blandius & ciuilius loquantur, sępè vti solent numero multitudinis pro singulari. Sed si ita est, quæ Dauidem statim incessit noua religio? cur statim subiecit, *Tu domine*, in numero singulari? Nam deus semper debet omnibus honoribus cumulari. Alij hoc referre malunt ad Mosen & Aaronem, qui missi fuerint ad liberandum populum ex Ægypto. Verùm id non potest consistere. Nam in Paralipom. hęc omnia dicuntur nominatim de ipso deo. Sic enim Dauid loquitur, *Tu venisti ad redimendum populum*: Multò ergo rectius & verius intelligemus ex illo loco, tres personas in vna natura diuina, Patrem, inquam, Filium, & Spiritum sanctum: quæ cùm sint tres ὑποστάσεις, tamen concluduntur in vnam essentiam. Hęc sententia, vel inuitis Hebræis, vera est, & sana, & catholica. Quæ verò adduntur, *Faceretq́ue vobis magnitudinē*.) Quidam per apostrophen referri volunt ad Iudæos: Quod mihi non fit verisimile. Non enim Dauid loquebatur ista cum populo, sed seorsim cùm deo. Itaque malo ita de ipso deo intelligere & ista admirabilia adscribere vni deo in trib. personis. Venit autem deus ad liberandum populum, cùm mitteret ad eos Mosen & Aaronem? Nam cum ad eos legaret Mosen, addidit, *Et ego ero tecum*, Est quidem deus semper vbique: tū autem dicitur venire, cùm aliquid magni aut noui facit. Ita dicitur adfuisse Iudæis, cùm Ægyptios & illorum primogenitos percuteret. Deinde, cùm Pharao persequeretur Iudęos exeuntes ex Ægypto, & illi se putarent iam iamque perituros, & inciperent murmurare. Moses ita eos cohortatus est: deus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Imò Ægyptij etiam ipsi id senserunt. Nam *fugiamus*, inquiunt, *quoniam ipse pugnat pro illis.* Imò posteà cùm populus adorasset vitulum, & deus iratus, nollet cum illis proficisci, Moses tamen eum exorauit, vt vnà iret. Venerunt ergo ad liberandum populum, & Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Quamuis autem illa opera fuerint tribus personis communia, tamen seorsim & singulariter ascribuntur Filio. Itaque Paulus ad Corinthios ait, Petram illam, vnde aquæ fluxerūt, fuisse Christum. Et *ne tentemus*, inquit, *Christum, sicut quidam illum tentauerunt.* Ex illis Pauli verbis perspicuè colligimus, Iudæos murmurasse contra Christum. Quòd cùm ita sit, ex hoc loco optimè cōfutari possunt Arriani: Nam si ille, qui venit ad liberandum populum, fuit Christus, vt certè fuit, quomodo dicere potest Dauid, non est deus alius sicut tu, si Filius aut creatura sit aut minor Patre? Hoc argumentum etsi non teneat Iudæos, qui Paulum non recipiunt, tamen Arrianos, qui Paulum repudiare non possunt, tenet.

Trinitas.

Quomodo Deus dicatur venire.

Eductio Israëlis ex Ægypto tribuitur aliàs S. Triadi, aliàs Christo.

2 Ergo cùm à Paulo dicuntur Israelitæ tentasse Christum: is locus valet mirum in modum ad eius diuinitatem, & æternam perpetuamq́ue naturam probandam. Interpretantur aliqui deum, sed Paulus apertè Christum posuit, & meritò: Quoniam, vt dicebamus, in deserto fuit Israelitici populi ductor, neque eorum Ecclesia alium quàm nos mediatorem habuit. Neque deus beneficia sua fidelibus distribuit, nisi per Christum: Ideò credendum est, illum fuisse eum angelum qui præibat Israelitis. Vnde videas illū angelum non semel nomine tetragrammato appellari: nosq́ue oportet in hac sententia bene confirmari, ne diuinam Christi naturā sinamus nobis ab Arrianis extorqueri: quod vt illi contenderunt antiquitus facere, ita hodie nōnulli sunt, qui eorum insaniam renocare nituntur.

Ex 1. Cor. 10. vers. 9. Christum tentarunt Israelitæ.

3 Testimonia verò quib. diuinitatem Christo asserimus, cùm ex veteri tum ex nouo Testamēto desumuntur. Matthæus habet, baptizandū in nomine Patris, Filij, & Spiritus sancti: quib. verbis tres personas æquales inter sese ostendit. Et in Ioanne legitur, *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum.* Neque posset Christus dici extremum bonum, aut ęterna vita, nisi esset deus, Princeps sacerdo-

Christi deitas probatur.

tum cum interrogasset Christum, num esset filius Dei viui, cum adiuratione respondit ei Dominus, *Tu dixisti*: Quo audito ille vestimenta sua scidit, & intellexit eum affirmasse, quòd esset deus. Firmissimum præterea est, *Et deus erat verbum*: potissimum cùm posteà subijciatur, *Et Verbum caro factum est*. Vbi vides Arrianorum strophain non habuisse locum, qua contendunt, Christum fuisse quidē appellatum deum, sed reuera deum non extitisse: cùm Ioannes dicat apertissimè, Verbum fuisse deum, & factum esse carnem. Præterea legitur apud eundem Ioannem, *Deum nemo vidit vnquam, Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. Vbi audis filium dei à communi sorte hominum exim[i]. Ab eodem dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*. Vnde Augustinus pulchrè infert, dei Filium non esse factum, quia tūc omnia facta non fuissent per ipsum condita: saltem ipse per aliud fuisset creatus. Thomas cùm vidisset clauorum fissuras & latus apertum, clamauit, *Dominus meus, & deus meus*. Et Christus orauit patrem: *Clarifica me claritate, quam habui apud te priusquam mundus fieret*. Quod, nisi habuisset Christus diuinam naturam, minimè constaret: quia eius humana natura ante orbem conditū non extitit. Dixit item Dominus, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Et Patrem naturam diuinam habere, à nemine reuocatur in dubium: idcirco ea Filium non carere necesse est. Testatur adhęc Christus, & dicit: *Omnia quæ facit Pater, ego facio*. Sed quorum est eadem actio, eadem quoque natura sit oportet. Iudæis dicebat, *Antequam Abrabam fieret, ego sum*: quod non potest nisi ad naturam diuinam referri. Nec minus: *Ego sum resurrectio & vita*. Et, *Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita & Filio dedit eam habere in seipso*. Hinc Filium conficitur esse æqualem Patri. Atq; idem Ioānes in priori sua Episto. c. 5. scripsit, *Vt simus in vero, in Christo filio eius, qui est verus deus & vita æterna*. Et ad Nicodemum Christus aiebat, *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo*. Neque Christus in cœlo erat, dum loquebatur cum Iudæis, nisi iuxta naturam diuinam: neque rursus de cœlo descenderat, nisi quatenus fuit deus. Quem descensum rursus testatur, quando inquit: *Descendi de cœlo, non vt facerem voluntatem meam, sed eius qui misit me*. Item, *Exi ui à Patre, & ad Patrem vado.*

Per quē omnia facta sunt, is non est creatura.

4 Hæc omnia oportet ad naturam diuinam referantur. In Apocalypsi quoque testatur se esse α & ω. Et in eodem lib. 19 cap. de Christo traditur, quòd scriptum habuerit in femore ac vestimentis suis, Rex regum, & Dominus dominantium. Et ne comminiscaris huiusmodi titulum fuisse dei epitheton, de ipso Agno capit. 17. habetur, eum vicisse, quòd esset Rex regum, & Dominus dominantium: quàm proprietatem ad solum deum pertinere prior epistola ad Timotheum circa finem ostendit, vbi scribitur, *Quam temporibus suis ostensurus est ille beatus, qui solus princeps, Rex regnantium, & Dominus dominantium*. Ad Romanos habetur: *Quorum sunt patres, ex quibus est Christus, qui est super omnia deus benedictus in secula*. Adhæc cùm præceptum sit: *Dominum deum tuum adorabis, ac illi soli seruies*. De Christo dicitur ad Philippenses: *In nomine eius omne genu flectetur, cælestium, terrestrium, inferiorum*. Et ad Hebræos. *Cùm filium inducit in orbem terræ, ait, Adorent eum omnes angeli eius*. Ac ibidem ex sententia Psalmi, creandi vis ei tribuitur: *Et tu initio Domine, terram fundasti*. Adducitur & alius Psalmus: *Propterea vnxit te deus, deus tuus oleo letitiæ*. Fitque collatio Christi cum Melchisedeko, quòd vterque sine patre, sine matre, & absque genealogia fuerit: quod Christo minimè conuenit, nisi quatenus deus est. Ad Colossenses habetur, *In quo omnis plenitudo diuinitatis inhabitat corporaliter*. Item, *Omnia per illum condita sunt, seu visibilia, seu inuisibilia, siue throni, siue dominationes*. Ad Titum, *Expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni dei*. Hîc Christus dicitur quàm apertissimè magnus deus. Et ad Corinthios posteriore, *Cum esset diues, factus est omnium pauper*. Non autē potest intelligi diues fuisse, nisi quoad naturam diuinam. Et in priore, *Si eum cognouissent, nunquā Dominum gloriæ crucifixissent*. Atq; cap. 9. *Nobis tamen vnus est deus, qui est Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per illum*: Quòd si omnia per illū sunt, porrò deum esse non ambigēdum est. Et ad Galatas scribitur de tempore infidelitatis: *Quando ijs, qui natura non sunt dij, seruiebatis*. Ex quo dicto habetur à contrarijs, quòd cùm ad Christum conuersi fuerint, & ei seruient, illum natura fuisse deum. Cæterùm in veteri Testamento, vt certiora & firmiora sequamur, ex Dauide habemus: *Dixit dominus Domino meo, sede à dextris meis*. Esaias vocat eum Immanuelem: & rursus ait, *Vocabitur nomen eius Admirabilis, consiliarius, deus*, & quæ sequuntur. Ieremias 21. cap. illū dicit appellandum deum, iustitiam nostram, & vtitur nomine tetragrammato. Quod idem fieri videas ab eodem Propheta cap. 31. in quo tametsi de ciuitate loquitur, de populo inquam dei, siue de Ecclesia, nihilominus totum id ad Christum pertinet, qui est eius caput: imò per ipsum Ecclesiæ ac populo dei eiusmodi nomen attribuitur. Itē apud Esaiā legimus, *Generationē eius quis enarrabit?* Et in Michea propheta, *Et tu Bethlehem Iuda, nō parua es in millib. Iuda: ex te enim egredietur qui regat populum meum, cuius exitus est à seculo, & à diebus æternitatis*. Ex quibus verbis duplex Christi natura mōstratur. Addas rursus ex Esaia propheta quod à Paulo citatur ad Roman. 15. *Erit radix Iesse, & qui exurget ad imperandum Gentibus, in eo Gentes sperabunt*. Certum autem est execrabilem esse illum, qui spem suā in creatura collocat: Ideo cùm in Christo sperādum sit, & cùm sit inuocandus, clarè constat, deum esse. Possent quidem accumulari super hac re alia testimonia.

Vide in Ro. 1. v. 4, & 25. et 8. v. 34 & 9. v. 5, & 33. et 10. 17, & 11. 7, & 27. 1. Cor. 11. vers. 3.

nia, sed ista iudicamus satis superque ad confutandam istorum audaciam.

An Spiritus sanctus sit deus.

In I. ad Cor. 12.

Spiritus vocabulum quot modis accipiatur.

5 Iam Spiritum sanctum esse deum, non erit ab re compluribus rationibus confirmare. Vox ista spiritus, interdum significat quandam agitationem, seu agitandam naturam. Quandoque accipitur pro vita, aut vento, aut impetu animi, quo ad aliquid agẽdum mouemur. Transfertur etiam ad significandas res à materia secretas, vt sunt Angeli, qui à Philosophis intelligẽtiæ nuncupãtur. Necnõ eò trahitur, vt animos nostros referat. Quæ metaphora videtur esse ducta, quòd hoc nomine quandoque significemus tenues exhalationes vel à terra, vel ab aquis, vel à sanguine, vel ab humoribus animantium euaporantes. Quæ licet sensu non facilè percipiantur tamen sunt efficaces & potentissimæ, vt apparet in ventis ac terræmotibus, & alijs rebus consimilibus. Factum itaque hinc est, vt nomen horum subtilissimorum corporum, quorum maxima est vis, ad substantias incorporeas exprimendas translatum fuerit. Habetur itaque pro generali voce, ad deum, ad angelos, & nostros animos. Et quòd attribuatur deo, Christus indicat, cum inquit, *Deus Spiritus est*: Et inde concludit, eum in spiritu & veritate adorandum. Quando sic accipitur, hoc nomen, Patrem, Filium, atque Spiritum sanctum sub se comprehendit. Sed interdum singulariter accipitur pro tertia persona Trinitatis, quæ à Patre & Filio distinguitur. Et de hac in præsentia loquimur, atque duo sunt demonstranda: Primũ, quòd sit persona cùm à Patre, tum à Filio discreta. Deinde ostendemus, Spiritum sanctum hac ratione descriptum, esse deum.

Quòd Spiritus sanctus persona sit distincta cũ à Patre, tum à Filio.

Prima ratio.

6 Quoad primum: In Euangelio præcipitur Apostolis, vt in nomine Patris, Filij, & Spiritus sancti baptizarent. Qui locus trium personarum distinctionem exprimit quàm apertissimè, nihilque aliud significatur, quàm nos à peccatis liberari nomine ac vi & authoritate Patris, Filij, & Spiritus sancti. Et in baptismo Christi, vt memorat Lucas, *audita est vox Patris, qui dixit: Hic est Filius meus dilectus, &c.* Deinde Spiritus sanctus sub forma columbæ apparuit. Hìc, vt vides, Filius baptizatur, Pater loquitur, Spiritus in columba se demonstrat. In Ioanne legimus: *Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*. Hìc quoque Filius orat, Pater audit, & Paracletus mittitur. Et rursus, *Ille de meo accipiet*. Vnde significatur Spiritus ita differre à Patre, & à Filio, vt ab vtroque deriuetur. Et ne quis putet, cùm Christus pollicetur Spiritum sanctum venturum esse ad credentes, quemadmodum in die Pentecostes factũ fuit, significari tantũ diuinũ afflatũ & motionẽ animi, verba Christi occurrunt, quib. dixit: *Ille vos docebit omnia, & suggeret omnia quæ dixi vobis*. Afflatus verò & motio animi nihil docẽt neque suggerunt, sed tantum instrumenta sunt quib. aliquid & suggeritur & docetur. Et actio docendi vel suggerendi tribui non potest, nisi personæ quæ reipsa extet. Quòd idem alia Christi verba probant, cùm dixit de Spiritu sancto: *Quæ loquetur, audiet*. Et quod à Patre & Filio persona hæc tertia procedat, ex eodem Ioanne satis apparet, vbi scribitur: *Cùm venerit Paracletus, quem ego mittã vobis, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit.* Cùm Filius dicat se Spiritum missurum, & (vt suprà citauimus) eum afferat de suo accipere: nemini dubium est, à Filio illum prodire. Et iam disertè subdit: Qui à Patre procedit.

Spiritus sanctus & à Patre & à Filio procedit.

Spiritũ sanctus est deus. Prima ratio.

7 Iam primùm demonstrauimus ex Sacris literis, personam Spiritus sancti cùm à Patre tum à Filio distingui, & ab vtroque procedere. Nunc videndum est, an sit deus. Is locus quem habebemus præ manibus, id bifariam ostendit. Primò, cùm dicitur: *Diuisiones donorum sunt, idem verò Spiritus: diuisiones operationum sunt, idem verò deus.* At elargiri dona & facultates spirituales, nihil est minus quàm operationes impartiri. Quare cùm Spiritus sanctus dicatur distribuere dona, & deus actiones partiri hominibus, apparet Spiritum sanctum esse deum. Si Spiritus est author charismatum, & Pater operationum, consentaneum est Spiritum sanctum deo Patri æqualem esse. Deinde audiuimus, hæc omnia eũdem Spiritum operari, qui cuiq; prout vult, distribuat. Quare cùm habeat summum arbitrium cœlestia munera impartiendi, est deus. Et in hac eadẽ Epistola c.3. habetur: *Vos estis templum dei, & Spiritus dei habitat in vobis. Quòd si quis templum dei violauerit, deus illum euertet*. Non autẽ conuenit cuipiã creaturæ habere templum: si quidem naturæ diuinæ proprium id est. Cùm itaque nos dicamur templa Spiritus sancti, iam manifestum est illũ esse deum. Et ne suspicemur templa licere Martyribus extruere, Augustinus audiẽdus est, qui negat nos templa Martyribus ædificare. *Deo* (inquit) *illa extruimus, quamuis memoriæ Martyrum appellentur*. Atque ex ipso Augustino hæc rationis forma decerpta est. Neque semel Apostolus dixit, nos esse templa Spiritus sancti, sed illud idẽ habet capit. 6. huius Epistolæ, cùm scribitur: *An nescitis, quòd corpora vestra templa sunt Spiritus sancti?* Præterea creandi facultas, quæ dei propria est Spiritui sancto adscribitur: cùm Dauid scripserit, *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Ac rursus: *Emitte Spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ*. Ac de corpore Christi, producendo in ventre Virginis, apud Lucam habetur: *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Et, *Spiritus Domini superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Quare cùm vim creandi Spiritus habeat, quemadmodum expositum est, deus vtique erit. In hac eadem epistola, dicitur scrutari profunda dei, & videtur Apostolus argumentum huius generis adducere: Ea quæ sunt hominis,

Augustinus templa Martyribus non extruenda.

nemo nouit nisi spiritus hominis, qui est in ipso: Ita & quæ dei sunt, nemo nouit nisi spiritus dei. Vult itaq; vt queadmodum se habet spiritus hominis ad hominem, ita sit spiritus dei erga deũ. Atque nemo ignorat, spiritum hominis ad naturam humanam pertinere. Vnde Spiritum quoque dei naturæ diuinæ esse non dubitabimus. Basilius contra Eunomium alia ratione vtitur, quæ ferè in hanc eandem recidit. Ait Spiritum sanctum & Patris & Filij spiritum esse, atque ideo eiusdem naturæ cum ipsis. Nam ad Romanos habetur: *Quod si Spiritus eius, qui excitauit Christum à mortuis, habitat in vobis, qui resuscitauit Christum, excitabit & vestra mortalia corpora.* Locus iste declarat, Spiritum sanctum ad Patrem pertinere, quem Filij esse in eadem epistola demonstratur, cùm paulò antè dicitur: *Qui non habet Spiritum Christi, hic non est eius.* Ad Galatas verò vtrumque pariter exprimitur in his verbis: *Quia autem estis filij, & misit Deus Spiritum filij sui in corda vestra, clamantem, Abba pater.* Ideo cùm Spiritus sanctus tam Patris quàm Filij sit spiritus, naturæ illorum omnino est particeps.

8 Deinde in Actis Apostolicis c.5. dixit Petrus Ananiæ: *Quid ausus es mentiri Spiritui sancto? Non mentitus es hominibus, sed deo.* Iam hic manifestissimè deum appellat Spiritum sanctum. Augustinus de Trinitate ac alibi, necnon Ambrosius de Spiritu sancto Apostolum citant ad Philippenses cap. tertio, vbi scribit: *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio. οἱ πνεύματι τῷ θεῷ λατρεύοντες.* Vbi vides cultum diuinum, λατρείαν inquam, Spiritui sancto impensum, quem deum appellat. Quáuis alicubi legatur genitiuo casu τοῦ θεοῦ. Ac si dixeris, Spiritui dei seruientes. Video locum non esse satis firmum, quoniam aliqui interpretantur, In Spiritu deo seruientes: Sed tamen ostendere volui, à Patribus hoc argumentum vsurpari. Basilius de Spiritu sancto capite vigesimosecundo, nec non Didymus de Spiritu sancto, illud esse deum ostendũt, quod eodem tempore simul in diuersis locis esse potest, quod nulli creaturæ conuenit. At Spiritum sanctum in diuersis orbis partibus eodem tempore affuisse Apostolis & Prophetis, nemo ambigit, qui fidẽ Christi profiteatur: Vnde sequitur illum esse deum. Item Basilius contra Eunomium adduxit Ioannis epistolam cap.4. *In hoc autem agnoscimus, quòd Christus in nobis maneat, & nos in eo, quòd acceperimus de spiritu eius.* Quod nequaquam verum esset, si Spiritum sanctum diuersæ naturæ à Christo faciamus: Quia tunc potuisset fidelibus absque Christo Spiritus sanctus communicari. adijcit & aliam rationem, *Per Spiritum sanctum in filios dei adoptamur:* Quare ipse est deus. Vocat etenim illum Scriptura passim spiritum υἱοθεσίας, hoc est adoptionis. Nemo autem cooptare potest aliquos in filios dei, qui non sit deus. In Actis Apostolicis legitur: *Dixit Spiritus sanctus.*

A *Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ministerij, ad quod eos delegi.* Neque dubium est, solius dei esse ad ministerium vocare. Qua ratione vtitur Athanasius in disputatione contra Arrium. Adducitur & vigesimo capite Actorum, in quo Paulus ita monet: *Attendite vniuerso gregi, in quo Spiritus sanctus vos posuit episcopos, ad Ecclesiam regendam.* At non est nisi dei, vel episcopos vel ministros Ecclesiarum eligere. Ambrosius expendit illa verba, *Omnia per ipsum facta sunt:* B Et ait, *Spiritus sanctus in Euangelista loquebatur: Ideo si fuisset creatura, oportuisset eum dicere, Omnia per ipsum facta sumus: ita vt seipsum à censu creaturarum non excluderet.* *Citat & illud apud Ioannem, Ipse de meo accipiet. Non* (inquit) *possumus hoc intelligere de corpore, neque de anima: Quare de natura diuina est intelligendum.* Testimonium quoque Esaiæ accipit, quod apud Lucam scribitur: *Spiritus Domini vnxit me, & misit me euangelizare pauperib:* Nemo autem potestatem habet mittẽdi C Christũ, etiam iuxta humanã naturã, nisi fuerit deus. In Psalmo legimus, *Audiã quid loquatur in me Dominus deus.* In Dauide autem non loquebatur, nisi Spiritus sanctus, cùm hæc diceret: Quare is est deus. Ad Hebræos 10. *Spiritus sanctus testificatus est. hoc est testamentum meum, quod dispono ad eos.* Testamentum suum appellat, quod tantummodo deus cum populo iniuit. Vnde conficitur, Spiritum sanctum, qui loquebatur, esse deum.

9 Et in epistola prima Ioannis capite quin- D to: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo: Pater, Verbum, & Spiritus, & hi tres vnum sunt.* Multi scribunt in Græcis hoc testimonium non haberi: quibus aduersatur Hieronymus in præfatione Canonicarum epistolarũ, qui ait, in Græco hæc haberi, sed à Latinis interpretibus omissa. Cui tamen Cyrillus non consentit, qui in libro decimoquarto sui Thesauri, totum hunc Ioannis locum recitat, & istam particulam omittit. Augustinus & Beda inter Latinos hęc non legunt, sed E vt Erasmus tradidit in Annotationibus huius loci, inuentus fuit codex Græcus in Britanniã qui hæc habuit. Hispaniensis item editio hęc habet. Verum fac in Græcis codicibus huiusmodi verba non haberi, nil propterea argumenti vis imminuetur: Quia quod contendimus, ex altera clausula conuincitur. quæ tam apud Græcos quàm apud Latinos extat. *Tria sunt quæ testimonium dant in terra, sanguis, aqua & spiritus.* Augustinus aduersus Maximium episco- F pum Arrianorum libro tertio capitulo decimoquarto hoc loco vtitur, & vult Spiritum significare Patrem. Quoniam Deus spiritus est, & ipse Pater fons est ac principium totius diuinitatis. Deinde *sanguis* (vt ait) *Filium representat*, quòd humanam naturam susceperit, atque sanguinem pro nobis effuderit. Aqua demum, sententia eius, *Spiritum sanctum demonstrat*, vt Euãgelium astipulatur. Nam cùm Iesus dixisset, *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: hoc illum exponitur*

nitur protulisse de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Quamobrem cum tres personæ his tribus nominibus repræsententur, atque subdatur, hæc tria vnum esse, apertè demonstratur. tres diuinas personas eandem habere substantiam. Et Augustinus hunc locum tractans, potissimum vrget illud: *Vnum sunt.* Et constans ac firmum esse vult in Scripturis, vt cum aliqua dicuntur vnum esse, substantia nõ differant. Sicut in Euangelio, cùm legimus Christũ dixisse: *Ego & Pater vnum sumus*, eadem natura cùm Patris tum filij, intelligebatur. Ita nũc inquit accipiendum esse de his tribus, quòd vnum sint.

Quæ vnum sint.

10 Cyrillus ad hoc ita argumentatur: *Ioannes ait, Spiritus est qui testificatur. Et spiritus veritas est, quòd tres sunt qui testimonium dant in terra, Pater, Verbum, & Spiritus, & hi tres vnum sunt. Quòd si testimonium hominum accipitis, testimonium Dei maius est. Hoc loco vides* (inquit) *testimonium Spiritus sancti, dici testimonium Dei: Vnde fit Spiritum sanctum deum esse.* Et illa tria, spiritum inquam, sanguinem & aquam, repræsentare tres personas, tribus rationibus ostenditur: Prima sumitur ab ἀναλογίᾳ signorum, quam Augustinus recitauit. Deinde animaduertis illa tria dici vnum, quod eis non conenit, nisi respexeris ea quæ repræsentantur. Alioquin spiritus, sanguis, & aqua, natura siue specie inter sese differunt. Tertio loco illa tria nomina Græcè sunt neutri generis, ὕδωρ, πνεῦμα, αἷμα, quibus posteà subicitur articulus masculeus numero multitudinis & dicitur οἱ τρεῖς, vel εἰς τὸ ἕν vel τὸ ἕν εἰσι. Non autem posset articulus masculeus, quoad signa, quæ sunt neutri generis locum habere, nisi ad significata, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum applicaretur. Neque turbet nos, quod legitur alicubi: Hi tres in vnum sunt, quasi faciat id pro Arrianis, qui dicebant, has personas in vnum esse, quod in eodem testimonio consentirent, quasi sermo non sit de eadem natura, sed de eadem voluntate. Ea phrasis ad Hebraicam accedit, vt idem sit, in vnum esse, & vnum esse. Vt cùm in Psalmo legitur: *Ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium:* Est ac si dicatur, Ero ei pater, & ipse mihi filius. Necnon alibi, *Ipsi erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum:* quod est, Ero illis Deus, & ipsi erunt mihi populus. Cumque dicitur, *Vnum sunt*, & distinctio significatur personarum & substantiæ vnitas. Quoniam nisi esset aliqua distinctio, dicendum fuerat, Vnum est.

Spiritus, sanguis, et aqua referunt tres personas.

In vnũ sunt.

11 Adducunt etiam canticum trium puerorũ: vbi cùm omnes creaturę ad laudes dei prouocentur, Filius & Spiritus sanctus non commemorantur. Vnde perspicuum est, inter creaturas non connumerari. Neque dixeris canticũ istud apocryphum esse, quòd ea pars Danielis in editione Chaldaica desit: quoniam istud idem fieri videbis in Psalmis Dauidis, vbi eadem prouocatio creaturarum ad diuinas laudes habetur. Ioãnes in prima epistola dicit, Spiritus veritas: Quod non potest de creatura scribi, quòd prima sit veritas, quæ aliunde non pendeat. Solent & principium libri Geneseos producere, vbi habetur, *Spiritus Domini ferebatur super aquas*: Quo loco volunt fieri mẽtionem trium personarum, Patris qui creauerit: Filij, per quem omnia sint facta: vt cùm dicitur, In principio, sit idem quod Per principium, qui est Filius & Spiritus sanctus. In his verbis quæ iam commemorauimus, scio Hebræos interpretes longè alia ibi afferre: sed ego tantùm suscepi ea loca demonstrare, ex quibus Patres diuinitatem Spiritus sancti collegerint. Quibus addas, Paulum in suis epistolis rarò mentionem facere Patris & Filij, quin vel Spiritum sanctum expressè, vel aliquid ad eum pertinens adiungat. Basilius etiam consuetudinem refert in vniuersa Ecclesia receptam, qua solemus ad finem Psalmorum addere: Gloria patri & filio, & spiritui sancto. Vbi tres personæ mutuò æquantur.

12 Synodus Nycena symbolum edidit, quo dicimus: *Credo in Spiritum sanctum.* Est autem manifestum, in nullam rem creatam, fiduciam nostram debere conquiescere. Et quia tunc non multùm controuersia de Spiritu sancto agitabatur, nihil est adiectum. Sed posteà cùm variæ de illo emersissent hæreses, in Synodo Cõstantinopolitana, quæ secunda est ex quatuor præcipuis, multa fuerunt addita ad hunc articulum illustrandum. Nam fatemur nos credere in Spiritum sanctum, & Dominum, & viuificantem. Per particulam, Dominum, æquarunt eum Christo, qui vulgò in Scripturis appellatur Dominus. Quod epitheton ideo voluerunt expressum, quoniam Arriani Christum omnino creaturam statuebant, sed nobilissimã, quæ post deum prima esset: & Spiritum sanctum dicebant adhuc Filio minorem, eius inquam ministrum. Vnde Synodus, loco ministri, titulum Domini supposuit. Idemque factitarunt in particula Viuificantem. Nam viderunt in Ioanne scribi, non solùm Patrem viuicare, sed etiam Filium viuificare posse, quemcunque voluerit. Ideò ne Spiritus sanctus ab hac proprietate videretur exclusus, illam particulam adiecerunt. Atque vt planior eius diuinitas fieret, additum fuit, eum cùm Patre & Filio simul adorari & conglorificari.

Synodus Cõstantinopolitana.

Arriani, de Filio dei & de Spiritu sancto hæresis.

13 Athanasius habet in symbolo, *Deus Pater, Deus Filius, & Deus Spiritus sanctus.* Nec minus ad hoc idem probandum, remissio peccatorum assumitur, quam, vt propriam Spiritui sancto concedunt. Nam cùm Christus in discipulos insufflasset, dixit: *Accipite Spiritum sanctum. Et quorum remiseritis peccata, remissa sunt: & quorum retinueritis, retenta sunt.* Vnde patet Spiritui sancto hãc vim concedi, & deo propriam esse. Quod vel ipsi scribæ testati sunt, qui cùm Christnm audiuissent dicentem paralytico: *Remittuntur tibi peccata tua*, eum clamitabãt blasphemasse, quòd munus dei auderet obire. Appellant deinde Sacræ literæ, hunc eundem Spiritum, & sanctificatorẽ, &

illuminatorem. Quas facultates tribui tantum deo conuenit. In Exodo capite quarto dicitur Moysi, detractanti legationem quòd esset impeditæ linguæ: *Quis dedit os homini? Quis fecit mutum & surdum? Quis cæcum & videntem, nisi ego? Ero itaque in ore tuo, &c.* Quo loco ostenditur, dei esse opus vt loquatur in suis ministris, eis os aperiat, & liguam expediat. Verum Christus cùm hac de re agit, inquit: *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri.* Vnde videtur confici, Spiritum sanctum esse deum, quando cùm illo habet eandem actionem. Augustinus in epistola ad Pascètium, se mirari ait, quî fieri possit, vt Christus, cuius membra sumus, verus credatur deus, & Spiritus sanctus, cuius tẽplum sumus, negetur esse deus, cùm in posteriori conditione magis quàm in priori diuinitatis excellentia comprobetur. Rationes quas protulimus, partim necessariæ sunt, & Spiritum sanctum deum esse planè demonstrant. Aliæ verò non vsque adeò sunt efficaces, sed cùm alijs coniũctæ, animos fidelium de hac veritate confirmant. Neque vlla est earum, qua patres alicubi non vsi sint. Plura etiam potuissent argumenta huius generis adijci, sed his volumus esse contenti.

Quid opponatur aduersus istam sententiam.

14 Modò superest, vt expendamus, quidnam aduersus hanc sententiam opponi soleat. Aiunt nonnulli, Spiritus sanctus pro nobis orat, & quidem gemitibus inenarrabilibus. Quomodo igitur potest esse deus, cùm deo nõ conueniat more precantium se deijcere? Occurrunt nonnulli, & aiunt, Filium pro nobis intercedere, qui nihilominus deus est: ideo non esse alienum à natura diuina, vt oret. Cæterùm hoc friuolum est. Quoniam Christus, qua homo fuit, Patre minor erat, ideo potuit illi fieri supplex. Sed Spiritus sanctus nullius creaturæ naturam suscepit in vnitatem personæ. Idcirco de illo & de Christo longe dispar & varia est ratio. Respondebitur itaque, Spiritũ postulare & orare, vt ad Romanos scribitur, quòd nos ad hæc facienda impellat: & ideo gemere dicitur, quòd nos gemere faciat. Neque phrasis hęc aliena est à Scripturis, verùm frequenter vsitata: Nam Deus Abrahamo dixit, cùm filium suum mactare voluisset: *Nunc cognoui, quòd timeas deum.* Id profectò Numini anteà cognitum atque perceptum erat, siquidem corda & cogitationes hominum ipsum nõ latent. Sed cognoui, illic perinde est atque, cognoscere feci. Et phrasim hanc ita esse accipiendam, Apostolus idem testatur ad Galatas, cùm ait: *Quoniam autem estis filij, ideo immisit deus spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater:* Quibus verbis asserere videtur, ipsum Spiritum sanctum ad deum clamare. Sed idem ad Romanos rem expedit: *Non enim accepistis Spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater.* Quo loco apertissimè patet, nos esse qui clamemus, Spiritu sancto excitante ac impellente.

Obiectio 1. de interpellatione Spiritus sancti.

Vide in Rom. 8. vers. 16.

Deus facere dicitur quæ facit vt faciamus.

Quæstio.

15 Quærunt deinde, Si Spiritus procedit à Patre, necnon etiam à Filio, quæ causa est quòd non appellatur Filius, cùm à seipso ortum non habeat? Respondetur: Quoniam in diuinis & arcanis rebus, literarũ sanctarum sequimur, & doctrinam & loquutionem. Cùm itaque nusquam Scriptura Spiritum sanctum vel generari, vel Filium esse dixerit, cur hoc nos dicere tentemus? Et pijs quidem hominibus, hæc responsio deberet satis esse. Addendum prętereà, nominari à Sacris literis hanc emanationem Spiritus sancti processionem, ideo nos ita debere illam appellare. Et licet inter Ecclesiam Græcam & Latinam diu contentio fuerit, an Spiritus sanctus à Filio procederet: non tamen ea fuit magni momenti, nisi fuisset spiritu ambitionis exacerbata. Nam ex quo Græci de primatu in Ecclesia contendere cœperunt, sententias Latinorum in malam partem facilè trahebant. Attamen compositum fuit dissidium in Synodo Florentina, & perspicuum fuit, Latinos nihil aliud voluisse, quàm Spiritum sanctum, cùm à Patre tum à Filio suam emanationem habere. Quam cùm reperiamus, vt dictum est, in Sacris literis processionem appellari, non sumus accusandi. Filius dicitur Spiritum sanctũ mittere. Nam cùm insufflauit in Apostolos, dixit, *Accipite Spiritum sanctum.* Deinde aiebat, Ille de meo accipiet. Ac multi ex Patribus ante Synodum Florentinam scripserunt, Spiritum sanctum cùm à Patre tum à Filio deriuari. Augustinus id habet quàm apertissimè contra Maximinũ, & alibi. Necnon Epiphanius in Ancorato, Spiritum sanctum ab vtroque, id est, à Filio & à Patre, confitetur.

Cur Spiritus sanctus non dicatur Filius.

Contentio ecclesiæ Græcorum cum Latina.

Vide in Ro. 3. ver. 30.

Synodus Florentina.

16 Quamquam difficile est inter processionem & generationem discrimen ponere, & Augustinus adducto iã loco, se id fatetur ignorare: hoc tamen se dicit scire, quod quicquid nascitur, etiam procedit: sed non recurrit, vt quæ procedunt, generentur. Sed proprium discrimen exprimere non possumus. Spiritus itaque sanctus neq; genitus, neque ingenitus appellatur, ne si diceremus ingenitum, eum videremur facere Patrem, & si genitũ constituamus, illum videamur dicere Filium. Hoc habetur ex August. tom. 3. ab initio quæstiuncularum decerptarum ex lib. de Trinitate. Addas, Quòd si Spiritus sanctus diceretur genitus, tum in Trinitate duo Filij constituerentur, & duo Patres. Nam cum Spiritus sanctus tam à Patre quàm à Filio sit, vtrumq; haberet parentem, si ab eis diceretur generari. Quin si bene res æstimetur, tunc eiusdẽ, Patris inquã, & Filius diceretur & nepos. Qua enim à Patre generari assereretur, Filius eius diceretur: qua verò à Filio diceretur nasci, Patris nepos esset, quæ absurda sunt, & à Scripturis aliena. Deinde quin Spiritus sãctus dicatur genitus, verba Scripturæ obstant, quæ Filium frequenter appellãt Vnigenitum. Ex quo sequitur, Spiritum sanctum nõ esse genitũ. Primo capite Ioãnis habes,

Discrimẽ inter generari & procedere.

Spiritus sanctus neq; genitus, neq; ingenitus dicitur.

Filio soli primogeniti & vnigeniti nomina competere.

Gloriam

Gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. Et in 3. cap. eiusdem Euangelij: *Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum tradiderit.* Atque idem Ioannes in sua Epistola, *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quòd Filium suum vnigenitum dedit.* Et Christus quoad humanam naturam in Sacris literis non vnigenitus dei, sed primogenitus inter multos fratres appellari consueuit, vt patet ad Romanos: quo verò ad naturam diuinam, fratres non habet.

Cur in Nicena synodo nō sit expressum, Spiritū sanctum esse deum.

17 Cauillātur alij, quòd in Nicena synodo Spiritus sanctus nō fuerit disertis verbis appellatus deus, sed tantum diuinitas Filij expressa est. Ad quam obiectionē respondet Epiphanius, quòd in Nicena synodo tantum de Filio cōtrouersum erat. Nam Arrius tantummodo cōtra hoc ab initio pugnauit. Et Concilia plerunque non definiunt, nisi quæ tunc in dubium reuocantur. Et tamen, si quis rem diligenter excutiat ea sunt ibi definita, quæ Spiritus sancti naturam diuinam satis apertè ostendunt. Nam ibi dictum est: *Credimus in Spiritum sanctum.* Et in creaturam nō licet fiduciam suam collocare. Præterea, quod non factum fuit in synodo Nicena, in Constantinopolitana planè perfectum est.

Patres quosdam cunctāter de Spiritus sancti deitate pronunciasse, quidam obijciunt.

18 Obijciunt etiā de Patribus, quòd nonnulli eorum, potissimū vetustiores, cunctanter enunciauerint in suis scriptis de Spiritu sancto disertis verbis, quòd esset deus. Inter quos recensetur ab Erasmo Hilarius, qui primus inter Latinos existimatur scripsisse aduersus Arrianos. Is in suis libris de Trinitate, nunquam Spiritum sanctum apertis verbis deum appellauit: Ad quā obiectionem respondemus, Vetustissimos Patres in tradendis rebus diuinis, summa egisse modestia, & imitatos esse Scripturas diuinas, quantum poterant. Et licet expressis verbis Spiritum sanctum non dixerint esse deum: illa tamen interim scripserunt, quæ diuinitatem eius conuincunt. Deinde liquet, eos ex professo pugnare cōtra negantes Spiritus sancti diuinitatem, & personarum diuinarum æqualitatem: vt videmus factum in illa voce homousion: à qua nonnulli catholici ab initio sibi temperabāt, quòd videretur noua, & in Sacris literis nō haberetur, qui tamē rem significatam complectebantur, & libentissimè admittebant. Nos verò hæc non moramur, sed concedimus, quicquid cùm primis in Sacris literis habetur: deinde quicquid ex illis necessariò ac manifestè deducitur. Et illis vetustioribus Patribus successit Basilius, & pleriq; alij, qui Spiritum sanctum deum esse, & testantur, & omnib. modis defendunt.

An Spiritus sanctus nouerit Patrē & Filium.

19 Garriunt alij scriptum esse, Neminem Patrem nosse, nisi Filium: ac è diuerso, Neminem nosse Filium, nisi Patrem. Quibus in locis aiunt, nullam Spiritus sancti mentionem haberi: ideo videtur eis, illum neque Patrem, neque Filium nosse, & idcirco non esse deum. His quoque respondetur, Cùm notitia Patris & Filij duabus personis tribuitur, Spiritus sanctus non excludendus est, quandoquidem tam Patris quàm Filij Spiritus dicitur. Vnde quod ambobus conuenit, illi etiam commune est. Quòd si quærant ex Scripturis sanctis hac de re testimonium explicatum, illud ex illa epistola ad Corinthios producemus, vbi scrib tur: *Ea quæ sunt hominis, nemo nouit, nisi spiritus hominis, qui est in ipso: Ita & quæ dei sunt, nemo nouit, nisi spiritus dei.* Item in Euangelio scribitur, *Beatus es Simon Bar Iona, quia sanguis & caro non reuelauit tibi, sed Spiritus Patris, qui est in cœlis.* Ex his testimonijs patet, Spiritum sanctum non solum deum nosse, verùm etiam reuelare. Error autem iste, quo nonnulli conantur Spiritui sancto inurere notam ignorationis diuinarum rerum ab Origene habuit initium: qui gradum quendam constituit inter naturas intelligentes, ita vt Patrem putauerit solum nosse seipsum, & Filium dixerit non nouisse Patrem, & Spiritum sanctum ignorasse Filium: angelos, præterea voluit Spiritum sanctum non intelligere, & deniq; homines non videre angelos. Atq; hūc ordinē ab eo positū, Epiphanius narrat ex libro, vt attestatur, περὶ ἀρχῶν, In quo tamen, quantum memini, hactenus non legi, rem huiusmodi ita planam descriptam: quod non est mirū, quia liber ille à Ruffino versus multa habet mutila: Nam Ruffinus detraxit quæ videbantur magis erronea, ne legentes nimium offenderentur. Vnde posteà inter ipsum & Hieronymum ortum est graue dissidium.

Spiritum sanctum non ignorasse Patrem & Filiū nouit, sed ea etiā illos reuelat.

Origenis error.

An cum missus dicatur Spiritus sanctus, necesse fuerit eū assumere naturam visibilem.

20 Fuerunt qui dixerunt, cùm Spiritus sanctus dicatur mitti, quemadmodum & Filius dicitur missus, eum quoque debuisse vt Christus, assumere aliquam naturam visibilem in vnitatem personæ: Quæ illorum ratio minimè necessaria est. Quandoq; fatemur eum sumpsisse vel columbam, vel igneas liguas, quibus præsentiam suam declararet, sed hęc ad horam suscepit, neque vnū suppositum cùm his naturis factum, vt in Christo euenisse confitemur. Quamuis nō defuerint impudentissimi hæretici, vt Manes, à quo Manichæi: Montanus, & Basilides, ac eiusmodi pestes, qui se prædicauerint Spiritum sanctum esse, quem Christus promiserat. Sed frustra hæc ab eis confingebantur. Nam Christi promissionem, Acta Apostolorum satis indicant, non post multos dies ab ascensione fuisse cōpletam.

In 1. Sam. 17. vers. 45.

Particulatim deus à bis agnoscitur.

21 Est autem dei natura infinita, vt vna notione non possit comprehendi: Itaque latissimè patet eius nomen. Ex effectis tamen & operibus colliguntur singulares eius proprietates, vnde possimus omnem naturam & vim diuinam intelligere, vt quoniam totum complecti non possumus, saltem ex partibus in eius cognitionem veniamus. Si quis ita rudis & agrestis esset, vt nesciret quanti esset coronatus, diceremus, eum esse, qui habeat in se obolos, numos, crucigeros, blapardos, baziones, testones, florenos, Taleros, postremo etiam viginti quatuor baziones. Ex istis partibus & minutijs ille postremò, nisi esset

admodum obtusus, intelligeret quanti sit coronatus: Ita homines naturam & substantiam dei infinitam quoquomodo intelligunt ex his partibus & notionibus: non quòd partes vllæ sint in deo, sed quòd nos eius vim & infinitam magnitudinem, tantum ex huiusmodi effectis & & partibus colligamus. Variæ autem, & multiplices sunt eiusmodi dei notiones, vt cùm dicitur Clemens, Misericors, Constans, Iustus, Bonus, deus zebaoth, &c.

Ex 1. Sam. 29. ver 6. Iehoua vnde dicatur de°.

22 Vtque res melius intelligatur, Iehoua dicitur ab *Haia*, quod est Esse: Illudque nomen deo propriè conuenit. Deus enim ita est essentia, vt ea ab illo redundet in alia omnia: quæcunque sunt pendent ab illo, nec sine eius vi & præsidio possent existere. Postremò, etiam promissa ab illo habent, vt existant & præstentur: Itaque nomen illud Iehoua, propriè attributum est deo. A cuius vocis similitudine Iuppiter quoque, cùm vellet haberi pro deo, iussit se appellari Iouem. Rabbini aiunt, Literas illas, quibus vox ea conficitur, esse spirituales. Et certè deus est spiritus: Spiritus autem primùm significat res incorporeas, aut leuiter corporatas, vt vapores & exhalationes, quæ res, cùm videantur esse leues & tenues, tamen sunt maximarum virium. Ab illis enim excitantur terræmotus, concutiuntur maria, difflantur ventorum turbines: Itaque vox ea posteà accommodari cœpta est ad animam humanam, ad angelos & ad deum. Ista enim cùm alioqui tenuia videantur, res maximas efficiunt. Alij elementa illa ex quibus scribitur vocabulum Iohoua, aiunt esse literas quietis. Idque in deum optimè conuenit. Nam cùm omnes quæramus fœlicitatem & quietem, eam inuenire nō possumus, nisi in solo deo: Hæc hactenus de voce. Significat Iehoua summum Ens: Vnde Plato habuit suum illud τὸ ὄν. Et, vt res magis sit perspicua, alia dei nomina ab eius substantia ducuntur, alia ab aliqua proprietate. Substātialia sunt Iehoua, & *Ehie*. Ea vox sonat Ero. Nulla autem creatura dicere potest, Ero: Nā si deus retrahat vim suam, omnia statim intereunt. Deus solus potest ita verè dicere, quia destituere seipsum non potest. Alia nomina referuntur ad aliquam dei proprietatem: vt *El* ad fortitudinem, *Cadosch* ad sanctitatem, *Schaddai* ad sufficientiam, aut αὐτάρκειαν. Ista tamen in deo non sunt accidentia: sed tantùm prout nos ea nostris cogitationibus complectimur. Nam cùm deus sit infinitus, & totum complecti nequeamus, eum tamen ab effectis & notis quibusdam aliqua ex parte comprehendimus. Atque inde sunt illa nomina, quæ proprietatem aliquam dei significant. Iudæi superstitione quadam inducti, sacrosanctum illud nomen Tetragrammaton non pronunciant, sed eius loco supponunt *Adonai* vel *Elohim*. Atque ita putant se nomen dei castius & reuerentius venerari. Sed deus huiusmodi venerationem non requirit. Atque hinc factum est, vt in translatione Scripturarum, Græci per Iehoua, reddiderint Dominus. Vt, pro Viuit Iehoua, ζῇ κύριος. Et in Nouo Testamento, cùm Christus ita sæpè appellatur κύριος, non excluditur ea voce eius diuinitas, vt quidam homines impuri garriunt, sed potius constituitur. Certè Thomas vtrunque coniunxit: *Dominus*, inquit, *meus, & Deus meus*.

Spiritus vocabulum.

In deo quies.
Dei nominū distinctio.

Ex Iud. 2. vers. 1.
Dei epitheta quo ordine enunciata.

23 Denique, deus vt ne sui notitia oblitteretur, consueuit inter homines ea beneficia suggere re, quibus eos affecit, eaque vult esse vt verba quædam, nobis ipsius naturam & bonitatem exprimentia. Semperque à recentioribus commemorationem auspicatur, & ab eis ἐπίθετα seu attributa sibi vendicat, sub quibus & inuocetur & agnoscatur. Etenim iam inde ab initio deus inuocabatur, qui cœlum & terram creasset: Postea, vt qui fuerit Abrahami, Izcaci, & Iacobi, deus. Sub hæc, vt liberator ex Ægypto: deinde, vt assertor à captiuitate Babylonica, postremò verò, vt pater Domini nostri Iesu Christi.

In Genes. 8. vers. 1.
Scripturam de Deo ἀνθρωποπαθῶς loqui.
Notitiarum tria genera.

24 Cæterùm obseruandum est, humano more, Scripturam loqui de deo. Affectus enim recordationis, indicat dei bonitatem. Qui enim amicorum periclitantium sunt memores, illis subueniunt: non tamen deo propriè conuenit vt reminiscatur, cùm id obliuionem quandam præcessisse notet, quam deo tribuere esset iniquum. Notitiarum autem tria videmus esse genera, quæ pro temporis varietate à se mutuo distinguuntur: Nam si res præsens tunc intuenti inueniatur, dicitur aspectus quidam: estque hæc notitia omnium aliarum radix, & certior cæteris. Si præterita respiciat, dicitur memoria: Si futura, præsensio, quæ tertia plerumque à secunda oritur. Qui enim multa sunt experti, & complurium meminerunt, illi facilè de multis futuris, quadam adepta prudentia, bene iudicare cōsueuerunt. Deo istarum cognitionum nulla verè tribuitur, nisi prima, cum omnia illi sint præsentia, atque vti illius natura, ita quoque eius actiones nullo pacto tempore comprehenduntur. Dicitur tamē in Scripturis, aut meminisse, aut præsentire: quod sæpè illi ea tribuantur effecta, quæ præsentientes aliquid, aut illi qui recordantur facere consueuerunt: Verùm memoria præteritam cognitionem requirit. Inueniemus Scripturam dixisse, Deum vidisse Noa iustum & integrum in suis generationibus: tunc cùm saluare voluit & arcæ inclusit, illum videbatur attendere: Cum verò tandiu in arca moraretur clausus neque inde eriperetur, deus quodammodo videbatur, si humano more loquendum sit, illius oblitus. At rursus cùm illum liberat, dicitur recordari.

Deo omnia præsentia.

In Iud. 2. v 15. & 18.

25 Eadem ratione, cùm deus excanduisse dicitur, non sic est accipiendum, quasi deus affectibus laboret. Id enim hominum est: Sed iuxta communem receptamque horum locorum interpretationem, sentimus deum se instar hominum irascentium habuisse: qua eadem ratione illum

illum pœnitere interdum scribitur. Quamobrem deum vel pœnitere, vel irasci nihil aliud erit, atque ipsum ea facere, quæ pœnitentes & irati agere consueuerunt. Illi enim aut immutãt aut euertunt, quod antea fecerant, & isti de illata iniuria vlciscuntur. Ambrosius in libro de Noe & Arca cap. 4. de ira dei aliter loquitur. Neque enim deus, inquit, cogitat sicut homines, vt ei aliqua noua succedat sententia, nec irascitur quasi mutabilis. Sed ideo hæc creduntur, vt exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quæ diuinam meruit offensam, vt tantùm & eousque creuerit culpa: vt etiam deus qui naturaliter non mouetur, aut ira, aut odio, aut passione vlla, prouocatus videatur ad iracundiam. Rectè autem priusquam supplicium recenseatur, iræ fit mentio. Prius enim homines irasci, quàm vlcisci consueuerunt. Neque aliud ira est, si Aristoteli credamus in suis Rhetoricis, quàm appetitus vitionis propter contemptionem. Qui enim se negligi atque cõtemni sentiunt, de vltione statim cogitant, & quomodo aliqua pœna, vel iniuriá, vel contumeliam illatam roponant, assiduè meditantur.

Quid sit ira.

26 Dubium tamen adhuc fortasse cuipiam erit, an deus cùm eum pœnituit, vllo pacto immutatus fuerit. A pijs omnibus, vno propemodum ore, dicitur, deum nequaquam mutari, quandoquidem id cùm imperfectionis, tum etiam inconstantiæ certum esset indiciũ. Cæterùm eam varietatem quæ hic interuenit, non ipsi deo, sed nobis ascribendam. Si quis dixerit (exempli causa) deum citra controuersiam desijsse Chananęis aduersus Israelitas fauere, quod antea sic videbatur corroborare, vt eos vellet Iehudæos opprimere: ac vicissim Hebræos postea efferre, quos antea videbatur à Chenanæis velle depressos. Ista sanè varietatem habere inficiari nemo potest. Qui ergo dei volũtatem à commutatione poterimus asserere? Respondeo ex Ieremia capit. vigesimooctauo, apertè constare diuersitatem quidem in effectis esse, cùm tamen deus reipsa voluntatem eandem perpetuò retineat. Etenim eius nomine sic ibi scribitur, Statim vt loquutus fuero, contra regnum aut gentem vt disperdam, euellam & dissipem, si pœnituerit eos, me quoque pœnitebit. Ac è diuerso; statim vt bonum loquutus fuero de regno aut gente, vt ædificem, ac plantem, & malum fecerit ea gens aut regnum, in conspectu meo; iam me quoque boni pœnitebit, quo eos afficere constitueram. Hæc indicant deum in hoc genere comminationum atque promissionum, idcirco non commutari: quòd nõ absolutè ac simpliciter, sed ex conditione loquatur. Complementum verò vel irritatio conditionum, penes nos attenditur. Et idcirco mutatio non ei, sed nobis attribuenda est. Sin verò me rogaris, an prius deus & nouerit & decreuerit, quidnam sit quoad has conditiones euenturum. Annuam. Is quippe iam ab æterno de futuris euentis non modò nouit, verumetiam decreuit quid sit futurum. Sed voluntatis eius arcanum, quia diuinis literis quoad ista patefactum nõ habemus, ideo eam regulam sequi nos oportèt, quæ à Ieremia vti commemorauimus, prolata est. Eam Niniuitæ, necnon Ezechias rex, non adhuc editam spéctarunt. Nam licet dei nomine illis exitium fuisset propositum, illud tamen resipiscentia & precibus interpositis euaserunt. Nec est quod suspicemur, deum cùm ita comminatur aut promittit, quæ postea non succedunt, quicquam mentiri. Nam quod ad Ezechiam attinet, ex causis naturalibus, quæ vulgò secundæ appellantur, mors illi omnino impendebat. Ideo iuxta eas pronunciata sententia, mendacij accusari non potuit. Et Niniuitæ si faciendum illis fuisset, vt eorum peccata merebantur, perituri omnino erant. Deus autem per Ionam prophetam, secundum eorum merita prædicari mandauit. Ad hæc mendacium in oratione quæ *ὑπόθεσιν* seu conditionem habeat coniunctam, deprehendi non ita potest vt in absolutis & simplicibus enunciatis, cùm euentus à perfectione, vel à violatione cõditionis pendeat. Sed de his paulò pòst fusius.

Deum non ita pœnitet, vt mutetur.

Varietas est in effectis, non in Deo.

Deus quando minatur quæ non succedunt, nequaquam mentitur.

LOCVS XII.

De rerum omnium creatione, vbi de Angelis, Homine, Animæ essentia, Imagine Dei, &c.

In Gen. c. 1. Initio.

Cœli & terræ nomine quid significetur.

COELI & terræ nomine ego putarẽ à Mose narrari conditam esse basim rerum omnium, tã cœlorum quàm elementorum, hancque materiam nominibus significari iam perfectarum rerum. Nam cùm non nisi per formam & perfectionem cognosci possit, par est, vt illa quoque nuncupetur & notetur. Significatur ergo tota hæc moles cœli & terræ nomenclaturã, qua veniunt & reliqua tria elementa, ignis, aer, aqua. Signauit extrema, quibus & quæ sunt intermedia, vult à nobis accipi. Sed quàm rudia ista primò fuerint, indicatur, cum de terra dicitur *Tohu & Bohu*. Producta itaque fuit hæc moles ὕλη, materia adhuc rudis, quæ cùm ad superiora Pertinebat, tùm ad inferiora: ac fortè

ita, vt situm superiorem nobilior habuerit, inferior ignobiliori sit attributus. Hinc maximè cōuenit primæ rudi & indigestæ moli creationis nomen, siquidem illa duntaxat videntur condita è nihilo, alia dicuntur facta & ficta. Verùm nō perpetuò seruatur hæc differentia: quædam enim appellantur creata, quę ex aliqua priori materia dicunt deriuata Duo verò creationi tribui consueuerunt, & vt subita sit, & nullam requirat præexistentem materiam.

Facere & creare.

2 Ita mundus nō temerè est factus, neque suo authori est coæternus. Temeritati & casui multi veterum philosophorum rerum fabricam permiserant, cùm plerique eorum aut discordia & lite, aut atomis corpusculis vsi sint principiorū loco. Æternitatem Aristoteles illi tribuit, ita vt deum faciat causam mundi non conficientem, sed tantum finis rationem illi tribuit: vel si facit, vim illi aufert operandi ex voluntate, mundumque illum consequi putat, vti vmbra corpus, vel solem lux. Quod Peripatetici facere videri volunt, diuini honoris gratia, ne in deo aut vllam impotentiam, aut mutationem ponere cogantur. Sed nobis hæc nihil officiunt. Nam nōn ponimus deum natum aptumúe ad aliquid patiendum, verùm illi summam vim ad agendum tribuimus: neque etsi deus in sua æternitate destinauit se mundum esse facturum, quando fecit, ideò in illo subsequitur aliqua propositi aut voluntatis mutatio. Rursus cauetur antiquorum error, qui putarūt chaos præextitisse æternum & increatum, deum verò tantum exemisse quæ ibi erant permixta: at nos dicimus & illam molem primo die conditam. Sunt qui quærant, Cū potuerit deus longè prius mūdum producere, cur tam serò? Est petulans ac procax hæc inquisitio, nec humanæ curiositati, nisi illā retundendo satisfieri potest. Nam quocūque puncto temporis ante ficti aut imaginati dedissem tibi factū mundum, tu adhuc conqueri posses id serò fuisse factum, si tuam cogitationem referres ad dei æternitatem. Igitur hic piè est agendum, non hac procaci & temeraria curiositate.

Philosophorum errores de mundi ortu.

Curiosa de tēpore creationis mundi quæstio.

3 Sed mirum vtique videtur, cur angelorum productio sic prematur silentio, vt in tota Scriptura Veteri non habeatur eius mentio. De Veteri assero, quando in noua non reticetur id Coloss. 1. illic palàm habemus illorum creationem. Sunt qui in Veteri duo loca adducant, *Qui facit angelos suos spiritus*. Et alibi, *Quando dixit, & facta sunt*. Verùm non id ista loca firmiter suadent. Potius dicendum, illos nomine cœli comprehensos, cum ab omnibus sit receptum ab illis cœlos torqueri. Prima ratio, Quia si primò scriberentur producti, deus illorum opera postea videretur vsus producendo alia: vt autem soli ei omnē producendi vim tribuamus, ideo id Moses tacuit, ne suspicaremur, nos fortè esse illorum figmentum. Quemadmodum Christo filio dei tantùm nostra redemptio accepta refertur, non angelis, ita par fuit vt esset de creatione. Secunda ratio, propter hominum procliuitatem ad idololatriam. Nam si cœlum, stellas, iumenta, serpentes & volucres adorarunt, quid si Moses descripsisset illam spiritualem creaturam suis coloribus? Diceret conditos vt nobis inseruirent, vt præficerētur regionibus, vt singulis adessent hominibus. Quid non effecissent homines? Insaniuissent in eorum cultu. Prima eorum mentio habetur ad paradisum, cùm romphæa Cherubini: item tempestate Abrahæ, quando iam aderat vnius dei assertor validissimus. Tunc à deo pericula permittuntur, cùm ab illo item validissima adhibentur remedia. Et Paulus attingit hanc ἐθελοθρησκείαν & cultū angelorū, ad Coloss. 2.

De angelorū creatione, cur Moses nihil memoriæ mandarit.

4 Rabbi Selomoh ait, Angelorum nomina esse arcana, ita vt nec etiam ipsi norint sua nomina. Quinetiam addit, Angelos non habere sua nomina, sed tantum illis cognomina imponi, à rebus illis ad quas curandas mittuntur. Quod etiam Epistola ad Hebræos innuit, dum eos administratorios spiritus appellat. Affert Rabbi Selomoh exempla è Sacris literis, Angelus ad Esaiam mittebatur: & quoniam ei ad labra carbonem ardentem admouit, à verbo *Saraph*, quod sonat comburere, dictus est Seraphim. Ita possumus à Raphaele dicere, illum quòd curasset Tobiam, ideò sic appellatum, quasi fuerit dei medicina. Gabriel item, non dissimili ratione vocatus est dei fortitudo. Significat etiam vox *Peli*, quam sibi tribuit Angelus Iud. 13. mirabile: Idcirco enim venerat, vt miraculum ederet, & sanè mirum admodum erat flammam è saxo educere, quæ sacrificium consumeret. Et fieri potest, vt Angelus nomen suum patefacere noluerit, quòd homines tum temporis ad Idololatriam proni essent: & facilè cùm audissent nomen Angeli, fortassis illud nimia religione coluissent. Cherubim autem sunt Angeli, quorum nomē à figura est deriuatum. Inquit Aben-ezra, *Kerub* significare formam, siue figuram, hominis vel bruti illa sit, nihil refert, cū quælibet ita dicatur. Angeli sortiuntur hæc nomina, quòd hominib. sub aliqua animantis figura appareant, vt patet Ezech. 10. Alij opinantur nomen compositum à litera *Caph* deseruiēte, quæ est similitudinis nota, & *Rabi* quod Chaldaicè Pueros & Iuuenes significet, quòd humana forma, & ea quidem iuuenili appareant Angeli, & ficti fuerint in tabernaculo dei, alis additis. Quod fortè Dionysius, & alij sequuti sunt, cùm dicunt, illos significari plenitudine scientiæ: cùm homo, cuius ipsi figuram gestant, intelligentia, & notitia distet à brutis. Cherub igitur figura quædam est data, nobisq́; significat nuncios dei, qui magna celeritate omnia illa faciunt quæ deus iubet: vtitur illis & ventis, qui gubernātur ab illis Angelis, deus inequitat, quia illis rebus fit quod deus vult. Ethnici etiam Mercurium alatum fecerunt, & ventis alas tribuerunt. Angelos quoque alatos poni sæpè habe-

In Iud. 13. vers. 17.

Angeli vnde sua nomina sortiantur.

In Gen. 3. sub finem.

In 2. Sam. 22. vers. 11.

Angeli alati.

habemus: Cherubim cum alis factæ sunt in Exodo: Esaias Seraphim ad se volasse dicit: Ezechiel & Daniel Angelos ad se volãtes viderũt: hæc ostendunt ministerium angelorum velocissimũ esse. Ps. 104. *Qui creat angelos suos Spiritus.* Non sentiendum hîc cum Saduceis, quasi Angeli ministerium tantùm sint, nullæ substantiæ secretæ à materia: Non tãtùm nota creaturam brutarum mouentur, sed intelligunt, loquuntur, instruũt nos. Venit Angelus ad Mariam virginem, & Zachariam. *Angeli eorum,* vt est in Euangelio, *semper vident faciem Patris.* Ad Hebræos dicuntur administratorij Spiritus. Denique gubernant regna & prouincias.

Angelos substantias esse.

In Iudicum cap. 13.

De visionib. Angelorum quæstio.

In Iud. 13. vs. 17. Angeli vnde nomina dantur.

5 Proximum est, vt aliquid interponam de visionibus Angelorum. Nam Angelus apparuit Manoah, & sæpè aliàs, quemadmodum Scripturæ tradunt, angeli ab hominibus conspecti sunt. Quæri autem potest, quomodo apparuerint, cùm corporéne aliquo, an tantum phantasmate: & si corpore, suóne an alieno, & assumptóne ad tempus, an perpetuò. His de rebus variæ feruntur hominum sententiæ. Platonici mentes, hoc est intelligentias, aiunt ita comparatas, vt quædam earum habeant corpora cœlestia, aliæ verò ætherea, aliæ aerea, aliæ aquea, aliæ terrena. Quędam etiam statuunt δαιμόνια ὀρφνικά, quæ in tenebris & caligine perpetuò degant. Ijs de rebus multa colligit Marsilius Ficinus in decimo libro de Legibus, & in argumento Epinomidis. Peripatetici asserunt quasdam intelligentias esse, quæ conuertant & impellant cœlestes orbes, neque alias commemorant. Theologi autem Scholastici statuerunt mentes illas & intelligentias spirituales omnino esse, nec habere corpora. Atque vt ita sentirẽt, hac ratione adducti sunt, quòd oporteat has intelligentias animos hominum superare, quorum facultas perfectissima, in intelligendo sita est. Quare, vt existimát, in hoc opere, illos oportet ab intelligẽtijs superari, atque id fieri, quod mentibus ipsis cœlestibus non sit opus tum spectris tum etiam sensibus: quod cùm ita sit, corpora eis essent superuacanea.

Opiniones Platonicorũ Peripateticorum, Scholasticorum.

6 Cæterùm ex Patribus aliqui longè aliter statuerunt. Origenes in libris περὶ ἀρχῶν, vt Hieronymus annotauit in Epistola ad Pammachium, de erroribus Ioannis Hierosolymitani, mentes illas spirituales ait, quoties delinquũt, labi & trudi in corpora: nec tamen statim in infima, sed primùm in sydera, tum in ętherea, & aerea, pòst in aquea, extremùm in humana & terrea. Et si ne tum quidem se rectè gerant, postremò fieri diabolos. Ac si vel tum velint resipiscere, per eosdẽ illos gradus posse ad pristinum statum peruenire. Atque hoc per illam scalam intelligi debere, in qua Iacob vidit Angelos scendentes & descendentes. Quin Hieronymus, vt res esset apertior, adiecit simile. *Tribunus, inquit, si rem non rectè administrauit, deijcitur de gradu, fitq́ primicerius, deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques, dein tyro. Et quanquam tribunus quondam miles gregarius fuerit, tamen ex tribuno non tyro, seu primicerius factus est.* Cæterùm hæc absurda sunt, & perridicula. Et sanè Origenes in ijs magis πλατωνίζει quàm χριστιανίζει. Quod primum sumit, animas ad corpora detrudi, ceu ad supplicium, manifestè falsum est, cùm deus animæ corpus adiunxerit ad auxilium, non ad pœnam. Nec rectè diabolo facit spem futuræ salutis, cùm è diuerso Christus doceat, *Ite,* inquiẽs, *maledicti in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Nec possumus interpretari, æternũ ibi positum pro diuturno. Nam sententiam suam Christus exponit apertissimè, cùm inquit, *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Nec verè statuit animas prius deliquisse, quàm in corpora venirẽt, cùm Paulus de Iacobo & Esau scribat, *Antequam nati essent, nihil boni aut mali fecissent, dictum est, Iacob dilexi, & Esau odio habui: Maior seruiet minori.* Meritò igitur hæc sententia Origenis ab omnibus exploditur.

Patrum sententiæ.

Hieronymus

Contra metẽpsychosim Origenicam.

7 Augustinus multis in locis videtur angelis tribuere corpora, nominatim de Trinitate, lib. 2. cap. 7. & lib. 3. cap. 1. Quod Scholastici videntes excusarunt eum, quòd non sua, verùm aliorum sententia ibi loqueretur. Quod ego quoque possem recipere, cùm videam illum patrem, de Ciuitate Dei lib. 8. cap. 16. de sententia Apuleij Madaurensis & Porphyrij definire dæmonas esse genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. Certè ibi Platonicorum doctrinam sequitur. Cæterùm in locis prius adductis omnino ex seipso loqui videtur. Quin & Bernhardus in Cantica Canticorum, vt apparet, eiusdem est sententiæ. Quare Scholastici coacti sunt aliud excogitare, aiunq́ue angelos, si cum hominib. conferãtur, esse spiritus: sin verò cũ deo, habere corpora, quoniã ab vnitate dei, & simplicitate deficiũt. Tertullianus, de carne Christi, Angelos affirmat habere corpora. Cęterùm id minus mirum de eo est: nã ipsi quoque deo corpus attribuit. Sed corpus appellat, quidquid est. Agebat enim cum hominibus indoctis & rudibus, qui quod corpus nõ est, nihil esse putant. Scholastici autem dicũt, angelos reipsa spiritus esse: sed cùm accedunt ad homines, assumere corpora aeria, eaque densare ac spississima reddere, quo videri, tangi, & sentiri pręter naturam aeris queant. Sunt etiam qui dicant, aliquid terreum, aut aqueum illis admiscere: neque tamen volunt eam perfectam esse mixtionem, ne cogantur ibi ponere generationẽ. Fuerunt etiam, qui pùtarint angelos interdum assumere cadáuera. Sed hoc maiori parti visum est dignũ, vt de sanctis angelis existimetur.

Augustinus

Bernhardus

Tertullianus

8 Dixerit hic aliquis, absurdam esse, cœlestib. angelis impingere fictionem & mendaciũ, vt se homines esse fingant, cum reuera non sint homines. Quin hoc ipsum labefactare videbitur Chri

An angelis cõueniat speciẽ hominis assumere.

sti argumentum, quo à resurrectione vsus est, vt doceret se verum corpus habere. *Palpate*, inquit, *& videte, quoniam spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere*. Apostoli enim exterriti, putabant se videre phantasma: quare Christus, vt illis fidem faceret, iussit vt suum corpus explorarent & contrectarent. At dicere potuissent Apostoli, Quod sentimus, est phantasma: videtur quidem esse Christus, at fortasse non est. Nam angeli quoque videntur habere corpora, tangi & palpari, cùm tamen reipsa corpora non habeant. Infirmare etiam potest hæc sententia Patrum argumentum de carne Christi contra Marcionem, *Nam edebat*, inquiunt illi, *bibebat, esuriebat, dormiebat, sudabat: Ergo habuit verum & humanum corpus*. Adhæc responderi posset: Ista eadem visa fuisse contingere angelis, cùm tamen corpora non haberent. Respondeo, Quod primo loco dicunt, absurdum esse angelis tribuere mendacia, intelligere debent, quicquid quocunque modo fingitur, non statim esse mendacium. Christus apparuit discipulis, vt peregrinus, nec tamen est mentitus: idem visus est Mariæ specie hortulani, nec tamen est mentitus. Sic angeli quamuis homines videbantur, cùm homines non essent, mendaces non fuerunt. Non enim idcirco veniebant, vt se probarent esse homines, sed tantùm vt possent cum hominibus & congredi & colloqui. Ad Christi argumētum de corpore suo ita respondeo. Primùm, Apostoli putabant spectrum esse quod apparebat. Id autē Christus vt refelleret, ait, *Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet*. Ex ipso tactu sentiri potuit, verum & solidum esse corpus quod aderat, nō inane phātasma. Verū dixeris, fuisse quidem verum corpus, sed assumptum ad tempus, quale corpus interdum angeli solent induere: Quomodo autem doceri poterat, idem illud corpus fuisse, quod ante iacuerat in sepulchro? Hac in re valere debet ipsius Christi & Scripturarum authoritas. Scripturæ quippe docent satis luculenter, Christum fuisse moriturum, & postea die tertio resurrecturum: nihil autem resurgere potest, nisi quod antea ceciderit, quemadmodum Tertullianus doctissimè scripsit. Atque hoc Scholastici viderunt: vnde Thomas Aquinas inquit, nisi addantur alia quædam, hoc non esse firmum argumentum. Idem responderi potest rationibus Patrum cōtra Marcionem. Multæ sanè actiones prius adductæ possent angelis conuenire, aut corporibus assumptis, non tamen omnes. Nasci enim, & nutriri, & mori, & sentire, neque in angelos, neque in assumpta corpora cadunt. Scriptura verò quàm apertissimè testatur, Christum & natum fuisse ac doluisse, esuriisse, mortuum esse, ac verum fuisse hominē. Verùm de his postea fusius.

Instantia de corpore Christi.

Responsio ad illam instantiam.

9 Alia permulta sunt in Scholasticis theologis de ijs rebus: sed quoniam minus vtilia sunt, ea prætermitto: atque id quæro, an Angeli possint assumere vera corpora, eaque naturalia, quę antea quoque extiterint, atque illis pro suo arbitrio vti, vt diabolus induit serpētem, & per eum cum Eua egit. Angelus item loquutus est in asina Bileam. Cur ergo eodem modo non potest Angelus occupare humanum corpus, & in eo loqui? Certè in Zacharia propheta scribitur, *Angelus Domini qui loquebatur in me*. Videtur ergo angelos corporibus hominum & brutorum posse abuti. Augustinus de Trinitate lib. 3, c. 1. quæstionem hanc ait esse difficillimam, An angeli adiungant corpora suis proprijs corporibus, vt ea mutent in varias species, vt nos solemus vestes: sed etiam ipsam naturam, vt Christum legimus aquam in vinum cōmutasse. Hoc dicit non esse impossibile. Sic autem scribit, *Fateor excedere vires intentionis meæ: Vtrum angeli manente spiritali sui corporis qualitate, per hanc occultius operantes, assumant ex inferioribus elementis corpulētioribus, quod sibi coaptatum, quasi aliquam vestem mutent & vertāt in quaslibet species corporales, etiam ipsas veras, sicuti aqua vera in verum vinum conuersa est à Domino: An ipsa propria corpora sua transforment in quod voluerint, accommodata ad id quod agunt. Sed quodlibet horum sit, ad præsentem quæstionem non pertinet*. Ego verò dico, si vera erant angelorum corpora, firmum fuisse Christi argumentum, & libentius huc descendo, quàm vt dicam cum quibusdam, angelos hominum sensus lusisse. Nam ita volunt aduersum nos pugnare, cùm dicimus in Eucharistia manere panem, qui & videatur & tangatur, vt respondeant: videri quidem panem, at nō esse, vt angeli videbantur homines, cùm homines non essent. Equidem non inficior sensus interdum falli posse, verùm affirmo interea duplicem esse rationem eorum quæ sentiuntur. Alia enim sunt pluribus sensib. communia, alia singulorū propria. Pluribus sensib. percipiuntur, figura, magnitudo & numerus. Et sanè in huiuscemodi sensus quandoque falli potest, vt Carneades disputare solebat de remo inflexo, & magnitudine solaris corporis. At in sensilibus proprijs, sensus nunquam fallitur, nisi aut vitium corporis, aut nimia distantia, vel aliud huiusmodi impedimentū intercesserit. Quare cùm in Eucharistia sensus renunciet manere panem, nihil opus est confingere sensus in eo falli.

Qualia corpora assumant angeli.

Augustinus.

Instantia de transubstantiatione refutatur distinctione sensibilium rerum.

10 Sed vt disputationis huius methodus quędam instituatur, tres modi occurrunt, quibus angeli videri possint apparuisse. Nā vel in phantasmate videbantur, vt crederentur habere corpora, cùm ea non haberent. Quæ ratio statui non potest: non enim illudebant sensibus, nec ab vno aliquo tantùm videbantur, verùm sæpius à multis: & ita videbantur, vt Abraham pedes eorum lauerit, & Iacobus totam noctem luctatus fuerit cum angelo. Vel apparent quidem vero corpore, quod tamen tale non sit, quale putetur. Vel illud ipsum corpus, reipsa & verè habent, quod videntur habere. De hoc tertio

Tres modi quibus Angeli potuerūt apparere.

tio genere scripsit doctissimè Tertullia. in lib. de Carne Christi. *Angelos, inquit creatoris conuersos in effigiẽ humanam, aliquando legisti & credidisti, & tantam corporis gestasse veritatem, vt & pedes eius lauerit Abraham, et manibus ipsorũ ereptus sit Sodomitis Loth: colluctatus quoque homini angelus, toto corporis pondere, dimitti desiderauit ab eo, à quo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus deo licuit, vti conuersi in corpulentiam humanam, angeli nihilominus permanerent, hoc tu potentiori deo aufers, quasi non voluerit Christus verè hominem indutus, deus perseuerare?* Sic Tertullianus pugnat cum Marcionitis. Illi enim asserebant, Christum visum quidem esse habere humanum corpus, at re uera non habuisse. Opponit se Tertullianus, ac, *Si datis*, inquit, *hoc angelis, vt habuerint vera corpora, cur non id magis datis filio Dei?* Et addit, *aut nunquid & Angeli illi phantasma carnis apparuerunt? Sed non audebis hoc dicere: nam si sic apud te angeli creatoris, sicut & Christus, eiusdem substantiæ erit Christus, cuius angeli: angeli, tales, qualis Christus. Si Scripturas opinioni tuæ resistentes, non de industria alias reiecisses, alias corrupisses, confudisset te hinc Euangelium Ioannis, prædicans Spiritum columbæ corpore lapsum, desedisse super Dominum, qui Spiritus cùm hoc esset, tam verè erat columba, quàm & Spiritus: nec interfecerat substantiam propriam, assumpta substantia contraria.*

Tertullianus quo argumẽto errorem Marcionitarum, de carne Christi, cõfutauerit.

Spiritus in specie columbæ apparuit.

11 Scio Scholasticos aliquos sensisse, illam non fuisse veram columbam, quæ descendit in Christi caput, sed tantùm fuisse corpus aereum & densatum, quod columba videri posset. Augustinus tamen de Agone Christiano contrà scribit, illã scilicet fuisse veram columbam: nam ad exprimendam proprietatem Spiritus sancti, *Res*, inquit, *magis facit, quàm signum, quemadmodum Christiani quoque magis exprimuntur in ouibus & agnis, quàm in ouium & agnorum similitudine.* Itē si Christus verum corpus habuit, nec fefellit, Spiritus sanctus verè habuit corpus columbæ. Tertullianus addit, *Quæres corpus columbæ vbi sit, resumpto spiritu in cœlum æquè & angelorum: Et eadem ratione interceptum est, qua & editum fuerat. Si vidisses, cùm de nihilo proferebatur, scisses cùm in nihilum subducebatur: si non fuit initium visibile, nec finis.* Deinde lectorem ad Ioannem remittit. *Fuit itaq;* inquit, *phantasma etiam post resurrectionem, cum manus & pedes suos discipulis inspiciendos offerret. Aspicite, dicens, quòd ego sum: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me habere videtis: Ergo inducitur Christus quasi circulator aut magus.* Et l. b 3. contra Marcionem: *Ideo Christus eius ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatori forsitan deputaretur, non erat quod videbatur, & quod erat, mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo, proinde Deus Christus nec Deus. Cur enim non etiam dei phantasma portauerit? An credam ei de interiori substantia, qui sit de exteriori prostratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto?* Et postea, *Sufficit mihi hoc definire, quod deo congruit, veritatem scilicet eius rei, quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Rursum in libro de Carne Christi: Virtutes*, inquit, *spiritum dei, passiones carnem hominis probauerunt: Si virtutes non sine spiritu, proinde & passiones non sine carne. Si caro cum passionibus ficta, & spiritus ergo cum virtutibus falsus. Quid dimidias mendacio Christum? Totus veritas fuit.*

Quid sit factū de columba, in qua spiritus sanctus apparuit.

12 Apelles hæreticus, victus quodammodo his rationibus, concedit Christum quidem habuisse veram carnem, sed eam negat fuisse natam, verùm allatam è cœlo: & obijcit, Corpora quæ assumebantur ab angelis, verè fuisse corpora, sed non fuisse nata. Huiusmodi, inquit, corpus Christus habuit. Tertullianus occurrit. *Qui carnem, inquit, Christi, ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes, scilicet carneam, comparent velim & causas tam Christi quàm angelorum, ob quas in carnem venerunt. Nullus vnquam angelus ideo descendit, vt crucifigeretur, vt mortem experiretur, vt à morte resuscitaretur: Si nunquam fuit eiusmodi causa angelorum corporandorum, habes causam, cur non nascendo acceperint carnem. Non venerant mori, ideo nec nasci. At verò Christus mori missus, nasci quoque necessariò habuit, vt mori posset: non enim mori solet, nisi qui nascitur.* Addit præterea, *Atque tunc quoque inter illos angelos, ipse Dominus apparuit Abrahæ sine natiuitate, cum carne scilicet, pro eadem causæ diuersitate.* pòst addit, Angelos habere corpora sua potius è terra, quàm è cœlo. *Probent, inquit, angelos illos de syderib. accepisse substantiam carnis. Si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erat, cui angelorum accõmodant exemplum?* Et li. 3. contra Marcionem: *Meus, inquit, deus, qui illam de limo sumptam in hac reformauit qualitate, nondum ex semine coniugali, & tamen carnem: æquè potuit ex quacunque materia angelis quoque astruxisse carnem, qui etiam mundum ex nihilo in tot & talia corpora, & quidem verbo, edificauit.* Rursus de carne Christi ait, *Constat angelos carnem non propriam gestasse, vtpote natura substantiæ spiritualis, & si corporis alicuius, sui tamen generis, in carnem humanam transfigurabiles ad tempus, vt videri, & congredi cum hominibus possent.* Ad hæc lib. 3. contra Marcionem: *Scito, inquit, nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, sed veræ & solidæ substantiæ humanæ Si enim difficile non fuit illi putatiuæ carni veros & sensus & actus exhibere, multò facilius habuit veris & sensibus & actibus veram dedisse substantiam carnis, vel quæ proprius author & artifex eius. Nam deo difficilius est mentiri, quàm corpus fingere.* Postremò ita concludit, *Sunt ergo humana verè corpora, propter dei veritatem, à mendacio & fallacia extranei.* Et quia non posset humanitus tractari ab hominibus, nisi in substantia humana. Possem plura è Tertulliano commemorare, sed ad præsens institutum hæc satis videntur. In summa sensit, angelos ad tempus habere corpora, sed peregrina, non sua: Nam quæ propria eorum sunt, vt ille sentit, ad spirituale genus pertinent. Secundò, ea peregrina quæ assumunt, dicit vel ex nihilo creari, vel ex aliqua materia, quacunque deo visum

Apellis opinio, de carne Christi non nata, sed è cœlo allata.

Summa opinionis Tertulliani.

fuerit. Tertiò, ea vera, & solida, atque humana corpora fuisse tradit, non inania aut ficta: sed veræ, non apparentis carnis, ita vt ab hominibus & tangi & cõtrectari potuerint, vt & remoueat simulationem à deo, & constituat veritatem humanæ carnis in Christo. Vnde conficitur, sensus humanos circa ista falsos non fuisse, vt Papistæ contendunt, circa panẽ & vinum Eucharistiæ falli.

Origenis opinio de Angelorum corporibus.

13 Origenes autem περὶ ἀρχῶν, quemadmodum citatur à Hieronymo, contra Ioannem Hierosolymitanum, longè aliter sensit. Nam vbi nos diximus, angelorum visiones tribus modis posse imaginari, scilicet vel in phantasmate, vel in corpore quidem, sed non humano, vel denique in vero & humano corpore: ille medium quiddã arripit, dicitque angelorum corpora, quibus se conspiciendos offerunt, nec solida nec humana esse, nec etiam phantastica, sed tantùm corpora, idque ad resurgentes accommodat. Nam *in resurrectione*, inquit, *habituri sumus corpora, sed tantùm corpora, non ossa, non neruos, non carnem*. Et certè discriminis aliquid est inter corpus & carnem: omnis enim caro corpus est, non autem omne corpus est caro. Tale discrimen Paulus attigit ad Coloss. *Reconciliati*, inquiens, *in corpore carnis eius*. Et capit. secundo: *In expoliatione corporis carnis peccati*. Quin & in Symbolo dicimus, nos credere non in corporis, sed in carnis resurrectionem. Dicebat Origenes, se duos errores extremos videre. Vnum eorum qui dicerent, nullam esse resurrectionem, quales fuerunt Valentiniani, & Marcionitæ: qualis item Alexander, qui vt Paulus testatur, docuit resurrectionem iam esse factam: quales etiam hodie feruntur esse Libertini, qui nescio quid ea de re tum impiè tum indoctè deblaterant. Alterum eorum qui existiment corpora solida & vera, cum carnibus, neruis, & ossibus esse resurrectura: quod, vt ait, non potest fieri, quia caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Sed oportuit Origenem considerare, quid postea in Paulo sequeretur. Subijcit enim, *Neque corruptio incorruptionem possidebit*. Quare sententia est, corpus corruptibile non posse regnum dei possidere. Origenes autem, vt suum illud medium retineret, confessus est corpora quidem resurrectura: sed non crassa & ossea, verùm spiritualia, quemadmodum Paulus dixit, *Resurget corpus spirituale*. At in ijs verbis non attendit Origenes Paulum vocare corpus spirituale, non quod prorsus muteturin spiritum, sed quod spirituales conditiones habeat, nempe incorruptionem & splendorem luculentissimum. Verùm quia sentiebat doctrinæ suæ corpus Christi obstare, quod suis discipulis post resurrectionem contingendum, palpandúmque obtulerat: idcirco ait, *Ne decipiat vos Christi corpus, quoniam habuit multa singularia priuilegia, quæ alijs corporibus non sunt concessa*.

Corpus spirituale.

A Deinde, vt ex œconomia probaret se verè resurrexisse, voluit à resurrectione verum corpus habere, non quòd alia corpora in resurrectione oporteat esse consimilia. Naturam autem spiritualis corporis ostendit in Emaunte, cum ex oculis discipulorum euanuit. Et alio tempore, cum ad discipulos clausis foribus ingressus est.

Corpus Christi, quomodo euanuisse, clausis ianuis ingressum, è sepulchro egressum esse dicatur.

14 Hieronymus contra hæc se opponit: *Si Christus*, inquit, *post resurrectionem verè comedebat, verum etiam corpus habuit: Si non, quomodo per falsum* B *veritatem corporis probabat? Quod autem euanuit è conspectu discipulorum, non erat hoc naturæ corporis, sed diuinæ potentiæ*. Nam ita in Nazareth cum populus esset eum lapidibus impetiturus, ex oculis hominum se subduxit. Et quod à Mago fieri potuit, id non putamus à filio dei fieri potuisse? Nam Apollonius Thyanæus, cùm apud Domitianum in concilio sisteretur, ilicò disparuit. Id autem in Christo non corporis naturæ fuisse, C sed potentiæ diuinæ ostenditur ex eo, quod in eadem historia præcessit. Nam cùm esset in via cum discipulis, tenebantur eorum oculi, ne illum possent agnoscere. Quod autem dicit Origenes, Christi corpus fuisse spirituale, quod clausis foribus sit ingressum, Respondet Hieronymus, creaturam cessisse creatori, &c. Quare corpus Christi, non per medias tabulas & asseres penetrauit, ita vt duo corpora simul in eodem loco fuerint: sed in eo miraculum contigit, D quod ipsa ligna ostij, corpori Christi se peruia fecerint. Deinde quod nonnulli obijciunt, Christi corpus è sepulchro clauso egressum, id quoque non est necessarium creditu, sed licet existimare lapidem fuisse reuolutum antequam egrederetur. Néve quis me putet ista confingere, legat epistolam Leonis 83. ad Episcopos Palestinos: *Caro*, inquit, *Christi, quæ reuoluto lapide exiuit è sepulchro, &c*. Nunc vt ad institutum redeam, E quoniam dixi angelorum corpora existimari posse, vel fuisse phantastica, vel spiritualia, vel solida & verè humana, & repudiata sunt duo priora capita: restat angelorum corpora in quib. apparent, vera esse & humana. Quod tantùm affirmo sentiendum esse, cùm angeli ita conspecti sunt, vt luctarentur cum hominibus, & pedes suos lauandos præbuerint. Nec iudico ibi licere dicere, sensus humanos fuisse falsos, cùm res F exterius actæ fuerint. Imaginarias verò apparitiones non inficior interdum Prophetis euenisse, cùm aiebant se videre deum, aut Cherubim, aut alia huius generis: id enim cùm in eorũ mente vel imaginante facultate vsuuenerit, per formas, imagines, & spectra fieri potuit.

Angeli alias inuisibili specie, alias per imaginẽ, apparuerunt.

15 Nunc duo restant excutienda: Vnum, An angeli, cum ad hunc modum induerint humana corpora, dici possint homines (& quidem nõ arbitror.) Nam si accipiamus humanam carnẽ, quæ anima rationali formata sit & nata, certè angeli nõ possunt dici hoc modo habere huma-

nam

nam carnem. Quid ergo? dicet aliquis, Decipiebantur sensus, cùm homines eos viderent? Nequaquam. Sensus enim externa tantū iudicant, & quæ apparent. Quid autem interius ea quæ sentiunt impellat aut moueat, minimè iudicāt. Id, rationis est quærere ac inuestigare. Est quoque addendum, angelos corpora ista non perpetuò retinuisse, quia non adiungebātur eis in eadē hypostasi, ita vt angelus & corpus fierēt vna persona. Spiritus item sanctus, quāuis fuit vera columba, in qua descendit, non tamen erat cum ea vna ὑπόστασις. Quare columba nō fuit Spiritus sanctus, nec Spiritus sanctus fuit columba. Possunt alioqui angeli (vt antè Dominus) verè subintrare corpus antea factum, & prius existēs, vt de angelo qui in asina Balaam loquutus est legitur, & de diabolo, qui sermones per serpentem habuit cum Heua. Cæterū in præsentia de hoc genere non disputo, sed tantùm dico, angelos agētes hoc pacto in corporib. animantium, non coniungi eis in eadem ὑποστάσει. Quare asina non potuit angelus dici, nec angelus erat asina, sicuti serpens reuera non fuit diabolus, nec diabolus fuit serpens. Filius autem dei, cum assumpsit naturam humanam, fuit homo, & homo fuit deus, propter vnam & eandem ὑπόστασιν, in qua existebant duæ naturæ. Antea verò, cum Abrahamo & Patribus apparebat, etsi veram carnem habuit, tamen quia ei non iungebatur in eadem hypostasi, non potuit dici caro, neque caro erat deus. Postea verò, cum & carnem, & animam suscepisset, ita vt vna tantum esset ὑπόστασις vel persona, tunc homo deus fuit, & deus homo. Quî factum est, vt verè nasceretur, moreretur, & redimeret genus humanum. Quocirca ipse verè se appellabat Filium hominis: & in Ioanne ait, *Quæritis me interficere hominem, qui vobis dixi veritatem*. Et in Scripturis dicitur, *Factus ex semine Dauid.* Et Petrus in Actis, *Interfecistis*, inquit, *virum, vobis destinatum à Deo*. Et Isaias: *Ecce*, inquit, *virgo concipiet, & pariet filium*. Verba hæc magnam vim habent. Nisi enim Christus verè fuisset homo, virgo non potuisset eum concipere, nec parere, nec filium suum dicere. Hoc Tertullianus prudenter animaduertit. *Si hospes*, inquit, *fuißet, non potuißet eum virgo aut concipere, aut parere*. Angelus quoque Mariam ad hunc modum salutauit: *Ne timeas*, inquit, *concipies enim filium, &c.* Et Elisabet inquit, *Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?* Si Christum hospitem tantūmodo habuisset, mater eius dici non poterat. Angelus item dixit, *Benedictus fructus ventris tui*. Quomodo autem dici potuisset fructus ventris eius, si corpus è cœlo secum attulisset? Et in Isaia scribitur, *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*. Iesse stirps erat, Maria surculus, Christus verò flos, qui ex illa corpus traxit. Matthæus etiam ita Euangelium suum orditur, *Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham*. Si Christus corpus è cœlo deduxit, quomodo filius Abrahām fuit, aut Dauidis? Adhæc promissio facta Abrahamo de Christo, sic habet: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Ea verba Paulus tractans ad Galat. *Non dixit in seminibus*, inquit, *quasi in multis, sed in semine tuo, quod est Christus*. Et in Epist. ad Rom. legimus: *Ex quibus est Christus secundum carnem*. Hæc omnia probant quàm apertissimè, Christum verè fuisse hominem, & in eo dei atque hominis, vnā fuisse ὑπόστασιν. Hæc de Angelis dici non possunt, nec de filio dei antequam natus esset ex Virgine: quamuis dum appareret, verá habuerit carnem, vt suprà diximus, sed non sibi adiunctam in eadem ὑποστάσει: nec de Spiritu sancto dici potuit, quòd verè colūba fuerit, quāuis ea, in qua olim apparuit, vera colūba fuerit. Atq; ad hunc sensum scripsit Tertullianus, quæ superius citauimus: quæ non bene accepta, vel errorem vel offensionem legentibus parerent.

16 Nunc superest altera quæstio, Num angeli amicti corporibus assumptis, verè comederint & biberint. Ex Scholasticis quidam existimant illos verè comedisse, alij negant. Scotus comedere nihil aliud arbitratur esse, quàm cibum comminuere, ac in ventrem traijcere. Atqui hoc fecerunt angeli, quare colligit eos verè comedisse. Alij existimant, comedere non tantum esse cibum comminuere, aut in vētrem dimittere, sed ipsum adhæc in substantiam sui corporis conuertere, per concoctionem vegetantis facultatis: Id cùm angeli non faciant, non verè comedebant. Liber Tobiæ non est in canone Hebræorum, sed tamen ad institutum nostrum posset accommodari, nisi discordia esset in codicibus. In eo quippe libro, quem Munsterus edidit Hebraicè, cap. 12. Raphael angelus ait, *Videbar quidem vobis comedere & bibere: ego autem non comedi, neque bibi.* Vulgata æditio habet, *Videbar vos comedere & bibere: Ego autem inuisibili cibo & potu vtor.* Neuter textus negat Angelum aliquo modo comedisse. Verùm de ijs verbis quicquid sit, interpretatio August. recipienda mihi videtur, decimotertio libro de Trinitat. capit. 22. vbi ita scripsit, *Verè quidem comederunt angeli: at non ad indigentiam, verùm ad consuetudinem & familiaritatem contrahendam cum hominibus.* Quare cum in altero textu dicitur, Raphaelem non comedisse, non ita est intelligendum, quasi prorsus non comederit, sed quòd humano more non comederit. Illud autem imprimis animaduertendum ibi est, cum angelus respondet, se inuisibili cibo ac potu vesci, eam alimoniam spiritualem nihil aliud fuisse, quàm apertam & perspicuam notitiam veri dei, & executionem voluntatis diuinæ, vt Christus quoque dixit illum fuisse cibū suum, vt faceret voluntatē Patris. Idem etiā noster cibus est, quāuis nō eiusdem modi: illi enim apertè deum vident, nos autem per speculum & in ænigmate.

17 Angelos quo ad nomen tum Græcum tum

Corpus Christi, quomodo euanuisse, clausis ianuis ingressum: è sepulchro egressū esse dicatur.

ἔμψυχον non esse cum ὑποστάσει cōfundendam.

Alia est Angelorum ἐμφάνσεως, alia personæ Christi duab. naturis constātis, ratio.

Angeli alias in visibili specie, alias per imaginē, apparuerunt.

Liber Tobi.

Augustini

Angelorū spiritualis alimonia.

In Gen. initio.

Hebraicum, quispiam dixerit nuncios siue legatos, non quidem vt de humanis rebus aut alio quopiam negocio deum doceant, imò potius vt ipsi doceantur, quid ministrare vel nuntiare debeant. Quòd si legeris in Scripturis, illos deo offerre nostras preces, id ab eis non fit ad deum instruendum siue docendum, quemadmodum nos quando feruenter oramus, non ideo calamitates nostras deo exponimus, quasi is eas nesciat, cum Dominus attestetur de illo, quod bene norit quid opus sit nobis: cæterùm retexendis & exponendis illis ipsi nos magis incendimur, vt diuinum imploremus auxilium, quod idem angelis euenire asserendo, quid incommodi accedat? Hæc Augustinus scripsit 15. de Trinitate cap. 13. Et in Enchiridio ad Laurentium idem dicit 58 cap. cum de angelorum nominib. agit, quæ Colos. 1. recẽsentur: *Sedes, dominationes, principatus & virtutes quid sint, dicant qui possunt, dũ modò quod dicunt probare valeant.* Ac aduersus Priscillianistas & Origenistas c. 11. *Archãgeli, inquit, fortè sunt virtutes, & hæc inter se discriminis aliquid habere non inficiamur, sed huiusmodi nescire nullũ periculum nobis affert: ibi veri periculũ fuerit, vbi mandata dei aut illius obedientiam neglexerimus.* Quod si quæsieris, cur ista scriptura commemoret, si ea cognoscendo vel ignorando, tam parum vel nihil interest? Responsum accõmodum subdit, *Vt si ista aliquibus præclaris viris fuerint reuelata, illi sciant se nihil tunc habere compertum, quod in Scripturis scriptum non reperiatur.* Cui responsioni hoc aliud adijciamus, Quò nos magis simus humiles nec turgeamus, quasi omnia habeamus peruia, quæ in sacro canone quis legerit.

An & quatenus angeli deo preces nostras offerant.

18 Annotarunt Iudæi in Iacobi historia, non dixisse scripturam illũ angelis occurrisse, sed è cõtrario, quòd illi angeli obuiarunt, idq; volunt honoris gratia factum. Inde præterea argumentantur, Iacobum angelis præstantiorem, & quẽlibet verè pium, quod scilicet dignior sit cui obuiatur & occurritur. Item præstantior est qui portatur à quopiam, illo qui vehit. Scriptura verò perhibet, angelos in manib. suis portare pios ne lædantur vel ipsis lapidibus illorum pedes. Quicquid deputatur ad alicuius custodiam, custodito videtur minor: quib. rationib. angelos deijciunt infra homines sanctos qui traduntur amici dei. Sed vt probent istæ illorum rationes, omnes facilè vident. Pater gestat & mater tenerum filium, num propterea se digniorem? Omnia dicitur Christus portare verbo virtutis suæ. Quis verò ita insaniat aut desipiat, qui creata de cernat filio dei præstantiora? Pastor inuentam ouem humeris gestat, num se dignorem? Pater, præceptor, & amicus periclitãti filio, discipulo, aut amico, si peregrè redeat occurrunt, num vt digniori? Et homines præficiuntur passim custodiendis ouibus, qui tamen illis multo sunt meliores. Siquidem hæc omnia præstant angeli, non quòd nobis debeant, verùm vt deo gratificentur. Friuola itaque sunt Rabbinorum argumenta.

Num præstãtiores Angelis pij.

19 Sed ex nouo instrumento ad hoc idem propositum colliguntur rationes. Nam ad Ephesios c. 1. ait Apostolus, Christus à Patre de morte excitatus, supra omnem principatum, potestatẽ, dominationem, imò omne nomen quod in hoc, siue alio seculo sit celebre, est euect⁹. Dehinc 2. c. attestatur, deũ nos cum illo assumpsisse, iamq; ad dexteram cũ illo sedere fecisse, quo fit vt angelis maiores habeamur. Si enim iuxtà cum Christo sedemus, & ille proculdubio omnes transcendit creaturas, nobis quoque supremus gradus cedit. Verùm est adhuc hebes argumentum, Fieri enim potest, vt cum Christo sedeamus in gloria, id sumendo generaliter. Satis est vt eandem gloriam participemus, neque inde necessariò efficitur, nos futuros angelis superiores, nisi velis intelligere, tunc habendum statum hominibus ita absolutum atque perfectum, vt angelorum opera amplius non indigeant. Cùm deum & Christum præsentem habuerint, & salus parta erit, quorsum opus ministerio sanctorum spirituum? De hoc istam accipe rationem, Si quando Christus venit, suũque Spiritum largè impertitus est fidelibus, illa angelorum pædagogia ad diuina non fuit adhibita aut necessaria, vt in veteri instrumento vulgo habebatur: Ita in patria vbi ipsum Christum reuelatũ habebimus, & Patrem nobis conspicuum, angelorum quidem fruemur consortio, sed non vtemur ministerio. Quo verò ad substãtiam & naturam angelorum atque hominum, non possumus compertum habere, quo gradu nos & illi in superna patria simus collocandi. Quo tamen ad naturam, illos non dubitamus nobis esse præstantiores, gratiam verò & spiritum quibusdam hominib. magis augeri quàm illis, quis siue negare siue affirmare audacter possit? Quo nihilominus ad locum Pauli ad Ephes. 2. satis est vt verba illius vera sint, nos vt in capite nostro sumus & continemur, posse dici sedere ad dexteram Patris super omnes creaturas: inde postea velle id inferre, quod ad propriam nostram naturam siue personam, haud firmo sit argumento. Et præterita Paulus pro futuris vsurpat, quòd scilicet iam consederimus aut assumpti fuerimus, non sine ratione, vt reddat certiora, cuiusmodi sunt quæ iam præterierunt: Vel quòd si dei voluntatem & decretum respicias, iam illa sint confecta. Verùm ad Timotheum illa eadem futuro tempore designantur, cum Apostolus ait, *Si commortui fuerimus, & conuiuemus: si vnà patiamur, & conregnabimus.* Nec tamen illa præterita dum adhibet loco futurorum, mendacij est insimulandus: siquidem quod in capite iam contigit, in nobis factum fuisse cõfitemur, quo scilicet in ipsum coaluimus. Quare ne dixerit quispiã: Si Christus resurrexit, si aduectus est in cœlum, si ad dexteram dei

Num maiori gloria donandi simus quã Angeli.

Respectu capitis nostri sedere dicimur ad dexteram dei.

dei sedet, quid hoc ad me pertinet? Multum sanè. Quia quod illi, tibi quoque iure contigisse existimaueris. Illos autem non multum morabimur, qui per sedes, principatus, potestates & dominationes intelligi volunt, huiusmodi principes & monarchas siue magistratus, quia loquitur apertè Paulus, dum istorum meminit, de angelis & supernis spiritibus, quos ad Ephesios 2. appellat κοσμοκράτορας. Et ad Colossenses dicit, Christum expoliasse principatus, potestates, & palam illos quodammodo in triumpho duxisse: vbi quis non videt, illas voces nobis indicare spiritus duo aduersarios?

Num maiori gloria donandi simus quàm Angeli.

20 Quod autem dicitur 1. Cor. 15. vers. 24. *Cùm aboleuerit omnem principatum, omnem potestatem ac virtutem.* Hæc Chrysostomus & plerique alij interpretes, ad diabolum & prauos spiritus satellites eius, referunt: quod mihi non displicet. Quanquam si quis velit de magistratibus & principatibus huius mundi ea intelligere, à nostra expositione id minimè dissentiet. Quoniam principes ac reges ideo gladium habent, vt peccata coerceant, vtque ciues innocentes à violentia & iniurijs tueantur. Quæ nō habebunt locum, cùm res per Christū pacatæ fuerint. Possemus his nominibus & bonos angelos comprehendere, qui dum hanc miseram vitam viuimus, nobis ministri & adiutores deputantur, vt in epist. ad Hebræos legitur: necnon Rebuspubl. ac regnis præficiuntur, vt Daniel attestatur, & hominum sunt custodes. Cum de paruulis Christus dixerit, *Angeli eorum semper vident faciem Patris.* At cùm pacatum fuerit regnum Christi, iam superuacanea erunt hęc ministeria, ideo abolenda dicuntur. Quin & opera solis, lunæ, stellarum, & corporum cœlestium, non erunt necessaria. Ideo enim mouentur & lustrant orbem, vt tenebras depellāt, & frigora, quò etiam fructus producantur ad nostras infirmitates tuendas: quæ cùm sanatę fuerint, hæc adminicula otiosa erunt. Vnde in Apocalypsi legitur, angelum iurasse per viuētem in secula, quòd non amplius futurum esset tempus: quod nequaquam tolli potest, nisi cœlorum motus quiescat. Dicuntur itaque omnia hæc aboleri, & si non quoad substantiam, tamen quoad munera & officia, quib. nunc erga homines funguntur. Idem quoq; dicendum est de præfecturis & functionibus Ecclesiasticis, quæ nunc quidem ad ædificationē valent: vbi verò omnia perfecta fuerint & absoluta in electis, facessent. Quòd verò attinet ad significationes vocum, principatus, potestatis, & dominationis, multa habet Dionysius, sed quæ ab eo solo dicantur. Nam apud cæteros Patres his de rebus parùm admodum extat, nec immeritò. nam Sacræ literæ ista non docent, quoniam ad salutem nostram non faciunt. Vnde qui maximè iudicio valent, in libris asserendis suis authoribus, nequaquam putant Dionysium, qui de his scripsit, esse illum Areopagitā Pauli discipulum, sed aliquem posteriorem. Neque est verisimile, opus illud adeò in precio fuisse antiquitus, cùm excepto Gregorio, homine Latino, nullus veterum illa scripta citauerit. Audiui quandoque nonnullos, qui aiebant, hęc angelorum cognomina fuisse in vsu Thalmudistarum & Rabbinorum, translata per metaphoram à potestatibus huius mundi, atque ideo volunt, Paulum cùm incidit in mentionem angelorum, horum nominum meminisse, ac si diceret: Siue sint principatus, siue dominationes. Atque producunt locum ad Ephesios, vbi Christus dicitur euectus super omne nomen, quod nominatur, siue in hoc seculo, siue in futuro. Verùm hæc sententia mihi parum probatur: quia non solum Rabbini, sed etiam Scriptura sancta nomen habet, Archangeli, Seraphim, & Cherubim, quæ denotant in spiritibus cœlestibus, & ordines certos, & diuersa munera esse.

In 1. Cor. 15. vers. 24. Christi quos principatus sit aboliturus.

Respectu capitis nostri sedere dicimur ad dexteram dei.

De Angelorum choris, contra Pseudodionysium

21 Principatus. Fortasse intelligit Scriptura, subliniores spiritus, quibus non nisi prouinciarum & imperiorum, & regnorum cura committitur. Hoc sensit Daniel, quum scriberet de principe Græcorum, & Persarum, & Michaelem populi dei principem induceret. Potestas, aut δύναμις apud Paulum, significat vim diuinitùs collatam ad edenda miracula, quibus cohibeantur impij: cui è diuerso responderi τὸ ἴαμα, quod est, donum sanationis. Vt enim illa facultate homines impij castigabantur, ita ista vexati curabantur. Hac vi Petrus, Ananiam & Sapphiram interfecit: Paulus Elymam magum excęcauit, & multos, qui grauiter peccauerant, tradidit Satanæ. Hic autem vocantur isto nomine angeli, qui mittuntur à deo sumpturi supplicia de impijs: quales fuerunt, qui Sodomam & Gomorrham euerterunt. Talis etiam fuit angelus, qui sese interposuit inter castra Ægyptiorum, & populum dei, & Pharaonem cum suis in mari præfocauit: quemque Dauid conspexit in area Areuna grassantem in populum dei, quique exercitum Sennacheribi absumpsit incendio: etsi deus eadem quandoque faciat per angelos malos. Ita enim Dauid canit in Psalmo, deum inflixisse plagas Ægyptijs per angelos malos. Appellat Paulus ordines angelorum, per illorum ministeria atque officia: Annotatione autem dignum est, in sacris Scripturis paucissima tradi de Angelis. De illis enim accuratè & subtiliter inquirere, magis ad curiositatem nostram facit, quàm ad salutem. Quæ autem ad ædificationem faciunt, ea in Scripturis diligenter proponuntur: Quod vtinā scriptores Scholastici obseruassent. Multa enim spinosa & inutilia reliquissent, quæ hodie frustra, & magna cū offensione disputantur. Vtile nobis erat intelligere, esse aliquos angelos nostris ministerijs destinatos. ex eo enim intelligimus, diuinam erga nos bonitatem. Ex altera etiam parte vtile est intelligere, esse aliquos malos spiritus, à quib. assiduè oppugnemur: & vt nobis ab illis caueamus, & vt aduersus eos dei auxiliū imploremus. At

In Rom. 8. sub finem.

Potestas & donum sanationis opponuntur.

De Angelis pauca in diuinis literis habemus.

que hæc quidem, quoniam vtilia sunt cognitu, sacra Scriptura non reticuit.

De Homine, in Gen. ij. vers. vij.

In hominis creatione quid sit considerandum.

22 Cùm audis, Deũ finxisse hominem, non tibi tantùm in mentem veniat, istorum membrorum aut lineamentorum externorum: sed interna cogita, venas, membranas, neruos, poros & meatus, ossa, medullas, ac demum hęc omnia nostræ vitæ organa, quæ intus latent. Tria ergo in hominis creatione præcipua considero, quæ hactenus est generaliter expressa, & nunc hic distinguitur subtilius: Primùm, Consultatio, *Faciamus hominem:* Secũdò, *Finxit deus è puluere:* Tertiò, *Quod insufflauerit in faciem eius flatum vitæ.* Non ita leges in cæteris animantibus esse factum. Quamuis fingendi verbum alibi inuenias, cœlis, & quibusdam alijs attributum: scilicet Psalmo 95. *Aridam formauerunt manus eius.* Esaiæ 45. *Formans lucem.* Amos 7. *Formans locustas.* Verùm non est postrema aut contemnenda nobilitas humani corporis, quòd erectæ sit staturæ. Ouidius:

Pronaq; cùm spectent animantia cætera terram,
Os homini sublime dedit.

Quo ordine partes substantiæ hominis sint conditæ.

Finxit autem è terra. Vnde nomen Adami à terra, quasi dicas Terrigenã: quamuis dicunt nonnulli ab *ādom*, quòd terra illa fuerit rubra. Ergo primò formatur organum, scilicet corpus, deinde additur motor, anima, quæ illo est vsura. *In faciem vel in nareis, Appaiim* enim primò significat nares, deinde per Synecdochen, ex parte totum accipitur pro vultu & facie: vtrumque hic potest significare. Primò, nares, quia illæ maximè respiratione indicant vitam. Deinde si faciem accipias, illic præclara animi & vitæ signa sese exerunt. Quidam volunt metaphoram desumptam à vitrorum formatione: flatu enim demisso per sua organa illi cyathos, pateras, & diuersas vasorum effingunt formas. Tu tamen hic metaphoram esse obseruabis, cùm deus neque os habeat, neque spiret, sicut neque manus, quib. humanum corpus potuerit fingere. Sed in his oportet vt intelligas diuinam potestatem, iussionem & præsentissimam vim. Quod ad vocabula attinet, *Neschama* & *Nephesch*, ambo flatum vel halitum significant interdum, nonnunquam sumuntur pro substantia & animo, quia maximè vita & retinetur & indicatur respiratione: imò Anima, Latina vox, à vẽto & flatu dicta est, Græcè ἄνεμος. Dicitur etiam à Græcis ψυχὴ, à refrigeratione, ita vt videantur hęc idiomata conspirasse in animæ denominationem, vt sumeretur ab expirando.

Anima vnde dicta.

Flatus dei.

Hinc ex gemina significatione prædictæ vocis, quod animam significet, & flatum, duplex surgit expositio: Prima, inquit, iussu dei perflatas esse nares, vel faciem humani corporis, & ita illum vitam & animam recepisse: nõ quòd ille flatus fuerit anima, sed quoddam symbolũ, quòd ipsa ab externo principio homini esset inserta, neque expectanda naturæ opera, sicuti habentur aliorum animantium cæteræ animæ. Et ita in Euangelio legimus, Christum sufflasse in Apostolos, atq; dixisse, *Accipite Spiritum sanctum:* Non tamẽ ille flatus natura fuit Spiritus sancti, sed symbolum illius, quòd in eorum animos extrinsecus esset aduenturus, idque opera Christi. Possemus rursus & vocem illam sumendo pro flatu, dicere, Deum spirasse, id est, ipsum hominem spirare fecisse, hoc est, post effectũ corpus, dedisse illi expirandi vim, ita vt viuus & anima præditus, conspiceretur. Secunda interpretatio est, vt flatus ille pro anima sumatur, quæ diuinitus nobis traditur, & illam potissimum aiunt *Nischmath* significare, quæ diuina est & rationalis, illam nobis largitur deus. Et cùm subditur; *Factus est homo in animam viuentem. Nephesch*, significat animam sensilem, cuius participes sunt & cæteræ animantes: quod nobis apertè indicat animam rationalem, nobis à deo datam desuper, & secum habere vim omnem, quam aliæ inferiores animæ obtinent. Excluditur hinc duplex error: Non est anima putanda ex dei substantia, quia illa est inuariabilis & immutabilis: at anima potest misera reddi, & videtur inconstantissima. Præterea non est flatus, ex natura & substantia expirantis hominis. Neque rursus est censenda eiusdem rationis & naturæ, ac sint brutorum animæ, quia illis intellectum non esse exploratissimum est, cùm dicatur de equo & mulo illis non adesse intellectum, in Psalmo 32. Et iniuria viderentur fuisse subditæ cæteræ bestiæ hominibus, si præditæ fuissent eadem animæ specie. Sed non multis est rationibus labefactanda hęc opinio, cùm nobilioribus quoque Philosophis displicuerit.

Anima substantia.

An animæ humanæ omnes simul creatæ sint. Probat non simul olim conditas.

23 Sed hic ambigunt, Vtrum ab initio omnes animæ humanæ fuerint à deo creatæ, an ab eo fiant, & corporibus inserantur, prout generationis series videtur exigere. Sunt qui putarint illas omnes ab initio fuisse creatas, inter quos & plurimi extiterunt Iudæorum: & Origenes ex nostris est annumeratus: & ob hoc videntur moueri, quia rationalis anima cùm sit incorruptibilis, ex materia non procreatur. Cùm igitur ex nihilo fiat à deo, non diceretur verè requieuisse die septimo ab omni opere suo, quoad creationem. Sed hæc opinio non est verisimilis, quia cùm anima sit actus & forma corporis, vtriusque productio videtur iungenda. Præterea, quanto tempore corpori præexistunt, suntne otiosæ, vel aliquid agunt? Si dicas esse otiosas, videtur absurdum, tanto tempore res destitui sua operatione. Quòd si aliquid agant, necesse id vel esse bonum vel malum. Tamen Scriptura apertè reclamat ad Rom. 9. de Iacob & Esau, *Antequam boni aliquid vt mali egissent.* Sed quod magis mouet, est creationis historia, quæ nobis subindicat, in ipsa corporis plasmatione animam fieri: cùm enim illius antea nulla sit facta mentio, & productio tantæ rei non erat reticenda,

cenda, superest vt à deo facta intelligatur, cùm ab illo inspirata legitur. Rationi verò illi quæ cessationē respicit ab omni opere, supra occursum est, cùm diximus, Deum quoque modò operari, vel propter assiduam rerum administrationem, vel quòd quæcunque facit, ad illa referuntur, & eiusdem generis sunt, atque illa quæ sex diebus primis condita fuerunt. Cur verò prius factum fuerit corpus quàm anima, hæc à Patribus assignatur ratio. Quia si prius induceretur anima quàm corpus, fuisset otiosa, vt quæ caruerit organo & instrumento suarum actionum. Hoc verò obseruauit deus, vt semper præpararentur prius illa, in quæ prҿstantiora deberent agere, deinde ipsa inducerentur, vt statim condita possent operari. Discooperta est prius terra aquis, deinde luminaria condita, quæ suas vires in illá, & eius germina exercerent. Omnes bestiæ sunt prius conditæ, & terræ virgulta & plantæ. Demùm homo, qui his omnib. præficeretur, vt statim creatus, haberet quod ageret. Similiter nūc præit corpus, sequitur deinde animus, ne sit otiosus. Ex quo dei cōsilio docemur, vt inter nos id quoque fiat, vt quò aliqui magis excellunt, eò magis illis & expedita suppeditetur agendi materia, ne degant otiosi.

De° quomodo nunc operetur.

Cur Adæ corpus prius cōditū sit, quā anima?

24 Porrò factus homo in animam viuentem. Inquit Aben-ezra statim se mouit: non creatus est primus homo vt esset infirmus, vt infantes qui non possunt se regere & ambulare: sed more cęterarum bestiarum, quæ statim à partu ambulant. Vel ostendit animæ præsentis indicia, motum inquam, & sensum. Nam hæc duo, vt asserit Aristoteles, visa sunt omnibus antiquis Philosophis, præcipua animę effecta. Ex hoc diuino afflatu in puluerem aut argillam, vnde cōflatum erat humanum corpus, quando illum videmus adeò fuisse potentem, vt animarit & vegetarit statim omnia membra: colligitur argumentū facilitatis nostræ resurrectionis. Si afflet rursus eius spiritus in cineres mortuorū, facillimè rursus animas induent. Quemadmodum describitur in Ezechiele cap. 37. dum narrat afflatu Spiritus diuini, viuificata fuisse illa ossa. Quæ postrema corporum instauratio huic adeò pręstabit, vt Paulus hūc primum hominem terrenum & animalem: illum verò postremū, & cœlestem, & spiritualem appellet.

Resurrectio corporum.

25 At videamus quomodo sit verum quòd asseritur, sanguinem esse animam. Hoc in veteri instrumento Manichęi insectantur, & mendacij arguūt: illi enim veteres libros prorsus respuūt. Quod verò in Genesi, Leuitico, & Deutero. scribitur, his argumentis carpunt. Ad Corinth. prima, cap. 15. dicitur, *Caro & sanguis regnum dei non poßidebunt*: ergo sanguis non est anima, alioquin animas interdiceret Paulus regno cœlorum. Deinde Christus in Euangelio dicit, *Ne timeatis illos, qui occidunt corpus, & animæ non habent quid faciant*: at si anima sit sanguis, habent sine controuersia tyranni quod illi faciant, effundunt, perdunt, &c. dum sanctos dei martyres perimunt. Ad hęc affertur duplex solutio ex Augustino, cōtra Adimantum. In veteri Testamento sermo de brutorum animis, argumenta verò quę isti afferunt ex Nouo, de rationali & humano concludunt, quare est hic elenchus. Sed vt primum argumentum expeditius diluatur, nota, Paulum, cū loquatur ibi de resurrectione futura, per carnem & sanguinem intelligere, conditiones mortalis corporis, quæ auferendæ sunt à sanctis resurrectione: Quod verba ostēdunt ab eo allata, Seminatur in corruptione & mortalitate, sed resurgere continget in oppositis conditionibus. Sed fingas cùm brutorum tum hominum animas appellari sanguinem, id erit tropicôs interpretādum per Metonymiam, quasi signum pro signato ponatur: sicut contra Adimantum attestatur Augustinus, qui scribit: *Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cùm signum daret corporis sui.* Quia ergo sanguis, præsentis animæ est signum, ideo potest anima dici. Rursus eodē tropo, vt continens pro cōtento sumatur. Quis enim ignorat, animam etiam humanam quodammodo sanguine contineri, cùm illo subducto, in corpore minimè valeat esse? Imò dū hanc viuimus ætatem, illi est ita coniuncta, vt eius quodammodo in moribus & perturbationibus sequatur affectiones. Imò hoc nonnulli ideò statutum putant, vt cohiberētur homines à sanguine, ne ferinos induerēt mores, quos in nostrum animum facilè inuehi dicunt, si ferarum sanguine vescamur. Quod adduxi, non quasi probem hanc diuini statuti causam esse, verùm quò declararem animi etiam humani cum sanguine coniunctionem.

In Gen. 9. Sanguis quomodo sit anima.

Manichæorum Sophismata & ad illud responsio augustini.

26 Quomodo autem vir imago sit dei, ab initio Geneseos exponitur, vbi scriptum est deum dixisse, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, vt dominetur volucribus cœli, piscibus maris, & bestijs terræ*: Vbi apparet, in hoc sitá imaginem dei, vt omnibus prҿsit creaturis, quemadmodum deus omnibus rebus dominatur. Augustinus frequenter hoc refert ad memoriam, mentem ac voluntatem, quæ cùm sint facultates eiusdem animæ, repræsentant, vt inquit, in vna essentia tres personas. Sed hęc Augustini doctrina, causam potius imaginis reddit. Non enim homo præpositus est alijs creaturis, vt eis dominetur, nisi quia ratione præditus est, quæ seipsam illis tribus facultatibus explicat. Neque tamen adhuc extrema manus imagini dei est imposita: Quia ad bene regendum ac moderandum creatis rebus, memoria, mente ac voluntate, non est satis: nisi & intelligamus & meminerimus, & velimus quæ deo placeant. Nam si animus noster, vt vitiatus est per peccatum, maneat, non legitimè rebus dominabitur, sed potius tyrannidem in eas exercebit. Quare imago dei est nouus homo, qui veritatē

In 1. Cor. 11. vers. 7. Imago dei in quo sita est in dominatu.

Augustinus.

Vera imago dei est nouus homo.

diuinam intelligat, & eius iustitiæ sit cupidus, vt Paulus nos docuit cùm scribit ad Colossenses: Induite nouum hominem, qui reformatur in agnitionem dei, secundum imaginem eius qui creauit illum. Vbi videmus cognitionem dei veram & efficacem, ad imaginem perfectionis conducere. Quod expresfius ad Ephesios habetur: *Induite nouum hominem, qui secundum deũ creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis.* Quando animus noster, & cognitionem dei habet, & iustitia ornatur, tum verè deum exprimit: quoniam iustitia & cognitio diuinarum rerum, nihil sunt aliud, quàm influxus quidam à diuina natura in animos nostros. Instabis fortasse, Hoc pacto & mulier imago dei erit. Dicimus: Si eam cum cæteris creaturis contuleris, imago dei est: nam illis dominatur, & earum vsum habet. Sed hîc oportet vt eam compares viro, & tunc imago dei non dicitur, quia viro non dominatur, sed potius ei paret. Vnde Augustinus 13. de Trinitate dicebat, *Si vir & mulier accipiantur, qua mente ac ratione præditi sunt, ambobus conuenit vt sint ad imaginem dei: sed mulier collata viro quoad actiones & negotia huius vitæ, non est imago dei, quia in adiutorium viri creata est.* Et in eodem loco habet aliam solutionem, sed allegoricam. Nos appellari viros, cùm deum contemplamur, atque iure caput esse apertum, quòd indefesso studio ibi debeamus pergere, quandoquidem nullus est terminus inuestigationis diuinarum rerum. *Sed mulieres* (inquit) *dicimur, quando ad rerum terrenarum negotia & cogitationes descendimus. Ibi velatum caput habere oportet, quia modus adhibendus est, ac viden dum ne secularibus rebus nimiũ immergamur.* Sed allegoricis interpretationibus non est innitendum. Planior expositio est, quam superius adduximus.

Augustini allegoria, de viris qui diuerso respectu viri & fœminæ habentur.

In Gen. 1. Homo quomodo imago Dei.

27 Imago alicuius est forma, qua illum refert. Similitudo alicuius est qualitas, qua illum refert. Quid sit hæc imago, simplicissimè est exponendum. Homo non solùm vires intelligendi habet, quibus à deo non abest, sed conditus est præclarissimis, imò diuinis conditionibus, præditus iustitia, sapientia, misericordia, temperantia, charitate, ad quam imaginem iubet Paulus, vt reformemur ad illum hominem qui secundũ deum creatus est, in sanctitate & veritate, ad Ephes. 4. Colos. 3. & 2. Cor. 3. At dei imago plena, Christus est quoad diuinam naturam, deinde quoad humanam, quantum in ipsa diuinæ similitudinis esse potest. Ad Hebræos 1. Col. 1. Rom. 8. Et, *hic est Filius meus in quo mihi complacui.* Vt tales essemus, conditi sumus: nam sumus intelligentes & capaces diuinarum perfectionum: in illis conditi fuimus, sed ad eas, nisi auxilio & exemplo Christi non possumus restitui, qui prima & vera est imago. Quàm simus imago dei, patet ex nostra fœlicitate, quam habemus eâdem cum deo nostro, inquam, amando & cognoscendo. Quòd si quæras, quibus viribus his dominetur, non quidem corporeis viribus, nam quo ad illas superatur à plerisque animantibus: ergo hoc est ratione, consilio, arte, quibus non solum vincit & capit hæc animantia, sed moles ingentes & mouet & mutat. Restituitur hæc potentia maxima fide, *Super aspidem & basiliscum ambulabis.* Psalm. 91. Leonibus obiectus Daniel. Cum feris orat Dominus in deserto. Paulus nõ est læsus à vipera. Samson & Dauid leones vincebant. De hoc dominatu in animantia surgit difficultas, Cur istæ feræ sunt conditæ, quibus homines affliguntur? Respondeo, vt improbi filij castigentur. Post peccatum flagello opus fuit. Nostros seruos in nos armauit peccatum, vnde bestiarum irruptiones sunt à deo inflictæ, vt testatur Scriptura. Ezech. 5. *Immittam in vos famem, & bestias pessimas.* Iusto homini, omnes parebant mites & cicures. Et nunc quamuis rebellarint, dei misericordia fit vt paucissimi inde pereant: & si qui ab ijs conficiuntur, duplex inde ad nos deriuatur vtilitas: exemplum imprimis diuinæ seueritatis, vt in Samaritanis, qui à leonibus interficiebantur. In pueris ab vrsis occisis, quòd Elisæum derisissent. In Propheta inobediente, quem leo interemit. Ostenditur preterea quãta sit dei maiestas, vt eius iniuriam vel eiusmodi feræ vlciscantur. Postremò hîc mihi contempleris dei bonitatem in nos, qui hæc animalia noxia, in deserta & solitudines relegauit, & noctu quodammodo tantùm vagari permittit. Licet & homini hîc suam videre post peccatum calamitatem, vt talis tantusque vnius minimi scorpij ictu pereat, vel rabidi canis morsu. Non tamen prorsus ob peccatum, feræ potuerunt iugum hominis excutere, pauent, & tremunt illius conspectu, & prætereа videas puerum maximas belluas regentem, cędentem & minantem, in quo illæ dei imaginem reuerentur.

Hominis imperium in animalia.

Cur condita feræ, quibus homines affliguntur.

4. Reg. 17. 3 Reg. 13. 4. Reg. 2.

28 Quoad corpus non intelligitur propriè hæc imago, cùm deus non sit corporeus, non tamẽ abest à similitudine dei, cũ exprimat vt organũ multas dei similitudines in anima latentes. Nõ tamẽ defuerunt Hebręi asserẽtes hoc, & quoad corpus dictum, si spectes illas imagines & similitudines, quibus deus se Patriarchis & Prophetis videndum exhibuit. Nam apparebat vti filius hominis. quæ eorum ratio si admittatur, magis hoc fuisse verum dicimus ob Christi incarnationem, homini scilicet tale fuisse datũ corpus, quale deus præsenserat suum verbum esse suscepturum. Sed vt dixi, istud intelligitur de homine interiori, de animo, cuius corpus est organum, & ob hoc ab illa similitudine non prorsus alienum. Habes itaque hîc hominis veram notitiam, homo est creatura dei ad sui conditoris imaginem condita: ex qua declaratione, non solùm agnoscitur eius rationalis natura, sed quæ sint proprietates, qui finis: Fœlicitas, vt secundum hanc sui constitutionem viuat actionibus, quibus exprimat dei imaginem. Hinc iura pendent naturalia & humana, vt restituatur & ser-

An homo sit imago dei, quo ad corpus.

Ezech. 1. Dan. 7. Esa. 6.

Hominis finitio.

seruetur hæc imago, vt homo eius imperiũ liberum conseruet. Hinc omnes virtutes oriuntur, ex hac præstanti conditione humanę naturę, vt iustus, fortis, charitate præditus. Ex hac humanæ naturæ conditione, possumus deriuare, homini natura inditas esse virtutes: & argumenta, quibus Aristoteles probat oppositum secundo Ethicorum, habere locum in hac nostra natura vitiata. Spectabis & hanc dei bonitatem, quia humana fœlicitas requirit vltra actiones secũdum virtutem præclarissimam, copiam rerum externarum, cùm illæ fiat organa. Multa enim per diuitias ceu instrumenta agimus: ideò deus primum hominem ab initio, tot diuitijs & imperio ornatum voluit. Admonetur quoque ex hoc loco homo, de officio, ratione & forma omnium suarum actionum: quoties aliquid est acturus, dicat secum, Istud refert ne patrem meum? Est ne hoc viuere ex imagine? Habemus & ex hoc, quàm congrua sit nostra per Christum liberatio. nam cùm nostra perfectio sita sit vt imaginem dei retineamus, quæ vitio primorum parentum fuit obfuscata, valde fuit congruũ vt per Christũ, id est illius Spiritum, qui verè est imago dei, rursus illa in hominib. imprimeretur. Et possumus Ecclesiæ dignitatem hinc agnoscere, quales habeat & requirat ciues, nempe qui deo sint conformes. Denique dum audis, deum hominem creasse, debent occurrere tibi quoad corpus omne partium organicarum artificium, membrorum vtilitates & ornatus: quo verò ad animum, omnes vires, habitus, actiones quæ in illo reperiuntur.

Officium hominis.

29 Plantasse præterea dicitur deus Paradisum in Heden. Vox autem ista, Paradisus, etsi Græcis & Hebræis est communis, tamen Hebraica re vera est, cùm in Ecclesiaste ea sit vsus Salomō capite secund o. Et significat hortum. Adeò fuit suo Creatori homo conditus curæ, vt eum in amœnissimo loco voluerit collocatum. Heden hic significat regionem, ita appellatam, ob delitiosum & amœnum solum. Illam verò regionem esse colligimus ex varijs locis. Infra dicitur de Cain, quomodo profugꝰ habitarit in terra Nod, ab oriente Heden. Et Ezechielis vigesimoseptimo mentio habetur filiorum Heden, qui cōiunguntur cum Chamne & Charā: Charā verò scimus esse regionē Mesopotamiæ, in quam venit Abraham, cùm egrederetur è patria sua. Idem videmus in Esaia capite trigesimo septimo. Quare non modò scitur regionem esse, sed ex istorum Prophetarum lectione, conijcimus tractum & situm in quo est. De horto præterea Heden, sæpè fit mētio in Sacris literis: sed forma collationis, cum aliqua locorum amœnitas est exprimenda, vti Iohelis 2. Esaię 51 Ezech. 28. Igitur mea sententia illi valde errant, qui hic omnia volunt allegoricè intelligere. Fuit enim re vera hortus iussione diuina consitus. Neque illi sunt audiēdi, qui talem paradisum quærunt in altissimis montibus, ita vt cum lunæ velint esse propinquum, aut sub Æquatore esse propter aeris temperiem. Quæ diximus, ista redarguunt. Est à deo plantatus in regione certa, quę non multum à Mesopotamia distat. Et historia narratur à Mose, ideoque non pura quærenda est allegoria. Dicitur plantatus in orientali parte: quod tamen nonnulli intelligunt, à principio, cùm ea dictione vtrumque possit nobis significari. Hebræi interpretes ex maxima parte intelligunt de orientali situ, quos & Septuaginta sua interpretatione approbant. Quamuis sentiunt, & non videtur absurdum, hortum huiusmodi tertio die diuina virtute fuisse consitum, quando cæteræ herbæ, arbores & virgulta sunt producta, secundo verò capite poni, cum narretur historia humanæ productionis: is verò hortus fuerit deputatus ad hominis habitationem. Sed de hoc leuis esto controuersia, siue tertio die, siue sexto fuerit consitus, hoc parum refert.

In Gen. 2. Hospitiũ hominis recens conditi.

Heden regio

Paradisi locus.

30 E regione autem ubi situs erat paradisus, erumpebat fluuius siue fons, ingrediebatur hortum, & irrigabat, indeque diuidebatur in quatuor. Vbi fiat ista diuisio, in recessu à paradiso, vel ab ipsa eruptione ab Heden ex verbis parum constat: sed maior pars iudicat ab egressu paradisi sentiendum. Duo fluuiorum nomina sunt certa, duo verò dubia. Certum est de Euphrate & Tygri, qui Mesopotamiam ambiunt. Physon & Ghihon qui sint, interpretes variant. Physon tamen pro Gange à nostris sumitur: sed est Nilus, cuius caput adeò est incertum, vt inde sit ortum prouerbium, de his qui valde ambigua inquirunt, illos Nili caput quęrere. Quod si quæ de eius origine feruntur, illa parum comperta sunt, & vt multi asserũt, posset oriri alibi quā videtur, & per cuniculos & subterraneas regiones inde erūpere, vbi nūc videtur eius fons & caput esse: nō est ambiguũ illum esse Nilum. Quartus fluuius Ghihon à multis putatur Nilus, quod ego non puto verum. Nam primo Regum, capite primo, iubet Dauid vt ducant Salomonem vnctum ad Ghihon, quem fluuium Chaldæus interpres vertit Syloa, de quo in Euangelio & in Esaia. Et terram Æthyopiæ dicitur abluere, non illam quæ est in Ægypto, sed fortè Madianitas & Æthyopes Israelitis vicinos, vnde Æthyopissa fuit Ziphora, vxor Mosis, quæ tamen Madianitis perhibetur, vt infrà videbimus. Ex his igitur fluuiorum notis nominibus, patet paradisum fuisse in regione certa orientalis plagæ. Nec est reticendum paradisi vocem esse trāslatam ad significandum æternæ fœlicitatis statum, vt cum Christus dicit latroni, Hodie mecum eris in paradiso. Et Paulus 2. Corinth. 12. inquit, se fuisse in paradisum sublatum. Aperta & iucũda est metaphora, quasi is sit amœnus & deliciosus hortus, vbi nobis deo frui liceat. Vnde & Gentes suos Elysios campos quasi hortos faciunt. Sed ad nostrum terrestrem Heden reuer-

Flumina paradisi.

Paradisus pro statu fœlicitatis. Luc. 23.

tamur. Quid hodie ibi agitur? Quidam putant
adhuc extare, & locum eſſe inacceſſum: alij cen
ſent amplius non reperiri, quorum opinioni
ego facilè ſubſcriberem: quia cùm is locus in-
nocenti homini eſſet aſsignatus, cùm talis eſſe
deſierit, in quem vſum talis hortus ſeruaretur?
Vel igitur cùm diluuium inundauit orbem, is
quoque locus eſt ſublatus, vel ſtatim poſt homi
nis mulieris & ſerpentis maledictionem, cùm
terra etiam fuerit maledicta, & illæ ibi amœni-
tates atque delitiæ perierunt. Cui tamen ſen-
tentiæ videtur obſtare quod dicitur de Cheru-
bim poſito cum romphæa ad illum ſeruãdum.
Occurritur autem tunc id ad terrorem fuiſſe fa
ctum Adæ, vel illam cuſtodiam vſque ad dilu-
uium duraſſe. Hæc ex diuerſorum interpretum
ſententijs vobis referre poſſumus, cùm tamen
ex Sacris literis hac de re nulla habeatur certa
definitio. Adamum lingua Hebræa vſum fuiſſe
notatur in Gen. 1. verſ. 8. De linguarum autem
confuſione, vide capit. 11. in Geneſ. Variarum e-
tiam gentium originem, ſi quis requirat, legat
in Geneſ. cap. 10.

Ex 2. Sam. 19 verſ. 35.
Cur Patres tam diu vixerint.

31 Ceterùm, aliquibus in mentem venire poſ
ſet, qui fiebat, vt veteres Patres ante & pauló
poſt diluuium, tam diu vixerint: & ætas hæc
poſtea paulatim fuerit decurtata, donec com-
muni curſu deducta eſt ad annos octoginta.
Multæ erant cauſæ illius vitæ diuturnæ anti-
quitus. Erant procreãdi multi liberi, & implen
dus orbis: id fiebat diu viuendo. Inueniendæ
erant artes, diu ergo viuendum erat: experiẽ
tia enim diſcũtur. Quod præcipuũ erat, cultum
vnius veri dei, inter homines retineri oporte
bat, quod in tanta varietate indiuiduorum vix
fieri potuiſſet. Poſtea cùm tanta procreatione
non eſſet opus, cùm artes eſſent repertæ, & Sa-
cræ literæ nobis traditæ, quibus alligatus erat
diuinus cultus, fuiſſet laborioſa longa vita. Pa-
triarcha Iacob dicebat; Pauci ſunt dies ſerui
tui & mali, ſi comparentur ad ætatem maio-
rum noſtrorum, non noſtram, ita fuit iſta decur
tatio, miſericordia quædã dei erga nos. Sed cur
tam diu primi homines abſtinuerunt à gene-
rando? Annos nati quingentos, centum, cen-
tum 30. deſcribuntur generaſſe, & non prius.

Patres cur tam ſerò generarint.

Auguſt. de Ciui. Dei lib. 15. cap. 15. inquit, du-
plex dari poteſt reſponſio. Prima, quod in his
pubertas ſerò veniret, non tam citò vt nos ſemi
nis vel geniturę fuerunt potentes: quæ reſpon-
ſio ita poteſt confirmari. Diſtribuitur noſtra
ætas in infantiam, pueritiam, adoleſcentiam, vi
rilitatem. Quod ſi nunc habet ſuam annorum
ſummam pro totius ætatis noſtræ ratione, ita
tunc habuit: igitur ſi tota vita tantopere noſtrá
exceſsit, ita & infantiæ & pueritiæ tempus, de-
buit longinquius protrahi & fundi. Secũda re-
ſponſio eſt, Non per primogenitos deſcenditur
in illa genealogia, nam & ante illos fieri potuit
vt alij generarentur, quod ita explicatur. Conſi
lium hic Scripturæ eſt deducere narrationis ſe-
riem ad Abrahamum, vnde orta eſt gens Iſrae-
litica, ergò illi eliguntur filij in genealogia texẽ
da, per quos ad illum deſcenditur. At non eſt ne
ceſſe illos fuiſſe primogenitos vti in Matthæi
Euãgelio, quia deſcribẽdo Chriſti genus, fuit e-
ius mẽs, per Dauidẽ deſcẽdere ad ipſũ Chriſtũ:
ideo nõ ſemper aſſumit primogenitos, ſiquidẽ
ante Iſaac Iſmael eſt procreatus, Eſau præceſsit
Iacobũ. Ex Iacobi filijs procreationis ordine, Iu
das non fuit primogenitus: & ab ipſo Iuda ante
Phares & Zeram de Thamar, alij filij ſuſcepti
ſunt. Neq; Dauid fuit maior natu, imò inter reli
quos fratres minimus, ſed per alios non deſcen
diſſet genus ad Chriſtum. Cur verò priuatim
Nohe tã ſeriò genuerit, inquit Rabbi Selomoh,
ideo hoc factum, quòd filij prius ab eo ſuſce-
pti, facilè aliorum vitijs corrupti fuiſſent.
Deus autem voluit eos adhuc diluuij tempo-
re eſſe ætate iuniore, qua non poſſent vt ceteri,
infecti eſſe nepharijs ſceleribus. Ita demum
argumentatur, aut illi futuri erant iuſti aut pra
ui, ſi multo tempore ante diluuiũ editi eſſent: ſi
praui, igitur cũ alijs perdendi, & ſic iuſto parẽti
eſſet dolor additus, quod deus fieri noluit: ſi bo
ni, & illi quoque alios genuiſſent, & ipſe Nohe
forte alios etiã, quos omnes ſi deus voluiſſet in
gratiam Nohe ſeruare, longè maior fieri debuit
arca, vnde Nohe plus æquo in ea fabricanda
fuiſſet fatigatus. Hoc lepidum videtur com-
mentum, ſed Chriſtiano homini, vti prædi-
ctum eſt, videbitur ſatis, vel iſtos non fuiſſe pri
mos inter eius liberos, vel tam diu illi prolem
eſſe negatam, quàm diu placuit Domino, ne-
que decet adhærere fabulis tam curioſè fictis.
At de annis quid dicemus, quibus vixiſſe nu-
merantur tam numeroſis? Audebimus aſſe-
rere non fuiſſe adeò longos vt noſtri ſunt, ſed
bimeſtres aut trimeſtres, vt Plinius comme-
morare uidetur libro ſeptimo Naturalis hiſto-
riæ. Varias gentes aliter quàm nos ſuos ſuppu-
taſſe annos, & ideo factum eſſe, vt quidam plus
iuſto vixiſſe videantur? Hoc non eſt poſsibile
hoc argumento, quia in arcæ notatione & dilu-
uio, fit mentio ſecundi menſis & decimi: ergo
fuit eadem ratio anni vti nunc eſt.

Quot nominibus Gigantes in diuinis literis vocentur.

32 Iam cùm de Gigantibus ſæpè mentio in di
uinis literis recurrat, de ijs aliqua dixiſſe, non
erit inutile. Primùm ſciendum eſt, illos varijs
nominibus in diuinis literis appellari, *Rephaim*,
Nephilim, *Emim*, *Hanakim*. Hebraicè *Hanak* ver-
bum, eſt cingere, ſeu circundari ſolet. Inde au-
tem nomen *Hanak* deducitur, & numero mul-
titudinis tam fœmineam, quàm maſculeam for
mam habet: ſignificat verò torquem. Et ad vi-
ros transfertur inſignes ac illuſtres, quaſi tor-
quatos dixeris. *Emim* autem vocabantur, ob ter
rorem, quem alijs aſpectu ſuo incutiebant.
Zamzumim dicti ſunt à ſcelere, quoniam freti
potentia & viribus, contemptores fuerunt le

gum,

gum, iusti & honesti, ac semper nefaria moliebantur: Hebraicè quippe *Zimma*, scelus significat. *Rephaim* etiam nominabantur, quòd illorũ occursu, homines quodammodo exanimarentur: nam vox illa interdum mortuos significat. Appellati denique sunt *Nephilim*, quasi oppressores, quòd tyrannicè in omnes irruerẽt, à verbo *Naphal*, quod est cadere, siue ruere. Existimarunt aliqui, eos interdum vocari *Gibborim*: sed quoniam eam vocem ad potentiam referre solemus, & *Gibborim* propriè fortes dicuntur, idcirco eam nolui huc adferre. Deinde si quęras, quando Gigantes esse cœperint, si Augustinũ de Ciuit. Dei, lib. 16. cap. 23. sequamur, dicemus ante diluuium. Quod idcirco ei credimus, quia id testimonio diuinarum literarum probauit: Sexto enim Genes. habetur, Gigantes tum temporis in terra extitisse, quorum genus, etsi post diluuium conseruatum fuerit: attamen, vt ille credit, non vsque adeò frequens erat.

Quando Gigantes esse cœperint.

33 Adhæc de illorum procreatione atque parentibus ambigitur: nam sunt qui eos arbitrentur, non ex hominibus fuisse prognatos, sed angelos aut dæmonas eorum parentes inducũt. Atque id vel maximè confirmari aiunt, quod in libro Genes. habetur, *Videntes filij dei filias hominum quòd essent pulchræ, illas asciuerunt sibi vxores, ac ex eis viri potentissimi seu Gigantes nati sunt*. De hoc angelorum lapsu, quòd cum mulierib. consueuerint, multi ex veteribus consentiunt, & inter cæteros Lactantius lib. 2. capit. 15. Nam vt ibi habetur, opinatus est, deum veritum esse, ne Satanas, cui mundi concesserat imperium, genus humanum funditus perderet, & idcirco illi angelos tutores dedisse, quorum opera & cura defenderetur. At illi cùm astu Satanæ impulsi, tum specie formosarum mulierum allecti stuprum eis intulerunt. Quapropter & sua dignitate deiecti sunt, & diaboli satellites effecti. Hoc quidem Lactantius existimauit: non tamẽ dixit, ex illis congressibus angelorum cum mulierib. natos Gigantes, sed terrenos dæmonas, qui circa terram magno nostro malo versentur. Eusebius Cæsariensis lib. 5. de Præparatione Euangelica, ab his nihil propemodum dissentit: nam & ipse lapsos angelos ex mulieribus, quas turpiter adamarant, illos dæmonas procreasse ait, qui per orbẽ postea variè tumultuati sunt: & ad ipsos refert omnes eos quos poetæ atque Historici deos fuisse tradiderunt, eorumq; pugnas, discordias, libidines, varios ac graues tumultus, aut versu aut soluta oratione commemorant. Verùm Augustinus de Ciui. Dei, lib. 15. cap. 23. horum veterum sententiam non existimat, ex illo Genes. loco elici posse. Nam eos qui filij dei illic appellãtur, reuera inquit homines fuisse, à Setho videlicet procreati. Etenim cùm verum syncerumq; dei cultum retinerent, puramq; numinis inuocationẽ sanctè adhiberẽt, dei fauore ac gratia ornati, a Scripturis filij dei appellantur. Verumtamen cum postremò mulierum earum cupiditate flagrarint, quæ de stirpe Caini descenderant, & ob id ad impiorum societatem pertinebant, easque sibi vxores adiunxerint: ipsi quoq; ad superstitiones & impios cultus deflexerunt, nec in homines tantũ; verumetiam in carnem ex filijs dei euaserunt. Atq; vt id obiter dicam, Aquila, verba illa conuertens ex Hebræo, *Non*, inquit, *filij dei, sed filij deorũ*: ob eam, vt arbitror, causam, quòd progenitores ij sanctos habuerint, qui à deo & pietate, ob insanum mulierum amorem, tam miserè defecerunt. Symmachus autem vertit, *Filij potentum*. Cæterùm, ad Augustinum redeo: is constanter affirmat, nihil ex eo Genes. loco dè concubitu angelorum cum mulierib. posse colligi, quin potius existimat, ex verbis dei scriptis, ibidem longè diuersum ostendi. Cùm enim Scriptura ibi dixisset, Gigãtes in terra fuisse, filiosq; dei, quemadmodum dictum est prӕuaricatos esse, ac Gigantes editos, adiectũ est: *Et dixit deus, Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. Hac sententia demonstrari vult, eos qui sic peccauerant, homines appellari: nec tantum vt natura sua erant, verùm carnem etiam dici, in quam sua fœda cupiditate incubuerant. Sed qui contrà sentiunt, graue testimonium Enochi, ab Adamo septimi, quem Iudas in sua Canonica nominat, se arbitrantur adducere In libro siquidem ei inscripto, Gigantes dicuntur, non homines: verùm angelos sui generis authores habuisse. Augustinus verò ad hoc respondet, librum omnino Apocryphum esse, atque ideo fabulis quę in eo recitantur, nõ oportet credere. Enochum nonnulla diuina scripsisse, inquit, non esse ambigendum, cùm id Iudas Apostolus manifestissimè testetur: at omnia quę in Apocrypho libro scripta ostendũtur ab eo prodijsse, nõ est necesse vt credamus; quandoquidẽ firma carent authoritate. Neq; si Iudas certam quandam sententiam inde produxisset, totum librum suffragio suo iure putaretur approbasse: nisi dicere velis, Paulum omnia quoque recepisse quæ ab Epimenide, Arato, & Menandro conscripta fuerũt, cùm vnum aut alterũ versiculũ ex eis adduxerit. Quod Hieronymus 1. c. Epist. ad Titum exponens, per absurdum & ridiculum esse testatur. Et quod ad Enochum attinet, id mirũ videtur, si ab Adamo septimus fuit, quomodo ea quę de altercatione Michaelis cum diabolo propter cadauer Mosis scribere potuerit, cùm hęc si fuerunt (vt reuera fuisse credendum est) necesse fuerit accidisse post mille ac propemodum quingẽtos annos: nisi statuerimus, illustri quadam vi prophetiæ, tum temporis ea fuisse reuelata.

An Gigãtes ex hominib. prognati fuerint.

Filij Dei qui nam dicãtur & quas coniuges sibi adsciuerint.

Liber Enochi.

34 Neque dissimulandũ est, eos qui putarũt Gigantes habuisse, non homines, sed angelos parentes: ideo videri adductos, quòd non putarint fieri posse, vt ex hominib. vsitatæ magnitudinis ac staturæ vasti Gigantes nascerentur. Quamobrem nonnulli eorum processerunt eò,

Ratio eorum qui putarũt Gigantes nõ fuisse ortos ex hominib.

vt primum hominem Gigantem fuisse affirmarint. Noah quoque ac eius liberos, quia non crediderunt potuisse genus illud hominum, vel ante vel post diluuium esse, nisi tales habuerint progenitores, si modò ex hominibus credantur fuisse orti. Cæterùm id Augustinus vt falsum refellit, dicitque paulò ante Gothicam euersionem, mulierem giganteæ molis Romæ fuisse, ad quam visendam, ex diuersis partibus orbis complures confluxerint. Quæ tamen parentes habuit, qui communem visitatamque cæterorum hominum staturam non excesserint. Causam verò Gigantum vastæ molis, si naturam consuluerimus, non aliam afferre possumus, quàm vigentem calorem, necnon humorem, qui copiosè atque largiter suppeditet: illum quippe calor, non ad proceritatem tantū extendit, verum etiam cùm ad latitudinem, tū ad crassitiem diffundit ac dilatat. Cœperunt itaque Gigantes ante diluuium: fuerunt item ante congressum filiorum dei, cum filiabus hominum, atque inde postea sunt orti. Homines porrò illos procrearunt, & naturalem causam, quam diximus, habuerunt. Sunt etiam post diluuium citra cōtrouersiā producti: nam illorū mentio in lib. Num. Deuter. Iehosuæ, Iudic. Samuelis, & Paralip. aliisq; sacris libris habetur.

Quanta fuerit moles Gigantum.

35 De mole ac statura illorum, partim conijcere possumus, partim eam expressè habemus descriptam. Coniecturæ sunt, quòd Goliath loricam habuerit, quinq; millium siclorū ponderis, lanceam verò instar iugi textorij, & in hasta, ferrum seu cuspidem sexcentorum siclorū. Conijcimus etiam Ogi regis Basan ingentem molem ex eius lecto, qui cùm ferreus esset, nouem cubitos longitudinis habuit. Atque Israelitæ collati cum Anachim, locustæ videbātur. Ista nobis indicio esse possunt, quantæ magnitudinis hi homines fuerint. Propriè autem ac distinctè Goliathis magnitudo in lib. Samuelis est descripta. nam sex cubitorum cum palmo fuisse dicitur: Cubitus verò, si rationem Græcorum sequamur, duos pedes habet: sin verò Latinorum, sesquipedem. Eius discriminis istam causam nonnulli adferunt, quòd à cubito possit extendi mensura vsq; ad manum, interdum clausam, nonnunquam verò apertam seu extensam. Hoc est quantum è diuinis literis de Gigātum statura potui colligere. Cæterùm apud Ethnicos longè magis miranda, & quæ fidem quorundam opinione vincant, legimus. Philostratus in suis Heroicis habet, visum Gigantis cuiusdā cadauer 30. cubitorū, alterū 22. & aliud quoddam 12. At hominū temporum nostrorū statura communis, paulò vltra quinq; pedes extenditur. Atq; pedis mensura cùm Græcis tum Latinis eo conuenit, vt in quenq; pedem quatuor palmi dentur: palmus verò quisq; latitudinem quatuor digitorum cōtinet, id est, minimi digiti longitudinem. Sin verò extremi digiti, pollex, inquam, & minimus, dilatentur, quisq; pes duos palmos tantùm comprehendit. Illa etiam transferre huc lubet, quæ Augustinus de Ciuit. Dei, lib. 15. c. 9. habet, vbi eos coarguit, qui homines adeò prodigiosæ staturæ nunquā fuisse, obstinatè contendunt, ac se vidisse in littore Vticensi testatur, molarem dentem adeò magnum, vt dissectus, ad formam & magnitudinem vsitatorum nostra ætate dentiū, cētuplo maior iudicari facilè potuerit. Ibi etiam talia fuisse antiquitus permulta hominum corpora, ex Vergilij carminibus demonstrat, quæ 12. Æneid. posuit, vbi Turnum induxit, è terra saxum adeò ingēs sustulisse, ac in Æneam vibrasse, vt vix illud,

De Gigantū statura, testimonia.

Lecta bis sex corpora vice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.

Quem locum ex Hom. 6. Iliad. expressit. His quoque possumus addere, quę idem Vergilius 1. Georgicorum cecinit:

Grandiaq; effossis mirabitur ossa sepulchris.

Adducit præterea Plinium Secundum, qui lib. 7. affirmat, naturam quotidie minora producere corpora, quò suo cursu lōgius processerit. Idemq; memorat Homerum suo carmine interdum conquestum. Cui ergo possem Cypriani testimonium addere aduersus Demetrianum. Verùm si rogarer, an existimem corpora humana, quæ postea fuerūt, ab ijs imminuta esse, quę ante diluuium producebantur, fortasis annuerem: sed quod à diluuio vsque ad hanc nostram ætatem perpetuò decrescant, id non facilè concederem, verbis præsertim annotatis quæ Aulus Gellius 3. lib. scripsit, vbi ait, modum adolescendi humani corporis esse septē pedum: quæ mensura hodie quoq; videtur esse staturæ procerioris. In Apocryphis tamen Esdræ legimus lib. 4. ad finem 5. c. ne quid dissimulem, & nunc minora esse nostra corpora, ac indies imminuēda, quòd natura semper magis effœta reddatur. Idemq; vt paulò ante dixi, Cyprianus videtur statuere. Sed quare nō tam facilè assentiar, causam attuli, quia de mensura, quam Gellius definiuit, hodie nihil propemodum videam immutatum. At redeo ad Plinium, qui lib. 7. ait, in Creta, dum terræ motu quidam mons disrumperetur, cadauer quadraginta sex cubitorum stans fuisse repertum, quod alij Orionis, alij Othi fuisse crediderunt. Orestis etiam corpus oraculi iussu effossum, cubitorum septem fuisse monimentis traditur. Id autem, quod Berosus affirmat, Adamum Sethumque filium eius gigantes fuisse, ac Noah similiter cum suis liberis, quemadmodum absque diuinis literis ponitur ita etiam potest repelli.

Quare deus aliquādo Gigantes adeò vastos extare voluerit.

36 Nunc dicendum videtur, quam ob causam voluerit deus, quosdam interdum homines tam vasto corpore nasci. Ex eo arbitratur Augustinus, lib. iam adducto, c. 23. id esse factum, vt nobis testatum relinqueretur, tam pulchritudinē corporum, quàm etiam staturæ magnitudinē, viresq; carnis non esse in bonis præcipuis ponenda,

nenda, cùm ea non minus pijs quàm impijs interdum sint communia. Qui sanè studiosi pietatis fuerint, ij longè anteponenda iudicabũt spiritualia bona, partim quòd nos ad salutem iuuent, partim quòd nos alijs verè præstantiores efficiant. At Gigantes non fuisse adiutos immani statura quicquam ad salutem, ex eo cõfirmat, quod Baruch propheta c.3. scribit: *Ibi sunt Gigantes à seculo, viri famosi, bellorum periti: non hos elegit Dominus, neque illis viam scientiæ dedit, sed interierunt, quia non habuerunt sapientiam.* Quin si quis diuinas historias euoluerit, nusquam ferè deprehendet, eos bonam piamúe suscepisse causam, quam tuerentur, & pro qua pugnarent: imò eos cognoscet sua peruersitate atq; superbia perpetuò fuisse deo aduersatos. Ita se habuit Og rex Basan, ita Goliath & eius fratres: omnes ij populo erant infensissimi, quẽ deus complectebatur, & à cæteris, vt sibi peculiaris esset, secreuerat. Aliud præterea est, quod nostram fidem potest non leuiter confirmare: nam semper diuinæ historiæ memorant, prodigiosos huiuscemodi Gigantes in prælijs fuisse turpiter victos, idq; ab infirmis hominib. & rei militaris admodum imperitis, à Dauide nimirum adhuc opilione, atque à populo Israelitico, cùm adhuc in re bellica tyrones ac rudes admodum essent. Vnde nos dei spiritus commonefacit, vt constãti & erecto simus animo, quando pietatis ergò cum huiusmodi portentis est depugnandũ. Ibi de nostris virib. non est quòd laboremus, cùm sacra oracula passim repetãt, Deum esse qui belluas huiusmodi tradat in manus eorum quos tuetur. Quæ cùm sic habeant, id proculdubio efficitur, vt à tyrannis, qui deo fermè semper aduersantur, suaq; ingenti nitũtur potẽtia, nullo pacto formidemus, quando impias tuentur partes, & in ouile Christi lãguidum ac infirmum se posse confidunt pro sua libidine grassari: siquidẽ aduersus eos diuini sermonis vis & potẽtia spiritus nos, quãuis humiles & imbecilles natura, excelsos & inuictos reddet. Porrò si rationẽ humanã sequamur, cũ eis cõparati, aut vermes aut locustæ facilè videri possumus: verũ potentia dei septi atq; muniti, nõ tantũ superabimus, verũ etiam, vt cũ Paulo ad Romanos loquar, superuincemus. Aderit enim Christus, qui fortem illum armatũ vinciat, & opulentissima, quæ congesserit spolia, detrahat. Fœliciter ille cũ diabolo & membris eius certauit, & nos per illum secunda faciemus prælia, victoriamq; lõgè illustriorem adipiscemur, quã suos deos Poetę finxerint reportasse de Cyclopibus Titãnis, & alijs Gigantibus; qui ad Phlegram, vt illi fabulantur, Iouis fulminib. extincti fuerunt. Satis argumenti est, quamobrẽ olim Gigantes, & hodie potẽtissimi principes, vnà cum huius mundi sapientib. deo resistant: sanè quòd nimium suis virib. nitantur & confidant, quib. plus æquo freti, nõ est scelus quod non audeant, non est quod sibi non putent licere. Deus verò quæ decreuit efficere, per tales homines non dignatur perducere ad exitũ: sed potius vt sua vis & potentia longè multumq; patefiat, quæ facere statuit, per Dauides & abiectos quosque solet complere.

Gigãtes pias causas tuendas non suscipiebant.

37 Hac de re iam satis dictum existimarem, nisi quidam locus superesset explicãdus. Quomodo videlicet in Deut. scribatur, Ogum regẽ Basan solum fuisse reliquum ex Gigãtib. Quid R. Selomoh fabuletur, non me latet, sed illius expositio tam puerilis atq; ridicula est, vt eam referre me pudeat. Iudico itaq; illum non absolutè ac simpliciter dici fuisse reliquum, quasi nulli præter ipsum Gigantes in orbe superessent: verùm in illis locis, nimirũ citra Iordanẽ, solus remansisse perhibetur. Sciendum præterea, nõ tantum Israelitas ex illis regionib. Gigantes deleuisse, quoniam & Moabitæ, vt secundo capite Deuter. habetur, eos è suis finib. expulerunt: quod etiam eis cogitandum est, dei fauore successisse: nam ibidem traditur, ipsum eas regiones Moabitis colendas tradidisse.

An Ogus fuerit postremus omnium Gigantum.

LOCVS XIII.

De Prouidentia, in Gen. cap. xxviij. ver. xvi.

Definitio prouidentiæ.

PROVIDENTIAM Græci appellãt πρόνοιαν vel προνοεῖν. Hebręi deducunt à verbo *Hisgiah* in hiphil, quod est subtiliter videre & dispicere. Quo ad illius definitionẽ, Cicero ait in libro de Inuẽtione, *Est per quam futurum aliquid prouidetur antequam eueniat.* Verũ hæc definitio ad diuinam prouidentiam si transferatur, illã non exprimit, quod ista tantummodo notitiam futuri & vim præcognoscẽdi indicat: at in diuina prouidentia comprehenditur non modò notitia diuinæ mentis, sed eius voluntas & electio, qua res magis hoc modo quàm illo constituuntur & decernuntur futuræ. Adhæc ibi quoque est vis & facultas ea dirigendi & gubernandi, quib. prouidere dicitur: nam in rebus, non modò inuenitur substantia ipsa & natura earũ, sed ordo etiã quo sibi inuicem cõnectuntur, & vna in aliam tendit, vt eã adiuuet, siue vt ab illa perficiatur: & vtroq; pacto res bene sunt institutę, quo ad seipsas sigillatim quæque illarum dictæ sunt bonæ, & generaliter quoad ordinem valdè

Quare deus aliquando Gigantes aceò vasios extare voluerit.

bonæ. Hunc verò ordinem in rebus existere, ex ipsius natura ordinis probare licet. Diffinitur enim ab Augustino, quod *est parium dispariumq́ rerum, sua cuique tribuens, dispositio*. Nullus autem ignorat, orbis parteis varias esse, nec pares, si vna alteri componatur. Porrò quàm aptè earum vnaquæque à deo sua loca propriasque sedes & stationes sortita sit, & experientia testatur, & sacræ literæ docent. nam dicitur, Deus posuit mari & aquis terminum, nec trãsgredi audēt præscriptos sibi limites: adhæc, is pugno suo metitur aerem, &c. Atque tantum illius beneficium cùm ratione prouidentiæ ei referatur acceptum, illam definire poterimus, Esse rationem, qua deus vtitur in rebus dirigendis ad suos fines. In qua definitione, non modò notitia, sed uolũtas & vis id faciẽdi, comprehẽsa est. vnde Paulus, quod dicimus, primo cap. ad Ephes. egregiè expressit, cùm inquit, *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ*. In oratione autem pro Milone, Cicero hanc prouidẽtiam docuit, quibus indicijs à naturali ratione deprehendatur. Scribit enim, *Nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat, Numénue diuinum, quem neque sol ille, nec cæli & signorum motus, nec vicissitudines rerum atque ordines mouent*, & quæ sequũtur. Quã eandẽ demõstrationẽ, Paulus ad Roman. 1. descripsit, & Iobus 12. capite: *Interroga pecora & volucres cæli, pisces maris, & virgulta terræ, ac ipsa te docebunt*. Item Psal. 19. *Cæli enarrãt gloriã dei*. Iobus iterũ c. 31. de capreis, ceruis, equo, Leuiatha & Behemoth.

Verà definitio prouidentiæ.

Quæstio. An prouidẽtia dei omnia regãtur.

2 Ita ergo constituatur: Ordo rerum declarat, quæ condita sunt, non temerè aut casu facta esse: ergo deus est agẽs ex proposito, eiusq́; prouidẽtiæ vt generali & supremæ cuidam arti, omnia sunt subiecta, neque aliquid inueniri potest, quod illam subterfugiat. Quod tamen nonnulli ausi sunt negare, qui tantum summa & præcipua quædã diuinæ curæ committũt: reliqua verò, scilicet minima, naturalibus causis tribuunt: maiora autem, aut angelis aut dæmonibus exequẽda relinquunt. Quod videre licet in Platonis Protagora, vbi rerũ creatio describitur, ita vt quædã Epimetheo, quędã Prometheo concessa sint vt facerẽt. Verũ vt humano generi bene consuleretur, id tantummmodo asseritur, Deorum opera fuisse factum. Sed in Euangelio à Christo aliter docemur, *Vestri capilli capitis omnes numerati sunt, & ex duobus passeribus, nec alter cadit sine voluntate patris vestri. Et ipse de cœlo respexit Dominus super omnes filios hominum*. Si autem isti rem ita acciperent, quasi non omnium sit prouidentia, eadem ratione vt hominum, dabimus: non quòd, ea cùm in se sit omnino simplex, debeat prædicari multiplex, verùm quòd effecta quæ ab ipsa diriguntur, varia sunt & diuersa, ipsa quoque diuersimodè se habere videtur. Concedimus itaque, piorum hominum vsque adeò esse maiorem prouidentiam, vt præ illis dicatur damnandis & fatuis virginibus à Domino, *Nescio vos*: & de hominibus pariter magis quàm de irrationabilibus. Ex fide autem viua huius prouidentiæ, multa nos vtilia colligimus: consolationem comprimis in aduersis, quando illa non temerè, sed deo patre nostro volente & procurante, scimus euenire. Incitamur etiam indies magis ad bona, quando nostrarum actionum scimus cognitorem & testem esse deum, qui de his postea sit rectè iudicaturus. Dona ad hæc quibus fruimur, sunt nobis gratiora hoc nomine, quòd nobis deo prouidente sint oblata. Præterea in illa cõtemplamur prædestinationem, quæ tãtam pijs hominibus consolationem affert, vt inde mirificè confirmentur.

Prouidentia diuersimodè se habet ratione obiectorum.

Vsus prouidẽtiæ.

3 Neque in deo propter illius prouidentiam timenda est vlla nouitas, homines cùm absque scientia à suis parentibus edantur in lucem, non valent sine mutatione illam adipisci, quod minimè quo ad deum suspicari debemus, cùm ab æterno suam habuerit scientiam: ad hæc, nos à rebus illam haurimus, ille ex se ipso eam habet: vnde Iacobus rectè scripsit, apud illum non esse mutationem, aut vicissitudinis obumbrationem, neque id vnquam committitur, vt ex rerum mutatione dei scientia mutetur. Tutò deinde collocatur hæc summa sciẽtia in deo, siquidem nullum periculum imminet, ne illa abutatur vt homines faciunt, de quibus Hieremiæ 4. scribitur, *Sapientes tantummodò sunt, vt malum faciant*. At deus optimus est, & scientiam habet optimi, quam quisquis habet, non potest alijs rebus malè vti, vt in Alcibiade secundo docuit Plato, vbi probatur, sine ea præstare vt multa ignoremus. nam Oresti magis consultum fuisset, si matrem sibi obuiam non agnouisset, quando eam interficere destinauerat. Neque propter istam rerum procurationem deus auellitur à sua tranquilla fœlicitate, aut à meliorum rerum contemplatione: id hominibus contingit, vt nonnunquam superuacanearum rerum tractatione, à serijs & melioribus distrahantur occupationibus. Quare Paulus non immeritò damnabat vanas quæstiones & curiosas: idque ob nostri intellectus angustiam prouenit, qui pluribus non valet incumbere. At deus cum sit quo ad omnia sua infinitus, nullo negocio omnia potest percipere quæ fiunt, quæ futura, quæue præterita vnquam fuerunt. Neque ista rerum scientia ad mala incitatur deus: id enim hominibus accidit, quòd vitiatum habeant appetitum. Vnde Salomon dicebat, *Ne intuearis vinum quando flauescit in vitro, &c.* Psalm. 119. *Auerte oculos meos, ne videant vanitatem*. Iobusque 14. dicebat se cum oculis suis fœdus pepigisse, ne de virgine cogitaret. Deus verò cum prima sit iustitiæ & probitatis regula, ad malum non potest impelli. Sed Auerroes dicebat, *Saltem vilesceret eius intellectus, si omnia hæc infirma dispiceret & agnosceret*: quia verò non à rebus, sed à se ipso

An prouidẽtio afferat in deo mutationem.

An tuto statuatur.

An fœlicitati dei non obstet.

An ad mala incitet.

An intellectus per eam vilescat.

ipso istam notitiā acquirit: ideò id non datur, neque reuera sequitur, vt speculum videmus non ideò inquinari, quòd vilium rerum imagines referat, neque item sol iste visibilis quando super cœnum & sordes fertur. Labor quoq; in intelligendo minimè deum vexat, cùm in hac actione vllo corporis instrumento non vtatur: quemadmodum homines quibus inde intelligendo oritur labor, siquidem ibi corpus non leuiter affligitur & fatigatur. Vnde Salomon nō immeritò hoc sciendi studiū appellauit, confractionem vel afflictionem spiritus. Perturbationem enim nobis interdum parit scientia, quòd plus intelligentes, plura vident quæ sibi displicent, quibus stomachantur. vnde non immeritò dicitur, *Qui addit scientiam, addit & laborem*. Nō enim facilè ferimus quæ indignè fiunt. Sed istis humanis affectibus minimè subest deus, cui accedit, quòd rerum exitum videt, & quantumuis indigna, dirigit, & scit in gloriam suam terminanda.

An laborem afferat.

4 Sed quas hactenus remouimus obiectiones, à diuina prouidentia tollere non fuit difficile, siquidē offerebat se quo ad eas planus & expeditus exitus: at quædā aliæ supersunt difficiliores explicandæ, quarū prima est propter casum & fortunā, quę à rerū natura videtur auferri, si deo omniū tribuamus prouidentiam. Nihil enim fortunæ & casui magis aduersatur quā ratio. Fortuna enim est causa à proposito agēs, cū aliquid minus intentū aut constitutum siue decretū accidit, pręter spē, & imprudentib. nobis. At huic argumento ita resistimus, Quoad nos, fortuna & casus dei prouidentia nō tolluntur. Quid.n. obstat quo ad deum nil fortuitò fieri, at quo ad nos plurima temerè & fortuna euenire? Simile affertur satis accōmodum, Mittat Dominus seruū suum in macellū, vt ibi moretur vsq; ad horam nonā, qua nōdum elapsa, illuc si miserit suum alium quēpiam seruum: nō quo ad eū temerè aut fortuitò fiet, vt illi sibi mutuò occurrant duo serui, cū id pręuideat ad eundē locum mittendo, illis verò non id eueniet consultò, cū vnus de altero prorsus nesciuerit. Multa ergo quæ deo prouidente & agnoscēte fiunt, si ad hominū hebetē & infirmā cogitationem referes, casu & fortuitò eueniunt. Verū aiunt, si omnia, vt credimus, à deo dirigūtur, atq; eius cōsilio fiūt, iā vbi erit cōtingentia rerum? omnia necessariò eueniēt: & putāt hoc argumentū nōnulli cōtra diuinā prouidētiam adeò robustū, vt vix nostri arbitrij libertas defendi posit. At isti rationi eadem fermè applicatur respondendi forma, qua paulò antè vsi sumus quo ad fortuita. nam fieri potest (si proximas causas respicias,) quæ eueniunt, cōtingentia iure esse & dici, siquidem illi causæ nil repugnat, tā istud effectū quā eius oppositum producere. Nā quo ad meā ipsius volūtatem, ita fieri potest vt sedeā, quēadmodum vt nō sedeam. Si ergo ista effecta in illam causam referantur, cōtingentia erunt, nā possunt aliter

An prouidētia tollat casum & fortunam.

An prouidētia tollat contingentiā rerum.

A se habere: verū vt diuinæ subdūtur prouidētiæ, necessaria esse minimè debemus abnuere. Datur siquidē duplex necessitas, scilicet absoluta & ex hypothesi: at fieri potest vt quæ ex hypotesi sunt necessaria, si ea extra hypothesim sumas, cōtingentia & non necessaria esse. Esaias cap. 14 agit de euersione Babylonici regni, quæ fuit cōtingens quo ad suas mundanas causas (nam vt id se aliter haberet nil obstabat) & nihilominus Propheta volens ostendere id futurum indubitatò, respicit diuinum propositum, & ait, B Deus ita consuluit, quis poterit dissoluere? Manus Domini iam est extensa, & quis retrahere poterit? Res ergo iam ista ratione erat necessaria. Et Psalm. 37. legitur, *Consilium autem Domini in æternum manet, & consilia cordis eius in generationem & generationem*. Adhuc contrà instant, necessitas videtur obstare diuinæ prouidentiæ. Non enim consultamus de his quæ aliter se habere non possunt: cùm ergo multa C in orbe sint necessaria, quæ huiusmodi sunt, videntur diuinam prouidentiam excludere. Sed hoc loco est animaduertendum, quòd etsi omnia vt referuntur ad dei decretum & propositum quasi factum & constitutum, sunt necessaria: tamen quo ad deum actum constituentem & decernentem omnia sunt contingentia, nihilque adeò in mundo est necessarium quin se posit aliter habere. Nec modò loquimur de diffinitionibus rerum, aut de necessarijs propositi D onibus siue cōnexionibus, cum ista diuina prouidentia non regantur: sunt enim æternę veritatis & diuinæ naturæ expresiones. Quidam etiam reperiuntur, qui mala putent inuenienda non esse in orbe, si à deo prouidentia regeretur: nullus enim qui prouidè agat in suis operibus, locum malo permitteret. Istis autem facilè respondetur, quòd nullum reperiatur malum, quod sanctis non sit vtile, illisque ad salutem conducat: aut iustitiam, misericordiamq; E dei declaret, vel ordinem vniuersi siue illius conseruationem non promoueat.

Necessitatis distinctio.

An necessitas obstet prouidentiæ.

5 Vt methodum aliquam sequamur, primùm quærendum est, An sit aliqua prouidentia: secundo loco, Quid sit: tertiò, An illi omnia subijciantur: quartò, An ea mutari nō posit: postremò, An patiatur aliquam rerum contingentiam. Verùm antequam rem ipsam attingam, de nominum ipsorum significatione aliquid dicendum est. Contingens ergo dicitur F à Græcis ἐνδεχόμενον, quod eiusmodi est, vt & posit & nō posit fieri: & siue fiat, siue non fiat, nihil est absurdi, neque contra rationem, neque contra verbum dei. Distinguitur in tria membra, quorum primum appellatur à Græcis ἐπ᾽ ἴσον τύχῃ, quod æquè propendet in vtraque partem: alterum, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, quod plerunque soleat hoc, aut illo modo accidere, posit tamen secus euenire: tertium dicitur ὡς ἐπ᾽ ἔλαττον, quod non nisi raro, & insolēter eueniat. Philosophi contingentiæ duplex statuunt fundamen-

Methodus doctrinę de prouidentia

Cōtingentis finitio, distinctio, & fundamentum.

tum: Materiam, quæ, vt in alias atq; alias incurrit agentes causas, ita formam aliam, aliamque induit: & voluntatem, qua actiones nostræ gubernantur. Habet autem volūtas rationem materiæ, quia regitur & impellitur ab intellectu. Augustinus de 83. Quæstionibus, quæst. 31. ait, prudentiam à philosophis diuidi in tres partes, in Intelligentiam, Memoriam, & Prouidentiā: Et Memoriam, ad præterita referri: Intelligentiam, ad præsentia: Prouidum autem esse, qui ex præteritis præsentibusque possit constituere, quid postea sit futurum. Deus autem non tātum intelligit & videt quid sit euenturum, verum etiam addit ad ea voluntatem. Non enim nudam tantùm cōstituimus in deo intelligentiam, sed etiam voluntatem efficacem, qua omnia regit & moderatur. A Græcis dicitur πρόνοια: Et Cicero de Natura deorum, eam appellat anum fatidicam Stoicorū. Tanti autē ea fiebat apud veteres, vt etiam pro dea coleretur in Delo, quòd Latonam iuuisset in partu. Fabula verò ea nihil aliud significat, nisi causas secūdas, quamuis vim nonnullam in se habeāt, tamen nihil efficere, nisi accedat prouidētia dei. Latona enim, natura est: prouidentia, obstetrix. Nisi ista accedat, iuuet & quodammodo obstetricetur, illa nihil parit.

Prouidentia eius diuisio.

6 Iam verò, quod ad quinq; illa capita attinet, de quib. à principio seorsim dicendū esse decreui, hoc mihi primo loco propono, Esse prouidētiam: quod multis rationib. firmissimis doceri potest. Primū enim, cū deus sit author & conditor omnium rerum, nihil autem possit temerè facere: sed suas habeat apud se certas & cōstitutas rationes, necesse est esse prouidentiam. Si enim nullus sit artifex, qui nō & rationes & fines operis sui videat, & vias teneat q.b. id possit ad suos fines adducere: insania esset id nō tribuere sūmo artifici deo, quē diuinæ literæ non tantū cōditorē rerū omniū faciūt, verū etiā quodāmodo figulū. Chrysostomus Homilia 19. in epistolam ad Ephesios, *Si nauis, inquit, quātumuis firma & instructa, tamen in fluctib. consistere non potest sine gubernatore: quanto minus orbis vniuersus constare potest, sine cura & gubernatione Dei?* Nam si architectus non antè incipiet ædificare, quā omnes partes, figuras & formas ædificij in animo descriptas habeat, putabimus deum vniuersitatem omnium rerum temerè, sine consilio, sine ratione condidisse? Certè cœlestes orbes, sydera, æther, aer, aqua, calor, frigus tot vicissitudines & mutationes rerum inter se cōtrariarū & pugnantium, nisi ab aliquo rectore sustinerentur, ruerent. Corpus nostrum ab inclementia cœli, sine cura & prouidentia defendi non posset. Homines prouidos appellamus, qui mente ac ingenio ita valent, vt omnia corporis membra teneant in officio: deus autem eum locum habet in mundo, quem in homine mens obtinet. Adhæc sacræ Scripturæ euersiones regnorum, & vaticinia, & miracula, quæ omnem vim

A naturæ longè superant, & postremò Iudicium, quo deus olim redditurus est cuiq; secundū opera cuiusq;, referunt in deum. Quare his tot rationibus alijsq; multis indulti, statuimus esse prouidentiam. Nam Epicureos missos facimus, quorum est illud:

Scilicet superis labor est, ea cura quietos Sollicitat: & illud.

Deus ambulat super cardines cœli, & res humanas non considerat. Hæc illi monstra pepererunt, partim quòd cùm hebeti essent ingenio, altiora B videre non potuerunt: partim quòd, cùm turpiter & flagitiosè viuerent, ne perpetuò metu suppliciorum cruciarentur, hanc sibi consolationem excogitare voluerunt. Qui enim malè viuit, horret lucem: Et pueri vbi aliquid deliquerunt, nollent aut patrem esse in ædibus, aut magistrum in schola. Et de prima quidem parte hæc satis esse debent hominib. Christianis: quibus sine ratione, solo verbo dei persuasum est C esse prouidentiam.

Epicurei quare prouidentiam negant.

7 Quid autem sit prouidentia, facilè ex eius definitione intelligemus. Est enim vis seu facultas dei, qua res omnes dirigit, & adducit ad fines suos. In hac difinitione, genus, est vis aut facultas. Est quidem deus simplissimus: tamē ad nostrū captum, ponimus in illo duplicem esse facultatem, Intelligendi & Volendi. Intelligit quidem deus, & videt omnia: verùm non id tantùm, sed etiam vult omnia. Neque verò D hic otiosè disputabimus, Voluntasne in deo prior sit intellectu, an contrà Intellectus voluntate? Si quis ista scire velit, remitto eū ad Scotum & Thomam. Vis ista & facultas, quam dico, pertinet ad qualitatem: est enim naturalis potentia. Differentia est, quòd deus ista vi omnia, quæcunque aut sunt, aut futura sunt, dirigit. Verùm id non est satis, adducit etiam ad suos fines. Ad quos autem fines? Ad congruos. Congrui verò sunt, qui ab eius E consilio destinantur. Vis & facultas causa est: Effectum, vt res adducantur ad suos fines. Hic complexi sumus omnia genera causarum, quæ in hoc negotio assignari possunt. Hoc ideò dico, quia prouidentiæ dei nulla dari potest causa efficiens, Formalis autem causa, est vis dei: Materia, circa quam, sunt omnia quæcunque sunt. Nihil enim prorsus excipimus. Finalis verò causa est, vt omnia assequantur fines suos, & cedant in gloriam dei. Ex hac de- F finitione videmus, prouidentiam dei non tantùm nudam esse cognitionem, sed etiam aliquam efficientiam. Nam, vt Paulus ait, *In ipso viuimus, mouemur & sumus.* Et rursum, *Omnia ex ipso, & in ipso, & per ipsum.* Vtque Salomon ait, *Hominis est præparare cor, dei autem est gubernare linguam.* Nam ne linguam quidem leuissimam partem corporis mouere possumus, sine prouidētia dei. Et Christus ait, *Ne passer quidem cadit ad terram, sine volūtate patris vestri. Et omnes capilli capitis vestri numerati sunt.* Quidam somniant,

Quid sit prouidentia.

somniant, deum omnia quidem condidisse, postea verò condita reliquisse? Ita enim fabri satis habẽt exędificasse domum, eam postea relinquunt. Atqui si sic ageretur, mundus iste facilè rueret. Domus enim, nisi subinde reficiatur & fulciatur, labefactatur & cadit. Nã si animus discedat à corpore, quid superest, nisi vt corpus corrũpatur & putrescat? Nec audiẽdi sunt, qui dicũt, deum omnia quidem regere, verũ id non aliud esse, quàm rebus omnib. communem influxum suppeditare, quẽ res singulæ ad se attrahant. Hoc enim est, deum non reipsa, sed tantũ nomine, orbis rectorem & moderatorem facere. Nam si res quæq; pro ingenio suo inflectat, & accommodet ad se cõmunem illum influxũ dei, deus sequitur naturã rerum creatarũ, cùm contrà potius oporteat, omnes res creatas deũ sequi. Sed aiunt, quemadmodũ qui proijcit lapidẽ, aut eiaculatur sagittã, satis habet ea primùm impulisse, quamuis ea postea emissa ipse non sequatur: ita satis fuisse deo, vim quandam rebus omnib. indidisse, quãuis eas perpetuò non gubernet. Sed ista non sunt similia: nam sagitta & lapis statim cadunt, cùm impetus ille in rebus creatis, diuturnus esse non possit. Quare nisi deus impulsum suũ æterna cura & prouidẽtia prosequeretur, omnis natura rerũ nõ consisteret. Peripatetici, cũ viderẽt omnia ista inferiora perpetuò perturbari, statuerunt prouidentiã dei supra lunam, ac si eam de istis rebus inferiorib. non oporteat esse solicitam, nisi quatenus ab ea, communis quidam influxus rebus omnibus suppeditatur. Sed hæc inepta sunt. Diuinæ enim literæ docent, ea quæ nobis maximè videri possunt fortuita, tamen regi à prouidẽtia dei. In Deuteronomio, Si securis fugiens fortè è manu lignatoris, feriat & occidat transeuntem: *Ego*, inquit deus, *tradidi eum in manum occisoris*. Et Iob cap. 14. *Constituisti terminos eius, quos præterire non poterit*. Et liber Sapientiæ, qui liber, quamuis non sit in Canone, tamẽ multa habet bona & pia. Ille inquam liber, in cap. 8. ita habet: Attingit à fine vsque ad finem ἰσχυρῶς, & disponit omnia χρηστῶς. Pertingit, inquit ἰσχυρῶς, hoc est fortis & robusta. Disponit etiam vtiliter: id enim sonat χρηστῶς, non suauiter, vt habuit vetus translatio. Vtilitas autẽ ea, etsi à nobis sæpè non videatur, tamen semper est eiusmodi, vt faciat ad gloriam dei.

Non tantum regi ea quæ sunt supra Lunam.

8 Verùm an omnia subiecta sint prouidentię dei, res est controuersa. Quidam enim aiunt, quidam negant. Sed si, vt antè diximus, Deus omnia condidit, nihil certè ab eius prouidentia eximendum est. Nam si quid ab eius prouidentia eximeretur, id etiã eximeretur à creatione. In epistola ad Hebræos scribitur, *Omnia portat verbo potentiæ suæ*. Est Hebraismus. Verbũ enim potentiæ posuit, pro Verbo potenti. Hic locus conuenit cum illo Sapientię, quem citauimus. Ezechiel appellat deum, *Dominum vniuersæ carnis*. Et Moses in libro Numerorum, vocat deũ,

A Dominum Spirituum. Et Paulus ad Ephesios: *Qui operatur omnia iuxta decretum voluntatis suæ.* Hesiodus quoq; Ethnicus poeta ait, Οὐκ ἔστι πω Διὸς νόον ἐξαλέασθαι. Sunt tamen qui eximere velint à prouidentia dei nominis, & Liberum arbitrium, & res vel necessarias vel fortuitas. Cicero de Fato ait, antiquissimos philosophos omnia subiecisse necessitati, vt Empedoclẽ, & Heraclitum. Peripateticos autem, multa posuisse contingentia. Chrysippum autẽ, tanquam arbitrum honorariũ, quãuis alia omnia doceret esse B necessaria, tamen humanam voluntatẽ, quod ad primam electionem attinet, statuisse esse liberam. Itaque Eusebius de Pręparatione Euãgelica iocatur, Democritũ homines fecisse seruos: Chrysippum autem tantum semiseruos. Idem Cicero in 2. lib. de Diuinatione, potius excludere vult omnem prouidentiam, quàm velit homines non esse liberos. Id ridens Augustinus in libro 5. de Ciuit. Dei, cap. 10. ait: *Eum,* C *vt homines faceret liberos, fecisse sacrilegos.* Videmus ergo esse, qui non putent omnia subiecta esse prouidentiæ. Quòd autem nominatim hominem, id est, pręstantissimum dei opus excipiũt, id nimis videtur contumeliosum esse in deum. Nam cùm omnes artifices minuta potius & exigui pretij opuscula contemnant, præclara verò opera diligenter curent & exornent, quis putet deum opus illud, quod habuit ex alijs omnib. selectissimum, potuisse contemnere? Et si ita D esset, quis status esset noster? Quod perfugium haberemus in rebus aduersis? Dauid ait, *Iacta in Deum curam tuam, & ille te enutriet*. Et Petrus, *Illi*, inquit, *cura est de vobis*. Et Zacharias, *Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei.* Et ego, inquit deus, *sum clypeus tuus, & murus aheneus*. Et *Dominus*, inquit Dauid, *mihi adiutor, & ego nõ curo quid faciat aduersus me homo. Si consistant aduersus me castra, non timebit cor meum.*

E 9 Atqui multa, inquies, in rebus inferioribus aut nullo ordine, aut peruerso geruntur. Videmus enim opprimi pios, florere impios. Esto: Sed eáne causa nulla est prouidentia, quia nos causas eius non videmus? Si esses fortè in officina fabri ferrarij, & multa vidéres instrumenta, alia adunca, alia inflexa, alia incisa, alia incurua: an ea statim omnia damnares, quòd non omnia recta & leuia viderentur? Non opinor: Imò potius faterere, te vsum illorũ non in- F telligere. Idem honos tribuendus est deo, vt cũ videas homines tyrãnos & impios secundis rebus vti, dicas, eos esse instrumenta prouidentiæ dei, quamuis tu, quid deus de illis facturus sit, non intelligas. Augustinus Deum ait *tam esse bonũ, vt etiam ex malis elicere possit aliquid boni.* Deinde si nulli essent tyranni, quæ esset virtus aut patientia martyrum? Deus vult hunc esse triumphum bonitatis suæ: vult etiam esse aliquos, in quos exerceat vim & potẽtiam suã. Sed dices, Non satis est hominis animi præparatione esse martyres? Sunt quidem præclara

ἀτοπία. Si prouidentia omnia regit, cur est tanta rerum confusio.

virtutes in animis piorum abditæ: Verùm id deo sæpè non est satis. Vult eas educere in actum, vt videri possint. Quare oculi nostri sursum tollendi sunt, vt non de impijs cogitemus, sed de deo. Sic Prophetæ vocant Nabuchodonosorē, Pharaonem, Sennacheribum, secures, malleos, serras, enses in manu domini. Iob non spectabat aut Chaldæos, aut diabolum, cùm esset euersus fortunis omnibus: sed *Dominus*, inquit, *dedit, Dominus abstulit*. Habetur doctus medicus, qui humores vitiosos reconditos in corpore educere possit in superficiem. At nos vlcera, & scabiē horreremus, medicus verò dicet ægrotum iam tandem incipere conualescere, postquam ista erumpunt. Ita deus pharmacis & ignibus persequutionum educit in lucem ea, quæ antè in animis nostris delituerunt. Faciant impij quod volunt, nihil tamē facere possunt præter voluntatem dei. Ita Petrus ait in Actis de Pilato & Herode, *Conuenerunt, vt facerent, quæ manus & consilium tuum facere decreuerunt.*

An necessaria sint sub prouidentia

10 Sed dices, Quædam sunt necessaria, quæ aliter se habere non possint: Ea an cadunt sub prouidentiam dei? Imò nulla est res creata ita necessaria, quin si ad deum referatur, rationem habeat contingentiæ. Deus enim attingit à fine, vt diximus, ad finem, & disponit omnia. Quid magis est necessarium, quàm cursus Solis? tamen Iosue fecit Solem consistere. Quid magis necessarium, quàm vt ignis comburat, si admota sit materia idonea ad comburēdum? Itaque dici solet, Si actiua accommodentur ad passiua, sequitur actio necessaria. Deus tamen effecit, vt tres illi iuuenes in ardēte fornace versarentur incolumes. Quid magis est necessariū, quā vt Solem lucentem sequatur vmbra? Deus tamen effecit, vt lucente Sole vmbra retrocederet. Atqui homo videtur cōditus, & relictus in manu consilij sui? *Seruabis ea*, inquit Ecclesiasticus, *& ea seruabunt te*. Fateor, quod attinet ad interiores causas, homo ita factus est à principio, vt nihil illi esset necessariū. Non tamen idcirco excludimus gratiam dei, & prouidentiam. Audiamus ea de re Scripturas diuinas. Nam Ecclesiasticus non numeratur in Canone. *Cor Regis*, inquit Salomon, *in manu dei est*. Sed deus ait, *Dedi eis præcepta*. At idem ait, *Ego faciam, vt in præceptis meis ambuletis*: Et, *Ego dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum*. Quare homo eximēdus non est à prouidentia dei.

Quæ videntur fortuita, sūt sub prouidētia dei.

11 Multò autem minus excludenda sunt ea, quæ videntur agi fortuitò. Etsi enim nos secundarum causarum rationem nō videamus, deus tamen eam videt. Imò Philosophi docent, omnem causam, quam appellant per accidens, reuocandam esse ad causam per se. Nam quod est per accidens, non potest esse causa. Itaq; Aristoteles in libello de Bona fortuna, cùm quæsisset, cur alij essent fortunati, alij nō essent: respōdit, id propter impetum quendam & impulsum fieri, cuius tamen is, qui impellitur, rationem non possit reddere. Hinc fieri, vt alij euadāt fortunati, alij non euadant. Atque hunc euentum si referatur ad voluntatem & notitiam nostrā, ait esse fortuitum. Impetum verò illum, causam esse per se. Sed non ita dissoluitur quæstio. Vnde enim est, vt alteri detur ista fortuna, alteri negetur? Astrologi supplere voluerunt, quod putabāt Aristoteli defuisse. Ptolomæus in libro Ἀποτελεσμάτων refert id ad astra: à quibus ait, alios aliter nascentes moueri, alios ad fortunam, alios ad infortunium. Atque hoc alij numen appellauerunt, alij constellationem, alij fatum particulare, Socrates dæmonium. Cur autē huic accidat magis quàm illi, cur hoc tempore magis quàm alio, nulla assignari causa potest alia, quàm prouidentia dei. Ea verò est, vt omnia referantur ad gloriam dei. Iosephus fratribus suis, *Non vos*, inquit, *vendidistis me in Ægyptum, sed deus præmisit me*. Ita deus ait, se misisse Saulē ad Samuelem, quamuis ille videretur fortuitò ad illum diuertisse. Ita Christus ait Apostolis, *Occurret vobis quidam portans hydriam aquæ*. Hæc dei prouisioni certa erant, quamuis alioqui videri possent humanis oculis contingentia. Quid ergo, inquies, nullæ sunt causæ secundæ? nihilne facit deus per angelos? Non summouemus secundas causas, sed eas facimus instrumenta prouidentiæ dei. Nam angeli sunt spiritus administratorij. Et Dauid ait, *Qui faciunt voluntatem eius*. Quamuis autē mittat deus angelos, tamen ipse adest & præest rebus omnibus. *Si ascendero in cœlum*, inquit Dauid, *tu illic es: si descendero ad infernum, ades*. Non enim ita mandat angelis, vt ipse absit: quod Poetæ fingunt de Apolline, eum collocasse Phaetōtem in curru suo, atque ita, dum ille adesset, cœlum vniuersum deflagrasse. At peccata, inquiet aliquis, non pendent à prouidentia. Quemadmodum peccata regātur à deo, dicetur postea. Causa quidem peccati est à nobis: quo autem tempore, & erga quem illud debeat erumpere, est in potestate dei. Nabucadnesar erat omnino aliquos oppressurus. At vt Iudęos magis oppri meret quàm alios, id curauit deus.

An prouidētia sit immutabilis.

12 Proxima quæstio est, An ista prouidentia sit immutabilis. Quid ni? Est enim regula omnium rerum, quæ aguntur. Malachiæ tertio: *Ego sum Dominus, & non mutor*. Iacobi primo: Apud quem non est mutatio, aut vicissitudinis obumbratio. Et Prouerb decimonono: *Multæ cogitationes in corde hominis: consilium autem Domini manet*. Esa. quadragesimosexto: *Ego dico, & consilium meum manet, & omnia quæ volo, facio*. Nam cùm prouidentia sit voluntas & notitia dei, illa autem ad dei essentiam pertineant, non potest mutari, nisi deus ipse vnà mutetur. Secūdę quidem causæ, cùm sint diuersę, sępe seipsas impediunt, quod in influentijs cœli videmus vsu venire, vt alię impediantur ab alijs: dei verò voluntas, nulla vi impediri potest. At olim voluit

Iudaicas

Iudaicas ceremonias, eas posteà voluit abrogari: Quomodo ergo non est dei prouidentia mutabilis? Respondeo: Omnino in deo eãdem & vnam esse voluntatem, verùm eum ab æterno præuidisse, quid diuersis temporibus conueniret. August. ad Marcellinum ait, Agricolam alio tempore serere, alio metere, alio stercorare solum: non tamen idcirco artem rusticam esse mutabilem. Vindicianus inquit, quidam medicus dedit homini ægroto pharmacum, eumque sanauit. Ille post multos annos relapsus in eundem morbum, inconsulto medico accepit idem pharmacum. Sed cùm deterius haberet, venit ad medicum, rem indicauit, & cœpit queri de pharmaco. Tum Vindicianus, Nihil mirum, inquit, nam ego illud tibi non dedi. Hic cùm alij mirarentur, & putarent illum adhibere solere vim aliquam magicam. Nihil, inquit ille, est huiusmodi. Alia inquit, nunc ætate est, & alios humores habet, quàm cum ego illud ei pharmacũ suum darem. Sed an ea causa constans non erit ars medica? Ita prorsus deus quamuis omnia præuideat, tamen non omnia decreuit esse facienda eodem tempore.

Prouidentia anne patiatur aliquam rerum contingentiam? Necessitas quotuplex.

13 Nunc veniemus ad contingentiam: si ita certa sit dei prouidentia, an aliquam patiatur contingentiam. Hîc primum vtar duabus distinctionibus: deinde respondebo. Necessitas alia simplex est, alia ex hypothesi. Nam cùm dicimus, deum esse deum sapientem, aut iustum esse, intelligimus id esse simpliciter & absolutè necessarium. Alia sunt necessaria ex hypothesi: vt quod iactatur in scholis, Quicquid est, dum est, necessarium est. Christus & Prophetæ prædicunt, vrbem Hierusalem esse euertendam: ergo euertetur necessariò: nõ quòd ea necessitas sit in natura vrbis, sed quòd Christus & Prophetæ id prædixerint, qui falli nõ potuerunt. *Oportet hæreses esse*, inquit Paulus. Et Christus, *Necesse est, vt scandala veniant*. Nam positis his causis, corruptis hominum ingenijs, & odio diaboli erga humanum genus, fine etiam posito, vt probentur electi, ex hypothesi necesse est, vt ita eueniat Res etiam dupliciter spectari possunt: vel vt existunt actu, atque ita habẽt rationem necessitatis. Non enim sunt amplius indefinitæ. Vt scribere aut non scribere, contingens est. At si iam actu scribas, non amplius contingens est, sed necessarium. Itaque dicimus, scientiam dei notitiã certam esse, quia res ipsæ non possunt aliter se habere. Vel res considerari possunt, vt latẽt in suis causis. Quoniam autem causæ interdum possunt, interdum non possunt effecta producere, idcircò nulla est in illis efficiẽdi vis necessaria. At si res illæ referantur ad deũ, longè alia ratio est. *Ille enim vocat ea, quæ non sunt tanquam sint.* Quoniam enim ambit omne tempus, & nec initium habet, nec finem, omnia etiã infinito tẽpore post futura, tamen illi sunt præsentia. Huc etiam accedit voluntas dei: non enim nuda ponẽda est in eo notitia, sed πρακτική. Atq; hoc pacto dico, res ipsas habere rationem necessitatis. Aug. in Genesi ad Liter. lib. 6. c. 15. Multi modi sunt, quib. homo & alia fieri potuissent à deo: & illi modi habebant aliquid possibilitatis, & non necessitatis. Hoc autem est ex voluntate dei, cuius voluntas est rerum necessitas. Quamuis autem eiusmodi res ad deum relatæ, sint necessariæ, nobis tamen ex interiorib. & proprijs ipsarum causis æstimãdæ sunt, & dicendæ contingentes. Non enim necesse est, vt qualis sit efficiens causa, talis etiam sit effectus.

Rerũ duplex consideratio, ratione actus & causarũ.

Quatenus res necessariæ sint & contingentes.

14 Si quæras, Cur hæc duo genera causarum sint in rerum natura, vt aliæ terminatæ sint, ac necessariæ, aliæ indefinitæ & contingentes: nihil aliud responderi potest, quàm, deum istos modos rebus omnibus imposuisse. Producit autem deus, & definit ac terminat omnia, non ita tamen vt turbet & dissipet naturam rerum. Boetius in τοπικοῖς ait, ἁρμονίαν dictam ἀπὸ τοῦ εἴρειν καὶ χωρεῖν ἀκολούθως. Trahit enim deus quidem res omnes, sed ita quodammodo cedit, vt nihil turbet. Ita res, quamuis natura sua æquè propendeant in vtranque partem, tamen à deo inclinantur magis in alteram. Voluntas Saulis natura sua non magis terminata erat ad eundum, quàm ad manendum. Sed cùm deus vellet eum mittere ad Samuelem, voluntas ea cœpit in alteram partem inclinari. Itaque deus proponit intellectui eius volũtatem Patris, facitque vt illa mentem eius impellat & feriat efficaciter, & vt aliæ omnes cupiditates otij atque ignauiæ, si quæ erant, quæ illum domi retinere potuissent, succumberent. Itaque factum est, vt voluntas Saulis obsequeretur prouidentiæ dei. Interim tamẽ rei natura non violatur, quin Saulis volũtas æquè libera fuerit in vtranque partem. Hinc apparet, quàm nobis necessaria sit gratia dei. Voluntas enim nostra, vt est omnibus modis deprauata, omnia conuertit in deteriorem partem. Multa etiam sunt, quæ intellectum nostrum habetent & occæcent, vt voluntas non facilè sequatur. Deus itaque intellectui nostro proponit bonum: deinde accendit fidem, & voluntatem excitat, vt illud efficaciter velimus.

Cur dicatur contingens quod deus determinarit.

15 Verùm, cur dicitur aliquid contingens, inquies, cum à deo determinatum iam sit in alteram partem, atque ita factum sit necessarium? Respondeo: Ex proprijs & suis principijs, res quæque est contingens. Prouidentia autem, quæ affert necessitatem, est causa externa, à qua nomen rebus imponi non debet. Scio multos esse, qui statuant ea, quæ humanis viribus non possint fieri, eò adduci à deo, vt voluntas nostra possit ea vel eligere, vel respuere: ibi autem prouidentiam dei sistere, neque longius progredi. At cùm deus præuideat, quid quisque eligere velit, quid respuere, nihil impe-

dire eius præſcientiam. Verùm iſta non ſatis A conueniunt cum Diuinis literis. Illæ enim docent, non ita deum rebus conſulere, vt eas deſerat, ſed vt omnia, vti diximus, ad ſuos fines adducat. Fines autem illi, ſeruiunt prouidentiæ dei. Sic enim Paulus ait, Deum omnia feciſſe, ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ. Sic deus ipſe apud Eſaiam, *Omnia quæ volo, facio*. Et Chriſtus ait, *Ne paſſerculum quidem cadere ad terram ſine voluntate Patris noſtri*.

An deus res præuideat, quia ita euẽturæ ſint, an contrà.

Scio ego Origenem, Cyrillum, Chryſoſtomũ, B &alios, cùm premuntur locis apertiſsimis Scripturarum, quales ſunt, *Oportebat Chriſtum pati*: &, *Oportebat impleri Scripturas*, ita iſta interpretari: non idcirco iſta contigiſſe, quòd ea deus præuiderit: ſed ideo ea deũ præuidiſſe, quod ea eſſent euentura. Hæ ſententiæ ſi loquerentur de ſimplici notitia, non multum poſſent reprehendi. Non enim quia ego aliquem video ſcribentem, ille ſcribit: ſed quia ille ſcribit, ego video ſcribentem. Sed in deo non poſſu- C mus ſtatuere nudam ſcientiam: addenda etiam eſt voluntas, qua omnia dirigit & ordinat. Verum tamen erit, quod dicunt, ſi intelligatur ex effecto, aut, vt loquuntur, à poſteriori. Nos enim ex eo, quod aliquid factum eſt, intelligimus, fuiſſe conſilium dei, vt ita fieret. Alioqui Scripturæ perſpicuè loquuntur, oportuit mori Chriſtum, oportuit impleri Scripturas. Quomodo autẽ oportuit? Ex hypotheſi: quia deus ita prȩuiderat: non quòd ea neceſsitas fuerit in D natura rei.

Quomodo cauſæ ſint infinitæ.

16 Sed dices fortaſſe, idcircò cauſas in natura rei ipſius eſſe infinitas, quòd ego cauſas integras & plenas non accipiam: oportuiſſe enim addere prouidentiam dei. Reſpondeo: Ego accipio cauſas tantùm interiores & proprias cuiuſque rei, quarum effecta, quia ab illis & produci & non produci potuerunt, ſunt contingentia. Prouidentiam autem non addo, quòd ea cauſa ſit extrinſeca. Quæ ſi addatur, euitari E non poteſt, quin ex hypotheſi neceſsitas aliqua conſequatur. Exempli cauſa, Saul occurrit viris portantibus hœdos, panem, & vinum. Voluntas illorum natura ſua infinita erat, vt vel darent illi aliquid, vel non darent. Sed eam voluntatem, deus prouidentia ſua, in alteram partem terminauit. Ibant ad Bethel, vt ſacrum facerent, occurrebant Saulo laſſo de via & enecto fame, humanum videbatur illum reficere. Iſta deus mentibus illorum obtulit, & ſi quæ e- F rant, quæ hanc voluntatem impedire poſſent, ea frænauit. Atque hæc de hominum tantùm voluntatibus diſputamus. Nam alioqui in alijs rebus contingentibus, ſcio infinitos eſſe modos, quibus deus vti ſoleat. Aliud huius rei exemplum habemus ex 12. cap. Ezech. Nabucadnezar mouet in Syriam, & cùm iam eſſet in itinere, in biuio cœpit deliberare, in Iudæos ne potius duceret, an in Rabath regem Ammonitarum. Rem permittit ſortibus: eas deus temperat, eumque adducit Hieroſolymam. Natura rei ipſius contingens erat, ſed ea definita à deo, facta eſt neceſſaria. Ioſephus ita venditus eſt, & ablatus in Ægyptum, vt quod attinet ad naturam rei, potuerit aut ſemper ſeruire ſeruitutem, aut aliquando liberari. Sed deus immittit piſtori, & pocillatori inſomnia, ea Ioſephus interpretatur: poſtea viſum obijcitur Pharaoni, cùm illud à nullo diuino poſſet exponi, pocillator ſummonuit eum de Ioſepho. Atque ita factum eſt, vt Ioſephus educeretur è carcere. Poſitum ergo ſit, quod ſæpè iam diximus, res omnes ſi referantur ad prouidentiam dei, eſſe neceſſarias: ex natura autem ſua, eſſe contingentes.

Effecta an ſint neceſſaria an contingentia.

Sed effecta, inquies, ſimpliciter ne appellabuntur contingentia, an potius neceſſaria? Sunt, qui propter dignitatem prouidentiæ, ea appellare velint neceſſaria. Ego verò appellarim potius ex ipſorum natura contingentia. Quanquam nihil pugno, modò ea neceſſitas intelligatur tantùm ex hypotheſi. Græci prouidentiam rectè appellauerunt πεπρωμένην, ἀπὸ τοῦ πεπερατῶσθαι, quòd per omnia tranſeat: alij Ἀδράστειαν, quòd eam nihil effugiat.

Diluit calũniam de fato Stoico.

Dicet aliquis, nos Stoicorum opiniones de fato renouare. Id non eſt verum. Nam illi fatum ſuum definiebant neceſsitatem ex connexione cauſarum: idque ſtatuebãt ipſi etiam deo imperare. Nos autem docemus, deum rebus omnibus præeſſe, illisq; vti ad gloriam ſuam. At ſi fatum nihil eſſe ſtatuunt, niſi diuinam prouidentiam, quæſtio tantum eſt de voce, non de re, vt alicubi docuit Auguſtinus.

An tollãtur conſilia et admonitiones.

Poſtremò dices, hoc pacto nihil loci erit conſilijs, admonitionibus, caſtigationib. Omnino enim futurum eſt, quod deus volet. Hoc idem obiectum eſt Auguſtino, vnde librum ſcripſit de Correptione & Gratia. Deus quidem, quamuis decreuerit aliquid fieri, tamen ad id efficiendum vtitur medijs. Vult mutare malam hominis voluntatem: adhibet admonitiones, cõciones, caſtigationes. Hæc enim ſunt organa & inſtrumenta prouidentiæ dei: tantùm abeſt, vt ea dei prouidentia excludat. In hac quæſtione iecimus quodammodo radices & fundamenta prȩdeſtinationis: ſed de ea dicemus alio tempore, vbi opportunitas offeretur.

LOCVS XIIII.

An Deus sit author peccati, Ex 2. Sam. xvi. ver. xxij.

RESTAT nunc de quæstione agamus, An deus sit author peccati. Tā enim execratio Semei, quàm cōstuprratio concubinarum Dauidis, prima fronte à deo videntur proficisci. De execratione quippe dixit ipse Dauid, à deo profectam esse: per Nathanam verò dictum fuit sub persona dei, de constupratione concubinarum. Iure ergo dubitatur, an deus causa peccatorum dici possit? Et sanè argumenta sunt valida in vtranque partem & permulta. Bonam partem ego recensebo, ad quæ omnia alia possunt referri. Deus non videtur verè ac rectè dici posse causa peccati. Pulcherrima sententia est Augustini in lib. 83. quæst. *Deus non est author vllius rei qua homo fiat deterior*: sed nemo dubitat peccato homines deteriores fieri, ergo deus propriè author peccati dici non potest. Non est par quòd deus hominem velit deformare: artifices ornare cupiunt sua opera. Deinde deus ipse in vniuersa Scriptura profitetur, se vltorem peccatorum. Si vltor est, non est author: nam tunc puniret sua. Si verè causa esset peccati, damnaret id quod fecit: id absurdum est. Tertiò dicitur amare quæ fecit, & nihil odisse eorū quæ fecerit. Testatur verò se odisse peccatum, non ergo ad peccandum impellit. Odisse & amare diuersa sunt: de eadem itaque re, vno eodemque tempore dici vtrunque non potest. Si peccatum odio habet, ergo non diligit: at si fieret à deo, diligeretur: amat deus illa quæ fecit. Deus si causa esset peccati, in peccato producendo peccaret. Si quis furtum facit, est fur: si quis homicidium, homicida. absit autē vt deus dicatur, aut peccator, aut peccare: Quid est peccare, nisi à congruo fine aberrare? At deus est infinitus, à vi alia potentiore non potest abduci à fine. Non est ignarus, vt aberret à fine, quia sapientissimus. Et quod ipse faciat alios peccare, absurdum videtur. Spectemus quid fiat inter hæc naturalia à deo condita. Sunt multæ causæ efficientes: studium cuiusque efficientis videtur, vt id circa quod operatur, simile sibi efficiat. Ignis si corripiat ligna, id agit, vt illa in quæ agit, similia efficiantur: homo generat hominem. Agentia in rebus creatis sic habent, cur non in rebus dei dicamus studium eius esse, vt sui similes faciat? ergo non peccare. Scripturæ sanctæ idem suadent. Inducunt leges, quæ vrgent bona opera, nunquam peccata. Si deus incitaret, vel fieri vellet, videretur hypocrita: occultè & clam aliud ageret, quàm foris præ se ferret. Ieremias dicebat de pseudoprophetis, *Ipsi currebant, & non mittebam eos: prophetabant, & non loquutus eram cum eis*, scilicet, vt hoc diceret. Oseas, *Salus tua, ô Israel, ex me est, exitium verò ex te*. Nemo autem ignorat causam exitij, peccatum esse. Si exitium erat ex Israele, ergo peccatum: Salus verò & quæ salutem præcedunt, ex deo. Si ita distribuantur effecta, salus & exitium, causæ etiam distribuendæ sunt, vt vnum sit dei, alterum hominis: Peccatum erit ex hominibus, virtutes ex deo. Clarius habetur Ioan. 8. cap. vbi agitur de diabolo. *Cum*, inquit, *mendacia loquitur, ex proprijs loquitur*: si ex proprijs, nō habet opus incitatione aliena. Et rursus, hanc esse condemnationem hominum, quòd lux venerit in mundum, ipsi verò tenebras plus dilexerint. Iacobus testatur Deum neminem tentare. Per tentationem verò homines incitantur ad peccandum: Quare si deus esset causa peccati, non posset dici non tentare quenquam. Concupiscentia est qua tentamur, illa verò non est ex deo, sed ex mundo.

Est pulcherrimus locus 2. Paralip. vltimo capite, vbi causa redditur excidij Hierosolymitani, refertur in populi peccata. Et ita reijcitur, deum esse authorem peccati, vt testetur deus aliter se voluisse. Non ergo causa reijcienda est in deum. Misit Prophetas suos ad illos summo mane, dicit, illi verò obfirmarunt cor. Christus fleuit super vrbem Hierusalem, dolebat de illius euersione. Si displicebat effectus, causa moltò magis: Flebat eos ita peccare vt mererentur extremum excidium: Si lugebat Christus, qui non solum homo, sed etiam deus verus fuit, displicebant ei peccata: non ergo deus est author peccati. Nec potest causa peccati poni deus, nisi tyrannidem ei impingamus: qui condemnet homines peccatorū causa, quia sceleratè egerint, quos tamen quoquo modo ad scelera induxerit. Tyranni solent leges proponere: deinde artibus curant, vt ciues cōtra illas aliquid committant, quo malè mulctare eos possint. Præterea deo attribuit Scriptura iudicium vniuersæ carnis. Quomodo autem mundum iudicabit de peccato, si ipse author fuit peccati? Ad Roma. 3. *Si nostra iniustitia iustitiā dei cōmendat, an iniustus est deus inferens iram*, vt absurdum habeatur peccata nostra facere ad gloriam dei. Nam si faciunt, quomodo damnat? Si ibi valet ratio, vehementius hic concludit: si deus causa sit peccati, quomodo iudicabit mundum? Videbuntur item constituendæ in deo voluntates duæ, & ea sibi mutuò contradicentes. In deo verò vna est voluntas. Si essent plures, essent pugnantes simul de eadem re, vt velit nos non facere, & simul incitet ad ea. Quæremus, quid sibi velint in Sacris literis tot obtestationes, obsecrationes, vocationes ad bene agendum? Omnia

illa videbuntur inania. Quorsum monebat Christus Iudam, si volebat ab eo tradi? Hæc quodã ludo agi videntur. At deus grauiter & seriò agit, quæ agit cum hominibus. Sequeretur item magnum absurdum: quia tolleretur discrimen inter bonum & malum, inter rectè facta & peccata. Vtrinque poneretur deus author: qui cum sit summum bonũ, nihil ab eo proficisci potest quàm bonum. Si quis homicidium, adulterium, incestum detestaretur, diceret ille, opus est bonum. Eò deduceretur res, vt bonum malum, malum verò bonum diceretur. Imò non esset discrimen inter illa. Nam ex voluntate dei, qua prohibet & mãdat aliquid, iudicamus de bono & malo: hoc autem κριτήριον tolleretur. Tollerentur itẽ iudicia conscientiarũ. Ad Romanos legitur, habere nos cogitationes, quæ se mutuo defendãt & accusent in iudicio Domini. Colligemus si vera esset altera hæc sententia, non se, sed deum authorem accusari debere. Sceleratis excusatio suppeditatur: dicent, cur me facti huius pœniteat, cum deus ipse author sit? Auferetur pœnitentia, & fenestra aperietur magnis malis. Quibus de rebus agemus deo gratias? an quod liberauerit nos de peccatis? At peccatum erat bonum, tantundem erat iacere in peccato. Non dolebimus de peccatis, sed gaudebimus potius: opus enim dei est. Par est vt lætemur de operibus dei. Si deus ipse sit author peccati, sequetur laus & gratulatio, non dolor. Multum detrahetur de existimatione dei, si ponatur author peccatorum. Posset etiam adduci quod ostendunt, deum velle omnes homines saluos fieri. Si saluos vult, bonis medijs vtitur, non incitat ad peccandum. Peccata enim ad exitium deducũt. Multa alia possent adduci, sed his nunc contenti erimus.

Dei volũtas κριτήριον est discernẽs bona & mala, &c.

19 20 21 22 23 24.25

Argumenta in oppositum

3 Videamus ex altero latere, quæ sunt quæ deum causam peccati statuant. Romanor. primo capite scribitur: Deum idololatras, qui cùm illum cognouissent & non glorificarint, quemadmodum par erat, tradidisse in reprobum sensum, in affectus ignominiosos. Si tradidit, incitauit, mouit. In Exodo scribitur, cor Pharaonis crassum fecisse & indurasse: ita vt non audiret, cùm Moyses nomine Dei iuberet emittere populum. Isaiæ sexto capite dicitur, excæcare populum vt non videant. Dum ad deum fundimus preces, oramus, ne nos inducat in tentationem, sed liberet nos à malo: Quid oraremus si hæc aliquando non fierent? Nemo deprecatur nisi quæ fieri possunt, aut impendent, aut timentur futura. Solent dicere, Deum ista facere & velle, non vt peccata sunt, sed qua pœnæ sunt castigantes eum qui peccauit. At difficile est ponere vnam eandemque rem culpam esse & pœnam, cùm diuersa sit ratio pœnæ & culpæ. Culpa ex voluntate oritur: pœna verò contra voluntatem infligitur. Si voluntariè suscipiatur, iam non est pœna. Statuere rem voluntariam esse, & contra voluntatem, vix videtur posse conciliari. Id quod est causa causæ, dici etiam potest causa effecti. Nemo autem dubitat voluntatem à deo nobis datum, inclinationes, proprietates, & affectus quibus incitamur ad peccandum. Si deus affirmatur causa istarum rerum, cur abhorremus causam dicere peccatorum? Id quod remouet prohibentia, si postea sequatur aut casus, aut effectus, causa dicetur. Quid prohibet maximè peccata? gratia, spiritus dei bonus: nisi hæc nos retineant, ruemus in grauissima scelera. Quis potest remouere gratiam, aut subducere spiritum, nisi vnus deus qui hæc dedit? Si remouet impedientia, causa certè aliqua est peccatorum. Item, qui occasionem alicuius rei subministrat, videtur esse author eius. Etsi non sit præcipua causa, det occasionem, non euadet quin author dicatur. Nouit deus duritiẽ cordis Pharaonis, & scit eum si non iuuetur spiritu, irritãdum ad peccatum. Sic lex augere dicitur peccatum, si non proponatur regeneratis.

Obiectio.

1 2 3 4 5

A B C D E F 6 7 8 10 11

Nitimur in vetitum semper, cupimusq; negata.

Iubet dimittere populum, hoc quid nisi occasionem est proponere vt magis induretur? Occasiones quin deus subministret negare nõ possumus. Quin non tantùm occasiones dat: sed mandata etiam proferre possumus, quibus iubet peccatum. In historia Regum habemus Achabum impium fuisse, deum decreuisse illum punire in bello. Adulationibus & falsis adhortationib. pseudoprophetarũ voluit eum ad hoc adduci. Inducitur deus qui loquatur cum spiritibus: *Quis seducat Achab?* prosilijt malus spiritus, qui dixit, *Ego ero spiritus mendax in ore pseudoprophetarum*: Deus approbat & iubet, Eas ita facias: addit animum: ita erit. Præterea negare non possumus, peccatum esse actionem quandam humanam. Actio verò quæuis vt actu est, à principio omnium rerum dependet. deus est primus actus, vt philosophi etiam norunt: nisi eo sustinente nullus actus potest esse. Pendet ergo peccatum à deo, vt à causa efficiente. Peccata sunt plerunque motus, motus ordinem habent, vt inferior à superiore pendeat: ergo causa peccati saltem quatenus motus est, dirigitur ad suum motorem. Augustinus habet huius rei aliquot testimonia, & confirmat etiam aliquot locis Scripturæ. In lib. de Gratia & Libero arbitrio, cap. vigesimoprimo dicit, non esse dubium, deum operari in animis hominum, ad inclinandum voluntates eorum, siue ad bonum, secundum misericordiam suam: siue ad mala, secundum merita eorum, iudicio quidem suo, interdum aperto, interdum occulto, semper autem iusto. In initio eius capitis ait, *Quis non contremiscat ad hæc horrenda iudicia dei, quibus agit etiam in cordibus malorum quæ vult, reddens cuique iuxta merita sua?* Et addit, *Agit quidem in cordibus hominum etiam voluntatis motus, & per illos facit quæ facere vult, qui tamen iniustè velle nihil nouit.* Probat hoc Scripturis: In 1. lib. Regum

gum, historiam habemus Roboami, qui non audiuit seniorum consilium, vt mansuetè cum populo ageret: sed dicitur istam conuersionem fuisse à Domino, vt constabiliret sermonem Ahiæ Silonitæ. Igitur vt interpretatur Augustinus, illa mala voluntas à Domino erat. Adducit alterum locum ex 2. Paralip. 21. *Deus suscitauit Palæstinos & Arabas aduersus Ioram, qui sectabatur idololatriam. Deus voluit punire eum.* Non dubium est malum fuisse motum animorum in Palæstinis & Arabibus aduersus Ioram, qui inuadebant alienos fines, & laborabant crudelitate. Deus tamen dicitur eos suscitauisse. In eadem historia Regum agitur de Amasia, qui prouocauit regem Israel ad bellum. Quin ipse Ioas deterruit eum, nec non & propheta Domini. Ille tamen non audiuit monita sancta, idque ex ambitione: quod tamen erat à deo, qui volebat vt traderetur in manus eius, quia sequebatur idola Edom.

12 4 In Ezechiele 14. cap. legitur, *Si deceptus fuerit Propheta, ego seduxi eum: Et extendam manum meam, ac percutiam eum.* De falsis prophetis agit, qui subinde lactabant populum. Ierem. 4 dicit, 13 Dominum decepisse populum. Esa. 63. conqueritur Propheta, quare deus ita errare fecerit vel 14-15 seduxerit populum, vt discederent ab eo. Salomon in Prouerbijs, *Vt impetus aquarum, ita cor regis est in manu dei.* Proculdubio rex erat Pharao, inclinabat ergo cor eius quocunque volebat. 16 Nabuchodonosor erat rex, igitur voluntatem 17 eius inclinabat in quacunque partem voluisset. 18 Psal. 104. dicitur de Ægyptijs, *Conuertit Deus cor eorum, vt odio haberent filios Israel.* Prius videbantur amare Israelitas. 2. Thessal. 2. *Quoniam homines abiecerunt dilectionem veritatis, Deus immisit eis efficaciam erroris, vt crederent mendacio.* Iosue 11. scribitur, nullas ex nationibus Chananiticis pacem fecisse cum Israel (si excipias Gabaonitas) *Dominus enim corroborauit cor eorum, vt pugnarent contra Israelitas.* Finis additur, *vt delerentur ab eis.* Corroborauit scilicet, vt non peterent pacē, sed 19 bellum mallent. Præterea qui vult finem, videtur velle quæ ad finem faciunt: & eadem voluntate vult ea media, quæ finem expetunt. Medicus quia ægrotum sanare vult, videt conuenire sectionem, vstionem, aut amarissimum potum, vult & istis vti ad sanitatem. Cùm deus voluerit à martyribus testimonium reddi veritati, & Christum mori, etiam voluit quæ ad hanc finem perducebant: nempe vexationem sanctorum, 20 crudelitatem regum & populi. Nam ad illum finem istis medijs veniendum erat. In Prophetis, præsertim Esaia, Reges instar virgæ, mallei, securisque in manu Domini fuisse dicuntur: quæ collationes non locum habent, nisi deus intelligatur mouisse corda. Illa enim non 21 mouentur, nisi impellantur. Cumque deus iratus esset populo Israelis, quemadmodum infrà audiemus, incitauit cor Dauidis, vt numeraret per capita gentem illam, quod nefas erat. Non iuuat

A si dixeris in Paral. legi, Satanam incitasse eum: quia Satan nihil potest, nisi quod deus ei dederit. Siue deus per se, siue per Satanam fecerit, vides Dauidem voluntate dei incitatum ad id quod non licuit. Solent excusare, deum permittere, non iuuare. *Obiectio.* Dicimus non esse satis: nam adhuc offensio in animis nostris relinquitur: Adhuc deus videtur quoquo modo velle peccatum, scit per sese hominem stare non posse. 22 Si ambularet coram nobis cæcus quispiam, & B videremus eum vel impacturum in lapidem, vel casurum in foueam: adsumus, possumus iuuare, sed nolumus, sinimus eum ire: & cùm cadit, non dicemur aliquo modo rei eius casus? Volebas eum cadere, si cùm obsistere potuisses, non fecisti. Et quod adhuc grauius est: Si debilis senex inniteretur baculo, & ita vtcunque incederet, & quispiam auferret illi baculum cui 23 innitebatur, etsi non impelleret eum vt caderet, C an non diceretur aliquo modo author casus? Deus subducit spiritum hominibus debilibus, qui citra hunc non possunt incedere, annon quo quo modo causa lapsus videtur? Erit ergo infirma defensio quam afferunt, si dicunt, Deum deserere homines. Dum excusare deum volumus, 24 conijcimus eum in æquè grauia, nempe, vt non sit amplius deus, & dum fumum fugimus, in ignem incidimus. Si fiunt aliqua præter dei voluntatem, illo inuito, si producuntur quorum D ipse non est causa, non est vniuersalis causa, nec deus. At non impellit vt cadat, non est plena excusatio. 25 *Obiectio.* Sit aliquis paterfamiliâs, cuius familia pessimè se gerat, reprehendetur: excusabit se dicens, non mandaui eis, non iussi: non iusta habebitur illa excusatio. Non debuit permittere, quod prohibere potuit. Paterfamiliâs sæpè non potest prohibere scelera: at potentia dei inuicta est. Nullæ voluntates tam malæ & corruptæ sunt, quas non possit bonas facere. E Anshelmus, de casu diaboli, cap. 91. *Cur hoc*, inquit, *pro* 26 *absurdo habemus, vt deus faciat singulas actiones per malam voluntatem, cùm sciamus illum facere singulas substantias, quæ producuntur per inhonestam actionem?* Vt cùm filius procreatur per adulterium. Adulterium malum esse nemo dubitat, at puer ille est creatura dei. In Actis Apost. bis 27 videtur hoc statui 2. cap. Petrus dicit de Iesu filio dei, quòd illum ipsi accepissent traditum definita voluntate dei & consilio, & illum interemerint. Postea 4. cap Ecclesia cùm gratias ageret F deo, ita loquitur in precibus: *Conuenerunt aduersus Iesum filium tuum, Pilatus, Herodes, Gentes, & populus Israel, ad facienda ei, quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt vt fierent.* His argumentis, quibus alia etiam adijci possunt, nunc contentus ero.

5 Superest rationibus positis ad vtranque partem, vt quæstio ipsa explicetur. *De quæstione tres opiniones.* Video tres opiniones. Prima detestabilis est, nempè Libertinorum, qui dicunt, omninò deum causam esse peccati: & ita dicunt, vt affirment peccata

omnia esse excusandat, nec reprehendenda, quòd sint opera dei. Culpam si qua esset, in deum reijcerent. Hoc vnum student, vt sensum peccati cunctis eximant. Si quispiam homicidium commiserit, non inquiunt, ille fecit. Deus fecit. Et nisi quis sic sentiat, dicunt eum imperfectum esse, non posse probare omnia opera dei. Quid scelestius cogitari potest? non faciliorem ad gehennam viam reperire diabolus potuisset. Mittamus eos, quando non possumus in bonã, in malam rem. Oremus deum, vt auferat has pestes ex Ecclesia. Altera sententia est quorum dam doctorum virorum, qui non abhorrent ab illo sensu, quem præ se ferunt Scripturæ primo sensu: dicunt deum indurare, punire peccata peccatis, & denique illum concedunt esse causam peccati. Sed addunt istas actiones, cùm à malitia ipsa hominum proficiscãtur, quatenus à deo sunt, rationem habere iustitiæ, nec homines excusari, quia ad hæc sint propensi: culpam in deum non reijciunt, qui suas partes rectè agit. Si ratione non possit comprehendi, dicunt, quomodo ipse iustè, nos iniustè agamus, acquiescendum esse Scripturarum iudicio. Sunt multa alia quæ ratione humana agnoscere non possumus, quæ tamen credimus. Tertia opinio est eorum, qui omnia hæc loca Scripturæ interpretantur per verba, Passus est, Siuit, Permisit, vel vt Græca ponam, εἴασε, ἀφῆκε & similia. Sic euitari omnia pericula putant.

Prima Libertinorum.

Secunda opinio.

Tertia opinio.

6 Quid verò iudicem ego, non grauabor proferre: vestrum postea erit iudicare. Vtque res faciliùs cognoscatur, operæpretium erit altius repetere: & nonnihil dicam de malo, sub cuius genere peccatum continetur. Malum est priuatio, boni inquam, nec boni cuiusuis, sed requisiti ad creaturæ cuiuslibet perfectionẽ, quod inquam, pertineat ad rei absolutionem quæ spoliatur. Nam si visum lapidi auferamus, non erit ei malum, illi enim naturæ habitus non conuenit. Malum cùm sit priuatio, consistere sine bono non potest. subiectum enim habere oportet. Subiectum cùm sit natura, res bona est. Ergo malum non potest esse nisi in bono, vt cæcitas priuatio est visus, non pendet in aere, hæret in oculo. Ita multis alijs exemplis ostendi potest. Sed vt non recedam ab eo quod agimus, peccatum ipsum priuat humanam actionem decoro & obedietia erga verbum dei. Ista actioni inesse deberent: cùm autem peccamus, actio spoliatur ijs bonis. Et actio quum res quędam sit, sua substantia bona est: ergo malum esse non potest nisi in bono. Adhæc malum non per seipsum expetitur, sed ratione boni peccant homines: quippe nisi species boni aliqua se offerret, non recederent à probitate. Tanta ergo vis est boni, vt malum nisi in bono, & nisi ad bonum esse possit. Vnde rectè dixerunt sapientes, posse concedi summum bonum, sed non posse statui summum malum, quod priuet bonum, in vniuersum. Nam tunc destrueret seipsum: non haberet subiectum in quo esset, neque speciem qua expeteretur. Distinguitur malum (vt nunc de eo agimus) in pœnam & culpam. Culpa id dicitur, quod committimus contra legem dei: Pœna est quæ infligitur propter peccatum, & habet ipsa quoque alicuius commodi priuationem. Vt cum deus immittit morbum, morbus est priuatio sanitatis, & locum habet in corpore animantis. Immittit tamen & sterilitatem, quæ fœcunditatis est priuatio, & est in ipsa terra: hæc inquam, ad pœnam attinent. Peccatum verò in animo tantùm locum habet: pœnę verò in animo & corporibus esse possunt. Additur tertium membrum, quod ita est pœna, vt etiam sit peccatum: Vt est peccatum originale, ita fomes qui relinquitur post baptismum. Istis iam positis, propono quandam sententiam seu propositionem confirmandam, quæ habet duas partes: nempè primam, Deum non esse per se & propriè causam peccati: alteram, nihil in mundo fieri, nec etiam peccata ipsa, præter illius voluntatem & arbitrium, seu prouidentiam.

Definitio seu tractatio quæstionis. Quid sit malum.

Propositio qua definitur quæstio.

7 Quæstio si probanda est, confirmetur oportet quo ad ambas partes. De priore agamus, Deum per se causam non esse peccati. Huc faciunt argumenta primo loco posita. Sed addo, cùm opponantur bonum & malum tanquam habitus & priuatio, nunquam habitus per se inducit priuationem. Lux semper ipsa illuminat, nunquam inducit tenebras. Quare si ponamus bonum & malum vt priuantia opponi, ex bono non erit malum. Deus autem est summum bonum, ideo ponemus eum vt habitum: priuationem ergo per se & propriè non facit. Sed dixi non esse per se ac propriè causam peccati. Addi ci hæc, quoniam si minus propriè loqui velimus, poterit dici aliquo modo, aut initium aut causa peccati: non propria quidem, sed ea causa quæ remouens, prohibens à philosophis appellatur. Similibus rem declarabo: Sol totus lucidus est, effectum eius proprium est illustrare: aliquo modo tamen dici potest facere tenebras, non qua splendet, sed qua mouetur & discedit ab vno loco ad alterum. Corpora enim sunt rotunda, cùm ergo discedit, propter motum non semper lucere potest in eo loco vnde recedit, sed vmbræ intercedunt, tenebras igitur facere vtcunque suo discessu dicitur, quòd corpora ita sint disposita, & ipse moueatur. Sic etiam accidit de domo quadam ruinosa: sustentatur columna. accedens aliquis amouet columnam, cadunt lapides & ædificia de summo loco, suo pondere cadunt, quę in seipsis descensus habent causam. Tamen qui aufert columnam, dicitur vtcunque facere casum: remouet enim fulcrum quod ruinam prohibebat. Sic Deus natura sua bonus est, quatenus tamen iustus vult punire peccantes, tollit gratiam, & quoquo modo causa eorum quæ postea malè fiunt potest dici, non vera causa. nam ea propria est interior, mala scilicet,

Deum per se non esse causam peccati.

Deus causa peccati remouens, prohibens.

licet, eorum voluntas. Quare autem spiritum suum interdum auferat hominibus, ratio assignari potest. Illis peccantibus remouet gratiam, non tantùm vt puniat, sed vt fauoris sui præstantia cognoscatur, & vt sciamus id quod deus dat, gratis dare, non ex natura esse. Nam si semper haberemus & eodem modo, acsi deus vires suas interdum nō remitteret, bona q̃ facimus nostris viribus, daremus. Verùm ita fit, vt agnoscamus infirmitatem nostram, & vt ardentius precemur, pro conseruatione ac augmento cœlestis doni. Cùm verò gratia & fauor dei iustè à nobis aufertur, peccatum spontè succedit, nec est opus aliqua alia causa efficiente, non alia causa inquam opus est ab affectibus nostris vitiatis atque corruptis: id in similibus allatis videtur. Si sol recedit, nulla efficiente causa, sed spontè, sequuntur tenebræ. Si remouetur habitus, statim priuatio sua sponte adest. Si quis lędat oculum vt visus amittatur, statim cæcitas sequitur, nec quærere oportet aliud agens. Quod cùm Manichæi non animaduerterunt, fœdissimè errarunt. Nolebant causam mali deo bono assignare, videbant autem multa esse mala, iudicabantque mala existere non posse sine vera causa. Duo igitur principia constituebant. Et quia magnam vim vtrinque in bono & malo videbant, duos deos induxerunt, vnum bonum, alrum malum. De his multa leguntur apud August. At malum quod est peccatum, oritur, si spiritus dei auferatur: tum enim homo sibi relinquitur. Sed an ita relinquitur, vt deus amplius nihil circa ipsum vel eius peccatum faciat?

Peccati efficiens causa dari non potest: quia est priuatio.

Propositio quæ definitur quæstio.

Deum per se non esse causam peccati.

Vt res hæc intelligatur, exponam triplicem rationem operandi, quam cognoscere possumus in deo circa eius creaturas: non quòd alia eius opera non possint ostendi, sed quòd ista tria vel maximè ad rem præsentem faciunt.

Triplex operū Dei ratio

Deus causa peccati remouendo, prohibens.

8 Actio quædam dei generalis est, cùm prouidentia sua omnia fouet, sustinet, gubernat in suis conditionibus, qualitatibus, & inclinationibus, vt habuerunt ab initio cùm sunt creata: atque ita conseruatur ordo naturæ, quæ res pulcherrima est cognitu. Videmus cœlum suam naturam retinere, habet sanè multa admiranda. Naturam ignis videmus vehementem, suauem aeris, irriguam aquæ, metalla quoque, arbores, opera artificum, quæ planè sunt stupenda. Hæc omnia gubernantur à deo: imò si manum subtraheret, in nihilum abirent. Vtilis profectò est consideratio diuinæ illius gubernationis. Deus sæpè in Psal. nos hortatur, vt deum celebremus ob hæc opera. Rom. 1. scribitur, gentes per has creaturas cognouisse deum, & æternam quandam eius vim, actum, & gubernationem, & diuinitatem. Ita vt Aratus dixerit, *τοῦ μὲν γένος ἐσμέν*. Pulcherrimum huius operis exemplum in nobis habemus Anima, quæ non videtur & impartibilis est, tamen totum corpus mouet & vniuificat. Ita omnes creaturæ suas inclinationes & proprietates retinent.

Actio Dei generalis.

A 9 Secundo loco aliud opus dei est, quo non tantùm conseruantur & reguntur creaturæ, sed obsequuntur dei consilijs. Nam deus actionibus omnium rerum vtitur, etiam hominum & malorum hominum: vtitur inquam, ad sua consilia constabilienda. Cùm fauet suis, dat eis largos prouentus frugum, pluuiæ sunt tempestiuę ac serotinæ Sin verò ex iustitia castigare sceleratos velit, nihil succedit: datur cœlum æneum, terra ferrea: si sint maturæ fruges, vna nocte

Secundū genus actionū Dei.

B pereunt. Ista fortunæ nō sunt adscribenda. Quando causam non cognoscimus, fortunam ponimus. vnde Poeta dicit,

———*Nos Te facimus, fortuna, deam, cœloq; locamus.*

Non ergo in generali illa tantùm consideratione rerum mundi versari debemus, sed vsum cogitare, quo diuinæ prouidentiæ inseruiunt. Cùm à proprijs causis, à nostra inquam volun-

Peccata quo modo deo inseruiant.

C tate praua, affectionibusque corruptis fit peccatum: inseruit tamen & ipsum deo. Simile: venena multa sunt in mundo, malas & noxias qualitates habent, attamen accedit medicus, & magistratus istis rectè vtitur. Medicus temperando venena, sanat ægrotos: magistratus Athenis dabat venenum fontibus tollendis. Sic Socrates coactus est cicutam bibere. Quamuis ergo venena mala sint, tamen magistratus & medicus bene vti possunt, ad salutem Reipub. ac æ-

D grotátium. Ita deus peccata quę causas propriꝰ as habent deprauatas, regit ad sua consilia perficienda, & ad actum deducenda. Possum & alio vti simili: ea quæ videntur nobis fortuitò fieri in mundo, prouidentiæ dei maximè inseruiunt. Nā dicit Dominus in Lege, Exod. 21. & Deuteron. 19. *Si duo in syluam ierint, vt cædant ligna, & fugiat securis è manu alterius, & ea percutiatur ille qui proximus ei est, & occidatur: ille imprudens hoc fecit; non erit reus mortis.* Deus enim tradidit illum, &

E iustis de causis, certo consilio eum tradidit, nos non intelligimus, ipse nouit. Sic qui peccant, agunt quidem illi sua, constituerunt sibi quid velint, sed deus vtitur istis actionibus. Sic execratione Semei, vult deus patientiam Dauidis dis omnibus perspectā esse, & sua iudicia contra eius adulterium & homicidium patefacere: iste autem vult ostendere odium suum aduersus Dauidem. Deus facit illud quod vult de ijs sceleribus, quæ homines alio consilio admiserunt, vt obsequerentur voluntati dei, sed suis prauis cupidi-

F tatibus. Vtque redeam ad testimonium iam positum. Qui ligna cædit, hoc vult, at securis percutit alterum, & percusso seruit consilio dei: Hieronymus super 12. cap. Ierem. scribit, *Nihil accidit bonorum aut malorum temerè & sine prouidentia, sed omnia iudicio Dei accidunt.* Proinde creaturæ sunt organa quædam in manu dei, illis vtitur pro ratione sui consilij. Non tamen instrumenta hæc sunt eiusdem ordinis. Aliqua enim reperiuntur quæ non cognoscunt, nec sentiunt nec volunt, & nihilominus inseruiunt deo: alia ve-

rò sentiunt, intelligunt & volunt quæ agunt, & tamen non semper hoc animo agunt, vt deo inseruiant: imò sæpè nolentia aut imprudentia exequuntur quod deus vult. Dicemus igitur animata & non animata, sentientia & non sentientia: angelos bonos & malos, atque vniuersas creaturas instrumenta esse dei, quibus vtitur pro ratione suæ prouidentiæ. Vsus est Assyrijs, Chaldæis, Persis, Græcis, Romanis, ad affligendos sceleratos Hebræos: diabolo quoque contra Saulem & contra Iobum. Sed vlterius cogitandum est, cùm deus vtitur creaturis, præsertim rationalibus & malis, vt sunt mali homines & diaboli, nō sic vti eis, vt ipsi nihil agant. Adhibent & ipsi suam prauitatem: deus autem vtitur. Non agit deus cum istis tanquam cum lapidibus, qui nihil sentiunt, volunt, sciunt & sentiunt: cumque praui homines & diabolus malè agunt, & propria libidine mouentur, sunt vsui prouidentiæ dei. Sentiunt vtique & volunt, non quòd animus eorum is sit, vt deo seruire velint. nam sua quærunt. Neque sic mouentur à causa superiore, vt suam malitiam non adhibeant.

Creaturæ sunt instrumenta Dei, sed nō eiusdē ordinis.

10 At dixeris, si hoc pacto deus vt causa summa ad istas actiones concurrit, & mali eas tanquam causæ proximæ faciunt, idem opus dei erit, diaboli & hominum malorum. Hoc quidem non est inficiandum. Sed longe aliter à superiori causa bona hoc opus proficiscitur, & alia ratione à proxima causa corrupta. Opus hoc, vt est diaboli & malorum hominum, malum est. Malitiam trahit à prauitate diaboli & malorum hominum: qui cùm sint arbores malæ, non possunt bonos fructus facere. Deus autem suprema causa optima, vt concurrit ad istas actiones, eas rectè atque ordinè facit. Vt vrbem Hierolymam & Deus & diabolus excindi volebant: sed alia ratione, deus vt obstinatos puniret: diabolus, vt exaturaret odium suum erga genus humanum. Christus tradendus erat in crucem, quod & factum est. Id autem opus erat malum, vt ab odio & malitia Hebræorum proficiscebatur: idem verò, qua deus actione illa sanctissima voluit prospectum generi humano, bonitatem habuit. Idcirco in Actis Apostolorum dicitur, illos fecisse contra Filium eius, quę consilium & manus eius decreuerunt. Simpliciter tamen quæ fecerunt contra Christum, mala dicenda sunt: quia à proxima causa nomen & naturam accipiunt, quamuis deus rectè vsus est eis, iuxta suā prouidentiam. Diabolus & deus exercent Iobum longè diuerso consilio. Sabæi quoque & alij prædones diripiebant bona illius, vt odio satisfacerent, ita etiam diabolus. Deus verò vt probaretur eius patientia, & exitu læto suam erga pios beneuolentiam testaretur. Eadem ergo opera erant, sed diuersa consilia. Vnde Iobus cùm ait, *Dominus dedit, Dominus abstulit*, laudat deum vt causam summam, sine cuius prouidentia hæc non gerebantur, & cuius prouidentia omnibus rebus vtebatur ad finem placitam: non tamen laudat prædones & diabolum. Ita Dauid quoque se gessit non commendauit Simei, non dixit illa maledicta esse natura sua bona sed conuertit se ad dei prouidentiam. Prauum erat opus, tamen aliquo modo opus dei dici potest, quia ipse id regebat, & eo vtebatur. In Propheta item dictum est, *Maledictus qui opus Domini facit negligenter*. Opus autem dei vocat afflictionem populi, qua illum impij premebant. Vnde non est prop hunc vsum dei, vt scelerati excusent peccata sua, nam causam eorum in seipsis habent. Et quemadmodum bonus vsus dei harum rerum, non excusat peccantes: ita viciſsim malitia peccantium non contaminat bonum vsum dei & prouidentiam, qui malefactis optimè vti nouit. Augustinus in Enchiridio ad Laurent. cap. 101. ostendit fieri posse, vt eandem rem velit deus & homo. Deusque rectè faciat ita volendo, homo verò peccet, tametsi ea velit quæ vult deus. Exemplum affert, Pater mali filij ægrotat: deus vult eum iusto iudicio mori eo morbo, filius sceleratus etiam idem vult, sed quó citius ad hæreditatem perueniat, & liber fiat à potestate patris. Deus iustè vult, filius autem impiè. E diuerso inquit, fieri potest, vt quispiam illud velit, quod deus non vult, & tamen rectè velit cùm ipse tum Deus. Facito patrem qui ægrotat bonum habere filium, Deus vult mori patrem, filius piè nollet, nam cupit patrem viuere: diuersa volunt, tamen vterque bene vult. Tantum situm est in consilio voluntatis, etenim crebrò inde pendet bonitas & prauitas. Sed occurrit scrupulus, Si idem opus pendet à deo & ab homine, ac malitiam contrahit à prauitate hominis, rectitudinem verò aliquam habet, quatenus Deus vtitur, ita nihil deum seu dei prouidentiam subterfugiat: cur conqueritur Zachar. 1. *Paululum iratus fui populo meo, illi verò ad malum iuuerunt*: id est, excesserunt fines. Videtur id quod peccant excedere prouidentiam dei, ita vt plus faciant, quàm Deus decreuerat. Respondemus, non intelligendum plus fecisse, quàm ea res vsui prouidentiæ inseruire potuerit. Nihil enim fieri potest omninò, prętervoluntatem dei & decreta eius, quæ sunt firmissima. Augustinus in eodem Enchiridio ad Laurentium 102. capite dicit, Inuicta est voluntas Dei. *Quomodo ergo excessisse dicuntur? Nō terminos decreti æterni, sed modum iustæ victoriæ.* Sunt quidam fines, decorum & leges, quæ à victoribus debent seruari: excesserunt id quod decebat, sed quód plus facere potuerint, quàm prouidētia vti voluerit, nequaquā concedendum est.

Quomodo autem opus sit dei, diaboli & hominū malorum.

Mala à proxima causā nomen & naturā accipiunt.

Deus malefactis optimè vtitur.

Obiectio.

11 Tertium dicimus genus operum dei, quod peculiare est sanctis: eo enim multa clementissimè in illis efficit. Regnat quippe, viuit, agit in nobis velle & perficere. Alioqui sumus natura steriles quædam arbores, sumus cæci, non volumus bona. Corruptum est iudicium, voluntas

Actio Dei specialis in sanctis.

luntas, electio praua est in illa fece peccati originis. Deus autem electos suos suo Spiritu refingit. Naturam ab initio ad similitudinem dei datam habemus, cui conueniret, velle, eligere, hæc & illa facere: sed quòd bona per nos non possimus, ex corruptione profectum est. Quòd autem rectè velimus, & inchoata obediētia deo seruiamus, ex gratia dei est supernaturali. Primum itaque genus operum dei, quod ad vniuersalem pertinet prouidentiam, non facit ad præsentem disputationē. Secundum opus huc pertinet, ac tertium.

Deus malis fuis optime vtitur.

Mali non est causa efficiens quærenda.

12 Licet itaque deus etiam peccata malaque gubernet: non tamen causa efficiens propriè dicitur. Augustinus de Ciuitate dei libro duodecimo, capite septimo, pulchrè loquitur de praua voluntate, cùm inquit: *Mala res non habet causam efficientem, sed deficientem. & si quis inquirere causam hanc velit efficientem, perinde est acsi oculis tenebras videre, & auribus silentium percipere velit: quæ cùm sint priuationes, non opus est vt causas efficientes habeant. Sunt attamen res nobis notæ: contrariorum enim idem est sensus.* Visus non nisi lucida videt, auris non nisi strepitus audit, & tamen cognoscimus istis sensibus etiam hæc, non vsu eorum, sed priuatione tantùm. Praua autem voluntate vtitur deus ad suas fines, non quòd non valeat peruenire quò vult, nisi per hæc media: sed ita placuit ei suam sapientiam & potentiam declarare, vt ostendat se, quemadmodum loquuntur, mediatè & immediatè aliquid posse facere, nec eius referre an bona an mala sint instrumenta quibus vtatur. Malarum ergo actionum causa deficiens quærenda est. Et inter cætera, praui affectus & inclinationes reperientur, quæ cùm deficiant à verbo dei & recta ratione, non mirum, si inde quæ defectuosa sunt, proficiscantur. Istæ sunt causæ interiores peccati, sed potius deficiētes, quàm efficientes. Diabolus item dicitur causa peccati. Nam in libro Sapientiæ legitur, Per diabolum mors ingressa est in mundum, ergo & peccatum: mors enim effectum est peccati. Attamen diabolus non potest propria & absoluta causa peccati nostri dici. Et ratio est, quoniam causa propria & perfecta eius est ingenij, vt ea posita necessariò sequatur effectus. At non ita se habet in diabolo. Quantumuis mala interdum pijs suggerat, non tamen semper sequitur peccatum: multi quippe sancti fortiter ei resistunt. Et cùm non sequatur peccatum, simplex & perfecta causa eius, dici non potest. Incitat quidem homines, sed non ita vt peccatum necessariò sequatur. Possem afferre aliam rationem: Fingamus diabolum ipsum non defecisse à deo, & creatum fuisse hominem, adhuc homo natura sua potuisset peccare, & habuisset causam peccati in seipso: attamen suggestio diaboli causa eius non fuisset, à deo alienatus cùm nondum esset. Adhæc, diabolus necessario inducere non potest voluntatem ad peccandum. Ergo causa peccati est

Hominis corruptio, quæ est caussa deficiens.

Obiectio

Diabolus incitans ad mala.

Adæ Deo defectus in statu innocentia.

A imperfecta, non plena, sed suadens & alliciens. Diximus argo vnde peccatum causam deficientem habeat, nempè à nostra corruptione. Deus tamen ipsum peccatum regit & gubernat: non spectat ociosos, agit partes iudicis & gubernatoris, nec relinquit omnia sine habenis. Sed quomodo peccatum regere dicitur? quòd ad tempus, modum, speciem, materiam, vt videlicet, modò potius in hunc, modò in alterum feratur. Prauitates nostræ in nobis latitant: B sed deus non patitur vt quouis tempore grassentur, nec quandiu praui vellent: frænat peccata, interrumpit aliquando. Deinde efficit, vt prauitas nostra magis in hanc quàm in alteram partem vergat. Vt Si mei furor in Dauidem magis, quàm in alium, & hoc magis quàm alio tempore, prouidentia dei fertur. Vires Nabucadnezar magis contra Hebræos, quàm vicinos dirigebat deus.

Quomodo deus offerat occasiones peccandi.

13 Est item quiddam aliud in peccatis cogi- C tandum, cùm erumpunt in actum. Deus ipse aliqua suggerit, quæ natura sua bona sunt, attamen quia in prauos incidunt, arripiuntur in malam partem, & occasiones fiunt peccandi: ita vt peccata quæ prius latitabant, erumpant. Istæ tamē suggestiones interiores vel exteriores, causę peccati propriè dici non possunt, cū ex intus sint in hominibus: tamen occasiones dici possunt. Sed occasionum aliquæ sunt datæ, aliquæ acceptæ, quemadmodum scandalum distinguunt. Scan- D dalum acceptum, est occasio offensionis, non ex parte dantis: nam agit quod est vtile, tamen malus hoc malè interpretatur, acceptum est scandalum. Sic Christus de Scribis & Pharisæis dicit, *Sinite eos, cæci sunt, & duces cæcorum.* Docebat Apostolus rectè agere debere, si alij offenderentur, culpam non hærere in ipsis. Datum autem est, quando facimus quæ non deberemus. At nō ita in deo est: suggerit aliqua natura bona, quæ E incurrentia in malam naturam, fiunt occasiones peccandi.

Exempla harum occasionum.

14 Exemplis res declaranda est. Pius aliquis videt hominem peccare, accedit, monet sedulò vt caueat. Bonum est quod suggeritur, sed incidit in animum prauum: incipit magis ac magis erumpere in odium virtutum, & ferocire contra bonos. Admonitio fuit occasio, vt hæc erumperent in actum. Deus per pium virum suggerebat id, quod natura bonum est, vnde F is rectè agere dicitur, nam ex officio facit. Sic bona malis occasiones peccandi fiunt, & atrocius peccandi, quàm fortè si subministrata non fuissent. Verùm hoc discrimen est inter nos & deum. Nos dum bona suggerimus, fugit an ille deterior futurus sit: deum autem non fugit. Exemplum: Deus mittit Mosem & Aaronem ad Pharaonem, iubet vt dimittat populū: Istam suggestionem sua natura bonam, malè accipit Pharao, incipit magis ferocire. Si in pium incurrisset hæc suggestio, dixisset: Oportet me deo parere, & quia vult vt populum dimit-

tam, omnino faciam: mihi enim non est ius in illum, nisi quandiu ipse velit. At Pharao ijs auditis, blasphemare incipit: *Quis, inquit, est iste Deus?* & in crudelitatem erumpit. Eandem rem alijs exemplis & testimonijs Scripturarum illustrabimus. Non tantùm illa admonitio Pharaoni per Mosem & Aaronem facta, est res bona, & adhibetur per deum externè, ac ille qui malus est, ea malè vtitur: Sed idem habemus ad Rom. cap. septimo: Lex est sancta & spiritualis, sed operata est in me concupiscẽtiam & mortem. Mandatum dei natura sua est ad vitam, sed occasionem accipit fomes per ea quæ suggeruntur. Neque tantùm exterius hoc fit, sed interius etiam quandoque per bonas cogitationes id efficit deus. Nam quæcunque bona sunt, semper cogitandum est à deo esse. Pharao qui veniebat post mortem Iosephi, cogitare secum cœpit, videndum est ne Respublica detrimentum patiatur: cogitatio hæc bona est, ergo proficiscitur à deo. Incidit autem in malum animum, ideo contra Hebræos detorquetur. Dicit enim, Hebręorum populus crescet, & nos data occasione opprimet: extinguatur igitur. Proponit edictũ, vt filij Hebręorum mares, in profluentem proijciantur. Cogitatio prima bona erat, vitio autem illius in malum vergit. Nabucadnezar dicit non esse boni principis, vt sit in otio, sed debere vti sua potentia: bona erat cogitatio, at se ad exteras nationes conuertit, neque vt debuit armat potentiam suam contra scelera sui populi. Est idem in aula sua, vt apud Danielem legitur, reputat secum victorias quas habuit, & magnitudinem principatus, quem erat nactus. Sunt eæ cogitationes bonæ, nam beneficia dei expendere debemus: at incidunt in malum animum: statim cogitat se constituisse regnum illud suis viribus, ibi peccat contra deum. Filij quoque Iacobi cogitant, Iosephum amari à parentibus, ornari à deo insomnijs diuinis: ista cogitatio bona est, debemus enim opera dei, etiam in alijs, ne dum in nobis contemplari: si rectè vsi fuissent ea cogitatione, gratias Deo egissent, sed detorquent in inuidiam, cogitant de eo tollendo & vendendo. Deus verò qui suggerit hæc bona, cùm fiant ea sciente, illic occasiones malorum non impedit, sinit fieri, sed adest sua prouidentia & gubernat. Vnde per Pharaonem vult glorificari: per Nabucadnezar vult punire Israelitas: per fratres vendentes Iosephum, vult eum ornari magnis beneficijs in Ægypto, & pascere familiam Iacobi. Semei videt eijci Dauidem, regnum conferri in Absalomum, dicit, Hęc sunt iudicia dei: cogitatio illa bona est, incidit in prauum animum, abutitur, insultat Dauidi, inseruit iræ suæ & vltioni. Absalomus adeptus est regnum, suggeritur ei, audienda esse sapientum cõsilia, plus videre oculos, quã oculum. Bona cogitatio, sed incidit in malũ animum, & consilia modò sint vtilia, etsi sint nefaria & turpia, iudicat audienda esse: suggestione prima bona

A malè est vsus. Deus patitur, non vult impedire, regit vt castigetur peccatũ Dauidis, & ostendatur dei odium erga peccatum. Puto rem iam claram esse.

Cur deus ea suggerit, quibus homines scit abusuros.

15 Sed quæritur, cùm deus sciat homines prauos abusuros istis suggestionibus internis & externis, licet bonis, quare suggerit? Rationes ipse habet suorum cõsiliorum, at nobis se duæ offerunt. Prima, vt appareat magis iustitia eius: sumus nos ad iustiam dei intuendam cæci. Ex B collatione autem cognoscitur, nempe ex iustitia, quam in deo nullam videre possumus: videmus autem eã in diabolis & corruptis hominibus. Altera, vt hominum audacia cohibeatur. Multi enim dicerent, Si deus bonas cogitationes nobis suggereret, haberemus voluntatem & vires ad faciendum bona. Ecce dantur bonæ cogitationes, quæ dum incidunt in corruptam naturam, nisi ea impediatur, ex rebus quantumuis bonis, vitio nostro peccatum C nascitur: ex occasionibus inquam acceptis, non autem datis. Et sic intelligo quæ Augustinus dicit, in libro de Gratia & Libero arbitrio: Deũ quandoque inclinare voluntates nostras, vel ad bonum, vel ad malum. Quia si incidunt quæ suggerit in bonos, inclinantur ad bonum: sin incidunt in malos, inclinantur ad malum. Sic etiam intelligo, quod contra Iulianum scribit, libro quinto, capite tertio: Deum operari non tantum in corporibus hominum, sed etiam in D animis. Sic accipio & quæ Zuinglius piæ memoriæ, vir doctus & constans, quandoque scripsit, diuina prouidentia quandoque homines ad peccandum incitari, & actionem malam eandem à deo & prauis hominibus proficisci: inde iustè, hinc iniustè. Sic intelligo loca Scripturæ, quibus deus dicitur homines tradere in reprobum sensum, incitare.

Deus quomodo inclinet voluntates nostras, ad bona aut mala.

De permissione diuina, quæ genus quoddam voluntatis est.

16 Est permissio quidem ibi, sed aliquid amplius efficacibus illis loquutionibus ostendi- E tur. Permissionem & nos damus, nam si vellet deus resistere, hæc non fierent: permittit ergo. Sed sciendum est permissionem genus quoddam esse voluntatis: non est quidem efficiens voluntas, genus attamen est voluntatis. Nam, vt Augustinus dicit in Enchiridio ad Laurentium, *Deus aut permittit volens aut inuitus: non certè inuitus, quia id esset cum tristitia, & potentiam se maiorem haberet: si volens, permittit: permissio, est genus quoddam voluntatis. Sed quæris, si vult aliquo mo-* F *do, quare prohibet? Vicissim quærerem, si omnino non vult, quomodo fit? Est enim inuicta dei voluntas. Paulus dicit, Voluntati eius quis resistet? Vult Deus, & iustè vult id quod vult: qui peccant, iniustè volunt id quod volunt.* Iulianus ille contra quem disputat Augustinus, volebat in illis rebus nudam permissionem, vt intelligeremus deum prorsus nihil agere, dicebatque, deum potius ferre, & ad patientiam eius id pertinere. Augustinus respondet, non modò ad patientiã, sed etiam potentiam, quia regit peccatum,

& de

& de eo efficit quod vult. Adducitque locum ad Romanos, *Si deus volens ostendere suam iram & manifestare suam potentiam, tulit vasa iræ magna lenitate.* Hinc videmus quidem eum ferre, sed potentiæ quoque eius mentionem fieri. Prima Petri quarto scribitur, *Proinde eot, qui affliguntur secundum voluntatem dei, &c.* Ita vt afflictiones Christianorum diuinæ voluntati tribuat. At illi non possunt pati, nisi alter agat. Si vult passionem, vult actionem: passio proficiscitur ab agente. Voluntas hæc, permissio est, sed quæ etiam ad voluntatem pertinet. Hoc declarauit Augustinus in Enchiridio suo ad Laurentium capite centesimo, tractans locum Psalmi, *Magna opera dei, exquisita in omnes voluntates eorum.* Sequitur versionem Græcam: in Hebræo habetur, *ad omnem voluntatem eorum.* Scribit quantum ad illos attinet, (agit de peccatoribus) id quod noluit deus, fecerunt. Quo ad potentiam eius, hoc efficere nullo modo potuerunt. Hoc enim ipso quod fecerunt contra voluntatem eius, de illis facta est voluntas eius: ideo magna sunt opera dei. Addit, *Miro modo & ineffabili, non fit præter voluntatem eius etiam id quod fit contra voluntatem eius. Non enim fieret, nisi sineret, nec sinit nolens, sed volens: nec bonus sineret fieri malè, nisi omnipotens de illo malo bonum facere posset.* Concurrit voluntas dei ad bona & mala, sed diuersa ratione. Ad mala obliquè, permittit ea fieri, suggerit bona, sed quia in malos incidunt, peccata sequuntur. Sed bona non tantùm suggerit, sed efficit. At regit & gubernat etiam peccatum, ne in quemuis, nec omni tempore, nec vltra modum grassetur. Latitant illa mala in nobis: cùm autem erumpunt, non possunt dei prouidentiam effugere. Bona autem, vt dixi, non tantum non impedit, sed efficit, cooperatur, flectitque suauiter volũtatem nostram, vt libenter faciamus, quæ displicebãt. Alia ergo est ratio generalis prouidentiæ, alia vsus rerum etiam malarum, alia rerum quas in nobis regeneratis agit. Sic intelligo Pharaonem induratum esse à deo, & etiam sese indurasse. Nam causam in sese habuit obdurationis. Deus verò dicitur indurasse propter suggestionem & gubernationem. Deinde quia sic rexerit peccatum, & vsus fuerit ea ad gloriam suam. Et Paulus dicit, Deum suscitasse eum ad ostendendam suam potentiam. Sic intelligo vasa iræ aptata esse ad interitum. Quomodo? Ex seipsis ex sua malitia, ex vitiata natura, sunt prona ad peccandum. A deo itidem aptata quoquo modo dici possunt, quia malitia per eius suggestiones bonas erumpit: & dum erumpit, est adhuc in manu dei, vt flectatur huc vel illuc, quò voluerit. Bona voluntate agit deus, quod nos pessimo animo. Est genus voluntatis permissio, sed non simpliciter. Quia propriè voluntas dei est causa rerũ: non est vt humana, volumus multa quæ non efficimus. Quare ergo deus nõ vult

Cur deus ea suggerat, quibus homines offensuri sint [partly illegible]

Dei voluntas quomodo concurrat ad bona & mala.

De permissione diuina, quæ genus quoddam voluntatis est.

Pharaonis induratio.

A peccatum? quia peccatum ex illis rebus est, quæ non opus habent causa efficiente sed deficiente. Non ergo cadit peccatum propriè sub voluntatem dei. Et si deus causa eius ponatur non efficiens, sed deficiens, num dicemus deum deficere in seipso? Non, sed dicitur deficere, quia non impedit, non resistit, non emollit. Quæ erit ista voluntas? vult nõ impedire, vult non emollire, vult non illuminare.

Voluntas nõ cogitur.

B 17 Neque tamen deus, aut suggerendo quippiam, aut non impediendo cogit voluntatem, nec diabolus hoc potest. Nam si voluntas vltrò non faceret, non esset voluntas, esset potius noluntas: tam ascribi non potest voluntati, vt cogatur, quàm igni vt non sit calidus. Natura ergo nostra & voluntas ita corrupta, si fauor dei subductus est, inclinat vltrò & per seipsam ad malum. Quæ tamen ex eo quod cœpit esse, non mala est, sed quia ex nihilo producta est, & dei gratia & vi confirmatur & sustẽtatur: si subtrahatur C id quod firmat eam, sponte in deterius subinde verget. At si voluntas hominis non cogitur ad malum, nec ex institutione sua mala est, sed tantùm dicitur peccare ex deprauatione, quid dicemus de peccato primi hominis? Ibi natura bona erat, gratia non deerat & auxilium dei, peccauit attamen. Hic dicimus aliud iudicium faciendum esse de primo homine, aliud de natura nostra, quam nunc habemus corruptam. Deus multa dona ei contulit: sed tamen ita illum con D stituit, vt posset stare, posset item labi. Potuisset quidem si voluisset deus, tam absolutum condere, vt peccare non posset. id declarat status beatorum. Sancti enim spiritus in cœlesti patria, & nos cùm ibi erimus ita cõfirmabimur, vt peccare amplius non possimus. Alioqui plena fœlicitas non esset: coniuncta enim esset cum timore lapsus. Non tamen Adamo hoc præstitit, E cumque sua præscientia nouerit illum esse casurum, potuisset lapsum impedire: at noluit. sed voluit pati vt laberetur, & ex decreto æterno remedium lapsus eius Christum habuit. Cætera de illo statu specialius explicare non possumus, quia eum perfectè cognitum non habemus. Ad nostram conditionem redeamus. Quæ ea est vt ante renouationem per Christum, nihil boni possimus velle, sed in peccatis necessariò iacemus, neque nos possumus erigere, tantùm abest vt in rectitudine stare possimus, vt primo F Adamo concessum fuerat. Quamuis autem deus, vti diximus, non est propriè causa peccati, attamen non detrahendus est ex solio suo, quin regat etiam peccata, & illis medeatur. Idque confirmemus apud nosipsos, nihil à nobis vel ab vlla creatura posse fieri, præter dei voluntatem: sed tamen ex hoc non excusemus peccata nostra, quasi peccando dei voluntati obsequi velimus. Debemus accusare nosipsos, cùm initia peccati in nobis habeamus. Quod voluntatem dei attinet, sequi debemus quod Scriptura

Aliud est iudiciũ de primo homine, aliud de Natura nostra corrupta.

docet, nec deficere ab eius Lege: cumque interdum ab eo deficimus, expendere debemus, motum auersionis à deo, & conuersionis ad illecebras mundi, proprium esse voluntati nostræ iam corruptæ, non vt instituta fuit à deo. Sunt ergo causæ deficientes istius motus, efficientem autem causam, quæ deum quoque cooperantem habeat, non oportet quærere. Vnde obseruamus in lib. Gen. tenebras non dici factas esse à deo. *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi*, deus tamen eas moderatus est, vt obtinerent noctu. Priuationes erant. Ita motus hic auersionis à deo cùm deficiat & priuet bonitate congrua hominum actiones, causam quidē habet, sed deficientem.

Propositio sequentium. 18 Ijs expositis, tria supersunt dicenda. Primum erit de reatu peccatorum, vel obligatione ad pœnam: secundum de subiecto deformitatis ac priuationis, id est, de actu ipso voluntatis humanæ: tertium quod & vulgò receptum est, peccatum esse pœnam peccati, & an sub ijs tribus rationibus dici possit peccatum pendere à deo.

De peccatorum obligatione ad pœnam. Quod ad primum attinet, sciendum est, deformem & vitiosum actum esse fundamentum cuiusdam respectus ad pœnam debitam. *Stipendium enim peccati*, dicit Apostolus, *est mors*: cumque peccamus, nascitur obligatio ad ferendam pœnam pro scelere admisso. Reatus ille ex diuina iustitia oriri dicitur, quatenus vult suum cuique reddere. Sed non oritur obligatio nisi peccatum sit aut fuerit: damus ergo iustam obligationi ad pœnam occasionem, peccando. Vnde si per peccatum reatum intelligamus & obligationem, hęc à deo esse vt efficiente causa non dubitamus. Verùm ista propriè peccatum dici nō debent, cùm ad iustitiam pertineant. Aliquando tamen sic appellantur, vt cùm deus dicitur remittere, delere, condonare peccata: non enim efficit vt non sint, aut non fuerint: & sanè remanent in nobis mali motus, sed obligatio ad ferendam pœnam pro scelere admisso tollitur: quæ, vti diximus, ad iustitiam pertinet, & res est bona.

De subiecto priuationis. 19 Secundo loco videndum est de subiecto ipso, cui deformitas peccati inhæret, & de hoc si loquamur, vt res est, non verebimur, deum dicere causam. Quia ipsa actio res quædam est naturalis. Quicquid autem est, quatenus est, non tantum à creaturis, sed per deum producitur: siquidem omnia per eum facta sunt, dicit Scriptura. Particula vniuersalis complectitur omnia quæcunque sunt, quocunque modo sunt, quatenus sunt. Augustinus in libro de moribus Manichæorum, circa initium, inquit, *Catholica credit deum authorem omnium naturarum & substantiarum*. Quid per naturam intelligat, paulò ante explicuit, his verbis: *Natura aliud nihil est, quàm quod intelligitur in genere suo aliquid esse*. Itaque vt nos iam nouo nomine, ab eo quod est esse, vocamus essentiam, quam plerunque substantiam etiam nominamus: ita veteres qui hæc nomina non habebant, pro essentia & substantia naturā vocabant. Cùm ergo motus animi nostri sint res quædam, hoc pacto à deo pendere non est dubium. Agit quidem deus, vt causa summa, cooperantur creaturæ. Vnde Anshelmus scripsit in libro de Casu diaboli, ipsum malè velle diaboli, quatenus velle, est à deo pendere: res autem ipsa praua non est, nisi quatenus ipse malè vult. Quod verò ille actus quæpiam res sit, ex eo patet, quòd est in genere vel prædicamento actionis: vt ergo quidpiam est, à deo est, & creatura est. Imò dixit Augustinus in libro 9. de Trinitate capit. decimo, animi accidentia præstantiora esse quàm corporum, propter nobilitatem subiecti. Vnde forma vel species, vt est in animo, nobilior est quàm vt in corpore inuenitur exterius. Ipsa item anima quæ anima est, vtut praua fuerit, adhuc est nobilior quouis corpore. Cùm itaque actus animi, quibus postea vitio nostro inhæret priuatio, quatenus res sunt, sine deo non producuntur. Anshelmus dixit, loco iam adducto, deum ipsum esse productorē rerum, non substantialium tantùm, sed accidentalium, vniuersalium & indiuiduarum, & motuum voluntatis etiam malorum. Vis quippe dei est infinita: quare nihil potest produci cuiusmodi sit, quod non subijciatur eius actioni. Nā si eam quidpiam subterfugeret, tunc nō esset infinita, nec omnia impleret. Nec voluntas nostra posset in actum erumpere, nisi vnà agēte voluntate illa summa. Augustinus de vera Religione, cap. 34. ita scribit, *Ipsum quantulumcumque esse, bonum est, quia summum esse est summum bonum*. Paulò pòst, *Summa species summum bonum est, minima species, minimum bonum est, attamen bonum est*. Vnde si actio illa de qua loquimur quoquo modo ad esse pertinet, aliquid est boni. Si ergo disputatur de peccato, distinguendum est, videndumque quid ibi sit positiui, vt in scholis loquuntur, ac primùm subiectum ipsum est considerandum: ex altera verò parte quid defectus, atque priuationis inhæreat. In ipsa verò priuatione cū defectum videamus, eius causa non efficiens, sed deficiens quærenda est. At quod illic positiuum reperitur, id causa efficiente opus habet: summa autem omnium efficientium causarum est deus.

ἀνοµία. *De peccatis omissionis, in quibus videtur non esse actus.* 20 Sed scrupulus non leuis occurrit. Sunt quædam peccata quæ appellantur omissionis, ibi non videtur esse actus aut opus voluntatis substratum, cui defectus aut priuatio inhæreat. Sed quicquid ibi est, videtur priuatio. Omittere aliquis officium dicitur, quia non facit quod debet. Exempli gratia, vt si quis non diligat proximum, si quis non veniat ad sacrum cœtum vt audiat verbum Domini & vsurpet sacramenta: hic videtur tantum priuatio esse in hoc peccato, absque vllo actu certo qui huic substernatur. *λύσις.* Respondent aliqui, isto etiam loco quærendam esse naturā seu actionem, opus aut rē quæ subster-

substernatur priuationi, & dicunt voluntatem esse quæ deficit. Ipsa enim vt natura est, conseruatur in ordine suo à deo, voluntas peccans, sed non quatenus peccat. Ferri potest hoc, sed mihi rem subtilius indaganti, aliud videtur. Video in illis peccatis omissionis actum. Fit enim quandoque per contemplationem illa omissio officij, tunc corruptus ille vult non amare proximum, vult non ire ad sacrum cœtum. Proinde videmus hic actum voluntatis, & illa eius actio, qua est actio naturæ à deo pendet, deformitas & priuatio non item. Sed quandoque omittuntur, quòd quis non cogitat de illis rebus, non inquam ex contemptu. Hic dico, tametsi actio ibi non est eius generis, alia tamen est quæ pugnat cum recta ratione. Non cogitat de sacro cœtu, quia vult obambulare seu ludere: cum recto autem opere pugnant illæ actiones. Aut si tunc non est actio illa, fuit tamen pauló ante. Verbi gratia, noctu voluit ingurgitari, postea non potuit mane surgere vt adesset cœtui sacro. Reperiemus igitur in peccatis omissionis actionem: aut propriam illius generis, aut aliam pugnantem cum bono motu voluntatis, siue quæ tunc retineatur, siue quæ præcesserit.

Etiam in omissionis peccatis actus quidā est.

21 Est igitur Deus causa omnium rerum: agitationē autē primæ causæ, res inferiores iuxta earum naturam recipiunt. Vnde si vitium contrahitur, secundarū causarum natura contrahitur. Simili rem illustrabo: In animantibus vim habemus quæ Loco motiua dicitur, mouetque animalia, vel ad ambulandum, vel ad currēdum. Ea verò vt recipiunt motum à Locomotiua, mouentur. At si tibia fuerit vitiata, luxata aut curua, ille motus cursus claudicationem coniunctam habet: sed illa claudicatio vt motus est, à facultate animi motiua est: vt vitiosa & clauda, pendet à vitio tibiæ quæ fracta fuit. Sic est de motu illo dei perenni, quo agitat creaturas. Est sanè communis influentia, & recipitur in rebus pro qualitate earum. Sic subiectum deformitatis vel priuationis est à deo, motusque dei quandoque transit per animum deprauatum, vnde actionis vitium non à deo, sed à proxima causa contrahitur. Quid verò deus ibi agat, & quomodo regat illam deformitatem, expositum est suprà: nunc de actu ex voluntate nostra erumpente agimus. Vnde rectè dicitur, priuationem rectitudinis, non sequi opus voluntatis nostræ, & motum eius, quatenus est in genere naturæ, sed vt est in genere motus. Augustinus de Ciuit. Dei lib. 7. cap. 30. dicit, Deum sic administrare creaturas, vt illas proprios motus exercere & coagere sinat. Non enim solus agit deus, sed praui, vt suprà dixi, & diabolus, suam malitiam in agendo adhibent. Sed cùm dicimus, actum ipsum qui postea vitio nostro malus est, à causa suprema, id est deo, & nobis, id est voluntate nostra, produci: quomodo id accipiemus? An quòd deus totum faciat, & nos totum? an quòd ille partem, & nos partem? Atque hic productionem contrahimus ad ipsum actum voluntatis nostræ. Respondetur, si ratio toti referatur ad causam, vno modo est dicendum: si referatur ad effectum, aliter. Si totum referatur ad causam, ita vt intelligamus voluntatem nostram totam causam actionis esse, vt per se absque deo possit producere, verum non est: quia nisi Deus innueret, non posset actionem edere. Ita deus, etsi absoluta potentia sua per seipsum opus facere posset, tamen vt est cursus rerum, non vult solus agere, sed vult creaturam coagentem habere. Hoc pacto nec voluntas, nec deus dicuntur tota causa. At si ad effectum ipsum referatur, deus & voluntas causa sunt plena: nam deus & voluntas totum effectum faciunt, licet coniungantur in actione. Exemplo rem ostendam: Ad actionem producendam, voluntatem habemus & intelligentiam, & voluntas totum effectum facit, & intelligentia est causa totius effectus. Sed vna est propinqua, altera est remotior: ita est de voluntate & deo, ipsa totum facit, & deus totum facit: sed vna causa est prima, altera secundaria.

Vitium quomodo cōtrahatur ex natura secūdarū causarū.

Priuatio rectitudinis à motu est, nō à natura.

Quomodo idem actus à deo & à nobis producatur.

22 Quod ad tertium attinet, dicitur peccatum sequēs, interdum pœnā esse præcedentis peccati: & ita deus dicitur peccata peccatis punire. Si ergo sequentia peccata cogitentur, vt pœnę sūt, vtcunque tribuuntur deo. Non quòd instillet nouam malitiam, aut directè ad peccandum impellat: sed cùm dona sua subtraxit, iam peccatum sequitur, quo vastatur animus. Illæ autem vastationes, & illa vulnera animorum, vt pœnæ sunt, meritò nobis accidunt. Hac de re ad Romanos primo capite scribitur, deus, tradidisse eos in reprobum sensum, quomodo iam antè explicauimus. Peccatum autem habere rationem pœnæ, quia vitiat naturam, clarum est. Augustinus dicit, & decantatissimum est, *Iussisti Domine, & verè sic est, vt omne peccatum sit pœna peccantis.* Id etiam Ethnici agnoscūt. Horatius dicit,

> *Inuidia Siculi non inuenere tyranni, Maius tormentum.*

Praui illi affectus exiccant medullas, debilitant vires, animos affligunt. Iustè tamen hoc fit. Iustus enim est deus, & rectus in omnibus vijs suis. Verùm si priuamur gratia, id commeriti sumus.

Quomodo peccatum sit pœna peccati.

23 Concludimus itaque nostram hanc quæstionem, & dicimus, propriè & simpliciter loquendo: Deum non esse causam peccati, nec velle peccatum. Nec tamen propterea quòd deus non possit efficere peccatum, dicitur imperfectior esse aut debilior: non enim id est imperfectio & impotentia, sed perfectio. Hæc non potest deus, quia summum bonum est, & summa perfectio: imò ponit leges contra peccata, clamat in ea, & punit. Nec miremini cùm dixi, Deum non posse propriè peccatum velle, quia tunc posset homines auertere à seipso, nunc autem negaret se esse deum. Ad Timotheum dicitur, *Deus seipsum negare non potest*

Conclusio quæstionis.

Qua ratione motus est Bernhardus in libello suo de Præcepto & Dispensatione, vt diceret, deum posse relaxare aliquid de præceptis posterioris tabulæ, non prioris. De altera remisit aliquid, vt cùm vult Abrahamum iugulare suum filium: sic etiam dum Israelitas aliena bona auferre iubet. Quæ autem sunt prioris tabulæ, remitti non possunt: ibi deus negaret seipsum, si nollet coli atque amari. Si est summum bonum, nónne illum debemus amare & colere? Et rationem aliqui afferunt, quòd bona illa quę ad proximum pertinent, particularia sint. deus autem potest aliquod priuatum bonum auferre, vt maius reponat. At quæ ad cultum eius pertinent, rationem boni vniuersalis habent, ideóque tolli non possunt. Augustinus in libro qui inscribitur, Confutatio Catholica, quorundam sibi falsò impositorum, cap. 3. dicit, *Ab authore naturæ alienũ est, quodcunque dãnatur in aliquo.* Ibidem, *Detestanda est opinio, quæ credit, deum cuiusquam malæ actionis aut voluntatis esse authorem.*

Causæ propriæ peccatorum.

24 Causæ iam proprię peccati in genere ostensæ sunt, at si sigillatim agendum sit, peccati causam ponimus voluntatem humanam, intellectum, sensum deprauatum, appetitum sentientem, bonum apparens quod sese offert (nihil enim appetitur à nobis, nisi sub ratione boni.) Accedit fomes peccati originis, inde tanquam ex Mephiti semper exhalant mala, praui affectus. Causa item est infirmitas, ignoratio, suggestio diaboli, malorum hominum: quæ tamen non plus possunt, quàm deus concedat. Sunt mala exempla, peccatum ipsum est causa peccati. Nam aliquis prodigus, vt satisfaciat suo appetitui, furatur. Quare cùm tot sint veræ causæ peccatorum, non oportet deum authorem facere, quò nos excusemus. Iam apparere potest, prauam opinionem Libertinorum damnandam esse, qui omnia peccata excusant. Qui deum causam mali faciunt, sed ita vt excusemur nos, non videntur bene hanc quæstionem explicare. Item qui nudam permissionem faciunt.

Summa eorum quæ de hac quæstione exposita sunt.

Primùm ergo, vt omnia in pauca colligamus, diximus, deum propriè non esse authorem peccati: Deinde deum, quando vult, iustè remouere gratiam suam, quę prohiberet peccatum. Ad hæc posuimus, deum ita regere peccata sua prouidentia, vt non vlterius grassentur, quàm ipse patiatur, nec alio modo quàm prouidentiæ ipsius expediat. Ostendimus, deum interdum suggerere intus & extra, quæ natura sua bona sunt, tamen si in corruptos homines incidunt, fiunt occasiones acceptæ, non datæ peccatorum. Deum item non impedire, sed permittere peccata: illam tamen permissionem non omninò citra voluntatem dei esse. Cúmque peccatum sit defectus & priuatio, non opus habere causa efficiente, sed deficiente. Motum item auersionis à deo proprium esse voluntati, qua corrupta est, non vt instituta fuit à deo. Diximus quoque reatum pendere à deo. Tum etiam actionem quæ subiectum est deformitatis, tum à deo esse tum à nobis in suo genere causæ. Nec non peccata peccatis puniri. Et veras postremò peccatorum causas enumerauimus.

Confutatio argumentorũ, quæ ἀπλῶς negant, Deum peccata fieri velle, quæ tamen odit.

25 Nunc verò rationes iam deinceps suprà positas excutiemus. Qui negabant, deum esse causam peccati, vt etiam nos dicimus, his vtebãtur rationibus. Prima, Augustinus dixit in libro 83. Quæstionum, quæstione 3. *Authore sapiente homine, non efficitur homo deterior, ergo nec authore deo.* Concedimus, non enim quatenus Deus Legem dedit, homo fit deterior, siquidem Lege sua non præcepit mala. Nec quoad actum naturalem, quem producit Deus, homo fit deterior. Deterior autem fit ex defectu, cuius ipsi causas deficientes in nobis habemus. Diabolus itaque, praui homines cupiditas nostra, & in primis corrupta voluntas, nos deteriores reddunt: datur itaque deo aut homine nos minimè fieri deteriores. Secunda, Fulgentius dicit, *Deus non est vltor rerum quarum est author.* Concedimus argumentum: deus non vlciscitur actum illum, vt res est naturalis, vt ab ipso pendet, nec suam gubernationem quã adhibet, sed prauitatem, quæ à nobis dependet & ex nobis est. Tertia, *Deus non odit quæ facit, odit autem peccatum.* Firma est ratio: Sed dubium est, si verè odit peccatũ, quomodo nõ prohibet cũ possit? Vix potest humana ratio perfectum odium dei videre contra peccatum, cùm ipsum non tollat. Est sanè difficile. Attamen sæpè fit, vt aliquid quod displicet non tollatur, in finem aliquam bonam. In humanis rebus, exempla non desunt. Quispiam malè habet quod ad corpus attinet, fit erumpentibus sordibus, vt hulcus in aliquo membro nascatur, quod sanè displicet: tamen quia is intelligit sibi profuturum, fert molestiam, neque obturat hulcus. Zizania item nascuntur inter triticum, displicet, tamen non tolluntur, quia verentur homines, ne triticum euellatur. Sic possemus dicere de Deo, habet fines suas, vt non tantùm bonitas, sed & iustitia eius declaretur. Ideóque peccata odit, non tamen ita quin præstitutam finem assequi per ea velit. Alia argumenta, *si faceret peccatum, esset peccator, ac si induceret nos ad peccatum, contra naturam suam ageret. Etenim naturalia agentia student, vt id quod agunt sui simile efficiant, &c.* Firma sunt hæc argumenta: neque sic constituenda est actio dei & cooperatio creaturæ, id est humanæ voluntatis, vt ipsi malitiam nostram non adhibeamus. *Deus ex hypocrisi videretur agere, si ex vna parte bona mandaret, ex altera peccatum vellet.* Respondeo, argumentum esset efficax, si deus diceretur infundere nouam malitiã: at ex eo quod gubernat peccatũ, nihil cõtra Legem suam operatur. Præterea distinguendum est de voluntate dei, vt fertur in mandata & in homines. Mandata scripta, dicimus voluntatem dei esse: exprimunt enim eius naturam & ingenium: sed si vt fertur dei voluntas in homines, attendatur: dicamusque, deum ex ęquo promo-

Ad 1. *Ad 2.* *Ad 3.* *Ad 4.5.* *Ad 6*

promouere velle omnes homines ad mandata seruanda, & omnibus ex æquo dare gratiam, non est concedendum. Deus enim habet suos electos, & alios quos iusto iudicio præterit, & peccato ac exitio relinquit. Dominus dicit, *Miserebor cuius miserebor*: id est, cuiuscunque libuerit miserebor. Sed aiunt, homines habere liberum arbitrium, quo possint Legem dei seruare si velint, neque distinctionem ponendam in dei auxilio & gratia, quæ non omnibus eodem modo concedatur. Ego verò liberum arbitrium in deo pono, is liber est in sua electione & gratijs distribuendis: sed libertas eius non pendet à nobis, qui *verè liberi erimus, si Filius vos liberauerit*. Itaque in Lege seu mandatis deus ostendit, quodam suum sit ingenium, & quæ recta iudicet. At de fauore quo prosequitur singulos homines ad ea seruanda, alia est quæstio.

Ad 7. Dicebatur ad 2. Paralipomenon, *Deum manè surrexisse, misisse Prophetas, ergo non est causa peccati*. Deum hoc fecisse verissimum est: sed suggestiones natura sua bonæ, incidebant in homines natura malos, qui suo vitio deteriores ijs admonitionibus efficiebantur: nam sua culpa ad peccandum incitabantur. Vt parceret populo suo deus ita monebat, & monita talia erant, vt recepta indulgentiam secum afferrent. Quòd autem decretum Dei tunc fuerit eos omninò seruare, non est dicendum. Quippe is iustè gratiam suam eis subtraxerat, illi verò per se monitis Prophetarum obsequi nec potuerunt, nec voluerunt.

Ad 8. *Filius dei fleuit ob excidium Hierosolymitanum: id autem accidit propter peccata, non itaque Deus vult peccata*. Concedo, peccata voluntate dei propriè non fieri. Quid ergo flebat? Erat iam proximus noster, non poterant ei non dolere proximorum mala, peccatum item contra voluntatem dei esse intelligebat, licet non ignoraret præter voluntatem dei fieri non posse.

Ad 9. 26 Scribitur in Osea propheta, *Perditio tua ex te Israel, salus verò ex me*. Verissima est sententia. nam cùm peccata sint à nobisipsis ex proprijs causis: perditio ex nobis est, reatus vel obligatio ad pœnam ferendam dici potest ex deo esse. Sed ea vt superius ostendimus non dicitur propriè peccatum, sed pertinet ad iustitiam.

Ad 10. Ioannis 8. *Diabolus cùm loquitur mendacium, ex proprio loquitur*. Verissimum est: deus non instillat ei malitiam, tamen mendacijs eius consueuit vti, quemadmodum alijs rebus.

Ad 11. Apud Ierem. legitur, *Currebant, & non mittebam eos*. Non agitur ibi de prouidentia dei, sed de malitia pseudoprophetarum: qui fingebant se à deo accepisse verbum, conscij tamen sibijpsis Deum non loquutũ esse. Dicebát, Somniũ somniaui, & sibi reuelatum quippiam à Deo blaterabant, cùm tamen mentirentur, & scirent se mentiri. Quare nullæ calumniæ ob id deo struendæ sunt: quasi sua prouidentia eorum mendacijs, illi vti non licuerit.

Ad 12. *Hæc est condemnatio eorum, quòd lux venit in mundum, homines verò magis dilexerunt tenebras, quàm lucem: non ergo deus causa est, sed ipsi qui tenebras dilexerunt*. Conceditur argumentum: ex propria malitia habet voluntas hominis motum auersionis à luce ad tenebras.

Ad 13. Dicebatur, *deum neminem tentare, & si causa peccati esset, tentaret homines*. De eo loco sic accipite. Non agitur illic de quouis genere tentationis, alioqui sermo non esset verus. Tentat enim deus quandoque suos, non vt eius notitia augeatur, sed vt homines se cognoscant, & alij etiam agnoscant quantum deus in illis effecerit, vtque gratiam illis collatam videant. Est item quoddam genus tentationis expetendum; vnde in Psalm. dicit Dauid, *Tenta me, vre renes meos & cor meum*. Nec obliuiscendum est quod constituimus, Deum suggerere aliquando interius & exterius, quæ bona natura sunt, & pro ingenio hominum accipiuntur, nec ista genera tentationum à deo sunt remouenda. Loquitur autem Iacobus de interiori cupiditate, quà propriè suggeruntur mala, quæ nos incitant vt contra dei Legem agamus, nec eiusmodi cupiditas pendet à deo, nisi quatenus non ei resistit, quemadmodum etiam non sem per diabolo obstat.

Ad 14. Subdebatur, *Deum videri posse tyrannicè agere*. Ad quod respondetur, eum non incitare propriè ad peccandum, vtitur tamen peccatis malorum, gubernat etiam ea ne vltra fines progrediantur.

Ad 15. Additum est, *Quomodo mundum iudicaret? nam si esset author peccati, iudicaret seipsum*. Dicimus deum iustè iudicaturum mundum. Homines enim committunt contra legem dei, id quod faciunt sponte & vltrò, non coactè: & coarguet spiritus dei mundum de iudicio, de peccato, &c.

Ad 16. Inferebatur adhæc, *id sequuturum, vt pugnantes inter se, in Deo sint voluntates*. Respondemus, in deo quod ad naturam attinet, simplicem & vnicam esse voluntatem, quæ dei sit essentia & natura. Tamen si postea varia obiecta consideremus, multiplex dici potest. Quoad mandata, iusta est, bona & vnica: quo verò fertur ad homines, alios promouet, alios nudat iustè fauore suo. Non autem sunt pugnantes, quia non sunt circa idem: quæ verò pugnant, oportet circa idem subiectum versentur. Pater duos filios habet, vnum vult dare operam literis, alterum non: Sunt ne duæ voluntates patris? Non. Vna est, & is rectè facit, modò bona ratione faciat. Dicit præterea Iacobus, *dicitis, Ibimus in hanc ciuitatem: dicere debetis, si Dominus voluerit*, 4 cap. Voluntas ergo dei est, non tantùm de lege & mandatis; sed etiam de illis rebus quæ quotidie fiunt ab hominibus: eaque voluntas non est mandatorum. Ista enim non continentur in Decalogo, & quodammodo sunt indifferentia. Pulcherrimè scripsit Augustinus in Enchiridio ad Laurentium capite centesimo secũdo: *Omnipotens Deus siue per misericordiam miseretur cuius voluerit, aut per iudicium indurauerit quemcunque voluerit, nihil iniustè facit, nec nisi*

volens facit. Postea dicebatur, *si causa esset peccati, quorsum tot eius admonitiones, obtestationes per filium Dei, Prophetas & Apostolos?* Dicimus hæc frustra non adhiberi, imò cum vtilitate. Primùm qui admonent, corripiunt, hortantur, obediunt mandatis dei, qui vult hoc fieri. At non proficiam, inquies. Euentus est committendus deo: deinde sanctis, prædestinatis, hæc prosunt. Etsi statim nó appareat, aliquo tamen loco suum fructum habent: impios verò minus reddunt excusabiles. Lege de hac re librum Augustini de Correctione & gratia: nam & hæc ei objiciebantur.

Ad 17 Exhortationũ, cõmin. ob testat. vsus.

27 Concludebatur, *Si hoc pacto res haberet, omne discrimen boni & mali auferretur, omnia simpliciter essent opera dei,* vt Libertini aiunt. Fatemur, si deus verè esset causa peccatorum, Libertini rectè dicerent: at opinio ipsorum est detestabilis. Tolleretur iudicium conscientiarũ, tollerentur accusationes intrinsecæ & pœnitentia, aperiretur fenestra malis, gratiarum actio tolleretur: gauderemus enim de peccato, & multum deperiret de existimatione dei. Omnia hæc verissima sunt, sed contra nos non faciunt. Nam deum verè peccati causam non facimus. Ad extremũ asserebatur, *Deum velle omnes saluos fieri. Si hoc vult, vtitur bonis medijs, non malis: igitur non est causa peccati.* Fatemur apertissimè, deum non esse propriè peccati causam: de loco tamen illo affirmo cum Augustino in suo Enchiridio, capite 103. sententiam non ita simpliciter accipiendam esse, quasi nullus sit, quem deus non velit saluum esse. Sententia hæc ita intelligitur, inquit, *Deum ex omni qualitate & conditione hominum, suos electos habere, ita vt quoad hoc personam non accipiat: vocat reges & priuatos, liberos & seruos, mares & fœminas.* Et loco Pauli pulchrè quadrat hæc interpretatio. Iusserat orare pro Principibus: at existimare quis potuisset, conditionem eorum eam esse, cum qua salus pugnaret. Nequaquam, dicit: Ex omni genere hominum deus suos habet. Consimilem illic loquutionem adfert ex Matthæi 23. capite, *Decimatis mentam, rutam, & omne olus,* hoc est, omnia genera olerum quæ sunt apud vos, non quæ in India, Europa: quomodo enim totius orbis olera decimare potuissent? A qua sententia non alienus fuit author libri, De vocatione Gentium, quem Ambrosio tribuunt: dicit enim, Deum suam habere vniuersitatem. Quare sic iudicat contrahendam esse hanc vniuersalem propositionem, vt Deus eos dicatur velle saluos, qui ad suum cœtum & numerum, pertinent: quemadmodum cùm dicitur, Omnes fore θεοδιδάκτους: &, *Videbit omnis caro salutare dei.* Alter modus quo Augustinus hunc locum exponit, eodem loco habetur, dicitque, *Intelligimus nullum fore saluum, nisi quem Deus seruare voluerit.* Vt si dicas, Grammaticus est Tiguri, qui omnes grammaticam docet: is non dicit omnes ciues, sed nullum esse qui grammmaticam docetur, quem ille non doceat. Atque sic intelligit, *Illuminat omnem venientem in hunc mundum:* hoc est, quotquot illuminantur, ab hoc verbo illuminantur. Simpliciter autem ait, non est verum velle omnes homines saluos fieri. Matthæi enim vndecimo scribitur, *Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida, quoniam si in vrbe Tyri aut Sidonis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in sacco & cinere scelerum suorum pœnitentiam egissent.* Christus noluit virtutes miraculorum edere apud eos, quos dixit pœnitentiam facturos fuisse, si edita essent. Et addit, Quocunque modo exponatur, modò nó cogamur credere, deum omnipotentem voluisse aliquid fieri, factumque non esse, cùm veritas canat, *In cœlis & in terris omnia quæcunque voluit fecit:* & profectò quod noluit non fecit. Hæc de argumentis ad priorem partem.

Ad 18 Non ideo boni maliq; discrimẽ tolli.

Ad 19 Quomodo Deus velit omnes homines saluos fieri.

28. Nunc argumenta sumamus illorum, qui deum dicunt mali causam esse. Ad Romnos primo dicitur, *Deum tradidisse eos in reprobum sensum,* Facilis est interpretatio: tradidit desiderijs cordis sui, vt postea ipse explicat, ergo desideria illa prius mala erant. Quid fecit Deus? concessit vt desiderijs malis obsequerentur. Non fecit mala: sed destituendo illos gratia sua, desideria quæ mala erant, in eis obtinuerũt (priuatio per se sequitur) vsus attamen est deus prauis desiderijs eorum, ad perficiendam suam iustitiam, nimirum puniendo ipsos. De induratione Pharaonis, suprà satis est expositum. Esaiæ sexto cùm dicit Deus per Prophetam, *Excæca cor eorum, vt audientes non audiant, & videntes non intelligant,* &c. Est duplex ratio exponendi. Hieronym. vt interpretetur hæc verba, locum assumit ex capite vndecimo ad Romanos, vbi dicitur de Ethnicis & Hebræis. Gentes olim incredulæ erant, cùm vos crederetis, nunc autem sunt misericordiam consequutæ ex vestra incredulitate. Dum Gentes non credebant, Iudæi verum cultum habere videbantur: è diuersó, postea cùm prædicatio illis est oblata, illi non crediderunt. Eis relictis conuerterunt se Apostoli ad Gentes, illi ergo futuri erant increduli, quò Gentes admitterentur in gratiam. Ita vtebatur deus illa incredulitate Iudæorum, & ideo subdit: *Conclusit Deus omnes sub incredulitate, vt omnium misereatur.* Excæcatio ergo illa incredulorum, inseruitura erat diuinæ prouidentiæ, quod Propheta vaticinatur. Alia potest esse interpretatio commodior: Deus voluit legare Esaiam vt prædicaret, sed ne postea perterrefieret, cùm videret illos obfirmatos, & accipere verbum in scandalum, deus id futurum ei prædicit. Verbum dei ex se hoc non habet: sed subtraxit eis iustè spiritum & gratiam. Hoc tuum, inquit, verbum, erit occasio accepta, vt magis cæci fiant, & à me abalienentur. Intelligendum hoc est quo ad maiorem partem: erant enim aliqui inter illos boni. In hunc autem finem hoc futurũ esse declaratur, vt pereundo

Confutatio Libertinorũ opinionis, quæ fingit Deum esse propriã peccati causã.

Ad 1

Ad 2

Ad 3

undo iustitiam dei manifestarent, qui hac eorum cæcitate vti iusto suo iudico voluit. Quòd autem à deo esset cæcitas, non intelligere debemus, nisi quoad externa: is enim verbum illis per Esaiam suggerebat.

Ad 4. Ne nos inducas in tentationem. Matt. 6.

29 Alius locus, *Ne inducas nos in tentationem: sic dicitur, quasi deus aliquos inducat, & ita causa sit peccati.* Hanc sententiam Domini, Augustinus interpretatur in libello suo de Natura & gratia, capite 58. vt resistamus diabolo, precamur, vt aufugiat diabolus, cùm dicimus, *Ne nos inferas in tentationem.* Ideo & admoniti sumus, tanquam ab imperatore milites exhortante & dicente, *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Refert igitur ibi Augustinus hæc ad diaboli tentationem, qui nihil efficere potest, nisi quãtum deus concesserit. Et capite sexagesimoseptimo eiusdem libri addit, *Duobus modis cauentur morbi corporis, vel vt non contingant, vel si euenerint, vt citò liberemur. Ideo cùm dicimus, Ne inferas nos in tentationem, volumus vt Deus auertat ne peccatum contingat. Quòd si lapsi sumus & commisimus peccatum, vt remittat & condonet eum rogamus* Idem author contra duas Epistolas Pelagij lib. quarto, capite nono ex Cypriani testimonio scribit, cùm dicitur, ne inferas nos in tentationem, admonemur infirmitatis & imbecillitatis nostræ. Nã dicitur à Domino, *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Ratio subijcitur, *Spiritus promptus est, caro autem infirma:* ne insolenter extollamur. Hic tentatio carni & imbecillitati ascribitur, ita vt deus author excludatur. In libro de bono Perseuerantię, c. 6. dicit, inducere Cyprianum illam pariticulam illis verbis, Ne patiaris nos induci in tentationem. Videt enim diabolum non plus posse quàm deus ei concesserit. Deus autem quoad suos, efficit vt non præualeat: Quo verò ad malos si præualuerit, deus culpari non potest, nisi culpari dicamus, quòd non impediuit, regitque mala, & pro sua prouidentia ijs vtitur.

An idem esse possit culpa & eius pœna?

Hic opponebamus *vix fieri posse, vt idem sit pœna & culpa. Quia peccatum dicitur, quæ est voluntarium, pœna verò inuitis semper infertur: quomodo autem conuenit, vt idem sit voluntarium & inuoluntarium?* Respondemus, nos posse considerare voluntatem nostram, quo ad peccatum, bifariam. Vno modo, peccatum inde proficiscitur, vtque ab ea efficitur, quo pacto res voluntaria dicitur. Altera ratione cogitatur peccatum, vt inest animo seu voluntati, ac eum deformat, atque ita voluntarium esse non potest. Nulli enim praui vellent suum animum fœdari, vulnerari aut destrui. Peccatum ergo vt à voluntate effectiua causa producitur, voluntariũ est: vt maculam infert, contra voluntatem fit. Vellemus enim omnes integri esse. Addebatur, *Deus est causa causæ peccati, ergo & causa peccati.* Quibus rebus peccamus? voluntate, affectibus, quos deus produxit, ergo effecti postremi etiam est causa. Respondemus, peccatum non pendere à voluntate & affectibus, quatenus à deo condita sunt, sed à iam vitiatis: exemplum suprà attuli de claudicatione.

Ad 6

30 Adhæc dicebamus, *Deum remouere gratiam & spiritum, quæ prohibent peccata, ergo, &c.* Fatemur hoc: sed addimus, remouet iustè Spiritum suum. Est quidem causa remouens, prohibens, at illa non est propria causa: sunt etiam interiores malorum causæ in nobis. Dat occasiones. Verum est, suggerit exterius & interius, sed bona, quibus vitio suo malè vtuntur homines.

Ad 7

At non tantùm occasiones dat, sed mandata etiam protulit: dixit diabolo, *Egredere, facito.*

Ad 8

Paucula de hac re annotabo: Inducitur deus à Propheta per prosopopœiam, qui sedeat in solio tanquam iudex: vult occidi Achabum, quærit quis decipiet eum: quid vult sibi ista inquisitio? Insinuat id quæri aliundè, quia in natura diuina non est, vt decipiat. Proponitur ibi finis ex iustitia, vult Achabum iam occidi. Proponuntur varij modi, hic spiritus hoc, alius aliud dicebat: vt intelligamus prouidentiam dei, innumerabiles habere vias, quibus punire homines possit. Eæ proponuntur ibi, at non exponuntur, quia prouidentia ijs vti nolebat. *Spiritus egressus est, qui dixit, Ego decipiam eum.* Colligitur, diabolos promptos esse ad fallendum: & ex suo agunt, cùm decipiunt. Interea docemur, non posse spiritus illos agere, nisi quantum concesserit Dominus, & quatenus vti eis vult: sunt carnifices dei. *dicit ergo Deus, Egredere.* Imperatiuus iste modus est, si ad finem referamus, nimirùm vt occidatur & puniatur Achab. Sed quatenus diabolus debuit exercere malam voluntatem & decipere, ista erat concessio, & deus vtebatur diaboli peccato, noluitq; impedire illius opus, nec Achabum quin crederet falsis prophetis. Augustinus in libro octuagesimotertio Quæstionum, quæstion. 53. tria notauit. Primùm, quod fecit deus contra Achabum, per iudicium fecit. Secundò, per angelum, non per se. Tertiò inquit, non per quemuis angelum, sed per malum, natura sua paratum ad decipiendum.

Ad 9

Dicebatur peccatum motum esse & actionem quandam, primũ motorem esse deum: Nihil concluditur, nisi subiectum peccati, id est, actum ipsum habere causam proximam voluntatem, & deum quatenus res naturalis est. Augustini sententia de Gratia & libero arbitrio vigesimoprimo capite exposita est de inclinatione ad bonum per se, ad malum obliquè.

Ad 10

Factum quoque Roboami, & incitatio Palæstinorum, & quòd Amasias noluerit acquiescere monitis Prophetæ regis Israel, pertinent ad iustitiam Dei. Deus punire eos voluit. De sermone Achiæ Silonis vt impleretur, &c. Non fuerunt facta quòd essent prædicta, sed prædicta quia Deus futura esse præuidebat: & vt ita fierent, ad malos puniendos constituerat, sciebatque quomodo vti vellet, & rationes deo suæ constabant.

Ad 11

Ezechielis 14. *Si propheta seductus fuerit, &c.* Hic nihil aliud habemus, quàm peccatum pseudo-

prophetæ bifariam posse considerari. Vt à voluntate mali Prophetę proficiscitur, sic displicet deo, & ideo dixit se puniturum. At si postea vsus consideretur, quòd deus ea seductione populum vlcisci volebat, iustè gratiam suam ei subducebat: deinde vtebatur seductione ea, quæ per se deo ac propriè non potest adscribi.

31 Adducebatur locus ex Prouerb. 21. vbi dicebatur *cor Regis esse in manu Dei, & quocunque voluerit, inclinare illud.* Propositio catholica est. *Quocunque voluerit, inclinat illud*, nihil excipitur: ergo tam ad bona quàm ad mala. In Iob 12 capite habetur, deum auferre illis cor, qui terræ præficiuntur, & quòd instar ebriorum eos errare facit. Quomodo illa de inclinatione intelligenda sint, exposui. Itaque non aliter intelligo istam sententiam Salomonis, quàm illa verba Augustini de Gratia & Libero arbitrio, quòd inclinet voluntates nostras ad bonum vel malum, secundum suum beneplacitum. Aliud argumentum ex Psalmo 104. fuit, vbi dicitur, *Conuertit Deus cor eorum, vt odio haberent eos.* Quæ sit illa conuersio quam fecit in corde eorum, præclarè docet Augustinus in illo loco. *Cor bonum non erat quod Deus fecerit malum, sed ea est dei bonitas, vt angelis & hominibus vtatur: & cùm mali sint, ex illis eliciat bona.* Auxit Israelitas prole, opibus, ista bona erant. Deus ergo benefaciendo Hebræis, conuertit cor eorum ad inuidiam. Nam inuidia est fœlicitatis alienæ. Cor ergo illorum spontè, malum conuertit deus ad odium Hebræorum, non malum cor eorum faciendo. Videtis ergo me non finxisse, cum dixi, Deum suggerere quæ natura sua bona sunt siue interius siue exterius, sed nostro vitio fieri occasiones, sed acceptas non datas peccandi. Quæque suggeruntur occasiones, non sunt causæ remotissimæ, vt abies cęsa in monte Pelio: sed immediatæ sunt occasiones, quæ irritant nostras cupiditates, vt fœlicitas Hæbræorum, immediata fuit occasio inuidiæ Ægyptiorum. Esaiæ sexagesimotertio: *Cur seduxisti nos domine?* Hieronymus interpretatur de indulgentia dei. Non statim puniebat deus peccata, contemnere ergo cœperunt dei iudicia. Suggerebat deus illis hanc suam misericordiam quæ bona erat: sed vitio eorum ad contemptũ rapiebatur. Possunt etiam impiorum esse verba, qui causam peccatorum suorum in deum reijciunt. Aut pij cogitant se iusto iudicio à deo fuisse desertos gratia, & agnoscentes postea sua peccata, ita loquuntur: non quidem deum reprehendendo, sed eius admirando iudicia. Sed quomodocunque intelligas, deus exemptus est à culpa. Ierem quarto: *Væ seduxisti populum tuum.* Hieronymus respondet, Videbantur Prophetæ, ea quæ nunc dicebantur pugnare cum ijs, quæ tertio capite dicta erant, vbi reuelarat deus Prophetæ, Hierosolymam solium dei appellandum, & omnes gentes confluxerant ad eam. Nunc verò dicebat deus, *Concidet cor regis & Principum,*

Ad 13 — *Ad 14* — *Ad 15 Deus quomodo seducere dicatur.* — *Ad 16*

A *obstupescent sacerdotes & populus*: ideoque clamat Propheta: *Dixisti pax erit, sed ecce gladius* Sed distinguenda sunt, inquit Hieronymus, tempora. Nam quæ prius dicta sunt, implenda erant post captiuitatem Babylonicam: tribulatio autem quæ postea nunciabatur, erat præ foribus.

Ad 17 Deus quò indurasse corda gentium dicatur.

32 Iosue dicit, *Deum indurasse corda gentium illarum Chananaicarum: vt pacem non facerent cum Israelitis, quia Deus volebat eas perdere: ergo ipse causa peccati videtur.* Respondemus cum Augustino, ex B capite octauo de Gratia & Prædestinatione, inscribitur etiam liber, de Voluntate Dei. *Quid est indurare? nolle emollire. Quid excæcare? nolle illuminare. Quid impellere seu reprobare? nolle vocare. Quod non de generali vocatione loquitur, sed de efficaci. Non infundit nouam duritiem deus, quæ in corde non sit.* Dicetur ergo Deus, illas gentes obdurasse, quòd noluerit emollire, vt pacem cum Hebræis facerent: tamen ob sua peccata, iam erant perdendę. Sed obijcitur: Nulla creatu- C ra ad hoc est destinata, vt sit in perditionem: Nõ creauit deus hominem vt eum abiiciat. Adducituŕq; Hieronymus in Abakuk Prophetam capite 2. *Etsi anima vitio suo efficitur hospitium Chaldæorum, natura tamen sua est tabernaculum dei, & nulla creatura rationalis ad id facta est, vt sit habitaculum dæmonis.* Respondeo: Hæc quidem ille dicit, at si simpliciter accipias, aduersatur Scripturæ, quæ secus loquitur. Dicit, potestatem habere figulum, vt ex eadem massa faciat vas glo- D rię, & vas ignominiæ. Et de Pharaone dicitur, *In hoc te excitaui vt ostendam potentiam meam. Deus fert vasa aptata ad interitum, vt ostendat suam potentiam.* Per Salomonem quoque dicitur, Prouerb. decimosexto, Impium esse factum ad diem malum. In epistola Iudæ de quibusdam dicitur, qui olim descripti fuerant ad hoc iudicium, vel ad hanc condemnationem. Verum quidem est, hoc decretum dei priusquam habeat exequutio- E nem damnandi quempiam, causam iustam habere. Intercedunt enim peccata propter quæ damnandi damnantur: decretum tamen dei est, vt non vocet efficaciter, & sanè iustum est illud decretum. Quod tamen attinet ad ipsum Hieronymum, respondeo, non factam creaturam rationalem ad hoc vt cogatur, vitio suo peccat: tamen in decreto dei est, non impedire illud eius vitium. Respondeo vlterius, vt Zuinglius in suo libello de Prouidentia dei, 6. capit. Sequeretur F deum furta curare, & alia. Dicit, Perge vlterius, & dicas, ad declarandam iustitiam id fieri: tunc videmus ad quid rationalis creatura facta sit, vt bonitas Dei ex vna, & seueritas ex altera parte declaretur. Quis esset vir sapiens, qui institueret quidpiam ad finem, quem sciret non obsequuturum? Deus præscius est omnium, scit impios damnandos. Non ergo dicetur facere ad salutem, eos qui sunt damnandi. Aliud argumentum erat: *Si Deus vult finem, vult etiam media ad illud finem.* Fateor: vult patientiam martyrum, ergo persequutiones. Vult quidem, sed

Anne vlla creatura dici possit destinata ad perditionẽ? — *Ad 18*

sed non eodem modo. Id vult per se quod est bonum. Persequutiones quæ fiunt à tyrannis vult aliquo modo, nimirum propter aliud, vult tolerare, non impedire, vult vti illis rebus. Et si dico aliquo modo, non inferri debet, ergo sophisticè, falsò. Ioannes dicit, *Qui natus est ex Deo, non peccat*, scilicet in spiritum sanctum,& sine pœnitentia. Cùmque is aliquo modo peccat, non licet inferre, sophisticè peccat, quia non sequitur: peccat enim verè, non sophisticè ac falsò. Item, *Lex per se sancta est*, aliquo modo tamen est causa iræ & damnationis, non tamen falsò, non sophisticè. Sic enim loquitur Paulus,& verè loquitur. Itaque non sequitur. Deus aliquo modo vult, ergo illud vult falsò & sophisticè. Sed si deus vult illa quæ sunt ad finem, & peccata aliquo modo, quòd non obstare decreuerit, & vti eis vult, voluntas autem eius est immutabilis: ergo erit ferrea necessitas. Respondeo, necessitas erit, sed non coactio. Et si deseratur à gratia dei voluntas nostra, est in necessitate peccandi. Prouidentia verò dei, quoad sua decreta est ferrea & adamantina. Zacharias enim de Quadrigis& imperijs quæ sibi successura erant, Per montes ferreos, inquit, ibant. Decreta dei constantissima sunt. Et Christus dicit, *Quos mihi dedit Pater, nemo de manu mea potest rapere.* Sed videtur aliquid obstare huic sententiæ, Psalmo 68. habetur *Deleantur de libro viuentium*: ergo non constans videtur voluntas, si delentur qui prius erant scripti. Legite August.in in eo loco, *Homo dicit, Quod scripsi, scripsi: & Deus delebit quod scripsit?* quomodo igitur deleri dicuntur? Loquutio est ad spem eorum: reuera scripti non erant, sed scriptos se putabant. Sed sunt qui obcæcationes, & obdurationes ad præscientiam tantùm referant. Veruntamen non est nuda præscientia istarum rerum, sed quædam voluntas dei, qua deus non potest præscire futura, nisi quæ futura sunt. Quæ autem sunt futura aut quæ sunt, non possunt esse futura, aut esse, nisi deus velit aliquo genere voluntatis, ea esse aut euenire. Præscientiam ergo, aliqua voluntas dei præcedit: vult non impedire, vult vti eis ad sua prędestinata consilia.

Obiectio.

Deleantur è libro viuentium.

33 Aliud argumentum, *Tyranni isti, Nabucadnezar, Sennacherib, & alij erant in manu dei quasi baculus & virga: igitur deus causa videtur peccati fuisse.* Erant quasi virga, hoc est certum, proijciebantúrque postea in ignem, cùm functi essent officio: non tamen erant stupidi, sed voluntate sua mala mouebantur, ergo iure puniuntur. Duplex genus est instrumentorum, vti superius exposui. Non est autem impostura hæc, velle vti istis malis, & præcipere ne faciant. Isti faciunt mala voluntate, deus malitia vtitur. Homines quoque malis actionibus aduersariorum bene vti possunt, & citra imposturam sæpè vtuntur, nempè vt caueant sibi & patientiam præstent. Vtitur deus peccatis ad puniendum interdum peccantes ipsos, imò semper, quòd peccatum semper est pœna peccantis, & interdum ad puniendum alios. Aliud argumentum erat, *Deum immisisse in cor Dauidis vt numeraret populum.* Loquitur sanè Scriptura hoc modo. Non audimus in poetis istas loquutiones, sed in verbo dei: poetas ex sua Repub. Plato eijcere potuit, Scripturas ita loquentes explodere non possumus. At ostendi suprà, quomodo hæc sint intelligenda. Subtraxit deus auxilium suum, non impediuit Dauidem, voluit vti illo opere ad puniendum populum. Sed obijcitur, *Si deus subducit gratiam, iustè subducit.* Fateor, tamen subducit. Deinde vtitur etiam diabolo. In Paralipomen dicitur diabolum impulisse Dauidem: fecit ergo etiam deus, quia id concesit diabolo. Sed obijciunt contra id quod sæpè diximus, gratia subducta, per se obrepere peccatum, cùm voluntas nostra per se ad id inclinet, quemadmodum subtracta luce, tenebræ sequuntur in natura. *Deus*, inquiunt, *est tanquam Sol, quia lux eius est vbique, sed homines sunt qui se auertunt in angulos.* At si illuminatio eius est vbique, in quos angulos irent homines, vbi non esset lux illa? Scriptura diuina aliter loquitur, dicit enim de illo qui talento abusus est, *Auferte ei.* Dauid orat, *Ne auferas à me spiritum tuum.* Itaque vti voluit deus peccato Dauidis ad puniendum populum. Et à quibusdam iniustè Æschylus tragicus accusatur, qui deum dicit, si velit perdere ac tollere aliquos, dare causas & occasiones: quia Scriptura sic loquitur, quæ potest loqui contra leges Platonis, sed non contra leges dei. Dicit enim quòd filij Heli patrem non audierint, quia deus vellet eos perdere: & Roboam non audiuisse senes, quòd esset auersio à deo. Dicebatur, *Si hoc pacto res haberet, tunc deus non esset omnium rerum causa, si non esset causa peccatorum.* Non sequitur, nam quamuis non est causa peccati deus, tamen peccata quæ fiunt gubernat, illis vtitur, & substratum ipsum facit quatenus res est physica. Sed oportet peccatum esse voluntarium. Si de actuali loquamur, verum est, de originali non est verum. Primi etiam motus qui peccata sunt, non sunt voluntarij. Et Bernhardus de Libero arbitrio gradus facit humanę naturæ. Peccare non possunt homines, qui beati sunt in patria, Adamus poterat non peccare, post peccatum nos non possumus non peccare. Sic sunt damnati, sic reprobi & scelerati. Sed pij & regenerati possunt non cedere peccato, & efficere vt non prorsus regnet, atque hoc habent ex spiritu dei. Vnde apparet ex ista partitione, peccatum damnatorum esse necessarium, cùm tamen sit peccatum. Nam etsi necessarium sit, est attamen voluntarium, sed non ita voluntarium, vt per nosipsos alteram partem ei oppositam valeamus eligere. Electionem enim in alteram partem habere non possumus, nisi ex eodem spiritu dei. *Puniuntur iustè peccata*, sed non r spicitur

Ad 19 Vasa iræ fuit in manu Dei

Ad 20

Ad 21

quid tu posſis aut non, ſed quod agis, an ſit contra legem dei. Et deus nemini facit iniuriam. Vnde illa obiectio firma non eſt, quo ad deum. *Crudelitas videtur, ſi quis cæco non porrigat manum, ſi eum videat labi, aut eum non erigat. Deus videt hominem caſurum, non dat manum, crudelitas videtur:* in quibus? in hominibus, quia illis eſt præſcripta lex. Deus non eſt ſubiectus iſtis legibus: hoc reſpondit Zuinglius in libro ſuo de Prouidentia, & in libro de Falſa & vera religione, vbi agit de merito. Etſi verò deus reprobis non tantùm dat quantum alijs, tamen multa eis dat. Prædicatio Euangelij eis proponitur, multa alia concedit omnibus, etſi non omnium miſereatur ad ſalutem. Deus de ſuo poteſt facere quod vult. Iſti, dicis, miſericordiam repellunt. Hieronym. in Ionam, *Deus natura miſericors & clemens, paratus ſeruare miſericordia, quos iuſtitia non poteſt: ſed nos oblatam eius miſericordiam abijcimus.* Fateor, in quantum offertur generali prędicatione. Deus tamen non mutat voluntates eorum, & poſſet hoc facere, quis negat? ſi non vult, iuſtè non vult. Auguſtinus de bono Perſeuerantiæ, capite 4. *In eadem re uidemus diuerſum iudicium dei, & in diuerſis rebus vnum iudicium. Erant gemini in vtero Rebeccæ, antequam boni quippiam feciſſent aut mali: tamen dictum eſt, Iacob dilexi, Eſau verò odio habui. In vinea, aliqui toto die, aliqui vna tantùm hora laborarunt, tamen accipiunt eandem mercedem.* Inſtantia de patrefamiliâs, cuius filij aut ſerui peccant, dicit, Non impuli eos: Accuſatur iure paterfamiliâs, quia legem præſcriptam habet. at deus non habet ſibi legem præſcriptam: præſcripſit ipſe ſibi ne quid iniuſtè faciat. At voluntas eius eſt prima regula iuſtitiæ. Deſerit deus reprobos, & eſt deſertus ab illis, & rectè facit. Quod autem deſerat ſe deſerentes, id 2. Paralipom. 25. teſtatur. Azarias filius Obed propheta, Amaſiæ regi dicit: *Quando vos relinquitis eum, ipſe relinquet vos.* Eſt vbique deus per eſſentiam & potentiam ſuam, in ſuis per fauorem, gratiam, & auxilium. Prioribus duobus modis non deſerit impios, ſed tertio. Adducebatur ſententia Anshelmi de caſu diaboli, *Si deus per turpem operationem (vt adulterium) producit filium, cur non poteſt per malam voluntatem ipſum velle producere, quatenus res phyſica eſt?* Concedimus ſubiectum produci à deo, ſed poſtea in illo defectum oportet conſiderare.

Ad 22. *Ad 23.* *Ad 24.*

34 In Actis legitur, *Illos conueniſſe contra Chriſtum, vt facerent quæ manus & conſilium dei decreuerant: Et quod Chriſtus definito conſilio dei fuerit traditus:* De morte Chriſti, quoad Chriſtum & Iudæos, aliter ſe habet diuina voluntas. Quoad Chriſtum, vt ferret ex obedientia, ex charitate, crucem, voluit deus, quia eſt noſtra redemptio: effecit in ea natura diuina vt ferret. Quod Iudæi tam crudeliter agerent, permiſit deus, ſed voluntas erat in illa permiſſione non impediendi malam voluntatem, vt vteretur & ſequeretur redēptio. Potuiſſe impedire ſi voluiſſet, hinc patet: *An nō poſſet*, inquit Ieſus, *Pater mihi dare plus quā duodecim legiones angelorū, quæ pro me pugnarent?* Vſus eſt illo peccato vt redimeret nos. Multa ſunt ſuggeſta à deo Iudæis quæ bona erant, vt erat prædicatio, miracula, reprehenſiones quas adhibebat, ſed vitio eorum rapiebantur in malam partem. Deſerti ergo ſunt in neceſsitate peccandi. Vbi erit liberum arbitrium? amiſſum eſt. Auguſtinus 30. capite in Enchiridio ſuo ad Laurentium, *Cùm homo peccauit, ſe & liberum arbitrium pèrdidit*, bis dicit in hoc capite & alibi: & in lib. 2. Sentent. diſtinct. 25. habetur. Sed Bernhardus dicit non eſſe amiſſum. Non pugnant, ſi rectè intelligantur: Quia Auguſtinus accipit liberum arbitrium, pro facultate libera eligendi oppoſita, hoc vel illud. Dum autem non ſumus regenerati, deo verè grata facere non poſſumus, niſi reparemur per filium dei, quia in nobis liberum arbitrium non ſupereſt, quoad illa. Bernhardus cùm dicit manere, quid intelligit? Etſi peccent non coguntur, conſenſum habent, volunt: tale liberum arbitrium manet. Et ipſemet ſe declarat, quando ponit triplicem libertatem. Libertatem habet à coactione: à peccato, quando eſt regenerata: à miſeria, quando erit in patria. Libertatem à miſeria in hoc ſeculo non habemus: habemus à neceſſitate: per neceſsitatem intelligit coactionem. Patet hoc ex Bernhardo. Nam ponit in deo libertatem arbitrij, neceſſe eſt ſit bonus, tamen libertatem hoc non tollit. Angeli & ſancti in patria non poſſunt peccare, tamen liberam habent voluntatem. Diabolo & damnatis etiam dat libertatem, tamen non poſſunt eſſe boni: Sed malum quod volunt, vltrò volunt, nō quod poſsint oppoſitum. Idem inquit, *Gratia eſt quæ ſeruat, arbitrium eſt quod ſeruatur.* Quomodo? Capit ſanitatem, id eſt, aſſentitur, conſentit: ſed non dicit quòd conſentiat ex ſe ipſo, imò adducit locum Pauli, Quòd non poſsimus ex nobis aliquid boni cogitare, nedum conſentire: & *Deus operatur in nobis velle & perficere. Proponit*, inquit, *deus ſine nobis, præueniendo nos, bonas cogitationes, poſtea immutat voluntatem, immutat*, inquit, *affectum, vt ea mutata ſequatur conſenſus.* Vnde dicit, deum in nobis quatuor facere. Primùm excitat, immittendo bona cogitata: Deinde ſanat, id eſt, mutat voluntatem: Tertiò roborat, id eſt, deducit ad actum: Quartò ſeruat, vt non ſentiamus defectum, vt perſeueremus, vt actio bona abſoluatur.

Ad 25. θεομάχοι quomodo faciant ea quæ manus & conſilium Dei decreuit.

Lib. arb. quatenus amiſſum vel non amiſſum.

35 In ſumma, dicimus & nos, quod peccatum attinet, Deum ἀναίτιον πάντων κακῶν eſſe, quemadmodum Epiphanius ſcribit, quia non eſt cauſa propriè, non tamen dormit. Deinde vox iſta etiam inculpabilem ſignificat. Deus non poteſt à nobis trahi in ius, iuſtè facit quod facit. Additur à nobis, vniuerſale eſſe dogma & retinendum in Eccleſia, nihil fieri in mundo ſiue bonum ſiue malum ſine prouidentia dei. Actiones

Nihil fit ſine prouidentia Dei.

nes humanæ prouidentiam dei egredi non possunt. *Quoniam omnes pili capitis nostri numerati sunt.* Si passeres, contemptissimæ auiculæ, non decidunt in terram sine voluntate dei, quid de actionibus humanis dicemus, quæ longè præstant? Latissimè patet diuina prouidentia. Etsi non eodem modo erga bona & mala se habet, tamen non fiunt citra prouidentiam dei, quæ est voluntas diuina, qua potenter & optimè res gubernantur, diriguntúrque ad suas fines. Nec offendere nos debet, quòd relinquit in mundo aliqua mala: nam etsi sunt contra particulares naturas, communi tamen bono conducunt. Si omnia sublata essent mala, multis commodis careremus. Vnde dicitur, Non esset vita leonis, nisi cædes esset ouium, quibus vescuntur leones: neque patientia martyrum, nisi crudelitas tyrannorum permitteretur à deo. Huic nostro dogmati videtur obstare quod Plato in secundo lib. de Repub. dicit, Paucarum rerum authorem hominibus esse deum, quòd multa mala sint inter homines, & deus nullorum malorum sit causa. Vnde videtur prouidentiam dei in angustum contrahere. Si causam effectricem accipiat, & loquatur de peccatis, concedimus, interea tamen non sterit prouidentia. Sed eo in loco habet Plato, quod à pijs in vniuersum cócedendum non est, quia negat deos venire ad homines in similitudine hospitum. At angeli ab Abrahamo & Lotho hospitio suscepti sunt. Quod inquit, deum mutari non posse, quoad substantiam verum est: sed quòd in aliquibus formis interdum appareat, non est concedendum. Cum Mose ex rubo ardente loquutus est: in monte Sina declarauit se vocibus: varijs speciebus se Prophetis exhibuit. Puto Platonem agere de obscœnis illis conuersionibus, quibus Poetæ dicunt conuersum in cygnum, aquilam, taurum: ista remouenda sunt à deo.

Lib. arb. quatenus amissus vel non amissus.

Obiectio ex Platone de rebus quarũ Deus auctor est.

36 Sed quod dixi omnia agi dei prouidentia quæcunque fuerint, nec obstare quod dicit Plato, non videtur satis: nam & Damascenus se opponit, libro secundo, capite vigesimonono ait, subijci prouidẽtiæ dei, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, quæ non sunt in nobis. nam subdit, τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῖν, οὐκ τῆς προνοίας ἐστὶ, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου, id est, *Quæ enim sunt in nobis, non sunt prouidentiæ dei, sed nostri liberi arbitrij.* An igitur actiones nostræ, quas ille in nobis esse dicit, non sunt in prouidentia dei? Credant hoc qui voluerint, ego non credo. Addit quod est durius, ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστι, τὸ δὲ τέλος τῶν ἀγαθῶν, τῆς τοῦ θεοῦ συνεργείας. Hoc est, *Electio agendarum rerum in nobis, perfectio autem & absolutio bonorum, est cooperationis dei.* Quis hoc dixerit, si eligimus facienda quæ bona sunt, ex nobis esse? *Deus*, inquit Apostolus, *operatur in nobis velle & perficere.* Dum verò Damascenus ista prouidentiæ diuinæ subducit, mihi non probatur. Distinguit prouidentiam in εὐδοκίαν & συγχώρησιν, in beneplacitum & concessionem.

Obiectio alia ex Damasceno, qui τὰ ἐφ' ἡμῖν nõ subijcit Prouidentiæ.

Nihil fit sine prouidentia Dei.

Istis me non oppono, vtrumque statui, prouidentiam bona non modò regere, sed & efficere: mala verò permittere, sed non ita vt sibijpsis prorsus permittat. vtitur enim illis. Illam verò συγχώρησιν vel ἐγκατάληψιν distinguit, & aliam ponit οἰκονομικὴν & παιδευτικὴν, nempe quæ ad eruditionem sanctorum facit, si ad tempus relinquantur: aliquando τελεία dicitur, perfecta & quasi desperata, vt quando homines inemendabiles suo vitio redduntur & pereunt. Etiam nos dicimus, Deum ad tempus electos relinquere: alios perpetuum. Deinde dicit, Deum homines προηγουμένως participes velle fieri salutis: sed postea vult punire cùm peccant, θέλημα ἑπόμενον vocat, quasi sequatur ex nostro vitio. Dico ego simplicem esse voluntatem dei, sed varia obiecta: sunt electi quos vult saluos esse, sunt & reprobi, quos vult propter peccata puniri. Sed ibi non sistendus est gradus, vult potentiam suam ostendere in eis. Vniuersalem ergo facio prouidentiam, non obstante Damasceno: quod Augustinus etiam sensit, sententia 58. Nihil agitur visibiliter aut sensibiliter, quod ab inuisibili aut intelligibili summi imperatoris aula, non iubeatur aut permittatur, & ita nihil subtrahit diuinæ prouidentiæ.

37 Hæc sunt quæ ista de re dicenda iudicaui. Multa alia superessent, sed finis imponendus est. Scio quidem venerabilem virum Philippum Melanchthonem, quem amo & suspicio, aliud videri dicere: sed ego hic prouoco ad ipsum eundem, in veteribus suis Locis communibus. Legite quæ habet de Prædestinatione & libero arbitrio: Ille, quod ego fortassis non dixissem, dicit, vocem liberi arbitrij, alienissimam esse à diuinis literis, à iudicio & sensu spiritus. Dicit Platonicã philosophiã ab initio Ecclesiæ pietatẽ labefactasse. In epilogo eius loci, *Si veniamus*, inquit, *ad actus nostros internos & externos, si referãtur ad prouidentiam, omnia eueniunt vt sunt destinata. In actionibus verò externis, si referantur ad voluntatem, esse libertatem.* Si consideremus bona interiora quæ deus requirit, ibi dicit non esse libertatem: si incipiant fremere affectus, cohiberi non posse. Idem dicit Ambrosius in Lucam, & sæpè citatur ab Augustino, *cor nostrum non esse in potestate nostra.* Alij ab illis non dissentiunt: Zuinglius & Lutherus reformatæ religionis heroes, Oecolampadius, Bucerus, Caluinus. Possum & alios adducere, sed non suffragatoribus ago. Dixi deum propriè loquendo, non esse causam peccati, nihilque fieri in mundo siue boni siue mali, citra dei prouidentiam. Quod si non assequutus sum scopum, dolet mihi. Siquis idoneis probationibus ostenderit hanc sententiam impiam, aut bonis moribus noxiam esse, paratus sum mutare. Verbosius autem hæc dixi, quia res est magni momenti, & sæpè in sacris literis recurrit. Melius autem intelliguntur quæ integrè, quàm quæ hinc inde frustulatim proponuntur.

Conclusio huius loci.

Ex simili loco, in j. Samuel. cap. ij. haec pauca addidimus.

Dei volūtas vel signi vel beneplaciti.

38 Nunc de voluntate ipsa dei superest vt dicamus. Primùm autem profiteor, mihi distinctionem illam non displicere, qua Scholastici vti solent, cùm statuunt, aliam esse voluntatem signi, aliam verò efficacem, vel vt alij scribunt, beneplaciti. Signi voluntas est, quę indicat quid facere, quidùe fugere nos oporteat. Nam ex ea colligimus dei iudicium & institutum. Ea verò sita est in lege, mandatis, promissionibus, minis atque consilijs. Ad hoc porrò genus voluntatis illud pertinet, quod suprà commemorauimus, *Non deus volens iniquitatem tu es*: nec non illud, *Odisti mendacium & iniquitatem*: & omnia ea testimonia, ex quibus demonstrari potest, deum nolle peccata. Et sanè quomodo potest ea velle, cùm aduersus ea legē tulerit? cùm illa seuerissimè puniat? cùm in animis piorum hominum, detestationem peccatorum inseuerit? cùm tollendi causa peccati, dilectissimum Filium suū in crucem agi passus fuerit? Cæterùm annotare debemus contra voluntatem hanc dei, quæ signi appellatur, multa committi & fieri. Magnus quippe numerus est sceleratorum, qui auersantur legem dei, concionatores diuexant, occidunt Prophetas, imò Filium ipsum dei olim interfecerunt. Nec prætereūdum est, hanc verè appellari & esse voluntatē dei, cùm Christus dicat: *Qui fecerit voluntatem Patris mei, hic mater mea & frater meus, & soror mea est.* Et in Deut. scribitur, Quid aliud vult deus, quá vt diligas eum, & ambules in vijs eius? Altera præterea est dei voluntas, quæ potens, efficax, & beneplaciti dicitur, quæ nulla vi superari & vinci potest, cùm de illa scribatur, *Omnia quæcunque voluit, fecit.* Et Paulus de illa inquit, *Voluntati eius quis potest resistere?* Et profectò, si quid inuito & nolente deo posset fieri, debilis & infirmus esset. Geminæ autem istæ voluntates, sic distinctæ sunt, non quasi duæ res & facultates, quæ sint in deo sitæ, cùm ille actus existat simplicissimus: sed cùm deus hominibus non semper vniuersum totumque consilium suum patefaciat (non enim id necesse est, cùm satis fuerit illud indicasse, quod ad salutem obtinendam sufficiat) ex eo duæ istæ voluntates eius differunt. Nam quod aliquo modo indicauit, referendum est ad voluntatem signi: quod autem sibi soli, vt secretum & arcanum retinuit, id ad voluntatem beneplaciti pertinet. Sed hoc præclaris & planis exemplis, quò faciliùs intelligatur, illustrari oportet. Deus Abraham iussit ire sacrificatum Ischaacum vnigenitum filium. Hoc vtique præcepto signi voluntas continebatur. Quoniam deus Abrahamo indicauit se tantummodo voluisse illius obedientiam explorare, neque demonstrauit se postea velle inhibere immolationem Ischaaci. Quæ sanè pro lubitu postea subsequuta est, nec antea patefacta fuit voluntas beneplaciti. Quamobrém statuere possumus, vnam eandemque voluntatem esse beneplaciti, ac signi: sed variè appellatam, prout cognita nobis, vel ignota fuerit. Adhæc dictum Ezechiæ fuit, *Domum tuam disponito, cum sis iam moriturus.* Certè vi morbi & naturæ ordine, rex omnino moriturus erat, eiusque mors, dei volūtas, vt è signo naturali & verbis Prophetæ colligi poterat, fuit. Quia tamē deus ex misericordia sua decreuerat, eius pœnitentiæ ac lachrymis vitam in multos annos prorogare: hæc eius voluntas, & efficax & beneplaciti fuit. Voluntate quoque signi denunciatur Niniuitis, post quadraginta dies excidium: cùm tamen voluntate beneplaciti deus constituerit, ipsis pœnitentibus ignoscere. Hæc voluntas cum altera coniuncta est, nam qui ab altera excidunt, in hanc incidunt: & qui aspernantur eam dei voluntatem, qua legem, promissa, minas, & cōsilia proponit, in eam incurrunt, qua peccantes pro sceleribus pœnas luunt.

Multa fiunt cōtra voluntatem signi.

39 Quare Augustinus in Enchiridio ad Laurentium capite centesimoprimo, elegantissimè ait, *Quod vult deus, omnino fit, vel à nobis, vel de nobis. A nobis, cum rectè viuimus: de nobis, cùm de peccatis commissis pœnas damus.* Et capite centesimosecundo inquit, *Peccantes quantum in ipsis est, contra legem dei faciunt: sed quoad eius omnipotentiam attinet, facere non possunt.* Quin & Gregorius in Moralibus cap. 11. lib. 6. scripsit, *Multi voluntatem dei faciunt, cùm illam nituntur mutare, & resistendo, imprudentes obsequuntur diuino consilio.* Iosephus etiam hac sententia fratribus respondit: Vos quidem vendidistis me, sed consilium dei erat, vt me vobis præmitteret in Ægyptum, vt vobis & cibum & salutem pararem. Hæc porrò ea voluntas est, qua deus electos ad ęternam vitam prędestinat: quæ vt nobis obscura est, ita cùm sit potentissima, labefactari non potest. Ex hac diuinæ voluntatis distinctione, satis intelligimus, quid respondere oporteat, quando nobis obijcitur, Deum fecisse hominem in animam viuentem, & propterea non velle, vt pereat. Nam dicimus id esse verum, quoad signi volūtatem, siquidem homini legem obtulit, promissa, minas, & consilia: quæ si fuisset amplexus, vtique vixisset. At si alteram illam potentem & efficacem voluntatem spectemus, certè negari minimè potest, eum voluisse hominem interire. Quia vt habetur decimosexto capite Prouerb. *Deus omnia propter seipsum cōdidit, impium etiam ad diem malum.* Et Paulus docet, Deum instar figuli, alia quidem vasa in gloriam fingere, alia verò in contumeliam. Hæc quoque voluntas ea est, qua deus prauas hominum cupiditates & peccata regit, gubernat, & moderatur, vt dictum est, pro suo arbitrio. Hac deus voluntate impios tradit in reprobum sensum, immittit Chaldæos, qui populum suum captiuum abducant, addit illusionibus efficaciam, seduci vult impios, & eos dicitur indurare.

40 Verùm cùm hæc disertè legantur, & crebrò

Indurare ex excæcare, &c. quomodo patres, hæc, per permissionē interpretantur.

brò in sacris literis occurrant, videndum est attentè, quomodo sint accipienda. Vulgus existimat, cum deus excæcare, indurare, tradere, immittere, decipere scribitur, nihil aliud significari, quàm ipsum permittere, vt ista fiant. In quam sententiam permulti ex Patribus eas loquutiones interpretantur, ea proculdubio ratione adducti, quod impium & blasphemum iudicarint, si deus author peccati haberetur, nollentque homines peccatorum suorum causas in deum ipsum reijcere. Quod eorum consilium mihi vehementer probatur, & vnà cum illis fateor, dei permissione ista fieri. Nam cùm peccata, ne fiant, queat inhibere, nec tamen impedit, rectè permittere dicitur. Vnde Augustin. in Enchiridio ad Laurentium cap. nonagesimooctauo rectè ait, *nullum esse animum adeò prauum, quin deus illum, si modò velit, queat emendare.* Non autem prohibere, cùm possis, est permittere. Idemque author contra Iulianum libro quinto, capite tertio. Tradit multa esse mala, quæ deus nisi vellet, non vtique permitteret. Attamen oportet etiam quippiam aliud quàm permissionem afferre, si Scripturarū locis, quæ obijciūtur, volumus rectè satisfacere. Nam qui deum peccata solum, aiunt, permittere, non queunt eius voluntatem prorsus excludere, quoniam illa volens aut inuitus permittit. Non sanè permittit inuitus, quia nemo potest eum cogere. Ideo consequitur, vt volens ea patiatur fieri. Nec somniare licet eam voluntatem permissionis, in deo esse remissam, quia nihil in deo est, quod non sit perfectum & absolutum. Quare constituendum est, deum nō tantùm permittere, sed etiam certo quodam modo velle peccatum: sed non quatenus peccatum est, quandoquidem voluntas necessariò semper in bonum fertur: sed quatenus pœna est præcedentium scelerum. Nam ea ratione quamuis peccatum est, tamen boni formam subit. Ita principes & magistratus nonnunquam leones & feras bestias in maleficos homines immittunt, & elephantos in hostes extimulant, qui tamen ea genera bestiarum non fecerunt: sed illarum sæuitia & ferocitate abutuntur. Ita deus operam tyrannorum vsurpat, cum vult de aliquo populo iustum supplicium sumere. Vnde rex Babylonis, malleus, baculus, & serra, manus Domini appellatur, cùm deus voluit eius violentia populum Israelitarum castigare. Non enim rex ille, quamuis potentissimus, Iudæos valuit suis viribus affligere: imò arrogantiæ accusatur, quòd id aliquando propriæ fortitudini adscripserit. Deus enim se verum fuisse authorem tantæ cladis perhibet. Et Iobus cùm à Sabæis & Chaldæis, nec non diabolo fuisset grauiter vexatus, & bonis propemodum omnibus exclusus, non minus piè quàm sapienter inquit, *Dominus dedit, Dominus abstulit.* Vtque apertius dei voluntate id contigisse ostenderet, subiecit: *Sicut deo placuit, ita factum est.* Siquidem vidit Chaldæis ac Sabæis & diabolo, deum pro instrumentis fuisse abusum. Et posteriori libro Samuelis vigesimoquarto capite habetur, Deum excitasse Dauidem ad populum recensendum, quod factum in Paralipom. diabolo attribuitur. Vtrunque autem duorum verum fuit, quia deus illum ministerio & opera diaboli ad id faciendum incitauit. Vt enim Salomon ait, *Regis cor est in manu dei, & deus id, quocunque voluerit inclinat.* Non quidem, vt sæpè iam dictum est, nouam instillando malitiam: sed ea quam inuenit, abutendo, vel ad punienda peccata, vel ad alia sua consilia perficienda. Itaque cùm deus vel indurare, vel excæcare scribitur, non tantùm relinquere aut deserere credendus est, sed etiam voluntatem suam adhibere.

Pharao quomodo se indurarit, & à deo induratus sit.

41 Nec prætereundum est in capite sexto, & septimo Exodi, Deum scribi cor Pharaonis indurasse, cùm tamen in octauo capite, Pharao ipse scribatur, suum cor obfirmasse. Vtrumque porrò verum est: prius quippe Pharao tantæ contumaciæ principia in se habuit: & libenter ac sua voluntate, dei verbo se opposuit. Ex altera tamen parte, deus, vt suprà demonstratum est, illam eius animi duritiem in lucem produci curauit, eamque moderatus est & rexit ad suum arbitrium. Nec fingere debemus orbi terrarum sic deum præesse, vt instar otiosi sedeat in specula, ibique nihil agat: vel vt mundo & rebus infernis tanquam equo fræna permittat, & sinat vagari, quò libuerit. Nec verum est id, quod à nonnullis asseritur, deum ipsa mala seu peccata, nec velle nec nolle, ceu de illis nihil prorsus cogitet. Velut si quis me roget, velimne hodie Regem Galliæ venari: rectè possim respondere, me id neque velle neque nolle, siquidem ad me nihil pertinet. At sic responderi non potest rectè de deo, cùm ad eius curam & prouidentiam attineant, quæcunque in rerum natura fiunt. Sed isti, velim, cogitent, ex quo testimonio scripturæ, suam illam permissionem, quam tam mordicus retinent, confirmare valeant. Non me latet, illos pro se adducere, quod 81. Psalm. habetur: *Permisi eos desiderijs cordis eorum.* Cæterùm si Hebraica veritas consulatur, infirmius & dilutius apparebit, quàm arbitrentur. Nam *schillach* verbum in Piel Hebraicè habetur, quod ex coniugationis vi actionem vehementem significat. Nec est conueniens, vt illud interpretatione permissionis leniamus: imò potius cum phrasi Paulina facit, qua dicitur ad Romanos, Deus impios tradidisse in reprobū sensum, & potius impios abiecisse, quàm permisisse deus ostēditur. Sed quo eos permisit seu abiecit? nempè in ipsorū praua desideria, scilicet, vt ab illis toti possiderentur & regerentur. Atque in hanc sententiam verbum illud Hebræum in sacris literis crebrò vsurpatur. In Genesi quippe traditur, deum eiecisse homines è paradyso, vbi verbum eijciendi, quis interpretetur, permisit? Cum potius illinc homines extruserit & deturbarit. Deinde in capite 19.

mias quoque intellexit Hieroſolymam euertendam, ac eam ruinam flebiliter lamẽtatus eſt. Hic nonnulli aiunt, Decretum ſeu placitum dei, aut cognitum eſt nobis, aut ignotum: cùm perſpectum nobis fuerit, illi debemus noſtram voluntatem accommodare: ſin verò nos lateat, Legem patefactam habemus, quam tutò ſequi poſſumus. Dicunt ij porrò aliquid, ſed hæc eorum ſententia non plenè ſatisfacit. Ieremias enim & Chriſtus probè ſciebant ciuitatem Hieroſolymitanam, decreto & voluntate dei omnino euertendam: fleuerunt nihilominus ea de cauſa, neque flendo peccarunt. Deinde ſæpè fit, vt ex ipſis operibus dei voluntatem cognoſcamus, cui tamen ſtatim acquieſcere non oportet. Et enim quandoque accidit, vt filius videat patrem obire mortem, qui ſi pius eſt, vnà intelligit, deũ eius mortem velle. An propterea non dolebit, & vitam eius adhuc produci non cupiet? Quid igitur erit agendum, cùm talia inciderint? Spectandum erit vtique, quid voluntati dei, quid noſtræ conueniat. Voluntati vtique dei congruit, vt ex bonitate ſua & iuſtitia operetur, vt benefaciat bonis, & ſceleratos puniat. Noſtræ autẽ cõuenit voluntati, vt ſibi cõſentanea faciat. Quæ autẽ naturæ noſtræ cõgruant, videbimus ex eius conſtitutione, hoc eſt, ex naturæ & dei lege: nec non interdum ex interiori ſpiritus afflatu: atque ita licet re diſsideamus à voluntate dei, quod tamen ad formam & cauſam efficientem cum ea conſentimus. Quoniam deus quandoque duo ſimul vult, nimirum punire vrbem, gentem, & parentes noſtros: ac ea de cauſa nos dolere, nec iſta inter ſe pugnant. Voluit olim deus Sodomam & Gomorrham perdere: quod cùm Abrahamo indicaſſet, is dolebat multis modis, pro interituris intercedens. Neque preces effudiſſe, credendum Abrahamum citra dei ſpiritualem afflatum.

In 1. Reg. 8. verſ. 16. Deus quemo lo interdum ... probet ... nolit ... eri.

Res quas deũ velle nouimus, bifariã cogitari.

44 His præterea & illud addendum eſt, res, quas deum velle cognoſcimus, bifariam poſſe cogitari. Primùm, ſimpliciter ac abſolutè: quo loco ea debemus agere, quæ congruunt voluntati, ſeu naturæ noſtræ rectè inſtitutæ. Aut eas cõtemplabimur, cùm iuſta collatione ad prouidentiam diuinam, cui ſi eas conferamus, illi neceſſe eſt omnino acquieſcere. Quia (vt inquit Auguſtinus in Enchiridio,) impium eſt, diuinæ prouidentiæ obluctari. Summa eſt, noſtrum eſſe in omnibus rebus id velle, quod deus vult vt velimus, idque recta fine, id eſt, bono conſilio, vt vulgò loquuntur, recta intentione, licet quoad materiam eõ ſemper nobis placere oporteat, quod deo viſum fuerit. Quòd ſi quæ fieris, quænam ea ſint, quæ naturæ noſtræ bene inſtitutæ congruant: reſpondeo, ſancta, honeſta & iuſta. Vnde ad Philip. dixit Apoſtolus, *Quæcunque ſunt vera, honeſta, iuſta, pura, commoda, boni nominis: ſi qua laus, ſi qua virtus, ea cogitate, atque facite.* Idcircò Dauid, cùm templum ædificare ſtatueret, & ſi deus id fieri nolebat, eius tamen voluntas, vt recta & iuſta probata eſt. Sciebat proculdubiò ſanctus rex, deum velle, vt ſibi templum ædificaretur, & Hieroſolymis id futurum intellexerat, quare illius voluntas à pietate non aberat. Deinde cùm filius dei eſſet, ac ſpiritu eius ageretur, illi deus eam voluntatem proculdubio afflabat. Nec ſemper videndum eſt, quid exterius deus faciat, ſed quid in nobiſipſis agat: atque id tum ſequi debemus. Operatur autem in nobis, & velle, & perficere: non quidem ſemper operis perfectionem, ſeu voluntatem, quæ perfecta ſit & integra, nec illa duo perpetuò coniunguntur, vt ſimul velle ac perficere operetur. Quoniam interdum velle tãtum efficit, nec dat, vt quod volumus ad effectum perueniat. Nec tantùm voluntas noſtra debet ad volũtatem dei conformari, verùm etiam intelligentia. Quia ea tantùm debemus intelligere, quæ nobis deus voluit patefacere, non vlterius. Nemo itaque dixerit, Volo ea intelligere, quæ deus ipſe cognoſcit. Hiſce de rebus primo ſententiarum, diſtinctione 48. & in Enchiridio Auguſtini luculenter agitur.

Intelligentiã et voluntatẽ noſtram cui conformari oporteat.

LOCVS XV.

Deus quomodo pœnitere, & tentare dicatur.

In 1. Sam. 16 verſ. 11. Triplici ratione pœnitentiam de deo prædicari.

MVLTVM ſudatur ab interpretibus, quomodo pœnitẽtia cadere poſsit in deũ. Deus enim ait, *Ego ſum deus, & non mutor.* Et paulò infrà: *Triũphator Iſraelis non mutatur.* Et Bileã in lib. Num. ait, *Non eſt deus vt homo, vt mutetur: nec vt filius hominis, vt pœniteatur.* Tamẽ in Gen. ait, *Pœnitet me feciſſe hominem.* Hæc loca quoniã videntur pugnare, cõcilianda ſunt. Aliqui ſic hæc loca exponunt, vt queãdmodum Spiritus ſanctus dicitur clamare, & poſtulare pro nobis gemitib. inenarrabililibus, ita deus dicatur agere pœnitẽtiã. Spiritus autẽ non orat, non poſtulat, non gemit: eſt enim de9. Sed quia nos ad orandũ, poſtulandũ, gemendum prouocat, dicitur ipſe eadem facere. Atque in hunc ſenſum Paulus iubet, *ne contriſtemus ſpiritum dei*: hoc eſt, ne ſceleribus noſtris offendamus ſanctos, in quibus eſt ſpiritus dei. Ita quia bonis viris dolebat de nequitia Saulis, eum que affectum deus in illis excitauerat, idcircò deus ipſe dicitur duci pœnitudine. Hanc rationem Lutherus ſequitur in Geneſi. Sed Auguſtinus in libro 83. Quæſtionum, quæſt. 52 vbi de induſtria tractat hanc quęſtionem, ait, Scripturam ſolere ſæpè ſeſe demittere ad captum noſtrum, eaque tribuere deo, quæ in hominum

consuetudine ac vita videmus fieri. Nam eam alioqui non posse intelligi. Itaque quoniam homines non solēt vlcisci, nisi irati, Scripturæ, deū cum vlciscitur, dicunt irasci. Et quoniam homines non seruant pudicitiam vxorum suarum sine zelotypia: ita quoniam Deus in primis curat, ne Ecclesiam suam, tanquam vxorem, habeat adulteram, eum dicūt esse zelotypū. Ita pedes, ita manus, ita aliæ partes corporis adscribuntur deo. Sic etiam quoniā homines non solent institutum commutare, nisi eos facti alicuius pœniteat, idcirco quoties deus mutat factum, eum dicunt duci pœnitudine. Non quòd aliqua in deo facta sit mutatio, sed quòd id mutetur, quod nos sperauimus fore perpetuum. Atque in hanc sententiam dicitur, Deum pœnituisse, quòd fecisset Saulem regem. Alij putant hanc quæstionem facilius & simplicius posse dissolui, si mutatio in re ipsa intelligatur, non in deo. Vtque non discedamus ab exemplo, Saul antea pius erat & probus, nunc factus est improbus & rebellis. Itaque dignus esse videbatur, de quo deum pœniteret. Idque tanto videtur probabilius, quia in textu ipso sequitur, *Et discessit Saul.*

De prima ratione ducta ab affectu piorū, ex opinione D. Lutheri.

2 Prima sententia, etsi speciem habeat aliquam, non tamen per omnia probari potest. Dici quidem potest deus id facere, quod efficit in nobis, facitque vt ipsi faciamus. Verùm id perpetuò non quadrat. Ipse enim incēdit Sodomam, ipse perdidit Pharaonem, atque ita exercuit iram & vltionem suam: non tamen homines impulit, vt ista facerent. Atque hoc ipso loco legimus pœnituisse deum: non tamen adscribitur pœnituisse Samuelem. Augustini sententia simplex est & probabilis. Tertia etiam non potest repudiari: in qua tamen considerandum est, quod dicitur mutationem in re ipsa fieri, nō in deo. Hieremias ait, *Si illos pœnituerit viæ suæ, me quoque pœnitebit de omni malo, quod illis denunciaui.* Ad istam ergo mutationem in homine, sequitur mutatio sententiæ diuinæ, siue illa ad promissionē, siue ad mutationem pertineat. Quoties enim pœnitet peccatorem ex vera fide, statim liberatur ab æterno exitio. Sententia autem de temporarijs supplicijs non semper mutatur, quamuis eum maximè pœniteat. Pœnituit Dauidem adulterij sui, tamen stetit sententia dei, quam Nathan denuntiarat. Pœnituit Mosen, tamen non potuit ingredi in terram promissionis. Vera ergo est ista sententia de æterna morte, non autem semper de supplicijs temporarijs. Deinde mutatio ea, non ex ipsis proficiscitur, sed à deo. Ita enim Paulus scribit ad Timotheum, *Si fortè deus det illis pœnitentiam.* Et ad Philippenses, *Ille est, qui operatur in nobis, & velle & perficere. Non possumus ne cogitare quidem bene ex nobis, tanquam ex nobis.* Et ad Corinthios decimoquinto: *Ego plus omnibus laboraui: nō ego autem, sed gratia dei, quæ est in me.* Sed in nobis, inquiūt, situm est, vt assentiamur. Imò assensus etiam ipse à deo. Habemus enim

A cor lapideum: id nisi mutetur, & fiat carneum, nihil efficitur. Et quamuis parum esse videatur, quòd aiant, assensum esse ex nobis: tamen si id ipsum nobis tribuatur, habebimus vnde possimus gloriari. *Quis enim te discreuit?* inquit Paulus: *Quid habes, quod non acceperis? Quod si acceperis, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Et *non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* Hic Augustinus ait, *Si aliquid nobis relinquatur: Paulus nihil concludit. Conuerti enim posset propositio, vt ita* B *legatur: Non est miserentis Dei, sed volentis & currentis hominis. Scio,* inquit Paulus, *quod nō habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.* Et Christus, *Non vos elegistis me, sed ego elegi vos.* Dauid etiam, *Inclina, inquit, cor meum in testimonia tua:* Et *cor mūdum crea in me deus.* Nemo autem potest seipsum creare. Dicimur regenerari: at nemo regeneratur à seipso. Non tamen regeneramur vt trunci, vt lapides & stipites. Nam intelligimus, sentimus, volumus. Sed deus est, qui facit vt intelli- C gamus, velimus, sentiamus. Quare distinguendi sunt homines: Alij enim regenerati sunt, alij nō sunt. Qui non est regeneratus, ex seipso nihil potest. Postquam autem sumus semel regenerati, habemus vires instauratas, & efficimur cooperatores dei.

Deus nō mutatur, quoad arcanā eius voluntatem.

3 Facilius autem, quantum quidem ego iudico, intelligemus, quid sit deum pœnitere, si meminerimus aliam esse eius volūtatem arcanam, D aliam patefactam. Nam arcana voluntas dei, firma est & immutabilis. Itaque quod dicitur, deum non mutari, id ad eam voluntatem referri debet. Deus ab initio decreuerat, Saulem fore regem. Ea voluntas æterna est & constans, & sine qua nihil fit. Sed eam non semper plenè ac totam patefacit. Satis habet partem eius aliquam, per legem aut prophetas indicare. Ea voluntas mutari potest: non quòd mutatio aliqua cadere possit in deum sed quòd E id mutetur, quod homines putauerunt, fore perpetuum. Voluntas dei patefacta erat, regnum semper fore in stirpe Saulis. Verisimile enim erat ita futurum: Altera tamen pars voluntatis erat arcana & recōdita Ezechias ægrotat. Esaias monet moriendum esse: Ea enim erat natura morbi, vt videretur esse moriturus. Hæc voluntas, mutata est: altera recondita, mutari non potuit. Sed obijciunt, quod nos dicimus, voluntatem dei esse ab æterno, meram esse fictionem. Nihil enim in deo aut præteritum esse, F aut futurum. At nos nihil dicimus alienum à Scripturis Paulus ait, Deum prædestinasse nos ante iacta fundamenta mundi. Si nobis non credunt, videant prædictiones. Iacob prædicit, Dauidem fore regem. Id quomodo potuisset fieri, si voluntas dei non feratur in futurum? Sed Paulus vndecimo ad Romanos ait. *Sine pœnitētia sunt dona & vocatio dei.* Verùm sententiæ Scripturarum non debent latius accipi, quàm locus ipse ferre possit, in quo scriptæ sunt. Nam alioqui facilè induceremur in fraudem. Agebat Paulus

lus eo loco de fœdere, quod deus icerat cum Iudæis, dicitq; promissiones eas non posse esse irritas: nec fieri posse, quin multi ex Iudæis aliquãdo conuertantur ad Christum: quòd dona & vocatio dei sint sine pœnitentia. Quanquam alij locum eum intelligunt de illis donis, quæ pendent ab æterna prædestinatione dei: illa enim certa esse & firma. Alia verò dona vel præsentis iustitiæ, vel rerum temporariarum, & dari & auferri posse. Multi enim sunt, qui cùm semel crediderint, postea ruant. Theodoretus ait, Dona esse sine pœnitentia, si rerum ipsarum natura consideretur. At si homines excidant, & illis priuentur, id ipsorum vitio fieri.

Dona dei sine pœnitentia sunt.

De Tentatione.

4 Sed antequam alterum caput aggrediamur, de Tentationibus est agendum. Vocis etymon est à *Nas*, quod est signum, siue indicium. *Nasa* enim quod est tentare, tunc planè fit, quando indicio aut signo quopiam volumus aliquid agnoscere. Græci πειράζομαι ἀπὸ τῆς πείρας, quod est experientia. Definiatur: Tentatio est exploratio, ad eliciendam ignotæ rei notitiam. Causa formalis, actio. Finis, notitia, multarum sanè rerum, suijpsius, infirmitatis aut virtutis, diuinæ bonitatis aut iræ. Sed notitia non est extremus finis, quia in hominibus pijs, finis est sæpè vt vincant & coronentur: vel si labantur, vt diuino auxilio releuati, humilientur, ac magis in dei obseruantia & cultu reddantur alacres. Materia in qua fit, est noster animus: versatur verò circa omnia vitia, quæ tanquam ad suum caput in infidelitatem rediguntur. Efficientem eius causam, carnem esse, mundum, & diabolum, non est dubium: sed de deo controuertitur, vtrum illi ascribi possit.

Vide in Iud. c.1. vers. 19. De Tentatione methodus dicæsca. lica.

5 Iacobus hoc videtur negare, cùm dicit vnumquemque à propria concupiscentia tentari, deumque non esse malorum intentatorem. Et Paulus videtur consentire, saltem non omnes tentationes à deo proficisci, quia illum dicit cum tentatione exitum facere. At plurimæ sunt in quibus miseri capiuntur, neque illis datur exitus, imò in eis pereunt. Adhæc non possumus ratione percipere, quî fiat, vt deus peccata puniat, & illorum tentando efficiatur author. His tamen non obstantibus, sanctæ Scripturæ firmissimè est adhærendum, quæ deo passim tentationem ascribit. Deuteron. 8. habes, deum in deserto filios Israel tentasse, vt sciret vtrum seruarent eius præcepta, necne. Vbi simul habes tentationis finem. In Psalmo orat Dauid, vt illum tentet. Iob tentatus est, deo illum tradente Sathanæ. In primo Samuelis habes, quòd spiritus malus Saulem inuaserit & turbârit à Domino. Et Dauid secundo Samuelis à Sathana fuit incitatus, vt populum numeraret. At in Paralipomenis 21. dicitur deus incitasse Dauidem contra Israelem: ergo eadẽ

Deus non tentat.

Deus tentat.

A actio & deo & Sathanæ tribuitur. Hic de Abrahamo habemus apertum locum. Achabus est seductus volente deo, qui spiritum misit vt esset mendax in ore Prophetarum. Deus Pharaonis cor indurauit. Esaiæ 6. mittitur Propheta ad prędicandum, *vt videntes non videant, excæcentur, indurentur: ne fortè, inquit, conuertantur & sanem eos. Mittit eis Deus verbum in laqueum.* Et Esaiæ 63. conqueruntur patres, *Quare seduxisti nos, errare fecisti cor nostrum à vijs tuis? Christus dicit Philippo, vnde ememus panes? ipse sciebat quid esset facturus, sed ita loquebatur tentans eum.* Et deũ Patrẽ nostrum oramus, *Ne nos inducas in tentationem.* Sunt qui velint soluere, deus tentat, id est, sinit, & permittit tentare. Sed hoc nihil adiuuat. Non debemus abhorrere à loquutione Scripturarum. Si hoc dicit Scriptura, cur non & nos dicamus? Præterea hoc non potest interpretari omnia loca à nobis adducta. Nam Esaiam ipse Dominus mittit, & spiritum mendacem Achabo ipse deus, neque Abrahamus ab alio quàm à deo tentatus est. Adde, in permissione est dei voluntas, & quando de re constat, quid immutatio vocis prodest? Sed age videamus quid mali est, si deo tribuatur vt tentet? Nullum sanè, imò conuenit ei, & decet illius ingenium, qui in omnibus & iustitiam & misericordiam suam reuelare studet. Qui tentantur, aut ad electos vel ad damnandos pertinent: sunt pij vel impij. Si impij, quemadmodum puniri possunt illorum peccata alijs peccatis, quod primo ad Romanos explicatur. ita tentationibus puniri possunt, vt per illas corruant in diuersa mala, ob quæ æternis pœnis digni iudicentur. Si pij, eos tentando, reuelat & testatur deus, quanti illos faciat: iam statim præsens est, illos liberat, coronat, & multis & præclaris donis tanquam victores præmiat: vel si labuntur, temporarius est ille casus, tandẽ que fœlicem habet exitum, quemadmodũ Paulus dicebat. Augentur illis ea via, fides, spes, & charitas, dum se adiuuari vident, & magno dei fauore hostes suo vincere, aut quod releuentur à suorum peccatorum oneribus.

Deus non tantum sinit nos tentari.

6 Sed respondeamus interim illis rationibus, quę secùs videbantur nobis persuadere. Iacobus quando negat deum tentare, non id prorsus inficiatur, sed ea ratione qua illi sui temporis carnales Christiani eum tentare asseuerabant: quasi illi dum peccabant, culpa debuissent carere, vt hodie Libertini nostri dicere dicuntur, omnia scilicet, deum in nobis facere, & ideo nil esse peccatum, etiam furta, homicidia, adulteria, &c. Nos quidem damus omnia deum facere, sed eorum alia ratio est, prout à nobis, & prout à deo fiunt. Homines qui illa faciunt, peccant, vt qui non eo consilio adducantur in illa vt deo cooperentur, neque coguntur aut inuiti compelluntur in illa, imò irascerentur sibi impedimenta obijcientibus ne peccarent. Consulant ergo suam conscientiam, tuncque planè videbunt, vtrum inuiti aut vt deo gratificentur peccent, vel

Responsio ad argum. quæ negant deũ tentare.

potius vt suæ effreni cupiditati satisfaciant. Modò pari ratione, inquit Iacobus, Non ita vos tentat deus, vt eorum quæ vos malè & improbè agitis, in illum causa & culpa sit reijcienda, à vestra concupiscentia tentamini: id est, in vestra ideo ruitis scelera, vt cupiditati vrgenti satisfaciatis. Quod ergo ibi Apostolus intellexit, & voluit secundum quid negatum, simplici negatione protulit. Paulus verò, quando dicit, Deum cum tentatione exitum facere, de illis sanè loquitur tentationibus, quibus interdum pij & electi vexantur: quibus sanè plerunque non modò exitum, sed præmium habent. Quod verò minùs intelligere possumus, quomodo non pugnet cum diuina iustitia punire peccata, & ad illa tentando impellere: id non est mirum. plus enim deus facere potest, quàm nos intelligere. Dauid semel de his arcanis iudicijs cognoscendis dicit Psalm.73. se multum fuisse solicitum, & molestiam illi fuisse intolerabilem, vsque dum ingrederetur dei sanctuarium. Nos ergo constanter credamus, deum iustè facere quicquid agit, neque ab ipsius prouidentia vel potestate quicquam subtrahamus eorum quæ geruntur: quo autem pacto suæ iustitiæ conueniant, aut cum illa non pugnent, si non intelligimus, credamus humiliter.

2. Obiectio.

An tentationes sint deprecandæ.

7 Sed pergamus cùm à deo sint, vtrum à nobis deprecari debent, necne? Distinguamus: tentationes aut sunt aduersa, aut suggestiones ad mala scelera. Si aduersa, non debemus deprecari vt nullis premamur aduersis, cùm apertè nobis dictum sit à Paulo, *Qui volunt piè viuere in Christo, persequutiones patientur*: & Christus crucem suis porrigit, fermè per totam vitam ferendam. Sed si dubitemus in illis deficere, aut illis gloriam dei impediri, possumus orare vt illas amoueat. Paulus orabat, & orari volebat, vt liberaretur à persequutionibus, quę illi in Iudæa imminebant. Adhæc, si carne laborante dum affligimur, piè rogamus Patrem, vt nos liberet, si ei placet, eius tamen voluntatem nostræ præferendo, postulato hoc, nihil peccamus: Quod Christus in horto docuit, quando Patrem orauit. Verùm si consyderemus sanctos, dum in illis dèi gratia fortiter se gerunt, videbimus illos in eis gaudere, quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem. Et Petrus primo capite suæ primæ dicit, Gaudium sanctis esse in tentationibus: Imò Paulus iactat, & libenter gloriatur in suis aduersis, quæ non cogitat vt à diabolo aut à malis hominibus proficiscantur, verùm vt à dei prouidentia, suntque sui præmij & salutis organa. Si verò sint ad malum, id est ad peccata suggestiones, tunc distinguendæ, quia vel ibi est lapsus, vel victoria. Si victoria est eis coniuncta, hoc genus à sanctis desideratur, vt indies magis ac magis in eis, diabolus, caro, & mundus, vincatur. Atsi de lapsu timeant, vel ipse est temporarius, vel sempiternus: si temporarius tentatio deprecanda, quod facimus in oratione Dominica, Et ne nos inducas in tentationem. Hoc Christus Apostolos docuit, cum inquit: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem.* Et ratio id suadet. Omnia enim debemus detestari, quæ diuinæ voluntati aduersantur, cuiusmodi est lapsus aduersus legem dei: imò nihil eo nobis debet amplius displicere, quemadmodum patet ex præcepto, *Diliges Dominum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua.* Quibus adde, Neminem debere esse adeò confidentem de suis viribus, vt in tentatione non timeat, ergo in ea semper orandum: at non deprecandum vt nulla pulsemur, cùm deus nostram vitam statuerit esse militiam. A tentationibus verò quæ habent perpetuum & exitialem exitum, pij & sancti homines sibi non timent. Sciunt enim deum sibi Patrem esse, quod non crederent, si ab illo suspicarentur se derelinquendos: agnoscūt deinde vocationem & dona dei sine pœnitētia esse, vt ad Romanos dicitur.

P. MARTYRIS VERMILII, LOCORVM COMMVNIVM, SECVNDA CLASSIS:

In qua de cognitione Dei Redemptoris agitur.

LOCVS PRIMVS.

De peccato præsertim originali, & vniuersa naturæ hummanæ deprauatione.

Ex Commentarijs super cap.5. ad Rō. v.19.

PRIMO loco videbimus, sitne aliquod peccatum Originis. Sunt enim qui illud existere prorsus inficientur. Deinde, quid sit, dicemus. Postremò, quas habeat proprietates, & quomodo per successionem traducatur in posteros, quoque modo remittatur. Quod ad primum attinet, meminisse oportet, & in Sacris literis, & apud Patres, varias eius esse appellationes. Nam in Epistola ad Rom. capite 7. appellatur peccatum & lex membrorum, & concupiscentia: alibi carentia iustitiæ originalis, deprauatio naturæ

Methodus et appellationes peccati originalis.

turæ, figmentum malum, fomes, languor naturæ, lex carnis, & alia id genus. Negabant hoc peccatum olim Pelagiani: hodie negant Anabaptistæ. illorum argumenta huiusmodi ferè recenseri possunt. Primùm, aiunt, lapsum Adami, satis in eo ipso fuisse punitum, & nihil esse causæ, cur deus illud in posteris vlcisci velit, præsertim cùm in propheta Nahum scriptum sit, *Deum non punire bis in idipsum:* nam illi satis esse, semel animaduertisse. Deinde etiam scriptum esse, *filium non portaturum iniquitatem patris: sed animam quæ peccauerit, ipsam esse morituram.* Deinde corpus, cùm formatur in vtero, esse opificium dei, nihilque habere, quod reprehendi debeat: imò potius, quod non sit summa admiratione dignum, animam item à deo vel creari, vel infundi. Rationem autem propagationis non posse videri malam, quoniam nuptiæ in Sacris literis commendantur, & ab initio deus iussit hominem procreari. Quærunt igitur inter tot præsidia innocentiæ, per quas rimas peccatum se potuerit insinuare. Addunt etiam, Paulum in priori epistola ad Corinthos, cùm suadet fideli coniugi, vt cum infideli maneat, si ille velit cohabitare: inter alia dicere, *Filij vestri sancti sunt.* Atqui non posse esse sanctos, si nascantur in peccato. Itaque eos, qui nascuntur è fidelibus parentibus, non posse contrahere peccatum originis. Adhæc etiam iactari vulgò peccatum esse dictum, factum, aut concupitum cōtra legem dei, nec esse peccatum, nisi voluntarium. Vtque Ioannes ait in Epistola sua prima, capitepite 4. Peccatum esse iniquitatem, cui opponitur æquitas, aut æquum. Id autem non posse aliud assignari, quàm quod in lege continetur: atque ita peccatū, legis esse transgressionem, quæ omnia in infantes, dum nascuntur, non possint cadere. Neque consentaneum videri, quod quidam dicunt, hoc peccatum per carnem, aut corpus transfundi. Carnem enim & corpus, res esse natura sua stupidas, nec posse videri subiectum idoneum peccati. Et ad statuendum suum commentum addebant, ea quæ à Paulo dicuntur Rom. 5. ad peccata ea quæ actualia dicuntur, trahenda esse. Per vnum autem hominem peccatum dici ingressum in mundū, propter imitationem & exemplum, quod posteri sequuti sint.

(Marginal numbers: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7)

Argumenta negantium esse peccatū originis.

Peccatum quid

2 His illi, & similibus argumentis adducti negant aliquod esse peccatum originis. Mortem verò, & afflictiones huius vitæ, quæ pro indicijs adferri solent, quibus originalis culpa confirmatur, dicunt ex naturalibus causis existere: quales sunt elementorum, & humorum temperatura. Ideoque commentum inane esse, quòd nos ea ad lapsum Adami reuocemus. Absurdissimum autem esse putant, peccatum aliquod statuere, quod nullo modo possit euitari. Postremò inquiunt, si ea ratione dicemur peccasse in Adamo, quia fuimus in eius lumbis, quemadmodum in epist. ad Hebræos dicitur de Leui, decimatum eum fuisse in lumbis Abrahami: pari, eadémque ratione dicemus, nos fuisse in lumbis aliorum nostrorum maiorum, à quibus per procreationem descendimus. Quare non esse causam, cur magis Adami, quàm auorum, atauorum, tritauorum, atque omnium maiorum nostrum peccatum in nos dimanauerit? Atque ita infœlicissimam videri posse illorum conditionem, qui vltimis temporibus nascituri sunt. Illos enim portaturos esse iniquitates omnium suorum maiorum. Hæc illi, vt doceant, nullum esse peccatum Originis. Nos verò è diuerso illud existere, probabimus multis Scripturarum testimonijs. In libro Geneseos capite sexto, deus sic loquitur: *Non rixabitur spiritus meus in homine perpetuò, quoniam caro est.* Et rursus, *Figmentum cogitationum cordis eorum, duntaxat malum est omnibus diebus.* Et in octauo capite, *Figmentum cordis eorum, malum est à pueritia ipsa.* Hæc verba indicant, in natura nostra cùm producimur, vitium aliquod hærere. Dauid quoque ait, *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea:* quo testimonio nihil esse potest euidentius. Hieremias etiam capite decimoseptimo ait, *Cor hominis prauum esse, & peruersum, & præfractum.* Et idem Hieremias & Iobus, execrantur diem illū, quo nati fuerant in mundo: quòd secum viderent, originem, & fontem vitiorum natum esse. Iobus autem, manifestissimum habet immunditiæ natiuitatis nostræ testimonium. Sic enim ait, *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?* Et Seruator noster ait, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non ingredietur in regnum cælorum.* Quemadmodum autem figulus nō refingit aliquod vas, nisi illud viderit antè fuisse malè fictum: ita Christus nollet nos denuò generari, nisi videret, nos prius infœliciter fuisse generatos.

(Marginal numbers: 8, 9; letters A, B, C, D)

Melchior appellationes peccati originalis.

Testimonijs scripturę probatur esse peccatū originis.

3 Quod alio etiam loco testatur, inquiens: *Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Quibus verbis voluit nos intelligere, ideo spiritus regenerationem esse necessariam, quòd antè carnalem tantùm generationem habuerimus. Paulus capite sexto ad Romanos ait, Ideo non manendum esse in peccato, quòd illi iam simus mortui. Id autem probat ex Baptismo: *Quicūque enim,* inquit, *baptizati sumus in Christo Iesu, in mortem ipsius baptizati sumus, ad hoc vt peccato moriamur: vtq; vetus homo noster crucifigatur, & aboleatur corpus peccati.* Cùm autem pueri baptizētur, vel hinc habemus testimonium in illis esse peccatū. Nam alioqui ratio Baptismi, vt ibi à Paulo describitur, nō constaret. Eandē rationē sequitur etiam in epistola ad Colossen. vbi ait, *nos esse circuncisos circuncisionē non manu facta, in expoliatione corporis peccatorum carnis consepultos Christo in baptismo.* Confert Baptismum cum Circuncisione: & eos qui baptizantur, ait expoliari corpore peccati. Neque dubium est, eos qui tinguntur, in remissionem peccatorū tingi. Et Circuncisio, quæ in veteri Lege

(Marginal letters: E, F)

Sacramentiū regenerationis arguunt peccatum originis.

dabatur pueris, certè respondebat nostro Baptismo. De ea verò scribitur, *Anima, cuius caro praeputij circuncisa non fuerit octauo die, morte moriatur.* Quare, cùm pueri sacramento regenerationis opus habeant, necessariò conficitur, eos nasci obnoxios peccato. Paulus ad Ephesios ait, *Nos esse natura filios irae.* Atqui natura nostra non posset deo esse odiosa, nisi esset contaminata peccato. Et eodem in loco Paulus grauissimis verbis describit huius irae atrocitatem: quòd ambulemus iuxta principem huius seculi, qui est efficax in cordibus nostris propter contumaciam, atque ideo faciamus voluntatem carnis & mentis nostrae. Citat Augustinus locum etiam ex epistola priori ad Corinthios, Christum mortuum fuisse pro omnibus. Vnde sequitur, omnes fuisse mortuos, & illius morte opus habuisse. Nefas autem est, pueros ex illorum numero excludere, pro quibus Christus mortuus est. Quòd si quaesiueris, cuiusmodi illi fuerint, pro quibus Christus mortuus sit: satis id Apostolus expressit in hac epistola, cùm illos, esse diceret infirmos, inimicos dei, impios, peccatores. Inter quos paruulos etiam oportet numerare, si volumus Christum pro eis fuisse mortuum. Ad haec peccatum Originis videtur clarissimè doceri ex capite septimo epistolae ad Rom. Sic enim scribitur, *Lex spiritualis est, ego autem carnalis sum venundatus sub peccato.* Et additur, *Non quod volo bonum, hoc ago: sed, quod nolo malum, illud facio. Neque verò ego operor illud, sed inhabitans in me peccatum.* Commemorat etiam legem membrorum, qua conqueritur, se captiuum & inuitum trahi. Et in capite octauo ait, Sensum carnis inimicitias esse aduersus Deum, nec legi dei subijci: imò ne posse quidem. Mors etiam, quam paruuli subeunt, satis testatur, in illis haerere peccatum: nisi dicere velimus, Deum punire immerentes. Praeterea locus ad Rom. 5. Originalis peccati luculentissimum continet testimonium. Sic enim scribitur, *Per vnum hominem peccatum ingressum esse in mundum, & omnes ad vnum peccauisse: & vnius delictum per omnes esse peruagatum: & propter vnius inobedientiam multos constitutos esse peccatores.* Adhaec, illi qui Christo inseruntur, ad finem eiusdem Epistolae dicuntur oleastri: qua metaphora homo significatur, à bona institutione naturae suae degenerasse. Quòd si à natura discessimus, certè contraximus originale peccatum. Et suprà Paulus ita accusauit vniuersum mortalium genus, vt diceret, *Non est iustus, non est intelligens, aut requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui exerceat bonitatem, non est vsque ad vnum, &c.* Quae omnia deprauationem humanae naturae satis indicant. Ex his testimonijs Scripturarum, satis, vt opinor, liquet, esse Originale peccatum.

Mors paruulorum argum. pecc. originis.

4 Proximo loco diluenda erant aduersariorum argumenta. Sed prius operaepretium fore duxi, definitionem originalis peccati explicare.

Quid sit pecc. originis.

A Nam ea diligenter perpensa & cognita, multa obiter intelligentur, quae faciant ad illorum rationes dissoluendas. Primò recitabimus aliorū sententias: deinde, quid nobis videatur, proferemus. Pelagiani statuerunt, peccatum Adami non dimanasse in posteros, nisi tantùm per imitationem. Aduersus illos strenuè pugnauit Augustinus, & multis argumentis ostendit, peccatum Originis, non tantùm esse imitationem peccati Adami. Nam si Paulus dicere voluisset, hac ratione propagatum fuisse primum peccatum, non dixisset id ab Adamo fluxisse, sed potius à diabolo. Is enim primus peccandi formam & exemplum dedit. Vnde Christus apud Ioannem dicit, Iudaeos qui se gloriabantur ex patre esse Abrahamo, diaboli potius esse filios, quòd opera eius facerent. Diabolum enim ab initio fuisse homicidam:, & illos, se, hominem nihil malè de illis meritum, velle occidere. Et ad hoc Augustinus citat illud, quod habetur capite secundo libri Sapientiae, Inuidia diboli mortem ingressam esse in orbem terrarum, & illos eum imitari, qui sint ab eius partibus. Cui tamen sententiae ego non multum tribuo: partim quia ille liber non est in Canone, partim quia in Graeco textu aliquid est ambiguitatis. Non enim ascribitur verbum, Imitantur: sed πειράζουσι, hoc est mortem illam experiuntur. Ratio tamen firma est, à diabolo fuisse primum exemplum peccandi. Deinde haec opinio cōfutatur ex eo, quòd Paulus antithesin facit inter Christum & Adamum. At Christi iustitia non tantùm proponitur nobis imitanda: sed etiam vt qui credunt in eum, animo mutentur, spiritu corrigantur, & omnibus viribus emendentur. Quamobrem vicissim requiritur, ad rationem ἀντιθέσεως, vt praeter malum exemplum, quod Adamus exhibuit posteris, naturam etiam illorum deprauauerit, vt quę Augustinus de Peccatorum meritis & Remissione loquitur, tabe quadam tabificauerit. Tertiò, id quoque facit contra Pelagianos, quòd & ipsi infantes moriuntur. Nam vt Paulus ait ad Romanos capite sexto, *Stipendium peccati, est mors: donum autem dei, vita aeterna per Christum Iesum Dominum nostrum.* Et primę ad Corinthios decimo quinto capite: *Telum,* inquit, *mortis, est peccatum.* Postremò, Baptismus, qui datur paruulis, non potest in eis delere peccatū imitationis. Quare necesse est, vt in illis aliud genus peccati statuamus, nisi eos velimus frustra baptizari.

Pelagianorū opinio de propagatione peccati originis per imitationem 4 argumētis confutata.

5 Alia praeterea opinio fuit, ea quam recenset Magister Sententiarum 2. distinctione 30. eorum, qui putabant, Originale peccatum esse tantùm reatum, aut noxam, aut obligationem, ad quam obstricti sumus propter peccatum Adami. Ita isti in illis qui nascuntur, verè, ac re ipsa culpam, aut peccatum non agnoscunt: sed tantùm noxam quandam atque obligationem, vt moriantur, & damnentur propter peccatum Adami. Hanc opinionem videtur propemodum

Alia opinio fingens, pecc. orig. reatū, nō culpā esse renouata à Pigghio.

dum Pigghius renouasse. Is enim peccatū Originale, negauit verè peccatum esse, quòd neque transgressio legis sit, nec voluntarium. Itaque illud statuit, nihil aliud esse, quàm peccatum Adami: propter quod nos eius posteri facti simus obnoxij damnationi & morti, extorres effecti à regno cœlorum. Mortem autem, & afflictiones huius vitæ, & cupiditates carnis & affectiones alias huius generis, ex principijs esse naturæ: quæ omnia tantùm abest vt peccata dicat, vt ea dei opera esse prædicet. Deum enim authorem esse naturæ: & ista consequi humores, & temperaturam corporis: quódque videmus accidere in brutis animantibus, idem euenire in hominibus, quod ad carnem, & crassiores animi vires attinet: vt ea, quæ sunt conseruantia, suauia, & commoda, expetantur, siue rationi consentanea sint, siue aduersentur: contraria autem vt euitentur. Culpam igitur Originis vnicam statuit transgressionem Adami. Cui vni nos omnes vult nasci obnoxios, non propter aliquod vitium, aut culpam, aut deprauationem, quam in nobis habeamus. Eos autem qui moriuntur, hoc tantùm Adami vitio obnoxij, nequaquam pœna sensus affligendos esse in altera vita. Nam eos imaginatur (neque enim id audet constanter affirmare) siue in hoc mundo, siue in alio loco satis delicioso, fœlices fore naturali quadam beatitudine, in qua degant deum laudantes, & gratias agentes, licet à regno cœlorum exulent: de quo tamen incommodo, vt ille somniat, nihil conquerantur, aut ea causa contristentur. Hoc enim esse diuinæ voluntati reluctari, quod sine peccato fieri non posset. Cùm autem, dum hic agerent, nullam prauam voluntatem habuerint, non esse credibile, eos illam in altera vita habituros. Eos autem pœnam sensus non esse perpessuros, videtur sibi pulchrè probare. idque duplici ratione. Primùm, quòd illi nihil mali admiserint, nec vlla prauitate sese contaminauerint. Deinde, quòd in hac vita nulla requiritur pœnitentia, aut contritio pro peccato originali. Atque huius commēti hunc habet prętextum, quòd peccatum accipi non debeat, nisi vera & propria ratione: hoc est, vt sit dictum, factum, aut concupitum contra legem dei: & voluntarium, quod non obtrudatur inuitis, sed euitari possit. Atque cùm ista in paruulis locū non habeant, peccatum in illis esse non posse. Peccatum tamen originis ait, se non negare: esse enim illud peccatum Adami, propter quod omnes cōdemnemur, & moriamur. Idcircò autem dixi istum prætexus quærere, quòd re vera illum videam, vt hæc dicat, alia causa commoueri. Nam cùm libero arbitrio tantùm tribuat, & ea de re contra nos tam multa scripserit, videretque ea non posse consistere, si Originis peccatum apertè (vt ab omnibus pijs traditur) fateretur: ea causa, nouam hanc sententiam sibi reperit: quæ tamen, vt dixi, non est omnino ita noua. Nam à

Culpā originis vnicā Adami transgressionem statuit. citra pœnā sensus hoc peccatū credit puniri.

Magistro Sentent. & attingitur, & exploditur. Verùm vt inuentum suum luculentius coloret, adducit simile de aliquo munificentissimo Principe, qui seruum aliquem suum non tantùm manumittat, sed etiam donet principatu, & opibus cumulet, quæ ad posteros etiam eius sint rediturae: illi autē hoc tantùm præcipiat, vt certa quædā mandata fideliter obeat: quæ si transgrediatur, sciat omnes illas opes & copias sibi ereptū iri, seq; ad pristinā seruitutē esse rediturum. Hic seruus vt imprudens & ingratus, violat mandata Principis: atq; ita non modò ipse seruus efficitur, vt antè fuit, verùm etiam liberos procreat ad seruitutē. Liberos autem illos nihil habere, quòd querantur de seruitute Principis: sed potius, quòd gratias agant, quòd patrem suum ita liberaliter tractarit. De patre autem, posse illos vehementer dolere, quòd illa ornamenta, & sibijpsi, & suis perdiderit. Imò quid si hoc etiam addas, tātam fuisse eius Principis liberalitatem, vt etiā posteros ingrati serui ad eadem illa beneficia, & lōgè etiam maiora inuitaret: atque ita inuitaret, vt filium suum ad eos prouocādos vltrò mitteret? Sic, inquit, habet se res nostra. Adamus ita creatus fuit à deo, vt esset capax supernaturalis fœlicitatis: qui tamen cùm dei mādata contemneret, omnibus illis dotibus supernaturalibus spoliatus est, & pristinæ conditioni naturæ suæ relictus. Atque in ea conditione nos quoque procreamur, & ita propter eius peccatum comdemnamur, & morimur, extorres à regno cœlorum, multa patiētes incommoda, quæ à principijs naturæ nostræ deriuātur. Itaque de primo parente cōqueri possumus, at nō de deo. Is enim erga illum liberalissimus: præsertim verò, cùm nos ad se, qui est summa fœlicitas, per vnicum Filium suum reuocet, eumque propter nostram salutem, mortem obire voluerit.

6 Verùm contra hanc sententiam in primis illud facit, quod iam bis diximus: videlicet, infantes mori. Mors enim nihil iuris habet, vbi nō est peccatū: nisi dicere velimus, Deū punire innocentem. Confirmatur autem hæc ratio, ex argumēto Pauli, quo probauit, peccatum fuisse ante Legē: Quia mors, inquit, regnauit ab Adamo vsque ad Mosen. Atqui iuxta Pigghij sententiā, hæc ratio hebetissima videri posset. Diceret enim quispiam, Etsi illi mortui fuerint, tamen ex eo non sequitur, illos habuisse peccatum. Mors enim illis contigit propter Adamum, ob cuius peccatum redditi sunt mortales. Deinde Paulus, nónne vitium in natura confitetur, quando peccatum prædicat in se habitare, & fatetur Legem membrorum trahere se captiuū, & alia id genus? Neque verò mihi obijciat Pigghius, ista esse ex principijs naturæ. Hæc enim principia sunt, non integræ, sed corruptæ & vitiatæ naturæ. Neque debet in hac re similitudinē ducere à brutis. Homo enim creatus est, vt brutis esset lōgè præstātior, & illis imperaret. Habuit quidē homo in se principia, vt suauia cuperet, & vtilia:

Confutatio Pigghianæ opinionis, ducta à morte paruulorum, & à testimonio Pauli.

Antypophora de caussa mortis.

Dispar est ratio hominis & brutorū.

at non contra rationem,&verbum dei.Nā istos affectus habere tam impetuosos& violētos,non hominum est, sed brutorum. Deinde animus noster,cū esset immortalis, & diuinitùs datus requisiuit corpus sibi aptum, nimirùm, quod posset æternum cōseruari: ne animus absq; eo aliquando esse cogeretur. Quare non oportet ad principia naturæ confugere. Non enim talis instituta fuit,qualem nunc habemus. Quòd si Pighius fingat, deum has cupiditates, & prauos affectus in nobis creasse, erit in illū blasphemus & contumeliosus: quæ ille vitia nobis immeritò conatur impingere. Cùm enim deus sit & optimus,& sapientissimus,& iustissimus,& hominem creauerit ad summam fœlicitatem: nōn illi ea indidisset,quibus ab ea fœlicitate retraheretur: quæ suaderent oppositum mandatorum suorum, quæ sua sponte fœda essent, & nos captiuos abducerēt in legē peccati & mortis. Hęc enim si mortificanda sunt,&crucifigenda,vt certè sunt, fateri oportet, vitia ea esse,& deo inimica. Neque tanti est, quòd dicit, ea propriè non esse peccata:nisi,quemadmodum frigus dicitur pigrum, quòd homines reddat pigros: ita ista, quòd homines incitant ad peccatum, idcirco aliquo modo appellari posse peccata. Aut quemadmodū Scriptura dicitur manus, quòd manu sit confecta:aut loquela appellatur lingua,quòd eius opera proferatur: ita hæc posse appellari peccata,quòd profecta fuerint à peccato. Istæ similitudines nihil Pighij causam releuant. Etsi enim Augustinus sic interdum loqui soleat, id tamē de illis defectibus & vitijs intelligi voluit, quę insunt in homine post Baptismum.

Vitia illa ante & post Baptismū, peccati rationem habere ἀνομίαν.

7 Verùm ante Baptismum, omnino ait ea esse peccata. Imò etiam Spiritus sanctus apud Paulū ea peccata vocat, & natura peccati eis conuenit. Ita enim peccatum definiuimus, vt ad omnia pertineat, quæcunque legi dei aduersantur. Nā vt Ioānes ait, *Peccatum est iniquitas*. Quis autem non videat, iniquum esse, vt caro velit sibi subijcere spiritum,& animus noster nolit acquiescere verbo dei? Cùm itaque omnia ista nos ad transgrediēdum incitēt, & ad rebellandum contra verbum dei, & iniqua sunt, & peccata dici debent. Adhæc aduersantur Pighio verba Dauidis, *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea*. Si praua cupiditas,&hęc vitia, naturæ opera essent, certè vir dei de illis non quereretur. Et quid aliud sensit Apostolus Paulus, cùm scriberet ad Ephesios, *Nos esse natura filios iræ*.nisi peccatum inesse in vnoquoque nostrûm? Tamen hoc testimonium Pighius nobis conatur peruersa interpretatione extorquere Natura enim esse filios irę,nihil aliud esse ait, quàm esse filios iræ: videlicet, quadam forte nascendi, quòd sic edamur in lucem. Et adducit,quòd quidam dicātur natura serui: quod nihil aliud est, quàm eos ea conditione natos esse vt seruiant. Verùm huic commento, nos nec possumus, nec debemus acquiescere: nam ira dei, non nisi iustè prouocatur. Neque enim ea eiusmodi est, vt temerè, aut fortuitò inflammari possit. Quare oportet in natura nostra aliquid esse praui,ad quod vlciscendum, ira diuina excitetur. Et illud simile eius proposito non inseruit. Nam qui dicuntur natura nasci serui,natura etiam aliquid in se habent, quod aptum sit ad seruitutem. Nam si Aristoteli in Politicis scribenti credimus: natura serui sunt, qui corporis viribus excellunt, ratione autem hebetes & tardi sunt. Et ex eo fit,vt magis idonei sint,qui seruiant,quàm qui imperent alijs,vt liberè viuāt. Apostolus etiam satis declarat quare nos appellet natura filios iræ: scilicet,quòd natura proni videamur id iram dei excitandā, & ambulemus iuxta principem huius mundi: quodque in cordibus nostris diabolus efficax sit propter incredulitatem: quodque faciamus voluntatem carnis & mentis nostræ. Hæc sunt, quæ nos efficiunt natura filios iræ. Et quomodo negari potest vitium in natura nostra, cùm Christus nos velit regenerari? Nisi enim praui essemus facti, quid opus esset, vt refingeremur? Adhæc in cap. 8. libri Geneseos apertè dicitur, Figmentum humani cordis malum esse ab ipsa vsque pueritia. Et quomodo audebit Pighius, id opus dei, & rem bonam esse dicere, quod Spiritus sanctus expressè appellauit malum? Verùm, ne nihil dicere videatur, comminiscitur, id à deo fuisse dictum ex misericordia: quasi sic homines excusare vellet, ac testari, se nolle amplius aquis terrā euertere, quòd homines ita facti essent,& cogitationes illorum ad malum tenderent, idque iam inde à pueritia. Atqui dum hanc excusationem esse iudicat, vehementer fallitur. Hic enim eius loci potior & magis natiuus putatur esse sensus, Deum voluisse inire fœdus cum Noah, se nunquam rursus orbem terrarum diluuio perditurum, quamuis alioqui homines tales essent, vt id mererentur, & figmentum cordis illorum iam inde à pueritia malum esset. Hæc humanam naturam à vitio non excusant, sed potius eam vitiosam& corruptam esse notant: cui tamen deus pro sua misericordia velit parcere.

Figmentum humani cordis malū est. Gen. 8.

8 Postremò habemus à Paulo, *per inobedientiam vnius hominis, multos constitutos esse peccatores*: quod indicat, in illis qui nascuntur ex Adamo, esse vitium, propter quod peccatores dici possint. Sed hoc Pighius putat se posse eludere, quòd peccatores interdum dicantur propter reatum, quamuis actio peccandi præterierit, neque amplius extet. Quamuis hoc ita sit, nunquam tamen ostendere potest è Scripturis, quenquam peccatorem appellari, quin aut in seipso vitium habeat, aut certè antea admiserit: nisi dicere velit, deum homines reos facere, absque ipsorum aliquo peccato. Deinde non animaduertit Pighius, sua ista fictione, mediam sententiam induci, de statu eorum, qui obeunt tantùm in reatu Adami: cùm Scripturæ nos apertè doceant, in extremo iudicio nihil futurū mediū, sed homines aut

Qui dicitur peccator, vel in se, actu peccati, habet, vel antea peccatum admisit.

aut æterno igni committendos esse, aut æterna fœlicitate fruituros. Et temerarium est, in ijs rebus longius velle progredi, quàm in Sacris literis sit reuelatum. Quare moderatius agunt, magisque sapiunt, qui totum hoc negotium relinquunt diuinæ prouidentiæ. Sed operæpretium est videre, quibus rationibus noster Pigghius moueatur. *Non afficientur*, inquit, *pœna sensus: quia nulla voluntate praua in hac vita se contaminauerunt*. Quid hoc ad rem? Satis enim est, ingenium prauum habuisse. Nam proni erant ad peccandum, licet per ætatem peccare nō potuerint. Catulus lupi interficitur, qui tamen posset se excusare, quòd oues nondum occiderit, aut vllum damnum gregi intulerit. Iusta tamen ratio est, cur occidatur, quòd ingenium lupinum habeat, & illa facturus sit, si permittatur viuere. Huc addit Pigghius aliud argumentū: *quòd pro peccato Originis, dolor, aut contritio non requiratur*. Cæterùm, vnde hoc probare potest? Nam omnes sancti grauiter ingemuerunt, quòd hoc vitio opprimerentur. Dauid eo ipso tempore, cùm in pœnitentia versaretur, irrupit in hæc verba: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum*. Paulus hoc vitium ita deplorat, vt exclamet, *Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio?* Cumque ait Pigghius, illos suo statu contentos fore, non alia vtitur ratione, quàm quòd si reluctarentur diuinæ voluntati, & ob sententiam in se latam tristarentur, peccarent: quod minimè licet de illis suspicari, cùm in hac vita peccatum non admiserint. Sed hîc interrogandus est Pigghius, num infantes rectam illam voluntatem habuerint in hac vita? Necesse est, vt id neget, cùm per ætatem eam habere non potuerint. Quod cùm ita sit, cur eam illis audet in alia vita tribuere? Probabilius multo est, ibi eos malam voluntatem habituros, cuius hic principium in illis fuerit: quàm bonam, cuius hîc nulla vestigia possederint. Simile verò illud, quod adduxit de liberali Principe, qui seruum suum non modò manumittat, sed etiam ad magnos honores prouehat, non est proprium eius inuentum. Vsurpatur enim ab Ægidio Romano theologo Scholastico, qui tamen vnà nobiscum agnoscit naturæ vitium, atque insitam ab origine prauitatem. Illud tamen oportet excutere, ne vt aulæum vitia parietis, ita illud sua specie atque pictura aliquid erroris contegat, & nobis perniciosè imponat. Adamum nobis proponit tanquam seruum, qui ab initio & manumissus fuerit à deo, & præclarisimis donis cumulatus, atque ita cumulatus, vt ea etiam in posteros eius propagarentur, modò ille dei præscripto & legi paruisset: sin id facere negligeret, ipse cum vniuersa posteritate ad pristinam conditionem rediret seruitutis. In hoc delitescit error Pigghij. Fingit enim sibi hominem, qui naturam ab initio habuerit corruptionibus obnoxiam, & seruituti affectionum irrationabilium obstrictam. Quod non est verum. Factus enim est à deo integer, non vt esset instar bruti. Cupiditates quidem habuit ad suauia & conseruantia: non tamen quæ illum incitarent contra verbum dei, & rectam rationem. Datumque illi corpus est, quod posset æternum durare. Itaque cùm peccaret, non incidit in pristinam cōditionem, sed nouam ac recentem infœlicitatem ipse sibi accersiuit. Hæc in præsentia satis erunt de illa secunda opinione.

Pigghius quomodo probet ob pecc. orig. neminem pœna sensus afficiendum.

Figmentum humani cordis malū est. Gen. 8.

Qui dicitur peccator, vel in se, aliud peccatū habet, vel antea peccatum admisit.

9 Tertia est, cupiditatem, seu concupiscentiam insperſam carni & membris, esse peccatum Originale. In qua sententia fuit Augustinus, vt apparet ex eius libro de Peccatorum meritis & Remissione: & ex alijs plerisque locis. Quem Scholastici interpretantur sensisse, non tantùm de concupiscentia crassiorum partium animi, sed etiam de prauitate voluntatis. At Pigghius reclamat, Augustinum statuisse, carnis tantùm, & membrorum concupiscentiam esse peccatum Originis: quasi Augustinus non senserit, ex prauitate affectionum & occæcari mentem, & corrumpi voluntatem. Nam cùm ista vitia inter se coniuncta sint, vna voce ea omnia complecti voluit. Vsus autem est nomine concupiscentiæ, quòd in ea magis appareat & eluceat vis huius morbi. Vnde Hugo, de Sacramentis scribit, *peccatum Originis esse, quod trahimus à natiuitate per ignorationem in mentem, & per concupiscentiam in carnem*. Postremò Christus cùm ait, neminem seruari posse, nisi regeneretur: non tantum de carne intellexit, aut de parte animi concupiscente. Nam rationem nostram & voluntatem in primis renasci oportet. Deinde sequitur affectuum & corporis regeneratio, per quā omnia spiritui & verbo dei, quemadmodum par est, subijciuntur. Neque Augustinus per concupiscentiam intellexit actionem cupiendi: sed habilitatem, pronitatem, & ingenium procliue ad malefaciendum. Quæ vitia in pueris nō semper agnoscuntur, nisi quatenus se per ætatem produnt. Sic enim in profundis tenebris, inter videntem & cæcum nihil est discriminis. At cùm primùm aut profertur lumen, aut dies adest, facilè deprehenditur vitium cæci. Lupus antequam adolescat, ingeniū suum & rapacitatem non declarat. Scorpius nō semper pungit: semper tamen gerit stimulum, quo pungat. Serpens dum per hyemem torpet frigore, tutò tractatur: non quòd venenum non habeat, sed quòd illud effundere non possit. Illam autem concupiscentiam per generationem duci ait, quòd omnes in Adamo peccauerimus. Putat enim, vniuersum humanum genus in Adamo, tanquam in massa fuisse: Quoniam autem in eo natura corrupta est propter peccatum, nos eam inde non posse haurire, nisi vitiatam. *Non enim ex spinis vuæ colliguntur, nec ex tribulis ficus*. In primis verò existimat, istam concupiscentiam in posteros traduci per feruorem libidinis, qui accidit in procreatione. Nōnulli tamē ex Scholasticis prudētioribus

August. opinio.

iudicarunt,quamuis nulla prauitas concupiſcẽtiæ in parẽtum commiſtione accideret, prolem tamen Originali peccato non carituram: quòd illud in primo homine,tanquam in ſeminali, vt loquuntur,ratione fuerit. Quòd ſi quæras ex Augustino,num iſtam concupiſcentiam,quam peccatum Originale eſſe dicit, voluntariam eſſe arbitretur? reſpondebit, dici poſſe voluntariam, quod peccatum admiſſum à primis parentibus fuerit voluntarium: in nobis autem non poſſe dici voluntariam, quòd eam noſtra electione ſuſceperimus:niſi fortè,quòd nobis non ſit indita violenter. Aduerſus hanc ſententiam Pigghius inuehit: Sic enim inquit, ***Si peccatum primi hominis naturam humanam vitiauit, oportuit effectum huiuſmodi naturale eſſe peccato. Nihil enim fuit in prima illa tranſgreſſione,quod rationem vitiandi naturam habuerit, magis quàm alia peccata.*** Quare neceſſe erit conſiteri,naturam noſtram eſſe corruptam,non ſolum per culpam primorum parentum,ſed etiã per peccata omniũ noſtrorum progenitorum: quod Pigghio videtur valde abſurdum,nos tantò eſſe alijs corruptiores,quantò ſumus illis poſteriores.

Corruptio non eſt effectus naturalis peccati.

10 Verùm hoc caput, An parentum omnium peccata in poſteros traducantur,in præſentia omitto, de eo ad finem dicturus quod videbitur. interim illud nego,quod iſte ſibi aſſumit,corruptionem naturalem effectum eſſe peccati. Ratio enim eius à diuina potius iuſtitia accipitur: per quam gratia ſpiritus,& dona cœleſtia, quib. homo ante lapſum fuerat inſtructus, ab eo peccante remouebantur. Atque hæc ſubtractio gratiæ profecta eſt à diuina iuſtitia: quamuis ea trãſgreſsioni primi hominis vitio vertẽda ſit:ne ſtatim dicas,deũ cauſam eſſe peccati. Cùm.n.ille ſemel munera ſua ſubtraxiſſet, quibus hominem ornauerat,ſtatim vitia & corruptiones ſua ſponte ſequutæ ſunt: quæ antea ab hominis conditione fuerant alienæ. Quærit iſte,quomodo peccatum vim habeat corrumpendi naturam humanam, num propter priuationem, an propter eius ſubſtratum? Non autem videtur poſſe fieri propter priuationem:ea enim, cũ nihil ſit, nihil poteſt efficere: nec propter actionem eam, quæ priuationi ſubſternitur, cuiuſmodi fuit primi hominis praua per voluntatem electio. Adamum enim cùm fructum interdictum comederet, hoc non petijſſe, neque id ſibi voluiſſe, vt ſuam naturam,& poſterorum deprauaret. Argumentum hoc infirmiſsimum eſt. Videmus enim ſæpè multa homines inuitos & imprudentes conſequi: quæ quamuis illi nolint, tamen cum illorum actionibus coniunguntur. Qui intemperanter cibo potuque ſe ingurgitãt, non id eo animo faciunt, vt ſibi accerſant podagram: verùm ea ſua ſponte ſequitur. Ita licet Adamus non voluerit iſta contingere, tamen cùm peccaſſet,vltrò contigerũt. Verùm ait,cùm iſta cupiditas, neceſſitate quadam naſcendi accidat, non optione, non poteſt habere culpæ,

An neceſſitas iſta peccati rationẽ excludat?

aut peccati rationem Sed hoc ideo ſit,quoniam ipſe peccatum anguſtius & contractius accipit, quàm oportuit. Vult enim peccatum eſſe voluntariũ, & dictum, factum, aut concupitum contra legem dei. At ſi peccatum accipiat pro iniquitate, vt illud Ioannes deſcripſit, videbit in concupiſcentia rationem peccati poſſe inueniri. Iniquum enim eſt, vt corpus ad honeſta non obediat animo,& cupiditates aduerſentur mẽti, atque illi velint dominari, & ratio deo aduerſetur,& à mandatis eius abhorreat. Iſta cùm iniqua ſint,ſiue volẽtibus,ſiue neceſſariò eueniant, peccata certè ſunt. Sed iſte qui hæc obijcit,nõne videt ſibi quoque neceſſariò ſtatuendum eſſe Adami poſteros reos eſſe eius peccati,idq; nolẽtes, & inuitos,quod maximè aduerſatur verbo dei? Scribitur enim in Propheta, ***Filius non portabit iniquitatem patris***: Et, ***Anima, quæ peccauerit, ipſa morietur.*** Quod certè, ſi Pigghio credimus, falſum erit,cùm pueri moriantur,& rei ſint æternę damnationi, quamuis nihil peccauerint. Ad quam abſurditatem nos non cogimur: qui ponimus in vnoquoque homine naſcente vitium, & cauſam quare moriatur, & condemnetur. Videtur etiam Pigghio contumelioſum ac blaſphemum in deũ, quòd patiatur peccatum inſeri naſcentibus, quando illi facere aliter non poſsint, niſi vt hoc modo affecti naſcantur,quomodo videmus omnes alios affectos naſci. Verùm huic obiectioni reſpondeat Paulus, qui in hac epiſtola ait: *O homo,tu qui es,qui reſpondeas Deo? Nunne poteſtatem habet figulus luti, vt ex eadem maſſa faciat aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?* Reſpondeat etiam Eſaias, qui ait, non conuenire, vt teſta cum alijs teſtis de opere ſui fictoris diſputet. Deus non eſt is, qui debeat à noſtra ratione in ordinem redigi: quod fieret, ſi eius iuſtitiam noſtri iudicij regula metiremur. Cùm dies nullus prętereat, quo nõ aliquid occurrat in moderatione rerum mundanarum, quod accuſemus, & noſtræ prudentiæ non ſatisfaciat, quando tãdem iuſtus erit Deus? Quis enim poteſt aſsignare cauſam,cur illi qui æternum perit,non tãtum tribuatur gratiæ,quantum alteri,qui ſeruatur? Scio, iſtos ſolere dicere,deum ibi nihil iniuſtè facere,quòd nulla lege teneatur, eandem æqualemque gratiam omnibus diſtribuere.

Iuxta Pigghium,filius portat iniquitatem patris,non ſuã.

11 Atqui hìc humana certè prudentia non acquieſcet. Conquereretur enim, & dicet illum, etſi non præſcripto humani iuris, tamen lege ſuæ bonitatis,oportuiſſe eundem eſſe omnibus. Ad hæc quæ humana prudentia videri poteſt, quæ illa dei iuſtitia ſit, quòd aliqui rapiantur adhuc infantes, aut pueri, ne poſtea illorum corda malitia peruertantur, atque ita ſalutem aſſequantur,cùm alij ſeruẽtur incolumes ad adultã ætatem, in qua ſibi promereantur exitium; cùm ſeruari potuiſſent,ſi in infantia fuiſſent ſublati? Hìc oportet arcana diuini iudicij venerari, & colere non autem ea corrigere velle, aut emendare ad:

Obiectio de lege bonitatis dei, deq; arcanis eius iudicijs.

præ-

præscriptum nostrarum legum. Cato homo ethnicus, cùm Pompeij partes sequeretur, quòd eas iustiores esse iudicaret, quàm Cæsaris, ad extremum inclinata victoria, & fuso fugatoque Pompeio suspexit ad cœlum, & exclamauit: in rebus diuinis magnam esse caliginem. Indignum enim illi videbatur diuina prouidentia, vt Cæsar vinceret. Et mihi quidem, dum ista cogito, vehementer arridet Augusti responsum, quo vsus est aduersus Pelagianos, cum hanc eandem causam tractaret, quam nunc nos habemus præ manibus. Obijciebantur enim illi à Pelagianis duo argumenta satis arguta & difficilia. Vnum, *Qui fieri possit, vt deus, qui pro sua bonitate, nostra ipsorum peccata remittat, velit imputare aliena?* Alterum, *Si Adamus per peccatum originis damnat imprudentes, & inuitos, cur non etiam Christus, ne aliqua in parte Adamo cedat, seruet incredulos?* Ad hæc Augustinus respondet: *Quid si ego essem hebetior, nec possem statim has rationes diluere an propterea minus deberem Diuinæ scripturæ credere? Imò multò potius conuenit, vt ego ruditatem meam agnoscam, quàm vt falsitatem Sacris literis impingam.* Postea tamen vtrunque argumentum dissoluit. Nam ad primum respondet, Deum summè bonum esse, neque quod illi assumunt, in culpa originis, imputare nobis alienum peccatum, sed nostram ipsorum iniquitatem, quæ nostræ naturæ adhæret iam inde ab ipsa origine. Ad alterum ait, Christum seruare etiam nolentes: non enim eum expectare vt velint, sed ad peccatores, & nolentes, & resistentes vltrò accedere. Multos etiam paruulos eum ad fœlicitatem perducere, qui adhuc non credant, nec per ætatem, fidem qua credant, habere possint. Hæc ego ideo inducere volui, vt ostenderem, licere mihi, si velim, vti responsione, qua iste pater primo loco vsus est, & dicere Pigghio: Relinquamus Deo defensionem suam: non eget patrocinio nostro, quo minus, aut iniustus, aut crudelis habeatur. Credamus Scripturis, quæ passim clamitant, nos corruptos & vitiatos nasci. Quod etiam insuper nobis indicat & mors, & ingens cumulus calamitatum: quæ certè à deo filijs Adami non infligerentur, nisi esset in illis aliquid peccati, quod puniretur. Verùm, qui in seipsos non descendunt, nec suum ingenium contemplatur, quàm ad omnia praua sit propensum, quid sibi concupiscentia ista velit, non agnoscunt. Nô pauci tamen ex Ethnicis philosophis illud viderunt. Mirantur enim, quomodo in tam præstâti natura, tanta prauitas, & φιλαυτία, & voluptatum cupiditas inesse posset. Ita autem illi hæc mala agnouerũt, vt pueris etiam castigatione & disciplina maximè opus esse iudicarint: & ad hanc ingeni tam malitiam corrigendam, labores, & exercitia, & alia multa dura, grauiaque subeunda suaserint. Verùm causam & fontem horum malorum non viderunt. Nam ea tantùm ex verbo dei videri potest.

August. ad duo Pelagianorum argumenta responsio.

Ethnici prauitatē naturæ, non autē eius fontem viderunt.

12 Argumentatur porrò Pigghius, istam cupiditatem, quam Augustinus concupiscentiam vocat, opus esse naturæ, ac dei, & ideo non posse videri peccatum. Sed antè responsum est, eam non proficisci à principijs naturæ à deo institutę, sed corruptæ. Nam homo cùm conderetur, factus est rectus: &, vt Scriptura loquitur, ad imaginem dei. Itaque appetitio illa rerum suauium & conseruantium in Adamo, cùm primùm crearetur, non erat furibunda, aut vehemens, vt rectè rationi & verbo dei aduersaretur. Id enim postea sequutum est. Quare illam, non opus dei, vt Pigghius ait, sed peccati prauitatem, & affectuum corruptelam appellari oportet. Itaque Augustinus Iulianum Pelagianum appellat, impudicum concupiscentię laudatorem. Is enim illam, quod Pigghius etiam facit, cômendauit, vt insigne opus dei. Pręterea oppugnat Pigghius Augustinum, eo etiam nomine, quòd concupiscentiam dicat esse peccatum ante baptismum, post baptismum verò neget: cùm & eadem, inquit, sit concupiscentia, & idem deus, & lex eius eadem. Quare concludit, vel in vtroque peccatum esse oportere, vel in neutro. Sed hîc Pigghius dupliciter nomine vehementer errat: primùm, quòd in regeneratione nullam putet fieri mutationem: præsertim cùm negare non possit, accedere remedium Christi, applicari eius iustitiam, reatum tolli. Quoniam deus concupiscentiam eam, quæ remanet post regenerationem, non imputat. Deinde etiam datur spiritus, quo vis concupiscentiæ infringatur, vt quamuis in nobis hæreat, non tamen dominetur. Huc enim Paulus adhortatur, cùm ait, *Ne regnet peccatum in vestro mortali corpore:* Ex altera etiam parte decipitur, quòd putet Augustinum existimare concupiscentiam, quæ manet post baptismum, omnino non esse peccatum: potissimùm verò, si sola per seipsam consideretur. Nam disertissimis verbis, eam, natura sua peccatum esse dicit, quod sit inobedientia, contra quam nobis perpetuò sit reluctandum. Cùm autem eam peccatum esse negat, id intelligendum est, quod ad reatum attinet: is enim haud dubiè in regeneratione tollitur. Ita enim fit, vt deus eam, quamuis reipsa peccatum sit, tamen ad peccatum non imputet. Deinde Augustinus confert concupiscentiam cum illis peccatis, quæ appellant actualia: ex quorum collatione dici potest, non esse peccatum. nam ab illorum grauitate longè abest.

Concupiscentia anne sit opus naturæ & Dei, an verò non?

August. Concupiscentiam quatenus peccatum esse aiat, & neget: & scripturis probet.

13 Miror autem, quomodo Pigghius dicere audeat, Augustinum statuere sine testimonio Scripturarum, concupiscentiam esse peccatum Originis: cùm ille in disputationibus suis contra Pelagianos, sententiam suam maximè defendat ex Sacris literis. Cur autem peccatum Originis appellet concupiscentiá, ea causa est, quòd per crassiores animi & carnis cupiditates vitiũ Originale maximè se declaret. Iam operæpretiũ

est videre, quid de hac re alij dixerint. Nam præter hanc, alia est etiam opinio eorum, qui dicũt, peccatum Originis esse, carentiam iustitiæ Originalis. Id Anshelmus sensit in libro de Partu Virginis, & multos Scholasticos authores in suam sententiam attraxit. Isti autem per iustitiam Originalem, nihil aliud intelligunt, quàm rectam hominis institutionem, cùm corpus animo, & partes animi inferiores superioribus parent: mens autem deo subijcitur, & Legi eius. In hac iustitia creatus fuit Adamus, & si ille stetisset, nos omnes in ea viueremus. Verùm, cùm ille laberetur, nos ea exuti sumus. Huius iustitiæ carentiam, volunt esse peccatum Originis. Sed vt sententiam suam clarius explicent, aiunt, nõ quemuis defectum malum esse. Nam quamuis lapis careat iustitia, non tamen propterea lapis dicetur iniustus, aut malus. Verùm, cùm res idonea & apta fuerit, vt habeat id quo destituitur, tum huiusmodi defectus malus dicitur: vt accidit in oculo, quãdo priuatur facultate videndi: non tamen propterea dicimus, in oculo culpam, aut peccatum esse. Tum enim accedit peccatum, cùm propter eiusmodi defectum, sequitur pugna & reluctatio contra legem dei. Hæc quoque sententia damnatur à Pigghio. Dicit enim, non esse peccatum, si quis non seruet donũ quod acceperit. Fieri enim posse, vt qui natus sit integra valetudine, & recto corpore, incidat in morbum, aut aliquo membro mancus, aut mutilus efficiatur: quos tamen defectus, nemo est qui velit culpas aut peccata dicere. Verùm hoc simile proposito non conuenit. Morbus enim, aut mutilatio corporis ad legem dei vel obseruãdam, vel violandam nihil facit. Carentia autẽ ea, quam appellant Originalis iustitiæ, secum necessario affert violationem legis dei. Præterea cõtendit, amissionem Originalis iustitiæ, in paruulis nõ esse peccatum, quòd ea ipsorũ culpa amissa non fuerit. Sed hoc rursus est deum in ius vocare. Est autem deus ἀνυπεύθυνος, nec debet in ordinem humanarum legum redigi. Conferat verò Pigghius opinionem illam suam cum ista, quã oppugnat. Hæc ait, deum condemnare vitium, & contaminationem, quam statuit, & ostẽdit esse in pueris recens natis. Pigghius autem, reos facit, & damnat pueros, eius vitij atque peccati, quod in eis non existat: sed tantùm quod Adamus primus omnium parens, in se admiserit. Nam alioqui pueros ipsos habet pro innocentissimis. Vtrum autem horum alienius est à ratione, & magis abhorret ab humanis etiam legibus? innocentémne propter alterius peccatum plectere, an eum condemnare, qui in seipso causam habeat, cur cõdemnetur? Certè rem ipsam diligenter considerantibus, Anshelmi sententia multis partibus potior est, quàm ista opinio Pigghij. Scimus verum esse quod Ecclesiastes ait, *Deus fecit hominem rectum*: Sed cùm semel peccasset, statim sequuta est curuitas. Non enim iam amplius deum & cœlestia intuetur, sed ad

Opinio eorũ qui priuatione iustitiæ originis pec. orig. definiũt

Obiectio contra sententiã Anselmi, de priuatione Iustitiæ orig. debitæ inesse

Anshelmi sententia potior est Pigghij opinione

terrena & carnalia perpetuò incuruatur, & concupiscendi necessitati subijcitur. atque id est iustitia Originali carere. Non enim homini actiones ereptæ sunt, sed ablata est facultas bene illis vtendi. Vt vsu venire videmus in paralyticis. Mouent illi quidem manum, sed quia oblæsa est illa vis, qua motum illum possint regere, deformiter eam, & imbecilliter mouent. Idem etiam in nobis accidit. Nam cùm desit diuina iustitia, principium corruptum est, quo opera nostra oportuit rectè ordinari ac perfici. At, inquit Pigghius, carere hoc dono, non potest in paruulis peccatum esse. Nullo enim debito, aut nexu, tenentur habere. Quòd si aduersarij, inquit, secus dixerint, legem aliquam proferant qua nascẽtes constringamur. Quòd, inquit, cùm facere nõ possint, desinant dicere, carentiam istam iustitiæ Originalis, peccatum esse. Nos autem, non tantùm vnam, sed etiam tres leges proferemus. Prima, est hominis institutio: *Fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam.* Quare tales nos oportet esse. Deus enim id in natura nostra iure requirit, quod fecit. Imago verò dei, in eo potissimùm sita est, vt diuinis proprietatibus ornati simus: videlicet, iustitia, sapientia, bonitate, patientia. Sed contra Pigghius clamat, hanc non esse rationem imaginis dei: eam enim constare intelligentia, memoria, voluntate, vt Augustinus in libris de Trinitate, & alijs plerisque in locis docuit. Dicuntur quidem ista à Scholasticis: nos tamen probabimus, rem longè aliter se habere, & è Scripturis, & è Patrum sententijs.

Simile.

14 Primùm, in epistola ad Ephesios ita scribitur, *Deponite veterem hominem iuxta priorem conuersationem, qui secundum concupiscentias erroris corrumpitur: renouamini verò spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum deum creatus est, in iustitia, & sanctitate veritatis.* Et ad Colossenses c.3. *Induistis nouum hominem, qui renouatur ad agnitionem & imaginẽ eius, qui creauit illum.* Et paulo post huius imaginis conditiones explicat, inquiens: *Induti sitis viscera miserationum, bonitatem, modestiã, mansuetudinem, lenitatem, sufferentes inuicem, & condonantes.* Et capit. 8. ad Romanos, *Quos præsciuit, eos & prædestinauit conformes fieri imagini Filij sui.* Hæc omnia satis indicant, quam proponant nobis Sacræ literæ in hominis creatione, atque instauratione imaginem dei. Nec Patres ab hac sententia abhorruerunt. Irenæus libro quinto ait, Ex infusione Spiritus sancti hominem effici spiritualem, cuiusmodi à deo creatus est. Et Tertullianus contra Martionem, eam ait esse imaginem dei, quæ motus & sensus eosdem habeat cum deo. Ratio autem, quę idem suadet, est, quòd homo ideo factus sit ad imaginem dei ab initio, vt omnibus rebus creatis præesset, quasi vicarius quidam Dei. Dubium autem nemini esse potest, quin deus velit creaturas suas bene administrari. Perpetuò enim iubet ne illis abutamur, & tenemur lege omnia,

omnia, quibus iuuamur, referre in deum, vt à quo manant omnia. Bonus verò vsus, & recta administratio rerum constare non potest, nisi instructi simus illis conditionibus, quas ad imaginem dei requiri diximus. Verùm quod Augustinus imaginem dei constituit in intelligentia, memoria, voluntate: id illum idcircò fecisse dicimus, vt formam aliquam, aut exemplum nobis proponeret de diuinis personis, quomodo illæ inter se habeant. Non autem sic intelligi debet, quasi has animi facultates, nudas & expoliatas his virtutibus quas diximus, imaginem dei fecerit. Habemus itaque Legem vel ab institutione, vel à restitutione hominis, quã Paulus præcipit: atque hoc nexu obstringimur originalem iustitiam habere, quam amisimus. Habemus etiam naturæ Legem, cui conuenienter viuere, vt Cicero ait in 3 de Finibus, est præcipuus hominis & extremus finis. Hæc autem lex pendet ab illa altera, quam posuimus. Non enim aliunde fit, vt cogitationes in animo se mutuò accusantes & defendentes habeamus, nisi illæ sumantur à dignitate naturæ, vt à deo fuit instituta. Quicquid enim vnquam aut philosophi, aut Legumlatores præceperunt de officijs humanæ vitæ, totum id pendet ex fontibus institutionis nostræ. Non enim habere possunt illa præcepta ex ingenio corrupto, philautia & malitia, qua factum est, vt proni simus ad mala: sed ab ea specie rectissimæ naturæ, quam sibi fingunt exigi ab hominis dignitate, & quam nos ex Sacris literis nouimus à deo esse institutam, & nobis instaurandam præcipi. Atque huc pertinet, vt nonnulli volunt, lex illa mentis, cui resistit lex membrorum.

Qua lege animi facultates dicãtur imago Dei.

Simile.

Lex naturæ iustitiam originalẽ exigit

Officia legis naturæ petũtur ab institutione hominis.

15 Est etiam tertia lex, quam deus conscribi voluit, *Non concupisces*. Quod præceptum, quamuis aduersarij nostri detorqueant ad actualia peccata: nos tamen in septimo capite epistolæ ad Romanos ostendimus, illud spectare etiam ad peccatum Originis, & deum eo mandato voluisse præcisum hominibus prorsus omne genus prauæ concupiscentiæ. Habemus ergo iam leges, quæ dum extabunt, perpetuò nos obstringent, & debitores efficient, vt in omni vita nostra eam iustitiam præstemus, quam ipsæ requirunt. Verum quidem est, Leges istas ab infantibus non sentiri: eoque in illis peccatum iacet sopitum, vt Augustinus ait libro 2. de Peccatorum meritis & Remissione. Sequẽs id, quod à Paulo dicitur, *Viuebam sine lege aliquando*. Non quòd Paulo lex vnquam posita non fuerit, sed quòd eam per ætatem in pueritia non sentiret. Vnde *peccatum*, inquit Paulus, *mortuum erat*. Quod Augustinus interpretatur, Consopitum. Verùm cùm accessisset mandatum, id est, cum lex inciperet à me cognosci, peccatum reuixit. Inerat quidem antè peccatum: sed cùm non sentiretur, mortuum videbatur. Iam apparet, quàm ea quæ diximus, conueniant cum Sacris literis. Adhuc tamen vrget Pigghius, hæc

Præcepto Non concupisces, damnatur carentia iustitiæ originis. Istas leges infantes nõ sentiunt.

Obiectiõ Pigghij

A ad infantes nihil facere. Legem enim non debere poni de illis, quæ non possint euitari. Atqui cùm hæc dicit, sensum Sacrarum literarum non assequitur. Illæ enim satis decent, ea quæ præcepta sunt in lege, non posse à nobis perfectè impleri, cùm illa tamen seuerissimè præcipiantur. Paulus ait in hac Epistola, *Quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, deus mittens Filium suum*, &c. Ex istis verbis apertissime liquet, Legem à nobis, vt præcipitur, non B posse perfici. Nam si posset, iustificaremur ex operibus, nec opus fuisset, vt Christus mortem pro nobis pateretur. Alia sunt officia legis, propter quæ scripta est. Vtilis illa quidem est ad dirigendas actiones piorum, sed vtilissima ad indicandum peccatum. *Per Legem enim*, inquit Paulus, *cognitio peccati. Et concupiscentiam nesciebam, nisi lex dixisset, Non concupisces*. Adhęc per legem augetur etiam peccatum, magisque nos onerat, & grauius premit. *Lex enim sub*C*intrauit, vt abundaret delictum* Et ad Corinthios, *Vis peccati lex*. Atque hæc omnia eò spectant, vt homo, tanquam à pædagogo, perducatur ad Christum, & imploret auxilium, & oret, vt vires sibi conferantur: quò saltem ex parte, atque inchoata obedientia, possit ea præstare, quę iubentur: in quibus autem deficit, vt ea sibi ne imputentur, sed ex Christi iustitia resarciantur. Augustinus libro 1. contra Iulianum, taxat Pelagianos, quòd sibi viderentur præclarum ali-D quid nosse, cùm iactarent, Deum non præcipere, quæ fieri non possent. Docetque istos esse fines legis, quos iam exposuimus. Imò verò ipse Augustinus in libris Confessionum, memorat etiam ea peccata, quæ pueri adhuc lactantes admittunt. Quibus tamen nemo dixerit, eos potuisse resistere. Peccata autem non essent, nisi ad aliquam legem referri possent, quæ ab illis esset violata. Neque verò quicquam iuuat Pigghium, aut illorum aufert peccata, quòd ea E ab illis non sentiantur. Quod enim turpe est, quamuis nobis non ita videatur, tamen sua natura turpe est, αἰσχρὸν γὰρ, vt ait ille, τό γε αἰσχρὸν κἂν μὴ δοκῇ. Opinio ista Anshelmi de defectu & carentia originalis iustitiæ, ab Augustini sententia, qui peccatum Originis appellauit concupiscentiã, reipsa nihil differt: nisi quòd ibi aliquanto expresśius dicitur, quod in vocabulo concupiscentiæ obscurius inuoluitur. Sed quoniam carentia ista Originalis iustitiæ ita F posset accipi, quasi intelligamus tantummodò priuationem donorum dei, citra vllum vitium naturę, idcirco operæprecium erit tradere definitionem pleniorem.

Lex poni potest de ijs quæ impleri non possũt

August. recẽset peccata infantium.

Collatio tertiæ & quartæ sententiæ.

16 Est ergo peccatum Originis, totius hominis naturæ deprauatio, à lapsu primi parẽtis in posteros traducta per generationem: quæ nisi beneficium Christi succurrat, omnes inde nascentes, infinitis propè malis, & æternæ dãnationi adiudicat. In hac definitione omnia genera causarũ cõtinentur. Pro materia aut subiecto,

Definitio peccati originis.

habemus omnes hominis partes, & vires. Forma est, earum omnium deprauatio: Efficiens, peccatrix voluntas Adami: Instrumentum, traductionis propagatio, quæ fit per carnem. Finis & effectum, æterna damnatio, cum omnibus huius vitæ incommodis. Atque hinc ortum habuerunt variæ huius peccati appellationes: vt modò defectus, modò prauitas, modò vitium, modò morbus, modò contagium, modò malitia: ab Augustino autem affecta qualitas, & ἀταξία dicatur. Quòd verò totus homo sit corruptus, inde liquet, quia in eum finem conditus fuit, vt deo tanquam summo bono adhæreret. Iam verò diuina nō intelligit: promissa Scripturarum impatienter expectat: præcepta dei molestè audit: pœnas & præmia contemnit: affectus tumultuantes rectæ rationi, & verbo dei petulanter insultant: corpus animo parere detrectat. Hæc omnia & si experimenta sint natiuæ prauitatis, tamen Scripturarum etiam testimonijs cōfirmantur. De vitio intelligentiæ Paulus inquit: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei, imò ne potest quidem, quia stultitia illi sunt.* In quibus verbis obiter obseruamus aduersus Pigghium, Legem fuisse latam de eo, quod fieri non posset. In primis enim, Lex iubet nos diuina cognoscere: quæ tamē Paulus apertè asserit, animalem hominem non posse percipere. Quodque ad institutum pertinet, videmus istam cæcitatem, aut ignorationem, à Paulo constitui, insitam hominibus, idq; à natura. Fingi non enim potest, eam per tempus, aut ætatem accessisse. Nā quo quisque est ætate prouectior, eò de deo magis magisque eruditur. Quare quòd sit animalis, & ad percipienda diuina inidoneus, id habet à de praua natura.

Cæcitas cordis est peccatum nec conuenit naturæ integræ.

17 Tanti autem momenti est hęc deprauatio, vt Augustinus ait libro 3. contra Iulianum, capite 12. vt per eam imago dei ab hominum vita alienetur, propter cæcitatem cordis: quam ipsam ait esse peccatum, nec satis hominum naturæ conuenire. Idem libro 1. De Peccatorum meritis & Remissione capite 36. vbi verba Dauidis adducit, *Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Commemorat densissimas ignorantiæ tenebras in animis paruulorum, cùm adhuc sint in vteris matrum: qui nesciant, quare, vnde, & quando eò sint contrusi. Iacet enim paruulus indoctus, indocilis, præcepti non capax, nescius vbi sit, quid sit, à quo creatus, à quibus genitus. Quæ omnia naturæ hominis, vt primùm creata fuit, non conueniebant, sed sunt potius vitia naturæ. Adam enim nō ita creatus est, sed & capax præcepti diuini, & qui vxori, omnibusque animantibus nomina potuerit imponere. In infantibus verò, longum expectandum est tempus, quo hanc tanquam ebrietatem possint paulatim digerere. Adhęc ignorationem istā in vitio esse numerandam, author est antiquissimus Augustodunensis episcopus Reticius, quemadmodum Augustinus de eo testatur lib. 1. contra Iu-

A lianum. Nam cùm de Baptismo loquitur, sic scribit: *Eam esse principalem indulgentiam in Ecclesia, in qua antiqui criminis omne pondus exponimus, & ignorantiæ nostræ facinora prisca delemus, & veterem hominem cum ingenitis sceleribus exuimus.* Ex his verbis intelligimus, scelera nobis esse ingenita, & peccata ignorationis deleri in Baptismo: Quare cùm paruuli baptizentur, huius Patris authoritate conuincuntur habere peccata, & pristinam suam ignorationem in Baptismo deleri.

B Iam de voluntate, an ea quoque deprauata sit, videamus. Apostolus de ea præclarum tulit testimonium: sensum, & prudentiam carnis, inimicitiam esse aduersus Deum. Hac autem sententia complectitur omnes affectus hominum nondum renatorum. Miror verò imprudentiam Pigghij, qui vt se aliquo modo euoluat, ait, hunc locum intelligendum esse de sensu literæ, quem contendit aduersari deo, nec illi posse subijci. Eum enim & præcedentia, &

C sequentia manifestè coarguunt. Paulus enim statim subijcit, descrimen inter homines qui sunt in carne, & eos qui sunt in spiritu. Vnde satis apparet, nō agere eum de diuerso sensu Scripturæ, sed de hominum ipsorum varietate. Proxima autem ante illam sententiam, verba erant: *Quod impossibile erat legi, quà infirmabatur per carnem, deus mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit*

D *peccatum in carne, vt iustitia legis impleretur in nobis.* Hæc quoque testantur, Paulum de nobis, non de spiritu, aut litera Scripturarum loqui. In nobis enim est ea infirmitas, qua lex debilitatur, ne perducere possit ad salutem: & per Christum in nobis, iustitia legis incipit impleri.

Caro quid in Scripturis significet.

18 Neque illis assentiendum est, qui & in hoc loco, & in alijs multis per carnem intelligi volunt tantùm, animi partem crassiorem. Paulus

E enim cùm ad Galatas recenset opera carnis, non tantùm in eo numero ponit adulteria, scortationes, lasciuiam, & alia id genus: verùm etiam idololatriam, quam nemo potest inficiari ad mentē pertinere, non ad carnem. Et Christus cùm ait, *Quod natum est ex carne caro est, & quod natum est ex spiritu spiritus est,* regenerationem suadebat: quæ certè non solùm ad substantiam corporis, aut animi partes crassiores pertinet, verùm etiam in primis ad voluntatem, & mentem. Et quum diceret Petro, *Beatus es Simon Bariona, quia non caro*

F *aut sanguis reuelauit tibi:* significauit, illum non ex naturali cognitione ea didicisse, sed ex spiritu Dei. Nomine enim Carnis complectitur ea, quæ ad mentem & rationem pertinent. Neque verò dicimus, vt Pigghius ineptè cauillatur, in sublimi animi parte nihil esse, nisi carnem. Nouimus enim, quamuis id Pigghius non monuisset, animam esse spiritum: quæ tamen, antequam regeneretur, in Scripturis appelletur caro: quòd cùm debuerit carnem, id est, crassiores sui partes spiritualem facere, eamque

redigere

redigere ad mentis informatæ uerbo dei obedientiam, potius deflexerit ad eius uoluptates, atque ita reddita sit carnalis. Sed obijciunt nobis illud ad Galatas, *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem*: quasi hoc fieri non possit, si nihil sani relinquamus in hominum mentibus. Verùm huic obiectioni sic facilè respondemus: primum enim ea uerba pronuntiari à Paulo de credentibus, qui iam sint regenerati: quod satis declarant ea, quæ sequuntur, *Vt non quæ uultis, ea faciatis*. Quib. uerbis declarat, illos à spiritu Christi rectam uoluntatem obtinuisse: quã tamen exequi non possent ob assiduas animi conflictationes, & magnam infirmitatem. Itaq; Apostolus eo loco nihil aliud dicere uoluit, quàm quicquid est in nobis, quod non sit perfectè regeneratum, id omne reluctari spiritui dei. Deinde etiam non diffitemur, eiusmodi aliquam pugnam esse interdum in hominibus non regeneratis: non quòd eorum mens non sit carnalis & propensa ad uitia: sed quòd in ea adhuc insculptæ sint leges naturæ, quod'que aliqua in ea sit illustratio spiritus dei: quamuis non sit ea, quæ aut iustificare possit, aut salutarem mutationem inducere.

Caro concupiscit aduersus Spiritũ.

19. Adhæc, rationem in nobis esse uitiatam, satis ostendit locutio Pauli, qua nos monet, ut induamus nouum hominem, quem dicit in nobis perpetuò oportere renouari. Cùm hominem ita uelit prorsus immutari, is autem constet non tantùm corpore & carnis affectibus: uerùm etiam, idq; multò magis mente, uoluntate, ratione: colligitur necessariò, hæc quoq; in illo fuisse corrupta. Nam quid alioqui in ea oportuit renouari? Neq; tanti est, si dixeris, intelligi ista oportere de adultis, qui propria electione, uoluntarijsq; peccatis hæc in se ipsis corruperint. Quæram enim, cur in uniuersum, omnes qui non sint regenerati, ita seipsos contaminarint, ut ex illis omnibus nemo innocens inueniretur? Certè huic interrogationi nihil responderi aliud potest, quàm fuisse in illis corrupta & uitiata principia statim ab origine. Augustinus etiam docet, nos eatenus tãtùm esse regeneratos, quatenus effecti sumus similes Christo. Nam quà sumus illi dissimiles, ea non sumus renati, sed in nobis ueterem hominẽ retinemus. Videamus ergo, utrúmne ab ipsa origine habeamus mentem, uoluntatem, rationem similem Christo. Nam si inueniuntur dissimilia, concludendum est, ea corrupta esse, & ad ueterem hominem pertinere. De corruptione autem inferiorum animi partium, satis nos docet quotidiana experientia. Porrò hoc proprium est inferioribus partibus animi, ut membris inspergãtur, & per omnes partes carnis sese diffundant: quod menti, & rationali parti, quæ sunt spirituales & impartibiles, conuenire non potest. Corpus etiam à sua natura defecisse, ut animo sit rebelle, & aduersetur. Idem docet Paulus, quum exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et rursum, cùm inquit: *Sentio aliam legem in mẽbris meis*. Denique totum hominem quantusquantus est, deprauatum esse, Christi mandatum satis probat, quo iubet, ut nos ipsos abnegemus. Quòd si natura nostra innocens esset, & integra, nihil esset opus, ut eam abnegaremus. Bona enim retinenda sunt, non amandanda. Cum hac nostra definitione peccati originalis, conuenit originalis iustitiæ carentia: conuenit etiam cum ea Augustini descriptio, qua eam ait esse concupiscentiam carnis, modò utraq; rectè intelligatur. Hanc doctrinam, qui præcipui fuerunt inter Scholasticos, agnouerunt: ut Thomas, Scotus, & in primis Bonauentura. Hi Materiale in hoc peccato constituunt, Vitium naturæ, aut concupiscentiam: Formale, Carentiam iustitiæ: atq; ita ex duabus illis opinionibus, quas iam recitauimus, unam constant. Aliqui tamen ex nostris, formale uolunt esse reatum, aut imputationem dei. Sed cùm ea res extrinseca sit à peccato, ego in eam magis sententiam propendeo, quæ formale statuit esse, pugnã & reluctationem aduersus legem dei. Ea enim est præcipua ratio, quare naturæ uitia dicenda sint peccata.

Rationẽ in nobis esse uitiatam, ostendit.

Quæ sunt renouanda, prius oportuit fuisse corrupta.

Caro quid in Scripturis significet

Animi partes inferiores, membris inspergãtur.

Pecc. origin. materiale et formale.

20 Neq; uerò illi audiendi sunt, qui perpetuò clamitant, naturam esse bonam. Id enim fatemur de instituta natura uerum esse, non autem de collapsa. Nam ea ita est bona, ut tamen nonnihil corruptelæ admixtum habeat. Cùm autem isti dicũt etiam cupiditatem esse bonam, dabunt ueniam, si Paulo magis quàm ipsis credimus. At ille ait, *Scio, quòd non habitat in me, hoc est, in carne mea bonũ*. Et statim, *Volenti mihi facere bonum, reperio per legẽ, quod malum mihi adiunctum sit*. Hic concupiscentiam dicit malã. Ad Galatas quoq; eam satis probat esse malam, cùm eam monet esse crucifigendam. Falsum etiam est, quòd aiunt, eam semper petere utilia & conseruantia: experimur enim eam propensam perpetuò esse ad noxia, & ad ea quæ uitæ maximè sint inimica. Præterea, si ita innocẽs & bona esset natura, atque ab istis fingitur, quid eam oportuit à deo tam grauiter puniri? Inter omnia animantium genera, nihil ferè uidemus calamitosius homine, si eius natiuitatem, infantiã, pueritiam, educationem, disciplinam spectemus. Omnia lachrymis, dolore, gemitu, infirmitate, ac laboribus plena sunt. Corpore laborandum est ad comparandum uictum, mens perpetuò angitur turbulentis affectibus, pectus permotionibus concitatur, corpus morbis affligitur. Quæ omnia, quidam secum expendentes, dixerunt: Naturam non matrem esse, sed nouercam. Mitto, quòd interdum, infantum & puerorum corpora atque animi, traduntur diabolo uexãdi. Ita enim legimus in Euangelio, puerum à diabolo sic fuisse uexatum, ut modò in ignem, modò in aquam se proijceret. Diuina ergo seueritas sic agnoscit humanæ naturæ innocentiam, ut eam grauiter puniat. Porrò ethnici etiam homines in hac re plus, quàm isti Theologi, uidisse uideri possunt. Nam Plato in 2. de Repub. homines ait natura esse malos: ut qui induci non possint, ut sua sponte iustitiam colant, sed tantùm ne iniuriam patiantur. Et Socrates ostendit, uirtutes non haberi, nisi homines, quod de Poetis dicitur, afflentur

Natura ante & quatenus bona.

aliquo diuino numine. Et Cicero libro tertio de Repub. ut citatur ab Augustino libro 4. contra Iulianum, ait, hominem à natura nouerca in lucem edi, corpore nudo, fragili, atque infirmo, animo anxio ad molestias, humili ad timores, debili ad labores, procliui ad libidines, in quo diuinus ignis sit obrutus, & ingenium, & mens. Scriptores quoque Ecclesiastici concesserunt in hanc sententiam: quorum multorum suffragia Augustinus colligit libro primo contra Iulianum.

Patrum suffragia.

21 De Irenæo, & Tertulliano iam diximus. Cyprianus etiam ait, Christum uulnera sanasse, quæ Adamus apportauerat: & uenena, quibus diabolus naturam nostram infecerat. Agnoscit Cyprianus, infirmitatem ductam ex peccato primi parentis: qua sic incitamur ad peccandum, ut nemo de innocentia sua sibi blandiri possit. Quis enim gloriari potest, se castum habere cor? Nam, ut Ioannes ait, si dixerimus nos peccatum non habere, nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Rursus Cyprianus in epist. ad Fidum docet, paruulos baptizandos esse, ne æternum pereant. Citat etiam Augustinus Reticium episcopum, cuius uerba supra retulimus. Citat & Olympium Hispanum episcopum, qui ait, uitium protoplasti ita sparsum esse in germine, ut peccatum una nascatur cum homine. Et Hilarium, qui de carne Christi ita scribit: *Ergo quum missus est in similitudinem carnis peccati, ita habuit & peccatum. Sed quia ex peccato omnis caro est, à peccato, scilicet Adam parente deducta, in similitudine carnis peccati missus est: existente in eo, non peccato, sed peccati carnis similitudine.* Idem alibi exponens Psal. decimioctaui sententiam Dauidis urget: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Idem in Homel. de libro Iob, ait, corpus materiam esse malitiæ: quod à prima institutione ita fuisse, dici non potest. Et Ambrosius in Lucam ait, corpus esse uolutabrum, & diuersorium peccatorum: sed beneficio Christi mutari in templum dei, & sacrarium uirtutum. Idem contra Nouatianos ait, ortum nostrum esse in uitio. Idem in Apologia, Dauid ait, Nos, antequam nascamur, maculari contagione: & ante usuram lucis, accipere originis iniuriam, & in iniquitate concipi. Et de Domino ait, *Dignum fuit, ut qui non esset habiturus in corpore peccatum prolapsionis, nullum sentiret generationis contagium naturale. Meritò ergo Dauid in se deplorauit inquinamenta naturæ: & quòd prius in homine macula inciperet, quàm uita.* Idem de Arca Noe: *Quem igitur iam uiuum iustum dixit, nisi horum liberum uinculorum, quem naturæ communis uincula non teneant?* Idem in Euangelium Lucæ, *per lauacra salutaris ministerij, qui baptizati fuerint paruuli, à malitia reformantur.* Hieronymus in Ionam Prophetam, paruulos obnoxios esse ait peccato Adami. Et ne eum arbitreris id tantùm de reatu dicere, in Ezechielem cap. decimooctauo, & quadragesimoprimo urget, ne puerum quidē, cuius sit unius diei uita, esse absque peccato. Illud etiam urget, *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?* Gregorius Nazianzenus, *Imago,* inquit, *dei, labem corporeæ inundationis expurget:* & post: *Venerare natiuitatem, per quam à uinculis terrenæ natiuitatis liberatus es.* Et agens de Baptismo, *Per hunc,* inquit, *primæ natiuitatis maculæ purgantur, per quas in iniquitatibus concipimur, & in delictis genuerunt nos matres nostræ.*

22 Basilius Magnus ab Augustino defenditur. Nam eum Pelagiani uideri uolebant esse suarum partium. Scribit enim contra Manichæos, malum non esse substantiam, sed conuersationem, quæ de sola uoluntate contingat. Quod is de illis intellexit, qui ægritudinem conuersationis de propria uoluntate collegerunt: quam conuersationem dicit facilè posse ab ægrotantium uoluntate separari: Nam si ab ea separari non posset, malum esset illi substantiale. Omnia hæc Augustinus asserit, rectè dici. Nam Manichæi statuerunt, malum esse quandam substantiam, illudque esse rerum mundanarum principium. Basilius uerò, contrà ait, malum illud esse in bono, & per uoluntatem uiri & mulieris peccantis accessisse. Quòd autem id facilè posse ait à uoluntate separari, id non nostris uiribus adscribit, sed misericordiæ dei. Quódque ait, nulla eius fore uestigia, id nos quoque speramus: at non in hac uita, uerùm in futura. Sed eum uitium originis agnouisse, satis testatur concio eius de Ieiunio. Sic enim ait, *Si Eua ieiunasset à ligno, nos isto ieiunio non egeremus. Non enim opus habent ualentes medico, sed malè habentes. Aegrotauimus per illud peccatum, sanemur per pœnitentiam. Pœnitentia uerò, sine ieiunio inanis est.* His uerbis statuit Basilius, nos propter peccatum Adami non esse sanos. Citat insuper duodecim episcopos Orientales, qui Pelagium damnauerunt. Quibus addi debet Origenes, qui quum interpretatur eam sententiam Pauli, quam commemorauimus, *Mors in omnes homines pertransiit,* ait: *Abelum, Enoch, Mathusalem, Noah peccauisse.* Alios autem Patres dicit, se nolle recensere, quòd omnes ad unum peccauerint. Neminem enim esse mundum à sorde, etiam si unius tantùm diei fuerit uita eius. Sed multò clarius loquitur in sexto capite epistolæ ad Roman. quum Baptismum ait dandum esse paruulis ex Apostolica traditione: quòd Apostoli scirent esse in omnibus natiuas sordes peccati, quas per aquam & spiritum oportere ablui. Et Chrysostomus in Genesin tractans illam quæstionem, Cur homines nunc sibi timeant à bestijs, & ab illis lædantur, cùm creati sint illarum Domini? hoc ait contingere propter peccatum. Et quoniam inquit, à fiducia decidimus, & ab honore. Atque ex eo Augustinus probat, paruulorum naturam collapsam esse, quod illis bestiæ non parcant. Idem Chrysostomus exponens locum illum ad Roman. quint. ait, Illud peccatum, quod per inobedientiam Adami extat, omnia contaminasse. Habet etiam alia multa loca in eandem sententiam.

Augustinus defendit Basilium.

Malum separari potest à nobis per misericordiam Dei.

Perfecta separatio à malo, in uita futura speratur.

23 At Pelagianos tamen, & in primis Iulianum non puduit, hunc Patrem, quasi pro se faceret, citare

Pelagiani Chrysostomū ad se pertrahere conabātur.

citare testem: quòd in sermone de Baptizatis, recensens multa Baptismi dona, eos qui baptizantur, non tantum accipere remissionem peccatorum, sed etiam effici filios & hæredes dei, fratres Christi, eiusqúe cohæredes, membra, & templa dei, & organa Spiritus sancti. Addit ad extremum, *Vides, quot sint Baptismatis largitates! Et nonnulli putant cœlestem gratiam in peccatorum remissione consistere. Nos autem complures honores computauimus, & ea de causa pueros infantes baptizamus: quum tamen non sint coinquinati peccato, ut eis detur, uel addatur iustitia, sanctitas, adoptio, hæreditas, fraternitas Christi, ut eius membra sint.*

Infantes quomodo dici possint innocentes.

Ex his Iulianus putauit, Chrysostomum non assentire peccato originis. Sed Augustinus ait, uerba eius intelligenda esse de peccato, quod ipsi propria deliberatione commiserint: à quo peccato pueri sine controuersia sunt immunes, atque hac ratione appellari possunt innocentes. In quam sententiam Paulus scribit de duobus illis fratribus, Antequam aliquid egissent aut boni, aut mali: cùm tamen nemo prorsus eximatur ab eo, quod Apostolus dixit, *Per unius delictum in omnes homines in condemnationem:* &, *Per inobedientiam unius, peccatores constituti sunt multi.* Ex his apparet, quàm cautos nos esse oporteat in lectione Patrum. Nam interdum in illis legimus, paruulos non habere peccata propria: cum tamen illi in eis in primis agnoscant uitia naturæ, hoc est, peccatum originis. Sed habere peccata propria, dupliciter potest intelligi, uel quæ propria uoluntate, ac libera electione commiserint: & hac ratione sententia illa Chrysostomi de infantibus conceditur: uel propria peccata dicuntur propria naturæ uitia, quibus & contaminamur, & damnamur, quæ à paruulis non possunt remoueri, quandoquidem in illis nascuntur, ut Dauid luculenter probat.

Peccata esse propria, dupliciter intelligi.

Ad hæc Augustinus annotauit, in uerbis Chrysostomi, quæ extant Græcè, haberi peccata numero multitudinis, non peccatum in singulari: quemadmodum locum illum Iulianus citauerat. Sic enim legitur in Græco, *διὰ τοῦτο καὶ τὰ παιδία βαπτίζομεν, καίτοι ἁμαρτήματα οὐκ ἔχοντα.* Quæ uox *ἁμαρτήματα*, in numero multitudinis, ut Augustinus putat, aptissimè peccatis illis quæ actualia uocant, accommodatur. Et addit, uetustiores Patres de peccato Originis non ita fusè disputasse, quòd nondum nati fuissent Pelagiani, qui illud oppugnarent.

Veteres patres cur parū de originali peccato sint loquuti.

Simile.

Has tot Patrum uoces, Pigghius debuerat expendere: præsertim quum illos habeat pro aquilis, quæ acutissimè uideant, & semper ad corpus aduolent. Sed mihi uidetur eos habere prò calculis supputatorijs, qui alio, atque alio loco positi, modò talentum significent, modò triobolum, pro arbitrio supputantis: Ita Pigghius, Patrum authoritatem, modò amplissimam esse uult, modò, si non satis placeat, nullam. Atque ita eos modò suscipit, ut aquilas: modò ut gracculos despicit. Hac autem in re uidetur suæ Romanæ ecclesiæ, quam alioqui ipsi deo ubique æquat, iudicium contemnere.

Pigghius ecclesiã suam Romanam contemnit.

Nam ea ecclesia, ita agnoscit peccatum originis, ut infantes pueros morientes absque Baptismo, ne cœmeterio quidem Christianorum dignetur: & ex infantibus, quando ad Baptismum deferuntur, diabolum exorcismis expelli uelit, quòd eos dicat esse mancipia diaboli.

24 Quod non idcirco à me dicitur, quo illos exorcismos aut probem, aut retineri uelim. Id enim precibus impetrandum est à deo, non autem agendum, ut hominem dæmoniacum miraculo sanare uelle uideamur. Et quum hodie nullum huiusmodi donum extet in ecclesia, nihil causæ est, cur illud uelimus imitari. Neque concedimus, infantes nondum baptizatos à cacodæmone obsideri. Innocentius etiam episcopus Romanus, qui tempore Augustini uixit, damnans Pelagium, de peccato originis, eadem quæ nos sentimus, confessus est. Non oportet hoc malum extenuare, alioqui extenuabimus beneficium Christi.

Extenuãtes peccatū originis, Christi beneficium eleuant.

Et qui hanc labem non agnoscunt, illi neque dolent pro ea, neque remedium à Christo petunt. Certè Pigghius hac in re processit longius etiam, quàm Pelagiani. Illi enim propagationem peccati per Adamum tantum negabant. At Pigghius clamat, eam sententiam impiam & blasphemam esse, & contumeliosam in deum. Rursus illis fuit satis dicere, infantes morientes absque Baptismo extra Regnum cœlorum, & pœnas gehennæ esse collocandos. At iste somniat, eos naturali beatitudine fore fœlices, atque ita fœlices, ut deum toto animo, toto corde, & omnibus uiribus benedicant, laudent, diligant.

Pigghius quomodo oppugnet definitionē peccati originis.

Sed iam uideamus, quas tenebras allatæ definitioni conetur offundere: Primum, inquit, per has tenebras & corruptiones naturæ intelligitis, aut meras priuationes donorum dei, aut quædam positiua. Si statuitis esse priuationes, quæ dicitis, intelligo. Sed exagitationes uestræ non sunt, nisi tragica nomina, & uana uocabula. Sin uerò, hæc uelitis esse positiua, cùm in infante recens nato non sit nisi anima & corpus, quæ munda sunt, & naturam, & deum habent authorem, unde aut per quid irruperunt hæ pestes, quas commemoratis?

De priuatiuis & positiuis mali.

Respondemus primùm, priuationes, quas hic ponimus, non esse instar negationum, quæ totum auferant: ut quum dicimus, Centaurum, aut Scyllam non esse: sed eiusmodi eas esse dicimus, ut relinquant subiectum mancum, inutile, ac deforme, ut apparet in oculo destituto uisu, & in manu paralytici tremula: Ita se habet in nobis peccatum originis. Relictæ quidem sunt animi uires, & actiones: uerùm destitutæ sua rectitudine, atque idcircò prauæ & corruptæ. Verùm Pigghius perpetuò errat, quòd fingit, naturam hominis habere ex se quandam naturalem integritatem, cui accesserint dona illa supernaturalia collata primo parenti. Post peccatum autem ablatis illis donis, hominem recidisse in pristinam conditionem. Sed hoc est merum

somnium. Natura enim hominis à deo fuit instituta prout conueniebat. Ideóque sublatis donis, uitiata & oblæsa est, quumque aberret ab instituto, in peccato est. Deinde peccatum originis, non solùm dicimus esse hanc priuationem, uerum etiam comprehendere positiua: ut propensionem ad malum, naturæ impetum contra uerbum dei, & alia id genus. Ideoque Bernhardus ait in coniunctione animæ cum corpore perinde esse, atque si illa rueret in aceruum testarum acurissimarum, & lapidum lædentium. Inter Scholasticos autem Gulielmus Parisiensis, in Summa de uitijs & uirtutibus, adducit huiusmodi simile: Animam ita demitti in corpus, ac si quis decideret in cœnum, & profundum, & lapidosum, atque ita & immergeretur, & coinquinaretur, & læderetur. Sic, inquit ille, *ex originis vitio, in tenebras ignorationis mergimur, concupiscentijs coinquinamur, & quod ad uires animi & facultates attinet, uulneramur.*

25 Quod autem Pigghius ait, & corpus & animam res bonas esse, & deum habere authorem, Fateor: Cúmque postea quærit, Quomodo ergo corrumpantur? Respondeo cum Paulo, Per unum hominem, qui lapsus est: idque per procreationem, ut paulò post docebitur. Quòd autem dicit, ea nullo modo posse corrumpi eo nomine, quòd deum habeant authorem, non est satis firmum. Nam etiam adulti, & corpus habent & animam, quæ sunt opera dei, & eius manibus perpetuò conseruantur. At ea tamen uitiari & corrumpi possunt. Quòd si dicet, id fieri humana uoluntate, & libero arbitrio: ita nos quoque respondebimus, id fieri alijs de causis, uidelicet propter propagationem, & semen. Itaque Pigghius argumentatur à non causa, tanquam ea sit causa. Id enim uult, si homines contaminentur, id fieri non posse, nisi per uoluntatem & liberum arbitrium. quod non est uerum. Argumenta omnia quæ nobis obijcit, ex eo oriuntur, quòd dicit se non intelligere, quomodo hæc prauitas in posteros deriuetur: & qui fieri possit, ut infantes aliqua lege teneantur, & quomodo lex esse possit de eo, quod non possimus euitare. Cæterùm, quum hæc Sacræ literæ dicant, testentur, doceant: nostra parum refert, quantum Pigghius aut intelligat, aut non intelligat. Multa enim credimus, quæ certa ratione non habemus perspecta & cognita. Quod tamen non eò ualere debet, ut quiuis nobis credenda obtrudat, quicquid uisum fuerit: eo prætextu, quòd etsi ratione percipi non possint, tamen fide debeant comprehendi, cùm deus longè etiam maiora possit efficere. Primùm enim id, quod credi uolumus, ostendi debet ex Sacris literis: deinde, si id assequi non possumus, fide nitemur, rationem seponemus. Ex nostra autem definitione non sequitur, in natura, aut in Ethnicis hominibus, nihil relinqui boni. Tantùm hoc dicimus, huiusmodi uitium omnia uastaturum esse, nisi deus in regeneratis, remedium adferat per Christum. In illis etiam, qui regenerati non sunt, deus interdum adest, & illos præclaris & heroicis uirtutibus illustrat: quibus frænatur uitium originis, & Respublicæ, atque imperia saltem in aliquo ciuili ordine retinentur. Socrates noluit egredi è carcere, cùm posset. Aristides, quum in exilium pelleretur, optauit suis ciuibus, ne unquam ita malè haberent, ut ipse illis rediret in memoriam. Phocion, quum iãiam moriturus interrogatus esset, an aliquid uellet mandare filio, ne unquam, inquit, meæ iniuriæ meminerit. Habuit Respublica Romana Curtios, Scipiones, Catones, uiros ciuilis probitatis, & rectitudinis ualde amantes. Quæ officia, quamuis, ut in hominibus alienis à deo peccata essent, tamen erant fræna originalis uitij, & naturæ deprauatæ: ne omnia susque deque traherentur, & leges bonæ iacerent, & naturæ lumen quodammodo extingueretur.

Paralogismus Pigghij. Falsum est homines contaminari nõ posse, nisi per uoluntatẽ et liberum arbitrium.

In natura humana, & in ethnicis hominibus, aliquid boni relinquitur.

26 Nunc, quum peccatum originis Scripturarum testimonijs confirmauerimus, & Pigghij opinionem refutauerimus, & illorum sententiam, qui tantùm reatum, & obligationem contractam propter peccatum Adami arbitrantur esse peccatum originis, reiecerimus: quumque Augustini definitionem attulerimus, peccatum originis esse concupiscentiam carnis, & Anshelmi esse illud Carentiam originalis iustitiæ, quumque postremò nostram definitionem fusè, & pluribus testimonijs probauerimus: nunc superest, ut ea persequamur, quæ tertio loco proposuimus, uidelicet, de conditionibus & proprietatibus originalis peccati, quomodo pro se propagetur: quomodo aboleatur, quomodo se habeant eius reliquiæ in hominibus renatis, quæque illi debeatur pœna. Et de ratione quidem, qua transfundatur in posteros, recensentur uariæ opiniones. Earum prima est de traduce animarum: quam ostendemus Augustini iudicio faciliorem esse, quàm cæteras, quamuis ab omnibus non recipiatur: altera est, quam Augustinus sequitur, scilicet, traduci peccatum originis per libidinem, & uoluptatem inordinatam procreantium. Hæc ratio duo habet incommoda: primum, quòd hoc malum in procreatione ponit, tanquam necessarium: quod tamen ab ea seiungi potest. Et Scholastici ipsi fatentur, eum, qui generetur absque parentum uitioso affectu, nihilominus contracturum peccatum originis. Ad id enim satis esse aiunt, quòd fuerit in Adamo, ut in principio seminali. Alterum absurdum est, quòd tum peccatum originis consisteret tantùm in turpi affectione libidinis: quum re uera complectatur, ut dictum est, totius naturæ deprauationem. Alij senserunt, Animam à deo creari prauam, quòd futura esset pars hominis execrati, & in maledictione positi. Sed quia hoc naturæ creationis uidetur aduersari, ut dicatur contaminatio, ideo ea quoque sententia exploditur. Postrema est opinio uulgò recepta, Animam ex coniunctione cum corpore, quod iam infectum est, & uitiatum à parentibus, originis peccatum contrahere. Vnde si quæratur, quænã sit sedes eius, uel (ut uulgò loquuntur) quod subiectum: respondemus, illud locũ habere

3. QVOD SIT.

Conditiones & proprietates originalis peccati

1. De propagatione peccati orig.

2. De Causa.

Originalis peccati subiectum. bere in carne tanquam in radice, atque principio: deinde ex eo fonte, animam quoque occupare, atque ita per totum hominem extendi. Idcirco *Semẽ est instrumentum quo peccatũ hoc traducitur.* semen est instrumentum, quo hoc peccatum ex parentibus traducitur in filios. Pigghius obijcit, uitia non posse deriuari in prolem per semen: nisi fortè quæ hæreant in corpore parentis, ut in lepra, epilepsia, & alijs corporis affectibus uidemus euenire. Neque natura patitur, ut in substantia ipsa seminis peccatum locum habere possit, ut per illud possit traduci in filios. Hic respondemus, primùm non esse uerum, deriuari in prolem *Affectus corporis, & animi à parentibus deriuari in filios.* tantùm affectus corporis procreantium. Videmus enim multas etiam animi conditiones in filios à parentibus propagari: ut ingenium, furorem, honoris cupiditatem, comitatem, fastum, & id genus alia. Ad alterum, fatemur quidem, malam qualitatem, seu corruptionem, quæ per semen defertur, ut in ipso est, non esse peccatum: Verùm id tamen non efficit, quin per semen tanquam per instrumentum delata in prolem, in ea rationem peccati habeat. Vt qualitates, quas iam commemorauimus, non reddunt semen ipsum ingeniosum, docile, aut auarum: sed tamen deducta ad fœtum, eum talem efficiunt.

An Deus author sit huius traductionis peccati originis. 27 An uerò deus ponendus sit eius author, solet dici, deformitatem & iniustitiam, quæ in hoc peccato est, à natura iam corrupta trahi: quæ, ut creata fuit à deo, non erat ita uitiata. Atque hoc pacto statuunt, quicquid est in natura boni, id esse à deo: quod autem ibi mali est, quoniam id nihil aliud sit, quàm defectus, in eo nihil opus esse efficiente causa. Quod enim desit, id non oportere, ut fiat: nam si fieret, etiam inesset. Cæterùm hoc non est satis. Conuenimus quidem cum illis, deum authorem esse subiecti, uel substrati defectus. Sed quòd aiunt, defectum ipsum causam efficientem non habere, in eo cum illis non consentimus. Oportet enim esse aliquid, quod remoueat, aut prohibeat illam perfectionem, quæ desideratur, & retrahat gratiam atque dona, quibus natura nostra fuerat ab initio instructa. Ideòque necesse est, hanc priuationem aut defectum referre in deum, qui perfectionem indeficientem non largiatur: quod ab eo, iusto iudicio semper fit, licet nobis non semper manifesto. Et certum est è Scripturis, neque negari potest, deum peccata peccatis punire. Atqui ea non ita infliguntur à deo, ut, quatenus ab eo pendent, sint peccata. Quicquid enim deus facit, id absque omni controuersia & rectum, & iustum est. Et pœnæ ipsæ, quatenus pœnę sunt, ad naturam boni pertinent. Quatenus tamen ex nobis proficiscuntur, peccata sũt. *Deus cùm animã creat, illã non coinquinat.* Non enim statuimus, deum ipsum per se, dum animam creat, eam coinquinare. A uitiato enim corpore, cui coniungitur, peccati fœditatem contrahit. Sed in hac re uehementer offenditur humana prudentia. Existimat enim talem coniunctionem nullo modo debuisse fieri. Perinde enim id esse uidetur, ac si quis rem pretiosam conijceret in uas immundum. Iniustum etiam uidetur, animam, quæ nihil nec boni, nec mali fecerit, coniungere cum corpore, unde contrahat labem originis. Imò, si ita sit, oporteret homines abstinere à procreatione: ut leprosi etiam suadentur, si fieri possit, abstinere, ne generando pergant humanam naturam inficere. Et, quia finis, ad quem homo instituitur, est æterna fœlicitas, non uidetur conuenire, ut animus in eo corpore collocetur, unde à præstituto fine reuocetur. Vtque iustum non est, animam, quę nihil peccauit, in inferno puniri: ita etiam iniquum uidetur, eam in illud corpus conijci, in quo, non pœnam, ut in inferno, sed peccatum, & odium dei, quæ grauiora sunt, incurrat: & ita incurrat: ut id euitare nullo pacto possit.

Cur Deus hominem corruptum potius nasci, quam non esse: & cur in eodem instaurando bonitatem declarare, uoluerit. 28 Hæc usque adeò sunt difficilia & obscura, ut humano iudicio prorsus non possit satisfieri. Colliguntur quidem nonnullæ consolationes ex Ecclesiasticis scriptoribus, quæ istas obiectiones tantùm mitigant & leniunt, quantum pijs animis sit satis: sed non, quantum ratio humana exigeret. Coniungitur enim anima cum corpore infecto & immundo, ut ratio habeatur uniuersi; ne species hominis, quæ præcipua est, in eo desideretur. Non deest officio suo deus: cursum naturæ non impedit: sed corpore iam effecto, animam iuxta ordinem præfixum creat: hominemque potius uult esse, licet ille absque uitio non nascatur, quàm nihil esse. Quòd si non omnia largitur, quæ dedit ab initio, tamen multa ex sua misericordia concedit. Deinde remedium Christi Mediatoris nostri proposuit, unde uitium quod contraximus, emendetur. Quod uitium ante conuersionem, electos ad Christum impellit: ut sentientes uim morbi sui, ab eo medicinam accipiant. Deinde autem, postquam semel Christo sunt insiti, habent hoc uitium relictum ad agonem & certamen, ut postremò uictorias & triumphos reportent. At dices, Potuisset deus alia ratione seruare humanum genus, ne aboleretur, si alium hominem creasset purum, atque integrum: ut Adamo absque stirpe defuncto omnes posteri ex illo altero homine incorrupto procrearentur. Dubium non est, deum facere ita potuisse, si uoluisset. At istud non erat lapsum erigere, perditum seruare, & eum, qui prorsus perierat, redimere. Hanc formam bonitatis uoluit deus ostendere, ut, nihil obstante naturæ corruptione, quoscunque elegisset, ab exitio seruaret. Calamum enim quassatum confringere, & linum fumigans extinguere noluit. Voluit enim Christum, tanquam alterum Adamum producere: qui suos ita seruaret, ut alter perdiderat. Hæc & alia similia adduxerũt Gregorium, ut exclamaret: *O felix culpa, quæ talem meruit habere redemptorem.* *Gregorij sententia.* Quæ uerba ego non facilè dicerem: siquidem in illa causa nihil ui deo, quod non sit miserum, & flebile. Quòd enim tanta salus consecuta sit, id diuinæ bonitati acceptum referendum est, non culpæ Adami. Nã ab ea tantum bonum, non nisi per accidens deriuatum est.

29 Hæc etsi obiectionibus, quas diximus, non possunt tantùm, quantum ratio humana flagita-

Electis non obest peccat. orig.

Animae & corp. coniunctione quid postulet.

ret, satisfacere: tamen ex illis habemus, quod utcunque possimus respondere. Animę coniunctio cum uitiato corpore nihil facit ad exitium electorum. Nam in Christo, tam corpus quàm anima reficitur. Vtcp per corpus anima inficitur, ita per fidem in Christum, quę est in animo, ille unà cum corpore reparatur. Quòd innocens anima, quæ nihil aut boni aut mali fecit cum corpore corrupto coniungatur, id naturæ ordo requirit: nisi corpus relinquendum sit exanime, & orbis humana specie priuandus. Quòd si uolumus expostulare cum deo, nullus erit modus, aut finis. Cōquerentur animæ infinitæ, quòd extra prædestinationem creatæ fuerint, quæ tamen hoc non commeruerant. Conquerentur multi, quòd nati fuerint ex impijs, infidelibus, & barbaris parentibus, & tenera ætate mortui, per quam nihil de deo cognoscere potuerint: & alia hoc genus sexcenta facilè possent excogitari. Quod ad procreationem attinet, dicimus eam laudabilem esse, quum constet ex legitimo matrimonio. In ea considerandus est homo qui generatur, hoc est, effectus, ut isti loquuntur, proprius, & per se. Homo uerò, est bona dei creatura: uitium autem & corruptio adiungitur per accidens. Et habet hoc malum remedium quòd in lepra, & morbis alijs incurabilibus non accidit. Concedimus etiam, hominem ad finem æternæ fœlicitatis esse conditum. Quumcp obijcitur, eum ab hoc fine per corporis uitium reuocari: Nos è diuerso dicimus, eum per illud idem ad Christum inuitari. Postremò fatemur, uideri posse indignum, ut animus innocens collocetur in inferno, quòd ibi nulla speranda sit redemptio. At in corpore, quantumuis corrupto posita, tamen potest & salutem, & redemptionem consequi,

Procreationis humanae aestimatio. Electi per hoc malum ad Christum inuitantur.

Probatur hoc uitium per semen & generationē propagari. Per generationem ab Adamo pendemus.

30 Iam rationes adducendæ sunt, quæ firmiter & solidè probent, uitium originis propagari in homines per semen, & generationem. Id idcirco docebimus ex Sacris literis, quia multi reclamāt, & putant rem omnem fictam esse. Primùm, Paulus ait, Peccatum per unum hominem ingressum esse in mundum. Videndum ergo est, quomodo homines pendeant ab Adamo, ut esse possint eius peccati participes. Alia autem uia nulla inueniri potest, quàm semen & generatio. Deinde quum Apostolus ad Ephesios dicat, Nos esse natura filios iræ, & natura (ut Physici asserunt) sit principium motus, ad semē & generationem recurrendum erit. Nam ea sunt principium motus, & originis nostræ. Sed Dauid hoc expressius indicat, quum ait: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Quibus uerbis apertè docet, hoc peccatum traduci per generationem. Longè autem apertissimum est, quod ait Iob. *Quis potest facere mundum de immundo cōceptum semine?* Ex hoc loco semen maiorum nostrorum infectum, ut immundum esse arguitur, quātumuis reclamet Pigghius Sed iam è diuersò expendamus, qua ratione hoc peccatū auferatur. Quēadmodum per unum hominem inductum est, ita per unum hominem remouetur. Quemadmodū autem peccatum ab Adamo diffunditur per semen & generationem, ita uicissim aliqua inuenienda sunt in ea multitudine, quæ ad Christū pertinet, quæ rationem seminis habere possint. Ea sunt electio, seu prædestinatio: gratia, Spiritus, uerbum dei, Baptismus. His postremis duobus instrumentis deus utitur ad suos regenerandos. Verùm si quis quærat, num externum uerbū, aut signum Baptismi uisibile omnino sint necessaria: respondemus, internum quidem uerbum, quo homines moueantur ad Christum, & reformentur, omnino requiri, si loquamur de adultis: in paruulis autem, neque internum uerbum locum habere potest, neque externum. Et externum quidem uerbum, ordinarium est instrumentum, quo deus adultos uocat ad salutem: quamuis in quibusdam, interno tantùm extraordinaria ratione utatur. Ita enim Abrahamū euocauit è terra sua, & Adamum instituit immediatè, ut loqui solent, sine omni externo ministerio. Symbolum etiam Baptismi, nullo modo est contemnendum: Nam qui illud negligunt, quum adipisci possint, regenerationem non assequuntur. At si eius copia nō detur, non erit fraudi homini pio, & ad Christum conuerso, quamuis non fuerit baptizatus. Atque ex hoc apud Patres, nata est mentio Baptismi sanguinis, & flaminis. Et Ambrosius de obitu Valentiniani Imperatoris ait, Illum gratia Baptismi non caruisse, quum eius desiderio flagrasset, quāuis non esset baptizatus.

Quomodo peccatū hoc auferatur.

Verbum internū requiritur necessariò in adultis.

Verbum externū & sacramenta quo loco tractanda.

De paruulis Christianorum, qui obeunt sine baptismo.

De reliquiis pecc. orig. in Renatis.

31 De paruulis autem Christianorum, qui absque hoc Sacramento decedunt, si interrogarer, responderem, de illis spem bonam habendam esse: eamque niti uerbo dei, nimirùm fœdere ac pacto inito cum Abrahamo, quo deus pollicetur, se non tantùm illius fore deum, uerùm etiam seminis eius. Quæ tamen promissio, quum non ita sit generalis, ut omnes comprehendat, ideo nemini sic decedenti ausim particulariter promittere certam salutem. Sunt enim aliqui sanctorum filij, qui ad prædestinationem non pertinent, quales legimus fuisse Esau, Ismael, & alios complures, quorum salus non eo nomine impeditur, quòd baptizati non fuerint. Attamen dum hic uiuimus, supersunt etiam in regeneratis, huius peccati reliquiæ. Neque enim per regenerationem, peccatum originis funditus tollitur. Reatus quidem aufertur: quæ autem supersunt, ad æternam mortem non imputantur. Verùm quæuis res ex eo iudicari debet, quod est ex seipsa. Quare si quæratur ex nobis, an sit peccatum, quod manet in regeneratis, respondebimus esse peccatum. Quòd si quando legas non esse peccatum, id intelligere debes dictum de reatu. Verùm hac de re fusius alibi dicemus. In morte autem, hoc genus peccati prorsus euertetur: Nam in beata resurrectione habebimus corpus refictum, & accommodum æternæ fœlicitati. Interim uerò, quandiu hic sumus, perpetuò uetus homo noster & innata corruptio dissoluitur, ut in morte denicp esse desinat. Iā tria uidimus, quo modo

modo propagetur peccatum originis, per quid tollatur, & de eius reliquijs quid sit sentiendum.

De pœna pecc. orig.

Verbum internū requiritur necessariò in adultis.

Verbum externū & sacramēta quo loco trāctanda.

32 Nunc de pœna dicamus. Illā nonnulli è Scholasticis putant nō esse sensus. Pelagiani illos tantùm extorres è Regno cœlorum fore arbitrati sunt: ulterius nihil statuerunt. Pigghius autē hoc etiam addit, fore illos beatos naturali quadam fœlicitate, qui quum hoc tantùm peccato decedunt è uita, eosq́ amaturos deū toto corde, tota anima, & omnibus uiribus, eiusq́ nomē ac laudes prædicaturos. Atq; hæc quidē, quamuis tradere non ausit ut certa, tamē probat ut uerisimilia. Augustinus uerò de fide ad Petrum, & nō semel alibi, paruulos nō regeneratos, si ita moriantur, ignibus æternis adiudicat. Et eius quidē sententiæ literæ Sacræ uidentur fauere. Nam in extremo iudicio, duplex tantùm feretur sententia: nec ullus locus tertius inter seruandos & condēnandos cōstituitur. Papistæ quoq;, quamuis usq; ad diem iudicij putent fore Purgatorium, tamen post illum diem, medium locum nullum ponūt. Et apertè scribitur, eos, qui non credunt in Christum, non solùm uitam æternam non habituros, sed etiam super eos manere iram dei. Dumq; sumus alieni à Christo, appellamur iræ filij, nec dubium est eos deum punire, quibus irascitur. Dicemus ergo cum Augustino & Sacris literis, puniendos eos esse: uerùm de genere & modo nihil possumus definire, nisi quòd, quum uariæ sint pœnæ gehennæ (nam Scripturæ ipsæ asserunt, alios alijs tolerabilius habituros) credibile est illos, quum ad uitium originis alia peccata actualia non adiunxerint, leuius esse puniendos. Semper tamen excipio sanctorum filios, quia eos credentibus adnumerari non dubitamus, licet non adhuc propter ætatem reipsa credant: ut nati infidelium non credentibus, accensentur, licet fidei per seipsos nō resistant. Vnde piorum filij discedentes absque Baptismo, propter fœdus quod deus cum parētibus percussit, possunt esse salui, si alioquin ad prædestinatorum numerum pertinent. Excipio etiam, si qui alij sunt, qui arcano dei consilio attineant ad prædestinationem.

De paruulis Christianorum, qui obeunt sine baptismo.

De reliquijs pecc. orig. in Renatis.

Confutatio argumentorum Pelagianorum, contra doctrinā de peccato Originis.

I. Deus non bis iudicat in idipsum. Olim iudicauit Adamum, &c.

33 His ita iam cōstitutis, ueniemus ad argumenta Pelagianorum, quibus illi probari posse putabant, nullum esse peccatum originis. Primùm, illorum argumentum est nō esse uerisimile, deum uelle adhuc persequi peccatum Adami, quum illud iam olim satis puniuerit: præsertim quum propheta Nahum dicat, deum nolle iudicare bis in idipsum. Scio esse qui respondeant, deum non bis fecisse iudicium de illo peccato, sed semel tantùm: nam uno iudicio cōplexum eum esse Adamum, & omnem eius progeniem. Sed ut res dilucidius expediatur, dico in unoquoq; nostrum, quoties punimur, causam esse, cur puniri debeamus: itaq; in omnibus, non alienā, sed propriam cuiusq; culpā damnari. Quòd si legimus, deum in nobis ulcisci peccatum Adami, id ita intelligendum est, quòd uitium nostrum ab illo habuit originem. Vt si quis peste laborans, alios inficiat; & illi moriantur: dicetur illorum quisque, nō aliena, sed propria, & sua peste esse mortuus. At si quis eps dicat ex eius peste, unde cōtagium contraxerunt, perijsse: id ita intelligendum est, quòd is primus pestem inuexit, & illis affricuit. Sententia autem illa Nahum Prophetæ, ad hanc rem nihil facit. Hieronymus quidē, quum illum locum interpretatur, ait illis uerbis refutari Marcionem. Is enim calumniabatur deum, ueteris Testamenti ultorem, & crudelem uideri, quòd supplicijs grauissimis homines afficeret. Id Hieronymus ait, non crudelitati, sed bonitati esse adscribendum. Non enim alia de causa deum in Sodomis in diluuio, & aliâs, homines ita grauiter puniuisse, nisi ut ne perirent æternum. Semel enim cum in illos uindicasse, ne postea rursus animaduerteret. Verùm idem Hieronymus, fortasse, quòd uideret hæc parum esse firma, obijcit sibi, Ex his uideri posse, bene actum cum adulteris, si deprehendantur: ita enim fore, ut dum plectuntur capite, euitent æternas pœnas gehennæ. Quare respondet, iudicem huius mundi nō posse anteuertere sententiam dei: neque putandum esse, leui supplicio peccata deleri, quæ grauem & diuturnam pœnam mereantur. In his uerbis Hieronymi, duo animaduertenda sunt: alterum, illa tempestate adulterium fuisse capitale: alterum, primam illam interpretationem non uideri illi satisfacere. Adducit itaque expositionem aliam Iudæorum, deum his uerbis significare uoluisse, Assyrios non effecturos, ut post abductas decem tribus, potirentur etiam regno Iudæ, quemadmodum tentarant sub Ezechia. *Deus, inquit, non committet, ut duplex surgat tribulatio. Satis habet, decem tribus perdidisse: saluum esse uult Regnum Iudæ.* Hæc expositio, etsi nihil habeat alienum à pietate, tamen non uidetur attigisse mentem Prophetæ. Is enim aduersus Niniuen uaticinabatur minas dei, & futuram euersionem. Quumq; uellet uindictam imminentem exaggerare, ait, tantam fore uehementiam uastationis inferēdæ per Chaldæos, ut non foret necesse, ut eam Dominus iterum affligeret. Eum enim prima uindicta satis pœnarum esse sumpturum. Nam Imperium Assyriorum prorsus à Chaldæis euersum est. Et uulgò solemus dicere, de homine ad necem usq; uerberato, ita eum uno ictu fuisse percussum, ut secunda plaga non esset opus. Hic est scopus Prophetæ, & genuinus sensus huius loci. Quod autem ad rem attinet, non diffitemur, afflictiones in hominibus pijs eò spectare, ne cum hoc mundo damnentur, ut Paulus ait. Sunt enim paternæ castigationes, quibus ad pœnitentiam reuocantur. Verùm ex eo non trahenda est regula generalis, qua deo modus imponatur, ut quum cœperit impios punire in hac uita, eos punire etiam non possit in altera, si obierint absq; fide & pœnitentia. Si ad deum redierint, nihil in altera uita patientur: non tamē propterea quòd in hac uita suis pœnis deo satisfecerint: sed quòd Christus pro illis pretium redemptionis persoluerit. Quare quemadmodū pijs in hac uita dantur quædā bona, quę illis sint arra, &

Simile.

Tēpore Hieronymi adulterium capitale.

Deus multos impios & hic & in futuro seculo punit.

inchoatio futuræ uitæ in alio seculo perficiendæ, ita in impijs afflictionum huius uitæ præludijs, inchoantur æterna supplicia. Quod etiam Christus uidetur innuere, cùm ait: *Eum timete, qui potest & corpus occidere, & animã mittere in gehennam.* Ex his satis liquere arbitror, oraculum Prophetæ, quod aperte interpretati sumus, ad eam rem, quam tractamus, nihil pertinere.

Præmia & pœnæ de quibus nos præmoneant.

Filius nõ portabit iniq. patris. Ergo nullum est Orig. pecc.

34 Alterum illorum argumentũ sumitur ex Propheta Ezechiele: *Filius non portabit iniquitatem patris.* Ad hoc uno uerbo possemus respondere, ut modò diximus: uidelicet, filios non patrum iniquitatem portare, sed propriam ac suam, quæ à natiuitate cuiq; inhæret. Cæterùm quoniam locus ille ab alijs atq; alijs aliter atq; aliter exponi solet, breuiter quid nobis de eo uideatur, aperiemus. Prouerbium huiusmodi uulgò iactabatur inter Iudæos: *Patres comederũt uuas acerbas, & dentes filiorum obstupescunt.* Huius autem prouerbij nõ tantum Ezechiel meminit, uerùm etiam Hierem. cap. 31. Sentẽtia eius dicti est hæc: Patres nostri peccauerunt, & nos pro illis pœnas luimus. Vt q; Rabbini dicunt, illi, qui erant ex regno decem tribuum, uidebantur hæc referre in Hieroboam filiũ Nabat, qui primus fecerat uitulos aureos. Illi uerò, qui erãt ex regno Iudæ, eadem referebãt in Manassem: propter cuius impietatem impendere sibi putabant captiuitatẽ, quàm Prophetæ denuntiabant. Hoc prouerbium deus redarguit: aitq; non ita fore posthac. *Meæ, inquit, sunt animæ: Filius non portabit iniquitatem patris, sed quisq; in suo peccato morietur.* Multi hæc intelligi uolunt de ciuili pœna, quoniam deus cap. 24. Deuteronomij mandauit, ne occiderentur aut parentes pro filijs, aut filij pro parẽtibus. Quod etiam Amasias rex Iudę obseruauit: ut scribitur ca. 14. 2. Melachim. *Occidit enim interfectores patris sui: filijs autem illorum pepercit iuxta præceptum legis.* Id tamẽ ab Israelitis non semper fuit obseruatum. Nam in libro Iosue capite septimo legimus, non tantùm Achã fuisse occisum ꝓpter anathema, quod sustulerat, uerùm etiam unà cũ eo & filios, & filias, & pecora. Sed hoc factum est singulari iussu dei. Nec legi in uniuersum latæ præiudicat.

Iosue contra legem cõmunem fecit, puniendo filios cum patre.

35 Expositio tamẽ hæc de lege ciuili, uerbis Prophetæ non quadrat. Iudæi enim non querebantur de pœna in foro, aut à principe sibi inflicta: sed de illis calamitatibus, quas deus ipse inuexerat, uidelicet, de uastatione suarum rerũ, de euersione regni Iudaici, de Babylonica captiuitate. Hic calumniabantur iudicia Domini, & murmurabant uiam eius nõ esse rectam. Itaq; alij interpretati sunt illum locum de pœnis æternis, de amissione gratiæ, ac Spiritus: quæ dicunt cuique propter sua ipsius, non propter aliena peccata contingere. Interim tamẽ uolunt, & liberos pro parẽtibus, & populum principum causa perpeti pœnas temporales. Deus enim, inquiũt, uult punire patres in filijs. Filij enim pars quædam sunt parentum. Nec absurdum esse aiũt, si filij suis afflictionibus parentibus prosint: quum & illi hoc pacto reuocentur ad pœnitentiam, & ipsis nulla fiat iniuria, si quum sint mortales, moriantur. Deum enim tempora uel uiuendi, uel moriendi sapienter dispensare, & eum filios è uita rapere: uel ne malitia corrumpantur, uel, si iam in peccatis & in damnatione sint, ne magis magisq; aggrauentur, utq; finem aliquãdo faciant malè uiuendi. Atq; in hanc sententiam Augustinus uidetur nonnihil inclinare, in Quæstionibus super librum Iosue, quæst. 8. & 9. Et qui uolunt has reliquias originalis culpæ, quæ supersunt post regenerationem, non esse peccata, sic coguntur statuere. Non enim dicere possunt, in paruulis ipsorum peccata puniri, quum ea nulla esse asserant. Nos uerò, qui ea omnino peccata esse dicimus, docemus: non imputari quidem ea ad mortem æternam, sed tamen aliquibus pœnis interdum premi, ut intelligi posit, ea deo displicere. Sed ne illa quidem expositio Augustini, satis cũ sensu Ezechielis conuenit. Propheta enim ait, postea non ita futurũ, ut filij dicant se temporarias pœnas ferre, quale erat exilium, & captiuitas, propter parentes. Dominus enim ait, *Filius non portabit iniquitatẽ patris.* Nihil ergo istos releuat, quòd dicunt, hoc in pœnis spiritualibus, & in æterna damnatione uerum esse: Nam Propheta apertissimè loquitur de corporeis supplicijs huius uitæ. Alia fuit interpretatio Augustini in Enchiridio ad Laurentium ca. 46. hanc esse prophetiam de beneficio per Christum conferendo. Quum enim per illius mortem pro originali etiam peccato satisfactum sit, Propheta ait, Filium posthac, non patris peccatum, sed suum esse portaturum. Videturq; Augustinus adductus in hãc sententiam, quòd quum Hieremias cap. 31. idem ferè scribat, statim subiecta sit promissio noui Testamenti. *Ecce, inquit, dies uenient: feriam cum domo Iuda pactum nouum.* Verùm ne iste quidem sensus uidetur accedere ad mentem Prophetæ, quem antè retulimus. Deinde etiam, quamuis Christus certo tempore passus sit, tamen mortis eius ui & gratia, pueri, in ueteri quoque testamento seruabantur. Quid ergo dicere oportuit, posthac non ita erit, quum ne antea quidem ita fuerit? Adhæc illi etiam, qui sunt extra Christum, iniquitatem suam portant, neque pro alieno peccato luunt pœnas, sed pro suo. Dicimus itaque sententiam Prophetæ generaliter ueram esse: & omnes uel pueros, uel adultos, tam ueteris quàm noui Testamenti, portare quemque iniquitatem suam. Omnes enim, qui nascuntur, in seipsis habent peccatum & corruptionem, propter quam puniri debeant. Quare hæc sententia nostram opinionem confirmat, tantùm abest, ut contra nos adduci posit. Sed ea maximè facit contra Pigghium: is enim statuit, filios portare peccata parentum, quum eos dicat alioqui mundos esse, & nasci sine peccato. Iudæi prædicabant, se innocentes esse: supplicia autem illa quæ luebant, se parentum suorum causa luere. Illos enim peccasse, nõ se. Deus uerò ait, Illi prouerbio postea locum non futurum. Volebat enim per Prophetam, copiosam illustrationẽ Spiritus sancti in no-

Pueri in ueteri Testamento ut seruabantur.

in nouo Testamēto futuram declarare. Nō enim talia esse iudicia sua, ut pro alterius peccato, quēpiam puniat innoxium. Quare non dicit, postea non ita futurum, quasi unquam antea ita fuerit. Sed hoc dicit, nō futurum, ut usurpent huiusmodi prouerbium, quū semel agnouerint ueritatē.

Quomodo deus persequatur iniquitates patrum in filios.

36 Cæterùm huic expositioni uidetur lex obstare: in ea enim deus ait, se persequi iniquitatē patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. Ista uidentur parū consentire, & deum persequi iniquitatem patrum in filios, & filios non portare peccata parētum. Vt huic obiectioni satisfiat, primùm exponemus uerba legis. Ita enim intelligemus, inter Prophetam & legē nihil esse pugnæ. Sententiam legis, alij ad misericordiam dei, alij ad eius seueritatem & iustitiam referunt. Qui dei misericordiam existimāt, his uerbis commendari, illi, Deum aiūt tam esse bonum & propitium, ut nolit hominem statim perdere, quum peccet, sed expectare potius uelit eius pœnitentiam. Itaq; interdum cùm patri qui peccauit parcat, tamen punit filium: interdum quum & patri & filio parcat, animaduertit in nepotem: interdū etiam differt pœnas in quartam generationem. Quod uidemus factum in Iehu rege Samariæ. Nam quum is grauiter peccauisset, tamen deus eius posteritati regnū non eripuit, nisi post quartam generationem. Videtur ergo his uerbis prędicari bonitas dei, qui ita iram sustineat, neque eam statim effundat. Alij uerò putant prædicari bonitatem dei, quum dicitur benefacturus diligentibus se in mille generationes. Contra uerò, ut intelligeretur eius seueritas & iustitia, adiectum esse, eum persequi uelle peccata, non solùm in eos qui peccauerūt, sed etiam in filios eorum & nepotes, usq; in quartam generationem. Idq; exemplis putant posse declarari. Nam Amalech multis malis affecerat Israelitas, peregrinantes per desertum: & longo pòst tempore eius posteri afflicti sunt ab Israelitis, & ita afflicti, ut Deus postremò, Saulem iusserit, eos ad unum omnes funditùs delere. Iehezi quoque famulus Elisei, quòd eius nomine accepisset pecuniā à Naamano Syro: & ipse percussus est lepra, & eius uniuersa posteritas in perpetuum. Vtraq; harum sententiarum pia est, & exemplis confirmari potest: Posterior tamen magis uidetur quadrare cum textu. Quomodo autem deus persequatur iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, lex ipsa satis declarat. Nam additur, *Odio habentes me.* Vnde apparet, non alios filios portaturos esse peccata maiorum, nisi qui fuerint illorum similes. Nam si ab eorum prauitate discedant, illorum peccata nō portabunt. Annotandum autem est, Odio habere deum, accipi dupliciter: uel actu, ut loquūtur, quod tantùm adultis conuenit: uel propensione & uitio in natura iam contracto, quod in paruulis locum habet.

Pueri in ueteri Testamento ut seruabantur.

Qui peccata parentū portant, & ipsi deum oderūt uel actu, uel propensione.

37 At obijciet aliquis, Si intelligamus deum eos tantùm punire, qui maiorū uitia imitantur, quid opòrtuit addere, *In tertios & quartos*: quum in omnes peccatores quicunq; illi fuerint, in perpetuum animaduertendum sit? Hac obiectione ita permotus est Augustinus, ut diceret, hac forma dicendi, *In tertiam & quartam generationē*, intelligendam esse uniuersam posteritatem: numerum enim finitum usurpari pro infinito. Nā si quatuor adiungas ad tria, existit numerus septenarius, qui pro quouis alio numero poni solet. Ad eundem modū scriptum esse ait in Amos Propheta, *Super tribus sceleribus, & super quatuor nō conuertam eum.* Atq; hanc esse sententiam eius loci: Si quis semel, atq; iterum transgrediatur, posse illi deum ignoscere: at si quis peccata peccatis cumulet, & ita pergat in immēsum, iam deum ignoscere non posse. Hic tria & quatuor scelera ponuntur, pro continuatione peccatorum. Sic etiam deus dici potest animaduertere in tertiam & quartam generationem illorum, qui eum odio habent: quum in omnes tales quicunq; sint, sit animaduersurus. Sed aliter posset responderi, Deum idcirco definiuisse tertiam & quartam generationem, ut ostenderet iram suam esse moderatam, & cum benignitate cōiunctam: ut pœnas aliquando sustineat, neque pergere uelit puniendo. Quamuis alij sunt qui putent, disertè positam generationem tertiam & quartam: quoniam eò usque, posteri, malo exemplo sui proaui, fortassis ad peccandum sunt adducti. Nemo enim ex maioribus ulterius uiuit: nam uisa quarta generatione, plerunque moriuntur. Ex his uidemus, Prophetæ uerba nihil pugnare cum lege, sed eam potius interpretari. Idcirco enim ait, filium non portaturum iniquitatem patris, quia lex ait, eum persequi iniquitatē patrum in filiis, si illi quoq; peccata parentum imitentur: ut quū puniuntur, intelligantur sua peccata luere, non parentum. Dicitur autem deus ideo punire peccata patrū in eis, quia ab illis inceperunt, & continuata sunt in filios. Quòd si filii nō habuissent patres aut auos, qui ita peccassent, fortasse deus iram suam adhuc sustinuisset: & quemadmodum maiores eorum sua patientia pertulit, ita eos quoque fortasse pertulisset. Sed cùm & maiores illorum peccarint, & illi ab eorum exemplo non discedant, deus non uult ulterius differre pœnam, ne curam rerum humanarum abiecisse uideatur, atque ita alii peccent securius. Interim tamen qui sic puniuntur, non possunt dici innocentes, quum ipsi quoque deum odio habeant. Neq; his aduersatur, quod Christus apud Ioannem ait de homine cæco à natiuitate, *Neque hic peccauit, neque parentes.* Non enim sensus est eius loci, cæcum illum immeritò fuisse punitum: sed tantùm hoc notatur, prouidentiam dei in alium finem direxisse uitium illud oculorum, quàm ut cæcus puniretur. Voluit enim uti ea occasione, ad illustrandam diuinitatem Christi. Sic deus distribuit pœnas, ut eis non tantùm puniat, sed etiā alios fines, quos ipse sibi constituerit, consequatur. Atq; hæc hactenus de loco Prophetæ, ex quibus intelligi potest, illum neq; cū Lege, neq; cum definitione à nobis allata pugnare: imò potius in aduersarios nostros torquenda est huiusmodi senten-

Septenarius numerus pro quouis alio ponit.

Cur Deus tertiam & quartam generationem definit.

Deus nō uult plus quàm oportet differre pœnam, ne uideatur abiecisse rerum curam.

sententia, qui filios asserũt reos esse peccati alieni.

III. Anima & corp. sunt opera Dei. Ergo non est pecc. orig.

38 Proxima ratio fuit, quum & anima & corpus sint opera dei, & progenitores sæpè sint sancti & pij, & in Scripturis commendentur, & opus generandi & nuptiæ laudẽtur, quo modo inter tot præsidia innocentiæ sese peccatũ insinuauit? Primùm, respondemus cum Paulo, *per unũ hominem.*

Anima quo modo afficiatur à corpore.

Quod uerò assumunt, genitores esse mũdos & sanctos, falsum est: Nam licet pietate sint præditi, & illis condonandum sit peccatum originis, quod ad reatum attinet: adhuc tamen in illis remanet natura uitiata, & impura conditio. Itaq; naturã, qualem ipsi in se habent, talem posteris tradunt: idq;, ut dictum est, per semen & generationem. Neq; id quicquam impedit, quòd quidam comminiscuntur, corpus nõ posse agere in spiritum. Nõ enim dicimus Physica actione, animam corrumpi à corpore. Sed quum corpus uitiatum sit, resistit animæ. Ea uerò non confirmata illis dotibus quas habuit ab initio, eius inclinationi obtemperat, nec ut par fuit, regit, sed ab eo regitur. Deinde Physicæ etiam rationes docent nos, esse sympathiam inter corpus & animam. Solet enim anima uariè affici pro temperatura corporis. Nã qui abundant flaua, aut atra bili, animo solẽt esse iracundo, aut mœsto. Quare, quum hęc argumẽtatio ex falsis principijs profecta sit, nihil potest cõcludere.

IIII. Liberi fideliũ sunt sancti. Ergo, etc.

Adducebatur præterea, locus ex priore epistola ad Corinthios, *Filij uestri sancti sunt.* Quare non est probabile, eos peccatum originis contraxisse. Sanctitati enim non conuenit cum peccato.

Pia educatio etiam spurijs potest contingere.

Aliqui exponunt, filios Christianorum sanctos esse, quod attinet ad ciuilem actionem, uidelicet, quòd habendi sint pro legitimis, non pro spurijs. Sed hoc non conuenit. Ita enim matrimonium Christianorũ, nihil haberet eximium præ matrimonio infidelium. Nam illorũ etiam liberi, ex legitimo matrimonio suscepti, sunt legitimi, & fiunt hæredes. Alij sanctitatem exponunt, piam educationem. Nam si pius coniunx discederet ab impio, fortasse liberi apud impium relinquerentur, & ita abducerentur à Christo. At si cõiuges unà uiuant, semper pius parẽs aliquid pietatis instillabit in liberos. Sed ne hoc quidem multum uidetur facere ad institutum Pauli: Nam pia educatio, potest illis etiam contingere, qui ex adulterio, aut scortatione suscepti sint. Quod factũ uidemus in Augustini filio Adeodato.

Adeodatus Augustini filius.

Aliquid sanctitatis à parentibus cur redundet in filios.

Quare Apostolus significare potius uidetur, aliquid sanctitatis in filios à pijs parentibus redundare: quæ tamen à carne nõ pendeat, sed à promissione data in fœdere. Deus enim pollicetur Abrahamo, se nõ tantùm eius deum esse uelle, sed etiam seminis eius. Itaq; deus in Prophetis, paruulos Iudæorum appellat suos: & queritur filios suos & filias sacrificari Moloch. Nosq; huius promissionis spe freti, paruulos nostros offerimus Ecclesię baptizandos, quod ad deum & ad Christum pertineant: ut promissio, quam iã diximus, aliquo externo sigillo confirmetur.

89 Sed dices, Poteris falli: quia fortasse filius tuus nõ pertinebit ad numerum electorum. Respondeo, eadẽ difficultate laborari etiã in adultis.

Qua promissione freti, paruulos nostros baptizandos tradamus.

Potest enim fieri, ut quis animo ficto fidem profiteatur, aut humana tantùm persuasione adducatur, aut fidem habeat temporariam, ut re uera ad electos non pertineat. At ista minister non spectat, sed confessionem tantùm, quàm tingendus profitetur: electionem autem dei, dicet sibi occultam esse: ideoq; se de eo nõ esse sollicitum, de particularibus se nihil posse statuere: sed generalem promissionem attendere, à qua quamuis multi excludantur, suum tamen non esse eos definire. Ita Paulus loquitur de Iudæis: *Si radix sancta, & rami: si primitiæ sanctæ, & conspersio, seu massa.* Quibus uerbis ostẽdit, dei dilectionem propensam esse in Iudæos propter promissionẽ, & propter patres: ob eamq; causam illis deberi salutẽ.

Dei promissio indefinita est & uera. Exemplum Isaaci.

Quamuis ergo hæc promissio indefinita sit, & multi ab ea excludantur, ea tamen nihilominus inconcussa manet. Semper enim aliqui illorum cõuertuntur ad Christum, & usq; ad finem conuertentur. Id apparet in Isaaco, cuius semini quũ deus pollicitus esset se fore propitium: tamen ea promissio in Iacobo solo locum habuit, non in Esau. Neq; tamẽ id obstitit, quò minus Esau circuncideretur. Ita nos fatemur, liberos Christianorum, qui pertinent ad electionem dei, sanctos esse: sed tamẽ originis peccatum cõtraxisse, quòd natura sint filij iræ, sicut cęteri. Quòd si deus reatum suspendit, eumq; illis non imputat ad salutem, id habẽt ex dei gratia, & mera misericordia, non ex ipsorum puritate naturæ. Quum ergo illi ex massa corrupta nascantur, & ad electionẽ pertineant, utrumq; ponimus: & sanctos eos esse, & natura filios iræ. Quare apparet, quemadmodũ hoc argumentum soluendum sit.

V. In paruulis non est peccatum actuale. Igitur nullũ.

Sed addunt, in infantibus inueniri nullum dictum, factum, cogitatum, contra legem dei, atq; idcirco eos peccatum nõ habere. Quàm hic turpiter errent, apparet ex illis, quæ iam diximus. Hoc enim perinde est, ac si dicerent. Non habent actuale peccatum, ergo nullum habent peccatum. Nam argumentari à specie ad genus, per negationẽ, uitiosissimum est.

Vitiosa argumentatio.

Falluntur autem, quòd nõ sequantur uniuersalem rationẽ peccati, quam ita suprà descripsimus, ut omnia cõplectatur, quæ aliquo modo aduersantur legi dei.

VI. Caro & semẽ habẽt brutã naturã. Nõ igitur per ea propagatur peccatum.

40 Obijciunt etiam, non rectè dici peccatũ originis propagari per semen & carnẽ, quòd ea stupidam & brutã naturã habeãt, ideoq; peccati nõ sint capacia. Sed iã diximus, peccatũ in illis non esse, nisi per inchoationem, tanquã in radice. Tũ autẽ ratio peccati perficitur, cùm anima iã est adiuncta. Exposuimus etiam, quemadmodũ occurrendũ sit Pelagianis, cùm ea quæ hoc loco à Paulo dicũtur, de imitatione cõtendunt accipi oportere. Primùm enim id nõ potest omnibus Apostoli dictis cõuenire. Dicit enim, Omnes peccauisse, &, per inobedientiã unius, peccatores cõstitutos esse multos: quodq; firmius est, probauit, Ideo ante legem peccatũ fuisse in mundo, quòd mors regnasset ab Adamo usq; ad Mosen. Erant etiam aliæ rationes, quibus Augustinus utitur contra Pela-

Pelagianos, quas nunc repetere nō est opus. Ad hæc addūt, afflictiones humanas, & mortem ipsam naturalē esse: habere enim ea in nobis principia à natura, unde fluant. Sed respōdemus, hæc principia non ita fuisse comparata, cùm humana natura primùm institueretur: sed ea postea uitiata fuisse, & corrupta, qualia nunc uidemus esse. Philosophi effecta ea quæ uident, resoluunt in hæc principia, quæ nunc extant. Sed ea Christiani potius resoluunt in uerbum dei. Cùm igitur Scriptura doceat, mortē ingressam esse per peccatum, & hominem ut erat creatus, potuisse semper uiuere: uideat Pigghius, & qui illū sequuntur, quàm uerè & piè asserāt, mortem homini accidere à natura. Addunt etiam, id non debere uitio uerti, quod euitari non possit. Atqui hoc ex eo falsum esse deprehenditur, quia lex proposita nobis est, quam absolutè perficere nemo potest, aut omnes lapsus aduersus eā euitare. In expendendis peccatis non quærendum est, contingentérne, an necessariò quidq; factū sit: sed tantùm pugnérne, an conueniat cum lege dei. Hac trutina peccatum expendēdum est. Quare leue ac nugatorium est, quod aduersus nos de necessitate afferūt. Postremò obijciunt, si peccatum primorum parentum deriuatum sit in posteros, rationem inueniri nullam posse, cur non aliorū etiam parentum peccata in posteros eodem modo traducantur. Quòd si damus, id secuturum putant, quod sit absurdissimū, miserrimam fore nostrā conditionē, qui hoc postremo tēpore nati simus: in nos enim nō tātùm primorū parentū, sed etiā omniū maiorum nostrorū peccata deriuatū iri.

VII. Contingens & necessarium, non ingrediuntur peccati rationem.

VIII. Ergo non solum Adæ, sed etiā aliorum nostrorum maiorum peccata in nos transierunt.

41 Existimarunt Scholastici, fieri non posse, ut peccata proximorum parentum transeant in filios. Idq; ut dicant, induci uidentur duabus maxime rationibus. Quarum prior est: proximi parentes tantummodo naturam liberis communicant, & ea alia, quæ naturam pēr se comitantur: singulares autem conditiones & accidentia, nisi ea fortè ad corpus pertineant, nō communicant. Morbi enim sæpè auiti, ut lepra aut podagra, trāseunt in liberos. Animi uerò qualitates non propagantur, nec ad procreationē pertinent. Grammaticus enim Grammaticum non procreat, nec Musicus Musicum. Quare, quum peccata pertineant ad animum, aiunt ea à parentibus nō posse propagari. Altera ratio est, Primi parentes iustitiam originalem habuerunt: quæ non tantùm in animo sita fuit, uerùm etiam in corpore, & in membris. Ideoq; generando potuerunt carentiā huius iustitiæ in liberos transfundere, quum ea in corpore & in carne hæreret. At peccata actualia, quę postea sequuta sunt, quum ad animū pertineant, non possunt in filios propagari. Augustinus tamen in Enchiridio ad Laurentium capite quadragesimosexto, probabile ait esse, peccata etiam proximorum parētum communicari cum filijs. Ad quod probandū, componit inter se duo loca Scripturarum, à nobis antè tractata. Quòd deus ait, se uelle persequi peccata patrū in filios in tertiam & quartam generationem, quum alio loco dicat, Filium non portaturum iniquitatem patris. *Si filius*, inquit, *non portat iniquitatem patris, sed suam, & tamen deus persequitur in eo peccatum patris, oportet ut filius ipse peccatū illud in se habeat: alioqui hæc loca inter se non conuenirent.* Peccatum itaq; sua natura ita factum est, ut nō tantùm animum hominis uastet, uerùm etiam corpus, carnem & membra deprauet. Itaque Paulus ad Corinthios ait, Corpora nostra tēpla esse Spiritus sancti: & grauiter comminatur, si quis templum dei destruat. Si ergo deus puniat peccata parentum in filijs, & filius alienam iniquitatem nō portat, sed tantùm suam: sequitur paruulos impiorum hominum, cùm affligūtur, ut patres in illis puniantur, aliquid in se habere paternæ prauitatis. Neq; hic cuiquā conquerendū est de iustitia dei. Nā si deus incorruptissima sua iustitia, potest eos qui peccant in reprobum sensum tradere, & peccata peccatis punire: cur non etiam iustè uelit, peccati corruptionem, non tantùm animum perdere, sed etiam eius impuritatem in corpus quoq; redundare? Vnde qui generantur ex peccatoribus, talē naturam ex illis cōtrahunt, qualem in illis reperiunt. Atq; hac sententia homines admonētur, ut sanctè uiuāt, néue & animos suos & corpora polluant, eademq; opera filios quoq; suos inficiāt.

Scholasticorum sententia.

Augustinus putat parentum proximorū peccata filijs cōmunicari.

42 Si hoc, ut iam diximus, constituatur, quæret quispiam, quid discriminis sit inter peccatū originis, & illud quod à proximis parentibus contrahitur. Respondemus, propagationem originalis peccati esse perpetuam, quemadmodum Sacræ literæ docēt: aliorum uerò, peccatorum continuationem non esse necessariam. Aliquando enim à proximis parentibus nihil uitij transmittitur ad liberos, excepto peccato originis. Videtur enim deus modum præfixisse, ne malū grassetur in immēsum, & hanc mali propagationem suspendere. Idq; experiētia docet. Nam Ezechias sanctissimus princeps, parentem habuit regem Achaz hominem nequissimum: idemq; uicissim Ammonem genuit filium sceleratissimum, & is Manassen adhuc se peiorem. Vel si à parentibus peccatorum initia & inchoationes trāsfunduntur in liberos, deus illis quandoq; tantum gratiæ, & fauoris, & uirium suppeditabit, ut illa superare possint. Sed hac uia ista nihil differunt ab originali peccato. Nam sanctis gratia confertur, ut illud quoq; possint uincere. Deinde, cū Deus ex malis parentibus det bonos filios, declarat uim bonitatis suæ, qua turpitudinem & fœditatem parētum reprimit, ne emanet in filios. Et uicissim, cùm ex bonis parētibus efficit, ut procreentur filij mali, hoc cauet, ne sanctitas filiorum meritis parentum tribuatur. Non enim possunt gratiam per procreationem corporis transfundere in liberos: cùm sit res omnino spiritualis, neq; cum carne habeat naturale cōmercium. Vnde, cùm probitas & sanctitas sit merū purumq; donum dei, pollicetur quidē deus, se benefacturum posteris piorum hominum in mille generationes. At id nō est intelligendum, quasi aliquid meriti in maioribus constituatur. Nam deus ex

Peccatū originis & uitia proximorum parentum, quid inter se discrepent.

Cur Deus ex malis bonos filios, & ex bonis malos nasci patiatur.

Gratia non potest in filios à parentibus deriuari.

sola

sola misericordia inductus est, ut hoc polliceretur, non hominum meritis. Vt autem declaret libertatem suam, interdum secus patitur euenire: eademq; opera docet, sanctos parentes non ita esse sanctos, quin adhuc multum in se prauitatis & corruptionis habeant, quod in liberis suis uideant ingenerari. ex quo naturæ nostræ uitium, quod etiam sanctos ad mortem usq; comitatur, agnoscere possumus. Pro hac sententia magis adhuc stabilienda, adducunt aliqui ex Psalmo Ecclesiæ imprecationem cõtra filios impiorum, ut orphani sint, ut illorũ nemo misereatur, ut uictum emendicent. Si innocentes sunt filij impiorũ, non est iusta hæc precatio. Quare ex his uerbis uidetur necessario colligi, eos parẽtum sceleribus cõmunicare. Quoniam autem paruuli sunt, id alia ratione, quàm per propagationem fieri non potest. Scio, nonnullos esse, qui hæc uerba Dauidis uelint esse uaticinia rerũ futurarum, quibus Spiritus sanctus prædixerit, hæc infortunia illis fuisse euentura. Sed demus esse uaticinia, negari tamen non potest, esse in illis & formã, & affectum precationis. At precationem iniustam esse oportuit: nam alioqui non fuisset precatio.

An posteriores homines prioribus sint miseriores.

43 Quòd uerò dicunt, absurdissimum esse, quod ex hac doctrina consequatur, uidelicet, ultimos quoque homines fore alijs omnibus miseriores, quòd & Adami, & omnium maiorum suorũ peccata ferre debeant, id duplicem habet responsionem. Primùm enim, nõ omnia quæ nobis absurda uidẽtur, absurda sunt etiam apud Deum. Nam ne ab hac ipsa re discedamus, Christus minatur Iudæis, omnem cædem piorum ab Abelo usq; ad Zachariam filium Barachiæ, uenturam fuisse super eos. Et quis non uideat, miseriorẽ fuisse conditionem filiorum Israel, qui abducti sunt in captiuitatem, quàm eorum maiorum permultas generationes, qui eisdem peccatis se contaminauerant? Deinde respondemus, fore quidẽ illud absurdum, si perpetuò peccata maiorum transirent in filios: sed cùm docuerimus, id non semper fieri, sed dei prouidentiam huic malo finem & modum constituisse, eoq; definitè pronuntiasse tantùm de tertia & quarta generatione, nihil est, quòd cuiquam uideri debeat absurdum. Scholasticorum uerò rationes, quibus hãc propagationem oppugnant, ualde sunt imbecillæ. Primùm, sumunt sibi animi qualitates à parentibus non communicari filijs, quod esse falsum experientia docet. Videmus enim sæpe nasci iracũdos ex iracundis, tristes ex tristibus: Neque illud simile huc quicquam pertinet, quòd aiunt, ex Grammatico non nasci Grammaticũ, aut ex Musico Musicum. Istæ enim sunt artes, quæ præceptis, & exercitatione comparantur, non affectiones, quæ hominibus innascantur. Et tamen experientia fieri uidemus interdum, ut in qua arte pater maximè excellat, ad eã propensos habeat filios, siue ea agricultura sit, siue militia, siue scientia liberalis. Deinde nos hoc loco de illis affectionibus potissimùm agimus, quę sunt inchoationes & principia actionum. In altero argumento aiunt, peccatum

Animi affectus à parentibus communicantur liberis.

in parentibus animum tantùm uitiare, quod nõ est uerũ. Nam, ut suprà docuimus, corpus quoq; illorum contaminatur. Itaq; mirum nõ est, si patres huiusmodi corpus transmittunt ad liberos. Quare, quod ad hanc rem attinet, libenter assentior Augustino, probabile esse, & Scripturis cõsentaneum. Istamq; sententiam, Martinus Buccerus, uir doctissimus, iuxtaq; sanctissimus probauit, uitia priuata in filios propagari à parentibus. Sed notandum, hoc esse contingens, nõ necessarium. Nam deus quandoq; parẽtum peccata suspendit, & pro sua bonitate non patitur naturam hominum prorsus perdi. Quando autem traducem istam peccatorum aut reprimere uelit, aut sinere locum habere, ipse solus nouit. Nobis tamen satis est, hæc duo cõsiderare: primùm, peccatum à parentibus diffundi in liberos: alterum, id dei beneficio interdum prohiberi. quod tamẽ de peccato originis dici nullo modo potest, omnes enim eo infecti nascimur. Atq; hactenus ex epist. ad Rom. cap. 5. In hæc uerba *Quemadmodum per inobedientiam.* Vide similem locum in Gen. 8. uers. 21.

Peccatum, & animum & corpus contaminat.

Hæc addere uisum est ex cap v. ad Rom. In hæc uerba, Quemadmodum per unum hominem, &c.

44 Vt hæc Apostoli uerba perspicuè intelligantur, tria nobis excutienda sunt ab illo proposita. Primum, quid Apostolus uelit per peccatum: alterum, quis ille sit, *unus homo, per quem peccatum intrauit in mundum*: tertium, qua ratione peccatum propagetur. Quod ad primum attinet, Apostolus fusè largeq; usurpat nomen peccati: ut significet omne id, quod legi dei, eiusq; uolũtati aduersatur. Per hoc enim ab institutione naturæ, & ab idea, ad quam homo conditus est, recedit. Ita enim cũ deus à principio creauit, ut in eo ipsius imago reluceret. Id autẽ minimè fit, cùm legi diuinæ reluctemur. Atq; hæc una, & uerissima causa est, cur homini permissum non sit, ut uoluptatibus quib usq; se oblectet. Id enim si faceret, ad animantia bruta, non ad dei creatoris similitudinem accederet. Voluit autẽ deus illum in mundo habere uicariũ, ideoq; quàm maximè sui similem. Peccatum uerò sic latè acceptum, non solùm complectitur uitium Originis, hoc est, naturam nostram deprauatam, & corruptas corporis animiq; uires: uerùm etiam mala ea omnia, quæ ex eo sequuntur, primos uidelicet motus animi ad uetita, prauas deliberationes, mala studia, uitiosas consuetudines. Quamobrem Apostolus uno peccati nomine & radicem ipsam, & omnes eius fructus complectitur. Neq; illi audiẽdi sunt, qui garriunt, hæc non esse peccata. Nam cùm Spiritus sanctus eã appellet hoc nomine, nihil causæ uideo, cur non oporteat nos etiam ita loqui, & eius doctrinæ acquiescere. Deinde etiam primos istos animi motus, & naturę corruptelam peccata esse, uocis ipsius etymologia satis indicat. Nã ἁμαρτία ἀπὸ τοῦ ἁμαρτάνειν dicitur, quod uerbum significat à proposito scopo aberrare, quocunq; tandem modo id fiat. Cùm autẽ ea sit regula naturæ

Partitio.

I Vocabulum peccati quã sit amplum.

Cur quibuslibet uoluptatibus hominem esse non oportuerit.

turæ nostræ, & omnium nostrarum actionum, ut deo per omnia simus quammaximè conformes, certè cùm proni simus ad ea quæ nobis lege dei sunt interdicta, & ad ea primo statim impetu præcipites feramur, extra omnem controuersiam dicendi sumus peccare, hoc est, à scopo, & à fine nobis proposito aberrare. Similis etiam est significatio uocis Hebraicæ. Nam quod ea lingua dicitur *Chataa*, ductum est à uerbo *Chata*, quod inuenies in libro Iudicum cap. 20. eodem modo usurpatum, quo iam dixi. Græcum uerbum ἁμαρτάνειν accipi, hoc est, à scopo aberrare. Scribitur enim ibi de septingētis filijs Beniamin, ita eos solitos fuisse iacere lapides è funda, ut crinem etiam ferirent, & nihil aberrarent. Adhæc experientia ipsa docet, in nobis regeneratis, quàm grauia hæc mala sint. Ita enim illis impedimur, ut legem non possimus implere: ad quam tamē, per omnia obseruandam obstricti sumus. Præceptum etiā nobis est ne concupiscamus: cui præcepto, quisq; in seipso sentit, & sibi testis est, per procliuitatem ad peccata, & primos impetus ad uitia, quantum aduersetur. Quòd si Patres interdum scribere uideantur, Legem ab hominibus regeneratis in Christo posse impleri, de obedientia inchoata loquuntur, & de eiusmodi complemento, quod multum imperfectionis iunctum habeat. Nam ijdem prædicant, eos perfectos esse, ac dei legem perficere, qui suos defectus intelligant, ut cum alijs quotidie dicant, *Remitte nobis debita nostra*, & cum Paulo agnoscāt, sibi longius progrediendum esse. Fatentur etiam ijdem Patres, neminem, ne sanctissimum quidem inueniri, qui omnes uirtutes absolutissimè coluerit. Nā, ut Hieronymus ait, qui cæteros in una uirtute superat, in alia sæpè deficit. Et citat Ciceronem, qui dixit, Non facilè unum inueniri, qui in Iurisprudentia, aut in facultate dicēdi summus extiterit. At qui simul in utroque genere summus esset, omnino nullum unquam fuisse. Vt itaque Apostolus integrū dei beneficium per Christum nobis collatum conspicuum & illustrē faciat: non tantùm peccatum Originis attingit, sed etiam omnia genera uitiorū, quæ ex eo manant, uno peccati nomine comprehendit.

[Margin: Quæ sit regula nostra naturæ. — Ne uno uel sanctissimus omnes uirtutes habet absolutas.]

45 Nunc uidendum est, per quem unum hominē Paulus dicat, peccatum huiusmodi aditū in mundum habuisse. Is autem fuit primus Adamus, qui fuit tanquam communis quædam massa qua uniuersum humanum genus cōtinebatur: qua uitiata, nos nō possumus in lucem, nisi corrupti & deprauati, exponi. Et quamuis Heua transgressa fuerit ante uirum, Adamo tamen initium peccandi ascribitur: quòd successio, uiris, non mulieribus, deputetur. Ambrosius tamen per *Vnum hominem* intellexit Heuam. Sed cum illa uox, *Vnum*, masculeum tantùm genus definiat: non potest, nisi difficulter & admodum coactè, significatio ad mulierem applicari. Alij existimant, utrunq;, tam Adamum quàm Heuam, cōmuni uoce hominis significari: ut hæc locutio non multum ab ea discrepet, quæ est in libro Geneseos capite secundo, *Masculum & feminam creauit eos*. Neq; multum moratur adiectiuum *Vnū*, quòd Scriptura testetur, Adamum & Heuam fuisse eandem carnem. Prima interpretatio simplicior est, & facilior: ideoq; eam libēter sequor. Meminisse autem debemus, quòd Paulus scribit ad Timotheum, licet ambo illi primi parentes peccauerint, non tamen in utroque fuisse eandem trāsgresionis rationem. Ait enim Adamum non fuisse deceptum. Quod idem colligitur ex eo, quòd illi deo arguenti responderunt: Nam mulier interrogata, cur id fecisset, accusauit serpentem. Serpēs, inquiens, decepit me. Adamus autem, cùm idē interrogaretur, non dixit, se fuisse deceptum: sed ait, *Mulier, quam dedisti mihi, tradidit mihi pomum, & comedi*. Hæc nō ita accipienda sunt, quasi statuatur, in hominem trāsgredientem nullum errorem incidisse. Nam ut in Ethicis perspicuè docetur, in quouis peccati genere semper aliquis error accidit. Hoc tantùm docemur, uirum non ita crassa deceptione seductum fuisse, atque fuit mulier. Et hoc rationem Pauli nonnihil adiuuabat. Nam eo loco iussit, mulierem in Ecclesia tacere, quòd esset instrumētum expositum ad deceptiones. id autem confirmauit exemplo primorum parentum. Quæ enim uirum ad peccandum impulerit, nō uidetur eum posse rectè instituere: quæq; à Diabolo seduci, & à serpente decipi potuerit, eam non est æquum in Ecclesia magisterij gradum obtinere. Tamen liber Ecclesiastici ait, peccatum initium habuisse à muliere. Quod inficiandum non est, si libri Geneseos historiam expendamus. Sed Paulus, ut iam diximus, Scripturæ morem usitatum retinet: quæ successionē, & propagationem uiris ascribit, non mulieribus. Non enim in præsentia docere instituit, uter prior peccauerit, Adamus, an Eua: sed radicem uult ostendere ex qua peccatum in mundo propagatum fuerit. Atque ita illud etiam dissoluitur, quod obijci posset ex lib. Sapient. *Inuidia diaboli, peccatū ingressum esse in mundum*. Ioannes quoq; scribit, Diabolum ab initio peccasse. Nō enim hic agitur de imitatione alieni peccati, aut persuasione ad peccandum. Alioqui uerum est, primum exemplum peccati à diabolo extitisse: & illum eundē suasorem, & autorem fuisse transgresionum. Verùm in eo iam est Apostolus, ut doceat, ex quo tanquam ex principio, peccatum per propagationem traductum fuerit in humanū genus. Atq; hoc esse Apostoli consiliū, probari potest ex ea antithesi, quam facit inter Christum & primum Adamum. Non enim instaurauit nos Dominus, aut nos iustos effecit, tantùm se proponendo exemplum ad imitandum, aut se exhibendo fidelissimum monitorem: sed nos prorsus immutādo, & per spiritum, gratiamq; instaurando. Vnde Augustinus rectè uidetur expressisse incommodū illatum per Adamum, cum illum ait nostrū genus tabificasse: quo uerbo significat, eum contagione quadam nos omnes infecisse.

[Margin: Per Adamum ut communem radicem & massam, ingressum est peccatum. — Non Heuæ corruptio imputatur, sed Adamo. — Adamus nō est deceptus. — Error fuit in Adamo transgrediēti. — Peccati initium quomodo tribuatur Viro, Mulieri, Satanæ. — Contagione quadam sumus infecti per Adamum.]

46 Verùm Pelagiani huic sententiæ hoc argumento solent aduersari: Id, quod non extet, non posse nocere. Peccatum autem originis, si quod sit, per fidem in Christum, & Baptismum iam deletum

[Margin: Pelagianorum argumentum.]

N esse,

esse, & non extare. Itaq; id liberis, qui suscipiuntur, non posse nocere. Sed quod isti assumunt, in credentibus & baptizatis uitium originis deletum esse, non est absolutè uerum. Nam in quouis peccato duo expendenda sunt: Actio, seu affectio praua, quod se habet ut materia: & offensa seu obligatio ad pœnam, quam Reatum appellant. Originale autem peccatum eo ab illis peccatis distat quæ uocant Actualia, quod in illis materia non perstat. Vbi enim quis aut adulteriũ admisit, aut blasphemiam dixit, actiones illæ statim, re confecta, esse desierunt, neque amplius extant. Superest tantùm offensa dei, & reatus. Quare quum per fidem, & pœnitentiam obligatio ad pœnam, seu dei offensa remittatur, facilè concedamus, totum peccatum aboleri. Sed in originali peccato est alia ratio: quia materia eius non transit. Quisq; enim nostrũ in se ipso experitur naturæ corruptionem esse residuam: quum adhuc quoq; in peccata perpetuò ruamus: ad res autem diuinas corpore animoq; inepti simus, quæ tamen fidelibus non imputantur. Reatus enim, & offensa dei per fidem in Christum in Baptismo condonatur, quamuis adhuc materia peccati supersit. Quæ quamuis in hominibus sanctis fracta & debilitata sit, tamen perfectam eius expoliationem nonnisi in morte consequimur. Quumq; homines renati, non quà renati sunt, sed natura & carne procreent, ex eo fit, ut liberi etiam credentiũ peccato originis obnoxij nascatur. Transfunditur enim in eos uitiata & corrupta natura, qualis est in parẽtibus: quum tamen ex altera parte condonatio, seu imputatio, quæ per fidẽ apprehenduntur, non posint in eos propagari. Ad hoc explicandum, Augustinus utitur duplici simili: Vnum est de granis tritiei, quæ quum à folliculis, aristis, paleis, & spicis purgata seminentur, tamen cum illis omnibus renascuntur. Id eò fit, quia purgatio ea granis non natura contingit, sed hominum arte & industria. Quum autem frumenta non nascantur ab his principijs artis & industriæ, sed naturæ: necesse est, ut nascentia sequantur rationem non humanæ industriæ, sed naturæ suæ. Alterum simile est de homine circuncifo, qui tamen filium procreat cum præputio: Idq; eò fit, quia Circuncisio non fuit natura in patre, sed ui extrinsecus adhibita. Quumq; liberi nõ ex ui illa externa procreentur, sed interna ui naturæ: necesse est, ut illi, quum generantur, sequantur ordinem naturæ. Itaq; non suscipimus filios, nisi quales ipsi sumus. Quare quum in nobis contagium originis habeamus, illi eo carere non possunt. Nos autem remissionem & cõdonationem eius peccati, filijs nostris communicare non possumus. Nam ea à solo deo speranda est. Hoc idem uidemus usu uenire in scientijs atque uirtutibus: quæ quamuis sint in parentibus, tamen non traducuntur ad prolem. Ex his satis apparet, qua in re Pelagiani decepti fuerint. Neque ob hæc meritò accusare nos quisquam potest, quasi uel fidei, uel Baptismo quippiam detrahamus. Nã Baptismo abundè concedimus, ut remissionem reatus, & offensæ, & gratiam, & Spiritum, & insitionem in Christum, & ius ad uitam æternam nobis obsignet. Non tamen ex eo sequitur, per illum naturæ deprauationem seu peccati fomitem aboleri. Vnde Paulus rectè dicit, Nos spe seruatos esse. Mirum autem est, quomodo Pelagiani negent, in paruulis esse peccatum originis, quum illos quotidie mori uideant. Nam Scriptura apertè docet, stipendium peccati esse mortẽ, & stimulum mortis esse peccatum. Ideoq; à quocunq; remoueris peccatum, mortem quoq; ut ab eodem remoueas necesse est. Scripturæ enim testimonio hæc inter se, ut causa & effectum, conferuntur. Verùm hic Christum unum excipere debemus, qui etsi peccatum non nouerit, nostra tamen causa mortuus est. Sed mors in eo imperiũ non habuit. Ipse enim eam ultrò pro nostra salute sustinuit. Aliquos autem statuere sine peccato esse, quum omnes moriantur, est res inter se pugnantes & contrarias coniungere. Sed præter hunc locum, alia etiam multa sunt, quę probare posint, infantes non carere peccato. Nam Dauid ait, Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis cõcepit me mater mea. Et Paulus ad Ephesios, appellat nos, natura filios iræ. Et in Genesi scribitur, Cor hominis ab ipsa infantia pronum esse ad malum. Sunt etiam in hanc sententiam alia præterea loca permulta, quæ à nobis prolata sunt.

In peccato quæ duo spectanda, & quid illorum respectu inter orig. pecc. & actualia intersit.

Cur filij renatorum cum originali peccato nascantur.

Similia.

Scientiæ parentum, non traducuntur in prolem.

Mori et Scriptura testantur paruulos pecc. orig. infectos esse.

47 Nũc, cùm dictum à me sit, quid per Peccatum Apostolus intelligat, & per quem unum hominẽ illud in mundum ingressum sit: superest ut uideamus, qua id ratione fuerit propagatum. Res quidem obscura est, & perdifficilis: eoq; minus arbitror de ea esse laborandum. Nam cùm peccatum ipsum originis extare, & ad posteros transmitti, uerbum dei luculentissimè doceat, quamuis modum & rationem, qua transfundatur, non intelligamus, tamen ueritati cedendum est: de modo autem, qui difficulter sciri & sine iactura ignorari potest, non nimis sollicitè atque anxiè disputandum. Non pigebit tamen recensere modos illos, quos apud Ecclesiasticos scriptores obseruaui: quorum de hac re quatuor numerantur sententiæ. Prima est eorum, qui opinati sunt, nos à parentibus nostris unà cum corpore etiam animos accipere: ut, quemadmodum deus per humanum semen fingit corpus, ita ex eodem creet animum. Hanc sententiam Augustinus refert in decimo super Genesin ad Literã, & multis in alijs locis, nec eam, quod ego meminerim, unquã improbauit. Imò ait, per hanc sententiam nodũ istum de peccato originali posse dissolui. Habuit ea fautorem Tertullianum, & ex Veteribus plerosq; : quorum argumenta dum excutio, probabilia iudico, non tamen necessaria. Nam quod afferunt ex lib. Gen. cap. 46. de sexagintasex animabus productis ex femore Iacobi, potest non incommodè exponi, per synecdochen: ut per animam, quæ pars hominis est potior, intelligatur corpus, quod citra cõtrouersiam ex parentum semine procreatur. Possumus etiam per animam intelligere partes animæ crassiores, ut uegetantem, & sentiẽtem, quas ex semine procreari dubium nõ est. Sacras autem literas

Modus propagationis originalis peccati, est obscurus.

Anima an sit ex traduce.

literas animam interdum in hunc sensum usurpare, Christus testatur in Euangelio ubi ait, *Qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam.* Altera autem illorum ratio, ut Augustinus scribit in 10. libro super Genesin, est hæc. In creatione mulieris non scribitur, deum inspirasse in eam animam uiuentem: unde colligunt, eam non tantùm corpus habuisse ab Adamo, sed etiã animam. Verùm hanc rationem Augustinus iudicat infirmam esse. Posset enim retorqueri, Semel enim dictum fuerat, Deum inspirasse animam in Adamum, & idcirco opus non fuisse repetitione. Nam si nouus modus procreationis animorũ fuisset inductus, Scriptura eũ non fuisset silentio præteritura. Quũ autem Scriptura de nouo modo nihil commemoret, oportere uti eo, quem antè expresserat: præsertim quũ uideamus, Adamum de uxore sua dixisse, *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea:* non autẽ adiecisse, & anima de anima mea. quod & dulcius fuisset, & ad exprimẽdam coniunctionem matrimonij magis fecisset. Verùm Augustinus fatetur, non propterea solutam esse quæstionem. Nam si statuamus, animas singulo quoque die creari, & ita creari, ut in corporibus nulla earum præcedat ratio seminalis, ut ipse loquitur: tũ deus non uidebitur perfectè die septimo cessasse ab omnibus operibus suis, cùm pergat quotidie animas ex nihilo creare. Sed huic argumento fortasse responderi posset, in corpore traducto ex parentibus satis esse, si inueniãtur qualitates & conditiones, quibus capax sit animæ rationalis, atq; hanc esse seminalem rationem.

An deus inspirauerit animã Heuæ.

Deus an cessauerit die septimo ab omnibus operibus.

48 Sed quicquid est, de his argumentis & responsionibus, Augustinus omnino inclinat in hãc partem, ut saltem animam Christi non putet ex beata Virgine per propagationem fluxisse: quod idem dicit etiam alios præter se iudicasse, eosq; id probari posse statuisse ex epistola ad Hebræos. Ibi enim dicitur, Christi sacerdotium præstare sacerdotio Aaronico, quòd Christus sit sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Sacerdotium autẽ Melchisedechi ideo potius esse Aaronico, quòd Leui dederit Melchisedecho decimas. Fuit enim in lumbis Abrahami, qui à Melchisedecho decimatus fuit. Verùm Christus etiam fuisset in lumbis Abrahami, non minus quàm Leui, si & corpus & animum ab eo traduxisset. Atque ita, quod ad hoc attinet, par fuisset utriusque sacerdotij dignitas, cum uterque in Abrahamo fuerit à Melchisedecho decimatus. Atqui hic respondere possent, qui illi fauent sententiæ; aliquid præterea esse discriminis inter Christum & Leui: quia licet uterq; in lumbis Abrahami, & quantũ ad corpus & quãtum ad animum attinet, fuerit, non tamen uterq; eodem modo naturam suam ab eo traduxit. Nam Christus ex Virgine natus est, interueniente Spiritu sancto. Leui autem communi ratione, qua homines alij propagabantur, generatus & natus est. Itaq; Augustinus missam facit hãc rationem, atq; aliam adducit ex libro Sapientiæ, in quo scribitur, ut ille putat, sub persona Christi: *Sortitus sum animam bonam.* Non enim putat, hanc locutionem locum habere, si anima Christi per propagationẽ lege naturæ à maioribus fuisset educta: nisi statuere uelimus, naturam fortuitò agere. Putat autem nomen sortis ideo in anima Christi locũ habuisse, ut intelligeremus ornamenta ea, quæ scimus opulentissima, atque uberrima in ea extitisse, non ex præcedentibus meritis, sed ex mera dei misericordia ei fuisse collata. Ornamentum uerò hoc fuisse animæ Christi maximum, ut adiungeretur ad eandem ὑπόστασιν & personam cum uerbo dei. Verùm hoc testimonium, cum ex Sacris literis, quæ numerantur in Canone, non habeatur, parum habet roboris. Postremò quæstionem de animorum traduce relinquit in medio, tanquam utrinque probabilem. Et quia qui eã oppugnant, solent citare locum ex 32. Psalmo: *Qui finxit sigillatim corda eorum,* hoc quoque ait infirmũ esse. Quoniam etiam illi qui traducem asserunt, animos à deo creari non negabunt, licet id per medium fieri contendãt. Sic enim in libro Gen. legimus, uolucres non creatos fuisse ex nihilo, sed dei iussu ex aquis erupisse. Et quisque nostrum in terram dissolui dicitur, ex qua sumptus est: quum tamen corpora nõ habeamus immediatè à terra, sed ex corporibus nostrorum parentum.

Christi anima non uidetur ex beata uirgine traducta.

Quæ sors in anima Christi locum habere potuerit.

Quæstionem de traduce animæ, Augustinus relinquit in medio.

49 Non potest itaq; hæc sententia expugnari, & euerti ex Sacris literis: quanquam scio hanc receptam esse opinionem in Ecclesia, animas creando infundi, & infundendo creari. Neque ea causa istã recensui, quòd aliquid in hac sententia nouari uelim, sed tãtùm ut intelligi possit, quis modus propagationis originalis peccati quibusdam Ecclesiasticis scriptoribus uisus sit facillimus. Et certè Scholastici, quum hanc sententiam respuunt, Physicis tantùm rationibus utuntur: quòd quum anima rationalis natura prorsus sit spiritualis & impartibilis, non possit decidi, quod tamen ad traductionem requiritur: quumq; eam intelligẽtem esse statuant, & digniorem, quàm ut ex facultate atq; potentia materiæ possit elici, eam contendũt non per generationem, sed per creationem oportere existere. Alium modum Augustinus affert de Nuptijs & concupiscentia, & alijs multis in locis, ubi contra Pelagianos de hoc genere peccati disputat. Is autem est, ut per uoluptatem eam, quam parentes in concubitu capiunt, hoc uitium intelligatur manare in prolẽ. Cæterùm, hæc ratio propagationis nititur suspecto firmamento, & meo iudicio parũ uero. Voluptas enim ea quæ ex procreatione percipitur, natura sua non est mala, nisi ad eam affectus etiam prauitas accesserit: Nam si actio ea, necessariò haberet adiunctum peccatum, Spiritus sanctus neminẽ ad eam hortaretur: quod tamen facit, quum suadet matrimonium, quumq; per Paulum monet coniuges, ut sibi inuicem reddant mutuam beneuolentiam. Esto tamẽ: demus ex humana infirmitate aliquid ibi esse uitij. Ex eo sequeretur, huius tantùm generis cupiditatẽ deriuari in prolem. At contagio originalis peccati, non tantùm sita est in illis, quæ ad libidinem pertinent,

Recepta sententia de animis infundendo creatione.

An per concubitus uoluptatem propagetur peccatum.

tinent, sed etiam in alijs cupiditatibus opum, honorum, uindictæ: deniq; in uniuersa naturæ nostræ corruptione. Tertius modus est, Deum creare animam cum huiusmodi uitio, seu defectu: ea causa, quòd futura sit anima hominis iam execrati & sub maledicto constituti. Talem, inquiunt, animam, deus creat, qualis ad huiusmodi hominem requiritur: quemadmodũ uidemus corpori canis, dari animam caninam: & asini corpori, animam asininam. Sed hæc opinio durissima uidetur, deum uidelicet, animam nondũ ad Adamum pertinentem, peccato cõtaminare: præsertim quũ dicere non possint, hoc peccati genus, pœnam esse alterius peccati quod præcesserit. Ideoq; hoc commentum uulgò reijcitur, ne uideamur deum simpliciter facere autorem peccatorum. Quartus modus, magno consensu recipitur, uideturq; ualde uerisimilis: uidelicet, animam non creari cum peccato, sed illud statim contrahere cumprimùm ad corpus ab Adamo deductum adiungitur. Cùm enim ea careat gratia & uirtutibus, quibus anima primi hominis prædita fuit, & nanciscatur etiam corpus maledictioni obnoxium habeatq; organa inepta, & parum idonea ad opera spiritualia: idcircò cùm deberet corpus regere, ab illo grauatur & deprimitur, & ad cupiditates corpori congruas attrahitur. Nam utrinque debilitata est, & corporis impuritate, & imbecillitate sua, quòd uiribus quibus naturam superet, destituitur: ex quibus duobus capitibus, corruptela & prauitas totius naturę pendet. Dixi, quantum putaui fore satis ad præsens institutũ, quomodo Apostolus uocem peccati accipiat, per quem illud in genus humanum fluxisse dicat, quidq; de modo quo transmissum fuerit, scriptores Ecclesiastici tradiderint.

Deus non uidetur animã creare cum peccato.

Anima dicitur contrahere peccatũ originis, cum primum unitato corpori cõiungitur.

Ex duobus capitibus anima debilitatur.

50 Cæterùm, aduersus Pelagianorũ errores, Augustinus strenuè pugnat, in libro de Peccatorum meritis & Remissione, ubi ostendit corpus primi hominis non fuisse necessariò morti obnoxium, licet mortale fuerit: quoniam si homo peccasset, illi moriendũ fuit. Cæterùm non uult licuisse dici, Hoc est mortale: omnino igitur morietur. Quemadmodum concedimus, carnem nostram uulnerabilem esse, & tamen fieri potest ut non uulneretur. Corpus item hominum est, ut ita dicam, ægrotabile: quum tamen sæpè accidat, ut aliqui moriantur priusquam ægrotent. Statum itaque corporis Adami talem fuisse dicit, ut licet mori posset, attamen nisi peccatum intercessisset, absq; morte fuerat à deo conseruandũ: sicuti uestes & calceamenta Hebræorum in deserto, ui diuina 40. annos minimè sunt consumpta uel attrita, ut in Deuter. 19. cap. legimus. Et statum corporis Adami, quoad conditionem istam, putat Enoch & Eliam nunc habere, quòd à morte præseruentur: idq; siue sustentẽtur absq; cibo, siue alimonia sibi à deo præparata utantur. Primus quippe homo cibos habuit, quibus aleretur, & alijs fructibus aduersus naturæ defectum uescebatur: sed arbore uitę, contra uetustatem. Nam per illam fiebat, ut absumptum quod resarciebatur, non minoris bonitatis atq; perfectionis esset, quàm id quod erat amissum. Id autem in nobis quum nõ fiat, & senio laboramus, & mors tandem occupat. Erat itaque in Adamo conditio mortalitatis, sed quæ fuisset dei beneficio absorbenda, quum ad fœlicitatem summam tempore suo translatus esset. Vnde statuit Augustinus, nos posse colligere beneficij Christi magnitudinem, quandoquidem plus nobis restituit quàm Adamus abstulerit. Quoniam per Christum, non solùm uita nobis reddita est, ac mors depulsa, sed mortalitas etiã in resurrectione tolletur. Nam mori non poterimus, quòd Paulus infrà docebit, quũ scribet, mortale hoc induturum esse immortalitatẽ. Videturq; ad Romanos pro ista sententia facere, quando ait: Quòd si Christus habitat in uobis, corpus quidẽ mortuum est propter peccatum. Vbi non dicit, corpus nostrum per peccatum esse mortale, sed mortuum, id est, morti obnoxium. Deinde subdit, Spiritus eius, qui suscitauit Christum à mortuis, uiuificabit mortalia corpora nostra. Hoc de resurrectione dixit, qua uiuificanda sunt nostra corpora, quę mortalia dixit, non mortua: ut intelligas, ab eis auferendam non solùm mortem, uerùm etiam ne sint amplius mortalia. Et quod Pelagiani putant, mortem allegoricè accipiendam pro casu animorũ, nequaquam potest admitti, quũ ad Romanos cap. 5. habeatur, Per unum hominem peccatum intrasse in mundum, & per peccatum mortẽ. Quòd si mors ab Adamo introducta est tantummodo animorũ, cur Paulus expresit duo: qui non solùm dixerit peccatum, sed etiam addiderit mortem? Testimonium pręterea libri Geneseos, illos quàm apertissimè cõuincit, quo pœna hominis, ita legitur: *Terra es, & in terram reuerteris.* Quod isti uelint uel nolint, coguntur ad mortẽ corporis contrahere, nisi dicere ausint, nostros animos è terra fictos, in terram quoq; resoluendos esse. Et quod opponebãt, nos habere corpus natura constatũ ex contrarijs, parui est momenti: quoniã conseruatio illa non à natura, sed à deo pẽdebat, ut in uestibus & calceamentis Hebræorum factũ esse Scriptura ostendit.

In 1. Cor. 15. uers. 2.

Augustinus.

Corpus primi hominis fuit mortale, sed illi non fuit necessariò moriendum.

Vide in Gen. 2. uers. 21.

Augustinus.

Christus plus reposuit, quã Adamus abstulerit.

Mors prima Operius causa.

51 Sed cuius rei mortẽ intelligat, melius perspici non potest, quàm ex antithesi uitæ. Ea uerò duplex est: Altera, qua mouemur ad spiritualia, diuina, atq; cœlestia bona. id autẽ fit, quamdiu sumus cum deo coniuncti. Nisi enim dei spiritu agamur, non possumus ad ea quæ naturam nostram superant, contendere. Altera uita est, qua mouemur ad persequenda ea bona, quæ ad naturam cõseruandam, tuendumqúe corporalem statum faciunt. Vtramque autem hanc uitam mors inflicta propter peccatum sustulit. Mors enim nihil est aliud, quàm priuatio uitæ. Quamprimùm enim homo peccauit, auertebatur à deo: atque ita relinquebatur ab illius gratia, & fauore destitutus, ut ad æternam fœlicitatem aspirare denuò non potuerit. Hæc etiam uita corporalis dici potest ablata per peccatum. Statim enim à peccato mortis initia, & satellites hominẽ inuaserunt, cuiusmodi sunt, fames, sitis, morbus, humoris & caloris absumptio,

Vt duplex est uita, sic utramq; sustulit peccatum ut docet exẽplum Adæ, & nostra experientia.

quoti-

quotidiana uitæ restinctio. Hæc enim omnia hominem deducunt ad mortem. Et Chrysostomus in Genesin, hanc rem fusè tractans ait, primos homines, ubi primùm peccassent, statim fuisse mortuos. Nam Dominus è uestigio tulit in eos sententiam mortis. Et quemadmodū qui damnati sunt capitis, quamuis aliquandiu uiui retineantur in carcere, tamen habētur pro mortuis: ita primi parentes, etsi ex dei benignitate diutius uixerint, tamen erant re uera statim mortui, postquam deus cœpit in eos sentētia sua animaduertere. *Ambrosius* ait, eos à morte subitò fuisse oppressos, quòd nullum postea habuerint aut diem, aut horam, aut momentum, quo non fuerint morti obnoxij. Nec est quisquam mortalium, qui sibi certò polliceri posit, se in unam horam esse uicturum. Ex his ergo apparet, utramque mortem per peccatum fuisse inuectam. Quare cauendum est, ne illis assentiamur, qui dicere solent, mortem homini naturalem esse, quasi͂q; quietē quandam, qua uitæ motus intercipitur. Huiusmodi opiniones Ethnicis relinquendæ sunt. Omnes enim pij statuunt, in morte, iræ diuinæ sensum esse: ideoq; sua natura, dolorem & horrorem incutit. Quod & Christus ipse, dum oraret in horto, & alij multi sancti uiri declarauerunt. Quòd si qui sunt, quibus iucundū atq; delectabile sit mori, & è uita soluere, id aliūde habent, non à natura mortis. Et Paulus ad Corinth. ait, Mortē aculeum esse peccati. Nihil enim alioqui in nobis posset mors, nisi per peccatū nos conficeret. Quare, qui peccatum originis tantùm imbecillitatem quandam esse prædicant, quæ hominem damnare non possit: illi nec peccati naturam intelligunt, nec hanc, quam habemus præ manibus, Apostoli sententiam. *Ad* hæc si ex peccato manat mors, omnia peccata sua natura dicenda sunt mortalia. Nam quod deus aliqua peccata nobis non imputet, id non ex peccatorum leuitate fit, sed ex illius misericordia. Nullum enim existere potest tam leue peccatum, quod nō exitium adferat, nisi se dei misericordia interponat. Nec tamen idcirco dicimus cum Stoicis, Omnia peccata esse paria. Scimus enim Paulum, quædam peccata nobis describere, quæ ita sint grauia, ut homines excludant à regno cœlorum. De sterilitate autem, fame, siccitate, inundationibus, peste, atq; huiusmodi calamitatū causis, uide 1. Reg. 8. uer. 37. Genesis 26. uer. 7.

Vide in Gen. 2. uers. 11.

Augustinus. Contitiaplus repetuit, quā Attamus ab stulerit.

Mors prima anne sit naturalis.

Mors prima cuius causa sit.

Peccata etsi omnia sunt mortalia, nō tamen ideo paria.

52 Sed & ab omnibus creaturis expectatur nostra reuelatio, quòd tantisper dū illa differtur, omnis creatura subiecta sit uanitati. Locus quidem iste Pauli est difficilis: sensum tamen hunc satis perspicuum esse arbitror, uniuersam creaturā in graui negotio uersari, & usq; ad nostram plenam redemptionem molestis laboribus fatigari. Nā terra, nostra causa maledictioni subijcitur, & spinas, tribulosq; producit, & ad nos alēdos fructus caducos subinde reparat, & uastitates ac ruinas nostras propter peccata ferre cogitur. Aer fit pestilens, modò riget frigoribus, modò incenditur æstibus, modò nubibus, modò pluuijs obducitur. Animantia omnium generum propagantur,

In Ro cap. 8. Omnis creatura expectat reuelationem gloriæ nostræ.

& moriuntur, ut nos adiuuemur: orbes cœlestes assiduè incitantur, occidunt, oriuntur, patiuntur deliquia. Luna deficit & reficitur: in morte Christi obscurata est lux solis: cumq; Christus ueniet ad iudicandum, ut Euangelistæ narrant, uirtutes cœlorum laborabunt. Adhæc omnis creatura cogitur seruire impijs, & illorum abusibus subiacere: quod Oseas propheta capite secundo docet. Israelitæ bona huius mundi, quibus abundabant, non uero deo, ut par erat, sed Baali adscribebant, illi gratias agebant, illumq; unum inuocabant. Itaq; deus iratus ait, *Auferam frumentum meum, uinum meum, & oleum meum: & liberabo lanam meam, & linum meum, ne operiant ignominiam tuam.* Quibus uerbis Propheta ostendit, quum creaturæ auferuntur ab impijs, eas uindicari in libertatem, ne impijs cogantur amplius inseruire. *Augustinus* in lib. 83. Quæstionum, quæst. 67. hunc locum aliter interpretatur: nam per omnem creaturam, homines intelligit, quemadmodū in Euangelio quoq; sumitur. Sic enim Christus ait, *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* Id autem idcirco conuenit homini, quòd in eo, tanquam in paruo quodā mundo comprehēsa sint omnia rerum genera. Quanquam Augustinus idem non inficiatur, hæc uerba aliter quoq; exponi posse. Verùm id monet cauēdum esse, ne Solem, Lunam, & stellas, & sublimes angelos ineptē putemus ingemiscere, quod quosdam non puduit sibi fingere. *Fatendum est,* inquit, *sanctos angelos ad imperium Dei nobis inseruire: sed cùm iam sint fœlices, & faciem Patris uideant, luctus & dolor illis certè non conuenit, quem suscipiant nostra causa, ne fortasse deterius habere uideantur, quàm Lazarus habeat in sinu Abrahæ.* Huc adde, Paulum dicere, creaturam omnem subiectam esse uanitati, & non solùm ingemiscere ac dolere, uerùm etiam à seruitute corruptionis esse liberandam: quæ omnia in angelorum naturā incidere non possunt. Verùm, inquit *Augustinus*, nihil temerè pronuntiandum est: satis est, modò caueamus absurdas ineptasq; opiniones hæreticorum, qui de gemitu & luctu creaturarū multa perperam effutiuerunt. Quibus uerbis Manichæos inter alios notari arbitror.

Creaturæ omnes pro homine.

Angelis & corp. cœlestib. gemitus quomodo tribuatur.

53 Dicturus autem de sentētia Augustini, qua per uniuersam creaturam putauit homines esse intelligendos, uideo nostrū genus in duas partes esse diducendum: ut hominum alij sint pij, alij impij. Tum quærendum est, utrinam horum, tantò desiderio manifestationem filiorum dei expetāt. Impios opinor, non dicetur: illi enim, quid alteri seculo euenturum sit, nihil pensi habent. Supersunt igitur tantùm pij: qui cùm sint huiusmodi, citra controuersiam appellandi sunt filij Dei. Sequetur ergo, solos filios dei esse, qui expectēt reuelationem filiorum dei. Atq; ita ijdem erunt, & qui desiderant, & qui desiderentur. Sed hoc uidetur non latuisse Augustinum. Ait enim, filios Dei, cùm nūc grauentur uarijs molestijs, meliorem conditionem, quam sperant aliquando reuelandam, concupiscere. Idq; sæpe accidit, ut, qui sunt in anxio & difficili statu, quietiorem fortunā sibi aliquando concedi, uehementer cupiant. Verùm si considerat

Qui homines de futura gloria sint soliciti.

deremus ea, quæ mox à Paulo subijciuntur, *non solùm illa, sed & nos primitias spiritus habentes*, &c. uidebimus distingui homines pios, & præditos spiritu dei, à turba aliarum creaturarum. Id enim sibi uult illa particula, *Non solùm*. Quanquam scio esse quosdam, qui per eos, qui dicuntur habere primitias spiritus, non intelligant omnes in uniuersum Christianos: sed eos tantùm, qui magna copia spiritus tum temporis abundabant, quales erant Apostoli, Paulus ipse, & alij quidam pauci, Apostolico spiritu præditi, ac si diceretur: Reuelatio gloriæ filiorum dei expectatur non solùm ab omnibus pijs, uerùm etiā à nobis quoq; uberrimo Christi spiritu præditis: ut argumentum ductum sit ab optimorum & prudentissimorum hominum iudicio, quod ad rem uel confirmandam uel amplificandam maximè ualet. Apostolus autem in præsentia, non uidetur uti illa distinctione. Prius enim pronūtiauit in uniuersum, nos qui sumus Christi, habere spiritum eius in nobis habitantem. Nec uerò quòd mentionem facit primitiarum spiritus, eò spectat, ut uulgus hominū Christianorum distinguat ab Apostolis: sed primitias spiritus appellauit, spiritū eum quem nunc habemus, quòd plenos eius fructus, & uberes prouentus in altera uita habituri simus. Et Ambrosius, cùm illum locum interpretatur, *Non solùm illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes*, statim subdit: *Quum de uniuersa creatura iam dixerit, nūc de ipsis hominibus agit*. Argumenta etiam, quibus Augustinus adductus est, ut communem aliorum interpretationem refugeret, non ita sunt grauia & firma, ut illis multum tribuere oporteat. Nam cùm Paulus res inanimas nostram salutem cupere, & illius causa ingemiscere & parturire faciat, *προσωποποιΐαν* seu *ἀνθρωποπάθειαν* uti uoluit. Quod qui sentiunt, ut cum hæreticis ineptiant, & absurda credant de Sole, Luna, & astris, non adducuntur. Ambigui hic sumus inter duos tropos. Augustinus eum tropum sequitur, ut putet uniuersam creaturam significare hominem. Nos potius putamus esse *προσωποποιΐαν*. Cōtrouersia est, utrò potius sit utendum. *Is* mihi uidetur admittēdus, qui Apostoli uerbis magis est consentaneus, quiq; argumentum reddit grauius, & uehementius. Cùm noster sensus utrunque efficiat, illum potius admittendum existimaui. Primùm quidem Apostolus subiecit, ut annotauimus: *Nō solùm illa, sed etiam nos primitias spiritus habentes*, &c. Quæ uerba satis indicant, illum egisse antea nō de hominibus sed de alijs creaturis. Deinde hæc ratio maximè ualet ad augendam redemptionem nostram, quam expectamus, si eam intelligamus ab omni creaturarum genere expectari.

Argumentum à iudicio præstantissimorum ductum.

Primitiæ spiritus.

Eo tropo est utendum, qui argumentum reddit grauius, & magis consentit uerbis.

54 De Angelis tantùm non uidetur fore ita facilis explicatio: illi enim uideri possent miseri, si nostra causa uel ingemiscāt, uel parturiant: quos tamen sanctos & beatos esse credendum est. Cæterùm non id efficit illorum fœlicitas, ut prorsus omni affectionum genere sint spoliandi. Petrus in prima Epistola sua capite primo, ait, eos in promissa Prophetarum, quæ ad Euangelium pertinent, desiderare intueri. Non enim locus ille ita legendus est, ut noster interpres uertit, *In quem desiderant Angeli prospicere*, sed in *quæ*, *εἰς ἃ* *desiderant Angeli prospicere*, Tenentur igitur cupiditate uidendi hæc promissa impleta. In Zacharia leguntur inter myrteta instar equitum, orasse magno affectu pro ciuitate sancta, ut rursus ædificaretur. Mitto, quòd in Euangelio legimus, illos magno affici gaudio, cùm peccatores uideant conuerti ad pœnitentiam. Quare argumento à contrarijs, necesse est, ut pertinaciam & obstinationem impiorum molestè ferant. De animis hominum piorum qui iam uita sint defuncti, nemo ambigit, illos summa fœlicitate donatos esse. Illi tamen in Apocalypsi clamant, & precantur deum, ut sanguinem, quem effuderunt, ulciscatur: magnoq; affectu laborant, ut stola corporis iam corrupti sibi aliquando restituatur. Quare & Angelis, & beatis animis ea fœlicitas tribuenda est, quæ ista genera affectionum, quas Scriptura significat illis conuenire, non excludat. Quod eo minus mirum uideri debet, quum deum ipsum fontem & caput omnis fœlicitatis in Scripturis legamus duci pœnitudine, mutare sententiam, & alia multa perpessum esse, quæ diuinæ illius naturæ non uideantur conuenire. Ea uerò quemadmodum sint intelligenda, neque nunc est animus explicare, neque id à nobis hic locus requirit. Sed erit satis, uno uerbo dicere, etiam in Angelos talem affectum posse cadere, qualem Paulus hoc loco commemorat. Quòd si adhuc intelligere non possumus, quomodo id illorum non obstet fœlicitati, causa tamen non est, cur id negemus posse fieri. Tum autē demum id nobis erit perspicuum, quum ad eandem fœlicitatem perueniemus. Interea credamus sacris Scripturis, quę testantur, sanctos Angelos huiusmodi affectibus laborare.

Angeli etsi beati, non omni affectu sunt expoliandi.

Spiritus quoque sanctorū licet beati, multa desiderant.

55 Sed quomodo illos intelligemus subiectos esse uanitati? Facilè: nō quidem iuxta naturæ suæ, ut aiunt, substātiam, sed quod attinet ad illa opera, quæ deus ab illis efficienda destinauit. Præfecti sunt Ciuitatibus, Regnis, Prouincijs, uti Daniel disertè scribit: imò etiam adsunt singulis hominibus. Christus enim ait: *Angeli eorum semper uident faciem Patris mei*. Et discipuli in Actis Apostolicis respondent de Petro pulsante ad ostium, Angelus eius est: quamuis de nuntio Petri nonnulli conentur hoc interpretari. Et in Gen. ca. 48. *Angelus eius redemit me ab omni malo*. Hæc probant, Angelos imperio dei inseruire etiam priuatis hominibus. Nos autem si quærere uelimus, in quem finem Angeli regant regna, prouincias, ciuitates, & singulos homines, quidq; illa tanta cura & diligentia sibi uelint: nihil aliud inueniemus, quàm eos id satagere, ut omnes homines deo & regi suo obsequantur, illū agnoscāt, & colant, & ut deum suum uenerentur. Quod cùm nō succedat, & multi relicto uero dei cultu, superstitioni, & idololatriæ sese dedant, uarijsq; flagitijs cōtaminentur: Angelorum opera suo fine saltem secundario destituitur, atque ita illi quodammodo uanitati subiecti sunt, quod tamē fieri desinet, cùm

Quomodo angeli possint dei uanitati subiecti.

Angeli præsides societatis humanæ, &c.

Quomodo à corruptione, Angeli dicantur liberari.

cùm à suis istis præfecturis absoluentur. Sed iam uidendum est, quomodo Angeli eo tempore à seruitute corruptionis liberandi sint. Licet illorum natura, uel, ut loquuntur, substantia sit incorrupta, & immortalis: tamen illis perpetuò cùm rebus caducis & mortalibus negotium est: ea subinde reparant & sufficiunt, aut ex diuino præcepto curant abduci, & perdi. Deinde Christi beneficium ad Angelos quoque pertinere Paulus docuit ad Ephesios, & ad Coloss. Ad Ephesios capite primo ait, *Iuxta beneplacitum, quod proposuerat in seipso, usque ad dispensationem plenitudinis temporum recapitulare omnia per Christum, & quæ in cælis sunt, & quæ in terra.* Et ad Coloss. capite primo. *In illo complacitum est Patri uniuersam plenitudinem inhabitare, & per eum, reconciliare omnia erga se, pacificatis per sanguinem crucis eius, per eundem siue quæ in terris sunt, siue quæ in cælis.* Hæc Chrysostomus interpretans ait, *sine Christo Angelos nobis fuisse infensos: ut hæ duæ naturæ Angelorum & hominum inter se disiunctæ & alienatæ fuerint. spiritus enim cælestes non poterant non odisse hostes Dei sui. Verùm quum se Christus interposuisset iam homines rursus collecti sunt, ut idem caput haberent cùm Angelis, & membra eiusdem corporis cum eis effecti sunt.* Itaque Christus rectè dicitur ille, per quem facta sit ἀνακεφαλαίωσις. Fieri etiam potest, ut alia quoque commoda per mortem Christi peruenerint ad Angelos, quæ tamen nos è Scripturis non facilè intelligimus, neque huius instituti est ea inuestigare. Dicimus itaque, Paulum magna orationis grauitate ac uehementia, creaturis omnibus sensum accommodare, ac si illæ dolerent, se ita impiorum hominum abusibus esse expositas. Non enim obscura est in hoc statu rerum confusio. Pij enim malè habent, & indignis modis ubique accipiuntur: impij uerò omnibus bonis affluunt, eisque omnia succedunt ex sententia. In hac rerum perturbatione, pios homines oportet esse animo forti, & negociorum catastrophen toleranter expectare. Epicuri & Athei, cùm uident omnia ita confusè geri, protinus ratiocinantur, deum nulla teneri cura rerum mortalium, ut qui nec gratia, nec odio moueatur: nemini què aut bene, aut malè faciat. Pij uerò è diuerso apud se statuunt, quum deus prouidentia sua omnia gerat & moderetur, futurum quandoque, ut res non ita abeant: & mundum prout ad honorem dei est institutus, meliori ratione corrigendum esse, traducendumquè ad eam formam, qua deus magis magisquè illustretur. Atque hinc nascitur incredibilis consolatio: ut cùm uideamus omnes creaturas dei subiacere tot incommodis, ipsi quoque illarum exemplo nos ipsos ad tolerantiam confirmemus. Cùm orbis uniuersus tot calamitatibus diuexetur, nos etiam par est afflictiones incidentes æquo animo tolerare.

Beneficium Christi ad Angelos quoquo modo attinet.

Deprehenditur contrariæ sententiæ piorum & impiorum.

56 Rationes autem propter quas angi, & dolere creaturas existimamus, quatuor enumerari possunt. Prima quidem est, quòd laboribus continuis fatigentur, ut nostris usibus quotidianis inseruiant. Hinc sæpè accidit, ut cum ipsi, quod subinde fit, grauiter peccemus: illæ unà nobiscum supplicia luant: quod in diluuio, in Sodoma, & in plagis Aegypti non obscurè apparet. Est adhæc quædam sympathia inter omnes creaturas & hominem, propter quam in rebus aduersis simul cum eo ingemiscunt, & unà dolent. Postremò, fit illis magna iniuria, quòd coguntur seruire hominibus impuris & sceleratis. Quod Oseas Propheta spectauit, ut superius ostendimus, quum diceret ex persona Dei: *Auferam triticum meum, uinum meum, oleum meum: & liberabo lanam meam, & linum meum, ne operiant turpitudinem tuam.* Ambrosius non uno in loco mecum facit. In epistola ad Horontianum tractans hunc locum Pauli, inductione ostendit, omnem creaturam dolere, & expectare reuelationem filiorum dei. Et auspicatur ab anima: *Ea,* inquit, *non potest non affligi & tristari, quum se uideat in corpore, tanquam in gurgustio quodam conclusam esse: idquè non uolentem, sed propter eum qui illam subiecit. Consilium enim dei fuit, ut ea cum corpore coniungeretur, ut ex illius usu, fructus aliquos aliquando non pœnitendos reportaret. Paulus enim ait in posteriori ad Corinthios. Omnes nos sistendos esse tribunali Christi, ut quisque referat ea, quæ gessit per corpus, siue bonum, siue malum.* Dicit etiam in eadem epistola, Nos ingemiscere, dum sumus in hoc terreno habitaculo: non quòd eo uelimus expoliari, sed potius superuestiri. Et Ambrosius citat ex Psalmis, Hominem uanitati similem factum esse: &, hominem esse uniuersam uanitatem. Quibus ego hoc quoque addendum censeo: ut hoc pondus corporis, & has molestias, quas eius causa animo obuenire Dauid queritur, non ex instituto dei profectas intelligamus, sed potius propter peccatum obrepsisse. Alioqui enim corpus datum est animo, non ut σῆμα, ut quidam fabulantur: sed ut aptissimum instrumentum, ad eximia opera, & præstantissima facinora conficienda. Pergit Ambrosius, & sua inductione Solem, Lunam, cæteraquè astra ait, assiduo cursu fatigari, inferiores quoque creaturas nostra causa laborare. Ait autem, id non ingrato animo ab illis fieri, quum intelligant, ipsum filium dei pro nobis sumpsisse formam serui, & sua morte, uitam, & salutem suam procreasse. Deinde ait, illas se hoc nomine consolari, quòd aliquando sint liberandæ, & illarum laboribus aliquando imponendus sit finis. De his ego si iudicium ferre debeam, primùm num Sol, & Luna, aliaquè astra laborent illis suis conuersionibus, nonnihil ambigam. Præterea figuratè ab Ambrosio dictum puto, creaturas omnes æquo animo ferre suas illas molestias, quòd sciant Christum filium dei, pro nostra salute crucis ignominiam & mortem pertulisse. Neque tropo carere arbitror, quod ait, eas hac se ratione consolari, quòd intelligant labores suos aliquando esse finiendos, seq; esse reparandas. Postremò loco angelos commemorat, eosq; ait animo non

Quatuor rationibus dicuntur angi creaturæ.

Ampla inductione ostenduntur creaturæ dolere nostra causa.

Corpus ab initio nō fuit homini datum ut σῆμα.

læto uersari in supplicijs de malis hominibus sumendis, quòd tangantur misericordia, & malint beneficijs potius ornare, quàm pœnis affligere: præsertim quum Christus in Luca dicat, Angelos uehementer lætari de uno peccatore agente pœnitentiam. Idem Ambrosius exponens hunc locum ait, anxietatem creaturarum tamdiu duraturam, quo ad numerus eorum qui seruandi sunt, impletus fuerit. Et uanitati subiectum esse, interpretatur mortale & caducum esse. Vanitas ergo apud eum hoc loco est mortalitas, qua creaturarũ uniuersitas ita laborat: itaq; cum ea perpetuò luctari cogitur, ut Salomon meritò dixerit: *Vanitas uanitatum, & omnia uanitas.*

Quandiu sit duratura hic anxietas creaturarũ.

57 Commentaria, quæ Hieronymo adscribuntur, non multùm uidentur dissidere à sententia Augustini: nisi quòd illa per omnem creaturam, intelligunt uniuersitatem istorum iam inde usque ab Adamo. Quam turbam sanctorum, unà cum ipso protoplasto reuelationem filiorum dei anxiè tradunt expectare, ut ipsi quoque nobiscũ, ut docet epistola ad Hebræos, perficiantur. Origenes commemorat quædam de mente, quæ est pars suprema animi nostri, quam ait ingemiscere, & anxiè dolere, quòd cogatur perpetuò se dimittere, ut multiplicibus corporis uarijsque necessitatibus inseruiat. At Chrysostomus apertè facit nobiscum, Paulumque fatetur uti prosopopœia: qui tropus familiarissimus est in Sacris literis. Prophetæ enim, & Psalmi, imperant interdum fluminibus & syluis, ut manibus plaudant: interdum montes inducunt saltantes, interdum colles præ lætitia subsilientes: non quòd reipsa motum rebus inanimis & sensum affingant, sed ut bonum illud, quod ita ornant, significent esse tantum, ut ad stupidas etiam, & sensus expertes creaturas debeant pertinere. Solent etiam interdum Prophetæ, syluas, uineas, terram ipsam, aliaque elementa inducere gementia & ululantia, & domorum atque templorum laquearia clamantia, ut malum illud, quod describunt, uehementius exaggerent. Nec mirum uideri debet, si Paulus has phrases Prophetarum consectetur, quum idem fuerit in utrisq; spiritus dei.

Propheta ac Psalmi, rebus inanimis affingunt, non rarò sensum.

58 Nec est difficile demonstrare, quomodo nostra infortunia redundent etiam ad creaturas. Nã quum homo adiudicatus esset maledictioni, terra quoque damnata est ut maledicta, ut spinas ac tribulos coacta sit producere. Et quemadmodum ea propter peccatum reddatur deserta & squalida, & Scripturæ nos ubique docent, & experientia, si saperemus, satis nobis indicaret. Esaias ait, cap. 24. Sol confundetur, & Luna erubescet. Et in euersione Babylonis, idem Propheta scribit, Lunam & sydera lucem non datura: Solem autem induendum esse caligine. De cœlo, Dauid pronunciat, *Ab initio opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem manes. ut amictum mutabis eos, & mutabuntur.* Moses ait in Lege, *Dabo cœlum æneum, & terram ferream.* Quod scimus factum temporibus Eliæ, quibus cœlum ita claudebatur, ut per tres annos & dimidium pluuiam non dederit. Vnde illud scitum est, quod è diuerso texit Oseas Propheta: *Exaudiam, inquiens, cœlum, & cœlum exaudiet terram, & terra exaudiet frumentum, uinum, & oleum, & illa exaudient Israelem.* Denique quemadmodum omnis creatura inseruiat hominibus pijs, Scriptura ubique indicat. Mare dedit iter Israelitis: petra, effudit aquam: cœlum, nubem & manna: Sol, Iosuæ constitit, Ezechiæ retrocessit. Quæ omnia licet perspicuè uidere in uno Christo, in quo omnia sunt mirabili ratione recapitulata. Nascenti, cœlum gratulatur, & noctu resplendet, Angeli adsunt canentes, stella ducit Magos: moriente, Sol obscuratur, & omnia tenebris inuoluuntur, petræ colliduntur, uelum scinditur, monumenta reserantur: resurgente, fit terræmotus, & adsunt præstò Angeli: ascendentem in cœlum, nubes complexa est. Quum autem redibit, concutietur uniuersus orbis, & uirtutes cœlorum mouebuntur. Rursumque post iudicium tanta erit rerum innouatio, ut Esaias capite trigesimo dicat, fore, ut Luna luceat instar Solis: & lux Solis septuplo maior sit, si ad præsentem lucem conferatur. Sed nunquid ulla fit rebus creatis iniuria, quum citra suam culpam propter hominum peccata ita uexantur? Respondet Chrysostomus, nullam fieri. *Nam si propter me,* inquit, *nihil admittitur iniustitiæ si propter me patiantur.* Deinde addit, rationem æqui & iniqui ad res inanimas, & ratione carentes, non esse transferendam. Postremò, si affliguntur nostra causa, quum apparebit nostra fœlicitas, unà etiam instaurabuntur. Idem Chrysostomus homelia uigesimasecunda in Genesin exponit dilucidè, non esse iniustum, aut absurdum, si creatura propter homines aliquas calamitates cogatur ferre. Nam si quis, inquit, fortè incurrat in iram regis, non modò ipse supplicio afficitur, sed etiam omnis eius familia opprimitur. Homo propter peccatum factus est obnoxius maledictioni, & iræ dei: quare non est mirum si uniuersa creatura, quæ hominis familia est, ingemiscat unà cum eo, & doleat. Præterea adducit è Scripturis omnem creaturam in diluuio fuisse submersam: in Sodomis cùm flagitiosis hominibus omnia simul fuisse combusta: in Aegypto propter Pharaonis obstinationem, omnes creaturas fuisse perditas. Et in libro de Reparandis lapsis ad Theodorum ostendit, post diem iudicij omnia esse renouanda: quòd gloria Domini futura sit conspicua, ut impletura & occupatura sit omnia. Scholia Græca unà nobiscum agnoscunt prosopopœiam: & ideo asserunt, creaturam à seruitute corruptionis esse liberandam, quòd propter nos facta sit corruptioni obnoxia. Adoptionem autem filiorum dei ostendunt esse reuelandam, quòd nunc filij dei unà uersentur cum filijs diaboli, neque facilè possint ab illis internosci. His adde, hos afflictionibus premi, infirmitate circundari, & lapsibus multis inquinari. Omnia hæc, etsi adoptionem, quam habemus per fidem, non faciant irritam, eam tamen ita obfuscant, ut nisi testimonio Spiritus interiori cognosci non possit. Reuelabitur autem gloria nostra suo tempore: nec solùm apparebit, uerùm

Hominis infortunia quomodo redundent ad alias creaturas.

Pijs omnes creaturæ seruiunt.

Christo seruiunt omnes creaturæ.

Creaturis nõ fit iniuria, quòd propter homines uexentur.

Simile.

Omnes creaturæ quodãmodo sunt hominis familia.

rùm etiam exhibetur. Habemus enim illam etiam in præsentia, sed nondum plenam, atque perfectam. Tūc autem prorsus absoluetur, & quicquid nunc deest, obtinebit.

LOCVS I.

De Libero arbitrio.

Propositio. Notatio.

NVNC operæpretium erit de arbitrij nostri libertate paucis disputare. In præsentia autem quæremus, quantum insita prauitas ex originali culpa reliquum nobis fecerit liberæ uoluntatis: præsertim, cùm quicquid rectè agimus, id omne gratiæ dei dicatur esse tribuendum. Quamuis autem uox liberi arbitrij non legatur in Sacris literis, res tamen ipsa nec ficta uideri debet, nec commentitia. Græci appellant αὐτεξούσιον, quòd est suæ potestatis, aut sui iuris. Quòd idem Latini significant, cùm dicunt, Arbitrij libertatem. Liberum enim est, quòd non alienam uoluntatem sequitur, sed suam. Arbitrium uerò uidetur in eo esse situm, ut prout placuerit, ea quæ à ratione decreta sunt, sequamur. Tum uerò uoluntas est libera, cùm, prout libuerit, amplectitur ea, quæ à parte animi cognoscente approbantur. Quare liberi arbitrij natura, quamuis in uoluntate maximè reluceat, tamen in ratione radices habet. Eos uerò, qui hac facultate rectè uti uolunt, in primis uidere oportet, ne quis in ratione contingat error. Is autem duplex esse solet: Aut enim latet nos, quidnam sit iustum & iniustum in rebus agendis: aut si id uidemus, tamen in iudicandis rationibus, quæ pro utraque parte afferri solent, deficimus. Semper enim ferè cupiditas nostra ad imbecillius argumentum se adiungit. Vnde sæpè fit, ut ratio firmior & melior neglecta deseratur: quod in disputationibus nonnunquam uidemus usuuenire. Nam qui partem inferiorem tueri uolunt, eam solent omnibus ornamentis & coloribus expolire, ut auditores elegantia & fuco illecti, robur ipsum & firmamentum rationis non expendant. Præterea sciendum est, non quibusuis de rebus solere deliberari: sed tantùm de illis, quæ πρακτικὰ, hoc est, à nobis faciendæ uocantur. Neque uerò omnia, quæ aut persequimur, aut repudiamus, deliberatione egent. Sunt enim quædam bona tam manifesta & certa, ut ea satis sit proponi. Statim enim aut eliguntur, aut respuuntur, qualia sunt fœlicitas, infœlicitas, uita, mors, & si quid aliud est huius generis. Alia uerò sunt obscuriora, sine media, de quibus solent homines deliberare. Deum colendum esse, omnes sine dubitatione confitentur: qua uerò ratione, quibusque ritibus colendus sit, plurimùm ambigitur. Vtile esse homines in ciuitates coire, & societatem inter se colere, omnes sciunt. At quibus legibus regendi sint, aut quo genere Reipublicæ uti oporteat, ibi uehementer sæpè dubitatur. In his & similibus rebus uersatur liberum arbitrium.

Voluntas quando libera & recta.

De quibus sit deliberandum.

2 Illud autem ita definio: Est facultas, qua uel suscipimus, uel repudiamus, prout libuerit, ea quæ à ratione decreta fuerint. An autem in hominibus sit huiusmodi facultas, aut quomodo in eis sit, non potest una responsione definiri. Primùm, distinguere necesse est statum & conditionem hominis. In homine uerò quatuor minimùm inueniuntur differentiæ. Alius enim longè fuit status Adami, quum ab initio crearetur, alius postquam lapsus esset: cuiusmodi etiam iam status est eius uniuersæ posteritatis. Præterea qui regenerati sunt in Christo, longè meliori statu sunt, quàm qui uiuunt extra Christum. Fœlicissimè autem & liberrimè habituri sumus, ubi hoc mortale corpus exuerimus. Ad propositam ergo quæstionem iuxta has quatuor conditiones respondebimus. Adamum à prima sua creatione liberum fuisse, credendum est. Quod antequam exponatur, tria genera operum, quæ in nobis fiunt, distinguenda sunt. Eorum quædam ad naturam pertinent, ut ægrotare, ualere, nutriri, cibum coquere, & alia huiusmodi: in quibus licet primus homo longè fuerit fœlicior, quàm nos sumus in præsentia, tamen alicui necessitati subdebatur. Illum enim & comedere, & ali, & cibū sumere oportuit. Ab omnibus tamē calamitatibus quæ mortem afferre possent, immunis fuit. Alia sunt opera, quæ ciuili, seu morali ratione, uel iusta, uel iniusta sunt. Tertium genus est operum illorum, quæ deo placent, & grata sunt. Quod ad hæc omnia attinet, homo à principio factus est liber. Erat enim creatus ad imaginem dei, cui nihil magis conuenit, quàm uera & solida libertas. Et de illo ita scribitur, deus gloria & honore coronauit eum: &, Quum esset in honore non intellexit. Quis autem honor esse potest, ubi desit libertas? Postremò subiecit illi Deus quæ creauerat: quibus certè ille uerè, ac recta ratione dominari non potuisset, si ipse creatus fuisset affectuum & cupiditatum seruus. De illo tamen statu, quis fuerit, quū Scriptura nos deficiat, nihil certò definiri potest. Augustinus in libro de Correptione & gratia, Auxilium, inquit, gratiæ dei collatum fuit Adamo. Tale autem fuit adiutorium, quod & deserere posset, quum uellet: & in quo permanere posset, si uellet: nō quo fieret, ut uellet. Quodque

Definitio liberi arbitrij. Quatuor differentes status hominis.

Adamus fuit liber in primo suo statu. Tria genera operum.

Gratia, quã habemus, gratiæ Adami præfer tur.

Quodquè ad hoc attinet, Augustinus audet gratiam, qua nos nunc potimur per Christum, præferre illi gratiæ, quam Adamus habuit in paradiso. Nunc enim gratia Christi non solùm manemus, si uelimus: sed etiam, ut Paulus ait, per illam habemus & uelle & perficere. Mutatur siquidem cor credentium, ut ex nolentibus fiant uolentes. Istud autem, Vt uellet, in ipso arbitrio primi hominis situm fuit: neque id in eo gratia dei efficiebat. Cur autem deus Adamo, cum primùm crearetur, liberum arbitrium contulerit, Augustinus adfert hanc rationem in secundo libro de Libero arbitrio, quòd deus statuisset erga eum, & bonitatem & iustitiam suam declarare. Ostensurus autem fuit erga eum bonitatem suam, si rectè fecisset: quod certè nisi fuisset liber, præstare non potuisset. Sin autem ille se turpiter & malè gessisset, deus usurus erat erga illum seueritate iustitiæ. Verùm ille quum esset liber, miserè lapsus est. Et, quemadmodum Christus describit hominem descendentem à Hierusalem in Hiericho incidisse in latrones, & ab illis malè fuisse mulctatum: ita ille non solùm ablata ueste, & amissis omnibus ornamentis, sed etiam multis acceptis uulneribus, semiuiuus & desperatus relictus est.

Cur Deus in creatione, liberum arbitrium contulerit.

3 Quare dicimus, quod ad hunc secundum statum attinet, quum à Christo simus alieni, parum nobis superesse libertatis. Nam & necessitatibus naturæ subijcimur, & morbis uelimus nolimus affligimur: & postremò, morte conficimur. Est tamen aliqua libertas, quod ad opera ciuilia & moralia attinet. Ea enim & subiecta sunt naturali nostræ notitiæ, & uires nostræ uoluntatis non superant: quamuis etiam in illis homines magnam experiantur difficultatem, quia insanæ cupiditates morali rectitudini aduersantur. Illecebræ ac uoluptates semper pulsant sensus nostros: huc accedunt mali suasores. Satan etiam assiduè urget, & impellit. Is enim humanis commodis inuidēs, sentiensquè huiusmodi operibus ciuilem disciplinam retineri, ea omnibus modis cupit peruertere. Quanquam in istis rebus ciuilibus multum possit humanas uires, saltem quoad iudicium, indicant multæ bonæ leges à Lycurgo, Solone, Numa, & ab alijs promulgatæ. Et Paulus ad Romanos, *An existimas, inquit, ô homo, te fugiturum esse iudicium dei, cùm eadem facias, quæ iudicas?* Præterea duo in his sunt, quæ non oportet prætermittere. Primùm, deum abuti hominum uoluntate ad eos fines, quos ipse constituerit: alterum, quod ex priori pendet, non sequi illos euentus, quos illi sibi proposuerunt, qui ciuilibus istis operibus incumbunt. Sæpè enim longè alia accidunt, quàm illi unquam cogitare potuerunt. Atque hinc Ethnici homines sæpè uehementer turbari solent. Pompeius, Cato, Cicero, uisi sunt sibi pulcherrima consilia instituisse. Verùm quum ea pessum iuissent, nihil authoribus relinquebatur, nisi desperatio. Illi enim exclusi suis consilijs, omnia Fortunæ & casui tribuebant. Successum autem rerum, & euentum consiliorum, in manu esse dei, declarat Hieremias: *Non est*, inquiens, *hominis uia eius, nec uiri, ut dirigat gressus suos.* Quem locum Hebræi exponunt de Nabucadnezar: quem aiunt egressum domo, non ut aduersus Iudæos, sed ut aduersus Ammonitas bellum gereret, ut habetur capite uigesimoprimo Ezechielis. Eum uerò, quum uenisset in biuium, cœpisse deliberare, & exta, & teraphin, & sortes ex fulgore gladij consuluisse, atque ita admonitum in Iudæam inuasisse, & relictis Ammonitis Hierosolymam obsedisse. Duo ista pios homines non latent, Deum & authorem esse consiliorum, & rebus, quem ipse uoluerit, successum dare: ideóque nihil apud se statuunt, nisi adiecta conditione, si deus uoluerit: quod Iacobus faciendum esse monet. Et Paulus in epistola ad Romanos ait, se cupere prosperum iter habere ad illos, sed per uoluntatem dei. Quare, si res contrà quàm sperarint acciderint, consolantur sese, quòd sciant, deum optimum Patrem melius & ipsius regno, & suæ saluti consulere, quàm ipsi consulere potuissent. Semperquè habent in ore quod cecinit Dauid, *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam.* Id ergo illis curæ est, ut consilia sua accommodent ad uerbum dei. Euentum autem, committunt deo: atque ita in omnem partem securè agunt.

Non regenerati parum superest libertatis.

Quam libertatē habeant non regenerati.

Deus utitur hominum uoluntate ad suos fines.

Facta guber nantur arbitrio Dei, nō nostro.

In his operibus quæ deo accepta sunt, nulla est alteri nisi à Christo libertas.

4 Illis uerò in operibus, quæ deo accepta & grata sint, homines à deo alieni, nullam habent libertatem. Hinc illud est, quod Augustinus ait in Enchiridio, *Hominem malè vtentem libero arbitrio, perdidisse & se, & liberum arbitrium. Cùm enim in certamine peccatum uicisset, hominem redegit in seruitutem.* Scio esse quosdam, qui hanc sententiam Augustini ita interpretentur, Adamum perdidisse liberum arbitrium, quod attinet ad gratiam & gloriam, quibus fuerat ornatus: non autem quod attinet ad naturam. Equidem hic non multum pugnabo, ut negem rationem & uoluntatem, quæ ad naturam pertinent, homini post lapsum relicta esse. Sed eandem naturam mutilam & uulneratam esse, ne ipsi quidem negare possunt. Nam id etiam Magister Sentent. lib. 2. distinct. 25. affirmat. Ait enim, *hominem iam post lapsum eo esse loco ut possit peccare: idemq; non possit non peccare.* Et quamuis Augustinus, & alij id non assererent, tamen id ratio firmissima docere posset. Pendent enim sanctæ actiones à duplici capite, cognitionis, & appetitus. De notitia, Paulus ait: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei, imò ne potest quidem: Stultitia enim illi sunt.* Iam uerò, si non cognoscimus quid sit faciendum, quidquè deo placeat, quónam pacto possumus id opere præstare? Ad hæc, quomodo se ad illa habeat appetitus & cogitatio, apparet ex 6. cap. Geneseos. *Non rixabitur*, inquit deus, *spiritus meus in homine in æternum: quia caro est.* Et mox, *Vidit deus, quòd multa esset hominum malitia, & omne figmentum cogitationum cordis eius tantùm ad malum omnibus diebus.* Et octauo capite, *Figmentum humani cordis malum est ab ipsa infantia.* Atque hæc deus ipse loquitur. Nulli autem magis credendum est de uiribus nostris, quàm figulo nostro, cùm de opere suo testimonium ferat. Apud Hieremiam

Ratio cur homo nō possit non peccare.

capite

capite 18. populus ait, *Post cogitationes nostras ibimus.* Quem locum Hieronymus exponens ita scribit, *Vbi ergo est absque gratia dei potestas liberi arbitrij & propriæ iudicium voluntatis: Cùm grandis offensa dei sit, sequi suas cogitationes, & praui cordis facere voluntatem?* Seruituti nos esse obnoxios, Christus apud Iohannem docet, *Qui facit peccatum*, inquiens, *seruus est peccati.* Quare cùm nos multa peccemus, & ab utero matris peccatum inhærens habeamus, seruos nos esse, necesse est fateamur. *Tum autem uerè liberi erimus, si Filius nos liberauerit:* alioqui seruitutem acerbissimam seruimus. Vnde Paulus dixit, se uenundatum esse sub peccato: & ita uenundatum, ut in sua carne fateretur, nihil boni habitare: & se facere quæ nollet, quæque odio haberet: & aliam legem sentire in membris, repugnantem legi mentis suæ, & captiuum se abducentem legi peccati. Et ad Galatas ait, carnem pugnare aduersus spiritum, & spiritum aduersus carnem, ut non faciamus quæ uelimus. Quæ si uera sunt de tanto Apostolo, & de hominibus sanctis per Christum regeneratis, quid sentiendum est de impijs, qui ad Christum non pertineant? Accedere autem ad illum non possunt, nisi trahātur. Christus enim ait, *Nemo potest ad me uenire, nisi Pater meus traxerit illū. Qui antea sua sponte nolebat ire, non trahitur,* ut ait Augustinus, *sed ducitur.* Si ergo ad Christum trahendi sumus, antea nolumus: quod grauissimum peccatum est. Atque idcirco nolumus, quia prudentia carnis inimicitia est aduersus deum. Legi enim dei non est subiecta, imò nec potest quidem. *Quotquot autem per Christum asserti non sunt in libertatem, sub lege agunt:* & ut Paulus addit ad Galatas, *sub maledicto.* Quod uerum non esset, si possent obedire legi dei. In maledictionem enim non incurrunt, nisi qui legem transgrediuntur. Adhæc Paulus disertè ait, *Non est uolentis, neque currentis, sed miserentis dei.* Illius enim opus est nostra salus, non uirium nostrarum. Ipse enim est, qui operatur in nobis & uelle, & perficere. Antequam id præstet, si quid nobiscum agat, aut lege, aut doctrina uerbi, cum lapidibus agit. Corda enim nostra saxea sūt, nisi ea Christus transmutet in carnea. Quod se facturum pollicetur apud Ezechielem, & effecturum, ut in præceptis eius ambulemus. Et certè, si possemus absque gratia iustè ac rectè uiuere, possemus etiam ex operibus nostris iustificari: quæ sententia & à Paulo, & ab omnibus Scripturis prorsus damnatur. Hieremias ait, *Conuerte me Domine, & conuertar.* Et Dauid ait, *Cor mundum crea in me Deus.* Quòd in omnibus non fieri intelligimus ex 29. cap. Deuter. ubi ita scribitur, *Non dedit uobis Dominus oculos ad uidendum, nec aurem ad audiendum, nec cor ad intelligendum.* Et in capite 30. Deus promittit se circuncisurum corda illorum, & corda seminis illorum, ut ambulent in præceptis suis. Ille enim & inchoat, & perficit salutem nostram. Nam sic Paulus ait ad Philippenses, *Spero, quòd qui incœpit in uobis, perficiet usque in diem Christi.* Hoc sancti uiri probè intelligentes, precantur cùm Dauide: *Inclina cor meum in testimonia tua:* & cùm Salomone: *Inclinet Dominus corda nostra, ut ambulemus in uijs eius:* & cum

Absq; gratia, serui sumus.

Ad Christū nemo potest accedere, nisi trahatur.

Loca probātia, nos ante regenerationem non esse liberos.

A Paulo ad Thessalonicenses: *Dirigat Deus corda uestra in patientia, & expectatione Christi.* Et Selomon in Prouerbijs ait, *Cor regis in manu dei est, quocunque uoluerit inclinabit illud.* Hæc testimonia satis docēt, dei opus esse, non nostrum, ut ad illum conuertamur, & rectè faciamus.

Dei opus est non nostrū, ut ad ipsum conuertamur.

ἀπορία. 1.

5 Hic quidam nobis obijciunt præcepta, quæ occurrunt in Sacris literis: nam significare uidentur, in nobis ipsis situm esse, ut ea quæ præcepta sunt, obseruemus. Nam Esaias ait: *Si uolueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.* B Et Dominus sæpè iubet, ut ad se conuertamur, *Conuertimini*, inquit, *ad me: Nolo mortem peccatoris, malo potius ut conuertatur, & uiuat.* Quumque legem promulgasset, dixit, se uitam & mortem, benedictionem & maledictionem proposuisse. Et alia similia infinita adferri possent. Verùm hic animaduertere debemus, præcipi ista quidem hominibus, sed nusquam doceri, ea proprijs cuiusquam uiribus præstari posse. Neque par est, ut ex præceptis diuinæ legis nostrarum C uirium magnitudinem colligamus: quasi tantum à nobis nostra sponte possit effici, quantum lex diuina præceperit. Imò hinc potius metienda est nostra infirmitas: ut quum uideamus excellentiam & dignitatem mandatorum dei, uires nostras infinito interuallo superare, cogitemus alium quendam finem esse legis, quàm ut à nobis perficiatur. Illum finem Paulus ostendit esse multiplicem. *Per legem*, inquit, *cognitio peccati:* quam idcirco latam esse ait, ut numerus transgressionum D augeretur. Hoc enim pacto lex efficitur pædagogus, ut homines adducat ad Christum: ut quum se pondere præceptorum, & peccatorum magnitudine oppressos uideant, salutem suam intelligant tantùm in dei misericordia, & Christi redemptione sitam esse. Animaduersa enim imbecillitate & indignitate nostra, statim incipimus orare deum, ut & peccata nostra per Christum ignoscat, ut opem sui Spiritus suppeditet, ut uoluntati suæ studere studeamus. *Da quòd iubes*, inquit Augusti- E nus, *& iube quod uis.* Adhæc alius usus legis est, ut uideamus, quò sit contendendum. Potest etiam fieri, ut si per dei gratiam accesserit inchoata obedientia, homines legi se accommodent. Postremò, si in hac uita non datur ut legi possimus ad amussim satisfacere, id tamen in altera uita, cùm omnem hanc corruptionem abiecerimus, plenè obtinebimus. Neque tamen propterea deus accusari debet iniustitiæ. Non enim eius culpa factum est, ut eius mandata obseruari non possint. Nec quis- F quam nostrum potest excusari: quia uolentes, & cupidi legem nobis positam uiolamus. Lex lata est, quæ naturæ nostræ, ut instituta primùm fuit, quàm optimè conueniret. Non enim aliter potuisset imago dei luculentius & efficacius exprimi. Quòd si propter peccatum legem absoluere non possimus, hoc saltem uidemus, quales nos esse oporteat.

Diluitur quidē præcepta, sed non doceri, situm in uiribus humanis ea præstari posse.

Lege Dei, metienda est nostra infirmitas, non uires.

6 Sententia autem illa, quæ iactari solet, nihil habendum esse pro peccato, quod ab electione nō G pendeat, intelligi debet, ut Augustinus interpretatur, de eo peccati genere, quod non sit pœna peccati. Alioqui

ἀπορία. 2. de peccandi necessitate.

Alioqui enim culpa originis, neq; uoluntaria est, nec; electione suscipitur. Sed dices: Quum ita se res habeat, uidebimur necessariò hærere in peccato. Id equidem non negauerim. Quanquam eiusmodi est hæc necessitas, quæ coactionem adiunctam non habeat. Deus necessariò bonus est, nec potest ullo pacto peccare: non tamen uiolenter eo gitur esse bonus, quod Augustinus de Ciuitate dei lib. 22. cap. 30. pulchrè declarat. *Deus ipse*, inquit, *nunquid quoniam peccare non potest, ideo negādus est habere liberum arbitrium?* Ambrosius libro 2. de Fide ad Gratianum Imper. capit. 3. Illum testatur liberum: *cùm omnia*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, diuidens omnibus prout uult, pro liberæ uoluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio*. In istis horum Patrum sententijs ita accipitur liberum arbitrium, ut uiolentiæ, & coactioni opponitur: non quòd æquè procliue sit ad utramq; partem. Vnde Hieronymus in Homelia de filio Prodigo, quam scripsit ad Damasum, quoniam liberum arbitrium aliter accepit, idcirco aliter scripsit. *Solus enim*, inquit, *deus est, in quem peccatum non cadit, neque cadere potest. Cætera, cùm sint liberi arbitrij, in utramq; partem flecti possunt.* Spiritibus etiam beatis & Angelis, quum iam eorum fœlicitas confirmata sit, id conuenit, ut peccare non possint. Itaque Augustinus de Ciuitate dei lib. 22. capite 30. Sicut prima immortalitas, inquit, fuit, quam Adam peccato perdidit, posse non mori, ita primum liberum arbitrium fuit, posse non peccare: nouissimum autem, non posse peccare. Illis nihilominus quoddam genus libertatis conceditur, non quo possint flecti in utramq; partem: sed quo, quamuis agant necessariò, non tamen cogantur, aut uiolenter agitentur. Quemadmodum enim quædā uera ita sunt perspicua, ut illis mens non possit non assentiri, ita dei præsentia iam reuelata, & facta conspicua, tantum est bonum, ut sancti ab eo deficere non possint. Ita etiam quamuis necessariò peccemus, antequam in Christo regeneremur, non tamen idcirco uoluntatis iura uiolantur. Quicquid enim facimus, & uolētes, & spe aliqua inducti facimus. Nec tamen propterea censendi sumus, nihil differre à brutis. Nam illa, etsi iudicio aliquo mouentur, non tamen libero. In hominibus uerò, quamuis nondum renatis, multum, ut diximus, libertatis superest, quod ad opera ciuilia & moralia attinet. Deinde inter ipsa peccata, in quibus uersantur necessariò, delectum habent, ut aliud eligant, aliud repudient: quamuis ad ea quæ deo placent, aspirare non possint. Hæc animalibus brutis non conueniunt. Ea enim ui potius naturæ aguntur, quàm ut possint aliquid cum ulla libertate facere. Possunt homines dici liberi, uel quod attinet ad coactionem, uel quod ad peccatum, uel quod ad miseriam. Prima libertas à coactione datur omnibus. Peccato uerò, & miseriæ omnes omnino subiecti sunt, qui ad Christum nondum peruenerunt. Quemadmodum autem homines regenerati, uel peccato, uel miseriæ subiecti sint, dum hic uiuunt, dicemus posteà. Interim certum esse debet, hac necessitate quam ponimus, uoluntatem non cogi ad peccandum.

Necessitas peccandi, est absque coactione.

Triplex libertas.

7 Sed quò omnem hanc rem planius doceamus, antè bene constitutum oportet, quid illæ sibi uoces uelint, Liberum, Violentum, Spontaneum. Liberum dicimus, quod duobus pluribusúe propositis, prout libuerit, eligere possit quod uelit. Et idcirco uoluntatem hominum non renatorum negamus in uniuersum esse liberam. Ea enim, quę ad salutem pertinent, eligere non potest. Violentum est, quod ita mouetur ab externo principio, ut ipsum se ad illum motum nihil iuuet, sed potius reluctetur. Vt quum lapis iacitur in sublime. Spontaneum dicitur, quod habet internum principium, fauens illi motioni, qua impellitur. Ex his apparet, spontaneum & necessarium non opponi. Possunt enim coniungi: ut apparet in uoluntate nostra, quæ fœlicitatem amplectitur necessariò: non tamen ea inuita, aut coacta, sed ultrò, ac libenter amplectitur. Nec potest fieri, ut uoluntas unquam cogatur, ut uelit quod nolit. Imò Augustinus putat adeò absurdum esse, uelle quod nolis, ac si dicas rem aliquam posse esse calidam absque calore. Necessitas tamen illa, qua impij dicuntur peccare, non est absoluta & perfecta, ut non possit aliter se habere. Accedente enim Spiritu & gratia Christi, ea necessitas statim soluitur. Itaq; Augustinus ait, naturæ esse, posse habere fidem, spem & charitatem: ea uerò habere, omnino esse gratiæ. Ea enim potentia aut habilitas non erumpit in actum, nisi gratia diuinitùs conferatur. In eo Augustino cùm Pelagio conueniebat, posse esse naturæ. Sed hoc Augustinus addebat, quod Pelagius non probabat, bene uelle & rectè uiuere uni tribuendum esse gratiæ. Ego uerò hanc potentiam naturæ distinguendam puto. Nam si hoc sentiant, naturam nostram ita esse factam à deo, ut nec fides, nec spes, nec charitas cùm ea pugnent, si ea à deo concedantur, sed potius eam absoluant, perficiant, & ornent, uerum esse fateor quod dicunt. At si uelint naturæ potentiam significare aliquam eius uim, qua possit ista sibi uendicare, nullo modo assentior. est enim impia & damnanda sententia. Dicimus itaq; hominis arbitrium respicere & bonum & malum, ratione tamen diuersa. Malum enim sua sponte amplecti potest: bonum uerò non potest, nisi gratia dei restituatur. Nam diuino quodam afflatu opus esse ad ea, quæ uerè bona sint præstanda, ethnici etiam Scriptores à ueritate coacti interdum tradiderunt. Aristoteles enim in 1. Ethicor. *Si quod*, inquit, *donum Dei est, fœlicitatem illud esse statuendum est*. Fœlicitatem autem nihil aliud esse definit, quàm actionem optimam à præcipua animi nostri facultate per uirtutē præstantissimam profectam. Et Plato quodam loco fatetur, Virtutes hominibus afflatu numinis ingenerari. Scholastici quoq;, si qui paulò fuerunt saniores, fassi sunt ad omne opus bonum necessariam esse gratiam dei, quę humanis uiribus assistat. Postea tamen, nescio quo pacto illi obliti sui, statuunt hominem non renatum aliqua bona posse facere, quæ deo placeant, quæq; de Congruo, ut loquuntur, Christi gratiam mereantur.

Liberum quid.

Violentum quid.

Spontaneū quid.

Voluntas nō potest cogi.

Necessitas peccandi non est absoluta in impijs.

Augustinus ait, esse naturæ posse habere fidē.

8 Con=

Congruum. Condignum. Ante regenerationem haud posse à nobis fieri ullum bonũ opus quod placeat Deo.

8 Congruum appellant, quod nos æquum & bonum dicere possimus: quod est, quum rigor, & acerbitas iuris remittitur. Condignum autem uocant, quod ex iure debetur. Verùm non animaduerterunt, qui ista primùm pepererunt, pulchra opera ciuilia, quantumuis specie hominibus uideantur bona, tamen coram deo peccata esse, ut Augustinus certissimis rationibus euincit. Et suprà dictum est, ac modò repetere non grauabor, Prius enim quàm conuertamur ad deum, natura sumus filij iræ. Et Ioannes ait, *Qui non credit in filium dei, uitam æternam non habet: sed ira dei manet super eum.* Ab hostibus autem & inimicis, quid deo offerri potest, quod illi sit gratum? Paulus ad Ephesios ait, *nos antequam ad Christum ueniremus, mortuos fuisse in delictis & peccatis nostris.* At mortui, ut nihil sentiũt, ita nihil efficere possunt, quo ad uitam reuocentur. Paulus ad Philippenses, ea omnia quæ fecerat antequam ad Christum conuerteretur, pro damnis & stercoribus reputauit: tantum aberat, ut in illis aliquid meriti collocaret. Deus apud Esaiam capite primo testatur, se horrere, detestari, & abominari eas oblationes, quas Iudæi sine fide & pietate offerebant. Idem Propheta omnes nostras iustitias confert cum panno menstruato. Et Seruator noster, *Ego*, inquit, *sum uitis, & uos palmites Quemadmodum palmes ferre non potest fructum, nisi in manserit in uite: ita nos fructum ferre non potestis, nisi in me manseritis.* Et statim addit, *Sine me nihil potestis facere.* Et alio loco ait, *Arborem malam, non posse ferre fructum bonum.* Prius enim radicem bonam esse oportere, quàm ab ea sperari possit bonus fructus. Arbores autem bonæ esse non possumus, antequam in Christum inseramur. Ista insitio in Sacris literis appellatur regeneratio. Quemadmodum autem nemo quicquam confert ad generationem sui: ita conferre nemo potest quicquam ad regenerationem sui. Paulus etiam in hac eadem Epistola ait, *Omne id, quod ex fide non sit, peccatum esse.* Quum ergo impij fide careant, quicquid agunt, pro peccato haberi debet. *Quòd si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: at si lux tua tenebræ fuerit, ipsæ tenebræ quantæ erunt?* Nisi adsit fides, uersamur in tenebris, & necessariò hæremus in peccatis. Adhæc, si sequamur istorum sententiam, prorsus euertimus naturam gratiæ. Ea enim, si sit ex operibus, ut Paulus ait, iam desinit esse gratia. Addit etiam Paulus, Israelitas sectantes legem iustitiæ, ad iustitiam non peruenisse, quòd eam ex operibus sectati fuissent, & non ex fide. Ad Colossenses quoque luculenter docet, quales simus antequam iustificemur: *Alienati, inquit, à deo, inimici mente, in operibus malis.* Et in hac Epistola ad Romanos, homines nondum insitos in Christum, appellat oleastros. Scimus autem oleastros steriles esse, nec fructum ferre posse. Adhæc opera bona esse non possunt, nisi aut legi satisfaciant, aut si quid aberrent à lege, id illis per Christum non imputetur. At homines non renati Legi satisfacere non possunt: nam ne regenerati quidem possunt. Christi uerò beneficium, quo defecti resarciuntur, quum Christo per fidem coniuncti non sint, asse- qui non possunt. Et qui docet, hominem absque gratia dei, posse opera quæ deo grata sint facere: is doceat etiam necesse est, Christum non esse totius hominis redemptorem. Ponit enim in natura nostra non parum salutis absque Christo, qui docet nos absque Christi gratia posse bene operari, & rectè uiuere. Paulus etiam hoc loco, *quum essemus*, inquit, *serui peccati, liberi fuimus iustitiæ.* Quod non aliud est, quàm nos nihil prorsus habuisse rationis, aut commercij cum iustitia. Præterea hortatur, ut quemadmodum seruiuimus peccato, ita nunc seruiamus iustitiæ. Idem autem uult, ut omnino absque ullo peccato seruiamus nunc iustitiæ: quare antea seruiuimus peccato prorsus absque omni iustitia. Postremò nihil reliquit medium inter peccati seruitutem, & iustitiæ: At isti contrà fingunt nescio quos, qui quamuis nondum iustificati, tamen iusta & bona faciant, quæ deo probari possint. Hæc omnia satis docent, quàm absurda & inepta sit istorum sententia.

Sub laudib. naturæ, latẽt inimici gratiæ.

9 Interim tamen clamant, nos esse blasphemos, qui uniuersam hominis naturam malam esse prædicemus. Verùm ut Augustinus prudenter scribit, Sub laudibus naturæ, latent inimici gratiæ. Considerare illos oportuit, ad quod caput malum illud referamus, de quo querimur. Non enim id aut naturæ conditæ, aut deo adscribimus, sed peccato, cui per primum hominem aditus patefactus est. Nam à Manichæis omnibus modis dissentimus. Illi enim & naturam malam esse, & eam à malo deo creatam fuisse somniabant. Nos uerò fatemur & agnoscimus, hominem creatum fuisse liberum. Quòd autem nunc libertatem amiserit, id nõ deo autori assignamus, sed ipsius uitio. Hæretici appellati sunt ab Ecclesia, qui liberum arbitrium negauerunt. Sed hoc intelligendum est, de prima naturæ nostræ creatione. Nam alioqui nemo est ex Patribus, qui si uerum diligenter excutiatur, hominis calamitatem, in quam per peccatum incidit, non deploret. Aduersarij nostri potius accedunt ad Manichæos, qui nostros corruptos affectus, ut nunc sunt, ita contendunt creatos à deo. Ita enim malum ab eo creatum affirmant. Nos uerò, quum uideamus turbulentas affectiones non uacare peccato, eas negamus ita creatas fuisse à deo: sed nostra culpa effrenes, & uerbo dei aduersarias euasisse. Certum enim est, hominem ab initio ad imaginem dei fuisse factum: eam autem nihil magis decet, quàm libertas. Sed illa imago, quum in nobis penè obliterata fuerit, ut eam iam oporteat restitui per Christum, quid mirum, si libertas quoque magna ex parte adempta sit? Quum ratiocinantur hominem esse liberum, perinde faciunt, ac si dicerent, oportere hominem esse animal bipes, & idcirco posse rectè incedere. At si de homine claudo ita concluderent, facilè appareret quantum fallerentur. Proprietates enim hominis, quæ naturæ illius integræ conuenirent, quum ad eam corruptam accommodantur, non conueniunt. Neque uerò aduersariorum nostrorum decreta longè discedunt à Pelagianis. Illi enim docuerunt naturam adiutam gratia creationis & doctrina

Cur dicãtur hæretici, qui negant l. arbitriũ. Ad aduersarij nonnihil accedunt ad Manichæos & Pelagianos.

legis, posse rectè agere: Isti uerò dicunt, naturam gratia præueniente & pulsante adiutam, posse opera bona facere, quæ deo placeant. Restitit Pelagianis orthodoxa Ecclesia, neque pugnauit de gratia creationis, aut legis, neque de gratia præuenientes: sed docuit absque gratia Christi, qua iustificamur, neminem posse rectè operari. Apud Augustinum autem, qui aduersus istos fortiter dimicauit, nihil discriminis est inter rectè agere absque gratia, & rectè agere extra fidem Christi. Is in Psalmum 31. ut ostenderet, nullum esse opus bonum absque fide, ita scribit: *Bona intentio, bonum reddit opus: intentionem, fides dirigit. Quare noli attendere, quid aliquis faciat, sed quid spectet, dum facit.*

Cornelij fides præcessit baptismo & institutionem Petri.

10 Et quum in omnibus Sacris literis nulla sit sententia, quæ nostræ doctrinæ aduersetur, tamen perpetuò obijciunt nobis exemplum Cornelij: qui quum adhuc, ut ipsi putant, non esset regeneratus, neque crederet in Christum, tamen opera fecit, quæ placerent deo. Nos quidem fatemur, & eleemosynas, & preces Cornelij placuisse deo. Id enim Angelus affirmauit, sed isti de suo adijciunt, Cornelium, quum ista faceret, nondum fuisse iustificatum, neque in Christum credidisse. At non animaduerterunt, Scripturam eo loco illum appellare εὐσεβῆ, & φοβούμενον τὸν θεόν. Credebat igitur Cornelius, & in Messiam credebat, institutus doctrina Iudæorum. Sed an Iesus Nazarenus ille Messias fuerit, certò non sciebat. Ideoque Petrus mittitur, qui eum plenius doceat. Sed hic, ut nobis fucum faciant, aiunt, Paulum in decimoseptimo capite Actorum, tribuere Atheniensibus aliquam pietatem, quum tamen essent idololatræ. Sic enim ait, *Viri Athenienses, deum quem ignorantes εὐσεβεῖτε, eum ego uobis annuntio.* Sed quemadmodum si quis unum aliquod elementum bene pingat, non ideo statim dicetur scriba: nec qui unum aut alterum carmen cecinerit, erit ea causa dicendus cantor, quia ista epitheta rationem & artem requirunt: potest autem casu fieri, ut aliquis semel aut iterum bene pingat, aut bene canat: ita nullus uerè ac simpliciter pius habendus est, qui unum aut alterum opus edat, quod speciem aliquam habeat pietatis. Paulus autem Athenienses pios non appellauit, nisi adiectis particulis, quæ pietatem imminuerent, ἀγνοοῦντες, inquit, εὐσεβεῖτε. At quæ pietas coniuncta esse potest cum ignoratione ueri dei? Præterea paulò antè eos appellauerat δεισιδαιμονεστέρους, hoc est, superstitiosiores. His duabus uocibus de pietate illorum multum detrahit. Cornelium uerò simpliciter uocat εὐσεβῆ Lucas, & addit, φοβούμενον τὸν θεόν: quæ accessio tanti momenti est, ut in libro Iob, Vir timens deum, à Septuaginta interpretibus uertatur ἀληθινὸς καὶ θεοσεβής. Et Dauid ait: *Beatus uir, qui timet Dominum.* Quòd si beatus est qui timet deum, quomodo non idem etiam est iustificatus? Verùm præter hæc, quæ iustificationem Cornelij quodammodo ex causis demonstrant, accedit testimonium effectorum: quòd eleemosynas faceret, quæ deo gratæ essent. Multis autem rationibus iam confecimus, neminem posse opera deo grata facere, nisi qui iustificatus & renatus sit. Adhæc istas eleemosynas distribuit in gentem Iudæorum, ut à quibus esset in doctrina pietatis institutus, illis uicissim de bonis suis temporarijs aliquid impertiretur. Par enim est, ut Paulus docet ad Galatas, ut is, qui catechizatur, communicet illi, qui se catechizat in omnibus bonis. Adhæc miles ille qui mittebatur ad Petrum, declarat, illum habuisse bonum testimonium ab omnibus Iudæis. Quę omnia satis indicant, eum etsi non legatur circuncisus, tamen ita accessisse ad doctrinam populi dei, ut omnes eius pietatem commẽdauerint. Scribitur insuper orasse, idq; assiduè. Et si historiam omnem diligenter perpendamus, inueniemus illum obseruasse eam horam, quam Iudæi habuerunt precibus communibus destinatam. Ait enim, se hora nona uidisse Angelum astantem sibi, qui significaret, orationem eius fuisse exauditam. At ex primo capite Esaiæ, & decimoquinto Prouerbiorum, & alijs locis compluribus, docemur, impios & peccatores à deo non audiri. Quod tamen intelligendum est, quoad peccatores esse uelint, & peccandi uoluntatem retineant.

Cornelij preces.

11 Neque cùm hac sententia pugnat, quod Augustinus contra Donatistas scribit, Improborum sacerdotum preces à deo audiri. Idem enim subijcit, id fieri propter populi deuotionem. At Cornelius orans sua ipsius fide, non aliorum astantium iuuabatur. Et Augustinus in Epistola ad Sixtum ait, Deum solere in homine iustificando conferre Spiritũ, quo ea precetur, quæ sint salutaria. Ea quum Cornelius orauerit, dubium esse non potest, quin fuerit iustificatus. His adde, neminem ritè orare posse deum, nisi ex fide. Fide autem nos iustificari, satis iam testatum & notum est. Petrus etiam, antequam apud illum cœpisset concionari, ait, se in ueritate comperisse, deum nõ esse acceptorem personarum, sed eum illi acceptum esse, in quacunque gente sit, qui iustitiam faciat. Quæ uerba non obscurè docent, Cornelium iam tum acceptum fuisse deo, antequam Petrus ad eum accederet. Miror uerò esse, qui ausint asserere, eum non habuisse fidem Christi: cùm Christus ipse in octauo capite Ioannis dicat, eum non nouisse deum, qui non credat in filium dei. & in quarto capite moneat discipulos suos, Si creditis in deum, & in me credite: Et si Mosi crederetis, crederetis etiam mihi. Hæc fidem nobis faciunt, Cornelium in deum uerè credidisse: & idcirco etiam credidisse in Messiam uenturum, prout erat à Iudæis institutus quamuis ignoraret illum iam uenisse, & esse Iesum Nazarenum, qui à Iudæis actus fuerat in crucem. Habuit eam fidem, qua Patres in Christum uenturum crediderunt. Quare cùm illi ea fide iustificati fuerint, quomodo illud idem audemus negare Cornelio? Nathanael, qui credebat in Messiam uenturum, nec eum putabat adhuc uenisse, pronuntiatur à Christo uerè Israelita, in quo dolus non esset, quæ duo in hominem nondum iustificatum conuenire non possunt. Ad Cornelium uerò Petrus idcirco missus est, ut quod de Christo inuolutè crediderat, explicatius & apertius cognosceret.

Antithesis Cornelij & Atheniensium.

Cornelius habuit fidem Christi.

Cornelius habuit fidem Patrum ueteris Testamenti.

Nathanaelis exemplum.

gnosceret. Ita sensit Gregorius Homel. decimano na in Ezechielem. Ait enim fidem esse uestibulum, ut per illam ad bona opera perueniatur: non autem è diuerso ab operibus perueniri ad fidem. Atque ita concludit, Cornelium prius credidisse, quàm opera laudabilia edere potuerit. Et citat locum illum ad Hebræos, *Impossibile est, sine fide placere deo.* Quæ sententia, ut ex eo ipso loco satis patet, nisi de fide iustificante intelligi non potest. Beda enarrans decimum caput Actorum, est in eadem sententia, & citat uerba Gregorij. Nec Magist. Senten. in secunda distin. 25. aliter sentit. Sed obijciunt nobis aduersarij, Augustinum de Prædestinatione sanctorum capite septimo, ubi disputat contra eos, qui docebant, fidem ex nobis esse, cum interim faterentur, opera sequentia esse à deo, sed tamen per fidem impetrari. Fatetur quidem Augustinus, opera, quæ sequuntur fidem, esse à deo: fidem uerò negat esse ex nobis ipsis. Ait enim Paulum scribere ad Ephesios: *Gratia seruati estis per fidem, & hoc non ex uobis: donum enim dei est.* Sed durum est illud, quod subijcit: Cornelij orationes, & eleemosynas deo fuisse acceptas, priusquam in Christum crederet. Sed expendere oportet ea, quæ sequuntur: addit enim, Non tamen sine aliqua fide orabat, & dabat. Quomodo enim inuocabat, in quem non crediderat? Hæc uerba satis ostendunt, Augustinum non adimere Cornelio omnem fidem in Christum: sed tantùm explicatam, & distinctam. Quod maximè euincit locus ille citatus ex Epistola ad Romanos, *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt?* Ea enim uerba scribuntur de fide, & inuocatione hominum regeneratorum, ut proxima sententia satis indicat. *Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Nam salutem tribuere non possumus, nisi iustificatis. Petrus autem missus est ad Cornelium, ut ædificaret, non ut fundamentum iaceret. Fidei enim fundamenta in eo prius iacta fuerant.

Fides non est ex nobis.

Cornelius habuit fidem in Christũ, sed non distinctam & explicatam.

12 Verùm ea, quæ Augustinus subiecit, uidentur adferre maiorem difficultatem Ait enim, *Sed si posset sine fide scilicet Christi esse saluus, non ad ædificandum mitteretur architectus Apostolus.* Atqui, quum iam antè tribuerit fidem, & inuocationem, ad quam sequitur necessariò salus, de qua Apostolus scribit in hac Epistola, quomodo potest illi adimere salutem? nisi fortè intelligamus fidem, & salutem in hominibus iustificatis perfectam non esse, dum hic uiuitur. Neque enim salus nostra in hac uita peruenit ad eum gradum, nec ad eam magnitudinem, quam in electis suis Christus requirit. Nemini enim dubium esse potest, quin salutem absolutam ante resurrectionem, & æternam salutem, habituri non simus: quamuis ea nunc utcunque fruamur inchoata. Paulus ad Ephesios affirmat, nos iam seruatos esse ex fide. Et tamen ad Philippenses hortatur, ut cum timore & tremore, nostram ipsorum salutem operemur. Quæ loca non possunt inter se conciliari, nisi dicamus, salutem in nobis inchoatam per iustificationem quotidie perfici. Semper enim magis ac magis instauramur: & fides plenior, explicatior, efficaciórque redditur. Ista Augustini uerba, nisi sic interpretemur, necesse erit, uel illa eius non esse, uel ipsum pugnare secum. Librum autem illum Augustini esse, inficiari non possumus: ipsum uerò secum pugnare, non est uerisimile. At si dicas, posse ista rectè inter se conuenire, si demus, Cornelium nondum fuisse iustificatum, cùm tamen aliqua opera deo grata & accepta fecerit. Respondeo, ista cum Augustini sententia nullo modo posse congruere. Is enim tractatu super Ioannem 108. & contra Iulianum libro quarto capite tertio, & in Psalmo trigesimoprimo probat firmissimis rationibus, omnia opera, quæ fiunt antequam iustificemur, peccata esse. Fidem uerò in iustificatis, explicari ac perfici facilè ex eo intelligere possumus, quod Christus dixit Apostolis: *Multi reges & Prophetæ uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt.* Illi tamen reges & prophetæ nihilominus fuerunt pij & iustificati, quamuis omnia Christi mysteria non ita explicatè cognouerint, ut Apostoli. Et Christus cùm oraret, de Apostolis ipsis pronunciauit: *Verba, quæ tu mihi dedisti, dedi eis ea illi acceperunt, & cognouerunt quòd à te exiuerim, & quòd tu me miseris.* Ista indicant, Apostolos in Christum credidisse, atque ideo fuisse iustificatos. Historia tamen ipsa Euangelij satis docet, illos multa ignorasse. Sæpè enim narratur, eos, uel habuisse oculos occlusos, ne uiderent: uel ea, quæ dicebantur, non intellexisse. Negat ergo Augustinus salutem Cornelio, antequam Petrus ad eum mitteretur, non in uniuersum, sed absolutam, atque perfectam.

Cornelius habuit fidem Christi.

Salus, quam habemus in hac uita, nō est perfecta.

Salus inchoata per iustificationem, est quotidie perficienda.

Nota interpretationem uerborum Augustini.

13 Sed obijciunt insuper eundem Augustinum in Quæstionibus ad Simplicianum libro secundo quæstione secunda, ubi perspicuè docet, fidem antecedere opera bona. Deinde medium quiddam ponit inter gratiam, & celebrationem sacramentorum. Ait enim, *fieri posse, ut Cathecumenus, quique adhuc inter Catechumenos uersetur, credat, & habeat gratiam idem tamen adhuc baptismo non sit tinctus.* Adhæc, post sacramenta ait, gratiam pleniorem infundi: quibus uerbis significat, eam quidem eandem esse, sed postea reddi uberiorem. Vtque scias, illum agere de fide iustificante, citat locum ex epistola ad Ephesios: *Gratia seruati estis per fidem, idque non ex uobis: donum enim dei est.* Sed dicent aduersarij, se quoque docere, gratiam præcedere opera bona: & ex ea gratia fidem aliquam hominibus concedi. Hæc autem ab initio adeò esse infirma, ut uim iustificandi habere non possint: posse tamen opera quædam suppeditari, quæ deo sint grata. Sed meminerimus, quid Augustinus scribat de Pelagio in epistola centesimaquinta, ad Innocentium episcopum Romanum. Ait autem, Pelagium in concilio Palæstino, ne anathemate percuteretur, anathematizasse omnes qui dicerent, se rectè posse uiuere absque gratia. Ille autem per gratiam nihil aliud intellexit, quàm dona nobis in creatione collata, ut liberum arbitrium, rationem, uoluntatem, doctrinam Legis. Hoc fuco Palæstini episcopi circumuenti, illum absoluerunt. Excusat eos Augustinus, quòd candidè

An gratia & fides infirma, uim habeant iustificandi. Historia de Pelagio.

ac simpliciter egissent. Nam quum audirent Pelagium confiteri gratiam dei, non potuerunt intelligere aliam, quàm eam, quam Sacræ literæ prędicabant: eam uidelicet, per quam regeneramur, & inserimur in Christum. Apparet ergo eos, qui aliam gratiam sibi fingunt, quàm eam qua iustificamur, & in Christum inserimur, obtrudere nobis humanum commentum, uel potius Pelagianum perfugium, quod diuinæ literæ non agnoscant. Deinde Augustinus eo loco quem iam diximus, prædicat, Catechumenos & credentes, quamuis non sint baptizati, tamen conceptos esse. Atqui iam concepti sunt, ut sint filij dei, non possunt ab eo esse alieni, aut inimici. Sequitur ergo, eos iam esse iustificatos, quamuis non ita perfectè. Quod ex eo apparet, quòd Augustinus gratiam succedentem uocat pleniorem, ut quæ à priori genere, aut natura non differat, sed tantùm gradu & magnitudine. Quæ quum sit eiusdem speciei cum altera, ea quoque iustificabit. Idque ex eo satis liquet, quòd Cornelius dicatur fecisse opera, quæ deo placuerint. Nec magni refert, quòd Augustinus subiecerit, non tantam fuisse eam gratiam, ut uel Cornelio, uel Catechumenis ad regnum cœlorum obtinendum potuerit esse satis. Hæc enim uerba non statuunt, post hanc gratiam, aut fidem Catechumenorum, expectandam esse aliam, quæ iustificet, quasi illa priori iustificati non fuerint. Hoc tantùm ostendere uoluit, non oportere Catechumenos in eo gradu fidei & gratiæ consistere, sed Baptismum accipere, & progredi, quoad salus, & regeneratio iam inchoata perficiatur: Nam si quis sacramentum Baptismi contemneret, à regno cœlorum excluderetur. Nam qui crediderunt, id in primis agere debent, ut in Ecclesiam per Sacramentum inferantur. Id qui facere aut nolunt aut negligunt, satis arguunt, se non seriò credidisse. Quare absurdum non est, Cornelium & Catechumenos habuisse gratiam iustificantem, quæ tamen si baptismum contempsisset, ad regnum cœlorum obtinendum non sufficeret. Huc autem Augustinum respexisse id ostendit, quod subijcitur, non tantùm oportere concipi, sed etiam nasci: quod ita intelligendum est, nisi legitimum impedimentum obstiterit. Nam si quis credat, & cupiat baptismum, eumque non posit assequi, illi Augustinus non negabit salutem. Vnà enim cùm alijs Patribus fatetur esse baptismum flaminis, & uim Spiritus sancti absque externis symbolis in animis nostris operari. Docet autem hoc super Leuitic. quæst. 84. Ait enim, Mosen absque externa sacerdotij ordinatione, & uisibilibus signis habuisse gratiam sacerdotalem: & Ioannem Baptistam absque externis Sacramentis perfusum fuisse Spiritu sancto in utero matris: & latronem in cruce absque ullis Sacramentis seruatum fuisse sola gratia dei. Postremò, cùm dicat, nos priori illa gratia dei concipi, posteriori nasci, satis constat, eum qui concipitur, & eum qui nascitur, eiusdem esse speciei. Animal enim, cùm concipitur, non est alterius naturæ, quàm cùm in lucem editur. Hoc tantùm interest, quòd alterum perfectius est, alterum imperfectius. Quare Catechumenus, cùm tingitur per gratiam eam quam accipit in baptismo, perfectior uideri potest, quàm fuerit anteà, cùm tantùm crederet: quamuis etiam tum iustificatus fuerit per fidem, qua dei promissiones in Christo complectebatur.

Catechumenos, Augustinus uocat ante baptismum conceptos.

Gratia, quæ succedit eadẽ est, sed gradu & magnitudine differt.

Alter locus Augustini declaratur.

Omissio baptismi quando saluti officit.

In baptismo augetur gratia.

14 Nunc superest, ut excutiamus locum Chrysostomi in Homelia de Spiritu, Natura, & Lege. Quanquam si dicere debeam quod sentio, ea mihi oratio non uidetur esse Chrysostomi. Nam & ipsa secum pugnat, & continet ἀσύστατα, quæ conciliari nullo modo possunt. Sed cuiuscunque tandem sit, nobis tamen ea magis fauet, quàm aduersarijs. Primùm enim ait, *homines misericordes ex eleemosynis suis nihil habere fructus, priusquam habeant fidem. Ea uerò quam primùm quis ornatur, statim sequi bona opera & fructuosa: antea autem, non haberi. Additque, nos sola fide seruari, quum opera absque fide suos operarios nunquam seruare potuerint.* Et citat latronem, quem sola fide absque operibus asserit fuisse seruatum. Neúe ambigas, de qua fide loquatur, de ea loquitur, qua efficimur ciues cœlorum, & familiares dei. Hæc autem tantùm fidei iustificanti possunt adscribi. Præterea disertè pronunciat, extra fidem nihil esse boni: & sententiæ suæ hanc adfert rationem, quòd anima sit mortua, quæ fide careat. Vtque se magis explicet, eos, qui faciant præclara opera absque fide, ait, cadaueribus & mortuorum reliquijs esse similes, quæ quamuis pulchris & pretiosis uestibus ornentur, nullum tamen illarum sensum habeant, nec per illas aut calorem concipiunt, aut à corruptione uindicantur. Ita, inquit, infideles, quamuis uideantur interdum rectè agere, tamen ex operibus suis nihil emolumenti capiunt. Subijcit deinde, quemadmodum necesse est hominem prius esse, quàm cibus illi admoueri posit, quo alatur: ita necesse esse, ut primùm existat fides, deinde ut bonis operibus nutriatur. De Cornelij operibus ait, ea admiranda fuisse, & deo summo remuneratori placuisse. Hæc omnia & uerè, & nostræ doctrinæ consentienter dicta sunt. Postea uerò addit, Cornelium, cùm opera illa quæ laudantur, præstaret, in Christum non credidisse. Quod quamuis durum sit, tamen interpretatione leniri potest, ut intelligamus eum, sicuti de Augustino diximus, nondum distinctè atque explicatè credidisse: quum tamen eodem modo in Christum crediderit, quo ueteres, quos per Seruatorem quem futurum expectabant, non dubitamus fuisse seruatos. Hoc autem genus fidei satis fuit ad salutem, quoad publicatum esset Euangelium. Verùm postea addit, Cornelium non potuisse assequi salutem, nisi illi oblata fuisset fides: quod tamen utcunque admitti posset, si de perfecta salute, ad quam Christiani uocantur, & aliquando perducendi sunt, illud dictum accipiatur. Quod autem adscribit, nullo modo consistere: ait enim, opera illa Cornelij fuisse mortua. Hic iam Chrysostomus incipit non esse Chrysostomus. Quomodo enim potest fieri, ut opera Cornelij admiranda

Sola fide seruamur apud Chrysostomum.

Dicit item, extra fidem nihil boni.

Anima est mortua sine fide.

Simile.

randa fuerint, & summo renumeratori deo placuerint, si fuerint mortua? Cæterùm, si uolumus Chrysostomi ipsius ueram hac de re sententiam intelligere, uideamus quid scribat in hanc historiam capite nono Actor. Nam ibi aperte testatur, Cornelium credidisse, & fuisse hominem pium. Neque eo contentus addit, eius uitam fuisse probam, eumqúe habuisse sana dogmata. Hic affirmat eum & fidem habuisse, & fructus fidei. Denique addit, illum, & fidem & iustitiam, & omnem uirtutem habuisse. Atque hactenus de Chrysostomo. Sed obijciunt huic nostræ sententiæ, Romanorum præclara opera, insignia facinora à deo compensata fuisse mercede amplissimi imperij. Et in eam sententiam citant Augustinum in quinto libro de Ciuitate dei, ca. 15. Ait enim, *Deũ, quibus daturus non erat æternam uitam, ijs terrenam gloriam excellentissimi imperij contulisse. Quod nisi ab eo factum esset, non redderetur merces bonis artibus eorum, id est, uirtutibus, quibus ad tantam gloriam peruenire nitebantur.*

De egregijs operibus Romanorum.

15 Verùm ut hanc compensationem, de qua Augustinus loquitur, intelligamus: cogitare debemus, deum in administrando mundo, uelle omnia ordine quodam, & sine confusione geri, ut effecta sequantur causas, & proprietates: rebus, quibus conueniunt, adiungantur. Ad solis calorem maturescunt fruges: ad hominis ingeniosi industriam & studium sequuntur bonæ artes. Hyemem, uer excipit: rursus uernum tempus, æstas: æstatem, autumnus. Plantæ, primùm folia effundunt: postea flores, deinde fructus. Ad hunc modum deus naturæ rerum, & ciuitatibus & familijs prospicit. Et quia, nisi politiæ legibus, & uirtutibus florentes rerum potirentur, omnia humana pessum irent: idcirco iussu dei, & naturali instituto, sequitur, ut ubi uigeat disciplina militaris, obedientia erga magistratum, custodia legum, seuera iurisdictio, principum modestia, abstinentia, fortitudo, & amor patriæ, ibi sequatur magnum imperium. Quod tamen non efficit, ut illa peccata non sint, quatenus ab hominibus proficiscuntur sine fide. Neque enim ad gloriam dei, qui finis esse debet omnium actionum humanarum, diriguntur. Hæc igitur gloria, & magnitudo imperij, quum consequitur morales & ciuiles uirtutes ex instituto dei, & à politicis hominibus accipitur, ut fines & fructus laborum mercesqúe appellatur. Illa uerò Romanorum facta, fuisse peccata, Augustinus ipse affirmat in illo eodem libro de Ciuitate dei, capite duodecimo. Sic enim scribit de Romanis, quia causa honoris, laudis & gloriæ consulerent patriæ, in qua ipsam gloriam requirebant: salutemqúe eius saluti suæ præponere non dubitabant, pro isto uno uitio, hoc est, amore laudis, pecuniæ cupiditatem, & multa alia uitia comprimentes. Hic Romanorum ambitionem appellat uitium. Quis ergo dicat, deum, uerè aut propriè remunerari peccata? Superest igitur, ut hæc remuneratio, quemadmodum diximus, accipiatur: nimirùm, quòd ex ordine rerum à deo constituto consequatur: quódque ab illis, in quos confertur

Deus mũdũ regit ordine absque confusione.

Speciosa actiones ethnicorũ, quare sint peccata. Augustinus illa fuisse peccata docet. Deus non dicitur propriè remunerari peccata.

A pro mercede ac fructu laborum æstimetur. Nam hac locutione, Scriptura quoque non uno in loco usa est. De Scribis & hypocritis Dominus ait: *Amen dico uobis, receperunt mercedem suam.* Et Paulus de illis qui quum nossent deum, illum, ut deum non coluerunt: sed traditi in turpia desideria, corpora sua ignominia & contumelijs affecerunt: *mercedem, inquit, quam oportuit, in semetipsis receperunt.* Et Ezechiel capite uigesimonono ait, Deum uelle reddere mercedem Nabucadnezaro, quòd B seruisset sibi in euersione Tyri: & pro mercede, promittere illi deuastationem, & direptionem Aegypti. Dubium uerò non est, opera hypocritarum, qui obscurabant facies suas, quò uiderentur hominibus ieiunare, & superstitiosos ac nefarios cultus idololatrarũ, & crudelia illa facta, quæ Nabucadnezar edebat, ut expleret ambitionem suam, fuisse peccata, & quidem grauia. At ea tamen omnia leguntur habuisse mercedem: deum autem aliud quiddam respexisse in alijs imperijs consti- C tuendis, quàm ut illis hominibus mercedem persolueret, satis admonet Augustinus ipse libr. quinto de Ciuitate dei, capite duodecimo, quod iam citauimus. Ait enim, cùm imperium prius fuisset in Oriente, deum tandem uoluisse regnum Romanorum potiri rerum, ut scelera cæterarum nationum domaret.

Cur deus prouidentia sua ita regna transferat, ex gente in gentem.

16 Sed multi suspicantur, ex hac doctrina fenestram multis uitijs aperiri. Nam si hominum ciuilium, dum uidentur ex uirtute agere, facta omnia D peccata sunt, facilè ab illis pulchris operibus reuocabuntur. Respondeo, Nos non docere disciplinam ciuilem esse remittendã: ea enim ex dei prouidentia tanquam uinculum quoddam est, quo ciuilis coniunctio conseruatur. Potest deus ferre ciuitates & Respublicas quamdiu in eis integritas morum, & honestas uiget: At ubi ea prorsus uitiata & corrupta fuerit, tum deus ita ad iram prouocatur, ut de ea iam supplicia uelit sumere, quæ diu antea dissimulauerat. Peccant homines, quan- E diu sunt extra Christum, etiam quum edunt præclara facinora: sed longè minus, quàm si abiectis omnibus officijs ciuilibus, prorsus omnibus uitijs se emancipent. Neque enim sumus Stoici, ut omnia peccata putemus esse paria. Adhæc, si isti omittant facere ea, quę lumine ipso rationis agnoscunt esse honesta, suæ conscientiæ aduersantur. Et si uelimus manifestius uidere, utra sententia, nostrâne, an aduersariorum maiorum aperiat fenestram ad uitia, eas inter se conferamus. Certè illi F cùm prædicant impios facere posse opera bona, quæ deo placeant, & illis mereri posse gratiam, ut loquuntur, ex Congruo, quid aliud agunt, quàm ut lactent & foueant miseros in perdito illo suo statu? Faciunt enim ut illi sibi placeant ob nescio opera sua, sperentque fore, ut saltem ad finem uitæ illorum causa impetraturi à deo sint, ut uerè, ac seriò conuertantur. interim uerò, securè uiuunt, neque sceleribus suis iusta ac uera pœnitentia nũcium remittunt. Nos uerò contrà, cùm illos quo- G tidie monemus, ut accedant ad Christum & per ueram pœnitentiam reconcilientur (alioqui enim

Vitijs fenestram non aperiri, cum ciuilia Ethnicorum κατορθώματα peccata esse dicuntur.

nihil illis opera bona profutura, quum quantũuis splendida sint, tamen corã deo peccata sint) nónne calcaria efficacia admouemus, ut relicta impietate, & corrupto uitæ genere, ad dei iustitiam se conuertant? Hæc si prudenter expendas, facilè intelliges, uti nostrum aditum magis patefaciant cupiditatibus. Hoc sanè omnes iudicabunt, qui ullo tanguntur affectu ueri, & pietatis. Nam præter id, quod iam dixi, facilè animaduertent, omnia bona quæ hominibus non regeneratis tribuuntur, decidi, atque eripi gratiæ dei. Nam si absque dei gratia multa præstare possimus, quæ illi accepta & grata sint, consequitur, nos ab illo non esse totos redemptos & instauratos, quod ita est impium, & à catholica ueritate alienum, ut nihil impudentius, aut magis impium fingi possit. Quid enim superest pietatis, quum Christo suus honor adimitur? aut quis honor Christo relinquitur, si eum doceamus, non omnem nobis rectè uiuendi facultatem attulisse? Iactant nonnulli, multa interdum contingere, ac fieri ante regenerationẽ, quæ quasi media quædam sint ad eam consequẽdam: quumque efficiatur sæpè, ut per illa iustificemur, non posse uideri peccata. Fatemur quidem, esse ista media quædam interdum, per quæ deus ad iustificationem nos adducat: at ex eo non conficitur, illa eis, à quibus fiunt, non esse peccata. Et certè, quod ad operum ipsorum naturam attinet, nonnullis sunt occasiones maioris exitij. Complures enim inuenias, qui ob eiusmodi sua opera sese mirabiliter efferant, & sibi placeant, & sese alijs anteponant, iamque opinione sui pleni ac saturi, quamuis impulsi & inuitati, tamen longius progredi recusent. In his hominibus huiusmodi opera præparatiões sunt ad æternam mortem. Quod autem ad electos attinet, deus illa moderatur, & temperat, facitq́ue ut ad salutem cooperentur, quãuis sua natura peccata sint, & uitiosa existimari debeant, quoad eis lux iustificationis non affulserit. Fatemur ergo esse opera præparationes quasdam ad salutarem conuersionem, sed non nisi prædestinatis & electis, quos deus ad iustificationem quandoque per hæc opera ducit: non quòd ipsa natura sua uim istam præparandi ad iustificationem habeant: nam reiectis & reprobis ad condemnationem faciunt.

Aduersarij multum gratiæ dei decidunt.

Opera speciosa interdum sunt occasiones exitij.

17 Videamus uerò, quæ'nam ista sint, quæ aduersarij nostri in hominibus non regeneratis tantopere laudent. Est, inquiunt, in illis agnitio quædam peccati: ex ea terror nascitur, quo uehementer percelluntur: excitatur deinde dolor de amisso regno cœlorum: deinde minore ardore feruntur ad maleficia, & ex peccatis & illecebris huius mundi minus uoluptatis capiunt: uidentur etiam cùm aliquo studio audire uerbum dei. Ista, inquiunt, quomodo possunt uideri peccata? Quanquã non sunt, inquiunt, ita efficacia, ut homo per ea conuerti possit, & pristinum statum suæ prauitatis relinquere. Hic ego de istis sciscitabor, Quænam illa sit notitia peccati, quæ sic habeatur, ut interim ipsum diuinæ iustitiæ præferamus? Certè cùm desit illi proprius ac suus finis, non potest

Declaratio operum hominis animalis.

non esse peccatum. Ad hoc enim notitia illa instituitur, ut peccatum cognitum relinquamus, & dei iustitiam amplectamur. Qui finis, nisi adsit, opus uitiatur, & fit peccatum. Hoc omnes fatentur Ethnici scriptores, actionem eam peccatum esse, cui debitus finis subtrahatur. Deinde quis ille est timor gehennæ, cùm pergant quotidie se in eam præcipitare? Quisue dolor est de amisso regno cœlorum, cùm illud sibi à Sacris literis, & à concionatoribus oblatum perpetuò recusent? Si minori ardore feruntur ad peccandum, & minus uoluptatis capiunt de finis peccatis, tamen tantùm capiunt, ut ab illis auelli non possint. Si uerbum dei aliquo cum studio audiunt, tamen auditum habent ludibrio, cùm ea sperent sibi ita uiuentibus euentura, quæ in eo promittuntur. Videmus ergo, hæc omnia à scopo, & à proposito fine aberrare. Cumque omnes isti motus parum sint efficaces, & homines relinquant sub ira dei, nihil sani ab illis sperari potest. Sed audiamus, quidnam Esaias capite 58. de hoc operum genere, pronunciet: *Me*, inquit, *per singulos dies quærunt, & scire uias meas uolunt tanquam gens, quæ iustitiam fecerit, & iudicium dei sui non omiserit. interrogant me de iudiciis iustitiæ, & propinqui esse dei uolunt. Quare ieiunauimus,* inquiunt, *& non uidisti? afflixímus animas nostras, & nescis? Ecce, in die quo ieiunatis, inuenitis quod desideratis, & nomina uestra omnes exigitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, ut percutiatis pugno. Nunquid tale est ieiunium quod elegi?* Hæc Prophetæ uerba apertissimè docent, peccatum esse coram deo, illum interrogare de uijs suis, ieiunare, & seipsum afflictionibus conficere, cùm talia opera sine uero dei cultu, & pietate præstentur. Negari non potest, esse ista opera præclara quidem, & speciosa: iustus tamen iudex deus ea repudiat. Augustinus in libris Confes. proponit nobis in seipso luculentum huius rei exemplum. Describit enim motus, quos in animo suo patiebatur, antequam ad Christum conuerteretur. Sic enim scribit libro octauo, capite undecimo. *Versabar in uinculo meo: donec abrumperetur totum, quo iam exiguo tenebar: sed tenebar tamen. Tu in oculis meis, Domine, seuera misericordia ingeminabas timoris & pudoris flagella. Dicebam apud me intus, Ecce modò fiat. Iam penè sciebam, & non faciebam. Paulò minus iamiamque attingebam, & tenebam: & non attingebam, neque tenebam. Plusque in me ualebat deterius inolitum, quàm melius insolitum. Punctumque ipsum temporis, quo aliud futurus eram, quantò propius admonebatur, tantò ampliorem incutiebat horrorem. Retinebant me nugæ nugarum, & uanitates uanitatum, antiquæ amicæ meæ, quæ submurmurabant: Omittis nos? & à momento isto non erimus tecum in æternum? Et à momento non licebit tibi hoc, & illud ultrà in æternum? Et audiebam eas iam longè minus, quàm dimidius.* Hæc ille narrat, & accusat ista coram deo, ut peccata: quæ tamen ab istis tantopere commendantur. Media quidem ista fuerunt, quibus Augustinus à deo adducebatur ad salutem: interim tamen in eo peccata erant. Illis enim non obsequebatur, sed ea multis abusibus

Cognitio peccati eius proprius finis desit, est peccatum.

Deus opera quantumuis speciosa repudiat.

Augustinus media opera quæ faciebat ante conuersionem, accusat ut peccata.

Cognitio peccati cum prius fuerit defit, est peccatum.

sibus corrumpebat, ne ab illis efficaciter immutaretur. Peccatum autem est id, quod debita perfectione destituitur.

18 Sed sophistæ ceu hydræ quædã sunt: uno enim argumento, tanquam capite resecto, aliud illis renascitur. Obijciũt nobis publicanum, qui ita orauit in templo: *Deus propitius esto mihi peccatori.* Dicitur autem rediisse iustificatus in domum suam. *Erat ergo*, inquiunt, *peccator, quũ oraret. Legitur enim postea fuisse iustificatus. At eius oratio placuit Deo: Possumus ergo*, inquiunt, *facere opera deo grata, etiam antequam renati simus.* Verùm istos meminisse oportuit, publicanum istum orasse, quod, quemadmodum de Cornelio docuimus, fieri sine fide nõ potuit. *Quomodo enim inuocabunt, in quem non crediderunt?* Erat ergo iustificatus, quum oraret. Neque ea uerba ita debes intelligere, quasi ille tum primum iustificatus fuerit, quũ preces suas peregisset. Etsi enim dicatur postea factum, non tamen ex eo sequitur, id nullo modo factum fuisse anteà. Consecutus est perfectiorem iustificationem, ampliorem spiritũ, & propiorem sensum diuinæ misericordiæ. Peccatorem se appellat, nec immeritò, partim quod adhuc sentiret in se quod accusaret. Semper enim, quantumuis iusti simus, tamẽ orare iubemur, *Dimitte nobis debita nostra:* partim, quòd animo recoleret, quàm grauia peccata, priusquam iustificaretur, commisisset. Homines autem sancti, inter precandum potissimum expendere debent, quantum onus sit peccatorum suorum. Nam quum precibus suis accedunt ad deum, uera pœnitentia commouentur, ut dicant cũ Dauide: *Contabuerunt ossa mea in rugitu meo: quotidie die ac nocte aggrauata est super me manus tua: exhaustus est succus meus, ut humor terræ exarescit in æstate: Circumdederunt me mala absq; numero: Circumdederũt me iniquitates meæ, ut uidere non possem: auctæ sunt plusquam capilli capitis mei: Cor meũ destituit me: Agnosco ego scelera mea, & peccatum meum cõtra me est semper: Tibi, tibi peccaui, & malum coram te feci.* Quòq; magis sancti in posterum caueant sibi à peccatis, deus in illis excitat sensum acerrimum iræ suæ, ut agnoscant, quid meriti fuerint, nisi eos deus adiuuisset per filium suum. Aperit etiam oculos eorum, ut uideant quę sit ipsius erga eos paterna castigatio: quæ, ut melius sentiatur, sæpenumero suspendit ab illis gustũ & sensum misericordiæ suæ. Ideo clamant: *Fac me audire gaudium, & lætitiam, ut exultent ossa humiliata: Absconde faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele: Cor mundum crea in me deus, & spiritũ rectum innoua in uisceribus meis: Ne proiicias me à facie tua, spiritum tuum sanctum ne auferas à me.* Orant ergo etiam iustificati, ut quod superest adhuc infirmitatis, ipsis ne imputetur. Commemorant ea, quæ anteà grauiter peccauerunt, & implorant gustum aliquem diuinæ misericordiæ, & collatæ iustitiæ. Atque iste est genuinus sensus, huiusmodi piarum precum. Necq; aliter credendum est, orasse illum publicanum: non enim ita animatus fuit, ut retineret adhuc uetus propositum peccandi, sed uerè, atq; ex animo ad deum conuertebatur. Aduersarij uerò nostri fingunt, eos, qui adhuc perseuerent in sceleribus, nec uitam mutare decreuerint, tamẽ aliquid boni facere, quod deo placeat. Nos autem edocemur ex Sacris literis, eum, qui credat in deum, habere uitam æternam, ideoq; esse iustificatum: cætera uerò, nec bona esse, nec deo placere. Quum ergo publicanus orauerit, & fideliter orauerit, certum est, eum habuisse æternam uitam, nec iustificatione caruisse.

Dum orabat Publicanus, erat iustificatus.

Si iustificatus, cur se peccatorem appellat?

Deus opera quantumuis speciosa repudiat.

Iustificati orant adhuc pro suis peccatis.

Augustinus media opera quæ fecerat ante conuersionem, accusat ut peccata.

19 Sed ut hæc omnia clarius intelligantur, non erit ab re cognoscere, quæ requirantur ad opus bonum, quod deo possit esse gratum. Primùm, qui aliquid boni agat, eum spiritu dei oportet commoueri. *Alioqui non habitat in nobis, hoc est, in carne nostra bonum. Et qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii dei.* Secundo loco fides adsit oportet, qua certò intelligatur, illud opus quod suscipimus, ex earum rerum genere esse, quas deus uult, & lege sua iussit fieri. *Omne enim quod non est ex fide, peccatum est:* neque committere debemus, ut in eo quod agimus, cor nostrum accuset nos. Tertiò, quicquid facimus, omnino dirigendũ est ad gloriam dei: ut id cõprimis & ante omnia spectemus, ut laus & gloria dei ex nostris operibus illustretur: *Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid agitis, omnia facite ad gloriam Dei*, inquit Paulus. Quartò, necesse est, ut cùm propter infirmitatem nobis insitam, semper in operibus nostris, etiam illis, quæ rectè fieri uidentur, aliquid desideretur, ut gratia dei, & misericordia per Christum adsit, qua defectus ille compensetur. Itaque Dauid ait, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates: Beatus uir, cui non imputauit Dominus peccatum.* Et Paulus, *Nihil ergo nunc damnationis est illis, qui sunt in Christo Iesu:* &, *Quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, deus mittens Filium suum, &c.* Hæc testimonia satis ostendunt, & deficere opera nostra à perfectione, & iusto fine: & per Christum deiq; misericordiam fieri, ne illa culpa admixta nobis imputetur. Postremò, id etiam exigitur, ne quis glorietur de eo, quod rectè facit, sed in deo solo: intelligatq; id se habere quod facit, ab eius bonitate, non à uiribus suis. *Quis enim te discreuit?* inquit Paulus ad Corinthios. *Quid habes quod nõ accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Vbi omnia ista, quæ hic recensui accesserint, opus citra controuersiam bonum erit, & acceptum Deo. Potest hic diligens lector ex his conditionibus operis boni, eius definitionem colligere. E diuersò, si spectemus naturam hominis nondum regenerati, facilè intelligemus, non posse ea in illa inueniri, quę ad bonum opus necessaria esse constituimus. Is enim prorsus nudus est spiritu dei, & fide: atq; ita laborat φιλαυτία ut quicquid agit, nõ in deum conferat, sed ad commodũ suum. Adhæc, quum alienus sit à Christo, necesse est, ut relinquatur sub lege. Quare, quicquid est defectus aut uitij in eius operibus, quod necesse est multum esse, id non potest aliunde compensari. Denique, si quid fortè illustre ac speciosum fecerit, nõ in deo,

Quæ requirantur ad opera, quæ sint grata deo.

Definitio boni operis unde colligatur.

sed in seipso gloriatur. ignarus enim est & Christi, & gratiæ dei. Ex his duabus descriptionibus operis boni, & deo grati, & hominis extra Christum degentis, planum iam esse arbitror, nō posse ea opera bona esse, & accepta deo, quæ ab homine infideli proficiscantur.

20 Sed aduersarij nostri cōtendunt, duo loca firmissima, quibus ad hanc quæstionem utimur, extorquere. Prior est, quòd dicimus, *Arborem malā, non posse facere fructum bonum:* alter, *Omne quod non est ex fide, peccatum esse.* De quibus aliquid nobis hoc loco dicendū est. Metaphora illa de mala arbore, quę ferre non possit fructum bonum, Christus usus est, non tantùm in septimo capite Matthæi, uerùm etiam in eodem Matthęo cap. 12. Atq; ex eo intulit, *Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali?* Verùm antequam istam cauillationem patefacio, operępretium erit referre, quemadmodum Augustinus contra Iulianum Pelagianum lib. 4. cap. 3. pro hoc eodem loco dimicauerit. Proposuit splendidum opus hominis infidelis, nimirum uestire nudum: quæritq; num illud dicendum sit peccatum. Certè nisi hoc opus eius generis sit, ut placeat deo, non uideo, quod aliud opus infidelium illi possit esse gratum. Augustinus autem contendit, & probat, id esse peccatum. Neue uideatur id absq; ratione dicere, idcirco ait id peccatum esse, quòd is qui opus illud ita pulchrum fecit, de opere glorietur: non enim eum aut deum aut Christum agnoscere per fidem, cui id illud acceptum ferat. Deinde ait, ad euitandam rationem peccati, non esse satis, ut aliquid quod bonum sit, fiat, nisi bene ac rectè etiam fiat. Dicemúsne igitur, hominē infidelem & bonum opus fecisse, & rectè esse operatum? Si hoc nō damus, fatemur illum peccasse: at si damus, fatemur fructum esse bonum, quum infidelis extra Christum sit arbor mala. Ita damus arborem malam, edere fructum bonum: quod tamen Christus disertè negat. Eò ergo adiguntur aduersarij nostri, ut iam apertè non tantùm contra nos pugnent, uerùm etiam cōtra Christum: nisi fortè uelint dicere, hominem infidelē & alienum à deo, esse arborem bonam. At si hoc affirmant, quomodo negant, illū deo placere: quum deo bono, quod bonum sit, non possit non esse gratum? Verùm eum, qui deo placeat, omnino oportet fidelem esse. Ad Hebræos enim scribitur, *Sine fide impossibile est placere deo.* Isti uerò, per suam istam hæresim uolunt nobis obtrudere id, quod illa Epistola fieri posse negat. At homo, inquiunt, quatenus homo est, nō est arbor mala. Cæterum Augustinus inquit, *Si tantùm naturas attendamus, nusquam erit aliqua arbor mala. Nam & angelus & homo conditi sunt à deo, & acceperunt naturas bonas.* At istæ naturæ non sunt à nobis æstimandæ, prout à deo factæ sunt, sed iuxta eam conditionem, quæ illis postea accessit. Bona arbos dicetur homo, præditus bona uoluntate. Mala uerò arbos homo, præditus mala uoluntate. Post lapsum autem Adami, & primam ruinam nostri generis, dicimus homines esse tales, ut non bona uoluntate agantur, sed mala. Verùm ut ad eleemosynā hominis infidelis, de qua dicere cœpimus, redeamus, quærendum est: Hæc misericordia, quæ exhibetur, fidelisne sit, an infidelis? Cùm autem præstetur sine fide, necesse est, infidelem esse. Quare uitio & peccato carere non potest. Non satis est, proximi sui misereri, nisi id etiam fideliter & rectè fiat. Misericordia enim non est per se bona. Deus enim multa beneficia in proximos collata improbauit: ut cùm rex Israel parceret regi Syriæ, & Saul Agago regi Amalech. At fides quæ per dilectionem operatur, semper est bona, nec unquam mala esse potest. Misericordia uerò, quum non sit huiusmodi: idcircò necesse est adhiberi rectitudinem, qua fideliter pręstetur, ut commendari possit. Clamitant, hanc naturalem affectionem miserendi bonam esse: Quod fortasse non negabimus. Sed animaduertere debuerant, homines non regeneratos abuti hoc bono, quum illud ad deum nō dirigant, qui solus est finis omnium nostrarum actionum. Neq; sanè leuiter peccat, qui tanto dono Dei peruersè abutatur.

21 Adhæc asserit idem Augustinus, quicquid est boni, quod in opere hominis infidelis conspici potest, id omne esse à deo. Quo igitur iuuatur proximus, & aliquod rationis institutum seruatur, & ciuilis honestas retinetur, id non aliunde haberi, quàm à deo: quatenus autem ab homine infideli & uitiato proficiscitur, peccatum esse, & deo displicere. His & similibus rationibus, adductus est Pelagius, ut fateretur, istos homines, ita per naturam se rectè gerentes, bonos quidem esse, sed steriliter. Opponit se rursus Augustinus: *Ea,* inquiens, *est arborum sterilium natura, ut aut nihil omnino, aut malum proferant.* Verùm Pelagius adhuc se conatur explicare, aitqúe idcircò istos appellandos esse steriles, quod licet bona sint quæ faciunt, ea tamen nihil ad obtinendum regnum cœlorum faciant. Atqui hoc dicendo nihil dicit, imò seipsum magis impedit. Certè hodie nostrorum Scholasticorum hæc eadem est sententia: cui tamen Augustinus pro uiribus resistit. Ait enim: *plantam itaque bonam, & facientem bonum fructum, ut uos dicitis, bonus Dominus excindet, & in ignem mittet. Quæ erit hæc diuina iustitia, quam ubique tam seueriter defenditis? Ad hanc autem uestram sententiam, multa delira & absurda consequuntur.* Hæc hactenus de Augustino. Nostri uerò iactant, se multùm differre à Pelagio. Ponimus enim, inquiunt, gratiam quandam pręuenientem, & pulsantem, per quam in cordibus hominum aliquis thesaurus bonus includi potest, unde illi aliquid boni possint operari. Plantæ ergo non erunt prorsus emortuæ: utcumque enim germinant. Et quamuis, quod pariunt, non possit maturescere in flores & probatos fructus, tamen sunt frondes, & folia quæ prouenire possunt, & proueniunt, ex aliquo succo gratiæ dei, qua ne alieni quidem à Christo prorsus sunt destituti. Verùm hoc idem Pelagius quoque fatebatur. Non enim abhorrebat à nomine gratiæ, quum tamen per illud nomē, ut eum Augustinus prudenter prodit, intelligeret quod uolebat, potius

Metaphora bona & malæ arboris.

Absque fide uestire nudū est peccatū.

Naturæ non sunt expendendæ ut à Deo factæ fuerunt, sed ex conditione quam illis nos adiecimus.

Misericordia quando bona.

Impū, naturalibus affectibus abutuntur.

Pelagius quosdam bonos ponit, sed steriles.

Pelagianorū & modernorū eadē sententia.

Simile.

potius quàm q̄ð debebat: lōgeq́; aliud, quàm uox ea significat apud Catholicos in Ecclesia Christi scriptores, aut in Diuinis literis. Sed isti in sua similitudine nimium sunt imprudentes. Non enim meminerunt Dominum in Euangelio execratum esse arborē, quæ folia tantùm haberet sine fructu, eamq́; iussisse excindi, & in ignem mitti. Execratione autē dei, & igni æterno nihil est obnoxium, nisi peccatum. Sed habent adhuc alium colorem, quo locum hūc eludant. Aiunt enim, arbores quidem istas malas esse, at non prorsus mortuas: in eis enim aliquem gratiæ succum reperiri. Constituunt enim quandam esse gratiam pulsantem, & præuenientem, qua in hominum non renatorum cordibus, aliquis bonus thesaurus includi possit: ex quo nonnihil germinis homini non pœnitenti possit elici. Quamuis enim nō possint, id quod pariunt, adducere ad perfectum & maturum fructum, aut etiam flores producere, tamē quod minimum est, frondes edunt & folia: quæ certè sunt alicuius latentis gratiæ & uitę signum. Mirum est, quàm isti sibi placeant, de ista pulsante & præueniente gratia. De qua quid sentiendum sit iam superius ostendimus. Sed qui ista loquuntur, & sentiunt, nimium sunt imprudentes. Non enim animaduertunt, istam suam gratiam nihil esse aliud, quàm inuitationem quandam ad Christum, non tamen efficacem: relinquūtur enim homines cum ea sub ira dei, neq́; illis mutantur corda. Quis ergo in eis bonus thesaurus esse potest, unde opera deo grata pullulent? Verùm, ut ab illorum simili ne discedamus, quum plantas esse aiūt, quæ frondes & folia producant, quamuis fructus non habeant, meminisse debuerant, Christum, ut anteà diximus, execratum esse tales arbores: cumq́; in ficu quæsiuisset fructum, & folia tantùm inuenisset, maledictione tam efficaci eam percussisse, ut exaresceret. Non negamus, posse ab hominibus fieri aliquid ciuilis & moralis boni, quod per illam dei uim, qua omnia conseruantur, producatur. Nam ut Ethnici quoq́; fatebantur, *In ipso uiuimus, mouemur, & sumus.* Ea uerò uis, quā deus omnia regit & mouet, homines non renatos ad uitam æternam nihilo facit meliores. Nostræ uerò causæ status est: An, qui sint à Christo adhuc alieni, possint aliquid facere, quod deo probetur, acceptumq́; sit. Id nos negamus: illi affirmāt. Quàm uerò pro nobis faciat locus adductus de arbore mala, quæ non potest bonos fructus facere, satis dictum est.

Contra simile allatum.

Misericordia quando bona.

Impij, naturalibus affectibus abutuntur.

Pelagius quosdam bonos ponit, sed steriles.

Pelagianorū & modernorū colluuies.

Augustini obiectio in Pelagium.

22 Nunc alterum locū excutiamus, quem isti nobis conantur eripere: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Hunc locū Augustinus semper ferè obijciebat Pelagio. Ille respondebat, rationem istam esse tantùm particularem, quæ solùm dicta sit de cibis: eoq́; non debere ad alia opera, pręsertim infidelium, extendi. Nos quidem fatemur, quæstionem illam ortam fuisse propter cibos. quemadmodum uerò ea ratio adducatur, ex ipsius Pauli uerbis consideremus. *Qui dijudicat*, inquit, hoc est, qui ambigit in utramque partem, & comedit, *condemnatus est.* Hoc probandū erat. Ratio quam subiecit, erat, Quia non ex fide. Verùm quum hoc dictum particulare tantùm sit, neq́; quod dicitur possit ad syllogismum reuocari, nisi addatur uniuersalis propositio, ideo subdidit: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Qua sententia, Paulus, quoties aliquid aggredimur, constare nobis uoluit, id deo gratum fore, & per aliquod legis mandatū ab illo requiri. Quę certitudo si absit, quicquid facimus, ait, esse peccatum. Pauli autem demonstratio ita contexi potest: Omne quod non est ex fide, peccatum est: comedere cibos in lege prohibitos, cum hæsitatione, utrum id liceat necne, non est ex fide: Est igitur peccatum. Apostolus quamuis probet propositionem particularem, tamen ratione utitur uniuersali. Quæ quemadmodum applicatur ad cibos, ita potest ad omnes etiā alias actiones accommodari, ut omnia peccata sint, quibuscunq́; fides ista defuerit. Quare nec Augustinus, nec nos, ea sentētia abutimur, quum eam ad opera infidelium applicamus. At hodie multi clamitant, fidem hoc loco significare persuasionē conscientiæ: & Paulum non respexisse fidem illam, quam nos iustificare dicimus. Sed isti nimium sibi permittunt, qui nouam fidei significationem inducūt, absq́; ullo testimonio Scripturarum. Quare possemus hoc illis non concedere. Sed quoniā etiamsi demus illis quod uolunt, tamē adhuc coguntur redire ad nostram sententiam, ea de re non multum contendemus. Sit ita ut uolunt, Sit fides conscientia. Quæ tamen esse debet persuasio conscientiæ de operibus, ut intelligat quæ bona sint & quæ mala? Certè aliam regulam, si pij sumus, habere non possumus, quàm legem dei. Illa enim est norma, qua bonum & malum debet iudicari. Inde existat oportet conscientiæ nostrę persuasio, quòd fide intelligat, opus illud quod suscipit, bonum esse: contrà uerò malum esse, si pugnet cum lege dei. Hoc autem nō aliud est, quàm quod anteà de fide diximus. Quare mittamus istos, qui cū uideri uelint à nobis diuersa dicere, imprudentes in eandem nobiscum sententiam recidunt. Nos autem hic docemur, quicquid suscipimus, in primis uidendū esse, ut certi simus de uoluntate dei. Docuit Paulus quum ait, δοκιμάζειν quæ sit uoluntas dei bona: & quemadmodum idem scribit ad Ephesios, ne ambulemus ut imprudentes, qui nō intelligamus, quæ sit uolūtas dei. Neue interpretatio ista putetur à nobis esse conficta, consule Lector, Origenem, Primasium Augustini discipulum, & Commētaria illa quæ Hieronymo adscribuntur. Et eos inuenies eadem dicere, cùm locum illum, quē adduximus, interpretantur. Neq́; enim illi fidem aliam, quàm usitatam agnoscūt. Verùm, quū ad illum locū uentum fuerit, quid alij Patres de eo tradiderint, & senserint, cōmemorabimus.

Simile.

Oportet nobis constare, deo gratum esse quod agimus.

Paulus per propositionē uniuersalem, probat particularem.

Lex Dei, est regula conscientiæ.

23 Nunc uerò, ut ad caput huius controuersię ueniamus, abundè è Scripturis cōfirmatum arbitramur, Opera omnia infideliū peccata esse. In quam sententiam non modò Augustinus contra Iulianum descendit, uerùm etiam Ambrosius in lib. De uocatione Gentium cap. 3. Ait enim, *Absque ueri dei cultu, quæ uidentur uirtutes esse, peccata sunt.* Basilius

Ambrosius opera infidelium dicit esse peccata.

fœlicitatem habituri, nullum ibi genus libertatis desiderari potest: nisi quis libertatem dicere uelit, posse peccare, & à deo, hoc est, à summo bono deficere: sed quia ea summa est libertas, idcirco nos in patria speramus fore liberrimos.

Concupiscentia & praui motus qui supersunt in renatis, an sint peccata.

25 Sed alia nunc quæstio tractanda est: uidelicet, An ista concupiscentia, & praui illi motus qui supersunt in renatis, peccata sint, & ita dici debeant? Hæc à Paulo appellantur lex peccati, & lex membrorum. Ea autẽ in sanctis post regenerationem superesse, sui exemplo docuit. An autem ista peccata sint, rectè constitui non potest, nisi antea quid peccatum sit, intelligamus. Augustinus ait, peccatum esse dictum, factum, aut concupitum contra legem dei. An uerò ista definitio omnibus peccatis conueniat, an illis tantum quæ uulgò appellantur actualia, incertum est, propter ambiguitatem uocis illius, Concupitum. Nam si illa referatur ad plenum assensum uoluntatis, quo prauis desiderijs assentimur, definitio contrahitur ad actualia peccata. At si concupitum ita latè & fusè accipiatur, ut extremum illud præceptum, *Nõ concupisces:* definitio potest esse uniuersalis, & omnia peccata complecti. Magister Sentent. 2. distinct. 35. citauit eam definitionem, cùm iam de peccato originis latè disputasset, & se ad aliorũ peccatorum naturam perscrutandam contulisset. Quare uidetur existimasse illam definitionem tantummodo ad actualia peccata pertinere: sed quicquid est, de hac re non multum disputo. Ambrosius in lib. de Paradiso cap. 8. definitionem peccati proposuit haud dubiè latissimam. *Peccatũ*, inquit, *nihil aliud est, quàm transgressio diuinæ legis, & inobedientia mandatorum cælestium.* Cęterùm missis Patrum sententijs, res ad Scripturæ calculum reuocanda est, ut ex illis quid peccatum sit, certò cognoscamus. Ioannes in prima Epistola cap. 3. *Peccatum*, inquit, *est ἀνομία*, id est, *iniquitas.* Ea uox Græca ex α particula priuatiua, & νόμος componitur. Hic natura peccati pulchrè monstratur. Dicitur enim esse priuatio, qua bonũ subtrahitur ei, qui illud habere debuit. Si quæras, quódnam illud bonum sit, quod per peccatum remouetur, illud νόμος uox Græca explicat. Illud enim bonũ aufertur, quod præscriptum est lege dei. Itaq; dicere possumus, peccatum esse, quicquid aduersatur legi dei. Iam uidendum est, utrum hæc definitio sumpta è Sacris literis conueniat illi prauitati, quæ superest in sanctis post regenerationem. Hic nos affirmamus, aduersarij negant: sed Scriptura sancta citra controuersiam stat à nostris partibus. Nam Paulus disertè ait, legem membrorum militare aduersus legem dei, & mentis: & prudentiam carnis inimicitiam esse aduersus deum, ut legi dei nec subijciatur, nec possit subijci. Pugnatq; omnino cum primo & maximo præcepto, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto animo, ex toto corde, ex omnibus uiribus tuis.* Nam si omnes nostræ uires & facultates, ut par est, deo cederent, nusquã resideret in nobis ista cupiditas. Deinde ipsa eadem apertè pugnat cum ultimo præcepto, *Non concupisces.* Et Augustinus, ut eum suprà non uno loco citauimus, testatur, hæc duo præcepta, dum hic uiuimus, plenè seruari nõ posse. Cur autem data sint cùm seruari non possint, pulchras affert rationes, quas hic repetere non est necesse.

Definitio peccati ex uerbo dei.

Peccatum dicit eius boni priuationẽ, quod lex dei præscribit.

26 Docuimus à definitione, cupiditatem istam de qua loquimur, esse peccatum. Nunc alia argumenta uideamus. Vnum sumetur ab institutione hominis. *Factus enim est homo ad imaginem & similitudinem Dei: Et prædestinati sumus, ut efficiamur conformes imagini filij Dei.* Et iubemur induere nouum hominem, qui, ut Paulus ait ad Colossenses capite tertio, renouatur ad agnitionem & imaginem eius, qui creauit illum: quiq; ut habetur in epistola ad Ephesios, cõsistit in iustitia & sanctitate ueritatis. Imago autem dei, quam induere iubemur, ut Tertulianus ait, in eo sita est, ut eosdem motus & sensus habeamus cum deo. Et Paulus ad Philippenses adhortatur, ut idem cũ Christo sentiamus. *Isti* uerò motus, & cupiditates imaginẽ dei in nobis fœdissimè inducunt, & obliterant. Adhæc, quod nos oportet crucifigere, mortificare, & exuere, id necesse est peccatum esse. Nam si bona essent, Spiritus sanctus nos moneret, ut ea potius foueremus. At Paulus ad Colossenses ait, *Mortificate membra uestra, quæ sunt super terram.* Et ad Galatas, *Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum eius concupiscentijs.* Et alibi, *Exuite*, inquit, *ueterem hominem.* Quòd si deo ita displicent isti motus, id aliũde esse nõ potest, nisi quia sunt peccata. Deus enim adeò bonus est, ut illi præter peccatum nihil displiceat. Postremò, peccato tanquam stipendium debetur mors. Quare ea nihil loci habere deberet, ubi nullum est peccatum. Id enim solus habuit filius dei, ut mortem innocens oppeteret. Mortuus est enim propter peccata nostra: nos uerò ideo morimur, quia non sumus absque peccato. Quod cùm ita sit, expediant iam nobis aduersarij, cur infantes iam in Christo renati moriantur. Nam actualia peccata non habent, reatus uerò originalis culpæ sublatus est. Tantùm superest cupiditas & corruptio naturæ, non omnino emendata, & praui motus, quos Augustinus in libro undecimo Confessionum ait, in infantibus deprehendi, eaq; confitetur ut peccata, & accusat. Itaque propter ea, quando quidem peccata sunt, non iniustè moriuntur. Cùm igitur firmissimis rationibus constet, malas cupiditates, quæ in nobis supersunt à Baptismo, peccata esse: iam reliquum est, ut uideamus, ad quam peccatorum speciem seu partem attineant. Peccatum uidetur ita distingui, ut aliud sit, quod condonari possit, aliud quod non possit. Transgressio cõtra legem dei, quę nunquam remittitur, est peccatum in Spiritum sanctũ. At si remitti peccatum possit, id bifariam accidit. Nã aut sic remittitur, ut ab eo necesse sit omnino discedere, quod uidemus usuuenire in grauioribus peccatis, quæ Paulus ait separare nos à regno dei, & uulgò appellãtur mortalia: aut ita remittũtur, ut ab illis non discedamus, partim propter innatam ignorantiã, partim propter infirmitatẽ qua laboramus. Atq; hæc dicũtur peccata minutiora, & uenialia, sine quibus humana uia

In quo sita sit imago Dei.

Cupiditas innata & praui motus ad quod peccati genus reuocentur.

na uita non potest degi. Paulus inter hæc, ut suprà docuimus pulchrũ discrimen posuit, cùm hortaretur, ne sineremus peccatũ in nobis regnare. Atq; de hoc tertio genere peccatorum idem apostolus querebatur, cum diceret, *Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et de his sentiũt nostri, cùm docent, opera hominum, quantumuis sanctorum, non esse absq; mortali peccato: quoniam absque hoc genus defectibus nihil agimus. Dicũtur autem huiusmodi defectus mortales esse, quia natura sua merentur mortem. *Stipendium enim peccati mors.* Deinde etiã, quia quoad has labes nobiscum circumferimus, æterna uita frui nõ possumus. Ab ea enim excludimur tantisper, donec per mortem omnem corruptionem exuerimus. Præterea scriptum est, *Maledictus, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in uerbis legis huius.* Qui uerò conqueritur cum Paulo, se non facere bonum, quod uellet, nõ præstat omnia quæ lex requirit, nec est prorsus absq; maledicto: licet illi per dei misericordiam, id ad æternum exitium nõ imputetur.

Eadem mala natura mortalia, sed quia non imputatur, uenialia.

27 Sic autẽ nostri de bonis operibus sanctorum loquuntur, non quò aut negent opera bona, aut illa, cùm ab hominibus regeneratis sũt, deo grata esse non sentiant: sed ut nostra immunditia & impuritas agnoscatur, ad quam deprehẽdendam stupidi sumus, & plusquam cæci. Seposito igitur peccato in Spiritum sanctum, alia peccata in tres gradus distinguuntur. Primo loco est innata cupiditas, ex ea secũdo loco exhalant perpetuò primi motus, & impetus ad diuersa scelera. Tertiò accedit consensus uoluntatis, & in actus erumpit. Paulus tres istos gradus superius designauit, cùm diceret: *Ne regnet peccatum in uestro mortali corpore, ut obediatis eius concupiscentijs.* Peccatum, cui regnum non debet permitti, est innata cupiditas, & prauitas naturæ. Primi motus cõcupiscentiæ sunt, quas illa parit. Eis mouemur, ne pareamus. Deinde additur obedientia, quæ peccatum ipsum consummat, & perficit: quod uulgò uocant actuale. Prauitatem naturæ, dubium non est ad peccatum originale spectare: Rursus peccatum ad quod accesserit consensus uoluntatis, appellant actuale. Dubiũ uerò est de illis primis motibus (quibus nono reatui, & obligationi iudicij dei propter Christũ non astringimur) ad originalẽne, an ad actuale peccatum sint referendi. Sunt certè medij, & ex utraq; parte aliquid capiunt. Quatenus enim aliquid per illos facimus, cupimus, desideramus, habent nonnihil peccati actualis. Et Paulus utitur uerbis ποιεῖ & πράσσειν, quæ procul dubio aliquã actionem significant. Ex altera uerò parte, quia inuiti patimur hoc genus motus, ideo in eo cum peccato originali cõmunicant. Illud enim electione, & sponte nõ suscipitur. Hieronymus in cap. 7. Matthæi distinguit πάθος, καὶ προπάθειαν. πάθος ait esse primos motus, postquam iam ad eos consensus uolũtatis accesserit: προπάθειαν uerò, quando mouent & incitant ab initio. Et addit, quamuis habeant culpam, tamen non teneri crimine: passionem uerò in uitium reputari. Hic annotare

Tres sunt gradus peccatorum.

Prauitas naturæ pertinet ad peccatum originis.

Primi motus qui sunt medij, ad originale an ad actuale peccatum pertineant?

πάθος προπάθεια.

A debes, Hieronymum fateri, primos motus habere culpam uitij, quamuis non teneatur crimine: hoc est, quamuis Christi beneficio non imputetur ad mortem, uel, quòd humano iudicio nõ habeatur pro crimine. Et quoniam peccatum rursus distingui solet in id, quod solum sit peccatum, & in id, quod & peccatum sit, & pœna peccati, huius distinctionis Augustinus meminit in Psal. 57. Primam enim à deo apostasiam tantùm peccatũ esse dicit: quæ uerò sequuntur, & peccata esse, & pœnas peccati, quoad perueniatur ad gehennã. Itaq;
B quæcunq; mala committũtur inter primam apostasiam, & gehennam, ea & peccata esse, & supplicia sumpta de alijs peccatis. Id Paulus ad Romanos optimè docuit: Primùm enim ait, Ethnicos cognouisse quidem deum, sed cum, ut deum non glorificasse. Atque inde addit, traditos eos fuisse in praua desideria, repletos omni malitia, auaritia, &c. Commemorat postremò, gehennæ damnationem. *Tu autem sequens, secundum duritiam*
C *tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui redditurus est unicuiq; secundum opera sua.* Atqui multi sunt, qui non putant ista peccata pœnas esse peccati, quòd homines ex illis non paruam uoluptatem capiant. Verùm illi, nisi cæci essent, satis ex apostolo intelligere possent, supplicia ea esse, & quidem grauissima. Ait enim, cor eorum fuisse excæcatum, eosq; redditos fuisse stultos, quamuis se iactarent esse sapientes, & traditos fuisse à deo in reprobũ sen-
D sum, ut contumelijs afficerent corpora sua. Quid ista sunt, nisi grauissima supplicia? Si, cùm aliquis furtũ admisisset, statim illi manus exciderent, aut oculi eriperentur: diceremus, illum à Numine grauiter puniri. Paulus ait, istos orbatos esse mente, cor habere infatuatũ, & corpora sua ignominiosissimè contaminare, & ista non uidẽtur esse supplicia? Quomodo existimare possumus, animum nostrum esse saluum, integrum, incorruptum, si in eo regnet peccatum? Salomon ait, *Nunquid fouebit*
E *aliquis ignem in sinu suo, ut uestimenta sua non comburat: Aut quis dicitur aliquis inter prunas, ut sibi non adurat pedes:* Ideò autem peccatum dicitur esse pœna, quia lædit & corrumpit naturam. Nam prauitas originalis peccati ita eam uitiauit, ut uix iam uideri possit feminina: & praui motus, atq; impetus, qui subinde ex illa excitantur, eam nisi retundantur, & mortificentur, reddunt fortiorem: deniq; si illis consenseris, fiunt perpetuò ualentiores, atq; ita natura ruit semper in deterius.
F 28 Hæc omnia eo spectant, ut intelligamus, concupiscentiam innatam, & prauos motus qui adhuc in animis nostris supersunt, in hoc esse genere peccatorum: ita tamen, ut sint alius peccati antecedentis pœnæ, scilicet originalis culpæ, si non alterius alicuius grauioris. Adhuc tamen notandum est, primam quoq; apostasiam ita peccatum esse, ut etiam pœna sit. Quoniam, ut diximus, nullum inuenitur peccatum, quod hominis naturam non grauissimè lædat, atque ita sui saltem ipsius
G pœnam coniunctam habet. Sed non omne peccatum alterius peccati antecedentis pœna est. Ea uerò,

Alia distinctio peccati.

Omnia peccata præter primum & peccata sunt & pœna peccati.

Quare peccatum dicatur pœna.

Apostasia, pœna peccati dici potest.

verò, de quibus nunc agimus, præcedentis peccati pœnas esse contendimus, eademq; peccata esse affirmamus. Mirum autem videtur multis, cùm hæc necessaria sint, quomodo peccata esse posint. Verùm hac de re audiamus Augustinũ in tertio libro de Libero arbitrio, cap. 18. *Sunt etiam, inquit, necessitate facta improbanda, vt cùm homo vult rectè facere, non potest. alioqui enim vnde sunt illæ voces: Non quod volo facio bonum: sed quod nolo malũ, hoc ago. Et illud, Velle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio. Et illud, Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hæc enim inuicem aduersantur, vt non quæ vultis, ea faciatis. Sed omnia hæc hominum sunt, & ex illa mortis damnatione veniunt. Nam si non est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt. Si enim non receditur ab eo modo, quo homo naturaliter factus est, ita vt melior esse non posset: ea quæ debet, facit, cùm hæc facit. Si autem homo bonus esset, aliter esset: nunc autem, quia ita est, nõ est bonus, nec habet in potestate sua vt bonus sit: siue non videndo qualis esse debeat, siue videndo, & non valendo esse, qualem se esse debere videt. Pœnam istam esse, quis dubitet?* Hæc ille. Quibus in verbis multa sunt annotatione dignissima. Primùm fatetur multa, quæ necessariò accidunt, improbanda esse. Deinde, cur ea peccata dicantur, affert rationẽ, quia receditur ab eo modo, quo naturaliter facti sumus. Tertiò ait, hominem non esse bonum, nec in potestate sua habere, vt sit bonus. Quartò, cur nõ posit esse bonus, duplicẽ affert rationẽ: vel quòd nõ videat quid sit agẽdũ, vel quòd videat quidem, sed illud ex infirmitate præstare nõ posit. Postremò annotare debes, illum hæc intelligere de hominibus renatis. Citat enim verba Pauli ad Galatas, & ea loca quę modò produximus, quæ non nisi de renatis intelligenda esse docuimus. Atqui huic sententiæ Augustini id obstare videtur, quod Hieronymus scribit in interpretatione fidei: Illos errare dicimus qui cum Manichæo dicunt, hominem non posse vitare malum.

Autoritas ex Hieronymo. An homo posit vitare malum?

29 Verùm ista non difficulter possunt reconciliari. Nam Hieronymus de Natura, vt à deo instituta est, loquitur. Scribit enim contra Manichæos, qui docuerunt, ideo nos non posse resistere peccato, quòd à malo deo per naturam mali conditi simus. At nemo nostrûm dubitat, hominem, cùm ab initio crearetur, extitisse liberrimum. Augustinum verò loqui de natura lapsa, ex eo satis patet, quòd inquit: Hæc omnia hominum sunt, ex illa mortis damnatione venientia: deinde fatetur, hanc hominis lapsi pœnam esse. Adhæc si ista referantur ad renatos, dicere possumus, Hieronymi sententiam tantùm respicere crassiora vitia, quæ nos separent à regno dei: à quibus non dubitamus, homines in Christo renatos, posse abstinere. Augustinus verò latissimè loquitur, & per peccata intelligit illa quoque, de quibus in pręsentia loquimur, sine quibus in hac vita agere non possumus. Atque hæc posterior solutio citatur à Magistro Sentent. libro 2. distinct. 36. Sed obijcient nobis, iniuriam fieri Baptismo, si dicamus in eo non tolli peccatum. At huius criminis accusari meritò non possumus. Affirmamus e.n. per regeneratiõe tolli reatum peccatorum. Etsi enim vitia ista maneant, vt & Scriptura perhibet, & experientia testatur: tamen obligatio illorum, & reatus tollitur. Vnde Augustinus non semel dicit, manere quidem concupiscentiam: sed reatum eius sublatum esse per Christum. Et addit, fieri quandoque, vt actus, & opus peccati abeat, vt in furto & adulterio videmus fieri, reatus tamen nihilominus maneat: quandoque verò, vt reatus tollatur, & vitium maneat, quod de ista concupiscentia, de qua loquitur, satis liquet. manet quidem ea, sed tamen non possumus per eam æterni exitij rei peragi. Si quæras, cur peccatum dicatur, cùm reatus sublatus sit? respondeo, quia quòd non imputetur nobis, id non habet ex natura sua: nam quod ad eam attinet, vt suprà docuimus, meretur mortem & damnationem: id autem aliunde accedit, nimirùm, ex misericordia per Christum. Res verò quæuis ex seipsa, & natura sua debet iudicari. Quare cùm propria ratio peccati sit pugnare cum lege dei, idq; in ista concupiscentia, & in illis primis motibus videamus euenire, ideo dicenda sunt peccata. Neque hac nostra sententia incidimus in fatuitatem, quam Pelagiani Augustino, & alijs Catholicis exprobrabant: quasi dicerent, per regenerationem non deleri peccatum, sed radi. Cùm enim pili raduntur, remanent tamen adhuc sub cute affixæ radices eorum, per quas denuò pullulant. Quamuis enim nos in hominibus renatis, cupiditatem & prauos motus affirmemus remanere, deum tamen nobis perfectè reconciliatum esse, non negamus. Itaque quamuis ista, sua natura peccata sint, tamen dei misericordia ita delẽtur, vt prorsus iam desinant imputari. Quare si imputationem spectes, nihil ex illis prorsus remanet.

Obiectio. Ergo ne euacuatur Baptismus?

30 Obijciunt postremò, nos Augustino facere iniuriam, qui dicamus illum asserere, hæc esse peccata, cùm ille seipsum interpretetur, quòd peccatum impropriè appellarit. vt enim Scriptura dicitur manus, quòd à manu fiat, ita ista vocari peccata, quòd à peccato originis profecta sint: vtq; frigus dicitur pigrum, quòd nos pigros efficiat, ita ista dici peccata, quòd nos ad peccata incitent, propriè tamẽ peccata nõ esse. Ita, inquiũt, Augustinus non solum hoc modo seipsum interpretatus est, cur hæc peccata dixerit, verùmetiã nobis rationem tradidit, quemadmodum Paulum intelligere debeamus, cùm ista peccata vocet. Adhæc nos respondemus, primùm, si aut Augustinus, aut alius quispiam ex Patribus neget, hæc esse peccata, id intelligendum esse ex collatione, si conferantur cum actualibus: peccati autem naturam non posse ab illis in vniuersum remoueri. Id Augustinus alibi quàm apertissimè docuit. Nam contra Iulianum libro sexto, capite octauo, *Neque enim, inquit, nulla est iniquitas, cum in vno homine, vel superiora inferioribus tur-*

An concupiscentiam impropriè peccatum dici, Augustinus senserit.

piter inseruiunt, vel inferiora superioribus turpiter relu ctantur, etiam si vincere non sinantur. Cùm hoc peccatum appellet iniquitatem, apertè docet, illi peccati rationem cõuenire, quam superius ap probauimus. Et libro quinto contra eundem Iulianum capite tertio, ita scribit: *Concupiscentia carnis, aduersus quam bonus concupiscit spiritus, peccatum est: quia inest illi inobedientia contra dominatum mentis: & pœna peccati est, quia reddita est meritis inobedientis, & causa peccati est, defectione consentientis.* Hîc vides, concupiscentiam ab Augustino tribus modis appellari peccatum. Neque dici potest, illum ista scribere de homine non regenerato: ait enim expressè, aduersus quam bonus concupiscit spiritus. Nam in impijs spiritus dei non est, qui cupiditatibus reluctetur. Habemus ergo ex Augustino tria loca: vnum, quem suprà citauimus ex quinto libro de Libero arbitrio, & duo contra Iulianum: quibus disertè fatetur, concupiscentiam peccatum esse, affertque rationem, cur ita sentiat. Neque debent aduersarij nostri, quod ad Pauli interpretationem attinet, confugere ad tropum, vt dicant, non esse hoc propriè appellandum peccatum. Nam & ex Paulo, & ex alijs Scripturæ locis ratio adducitur cur concupiscentia verè ac propriè peccatum appelletur. Et mirandum est, istos vbique aliàs ita esse propensos ad tropos, cùm in vna propositione, *Hoc est corpus meum*, ab omni troporum genere tantopere abhorreant, cum tamen illi maximè tropus conueniat. Quòd si desideres alia Patrum testimonia, quibus demonstretur, concupiscentiam esse peccatum, suprà citauimus Hieronymum in Matthæum: & aliæ permultæ aliorum antiquorum Patrum sententiæ, apud Augustinum contra Iulianum citatæ inueniuntur, quæ omnes pro nobis faciunt.

Quæ sequuntur ex simili loco ad finem cap vij.j. ad Corinth. descripta sunt.

Rationes vij. contra liberum arbitrium.

31 Nunc inuestigandum est, Num arbitrij libertas omnino sublata sit, per ea quæ iam inde ab initio commemorauimus. Quia autem Paulus asserit, animalem hominem minimè posse quæ dei sunt agnoscere, Libero arbitrio videtur aliquantisper resistere. Nam si spiritualia naturalibus viribus percipere non valemus, qui fiet, vt illas nostris actionibus exprimamus, quandoquidem experimur in faciendo quàm in intelligendo, longè plus negotij ac laboris esse? Neque hoc solùm ei videtur obesse, verùm etiam dei prædestinatio siue præscientia. Quia illud videtur posse inferri, si cuncta priusquam fiant, deus nouit, neque falli potest, perire libertatem voluntatis, atque omnia necessariò euenire. Difficultatem quoque affert non paruam, huc diuina potẽtia, qua omnia efficiuntur: adeò quippe voluntas dei est efficax, vt Paulus ad Romanos dixerit, *Quis voluntati eius potest resistere?* Præterea tanta in Scripturis vis peccati asseritur, vt per ipsum omnia ferè in nobis, & vitiata & deuastata fuerint. Quare voluntatis admodum infirmæ vires iam sunt residuæ, quæ non possunt agere vt ratio statuit. Deinde gratiæ Christi tantùm defertur diuinis oraculis, vt citra illam dicamur nil posse præstare, quod vel acceptum vel gratum deo sit. Atque illa cum ex æquo non detur omnibus hominibus, putatur labefactari eorum libertas, quandoquidem gratiam istam in sua potestate non habent. Mathematici quoque cœlestes vires efferunt, & quodammodo ab eis pendere suadent, quæ nobis eueniunt: ita vt nobis euentuum futurorum, relinqui nõ videatur perfecta libertas. Fuerunt demum & qui adsererent, rerum faciendarum esse definitas causas, quibus inter sese coniunctis & firma connexione implicitis, quodammodo infertur necessitas, aut fatum ineluctabile.

Ad primam rationem.

32 Non multum est laborandum de illa ratione, quæ à vi cognoscendi sumebatur, quia ex his quæ iam diximus expressè constat, in hominibus nondum renatis ponendam non esse hanc libertatem, quo ad opera quæ verè bona sint, & deo placeant. Quare ratiocinatio illa, vt falsa non est debilitanda, quum solidè confirmet Apostoli doctrinam. In ratione proxima plus est difficultatis & molestiæ. Pauci enim videre possunt, quomodo prouidentia dei, siue (vt loquuntur) præscientia, libertatem vllam in voluntate nostra residuam patiatur, adeoque locus est scrupulosus & lubricus, vt nonnulli ex veteribus eò sint hac argumentatione adducti, vt necessitatem prorsus oriri iudicauerint in rebus quę geruntur, quin & deum ipsum hac necessitate detineri opinati sunt. Vnde prouerbium iactatum est vulgare, deo quoque necessitatem esse ineluctabilem, ita vt contra eam quicquam non ausit. Sua licentia Poetæ sunt vlterius progressi, dixeruntque; multa fieri vel ipsis dijs inuitis. Et Homerus induxit mœstum Iouem, atque deplorantem fati necessitatem, cuius vi prohiberetur, ne dulcissimum filium Sarpedonem instanti morti subduceret. Facit & Neptunum ægrè admodum ferentem, Cyclopis filij sui casum: cuius vindicandi libidine incensus, voluisset Vlyssem omnino arcere domo, conqueriturque hoc per fata minimè sibi concedi. Nec minus apud Vergilium Iuno impotenter lamentatur, quòd vnà cum gente tot annos bellum gereret, neque Troianam classem vt cupierat, ab Italia potuisset auertere. Cæterùm, nos Christiani, de deo non ita loquimur, vt qui è Sacris literis perspectissimum habeamus, nil apud deum impossibile, & à Christo ipso didicimus, omnia deo possibilia. Atque nostra fides ad exemplum Abrahami huic præsertim innititur persuasioni, posse deum præstare quicquid promiserit. Neque debemus in animum inducere, Christum fuisse vel morte damnatum, vel adactum in crucem, aut inuito aut nolente Patre. Voluit deus ista fieri, nulla necessitate adductus ineluctabili, sed exu-

Christiani credunt, omnia deo possibilia.

beranti

beranti ac effusa charitate in homines. Ita Scriptura nos docet, quæ ait, *Sic deus dilexit mundum, vt Filium suum dederit, &c.* Et ad Rom. scribitur, *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Ipse Christus eadem dilectione incitatus est, vt pro nobis moreretur, & maiorem huiuscemodi charitatem docuit habere neminem, qua ponat quispiam pro suis amicis vitam. Atque inde se modum humanæ dilectionis vicisse declarauit, quod pro inimicis oppetere voluerit. Vtq; sponte atque vltrò mortem subierit, satis indicauit, quum in extremo conuiuio, quod agitauit ritu Paschali cum Apostolis, ait, *Desiderio desideraui hoc Pascha vobiscum edere.*

Augustinus, Ciceronem Dei præscientiam negantē quomodo refutarit.

33 Videmus ex his mortem Domini præcognitam atque præscitam, neque Christi, neque Patris libertatem vlla ex parte violasse. Idcirco mirandus est admodum Cicero, vir alioquin doctissimus, contra quem Augustinus 5. de Ciuitate dei, circa quæstionem hanc acerrimè disputat, idque potissimum 9. & 10. cap. Controuersia inde pendet, quod in lib. de Diuinatione posteriori omnia refelluntur, quæ fuerunt à Q. fratre allata in priore libro, nititurque Cicero prædictiones futurorum, & dei præscietiam omnibus modis infringere. Ideo Augustinus astrologos affirmat, longè tolerabiliores eo rationes habere: quia licet nimium syderibus attribuant, omnem tamen diuinationem & præscientiam non abstulerunt. Et quidam medicus, vt in suis Confessionibus idem Augustinus tradit, homo satis grauis, & qui astrologiam detestabatur, quum interrogaretur, quinam fieret, vt Mathematici tot vera prædicerent, non ausus est aduersus omnem historiam & experientiam omnem diuinationem inficiari: sed respondit, sortem quandam esse in rebus diffusam, eamque innuebat non esse incredibile rationales animos quoquo modo sentire. Nihil sanè pugnantius fingi potest, quàm ex vna parte affirmare deum esse: ex altera verò, præscientiam futurorum illi adimere. Esaias propheta tantopere voluit ista esse coniuncta, vt diceret: *Annuntiate nobis quæ futura sunt, & dicemus vos deos esse.* Ciceronem verò parùm constantem aut bene sensisse de deo, liber quem conscripsit de Natura deorum, fidem facit: in quo sub Cottæ persona disputando, contendit, dei naturam tollere funditus. Et certè deplorandum est, tantum virum in id impegisse, quod à Psalmo Dauidis insipientibus exprobatur. Nam illic habetur, Stultum in corde suo dixisse, non esse deum. Quo autem consilio eas partes in Dialogo Cottæ dederit, qui Pontifex erat, non satis intelligo: nisi fortè id spectauerit, nullos fermè reperiri qui de deo, & liberius loquantur, & peius existiment, atque illi quorum fidei sacra, & cæremoniæ creditæ sunt. Et quia Tullium non latuit odiosissimum esse, opinionem profiteri, qua deus negetur: ideo quum disputauit quantum satis visum est, ad finem libri pro Lucio Balbo fert sententiam. Ita tamen vt Velleio dicat, probatam Cottæ opinionem. Fuit

Cicero impiè negauit dei mixturā sub Cottæ persona.

Cicero vir non tantùm doctrinæ, sed cùm primis ciuilis facultatis admodum studiosus, cum que putarit humanarum rerum statum euerti, si liberum arbitrium sublatum esset, idemque nō agnouerit, qua via cum præscientia futurarum rerum hæc libertas retineri posset, deo potius adimi passus est sapientiam, quàm nostrę voluntati libertatem. Vnde colligere licet, in quas tenebras & rerum obscuritatem, peccatum primi hominis genus humanum pręcipitauerit. Quęnam insania est, deum omnium creatorem, ex arce suæ scientiæ velle deijcere, vt serues hominem? Hic est ille suijpsius amor nimius, qui passim à Scripturis damnatur. omnia, prius quàm nosipsos perire volumus. Non hæc suadet pietas. Quare nos diuino Spiritu edocti, vtrumque fatendum prædicamus, & deum omnia præscire, & nostram animi libertatem, vt antea exposuimus, retineri. sic nos instituunt Sacræ literæ, in quibus legimus: *Quos præsciuit, hos & prædestinauit, vt conformes fierent imaginis filij sui. Nosq; ante iacta fundamenta mundi, fuisse à deo electos.* Ibidem audimus, & nostros capillos capitis omnes ad vnum enumeratos: Neque passerculos absq; summi Patris voluntate cadere. Et quum deum existimemus rectè ac iustè omnia facere, sine ratione atque intelligentia ipsum agere non possumus arbitrari.

Quid impulerit Ciceronem in istam sententiam.

Ciceronis argumentatio.

34 Sed age, spectemus propius Ciceronis argumentationem. Si pręsciantur (inquit) futura, res inter sese certum ordinem habebunt: & quū nihil absque causa fiat, ordo quoque & connexio causarum necessariò dabitur. Vnde conficietur, cuncta quæ aguntur, ex necessitate fieri, quare iustæ salutaresque leges peribunt: nullæ autem monitiones aut obiurgationes relinquētur, neq; religioni aut precib. locus esse poterit. Propterea vtrū è duob. malis oportet eligas, aut diuinationem & præscientiam dei esse, aut humanæ voluntatis liberam facultatem conseruare. Vtrunque simul haberi non potest. Pugnāt secum, vt opinatur. Quare videtur sibi necessarium omnino esse, vt vnum istorum propugnetur & defendatur: alterum verò, vt falsum & inutile repudietur, qua deliberatione suscepta, vt Augustinus non minus acutè quàm piè dixit. Cicero alioquin vir prudentissimus dum nos liberos cupit, sacrilegos facit, qui deum expoliemus futurarum rerum notitia. Atque diligenter est animaduertendum, argumenta eius non minus facere contra nostrorum prophetarum vaticinia, quàm ethnicis diuinationibus aduersentur, de quibus ille tùm disceptabat. Quamobrem scrupulosæ eius rationi occurrendum ita censemus. Detur ei vt petit, ad præscientiam dei statuendam, finitum certùmque ordinem esse coram deo cùm rerum tum causarum. Sed quod postremò infert, omnia propterea necessariò euentura, negabimus. Etenim tamesi ordo causarum statuatur, non tamen inde consequitur, non posse aliquas inter illas inueniri, quæ suam

Non si ordo est rerum & caussarum, ideo nihil contingenter fit.

libertatem, vel vt loquuntur, contingentiam seruare possint: videturque Cicero in hoc aberrare magis quàm Stoici. Nam is, vt salua sit hominis libertas, omnem vult sublatum ordinem causarum, atque futurorum prædictionem funditùs euersam, quæ adeò in dei natura inhærent, vt illis expoliata constare non possit. Illi verò, vt nihil detrahant naturæ diuinæ, suum factũ inducunt, vtque nostra voluntas integra & salua locum habeat, ex causarum connexarũ ordine, prorsus eam submouerunt.

Multa possunt fieri, quæ non fient.

35 Sed hîc est pes cum eo conferendus, vt cõstanter defendamus, dei notiam nihil voluntati nostræ obesse, licet futura comprehenderit. Nihil enim voluntas humana vnquam efficiet, nisi quod illam deus & præsciuerit & voluerit efficere. Cùm me ille cras aut cursurum aut lecturum præsciuerit, legam quidem & curram, non tamen vlla necessitate adactus, sed vt loquuntur, contingenter. Nam potuissem quod ad me attinet, neutrum facere. Quòd si vrgeas, Nihilominus facies, vt Deus te facturum nouit. Fateor: Sed inde non sequitur, me non potuisse aliter facere, quia non semper quicquid possumus id facimus, imò complura fieri possent, quæ neutiquam fient. Et quod legerim aut cucurrerim, omnino à mea electione profectum est. Quia in nostra potestate omnium maximè id est, vt velimus aut nolimus.

Dei visio non tollit voluntatem humanam.

Cùm itaque aiunt, Quia deus præsciuit cras te lecturum esse, idcirco necessariò leges: interrogandi sunt vicissim, num intelligant necessitatis nomine coactam & reluctantem voluntatem. Quoniam si hoc voluerint, id consequi omnino inficiabimur. Quia fieri potest, deũ præcognouisse me aliquid facturum, idque non inuito aut coacto animo, sed volenti esse facturum. Sin autem pernecessarium intellexerint, omnino id à me faciendum esse, non reclamabimus. Quandoquidem non est modò controuersia de re quæ agatur, aut non agatur, sed tantum de modo & forma agendi inter nos differitur. Neque, vt existimauit, admonitiones, leges, obiurgationes, aut religiosæ preces tolluntur. Valebunt quidem hæc, & frequentius quã ille sibi persuadeat. Quia deus nõ modò salutem hominum præcognitam habet, sed etiam rationes & media, quibus eos velit iuuare, intelligentia sua complectitur. Quare si viderimus fratrem commemoratis remedijs opus habere, audacter illis vtamur. Proderunt enim, quantum deus ipsa & præsciuit & voluerit vtilia esse. Neque ab officio desistendũ est, quanquã omnes mortales fortasse affirmauerint, nos operam ludere. Quia legem nobis præscriptam sequi debemus, nõ arcanã dei præscientiam, de qua compertum nõ habemus, quidnam de futuris decreuerit. Cumque præscientia dei non sit natura, vel vt loquuntur, essentia nostri animi, de actionibus quæ ab illo proficiscuntur iudicium ferendum est, quales existimari debeant ex animi & voluntatis natura, non ex eo quod extra illam positum est. Ideo cùm voluntatis ingenium sit, vt neque inuita neque coacta moueatur, id illi non potest ab vlla re externa obtrudi. Citius potest euerti vt non sit, quàm vt ab ea actio deducatur violenta: quemadmodum facilius auferas à quouis nostrũ vt simus homines, quàm vt cùm sumus homines, rationali anima nõ instruamur: quoniã euestigiò vt animnm ratione destitutam induxeris, nemo amplius homo esse poterit.

Nunquã voluntas nostra potest cogi.

36 Quin si pergas interrogare, dandum ne id sit, me cras necessariò lecturum esse, cùm deus hoc præsciuerit. Respondebimus, ex conditione seu hypothesi, aliquam necessitatem posse dari, non tamen perfectam aut absolutam. Quare cùm illa quam concedimus, optimè congruere potest libera voluntatis electio. Porrò disputat Aristoteles in Ethicis, & quidem eruditè, vt solet omnia, Num iactura quæ fit in mare, quando naufragium imminet, sit collocanda inter voluntaria. Et quanquam ibi fateatur nescio quam actionem esse commixtam ex voluntario & inuoluntario, concludit nihilominus, eius generis actiones ad voluntariũ sensum spectare. Quia pro eo tempore quo nauæ periclitantur, illas & volunt & sibi omnino deligunt. Quòd si tantus philosophus non est veritus, in hoc actionum genere ponere voluntarium, vbi homines vi quadam experiuntur se coarctari, ad id eligendum quod extra illam aleam positi nunquam essent facturi: quantò magis voluntarium à nostris communibus & vsitatis actionibus non auferemus, vbi sentimus nos vltrò, & animo quàm maximè volenti ea facere ac expetere quæ visa fuerint, tametsi non ambigamus ipsa deum longè anteà præsciuisse? Et necessitatem huius generis, quam ex hypothesi constituimus, liberam facultatem nostræ voluntatis nõ euertere? Chrysostomus dilucidè ostendit, dum super hanc Epistolam scribens, ea verba interpretatus est, Hæreses esse oportere, vt hi qui probati sunt inter nos, manifestentur, ait: *Neque dissimili forma loquendi Christus vtebatur, cùm diceret: Necesse est vt scandala eueniant, attamẽ veh homini illi per quem scandalum contigerit. Item Apostolus dixit, Oportuit Christum pati, atque ita pertingere ad gloriam suam.* Omnia hæc ita in sacris exponenda sunt, vt cùm necessaria dicantur, nihil tamen de natura humanæ voluntatis detrahendum sit. Solétque appellari à Scholasticis ista necessitas, non quidẽ consequentis, verùm consequentiæ.

Chrysostom.

37 Dictitant nonnulli: Hæ distinctiones certè nos nihil iuuant, si quæ Deus præsciuit, omninò sunt euentura. Imò prosunt non mediocriter, quia hinc intelligimus, humanam voluntatem minimè cogi, sed spontè ac vltrò, quicquid voluerit, expetere. Alioquin te vicissim rogauero, velis ne saluus esse deo inuitò ac non approbante? non arbitror. Quòd si eo volente saluus esse velis, necesse est vt tuæ salutis non sit ignarus, Quandoquidem ita comparatum est,

est, vt quod ignorauerit nemo velit. Persæpe A nobis vsuuenit, vt spectemus vnà colludentes, neque tamen dicere auderemus, aspectum & notitiam quam habemus, necessitatem ludentibus inferre: & tamen dum illos videmus in lusu, eos ludere necessarium est. Quocirca quemadmodum ea necessitas, voluntatis eorum naturam non infringit, ita dei præscientia hominis arbitrium non cogit. Ogganniunt aliqui, simile hoc alienum esse à quæstione proposita: quia nullus vnquam spectat ludentes, B qui re ipsa non extent atque ludant, cùm deus ponatur nostra vsque inde ab initio præsensisse, cùm adhuc neque nos, neq; actiones nostræ vllæ extarent. His ego dixerim, non aliter omnia deo esse præsentia, atque illi qui ludunt, in conspectu versentur spectantium. Caueat igitur sibi quisque, ne peccatorum suorum causas in deum reijciat. Et cum huiuscemodi cogitatio eius animum subit, respiciat cupiditatem, voluptatem, iram, odium, atque alias animi perturbationes, quibus vehementer laborat, & ex his fontibus vitiorum suorum causas petat. Neque multum hac in re Peripateticis tribuendũ est, qui deum inficiantur singularia intelligere, ne diuinam mentem videantur abiectam & vilem existimare, si à caducis rebus notitiam suã hauserit. Hoc nostra dogmata nõ consequitur: quia deum credimus ex seipso perfectam habere omnium rerum notitiam, neque illi opus esse vt eam aliunde sibi vendicet.

Nunquã voluntas nostra cogi.

Nemo suam culpam in deũ reijciat.

Peripateticorum error.

38 Quod autem tertio loco potentia dei iudicabatur, aduersus libertatem nostram pugnare, non est solidum neque firmum. Quia licet deus immensa vi, qua præditus est, agat quidquid libuerit, rerum tamen status & naturas integras patitur, neque illas violat, aut aliter inflectit, quàm conditio earum ferat. Ideo in libro Sapientiæ dicitur, deum à fine vsque ad finem attingere fortiter, & omnia suauiter disponere: siue, vt Græcus habet codex, χρηστῶς, id est vtiliter: quod neutiquam dici posset, si dei summa potentia rerum naturæ inuerterentur. Summa est, Deum hîc moderari suæ potentiæ in orbe administrando, vt actionem suam quibusque rebus congruè accommodet. Peccatũ videbatur obstare quarto loco libertati arbitrij, quasi sic debilitauerit humanas vires, vt amplius quodammodo nil possent. At nõ multa verba de hoc in præsentia facere oportet. Quia satis, superque demonstrauimus in his quæ dicta sunt, quàm nostra libertas à peccato fuerit imminuta, atque id maximè quo ad actiones verè solideque bonas, quæ deo & gratæ sunt & acceptæ. Nec non expositum est, nostram libertatem haud propterea funditus esse sublatã, imò adhuc multum eius residuum esse.

Dei potentia quicquid vult agit, sed naturas rerum non corrumpit.

Chrysost.

39 Adhæc, de cœlorum viribus non multis agendum erit, quum Astronomi iactent in suis ipsorum libris, sapientem astris dominaturum. Quòd si essent ineluctabilia quæ ab eis prædicuntur, omnis illorum quæstus difflueret, quãdoquidem scientiam earum rerum nemo vellet redimere, quas vel industria vel studio se crederet, neque vitare neque immutare posse. Quod citra controuersiam sequeretur, si prædictionibus suis extremã necessitatem imponerẽt. Hinc preces, pietas, omnisq; diuinus cultus auferetur. Quis enim deum oraret, vt quidpiam obtineret, si id concedi sibi non posse iã esset persuasus? Vtque Augustinus dicebat, qui sic opinantur, magnam cœlo iniuriam faciunt. Nam ibi credunt curiam esse deputatam, qua iubeantur necessitate ineluctabili facinora: quæ si esset in terris, eam deleri oportuit, quantò minus consendum est, ipsam in cœlestibus ferri à deo? Quódnam iudicium obsecro relinquetur, si omnia coacti agimus? Hoc nõnulli excusant, dicentes, à cœlo tantùm significari quæ futura sunt, non tamen inde nulla necessitate agi: & locum producunt ex libro Geneseos, C quo videtur dici sydera posita esse vt signa. Verùm ille locus accipiendus est, quo ad tempora, ventos, pluuias, tempestates, atque alia id genus. Quomodo autem defendere possint, in cœlo se videre certa signa euentuũ, potissimùm quo ad res humanas, non facilè probabunt. Quid enim respondere poterunt de gemellis, qui quum eadem hora concipiantur, eundemque habeant cœli aspectum: at vt experientia docet, diuersissimos, omnino sortiuntur euen- D tus? Estque dignus lectu Augustinus 5. de Ciuit. dei, c. 2. vbi scribit, Quandoq; contigisse, vt duo fratres, ita cõsimilibus affectionib. laborarint, vt quum vnus ægrotarit, alter quoque malè habuerit, & quando vnus conualescebat, alter etiam releuabatur: qua de re interrogatus Hippocrates, respondit, se existimare illos fuisse geminos, & ideo eiusdem naturæ habere corporis temperaturam. Possidonius verò mathematicus, totum id acceptum referebat a- E stris, quòd eodem cœli aspectu in ortu suo vsi essent. *Sed quid* (inquit Augustinus) *isti de geminis dicent, atque infinitis animantibus, quæ nascuntur eisdem horis ac momentis, & adeò diuersam euentuum sortem nanciscuntur?* Et attestatur Augustinus exemplum hoc à Cicerone desumptum, quod tamen hodie in eius libris non legimus, nisi forsitã in lib. de Fato id ipse cõ pererit, quẽ nos dilaceratũ, & omnino imminutũ habem9.

De Astrologis & fato.

Contra genethliacos.

40 Fatum præterea, quod Stoici ponebant summam habere necessitatem, nobis non ad- F uersatur: quandoquidem ipsum non ponimus. Illi ab eo eximebant hominũ voluntates: quoniam omnia existimabant pessum iturã, si eam sub fato cum alijs causis comprehendissent. Nõ tamen visi sunt humanam voluntatem prorsus à fato liberare, nisi quo ad primam electionem, quam prorsus in nostro arbitrio sitam voluerunt. Verùm cùm aliquã elegerimus causã, quæ sub fato contineretur: necessariò volebãt subsequi, quæcunque illi adiuncta essent. Vt de Laio Euripides dixit, Non procreare liberum illi fuit, sed posteaquam genuit, subire illum

Stoici non prorsus humanã voluntatem à fato liberabant.

oportuit, quæ fato cõtineri Apollo vaticinatus fuerat. Nos verò vt prius diximus, res connexas esse non negamus, vt deus illas & ordinauit & præsciuit: salua tamen earum natura, & conditione. Nam quibuscunque debetur contingentia vt loquuntur, eam habeant: & quibus conuenit necessitas, ipsa constringuntur. Verùm enimverò Gratia, quæ denique visa est liberũ arbitriũ oppugnare, illud non aufert, sed potius adiuuat atq; restituit. At volumus iã hęc missa facere, ne subtilius disputemus atq; deceat Christianos. Quisque suã vocationẽ sequatur, & de arcana atq; occulta dei voluntate, Pręscientia & Prędestinatione desinamus plus æquo inuestigare. Sectemur autẽ illã dei sententiã, quã in Sacris literis expositã dilucidè habemus.

LOCVS III.

De Lege.

Ex Rom. 5. capite.

HIc pauca mihi addere visum est de natura legis, & vnà ostendere, quemadmodum eam Manichęi & Pelagiani nõ intellexerint: quidque ea in nobis agat, vel ante regenerationem, vel postquam iustificati sumus.

Legis forma & finis.

Primùm, de forma eius idem videtur dicendũ, quod Paulus ait in hac Epistola, quum eam scribit esse spiritualem. Finis autem eius vniuersalis, & ad omnes pertinens est, vt homines adducat ad notitiam peccati. Quod Paulus & hîc innuit, & antea manifestè docuit, Per Legem, inquiens, esse cognitionem peccati. Hic si quęras, cur Apostolus non potius dixerit, Per legem esse notitiam iustitiæ. Respondeo, quia homo nondum regeneratus, quandiu est extra Christum, non potest in se habere sensum bonorum operum, aut veræ iustitiæ, quæ legi diuinæ satis faciat. Itaque quum facta sua confert cum lege, lapsus tantùm, & transgressiones deprehendit. At si loquamur de fine Legis, quod ad electos attinet, is Christus est: quod Paulus etiam docet, Finis, inquiens, *legis, est Christus, ad salutẽ*: quod tamen non dicit in vniuersum, sed omni credenti. Neque enim lex ipsa per se, ad hunc finem perducit. Ethnici dixerunt, finem Legis esse notitiã, quam parit de rebus agendis. Vnde Chrysippus, vt citatur in Digestis, ait, Legẽ esse notitiam rerum diuinarum, & humanarũ. Sed hic finis, & hæc definitio, nimis latè patet. Omnis enim sapientia, omnesque bonæ artes, notitiam aliquam diuinarum aut humanarum rerum tradunt.

Legis materia & efficiens caussa.

Iam superest, vt diligenter videamus, quæ sit materia, & efficiens causa legis. Ea vt breuiter complectar, dico, Legem esse iussum dei, quo & voluntas eius & ingeniũ, siue natura exprimitur. Cùm iussum dico, genus attingo: sunt enim iussa populi, senatus, regum, imperatorum. Sed cùm dico, dei, addo differentiam, quæ notat causam efficientem. Quòd autem dico in lege explicari voluntatem dei, id apertius est, quàm vt explicatione indigeat. Sed obscurius fortasse videri potest, quod dixi in lege doceri nos de ingenio dei, & ad eius naturæ notitiam incitari. Ideo id exemplis illustrabimus. Cùm iubet nos deus, vt se amemus, docet se esse naturæ amabilis. Non enim iustè amari possunt, nisi quæ digna sunt, quæ amentur. Et nisi ipse bene erga nos afficeretur, non proponeret nobis summum bonum, quod amaremus. Quare hoc idcirco suadet, quia cupit nos participes esse sui. Videmus ergo talem esse eum erga nos, quales etiam nos esse cupit. Et cùm prohibet ne occidamus, primùm declarat voluntatem suam: deinde eum se deũ esse ostendit, qui à violentia & ab iniurijs abhorreat, potiusque malit hominibus benefacere, quàm eos malis afficere. Eadem ratione in reliquis quoque præceptis, hæc duo possent demonstrari. Atque ex hac definitione, illa quoque colligi possunt, quæ suprà de forma Legis & fine diximus: quia necesse est, talem doctrinam & spiritualem esse, & notitiam eximiam parere. Docemurque non leue beneficium à deo per illam hominibus collatum esse. Efficit enim, vt & nosipsos norimus, & dei proprietates intelligamus.

Platonis definitio.

Plato in libris de Legibus, de Republica, & Minoe, videtur talem constituere definitionem legis, vt sit recta gubernandi ratio, quæ dirigat in optimum finem per media commoda, proponendo transgressoribus pœnas, & obedientibus præmia. Hęc definitio diuinæ Legi optimè potest accommodari: imò eiusmodi Lex, non potest nisi ex deo esse. Itaque non est mirum, si veteres Legislatores, cùm vellẽt leges suas commendari, deum aliquem simularint illarum authorem. Minos enim, suas in Iouem retulit: Lycurgus, suas in Apollinem: Solon & Draco, suas in Mineruam: Numa Põpilius, suas in Ægeriam. Nostram verò Legem, certò scimus ex Sacris literis, à deo per Mosen in monte Sina fuisse latam.

Insignes Manichæorũ legem damnãtium tanquã malam.

2 Atque his ita constitutis de natura & definitione Legis, facilè intelligere possumus, quàm turpiter Manichæi aberrarint, qui eam blasphemabant, & tanquam malam execrabantur. Cùm enim Lex non præcipiat nisi præcipienda, nec prohibeat nisi prohibenda, quomodo potest iustè accusari? Nullum enim iustum aut honestũ officium potest inueniri, quod diuina

lege

lege non commendetur: nihil turpe aut inhonestum, quod non in ea interdicatur. Nec solùm praue facta, Lege prohibentur, verùmetiam cupiditates prauæ damnantur. Quare ea indicat, non solùm externa opera, verumetiam animum & voluntatem esse corrigendá. Et cùm bona pars fœlicitatis in agnoscendo deo posita sit, & Philosophi tantopere laudent nostrá ipsorum cognitionem: dei autem lex, vt docuimus, vtrumque præstet, non potest absque graui flagitio, quasi mala & perniciosa reprehendi. Posset tamen iste locus inquo dicitur, Legem ingressam esse vt peccatum exuberaret, videri nonnihil facere pro Manichæis: vt illud etiam ad Galatas, Legem ob transgressiones fuisse positam. Et illud in septimo cap. huius Epistolæ, Peccatum per mandatũ occidere. Quod que in 2. epist. ad Corinth. dicitur. Legem esse ministerium mortis. Hæc omnia videntur Manichæorum errorum confirmare. Verùm diligenter oportet secernere ea, quæ legi per se cõueniunt, ab illis quæ eam per aliud sequuntur, & per accidens. Nam, vt suprà docuimus, peccatum, mors, damnatio, & alia huius generis oriuntur ex Lege, propter vitiũ naturæ nostrę. At si Legẽ non compares ad nostrum ingenium, sed eam per seipsam spectes: aut si eam ad saná & incorruptam naturam referas, non potes aliud de illa pronunciare, quàm quod Paulus ait, esse eam spiritualem, sanctam, boná, & ad vitá fuisse institutam: peccatum autem potius indicare dicenda est, quàm facere. Vnde, si homines deformes in tenebris delitescentes cuipiam inferenti fortè lucernam dicerent, Aufer te hinc, ne tuo isto lumine nos deformes reddas: certè ex illorum verbis non colligeremus, eam esse vim & naturam luminis, vt homines possit deformes reddere: sed hoc potius, ea quæ per se sint deformia, prodi à lumine, & indicari. Ita prorsus se lex habet. Lucẽ enim infert quodam modo, & peccata quæ prius latebãt, ad notitiá nostram profert. Sed dicet quispiam, Si lex bona est & sancta, cur ita displicet, & odio habetur? Quoniam reuocat homines ab his ad quę sua natura propensi sunt. Dolent enim ea sibi interdici. Cumq; legem intuemur, videmus quæ nos facere oporteat: quæque nobis insita est, & innata superbia, nollemus constringi vllis regulis. Deinde videmus actiones nostras distortas esse à recto, quod in Lege proponitur: quodque est molestius, adeò nos infirmos experimur, vt eas corrigere non possimus, & ad normam præscriptam reuocare: pœnas tamen interim intuemur, & iram dei, in quá propter peccata incurrimus. Hæc omnia ita offendunt animũ nostrum, vt irascamur, nõ quidẽ nobis & peccatis nostris, vt par erat, sed legi à deo latę: cùm ea alioqui integerrima sit & sanctissima. Potest tamen succurri huic incõmodo, & effici, vt ea quę antea displicuerat, postea placeat. Id autẽ fiet, si legẽ vná cum Christo cõiungamus. Quemadmodũ enim aquę Marath fuerunt populo Israel in deserto amarissimæ, eędem tamẽ iniecto ligno, quod deus indicauerat, redditæ sunt dulces: ita quamuis lex per seipsam amara sit, tamen adiuncto Christo, quẽ deus proposuit nobis vnicum Seruatorem, & debitum iustúmque eius finem, iam dulcem eam esse sentiemus. Quod Dauidi vsuuenisse, manifestè declarat Psalmus 119. inquo mirificè legis diuinæ laudes prædicantur. Dicitur enim suauis, iucunda, dulcis supra mel & fauum. Atque hoc est, quod in Propheta promittitur nobis, deum scripturum esse legẽ in cordibus nostris: quod non est aliud, quàm eum nobis spiritum Christi esse daturum, per quem ad ea inclinemur, quę lex facienda præcepit: vt menti saltem nostræ dei mandata iucunda sint. Quod Apostolus etiá docet, cùm ait, *Mente seruio legi Dei.* Hoc regenerati experiuntur, qui licet perfectam obedientiam mandatis dei exhibere non possint, amant tamẽ ea, & vehementer desiderant, eaq; vt summum bonum exosculantur, & à deo assiduè precantur, vt ad eorum absolutionem possint quamproximè accedere. Ex his apparet, quomodo vtilitas, & iustitia legis defendenda sit contra Manichæos.

Obiectio Manichæorum

Platonis ...

Cur lex odio habeatur

Theyyos Manichæorũ legem dedisse tanquã malum.

Christus adiunctus Legi, eam dulcem reddit.

3 Sed nõ minus ex altera parte Pelagiani, qui plus æquo legi tribuunt, cauendi sunt eam enim illi satis esse statuunt ad salutem. Aiunt enim homines, si semel intellexerint quid faciendum sit, naturæ ipsius vi posse illud facilè perficere. Itaque Pelagius, ne à Palæstinis episcopis damnaretur, vt qui prorsus negaret gratiam dei, eam verbo quidem confessus est. Affirmauit enim, vt seruemur, opus esse gratia dei: sed per gratiam nihil aliud intellexit, quàm naturam ipsam nobis à deo gratis concessam, quod facti simus à deo rationales, & præditi libero arbitrio. Deinde gratiam esse dixit, legem siue doctrinam, quod ex nobisipsis ignoremus, quæ agenda credendáue sint, nisi ea nobis deus reuelet. Vnde Augustinus scribit in libro de Gratia Christi contra Cœlestinũ, eos prædicare possibilitatem naturæ adiuuari gratia. Sed addit, Si examinẽtur, & penitùs excutiátur eorũ sẽsus, eos per gratiá, doctriná, & legẽ nihil aliud intelligere, quá hominẽ, accepta tátùm cognitione Legis, satis ex se habere viriũ ad faciendum imperata. Ad quem errorẽ proximè accedũt Thelogi Scholastici, cùm docent, hominem vi ipsa naturæ, seruare posse pręcepta dei, quod attinet ad substantiam operis, quamuis non ad intentionem præcipientis. Quibus verbis hoc significant, nos posse opera ipsa præstare, quamuis non ita vt deus ea iussit fieri: videlicet ex charitate, & spiritu. Quá posteriorem partem eos arbitror addidisse, vt viderentur aliquo modo à Pelagianis discrepare. Augustinus verò ita abhorruit ab huiusmodi sentẽtijs, vt ne regeneratis quidẽ in hac carne viuẽtibus, cõcedat perfectá obseruationẽ mandatorũ dei: quod ex eius Retractationibus liquidò apparet. Idque eum verissimè sensisse, Pau-

Pelagianorũ opinionis de lege ...

Scholasticorum opinio

lus docebit in septimo capite huius epistolæ. Certè si ita se res haberet, vt Pelagius docuit, Christi aduentu, & sacrificio crucis, nihil erat opus. Hæc enim ideo data sunt, quia operum iustitiam nostris viribus non potuimus assequi. Id Paulus clarissimè testatur, *Quod impossibile*, inquiens, *erat Legi, quatenus ea infirmabatur per carnem, &c.* Hæc apertè docent, hominē propter infirmitatem carnis non potuisse implere legem. Ad hæc ait, *Prudentia carnis, inimicitia est erga deum. Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest.* Quamuis enim lex vim habeat docendi atque illustrandi animum, non tamen propter ea suppeditat vires, aut immutat voluntatem. Itaque Ambrosius in libro de Fuga sæculi, *Lex*, inquit, *potest oppilare os omnium, non tamen potest mentem conuertere.* Et mox, *Lex vitium quidem ostendit, sed malitiam non aufert.* Quare oportet ad eam adiungi gratiam: quam cùm Pelagiani contemnerent, aberrarunt à salute, & iustè ab Ecclesia damnati sunt.

Legis duplex vsus in non renatis.

4 De officio autem legis hæc pauca tenenda sunt. Primùm illam non esse prorsus inutilem etiam citra regenerationē. Facere enim potest ad ciuilem aliquam disciplinam. Nam si homines externa legis opera vtcunque faciant, quamuis illis qui faciunt, peccata sint, tamen eis ordo ciuilis potest conseruari. Vbi enim nulla est harum rerum obseruatio, confunduntur omnia: iniuriæ inferuntur: libido grassatur: ira dei accenditur, vt Respublicas ita corruptas non patiatur diutius consistere. Aliud etiam est opus legis interius, quod ad conscientiam attinet: vt eam perpetuò accuset, vrgeat, flagellet, damnet. Atque hac ratione deus, vt diximus, hominem tandem perducit ad iustificationem. Qua adepta, ne tū quidē lex iacet otiosa, sed est instar speculi, in quo regenerati intueātur, quos fructus fidei edere debeant, quantùm in dies proficiāt, vnde gratias agant, quantumque sibi ad iustam instaurationem desit, vt de ea deum vehementius inuocent. Ponit etiā lex ob oculos scopum, ad quem in omnibus actionibus debeant collimare. Ad quem quamuis non pertingant in hac vita, danda tamen est opera, vt minus longè ab illo discedant. Ex his liquet, quantum lex iuuet in externis operibus, quid in conscientia efficiat, quantumque regeneratos adiuuet.

Legis vsus post regenerationem.

Regulæ tum ad legis explicationem, tum ad obedientiam necessariæ.

Ex 2. capite epi. ad Rom.

5 In Decalogo, summa tantum proponitur, eaq; pinguior & crassior, in qua intelligere debemus omnes eius partes. Caput & summa furtorum est πλεονεξία: quemadmodum in voluptatibus turpioribus, exprimitur tantùm adulterium: sub quo, species omnes immūditiæ comprehenduntur. Et quòd attinet ad idololatriā, interdicitur omne genus falsi cultus: cùm tantum exprimatur is qui crassior est.

ἀντινομία.

6 Duabus legibus contrarijs propositis, parendum est posteriori. Iussit Deus offerri sibi primitias, & suo nomini fieri sacrificia. Sed idē postea iussit, vt omnia bona Amalechitarum prorsus internecione delerētur. Huic posteriori mandato, Sauli obediendum fuit.

Ex 1. Sam. 15. vers. 18.

Ex Iud. 11. vers. 11.

7 Obseruandum est in omnibus præceptis tam ceremoniarijs, quàm iudiciarijs & moralibus, quum duo præcepta dei videntur inter se pugnare, ita vt vnum impediat alterū, vt seruari eodem tempore vtrumque non possit, imò sit necessarium alterutrum eorum pro tempore omitti: tum illud quod grauius & potius esse iudicabitur, est retinendum. Interim tamen illud alterum, quod minus & leuius ducitur, non violatur: quia nihil ibi contra dei voluntatem agitur. Iubet lex vt quisque salutem proximi sui tueatur, & si quis in Magistratu sit, vt etiam armis ciuitatem defendat. Eadem lex iubet, Sabbato non esse laborandum. Hostis obsidet vrbem, idque die Sabbati, quoniam eam Legem ciuibus nouit fuisse impositam. Hic pugna videtur præceptorum: nam ex altera parte salus est tuenda, ex altera Sabbatum obseruandū Macchabęi iudicarunt pugnandū, quòd maior & antiquior salus Reipublicę videretur, quā ceremonia Sabbati. Item lex est, vt esuriens alatur, & alia lex mandat, ne panes propositionis, ab alijs quàm à sacerdotibus comedantur. Venit Dauid ad sacerdotem esuriens, ille nihil habet nisi panes propositionis, quare concurrunt duo præcepta pugnantia. Prudens autē sacerdos id sequitur & obseruat, quod maius est, nimirum, vt esurientem pascat: profert panes propositionis, & Dauidi opitulatur. Item est alia lex, Arma suppeditanda esse Magistratui, est enim à subditis iuuandus: Et sancitum est è diuerso, consecrata deo nō esse in alios vsus transferenda. Dauid gener Regis, & eius tribunus qui pro ipso bella gerebat, vt princeps militiæ, tunc inermis erat, sacerdos nihil habuit ad manū armorū, nisi gladiū Goliath. Sunt duo præcepta quę vidētur contraria, sacerdos alterū sequitur, & Magistratui gladiū præbet, quod satius esse iudicaret, Magistratū armare, quàm obseruare ceremoniā. Et etiā lex, Ecclesiā nō esse ministris orbandam, ita vt eis destituatur. Et alia lex apud Paulum, vt neophytus non fiat episcopus. Ecclesia Mediolanensis laborat, nec inuenire potest idoneum episcopū, qui simul & ab Arianismo sit purus, & magnam simul autoritatem & doctrinam sibi habeat à deo collatam. Vnus est Ambrosius, sed neophytus est & Catechumenus. Hic duæ leges concurrunt, quo ad speciem contrariæ: sed minorem Legem par fuit maiori cedere. Nam Christus docuit, quando ex Prophetæ sentētia inquit, *Misericordiam volo, non sacrificium.* Non ait tamen se nolle sacrificium, sed si duo præcepta fiant obuia, quorum alterum sit misericordiæ, alterum sacrificij: malle se misericordiam, quàm sacrificium testatur.

Exempla.

8 Quæstio se offert, an iste senex de quo Iudicum 19. vers. 24. rectè fecerit, quū filiam suam

& La-

Ex 1. Sam. 25. vers. 18.

Ex Iud. 11. vers. 11.

Exempla.

Quæstio de sene filiã & Leuitæ vxorem libidinose Gabaonitis offerente. Ex Iud. 19. vers. 14

& Leuitæ vxorem Gabaonitis polliceretur, vt ne hospitem violarent. Non omnes respondent eodem modo. Quidam inquiunt, eum magnitudinem & atrocitatem sceleris considerasse, ac leuius malum prętulisse grauiori, & fidem hospiti datam noluisse fallere. Atq; ijs rationibus illum excusari posse arbitrantur. Nec secus de Lotho sentiunt. Et inter cæteros Chrysostomus, Lothũ ea in re vehementer laudat: quod idem facit Ambrosius libro suo de Abraham patriarcha, quod tanto sceleri postposuerit contumeliam domus suæ. Verùm Augustinus in quæstion. super Genesin, & diligentius & pressius ista considerat, & negat omnino compensationem criminum ferendam esse. Non licuit sententia eius, vt ne Sodomitæ grauiꝰ peccarent, filiam suam eorum libidini permittere. Neque fas est, vt in nosipsos leuius crimen admittamus, vt grauius euitemus. Apostolus quippe apertè docet, Non esse mala facienda, vt bonum consequatur. Proinde cùm ad peccatum ventum est, quamuis id leue videatur, abstinendum omnino est. Quod si grauius quippiam videatur, si detrectemus peccare, sequuturum, ea cura deo committenda est: nos verò illo prętextu, nullum peccatum debemus admittere. Hæc Augustini sententia fuit, quæ mihi vehementer probatur. Et ne discedam à proposita historia, quamuis senex iste fidem hospiti debebat, tamen etiam filiæ suæ atque vxori Leuitæ fidem & tutelam debuit. Neque hospiti suo fidem præstare licuit plusquàm verbum dei pateretur. Quare non potuit illis iure filiam suam vel vxorem hospitis prostituere. Non enim pater ita in potestate filiam habet, vt eam possit alijs ad libidinem exponere. Nec ipsa filia, si pater velit atq; iubeat, in crimine debet parere. Sed aiunt, Minus malum grauiori est præferendum. Scio ita solere dici, sed rectè oportet intelligi, vt locum habeat in afflictionibus externis, & corporis vitæque molestijs. Quia in incommodis huiusmodi quoties deliberandum est, quid cui præferamus, minor iactura præferenda est maiori: quoniam rationẽ boni habet: sed in peccato nulla boni est ratio. Et sanè quicquid peccatum est, ilicò respuatur oportet, sequaturque quid velit. Lothum verò & istum senem vtcunque Augustinus excusat, quòd animo anxio & perturbato lapsi fuerint. Sæpè accidit prudentibus viris, vt animo commoto ea faciant, quæ postea reuersi ad se, non probant. Sed hęc excusatio non prorsus homines istos à peccato absoluit, quamuis illos nonnihil releuet. Quod si quis dixerit, Paulum minus peccatum maiori prætulisse, cùm diceret et, se velle ἀνάθεμα esse à Christo pro fratribus suis, potius q̃ ipsi persisterent in ea cæcitate ac pertinacia, qua detinebantur. Qui hoc nobis obijcit, sciat se non rectè locum Pauli tenere. Volebat quidem Apostolus, Iudæorum salutem periculo suo redimere, nõ vtiq; peccato, sed iactura vel damno, nempe vt ἀνάθεμα

Obiectio, de Paulo volente pro fratribus ἀνάθεμα fieri.

A esset à Christo, non vtique vt apostata fieret aut desineret in Christum credere, sed tantum vt vita æterna & fœlici non frueretur. Augustinus habet item multa contra istam delictorum compensationem: Et inter alia, *Quid*, inquit, *si quis requirat aut à puella stuprum, aut adulterium à nupta, & minetur seipsum interfectum iri, nisi quod petit impetrauerit, debetne à puris & castis mulieribus audiri? Minimè profectò. Neque si postea seipsum is interemerit, pudicæ mulieres mortis eius reæ videri* B *debent. Illius quidem vices dolebunt, factum deplorabunt, sed non arbitrabuntur se malè fecisse, quòd illicita ei non concesserint.* Idẽ Augustinus in Psalm. 145. scribit, *Si quis vxori beneuolentiam debitam neget, vt continenter viuat, & vxor interea labatur in adulterium, peccat, nec eius cõsilium probari potest. Non enim admittendum est vitium in vxore, exercendæ continentiæ causa. Deus*, inquit, *non compensat tale damnum isto lucro.* Vnde sententia Leonis 1. distinct. 46. capite Non suo. probanda C est, quæ dixit, Indecens esse, vt aliqui suum crimen commodis alienis impendant. Augustinus de Mendacio ad Consentium ait, *Pro salute proximorum faciendum est, quicquid potest fieri.* At si eò ventum fuerit, vt citra peccatum iuuari non possit, nihil aliud restat quod agamus. Et adiecit, neminem adducendum esse in cœlum per mendacium. Idem alibi ait, *Si pauperes videant diuitem crudelem atque auarum, & ei aliquid velint suffurari, vt vel sibi vel alijs pauperibus subueniant,* D *non minuunt peccatum, sed augent.* Et Gregorius Romanus in epistola ad Siagrium: *Minus peccatum committere vt grauius euitetur, est è scelere victimas offerre Deo*, vt Prouerb. 21. capit. habetur. Quod autem Chrysostomus & Ambrosius Lothum hoc nomine laudant, sic intelligendi sũt, vt charitatem eius, & fidem erga hospites probẽt, & rationem habuerint atrocitatis peccati, quod ciues committere parabant, non quòd probent eorũ suarum mulierũ prostitutionẽ.

Leo.

Gregorius.

E 9 Obseruare debemus, omnia mandata dei vel præcipere aliquid, vel interdicere. Præcipiont autem, non tantùm vt leuiter fiat aliquid, sed etiam vt tota anima, toto corde, omnibus viribus, & accuratissimè fiat: vt nihil prorsus in nobis sit, quod diuinæ voluntati non obsequatur. Quod autem vetant, id non ita tantùm vetant, vt in nobis ne sit: sed etiam vt ne affectus quidem, aut propensio vlla ad id in nobis relinquatur. Atque idcirco deus edixit, F *Non concupisces*: vt mente, voluntate, & prorsus omnibus partibus, & animi & corporis ab illis quæ deus prohibuit, abhorreamus. Et ad hunc modũ mutuò sibi respondent hæc duo mandata, *Diliges Dominum deum tuum ex tota anima tua, ex toto corde*, &c. quod in omnibus præceptis aliquid iubẽtibus, est repetendũ: & vltimũ, *Non concupisces*, quod vicissim in omnibus quæ interdicũtur, est intelligendũ. Quare in his duobus mandatis energia, & vt ita dicã, anima legis esse intelligitur: vt sine quibus cætera dei mandata, plena & perfecta esse nõ possũt.

Ex 7. cap. epi. ad Rom. Præcepta dei distinguuntur in præcipientia & prohibentia

LOCVS IIII.

De Idololatria.

In Iud. 2. Idololatriæ ἐτυμολογία.

IDOLOLATRIA vox Græca est, eaque ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, καὶ ἀπὸ τοῦ εἰδώλου composita: nec aliud est, quàm idolorum cultus. εἴδωλον verò, ἀπὸ τοῦ εἴδους, quod est forma, deducitur, ceu dixeris formula. Et autem idolum (vt nunc de eo loquimur) omnis forma seu species, quam sibi homines, vt referatur ac exprimatur Numen, adinuenerint. Vtque harum formarum multiplices ac variæ materiæ inueniuntur, diuersa quoque idolorum sunt genera. Vnde si lapides, ligna, seu metalla fuerint, quibus deus exterius effingatur, vt ibi adoretur, ea crassa & manifestissima sunt idola. Potest etiam spiritualis adhiberi materia, quod vtique tunc accidit, quando formæ illæ ac imagines nihil aliud quàm mentis atque animi cóceptus fuerint, quos homines ad ipsum deum repręsentandum sibi fabricantur: non vti Scriptura ipsum prædicat, sed pro suo ipsorum arbitratu ac temeritate. Iuxta materiæ igitur conditiones idolum in duo genera deducitur, vt aliud externum sit aspectabile, quod in sensus humanos incurrat: aliud verò interius, hoc est, in animorum penetralibus effectum. Cultus etiá religiosi duæ sunt partes: Vna interior est, qua deo ipsi credimus, fidimus, gratias agimus, nosque ipsos ac nostra illi subijcimus, & eum precibus religiosè inuocamus. In his planè actionibus, interior adoratio consistit. Altera verò pars, notas externas habet, quibus hunc nostrum animum prosternendo corpus, & genu flectédo, aperiédo caput, loquendo, & ritus ac cæremonias à deo institutas exercédo testificamur Atq; hic est cultus exterior, vel adoratio.

Distinctio idolorũ per materias.

Duæ partes cultus religiosi. Adoratio quotuplex & cui debita

2 At notandum est, huiuscemodi externa signa, incuruandi corpus, vel genua, & alia horum similia etiam creaturis exhiberi, principibus inquam & regibus, qui dei authoritatem in terris hominibus referunt, & eius vices in rerum administratione obeunt. Et sanè tunc nihil aliud existimanda sunt, quàm certa quædam testimonia, quibus verè, ac ex animo fateantur, quotquot in inferiori loco positi sunt, se dei nomine velle subesse, atque obtemperare huiusmodi potestatibus, quantum per pietatem & verbum dei licuerit. Cauendum autem ibi est, ne interiori iudicio plus illis quàm par sit attribuamus, vel ab eis maiora expectemus, quàm eorum vis & potentia queat præstare: alioquin idololatriá minimè vitaremus. Quocirca si quis incuruando sese principi suo, testari vellet eum errare non posse, ac ipsi licere quiduis facere, ac pro libidine quæcunque placuerint, imperare: is proculdubio idololatriæ teneretur, eamque tam interius quàm exterius committeret. Mancipijs verò Papæ an id vsuueniat, inde colligere possumus, quòd ita se ad eius pedes abijciunt, vt sese velle subijci ei testentur, tanquam vnico vicario Christi in terris, vt vniuersali episcopo Ecclesiæ, vt ei qui non posit in fidei dogmatis statuendis errare, ac denique, cui soli de religione ac disciplina Christiana sit fas pro libito discernere. Esto ergo in vniuersum hæc certa & firma regula, vt demissiones hasce externas corporis, cum testimonia fuerint animi attribuentis creaturæ plus quàm deceat, vel quæ dei propria sint, eas tum ad idololatriam pertinere. Nõ enim ad ipsum deum, vel ad obedientiam mádatorum eius referuntur, sed ad formas & species inanes, quas ipsi nobis finximus & animo concepimus.

Canon dei adorationo.

3 Deprehendi etiam hinc potest, sanctorum inuocationes, quibus Papistæ vtuntur, idololatricas esse. Nam sanctis tribuunt quę vnius dei tantummodo sunt, nempe, vt nostras preces absentes audiant, aut quòd vel vbique, vel in pluribus locis eodem tempore pręsentes adsint, quo inuocantibus nomen eorum per diuersas orbis partes queant opem ferre. Augustinus in Epistola ad Dardanum, id nec de anima quidem Christi prædicare ausus est, vt scilicet eodem tempore in pluribus locis esse potuerit. Quamobrem quod Christus latroni dixerit, *Hodie mecum eris in paradiso*, id quoad naturam diuinam esse intelligendum exposuit. Quandoquidem corpus Christi eo die in sepulchro, & animus apud inferos futura erant: Nec ille animus apud inferos, & in paradiso simul esse potuit. Basilius item de Spritu sancto, nec non Didymus, hoc angelis dare noluerunt, vt simul in diuersis locis queát esse, affirmantes id tantum vni dei naturæ concedendum. Cęterùm qui sanctos inuocant, illos audire credunt, & sibi adesse, quod oppidò est plus illis tribuere, quá creatę naturę vis & ratio patiatur.

Mortuorum inuocationes ad ido-latriam pertinent.

4 Verùm hic tergiuersantur, aiuntque se nõ ita putare, sed ipsum deum, qui eorum preces audit, patefacere sanctis, quidnam ab ipsis postuletur. At ita respondeo: tum seipsos, tum alios fallunt. Etenim latet eos, an deus velit eorum vota sanctis indicare? Quamobrem preces, quas fundunt, nequeunt fide inniti, quam certam & indubitatam esse oportet. Afferunt item commentum de speculo diuinæ, vt loquuntur, essentię, in quo sancti omnia intueátur. Cæterùm quod finxerunt, nullum in sacris literis fundamentum habet. Deinde, quando ita volunt, sumant sibi, esse quod fingunt: attamen illud ipsorum speculum fateri cogentur haudquaquam naturalem, sed voluntariam repræsentationem habere, ita vt ibi à sanctis tantum videatur, quantum deus cognosci voluerit: alioqui citra vllam exceptionem sancti omnia ibi viderent, quod & falsum est, & cum diuinis literis manifestissimè pugnat. *Quoniam de die illo*, inquit Dominus, *nec angeli quidem nouerunt*, qui tamen faciem Patris vident. Deinde Papistæ sub hac forma sanctos non inuocant: etenim

Commentum Papistarum de speculo diuinæ essentię

etenim iuxta hunc sensum ita dicendum illis fuerat: Facito deus, vt iste vel ille sanctus ea cognoscat, quæ ab ipso postulo, vtque mihi adsit, & quæ rogo concedat. At illi multò diuersius agunt, Sancte Petre, inquiunt, Sancte Paule, pro me orato, hoc vel illud mihi efficito. Putant itaque sanctos suas voces omnino audire atque percipere: quod si nõ existimarent, ineptè prorsus agerent.

Canon de adoratione.

5 Declarant præterea titulis & epithetis quę beatæ Virgini, Cruci, & alijs creaturis ascribũt, quàm de illis longè dignius existiment ac sentiant, quàm earum conditio ferat. Nec verentur creaturis lumina, cereos, lampadas accendere, suffitum facere, ac cætera præstare, quæ cùm ab Ethnicis, tum etiam à Iudæis in veteri lege soli deo consueuerunt exhiberi. Quid plura? Nonne aras imaginibus sanctorũ construunt? Quibus autem ædificantur altaria, ea testimonio certo Numina esse vel deos confirmatur. Augustinus Tom. 10. Serm. 6. ita scribit, *Ara est, quæ testatur, pro Numine id haberi cui erigitur. Nam illi, scilicet Ethnici, quod Numẽ hab. ant, et pro Numine accipiãt illam statuam, ara testatur. Quid illic faciat ara, si illud non habeatur pro Numine? Nemo mihi dicat Non est Numen, non est deus. Iam dixi, Vtinam ipsi sic norint hoc, quomodo nouimus omnes nos. Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, ara illa testatur.*

Papistæ plus creaturis tribuunt quàm conueniat.

Ara non est erigenda nisi Deo.

Mortuorum inuocationi ad res cetricem pertinent.

6 Sed inquiunt aduersarij: Nos ideo hæc facimus, quòd experientia compertum habeamus, ea deo placere: quandoquidem miracula ibi fa-cit. Scio equidem miracula per sanctos, & quidem mortuos, deum interdũ edidisse. Nam ossa Elisæi mortuum, suo contactu in vitam restituerunt. Et Eliæ pallio ad aquas fluminis diuidendas idem vsus est, quo sibi expeditum iter præberent. At deus idcirco non nunquam ista facit, vt doctrina Prophetarum & Apostolorum quæ ipsum dei verbum erat, confirmaretur. Nec tamen Scriptura tradit, vllam inuocationem, aut Eliæ aut Elisæi, cùm ea miracula fierent, intercessisse. Sed cùm Papistæ suis hisce inuocationibus, confirmationem Euangelicæ doctrinæ minimè quærant, sed potius id satagant, vt superstitiones constabiliantur: illi miracula quæ iactant, potius ad diabolum quàm ad deum sunt referẽda. Satan quippe nihil aliud magis quærit, atque homines à syncero dei cultu abducere. Per Magos Pharaonis, hoc procul-dubio tentabat: & per Antichristum talia quandoque nobis euentura, Paulus Thessal. fideliter admonuit. At dixeris, diabolum hæc non posse facere, nisi deus voluerit ac dederit. Fateor. Et quare sic velit, duæ causæ à Scripturis producuntur, quarũ altera ex Deuteron. colligitur, nempè vt nos tentet, quo euidenter appareat, quanti verbum eius faciamus, & an huiuscemodi præstigijs nos ab ipso patiamur abduci; deinde vt incredulos puniat. Ita. n. Paulus nos ad Thessal. docet. *Quia, inquit, dilectionẽ veritatis non receperũt, ideo præstigijs & diabolicis miraculis tradũtur illudẽdi.*

De miraculis quæ ad aras diuorum fiunt.

Commentum Papistarum de speculo diuinæ essentiæ.

Fines Diabolicorum miraculorũ.

7 At duo loca se offerunt in Scripturis excutienda, vt proposita doctrina magis cõfirmetur. Prior in Actis Apostolor. capite 10. habetur, de Cornel. Centur. ad quem cùm Petrus accessisset, ille se ad pedes eius abiecit. Petrus autem id ferre noluit, imò eum reprehendens, ita inquit: *Ne sic feceris, surge, ego quoque homo sum.* In Apocalypsi quoque legitur, Ioannem coram angelo procubuisse. Is autẽ monuit eum ne id faceret, *Conseruus tuus, inquit, sum.* Duo hæc loca sic possent accipi, vt Petrus & Angelus hasce actiones, ceu ferè idololatricas damnarint, quasi Centurio & Ioannes, is Petro, ille autem Angelo diuini quippiam affigerent, plusque tribuerent honoris, quàm creaturis conueniat. Cæterùm hoc de neutro istorum facilè credendum videtur. Centurioni Scriptura testimonio est, quòd deum timuerit & coluerit. Quomodo itaque credemus eum potuisse adduci, vt Petrum esse deum crediderit, vel saltem vt creaturę honores diuinos tribuerit? Ioannem quoque vel Apostolum, vel insignem Theologum (vt aliqui volunt) verisimile nõn est, angelum à deo non discreuisse. Quòd si neuter eorum creaturam Creatoris loco voluit colere, id restare videtur, vt non liceat ipsis creaturis hoc externæ reuerentiæ genus exhibere. Proinde non videbimur antea rectè dixisse, Pincipibus & Regibus hæc præstari posse. Ad hoc respondeo, tenendum esse discrimen ciuilis ac mundani honoris, necnon diuini seu religiosi, quemadmodum superius explicuimus. Est præterea sciendum, hos duos viros, Cornelium inquam, & Ioannem, haudquaquam voluisse adoratione sua Dei honorem ad creaturas transferre. Facilè tamen fieri potuit, vt ad immodicum reuerentiæ signum prolaberentur, atque ita excessu quodam nonnihil peccarint.

Obiectio ab exemplis Cornelij & Ioannis.

Centurio & Ioannes, excessu peccarunt, non tamen idololatriæ accusandi.

8 At quoad Reges & Principes, longè minus à lapsu periclitamur, quàm erga angelos, aut Christi ministros. Nam ij quòd spirituali munere fungantur, honor qui eis exhibetur, propius ad religiosam adorationem accedit. Non itaque damnatur in ijs locis per se, vel genuflexio, vel corporis incuruatio, nisi quantenus religionis ergô exhibentur. Debent igitur honores moderati adhiberi, præsertim cùm religionis causa præstantur. Et hac de re in præsentia tantum dictum esto. Id verò memoriæ repetatur, quod etiam superius admonuimus, hoc quoque pertinere ad idololatriã, cum deum verum alijs modis atque ritibus colimus, quàm ipse voluerit, ac nobis præscripserit. Quod si aliter egerimus, idolum iuxta secundam eius formam, superius descriptam colemus, nobisipsis in mente vel animo quempiam deum fingendo, qui cultu inuento ab hominib. delectetur: is verò nusquã est. Proinde nõ verũ deum, sed idolũ, quod animo cõcepimus, & colemus & adorabimus. Et sanè ad hũc modũ Paulum debemus intelligere, quando ad Corinthios Epistola prima ait: *Scimus quòd idolum nihil est in mundo.*

Alia idololatriæ species Deũ aliter colere quàm ipse instituerit. Idolũ natura nihil.

Non docet Paulus quo ad speciem & formam externam idolum non esse: nemo quippe dubitat, idola ipsa, vel in externa materia, vel in animis nostris locum habere. Idolum itaque intellexit, non quidem signum, sed rem ad quam ipsum refertur. Sensitq; rem ipsam, quæ significatur idolis, nihil esse, quandoquidem nusquam deus est, qui talibus imaginibus, vel repræsententur, vel delectetur.

An Christianis liceat cum infidelibus habitare.

In Iud.ca.1. ver.36. Rationes quæ id affirmāt.

9 Cùm Israelitæ sint lapsi, quòd vnà cum impijs nationibus habitarint, & potius ab eis tributa exegerint, quàm illas iuxta dei mandatum extirparint: de eo agendum videtur, An pijs viris liceat vnà cum impijs versari, ac habitare. Et sanè multæ sunt rationes, quibus id possit videri liberum esse. Primùm, quia Christus publicanorum, pharisæorum, & peccatorum conuiuia non aspernabatur. Secundò, Paulus ad Corinth. priori, fideli coniugi non facit copiam vt ab infideli abeat, si modò is velit vnà viuere atque habitare. Deinde scribit idem Apostolus, *Si quis infidelium vos ad conuiuium inuitarit, & vultis ire, quæ vobis apponuntur comedite.* Suis itaque verbis, id liberum facit. Præterea idem in eadem Epistola, se ait monuisse Corinthios, vt scortatores, rapaces, maledicos, & consimiles euitarent: non quidem omnes ait, alioqui debuissetis de mundo exire, sed si quis frater vocatur, &c. Non itaque nobis interdictum est, impiorum omnium commertia euitare. Adhæc vocatus est Abraham ė Chaldæa, & iussus peregrinari inter nationes à religione alienas. Vnde versatus est in terra Chenaan & in Ægypto, quæ loca idololatris referta erant. Quin & Lothus à conuersatione atque familia cognati sui Abrahami sese disiunxit, & ad Sodomam habitandā se contulit. Naamam quoque Syrus ad suos idololatras redijt. Christus item, quos à morbis sanauerat, non eos omnes retinuit secum, sed illos quandoque ad suos remisit, vt ibi nunciarent quæ sibi contigissent. Sub hęc legibus ciuilibus, hæreticis quibusdam, locus datus est, vt Nouatianis in vrbe Constantinopolitana, & hodie Iudæis passim conceditur, vt inter Christianos habitent.

Distinct.1.de Magistratus & priuatorum officio 2.de Conuersationis formis.3. de Cōuersantibus.

10 Quæstio porrò hæc vt grauis est, ita sinus complures habet: quamobrem videtur primo loco distinguendum esse, quid Magistratibus, quidue priuatis hominibus liceat. Deinde intelligendum est, conuersationem cum infidelibus duplicem esse: vnam, qua homines ad idololatricos & impuros cultus adigantur: alteram verò, qua relinquantur liberi. Deinde attendendum, eos qui vnà degunt cum impijs, quoad religionem, interdum peritos & fortes esse: nonnunquam verò cùm infirmos, tum etiam indoctos. Dicendum itaque videtur, quo ad homines priuatos, vbi periti fuerint, & vnà cum doctrina cōstantiam cōiunctam habuerint: modò non cogātur impijs ritibus communicare, illos cum hominibus infidelibus licitė agere ac versari posse, dum tamen cautiones quædam adhibeantur. Prima est, vt hoc animo id faciant, quo alienos à pietate doceant, & ad religionem sinceram inducant. Et idcirco dum agunt inter eos, minimė cessare debent: verùm semper id moliri, cuius causa in ijs locis versantur. Atque vt institutio & doctrina eorum sit fructuosa, consultissimum est, vt blandi, ac comes, ac benigni sint erga eos, quos Christo lucrifacere cogitant. Nisi enim fides illis fiat, se ab ijs amari, & plurimi fieri, à quibus instituuntur ac monentur, res bene instituta parum fœliciter procedit. Deinde videndum est, vt sanctė, iustė, atque honestė viuant: nam si moribus eorum infideles offenderentur, inutile prorsus ministerium eorum euaderet: quandoquidem nihil conducit vna manu ædificare, quod altera destruas. Præterea id maximė videndum est, ne prætextu comitatis vel amicitiæ, sese ritibus impijs admisceant: nec quidem si persuasum haberent, se posse hac via illos facilius ad Christum allicere. Apostolica enim regula, vt incōcussa maneat oportet, Mala non esse committenda, quo bona cōtingant. Caueant etiam ne suam causam, néue sua commoda quærant, dum cum eis versantur. Etenim quidam reperiuntur, qui licet cupiditatem Euangelij propagandi obtendant, suas tamen voluptates & lucra seu compendia reuera sectantur. Quare si desperetur (quod tamen rarò iustė potest contingere) salus huiuscemodi infidelium, cum eis amplius non est agendum, nisi quantum necessitas vel nostra, vel eorum postulat: id est, si fortè ipsi laborarent grauissimė, nec eis aliunde quàm opera nostra posset subueniri: aut si nosipsi quæ ad victum necessaria sunt, alibi quàm apud eos, non valeremus nancisci. Conuersari etiam cum eis licebit, quantum naturales & ciuiles necessitudines exigūt, aut si nostri principes fuerint, patres, coniuges, aut heri, & horum similia.

Cautiones 4 seruandæ in conuictu tali.

Probationes ex diuinis literis. Matt.9. Hieronymus

11 Restat vt hanc sententiam cōfirmemus diuinarum literarum testimonijs, vel exemplis. Ita profectò Christus agebat, qui hac de causa cum publicanis, peccatoribus, Pharisæis & Scribis versabatur, vt eos de salute institueret, & à peccatis ad virtutes & pietatem conuerteret. Vnde Hieronymus cap.9. Matth. sic habet; *Ibat quidem Christus ad peccatorum conuiuia, sed vt occasionē docendi haberet, vtq; illorum inuitationes cum spiritualibus epulis compensaret: neque alia ibi referuntur, nisi quæ Christus ipse dixerit aut fecerit, quæue potentia illius doctrinæ fuerit.* Hac eadem ratione Prophetæ antiquitus vtebantur, quando cum populo idololatra vnà versabantur. Nec dissimili ratione Apostoli, cùm à Christo missi essent, inter Ethnicos versabātur. neque Paulus cùm venisset Athenas, grauatus est per idolorum templa discurrere, ac ibi titulos & inscriptiones altarium curiosė atque subtiliter inspicere. Vnde illam ἐπιγραφὴν, Ignoto deo, arripuit, ac inde argumentum egregię concionis illic habitæ accepit, vt Athenienses ex proprijs ipsorū tabulis, quodammodo

dammodo redargueret. Satis hæc esse arbitror, ad sententiam iam allatam confirmandam. At priusquam hinc discedam, id quoque admonere visum est, istis ijsdem cautionibus adhibitis, licere pijs hominibus cum excommunicatis cõuersari, vt videlicet eos in viam reuocẽt, modò ne cum illis in crimine communicent, vel animi causa cum eis agant.

Infirmi & imperiti, non debent cum infidelibus agere.

12 Pergamus verò, & de infirmis atque indoctis hominibus, quid sentiendum videatur, exponamus. Ii licet non cogantur idololatricis ritibus sese polluere, non debent vnà cum infidelibus agere. Nam cum indocti sint, docendi prætextum non habent: etenim si conarentur alios instituere, veram Christi doctrinam sua inscitia ridendam facilè propinarent. Et sanè talium hominum ignorantia, non leuiter arguenda est: siquidem inter Christianos, nullus tam idiota reperitur, quin ad id astringatur, vt suæ fidei rationem possit reddere, ac alienos quadamtenus instituere. Et sanè id omnes poterunt, modò in Catechismo se patiantur mediocriter instrui. Qui tamen eiusmodi sunt, vt ignorantia laborent, ij quantum patitur necessitas corporis, & necessitudines ineuitabiles, debent seà familiari commercio infidelium seiungere. Quid verò de præceptoribus dicemus? Abhorrent sępenumero à pietate, qui tamen ad bonas artes & ad Philosophiam docendam adhibentur. Dico periculosum esse illis vti, siquidem in animos audientium peruersa plerunque instillant: & cùm de præceptore docto mira soleat apud discipulos esse opinio, facilè postea fit, vt eos incipiant admirari, & quidem nõ vulgariter. Quare videntes eos eloquentes, acutos in liberalibus artibus, & in philosophia bene versatos, vix queunt sibi persuadere, illos de religione vera falli, ac miserè decipi. Ediuersò quippe videmus Origenem Adamantium, cùm præter Christi religionem, qua institutus erat, bonis artibus & Philosophia mirificè imbutus esset, docendo Ethnicas disciplinas, permultos ex auditorib. ad Christum perduxisse. Scimus etiam Augustinum, cùm Ambrosium ob illius facundiam libenter audiret, à Manichęis ad Catholicos denique transiuisse. Ita, imo facilius (quandoquidem ad mala magis quàm ad bona proni sumus) continget sæpius, vt qui sunt in religione infirmi, & parum docti, sub impijs pręceptoribus, quo ad impietatem, plurimum proficiant. Et hac sanè via Iulianus apostata defecit à Christo, dum Libanio, Iamblicho & Maximo præceptorib. vteretur. Quapropter cùm absque graui periculo tales præceptores non habeantur, ab eis omnino desistendum iudico.

Cautiones 4 seruandæ in conuictu.

Præceptores impij fugiendi.

Obiectio de conuiuijs idololatrarũ

13 Dixeris fortè, Paulum Apostolũ in Epist. 1. ad Corinth. hasce cautiones aut exceptiones de infirmis & indoctis minimè tradidisse, cùm simpliciter scribat: *Si quis ex infidelibus vos vocauerit, & vultis ire,* &c. his verbis testari videtur, totum id nostrę voluntati permittendum. Re-

A spondeo, Apostolum non id liberum permittere cuilibet voluntati, sed tantùm rectæ ac bene institutæ. Nam si quis ad ea conuiuia se contulisset, vt inebriaretur, vt ventri seu crapulæ indulgeret, aut sermonibus obscœnis sese oblectaret, citra controuersiam permissione Pauli non excusaretur, sed ob voluntatis improbitatem corruptumque propositum, vehementer esset arguendus. Nec secùs vbi conuersando cũ infidelibus de sua constantia quispiam esset du-

B bius, videretque se nihil posse ijs qui affuturi essent, prodesse, profectò is conscientia integra, seu bona voluntate non posset eò proficisci. At si accesserit, id quod agit, ad gloriam dei (quẽadmodum iubetur) non instituet. Proinde si Paulus eo loco disertis verbis cautionem allatam non posuit, inde minimè colligitur, eam non esse adhibendam: quandoquidem tum firma constat ratione, tum ex alijs diuinæ Scri-

C pturæ locis euincitur, id minimè licere. Atqui vt ab ipsomet Apostolo non discedam, is capite 7. eiusdem Epistolæ ait, Illum bene facere, qui firmum habet in corde propositum, vt suam virginem seruet: conditionem tamen adiecit, modò necessitatem non habeat, & potestatem habeat propriæ eius voluntatis. Nam si contra institueret, quàm filia seu vellet seu opus haberet, proculdubio iam non bene faceret. Vnde apparet, ad operis bonitatem seu rectitudinẽ,

Ad actionis bonitatem quid requiratur.

D satis non esse prouidere, vt ne ipsum natura sua sit vel malum, vel quod pugnet cum verbo dei. Sed ad hæc id exigi, vt recta, integra, sanaque voluntate, ipsum aggrediamur. Debet itaque quisque imperitus atque infirmus, quantum naturalis & ciuilis necessitudo patitur, ab infidelium commercio seu familiaritate disiungi. Nam cùm inde animo suo periculum imminere videat, non potest bono animo ac sano consilio cum illis versari. Potest attamen illis debi-

E ta officia præstare, quę diuina lege mandantur, ne sententiæ Pauli fiat obnoxius, dum inquit: *Qui suorum, & præsertim domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & infideli est deterior.* Quin & eiusdem Apostoli pręcepto, serui necesse est vt suis dominis pareant.

14 Iam superest, vt de ista conuersatione dirimenda, rationes & testimonia sacrarum literarum indicemus. Principiò quidem, Seruator noster dicere non est veritus Matthæi 5. & 18. capite, *Si manus tua, pes, aut oculus, tibi est offendi-*

Testimonia sacrarum literarum pro allata sententia.

F *culo aut impedimento, abscindas, & abs te proijcias.* Hæc porrò, quemamodum saniores interpretes monent, de corporis membris minimè dixit: sed ad eos retulit, quos familiares, cõiunctos & propinquissimos habemus. Ii omnes à commercio nostro separandi sunt, quantumuis vtiles & cõmodi videantur, quando nos à deo, qui æterna salus est, vel disiungunt, vel remoras atque impedimenta interponunt, quibus inde auocemur. Chrysostomus hoc ferè argumentũ tractans in Ioannem Hom. 56. inquit, *Si putridum membrum à corpore amputamus, ne reliquas eius*

Chrysostomus.

Probationes ex diuinis literis. Manq. Hieronymus

partes corrumpat (quod certè non facimus, quia ipsum negligamus: carnem enim suam quis vnquam odio habuit? quantò magis in his qui nobis malè iuncti sunt, idem faciemus, non illos aspernantes: verùm prouidendo ne salus nostra ibi periclitetur, vbi videmus nos illis non posse quicquam commodare? Proinde familiaritatem & concordiam hoc loco affectare, seu colere, minimè conducit. Huc quoque lex ea Christi spectat, quam 18. capite Matth. tulit, vt qui sunt desperatæ quodammodo salutis, nec fratres rectè monentes audiunt, imò etiam Ecclesiæ vocem se corrigentis aspernantur, loco Ethnicorum atque publicanorum denique habeantur. Quod Paulus item tradidit, qui priore ad Corinth. 5. mandauit incestum excommunicari, ne paulu lum fermenti, sanctorũ vniuersam conspersionem pollueret.

15 Docebat prӕterea idem Apostolus, & quidem in eadem Epist. cap. 15. ex Menandri Comici versiculo: Sanctos mores, corruptis sermonibus vitiari. Atque inde monstrabat, fidem orthodoxam de Resurrectione, inter Corinthios, qui recens ad Christum venerant, grauiter eo nomine læsam fuisse, quod ad philosophorũ seu potius hæreticorum argumenta seu prophanas rationes, aures nimis faciles præbuissent. Nemo satis potest cogitare, vt fascinum impiorum sermonum, teneram fidem infirmorũ labefactet. Quare vtiliter ac opportunè monebantur Corinthij, & cum eis omnes infirmi monentur, vt ab infidelium commercio abstineant. Suadent quoque Medici, vt quãdo morbus contagiosus, seu familiam seu viciniam peruaserit, vt qui adhuc integra veletudine sunt, ægrotantes non accedant. Siquidem in humanis corporib. atque temperamentis quædam inest *συμπάθεια*, qua contagio ab ijs qui malè habent, ad integros & sanos facilè manat: cuius virus licet euestigiò non sentiatur, ab ijs qui sibi non cauerint, illos tamen aliquantò postea perniciosè labefactat. Proinde quando corporis morbos ita iubemur cauere, multò plus animi vitia prouidere debemus, ne aliunde nobis accersamus.

Medicorum consilium de cõtagione vitanda.

16 Habemus præterea naturam ita factam ob genuinum vel originale peccatum, vt corruptioni simus vndiq; obnoxij, quemadmodum tam diuinæ literæ, quàm permulta experimenta nos quotidie admonent: vt dubium non sit, quin alienorum peccatorum venena, si ea quàm diligentissimè non euitemus, facilè simus imbibituri. Ea verò vt nullo negotio imprudentibus nobis adhӕrescunt, ita semel concepta non possũt absque summis laboribus extrudi. Quocirca Chrysostomus Homilia in Ioan. 56. quã paulò antè produxi, videtur sapienter dixisse: Quod si eos meliores possemus reddere, ac nobisipsis non officeremus (de infidelibus & improbis illic agebat) omnia facienda essent: sed cùm illis prodesse non valeamus, quòd sint incorrigibiles, & nosipsos grauiter lӕdamus, omnino sunt abscindendi. Deinde, vt suã validius confirmet sententiam, illud inducit, quod Paulus 1. Epistola ad Corinth. capite. 5. scribit: *Malum auferte è medio vestrûm.* Quæ porrò Apostoli verba de peccato accipi nequeunt, cùm habeatur Græcè *τὸν πονηρόν*. Qua locutione vir improbus notatur. Quamobrem nihil errauerim, si Apostoli verba paululùm ad infirmorum commodum inflecterem, dicendo: Vos ipsos è medio improborum auferatis. Nam si, cùm debiles & imperiti sitis, accesseritis eos, permulta contra pietatem ac religionem, quam profitemini, cùm videre tum audire vos oportebit. Ea verò, quia neque confutare neque arguere valebitis, videbimini tanquam blasphemiarum & contumeliæ veritatis testes adhiberi. Ac fortasse in animis vestris aculeus relinquetur, quo diutius atque putetis in conscientia vexemini. Sapientem audiamus, qui rectè ac fideliter monuit: *Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui habet cum superbo commercium, similis eius euadet Ne susceperis onus supra vires tuas, nec teipsum potentiori te adiungas.* Ecclesiastici 13. Hęc ad rem præsentem duplici nomine pertinent: Primùm, quòd aliena vitia picis instar esse dicantur, quæ tractantium digitis ac vestibus incredibili glutino adhæret. Deinde fideliter monemur, vt rationem propriarum virium habeamus.

Nostra natura est corruptioni vndique obnoxia.

Chrysostomus.

Aliena vitia picis instar.

Ratio propriarum virium habenda.

17 Doceant nos, quæso, diuinarum literarum exempla. Israelitæ 70. annos in Babylone captiui fuerunt, & ita sunt infecti nationum infidelium conuersatione, vt postea, cùm sibi prius à Cyro, deinde à Dario potentissimis regibus facta esset copia redeundi, permulti eorum noluerint redire: sed capti ædium, agrorũ, & mercaturæ cõmoditate, inter Chaldæos, Medos & Persas restitabant: adeò in illis pietatis amor & studium religionis refrixerat. Corripiebantur quidem ab Ezra, Nehemia, & Zacharia, sed paruo cum fructu. Quantum verò ex diuturna conuersatione cum Ægyptijs Hebręi contaminati fuerint, ea quæ mox in deserto gesserunt, facilè testantur. Etenim cùm adhuc ob oculos haberent summa erga se dei beneficia, ab eo ad idololatriam desciuerunt: & quoniam viderant in Ægypto bouem superstitiosè coli, Aaronem instigarunt, vt sibi fingeret bouem quem adorarent. Quo sibi dato, cœperunt ei gratulabundi acclamare, *Ii sunt dij tui, ô Israel, qui te de Ægypto eduxerunt.* Adhæc per syluestria loca iter faciendo, cùm ad fines Moabitarum peruenissent, & vnà cum ea natione familiarius quàm deceret, versarentur: eò adducti sunt, vt non solùm cum Moabitibus impudicis mulieribus fœdissimè scortarentur: sed etiam turpissimo idolo, nimirum Baal Peor immolarunt, seque passi sunt sacris eius impurissimis initiari. Petrus, Apostolorum præcipuus, cùm impiam aulam sacerdotum Principis ingressus esset, atque ibi cum ancillis & seruis impijs versaretur, præceptorem suum, Christum inquam Iesum, Seruatorem nostrum, abiurauit. Quam postea culpam, inde secedens,

Diuinarum literarum exempla.

Exodi 32.

Numer. 25.

Matth. 26.

vber-

vberrimis lachrymis defleuit. Esaias, cùm deum instar iudicis in templo sedētis videret, & circa eum astantes angelos, qui laudes illius purissimè celebrarent, quamuis non videretur sibi propriæ culpæ obnoxius, attamen exclamauit: Væ mihi, quòd in medio populi ago habentis immunda labia. Sentiebat vbique vir dei, se contagionis ex eo non parum contraxisse, quòd vnà cum populo impuro diutiùs vixisset. Alexander ille Macedo, qui armis & præclarissimis victorijs iam sibi bonam partem orbis subiecerat, Persarum moribus ita mollitus est ac effœminatus, vt quos ad suos mores & habitus pertrahere debuerat, eorum ipse vestes, mollitiem, fastum ac superbiam sumpserit: tantum abfuit, vt eos ad Macedonum instituta traduceret. Quare magnum odium suorum militum incurrit. Nec prætereundum est, diuturnam conuersationem piorum cum infidelibus, nisi fructus conuersionis eorū appareat, & omnibus modis quæratur, moram seu impedimentum saluti eorum parere. Nam dum nostros animaduertunt secum adeò familiariter agere, superstitiones & idololatrias, quibus laborant, non adeò malas & deplorandas existimant. Et fortassis eò adducuntur, vt perseuerando in eis, non desperent se posse consequi salutem. Nam si aliter res se haberet, nostros fuisse dissimulaturos, minimè sibi persuadent. His accedit, permultos ex nostris esse, qui exemplo huius promiscuæ conuersationis, existimant sibi quoque idem licere, quod alios facere vident. Vnde quorundam facto seu exemplo malum grassatur latius, & nostra fides atque pietas Ethinicis ac Papisticis hominibus ludibrio habetur. Sæpius etiam id vsuuenit, quod Pauli tempore, vt priori ad Corinthios habetur, accidisse nouimus, vt qui alioqui fideles erant, ex ista conuersatione, impietatibus & pollutis ritibus communicent. Nam ex interiori cōiunctione cum infidelibus, pedetentim fit gradus ad illorum superstitionem ac idololatriam sectandam. Quamobrem nōn absque ratione clamabat Apostolus, *Fugite idololatriam.* Taceo prętererea, non posse fieri, quin vbi nostri qui sunt infirmi, nec doctrina & perspicacia valent, inter infideles versantur, vt de religione interdum sermo incidat, in quo non labantur: attamen quando Sophisticen & paralogismos aduersariorum nō queunt diluere, iurgia sæpè oriuntur & concertationes, inde ad odia, maledicta & contumelias descenditur, quæ nullam ædificationem habent, sed potius illam impediunt: tantum abest, vt ad eam gradum faciant. Huc etiam illud facit, quod Paulus ad Corinthios secunda scripsit: *Ne ducatis iugum cum incredulis. Quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? aut quæ communio luci cum tenebris? aut quæ concordia Christi cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quid conuenit templo Dei cum simulacbris?* Ista tam clara sunt, vt lumine interpretationis non egeant, nec solùm de contrahendis matrimonijs accipi debent, cū latè ac in vniuersum pateant, ad omnémque pertineant conuersationem cum impijs, quam nostra causa suscipimus.

Alexander Macedo.

Alienatio picis infra. Ratio propriarum vitiis habemus.

Diuinarum literarum exempla.

Exod. 34.

Numer. 25.

Matth. 26.

18 Scio quidem vmbras veteris legis à nobis Christi beneficio iam esse remotas: veruntamen ea non dubitandum est manere, de quibus per eas tum temporis dei populus admonebatur. Proinde quæro, quid voluerit sibi deus, cùm Iudæis præcepit, vt fimbrias vestimentis quibus vtebantur, assuerent? Id nimirum, vt eo signo edocti, se intelligerent ab Ethnicis discretos, neque fas esse vt ad eos se adiungerent, nisi quantum necessitas coegisset. Non semel prohibuit eis deus ne redirent in Ægyptum, nec ab externis nationibus auxilium peterent. Valebat quippe suo populo superstitionum & idololatriæ omnes occasione præcisas. Quin & locus, quem prę manibus habemus, testatur, Israelitas grauiter peccasse, quòd nationes istas idololatricas redegerint sub tributum, pepigerint cum eis fœdus, & vnà in ijsdem ciuitatibus & agris habitarint. Et sanè, quàm id eis malè verterit, Historia ipsa indicat: non enim Chenanæos ad verum dei cultum induxerunt, sed ipsi potius relicto deo suo, idololatræ pariter euaserunt. Taceo inter Hebræos & Samaritanos conuersationem adeò fuisse odiosam vsque ad Christi aduentum, vt muliercula Samaritis, cuius Ioannes meminit, Christo dixerit, Iudæos nō consueuisse Samaritanis familiariter vti. Sub hæc, parùm Christianis cōuenit, [illegible] & facultatem liberè loquendi de Christo sibi adimere. Quod porrò eos facere necesse est, qui vnà cum infidelibus versantur. Nam si de Christo sermones familiariter cum infidelibus agendo conferrerent, aut riderentur, aut non ferrentur. Profectò sancti Patres antiquitus, & dolebant & lugebant, cùm aliqua necessitate cogerentur extra populum dei agere. Dauid vtique testis est, qui cùm iniqua Saulis violentia cogeretur per loca deserta viuere, gemebat. Et in Psalmis apparet, quàm graui querimonia lamētaretur, quòd inter peregrinos & à deo alienos versari cogeretur. Daniel vnà cum socijs mensa regia, & cibis delicatissimis frui potuisset, qui tamen ea commoda & voluptates abiecit, ne se dapibus ethnicis & immundis epulis incredulorum contaminaret. Moses quoque, vt ad Hebræos vndecimo capite scribitur, cùm potuisset filius filiæ Pharaonis haberi, ac inde magnos honores consequi, totum id aspernatus est, & se ad fratres contulit, qui misera seruitute, luto ac lateribus conficiendis premebantur. Qui hæc exempla non sequuntur, ij porrò declarant, vt gloriam dei parum cordi habeant, vtque nolint eam sua quantumuis minima & parua iactura redimere. An, inquit Paulus ad Corinthios primo, *Deum prouocamus? An illo sumus fortiores?* Proinde qui sunt infirmi atque indocti, dum vnà versari cum infidelibus audent, citra controuersiā deū tentant, & quodāmodo eum prouocant, quasi fortiores illo esse velint.

Quid sibi velint Hebræorum fimbriæ.

Ioan. 4.

Multæ sanè aliæ rationes pro hac sententia colligi possent: sed quas protuli, volo nunc satis esse.

Quando non liceat cõuersari cum infidelibus.

19 Ad eos nunc veniamus, qui sic apud infideles agunt, *vt illicitis ritibus interesse* cogantur, siue ij docti siue indocti, siue fortes siue imbecilles fuerint: quales sint, modò non refert. omnes enim simul complector. Dico eorum nemini talem habitationem seu coniunctionem esse ferendam: sed inde aut fugiendum, aut potius mortem oppetendam, quã idololatria committatur. Dicebant Paulus, quemadmodum antea commemoraui: Fugite idololatriam. Lex & Prophetæ, vetus atque nouum Testamentum, edictis, mandatis, legibus, monitis & correptionibus plenum est, quibus alienus cultus interdicitur. Danielis socij maluerunt in fornacem conijci, quàm statuam positam à rege potentissimo, venerari. Macchabæa mater, cum suis liberis occidi potius voluit, quàm suillam carnem contra diuinas leges comedere. Innumerabiles censentur martyres, qui mortem constantissimè pertulerunt, ne à pietate suscepta discederent: semper id ob oculos habentes, *Ne illos timeatis, qui possunt corpus occidere*, &c. Paulus Epistola 1. ad Corinthios idem affirmat, quòd simus tẽplum dei, mẽbra Christi, & mensæ Domini participes, cui nihil potest cum mensa dæmoniorum esse commune.

Daniel.3.

2.Macha.7.

20 Omnia hæc ad nostra tempora sunt accõmodanda, quando in Papatu homines pij si habitent cum impijs, eorum Missis & sacris impurissimis coguntur adesse: quod illis minimè omnium licet. Verùm nonnulli probationes à me iam allatas, excipiunt de Sacrificijs idolorũ intelligendas esse, non autem de superstitionibus, quæ in Papatu iam inoleuerũt. At cogitare secũ debent, nullum externum opus habendum esse pro dei cultu, nisi verbo dei constitutum fuerit: quo si exuatur, nihil prorsus aliud erit quàm humanum commentum. Non enim absque fide possumus deum colere: fides verò locum habere non potest, si verbum dei subductum fuerit. Quocirca in actionibus humanis, vtut speciosæ fuerint, nisi deus verbo suo eas approbarit, cultus eius esse non potest. Profectò si homines volumus honore afficere, id in primis obseruare consueuimus, quibusnam rebus ipsi delectentur: quod vbi compertum nobis fuerit, tum putamus operam bene collocasse, cùm illis ea præbuerimus, quibus gaudere ac delectari solent. Quare igitur eadem ratione cum deo non agimus, vt illi eo cultu seruiamus, quem ille suis oraculis approbarit? Audimus eum in Esaia, oblationibus, victimis, incensis, & holocaustis, absque fide ad templum allatis, defatigari potius quàm gaudere. Horret & detestatur hæc sacrificiorũ genera, vt Prophetę nos docuerunt. Quod si hęc de sacrificijs dicuntur quę verbum dei habuerant, ob eam tantùm causam quòd citra fidẽ offerrentur: quid sentiendum putamus de inuentis humanis ac fictitijs cultibus, qui cùm dei verbo destituantur, fide tractari nequeunt? Nẽpè eos ad idololatriam pertinere. Id autem satis inde potest colligi, quia nullus verus deus est, qui rebus ijs coli velit. Vnde superest, dum impij tales ritus suis sacris adhibent, vt non verum deum adorent, sed illum quem ijs rebus delectari sibi finxerunt. Et cum is in rerum natura nullus extet, animorum suorum idolum colunt: Et idcirco iure meritoque dici possunt idololatræ.

Externum opus, nisi à deo institutũ potest pro dei cultu haberi.

Nullus est verus deus, qui fictitijs cultibus delectetur.

21 Sed aiunt, quæ in Missa dicuntur & fiunt, ab instituto Christi ortum habuerunt, licet postea hominum culpa vitiata fuerint. Id certè nihil eos iuuat: quandoquidem in hisce rebus non origo, sed illarum natura & forma existimanda & confirmanda est. Et diligenter attendere oportet, an cum verbo dei consentiant. Serpens æneus ex dei præcepto suum initium habuit, miraculis adhæc ornatus fuit: nam illum intuentes, à morsu venenato Israelitæ liberabantur. Is nihilominus, cùm Iudæi eum adorarent, ac illi suffitum facerent, pijs hominibus redditus est detestabilis: ita vt sanctissimus rex Ezechias ipsum cõfregerit, ac vnà cultum eius funditus deleuerit. Non itaque origo spectanda est, sed vsus contemplandus, an cum prima institutione congruat. Hebræi quando Aaronem impulerunt, vt vitulum conflaret, quem adorarent: nequaquam eum animum habuerũt, vt à vero deo Iehouah desciscerent. cùm illum profiterentur se de Ægypto eduxisse. Id tantùm voluerunt, vt eum sub quodam signo ac forma spectabili colerent, atque illam sibi speciem delegerunt, quã viderant Ægyptios Numen exprimere. Sic Ethnici deum vnum, rerum omnium summum autorem, testabantur se venerari, qui sibi varijs multiplicibusque signis deformaretur. Nam Pallade, aiebant sapientiam eius referri: Marte, vim atque potẽtiã: Ioue autẽ, iustitiam & bonitatẽ. Propterea ritus & cęremoniæ non sunt æstimandæ, hominum consilio & voluntate. Nec aliter de Ieroboam filio Nabat euenisse putandum est. Nolebat enim, vt præ se tulit, à deo Iehouâh colendo populum abducere: sed quia regno suo timuit, viditq; facilè fieri posse, vt si à suis Hierosolymorum templum crebrò peteretur, à se deficerent, & ad familiam Dauidis reuerterentur. Dixit igitur, nec templo Hierosolymitano, nec arca fœderis ad id opus esse, vt deo vero cultum impenderent. Nam ille deus Iehouâh, vt referebatur Iudæis, arca lignea & templo Salomonico: perinde Israelitis, aureorum vitulorum signis exprimi posse, ita vt cultum quem essent Hierosolymis præstituri, in Bethel & in Dan commmodè possent Iehouæ exhibere. Nihil igitur iste aliud molitus est, nisi quòd externum opus, quod ceu cultum dei obtrudebat, prorsus absque verbo illius confinxit, quo adempto, totum id quod agebatur, mera superstitio & idololatria erat. Tyranni ergo ac principes, cùm homines ad ritus pollutos cogunt, quamuis bonã intentionẽ, vt dicitur, prædicent, & vtut originẽ aliquã vetustatis prætexant, minimè sunt audiendi.

Serpens æneus.

Non est spectanda origo cæremoniarum, sed an cum verbo Dei consentiant.

Ratio Ethnicorũ de sua idololatria.

Consilium Ieroboami.

diendi. Paulus ad hûc modû Ephesios monet: *Nolite cõmunicare operibus eorum infructuosis, verùm ea coarguite.* Opera dixit eorum, quoniam dei non possunt appellari, vt quę ab eius verbo plurimùm discrepent.

22 Cæterùm quid tum est faciendum, quando nobis obtruduntur? Illa debemus arguere, ac magna libertate, cùm fuerit opus, reprehendere. At periculosum est, inquiunt, amittemus opes & dignitates, occidemur. Fateor: sed nemo nostrûm, hac lege Christianismum suscepit, vt sua vita, opes & dignitates manerent sibi saluæ: imò Christus disertis verbis cuique nostrûm testatus est, *Nisi renunciaueritis omnibus rebus vestris, crucem sustuleritis, & me sequamini, discipuli mei esse minimè potestis: & nisi animas vestras perdideritis, illas nequaquam pissidebitis.* Hæc nos porrò constituere sic oportet. Cyprianus, quemadmodû Augustinus refert, cùm ad supplicium duceretur, Præses ei dixit, vt qui voluisset eû euadere: Iam do tibi spacium ad deliberandum, vtrum velis decernas, an ita miserè interfici, an parere, ac liber dimitti. Respondit vir dei, *In re tam sancta deliberatio non habet locum.* Qui hoc animo affecti non sunt, sed ne vita néue bona sibi pereant, solliciti vehementer sunt: ij Missis & impuris superstitionibus sese facilè polluût, & ea de causa grauissimas pœnas luunt. Primû quidê conscientia eos miserè torquet: deinde lumen veritatis, quod antea in eorum animis accensum erat, paulatim extinguitur. Adhæc nô raró sibijpsis de illa simulatione vehementer placent, tantum abest, vt illius ipsos pœniteat. Quin illã ipsã conâtur alijs persuadere, ac eos qui suis monitis non obtemperant, odisse incipiunt: & denique in eos, vt possunt, iras, arma, & potentiam Tyrannorum atque potestatum mundanarum incitant. Talem ego ipse multorum infœlicissimû exitû vidi.

Quid faciendum, quãdo nobis obtrudũtur superstitiones.

Cypriani de Martyrio responsum.

Eorum pœnæ qui superstitionibus se cõtaminant.

23 Dum autem hac ratione simulant, ita se tueri solent. Non, inquiunt, ex animo facimus, corpore duntaxat, ac externo habitu ita nos gerimus. Cur verò ij non cogitant secum, externas actiones speciem quandam confessionis esse: vtque linguæ non licet in fidei ac religionis professione ab animo discrepare, sic etiam illi debet consentire, quicquid exterius in diuinis cæremonijs agitur. Addas etiam, *Corde credi ad iustitiam* (vt inquit Paulus) *ore autem confessionem fieri ad salutem.* Christus quoque dixit: *Quisquis de me coram hominibus erubuerit, me quoque coram Patre meo eius pudebit.* Istos præterea scire velim, eam non esse puram veramque fidem, quæ in actiones sibi consentientes non erumpat. Huc accedit, Seruatorem nostrum, qui gloriam Patris quęsiuit studiosissimè, cùm templum repurgasset à mercatoribus, dixisse: *Zelus domus tuæ comedit me.* At ij nostri nullã æmulationem ostendunt: eius pietatis & fidei quam se in animo conclusam habere iactitant. Nec illis in mentem venit, quęadmodû reperitur dei cultus interior, quo de illo verè ac ho-

Externa operas, sunt species quędam confessionis.

Non est vera fides, quæ in actum nõ erumpit.

A norificè sentimus: ita etiam exteriorê esse, quo eum ritè, ac prout præscripsit, veneramur. Atqui idololatriam duplicem consimiliter extare: nã vna est, qua nobis deû, qualem volumus, prauis dogmatis in animo fingimus: altera verò, qua externum cultum non tantùm ad creaturas & idola transferimus, verùm illum nostris inuentis ac mendacijs vitiamus. Rectam, inquiunt, in corde sententiam retinemus. Esto: At corpus idolis & diabolo prostituitis. Paulus B verò admonet, corpus vestrum esse membrum Christi: cur illud accipitis, & meretrici aptatis? Sed Paulus, aiunt, id scripsit de scortatione. Scio. Verùm Prophetæ interea nos docent, Idololatriam esse scortationem omnium maximã. Ieremias enim, Ezechiel, & cæteri sancti vates, ita contra Iudæos & illorum Ecclesiam agunt, vt eam dicant instar meretricis, sub qualibet arbore frondosa, idolis & prophanis cultibus crura diuaricasse. Deinde, quàm istorum excusa- C tio friuola sit, diuinum oraculum satis demonstrat, quo Eliæ prophetæ deus ita respondit: *Reliqui mihi 7000. virorum, qui non curuauerunt genu ante Baal.* Non ait, qui rectè in animo sentiunt, quique mente sua orthodoxè credant: verùm attingit è vestigio symbolum externi cultus de genu curuando. Et qui totum hominem condidit, eius dimidio non est contentus, neque suam creaturam cum diabolo vult partiri. *Mihi* inquit, *mihi inquã vni, omne genu curuabitur.* Por- D rò si ratio istorum alicuius ponderis esset, Corinthij etiam potuissent ea factum suum excusare. Paulo etenim dixissent: Quid in nos es tã vehemens? Ipsi quoque scimus idolum nihil esse, rectam opinionem in animo conseruamus, illa deus esto cõtentus. liceat nobis interea corpore ac externa præsentia nostris commodis inseruire.

Cultus interior & exterior.

Duplex idololatria.

Idololatria scortatio omnium maxima.

Deus totum hominẽ condidit, ac totũ vult habere.

24 Deinde aiunt, Ista nos haudquaquam vitiauimus, imò incorrupta & integra ea velle- E mus habere: propterea quicquid hic peccatur, nobis ascribi non debet. Respondeo, Verum quidem id est, nemini alienum peccatum imputari. Sed tamen in vobis, dum prophanis ritibus adestis, id culpatur, & rectè imputatur, quòd alienæ impietati communicetis. Apostolus Epist. 1. ad Corinth. aiebat, *An nescitis, eos qui comedunt victimas, participes effici sacrarij? Quid ergo dico? Simulachrum aliquid esse? aut immolatum* F *idolis aliquid esse? Non: Verùm illud dico, quæ immolant gentes, dæmonijs immolare. Nolim autẽ vos participes esse dæmoniorum. Non potestis bibere calicem Domini, & calicem dæmoniorum. Non potestis participes esse mensæ Domini, ac mensæ dæmoniorum,* &c. Proinde si corruptio sacrificiorum communicantibus non est imputanda, illis attamen ipsa communicatio, à qua sibi temperare debuerant, vitio vertitur. Et nisi res hoc pacto se haberet, quare sancti martyres sacris Ethnicorum communicare noluerunt? Quare Pau- G lus ita Corinthios arguebat? Verùm hic rursus eò redeunt, vt dicant, Missam cû idololatria

Nobis non aliena peccata, sed quòd illis communicemus, imputatur.

Contra eos qui ritibus impijs communicant.

Ethnicorum non esse conferendam. Nam vtut ab instituto Christi nonnihil deuiarit, res tamē prophana & idololatrica censeri nō debet. Ego verò eam in tantum peruersam esse affirmo, vt cum instituto Christi nihil propemodum cōmune habeat, imò illi δὶς διὰ πασῶν aduersatur, quod mihi ostendere satis in promptu est.

Cœna domini & Missæ antithesis, ratione communionis, oblationis, transsubstantiationis, adorationis panis, linguæ, adplicationis, &c.

25 Primum, cœna Domini, vt ab ipso prodita est, commune ceu publicum opus fuit: nunc verò procedit sacrificulus, ornatus prodigiosis vestibus, omnia solus agit, cæteri & videntes & audientes duntaxat astant. Vnde si Paulus iure meritoque Corinthijs, qui se mutuò non expectabant, dixit iam non esse Dominicā cœnam manducare: qui poterimus Papisticam Missam nomine cœnæ Domini dignari, vbi dūtaxat vnus sacrificus comedit & bibit? Nullo sanè pacto. Quouis itaque nomine illam potius, quàm cœnam Domini appellent. Aiunt præterea, se ibi filium dei æterno Patri offerre. Id expresſis verbis epist. ad Hebræos inficiatur. Docet enim, omnia fuisse cōsummata vna Christi oblatione: quæ cùm perfecta fuerit, ipsam iterari non oportere. Volunt ij Christum quotidie offerre. Verbum dei affirmat, semel tantùm fuisse offerendum. Fateor quidem Patres, vt superiùs dixi, nonnūquam ita locutos, quasi corpus & sanguis Christi in celebratione Sacramentorum aut offerantur aut sacrificentur. Verùm seipsos non semel interpretati sunt, eas aut oblationes aut sacrificia, tantùm gratiarum actiones esse, seu memoriam & typum eius oblationis & sacrificij, quod Christus in cruce moriens fecit. Statuunt illi adhæc, panem & vinum in substātiam corporis & sanguinis Christi mutari, cùm longè secus Diuinæ literæ doceant. Deinde panem & vinum attollentes, creaturas ipsas dei loco adorandas populo proponunt. Quid enim turpius est, quàm frustulum panis, ac poculum vini religiosè colere? Verum quidem est, eos participes corporis & sanguinis Domini fieri, nempe animo ac mente, qui symbola Eucharistiæ syncera fide, atque ut Dominus constituit, ederint & biberint. At si quis tantùm ea spectet & veneretur, illa ei nihil sunt, nisi frustulum panis, & vini poculū. Adhæc ministri Ecclesiæ, cùm debeant pro viribus conari plebis animos ad cœlum subuehere, quo Christum in mundo non quærant, nihilue carnale aut terrenum in sacra Cœna captent, illam signis aspectabilibus intentam miserè detinent. Mandat Apostolus priori ad Corinthios, vt lingua peregrina in sacris cœtibus non agatur, quòd oporteat ab omnibus Amen responderi, & quia ędificatio audientium ante omnia quærenda est: at in Missa omnia Latinè peraguntur. Et quæ verba magnæ consolationi astantibus esse deberent, cùm illis participatio corporis & sanguinis Domini promittatur, ea clàm dicūt, imò tam obscurè mussitant, vt etiam si quis nouerit Latinè, minimè posſit ea intelligere. Illa itaque submurmurāt, quasi membra Christi ea audire indigna sint: cùm tamen ipse Dominus palàm illa dixerit, & ecclesia Græca vsque ad hanc ætatem illa clarisſima voce proferat. Quin & antiquitus receptus mos fuit, quemadmodum Ambrosius & Augustinus inter cæteros testantur, vt ad illa verba populus Amen responderet. Verùm, vti existimo, verba illa isti propterea mussitant, quòd mendacia sua caueant ne deprehendantur. Nā ibi dicūt, *Accipite & māducate*: nec non, *Quotiescunq; hæc feceritis, in mei memoriam facietis*: cùm tamen ipsi soli comedere ac bibere statuerint. Et sanè alia permulta secretò & palàm in Missa dicūt, ceu multi cōmunicauerint, aut sint communicaturi, cùm solus sacrificus id sit præstiturus. Est verò mendacium semper turpe: at fœdisſimum est, quando in sacris & coram Domino admittitur.

Quisque iustificatur sua fide, & viuit & moritur in sua iustitia.

26 Quid autem de illorum applicationibus dicemus? Ad viuos & defunctos pro libidine sua se posse testātur, sacrificia quæ faciunt, accommodare. At Scripturæ docent, quenq; sua fide iustificari, & oēs in sua iustitia vel iniustitia seu mori seu viuere. Ii verò secùs dicūt, posse inquam, tam viuos quàm defunctos suis Misſis iuuari. Id si precibus attribuerēt, vt sibi, videlicet, docerent, licere aliorum necesſitatibus precibus opem ferre, tolerari potuissent. At quando statuunt opus ipsum, nempe Missæ, tantùm in se virium ac facultatis habere, vt cuiuis hominum generi posſit auxilio esse, id prorsus fieri nō potest. Addas etiā Missas nō rarò in honorē aliquorum sanctorū adhiberi, quod sanè à vero quàm alienisſimum est: siquidem Christus ad id Cœnam suam instituit, vt suijpsius mortis, nō aliorum sanctorum memoria celebraretur. Mitto sæpisſimè id vsuuenire, vt de sanctis, quos ibi colunt, nihil habeatur comperti: vitæ illorum apocryphæ sunt, & crebrò perinde fabulosæ atque Poetarum figmenta. Interponūtur etiam quidam, imò permulti ritus peregrini, signa ridicula, gestus quodammodo stulti, & vestes inusitatæ: quarum rerū significata prorsus nesciuntur, non tantùm ab astantibus, verùm & ipsi sacrifici de illis rogati, quid sibi velint, respondere non possent. Vnde aut nihil dicunt, aut si conentur quippiam afferre, non eadem, sed quàm diuersisſima à se inuicem proferunt: vnde facilè colligas, eorum verbis nihil subesse veritatis. Quamobrem ijs quæ in suis Misſis gerunt, fides adhiberi non potest, cùm ea tantùm ibi locum habeat, vbi verbum dei se nobis offert.

In Missa coluntur imagines.

27 Vt verò se ab Idololatriæ scelere tueri non posſint, imagines testantur, ad quas conuersi, sacra sua impurisſima faciunt. Etenim satis nō habent in suis Misſis eas aspectare, verùm apponunt eis suffitum, & corā illis genua flectūt, & denique omne genus cultus adhibent, quod vni Deo præstandum esset. Et quia, vti superius memoraui, Missam dicere audent, nescio quam affinitatem cū instituto Christi habere:

non

non erit alienum, & facile erit factu, demonstrare, quòd (si velimus indicia persequi) veteres Ethnici excusare ac tueri sacrificia sua longè verisimilius potuerint, atq; isti Missas defendere queant. Sacrificia quippe nationū à more sacrificādi, quē Patres ante legē habuerūt, quemq; deus in lege sua probauit, minus recesserunt, quàm isti sua Missa distent ab ea Cœna, quam Christus præscripsit, & vt Euangelistæ atq; Apostolus Paulus tradiderūt. Ibi fuit vtrinq; inuocatio dei, templū, altare, victimæ, sacerdotes, mactatio, sanguinis effusio, sal, vinū, oleū, far, cōuiuiū sacrum, religiosæ vestes, ablutiones, suffitus, ignis perpetuus, cantus, oracula & horū similia, quæ cōmemorare longū esset. Totidem ostendant Papistici sacrificuli, si possunt, in sua Missa, quæ cū ijs cōgruant, quæ Christus in cœna gessit. Quod si nō queant, non minus putēt suā Missam cum sacræ Cœnæ pia celebratione consentire, quàm Idololatrarū sacra cū legalibus sacrificijs congruerint. Desinant itaq; suā illam filiolam sic deosculari & prædicare, vt inuentum Christi aut Apostolorum haberi debeat. Taceo ibi anniuersaria & exequias de sanctorū sæpisimè agi, quarū rerum nihil Dominus mandauit. Constabiliunt ea Purgatorium, de quo sacræ literæ nihil habent. Id præterea est alienissimum à pietate, quòd in sua Missa preces ad sanctos effundunt, qui iam ex hac vita discesserunt. Deniq; sua omnia, quæ ibi agunt, nundinātur, vendunt, paciscuntur, quæstui turpissimo exponūt. Quare nobis magnoperè videndū est, ne dum cupimus deum colere, ac eum propitium habere, vt ne audiendo Missas, eius iram in nos prouocemus maximè.

Paganorum Sacrificia magis congruunt cum sacrificijs à Deo institutis, quàm Missa cum sacra cœna.

Quisque iustificatur sua fide, & viuit & moritur in sua ipsius.

28 Pergunt superstitiosi, & exemplo Naamā Syri permitti sibi volunt, vt Missis impurissimis adsint. Eliseum prophetam ille orauit, vt si genu flecteret in templo idoli Rimnon, quādo rex (qui manu sua in humero eius innitebatur) id faceret, misericordiam & condonationem sibi à deo imploraret. Cui Elizeus: Vade in pace, tantummodo respondit. Debuerunt sanè ij nostri cogitare secum, an soli hanc diuinæ historiæ narrationem ipsi viderint ac legerint. Non arbitror: nam sancti martyres in veteri Ecclesia nocturna manu & diurna sacras literas versabāt. nō eos itaq; res hęc gesta latuit. At quæ causa fuit, vt exemplum eiusmodi sequi noluerint, idque vitæ suæ dispendio? Viderunt adeò illi prisci heroes & nostræ fidei culmina, quæ aduersarij secum non reputant, nempe Naaman illum, qui nobis obijcitur, ad verum deum recens conuersum, & adhuc tyronem infirmum: qui non etiamdum paratus esset, & sua, & seipsum causa dei abnegare, sed cuperet quoquo modo pristinum locum & dignitatem apud regem suum retinere. Id autem vt consequeretur, videbat facilè posse fieri, vt in illud peccatum, quod exposuit sancto Prophetæ, incideret. Atqui id cùm propè intelligeret cum vera pietate non consentire, preces & intercessionem viri dei requisiuit, quo sibi ex infirmitate cadenti culpa ignosceretur. Alioquin de eo quod quis licere sibi existimauerit, nemo est qui veniam petat. Pro peccatis, non pro rebus concessis intercessiones quærimus. Quapropter is locus contra nostros aduersarios maximè facit, & id esse peccatum ex hac historia manifestè conuincitur, quod illi excusare maximè contendunt. Hoc quęso in actione illa perpendant, quod suus Namaan fensit: & si lapsi fuerint, vt ille se casurum verebatur, nō defensionem inanem prętexant, sed misericordiam dei piorumque hominum preces implorent, quo sibi, quod malè commiserunt, benignè condonetur. Nec Helisæus, vt sibi persuadent, Naaman Syro accessum ad idola concessit. Tantum inquit, Vade in pace. Quod vtique illo tempore salutationis genus admodū vsitatum fuit. Nec licet ex illis verbis aliud dicere, quàm Prophetam se promisisse facturum, quod petebatur, nimirum, vt deum oraret pro illius viri salute. Primùm, vt confirmaret, ne laberetur. Deinde, vt si peccaret, culpa ei condonaretur.

Naamani exemplo non probari quòd Missæ liceat interesse.

Naamā sciuit suum illud factum culpabile ac vitiosū esse.

Helisæus nō cōcessit Naaman accessū ad idola.

29 Verba etiam quædam ex Epistola Ieremiæ prophetæ solent obijcere, quæ ad finem libelli habentur, qui Baruch inscribitur. Ea verò sic habent: *In Babylone deos aureos & argenteos humeris gestari videbitis, intentantes metum gentibus: cauete ne imitemini gentes, dum videritis à fronte & à tergo turbam adorantium. Sed animo dicite, Tibi Domine debetur adoratio*, &c. Ex ijs verbis Nicodemitæ nostri opinantur id satis esse, vt qui cultibus idololatricis astant, corde suo dicant: *Tibi Domine adoratio debetur.* Sed attentius cōsiderare oportet, non cōcessisse Prophetā (si tamē is ꝓpheta fuit, qui hæc locutus est: quod ideo interpono, quia libellus Baruch apocryphus est, & in Hebræo nō habetur) Iudæis tēpla Idolorū accedere, atq; ita sacris ꝓphanis ac idololatricis astare, vt ibi secū in corde tantùm cum vero deo loquerentur. Verùm de ijs loquitur simulachris, quæ per vrbem gestabantur: is enim mos inter Babylonios fuit, vt historia Danielis testatur, quæ commemorat statuam Nabubad-Nezar circumgestatam publicè fuisse, magna sanè pompa, cum instrumentis musicis ac varijs canticis: quibus auditis, præcipiebatur cunctis, vt imaginem conspectam adorarent, quod socij Danielis facere noluerunt. De ijs, inquam simulacris, in illa Epistola scribitur, ac fideliter pij monentur, vt ne quemadmodum Ethnici faciebant, quos à tergo, & à fronte habebant, illa venerarentur seu adorarent: imò potius, vt detestando impium illorum cultum, dicant, vel saltem in corde: *Tibi Domine adoratio debetur.* Occursus isti fortuiti per vrbem euitari non poterant, ideo pij monēdi erant, quomodo se deberent in eis gerere.

Responsio ad locū ex Baruch.

Simulacra per vrbē gestabantur apud Babylonios.

In Missa retinentur imagines.

30 At importunè, vt sunt confidentes, vlterius progrediuntur, & interrogāt, qui factum sit,

oportuit, quæ fato cõtineri Apollo vaticinatus A fuerat. Nos verò, vt prius diximus, res connexas esse non negamus, vt deus illas & ordinauit & præsciuit: salua tamen earum natura, & conditione. Nam quibuscunque debetur contingentia, vt loquuntur, eam habeant: & quibus conuenit necessitas, ipsa constringuntur. Verùm enimverò Gratia, quæ denique visa est liberũ arbitriũ oppugnare, illud non aufert, sed potius adiuuat atq; restituit. At volumus iá hæc missa facere, ne subtilius disputemus atq; deceat Christianos. Quisque suã vocationẽ sequatur, & de arcana atq; occulta dei voluntate, Præscientia & Prædestinatione desinamus plus æquo inuestigare. Sectemur autẽ illã dei sententiã, quã in Sacris literis expositã dilucidè habemus.

LOCVS III.

De Lege.

Ex Rom. 5. capite.

HIc pauca mihi addere visum est B de natura legis, & vnà ostendere, quemadmodum eam Manichæi & Pelagiani nõ intellexerint: quid que ea in nobis agat, vel ante regenerationem, vel postquam iustificati sumus.

Legis forma & finis.

Primùm, de forma eius idem videtur dicendũ, quod Paulus ait in hac Epistola, quum eam scribit esse spiritualem. Finis autem eius vniuersalis, & ad omnes pertinens est, vt homines adducat ad notitiam peccati. Quod Paulus & hîc innuit, & antea manifestè docuit, Per Legem, in- C quiens, esse cognitionem peccati. Hic si quæras, cur Apostolus non potius dixerit, Per legem esse notitiam iustitiæ. Respondeo, quia homo nondum regeneratus, quandiu est extra Christum, non potest in se habere sensum bonorum operum, aut veræ iustitiæ, quæ legi diuinæ satis faciat. Itaque quum facta sua confert cum lege, lapsus tantùm, & transgressiones deprehendit. At si loquamur de fine Legis, quod ad electos attinet, is Christus est: quod Paulus etiam D docet, Finis, inquiens, *legis, est Christus, ad salutẽ*: quod tamen non dicit in vniuersum, sed omni credenti. Neque enim lex ipsa per se, ad hunc finem perducit. Ethnici dixerunt, finem Legis esse notitiã, quam parit de rebus agendis. Vnde Chrysippus, vt citatur in Digestis, ait, Legẽ esse notitiam rerum diuinarum, & humanarũ Sed hic finis, & hæc definitio, nimis latè patet. Omnis enim sapientia, omnesque bonæ artes, notitiam aliquam diuinarum aut humanarum E rerum tradunt. Iam superest, vt diligenter videamus, quæ sit materia, & efficiens caussa legis.

Legis materia & efficiens caussa.

Ea vt breuiter complectar, dico, Legem esse iussum dei, quo & voluntas eius & ingeniũ, siue natura exprimitur. Cùm iussum dico, genus attingo: sunt enim iussa populi, senatus, regum, imperatorum. Sed cùm dico, dei, addo differentiam, quæ notat causam efficientem. Quòd autem dico in lege explicari voluntatem dei, id apertius est, quàm vt explicatione indi- F geat. Sed obscurius fortasse videri potest, quod di xi in lege doceri nos de ingenio dei, & ad eius naturæ notitiam incitari. Ideo id exemplis illustrabimus. Cùm iubet nos deus, vt se amemus, docet se esse naturæ amabilis. Non enim iustè amari possunt, nisi quæ digna sunt, quæ amentur. Et nisi ipse bene erga nos afficeretur, non proponeret nobis summum bonum, quod amaremus. Quare hoc idcirco suadet, quia cupit nos participes esse sui. Videmus ergo talem esse cum erga nos, quales etiam nos esse cupit. Et cùm prohibet ne occidamus, primùm declarat voluntatem suam: deinde eum se deũ esse ostendit, qui à violentia & ab iniurijs abhorreat, potiusque malit hominibus benefacere, quàm eos malis afficere. Eadem ratione in reliquis quoque præceptis, hæc duo possent demonstrari. Atque ex hac definitione, illa quoque colligi possunt, quæ suprà de forma Legis & fine diximus: quia necesse est, talem doctrinam & spiritualem esse, & notitiam eximiam parere. Docemurque non leue beneficium à deo per illam hominibus collatum esse. Efficit enim, vt & nosipsos norimus, & dei proprietates intelligamus. Plato in libris de Legibus, de Republica, & Minoe, videtur talem constituere definitionem legis, vt sit recta gubernandi ratio, quæ dirigat in optimum finem per media commoda, proponendo transgressoribus pœnas, & obedientibus præmia. Hęc definitio diuinæ Legi optimè potest accommodari: imò eiusmodi Lex, non potest nisi ex deo esse. Itaque non est mirum, si veteres Legislatores, cùm vellẽt leges suas commendari, deum aliquem simularint illarum authorem. Minos enim, suas in Iouem retulit: Lycurgus, suas in Apollinem: Solon & Draco, suas in Mineruam: Numa Põpilius, suas in Ægeriam. Nostram verò Legem, certò scimus ex Sacris literis, à deo per Mosen in monte Sina fuisse latam.

Platonis definitio.

2 Atque his ita constitutis de natura & definitione Legis, facilè intelligere possumus, quàm turpiter Manichæi aberrarint, qui eam blasphemabant, & tanquam malam execrabantur. Cùm enim Lex non præcipiat nisi præcipienda, nec prohibeat nisi prohibenda, quomodo potest iustè accusari? Nullum enim iustum aut honestũ officium potest inueniri, quod diuina lege

Ἔλεγχος Manichæorũ legem damnãtium tanquã malam.

lege non commendetur: nihil turpe aut in honestum, quod non in ea interdicatur. Nec solùm praue facta, Lege prohibentur, verùmetiam cupiditates prauæ damnantur. Quare ea indicat, non solùm externa opera, verumetiam animum & voluntatem esse corrigendá. Et cùm bona pars fœlicitatis in agnoscendo deo posita sit, & Philosophi tantopere laudent nostrā ipsorum cognitionem: dei autem lex, vt docuimus, vtrumque præstet, non potest absque graui flagitio, quasi mala & perniciosa reprehendi. Posset tamen iste locus in quo dicitur, Legem ingressam esse vt peccatum exuberaret, videri nonnihil facere pro Manichæis: vt illud etiam ad Galatas, Legem ob transgressiones fuisse positam. Et illud in septimo cap. huius Epistolæ, Peccatum per mandatū occidere. Quodque in 2. epist. ad Corinth. dicitur. Legem esse ministerium mortis. Hæc omnia videntur Manichæorum errorum confirmare. Verùm diligenter oportet secernere ea, quæ legi per se cōueniunt, ab illis quæ eam per aliud sequuntur, & per accidens. Nam, vt suprà docuimus, peccatum, mors, damnatio, & alia huius generis oriuntur ex Lege, propter vitiū naturæ nostrę. At si Legē non compares ad nostrum ingenium, sed eam per seipsam spectes: aut si eam ad sanā & incorruptam naturam referas, non potes aliud de illa pronunciare, quàm quod Paulus ait, esse eam spiritualem, sanctam, bonā, & ad vitā fuisse institutam: peccatum autem potius indicare dicenda est, quàm facere. Vnde, si homines deformes in tenebris delitescentes, cuipiam inferenti fortè lucernam dicerent, Aufer te hinc, ne tuo isto lumine nos deformes reddas: certè ex illorum verbis non colligeremus, eam esse vim & naturam luminis, vt homines possit deformes reddere: sed hoc potius, ea quæ per se sint deformia, prodi à lumine, & indicari. Ita prorsus se lex habet. Lucē enim infert quodam modo, & peccata quæ prius latebāt, ad notitiā nostram profert. Sed dicet quispiam, Si lex bona est & sancta, cur ita displicet, & odio habetur? Quoniam reuocat homines ab his ad quę sua natura propensi sunt. Dolent enim ea sibi interdici. Cumq; legem intuemur, videmus quæ nos facere oporteat: quæque nobis insita est, & innata superbia, nollemus constringi vllis regulis. Deinde videmus actiones nostras distortas esse à recto, quod in Lege proponitur: quodque est molestius, adeò nos infirmos experimur, vt eas corrigere non possimus, & ad normam præscriptam reuocare: pœnas tamen interim intuemur, & iram dei, in quā propter peccata incurrimus. Hæc omnia ita offendunt animū nostrum, vt irascamur, nō quidē nobis & peccatis nostris, vt par erat, sed legi à deo latę: cùm ea alioqui integerrima sit & sanctissima. Potest tamen succurri huic incōmodo, & effici, vt ea quę antea displicuerat, postea placeat. Id autē fiet, si legē vnà cum Christo cōiungamus. Quemadmodū enim aquę Marath fuerunt populo Israel in deserto amarissimæ, eędem tamē iniecto ligno, quod deus indicauerat, redditæ sunt dulces: ita quamuis lex per seipsam amara sit, tamen adiuncto Christo, quē deus proposuit nobis vnicum Seruatorem, & debitum iustúmque eius finem, iam dulcem eam esse sentiemus. Quod Dauidi vsuuenisse, manifestè declarat Psalmus 119. in quo mirificè legis diuinæ laudes prædicantur. Dicitur enim suauis, iucunda, dulcis supra mel & fauum. Atque hoc est, quod in Propheta promittitur nobis, deum scripturum esse legē in cordibus nostris: quod non est aliud, quàm eum nobis spiritum Christi esse daturum, per quem ad ea inclinemur, quę lex facienda præcepit: vt menti saltem nostræ dei mandata iucunda sint. Quod Apostolus etiā docet, cùm ait, *Mente seruio legi Dei.* Hoc regenerati experiuntur, qui licet perfectam obedientiam mandatis dei exhibere non possint, amant tamē ea, & vehementer desiderant, eaq; vt summum bonum exosculantur, & à deo assiduè precantur, vt ad eorum absolutionem possint quamproximè accedere. Ex his apparet, quomodo vtilitas, & iustitia legis defendenda sit contra Manichæos.

Collectio Manichæorum

Cur lex odio habeatur

Christus adiunctus Legi, eam dulcem reddit.

3 Sed nō minus ex altera parte Pelagiani, qui plus æquo legi tribuunt, cauendi sunt eam enim illi satis esse statuunt ad salutem. Aiunt enim homines, si semel intellexerint quid faciendum sit, naturæ ipsius vi posse illud facilè perficere. Itaque Pelagius, ne à Palæstinis episcopis damnaretur, vt qui prorsus negaret gratiam dei, eam verbo quidem confessus est. Affirmauit enim, vt seruemur, opus esse gratia dei: sed per gratiam nihil aliud intellexit, quàm naturam ipsam nobis à deo gratis concessam, quód facti simus à deo rationales, & prædití libero arbitrio. Deinde gratiam esse dixit, legem siue doctrinam, quód ex nobisipsis ignoremus, quæ agenda credendáue sint, nisi ea nobis deus reuelet. Vnde Augustinus scribit in libro de Gratia Christi contra Cœlestinū, eos prædicare possibilitatem naturæ adiuuari gratia Sed addit, Si examinētur, & penitùs excutiātur eorū sēsus, eos per gratiā, doctrinā, & legē nihil aliud intelligere, quā hominē, accepta tātùm cognitione Legis, satis ex se habere viriū ad faciendum imperata. Ad quem errorē proximè accedūt Thelogi Scholastici, cùm docent, hominem vi ipsa naturæ, seruare posse pręcepta dei, quod attinet ad substantiam operis, quamuis non ad intētionem præcipientis. Quibus verbis hoc significant, nos posse opera ipsa præstare, quamuis non ita vt deus ea iussit fieri: videlicet ex charitate, & spiritu. Quā posteriorem partem eos arbitror addidisse, vt viderentur aliquo modo à Pelagianis discrepare. Augustinus verò ita abhorruit ab huiusmodi sentētijs, vt ne regeneratis quidē in hac carne viuētibus, cōcedat perfectā obseruationē mandatorū dei: quod ex eius Retractationibus liquidò apparet. Idque eum verissimè sensisse, Pau-

Pelagianorū opinionis de lege ἀνάγκη

Scholasticorum opinio

lus docebit in septimo capite huius epistolæ. A Certè si ita se res haberet, vt Pelagius docuit, Christi aduentu, & sacrificio crucis, nihil erat opus. Hæc enim ideo data sunt, quia operum iustitiam nostris viribus non potuimus assequi. Id Paulus clarissimè testatur, *Quod impossibile*, inquiens, *erat Legi, quatenus ea infirmabatur per carnem, &c.* Hæc apertè docent, hominẽ propter infirmitatem carnis non potuisse implere legem. Ad hæc ait, *Prudentia carnis, inimicitia est erga deum. Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest.* Quamuis enim lex vim habeat docendi atque illustrandi animum, non tamen propter ea suppeditat vires, aut immutat voluntatem. Itaque Ambrosius in libro de Fuga sæculi, *Lex*, inquit, *potest oppilare os omnium, non tamen potest mentem conuertere.* Et mox, *Lex vitium quidem ostendit, sed malitiam non aufert.* Quare oportet ad eam adiungi gratiam: quam cùm Pelagiani contemnerent, aberrarunt à salute, & iustè ab Ecclesia damnati sunt.

4 De officio autem legis hæc pauca tenenda sunt. Primùm illam non esse prorsus inutilem etiam citra regenerationẽ. Facere enim potest ad ciuilem aliquam disciplinam. Nam si homines externa legis opera vtcunque faciant, quamuis illis qui faciunt, peccata sint, tamen eis ordo ciuilis potest conseruari. Vbi enim nulla est harum rerum obseruatio, confunduntur omnia: iniuriæ inferuntur: libido grassatur: ira dei accenditur, vt Respublicas ita corruptas non patiatur diutius consistere. Aliud etiam est opus legis interius, quod ad conscientiam attinet: vt eam perpetuò accuset, vrgeat, flagellet, damnet. Atque hac ratione deus, vt diximus, hominem tandem perducit ad iustificationem. Qua adepta, ne tũ quidẽ lex iacet otiosa, sed est instar speculi, in quo regenerati intueãtur, quos fructus fidei edere debeant, quantùm in dies proficiãt, vnde gratias agant, quantumque sibi ad iustam instaurationem desit, vt de ea deum vehementius inuocent. Ponit etiã lex ob oculos scopum, ad quem in omnibus actionibus debeant collimare. Ad quem quamuis non pertingant in hac vita, danda tamen est opera, vt minus longè ab illo discedant. Ex his liquet, quantum lex iuuet in externis operibus, quid in conscientia efficiat, quantumque regeneratos adiuuet.

Legis duplex vsus in non renatis.

Legis vsus post regenerationem.

Regulæ tum ad legis explicationem, tum ad obedientiam necessariæ.

5 In Decalogo, summa tantum proponitur, eaq; pinguior & crassior, in qua intelligere debemus omnes eius partes. Caput & summa furtorum est πλεονεξία: quemadmodum in voluptatibus turpioribus, exprimitur tantùm adulterium: sub quo, species omnes immũditiæ comprehenduntur. Et quod attinet ad idololatriã, interdicitur omne genus falsi cultus: cùm tantum exprimatur is qui crassior est.

Ex 2. capite epi. ad Rom.

6 Duabus legibus contrarijs propositis, parendum est posteriori. Iussit Deus offerri sibi primitias, & suo nomini fieri sacrificia. Sed idẽ postea iussit, vt omnia bona Amalechitarum prorsus internecione delerẽtur. Huic posteriori mandato, Sauli obediendum fuit.

ἀντινομία.

Ex 1. Sam. 15. vers 18.

7 Obseruandum est in omnibus præceptis tam ceremoniarijs, quàm iudiciarijs & moralibus, quum duo præcepta dei videntur inter se pugnare, ita vt vnum impediat alterũ, vt seruari eodem tempore vtrumque non possit, imò sit necessarium alterutrum eorum pro tempo- B re omitti: tum illud quod grauius & potius esse iudicabitur, est retinendum. Interim tamen illud alterum, quod minus & leuius ducitur, non violatur: quia nihil ibi contra dei voluntatem agitur. Iubet lex vt quisque salutem proximi sui tueatur, & si quis in Magistratu sit, vt etiam armis ciuitatem defendat. Eadem lex iubet, Sabbato non esse laborandum. Hostis obsidet vrbem, idque die Sabbati, quoniam eam C Legem ciuibus nouit fuisse impositam. Hic pugna videtur præceptorum: nam ex altera parte salus est tuenda, ex altera Sabbatum obseruandũ. Macchabęi iudicarunt pugnandũ, quòd maior & antiquior salus Reipublicę videretur, quã ceremonia Sabbati. Item lex est, vt esuriens alatur, & alia lex mandat, ne panes propositionis, ab alijs quàm à sacerdotibus comedantur. Venit Dauid ad sacerdotem esuriens, ille nihil habet nisi panes propositionis, quare concurrunt D duo præcepta pugnantia. Prudens autẽ sacerdos id sequitur & obseruat, quod maius est, nimirum, vt esurientem pascat: profert panes propositionis, & Dauidi opitulatur. Item est alia lex, Arma suppeditanda esse Magistratui, est enim à subditis iuuandus: Et sancitum est è diuerso, consecrata deo nõ esse in alios vsus transferenda. Dauid gener Regis, & eius tribunus qui pro ipso bella gerebat, vt princeps militiæ, tunc inermis erat, sacerdos nihil habuit ad ma- E nũ armorũ, nisi gladiũ Goliath. Sunt duo præcepta quę vidẽtur contraria, sacerdos alterũ sequitur, & Magistratui gladiũ præbet, quod satius esse iudicaret, Magistratũ armare, quàm obseruare ceremoniã. Et etiã lex, Ecclesiã nõ esse ministris orbandam, ita vt eis destituatur. Et alia lex apud Paulum, vt neophytus non fiat episcopus. Ecclesia Mediolanensis laborat, nec inuenire potest idoneum episcopũ, qui simul & ab Arianismo sit purus, & magnam simul au- F thoritatem & doctrinam sibi habeat à deo collatam. Vnus est Ambrosius, sed neophytus est & Catechumenus. Hic duæ leges concurrunt, quo ad speciem contrariæ: sed minorem Legem par fuit maiori cedere. Nam Christus docuit, quando ex Prophetæ sentẽtia inquit, *Misericordiam volo, non sacrificium.* Non ait tamen se nolle sacrificium, sed si duo præcepta fiant obuia, quorum alterum sit misericordiæ, alterum sacrificij: malle se misericordiam, quàm sacrificium testatur.

Ex Iud. 11. vers 11.

Exempla.

8 Quæstio se offert, an iste senex de quo Iudicum 19. vers. 24. rectè fecerit, quũ filiam suam

& Le-

Quæstio de sene filiã & Leuitæ vxorem libidini Gabaonitis offerente. Ex Iud. 19. vers. 14

& Leuitæ vxorem Gabaonitis polliceretur, vt ne hospitem violarent. Non omnes respondent eodem modo. Quidam inquiunt, eum magnitudinem & atrocitatem sceleris considerasse, ac leuius malum prætulisse grauiori, & fidem hospiti datam noluisse fallere. Atq; ijs rationibus illum excusari posse arbitrantur. Nec secus de Lotho sentiunt. Et inter cæteros Chrysostomus, Lothũ ea in re vehementer laudat: quod idem facit Ambrosius libro suo de Abraham patriarcha, quòd tanto sceleri postposuerit con B tumeliam domus suæ. Verùm Augustinus in quæstion. super Genesin, & diligentius & pressius ista considerat, & negat omnino compensationem criminum ferendam esse. Non licuit sententia eius, vt ne Sodomitæ grauius peccarent, filiam suam eorum libidini permittere. Neque fas est, vt in nosipsos leuius crimen admittamus, vt grauius euitemus. Apostolus quippe apertè docet, Non esse mala facienda, vt bonum consequatur. Proinde cùm ad pec- C catum ventum est, quamuis id leue videatur, abstinendum omnino est. Quod si grauius quippiam videatur, si detrectemus peccare, sequuturum, ea cura deo committenda est: nos verò illo prætextu, nullum peccatum debemus admittere. Hæc Augustini sententia fuit, quæ mihi vehementer probatur. Et ne discedam à proposita historia, quamuis senex iste fidem hospiti debebat, tamen etiam filiæ suæ atque vxori Leuitæ fidem & tutelam debuit. Neque D hospiti suo fidem præstare licuit plusquàm verbum dei pateretur. Quare non potuit illis iure filiam suam vel vxorem hospitis prostituere. Non enim pater ita in potestate filiam habet, vt eam possit alijs ad libidinem exponere. Nec ipsa filia, si pater velit atq; iubeat, in crimine debet parere. Sed aiunt, Minus malum grauiori est præferendum. Scio ita solere dici, sed rectè oportet intelligi, vt locum habeat in afflictionibus externis, & corporis vitæque molestijs. E Quia in incommodis huiusmodi quoties deliberandum est, quid cui præferamus, minor iactura præferenda est maiori: quoniam rationẽ boni habet: sed in peccato nulla boni est ratio. Et sanè quicquid peccatum est, ilicò respuatur oportet, sequaturque quid velit. Lothum verò & istum senem vtcunque Augustinus excusat, quòd animo anxio & perturbato lapsi fuerint. Sæpè accidit prudentibus viris, vt animo commoto ea faciant, quæ postea reuersi ad se, F non probant. Sed hæc excusatio non prorsus homines istos à peccato absoluit, quamuis illos nonnihil releuet. Quod si quis dixerit, Paulum minus peccatum maiori prætulisse, cùm

Obiectio, de Paulo volente pro fratribus ἀνάθημα fieri.

diceret, se velle ἀνάθημα esse à Christo pro fratribus suis, potius quàm ipsi persisterent in ea cæcitate ac pertinacia, qua detinebantur. Qui hoc nobis obijcit, sciat se non rectè locum Pauli tenere. Volebat quidem Apostolus, Iudæorum salutem periculo suo redimere, nõ vtiq; peccato, sed iactura, vel damno, nempe vt ἀνάθημα A esset à Christo, non vtique vt apostata fieret aut desineret in Christum credere, sed tantum vt vita æterna & fœlici non frueretur. Augustinus habet item multa contra istam delictorum compensationem: Et inter alia, *Quid*, inquit, *si quis requirat aut à puella stuprum, aut adulterium à nupta, & minetur seipsum interfectum iri, nisi quod petit impetrauerit, debètne à puris & castis mulieribus audiri? Minimè profectò. Neque si postea seipsum is interemerit, pudicæ mulieres mortis eius reæ videri debent. Illius quidem vices dolebunt, factum deplorabunt, sed non arbitrabuntur se malè fecisse, quòd illicita ei non concesserint.* Idẽ Augustinus in Psalm. 145. scribit, *Si quis vxori beneuolentiam debitam neget, vt continenter viuat, & vxor interea labatur in adulterium, peccat, nec eius cõsilium probari potest. Non enim admittendum est vitium in vxore, exercendæ continentiæ causa. Deus*, inquit, *non compensat tale damnum isto lucro.* Vnde sententia Leonis 1. distinct. 46. capite Non suo. probanda est, quæ dixit, Indecens esse, vt aliqui suum crimen commodis alienis impendant. Augustinus de Mendacio ad Consentium ait, *Pro salute proximorum faciendum est, quicquid potest fieri.* At si eò ventum fuerit, vt citra peccatum iuuari non possit, nihil aliud restat quod agamus. Et adiecit, neminem adducendum esse in cœlum per mendacium. Idem alibi ait, *Si pauperes videant diuitem crudelem atque auarum, & ei aliquid velint suffurari, vt vel sibi vel alijs pauperibus subueniant, non minuunt peccatum, sed augent.* Et Gregorius Romanus in epistola ad Siagrium: *Minus peccatum committere vt grauius euitetur, est è scelere victimas offerre Deo*, vt Prouerb. 21. capit. habetur. Quod autem Chrysostomus & Ambrosius Lothum hoc nomine laudant, sic intelligendi sũt, vt charitatem eius, & fidem erga hospites probẽt, & rationem habuerint atrocitatis peccati, quod ciues committere parabant, non quòd probent eorũ suarum mulierũ prostitutionẽ.

Leo.

Gregorius.

Ex 7. cap. epi. ad Rom. Præcepta dei distinguuntur in præcipientia & prohibentia

9 Obseruare debemus, omnia mandata dei vel præcipere aliquid, vel interdicere. Præcipiunt autem, non tantùm vt leuiter fiat aliquid, sed etiam vt tota anima, toto corde, omnibus viribus, & accuratissimè fiat: vt nihil prorsus in nobis sit, quod diuinæ voluntati non obsequatur. Quod autem vetant, id non ita tantùm vetant, vt in nobis ne fit: sed etiam vt ne affectus quidem, aut propensio vlla ad id in nobis relinquatur. Atque idcirco deus edixit, *Non concupisces*: vt mente, voluntate, & prorsus omnibus partibus, & animi & corporis ab illis quæ deus prohibuit, abhorreamus. Et ad hunc modũ mutuò sibi respondent hæc duo mandata, *Diliges Dominum deum tuum ex tota anima tua, ex toto corde*, &c. quod in omnibus præceptis aliquid iubẽtibus, est repetendũ: & vltimũ, *Non concupisces*, quod vicissim in omnibus quæ interdicũtur, est intelligendũ. Quare in his duobus mandatis energia, & vt ita dicã, anima legis esse intelligitur: vt sine quibus cætera dei mandata, plena & perfecta esse nõ possũt.

LOCVS IIII.

De Idololatria.

In Iud. 2. Idololatriæ ἐτυμολογία.

IDOLOLATRIA vox Græca est, eaque ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, καὶ ἀπὸ τοῦ εἰδώλου composita: nec aliud est, quàm idolorum cultus. εἴδωλον verò, ἀπὸ τοῦ εἴδους, quod est forma, deducitur, ceu dixeris formula. Et autem idolum (vt nunc de eo loquimur) omnis forma seu species, quam sibi homines, vt referatur ac exprimatur Numen, adinuenerint. Vtque harum formarum multiplices ac variæ materiæ inueniuntur, diuersa quoque idolorum sunt genera. Vnde si lapides, ligna, seu metalla fuerint, quibus deus exterius effingatur, vt ibi adoretur, ea crassa & manifestissima sunt idola. Potest etiam spiritualis adhiberi materia, quod vtique tunc accidit, quando formæ illæ ac imagines nihil aliud quàm mentis atque animi cōceptus fuerint, quos homines ad ipsum deum repręsentandum sibi fabricantur: non vti Scriptura ipsum prædicat, sed pro suo ipsorum arbitratu ac temeritate. Iuxta materiæ igitur conditiones idolum in duo genera deducitur, vt aliud externum sit aspectabile, quod in sensus humanos incurrat: aliud verò interius, hoc est, in animorum penetralibus effectum. Cultus etiā religiosi duæ sunt partes: Vna interior est, qua deo ipsi credimus, fidimus, gratias agimus, nosque ipsos ac nostra illi subijcimus, & eum precibus religiosè inuocamus. In his planè actionibus, interior adoratio consistit. Altera verò pars, notas externas habet, quibus hunc nostrum animum prosternendo corpus, & genu flectēdo, aperiēdo caput, loquendo, & ritus ac cæremonias à deo institutas exercēdo testificamur Atq; hic est cultus exterior, vel adoratio.

Distinctio idolorū per materias.

Duæ partes cultus religiosi. Adoratio quotuplex & cui debita

2 At notandum est, huiuscemodi externa signa, incuruandi corpus, vel genua, & alia horum similia etiam creaturis exhiberi, principibus inquam & regibus, qui dei authoritatem in terris hominibus referunt, & eius vices in rerum administratione obeunt. Et sanè tunc nihil aliud existimanda sunt, quàm certa quædam testimonia, quibus verè, ac ex animo fateantur, quotquot in inferiori loco positi sunt, se dei nomine velle subesse, atque obtemperare huiusmodi potestatibus, quantum per pietatem & verbum dei licuerit. Cauendum autem ibi est, ne interiori iudicio plus illis quàm par sit attribuamus, vel ab eis maiora expectemus, quàm eorum vis & potentia queat præstare: alioquin idololatriā minimè vitaremus. Quocirca si quis incuruando sese principi suo, testari vellet eum errare non posse, ac ipsi licere quiduis facere, ac pro libidine quæcunque placuerint, imperare: is proculdubio idololatriæ teneretur, eamque tam interius quàm exterius committeret. Mancipijs verò Papæ an id vsuueniat, inde colligere possumus, quòd ita se ad eius pedes abijciunt, vt sese velle subijci ei testentur, tanquam vnico vicario Christi in terris, vt vniuersali episcopo Ecclesiæ, vt ei qui non posit in fidei dogmatis statuendis errare, ac denique, cui soli de religione ac disciplina Christiana sit fas pro libito discernere. Esto ergo in vniuersum hæc certa & firma regula, vt demissiones hasce externas corporis, cum testimonia fuerint animi attribuentis creaturæ plus quàm deceat, vel quæ dei propria sint, eas tum ad idololatriam pertinere. Nō enim ad ipsum deum, vel ad obedientiam mādatorum eius referuntur, sed ad formas & species inanes, quas ipsi nobis finximus & animo concepimus.

Canon de adoratione.

3 Deprehendi etiam hinc potest, sanctorum inuocationes, quibus Papistæ vtuntur, idololatricas esse. Nam sanctis tribuunt quę vnius dei tantummodo sunt, nempe, vt nostras preces absentes audiant, aut quòd vel vbique, vel in pluribus locis eodem tempore pręsentes adsint, quo inuocantibus nomen eorum per diuersas orbis partes queant opem ferre. Augustinus in Epistola ad Dardanum, id nec de anima quidem Christi prædicare ausus est, vt scilicet eodem tempore in pluribus locis esse potuerit. Quamobrem quod Christus latroni dixerit, *Hodie mecum eris in paradiso*, id quoad naturam diuinam esse intelligendum exposuit. Quandoquidem corpus Christi eo die in sepulchro, & animus apud inferos futura erant: Nec ille animus apud inferos, & in paradiso simul esse potuit. Basilius item de Spritu sancto, nec non Didymus, hoc angelis dare noluerunt, vt simul in diuersis locis queāt esse, affirmantes id tantum vni dei naturæ concedendum. Cęterùm qui sanctos inuocant, illos audire credunt, & sibi adesse, quod oppidò est plus illis tribuere, quā creatę naturę vis & ratio patiatur.

Mortuorum inuocationes ad ido. olatriam pertinent.

4 Verùm hic tergiuersantur, aiuntque se nō ita putare, sed ipsum deum, qui eorum preces audit, patefacere sanctis, quidnam ab ipsis postuletur. At ita respondeo: tum seipsos, tum alios fallunt. Etenim latet eos, an deus velit eorum vota sanctis indicare? Quamobrem preces, quas fundunt, nequeunt fide inniti, quam certam & indubitatam esse oportet. Afferunt item commentum de speculo diuinæ, vt loquuntur, essentię, in quo sancti omnia intueātur. Cæterùm quod finxerunt, nullum in sacris literis fundamentum habet. Deinde, quando ita volunt, sumant sibi, esse quod fingunt: attamen illud ipsorum speculum fateri cogentur haudquaquam naturalem, sed voluntariam repræsentationem habere, ita vt ibi à sanctis tantum videatur, quantum deus cognosci voluerit: alioqui citra vllam exceptionem sancti omnia ibi viderent, quod & falsum est, & cum diuinis literis manifestissimè pugnat. *Quoniam de die illo,* inquit Dominus, *nec angeli quidem nouerunt*, qui tamen faciem Patris vident. Deinde Papistæ sub hac forma sanctos non inuocant: etenim

Commentum Papistarum de speculo diuinæ essentię

etenim iuxta hunc sensum ita dicendum illis fuerat: Facito deus, vt iste vel ille sanctus ea cognoscat, quæ ab ipso postulo, vtque mihi adsit, & quæ rogo concedat. At illi multò diuersius agunt, Sancte Petre, inquiunt, Sancte Paule, pro me orato, hoc vel illud mihi efficito. Putant itaque sanctos suas voces omnino audire atque percipere: quod si nō existimarent, ineptè prorsus agerent.

Papistæ plus creaturis tribuunt quàm conueniat. Ara non est erigenda nisi Deo.

5 Declarant præterea titulis & epithetis quę beatæ Virgini, Cruci, & alijs creaturis ascribūt, quàm de illis longè dignius existiment ac sentiant, quàm earum conditio ferat. Nec verentur creaturis lumina, cereos, lampadas accendere, suffitum facere, ac cætera præstare, quæ cùm ab Ethnicis, tum etiam à Iudæis in veteri lege soli deo consueuerunt exhiberi. Quid plura? Nonne aras imaginibus sanctorū construunt? Quibus autem ædificantur altaria, ea testimonio certo Numina esse vel deos confirmatur. Augustinus Tom. 10. Serm. 6. ita scribit, *Ara est, quæ testatur, pro Numine id haberi cui erigitur. Nam illi, scilicet Ethnici, quod Numē hab. ant, et pro Numine accipiāt illam statuam, ara testatur. Quid illic faciat ara, si illud non habeatur pro Numine? Nemo mihi dicat: Non est Numen, non est deus. Iam dixi, Vtinam ipsi sic norint hoc, quomodo nouimus omnes nos. Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, ara illa testatur.*

6 Sed inquiunt aduersarij: Nos ideo hæc facimus, quòd experientia compertum habeamus, ea deo placere: quandoquidem miracula ibi facit. Scio equidem miracula per sanctos, & quidem mortuos, deum interdū edidisse. Nam ossa Elisæi mortuum, suo contactu in vitam restituerunt. Et Eliæ pallio ad aquas fluminis diuidendas idem vsus est, quo sibi expeditum iter præberent. At deus idcirco non nunquam ista facit, vt doctrina Prophetarum & Apostolorum quæ ipsum dei verbum erat, confirmaretur. Nec tamen Scriptura tradit, vllam inuocationem, aut Eliæ aut Elisæi, cùm ea miracula fierent, intercessisse. Sed cùm Papistæ suis hisce inuocationibus, confirmationem Euangelicæ doctrinæ minimè quærant, sed potius id satagant, vt superstitiones constabiliantur: illi miracula quæ iactant, potius ad diabolum quàm ad deum sunt referēda. Satan quippe nihil aliud magis quærit, atque homines à syncero dei cultu abducere. Per Magos Pharaonis, hoc procul dubio tentabat: & per Antichristum talia quandoque nobis euentura, Paulus Thessal. fideliter admonuit. At dixeris, diabolum hæc non posse facere, nisi deus voluerit ac dederit. Fateor. Et quare sic velit, duæ causæ à Scripturis produntur, quarū altera ex Deuteron. colligitur, nempè vt nos tentet, quo euidenter appareat, quanti verbum eius faciamus, & an huiusce modi præstigijs nos ab ipso patiamur abduci: deinde vt incredulos puniat. Ita. n. Paulus nos ad Thessal. docet. *Quia, inquit, dilectionē veritatis non receperūt, ideo præstigijs & diabolicis miraculis tradūtur illudi.*

De miraculis quæ ad aras diuorum fiunt.

Fines Diabolicorum miraculorū.

A 7 At duo loca se offerunt in Scripturis exutienda, vt proposita doctrina magis cōfirmetur. Prior in Actis Apostolor. capite 10. habetur, de Cornel. Centur. ad quem cùm Petrus accessisset, ille se ad pedes eius abiecit. Petrus autem id ferre noluit, imò eum reprehendens, ita inquit: *Ne sic feceris, surge, ego quoque homo sum.* In Apocalypsi quoque legitur, Ioannem coram angelo procubuisse. Is autē monuit eum ne id faceret, *Conseruus tuus, inquit, sum.* Duo hæc loca sic possent accipi, vt Petrus & Angelus hasce actiones, ceu ferè idololatricas damnarint, quasi Centurio & Ioannes, is Petro, ille autem Angelo diuini quippiam affigerent, plusque tribuerent honoris, quàm creaturis conueniat. Cæterùm hoc de neutro istorum facilè credendum videtur. Centurioni Scriptura testimonio est, quòd deum timuerit & coluerit. Quomodo itaque credemus eum potuisse adduci, vt Petrum esse deum crediderit, vel saltem vt creaturę honores diuinos tribuerit? Ioannem quoque vel Apostolum, vel insignem Theologum (vt aliqui volunt) verisimile nōn est, angelum à deo non discreuisse. Quòd si neuter eorum creaturam Creatoris loco voluit colere, id restare videtur, vt non liceat ipsis creaturis hoc externæ reuerentiæ genus exhibere. Proinde non videbimur antea rectè dixisse, Pincipibus & Regibus hæc præstari posse. Ad hoc respondeo, tenendum esse discrimen ciuilis ac mundani honoris, necnon diuini seu religiosi, quemadmodum superius explicuimus. Est præterea sciendum, hos duos viros, Cornelium inquam, & Ioannem, haudquaquam voluisse adoratione sua Dei honorem ad creaturas transferre. Facilè tamen fieri potuit, vt ad immodicum reuerentiæ signum prolaberentur, atque ita excessu quodam nonnihil peccarint.

Obiectio ab exemplis Cornelij & Ioannis.

Centurio & Ioannes, excessu peccarunt, non tamen idololatriæ accusandi.

8 At quoad Reges & Principes, longè minus à lapsu periclitamur, quàm erga angelos, aut Christi ministros. Nam ij quòd spirituali munere fungantur, honor qui eis exhibetur, propius ad religiosam adorationem accedit. Non itaque damnatur in ijs locis per se, vel genuflexio, vel corporis incuruatio, nisi quantum religionis ergô exhibentur. Debent igitur honores moderati adhiberi, præsertim cùm religionis causa præstantur. Et hac de re in præsentia tantum dictum esto. Id verò memoria repetatur, quod etiam superius admonuimus, hoc quoque pertinere ad idololatriā, cum deum veram alijs modis atque ritibus colimus, quàm ipse voluerit, ac nobis præscripserit. Quòd si aliter egerimus, idolum iuxta secundam eius formam, superius descriptam colemus, nobisipsis in mente vel animo quempiam deum fingendo, qui cultu inuento ab hominib. delectetur: is verò nusquā est. Proinde nō verū deum, sed idolū, quod animo cōcepimus, & colemus & adorabimus. Et sanè ad hūc modū Paulum debemus intelligere, quando ad Corinthios Epistola prima ait: *Scimus quòd idolum nihil est in mundo.*

Alia idololatriæ species Deū aliter colere quàm ipse instituerit. Idolū natura nihil.

dammodo redargueret. Satis hæc esse arbitror, ad sententiam iam allatam confirmandam. At priusquam hinc discedam, id quoque admonere visum est, istis ijsdem cautionibus adhibitis, licere pijs hominibus cum excommunicatis cõuersari, vt videlicet eos in viam reuocẽt, modò ne cum illis in crimine communicent, vel animi causa cum eis agant.

Infirmi & imperiti, non debent cum infidelibus agere.

12 Pergamus verò, & de infirmis atque indoctis hominibus, quid sentiendum videatur, exponamus. Ii licet non cogantur idololatricis ritibus sese polluere, non debent vnà cum infidelibus agere. Nam cum indocti sint, docendi prætextum non habent: etenim si conarentur alios instituere, veram Christi doctrinam sua inscitia ridendam facilè propinarent. Et sanè talium hominum ignorantia, non leuiter arguenda est: siquidem inter Christianos, nullus tam idiota reperitur, quin ad id astringatur, vt suæ fidei rationem possit reddere, ac alienos quadamtenus instituere. Et sanè id omnes poterunt, modò in Catechismo se patiantur mediocriter instrui. Qui tamen eiusmodi sunt, vt ignorantia laborent, ij quantum patitur necessitas corporis, & necessitudines ineuitabiles, debent seà familiari commercio infidelium seiungere. Quid verò de præceptoribus dicemus?

Cautiones 4 seruandæ in conuictu tali.

Præceptores impij fugiendi.

Abhorrent sępenumero à pietate, qui tamen ad bonas artes & ad Philosophiam docendam adhibentur. Dico periculosum esse illis vti, siquidem in animos audientium peruersa plerunque instillant: & cùm de præceptore docto mira soleat apud discipulos esse opinio, facilè postea fit, vt eos incipiant admirari, & quidem nõ vulgariter. Quare videntes eos eloquentes, acutos in liberalibus artibus, & in philosophia bene versatos, vix queunt sibi persuadere, illos de religione vera falli, ac miserè decipi. Ediuersò quippe videmus Origenem Adamantium, cùm præter Christi religionem, qua institutus erat, bonis artibus & Philosophia mirificè imbutus esset, docendo Ethnicas disciplinas, permultos ex auditorib. ad Christum perduxisse. Scimus etiam Augustinum, cùm Ambrosium ob illius facundiam libenter audiret, à Manichęis ad Catholicos denique transiuisse. Ita, imò facilius (quandoquidem ad mala magis quàm ad bona proni sumus) continget sæpius, vt qui sunt in religione infirmi, & parum docti, sub impijs pręceptoribus, quo ad impietatem, plurimum proficiant. Et hac sanè via Iulianus apostata defecit à Christo, dum Libanio, Iamblicho & Maximo præceptorib. vteretur. Quapropter cùm absque graui periculo tales præceptores non habeantur, ab eis omnino desistendum iudico.

Probationes e diuinis literis. Matt. 9. Hieronymus

Obiectio de conuiuijs idololatrarũ

13 Dixeris fortè, Paulum Apostolũ in Epist. 1. ad Corinth. hasce cautiones aut exceptiones de infirmis & indoctis minimè tradidisse, cùm simpliciter scribat: *Si quis ex infidelibus vos vocauerit, & vultis ire,* &c. Iis verbis testari videtur, totum id nostrę voluntati permittendum. Respondeo, Apostolum non id liberum permittere cuilibet voluntati, sed tantùm rectæ ac bene institutæ. Nam si quis ad ea conuiuia se contulisset, vt inebriaretur, vt ventri seu crapulæ indulgeret, aut sermonibus obscœnis sese oblectaret, citra controuersiam permissione Pauli non excusaretur, sed ob voluntatis improbitatem corruptumque propositum, vehementer esset arguendus. Nec secùs vbi conuersando cũ infidelibus de sua constantia quispiam esset dubius, videretque se nihil posse ijs qui affuturi essent, prodesse, profectò is conscientia integra, seu bona voluntate non posset cõ proficisci. At si accesserit, id quod agit, ad gloriam dei (quẽadmodum iubetur) non instituet. Proinde si Paulus eo loco disertis verbis cautionem allatam non posuit, inde minimè colligitur, eam non esse adhibendam: quandoquidem tum firma constat ratione, tum ex alijs diuinæ Scripturæ locis euincitur, id minimè licere. Atq; vt ab ipsomet Apostolo non discedam, is capite 7. eiusdem Epistolæ ait, Illum bene facere, qui firmum habet in corde propositum, vt suam virginem seruet: conditionem tamen adiecit, modò necessitatem non habeat, & potestatem habeat propriæ eius voluntatis. Nam si contra instituerer, quàm filia seu vellet seu opus haberet, proculdubio iam non bene faceret. Vnde apparet, ad operis bonitatem seu rectitudinẽ, satis non esse prouidere, vt ne ipsum natura sua sit vel malum, vel quod pugnet cum verbo dei. Sed ad hæc id exigi, vt recta, integra, sanaque voluntate, ipsum aggrediamur. Debet itaque quisque imperitus atque infirmus, quantum naturalis & ciuilis necessitudo patitur, ab infidelium commercio seu familiaritate disiungi. Nam cùm inde animo suo periculum imminere videat, non potest bono animo ac sano consilio cum illis versari. Potest attamen illis debita officia præstare, quę diuina lege mandantur, ne sententiæ Pauli fiat obnoxius, dum inquit: *Qui suorum, & præsertim domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & infideli est deterior.* Quin & eiusdem Apostoli pręcepto, serui necesse est vt suis dominis pareant.

Ad actionis bonitatem quid requiratur.

14 Iam superest, vt de ista conuersatione dirimenda, rationes & testimonia sacrarum literarum indicemus. Principiò quidem, Seruator noster dicere non est veritus Matthæi 5. & 18. capite, *Si manus tua, pes, aut oculus, tibi est offendiculo aut impedimento, abscindas, & abs te projicias.* Hæc porrò, quemamodum saniores interpretes monent, de corporis membris minimè dixit: sed ad eos retulit, quos familiares, cõiunctos & propinquissimos habemus. Ii omnes à commercio nostro separandi sunt, quantumuis vtiles & cõmodi videantur, quando nos à deo, qui æterna salus est, vel disiungunt, vel remoras atque impedimenta interponunt, quibus inde auocemur. Chrysostomus hoc ferè argumentũ tractans in Ioannem Hom. 56. inquit, *Si putris dum membrum à corpore amputamus, ne reliquas eius*

Testimonia sacrarum literarum pro allata sententia.

Chrysostomus.

partes corrumpat (quod certè non facimus, quia ipsum negligamus: carnem enim suam quis vnquam odio habuit? quantò magis in his qui nobis malè iuncti sunt, idem faciemus, non illos aspernantes: verùm prouidendo ne salus nostra ibi periclitetur, vbi videmus nos illis non posse quicquam commodare? Proinde familiaritatem & concordiam hoc loco affectare, seu colere, minimè conducit. Huc quoque lex ea Christi spectat, quam 18. capite Matth. tulit, vt qui sunt desperatæ quodammodo salutis, nec fratres rectè monentes audiunt, imò etiam Ecclesiæ vocem se corrigentis aspernantur, loco Ethnicorum atque publicanorum denique habeantur. Quod Paulus item tradidit, qui priore ad Corinth. 5. mandauit incestum excommunicari, ne paululum fermenti, sanctorũ vniuersam conspersionem pollueret.

15 Docebat prȩterea idem Apostolus, & quidem in eadem Epist. cap. 15. ex Menandri Comici versiculo: Sanctos mores, corruptis sermonibus vitiari. Atque inde monstrabat, fidem orthodoxam de Resurrectione, inter Corinthios, qui recens ad Christum venerant, grauiter eo nomine læsam fuisse, quod ad philosophorũ seu potius hæreticorum argumenta seu prophanas rationes, aures nimis faciles præbuissent. Nemo satis potest cogitare, vt fascinum impiorum sermonum, teneram fidem infirmorũ labefactet. Quare vtiliter ac opportunè monebantur Corinthij, & cum eis omnes infirmi monentur, vt ab infidelium commercio abstineant. Suadent quoque Medici, vt quãdo morbus contagiosus, seu familiam seu viciniam per uaserit, vt qui adhuc integra veletudine sunt, ægrotantes non accedant. Siquidem in humanis corporib. atque temperamentis quædam inest *συμπάθεια*, qua contagio ab ijs qui malè habent, ad integros & sanos facilè manat: cuius virus licet euestigiò non sentiatur, ab ijs qui sibi non cauerint, illos tamen aliquantò postea perniciosè labefactat. Proinde quando corporis morbos ita iubemur cauere, multò plus animi vitia prouidere debemus, ne aliunde nobis accersamus.

Medicorum consilium de cõtagione vitanda.

16 Habemus prætera naturam ita factam ob genuinum vel originale peccatum, vt corruptioni simus vndiq; obnoxij, quemadmodum tam diuinæ literæ, quàm permulta experimenta nos quotidie admonent: vt dubium non sit, quin alienorum peccatorum venena, si ea quàm diligentissimè non euitemus, facilè simus imbibituri. Ea verò vt nullo negotio imprudentibus nobis adhȩrescunt, ita semel concepta non possũt absque summis laboribus extrudi. Quocirca Chrysostomus Homilia in Ioan. 56. quã paulò antè produxi, videtur sapienter dixisse: Quod si eos meliores possemus reddere, ac nobisipsis non officeremus (de infidelibus & improbis illic agebat) omnia facienda essent: sed cùm illis prodesse non valeamus, quòd sint incorrigibiles, & nosipsos grauiter lȩdamus, omnino sunt abscindendi. Deinde, vt suã validius

Nostra natura est corruptioni vndique obnoxia.

Chrysostomus.

confirmet sententiam, illud inducit, quod Paulus 1. Epistola ad Corinth. capite. 5. scribit: *Malum auferte è medio vestrûm.* Quæ porrò Apostoli verba de peccato accipi nequeunt, cùm habeatur Græcè *τὸν πονηρόν*. Qua locutione vir improbus notatur. Quamobrem nihil errauerim, si Apostoli verba paululùm ad infirmorum commodum inflecterem, dicendo: Vos ipsos è medio improborum auferatis. Nam si, cùm debiles & imperiti sitis, accesseritis eos, permulta contra pietatem ac religionem, quam profitemini, cùm videre tum audire vos oportebit. Ea verò, quia neque corrigere neque arguere valebitis, videbimini tanquam blasphemiarum & contumeliæ veritatis testes adhiberi. Ac fortasse in animis vestris aculeus relinquetur, quo diutius atque putetis in conscientia vexemini. Sapientem audiamus, qui rectè ac fideliter monuit: *Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui habet cum superbo commercium, similis eius euadet. Ne suscipias onus supra vires tuas, nec teipsum potentiori te adiungas.* Ecclesiastici 13. Hȩc ad rem præsentem duplici nomine pertinent: Primùm, quòd aliena vitia picis instar esse dicantur, quæ tractantium digitis ac vestibus incredibili glutino adhæret. Deinde fideliter monemur, vt rationem propriarum virium habeamus.

Aliena vitia picis instar. Ratio propriarum virium habenda.

17 Doceant nos, quæso, diuinarum literarum exempla. Israelitæ 70. annos in Babylone captiui fuerunt, & ita sunt infecti nationum infidelium conuersatione, vt postea, cùm sibi prius à Cyro, deinde à Dario potentissimis regibus facta esset copia redeundi, permulti eorum noluerint redire: sed capti ædium, agrorũ, & mercaturæ cõmoditate, inter Chaldæos, Medos & Persas restitabant: adeò in illis pietatis amor & studium religionis refrixerat. Corripiebantur quidem ab Ezra, Nehemia, & Zacharia, sed paruo cum fructu. Quantum verò ex diuturna conuersatione cum Ægyptijs Hebrȩi contaminati fuerint, ea quæ mox in deserto gesserunt, facilè testantur. Etenim cùm adhuc ob oculos haberent summa erga se dei beneficia, ab eo ad idololatriam desciuerunt: & quoniam viderant in Ægypto bouem superstitiosè coli, Aaronem instigarunt, vt sibi fingeret bouem quem adorarent. Quo sibi dato, cœperunt ei gratulabundi acclamare, *Ii sunt dij tui, ô Israel, qui te de Ægypto eduxerunt.* Adhæc per syluestria loca iter faciendo, cùm ad fines Moabitarum peruenissent, & vnà cum ea natione familiarius quàm deceret, versarentur: eò adducti sunt, vt non solùm cum Moabitibus impudicis mulieribus fœdissimè scortarentur: sed etiam turpissimo idolo, nimirum Baal Peor immolarunt, seque passi sunt sacris eius impurissimis initiari. Petrus, Apostolorum præcipuus, cùm impiam aulam sacerdotum Principis ingressus esset, atque ibi cum ancillis & seruis impijs versaretur, præceptorem suum, Christum inquam Iesum, Seruatorem nostrum, abiurauit. Quam postea culpam, inde secedens, vber-

Diuinarum literarum exempla.

Exod. 32.

Numer. 25.

Matth. 26.

vberrimis lachrymis defleuit. Esaias, cùm deum instar iudicis in templo sedētis videret, & circa eum astantes angelos, qui laudes illius purissimè celebrarent, quamuis non videretur sibi propriæ culpæ obnoxius, attamen exclamauit: Væ mihi, quòd in medio populi ago habentis immunda labia. Sentiebat vbique vir dei, se contagionis ex eo non parum contraxisse, quòd vnà cum populo impuro diutius vixisset. Alexander ille Macedo, qui armis & præclarissimis victorijs iam sibi bonam partem orbis subiecerat, Persarum moribus ita mollitus est ac effœminatus, vt quos ad suos mores & habitus pertrahere debuerat, eorum ipse vestes, mollitiem, fastum ac superbiam sumpserit: tantum abfuit, vt eos ad Macedonum instituta traduceret. Quare magnum odium suorum militum incurrit. Nec prætereundum est, diuturnam conuersationem piorum cum infidelibus, nisi fructus conuersionis eorũ appareat, & omnibus modis quæratur, moram seu impedimentum saluti eorum parere. Nam dum nostros animaduertunt secum adeò familiariter agere, superstitiones & idololatrias, quibus laborant, non adeò malas & deplorandas existimant. Et fortassis eò adducuntur, vt perseuerando in eis, non desperent se posse consequi salutem. Nam si aliter res se haberet, nostros fuisse dissimulaturos, minimè sibi persuadent. Iis accedit, permultos ex nostris esse, qui exemplo huius promiscuæ conuersationis, existimant sibi quoque idem licere, quod alios facere vident. Vnde quorundam facto seu exemplo malum grassatur latius, & nostra fides atque pietas Ethnicis ac Papisticis hominibus ludibrio habetur. Sæpius etiam id vsuuenit, quod Pauli tempore, vt priori ad Corinthios habetur, accidisse nouimus, vt qui alioqui fideles erant, ex ista conuersatione, impietatibus & pollutis ritibus communicent. Nam ex interiori cōiunctione cum infidelibus, pedetentim fit gradus ad illorum superstitionem ac idololatriam sectandam. Quamobrem non absque ratione clamabat Apostolus, *Fugite idololatriam.* Taceo prҽterea, non posse fieri, quin vbi nostri qui sunt infirmi, nec doctrina & perspicacia valent, inter infideles versantur, vt de religione interdum sermo incidat, in quo non labantur: attamen quando Sophisticen & paralogismos aduersariorum nō queunt diluere, iurgia sæpè oriuntur & concertationes, inde ad odia, maledicta & contumelias descenditur, quæ nullam ædificationem habent, sed potius illam impediunt: tantum abest, vt ad eam gradum faciant. Huc etiam illud facit, quod Paulus ad Corinthios secunda scripsit: *Ne ducatis iugum cum incredulis. Quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? aut quæ communio luci cum tenebris? aut quæ concordia Christi cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quid conuenit templo Dei cum simulacbris?* Ista tam clara sunt, vt lumine interpretationis non egeant, nec solùm de contrahendis matrimonijs accipi debent, cũ latè ac in vniuersum pateant, ad omnémque pertineant conuersationem cum impijs, quam nostra caussa suscipimus.

Alexander Macedo.

[illegible] pietis [illegible]. Ratio præpiorum vitij habenda.

Diuinarum literarum exempla.

[illegible]

Numer. 25.

[illegible]

18 Scio quidem vmbras veteris legis à nobis Christi beneficio iam esse remotas: verumtamen ea non dubitandum est manere, de quibus per eas tum temporis dei populus admonebatur. Proinde quæro, quid voluerit sibi deus, cùm Iudæis præcepit, vt fimbrias vestimentis quibus vtebantur, assuerent? Id nimirum, vt eo signo edocti, se intelligerent ab Ethnicis discretos, neque fas esse vt ad eos se adiungerent, nisi quantum necessitas coegisset. Non semel prohibuit eis deus ne redirent in Ægyptum, nec ab externis nationibus auxilium peterent. Valebat quippe suo populo superstitionum & idololatriæ omnes occasione præcisas. Quin & locus, quem prҽ manibus habemus, testatur, Israelitas grauiter peccasse, quòd nationes istas idololatricas redegerint sub tributum, pepigerint cum eis fœdus, & vnà in ijsdem ciuitatibus & agris habitarint. Et sanè, quàm id eis malè verterit, Historia ipsa indicat: non enim Chenanæos ad verum dei cultum induxerunt, sed ipsi potius relicto deo suo, idololatræ pariter euaserunt. Taceo inter Hebræos & Samaritanos conuersationem adeò fuisse odiosam vsque ad Christi aduentum, vt muliercula Samaritis, cuius Ioannes meminit, Christo dixerit, Iudæos nō consueuisse Samaritanis familiariter vti. Sub hæc, parùm Christianis cōuenit, [illegible] & facultatem liberè loquendi de Christo sibi adimere. Quod porrò eos facere necesse est, qui vnà cum infidelibus versantur. Nam si de Christo sermones familiariter cum infidelibus agendo confererent, aut riderentur, aut non ferrentur. Profectò sancti Patres antiquitus, & dolebant & lugebant, cùm aliqua necessitate cogerentur extra populum dei agere. Dauid vtique testis est, qui cùm iniqua Saulis violentia cogeretur per loca deserta viuere, gemebat. Et in Psalmis apparet, quàm graui querimonia lamentaretur, quòd inter peregrinos & à deo alienos versari cogeretur. Daniel vnà cum socijs mensa regia, & cibis delicatissimis frui potuisset, qui tamen ea commoda & voluptates abiecit, ne se dapibus ethnicis & immundis epulis incredulorum contaminaret. Moses quoque, vt ad Hebræos vndecimo capite scribitur, cùm potuisset filius filiæ Pharaonis haberi, ac inde magnos honores consequi, totum id aspernatus est, & se ad fratres contulit, qui misera seruitute, luto ac lateribus conficiendis premebantur. Qui hæc exempla non sequuntur, ij porrò declarant, vt gloriam dei parum cordi habeant, vtque nolint eam sua quantumuis minima & parua iactura redimere. An, inquit Paulus ad Corinthios primo, *Deum prouocamus? An illo sumus fortiores?* Proinde qui sunt infirmi atque indocti, dum vnà versari cum infidelibus audent, citra controuersiã deũ tentant, & quodãmodo eum prouocant, quasi fortiores illo esse velint.

Quid sibi velint Hebræorum fimbriæ.

Ioan. 4.

Multæ sanè aliæ rationes pro hac sententia colligi possent: sed quas protuli, volo nunc satis esse.

Quando non liceat cõuersari cum infidelibus.

19 Ad eos nunc veniamus, qui sic apud infideles agunt, *vt illicitis ritibus interesse* cogantur, siue ij docti siue indocti, siue fortes siue imbecilles fuerint: quales sint, modò non refert. omnes enim simul complector. Dico eorum nemini talem habitationem seu coniunctionem esse ferendam: sed inde aut fugiendum, aut potius mortem oppetendam, quã idololatria committatur. Dicebant Paulus, quemadmodum antec commemoraui: Fugite idololatriam. Lex & Prophetæ, vetus atque nouum Testamentum, edictis, mandatis, legibus, monitis & correptionibus plenum est, quibus alienus cultus interdicitur.

Daniel.3.

Danielis socij maluerunt in fornacem conijci, quàm statuam positam à rege potentissimo, venerari. Macchabæa mater, cum suis liberis occidi potius voluit, quàm suillam carnem contra diuinas leges comedere.

2.Macha.7.

Innumerabiles censentur martyres, qui mortem constantissimè pertulerunt, ne à pietate suscepta discederent: semper id ob oculos habentes, *Ne illos timeatis, qui possunt corpus occidere,* & c. Paulus Epistola 1. ad Corinthios idem affirmat, quòd simus tẽplum dei, mẽbra Christi, & mensæ Domini participes, cui nihil potest cum mensa dæmoniorum esse commune.

20 Omnia hæc ad nostra tempora sunt accõmodanda, quando in Papatu homines pij si habitent cum impijs, eorum Missis & sacris impurissimis coguntur adesse: quod illis minimè omnium licet. Verùm nonnulli probationes à me iam allatas, excipiunt de Sacrificijs idolorũ intelligendas esse, non autem de superstitionibus, quæ in Papatu iam inoleuerũt. At cogitare se cũ debent, nullum externum opus habendum esse pro dei cultu, nisi verbo dei constitutum fuerit: quo si exuatur, nihil prorsus aliud erit quàm humanum commentum. Non enim absque fide possumus deum colere: fides verò locum habere non potest, si verbum dei subductum fuerit.

Externum opus, nisi à deo institutũ potest pro dei cultu haberi

Quocirca in actionibus humanis, vtut speciosæ fuerint, nisi deus verbo suo eas approbarit, cultus eius esse non potest. Profectò si homines volumus honore afficere, id in primis obseruare consueuimus, quibusnam rebus ipsi delectentur: quod vbi compertum nobis fuerit, tum putamus operam bene collocasse, cùm illis ea præbuerimus, quibus gaudere ac delectari solent. Quare igitur eadem ratione cum deo non agimus, vt illi eo cultu seruiamus, quem ille suis oraculis approbarit? Audimus eum in Esaia, oblationibus, victimis, incensis, & holocaustis, absque fide ad templum allatis, defatigari potius quàm gaudere. Horret & detestatur hæc sacrificiorũ genera, vt Prophetę nos docuerunt. Quod si hęc de sacrificijs dicuntur quę verbum dei habuerant, ob eam tantùm causam quòd citra fidẽ offerrentur: quid sentiendum putamus de inuentis humanis ac fictitijs cultibus, qui cùm dei verbo destituantur, fide tractari nequeunt? Nẽpè eos ad idololatriam pertinere. Id autem satis inde potest colligi, quia nullus verus deus est, qui rebus ijs coli velit. Vnde superest, dum impij tales ritus suis sacris adhibent, vt non verum deum adorent, sed illum quem ijs rebus delectari sibi finxerunt. Et cum is in rerum natura nullus extet, animorum suorum idolum colunt: Et idcirco iure meritoque dici possunt idololatræ.

Nullus est verus deus, qui factitijs cultibus delectetur

21 Sed aiunt, quæ in Missa dicuntur & fiunt, ab instituto Christi ortum habuerunt, licet postea hominum culpa vitiata fuerint. Id certè nihil eos iuuat: quandoquidem in hisce rebus non origo, sed illarum natura & forma existimanda & confirmanda est. Et diligenter attendere oportet, an cum verbo dei consentiant. Serpens æneus ex dei præcepto suum initium habuit, miraculis adhæc ornatus fuit: nam illum intuentes, à morsu venenato Israelitæ liberabantur. Is nihilominus, cùm Iudæi eum adorarent, ac illi suffitum facerent, pijs hominibus redditus est detestabilis: ita vt sanctissimus rex Ezechias ipsum cõfregerit, ac vnà cultum eius funditus deleuerit.

Serpens æneus.

Non itaque origo spectanda est, sed vsus contemplandus, an cum prima institutione congruat.

Non est spectanda origo ceremoniarum, sed an cum verbo Dei consentiant.

Hebræi quando Aaronem impulerunt, vt vitulum conflaret, quem adorarent: nequaquam eum animum habuerũt, vt à vero deo Iehouah desciscerent. cùm illum profiterentur se de Ægypto eduxisse. Id tantùm voluerunt, vt eum sub quodam signo ac forma spectabili colerent, atque illam sibi speciem delegerunt, qua viderant Ægyptios Numen exprimere. Sic Ethnici deum vnum, rerum omnium summum authorem, testabantur se venerari, qui sibi varijs multiplicibusque signis deformaretur. Nam Pallade, aiebant sapientiam eius referri: Marte, vim atque potẽtiã: Ioue autẽ, iustitiam & bonitatẽ. Propterea ritus & cęremoniæ non sunt æstimandæ, hominum consilio & voluntate.

Ratio Ethnicorũ de sua idololatria.

Consilium Ieroboami.

Nec aliter de Ieroboam filio Nabat euenisse putandum est. Nolebat enim, vt præ se tulit, à deo Iehouàh colendo populum abducere: sed quia regno suo timuit, viditq; facilè fieri posse, vt si à suis Hierosolymorum templum crebrò peteretur, à se deficerent, & ad familiam Dauidis reuerterentur. Dixit igitur, nec templo Hierosolymitano, nec arca fœderis ad id opus esse, vt deo vero cultum impenderent. Nam ille deus Iehouàh, vt referebatur Iudæis, arca lignea & templo Salomonico: perinde Israelitis, aureorum vitulorum signis exprimi posse, ita vt cultum quem essent Hierosolymis præstituri, in Bethel & in Dan commmodè possent Iehouæ exhibere. Nihil igitur iste aliud molitus est, nisi quòd externum opus, quod ceu cultum dei obtrudebat, prorsus absque verbo illius confinxit, quo adempto, totum id quod agebatur, mera superstitio & idololatria erat. Tyranni ergo ac principes, cùm homines ad ritus pollutos cogunt, quamuis bonã intentionẽ, vt dicitur, prædicent, & vtut originẽ aliquã vetustatis prætexant, minimè sunt audiendi.

diendi. Paulus ad hûc modû Ephesios monet: *Nolite cõmunicare operibus eorum infructuosis, verùm ea coarguite*. Opera dixit eorum, quoniam dei non possunt appellari, vt quę ab eius verbo plurimùm discrepent.

22 Cæterùm quid tum est faciendum, quando nobis obtruduntur? Illa debemus arguere, ac magna libertate, cùm fuerit opus, reprehendere. At periculosum est, inquiunt, amittemus opes & dignitates, occidemur. Fateor: sed nemo nostrûm, hac lege Christianismum suscepit, vt sua vita, opes & dignitates manerent sibi saluæ: imò Christus disertis verbis cuique nostrûm testatus est, *Nisi renunciaueritis omnibus rebus vestris, crucem sustuleritis, & me sequamini, discipuli mei esse minimè potestis: & nisi animas vestras perdideritis, illas nequaquam possidebitis*. Hæc nos porrò constituere sic oportet. Cyprianus, quemadmodû Augustinus refert, cùm ad supplicium duceretur, Præses ei dixit, vt qui voluisset eû euadere: Iam do tibi spacium ad deliberandum, vtrum velis decernas, an ita miserè interfici, an parere, ac liber dimitti. Respondit vir dei, *In re tam sancta deliberatio non habet locum*. Qui hoc animo affecti non sunt, sed ne vita néue bona sibi pereant, solliciti vehementer sunt: ij Missis & impuris superstitionibus sese facilè polluût, & ea de causa grauissimas pœnas luunt. Primû quidē conscientia eos miserè torquet: deinde lumen veritatis, quod antea in eorum animis accensum erat, paulatim extinguitur. Adhæc nô rarò sibijpsis de illa simulatione vehementer placent, tantum abest, vt illius ipsos pœniteat Quin illâ ipsâ conâtur alijs persuadere, ac eos qui suis monitis non obtemperant, odisse incipiunt: & denique in eos, vt possunt, iras, arma, & potentiam Tyrannorum atque potestatum mundanarum incitant. Talem ego ipse multorum infœlicissimû exitû vidi.

Quid faciendum, quãdo nobis obtruduntur superstitiones.

Cypriani de Martyrio responsum.

Eorum pœna qui superstitionibus se cõtaminant.

23 Dum autem hac ratione simulant, ita se tueri solent. Non, inquiunt, ex animo facimus, corpore duntaxat, ac externo habitu ita nos gerimus. Cur verò ij non cogitant secum, externas actiones speciem quandam confessionis esse: vtque linguæ non licet in fidei ac religionis professione ab animo discrepare, sic etiam illi debet consentire, quicquid exterius in diuinis cæremonijs agitur. Addas etiam, *Corde credi ad iustitiam* (vt inquit Paulus) *ore autem confessionem fieri ad salutem*. Christus quoque dixit: *Quisquis de me coram hominibus erubuerit, me quoque coram Patre meo eius pudebit*. Istos præterea scire velim, eam non esse puram veramque fidem, quæ in actiones sibi consentientes non erumpat. Huc accedit, Seruatorem nostrum, qui gloriam Patris quęsiuit studiosissimè, cùm templum repurgasset à mercatoribus, dixisse: *Zelus domus tuæ comedit me*. At ij nostri nullá æmulationem ostendunt: eius pietatis & fidei quam se in animo conclusam habere iactitant. Nec illis in mentem venit, quéadmodû reperitur dei cultus interior, quo de illo verè ac ho

Externa opera, sunt species quędam confessionis.

Non est vera fides, quæ in actum nõ erumpit.

A norificè sentimus: ita etiam exteriorē esse, quo eum ritè, ac prout præscripsit, veneramur. Atqui idololatriam duplicem consimiliter extare: nã vna est, qua nobis deû, qualem volumus, prauis dogmatis in animo fingimus: altera verò, qua externum cultum non tantùm ad creaturas & idola transferimus, verùm illum nostris inuentis ac mendacijs vitiamus. Rectam, inquiunt, in corde sententiam retinemus. Esto: At corpus idolis & diabolo prostituitis. Paulus B verò admonet, corpus vestrum esse membrum Christi: cur illud accipitis, & meretrici aptatis? Sed Paulus, aiunt, id scripsit de scortatione. Scio. Verùm Prophetæ interea nos docent, Idololatriam esse scortationem omnium maximã. Ieremias enim, Ezechiel, & cæteri sancti vates, ita contra Iudæos & illorum Ecclesiam agunt, vt eam dicant instar meretricis, sub qualibet arbore frondosa, idolis & prophanis cultibus crura diuaricasse. Deinde, quàm istorum excusa- C tio friuola sit, diuinum oraculum satis demonstrat, quo Eliæ prophetæ deus ita respondit: *Reliqui mihi 7000. virorum, qui non curuauerunt genu ante Baal*. Non ait, qui rectè in animo senserunt, quique mente sua orthodoxè credant: verùm attingit è vestigio symbolum externi cultus de genu curuando. Et qui totum hominem condidit, eius dimidio non est contentus, neque suam creaturam cum diabolo vult partiri. *Mihi* inquit, *mihi inquã vni, omne genu curuabitur*. Por- D rò si ratio istorum alicuius ponderis esset, Corinthij etiam potuissent ea factum suum excusare. Paulo etenim dixissent: Quid in nos es tã vehemens? Ipsi quoque scimus idolum nihil esse, rectam opinionem in animo conseruam⁹, illa deus esto cõtentus: liceat nobis interea corpore ac externa præsentia nostris commodis inseruire.

Cultus interior & exterior.

Duplex idololatria.

Idololatria scortationũ omnium maxima.

Deus totum hominẽ condidit, ac totũ vult habere.

24 Deinde aiunt, Ista nos haudquaquam vitiauimus, imò incorrupta & integra ea velle- E mus habere: propterea quicquid hic peccatur, nobis ascribi non debet. Respondeo, Verum quidem id est, nemini alienum peccatum imputari. Sed tamen in vobis, dum prophanis ritibus adestis, id culpatur, & rectè imputatur, quòd alienæ impietati communicetis. Apostolus Epist. 1. ad Corinth. aiebat, *An nescitis, eos qui comedunt victimas, participes effici sacrarij? Quid ergo dico? Simulachrum aliquid esse? aut immolatum idolis aliquid esse? Non: Verùm illud dico, quæ immo-* F *lant gentes, dæmonijs immolare. Nolim autẽ vos participes esse dæmoniorum. Non potestis bibere calicem Domini, & calicem dæmoniorum. Non potestis participes esse mensæ Domini, ac mensæ dæmoniorum*, &c. Proinde si corruptio sacrificiorum communicantibus non est imputanda, illis attamen ipsa communicatio, à qua sibi temperare debuerant, vitio vertitur. Et nisi res hoc pacto se haberet, quare sancti martyres sacris Ethnicorum communicare noluerunt? Quare Pau- G lus ita Corinthios arguebat? Verùm hic rursus eò redeunt, vt dicant, Missam cû idololatria

Nobis non aliena peccata, sed quòd illis communicemus, imputatur.

Contra eos qui ritibus impijs communicant.

Ethnicorum non esse conferendam. Nam vtut ab instituto Christi nonnihil deuiarit, res tamē prophana & idololatrica censeri nō debet. Ego verò eam in tantum peruersam esse affirmo, vt cum instituto Christi nihil propemodum cōmune habeat, imò illi διὰ διαπαντὸς aduersatur, quod mihi ostendere satis in promptu est.

Cœna domini & Missæ antithesis, ratione communionis, oblationis, transsubstantiationis, adorationis panis, linguæ, adplicationis, &c.

25 Primum, cœna Domini, vt ab ipso prodita est, commune ceu publicum opus fuit: nunc verò procedit sacrificulus, ornatus prodigiosis vestibus, omnia solus agit, cæteri & videntes & audientes duntaxat astant. Vnde si Paulus iure meritoque Corinthijs, qui se mutuò non expectabant, dixit iam non esse Dominicā cœnam manducare: quî poterimus Papisticam Missam nomine cœnæ Domini dignari, vbi dūtaxat vnus sacrificus comedit & bibit? Nullo sanè pacto. Quouis itaque nomine illam potius, quàm cœnam Domini appellent. Aiunt prę terea, se ibi filium dei æterno Patri offerre. Id expresis verbis epist. ad Hebræos inficiatur. Docet enim, omnia fuisse cōsummata vna Christi oblatione: quæ cùm perfecta fuerit, ipsam iterari non oportere. Volunt ij Christum quotidie offerre. Verbum dei affirmat, semel tantùm fuisse offerendum. Fateor quidem Patres, vt superius dixi, nonnūquam ita locutos, quasi corpus & sanguis Christi in celebratione Sacramentorum aut offerantur aut sacrificentur. Verùm seipsos non semel interpretati sunt, eas aut oblationes aut sacrificia, tantùm gratiarum actiones esse, seu memoriam & typum eius oblationis & sacrificij, quod Christus in cruce mōriens fecit. Statuunt illi adhæc, panem & vinum in substātiam corporis & sanguinis Christi mutari, cùm longè secus Diuinæ literæ doceant. Deinde panem & vinum attollentes, creaturas ipsas dei loco adorandas populo proponunt. Quid enim turpius est, quàm frustulum panis, ac poculum vini religiosè colere? Verum quidem est, eos participes corporis & sanguinis Domini fieri, nempe animo ac mente, qui symbola Eucharistiæ syncera fide, atque ut Dominus constituit, ederint & biberint. At si quis tantùm ea spectet & veneretur, illa ei nihil sunt, nisi frustulum panis, & vini poculū. Adhæc ministri Ecclesiæ, cùm debeant pro viribus conari plebis animos ad cœlum subuehere, quo Christum in mundo non quærant, nihilue carnale aut terrenum in sacra Cœna captent, illam signis aspectabilibus intentam miserè detinent. Mandat Apostolus priori ad Corinthios, vt lingua peregrina in sacris cœtibus non agatur, quòd oporteat ab omnibus Amen responderi, & quia ędificatio audientium ante omnia quærenda est: at in Missa omnia Latinè peraguntur. Et quæ verba magnæ consolationi astantibus esse deberent, cùm illis participatio corporis & sanguinis Domini promittatur, ea clàm dicūt, imò tam obscurè mussitant, vt etiam si quis nouerit Latinè, minimè posit ea intelligere. Illa itaque submurmurāt, A quasi membra Christi ea audire indigna sint: cùm tamen ipse Dominus palàm illa dixerit, & ecclesia Græca vsque ad hanc ætatem illa clarissima voce proferat. Quin & antiquitus receptus mos fuit, quemadmodum Ambrosius & Augustinus inter cæteros testantur, vt ad illa verba populus Amen responderet. Verùm, vti existimo, verba illa isti propterea mussitant, quòd mendacia sua caueant ne deprehendantur. Nā ibi dicūt, *Accipite & mādŭcate*: nec non, *Quotiescunq; hæc feceritis, in mei memoriam facietis*: B cùm tamen ipsi soli comedere ac bibere statuerint. Et sanè alia permulta secretò & palàm in Missa dicūt, ceu multi cōmunicauerint, aut sint communicaturi, cùm solus sacrificus id sit præstiturus. Est verò mendacium semper turpe: at fœdissimum est, quando in sacris & coram Domino admittitur.

Quisque iustificatur sua fide, & viuit & moritur in sua iustitia.

26 Quid autem de illorum applicationibus dicemus? Ad viuos & defunctos pro libidine C sua se posse testātur, sacrificia quæ faciunt, accommodare. At Scripturæ docent, quenq; sua fide iustificari, & oēs in sua iustitia vel iniustitia seu mori seu viuere. Ii verò secùs dicūt, posse inquam, tam viuos quàm defunctos suis Missis iuuari. Id si precibus attribuerēt, vt sibi, videlicet, docerent, licere aliorum necessitatibus precibus opem ferre, tolerari potuissent. At quando statuunt opus ipsum, nempe Missæ, tantùm in se virium ac facultatis habere, vt cuiuis hominum generi posit auxilio esse, id prorsus fieri D nō potest. Addas etiā Missas nō rarò in honorē aliquorum sanctorū adhiberi, quod sanè à vero quàm alienissimum est: siquidem Christus ad id Cœnam suam instituit, vt suijpsius mortis, nō aliorum sanctorum memoria celebraretur. Mitto sæpissimè id vsuuenire, vt de sanctis, quos ibi colunt, nihil habeatur comperti: vitæ illorum apocryphæ sunt, & crebrò perinde fabulosæ atque Poetarum figmenta. Interponū- E tur etiam quidam, imò permulti ritus peregrini, signa ridicula, gestus quodammodo stulti, & vestes inusitatæ: quarum rerū significata prorsus nesciuntur, non tantùm ab astantibus, verùm & ipsi sacrifici de illis rogati, quid sibi velint, respondere non possent. Vnde aut nihil dicunt, aut si conentur quippiam afferre, non eadem, sed quàm diuersissima à se inuicem proferunt: vnde facilè colligas, eorum verbis nihil subesse veritatis. Quamobrem ijs quæ in suis F Missis gerunt, fides adhiberi non potest, cùm ea tantùm ibi locum habeat, vbi verbum dei se nobis offert.

In Missa coluntur imagines.

27 Vt verò se ab Idololatriæ scelere tueri non posint, imagines testantur, ad quas conuersi, sacra sua impurissima faciunt. Etenim satis nō habent in suis Missis eas aspectare, verùm apponunt eis suffitum, & corā illis genua flectūt, & denique omne genus cultus adhibent, quod vni Deo præstandum esset. Et quia, vti superius memoraui, Missam dicere audent, nescio G quam affinitatem cū instituto Christi habere:

non

non erit alienum, & facile erit factu, demonstrare, quòd (si velimus indicia persequi) veteres Ethnici excusare ac tueri sacrificia sua longè verisimilius potuerint, atq; isti Missas defendere queant. Sacrificia quippe nationũ à more sacrificãdi, quẽ Patres ante legẽ habuerũt, quemq; deus in lege sua probauit, minus recesserunt, quàm isti sua Missa distent ab ea Cœna, quam Christus præscripsit, & vt Euangelistæ atq; Apostolus Paulus tradiderũt. Ibi fuit vtrinq; inuocatio dei, templũ, altare, victimæ, sacerdotes, mactatio, sanguinis effusio, sal, vinũ, oleũ, far, cõuiuiũ sacrum, religiosæ vestes, ablutiones, suffitus, ignis perpetuus, cantus, oracula & horũ similia, quæ cõmemorare longũ esset. Totidem ostendant Papistici sacrificuli, si possunt, in sua Missa, quæ cũ ijs cõgruant, quæ Christus in cœna gessit. Quod si nõ queant, non minus putẽt suã Missam cum sacræ Cœnæ pia celebratione consentire, quàm Idololatrarũ sacra cũ legalibus sacrificijs congruerint. Desinant itaq; suã illam filiolam sic deosculari & prædicare, vt inuentum Christi aut Apostolorum haberi debeat. Taceo ibi anniuersaria & exequias de sanctorũ sæpissimè agi, quarũ rerum nihil Dominus mandauit. Constabiliunt ea Purgatorium, de quo sacræ literæ nihil habent. Id præterea est alienissimum à pietate, quòd in sua Missa preces ad sanctos effundunt, qui iam ex hac vita discesserunt. Deniq; sua omnia, quæ ibi agunt, nundinãtur, vendunt, paciscuntur, quæstui turpissimo exponũt. Quare nobis magnoperè videndũ est, ne dum cupimus deum colere, ac eum propitium habere, vt ne audiendo Missas, eius iram in nos prouocemus maximè.

Paganorum Sacrificia magis congruunt cum sacrificijs à Deo institutis, quàm Missa cum sacra cœna.

28 Pergunt superstitiosi, & exemplo Naamã Syri permitti sibi volunt, vt Missis impurissimis adsint. Eliseum prophetam ille orauit, vt si genu flecteret in templo idoli Rimnon, quãdo rex (qui manu sua in humero eius innitebatur) id faceret, misericordiam & condonationem sibi à deo imploraret. Cui Elizeus: Vade in pace, tantummodo respondit. Debuerunt sanè ij nostri cogitare secum, an soli hanc diuinæ historiæ narrationem ipsi viderint ac legerint. Non arbitror: nam sancti martyres in veteri Ecclesia nocturna manu & diurna sacras literas versabãt. nõ eos itaq; res hęc gesta latuit. At quæ causa fuit, vt exemplum eiusmodi sequi noluerint, idque vitæ suæ dispendio? Viderunt adeò illi prisci heroes & nostræ fidei culmina, quæ aduersarij secum non reputant, nempe Naamãn illum, qui nobis obijcitur, ad verum deum recens conuersum, & adhuc tyronem infirmum: qui non etiamdum paratus esset, & sua, & seipsum causa dei abnegare, sed cuperet quoquo modo pristinum locum & dignitatem apud regem suum retinere. Id autem vt consequeretur, videbat facilè posse fieri, vt in illud peccatum, quod exposuit sancto Prophetæ, incideret. Atqui id cùm propè intelligeret cum vera pietate non consentire, preces & intercessionem viri dei requisiuit, quo sibi ex infirmitate cadenti culpa ignosceretur. Alioquin de eo quod quis licere sibi existimauerit, nemo est qui veniam petat. Pro peccatis, non pro rebus concessis intercessiones quærimus. Quapropter is locus contra nostros aduersarios maximè facit, & id esse peccatum ex hac historia manifestè conuincitur, quod illi excusare maximè contendunt. Hoc quęso in actione illa perpendant, quod suus Namaan sensit: & si lapsi fuerint, vt ille se casurum verebatur, nõ defensionem inanem prętexant, sed misericordiam dei piorumque hominum preces implorent, quo sibi, quod malè commiserunt, benignè condonetur. Nec Helisæus, vt sibi persuadent, Naaman Syro accessum ad idola concessit. Tantum inquit, Vade in pace. Quod vtique illo tempore salutationis genus admodũ vsitatum fuit. Nec licet ex illis verbis aliud elicere, quàm Prophetam se promisisse facturum, quod petebatur, nimirum, vt deum oraret pro illius viri salute. Primùm, vt confirmaret, ne laberetur. Deinde, vt si peccaret, culpa ei condonaretur.

Naamãni exemplo non probari quòd Missæ liceat interesse.

Naamã sciuit suum illud factum culpabile ac vitiosũ esse.

Helisæus nõ cõcessit Naaman accessũ ad idola.

29 Verba etiam quædam ex Epistola Ieremiæ prophetæ solent obijcere, quæ ad finem libelli habentur, qui Baruch inscribitur. Ea verò sic habent: *In Babylone deos aureos & argenteos humeris gestari videbitis, intentantes metum gentibus: cauete ne imitemini gentes, dum videritis à fronte & à tergo turbam adorantium. Sed animo dicite, Tibi Domine debetur adoratio*, &c. Ex ijs verbis Nicodemitæ nostri opinantur id satis esse, vt qui cultibus idololatricis astant, corde suo dicant: *Tibi Domine adoratio debetur.* Sed attentius cõsiderare oportet, non cõcessisse Prophetã (si tamẽ is ꝓpheta fuit, qui hæc locutus est: quod ideo interpono, quia libellus Baruch apocryphus est, & in Hebræo nõ habetur) Iudæis tẽpla Idolorũ accedere, atq; ita sacris ꝓphanis ac idololatricis astare, vt ibi secũ in corde tantùm cum vero deo loquerentur. Verùm de ijs loquitur simulachris, quæ per vrbem gestabantur: is enim mos inter Babylonios fuit, vt historia Danielis testatur, quæ commemorat statuam Nabuchad-Nezar circumgestatam publicè fuisse, magna sanè pompa, cum instrumentis musicis ac varijs canticis: quibus auditis, præcipiebatur cunctis, vt imaginem conspectam adorarent, quod socij Danielis facere noluerunt. De ijs, inquam simulacris, in illa Epistola scribitur, ac fideliter pij monentur, vt ne quemadmodum Ethnici faciebant, quos à tergo, & à fronte habebant, illa venerarentur seu adorarent: imò potius, vt detestando impium illorum cultum, dicant, vel saltem in corde: *Tibi Domine adoratio debetur.* Occursus isti fortuiti per vrbem euitari non poterant, ideo pij monẽdi erant, quomodo se deberent in eis gerere.

Responsio ad locũ ex Baruch.

Simulacra per vrbẽ gestabantur apud Babylonios.

30 At importunè, vt sunt confidentes, vlterius progrediuntur, & interrogãt, qui factum sit,

vt Daniel vnà cum socijs in fornacem ardentẽ coniectus non fuerit, cùm omnes par maneret pœna, qui statuam Nabucad Nezar non adorassent. Fingunt itaque sibi, Danielem simulasse adorare, ac ea de causa nihil aduersus eum Chaldæos fuisse molitos. Ac deinde subijciunt, sibi quoque licere, quod sanctum dei Prophetam opinantur fecisse. Nec animaduertunt se in Paralogismũ, quem vulgò non causa vt causa vocant, apertè incidere. Quoniam permultæ aliæ causæ fuisse potuerũt, quare de Daniele tunc supplicium sumptum non fuerit. Fortaßis ei statua, quæ circumferebatur, non occurrit: aut si quandoque illi facta est obuiam, non obseruarunt Chaldæi quid ille ageret. Aut deprehensus & obseruatus, non accusabatur, quòd eum rex beneuolentia incredibili compecteretur. Non autem credendum est, virum dei, metu pœnarum, aut mortis, adorationem simulachri, aduersus legem & pietatem simulasse: cùm postea narretur pietatis ergò leonibus obiectus. Quocirca variæ causæ cùm obstare potuerint, quo minus cum socijs flamma comburendus traderetur: quare isti vnam duntaxat arripuerunt, eamque sancto viro indignam & admodum contumeliosam, prę sertim cùm in diuinis literis ne quidem suspicio tanti facinoris vlla ex parte se offerat.

Quare Daniel vnà cũ socijs, in fornacem nõ sit coniectus.

31 Videntur etiam sibi appositè dicere, ac suum pulchrè tutari factum, cùm illud afferunt quod 21. capite Actor. Apostolic. habetur, vbi Paulus traditur consilio seniorum Ecclesiæ Hierosolymitanæ, votum cùm alijs quatuor viris suscepisse, ac se de more Iudæorum purificasse. Si hoc, inquiunt, Apostolus dei sibi permisit, vt cæremonias legales iam abrogatas vsurparit, nobis quoque dandum erit, vt ritus tam diu receptos quandoque admittamus & adeamus. Cæterùm, vt planius hoc intelligatur, sciendum est, Paulinæ prædicationis hanc summã fuisse: *Arbitramur hominem ex fide, absq; operibus, iustificari. Quotquot sunt ex lege, ij sunt sub maledictione. Iustus ex fide sua viuet.* Quare Apostolus cæremonias & legis obseruationes, quoad Hebræos, primo illo tempore prædicationis Euangelicæ minimè damnabat, nisi ea fide atque animo retinerentur, quasi iustificatio ex eis dimanaret. Atque suam hanc sententiam in Epistola ad Galatas apertissimè deprompsit, vbi ait: *Qui circuncidimini, & à Christo & à gratia excidistis. Nam Christus factus est vobis otiosus, si ex lege iustificemini.* Ac si diceret, Non alienant vos à Christo hæc Mosaica, nisi ea hoc animo atque consilio exerceatis, vt inde iustificemini. Dempta opinione hac, bona opera commendabat Apostolus: ciuilia item & vsitata instituta, modò iusta essent, nõ idololatrica, suo loco relinquebat: nec legales cæremonias, quo minus obseruarentur, impediebat. Propterea scripsit, *In Domino non esse Iudæum, neque Græcum, neque seruum, neque liberum. Circuncisionem*

De Paulo qui votum suscepit. ac se more Iudæorum purgauit.

In primitiua Ecclesia, legales cæremoniæ quatenus concederentur, vel damnarentur.

A *item atque præputium nihil esse, sed tantùm obseruationem mandatorum dei, & nouam creaturam. Rursus circuncisus quispiam est, ne accersat sibi præputium: in præputio vocatus es, ne circuncidaris: quisque in eo maneat, in quo vocatus est.* Quæ cunque autem ciuilia & indifferentia essent, modò potuisse obseruari, modò intermitti, vt magis ad ædificationem conducebant, ex eo declarat idem Apostolus quod de seipso inquit: *Omnia sum factus omnibus, vt complures lucrifaciam: Iudæis, Iudæus factus sum: & ijs qui sunt absque lege, ceu sine lege.* Nec minus

Indifferẽtia modo seruari, modò intermitti potuisse.

B exemplis, quàm doctrina, suam sententiam cõfirmauit. Cùm enim ab eo requireretur, vt de more Timotheum circunciderer, assensus est. Cæterùm quando voluerunt ipsum cogere ad euertendam Christianam libertatem, vt Titum similiter circunciderer, nequaquam cedendum, vel ad horam, iudicauit: *quoniam*, inquit, *falsi fratres ideo subingreßi erant, vt nostram libertatem explorarent.* Seruabat igitur Mosaica, cùm id absque malo proposito, & Ecclesiæ detrimento

C fieri poterat. Atque hac ratione Iudæorum offensionem euitabat, ne à Christianismo suscepto alienarentur. Neque oportebat Nicodemitas cæremonias veteris legis cùm hominum inuentis conferre. Illæ quippe fuerunt ex dei verbo inductæ: at hæc diaboli & impostorum hominum ingenio. Ecclesiæ obtrusæ fuerũt. Illæ non statim post Christi ascensum in cœlum interdicebantur, sed tam diu seruari potuerunt, quam

Cæremoniæ Legis, nõ sũt cum inuentis hominũ conferendæ.

D diu Templum, & Respublica Israelis permansit, & quoad reuelatum & prædicatum Euangelium filij dei esset, necnon quoad Ecclesia ex Iudæis, & nationibus bene coaluisset. Neque par erat, vt Augustinus ad Hieronymum piè ac doctè scripsit, vt illæ Cæremoniæ vel antiqua Synagoga absque honore statim abijcerentur. Idololatrica verò & superstitiosa semper fuerunt, sunt, & erunt prohibita. Quare

Quãdiu veteres cæremoniæ in Ecclesiæ licuerint.

E ad tempus illa obseruare licuit, modò vera iustitia inde non expectaretur. Vnde Paulus Apostolus, neque si spectes actiones ipsas, quas ex lege obseruauit, iustè reprehendi potest: multoque minus, vbi mentem, consilium, vtque loquuntur, intentionem eius excusseris. At vtrunque horum fautoribus Missæ deest: Principiò quidem illi rem defendunt, quæ cùm verbo dei pugnat, & illi vt declaratum est, mirificè aduersatur. Deinde sua illa simulatione tan-

Qui Missam per simulationem accedunt, non dei, sed sua quærunt.

F tummodo sibi student, nimirum, vt opes, gradum, locum, dignitatem, & existimationem retineant: cùm Paulus ob id solùm interdum legalia seruarit, ne Iudæi à Christo resilirent, quòue magis illos ac facilius ad Euangeliũ alliceret.

32 Obijciunt etiam, simulatione sua velle scandala euitare. Nam inquiunt, Si Missas prorsus auersemur, impij ac malefici homines habebimur, atque in regionibus nostris magno scandalo erimus. Credo porrò, istos offensiones euitare, sed mundi: nolle scandalo esse, verùm potentib. tyrannis, & Antichristis, ne scilicet illorũ

An Missa sit adeũda propter scandalum euitandum.

arma,

arma, iram, & rabiem in se prouocent. At non sunt hæc ea scandala, quæ Christus docuit euitanda, quando ait de Scribis & Pharisæis, *Sinite illos: cæci sunt, & duces cæcorum.* Quæ igitur scandala improbantur? Ea nimirum, quæ sunt impedimento Euangelio filij dei, ne propagetur: quæ remorantur homines, ne ad puram doctrinā accedant, quæque iam credentes à Christianismo suscepto reuocant. Nunc mihi videant, obsecro, superstitiosos & idololatras, nónne simulatione sua illi scandaliazantur? Omnino. Dicunt enim secum, Etiam ij homines, qui veritatem Euangelicam norunt, & eam amplexati sunt, ad nostras Missas accedunt. Certè si adeò essent impiæ, vt dicuntur, etiam isti ab eis abhorrerent. Quamobrē istorū exemplo confirmati, perseuerare in suo instituto sæpisimè decernūt. Quin & fratres infirmiores ad Euangeliū recens conuersi, dum istos doctiores & ceu antesignanos dissimulare animaduertunt, ipsi quoque paria facere audent, & se deceptos fuisse suspicantur: quique debuissent in religione magnos facere progressus, retrocedūt. Sed oportet, inquiunt, infirmis compati, atq; ad illos interdum se demittere. Nam permultos habemus, qui Missā rem malam esse nondum sunt persuasi, & ij si nòs deprehenderent ad illam non accedere, de alijs religionis capitibus minimè audirent. Quocirca infirmitati eorum nonnihil est dandum, vt Paulus in Epistola ad Romanos fideliter consuluit. Fatemur nos, adeò infirmis aliquid concedendū, sed cùm Paulo id non nisi ἐν τοῖς διαφόροις fieri patimur. Quæ verò per se mala fuerint, & deo interdicta, in nullius hominis gratiam fieri consulimus. Stat enim certa regula, vt sæpe iam diximus, quæ nemini concedit mala committere, vt inde bona succedant. Imò neque semper in ipsis medijs rebus infirmis est assentiendum, nisi tantisper dum melius ac perfectius doceantur. At cùm rem intellexerunt, & adhuc nihilominus hęsitant, infirmitas eorum non est fouenda. Ad hæc non est tantum eis tribuendum, vt alijs & pluribus Christi membris nostro exemplo noceamus.

Simulatio quæ mala pariat.

Infirmi quomodo tractandi.

33 Rursus nobis obijciunt, Si sic vti vultis agatur, aut fugiendum nobis erit, aut morte ilico sumus extinguendi. Quæ si acciderint, Ecclesię nostrates funditùs deserentur, nulli amplius erunt qui ibi doceant. Respondeo, Id quoque nostrûm quisque videt. Et quod pluris faciundum est, deum ipsum hoc non latet, cui tamen iubenti parendum est, exitus illi committatur, cuius est Ecclesia: ipse (ne dubitemus) pulchrè atque in tempore suæ sponsę prospiciet. Dicebat Christus Petro cùm eum vocasset, isque cunctaretur, & de Ioanne quid faciundum rogaret: *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Tu me sequere.* Docemur igitur, vt verbum dei, quò nos vocat, sequamur: & vocanti, aliarum rerum curam quæ nos remorari videtur, committamus. Adhæc non prætermittendum, sępenumero pluris esse ac magis ædificari doctrinā illā quæ fuga & morte consignatur, quàm ea quæ verbis duntaxat proponitur. Ne vereamur cadente aut fugiente vno ex nostris, sed speremus loco eius, de um complures excitatum iri. Quod si persistatur, & diu simulatio duret, veritatis lux & charitatis flamma, quæ in cordibus hominum accensa est, sensim extinguetur.

An simulandum sit ob ecclesiarū conseruationē.

Multū ędificat doctrina, quę fuga & morte cōsignatur.

34 Afferunt exempla Prophetarum, Zachariæ, Ioannis Baptistæ, ac Mariæ virginis, & Iosephi, qui corruptis & vitiatis illis temporibus, ad communia sacra, & ad templum Iudæorum accedebant: ideoque sibi etiam similiter facere, permissum arbitrabantur. Verùm secum statuere debent, ea ætate, multas perniciosas doctrinas, & mala dogmata inter Scribas & Pharisæos extitisse. Attamen sacrificandi ritus non erat immutatus, nam eædem animantes atque oblationes, adhuc offerebantur, quæ Lex iusserat: ijdem dies obseruabantur, & cæremoniæ: Propterea sanctis hominibus illa vsurpare licuit, quandoquidem verbum dei con iunctum secum habebant. Corrupta verò dogmata, sensus ac mores quorundam sacerdotum, Pontificum & Scribarum, sanctis viris nihil oberant: præsertim cùm ab illis puri ac alieni essent, & per omnia ex verbo dei, tum sentirent tum viuerent. Corruptiones autem doctrinę ac vitia, cùm dabatur opportunitas, reprehendebāt & acerrimè arguebant. Hoc testatur Augustinus, vt habetur 23. quæstion. 4. cap. Recedite, & per alia nonnulla capita, quæ ibidem leguntur. Ità nobiscum hodie Papistæ faciant, Dominicam cœnam & alios ritus ita proponant, vt verbo dei sunt definita, nec illa detrectabimus vsurpare, modò nos ad confessionem prauorū dogmatū non compellant, nec nobis hæreses prædicent, sed verbū dei sanū & incorruptū tradant. Quod si malè ipsi senserint, si turpiter vixerint, dolebimus, admonebimus, increpabimus & accusabimus, atque si licuerit ab administratione sacra, cùm fuerint incorrigibiles deijciemus, quāuis à sacramentis non abstineamus. Id profectò Dominus voluit, cùm diceret: *Sederunt Scribæ & Pharisæi super cathedram Mosi, quæ dicunt, facite: quæ faciunt, nolite facere.* Licuit igitur beatæ Virgini, post partum Seruatoris, par turturum aut duos pullos columbarum offerre, quoniam id in Lege ita præceptū erat. Quare ostendant nobis isti Missam illam à se corruptam, verbo dei mandari, & non esse prohibitam: atque tunc ea de re nihil cum ipsis contendemus.

An corruptis Iudæorū ecclesiæ licuerit legalibus sacris communicare.

Augustinus.

Mariæ virgini licuit post partum oblationes facere legales.

35 Ad extremum, ijs conuicti, eò se recipiunt, vt dicant: Etsi peccatum est Missis interesse, leue tamen id est, & non ita seueriter à nobis arguendum. At cùm ista dicunt, quare non meminerunt, omnia peccata suum pondus habere, non ex ipsa operum natura quæ prohibentur, sed ex verbo dei & lege qua interdicta fuerunt? Hinc omnem suam grauitatem & pondus peccata nanciscuntur. Ad quod Iacobus Apostolus respexisse videtur, cùm 2. cap. ait, *Qui totā legem eruauerit, & offenderit in vno, factus est omnium reus.*

Vnde peccata suum pondus habeant.

Nec ita dico, quasi omnia peccata omnibus modis paria esse velim. Id sanè pulchrè ac dilucidè Augustinus Epist. 29. ad Hieronym. negat. Fatetur quidem id Philosophos niti probare, quando virtutes omnes esse coniunctas affirmant: ita vt qui habuerit vnam, omnibus polleat: & qui vna distitutus fuerit, omnibus careat. Quandoquidem prudentia non est timida, non intemperata, non iniusta. Vnde cæteras omnes virtutes vnà secum habet: ac vicissim, Iustitia, Fortitudo, Temperarantia, & reliquæ virtutes, nequaquam sunt imprudentes, & idcirco omnes coniunctæ habentur. Hęc, inquit, cum diuinis literis minimè cōgruunt. Ibi enim scribitur, *In multis offendimus omnes*. Et, *si dixerimus nos peccatum non habere, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est*. Quare cùm in multis peccemus, vtique peccando virtutem oppositam peccato, quod admittimus, habere non possumus. Et nihilominus vsuuenit, vt qui labitur in vno, sit in alijs constans. Qui fortalsis irascitur, vel modum edendo aut bibendo excedit: is tamen reddit cuique sua, & pro deo paratus est vitam fortiter ponere: atque idcirco licet sit nōnihil iracundus aut intemperans, nihilominus iustus dicetur, benignus, & fortis. Deinde idem pater, Stoicorum simile depellit, quo inquiunt, illum perinde in aquis præfocari, supra cuius caput palmo extant, atque is quem decem aut viginti cobitis superant. Non apta, inquit, est allata similitudo: Quare alia magis accommodata inducenda est, lucis nimirùm & tenebrarum. Profectò dum aliquis à tenebris magis recedit, & luci fit propinquior, incipit nonnihil videre. Vnde fit, vt licet obducatur tenebris, lucis attamen quoquo modo partem capit. Sed hac de re, qui plura cupit, illam 29. Epistolā percurrat. Ea verò à me in hanc finem adducta est, vt confirmarem delicta, quemadmodum Stoici senserunt, non esse paria.

Peccata non sunt paria.

Philosophi quomodo probent virtutes esse coniunctas.

Sæpe qui labitur in vno, in alijs est cōstans.

Stoicorum simile.

36 Redeamus itaque ad locum Iacobi, quem attuleram. Ideo qui offenderit in vno, factus est omnium reus: quoniam obseruatio legis, non est cū exceptione suscipienda, ita vt certā aliquam eius partem custodiendam nobis deligamus: alteram verò seponamus pro nostra voluntate ac libidine, ad tēpus negligendam. Legis mandata deus coniunxit, nec est nostrū illa, vt volumus, disiungere. Dei Legislatoris authoritas intuēda est, quæ tā in vno, quàm in alijs mandatis debet valere. Hanc interpretationem ipse Iacobus videtur confirmare, dum ait: *Qui dixit, Non mœchaberis: idem ait, Non occides:* ac si diceret, Non minus in dissoluendo vno istorum mādatorum, atque in altero, contra deum pugnatur. Cæterùm alia quoque ratione dari potest, vt qui peccat in vno, reus omnium fiat: nam si quemadmodum tentatione, cupiditate, vel occasione, qua in aliquam certam transgressionem legis incitamur, ita in aliam quamuis impelleremur, si modò eadem & par vis vrgeret, non magis vni quàm alteri succumberemus. Docet etiam Augustinus, loco iam adducto, alia de causa sententiam Iacobi veram esse, quoniam peccatum quod admittitur, charitati proculdubio aduersatur, à qua totius legis obseruatio pendet. In summa, hæc omnia ideo recensui, vt ostenderem, peccata quæ committuntur, non esse illo nomine imminuenda vel extenuanda: quòd leuia existimentur, quandoquidem transgressiones legis, non tantùm ex ipsarum actionum pondere ac dignitate sint æstimandæ: sed potius diuini sermonis, & authoritate legis dei, qui peccare prohibuit. Ne tamen in hoc nimis rigidus videar, habeatur per me vel actionis, circa quā peccatur, aliqua ratio. Et sanè quoad hoc, videre nequeo, vt peccare in Sacramenta leuis culpa iudicari possit, cùm id peccati genus ad priorem tabulam pertineat, in qua citra controuersiam de cultu dei agitur. Quo vno integro ac saluo, alia facilè corriguntur: quo item è diuersò, corrupto seu viciato, cętera omnia quęcunque facimus, ingratissima deo euadunt.

Obseruatio legis non est cū exceptione suscipienda.

Legis mādata esse sinit cōiuncta, nō est nostrū ea disiungere.

Recta sacramentorū obseruatio ad priorem tabulam pertinet.

37 Crimen præterea, de quo agimus, idcirco extenuari posse opinantur, quòd se non ex animo, sed tantùm coactos labi affirmant. Quos si rogaris, quænam tandem ea sit, quam prætexunt, coactio. Non aliud plane respondere poterunt, quàm ne suarum facultatum damna, famæúe, ac vitæ dispendium incurrant. At ista non efficiunt, quin actio voluntaria sit. Vt enim Aristoteles in suis Ethicis docuit, cùm in periculo nautæ iactum suarum rerum in mare faciunt, ad naufragij periculum euitandum, cogi quidem vulgò dicuntur, cùm tamen volentes iactum faciant. Nam deliberationem adhibent, & scientes, potius decernunt iacturam facultatum, quàm vitæ facere. Id autem, vt illi sapienter definiunt, sic nostri præ amore vitę, corporis, ac bonorum huius mundi cupiditate, minimè prudenter salutis æternæ iacturam deligunt, quando simulatione indigna Missas detestabiles accedunt. Proinde, vt iusta excusatio non recipitur, quam afferunt: Potuissent adhęc Corinthij, cùm a Paulo arguerentur, hac ratione se defendere, si ad conuiuia idolothytorum accedimus, non proprio affectu eò adducimur, quasi eiusmodi sacrificia probemus, sed ad eundum eò iustis rationibus cogimur: nam si conuiuia huiuscemodi subterfugerimus, habebimur seditiosi, mali ciues, & inhumani: iucundas amicitias, ac patrocinia vtilissima amittemus, necnō fortassis opes & patriam. Si hæc illi dixissent, an Paulus eos audiuisset? Nequaquā. Nam ita illos dicere potuisse non ignorauit, & tamen illos (vt in eius habetur Epistola) vehementer & acerbissimè increpauit. Valuisset quoque Aaron iuxta horū hominum sensum, iustè ac rectè se defendere, quòd Israelitis vitulum conflauerit: dixisset quippe, non ex animo feci, verùm sic agere sum coactus, quia turba, nisi ei obtemperassem, lapidibus me obruisset. Ita sanè ille respondit, sed Moses, qui probè nouit

Missæ interesse nemo cogitur.

nouit eam necessitatem seu coactionem minimè iustam fuisse, verùm à cōditione seu *vsitatione* vitiosa profectam, quam neque iustitia pateretur suscipi, neque deus vellet vllo pacto admittere, ideo illum acerrimè reprehendit. Oportet præterea istos apud se statuere, Missam esse pignus, arram, symbolū & tesserā, qua Papistæ suos ab alijs internoscunt: nā dètne quispiā eleemosynas, vel non det: orètne, vel non oret: castène vel impurè viuat, & cętera huiusmodi, illi negligunt. Id tantū spectant, an Missas audiat: quòd si eum facere deprehenderint, pro suo exēplo habent: ac vicissim à Missis horrere, nec ipsas audire, defectiones ab Antichristo certissimum indicium existimant. Quare Missā, vulgò, publicā professionē Papatus licet apellare. Quo itaque colore, quàue frone tantum crimē extenuari potest? Sunt, inquiunt, grauia mala quæ nobis imminent, & durissimis periculis nos exponimus, nisi audiendo Missas cum Papistis communicemus. Fateor: sed in mentē veniat, deum & hæc omnia pręuidisse, & euentura nunciasse: qui tamen propterea committere noluit, vt leges suas immutaret. Itaq; curam nostram, quoad hæc euenta, in illum reijciamus, qui hæc iussit, & ista mala cum obseruatione mandatorum suorum coniungenda esse non ignorauit. Diuexationum atque periculorum porrò non ea est natura & vis, vt queant diuinas leges abrogare. Manent illæ, ac æternùm manebunt, & idcircò eas non petamus nostris periculis aut calamitatibus refigi. Hominibus autem salutariter ac rectè consulitur, vt ne sua inter deum & diabolum velint partiri, ita vt affectum seu animum deo tradant, diabolo verò corpus & externa concedant.

Missa est quædam tessera, qua fideles à superstitiosis internoscuntur.

38 De priuatis hominibus, quoad cohabitationem cum infidelibus, cùm per membra positarum distinctionū satis dixerimus: iam restat, vt de Principibus seu Magistratibus agamus. Ii verò sunt, aut pręcipui, vt qui ab alijs nō pēdeant, neque superiores potestates habeant: aut sunt potestates inferiores, quæ superiorib. iure, vt loquūtur, feudi subijciuntur: seu quod earum sint operæ, seu ministræ, hoc est, ipsarū officiales aut vicariæ, vt vulgò appellantur. Dicamus itaque ante alios de absolutis & meris dominis, quærendo, An eis conuersationem fidelium cum infidelibus in suis ditionibus ferre liceat? Existimo licere, modò quædam conditiones vel cautiones interponātur. Cùm enim Romanum imperiū Christianismū recepisset, singuli homines qui sub eo agebāt, Christo nō statim omnes crediderunt, qui tamē & viuere & pacificè agere sinebantur. Imò tempore Ambrosij, Symmachus à Christo alienus, petere ausus est ab Imperatoribus, vt Ethnicorū sacra instituerētur, quod minimè obtinuit. Et modò, cùm regna & principatus Euangelij prædicationē admiserūt, permulti adhuc feruntur, qui erga Papā & eius impietates egregiè sunt affecti, quòd separari ab Euangelicis absq; magna rerū perturbatione non queant. Coguntur itaque Principes, eiusmodi conuersationes tolerare, neque illis id est vitio adscribendum, si modò à iustis cautionibus nō recedant. Earū prima est, vt fideles ad nullos cultus impios adigant: quia tunc nō dei ministros, sed potius diaboli & Antichristi agerent, bonis operibus, nō malis terrori essent: nec opus dei, verùm Satanę tyrannidem promouerent. Deinde caueant, ne in fidelibus prauos ritus, & cęremonias impias in suis ditionibus cōcedant. Huius criminis Salomon reus fuit, non quòd Iudæos adegerit ad idola colenda, sed quod vxoribus & concubinis, quas alienigenas habuit, in Iudæa, fana concesserit, in quibus Astarten & Chamos, atque alienos deos colerent. At deus quàm aduersus eum grauiter succensuerit, sacra historia exponit. Pœnā certè iustæ talionis luit: Vt quemadmodū ipse cultum sacrum partitus erat, eum partim deo, & partim idolis concedendo, ita regnū eius diuisū est, & pars filio eius cessit, pars verò Ierobeamo filio Nebath tradita est. Crimen autē eius, in posteros est propagatum. Nā Achazus, Manasses, & complures impij reges, prauos & detestandos cultus Hierosolymis habuerunt. Quare à Prophetis magna contentione atque acerbitate reprehendebantur. Et sanè Magistratus nō potest nō damnari, quando idololatriā fouet, cū advindicāda scelera gladiū habeat. Vel igitur statuere oportet, idololatriā nō esse scelus, aut vnà cū alijs à Magistratu est vindicāda.

De principibus & magistratib9, quomodo se cum infidelib9 gerere debeāt.

Principibus licet ferre cōuersationem fideliū cum infidelibus certis cautionibus.

Salomon pœnam talionis luit, propter peccatum suum.

39 Augustinus non semel egregiè tractat locum Dauidis: *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram, seruite Domino in timore*, &c. Etiam reges, inquit, par est vt deo seruiant. Nec de illis, quā sunt homines, Dauid egit: nā sic ad leges communes obseruandas cum cæteris adiguntur. Quatenus itaque sunt reges, admonentur, vt videlicet potestate atque gladio sibi diuinitus collato, ad veritatē orthodoxæ fidei tuendā, & reprimēdos impios vtantur, vt ne catholica veritas, & Ecclesia filij dei quā patent illorum ditiones, oppugnetur. Igitur principibus minimè licet, vt impuros cultus impijs concedant, imò eorum interest, sanam doctrinam & Cæremonias, & ritus qui cum verbo dei congruant, maximè vrgere. Neque tamen (vt id obiter ponā) existimo nimium esse contendendum, vt ritus & cæremonię sint eædem, & vbique modo eodem seruentur. Sed hoc prouidendum est, vt cum verbo dei minimè pugnent: imò ad illud, quàm maximè potest fieri accedant, & pro viribus, ædificatio, nec non decens ordo, promoueatur. Nihil alioquin interest, si cœnę Dominicę Sacramentum, stantes aut sedētes, aut genibus flexis percipiamus modò institutum Domini conseruetur, & occasio superstitionibus præcidatur. Neque refert, dū fratres cōmunicant, an aliquis locus ex Scripturis diuinis recitetur, an Psalmi & gratiarum actiones à populo canantur. Imò hanc in ritibus varietatem non parum ad verā opinionē de

Augustinus: Quomodo, & quatenus Reges Deo seruire debeant.

Non est vrgendū vt ritus externi vbique sint ijdem.

Diuersitas ceremoniarū est vtilis.

Cæremonijs inducendam conferre opinor:nẽpè vt omnes intelligant, eas quæ diuinis literis minimè traduntur, ad salutem non esse necessarias, verùm pro tempore ac ædificationis gratia posse commutari. Nec Augustinus ad Ianuarium & ad Cassulanum ab hac sententia est alienus. Tertia conditio seu cautio adhibenda est, vt principes curent eos infideles assiduè ac diligenter erudiri, quos in suis ditionibus ferunt. Nec eos, vt passim fit, in ijs quæ pertinẽt ad pietatem negligant, alioquin gloria dei ex eorum patientia expectari non potest, si absque doctrina in sua praua sententia sinantur quàm diutissimè permanere. Nam temporis progressu nihilo meliores, imò longè quàm antea fuerint, deteriores euadunt. Adhæc prospiciant oportet, ne mutua conuersatione, populis fidei suæ commissis, infidelitatis & errorum scabiem affricent. Et denique illos, cum diu fuerint instructi ac edocti, ad sanos & puros cultus adigant, quos diuinæ literæ præscripserunt. Nõ enim est Magistratus pati, vt sui ciues absque pietatis exercitijs degant. Siquidẽ finis ciuilis est, vt ciues & ex virtute & fœliciter viuant. Quis autem non videat, pietatem & diuinum cultũ virtutum omnium esse maximam?

40 At quispiam fortè dixerit, Si princeps nõ adhuc de veritate persuasos ad rectum Sacramentorum vsum cogat, eos in peccatum præcipitabit: tantum abest vt eorum salutem promoueat. Nam ibi contra conscientiam agent, & quidquid ita fecerint, vel Apostolo teste, peccatum erit. Hic porrò distinguendum censeo inter id quod est per se, quodque temerè ac fortuitò, seu quemadmodum loquuntur in scholis, per accidens euenit. Magistratus in ea re quam nunc præ manibus habemus, quod rectum, bonum, & iustum est, suis hominibus proponit. Quod verò peccatum interponatur, id culpa eius nequaquam accidit, sed istorum potius incredulitate seu perfidia, cuius ille non est accusandus, cùm operam sedulò dederit, vt sui ciues probè instruerentur. Neque Papistæ, qui hodie feruntur à Christianis Magistratibus, ignorant sacramentis à Domino institutis esse vtendum. Non itaque iure conqueri poterunt de suis Magistratibus, si ea velint rectè atque ordine ipsis administrari. Adhæc, qui nobis hæc obijciunt, id sedulò animaduertant, eadem via nos posse aduersus deum cauillari. Nam is legem suam, quæ perfectissima est, seruandam hominibus proposuit. An dicemus ei, Nos imbecilli, corrupta & vitiata natura sumus, nec mandata tua possumus quemadmodum iubes, præstare: quare siue contrà quàm iusseris fecerimus, siue nitamur perficere quod imperas, omnino peccabimus, quia deficiemus, nec obedire poterimus, quemadmodum oportet: quare vtrum volueris fecerimus, peccatum non euitabimus. Hæc si quis nostrûm rixando aduersus deum dixerit, nónne iure optimo is responderet? Iusta & recta sunt, quæ vobis obseruanda monstraui. Quòd autem vos debiles ac infirmi sitis, mihi vitio non debet verti. Nam vestræ imbecillitati egregiè subueni, qui Filiũ meum vestra causa in mortem dederim. Illi vni, si credideritis, vobis ad æternam mortem non imputabitur, quicquid in præstandis meis præceptis minus perfeceritis. Ita quoque bonus princeps respondere poterit. Quæ in verbo dei habentur, quæque decẽtia sunt & ædificãt, à vobis requiro. Vnde si vestra opinio seu conscientia reluctatur, id mihi non est adscribendum, qui ne veritatem ignoretis, & miserè pereatis, operam sedulò dedi. Nam vt doceremini & instituereminí de veritate, quàm diligentissimè curaui, atque ita posthac hortando, monendo, & iubendo pergam: vos autem diuinas literas legite, præceptores audite, deum orate vt oculos animi vestri aperiat. Hæc si princeps dixerit ijs hominibus qui sic aduersus eũ cauillantur, non video quo iure, quaúe ratione queat reprehendi.

An princeps tandẽ debeat suos ad rectũ sacramentorum vsum adigere.

41 Nec omittendum arbitror, quod Augustinus dixerit, se aliquando in ea sententia fuisse, vt contra hæreticos nihil vi ageretur, sed tantùm admonitionibus ac doctrina instituerentur. Cæterùm à quibusdam prudentioribus episcopis admonitum se fuisse confitetur, qui sibi nonnullas vrbes demonstrauerint, antea Donatistarum errore funditus quodammodo perditas, quæ vi & legibus Imperatorum ad Catholicam transire coactę fuerint: quæ sic tandẽ ad veritatem synceriter essent conuersæ, vt gratias deo egerint, neque si liceret vllo modo vellent ad tam perniciosas opiniones redire. Proinde nihil officiet pius princeps talibus hominibus, imò illis proderit plurimum, si post adhibitam institutionem, eos ad Sacramenta ritè percipienda, vt verbo dei tradita sunt, adegerit. Hæc autem accipi velim quoad suos ciues aut natos, aut ascititios, qui iure ciuitatis aut prouinciæ donati fuerint. Alioqui vim inferendam non censeo peregrinis transeuntibus, quique merces è regionibus vel important, vel exportant. Quamuis etiam quoad istos attentè cauẽdum iudico, ne populum prauis doctrinis imbuant. Itaque premenda censeo Israelitarum vestigia, qui neminem Iudæum seu proselytum faciebant, donabantúe iure suæ gentis, nisi prius sese circuncidisset, recepisset Mosis legem, & eorum sacrificijs communicasset. Id ab eis cum tam diligenter obseruaretur, causa nulla est, cur à nostris principibus non fieri debeat, vt videlicet nullum suum ciuem patiantur, vel natum, vel aduentitium, quin ipsum ad sacra & cæremonias cum verbo dei consentientes adigant.

August. de cogendis hæreticis muta uit sententiã.

Exemplum Israelitarum retinendum.

42 Sed age, iam de ijs dominis loquamur, qui superiori potestati subijciuntur. Ij hoc pacto distinguendi videntur, vt quidam eorum iurisdictionem habeant, vel propriam seu hæreditariam, vel sibi ab Imperatoribus, Regibus, & Rebuspublicis commissam: aut iurisdictione carent, sed tantùm ob sanguinis nobilitatẽ, vel ob diuitias coaceruatas nobiles habentur

De dominis qui superiori potestati subijciuntur, quid sit dicendum. Distinctio.

tur. Et sanè cùm ij posteriores nihil à priuatis fermè differant, de ijs ita censendum arbitror, vt de illis iam superius docui. priores verò, qui vrbibus, prouincijs, ac locis, vel hæreditario iure, vel ex officio sibi commisso præsunt: non debent de re, quam in præsentia tractamus, aliter statuere, quàm de meris & absolutis dominis iã definitum fuerit. Nam iussu Principum superiorum, fas eis non est, subditos, quibus ius dicunt, ad impias religiones adigere, nec illas ijs infidelibus cõcedere, qui suas ditiones incolũt. Quod si dixeris, eminentiori potestati parendum esse: fatebor, sed vsque ad aras. Cùm Lacedæmonũ victores imperarent, quæ legibus & institutis eorum auersabantur, dixerunt: Si duriora morte imperetis, potius moriemur. Propterea principes huius generis, in alijs potestati superiori deferant: in ijs verò quæ cum verbo dei pugnãt, illis nequaquam gratificẽtur. Macchabæi, cùm iam populus Hebræus sub Macedonibus, Antiocho, Demetrio, Alexãdro ageret, qui eum à vero dei cultu abducebant, illis parêre noluerunt. Cumque sacerdotalis ea domus post regiã primas haberet, ne syncera & patria religio pessum iret, à regib. illis defecit. Neq; dum hæc affero, Macchabæorũ libros pro ijs habeo, vnde firma dogmatum argumenta eliciẽda iudicem: sed quòd historiam illam veram ducam, vt quæ non solùm in eis libris contineatur, sed etiam ab alijs authoribus descripta fuerit.

August. de cogendis hæreticis ...

43 Adijciam Ezechiæ regis factum, vt 2. Melachim 18. habetur. is regi Assyriorum obstrictus erat. Nam vt 16. cap. lib. eiusdem scribitur, Achazus illi sese dediderat, cui non tantùm tributum soluebat, sed in eius quoque gratiam dei veri cultum immutauit. Nam profectus Damascum obuiam regi altare Hierosolymis ad eius quod ibi viderat exemplum fieri iussit, & Syrorum cultum ac religionem est secutus. Ezechias autem, filius eius admodum pius, animaduertẽs ea quæ pater fecerat cum verbo dei pugnare, ab Assyriorum rege, qui vt superior potestas iam ei præerat, omnino defecit. Illum tamen prius tentauit muneribus ac pecunijs placare: verùm, id quia minimè processit, aduersus eum, & populum, & seipsum pro viribus defendit. Cõsultum nihilominus est, vt in ijs rebus, quantum potest fieri, seditiones caueantur, & prouidendum quã attentissimè, ne prætextu religionis, Principes huiusmodi sua quærant. Hæc vbi cauerint, ac tantùm pietatis ergò superioribus Magistratib. restiterint, nihil iniusti se committere suspicentur. Iubent porrò sacræ literæ, vt omnis anima superioribus potestatibus subijciatur. At id quantum per verbum dei licuerit, accipiendum est. nã in illis ijsdem literis decernitur, Magistratum non bonis operibus, sed malis timori esse. Quamobrem si non mala, sed bona inferiores promoueant, iam suis potestatibus non resistũt. *Vis nõ timere potestatẽ?* inquit Apostolus, *bonum facito, & ex ea laudem habebis*. Proinde si pietatem ij tutantur, potius laudem merentur, quàm vituperium. *Quòd si malum feceris, potestatem timeto: non enim sine causa gladium portat: minister enim dei est, & vindex ad iram, contra eum, qui malè agit.* Omnes hæ sententiæ, inferiorum potestatum animos confirmant, vt nihil à superiori sibi timeanr, cùm in defendenda religione illi non parenr. At si dixeris, Quo iure vel Imperatori, vel Regibus, vel Reipublicę minores principes, cùm religionem syncerain & veram fidem asserunt, sese opponunt? Respondeo, Iure Imperatorio seu Regio, seu Reipublicæ. Nam ab Imperatoribus, Regibus, & Rebuspublicis, tanquam adiutores ad res administrandas asciti sunt, quo iustitia magis magisque vigeret. Vt itaque rectè, iustè ac piè Rempublicam pro parte sibi commissa regerent, instituti fuerunt. Quamobrem ex officio faciunt, quando religionis causa, potestati superiori sese opponunt. Neque illa potest iure cõqueri, si eo casu deseritur. Imperator in C. testatur, se contra ius nolle vt sua vlla decreta in iudicijs locum habeant, sed irrita debere fieri, si fortasse cognoscantur à iustitia discedere. Vnde non immeritò Traianus laudatur, qui cum præfecto prætorij gladium cum baltheo traderet, ait: Si iustè imperauero, pro me: sin verò iniustè, contra me vtitor.

...mplum ...eliciendum.

... dominis ... superiori ... statis sub...itur, id fit dici... ...iustitia.

44 Gregorius Romanus Pontifex excusari non potest, qui legem à Mauritio latam, iniustam esse animaduertens (sanxerat quippe, ne quis Reipublicæ negotijs implicatus, aut militiæ ascriptus, vel clericus, vel monachus fieret) Imperatori quidem scripsit, se lege visa perterritum vehementer fuisse, & idcirco rogare, vt vel de illius rigore aliquid remitteret, vel ipsam prorsus immutaret. Attamen adiecit, se, cùm functus iam esset officio illum admonendo, pro ea obedientia & obseruantia quam ipsi deberet, legem velle, quemadmodum iubebatur, Romæ promulgare. Non potest sanè hoc factum Gregorij non reprehendi, quia potestati superiori non debuit in ea re parêre, quam iniustam seu impiam iudicauerat. Cùm de ijs rebus ad hunc modum scribimus, nequaquam seditionibus viam aperimus, sed tantummodo id curamus, vt dentur, imò reddantur deo, quæ dei sunt: & quæ sunt Cæsaris, Cæsari. Si altior potestas aut fortunas, aut res huius mũdi pro Reipublicę vsu postularet, consulerẽ dandas: at non cũ ea postulantur, perdi aut inuerti, quę diuinũ cultũ respiciunt. Et sanè hac ratione facilè possumus iustũ Nabothũ excusare, qui vineã regi suo cedere noluit. Id enim ex auaritia, vel superbia minimè fecit, sed quòd videret inde legem dei violari, qua statuerat vt agri & possesiones in Israelitico populo, iusta diuisione distributi manerent. Hanc dei legem rex violare nitebatur, atque ad id faciundum, illius viri assensum quærebat, quem ille per conscientiam præstare non potuit. Existimant nonnulli, cùm superiores potestates ab inferioribus conantur impia extorquere, consultum esse, vt qui versantur in minori functione, se abdicent, & magistratu suo abeant. Mihi verò id

Gregorij Romani lapsus.

Nabothus excusatur.

R

non videtur: esset enim hoc à vocatione sua desciscere, quod fieri minimè debet, præsertim cũ cernitur impijs, qui regnum dei vel oppugnent vel opprimant, suum locum esse dandum. Illis vtique manendum cẽseo, quoad à superioribus potestatibus vi non eijciantur, quo dei gloriam fortiter, vbi sunt, manendo afferant. Sed (proh dolor) permultos Duces, Comites & Principes videmus, qui si Rex, aut Imperator vellent suos auferre principatus, nullum non mouerent lapidem, vt sua tuerentur ac retinerent. Omnibus B viribus potestatibus maioribus resisterent, hoc sanè titulo ac nomine, quòd iniustè suis rebus priuarentur. At cùm ab illis regnum dei, pietas, & religio syncera tentatur, & minores istæ potestates rogantur, vt ad hæc euertenda tanquam ministri pareant, adsint, & iuuent, nihil prorsus vel dicere vel opponere audent. Quamobrem non aliud possumus nobiscum reputare, nisi Christi regnum, & veram pietatem parum illis esse cordi.

Responsio ad argumenta, de fidelium & infidelium conuersatione.

45 Restat modò vt illis respondeamus argumentis, quę ab initio fuerunt proposita, illisque videbatur probari promiscuam cõuersationem cum infidelibus esse licitam. Christus producebatur, qui cum Pharisæis, peccatoribus, & publicanis versabatur. At ille non solùm fortis & sapiens, verùm caput omnium sapientum & fortium erat, & ita malis prodesse potuit, vt sibi aliorum malitia nihil prorsus officeret. Proinde qui constantes & bene docti fuerint, ijs, vt docuimus, licet cum infidelibus versari, quo illis ad salutem prosint. Secundo loco de Paulo agebatur, qui prohibuit, vt ne fidelis coniunx ab infideli discederet, qui vna vellet habitare. Nos itẽ ostendimus naturales & ciuiles necessitudines, præsertim quæ à deo fuerunt institutæ, retinendas esse. Nec tamen quod ab Apostolo dicitur ita simpliciter accipiendum est, vt prætexitur: quoniam si coniunx infidelis, Christianum coniugem sollicitaret ad impietatem, aut non desineret maledictis Christum incessere, cõiugium eiusmodi minimè oporteret continuare. Non enim hoc esset coniuges vnà viuere, sed in Christum simul conspirare. Ad hæc sententia eiusdẽ Apostoli ad Corinth. referebatur, non esse quidẽ vitandos omnes auaros, maledicos, ebriosos, scortatores, alioquin oportuisset è mundo abire: sed illos tantùm dicebat auersandos, qui fratres haberentur. Quo ad hoc Pauli propositum, attentè considerandum est, primùm illum rectè animaduertisse, vitæ necessitates minimè pati potuisse, vt omnes, qui tum temporis in Christo non erant, cauerentur: maxima enim pars hominum sub initijs à Christo aliena erat, nec infideles meliores facti fuissent, si nostri se ab eis omnino separassent. Verùm Apostoli sententia, fratribus corruptis & dolor & pudor incutiebatur, dum se propter peccata viderent ab ijs euitari, quibus antea ita familiares & chari fuerant, vt membra eiusdem corporis iuncta esse consueuerunt. Deinde, cùm hæc disciplina vigeret, Eccle-

Quatenus infidelis coniux ferri debeat.

A sia propter peccata fratrum non malè audiebat, quod secùs euenisset, si scelera dissimulassent. Nihil itaque ista cum ijs pugnant, quæ iam definiuimus. Et id multò minus, quod Abrahamus inter Ethnicos & idololatras peregrinationem susceperit. Primùm, quia deo vocante id fecit: deinde, quòd tantæ constantiæ ac sapientiæ fuerit, vt cum impijs, absque suo damno, & magno cum illorum fructu, versari potuerit. Etenim dei nomen & religiosum eius cultum secum circuntulit, quocũque pergebat. Idem quoque liceret de Lotho respondere: si contulit sese in Pentapolin bono animo, vt Sodomitas pietatem & rectã vitam edoceret: sin verò tantum loci commoditate adductus eò abijt, non rectè fecit. Et sanè profectio illa parum ipsi fœliciter cecidit. Nam captiuus abductus est, eumq; redimi per Abrahamũ oportuit. Et cùm postea diuinitus ea loca incẽderẽtur, coactus est volẽs nolẽs inde migrare. De Naaman Syro vt plura in pręsentia dicam C non est necesse. Nam superius de ipso egi, & mox agam. Ad hæc liquere satis arbitror, quæ causa fuerit, cur nonnulli à Christo sanati remissi fuerint ad suos, nempe vt illis prædicarent, & quæ sibi contigissent, fideliter exponerent.

De Lotho.

Iudæi annu inter Christianos sint ferendi.

46 Nunc id superest, vt de Iudæis, & de Hæreticis peculiariter nonnulla dicantur. Nam ista hominum genera, in vrbibus, prouincijs, & regnis passim feruntur, & vnà cum Christianis habitant. De Iudæis cur tolerentur, ab Augu D stino inter cæteros aliquæ rationes afferuntur. Is de Ciuitate dei libro quarto & decimooctauo, necnon super Psalmum 58. & alibi, scribit idcirco ferri, quòd præ cæteris hominum generibus promissionem salutis habuerint, neque sint deploratæ spei, cùm subinde nonnulli eorum, licet pauci, ad Christum redeant. *Cæcitas*, inquit Paulus ad Rom. *cecidit ex parte in Israel*: ac si diceret, minimè in vniuersum. Ad hæc subijcit idẽ Apostolus, *Cum ingressa fuerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel seruabitur*. Et ne fortassis arbitreris, hæc ἀλληγορικῶς intelligenda, Paulus ea tanquam E mysterium tradit, & ad suam confirmandam sententiam, vaticinium Esaiæ prophetæ adducit: Iniquitatem videlicet à Iacobo tum auferendam esse. Præterea nunc inimici deo, scilicet propter nos, dicuntur: verùm amici, propter Patres. Idem Augustinus in quæstionibus super Euangelia, libro secundo, quęstione trigesimatertia, (si tamen Augustini sint ij libri) dum filij prodigi parabolam interpretatur, filium illum gentes referre ait. Nam in F regionem longinquam discessisse scribitur, quoniam Ethnici tam procul à deo recesserunt, vt idola publicè atque aperta professione coluerint. Filius autem maior natu, quo populus Hebræorum adumbratur, non tam longè abijt. Et licet in paterna domo non esset, quæ est Ecclesia, in agro tamen agebat. Hebræi enim circa diuinas literas versantur, quas non rectè intelligunt, nec eo spirituali sensu, quo eas Ecclesia Christi cognoscit, sed terreno atque carnali.

nali. Vnde non ineptè dicuntur in agro agere. Non ingreditur hic senior filius ab initio domū patris: sed postremis diebus, ipse quoque vocabitur, & accedet.

47 Affert quoque idem Pater pro hac sententia, quod in Psalmo 58. prout ipse legit, habetur: *Ne occides eos, ne obliuiscantur legis tuæ, sed in virtute tua disperge illos.* Orat, inquit, filiusdei Patrem, ne illa gens aboleatur, sed per orbē passim vagetur. Aliæ prouinciæ victæ à Romanis in leges & ritus eorum cesserunt, ita vt Romani tandem efficerētur: at Hebræi, quamuis à Romanis superati fuerunt, nunquam tamen in iura, leges, & ritus eorum discesserunt, sua retinent adhuc vt possunt, vagantur dispersi. Nec legis dei prorsus obliuiscuntur: non sanè, quòd in illam seruandam piè incumbant, sed tantummodò legunt, & signa quędam ac instituta retinent, quibus à cæteris nationibus discernantur. Videtur porrò deus signum eis quemadmodum Caino, quòd interfecisset Abelem fratrem suum, impo suisse: ne videlicet ab omnibus interficiantur. Neque Christianis hæc eorum dispersio per orbem inutilis est, quia vt rami fracti, quemadmodum ad Romanos habetur, nobis ostenduntur.

Iudæi nō discesserunt in leges & ritus Romanos.

Dispersio Iudæorū Christianis vtilis

1. Cumque loco eorum iam fuerimus insiti, dum eos tam infœliciter excisos videmus, dei gratiā in nos agnoscimus, & eorum aspectu cauere docemur, vt ne ob infidelitatem, cuius causa illi sunt fracti, nos quoque similiter excindamur.

Iudæi cur inter Christianos sint ferendi.

2. Alia præterea est vtilitas, quę ad nos ex illorum dispersione redit, quòd nostri libri ab eis seruantur, sacra inquam Biblia, quæ passim circumferunt & legunt: ac quamuis, cùm obcæcati sint, minimè credunt, attamen scripta illa verissima esse confitentur. Animo quidem sunt nobis infensi hostes, at libris ipsis quos habent & venerantur, nostræ religioni testimonio sunt. Quapropter illos nequeo satis mirari, qui Iudęorum linguam, & Hebraica Biblia tam malè oderunt, vt cupiant perdi atque comburi, cùm Augustinus de Doctrina Christiana ad Hebraicam veritatē confugiendum censeat, sicubi vel in Græca, vel in Latina versione interdum hæserimus. Nec diuersum Hieronymus passim scribit.

Contra eos qui Hebraica Biblia cōburunt.

48 At dicunt, Sacros libros ab Hebræis vitiatos & contaminatos fuisse. Ad hoc Hieronymus in Esaiam capite 6. ad finem ita respondet, *Vel hoc ante Christi aduentum, & Apostolorum prædicationem, vel postea commiserunt. Si quis dixerit hoc ab illis antea factum fuisse, mirabor, cùm Christus & Apostoli grauissima Iudæorum scelera traduxerint, cur id sacrilegiū ac facinus tam immane reticere voluerint. Profectò illos vitiatæ ac corruptæ Scripturæ arguissent. Sin verò postea mendas ab illis fuisse inductas contenderis, dicā illa præsertim loca eos debuisse corrumpere, quæ de Christo ac eius religione testantur, quæq; ab ipso Domino & Apostolis in nouo Testeamto adducta fuerūt. At ea salua manent, & in Biblijs Hebraicis eadem est sententia, quam illi posuerunt. Nam de verbis vsque adeò solliciti non erant. Proinde non est verisimile, quoad alia loca eos vitiasse diuinas literas. Imò si quis illorum codices attentius euoluat, multò plura testimonia, magisq; clara & aperta quàm nostra communis versio habet, in illis reperiet. Nonne Psalmo 2. ipsi legunt, Osculemini Filium, quod nostri conuerterunt, Apprehendite disciplinam? Quæ verba proculdubiò ad Christum referuntur.* Sed mihi non est in præsentia consilium, vt omnia eiusmodi testimonia proferam. Satis habeo, vt cum Hieronymo probauerim, sacros codices ab Hebræis non esse corruptos: nec certè si voluissent, id ex sententia eis processisset. Multi enim vetustissimi libri, & manu scripti reperiuntur, qui iam diu à Christianis quàm diligentissimè fuerunt asseruati, quos illis commaculare non licuisset.

An Hebræi sacros libros vitiarint.

49 Cæterùm ad eam vtilitatem reuertamur tractandam, quam Augustinus indicauit. *Per multi, ait, vana & conficta fuisse à nobis fortasse existimarent, quæ de populo veteri, & de Prophetis narramus, nisi Iudæos ipsos adhuc superstites viderent, qui suis libris vel inuiti nostris sermonibus astipulantur.* Qua re licet Hebræi mente obcæcati sint, & nobis pro viribus aduersentur, ipsos tamen cum suis libris nostræ fidei luculentissimos testes habemus. Et sanè inter cętera testimonia, illud maximi ponderis est, quod ab hostibus fertur. Deus autem Ecclesiæ suæ de hoc testium genere abūdè prospexit, quia non solùm libros Hebręorum nobiscum facientes habemus: verùm etiā Sibyllarum carmina, quæ fuerunt ex varijs nationibus procreatæ. Neque putandi sunt nostri maiores illa earum carmina sibi finxisse. Nam ætate Lactantij, Eusebij Cæsariensis, & Augustini, qui eos versus adduxerunt, libri Sibyllini in manibus omnium versabantur. Quocirca si quosdā suppositítios versus ascripsissent Ethnici, qui tunc magno numero erant, & eloquentia multùm potuerunt, nostræque religioni vehementer aduersabantur, illos vt vanos & mendaces coarguissent. Quid igitur superest, nisi deum Ecclesiam vel aduersariorum testimonijs probè voluisse communiri? Itaque Iudæi nunc inter Christianos feruntur, partim ob promissionem, quam de salute danda suo generi habent: partim ob vtilitates, quas iam ex Augustino commemoraui. Vnde non solùm tolerantur, verùm synagogas habent, vbi sacros libros publicè legunt, & vnà deum patrem suorum inuocant. Qua tamen in re Magistratuum & episcopotum diligentia non parum desideratur, qui prouidere deberent, ne quid aliud ab eis illic agatur: & omnibus modis cauere, ne in suis communibus precibus, adhortationibus, concionibus, Christum deum nostrum maledictis proscindant. Hæc si non curant Magistratus & episcopi, quin iustissimè accusentur, euitare nequeunt. Verùm Turcis non licet sacros conuentus dare, quando quidem ipsi de salute sua peculiare promissum nō habent, neq; vetus neq; nouūTestamentū ibi legerent, sed tatummodò suum impurissimum Alcoranum tractarent. Esset præterea interdicendum Hebræis, ne inter Christianos fœnus & vsuras exerceant, vt ne Chrstianos pau

Hebręorū & Sibyllarum testimonia, quo loco nobis habenda

Iudæis, non autē Turcis, qua lege concedendæ Synagogæ

Prohibēdum Iudæis ne fœnerentur.

Mineruę consecratus erat. Verùm si fructus iā extarent, & consecrati & deputati essent actioni singulari idolis, Christiani deberent abstinere, ne viderentur impietati communicare. Sed quia veteres consueuerunt, interdum litare fōtibus & fluminibus, quòd eis diuinitatis nescio quid attribuerint, & ideo carnes immolatas aut exta nōnunquam in ea proijciebant, dubitatū est an postea illis aquis vti Christianis liceret. Respondet Augustinus, vtique licere. Nam scimus (inquit) esse complures, qui sacra faciunt Soli, non tamen ob id eius luce vti veremur, & aspectu radiorum eius frui. Quin & inueniuntur infideles, qui victimas immo lant ventis, & nihilominus in nostris nauigationibus vtimur.

Casus de homine iter faciente.

53 Postremò, ei casum commemorat Publicola, de quodam qui per deserta iter faciat, idē que vehementer esuriat, & fanum siue sacellum idolorum obuium habeat, vbi forte fortuna quasdam carnes appositas offendat, quærit an ei liceat edere, si Christianam religionem profiteatur. Respondet Augustinus. Quia potest fieri, vt carnes illæ non sint immolatitię, sed ibi casu à peregrinis relictæ, qui eò diuerterint, vel ad prandendum vel ad cœnandum: ideo cùm illa fuisse immolata nō constet, is qui esurit potest ea vsurpare. Deinde quasi sibi non satisfecerit, vtitur hac distinctione: Is vel certò nouit carnes esse immolatitias, vel certè nouit non esse, aut dubitat. Et subijcit, Si dubitat, aut certò nouit non esse immolatitias, liberè comedat. Verùm si certò constiterit carnes esse immolatas, ex Christiana pietate abstineat. Hic ergo Augustini iudicio non facilè subscripserim, quia non video, cur iubeat Christianum hominem esurientem, temperare sibi ab hoc cibi genere. Quia cùm sit in solitudine, non habet illic infirmos fratres quos offendat, neque etiam communicat cum dæmonibus, cùm iam ibi nullum sacrum agitetur: neque infidelibus exponit suam libertatem condemnandam vel blasphemandam, quæ fuerunt iustę & solę causę cur Apostolus prohibuerit idolothytis vesci. Ideo iudicarim eo casu liberum esse, id genus cibi vsurpare: Quoniam Domini est terra, & plenitudo eius.

Duplex ratio cur idololatrica nō liceat in nostros vsus cōuertere.

Tentare Deum quid.

In 1. a der 10. cap. Quid sit tentare. Dupliciter Deus tentatur.

54 Tentare, nil aliud est, quàm periculum facere. Quare illi tentant deum, qui volunt experimentum capere de potentia eius ac voluntate. Idque fit bifariam. Quia interdum non desunt ea quibus opus habemus, sed illis consuetis ac familiaribus vti dedignamur, & vellemus exquisitis & inauditis modis adiuuari: vt si quis vestem quam haberet, induere nollet, & interim precaretur, vt deus frigus à se noua aliqua ratione propulsaret. Sicut passim occurrunt, qui non contenti miraculis in sacris literis relatis, alia quædam nunc vellent, ad fidei veritatem confirmandam. Iuxta hunc sensum respondit Christus Satanæ, quando eum hortabatur, vt se de summo templo præcipitaret: *Scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.* Ac si diceret, Patet mihi via descendendi, & gradus habeo: quorsum me præcipitem? Id si fecero, tentabo deum.

Nemo debet modum, aut tempus auxilij Deo præscribere.

55 Aliud genus est huius tentationis, quando caremus necessarijs: habemus tamen promissionē, & suadet pietas vt patiēter expectemus. At multi recusant operiri dei auxilium, sed audent deo præscribere tempus, & modum etiā, quo sibi velint ab eo subueniri. Oritur id ex aduersorum impatientia, quæ frequenter magna cum pernicie accidit. Vnde non immeritò Scripturę nos ad tolerantiam passim adhortantur. Tertullianus quoque & Cyprianus luculentissimè de patientia scripserunt. Nemo nostrûm præscribere deo vel modum vel tempus auxilij debet. Is optimè nouit iustas occasiones, & bonis rationibus dona sua differt. Prima est, ne vitium nostrum in animo delitescat. Nisi enim differremur, impatientia non se proderet, qua cor alioquin vitiatum est: qua non intellecta securi ageremus, neque precaremur vt à nobis tolleretur. Deinde, si statim necessaria occurrerent, fortasse illa non deo, sed vel casui, vel nostris viribus industriæque attribuerimus. Ideo statuit deus, vt cùm differt opem, quam postea certo tempore prębet, agnoscamus eum esse liberationis nostræ authorem. Etenim sic intelligimus, non nostro, sed eius arbitrio, pręsidium accessisse. Et cruciatus dilationis iucunditate recompensatur. Nam suauiora sunt, quæ diutius expectata fuerint, neque deus aliud quærit, quàm vt eius dona recta ratione ponderemus, ne vilescant. Cauendum itaque hoc facinus, ne per impatientiam deum tentemus. Nam sic homines, vel eum omnium rerum authorem non credunt, vel se illi curæ esse dubitant: & cùm auxilium differtur, tandem iram euomunt, & odium effundunt, quod aduersus deum in seipsis miseri perpetuò claudunt & alunt, ac nusquam declarant, nisi cùm ad infortunia deuentum est: tunc erumpunt in blasphemias, quibus vel deum vt crudelem traducunt, aut quæ mala patiuntur, stellius imputant, & malis hominibus, quos sine fine execrantur. Vtq; canis rabidus iactos lapides mordet, & sinit iacientes illæsos: ita isti neq; sua peccata inspectant, neque iustas causas quibus auxilium diuinum protrahitur animaduertunt, sed imprudentissimè deum tentant. Remedium sic adhibendum est, vt ob oculos ponamus dei promissiones, & cōstantem fidem, qua erga omnes pios, & erga nos hactenus vsus est. Quæ si cum animo nostro repetierimus, ad ipsum tentandum non prouocabimur, sed potius ad preces quamardentissimas nos conuertemus: quibus obtinebimus, vt suo tempore nobis dentur quæ ad salutem conducent.

Cur deus differat sua dona, rationes tres.

Aliud est tertium genus tentandi Deum.

56 Præter hæc duo genera tentationis dei, aliud est quoddam sceleratissimum, quod tantùm ab impudētia & contemptu proficiscitur,

Sunt enim qui data opera deum prouocare & irritare suis peccatis pergunt. Cuius flagitij meminit Apostolus infrà, quando inquit: *Num fortiores Christo sumus?* &c. Neque Petrus, quanquam lenius quàm descripserimus ageret, ab hac significatione multum abhorruit, cùm in Actis Apostolicis dixit: *Quare tentatis Deum, vt velitis imponere iugum fidelibus, quod nec nos neque patres nostri portare potuerunt?* Ac si diceret, hoc esse deū prouocare ad certamen, quasi vendicarent sibi maiores vires, quàm deus patribus in obseruatione cęremoniarū cōcedere voluerit. Israelitæ, quoad primū genus istorū triū, deum tentarunt. Nā cùm haberent quæ satis ad victū sufficiebant, diuinitus carnes & pisces parari sibi voluissent. Tentarunt quoque deum & altero genere. Nam cùm opus auxilio haberent, opportunitates à deo constitutas non expectabant. Neq; à tertio modo abstinuerunt, cùm suis peccatis cōsuescendo, iram dei prouocarent.

LOCVS V.

Præceptum secundum, De Imaginibus.

In 1. Reg. 7. ad finem. *Partitio.*

HAC methodo locus iste tractandus videtur, vt primùm videatur de imaginum ortu & origine. Postea de vsu earum, an sit licitus: Postremò si habeant aliquem vsum, an in templis & sacris cœtibus ferri debeant. Quod ad nomen attinet, Hebręis imago *Temuna* dicitur, *Tselem*, & vt nonnulli volunt, *Teraphim*. Græci imagines εἰκόνας, Latini imagines & signa. Atque hæc de vocabulis. De re autem sciendum est significatum imaginis non esse rē absolutam, sed collocari debet in ijs, quæ ad aliud referuntur. Quandoquidem omnis imago alicuius rei est imago, quemadmodum simile alterius rei simile dicitur. Quæ verò comparantur vel in quantitate vel in qualitate, inter se referuntur: & quæ conferuntur in quantitate, aut paria sunt, aut maiora, aut minora. In qualitate verò, similia, dissimilia, & diuersa numerantur. Cum itaque imago, sicuti dictum est, inter relata censeatur, ex illis est, quæ ad qualitatem pertinent. Si quidem animantis lineamenta, figuras, colores, & alia huiuscemodi exprimit. Proinde sic eam licet definire: Vt imago sit quædam similitudo, qua nobis quippiam refertur, quod possit oculis cerni. Id autem idcirco dico, quia similia permulta cùm legere, tùm audire possumus, quæ propriè imagines minimè dicuntur. Earum non vna est materia. Constant enim quandoque lapide, ligno, metallo, gypso, argilla & alijs huiuscemodi. Et varij artifices ex ea materia illas faciunt, quā tractant: figulus, figulinas: lignarius faber, ligneas: lapicidæ, lapideas: fabri metallarij, ex metallis, ære, argento & auro: pictores quoque ex suis colorib. Nec prętereundū idola quoque imagines esse, de quibus Tertullianus elegantem libellum conscripsit, quem de idololatria vocauit, & vocabulum idoli excutiens ἀπὸ τοῦ εἴδους deriuauit. εἶδος verò est species vel forma, vnde εἴδωλον formula dici potest. Imaginum forma est similitudinis respectus, quo exprimitur aliquid, ita vt à spectantibus cernatur. Finis imaginum, esse videtur oblectatio. Etenim Aristoteles in Rhetoricis inter alia quæ voluptatem pariunt, imitationem recensuit, quocirca imago videtur esse quædā æmulatio dei. Nam deus vniuersa condidit, vnde homines, cùm res ipsas creare non possent, dei productionem imitantur, cùm imagines earum rerum faciant, quas ipse in natura produxit. Ornatus item causa fiunt imagines, nam loca reddunt pulchra, in quibus apposita fuerint. Excogitarunt præterea illas, quò memoriam absentium vel defunctorum, vel rerum gestarum non paterentur extingui. Honoris etiam causa sunt inuentæ. Nam si quis de Republica fuisset bene meritus, statuæ illi erigebantur. Sic Cicero suadebat, vt Seruio Sulpitio qui in legatione obierat, statua poneretur. Et aliqui reperti sunt ex antiquis, qui non tantùm alios, verùm & seipsos honorari statuis voluerunt. Nabucadnæzar enim rex Chaldæorum, iussit vt imagine aurea in suo regno coleretur. Et inter principes Romanorum, Caius Caligula se voluit exprimi statuis, hac adiecta inscriptione: Caius Caligula Cæsar deus. Ac talem conatus est in Hierosolymitanum templum inferre, vnde maximæ turbæ, seditiones ac tumultus exorti sunt in Iudæa. Quod idem postea Nero fieri voluit, & illa de caussa Hebræi à populo Romano defecerunt. Vnde apparet, imagines etiam ad cultum dei esse translatas. Nec defuerunt, qui etiā affectibus, quibus laborabant, statuas erexerint. Ebriosi, Bacchi signa circumferebant: libidinosi, Veneris: sordidi & auari, Plutonis: homicidæ, Martis: & longum esset singula persequi. Quærat ea lector apud Tertullianum in libro de Idolatria. Homines verò paulò honestiores virtutis & honoris, fabricarūt simulachra. Erexerūt etiā quandoq; imagines veterū, vt homines ad maiorum imitationem stimularētur. Qua de re Salustius in prologo sui Iugurthini scripsit.

Imagines esse in numero eorum quæ τὰ πρός τι vocant.

Imaginis definitio & caussa.

2 Cùm de fine satis egerimus, superest, vt efficientem caussam imaginum examinemus. Artifices vtique fuerunt earum authores, & sanè periti, quare ab illis dignitatem acceperunt.

Imaginū caussa efficiens.

Siquidem

Siquidem non constat imagninum honor ex materia, cùm vel ex auro ineptè fieri possint. Ex forma porrò tota earum dignitas extat, vt scilicet similitudine perfecta repræsentent eleganter id quod referunt. Iupiter Olympius honorem preciumque nactus est à Phidia, & Alexandri Magni signa ex Apelle, quemadmodum pocula bene cęlata ab Alcimedonte. Et instrumēta Salomonicæ domus ex Iramo nobili artifice. Iis addendum est veteres, vt maiori honore simulachra sua cohonestarent, finxisse illa cœlo delapsa. Vnde Palladium olim dictū est διοπετὲς, hoc est, à Ioue lapsum. Vnde in Actis 19. cap. habetur, Scribam publicum dixisse ad plebem: *Quis ignorat vos cultores esse magnæ Dianæ, cuius simulachrum cælitus est delapsum?* Nec prætereundum est, cùm olim secula essent admodum rudia, statuas non fuisse ab initio distinctè ac perfectè fabricatas, quemadmodū postea fuerunt. Etenim diu habuerunt homines rudes lapides, truncos & columnas loco statuarum. Quin & Romæ primis temporibus hasta erat signum Martis. Successerunt deinde paulatim artifices peritiores, qui adeò profecerunt artē excolendo, *vt viuos duxerint de marmore vultus*, vt poeta cecinit. Vnde illorum signa antiquitus ἀνδριάς dicebantur ἀπὸ τοῦ βροτοῦ, quòd hominum similes esse viderentur. Et adeò pulchra & formosa efficta fuerunt simulachra, vt reperti fuerint, qui ea deperirent, ac turpissimè cum illis miscerentur.

Statuarū vetustas & origo.

3 Esset præterea de statuarum vetustate aliquid referendum, sed res perobscura est, neque de illa omnium est eadem sententia. Aliqui originem earum ad Promethum vsque reuocant, qui hominem ex argilla primùm finxerit, & deinde animarit. Hebræi repetunt originem illarū ad nepotem Adami, qui dictus est Enos: tunc enim dicitur, *Cœptum est inuocari nomen dei.* Quod interpretantur, eius ætate cœpisse homines imaginibus nomen dei affingere. Tertullianus libro contra Idololatriam, testimonium Enochi adducit aduersus statuas, vnde apparet librum illum Enochi, qui apocryphis accensetur, adhuc extitisse Tertulliano viuente. Inde quoque Iudas in sua epistola testimonium adduxit. Id autem facilè conuincimus ex diuinis literis, ætate Iacobi extitisse imagines seu idola, quia non modò legimus Rahelem abstulisse Labani sui parentis idola: sed & Iacobum hortatum esse familiam, vt ad se omnia ea deferrent, quo illa in terra defoderet. Quinetiam Abrahami tempore cultum idolorum fuisse in Chaldæa verisimilibus rationibus colligitur. Cæterū si res ad Christianismū reuocetur, Gnostici & Carpocratiani reperientur, qui dicuntur imagines Christi apud se habuisse, quas clanculum inter sese colebant, suffitum illis faciendo, quibus adiecerunt, Pauli, necnon Homeri & Pythagoræ atque aliorum quorundam signa, quemadmodum Ireneus testatur libro primo, capite vigesimo quarto. Et inter Gnosticos Marcellina quædam ab Epiphanio celebratur, quæ imagines huiusmodi habuerit. Hæc eadem attingit Augustinus de Hæresibus, ad Quod vult deum. Eusebius libro septimo, capite decimooctauo tradit, apud non nullos imagines fuisse asseruatas Apostolorum & Martyrum, quas priuatim apud se haberent, & addit se illas vidisse. Nec prætereundum est ipsum fateri morem hunc ab Ethnicis fuisse deductum. Damascenus vbi hac de re ex professo agit, Christum, inquit, Abgaro signū sui vultus misisse sudario impressum, vt sese illo solaretur, quando præsentem illum videre non poterat. Comminiscuntur etiā Christū euntē ad crucem, Veronicę suam faciem sudario impressam dedisse, quàm Romæ aiunt asseruari, & hodie magna superstitione quādam picturā eo nomine colunt & venerantur. Eusebius item scribit, & repetitur à Sozomeno, In vrbe Cęsarea, quę postea dicta est Apamea, fuisse imaginē Hæmorousse vnà cū imagine Christi, quæ à Iuliano defectore posteà est loco mota & deiecta. Nec desunt audaces homines qui Lucam fuisse pictorem affirmant, & permultas imagines beatæ Virginis pinxisse, quas per ciuitates & prouincias dispersas hodie magna superstitione colunt. Certè si credamus Hieronymo, Lucas medendi artē exercuit. Et sanè in epistola ad Coloss. Paulus Lucæ medici apertè meminit. Sed an is fuerit, qui Euangelicā & Apostolicam historiā cōscripsit, ignoro. Hunc autē pictorē fuisse ex veteribus tradit nemo. Atque hęc de imaginum ortu. Nunc superest, vt quædam earum distinctio à nobis indicetur.

Labani idola

Gnosticorū idololatria.

Imaginum diuisio.

4 Partitio earum à rebus petenda est, quæ ab illis referuntur. Nam ea quæ ad aliud referuntur, per sua correlatiua solent distingui. Proinde imagines, aut deum referunt omnium conditorem, aut res creatas, quæ varia sunt dei effecta. Et inter ea quæ condita sunt, etiam Christum ipsum, quoad humanitatem, collocamus. Hoc posito, statuendum videtur, omnes creaturas imaginibus referri posse, quin & ipsos angelos (non sanè quoad suam spiritualem naturam) sed vt hominibus interdum sese videndos exhibuerunt. Quare sancti viri, qui vel obierunt, vel sunt adhuc superstites, reges, astra, plantæ, saxa, terra, mare, & cætera signis referri possunt. Partimur etiam imagines, quòd earum aliæ veræ sunt, aliæ falsæ. Inter veras illę censentur, quæ illa repręsentant, quæ vel sunt, vel fuerunt, aut omnino futura sunt. Falsę verò illæ dicuntur, quæ illa repræsentant, quæ nec sunt, nec fuerūt, nec vnquā erunt, vt Chymerę ac Cētauri. Aliquę quoq; sunt imagines obscœnæ, aliquæ honestæ, prout illa sunt, quæ ab eis exprimuntur. Possunt etiā penes circūstantiā loci distingui, quòd aliæ in loco sacro, alię verò in locis prophanis collocentur: & aliæ sūt quæ cultus & religionis ergò cōstituuntur: aliæ verò, vt ornamēta, & solùm ad rei memoriā erigūtur. Nunc iuxta propositas distinctiones examinandum est, quæ sint licitæ, quæue illicitæ.

Imagines quæ deũ repræsentant.

5 Ac primùm de ijs videtur dicendum, quæ deum referunt: & ante omnia cogito mecum, qua de causa tales imagines repertæ fuerint, ac existimo cogitasse homines, lege sibi esse impositum vt deum venerarentur, illumque in animis præsentem gererent. Videbant autem se permultis curis distrahi, neque id perpetuò facere posse. Vnde conficiebant monitoribus opus esse, vt sese distractos ad Numen colendum recolligerent, & simulachra iudicarunt idonea, per quæ frequenter commonefierent. Sumpserunt illi quidem, quod verum erat, homines videlicet, partim ob infirmitatẽ, partim ob multiplices & varias curas monitoribus opus habere: sed in eo errarunt, quòd mutos sibi asciuerint monitores. Deus huic necessitati (quæ bonitas eius est) abundè succurrerat, qui omnia opera sua hominibus spectanda proposuerat, vt illis perspectis de opifice admonerentur. Quare Dauid sapientissimè cecinit, Cœlos enarrare gloriam dei. Patriarchæ sacrificaturi ad excelsa loca se conferebant, vbi proceras arbores, vbi cœlum, flumina, & terras circumiacentes contemplarentur, & inde se ad notitiam creatoris dei attollebant. Verùm stulti homines è diuersò, voluerunt sibi fingere imagines, & eò tandem prolapsi sunt, vt ligna & saxa deos vocarint. Quapropter Ierem. 2 cap. vehementer illos coarguit, qui ligno dicere non verentur, *Pater meus es tu: & lapidi, Tu me genuisti.* Dum itaque isti monitores huiuscemodi habere voluerunt, à veri dei cultu longissimè sunt abstracti, ac denique peccatorum expiationem imaginibus tribuerunt. Pro viuis etiã ac defunctis, pro singulis hominibus ac vniuersa vrbe, illas vt tutelares deos habuerunt. Inde quoque oracula extorquere conãtur, & preces fusas ad eas prædicant exaudiri, & vlterius progressi corã illis quotidie sacrificant. Hæc hominum audacia seu temeritas, deo vehementer displicuit, nec immeritò. Etenim princeps indignè ferret, si honor sibi vni debitus, famulis deferretur. Vnde apud Esaiam ipse deus ait: *Honorem meũ alteri non dabo.*

6 Cęterùm dixerit quispiã, huius inuentionis malũ cõsiliũ non fuit, sed potius intentio, vt illam vocant, recta & bona. At illa persæpe omnia corrũpit, neque satis est ad rectitudinem conciliandã humanis operibus, nisi adiecta ea fuerint, de quibus aliás dictũ est satis. Athanasius cõtra idola scripsit, atq; inter cætera inquit: *Veteres ideo simulachra finxisse, vt ex eis oracula redderentur. Et quòd non possit deus cognosci, nisi per aspectabilia signa, & idcircò existimarunt deum ad imagines inuocandum, quòd cœlestes virtutes eis adessent.* Et Arnobius libro sexto contra Gentes refert, *Nationes dixisse, minimè se colere lapides, sed præsentiã dei ad illas imagines exhibitã.* Nã arbitrabantur, imagines dedicationibus quibusdã ita ornari atq; purgari, vt virtus dei omnino ad illas accederet. Atque dedicãdis illis, sacras, vt vocabant vnctiones adijciebãt, κατὰ ζῆλον quandã veterũ Patrum. Nam & Iacobus lapidem inunxit, & Moses iussus est, omnia fermè tabernaculi vtensilia chrismate inungere. Eusebius item libro nono, tertio & vndecimo capite scribit: eò accessisse dęmonum excantationes, & maleficia incredibilia, quandoquidem fiebant ad statuas mira quotidie. Vnde popellus varijs modis, & magno Ecclesiæ damno seducebatur. De Theotechno historia prodit, qui suorum scelerum pœnas dederit. Quin & Theodoretus libro quinto, capite 22. maleficorum astutiam inquit accessisse, qui statuas ad parietes erigebãt, quibus perforatis responsa dabant. Quocirca populus mirum in modum stupebat, cùm opinaretur statuas ipsas loqui. Vix credi potest, quanto labore ac difficultate homines reuocari potuerint ab imaginum cultu. Eusebius in vita Constantini libro tertio inquit, Cùm euerterentur imagines, in illis deprehensa fuisse mortuorum ossa, arida crania, sordidos pannos, & stipularum fasciculos, quibus ostendendis populo nostri dicebant: *Spectate obsecro, quid nam hactenus colueritis:* affirmatque ijs demonstrationibus apud plebem fuisse permultum effectum.

7 Cùm expositæ causę iam sint, cur homines conati sint deum imaginibus effingere, iam disputandum videtur, an illis deum liceat repræsentare. Ac statuendum est, & quidem liberè citra exceptionem, id minimè licere. Deus quippe mandauit populo Israelitico, vt meminerint se in monte Horebo nullam vidisse imaginem: ideoque prohibuit, ne tales facerent. Quamuis locus amplius patet, si diligenter excutiatur. Etenim ibi præcepit ne vllas facerent penitus imagines ad eas colendas. Et in Esaia quadragesimo cap. ait, *Cui assimulabitis deum, aut qua similitudine illum exprimetis?* Et 44. cap. idem confirmauit, dicendo, *Quis audebit effingere deum, aut fusile, aut sculptile facere, quod nihil prodest?* Miror inter Papistas recẽtiores, Dominicũ Azotũ in epistolã ad Romanos primo cap. ausũ fuisse scribere, illo dei præcepto nõ interdici Christianis imagines facere, humanã formã referẽtes: cùm ibi tantùm reptiliũ, volucrum, & piscium Lex meminerit. Cùm tamen ibi disertis verbis prohibeatur, ne imagines aut masculinas, aut fœmininas fabricentur. Deinde in Psalmo habetur, *Os habent, & non loquuntur: pedes habent, & nõ ambulant: aures habẽt, & nõ audiũt, nares & nõ odorãtur.* Et quamuis cætera membra possunt de brutis intelligi, illud tamẽ, quòd os habeant, & nõ loquãtur, peculiariter ad homines attinet, cùm sermo brutis minimè datus fuerit. Vnde Lucretius ea vocauit Inora. Quam interpretationem Augustinus eo loco induxit. Deinde Esa. 44. faber irridetur, qui ex vna parte succisæ arboris fecit simulachrũ, ex altera verò ignẽ excitauit, eoque panem & carnes coxit. *Sculpit*, inquit, *& mirificè laborat, vt viri similitudinem exprimat.* Ex ijs omnibus patet, etiam imagines, hominũ interdictas, quæ instituũtur ad cultũ religiosũ.

An liceat deum repræsentare imaginibus.

Conficis

Conficitur itaque prohibitas esse imagines testimonijs diuinarum literarum, quæ deum ipsum referant. Et addendum est, eorundum testimonio doceri, Deum spiritum esse: vnde cōsequitur ipsum lineis & coloribus non posse demonstrari. Adhæc ibidem scribitur, *Deum nemo vidit vnquam.* Vnde si à nemine videtur, & lucem habitat inaccessibilem, quomodo pictura seu sculptura proponetur videndus? Est prętereà immensus: quæ verò pinguntur, sculpuntur, aut funduntur, contracta sunt & finita, imò artificio ipso circumscribuntur. Adhæc imagines plerunque fiunt ab hominibus, vt absentes quodammodo præsentes habeantur: at deus est vbique, nec ab vlla re abest. Vnde in Psalmo scribitur: *Si ascendero in cælum, tu illic es,* & cætera. Non itaque oportet imaginibus præsentem reddere, cùm semper & omnibus adsit. Iis addas oportere imagine similibus aptis id exprimere, quod est repræsentandum. At cùm deus imagine aliqua refertur, dissimilia & opposita magis quàm similia & consentanea ei affinguntur. Postea, vt omnes fateri necesse est, deus principio caret, omnes verò imagines ab opificibus confinguntur. Eò accedit, deum, quantus quantus est, actum esse, nec vnquam otiari, cùm imagines torpeant, & prorsus nihil agant. Deinde ipse deus totus est notitia & intelligentia, statuæ autem nihil sentiunt, & prorsus nihil intelligunt. Præterea deus non modò ipse constat, sed omnia verbo suo stare facit: simulachra verò consistere non possunt, nam ab artificibus vectibus & magnis molimi nibus constabiliuntur. Quin ipse deus naturæ suæ, ac vitæ nullum terminum habet, statuæ veterascunt, & ad extremum intereunt. Cùmque Numen sit natura inuisibile, vt superius cōfirmatum est, eo fingendo & pingendo suas cogitationes artifices persequuntur, nō autem naturam diuinam, quam videre non possunt, & audent suis illis cogitationibus & animi cōceptionibus dei nomen affingere, quod omnino impium & sacrilegum est. Ita vsuuenit, cùm Iraelitæ dixerunt Aaroni, *Fac nobis deos, qui nos præcedant. Ille autem vitulum eis conflauit, appellauitque nomine Iehouæ: Cras enim,* inquit, *est festum Iehouæ..* Ieroboam item, quando vitulos aureos fecit, nomine Iehouæ præcepit, vt colerentur. Vnde Sapientiæ decimoquarto capite scribitur, *Nomen sanctum & incommutabile accommodarunt ad idola.* Et Actor. 17. Paulus ait, *Non existimandum Numen simile auro, aut argento sculpto & artificibus.* Quod si non est in simulachris dei similitudo, quæ sunt huius generis, prorsus debent repudiari. Peruulgata est querela Senecæ, cuius meminit Augustinus de Ciuitate dei lib. 6. cap. 10. ex libro de Superstitione, qui amissus est, nec hodie vsquam reperitur. Verba Augustini sunt hæc: *Cùm enim de simulachris ageret, sacros* (inquit) *immortales inuiolabilesque deos in materia vilissima atque immobili dedicant, habitus illis hominum ferarumque & piscium.* Quidam verò mixto sexu diuersis corporibus induunt, Numina vocant, quæ si spiritu accepto, subitò occurrerent, monstra haberentur. Sed & diuinę literæ hanc hominum audaciam & stultitiam irriserunt, præsertim Esa. capite 44. vt iam superius audiuimus. Quibus addendum est, Aristotelem lib. 2. de Physico auditu, induxisse Protarchi philosophi sententiam, qui aiebat: Lapides illos fortunatos esse, ex quib. fiant simulachra: ponuntur enim super altaria, & ab hominibus reuerentia & honore afficiuntur, cùm alij non dissimiles eorum in pauimento iaceant, conculcentur pedibus, & conspuantur. Veniat præterea in mentem, opera ipsa dei quæ in rerum natura extant, non posse illū plenè ac perfectè ostēdere. Ideo cùm artificia hominum longè sint imperfectiora, quòd ars à natura semper deficiat: quomodo licebit sperare, vt opificū industria ipse deus exprimatur? Nec prætercūdum est, Scripturam, cùm de simulachris ait, vt ab eis homines absterreat, illa vocare surdes, mendacia, res nihili, abominationem & afflictionem. Attamen dissimulādum non est, deum voluisse habere nonnulla signa, quib. patefaceret seipsum hominibus, vtpote arcam fœderis, tabernaculum Mosaicum, templum Salomonicum, nec non ignis & nubis columnam. Sed cogitandum est, illum ipsum talia signa sibi adinuenisse atque instituisse, nec quantùm deo, tantùm hominibus licet. Augustinus de Fide & symbolo, cùm articulum exponeret, quo Christū dicitur sedere ad dexterā Patris, ait: *Non debetis imaginari deū esse humana forma præditum, Christum incuruare poplites, & à dextera eius parte sedere: nefas est talia simulachra habere.* Sed idem clarius expressit libro 4. cap. 9. & 31. de Ciuitate dei: vbi commendat Varronem, qui scripserit in sua Theologia, illos qui primùm omnium simulachra dijs fecerunt, ademisse timorem eorum hominibus, nimirū propter vilem materiam, qua formabantur, & quia se non commouebant. Et addiderunt errorem, quia simulachra facientes, illum non correxerunt, sed potius auxerunt. Collaudat item Varronem, qui populū Romanū vetustū eo nomine probarit, quòd per 170. annos absque simulachris deum coluerit. Nec veritus est Varro, Iudæorum populum testem adducere. Quin & adiecit populum Romanum, dum absque imaginibus coluit deū, multò castius quā postea coluisse. Nec tantùm hæc ab Augustino referuntur & à Varrone, sed Plutarchus in vita Numæ Pompilij, Dionysius Halicarnasseus, Clemens Alexandrinus, vt apud Eusebium recitatur, nec non Tertullianus idem prodiderunt. Quin Herodotus libro 1. Strabo 15. Persas antiquitus imagines non fecisse perhibent. Regnante itaque Romæ Tarquinio Prisco; qui fuit imbutus Græcis & Hetruscis disciplinis, inuecta sunt in vrbem simulachra, quod factum improbat mirum in modum Augustinus, qui apertissimè demonstrat, non licere imaginibus

deum effingere libro de Ciuitate dei 8. cap. 23. & 24. Hermetem quoque Trismegistum grauissimè taxat, qui dicere sit ausus, homines rectè fecisse imagines: quod quemadmodũ deus cœlestes deos fecit, ita homini dederit, vt deos terrenos faceret.

S. Trinitatis imago.

8 Hodie tamen in Christianismo eius generis feruntur imagines, quibus deus ipse repræsentetur. Nam ad exprimendam beatissimam Trinitatem, videas passim in templis hominem pingi tricipitem: alibi ponunt procerum senem loco dei patris, qui habeat stantem ante se iuuenẽ, id est filium, & inter vtrunque columbam loco Spiritus sancti. Neque tollunt hæc præfecti ecclesiarum, sed comprobant: sed ineptissimis argumentis, quæ recensere operæpretium est, ne quid videamur dissimulasse. Septima Synodus, quæ Niceæ habita est, imperantibus Constantino & Irene ita conclusit:

Synodi septimæ decretũ de imaginib.

Nam deus est, quod imago docet, non deus ipsa:
Hanc videas, sed mente colas quod cernis in ipsa.

Imaginẽ dei ponentium responsiones.

Verùm de hac synodo quid statuendum sit, suo loco videbimus. Interea sunt audiendæ aduersariorum obiectiones. Primùm, inquiunt, diuinas literas fingendarum imaginum dedisse occasionem, cum enim deo membra humana tribuerint, oculos, aures, caput, nares, pedes, &c. causa non videtur, cur pictores, & sculptores hæc eadem illi non possint affingere. In Hosea quoque scribitur: *Manibus Prophetarum sum assimilatus*. Et Dan. cap. 7. Prophetæ ostenditur antiquus dierum, qui capillos habuerit candidos instar lanæ. Ezechieli etiam demonstratur species hominis. Quin & Esaias ait, se vidisse Dominum sedentem super solium, &c. Moses item cum senioribus deum vidit in throno sedentem, & in monte contemplatus est dei posteriora instar hominis abeuntis: itaque aiunt, cum hæc demonstrata sint, & visa fuerint à Prophetis, cur nefas existimabitur eadem coloribus & cælaturis delineare? Respondetur à nõnullis, membrorum diuersitatem, quæ in sacris literis deo adscribitur, sacramento quodam ostendisse, naturam diuinam, fuisse humanam olim assumpturam.

Responsio.

1 Sed hoc responsum in præsentia missum faciam, asserendo spectandá hic esse dei bonitatem, qua ita se ad infirmitatem nostram demisit, vt cum ipsius naturam intelligere nequeamus, quasdam suas proprietates membrorum nomine patefacere, seu potius adumbrare voluerit.

2 Prouidentiam quippe oculo descripsit, fortitudinem brachio, artificia manibus, narib. iram, & cætera huius generis.

3 Cùm postea dicitur, nobis etiã licere ad illũ exprimendũ iisdem lineamentis, coloribus & cęlaturis vti, minimè consequitur. Quia deo non est imposita lex, neque omnia licent hominib. quæ ipse iustè & rectè facit. Deus quippe vltionem capit de suis hostib, parenti mandat vt filium interficiat, & vult Hebræos auferre secum bona Ægyptiorum, quæ tamẽ hominib. nefas est vel facere, vel præcipere. Hominibus quippe ille, non sibiipsi leges

Deus est ἀνυπεύθυνος.

A imposuit. Quippe cum sit legis author, potest interdum ab ea nonnulla excipere. Itaque statuendum est, illum non sine ratione fecisse quod

4 fecit. Expressit quidem ille seipsum quandoque spectris quibusdam, sed in eis periculum nullũ erat idololatriæ. Quis etenim est, qui sermones aut dictos, aut scriptos adoret, aut eis offerat sacrificia? Prætereunt siquidem verba, notitiæ quoque, ac mentis conceptiones ex animo delentur. At si res ipsæ pingantur, vel sculpantur

B exterius, facile homines ipsas adorabunt, suffitum eis facient, & inuocabunt.

5 Consideremus adhæc Prophetas, qui species huiusmodi habuerunt in animo, nunquam eas pinxisse, neque fecisse illarum statuas, quandoquidem norant deum vetuisse talia fieri. Neque secum ad istum modum argumentabantur: Deus ita se nobis patefacit, ergo nobis licet ita eum imaginibus exprimere.

NOTA.

6 Ad hæc deus mandauit, vt sibi fieret propitiatorium super arcam, quasi sedes

C eius sibi esset. At id vacuum erat, neque imago dei vlla in eo fuit.

7 At hæc, Scripturæ, quæ deum varijs modis adumbrant, si attẽtè legantur, docebunt nos, deum esse spiritum & incorporeum, atque ita occurrent errori, qui posset in animis nostris oriri: sed pictura seu imago, etiamsi eam millies intueamur, nihil aliud referet quàm quod primo aspectu indicauit. Quare vtrinque non est æqua ratio, & verè conficitur, Deum non esse imaginibus exprimendum. At

D conqueruntur & aiunt, quid igitur faciemus? Nonne deus aliquo modo affingetur, vt mentes nostræ inde ad sublimia cogitanda euehantur?

Eorundẽ ratio secunda. Responsio.

1 Respondemus, imaginum eius satis iam extare. Etenim viua eius imago est Christus. Illum igitur & facta eius contemplemur, & in ipso deum abundè cognoscemus.

2 Adest præterea sancta Scriptura, quæ nobis deum, quantum satis est, perfectissimè pingit.

3 Quid opus ad eius picturam ligno, ære, auro, argento, aliáue sen-

E sibili materia? Deinde si nos iuuat viuas eius imagines contemplari, sanctos homines intueamur, qui modò sunt, & olim fuerunt in ecclesia: illi etenim & ab initio creati fuerunt, & postea instaurati sunt ad imaginem dei.

4 Habemus præterea, vt superius dictum est, omnia opera naturæ, in quibus expressa virtutum dei apparent vestigia.

5 Habemus deinde aspectabilia sacramenta, cum quibus verbum dei coniungitur. Profectò ista sufficere possunt, & satis

F esse debent ad mentes hominum attollendas, vt deum & proprietates eius contemplentur.

6 Sed curiosi & importuni pręter illa quæ commemoraui, adhuc marmora, æra & ligna in ecclesiam important. Cæterùm qui hæc faciunt, reprehenduntur in sacris literis, & scortationis grauissimè coarguntur, quòd non sint contenti deo, cui omnes fideles nupserunt: sed viros alios, hoc est, imagines & idola sibi accersunt, & cum eis turpissimo adulterio mœchentur.

7 Damascenus, qui alioqui multis modis defẽdit imagines, tamẽ lib. 4. cap. 8. scribit: conari deũ

Damasceni iudicium de imaginibus.

effingere

velle, rem cùm insipientem, tum etiam impiam esse, nec imagines dei admittit.

9 Cæterùm cùm Ecclesia papistica omnia fermè genera imaginum recipiat, nec excludat Trinitatis & dei simulachra: sophistas habet assentatores, qui miris modis hæc omnia tuentur. Cardinalis Caietanus in Thomam tertia parte, quæstione vigesimaquinta: *Possunt, scribit, eo consilio quandoque fieri tales imagines, vt indicetur & asseratur, deum habere corporis formam seu figuram: quique sunt huius animi, & stultè faciunt, & cum diuinis literis pugnant, quæ Deum spiritum esse apertissimè docent. Verùm si vel pictores, vel statuarij deum non credunt esse corporeum, & tamen ea signa pingunt, quibus deus in Scriptura se declarauit, non sunt improbandi, vel impediendi, ne sua persequantur opera.* Et rursus, *Deo si affigant similitudinem vel figuram, non quod illum esse talem existiment, sed quòd ea ratione velint homines incitare ad altiora contemplanda, quàm in imagine dei sint expressa, recipiendi sunt.* Itaque in distinctionibus, quas inducit, prius membrum explodit, alterum verò approbat. At deus non ita sophisticatur, verùm apertè ac rotundè loquutus est, mandauitque ne facerent imagines, quas religiosè colerent. Quin & Prophetæ diuinæ legis interpretes, eas vbiq; sunt detestati. Qui autem deo & Prophetis eius volunt sapientiores esse, minimè sunt admittendi. Adiecit idem author, duos illos modos imaginum, quos approbauit, non simpliciter ac nudè recipiendos esse: verùm quibusdam circumstantijs vestitos. Prima est, vt certi simus non imminere periculum ab erroribus, & compertum satis habeamus, ecclesiam bene instructam non credere talia de deo. Altera est, ne talia fiant ex hominum capite, sed quasi expressiones dogmatum & traditionum ab ecclesia receptarum. At libenter de eo quærerem de ecclesia, quænam ea fuerit, à qua hæc tradita, vel instituta sint? Non sanè primitiua, quoniam Apostoli talia non docuerunt: nec media, quia boni Patres tales picturas & imagines dei non recipiunt, vt iam ex Augustino probauimus. Restat fuisse postremam, in qua iam Antichristus & diabolus vnà tyrannidem exercent. Deinde quo pacto certi erunt de recta institutione simplicium, qui sunt in ecclesia, vt certò sciatur, illos videndo tales imagines non esse in errorem prolapsuros? Certè hæc commenta non ad veritatem promouendam, sed ad iuuandos abusus per Sophistas confinguntur. Quin & ipse Thomas Aquinas mirandus est, qui ait, *Deum Iudæos prohibuisse ne facerent imagines, quòd eo tempore, Verbum, naturam humanam non assumpsisset.* Quid hoc ad rombum? cum in præsentia loquamur de ipsius naturæ diuinæ picturis & signis, quæ citra colores & lineamenta describi non possunt. Quocirca tam veterum Hebræorum quàm Christianorum eadem est ratio. Quia per vicissitudines temporis, deus naturam suã non mutauit, vt nunc demum talem habeat, quę possit exprimi, tunc verò longè aliam habuerit.

Cardinalis Caietan⁹ pro imaginibus.

NOTA.

[C]ornandi ra[ti]o secunda [r]esponsio.

[I]ãma[s]cens [i]udicium de [i]maginibus.

A Alij verò subtiliori vtuntur sophismate, aiuntq;, deum suo præcepto hanc subiecisse rationem: *Quia in monte nullam vidistis imaginem. Si hæc vera, inquiunt, & iusta causa est, cur non postea exprimendus est, quando se tot figuris ostendit?* Et se conficere opinantur, illum posse pingi, & sculpi similitudinibus, quibus temporis progressu se patefecit. Sciant isti mandatum simpliciter & absolutè fuisse propositum, ne scilicet, imaginibus deum fingant: neque quod subijcitur, est tota causa pręcepti, sed vt probabile
B quippiam fuit, adiectum ad suadendum, quod mandabatur. Præcipua verò causa in Prophetis habetur, quòd natura diuina exprimi nisi falsò & indignissimè non posit, & quia deus prohibuit. Iure itaque statuendum est, tales imagines non ferendas.

10 Iam de illis imaginibus, quæ res creatas referunt, quomodo ferri aut nõ ferri possint, videamus. Et sanè primo loco ipse Christus occur-
C rit, quatenus homo est, ita enim & fingi & pingi potest. Non enim id pugnat cum rei natura, cùm homo verè fuerit, neque cum arte pingendi, quæ corpora imitari potest. Verùm quidem est in synodo septima, quam Papistæ non recipiunt (habita verò à Constantino & filio eius) decretum fuisse, ne Christus pingeretur, aut fingeretur etiam quoad naturam humanã, & ratio assignatur, quia exprimi non potest arte, nisi eius humanitas. Vnde qui talia faciunt,
D videntur Nestorianum errorem amplecti, qui humanam naturam à diuina seiungebat. At mihi, ut verum dicam, parum hæc ratio probatur: quæ si vera esset, non liceret vllum hominem pingere, quod anima, quæ spiritus est, nequeat exprimi. Et illi, qui naturam humanam Domini pingunt, diuinam ab intelligentia non excludunt, neque demonstrant aut probant, humanitatem Christi fuisse vel esse diuinitate sua destitutam. Quamuis Theodosius & Valen-
E tinianus mandasse videntur, ne Christi signum pingeretur in metallis, silicibus, aut ligneis tabulis, vt in libro primo, titulo octauo habetur in Codice. Lex est ambigua, quæ videtur significare, ne in pauimento exprimatur, quo scilicet, pedibus non calcetur, nėue conspuatur. Sed Petrus Crinitus, inquit, se vidisse legem illam simpliciter scriptam, qua mandatur, vt imago Christi non fiat ex vlla materia. Cæterùm
F quod fingi non possit, quo ad naturam humanam, rationes firmę nullæ afferuntur.

11 Angeli quoad substãtiam & naturam suam, cùm sint spiritus, exprimi nequeunt, licet attamen eos interdum pingere, prout se hominibus patefecerũt. Non enim, vti deus, infiniti sunt, verùm finiti & circumscripti. Neque dei præceptũ id vetat, nisi fierent eorum signa, vt religiosè ac sanctè colerẽtur. Homines itẽ pingi & fingi possunt, cùm id neque rei, neque arti, neq; dei præcepto repugnet. Crux item Domini, arbores, fructus & alia corpora sensibilia seu aspectabilia fingere ac pingere licet: quoniam artes pingendi

Imagines creatarum rerum an ferenda.

Christi imago.

Angelorũ, hominũ, Crucis imagines

& fingendi, dona Dei vtique sunt, igitur ea oportet aliquem vsum habere. Dona verò dei esse inde colligo, quoniam ille architectos Mosaici tabernaculi ornauit spiritu suo, Bezeleelem inquam, ac Aholiabum. Nec dicere fas est, deum mala spiritu suo afflare, quæque suæ legi aduersentur. Deinde ipsa vis imitandi cùm homini sit naturalis, eam vtique à deo, non à se ipso habuit: & rectè consequitur eius oportere aliquē esse vsum, quia nullas facultates deus creaturis dedit, hominibus præsertim, quibus aliquando vti non liceret. Neque vsum tollit earum facultatum, quòd permulti eis abutantur, quod similibus permultis facilè confirmatur. Data est hominibus vis procreandi, licet quidam ea turpiter ad libidines abutantur. Ita etiam visus concessus est, quo peruersè vtuntur ij, qui mulieres non suas ad concupiscendum intuentur, atque ita de alijs posset dici. Deinde nouimus Regem Salomonem voluisse affingi solio suo imagines, quæ leunculorum formas haberent, neque illā ob rem à quoquam Propheta reprehensus est. Ergo in re prophana, picturas & sculpturas habere licet. Non me latet veteres, in primis autē Clementem & Tertullianum, artes pictorum & statuariorū fuisse detestatos. Verùm id accipio, quatenus illi opifices Christum profitebantur, & tamen statuas & signa faciebant, quæ facilè coli potuerunt, & eas fortassis idololatris distrabebant, putantes ad salutem satis esse, modò ipsi eas non colerent. Turcæ verò in ea sententia sunt, ne vllæ prorsus imagines fiant, vnde in suis monetis tantummodo literas habent, ac eas Arabicas. Et in tapetibus, nodos quosdam intexere consueuerunt. Bonus imaginum vsus esse potest ad rerum memoriam conseruandam, ad ornandas ædes, præsertim optimatum & regum, & ad aliquam honestam voluptatem, qua nonnunquam sese homines & oblectent, & recreent. Sed tamen commodis adeò leuibus, multa vitia sæpè inhærent. Nam falsæ imagines non rarò pro veris obtruduntur, vt si natio vel populus referatur ab hostibus victus, qui tamen victor fuerit. Non potest id non reprehendi, cùm iniuriam alijs inferat. Si quis item pingatur fecisse scelus, quod reuera non admisit. Nec tolerari debent qui falsa miracula delineant, quo idololatriæ authoritas concilietur. Et sanè temporibus nostris non defuerunt, qui miracula infantiæ Christi conati sint pingere, quę nusquā scripta reperiuntur, & fabulosa omnino esse videntur. Ita etiam quidam Christophorum & Georgium passim pingunt, potius monstruosè quàm verè. Cauendum itaque, ne homines falsis imaginibus perniciosè seducantur. Ea verò de causa perniciosè adieci, quòd Centauri & alia id genus, absque spectatorum damno possunt ornatus causa exprimi. Alij tentant pingere virtutes, quæ corpora non habent: sed ad animum, qui spiritus est, pertinent. Fingunt autem illas instar virginum seu matronarum: nec ibi puto deceptionem, qua seducantur spectatores.

Turcarū de imaginibus opinio.

Imaginum vsus bonus & malus.

Imagines virtutum.

Id tamen videtur consultissimum, vt si qua pingenda sint, vtiles & sacræ historiæ præsertim pingantur, vnde spectatores aliquam ædificationem queant percipere. Deinde à profusione pecuniarum cauendum est. Nam sunt qui signis ac statuis comparandis prorsus insaniunt. Non sunt hi sumptus præferendi necessitatibus pauperum. Quàm verò hac in re peccatum sit à maioribus, templa quæ adhuc extant, luculenter demonstrant. Adhæc magna diligentia vidēdum est, ne obscœna fingantur. Alioqui satis incensi sumus ad libidines nostro vitio, & naturæ corruptela. Si verè dictū est, *Corrumpunt bonos mores colloquia mala*: obscœnæ quoque imagines, non minus corrumpent spectatores. Tertullianus in suo Apologetico scribit, Ethnicos Christi imaginem auriculis asininis finxisse, in Christi Seruatoris nostri contumeliam: vnde pro blasphema debuit haberi talis imago. Postremò ab eis remouendus est omnis religiosus cultus, qui vt non adhibeatur, prouidendum est, ne in templis collocentur.

Imagines obscœnæ.

Imaginum vsus superstitiosus.

12 Cùm ergo iam sit expositum, quas res pingere liceat, deinceps diligentur oportet inquirere, an statuis vel adoratio, vel cultus impendi licitè possit. In qua disputatione, priori loco recitabimus, quidnam senserint aduersarij, & de quo genere cultus desputetur. Cultū sacrum Græci dixerunt εὐσέβειαν, Latini verò pietatem, quę tamen & ad parentes, & ad patriam extenditur. Sed nunc tantū de religioso cultu loquimur & quærimus, an imaginibus deferri possit. Hebræis diuinus cultus duobus verbis exprimitur à *Iare* verbo, quod est timere, & *Abad*, quod est seruire. Ac sanè timoris vocabulo tota religio, quæ sita est in animo, comprehenditur. Per *Abad* autem demonstratur, præter cultum interiorem, externa seruitus, quæ cæremonijs continetur. Vnde rectè dictum est, Dominum deum tuum timeas, & illi seruias. Hoc porrò loco Christus aduersus diabolum pugnauit dicens, *Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies*. Vnde Augustinus distinctionem commentus inter cultus reliosos, eum qui debetur vni deo, λατρείαν vocauit: δουλείαν verò nominauit eum, quem etiam creaturis licet impendere. In Epistola 49. ad Deogratias, & contra Faustum 20. libro, cap. 21. λατρείαν vocat eam seruitutem, quæ deitati solum exhibetur, & illam addit vno vocabulo, à Latinis enunciari nō posse. Item de Ciuitate dei lib. 20. cap. 1. de ijs rebus permulta præscripsit. Ego profectò ante Augustinum talem distinctionem in Patribus non legi. Et sane Laurentius Valla in Matth. c. 4. illā distinctionē quo ad vocabula, nullā esse contendit, quod verbū λατρεύειν, tā deo q̄ hominib. inseruire significet. Et locū ex Xenophōte adducit, apud quē maritus inquit se anima. i. vita paratū esse redimere, ne vxor cuipiā seruiat, & ibi verbo λατρεύειν vtitur. Et vxor vicissim dicit, se vita redimere velle, ne suus vir seruiat, vbi verbū δουλεύειν scribitur. Et Sui-

An imaginibus cultus adhiberi possit.

Cultus sacer quibus verbis indicetur.

Vide in Rom. 1. cap. in hęc verba, Cui seruio.

Δουλείαν & λατρείαν perperam distinxit August.

Et Suidas λατρεύειν esse ait mercede seruire, atque hoc porrò sensu sacræ literæ λατρεύειν interpretantur. Vbi enim præcipitur, Ne seruile opus die Sabbati fiat, λατρευτὸν in Græco scribitur. Et λάτρις, ancillam significat Gręcis: λάτρευς uerò famulum, λάτρον uerò mercedem: unde latrones antiquitùs, mercenarij milites dicebantur, quos, nescio quàm rectè, aliqui sic dictos putarunt, quasi laterones, ut qui regum & Principum latera stiparent. In Luca scribitur, *Non potestis deo & mammonæ seruire*, ubi uerbū δουλεύειν scribitur, ut commune utriq; cultui. Paulus quoq; uocat se passim δοῦλον Christi. Et in Actis ait, Se apud Ephesios perseuerasse δουλεύοντα θεῷ: Et ad Colossenses inquit, δουλεύετε τῷ θεῷ. Quin ipsemet Augustinus non uidetur constanter eam distinctionem retinuisse. Etenim quæstione in Exodum 94. tractans in uigesimo tertio capite uerba hæc: *Si seruieris dijs alienis, tibi erunt offendiculum. Hoc loco* inquit, *est* δουλεύειν, & non λατρεύειν. Etenim debetur δουλεία ipsi deo, quatenus est noster Dominus, & λατρεία, quatenus est deus noster.

Honor alius hominibus, alius deo perhibetur.

13 At missis uocabulis de reipsa potius agamus. Inficiandum non est alium esse honorem, quem deo tribuimus, & quem hominibus exhibemus. Etenim supremus is est, qui uni deo tantum exhibetur, ac ijs rebus potissimum constat. Primùm, ut in ipso nostræ salutis omnē spem collocemus, eū pro summo nostro bono habeamus, nosipsos ei subijciendo, nulla conditione adiecta, uerùm nudè ac simpliciter: principibus autem ita subijciamus, & nos & nostra, modo ea non Imperent quæ cum uerbo dei pugnent. At deo citra ullam conditionem, uel exceptionem subijcimur. Oportet deinde ut illi simpliciter & absolutè credamus, eumq; ut fontem omnium bonorum prędicemus, gratias agendo ei de bonis omnibus, quæ nobis quotidie obueniunt. Atq; honorem externa inuocatione declarare oportet: creaturis autē excellentibus, ut sunt Principes, Prophetæ, necnon Sancti uiri, aliquis honos debetur. Vnde Augustinus de Ciuitate dei lib. 22. cap. 10. scribit, eos esse colendos, iure charitatis & societatis. Nam illos habemus pro socijs & fratribus, atq; idcirco illos amamus, benè cupimus, & fœlicitatem eis gratulamur.

Sanctis habendus honos quis.

Adhæc, in libro de Vera religione cap. 25. inquit, *Excellentes uiros honore afficiendos imitationis causa, premendo bonæ uitæ illorum uestigia, cùm tamen religionis causa non sint adorandi.* Et de hoc honoris genere scripsit Paulus dicēs, *Honoro uos mutuo præuenientes.* Deinde, ut fratres iuuandi sunt mutuis officijs. Adhęc in ecclesijs rectè collaudantur sancti, & illustria dona quæ deus illis contulit: celebrantur eodem modo, quo Christus probat seruum fidelem & industrium, qui solerter & rectè se gesserat in tractandis pecunijs acceptis. Quòd si uelint in hoc genere cultus, uerbo δουλείας uti, concedemus ut id retineant, modò sciant eam distinctionem sacris literis nō contineri.

ὑπερδουλείας nomen.

Adinuenerunt etiam uocem ὑπερδουλείας, quàm excellentissimis creaturis attribui uolūt, Mariæ inquam, & humanæ Christi naturæ. Distinctionem honorum non improbamus, sed ea quæ tantum summi dei sunt, ut creaturis impendantur ferre non possumus, quod illi proculdubio faciunt.

Illiciti cultus, habiti creaturis & statuis.

Nā prosternuntur coram imaginibus, cereos illis accendunt, & apud eas illos mortuos inuocant, qui ab eis referuntur. Augustinus in plærisq; locis, templa, sacerdotia, sacrificia & aras, omni creaturæ adimit. Preces uerò, sacrificia esse Christianorum nemo ambigit. At Papistæ communicarunt omnia hæc non tantùm hominibus uita functis, uerùm etiā statuis ac picturis, & ad suum factum defendendum multa sophisticantur: cùm tamen deus perspicuè loquatur, & simulachra fieri ad religiosum cultum omnino prohibeat, & quod ille simpliciter dixit & mandauit, non est humanis astutijs eludendum.

Idololatrarū argumenta. 1

14 Attamen operæpretium est, aliquantisper audire, quibus folijs & pampinis illi sua pudenda contegant. Primùm statuunt eandem nec diuersam esse cogitationem, qua in imaginem, & rem ab illa expressam ferimur: quare is honos, qui exhibetur imagini, rei per ipsam expressæ impenditur. Quare cōcludunt tantum ac talem honorem imagini deberi, quantus est is, qui repræsentatæ rei est impendendus. Vnde signum crucis λατρείας cultu docent adorandum, quod Christus ipse in cruce pependerit: & inquiunt, Si marmor, argentum & aurum seorsim considerentur, nullus religiosus honos eis debetur, quandoquidē ad creaturæ rationalis dignitatem non pertingunt: at si accipiantur ut signa, ille honos eis debetur, qui rei significatę impenditur. Quin & Basilium afferunt in libro de Spiritu sancto cap. 27. qui ait: *Honor signo exhibitus ad πρωτότυπον refertur.*

Responsio. Ratio 2.

Ad hæc, repetam quod semel & iterū iam dixi, distinctionibus huiuscemodi minimè deo satisfieri, qui simpliciter dixit, imagines & statuas non esse colendas. Cruces item partiūtur noua diuisione, quod earū una sit uera, cui Christus fuit affixus, eamq; contendunt summa ueneratione adorandā, quod eam Christus contactu suo sanctificarit, deinde quia ipsum Dominū crucifixum repræsentat.

Responsio.

Cæterùm si cōtactus tanta ratio habeatur, cur ipsam beatam Virginem latria colendam non censent, quæ Christum nouem menses in utero gestauit, eiq; ubera diu præbuit? præsertim cùm ille contactus naturalis, alter uerò uiolentus fuerit. Atqui causa eiusdem contactus, spinas & lanceam latria oporteret colere.

Ratio 3. Responsio.

Crucem uerò in alia materia etiam nolunt adorari, quod referat ueram: sed id absurdissimum est. Sic enim omnia præsepia oporteret adorare, omnes item spinas, claues, naues & asinos, quia referunt illa, quæ Christus attigit. Hoc sanè argumēto Claudius episcopus Taurinus usus est aduersus imaginum cultū. Vnde liquet semper fuisse qui detestati fuerint imagines sacris honoribus ornatas. Verùm superstitiosi numero, ui & armis fuerūt superiores, nec tantùm defendunt peruersum cultum, sed latriam cruci re ipsa impendunt, nec pudet illos ad hunc modum in ecclesijs canere. *O crux aue spes unica, Hoc passionis tempore, Auge pijs iustitiā, reisq; dona ueniam.*

Cantica de S. Cruce.

Cantant etiam: *Ecce lignum crucis, uenite adoremus.* Dicunt item: *Crucem tuam adoramus Domine, resurrectionem tuam sanctam glorificamus*, ubi longè plus cruci, quàm resurrectioni tribuunt. Quin & Gregorius Romanus, Patronus superstitionũ, in suis precibus ait: *Concede nobis Domine, ut qui ad sanctam crucem tuam adorandam ueniunt, nexibus peccatorum liberentur.* Durandus attamen inter Scholasticos, hanc sententiam non probauit, ut summa adoratione crux Domini coleretur. Sed ab alijs refellitur sophistis hac utiq; ratione, quod ecclesiasticis traditionibus parum detulerit. Peresius quoque Durandum sequi uidetur, tribuens cruci nescio quam aliam adorationem, idq; multis rationibus. Primùm quod falsò dicatur signi ac rei significatæ cogitationem seu notitiam eandẽ esse, cùm sint duæ, quę à se inuicem distinguuntur. Primùm quippe apprehenditur hoc aut illud signum esse, deinde rem intuemur, quam significat. Fiunt quidem simul tempore, sed natura & ratione, unum eorum alterum præcedit. Deinde quamuis lapis, marmor, aut metallum fiat signum, nō tamen idcirco suam naturam commutat, neq; limitem superat insensibilium rerum, neque dignitatem rationalis creaturæ attingit, uel habet secum coniunctam rem quam significat. regem quidem adoramus in purpura sua, quæ si ab Imperatore seiungatur, nequaquam illi regis honorem exhiberemus. Augustinus Homilia 58. de Verbis Domini, Christi humanitatem latria scribit adorãdam, quia coniunctam habet secum dignitatem, quæ si abiungeretur (quod tamen faciendum non est) latria non adoraretur: quantò ergo minus crux, quæ reuera separata est à Christo, latria coli non debet? Proinde repudiat eam sententiam, qua statuitur, & signum & rem significatam eadem cultus ratione adorandam esse. Proinde affirmat, rei significatæ, hoc est, ipsi Christo, summam deberi adorationem: cruci uerò illum honorem, qui tantis rebus tribuitur, quocunq; tandem modo nocetur. Peresius nonnihil rectè dicit, in eo tamẽ errat, quòd cruci adorationẽ qualemcunq; tribuit.

Gregorius superstitionum patronus.

Durandus. Peresij de crucis adoratione rationes.

Responsio. Miror uerò illum & hoc uti argumento: omnes assentiunt Spiritum sanctum baptismo adesse, nec tamen ullus reperitur qui latria baptismum adoret: ergo multò minus cruci dandum est id honoris genus. Nam uidetur euitari non posse, quin malè faciant, qui Eucharistiam adorant, etiamsi Christum sentiant adesse, uel quo ad naturam diuinam. Subijcit præterea: si deberetur imaginibus ille idẽ cultus, qui rei significatæ attribuitur, iam imaginibus liceret dare templa, sacrificia & altaria, cùm tamen Augustinus, ut recitatum est, hæc illis ademerit. Lucis aliquid uidetur habuisse Peresius, sed in eo tenebris inuoluitur, quòd signis huiuscemodi, qualemcunq; tribuit adorationem.

Responsio. Erasmi de imaginibus iudiciũ prudens.

Erasmus inter cætera id mihi uidetur prudentissimè scripsisse, Multò facilius imagines posse remoueri, quàm ratio & modus cultus earum definiri. Idcirco Peresius cùm uoluerit modum statuere, secus, quàm à Scholasticis positus fuerat, inutiliter ac frustra laborauit.

15 Proinde nos ex diuinarum literarum sententia confirmamus, Idolis, statuis, ac signis nullum religiosum cultum exhibẽdum esse. Diuina quippe, ut iam retulimus lex, inquit, *dominũ Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Nec aduersarios releuat, quod in cap. 6. Deut. Illa particula, Soli, non habetur: quoniam Christus ut habetur apud Matth. suæ legis iustus & uerus interpres illam adiecit. Atq; in eodem libro Deuteronomij habetur, *Non facies imagines, neq; coles.* Quid uerò est adorare imagines? Fiduciam in eas ponere, amare, inuocare, genu flectere, procumbere, suffitum facere, cereos accendere, quæ omnia imaginibus hodie cernimus exhiberi. Deus, ut homines à tam peruerso cultu auerteret, se prædicauit Zelotem, id est, qui magno studio tantum nefas uellet ulcisci. Ostendant, si possint in ueteri Testamento, à pijs hominibus patriarcharum, prophetarum, piorúmue principũ imagines fuisse cultas et adoratas. Quin ipse Gregorius, superstitionũ pater, ad Serenum Massiliensem episcopum, qui deiecerat imagines scribit: *Quòd eas ueneraris adorari, probamus, quod uerò sustuleris, improbamus.* Noluit ergo & ipse imagines coli & adorari. Ionas etiam episcopus Aurelianensis, aduersus Claudium Taurinensem episcopum, de quo suprà mentionem fecimus, dicit habendas esse imagines, nõ tamen adorandas. Hodie uerò utrumq; faciunt, & seruant, & adorant.

Deut. 6. locus explicatus.

Gregorij de cultu imaginum locus.

Alia quoq; ratione cultus imaginum repudiandus est, quòd eo charitas erga pauperes imminuatur. Siquidem illarum cultores monilibus preciosis, gemmis, peplis, uestimentis & corollis ornant quàm sumptuosissime, & anathemata infinita cõgerunt & appendunt, quæ omnia summa pietate poterant in Pauperes Christi erogari. Profectò sancti pij; uiri, dum fuerunt in carne, modestè ac frugaliter uixerunt, atque id genus uitæ, cùm doctrina, cùm exemplo commendarunt: nunc uerò qui signa & imagines illorum adorant, in eis luxum & uana ornamenta non uerentur affingere, à quibus illi semper abhorruerũt. Sed aiunt, pompas & ornamenta huius generis nobis indicare gloriam, splendorem & dignitatem, quā nunc in cœlis potiuntur: quasi Scriptura nõ satis hisce de rebus erudiat. His addas, ab istis hominibus cupiditatem furum & sacrilegorũ irritari. Quo enim ditiora circumponuntur eis ornamẽta, illi eò magis incendũtur ad ea compilanda. Deinde rogandi essent, cur suis idolis in patria relictis, ad alia colenda tam longis itineribus peregrinentur? Si deum colere uolunt in eius imaginibus, cur non id potius faciunt in hominibus uiuentibus, qui, ut sacræ literæ monent, conditi sunt ad eius imaginem? Respondent, id non fit in uiuentibus, ne ibi mentes adorantium fortè consistant, neque se altius attollant, ut de Deo & Christo cogitent: quasi etiam sua cogitatione non possint in imaginibus uersari, aut propter artificij excellẽtiam, aut propter ditissima ornamenta, quæ homines consueuerunt magna uoluptate contemplari. Vidi equidem, prēsertim Romæ, imagines quasdam tanto artificio elaboratas, ut permulti, qui periti erant

Cultus imaginum aduersatur charitati.

Luxus idolorum irritamentum furum.

Cur homines uiuentes non colant.

Imagines Romæ positæ artificiosissimè factæ.

erant earum artium, multas horas consumpserint in eis quàm diligentissime spectandis. Deus hominibus proposuit omnes creaturas, ut signa quædam & indicia essent suæ bonitatis & excellentiæ, nec ueritus est, ne homines in illis intuendis cõsisterent. Iussit præterea, ut quisq; proximũ amet, eumq; beneficijs afficiat, neq; timuit, ne quis ipso deserto tantum circa proximos laboraret.

Ioannis locus, de fugiendis Idolis.

16 Cùm deinde illis obijcimus testimoniũ Ioan. Epist.1.ca.5. ubi scribit, *Fugite simulachra*: inquiunt, nostra signa non esse deorum alienorum, sed hominum sanctorum, fidelium inquam, & membrorum Christi. At non uident, qui sibi uidentur sapientissimi omnium, quod si hominũ sunt, neq; coli neq; adorari debent: siquidem homines ipsi non possunt religioso cultu adorari. Quod si eis adimitur, multò minus eorum statuis cõcedi potest. Augustinus ad Deogratias ait: Nullum hominem quantumuis sanctum, adorandum esse. Ad hæc non semper fuerunt scelerati homines, quos isti putant deos alienos fuisse. Nam excellentes uiri, de rebus humanis bene meriti, sæpè in deos referebantur. Præterea quid ij norũt omnes quos arbitrantur sanctos, & imaginibus colunt, fuisse reuera bonos & pios uiros? Augustini sententia circumfertur, *Multorum corpora in terris coli, quorum animæ crucientur in infernis.* Verbum dei cùm detestatur & prohibet simulachra nationum, quarum rerum simulachra fuerunt, non exponit: tantummodo, inquit, *opera sunt manuum, oculos habent, & non uident*, &c. Nunc attendamus, num statuæ Papistarum tales sint, nónne illas manus hominum sunt architectatæ? nónne carent omnino sensu & motu? cùm itaq; illis hęc omnia cõueniant, simulachra sunt à Scripturis damnata. Paulus itẽ priori ad Corinth.10. inquit, *Fugite idola.* Et 1. Petri 4. cap. Cultus idolorum, appellat nefarios. Sed hic aduersarij rursus ineptiunt, & discrimẽ inter idolum & simulachrum ponere conantur dicentes, Idola prohiberi, non autem simulachra: nec animaduertunt, inter hæc nullum aliud esse discrimen, nisi quod altera uox Latina est, altera uerò Græca. Vnde scribit Lactantius, Simulachrũ scriptum à simulando, cuius testimonio seu authoritate si non sunt contenti, Plinium legant lib. 43. cap.4. ubi ait, *Primum simulachrum, æreum factum esse Cereri, ex peculio Spurij Cassij.* Hic uidemus hunc scriptorem, idolum Cereris simulachrum appellasse, Vitruuius Dianæ imaginem, simulachrum appellat lib.2.cap.11. ubi agit de cedenda materia. Septuaginta interpretes ubi Hebraicè habet *Atsabbim*, ibi εἴδωλα uertunt: Latinus uerò textus, habet simulachra. Et in plerisq; alijs locis id obseruandum est, ubi Septuaginta ponunt εἴδωλα, Latinum simulachra uertisse. Quin & Ioannes loco iã adducto ait, φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, quod in Latino codice legimus, *Fugite simulachra.* Hieronymus in 11.cap. Esaiæ tradit idola, imagines esse mortuorum. Vnde apparet uanas & ridiculas istos comminisci distinctiones. Postea cõsiderandum hunc imaginum cultum, quo exterius utuntur, repetitum esse cùm ab Hebræis tum etiam à Gentibus, in tabernaculo quippe Mosaico candelabrum erat & altare, nec non suffitus, quę isti suis imaginibus apponunt, licet iam Christus uenerit, & cæremonias Mosaicas abrogarit. Cicero lib.3. de Officijs, *Statuis*, inquit, *cerei & suffitus apponuntur.* Quare tam à Gẽtibus quàm ab Hebręis, huiusmodi ritus dimanarunt. Verùm quod grauius est, eò res tandem peruenit, ut in simulachris aliquid uirtutis diuinæ iam inesse opinentur, qui Christiani dicuntur. Qua in re non uideo quid ab Ethnicis differant. Illi quidem existimabant, eos qui uterentur imagine Alexandri, fortunatos prę cæteris fuisse. Vnde Augustus, qui Sphinge prius utebatur, signo Alexandri postea est usus. Marius aquila argentea delectabatur, quæ deinde ad Catilinam peruenit, qui & ipse coluit eam, & ab ipsa uictoriam postulauit. Sic hodie uarias facultates imaginibus tribuunt, sacra eis faciunt, & ab ipsis plurima petunt. Hieronymus in Esaiã cap.57. tradit, Romæ suo tempore simulachrum Tutelæ in ostijs domorum fuisse cultum cereis & lucernis. At nos, si uerè Christiani sumus, non decet ritus & cæremonias uel à Iudæis, uel à nationibus alijs accipere: sed tantùm ea debemus usurpare, quæ nobis mandata sunt in diuinis. Vnde Paulus uolens usum cœnæ Domini commendare, inquit, Se Corinthijs tradere, quæ à Domino accepisset.

Statuæ & imagines Papistarũ quales.

Elusio per Idoli & simulacri distinctionem.

Idolis uirtutem diuinam quidam affingunt.

17 Quocirca cùm ex dei uerbo manifestè habeamus, nõ esse colendas imagines: pareamus oportet, ferentes nos diuina lege, non inuentis hominum gubernari. Scimus ad hæc deum in spiritu & ueritate adorandum: nemo autem ignorat, simulachra non esse spiritum & ueritatem, cùm sint res aspectabiles. Et Paulus aiebat, Christum non amplius cognoscimus secundum carnem, ergo multo minus secundum simulachrum. Conferamus obsecro statum ecclesiæ primitiuæ, ubi ad cultum diuinum imagines haudquaquam adhibebantur cum posteriori, quo sunt approbatæ, apparebitq; luculentissimè omnia facta esse corruptiora. Augustinus deinde prudẽtissimè scripsit, in libro de Quantitate animæ: Oportere ut qui adoratur, lõgè sit eo melior, qui adorat: statuas autem nõ esse meliores hominibus omnes intelligunt. Quin si daretur ipsis uita & ratio, suos opifices adorarẽt, quorũ manibus fabricatæ fuerunt. Cùm isto cultu homines peccant, nil aliud agunt, nisi quòd, ut Paulus docuit ad Rom. gloriam dei transmittunt in similitudinem mortalis hominis, uolucrum, quadrupedum, & serpentum. Qui tales cultus defendunt ac tuentur, à uero deo adorando abstrahunt homines. Etenim Ieroboamus cùm Israelitas à ueri dei cultu niteretur abstrahere, duo signa uitulorum, alterum in Dan, alterum in Bethel cõstituit. Hac præterea in re peruersitatem hominũ agnoscimus: cùm enim Christus mandarit, ut crucem suam feramus, nos illam adorare malumus, ac ipsa pectus ac frontem bene munire, quod ipse non præcepit. Neq; dissimulandum est Christianos, ut ex Tertulliano licet cognoscere, iam inde ab initio signo crucis munire se cœpisse. Diabolus enim statim cœpit super bono ecclesiæ semine

Ecclesia primitiua non habuit imagines.

Statuæ inferiores ijs, à quibus coluntur.

Christi crucis signo, quãdo abuti cœptum.

zizaniam feminare. Paulus etiam Corinthios admonet, quod olim fuissent abducti ad multa simulachra, quod idem hodie passim fieri uidemus. In primitiua Ecclesia nusquã legimus, fideles et pios uiros, preces ad signa & statuas direxisse. Nũc uerò id passim usurpatur, & eò uentum est, ut homines plus honoris deferant simulachris, quàm diuinis literis. Non enim quisquam hodie reperitur, qui Biblia sacra ueneretur & adoret. Christus cùm esset in terris, quod iam abiturus esset, consolabatur Apostolos, quòd nisi discederet, Spiritus paracletus non esset illis mittendus: quod interpretes exponunt, idcirco dictum fuisse, quòd præsentia Christi, quo ad carnem illos impediret, ne idonei essent ad spiritum accipiendum. Quod si uerè dicitur de carne Domini, quantò magis de imaginibus & statuis eius affirmandum erit? Nec dubium est, Petrum noluisse à Cornelio cẽturione adorari, qui non est credendus latriam uoluisse ei impendere. Quo igitur animo eum putamus ferre, ut suæ imagines & statuæ nunc inter homines adorentur? Quòd si dixerint, Non adoratione summa illas prosequimur: sciant, nec Corneliũ sic Petrum uoluisse adorare.

Si angeli nõ adorandi, quantò minus statuæ?

18 Nec debet nos latere, angelum in Apocalypsi bis reprehendisse Ioannem, quòd se uoluerit adorare. Quòd si neq; angeli, neq; homines adorandi sunt, multo minus eorum statuæ ac imagines. Nec angelus absq; ratione id prohibuit: *Etenim*, inquit, *similis tui sum*, & fratrum tuorum, qui testimonium habent Iesu Christi, hoc est, qui ei credũt. Cùm itaq; simus eodem gradu, nec alter præstat alteri, adoratio nequit inter nos locum habere. Argumentũ quamuis est euidens, nõ tamen scrupulo penitus caret. Quia si non licuit angelorum adoratio, cur in ueteri Testamento, qui se patefaciebant sanctis, adorabantur: neque ueteres ea de causa reprehensi leguntur. Ad hanc obiectionem multa responderi possunt. Etenim quidam aiunt, filius dei tunc nondum naturam humanã induerat, quare homines multò infrà angelos iacebant, ideoq; licuit, ut eos uenerarentur & colerent. Nũc uerò propter nouam coniunctionem uerbi cum carne, facta est inter homines & angelos quædam æqualitas. quare fas non est, adorationem inter hasce naturas interponere. Allata ratio satis infirma est, quoniam & si Christus iam incarnatus est, cæteri tamẽ homines multò sunt angelis inferiores. Alij uerò aiunt, adoratos fuisse tum angelos, quod filius Dei eorum nomine atq; appellatione Patribus apparuerit. Sed hæc ratio non est uera in uniuersum. Apparuit siquidem Patriarchis filius dei nomine angeli: sed non semper, nec ita, quin & alij angeli se patefecerint. Certum siquidem est, Danieli ostensum fuisse antiquum dierum sub dei Patris persona, nec nõ & filium hominis, cùm simul & angelus adesset, quem Daniel adorabat. At facilius responderi potest, ueteres Patres cùm angelos ipsos aliquo honore afficiebant, se intra fines ciuilis honoris continuisse, neque religiosam adorationem illis præbuisse: sed tamen quia ea res uideri potuit ad religionem spectare, ideo

Obiectio. 1

Responsio.

2

Filius Dei nomine angeli Patriarchis interdũ apparuit.

3

reprimendi tandem fuerunt homines, ne specie diuini cultus angelos uenerarentur. Et nobis debet satis esse rem aliquando fuisse reprehensam. Cur autem deus hoc magis, quàm illo tempore uoluerit id reprehendere, nostrum non est inquirere. Nec dicere oportet modò licere, quod tunc aliquo modo toleratum fuit: quæ ratio eadem afferri debet de poligamia, diuortio & consimilibus, quæ postea per Christum sublata sunt, cùm antea utcunque ferrentur. neque nobis est necesse, ut Patres ab omni uitio semper liberemus. Dici ad hæc posset, illam adorationem tum fuisse toleratam: quoniam etsi Hebræi labebantur crebrò in idololatriam, sciebant attamen ex diuina lege rem esse illicitam, ad quam deflectebant. Sed cùm Euangelium propagaretur ad Gentes, opus fuit, ut idololatria & species eius omnis reprimeretur, in qua nationes erant educatæ, ne rem existimarent concessam, atque ita radices altiores ageret. Consimili causa Paulus uehementius laborauit, ut Corinthijs persuaderet, scortationem esse peccatum, quàm sit in ueteri Testamento laboratum: quòd Ethnici non existimarint eam peccatum esse, sed habuerint pro re tolerabili ac licita. quare opus fuit, ut illi sceleri multis rationibus occurreret. Cùm itaque dicunt aduersarij, Patres ita uenerandis angelis uel peccabant, uel nõ peccabant: si peccabant, quare non reprehendebantur: si non peccabant, cur Ioannes ita reprimitur? Vtrunque possem fateri: Primùm eos aliquid uitij admisisse, aut non esse lapsos, quod se in reuerentia & honore ciuili continuerint. Sed quia periculosum erat, deum tandem uoluisse morem illum emendari, ne fortasse minus rectè instituti offenderentur eo exemplo, & in idololatriam facilè abducerentur.

4

Aduersariorum pro adoratione angelorum dilemma.

19 Deinde 1. Ioan. 2. scribitur, *Si peccamus, aduocatum habemus Iesum Christum.* Quo loco August. dixit, *non ait Apostolus, Aduocatum habetis me, sed eorum numero se inserit, quibus sit opus aduocato.* Quòd si Apostolis aduocatis non licet uti, quantò minus eorum imaginibus? Nec prætereundum est, Paulum, cultum simulachrorum, carnis operibus accensere: & inter ea connumerare, quæ à regno cœlorum excludunt. Vnde cùm Hebræi simulachrum serpentis cœpissent adorare, sanctus rex Ezechias illud confregit. Hodie uerò pugnant usque ad flammas & ignes, pro adoratione illarum imaginum quas ipsi fecerunt: non iussu dei, quemadmodum serpens ille fuerat olim conflatus. Et sanè quotquot reges pietatis nomine collaudantur, imagines abstulerũt: qui uerò è diuerso uituperantur, simulachrorum numerum et cultum auxerunt. Profectò si quæpiam mulier uirum haberet absentem, & alium sibi asciscerer, quẽ amplecteretur, impudicitię crimen haudquaquã euaderet. Paulus autem affirmat, nos ut sponsam castam cũ Christo esse coniunctos: cur igitur statuas & imagines illi supponimus, quas pro eo amplectamur, colamus & adoremus? Cæterùm dicunt, se id facere, quod hæc signa & statuæ, Christum similitudine quadam referant. Idem quoq; mulier illa

Iesum Christum esse aduocatum, nõ Apostolos, multoq; minus imagines.

illa pro se afferret dicendo, suppositirium uirum, ætate, specie, moribus, & conditione maritũ suum repræsentare. Fingunt etiam se non facere sacrificia statuis, quasi preces non sint iustum Christianorum sacrificium. Sunt utique sacrificium, quod ueteribus cæremonijs antiquatis nobis relictum est. Tertullianus utiq; ac Hieronymus, uerba Malachiæ interpretantes, precum sacrificium inquiunt, iam post Christi aduentum offerri deo ab oriente ad occasum. Damnatur item ad Coloss. *ἐθελοθρησκεία*, etiam si angelis offeratur. Neque illud omittam, quòd à Claudio Taurinensi episcopo dictum est, in eos qui procumbebãt ad imaginem agni, quem Ioannes Baptista digito demonstrabat. *Isti, ait, pictos agnos adorant, uiuos autem deuorant: nec non pictos agnos adorant, ueros autem Christi agnos deglubunt & expilant.* Adhæc, pij qui obierunt, beati sunt, non tamẽ euaserunt dij, ut colãtur & adorentur, multò minus eorum simulachra. At deus, inquiunt, ornat sanctos, idem ergo nos decet facere. Verùm quidem est, Deum sanctos suos honore afficere, ac præmio immarcescibili, cùm det eis æternam uitam. nos item faciamus idem, de ipsis bene loquendo, eosq; imitandos, Ecclesiæ proponẽdo. Cogitemus præterea, Deum sanctos cohonestare: non tamẽ eos, uel adorare, uel adorandos proponere. Verùm à Christo dicitur, *quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Sed hæc accipienda sunt. quoad charitatis obsequia, non quo ad cultum & adorationem. Et sanè, quid sibi uoluerit Christus, ipse diligenter explicuit, cùm diceret: *Esuriui, & dedistis mihi cibum: Sitiui, & dedistis potum.* Origenes lib. 8. contra Celsum reddit rationẽ, quare Christiani abhorrerent à cultu simulachrorum, dicitq;: Nos habere simulachra, non quidem externa, quæ à uilissimis fabris facta fuerint, sed mẽtes fidelium, ac sanctorum hominum unde proficiscãtur: ceu ab ara dei, suauissimi precum odores, qui usq; ad cœlum pertingunt. Idcirco in Apocalypsi, sanctorum preces, odoramenta esse dicuntur: & Dauid cecinit, *Oratio mea sit instar incensi in conspectu tuo.* Deinde subijcit, A simulachrorum cultu abhorremus, quia sensum non habent. Solet etiam id opponi: Si mortuo Imperatori successit nouus, imagines eius per prouincias imperij fuisse deletas, quibus honos tanquã Imperatori habebatur, qui præsens non aderat. Id fateor, sed ille honos tantummodo ciuilis erat, quo testabantur, sese illi subijci, & faustis acclamationibus nouum Imperatorem excipiebant. Illud etiam diligenter expendendum erat, omni ætate semper fuisse aliquos homines, qui aduersus cultum simulachrorum liberè clamarunt. Et sanè permulti ex Græcis Imperatoribus, ea de causa Romanis pontificibus restiterunt, hoc est, Philippici, Constantini, Leones: quibus è diuerso Romani episcopi, odio quodam se opposuerunt, quod iugum eorum excutere uehementer cuperent. Qua de causa, se unà cum Francis coniunxerunt, atque ita Romanum imperium dilacerarunt. Non itaq; mirandum, si hodie quoque propter simulachra uana excitentur certamina. Obijciunt adhæc prodigia seu miracula, quæ ad imagines eduntur. Verùm dicunt, annõn Petrus dum esset in terris, miranda & stupenda opera fecerit? Id negari minimè potest: nec tamen se passus est adorari. Argumentum itaque infirmissimum est. Ad statuas uel signa fiunt aliqua miracula, propterea sunt colenda ac adoranda. Antichristus etiam cum prodigijs multis ueniet, quem tamen sequi & adorare nefas est. Et serpens æneus læsos in deserto sanabat, qui tamen cùm adoraretur, ab Ezechia sublatus est. Ethnici quoq; permulta signa & miracula protulissent ad sua idola constabilienda, ut uidere est apud Valerium Maximum, Liuium, & alios ueteres scriptores. Ad extremum, cùm aliud non habeant, cultus iste inquiunt, est ecclesiæ traditio: ergo retineri debet. Nos utique omnes Ecclesiç traditiones minimè reijcimus, sed eas absq; controuersia retinemus, quç cum uerbo dei consentiunt, quæq; minimè superfluæ sunt, & nouum cultum non inducunt: si quæ uerò pugnent cũ uerbo dei, aut grauẽt ecclesiam dei, uel quid noui cultus important, meritò eas reijcimus. Deinde, quomodo adoratio imaginum traditio est Apostolica, cùm primitiua Ecclesia talibus nõ fuerit usa? Imò quẽadmodum antea recitauimus, aliqui ex ueteribus Patribus, nõ modò statuas, uerùm etiam opifices earum damnarũt: & multò uanissimum est, quod isti semper in ore habent: Traditio est, non inquiras. At ego uicissim dico: Traditio est, ergo diligenter inquiras, an cum uerbo dei consentiat, an ab omnibus Patribus fuerit olim probata. Quod uerò attinet ad miracula, quæ nobis obijciuntur, sciendum est, diabolum se non rarò interponere, qui nihil magis, quàm superstitiones, & idololatriam constabilire solet. Deinde prodigia eius generis, iusto dei iudicio fiunt. Quod homines dilectionem ueritatis à se reijciunt, quemadmodum ad Thess. habetur.

20 Diabolus conspecto signo crucis fingit se fugere, cùm tamen ea fictione sese magis ac magis nobis insinuet. Vis & potestas crucis non sita est in signo, sed in uera solidaq; fide crucifixi. Ferunt etiam sacrificuli, se omnia fermè signaculo crucis sanctificare. Verùm scripturæ lõgè aliter loquuntur, ut quæ testentur, sanctificari cibos per fidem, preces, & uerbum dei: cui dum assentimur, & rogamus, pro rerum usu, mũdo omnia munda redduntur. Non inficior quçdam miracula interdum consignatione crucis edita fuisse, ut Augustinus de Ciuitate Dei refert libro uigesimosecũdo ca. 8. Sed eius rei causam iam retuli, quç repetenda minimè uidetur. Id tantum referam, diabolum pasci & oblectari mirum in modum erroribus humanis. Et adijciendum est, permulta ex ijs miraculis mentita esse. Nam sacrifici & monachi quæstum sequentes, multa spargunt omnino falsa, quç nũquam facta, uel picta fuerunt. Cur autem ueteres, ut superius diximus, frontem signarint cruce, causam certè assignare non est facilè. Attamen illam duplicem fuisse opinor. Prima quòd testarentur se Christianos, quasi eos crucis Christi minimè puderet. atq; hãc ex Augustino de uerbis Apostoli

Claudij Episcopi in idololatras scitè dictum.

Idololatrarum obiectiones quædam.

Christiani cur debeant abhorrere à cultu simulachrorum.

Idololatriam omnibus seculis oppugnatam.

Obijciuntur miracula ad tuendam idololatriam.

Obijciuntur Ecclesiæ traditiones pro idolis.

Responsio.

Cur satan fugiat signum crucis.

Cruce cur pri sci frontem signarint.

Sermone 8. colligo. Etenim insultabant Ethnici Christianis, fatuitatem eis exprobrãdo, qui Christum affixum cruci adorarent: quibus respondit is Pater, *Cor quidem habemus, non tamen quale uos habetis. Ne pudet nos crucifixi, sed in parte ubi signum pudoris est, signum crucis eius habemus.* Alia est, quod uoluerint quadam κακοζηλίᾳ cęremonias legales imitari, & quia post Christi aduentum sacrificare nõ licet, Hebræorum more, qui sanguine agni paschalis iussi erant illinere postes domorum, nostri ad eam similitudinem cruce frontem signarunt, ut perhibet idem Augustinus de catechizandis rudibus cap. 20. Ad hæc, sibi persuaserunt, ut iam narratum est, eiusmodi signo cacodæmonas fugari.

Historia [illegible] de Iudæo [illegible] pertinacia [illegible].

Quin & Gregorius Romanus libro Dialogorũ tertio scribit: Iudæum noctu ingressum templum idoli, ut ibi dormiret, uisis noctu permultis cacodæmonibus eo in loco, cùm uehementer expauisset, se muniuisse signo crucis: cumq; princeps malorum spirituum hominẽ cognouisset adesse, diabolo cuidam iussit, ut illum accederet, ac exploraret, quisnam esset: qui cùm eum contemplatus esset, rediit, ac dixit, Vas quidem inueni uacuum, sed signatũ. Iudæumq; reliquit prorsus illæsum. Quod ille secum reputans, ad Christi religionem accessit. Sed in eum librum Gregorius multa fabulosa & uana congessit: quæ non tantum risum mouere possunt lectoribus, uerùm etiam à Christiana religione plurimum sunt aliena. Citra superstitionem signum crucis à principibus in coronis gestatur, quoniam eo signo tantummodo profitentur ac testantur, se Christianam religionem colere ac tueri. Porrò si licet, insignia propriæ familiæ gestare, licet etiam signo crucis, Christianam religionem profiteri.

Crucis signũ Constantino ostensum.

Cõstantino autem Magno apparuit olim signum crucis in cœlo, & inscriptio addebatur: *In hoc signo uinces*: quoniam deus eum miraculo in Christi cultu, quem recens acceperat, confirmare uoluit. Neque damnari potest, quod illud signum in uexillo, quo erat usurus, exprimi curauit: sed quod postea huiusmodi signum aureum fecerit, minimè probo, quòd eo facto superstitionibus nõ paruam fenestram aperuerit. De ipsius autem crucis Domini per Helenam inuentione, prudentes mirantur Eusebium Cæsariensem, qui Constantino fuit perfamiliaris, & uitam eius edidit, nihil scribere. Theodoretus attamen & Sozomenus, de illa quidem re nonnihil scribunt: sed potius ex relatione aliorũ, quàm ipsi eam compertam habuerint. Tamen in ea historia legenda nulla deprehendetur adorationis mentio, dicitur nihilominus in templo collocata. Deinde quanti Helena clauos fecerit, quos reperisse dicitur, ex eo liquet, quòd unum eorum scribitur in fræno posuisse illius equi, quo filius utebatur, alterum in eius galea, tertium uerò proiecisse in mare ad sedandas tẽpestates. Hodie quoq; lanceam, qua dictitant Christi latus in cruce fuisse perfossum, Romę adoratione summa colunt & uenerantur.

Lancea, qua latus Christi perfossum.

Hæc diaboli est uersutia, ut homines perpetuò impellat ulterius, donec tandem in barathrum impietatis præcipitentur.

Obiectio alia.

21 Taxant nos aduersarij, quasi nimis duros & acerbos, aiuntq;: Si fortè quispiam ambulans uiderit elegantem plantam, non modò uiridem, sed etiam fructibus onustam, accensusq; affectu uehementi erga liberalissimam dei bonitatem, sentiatq; animum suum incitari ad ipsum deum adorandũ pulcherrimi operis authorem: quid prohibet, quin iuxta prospectam arborem procumbat, deumq; ibi adoret, eiq; pro summis beneficijs in homines collatis gratias agat? Nihil, ut opinor. Proinde ad eundem modum, si quis imaginem Christi conspexerit, & erga beneficiũ mortis eius uehementer afficiatur: quare iuxta illam, Christum authorem uitæ suæ non poterit adorare? Adhæc respondeo, uerbum dei esse habendum semper in conspectu, quo prohibetur, religionis ergò procumbere ante creaturam. Hoc firmum perpetuò manere debet, suamq; uim habere, ita ut nec ad arborem, nec ad imaginem procumbamus. Neque licet hæc excusare, dicendo: Se non colere materiem externam, non figuram, nec lineamenta. Quid igitur? Rem significatam, inquiunt. Sic etiam excusassent Ethnici suam idololatriam, quod non uenerarentur saxa, ligna, metalla, sed tantùm proprietates, quæ talibus signis referrentur.

Symmachi epistola de restituendis simulachris ab Ambrosio confutata.

Symmachus profectò scripsit epistolam ad Imperatores, ut simulachra Romanorum tandem restituerent, & ibi talibus argumentis & consimilibus admodũ Rhetoricè utitur: sed Ambrosius ea omnia ualidissimè cõfutauit. Vtriusq; scripta inter epistolas Ambrosij adhuc hodie reperiuntur. Deus mandauit simpliciter, ne imagines adorẽtur: quare uerbo eius potius, quàm sophismatis hominum eũ parendum. Augustinus in Psalmum 113. hoc argumentum scripsit. *Pauli sententia dictum est, Gloriam & ueritatem dei mutarunt in mendacium, & creaturam potius quàm Creatorem colere maluerunt.* Paulinæ sententiæ, prior pars damnat simulachra, quod sint mendacia, cum ueritate ac gloria dei pugnantia. Altera uerò aufert omnem excusationem, quod ibi, non deum, sed creaturas adorent.

Claudij Episcopi de imaginibus dictum.

Et Claudius Taurinensis episcopus dicebat: *Si habes in pariete Martem, Venerem, Mercurium, nõ habes ueros deos: & cùm illic habes Paulum, Petrum & Ioannem, ueros homines minimè habes: quare non est sublatus error, sed commutatus.* Paulus etiam Corinthijs dixit: *Scimus quod idolum nihil est: sed quæ gentes immolant, dæmonibus immolant.* Certè si excusatio iam ab aduersarijs allata alicuius esset momẽti, Ethnici Apostolo facilè dixissent: Fit nobis abs te luculenta iniuria, siquidem consilium nostrum est, uictimas, quas mactamus Numini offerre, non dęmonibus.

Obiectio aliis stultior.

Occurrunt item alij stultiores, qui aiunt: Hebræis datum fuisse illud præceptum, quod inter cæremonialia debet accenseri, sed nunc abrogatis cæremonijs nos eo minimè teneri.

Responsio.

Nec animaduertũt in Decalogo nihil mandatum fuisse, quod ad cęremonias pertineret, una excepta Sabbati obseruatione: in qua tamen diligenter intuentibus, aliquid morale occurrit. Augustinus epistola 119. ad Ianuarium hoc idẽ agnoscit. Considerent obsecro ij sapientes homines, si cære-

cæremonijs hoc fuisset annumeratũ, Ethnici simulachris adorandis & colendis minimè peccassent, quia cæremonijs Iudaicis minimè erant astricti. Præterea constat, cæremonias ueteris Testamenti nõ fuisse per Apostolos reuocatas, neq; iugũ earũ Gentibus impositum: qui tamen disertis uerbis præceperunt, idola & simulachra fugienda esse.

22 Cùm itaq; satis copiosè affirmatum sit, non esse colendas uel adorandas imagines, nunc id superest excutiendum: An eas liceat in sacris locis, ubi cœtus fidelium habentur, collocare. Aliqui affirmant licere, modò illarũ adoratio prohibeatur. Meo autem iudicio id committendum non est, ut in templis habeantur. Primùm, quia res plena est periculi, & experientia docuit, quo tandem homines ex earum aspectu, cùm eas in templis uiderũt positas, prolapsi fuerint: illas utique adorarunt. Debet utiq; uia, quæ ducit ad idololatriam, fidelibus præcidi. Augustinus hac de re in Psalmum 113 religiosè ac pulcherrimè scribit: *Quando imagines in loco sublimi ponuntur, ceu in quodam suggestu, procreatur affectus prauus in animis, quo inuitatur Diabolus, ut se admisceat.* Epistola item 49. ad Deogratias, eiusdem sententiæ fuit. Et sanè hoc euenisse cernimus. Nec prætermiserim eundem patrem in sermone 6. de Verbis Domini in monte: *Declarant, inquit, quo loco & existimatione simulachrum habeant, cùm illi aram ponant. Nisi enim putarent aut Numen, aut diuinitatis aliquid in se habere, aram utique illi non erigerent.* Proinde hac Augustini sententia, omnia fermè Papistarum templa damnantur, ubi aræ ferè semper cum idolis coniunguntur. Ad hæc, sancti Epiphanij exemplo, eas in templis non esse habendas probari potest. Is cùm iter faceret, & in quandam uillam incidisset, quæ dicebatur Anablatha, uidissetquè præteriens ardentem lucernam, & rogasset, quisnam locus esset, audiuit Ecclesiam uel oratorium esse fidelium: quare ingressus est, ut ibi deum precaretur. Vidit autem uelum pendens, in quo picta erat hominis imago, quasi uel Christi, uel sancti hominis. Proinde cùm uidisset in Ecclesia, contra Scripturarum authoritatem signum hominis pendere: uelum huiusmodi & detraxit & lacerauit, ac æditiuis consilium dedit, ut pauperem mortuum eo inuoluerent & efferrent. Deinde scripsit ad Ioannem Hierosolymitanum episcopum, ad quem cura eius loci pertinebat, ut deinceps caueret, ne in Ecclesia Christi uela huius generis, contrà quàm religio patiatur, haberentur. Tantiq; ponderis ea epistola uisa fuit, ut eam Hieronymus non dedignaretur latinam facere: quòd nisi fuisset nostræ sententiæ, minimè commisisset. Synodus etiam Ephesina posterior, imagines damnauit. Verùm ea non recipitur, & quidem iure, quandoquidem Nestorio & Eutycheti fauit. Hæc sors est non tantùm rerum humanarum, sed etiam frequenter ecclesiasticarum, ut mala bonis habeant admixta. Vnde posteà consequitur, ut nõ tantùm mala, sed bona simul reijciantur. Ita uidemus aliquot Græcis Imperatoribus euenisse, qui deleuerunt imagines. Etenim Philippicus primus, Leo tertius, Constantinus, & Leo quartus: quia Monothelitæ fuerunt, quòd ex altera parte bene statuebant de imaginibus, repudiatum est. Quod etiam hodie usuuenit, quando propter corruptos mores Euangelicorum, pura eorum doctrina exploditur. Synodus quoque Elibertina imagines damnauit: in qua decretum est, ne in parietibus templorum, ulla imago fingatur: ne id pictum extet, quod adoratur. Peresius eorum patrũ sententia, cùm se in angustias cogi uideret, fortè infit: Non omnes imagines tolli uoluerunt, sed quæ deformes iam fiebant in parietibus, nõ item in pannis, & tabulis. Verùm postea, cùm & hoc friuolum esse animaduerteret, comminiscitur picturas eiusmodi rectè potuisse ad tempus auferri, quod homines tunc adoratione latriæ ipsam coluerint, suaquè sententia Gregorio aduersatur, qui sanxit illas non propterea tollendas, sed potius homines commonefaciendos, ne illas adorarent. Statuit item Peresius eadem ratione ac modo Epiphanium excusandum.

23 Cùm postea quærunt de nobis aduersarij, quos uiderimus laudabiles uiros εἰκονομάχους. Respondemus Ezechiam sanctissimum regem, qui serpentem æneum comminuit: Mosen etiam, qui uitulum conflatum fregit: principes item bonos, & Serenum Massilien. episcopum. Nec umquam animaduertimus scripturam εἰκονομάχους, sed potius εἰκονολάτρας damnasse. Pinxit Ecclesiam, fortasse primus, Paulinus episcopus Nolanus, qui facti causam huiuscemodi reddidit. Cùm fideles die festo conuenirent ad celebrandum Felicis martyris memoriam, religioso excipiebantur conuiuio, & cùm plus æquo epulis indulgerent, pingi curauit ille pater in parietibus templi ueteris Testamenti historias, nec non & Noui, quo populus illis intuendis, frugalius in conuiuio se gereret. Cæterum, utut ille Pater sanctus & pius in alijs rebus fuerit, in hac re tamen bis peccauit. Primùm etenim plebi epulum in templo dare nõ debuit. Cùm in Ecclesia Corinthiorum multa sciamus in illis conuiuijs reprehensa fuisse ab Apostolo. Deinde in eo errauit, quod homines crediderit magis institui muris picturis, quàm uiuo dei uerbo. Cur uiua uoce potius non docebat, ut parcè ac frugaliter conuiuium sacrum agitarent? Hæc uia & ratio fuisset ordinaria, & periculo prorsus uacasset. Prudentius etiam, qui temporibus Honorij & Theodosij uixit, canens passionem Cassiani martyris, in templo historiam eius fuisse pictam dixit. Et in Synodo septima, quæ sub Constantino & Hirene habita est, Nilus quidam episcopus inducitur, qui exstructo nouũ tẽplũ cõsulit, ut parietes undiq; signis & picturis ornaret. Quis uerò episcopus ille fuerit, non est cõpertũ. Martyr quidem est dictus hoc nomine, qui pro Christo, tempore Diocletiani extitit. Verùm is esse non potest, quod tunc non fuerit permissum Christianis, publicè templa ædificare. Deinde in illa Synodo Nicena secunda, multa ficta legũtur: & quæ citata fuerũt ab illis Patrib. maiori ex parte in libris orthodoxorum non extant. Ibi etiam refertur, Gregorium Nissenum collachrymatum esse, dũ iuxta

simulachrum Abraham transfiret. Cæterùm, an illud simulachrum in uia fuerit, an in templo, minimè constat. Habetur etiam illic, martyrium Euphemiæ uirginis, in templo urbis Chalcedonensis fuisse depictum, sed quantum conĳcio, in porticu fuerunt illę picturæ. Augustinum autem in suo templo non habuisse imagines, inde liquet, quòd uerba Psalmi 113. illa explicans, *Simulachra Gentium, argentum & aurum, opera manuum hominum*, scribit: *Opera*, inquit, *manuum hominum. Hoc enim uenerantur, quod ipsi ex auro argentoq; fecerunt. Sed enim & nos pleraque instrumenta & uasa ex huiuscemodi materia uel metallo habemus, in usum celebrandorum Sacramentorum: quæ ipso ministerio consecrata, sancta dicuntur, in eius honorem cui pro salute nostra inde seruitur. Et sunt profectò etiam ista instrumenta uel uasa, quid aliud quàm opera manuum hominum? Verumtamen, nunquid os habent & non loquuntur? Nunquid oculos habent & non uidebunt? Nunquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo? Illa causa est maxima impietatis insana*, &c. Patet itaq; simulachra ibi non fuisse, alioqui se fateretur inexcusabilem esse.

Augustini templum nullas habuit imagines.

24 Præterea in ea Synodo, citant Basilium in oratione de quadraginta Martyribus. Sed quod referunt, ad rem præsentem nihil facit. Non enim Basilius affirmat, Martyrum illorum gesta, picta fuisse in templo: sed cùm eos oratione sua collaudaturus esset, Se, inquit, rectè atque ordine facturum quo alĳ etiam atque etiam in fide corroborentur. Quia pictores, dum fortium uirorum facta depingunt, alios ad facta laudabilia incitãt. Cœperũt homines ab initio, amore satis propenso erga Christum & Apostolos, aliquas imagines illorum domi habere. Deinde non contenti priuato earum usu, non quidem in templis, uerùm in porticibus eas collocarunt. Deinde secum reputarunt, quid si ponerentur in templis, nónne reuocarent & hæc & illa nobis in memoriam? Denique sequuta est adoratio. Constantinus cum filio Iustiniano, ad templum Sophiæ picturas fecit, quas Philippicus posteà sustulit. Qua de causa contentiones uehementer rabidæ sunt consequutæ. Cumqúe Paulus dicat, *Quid templo dei cum simulachris?* Nónne pudendum, templa hodie imaginibus esse referta? Quomodo ueteres suis in precibus egerint, Tertullianus exprimit cap. 30. in Apologetico. *Nos*, inquit, *adoramus oculis ad cœlum sublatis, non ad picturas.* Lactantius lib. Institut. 2. cap. 2. Ethnicos reprehendens, inquit, *Si putatis eos quos referunt simulachra in cœlis esse, cur non oculos in cœlum attollitis?* Proinde sic dicere libet aduersarĳs, Si arbitramini sanctos in cœlo esse, cur ad eos non erigitis oculos, quos in templis ad simulachra conuertitis? Alio item argumento probare licet, Christianos in templis non habuisse imagines. Aelius quippe Lampridius, describens uitas triginta tyrannorum, inter cætera inquit, Adrianum Imperatorem decreuisse, Christianis dare templa, sed quendam fuisse illum dehortatum, ne id faceret: quoniam, dicebat, si hoc perfeceris, deserentur templa & simulachra, omnesqúe fient Christiani. Etenim quæ Imperator illis statuerat dare, absque simulachris extruebat: Ita, ut quæ postea absque imaginibus fiebant, Adriani templa uocabantur. Dehinc expendendum est, ea in templis non esse habenda, quæ à Christi religione homines reuocant. Verùm complures cùm ex Turcis, tùm ex Iudæis Christianismo se paterentur initiari, nisi simulachris nostris uehementer offenderentur. Vnde Paulus Ricius doctissimus Hebræus, qui Papiæ Christo nomen dedit, expedire plurimùm dicebat, ut imagines è templis amouerentur, quòd multi Hebræorum ea de causa reuocentur à Christi confessione. Et Erasmus in sua Catechesi permulta scripsit in hanc sententiam, & denique statuit, non esse pro hæreticis eos habendos, qui careant simulachris, nec ea uelint recipere. Atque in suo Ecclesiaste illos concionatores minimè probat, qui dum in suggestu cum populo agunt, imaginibus uel statuis utuntur. Id enim, ut inquit, minimè dignum est eo loco. Certè Paulus prima Corinth. fideles hortatur, & quidem multis, ut caueant ab infirmorum offensione. Ideo licet permulti sint, qui dicant, se scire imagines & simulachra non esse adoranda: id tamen cogitent, non omnes satis id nosse. Ac sanè ratio eadem uidetur, imaginum & idolothytorum, quæ sapientes Corinthiorum dicebant, se scire, quid essent. Et nihilominus Paulus mandauit, ne comederent: dicitqúe, *Carnes emite in macello, edite domi, non autem in idolothytis.* Ita nobis licet dicere: si uultis habere simulachra, domi habete, non in templis. Neque imagines in templis minus Ecclesiæ nocent, quàm Petri simulatio. Nam is tolerando cæremonias Iudæorum, prauam de illis opinionem fouebat. Sic infirmorum lapsus, & adoratio peruersa cõfirmatur, cùm simulachra in templis tolerantur. Rectè, inquiũt, sentimus de illis. Cur ergo non amouetis? rectam fidem oportet factis testari. Et si quando remoueantur è templis, cauendum censeo, ne sanæ ac integræ conseruentur. Quia si mutatio rerum fiat, denuo suis locis facilè restituentur. Constantinus Magnus conuersus ad Christum, templa deorum clausit, non deleuit: quæ posteà Iulianus defector rursus aperuit: quæ si fuissent euersa, non tam facilè reædificari potuissent. Quod posteà Theodosius, & alĳ Christiani principes animaduertentes, uel ea planè diruerunt, uel usibus Christianorum concesserunt.

Locus orationis Basilĳ explicatus. Imagines dorum. quomodo sensim in templa irrepserint.

Pauli Ricĳ & Erasmi de idolis sententia.

Imagines cùm remouenda è templis tum confringẽda.

25 Sciendum attamen est, non esse priuatorum hominum simulachra demoliri. Debet itaque fieri publica magistratus authoritate. Scribit Sozomenus libro quinto sub Iuliano, cùm aperuisset idolorum templa, quosdam Christianos deiecisse imagines. Vnde præfecti eius Imperatoris aliquot suspectos eius criminis comprehenderunt, eósque tormentis & quæstionibus subiecerunt, cùm tamen insontes essent: sed facti authores, cùm eos pœniteret, dolerentq; de aliorum cruciatibus, se id admisisse confessi sunt, & exusti sunt. Hac de re August. Homilia 6. de sermone Domini in monte, pulcherrimè scripsit, ubi locum ex Deuteron. cap. 7. adducit: *Cùm terra uestra fuerit, euertetis aras eorum & imagines. Prius*, inquit, *oportet possidere terram.*

Simulachra quorum sit demoliri.

Deut. 7. locus egregiè explicatus.

terram, & in sua potestate habere, quàm simulachra eius euertere. Constat uerò templa, loca esse publica, nõ priuatorum hominum possessiones, ideo cuiuslibet non est ibi aliquid uel extruere, uel demoliri. Qui ergo rebus præsunt cum ciuilibus, tum ecclesiasticis, eas in templis ferre non deberent. Alioqui simplices, cùm ipsas tolerari animaduertunt, eo nomine illis plus tribuunt, quod principes, episcopos & pastores uident eas non abijcere. Et friuolum est, quod semper in ore habent, imagines esse quædam aspectabilia uerba dei, quæ fidem rudium adiuuent, quoniam Paulus testatus est, fidem ex auditu esse, auditum uerò ex uerbo dei, non è signis aut statuis. Si quis uoluerit Christum pictum habere, legat sacras literas: in manibus habeat Euangelia, Epistolas Apostolicas, & Apostolorum Acta, & frequenter uersetur in sacris concionibus. Vnde Paulus inquit ad Galatas, Christum ob oculos eorum depictum fuisse, nimirum & sua & aliorum prædicatione, per quam illi tam fideliter Christo adhæserunt, ut sibi uiderentur illum cruci affixum intueri. Cæterùm dicere solent, si remoueantur hæc signa, infirmorum animi offenduntur, nec uident se, dum leuius uitare student, incidere in grauius. Quia dum signa in templis ferunt, offenduntur infirmi, & in sua impietate confirmantur impij, & pij læduntur. Attendendum præterea est, importunè ac sine fine aduersarios urgere traditionem ecclesiasticam esse, ideo non posse nec debere mutari. Sed longè secus res habet, cùm traditiones ecclesiasticæ mutari ac tolli possint, si ædificatio id postulet. Quocirca, si paterentur ecclesiasticam esse traditionem, liceret eam commutare. Olim pueri trina mersione tingebantur, quam traditionem seu consuetudinem Gregorius ad Leandrum scribit sublatam fuisse, causa quorundam hæreticorum, qui prædicabant citra illam ternam immersionem pueros nõ fuisse baptizatos. Cur eadem ratione non eijciuntur è templis imagines, ne uideamur consentire cum idololatris? At Peresius ait: Simulachra tollendo nos aduersari sensui naturæ humanæ, ac ipsi deo. Verùm iam respondimus, à nobis omnia genera signorum minimè tolli, sed ea nolumus adorari, nec in templis esse, ubi adoratio facilè posset impendi. Deinde si ratio Peresii firma esset, Deum euinceremus contra seipsum facere, qui prohibuit sua lege, ne homines ante imagines procumberent. Alij sunt, qui dicant, patres in Ecclesia primitiua non tulisse imagines, quòd homines tunc proni fuerunt ad idololatriam. Sed qui tandem hoc sciunt, uel affirmare possunt, an non eadem est hominum corruptio, quæ tunc fuit? Nónne hac nostra ætate imagines passim coluntur & adorantur?

An idola fidē adiuuent.

Christus quomodo pictus ab Apostolis.

Traditiones Ecclesiasticæ quando possint mutari.

Trina tinctio in Baptismo.

Peresius ratio.

Cur Patres nō tolerarint imagines.

26 Ad extremum eò ueniunt, cuius causa potissimum hanc tractationẽ suscepimus: aiuntq́, Deum tempore Mosis & Salomonis, in tabernaculo ac tẽplo Cherubim atq; alia signa uoluisse habere. Ad hoc quidã inquiunt, imagines illas fuisse positas in Adyto, ut nemo uidere posset. Infirma est respõsio, quoniã & in atrio sacerdotum fuerunt, ubi uictimæ ac holocausta fiebant. In machinis etiã, quæ sustinebant conchas, utiq; fuerunt Cherubim, leones & boues: quin mare æneum bobus æneis impositum erat. Vnde alij respondent, signa hæc non ibi fuisse, ut colerentur, sed instar cuiusdam pedagogiæ, & ut sacrum templũ ornarent. Verùm Papistæ ad eundem modũ suas imagines excusarent. Idcirco respondetur cõmodius, Deum non sibi, uerùm nobis legem præscripsisse, quare nos eã sequi debemus. Nec illũ redigere possumus in ordinẽ, si quid prærogatiua singulari nonnunquã uoluerit. Ille sinendus est agere pro suo arbitrio, nos aũt legi latæ pareamus oportet. Typicum quiddã illa signa profectò habuerunt: sed in exemplum quod imitemur, non sunt proposita. Cum eis uerbum dei fuit coniunctum, quo destituuntur, quæ in nostris templis collocantur. Et cùm res essent externæ, ac uerbum adiectum haberent, fuerunt quodammodo sacramenta eorum temporum, non autem homines, sed tantum deus sacramenta potest efficere. Et attendendum est, Salomonem & Mosen, qui fecerunt Cherubim, non fuisse ausos alia effingere. tantùm id quod commendarat illis deus, hoc fecerunt. Non Abrahami gesta, neq; Adami, aut Mosis, uel aliorum Patrum gesta in parietibus depinxerunt. Solent etiam quandoq; dicere, imagines Christi habemus, ut Martionitæ ac Valentiniani conuincantur, qui Christum uerum corpus habuisse inficiabantur. Plausibile utique & acutum argumentum: at uelim responderent, cur aliorum sanctorum habent statuas? an uerò quispiam fuit, qui uera corpora illis detraxerit. Aliæ porrò adhibendæ sunt rationes ad conuincendos hæreticos, qui si Scripturæ testimonijs, & rebus à Christo gestis non mouẽtur, imaginibus proculdubio minimè confutabuntur. Ideo quæ ab aduersarijs afferuntur, tantummodo sunt prætextus, folia ficus, & pampini, quibus tamen pudenda sua non tegunt. Si uoluerunt uideri abhorrere à Martione, cur identidem non declarant, se idololatriam detestari? Neq; id prætereundum est, ipsam imaginem Christi, si habeatur in templis, longè periculosiorem cęteris esse, ob personę, quam refert, & dignitatem & excellentiam.

Argumentũ à Cherubim ad simulachra nostra.

An Christi imago ponẽda, propterea ut credatur uerũ corpus habuisse.

27 Friuolum etiam id est, quod Alexandrum Seuerum Imperatorem in suo Larario dicunt imagines habuisse, quoniam eas minimè à Christianis accepit. Ethnicus erat, ideo non mirũm, si oblectabat se imaginibus. non sunt ab eo, neq; à similibus eius exempla petenda. Obijciunt posthæc, imaginem æream, quæ in Cæsarea Philippi olim posita dicitur, cuius & anteà mentionem fecimus. Cæterùm, si paulò diligentius historiam Eusebij legãt, eam intelligent, non fuisse in templo, sed pro foribus domus eius mulieris, quæ à Christo sanitatem receperat. Fuit apud Ethnicos mos, ut si quis beneficium ingens à quopiam recepisset, imaginẽ illi poneret à quo fuisset magno bono affectus. sic illa erga Christũ se gessit. Signa præterea Christi affixi cruci hoc nomine tuentur, quòd nisi passim cernãtur, nostra redẽptio, id est, mors filij dei, obliuioni tradẽda sit. Certè si doceatur in cõcionib.

Alexandri Seueri imagines. Item hæmorrhussa

& cre-

&crebrò inculcetur, fideles eam non obliuiscentur. Primitiua siquidem Ecclesia semper ob oculos habuit Christum crucifixum, licet idolis & imaginibus usa non fuisset. Scriptum uerò Athanasii de imagine à Iudæis confossa, & fabulosum & ineptum uidetur. Etenim uixerunt eo tempore multi, præclari & docti episcopi, quorum scripta nostra ætate adhuc extant, qui si tanta res eo tempore contigisset, eius profectò mentionem in suis libris ac historijs fecissent. Eusebius, Sozomenus, ac Theodoretus, qui de Athanasio multa scripserunt: hoc tamē, quod ab istis iactatur, omnino præterierunt. Doctriuam, quam isti aiunt ex istis colligi, nihil morari debemus, cùm deus, Christus, Spiritus sanctus satis abundè loquantur nobis in tēplis, diuinis literis, concionibus & sacramentis. Quid igitur ijs oportuit simulachra superinducere, quæ nos ab illis percipiendis potius auocant, quàm iuuant? Non est Christianorum ideo accedere templa, ut oculos pascant picturis & imaginibus: sed ut orent, audiant uerbū dei, percipiant Sacramēta, gratias agāt deo, & eius augustissimū nomen celebrent. Lacedæmonij cōstituerūt, ut in curia senatoria nullū simulachrū poneretur, quo senatores ibi essēt animo præsēti, & de rebus in medio propositis, quā attentissimè cogitarent.

Curia Lacedæmonica nullas imagines habuit.

28 Quare frustra dictitant aduersarij signa & imagines libros esse laicorum, quod dum significant sanctorum gesta, imperitos & rusticos erudiant. Nos uerò fatemur, picturis aliquid significari: sed admodum tenuiter: at imperitorum animi adeo sunt rudes, ut ministerio uerbi opus habeant. Ac plerūq; fit, ut potius adducantur in errorem per imagines, quàm uerè doceātur. Redeat idiota uel imperitus ad picturam quoties uoluerit, semper idem referet: & si quid spectanti se in dubium uenerit, ad illud explicandū nihil unquā respondebit. At in diuinis literis & sacris concionibus, quod fuerit in aliquo loco subobscurum, in altero clarè & liquidò explicatur. In pictura, certè cùm semel erraueris, illa nunquam te corriget. Fatemur attamen, simulachra bonum usum posse habere, nempe ut refricēt rerum gestarum memoriā. Quod licet non ubiq;, in quibusdam tamen locis commodè usuuenit, sicuti nonnulla interdum loquimur nutibus, & muti gestibus permulta exprimunt. Verùm cum hoc & aliquando & alicubi facere liceat, semper'ne atque omnibus in locis illis utemur? An Senator prudens habebitur, si digitis & nutibus in curia sententia dicat? Nec dubiū est, aquæ usum esse ad sitim extinguendam, uerùm si eam conuiuis tuis apponas, & stultus & sordidus haberis. Ita etiam imagines, & si alicubi suā habent commoditatem, in templis nihilominus ferri non debent, ubi cum deo longè melioribus uijs & rationibus agere possumus: & præsertim, cùm ibi non sine periculo haberi queant. Nam Ieremias ait ca. 10. Simulachra ostendere mēdacia: Quod idem Habacuc 2. affirmat, & in lib. Sapientiæ cap. 13. & 14. scribitur, homines ab eis decipi. Vtq; res clarius pateat, sciendum est, tunc frequentem usum simulachrorum in Ecclesiam irrepsisse quando episcopi cœperunt otio indulgere, cùm desierunt Ecclesiam sibi commissam docere, illamque uerbo & sacramentis pascere: tunc, inquam, imagines substituerunt, tanquam sui ipsorum uicarias. Consulamus obsecro aliquantisper experientiam, uideamusq; ab eo tempore, quo templa fuerunt contaminata simulachris, an rustici & imperiti eorum usu doctiores facti sint, & magis diuinarum rerum scientes euaserint: certè multò minus quàm anteà, Christus & deus cognoscitur. An ignorauit deus hāc imaginum cōmoditatem?

Simulachrorum rerum gestarū memoria quomodo refricatur.

Simulachra fallunt.

Simulachrorum usus quando cœperit maximè.

29 Porrò non potuit eum latere, qui oculo suo lustrat omnia, & cuncta cognoscit. Si uidit, & interdixit, paterna beneuolentia nos minimè complectitur, qui uideatur hominibus tantùm bonū inuidisse. Deinde Apostoli, qui nihil omiserunt, quod ad salutem hominum faceret, nusquam tantæ utilitatis meminerunt. Cæterùm suis actionibus produnt seipsos. Ea etenim signa, ad quæ cateruatim stulti peregrinantur, magna religione plerumque sunt uelata, magnaq; diligentia operta, ut uix magnatibus, cardinalibus & principibus aperiantur: rudis autem popellus, in cuius gratia ea simulachra uolunt esse conficta, semper habebit ante se libros illos clausos. Neque curanda est quicquam Nicena Synodus secunda. Nam si quis expendat mediocri diligentia rationes illorum episcoporum, quibus imagines constabiliuerunt, risum tenere non poterit. Pręterea illi Synodo Eliberinam opponimus, in qua, ut superius exposui, picturæ & signa prohibentur. Mirùm ad hæc, istos non pudere, locum Pauli nobis obijcere, quo dixit omnia munda mundis: cum ibi tantùm de rebus medijs ac indifferentibus agat, non de periculosis aut prohibitis. Cumq; iam dixerimus de natura & uetustate imaginum, easq; distinxerimus per significata, quod aliæ deum referunt, alię dei creaturas: & ostenderimus, quid mouerit homines, quod conati sint signis deū exprimere: demonstrauerimusq; non licere deum signis referre: partim, quod fieri non possit, partim quod ipse prohibuerit: docuerimusq; res conditas nihil prohibere, quin imaginibus referātur, modò nulla eis exhibeatur adoratio: & ad extremum, in sacris locis non esse habendas, confirmauerimus, de illis nos iam satis dixisse arbitramur.

Nicena secūda Synodo opposita Eliberina.

De Cherubim.

30 Quod attinet ad nomē, scribit Aben-Ezra, nō nullos eam uocem omnibus sculpturis ac imaginibus cōmunem facere: ita nihilominus, ut quę in lege scribuntur, humanam figuram habuisse dicantur. Sed in Ezechiele, formæ illorum describuntur, ut leonis, bouis & aquilæ, non tantùm humanæ. Quin apud eundē Prophetā, rex appellatur *Cerub*, quod magna fuerit dignitate, splendore, atq; opibus cumulatus. Scribitur ea uox interdum plena, id est, cum *vau*: nonnunquā uerò loco eius habetur *kibbutz*. At Salomō uidetur Mosen æmulatus, nā & ille in suo tabernaculo, duos Cherubim fusiles habuit. Quin & ipsa cortina intima, quæ fuit instar parietis tabernaculi, habuit Cherubim acupictos.

In 1. Reg. 6. Cherubim nomen & forma.

acupictos. Vnde nõ mirũ si Salomon & duos fecit sculptos, & per parietes cælaturis elegãtib. plures expresśit. Non me fugit, ex ueteribus interpretibus Hebræis, nonnullos fuisse, qui uocem *Cerubim* existimarint compositam esse, ut primum elementum *Caph* sit nota similitudinis: deinde ut uerbum addatur *Rab*, quod est alere, seu crescere, unde nomen fiat *Rabum* & *Rabi*, quod pueros & adolescẽtes significat: quia statura crescant & augeantur. Verùm id non est simile ueri, ut etymologia nominis Hebraici à Chaldaico sumatur. Quod ad materiam eorum attinet, satis constat, ea, quæ in tabernaculo Mosaico fuerunt, ex auro solido fuisse, siquidem assurgebant ex utroq; propitiatorij latere, ac sese mutuò respiciebant.

Propitiatorium.

Propitiatorium uerò tabula fuit eiusdem cum arca fœderis, & longitudinis & latitudinis, quæ auro solido & puro cõstabat, & ex ea, sicuti dictum est, duo Cherubim assurgebant. Materies uerò Salomonicorum, fuit lignum oleæ, quod sanè durisśimum est, unde in eo cælando uel sculpendo artifices plurimum laborant, diutisśimè attamen durat.

Quo iure Salomon oleas exciderit.

31 Quærit hoc loco R. Dauid Kimhi, quomodo Salomoni licuerit arbores olearũ excindere, quod fructiferæ sint, & in Deuteronomio statuatur, ne uel in solo hostili eæ arbores incidãtur. A quibusdam respondetur, illum non excidisse nisi uetustate iam exhaustas, & ita effœtas, ut fructũ non amplius ferrent. Alij uerò putant eum non oleis, uerùm oleastris esse usum, ex quibus fructus nullus habetur. Nec desunt, qui scribunt, hæc ligna non excisa in ditione Iudæorum, sed ab Hiramo fuisse missa. Verùm commodius dici posset, extra ordinem hæc gesta fuisse, & instinctu diuino de lege aliquid esse remissum, præsertim, quod ad bellum magis quàm ad pacem spectauerit. Quidam etiam fuerunt, qui hoc lignum propriè fuisse oliuam negarint: Nam ut inquiunt, alia quoque genera sunt arborum, quæ oleum quoddam producunt, ut cedri, pinus & abietes, quæ cùm ferant pinguedinem seu resinam, arbores olei dici possunt. Locum adducunt ex octauo capite Nehemiæ, ubi scribitur: Festum tabernaculorum fuisse celebratum, quo dicebatur populo, *Afferte folia oliui & folia arboris olei:* quibus uerbis hæc manifestisśimè à se inuicem distinguebantur. Quin & legis præceptor non tantum folia olearum, sed etiam cedri gestare iubebat: Et Græca uersio cupressum habet. Et Esa. cap. 41. hac uoce lignum cupresśi uidetur exprimi, quanquam locus est perobscurus. Altitudo Cherubim decem habuit cubitos, uerùm ita, ut faciem iuuenilem referrent. Quod etiam in Colossis à peritis artificibus nonnunquam est factitatum. Iosephus attamen istos Cherubim quinque cubitorum tantummodo fecit, & materiem habuisse purum & solidum aurum testatur. Verùm fides penes diuinas literas esse debet.

Cherubim situs & habitus.

32 De situ uerò & habitu Cherubim hæc referri possunt R. Salomonem scripsisse, plantis pedum adhæsisse pauimentum, & uultum conuersum habuisse uersus orientem, quasi uenientes ac ingredientes aspicerent. Alter eorum ala sua contingebat Meridianum parietem, alter Aquilonarem, medijs alis sese mutuò attingentibus: Distabant itaque à se inuicem decem cubitis. Liber Paralip. affirmat, has imagines uultus adolescentum habuisse. Iosephus contrà scribit, neminem posse dicere, quales uultus illorum fuerint. Quod uerò ad Orientem & Sanctum ipsum intuerentur, liber Paralip. testatur: Cùm apertis essent alis, earum apertio tota constabat decem cubitis, atq; adeo totam latitudinem Sancti sanctorum occupabant, nimirum uiginti cubitos. Proinde in eis deprehenditur iusta corporis humani dimensio, quam aiunt constare, cùm proceritas tanta est, quæ manus expansas adæquet. At dixeris, si utraq; ala tot habuit cubitos, quis dabatur locus trũco totius corporis? Kimhi scribit, corpora eorum sub alis fuisse, quod alarum capita coniungerẽtur ad spinam dorsi. Quare illorum corpora extabant ab anteriori parte posita extra alas, ac ubi eminebant sub istis duobus Cherubim, uel inter eos Arca fœderis iacebat, quę illorum expansis alis obumbrabatur. Arcæ longitudo, ut describitur 26. Exodi, fuit duorum cubitorum cum dimidio, totidem habuit in latitudine: altitudo uerò illius, unius cubiti cum dimidio, totidem habuit in latitudine: altitudo uerò illius, unius cubiti cum dimidio fuit. Vectes aurei adiuncti erant, qui annulis aureis inserebantur, nec inde amouebantur unquam. Longitudinis erant quatuor cubitorũ. Super Arca in Propitiatorio, duo alia Cherubim erant à Mose fabricata. Et hac ratione fiebat, ut in Sancto sanctorũ Salomonico quatuor fuerint Cherubim, duo scilicet Salomonici, ac duo minores tempore Moysis conflati. Sed maiores, quos posuit Salomon, Sanctũ & orientalem partem intuebantur. Mosaici uerò stabãt ab utraq; parte propitiatorij, & sese mutuò aspiciebant, quasi Propitiatoriũ suis manib. sustẽtarent. In tabernaculo Mosaico, apertura duarum alarũ decem cubitorũ erat, alisq; parietẽ attingebãt: uerùm diuersa ratiõe quàm Salomonici, quia Mosaici tangebant Orientẽ & Occidentẽ: Salomonici uerò, Aquilonem & Austrum. Mosaici autem constituti nunc in Salomonico tẽplo, suis alis parietes non attingebant, quia locus erat amplior quàm in tabernaculo fuerit. In Esaia tamen dispositionem Cherubim legimus aliquantò diuersam; nam sex alæ cuiq; eorum fuerunt. Nam superioribus uultũ, inferioribus pedes operiebant, intermedijs aũt uolãtes, clamabãt: Sãctus, Sanctus, Sãctus.

33 Non est existimandum Salomonem transgressum esse legem, quod Cherubim posuerit in penetralib. templi: sequutus enim est Mosis exemplum, qui à deo iussus est idem facere. Præterea, cùm Dauid omnem sacræ fabricæ formam & delineationem demonstrarit, non est dubium, quin & Cherubim signa ostenderit: quare hoc exemplo adduci non debent idololatræ, ut in suis templis imagines habeant.

Cherubim quid repræsentarint.

Postremò restat, ut de significatione harum imaginum quantum uidebitur satis, referam. Adumbrabant porrò spiritus administratorios, de quibus epistola ad Hebræos capite primo agit, quorum Daniel tantum numerum prodit, ut

esse

Angelorũ ministeria.

esse scribat decies centena millia, hoc est, innumerabilem multitudinem. Certum quippe numerũ pro indefinito posuit. Ministeria eorum uaria sũt. Quandoque seueritatis. Nam cum deus Adamũ è paradiso pepulisset, Cherub ante paradisum collocatus est cum flammea romphæa, ut inde miseros homines arceret. Aegyptij percussi sunt angelorũ ministerio, nec non exercitus Sennacherib. Dauid etiam uidit angelum, stricto gladio urbi Hierosolomytanæ imminere. Angelus quoq; in itinere Bileamo restitit. Nec dubium est, ministerio angelorum, Pentapolim fuisse ignibus absumptam. Interdum uerò, defendendis hominibus deo inseruiunt. Angelus quippe inter castra Aegyptiorum & Israelitarum se interposuit, ea utique nocte, quando mare rubrum transmittendum erat. Lothus etiam seruatus est angelorum opera. Petrus item eductus è carcere: & Christo affuerunt angeli, cùm à diabolo tentaretur in deserto. Quin regna & prouincias tuentur, quemadmodum in Daniele scribitur. Et illorum manibus Lazari spiritus ad sinum Abrahæ deductus prædicatur. Et in Psalmo canitur: *Angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis.* Visi sunt etiam stare pro Heliseo tuendo, aduersus hostes, ut sacra historia refert & testatur. Vtitur præterea illis deus ad homines docendos, ut in Daniele & Zacharia legimus. Maria edocta est per Gabrielem de salutifero partu. Iosephus de assumenda coniuge, à qua diuertere statuerat, nec non de fuga in Aegyptum ac reditu. Quid plura? Legati sunt dei, ad illius uoluntatem patefaciendam.

34 Quin & ministri Ecclesiarũ angeli dicti sunt, & illis adumbrantur. Sanctum quippe dei uerbũ apud homines promouent. Idcirco Ezechiel uidit machinam, qua & Cherubim uehebatur: quibus, ut docti & sapientes interpretantur, Prophetæ, Apostoli & ministri Ecclesiarũ exprimuntur: à quibus deus, hoc est, Iesus Christus Seruator noster, per uerbum ipsius, uehitur ad omnes mundi partes. Et ubi ubi possunt diuinas laudes inter homines, quemadmodum Seraphim Esaiæ celebrant. Multa præter hæc afferri possent, quibus amplificaretur allegoria inter ministros & angelos, sed paucis hisce contenti erimus. Redeo itaque ad ipsos angelos, quorum etiam ministerio *Deum asfero physica, hoc est, naturalia gubernare.* Illorum quippe opera dubium non est, orbes cœlestes conuerti, & admiranda in Natura produci. Qua de causa eleganter scribitur, Deum ipsum uehi per Cherubim. Et diuinos hosce spiritus tantę dignitatis atque excellentiæ, Scripturæ esse demonstrant, ut illos nobis proponat, non modò alatos, uerùm etiam oculorum plenos. Quod uidelicet munia sibi à deo imposita cùm sapientissimè tùm celerrimè obeant. Quæ duo in ministris & legatis meritissimè collaudantur. Nam tum rectè suo funguntur officio, si cum prudentia, celeritatem coniungant. Et de Cherubim satis hæc sunto.

Deus etiam naturalia Angelorum opera perficit.

Teraphim quid. In Gen. 31. uers. 19.

35 Sed iam de hac uoce Teraphim aliquid uideamus. Quidam uolunt instrumẽta fuisse ad horas deprehendendas uel regiones, stationes, & gra-

A dus astrorum, unde postea de futuris euentis ex Astrologica peritia diuinaretur. Sed hoc non multum probatur, quia potius erant statuæ, ut in historia Dauidis apertè uidetur, quãdo Michol Saulis filia, in lecto Teraphim collocauit, assimulans ibi Dauidem cubare, quem tamen ipsa clàm emiserat: illud autem ad commentum non fuisset uerisimile, nisi humanam Teraphim habuissent effigiem. Quare ab alijs dicitur, illas esse statuas ita

B factas, obseruatione astrorum, ut respondere ualeant, & reddere oracula, quando consulantur: cuius sententiæ inter cæteros est Aben Ezra. At contra hanc opinionem, obijci posse uidetur, id quod in Psalmo de idolis canitur, Os habent, & non loquuntur. Quod si respondent, quomodo id locũ habebit? In illo eodem Psalmo quæstio soluitur, *Non loquuntur in gutture suo*, quòd scilicet, naturali ui spiritus per arteriam pulmonis edatur: sed in eiusmodi imaginibus, non anima, uerùm diabolus loquitur. Vnde Iudæi eiusmodi alioqui immersi his superstitionibus, perhibent, consueuisse à ma-

Diabolus in idolis loquitur.

C leficis puerum aliquem sacrificari, quem primogenitum esse nouerint: cuius præcisum caput, sale & aromatibus condiunt, ut duret incorruptum: sub huius lingua laminam collocant auream, in qua describunt nomẽ impuri dæmonis, quem inuocant: accensisq; luminibus, huiusmodi nepharium caput, adorant & consulunt, atque inde responsa habent, diabolo eius linguam mouente. In Zacharia dicitur, *Teraphim loquuti sunt mendacia.* Et non mireris in Hosea haberi, quod populus ui-

D deatur relinquendus sine Ephod & Teraphim, quasi ad deum pertineat colendum Teraphim, quemadmodum Ephod: hoc enim minimè est uerum. Semper Teraphim in sacris literis rapitur in malam partem: sed ibi sensus est, à deo dissipandum & affligendum populum Dei, ut nec uerum Dei cultum retinere possint, neque illis uacaturum sit idola colere. Ephod ibi referatur ad sanam religionem. Teraphim uerò ad impiam, quarum neutram captiui & afflicti retinebunt. Miror

Teraphim in malã partem scripturis sumitur.

E uerò quònam pacto quidam dicere audeant, Labanum huiusmodi Teraphim sine imagines non coluisse: cùm ipse apertè dicat, esse deos suos. Illũ ego existimo, & deum & idola simul adorasse. Idololatriæ quippe incolarum Mesopotamiæ, ut uerisimile est accessit, & nonnihil retinuit eorũ quæ de uero deo Nahor pater ei fortè tradiderat. Quãuis & Nahorum fuisse idololatram, non est apud Iudæos absimile uero, ut Bileam ariolum, qui di-

Labã coluit Teraphim.

F cit se à Balac uocatum, ex illa eadem regione. Sed de idololatria hoc tantummodo dicam, & de hoc idolorum & imaginũ studio, unde futura cognoscerentur: illa ex curiositate ortum habuisse, cùm enim homines tanta futurarum rerum sciendarũ anxietate tenerentur, nihil intentatum reliquerũt, ut eum consequerentur, & tunc diabolus se facilè uidet admittendum, quando tanta alicuius rei æstuamus cupiditate, quare & suas artes adhibet, operamq; libenter impendit, ut deludamur, abstra-

Curiositas origo idolorũ per quæ futura cognoscuntur.

G hamurq; à uera & solida nostra salute. Christo autem debemus, quod modò ista non adeò publicè habe-

habeantur per orbem recepta, ut ante eius aduentum: etsi priuatim non sunt prorsus sublata, nulla tamen est bene ciuitas instituta legibus, quæ huiusmodi artes maleficas & incantationum studia uel non grauiter puniat, uel perpetua notet infamia. Dicat Plutarchus & alij quicquid uelint, de causa cur oracula reddi cessarint, cùm nos sciamus Domino nostro Iesu Christo hoc esse acceptum referendum.

Diabolus in idolis loquitur.

Secundi præcepti sanctio, An filius ferat iniquitatem patris.

36 Sed est hoc loco grauissima quæstio, & longè difficillima, quia uidetur filius portare iniquitatem patris. Nam in Deuteron. scribitur cap. 20. quod idem habetur in Exodo, *Reddam peccata patrũ in filios, in tertiam & quartam generationem.* Ac idem repetijt deus Mosi, cùm ante eum transiret. Nam inter cætera eius epitheta, idem adiectum est: *Reddens iniquitatem patrum in filios, tertios inquam & quartos.* Atque mirùm uidetur, quo pacto id potuerit inter misericordiæ titulos cõmemorari. Hoc non tacuerunt Hæretici, Marcionitæ, Valentiniani, Carpocratiani, qui ob id uetus Testamentum abiecerunt, & eius authorem affirmarunt deum esse malum, ut qui parceret patribus peccantibus, & plecteret filios innocentes: adeoq; sit alienus à misericordia, ut peccati nequeat obliuisci, sed reseruet iram in tertiam & quartam generationem. Iudæi quoque id malè ferebant, qui apud Ezechielem capite 18. *Patres aiebant, comederunt uuas acerbas, & dentes filiorum obstupuerunt.* Id erat ac si diceret, Ieroboam erexit uitulos, Manasses promouit idololatriam, oportuit'ne ut eorũ pœnas nos lueremus? At Dominus respondit per Prophetam, *Mea est omnis anima, tam anima patris, quàm anima filij. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur, & filius nõ portabit iniquitatem patris.* Hæc uidentur non satis inter se congruere.

Quid Hæretici reprehẽdant in uetere Testamento.

37 Quidam arbitrati sunt, distinctione de malis & pœnis esse utendum. Alias enim pœnas aiunt esse, quæ ad æternam damnationem pertineant, alias uerò temporarias. Et locum Ezechielis adductum, intelligunt de priori pœnarum genere: nam quod attinet ad æternam salutem, seu damnationem, quisque onus suum portabit: &, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: nec aliter locum Ieremiæ capite trigesimoprimo intelligunt. Quod autem ad temporarias pœnas attinet, cuius generis sunt, morbus, egestas, exilium, mors, &c. affirmãt non esse alienum à iustitia dei, quin hisce pœnis inuoluatur simul pater & filius, & populus cum principibus. Atq; ita exponunt quod in lege dicitur, *Rependam peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem.* Augustinus aliquando uidetur hanc distinctionem probasse. Nam in quæstionibus Iehosuah, quæstione 8. cùm de Achan disputat, qui nonnihil anathematis occultauerat, propter cuius peccatum omnes Israelitæ miserè sunt afflicti, & ob id supplicium non tantùm sumptum est de Achan, sed filij & filiæ eius unà dediti sunt neci. Augustinus inquam ibi ait, pœnas illas posse cùm prodesse tum etiam obesse, quod ipse deus nouit, & idcirco eas ab illo pro sua iustitia temperari. Sic enim illas deus moderatur, ut & malos affligãt, & bonis non obsint. Ea enim est prouidentia eius, ut quæ mala uidentur, ea possit facere bona: quod autem ad pœnas æternas spectat, quoniam illæ semper obsunt, eas quisque pro suo malo meritò subit. *Nemo* inquit, *has pœnas luit ob alienam culpam.* Idem scribit contra aduersarium legis & Prophetarum, libro primo, capite decimo sexto. *Non dubium* inquit *est, quin in hac uita alius pro alio diuexetur.* Et contra Iulianum Pelagium libro 6. cap. 12. distinguit statum populi, & alios ait regeneratos in Christo esse, alios uerò nondum renatos. Eorum autem, qui regenerati non sunt, peccata uisitantur in tertiam & quartam generationem hoc est, in omnem posteritatem. Alludit autem ad peccatum originis, quod ab Adamo in omnes posteros est disseminatum. Sed cur, inquies, in tertiã & quartam generationem? Respondet idem pater, quęst. 42. in Deuteron. quia tria coniuncta cũ quaternario septenarium efficiunt, qui numerus est plenitudinis, ut in tertiam & quartam generationẽ idem sit, ac si dixisset, in omnẽ generationẽ, Quo genere dicendi, usus est Amos: *Super tribus iniquiens, sceleribus, & super quatuor non conuertar.* Augustinus igitur uerba legis intelligit, de reddendis iniquitatibus patrum in filios in tertiã & quartam generationem, quoad non renatos. *Lex enim,* inquit, *de illis egit, qui erant sub lege.* Sed Ezechiel & Ieremias de hominibus renatis egerunt, & de dono regenerationis per Christum conferendo. Homines autem renati iudicandi sunt de suis quisque meritis, non de alienis peccatis. Atque ita filius non portabit iniquitatem patris, sed anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Ante regenerationem uerò, peccatum originis omnem posteritatem inficit ac perdit.

Distinctio pœnarum.

Deus pœnas temperat.

Hominũ distinctio in regeneratos & nondum renatos.

Numerus Septenarius est plenitudinis iudicium.

38 Hanc ego distinctionem Augustini non improbo, uerùm dubito an sit satis ad sensum Ezechielis & Ieremiæ accommodata. Ambo illi Prophetæ scripserunt eadem uerba, Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt: cùm tamen alter esset in Iudæa, & alter in Babylonem abductus: quod est argumento, illos eodem spiritu esse locutos. Sed Augustinus inquit, Ezechielis expositionem ex Ieremiæ cap. 31. esse petendam. Ibi enim post ea uerba subijcitur: *Ecce dies uenient, & disponam pactum, &c.* Locus itaque ille totus ad regenerationem est accommodandus: quare per hæc uerba Ieremiæ, dicta Ezechielis de regeneratis interpretanda sunt. Hoc pacto is pater, quæstioni satisfactum existimat. *At* ego cum illud caput Ezechielis attentius expendo, uidetur mihi de pœnis & afflictionibus huius uitæ loqui. Cur enim conquestus est populus, dicendo: Patres uuas acerbas comedisse, obstupuisse autem dentes filiorum. Num conquesti sunt de pœna gehennæ? Non sanè, sed quòd in Babylonem captiui abducti fuissent, & in seruitute uiuerent: queruntur Deũ uideri nimis duriter agere: quod cùm patres ipsorum fuissent idololatræ, ipsi tamẽ

Ezechiel & Ieremias eadẽ uerba scripserunt in diuersis locis.

qui non deliquissent, plecterentur. De ijs pœnis populus lamentabatur: quare necesse fuit, ut Propheta de ijsdem responderet. *Anima patris mea est, & anima filij mea est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur.* Hæc ergo pœnas huius uitæ respiciunt. Quãuis non inficior, ad pœnas etiam spirituales trãsferri posse: at non nisi per argumentum à minori ad maius: idq; ad hunc modum, deus non inflixit tẽporarias pœnas prorsus innocentib. ob alienũ peccatũ: ergo multò minus spirituales & æternas.

Hieronymus

39 Hieronymus dum interpretatur Ezechielem, solutionem habet, quàm etiam Augustinus posteà sequutus est, ut suo loco dicemus. Variant autem interpretationes, quòd res obscura sit, & difficultas inde oritur, quia negari non potest, Deum aliquos aliorum causa diuexare. Cùm enim Cham patris turpitudinem retexisset, execratio tamen translata est in Chanaan eius filium. Et cùm Sodomitæ grauiter peccassent, filij quoq; unà cum patribus combusti sunt. Et cùm Dauid adulterium admisisset, deus effecit, ut filius ex illo adulterio susceptus, moreretur. Proinde in re tam obscura, Hierony. suam quidẽ interpretationem affert: sed etiam quid alij de hac quæstione senserint, exponit. Primùm ait, permultos fuisse, qui locum illum legis, Deum iniquitatẽ patrum in filios persequi in tertiam & quartam generationem, de singula quaq; anima, uel homine qui peccet ἀλληγορικῶς intelligant. Sunt enim nobis quædam προπάθειαι impulsiones & impetus quædam ad malum: uel ut alij dicunt, primi motus. Deinde sequitur deliberatio, cùm quis apud se statuit uelle malè facere. Tertiò, quod est decretum perficitur. Quartò, sequitur gloriatio de scelere, cùm in peccatis bene sibi placet & satisfacit. Ita quodammodo numerantur quatuor generationes: uerùm Deus adeò clemens est, ut in prima & secunda generatione, hoc est, in προπαθείᾳ & deliberatione taceat ac dissimulet: tertiam autem & quartam, hoc est, perpetrationem & gloriationem puniat, dum quis & malè facit, & de peccatis gloriatur, nec uelit resipiscere. Quare aiunt Deum in ramos, non in radices uindicare. Homo enim, ut putant, si nec egerit malè, nec gloriosus de malo fuerit, seruari potest: quamuis alioqui & concupiuerit, & deliberarit mala perpetrare. Nec secus Paulum ad Timoth. interpretantur, cùm ait, Mulierem saluam fore per filiorum procreationem, si modò in fide permanserit, &c. hoc est, Anima salua erit, si bene operetur, quamuis impetus & cogitationes prauas habeat. Hæc interpretatio mihi non probatur. Primùm, quia est Allegorica, cùm deus præsertim in lege, simpliciter ac apertè loquatur: dein quia sermones dei si reuocentur ad Allegorias, prorsus reddentur incerti: postremò, quia ne uerum quidem est, quod dicitur Nam impetus illi & primi motus peccata sunt, quoniam & aduersantur legi dei, & à Christo damnantur, cùm in Euangelio ait, *Qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, mœchatus est eam in corde suo. Et qui fratri suo irascitur, dignus est iudicio.* Deus quippe non sic attendit facta, ut non

Quatuor gradus peccati.

Impetus animi & primi motus peccata sunt.

A multò magis respiciat animum. Moses ad aquas contradictionis grauiter peccauit, & tamen si eam Historiam excutiamus, nihil reperiemus quod exterius ipse malè commiserit. Verùm deus incredulitatem animi eius uidit, ac illum grauiter ultus est. Quare illi animi motus & deliberationes, non tantùm peccata sunt, sed etiam à deo grauiter puniuntur. Mittamus itaq; hanc interpretationem, quam etiam Hieronymus ut suam non attulit.

Quo ad pœnas temporarias nemo patitur, quod non mereatur.

B 40 Sed iam ut rem ipsam explanem, quod ad pœnas etiam huius uitæ attinet, nemo dici potest id pati quod non mereatur: quia nemo purus est, ne infans quidẽ unius diei: nemo est, qui uel mortem ipsam non sit commeritus. Quid igitur dicant homines, Patres nostri comederunt uuam acerbam, & cætera. cùm quisque oportet onus suum, uel quo ad hanc uitam, uel quo ad æternam? Verùm hæc temporaria mala deus non semper infligit, ut pœnas & supplicia, sed alias fines non rarò spectat, ut Christus in Ioanne de cæco nato respondit. *Neq; hic peccauit, neque parentes eius, ut cæcus*

C *nasceretur, sed ut manifestetur gloria dei.* Etiam Petrus & Paulus, cùm afficiebantur morte, conqueri non poterant se non esse illam commeritos: & si deus, cùm occiderentur, non id spectabat, ut supplicium de illis sumeret, sed ut illorum sanguine testatum filij sui Euangelium relinqueretur. Quare cùm ita res se habeat, & omnes obnoxij simus peccatis, non est quod quiritemur, Deum nimium seuerè nobiscum agere, si ob peccata parentum affligamur. Deus enim potest illas molestias ita dirige-

Quid spectet deus in martyrio sanctorum & afflictione parentũ & liberorum.

D re, ut non tantum ad gloriam suam, uerum etiam ad parentum salutem pertineant. Crebrò enim punit parentes in liberis, & in populo principem. Etenim parentibus non minus dolet supplicium liberorum, quàm si ipsimet affligerentur. Quòd si filij parentum causa moriantur, non afficiuntur iniuria: nam & ipsis mors debetur, & sunt alioqui morituri. Quare si deus ita uelit eorum morte abuti, iure suo id potest facere. Quod item de alijs calamitatibus affirmari potest. Nam si filius cru-

E cietur morbo, morbum commeritus erat: & si pecunias amisit, res fluxas & instabiles perdidit, & quas ea conditione habuit, ut illas facilè posset amittere. Idcirco si calamitatibus huius generis deus uult parentes in filijs punire, non potest iniustitiæ accusari.

Deus pœnas quoad renatos, in medicinas conuertit.

41 Vnde Augustinus in quæst. in Iehosuam quæst. 8. *Per originale*, inquit, *peccatum, debitores sumus multarum pœnarum: quas tamen deus in medicinas*

F *quasdam conuertit, & efficit ut uehementer prosint, licet nobis mala esse uideantur. Nam si uixisset filius, fortassis uestigia patris mala pressisset, aut deteriora commisisset. Quare si deus è uita eum tollat, non potest conqueri secum malè actum. Nam dei beneficio mors in eius commodum redundat. Raptus enim est, ne malitia cor eius immutaret. Et certè nobis ferenda sunt leuiora mala, ut maiora bona consequamur. Ita enim medici amaro pharmaco turbãt fauces, ut ægrotus pristinæ sanitati restituatur. Eodem modo cùm pœnas meriti simus, deus tamen*

G *eas in bonum conuertit. Atq; hoc pacto, disciplina quædam*

in mundo constabilitur. Nisi enim ita fieret, homines perpetuò deteriores euaderent. Declaratur etiam coniunctio quædam & societas humani generis, cùm alter alterius hoc modo peccatum luit. Nam qui ad idem regnum uel ciuitatem, uel Ecclesiam pertinent, unum inter se corpus quodammodo sunt. In corpore autem unum membrum pro alio membro patitur. Quare cum id in corpore fiat, non est absurdum ut idem contingat in hominum societate. Plutarchus in libello de Sera Numinis uindicta, id pulchrè docuit: *Laborat, inquit, oculus, & uena brachij secatur. Ita pater peccauit, & plectitur filius: princeps malè se gessit, & populus uexatur: atque huiusmodi συμπάθεια est in humanis rebus.* Iure accusat is author hominum temeritatem, qui quoties hæc accidunt, queruntur deum crudeliter agere. *Nam pater, ut inquit, uel bonus est, uel malus. Quod si boni patris filius fortè malo afficiatur, statim exclamant, Deum iniustè facere, neque par esse filium ita miserè tractari, qui patrem tam bonum habuerit. Sin uerò pater sit malus, & filius in calamitatem uenerit, rursus exclamant, hic quoque iniquum esse Deum. Non enim oportuisse filium affici supplicio, cum pater peccarit. Quare uidetur uulgò, filius nullo modo affligendus. Verùm, quid si pater malus sit, & tamen filio cadant omnia fœliciter? hic etiam queruntur, ut inquit, de iniquitate dei. Negant enim æquum esse filium fœliciter uiuere, qui tam malum patrem habuerit.* Hæc ille, quamuis Ethnicus, satis piè.

Hominum συμπάθεια.

Filij partes quædam sunt parentum.

42 Considerandum præterea est, filios ueluti partes quasdam esse parentum, & aliquid eorum in se habere. Vnde absurdum non est, si deus partem illam parentum in liberis puniat. Cæterùm ad Augustinum redeo, qui ait, Deum hoc pacto disciplinam in mundo, in Repub. in Ecclesia, & in familia statuere. Cuius dictum meo iudicio improbari non potest: nam si filij pœnas luant pro parentum peccatis, nihil habent quod queri possint. Debent profectò parentibus hoc officium: nã ab illis hoc ipsum quod sunt, habuerunt. Quare si pro eis uitam relinquant, iniuria minimè afficiuntur. Eis quippe id reddunt quod ab ipsis acceperunt. Si deus eis dixerit, uestro supplicio ad salutẽ parentis uti uolo, nullo iure id possent recusare. Ioannes docet, quenque debere sic fratrem amare, ut paratus sit, pro eo etiam uitam ponere. Quòd si uita pro fratre ponenda est, quantò magis pro patre? Deus utitur uarijs instrumentis, quibus homines ad se pertrahat. Cur ergo non utatur filiorum, aut morbo, aut morte, uel ad castigationem, uel ad salutem parentum? Augustinus in quæstione 8. in Iehosuam, quam sæpius adduximus, *Aequum est, inquit, ut minor pars pro maiori supplicium luat, ut in illa historia contigit, propter sacrilegium quod Achan commiserat. In acie pauci ceciderunt, & uniuersa multitudo est absoluta. Hinc intelligitur quanta futura fuisset ira & uindicta dei, si uniuersa multitudo peccasset, cum peccatum unius tam magno constiterit.* Et Plutarchus in eo libello, quem paulò antè adduxi: *Hoc, inquit, faciunt etiam Imperatores in castris. Nam si quid communiter ab omnibus peccatum est, multitudinẽ decimant, ut paucorum supplicio cæteri absoluantur: atq; ita alter alterius culpam luit.* Deus attamen, ut dictũ

Augustinus Minor pars pro maiore iustè supplicium luit.

Mos decimandi milites.

A est, iniuriam nemini facit: nam is qui moritur, erat morti obnoxius, & deus eius mortem in bonam finem dirigit, nempe ut subueniat alijs. hoc est, ut hac ratione, aut parentes, aut principes ad pœnitentiam reuocet, uel ut disciplinam constabiliat. Quæ autem dicta sunt, de spiritualibus & æternis pœnis, intelligi nequaquam debent. Quo enim ad illas, quisque culpam suam luet.

43 Nunc uerba Legis exponenda sunt. *Ego, inquit, sum deus æmulator, reddens iniquitatem patrum in* B *filios in tertiam & quartam generationem, ijs qui oderũt me.* Hæc postrema uerba Hieronymus in Ezechielis caput 18. diligenter annotauit. Et Augustinus in Iehosuam, quæstione iam adducta: *Eorum, inquit Deus, qui me oderunt:* ac si diceret, Non attingam innocentes, sed eorum iniquitatem uindicabo, qui malos patres imitantur & me oderunt. Ad eundem modum pollicetur, se benefacturum filijs & nepotibus in mille generationes. Sed quibus? *Iis, inquit, qui diligunt me.* Quare si pater impi- C us fuerit, & filius probus, nihil ei patris iniquitas oberit: Sin pater bonus fuerit, & filius impius, nihil ei pietas patris proderit. Eo'que ait Hieronymus, Vindicat iniquitatem patrum in filios, non quòd malos parentes habuerint, sed quòd imitati sint patres. Verba ipsa satis declarant, Legem non de Originali peccato intelligendam, sed de eo quod actuale uocant. Tum enim filius portabit iniquitatem patris, quando ille itidem peccauit ut pater. Ezechielis quoque uerba, de origina- D li culpa non possunt accipi, quemadmodum consequentia facilè ostendunt. Quamuis id quod dicitur, animam quæ peccauerit esse morituram, de originali etiam peccato intelligi possit. Nam quisque in se habet naturam uitiatam & pronitatem ad malum. Vnde quisque peccatum suum portat. Etsi enim per originem contractum est à parẽtibus id uitium, tamen iam factũ est nostrum. At dices: Cùm in lege habeatur, *Iis qui oderunt me.* Infantes uerò cùm deum non oderint, idcirco pos- E se ad eos pertinere. Respondeo, Actu quidem non oderunt, sed natiua corruptela & propensione ad malum. Ita lupus adultus ouem deuorat. Lupinus catulus id minimè facit, non quòd ingenium patris non habeat, sed quia non potest. Atque hæc de uerbis legis. Cur autem dicatur in tertiam & quartam generationem, & non in quintam & sextam, audiuimus quid Augustinus responderit. sed meo iudicio possemus dicere multò commodius, parẽtes usque ad tertiam quartam generationem pos- F se uiuere. Voluit ergo deus ita de patribus sumere supplicium in tertia & quarta generatione, ut ex illa posterorũ pœna sensus aliquis ad eos perueniret, dum essent adhuc superstites, & nepotum & pronepotũ calamitates uidere possent. Ita de causa Scriptura sancta generatiões illas non ulterius produxit. Cùm posteri mali sunt, & à deo puniuntur, parentes in illis puniri non est dubium. Chrysostomus in Genes. Homel. 29. cùm interpretatur illa uerba, *Maledictus Chenaan, &c. At non ille peccaue*- G *rat, inquit, sed eius pater Cham. Verum quidem est,* respondet: *sed Cham multò acerbius tulit eam maledictio*-

Deus non nisi in osores suos animaduertit.

Quisq; habet in se uitiam pronitatem originis.

Cur in 3. & 4 generationẽ animaduertat Deus.

nem, quàm si sibiipsi fuisset inflicta. Hæc est uis & στοργὴ paterna, ut magis filiorum quàm suis afflictionibus crucientur. Cham ita uidit non tantùm filium suum fore malum execrationi obnoxium, uerumetiam se in eo punitum iri.

44 Illud modò restat explicandum, cur inter epitheta misericordiæ dei, recitatum quoque id fuerit coram Mose, *Reddens iniquitatem patrum in filios*, cùm hoc ad seueritatem spectare uideatur. *At* non ita est: imò si presius locus respiciatur, id esse misericordiæ intelligemus. Nam ubi primum peccatum est, posset deus iure suo statim ulcisci. Est autem adeò bonus, ut ultionem in tertiam & quartam generationem uelit differre, atque interim reuocat patrem ad resipiscentiam Prophetarum monitis, concionibus & beneficijs, multisque alijs modis. Postremò, ubi ad tertiam & quartam generationem peruentum est, & ille nihilo factus est melior, ad uerbera se confert, ac ne tum quidem affectione utitur ut extremo supplicio, sed potius ut medicina. Quis non uideat totum hoc magnæ misericordiæ opus esse? Iure igitur ac meritò, hæc uerba inter *ἐπιθέτα* misericordiæ censentur. Negari autem non potest, Prophetas unà cum populo sæpè fuisse afflictos. Nam Ezechiel & Daniel in captiuitatem fuerunt abducti, & Ieremias coniectus in carcerem, ac miris in modis exagitatus, obsidionis tempore: deinde in Aegyptum cum Hebræis profectus, occisus est. Vult enim deus hoc pacto rem geri, ut homines boni, non tantùm uitam suam rectè instituant: sed etiam ut malos, grauia patiendo, admoneant & emendent. Simul enim cum eis uersantur in eadem Repub. & Ecclesia, & sunt quodammodo eiusdem corporis membra. Quare bonos ita secum oportet cogitare. Si deus illos afflixerit, nos quoque unà uexabimur, omnes eodem supplicio inuoluemur. Idcirco uidendum est, ut pro eis laboremus, arguendo & orando: nam eorum salus neglecta, mala etiam nobis apportabit. Hoc modo intelligendus est Augustinus, quando ait, Deum inter homines hoc pacto disciplinam stabilire. Quia si pro regibus populus affligitur, & pro patre filius: igitur oportet, ut pro se inuicem omnes laborent & satagant. Nec boni tamen intereà sine peccato uiuunt, ut deus non possit in eis inuenire quod puniat. Quanquam dura quæ pijs eueniunt, non queant propriè, ut dictum est, pœnæ uocari: sed potius fidei exercitia. Ita enim deus illorum fidem explorat: & quicquid in eos agit, ipsis in bonum cedit. Vult præterea illos in seipsis fratrem primogenitum Christum Iesum exprimere, qui aliorum peccata in seipso pertulit. Nam & hæc portio, quædam est crucis Christi, quamuis ipsi non ita sunt innocentes, ut Christus fuit, neque illorum crux ad redimenda peccata quicquam efficit. Daniel in captiuitate ad hunc modum peccata confitebatur: *Peccauimus*, inquit, *& iniustè egimus*, &c. Non ait, Illi peccarũt, sed Nos. Et Esaias ait, *Omnes iustitiæ nostræ sunt, ut pannus mulieris menstruatæ*. Est quidem in sanctis quædam iustitia, sed non quam iactare possint ad tribunal dei. Proinde si aliqua patiuntur, non habent iustam conquerendi causam.

Iustis prodest quòd ijsdem pœnis cũ impijs inuoluãtur.

Piorum afflictiones, propriè non sunt pœnæ.

45 *At* dixeris, Cur dicitur in illis deus aliorum peccata uindicare, cùm & ipsi peccent? Dicendus esset potius illorum peccata punire, non parentum. Respondeo quia cùm deus multum diuque expectasset, ut patres resipiscerent, nec quicquam proficeretur, & interea peruentum esset ad tertiam & quartam generationem: tandem effundit iram in filios, qui ob id pati dicuntur pro patribus, quia nisi patrum malitia præcessisset, potuisset illorum afflictio longius differri. Nunc autem quoniam inciderunt in tertiam uel quartam generationem, iustitiæ diuinæ ratio non patitur, ut pœna ulterius proferatur. Et quamuis ipsi quoque commeriti sunt ea mala, tamen quòd sic in tertia aut quarta generatione corripiantur, id parentibus debent. Atque ita deus perterrefacit parentes, ut sibi temperent à sceleribus: etsi non dei, aut sua ipsorum causa, at saltem posteritatis. Perterrefacit etiam filios, ne imitentur parentum peccata, ut ne pœna patribus debita ab ipsis repetatur. Nec iniustum est, filios aliquid pro patribus ferre: nam & patrum causa, hæreditates accipiunt, & honore ac gloria præ alijs afficiuntur. Etenim deus non tantum Dauidem fortunauit, sed etiam propter illum posteritati eius fauit. Nam ad quadringentos annos, regnum in eius familia perseuerauit. Quo uerò ad æternam salutem, nec patres luent filiorum peccata, nec filij patrum. attamen multa spiritualia dona, per bonos patres, filijs impetrantur. Dixit enim Paulus 1. Corinth. 7. *Alioqui filij uestri immundi essent: nunc autem sancti sunt*. *A* sanctis ergo parentibus filij habent aliquam sanctitatem, & aliquod spirituale donum, ut locus ille docet. Et contrà, per malos parentes multa huiuscemodi bona impediuntur: neque cùm mali sint, nec eos pœniteat, à deo audiuntur, cùm liberis suis petunt spiritualia bona. Attamen dei prouidentia sæpè fit, ut ex bonis parentibus nascantur mali filij, & ex malis boni: ut Ezechias rex bonus patrem habuit Achazum regem impium. E contrà uerò, idem Ezechias pius admodum princeps, Manassem procreauit ualdè impium & crudelem regem. Idemque possem dicere de Iosia. Hoc ideo fit, ne scelera crescant in immensum, si ex malis parentibus perpetuò mali filij procreentur. Interponit se deus, & filium ex malo patre natum, facit membrum Christi. Et unà ostendit bonitatem suam à parentibus, quantumuis malis, non posse impediri. Deinde nascuntur mali è bonis, ut asseratur gratia, & ne probitas filiorum naturæ tribuatur, quam à parentibus traxerint. Vult enim deus agnosci suum donum esse, quòd seruemur.

Quoad æternã salutem, filij nõ luunt peccata parentum.

46 Vnum tantùm addendum est quæstioni propositæ, deo quidem licere peccata patrum in filijs, ut dictum est, punire: at id hominibus minimè licet. In Deuteronomio quippe 24. edicitur, Patres pro filijs non puniantur, nec filij pro parentibus. Quod intelligendum est, si pater non consenserit filio, aut filius patri. Vnde Acham si in forum & ad tribunal uocatus fuisset, iure ordinario solus perijsset, non unà cum liberis. At deus hoc suum propri-

Hominibus non licet peccata parentum à filijs exigere.

proprium ius habet, qui aliter fieri uoluit, quamuis interdum & hoc obseruet. Numer. quippe 6. Core cùm in Mosen conspirasset, malè periit: at filii unà cum patre non sunt deleti, imò seruati sunt ad sacrum ministerium, & ex eorum posteritate natus est Samuel. Laudatus est Amasias rex, qui sicarios occidit, à quibus peremptus fuerat pater suus, filios eorum non interfecit. legis quippe dei rationem habuit. Causam huius interdicti Augustinus affert: *Deus potest, inquit filium punire pro patre, quia etsi eum affligit in hoc seculo, potest eundem in altero seruare. Id autem homo præstare non potest.* Adhæc Deus uidet filios non esse innocentes: homo autem id non uidet. Quanquam leges ciuiles agunt hic multò seuerius, & filium puniunt causa patris, ut in ff. & in C. habetur ad l. Iuliam maiestatis: non tamen morte afficiunt filium pro patre, sed eum bonis omnibus paternis expoliant, & dignitatibus, & honoribus. Filiabus tamen ab eis pars aliqua relinquitur, quæ Falcidia uocabatur, ut nubere possent. Alioqui leges ciuiles cum lege dei conueniunt. Nam in C. de pœnis l. Sancimus, iubetur: ne pœna transferatur in alios, uel affines, uel cognatos, sed tantùm teneat authorem peccati: & tamen tam hæc lex, quàm illa superior, sunt ab iisdē Imperatoribus, Arcadio & Honorio latæ. Cur uerò adeò seueriter decretum sit in reos læsæ maiestatis, idcirco uidetur factum, ut homines ab eo genere sceleris deterrerentur. Diuinæ tamen leges ea de re nihil tale decreuerunt: uerùm id uerbis disertis præcipiunt, ne filius occidatur pro patre. De bonis aūt nihil statuunt. Aduersarii autem nostri, hanc legem ciuilem Maiestatis, ad hæreticos transtulerunt. Non enim solùm de hæretico patre supplicium sumunt, sed etiam liberos omnibus eius fortunis exuunt: quàm iustè, nunc, non dico.

Samuel ex posteritate Core.

In crimine læsæ maiestatis filii pro patribus puniuntur.

LOCVS VI.

Præceptum tertium, De sanctificatione nominis Dei.

RVIT in lege ueteri sæpè deferendum iusiurandum, quod si uerum saluum & integrum conseruetur, fides quoque inter homines integra & illibata permanet: eo uiolato, uix potest fides ipsa manere incolumis. Neq; obscurum est, multis de causis homines ad periuria incitari. Primùm, quòd eum, quem oderint mirificè cupiunt lædere, ac è diuerso modis omnibus amicis gratificari. Mouentur interdum auaritia & cupiditate, nolentes persoluere quod debent, deposita restituere, aut damna data compensare. In Exod. cap. 22. præcepit deus, ut iusiurandum in causa depositi deferretur, nec non in causa furti ac rapinæ. In libro Numerorum execrationes Zelotypiæ præcipiuntur: & ad Hebræos epistola docet, permultas lites iureiurando finiri. Nam quando aliter fieri non potest, ad ipsum deum confugiendum est, qui est cordium & renum scrutator, eius'que oculis omnia quantumuis arcana sunt aperta. Quando uerò Iudices aliter queunt causas definire, iusiurandum minimè litigantibus est deferendum. At sæpè desunt probationes, neque testes præsentes adsunt, aut duntaxat unus reperitur, uel qui reus peragitur, fama solùm grauatur, & suspicionibus parum certis. Iis porrò casibus iusiurandum est deferendum. Cæterùm hac in re id non est prætereundum, à Iurisperitis tria uel quatuor iurisiurandi genera constitui: ut est uoluntarium, quod inter priuatos homines & defertur, & præstatur, idque in conuentionibus, pactis & particularibus transactionibus: cuius generis iusiurandum, uel præstare uel reiicere, cuiq; liberum est. Aliud necessarium appellatur, quod recusari minimè potest absq; maximis & grauissimis causis: Nam à iudice seu magistratu defertur. Tertium iudiciale appellant, quod una pars litigantium alteri debet. Quod cùm à parte prouocata, prouocanti defertur, est necessarium: alioqui sæpè recusari potest. Est item iusiurandum assertorium, quod ad tempus præsens, & præteritum attinet: non enim futura possunt asseri cùm ignorentur: licet promissorium ad futurum spectet, ac tum præstetur, quando nos ad aliquid faciendum, uel non faciendum obstringimus. In quolibet autem iureiurando testis deus inuocatur, quod interdum fit simpliciter ac nudè, aliquando uerò, ut uindex & ultor contra mentientem appellatur.

Exo. Reg 8. uers. 31.

Periurii causse.

Iurisiurandi genera.

2 Sed permulti dubitant, an ei iusiurandum liceat deferre, qui periurii suspectus est, & magnis coniecturis peieraturus existimatur. Quia non tantùm peccata sunt euitanda, sed etiam proximis occasiones peccandi obiici nō debet. Ad hoc respondeo: Necesse est ut cogitemus, eos, qui deferūt iusiurandum, non esse unius eiusdemq; generis. Vnde si Iudices fuerint, & ordo iuris exigat ut deferatur iusiurandum, parendo legibus non peccant. Deo committant, & illum officii diligēter admoneant, cui deferunt iusiurandū. Lex uetq; dei mandabat, uti dictū est in Exodo, certis casibus deferri iusiurandum. Id iudex obseruans, iustè dici non potuit, ueram periurii occasionem præbere: at si iuramentum uoluntarium fuerit, hoc est inter priuatas personas, deferri ei homini minimè debet, qui meritò sit periurii suspectus: quia non licet compendii sui causa quenquam ad peccandū incitare. Commercia, pacta, & conuentiones potius omittantur, quàm nostra causa dei nomen ludibrio exponatur. Proinde quod Salomō postulat, sanctum & iustum est, nempe ut malum auferatur de populo suo, & ut homines à nomine dei sumēdo in uanum deterreantur, uel negādo uerum, uel affirmando falsum, nominis eius testimonio. Nō postulat Salomon rex, nisi quod ipsum deum uelle nouit. Etenim in Decalogo habetur, *Nō assumes dei nomen in uanum: quia deus eum qui sic egerit, pro in-*

Quomodo deum testentur qui iurant.

Sitne ei deferendum iusiurandum qui periurii suspectus sit, &c.

nocente non habebit, sed uelati sontem grauiter puniet. Hoc nunc ut fiat, Salomon postulat, & ijs præsertim, qui peierauerint in ea domo, quam recens extruxerat. Iuramēta, quæ (sicuti dictum est) deferebantur, è regione aræ uictimariæ præstari consueuerūt, id est, in atrio mundorū hominum: sed prophanorum (quos uulgò laicos uocant) nimirùm ad parietem, quo atrium sacerdotum ab eo distinguebatur. Iusiurandum uerò ad honorem & gloriam nominis dei repertum fuit, & in lege præceptū. Quare boni principis interest diligenter prospicere, ne in diuersum cadat, nempè in dei contumeliam, atq; iniuriā. Et idcircò Salomon laudandus est, dū petit, ut suus honos dei nomini saluus maneat, & res unicuique, quo ad fieri potest, ipsi reddantur, & ius depositi aut furti, aut damni dati conseruetur inuiolatum. At prima fronte uidetur Salomon officio pij regis minimè defungi, quia iudicium & damnationē peccantibus imprecatur. Ad hoc respondetur, illum etiam è diuerso precari bona insontibus, nempè ut illis ius dicatur, utq; deus eorū causam tueatur. Deinde cōsiderandum, gloriam dei & salutē publicam, omnibus priuatorum hominū commodis esse præferendam. Quin deus multò seuerius egit contra periuriū, ut Leuitici cap. 6. habetur. Quia ibi nō tantùm hominem periurum dānauit, sed omnes eos qui periurij cōscij tacuissent. Mandabat quippe lex, ut qui sciuent certò falsum iurari, sese interpōnēdo id patefacerent, ut nomen dei nō haberetur ludibrio. Deum itaq; rogat Salomon, ut de cœlis audiat.

Iurisiurādi religio quare salua conseruanda.

3 Hæc ex Gen. cap. 21. uers. 23. subiunximus. *Nischba* Hebræi dicūt, nomine deriuato à *Schaba*, quod est septem: quo numero Spiritus sancti uis exprimitur, cùm quicunq; iurat, se obstringi & implicari illo sacramento intelligat. Definitio est, illud esse confirmationem uolūtatis testimonio dei uel diuinarum rerum. Ex genere suo est bonū, cuius tamen abusus, posset officere, ut Eucharistia, cibi & potus. Ex fine bonum etiam esse ostenditur: institutum quippe est, ut quis eo se purget atq; iustificet, ut fides fiat dictorū, quod sæpè admodū conducit, & ad finiendas controuersias, quod ad Hebræos 6. cap. scribitur. Præterea ortum habet ex recta fide in deum, quod scilicet, existimemus omnia illi comperta esse. Deinde, illum amantem ueritatis iudicamus, & uindicem periurij: quæ omnia pietatis membra sunt non contemnenda. Facit etiam iuramentū ad dei cultum, quia illius Nomen efferimus, deumq; in eo fatemur maiorem & præstantiorem, cùm ut habetur ad Hebræos 6. cap. per maius semper iuretur. Est iuramentum quædā confessio diuinæ excellentiæ. Vnde non ab re in lege dicitur, *Lo Tisa.* Ne feras nomē dei in mendacium: *Nasa* significat efferre, quasi iurantes nomen dei suo iuramēto extollant. Neq; idcirco inferendum est, si bonum, si ad dei cultum facit, ergo frequenter illo utendum: quia etsi iuramētum est ad dei cultum pertinens, eius tamen institutio est ad subleuandum fratrum defectum: si minus credant nobis, aut alicui minus ab alio dicissim credatur, ut ubi huiusmodi defectus non acciderit, neq; iuramentum locum habeat. Quemadmodum pharmacum planè est utile, at ubi non ægrotantis opportunitas urgeat, minimè est adhibendum. Bonitati autem iuramenti non obstat quod in Euangelio dicitur, iuramentum à malo esse: nihil enim impedit aliqua orta esse ex mala occasione, quæ tamen bona sunt, ut pharmaca, ut uirtutes, cibus & potus.

Definitio iuramenti.

Bonum esse.

Iuramētum.

4 Superest ut uideamus, utrū Christiano homini liceat iuramento uti. Sunt qui prorsus negent, & illud detestentur, propter Domini uerba: *Ego autem dico uobis, non iurare omnino. Sit sermo uester, est est, non non.* Sed Pater non pugnat cum Filio. Dominus in Exodo 22. iubet magistratum Israeliticum, certo quodam casu iuramentum accipere & exigere: igitur licet. Esaias 65. & Hieremias 4. pollicentur dei nomine populo sancto, quòd sint iuraturi per deum uerum. Deus iurauit. Christus, Amē amen adijcit suis sermonibus. Adiuratus à Pontifice summo, id non spreuit: non reprehendit factū quasi rem malam, sed paruit. Paulus ad Corinth. 1. cap. 15. iurat: & secunda ad Corinth. uocat deum testem in animam suam. Angeli iurant. Præterea iuramentum sæpè cedit ad utilitatem proximi, & habet cōiunctum honorem erga deum: ergo non detestandum.

Christiano li ceat iurare.

Obiectio Anabaptistarum. 1.

5 Istosq; id parum adiuuat quod dicunt, legis & Prophetarum sententias nihil euincere, cùm nos sumus nouus populus, & longè magis eximia quàm ibi cōtineantur, debere præstari: quia Christi aduentus nil noui quoad opera attinet attulit, tantummodo largiorem spiritum & uberiorem gratiam attulit. In Lege uerò & Prophetis habetur quicquid bonum & salutare possumus agere, utinamq; tot & tanta possemus efficere, quot ibi nobis sancta opera deus curauit exprimi. Cū itaq; nemo melius deo naleat politias ordinare atque Respublicas, isq; iuramentum ibi uigere uoluerit, nos quoq; ibi sinamus: non enim uenit Christus Respub. & politias conuellere, imò suo reliquit ordine. Quare cùm magistratui sæpè res sit cum hominibus perfidis, cur debito remedio & à deo instituto non utatur? Christi uerba Matth. 5. sunt interpretāda, neq; ita rigidè ut sonant intelligenda. Est uerborum Christi sententia, legem à nobis exigere, ut ita fideliter & ex charitate simul uiuamus, quò nobis non opus sit iuramento. Caueat ergo sibi unusquisq;, ne suo uitio accersatur, & satisfaciet quoad hoc uerbis Christi: qui propter hoc nō statuit, ut si incidamus in homines nō ita affectos, aut tanta pietate præditos, quos tamē nobis aliquid credere expediat, potissimum ubi promouetur gloria Domini, quin iurare liceat. Neq; te moueat quod Christus in uerbis suis habeat *Omnino*, quia potissimū eius sermo ferebatur cōtra Scribas & Pharisæos, qui audebāt dicere, rata & firma esse iuramenta quæ per nomē dei exhiberentur: quę uerò per cœlum, terram, altare, templum, & huiusmodi, non esse ualida, & ideo licere illa trāsgredi. Christus ista refutat, & iuramenta huiusmodi omnia uult esse magni momenti: & idcirco suadet quantū in nobis est, ut ita uiuamus, simusq;

Instantia. In nouo fœdere maiora requirūtur quàm in ueteri.

Christus non uetat iusiurandum.

Iuramenta per creaturas.

simusq; eo pacto comparari, ut nostro uitio iuramentum nō accersatur. Neq; iuramenta per creaturas, ut illi faciebant, contemnenda sunt, cùm nō conditæ sunt ad hoc, ut illis abutamur tanquam testibus nostri mendacij: debent esse organa uirtutum non uitiorum, illisq; si hoc pacto abutamur, fit non leuis iniuria, idq; maximè, quia cum in iuramento ut testes uocantur: in eas noster refertur animus, quo ipsæ ad deum pertinent, uisq; diuina in illis elucet. Iuramētum enim semper fit per quidpiam maius iuramēto, ut habetur ad Hebræos: creaturæ uerò sunt hominibus inferiores, nisi spectentur quò sunt exercitus dei, & illi inseruiunt: & ita per creaturas iurare non est interdictum: unde utimur sacris Euāgelijs, corpore Christi, fide, & alijs eiusmodi uerbis cùm iuramus. Iosephus per salutem Pharaonis iurauit. Et Moses atq; Prophetę, uocant testes cœlum & terram, eorum uerborum quæ populo erant loquuturi. Sint ergo ista iuramenta contra Scribarum & Pharisæorum sententiam rata & firma, & quod ad nostram cōuersationem attinet ita uiuamus, ut neq; per deum, neq; omnino per quidpiam aliud iurare opus sit. Hoc est quod Christus dicebat, *Omnino*. Dantur etiam execrationum iuramēta, ut Paulus qui 2. ad Corinth. Deum uocat testem in animam suam. Et in sacris literis Veteris instrumenti, semper fermè iuratur per illam particulam, Si, & deest execrationis expressio, semper à nobis supplenda. Corrupta fuit ita Pharisæorū doctrina, ut iudicarent se plenè Legi satisfecisse, si quod iurauerūt præstitissent: at Christus secùs esse ostendit, scilicet, nos tantæ integritatis esse debere, ut iuramenta fiāt superflua & abolenda. Et ista eademq; ratione debemus interpretari uerba Iacobi, quibus dicit: *Ne iuremus ullum iuramentum, neq; per cœlum, neq; per terram*: quo pacto negatur iuramentum per deum pijs debere usui esse, ita & per creaturas.

Execrationū iuramenta.

Obiectio. 2.

Futura non sunt in nostra potestate, ideoq; non iurandum.

6 *Alio argumento utuntur Anabaptistæ*: Futura non sita sunt in nostra potestate ut fiant, Deusq; posset impedire quod nos facturos esse pollicemur: ergo præstat non iurare quàm dubia polliceri, hoc enim est se prudenter peierandi periculo obijcere. At si ista eorum ratio ualet, auferet simul omnes pactiones, omnia promissa, fœdera, uota, imò & ipsum baptismū, quo Christo damus nomen: illiq; nos obstringimus uicturos esse, & diabolo peccatisq; renunciaturos: quę tamen omnia sunt diuinis oraculis approbata, quæ inquā commemoraui. Neq;, ut putāt, peierandi periculo nos exponimus. Satis enim est quando iuramus, nos habere hanc uoluntatem illa exequendi quæ pollicemur: quòd si deus secùs ostēderit faciundum, nobisq; declaratum fuerit, id quod promisimus diuinæ uoluntati aduersari, iam neq; ille cui iurauimus ea à nobis debet exigere: quod si fortè faciat, ius eius nullum esse censetur, quoniam nullus seruus potest se alicui obstringere contra uoluntatem Domini sui. Quis uerò ignorat, deum nobis Dominum esse, nosq; teneri illum amare, omnibus uiribus, toto corde & toto animo? Idcircò quoties iuramus, semper illius uoluntatem & obediētiam saluam uolumus. Vnde patet monasticorúm uotorū irritatio: illa enim ibi homines iurant, quæ diuinę uoluntati repugnant, ideo abroganda sunt & abolenda. Verùm de his uotis infrà dicemus latius. Nunc satis sit huic Anabaptistarum argumento respondisse.

Iuramentorum uitia.

1 Iurare quod repugnat uoluntati dei.

7 *At* iam descendamus ad iuramētorum uitia describēda, sitq; primum istud quod modò præ manibus habemus, si aliquid iuremus qd' repugnat diuinæ uoluntati, bis ibi peccatur. Primò temerè iurando, deinde si præstamus malè iurata, uti Herodes fecit, cùm tradidit caput Ioannis nephandissimæ psaltriæ. Multò sapientius Dauid rescidit sacramentū, iurauerat enim se interfecturum esse Nabal Carmeli, edoctus tamē atq; emollitus uerbis Abigail, malè iurata retractauit: dixerat enim, *sic faciat deus hostibus Dauid*, & quæ præterea ibi habentur. Quo loco notandū, quod nos debemus nil uelle, nil promittere aut iurare, quod minus deo probetur. *Id* nobis indicant uerba diuinæ legis, quādo imperatur ut diligamus deū toto corde, totis uiribus & tota anima: idq; in Baptismo nos esse facturos recepimus, quare neque iurati neq; iniurati unquā tenemur aliquo iure quippiā agere quod aduersetur diuinæ uoluntati. Quod si quid tale iurauimus, id non est præstandum, neq; quis putare debet quod ibi iuramentum soluat, cùm illud non iuramenti loco sit habendum: non enim latius patet iurādi facultas, quàm deus ipse liberam illā fecerit. Quicquid ergo diuino beneplacito repugnat, id nō habile ut pro eo iuremus. Caueat nihilominus sibi quisq;, ne unquā se iuramento absolui putet, nisi res pro qua iurauit impossibilis reddita fuerit, aut is certò animaduerterit, illam cū diuinis uerbis pugnare, etiamsi centies Papa dispensaret: non ualet Antichristus uerbum dei irritum facere. At quæ per se iuramēta irrita sunt & cassa, quòd pugnent cum lege dei, per sese sunt dispensata, neq; Apostolica, imò potius diabolica potestate opus est ad ea irritanda.

Iuramenta deo repugnātia, non præstanda.

Gabaonitarum fœdus.

8 Quòd si mihi obijcias iuramētum Gabaonitarum, quo filij Israel id polliciti erant, quod aduersabatur diuinæ sententiæ, ut scilicet fœdus inirent cum hominibus illius prouincię, & tamē deus ratum illud uoluit, quia Saulis stirpē uoluit mulctari ob illud uiolatum à Saule sacramentū. Respondemus, iuramentum siue fœdus natura sua fuisse cassum & irritum, sed illud habuisse deum pro rato, quòd uoluit in Iudęos animaduertere, cùm nimium præcipitanter inconsultò uerbo eis iurassent, ideo illos postea necesse fuit ut inter se sustinerent: & quia deus iuramentū approbauit, ideo illius sententia robur posteà habuit, quamuis statim ut factū fuit, irritum esset. Atq; istud demùm cessit in populi decus & commodū, ut scilicet illos alienigenas lignorū incisores haberent, quiq; ministris Domini perpetuò aquas haurirent.

2 Peierare.

9 Aliud iuramenti uitium est, si quis nō iuret sed peieret, quod peccatū adeò graue est, ut de illo solo inter decem uerba scriptum reperias *Lo linke*. Non expiabit, non innocentem faciet. Læditur

Periurij grauitas.

enim deus non uulgariter, quando eius nomine abutimur ad nostra mendacia cōfirmanda. Quòd si uilißimi homines sæpè hoc nō patiuntur, ut testes habeantur mendacij, quantò minus hoc feret deus? Læditur ad hęc proximus grauißimo damno, haud corporis, substātiæ, uel nominis: sed animi, id est rationis, semper enim periurus decipit, & fallit, quod est humanam rationē seducere. Politiæ item & Respub. euertuntur, nisi stetur iuramentis & fœderibus, quod Hebræi quodam apologo declarant: qui scribunt, cùm in Sina darentur tabulæ, statim ut lata lex est de periurio, totus orbis est concussus. Caueat ergo sibi quisq; ab eo, & fidem seruet etiam hostibus, latronibus & sicarijs, cum iactura pecuniæ uel uitæ. Vnde Regulus laudatur, qui rediit ad Carthaginenses, etiam si sciebat dandas esse grauißimas pœnas in suo reditu: uoluit enim satisfacere iuramento. Augustinus non immeritò de Ciuitate dei celebrat eius laudes, quamuis cōsilium quo pacem impediuit, laudari uel approbari minimè posit: sed quod Sacramentum saluum omnino uoluit etiam uitæ suæ periculo: nōnne id est omni admiratione dignum? Neq; obstat quod nonnulli dicūt, redeundo ad latrones, sicarios aut carnifices, si certò sciat se occidendum, est exponere se periculo & tentare Deum. Quoniam ille iam nolēte deo, in manus hostiū traditus erat: neq; inde euasit, nisi interposito diuini nominis testimonio, quare debuit redire, ne deus ludibrio haberetur, nisi illi fuerit reuelatum, id aduersari diuinis uerbis.

Fides etiam hostibus seruanda.

3 Dolosè iurare.

10 Peccatur deinde iuramēto, si quis dolosis aut fraudulentis uerbis agat, uolēs illa sumere prout ipse in animo illa intelligit, nō prout auribus adstantium indicatur: is à periurio non eximitur: iuramentum enim ad finiendas cōtrouersias est inuentum ad Hebręos 6. non ad seminandas & magis intentandas: neq; isto dei remedio quod facit ad firmandos animos debemus uti ad illos decipiendos & fallendos: absit fraus inde, ubi ueritas maximè debet elucere.

4 Temerè iurare.

11 Caueamus & aliū in iurando defectum, ne scilicet sępius pro rebus leuibus & temerè, nulla necessitate adacti iuremus, ita nomē dei uilescit: rarò ergo est iurandum & grauibus de causis, & ita faciliùs cauetur periuriū. Imò Augustinus de uerbis Apostoli Sermone 28. scribit, ideo Christum & Iacobum Apostolum prohibuisse iuramentū, non ut illud prorsus è rebus humanis tollerēt, sed quò caueremus à periurio, non facilè iurando.

5 Per idolorum nomina iurare.

12 Postremò id in iuramento uitabimus, ne per nomina idolorū illud exhibeamus, quandoquidem id est interdictū Exod. 23. & Iosuæ 23. deusq; per suum nomen iurari uult. Hic enim Dei cultus admiscetur, qui idolis non est tribuendus. Tamen Augustinus in Epistola ad Publicolam, concedit fidelibus, ut iuramētum cùm opus fuerit, sumant à Paganis sub nomine idolorum, alioquin nullæ cum eis induciæ aut pax firmari posset. In iuramento est primùm ista uolūtatis confirmatio, quę est quoddam bonum, quo nos cùm egeamus, uti possumus: quòd uerò illi non offerunt ipsum nisi sub nomine idolorum, nobis dolet, etsi possemus emendare, libenter id faceremus. Semel id factum inquit legimus in scripturis à Iacobo, quando iuramentū à Labano sumpsit. Iurauit per deū Abraham, & deum Nachor patris sui, & patrū eorum, cùm autē illi idololatræ fuerint in Babel & in Mesopotamia, manifestum illud iuramentum fuisse celebratum per alienos deos, ut eo loco testatur Aben-Ezra. Quòd si dicas, ibi nomen Abrahami fidelis esse admixtum, nihil refert, quia illi adiungit Nachor & eorū patres: ut intelligas ibi, comprehendi Abrahamum, illius cultus nomine, sub quo uixerat in terra sua, cum suis parentibus qui idololatræ erant, ut Iosuæ ultimo habetur. Iacobus autem iurauit per deum uerum, quem appellat Isaachi timorem. quisq; igitur ibi iurauit è sua religione. Hæc probabiliter dicuntur: aliquos tamen scio Patres uoluisse illic per uerum deū fuisse iuratum à Labano: sed mecum facit Augustinus iam adducto loco.

1. Sam. 25. uers. 31.

13 Videtur tamen Abigail iurare per creaturam. Atque hinc Papistæ colligunt, fas esse iurare per sanctos. Nos autem ut intelligamus, quanta illi cū ratione dicant, statuere primùm debemus, quid sit iusiurandum. Est ergo iusiurandum attestatio diuini nominis, ad confirmationem eorum, quæ aut diximus, aut promisimus. Cùm deus aduocatur testis, defertur illi cultus, isq; summus & singularis. Ita enim testamur, deum præsentem esse ubiq;, & omnia uidere, & uindicare uelle si quis delinquat. Hæc non cōueniunt, nisi in solū deum: nam sancti, nec ubiq; sunt, nec uidēt omnia. Cultum autem omnem proficisci oportet à fide: eam uerò, quoniā de sanctorum præsentia nihil ex sacris literis scire possumus, necesse est nullam esse. Quid ergo illos aduocamus testes, à quibus nescimus an audiamur? Deinde illi punire non possunt, quos uolunt. Quare ista pertinent ad solum deum. Ita scribitur in Deut. 6. cap. *Diliges Dominum deum tuum, & illum solum coles, & iurabis per Nomen eius.* Hic iusiurandum adiungitur ad cultum dei. Stultè ergo & impiè fecit Socrates, cùm iuraret per canem & anserem: & Manichæi, cùm iurarent per lumē. Hieronymus in illa uerba Christi apud Matth. *Non iurabitis neq; per cœlum, neq; per terram: Non prohibet*, inquit, *ne iuremus, sed ne iuremus per creaturas.* Et in Concilio Carthag. 4. qui locus etiā citatur 22. q. 1. tit. Clericus, Vetitum est, ne quis iuret per creaturas. Et additur, Si Clericus ita iurauerit, ut excommunicetur & deponatur. Sed animaduertere debemus, Deum aduocari testem interdū non simpliciter, sed uel cum uotis & precibus, uel cum diris & execrationibus. Cum precibus, ut cùm dicimus, Ita uiuam, ita me deus adiuuet. Sic Ioseph iurauit, *Viuat Pharao*: ac si diceret, Ita uiuat Pharao, ut hoc uerum est quod dico. Et consueuerunt olim iurare per genium Cæsaris, & per salutem filiorum eius. Sed ea formula sublata est in Codice. Diræ autem sunt huiusmodi, Malè mihi sit aut dispeream. Ita Dauid in Psal. *Si feci*, inquit, *istud, etsi est iniquitas in manibus meis, auferat hostis gloriam meam, & cōculcet ad terram uitam meam.* In istis duabus

An liceat iurare per sanctos.

Iurandi modi.

Bifariam Deus uocatur testis.

duabus formulis, nihil obstat quò minus interponi possit nomen alicuius creaturæ, cui aut benè uelimus aut malè. Nomen autem illud creaturæ, obliquè tantùm interponitur. Neque enim est directum aut plenum iusiurandum. Ita enim resolui potest. *Ita uiuam*, hoc est, *Ita* deus det mihi uitā: aut ita dispeream, hoc est, Ita me perdat deus. Hic nomen dei supprimitur, cùm reuera uniuersa uis & attestatio iurisiurandi ad illum solum referatur. Vt è diuersò cùm dicimus: Hæc mihi faciat deus, & hæc addat, exprimitur nomen dei, res autem ipsæ reticentur. Hæc ergo Papistas nihil iuuant, ut hinc efficiant, licere diuos mortuos adhibere ad iusiurandum.

In 2. Reg. 19. uers. 16.

An rectè iurauerit Simei.

14 Sed uidendum est, quàm bene Dauid iurauerit Simei illum non moriturum, cùm posteà moribundus instituerit Salomonem de rebus agēdis: & inter cætera dixerit, ut occidat Simei. Videtur non stare iuramento, aut non bene iurasse, quod seruare nolebat. Si iurauit, stare sacramēto debuit: si noluit seruare, iurare non debuit. Aliqui dicunt sic intelligendum, nō occidendum se uiuo: si post mortem curauit occidi, nō uiolasse iuramentum. Sed hæc exceptio non exprimitur in formula iuramenti. Quod quis facit per alterū, uidetur ipse facere. Qui aliquid pollicetur, nō tantùm id præstare debet, sed danda illi est opera, ut fiat id quod promissum fuit. Non ergo Dauid filium Salomonē in Simei incitare debuit, sed deterrere, ne fides ab eo data uiolaretur. Si quis dicat, Etsi conditio non expressa fuit, attamen in animo eam habuit dum iurauit: uidēdum est quomodo interpretandum sit iuramentum, an ad sensum iurantis, an illius cui iuratur. Videntur hac de re fuisse contrariæ sententiæ. Isidorus in Decretis causa 22. quæstione 5. cap. Quacunq; arte, scribit: *Quauis arte libent homines uoces iurando, Deus qui est testis cōscientiarum, accipit ea uerba ut ille cui iuratur intelligit.* Sentit iuramentum penes sensum eius cui præstatur, intelligendū esse. Gregorius in Moralibus lib. 26. secùs habet. *Humanæ aures talia uerba nostra iudicāt, ut foris sonant: iudicia uerò dei talia foris audiunt, ut ex intimus proferūtur.* Atq; ita uideri uult, ut uerba iurantium, intelligantur ex animo illius qui iuramentum præstat. Conciliantur hæ duæ sententiæ etiā à Scholasticis, & inter cæteros à Thoma aquinate. Aut agitur quoad conscientiam, uel forū externum. Si de conscientia loquamur, ille qui iurat, aut simpliciter aut cādidè agit, aut dolosè & fraudulenter. Si candidè, tū non astringitur ad seruandum, nisi ea quę cogitauit. Sin uerò fraudulenter, tum sciat se astringi ad sensum eius, quem fallere uoluit. At si foro ciuili agatur, uerba iurantiū accipienda sunt, ut uulgò intelliguntur. Si cōtingat ambiguitas, magistratus erit arbiter. Sed redeamus ad Dauidem. Si candidè egit, & illam conditionem in animo habuit, nō astringebatur Simei quoad conscientiam. Si inseruire tempori uoluit, & illum quoquo modo fallere, non rectè iurauit. Vtamur ergo hoc dilemmate: Aut seruare uoluit, aut noluit: si noluit, iurare non debuit: si uoluit, præstare debuit, si fuit licitū. Si iuramentū rem iniustam cōfirmat, minimè seruandū est. Nunc promittere homini scelerato, qui legē Domini uiolauit (habet enim lex, *Principi populi tui ne maledixeris*) impunitatem, nō est licitū: quod ergo iurauit, præstare non debuit. Quæ incogitanter iurantur, non debent perfici. Sunt hæc de genere illarū rerum, quæ malū semper exitū habent, quocunq; te uertas. Si non præstas, malè iurasti: si præstas, bis peccas. Neq; hic ualet instantia facti Israelitarum cum Gabaonitis. Videtur iurasse quod licitum nō erat: tamē arbitrantur se adstringi. Dicimus reuera non adstrictos fuisse: nam simulationem interposuerunt. Cùm decipitur qui iurat, non adstringitur. At Israelitæ cogitarunt inurendā maculam nomini dei, si non stetissent pactis: & id quod iurarunt, non pugnare cū uerbo dei. Nolebat deus ultrò pacem facerent cū Chananeis: sed additur, Nisi pacem petiissent. Vni autē illi petierunt, non ergo aduersatur hoc præcepto diuino: præsertim cùm non tantùm reciperent religionem Israelitarum, sed addicti sint in perpetuam seruitutem ad tabernaculū. Cogitabant itē se deceptos sua culpa, quod non cōsuluissent os Domini. Dauid rem non licitam promiserat, nempe ut homini scelerato parceretur: mirum ergo nō est, si posteà monuit Salomonem, ut hoc malum corrigeretur.

Quomodo sint interpretanda iuramenta.

Quæ malè iurantur non sunt seruanda.

LOCVS VII.

Præceptum quartum, De sanctificatione Sabbati.

Ex Commentariis in Genesis cap. 2. uers. 2.

Sabbathum Creationis.

PERFECIT deus die septimò opus suum quod fecerat. Non quòd septimo die aliquid creauerit, sed quoad nostram notitiam, die septimo sciri potuit, illum omnia perfecisse, quādo nihil eo effectum esse ab illo cognouimus. Aliqui eam literā *Caph* quæ additur *Iod* putant significare anteā, & locum citant Deut. 25. *Nō alligabis os boui ante trituram.* Sed non euincit, quia hic quoq; possumus id accipere in tritura. Sed hic reuera nulla est quęstio: nam illa cōsummatio siue perfectio, uel absolutio creaturarum, nō est opus aliquod creatis sexta die additū: sed ista die septima, res denotātur extitisse absolutæ atq; perfectę. Quod quieuit die septimo, ne intelligas à labore, sed à creādi opificio. nā requies duo nobis potest insinuare, uel finē terminūq; actionis, atq; ita hic sumitur: uel ut refrigeriū post laborē, qd' deo minimè est tribuendū. Nullo enim labore mūdū creauit, sed ut Hebręi dicūt in litera *He* quę tātùm flatu profertur. *Verbo Dñi cæli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis militia eorū.* Psal. 33. Septenarij numeri mysteria hic omittūtur, quo deus procul dubio uidetur delectatus, cùm magna et eximia q̄ fecit & p̄cepit, illo cōcluserit: idq; tātū aduertam9, è septē qbusq; dieb. unū esse deo seruādū. Quomodo cessauit ab

opere

Quomodo deus cessarit cum nunc quoq; operetur.

opere deus, cùm nunc quoq; operetur? Ioannis 5. Imò purus & simplex est actus, neque unquam sistitur fœlicissima eius actio. Dicimus hoc esse intelligendum de nouis alijs creaturis, quas nullas deus posthac condidit. tamen semper agit hæc regendo, seruando. *Quia in ipso uiuimus, mouemur & sumus*, Act. 17. dumq; seipso æterna fœlicitate fruitur. Abeant igitur illi qui plures mundos post hũc nostrum expectant, unus duntaxat est & is creaturarum finis, quemadmodum hic describitur. Neq; est quòd homo timeat ullam aliam præ se cõdendam esse creaturam. Nec minima est hæc hominis gloria post illius creationem quieuisse deum, atq; in illo toti orbi extremam manũ esse impositam.

Mundus unus tantum.

Septima diei benedictio.

Dicitur deus benedixisse diei septimo. Benedicere autem, est aliquid donare & elargiri. Quid nobis hac die septima donauit deus? Multum, hunc mundũ plenum & refertũ omnibus bonis. Quid mirum si posteà hoc eodem coli maximè fuit illi gratum? Cùm scriptum sit, *In quo tibi benedixit, de illo ei da*. Benedixit diei septimo, hoc præcipuum illi dedit, ut in ipso homines quiescerent, & diuino cultui uacarent. Rabbi Agnon, dicit hanc benedictionem transire super obseruãtes & sanctificantes ipsum sabbatũ. Nec eius obseruatio cœpit lege data in Sina, sed antè celebrabatur, ut apparet in Mannæ pluuia, Exod. 16.

Sanctificatio sabbati.

2 Sanctificare autẽ; est diuino cultui aliquid deputare, ut hic sumitur, quia alibi uaria significat. Et deus sabbathum sanctificauit facto ipso, quando is quieuit à suo opere. Quam sanctificationẽ, non modò posteà replicauit in lege, sed facto obseruauit, cùm ea die non daret populo Man in deserto. Sed nũ eo die uel ullo alio populus dei futurus est otiosus? Minimè, sed quemadmodum deus non destitit ab omni actione, ut suprà declarauimus, sed tantùm à rerum naturalium productione: ita nos quoq; à nostræ uitiatæ naturæ factis debemus temperare, nõ etiam deterreri quin dei pareamus impulsibus, imò debemus magis diebus sacris uni huic operi insistere. Atq; ita exponit Paulus ad Hebr. cap. 4. Vt temperemus non à quibusuis operibus, sed à nostris, quod perpetua uita debet Christianus facere. Vnde nõ sumus in Christianismo accusandi, quòd Sabbatum non custodiamus, cùm omne tempus uitæ nostræ in Sabbathum consecrauerimus. Et ideo allegoricῶς intelligatis, hæc dies septima nec manè nec uesperam habere nominatur, quia uerè filijs dei perpetua est hæc requies. Tu hic ordinem cõsidera, alia creantur propter hominem, ideo post illa conditur homo: homo uerò ad dei cultum, ideo statim post illius creationẽ, Sabbati benedictio & sanctificatio inducitur. Hinc homines admonentur, ut si illis præcipitur ab Ecclesia, ut aliquo die in hebdomada cultui diuino uacẽt, hoc nõ esse prorsus humanum commentum, nec tantùm pertinere ad legem Mosaicam: sed initium quoque habuisse hinc, & facere ad imitationem dei. Quòd si quæras, cur non hic retentus est dies obseruationis in nostra Ecclesia? Respõdeo, nos maximè illum retinuisse, ita ut omnes dies tales debeamus habere, ut à nostris operibus quiescamus. Sed quòd is magis quàm ille eligatur ad dei externum cultum, liberum fuit Ecclesiæ per Christum, ut id cõsuleret, quod magis ex re iudicaret. Nec illa pessimè iudicauit, si memoriam instaurationis perfectæ, id est, resurrectionis Christi, in obseruatione diei Dominici prætulit huic absolutioni mundanæ fabricæ. Sed opera quę Sabbatho non interdicebantur, sed illis maximè debebant occupari: & nũc quoq; similiter nostris diebus festis omnia illa censenda sunt quæ ad dei cultum pertinent, ut uerbum dei audire, orare, laudare nomen Domini: ad hæc iuuare proximos, quod est uictima & hostia, ad Hebr. 13. Suam mortificare carnem, ad Rom. 12. Cæterùm in Historia quæ describitur 1. Reg. 20. uer. 29. Castris positis, acies stabant in campo, singulo quoq; die cõtra se inuicem instructæ ad prælium: & neutra pars per sex dies alterã inuadebat: prælium uerò, septimo die commissum est: unde colligitur, die Sabbathi, eos munera militaria obijsse, quemadmodum apud Iericho factum est, ubi per septẽ dies Arcam sacerdotes circa mœnia gestarunt, quæ sua sponte septimo die ceciderunt.

Quomodo feriandum.

Aliquo die septimanæ cultui Dei uacandum.

Sabbati abrogatio.

3 Paulus per unam sabbatorũ designat diẽ sacri cœtus. Poterat sanè deus omnes uel multos dies cultui suo deputare, sed cũ sciret ex præcepto, nobis in sudore uultus comedendum panem, unum in hebdomada requisiuit, in quo reliquis operibus ualedicentes, uni illi tantùm incumberemus. Prout autem in alijs cæremonijs aliquid est perpetuum & æternum, & aliquid mutabile ac temporarium (Quemadmodũ in Circumcisione atq; Baptismo, perenne est, ut qui ad fœdus pertinent diuinum, & populo dei sunt adiuncti, notentur aliquo signo externo: mutabile tamẽ fuit ac temporarium genus signi: nam id uel per abscisionẽ præputij, uel per ablutionem aquæ ut fieret, deus arbitrio suo cõstituit. Perpetuum item est ac æternum, ut quàm diu Ecclesia hic agit in terris, ministris eius uictus debeatur. Vtrũ uerò per decimas, uel certos agros, aut ex pecunia desumpta ex fisco fiat, uariè constitui potest, prout regionibus & tẽporibus magis expedit) ita quòd unus dies certus in hebdomada cultui diuino mancipetur, stabile ac firmum est: an uerò hic uel alius constituatur, temporarium est ac mutabile. Antiquitùs ex dispositione legis sabbatum obseruabatur, ad refricandam memoriam conditi orbis: nunc uerò in usu est dies Dominicus, ad refricandam memoriam resurrectionis Christi, atq; propterea confirmandam spem nostræ resurrectionis futuræ. Quando autem facta sit hæc mutatio, in sacris literis expressum non habemus. In Apocalypsi tamen Ioannis, Dominici diei expressam mentionẽ habemus & uerisimile est, aliquãdiu primos Christianos morem Iudaicum retinuisse, ut in die sabbati conuenirent: postea uerò, ut uidemus, res est mutata.

Cur deus unum tantum diem in hebdomada elegerit.

In cæremonijs aliquid perpetuum, aliquid mutabile.

Dominicus dies.

4 Vt autem hoc loco diem Dominicam intelligi existimem, adducor Hebraica phrasi, qua unum significat primum, ut in libro Geneseos: *Et factum est uespere & mane dies unus*: hoc est, primus. Item alibi,

Dominica, Hebraicè unus dicitur primus.

alibi, cùm scribitur: *In una mensis*, intelligitur primus dies mẽsis. Et cùm scribitur unus mensis, intelligendus est primus mensis. In Euangelio etiã Marci cap. 16. legimus, *Et ualde manè una sabbatorũ ueniunt ad monumentum, orto iam Sole.* Vbi apertè per unam sabbatorũ, dies Dominicus accipitur. Matth. 28. *Vespera autẽ sabbatorum quæ lucescit in prima sabbati.* Ita Lucas 24. & Ioannes 20. Ad inflammandos autẽ animos nostros, ad erogandas eleemosynas in pauperes, percommodè delegit Paulus diem sacri cœtus, propter uerbum dei, publicas preces & sacras lectiones, quæ habẽtur ea die. Quibus omnibus admonemur, beneficiorũ quæ nobis contulit deus pro sua misericordia: percipimus etiam Sacramenta, quibus refricatur memoria præclarissimi illius beneficij, mortis inquam Domini nostri Iesu Christi. Et quem animũ porrò non permoueat ad benefaciendum proximo, pia tãti beneficij recordatio? Quis est qui nolit, cùm pia mente secum reuoluit, filium dei, seipsum pro eo tradidisse in mortem, & mortẽ crucis? qui nolit, inquam, nedũ ex bonis terrenis sibi collatis aliquid impartire, imò selpsum pro fratribus impendere? Profitemur etiam communionem sanctorum, quæ aut perleuis, aut nulla erit, nisi beneficentia in pauperes cõfirmetur. Nullum autem illustrius indicium pietatis ac communionis Christianorum quàm charitas. Neq; propterea sumus accusandi, ut obseruatores dierum & temporum, quemadmodum Galatæ, quasi plus sanctitatis tribuamus uni diei, quàm alteri. Tantum enim propter ordinem & quandam ciuilem rationem Ecclesiæ, eo die magis quàm alio conuenimus. A Paulo autem ad Galatas reprehenduntur, uel qui Iudaica festa reuocabãt, uel Ethnici, qui dies Aegyptiacos aut Mathematicos superstitiosè obseruabant.

Cur Paulus ad eleemosynas eligat diẽ sacri cœtus.

5 Multæ porrò causæ referri possunt, quamobrẽ præterea deus uoluerit populum suum quotannis ascendere ad locum, quem delegisset, religionis ergò. Primùm id statuit, ne memoria beneficiorum suorum excideret, sed refricaretur annuis peregrinationibus: siquidem in Pascate memoria liberationis ex Aegypto celebrabatur: in Pentecoste uerò, legis per Mosem latæ. Deinde in utraq; solennitate gratiæ de nouis frugibus agebantur. Quia in Paschate offerebant hordei primitias, in Pentecoste panem ex nouo tritico factũ. Postremò in festo tabernaculorum, beneficium commemorabatur, quo deus Patres in deserto sustentauit per annos quadraginta, & gratiæ agebantur, quòd omne genus fructuum iã collegissẽt. Rectè autem tria hæc præcipua capita donorum dei, tribus hisce peregrinationibus memorabãtur. Nam sunt præcipua bona, quibus constat humana societas. Etenim prima gentis alicuius fœlicitas est, ut Respub. sit & libera, quod Iudæi obtinuerunt, cùm ex dura seruitute Aegypti asserti fuerũt. Proxima est, ut habeat leges & sacra propria, siquidẽ nulla Respub. cõstat sine legibus & sacris. Tertia, ne quid ad uictum desit. Proinde horũ beneficiorum quotannis memoria dei iussu repetebatur.

Quare Deus populum uoluerit quotannis uenire ad locum à se electum.

A Alia deinde causa huiusmodi ascensus fuit, ut populi coniunctio in cultu & religione conseruaretur. Nam cùm semel collecti essent Iudęi, atq; uno eodemq; ritu sacrificarent, cauebatur prudentissimè, ne diuersæ religiones orirentur. Tertia, ut eos, sacerdotes & Leuitæ de lege ac sacris publicè docerent, unde populus redibat multò melius instructus, quàm accessisset. Quarta itẽ affertur causa, ut in eo cõuentu & aspectu mutuò, charitas inter tribus magis coalesceret, & augeretur. Etenim B se mutuò uidebant, alloquebantur, & conuiuia simul agitabant, & quod pręcipuum est, coniungebant publicas & solennes preces. Deinde consequebatur has peregrinationes ministerij sacri necessaria sustentatio. Multiplicabantur quippe oblationes & sacrificia, quorũ maxima pars cedebat Sacerdotibus & Leuitis. Adhæc animus precantiũ cõfirmabatur de precibus à deo exaudiendis. Nã promiserat, se uelle in eo loco uota populi cõplere: quę sanè causa, debet etiã nos mouere ad sacros C cœtus celebrandos. Quia licet deũ possumus orare domi, quia tamẽ pollicitus est, se nostras preces admissurum, ubi duo uel tres congregati fuerint eius nomine, idcirco nõ sunt prætermittẽdæ conuẽtus Ecclesiastici statę celebrationes. Dehinc noluit deus, ut sacris peregrinationibus obedientiã testarentur, eò præsertim, quòd locũ ad quẽ accederent, nõ ipsi eligebant, sed arbitrio dei cõstituebatur. Nec prætereundum est, locũ illum patribus Messiam retulisse, citra quem nulla hominũ opeD ra, quamuis pulchra & speciosa deo placere possunt. Postremò erat illud opus, præclarũ fidei exercitium, quoties enim ascendendum erat ad locum sacris destinatum, cogebantur Hebræi omnia sua domi uacua & incustodita relinquere. Licuisset enim hostibus interea irrumpere atq; omnia populari: uerùm illi dicto dei auscultabant, & quicquid accideret, parui pendebãt, omnia sua diuinæ fidei cõmittentes. Et eorũ tanta fuit erga Numen fiducia, ut illud nõ dubitarẽt suos fines quamuis E desertos esse defensurũ. Ter autẽ in singulos annos oportebat omnes mares ostẽdere sese coram Domino, idq; statis certisq; solennitatibus quas antè commemorauimus. Fœminæ uerò hac lege quoniam aut grauidæ essent, aut alijs iustis causis impediri facilè poterãt, minimè tenebãtur. Sed tamen quando nil erat impedimẽti, ultrò ueniebãt.

Quare sacri cœtus à nobis celebrandi.

6 Diem uerò natalitium solẽniter celebrare, fuit mos omnium gentium, nec meo iudicio id fit uitiosè, modò pia adhibeatur modestia. Fuit sanè inF signe donũ, ut inter dei creaturas posimus commemorari: & de eo deo gratias agere, & hilaritatem animi testari in gratijs agendis externo symbolo alicuius modesti cõuiuij, quis ambigit rectè fieri? Iste est usus honestarum uoluptatum, ut semper adiunctam habeant pietatem. Memores interim simus eius quod uidemus incidisse in Herodis conuiuio, quando diem sui ortus celebrabat: quia adhibuit quæ nõ decebant, saltationes puellarum, & temeraria iuramẽta, funestũ illud exemplum est subsequutũ ut caput Ioannis præciderit. G Hoc nõ est, pro magno beneficio gratias deo agere, sed

Natalis diei celebratio.

In Gene. 40. sub finem.

sed uentri & cupiditatibus inseruire. Neque illud præterea probandum in Christianis, ut tantopere carnis ortum recolant, & regenerationis in Christo obliuiscantur. Hoc potissime deberet in animis nostris beneficium inhærere, quòd Christo simus inserti & initiati.

LOCVS VIII.

Præceptum quintum, De honorandis superioribus.

Ex Epist. ad Rom. cap. 13. Ex Gen. 9. 27.

HONOR hic accipitur non tantùm pro externa quadam reuerētia, qua ueneramur proximi dignitatē: sed etiam pro externo auxilio & sustētatione, & ope, qua iuuamus eos qui opus habent, sed et alia significata habet. Vides igitur parentes esse honorandos, cui facto non modò præmia proponuntur, imò & redduntur: contra nō minus uides, sed pœnas audis eius (Chami inquam) qui patrem suum ludibrio habuit. In illis honos est habendus imagini dei. Neq; uerò absurdum est in actionibus publicis, quando cōtigerit ut filius magistratum gerat, eum à parentibus adorari. Legimus de Fabio Maximo Cunctatore, quod filium cōmendarit consulem, cuius ipse legatum agebat: insidens enim equo accedebat filium, quē ubi is conspexit, statim lictorem misit, qui patri imperaret ut de equo descēderet, si magistratum populi Romani uellet accedere. Tum Fabius filium complexus admodum laudauit, quasi sciret consulatum gerere.

Gen 37. 5.

1. Reg 1. 5.

2 Porrò parētes in liberos lenes nimium ne sunto. Sunt quidem filij uiscera parētum, unde ab eis non possunt citra suum grauem dolorem corripi, qui tamē deuorandus est diuini honoris & salutis liberorum causa, quod Eli non præstitit, nimis indulgenter filios corripiens. Oportuit enim singula eorum scelera efficaciter ob oculos ponere. Nam generatim uitia cōmemorare leuius est, & auditu facilius, quàm si cum authoritate singula exprobrentur: & quę seorsim exaggerantur, uehementius cōmouent. Deinde non eos affirmando reprehendit, sed tantum ex conditione. *Sic dicunt*, inquit, *sic ad me perfertur*: ac si diceret, si uera sunt quæ audio, grauiter peccatis. At dicere oportuit, hæc uestra sunt scelera, hæc flagitia committitis, hæc nefariè peccatis. Certè qui frigidè ac leniter monent, nil aliud quærunt, quàm declinare inuidiam. Non satisfecisse autem Eli grauitati disciplinæ inde colligitur, quòd postea & à uiro dei, & à Samuele ob eandem causam reprehēdetur: quod minimè contigisset, si reprehendendo liberos, authoritate pontificia non paterna lenitate fuisset usus. Erat senex, & ea ætate solēt homines ad misericordiam esse propensiores. Iosephus inquit, *illum ab eo tempore ferè semper fleuisse, quòd in filios suos dei uindictam certissimam expectaret.* Chrysost. contra uituperatores uitæ monasticæ scribit, illum oportuisse liberos nō tantummodò uerbis castigare, sed uerberare, abdicare, nec non sacerdotio exuere, nec debuisset nebulones tam perditos in sacro ministerio ferre. Ambrosius Mediolanensis episcopus, nō dico filios, sed ipsum Theodosium

Ex 1. Sam. 2. 22.

Eli nimis indulget liberis.

Imperatorem, ad publicam pœnitentiam adegit. Martion quoque cùm puellam uiolasset, à patre suo episcopo pulsus est ex Ecclesia, qui ueniens Romam, cùm & ibi ad pacem & communionem recipi non posset, sceleratam commentus est hæresin. Fortasse iste senex Eli fuit paulò ambitiosior, & conatus est sacerdotium in familia sua retinere: interea loci ea ratione in seipsum & in filios suos, & familiā pessimè consuluit. Attendendum præterea, Eli non sua sponte atq; ultrò filios reprehendisse, sed populi querelis & clamoribus quodammodo coactū. Vtriq; omnes ob uitiatam & corruptam naturā ita sumus cōparati, ut alios inuiti corripiamus. Vellemus enim placere omnibus, & nemini displicere. Etenim homo est animal sociabile, itaq; ferè semper ueretur, ne si aliū arguat, aut liberius moneat, societate indignus habeatur, néue homo *ἀνυπόφορος* aut furiosus appelletur. Tales enim existimātur, qui liberè ac uerè loqui solēt. Idq; Prophetis maximè usuueniebat, ut hominum uitia dum reprehenderēt, à plerisq; furiosi haberentur. Sic enim Principes exercitus de discipulo Elisæi percontati sunt Iehu: *Quid uenit insanus iste ad te?* Verissimè porrò à Comico dictum constat, Veritatem odium parere. Sic etiam Paulus ad Galatas dixit, *Num inimicus uobis factus sum, uerum dicens?* Noluit itaq; odiosam prouinciā Eli suscipere, sed instar boni Mitionis in corrigendis filijs egit. Adulatio placet omnibus, uerbaq; mollia facilè ac citra stomachum audiuntur. Quidam etiam reperiuntur, qui à monendis & corrigendis hominibus ideò abhorrēt, quòd sint malè sibi conscij, atq; intelligant, se quoq; non immeritò posse argui, & uerentur ne illud audiant: *Hypocrita, prius tolle trabem ex oculo tuo.* Cicero in Verr. scribit, sibi ipsi legem indicere innocentiæ, qui paratus est in alium dicere.

Quare alios inuiti corripiamus.

3 Quin & uxori paterfamiliâs dominator, & in eam si ita res ferat, animaduertito. Nam etiā ante peccatum, mulier subiecta fuit uiro. De uiro quidem & muliere, Chrysostomus ambigit, an priusquam peccarent, unus alteri præfuerit, ita ut rebus adhuc integris, mulier uiro subiecta fuerit. Quod ille negat, & sacris literis uidetur inniti. Quia cùm deus Euam finxisset, ita de illa scriptū est: *Os ex ossibus meis, & caro de carne mea*, & quæ sequuntur. Neq; ulla sanè mentio est subiectionis. Post peccatum uerò, illud adiectum est: *Ad uirum conuersio tua, & ipse dominabitur tui.* Ego tamen existimarim etiā in natura integra, cùm mulier fuerit imperfectior uiro, debuisse ab eo quoquomodo regi: quoniam facta est propter illum, & ut esset ei adiutorium. Sed cùm peccatū iam nostrum

1. Cor. 11. 3.

An mulier ante peccatū uiro subiecta fuerit.

genus

genus corrupisset, mulieris imperfectio grauiter collapsa est: ideo sæuiori dominatu uiri opus habuit. Itaq; ut res modò habent, Aristoteles alioquin Ethnicus, uisus est non malè sensisse, qui ait: Nequaquam conuenire, ut uxor à seruo non differat, quia hoc barbarum est. Barbari, eum habeāt incultam partē animi, quæ imperare debuit (quoniam bonis artibus ac uirtutibus non sunt instituti) ideo uidentur facti ad seruiendum, neq; aliter habent coniuges suas, quàm pro mancipijs. Quod à natura est alienum, quæ non consueuit, unicum instrumentum duobus aut pluribus addicere operibus, unū uni commodè inseruit. Ideo non est æquum, ut eadem mulier sit alicui & uxor & ancilla. Atq; in 9. Ethicorum, ponit inter uirum & uxorem dominatū aristocratiæ, in quo is præest qui uirtute ac dignitate præstat. Vnde liquet, uirū caput esse uxoris, quòd uirtutibus & sapientia debeat ei antecellere. Idq; etsi non semper usu ueniat, tamē ratio exigit, ut frequentissimè sic habeat. Verùm ex sacris literis iubet Paulus uiros diligere uxores, ut Christus Ecclesiam dilexit. Sed Christus ita eā dilexit, ut & purgauerit, & saluam fecerit. Vt in dominatu optimorum, qui præsunt, non suum tantùm commodum respiciunt, sed publicam utilitatem: & caput in membra tyrannidē non exercet, ita inter uirum & uxorem uiolentia non deberet opus esse. Quod nō idcircò dixerim, quasi uiri non teneantur peccantes uxores emendare & coercere. Nā Christus Ecclesiam suam interdum & castigat & uerberat, sed hoc ut melior fiat: ita uiri si uxores interdum corripiant & castigent, id oportet ut eadem charitate faciant, qua Christus Ecclesiam emendat. Quod illi nō agunt, qui tantùm per furorem & suas cupiditates illas miserè tractant. Et certè propter gradum ac naturalem dignitatem, multa deus per manus & opera uirorum mulieribus confert. Quòd si quando agatur secùs, ut uiri per mulieres aut instituantur melius, aut aliqua dei dona consequantur, id rarò fit, & ordini à deo posito nihil præiudicat.

Vxor quo loco à marito habenda, sententia Arist. & Pauli.

Quatenus uiri ... piant.

4 Porrò Ambrosius annotauit & non malè: Primū debere cauere, ne si plures filios habeat, unius aut alterius magis se declaret amantem: nam ita illum quem præ cæteris complectitur, facilè corrumpet: licentiam enim sibi peccādi ex patris beneuolentia facilè comparabit. Adhæc, facilè odio aut inuidia cæteri fratres in illum inflammabuntur, quod ni facias non euenturum: iste saltem ipse qui pluris alijs à patre se fieri animaduertit, dū fastu turget, ob id & superbia se effert, diuellitur à fratribus, quibus illum oportuit esse coniunctissimum. Si uerò pater filium suum amat, conciliet illi cæterorum fratrum beneuolentiam: & quos natura coniunxit, gratia paterna non diuidat. Ad familiæ pacem inter fratres ἰσονομία requiritur. In hoc Patriarcha uides quantum hinc mali erupe rit. Et si ob peculiarem uestem ita fratres irascuntur datam uni & non cæteris, quid putas facturos esse, si uilla, fundus uni præ alijs à patre uel matre legatus fuerit? Quod si pater interdum excuset, hunc suum amorem magis in unum ex filijs pro-

Ex Genes. 37.4.

Liberos æquè diligendos esse.

1. Cor. 11.

An mulier ante peccatū uiro subiecta fuerit.

In familia æqualis distributio requiritur.

A pensum quàm in alium, dicēdo: Virtutem sequor, illū magis amo qui plus uirtutis & industriæ cæteris sibi comparat. Probo, plus ames, uerùm eximia istius amoris signa debes cauere ne facilè prodas. Parcendum est ætati, iuuenes affectibus indulgent iræ & odij, quæ affectiones à prudēti patre potius sunt cohibendæ & retundendæ quàm irritandæ.

5 Videndum uerò quid cui debeatur. Nisi clarè nouisset uidua Sareptana, hāc esse peculiarem dei B uoluntatem, hoc præstare non debuit, ut seipsam & filium reliquo cibo fraudaret, ut hominem peregrinum aleret. Nec Prophetæ aut uiri dei usitata regula pietatis, à quoquam debent hoc poscere, ut posthabita cura sui & filiorū se alant. Quin Apostolus ad Timotheum manifestè pronunciauit, eos qui suorum, & præsertim domesticorum non habent curam, abnegasse fidem, & deteriores infidelibus euasisse: ideoq; uoluit ut uiduæ à suis cognatis alerentur. Sed cùm id uidua certior facta C sit de peculiari uoluntate dei, non est ei spectandum, quid communi lege præcipiatur. Nec locum habere potuit, quod uulgò iactatur, Prima charitas incipit à seipso. Quo tamen ad cōmunem cursum, ut dispiciamus perspicaciter, cui plus minùsue debeamus, nec fallamur, statuendum est, uaria esse genera societatum, coniunctionum, & necessitudinum. Alia est spiritualis, alia corporea seu stirpis, alia ciuilis & huiusmodi. Proinde cùm de dilectione seu beneficētia erga proximos dispu D tatur, cōparatio debet fieri de rebus quæ ad eundem ordinem pertinent. Quod si non fiat, error facilè cōtinget. Exemplis illustrabo quod iam dixi, ut res clarior euadat. Si quis à pio pastore ac doctore uerbi dei fuerit institutus, & perductus ad regenerationem, idemq; simul habeat patrem, à quo fuerit procreatus, aut liberos, & quæratur, pastori'ne suo an patri & liberis debeat: nō est respondendum simpliciter, quia uno responso res non explicaretur. Verùm dicemus, in ijs quæ atti- E nent ad spiritualem necessitudinem, plus esse parendum ministro uerbi, rectè docenti ac monenti ex diuinis literis, quàm liberis aut patri, si diuersa & pugnantia suadeant: sin uerò de rebus alterius generis quæratur, de alimentis & sustentatione, plus debetur parentibus & liberis, quàm alijs, quantumuis ministris uerbi dei. Qua in re Scribæ & Pharisæi & Pontifices peccabant, cùm docerent filios, ut parentibus dicerēt: *Munus quod est ex me, tibi proderit*: atq; ita offerendo sua bona sacro mi- F nisterio, fraudarēt parentes iustis alimentis. Sunt quidem & ministri uerbi alendi, sed non ita, ut quis uel se uel suos fraudet necessario uictu. Alio simili utar. Sit quispiam in castris cùm iustum bellum geritur, cùm Imperator ei quispiam mandat de rebus bellicis, & pater adsit, & de ijsdem rebus contraria præcipiat: filius ibi deferet magis Imperatori, quàm parenti: sin uerò de rebus domesticis, & uictu & alimentis constituendum sit, parens audietur, non Imperator. Huc respexit Am- G brosius, cùm dixit 1. lib. de Off. *Non uos minus diligo* (alloquebatur suos Mediolanēses) *quos per Euangelium*

Ex 1. Reg. 17.15.

Suos cuiq; cura esse par est.

Quid cuiq; debeatur uidendum.

Y gelium

gelium regeneraui, quàm si ex coniugio suscepissem. Verè quidem ita locutus est: nam quoad impendenda spiritualia, doctrinam, admonitionē, correctionem, sacramenta, non minus illis debebat, quàm filijs carnis. At si negotium fuisset de alimentis & sustentatione corporum (quamuis nec alios debebat deserere) suis tamē ea subministrare priori loco eum oportuit. Aliud præterea oportet ut in mentem ueniat, bonum publicum, priuatæ commoditati esse anteferendum. Quod illi præstiterunt, de quibus loquitur Paulus ad Rom. 16. cap. qui suas ceruices pro salute Apostoli posuerunt. Ii porrò de Ecclesijs Christi bene meruerunt, & idcircò ab eis eximiè laudabantur. Potest etiam huc pertrahi, quod Paulus de Galatis testatur, quod uoluerint sibijpsis effodere oculos, ac ei dare, si fieri potuisset. Boni etiam ciues, si boni eorum Magistratus in periculum ueniant, nec quidem uitæ suæ parcere debent, ut publicum bonum ac salutē defendant. Et sanè utrunque genus hominū ex priuatorum facultatibus alendi sunt: Magistratus inquam, & Ecclesiæ ministri, sed non ita, ut parentes liberiúe destituantur. Valere quippe debet ante omnia mandatum dei, quod per Mosen præcepit, ut parentes honore afficiamus. Is autem nō in eo tantummodò situs est, ut aperiamus eis caput, aut de uia cedamus, sed ali uult & sustentari à liberis. Quātum uerò cæteris proximis astringamur, quo ad bona communicanda, Paulus declarauit 2. ad Corinth. cap. 8. ubi scripsit, communicandas esse opes egenis, sed nō ita, ut laxitas eis sit & diffluant, erogantibus autem sit angustia. Deo sanè debemus & nos & omnia nostra: uerùm ille nobiscum agit ex æquo & bono. Et ut lenis est pater, hanc adhibet *ἐπιείκειαν*. Proinde ita res terminanda est, ut quod modò petit Elias, quodque illi uidua præstat, intelligamus prærogatiuam esse seu priuilegium extra communem legem, neque debere à nobis in exemplum trahi.

De Ambitione.

Ex 9. c. uers. 1. lib. Iud.

6 Ambitio est nimia honoris cupiditas. Honos uerò est ea reuerentia, quæ ad perhibendum testimonium de illius excellentia cuipiam adhibetur. Testimonium uerò illi fertur, ex iustitia: quoniam par est, ut eis, qui nos iuuant & fouent, & dei donis instructi sunt, aliquid rependamus. Honore autem dignius aut melius nihil habemus. Deinde, ut ipsi & illorū similes pergant se diutius atque constantius exercere in alijs adiuuandis & cōseruandis. Adhæc ut addita huiusmodi reuerētia, authoritatem illis conciliemus, quo aptius & commodius queāt suo fungi munere. Hinc liquet sanctis etiam hominibus licere interdū honores sibi exhibitos uirtutis, doctrinæ, ac pietatis ergò amplecti. Nam quæ iusta sunt, & uolunt, & approbant, gaudentque homines id præstare, quod lege sua deus fieri uoluit. Is autē patrem, matrē, Magistratum, & consimiles iussit honore affici. Quocirca si homines præceptis eius pareant, non queunt sancti uiri non accipere id grato animo. Addas, nisi hoc pacto ageretur, eorum ministerium fore contemptum, quod omnibus modis est refugiendum. At quoniā proni sumus ad superbiam, fastum, & arrogantiam: ideo uidendum est etiam atque etiam, ut ne honoris desiderio, quod utcunque iustū esse posset, abutamur. Propterea notare statui, quæ hac in re cauenda iudicem. Primùm, ne in hoc boni genere tanquam in ultima fine acquiescamus. Dirigendū est quidquid agimus in deum, & ipse præsertim honos, qui nobis exhibetur, dū rectè atque ordine obimus uostras functiões: quo & ipsi sciamus, & alios doceamus, Deum, nō homines, in bonis operibus glorificandū. Hoc porrò Christus mandauit, ut sic opera nostra instituamus, quo ea uidētes, deum cœlestem Patrem glorificent. Neque nos mouere debet, quod uulgò dicitur, Honorem esse præmium uirtutum. Nam id neque accipiendum est, quo ad ipsas uirtutes, nec quo ad homines qui eis ornati fuerint. Pessimè quippe cum utrisque ageretur, si non aliam finem, quàm honorem, præstitutam haberent. Finis bonorum uirorum, est æterna uita & regnū cœleste. Virtutum autem, ut nos ad gloriam dei parēt atque instaurent. Cæterùm honos præmium uirtutū dicitur, quo ad alios, qui dei dona in hominibus probis & sanctis cernunt atque admirantur: cumque illis cupiant aliquid offerre, seu rependere, ac nil habeant honore præstantius, illum exhibent. Ad hunc itaque modum, Honos præmium uirtutis habetur. Altera cautio est, ne quis ita flagret honoris cupiditate, ut illum quolibet modo uelit consequi, quo iure, quáue iniuria. Sallustius præclarā hac de re sententiam dixit: *Gloriam, honorem, & imperium bonus & ignauus æquè sibi expetūt: ille uera uia: hic, quoniam bonæ artes desunt, dolis ac fallacijs cōtendit.* Tertiò cauendum, ne quis plus honoris exigat, quàm sua merita & uirtutes postulent: uel dignitatem & honores extorqueat, cùm potiùs uituperatione sit dignus. Hoc enim & absurdum esset, & omni iustitiæ ratiōe careret. Abimælechus ea quæ recensui minimè cauit, sed in ea omnia incurrit. Regiam enim potestatem, seu magis tyrannidem, ut extremam finem sibi proposuit: omnia quippe sua facta & cogitata eò direxit, deinde fallacijs ac dolis, non bona uia & iustis modis eò contendebat: imò uidetur concedere in sententiam Euripidis, *Ius ipsum regnandi causa uiolandum.* Cumque meritis careret, honorem (qui tanquam uirtutum testimonium confertur) potius extorquebat, quàm sibi honesta ratione cōpararet. Circumuenit suos ciues genere largitionis minimè obscuro: nā blādè petebat ab eis regnum, quod magna & amplissima esset in eos collaturus beneficia, cum ipsis propinquus esset. Leges etiam Ethnicorum talem ambitum damnant. Siquidem ad l. Iuliam de ambitu statuitur, ut qui largitione honores affecutus esset, & pecuniaria mulcta, id est, cētum aureis damnaretur, & unà efficeretur infamis. Vt autem ambitio impellere soleat ad cædes, nullo habito respectu alicuius necessitudinis, historiæ cùm sacræ, tum prophanæ satis docent. Cain ueritus ne sibi frater præferretur, illum occidit. Remulus eadem causa Remum interemit. Domitianus Tito insidiabatur, & Antonius Caracalla Getam fratrem

Ambitio quid.

Quid sit honos.

Homines excellentes iustè honorantur.

Quid cauendum cùm honores admittuntur.

An honos sit præmium uirtutum.

Honos quoquo modo est præmiū uirtutis.

Sallustius.

Abimælechus ambitiosus.

Ex 11. cap. 2. Reg.

Ambitio impellit ad cædes.

trem interfecit. Filij quoq; reperti sunt adeò regnandi cupidi, ut non potuerint parentū fatalem mortē expectare. Et uicissim patres ueriti ne filij res nouas molirentur, illos peremerunt: ut Herodes fecit, de quo Augustus ait, se malle porcū eius, quàm filium esse: quod à porcis Iudaica religione abstineret, non autem à cæde liberorum sibi temperaret. Mitto sæuissimas proscriptiones Romanorum, in quibus posthabita est necessitudinum omnium ratio. Vt etiam studium peruersæ religionis uel idololatriæ grassetur & sæuiat, non est quod ueteres historias repetamus, cùm exemplorùm satis superq; nostra ætas habeat.

De appetitione laudis.

Ex Epist. 1. ad Corinth. 4. uers. 5.

7 Habent pij luculēter unde seipsos ex hac Apostoli sententia, *Quum Dominus uenerit, erit unicuiq; laus à Deo,* cōsolentur, quando nomini eorum detrahitur, fama obscuratur, & eorū bene gestis rebus à maleuolis obtrectatur. Docentur enim à Christo expectare laudem, & humanam (quę plerumq; uana est) fortiter cōtemnere. Homo est sanè laudis natura satis appetens. Vnde Augustinus decimotertio de Trinitate citat Ennianū carmen:

Omnes mortales sese laudari exoptant.

Quare homo natura sit cupidus laudis.

Neq; mirum, cùm homo sit ad imaginem dei, atq; deus laudes suas celebrari uelit maximè. Attamen corrigendus est is appetitus, ne saluti officiat nostro abusu: quod fiet si Pauli consilium sequamur, ut laudem expectemus à deo, unde solida & sincera potest haberi. Augustinus 13. Confessio. scribit, se quoad hoc multū habuisse quod uehementer doleret (non enim rarò commendabatur, neq; facilè animi titillationē erat superare) uerùm hac dicit se usum consolatione, quòd nouerit à deo firmissimè constitutum, ut laus, castæ puræq; uitæ perpetua sit comes. Quod Ethnici non ignorarunt, cùm posuissent laudem instar umbræ quę sequatur corpus, uirtutem perpetuò comitari. *Non debeo* (inquit) *ob eā causam turpiter uiuere, ut me omnes detestentur è uestigio, cùm mentio mei facta fuerit: sed cùm nos audimus laudari, duplex remedium adhibendum est.* Cū primis gratulemur proximis nostris, quod ita sint à deo instituti, & spiritu eius afflati, ut laudare & probare uelint, quæ digna esse laude iudicauerint. quod non est uulgare dei beneficium. Remedium alterū est, ut quicquid in nos laudis confertur, id totū in ipsum deum torqueamus, omnium bonorum autorem, cauendo cum primis ne simus humanæ laudis appetētes. Quoniam cupiditas hæc tam est perniciosa, ut quandoq; homines ad insaniā redigat. Iulianus apostata, ut legimus in historia Tripartita lib. 6. uir alioquin licet impius, humana philosophia & scholasticis facultatibus eruditissimus, cùm bellum mouisset in Persas, fuit usq; eò gloriæ cupidus, ut animo elatus, gloriam iam sibi fingere ac somniare inciperet, qua posset Alexandrū Macedonem æquare: imò in tantam stultitiā prolapsus est, ut animam Alexandri per μετεμψύχωσιν dixerit in se commigrasse. Docemur ad Rom. laudem ueram à deo expectandam, ubi cùm loqueretur Apostolus de Circuncisione quæ in spiritu est, nō

Remedia cōtra laudes humanas.

in carne neq; in litera, statim adiecit: *Cuius laus non est ex hominibus, sed ex Deo.* Et 2. ad Corinth. ait: *Nō qui seipsum cōmendat, is probatus est, sed quem deus commendat.* Si futura est cuiq; laus à deo, de uituperio quoq; idem sentiendum est. quoniam dei iudicio sicut pleriq; laudabuntur, ita uicissim multi, pro ut commeriti fuerint, uituperabuntur.

Si laus à Deo, uituperium item à Deo.

Ex 1. Sam. 12. f.

8 Sed quoniam homines pij uidentur interdum obliti esse sui, cùm suas uirtutes magnificè prædicant, id quemadmodū liceat, dicemus paucis. Primùm, non ostendunt aut uenditant homines pij, uirtutes suas. Sciunt enim, eas esse dona dei, se autē ipsos uitiatos, & multis modis corruptos esse. Deinde, agnoscunt eas sibi datas esse, non tantùm sua ipsorum causa, sed etiā populi: ut prouideant & curent quæ sint alijs necessaria. Tertiò, uident se non satisfecisse legi dei, sed sæpè labi & cadere, nec posse coram deo in iudicio cōsistere. At si cum aduersarijs suis conferantur, non dubitant se etiā coram deo fore illis superiores. Deinde uolunt sua uita illustrari gloriā dei, & suo exemplo alios incitari ad piè recteq; uiuendum. Adhæc commemorant facta sua, non ut se prædicent apud alios, sed ut pondus addant doctrinæ suæ. Non enim sunt illorum aut falsæ, aut uanæ, aut uentosæ orationes. Vt in loco exponunt bona sua, ita aliâs nō dissimulāt mala sua. Verùm hic cauendum est diligenter, ne nobis imponatur à carne nostra. Nam quod ad rem ipsam attinet, idem fit & à pio, & ab impio: quod tamē ab illo piè fit, ab isto impiè. Samuel & Ezechias, & alij, commendant facta sua: idem facit Pharisæus, sed nō eodem animo. Deus autē est καρδιογνώστης, & uidet quo quidq; animo, à quoq; fiat. Deinde pij agunt deo gratias de donis suis, quotiesq; ea in mentem reuocant, toties incipiunt esse spe cōfirmatiore, deum ita sibi perpetuò adfuturum. Postremò, nolunt illam lucem, quam uident in se à deo accensam esse, abdi sub modium, aut ciuitatem collocari in obscuro, ubi uideri non possit. Hæc probabile est, spectasse Samuelē: nihil tamē magis, quàm ut populus agnosceret peccatum suum.

Sancti quomodo se laudent.

De adulatione.

Ex 2. Sam. 19. uers. 8.

9 Adulatores sunt, qui uerba sua attemperant ad gratiam eius cui adulantur, cōmodi alicuius causa. Est enim adulatio, cùm dictis factisq; nos accommodamus ad alterius uoluntatem, idq; fictè non uerè, ut aliquid ab eo cōmodi consequamur. Qui ita sunt, omnia simulant, & prorsus pendent ex uultu & uoluntate alterius. Neq; tantùm loquendo peccant, sed etiam sæpè tacendo. Ducitur uocis etymologia à δοῦλος: est enim prorsus seruile & illiberale. Chrysostomus Homil. 5. ad Philip. *Adulatio, inquit est, cùm colimus aliquem, propter quæ colendus non est, ut auferamus ab eo aliquid boni temporarij.* Idem Hom. 20. in primam ad Thessal. *Adulationem ait esse, cùm aliquid parū uirile facimus mali alicuius causa.* Nam si quid loquamur ad gratiam, nō tamē simulatè aut fictè, ut aliquem lucrifaciamus Christo, ea non est adulatio. Nam Paulus ipse, quamuis dicat se non cupere hominibus placere, sed deo: & addat, sermonem suum non fuisse per

Adulatio quid.

Non omnis loquutio ad gratiam est adulatio.

πολλακίαρ: tamen ad Corinth. ait, se omnibus omnia factum esse: Iudæis, Iudæum: illis qui erãt sub lege, tanquam si ipse quoq; sub lege esset: deniq; omnia omnibus, ut omnia lucrifaceret. Sed ea nõ erat adulatio. Ea enim est, ut dixi, cùm non uerè sed fictè accommodamus nos ad alterius uoluntatem, ut reportemus aliquid commodi temporarij. Atque ita adulatio distinguitur à comitate Christiana. Dauid ergo turpiter adulatur Achi, idq; astutissimo genere adulationis. Nã Plutarchus in libello, Quomodo discernendus sit adulator ab amico, eum ait esse tectissimum adulatorem: qui, cùm maximè aduletur, tamen eam præ se ferat speciem libertatis, ut possit uideri non adulari, sed potius refragari. Nam illa crassa Ait, aio: negat, nego, omnes facilè odorantur. Plato ait, nocentissimum esse genus iniustitiæ, si quis iniustitiam suam ita tegat, ut uideri possit iustus. Dauid ita adulatur, ut uideri possit uelle refragari regi, & uel inuito reponere gratiam: hoc est, in re iniusta speciem præ se gerere iustitiæ. Fingit enim se uelle omnem suam operã & industriam nauare regi, & animo iniquissimo accipere, quod ita dimitteretur. Hodie in aulis Principũ, maximè uerò in Romanensi curia, nulla est uia procliuior ad honores, quàm si quis ita se instituat, ut omnia omnibus aduletur. Dauid simulat se & molestè discedere, & cupidè uoluisse manere. Simulat inquam, neq; enim ita sensit. Nam si pugnasset, fuisset impius erga suos: si non pugnasset, fuisset ingratus erga hospitem. R. Ben. Gerson ait, eũ manere uoluisse in castris, ut frustraretur consilia Palæstinorum, eaq; indicaret suis. Et certè postea, cùm Absalon concitasset seditionem contra eum, summisit Chusai Arachitem, qui consilia Achitophelis eluderet. An autem Dauid hoc tempore illud consiliũ sequutus fuerit, uiderit Ben. Gerson. Ego quid de illius uoluntate sentiendum sit, suprà fusè disputaui. Verisimilius autem est, Dauidem, cùm uideret se iam esse extra periculum, tantò confidentius ista de se prædicasse. Nam cùm nesciret Saulem tam citò esse moriturum, & uideret fieri posse ut Palæstini uincerentur, ut ipsi necesse esset diutius hærere in exilio: omnino iudicauit, gratiam Achis regis esse retinendam.

Omnis adulandi solertissimum.

An Dauid uoluerit manere in castris.

De Affectibus.

10 Verùm de Affectibus, Inuidia nimirùm, Aemulatione, atq; consimilibus, perpauca uidentur dicenda. Affectus, quemadmodum cõstat, ad qualitatis genus pertinent, & in ea continentur specie, quæ uulgò Passio & Passibilis qualitas nominatur. Inter eos uerò duo quidam sunt crassiores & admodum cõmunes, Delectatio inquam, & Dolor. In neruis præcipuè locum habent, per corpus propemodũ uniuersum diffusi. Ad quos cùm uel cõsentanea naturæ, uel aliena fuerint admota, tum aut delectamur, aut dolemus. Alij deinde sunt affectus, qui notitiam ipsam consequuntur, per quos ut illorum natura est, cor uel συστολῇ uel διαστολῇ motum suum commutat, prout bonũ malúmue apprehensum notitia fuerit, idq; aut præsens, aut imminens. Nam cùm bonum sentiA mus adesse, illo cor iucundè fruitur, ac suauiter afficitur: Isq; affectus lætitia uocatur. At si bonum animaduertatur non quidem adesse, uerùm non procul abesse, imò in procliui & propè fore ut ipsum obtineamus, tum spe ad illud prosequendum incitamur, & cor itidẽ iucundè mouetur. Malum autem cùm cernimus adesse, refugit cor tristi motu, contrahitur enim, horret, & discruciatur: isq; affectus, cùm Dolor, tum Aegritudo solet appellari, Græcè est λύπη, sic dicta ut Stoici opinantur, quasi λύσις: nam quemadmodũ corpus ægrotantis morbo soluitur, sic animus tristitia uidetur quodammodo confici. Superest alia mali cognitio, non quidem præsentis, at eius quod iamiam immineat. Illud refugit cor, & ab eo suo motu resilit satis euidenter: & metus huiusmodi affectus appellatur. Ex ijs quatuor præcipuis affectibus, illi nunc tractandi sunt, quorum Tristitia uel Aegritudine ortus incipit. Et ij similiter quatuor numerantur, Misericordia, Nemesis, Inuidia, Aemulatio, de quibus Aristoteles multa in Rhetoricis pulchrè scripsit. At priusquam de singulis agam, unum quærendum est, an Affectus in censu bonorum uel malorum, habendi sint. Stoici malis annumerarũt, & affectus in uniuersum damnarunt, hac ratione adducti, quòd illis mens, iudicium, & sanum cõsilium perturbetur. Animum quippe seu rationem ita distrahũt & concutiunt, ut nõ queat placidè ac tranquillè naturalia & diuina contemplari, neq; de rebus agẽdis ordine rectéq; statuere. Deinde quòd suo pondere homines ad turpia & iniusta perpetranda crebrò impellant, quin & ipsum corpus, quãdo fuerint uehementiores, lædant. Hæ fermè rationes erant Stoicorum. Peripatetici multò secus docent, id est, non esse uera quæ Stoici tradunt: nisi quando affectus nõ sunt ratione castigati & repressi, uerùm immodicè ferri sinuntur. Nam ijdem, si quibusdam finibus circumscribantur, sunt & boni & utiles, utpote materia uirtutum, & qui pro illarũ cote à natura fuerint adhibiti. Fortitudo enim ab ira non mediocriter iuuatur, & misericordia uirtuti clementiæ substernitur. Et eadẽ ratione de plerisq; dici posset. Verùm inter hos Philosophos ita discrepantes, arbitrio diuinarum literarum sententia ferenda est. Illæ tradũt, hominem & quoad animum & quoad corpus, à deo esse conditum. Et adijciunt, omnia fuisse bona quæcunq; deus creauit. Proinde, cùm ipse homini affectus inseruerit, non quidem prauos & corruptos, ut nunc eos habemus: sed rectos atque sanos, qui rationi obsequerentur & inseruirent, illos bonos esse necesse est. Cõmendat nobis præterea diuina lex passim misericordiam, prædicat pœnitentiam, quæ absq; animi dolore ac ægritudine consistere non potest. Dauid quoque scripsit, & Paulus repetit, Irascimini & nolite peccare. Quin eousq; res processit, ut uel ipsi deo affectus tribuantur: Ira, inquã, Misericordia, Dolor, Pœnitẽtia, &c. quæ tametsi de illo propriè non dicuntur, attamẽ id obseruare oportet, nunquam quod in homine per se uitium est, & natura sua peccatum, à sacris literis deo attribui.

Affectuum alij tactus sunt, alij comitantur notitiã, et horũ ὑπολήψεις.

Quatuor præcipui affectus, qui notitiam consequuntur.

Quatuor affectus qui ab ægritudine oriuntur.

Affectus an boni sint, an mali.

Quid sacræ literæ statuant de affectibus.

LOCVS IX.

Praeceptum sextum, De homicidio.

Ex Iud. 9. 24.

Non omnem hominis cædem esse damnatam.

DVO hic tractabo. Primùm, quódnam sit homicidium damnatum uerbo dei, & à Magistratibus puniendum. Deinde, quinã hoc crimine teneãtur. Quod ad primum, sciendum est, non quamcunq; hominis cædem esse damnatam. Nã si quis casu quempiam interimat, dum rem honestam & concessam exercet, pœnam homicidarum non incurrit. Vnde in lege ueteri datæ sunt ciuitates refugij. Nam reuera is non occidit, sed ut ibidem scribitur, *Deus* (absq; cuius uoluntate nihil casu agitur) *tradidit eum ut sic perimeretur.* Iudex item seu Magistratus, quãdo in homines facinorosos animaduertit, nõ est utiq; homicida, quia ipse nõ interficit: sed lex, imò ipse deus, qui sic fieri uoluit, & ita mandauit. Præterea, qui loco solitario, uel ubi non potest ab alijs iuuari, à latronibus uel hostibus inuaditur: si defendendo seipsum, & iuxta leges uim ui repellendo, grassatorem aut latronem se inuadentem perimat, non est homicidij reus: quandoquidem eo casu, & à legibus & à Magistratu armatur. Non enim uult Respub. ut ciuis ita pereat: ideo concedit ei, ut sese armis tueatur. Hac ratione Cicero Milonem defendit, quòd interemisset Clodium, qui se prior ex insidijs inuasisset. Itẽ mulier Thecoites à Dauide impetrauit, ne à magistratu suus filius occideretur, qui fratrẽ suum in agro rixando peremerat. *Soli erant,* inquit, & idcirco nesciebatur uter eorum prior alterum inuasisset. Milites item cùm iusto bello interficiunt hostes, nihil iniusti admittunt. Quamobrem homicidiũ, quod puniendum est, & damnatur legibus, tum cẽsetur committi, cùm data opera homo à priuatis hominibus occiditur. Et qui criminis huius damnandi sunt, Romano iure, non homicidæ, uerùm sicarij appellãtur. Ad l. Corneliam inscriptio est de sicarijs, non de homicidis. Illi uerò ita dicuntur, qui sicam occidendi hominis causa secum gestant; & per συνεκδοχὴν uocabulo sicæ, intelligitur omne genus teli. Neq; solùm isto crimine tenentur, qui occidunt, sed etiam qui uel factò, uel consilio iuuant, & eò suis dictis aut auxilijs respiciunt, ut quispiam interimatur. Imò uoluntas punitur, tametsi ea successum non habuerit: quod utiq; iudicio ciuili, solum in tribus criminũ generibus usu uenit, nempè sicariorum, raptorum, & lædentium Maiestatem. Idcirco puniendus est sicarius, qui telum in aliquem iecit ut occideret, aut eadem uoluntate uulnerarit, licet mors non fuerit consecuta, ut in ff. eodẽ Tit. habetur. l. Diuus. ubi respondet Adrianus Imperator, Voluntatem, non euentum esse spectandum. Id uerò intelligitur, quando uolũtas aliquo indicio se patefecerit. Dixi autem non sine causa ista sic habere, quo ad ciuile iudicium: quoniam alioqui coram deo cupiditas & animi decretum, quo ad omnia peccatorum genera, pro peccato damnantur. Christus ait, *Qui libidinosè mulierem spectarit, is iam mœchatus est in corde suo.*

Homicidiũ legibus damnatum.

Sicarij.

Voluntas in hoc genere facinoris punitur.

A Voluntatẽ in ijs criminibus pro facto haberi, etiã sancti Patres & Canones decernũt. Hieronymus in Esaiã, ut habetur de Pœnitentia dist. 1. cap. Omnis. habet, *Non interfecisti gladio, sed uolũtate occidisti.* Quin Cyprianus in sermone de Mortalitate scribit, eum, qui Martyrium cupit, quoad deum esse martyrem. *Aliud est,* inquit, *martyrio animum deesse, & aliud animo defuisse martyrium.* Habentur hæc in eadem distinct. capite Nunquid. Et ibidẽ cap. Periculosè. Augustinus inducitur, qui ait, Iudæos nõ B minus occidisse Christũ quàm Romanos, tametsi manibus in eum non inuaserint. Hac distinctione duos Euangelistas conciliat, qui de hora mortis Domini uidentur dissentire. Vnus eorum dicit illum hora tertia, alter uerò sexta cruci fuisse affixũ. Vtrumq; uerum perhibet Augustinus, Iudæi enim hora tertia, Crucifige, Crucifige acclamarunt: unde quod ad illos attinet, Dominum tunc occiderunt, qui tamẽ postea hora sexta per satellites Pilati est crucifixus.

Hieronymus.

Cyprianus.

C *De parricidio.*

2 De parricidij scelere, in ciuilibus legibus ad legem Corneliam de Parricidijs multa scribuntur. Et quantum ex legibus atque historijs colligitur, antiquitùs nomen eius criminis interfectoribus parentum, auorum, abauorum, &c. filiorũ quoq; nepotum, & abnepotum, &c. tribuebatur. Postea uerò per Pompeium significatio latius patuit, & parricidæ sunt dicti etiã fratrum interemptores, generi, nurus, soceri aut socrus, & consimilium. D Quanquam lex antiqua sit, & à Numa Pompilio lata: *Si quis liberum hominem morti sciens duit, parricida esto.* Et sanè Augustinus lib. 3. de Ciuitate dei cap. 6. Romulum parricidij reum facit ob fratris necem. Ibi etiam ridet Ethnicos, qui suos deos idcirco affirment passos fuisse Troiam uastari, quòd Paridis adulterium ulcisci uoluerint. At quomodo, inquit, Romæ ijdem propitij fuerũt, cùm eius conditor statim ab initio parricidium commiserit? Verùm idem Augustinus in libro de Patientia E (qui tamen eius non existimatur) cap. 13. latitudinem quandam seu gradus inter Parricidas cõstituit: grauius enim, ut inquit, is peccat qui parentes uel filios, quàm qui fratres interemerit. Et qui fratres occidit, magis delinquit, quàm qui lõgius à se remotos cognatione peremerit. Scelus autẽ perimendi parentes aut maiores adeò uisum est horrendum, ut Romæ per sexcentos annos totos ab urbe condita, non fuerit admissum. Quin Romulus, cùm in suis legibus mentionem eius non F fecisset, rogatus cur id prætermisisset: respõdit, quòd in mentem sibi nõ uenerit, quippiam huiusmodi posse hominibus accidere. Solon itẽ rogatus, cur ipse quoq; parricidium suis legibus nõ coercuerit: respõdit, se noluisse occasione suarum legum homines admonere de tam horrendo scelere, atq; illos quodãmodo suo monitu, ad id incitare. Nã sæpè fieri, ut qui nonnulla uitia prohibent, homines

Ex Iud. 9. uers. 5.

Lex Numæ Pompilij de parricida.

Romulus & Solon cur de parricidis leges non tulerint.

nes ad ea impellāt, qui sæpissimè in uetita nituntur. Cædes uerò fratrū & propinquorū, iam inde ab initio usitatæ fuerūt, ut omnes historiæ testantur. Eorū aūt parricidarū, qui parētes aut filios interemissent, pœna ex legibus erat, ut habetur ad l. Corneliā de Parricidijs: ut culeo, id est, corio facco insuerētur, unà cū simia, gallo gallinaceo & uipera, projicerenturq; in profundū maris, aut uicinioris fluuij. At qui cæteros propinquos aut cognatos occidissent, gladio tantūmodo plectebātur. Supplicia hæc, si quādo uel prætermitta, uel dissimulata fuerint à Magistratibus, deus ipse animaduertit: ut Samuelis historia tradit de Absalomo, qui fratrē interfecerat, & patrem inuaserat q̃ crudelissimè. Percutit etiā furore atq; amētia, eos qui tam immania scelera cōmittunt, ut de Nerone atq; Oreste cùm à Poetis tū ab historicis traditur. Nā eorū uterq; matrē cùm interemisset, furijs agitabatur. Et uulgò receptū est, illos, qui tantū scelus admiserūt, nō posse animo quiescere. Quāobrem Cicero in Oratione pro Roscio ait, quosdā adolescētes Terracinēses, qui paternæ cædis accusabātur, hac ratione fuisse absolutos, q̃ mane dormientes deprehēsi fuerint: quia iudices nō crediderūt illos potuisse dormire, qui tam graue scelus cōmisissent. Domitianus itē, ultore deo perēptus est, qui Titū fratrē suū occiderat. Nec nō & Basianus Caracalla, cùm fratrē suū Getā sustulisset. Et ut Abimelechum non præteream, deus inter eum & Sichemitarum principes, malum spiritum immisit, & quodam furore utraq; pars agi cœpit, ita ut sibi inuicem excidio deniq; fuerint.

Pœna parricidarum. *Cicero.*

De gladiatura.

3 Quū deus grauissimis uerbis edixisset, ne sanguis humanus funderetur, id gladiatura apud ueteres Romanos pro ludo habuit, quod illorū institutum non potest ullo pacto excusari. L. Florus ait, D. Iunium Brutū in funere patris exhibuisse uiginti duo paria gladiatorū: hoc uidelicet, erat expiare manes patris, uel potius placare diabolum. Sed pulcherrimū erat illud dictū Theodo. Imper. Nā cùm populus in Theatro peteret ab eo gladiatores, ille respōdit, piū Principē oportere nō tantùm regnare, sed etiā spectare clementer. Et Athenis, cùm populus deliberaret de exhibēdis publicè gladiatoribus, quòd id fieri soleret à Barbaris. Demonax respōdit, prius euertendā esse arā Misericordiæ, quàm tāta atrocitas publicè reciperetur. Augustinus Confess. lib. 6. cap. 9. ait, Alypium suū, bonum alioqui uirū, cùm esset Romæ, incredibiliter captum fuisse studio gladiatorū, & libēter pauisse oculos humano sanguine. Sed quid ibi esse potuit uoluptatis? An ut uideret homines fortiter morientes? Sed ea nō erat uera fortitudo: nam ea rationē habet loci & tēporis. Hoc autē erat prorsus insanire, & prodigum esse uitæ suæ. Seneca de Tranquillitate lib. 1. cap. 10. ait, Ciceronē scribere, Gladiatores inuisos esse populo, qui uelint ab eo à quo uicti sint, uitā precari: illis autē fauere populū, qui præ se ferāt, se posse mortē contemnere. Verùm hoc non hominū erat, sed potius bestiarū. Reprehēdēdi ergo erāt & Abner & Ioab, qui suos ita inter se cōmiserint. Sed lōgè adhuc sceleratius est genus aliud gladiaturę. Sūt enim quidā, qui nō ueritatis, sed rixandi studio, homines doctos accendunt ad pugnā, idq; de grauissimis religionis nostræ dogmatis. Ibi clamatur, certatur, uiolatur charitas. Multitudo aūt ita sępè discedit, ut nesciat iā quid debeat credere. Hoc longè omniū deterrimū est genus gladiaturæ. Colloquia quidē de religione moderata nō improbo: rixas autē & clamores de rebus abstrusis & recōditis reprehēdo.

Ex 1. Sam. c. 2. uers. 12. *Gladiatoria certamina reprehendenda.* *Theologorū quorundam gladiatura.*

An liceat cuiquam sibi adferre manus.

4 Nunc excutienda mihi est quæstio, uti spero, nō inutilis: An liceat cuiquā sibi adferre manus? Et ne sim prolixus, primùm dico, mortē sua natura malam esse. Deus enim eā minatur, & infligit ut pœnā. Deinde opponitur uitæ, quam nō dubitamus esse bonā. Et Paulus 1. Corinth. 15. eā appellat hostem dei. *Nouissimus*, inquit, *hostis, debellabitur mors.* Possem idē alijs rationibus probare, si esset opus. Nunc autem hoc tantùm quæro, si mors sit mala, quomodo interdum expetatur. Nihil enim expeti potest, quod nō habeat aliquam rationē boni. Sed dices, eam tum habere rationē aliquam boni, cùm homines per eā liberantur à grauibus malis, quæ putent se aut nō posse ferre, aut grauissimè laboraturos in eis perferēdis, uel cùm per eam eximiū quoddam assequūtur bonū. Vnde etsi liqueat interdum ob alterutrum istorum phas esse mortem optare, dubium tamen est, an propter hæc liceat se occidere. Nunc ea de re agam. Nihil autem hic dico de illis, qui per phrenesim aut furorem se occidunt. Etsi enim illi damnari possint propter alia peccata, quæ commiserunt cum essent sani, tamen hic uidentur digni potius misericordia: nō enim habent liberam rerū electionem. Quemadmodū scribitur 15. quęst. 2. cap. Insanientes. Neq; de ijs disputabo, qui casu uel aliud agentes, in mortē incidunt præter animi sententiam. Vtemur autem hac propositione: Propter neutrum illorum quę proposuimus, licet se occidere. Id probo ex lege dei, illa inquam lege, quæ lata est multò antequā Moses nasceretur. Nam in 6. cap. Genes. deus post diluuium ita loquitur: *Requiram sanguinem uestrum de animabus uestris, de manu hominis, de manu proximi, & de manu bestiarum.* De manibus, inquit, uestris: hoc est, si quis seipsum occiderit. In lege autē Mosis ita scribitur, *Non occides.* Id autem pronuntiatur in uniuersum, nōn tantùm ne alium, sed ne teipsum quidem interficias. Deinde insita est cuiq; στοργὴ quædam à natura, ut quisq; uitam suam defensam & conseruatam cupiat. Qui ergo sibi conscisit mortem, pugnat cum deo authore naturæ. Adhæc, uita est donum dei: itaq; non potest profundi sine scelere. Et qui se occidit, iniuriam facit humano generi, & communi hominum societati: tollit enim ciuem de Repub. Huc adde, nec Prophetas, nec Apostolos, nec Patriarchas, de se statuere unquam uoluisse. Nam de Simsone dicam suo loco. Iob, cùm esset miserrimè afflictus, *Suspendium*, inquit, *elegit anima mea*: nec tamen se unquā occidit. Christus emisit Apostolos, tanquā oues inter lupos: tamen eos iussit fugere ex alia ciui-

Ex 1. Sam. ca. 31. uers. 11. *Mors est natura sua mala.* *Non licet se occidere.* *Argumenta ex Scripturis.*

ciuitate in aliam, non autem seipsos perimere. Et Christus ipse, quamuis morte sua liberaturus esset humanum genus, tamen nunquam sibi admouit manum, sed expectauit ut ab aliis occideretur. Et in proximo libro, cùm ille Amalechita dixisset, se stetisse super corpore Saulis moribundi, & eum compresisse, quò facilius moreretur: Dauid respondit, *Filius mortis es.* Quòd si licuisset Sauli se occidere, quomodo potuisset iuuenis, qui eius mortem accelerasset, dignus esse morte? Licet enim iuuare alterum in re honesta, & suū præsertim Principem. Et si lex prohibet, ne occidas alterum, multò magis prohibet, ne occidas teipsum. Quod enim non licet in alterum, id in teipsum non licet. Regula enim charitatis, sumenda est ab ea charitate, qua diligimus nosipsos. Adhæc, uel nocentem occidis, uel innocentem. Si innocentem, iniuriam facis legi: si nocentem, nihilominus iniurius es in legem. Præripis enim tibi tempus pœnitentiæ. Quod si deus te ferre uoluit ut ageres pœnitentiam, certè tu teipsum ferre debes, qui non sis magistratus. Hæc ex sacris literis.

Argumenta ex Patribus. 5 Augustinus lib. 1. de Ciuit. dei, à cap. 6. usque ad 20. hac de re fusè disputat. Causa autem, cur ea ita multis scribere erat, quòd capta Roma, cùm Barbari iniuriam facerent puellis & matronis, multæ potius quàm ut ea paterentur, seipsas occiderunt. *Augustino.* Augustinus uerò autor erat, ne ita facerent. Et cap. 17. *Nec propter bona,* inquit, *assequenda, nec propter mala uitanda licet se interficere: est enim homicidiū, quod prohibetur lege dei.* Et Iudas, cùm occideret seipsum, certè sceleratum occidit, *Tamen reus est,* inquit, *non tantùm mortis Christi, sed etiam suæ ipsius.* Idem contra Petilianum lib. 2. cap. 49. *Tu dicis,* inquit, *Traditor laqueo periit, & laqueum reliquit talibus:* Ac si Petilianus diceret, licere homini Christiano uindicare peccatum suum in seipso: & qui ita facerent, habendos esse pro martyribus. *Sed nos,* inquit Augustinus, *tales pro martyribus non habemus.* Idem epistola 60. & 204. multò disputat de hac re copiosius. *Hieronymo.* Hieronymus in epistola ad Marcellam de obitu Blesillæ, sub persona dei. *Non recipio* inquit, *tales animas, quæ me nolente exierunt è corpore.* Et Philosophos qui ita fecerunt, appellat martyres stultæ philosophiæ. Idem in Ionam, *Non est* inquit *nostrum, mortem arripere, sed oblatam patienter ferre:* absque eo, inquit, ubi periclitatur castitas. *Chrysostomo.* Chrysostomus in illa uerba primi capitis ad Galatas, *Eripuit nos ex hoc seculo nequam. Si ita esset,* inquit, *non malefacerent, qui seipsos occidunt, si hæc uita esset mala. At nos eos dicimus sceleratos esse, & peiores homicidis.* *Ex Canonibus.* Canones damnant eos quoque qui castrant seipsos: eosque Canones illi, qui appellantur Apostolorum, uocant sui ipsorum homicidas. Quòd si castrare seipsum nō licet, occidere seipsum multò minus licet. Annotandum tamen est, non agi ibi de illis, qui morbi causa secantur à medico.

Argumenta ex Philosophis & Poetis. 6 Huc accedunt Philosophi etiam meliores. Meliores dico, quòd sciam, fuisse multos, ut Cleanthem, Empedoclem, Zenonem & alios, qui se ipsos interfecerint. Id Plato in Phædone ait duab. de causis non licere. Primùm quod non liceat oc-

A cidere alienum seruum: omnes autem nos esse seruos dei. *Platone.* Deinde, quòd milites damnentur, si iniussu imperatoris reliquerint stationem. Deum autē nos tanquam in statione collocasse: quare, qui eius iniussu uelit locum suum relinquere, proditorem esse. *Aristotele.* Aristoteles in 5. Ethicorum, *Non licet,* inquit, *ciuem tollere iniussu legis & magistratus, & ideo qui se interfecerint, grauiter puniendos: infamia enim eos notari.* Hæc ille: etsi eum tradant, posteà fugiendi periculi causa, mortem sibi ipsi consciuisse. *Virgilio.* Virgi-B lius hoc genus hominum collocat apud inferos in graui cruciatu;

> *Qui sibi letum*
> *Insontes peperere manu: Lucemque perosi*
> *Proiecere animas. Quàm uellent æthere in alto*
> *Nunc, & pauperiem, & duros perferre labores?*
> *Fata obstant, tristique palus innabilis unda,*
> *Alligat, & nouies styx interfusa coercet.*

Et Epigrammatarius.

Ex epigrammatis.

> *Rebus in aduersis, facile est contemnere mortem:*
> C *Fortiter ille facit, qui miser esse potest.*

Argumenta ex legibus. 7 In ff. de bonis illorum, qui ante sententiam sibi manus attulerunt, aut corruperunt accusatores. L. Qui rei, statuitur, ut qui se occiderint, illorum bona confiscentur. Et ratio est, quòd habendi sint pro confessis. Mitigatur tamen eius legis acerbitas per Antoninum Imperat. Ille enim decreuit, legem illam ualere oportere, si crimen dignū sit aut morte, aut deportatione. Itaque qui propter furtum seipsos occiderunt, excipiuntur. Excipiun-D tur etiam, qui tædio uitæ, aut impatientia doloris sibi manus attulerunt. Adrianus etiam excipit patrem, qui suspectus occidisse filium suum, seipsum occiderit. *Videri enim,* inquit, *debet fecisse id, desiderio magis filij, quàm conscientia sceleris.* Et si, cùm noluisset seipsum quispiam occidere, interuenientibus aliis fuerit impeditus, modò id impatientia doloris aut tædio uitæ fecerit, eum quoque Adrianus excipit: at si id alia ulla causa fecerit, decernit esse plectendū. Nā qui sibi, inquit, ipsi nō parcit, quomo-E do parcet aliis? In ff. de iure fisci. l. in fraude, §. si qs Si quis pudore æris alieni se occiderit, illi quoque parcitur. Et in C. de illis, qui possunt facere testamentum. Si quis testamentum legitimè fecerit, & se posteà interfecerit, dubitatur an illud testamentum ualere debeat. Et respondetur eodem modo. At si deprehēsus fuerit in crimine, aut factus reus, non ualebit. Vtrunque habetur in ff. de re militari. cap. Omne delictum: si miles uoluerit seipsum occidere, sed nō potuerit, si id aut tædio uitæ, aut impatiē-F tia doloris fecerit, aut pudore, illi quoque parcitur: ita tamē, ut exauthoretur & dimittatur cum ignominia. At si se nō possit excusare, plectitur cap. in ff. de iniusto & fracto testamento. l. Si exhæredato filio. §. Irritū. Omnes isti uiderunt peccatum esse, se occidere. Athenienses tamen seuerius de hac re statuerūt: Decreuerūt enim, ne, qui ita fuisset mortuus, in agro Attico sepeliretur. Non tantùm confiscarūt eius bona, sed etiā cadauer ipsum exportari uoluerūt è suis finibus. Cur autē Romani mitius egerint, nō uideo, nisi fortè, quòd meminissent G se habuisse in sua ciuitate Lucretias, Catones, Cur-

tios,quos nollent numerare inter uiros facinorosos.Ex his tot argumentis satis liquere arbitror, non licere ut quisquam seipsum interficiat,ut effugiat nec tyrannidem,nec,quod Cleombrotus Ambraciota fecit,ut immortalitatem assequatur.

Exempla cōtraria eorū qui se interfecerunt.

8 Sed obijciuntur nobis exempla Catonis,Curtij,Lucretiæ,& Ionæ,qui se iussit abijci in mare,& Raziæ ex libris Machabæorum,& sanctarum quarundam mulierum,quarum memoria frequentatur in Ecclesia,quę ad defendendam castitatem atque religionem,semetipsas interfecerunt. Cato, ne ueniret in potestatem tyranni, semetipsum interfecit.At si exempla ualere debent, nos quoque obijcere possumus exempla Patriarcharum, Apostolorum,Martyrum: qui cùm omnia grauissima perpeterentur,nunquam tamen manum sibi attulerunt. Isti autem,quoniam sunt ciues nostri,magis nos exemplo suo monere debent, quàm exteri & alieni:maximè uerò cùm istorum facta nitantur æterna lege & expressa uoluntate dei. Quòd autem ad Catonem ipsum propriè pertinet,Augustinus respondet in primo de Ciuitate dei, non fuisse eam fortitudinem,sed mollitiem. Illum enim non potuisse ferre res aduersas. Idem Augustinus libro 19.capite 4.miratur Stoicos, qui cùm uitam beatam in uirtute collocent, aduersos autem casus non numerent in malis,tamen eos uel morte fugiendos arbitrentur. Nam quæ, inquit,est ista ratio , calamitates non esse malas: & tamen uel morte esse fugiendas?O præclaram, inquit, fœlicitatem,quæ mortis auxilio sit perficienda. Quòd si uita beata est,manendum est in ea: at si eam morte finire uultis & perficere,non est beata.Nam quę est ista fœlicitas quæ uinci possit ab illis, quæ negetis esse mala? Attulit,inquit,sibi manus M. Cato:patientia'ne,an impatientia?Certè impatientia & acerbitate animi. Nam eius patientia Cæsaris dominatu uincebatur.Alij eum ita excusant,quasi exemplo suo docere uoluerit, quantum malum in Republica libera tyrannis esset: & communem patriæ libertatem,uita ipsa uideri oportere antiquiorem. Vita quidem nostra profundēda est pro libertate ciuium,sed in acie & dimicatione,Sua autem manu nemini licet seipsum conficere. Populū autem omnibus iustis rationibus officij sui monere licet:malis uerò exēplis docere non licet. Quòd si Cato ita erat studiosus patriæ, quid illi profuit moriendo? Viuus prodesse fortasse potuisset:mortuus autem nullo modo. *Infinitis* partibus melius fecit noster Paulus. Is enim cùm esset in carcere,& multa acerbissima pateretur, & pro magno lucro habiturus esset,si posset mori,tamen quia se uidebat prodesse posse alijs, postposuit suā commoda,& aliorum causa cupiebat manere in uita. Hoc,uidelicet,est boni ciuis,de communi ciuium suorum utilitate cogitare.Cato autem,antequam moreretur,monuit filium suum,ut de Cæsare bene speraret,& se ad illum adiungeret.Id si turpe erat,quomodò suadebat filio?Si honestum,cur non cœpit ipse consilium,quod dabat filio? Sed Cæsar uidetur satis sensisse, quo id animo Cato fecerit. Nam cùm eum audiuisset esse mortuū, *Inuidit*, inquit *gloriæ meæ.Noluit,me haberi authorē salutis suæ.*

De Catone.

Sed pudebat illum in ea ciuitate uiuere,quæ tyranni dominatu teneretur.Atqui cogitare debebat, illud peccatum,non suum esse,sed alienum. Pudere autem nos debet nostrorum peccatorum,non alienorum , nisi si quæ fortè nostra culpa contracta sint.Cùm Cato non conciliarit Cæsari illam tyrannidem,sed illi crescenti semper se opposuerit, nihil erat,quòd eum alieni uitij puderet. Sed res, inquiunt,est ingens,posse seipsum occidere. Fateor:Sed peccata etiam sunt ingentia. Nam magnitudo non minus in uitijs spectari potest, quàm in uirtutibus. Verùm isti, quoniam sunt Ethnici,si moueri non possunt exemplis nostris , agnoscant saltem exempla sua.M.Attilius Regulus noluit sibi adferre manus:sed Carthaginem redire maluit, cùm sciret se ad exquisitissima supplicia proficisci.Vter horum uidetur fortior? Certè Regulus. Nam Cato uictus est impatientia. Obijcitur etiam Lucretia. Sed illam Augustinus ait,non potuisse ferre notam impudicitiæ, & ea causa seipsam occidisse Sextus enim Tarquinius cùm noctu ingressus esset in eius cubiculum, stricto ferro minatus est,se illam nisi pareret interfecturum : & seruum, quasi in adulterio deprehensum , cùm illa in eodem lecto interfectum collocaturum.Hic illa primùm deliberare cœpit:deinde paruit.Hinc,inquit Augustinus, magna oblata est sylua rhetoribus: cùm alij factum istud Lucretiæ laudare uellent, alij reprehendere.Et laudatores quidem dicere solebant,duos quidem fuisse in turpi facto, sed unum tātùm fuisse adulterum. *Atqui*,inquit Augustinus, *laudari non potest castitas Lucretiæ , nisi eius damnetur homicidium. Nam si adultera erat,cur laudatur? Sin casta,cur occiditur?* Concludit itaq; fuisse eam in Lucretia non fortitudinem,sed imbecillitatem,quòd ferre non posset iniquam de se populi suspicionē. Erat autem hoc proprium uitium Romani nominis,ut supra modum laudis cupiditate tangerentur.Itaq; Virgilius præclarè scripsit,

De Lucretia.

Vicit amor patriæ,laudumq; immensa cupido.

At si quęras,fuerit'ne Lucretia adultera nec'ne, respondeo fuisse. Nam Aristot. in 3. Ethicorum, cùm disputet de quibusdam actionibus,sint'ne uoluntariæ,an inuoluntariæ,quærit,si quis in tempestate merces suas abijciat, potius quàm ut tota nauis pereat,quæ'nam illa actio censenda sit? Et respondet esse,mixtam.habere enim eam partem aliquam uoluntarij,& partem etiam inuoluntarij. At si exquisitius sit respondendum, ait, actionem esse uoluntariam.Pro illo enim tempore mercatorem hoc maluisse. Actionem autem æstimandam esse ex eo tempore,quo suscipitur.Et addit aliam rationem, quòd huiusmodi actio cadat sub electionem. Mercator enim deliberauit secum, deinde elegit,& statuit omnino hoc esse faciendū. Quoniā ergo Lucretia elegit potius illud stuprū, quàm ut posteà mortua infamia notaretur, necesse est,actionē fuisse uoluntariam.Maluit enim uiuēs esse adultera,quàm ita haberi mortua.Habuit quidē illa actio aliquid mixti,Fateor:sed eā, ut dixi,metiri debemus ex tēpore eo, quo suscepta est.

Lucretiam fuisse adulteram.

Sed

Susanna Lucretia magis pudica.

Sed huic exemplo nos uicissim obijciemus exemplum de Susanna. Scio equidem illam historiam non esse in Canone: tamen, quicquid est, exemplũ non est contemnendum. Cùm senes illi eam circumstarent in horto, & minarentur nisi obtemperaret, se illam accusaturos adulterij, illa respondit, malle se incidere in manus hominũ, quàm in manus dei. Sic nos quoq; oportet in huiusmodi angustijs nõ niti nostris bonis intentionibus, & cogitare quid in alterutram partem possit accidere, sed attemperare nos ad uoluntatem dei, & euentũ omnẽ eius arbitrio relinquere.

De Curtio.

Curtius quoq; obijcitur, qui cùm terra desedisset in medio foro, nec hiatus ullo modo repleri posset, & responsum esset ab aruspicibus, Terram matrẽ petere id, quod esset in ciuitate præstantissimum, uenit eques & armatus in forum. *Et dubitatis,* inquit, *Romanam ciuitatem, quicquam habere præstãtius, quàm arma & uiros?* Et incitato equo desiluit in hiatũ: & statim terra rediit in naturam suam. Quid hic dicere possumus, nisi ista facta fuisse astutia & fraude dæmonum? Si tamen Curtium istum conferre uelimus cùm Catone, uidebimus eum multò fuisse fortiorem. Non enim ille impatientia se occidit, sed studio & amore patriæ. Deinde etiam ferebatur sensu aliquo religionis. Hoc autẽ malum erat, quòd credidit diabolo: quem putabat esse deum. Neque aliunde erat illud, quod Plutarchus narrat de uirginibus Lemnijs. illæ enim nulla certa de causa seipsas suspenderunt. Cumq; nullus finis illi furori imponeretur, ex consensu publico ciuitatis, quæ ita fuissent mortuæ, unco impacto, nudæ summa cum ignominia trahebantur per publicum: postea desierunt se suspendere.

De Iona.

9 Sed, ut à prophanis exemplis discedamus, Ionam etiam aiunt, iussisse se abijci in mare. hoc autem nihil aliud fuisse, quàm sibi ipsi mortem consciscere. Sed meminisse debemus, Ionã fuisse Prophetam, & uidisse uoluntatem dei, & eius instinctu iussisse ista fieri. Deinde etiam uoluit in illo extare typum de Christo: ut quemadmodum ille fuisset triduum in uentre piscis, ita Christus futurus esset triduum in corde terræ.

De Razia.

Razias quoque in historia Machabæorum seipsum occidit. Nam cùm se uideret undique conclusum à Nicanore, nec posse euadere, traiecit se gladio: deinde cùm uideret uulnus non esse letale, dedit etiam se præcipitem. Hic Augustinus se uehementer torquet. Nam hoc exemplum arripere solebant Donatistę. Primùm tamen ita respondet, fortasse quædam licuisse illis, quæ nostro tempore non liceant. Sed hoc infirmum est. Lex enim dei præsertim moralis, æterna est. Sed addit, quædam facta commemorari quidem in sacris literis, sed non probari: qualia sunt Ebrietas Noe, Incestus Lothi, Venditio Iosephi, Adulterium Dauidis, & alia similia. Verùm huic responso illud obijcitur, quod in capite decimoquarto hoc factum ab authore commendatur. Ita enim scribit, *Voluit potius nobiliter mori, quàm aliquid indignum suis natalibus committere.* Sed hoc me non multum mouet. Author enim fortasse ista loquitur ex opinione Raziæ, qui putarit summam eam fore generis & nominis sui turpitudinem, si ita uiueret. Alia tamen responsio est multò melior, libros eos non esse in Canone, nec dogma aliquod ex illis posse constitui. At legebantur, inquies, in Ecclesia. Fateor: Augustinus ait, libros illos legi consueuisse propter heroicam illam uirtutem martyrum, ut homines pij animarentur cõtra tyrannos.

Donatistæ mortis cupidi & eorum argumenta.

Incredibile autem est, quàm cupidi illi Donatistæ fuerint mortis uoluntariæ. Id fecerunt, ut episcopos nostros traherent in inuidiam. nam illi contra eos impetrauerant auxilium Imperatorum. Quare ut illi mitius agerent, Donatistę minabantur, se sibi allaturos esse manus. Cumque obijceretur à nostris, id non licere, illi confugere solebant ad illud exemplum, quod commemorauimus de Razia, & ad locum ex Epistola ad Corinthios: *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest:* Ergo, inquiunt, licet, modò fiat in charitate. Nam Paulus id non reprehendit, nisi ubi desit charitas. Cæterùm illi imperitè & stultè Pauli uerba peruertebant. Ea enim, ut Augustinus ait, sic intelligenda sunt: si aut mors necessariò oppetenda sit, aut scelus aliquod admittendum, homini pio multò potius esse moriendum: non ita tamen, ut quisquam debeat esse author mortis suæ, sed ut paratus sit à tyranno & carnifice, quiduis perpeti. Ita socij illi Danielis uideri possunt seipsos tradidisse, cùm dicerent se mori potius uelle, quàm statuam Nabucadnezaris adorare. Et Christus dicitur, seipsum pro nostra salute tradidisse. Tamen, inquit Paulus, si quis uel ita tradat se, ut à tyranno cõburatur, modò ne sit in charitate, nihil illi proderit. Sed Donatistæ hoc etiam iactabant, arbitrium hominis in suis rebus esse liberum: Ergo fas cuique esse, ut seipsum occidere possit, si uelit. Sed hoc ridiculum & uanum est. Voluntas enim nostra semper retrahenda est à peccatis. Id enim & Scripturæ suadent, & magistratus boni, & pij parentes in subditis, & liberis suis faciunt.

An castitatis seruandæ causa, liceat se occidere.

10 Sed Hieron. in Ionam ait, *Nostrum est, non arripere mortem, sed oblatam fortiter tolerare: nisi fortè castitas periclitetur:* Ac si diceret, castitatis seruandæ causa licere seipsum interficere. Idem sentire uidetur Ambrosius libro 3. de Virginibus. Ita enim scribit de Pelagia uirgine, carnifices minatos illi, ni uellet colere idola, se uelle illam constuprare. Illã autem, ut utrunque effugeret, dedisse se præcipitem. Illud factum Ambrosius laudat: Et addit, matrem eius fugisse cum alijs duabus filiabus: cumque fugientibus obstaret flumen, illas ultrò sese in illud præcipitasse, atque ita fuisse suffocatas. Eusebius quoque lib. 8. cap. 15. cùm recenset libidines Maxentij, ait, cùm deperiret matronam quandam Romanam, mulierem singularis formæ, submisisse ministros libidinis, qui illam adferrent. Illos cùm eis maritum uinxissent & omnia illi minarentur, postremò ab illo impetrasse, ut uxorem suam tyranni libidini permitteret. Illam autem, quasi quæ significaret se parituram, sumpto spatio ad se ornandã cùm in conclaue recessisset, seipsam gladio traiecisse. Idq; factũ non reprehenditur,

Augustini sententia.

ditur, sed potius probatur. Hic Augustinus nonnihil hæret, quid respondeat. Primùm ait, se uidere ex una parte legem illam dei, *Non occides*: ex altera autē illas celebrari in Ecclesia tanquam martyres. Certum esse se de uerbo dei. Quòd autē ad Ecclesiæ iudiciū attinet, potuisse fieri, ut deus aliqua reuelatione patefecerit, illarum facta sibi placuisse: illasq; impulsas fuisse impetu & instinctu Spiritus, & singulari cōsilio dei: & simile est illud, quod legimus factum a Simsone in lib. Iud. Sed pace Augustini dixerim, hæc collatio nō satis conuenit. Nam de Simsone, illum impulsum fuisse Spiritu dei, certum est. Deus etiam illi restituit uires, quas antea abstulerat. & Simson moriens inuocauit Dominum. Et Epistola ad Hebræos testimonium illi fert fidei & pietatis, eūq; in albo sanctorum numerat. nō idem dici potest de istis uirginibus. neq; enim habent testimonium ex uerbo dei. Addit Augustinus, Legē illam illustrem & certam esse: *Non occides*. Instinctu autem diuino neminem adduci debere ut se occidat, nisi certum & exploratum habeat, illum esse instinctum dei. Fateor equidem, Deum aliquando aliqua extraordinaria ratione facere. Iussit enim Hebræos spoliare Aegyptios, & Abrahamum mactare filiū suum: nos tamen nihil possumus de huiusmodi factis pronunciare, nisi quantum constare uidemus è sacris literis. Ego quidem hæc facta istarum uirginum probare non possum. an enim actæ fuerint instinctu dei, nescio. neq; id satis certò à quoquam sciri posse arbitror. Fieri tamē potest, ut illæ antequam migrarent è uita, peccatum suum agnouerint, & deus illis condonarit. Studium quidem laudabile est tuendæ castitatis & religionis: tamen uidendū est, ut eam bono modo & rectis rationibus defendamus. Laudantur illæ uirgines, quæ ista fecerint. Esto: Sed interdum laudantur etiam errata. Vnum est uerbū dei, in quo laudando falli nō possumus.

An causa gloriæ dei, se occidere liceat.

11 Scio esse quosdam ex recentioribus, qui ita statuant: si quis sua ipsius causa, quòd aut pœnarum acerbitatem, aut dedecus ferre non possit, consciscat sibi mortem, eum uehementer peccare: at si ille proponat sibi tantùm gloriam dei, quòd uideat ea, quæ ipse passurus sit, redundatura esse in eius dedecus, ita eum posse excusari. Ita enim Simsonem attulisse sibi manus, quòd uideret miseriam suam pertinere ad ignominiam dei: ita Raziam quoque & istas mulieres, de quibus nunc loquimur. Sed ista distinctio non labefactat ueritatem, quam nos defendimus. Est enim constans & æterna regula, non esse faciendum malum, ut eueniat ex eo bonum. Imò martyres quoque uidere facilè potuerunt, mortem suam redundaturam ad ignominiam diuini nominis, tamen nemo erat illorum qui se occideret. Imò ita Amalechita ille, qui iuuit Saulem morientem, excusari potuisset: Palæstini enim insultaturi erant, non tantùm Sauli, si illum uiuum capere potuissent, sed etiam ipsi deo: tamen Dauid eum iussit occidi. Imò huic rationi Augustinus ipse occurrit. *Quod'nam*, inquit, *peccatum timebant? Certè peccatum, quod uidebatur instare, non illarum erat, sed nebulonum.* Quòd si nostri peccati fugiendi causa licet nobis nosipsos occidere, oporteret quenque sibiipsi manus iniicere statim à baptismo. Ex his omnibus rationibus hoc conficitur, Saulem, quòd se occiderit, non posse excusari. At Hebræi eum ita defendunt, quòd cùm sciret sese esse moriturum, tamen fortiter redierit ad castra, & nulla in parte officio suo defuerit, sed sententiæ dei patefactæ per Samuelem se summiserit. Imò ea ipsa in re bis grauiter peccauit. Primùm quòd consuluerit magam: deinde, quòd illi, uel potius diabolo crediderit. Vtrunque enim fecit contra legem dei. Hæc ego pluribus quidem disputaui: non tamen, ut spero, inutiliter. Difficillima enim sunt ista nostra tempora: & uita piorum carceribus, exiliis, crucibus, incendiis, & omnibus denique malorum generibus est exposita. Tamen quamuis omne genus malorum nobis subeundum sit, nemo debet sua manu se conficere. Suggeruntur etiam sæpè perplexæ cogitationes à diabolo, de peccato aliquo nostro, de offensione dei, de dedecore aut infamia: sed istis insultibus nos oportet fortiter resistere, nec pati, ut ullo suasu diaboli auferamur à deo.

De Saule.

Conclusio huius loci.

12 Christiano autem homini interdictum non est, quin uim ui repellere liceat, quum aut subitò inuaditur in solitudine, aut alioqui non potest magistratus opem implorare. Nam cùm leges à iusto magistratu latæ hoc illi concedant, non id facit ut priuatus, sed tanquam publicus minister à iustis & publicis legibus armatus. Christus quidem dixit, Si quis tibi alapam impegerit in dextram maxillam, obuerte illi alteram. Sed id faciendum est, quum uideas, te fratri tuo eo modo prodesse posse, aut id conducere ad gloriam dei illustrandam. Extra autem istos casus, non est necesse ita facere: quemadmodum & Christus, & Paulus, exemplo suo docuerunt. Dum autem uis ui repellitur, moderatio inculpatæ tutelæ, ut Iurisperiti loquuntur, seruanda est: ut ne quæras eum qui te inuadit, lædere aut occidere. Atq; id in primis uidendum est, ut quàm minimo possis eius damno, impetum eius à te depellas. Certè nisi uim ui repellere licuisset, Apostoli sequentes Christum, gladios secum non gestassent: gladios autem habuerunt. Dixerunt enim Christo in ultima illa cœna. *Ecce duo gladii hic*. Et Petrus cùm Christus caperetur, *An*, inquit, *percutimus gladio?* Hinc satis liquet, Apostolos in hunc usum gestasse gladios. Id si pugnasset cum lege dei, Christus nūquam fuisset passus. Fuit enim mandatorum Patris sui assertor acerrimus.

Ex Epist. ad Rom. ca. 12. uers. 19.

An liceat uim ui repellere.

De diris & imprecationibus.

13 Operæpretium est autē iam de imprecationibus & diris nōnihil agere. Vetustissimus est in Scripturis mos execrandi & maledicendi. Noha Chanaā suū nepotē est execratus: *Maledictus Chanaan, sit seruus fratrū suorū*. Balac etiā filius Zippor aduocauit Balahamū, qui mala imprecaretur Israeli. In Deut. *Maledictus in ciuitate, in agro, in horreo, in reliquiis, maledictus fructus uētris* Istę execratiōes in mōte Hebal erant recitandę. Lex zelotypiæ, in Numeris habet quoq; suas imprecatiōes, ut uterus intumesceret & distum-

Ex Epist. ad Rom. c. 12. 9. Exempla dirarum.

& disrumperetur, ac marcescerent fœmora: quę omnia mulieri nocere nō poterant, si fuisset innocens, at adulteræ, non citra uim & effectum recitabantur. Iosue imprecatus est illi, qui restitueret Iericho, mortem liberorum: quæ cōrigit sub Achab, ut tradit Regum historia. Et Nehemias ait, se non solùm increpasse illos qui uxores alienigenas duxerunt, sed illos execratū esse. In nouo Testamento non desunt exēpla, quæ postea referētur. Quin & Ethnici etiam usi sunt diris. Acteius tribunus plebis Romæ, uti refert Plutarchus in uita M. Crassi, cùm nō posset aliter ab expeditione Parthica illum reuocare, in uia saltē qua erat egressurus urbem, Cratem incendit, ibiq; horrendis & atrocissimis diris, Imperatorem & exercitum eius deuouit: quas execrationes haud fuisse uanas euentus satis superq; demōstrauit. Diris apud Poetas agit Oedipus, qui filios suos Adrastum & Polynicem execratus est, nempe ut absq; ciuitate domoq; essent, ut pauperes uagi, & ita inter se discordes, ut alter alterum occideret, quæ, ut optauerat, euenerunt. Et Horatius,

Diris uos agam, dira deprecatio, nulla expiatur uictima.

Neq; tacendum est, quod Augustinus de Paulo & Palladia commemorat: quum enim à matre diris essent deuoti, miserè circumibant diuersas regiones, donec tandem ad memoriam diui Stephani fuerunt liberati.

14 Cùm itaq; tāta semper fuerit copia, cùm apud Iudæos, tum Ethnicos dirarum & execrationum: fierine potest, ut prorsus iniustum, aut peccatum sit execrari, uel imprecari cuiquā mala, ita ut nunquam liceat? Sensit planè Augustinus non licere, atq; istam rem de sermone Domini in mōte lib. 1. tractat sub finem: scribens eas, quæ in Prophetis leguntur imprecationes, tantùm pertinere ad uaticinia, ita ut sub illa orationis forma tantùm prædixerint, quæ uiderint euentura. Et quòd optatiuo modo pro indicatiuo sint usi, hoc apud Hebręos, inquit, non esse mirum, cùm illi figuris huiusmodi sæpe utantur in suis sermonibus: nam & nō rarò tempus usurpant pro tempore, quando præteritum pro futuro ponunt. *Quare fremuerunt Gentes & populi meditati sunt inania?* &, *Diuiserūt sibi uestimenta mea.* Hæc futura erant, & de Christo prædicabantur, cùm tamen scribantur quasi pręterita. Nihilominus fatetur quandoq; orari pœnas aut castigationes aliquibus, ut corrigantur: quod inquit, non esse cōtra illos orare, sed pro illis. Et locum ex Apocalypsi citat cap. 6. ubi martyres clamant sub altari, *Vindica sanguinē nostrum de terra, qui effusus est*: uideturq; illi, martyres istos orasse contra regnum peccati. Bifariam uerò peccatum euerti potest: Primùm, si contrarius inducatur habitus, & peccato succedat mortificatio cupiditatum, iustitia, probitas, & omne uirtutum genus. Deinde peccatum subijcitur deo, quando pœna illi adiungitur: dum enim impunitum est, nil boni secū habet, inflicto uerò supplicio, cùm ipsum sit iustitiæ pars, aliqua saltē fit contemperatio, modusq; peccato imponitur ne latius grassetur, quod etiā miseris peccatoribus utile est: ideoq; si rectè iudicare uelimus, potius pro illis, quàm contra illos martyres orarunt. Nec etiam esset absurdū si pro fine seculi precentur, in quo tam grauia fuerant passi, quo tandem aliquando cesset impietas. Quanquam non puto omnes ueteres in hoc facilè consentire, ut pro fine seculi oremus: cùm potius è diuersō Tertullianus in suo Apologetico dicat, Christianos in suis cœtibus orare pro mora finis. Et habet ibidem non tantùm nostros orasse pro Imperatoribus ex diuinarum literarum præscripto, sed etiam ut diutius conseruaretur orbis. Nam post hanc Romanorum monarchiam, ut Paulus ad Thess. scripsit, Erit Antichristus, & finis. Cupierunt igitur nōnulli ex sanctis prorogari tempus: partim ut Antichristi tribulatio differretur, partim ut filij electionis cōgregarentur. Scholia Grę̃ca tradunt, sanctos illos martyres contra diabolū ipsum orasse, ut eius potestas demùm frenetur aut finiatur. Atq; hæc de Augustini sententia, qui non dissimiliter sensit contra Faustum ait, *Ista quæ legimus in Prophetis, uidentur execrationis uerba esse prædicentium, non uota imprecantium.* Ego uerò de ista re sic iudicarem statuendum, ut cùm inimicus sit qui nobis & malè uult, & pro uiribus malè facit: ante omnia distinguamus de causa, qua nos odio prosequitur: nam ea uel est nostra propria, humana & ciuilis, aut quia deum aut ueritatem eius insectatur. Proximè distinguamus de hominibus: alii enim affectu consueto agunt & suo, alij à deo aguntur, qui eis reuelat & quæ uult facere, quisue sit impiorum status, & incitat, ut dicant quæ loquuntur: ut interim taceam, quæ mala imprecamur, uel temporaria esse uel æterna. Post has distinctiones ita uidetur dicēdum, ut si nostra duntaxat agatur causa, ibi simus patientes, longanimes & benigni. *Benedicite & nolite maledicere*, iubet Scriptura. Orare itē debemus pro persequentibus. Homines à deo conditi sumus, non euomamus uirus serpentium: & quia sumus homines, haud patiamur nos in feras mutari. Qui nos lædunt, insaniunt, furore aguntur: ideoq; potius misericordia digni sunt, quàm ultione uel imprecationibus. Os nobis datum est ut eo medeamur, non ut illo imprecemur uel execremur. Alioquin dicet deus ad huiusmodi diras, Ego tibi mandaui, ut pro hostibus orares, quid nunc tu me contra illos irritas? an uis me adiutorē habere transgressionis mearum legum, & carnificē tuum? Sacerdos quædam Atheniensis non potuit adduci, ut Alcibiadem execraretur: dixit enim se constitutam in sacerdotio ut pro hominibus intercederet, non ut illos execraretur. Et apud Romanos Flamen Dialis iurare non potuit, quia finis aut conclusio iurandi, est plerunq; execratio: aiunt enim, hæc & illa mihi accidant, nisi hoc aut illud præstitero. At cùm Flamini non liceret execrari seipsum, multò minus alios. Quapropter si nostra ipsorū agatur causa, non est utendum execrationibus, sed potius precibus, misericordia & benedictione: at si dei causa tractetur, & ob impietatem & scelera ipsa indignatio obrepat, imprecatione uti aliquādo pios modo, quē exprimemus, nil prohibet. Et sæ-

Diræ in Prophetis, sunt prædictiones.

Peccatum bifariam potest euerti.

Preces pro seculi fine.

Distinctiones. 1. Caussarum odij. 2. imprecantium. 3. malorum.

Et sæpè fit, ut cùm nostra ipsorum causa iuncta sit cum gloria dei, & ita sit iuncta, ut solùm diligenti & attenta cogitatione discernatur. Quemadmodum si minister Ecclesiæ se contemni uideat & rideri (licet sæpè suam dignitatem negligat) uerbi tamen dei, quod ipse ministrat, contemptum neq; potest, neq; debet æquo animo ferre. Ob id Prophetæ non semel uidebantur excandescere, quòd eorum nuncij & uaticinia riderentur. Fateor itaq; iustè hic & imprecationes & diras fuisse admissas.

Qua lege sibi nobis seu alijs mala quædam imprecari liceat.

15 Id tamen censeo monendum, ut cautè admodũ agatur: quoniam sæpè caro nostra consueuit prætextu diuinæ gloriæ atq; honoris, pro sua dignitate ac existimatione suscipere bella & rixari. Deinde non est id negligendum, ut quàm diligenter peccata seiungamus à naturis, & cum primis naturæ ipsi, hoc est, hominibus benè cupiamus, uitia uerò execremur & insectemur. Et quoniam sæpè fit, ut homines aliquibus flagellis & pœnis correpti resipiscant, ideo si hominibus prauis à deo remotis, & transgressoribus legum eius interdum imprecemur aliqua incommoda & aduersa carnis, quò sentiant iram dei, nihil uideo quod obstet. Hoc citra controuersiam nobis ipsis imprecari possumus, & quidem iustè, ut potius deus nos affligat & diuexet, quàm ut sinat in peccata ruere, aut si peccauerimus, saltem his medijs ad se reuocet. Quòd si nobis ipsis hæc optare licet & consimilia, cur non alijs, cùm proximos diligere iubeamur quantum nos ipsos? Ita Helias claudebat cœlum. Sic deus ex suis electis nonnullos errãtes ad se retraxit: nam quædam sunt ingenia hominum adeò stupida, ut in uiam nisi in hac ratione nõ reuocentur. Vnde Psalmus dicit: *Imple facies eorũ ignominia, & nomen tuum inquirent.* Crucẽ optare proinde tum nobis, tum alijs ad emendationẽ & correctionem possumus. Qua tamen in re nihil est præcipitanter agendum, quoniam sæpè fit, ut aliqui flagellis nõ emendentur, sed potius fiant deteriores. Ideo consultius esset deum orare, ut eos corriperet, non autem eis aduersa imprecari, nisi ea conditione, si conuertendi essent, aut gloria dei successura. Et hac ratione haud cõtra illos, uerùm, ut August. dicit, pro eis oraremus. Verùm sciendũ est inter homines aliquos esse qui legatione dei funguntur, qui non priuatos homines agunt, sed extraordinarium ministerium exequuntur. Hiq; de uoluntate Dei Prophetico spiritu nil dubitant: nam in suis precibus loquuntur unà cum deo, & in eo colloquio multa, quo ad animum, uident & intelligũt, atq; miris modis afficiũtur. Cùm itaq; deus eis ostendit aliquibus pœnis emendandos esse peccantes, & se destinasse illos punire: aut aliquos deploratæ iam esse salutis, & omnino perpetua miseria puniendos: cùm inquã talia sanctis huiusmodi ostendũtur, & ab optimo deo talia decreta esse nõ dubitant, quæ cum ab ipso eligantur bona esse necesse est, quomodo non possunt illis placere? quomodo non possunt illa non optare, quandoquidẽ semper orant, *Fiat uoluntas tua*? Proinde quando ista uident, orant, imprecantur, canunt huiusmodi execrationes & diras, quales in Prophetis legimus & sacris historijs.

Ex diris Prophetarum, quæ consolatio capiatur.

16 Vnde consolationem capiunt pij, qui ex eo intelligunt, qualiter scelerati deniq; sint accipiendi, & infirmiores ac errantes, qui ad gregem dei pertinent, his corripiuntur, cauentq; sibi, ne promereantur cõsimilia. Propterea Gregorius prudenter super illa uerba Iobi, quibus maledixit diei suæ natiuitatis, scripsit, sanctorum execrationes haud proficisci ex liuore, hoc est, à carnis affectu & mũdi odio: sed ex iusto examine, quo scilicet dei uoluntate approbari hæc uident. At inquit, *ex uoto ac desiderio hæc non orari*: cui dicto eius postremo ego non subscribo: quoniam, ut iam dixi, non possunt sancti, quæ uident deum uelle, non probare, & nõ uehementer optare, modò illis manifestè constet, sic deum firmiter constituisse. Hoc modo Paulus excæcauit Elymam magum: Petrus interfecit Ananiam & Saphyram: ita dixit idem Petrus Simoni Mago, *Pecunia tua tecum sit in perditione*: Paulus tradebat satanæ ac dicebat, *Vtinam excindantur qui uos conturbant.* Neq; aliter Helias iussit ignem descendere, qui deuorauit quinquagenarios cum suis quinquaginta militibus. Helisæus quoq; pueros qui se deridebant, execratus est, & dilacerati sunt ab ursis. Quid interest, an deus per seipsum agat, an per alios quos sibi delegit ministros? Quod ergo per se facit, per sanctos & Prophetas identidẽ potest facere.

Qui Prophetas imitari uolunt, uideant an spiritum illorũ habeant.

17 Deinde si quem incessat uoluntas execrandi alios, imitationemq; Prophetarum & Apostolorum prætexat, uideat prius, an illorũ spiritum habeat. Sicuti enim gladio non debet uti, nisi magistratus: ita his execrationibus nõ utantur, nisi diuinæ uoluntatis conscij, quiq; spiritu mouentur ad eas infligendas. Locus iste affinis est, imò coniunctus cum illo de uindicta. Priuata ultio interdicitur: non tamen publica, & quæ per principes fiat, ita qui fortis cõmunis sunt, abstineant ab execrationibus, præsertim quo ad æternam condemnationem, crucem non imprecentur nisi ex conditione, si sit profutura: & agnoscant se regula teneri communi, *Benedicite ac nolite maledicere*: &, *Orate pro persequentibus uos.* Et qui dei impulsu execrantur aut imprecantur quippiam, semper ob oculos habeant emendationem peccati: aut saltem malitiæ eius imminutionem per punitiones & supplicia, quò iusti non impediantur à cultu dei, & non extendant ad iniquitates manus suas: & denique tantùm quærant, ut dei uoluntas locũ habeat, non autem sint studiosi suarum commoditatum.

Gladius uindictæ ac execratio conferuntur.

Quando pro omnibus orandum, & quando pro quibusdam non orandũ.

Neq; mirum cuiquam esse debet, regulam illam cõmunem quæ præscribitur, ut benedicamus, & nõ maledicamus, & bene precemur nos persequentibus, exceptiones aliquas admittere, quoniam id & in alijs usuuenit. Nónne cõstituitur alibi, ut oremus pro omnibus? Et ad Timotheum ratio additur, quòd omnes deus uelit saluos fieri. Et tamẽ Ioannes ait, peccare nonnullos ad mortem, & pro his dicit non orandum: quod tamen intelligere debemus, quãdo nobis fuerit compertũ, illos ad mortem peccasse.

Pro peccato ad mortem, non orandũ.

Proinde Augustini tropum quo dicit imprecationes istas sanctorũ fuisse prædictiones,

nes, vt non reijcimus in totum, ita dicimus non A esse necessarium. Neq; concedimus in execrationibus Prophetarum & Apostolorum, vota & desideria non fuisse: quomodo enim tandem potuerunt non desiderare, quod viderunt deũ voluisse ac decreuisse? nisi fortasse per votũ aut desiderium intelligatur sensus carnis, aut rationis, prout humanis consilijs ducitur. Annotandum postremò non esse absurdum, in eadem uoluntate piorum hominum cõtrarios esse motus, cùm illi non contingant eiusdem respectu sed diuer- B sorum. Quà enim voluntatem ac decretum dei, peccati destructionem, & similia intuentur, non possunt non gaudere supplicijs impiorum. Qua verò vt homines illos respiciunt, natura sibi coniunctos eiusdem carnis atq; massę, de illorũ perditione vehementer dolent, quemadmodũ Samuel lugebat Saulem à deo reiectũ, vt habetur primo Reg. cap. 15.

Ex Epist. ad Rom. c. 12. uers. 14.

Quo pacto de inimicis possimus bene loqui.

18 Nemo autẽ inueniri potest, ita malę & profligatæ naturæ, quin iustus æstimator aliqua in C eo dei dona possit videre. Erit enim aut industrius, aut robustus, aut doctus, aut nobilis, aut eloquens, aut ingeniosus. Ista nos quantumuis prouocati iniurijs, non debemus obscurare, aut tacere, si qua se opportunitas obtulerit, vt de inimicis nostris bene loquamur. Æschines Ethnicus acerrimi hostis sui Demosthenis eloquentiam, apud Rhodios non dissimulauit aut imminuit, sed potius quantum potuit amplificauit, & illis orationem eius virulentissimam contra se D scriptam recitauit: adiecitq;, id nihil esse absque oratoris illius actione, atq; pronuntiatione. Dauid hostem suum Saulem, quòd esset Christus Domini, & verbis & reipsa reuerebatur. Hoc verò idem Apostolus idcirco præcipit, quia mundus longè aliter iudicat esse faciendum. Aut enim delectatur maledicis & hostibus veritatis: aut acceptas iniurias arbitratur honestũ esse retaliare. Itaq; Vespasianus, quum iurgium ortum esset inter Senatorem quendam, & Equitem Ro E manum, hac sententia litem diremit: *Maledicere quidem non oportere Senatori: remaledicere autem & fas esse, & ciuile: quòd qui prior lacessiuit, seipsum prærogatiua dignitatis priuauerit.* Longè autẽ secus Paulus mandat. Non enim videndum est, quid aduersarius mereatur, sed quid nos deceat. Nec requirit Apostolus tantùm vt bene loquamur de inimicis nostris, sed etiam vt illis bene precemur. Sic enim mihi videtur accipiendum, quod secundo loco dicit, Εὐλογεῖτε, vt ἀντίθεσιν habeat ad id quod F sequitur, *Et ne imprecemini.* Quidam putant, tantùm esse repetitionem ad maiorem ἔμφασιν. Melius autẽ mihi quadrare videtur, vt prius iubeamur de hostibus bene loqui: deinde precari illis bona, nullo autem modo eos diris deuouere, vt vulgus solet. Quòd si videatur factu esse difficile, meminerimus nos eius esse filios, qui Solem suum facit oriri super bonos & malos: & illius discipulos, qui respondit suis petentibus ignẽ de cœlo, quo Samaritani conflagrarent, *Nescitis cuius G sitis spiritus*: illius videlicet, qui venit non ad perdendum, sed ad seruandum: illius qui eos sanabat qui eum insectabantur: illius qui Malcho restituit auriculam, qui vnà cum alijs principũ satellitibus venerat, vt illũ caperet: illius qui proditorem suum Iudam & amicũ salutauit, & excepit osculo: illius deniq;, qui ignouit malefico latroni, & ei promisit æternam fœlicitatem: qui orauit pro illis, à quibus suffigebatur in crucem: quiq; pro hostibus suis vltro occubuit. Nihil profuerit, si iniurias iniurijs, & conuicia conuicijs recompenses: potius debes rem deo committere, qui iustissimus erit arbiter, neque aliqua perturbatione abduci potest à iustitia.

Si hostibus nõ est maledicendum, multò minus alijs.

19 Hinc præterea debes colligere, de nemine licere malè loqui, nec fas esse quenquã diris deuouere. Nam si hæc facere prohibemur in hostes, quod alioqui humano iudicio videri posset tolerabile, multò minus id nobis permittere possumus in alios. Chrysostomus, quo persuaderet, obediendum esse his verbis Pauli, *Benedicite illis qui vos insectantur*: recensuit commoda, quæ aduersariorum maledicta & insectationes pijs hominibus adferre soleant. *Primùm*, inquit, *nos egregiè adiuuat ad adipiscendum regnum cœlorum. Christus enim ait*, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiã, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et adiecit, Beati estis, cùm probra iecerint in vos, & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersum vos, mentientes propter me: gaudete, & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis*, &c. *Deinde sunt materia pulcherrimarum virtutum.* Nam, vt Paulus docet, *tribulatio patientiam operatur: patientia probationem: probatio autem spem. Vbi autem est sanctorum patientia? vbi probatio? vbi spes? si inimicorum improbos aduersus nos conatus remoueas?* Adhæc, *nulla ex re alia maioris gloriæ prouentus redundat ad deum, quàm si nos fortiter & strenuè geramus in illis, quæ pro eius nomine ferenda sunt. Neque enim difficile est adhærere deo, dum omnia secunda & tranquilla sunt, & ad votum nostrum fluunt. At cùm omnia aduersa cadant, tamen constanter manere in eius obseruantia, id demùm est virilis & robustæ fidei.* Atque idcirco dictum arbitror à Iacobo, Patientiam habere opus perfectum: nisi quis id ita velit intelligere, quòd perfectio non sit in opere aliquo, nisi in eo perseueretur. Nam cùm desistimus, opus ad finem non perducimus: atque ita illud sine patientia relinquitur imperfectum. Huc adde, inimicos nostros hac potissimùm ratione deterreri, ne pergant nos insectari. Cùm enim videant, nos suis iniurijs non commoueri, arbitrantur se operam ludere. Itaque non tantam capiunt voluptatem ex conuitijs, quibus nos exercuerunt. At si senserint nos perturbari, & indignè ferre, putabunt se fructum cœpisse iniuriarum suarum, & erunt postea in prauo studio audaciores. Ex his videre possumus, cur Dominus dixerit, *Beati estis, quũ probra iecerint aduersus vos, & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersum vos, mentientes propter me: gaudete, & exultate: quia merces vestra multa est in cœlis.* Hoc Christi mandatum, Apostoli exequuti sunt: *redierunt enim gaudentes à conspectu concilij, quod digni essent habiti, vt pro eius nomine afficeren-*

tur contumelia, Et Paulus in priori ad Corinth. ait, *Maledicimur, & benedicimus.* Græcè est, λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν.

An liceat unquam hostibus maledicere.

20 Hanc tamen persuasionem Paulus nō semper obseruauit. Ad Galatas enim ait, *Vtinam exscindantur qui vos conturbant!* Et Dauid ait, *Fiat mensa eorum coram eis in laqueum: obscurentur oculi eorum, ne videant: & dorsum illorum semper incurua.* Alijq̨ passim libri Prophetarum scatent diris & imprecationibus, quibus deuouēt inimicos populi dei. Hîc, vt mea quidem fert sententia, dicendum est B sic agi oportere, vt Paulus monet, quandiu respicimus iniurias nostras, & ingredimur ordinario communique cursu, quo ex charitate astringimur proximis nostris bene velle. At si deus patefaciat nobis arcanam suam voluntatem, & ostendat quid prorsus decreuerit futurū de hostibus nostris, & illis qui nos insectātur, si illum syncera & vera dilectione prosequimur, profectò eius consilio & voluntati omnino debemus acquiescere. Hæc tamen adhibenda est cautio, C vt prius exploratum habeamus, an ea quæ deus nobis patefecit, tantùm ad comminationem valeant, an prorsus ad definitam & certam eius voluntatem indicandam. Vbi enim suspicamur, deum tantùm comminari, vt inducat ad pœnitentiam, non debemus desistere à precibus pro impijs. Ita se gessit Moyses, cùm pro sua gente deo supplicaret: ita Abraham pro Sodomis: ita Samuel pro Saule: ita Hieremias pro populo. Quum autem constat, fixum & certum esse de- D cretum dei, non solùm orant contra impios vaticinando (vt Augustinus putat contra Faustum libro 6. capite 22. vbi sic scribit: *Maledicta verò cùm ex Prophetia dicuntur, non sunt de malo voto imprecantis, sed de præscio spiritu denuntiantis*) verùm etiam ex animo iam deo consentiente, & eadem cùm ipso optante. Dauid cùm alioqui tam clemens esset in Semei, in Absolonem, in Saulem, & in alios inimicos, interdum tamen ita imprecationibus, & diris desigit impios, vt horrorem legentibus E incutiat. Christus etiam primùm deflet infœlicitatem ciuitatis Hierosolymorum, quòd non agnosceret tempus visitationis suæ: aitque, *Quoties volui congregare filios tuos, vt gallina pullos sub alis suis, & noluisti!* Idem tamen agnita dei certa & immobili voluntate, erupit in hæc verba: *Gratias tibi ago Pater cœli & terræ, quoniam abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: ita Domine, quoniam ita placitum est coram te.* Deinde homines dei, cùm huc veniunt, nō respiciunt causam F suam, aut suas morantur iniurias: sed considerant, prauis operibus impiorum lædi Ecclesiam dei, interuerti spirituales eius progressus, impediri cursum Euangelij. Ipsi autem ardentissimè cupiunt, vt nomen dei sanctificetur, & eius regnum propagetur quamlatissimè. Atque hinc fit, vt cùm pij orant contra sceleratos, non suos hostes insectentur, sed dei, quem purissimè coli cupiunt. Dauid videbat se à deo vocatum fuisse ad regnum, & intelligebat, conatus impio- G rum non tam suæ dignitati aduersari, quàm voluntati dei. Meritò ergo in suis precibus maluult illos perire, idque indignis modis, quàm de iustissima voluntate dei quicquam labefactari. Quare & in hoc loco, & in alijs similibus prohibemur non tantùm imprecari, sed etiam malè loqui, victi contumelijs & iniurijs improborum: à quibus non est par, vt sinamus animos nostros frangi, & deduci à regula charitatis. In hoc certè sita est magnanimitas Christianorum, & animorum incredibile robur, vt non solùm se insectantes nō proscindant maledictis, verum etiam de illis bene loquantur, & pro illis deum orent.

Vbi sita sit magnanimitas Christianorū.

Error Aquinatis.

21 Non possum tamen satis mirari, Aquinatem dicere, ex his Pauli verbis, non adigi homines Christianos vi præcepti, vt hostibus suis affectū charitatis singulariter demonstrent, vel, quemadmodum loquuntur, vt signa beneuolentiæ illis citra casum necessitatis ostendant. Satis enim esse, si illos non excludant à generali complexu charitatis, qua prosequi debemus proximos: nec necesse ait esse, vt peculiariter pro illis oremus: id autem sufficere, si illos à communibus suffragijs, quæ pro omnibus habeamus, non excludamus. *Quòd si quis,* inquit, *extra casum necessitatis inimico indicia singularis dilectionis exhibeat, aut pro eo singulariter intercedat, is obsequitur consilio, non paret præcepto.* Atqui Christus & Paulus quum de his loquerentur, hanc distinctionem non docuerunt. Hæc certè doctrina succidit neruos Christianæ religionis: comprimit vehemētiam Diuini spiritus: & eius diuinæ legis vim & acrimoniam diluit. Eant modò isti, & clament, nos eos esse, qui dissoluimus studium bonorum operum, & aperimus fenestram ad vitam laxiorē: quum negare non possint, se eos esse, qui certa & seuera præcepta dei pro sua libidine mutent in consilia. Certè Christus & Paulus præcipiūt ista, non solùm consulunt. Sed hoc vehementer dolendum est, hæc mandata, ferrea ista ætate nostra, facta esse instar legum Atticarum. Illæ enim quum essent prudenter excogitatæ, & promulgatæ: tamen iacebant neglectæ, & passim ac vulgò violatæ. Id autē non alia de causa existimandum est euenisse, nisi quòd omnis succus, & sanguis Christianæ pietatis penè exaruit.

Doctrina impia.

De Anathemate.

Methodus ἀντεκλεγμενὸ, exemplis illustrata.

Ex Iudicū c. 1. uer. 17.

Votum Cherem, id est, anathematis.

22 Hebræi quasdam ciuitates à se occupatas, non diruebant neq; vastabant funditus, verùm eas habitabant: alias verò diris deuouerunt, eásque penitus eradicarunt. Votum autem eorum à re quę promittebatur, dictum est Hebraicè *Cherem,* à verbo *Charam,* quod est vastare, perdere, occidere, delere, atq; anathemati subijcere. Græci vocem illam *Cherem,* ἀνάθεμα dixerunt. Ἀναθήματα verò appellarunt etiam ἀνακείμενα & ἀφωρισμένα, quasi consecrata & seposita: & fieri potest, vt ita vocarint, quòd in fanis suspenderentur, semouerenturque ab hominum vsu, neque licuit ea dimoueri loco. Quin & homines interdum ea voce sunt appellati. Paulus utique non semel

eo

eo vocabulo est vsus. Ad Galat. ait, *Anathema esto, quicunque secùs euangelizauerit.* Et ad Romanos, *ἀνάθεμα* optat fieri pro fratribus. Et priore ad Corinthios ait, *Qui non diligit Dominum Iesum, sit ἀνάθεμα Maranatha*: vbi accipit *ἀνάθεμα* pro *Cherem*, id est, re separata & disiuncta prorsus ab humano commercio atq; vsu, ita vt eam sit nefas aut coontingere aut vsurpare. Cuius rei testimonium habemus in libro Iehosuáh cap. 6. de ciuitate Ierichuntina. Ea verò sic deuota fuisse videtur, qd' esset quodammodo vrbium captarum primitię. Nam Iordane transmisso, prima omnium est expugnata. Nulla porrò humana ope, cùm eius muri spontè nutuque diuino corruerint: ideoq; congruebat, vt illius manubiæ deo io vniuersum consecrarentur.

Cur ciuitas Hierichò facta sit ἀνάθεμα.

An excidia vrbium, pertineant ad cultum dei.

23 At videtur id à dei cultu prorsus alienum, vt ciuitates & homines excindantur: & crudelitatis potius quàm religionis hæc speciē habeot. Respondeo, excidia ipsa natura quidem sua, neque ad religiooem, neque ad pietatem pertinere, nisi quatenus ad gloriam dei referuntur. Potest autem bifariam id accidere, vt cùm excidiū illud ceu monimeotum quoddam seueritatis & iustitiæ dei aduersus eos populos habetur, quos ipse ob eorū scelera perditos voluit. Aut quoddam testimonium diuinæ bonitatis atque misericordiæ in Israelitas, quibus in ea expeditione opem clemeoter tulerit. Itaque ciuitatis, domorum, hominum, & animalium euersio, iustitiam & seueritatem dei demonstrabat. Consecratio verò, bonitatem, auxilium & misericordiam illi populo exhibitam, indicabat. Deinde populi sui deus ea ratione probare obedientiam voluit io abstioendo à spolijs deo deuotis. Nouimus quippè, vt milites potiti victoria difficulter à præda cohibeantur. Qui autem indicato *ἀναθέματι* non paruissent, grauissimè puniebantur: quod Acham euenisse, narrat sacra Historia lib. Iehosuæ, cùm sibi de spolijs Ierichuntinis nonnihil vsurpasset. Nouimus item Saulem hoc nomioe à regno deiectum, quòd Agagum regem, boues item & greges pinguiores ex præda reseruasset, quæ iam voto anathematis erāt obligata.

Deus illis Anathematismis probabat suum populum.

Anathematis forma, finis & materia.

24 De anathematis forma & fine satis est dictum. Illa quidem est, exitium ciuitatum, hominum, & iumentorum: auri verò, argenti, ferri, æris, gemmarum, & rerum preciosarum consecratio, quæ scilicet, vsui tabernaculi tantùm cederent. Finis autem, vt monimenta essent diuinæ bonitatis ac iustitiæ, necnon exercitium & probatio Israelitarum. Nunc restat vt de materia & efficienti aliqua dicantur. Materia quidem erat, quicquid in illis vrbibus inueniretur viuū: nam totum id interfici debuit. Ædificia verò & alios vrbis cultus oportuit diruere: ornamenta verò & diuitias, vt dictum est, cultui dei cōsecrari. Ibi tamen obseruandum fuit, vt exitio tam horrendo, noo nisi hostes dei iam declarati & aperti deuouerentur: siquidem fas non est inoocētes occidi. Quare illi grauissimè peccarunt, qui Pauli caput ita morti deuouerūt, vt nolleot edere aut bibere, nisi eum interfecissent. Atque hodie plus quam impiè se gerunt, qui se vouisse aiunt, omnes Euangelij professores crudelissimè occidere. Quin & Iephte citra cōtrouersiam deceptus est, qui ob deuotionem huius generis, filiam vel occidendam, vel adigendam ad perpetuam virginitatem putauit. Agamemnon etiam damnandus est, qui, vt refert Cicero de Offic. Dianæ deuouit, quod oatum esset pulcherrimum in suo regno. Quod stultum votum vt redderet, filiam Iphigeniam sacrificauit. Efficiens autem causa voti *Cherem*, interdum est Deus, vt Deuteron. 7. & 10. cap. habetur. Siquidem ibi præcipitur, vt loca dedicata idolis, aræ, statuę, luci ac tituli, prorsus excinderentur, idq; io terra Chenaan perpetuum fuit *ἀνάθεμα*, & semper obseruari debuit. Aliquando tale votum princeps nuncupauit, vt de Iehosuáh legimus: nonnunquam populus, quemadmodum Numerorum 21. cap. habetur. Propheta interdū hoc fecit, & ita Samuel mandauit Sauli, vt omnia quæ Amalechitarum erāt, extirparet. Nomen huius vrbis, de qua nunc agimus, postea dictum est Horma, cùm antea nō sic appellaretur, & à vocabulo *Cherem* sic est dicta. Locis enim ex deuotione perditis & vastatis tale nomen indere solebant. In libro Numerorum cap. 12. Chenaanæorum quædam portio, quam Israelitæ vi occupauerant, ob huiusmodi votum dicta est Horma.

Excidia ista vrbiū, an charitati aduersarentur.

25 Sed quæreodū videtur, an ista excidia charitati aduersarentur? Nequaquam. Quippe dei iudicio, non ex libidine homioum tales hostes deligebantur, quos Iudæi funditus perderent. Quod verò attinet ad hostium dilectionem vel odium, sciendum est Augustinū de sermone Domini in monte, libro priori circa finem scripsisse, ascendere aliquem gradum iustitiæ, qui proximum diligit, quamuis adhuc oderit inimicum. Eius autem imperio, qui venit legem implere, non soluere, perficiet beneuolētiam & benignitatem, cùm eam vsq; ad inimici dilectionem perduxerit. Nam ille gradus, quamuis nonnullus sit, tam paruus tamen est, vt cùm Publicanis etiam possit esse communis. Nec quod in lege dictum est, *Oderis inimicum tuum*, vox iubentis iusto accipienda est, sed permittentis infirmo. Hæc ille: Cui (vt quod est, dicam) minimè assentior, sed certò mihi persuadeo, inimicorum odiū ne imperfectis quidem esse à deo permissum. Æternum enim præceptum est, vt proximum tanquā nosipsos diligamus. Proximus aūt est, in quem, quacunque ratione incurrimus: vt Christus in parabola de Iudæis & Samaritano declarauit. Ij sanè vt inimici sibi mutuò comparabantur: quare inimicitiarum conditio, cùm interuenerit, efficere non potest, quin proximi sint sibi mutuò inimici. Deiode cùm videamus Dauidem atque alios Prophetas non rarò execratos fuisse hostes, quo pacto illos dicemus infirmos, quibus deus odium inimicorum indulserit? Porrò sancti viri fuerunt, & admodum perfecti. Nec ad rem multùm videtur facere, quod ipse Augusti-

Inimicos odisse ne imperfectis quidem licet.

Quis sit proximus.

nus dicit, locutiones horum sanctorum, non vota & desideria, sed potius prædictiones, & vaticinia illorũ fuisse, qui cùm sub veteri Testamento degerẽt, futurarum rerum euentum frequenter prophetabant. Nam & Apostoli deprehenduntur in nouo Testamento, non tantum verba execrantia protulisse, vt Paulus, cùm inquit: *Vtinam excindantur qui vos conturbant!* sed etiam pœnas grauissimas irrogasse. Quandoquidem, vt in Actis Apostolorum habetur, idem Paulus Elymam Magum luminibus orbauit! Petrus verò Ananiam & Saphyram interfecit. Quare potius dicendum, non ex odio imperfectis hominibus concesso, magnos istos viros talia fecisse, verùm alia quadam ratione impulsos. Quapropter ita distinguendum videtur, eos nõnunquam suam ipsorum egisse causam: interdum verò dei. Proinde cùm de suis rebus ageretur, omni modestia & mansuetudine suas actiones condiebant: vt Dauidem fecisse videmus, qui Sauli hosti suo capitali non semel pepercit. Moyses præterea & alij sancti viri, alto & erecto animo grauia sæpissimè tulerunt: sed cùm dei negotium tractandũ esset, ijdem seueriter ac heroicè se gerebant. Id autem si fecissent, dum sua curabant, videri potuissent gladium è manu dei ac Magistratus extorquere: quod ij faciunt, qui suas ipsorum vlciscuntur iniurias.

Aliud est suã aliud dei causam agere.

26 Addendum præterea est, homines destinatos ad id, vt causam dei agant & tueantur, quamuis illis asperè ac seueriter tum liceat agere, nihilominus oportere vt accuratè diligenterque caueant, ne illo prætextu suis ipsorum affectibus indulgeant. Apostoli cùm Christum rogarent vt ignem de cœlo in Samaritanos demitteret, vt olim ad preces Heliæ factum sciebant, à Domino sunt increpati, quòd ignorarent cuius spiritus essent: quod aptissimum, proculdubio responsum fuit. Nam ij quos deus ad hæc munera obeunda mittit, iam non homines priuati aut simplices haberi debent, sed ab eo parati atq; instructi, vt suas vices in terra sustineant. An verò liceat priuatis aduersus impios crudelesq; tyrannos, à quibus verus dei cultus impeditur, orare ac eos deuouere? Augustinus respondet, semper fas esse pijs hominibus deum contra peccati regnum interpellare. Id autem potest è medio tolli, cùm impij à sua impietate desciscunt, pro quorum fideli resipiscentia, deum semper orare oportet. Sin verò deploratæ spei appareant, precari licet vt eorum peccata tandem aliquando finiantur: quo videlicet è medio sublati, desinant, & dei cultum impedire, & sanctis negotiũ facessere. Siquidem nõ expedit, vt peccatum eorum impunè grassetur: nam cùm absq; pœna relinquitur, mera est iniustitia. Sed cùm dei supplicium ei adiunctũ est, minus in seipso deformitatis habet. Quare ab eodem Augustino, deus pulcherrimè dicitur nõ crudelis tortor, sed iustus corrector. Adhæc quia sancti homines deo admodũ sunt familiares, & idcirco vbi ex aliqua cœlesti reuelatione de illius voluntate reddũtur certiores, quia illum vehemẽter amant, sentẽtiam eius non possunt non approbare, imò pro ea vt compleatur, fideliter orãt: quãuis (vt homines sunt) & doleant, & grauiter ferant suos proximos diuexari. Qua ratione Samuel Saulem regem lugebat, quem tamẽ haud ignorauit à deo esse reiectum. Ieremias quoq; ob imminentem captiuitatem lachrymabatur, & Christus ob ciuitatem Hierosolymitanam perdendã fleuit. Etenim qui verè sunt homines, fieri non potest, quin proximos & carnem suam, cùm affligitur, doleãt. Nec ἀπάθειαν Stoicam à nobis exigit. Cęterùm hac de re, si lector plura desiderat, meos commentarios ad Corinthios percurrat. Quod verò ad rem pręsentem facit, id est, populum Israeliticũ in ijs populis excindendis aut deuouẽdis, non suum odium, sed instinctum dei secutum esse. Nam eius vices agebant, & illius operæ dici potuerunt, qñ eos vastabant, quos ipse deus hostes declarauerat, & ab illis perdi iusserat.

Quid maximè cauendũ, cùm dei negotium geritur.

An liceat cõtra tyrannos orare ac eos deuouere.

Sancti quãque de impiorũ exitio gaudent, & simul dolent.

Factum Heliæ, in eoq; κακοζηλία vitanda.

27 Nunc restat videndum, quare datum sit Heliæ, vt istos principes cum suis militibus igne de cœlo elicito perderet, Apostolis verò sit negatũ, qui tantundem petebant, vt sibi liceret aduersus Samaritanos, qui Iesum hospitio excluserãt crudelissimè, cùm ex Galilæa proficisceretur Hierosolymam. Iacobus enim & Ioannes hoc à Iesu Christo petierunt. Aliqui diuersitatem ex eo assignant, quòd sint admodum cõtrarij spiritus legis & Euangelij. Etenim legis est damnare, punire atq; occidere: sed Euangelij condonare, seruare ac viuificare. Idcircò Heliæ fuit istos interficere, qui legem dei apertè violabant: Apostolorum autem munus fuit, homines iuuare, ac sanare: non autem perdere. Vnde subiecit Dominus, *Nescitis cuius spiritus estis.* Hæc non ita iudico accipienda, quasi Elias ita legalis fuerit, vt nihil habuerit commune cum Euangelio! nam & ipse opem interdum hominibus tulit! Nam cùm grauissima esset annona, viduam Sareptanam vnà cum filio & familia eius pauit: quin & extinctũ filium eius excitauit à mortuis, & aperto cœlo largissimas pluuias dedit. Apostoli etiam Iesu Christi, non sic bonitati fuerunt addicti, vt nunquam aliquos lęserint. Petrus quippè verbo suo Ananiam & Saphyram perdidit. Paulus Elymã Magum excæcauit, & Satanæ permultos tradidit, vt secundum carnem affligerentur. Confiteor attamen, spiritum clementiæ ac benignitatis magis viguisse in Apostolis Christi, quàm in veteribus Prophetis: & vicissim spiritum seueritatis & vltionis exertum fuisse in Helia & collegis, magis quàm in discipulis Euangelicis. Verùm censeo addendum, à Domino fuisse Apostolos idcircò monitos, quòd essent in Samaritanos commoti humana iracundia, nõ diuina suggestione, vt malè cuperent Samaritanis. At verisimile est, illos ex loci situ fuisse impulsos, vt id peterent: quoniam Helias ibi contra istos principes

Ex 2. Reg. c. 1. vers. 9.

Cur Heliæ datum, duces unà cum turmis suis perdere: & idem negatum Apostolis.

pes ignem elicuit è cœlo. Nam rex Ahaziahu in A Samaria erat, cùm sibi Heliam adduci præciperet. Fuit itaq; Apostolorum quædam κακοζηλία, qua Eliam imitari ambiebant. Nec interea inter genera vocationum distinguebant. Ad id enim vocatus erat Helias, vt iudicia diuinæ seueritatis exequeretur. Nec ex seipso, verùm ex deo & angeli monitu, ita duriter se gerebat. Potuit quidem specietenus homicida videri: nec tamē pro tali habendus est, cùm solùm fuerit dei minister.

Extraordinaria nota nostra non defendēda maiorū exemplis.

Quare nobis cauendū est, ne illa quæ vehemen- B ter & extraordinariè cupimus, aliquo exemplo maiorum velimus constabilire. Ita profectò Samaritis muliercula, quæ cum Christo ad puteū disputabat, confirmare nitebatur in illo monte fuisse adorandum, quòd ibi Iacobus adorauerit. Fecit quidē ille quod sua ætate facere licuit, sed postea lata lege ad tabernaculum Domini, & postea in templo Salomonico erat adorandū. Nec exempla maiorum contra datam legem, sunt in consequentiam & imitationem trahēda. Quod C si fecerimus, non pro imitatoribus Patrum, sed pro eorum simijs habebimur. Quamobrem cùm inusitata volumus aggredi contra ordinaria pręcepta dei, non est satis exemplum adduxisse maiorum: sed oportet vt in nosipsos descendamus, excutiendo spiritum quo ducimur, ne specioso quodam prætextu, carnis affectum & prudentiā sequamur. Idcirco Iesus dixit Apostolis, Nescitis cuius spiritus estis. Heliam vobis proponitis imitandum, sed non eius agimini spiritu. D

De bello Turcis & Pontificijs inferendo.

28 Nostra ætate bis hoc modo peccari videmus. Christiani principes arma sumpserunt nō semel aduersus Turcas iustam causam pretexentes: quòd recuperandas ducerēt eas terras, quas Barbari & impij tyranni à Christianis abstulerunt, sed an bono spiritu incitarentur, dubium admodum est. Impellebantur fortasis regnandi cupiditate, aut mundana gloria, aut alijs humanæ prudentię inuentis, & ideò rarò fœliciter cessit. Fuerunt etiam, qui conati sint armis & po E tentia humana Euangelium & propagationem Ecclesiarum propagare, qui fortasse nō benè habebant exploratum, quo spiritu id facerent. Hoc est quod Christus Apostolos monuit, vt in seipsos descenderent, & diligenter excuterent, quo spiritu agerentur, an scilicet Heliam possent referre. Cumq; illi à pręceptore suo petierint, vt id sibi liceret eius volūtate facere, negauit se id cōcessurum, quòd non ad id missus fuisset, vt homines affligeret aut perderet, sed potius vt iuuaret: F & idcircò se nolle vagari extra suæ vocationis limites. Quo etiam monebat illos, ne talia studerent sibi temerè arrogare. Christū verò non fuisse legatum ad puniendum, & sumendas pœnas de facinorosis, eius vita & actiones testantur. Nam omnibus adiumento fuit, & opem tulit miseris, quoties occasio se offerebat. Et cùm proscinderetur acerbissimis conuitijs, maledicta non rependebat, atq; in crucem adactus, pro inimicis placidissimè orabat. Quare composita G sunt loca, q̄ primo aspectu videbantur pugnare.

A Ac omnes monemur, vt cùm aliquid aggrediendum est inusitatum & extra ordinem, prius diligenter videamus, cuius spiritu & instinctu moueamur. Nec Heliam vlciscēdo imitari velimus, nisi certò intelligamus, Heliæ spiritu nos agitari. Nec proptereà Magistratui facultas eripitur iustæ vltionis. Etenim is præscriptas sibi habet à deo leges, quas debet sequi. Quæ autem dicta sunt, ad priuatas personas pertinent.

B *De Misericordia, crudelitate, & alijs aliquot animi affectibus.*

Misericordia quid sit.

29 Illa est animi ęgritudo, quam propter aduersos casus aliorum capimus: vel, vt Cicero inq̄t, Ægritudo suscepta ob miseriam alienam. Aristoteles docuit, excitari Misericordiam, si aliquos videamus grauia pati, quæ non fuerint commeriti. Nam si scelerati iustas pœnas luant, non excitari propterea misericordiam. Ad hæc existimat, casus illos quos miseramur esse atroces, a- C lioquin si leues fuerint, nihil aut parùm commouemur. Postremò illos misericordia tangi, qui cogitent vel sibijpsis, vel cuipiam suorum talia quandoq; posse euenire. Quo fit, vt arbitretur eos, qui rebus secundis fruuntur, & sese beatos iudicant, ad misericordiam nō esse pronos, imò consueuisse miseris insultare, vt qui arbitrentur nihil sibi posse nocere. Similiter hunc affectum à perditis & miserrimis remonet quòd ipsi nihil sibi peius quàm habeant euenire posse metuāt. D Quare in illa desperata fortuna stupidi videntur euasisse. Cæterùm si hoc verum esset, ambigeret quispiam, quo pacto misericordia queat deo ascribi, cùm ipse citra controuersiam sit beatissimus, & nihil ei omnino posit obesse. Verùm ad hoc responderetur, Misericordiam non propriè sed per ἀνθρωποπάθειαν deo attribui, quod illa faciat, quæ misericordes agere consueuerunt. Illi siquidem afflictos iuuant, quod idem & deus facit. In hoc tamen Aristoteli non subscriberem, E misericordiam ijs impendendam nō esse, qui iustè dant pœnas. Etenim Samuel diu Saulem defleuit, à deo, non sanè immeritò, sed iustissimè reiectū. Nec minus Christus super excidio Hierosolymorum collachrymatus est, quod proculdubio non immeritò, sed iure imminebat illi vrbi. Nec etiam recipimus, peccata, quæ ab aliquibus committuntur, misericordiam non excitare sed tantùm calamitates atq; aduersos casus. Nā sancti non minus dolent aliorum vices, cùm in F grauia scelera incidunt, atq; cùm iniqua fortuna premuntur: imò eò magis, quo id malum & perniciosius est & minus curari potest. Negare proinde non licet, misericordiam bonum esse affectum, cùm verbo dei & rationi obsequitur, præsertim cùm Dominus ore suo pronunciauerit beatos misericordes, quòd & ipsi misericordiā sint consequuturi.

Deo per ἀνθρωποπάθειαν tribui misericordiam.

Nemesis.

30 Alter affectus qui ex Tristitia seu Ægritudine oritur, est Nemesis: ea Latinum vocabulū non haber, quamuis à nonnullis indignatio ap- G pellatur, qui ea voce totum illum affectum non

exprimunt: latius enim Indignatio patet quàm Nemesis. At voce missa, rem ita definiemus. Nemesis tristitia est, quę capitur ex prosperitate improborum hominum, quòd ea fortuna videantur indigni. Eo affectu plerunque iusti & sancti homines laborant. Dauid cùm videret impios florentes, ait: *Mei penè moti sunt pedes.* Habacuk itē, ægrè ferebat impios tantum posse, vt sanctos opprimerent, iustosq; deuorarent. Neq; Iobus aliud propemodum videtur cum suis amicis conqueri. Plutarchus ad hæc in vita Homeri. Affectum hunc prædicat, & illius occasione Peripateticos in disceptatione de Affectibus lógè Stoicis præfert iudicio pręsertim Homeri, qui deum tandem *νεμεσᾶν* inquit, cùm improbi aliquandiu floruerint. Obseruandum attamen, hoc affectu non dolere homines ea ratione, quòd ob secundam fortunam sceleratorum sint aliquam iacturam facturi, vel eo nomine, quod illi sua potentia queant sibi nocere. Nam si hoc pacto dolerent, minimè Nemesi, verùm potius Metu perturbarentur. At Nemesis tum est, cùm stomacho atq; odio indignitatis quispiam ob fortunā prosperam sceleratorum commouetur.

Nemesis qua sancti frequenter laborant.

Communia & differentia inter misericordiam & Nemesin.

31 Is affectus, cum misericordia duabus rebus communicat: primò, quòd eorum vterq; tristitia est: deinde, quòd vterq; indignitate rei excitatur. Misericordia, quòd probi grauētur & premantur: Nemesis verò, quòd improbi fœliciter agant. Sed in eo postea discrepant, quòd Nemesis prosperam fortunā spectet, Misericordia verò acerbam. Proinde Nemesis quodámodo est medius affectus inter Inuidiam & Misericordiā: nam ab vtroq; videtur aliquid accipere: à Misericordia indignitatem: ab Inuidia prosperitatē, quæ spectet. Docet deinde Aristoteles, nullos Nemesi affici propter aliorum virtutes: nam si alioqui ex vitiosis & corruptis iusti, moderati, fortes, ac temperantes euadant, non indignamur, quia cùm virtutibus ornantur, nō amplius accensentur improbis. Sed tum demùm Nemesi laboratur, quando sceleratis ea bona obueniunt, quibus putatur ꝓbitas remunerari, vt sunt opes, honores, potentia, gratia, & consimilia. Oporteret attamē pios homines cum hoc affectu prudēter agere, vt cùm subit eorum animos ob fœlicitatem impiorum, ad deum respiciant, qui bonorum omnium verus est gubernator, & distributor. Vnde si ab hominibus hæc externa bona indignis conferrentur, eorum iniustitia posset iure taxari. Ac eiusmodi reprehensio in deo locum non habet, quòd ipse omnia iustissimè faciat. Hoc Dauid cùm non rectè cauisset, aiebat, *Mei penè moti sunt pedes*: At si diceret, ob hanc Nemesin propemodum sum grauiter lapsus. Raro itaq; huic affectui est indulgendū, ne videamur prouidentiam dei reprehendere.

Quę misericordia culpanda.

32 Misericordia, est affectus à deo nostris animis vtiliter insitus, quo incitemur ad alios iuuádos atq; ruendos: at non committendum, vt eo sic mollescamus & effœminemur, quo aduersus dei mandata & voluntatem quicquam committamus. Reprehendūt sacræ literæ Achabum regem Samariæ, quòd Benadabo regi Syrię pepercerit. De eo quippe dixit: *Si viuit, frater meus est.* Damnarūt item Saulem voce Prophetæ Samuelis, quòd Agagum regem Amalek viuum conseruarit. Et quemadmodum alteri dictum est à dei nuncio, *Anima tua erit pro anima eius*: ita Saul regno sibi paulò antè diuinitus collato, abdicatus est. Quid igitur? nónne venia peccatis danda? Seneca in lib. 2. de Clementia cap. 6. *Venia*, inquit, *est pœnæ debitæ remissio, qua ignoscitur ei, qui puniri debuit.* Quocirca existimat non esse viri sapientis veniā dare, quia nihil vnquam committet sapiens, qđ fieri non debeat: nihílue præterit, quod fieri debeat. Speciosa satis & efficax ista eius ratio videtur: sed ne ea decipiamur, est interponenda vtilis distinctio personarum, dei sanè, principum, & priuatorum hominum. Deum posse ignoscere cui voluerit, neminem dubitare oportet, cùm ipse nullius alterius legibus astringatur. vnde ignoscendo non dicitur id remittere, quod punire debuisset. Adhæc, non ita condonat hominū culpas, quin eas in Christo vnigenito Filio suo non punierit. De Magistratu verò secùs est constituendum, cui non est fas pœnas delictorū condonare: quandoquidem illi mandatum est, vt ex legibus iudicet: quibus nihilominus ei conceditur, vt pro criminum pondere seu modo, pœnas aut relaxet, aut aggrauet. Quapropter cùm reus est sanabilis, nec grauissimè peccauit, leuiori pœna interdum contentus est, & quandoq; reprehensionem vel admonitionem asperiorem adhibet. Proinde nunquam peccata relinquet impunita, idemq; puniendo non est crudelis, imò potius corrigit, emendat & sanat: quod opus tum iustum est, tum clementissimum, tantùm abest vt sæuitiæ aut crudelitati adscribatur. Id quoq; obiter addam, quod ab eodem Seneca scribitur, *Magistratibus nō minus esse dedecori multa supplicia, quàm medicis multa funera.* At de priuatis hominibus ita respondendum videtur. Eorum porrò est proprias condonare iniurias, neque potest in eis locum habere quod Seneca dixerat, videlicet non permissurum sapientem quod fieri debuit, quandoquidem ex lege dei Opt. Max. vltio eis interdicitur. Iisdemq; mandatur, vt peccantes in se aliquo modo puniant, monēdo inquam & reprehendendo: eaque pœna iubentur esse contenti, cùm ij, qui peccauerant, emendati ac sanati fuerint. Quos è diuersò cùm peruicaces esse intellexerint, dei iussu Ecclesię deferunt, à qua tandem excluduntur, nisi dicto eius audientes fuerint. Exclusi verò ab Ecclesia, nihil obstat quin apud Magistratum accusentur: qua in re propterea nihil aduersus clementiam committitur, quod accusantium ea mēs est atq; consilium, vt quacunque ratione fieri potest, quemadmodum iussit deus, malum è medio tollatur.

An venia danda sit peccantibus?

Quomodo priuatorū sit inimicitias cōdonare.

33 Quod autem ad crudelitatem attinet, facilè possumus colligere, ex supplicio sumpto de Adonibezeko, nimiā crudelitatē deo vehementer displicere: atq; inde factum arbitror, vt legibus tam

In Iudic. 1.

tam diuinis quàm humanis (de ijs tamē loquor, quæ iustæ atq; honestæ habitæ sunt) præscripta certa supplicia fuerint criminibus pro eorū grauitate, quo Iudicibus licentia sęuiendi minor cō cederetur. Quin & Iurisperiti regulam adhibuerunt, vt pœnæ à Iudicibus minuerentur potius quàm augerentnr: quod tamē accipiendum est, quātum delicti natura, & commoditas Reipub. patitur. Quod idcirco interpono, quia nonnunquam conditiones eæ, quas vulgò Circumstantias vocant, crimen tam atrox & horrendum efficiūt, vt ibi Iudices oporteat, ad cæteros absterrendos à tam grauibus flagitijs, pœnas augere, quæ à legibus præscriptæ fuerint. Atque ita Dauid, cùm sibi Nathan Propheta rem execrādam & horribilem proposuisset, grauius contrarium decreuit suppliciū quàm lex furibus & abigeis vulgaribus constituisset. Hæc idcirco memoraui, quia cùm in lege tria mortis genera contra maleficos essent sancita, suspendium inquam, lapidatio, & combustio, quibus nōnulli Hebræi quartum addunt, nempe gladij animaduersionem: sed quia eius, quod sciam, in lege non habetur vsquam mentio, idcirco illud præterij. Legimus quidem Adoniam, Ioabum, & Agabum regem Amalek, atque nonnullos alios gladio fuisse confossos: at id in nulla lege, seu præcepto constitutum habemus, vt vita sontibus gladio auferretur. Cùm ita inquam se res habeat, filios Israel tamen cernimus in castris extraordinario quodam supplicij genere vsos aduersus regem Adonibezekum. Nec eos id fecisse crediderim absque diuino instinctu: voluit quippe deus exquisita pœna, quæ tamen fuit talionis, crudelitatem huius Tyranni persequi. Quod sanè sceleris genus, vt nos facilius euitemus, de eo quędam dicere non grauabimur.

Pœnæ minuendæ potius, quā augendæ.

Tria mortis genera, iπ lege dei.

Hebræi usi sunt in castris extraordinario supplicio.

Crudelitatis etymō et finitio, & exempla.

34 Vocabulum crudelitatis, vel à cruore, quo sæui homines instar ferarum delectantur, vel à crudis carnibus, quibus immanes & Barbari quandoque vescuntur, definiri posset. Vt sit habitus vitiosus, quo ad aspera & dura citra rationem inclinamur. Ac sæpe interdū fit, vt ipsa crudelitas pro voluptate habeatur, quo prauo affectu seu habitu, vt laborent nonnunquam Tyranni, multis constat exemplis. Adonibezekum enim sacra Historia ob oculos nunc ponit, & Euangelica Herodem commemorat. Decantarūt Ethnicorum poëtæ Atrei atque Thyestis immanitatem: & à Seneca in lib. 3. de Ira. capite 17. Xerxis Persarum regis atrocissimum facinus exponitur. Is Pythium quendam, hominem de se bene meritū, postulantem ab eo vnius filij ex quinque quos habuit, vacationem, iussit quasi daturus quod postulabatur, vt quem vellet relinqui sibi domi, eum deligeret. Paruit ille: at crudelissimus Tyrannus iuuenem indicatum ex vtroque latere vehementissimè trahi curauit, ita vt tandem in duas partes discinderetur: quarum vnam in altero angulo viæ, per quam milites erant profecturi, & alteram in altero affigi mandauit, prædicans hoc pacto exercitum se lustrasse. At non multò pòst à Gręcis turpissimè victus & cæsus per stragem & cadauera suorū coactus est fugere. Sylla proscripsit innumerabilem turbam ciuium Romanorum, sed ad extremum pediculari morbo est fœdissimè absumptus. Nec absimili ratione crudelissimus Herodes obijt, quémadmodum à Iosepho luculēter exponitur. Huic grauissimo sceleri clementia opponitur, quæ vt virtus eximia principes admodū decet, & Christianorum hominum est ornamentum singulare. Augustinus in lib. 3. Quæst. quæst. 31 illam definit ad hūc modum: *Est habitus, quo incitati ad odium contra quempiam, bonitate retinemur* Media est hęc virtus inter crudelitatem & misericordiam ineptam. Sic autem eam vocō, qua ob miserias alienas ita noster animus perturbatur, vt à sano consilio & iusta ratione deflectamus. Et hoc affectu ea de causa vincimur, quia nunquam talia vellemus pati, qualibus alios videmus iure meritoq; esse affligēdos: & quia ipsi à talibus abhorremus, ideo sontes punire desistimus.

Quid sit clemētia.

35 Dauid hostibus potitus, sumit grauia supplicia de eis: eduxit Ammonitas extra vrbem, atque eos occidit non vulgari ratione, sed habuit *serris* quibus *eos* dissecuit: quod & Esaiæ contigisse traditur: & Heb. 11. de sanctis dicitur, *Quòd secti sint* Hoc supplicium fortè illis in partibus vsitatum erat. Deinde carpenta ac trahas adduxit, vt traherentur super eos: securibus & ascijs quoque eos incidit: in fornaces lateritias vel tegularias eos coniecit, quæ omnia sæua sunt. Dauid fortassis videri potest in istis supplicijs à sua natura discedere. (erat enim lenis & mitis) hæc verò videntur summæ crudelitatis: an euaserat in Phalarim? At si ex rebus gestis iudicare velimus, multa in Scripturis crudelia videri poterūt. Etenim Adonibezek regem Iudæi punierūt, vt summitates pedum & manuum præciderentur. Iosua reges qui se in speluncam coniecerant eduxit, & prostratos ad terram calcari voluit à filijs Israel, ita vt pedes collo cuiusque eorum imponerent: deinde in quinque arbores suspendit eos. Gedeon 8. capite Iudicum, seniores Succoth spinis & tribulis occidit. Filij Saulis Domino volente & iubente, affixi sunt cruci. Crudelia hæc vidētur primo aspectu, at non ita sunt. Quod vt videatur, ita cogitato: circa pœnas inferendas habitus inueniri in animis hominū virtutis & vitiorum. Clemētia reddit animos procliues ad mitigationem pœnarum secundum rectam rationem. Vitiū deficiēs, est remissio quædam & dissolutio: multos enim videas qui facinora ne attingunt quidem. Ex altera verò parte, habitus est exuperans feritatis & sæuitiæ cuiusdam. Crudeles illi dicuntur, si credamus Senecę lib. 2. de Clementia, qui modum excedunt in infligendis pœnis peccantium. Crudelesque dicuntur vel à cruore quasi delectentur: vel à cruditate. Sicuti enim quæ cocta sunt, suauē habēt saporē, sic cruda asperitatē secum coniunctā habent cùm horribili quodam sapore. Feri & sæui sunt, q cruciatus infligūt sine causa, quasi tātùm

Ex 2. Sam. ca. 12. vers. 31.

An Dauid fuerit crudelis.

Crudeles.

cruciatibus aliorũ delectentur, ficut belluæ quæ bonum & honestum non agnofcunt, sed tantùm ad vtile & suaue tendunt: vel quòd iucundus sit aspectus sanguinis, vel quia carne pasci volunt. Cùm crudelitas in eo sita sit, vt modus rectæ rationis excedatur, videndum, an Dauid & alij rationem excesserint. Certè sequuti sunt mediocritatem, & quę gesserunt, ad punientẽ iustitiã pertinebant. nam illi maximis pœnis digni erãt. Dauid rationem sequitur, sed diuinam, quæ vna ratio recta dicitur. Deus incitabat eum ad ista, non sine causa. Oportuit autem cùm fuerit Imperator, rationem à deo ostensam sequeretur.

Ammonitas fuisse sceleratissimos.

36 Ammonitas sceleratissimos fuisse, multis de causis agnoscere possumus. Primùm contra ius gentium violarunt legatos Dauidis: barbas & vestes eorum præcidendo. Malum iudicium fecerunt de sanctissimo rege Dauide: Nempe quòd ficto animo illam legationem misisset: non vt defuncti regis Ammonitarum filium consolaretur, sed perderet. Deinde cùm metropolis obsideretur, interfecissentque Vriam, & alios strenuos viros, insultarunt etiam deo. Id Nathan ostendit. *Quoniam prouocasti*, inquit, *inimicos meos, vt mihi maledicerent, filius qui tibi natus est, occidetur.* Si deus filium Dauidis occidit, quòd ipse maledictis occasionem dederit, quantò grauius puniendi erant qui hoc fecerunt? Præterea cùm iniurijs affecissent Dauidem, primi arma mouerunt in eum. Nec solùm Dauidem voluerunt lædere, sed alios eius subditos ac tributarios ad defectionem solicitarunt. Conturbarunt vniuersas illas regiones Syriæ & Mesopotamię. Quodque maximum est, in gratiam idoli sui quod celebrant, filios suos comburebant. Quid ergo mirum, si in easdem fornaces conijciantur, in quas filios suos conijciebant? Pœna hæc fuit talionis. Semper autem in illis supplicijs quæ non reprehenduntur in scripturis eò confugiendum est, deum gubernasse illos Patres. Quidam vt leniãt ista supplicia, dicunt non omnes ita tractatos esse: sed tantùm seniores & principes qui erant quasi præsidium & columen populi. Sed Iosephus oẽs dicit ita sublatos esse, Scriptura quoque illa supplicia videtur communia facere. Sed ego aliquos exceptos crediderim: infra enim capite 17. audimus, Sobi filium Nahas regis, Dauidi auxiliatum fuisse, quando ab Absalone regno pelleretur. Vnde colligitur alterum filium regis Nahas occisum, alterum verò regioni à Dauide præfectum fuisse. Ista non sunt ita in eo miranda, cùm ipse veri Dauidis typum gerat: qui dicturus est omnibus impijs extremo die, *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Non sunt crudelia quæ deus sceleratis infliget in gehenna. Erunt intolerabiles quodammodo pœnæ, proficiscuntur tamen à iustitia rectè puniente. In Euangelio dicit, *Adducite ad me omnes qui noluerunt me regnare super eos, & occidite eos in conspectu meo.* Hic magistratus discant, cùm fontes illis puniendi offeruntur, rectam rationem respicere. Animus eorum à pœnis iustis, & imperatis, non abhorrere debet.

An aliqui excepti sint ab istis supplicijs.

INVIDIA.

37 Inuidia iam occurrit. Eam Cicero potius Inuidentiam putauit appellandam, quòd apud Latinos hi dicantur Inuidia laborare, quibus inuidetur. At Inuidentia est illorum, qui hac ægritudine tabescũt. Et idcirco arbitratur, Inuidiam, seu Inuidentiam ideo esse dictam, quòd qui sunt Inuidi, nimium in alienam fortunam intuẽatur. Est itaque Inuidia, ægritudo, quæ ex aliena prosperitate suscipitur, eorum præsertim qui nobis pares & similes fuerint. Non enim pauper inuidet regi, neque nobilibus mendici: paribus & similibus inuidetur. Similitudo verò attenditur penes genus, diuitias, formã, ætatem, ingenium, dignitatem, & cætera huiusce modi. Causa Inuidentiæ non est, quòd nocumentum ab his vereamur nobis imminere, quibus inuidemus: nam id esset metus. Verùm odio & stomacho quodã ferre non posse aliorum, præsertim parium & similium, secũdam fortunam: id efficit Inuidiam. Semper inuidia est habita in malis, & à sacris literis grauiter perstringitur. Nam cum ipsa charitate quã apertissimè pugnat. Dixit enim Apostolus ad Corin. cap. 1. Charitas οὐ ζηλοῖ. Non enim Paulus ibi ζηλοῦν propriè accepit. Cæterùm ad Galat. apertius Inuidiam prohibuit, scribens: *Non efficiamini inanis gloriæ cupidi, mutuò prouocantes, ac inuicem inuidentes.* Vbi non tantùm Inuidia reprehenditur, sed mater eius indicatur, nimirùm gloriæ cupiditas. Quemadmodum & in historia Iud. licet animaduertere. Gideoni quippe inuidebant Ephraitæ, quòd ipsi gloria tantæ victoriæ cessisse videretur. Viget autem is affectus in omnibus illis rebus, quibus excellere cupimus. Nec etiam à virtutibus abstinet: nollet enim inuidus pares ac similes sui vllo virtutum ornamẽto excellere. Cur verò inter similes versetur inuidia, ea causa est, quòd tametsi fortuna prospera similium vel parium nihil de bonis nostris detrahat, neq; nos minores efficiat quàm simus: attamen Inuidus ita de alienis bonis cogitat, ceu per illa suus honos ac dignitas, lucrum, & cætera ornamenta sint offuscanda. Neq; id tacẽdum, quemlibet inuidum ἐπιχαιρέκακον esse: nam æqualium aduersis casibus gaudet. Non tamen pro eodem vitio hæc habenda sunt, cùm ad contrarios motus animi pertineant. Inuidentia siquidem ægritudo est siue tristitia, cùm ἐπιχαιρέκακος voluptate afficiatur. Sunt cæteroqui hæc vitia licet diuersa, ita simul coniuncta, vt nullus reperiatur Inuidus, qui nõ ἐπιχαιρεκακίᾳ moueatur. Atque hinc dilucidè constat, Inuidentiam cum misericordia dilucide pugnare. Nam ea dolet alienam miseriam, Inuidus autem illa gaudet, ob χαιρεκακίαν qua laborat. Hoc quoque motu animi νεμεσητικὸς nequaquam vacat. Etenim qui propter hominum improborum successus tristitiam capit, ipse idem voluptate afficitur, quando illos reprimi ac diuexari animaduertit. Latinis tamen vocabulum nullum extat, quo hæc lætitia notetur, qua tam inuidus quàm νεμεσητικὸς afficitur, alienam prosperitatem intuendo.

Inuidiæ mater est cupiditas.

De ἐπιχαιρεκακίᾳ & νεμέσει.

38 Ad

De Aemulatione.

38 Ad extremum tractanda est Æmulatio, animi videlicet ægritudo, quam ob aliena bona incurrimus, quibus ipsi careamus: cùm ea nos deceant; & simus acquirendo. Non optamus hoc motu animi alios exui suis ornamentis, verùm id nos malè habet, quòd ipsi eis destituamur. Est verò bonæ indolis hoc pacto affici: idcirco Æmulatio laudabilibus affectibus connumeratur. Cicero in Tusculanis definit, ægritudinem esse profectam ex eo, quòd alius bono potiatur, quod ipsi cupimus. Obseruauit idem scriptor, Æmulationem interdum sic accipi, vt ab Inuidentia nihil differat. quare nõnunquam reprehenditur. At si notio eius, vt iam est allata recipiatur, affectus est laudabilis, quòd homines faciat meliores: consueuit enim bonarum rerum imitationem parere. At cauẽdum, quòd sanè in procliui est, vt ne in inuidiam degeneret, & eò Æmulatio progrediatur, vt fortunatos & illustres viros, necnon probos, ornamentis & bonis expoliari optemus. Vnde Cicero aiebat, illam æmulationem esse laudabilem, quę non sit riualitati similis. Nam riualium hoc est ingenium, vt suis delicijs ita potiri velint, vt alios prorsus excludant. His autem adhibitis cautionibus, bona & sancta est æmulatio. Propterea Paulus Corinthios adhortabatur, vt charitatem & meliora charismata æmularentur. Versatur is affectus præsertim circa virtutes, & omnia quæ in honore atq; admiratione habẽtur. Quod enim quis contemnit & aspernatur, minimè solet æmulari. Habet æmulatio spem secum perpetuò cõiunctam, id assequendi quod desideratur. Nam si quis desperet, fieri non potest vt æmuletur. Et tot de his affectibus.

Aemulatio quid.

Videndum ne æmulatio in inuidiam degeneret.

Cicero.

De Vltione.

59 Duplex est vltio, publica vna, priuata altera. Interdicitur priuata: publica verò, quæ exerceri debet per Magistratum, tantùm abest vt prohibeatur, vt deus illam præcipiat, semper admonendo magistratus, vt iustitiam faciant & iudicium, nec scelera dimittant impunita. Priuatis autem vlcisci non licet, nisi, prout vulgò dicitur, vim vi repellant: hoc illis non prohibetur, quando Magistratus non potest illis opem ferre. Casus enim quandoque adeò repentinus est, vt non possit statim occurri præsidio publicæ potestatis: tunc ergo possumus nos tueri adhibita nihilominus magna moderatione, vt nos & nobis commissos tantummodo tueri studeamus, non satagentes aduersarios lædere vlciscendi animo, ita vt illa actio non ex odio, sed ex charitate proficiscatur. Sed uti diximus, publica vltio à deo præcipitur, quo præcepto, non modò tenentur Magistratus, sed & rei, vt æquo animo mulctam & pœnas quæ à superiori potestate propter admissum crimen infligitur, ferant. Quod si faciant, ad iustitiæ laudem id pertinere sciant. Neque mihi obijcias Aristotelis dictum in Rhetoricis, quòd secundum alias virtutes honestum sit & laudabile, non solum agere, sed & pati, solumque iustitiam excipit: nam inquit, *Qui puniuntur & patiuntur iustè, illi potius vituperandi sunt quàm laudandi:* nam quod iste dicit, verum est, si respicias causam propter quam puniuntur: illa sanè non est laudabilis, plectuntur enim propter vitia. Sed si respicias deinde in patiendo animum illius, qui propter mandatum dei, vt illi pareat, & ad detestationem admissi sceleris, ob publicum bonum atq; ad aliorum instructionem libẽter subit pœnas à legibus decretas, non debes inficiari talem iustè agere, & laudandum in huiusmodi animi constantia & iusto proposito. Videntur tamen preces Simsonis primo aspectu non admodũ piæ. Orat quippe vt sibi concedatur vltionem sumere de hostibus, quòd sibi ambos oculos effoderint. Certè si stomacho suo & bili voluisset indulgere, non possemus eius preces iure defendere. Non enim magis potuisset deo probari, quàm si expressè dixisset, Quæso Domine, bene fortunes vel furtum, vel adulterium meum. Augustinus ait, Simsonem hæc gessisse, non sua sponte, sed impetu atque consilio Spiritus sancti. Deinde (vt sępè monui) de Simsone cogitandum non est vt de homine priuato, sed vt de Magistratu, quem ipse deus constituerit. Et sanè vt priuatus homo ei non licuit suas iniurias vlcisci: vt verò Magistratus, & potuit, & debuit. Si agatur priuata causa, valere debet quod Paulus ait, *Locum date iræ. Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus.* At in causa publica, dei iussu & authoritate Magistratus debet suam iniuriam vlcisci: quoniam vices dei agit in terris: & deus ipse, licet crebrò per seipsum, & vt dicitur, immediatè, peccata vlciscatur, plerunque tamen sumit pœnas per Magistratus. Quocirca verba illa, Mihi vindictam, & ego retribuam, minimè impediunt seueritatem Magistratuum, qua de sontibus pœnas sumant. Dei quippe ministri sunt: & quod ipsi faciunt, deus ipse per eos facit.

Ex Gen. cap. 42.7. Vltio. Vim ui repellere licet.

Quales fuerint preces Simson, in Iudicum 16. sub finem.

Augustinus.

LOCVS X.

Præceptum septimum, Non Mœchaberis. Ac primùm de Matrimonio & Concubinatu.

Ex Iudicum cap. 8. uers. 31. De matrimonio.

MATRIMONIVM, cõiugium, nuptiæ, atque connubium idem significant. Matrimonium verò, vt habetur in libro 1. Institut. Iustinian. cùm de patria potestate agitur, & in ff. de ritu nuptiarũ, definitur esse Coniunctio maris & fœminæ, indiuidua vitæ cõsuetudo, communicatioque iuris diuini atque humani. At ista definitio ex diuinis literis absol-

Matrimonij definitio. uenda est. Proinde addatur, hanc maris & fœminæ coniunctionem à deo fuisse institutam, vt liberi propagarentur, scortatio tolleretur. & auxilia commodaque humanæ vitæ inde haberentur. In hac sanè definitione, coniunctio maris & fœminæ locum materiæ obtinet. Ad formam pertinet indiuidua vitæ consuetudo: nam isto proposito ac voluntate, oportet vt coniuges matrimonium ineant: Nam licet per adulterium ea copula dirimatur, attamen quando matrimonium contrahitur, id in animo habere debent coniuges, vt coniuncti & maneant & viuant. Ad formam quoque id spectat, vt communicatio iuris diuini atque humani habeatur inter eos. Oportet siquidem vt eiusdem sint religionis, & vt humana inter sese communicent. Vxor enim transit in viri familiam, & cum viro eadem caro habetur: quin & facultates coniugis vtriusque quoquo modo fiunt communes. Efficiens autem causa huius inuenti, deus ipse ab initio fuit, qui Adamo adiutorium fecit. Finis verò, vt diximus, liberorum procreatio est: dixit enim deus, *Crescite ac multiplicamini.* De altera verò fine, scortatione videlicet euitanda, Paulus 1. Corinth. pulcherrimè ac luculentissimè scripsit. Si quæras, An tabulæ seu scripta exigantur ad matrimonium contrahendum, respondebitur, non exigi. Satis enim est vtriusque partis consensus, quod in Authenticis, & in Codice habetur, vbi de Nuptijs agitur. Quod autem Hieronymus ad Oceanum scribit, hoc nomine, vxorem à concubina discerni, quòd vxori tabulis opus sit, & iure dotali, quæ concubinæ minimè habuerint, non est in vniuersum recipiendum. Nam sententia eius ad eam vxorem contrahenda est, quæ prius concubina fuerit. Quo ad eam tabulis opus fuit, vt ne amplius haberetur concubina, & nati ex ea vel nascituri essent legitimi. Dos verò necessariò minimè requiritur: quia vt vulgò sententia recepta est, dos absque matrimonio locum non habet, sed matrimonium absque dote constare potest. Datur verò dos ad onera matrimonij facilius toleranda. Canones adiecerunt, & quidem vtiliter, vt nuptiæ clàm non contrahantur: Nam si coniugum assensus occultus fuerit, & absque testibus, iudices de tali matrimonio contracto nihil queunt pronunciare. Vnde si mutentur voluntates, & post occulta illa matrimonia, solennes & publicæ contrahantur nuptiæ, priora illis cedunt, & conscientia cùm perplexa tum vulnerata retinetur.

An tabulæ seu scripta & dos exigantur ad matrimonium contrahendum.

De Concubinatu.

2 Sed vt de Concubinatu loquamur, duo videnda sunt. Primùm, quid leges Romanæ de illo statuerint: deinde, qualis apud Hebræos fuerit, quíque intelligendum sit cùm Patres concubinas habuisse leguntur. Quod ad primum attinet, concubinatus iure ciuili species quædã matrimonij erat: concubina quippe scortum non fuit, quod multis prostitueretur, nec etiam pellex, quæ vnà cum iusta vxore haberetur. Quantum verò distaret ab vxore, ex definitione Concubinæ patebit. Concubina siquidem est, quæ

Concubina definitio.

A cùm cœlibe consuetudinem coniugalem habet. Sed quia ea non est indiuidua, quoniam ita coniuncti facilè separantur, ideo concubina plurimum à vera vxore distat: deinde, cùm ea humana iura non communicantur: non enim concubina in familiam eius transit cum quo cõsueuit. Quin & res & facultates minimè communicantur, nec filij ex ea coniunctione orti, legitimi & iusti hæredes habentur, nisi beneficio principis legitimati fuerint. Est tamen Romano iure cau- B tum, ne quis plures concubinas simul habeat, & prohibetur vnà cum vxore cõcubinam habere. Adhæc legibus Romanis illę nõ possunt vt concubinæ haberi, in quas stuprum cõmittatur, virgo ingenua & vidua minor vigintiquinq; annis: nam si quis cum ijs cõsueuerit, aut matrimoniũ erit, aut stuprum iudicabitur. Vidua tamen concubina erit, si coram testibus declaratum fuerit, eam non in vxorem, sed in concubinam accipi. Et denique nulla potest esse cõcubina, quæ non C possit vxor fieri, etsi nõ eo loco vbi agit, saltẽ alibi: qđ idcirco adieci, quia Romano iure Pręsidi non licuit prouincialem uxorem ducere, quam tamen ut concubinam habere licuit. Quod si quæsiueris, An ius Romanum concubinas probet: Respõdebo, absolutè quidem probare, quia cõcubinatum vt rem illicitam non damnat, modo, quemadmodum iam dictum est, agatur. Illam tamen coniunctionem obliquè taxat, quan- D do non patitur filios ex concubinis susceptos, legitimos ac iustos hæredes esse, nisi tandem ex concubina fiat vxor, aut nisi principis authoritas interponatur. Sciendum tamen filios concubinæ ad paruam quandam hæreditatis portionem admitti, non tamen ad parem & æquam cum legitimis. Quin & filij ex concubina suscepti, non sunt in potestate patris. At cùm fit vxor ex concubina, coniugales tabulas intercedere oportet. Si Romanum ius velimus retinere, ancilla non poterit concubina fieri: nam eo iure an- E cilla non poterat vxor esse. Coniunctionem quippe liberi cum ancilla, Romanæ leges Contubernium vocabant, nec prio iusto coniugio habuerunt. Ancillas tamen, Romani haudquaquam mercenarij intellexerunt, verùm emptitias: quod idcirco dixerim, quòd nostræ mercenariæ ancillæ liberæ personæ sint, & ideo cum eis liceat iustum matrimonium contrahere.

An ius Romanum concubinas probaret.

3 Sed iam de iure videamus Hebraico, & quid sentiendum sit de Patrum concubinis. Erant re- F uera vxores, tametsi crebrò ancillæ fuerint, vt Agar, Bala, Zilpha, & concubinæ Gideonis. In foro quidẽ, & quoad ciuiles rationes locorum, in quibus illi patres versabantur, non videntur liberi homines potuisse cum eis contrahere matrimoniũ, & idcirco fortasis in sacris literis concubinæ appellabantur. Sed tamen apud deum, id est, iure matrimonij ab eo instituti, vxores erãt. Vnde in lib. Genes. Agar quæ appellatur concubina, etiã vxor dicitur. Duo itaq; discrimina G erant inter leges Hebraicas & Romanas, quòd illis concubinatus non erat matrimoniũ, Iudæis

Concubinæ Patrum erant uxores.

autem

autem coram deo erat: licet in foro & ratione ciuili, propter seruilem cōditionem mulieris, pro matrimonio fortè nō agnosceretur. Deinde, qđ Iudæi concubinas habuerint ancillas: id autem Romanis, haudquaquam licuit, si ius illud sequamur, vt ea sit concubina, quæ possit uxor fieri. Cùm Romanæ leges pro coniugio non habuerint, quod cum ancilla cōtraheretur. Verùm hoc ciuile ius in orbe Romano Hieron. ætate, vel quod Ecclesiastici canones illud mitigarint, vel quæcunque alia causa fuerit, non retinebatur. In Episto. quippe ad Oceanum, de quibusdam loquitur, qui ancillas uxorum loco habebant, idcirco nomen vxoris declinantes, vt onera & impensas euitarent, qui tamen si ditati fuissent, ancillas vxores faciebant. Sciēdum tamen præterea, vbi videntur in Decretis concubinæ approbari & concedi, accipiendum id esse de ijs quæ reuera vxores essent, quamuis Romanis legibus, & in foro pro concubinis haberentur, quod mulier illa nō fuerit solenniter ducta, quāuis mutuus consensus in matrimonium intercesserit. Legitur quod adduxi, distinct. 34. cap. Is qui, & Christiano. quorum primum decretum est Concilij Toletani: alterum est Isidori testimonium in lib. de Distantia noui & veteris Testamenti. At cùm de concubinis in Decretis agitur, quæ reuera non sunt vxores, in vniuersum prohibentur. Id verò est, quando utraque pars non vult perpetuò simul agere, neque se mutuò vt coniuges agnoscere.

Qua ratiōe decreta concubinas concedant. Vide in Gen. 16. sub finem, & 21. initio.

De Polygamia.

4 Hic iam mihi nodus satis difficilis explicandus est de Polygamia. Occurrit sæpè iste locus in sacris literis. Itaq; operæpretium est aliquando, quid de eo sentiendum sit, intelligere. Ego quidem dicam, vt in re obscura, quid mihi videatur: nihil interim præscribens cuiquam si quis meliora docuerit. Duplex est ratio Poligamiæ: Prior, cùm mortua priori coniuge, secunda aut tertia ducitur. De ea, quoniam nihil hodie ambigitur, nihil dicam. Altera est, cùm duæ pluresue vxores simul habētur in matrimonio. Vtrum autem liceat vni mulieri simul habere duos viros, ne quærendum quidem arbitror: Certum est enim id nullis vnquam bonis legibus licuisse. Res ista vel simpliciter & absolute considerari potest, vel pro ratione temporis, & loci. Primū ergo quæremus, vtrum Polygamia simpliciter & absolutè, pbari possit: Deinde, quo iure ea in vsu fuerit apud veteres in lege Mosaica: Postremò, vtrum ea libertas ad nos quoq; trāsferri possit.

Duplex Polygamia.

Partitio huius quæstionis.

5 Quod ad primum attinet, videntur esse argumenta satis firma in vtramque partem. Ego primùm afferam in medium illorum argumēta, qui volunt Polygamiam licere. Deinde proponam, quid in alteram partem dici possit: postea superiora argumenta dissoluam. Primùm ergo dicūt, se habere exempla virorum non vulgarium, sed 1 sanctissimorum Abrahami, Iacobi, Helcanæ, Dauidis. Eos, inquiunt, alijs in rebus sequimur: cur hac etiam in re non liceat? 2 Deinde si illi hac in re peccassent, non est verisimile deum illud peccatum voluisse dissimulare. Misit enim Nathanem ad Dauidem, qui illum reprehenderet de adulterio: & Gaddem qui eum increparet de censu populi, & alia populi vitia semper reprehēsa sunt à Prophetis. 3 Præterea patres de huiusmodi Polygamia non leguntur egisse pœnitētiam: quare si erat peccatum, mortui sunt impœnitentes. 4 Adhæc, cùm Nathan Dauidem reprehenderet, ita ad eum verba fecit sub persona dei: Ego te vnxi regē, & dedi tibi domum domini tui, & vxores domini tui in sinum tuum: Intellexit autem Eglam & Rispham vxores Saulis: Et pollicetur illi plures, si istæ non videantur satis. 5 Huc adde, quòd deus, cùm in Deuter. caueret nominatim de boue cornupeta, de excusso dēte, deq; omnibus rebus leuissimis, nihil vnquā cauit de Polygamia: imò contra ex hypothesi videri potest Polygamiā permittere. Nam capite 21. Deut. ita statuit, *Si quis habeat duas vxores, alteram dilectam, alteram odiosam, ne filium dilectæ præferat filio odiosæ.* Quanquam hic locus non ita multum probat. Poterat enim altera vxor esse repudiata. 6 Deinde, si quis moriatur absq; liberis, deus iubet vt frater eius vxorem ducat: nec additur exceptio, nisi illa habeat antea vxorem suam. 7 Deus ergo non tantùm permittit, sed etiam præcipit Polygamiam. 8 Si permitteretur Polygamia, non ita crebra essent diuortia. Ideò enim mariti priores vxores repudiant, vt ducere possint alias. Fœcunditas etiam, quę primùm spectatur in matrimonio, maior esset ex pluribus vxoribus, quàm ex vna. Atque hac ratione Turcæ hodie defendunt Polygamiam: quia vnicè student propagationi & soboli. 9 Deinde quid faciemus de veteribus illis Patriarchis, quibus Iudæi semper tantùm tribuerūt? Certè nisi recipimus Polygamiā, suscepti sunt vel ex scortatiōe, vel ex adulterio. Nō enim videri potest legitimum matrimoniū: Atque ita illi Patres & authores generis ac nominis Iudaici, erunt spurij. 10 Vbi ergo erit illa toties iactata nobilitas? Sola enim Rachel erat vxor Iacobi legitima. Et ex ea suscepti sunt tantùm duo, Ioseph & Biniamin: & ex Iosepho nati sunt Ephraim & Manasse. Nam Lea vxor quidem erat, sed supposititia: hoc est, cōcubina, aut pellex potius quàm vxor. 11 Cæteri ergo omnes Patriarchæ erant spurij. Ad hæc Valentinianus superior, pius Imperator & Christianus, habuit simul vxores duas: vt author est Socrat. lib. 4. Nam cū Seuera eius vxor vehemēter apud illū commendasset formam & speciem Iustinæ puellæ quam habebat in comitatu: incensus Imperator, omnino eam voluit vxorem ducere, nec tamen Seuerā repudiauit: Nam ex illa susceperat 12 Gratianum, qui postea imperauit. Nullus tamē Patrum, qui illo tempore vixerunt, quamuis essent liberrimi & præstātissimi, eum hoc nomine reprehendit. Imò ex isto secundo matrimonio natus est Valentinianus secundus, & Galla, quæ postea nupsit Theodosio Imperatori. Idem à qui-

Argumenta pro Polygamia.

13 à quibusdam asseritur de Carolo Magno, quanquam alij scribunt, eum filiam Desiderij Longobardorum regis repudiasse, non publicata causa, deinde Sueuam nobili loco natam puellam, vxorem duxisse. Quicquid est, tamen omnes fatentur, eum preter vxores habuisse quatuor concubinas. Chrysostomus in illum locum Pauli, *Vnius uxoris uir*, id ait Paulũ addidisse propter eos, 14 qui ex Iudaismo ueniebant ad Christum. Illis enim licebat habere plures vxores: Ex illis tamẽ ait, Paulũ cauisse, ne deligeretur episcopus. At 15 eam sententiam sequitur etiam Hieronymus. Ferebãtur ergo illis temporibus inter Christianos Polygami. Et hodie si Turca, aut Iudeus veniret ad Christum cum duabus vxoribus, quid de illis fieret? Alterutram eripere inuitã inuito, cru- 16 dele est. An ergo utranque permitteremus? Adhæc, cùm sterilitas sit maledictio dei, si quis ex priori coniuge non posſit suscipere liberos, manebit ne ita maledictus, an potius ducet alterã? 17 Augustinus lib. 22. cõtra Faustum Manichæum, cùm ageret de hoc negotio, ita distribuit peccatum, vt diceret, aliud esse contra naturam, aliud 18 contra morem, aliud contra legem. Polygamiam ait non esse contra naturam, facit enim ad fœcunditatem: nec contra morem, erat enim iam publicè recepta: nec contra legem, nihil enim erat de ea cautum legibus: quare concludit, Polygamiam licuisse. Solet etiam concedi ius secundarum nuptiarum, si cuius uxor facta sit leprosa. Conceditur etiam illis vxoribus, quarum mariti peregrè profecti sint aut fugerint: de quibus quid factum sit, ad aliquod certum spatium, nec literis, nec nuntijs quicquam sciri aut audiri posſit. In vtroque tamen manet vinculum ma- 19 trimonij: Nam si prior maritus peregrè redeat, cogitur vxorem suam accipere, quamuis ea nupserit alteri. atq; ita permittitur Polygamia. quãquam hoc ad rem non multum facit. Nos enim hic de illis loquimur, qui simul vtantur duabus 20 vxoribus. Preterea, si mulier quauis de causa repudietur à marito, manet vinculum cõiugij indissolutum. Non tamen redire potest ad maritũ, à quo coacta est diuertere. Illi enim iam facta est profana: nubere tamen potest alteri. Ita vxor habere potest duos viros. Originem Polygamiæ referre solent ad Lamechum: At, quicquid alij de eo sentiant, Chrysostomus ait, eum fuisse vi- 21 rum bonum & pium. Videtur etiam rationi consentaneum, vt quiuis, si velit, cedere posſit de iure suo. Id cur non liceat in matrimonio, si vxor velit, marito permittere? ita enim nemini fit iniuria. Ita enim Sara Agaram permisit Abrahamo. Nec solum factum illud mariti non indignè 22 tulit, sed etiã illum vltrò prouocauit. Caietanus etiam in Genesin, *Consideret*, inquit, *pius lector, de Polygamia nullam disertis verbis scriptam esse legem.*

Polygamia lege non prohiberi.

Argumenta contra Polygamiam.

6 Contra verò, si simpliciter de re ipsa dicendum est, ego dicam Polygamiam non licere. Idque vt probem, primùm argumentor ab insti- 1 tutione matrimonij. Nam si formam aut modum rei alicuius scire volumus, recurrendum

A est ad initia. Deus ab initio creauit non tres, aut quatuor, sed duos: & Adami ipsius ore pronuntiauit legem coniugalem, *Hoc nunc os, ex ossibus meis. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carnem unam: hoc est, ita coalescent, vt sint vna caro.* Si quid collapsum videamus in matrimonio, id reuocandum est ad hoc archetypum. Quòd si dicas leges posteriores, vt Iurisperiti dicunt, præiudicare prioribus. Respondeo: Si qua postea inuecta aut vsurpata B sunt, ea esse inuenta humana, priorem autem institutionem esse legem dei. Etsi de tempore quoque velis cõtendere, illa etiam tempore est posterior. Christus enim eam 19. Matth. & 10. Marc. quasi postliminiò reuocauit. *Nescitis*, inquit, *quòd qui à principio fecit illos, ita dixit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem vnam? Quos ergo Deus coniunxit, homo non separet.* His verbis, prior lex dei repetitur & instauratur. Quòd si Christus pati 2 C noluit, vt repudiata priore vxore duceretur altera, quantò minus credibile est eum voluisse pati, vt aliquis plures haberet vxores eodẽ tempore? Imò quod grauius est, ait, eum qui ducit aliam, committere adulterium. Neque tanti est, quod quidam hic objiciunt, Marcum dicere, *Adulterium committit aduersus eam*: quasi non simpliciter sit adulter, sed tantùm iniuriam faciat priori vxori. Imò bis peccat: primùm quia est a- 3 dulter: deinde, quia iniurius est vxori suæ. Hie- D ronymus pluribus locis expendit illa verba, *Erũt duo in carne una.* Contra Iouinianum, In vna, inquit, carne, scriptum est: non in duabus, aut tribus. Et addit, Lamechum improbum fuisse virum, qui vnam costam distraxerit in duas. Sed pœnas, inquit, dedit nequitiæ suæ in cataclysmo. Idem ait in Epistola ad Saluinam. Quanquam hoc non possum dissimulare, istas rationes institutum Hieronymi nõ probare. Nam ad Saluinam, & Geruntiam inuehitur in secundas E nuptias. In quem errorem lapsus etiam fuerat Tertullianus, cùm defecisset ad Montanistas. Nobis tamen istæ rationes hoc loco rectè inseruiunt. Sed addit Hieronymus, *Et adhærebit uxori* non inquit, vxoribus. Ego verò cùm expendo mecum verba illa, In vnam carnem, video esse in illis magnam emphasim: Est autem caro vna, vel colligatione, quemadmodum membra omnia inter se connectuntur, vel continuatione. Vtraque ratio efficit, vt omnes corporis par F tes sibi mutuò inseruiant. Ita manus operã suam præstat ori, os ventriculo, ventriculus toti corpori: quemadmodum fusius describitur à Galeno de vsu partium. Huiusmodi caro est incommunicabilis, vt transire non posſit ab uno animali ad aliud animal. Videmus ergo horum verborum vi, tolli & adulterium & polygamiam. Sed obijcies, Cur ergo in diuortio propter adulterium permittitur alterum cõiugium? Respondeo: Quia vnitatis causa sublata est: Ea autẽ est G adhæsio. Ideoque dicitur, *Et adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carnem vnam.* Is autẽ, qui scortatur, non adhæ-

Obiectio.

Alia obiectio.

Erunt duo in carnem unam.

Obiectio.

adhæret vxori suæ: non est ergo vna cum illa caro. Idem sentiendum est, si coniunx fidelis propter fidem abijciatur à cöiuge infideli. Ibi enim etiam tollitur adhæsio, hoc est, causa vnitatis. Itaque Paulus ait, *Non in seruitutem vocauit nos Dominus.* Neque morari debemus, quod in Genesi non adscribatur, Duo. Satis est, quòd Christus vocem eam addiderit. Et ea omnino supplenda est in Genesi. Nam cùm ea dicerentur, erant tantùm duo, Adam & Eua. Sed hîc obijcitur nobis grauis scrupulus. Nam si ea ratio de vnitate carnis valere debeat, erit etiam firma in scortatione & adulterio: vt non liceat scortatorem diuelli ab ea, quâ cum scortatus fuerit. Paulus enim cùm contra scortationem disputaret, *Tollam,* inquit, *membrum Christi, & faciam illud membrum meretricis?* Scriptum enim est, inquit, *Erunt duo in carne vna.* Iam ea ratio vel firma est, vel non est firma: Si est firma, valebit etiam in scortatione: si non est, ne in coniugio quidem erit firma. Quidam respondent, Paulum dicere, scortatorum esse quidem eandem carnem, verùm non in perpetuum, sed tantùm ad tempus. Atqui id nihil est. Paulus enim citat locum illum ex Genesi, nec de hora vna aut altera loquitur, sed simpliciter. Videtur ita posse melius respôderi. Quod ad rei ipsius naturam attinet, eandem omnino esse carnem. Sed quoniam scortatores non conueniunt ex instituto Domini, coniunctionem eam non esse firmam, sed posse dissolui. Fiunt quidem eadem & vna caro de facto, vt solent loqui: sed furtim, nec legitimè. In coniugio verò vtrunque bonum est: & coniunctio, & præscriptum Domini. Paulus id arripuit, quod videbat ad rem facere. Hoc enim commune habet scortatio cum matrimonio. Id ex eo apparet, quòd ex huiusmodi congressu meretricio nascitur affinitas: vt non liceat postea cum parentibus, aut filijs, aut fratribus eius matrimonium contrahere, qua cum antea consueueris. Id constat ex Scripturis: Nam cùm Absalom habuisset rem cum vxoribus patris sui, Dauid posteà restitutus noluit eas ad se recipere: quòd videret eo congressu affinitatem iam aliquam contractam esse. Ius tamen ea re nullum acquiritur, vt scortator cogere posit scortum, vt apud se maneat.

Alia obiectio.

47 Paulus ad Corinth. pulcherrimè de hac re scribit. Primùm enim propter scortationem ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἐχέτω. Et mulier quæque τὸν ἴδιον ἄνδρα. ἴδιον autem opponitur τῷ κοινῷ. At si vir habeat plures vxores, eam necesse est habere maritum cum alijs communem, non proprium. Dialectici autem optimè id definierunt esse proprium, quòd vni, semper, & soli conueniat. Addit, *Nolite fraudare vos inuicem:* At in Polygamia necesse est alicui fraudem fieri: Non enim potest maritus simul versari cum omnibus. Itaque Iacobus coactus est ita rem decidere, vt per vices, modò cum Rachele esset, modò cum Lea. Hinc enim exoriuntur perpetuæ inter vxores contentiones & rixæ. Nullum enim videmus esse animal tam ignauum, quin & in cibis & in propagatione velit liberè agere: & pugnare malit, quã ab istis rebus prohiberi. In Polygamia autẽ etsi mulieres ad castra non veniant, tamen interdum rixis & iurgijs, sæpè etiam pugnis, & vnguibus dimicant.

Argumentum.

5 6 Qui ducit vxorem, corpus suum illi tradit: quomodo ergo potest illud postea tradere alteri? Magna est iniustitia, nolle stare pactis. Sed dices: Tradit quidem corpus suum, sed nô in vniuersum. Audio: Sed cur ergo vult vxorẽ suam sibi tradere suum corpus vniuersum? Oporteret in contractibus parem esse vtrinque rationem.

Obiectio.

7 Adhæc, caput matrimonij est amicitia: Amicitia autem maximè nititur iustitia: Ea si claudicet, necesse est claudum esse matrimonium. Addit Paulus, *virum non habere potestatem sui corporis, sed vxorem: nec vxorem sui, sed maritum.* Vir ergo non potest secundam vxorem ducere sine iniuria prioris. Asserit etiam, magnas esse molestias in matrimonio: *Tribulationem enim carnis habebunt huiusmodi.* Non est autem prudentis viri, augere sibi molestias, vbi nihil sit opus. Nam vix pauci sunt, qui posint vel vnam huiusmodi crucem rectè sustinere.

8 Alia ratio ducitur à significatione, aut sacramento. Paulus ait ad Ephesios: *Viri, diligite vxores vestras, quemadmodum Christus dilexit Ecclesiam,* &c. *Et erunt duo in carnem vnam. Magnum,* inquit, *hoc sacramentum, aut mysterium est, in Christo dico & Ecclesia.* At Christus habet vnam tantùm Ecclesiam, Quare, si nostræ actiones debẽt respondere archetypo, non licebit nobis ducere plures vxores. Hanc rationem Hieronymus sequutus est contra Iouinianum. Quo in loco vehementer inuehitur in Lamech, quem ait vnã costam diuisisse in duas. Atque ita ait, Hæreticos scindere Ecclesiam in conuenticula. Hoc me non multum mouit. Ista enim ratio côstare posset, cum Polygamia: Nam Salomon habuit septingentas reginas, & trecentas concubinas. Et in Canticis legitur habuisse sexaginta reginas, & octoginta concubinas. Vna tamen ex illis erat columba, vna perfecta. Id Augustinus ita interpretatur de bono coniugali capite 18. Christum ex omnibus Ecclesijs particularibus per totum orbem terrarum, collegisse sibi vnam Ecclesiam. Mitto, quòd alij interpretãtur Rachelem Ecclesiam, & Liam synagogam. Re enim vera vna tantùm erat columba, hoc est, vna perfecta Ecclesia.

Argumentum.

9 Scholastici aiunt, Tria maximè spectari in coniugio, fœcunditatem, cohabitationem, vt vir & mulier sese mutuò iuuent, & sacramentum, vt illi vocant, hoc est, significationem. Primùm illud bonum fœcunditatis Polygamia nihil impedit, imò auget potius: Vt autem cohabitent, & vir vxores suas omnes ex æquo iuuet in polygamia, vix potest fieri.

10 In matrimonio summã oportet esse charitatem. At & ratio ipsa, & Aristoteles in octauo Ethicorum docet, summam amicitiam nô posse constare inter plures. Quò enim in plures amicitia spargitur, eò necesse est eam remissiorem esse in singulos.

11 Summam etiam oportet in coniugio esse vnitatem. Sunt enim duo in carnem vnam. Et Paulus

ait, *Os ex ossibus eius, & caro de carne eius.* At nemo vnus potest idem esse erga plures. Adhæc, in Polygamia sæpè præ vna cæteræ omnes contemnuntur, & ancillarum habentur loco. Illa autem vna dominatur, & imperat reliquis. Nec ibi consistit malitia: Sæpè enim in illius vnius gratiam, cæteræ miserè affliguntur. Id apparet ex capite 2. Malachię. Ibi enim vxores iam vetulę, cùm inductis alijs à maritis suis fastidirentur, & afficerētur iniurijs, venerunt in atrium, & conquestæ sunt coram Domino. Qua in re mariti illi bis peccabāt, & quòd alias ducerēt, & quòd priores affligerēt. Videtur etiam Polygamia facere contra bonos mores. Odia enim non tantùm nascuntur inter vxores, sed etiam aluntur & propagantur inter liberos. Nam Agara cùm se videret esse grauidā, cōtempsit dominam suam: deinde fugit, postea cùm rediisset, & conuenire nō posset cum Sara, Abraham coactus est illam eijcere. De Iacobo nota est historia. De Helcana & eius vxoribus, diximus statim à principio huius libri. Epiphanius contra Massalianos ait, Veteres cùm haberent plures vxores, nunquam illas aluisse simul in vna domo. Vnde id habuerit, nescio. Inde tamen suspicor, quòd Laban, cùm persequeretur Iacobum, & quæreret idola sua, scribitur primùm ingressus in tabernaculum Rachelis, deinde Lię: Vnde apparet, illas seorsim disiunctas habitasse. Salomon etsi malè sibi consulit, tamē instinctu Spiritus sancti rectè monuit alios. Nam in Prouerb. *Oblecta,* inquit, *te cū vxore pubertatis tuæ, Sit illa cerua tua, sit hinnulus, illius vberibus semper te inebria.* Id autē nōn potest, qui plures vxores habet. Nec tantum Salomon hoc vidit, sed etiam Laban. Ille enim quamuis Iacobo duas sorores obtrusisset, tamen cùm eum fugientē apprehendisset in Gilead, & fœdus cum eo percussisset, hoc adiecit, *Ne affligas filias meas, neue alias vxores illis super inducas.* Vidit enim id non posse fieri, nisi vt illæ grauiter affligerētur. Lamech habuit duas, Ada & Sela: Sela aūt Latinè redditur, Vmbra eius, qđ ea vmbra potius videretur vxoris, q̃ vera vxor.

9 Imò etiam Comœdia docet, Polygamiā magnam esse corruptelam matrimonij. In Phormione enim, senex Chremes, cùm vxorem haberet Athenis diuitem, & aliam ducere vellet in Lemno, cogebatur mutare nomen, & se Stilphonem appellare. Nisi enim ita fecisset, fortasse secunda illa Lemniensis, illi non nupsisset. Imò Chremes à Parasito Phormione accusatur de Polygamia, quasi de graui crimine. Romanæ leges Polygamiam nunquam ferre potuerunt. Nam in Codice de Incestis, & inutilibus nuptijs, Deocletianus & Maximianus decernunt, ne quis habeat plures vxores: & si quis contra faciat, vt puniatur. Et addunt, id receptum fuisse anteà in edictis Prætorijs. In ff. De ijs, qui notantur infamia, l.j. §. fin. infames iudicantur, qui habent simul duas vxores, aut duo sponsalia. Idem habetur in C. ad legem Iuliā de adulterijs. l. Eū qui. Quódque magis etiam mirandum est, in Codice de Iudæis, l. Nemo. Theodosius, Arcadius, & Honorius decreuerunt, ne Iudæis qui viuerēt sub Romano imperio, liceret plures ducere. Ita pij Imperatores, quāuis alia multa in illa natione ferrent, hoc tamē ferre noluerūt. Con. Eliberrino, quod etiam citatur 31.q.cap. de ijs, decernitur, ne clerici huiusmodi nuptijs benedicāt. Malè iste locus, & peruersè torqueri solet ad secundas nuptias: Nam Concilium non obscurè loquitur de Polygamia, quod etiam glossator vidit. Ratio autem adfertur: quia sacerdotē oportet illis potius suadere pœnitentiam, quàm bene ominari. Idem habetur Extra, de secundis nuptijs. leg. j. His ego rationibus moueor, vt putem, simpliciter non licere Polygamiam. Multò autem illos minus probo, qui putant, nuptias oportere cōmunes esse: quales erant Gnostici, Valentiniani, Secundiani, quod etiā à quibusdam traditur de Platone.

Conclusio harum rationum.

10 Iam accedo ad secundum articulum. Quid ergo, inquies, sentiendum est de Patribus? Hoc scilicet, illos duabus rationibus defendi posse: primùm enim dico, Deum pro conditione illorum temporum remisisse illis legem, quam tulerat ab initio. Deinde quidam addūt significationem. Quod ad primùm attinet, potuisset deus homines ex limo excitare: sed cùm decreuisset, vt humanū genus pro creatione propagaretur, necessaria erat Polygamia. Atque hanc rationem sequitur Magister Sentent. Nam propagatio carnis, erat propagatio pietatis. Deus enim voluit populum, in quo vera religio esset constituta, durare vsque ad Christum. Licuit ergo illis vti pluribus vxoribus, vt populus ille esset numerosior. Neque illi, cùm ita facerent, videri possunt peccasse. Sed hîc distinguendum est peccatum: Nam si peccare sit à perfectissima ratione aberrare, certè peccarunt: at si peccatum id esse statuamus, quo deus offenditur & ad vindictam prouocatur, non peccarunt. Deus enim remiserat legem suam, vt populus frequentior esset à quo coleretur: Etsi enim in alijs nationibus aliqui fortè erant viri boni, publicus tamen cultus dei nusquam erat alibi, nisi in Iudæa. Deinde nihil ab illis noui importari videbatur. totus enim Oriens vtebatur Polygamia. Deus ergo curauit vt quo alij vtebantur vitiosè, Iudæi sine peccato vterētur. Sed obijcies, Cùm fateamur, esse in hac re aliquam imperfectionem, cur tulit eam deus in Ecclesia sua, quā oportuit esse perfectissimā? Respondeo. perfectam quidē fuisse illam Ecclesiam, sed prout illa tempora ferebant. habebant enim adhuc lanienam pecudum & crassas victimas. Nam qui patres ita defendunt, solent dicere, ætatem totius mundi ita considerandam esse, vt ætatem vnius hominis, in quo sit pueritia, iuuentus, virilis ætas, & senectus. Multa autem licent pueris, quæ in grandiore ætate non licerēt. Augustinus notat, vti manicatis aut talaribus vestibus apud veteres fuisse argumentum mollitiei: at nūc, inquit, notaretur, si quis vteretur breui veste, & sine manicis. Sed dices, Patres illos fuisse perfectissimos, vt Abrahamū, vt Iacobū, vt Dauidē, & alios, Fateor: Sed aliud est cōsiderare homi-

Vide in Gen. ca. 29. ver. 27.

Quid sentiendum sit de Patrum polygamia.

An peccarint ita faciendo.

Patres quomodo perfecti fuerint.

hominem in seipso, aliud pro ratione tẽporum. Patres illi in se perfecti erant, pro tempore tamẽ habebant nonnihil imperfectionis: Nam aiunt, illa tempora tenebras fuisse, si conferantur cum nostra luce. Iudæi quidem illo tempore collati ad Gentes, erant quodammodo lux orbis terrarum. Nihil autem erãt ad nostrum statum, postquam datus est spiritus sanctus, & propagatum est Euangelium. Multa autem in tenebris rectè fiunt, quæ non ferrentur in luce.

Vnde constet deum legem remisisse.

11 Adhuc tamen quæres, ex quibus Scripturis constare posit, Deum ita remisisse legem suam? Respondeo: satis id posse constare ex exemplis Abrahami, Iacobi, Dauidis, Helcanæ, & aliorum piorũ Patrum. At illi, inquies, errare potuerunt, nec illorum factum satis est ad firmandam conscientiam aliorum. Imò id nobis satis videri debet, quòd eos non videmus vspiã ea causa à Prophetis reprehẽdi. Huc adde, quòd deus cùm ferret legem, si quid anteà à Patribus peccatum esset, emendauit. Antea enim Iacobo licuit habere in matrimonio duas sorores. Id autem deus in lege vetuit, & distinxit gradus, non tamẽ reuocauit Polygamiã: quamuis locus videatur id maximè postulasse. Idque magis etiam probat, quòd deus ait, se Saulis vxores Dauidi dedisse in sinũ. Non ergo peccarunt Patres in ea re, si quidem id fecerunt citra libidinẽ: quod dubitandum non est multos fecisse. Seruabant autẽ fidem thori satis religiosè: ad nullas enim accedebant, nisi ad suas. atq; hoc pacto consulebatur soboli. Adhuc tamen obijcies, Si lex dei prolis suscipiendæ causa remissa fuerit, eam maximè remittendam fuisse Adamo. Augustinus de Nuptijs & Concup. li. 1. cap. 9. respondet, Deum in Adamo proponere voluisse formã perfecti matrimonij. Deinde addit, nullam illo tempore fuisse idololatriam. Postea tamẽ cùm idololatrę creuissent, necesse fuit, vt crescerent etiam pij: & ea causa deum remisisse legem suam. Imò, inquies, est peruersio naturæ. Itaq; non est adscribẽda deo. Philippus Melanchthon, quem ego honoris causa nomino, in Epitome Ethicorum, distinguit honestum naturale. Aliud enim ait æternum esse, vt deum colendum esse: idem faciendum esse alijs, quod velis tibi fieri: Nam hæc æterna sunt, nec sine magna perturbatione mutari possunt. Aliud quod paulùm inflectitur à perfecto: non ita tamen, vt magna aliqua peruersitas aut cõfusio consequatur. Atq; hoc loco numerat Polygamiã, quã ait, Deũ inter Israelitas probasse. Ita erat ducere vxorem fratris: quod pro illo tempore deus non tantùm probauit, sed etiam iussit. Quidam ex Patribus addunt, Deum remisisse legem suam, non tãtùm propagationis causa, sed etiam vt id aliquo modo adumbraret, quod erat postea futurum. Ambrosius de Abrahamo patriarcha lib. 1. cap. 4. q̃d ille filium suscepit primũ ex Agara, deinde ex Sara, ait, in ea re latuisse magnũ mysterium. Quod idem Hieronymus etiã ait ad Geruntiã. Saram enim repræsentasse Ecclesiam, Agaram autem Synagogam. Idem sentiunt de Rachele & Lea, idem de Anna & Phenenna. Eandem sentẽtiam Iustinus Martyr sequitur in Colloquio, quod habet cum Tryphone: videlicet, non licuisse Patribus habere simul plures vxores, nisi ad delineandum mysterium.

Cur non Adamo remissa fuit hæc lex.

Lex remissa fuit propter mysterium.

Patrum iudicia de Polygamia veterum.

12 Quid autem Patres ipsi senserint de Polygamia veterum, facilè liquere potest ex ipsorum testimonijs. Clemens Alexand. στρωμάτων lib. 4. ait, Deum primis illis temporibus exegisse Polygamiam, Chrysostomus ait, Deum illis Polygamiã concessisse. Hieronymus ad Geruntiam ait, id factum fuisse pro varietate temporum. Augustinus de doctrina Christiana lib. 3. cap. 12. ait, Factum illud Patrum non esse spectandum ex actione ipsa externa, sed ex modo appetendi. Ideoque ait, eos, si sobolis tantùm causa hoc fecerint, non peccasse: at si qui fuerint, qui libidinem in ea re quæsierint, eos non posse excusari. Agebat quidẽ eo loco Augustinus de cibis: sed hoc addidit ad extremum de Polygamia, eamque ait sufficiendæ prolis causa fuisse inculpabilẽ. Idem contra Faustum Manich. Quoniam tum, inquit, mos erat, peccatum non erat. Et in eodem libro de Doctrina Christiana, capite decimo octauo. *Potuerunt, inquit, & plures castè habere, & vnã cum libidine.* Et addit, *Eos qui plures habuerunt propter aliud, hoc est, propagationis causa, præferendos esse illis, qui vnam tantũ habuerunt propter ipsam.* Ambrosius de Abrahamo patriarcha ait, eũ nihil fecisse ꝓpter libidinẽ, ideoq; posse excusari. Idem postremò asserit Magister Sententiarum libro quarto distinct. 33.

Defensio veterum.

13 Sic ergo defendi possunt facta Patrum: primùm, quòd antiquissimi illi spiritu dei quo erãt præditi, intellexerint deum remisisse legẽ suam: deinde, quòd posteriores sequuti sint exempla superiorum: maximè cùm viderent illud factum nec reprehensum vspiam fuisse à Deo, nec posteà lege vlla. Alij sunt, qui illud putẽt fuisse peccatum, etsi non ita graue, & illis remissum fuisse propter fidem: putant autem illud peccatum eleuari potuisse in eis propter probabilem ignorantiam. Nam ignorantia probabilis, potest excusare peccatum ex aliqua parte: Nam qui nouit voluntatem domini sui, & eam non facit, vapulabit plagis multis. Fortasse in illis tenebris, aut non cogitabant de lege, aut eam non intelligebant. Deinde videbant, Polygamiã vsu iam receptam esse per totum Orientem. Itaque putabant, nihil in ea aliud esse, quàm institutũ politicum. Deus autem dissimulauit, quicquid erat in eo peccati, & propter propagationem, quòd vellet ex illo genere populum numerosum suscitare, & propter populi ipsius ruditatem: non enim adhuc erant aliter instituti: & postremò propter typum & mysterium. Hæc alia ratio est hominum recentiorum, qua Patrum Polygamia defendi posit. Vtraque mihi videtur esse probabilis: & ita probabilis, vt videam, esse doctos & pios viros, qui modò istam sequantur, modò alteram. Nam Philippus Melanchthõ (cuius ego multiplici doctrinæ & pietati multum tribuo) etsi in Ethicis suis (quẽ ego locũ supra citaui) dicat, Deũ in Israe-

Melãchthonis sententia.

litis probaſſe Polygamiã, tamen in libro de Coniugio apertiſsimè ſcribit, matrimoniũ eſſe oportere coniunctionem vnius ad vnam. In Patribus aũt ait, Deum eam imperfectionem toleraſſe: Illos enim etſi alioqui perfecti eſſent, tamen non caruiſſe ſuis næuis. Sed idem de arbore conſanguinitatis apertius ait, peccatũ illud fuiſſe ignorãtiæ: ſed addit, probabilis, quòd de ea re lex adhuc non extaret. Quam autem dicat legem, ego nõ video: nam lex data Adamo multò antè præceſſerat, niſi fortè intelligat legem patefactam per Chriſtum: aut Moſen, qui legem eam commiſit literis, nondum fuiſſe natum. nam anteà per traditionem tãtùm ſeruabatur. Aut fortaſſe hoc ſenſit, morem eum fuiſſe politicum: in huiuſmodi autem inſtitutis ciuilibus, ſemper ferè ſolet aliquid eſſe vitij. Id tamen ait, Deum condonaſſe illorum fidei, quòd non eſſet factum contra expreſſam legem. Quod autem vir doctiſsimus deflexerit ad alteram iſtam rationem, non erat inconſtantiæ: ſed quod videret vtranque eſſe probabilem. Niſi ille fortè ſemper fuerit in hac ſententia: & in Ethicis, quod ait deum probaſſe, intellexerit, eum condonaſſe. Tibi, Lector, optio erit, vtram rationem malis ſequi. vtraque probabilis: neutra impia. Mihi quidem prior magis placet. Video enim, Deum omnino voluiſſe augeri populum ſuum: deinde, etſi non dubito Patres illos non caruiſſe peccatis, tamen, vbi commodè defendi poſſint, nolim eos nimium aggrauare. Ambroſius tamen de hac re quiddam ſcribit, quod non video quomodo probari poſſit. Excuſat enim Abrahamũ, primùm propter prolem: deinde propter typũ: poſtremò, quòd profectus è Chaldea retineret aliquid Gentile. Hæc poſtrema ratio non eſt ita magni momenti: Abraham enim diu iam abſtinuerat, neq; ſua ſponte adiunxit ſibi Agaram, ſed ab vxore Sara prouocatus. Idem tamẽ Hieronymus ait ad Geruntiam de Iacobo, Obijcitur inquit, Iacobum habuiſſe duas vxores. Habuit quidem, inquit: ſed in Meſopotamia, & ſub Labano. Sed quid reſpondebit de Abrahamo? Nam ille certè non erat in Meſopotamia. Quid de Dauide? Nam ille vxores ſuas habuit in media Iudæa.

Ambroſij & Hieronymi ſententia.

14 Quod autem ad tertiã partem inſtitutæ orationis attinet, vtrum ea libertas ad nos quoq; transferri poſſit: Reſpondeo, id planè non licere. Iam enim Chriſtus declarauit legẽ illam dei, eamque ad primam inſtitutionem reuocauit. Itaque qui eam iam tranſgreditur, facit contra apertum verbum dei. Deinde ſublata cauſa, neceſſe eſt tolli effectum. Cauſa autem erat propagatio. ea nunc nihil opus eſt. Deus enim habet iam cultores ſuos per vniuerſum orbem terrarum: antea verò oportuit cultum dei retineri in vno populo vſque ad aduentum Chriſti. Commodiſsimè autem factũ eſt, vt lex ea per Chriſtum explicaretur. Cùm enim Adam primus fuiſſet monogamus, par erat vt Chriſtus ſecundus Adã, cuius ille primus typus fuerat, inter ſuos monogamiã inſtitueret. Sed Chriſtus, inquies, non non venit vt leges ferret, ſed vt Euãgelium prædicaret, & redimeret humanum genus. Itaq; matrimoniũ oportuit eum relinquere loco ſuo, vt ſolẽ, aſtra, & alias res externas. Reſpondeo, Chriſtum non tuliſſe nouam legem, ſed tantùm reuocaſſe veterem: Tantùm enim indicauit voluntatem Patris, nihil autem inſtituit noui. Deinde ſuſtulit ſacrificia, vt iam impius ſit, ſi quis velit mactare pecudem: infregit etiam vim iudicialium, vt nemo ſanus velit ea magiſtratibus inuitis obtrudere. Neque Chriſtus per ſe tãtùm hoc fecit, ſed etiã per Apoſtolum ſuum Paulum. Reuocauit etiam illud de repudio in integrum, vt ſi quis diuertat ab vxore ſua & ducat alteram, committat adulterium. Sed obijcies, Ita veteres videbũtur fuiſſe adulteri. Reſpõdeo, Deum, vt ſupra dixi, remiſiſſe legem ſuam, itaque illos non peccaſſe. Re autem nunc expoſita & declarata, quicunque ſecus fecerit, grauiter peccat. Reuocatio autem ſemper ſpectat poſterum tempus, non præteritum. Ea enim eſt conditio omnium legum: alioqui, quod attinet ad naturam facti, illud certè pertinebat ad adulterium. Nam decem præcepta ita habent ſe ad virtutes & vitia, vt decẽ prędicamenta ad omne genus rerũ. Vt enim res nulla eſt, quæ reduci non poſsit ad aliquod prædicamentum: ita nulla eſt virtus, nec vllum vitium, quod non poſsit reuocari ad aliquod præceptũ. Ita ſi ſtatuimus cum ſecũda illa opinione, quam expoſuimus, aliquod in Polygamia fuiſſe vitiũ, neceſſe eſt illud fuiſſe adulteriũ. Et quamuis id non fuerit perfecta ratione peccatum, vt in priore ſententia diximus, tamẽ erat aliqua defectio à perfecto. Panormitanus in titulo de Diuortijs, capite Gaudemus, ait veteres, cùm darent libellum repudij, & adducerẽt aliam, ſatis excuſatos fuiſſe ab adulterio: quòd adulterium non poſſit committi niſi dolo malo. Idque declarat ex duabus legibus, altera Eccleſiaſtica, altera Ciuili. Eccleſiaſtica eſt ex Concilio Tribürienſi, vt habetur 34. q. 2. capite. In lectum. Vir vxorẽ habuit, & illa ſororem in iiſdem ædibus. Cùm vxor abeſſet, illa ſoror ingreſſa eſt in eius lectum. Venit poſteà maritus, & ratus eſſe vxorem ſuam, cum ea rem habuit. Concilium virum abſoluit, modò ne id dolo malo fecerit. Ille tamen coactus eſt iurare, ſe illud ſcelus inſcium & imprudentem admiſiſſe. Scelus autem appellatur, non quòd reuera ſcelus eſſet, ſed quod materia pertineret ad ſcelus. Ita Patres excuſantur, quòd ſecundam vxorem non duxerint dolo malo. Videbant enim id eſſe in more, & fieri ab omnibus. Altera autẽ lex Ciuilis eſt in ff. ad legem Iuliam de Adulter. l. penult. Quidam repudiauit vxorem, ſed non dedit illi iuſtum libellum repudij: Alter repudiatam ducit, accuſatur adulterij: Excuſatur autem, quòd neſciret aliquid ad iuſtum repudium defuiſſe. Hæc dico, ne Chriſtus videatur cuiquam accuſaſſe Patres adulterij. Sed ſi deus propagationis cauſa remiſit legem ſuam veteribus Patribus, cur, inquies, non licet eam hodie remitti Euangelicis? Pauci enim ſunt, ſi cum Papiſtis & atheis

Hæc veterum libertatem ad nos transferri non poſſe.

Chriſtus non fuit legiſlator, igitur non debuit tollere polygamiam.

Veteres videbũtur fuiſſe adulteri.

An hodie poſſit lex remitti, cùm pauci ſint Euangelici.

atheis conferantur. Sed non est similis ratio: Nã religionem dei vsque ad Christum oportuit retineri tantum in vna gente. Nunc succesio pietatis non quæritur ex vna stirpe aut linea, sed propagatur in totum orbem terrarum.

15 Huic sententiæ meæ subscribunt omnes Patres. Nã Chrysostomus Homil. 56. in Matthæũ, *Non iudicandum est*, inquit, *de Patribus pro nostra ratione: tum enim licebat, modò non licet*. Et addit, Christum venisse, vt traduceret nos ad statũ Angelorum. Nunc enim cõceditur vnã, donec veniamus eò, vbi nec nuptiæ sint, nec ducturi vxores. Idem in Oratione de Libello repudij ait, Christum idcirco venisse, vt nos traduceret ad altiorem philosophiam. Veram religionem appellat philosophiam, vt Græcorum tolleret supercilium, qui suæ philosophiæ tantum tribuebant. Hieronymus multa pasim de hac re scribit ad Geruntiã, ad Eustochium, & contra Iouinianum. Inter cætera autem scribit, Christum fuisse α & ω. Cumq; res iam peruenisset ad ω, hoc est, ad extremum, eam à Christo reuocatam fuisse ad α, hoc est, ad initia. Deo enim placuisse, vt Paulus ait ad Ephesios, omnia ἀνακεφαλαιῶσαι, & instaurare in Christo: vt quæ imperfecta adhuc essent, ad perfectionem reducerentur. Ad Eustochium ait, Orbem antea fuisse vacuum: Cum autem iam esset matura messis, deum immisisse falcem, hoc est, huiusmodi libertatem resecasse. Valentiniani, & Martionitæ ex hoc facto veterum Patrum, accusabant deum veteris Testamenti, Christum autem filium boni dei, dicebant permisionẽ istam mali dei reuocasse. Hieronymus respondet, Nos non diuidimus Legem & Euangelium: neque Christum opponimus Patri suo: sed vnum colimus deum, qui pro tempore illud voluit: nunc autem contra istud statuit: tum enim fuisse tempus spargendi lapides, nunc esse colligendi: tum fuisse tempus amplexandi, nunc esse tempus abstinendi ab amplexibus. In summa ait, *Patres inseruisse tẽporibus suis*. Et illud, *Crescite, et multiplicamini*, hoc tempore non æquè vigere: Nam olim virginitatem fuisse probro, nunc Paulum scribere, *Tempus in contracto est: quare, qui habent vxores, sint tanquam non habentes*. Et addit, Christum probare illos, qui castrauerũt seipsos propter regnum cœlorum. Augustinus quoque de Doctri. Christi. lib. 3. capite 13. ait, illos veteres ita castos fuisse, vt si in nostra tempora incidissent, sese castraturi fuissent propter regnum cœlorum. Ista apud Patres aliquo cum iudicio legenda sunt, etenim virginitatem & cœlibatum omnibus modis efferre voluerunt. Laudat quidem Paulus virginitatem: sed ita, si quis videat eo modo propagari posse regnum dei: aut, si secus faciat, posse impediri. Laudat inquam, non vt rem quæ sua vi & ex se placet deum, sed vt statum in quo commodius & expeditius posimus Euangelium propagare. Augustinus ait, nunc non posse haberi plures vxores, nisi cum libidine: quòd id futurum sit contra leges & mores, qui violari nõ possint citra libidinem. Idem contra Faustum, *Quia tum mos erat*, inquit, *peccatum non erat: nunc autem, quia mos non est, peccatum est*. Clemens in Stromatis, quẽ locum supra citaui, cùm dixisset, deũ in lege exegisse Polygamiam: adiecit postea, eam nunc non licere. Et Iustinus contra Tryphonem ait, Nunc quenque lætari sub vite sua: hoc est, quenque habere vxorem suam, eamque vnam. Et reprehendit Rabbinos, qui adhuc sibi permitterent plures. Ex Origene nihil possumus habere certi. Ita ludit in suis allegorijs, & plures vxores facit plures virtutes: & eum ait esse fœlicissimum, qui hàbeat plurimas. Ex his omnibus apparet, nobis hodie Polygamiam prohiberi. Atque his omnibus hoc etiam addo, Romanas leges nunquam permisisse Polygamiam: & boni ciuis esse bonis legibus obtemperare. Imò Plutarchus ait, grauissimam insecutam fuisse perturbationem Reipublicæ & orbis terrarum, cùm ea lex infringeretur. Postquam enim Antonius, qui Octauiã iam Cæsaris Octauij sororem habebat in matrimonio, duxisset etiam Cleopatram, tulit id indignè populus, & Augustus indignisimè. Itaque magnis studijs & viribus vtrinq; concursum est.

16 Nunc dissoluenda mihi sunt argumenta ea, quæ à principio adduximus pro Polygamia. Abraham, inquiunt, & alij Patres erãt sancti, & habebant plures vxores. Hic vno verbo respondere possem, Legibus viuendum esse, non exemplis Sed addo insuper, Deum id aut voluisse, aut tolerasse. Est ergo paralogismus à secundũ quid ad simpliciter. Deus remisit illis: An ergo etiam nobis? Aut, in illis erat bonũ: Ergo est per se bonum? At Prophetæ illud factum non reprehenderunt. Quid mirum? Videbant enim id aut concedi à deo, aut certè permitti. Est autem hîc paralogismus à non causa, vt causa. Propagationis enim, aut typi causa permissum est illis: nũc nec propagatione tam numerosa opus est, nec huiusmodi typo. Non egerunt pœnitentiam, Non mirum: Neminem enim pœnitere potest eius facti, quod ignoret. Erat enim ea probabilis ignorantia. Aut (quod ego magis credo) videbant sibi id licere. Dederat deus vxores Saulis Dauidi in sinum. Licebat: remiserat enim legem. Aut si dicere quis velit, Deũ id Dauidi permisisse tãtùm, hic erat sensus: Deũ dedisse Dauidi regnũ, deinde sequutum esse, vt deduceret Saulis vxores, si vellet: nemo enim iam poterat impedire. Sed prior responsio mihi magis placet. Deus non tulit legem contra Polygamiam: Nimirũ, quia voluit illum populum in immensum propagari: postea per Christum rẽ eam reuocauit ad primam institutionem. Ita quod deerat in Mose, suppletum est per Christum. Frater etiam si haberet vxorem, cogebatur ducere vxorem fratris demortui. Casus est peculiaris, & prærogatiuæ nõ sunt trahendæ ad exemplum. Id deus certis de causis fieri voluit: nec tantùm in lege, sed etiam ante legem, vt apparet de filijs Iudæ & Thamaræ. Deinde Rabbini aiunt, illam vxorem non habitam fuisse pro vxore fratris illius superstitis, sed mariti demortui: & liberis qui ex illa suscipe

Patrum sententia. Chrysostomi. Veteres nil... Hieronymi. Augustini. Virginitatem Patres extulerunt. An hodie poss... lex remitti... im pauci... Euangelio. Clementis. Iustini. Origenis. Leges Romanæ. Responsio ad argumenta contraria. Ad primum. Ad 2 Ad 3 Ad 4 Ad 5 Ad 6

Ad 7 rentur, impositũ fuisse nomen prioris mariti. Frater ergo superstes non erat propriè eius cõiunx: sed tantùm accessit ad eam vt suscitaret ex ea sobolem. Minus esset diuortiorum, & scortationũ. Neutrum verum est: Nam qui oderunt vxores suas, volunt eas extrudere foras, vt qui non possint ne cõspectum quidem illarum ferre. Nec ea causa fuit, cur deus permitteret plures vxores.

Ad 8 Quòd autẽ ad scortationẽ attinet, certè Dauid, cùm haberet complures, tamen non potuit sibi temperare à Bethsabæa. Maior esset fœcunditas, Fateor: Et idcirco Deus legem suã remisit. Nũc autẽ postquam religio non hæret tantùm in vna gente, sed sparsa est per mundum vniuersum, huiusmodi fœcũditate nõ est opus. Nunc enim Ecclesia habet hospitia sua, etsi non semper eodẽ loco, tamen vbicunq; deus obtulerit occasionem. Sed coniugia Patrũ videri possent adulteria. Minimè: cùm id deus aut concederet, aut toleraret.

Ad 9 Nam, vti diximus è Panormitano, adulteriũ nõ cõmittitur, nisi dolo malo. Idq; probauit duabus legibus, altera Ciuili, altera Ecclesiastica. Erant quidẽ ea coniugia, etsi non ita perfecta, vt est vnius ad vnã. Sed vbi erit illa nobilitas Iudæorũ?

Ad 10 Ea constabit suo loco. Veteres enim illi Patriarchæ nati sunt è legitimo coniugio. Nam Zilpha & Bala, etsi erant seruili cõditione, & appellarentur concubinæ, tamen reuera erant coniuges: quamuis non fuerint matresfamiliâs, nec Iacobo in manũ conuenerint. Nec nobilitas illa pendebat à matribus, sed à benedictione & promissione dei. Valentinianus habuit duas. Esto: sed

Ad 11 videndum est, an rectè habuerit. Etsi enim erat bonus Imperator, tamen non erat is, qui nõ posset peccare. Claudius Cæsar, cùm videret non licere sibi per leges ducere filiã fratris sui, tulit legem, vt liceret. Sed vix vnus aut alter parasitus inuentus est, qui illud factũ sequi vellet. Vtræq; iam istæ leges prorsus extinctæ & sepultæ sunt. Neq; enim aut in Pandectis extant, aut in Digestis, aut in Codice. At Patres id in Valentiniano non reprehenderunt. Qui scis? Certè in scriptis suis, vt ostendimus, satis significauerũt quid sen-

Ad 12 tirent. Sed spectemus euentum. Iustina illa secunda vxor euasit Arriana, & grauiter afflixit Ambrosium. Iunior Valentinianus, qui natus est ex Galla Iustinæ filia, sequutus est religionem auiæ, & vehementer oppressit Ecclesias, occubuit autem miserè occisus in lectica. Chry-

Ad 13 sostomus ait, Paulum addidisse, *Vnius vxoris* propter illos, qui cum pluribus vxoribus ex Iudaismo conuertebantur ad Christum. Et ex eo apparet, Polygamiam etiam in Ecclesia fuisse toleratam. Respondeo, eam idcirco fuisse toleratã, qđ declaratio illa legis per Christũ in posterum tẽpus valebat, non in pręteritũ: Tolerabatur tamẽ vt aliqua infirmitas, quòd illi bona fide inter se cõuenissent. Ego tamen locũ illũ Pauli aliter intelligo: Eum enim puto Paulum appellasse *Vnius vxoris virum*, qui castè viuat cum sua, & alienas vxores nõ sequatur, sed omnino sit integræ & bonæ famæ. Inducor aũt vt ita sentiam, quòd idem

A Paulus dicat, Viduas quoq; eligi oportere, quæ fuerint unius mariti vxores. At nullis unquã legibus licuit mulieri habere duos maritos. Pau- Ad 14 lus eam voluit esse viduã, quæ casta esset & bene audiret. Si Turca hodie conuerteretur ad Christũ cũ duabus vxoribus, an ferri posset ea Polygamia in religione Christiana? Certè ferri posset pro tẽpore. Bona enim fide inter se cõuenerunt: nec iniuria facienda est illis vxorib. quæq; enim illarũ habet ius in maritum suum. Lex autẽ illa,

B quam Christus tulit, valere debet in futurum, vt diximus. Nunc quod bona fide & ignorãtia probabili factũ est, non potest rescindi. Aliter tamẽ de hac re respondetur in Decretis de Diuortijs l vlt. Si prima velit cohabitare cum viro, eam habendam esse pro vxore: cæteras autẽ esse dimittendas. Si illa nolit, proximam habendam esse vxoris loco: & ita deinceps. Ego hîc non contendo: miror tamen istos. Nam in eodẽ titulo idem Innocentius, consultus de Iudæo, qui haberet in

C matrimonio vxorem fratris, respondet eam retineri posse, postquam bona fide contraxerint. Si hoc licet, cur illud alterum non liceat? nam Christus vtrunque sustulit. Sed fortasse possent respondere, quòd Iudæi de ducenda vxore fratris haberent expressam legem, nullam autem de Polygamia. Aut quod Romanæ leges non ferrent plures vxores: vnam autem ferrent, etsi illa non ita ritè nupserit. Fœcunditas est benedictio Dei. Esto: Sed nunc ea, vt sæpè diximus, nõ

D est ita necessaria. Est quidem ea benedictio, non Ad 15 ita tamen, vt qui filios nõ habeat, sit maledictus. Augustinus ait, nõ fuisse nec contra morem, nec contra legem, nec contra naturã: At nunc est cõ- Ad 16 tra legem & morem. Ea quę de leprosis, & absentibus adferebantur, nihil faciũt ad hoc institutũ. Nec enim hîc loquimur de eo, qui eodem tẽpo- Ad 17 re vnã habitet & versetur cũ pluribus vxoribus. Dimissa nubebat alteri, cùm interim vinculum non solueretur. Respondeo, Libellus repudij sa- Ad 18

E tis eam excusabat ab adulterio: maximè cùm accederet etiã ignorantia probabilis. Lamech cõmendatur à Chrysost. verùm non de Polygamia, sed de pœnitentia. Sed quicquid est, alij eũ non Ad 19 ita laudant. Vxor, si velit, potest cedere de iure suo: atqui hoc non est de suo iure cedere, sed de iure dei. Videndum autem est, nõ quid vxor, sed Ad 20 quid deus velit. Quod autem Sara fecit, fecit impulsu & suasu Spiritus sancti: quo non dubium est, eam aliasque pias mulieres fuisse præditas.

F Scholastici, è quorum numero citauimus Caietanum, dicũt non extare legem vllam, quæ prohibeat expresse Polygamiam. Id etsi illi dicunt, tamen alij certè non dicunt. Formula quidem di- Ad 21 sertis verbis concepta non inuenitur: ea tamen & ex Christo, & ex Paulo necessariò colligitur. Et hæc de hac quæstione.

An liceat filijs matrimonium inire absq; consensu parentum.

G 17 Operæprecium nunc erit videre, An liceat filijs matrimonium inire absque consensu parentum,

Ex Iud. c.14. vers.5.

rentum. Certè Simson noluit: & sanè plenū est honestatis & gratitudinis erga parentes, si absq; illorum consensu & scitu matrimoniū non contrahatur. Ab initio Adamus non delegit sibi coniugem: deus illi pater fuit, & Euam ei adduxit.

Exempla veterum.

Abrahamus cùm Izcaccus iam vir esset, misit seruum ad cognationem suam, qui ei vxorem inde inueniret. Izcaccus item misit Iacobum in Mesopotamiam ad auunculum suum, eo nimirū consilio, vt inde sibi vxorem nancisceretur. Postea successit lex à deo per Moysen lata, vt filij suos parentes honorarent. Honor autem exhibendus, non tantùm est aperire caput, de via cedere, atq; assurgere (licet ista quoq; prȩstanda sint, sed non sunt satis) verùm oportet etiam progenitores alere, si opus fuerit, & se erga eos officiosos præbere. Vnde patria potestas definitur, vinculum pietatis, quo filij parentibus obstringuntur, ad præstanda officia humanitatis & gratitudinis. Quòd si alijs in rebus filij parentib. debēt obtemperare, certè in matrimonio contrahēdo maximè debent. Hac de re lex peculiaris est in cap.22.Exo. *Si puella quæ non sit desponsata seducta fuerit, debet violator dare dotem, & eam accipere vxorem.* Verùm adijcitur, *Si pater voluerit: alioqui dotem tantùm dabit, nec puellam vxorem habebit inuito patre.* Et lib. Num.cap.30. *Si puella vouerit votum, & pater audierit, neq; obstiterit, firmum erit votum: sin verò contradixerit, irritum erit.* Quid autem est votum? Promissio facta deo. Matrimonium autem promissio est quæ fit homini: quod si deus votum sibi factum permittit iudicio patris, multò magis matrimonium ei permittet, cùm sit promissio facta inter homines. In 2.lib.Samuelis, Thamarra, Amnoni fratri suo respondit, *Si me petieris à patre meo, minimè tibi negabit.* Consuetudo tum erat, vt filiæ à parentibus peterentur. Hìc non disputo, an Dauidi licuerit Amnoni dare sororem suam in vxorem. Hoc suo loco tractatur. Præterea Paul⁹ ad Ephesios ait, *Filij, obedite parentibus in omnibus.* Nihil excipit ita scribens, sed in omnib. ait: quę scilicet contra verbū dei non imperauerint. Et in Epistola ad Corinth.1.c.7. quàm apertissimè demōstratur parentū esse, filias maritis collocare. Nec id tantùm lege dei, sed etiam naturæ lumine cognitū est: quod etiā Comœdiæ Terentij & Plauti clarè docent. Et apud Euripidem puella respondet

Lex diuina.

Quid sit patria potestas.

Votum quid. Matrimoniū.

> Νυμφευμάτων τῶν ἐμῶν
> Πατὴρ ἐμὸς μέριμναν ἕξει, κοὐκ ἐμὸν
> Τάδ' κρίνειν.

Quod sanè carmen adeò placuit Ambrosio, vt in librum de Patriarchis ipsum retulerit. Ad hæc facit quàm maximè ad pacem domesticam. nurus enim apud socerum esse debet filiæ loco. Contrà, ex nuptijs temerarijs domi oriuntur magna dissidia. Et cùm pater iuuare debeat filium re sua familiari, æquum est vt in cōstituendo matrimonio filius ei vicissim obtemperet. In alijs contractibus ciuilibus, filius absque consensu patris nihil potest, vt apparet in ff. de Mutuo, ad Senatusconsultum Macedonianum. Quare in re longè maxima par est vt iudicium patris expectetur.

Leges ciuiles hoc idem statuerunt. Iustinianus in Institut.titu.de Nuptijs, non vult vt constent matrimonia sine assensu parentum. Et in ff. De statu hominum l.Paulus. *Si filius vxorem duxerit inuitis parentibus, filius qui nascitur ex illis nuptijs, non erit legitimus,* &c. Et in C. de Nuptijs l.Si proponis. casus est diligenter annotandus. Filia patris voluntate nubit, ea postea conqueritur de marito, & ab eo diuertit. Deinde in gratiam redit, & inuito patre iterum eidem nubit. Respondetur, illud nō esse legitimum matrimonium. Apparet hinc, quāti leges illæ fecerint patriā ptātem. Postea in l.Si furiosi. *Filij si fortè parentes furiosos habeant & mente captos, quoniam illorū consensu vti nō possunt in contrahendo matrimonio, curatorum suorum consensum adhibebunt.*

Quid leges ciuiles.

18 Quare mirum videtur, quòd hodie decernant Christiani, sine parentum consensu legitimas esse nuptias, & ea in re Canones obtendūt: de quibus visum est quædā paucis referre. Priori loco meliores commemorabo, qui fuerunt antiquiores: nam quo posterius decreti sunt, corruptiores fuerunt. In Decretis 30.quæst.5.cap.Aliter. *Matrimonia tunc sunt legitima, quando sponsæ petuntur à parentibus, & traduntur publicè: Alioqui non sunt matrimonia, sed stupra, contubernia, adulteria, fornicationes.* Ita sanxit Euaristus: Nicolaus item ad consulta Bulgarorum 30.quæst.5.cap.Nostrates. *Ea sīma sunt matrimonia, quæ iunguntur consensu contrahentium, et eorum in quorum sunt potestate.* Leo item primus 30. quæst.5.cap.Qualis. *Tunc intelligendum est matrimonium, cùm puella à parentibus traditur sponso.* Et 31. q.2. cap. Non omnis. *Mulier quæ nupsit arbitrio patris, est extra culpam, si quis postea illi matrimonio detrahat.* Atq; ita Gratianus concludit illum locum, vt dicat in matrimonio contrahendo, requiri omnino consensum parentum. Deinde Ambrosius tractans locum Geneseos, vbi scribitur, seruum Abrahami venisse in Mesopotamiam, & filio herili vxorem inuenisse: parentes puellæ cùm illum diutius retinere conarentur, & is nollet manere, illi vocabāt puellā, & interrogabant eā, an vellet cū eo ire. Ad hūc modū ait, vt etiā refertur 23. q.2.c. Honorandū. *Nō interrogabāt eā, inq̄t, de spōsalibus, sed tantùm de profectione. Non.n.est, inq̄t, virginalis pudoris, deligere sibi maritū.* Atq; idē statuit de viduis iuuenculis. Quanq̄ vt verū fatear, nō possum hac in re cōcedere Ambrosio, puellā de matrimonio non esse interrogatā, nec dubito eā de vtraq; re fuisse rogatā. Etenim 30.q.2.c.Vbi nō est. habetur, Nō posse matrimoniū esse, vbi non est cōsensus contrahentiū: imò in sponsalib. impuberū, q̄ sunt septē annos nati, quoniā ea ætate aliqd intelligere credūtur de matrimonio, necessari⁹ est cōtrahentiū consensus. Et quoniā sponsaliū mentio facta est, hoc videtur obiter annotare, pueros ita contrahētes oportere septēnes esse, alioq parētes pro eis nihil queūt spondere. Ijdē si postea facti adultiores cōtraxerint aliud matrimoniū, illud valere, nō spōsalia: qđ tñ intelligendū est, si parentes in scđm matrimoniū cōsenserint. Adhæc 31.q.2. c.tua. Hormisdas respōdet, impuberes cū hoc pacto cōtraxerint, stare oportere volūtati parentū.

Quid Canones.

Euaristus. *Nicolaus.* *Leo.* *Gratianus.* *Ambrosius.*

Consensus impuberum exigitur in spōsalib.

Et extrà, de Sponsatione impuberum. c. tua. sancitur, filios, cùm venerint ad ætatem adultã, debere parentibus obedire, cùm & illi fidem suam interposuerint. & ipsi consenserint.

Concilia.

19 De concilijs etiam duxi nonnihil adferendum. Toletanum 4. 21. q. 2. cap. Hoc sanctum. decernit, *Si viduæ nolint castitatem profiteri, nubant quibus voluerint:* idemq; statuit de puella, sed addit, *modò ne citra voluntatem parentum, vel suam.* Talem quoq; additionem videmus adhibuisse Nicolaum 2. vt habetur 27. q. 2. cap. Sufficiat. vbi ad hunc modum scribit: *Ad matrimonium iungendum satis est consensus contrahentium,* & sequitur, *secundum leges:* quod additum est, quoniam à legibus ciuilibus matrimonia liberorum non agnoscuntur, si citra consensum parentum inita fuerint. Glossa tamen ea verba non ad leges ciuiles refert, sed ad Canones, quoniam (vt dicunt Canonistæ) leges Ciuiles per Canones interdum corriguntur. At sæpe fit vt illi Canones reuera sint *ἀκάνονες*, hoc est, Regulæ sine regula: vt, Extra de Coniugijs seruorum. c. 1 si serui contrahant, etiam inuitis dominis, rata erunt huiusmodi matrimonia. Ecce, inquit Glossa, Canones leges ciuiles emendant. Nam illis cautum est, ne quis seruus inuito domino vxorem ducat: imò si vir liber accedat frequentius ad alienam seruam, efficitur seruus: & libera mulier, si frequentius accesserit ad alienũ seruum, ipsa quoq; libertaté amittit. Dicit præterea glossa, plus tribui matrimonio quàm sacro ordini, quia non licet ordinare seruum alienum, & licet cum eo matrimonium contrahere. Liquidò ergo apparet, Canones posteriores vitiosos & deprauatos esse, qui consensum parentum vt necessarium è nuptijs sustulerint. Sed videndũ est quas rationes prætexant. Extra, de sponsalibus, cap. Cum locum. dicitur, Oportere in contrahendo matrimonio, plenissimam esse libertatem. Et ibidem, cap. Veniens. Si metus intercesserit, irritum debet esse matrimonium: & ratio subijcitur, quia non potest ea diu placere quam odio habeat. Et quia huiusmodi contractus frequenter habent infœlicem exitum, & facilè contemnitur quod non amatur. Imò vidétur Canones adeò amasse libertatem in contrahendo matrimonio, vt Concilium Parisiense (sicut habetur 30. q. 2.) decreuerit, Non licere petere coniugem ex rescripto regis. Quamuis idem etiam statuitur in C. de Nuptijs lege 1. cap. Si nuptias ex rescripto. Ratio est, quia principum rescripta, quodammodo iussa sunt & imperia. Neq; ego id improbo: quamuis non parum miror, quòd eò ꝓgressi fuerint Canones, vt inter raptorem, & raptam decreuerint posse coire matrimonium. extrà, de Raptoribus & Incẽdiarijs, cap. Cum causa. Puella rapta ex ædibus patris, matrimonium cum raptore contraxerat, pater huiusmodi nuptijs reclamat. Hic bonus Papa respondet, cùm puella consenserit, nõ posse videri raptam. Quare illud matrimonium statuit esse ratum. Et capite proximo, Accedens. Si quis puellã rapuisset, non solum inuitis parẽtibus, sed etiã ipsa nolente, quæ tamen si deinde cum raptore cõsenserit, posse firmum inter eos matrimonium contrahi, sanxit. Idem statui videtur 36. q. 2 ca. In summa. Vbi de raptore agitur & rapta, decernitur: Si rapta consenserit cum raptore, posse inter eos matrimonium iniri: sic tamen, vt prius aliquam pœnitentiam agant. Cæterùm, quia contra hoc decretum, nonnulli Canones faciunt, idcirco rem ita moderátur, vt vbicunq; legunt, nõ posse contrahi matrimonium inter huiusmodi personas: id intelligant dici, propter aliquod horum triũ, vel quia non consensit rapta, vel quia desponsa fuit prius alteri per verba (vt loquuntur) de præsenti (non enim dico de futuro, quia maritus nõ astringebatur vitiatam ducere) vel quia nõ erat nubilis.

Discordia Canonum & legum ciuilium de matrimonio seruorum.

20 At in C. de Raptoribus virginum, longè aliter statuitur: nimirum, nullo modo contrahi posse matrimoniũ inter hasce personas, etiamsi pater raptæ consenserit. Quin & Iustinianus in Authenticis, collatione 9 tit. Quæ raptoribus nubunt. idem constituit, ad detestationem tanti criminis. At nostri Canonistæ, si deo placet, vel inuitis parentibus, putant legitima esse matrimonia. Vnde 32. q. 2. c. Mulier. glossa ait, patriam potestatem solui, adueniente adulta ætate, quoad iuramentum & matrimonium: quam sententiã Scholastici quoq; sunt sequuti. Hac de re in 4. Senten. distinct. 28. disputant, vbi decernunt, hominem etiam filium familiâs habere dominium quoddã in suum corpus, nec parentibus ita esse obstrictũ, quin possit suo arbitrio per matrimonium de illo transigere. Cumq; legunt in Canonibus, ad matrimonium conciliandum requiri consensum parentum: eos interpretando deprauant, & aiunt Euaristum, Nicolaum, Leoné, cùm ita sancirent, sensisse parentum consensum exigi quoad honestatem matrimonij, non quoad necessitatem: quod fortassis hauserũt ex glossa extrà, de desponsl. impuberum. l. tua. quæ sic habet, Parentum quidem voluntaté requiri, sed ad decorum nuptiarum magis quàm necessariò: ita vt si parentes nolint assentiri, filij tamen sint liberi, & pro suo arbitrio possint contrahere matrimonium. Quin & ipse Magister sententiarũ, distin. 28. Consensus, inquit, parentum, facit ad decoré & honestatem nuptiarum, non ad necessitatem. Adducit auté verba Euaristi, & ait alia esse quæ ad substantiam faciant nuptiarum, alia quæ ad honestatem. Et parentum voluntas, vt ille ait, ad substantiam minimè pertinet nuptiarum, putat sine illa filios posse legitimè contrahere. Atque cùm matrimonium faciat sacramentum, vult in huiusmodi nuptijs virtuté esse matrimonij, non autem honestatem.

Quomodo Papistæ cõsensum Parentum exugant.

Magister Sententiarum.

21 Verùm quia verba Euaristi vehemẽter premunt, cùm scribat nuptias citra parentũ voluntatem cõtractas esse stupra, fornicationes, & adulteria: respondet Magister, verum id esse, non quòd huiusmodi nuptiæ reuera id sint, sed quòd illi conuenientes inter sese occultè, & clam parentibus, vt scortatores & adulteri haberi solẽt:

matri-

matrimonium tamen constare ratum & firmum esse propter verba de præsenti quæ intercesserunt. Thomas item Aquinas in eo loco idem sen sit, & ad id quod affertur ex Paulo ad Ephesios dicente, *Filij obedite parentibus vestris in omnibus*. Respondet id esse intelligendũ de ijs rebus, in quibus filij non habent aliquam libertatem, nempè quoad familiaria & domestica. Et hanc rationẽ addit: quia matrimonium genus est quoddã seruitutis, quam filius non cogitur subire inuitus. Et quod scribitur de Abrahamo, q̧ filio suo quęsiuerit vxorẽ è sua cognatione, respondet id con tigisse, quod ille sciuerit eam terram suæ posteritati promissam, deumque statuisse, illam eripere Chenanæis. Quare noluit filium suum cum illis matrimonium contrahere. Multa quidem isti di cunt, sed ne vnum quidem verbum è diuinis literis proferunt: semper contendunt liberis esse plenissimam potestatẽ quoad nuptias relinquẽdam. Id autem est merum eorum inuentũ, quod verbo dei nullo modo nititur.

Thomas Aquinas.

22 Veteres Patres in sententia nostra fuerunt: sed de illis accidit vt de Canonibus, quanto sunt antiquiores, tanto meliores: & quo sunt recentiores, eo corruptiores. Tertullianus lib. 2. ad vxorem, de Coniugijs Christianorum cum Ethnicis bene scribit, neq; probat nuptias in religione dispari. *Deus*, inquit, *te tradit sponso*. Et addit, *Ne in terris quidem filiæ ritè ac iure contrahere possunt matrimonium sine consensu parentum. Quomodo ergo tu nuptias inibis sine consensu Patris tui cœlestis?* Chrysostomus in Genesin, & super Matthæum, cùm de nuptijs agitur, ad exempla remittit patrum in veteri Testamento: nec eius verba operæpretium est afferre, cùm idem pater in Epistolam priorẽ ad Timotheũ, Homilia 9. clarius de ea re agat: ibi hortatur parentes propter liberorum lubricam ætatem, vt eos matrimonio iungant: non autem liberos hortatur, vt ipsi deligant sibi cõiuges, sed per apostrophen orationem conuertit ad parentes, vt ipsi eis prospiciant de nuptijs: & pulcherrimam sententiam adiecit, *Si anteà* inquit, *cœperint scortari quàm fiant coniuges, nunquam in matrimonio fidem colent.* Obiter etiam annotabo, quid eo loco de nuptialibus coronis tradat: Nam etiam tum coronis vtebantur in nuptijs. *Quid* inquit, *sibi vult corona? Vt ostendant se coniuges, vsq; ad id tempus victores fuisse cupiditatum: quod si fuisti adulter, aut scortator, quomodo coronam gestas?* Augustinus Epistola 133. rogatus vt conciliaret nuptias inter puerum & puellam, *Facerem*, inquit, *sed mater pueri non adest, & tu scis ad nuptias contrahendas eius voluntatem esse necessariam.* Hoc loco Augustinus agit seuerius, quàm leges ciuiles: Nam illæ nolunt filium esse in potestate matris. De Ambrosio nihil modò referam, satis antè de illo dixi. Quare cùm lex dei, naturæ, politica, œconomica, Patres & Canones rectiores statuant consensum parentum esse necessarium, & exempla sanctorum idem ostendãt, quid obstat quo minus etiam nos idem sentiamus? Neq; debet hoc molestum videri liberis: nam & à deo & à legibus in eorum commodum ita cõstitutum fuit. Etenim iuuenes in huiuscemodi rebus, & præsertim mulieres, pessimè sibi consulunt. Vnde scribitur in C. de Spõsalibus. l. Si pater. Cùm filiam suam pater desponderit, si postea moriatur, non potest curator aut tutor patris pactum rescindere: & ratio additur, quia tutores interdum redimuntur pecunia, & mulieres laborant in suum incommodum. Debet etiam nos moue re Christi exemplũ, qui à Patre suo datus est ma ritus Ecclesiæ, ac semper dicebat se nõ facere vo luntatem suam, sed Patris à quò missus erat. Deinde quãta in Rebuspublicis nascitur ex hac deprauatione ἀταξία? quanta fenestra aperitur ad libidines? Qui primus cũ puella dormire potest, ea in aliquibus locis, vel inuitis parentibus, sperat se potiturum vxore.

Quid veteres Patres.

Tertullianus.

Quomodo Papistæ cõsensum parentum extigant.

Magister Sententiarum.

Augustinus.

Consulium est liberis, ut assensum parentum quærant.

23 Sed nunc de illis videndum est quæ contrà sentientes pro se afferũt. Primùm, vt dicebamus anteà, clamitant in contrahendo matrimonio, summam esse oportere libertatem. Sed quã obsecro libertatem? Carnisne an Spiritus? Certè libertas Spiritus ea maxima est, cùm obtemperamus mandatis dei, qui si voluit in cæteris rebus nos morigeros esse parentibus, cur nõ etiam in matrimonio contrahendo? Proinde legem dei soluunt, qui etiam hac in re parentibus non obediunt, Adhæc si tantam esse volunt matrimonij contrahendi libertatem, cur ipsi tot gradus cognationis prohibent, quos deus nunquam prohibuit? Olim vsq; ad septimum gradum non sinebant Papæ matrimonium coire: Nunc autem se intra quartum continent. Deinde cur ipsi omnibus Ecclesiæ ministris nuptias interdicunt? Præterea cur ipse deus vetuit matrimonia in religione dissimili, si tantam oportet esse in nuptiis libertatem, quantam isti fingunt? Sed addunt, Filij metu parentum dicẽt sibi placere matrimonium, quod non placeat. Filius vtique non cogitur ita dicere: nihil prohibet quin respondeat, vxorem illam non placere, tale matrimonium sibi non fore cordi: Et sanè citra cõsensum eius, nullo modo contrahetur matrimonium. In ff. de Ritu nuptiarum. l. Non cogitur. legimus filium nõ adigi vt vxorem ducat. & de Sponsal. l. Sed ea. si filia taceat, videtur patri consentire: ac duæ ascribuntur causæ, quamobrem filia posset patri refragari: si ei vel improbus maritus à patre offeratur, vel turpis. Alioqui, si nihil horum erit, ab ea requiritur vt eum amet quem pater delegit. Quod si nolit assentiri, cum maritus sit nec prauis moribus nec turpis, incurrit crimen ingratitudinis: quod tantum est, vt pater eam possit exhæredare. Et titul. de Ritu nupt. l. Si cogente patre. Quamuis filius assensus sit metu patris, tamen quia maluit assentiri quàm patrem offendere, firmum & ratum esse deberet eiusmodi matrimonium. Ego superioribus causis tertiam ad derem, si à patre offeratur maritus disparis religionis: & semper author essem parentibus vt filijs gratificarentur, nisi animaduerterent eos ad modum acerbè ac iniustè agere. Quando autem cum filijs tyrannicè se gerunt, & adigunt

Summa libertas est obtemperare diuinis mandatis.

Pœna ingratitudinis.

Quid aduersus parentes duriores fieri possit.

vt ducant vxores quas ferre non possint, res ad Magistratum deducēda esset, eius est audire causam, & filium si nimis acerbè prematur, ab iniuria vindicare. Tum si filius Magistratus authoritate vxorem duxerit, etiam inuito patre, non potest videri prorsus iniussu parentis duxisse. Nam magistratus est pater patriæ. Idem statui videtur de Ritu nuptiarum. l. Qui liberos. Nec mihi videntur Scholastici rectè dixisse, filios familiâs dominium habere in corpus suum. quandoquidem & parentibus idipsum debent, quod sunt. Cogi quidem ad nuptias inuiti non debēt, verùm vt sine consensu parentum contrahant, non potest eis dari. Et cùm toties nobis obtruditur libertas, & occinitur dominium corporis, regeramus dei responsum de filiabus Zalphead, qui de illis ait. *Habeant hæreditatem inter fratres, sed nubant in sua tribu.* Coguntur istæ nubere propinquioribus, nec eam habuerunt, quam isti fingunt libertatem. Et frater interdum cogebatur ducere relictam fratris, nec ea poterat alteri nubere: non ergo necessaria est tanta libertas in nuptijs, quantam isti prætexerunt. Et lege Ciuili tanta est potestas patris in filium, vt eum possit vendere, si in grauem necessitatem inciderit. Idque ne cui barbarum videatur, idem lege dei Exod. 21. permittitur, certis tamen cautionibus adhibitis, quas hîc repetere non est operæpretium. Non ergo rectè argumentabantur, cùm dicerent, matrimonium esse genus seruitutis, quam filius ad arbitrium patris non deberet subire.

Magistratus est pater patriæ

Filiæ Zalphead

Conceditur parentibus ut uēdant liberos.

24 Et quod aiunt, consensum parentū ad honestatem requiri matrimonij, non ad necessitatem, friuolum est ac inane. Nam quæ potest esse maior necessitas ea, quam lex & mandata dei secum afferant? Iubentur filij honorare parentes. Apost. quoque eis præscribit, vt parentibus in omnibus obtemperent. Et ad Philipp. cap. 4. *Quod reliquum est fratres, Quæcunque sunt vera, quæcunque honesta, quæcunque iusta, quæcunque pura, quæcunque accommoda, quæcunque boni nominis, hæc facite,* &c. Ijs verbis apparet, quæ honesta sunt, nō esse à mandatis diuinis separanda. Quàm ergo necesse est parere mandatis dei, tam est necesse citra parentum volūntatem non inire matrimonia. Et qd' adijciunt consensum quidem parentum exigi, sed tamen si consentire nolint, cōstare posse matrimonium: Id nihil aliud est, quàm parentes ipsos irridere. Quæ enim contumelia est, filium ita patris consensum petere, vt eo inuito & reclamante, nihilominus in suo proposito velit manere, ac illud exequi? Multò satius esset non petere, quàm illo animo petere. Id quoque mirum mihi visum est, Magistrum ita Euaristi verba inuertere: vt cùm dicit matrimonia sine consensu parentum contracta, stupra, fornicationes, non matrimonia esse, ipse audeat exponere: non ita rem habere, sed quod sic inter se conueniant, vt solent scortatores & adulteri. At sententia Euaristi perspicua est. Non sunt, inquit, matrimonia: & addit quid reuera sint, fornicationes, adulteria, & stupra. Neq; hæc ait videri, sed esse.

25 Sunt alij, qui nobis obijciunt lib. Genes. vbi Esau scribitur, duxisse vxores Chenaanæas, quod parentes indignè tulerunt: nam illorum iniussu eas duxerat. Et tamen Scriptura illas vxores vocat. Videtur ergo etiam refragantibus parentibus contrahi posse matrimonium. Fateor quidem eas in diuinis literis vxores appellari. Verùm ea de causa, quia sic ab eo habebantur, & quia nationes inter quas degebat, illas pro vxoribus habebant. At hinc non colligitur, Scripturas tale matrimonium ratum habuisse. Eadem formula dicendi, vsus est Paulus 1. ad Corinthios capite 8. *Quemadmodum sunt dij multi, & domini multi.* Deos, inquit, multos esse, non quòd re reuera sic habeat (vnus enim deus est) sed quia vulgò ita credebatur, & publica persuasio censuerit infinitum deorum esse numerum. *Ideo dij,* inquit, *multi, sed nobis rectè sentientibus vnus est deus, & vnus Dominus Iesus Christus.* Non est insolens, neque alienum à Scripturis ita res appellare, vt homines vulgò loqui solent: aliâs tamen cùm propriè loquuntur, rem quamque suo nomine appellant. Verùm dixeris, filios Esau nusquam legimus non fuisse legitimos. Respondeo, habuisse quidem Esau magnam posteritatem, sed legitimámne an secus, à Scriptura non traditur. Quibus adde, apud eas nationes inter quas viuebat, illos fuisse habitos legitimos. Non enim illæ verbum dei habebant, quo mandatur ne id fiat: & legem naturæ mirum in modum corruperant.

Obiectio.

Scripturā more hominū loqui.

26 Alij clamitant, Quid faciemus de maioribus nostris: quid etiam de multis qui nunc viuunt, & sine consensu parentum contraxerunt matrimonia? Appellabimúsne illa coniugia, an adulteria? & filios inde natos, pro legitimísne an pro nothis habebimus? Respondeo, cùm ante nouam Euangelij lucem in illis tenebris tales nuptię haberentur, excusationem quidem à peccato illi homines non habuerunt (non enim licuit eis legem dei ignorare) quia tamen publicè ac permittente Magistratu ea fiebant, cōtractus eiusmodi firmos & ratos fuisse mihi persuadeo. Quod si obijciatur eiusmodi nuptijs defuisse cōsensum parentum, respondebo illum & interuenisse, & non interuenisse: Nam magistratus leges ciuiles subiecerant canonibus: quod sanè facere non debuerant. & in hoc ab omnibus consensum est. Cumque Magistratus habeat authoritatem populi, si quam in rem ille consentiat, ibi quodámodo est publicus populi consensus. Quemadmodum hodie in comitijs, quādo conuenitur vt soluatur aliqua summa, quamuis id priuatus quispiam è populo ægrè ferat, tamen quia à Magistratu consensum est, ipse quoque videri debet consensisse. Sic pater quidem nollet matrimonium filij citra suum consensum esse firmum: quia tamen voluntatem suam Magistratus iudicio subiecit, debet videri aliquo modo consensisse. At nunc Magistratus oporteret veritate rei cognita, errorem reuocare. Proinde matri-

Obiectio.

Obiectio.

matrimonia quæ hactenꝰ, id eſt, in tenebris contracta fuerunt citra parentum voluntatẽ, firma eſſe debent, & filij ex illis nati pro legitimis habendi ſunt. At ſi lex poſtea reuocaretur, tunc nõ eſſent matrimonia, niſi tantum præſumpta, re autem ipſa ſtupra, ſcortationes, & adulteria, quemadmodum Euariſtus rectè ſenſit. Dum verò leges quæ nunc vigent, non antiquantur, matrimonia quæ interdum ſic ineuntur, ego minimè diſſoluo, nec filios qui naſcuntur ex illis coniugijs dico nothos: verùm oſtendo quid magis conſentaneum verbo dei & honeſtati videatur. Euariſtus autem iure potuit ita ſcribere, quoniã eius ætate vigebant Romanæ leges, quæ tales coniunctiones pro matrimonijs non habebant. Deinde addo, Patres non eſſe audiendos, quando nuptijs filiorum obſtant, ſolùm religionis ergo, quoniam eo caſu deus præ omnibus eſt audiendus, qui omnium eſt ſupremus pater. Vide 1. Cor. 7. verſ. 37.

Scriptura non bimanis loqu.

De Raptu.

Quid inter furtum & raptũ.

27 Vox raptus Hebraicè eſt à *Chatbatb*: Grę̨ci dicunt *ἁρπάζειν*, Latini rapere, quod eſt per vim tollere, non omni modo, ſed quaſi furore quodam & magna incitatione. Vnde Raptus à furto differt: quia furtum clàm committi poteſt, & citra violentiam. Quare in ff. de Iureiurando l. Duobus reis. habetur, *Si quis iurauerit ſe aliquid non rapuiſſe, non tamen ſtatim liber eſt à furto.* Quamuis enim raptus non ſit de quo agitur, furtum attamen potuiſſe eſſe. Ita lex Ciuilis furtum à raptu diſtinguit. Quas autem ad res pertineat raptus, habetur in ff. de Conditione triticearia l. 1. Res immobiles, vt ædes, agri, prædia inuaduntur. Res autem mobiles, inanimatæ inquam, bruta, homines, rapiuntur. At nos hoc loco agimus de raptu mobilium rerum, nec tamen omnium, ſed humanorum corporum, quæ vi tolluntur cauſa libidinis. Aliud genus eſt raptus, at non propriũ: quod ab Auguſtino attingitur Serm. 19. de Verbis Apoſtoli, & habetur in Decret. 14 quæſt. 5. c. Si quid inueniſti. vbi dicit, *quæ inueniuntur eſſe redenda. Quod ſi non feceris, ea rapuiſti, cùm feceris quantum potueris, vt ſi plus inueniſſes, plus rapuiſſes,* &c. Ibi gloſſator pulchrè dicit, quid faciendum ſit de rebus inuentis. Vel inquit, ea pro derelictis habentur, vt ſi poſſeſſor quippiam proiecerit, id ſi quis retineat cùm inuenerit, non committit furtum. Verùm ſi quod inuenitur non ſit derelictum, nec putetur à domino proiectum (vt cùm reperitur annulus, crumena, vel tale quippiam, quod non ſoleat abijci.) id ſi retineas, furtum eſt, niſi apud te habeas voluntate atq; animo reddendi. Quocirca oportet vt publicè teſteris, illa te inueniſſe quo dominus valeat ad rem ſuam peruenire, vt ſtatuitur in ff. de Furtis. l. Falſus. §. Qui alienum. Verùm ſi apud te habeas, vt nolis reddere, furtũ eſt. Quod Auguſt. loco iam adducto reprehendit. Idem ſtatuitur in C. de Theſauro. l. nemo. Et in Inſtit. de Rerum diuiſione. vbi ſancitur, vt ſi quis in domo aut fundo ſuo theſaurum inuenerit, ſit inuentoris: Sin verò in alieno ſolo inuenerit, vel caſu adeptus eſt vel quærebat. Si caſu, inter inuentorem & poſſeſſorẽ diuidatur: ſin quærebat, totum cedere oportuit poſſeſſori. Si locus eſſet ſacer, & theſaurus caſu inuentus fuiſſet, erat inuentoris. Additur, ſi quis theſaurum quærat in ſuo fundo, & adhibeat magicam & artes vetitas, inuentum redigi oportere in fiſcum. Is enim qui malis rationib. rem quæſiuit, indignus videtur eſſe qui poſſideat. Sed vt ad Auguſt. redeam, quod ſuperius dixi, affirmo non eſſe propriè raptum, ſi quis rem alienam inuentam retineat. Quod Origenes luculenter declarauit Homil. 4. in Leuiticum: *Quidam,* inquit, *quod inuenerũt, nolunt reddere. Dicunt enim, deum id ſibi dediſſe. Sed quicquid dicant, eſt crimen ſimile rapinæ.* Non dicit rapinã eſſe, verùm quiddam eius ſimile. Licet furtum à Raptu diſtinxerimus ex lege Ciuili, poteſt attamen raptus dici furtũ, ſed ita vt addatur violentia. In ff. de Furtis. l. Si vendidero. ita ſcribitur, *Raptor omnibus modis furtum facit, & eſt fur manifeſtus.* Cæterum ijs omiſſis, ad genus, de quo nunc agimus reuertamur. Aliqui dixerunt, nihil aliud eſſe rapere, quàm violenter abducere puellam à domo patris, vt eam corruptam poſtea vxorẽ habeat, Sed hęc definitio non eſt plena & abſoluta, quãuis à Canoniſtis vſurpatur. In 36. q. 1. ca. Lex illa. §. Cùm ergo. Nam in hiſtoria Iudic. puellę raptę ſunt non tamẽ abductæ à parentum ædibus, ſed è campo, ſeu ex vineis. Et ne id quidem verũ eſt, quod additur, vt corruptam ducat vel habeat in vxorem. Poteſt enim raptor eam velle habere pro concubina, vel abuti ad voluptatẽ, quamuis nõ ducat in vxorem. Adhæc allata definitio tantum meminit puellarum, cùm tamen & nuptæ, & viduæ, & libertinæ, & ancillæ necnon & pueri aliquando rapiantur. Quare latius patet crimen, q̃ ea definitio præ ſe ferat. meretrices tantũ videntur eximendæ: nam illæ rapi non dicuntur, etiãſi vi tollantur. Et ſanè tunc non eſt actio raptus, ſed tantum iniuriarum. Intelliguntur autem rapi huiuſmodi perſonæ à cuſtodia vel parẽtis, vel tutoris, vel curatoris, vel patroni, vel domini, vt illegitimi congreſſus habeantur, ſiue ſequatur ſiue non ſequatur matrimonium.

Obiectio.

De quo raptu hic agatur.

Auguſtinus.

De rebus inuentis, quid ſit faciendum.

Contra magicam & artes uetitas.

Origenes.

De pœnis raptorum.

28 Nunc dicendum eſt, quæ pœnæ ſint raptoribus conſtitutæ. In C. de Raptu virginum & viduarum l. vnica. Iuſtinianus ea de re agit ſatis prolixè, ac raptum perſonarũ, quas antea recenſui, capitalem facit: ita vt etiã ſocij, & qui raptori opem tulerunt, eadem pœna comprehendantur. Neque id viſum eſt ſufficere, ſed inuẽta ſunt alia grauiora morte. Decernitur quippe, vt non tantùm à Iudicibus & Magiſtratibus, verumetiã ſi raptor deprehendatur in flagranti crimine à parentibus, fratribus, cognatis, tutore, curatore, domino, patrono, aut omnino ab eo in cuius eſt poteſtate rapta, impunè poſsit interfici. Sancitur etiam, vt illi qui raptori adſunt, & illum in turpi actione defendunt, impunè occidantur. Addit præterea, Raptum quandoque committi in ſponſam propriam, vt ſi eam, quam non-

Raptum in propriam uxorem committi posse.

dum vxorem duxerit, per vim auferat. Et si quis alterius vxorē abducat, non tantum adulterium committit, sed etiam raptum. Quod si raptor in flagranti, vt loquuntur, crimine occisus non fuerit, à Iudice seu à Magistratu posteà debet interimi, & ita vt si prouocet ad superiorem Magistratum, non audiatur. Idq; Iustinianus ait, lege Cōstantiniana fuisse constitutum. Graue profectò est, non audiri si appelles: quod hîc decernitur. tanti leges ciuiles raptum fecerunt. In libertabus & ancillis morte supplicium finitur: verùm si mulier ingenua rapiatur, bona raptoris & eorum qui illi adfuerunt, cedunt raptæ. Neq; integrum est raptori donare bona sua, vel ea Testamento legare, sed ea raptæ cedebant, non modò ad tempus, verumetiam in perpetuum, ita vt ea vendere, alienare, aut pro dote dare posset. Vnū tantùm excipitur, nisi rapta nubat raptori: ea cōditione illi dabantur bona raptoris, ne illi nuberet. Et legis ratio subijcitur, quoniam in Repub. nostra nō patimur, vt quis hostili more vxorem ducat. Ciues enim ducere solent vxores, non rapere. Sed quid de illis fiebat, qui cùm in raptu non adfuerint, tamen consuluerunt, aut cùm essent conscij, non prodiderunt, aut postea raptorem in domum suam receperunt? Sanxit Iustinianus, vt illi bona quidem sua non amittant, sed tantum capite plectantur. Verùm in hoc crimine vel patrandò vel iuuando, si seruus aut ancilla deprehenderentur, ignibus cremari iubebantur.

29 Sed quid si puella ipsa sponte velit rapi? Nihil tamen, inquit Iustinianus, de pœna minui debet, omnino eadem est, siue mulier velit siue nolit. Et ratio additur, quia si raptor sibi temperet à raptu, non est verisimile aliquam mulierem se vltrò rapiendam oblaturam. Idcirco probabile videtur, blanditijs & dolis expugnatam fuisse. Quin & parentes puellæ, si raptui consenserint, iubentur deportari. Hæc Iustinian. in C. qui postea in Authenticis, vbi agitur de Mulieribus raptis, quæ nubunt raptoribus, coactus est legem illam innouare, quod essent qui cauillarentur, si rapta consentiret in matrimoniū, eam posse bona raptoris possidere. Sic enim priorem legem interpretabantur: raptoris bona oportere peruenire ad raptam, si ei nuberet, aut ille testamento eam hæredem scriberet. Nos verò, inquit Iustinianus, nihil tale sensimus: non enim leges nostræ præmia sceleri statuunt. Deinde nec ille testari potest, cùm sit iam capitis damnatus, nec leges nostræ patiuntur tale matrimonium consistere. Quod si matrimonium non est, quomodo potest illa raptoris bona possidere dotis nomine? Statuit igitur non posse coire talia matrimonia. Quid ergo de raptoris bonis fiet? *Si puella*, inquit, *parentes habeat, qui non consenserint, ad illos ea bona peruenient. Sin verò consenserint, vt iam dictum est, deportabantur*: quod supplicij genus multò grauius erat exilio. Quod si vel puella nullos haberet parentes, vel eos haberet qui consenserint, bona raptoris in fiscum redigebantur. Ex his apparet illis temporibus visum fuisse raptum crimen detestabile. Quibus & hoc addam, si qua filia nupsisset inuitis parentibus, aut alioqui se petulanter & impudicè gessisset, parētibus ius erat eam exhæredare, vt in C. habetur de Inoffic. testam. l. si filiam. Hoc vnum excipitur, Si pater sciuerit transijsse iustum tempus matrimonij, & filiā noluerit elocare, tum nihil habet quod agat aduersus filiam, si eo inscio vel inuito nupserit: imò cogitur illi dotem dare, vt est in C. ibidem, leg Si post vigintiquinq; annos. Vnde apparet matrimonij plus æquo dilati tempus esse annum vigesimumquintum. Idem habetur in ff. de Ritu nuptiarum, leg. Qui liberos. Alij Iurisperiti decernunt idem, si mulier rapiat virum: quanquam id aiunt rarò accidere.

Matrimonij tempus.

Quid si mulier virum rapiat.

Sententia Canonistarum.

30 Nunc addendum est, quid Canonistæ sentiant, & quid ex Scripturis afferant. 36. quæst. 1. Gratianus definitionem raptus eam affert, quā superius oppugnauimus. Verùm hoc addit, In raptu, puellæ iniuriam quandoque fieri, non parentibus: interdum parentibus, non puellæ: aliquando verò vtrisq;. Nam si puella sponte rapi velit, ei non fit iniuria, sed parentibus. At si parentes faciant viro potestatem, vt filiam rapiat, quod ea consentire nolit in eius matrimonium, non illis fit iniuria, sed filiæ. Vtrisq; verò iniuria fit, cùm inuita puella abducitur ab inuitis parentibus: Et in eodem loco Concilium adducit Aurelianense, in capite de Raptoribus, vbi etiam fatetur raptū consueuisse pœna capitis puniri. Verùm additur, Si raptor ad Ecclesiam se receperit pœna mortis euitatur. Quid ergo fiet? Si puella, inquit, cōsenserit raptori, primùm auferetur ab eo, & parentibus restituetur: sed excusata, id est, cautione accepta, ne occidatur vel exhęredetur. At si non consenserit, est per se satis purgata: raptor aūt ad publicam pœnitentiam adigetur, vt habetur 36. q. 2. c. Raptores. Sed quid si nolit agere pœnitentiam? Excōmunicabitur iuxta Concilium Chalcedonense & Cabilonēse: sin verò pœnitentiam egerit, mulcta pecuniaria imponitur. Et in hoc se aiunt verbū dei sequi, quod in Deu. 22. cap. habetur, *Si quis puellam vitiarit, dabit patri eius quinquaginta siclos, & eam ducet vxorem*. Atq; ita condemnant raptorem ad certam pecuniæ summā parenti puellæ soluēdam. quam si nolit soluere, aut non habeat vnde soluat, adigitur ad seruiendum patri puellæ per aliquot annos, quos Glossa cōtrahit ad quinq;: hac lege, vt interim se possit redimere, si velit. Adijcitur item, Si consenserint inter se, matrimonium constare, modò accedat consensus patris. Et firma esse posse ista connubia inter raptorem & raptam, etiam apparet ex Decretalibus, de Raptoribus & Incendiarijs, cap. Cum causa, & sequenti. Quod vtique legibus ciuilibus aduersatur, & canonibus melioribus. At Concilium Meldense longè aliter decreuit: Primùm enim sanxit, vt raptor & rapta pœnitentiam publicam agant: deinde permittit matrimonium, non tamen inter se, verùm cum alijs. Et additur, Si coniunx alterius moriatur, ne is,

Conciliū Aurelianense.

Concilium Meldense.

is,qui raptum admisit uel raptori cõsensit, postea unquam ineat nouum matrimonium,nisi episcopus relaxet.Adhæc statuitur,nullo modo placere, ut tale matrimonium coeat,ne si parentes quidem consenserint.Quin & Gratianus fatetur idem fuisse decretum in Concilio, quod habitum est Aquisgrani. Postea tamen & ipse aliter definit,nec non Decretales Paparum.Quid ergo faciunt de illis Concilijs?Respondent,hoc illa Concilia sensisse,non licere matrimonium contrahere illo casu, nisi publica pœnitentia præcesserit, & consensus parentum.Et in eam sententiam Gratianus 36. q. 2.cap. Tria. citat Hieronymum,qui uideatur agnoscere tria genera matrimonij licita. Vnum, cùm puella traditur à parentibus aut tutoribus uiro in matrimonium. Alterum, si puella oppressa fuerit à uiro, & pater deinde consentiat,ut ei locetur in matrimonium. Tertium,si pater in eiusmodi nuptias non consentiat,sed eam alteri uiro tradit.Hæc tria matrimonia dicit esse licita in sacris literis.Sed 27.q.2.cap.Additur. testimonio Hieronymi adijcitur aliud genus matrimonij licitum, nimirùm cum uidua,quæ sub potestate parentum non fuerit,nubit in Domino.Colligit hinc Gratianus,Hieronymum agnoscere matrimonium inter raptorem & raptam.Ast ego uideo in cap.Exodi uigesimosecundo nihil agi de raptu,tantùm ibi sermo est de stupro illato,non de rapina. Nam dicitur,Si eam pellexerit blanditijs ad concubitum, tum datur facultas,ut eam posit uxorem ducere consensu parentum accedente. Verùm si quis puellam rapuisset aut marem,agendum erat lege plagij,quæ in Deuteron.habetur,& testatur id morte puniendum,quicunque in Israel mulierem aut uirum furatus esset.Quare nihil habetur è sacris literis,quantum uideo,de firmitate seu constantia talis matrimonij.

31 Verùm hic aliquis obijciet,Iacobum & filios eius consensisse,ut Sichem filius Hemor , Dinam filiam suam ab illo raptam haberet in matrimonium,si modò subditi eius paterentur se circuncidi. Fateor: sed hoc factum est antequam lex per Mosen lata esset:neq; legimus uerbum dei ullum hac de re factum ad Patriarchas.Neque potest negari,antequam lex esset promulgata, contra eam permulta esse commissa.Iacobus,de quo nunc agitur,habuit eodem tempore duas sorores in matrimonium.Amram uxorem habuit amitam suam ex qua suscepit Mosen,Aharonem,& Mariam,quę matrimonia lege data non licuerunt.Quare adductum exemplum nihil probat. At si spes coniugii fiat raptoribus,fenestra satis ampla furiosis iuuenibus ad rapinas aperietur. Non enim dubitabunt rapere,si sperent se posse raptam habere uxorem. omnes autem mali occasiones è Repub.& Ecclesia tollendæ sunt.Præterea cùm parentes honore summoperè afficiendi sint,si eis inuitis matrimonia contrahantur inter raptorem & raptã, magnam patientur contumeliam. Hoc etiam uidetur addendũ,Luciũ Papam scribere ad Burgensem episcopum,ut habetur Extra de Raptoribus & Incendiariis.cap.Cùm causa.statuere, si puella

Concilium Aquisgranense. *Matrimonij tempus.* *Quid si mulier utrum rapiat.* *Sententia Canonistarum.* *Matrimonia licita.* *Concilium Aurelianense.* *De raptu Dinæ.* *Concilium Meldense.*

A dicat priusquam raperetur, uerba interuenisse de nuptiis,raptũ non posse propriè appellari. Quid ergo fiet?An inuitis parentibus potest raptori nubere?Innocentius 3.cap.sequenti decernit, Si puella inuita rapta fuerit, & postea consentiat matrimonio raptoris,nuptiæ contractæ sunt etiam inuitis parentibus. Et addit hoc fieri in honorem matrimonii,cùm apertè ad eius contumeliam pertineat,si quis rem totam propius consideret.27.q. B 2.cap. Raptor.habetur:si puella rapta sit alteri desponsa per uerba de futuro, reddendam esse illi, modò eam uelit recipere: Sin uerò nolit, puellæ, quæ rapta fuit,liberum esse alii nubere. Verùm si desponsa fuerit per uerba de præsenti, & probari queat inuitam fuisse raptam,sponsum si nolit eam recipere,oportere cogi.

32 Theologi Scholastici non multum ab his diuersa scribunt.Thomas in 22.quæstione hanc attingit,scribendo raptum oriri ex uehementi cupiditate, qua raptor ita turbatur, ut omnia pericula negligat. Vult'que raptam esse reddendam suo C sponso,si habeat:quo si careat,parentibus : aut illis in quorum est potestate,si orba fuerit. Tum si illi consenserint,eam posse raptori nubere:sed ita ut prius fiat restitutio,quia in omni furto & rapina requiritur imprimis restitutio : tamen inquit, raptum ante restitutionem, matrimonium cõtrahendum impedire,id est,illos peccare, si contrahant:at contractum non dirimere. Canonibus autem,qui contrà statuunt,respondet,illos fuisse latos ad criminis detestationem:sed Papam rem deD inde melius considerasse. At hoc non erat sancti uiri,Papã pro deo colere,atque illi seruiliter adulari. Vtque rectè dicere uideatur, uerba Hieronymi adfert,quæ apud Gratianum etiam extant, de tribus matrimonii generibus. Is autem locus, ut ad præsentem rem faciat, superius dixi. Postremò, sibi opponit Meldense Concilium,& illud intelligendum esse ait, Si quis eam rapuerit,quæ alteri nupta fuerit:Quasi uerò id aut obscurum aut dubium fuerit.Vt hoc intelligeremus, nihil opus eE rat Canonibus.Thomæ,de hac re, quidam Theologus non ineptus grauiter se opponit : & ubi Thomas dixit, Raptum non impedire contractũ matrimonium,respondet,contra eam sententiam multa decreta facere.Deinde rationem affert, excommunicatum,capacem non esse sacramentorũ. Subiicit deinde raptorem excommunicatum esse: quare nisi publica pœnitentia interuenerit, & Ecclesiæ se reconciliauerit,matrimonii non esse caF pacem. Caietanus ibi suum Thomam uult omninò tueri,& negat excommunicatum non esse capacem Sacramentorum : Hoc tamen fatetur,Excommunicatum peccare,si sacramenta perceperit. Et adiicit, Si excommunicatus ad confirmationem,uel ad sacros ordines admittatur, negari nõ posse illum hæc sacramenta percepisse, nec ei licere,si postea egerit pœnitentiam,ea repetere. Dicit præterea,Magistrũ Sentent.in 4.ubi recenset impedimenta,quæ matrimoniũ contractũ dirimũt, G raptũ minimè numerare.Docet adhæc, Raptorem & raptam non esse ipso facto excommunicatos,

Quid sentiant Scholastici. *Thomas Aquinas.* *Caietanus.*

sed excommunicandos. At quia uidit in Canonibus Chalcedonensis & Cabilonen. Cõcilij esse, Raptor & rapta anathema sunto: respondet, glossam dictum illud interpretari: ut ualeat, fiant anathema. Respondet deinde ad alia duo de Restitutione & Pœnitentia, & ait, non oportere ut rapta restituatur, uerùm sufficere, si patri aliquo modo satisfiat, quamuis in manus ei non reddatur: quemadmodum in furto non est semper necesse, ut sublata restituantur, sed interdũ satis esse, ut uel precio, uel obligatione iniuria compensetur. De pœnitentia uerò ait, Raptor si absque illa contrahat, peccat quidem, attamen postquam contraxerit, firmum est matrimonium. Postremò Canones, qui contrà decernunt, aut abrogatos esse inquit, aut loqui de sponsis. Ad hunc modum Thomas, Caietanus, Theologi Ecclesiastici, & Canonistæ inter se colludunt, & Papæ deo suo parasitantur.

Sententia diuinarum literarum.

33 Nunc dicam, quid sacræ literæ de raptu statuant, quidúe de illo iudicandum censeant. Primus locus occurrit ex libro Genes. capite sexto, ubi scribitur, *Videntes filij Dei filias hominum, quòd essent pulchræ, acceperunt eas in uxores quascunque delegissent.* Scio eius loci uarias interpretationes afferri. Aliqui filios dei exponunt angelos, qui forma pulchrarum mulierum accensi, consuetudinem cum eis habuerint. Expositio hæc aliena est, nam cùm angeli non habeant corpora, non possunt huiuscemodi cupiditatibus flagrare. Alij per filios dei, oriundos à Setho intelligunt, & in uero dei cultu educatos, qui capti forma & pulchritudine, cum filiabus Cain, id est, cùm idololatris & infidelibus, matrimonia contraxerunt. Vnde iam nihil sani & integri supererat, & propterea deus diluuio immisso perdidit orbem terrarum. Chaldaicus interpres, filios dei ait fuisse homines potentes & Magistratus, qui cùm hominum ullium filias uxores cepissent, omnia repleta sunt uitijs. Hic ego uideo raptum intercessisse, quod innuit Chaldaicus Paraphrastes, cuius apud Hebræos est incredibilis authoritas. Et sanè Moses non ait, eos petijsse illas uxores à parentibus, sed tantùm accepisse, quas iudicassent habendas. Ex eo loco facilè annotari potest, cursus & quasi gradus humanæ peruersitatis. Primùm enim illi uiderunt, deinde cupierunt, ad extremum rapuerunt: neq; moribus illarum capti sunt, sed tantùm forma corporis. Itaq; deus illud peccatum persecutus est diluuio. Cumq; alia uitia permulta essent in hominibus, tamen hoc unum magna emphasi exprimitur. Adhęc 34. capite eiusdem libri, *Sichem filius Hemor, Dinam filiam Iacobi rapuit.* Sed quem exitum raptus habuerit, non opus est ut iam commemoremus. Cur autem Dina rapta sit, curiositas eius in causa fuit: puella egredi uoluit, & mores aliarum mulierum cognoscere. Curiositas ei tum nocuit, & mulieribus semper nocebit. Nam si familiæ Iacobi tanti Patriarchæ damnosum fuit puellam foris uagari, quantò periculosius est alijs familijs non adeò sanctis, nec tam deo gratis? attamen ingenium muliebre hoc uitio maximè laborat: & ideò Paulus ad Titũ mulieres admonet, ut maritos ament, educent liberos, & sint οἰκουροί. Et ad Timoth. cùm ait de lasciuis & adolescentibus uiduis: *Vagantur,* inquit, *& circumcursant domos, & ad extremum post Satanam eunt.* Quin & uirgines, de quibus agitur, Iudic. 21. cùm uagarentur per uineas, & se saltationibus otiosè dedissent, interceptę sunt à Biniamitis. Dicet quispiam, fratres Dinæ oppresisse dolo Hemorrhæos. Verum quidem est, sed reprehensi à patre, dixerunt, *An illi debuerunt facere Nebata,* hoc est, rem stultam & sceleratam in Israel? Dinam uerò non sua uoluntate, sed inuitam fuisse raptam, ex eo apparet, quòd Sichem scribitur post illius oppresionem locutum fuisse ad cor eius. Quod nihil est aliud, quàm blanditijs eam uoluisse consolari. At potest uideri mirum, istos Biniamitas non fuisse ob raptum supplicio affectos: sed expendendum est illos non commisisse propriè raptum, quia puellas abduxerunt non suo tantum consilio, sed uoluntate Seniorum. Cæteroqui uerus & proprius raptus infaustum exitum semper habuit. Io Argus abducta est à Phœnicibus, Europa à Cretensibus, Medea à Iasone, Helena à Paride: quę omnia excitarunt dissidia & bella, nec non Rerumpub. & regnorum euersiones. Etiam Sabinæ, cùm spectaculis uoluissent curiosè interesse, raptæ sunt à Romanis: unde talia bella consecuta sunt, ut uterque populus ferè cõciderit, ut à Tito Liuio, & Augustino de Ciuitate dei scribitur. Quare cum deus hæc scelera noluerit esse impunita, talia matrimonia quæ hactenus eo modo contracta sunt, neqũ esse matrimonia. non enim animus est confusionem rerum inducere. Sed hæc duo affirmo, primùm in contrahendo peccatum esse, præsertim si hoc fiat inuitis parentibus. Deinde leges eas, quibus matrimonia huiusmodi conceduntur, esse corrigendas, ut ne posthac id facere liceat. Videmus enim ordinem positum à deo peruerti, cùm parentes, quorum consilio matrimonia contrahenda sunt, negliguntur. Et in hac uia iuuenes ad rapinas animantur, cùm sperent se posse raptas uxores ducere. Adhæc quod à me dicitur, legi dei consentaneum est, naturæ quoque ac Ciuilibus legibus: Quare uideant Canonistæ atq; Scholastici, qua ratione contrà sentiant.

Chaldaicus interpres.

Causa raptus Dinæ, fuit curiositas. Vide in Gen. 34. initio.

Biniamitæ non propriè commiserũt raptum.

Raptuũ infausti exitus.

Liuius. Augustinus.

An licitæ sint nuptiæ in religione dispari.

34 Sunt qui hoc nuptiarum genus tueãtur, easque licitas esse contendunt. Nam etsi deus Exod. 23. Deuter. 7. & plærisque alijs locis earum contractum prohibuit: id intelligendum inquiunt, solùm ad septem populos, qui terræ Chanaan fuerant inquilini: nec opinantur deum uetuisse, quin cum alijs nationibus Hebræi matrimonia contraherent. Addunt etiam, quod attinet ad Chenanæos, legem illam potuisse aliquando relaxari. Etenim Rahab Chenanæa quoniam pia fuit, & Israelitis fauit, Salmoni facta est uxor, qui non modò Hebræus erat, sed princeps tribus Iudæ. Mitto Iudam, qui ad uxorem Chenanitidem ingressus est, quia fuit alioquin impurus, quare ab eius exemplo non licet argumẽtum ducere. Probabilius est id, quod

In 1. Reg. 9. initiò.

Nuptias in religione dispari uetare.

id, quod Deut. cap. 21. habetur, ubi deus Israelitis ducendæ alienigenę captiuæ, si placuisset, potestatem fecit: sed prius uoluit caput eius radi, ungues non resecare, mutare uestem, atque illam per triginta dies deflere suos parentes. Colligunt hinc tales nuptias non fuisse omnibus modis prohibitas. Quin & Boaz Rutham, Moabitidem uxorem duxit: & Dauid, Maacham filiam Thalmai regis Gessur. Salomon quoque filiam habuit Pharaonis, neque hoc nomine à quoquam reprehensus est, imò commendari uidetur, quod amauit Iehouam. Mitto Simpsonem, de cuius matrimonio cum alienigena in libro Iudicum luculenter scribitur. Adducitur præterea locus ex Paulo 1. Corinth. quo statuitur, licere fidelibus manere cum infideli coniuge: unde conficiunt religionis diuersitatem non efficere, ut nuptiæ non constent. Quin & Augustinus de Adulterinis coniugijs ad Pollentium 23. cap. necnon de Fide & operibus 19. capite affirmat, non extare locum apertum in nouo Testamento, de nuptijs huiuscemodi non contrahendis. Hieronymus uerò libro primo contra Iouinianum, hoc genus matrimonii insectatur acriter, uehementer'que testatur & conqueritur, quòd ætate sua tales nuptiæ non cauerentur. Ipse item Augustinus loco iam allato de Fide & operibus, dolet homines non existimasse peccatum, contrahere nuptias ubi dispar esset religio. Verùm de Salomone scrupulus inijcitur, quia non uidetur prorsus à peccato immunis harum nuptiarum causa. Nam Deuter. 23. cap. habetur, aliquot nationes à commercio Israelitarum excludendas omnino fuisse, siquidem Ammonitæ & Moabitæ in perpetuum arcendi erant ab Ecclesia Iudæorum: Idumæi uerò & Aegyptij, tantùm usque ad tertiam generationem. At Salomon statim prima generatione in Ecclesiam Hebræorum admittit Aegyptiam.

Contrariæ sententiæ D. Hieron. & Augustini.

35 Nunc è diuerso producamus rationes, quæ damnant & prohibent hoc genus matrimonij. Et conficitur non esse licitum, nisi ea pars quæ damnatæ religionis fuerat, ab ea defecerit. Deus quippe, cùm toties hæc matrimonia uetuit, causam adiecit, ne pars infidelis ad idololatriam fidelem illiciat. Nam si coniux infidelis in sua religiōe permanserit, alter se grauissimo periculo exponit: quod cœlestis Pater uoluit à suis filijs prorsus auersum. Quare si fidelis se constantem fore arbitretur in hoc genere coniugij, uidetur proculdubio tentare deum. Deinde Salomonis exemplo discimus, qui suis peregrinis uxoribus tandem idola & phana extruxit, quomodo talia matrimonia cedant. Et Iosaphatus hac in parte grauiter peccauit. Ahabus etiam, & si malus erat princeps, per Iezabelem tamen longè deterior euasit. Quid præterea Israelitis acciderit, cùm turpiter commixti sunt puellis Moabitis? in lib. Numer. plusquam notum est. Iacobus & Rebecca indignè admodum tulerunt, Esau alienigenas uxores duxisse. Et Ezra post reditum è Babylone, cùm Israelitas animaduerteret se copulasse Moabitis, & alienigenis diuersi cultus, ea coniugia dissoluit, quæ si per legem dei fuissent rata, non licuisset hasce personas disiungere. Adhæc Paulus ad Corinthios posteriori epistola capite sexto cùm scribit, *Ne ducatis iugum cum incredulis*, hoc uetuisse potest uideri, & creditur allusisse ad Moysis legem, quæ uetuit, ne boue simul atque asino ararent. Nam quando iugum animalibus diuersæ naturæ seu formę superimponitur, opus non bene procedit. Deinde adiecit Apostolus, *Quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia, aut quæ communio lucis cum tenebris?* Dixerit quispiam, Iste locus non uidetur ad matrimonia contrahendus, cùm Paulus ibi Corinthios arguat, quòd sibi persuaderent in rebus externis licere cum Ethnicis conuersari citra peccatum. Proinde Paulus uult, ut sese, quantum fieri potest, separent ab illis: sententiamque protulit καθολικῶς, nō priuatim de matrimonijs. At si generalis fuit sententia, & de alijs commercijs pronuntiauit, quantò magis de nuptijs unà cum illis contrahendis ualebit? Erasmus quoque in Annotationibus, *Apostolum inquit, non tantùm commercia externa, sed etiam nuptias illum prohibere.* Profectò & ratio idem suadet, quia proprietas matrimonij est, ut diuinarum & humanarum rerum sit communicatio. Etenim si hoc amicitiæ tribuitur, multò magis proprium erit coniugio, cùm sit amicitia longè arctissima.

Matrimonium cōtractum in religione dispari damnari.

Vide in 1. Reg. 11. uers. 1. & Gen. 24.

36 Cyprianus, qui ab Augustino in locis iam citatis adducitur, in epistola de Lapsis, hoc detestabili uitio deplorat: Ecclesiam eo tempore laborasse, quemadmodum Hieronymi & August. ætate fiebat. *Prostituunt* inquit, *membra dei gentibus.* Et Hieronymus libro primo contra Iouinianum scribit, Parentes Christianos, membra sua idolis prostituere. Adijcitque mulieres Christianas quæ sic nubunt, costas fieri diaboli. Quin & Ambrosius epistola 70. ad Vigilium admodum fusè hac de re scripsit, ubi præter decreta Veteris legis, alia duo producit argumenta: Primùm, oportere coniuges sub uelo sacerdotali benedictionem accipere, quòd si diuersæ religionis fuerint, quomodo in Ecclesia Christi sub eodem uelo contegentur? Ex illis uerbis intelligimus fuisse tunc morem, ut matrimonia in templis consecrarentur, & uelo coniuges eodem per ministrum fuisse coopertos, ut astantes uiderent, illos tunc fuisse cōiunctos. quæ consuetudo uehementer oppugnat clandestina matrimonia. Possidonius in uita August. scribit, Illum Ambrosii consilium uehementer probasse; qui censuit, ut si coniuges in matrimonium consensissent, minister Ecclesiæ accerseretur, quo stabilirentur pacta connubialia, & matrimonium confirmaretur. De uelo autem, quo tegebantur noui coniuges, nihil aliud habeo affirmare, quàm symbolum externum fuisse à Iudæis (ut opinor) acceptum, qui etiam hodiè illud retinēt. Et Rutha fortassis eò respexit, cùm petijt à Boazo, ut eam suo pallio contegeret, hoc est, ut ipsam pro iusta coniuge agnosceret. Alterum argumentum Ambrosii fuit, oportere coniuges nonnunquam simul precari, & fortassis de illo genere precum agit, quæ publicè in Ecclesiis aliquando indicuntur: at si deo eidem non adhæreant coniuges, quomodo pote-

Matrimonii consecrandi ritus.

Clandestina matrimonia. Velum quo tegebantur coniuges.

Rutha pallium.

12 runt simul precari? Imò facilè continget, ut cùm alter eorum precari statuerit, alter uelit conuiuari. Idem Pater in libro de Patriarcha Abrahamo cap. 9. fideles admonet, ut diligenter caueant, ne suas filias Iudæis aut Ethnicis collocent, aut ex eis uxores ducant. Et uerba eius adducuntur in Decre- 13 tis 28. quæst. 1. cap. Non oportet. & in eadem quæstione §. Ex ijs, citatur Ambrosius, qui affirmat, nõ esse coniugium, quod extra decretum dei est initum, & idcircò emendandum esse. Gratianus ea dicta interpretatur, aitque, Non decerni matrimonium inter infideles nullum esse: uerum affirmari coniugium non esse legitimum, cùm aduersus mãdatum dei contrahitur, hoc est, inter eas personas, quas deus coniungi noluerit, hoc est, quæ se cognatione attingant certis gradibus in lege prohibitis: uel cùm altera pars fuerit infidelis. Collaudat deinde Ambrosius ueteres Patriarchas, qui uxores ex prosapia sua requirebant. Nec non Ter- 14 tullianus in libro de Corona militis ait, *Nos Ethnicis minimè nubimus, ne coniuges ad idololatriam polliciant, à qua suas nuptias auspicantur.* Dumq; probare nititur, ijs nuptiis à deo esse interdictum, locum 15 Pauli affert, quo dixit 1. ad Corinth. *Si vult nubere, nubat in Domino:* quod tamen eius dictum nonnulli generaliter intelligunt, ac si dixisset Apostolus: Religiosè nubat, salua pietate, in timore Domini, quasi non prohibuerit iis uerbis paucis hoc genus matrimonij. & fieri potuit, ut Augustinus in ea sententia fuerit. At ego sentio, sermonem Apostoli generaliter enunciatum, esse contrahendum, ut eo prohibeantur etiam nuptię cum infidelibus. Quomodo enim fieri potest, ut religiosè ac in timore Domini fidelis copuletur cum hoste Christi? Et sanè Tertullianus, Hieronymus & Ambrosius ad hunc modũ locum illum intellexerunt. Por- 16 rò Tertullianus ipse ad uxorem suam scripsit: Nullis diuinis literis talia coniugia posse probari. Et adiecit ibi permulta esse pericula, nec nõ uulnera fidei: pericula, ne incidant in idololatriã: fidei aũt uulnera, quia, cùm sit alioquin debilis, fulcris potius opus habeat. Verùm altera pars cùm sit infidelis, minimè iuuabit, & fidelis cõiunx multa subinde cogetur audire, quæ displiceant. Deinde au- 17 dacius ac liberius loquitur, dicẽs, Coniugia eiusmodi facere homines reos stupri, & communione fraternitatis non esse cum eis communicandũ. Vnde facilè apparet, eos, qui matrimonium ita cõtraxissent, excommunicatos illa ætate fuisse. Cur autem rei stupri fuerint, ad hunc modum ostẽdit. Lege sua deus talia matrimonia prohibuit, igitur persona infidelis, quæ assumitur, inhabilis est ad illud coniugium. Quare cum illæ non sint nuptiæ, stuprum committetur. Aliena persona inducitur, per quam templum dei uiolatur: Deinde hoc peccatum ideo redditur grauius, quia Christianis dif- 18 ficile non est, aliam coniugẽ inuenire. Adhæc subiicit, si uerum est, quod Menander & Apostolus admonuerunt, colloquia praua bonos mores corrumpere, quantò magis coniugia tam disparia illos uitiabunt? Profectò alienus à Christo nihil boni de eo loquetur. Est præterea longè durissimũ, habere in latere seruũ Diaboli. Vtq; serui princi- 19 pum qui fideles haberi uolunt, nullo modo pati possunt, ut cũ inimicis eorum societatem habeãt, aut cum eorum seruis. Nec potest negari, eos qui 20 sibi huiusmodi uxores iungebant, parum curasse hostes Christi. Præterea cogitandũ est, ea ætate sa- 21 cros cœtus fuisse noctu habitos. Proinde qui maritus infidelis uxorem abnoctare passus esset? De- 22 inde satis constat, Deum sancta matrimonia conciliare, talia uerò procurantur à malo, id est, diabolo. Exemplum adhęc Tertullianus adducit à rebus ciuilibus desumptum. Lex enim uetusta fuit, ut si qua mulier seruo sese admisceret, & monita non resipisceret, ancilla fieret tandem heri, serui eius, quem turpiter adamasset. Nec patiebantur leges Romanæ, ut serui iungerentur inter sese matrimonio citra dominorũ arbitriũ. Quid itaq; de Christo faciemus, qui uerus Dominus noster est omnium? Porrò si accedamus ad alienas, in potestatẽ denique heri earum, id est, diaboli perueniemus. Sũt quidem rationes huius scriptoris admodum firmæ, quæ tamen mulieribus præsertim ditioribus eo tempore non persuadebant, quòd noluerint pauperibus Christianis iungi matrimonio. Verùm è diuerso domos amplas quærebant, quæ capaces essent suarum diuitiarum. Subijcit posteà 23 præclaram sententiam, ait'que petendas esse nuptias fidelibus hominibus ab Ecclesia, ut sit unum uotum, una fides, spes item & disciplina inter coniuges. Christus hæc uidens gaudebit, atq; illis pacem immittet: è diuerso autem absque hoc nunquam pacificè degent. Ad extremum, suum conclu- 24 dit iudicium, affirmans huiuscemodi nuptias minimè licere: & addit, etiamsi licerent, non expedire. In alijs profectò rebus & proprietatibus celebratur admodum ea sententia, Tu tibi sume parẽ: quantò magis in matrimonio sequendus est de religione consensus?

Conciliorum decreta de nuptijs.

37 Possent alij etiam ex Patribus adduci: uerùm illis præteritis, affirmo Concilia idem sensisse. Cõcilium quippe Agathense non solùm prohibet nuptias cum infidelibus, uerùm interdicit etiam eas cum hæreticis. Vrbanense quoque Concilium, 25 quemadmodum inducitur 28. quæstione 1. in cap. Si Iudaicæ, &c. idem statuit: Necnon Laodicense Canon. 10. & 21. Miror uerò plurimum Canonistas audere scribere, Papam hoc ius posse relaxare, quod sit, ut loquuntur, positiuum, id est, malũ. Falluntur sanè quod (ut probatum est) diuinum sit hoc institutũ, nec licet hominibus relaxare, quod ipse deus mandauit. Addendum nihilominus, cum Ethnicis matrimonia licere, modò ad Christum & cultum ueri dei conuertantur. Sic Moysem, arbitror suam Aethiopissam duxisse, atque Iacobum Labani filiam. Cæterùm quia matrimonij cum hæreticis mentio facta est, quid hodie dicemus faciendum esse, cùm Papistæ aliquando coniungantur Euangelicis, & Euangelici cum Papistis contrahant? Hostiensis dixit, non debere id fieri, attamen si tales matrimonio iungantur, esse coniuges, & nuptias ualere. Quin & Thomas quarto Sẽtentiarũ ab hac sententia non uidetur abhorrere.

Coniugia disparium quo iure uetita.

Sed ij

Matrimonia, quibus Papista cum Euangelicis coniunguntur, an rata.

26 Sed ij homines facilè pronunciant quid uideatur, at sententiam suam minimè probant: & dum sic statuunt, in absurdum grauissimum se deijciunt: Nã si pars hæretica incitet ad hæresin fidelem & integrum coniugem, & si nolit ei assentiri nec uelit cum eo habitare, uel si cohabitet, id non faciat absque 27 Christi perpetua contumelia, quid fiet? Illi respondent, si res eò deueniat separentur: uerùm à thoro, sed non à coniugij uinculo: atque ita diuortij genus confingunt, Scripturis diuinis prorsus incognitum. Quamobrem ego in diuersam partem inclino, atque ijs rationibus adducor. In historia Regum & posteriori lib. Paralip. capite 18. Iehosaphatus princeps alioquin laudatissimus, accusatur ex uerbo dei, quod affinitatem iniuerit cum Achabo rege idololatra: quoniam Athaliam filiam eius filio suo copulauit. Vnde postea à Iehu filio Anani, ut illic habetur, 19. capite acerrimè reprehensus est.

Iosaphati exemplum.

38 Consideremus præterea, quantum inde mali sequutum sit. Ioramus boni patris filius, nempè Iehosaphati, reiecto cultu ueri dei imitatus est 28 reges Israel, Athalia uxore ipsum impellente. Componamus nunc simul Israelitas & Iudæos, qui rationem inter sese habent hæreticorum & Christianorum. Etenim Israelitæ legem Moysis profite 29 bantur, habebant circumcisionem, nec erant omnibus modis alieni à fide Iudæorum, & nihilominus amicitia regum Iuda cum eis reprehenditur, & dei uoluntate franguntur eorum naues, dum commercium simul habuerunt: quid igitur de hæ 30 reticis dicemus? Ad Tit. 3. scribitur: *Hæreticum post unam atque alteram admonitionem deuita.* Auscultas Apostolo, si eum in matrimonium assumis? Quales olim Israelitæ fuerunt cum Iudæis collati, tales hodie Papistæ sunt & Anabaptistæ, si cum Euangelicis conferantur. Iis addas, in Ioan. 4. capite scribi, Samaritanos non habuisse commercium cũ 31 Iudæis. Hæ rationes me permultum mouent: Verùm sententiam ita mitigari uelim, ut de leuioribus dissensionibus & discriminibus, non simus plus æquo soliciti, sed maximè apud nos expendamus, an coniungendi matrimonio de summis capitibus religionis conueniant. Vtpote, an credant in unum uerum deum, quo ad essentiam, & tres personas consubstantiales: an credant, propter nostra peccata, opus habere nos Christo unico mediatore, in quo sint duæ naturæ, diuina & humana integræ, saluis earum proprietatibus: an credant, nos iustificari ex fide sine operibus: fore cum resurrectionem, tum iudicium uniuersale, atque alia huius generis. Quòd ideò interpono, quoniam descendere ad magis particularia, infinita res esset. Verùm facito, quando matrimonium initur, coniuges in religione consentire, quid postea faciundum, si alter eorum in hæresim inciderit? Respondent Papistæ, separandos esse à thoro, quemadmodum prius diximus, at non à uinculo matrimonij. Verùm Cœlestinus censuit, illa matrimonia prorsus dirimenda, & concedendum ius noui coniugij. Innocentius, qui sequutus est, rescidit hoc decretum, dicens: Posse fieri, ut qui liberari cu

Matrimonium cum dispari contrahenti quid obseruandũ.

perent ab inuiso connubio, uxores ut hæreticas accusarent, uel seipsos hæreticos fingerent: ut habetur Extra de Diuortijs, cap. Quando te, &c. Ego uerò non agnosco diuortium nisi liberum, quo parti saltem læsæ copia fiat noui coniugij: neque sacræ literæ aliud genus diuortij commonstrant. Innocentio autem responderem, non credendum alteri coniugi, si alterum hæreseos accuset, nisi iusto & legitimo examine probata res fuerit. Deinde tales pœnas infligendas hæreticis censeo, ut nemo facilè induci possit ad hæreseos professionem. Constituendum itaque uidetur, tutissimum esse, ut ab initio tales nuptiæ caueantur, & si postea contingat, ut hæresis interueniat magni momenti, quæ legitimo examine deprehendatur, uiæ ac modi tentenrur, quibus infecta pars resipiscat: Quod si non successerit, & pars infecta nolit habitare cum fideli coniuge, uel non sit parata hoc facere, nisi cum blasphemijs & contumeliis Christi, libero diuortio seiungẽdos esse. Modò superest, ut argumentis respondeatur, quæ contra nostram sententiam facere uidebantur.

Diuortium liberum.

39 Primùm dicebatur, Deum tãtummodo quoad septem populos terræ Chanaan, talia matrimonia intellexisse. Respondeo, Causam quæ subiicitur, generalem esse, ne scilicet, homines auertantur à uero deo & recto illius cultu. Verùm hic rogabimus, Si conuersio intercessisset ad uerum deum, an licuerit Hebræis cum illis nationibus contrahere? Opinor minimè licuisse, nisi aliqua dei singulari dispensatione: quoniam deus iam illas gẽtes omnino proscripserat. Ad id uerò quod afferebatur de concesso matrimonio cum muliere captiua: primùm dico, si quis eam legem pressius contempletur, facilè uisurum, deo tale matrimonium parum fuisse probatum: quod tamen concesserit Hebræis, ob incredibilem eorum petulantiam. Id autem ex eo colligo, quod alienigenæ captiuæ radi caput uoluerit, ut si fortè ob crines pulchros Hebræo placuisset, iam rasa inciperet displicere. Statuit etiam ut uestes mutaret, quod & ipsæ potuerint, ut sæpè fit, amorem illum conciliare. Mandauit etiam, ut nutriret ungues, ut deformior euaderet. Præcepit etiam luctum interponi triginta dierum, ut si antea ob hilaritatem & comitatem diligeretur, iam in luctu & squalore minus placeat. Hisce conditionibus deus insano amori studebat medicinam facere. Adijcitur adhæc graue onus, ut si cœperit displicere, non liceat illam habere pro mancipio, aut eam alteri uendere: sed iubebatur dimitti libera, diuortio interposito. Iis obseruatis conditionibus, tandem concedebat ut fieret uxor: quod intelligendum est, licet non exprimatur, ut prius bene instrueretur de religione, atque conuerteretur ad uerum deum. At de illis exemplis eorum adductis, qui tales olim duxerũt, fateor ductas fuisse nonnullas, quæ tamen prius, & ueram & sanam religionem admiserint. Salomonem autem iudico fortè melius fecisse, si abstinuisset à filia Aegyptii: quia non arbitror Pharaonem Ahabo multò meliorem fuisse, cum quo iũctum matrimonium diuinitus reprehenditur.

Matrimonium inter dispares religionis [illegible] argumenta diluuntur.

Salomon dilexisse Iehouam quomodo dicatur.

Quod uerò in historia scribitur, Salomonem dilexisse Iehouam, id intelligo factum ab initio, dum adhuc nondum fuit corruptus: nam posteà cùm iã senex esset, cor eius per mulieres alienigenas à deo est alienatum. Augustino autem, qui dixerit, in nouo Testamento mandatum expressum nullum extare, quo nuptiæ huiuscemodi prohibeantur, Tertullianum, Hieronymum, & alios Patres oppono, qui uerba Pauli ad Corinth. epistola posteriore cap. 6. quæ prius adduximus, & quod scripsit epistola priori: *Nubat in Domino*, huc referunt, & contra hoc genus matrimonij dicta fuisse perhibent. Et quod affertur, multos antiquitus non abstinuisse ab istis nuptijs, neque putasse in eo se peccare, id nostra minimè refert: quoniam uiuo Paulo multi etiam accedebant ad idolothyta, nec arbitrabantur in eo se malè agere, sicut nec arbitrabantur nonnulli scortationem uitio dandam: quæ tamen Apostolus uehementer coarguit, & peccata esse demonstrat. Quod uerò ad Corinth. ab eodẽ Apostolo decernitur, ut fidelis coniunx cum infideli habitet, si hoc ille ferat & uelit, respondetur: Nos hoc loco agere de conficiendis nuptijs, non de ijs quæ iam extent. Vnde Apostolus ibi ait, *Qui uel quæ habuerit coniugem infidelem*: unde apparet cũ loqui de matrimonio iam anteà contracto. De Salomone uerò, an legem uiolarit, quæ in Deuter. habetur de quibusdam natiõibus, uel nunquam, uel post aliquot generationes non inducendis in Ecclesiam Iudæorum. Dico legem illam esse diligentius expendendam, & uidendum pressius, quid sit in Ecclesiam ingredi: quoniam, ut arbitror, nõ est credendum, hominem proselytum, & ad uerum deum conuersum, ac circumcisum debuisse tã diu expectare, cùm esset iustificatus, ut admitteretur ad sacrificia offerenda & communes preces. Vnde uerisimile est, in lege statui de iure ciuitatis donando, quo publicas functiones gerere possent, & ius haberent uxorum ducendarum ex tribubus Israeliticis: Proinde quo ad hoc, non est accusandus Salomon uiolatæ legis, cùm ea de maribus statuat non de fœminis. Puto itaq; matrimonia huius generis non esse ineundã, quod potius laquei sint, quàm nuptiæ.

Ingredi in Ecclesiam quid.

De gradibus prohibitis in matrimoniis contrahendis.

In Iudic. 1. In lege non recensentur omnes gradus in quibus matrimonia prohibentur.

40 Primùm uidetur id constituendum esse, in decimo octauo & uigesimo capite Leuitici, non recenseri omnes personas aut gradus, in quibus matrimonia prohibentur: ubi quippe nulla mentio fit auiæ, cùm tamen omnes confiteantur esse turpissimum, si quis auiam suam uxorem duceret, cùm ætate multum superet. Præteritur item uxor aui: & cùm patrui coniunx nominetur, reticetur uxor auunculi: quoq; magis miremur, nequaquã cauetur ut ne pater filiam ducat, cùm eas nuptias omnes fateantur maximè incestas. Quamobrem sentiendum uidetur, ibi à spiritu sancto nonnullos exprimi gradus prohibitos, haud sanè multos uerùm tales, ut ipsis quibusdam ceu regulis exquisitis atque perspicuis queamus consimiles iudicare. Quæ porrò de matre dicta sunt, ea de auo & auia seu aui uxore mandata fuisse oportet existimare, cùm isti omnes sint parentibus adnumerandi. Illa item quæ de patrui uxore præcipiuntur, clarè ostendunt, quid cum uxore auunculi sit agendum, siquidem istæ necessitudines aut gradus eodem spacio seu distantia sese mutuo respiciunt. Quocirca in hanc ego discedo sententiam, ut prohibitiones in lege commemoratas ideo proponi existimem, ut ex illis euidenter intelligamus, quid in consimilibus gradibus facere deceat. Fateor nihilominus quòd ad Pauli Burgensis rationem attinet, eos longè magis uiolare legem, qui matrimonia contrahunt cum personis interdictis, & unà etiam necessitudinum ordinem peruertũt. Mihi enim uidetur facere longè turpius, qui suam amittam, quàm qui neptem ex fratre duxerit, licet utrunque matrimonium arbitrer minimè licere. Quid Hebræi nostra tempestate faciant, non multum laboro: imò de eo uehementer ambigo, quod Burgensis tanquam perspicuum & manifestum sibi sumit, Iudæos uidelicet suarum externarum legum esse hodie obseruantissimos. Multi quippe uideor iustè facturus, si plus dignitatis & religionis illis non tribuã quàm Christianis. Quare cùm satis constet, nos à recta obseruatione mandatorum dei propter humanas traditiones permultum desciuisse, necnon à legitima scripturarum notitia: ita est uerisimile Iudæis, hac nostra præsertim ętate, contigisse. Non igitur sum aduersus eos iniurius, quando illis nolo plus quàm nobis tribuere. Non tamen omittam, Rabinos eorum, gradibus in lege prohibitis, multò plures tam descẽdendo quàm ascendendo adiecisse: quod uideo in suis Annotationibus Leuitici, doctissimum uirum Paulum Fagium retulisse: nec mihi persuadeo illos alia de causa fuisse ab eis adiectos, nisi quòd existimauerint, illos ab ijs fuisse comprehensos, quos deus expresserat. Vnde ad iudicandum aliquas nuptias legitimas, non fuerit id meo iudicio satis, si gradus in quo contrahantur, uerbis manifestis & proprijs in lege non fuerit prohibitus, neque ordo necessitudinis peruersus: nam fieri etiam potest, ut consimilis parisque distantiæ sit iure legis interdictus. Nec Scriptura, quantum ego uiderim, illam rationem, quæ ad peruersitatem ordinis attinet, usquam adduxit: tametsi eam, ut superius constitui, non penitus abijciam.

Qui grauius alijs peccent contra gradus prohibitos.

Iudæi gradibus à deo expressis multos alios addiderunt.

Ad gradus diiudicandos quid sit respiciendum.

41 Dixerit fortasse quispiam, Quid sæculi huius interest, præcepta ea uel nosse, uel obseruare, quæ 18. & 20. capite continentur, quandoquidem nos post Christi aduentum, Iudæorum legibus ciuilibus non esse astrictos: uerùm quæ ibi de nuptijs traduntur, ea non ciuilibus, sed moralibus potius legibus accenseo, & meæ sententiæ rationem ex eodem loco elici posse arbitror. Deus enim cùm illas tulisset leges, ita subiecit: *Cauete igitur, ne stupris & incestibus huiuscemodi uosipsos contaminetis, instar gentium, quas ex iis regionibus, à me iam uobis concessis expuli. Quia enim tam grauibus facinorib. eæ natiões pollutæ fuerũt, ideo sic eas perdidi, facturus uobis pa*

bis paria, nisi quæ mando, quoad ista summo studio euitaueritis. Nemini dubiū esse arbitror, Chenaanæos, qui legem per Mosen non acceperant, neq; ciues Reipublicæ Israeliticæ fuerant, eo iure nō potuisse damnari, quòd legibus Hebræorū non obtemperarint. Legi tantùm, quæ moralis uocatur, fuerunt obnoxij. Quamobrem cùm deus illos eo nomine coarguat, quòd huiuscemodi libidinibus & incestibus contaminati fuerint, & affirmet ea de causa se illos & terra sua & uita mulctasse: nō obscurum est, has leges non ciuilibus præceptis, uerùm moralibus, quæ omnes homines obstringāt, esse coniungendas. Huic tamen sententiæ id primo aspectu uidetur obsistere, quòd Abrahamus, uir alioqui sanctissimus, filiam fratris, nempe Saram, existimatur duxisse. Amram quoq; Iochabed uxorem habuit amitā suam, unde Moses, Aaron, & Maria sunt procreati. Hoc autem non uidentur fuisse facturi homines tam pij atque sancti, si lex moralis, uti statuimus, reclamasset. Ad hoc primùm respondemus, legem naturę fuisse nonnihil iam inde post peccatum, ex corruptione ac prauitate in uniuersum nostrum genus inductam, mirum in modum obfuscatam: propterea qui sic matrimonia contrahebant, fortasse putarunt ea licere, atq; ideo licet prorsus excusari non possint ea ignorantia, attamē lenius peccasse credendi sunt, quàm qui post legem latam hæc facere audēt. Deinde adijcio, inter facta Patrum quædā nonnunquam recenseri, quæ non oporteat ab alijs in exēplum trahi, cùm ea sint aliquando, ut eorum prærogatiuæ seu priuilegia quædam interpretanda. Sed quicquid sit, non multum laborandum arbitror, ut Patres in omnibus excusemus. Quanquā scio esse qui dicant, Saram non fuisse filiam fratris Abrahami, sed alia ratione cognatam, & idcirco potuisse uetusto more loquendi sororem eius appellari, quasi fuerit ei sanguine iuncta, non tamen ita, ut iustis nuptijs conuenire simul non possent. Neq; secus de propinquitate Amram & Iochabedæ statuunt. Sed hęc omittam, cum duabus iam alijs respondēdi formis tota res possit explicari.

Qui grauius alijs peccent contra gradus prohibitos.

Lex naturæ à peccato fuit obscurata.

[illegible] gradibus à [illegible] multi [illegible] adhæserunt.

Patres à peccato non excusandi.

Ad gradus [illegible] [illegible] respondendum.

42 Posset etiam uenire in mentem, si præcepta de coniugijs moralia sunt, & ad ius naturæ attinent, quare deus ea suis legibus sancire uoluit? Quia naturæ lumen eò uenerat, ut non sufficeret: splendor eius in cordibus hominū, quotidie magis ac magis obliterabatur: id quod non modò in ijs, uerùm etiā in Decalogi præceptis manifestè apparet. Ibi mandatur, ut à furto, & à cædibus homines sibi temperent, & tamen legimus in Historicis piraticam & latrocinia sic obtinuisse, ut honoris & dignitatis plena uiderentur. Plato 5 de legibus existimauit, quoad procreationem sobolis, à matribus, auijs, & superioribus abstinendum: rursumq; à filijs nepotibus & posteris inferioribus: cæteras uerò personas liberas fecit. Hieronymus contra Iouinianum lib. 2 testatur, Scotos ætate sua nō habuisse certa coniugia, uerùm suis fœminis passim cōgressos, ut eas sors offerebat. Addit q; Medos, Indos, Aethiopas, & Persas coniugia cum matribus, sororibus, filiabus, & neptibus promiscuè iniisse: quod tamen cum ijs pugnare uidetur, quæ refert Herodotus de Persis. Cambyses enim, ut ille testatur, sororē cupiebat ducere: qua de re suos Iurisperitos ac sapientes consuluit, rogando an sibi hoc liceret: cui responderunt, nullam sanè legem se habere, qua fratri liceret sororem ducere: sed alteram apud ipsos extare, qua liceret Persarū regi quicquid libuisset. Responderunt sanè rectè priori sui respōsi parte, posteriori uerò Tyranno sunt adulati quamturpissimè. Verùm quæ ab hoc Historico scribūtur, licet interdū fabuloso, quæq; Hieronymus attulit, minimè pugnant. Siquidem uulgus iam turpi & deprauata consuetudine corruptum, illa connubia inibat: prudentiores tamē, quibus naturę lux prælucebat, ea intellexerunt nō esse legitima, quamuis cupiditate uicti, sibi ab eis minimè temperarent: quos Paulus ad Romanos grauiter perstrinxit, dicendo, *Qui cùm iustitiam dei cognouissent, non modò ea faciunt, uerùm etiam consentiunt facientibus.* Adeoq; ista tanquam illicita natura sua cognoscuntur, ut ijs qui audiunt referri quòd gesta fuerint, horror non uulgaris incutiatur: quin & illi ipsi qui ea commiserunt, concupiscentia efferuescente, ab ijs quas polluerunt uidentur horrere. Poetæ produnt de Cynara & Myrrha eius filia, cum qua pater intelligens se uel imprudenter consuetudinem habuisse, quòd incensus odio eam sit pro uiribus persecutus. Amnon sororem suam Thamarram, quam uiolarat, adeò cœpit odisse, ut illam à cōspectu suo iusserit uiolenter abduci. Nec fermè unquam, si consulas Historias, nuptiæ uel congressus incestuosi lętum exitum habuerunt. Ptolomeus rex Aegypti, sororem Euridicem fraudibus & dolo uxorem duxit: quę posteà secuta sint mala Historici, Iustinus præsertim, luculenter prodiderunt. Antoninus Caracalla, qui nouercam uxorē duxit. & Nero qui matri stuprum intulit, nō tantùm infelicissimè perierunt, uerùm ut erant commeriti, à populis odio mirificè sunt habiti, palàmq; appellabantur naturæ humanæ portenta. Proinde utrunque recipimus, quæ illa prohibent, ad legem naturæ pertinere, atque à deo iusta ratione in legibus suis moralibus fuisse renouata.

Decalogi præcepta obscurata ante legem Plato.

Incestuosi, quas polluerant, posteà horrent.

43 Potest alia quoq; ratione satis luculenter demonstrari, naturæ luce incestas nuptias prohiberi: quandoquidem Romanis legibus, quæ inter egregias & honestissimas recensentur, magna diligentia fuerunt interdictæ, atq; illæ nominatim, quibus neptem ex fratre quis duxisset. Quamuis Claudius Cæsar cùm filiā fratris Agrippinam uellet ducere, curarit priori lege soluta cōstitui, ut liceret filias fratrum habere uxores. At illius exemplum nulli, excepto uno uel altero, Romæ sequi uoluerunt: lex uerò prior, quæ honestissima erat, salua Romanis mansit. Non tamen oportet nos latere, quasdā personas Romanorū legibus fuisse prohibitas, quarum diuina lex nullam mētionem fecit, nec tamen illarum interdicta, ratione caruerūt: unde Romani ciues ad ea cōseruanda obstringebantur, quāuis naturæ lumine minimè cōstaret sic fuisse agendum. Quod sanè genus legū muni-

Romæ leges uetuerunt ne filia fratris duceretur.

cipale uocari solet, siquidem priuatum uidetur esse certorum locorũ. Exemplis rem illustrabo, Noluerunt Romani, ut habetur in C. matrimonia cõstare inter tutorem & pupillam fidei eius cõmissam: quòd uiderent facile futurum, ut is tutor, qui bona pupillæ dilapidasset, ne cogeretur eorũ post tutelam rationem reddere, puellam solicitaret ad coniugium: quo impetrato, liberaretur à rationibus bonorum administratorum reddendis: Bona sanè lex erat, non tamen integrè seruabatur. Cicero, alioquin uir grauis, ob eam causam malè audiuit: etenim cùm esset multo ære alieno obstrictus, post repudiatam Terentiam, pupillam duxit, cuius antea res & negotia tanquam tutor procurauerat. Sanxerunt itẽ Romani, ut ne præses in Prouincia quam administraret, uel sibi uel suis uxores acciperet ex prouincialibus. Non enim latebat eos, posse fieri ut Prætor, Proconsul, aut Præses in Prouincia, fretus familijs & cognatis uxoris à se ductæ, nouas res quæreret, & à Repub. tandem alienaretur. Periculum quoq; uiderunt imminere, ne parùm esset æquus & seuerus in iure dicundo, ut qui suis affinibus magis quàm alijs uellet gratificari. Postremò matrimonia minimè libera mansissent in prouincijs, quia Magistratus quodãmodo prouinciales cogere possent ad matrimonia, uel secum uel cum suis ineunda. Hanc quoq; honestissimam legẽ uiolatam animaduertimus. Fœlix quippe qui sub Nerone Iudæam regebat, ut in Actis Apostol. habetur cap. 24. Drusillam Iudæam uxorẽ habuit. Sed quid memoro leges istas minoris momenti nõ fuisse obseruatas, cùm ipsas leges, quas morales dicebamus, & lege naturæ cognitas, populus ille abiecerit? Refert Cicero in oratione pro Cluentio, Sassiam quandam improbissimam fœminam, ita libidine fuisse incitatam, ut Aurium Melinum generũ suum impulerit, ad filiam quam illi anteà in uxorem collocauerat repudiandã, quò seipsam loco filię uxorem duceret: quod tandẽ ut fieret, obtinuit. Cũq; id factum plenum dedecoris existimaretur, nõ tamen legibus in illud est animaduersum, neq; matrimonium, quod Cicero contendit nullis auspicijs, nullis authoribus, omninò malis ominibus contractum, ui & iussu Magistratus legimus fuisse dissolutum. Quamobrem hinc quoque ratio se offert, quare deus, quæ naturæ luce honesta iudicabantur, lege lata denuò uoluerit inculcare. Naturæ quippe uincula, claustra & repagula frangebantur ab impotenti hominum cupiditate, idcirco fuerunt alio uinculo constringenda. Non enim magis prudẽtes & uerecũdi erãt Israelitæ in cõseruanda naturali honestate, quàm Romani fuerint.

Cicero taxatur.

Præsidi prouinciæ non licuit prouincialem uxorem ducere.

Sassiæ prodigiosa libido.

44 Nec illud tacendum est, Deum quoque in sua lege quædam habuisse propria, quæ municipalia liceret appellare: nõ enim iure naturæ omnes obstringebant, sed tantùm Hebræos obnoxios habuerunt. Noluit quippe ut cum Chenanæis, Hamorrhæis, Iebusæis, &c. matrimonia cõtraherent. Illi quippe legi alij populi nõ uidentur fuisse obstricti, neq; nos hodie, si adhuc extarent illæ nationes, impediremur, quin cum eis matrimonio iũgeremur. Quãuis legis illius causa hodie quoq; salua & constans retineri debeat, ea uerò est, ut in cultu dispari matrimonia non ineantur. Nõ enim committendum est, ut pius cum impio coniungatur. Scio quidem Augustinum de Adulterinis cõiugijs ad Pollentium, lib. 2. & de Sermone Domini in monte scribere, non esse in nouo Testamento locum, ubi disertis uerbis matrimonia cum infidelibus prohibeantur. Verùm hac de re in præsentia nolo plura scribere, cùm in Epistola ad Corinth. eam satis fusè tractarim. Addendum præterea uidetur, bonum uirum debere in matrimonijs contrahẽdis, quod honestum est in primis sequi, & à laudatis moribus atq; recepta consuetudine, quæ uerbo dei non aduersetur, nequaquam facilè discedere: ac si quis incidat fortassis scrupulus, nõ grauetur suum Magistratum consulere, alioquin se, uxorẽ & prolem periculo temerè exponet. Nã si nuptijs implicetur gradibus lege municipali prohibitis, non maritus, uerùm scortator, & uxor eius meretrix habebitur, & proles inde suscepta, eo nomine censebitur notha. Magistratus tamen, etsi quædam ultra ea quæ deus uetuit circa matrimonia interdicere potest, de ijs tamen quæ deus mandauit, quæq; lege sua prohibuit, nihil potest aut debet remittere: quinetiam uideat quàm diligentissimè, ne nimium & absque graui causa populos oneret, ut Papam fecisse animaduertimus, qui bis in hac re peccauit: Primùm, quòd ausus sit sibi munus usurpare condendarum legum in Republica, quod planè ad eum non pertinet: deinde quod suis legibus non est sequutus uerbũ dei, sed absq; ratione primum gradus omnes usq; ad septimũ interdixit: quod postea non obseruari animaduertens, atque omnia confusione impleri, ad quartum suas prohibitiones contraxit. Qua in re constans est atq; obfirmatus, cùm nõ numeratur, sin uerò pecuniæ offerantur quas ad eius lacunas explendas permultas adferre oportet, pro libidine relaxat, & suas leges & uerbum dei.

Matrimonia in dispari cultu non ineunda.

Papa circa matrimonia les leges peccauit.

45 Sciendum etiam illud est, Deum in suis legibus alterum habere decretum, quod municipale ius possumus dicere, cùm ad alias nationes haudquaquam extenderetur, neque omni tempore debuerit ualere. Id uerò erat, ut cùm quispiam coniunx absq; liberis decessisset, frater qui superstes fuisset, aut quicunq; alius magis coniunctus, relictam duceret: ita ut primus qui ex eo coniugio procrearetur, defuncti haberetur filius, ac in solidum quo ad hæreditatem ei succederet. Noluit quippe deus in ea Repub. homines omnibus modis extingui, & prouiderat ut eadem quantũ fieri posset, agrorum distinctio seruaretur. Id autẽ nostris Rebusp. cùm usui nõ sit, nec deus id mandauerit, ad nos nihil attinet. Propterea sub generali ac cõmuni lege nos contineamus oportet, ne scilicet quisquam audeat fratris defuncti, quamuis orbi, uxorem ducere. Nec nos lateat, primo tempore quãdo sola in orbe Adami familia degebat, fratres non fuisse, quemadmodum posteà interdictos. Fratres enim adigebantur necessitate, ut sorores ducerent: sed posteà cùm homines aucti

Derelicta propinqui ducenda.

numero

Matrimonia in dispari cultu non ineunda.

numero fuerūt, exeruit sese pudor, & instinctu dei seu natura, cœperūt à prohibitis personis uel abstinere, uel saltem agnoscere coniunctiones eiuscemodi esse plenas ignominia. Quo uerò tempore abstinere cœperint, ex Historia minimè constat. Illam antiquorum necessitatē, quæ familiam primorum parentum ad fraternos congressus ursit, Ethnicorum Poetæ fortassis indicarūt, cùm deos fabulētur sorores uxores habuisse: nam princeps eorum, nimirum Iupiter, Iunonem habuit, quæ de se apud Virgilium inquit,

Dij Ethnicorum sorores duxerūt.

Ast ego quæ diuûm incedo Regina, Iouisq́;
Et soror, & coniunx.

Vide in 2. Sam. 13. m. 1.

46 Vt autē abstineamus à coniunctionibus prædictis, & si dei uerbum ac naturæ instinctus per se sufficeret, causæ tamen satis idoneæ prohibitionis à diuersis scriptoribus afferuntur. Augustinus 15. de Ciuitate dei cap. 16. eam abstinentiā scribit permultum conducere, ut uincula humanæ societatis latius propagentur. Nam si nuptiæ concluderentur inter parentes unius familiæ, nullæ cum alijs necessitudines intercederēt. Deinde minimè cōuenit, ut unus atq; idem homo, uariatum necessitudinum personas sustineat: nimirum, ut idem sit alicuius mulieris patruus & maritus, & eadem mulier cuiuspiam amita & uxor. Quam rationem Cicero quoq; in libro de Finibus 5. attigit, necnon Plutarchus 108. Problemate. Et cùm uterq; illorum Ethnici fuerint, hoc uidere nō poterant, nisi luce naturæ illustrati. Tertia quoq; ratio subijcitur, quoniam hæ personæ à quibus abstinendum est, simul plerumq; in domo eadē commorantur. Quocirca si copia inter eas cōiugij fieret, nō tam grauiter atq; seuerè inter sese conuersarentur, quàm domesticus pudor exigit. Plutarchus adducto iam loco ad has rationes quas posuimus, alias duas prodidit: unam, quòd inter cognatos metuenda fuissent dissidia. Facilè quippe conquererentur iura cognationis ablata: quod ego dictum sic intelligo, si nuptura uel ducturus præterijsset propinquiorem, & nuptijs cum remotiori implicaretur, tum qui propinquior erat sibi factam iniuriam arbitraretur, quasi se prætereundo ipsum uoluisset pudefacere: quemadmodū in testamentis usuuenit, ubi qui sunt cōiunctiores, ab eo qui testamentum facit, nec possunt nec debent præteriri. Atq; in lege de suscitando semine fratris iam defuncti, prior locus dādus erat propinquiori, qui si iure suo noluisset uti, pudore suffundebantur, ut ea lex fusius exponit. Igitur cùm inter omnes dissidia uituperentur, inter cognatos detestanda omnino sunt. Alteram quoq; rationē Plutarchus adfert, quòd mulieres infirmæ sint, & idcirco multis uarijsq; patronis indigeant: quare cùm alienis uiris nupserint, si ab eis, ut fit, affligātur, omnes cognatos suos facilè patronos habēt: uerùm si cognatis suis uxores fiant, maleq; ab eis tractentur, paucos essent habituræ, qui suam causam defenderent. Non enim procliues essent alij cognati, ut causa earum uellent cum suis propinquis inimicitias suscipere, quod non grauarentur cum alienis præstare.

Causæ cur in nuptijs multi gradus prohibeantur.

Plutarchus. Præcidendæ sunt causæ dissidiorum inter cognatos.

Papa circa matrimonia leges peccauit.

[illegible] propinquū [?]

Mulieribus non imminui sed augeri patrocinia debent.

47 Sed quandò iam Plutarchus in manus incurrit, eius recordor, quod Problemate 6. scripsit, ac id referre nō arbitrabor inutile, quando cū ijs pugnare uidetur, quæ Augult. lib. 15. de Ciuitate dei cap. 16. habet, De matrimonio patruelium uel cōsobrinorum. Affirmat enim ibi, ante sua tēpora id licitū fuisse, tametsi uidebantur admodū rara eius generis coniugia, quod homines quodammodo refugereut cū tam proximis personis contrahere: posteà uerò ait, licentiā illam fuisse sublatā. Quod ego sanè in Romanis legibus publicè receptis & approbatis non animaduerti: quę tamē per Aphricam uigebant. Quare uideri posset cuipiā obscurū, de quibus legibus Augustinus loquatur, quibus dicit, suo tempore matrimonia huius generis fuisse prohibita. Verùm sciendū est, eius ætate ualuisse legem Theodosij maioris, qui primus inter Cęsares, quod ego sciā, huius gradus matrimoniū prohibuit, quod etiam Aurelius Victor, & Paulus Diaconus testātur. Idq; hodie habetur in Codice Theodosiano, De incestis nuptijs, ijs uerbis, manente circa eos sentētia: *Posthac qui consobrinæ suæ, uel sororis aut fratris filiæ, uxoriue eius, postremò cuius uetitum damnatumq́; cōiugium est, sese nuptijs funestarit.* Sed in ff. & in C. necnon in Authenticis lex illa hodie non extat, quam tamē Clotherius rex est sequutus, ut legitur in Alemannorū legibus, Tit. de Illicitis nuptijs: quin & Canonibus Ecclesiasticis, ac sanctionibus confirmata est apud Gratianū 35. q. 2. & 3. ex Agathensi Concilio, Canone 61. Et Gregorius primus eodē loco idē sensisse deprehenditur, cap. Quædā lex Romana, &c. Hęc respōdit ad sextā interrogationē Augustini Canthuariensis episcopi, affirmatq; illos qui gradu cōsobrinorum sunt cōiuncti, debere à coniugio inter sese cōtrahendo abstinere. Sed etiā lōgè ante Gregorium Ambrosius in Epistola 66. ad Paternum, patruelium damnauit coniugium, ac testatur lege Theodosij fuisse prohibitū, quod ego quoq; iam adduxi: & si liceat cōiecturę indulgere, id arbitror Theodosium suasū Ambrosij fecisse, qui honestatis publicæ mirū in modū rationē habuit. Nec tamen eo tempore lex illa tam seuera fuit, quin aliquando relaxaretur, ut ea Epistola ad Paternū indicat. Quod uerò Ambrosius ibi affirmat, eiusmodi coniugium lege diuina fuisse prohibitum, nullis qui uerba legis dei & facta patrum attentius consyderent, probari poterit. Romani uerò antiquioribus temporibus, ut erga consobrinas, quo ad matrimonia se habuerint, sic obseruaui. Ligustinus apud Liuium lib. 2. Decadis 5. ait, patrē sibi uxorē patrui sui filiam dedisse. Cicero itē in Oratione pro Cluentio scribit, Cluentiā ritè nupsisse M. Aurio cōsobrino suo: & M. Antoninus philosophus Faustinam cōsobrinam suam uxorem duxit, ut Iulius Capitolinus testatur. Et ante Romā cōditā, de Turni & Lauiniæ nuptijs agebatur, qui ex duabus sororibus prognati erant. Plutarchus tamē, loco superius citato scribit, prioribus tēporibus Romæ fuisse lege cautū, ne propinqui cōiugio inter sese iungerētur. Attamē postea legem de consobrinis, tali occasione fuisse relaxatam, quod uir

De matrimonio consobrinorum Plutarchus.

uir quidam cùm probus, tum etiã populo Romano admodum acceptus, cùm egestate uehementer premeretur, consobrinam suam diuitem & opulentam uxorem duxit. qua de causa incestus accusatus fuit. Verùm dicta causa, iudicio populi Romani est absolutus: magna siquidem gratia in urbe pollebat. Plebiscitum inde factum est, quo deinceps consobrinas liceret ducere. Hæc de isto genere connubij referre libuit, ex legibus diuinis, Romanis uetustis & recentioribus, necnõ ex Patribus & Canonibus Eccles. quibus addã permultas esse ciuitates Euang. quæ consobrinorũ & patruelium nuptias non admittant, nẽpe Tigurum, Berna, Basilea, Schaphusium, Sangallum, Biena, &c. In Regno quoq; Angliæ cùm ibi essem, is gradus à coniugio excludebatur. Quare in locis ubi magistratus coniugia hæc interdicit, fideles propter illas rationes, quas anteà ostendi, ab eis debent sibi temperare. Cæterùm Othniel, si fuit Achsæ consobrinus, lege dei potuit eam ducere: sin uerò patruus, non licuit communi lege. duxit tamen. Vnde alterum duorum oportet dicere, aut lapsum esse (non enim patres, ut iam præfati sumus, à peccato semper fuerunt immunes) aut deũ priuilegio seu prærogatiua quadam uoluisse hoc fieri, quod tamen in exemplum trahi non debet. Nec omittendum est, consuetudine Scripturarum satis usitata, eos qui sanguine quoquomodo inter sese iuncti fuerint, fratres appellari, quemadmodum Lothus Abrahami frater uocatur, & cognati Iesu Christi filij dei appellantur in Euangelica Historia eius fratres. Ita etiam hoc loco fieri potest, ut Othniel frater Chalebi uocetur, cùm tãtùm fuerit ei aliqua propinquitate cõiunctus. Et hac plerunq; interpretes expositione utũtur, quæ mihi non improbaretur, nisi uiderem in textu particulam additam, Minor, quæ non solet adijci, nisi quãdo uerè fratres aut sorores inter se cõparãtur.

In Scripturis cognati dicuntur fratres.

An dispensatio aliqua poßit fieri in gradibus cognationis à deo prohibitis.

In 2. Sam. 13 uers. 6.

48 Nũc exponamus, an aliquid in gradibus prohibitis lege diuina relaxari possit. Hodie enim qui Christiani uolunt haberi, gradibus prohibitis coniuncti, dicũt, Eamus ad Papam, loquamur cum eo, dispẽsabit, modò pecuniam numeremus. Nec uulgares tantùm hoc dicunt, sed magistri nostri Theologi in 4. Senten. distinct. 34. De matrimonio, scribunt Papã relaxare posse: eamq; posse hoc facere, nituntur ostendere. Nam dicunt præcepta illa quæ sunt Leuitici 18. & 20. de gradibus prohibitis, partim moralia, partim iudicialia esse. Moralia & naturalia esse, ne pater filiam ducat, aut filius matrem. Hic talem esse indecentiam, ut nullo modo queat tolli, perpetuum impedimentum esse: Nam sunt una caro, inquiunt, pater & filia, filius & mater eius. In matrimonio uerò oportet una caro altera efficiatur, at illi non sunt disiuncti. Sed si ratio firma esset, Adamus Euam ducere nõ potuisset. Caro eius erat: dicit enim, *Nunc caro de carne mea.* Respondent, Euam carnem Adami fuisse nõ uia naturæ, sed miraculo. Deus enim costam Adami ita ædificauerat, ut facta fuerit mulier. At cùm definitur consanguinitas, non confugitur ad miracula: sed dicitur uinculum earũ personarum quæ deriuantur ex uno principio per procreationem. Sic Eua non dici potuit consanguinea Adami. Dicunt ergo in illis præceptis quę habentur in Leuitico, indecentiam naturalem, moralem & perpetuam esse inter patrem & filiam, filium & matrem, cæteros gradus ad leges iudiciales pertinere. Volunt ibi aliquã esse indecentiam, sed non tantam, quæ semper interdicta fuerit. Nã fratres & sorores primo tempore, matrimonium contraxerũnt. Quin & soror defuncti fratris, dubebatur in lege, ad excitandum semen. Iacob duas sorores in matrimonio habuit, Amram amitam suam, Abraham Saram, quam sororem appellat. Quamobrem aiũt, naturæ quodammodo & morali lege interdicuntur perpetuò isti gradus, pater & filia, filius & mater. Aliæ uerò personæ quæ prohibentur à deo, à nuptijs remotæ fuerunt, sed lege iudiciali. At eæ tantisper durarunt, quandiu politia ista Israelitica mansit: postquam uerò cecidit, legibus illis non astringimur, nisi quantum Ecclesia eas admisit: Ita ut nobis sint leges Ecclesiæ, non morales, neq; sint de iure diuino nobis, sed ecclesiastico & politico. Cumq; Papam toti Ecclesiæ præsidere faciant, iam in manu eius positum esse dicunt, ut ista impedimenta relaxet iustis quibusdam de causis. Adeò adulantur Papæ, ut Caietanus secunda secundæ Thomæ. quęst. 154. artic. 9. Papam dicat, iustis de causis in omnibus istis gradibus relaxare: præterquàm in connubio patris & filiæ, filij & matris: non iure cõmuni iam constituto, sed si Papæ accedat relaxatio. Causam hãc assignat, quòd sint iudicialia. Experientia docet interdum ista accidisse. Emanuel rex Portugaliæ, duas sorores habuit. Catharina regina Angliæ, duos fratres. Ferdinandus rex Neapolitanus, amitam suam, approbante Alexandro sexto. Legi Martinum V. relaxasse matrimoniũ cùm sorore germana, qua de re multi Canonistæ dicunt, dubium fuisse an licuerit. Licentia hæc est horribilis. Videtis quanta isti sibi uendicent. Ego secùs arbitror, & illa quę in Leuitico de prohibitis gradibus continentur: arbitror moralia esse. Caninæ potius quàm humanæ tales uidentur nuptiæ. Illa uerò naturalia ac moralia potius esse ex ipsismet uerbis illarum legum cõuincimus. Cùm deus has leges tulit, hæc dixit: *Vos hæc obseruate, nec polluatis uos istis sceleribus, quemadmodum Chananæi, qui fuerũt ante uos, & ego eieci eos. Si imitati eos fueritis, et polluatis uos, euomet uos quoq; terra.* Sic argumentor, Chananæi non erant populus Israeliticus: Deus per Moysem nõ tulerat leges illis, tamẽ propter istas coniunctiones puniti sunt, Ergo astringebantur istis præceptis. Si astringebantur, lumine naturæ astringebantur, & ad alias etiã nationes pertinebant. Natura bene instituta, illã turpitudinẽ uidere non potuit. Dominus dixit, se propterea odisse Chananæos: quare nõ consentaneũ nobis esse debet, leuicula fuisse præcepta, quę unà cum politica administratione Israelitici populi interciderint. Quid referũt filios Adami? Nõ est nostra & illorũ causa

Prohibitio graduum est moralis.

De filijs Adami.

causa eadem : fuit illa necessitas summa. Præterea deus relaxauit, dicēs, *Crescite, multiplicamini, & implete terram.* Deus autem relaxare potest quando uult : non est ei uisum alias fœminas producere. quòd hoc faciendum sit sine illa necessitate, nullo uerbo possumus ostendere. Quod semel factum fuit, non imitari debent homines. Iacobum duas sorores habuisse uerum est: sed honestas publica utcunq; obliterata erat in Mesopotamia: & alibi. Nec omnia rectè facta sunt, quæ Patres fecerunt, nisi dicamus spiritū dei peculiariter hoc fieri uoluisse. De cōmuni lege & cursu usitato loquimur. Inuitus habuit duas sorores, unam tantùm uolebat: sed Labani dolis altera fuit ei obtrusa, & altera mortua est in itinere priusquàm terrā promissam ingrederetur. Hebræi dicunt, deum noluisse tantum nefas haberi in terra sancta. Opponimus illi exemplo legem dei. Non uiuendum est exemplis, sed legibus. Fuerunt talia in alijs quoq; gentibus, sed nō propterea probanda. Eusebius Cæsar. in Præparat. Euangelica scribit, Persas inter patrem & filiam, filium & matrē nuptias habuisse. Berosus scribit, Gigantes ante diluuium nō abstinuisse ab illis nuptijs. Caracalla dicit nouercæ suæ, si liceret. Impudens mulier respondit, Si libet, licet: Imperator dat leges, nō accipit. Apud Athenienses licuit sorores ducere: turpia sunt ista. Opponamus turpibus illis rebus, honestas leges Romanorum. Videmus admodum pugnantia in relaxationibus Paparum, quo ad hanc materiam. Communi lege & interdicto contrahunt licentiā nuptiarū, & plures gradus prohibēt quàm deus: quandoq; septimum gradum prohibuerunt, mox quartum. Posteà pro sua libidine ita laxāt, ut primum gradum tantum excipiant:

Sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas.

Non inficior in istis coniunctionibus, maiorem esse incestum in una propinquitate quàm in altera, sed quæcunq; deus prohibuit, inhonesta sunt. Si dicunt, se hoc facere de plenitudine potestatis, dicant, ait Baldus, de plenitudine tempestatis, qua Ecclesia turbatur & corrūpitur. Ne putetis quenquam hominum (deum exceptum uolo) relaxare potuisse, ut frater duceret sororem.

De Dotibus in Iud.i. cap. uers. xiiij.

49 An uerò mariti ante legē dotes ab uxoribus acceperint, incertū est. Seruus Abrahami, Rebeccæ potius dedit munera, quàm acceperit: quādoquidem nomine Abrahami & Izcaci aurea uasa & argentea, quę sponsæ donarentur, protulit: de puellæ uerò dote nulla fit mentio. Iacobus item seruiuit pro uxoribus, tantum abfuit ut nomine dotis quicquam ab eis acceperit. Sichem etiā filius Hemorrhis, cùm Dinam Iacobi filiam, cui stuprū intulerat, afflictim deperiret, Iacobi filijs dicebat: *Augete dotem ut uultis, nullam repudiabo conditionem, modò sororem uestram liceat uxorem habere.* Morē uerò illum patrum uetustissimorum, non accipiendi, sed dandi dotem uxoribus quas ducerent, ut laudari debeat, ignoro: dignum tamen duxi ea referre, quæ hac de re obiter legi. Megadorus, ut inde incipiam, apud Plautum in Aulularia, ductu-rus uxorē filiam pauperis, eamq; indotatam, consilium suum ijs uerbis commendat. *Si meo, inquit, exemplo cæteri agant, concordior erit ciuitas, & inuidia minore utemur, quàm utimur. Illæ nos magis metuēt, ac ipsas minori sumptu alemus, &c.* Dum ista considero, uidentur satis prudenter dicta. Nam passim fit, ut una ciuitas quodammodo in duas diuidatur, dū pauperum hominum filiæ, potentiorum connubia, uel ob tenuitatem dotis, uel quòd prorsus indotatæ sint, sperare nequeant. Siquidem eò, nisi casu quodam, & admodum rarò perueniunt. Vnde qui sunt ditiores ac potentiores, maiorem inuidiam & odium graue pauperiorū subeunt. Adhæc bene dotatæ uxores maritos minus metuunt, imò eos contemnunt & aspernantur, ut quos dicant suo matrimonio fuisse indignos. Postremò earum ornamentis atq; cupiditatibus non potest nisi maximis sumptibus satisfieri. Plutarchus in Apophtegmatis Lycurgi ait, cùm ille rogaretur, Cur uirgines indotatas nubere lege præcepisset, respondit: *Vt neq; propter egestatem aliquæ relinquantur innuptæ, neq; propter opulentiā aliquæ nimium ambiantur & colantur, sed unusquisq; puellarum mores expendens, electionem coniugis ex uirtute faciat.* Refert idem Proble. 30. sponsam colum & fusum ad domum sponsi duntaxat secum gestasse. Decemuiri quoque statuerunt ex legibus Solonis, ut mulier dote careret, solúq; tres uestes, nec non uasa quædam paruo empta domo paterna efferret, quòd iudicauerint societatem coniugij non precio, sed charitate liberorum confirmari. Hæc sanè cùm ijs pulcherrimè quadrant, quæ in Pandectis, de Donatione inter uirum & uxorem à Paulo & Vlpiano habentur. De Aegyptijs præterea scribitur, quòd si dotem ab uxoribus accepissent, uti mancipia illis addicerentur. Quæ cōsuetudo satis docebat, & ignominiosum & inutile uideri ab uxoribus dotem quærere, cùm libertate nihil sit præclarius: & natura instituerit, ut uir uxori præsit. Iberis autem mos traditur fuisse, ut loco dotis colum cū stamine uxores ad uiros adducerent. Multa præterea liceret commemorare, quibus ostenderetur, nō fuisse omnibus ueteribus probatum, ut maritis, cùm sponsas ducerent, dotes attribuerentur. Verùm enimuerò diuinæ leges, dotis non semel, sed crebrius mentionem faciunt. nec dubitarim ante legem alicubi fuisse in usu. In Exodo, qui uitium intulisset uirgini, debuit eam ducere, si modò pater uoluisset: quòd si nollet, numerare dotem cogebatur, quemadmodum inquit lex est dos uirginum. Deinde libro 1. Melachim cap. 9. Pharao Gazar ciuitatem, quàm Chenaanæis eripuerat, Solomoni, qui eius filiam duxerat, dotem dedit. Romanorum præterea leges, quæ alioqui cęterarum omnium sunt æquissimæ, de dotibus mentionem prolixè faciunt, & plures habent integros titulos, in quibus hac de re tantum agitur.

50 Sed quando sumus huc digressi, opportunum uidetur, ut dotis ipsius definitio proferatur, quo facilè possimus cognoscere, quantū ei à pijs uiris tribuendum sit in matrimonijs cōtrahendis. Dos est

Marginal notes: *Iacobi exemplum.* — *Exempla quædam non probanda.* — *Pugnantia in relaxatione Paparū.* — *Prohibitio graduum est moralis.* — *Vide in 2. Sam 13. uers. 13.* — *An mariti antiquitus dotes acceperint ab uxoribus.* — *Megadorus Plautinus.* — *De filijs Adam.* — *Decemuirorum lex.* — *Aegyptiorum mos.* — *Iberorum mos.* — *Definitio dotis.*

accipere, cùm datæ fuerint: eamq́ honestam esse consuetudinem, si tamen iustus modus non excedatur, & qui ducit, nõ alliciatur ad matrimonium tanquã præcipua causa nomine dotis. Mores cùm primis & pietas coniugis debẽt expendi: nec statim sibi persuadere quispiam debet, si duxero indotatam, illam propterea meliorẽ & pacatam habebo, cùm sicuti contra Iouinianum lib. 1. Hieronymus refert, Cato Censorius Actoriam Paulam uxorem habuerit, humili natam loco, pauperem, ac indotatam, quæ tamen uinolenta, impotens, & ipsi Catoni superba erat.

Dos non est rectum matrimonij. *Catonis uxor.* *Ἀντίφερνα.* *Puellæ ex fisco dotata.*

De Diuortijs, & Repudijs.

52 Hebræis & Ethnicis fuit leue dimittere uxores, & licuit quauis de causa: at Christianis non ita esse debet. Christus hoc tractauit Matth. 5 & 19. ubi cùm dicat, *Moses dedit uobis libellum repudij*: nequaquã id sic accipi debet, quasi Moses id per seipsum absq́ iussu dei egerit: Quia fuit, ut illi diuinitus testimonium datur, fidelissimus. Et quod in lege statuitur de diuortio, posteà in Malachia præcipitur: *Si odio habueris*, nimirum uxorem tuam, *dimitte illam*. Nolebat quippe Dominus, odia & inimicitias in tanta necessitudine retineri. Reuocat itaq́ nos Christus in nouo Testamento ad pristinam institutionẽ: Quia cùm modò sit spiritus copiosior & largior gratia, uiri maiorẽ patientiam & charitatem erga uxores præstare debent, ut non quauis de causa sic aduersus illas offendantur, ut abijciant. Similiter ab uxoribus maior obedientia & modestia requiritur.

In 1. Cor. 7. 10. *Cur deus diuortium in lege uoluerit.*

53 Hic mihi dices, Quid si hodie inueneris inter Christianos, tã duros corde & peruicaces ad inimicitias & odia retinenda in coniugijs, ut Iudæos uincant, nedum illis æquentur? Quare cùm sit idẽ morbus, idem remedium non relinquitur? Quibus respondemus, eos qui sunt eiusmodi, à Christo alienos esse: idcirco eos Reipub. cõmittimus, ut statuat de illis prout melius uisum fuerit. Quãdo enim ab Ecclesia emendari non possunt, illos ut Ethnicos & publicanos habemus. agatur cum eis legibus ciuilibus. Ex uerbo Christi satis explicatè habemus, id fieri non debere, ut citra causam adulterij diuortium fiat: quæ exceptio non est mirum si à Paulo intermittatur: Quia cùm Paulus dicat, se nõ ista dicere, sed Dominum, nos ad eius uerba remittit, neq́ mandato illius quippiam detrahit. Et cùm inquit, se nõ dicere, sed Dominum: minimè reddit infirma quæ superius tradiderat, cùm à Christo dicta non legantur: quoniam & illa sunt à Domino. Dicit quippe infrà, *Puto autem quòd & ego spiritum dei habeam*: Sed mandatũ Christi ideo memorat, ut leniat uerborum suorũ acerbitatem. Carni quippe uidetur intollerabile, matrimonium non posse dissolui: Est ac si Paulus dixisset, Non propono uobis uel aliena, uel noua, & quæ ante me inaudita fuerint: hoc mandauit Dominus. Alioquin & ista, & quæ superius scripsit Apostolus, firma sunt & authoritatis plena. Sed hoc interest, quòd ista Dominus per seipsum locutus est, & modò ea repetit per Paulum, illa uerò tantummodo per Apostolũ proferri uoluit. Atq́

Christus nos reuocat ad pristinam institutionem.

A suam sententiam de non dissoluendo coniugio, Christus probauit ex testimonio libri Geneseos, ubi dicitur: *Propter hoc relinquet homo patrẽ suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ.* Duæ necessitudines his uerbis conferuntur: una est inter parentes & liberos, altera inter uirũ & uxorem. Cumq́ necessitudo paterna uel filiorum eiusmodi sit, ut diuelli ac discuti nõ possit, multò minus ista coniugalis: utq́ durat perpetuò necessitas inter filiũ & parentes, ita cõiunctio inter uirum & uxorem.

Christi ratio qua ostendit non dissoluendum connubium.

B Hæc est Christi interpretatio illius loci, & argumentatio quam inde producit: uult attamen exceptam causam stupri. Et Paulus (per quem loquitur Christus) hoc capite aliud excipit, si alter coniugum, quod sit infidelis, nolit habitare cum fideli, ut suo loco dicetur.

54 Verùm de stupri causa, quam Christus excepit, nonnulli addubitant, an ea sit sola, & dicere audent, Christum in illa complecti uoluisse alia omnia scelera, quę stuprum grauitate aut æquant, aut

An causa stupri sola dirimat.

C superant, moremq́ aiunt esse diuinarum literarũ, ut in una causa commemorata, alias cõsimiles includant. Vti habetur in Deuteronomio de homicidio, quod casu & cõtra uoluntatem admittitur: ubi tantummodo una ratio describitur, quando securis è manubrio exilierit. Sed quid? Nónne idẽ iudicabimus, si ædificãdo, uel aliquid conuehendo, quispiam nolens, alterum occiderit? Ita dicũt in præsentia, sunt pleraq́ crimina paria, & fortè grauiora quàm sit adulterium: quamobrem existimant illa quoq́ crimina facere copiam diuor-

D tij. Quem sensum fortasis Imperatores nonnulli, alioquin pij & Christianissimi studiosi, multa crimina in suis legibus expresserunt, propter quę liceret diuortium facere, quod illa iudicauerint, nõ leuiora esse stupro. Et alias quoq́ causas extra crimen adulterij admittendas esse, inde potest apparere, quòd Paulus adiecit de coniuge infideli, qui nolit cum altero habitare, quem casum Christus reticuerat. Quin & hodie, si deprehẽdatur in ma-

Multum sibi arrogarunt Romani pontifices.

E trimonio iam cõtracto, ut loquuntur, frigiditas, uel simile impedimentum, iustum diuortium permittitur: & nihilominus Christus causam tantum stupri excepit. Imò si uelimus inspicere, quantum sibi pontifices Romani hac in re permiserint, uidebimus illos apertè sibi facultatẽ arrogasse, modò non esset (ut loquuntur) secuta copula, matrimonium iam contractum dissoluendi. Imò fertur diploma fuisse conspectum Papæ dirimentis ma-

F trimonium non tantùm contractum, sed ut dicũt, consummatum. Et Zacharias Papa, ut in quarto Sententiarum scribitur, cùm quidã polluisset adulterio sororem uxoris suæ, rescripsit: *Cùm hoc facinus admiseris, neutram illarum habebis uxorem, eritq́ tu & illa, quam adulterio polluisti, sine spe coniugij: uxor uerò tua cui uoluerit, nubat in Domino.* Quo casu apertè uides, iudicatum esse ab isto episcopo, diuortium propter stuprum admittere alias nuptias. Volunt præterea matrimonium dissolui, si erretur in persona uel conditione: ut si qua putauerit se habere quempiam maritum, & deprehendet alterum esse

G ab eo quem habere uoluerat: uel, si liberum & in-

genuum sibi asciuit, quem comperiat seruum esse. Accedit & causa gradus propinquitatis, etiam diuina lege non prohibiti, ubi uoluerunt matrimonium contractum rescindendum esse. Quare apparet, nō adeò seueriter iudicatum fuisse, unam tantummodo causam, quam Christus expresserit, diuortium facere. Alioquin cùm Christus unam tantummodo causam expresserit, quomodo Imperatores, & quidem Christiani, atq; uiri ecclesiastici, tot alias adiecissent? Certè hoc fuit, quòd arbitrati sunt, in illa una Christum uoluisse, & pares & grauiores culpas contineri. Adiecit Erasmus, qui hanc rem copiosè tractauit: Cùm Dominus præcipit ne iures, ne irascaris, ne dixeris Racha: si quis te percusserit in una maxilla, obuerte illi alteram: si quis uult auferre pallium, da illi & tunicam, & alia id genus: admittimus interpretationes, ut hæc sæpè intelligamus de animi præparatione, ut non fiat leuiter aut temerè, non sine iusta causa: & hic erimus tam duri & asperi, ut nullam uel interpretationē, uel expositionē admittamus?

Error an matrimonia soluat.

55 Cur uerò Christus unā duntaxat adulterij causam expresserit, ea uidetur esse ratio, quòd nihil magis atq; huiusmodi scelus, matrimonio aduersetur. *Erunt* (inquit Scriptura) *in carnem unam.* Qui uerò stuprum admittit, ita se alteri carni adiungit, ut à sua uxore auellatur: Nam superius audiuistis à Paulo, *Tollam membrū Christi, & faciam membrum meretricis?* Hæc est, uti exposui, quorundam sententia, Quæ licet impia non sit, & fortasse non facilè refelli posit: cæterùm ego ut causas in Scripturis expressas libenter amplector, ita etiam ultra illas difficilè patior diuortium suos fines proferre. Et profectò quo ad huiusmodi crimina quæ Scriptura commemorat, si magistratus, cùm sit Christianus, uteretur seueritate, quam & diuinæ leges, & Romanæ iustissimam decreuerunt, his molestijs non laboraretur. Non autem loquor in præsentia de impedimentis naturæ quæ ita possunt accidere, & à deo immitti, ut matrimonium ulterius nō posit constare. Tantùm quod protuli, ad scelera contractum uelim, quæ à multis putantur matrimonium rescindere. Ea inquam, non facilè cōsulerim aliundè accipi, quàm à sacris literis.

Cur Christus adulterium præcipuè expresserit.

56 Quin & in his quæ Scriptura expresit, nihil absq; magistratus approbatione audendum iudico. Etenim matrimonium quanquam res est diuinitùs instituta, quo tamē ad circumstantias, habet permulta quæ ad ciuiles leges & mores attinent. Vnde qui nouum matrimonium cōtrahunt, dimissa priori uxore inuitis magistratibus, & publicis legibus prohibentibus, grauissima incurrunt damna. Liberos enim, quos suscipiunt ex recenti matrimonio, ea infamia notant, ut pro spurijs publicè habeantur, & uxorē quam ducūt probro exponūt, ut adultera & meretrix existimetur, seipsos quoq; turpitudini eidē faciunt haberi obnoxios. Quamobrem rogandus esset & obtestandus magistratus omnibus modis, cùm sit fidelis, ut hac de re statueret, & suas leges uerbo dei accommodaret. Estq; prouidendum, ut ita cōstituatur, ne fenestra magnis flagitijs pateat, per quæ

Naturalia impedimenta, propter quæ matrimonium non potest consistere.

Sine magistratu matrimonium non ita rescindendū, ut aliud contrahatur.

passim ac temerè matrimonia dissoluantur. Et ex altera parte cauendum, ne dum ita factum diuortium tueri uolunt, de quo nunquā sacræ Scripturæ quidpiam habent, ut uinculū coniugij maneat, uiro & uxore à se inuicē disiunctis, ac ita disiunctis, ut nequaquā simul habitare posint: uidendum inquam, ne uagis libidinibus & scortationibus occasio præbeatur. Si quis autem propter stuprum, aut quòd nolit coniunx ullo pacto secū habitare, ut Paulus de infideli scribit, solus cogatur degere, & absq; coniuge perpetuò uiuere, cùm ei facere nolint leges copiam secundarum nuptiarum, sit anceps, & nesciat quid agere debeat, certè non possunt ei occurrere nisi duo remedia: ut uel in ista necessitate positus, iam arbitretur se à deo uocationem habere ad cœlibatum, quē precibus asiduis & pulsare debet & sollicitare ut sibi adsit, quo castè & purè uiuat: & cùm uideat sibi à legibus iniuriam fieri, causam suam deo cōmendet, quòd non ipse ultro aut uolens in hunc statum se conieccrit, sed necessitate adactus, cogatur hanc sortem retinere. Quòd si omnino uiderit sibi non succedere, ut castè uiuat aut contineat, & in animū suum non potest inducere ut sit cœlebs & absque uxore uiuat, puteta; sibi expedire ut libertate à deo concessa utatur, ne id inuito magistratu suo & publicis legibus uetantibus committat, discedat & se cōferat in regiones ubi hoc liceat, ibi uxorem ducat, & ei se Reipub. addicat, per cuius leges hoc ei permittatur. Hæc à me sic traduntur, ut melius ac sanius consilium perpetuò sim paratus & audire atq; admittere.

Consilium, ubi leges à iustis diuortio aliarum nuptiarum copiam facere nolunt.

57 Id autem mecum sæpenumero sum miratus, quomodo Valentinianus, Theodosius & Iustinianus, alioquin Christianissimi principes, leges de diuortijs partim ipsi tulerint, partim antiquitùs latas authoritate sua roborauerint, & à sanctissimis episcopis, qui tum temporis uiuebāt, legibus huiusmodi reclamatum non fuerit, cùm alioquin Ambrosius Theodosium adegerit, ut legem conderet de pœna capitis in aliquot dies proferēda, & sua authoritate effecerit, ut decreta quæ Symmachus sancire uoluisset, locum non habuerint. Cùm itaq; illi principes admodum pij huiusmodi statuere suis legibus ausi sint, & Ecclesia nō reclamarit, quid hodie tantopere magistratus cunctantur hac de re decernere? Sunt fortasse dicturi, Quoniam omnia diuortiorum plena erūt: Quod uerisimile non est, cùm apud Hebræos, Græcos & Romanos, ubi diuortia licuerunt, non legamus usq; adeò multa extitisse. Quòd si putent nostros homines deteriores iam esse, quàm uel Hebræi uel Ethnici antiquitùs fuerint, & nomini Christiano iniuriam facient, & hac ratione adducētur, ut potius diuortium concedant, quod ut remediū improbitatis permissum fuerat. Quis enim medicinā ablatam uelit, cùm morbū adhuc grassari uideat?

Ambrosius adegit Theodosium ad nouam legem condendam.

58 Hoc deinde certū esse debet, Christum cùm excepit adulterij causam, nequaquam intellexisse diuortiū, quo uxor & uir à mensa tātùm, ut loquuntur, & à thoro diuiderētur, maneretq; adhuc saluū coniugij uinculum. Loquebatur Dominus cū Hebræis:

bræis: quare sermones illius de usitato apud eam gentem diuortio intelligendi sunt. Ethnici quoq; tam Romani quàm Græci, hanc solam diuortij rationem cognitam habuerunt, ut sic unus coniugũ ab altero solutus esset, quò nouæ nuptiæ licerent. Quòd si Christus aliter intellexisset, potuisset uideri ad quæstionem sibi propositam non respondisse: quia de eo diuortij genere tunc agebatur, propter quod libellus repudij à lege cõcessus fuerat. De eo disputatũ est: quare de eo uerba Christi intelligi debent. Quid enim uerisimilius est, Iudæos interrogasse de diuortio quod ignorabant, an de eo quod Moses in lege illis cõcesserat? Non arbitror esse dubium cuiquam, de re usitata illos interrogasse.

Christus quãdo excepit scortationẽ, de usitato diuortio locutus est.

59 Quid autem senserint ueteres in Ecclesia hac de re, nõ est difficile uidere. Origenes fatetur, aliquos episcopos dedisse facultatem uxoribus disiunctis à uiris suis, ut alijs nuberent: quod eorum factum inquit aduersari scripturis: & tamen episcopos excusat, quòd non sine ratione fecerint. Idem uideas Hieronymum sensisse in Epitaphio Fabiolæ, quæ alteri nupserat, adhuc uiuente priori uiro. Fatetur ibi Hieronymus, eam nõ rectè fecisse, sed eius factum interim uarijs multiplicibusq; rationibus excusat. & apertè uidetur, alterũ huius mulieris coniugium nõ fuisse rescissum. Episcopi eorum temporum itaq; non consulebant nouas nuptias: uerùm si intercessissent, uidentur tolerasse: Quin is, ut recitauimus ex Origene, quidam eorũ facultatem noui matrimonij fecerũt. Sed credendum est maiorem partem potius tolerasse, quàm suasisse. Vnde Canonem concilij Neocæsariensis, quo prohibeatur ministri Ecclesiæ uel interesse, uel benedicere secundis nuptijs, ego de istis accipio, non de illis quæ repetuntur altero coniuge iã defuncto. Quandoquidem istæ bonæ, & sanctæ, & à Paulo præceptæ sunt, quibuscunq; fuerint necessariæ, cùm dicit ad Timotheum, se uelle iuniores uiduas nubere, filios procreare. Illæ uerò, cùm alter coniunx esset superstes, suspectæ habebantur, quanquam tolerarentur. Idcirco ecclesiastica benedictio nõ adhibebatur. Et ratio quæ canoni subijcitur, hoc indicat: Nam dicitur, Quomodo enim pro illis pœnitentiam imponent? cùm ob secundas nuptias post obitum cõiugis, nulla pœnitentia unquam legatur imposita, quasi peccatum essent: sed pro matrimonio inito, cõiuge adhuc superstite, in epistola Hieronymi, quam modò citauimus, apertè narratur: Fabiolæ pœnitẽtiam fuisse impositam, quanquam, ut dixi, matrimoniũ illud neq; rescissum, neq; illegitimum habitum esse legamus. Fuit quippe illa mulier cũ uiro posteriori quoad ille uixit.

Patres non suadebãt nouas nuptias in diuortijs, sed si interuenissent, eas tolerabant.

Canon concilij Neocæsariensis declaratur.

64 De Ambrosio autem quàm non abhorruerit à secundis nuptijs adhuc superstite cõiuge, expositio eius in 1. Corinth. 7. manifestissimè testatur: Vbi mulierẽ discedere à uiro accipit licere tribus de causis: una, si adulter fuerit: altera, si apostata quoad religionem: tertia, si uxore per libidinem abuti uoluerit, & iustum naturalemq; usum eius inuertere. Istis, inquit, de causis discedat mulier, sed innupta maneat, quia non ei licet quod uiro. Etenim si uir dimiserit uxorẽ causa scortationis, potest aliam ducere. Et ait apertissimè, potiorem esse causam uiri, quàm sit uxoris in hoc negotio: ac rationẽ adfert, quia uir est caput mulieris, quare nõ conuenit, ut legibus tam arctis constringatur. Fortasse præter hanc rationẽ quam attulit, respexit legem ueteris Testamenti, qua uiris tantùm licuisse uidetur dare libellum repudij, quod inde probatur, quia nunquã mentio fit in Scripturis de mulieribus, quòd libellum repudij suis uiris mitterent. Et in Malachia propheta cùm deus cõqueritur de uirorum crudelitate erga uxores, quæ lamentabantur quotidie in templo, & flebãt in suis precibus, referẽdo quæ à suis uiris paterentur: iubet ut qui habet cõiugem suam odio, eam dimittat. Quod si mulieribus permissum fuisset mittere uiris libellum repudij, nequaquã eam crudelitatem, atq; tam duram conditionẽ uoluissent perferre. discessissẽt per seipsas, neq; expectãda fuisset admonitio Domini, qui per Prophetam diceret: *Si odio habueris uxorem, dimittas.* Et sanè uidetur deus in Testamento ueteri, propter peccatum, mulierem uiro subiecisse quodam genere seruitutis, ita ut in multis eius conditio deterior esset quàm uiri. Marito licuit si zelotypia laborasset, publica & solenni cæremonia contra uxorem agere, quod uxoribus aduersus maritos non licuit. Concessa est quandoq; uiris πολυγαμία, quod ius nunquã mulieribus permissum fuit: & huius generis permulta liceret commemorare, quæ tamen sine ratione minimè diuina lege decreta sunt, quam modò adferre lõgum esset. Quin & apud Romanos in libidinibus non sic animaduertebatur, quoad uiros atq; in mulieres. Mulier adulterij rea peragebatur, cuicunq; uiro fuisset cõmixta: uerùm de uiro non sumebatur supplicium, nisi cùm uiolasset alienum thorum, aut constuprasset ingenuas. At si per lupanaria uel in ancillas suas fuisset debacchatus, ei erat impune.

Tribus de causis admittit dissidium uxoris a uiro.

Mulieres in ueteri lege non dabant libellum repudij.

65 Verùm Hieronymus diuersum habet in epistola ad Oceanum, & inquit, Quòd sacræ literæ uiro præcipiunt, in mulierem quoque redundat, & de utroque uult pariter & identidem statui. Deinde quoad leges Romanas ait, Aliter loquitur Cæsar, aliter Christus, aliter Paulus, aliter Papinianus. Ego quoq; licet diffiteri non possim, in lege Mosaica quoad multa fuisse disparem conditionem fœminarum & uirorũ, in ista tamen causa, quoad nostra tempora, Ambrosio nõ subscriberem: Aduersus quem & Augustinus facit, qui de adulterinis cõiugijs ad Pollentium lib. 2. cap. 8. parem facit conditionem utriq;. Friuolum autem maximè est, quod Magister Sententiarum adfert, qui uult hæc in Ambrosianos codices ab hæreticis cõiecta esse. Verùm sic omnes cõtrouersiæ facilè dissoluerentur, & diceremus, quæ in Patribus contra nos faciunt, ab hæreticis fuisse obtrusa. Attamen idem Ambrosius postea facit etiã fœminis copiam nouarum nuptiarum in causa religionis, si nolit infidelis cohabitare. Quod sanè mihi argumẽto est, utrinq; facultatem eandem ponẽdam esse. Nam si

Maritis licuit contra uxores agere lege zelotypiæ, quod uxoribus nõ licuit contra uiros.

causa quam tradit Apostolus, ad utrumque se extẽdit coniugum, nõ minus id in causa stupri, quam Christus expressit, concedendũ erit. Deinde quòd uiro permittatur, non erit aliunde, nisi quod per stuprum dissoluitur matrimoniũ. Quòd si soluitur, & mulieri eo soluto, cur alteri non licebit nubere? Postremò uidemus Pontificios diuortium suum concedere mulieri, si uirum probauerit in se acerbè sæuire. Quod cùm de suo diuortio faciant, cur in uero ne fiat negare audent? In ueteri lege non licuit uxoribus dare libellum repudij, quoniam dabatur quauis de causa: cũq; mulieres sint leues, non cõuenit ut à uiris quauis de causa possint discedere. Sed nunc si certæ causæ fuerint definitæ, illo incõmodo facilè liberabimur. Addam quoque non facilè constare tempus, quo apud Romanos mulieribus licere cœperit repudiare uiros, nisi quod in illis quæstionibus quæ Augustino inscribũtur, de ueteri Testamẽto & nouo mixtim, quæstione 115. scribitur, sub Iuliano cœpisse illis hoc licere. Tũ enim data est copia mulieribus, ut uiros possent repudiare. Sed quisnam iste Iulianus fuerit, non liquet, cùm duo Imperatores eiusdem nominis legantur.

Quãdo apud Romanos licuit fœminis quoq; repudiare uiros.

62 Causæ uerò cur Patres uoluerint nõ licere nouas nuptias à diuortio stupri causa facto, istæ solẽt adduci. Primò, quòd posset uideri maritus cupiditate nouæ uxoris adductus, in priorem adulterij confictum crimẽ intendere. Deinde quòd uideatur parum sani capitis esse, cùm malè cesserit in priori cõiugio, denuò uelle tentare eandẽ fortunam, ac eandem quodammodò infœlicitatem quærere. Inducuntur ad hæc loca, tum ad Romanos tũ ad Corinthios, ubi uidetur Apostolus sentire, uxorem quàm diu uir eius uixerit, legi eius alligatam esse. Cauillantur quoque recẽtiores, matrimonium sacramentum esse, & ideo nõ posse irritum fieri. Et Innocentius cùm statuit non licere alteri coniugi nouum inire matrimonium, si alter fuerit in hæresim prolapsus, hãc rationem subdit: Quia grauibus malis daretur aditus. Fingeret quippe facilè quispiam se hæreticum, ut ab uxore liberaretur, & aliam consequi posset. Solent præterea illud etiam urgere: *Quos Deus coniunxerit, homo non separet.* Rationes istas Erasmus perspicuè diluit. Quoad primam, si per episcopos & Magistratus graue instituatur iudiciũ, facilè calumnijs occurretur, neque diuortij copia fiet, nisi stuprum liquidò & planè probatum fuerit. De altero dicitur, perridiculum esse quod obijcitur: cùm uideamus persæpe illos qui semel infœliciter nauigarunt, & naufragium passi sunt, nauigationem denuò repetere. Et pars innocens dum stimulos & adustiones patitur, neque facilè potest continere, quid est mirum si de cõnubio rursus incundo cogitet? De loco ad Romanos facilè est respondere: Non disputabat illic Apostolus, an repudia ullo modo essent admittenda, sed illi fuit satis ostendisse Iudæis credentibus, & ad nostram religionẽ conuersis, iam licere ad nouum Christi cõiugium transire, cùm mors interuenisset: quæ certa est ac indubitata causa dissolutiõis matrimonij, in quo licet summa cõiunctio & pax inter cõiuges fuerit, morte tamẽ soluitur. Prudenter itaq; Paulus tantummodo illic eã solutionis causam posuit, quæ sibi necessariò cõcedẽda esset, quanquã nulla alia intercessisset. Ita ad Corinth. ostẽdere uoluit, iã uiduæ licere, si uelit, nouas nuptias cõtrahere, quòd pristinus maritus mortuus fuerit. Non contendit ibi, nũ alijs de causis diuortiũ fieri possit, sed tantùm declarat non esse causam cur secundæ nuptiæ non liceant, cùm mors coniugis interuenerit.

Rationes cur nouas nuptias nolint post diuortium in causa scortationis.

63 De matrimonio uerò nũ sacramentum sit, non est difficilè respõdere. Si fuse lateq; sacramẽti nomẽ accipias, pro omni eo quod aliquam rẽ sanctã significat, matrimoniũ sacramentũ esse non negabimus: quandoquidẽ nobis refert cõiunctionem Christi cũ Ecclesia, Qua de re testimoniũ extat in epistola ad Ephesios. Verùm hac ratione nõ tantùm septẽ, sed infinita sacramẽta ponere cogeris: ut lotionem pedũ, excussionẽ pulueris à pedibus, complexũ puerorũ in ulnis, & omnes ferme Christi actiones. Sin uerò nomẽ sacramenti cõtraxeris ad ea, quæ nõ tãtùm spiritualia significãt, uerùm etiam certis uerbis exercẽtur, & de quibus præceptum extat ut fiant, matrimoniũ in hoc seriu non poteris collocare. Mitto quod Dionysius de ecclesiastica hierarchia, nequaquã ipsum inter cętera sacramenta enumerat. Neq; Iouinianus argumentũ huiusmodi præterijsset, qui nullũ non mouit lapidem, ut matrimoniũ celebraret. Adhęc huius qualiscunq; sacramẽti ratio nõ conducit aduersariorum proposito: quia Christus, quẽ significari uolunt Ecclesiæ coniunctum, à synagoga diuortium fecit, & nostram sibi copulauit Ecclesiam. Quòd si fortasse dixerint, hoc nõ factũ esse, nisi quia mors intercessit: respondebo, naturam diuinã in Christo, propter quam maximè illi cõuenit hoc matrimonium, neque mortuam esse, neq; posse mori: & tamen ut Esaias scribit, libellum dedit deus repudij populo Israel, & propter peccata eorum illos à suo consortio eiecit.

Matrimonium an Sacramentum.

64 Leue quoq; est quod Innocẽtius attulit, quia pari eademq; ratione posset quispiam se fingere seruũ, cùm alioquin esset liber, ut rescinderet matrimonium contractum, & aliã uxorem sibi uendicaret. Quòd si tantùm apud eos ualuerit conditionis error, ut matrimonium resciderit, cur non magis id poterit quod ipse Christus & Apostolus exceperunt? Neq; multũ id nos turbat, quod extremo loco dictitabant, non esse hominis eos diuellere, quos deus coniunxisset. Quia cum huiusmodi causæ interueniũt, deus est qui diuidit, non homines. Quandoquidem ipse ex uerbo suo hanc potestatem fecit. Tunc sanè homines diuiderent, si quacunque de causa à deo non expressa tentarent coniugia rescindere. Paulus autem modò cùm inquit: *Innupta maneat*, de his loquitur, quæ leuibus de causis adductæ à uiris discedebant. Hebræis quauis de causa mos fuit libellum repudij dare. Ex Ethnicis diuortia tam erant familiaria & usitata, ut Iuuenalis diceret: *Sic fiunt octo mariti, Quinq; per autumnum*, &c. Quare non immeritò hæc Apostolus ad Corinth. scribit. Romani non erãt ad repudia

dia tam faciles. Primus enim qui Romæ diuortiū fecit, ducētisimo & trigesimo anno ab urbe condita, idq; ob sterilitatem uxoris, Spurius Seruilius in uita Romuli à Plutarcho memoratur. Non agit itaq; Paulus de causa stupri: Nam quoad illam, à Christo nō dissentit, qui (ut probauimus) iustum diuortium ibi concessit. Neque intelligendus est Apostolus, quasi discessiones illas coniugum à se mutuò probet. Damnat quidē, & eos ita leuibus de causis atq; temerè nollet discessionem facere. Sed ut bonus minister prouidet, ne si fortasse in hoc uitiū inciderint, aliud quid grauius est admittant, nimirum ut alteri nubāt. *Maneat* (inquit) *innupta, uel reconcilietur uiro.* Videturq; isto loco crimen discessionis non adeò reprehendere & castigare, ut esset dignum: Quia uidit quandoq; fieri, ut mulieres non sponte separentur, sed à uiris eijciantur, ita ut etiamsi redire uelint, nō statim illis accessus pateat. Sed magistratus his miseris deberet & probatis & bonis legibus prospicere.

Paulus non probat istas discessiones.

65 Verùm nunc expendenda quædam esse existimaui, quæ ab Augustino in duobus libellis de Adulterinis coniugijs ad Pollentiū dicuntur, prout ad propositum huius loci ea facere iudicauero. Putabat ille quidem repudianti uxorē stupri causa, nō licere alteram superinducere. Sed cùm apud Matthæū ea causa excipiatur, is respondet utrunq; esse mœchum, & qui propter adulteriū, & qui extra illam causam uxorem à se repellit, atq; alteram ducit. Et Matthæum (inquit) alterum eorum tantummodo expressisse, ut illū notaret qui grauius peccat. Ambo quidem mœchantur, uxorem dimittendo, & alterā ducendo: sed grauius, qui hoc extra causam fornicationis fecerit. Atq; ita uult eā exceptionem tantummodo ualere ad crimē adulterij leniendum, non tamen ad hoc ut prorsus tollatur. atq; id putat se posse ostēdere ex uerbo dei: quoniam Lucas & Marcus eam sententiam absolutè, & absq; ulla exceptione protulerunt. Aiunt, *Omnis qui uxorem dimiserit, & alteram duxerit, mœchatur.* Cōcludit itaq; generaliter Christi dictum accipiendum, ut Lucas & Marcus scripserūt. Matthæus uerò (inquit) illum notat, qui causa stupri hoc fecerit, ut intelligatur leuius peccare. Verùm hoc genus argumenti, equidem iudicarem infirmissimum. Quia potius uidetur dicendū, Lucam & Marcum nō completam seu perfectam scripsisse Domini sentētiam, quam oporteat ex Matthæo contrahere, & definitè accipere. Quàm regulā ipse tradit, & non semel utitur in libro de Consensu Euangelistarum, ubi apertè dicit, in alijs Euangelistis persæpe minus explicatè ac integrè quædam dici, quæ ex Matthæo perfectius colligi debeant. Et est mirandū, quomodo is uideatur semper accipere istam discessionem, de qua modò loquitur Apostolus, pro ea quę liceat, cùm Apostolus apertè dixerit: *Vxor à uiro non separetur.* Quare constat eum agere de illa quæ non liceat, cùm eam prohibeat. Vnde facilè apparet, non esse hic sermonē de causa stupri. Quia eo casu non mandaret Apostolus, ut uxor à uiro nō discedat: quippe id esset fouere lenocinium, si adulteria fieri se præsente atq; morante apud uirum pateretur. Iubet itaq; Paulus, ut non discedat propter istas leniores causas, cùm id non liceat. & si fortasse discesserit, ut innupta maneat præcipit, aut reconcilietur uiro. Tenetur quisq; auferre malum è sua familia. Qui posset uir non eijcere uxorem, cùm in adulterio eam deprehenderit? & tamē Apostolus ait, *Vir uxorem non dimittat.* Debet igitur eius adulteria fouere? Hæc satis ostendūt, de qua secessione seu eiectione hæc sint intelligēda. Et Chrysost. habes hoc loco, nostræ huic sententiæ fauentem: nam inquit, *Discedunt quandoq; propter contentiones, propter pusillanimitatem, uel propter continentiam, aut alios prætextus*, neq; adulterij ullam mentionem facit. Tertullianus lib. 4. contra Marcionem inquit, *Iustitiam habere Dominum assertorem diuortij.* Quibus uerbis facit Christum confirmasse diuortium, non prorsus sustulisse. Nam hoc nomine probare nitebantur hæretici, Christum pugnare cum deo ueteris Testamēti, quòd ea damnaret quæ ille instituerit. Quæ Tertulliani sententia uera non esset, si iusta diuortia, prout Hebræi habebant, inter Christianos minimè darentur.

Augustinus ad Pollentiū de adulterinis coniugijs.

Tertullianus admittit iusta diuortia.

66 Neq; oportet ut hoc multū nos turbet, quod in ueteri Testamēto libellus repudij sit permissus quauis de causa, cùm modò Christus rem adeò in angustum contrahat. Ob id nō est quod existimes illum cum decretis & legibus paternis pugnare: Sed hoc tibi uidendū est, tum temporis legem illā de libello repudij, quę lata est Deut. 24. ciuilē fuisse. Christus aūt non egit de rationibus ciuilibus. Qui Remp. administrāt, eiusmodi scopū sibi proponunt, ut si duo mala siue incommoda auferantur, id quod leuius est permittāt, ne incurratur in grauius. Quod facilè demonstrari potest in meretricibus, quas in ciuitatibus permittūt, ne grauiora facinora perpetrentur, quod tamen lex Domini in sua Repub. non permisit. Sed nunc istud ut exemplū affero, quod licet minus Christianè fiat, in multis tamen Rebuspublicis passim cernitur. Sic quoad matrimonij negotiū, quando sunt coniunctiones infœlices, alterū duorum incommodorum uidebatur necessarium, ut qui odio habebant uxores, uel perpetuò eas affligerent, atq; demum occiderent, uel diuortij facultas erat danda. Hoc posterius uisum est magis tolerabile: quamobrem id in Repub. sua deus concessit: sed ita cōcessit, ut scriberetur libellus, quo uir asper & immitis, uel illum scribendo utcunq; moueretur, & grauius expenderet, quàm indignum esset illam à se abigere, cum qua iam inde ab initio cōiunctissimè uixisset. Attentius enim solemus ea ponderare quæ scribimus, quàm illa quæ loquimur. Deinde pręcipiebat, ut cùm eiecta esset per libellum repudij, nunquam deinceps à priori uiro in matrimonium recipi posset. In his itaq; politicis legibus, Christianus & pius uir ita se gerer, ut hac facultate, quā uidet concessā, ne incidamus in atrociora mala, non utatur: cùm eam quoq; secum habere coniunctum malum uideat quanquā leuius. Suis itaq; Redemptor noster & pietatis & religionis decreta proposuit. Nō interim damnabat dei

Quibus causis Deus in Lege concessit diuortium.

consilium, quo in Republica Hebræorũ usus fuit ad grauiora peccata coercenda.

67 Non reperies in ueteri Testamẽto ullos celebres aut laudatos uiros diuortio usos esse, quantum historiæ sacræ referant. Non mihi Abrahamũ opponas, qui Agaram & Ismaelem filium à se repulerit: quia hoc non uolens egit, sed postulante uxore, & iussu dei accedente. Scribit etiam Augustinus eo loco, quem superius citauimus, indignũ esse Christianos maritos adeò molestè ferre, ut uxoribus in adulterium lapsis reconcilientur, quãdo eas pœniteat, & emendandæ uitæ spem faciãt. Oporteret eos cogitare (inquit) se Christianos esse, quos ad misericordiã pronos esse, nõ ita obdurari deceat: Dauid, inquit, ad se accepit rursus Michol, quæ tamẽ alteri uiro copulata fuerat. Sed hoc eius exemplũ non admodum uidetur efficax, quia Michol nõ admisit completum & iustũ adulterium: Nam puella à patre coacta est, qui rex erat, ut alteri uiro iungeretur. Ita ut ad illud matrimonium posterius, lege nõ modò patria, sed regia sit adacta. Adducit secundo loco Christi exemplum, qui adulteræ uidetur ignouisse. Quod sanè ualet ad permouendum animos maritorum ad misericordiam erga pœnitentes uxores: non tamen id conducit, ne adulteri per leges & magistratus capitali pœna plectatur. Nõ enim actione illa Christus detraxit quicquam ciuilibus legibus, aut iudiciorum publicorũ seueritati. *Illud caput Ioannis* (inquit *Augustinus*) *acerbi uiri tanto odio prosecuti sunt, ut ex suo loco expunxerint.* Quibus uerbis innuere uidetur, quod res ipsa indicat, illud caput non reperiri in omnibus exemplaribus. Certè oportuit istos cogitare de sua ipsorum infirmitate, & animaduertere quoties ipsi sint in diuersa scelera ꝓlapsi, & fortè nonnunquam in illud idem peccati genus, ut fidem coniugalem uiolauerint.

Augustin. Michol filia Saul à Dauid recepta.

Christus pepercit adulteræ.

Quid im historiam adulteræ ex Euãgelio remouerunt.

68 Qui suas uxores deinde tam pertinaci odio prosequuntur, aiunt, non esse par, ut eodem iure uiri qui pręsunt, atq; mulieres teneantur. Imò (inquit Augustinus) quia uir est caput mulieris, eius dux atq; rector, ideo ęquum fuerat ut illam uirtute antecelleret. Et citat Antonini Imperatoris legem, quã se inquit in Gregoriano legisse, quæ sic habet: *Periniquum iudico, ut uir exigat ab uxore pudicitiam, quam ipse illi non exhibet.* Vnde statuit illam adulterij non damnandã esse, quæ ostenderit maritum uel eiusdem criminis reum, uel lapsus occasionem sibi dedisse. His & consimilibus hortatur Augustinus uiros, ut lapsis uxoribus ignoscant. Quod mihi uehementer probatur, quando spes est ueræ pœnitentiæ ac mutatiõis uitæ. Quamobrem si magistratus appulerit semel animũ ad ista mala tollenda, & uitia matrimoniorum reformãda, caueat ne mariti, qui de adulterijs uxorũ conqueruntur, deprehensi in eodem crimine, impuniti abeant, & bonis legibus prouideant, ne uiri dent uxoribus peccandi occasiones.

Antonini lex. Gregorianus codex.

69 Cæterùm cum Apostolus ait, *Reliquis autem ego dico, non Dominus: si quis frater uxorem habeat infidelem, & hæc assentitur ut habitet cum illo, ne dimittat eam,* &c. Notabis cohabitationem ad iustum matrimoniũ requiri. Quare Dominus dixit, se uelle facere homini uxorẽ, quæ esset eius adiutoriũ corã eo. Quę nõ eò dico, quasi nunquã liceat cõiugibus quandoq; à se inuicẽ diuidi, uel per morbum, uel per aliquas graues incidẽtes necessitates: sed ut cõiuges intelligãt, nil per suã uoluntatẽ debere obstare, quin simul habitẽt, neq; refugere debent, ut unà uiuãt. Rogabis forsitan: Si cõiunx infidelis deprehẽdatur omnino ἄθεος, Epicurus, & qui religionẽ nihil pensi habeat, ita ut de salute illius desperetur: nũ eo casu debet pars fidelis in coniugio manere? Respondemus, Quando certò desperaretur de salute coniugis, posset fieri discessus: quia sublato effectu, causæ nõ relinquitur locus. Tota ratio manẽdi erat ex charitate, ut fidelis cõiugem Christo lucrifaceret. Verùm quia nõ licet de quopiã, dũ uiuit, animũ despõdere, & qui hodie ἄθεος est, Epicurus & religionis contẽptor, fortasse cras idẽ non erit, cùm deus hominũ corda in sua manu habeat: idcirco nisi manifesta & præcipua reuelatio de dãnatione illius intercesserit, non est discedendũ. At si est interim blasphemus & Christũ execratur, ita ut non possit fidelis in eo matrimonio esse absq; Christi cõtumelia (nõ enim fortasse patietur maritus, ut de blasphemijs reprehendatur, uel ut Christi ueritas cõfessione defendatur) licet ne discedere? Maximè: Qui enim Christum colit, si eius cùm potest nomẽ aut à contumelia nõ uendicat, aut saltẽ curare negligit, ut eius iniuriæ nõ uideatur cõsentire, grauiter peccat, & frustra se Christianũ existimat. Vnde Apostolus prudẽter scribit: *Si uelit infidelis cohabitare.* Quod nõ iudicatur is uel le, qui coniugis religionẽ execratur, qui eius deũ blasphemijs proscindit, quiq; non patitur ut quieta sit ac tranquilla eius consciẽtia. Hoc non est cohabitare, sed alterã partẽ affligere, certamina instituere, ac omnẽ pacẽ domesticã funditùs euertere.

In 1. Cor. 7. uers. 12. Cohabitatio requiritur ad iustũ matrimonium.

Quamdiu manendum in connubio.

Tum licet discedere, quãdo non licet cohabitare absq; Christi contumelia.

70 Item si contingat, ut coniunx fidelis debilis sit, & sentiat ex eo matrimonio se de religione Christiana paulatim deijci, ita ut abducatur quodãmodo à fide, ac in idololatriam ex idololatrarũ conuictu in procliui sit ut ruat, quid ei agẽdum erit? Non oportet ut maneat: Firma enim & incõcussa retineatur ea sentẽtia necesse est, non esse facienda mala, ut bona eueniant. Neq; tũc superest spes, ut pars infidelis conuertatur, quæ fuerat causa matrimonij retinendi, imò potius iam in diuersum cecidit, ut pars fidelis periclitetur, ne ad infidelitatem uergat. Et hæc ratio fuit, ꝓpter quã deus in ueteri Testamẽto, matrimonia dissolui statuit per Esdrã, quæ cũ infidelibus contracta fuerant: ꝙ uiri propter ea in prohibitos cultus incitabãtur, tantũ aberat, ut suas uxores Iudaicæ religioni lucrifacerẽt. Augustinus loco iã citato sic ratiocinatur: Paulus hęc ideò scripsit, quia fuit pertimescendũ, ne si per Euangeliũ susceptũ matrimonia cõtracta redderẽtur irrita: Christiana religio damnaretur, quasi Resp. pertubaret, et cõtractus honestos atq; legitimos rescinderet. Accedebat & aliud incõmodũ, ꝙ pars infidelis passa repulsam à cõiuge religionis causa, se implicasset nouis nuptijs, quibus animus eius uehemẽtius in infidelitate obfirmaretur, atq; magis magisq; à religione Christiana redderetur alienus: ꝙ nõ accidisset, si fidelis cõiũx cũ eo habi-

tare uellet. Quare omnia uisa sunt prius tētāda, quàm discessus fiat. Videmus itaque hinc Paulū facere copiam abeundi, non religionis causa tātummodò, sed si infidelis cohabitare noluerit, ita ut potius discessus causam faciat obstinatam uoluntatē non habitandi cum coniuge, quàm religionis disparitatem. Quandoquidem illam docet utcunque ferri potuisse. Et apparet sententiam Christi, qua tantùm excipit scortationem, non esse cōpletam, cùm hic Apostolus alteram adiecerit.

Causa discessus à coniuge.

Quatenus manendum in connub.

Tria grauia dubia. I.

71 Tria hic nobis occurrunt grauia dubia: Primùm, uidetur Paulus cōiugē fidelē exponere graui periculo: Nā suadet illi ut maneat cū infideli, unde fortasse incidet in idololatriā. Etenim facilè est ut ab infideli parte seducatur. Sed respōdetur, non ita esse. Quia tūc deus fidelē cōiugē pulsatus precib. adiuuabit, cùm uideat eū suā uocationē sequi, neque ultrò ac uolentē accersiuisse sibi hęc pericula, quod fuisset deū tentare. Videt illū non manere in hoc genere coniugij, sua uoluntate aut proprij cōmodi causa, sed ut præcepto dei obtēperet: quamobrem illi aderit. Deinde si eueniat, ut fidelis infirmior factus à Christo se abduci sentiat, uti præmonuimus, copia ei fit abeundi. *II.* Alter scrupulus est, quòd in scortatione ideo peccemus, quia membrū Christi accipimus, & illud facimus membrū meretricis. Quomodo hic nō peccabitur, quādo mēbrū Christi, fidelē inquā partē, facimus mēbrū idololatriæ? Occurritur, Quia hoc nos nō facimus, antea erit membrū sui coniugis. Tantūmodò statuitur, non oportere ob Euangeliū discessum fieri. Nō datur facultas ei qui iā Christi membrū est, ut idololatrę membrū fiat, & coniugium cū infideli parte ineat: sed tātùm dicitur, ut nō temerè discedat. At in scortatione, nos qui iā sumus Christi mēbra, ab eo diuellimur, & mēbra meretricis nos facimus. Vides rationē esse disparē. Deinde accedit, quòd in coniunctione cū scorto utraque pars est impura, tam meretrix, quàm is qui ei cōmiscetur: non item hic in dispari matrimonio, ubi una pars, nimirū fidelis, est pura. Nam qui scortatur, non tantùm corpore miscetur meretrici, sed etiam praua scortandi uoluntate cū ea consentit, ita ut utrique tam quoad animū, quàm quoad corpus uitiati sint. At hic in matrimonio dispari coniuges nō miscentur quoad fidem, sed tantummodo corporib. & à corpore infidelis Paulus testatur immunditiē auferri, ut altera pars nō cōtaminetur. Fides interim manet salua & animus purus in coniuge sancto, quæ in scortatiōe locum nō habet. *III.* Postrema dubitatio est, si Christianus maritus maneat cū infideli & idololatra uxore, neque debeat temerè discedere, & tamen ab adultera possit discedere: uidetur cōsequi, adulterium esse grauius peccatum & magis intolerabile, quàm sit idololatria. Respondet Chrysostomus, Deum esse adeò bonum, ut quādoque sua postponat nostris cōmodis: Nam uult relinqui sacrificium ad altare, & prius quàm sacrificemus, reconciliationem cum proximo instaurari. Patitur debitum quandoque sibi non solui, & condonat: sed nos non uult absoluere, nisi proximo satisfecerimus. Vnde argumentum infirmum est, quo colligebas idololatriā

Tum licet discedere, quādo non licet cohabitare absque Christi contumelia.

A esse leuius peccatum adulterio, quod cum idololatra coniunx permittatur, & ab adulterio liceat discedere. Sed expeditius uidetur posse responderi, Idololatriam quidem natura sua grauius esse peccatum adulterio, sed adulterium magis quàm idololatriam repugnare matrimonio, in quo uir & uxor una caro esse debeant, & per adulterium à se inuicem abstrahūtur. Deo quippe idololatria magis repugnat quàm adulterium, sed adulteriū magis quàm idololatria matrimonio aduersatur. B Quod inde patet, quòd inter idololatras & Machumetanos habentur matrimonia.

Adulterium magis quam idololatria repugnat matrimonio.

72 An autem rectè fecerit Dauid, Sunamitidē in uxorem accipiēdo, quibusdā uidetur ambiguum. Etenim frigidi cùm uxores ducunt, uidentur nihil agere: quia iuxta humanas leges huiuscemodi nuptiæ non sunt firmæ. Nā se obstringunt frigidi ad id præstādū quod nō possunt. Multa sanè in legib. Ciuilib. & Pontificijs hac de re sunt decreta. Primùm statuūt, si perpetuus fuerit defectus, eos qui C contraxerunt, separandos esse, modò ea pars, quæ separationē postulat, morbū illū nesciuerit: quia si mulier contrahens cū malè affecto, id anteà norit, minimè pōt à marito ea de causa resilire. Lex habetur de Spōsalibus, in l. mulier, quæ ita statuit: si nouit uxor ante matrimoniū contractum infamiam uiri uel impotentiam, imputet sibi: nō pōt diuortium quærere. In ff. ad legem Iuliā de Adulterijs. l. Si uxor. circa finem dicitur, si quis mulierem sciat commisisse adulteriū, & postea eam duxerit, nō potest eam adulterij accusare. nam cùm in uxorē duxit & sciuit, probasse uidetur eius mores. Idē Pontificij senserūt, uelut 33. q. 1. ca. requisisti, glossa dicit: *Si mulier nouit impedimentum uiri, & contrahit, nō potest resilire.* Sed facito nesciuisse. Firmúmne matrimonium erit? Gregorius in Canone adducto consulit, ut maneant simul: ut mulier, si non possit uxor esse, sit soror. At id consulendo ait, non præcipiendo. Nā si reclamet & dicat, Volo mater fieri, & liberos parere, auditur. Conditionē tamen adhibent, ut intra duos mēses reclamet, ut habetur Extra. de Frigidis & maleficiatis. Canone 1. Nā si diu maneat, uidetur suo cōsēsu firmasse matrimoniū. Sed hodie rigor huius legis minimè seruatur, sed lōgius cōceditur spatiū, & iustè quidē: Nā fortè ab initio uidetur frigidus, qui posteà nō erit. Quid fiet igitur, si reclamarit & probarit? Si maritus neget, ei credendū est: uerùm si cōfiteatur, separabuntur, & mulieri datur facultas ut aliàs nuptias adipiscatur, quod tamē fieri prępropere nō debet. Volūt quippe trienniū expectari, ut diuturnior & certior habeatur experiētia. Leges ciuiles idē censuerunt. Iustin. de Repudijs in l. In causis. primùm dat bienniū: uerùm ibidē §. Sed hodie. dat trienniū, & & cū Pontificijs Canonib. ei bene conuenit. Idē habet in Authent. in Collat. 4. §. per occasionē. trienniū dari. Verùm id intelligendū est, nisi ante possit haberi manifesta ꝓbatio: quia tū nō oporteret differri. Cæterùm quidam aiūt, posse fieri, ut iudices fallantur, quod morbus quandoque curetur, nec expectatio triennij ad id uidetur sufficere. Et is G posset cum alia cōtrahere ac liberos procreare, ac

In 1. Reg. initio.

D

E

F

Matrimonium an resiliendū ob uiri impotentiam.

simul colludendo possent quandoque ambo confiteri frigiditatem, quò separationem impetrarent. Hoc si accidat, uolunt ut uir posteà deprehensus aptus ad procreãdum, repetat pristinũ coniugium. At id non seruetur. Eadem statuunt de illis, qui maleficijs impediuntur. At quia diabolus quandoque impedit, ut quispiam cum una, sed non cum altera possit rem habere, ideò matrimonium datur cum ea, à qua non prohibetur. Hæc de mulieribus.

Mariti frigidi pœna.

73 Verùm si uir aut sciat aut ignoret se frigidum esse, quid fiet? si ignorat, quoquomodo excusatur, & ei licet diuortium petere, quò à sumptibus coniugij releuetur. Quod si anteà norit se frigore laborare, adigitur ad sumptus & alimenta uxoris, quam decepit. Pontificij uolunt, ut non amplius contrahat, ut habetur de Frigidis & maleficiatis, loco iam prius adducto. Sũt attamen qui dicant, si aliquã reperiat, quæ illam uelit maritũ habere, cognito scilicet eius uitio, illũ posse cũ ea nuptias cõtrahere. At quale connubiũ erit, cùm neque ad procreandos liberos, neque ad repellendam scortationem instituatur? Respondent ad hoc de Augustini sententia, quæ 27. quæst. 1. cap. Nuptiarum, habetur, scribiturque de bono Coniugali cap. 8. Contrahere antiquitus fuit obsequium legis, nunc est infirmitatis remedium, & ad humanitatis solatium. Cæterùm locus est ambiguus, quia solatium humanitatis, potest liberorum procreationem respicere: nam ibi parentes habent non uulgarem iucũditatem qua se oblectent. Dant attamen hodie istam contrahendi facultatem, & deprehenduntur non rarò tales inter sese pacatè uiuere. Considerarunt, qui hæc tractant, diuersam esse frigiditatis & senectutis rationẽ. Et definiunt senilem ætatem non esse unquam à matrimonio arcendam. Antiquitus fuit Papia seu Papæa lex, sub Tiberio Cæsare lata, cuius Tranquillus in Claudio meminit, nec non Lactãtius, qua cauebatur, ne maiores sexaginta annis, ducerent uxores: & mulieres minimè nuberent, quę quinquagesimũ excessissent. Sed per Iustinianum hæ leges abolitæ fuerunt, quod habetur. C. de Nuptijs, in lege Sancimus. quia nequaquã in omnib. eadẽ est frigiditas. Veris aũt spadonib. neque Cæsareæ, neque Pontificiæ leges nuptias concesserunt. Quæ uerò frigiditas aut quæ maleficia matrimonia dirimãt, perpetua sint oportet. Nam temporarijs medicinam aliquando periti homines faciunt. Ad hæc necessarium est, ut uitium anteuertat matrimonij contractum: quia si fuerint semel facti una caro, matrimonia minimè soluuntur. Hac de re scripsit etiam magister Sentent. lib. 4. distinct. 34.

Senilis ætas, an arceatur à matrimonio.

Spadonibus interdictum matrimoniũ.

Matrimonij impedimẽta.

74 Nunc restat, ut de hoc matrimonio Dauidis agatur speciatim. Atque id primùm annotabimus, illum non spontè nec ex libidine seu prauo affectu ad illud coniugium incitari. Verùm ex procerum suorum uoluntate, ac medicorum prudenti consilio. At dixeris, Voluntas quæ non sit recta & prauũ consilium, non est admittendum. Verum quidẽ id est: sed hac in re neque malitia, neque prauitas, quãtum apparet, conuinci potest. Primùm senilis ętas nihil obstat quin rex matrimoniũ possit contrahere, qui etiã fortassis credebatur quoad frigiditatẽ posse restitui, & si non pristinis uirib. attamen illis quæ senile corpus decent. Certè Abrahamus cẽtenarius iã restitutus fuit, ita ut etiã post mortem Saræ alteram duxerit, & ex ea liberos procrearit. Nec deerant adiumẽta naturalia, quo medici putarint eũ posse curari. Deinde si puellæ, uitiũ senis ostenderunt, & eo cognito, ea præbuit assensum, nullam patiebatur iniuriã. Posset addi, animũ eius à deo fuisse inductum ut assentiretur, ob totius regni cõmoditatẽ. Ea tñ si ambitiõe ad id impulsa fuisset, cõsiliũ eius nõ esset laudandũ. Cæterùm de iis temerè iudicare, nõ est pietatis & authoritatis nostræ. cùm hæc potuerint bono animo fieri, & nutu dei, arbitror ea potius in bonã partẽ rapienda. Id historia docet, puellam istam non diu cũ rege fuisse: quia nõ post multũ spatium temporis decessit. Attamẽ uita eius quæ Reipub. pernecessaria erat, aliquãtisper est prorogata. Id tamẽ admoneo, nõ esse tã multum laborandum ut Patres à culpa semper eximamus, qui etiam grauandi non sunt, nisi cogat historia. Nec id præteribimus, Deum istius puellæ occasione usum esse ad opprimendum Adoniam, & ad constabiliendum regnũ Salomoni.

LOCVS XI.

De Scortatione, Adulterio, & alijs corruptelis quæ pugnant cum septimo præcepto.

In Iud 16. uers. 4.

NVnc mihi operæprecium uidetur dicere aliqua de Scortatione: Nã ut olim permulti, sic hodie nõ pauci, eã peccatum nõ esse affirmant. Ego uerò è Scripturis & ex rationib. certissimis docebo, eã graue peccatum esse. Qui hoc scelus extenuant, uarijs nituntur argumentis. Primùm in Actis Apostolicis, ca. 15. cùm dissidium primis illis temporib. ortum esset inter Iudæos & Græcos, cõmuni assensu decretum est, ut Ethnici sibi temperarent à sanguine, à suffocato, ab idolothytis, & à Scortatiõe. Hic, inquiunt, Scortatio ijs reb. annumeratur, quæ sua natura nõ sunt peccata. Quare apparet, eã per se non esse peccatũ: nam hæc tũ pro tempore fuerunt ab Apostolis decreta, ut inter Christianos pacatè uiueretur. Nulla eñ dei creatura mala est, ut inquit Paulus ad Timotheũ. Ad hæc, inquiunt, Deus non iuberet, quod per se peccatum esset. At iussit prophetam Hoseam asciscere sibi meretricem, & filios ex fornicatione procreare: Quare sua natura non uidetur mala. Præterea omne peccatũ aduersatur charitati, quam debemus uel deo, uel proximo. At in scortatione aduersus deum nihil uidetur committi: eius enim cultus & religio non læditur. Nec etiã contra proximum: uis enim eius uxori non affertur, neque uiolenta intercedit oppressio. Deinde Augustinus libro de Bono coniugali scribit, *Quod cibus est corpori, concubitus est ad procreationem.* Sed si qs paulò plus aut ederit aut biberit q̃ oportuerit nõ accusatur peccati: Ergo etiã si quis in coitu paulùm aberrarit, nõ est reus peccati peragendus. Postremò, ea quæ deus ut peccata prohibuit, tã clara

sunt

sunt & perspicua, ut lumine naturæ quilibet intelligere possit ea esse peccata: sed fornicatio humano iudicio non ita iudicatur, & multi arbitrantur eam non esse peccatum. Mirio apud Terentium in Comœdia sic ait, *Non est flagitium, mihi crede, adolescentulũ scortari*. Et in Ecclesia Corinthiaca, nõ defuerũt qui sic opinarẽtur. Iis itaq; rationib. ita eleuatur scortationis turpitudo, ut uel nõ habeatur pro peccato, uel inter leuia existimetur annumeranda.

Testimoniũ legis, prohibetur scortatio.

2 Nobis non rationes humanæ, sed uerbum dei spectandũ est: non quid homines sentiant aut iudicent, sed quid spiritus sanctus in diuinis literis loquatur. In Prophetis aũt & in Solomone, passim occurrit detestatio scortationis. Sed in lege, inquiunt, nihil aduersus eam sancitũ est. Quando ex lege nolunt agere, inde quoq; proferam testimonia, ex quib. intelligi possit, scortationẽ esse prohibitam. In Leuit. in lib. Num. in Deut. Iudæi prohibentur adiungere sibi mulieres alienigenas. Rursus in Deuter. cap. 23. præcipitur, ne sit ulla meretrix aut prostituta in Israël. Hæc loca inter sese coniungantur. Nõ licebat habere meretrices, nec alienigenas, neque Israeliticas: igitur omnes interdicebantur. Verùm dicet quispiam, Quomodo ergo Simson uersatus est cum meretrice? Respondent aliqui ex Hebræis, eam non fuisse meretricem, cum qua Simson consuetudinem habuit, sed cauponã. Sed cùm infirma sit huiuscemodi responsio, mihi uidetur aliter occurrendum. Fuit eo tempore Respub. Hebræorum deprauata. Nam sub Palęstinis iam agebant: nec mirum uideri debet, si ex illorum uitijs & corruptis moribus aliquid imbiberint. Habuerunt ergo aliqua scorta, uerùm non ex suis legib. sed ex usu & consuetudine Palæstinorum.

Testimonia noui Testamenti.

3 At in nouo Testamẽto, scortatio apertè & perspicuè prohibetur. Ad Hebræos in hunc modũ scribitur, *Adulteros & scortatores Dominus iudicabit*. Dominus autem non dicitur iudicare & uindicare, nisi grauia peccata. Et ad Ephes. non tantum auari & idololatræ, sed etiam scortatores excluduntur à regno dei. Ad Corinth. item, ubi Paulus de Excommunicatione scribit, non de quibusuis, inquit, scortatoribus loquor: *sed si quis frater nominatur scortator, cum eiusmodi ne quidem cibum sumere*. Sed multò luculentius in eadem Epist. cap. 6. de tota ista re agit, & quidem ex professo: quia multi de hoc genere sceleris, ut dictum est, malè persuasi erant. *Primùm*, inquit, *esca uentri & uenter escæ: uerùm & hunc & hanc destruet Dominus: corpus autem non scortatiõi, sed Domino.* Porrò quæuis esca natura sua pura est: sed propter offensionem proximi, est nonnunquã abstinẽdum. At posset quispiam dicere, Esca necessaria est ad uitam degendam: Est, inquit Paulus in hac uita, sed in beata resurrectione deus & escam & uentrem destruet. Quare nõ est ea tanti, ut eius causa fratrem offendas. Non præcipitur ut uniuersũ ab omni esca tibi tẽperes, sed ab ea tantùm, qua frater infirmus offenditur. At de scortatione, inquit, quã uos contemnitis, lõgè alia ratio est. Corpus uestrũ non est datũ scortationi, sed Domino. Nec prætereas, Paulũ magna prudentia, nõ dixisse nõ procreationi, sed non scortationi: nam corpus etiam procreationis causa datũ est. Sæpè homines consueuerunt uitia sua excusare, & in naturam ea reijcere. Natura, inquit, corporis est, ut datum sit à Domino. Quare inde regula uitæ petenda est, nõ à malis exemplis. Hæc uis est relatiuorum, nec tantùm eorum, quę hoc ipsum quod sunt, aliorũ sunt: uerùm & eorũ, quæ aliquo modo referuntur ad aliud, ut caput ad corpus, & corpus uicissim ad caput. Nã cùm uidemus caput, statim corpus requirimus: & rursũ caput, cùm uidemus corpus. Talia relatiua sunt, ut inquiũt Dialectici, secundum dici. Dominus est caput corporis Ecclesiæ, & ea corpus est eius capitis. Quocirca Paulus & prudẽter & acutè disputat, dum inquit, Corpus nõ est factũ ad hoc, ut sese libidinibus polluat, sed ut capiti sese prẽbeat, & ad ipsum cõformetur. Et addit, *Deus qui excitabit & nos per potẽtiã suã*. Primũ argumentũ sumebatur à relatiuis: proximũ ducitur ab ipso deo. Nã si nostra corpora est excitaturus, ut excitauit Christũ, cur ea nos afficimus ignominia? Pergit deinde, atq; ait, *An nescitis quòd corpora uestra membra sint Christi? Tollam ergo membrũ Christi, ut faciam membrũ meretricis?* Graue profectò argumentũ, quod concluditur, Tollam'ne, inquit, membrũ Christi? ac si diceret, Non sanè, quia hoc esset corpus Christi dilacerare. Crudelissimum uerò est mẽbra uiuo corpori detrahere, & ea corpori putri aut mortuo adiungere. Vis autem rationis in eo sita est. Christus scortari non potest: quare si tu scortari uelis, prius oportet ut à Christo diuellaris. Ostẽditur hic, scortationem non tantùm esse peccatum, sed etiam lethiferum atq; grauissimũ, quod auellat à Christo.

Vis relatiuorum.

4 Subijcit postea, *Qui adhæret scorto, unum corpus efficitur. Erunt enim duo in carnem unam:* Et, *qui adhæret deo, unus spiritus est*. Hic locus plenissimus est cõsolationis: siquidẽ indicat, nos Christo esse quàm coniunctissimos, à quo necesse sit ut prius auellamur, quàm efficiamur membra meretricis. *Qui adhæret scorto, unum corpus efficitur. Erunt enim duo in carnem unam.* Videtur Apostolus prima fronte uerbis Geneseos abuti: Nam ea transfert ad scortationem, quæ dicta sunt de matrimonio. Hęc siquidẽ primùm de Adamo & Heua prolata sunt: quod caro Heuæ in carne antea fuerit Adami, cui deus costam detraxit, & ex ea mulierem fecerit, quam rursus Adamo coniunxit, ut cum eo esset una caro. At reuera nõ abutitur Apostolus hac sententia, quandoquidem scortatio corruptela quædam est matrimonij: nam una res utriq; communis est, nimirum carnis coniunctio. Tam enim hic quàm ibi communicantur corpora. Paulus ergo id respexit, quod est utrinque commune: cùm tamen hoc interponatur discrimen, quòd in scortatione coniunctio est aduersus legẽ dei, & idcirco scortãtes à se inuicẽ sũt auellẽdi, alioqui spes salutis eis nõ relinquitur. In matrimonio uerò coniũctio est à deo cõciliata, & idcirco reddita nodus indissolubilis. Cùm igitur cõiũctio utrinq; sit eadẽ, rectè Paulus accõmodauit illã sentẽtiã ad scortationẽ: *Qui adhæret deo, unus spiritus est.* Faciunt hæc uerba multũ ad rem præsentem: Nã si cũ deo sumus unus spiritus, ea summo studio fugere debemus, quæ ille prohibuit.

Proinde

Proinde appositè subiecit Apostolus, *Fugite scortationem*: Dicit prætereà, *Omne peccatum quod homo cõmittit, extra corpus est: qui autem scortatur, in corpus suum peccat*. Si priora quæ adduxi argumenta uos nõ mouent, habete saltem rationem corporis uestri, quod scortando uidemini odisse atq; contẽnere.

5 Sed quæri potest, Quomodo alia peccata sint extra corpus, scortatione uerò in propriũ corpus peccetur. Non enim dubitamus, cum qui uehemẽter irascitur, bilem alere atque augere: qua corpus non parùm læditur. Aegritudo etiam, corpus magnopere debilitat: unde Salomon ait, *Spiritus tristis exiccat ossa*. Ebrietas item & crapula infirmat ualetudinem, & corpus ipsum propemodũ funditus perdit. Quin & inuidi peccare uidẽtur in propriũ corpus. Videas enim eos aridos, luridos & macie quodammodo enectos. Quomodo ergo cõstabit, alia peccata extra corpus esse? Quidam aiunt, in corpus suum peccare scortatores, quod sæpius ex consuetudine quam habent cum meretricibus, scabie seu lepra inficiantur. Cæterùm dicãt alij quicquid uelint, ego potius existimo, Apostolum ad ea respexisse, quæ præcesserãt: Dixerat enim, scortatorẽ fieri cũ meretrice unũ corpus: grauiter aũt uidetur peccare in sui corporis dignitatem, qui illud facit unum cũ fœdissimo & spurcissimo scorti corpore. Porrò si rex aliquis aut princeps ducat uxorẽ tenuis & obscuræ sortis, dicetur suũ genus contaminasse. Scio esse alios qui uerba illa ὑπερβολικῶς dicta putẽt, quòd alia quoq; peccata reperiantur, quæ corpus lædãt, sed hoc grauissimè & maximè.

Simile.

6 Argumentatur adhuc idem Paulus: *An ignoratis, quòd corpora uestra tẽplum sunt spiritus sancti? Et sanè qui destruit templũ dei, destruet illũ Deus*: Ac si diceret, Non habetis à uobisipsis corpora uestra, sed à deo. Deus ea fecit templũ suũ, & spiritus sanctus in illis habitat, non estis uestri: quapropter Iustitiã non mediocriter uiolatis, cõtaminando rẽ alienam. *Empti estis precio magno: quocirca glorificate deũ in corpore uestro*. Hæc Pauli argumenta, & pulcherrima sunt & grauissima: quæ, si cui parùm satisfaciunt, Simsonẽ intueatur. is nõ erat idololatra, non sicarius, nõ latro: tamẽ capitur, uincitur, priuatur oculis, & in carcere molere cogitur, non secus q̃; si esset quadrupes. Laborat Paulus multis argumentis, ut probet scortationem esse peccatum. Nec mirũ: quia tum scribebat ad Corinthios, qui ea ætate præ cæteris abundabãt scortis. Vnde prouerbium natũ est, *Non quiuis Corinthũ*. Et in uniuersum, omnes Ethnici, malè de hoc uitio erãt persuasi. Quàm ob causam, nascente adhuc Ecclesia, ut Eusebius author est lib. 3. suę Histor. cap. 29. Nicolaitę palàm & apertè scortabantur, & sui flagitij cõsuetudinẽ in Nicolaum diaconũ referebant: quanquam Clemẽs Alexandrinus in Stromatis, Nicolaũ excusat. *Ait* enim, illum nihil tale aut sensisse, aut docuisse. Verùm cùm haberet uxorẽ pulcherrimã, & zelotypia laborare crederetur, illam adduxisse in mediũ, & addidisse, *Hæc est uxor mea: Et ut sciatis, quàm non sim zelotypus, licebit per me cuiuis illam in uxorem habere*. Quod etiam intelligebat, quantum per legem dei concederetur. Qui autem postea dicti sunt Nicolaitę, uerba eius perperã intelligẽtes, eũ sensisse putarũt, uxores inter Christianos cõmunes esse oportere. De hac secta in Apocalyp. scribitur: *Sed hoc habes quod odisti facta Nicolaitarum, quæ ego odi*. Quamobrem non est mirùm, si Paulus tantam operam sumpserit, ut doceret scortationem esse peccatum.

Historia Nicolai diaconi.

7 *A*duersatur hoc scelus matrimonio: Nam qui uagas libidines & scorta sectantur, à matrimonio contrahendo sunt alieni: unde Comicus ait, *Qui amant, ægrè sibi ferunt uxorem dari*. Vnde Clemẽs ait, *Scortatio abducit ab uno matrimonio ad multa*, hoc est, ab una legitima coniunctione, ad multas illegitimas & nefarias. Epistola, ad Hebræos, scortatores cum adulteris coniungit, & deum testatur eos iudicaturum. Atq; adeò coniunguntur ea duo uitia, ut sub eodem præcepto comprehendãtur, quo dictum est: *Non Mœchaberis*. Aduersatur item hæc pestis, & charitati, & Reipub. Charitati sanè, quòd iniuriam scortatori faciant suis liberis, qui cùm legitimè nõ procreentur, uix unquã ingenuè ac liberaliter educãtur. Rẽpub. uerò lædunt, quòd eã fraudẽt bonis ciuib. Mamzer enim, spurius inquã, & ex scorto natus, in Ecclesiam recipi prohibetur, non quòd à cõmunione sacra, uel à mysterijs salutis arceatur, sed quòd illi nõ liceat Rẽpub. gerere, ac cęteris annumerari ciuibus. Huic malo quidam putãt occurri posse, si domi alatur concubina. Ita, inquiũt, certa erat proles: Certa fortasis esse poterit, at legitima non erit. Cùm itaq; scelus hoc, & matrimonio & charitati & Reipub. aduersetur, grauissimũ peccatũ esse, nõ põt negari. Hæc cùm ita sint, cur hodie in ciuitatib. palàm ferũtur scorta? Nõ loquor de Ethnicis: de Christianis loquor, & de ijs Christianis, qui se solos uideri & dici uolũt successores Christi. Fouetur in illorũ ditione quãimpudentissimè scortatio, illis nõ solũ uolentib. sed etiã fructũ & uectigal ex ea capientib. *Aut* peccatũ nõ est quod pugnat cũ uerbo dei, cũ matrimonio, cũ charitate, cũ Repub. aut insigne peccatũ est. *Q*uod si est peccatũ, cur non tollitur & extirpatur? Sed scio quid oggauniant: Augustinum proferũt, qui libro de Ordine ita scribit: *Tolle meretrices, & omnia implebuntur libidinibus*. *At* consideremus, quo tẽpore Augustinus hunc librũ scripserit. Certè cùm adhuc esset Catechumenus, nec satis in religione institutus Et quamuis non fuisset Catechumenus, tamen hoc eius dictum cum uerbo dei non cõsentit, neq; cum ipso eodem Augustino, qui alibi affirmat, delictorum compensationẽ non esse admittẽdam. *Q*uod & Paulus docuit ad Romanos, *Quemadmodum solent de nobis dicere: Faciamus mala, ut eueniant bona, quorum damnatio iusta est*. Nunquam oportet exitum & euentum spectare, quando pręcepto dei urgemur. Dicitur nobis aliquando, Nisi peccatum admittas, hoc aut illud malũ succedet. At nos respõdere oportet, Faciemus quod iussit deus, illi erit curæ de successu. Nec par est, ut *A*ugustini sententia unica, tot rationibus, quas adduximus, & tot clarissimis uerbis dei præponderet.

Scortatio aduersatur matrimonio.

Scortatio aduersatur charitati, & Republicæ.

Magistratus Christiani non debet scorta ferre.

Augustinus.

8 Disertè ac expresis uerbis deus mandauit, ut non esset meretrix in Israel. Sed hunc locum nonnulli conantur nobis è manibus extorquere, dum aiunt

aiunt Hebraica uocabula *Kedescha* & *Kedeschim* nō esse scorta seu meretrices, imò sacerdotes Priapi rebus turpissimis deuotos & consecratos. Ego contra sentio, *Kadascha* meretricem significare, *Kadaschim* uerò, cynædos & effœminatos. Neutrum horum deus uoluit in populo suo tolerari. Quod autem obijciunt de sacris Priapi, nihil agunt. Satis enim antè cautum fuerat de idololatria: quid oportuit nunc id repetere? Sed ut apertius intelligatur, *Kadascha* esse meretricem, historia de Iuda & Thamarrha in lib. Genes. legatur, & ibi uidebimus *zona*, & *Kadascha* pro eadem re accipi. Qua de causa notandum est, quasdam esse uoces, quæ in bonam & in malam partem possunt accipi: quo in genere apud Hebræos est *kedescha*, quòd sanctam & meretricem significat: quemadmodum apud Latinos sacrum, unde Vergilius:

Quædā uocabula cū in bonā tum in malam partem accipi.

Auri sacra fames.

Verbum Hebraicum *kedes*, est præparare, aut paratum esse. Vnde uox illa deriuatur, quæ meretricem significat, quod tales mulieres paratæ sint & expositæ omnibus, uel quòd ornatæ ac fucatæ soleant incedere. Idcirco ait Clemens, Lacedæmonios meretricibus permisisse uestes floridas, mundum muliebrem, & aurum, quibus rebus matronis uti non licuit. Nunc uideamus in Deuter. quid sequatur: *Et merces meretricis non inferetur in sanctuarium.* Hic rursus lex uocat *zona*, quam ante appellauerat *kadascha*. Verùm dixeris, Si lex nolebat ferri meretrices, quid cauere oportuit de illarum oblationibus? Quid opus fuit hac lege? Qui hoc dicunt, uidentur quidem acutè dicere, satis tamen non dicunt. Nam ad ornamenta & usus templi, etiam exteræ nationes dona mittebant. Eunuchus reginæ Aethiopum uenit Hierosolymam ut offerret in tēplo. Macedones & Romani dabant uictimas & sacrificia tēpli annuatim. Cauet itaq; lex, ut si quid è meretricio quæstu ab alienigenis offerretur, ne illud admitterent in sanctuarium. Ad hæc edixerat deus quidem, ne meretrices essent in Israel, sed sciebat eos legem istam non esse obseruaturos. Nam cùm illis Palæsthini, Macedones, & Romani dominarentur, meretrices habuerunt. Quin & Christus meretricum & publicanorum simul fecit mentionem. Rectè itaq; deus primùm cauit, ne meretrices inter Hebræos essent. Deinde statuit, ut si aliquo casu haberentur, quæstus earum ad sanctuarium non admitteretur. quod proculdubiò mandauit, propter quæstus fœditatem & turpitudinem. In eodem loco adiecit, Ne pretiū quoque canis inferretur in sanctuarium, quòd illud animal immundum & fœdum sit.

9 Caligula, fœdum alioqui monstrum, edixit (ut est apud Suetonium) ut quæ meretricium aut lenociniū facerēt, publico tenerētur. Hæc Hostiensis ridiculè scribit. Meretrices quidē astringūtur, inquit soluere ac offerre, sed Ecclesia nō potest nec debet accipere. Multò melius gl. in Decre. distinct. 90. ca. Oblationis. decernit, nō esse quicquā omnino in Ecclesia offerendū è quæstu meretricio. Sacerdotes autem & monachi, cùm uererētur ne de sua utilitate quicquā discederet, aliam rationem commēti sunt. Quamuis enim, aiunt, meretricium pro oblatione accipi nō potest, attamen pro eleemosyna nihil uetat quin accipiatur. Sed Papa quonā modo meretriciam pecuniam accipit? Nō sanè ut oblationem, quia nō potest: nō ut eleemosynam, quia nō est pauper: quare superest ut accipiat tanquā princeps. Dominus habere noluit hoc genus pecuniæ in sanctuario suo: Papa uerò in fisco suo uult habere, atq; habet: & facit ex eo maximū quæstū. Cuius ergo uicarius est Papa? dei? Deus huiuscemodi lucrū repudiat. Christi? Christus nūquam discedit à uoluntate Patris. Superest ergo ut sit Antichristus, cùm & doceat & faciat quę cū uerbo dei & cum Christo ex professo pugnāt. At dicet, se hāc pecuniam exigere ut principem. Sit sanè princeps. At quæram, malúsne, uel bonus? Bono minimè licet à diuinis legib. discedere. Sit ergo malus princeps, sit etiā Caligula. Fortasse respōdebit, se quatenus princeps est, agere legibus ciuilibus, quæ meretrices nō auferūt è Romana ditione, imò de precio seu mercede illarū non sunt dedignatæ aliqua statuere. In ff. de Condict. ob turpē causam. l. Idem etsi. decernitur, nō esse repetitionem, si quid meretrici dederis. Et ratio additur: quoniā etsi meretrix turpiter facit quòd meretrix est tamē turpiter nō accipit quòd meretrix. Obscura sunt uerba, ut quæ uideri possint ænigma. Ad hæc in ff. Tit. de Donationib. l. Affectiōis gratia. sancitur, licere tā honestè, q̄ inhonestè donare. Honestè licet parentibus, cognatis, amicis, &c. Inhonestè, ut meretricib. At scire uelim, qua licētia id liceat? Deditne deus bona hominib. ut ea in meretrices cōijcerēt? Verùm hic fatentur esse aliquā turpitudinem: nam quāuis liceat dare, tamen si quid meretrici promiseris, obligatio non tenet, nec est meretrici petitio promissi, ut habetur in glossa tit. de Donationibus. l. ea quæ. At dubiū est, si nō turpiter accipit, cur nō liceat sine turpitudine petere? respondēt id nō sequi quoniā multa honestè capiuntur, quæ honestè nō petuntur. Et ea de re citat l. 1. de Varijs & extraordinarijs cognationibus. Vellet itaq; Papa legibus ciuilibus meretrices non auferre, sed ab eis pecuniam accipere, quod diuinis legibus fieri non posse animaduertit. At illum hic libet cōuenire. Certè profitetur se legibus ciuilibus præesse, ac reipsa multas ex eis immutauit: quasi uellet eas emendare, cùm tamen sublatis bonis, malas interdum substituerit. Quare istas non emendauit de meretricibus ferendis, cùm diuinæ legi aduersentur? Vera profectò causa, cur meretricias leges non sustulerit, ea est, quod Papali fisco nimis detrimentosum id fuisset. Romę quippe leges suas metiuntur non honestate, sed utilitate.

Papa cur Antichristus.

An liceat dare inhoneste.

10 Cæterùm quo iure ciuili pecunias à meretricibus extorqueut? Respondeut, Pro uectigali: Sed cur non potius aiunt pro lenocinio? Profectò si uerè loqui uolumus, non sunt Papæ quoad hoc à lenocinio alieni. Attendant leges ciuiles, quib. modò se tueri conantur, & quibus se præesse gloriantur, & uideant quid sentiant de lenocinio. In ff. de Ritu nuptiarum. l palàm. ita scribitur, *Qui habet mancipia quæstuaria, & ea prostituit, ac particeps est quæ-*

Quid leges de lenocinio statuant.

est quæstus, lenocinium facit. Nũc quæro de istis, quo loco habeant meretrices urbis? Pro ciuibus? Nihil minus: Habent ergo quodammodo pro mancipijs, & ex illis quæstum faciunt, sunt ergo propemodum lenones. Tantumdem posset dici de usuris. Ferunt in suis ditionibus Iudæos fœnerantes, & fructum ex illorum usura capiunt, in singulos annos certam partem, minimum uigesimam: Papa ergo non tantùm est leno, sed etiam fœnerator. Et quod affirmo de Papa, uideant etiam prophani principes, ne de se dici possit, qui de Iudæis hoc genus quæstus exercent. In eos profectò illud conuenit Dauidis, *Si uidebas furem, currebas cũ eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* Cæterùm, dicunt hæc esse uectigalia. Sed in C. tit. de Vectigalib. & cõmissis leg. ex præstatiõe, & leg. allegatis, Vectigal definitur, ut sit quod soluitur pro illis reb. quæ importãtur in Rẽpub. ab exteris nationibus. Dicũtur enim uectigalia à uehẽdo. Pẽdebatur aũt uectigalis nomine, octaua pars cuiusque rei, unde Publicani dicebantur Octauarij. At meretrices quid quæso in Rempub. inuehunt? Spurcitiem & libidines, ex quibus rebus aulici & sacrifici Papæ, non octauam partem, sed totum colligunt. Vectigalia etiam & tributa dicuntur, quæ capiuntur ex agris & fundis: at meretrices quos agros habent? quos fundos? Nullos. Desinãt igitur excusare turpissimam rem honesto titulo. Scio dicturos, si meretrices immunes & liberæ ferrentur, laxius peccarent. O pulchrum genus correctionis. Nullo ergo alio modo possent meretrices coerceri? Edicerent potius ne essent in urbe, ut domus haberent sordidas & tenebricosas, ut abijcerent omnia corporis ornamenta, ne uenirent in publicum, & notis aliquibus turpitudinis dehonestarentur, quo essent omnibus ludibrio. hoc pacto fortasse reuocari possent in uiam. Nunc, bone deus quomodo coercentur? Habent ornatissimas domos, uehuntur per publicum habitu principum, insident equis gradarijs, habent secum torquatos & laruatos comites, interdum & Cardinales, præsertim noctu, & ancillarum sumptuosissimum gregem. Negabunt hæc ita esse? Dicant ergo uiri graues & synceri, qui aliquando Romæ fuerunt, an ita res se habeat. Quod si mihi non creditur, uti possem testibus Cardinalibus & Prælatis Romanis.

Papa Leno & fœnerator.

Quid sit Vectigal.

Octauarij.

Luxus meretricum Romanarum.

11 Paulus III. olim ostendebat se aliquam Ecclesiæ meditari emendationem: dedit negotium quibusdam Cardinalibus & episcopis, qui cæteris habebantur puriores. Quid autem illi senserint, extat in 3. uolumine Conciliorum. Queruntur autem tantam esse Romæ potentiam meretricum, quanta aliâs nusquam. An Paulus ille III. hoc emendauit? In Tridentina quoque Synodo, polliciti sunt Romanenses, magnam aliquam emendationem: sed nec effecerunt, nec quicquam conati sunt. Cur non imitantur potius & sequuntur Iustiniani leges? Is in Authen. tit. de Lenonibus, uult meretrices prorsus eliminatas è ciuitatibus, nec astringi aut teneri, si quid lenonibus promiserint; Imò si iurauerint se fore meretrices ad aliquot tempus, eas absoluit à iureiurando. Hæc isti dissimulant,

Pauli III. conatus dictus.

A & meretrices ferunt ac fouent. Quod tamen non debet esse mirum. Cùm enim spiritualem fornicationem animorum, hoc est, superstitionem & idololatriam tantopere secum retineant & augeant, cur etiam non adiungant corporum scortationẽ? Sed cùm sacrificis suis uxores eripuerint, difficile fuit, imò nec possibile, carere lupanaribus. Doluit Iustiniano, quòd prostibula uideret propè Ecclesias dei, nunc uerò habitant in medijs ciuitatibus, nec procul à domibus sacris, & Papæ nihil dolet. B At illarum ædium quas meretrices habitant, domini suam causam agent. Pertinent autem domus eiusmodi non rarò ad episcopos & Ecclesias: dicentque, Nos minimè capimus partem quæstus meretricij, sed ut æquum est, pro domibus nostris pensiones accipimus, quod per leges ciuiles non prohibetur. Nam in ff. de Petitione hæreditatis. l. Ancillarum. dicitur, quòd in prædiis urbanis honestorum hominum lupanaria exercentur. Et in eodem Tit. l. si possessor. statuitur, ut si quis inhonestos quæstus habuerit, eos etiam restituere co- C gatur, ne honesta interpretatio, non honesto quæstu, lucrum possessori faciat. Sed quoniam agere uolunt legibus, cur earum legum non spectant interpretationem? Ea est, Si hoc genus quæstus semel exactum sit à meretricibus, oportere id reddi hæredi: alioqui non licere exigere. Nec alia ratione uitari potest Antinomia. Non enim hæ leges congruerent cum illis Iustiniani, quæ in Authenticis de Lenonibus & scenicis mulieribus habentur. Sed attendantur obsecro, quæ de Ritu nupti- D arum habentur. l. palàm, & in Tit. de ijs qui notantur infamia. l. athletas, infamem esse mulierem quæ se ipsam prostituit, & eum etiam qui particeps est lucri. Atque in uniuersum, lenones omnes esse infames. Spectemus item, quod multo grauius est, uerba Dei præcipientis: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Quid ex ijs colligimus? Id non esse ferendum inter Christianos, unde homines reddantur infames: tollantur ergo lenones & meretrices, cùm hæc hominum gene- E ra, legum ciuilium testimonio infamia notentur. At dicent, Homines labuntur sæpius, & quandoque illa committunt, unde redduntur infames. Audio: non tamen id ferendum est, unde uelint nolint infames fiant. Sed etsi mille starent ab eis leges ciuiles, nobis tamen pluris esse oportet uerbum dei. Pulchrè Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ, cùm hac ipsa de re loqueretur, scribit, Non tã studiosè citanda sunt iura ciuilia. Alia scribit Pa- F pinianus, alia Paulus. Et ante Hieronymum, Tertullianus de Anima, Lupanaria execrabilia sunt coràm deo.

Hieronymus. Tertullianus.

12 Verùm si tolerentur, inquiunt, meretrices, aliqua spes est conuersionis earum. Christus enim ait, *Meretrices & publicani uos præcedent in regno dei.* Sed mihi dicant, nulla'ne alia ratione possunt in uiam reuocari, quàm ut ferantur? Verum quidem est Christum dixisse, *Meretrices & publicani uos præcedent in regno dei:* Sed meretrices non intelligit G quandiu sunt meretrices, & non conuertuntur. Qua ergo de causa dicuntur præcedere Pharisæos & Scri-

Quomodo meretrices præcedant Scribas & Pharisæos in regno cœlorum.

& Scribas in regno dei? Quia conuersæ, agnoscũt & deflent peccata sua: Pharisæi uerò & Scribæ flagitia sua non attendebãt, sed uideri uolebant quãsi sanctissimi. Quòd si meretrices ea causa ferendæ sint, quòd possint conuerti, nullum erit tam graue peccatum quod puniri debeat: nemo enim tam perditus est, quin spes aliqua sit eum posse in uiã reuocari: atq; ita leges omnes dormient. Addunt præterea, Deus prohibuit meretrices, ut in Deuteronomio habetur, quæ postea tamẽ tolerabantur: Salomon enim ius dixit duabus meretricibus. Primùm respondeo, non constare illas fuisse meretrices, cùm uocabulum *zona* significet etiam cauponam, & eam quæ sibi uictum quæritat uario quæstus genere. Deinde si meretrices fuerunt, argumentum est adhuc friuolum & infirmissimum. Non enim licet ratiocinari ab eo quod fit, ad id quod fieri oportet. Deus quidem prohibuit meretrices, sed postea disciplina collapsa est, & multa contra legem committebantur. Nos autem spectare debemus, non quid fiat, sed quid deus fieri iusserit: alioqui si uolumus ad exempla uiuere, satis est ubiq; malorum exemplorum. Nam Papæ & Cardinales non tantùm ferunt meretrices, sed etiam eas habent in delicijs. Nec ferentur Canones, qui statuunt sacerdotes propter scortationes esse deijciendos, distinctiõe 82. capite Presbyter, cùm tamen ibi glossa dicat, Hodie ob scortationem nemo deponitur. Idem habetur in secũda quæstione 7. cap. Lator. Apostolus excludit scortatores è regno dei: at isti eos non excludunt ex Ecclesia, nec putant esse deponendos. At mirum non est, quandoquidem aiunt episcopum posse dispẽsare de adulterijs & alijs criminibus leuioribus, quemadmodum habetur Extra de iudicijs. leg. at Clerici. uerba sunt Alexandri III. ex quo apparet, istos habere adulteria pro leuioribus criminibus. Quid ergo nos pendere oportet ab eorum exemplis? Philo Iudæus ait, in Republica Israelitarum non potuisse tolerari meretrices. Omnes enim cùm ad maturam ætatem peruenissent, uel maritos esse oportuit, uel uxores. Viduæ quidem erant aliquæ, sed ætate prouectæ atq; probatæ castitatis. Hoc exemplum sequendum est, nimirum sanctæ Reipublicæ, non aulæ Papisticæ. Cùm Romæ aliquando essem, in mentem uenit Apophthegma tis Cratetis. Is cùm uenisset Delphos, & in templo Apollinis uidisset Phrynis meretricis nobilissimę imaginem auream, exclamauit: Ecce trophæũ petulantiæ Græcorum. Sic ipse considerans ibi meretrices sumptuosas & magnificè ornatas, dicebam: ecce trophæum petulantiæ Pontificiorũ prælatorum. Mittamus igitur eos, & uerba dei, rationesq; ductas inde persequamur. Basilius in 1. lib. Psal. cùm uerba illa exponit, *In cathedra pestilentiæ non sedit*, pulchrè scribit: *Scortatio* inquit, *non sistit in uno homine, sed totam ciuitatẽ peruadit.* Accedit enim ad scortum unus quispiam iuuenis, ille adsciscit sibi socium, & ille item alterum. Vnde sicut ignis accensus in ciuitate, si uentus grauiter incubuerit, non sistit incendiũ in una uel altera domo, sed longè lateq; uagatur, & magnam secum ruinã trahit:

Tempore Solomonis erãt meretrices in Israel.

Adulteria sunt Papistis crimina leuiora.

Philo.

Cratetis Apophthegma.

Hieronymus. Tertullianus.

Quomodo meretrices praecedant Scribas & Pharisaeos in regno caelorum.

Simile.

A ita hoc malum semel accensum, per omnes partes urbis grassatur. Ambrosius item prudenter scribit in Psalm. 119. adducens uerba 6. cap. Prouerb. *Quis potest fouere carbones in sinu suo, ut non ardeat? Quis* inquit *existimet, meretrices foueri posse in ciuitate, ut iuuenes non scortentur?* Atq; ita poterimus cõmodè inuertere illam Augustini sententiam. Si tollas meretrices, implebis omnia libidinibus, contrà potius: Ale meretrices, & implebis omnia libidinibus. B Obijciunt iterũ, Compensationem delictorum, & ferenda esse uolunt lupanaria, ne uis fiat honestis matronis. Respondi anteà, non esse facienda mala, ut bona eueniant. Imò inquiunt, ipse deus compensationem delictorũ statuit: Nam ob duritiem cordis Hebræorum, ut ne sequerentur grauiora mala, concessit libellum repudij. Sed isti cogitent, deum non esse in ius uocandum, nec licere ab eo rationem legum eius reposcere. Quare nõ est firma connexio, Deus ita fecit: ergo nobis tantumdem licet facere. Non est uidendum quid fecerit deus, sed quid nos iusserit facere. De diuortio C autem dabitur alius dicendi locus. Vidit aũt deus interuenire sæpè odium inter coniuges, & periculum esse ab homicidio: quod potius quàm accideret, concessit libellum repudij. Sed paralogismus est, Deus libellum repudij dedit: ergo nobis licet retinere prostibula.

Ambrosius.

Sententia Augustini inuersa.

33 Nunc aduersariorum obiecta supersunt refutanda. Primùm dicebãt, Scortatio in Actis Apost. illis rebus accensetur, quæ sua natura non fuisset malæ, ut sanguini suffocato Idolothytis. *Nulla enim* D *creatura dei mala est, quæ cum gratiarum actione percipitur*: quare scortatio non erit peccatum, cùm ijs rebus annumeretur. Sed ratio hęc infirma est: non enim hæc ab Apostolis recensentur, quòd in omnibus sit par ratio culpæ, sed quòd ea omnia usurpata facerent eo tempore ad Ecclesiam perturbandã. Iudæi ex consuetudine suæ legis abstinebant à sanguine & suffocato: Ethnici uerò, nihili faciebant scortationem. Quare ut inter omnes pax coalesceret, decreuerunt ut ab hisce rebus abstinerent. Ex E quo non consequitur, hęc omnia esse paris culpæ, sed potius id licet inferre, omnia hæc fecisse ad labefactandam Ecclesiæ concordiam. Adhæc obijciebant, Deum non iubere peccata, sed Hoseæ prophetæ mandauit, ut consuetudinem haberet cum scorto: Respondeo, Omne peccatum, eo ipso peccatum est, quod uerbo dei aduersatur. At si deus iubeat aliquid priuatim fieri, quod alioquin à uerbo scripto dissideat, id profectò nõ est peccatum, F quia non pugnat in uniuersum cum uerbo dei, quoniam etsi dissidet à scripto, non discrepat à reuelato. Peccatum est, rem alienam auferre: at deus Hebræis egressuris ex Aegypto imperauit, ut supellectilem & argentea uasa mutuò sumerent ab Aegyptijs, & secum auferrent, quod illi citra peccatum fecerũt. Homicidium quoq; peccatum esse nemo ambigit, & tamen Abrahamus, si filium suũ dei mandato sacrificasset, quod facere paratus erat, minimè peccasset. Ita dicemus de Hosea pro- G pheta, Si dei iussu scortatus est, scortationem eius non fuisse peccatum. Scio fuisse qui putarint, Ho-

Ad rationes ad[uersariorum]. Ad 1.

Ad II. Quae sit propria ratio peccati.

ſeam non eſſe iuſſum ſcortari, ſed ſcortum uxorem ducere: ſed id non conuenit, nam ſequitur: *Et ſuſcipias ex ea filios fornicationum.* Filij eo modo ſuſcepti, nimirum ex legitima uxore, non fuiſſent filij ſcortationum. Melius iſta Hieronymus interpretatur παραβολικῶς, atque ait, hac imagine, expreſſam nequitiam Iudæorum, qui deum communem maritum deſeruiſſent, & cum idolis gentium ſcortati eſſent, & filios procreaſſent nothos & ſpurios, quod ad cultum & religionem dei attinet. Falſum præterea eſt, quod aſſumebant, ſcortationem neque cum religione, neq; cum charitate pugnare. Iam enim antea ſecus eſſe oſtendimus, neque dicta repetenda ſunt. Adducebatur Auguſtinus dicens, *quod cibus eſt corpori, concubitus eſt ad procreationem*, ſed pluſculum comedere aut bibere, non eſt graue peccatum: ergo nec ſcortatio. Similitudo ex omni parte non conuenit, ſed tantùm ex parte ualet ad quã ſuſcipitur. Et ſanè qui paulò plus quàm oportet comedit & bibit, non ſtatim ualetudinem corporis amittit, ſed qui aberrat in concubitu & ſcortatur, facilè poteſt è ueſtigio filium procreare, quem afficit iniuria, quòd eius culpa nothus edatur in lucem. deinde praua educatio ſuccedit, & ita charitas læditur. Poſſem etiam dicere, ut malus & uitioſus cibus perdit corpus (imò Adamus eſu prohibiti fructus poſteritatem ſuam uitiauit) ita ſcortatio animam perimit. Poſtremò quod afferebant, ſcortationem idcircò non eſſe peccatum, quod naturæ lumine id non poſsit deprehendi, nihil eſt: Nam dei præcepta, iuſta eſſe à natura cognoſci poſſunt, ſed incorrupta & integra, cùm uitioſa non rarò peccata pro uirtutibus probet. Etenim apud Lacedæmonios furtum laudabatur, & ut Thucydides author eſt, apud Græcos ueteres Piratica uirtus putabatur. Propterea ergo dei iuſta & honeſta poſſunt à natura cognoſci, ſed inſtructa & formata uerbo ac ſpiritu dei: Alioquin ut teſtatur Paulus, homo animalis non agnoſcit quæ dei ſunt.

Ad tertiã. *Ad quartam.* *Ad quintam.*

De Spurijs & illegitime natis.

Spurij nõ habebant locũ in concione Iſraelitica.

14 Cùm Iiphtàh patrem nobilem habuerit, id ei nihil proderat, quòd eſſet uulgò quæſitus, neque natus ex iuſtis nuptijs. Proinde iure ciuili Hebræorum, ei non licebat in Iſraelitica concione locum habere: In Deuter. quippe ſcribitur, *Non ingredietur in concionem aut in cœtum Mamzer. Zur*, eſt Hebraicè, extraneus. Et ſpurius ita uocatur, quòd ad patris familiam non pertineat. Non fuit uxor quæ peperit Iiphtàh, ſed ſcortum. Vox Hebræa *zona*, duo ſignificat: Primùm cauponam, quæ ſcilicet uendat ad uictum pertinentia. *Zon* enim eſt, cibauit, aluit. Deinde ſignificat ſcortum, fortaſsis ob id, quòd cauponæ, quoad pudicitiam ſæpè malè audiant: ut apparet ex quadam lege Conſtantini, quæ in C. habetur, ad l. Iuliam de Adulterijs. Et ſanè utraq; ſignificatio rectè poteſt ad hunc locum accommodari. Quidam ex Hebræis putant Iiphtàm non fuiſſe filium ſcorti, ſed tantùm concubinæ, quæ nuptialibus tabulis & dote non fuerit deſponſata. Verùm id non uidetur bene congruere: Nam Hebræis concubina minimè appellatur *zona*: neque fratribus licuiſſet expellere Iiphtàh ut extraneum, ſi fuiſſet concubinæ filius. Etenim concubinatus eius generis, apud Iudæos uerum matrimonium erat. At cur nolebat deus, ut ſpurius ueniret in concionem? Non quòd ipſe uir eſſet deterior, ſi rectè uixiſſet: ſed ut populus noſcet, deum ſcortationẽ deteſtari. Nec aliud erat in concionem non ingredi, quàm ad fungendum officio uel ciuili uel ſacro inhabilem reddi: quamuis alioqui patrem habuiſſet uel ſacerdotem uel principem. Proinde ſpurijs non licuit uel tribunatum, uel præturã, uel præfecturam, uel ſacerdotium gerere. Cur ergo præficit deus populo ſuo ſpurium hominẽ? Quia non ſibi, uerùm hominibus legem præſcripſit. Alia cauſa eſt, ne qui ſic nati eſſent ſtatim idcirco animos deſponderent. Deinde, ut cogitent ſe non ſuo uitio, ſed patris, excluſos eſſe. Sed ut redeamus ad Iiphtàm, non potuiſſet domo à fratribus eijci, niſi fuiſſet ex ſcorto natus. Alioqui concubina erat uxor legitima, & filij Iacobi è concubinis orti, manſerunt cum cæteris fratribus, & unà cum illis hæredes fuerunt. Sed Abraham inquies, eiecit Iſmaelem. Id factum eſt ante legem, & ſingulari dei uoluntate, ut ſolida & integra hæreditas ad Izcaccum perueniret. Alioqui iure ordinario apud Hebræos, concubinarum filij, non prorſus ab omni hæreditate excludebàntur.

Mater Iiphtah nõ fuit côcubina. *Quare ſpurij non admittebantur in Rempublicam.* *Quid eſſet non ingredi concionem.*

15 Vt autem res dilucidior fiat, ita diſtinguendi uidentur filij, ut aliqui legitimi ſint & non naturales, ut arrogati & adoptiui. Alij naturales quidem & non legitimi, ut qui è concubinis ſuſcipiebantur (Loquor autem de concubinis hic Romano more. Nam quoad Hebræos, ex eis nati erant legitimi) Alii uerò ſunt, & legitimi & naturales, ut qui ex iuſtis nuptiis naſcuntur. Alii denique nec legitimi nec naturales, quales ſunt uulgò quæſiti. Vulgò autem quæſitus eſt, qui non poteſt patrem oſtendere, aut qui oſtendere quidem poteſt, ſed eũ quem non liceat patrem habere, ut in ff. de Statu perſonarum ſcribitur. l. Vulgò concepti. Magnum eſt diſcrimen inter conditiones liberorum: nos uerò, quod attinet ad hanc tractationem, nec de Adoptiuis aut arrogatis filiis agemus, nec de Legitimis naturalibus, ſed tantùm de naturalibus & uulgò conceptis, qui cæteris uidentur obſcuriores eſſe. Naturales non legitimi, poſſunt fieri legitimi, ut in C. traditur de Naturalibus filiis, l. *Anaſtaſii. Et modi quibus fiant*, ibidem, in l. Si quis. deſcribuntur. Vulgò autem concepti, non poſſunt fieri legitimi. Quod ſi loqui uelimus de concubinarum filiis more Iudaico, erant legitimi, quemadmodum antè docuimus. Romani autem eos non habuerunt pro legitimis, tantum id conſtituerunt, ut poſſent legitimari. Ad hæc uulgò concepti, non ſunt in poteſtate patris, nec eſſe poſſunt: at naturales poſſunt ſi legitimentur. hæc dico, ut intelligamus in quanta calamitate ſint ſpurii. Iephte igitur non poterat hæreditatem patris adire. Hæ autem leges ferebantur, ut homines uel filiorum ignominia retraherentur à ſcortatione. Dum enim ſpurios gignunt, illos abſque ſpe recuperationis lædunt.

Diſtinctio liberorum. *Quis filius dicatur uulgò quæſitus.*

Vnde

Vnde Chrysostomus in Epist. ad Rom. dum ea uerba interpretatur, *Hora est iam nos de somno surgere*, uehementer in scortatores inuehit. *Quid seminas*, inquit, *quod non licet metere, aut si colligas, fit ignominiosum? Infame enim erit & illi qui nascetur, & tibi. Ille enim quoad uixerit ignominiosus erit, & tibi cum uiuo, tum etiam mortuo extabit semper turpis nota libidinis*, &c. Ideoq; legibus constitutum est, ne spurij adeant patris hæreditatem.

16 Naturalibus liberis pater moriens aliquid potest dare: imò succedunt ab intestato, quando non sunt alij liberi. Nec tamen in totum succedũt, sed in duas tantum uncias, in C. de Naturalibus liberis, in l. Licet patri. At spurius tantum abfuit ut posset patri succedere, ut ne alimenta quidem ab eo petere potuerit, in C. de Incestis nuptijs. l. Ex complexu. Canones tamen Ecclesiastici paulò clementius agunt: permittunt enim ut spurio detur aliquid alimenti nomine, ut habetur Extra, de eo qui duxit in matrimonium, eam quam antea polluerat adulterio, capite cum haberet. Atque ita diuinæ leges atque humanæ consentiunt. Nec, ut prius dixi, odio seu crudelitate contra spurios istæ leges scribebantur, sed ut saltem hac ratione libidines hominum coercerentur. Id tamen non prætereo, spurium legibus Romanis potuisse matri succedere, ut in ff. habetur, ad Senatusconsultum Tertull. lib. 1. Potest etiam conqueri de matre, si se in testamento præterierit, ut habetur in ff. de Inofficioso testamento. l. 29. quod est intelligendum, nisi mater illustris fuerit. Cur autem spurij non habeantur loco filiorum, & priuentur hæreditate patris, præter eas rationes quas prius attuli, August. adfert aliam ex diuinis literis. Leuit. 20. scribitur, *Qui accesserit ad uxorem patrui, orbus morietur*. At, inquit, multi nascuntur etiam ex incestu, quorum parentes non sunt orbi. Respondet, Dominum idcirco in lege sic loqui, quòd tales non habeantur prò filijs. Itaq; patres eorum iure dicuntur orbi, quãuis filios habeant: quod perinde fit, ac si nullos haberent. Et quia eiusmodi filij à patre contemnuntur, nec rectè educantur, nec castigantur, sæpè deteriores cæteris euadunt. Chrysostomus in Epist. ad Hebræos capite 12. Homil. 29. populum adhortatur, ut putent deum paternè agere, quando nos castigat: nam patres, nothos & spurios negligunt. Ergo deus quando castigat, agit uerum & legitimum Patrem. Plutarchus in Problem. Problemate 103. ait, Romanos habuisse prænomina, ut alij Cnæi, alij Caij dicerentur, eaque ferè duabus tantum literis uel tribus notabant, Proinde quærit, cur spurius scribatur duabus hisce literis Sp. quoniam prior litera, inquit S. significat Sine: P Patre, quòd natus esset incerto patre. Quamuis id transferri etiam possit ad Posthumos: in iis tamen contumeliosum non erat dici spurium. Fuerunt enim clarissimi ciues Sp. Melius. Sp. Cassius, & alij eo nomine. Habemus legem dei, nec non ius ciuile: restat ut uideamus Canones.

17 In Decretis distinctione quinquagesima sexta, cap. Presbyterorum, non patiuntur spurios admitti ad sacros ordines, nisi prius educati fuerint in monasterijs, quasi hoc pacto queant corrigi. Verùm Canones qui deinde sequuntur, aliquanto sunt mitiores. Chrysostomus in Matthæum Homil. 4. ut recitatur ibidem, cap. Nunquam. docet huiusmodi natales fraudi esse non debere liberis. Nam si quis uel fur, uel adulter, uel homicida fuerit, & egerit pœnitentiam, prior uita non erit illi fraudi, multò minus patris peccatum fraudi esse debet filio: imò si rectè se gerat filius, erit tanto illustrior, & dignus maiori laude. quòd patrem nõ secutus fuerit. Hieronymus in Epist. contra Ioannem Hierosol. ad Pammachium, ut ibidem habetur in cap. Nascitur, Spurios ait non esse contemnendos: habuerunt enim manum dei opificis, nec deus dedignatus est illos fingere, & animam dare, &c. Gregorius etiam eodem loco in cap. Satis peruersum, indignum ait esse filium ita mulctari propter patris uoluptatem, ut non possit ad sacrum ministerium promoueri. Ibidem Hieronymus in cap. Dominus. *Si Christus dignatus est spurios in sua genealogia recenseri, cur nos eos non admittemus ad ministerium?* &c. Post hos Canones qui sunt in spurios mitiores, ex illis adducitur uehemens argumentum in contrarium. Scortatores, inquiunt, uidentur quandam uim transfundere in semen, quæ etiam transeat in filios, unde malæ sequuntur inclinationes, atque hinc indicantur esse cæteris deteriores, præsertim quòd puerili ætate non corrigantur. Quare si promoueantur ad sacrum ministerium, Ecclesia detrimentum capiet. Ad extremum tamen additur in cap. Cenomanensis. Si qui eximij fuerint, ad sacros ordines admitti possunt: non tamen ut regula sit in omnes, sed tantum priuilegium. Atq; hæc in Decretis.

18 In Decretalibus autem de filiis presbyterorum habetur, Spurii si fiant monachi, possunt ad ordines accedere: sed ita, ne etiam ad dignitates promoueantur, & uel Abbates, uel Priores fiant: Sed si extra monasterium uiuat, episcopo licet eos ordinare, atque illis minora beneficia conferre, sed interponendo authoritatem suam, & (ut uulgò aiunt) dispensando. Dignitates autem Ecclesiasticæ illis non dabuntur, nisi à Papa: id enim potestatis sibi soli retinuit. Sed huiusmodi relaxationes Paparum & episcoporum, lucrum tantummodo spectant. Iudicium harum rerum Ecclesiæ relinquendum fuerat: quam duo spectare hic oportuit, & suam necessitatem, & eius quem promouere uult excellentiam & probitatem. Quòd si opus omnino erit Ecclesiæ, ac uirtutibus præstet, natales nihil oberunt. Paulus enim ad Timotheum, & ad Titum, cùm de episcoporum & presbyterorum electione diligenter scriberet, de hoc hominum genere nihil cauit. At inquies, in ueteri lege exclũdebantur spurii à ministerio: Fateor, sed ea legẽ nunc minimè astringimur, & ea lata est tantum ad scortationis detestationem. Nunc uerò si Ecclesiæ possint uehementer prodesse, non est illorum electio prohibenda. Et uanum est, quod scribitur in Decretalibus, legitimos eligi posse, spurios autẽ oportere postulari, quemadmodum habetur in titu. de Electiõibus. Hos enim fucos & imposturas

Canones Ecclesiastici.

Spurij cur deteriores cæteris euadũt.

Quid canone de spurijs.

Quid pater obsit spurijs.

Iudicium de spurijs promouẽdis, Ecclesiæ relinquẽdum est.

commenti sunt Romani pontifices ad suam ditionem amplificandam. Sententia uerò, quàm approbaui, cum charitate consentit: & similem eius ex iure ciuili possumus elicere, ubi de Decurionibus agitur: ij autem erãt iudices municipales. Decernitur itaq; spurios Decuriones posse fieri, si necessitas id postularit. In ff. de Decurionibus. l. generaliter. §. Debet enim. Vult itaq; lex illum ordinem scilicet Decurionum esse plenum. Attamen si alius legitimè natus competitor fuerit, is erit spurio præferendus. Ita ego in Ecclesia faciundum cẽseo, ut si quisquam æquè bonus & æquè aptus fuerit ad ministerium, legitimè natus, ratio spurij nõ habeatur, quem oportet eo casu legitimo cedere. Additur in lege, Si honesti erunt ac probi, nihil impediet uitium natalium. In eodem titu. l. Spurios. & in l. sequenti. Hæc idcirco memoraui, ut intelligeremus, quo iure Iiphtah fuerit à fratribus eiectus, & ut uideretur consensus legum ciuilium cum lege dei.

Spurij poterãt fieri Decuriones.

De Adulterio, & pœnis adulterij.

In 2. Sam. 11. uers. 26.

Adulteriũ quàm graue peccatũ sit.

19 Adulterium certè graue peccatum est. Cuiusmodi sit, ut colligit Tertul. in lib. de Monogamia, ex antithesi ad matrimonium uidere possumus. Considerãdum est qua in re matrimonium situm sit. Deus condidit marem & fœminam, iunxit eos in unam carnem, ubi situm est matrimoniũ: quòd si una illa caro scinditur ac diuellitur, ita ut aliena caro admisceatur & interponatur, adulterium cõmittitur. Prohibetur uerò scelus hoc iam inde ab initio generis humani, ut multi ex Patribus argumentati sunt. Deus fecit masculum & fœminam, non mares & fœminas, ut quisque sua & qualibet suo contenta sit. si nunc mas sua non contentus est, non habebit fœminam, sed fœminas. *Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ*: si diuellitur, non certè adhæret. Chrysostomus in Psal. 51. hom. 1. fructum adulterij dicit esse homicidium & ueneficium. Homil. 42. in Math. Mulieres adulteras dicit, frequentissimè homicidium moliri. Nec tantum unius hominis: sed omnium illorum ad quos infamiam suam putant posse peruenire, ut Herodias. Hieronymus aduersus Iouinianum lib. 1. circa finem: *Quicquid tument Tragœdiæ inquit, est contemptus uxorum & pellicum*. Deinde Agamemnon, occisus est ab adultero Aegysto. Atreus & Thyestes ob adulterium ad illa sæuissima descenderunt. Raptus Helenæ commouit atrocissimum bellum Troianum. Est ibi lerna quædam malorum. Cyprianus lib. 4. epist. 2. ad Antonium scribit, primis temporibus episcopos fuisse, qui nunquam uoluerint pacem dare adulteris. Erant tamẽ alij episcopi, qui post longum tempus, si pœnitentiæ fructus edidissent, utcunq; eos reconciliabãt. D. August. 42. epist. ad Vincentium Donatistam, adducit hanc epistolam. & dicit hunc diuersum morẽ habuisse episcopos: & tamen unitatem Ecclesię cõseruasse. Christus uult, ne matrimonia abrumpantur: tamen tanti pẽdit adulteriũ, ut causam ponat ob quam matrimonium solui debeat. Adulteris turbantur familiæ, thorus ipse, liberis magna fit iniuria: Nã aut spurij sunt, aut tanquam spurij habẽtur. Bartholus ad legem Iuliam de adulterijs in Pandect. scribit circa titulum, adulterium grauissimum esse crimen, præter crimen læsæ maiestatis, nempe quo ad politiam. Thales Mylesius censuit periurium non grauius peccatũ esse, q̃ adulteriũ. Nam quidam mœchus paratus erat iurare, quod non cõmisisset adulterium, & ille μὴ χείρων, inquit, τῆς μοιχείας ἐπιορκία. Chrysost. hom. 62. in Ioan. ausus est scribere, adulterium grauius esse scelus idololatria: & affert duas rationes, quæ tamen ambæ deducuntur à coniugio & natura eius, quæ scribitur à Paulo in priore ad Corinth. ubi statuit coniugem fidelẽ posse manere cũ suo coniuge infideli, modò una habitare uelit: sed non conceditur ut adulter cum adultera maneat: grauius ergo scelus existit. Altera ratio Coniunx fidelis, non contaminatur cõmixtione idololatræ mariti sui: at adultera semper polluitur si mœcho cõiungatur: ergo cõcludit, adulterium grauius quid esse quàm idololatriã. Sed pace tanti uiri dixerim, argumẽta sunt infirma. Non oportet matrimonium cum idololatria conferre: sed matrimoniũ & adulteriũ inter se comparanda sunt. Ista duo sic habent, ut alterum natura sua & instituto Domini bonũ sit, alterum uerò peccatum. Quod aũt in matrimonio interdũ una pars sit infidelis, per accidens fit. Grauitas autem peccati nõ ex illis quę se fortuitò interponũt, uel ut in scholis loquuntur, quæ per accidens fiũt, est iudicanda. Coniunx fidelis cũ infideli uersari põt, modò ille uelit: quia res bona est matrimoniũ, idololatria alterius partis nõ ita polluitur, ut credenti in Christum non possit bona esse. At adulterium semper res mala est, nemo eo rectè & benè potest uti. Licet autem ratio patris illius non sit firma, nec uerum sit idololatriam leuius esse peccatũ adulterio (idololatria enim summum crimen est) attamen peccatum adulterij tam propè accedit ad idololatriã, ut in sacris literis cũ idololatria cõferatur. Idololatræ dicũtur scortatores & adulteri. Violatur enĩ cõnubiũ dei cũ hominib.

An adulteriũ grauius sit idololatria.

Paralogismus.

Adulteriũ propè accedat ad idololatriam.

20 Sed dubitare possemus, an liceat cuiquã in uxorẽ ducere illã, quã antè adulterio polluit. Si leges ciuiles uel Iudaicæ in usu essent, iste casus non tam frequenter accideret. Capitale fuit adulteriũ si mœchus & mœcha occiderentur, quomodo matrimonium contrahere possent: Non certè in altero seculo, ubi nuptiæ non erũt. At fortassis aliquis interdum pœnas euadit, aut adulteria cõmissa nõ sunt publica, quid debet fieri? Leuit. 18. & 20. cap. multa ponuntur impedimenta, multi gradus, ubi matrimonia prohibentur, iste tamẽ ibi nõ censetur. Fortassis ob causam iã dictã, quòd nempe adulteriũ capitale esset uel crimen occultum. Eo casu non uidentur esse leges diuinæ quæ prohibeant. Pontificiæ tamen hoc postea statuerunt, ut si alter coniugum mortẽ machinatus est alteri, quò optato matrimonio potiatur, irritũ sit. Id habetur Extra in plerisq; locis, in titulo ubi disputatur de eo qui duxerat uxorem, quam prius polluerat per adulterium. Et in titulo de Cõuersione infidelium, Canone qui incipit, Laudabilẽ. Si maritus uiuẽte priore uxore cõmittit adulteriũ cũ altera, & contrahant

An mœchus possit ducere mœcham.

trahant inter se, aut mutuò dent fidem non ualet hoc matrimonium: quod & Concilium Triburiense decreuit cap. 40. Augus. de Nuptijs & Concupiscentia lib. 1. cap. 10. uidetur improbare matrimonium inter adulteros. In Authen. nihil de hac re extat negant quidem coniugium inter raptorem & raptam coalescere: sed Dauid hic propriè non est raptor, commisit adulterium, &c. Ista res tractatur apud Magistrum Sententiarum lib. 4. distinct. 35. Humanis legibus ista colligi possunt. Deus tamen Dauidem & Bathsabam non separat, sinit coniunctos, sed magna cruce. Pontificij uidentur, ut leges has constituerunt, ne homines uerterentur ad cædes maritorum, ut coniugibus eorum potirentur.

An adulterium gratius sit idololatria.

De pœnis Adulterij.

21 De pœnis adulterij quædã hoc loco afferemus, quod non immeritò mihi facere posse uideor, siquidem ex grauitate pœnarum, pondus peccatorum agnoscimus. Respublicæ præmijs & pœnis continentur. Pœnæ uerò grauitati facinorum sunt accommodandæ. Benè scribitur 24. quæst. 1. in capitulo, Non afferamus (quæ uerba Hieronymo ascribuntur, sed potius Augustini sunt) Quam graue sit peccatum schismatis, ex pœnis alijs grauibus peccatis irrogatis, ostenditur. Idololatriam conflati uituli, puniebat deus cæde aliqua: quòd Zedechias librum prophetæ exussit, ultus est deus captiuitate: at schisma aduersus Mosen & Aaronẽ grauius puniuit: missus est ignis quo coniuratio Core absumebatur, terra seditiosos absorbuit. Consideranda itaque est primo loco pœna adulterij, ut grauitatem eius intelligamus. Deinde uidebimus an adulter & adultera sint pari modo puniẽdi, & an ad eadem astringantur, ac uter illorũ magis peccet. Tertio loco, quæ mala eueniãt ob istas pœnas aut neglectas, aut prorsus abolitas.

Paralysis.

Partitio huius loci.

Adulterii propè accedit ad idololatriam.

Pœna adulter. ex diuinis legibus.

22 Quod attinet ad primum, quærendum est ex sacris literis, quid deprehendi possit de pœnis adulterij. Deinde ad uariarum gentium supplicia enumeranda, descendemus: mox ad leges Romanas, postremò ad Canonicas & Ecclesiasticas ueniemus. Quod ad primùm attinet, sciẽdum est, diuinas literas nos docere, peccati stipendium esse mortem. Cùm itaq; peccatis mors debeatur, illicò ut quis est transgressus, stricto iure occidi posset: At deus non adeò durus est exactor, concedit aliquod adhuc spacium uitæ, quod tamen gladio magistratuum interdũ abrumpitur, si grauia scelera committantur, quæ nullo modo ferri possũt. Alia uerò leuiora ferũtur, nec fas est peccãtes è medio tollere. Porrò an adulterium inter illa censeatur, quibus mors debetur, uidendum. Certum est fuisse capitale, ut ex diuinis literis cognoscimus, nec immeritò: Nam ea societas hoc scelere læditur, unde fons omnium humanarum necessitudinum oritur. In libro Geneseos, cum Abimelechus rex Gerar uidisset Isaacũ familiarius cum Rebecca ludentem, agnouit maritum esse, non fratrem: itaq; capitale illis fecit, qui illam mulierem attigissent. Proinde uidemus ante legem Mosis, ab Ethnicis adulteriũ capitale cõstitui. Iosephus in Aegypto cũ insimulatus esset adulterij cũ domina, traditus est Præfecto rerum capitalium & in uincula coniectus. Thamara cùm duo eius uiri obijssent, & tertiũ expectaret unde sponsa erat, adulteriũ cõmisit, & flammis adiudicatur: Sponsam uerò si uioletur, adulterium committere certum est. Etsi enim nõ plenũ sit coniugiũ, spes tamen est coniugij, quam non oportet inquinare. Seuerus Imperator id uidit: lex habetur ad legẽ Iuliã de Adulterio in ff. l. Si uxor. §. Diuus. Deutero. 22. Leuit. 20. iam lege lata, adulter & adultera iubẽtur interfici. Quam sentẽtiam Ezechiel. 16. capite deus confirmat, vbi dicit, se de Israelitis adulteris supplicium sumpturum. Ioan. 8. capite cõfirmatur eadem lex. Cũ Scribæ & Pharisæi ad Christũ mulierẽ in adulterio deprehensã adduxissent, dixerũt: *In lege Moses præcepit nobis, vt huiusmodi lapidarentur, &c.* Adeò cultor fuit deus pudicitiæ & castitatis cõiugalis, vt suspicionis etiam cõiugiorũ rationẽ habere voluerit. Nam in libro Numerorũ lex constituitur de Zelotypia. Suspecta de adulterio deducebatur ad sacerdotẽ, fiebãt imprecationes, dabatur ei potio, & statim adultera esset nec ne, deprehendebatur: Et si quis duxisset vxorẽ, & certis signis deprehẽdere ac probare potuisset non esse uirginẽ, sũebatur de ea suppliciũ. Spõsa si in agro oppressa erat, sumebatur pœna capitalis de oppressore: si in ciuitate, etia de spõsa. Deut. 22. Seuerissimè ergo actũ est. Non tamẽ priuatis hominibus ultio cõmittebatur: maritus uxorem aut pater filiã non occidebat, sed iudicio agebatur res. Sic in Susanna (quãquã historia apocrypha sit) legimus factũ. Nabuchadnezer apud Ieremiam assauit Zedechiã & Achabũ, impudicos presbyteros. Ista de diuinis Scripturis, præsertim ueteris Testamẽti, habemus.

Ante legẽ.

In lege.

Zelotypiæ lex.

Pœna uirginis corruptæ.

23 Ethnicæ quoque leges, nõ sinebãt impunitũ hoc malum. Si credimus Straboni lib. 16. Geographiæ, Arabes fecerũt capitale. In Arabia aromatifera idem supplicium adulteris erat constitutum, teste Euseb. de Præparatione Euãgelica, lib. 6. ca. 8. Aegyptij uerò, quemadmodũ refert Diodorus Siculus in libro primo suæ Bibliothecæ, truncabant nares mulieris adulteræ, ut facies eius quæ placuerat, deformaretur: mille plagis adulter ferè ad necẽ uerberabatur. Aelian. in uaria historia lib. 13. scribit, Zaleucum Locrẽsium legislatorem constituisse, ut adulter ambobus oculis caperetur. uidebatur ea dura lex. Paulò post contigit, ut in adulterio filius eius deprehenderetur, populus remittere ei pœnam uoluit, sed pater noluit: ut lex illa aliquo modo seruaretur, filio oculum unum, & sibi alterum erui uoluit. Fuerũt etiam Laciadæ populi, sic Suidas appellat, alij Placiadas uocant, apud quos pœnis & ignominijs circa pudẽda adulteri afficiebantur. Germani uerò, si Cornelio Tacito credimus, seuerissimi uindices fuerunt adulteriorum: Nam adultera deprehensa, nuda ponebatur in conspectu cognatorum, præcidebantur ei crines: postea fustibus per pagum à marito agitabatur. Plutarchus in suis Problematis scribit, Gortinæos deprehensum in adulterio produxisse in publicum, & coronasse lana, ut ostenderent

Variarum gentium supplicia adult. Arabum Aegyptiorũ Locrensium.

Laciadarũ. Germanorũ.

Gortinæorũ.

An maritus possit ducere adulteram.

mollem & effœminatum esse. Perpetuò deinceps apud eos erat infamis. *Cumarum.* Cumæi uerò adulteram collocabant in foro super lapide infami, ibi à populo ignominia afficiebatur, mox asino imposita per urbē uehebatur, postea dicebatur ignominiæ gratia, *ὀνοβάτις*. *Crotoniatarum.* Siletus qui fuit Crotoniata (scribit Lucianus de illis q̃ ii mercede cōducti seruiūt) legē tulerat, ut adulteri uiui cōburerentur. Paulò post ipse deprehēsus est in adulterio cū uxore fratris. Habuit orationē cùm accusaretur, qua se ita defendit, ut omnes ad parcendū animos inclinassent: sed ipse cogitās q̃ turpe scelus perpetrasset, spōtè in flammas insilijt. *Platonis lex.* Ex Philosophis aūt Plato, lib. 8. de Legib. dicit, Magnū scelus esse adulterium, si maritus eat ad non suā, uel uxor ad nō suum, debere semen religiosè conseruari, nō scortis aut pellicib. cōmitti, qui hoc fecerint, perpetuò, inquit, sunt infames. Aristoteles 7. lib. Politicorum, cap. penult. habet, *Si quis cum alia, aut si quæ cum alio rem habuerit, id sit in turpissimis rebus*: notabant ergo infamiæ adulteros & adulteras. Diogenes Cynicus alterius fuit sententiæ, accidit enim Dydimum quendam in adulterio deprehendi, ac interrogatus quid fieri de eo deberet, respondit, Ex nomine suo suspendi debet. *Δίδυμοι* enim Græcis sunt testiculi. Apud Athenienses olim fuit adulteriū capitale, ut Pausanias in suis Bœoticis habet: citat legē Draconis: licuitq; apud Athenienses adulterū deprehensum *ἐπ' αὐτοφώρῳ*, interficere, id quod testatur Lysiæ oratio, in qua de Eratosthenis adulteri nece agitur. Adulteram non statim occidebant: sed loca sacra ei attingere non licebat. Alioqui à quouis omni genere ignominiæ affici poterat, excepto mortis supplicio: non quòd misererentur illius, sed ut diutius excruciarent. Id quod ex oratione Demosthenis aduersus Neæram (si tamen eius est) colligitur. Polybius histor. lib. 2. *Si mœchus interficiatur*, inquit, *est impune*. Ex legibus Græcorum hoc uidetur dicere: fuit enim homo Græcus. Quàm commoti fuerint Græci propter adulterium & raptum Helenæ, omnes norunt qui uel primoribus labris Poetas gustarunt. Mahumet, quemadmodum apparet ex ipsius legibus, adulteros multis plagis quodammodo confici uoluit. Gothi adulterium capitale fecerunt, quemadmodum apud Procop. lib. 1. de bello Gothico legitur. Plura de uarijs gentibus commemorari possent, sed ijs nunc cōtenti simus.

Romanæ leges de adulterijs. 24 Venio ad Romanas leges. Dionysius Halicar. laudat Romulum, primum regem Romanorum, quòd suis legibus matrimonia inuiolata uoluerit. Attamen quantum reperire licet, adulteriū non capitale fecit: diuortium permissum erat causa adulterij. Postea etiam propter suspicionem adulterij, dabatur repudium adulteræ: Quod fecit Cęsar, uxorem enim Pompeiam repudiauit, deprehensam cum Clodio in domo Pontificis: sed postea iussus contra eam testimonium dicere de adulterio, noluit. Interrogatus cur ergo eam repudiasset, respondit, Domum suam non tantùm à fœditate adulterij, sed etiam suspicione immunem esse debere. *Leges 12. tabularum.* Legibus XII. tabularū, mœchus interficiebatur. Sed quod attinet ad pœnas publicas, ui-

A dentur sub illis principijs leuiores fuisse. Tacitus libro secundo prodit, læsæ maiestatis & adulterij *Aliæ leges ueteres.* quēdam accusatum esse Tiberij Cæsaris tempore, ac de adulterio satis cautum uidebatur lege Iulia: At Tiberius (q circa initia sui imperij multis fuit) deprecatus est grauiora illa supplicia, ac dixit, More maiorum adultera illa ducenta millia passuum remoueatur ab urbe: adultero uerò Italiā & Africam interdixit. Apud Liuium libro decimo, tradi- B tur Fabius quidam Gurges, qui Censor erat, multas matronas adulterij damnasse, mulctam fuisse pecuniariam: ex qua pecunia postea templum Veneri ædificarit. Ex oratione M. Catonis, quæ refertur ab Aulo Gellio libro decimo, & titulum habet de Dote: intelligi potest, ante legem Iuliam latā, licuisse occidere adulterum & adulteram. Augustinus de Ciuitate dei, libro 3. cap. 5. dicit, ueteres Romanos, uirgines Vestales si pollutæ fuissent, obruisse uiuas: non autem adeò seueros fuisse in uindicandis adulterijs. Magis adyta dicit idolorum tue- C bantur, quàm sua coniugia: Nec mirum, quia deos adulteros colebant, Iouem, Martem, Venerē. Post *Lex Iulia.* illa tempora lata est lex Iulia, cuius mētio est in ff. & in Cod. Multi falsò putarunt à Iulio Cæsare latam esse, ab Augusto lata est, qui etiam Iulius dicebatur, eò quòd filius adoptiuus & hæres esset Iulij Cæsaris. Suetonius dicit eum istam legem tulisse: & iustè fecit: nā Iuliam filiam habebat, & neptē, libidinosissima monstra, Imperator uomicas suas appellare consueuerat. Cùm legem statuisset, defe- D rebatur iuuenis apud eum adulterij cum filia sua Iulia, Imperator adeò indignè tulit, ut inuolaret pugnis in eū, iuuenis clamabat, *Καῖσαρ μόνον ἔθηκας νόμον*. Cęsar quia tanquam inconstans redargutus esset, præ tristitia cœnare noluit. Illa lege tū (cū prius tēpore Catonis licuisset adulteros & adulteras cōfodere) hęc potestas marito sublatá fuit: licuit *Adulterū, quomodo interficere licuerit.* adulterū tantùm interficere, in ff. ad legē Iuliam. in l. marito. & in C. eod. tit. in l. Gracchus. Lego tamē apud Suetonium, Claudium Cæsarem interfecisse E Messallinā nomine adulterij: sed quia Imperator erat, fecit quod uoluit. Licuit marito adulterum occidere, at non simpliciter: sed deprehensum in turpitudine & in domo sua: nec quemuis, sed plebeium. Si clarus fuisset, cui deberet reuerentiam, non licuit: potuit tamen eum uiginti quatuor horis in domo clausum seruare, quod testes adduceret. Videmus aliquam acceptionem personarum fuisse. Cur facultas marito adempta fuerit occidendi uxorem, ratio assignari potest. Mariti F uxores interdum odio habent, quòd rixosæ uel deformes sint, possent cupere dotem lucrari & aliam ducere: noluit ergo lex cōcedere, ut uxor occideretur. Patri tamen adulteræ licuit utrunq; occidere, & in domo generi, & in domo sua, ut habetur in ff. ad legem Iuliam. At non licuit ei adulterum occidere, nisi filiam simul quoque occidisset. Ratio hæc fuit, quòd natura docet parentes filias uehementer diligere: unde probabile est, eum filiam noluisse occidere, nisi deprehensam G in adulterio.

Senecæ

25 Seneca prima Declamatione sua, uidetur statuere, utrunq; licuisse occidere: Ponit enim huiusce-modi casum, Miles quidam amiserat in bello manus, is deprehendit uxorem cum mœcho *ἐπ' αὐτοφώρῳ*, uocauit filiũ, ut eos iugularet. Filius renuit, Pater filium abdicauit: quæritur, an iure hoc fecerit. Sed fortè Seneca tempus Catonis respexit. Sin uerò maritus iracundia ductus, etiam uxorẽ adulteram occidisset, Romanis legibus mitius puniebatur, quàm si simpliciter fuisset homicida. Non enim incidebat in leg. Corneliam de Sicarijs. deportabatur, quod habetur in Pandectis ad leg. Corneliam de Sicarijs. l. 1. & l. 3. Vnde cùm à Catone dictis 33. quæst. 2. capit. Inter hæc dicatur, quãdoq; legibus Romanis licere occidere uxorem in adulterio deprehensam, nõ autem legibus Ecclesiasticis, intelligere debetis nõ simpliciter esse uerum, sed quia leuis erat pœna, utcunq; dicitur licuisse. Vel fortasse qui eos canones condiderunt, respexerunt ad leges Longobardicas, ex quibus licuit. Addendum, maritum legibus Romanis adulterũ occidere potuisse, nõ tantùm *ἐπ' αὐτοφώρῳ* sed etiã extra domum hoc casu, si suspectus erat, & maritus semel, iterum, tertiò, etiam adhibitis testibus, dixisset, caueret à colloquio cum uxore: sed si deprehendisset eos in templo uel oratorio familiaris colloquentes, non licebat: episcopo aut defensori Ecclesiæ dabantur. Episcopi tamẽ contenderunt multis modis ne capite plecterentur, nec uoluerunt licere eos occidere. Priores illi, studio salutis animorũ uidentur adducti, ne subitò nulla intercedente pœnitentia opprimerẽtur. Posteriores Canonistæ fouerunt istam rem, fortè quia præ alijs alienarũ pudicitię insidiabantur. Fuerũt ergo multæ pœnæ adulterij ex ista lege Iulia. Primùm crimen efficiebatur publicum: accusatio admittebatur, non quidẽ temerè, sed ordine quodã. Vxor non audiebatur, si accusasset maritũ adulterij, sed ipsa accusabatur: primus locus dabatur marito, secundus patri: accusare etiã poterant fratres & auunculi: postea etiam extraneis certis temporibus locus dabatur: interueniebat repudiũ, amittebant dotem & donationem causa nuptiarum: efficiebantur infames adulter & adultera, sed uarijs modis: adulter nõ nisi condemnatus, adultera statim deprehensa. Erat'q; peculiare quiddã in ipso crimine, quod cum accusatore transigi non poterat, quemadmodum patet in C. de Transactionibus. in l. Transigere. Lex est Diocletiani & Maximiani: nolebãt pacisci ut data pecunia accusatori desisteret ab hoc probro, quod in alijs criminibus capitalibus licuit: nempe animam redimere pecunia, & quauis alia re. Præterea maritus adulterã non potuit retinere, nec reuocare repudiatã, alioqui crimen lenocinij incurrisset. Adhæc ita cõuictam, nemo alius in uxorem ducere potuit. Ad odiũ istius criminis accessit etiam hoc, quòd non tantùm puniti sunt qui adulterium commiserunt, sed qui fœminam aliquam solicitassent, licet uoto potiri non potuissent. In ff. de Criminibus extra ordinarijs, l prima habetur, quòd puniri debeat extra ordinem solicitator: Præterea milites si cõuicti fuissent adulterij, soluebantur iuramẽto militari & ignominiosè exauthorabantur: testãtur Iurisconsulti in ff. de Re militari. Plinius secundus libro epistolarum sexto, in epistola ad Cornelianũ tradit Traianum statim soluisse iuramẽto, & turpiter dimisisse militẽ propter adulteriũ. Sed pœnæ istæ quandoque fuerunt remissæ, & eò uentum erat, ut valgò diceretur (ut scribit Iuuenalis) Lex Iulia dormis? pro ludibrio habebatur. Cõteri aliquãdo erant ei ignõinia, ut adultera toga uiri in publicũ produceretur, unde Martialis:

Telim videras in toga spadonem,

Damnatam Numa dixit esse mœcham.

Romæ ætate Theodosij fuit mos turpior, adultera deprehensa & damnata, ad prostibulũ deducebatur, ut scribit Socrates libro historiarum quinto, cap. 3. Theodosius Romam ueniens, turpissimũ hunc morem sustulit, ne peccata peccatis adderẽtur. Constãtinus Magnus, quemadmodũ in lege Iulia de Adulterijs habetur, in C. l. Quamuis adulterij. seuerissimã pœnã adulterij constituit: adulteros sacrilegos nuptiarum uocat: ideoq; indignos putat, qui hanc lucem aspiciant. Tunc recepta est lex illa, quę durauit ad ætatem Hieronymi, ut habetur in Epistola ad Innocẽtiũ, de Muliere septies icta Vercellis. Sunt qui contẽdunt, adulteriũ etiã ante Cõstantinũ capitale fuisse Romanis legibus, & adducunt legẽ cognitu dignã, quæ est Alexandri Seueri filij Mammeæ, in Codice ad legẽ Iuliã de Adulterijs. quæ incipit, Castitati meorũ temporũ. conuenire dicit, ut adulteros coerceat Si aliqua pœnã capitis quoquomodo euaserit, statuit ne quis eum ducat. Alexander tamen ille longo tempore præcessit Constantinum.

26 Quærunt quidam hoc suffugium & dicunt, per pœnam capitis, iuxta antiquas leges, deportationem intelligi. Sed parũ prodest, quia altera est lex Diocletiani & Maximiani, qui ante Constãtinũ fuerũt, quanquam non diu, de Transactionibus. in Codice, in l. Transigere, ubi sic habetur: *De criminibus capitalibus transigere nihil prohibet, excepto adulterio.* In criminibus capitalibus permittũt leges, ut quis sanguinẽ redimat pecunia, si opus est, ac transigat cũ accusatore ut desistat. Si per caput dicat deportationem intelligi, sequentia uerba prohibent: in reliquis dicit, *Quæ pœnam sanguinis non infligunt, non licet transigere:* tamen communis sententia Iurisperitorum est, ut non sit capitale crimen, lege Digestorum: sed lege Codicis, propter illam Constantini legem. Quam sententiam si sequamur, & dicamus, Legem Iuliam graues pœnas constituisse, non tamen supplicium capitale: mõstrabo in historijs secùs actã. Iulius Cæsar libertũ charissimũ habuit, quẽ cùm deprehendisset matrõæ equitis cuiusdã stuprũ intulisse, capitali supplicio eum affecit. Opilius Macrinus, ut scribit Iulius Capitolinus, adulterum cum adultera, iunctis corporibus igne comburere solebat. Aurelianus, ut Vopiscus testatur, militem suum qui uxorem hospitis constuprauerat, cacuminibus duarum arborum quas inflexerat alligauit, quæ cum magna ui remitterentur, corpus in duas partes

Margin notes: ...lege ...teres. — ...Iulia. — Summa legis Iuliæ de adult. — Adulterii quomodo se extincta sit ... — Accusatori in hoc crimine nõ licebat pacisci. — Solicitatoris pœna. — Adulterium militis pœna. — Pœna adulterij. — Lex Cõstantini. — An adulterium ante Constant. capitale fuerit Romæ.

partes discerpserūt. Augustus, Proclum libertum suum, propter adulterium interfecit. Si igitur lex Iulia adulteros capitis non damnabat, hinc patet Imperatores pro ratione circumstātiarum pœnas augere potuisse Lex illa Constantini, quę pœnam capitalem statuit in adulteros, ut habetur in Authenticis, refertur in Codice ad legem Iuliam de Adulterijs. incipit, Sed hodie. Iustinianus emolliuit aliquantulum illam seueritatem: siuit pœnam manere quoad adulteros, sed quo ad adulteras aliquid clementius egit: uitam eis permisit, sed ita ut fustibus cęsæ in monasteriū detruderentur, unde intra biennium à marito repeti potuit. Si maritus eam nō repetebat, uel interea temporis moriebatur, perpetuò ibi manere cogebatur. Posthæc, res adeò cōtemptim habita est, ut adulterium rideretur, & industria quodammodo haberetur: alicubi pecuniaria pœna constituebatur, qua pauperes quidem coerceri poterāt, sed diuites maiorem peccandi occasionē habebant: ut cùm lex lata esset (quemadmodū est apud Gellium) ut numerata certa pecunia, quis alterum percutere posset: quidam ciui in uia sibi occurrēti alapam dedit, ac seruo qui sequebatur, iussit ut certam illam pecuniam iudici numeraret. Quo factum est ut dicant, uilem esse hominem, qui petat à Prætore sibi dici ius de Adulterio: quasi dicant, est minimi animi, qui adulterum cum adultera non confodit. Sed quamuis sileant leges, tamē iustitia dei non quiescit: punit adulteros amentia, furore, & alijs grauissimis pœnis, quemadmodum in Dauide uidemus. Hæc habui de ciuilibus pœnis, quæ si certa methodo distribuantur, aut erant capitales, ita ut magistratus ipse puniret, aut concedebatur priuatis, nimirū marito & patri adulteræ: aut si euadebant pœnam mortis, aliqua infamia notabantur. Infamia aliquando nuda fuit, aliquando externa quædam habuit. Adultera aliquādo asino imponebatur, coronabatur lana. Accedebat aliquando castigatio corporis. Fustibus uxores cædebantur, truncabātur nares. Vel res spectabat ad alia, ut solum uerterent, pecuniam numerarent, dotē amitterent, repudiarētur, & duci amplius nō possent.

Lex Constā. mitigata à Iustiniano.

Neglectio legum de adulterio.

27 Nunc de Ecclesiasticis pœnis dicemus. Cumq́ multa à Patribus & Concilijs dicantur, hac methodo utemur: ut primum dicamus, quid in legibus ciuilibus improbarint: deinde, quas pœnas Ecclesiasticas ipsi adulteris inflixerint. Primùm, pœna capitalis nō placuit. In Cōcilio Triburiensi cap. 46. constituitur, ut si adultera confugerit ad Ecclesiam, nō tradatur marito, aut iudici, aut præsidi. Concilium Aurelianense primum, quod celebratum est sub Clodouæo, Canone 3. idē ferè habet, ut adulteri tuti sint, si cōfugiant ad Ecclesiam, nec tradantur: uel si tradātur, interponant illi iuramentum nō uiolaturos esse. Si uerò non stetissent iuramento, sed uiolassent, excommunicabantur. Eò tandem uentum est, ut episcopi, ne occiderentur, cognitionē eius criminis ad suum forum uoluerint pertinere. Causam eius rei hanc afferūt. Si ista cognitio permittatur laicis, nimis negligenter acturos esse: quasi uerò ipsi sint seuerissimi.

Quid improbent Patres in legibus ciuilibus. 1

Quid quæso in episcopalibus cognitionibus faciunt? pecunia eos mulctant, separant à thoro: hinc infinita stupra. Ipsi quoq; interdū nebulones abutuntur separatis istis uxoribus. Præterea non probant, adulterum uel adulterā occidi, uel à marito, uel patre. Huius sententię fuit Augustinus, de Adulterinis cōiugijs ad Pollentium lib. 2. in multis locis: uult ut à priuatis illis hominibus, adulteris ignoscatur. Has rationes affert, Sumus omnes peccatis infecti, opus habemus misericordia, peccantibus itaque illam debemus impendere: & usurpat dictū Christi Ioan. 8. cap. *Qui uestrum immunis est à peccato, primus in adulterā illam lapidem iaciat.* Qui sic incitatur, cogitet an peccato sit obnoxius. *Remittite*, dicit Seruator, *& remittetur nobis.* Oramus, *Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debentibus nobis.* Qua fronte hæc dicere possumus, si adeò crudeliter nos uindicamus? *Deus non uult mortem peccatoris, sed ut resipiscat & uiuat*, cur tu mortem eius uis? Hę rationes simpliciter non sunt firmæ: Nam si de publicis magistratibus intelligātur, nemo maleficus puniretur: quorsum gestarēt gladiū? De priuatis autē hominibus assentior Augustino, nō sumere sibi debere illā facultatem, ut adulteram & adulterum interficiant. Si quis dicat, Leges publicæ ibi armant maritum, non est priuatus: ut cùm iubent militibus ut pugnent, aut carnificibus, ut aliquē è medio tollant, qui priuati sunt, sed si iussu magistratuū imperata faciunt, non amplius sunt priuati. Licet uiatori se defendere contra latrones, si eū adoriantur: si eos occidat, impunè facit, magistratus illum tum temporis armat, publicū ius adire nō potest, princeps non uult ut ciuis suus pereat. Respondeo, Leges ciuiles reuera maritum & patrē adulteræ non armasse, sed tantùm ignouisse dolori ipsorum: non iubent ut hoc fiat, mandant autē militibus & carnificibus, ergo similitudo nō est par. Ita etiam respondetur de uiatore, qui inuaditur à latronibus. Si se defendat animo occidendi latronem, nō absoluitur: at si casu eū interimat, uel, ut loquuntur, per accidens, ibi absoluitur: casus non est similis, quoniam ille tempus aduocandi magistratus nō habet, trahere eum in ius non potest. At maritus concludere in domo adulterum potuit, testes aduocare, ac iure cum eo agere. Non probant etiam Ecclesiastici & Canonistæ, ut in accusatione adulterij uiri audiantur, & non uxores: nec probarent acceptationem personatū, ut plebei tantùm, non generosi occidantur.

2. Vetant ne adultera à marito occidatur.

Obiectio.

3. & 4. Non probant rationem accusandi.

28 Oppugnant item illam rigiditatem, ut si euadant adultera uel adulter, reconciliatio fieri non possit. Augustinus libro paulò ante adducto, secùs uult. *Si pœniteat* inquit *mulierem, recōciliatio fiat.* Rationes assignat: Deus est imitandus, Ecclesia eius sæpè scortatur, quemadmodū scimus factum tempore Iudicum & Regum: tamē per Ieremiam dicit, *Vos uxores adulteras non reciperetis, ego secùs facio.* Idem Oseas nomine dei contendit, Si contendendum sit exemplis, Dauid hoc fecit: Michol filia Saulis alteri data erat, qđ cōmissū fuit, erat adulterium (non enim repudium intercesserat) Dauid

eam

eam repetijt. Iustinianus quoq; illã duritiẽ emolliuit: Nam cùm reiecta fuisset adultera in monasterium, maritus eam intra biennium repetere potuit. Sed inquies, dicit August. est indigna meo cõiugio, est impura & polluta. Quid tu dicis impuram, quæ pœnitentiam egit? Per claues regno cœlorum est restituta, & non potest tuo thoro restitui? Tibine hoc uelles fieri? Idem sensit Arelatense Concilium, quod habetur Extra de Adulterijs, in capite Si uir sciens. Verba sunt Cõcilij, Si adulteram pœnituerit, debet uir eã recipere. Glossa dicit, Est'ne debitũ honestatis, an necessitatis? dicit honestatis. Ego infero, si honestatis, quoad pietatem, est etiam necessitatis. Debemus enim omnia facere quæ sunt honestatis, ad Philipp. 4. ca. *Quæcunque sunt uera, quæcunq; honesta, quæcunq; iusta, hæc cogitate.* Ille dicit non esse necessitatis, quia externo iure cogi non potest. Subijcitur, At non sæpè: Glossa, Videtur inquit, cum Euangelio pugnare quod dicit, Septuagies septies: Respondet, Potest ignoscere illi quoties uoluerit: sed Ecclesia pro ista reconciliatione impetranda, se non sæpè interponet, ne uideatur fenestram nequitiæ aperire. Ecclesia præterea fictam pœnitẽtiam fuisse putat, si sæpè hoc fiat: subdit, Fortassis hæc ad terrorem dicuntur. Si uerò non pœniteat eam, coniugium manere nõ debet: uideretur enim maritus patronus esse adulterij. Et ut in Concilio Arelatensi dicitur, uideretur particeps iniquitatis. Hieronymus scribit in 19 cap. Matthæi, *Quæ unam carnem in aliam diuisit, retineri non debet, ne maritus fiat sub maledicto. Qui enim adulteram retinet fatuus est. Si iniustus est qui innocentem accusat: stultus uidetur, qui retinet nocentem.* Sed ista intelligenda sunt, nisi pœnitentia intercedat. Porrò debétne maritus accusare uxorem adulteram, si eam dimiserit? Putãt aliqui ex charitate accusandam non esse, si resipiscat. Alij uerò dicunt, crimen non ferendum, priuatosq; magistratus iuuare debere in extirpandis sceleribus: Nec consistere Respublicas, nisi crimina puniantur: Dei quoq; legem uelle, ut malum è medio auferatur. Certum quidem est, si adulterium perseueret, oportere adulterũ accusari; ut saltem eo modo emẽdetur, si prius adhibita fuerint congrua remedia, ut si per amicos fuerit admonitus. Sed facito resipiscere partem quæ peccauerat, an adhuc debet accusari? Certè si crimen publicũ fuit, & innocens pars, adulteram propter pœnitẽtiam in gratiam receperit, uidetur fouere peccatũ. Homines sciunt adulterium, pœnitentiam ignorant: putabũt eum lenocinium facere. Si accusarit eam, saltem seipsum purgabit & non infamabitur. Facito crimen nõ adeò publicum esse, & partem nocentem pœnitentiam agere: sed concepit & eũ paritura: si non accuset maritus, hæres erit supposititius, nõ licebit eum abdicare, liberis legitimis fiet iniuria. Quid erit agendum? Istis duobus posterioribus casibus, nempe si publicum sit crimen, & conceptus sit fœtus, consilium datur à peritioribus, ut maritus nõ eat ad magistratum, quò petat pœnas sumi de resipiscẽte: sed ut infamia uitetur, Ecclesiam accedat, rẽ indicet, ut intelligat peccantem partẽ pœnitẽtiam agere. Itẽ, si certis personis res indicetur, nõ ad suppliciũ, sed ut cognoscãt fœtũ cõceptũ ex adultero, quẽ & posteà liceat abdicare: subuenitur his malis. Iosephus cùm uirginẽ Mariam grauidã uideret nõ ex se, perturbatus est, nolebat eam traducere, cùm tamẽ esset iustus. Ex una parte uidebatur ad iustitiã pertinere ut eam accusaret, ex altera parte nõ sine prouidẽtia dei turbabatur. Cùm utrinq; premeretur, deus ei adsuit. Sic etiam faciet pijs in istis casibus, aderit ipsis, eosq; consolabitur. In istas quæstiones incidimus, quia adulterium non punitur capitali supplicio.

An adultera dimissa à marito accusari debeat.

29 Vidimus quæ improbarint Patres in ciuilibus legibus: nunc deinceps uideamus, quas Ecclesiasticas pœnas adulteris infligere cõsueuerint. Cyprianus lib. 4. Epist. 2. ad Antonianum, Episcopos fuisse scribit, qui adulteris non dederint pacẽ, hoc est, ad communionem eos nõ admiserint, sed perpetuò exclusos uoluerint. Alij dabant pacem, sed post aliquod tempus. Cyprianus existimat, temperamentum adhibendum, ne prorsus à Christo excludantur, & omnem amorẽ religionis abijciant. Probandam item dicit illorum pœnitentiam aliquanto tempore, spacium non definit. Ancyrana synodus 19. cap. septennium definit. Quod temporis spacium, Eliberinum concilium cõtraxit ad quinquennium. Ex quibus uidere licet, rem arbitrariam fuisse præsulibus Ecclesiarum. Cõcilium Neocæsariense de clericis statuit, si uxor clerici lapsa fuerit in adulteriũ, datur optio ut eam statim repudiet, uel à ministerio discedat. Non uidentur reconciliationem admittere in clericis. Causa uidetur, quod ministri familiam oportet bene audire. Deinde adiecerũt, laicum cuius uxor lapsa erat in adulteriũ, non ordinandũ ad ministerium. Puto hanc fuisse causam, quòd prius domui suę bene præfuisse debuit: suspicio autem erat negligẽtiæ, quòd uxor adulteriũ incurrit. Si clericus uxorem lapsam in adulterium non reiecisset, conciliũ Eliberinum non dabat illi pacem aut cõmunionem, uel in fine uitæ. Conciliũ Toletanum secus decreuit, quemadmodũ habetur in Decret. 32. q. 6. cap. Placuit. ut clericus cuius uxor lapsa erat in adulterium, eam domi, sed uinctã tenere posset, ieiunio salutari, nõ autẽ læthali usq; ad aliquot annos. In Decret. 81. dist. cap. Romanus. cap. Presbyter. cap. Diaconus. ministri adulteri prorsus à ministerio remouentur. Et Eliberinum concilium, episcopis, presbyteris, aut diaconis lapsis in adulteriũ, pacem nec in fine dabat. Itẽ cõmunibus hominibus, qui non semel, sed iterũ, tertiò lapsi essent in adulterium. Inuenerunt & aliud remedij genus, sed in suspicione: id habetur Extra de Iudicijs. in cap. Significasti. Si suspectus esset minister de adulterio, nec crimen probari posset, canonicam purgationẽ adhibuerunt. Nempe ut inueniret quinq; alios presbyteros qui sacramento contenderent, se nõ posse hoc credere de illo: sed oportebat esse tales, quos crederent non uelle peierare. Adhibuerunt etiam aliud, ne adulter cõtraheret matrimonium cum adultera, si mortuus fuisset prior coniunx. Sed hoc intellexerunt, si contraxissent superstite altero

Canonica purgatio.

De constitutione Iustiniani.

altero coniuge, aut mortem coniugis machinati fuissent. Superest ut de Cōstitutione Iustiniani referam quid uideatur. Quòd ad id, ut mulier in monasterium cæsa detruderetur, non autem plecteretur capite, ut uir adulter, nescio qua ratione probari posſit. Vtriusq; tā uiri quàm mulieris crimen est idem, cur est dispar pœna? Peccatū mulieris nō minus fœdat familiā, quàm uiri, imò grauiùs. Dicetur fortè, infirma est: At si ratio illa ualere debet, nulla mulier supplicio capitis afficietur. Pace igitur illius uiri dixerim, inæqualitas pœnæ uix probari potest. Sed puto illum ista fecisse in gratiam episcoporum. Reprehēditur præterea in eo quod statuit, si maritus uxorem intra biennium non repetierit, aut ipse moriatur, perpetuò in monasterio esse cogatur absq; spe matrimonij. id certè aduersatur sacris literis. Quid si sit incontinens, ut specimen dedit crimine adulterij? Si magistratus maleficio concedit uitam, debet illa etiā concedere, quæ ad sanctam uitā faciant: Alioqui quid prodest illam dimisisse, nisi ut fiat deterior? Dixi quid mihi uideatur de sententia Iustiniani.

Adulterio fœminas grauius peccare quàm uiros.

30 Nunc ueniendum est ad alteram quæstionem, an uir & mulier in adulterij causa peccent æquè grauiter, & ad easdem pœnas adigendi sint, ita ut omnia utrinque sint paria. Non est ita uisum permultis, & quidē uarijs rationibus. Voluerūt grauiorem esse causam fœminarū quàm uirorū. Adducuntur uerò his de causis, quòd animaduerterunt leges ciuiles, mariti cōtra uxorem, uel patris contra filiam accusationē admittere: mulieris nō, etsi deprehēdat maritum in turpitudine, & testes 1 habeat, ut habetur in Codice ad legem Iuliam de Adulterijs, l. ſ. ueteres ergo pro grauiore habue- 2 runt. Ponderant etiam illud, quòd mulier deprehensa, statim fit infamis: uir oportet prius accuse- 3 tur & damnetur, priusquā infamiam incurrat. Tertiò licuit aliquando maritis uxores deprehensas interficere, ante legem Iuliam, ut Cato testatus est (loco suprà citato.) *Ius est*, inquit *deprehensam occidere, illi non licet uel digito te attingere, si uideat te adulterantem.* Huc allusit Plautus in Mercatore:

Enimuerò nimis dura lege, hic agunt mulieres.

4 Vt Plutarchus in uita Romuli refert, licuit marito uxori adulteræ repudium dare, non autem econtrà. Quæ lex etiam uidetur Constantino placuisse. Is ut habetur in Codice Theodosiano de Adulterijs, in cap. Placuit, inquit: *Det repudium maritus uxori adulteræ, illa uerò non det marito: & si fuerit mulier-* 5 *cularius* (utitur enim hac uoce.) Disparitatē quoq; in eo cōsiderant, quòd mulier si admiscuerit se alicui seruo alieno, efficitur ancilla: at non id tradi- 6 tur de uiris si peccent in ancillas. Adhęc, libidinem semper in mulieribus fœdiorem habitam, ergo in 7 hoc crimine magis esse grauādas. Opinātur præterea uirum quantumuis in matrimonio agētem, si cum alijs mulieribus, ut uocant, solutis, rem habeat, adulterium non committere. Cùm è diuerso mulier nupta, cum nullo posſit rem habere, quin adulterium incurrat. Referunt & illud quod Suetonius tradit in uita Vespasiani, authorem fuisse senatui, ut decerneret, mulierē liberam, quæ se adiungeret seruis, in seruitutem ut redigeretur: non 8 autem de maribus hoc statuit. Sed hoc cum quinto argumento idem est. Aliud argumentū desumitur ex Orficiano ex Codice in l. Illustris. longè fœdius esse, mulierē suscipere liberos naturales, hoc est, ex non legitimo, quàm si uiro habere naturales. Adducitur Ecclesiasticus qui cap. 7. 26. 24. Mul- 9 ta memorat de custodia quā pater filiabus debet impēdere, ut earū castitatem cōseruet, de maribus liberis nihil attingitur. Spectāt etiā id quod uxor 10 deprehensa in adulterio amittit dotē & donationem factam propter nuptias: adultero nihil infligitur: Habetur extra de Donationibus inter uirū & uxorem cap. Plerunq;. Ad extremū Eua & Ada- 11 mus in eodem genere peccati deprehensi, nō eandem punitionem habent. Eua grauius punitur.

Viros adulterio grauius peccare fœminis.

31 E diuersò uidentur graues causæ quę suadeant secus. Prima, imperfectior & debilior est mulier, deficit mente & indicio: Ista uidētur facere ad culpam imminuendā. Et rationem sexus habendā in infligendis pœnis, multæ leges suadent, aliquas cōmemorabo. In ff. ad legem Iuliā peculatus, ratio sexus in punitione habenda esse dicitur. Lex incipit, Sacrilegij pœnā. Item ad legem Iuliā de Adulterijs, l. Si adulterum, §. fratres, & §. incestam: uo- 1 lunt diuersam esse rationem sexus: quòd illæ non coguntur tenere iura: falluntur interdum, putant licere quod non licet. Leges quoque Ecclesiasticæ statuunt ut ratio sexus habeatur. Extra de Homicidio in cap. Si dignum. in Codice ad legem Iuliā maiestatis, l. Quisquis, §. filias. cū filiabus coniuratorum mitius agitur, quàm cum filijs. In Decr. 32. quæst. 6. cap. Indignatur: ratio habetur fœminarū, 2 in hac eadem causa adulterij. Sunt etiam in eadem sententia dicta clarisſimorū uirorum. Augustinus 3 de Adulterinis coniugijs ad Pollentium, citat rescriptū Antonini Pij, quod habetur in Codice Gregoriano: id perniquum esse, ut uiri exigāt à mulieribus fidem, quam illi præstare nolunt. In ff. de Adulterio, in l. Si uxor, in §. si iudex. mandatur, ut 4 si iudex cognoscit de adulterio, uideat an maritus castè uixerit. Eleuatur ergo crimē mulieris, quod 5 ipsi uiri causæ sint impudicitiæ ipsarū, malè uiuendo. Vnde Seneca ad Lucillum epist. 94. dicit, iniustisſimum esse, quòd uiri exigant fidem à mulieri- 6 bus, cùm ipsi sint corruptores alienarū uxorum. Nec Augustinus id tacuit, qui dicebat, uirum no- 7 men habere à uirtute: ideoq; uxori omnibus uirtutibus, etiā castitate antecellere debere. In libello de decem chordis (& habetur 32. quæst. 5. in cap. Non mœchaberis) Vir est caput uxoris: si caput la- 8 batur in adulterium, & uxor casta sit, est homo inuersus, caput est infra pedes. Sæpè fit ut uxoris adulteria, mœchātis mariti sint ultionęs. De Clitemnestra dicitur, quòd Aegysto sui corporis potestatem fecerit, quia Agamemnonem Chryseida audierat sibi prætulisse. Talem pœnam iudicio diuino infligi, Iobus uidetur intellexisse, qui 31. capite ait, *Si seductum est cor meum super muliere, & ad ostium proximi mei insidias posui, molat alteri uxor mea, & super ea incuruent se alij.* Sunt ergo rationes ad utranq; partem. Quid dicendū erit?

Si

Quaestionis explicatio.

Si Theologis scholasticis credamus, distinctio est adhibenda, quam commemorauit in 4. libro Sent. distinct. 35. Si fides coniugij attendatur, utrinque par est peccatum, uterque alteri obstringitur: siue illa admisceat alienam carnem, siue uir adulteriũ committit. Si cõditio personæ attenditur, quoniã uir perfectior est, firmius habet iudicium, & uxori prælucere debet, grauius peccat. Sin uerò attẽdamus confusionẽ rerũ, suppositios hæredes, ignominiam quę familiæ infertur, mulier præ uiro grauatur. Quod uerò attinet ad ius ipsum cõiugale, rectè dicunt par esse uinculum, utrinq; peccari: ad par redigi debent. Paritatem probamus ex sacris literis. Vni Adamo, unam Euam dedit Dominus: & uni Euæ, unum Adamum, & dixit, *Erunt duo in carnem unam.* Paulus quando ista tractat 1. Cor. 7. *Vxor proprij corporis potestatem non habet* inquit, *sed maritus:* & è diuerso, par utrinq; facit hoc ius. Neque de uno dicit, ut debitam beneuolentiam reddat: sed utrinque. Quòd si uisum fuerit secubare propter orationem, uult ut ex communi consensu fiat. In causa religionis, si nolint cohabitare, uterque coniunx liberatur. De marito infideli, ibi etiã dicitur. Lex dei iubet ut uterq; tam adulter quàm adultera interficiantur. Cùm ergo hanc paritatem faciat, nos quoq; deberemus illam sequi.

Responsio ad argumenta contraria.

32 Nunc superest ut argumenta dissoluamus. Dicebatur mulierem non audiendam. Hæc lex ciuilis est, repudiatur ab Ecclesiasticis, & iure quidem. Scripsit Hieronymus in epist. ad Oceanũ, de obitu Fabiolæ, pulcherrimam sententiam. Quæ præcipiuntur uiris in sacris literis, in mulieres redun- 1 dant. Vnde si licet uiro diuertere ab uxore causa adulterij, licet etiam uxori: apud nos est utrinque idem ius, & eadem seruitus: corrigẽdo quodam- 2 modo ciuiles leges. Vtraq; pars audiri debet. De infamia item est humanũ statutum. Sicut laus uirturum alienarũ celebratio dicitur: ita infamia est aliena uituperare: & potest fieri, ut de mulieribus plus loquãtur q̃ de uiris, sed quo ad deum, fama ista nihil habet momenti. Propter damnum quod dant, & quia confundunt familias, plus loquũtur 3 de illis. Quo ad illud, quòd uiris licuerit uxores occidere, non contrà respondeo, Si licuit, nõ bene licuit secundũ Patres. Addo, non mirũ mulieribus 4 non licuisse: nõ enim illæ tractant arma, sed subijciuntur uiris. Quo ad ista, est aliqua disparitas. De repudio autem quod à uiro mulieri dabatur, dico fuisse hominum decretum, ut Hieronymus in adducta iam sententia citat: utrinq; par est arbitriũ & potestas. Sanè Theodosius, ut C. de Repudijs, in l. Consensus habetur, dat facultatem uxoribus repudiandi uiros: & multas causas recẽset. Locus præclarus est hac de re in Decretis 32. quæst. 5. in cap. Christiana religio. ubi scribitur, adulteriũ in utroq; sexu pari ratione damnari. Et quoniã offendebantur nonnulli, quòd sæpius uiderent uiros repudiare uxores, & uxores excommunicari sæpius ob adulteria quàm uiros: respondetur, causam nõ esse, quòd peccatũ sit leuius in uiro quàm in muliere, sed quòd uiri liberius agerent contra mulierem. Ideoq; cùm Ecclesia non iudicet nisi de rebus manifestis, fieri ut sæpius mulieres quàm uiri deprehendãtur, excommunicari, aut repudium pati. Scimus item in ueteri lege, licuisse uiris libellum repudij mulieribus dare, at non contrà id licuit mulieribus: Ergo uidetur deus aliquid magis tribuisse uiris. Respondeo, causam esse expendendam, propter quam deus hoc uoluerit, ut daretur libellus repudij. Facilè erat, ut uiri occiderẽt uxores, cùm nõ possent eas à se alienare: sed id minus erat metuendum de mulieribus, quia hoc rarius euenit. Aliud argumentum erat, cautum esse 5 legibus, ut si mulier coniungatur seruo alieno & se commisceat illi turpiter, in seruitutẽ redigatur: at non ita agatur cũ uiris, ut serui fiãt, sicut Vespasianus Romano senatui persuasit, autore Suetonio. Sed respõdetur, uiros hoc decreuisse, q; si mulieres fuissent decreturæ, aliter statuissẽt. Prætereà constat Platonẽ 2. de Legibus, eodẽ loco habuisse illos qui miscerẽtur cum ancillis, & mulieres quæ idẽ facerent cũ seruis. Adhæc, qui uolunt facere discrimen, incidunt in illud Pauli: *In quo alterũ iudicas, teipsum condemnas: eadẽ enim facis, quæ iudicas.* Sed addebatur libidinẽ semper habitam fœdiorem in 6 mulieribus, quàm in uiris. A quibus habita est? A uiris. Sed si respiciamus uoluntatem & præceptũ dei, an dicemus ita esse? Certè uir & mulier sunt ex eadẽ massa. Deinde mulieres sunt imperfectiores & minoris iudicij, uiri est eas ducere & præesse, cur erit magis fœda libido in muliere, quàm in uiro? Nisi fortasse id respiciamus, quòd mulieres fœditatem habent apertiorem, fiunt grauidæ, res apparet, cõstat magis de illis, legem tamen & dei mandatum si spectemus, perinde est.

33 At dicunt, opinantur uulgò homines, cùm uir 7 iunctus matrimonio rem habet cum muliere soluta & libera, nõ committere adulterium: at mulier semper cùm commiscetur alteri, adultera habetur, si sit in matrimonio. Igitur est discrimen. Vt hoc argumentum diluatur, multa sunt dicẽda. Primùm, si quæramus ἔτυμον adulterij: uox ea significat alterius adire thorũ. Vnde quocunq; modo id fiat, siue sit uir, siue mulier, perinde est. Scio quidẽ ciuiles leges hoc statuisse ac sensisse, ut adulterium sit, quãdo res habetur cũ nupta: Nã si ea mulier fuerit uidua aut uirgo, dicunt stuprũ esse: adulterium uerò tantùm, si cum ea quæ nupta fuerit, res habeatur. Hoc Iurisperiti uolunt, quemadmodum patet ad leg. Iuliam de Adulterijs in l. quæ incipit, Inter liberas personas. Vnde Azo satis nobilis Iurisperitus, definiuit adulteriũ, quòd esset cõcubitus cũ uxore, uel cũ spõsa aliena: idq; si propriè loqui uelimus (quod addo, quoniã Hieronymus scribit in 2. contra Iouinianum, circa finẽ, Pythagorici Xysti sententiã, quòd maritus cum uxore sua, si nimis ardenter agat, adulterium committat, sed hoc nõ est proprium) Violatio uerò concubinarum aut ancillarum. quæ sunt coniunctæ matrimonio cũ seruis, non habebatur pro adulterio: peccatum quidẽ erat, & dabatur actio, uel legis Aquiliæ, uel iniuriarũ, aut de seruo corrupto, non autẽ de adulterio. Sed nobis ex diuinis literis aliter iudicandũ est. Non bene definiuerunt Iurisc õsulti (pace eorũ dixe-

Adulterij etymon.

Adulterii quid sit.

dixerim) matrimonium. Chrysostomus hoc animaduertit, qui in epist. ad Thessalonicens. sic scribit: *Romanæ leges, mulieres deprehensas in adulterio puniunt, at uiros non puniunt, sed deus puniet eos, quoniam reuera est adulterium.* Augustinus in libro de Fide & Operibus, capite 18. dicit, Adulteros esse, qui alienas uxores pro suis habent, uel quæ alienos. Vnde mulier soluta, quæ abutitur uiro alieno pro suo, committit adulterium. Idem Augustinus de bono Coniugali contra Iouinianum, cap. 4. scribit, *A*dulterium esse uiolationem fidei cõiugalis. Cùm ergo uir ad alienam accedit uxorem, siue sit libera, siue sit cõiuncta, adulterium committitur, ab eo qui est maritus. Et paulò post, inquit, *A*dulterium esse, quando cum alio uel alia concumbitur, contra pactũ coniugale. Quoties ergo fit contra huiusmodi pactum, adulteriũ est, teste Augustino. Si meo iudicio definiendum esset, ita dicerem, Adulteriũ esse actionem Veneream, qua res habetur cum ea carne, quę non sibi, sed alteri astricta est iure coniugali. Videamus iam partes definitionis. Actio est genus. Quoniam autem uariæ sunt actiones hominum, differẽtia additur Venerea. Rursus alia differentia, qua res habetur cum carne, quæ fide coniugali obstricta est alteri. Cur dicitur, Nõ sibi, sed alteri? Vt intelligamus, in πολυγαμίᾳ ueteri non fuisse uerè adulterium. Nam una ex uxoribus, quãdo iungebatur cum marito, cum ea carne iungebatur, quæ erat obstricta alteri etiam mulieri. Ideo dicitur, quæ non sibi, sed alteri iuncta est fide coniugali. *A*dhæc, si subtilius uelimus excutere, particula illa, Res habetur, uel actu, uel cogitatione potest intelligi. Nã Christus inquit, *Qui aspexerit alienam uxorem ad concupiscendũ eam, iam mœchatus est in corde suo.* Sed hic agitur de adulterio, quod erumpit in actum, non quod adhuc in corde est.

Definitio alia adulterij.

34 Dicebatur deinde turpius esse fœminis habere liberos naturales, quàm sit uiris. *I*d quoque ab humana ratione profectũ est. Turpitudo est hinc & inde, sed fortasse magis apparet in mulieribus, quàm uiris. Loca illa Ecclesiastici, quæ urgent parentes, ut custodiant filias uel corpora filiarũ suarum, nõ huc spectant: sed magis cõsiderat sapiens, quòd si corrumpantur filiæ, sint magnum daturæ damnum, & ignominiam in domo paterna, & accusetur parer negligentiæ. Sed mares quoq; sunt bene educandi, at in isto crimine fœditas rei alibi apparet, non in domo paterna. Sed hæc non perficiũtur, quin peccetur utrinq;. Aliud argumentũ: Sed uxores amittũt dotẽ, adulteri uerò nõ ita puniuntur. Id falsum est: Quemadmodũ enim si culpa mulieris soluatur matrimoniũ, amittit dotẽ & donationes factas nuptiarũ causa: ita si uiri culpa fit, amittit dotẽ ipsam & donationes, & oportet ut reddat ei. Sed nonnihil de Adamo & Eua dicebatur, quòd in crimine pari fuerint: tamẽ grauius punita est Eua q̃ Adamus. Hic alterutrũ duorũ est dicendũ, uel q̃ nõ sit par peccatũ, uel q̃ non fuerit grauior pœna Euæ. Excusatur à nõnullis, uiri pœnam fuisse grauiorẽ. Dicitur enim, *Terra maledicta est propter te, in dolore comedes ex ea: spinam atq; tribulũ producet tibi, & herbam agri comedes. In sudore uultus tui uesceris pane tuo,* &c. Ista mala erãt perpetua homini, oportebat ut laboraret, & magno sudore & labore comederet, & terra nõ dabat ei fructũ expectatum. Mulieres uidẽtur leuius puniri, tãtùm dolores partus & cõceptus eis infliguntur, at illi nõ sunt perpetui: uirorũ uerò labores semper durant. Deinde uir nõ sibi tantùm, sed etiã uxori, liberis & toti familiæ debet prospicere. Quòd si dixeris, uxor subijcitur uiro, & sub dominatu eius esse debet: hoc nõ est tanti, quia ex ipsa cõstitutione est inferior uiro. Itaq; hoc pacto posset negari, mulierẽ grauius punitã uiro. Sed si uellemus hoc dare, possemus etiã ex altera parte dicere, peccatũ in muliere fuisse aliquanto grauius: nempe, quòd illa seducta fuerit à diabolo, & ita seducta, ut crediderit se futurã ęqualẽ deo, & hoc etiã experierit. Adamus uerò id nõ credidit, quia uidebat id fieri nõ posse: & idcircò dicit Apostolus, eũ non fuisse seductũ, sed comedit tantùm, ut morẽ gereret uxori, & prętulit uxorẽ deo. Nõ est ergo eo genere seductionis deceptus. Deinde mulier nõ tãtùm peccauit, sed induxit etiã uirum ad peccandũ. Releuatur tamen ex altera parte nõnihil, quòd fuerit imperfectior & seducta fuerit, sed tamẽ si qua sit grauitas maior, illa est expendenda. Hæc est sententia magistri Senten. in 2. distinct. 22. & adducit multa loca Augustini. Sed ego quod ad me attinet, dicerem uirũ grauius peccasse, & fuisse grauius punitum propter perfectionem & excellentiam. Itaq; nihil hoc ad rem facit, aut erat æqualis pœna, aut circumstantiæ non erant utrinq; æquè graues ad aggrauandum: Circumstantiæ erant multæ, aliæ in Adamo, aliæ in Eua grauiores.

35 Adducebatur etiam à contraria parte, mulierũ peccatum leuius esse, nam rationem habendã esse sexus: Est quidem id concedendũ. Sed perscrutanda causa est, cur illæ leges parcant sexui. Adfertur autem ab ipsis legibus causa, quòd mulieres non adigãtur ad cognitionem omniũ legum & iuris: ideoq; facilius errare possunt, & errori attribuitur aliqua leuatio. Sed iste error non habet hic locum: Nulla enim est tam stulta mulier, quæ nesciat fidem esse seruandam marito suo. Sed in incestu quandoque ignouerunt magis mulieribus quàm uiris, quia nesciuerunt gradus illos, quibus liceret aut non liceret cõiungi, & ideò non ita grauiter puniebãtur. Quòd uerò adducebatur, per adulteria mulierum sæpè puniri adulteria uirorum, ut dictum est de *A*gamemnone & Clytemnestra: Respondemus, tales ultiones non esse concedendas, pugnare enim cum uerbo dei, & ideo non probamus tales formas ulciscendi. Verum quidem est, peccata peccatis puniri: & qui fidem nõ seruat, nõ debere eam expectare ab altero: sed hoc fit prouidentia & ordine dei. Nemini licet malum facere, eo quod alter peccauerit, sic enim malum progrederetur in infinitũ. Quòd parcatur nonnihil mulieribus in crimine læsæ maiestatis, nõ est mirum. Quare enim filij coniuratorum, qui peccarunt in maiestatem ita puniãtur, ratio redditur: ne, si retineant uires & facultates parentũ, possint imitari pecca-

Ratio sexus cur habẽda.

peccatū eorū, aut vlcisci eorū mortē: In filiabus verò, hoc nō est timendū. ideò tamē non cōcluditur, differentiam esse quoad crimina. In summa, ego probo satis illam distinctionem Scholasticorum, vt si consideretur fides coniugalis, pars sit delictum in adultero & adultera. Si status consideretur, vir grauius peccet: at si damnum spectetur, quod detur familiæ, mulier grauanda est. Virum autem, quod ad statum & gradum attinet, grauius peccare ostendit: nō tantùm id, quod sit maioris iudicij, sed possumus etiam ex hac historia cognoscere, Non mittitur Natham ad Bathsabam, sed ad Dauidem.

Pœnam capitalem non rectè esse intermissam.

36 Atque hæc quidem de secunda quæstione: nunc de tertia, nempe quid cōstituendū sit de istis pœnis intermissis. Equidem si debeam liberè dicere quod sentio, parum videtur ordine agi, quòd pœna capitalis non sit in vsu, quoniam ea consentit cum verbo dei & legibus diuinis, quod nobis maximi momenti esse debet. 1 Deus cōstituit in Leuit. & Deuteron. vt adulter & adultera interficerentur. 2 Secundò, id probo ex ordine ipso mandatorum dei. Proponamus ob oculos Decalogum. De colendo vero deo, pertinet ad primum mandatum: erat capitale, si quis secus fecisset. De nomine dei nō accipiendo in vanum dicitur, *Si quis fuerit blasphemus, morte moriatur.* De sanctificatione Sabbathi, vir qui collegit ligna in die Sabbathi, iussus est interfici. De 5. præcepto statuitur, vt si quis esset rebellis in parētes, adduceretur ad iudices, & occideretur. De 6. præcepto, qui interfecit alium, pereat, abripiatur etiam ab altari. Sequitur adulterium: ibi gladius sistit suam actionem, neq; progreditur vlterius. De furto non est capitalis pœna, neque de Falso testimonio. Concupiscentia etiam non habet pœnam sanguinis. Cùm talis sit ordo, velim scire, quare inuertant nostri hunc ordinem? 3 Sed dicunt, à furibus magis perturbatur Respublica, quàm adulteris: oportet enim habere rationem boni publici. Sed ego nego fures magis perturbare Rempublicam. Si noctu grassentur & insidiētur vitæ hominum, facilè concesserim: sed simpliciter de furto, non ita dixerim. Certè si rectum sit iudicium, quis nolit potius aliquid amittere rerum & facultatū, quàm violari vxorem suā? Sed hodie ea est insita hominibus auaritia, vt pluris fiant pecuniæ, quàm honestas vxorū. Dico igitur, iniuriam aliquam fieri furibus, cùm ipsi suspenduntur: & adulteri qui peccant grauius, relinquuntur viui. 4 Quarta ratio est, quòd mittendo viuos adulteros, implicent nos quæstionibus inextricabilibus: Primùm inducitur diuortium à Papistis, à toro, sed non à vinculo coniugij. Deinde disputatur, an innocens pars possit contrahere matrimoniū viuo altero. Et controuersia est, an adultera, cui relinquitur vita, possit rursus contrahere cum alio. Disputatur preterea de recōciliatione inter adulteros, & ista facilitate implētur ciuitates adulterijs & spurcitijs, volūtq; homines, clemētiores esse quodammodo ipso deo.

De historia adulteræ Ioan.8.

37 Obijcitur, quòd Christus adulterā nō siuerit lapidari, Ioan. 8. Vnde colligunt, Dominū in statu Euangelij hoc noluisse fieri, ideoq; hodie parci adulteris. Iosephū etiā aiunt huius criminis peractū reū, non fuisse occisum. Respondēdū est ad hæc duo: Principiò nō latet me, historiā illā Ioan. 8. cap. repudiatā fuisse à nōnullis, quòd visa fuerit potius assuta, quàm cōscripta à Ioanne. Hieronymus lib. 2. aduersus Pelagiū de hac re scribit. Attingit idem Eusebius Cæsariens. lib. 3. qui ait, existimari desumptā ex Euāgelio Nazaræorū. August. 2. lib. de Adulterinis cōiugijs ad Pollentiū, arbitratur historiā reuera Ioannis fuisse: sed curatū à crudelibus maritis vt expungeretur, quò vxores adulteræ occiderētur. Hinc factū vt in quibusdā exemplaribus legatur, in quibusdam nō. Quàm hoc sit verisimile, alij iudicent: quicquid sit, an sit, vel fuerit Ioannis, parū refert: quia nihil continet contra sententiam quam proposui, quod ostendā aliquanto fusius. Cogitare debetis apud vos Pharisæos nō adduxisse adulterā ad Christū, tā quā ad Iudicē aut regē, quia talē nunquā eū agnouerunt. neq; Christus tale munus vnquam sibi vsurpauit: subduxit se cùm regē creare vellent, nec voluit diuidere hæreditatē, & pronunciauit regnū suū ex hoc mundo nō esse. Cur igitur adducunt? vt captione illū tentarent, & vt dicitur, medium tenerent. Commendabatur vulgò clementiæ nomine, amabatur à plebe. Tum isti cogitabant intra se, Si dixerit illam occidendam, cadet ista gratia populi, vt qui rigorem legis reuocare velit: Sin dicat dimittendam, repugnabit legibus Mosis, imò ipsius dei. At Christus illorū vafritiem optimè repressit. Neutrū fecit illorū quæ acturū sperabant: interim officio suo egregiè functus est. Non erat politicus magistratus, sed minister Ecclesiæ: eius erat Euangeliū prædicare & pœnitentiam, vtrunq; fecit. Quòd Pharisæis dixit, *Qui vestrûm immunis est à peccato, primus in illam lapidem iaciat.* Non dixit, nō occidatur: sed videte quid ipsi egeritis, & resipiscite. Hoc etiam admonendi sunt iudices, ne in quo alios damnāt, ipsi rei sint. Sed propterea non dicitur, Si vos peccastis, alijs parcite: nā dupliciter peccarēt, cū quia ipsi sceleribus essent obnoxij, tū quòd alios ijsdē obnoxios nō punirēt. Hoc monuit, quod ad se pertinebat. Idē postea egit cū muliere: *Vade,* inquiens, *& postbac ne peccaueris.* Absoluit ergo eam. dixit enim, *Quoniā nemo te cōdemnauit, nec ego te condēno.* Vidit animum eius pœnitentē. Quo genere absolutionis eā absoluit? non à supplicio capitis: permisit hoc Reipub. At non accusauit eā. Nō potuit Christus, non hoc quidē nomine, quòd erat minister Ecclesiæ: sed quia nō viderat, nō deprehēderat eam: testis esse nō poterat, neq; ad id venerat in hūc mundū. Cæterùm dicet quispiā, Illa tamen propter verba Christi euasit: hoc per accidens fuit. Christus aliud agebat, Scribarū hæc culpa fuit,

qui sermonem Christi de pœnitentia ferre non poterant, singulatim alius post alium exibant, & eam ibi relinquebant. Nec valet ista consequutio: Christus primo suo aduentu non dãnauit adulteram, ergo non punit adulteria. Sæpè punit, cùm gladius magistratus cessat, fungitur & fungetur suo officio. Nec bona est ratio, Ecclesia non habet gladiũ, nõ punit adulteria capitali supplicio: ergo nec politicus magistratus debet id facere. Ecclesia magistratum ciuilem non impedit, quin suum faciat officiũ. De Iosepho leuius allatum est argumentũ. Nam certè Præfecto rerum capitalium traditus est. Crimẽ igitur erat capitale, neci dabantur qui in illo carcere erant, vt pistor ille: cognitio autem causæ Iosephi fuit extracta. Adhæc non accusabatur, quòd adulterium cõmisisset, sed quòd voluisset. Et ista sint satis de ijs obiectionibus.

De Iosepho.

Conclusio huius loci.

38 Nunc concludo me non id agere, vt conuellã magistratuũ authoritatem: scio crimina esse punienda, hoc esse cõstitutum lege diuina, modum verò committi magistratibus, nec vigere oportere easdẽ leges. Noui etiam illas leges ciuiles traditas per Moysem, nõ magis nos astringere quàm cæremoniales. Cæremoniæ manserunt vsque ad aduentum Christi: ciuiles suum vsum habuerunt quamdiu manebat illa Respublica, conueniebant illi populo: attamẽ audeo dicere, congruum esse, vt iustitia quæ cõspicitur in illis legibus, non negligatur, sed vt res vtilis à magistratibus accipiatur. Quo ad pœnas ecclesiasticas, censeo curandum, vt adulteri qui sint conuicti, nec pœnitentiam agunt, ita tractentur, vt saltem in Ecclesia non ita impunè versentur, vt participent sacramentis: nã crimen grauissimum est, vulnerant conscientiã piorũ. Quàm autem graue sit, in lapsi Dauidis spectaculo proponitur: Sed quæ causa est quòd Dauid non sit damnatus? Non tribunal altius suo habuit: non nisi deum supra se habuit, qui vitam ei donauit: sed plenam multis crucibus, vt potius ad miserias, quàm ad viuendum fœliciter seruatus videretur.

Quare Dauid non sit damnatus.

De reconciliatione coniugũ post adulteriũ admissum.

Leges ciuiles abhorrent à reconciliatione post adulterium.

39 Reconciliationi coniugum post adulterium, leges ciuiles admodũ refragantur. Nam in C. ad l. Iuliam de Adulterijs. l. Castitati nostrorũ temporum, statuitur, vt si quis vxorem dãnatam adulterij reduxerit, incurrat crimen lenocinij. Et in tit. l. Crimen habetur, qui vxorẽ adulteram in coniugio retinuerit, non potest eam adulterij accusare. Quãuis postea nouo iure aliter cautum sit. Neq; leue fuit lenocinij dãnari, sed perinde graue erat, atque si quis adulterij damnaretur. Quin si quis retinet dãnatam adulterij, potest ipse sine accusatore damnari adulterij. Et si quis à se repudiatam reduxerit, non potest eam accusare adulerij prius admissi, de alio verò potest: quia reducendo eam, videtur probasse mores illius. Et si qua fuerit adulterij damnata, nemo eã potest vxorẽ ducere. Ciuiles itaque leges abhorrent à reconciliatione post adulterium, si modò fuerit conuictum & damnatum. Nam si tantùm suspicio ei⁹ esset, licet marito suspectã apud se retinere & accusare: q. si postea viderit se vana suspicione ductũ fuisse ad accusãdũ, potest ab instituto desistere, modò pri⁹ à iudice abolitionẽ impetrarit. Hieronimus in 19. c. Matth. potest videri cũ legibus Ciuilibus fecisse. Nam scribit, *Illa quæ vnam carnem diuisit in alium vel alios, retineri non debet, ne maritus fiat sub maledicto.* Nam vt scribitur Prouerb. 18. *Qui retinet adulteram, impius est & fatuus.* Ita quidem reddiderunt LXX. sed veritas Hebraica id non habet. Idem ait, Si inciderit aliquod peccatum, non infuscat matrimõnium. At si adulterium inciderit, iam vxor nõ est licita. Et 32. quæst. 1. recitãtur verba Chrysostomi, Si quis rem habeat cum vxore adultera, agat pœnitentiam. Idemq; in 26. cap. Matthæi, Quemadmodum iniustus est qui accusat innocentem, ita stultus est qui retinet adulteram. Idem habetur in Decretalibus de Adulter. cap. Si vir sciens. Et est Arelatense Concilium, Vir qui retinet adulteram, particeps est criminis. Et si repudiata mulier nupsisset alteri, mortuo posteriore marito, non potest redire ad priorẽ. Iam enim illi immunda est, vt in Deuteronomio cap. 24 habetur.

40 Sed iam ijs omissis, videamus rationes quæ pro reconciliatione faciunt. Deus ipse Opt. Max. voluit Ecclesiæ sponsum agere, nec id tantùm nostra ætate, verumetiam temporibus Patrum. Sed Ecclesia præsertim antiqua, sæpè deflexit ad idololatriam, & scortata est cũ dijs gentium, vt passim in hoc libro habetur, nec non in historia Regum & in Prophetis: nihilominus tamen Ieremias dei nomine illam reuocabat, vt rediret ad virum. Quod idem Hoseas propheta egit, & quidem multis. Quòd si deus vxorem suam adulteram paratus est recipere, homo quoq; debet cum sua redire in gratiam, præsertim si resipuerit, & pœnitentiam egerit. Quotquot enim Christiani sunt, imitationem dei profitentur. Extat etiam Dauidis exemplum, qui vxorem suam Michol reduxit, quamuis alteri viro à patre fuisset elocata. Iustinianus item in Authenticis, cùm iubeat adulteram verberari, & in monasterium concludi, viro tamen potestatem facit eam repetendi, si velit, intra biennium, atque ita reconciliationem manifestissimè approbat. Augustinus lib. 2. ad Pollentium, multus in eo est, vt reconcilientur. Multi enim eius ætate, vxores adulteras, vt quæ iam essent pollutæ atq; cõtaminatæ, recipere nolebant. Vnde scripsit, *An tu pollutam existimas, quam Baptismus & Pœnitentia purgauit? quam deus emundauit? Ea tibi non debet videri polluta. Et si clauibus Ecclesiæ iam est reconciliata, & admissa in regnum cœlorum, quo iure tu eam potes à te repellere?* 32. quæst. 1. hæc etiam habentur, Si lapsa est, scias humanum fuisse labi, & impendendã ei esse misericordiã, si surrexit. Idẽ enim vellemus nobis fieri. Summũ autẽ ius, est summa Iniuria.

Iustinianus.

Augustinus.

iniuria. In Decretalib. de Adulteris & Stupris in cap. Si vir sciens, habetur ex Cõcilio Arelatensi, Adultera si pœnitẽtiã egerit, debet recipi. Glossa in eo loco q̃rit, quo iure seu debito sit recipiẽda? Respõdet, Nõ necessitatis: quia vir, si nolit, cogi non potest vt eã recipiat: iure igitur honestatis debet eã reducere. Sed ego rogarẽ, Nonne debito etiã pietatis, & diuini præcepti, cũ Paulus dicat ad Philippẽses, *Hæc facite, quæcunq; honesta sunt & iusta?* Intercedit igitur necessitas mãdati. Sed Glossator ibi agebat de foro externo, quo nemo potest cogi vt recipiat adulterã. Verùm in Canone iã citato additur, Nõ sępius: Nã si crebrò in adulteriũ labatur, nõ est recipiẽda. Glossa ibidẽ sibi obijcit Christũ, qui rogatus, quoties ignoscẽdũ esset fratri, cùm in nos peccauerit: respõdit, nõ tãtũ septies, imò septuagies septies. Ad hoc dicit, verba Canonis intelligẽda esse, quod cũ toties erratur ab adultera, nõ intercedet Ecclesia pro recõciliatione, partim quòd aperiretur fenestra ad nequitiã, partim quòd opinatur fictã & simulatã esse pœnitentiã. Additur etiã alia respõsio, dici hoc ad terrorẽ, ne laxi⁹ & confidẽtius peccetur. Hinc elicitur, Ecclesiã debere pro recõciliatione pœnitẽtiũ intercedere, vt recõcilientur. Adultera igitur vel edit signa pœnitentiæ, vel, nõ edit: Si ediderit, Ecclesia debet pro ea intercedere, vt fiat recõciliatio. Sin verò nõ edat, Ecclesiæ intercessio nõ adhibebitur: alioqui videretur peccatis patrocinari.

Quando Ecclesia debeat pro lapsis intercedere.

41 Nũc est respõdendũ argumẽtis, quæ recõciliationi videbãtur obstare. Quod ad leges Ciuiles attinet, illæ verbo dei sunt corrigẽdę. Hieronymus & Chrysostomus de adultera loquũtur, quę pœnitentiã nõ egerit, quod idẽ ex Arelatensi cõcilio perspicuè intelligetur. Ita enim habet, Qui retinet adulterã, particeps est criminis: sed si pœnitentiã egerit, recipiatur. Cur autẽ lex Mosaica non pateretur, vt repudiata vxor post mortẽ viri posterioris rediret ad priorẽ, causa facilè assignari potest. Si enim id permisisset, facilè diuortia fuissent admissa, spe recuparãdæ aliquãdo vxoris. Voluit deus dimissam nõ amplius redire posse, ne facilè dimitteretur. Potuissent etiã insidię fieri posteriori marito, vt vxor eo sublato rediret ad priorẽ. Fuit ergo lex dei æquissima, quæ non pertinet ad adulteras, quas iuxta præceptũ dei oportuit lapidare. Ex his iam liquet marito licere cũ vxore adultera in gratiã redire, modò pœnitẽtiam egerit: quẽ tamen oportet vxorẽ accusare adulterij, si crimen publicum fuerit: aut si perseueret in scelere, aut si proles ex adulterio suscepta fuerit, ne fraus fiat legitimis hæredibus: nisi enim accusatio intercederet, vir nõ posset filium ex adulterio natũ hæreditate priuare. Deinde intercedat Ecclesia, & cũ eo agat, vt pœnitentẽ reducat. Leuita igitur noster reprehendi non debet, quòd vxorem adulteram in gratiam receperit, si modò illam adulterij pœnituit.

Respondetur rationib. in contrarium.

Causa cur lex Mosis prohibuerit reditum vxoris repudiatę ad priorẽ viriũ.

De vino & ebrietate.

A 42 Iam quia permulti sunt homines intẽperãtes, qui cùm ebrietatis arguũtur, peccatũ suũ alioqui fœdissimũ excusare solent, dicendo, se nõ abuti vino, quãdoq; quidẽ illud ad id adhibẽt, cuius causa fuit inuentũ, & à deo conditũ, nimirũ vt sese mortales eo exhilarent: idcirco visũ est eorũ petulantiã refellere. Primo itaq; loco, iustũ vini vsum ostendã, postea declarabo eius abusum, docẽs eum diuinæ legi aduersari. Dehinc afferentur exẽpla, quibus liquidò patefit, eius abusum rẽ esse cùm dãnosam tũ fœdã & detestabilẽ. Recẽsebo deinceps, huius mali horribilia effecta. Et deniq; respõdebo his cauillis & sophismatis, quibus ebrietas & vini abusus ab Epicureis defenditur. Quod ad primũ attinet, nõ inficior præclaras esse vires vini. Quãdoqui dẽ sitim restinguit: quod etiã aqua fieri posset, verùm nõ ita commodè, quia vinũ sitim extinguẽdo cõfirmat homines, & spiritus gignit, quibus natura plurimùm recreatur. Deinde medetur frigori & imbecillitati, cùm ventriculi tum etiã cæterarũ facultatũ, quæ humanæ vitæ inseruiunt. Vnde Paulus ad Timoth. scripsit, vt vino vteretur, propter stomachũ & frequentes eius morbos. Exterius etiã ad vulnera nõ inutiliter quãdoq; apponitur. Vnde Luc. 10. scribitur, Samaritanũ alligasse vulnera eius quẽ semiuiuũ repererat, & illis oleũ ac vinũ infudisse. Exhilarat pręterea vinum, nec parum facit ad tristitiam ac mœrorem animi depellendum. Et idcirco Salomon in Prouerbijs cap. 31. scripsit, *Date siceră mœrentibus, & vinũ ijs qui amaro sunt animo. Bibãt, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui nõ recordentur amplius.* Et Psalm. 104. habetur, *Vinum exhilarat cor hominis.* Tanta porrò fuit dei bonitas erga homines, vt illis nõ tantũ ad victũ necessaria dare voluerit, sed etiã delicias largit⁹ sit: quia propriè ac per se non delectatur squalore, tristitia, & mœrore hominũ, sed eos cupit sanctè ac piè viuere honesta & sancta cordis hilaritate. Quocirca nõ tantùm vini vsum illis cõcessit, sed etiã oleũ, & fragrantissimos odores: carnes itẽ, nec non diuersa & multiplicia ciborum genera. Est sanè vtilis nõnunquam vini vsus ijs qui à morbis conualescunt, restituendi sunt pristinæ valetudini, vtq; Philosophus quidẽ retulit, tristitia & amaritudo quædã senũ eo perinde mitigatur & lenitur, atq; lupini alioquin amarissimi dulcescũt aqua macerati. At videndũ est vt modus adhibeatur, alioqui lętitia, quæ ex vino quæritur, facilè abit in summã tristitiã. Nam intẽperantia vini, vtilitatẽ facilè pdit. Imò si ad ebrietatẽ pueniatur, vsus vini res tristissima est et dãni plena. Proinde oportet rectè distinguere inter vini vsum atq; abusum.

43 Addẽdũ præterea est, nimiũ potum seu ebrietatẽ duplicẽ esse: ppriã, & metaphoricam. Hoc discrimẽ attigit luculẽter Marsilius Ficin⁹ in Argumẽto Dialogi 2. de Iusto, & vnã fecit ebrietatẽ super lunã seu cœlestẽ, excitatã nectaris potione, per quã anim⁹ extra se ac supra se posit⁹, morborũ mortaliũ obliuiscitur, & diui-

In Iud. ca. 9

Partitio tractationis.

Salutaris & honesti vsus vini. 1

2

3

4

Mira dei liberalitas in homines.

Vino adhibẽdus est mod⁹.

Distinctio ebrietatis. Marsilius Ficinus.

na suspicit, quorũ splẽdore primùm caligat, sed illorum saporem gustans, calore nouo è priori habitu permutatur: vnde mox perspicuè cernit spiritualia, & illa dum salubriter gustat, summo cum fructu nutritur. Vnde in Psalmo scriptũ est, *Inebriabimur ab vbertate domus tuæ.* Quin & Musæus antiquus Poeta virtutis præmium dixit esse, perpetuam ebrietatem. Et Orpheus ante Musæum, illam significari dixit per cæremonias & sacra Dionysij. Alteram verò facit ebrietatem sub luna & mundanam, quæ lethæo potu, id est, carnali, excitatur, per quam anima extra se posita & infra se, diuinarum rerum obliuiscitur & delirat. Nec ambiendũ est hoc genus ebrietatis prorsus euitandum. Prioris ebrietatis, quæ μεταφορικὴ est, luculenta mẽtio fit in Prouerbijs Salomonis, vbi sapientia inuitat homines ad vinum bibendum, quod in mensa sua copiosè ac affatim miscuit. Quin & à Christo Seruatore nostro, qui vera sapientia est, nobis tale vinum promittitur in regno cœlorum. Per translationem quoque vinum cõpunctionis & furoris describitur à deo propinandũ impijs, quo insaniant, & vt merentur, in furorem vertantur. Sed ijs metaphoris relictis, ad ebrietatẽ propriè sumptam, de qua nunc agimus, redeundũ est, atq; ostendendũ testimonijs diuinarũ literarũ, talem vini abusum esse prohibitum atq; interdictũ. Ad Ephes. Paulus ait, *Nolite inebriari vino, in quo est ἀσωτία: sed impleamini spiritu, loquentes vobismetipsis per psalmos, hymnos & cãtiones spirituales.* Quo in loco Hieron. ait, *Non possumus impleri simul vino & spiritu sancto.* nam Apostolus hæc vt ἀντίθετα posuit, quemadmodum duobus dominis seruire non valemus. Qui spiritu impletur, habet prudentiam, mansuetudinem, verecundiam, & castitatẽ: qui vino insipientiam, furorem, procacitatem & libidinem. Qui non implentur vino, facilè possunt psalmos, hymnos & cantica spiritualia tractare: quod illi facere nequeunt, qui sese vino ingurgitarunt. Scripsit idem Paulus, *Carnis curam ne feceritis pro eius desiderijs.* At Christus expressè ait suis discipulis, *Cauete ne corda vestra grauentur crapula & ebrietate.* Atq; in veteri Testamento Prouerb. 31. scribitur, *Noli dare vinum regibus.* Et capite 23. *Ne intuearis vinum cùm rubescit, & cùm in calice diffundit colorem suum, atq; rectè ingreditur.* Et cap. 2. Ecclesiastis ait Salomo, se cogitasse trahere in vinum & delitias cor suum, ac tandem hoc studium atque institutum deprehendisse meram esse vanitatẽ. *Risum*, inquit, *putaui errorẽ: & gaudio dixi, Quid frustra decipis?* Hæc hilaritas vini & deliciarum non debet sanctis esse frequens cùm Christus docuerit, beatos esse qui lugent: ipsi, ait consolabuntur, apud Matthæũ. In Luca verò cap. 7. additur, quia ridebunt. Satius autem est, vt aliqua in præsentia careamus lætitia, vt perpetuò rideamus Esaiæ 5. habetur, *Væ qui consurgitis manè ad potum sectandum, & bibendum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis: citbara & lyra, tympanum & tibia, vinum in cõuiuijs vestris,* &c. Et rursus in eodẽ capite, *Væ vobis qui potẽtes estis ad bibendũ vinũ, quiq; viri sunt robusti ad miscẽdã ebrietatẽ.* Ioel ad hęc primo capite scribit, *Expergiscimini qui ebrij estis à vino.* Nec illud prætereũdũ est, quod in Leuit. præcipitur Aharoni & filijs eius, ne vinũ bibãt, priusquã sacrificatũ coram Domino accedãt. Et Paulus bis iussit, vt Ecclesiæ ministri nõ sint multo vino dediti. Et cùm Timotheo suo consuleret, vt ventriculi & morborũ causa vino vteretur, modico adiecit, ne frena laxaret ebrietati. In veteri etiã lege, Nazaræis vini vsus interdicebatur: & Rechabitæ apud Ieremiã cõmendãtur, quòd paterno iussu à vino abstinerent: qua tamen ætate sciebant hæc scripta esse, quæ nunc in Historia Iudic. de vino præ manibus habemus, nimirum quòd eo & dij & hoĩes lætificentur, & q̃ in Psal. 104. habentur, Vinũ lętificare cor hominũ. Proinde colligamus ista nõ pugnare, & vino temperãter ac parcè vtamur, & illud à deo esse datũ, vt nos opportuno tempore ac iusto vsu exhilaret.

Musæus.
Orpheus.
Ebrietas à diuinis literis damnatur.
Hieronymus

44 Nec debet nos latere, quædã nõnunquã incidere tẽpora, quibus nõ liceat Christianis & pijs viris indulgere hilaritati: lugendũ interea est ob admissa peccata, versamurq; nonnũquã in grauissimis calamitatibus: & sub manu virgæ dei vehementius orandũ est, ad quod plurimum ieiunia, & corporis castigatio conducit: quod Paulus ostendit Epist. ad Corinth. 1. quãdo ait, cõiugibus interdũ licere, sed tamẽ cõmuni consensu, vt secubent ad tẽpus, quo ieiunijs & orationibus vacẽt: quãuis huiusmodi abstinentiæ assignandi nõ sunt anniuersarij ac stati dies, sed tẽpora prudentiæ spiritus relinquenda sunt. Facit attamẽ hæc ratio multum cõtra eos, qui cõtendũt perpetuò esse bibendũ, vt ne vnquã hilaritate careant. Quin idẽ Apostolus de seipso dicebat, *Castigo corpus meũ, & in seruitutẽ redigo.* Quo dicto admonebat Corinth. vt suo exẽplo cupiditates frænarent. Possent ex diuinis literis multò plura testimonia cõmemorari, quibus dilucidè ostenderetur, & ebrietatẽ & nimiũ vini vsum ꝓhiberi. Sed hæc satis esse in præsentia volo. Atq; id tantũmodo addã, Ethnicos etiã idẽ sensisse. Plato lib. 7. de Legib. ad finẽ habet, Minoa suis legib. ꝓhibuisse Cretẽsibus, ne simul cõpotarẽt ad ebrietatẽ. Et Seneca Epist. 84. inquit, *Nibil aliud est ebrietas, quàm voluntaria insania.* Et mox, *Habitus ebrietatis extẽsus in plures dies, est furor.* Ad hæc qui certãt poculis, etsi vincũt alios plus vini capiẽdo, vincũtur attamẽ velint nolint à dolijs. Et turpe est quempiam sibi plus ingerere quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram.

Quædã tempora sunt, quibus non congruit hilaritas.
Ethnicorum testimonia.
Plato.
Seneca.

45 Hucusq; satis ostẽsum est, vini abusum, & cũ diuinis literis & cũ humana ratione pugnare: nũc exẽplis idẽ cõuincemus, vt qui nõ credũt sentẽtijs prius allatis, saltẽ illis doceantur. Noah vir magnus, iustus, & deo gratus, qui duplicẽ vidit mundi cõstitutionẽ (etenim ante & post diluuiũ vixit) ꝓpositus nobis est, vt exemplũ ebrietatis ꝓrius euitãdæ: cũ bibendo plus vini

Ebrietas Noæ.

vini quã par esset hausisset, iacuit in tabernaculo nudatus quã fœdissimè, atq; pudẽda quę solẽt cõtegi, aperta & denudata præbuit spectanda: & qui solebat esse magister virtutũ, magno fuit scãdalo suis liberis. Cham irrisit eũ: reliqui duo filij melioris ac sanctioris ingenij, dolore affecti sunt, & eos paternæ turpitudinis vehemẽter puduit. Satis declaratur ex hac re gesta, pudorẽ, irrisionẽ, & scãdalũ ebrietatẽ comitari. Sed huius peccati habemus illustrius exẽplũ in Lotho, qui sanè nõ bibit immodicè, vt filiab. abuteretur, & vt fieret incestus: sed vt curas deponeret & molestias, quas cõceperat ex quinq; vrbiũ euersione, amissione charissimæ vxoris ac suarũ facultatũ. Volebat etiã suas natas consolari, ne tristitia nimia cõficerentur, prę sertim ob dolorẽ amissæ matris: quãuis aliã cõsolationũ rationẽ excogitare debuit. Sed tantùm hoc dixi, ne quis putet, illũ ea voluntate plus æquo bibisse, vt libidine turpissima se pollueret: nihilominus tamẽ, potus nimia copia impulit in fœdissimũ cõcubitũ. hominẽ alioqui senẽ, & alienò admodũ tẽpore, cùm iudicia dei aduersus libidinẽ quinq; vrbiũ sese declarabãt. Et quod mirũ est, vinũ ita Lothũ à seipso alienauit, vt nõ intelligeret cũ quibus mulierculis misceretur. Vnde rectè dixit Seneca in Epistola 84 superius adducta, *Multa faciũt ebrij, quorũ postea sobrios pudet.* Quæsiuit Lothus vino exhilarari, & in mœrorẽ perpetuũ incurrit. Discãt igitur qui ex vino immodico hilaritatem captant, se prę sentissimo periculo exponere, ac facilè posse fieri, vt ea via in grauissima facinora se præcipitent. Nec est quòd aliqui excusent, euentus huiusmodi esse ignotos, ita vt statui nõ possit, an qui plus æquo biberit, in hæc turpia sit lapsurus: quandoquidem res tam nota est, vt vel ipsæ filiæ Lothi, virgines adhuc id intellexerint, nẽpe senẽ viro posse impelli ad libidinẽ, & ita decipi, vt etiã cũ filiabus rẽ haberet. Quod itaque illæ intellexerunt, quis dicet se ignorare? Lothus passus est insidias à filiabus, sed nimis amãtes hilaritatis: hoc est, ebriosi seipsos inuitãt, & apertè adoriuntur. Neq; cogitãt secũ, Deum ebrietatem grauissimis pœnis vlcisci, nec ferre diutius abusum sui preciosissimi doni. Solent bibones, nõnunquã producere Lothũ, ceu patronũ suæ intẽperantiæ: neq; attẽdunt diuinas literas eius Historiã tradere, vt horribile ac penè tragicũ exẽplũ. Puniuit nõ leuiter deus illius hominis ebrietatẽ: est quippe cõiunctus cũ filiabus, cõceperunt ex eo, nõ potuit res dissimulari: nati sunt incestuosi filij, Ammon & Moab, vnde nationes ortæ sunt Ammonitæ ac Moabitæ, odiosæ deo, & Israelitis infestæ. Loth ipse, vt credẽdũ est, ob admissum facinus vehemẽter & semper doluit: factus est hominum fabula Et cùm testimoniũ sacrarũ literarũ extet, & ad finẽ mũdi sit duraturũ: illæ quoties legũtur: toties notatur & aspergitur infamia. Quòd si deus nõ pepercit homini alioq; sancto, nepoti Abrahami, hospiti angelorũ: quid faciet helluonibus & porcis, qui nulla redempti virtute, diu ac noctu vel iacent vel sedent ebrij? quod Lotho semel accidisse legimus, illi quotidie patiuntur.

Lothi ebrietas.

[illegible] testimonia [illegible] ebrietatis.

Deus punit ebrietates grauissimis pœnis.

Cur diuinæ literæ Historiam Lothi referant.

Ethnicorum testimonia. Plato. Seneca.

Ebrietas Noë.

46 Sed quod ebrij nostri de Lotho faciunt, Romani de Catone olim fecerũt, suã excusantes ebrietatẽ, quòd ille vir grauissimus interdũ noctu relaxaret animũ: nõ quidẽ sese ingurgitãdo, sed pitissando, bonis sermonib. interpositis. Neq; attendebãt virũ illũ toto die sobriũ fuisse, laborasse multũ in causis dicẽdis & cognoscendis, in cõsultãdo cũ cęteris Senatoribus de Repub. agẽdo cũ populo, gerẽdo magistratu, legẽdo, scribẽdo: hæc illos bona & honesta studia imitari oportuit. Sed pgamus exẽpla cõmemorãdo. Amnõ filius Dauidis occisus est ab Absalomo, nõ vtiq; sobrius, verùm vbi in conuiuio esset plus æquo hilaris vino liberalius sumpto. Vtq; refertur in calce lib. 1. Machab. Simõ summus põtifex cũ duob. filijs Mattathia & Iuda occisus est à genero, cùm in cõuiuio propemodũ ebrij essent, multo hausto vino. Et Historia Iudith, quãuis in Canone Iudæorũ nõ habeatur, ostẽdit Holofernẽ, alioqui ferocissimũ exercitus Imperatorẽ, vino ita fuisse obrutũ, vt à muliercula nullo negotio fuerit obtruncatus. Possem adijcere Siserã ebriũ à Iahẽle occisum, quãuis potus eius lac fuerit, nõ vinũ. Quòd si velimus adhæc historias Ethnicorũ euoluere, nõ desunt illustria & magna exẽpla eorũ, qui ex ebrietatẽ grauissimè sunt læsi. Alexander ille Macedo, victor orbis, à vino superatus est turpissimè: Clytũ fortissimũ & fidelissimũ amicũ ebrius interfecit, cuius opera industria, labore, prudẽtia & fortitudine, diu in bellis magno suo commodo vsus fuerat. Vnde cùm postea vinũ edormiuisset, & facinus à se admissum cogitaret, adeò erubuit & doluit, vt mori voluerit. Cæterũ vitiũ ebrietatis nõ emẽdauit: imò semel postea tantũ vini hausit vna nocte, vt in febrim incide rit, & cùm à vino tẽperare nollet, intra paucos dies extinctus est. Vnde Seneca Epistola 84. iã adducta scribit, Alexandrũ qui tot pericula euaserat, & superauerat difficillima, intẽperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus perdidit. M. Antonius alioqui strenuus & fortissimus Imperator, victor in multis prælijs, ita se quandoq; onerauit mero, vt in ipso tribunali manè corã populo Romano, dum ius diceret, coactus fuerit vomere: & in Aegypto multus erat in cõpotationibus. Vnde nihil potuit egregiè facere, sed in fugã turpissimè actus est ab Octauio. Quid Poetæ scribant de Conuiuio Lapitharũ & Cẽtaurorũ, notius est, quàm vt nunc à me recitetur. Et exẽplorũ satis iam esse adductũ arbitror: quæ considerata diligentius, multum faciunt ad ebrietatis detestationem.

Catoni obiecta ebrietas.

Alexander Macedo.

M. Antonius.

47 Sed qui non deterrentur ab eius fœditate verbis dei, quæ primo loco posuimus, & illã nõ abijciũt exẽplis iã allatis persuasi: fortasse vincẽtur, & inde abducẽtur, eorũ cõsideratione malorũ, q; oriũtur ex vini abusu. Expedit vt arbos cognoscãtur ex fructibus. Et sanè talis æstimanda

Effecta ebrietatis.

erit ebrietas, quales esse cognoscuntur fructus ex ea propagati. Sed vt ordine agatur, mala ei9 distribuemus per subiecta: lædit enim corpus, animum quoq; diuexat, fortunas profundit, & proximis est infesta. Quod attinet ad corpus, ex ebrietate nõ raræ sunt mortes repentinæ, dissolutiones mẽbrorum, apoplexiæ, varij & miserãdi casus. Nam terra æquabilis & plana ebrijs est fouea: cadunt enim, frangunt crura, brachia, nonnunquam ceruices, & cõburuntur, dũ in ignẽ cadunt. Inflãmatur epar ex nimio potu, caput dolet, membra languefiunt & tremunt, corrumpuntur sensus, calor naturalis obruitur nimio vino, cruditate ac doloribus nõ ferẽdis laborat stomach9, qui pl9 æquo distẽditur: inflãmatur penè totũ corpus, & sitis augetur. Iacent prostrati tanquã stipites ebrij, & ita destituuntur viribus, vt nec pes, nec caput, officiũ faciant. Vnde Prouerb. 23. scribitur, *Cui est væ? cui anxietas? cui rixæ? cui gemitus, & cui vulnera sine causa? aut cui est suffusio oculorũ? R. His qui morã trahunt iuxta vinũ, & qui veniunt vt scrutẽtur largã infusionẽ. Nõ intuearis vinũ cùm flauescit, & cũ in calice diffunderit colorẽ suũ, atq; rectè ingreditur. nouissimũ. n. eius mordet velut serpẽs, & veluti aspis stimulũ immittit. Oculi tui cõtẽplabuntur aliena, & cor tuũ loquetur peruersa. Et eris veluti qui iacet in corde maris, & veluti qui dormit in summitate mali nauis. Percusserunt me, nõ dolui: cõquassauerunt me, & non sensi. Quando euigilauero, rursum inquirã ipsum*, &c. Et ecce quot pœnas de9 ebrijs infligit. Consentit Salomoni Esaias cap. 5. Nã & ipse væ imprecatur illis, qui potẽtes & fortes sunt ad bibẽdũ vinũ. Ac in eo dẽ ca. 5. Ebrios, ait, nõ respicere opus Domini, nec opus manuũ eius considerare. Porrò talib. hominibus est væ: quia (vt ibi scripsit Hieronymus) infœlicissimi sunt, qui de mane vsq; ad vesperam ebrietate, gula, & diuersis voluptatibus occupati, nõ intelligũt in se opera Domini: nec considerantes cur sint creati, edormiũnt fermè totã vitã. Vnde Ioel ad eos clamabat, *Expergiscimini ebrij, flete, & vlulate omnes qui bibitis vinũ:* At ijs clamoribus non excitantur ebriosi, quia nõ tantùm dormiunt, sed quodammodo sepulti esse videntur. Vnde Verg. appositè dixit de vrbe,

Somno vinoq; sepultam.

Damna & læsiones ebrietatis.

Prouerb. 23.

Esaia 5.

48 Cæterùm iam videndum est, animus ipse aut mẽs quãtum ebrietate lædatur. Percutiuntur ebrij plerunq; spiritu stuporis, & in furorẽ quodãmodo vertuntur: brutescunt, ita vt nihil intelligentiæ videatur in eis reliquum. Graue quidẽ est seipsum vulnerare aut mutilare aliquo mẽbro, sed mentẽ sibijpsi vltrò auferre, malum est intolerabile. In Hosea cap. 4. meritò scriptũ est, *Vinũ & ebrietas auferũt cor.* Et Ecclesiast. 19. habetur, *Vinũ & mulieres apostatare faciunt sapientes*, id est, à rectis institutis discedere, ita vt sibi non constent: abducuntur enim ab officio & virtute, necnõ à iusta ratione vitæ deficiunt. Et in eo dẽ lib. cap. 31. habetur, Vinũ copiosius sumptũ, acerbitatẽ animi parit cũ rixis & contumacia. Animũ stulti ebrietas maiorẽ efficit ad offendiculũ, vires aũt eneruat. Est in ijs verbis elegans

Quantũ ipsa mẽs vino lædatur.

A ἀντίθεσις, nẽpe quòd vinũ augeat animos & spiritus, atq; maiorẽ inferat audaciã, vires aũt imminuat ac debilitet. Vnde Plato in 6. Dialogo de Iusto, ab initio: Ebriũ, inquit, habere animũ tyrãnicũ, quòd omnib. se subijciat, nõ ex vlla ratione seu lege velit imperare. Inducit etiã ebrietas obliuionẽ legũ & iuris. Vnde in Prouerb. dicitur à Salomone, Regibus nõ esse dãdũ vinũ, ne fortè bibãt & obliuiscãtur constitutæ legis, mutẽtq; iudiciũ cunctorũ filiorũ pauperũ. Plato etiã de Repub. lib. 3. scribit, cuiuis magis cõcedẽdã ebrietatẽ, quàm magistratui. nã ebrius, vbi terrarũ sit, nescit: quòd si magistratus inebrietur, custos habebit opus custode. Huc accedit, nullũ arcanũ regnare, vbi viget ebrietas: quia nõ tãtũ corporis, verùm etiã animi aperit pudẽda. Et verba impudica, stulta, inepta, & scelesta inter bibendum effunduntur. Vnde Horatius ebrietatis effecta describens ait:

Quid non ebrietas designat? operta recludit,
Spes iubet esse ratas, in prælia trudit inermem.
Sollicitis animis onus eximit, addocet artes.
Fœcundi calices, quem non fecere disertum?
Contracta, quem non in paupertate solutum?

Et Plato in 1. lib. de Legibus circa finẽ sic ait, *Cùm quis biberit vinum, primò alacrior fit: deinde quo plus biberit, eõ maiori & meliori spe, & fortius de se sentit.* Deinde quasi sapiẽs, ea homo cõfidẽtia, libertate, audaciaq; repletur, *vt intrepidè & dicat & faciat quicquid placet.* Idẽ in Dialogo 6. de Leg. *Qui vino refertus est, tã animi quàm corporis rabie cõcitatus quouis & trahit & trahitur. Et est ebrius tãq̃ mẽte captus.* Seneca lib. 2. Natural. quæst. ca. 20. *Ebrietas donec exiccetur, demẽtia est, et nimia grauitate fertur in somnũ.* Et in Epist. 60. ad Lucillũ circa finẽ, *Ebrietas vnius horæ, liberã insaniã longi tẽporis tædio pensat.* Et in Epist. 87. *Ebrietas omne vitium eruit, & incendit, & detegit. Obstantẽ verecundiã malis conatibus remouet. Vbi possedit animũ nimia vis vini, quicquid malè latebat emergit. Ebrietas nõ facit vitia, sed in lucẽ ptrahit. In ebrietate crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne vitiũ detegitur & prodit.* Adijce ignorationẽ sui, dubia & parũ explanata verba, incertos oculos, gradũ errantẽ, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia velut aliquo turbine circũagente totã domũ, stomachi tormẽta cùm efferuescit merum ac viscera ipsa distẽdit. Ferè crudelitas vinolentiã sequitur. Etenim M. Antonius in conuiuio allatis capitibus & mẽbris proscriptorũ, mirificè gaudebat. in lib. itẽ Prouerb. 20. cap. scribitur, *Vinum fecit derisorẽ, & sicera turbulentũ. Quicunq; errat in eo, nunquã sapiet.* Sed quoniã aliqui sunt qui iactãt se posse multo etiã hausto vino, esse compotes mẽtis, & integri iudicij, rogo eos vt audiant Senecã, epistola iã adducta, qui ait: *Dicãt etiã tales veneno hausto se nõ morituros, nec opio sumpto dormituros, nec elleboro accepto quicquid in viscerib. hærebit eiecturos deiecturosq;.*

Plato.

Seneca.

49 Quæ hactenus retulimus incõmoda vini, si nimiũ hauriatur, cùm ad corpus, tũ ad animũ ptinẽt. At nunc addendũ est, vt dãnum inferat substãtiæ ac facultatibus. In Prouerb. cap. 21. habetur, *Qui amat vinũ & pinguia, non ditescit.* Et in eo-

Ebrietas euertit facultates.

eodē lib.23.sic scribitur, *Nō sis inter potatores vini, & cū illis qui deuorant carnes. Potator enim & comessator ad inopiā redigetur, & laceris vestibus induet se, qui assuevit dormitationi.* Quātū verò dediti ebrietati proximis incōmodent, facilè est videre. Sūt iniuriosi, & sibi obuios cōtumelijs afficiunt. Et cū in libidines furibūdi ruāt, facilè polluūt spōsas vxoresq; alienas, & in familias pximorū horrēdis modis debacchātur. Malo sūt exēplo, imò scādalo alijs ciuibus: & dū suas facultates in vinū & ebrietatē cōsumunt, domui suę nō prospiciunt de reb. necessarijs. Imò dū ebrio furore aguntur, & vxorē & liberos innocētes malè accipiūt, & pauperes defraudāt eleemosynis, quas parcius viuētes, illis possent impartiri. Reddūt se inutiles Reipub. quādo nec Magistratus possunt gerere hoīes ebriosi, nec bene imperantib. valent obsequi. Ecclesiā etiā turbāt & infamāt: vnde ab ea separātur. Paulus enim 1. ad Corinthios ca 5. ebriosos ijs annumerauit, cū quib9 ne qdē cibū sumere debem9. Vix relinqtur qd mali possit adijci pniciosis effectis ebrietatis.

Ebrij proximis incōmodant.

50 Sed vt rē cōcludamus. illis qui vini præstātiā & vsum vitio ebrietatis prætexunt, primùm cōcedimus vino licere vti ad necessitatē, ad medicinā, & etiā ad hilaritatē: sed quę tēperetur sobrietate, nec modum excedat, imò tēpori, loco, gradui, ætati & sexui cōueniat. Hoc pacto lętētur sancti corā deo suo, nimirùm cū gratiarum actione, ac celebratione diuinarū laudum. Nec Salomon, Prouerb. cap.23. Væ dixit esse ijs qui bibunt vinū, sed illis qui iuxta illud morā traxerint, & in id incūbunt vt bibāt, calicibus certēt, se mutuò prouocent, & alios ad bibendū cogāt: ij reprehēduntur, nō qui dono dei modestè vtuntur. Ita se vino exhilarēt homines, vt postea sint alacriores ab obsequia dei, & ad tristia perferēda, si oportuerit: caueantq; homines ne sui obliuiscātur, ne sensus obruant, ne vires suffocent. Nec doctrina sacra est arripiēda impiè ad licentiā carnis: imò debemus ita esse parati, vt Apostolo pareamus, qui dixit, *Bonū est nō comedere carnē, nec bibere vinū, si id cesserit ad offensionē fratrū infirmorum.* Meminerimus etiā regnum dei nō esse escā et potum, neq; deo illos cōmendari, qui præ cæteris vinū hauserit. Verba dei nō patrocinātur ebrietati, sed illam detestantur. Perorabimus itaq; aduersus istos doctrina Ecclesiastici, cap.31. vbi dicitur, *In vino virū ne te exhibeas:* id est, ne tuas ostēdas vires bibēdo. Sunt enim qui hac intēperantia quàm sint fortes ac valentes experiantur, atq; itē omnē vim, tum animi, tū corporis, nimio potu vini opprimunt. Pergit Sapiēs, & inquit: *Vinum enim multos perdidit. Vt fornax probat duritiē mucronis, dum mergitur: ita vinum cor superborum, cùm inebriantur.* Vinū humanæ vitæ accōmodatum est, si moderatè bibatur. Quænā vita est eius, qui vino victus est? Atqui ipsum ad exhilarandos homines creatū est: lætitiam animi & hilaritatem parit potus vini, iustus atq; opportunus, &c. Hæc facilè doceri possunt, & respōderi illis hominib. qui prę-

Respondetur defendētibus largiorem potum.

A textu hilaritatis captādæ, tueri ac defendere nītūtur ebrietatē. Cogitent apud se, dona dei nūquā esse à regula moderationis ac temperantiæ separanda. Nec obliuiscātur Apostolū in Epist. ad Galatas, ebrietatem recensuisse inter opera carnis. Idem quoq; Romanos admonuit, *ne versarentur in cubilibus, comessationibus, & ebrietatibus.* Et ad Thessal. fœditatē eius vitij ostendit, cùm ad noctem pertinere dicit. *Qui ebrij sunt*, inquit, B *noctu ebrij sunt:* quasi affirmet rem esse indignā, quæ luce diei conspiciatur.

De Choreis.

51 Chorea, vt Plato ait, dicitur ἀπὸ χαρᾶς, quòd ea sit quædam gaudij testificatio. Et Seruius, dum interpretatur carmen illud Vergilij:

Chorea.

Omnis quam chorus & socij comitantur ouantes,

ait, chorum esse coæuorū cātum & saltum. Vnde verò choreæ ortū habuerint, variæ sunt opiniones. Alij putāt, homines, cùm spectarent diC uersos motus stellarū errantiū & fixarum, saltationē inuenisse, qua illa motuū varietas reprę sentaretur. Alij arbitrantur, choreas potius ductas fuisse à religione, quoniā apud veteres Ethnicos nulla erāt ferè sacra, quib. nō saltaretur. Ducebant quippe tripudia à sinistra parte altaris ad dextrā, quo motū cœli ab oriente in occidētē referrent: postea redibāt à dextra ad sinistrā, vt errantiū stellarū cursum exprimerent, quod fortè significauit Vergilius cum diceret:

De ortu chorearum.

D *Instaurantq; choros, mixtiq; altaria circum*, &c.

Quin & Salij Sacerdotes Martis apud Romanos in summo precio habebātur. Nec desūt, qui saltationis originē ad Hieronē Siculū tyrānū referāt: eū quippe aiunt, vt suam tyrannidē stabiliret, populo interdixisse mutuis colloquijs. Quare cœpisse homines in Sicilia sensus & cogitationes nutibus & gestib. corporis exprimere, idq; postea in vsum & cōsuetudinē abiisse. Sed quicquid hac de re sit, nō fuerūt salta-E tiones antiquitus à religione alienæ: quāuis postea sunt ad publicā lætitiā accommodatę. Fuit adhæc aliud saltationis genus, quo iuuenes ad rē bellicā exercebātur. Mandabatur quippe illis, gesticulari ac saltare sub armis, vt postea instructiores essent ad pugnā, cùm vsus Reipub. id postularet. Appellabatur huiusmodi saltatio Pyrrhica, & quod in armis exerceretur ἐνόπλιος. Saltationis huius mētio est in legib. Ciuilib. nimirū in ff. de Pœnis. l. Ad dānum. Et quandoq; F iuuenes cùm deliquissent, nō statim capite plectebātur, sed vel ad venationē in theatro dānabantur, vel vt saltarent in armis. Et ij appellabātur Pyrrhicarij. Aliud itē saltationis genus erat, quod tātùm voluptatis & quidē lasciuiæ causa instituebatur, idq; à Græcis κόρδαξ & κορδακισμὸς dictum est. Verùm de illis qui gestibus corporis animi sensa exprimerent, scribit Lucianus περὶ ὀρχήσεως, & Athenæus. Quo in genere tandē eò profectum est, vt cùm Romę Demetrius Cynicus mimicam saltationē irrideret, eā appellā-G do rem vanā & nihili: saltator nobilis, qui tum Romę in honore fuit, hortatus est eū, vt semel

Salij sacerdotes Martis. Hieronis cōsilium.

Saltatio Pyrrhica.

Saltatio lasciua.

Lucianus. Athenæus.

tantum se spectaret saltantē, deinde indicaret, & diceret pro arbitrio quicqd vellet. Venit ille ad theatrū, saltator mimicus cœpit gestib. referre vulgatam fabulam de Marte deprehenso in adulterio cum Venere. Qua in re ita expressit Solem indicantem, Vulcanum retia nectentē, Venerem suffusam pudore, Martē supplicē, vt Demetrius attonitus exclamarit: ἀκούω ἄνθρωπε ἃ ποιεῖς, οὐχ ὁρῶ μόνον. αὐταῖς γὰρ ταῖς χερσὶν δοκεῖς μοι λαλεῖν. Eodem ferè tempore Romā venit rex Ponti, cumq; vidisset hunc saltatorē gestū in theatro agere, iussus postea petere à Nerone qua maximè re à se donari vellet, Mimū illum petijt. Miratus est Nero, cùm alia potuisset poscere multo maioris precij, causam postulationis eius percontatus est. Ille respondit, quoniā varias gentes habeo mihi subiectas, quas citra interpretē nequeo intelligere, & sæpe fit, vt interpretes non satis fideliter mea dicta illis referant, nec illorum vicissim mihi reddant. Hic verò suis gestibus exprimet omnia quàm fidelissime.

Demetrij Cynici dictum.

52 Plato in 7. de Legibus duo facit saltationū genera, alterū πολεμικόν, quod suprà Pyrrhicū appellauim⁹, alterū εἰρηνικόν, quod nominat ἐμμέλειαν. De obscœno saltandi genere omitto dicere, quoniam legibus apertè damnatum est Pyrrhica & gesticulatoria saltatio, possunt ad aliquos vsus Reipub. locū habere, sed ad nostrū institutū nō pertinēt. Quare de ἐμμελείᾳ quatenus licear, cùm lætitiæ causa exercetur, hoc loco dicendum est Mihi sanè videtur hoc saltationis gen⁹ nō esse natura sua vitiosum aut prohibitū, quoniam agilitas corporis est donum dei, & si accedat aliquid artis, nimirum vt corpus ordine, aptè numero, & cum decoro moueatur, non video cur debeat reprehendi, modò in tēpore moderatē, ac citra offensionē fiat. Quemadmodū enim canere licet, & ad gratias deo agendas & laudes eius celebrandas possumus vti cantu, ita etiā moderata saltatione, gaudiū & lætitiam animi testari possumus. Dauid porrò corā arca Domini publicè saltauit: & puellæ victoriā ei⁹ de Goliatho choreis & cantibus celebrauerūt. Maria itē soror Mosis, strato & interfecto Pharaone, cū alijs mulierib. choreas duxit, & ἐπινίκιον cecinit. Quare cùm sancti viri & castæ mulieres vsi sint choreis, non possumus ea natura sua vitiosas dicere. Sed quod hodie fit, vt viri vnà cum mulierib. permisti saltent, ferri nō debet: quoniā hæc fomēta & incitamēta sunt lasciuiæ ac libidinū. Maria soror Mosis nō saltauit cum iuuenibus, verùm seorsim inter mulieres. Neq; Dauid cū mulieribus choreas duxit: & puellæ quæ victoriam eius celebrabant, inter sese, non cū viris saltabāt. Iam verò qui toto animo atq; omnibus viribus deū amant, nō solùm debent mandata eius obseruare, sed etiam omnes vias præcidere, quibus illorū obseruatio impediatur. Nostræ autē choreæ, euidētissimæ sunt occasiones transgressionū diuinæ legis. Laquei sunt & scandala, non tantū saltatorib. verūetiā spectatoribus: irritāt quippe atq; inflāmāt cor hominum, satis alioqui prauū ab ipsa origine: quodq; magno studio & industria reprimendū est, id chorearum illecebris excitatur. Si quis profectò aut seipsum velit consulere, aut experientiam, aut rationē, inueniet huiusmodi spectaculis animi cupiditates nō parùm accendi & inflāmari, & animaduertet viros ab illis minus bonos, & mulieres minus castas domū redire. Adhęc pericula potius cauēda sunt quàm alēda. Nā vt Solomon ait, *Qui periculum amat, in illud incidet.*

Saltatio per se non est vitiosa.

Saltationes hodiernæ vitiosæ sunt.

Rationes cōtra choreas.

53 Verùm aliquis obijciet, quod adeò obsint choreæ moribus, & libidinē accendant, id temerè ac per accidēs fieri: iudiciū verò de vnaquaq; re faciundū esse, nō ex his quæ per accidens acciderint, sed ex ijs quæ per se insunt. Reperiuntur quidā tā casti & incorrupti, vt hæc spectacula possint animo integro & casto spectare. Id cōfiteor nōnunquā euenire posse, verùm addo nō esse accidētia omnia eiusdē generis Quædā enim sunt, q̄ admodū rarò cōtingunt, quædam ὅπως ἔτυχεν, quæ tam adesse possunt alicui rei natura sua, quàm abesse. Quædā verò sunt quæ ἐπὶ τὸ πολύ, hoc est, sæpè ac ex maiori parte solent euenire. Hæc postrema in omni re debent considerari ac æstimari quamdiligētissimè: nec attendendum est quid possit, sed quid soleat fieri. Aristippus in purpura saltauit, et reprehēsus excusauit, se illa saltatione nihilo factū fuisse deteriorē, sed potuisse in illa mollitie animū philosophicū retinere. Sed tales voces non sunt audiēdæ: quia, vt Demosthenes ait, & à Iurisperitis citatur, nō est cōsiderādum quid interdum quispiā faciat, sed quid ἐπὶ τὸ πολὺ fieri cōsueuerit. Facito aliquē adeò castum, vt illecebris huiusmodi nihil moueatur, quomodo interim cōsulitur populo & multitudini? An finemus alios oēs propter vnius aut alterius integritatē periclitari? Sed ita, inquiet aliquis, aufer etiā cōciones, & sacramēta: multi enim audiunt quādoq; verbum dei ad suā condemnationem, & multi ad iudicium suum edunt & bibunt sacra mysteria. Hìc scire oportet quædā ad salutē hominū cōducere, ac verbo dei præcepta esse, quę nullo modo auferri debeāt. Quędā verò esse ἀδιάφορα, quæ si videamus ad perniciem vergere, nō sunt ferenda. Legem dei habemus de concionibus audiendis, & Sacramentis percipiendis: de choreis verò ducendis nihil præcipitur: quamobrem hæc non sunt inter se conferenda. Sed choreis & saltationibus nonnulli aiunt permulta honesta matrimonia conciliari. Fieri nonnunquam potest, sed ego nunquam in ea sentētia fui, vt vellem matrimonia his artibus coire, quibus tantùmodo corporis agilitas & forma spectatur. Sūt aliæ rationes multò honestiores, illis vtamur, & ista vt parū casta & pudica relinquam⁹. Cogitem⁹ nobiscū, honesta cōiugia, etsi nonnunquam saltationib. cōcilientur, multò tamē sępius adulteria & stupra ex his spectaculis solere consequi. Piorum Patrū exēpla sequi opor-

Discrimē accidentium.

Vtilis quædā rerum distinctio.

Quæ sint honesta saltationes.

oporteret, qui saltationibus interdum vsi sunt, at moderatis & castis, ita vt seorsim viri, & seorsim mulieres choreas duxerint: huiusmodi tripudijs animorũ lætitiã testabãtur, deo laudes canebãt, & illi de aliquo insigni beneficio accepto gratias agebãt. Promiscuas verò saltatiões virorũ & mulierũ, in diuinis literis nõ legim⁹. At nostri dicunt, Quis ad hũc modũ saltet? Hęc dũ aiunt, seipsos prodũt, quid in saltãdo quærãt. Hucaccedũt effecta saltationis, vt habetur in Matthęo, filia Herodiadis in regio cõuiuio saltauit. Rex voluptatẽ cepit ex ea, quã nõ potuisset citra pudorẽ palàm videre: nam erat luculentissimum testimonium prohibiti cõiugij & adulterij. Nam Herodes, eius puellæ matrẽ, fratris sui vxorem duxerat. Ex ea saltatione secutum est, vt Ioanni caput amputaretur. Multi succensent nobis, quòd clamemus in saltationes, tanquã in res natura sua prohibitas & malas. Nos vicissim dicimus, res nõ esse ppetuò ex natura sua æstimandas, sed ex ingenio & abusu nostrę carnis. Vinũ sua natura nõ negare possum⁹ esse bonũ, quod tñ febricitanti nõ datur: nõ quòd malũ sit, sed quòd corpori sic affecto non conueniat. In Exodo, cùm populus vitulũ sibi fecisset, quẽ coleret, sedit, manducauit, bibit, & surrexit vt luderet. Quo loco nihil aliud videtur fuisse ludere, quàm saltare.

Effecta chorearũ improbatarum.

Discrimẽ attendendum.

54 Sed ne solus hæc dicere ac sentire videar, addam nõnulla testimonia Patrum. August. cõtra Petilianum cap. 6. *Nugaces, inquit, & lasciuas saltationes, episcopi semper solebant coercere.* At hodie nonnulli sunt episcopi, qui choreis intersunt, & vnà saltãt cum mulierculis, tantum abest vt hoc vitium coerceant. Idem August. in Psal. 32. dum ea verba exponit, In psalterio decem chordarũ psallam tibi: decem illas chordas facit decẽ mandata, & cùm de singulis aliquid dixisset, postremò venit ad Sabbathũ, de quo scribitur, *Memento vt diem Sabbathi sanctifices. Non dico inquit, vt delicieris, quẽadmodũ Iudæi solent. Melius est enim toto die fodere, quàm saltare die Sabbathi.* Chrysostomus Homelia 56. super Genesim, cùm ageret de nuptijs Iacobi, *Nuptias* inquit *audistis, sed nõ choreas*, quas ibi appellat diabolicas: & multa in eodẽ loco habet pro nostra sententia. Et inter cætera scribit, Sponsus & sponsa corrumpitur saltando, & tota familia fœdatur. Rursus Homelia 48. *Vides, inquit, nuptias, choreas nõ vides.* Nam illa tempestate non perinde atq; hodie lasciuiebãt. Et multò plura habet in 14. cap. Matthæi, vbi de saltatione Herodiadis ad populum loquebatur: & inter cætera dicit, Hodie Christiani homines non dimidiũ sui regni, non caput alienum, sed suã ipsorum animã tradunt in perniciem. Et subdit, Vbi lasciua saltatio instituitur, ibi diabolũ vnà saltare. In Concilio Laodiceno scribitur: *Non conuenit hominibus Christianis, saltare in suis nuptijs. Prandeant & cœnent grauiter & modeste, gratias Deo agentes de nuptiarum beneficio.* In eodem Concilio etiã habetur, *Clerici nõ accedant ad spectacula vel in theatro, vel in nuptijs.*

Chrysostom⁹.

Vilis quadã rerum distinctio.

Possunt quidem nuptijs interesse: at postquam accesserint θυμελικοί, hoc est, cãtores & citharœdi qui saltationib. inseruiant, surgãt & abeant, ne sua præsentia videantur eã lasciuiã probare. In Ilerdensi cõcilio, quod habitũ est sub Symmacho & Hormisda Papis, ac rege Theodorico idẽ statuitur, ne Christiani saltẽt in nuptijs. In Altisiodorẽsi verò Concilio, quod fuit sub Papa deodedit, hoc videtur ad clericos cõtrahi. ibi enim cauetur, ne clerici in conuiuio vel cantent, vel saltent, quasi cæteris aliquo modo id liceat. Idẽ sentiunt quidã Theologi Scholastici in 3. Senten. distinct. 37. qui prohibitiones istas tantùm referunt ad dies festos. Ricardus de media villa choreas ducere in diebus festis grauissimũ ait esse peccatũ, quasi alijs dieb. permittatur. Sed lõgè grauior est sententia Patrũ, & sanorũ Conciliorũ, quàm istorũ hominũ, qui perniciosè relaxant, quæ cõtrahenda essent, cùm habeant periculũ animarũ cõiunctũ: nec tãtùm periculũ, sed lapsus grauissimè dolendos. Videntur attamen isti hanc suã sententiã, qua prohibent saltationes diebus festis, mutuari ex ll. Ciuilibus. In C. quippe, tit. de ferijs. l. Dies festos. *Relaxamus quidem ocium diebus festis, sed nolumus homines detineri voluptatibus.* Proinde saltationibus siue libidinosæ fuerint, siue comparatæ ad voluptatem, non licebit vti diebus festis.

55 Sed videamus quid Ethnici homines hac de re senserint. Aemilius Probus in vita Epaminondę ait, Canere & saltare apud Romanos parùm honorificũ fuisse, cùm apud Græcos summo in precio haberetur. Salusti⁹ in Catilinario scripsit, Sẽproniã quãdã mulierẽ lasciuã & impudicã, canere & saltare fuisse doctã, elegãtius quàm honestæ matronæ cõueniret. Atque ibi duo hæc instrumenta luxuriæ appellat. Cic. in 3 de Offic. habet, virũ honestũ & probum nolle in foro saltare, etiãsi eo modo possit ad maximũ patrimoniũ peruenire. Et in Oratione quam habuit post reditum in Senatũ, Aulũ Gabiniũ inimicum suũ, vocat saltatorem calamistratũ, cõtumeliæ causa. Lucio Murenæ criminis loco est obiectũ, quòd in Asia saltasset. Regi quoque Deiotaro idem obiectũ est. Cicero pro Murena respondet, *Nemo saltat sobrius, nisi fortè insaniat, neq; in solitudine, neq; in conuiuio moderato atque honesto.* In Philip. idẽ Cicero exprobrat Antonio inter cætera vitia, saltationẽ. Apparet autẽ nõ idẽ fuisse Orientaliũ hominũ ingeniũ atq; Occidentaliũ: illi animo alacri sunt, & agilibus corporibus vtuntur, eoq; saltationib. magis delectantur. Nam, vt alios taceam, Dauid rex publicè saltauit. Et qui hodie ad nos veniũt è Syria, testantur Christianos, qui degunt in illis regionibus, die Resurrectionis Domini, necnon alijs celebribus festis, venire in templum cum lyris & citharis, & psalmos inter sese cantare, ac vnà saltare. Spiritus quippe illorum sunt agiliores, nostratium verò grauiores. Sobriè tamen & modestè saltare illos aiunt, seorsim viros, & seorsim mulieres.

Orientalium & Occidentalium hominũ diuersitas temperamenti.

De

De vestibus & ornatu.

56 Dominum videmus vestes primò frugales & modestas hominib. dedisse, quę vsum, nō delitias aut luxū respiciant. Cū autē in omnib. iustitia, decorū & modestia sit obseruanda, hic docemur idē in vestib. agendū, quarū finis est vtilitas & honestas. Id est obseruandū, ne ibi aut quoad materiā vel quoad modū & formam debiti limites excedantur. Quòd hi sint fines vestiū patet, Adá primò fecit subligacula, quia eū puduit nuditatis, ergo honestas. Deus ideo vestiuit, quia Adamū erat obiecturus inclementiæ cœli, ergo vtilitas. Iudæi fimbrias habuerūt, & sacerdotes propriū genus vestiū. Adhæc æquū est, vt institutū ætas & sexus in hoc diligēter expēdantur, nec temerè à patrio more discedatur. Quod institutū sit seruandū demonstrant varię vestes sacerdotib. deputatæ, quodq; diuersimodè ꝓphetæ vestiebātur ꝙ plebei: sexus item, quia mulier nō debet vti virili veste, neq; vir muliebri: ætas, aliter iuuenes, aliter senes. Patrius mos, quia Iudæi fimbrijs vtebātur. Quā verò peccetur lasciuo habitu à viris, coniectemus ex Apostolis Petro & Paulo, qui mulierib. interdicūt vsum pretiosarū vestiū, superfluū criniū ornatū, vt auro vel gēmis implicētur aut texātur, quarū tamen satis est colorata excusatio, vt viris placeant: igitur quātò magis hæc in marib. sunt reprehendēda? Si ideo introductus est vsus vestiū, vt cohiberetur irritatio ad lasciuiā, vnde pudor, quemadmodū suprà diximus, fuerat à deo datus: illi ad modū sunt arguēdi, qui vestiū forma exquisita, mundicie, aut mollicie, vel vanitate idē malum prouocāt. Caueatur etiā omnis superstitio, nec vestib. vlla tribuatur sanctificationis vis. Attendatur hic & dei bonitas, qui vt hominem iā suo vitio inclementiæ cœli, frigori & pluuijs factū obnoxium iuuaret, muniuit vestibus.

Ornatus mulierum.

57 Quod autē scribitur, *Eā quæ nupta est, curare vt placeat viro:* aliqui ad cultū & ornatū referunt, qui reuera si se intra fines cōtineat, vt Apostoli dixerunt, ne sit intortis crinib. auro, gemmis, vel preciosa veste, verbo Domini nō aduersatur. Atque sua natura neq; bona res est, neq; mala: nā possumus eo cū benè tū malè vti. Bonus persæpè est & adhibēdus, verū nō per seipsum, sed alterius cōiugis vitio. Sūt infirmiores mariti, qui vxorē nō cultā neq; amabunt, neq; illa vna erūt cōtenti. Hester ornabat se, ac in sacris literis nō arguitur. Nō sua vanitate aut inani desiderio placēdi ea faciebat, sed mariti vitio. Sic etiā mater, quādo puer nō vult à fletu desistere, subinde cātillat, & interdū saltat: nō quòd illā hęc per se delectēt, sed pueri culpa videt hæc adhibēda esse. Cauēda tamē sunt peccata, q̄ in huiusmodi cultū possunt incidere, ne quo ad sumptū modus excedatur, ne affectu vano ei fortasse inhæreatur prauo exēplo, & ad solicitādam spectantiū libidinem. Idcirco Hester dicebat, ornatū eiusmodi sibi esse instar panni mulieris mēstruatæ. Vel his verbis, Vt placeat cōiugi: molliores notantur mariti, quòd nimium sint vxorij, & ideo non rarò ea de causa peccēt. Proinde ab Augustino dicti sunt non mariti, sed ardentes amatores. Non tamen credendum est vitio verti, quo ad honesta, vxoribus nonnihil concedere: cùm præcipiatur ad Ephesios, *Viri diligite vxores vestras, quemadmodum Christus dilexit Ecclesiam, qui se metipsū pro ea tradidit.* Vxoris vicissim est, vt ea facere studeat, quæ vir imperat: quo pacto si ei placere cupiat, nō vituperatione, sed laude prosequēda est. Omnia quæ cōmemorauimus, possunt Apostoli verbis denotari, quòd in matrimonio vterq; coniugū alteri curet placere. Sed rursus moneo, ista matrimonio minimè cōuenire per se ac sua natura, quādo fuerint vitiosa: sed tūc ei temerè, vel vt dicūt, per accidēs cōiungi.

Contra vxorios.

Vxoribus nō nihil cōcedendum.

Simile.

De Fuco.

In 2. Reg. cap. 9.

Tractatus de Fuco partitio.

Nominis interpretatio.

58 Nunc operæpretiū erit aliqua de fucis disserere, an liceant. Primùm à nomine auspicabimur: postea de re ipsa docebimus: deinde rationes adducemus, quib. aliqui conātur vsum medicaminū huius generis approbare: mox cōtrarium & affirmabitur & probabitur: ad extremū rationes prius adductæ soluentur. Quod ad primū attinet, Fucus Latinis est insectū persimile apis, imò putatur à nonnullis apis esse imperfecta, nec plenè absoluta. Caret aculeis, neq; mellificat, sed mel apū strenuè comedit. Vnde ꝑ trāslationē fuci dicuntur otiosi & ignaui homines, qui cum laborē omnem exhorreant, affatim nihilominus & bibunt & comedunt. Vnde quidā opinati sunt, vocē deductā ἀπὸ τοῦ φαγεῖν, quod est comedere. Propter hoc vitiū, apes illos ab aluearijs abigunt. Vnde Vergil. inquit, in Georgicis:

Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.

Accipitur item fucus pro colore, quo panni & lanæ inficiuntur. Quemadmodum habetur in l. j. C. quæ res vend. non poss. Qua lege statuunt Gratianus, Valētinianus & Theodosius, quòd capitale sit, vendere lanā aut pannum purpura infectū: quia solus Imperator eo amictu voluit vti. At nos hic agimus de eo fuci genere, quod est medicamentum seu color, quo facies pingitur, vt speciosior videatur. Ab Hebræis appellatur *Puc*, à verbo *haphac*, quod est inuertere, vel immutare. Et sanè vera & elegans est etymologia: quoniam picturis huiuscemodi vultus & facies vertuntur ac immutantur, cùm longè aliæ appareant, quàm sint naturali constitutione. Græcè autem generali vocabulo hæc appellantur καλλωπίσματα, quòd faciunt ad ornamenta & mundum muliebrē. Dicunt etiam φῦκος, vnde Latinis fucum deductum arbitror: non autē ἀπὸ τοῦ φαγεῖν, vti superius ex aliorum sententia retuli. Speciatim verò Cerussā vocāt ψιμμύθιον & στίμμι, quod nos stibium nominam⁹: purpurissum verò ἀνδρείκελον. Habent & aliā vocem, cuius meminit Plin. lib. 23. c. 4. necnon Tert. in lib. de cultu fœminarum, nempe Calliblepharum, ex eo dictum, quòd palpebras reddat, & supercilia venustiora. Et hæc de nominibus. Nunc ad rem ipsam veniēdum est, quę non potest melius cognosci, quàm ex proprijs causis.

Finis

Contra varios.

Vxoribus nõ nihil cõcessum.

Fuci finis quis.

59 Finis huiusmodi lenocinij est, conciliare pulchritudinẽ, ac faciẽ immutare, quo videatur ornatior, & tegãtur vitia, vel inducatur melior forma, quã à natura habetur. Colores verò præcipui, quibus artifices harum rerũ maximè studẽt, sunt, aut albor, quẽ præbet cerussa: aut rubor, qui pupurisso quæritur: vel nigror vsitatus ad palpebras & supercilia, quem præbet stibiũ: croco etiã colorant interdum capillos. Atq; sic spectatores fallunt, & miro astu decipiũt. Hinc loquutio deducitur satis familiaris, cùm aliqs dicitur fucũ facere. Et in cõtractibus, pactis & trãsactionibus apponi solet, Absq; fuco, id est, liberè, candidè, simpliciter & apertè. Atq; hæc de fine. Causa efficiens & propria, est vitiosa cupiditas placẽdi, quæ interdũ à superbia, nõnũquã à libidine incitatur. A superbia, quia nolũt forma superari ab alijs, sed cęteris longè speciosiores apparere. A libidine, quòd magis magisque velint pulchræ videri, quàm pro modo naturalis formæ: & ita homines, vt suã expleãt libidinẽ, allicere. Nõ me latet vetustissimos Patres, Cyprianũ præsertim, in libello de Velãdis virginib. tradere, diabolũ huiusmodi ornamẽtorũ fuisse inuẽtorẽ. Cùm enim, vt arbitratur, angeli mali exarsissent in fœminas, earũq; corporibus abuterẽtur, pro turpi mercede pmissæ libidinis, malas hasce artes & fœda ornamenta demonstrarũt. Vnde scribit Cyprianus, *Hæc nõ sunt membra quæ deus fecit, sed quæ diabolus infecit.*

Fuci causa efficiens.

In 2. Reg. cap. 9. Tractatu de fuci partibus. Nominis interpretatio.

Materia fuci.

Satis de causa efficienti est dictũ. At materia nihil fermè aliud est, nisi sordes: hoc est, fumus, fuligo, spuma, sputũ, & maiori ex parte ea, quę attingere citra fastidiũ ægrè quis velit. Quinetiã venena sæpius admiscẽtur, ita vt fucis non tantùm spectantiũ vulnerent animos, verùm etiã corpora lædãt. De forma nihil est quod dicam, quia hæc infinitis modis temperantur, & quot fermè sunt fucatæ fœminæ, toti dẽ species fucorũ inueniũtur. Dicuntur igitur inficere vultũ, quod est, ipsum tã colorare, quàm deformare. Dicitur hoc vitium impendio magis mulierib. inesse, quàm viris, quòd mulier ex vitiata & corrupta natura sit studiosa formæ, & φιλόκοσμος vt Greci dicũt. Paulus attamẽ secundus, Romanorũ põtifex, vt Platina scribit, à fuco nõ abstinuit cùm esset proditurus, quo etiã facie videretur meliori, sicuti statura fuit admodũ pcera. Quã verò id turpe fuerit vicario Christi, vt se vendicabat, alij iudicẽt. Certè poeta Ethnic⁹ cecinit:

Forma fuci.

Paulus II. Papa fuco vsus.

Forma viros neglecta decet. Et,

Sint procul à nobis iuuenes vt fœmina compti.

Cupiebat enim Iulius Cæsar caluitium suum occultare, & idcirco ex honoribus quos ei permultos senatus decreuit, recepit laureã animo libẽtissimo, quã ferè hac de causa ppetuò vsurpabat. Et Hieronymus tradit, Montani pphetidẽ Maximillã vsam fuisse stibio: quod nobis indicio esse potest, quonam illa spiritu ageretur. Genus huiusmodi vitij est fictio, nec nõ mẽdaciũ: nã vultũ sibi ad arbitriũ fingunt, & pulchritudinẽ mẽtiũtur, nec à lenocinio abest. Nã cùm dignitatem formæ naturaliter minimè habeãt, illã, vti possunt, assimulãt. Nec prętereũdũ est, fuisse nõnullos, qui faciẽ aliquando pinxerint, nõ quò venustiores aut pulchriores apparerẽt, sed quò magis truculenti, efferati atq; horribiles viderẽtur, vt de Britannis dicitur, qui glasto suos vultus inficiebãt, vt Cæsar lib. 5. belli Gallici refert. Et in India, vbi gẽmarũ est nõ parua

B copia, solent excauare sibi carnes, vt loco earũ includant preciosos lapides, idq; tam in frõte, quàm in genis. Hæc ad naturã fuci explicandũ sufficiant: nunc dicendũ restat, an eo liceat vti. Sunt qui affirmẽt licere, vt multi præsertim ex Scholasticis, qui potius palpant, & adulantur vitijs, quàm ea insectẽtur, ac extirpare nitãtur. Primùm adducunt literarum diuinarum quædam testimonia, quæ illis fauere primo aspectu videntur: deinde rationibus pugnant.

Fuco vti licere quibus argumentis aliqui probent.

C 60 Afferunt ex diuina Scriptura primo loco, id quod habetur in 1. ad Corinth. cap. 7. *Qui est cælebs, curat ea quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino: qui autem duxit vxorem, sollicitus est de ijs, quæ sunt mundi, & quomodo placeat vxori. Innupta curat, quæ sunt Domini, vt sit sancta corpore & spiritu: sed quæ nupta est, curat ea quæ sunt mundi, & quomodo placitura sit viro.* Licet igitur mulieribus curare, vt suis viris placeant, quò illos retinere possint, vt sua vxore cõtenti sint. Nam si aspernentur eas, facilè deflectent ad scortationes &

D adulteria. Quare inquiunt, etiã fuci bonus potest esse vsus. Id præterea huc trahunt, quod in 1. Tim. cap. 2. scribitur, ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, hoc est, in habitu ornato, & hoc inquiunt, dicit Apostolus, cùm de mulieribus ageret. Præterea inquiunt, ad Corinth. priori cap. 12. scribi, Membra quę putamus minus honesta esse corporis, ijs honorem vberiorem apponimus: & indecora nostri, copiosiorem decorem habent. Idcir-

E co, inquiunt, Si aliqua sit deformitas aut in vultu, aut in oculis, congruit vt illa impensius ornemus. Et quia non sunt adeò cæci & stupidi, quin videant id sibi valde obstare, quod pigmẽtis & fucis istis hoĩes ad libidinẽ incitãtur, astutas & subtiles quasdã strophas adinuenerũt, quo sophismatis errorẽ suũ pigerẽt et fucarẽt.

61 Primũ aiũt nos incurrere paralogysmũ à secũdũ q.d. ad simpliciter. Cũ. n. aliqua q solicitãt homines ad libidinẽ, peccata sint, putamus

Fucos quib. rationibus defendant.

F oĩa dãnãda, q cõcupiscẽtiã excitãt: quod nõ ita se habet. Et [illegible] afferũt naturalis pulchritudinis, q pculdubiò ipso aspectu incẽdit prauam cõcupiscẽtiã: nemo tñ dixerit speciẽ formę naturalẽ, vt peccatũ esse traducẽdã. Dãt qdã peccatũ interuenire posse: sed nõ ex natura ipsius rei, sed ex adiectis circũstãtijs, hoc est, si pingẽtes faciẽ studeãt, vt cupiãt à spectãtib. turpiter appeti. Vel si adeò supbiãt & efferãtur, vt ijs rationib. velint & studeãt cæteras mulieres antecellere forma. Tũ (aiũt) ex accidẽte obrepit vitiũ, nõ ex fuci natura: quare puocationẽ ad la-

G sciuiã duplicẽ statuunt, vt sit vel secũdũ naturalem conditionẽ, vel ex vitio intentionis & cu-

piditatis. Et in ijs peccatũ cõcedunt quoad viatiatã voluntatẽ ac turpe studiũ: sed non admittunt peccatũ esse ex naturali conditione fuci.
4 Addunt præterea, effectũ eiusdẽ rationis esse, siue à natura, siue ab arte proficiscatur. Vnde nituntur cõficere, si vitium nõ est in specie naturali, nec etiã esse in artificiosa. Simile afferũt de sanitate, quod sit eiuscẽ naturæ ac rationis, siue oriatur ex tẽperamento & æqualitate humorũ naturali, siue postquã vitiata fuerit, medicorũ
5 artificio restituatur. Distinguũt prȩterea inter B causam & occasionẽ: Aiuntq; fucatas facies nõ esse causas ruinæ ac scandali spectatorũ, sed tãtùm occasionẽ, res aũt non ex occasione, sed ex propria natura esse iudicandas: alioqui nil fermè possemus agere, quod nõ accusaretur peccati. nã quæ vel optima sunt, aliquibus esse possunt occasiones lapsus. Nec liceret cuipiã ostẽdere vel aurũ vel argẽtũ, vel gẽmas, quia occasio præberetur earũ rerũ cõcupiscẽdarũ: & inde sequeretur speciosam mulierẽ nunquã debere pedẽ efferre domo, ne occasio esset prauȩ cõ C cupiscẽtiæ. Reijciamus igitur aiunt, quæ sunt per accidẽs, & quȩ sunt occasiones, & solũ spectemus quȩ sunt per se ac iustæ causæ, & ceu vitium peccatumque traducamus vitiatã naturã & prauã cõcupiscẽtiã, quæ sunt verȩ causȩ turpiũ amorũ & insanȩ libidinis: neq; fucos accusemus, vel naturalẽ pulchritudinem. Postremò
6 aiunt, Naturã colorum & pigmentorũ inficiari nõ possumus, quin deus crearit: nec nõ fatendũ D omnem creaturam dei bonam esse: ideoque sequi, Christianas mulieres illis posse liberè vti. Hæc sunt, quæ ab istis afferuntur: Nos aũt è diuerso iudicamus ista minimè licere, quod tum Scripturis, tum verisimilibus argumentis probabimus.

162 Paulus cùm cæremonias Mosaicas doceret nõ esse ad salutẽ necessarias, à Iudæis & pseudapostolis malè audiebat, quod etiã ei sæpius obijciebatur. Verùm ille respõdit, *Si hominib. placerẽ, Christi seruus nõ essem.* Qua sententia ostẽdit, E nõ esse laborandũ tantoperẽ, vt hominibus placeamus. At quæ fucantur, in eo videntur prorã & puppim collocare, vt nimirum hominib. placeant. Quod si nõ licuit Paulo in cæremonijs, quæ nõ fuerũt inuẽta humana, sed à verbo dei ortũ habuerãt, quãto minus istis dãdum erit in re pfecta ex humana ineptia, praua cupiditate: vel (vt Cyprianus voluit) à diabolo? Deinde Christianis maximè cõmẽdatur, vt synceritatẽ
2 & veritatẽ colãt. Etenim debemus epulari in a- F zymis synceritatis & veritatis, vt Paulus pulchrè admonuit: Sed in fuco, neq; synceritas, ne
3 que veritas locum possunt habere. Et Christus ait Matth. 6. Nõ posse homines vel vnũ capillũ suũ facere atrũ vel albũ. At qui fucis operã dãt, nitũtur suo artificio id oppugnare, cùm ad suũ arbitriũ coloribus, vultus & capillos inficiant.
4 Paulus quoq; vetuit ad Timotheũ, ne mulieres ornarẽt se intortis crinibus, auro, vt lapidi-
5 bus preciosis. Quod idẽ Petrus in sua Epistola

Rationes quibus fucus dãnatur.

A cauit. Officiũ itaq; Christianorũ est, parere tantis magistris Ecclesiæ. Quod si dixeris, Nõ meminerunt fuci aut colorum. At respondeo, minus esse vitij in auro, argento, & lapidibus preciosis, quàm in fuco: quod ego non solus dico, sed assertorẽ habeo Augustinũ in Epistola ad Posidiũ, nec nõ Chrysostomũ in Matth. Hom. 31. Cùm itaq; Apostoli prohibuerunt, quod minus malum est, id etiã remouisse intelliguntur, quod pro culpa grauiori habetur. In Deut. itẽ legitur cap. 22. Deum nolle, vt viri muliebri veste vtãtur, nec mulieres virili habitu: hoc enim est sexum datum à natura dissimulare, & se ostendere alios esse, quàm à deo conditi fuerint. Cùm igitur hæc dissimulatio prohibeatur in vestibus, quare concedetur, vt fucis & colorib. propriam formam & figuram vultus fingam9 & immutemus? His adijcias, Paulum vetuisse 7 mulieres Christianas retecto capite incedere, ne scilicet decoro & specie capillorũ, homines offenderent. Proinde cùm vetuerit ne formam quam habebant in capillis, obijcerent: quanto magis intelligitur prohibuisse, ne pulchritudinem ostentent, qua naturaliter destituuntur? Et cùm diuinis oraculis iubeamur, non modò 8 nostram, sed aliorum etiam salutem prouidere, quomodo fucis tutò licebit vti, qui sunt gladij, venena, & ignes iuuenum aspectantium? Vbi est obseruantia eius præcepti, *Diligas proximum tuũ sicut teipsum?* Paulus cùm ad Corinth. mul- 9 tis de scortatione disputasset, ad extremum cõcludit: *Magnificate seu glorificate deum in corporibus vestris.* Magnificatur autem deus de nostris corporibus, non tantùm castitate, verùm etiã ipsi9 castitatis habitu. Posthæc exploranda est nobis 10 ratio creationis: Homines deus ab initio fecit tantũ naturali cultu ornatos, ita vt nudi prorsus incederent. Ipsi verò post peccatum sibi addiderunt ex folijs perizomata, quos deinde operuit deus non purpura vel bysso, sed veste pellicea quàm simplicissima. Vnde videri potest, superflua ornamenta non ex deo esse profecta. Cogitemus dehinc fucis tolli picturam 11 dei, & meretricis assumi. At Paulus dicebat, *An tollã membrũ Christi, & faciam membrũ meretricis?* Sic & nos inferre possumus, an tollam faciem, figuram, lineamentaq; dei, & inducam lineamenta, colores, & speciem meretricis? Sic Chri- 12 stus etiam coarguebat hypocritas, quòd facies suas deturparent, deformarentq; vultum, vt viderentur ieiunasse: cùm tamen ieiunium quod simulabant, res iusta esset & honesta suo genere. Quantò minus probari poterit, vt istæ suas facies commutent, quò ad turpia possint illicere? In Esa. quoq; 3. capite, Deus vehementer ar- 13 guit filias Zion, ob nimia ornamenta, & illas comminatur grauissimas daturas esse pœnas, ita vt omnia ea conuertenda sint in grauissimã ignominiã. Postremò Christianorum nõ est in 14 carne gloriari: at isti sese fucando, quid aliud quærunt, quàm voluptatem & gloriam carnis? Liceret alia permulta ex diuinis literis adducere

ducere testimonia, sed hæc mẽtibus pijs & non prefractis arbitror sufficere. Nũc argumẽta inducã probabilia, quorũ ne ipse prorsus videar author: ea referam, quæ Patres hac de re scripserint.

Argumenta alia ex Patribus cõtra fucum.

1. Ex Tertul.

63 Tertullianus duos cõscripsit libellos, vnũ de cultu, alterũ de habitu muliebri. Et in priori scribit, homines fucis ad libidinẽ inuitari, & aperiri viã tẽtationibus, quã potius occlusam oportuit. Coarguit præterea fucatas mulieres ineptię, quòd turpitudo quo magis occultatur eò plus detegitur. Et cùm testatus est, deũ non cõdidisse prius homines pictos aut fucatos: interrogat, an cũ istis coloribus & fucis demùm sint à mortuis excitandæ? Quod cum credibile nõ sit, monet vt abstineant, cùm talia neq; cum resurrectione neq; cũ prima formatione cõsentiant. *An deo,* inquit, *exciderunt ista genera ornamẽtorũ, qui ea in creatione non dederit? Certè potuit ille ista vidisse, quæ vos inuenistis: sed ea non dedit, quia displicuerunt.* Non suadet quidẽ Tertullianus, vt mulier tota squaleat, ac sit immũda: verùm docet mulierũ cultum simplici munditie constare. Et sanè Christiani, vt inquit, modestiã & humilitatẽ profitẽtur: hæc verò genera ornamentorũ, omnino ad superbiã spectãt. Nulla etiam (inquit) mulier sancta, quæq; in diuinis literis cõmendetur, potest mõstrari ad hunc modũ se ornasse: quocirca restat vitiũ esse, quod nullo preclaro exẽplo defendi potest. Vtq; Paulus dicebat, discrimen esse inter nuptã & virginẽ: sic licet nobis dicere, discrimẽ esse debere inter ancillas Christi, & ancillas diaboli. Ancillæ diaboli, cũ impudicę sint, istis picturis vtuntur. Quare ancillæ Christi ab illis refugere debent, quò se magis ostẽdãt earũ dissimiles. Certè si Christianæ mulieres ita se velint colorare ac fucare; quid obsecro matrona differet à meretricibus? Nã & illæ cũ primis ijs fictionibus & mendacijs formam suã commendant. Docet pręterea Christianæ pudicitiæ non sufficere, vt re ipsa existat & habeatur, sed etiam requiri, vt ipso habitu ac vultu appareat, & tantam oportere esse vim fidei, vt ab animo eructet in habitũ. Atque idcirco mulieres Christianas ait esse delapsas ad fucos & colores, quia fides in eis emollita est & effœminata.

2. Ex Origine.

Origenes Tomo 2. Hom. 4. ex varijs locis Scripturæ, hoc nomine inter alia fucatas mulieres taxat, quòd mortuis coloribus viuam faciem deliniant: & affirmat eas hæc facere in contumeliam Creatoris.

3. Ex Cypriã.

64 Cyprianus etiã hac de re scribit sermone 5. de Lapsis, & in libro de Habitu virginũ Tertullianũ imitat', à quo etiã plurima desumpsit ad verbũ, quãuis diuerso proposito scripsisse videatur. Quoniã ipse tãtùm de sacris virginibus ait, Tertullianus verò generatim est loquutus, nimirũ, de cultu fœminarũ, & habitu mulierũ omniũ. Adduxit is pater in hoc taxãdo vitio ad modũ elegãs simile à pictore deductum, qui si aliquod signum elaborarit, aliusq; superuenerit, qui alios colores & lineas adiecerit, id cùm deprehenderit, quam indignissimè ferat. *Ita,* inquit, *Deus, cùm pro suo arbitrio nostra corpora finxerit, fusos & alienos colores, qui ab hominibus superinducuntur, ægrè fert & detestatur, quod ista videantur ad sui operis emendationem, vel potius impugnationẽ spectare. Nigro,* inquit, *puluere lineamenta oculorum pingis, cùm te deus aliter fecerit:* & quod acerbius est, addit, *Quæ se ita pingunt, Christum inducere non possunt.* Facit illas vtique à salute alienas, cùm à sancta Christi vnctione separet. Et contra eas quæ perhibent, se castum, & pudicum habere animum scribit: *An si scires venenatum esse potum aut cibum, & quempiam videres comedere aut bibere niti, citra peccatum sileres? Veruntamen non modò siles, verumetiam venenata & lethalia propinas, & oculis haurienda exponis.* Alia præterea sunt huius generis apud Cyprian: quæ breuitati consulens prætereo.

NOTA

4. Ex Ambrosio.

Ambros. in lib. de Virginib. hoc vitium reprehendens inquit, *De adulterio vultus, meditantur adulterium castitatis.* Illarum etiam reprehendit amentiã, cùm subdit, *Dum maritale iudicium verentur, suum ipsarum produnt: & quæ alijs placere student, se priores sibi displicuisse testantur. Nisi enim sibi displicuissent, & aliquid in seipsis desiderassent, non quæsiuissent suas facies meliores fucis reddere.* Postea subijcit quiddam, vt existimo hyperbolicum, quia vt verba sonant, minimè verum est. Dicit enim, adulteria externa, id est corporis, magis esse tolerabilia, quàm adulteria vultus: quod hic pudicitia, ibi verò natura adulteretur. Et in lib. 6. scribit, *Est pictura vitij, non decoris: fraudis, nõ simplicitatis, fallit, & decipit. Et quæ sic ornatur, viro non placet, qui alienum esse decorem intelligit, non suæ vxoris proprium.*

5. Ex Chrysostomo.

65 Et Chrysostomus Hom. 31. in Matth. virũ hortatur, vt vxorem ab hoc vitio deterreat, ostendendo placidis verbis, fucatas facies minimè sibi placere, sed illas suprà modum aduersari, quòd id sit huiusmodi pigmentorum, vt venustas mulieres deturpet potius quàm ornet. *Et porrò,* inquit, *magna voluptas est, faciem talem videre, qualem Deus creauit: cùm è diuersò improbetur vultus alienus à natura sua, rubrica & cerussa plenus.* Deformitatem autem induci sic demonstrat, quòd labra purpurisso tincta, rictum vrsæ cruentum referant: atra supercilia sint, quasi ad ollam culinariam fuerint attrita: albæ genæ, vt parietes dealbati sepulchri. Quòd si quis dixerit, aliquas mulieres ita fœdas esse, vt absque fucis prodire non audeant: respondet, frustra eis vtuntur, quia natura superat artem. Quòd si specie sunt fœda, non id consequentur è sua pictura, vt tandem quales sint, non agnoscantur: Adhæc, ipsa deformitas probro caret, fucatio verò deprehensa, ignominia semper notatur. Scriptum est Ecclesiastici capite 11. *Ne vitupeeres virum in aspectu suo, neque laudaueris virum in specie sua.* Quare macula seu fœditas aliqua in vultu nõ ita est exhorrescẽda: quia, vt inquit, si formosa mulier & fœda æquis lancibus expendantur, & incommoda hinc inde pensentur, nõ sit

cilè plura deprehendetur habere deformis quã formosa. Deinde si maritos doceant mulieres ita fucatas adamare, non eos ad se allicient: sed potius ad meretrices impellent, quæ impendio talibus artibus sunt instructæ. Perinde facere scribit mulieres, quæ suas facies pingunt, atque si statuam auream cœno aut limo aspergerent. Certè non potest fucis & coloribus externis effingi forma, quæ dei similis sit, cuius proculdubiò colores aliunde, quàm à stibio vel cerussa vel purpurisso petendi sunt. Cùm ipsas merces fucare non liceat, quantò minus vultum? At si post emptionem deprehendatur vitium, contractus rumpitur, & datur actio redhibitoria: certè si quis emerit virginẽ, alioquin non empturus, si postea deprehẽdatur vitiata, emptio rescinditur, & datur actio redhibitoria. Istæ autem se credunt impunè viros eos fallere, qui fucis decepti se putant pulchras ducere, cùm deformes vxores accipiant.

6. Ex Hiero. 66 Hieronymus contra Heluid. scribit: *Hæc ad speculum pingitur, & in contumeliam creatoris conatur esse pulchrior, quàm nata est.* Et in Epist. ad Lætam de institutione filię. Vbi historiam cuiusdam mulieris grauiter percussæ retulit, quòd filiam fucis illinuerit: eos, qui talia faciunt, violatores templi Christi appellat. In Epi. verò ad Furiã de viduitate seruanda, fucationẽ ostẽdit aduersari pœnitentię cui debẽt Christiani tota vita sua incumbere. Et affert exemplum peccatricis mulieris, quæ lachrymis vbertim fluentibus, Domini pedes aluit, eosq; crinibus absterfit. Nõ habuit, inquit, eos stibio fuliginatos. Deinde cerussam & purpurissum vocat ignes iuuenum, fomenta libidinum, impudicæ mentis indicia. Sed ad Augustinum venio, qui

7. Ex Augustino. hanc rem in Epist. ad Possidiũ ex professo tractauit. Ille quęstionẽ ei proposuerat, An interdicenda essent mulieribus omnis generis ornamenta. Huic respondet, se nolle vt de ornamentis auri, aut vestis preciosæ præproperam habeat sentẽtiam, vt scilicet ea omnibus interdicat. *Sed fucari*, inquit, *pigmentis, quò mulier vel candidior, vel rubicundior appareat, adulterina fallacia est, qua etiam ipsos maritos non dubito nolle decipi.* Hinc facilè colligimus, non licere talib. vti picturis, cùm sint adulterinæ fallaciæ, nec tãtùm adulterinæ, sed etiam perniciosæ, quia in fraudem spectantium proponuntur. Deinde in fœmina non potest non esse vitiosum, quòd virum decipiat: Hæc Augustinus. Quibus addemus ex Pauli sententia, non tantùm à malo cauendum esse, verùm etiam à specie mali. In fucis autem adeò perspicua est mali species, vt negari non possit.

Stibij nomen in sacris literis infame. Certè in diuinis literis nunquam stibium accipitur in bonam partem. Hieremię quarto capite, & Ezechiel. 23. cum deus traducit idololatriam Iudæorum, metaphora scortationis vtitur, aitq; se adducturum hostes aduersus illum populum, qui gratia eorum antea stibiosè pingebat, vt cum eis turpiter scortaretur. Cùm itaq; Scripturæ testentur, colores istos cõparari scor-

A tationis causa, non sunt audiendæ mulierculæ fucatæ, quæ se prædicant cor & animum castũ habere. Iam satis adduximus testimoniorum ex verbo dei, & satis superque rationum probabilium ex Patribus. Quid ergo concludemus? Non omnem prorsus ornatum auferendum mulieribus: studeant per nos viris suis honestè placere, non sint totæ squalidæ & in sordibus, abluant immuditiem, expurgent sordes:

Quid de fucis statuendũ.

B at non sint cerussatæ, purpurissatæ, stibiatæ, ac deniq; fucatæ. Nã id est laruas agere, psonatas incedere, fallere, decipere, necnõ ad libidines puocare. Quid verò sentiam de auro, margaritis, & preciosis vestibus, in præsentia non statuerã disputare: sed tamen quia res coniunctæ sunt, strictim aliqua de illis perstringam. Ex Augustini sententia iam allata, constat ea ornamenta præproperè non esse damnanda, atque in vniuersum tollenda: quia sunt diuersi gradus, &

C variæ hominum conditiones. Non tãtùm sunt in mundo plebei & vulgares homines, verùm etiam Imperatores, Augustę, reges, reginę, principes, domini & dominæ, quibus hæc ornamẽta quodammodo sunt necessaria. Verùm dices, Petrus & Paulus hæc videntur prohibuisse: at quid illi sibi voluerint, perpendendum est.

Apostolorũ scopus in reprehendendo fastu muliebri.

67 Mens eorum fuit mulieres Christianas à vanitate, superbia, luxu & nimio sumptu reuocare: & ab illa sententia abducere, qua iudica-

D bant, ista esse propria, vera & præcipua ornamenta fœminarum: vt cùm ita essent compositæ, non aliud esset quærendum, quasi posita esset in eis prora & puppis. Prohibent ergo ista non simpliciter, sed ex collatione. Quemadmodum cùm idem Paulus dicit, non esse nobis colluctationem aduersus carnem & sanguinẽ, minimè inficiatur, etiam contra ista pugnandum. Sed hæc longè minora esse indicat, præ potestatibus aduersarijs, quę perpetuò nos op-

E pugnant. Veluti etiam Christus, cùm de Ioanne loqueretur, *Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt*: molles & preciosas vestes minimè sustulit à mundo, sed ostendit, quibus conuenirent. Nobis deinde cogitandum est, quibus hominibus scripserint, nimirùm tenuibus, plebeis, obscuris & abiectis: quoniam ex talibus personis Ecclesia plerunque illo tempore constabat. Vnde Paulus inquit ad Corinth. priori, *Videte vocationem vestram fratres, non multi nobiles,*

F &c. Vt ergo Christianæ mulieres luxum & nimium sumptum vitarent, & talia ornamenta pro rebus indifferentibus non haberent, ducerentque susque deque vsurpanda, illas ab eis reuocant: quò, misso affectu erga illa, quærerent potiora, quæ modò commemorare longum esset. Ea enim in ipsis scriptis Apostolicis, & in vniuersa propemodum scriptura, facilè possunt reperiri. Iis ad hunc modum constitutis, argumenta superius allata ex scripturis, ab aduersarijs dissoluemus.

68 Primùm ex Epistola ad Corinth. 1. sumebatur, nuptas mulieres curare illa quæ sunt mun-

1. Argumentorum confutatio.

mundi,vt placeant viris. At nos id non inficia- A mur:curent,vt velint placere viris,modò id faciant citra fictionem ac mendacium,& de seipsis cogitent, an ita vellent decipi & falli, vt pro viro pulchro & formoso ducerent fœdum ac deformem. Dicebant item, Si viri alienentur ab vxoribus ob deformitatem,facilè in adulteria incident. Ad hoc responsum est, fucis probos maritos potius alienari, quàm conciliari

Quid de fucis sentiendũ

2 vxoribus. Deinde si non abstinent ab adulterijs metu dei,& authoritate verbi eius impulsi, B nec non humanis legibus moti, & periculis grauibus deterriti,multò minus temperabunt sibi 3 propter fucos inductos. Quodque adducebatur ex Epistola ad Timot.licere mulieribus esse ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, non rectè ab aduersarijs exponitur. Quia κόσμιος ibi est modestum & honestum, quod sequens verbum indicat, quia subijcitur,*In verecundia*. In fucis autem nulla est verecundia, imò potiùs impudentia minimè tolerabilis. Locus præterea proponebatur ex C 1.ad Cor.quòd membris quæ turpiora sunt, ho4 norem abundantiorem impendamus, Vnde concludebatur,si qua sit macula in corpore seu vultu,licere illam ornare & fucare.Primùm spectanda nobis est mens Apostolica, cùm hæc scriberet. Equidē nihil aliud sibi voluit, quàm infirmiores in Ecclesia,qui membra Christi videntur indigniora & obscuriora, non esse abijciendos & calcandos, sed potius fouendos at- D que ornandos: ex eo deducto simili, quod in externo corpore ita fieri consueuerit. Quod dicit Apostolus honorē apponi turpiorib. mēbris,ad fucos pertinere non potest,quia illi nequaquam sunt ornamenta,sed potius fictiones ac fallaciæ. Quis deinde quæso honos adhibetur membris turpioribus? is nimirum, vt contegantur.Nam cauemus,ne videri possint, vel alijs patefiant. Contegant ergo & illæ vul- E tum,si fœdum putant,minusùe decorum. At dixerint, Non in omnibus regionibus eá consuetudo, vt facie contecta mulieres incedant. Hoc si fieri non potest, æquo animo ferant fœditatem aut turpitudinem sibi diuinitùs inflictam. Quid si natæ fuissent claudæ, aut gibbosæ? Certè non possent hæc emendari,sed ferenda essent. Studeant itaque naturaliter deformes, virtutibus & moribus quàm honestissimis se commendare,atque approbare. Hæc ad loca Scripturæ, nunc sophismata sunt diluenda.

...fflolorũ pus inre...hendendis ...su mulie...i.

69 Primùm dicebant, nos parologismo pec- F care,à secundum quid ad simpliciter. Etenim quia nonnulla reperiuntur ad libidines incitantia,quæ nō possunt negari esse peccata,ideò nos arbitrari omnia vitiosa esse,quæ prauas cōcupiscentias excitent. Sed hoc falsum esse affirmant,& ἔνστασιν afferunt naturalis formæ,quæ inflammant intuentes, nectamen in ea quis dixerit vitium inesse. Ad istam calumniam 2 respondemus, non esse parem eandemque ra- G tionem formæ naturalis & fucatæ; quia spe-

Aduersariorum confutationes explosæ.

...rgumento ...m confu...tio.

cies naturalis,peccati accusari non potest, cùm sit opus dei. Deinde,quæ natura formosa est, nō dedit operam, vt hoc donum assequeretur. At quæ vultum fucant, id maximè quærunt, vt cùm pulchræ non sint,nihilominus tales videantur, & simul detegunt suum corruptum animum, & dant indicia prauæ concupiscentiæ. Aiebant præterea nos vti paralogismo ac- 3 cidentis, quòd iudicemus de actione minimè secūdum eius naturam, sed ex accidente, quod eam consequitur,hoc est,ex circunstantijs,quę circa rem ponuntur,& illi accidunt. Ad hoc dicitur,cùm accidentium siue circunstantiarum duplex sit genus: vnum commune, quod à re vel plerunque, vel quandoque separatur, aliqua verò ita fixa & constantia, vt minimè abiungantur, ex his quæ sunt huius secundi generis, actiones humanas iure meritoque probari vel improbari. Vt quia crapulæ id firmissimè connexum est, vt cor aggrauet, ideo vt peccatum condemnatur. Ebrietas etiam, quia amouet homines à mente, ad libidinē incitat, nonnunquam etiam ad furorem concitat,propterea peccatis accensetur. Id etiam attulerūt, peccatum esse in rebus, vel ex naturali conditione,vel ex vtentium affectu: at in fuco ex naturali conditione nil inesse mali, sed tantum incidere peccatum ex corrupta vtentium voluntate. Ac si hanc regulam sequeremur vti perpetuam & certam, multa sceleratè facta defendemus,vt indifferentia, quæ tamen à Scripturis & à iudicio sanorum virorum condemnantur. Nam si respicias in adulterio naturæ conditionem, quid aliud obsecrò ibi est,quàm coniunctio maris & fœminæ? Dicemus itaque talem coniunctionem peccatum non esse? Imò est grauissimum scelus, quòd ibi homines haudquaquam suis,verùm alienis coniungātur.quæ conditio sic annexa est adulterio, vt citra illam committi non possit. Furtum quoque,si naturalem intuearis actionem,est rem de loco ad locum asportare, & à persona quapiam in aliam transferre. Sed non committitur furtum in hisce actionibus,nisi res fuerit aliena, & domino inuito attrectetur. Quare circumstantiæ vel accidentia fixa, tanti momenti sunt, vt penes illa peccatum esse iudicetur, id quod agitur:imò penes illa sæpè commutatur peccatorum forma. Nam si quod alienum est, auferatur inuito domino, furtum cōmittitur: quòd si rem sacram tollis, vel de loco sacro amoueas, iam nō furtum, sed sacrilegium perpetratur.

70 Dehinc assumebant,rem, siue proficisca- 4 tur à natura,siue ab artificio, eiusdem esse rationis.Proinde cùm detur & naturalis forma, & artificiosa,quoniam altera reprehendi nō possit,quasi peccatum,nec etiam altera improbanda erit. Artificiosa verò & naturalia eiusdem esse rationis ex eo probant,quòd sanitas, quæ naturalis est,& ea quam medici suo artificio restituunt, eiusdem sunt conditionis & propriet

tatis. Verùm sic argumentando falluntur. Nam falsum est eiusdem esse conditionis artificiosa & naturalia: & simile adductum minimè conducit: quia non artificiosa, verùm naturalis est sanitas, quæ per medicos restituitur. Ipsa natura est, q̃ ipsam p̄ducit, adiuta medicinis & pharmacis, vnde medicus minister naturæ appellatur. Et si natura ita ægrotat, & prorsus destituta sit viribus, nihil medicus potest efficere: Sed ne videar cauillari, facito eius esse conditionis, tum rogabo, An quia forma naturalis prouocat ad libidines, ideò studendum erit, vt fucis & picturis id vehementius fiat? Deinde nõ est verum, eadem vtrinq; effecta produci, quia naturale temperamentum veram efficit pulchritudinem: fuci verò & pigmenta parant assimulatam, fictam, & ementitam. Contendebant

5 ijdem, distinguendam separandamque veram causam ab occasione. Id vtique facilè dabimus, negantes attamen id quod asserunt, de actionibus minimè iudicãdum esse iuxta occasiones: quoniam id, etsi aliquando, non tamen semper verum est: quandoquidem occasiones magnam vim habent, & iuxta illarum differentiã multa probantur, necnon vituperantur. Tantam habuit deus rationem occasionum, vt propter eas leges permultas ediderit. Cur voluit vniuersum populum Israeliticum ad vnum cõuenire locum, sacrificiorum & adorationis ergò? Certè ne daretur occasio schismatis in religione, si pro suo arbitrio ad loca diuersa homines conuenissent. Nam in varijs locis quisque pro suo arbitrio rem sacram fecisset, non ad præscriptum diuinæ legis. Neque alia de causa repudium concessit, nisi vt viris truculentioribus trucidandarum vxorum occasio auferretur. Vetuit etiam matrimonia cum idololatris & alienigenis, ne occasio daretur corrumpendæ sanæ religionis.

Occasiones quanti momenti videãtur.

71 Hinc facilè cognoscimus, quanti deus occasiones fecerit: apparetque non esse verum quod isti sumunt, de actionibus humanis iudicandum non esse iuxta occasiones. Quanti etiã faciendæ sint occasiones, Rom. leges docent. Siquidem in libro ff. tit. Si quadrupes pauperiẽ fecisse dicatur, statuitur, vt dominus quadrupedis, aut animal id dedat quod nocuit, aut æstimationem damni persoluat. Et in Tit. ad legẽ Aquiliam, multæ pœnæ infliguntur occasionibus, & ijs quæ per accidens consequuntur: si præceptor nimis in discipulum sæuierit, ita vt postea de salute periclitetur, ea lege tenetur, cùm tamen ipse voluerit docere, nõ lædere aut vulnerare. Tenetur item medicus, si non rectè seruum secuerit, cùm de voluntate illius nõ sit dubitandum. Is quoque punitur, qui mulas gerendas & gubernandas acceperit, & postea illarum impetũ, vel per inscitiam vel per infirmitatẽ non valuerit sustinere, vnde damnum fuerit consequutum, cùm tamen infirmitas & imperitia culpam vtcunque releuent. Verùm leges attendunt, illum sibi conscium infirmitatis

A & imperitiæ, non debuisse illam prouinciam suscipere. Et iaculatores per lusum, si occiderint seruum transeuntem per viam publicam, lege Aquilia tenentur: necnon ij qui foueas faciunt, vt ceruos aut vrsos capiant, si fortè homines aut iumenta in eas ceciderint, puniuntur. Item ille dat pœnas, qui appositus custos inflammatæ fornaci obdormierit, & ignis extra fornacem excitarit incendium: quamuis occasio non causa fuerit incendij.

B Hinc ergo satis liquet, peccata iudicari, etiam occasiones dãnorum. Vnde vulgò sententia decantatur, qui causam dat, damnum videtur dedisse. At dicẽt aduersarij, nos de causa non agimus, sed de occasione. At dicant isti obsecro, quidnam sit occasio? Ea certè quoque causa est, etsi non integra & perfecta. Porrò quemadmodum scandalum est duplex, datum inquam, & acceptum: ita & occasionem dicemus duplicem, acceptã

Occasio quid differat a causa.

Occasio duplex.

C inquam, & datam. Occasio accepta dicetur, ex eo quod cùm quispiam dat operam, vt rectè agat opereturque ad præscriptum legis, alij occasionem arripiunt obtrectandi & detrahendi bonis eius institutis. Hoc casu qui rectè facit, minimè peccati est insimulandus, neque propter obloquentes à bono incœpto debet desistere. At ille occasionem dare dicitur, qui aut malè agẽdo, aut non abstinendo, à quibus posset, vel suo exemplo, vel alia ratione quempiam

D incitat ad peccandum. In hac porrò classe fucatrices mulieres reponendæ sunt: quoniam scãdalizant & offendunt parum honestè agendo, & ab eo non desistendo, à quo sibi possent facilè temperare. Cùm enim eas non lateat multos è spectatoribus eorum fucis inflammari & perire, nolunt tamen sibi ab illis temperare: præsertim cum ijs rebus & leuis culpa, imò quandoque leuissima damnetur. Veluti quod herũ, si seruum suum videat alium percutere aut oci

E dere. Aquilia teneri dubium non est, vt ait Vlpianus l. in lege Aquilia. ff. eodem titulo. Etenim scientiam & visum pro patientia accipi, quòd scilicet non prohibeat, cùm potuerit, Paulus iureconsul. indicat in l. seq. ff. eod. tit. Non est itaque verum, quod isti sumunt, nunquam esse iudicandum ex occasionibus: cùm omnia euitari debeant, quæ scandalo & occasioni esse possunt, iuxta eam quam adduxi declarationẽ.

72 Dicebatur præterea, non posse licere iux-

F ta nostram sententiam, vel aurum, vel gemmas ostendere, ne spectatores earum rerum in prauas cupiditates incidant, illasq; optent vel per iniuriam suas fieri. Ad hoc responsum est, magnum esse discrimen inter fucos & speciem naturalem, cuiusmodi est in auro, argento & gẽmis, quæ interdum est necesse, vt videnda exponantur: vt in regia corona, principalibus cõuiuijs, & certis alijs de causis. Ad hæc obijciebatur, si hoc pacto res se haberet, nũquam posse licere mulieri præditæ naturali forma pedẽ domo efferre, ne occasiò fiat prauarum cupidi-

G tatum. Ad hoc respondemus, optimum esse

facto,

factu, si puellæ speciosæ ac decoræ matronæ, sese, quátum fieri potest, domi cótineant. Vnde symbolú aut ἱερογλυφικὸν signú honestę matronę fuit apud Ethnicos testudo, eò quod illud animal in sua crusta perpetuò lateat. Et Paulus taxauit viduas, quæ per domos vagátur. Meminerint Dinæ malè cecidisse, quæ discurrerit, vt indigenarú mulierú cognosceret mores & habitus. Salomó quoq; mulierẽ impudicá esse vagabundá ait, honestá verò quæ domi desideat. At dixeris, est quádoq; progrediendú ad sacras cóciones, ad cósolandos afflictos & ægrotos, præsertim si cognati fuerint. Fateor hæc necessaria esse officia, in quibus obeúdis mulieres ita prudenter se gerant, vt suam formam nó iactent, sed modestè potius dissimulent: quòd si postea contingat aliquid mali, excusabuntur quòd nó prauæ, aut interdictæ rei operam dederint. Obijciebatur ad extremum, hæc dei creaturas esse, & idcircò indifferentes, vnde concludebatur, nos illis posse vti: sed regerimus, rectè quidem vti licere, sed non abuti. Si firmum esset hoc argumentum, epulones & ebriosi excusarentur. Dicerent enim: Panis & alij cibi, nec nó vinum, dei sunt opera, igitur eis pro nostro arbitrio vtamur: & fabricatores idolorum prætexerẽt, marmor, ebur, aurum, argentum, ligna, esse dei creaturas, & hinc dicerẽt sibi licere pro sua voluntate illis vti. Dicebat Paulus, *Omnia mihi licent, non tamen omnia expediunt*. Etenim quicquid agimus, ad gloriá nominis dei, & ad proximorum ædificationem conducat, oportet. Et hæc ad argumenta & sophisticas rationes aduersariorum respondisse sufficiat.

LOCVS XII.

Præceptum octauum: Non furtum facies. Ac primùm de furto, sacrilegio, plagio, &c.

In Rom. 2. vers. 21. Furtú quid.

Qvod attinet ad furtum, id est, quando aliena detinemus inuito domino, vel aliena per iniuriá ad nos pertrahimus, vel nostra, cùm opus est, non distribuimus. Ac multæ aliæ sunt furti species. Sed in Decalogo illud seruatur institutú, vt summa tantùm proponatur, eaq; pinguior & crassior, in qua intelligere debemus oés eius partes. Caput & summa furtorum est πλεονεξία; queádmodum in voluptatibus turpioribus exprimitur tantùm adulterium: sub quo species omnes immunditię comprehenduntur. Hic quod attinet ad idololatriam, interdicitur omne genus falsi cultus: cùm tantùm exprimatur is, qui crassior est. Prohibetur enim alienus deus, & interdicútur sculptilia & varia signa. Quare nostrú est, cùm præceptum ex Decalogo nobis offertur, vt videamus, quæ sub illo vitio comprehendantur. Deinde radix perquirenda est, & contra eá pro viribus pugnandum. πλεονεξία vel furtum inde oritur, quòd deo diffidim⁹, veremurq; semper, ne quippiam desit. Adulterium verò, omnisq; carnis immunditia ex cupiditate voluptatum oritur: vt Christus expressit, cùm diceret, *Si quis viderit mulierem ad concupiscendá eam, iam mœchatus est in corde suo*. Et aduersus istam concupiscentiá luctari nos oportet: atque de homicidio Christus itidem nos monuit, vt irá quasi eius radicẽ exinderemus. Sacrilegium autem, est sacra temerè attrectare aut vsurpare sibi, quæ deo sunt dicata, aut nomine voti, seu anathematis debita. Edictum erat Iudæis lege, ne parcerent idolis. nam omnia debuerunt euertere & demoliri. At illi ducti auaritia, sibi ea reseruabant, atq; in propria compendia vertebant. Ita peccauit Achan, nec non & Saul, cùm vicisset Amalech. Contrà Moses dedit virtutis præclarum exemplum, quando vitulum aureum non solùm cófregit, sed etiam comminuit in puluerem, atq; proiecit in torrentem. Nam si reliquiæ idoli extitissent, fortasis Israelitæ, vt insaniebant, eas coluissent. Potest quidem Respublica & Magistratus noster, ea quæ superstitiosa sunt auferre, & eorum pretia in vsus pios & bonos cóuertere: priuatis verò hominibus hoc minimè cóceditur. Sed Hebræis generaliter interdictum fuit, ne res huiusmodi conseruarent, & præsertim quas anathemate deuouissent.

Forma doctrinæ Decalogi.

Quid in quoque præcepto Decalogi spectandum sit.

Sacrilegium quid.

Magistratus nostri quid facere possint de superstitiosis donarijs.

2 Furtum non erat capitale: sed si reperiebatur furtum in manu furis, reddebat furtum: sin verò mactasset vel vendidisset, quatuor boues pro vno reddebat, & quinque oues pro vna. Dauid tamen 2. Samuel. 12. ver. 5. capitale fecit: Meretur mortem, inquit, & vult octo reddat, iuxta Grámaticas regulas (est enim *Arbathaym* dualis numeri) quanquá Chaldæus interpres, & aliquot ex Hebræis, pro quadruplo accipiát. Quid respondebimus? duplex affertur responsio. Prima est, legem communi & æquabili ratione seruari debuisse: at in manu Iudicum positum fuisse, vt pœnas augerent vel imminuerent pro ratione circunstantiarum. Circunstátiæ quæ fuerunt, propter quas Dauid pœnam auxit? Qui furatus est, fuit diues: præterea furatus est pauperi, quod etiam causam aggrauat. ex magnis cumulis, aliquid auferre non tátum est: Aufert illi vnú, quod in omnibus charissimum habuit. Quare? vt hospitem suum, fortè malum virum, bene accipiat, & lautè cum eo epuletur: non ergo mirum videri debet, si pœnas auxit. Imò dicis, hoc est mutare legẽ dei, de qua de⁹ dicit, Ne quid addas aut detrahas. Dicunt, Nó adduntur verba, manet lex salua: sed quia legislator oés casus exprimere non potest, factú est, vt in manu relictú sit Iudicú, vel aggrauare vel imminuere sententiá. Illud autẽ graue est, quod augetur eo vsq;, vt quod capitale non

In 2. Sam. 12. vers. 5.

An sententia Dauidis pugnet cú lege, Exo. 22.

An mutetur lex dei.

est, capitale faciat. Dicere potuisset, Si non satis est soluere quatuor vel octo, soluat decē, viginti, &c. Altera responsio est, quòd dicunt istā dicendi formulā Dauidis, nō sic accipiendā quasi plecti capite voluerit, sed ad emphasim exprimēdam hyperbole vsum esse: quasi dicat, posset videri reus mortis, non quòd capitali supplicio eum affici vellet. Iudex audito aliquo graui facinore dicit, Is meretur mille mortes, cùm tantùm vna ex legibus possit infligi. Facit istud ad exaggerandum crimen: non reddit orationem falsam, sciunt enim omnes quid sibi velit. Hoc ideo libenter dico, quia si dicimus in sacramento Eucharistiæ tropum esse, dicunt nos propositionem, *Hoc est corpus meum*, falsam reddere. At tropus orationem falsam non reddit. Tam verus est tropus, quo hic Dauid vtitur, vt iuramentum etiam interponat. Vtraque responsio est probabilis. Eo loco video Spiritum sanctū esse abusum lingua Dauidis, quemadmodum prouerbio dicitur, ἡ γλῶσσα ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ λέγει. Filius mortis erat, nam erant capitalia flagitia quæ commiserat: & octuplum erat reddēdum, hoc est, multum erat persoluendum. Durum sanè videtur, vt peccatum furti damnetur morte: attamen cogitare debemus in lege illa Exodi, idem constitutum fuisse, vt si noctu fur venisset armatus, velletque aliquid rapere, impunè esset eum occidere. Hoc casu, cùm ponatur diues pauperi rapere vnicam agnam, videtur vis adhiberi, non dolus: non ergo mirum si augetur pœna, ac morte dignus iudicatur. De quadruplo autem reddendo, non modò legem habemus, sed etiam exemplū Zachæi, Lucæ 19. *Si quid aliquē defraudaui*, dicit ad Christū, *reddo quadruplū.* Non dicit se reddere duplū: sed quò magis officium præstaret, pœnam sibi duriorem deligebat. Rursus locus est Prouer. 6. vbi Salomon dicit, *Fur deprehensus, reddet septuplum.* Quo in loco videtur posse colligi, in manu Iudicum fuisse vt pœnam augerent, siquidem hoc tempore fures septuplum reddebant. Aliqui respōdent, ibi non accipi præcisè numerum restituendæ ablatæ rei, sed cogendū furē, vt perfectam faciat restitutionē. Ibi cōponebat peccatū furti & adulterium: declarare voluit grauius esse adulteriū. Si fur nō quærit aliud quàm vt famē expleat, nō est ei ignominiosum: si deprehēditur, cogitur ablatū reddere: adulter si deprehendatur, capitali supplicio afficitur. Quo ad restitutionē quadrupli, videtur Dauid nō tātū punitus quoad quaternarium, sed vltra octonarium. Nam decem eius concubinæ ab Absolone constupratæ sunt: quanquam verò ipse non est interfectus, videtur tamen ad magnas cruces reseruatus. Quatuor filij sunt absumpti, is quem ex Bathsaba sustulit, deinde Amnon, postea Absolon, tandem Adonias.

An sit hyperbole.

Lex quādoque furem occidit.

Restitutio quadrupli.

Septupli restitutio.

An Dauid punitus quam quadruplo amplius.

3 Plagij verò crimen in lege ciuili, vt Digestorum lib. 48. habes, fuit capitale: & in Deuteronomio idem legis, cap. 12. Criminis grauitatem adhuc declarant pœnæ à deo propterea adhibitæ. Hac culpa fatentur Hebræi, se in Aegypto per multos annos fuisse à Pharaone vexatos: Christi verò venditio, ad suspendium adegit Iudam, & eius emptores tandem cum toto regno malè perdidit. In libro Zahor, vbi preces habentur, quas Iudæi repetunt in die Chippurim, quando pro expiatione ieiunant, mentio fit decem Rabbinorum magni nominis, qui ab Adriano Cæsare sunt interfecti. Interrogauit enim illos Cæsar, quam pœnam sumeret illorū lex de eo qui Plagij teneretur? illi prudenter responderunt ex Deuteronomio, crimen huiusmodi esse capitale. Tunc Cæsar illos interemit, insimulans quòd huius criminis tenerentur. Quem verò sit causatus illos vendidisse liberū hominem, ibi non exprimitur: sed in Thalmud vt Christo detrahant, quando narrant istud factum, dicunt fuisse Iosephum: & ne absurda videantur dicere, scilicet, post tot tempora fuisse istos punitos propter scelus tam antiquum, absurdiora proferunt, scilicet μετεμψύχωσιν: voluntque animas decem fratrum Iosephi migrasse in istos decem Rabbinos, & ideo sic illos esse punitos.

In Gen. 37. vers. 15.

Plagij crimē capitale.

De Beneficentia & Hospitalitate.

4 Insignis est locus 1. Corinth. 16. quo liberalitatem & beneficentiam docemur, ex quo & consimilibus refellūtur Anabaptistæ, qui prædicant, inter Christianos omnia esse debere communia. Quia iuxta sententiam illorum, non opus fuisset adhortari fideles ad eleemosynas erogandas: nam quisque acciperet vnde liberet. Sed cùm sacræ literæ nobis eleemosynas commendent, apertè indicant, vnumquenque suarum rerum possessorem esse, licet fructum & vsum inde prouenientē, proximis qui egent, communicare teneatur. Videmus etiam eo loco non restitisse Paulo Ecclesiam Corinthiorum, dicēdo, Quid tu nobis narras de Hierosolymitanis? Nonne habemus nostros pauperes, quos alere debeamus? Sinas vt nostra erogemus nostris. Sed cùm Paulum audiuissent statuere, non satis esse cuique Ecclesiæ vt suos pascat, quin teneatur & fratribus qui sunt ex alijs Ecclesijs subuenire, modò facultas detur, illi facilè acquieuerunt. Nam etsi ordinata debeat esse charitas, non tamen ita contrahenda est, vt eam suis tantummodo prospicere oporteat. A suis quidem incipiendum est, sed non oportet ibi sistere. Deinde in eleemosynis distribuendis attendenda est pietas indigentiū: vnde Paulus ad Galatas dicebat, *Operemur bonum ad omnes, maximè verò ad domesticos fidei.* Ad hæc habenda præsertim ratio est eorum, de quibus verbum dei disertè præcipit: vt sunt pater, mater, vxor, liberi, atque ministri Ecclesiæ. Tertio loco, spectanda est necessitas. Nā aliqui casus interdum occurrunt, vbi salua conscientia non potest auxilium differri, quo tempore pater, mater, & reliqui, quibus tenemur ex verbo dei, atque pij homines vtcunque ferre possent: sed alienus qui occurrit, ea premitur angu-

Rerum communitas exploditur.

Ordinata charitas.

Quis ordo sit obseruandus in eleemosynis.

angustia, & in eo est discrimine, vt præteriri nó A possit.

5 At extra huiusmodi necessitatis casus, ordo seruandus est, vt eis in primis benefaciamus, quos deus nobis coniunxit quauis necessitudinis ratione. Vnde Augustinus libro primo de Doctrina Christiana inquit, *Si fortè fortuna duos haberes obuios æqualis pietatis atque necessitatis, et tãtùm haberes quo solum alteri eorum subuenire posses, ita constitutus in ancipiti nihil melius ageres, quàm vt sortitò deligeres vtri benefaceres.* Sic, inquit, existimabis, quadam sorte hunc vel illum ex dei voluntate tibi adiunctum esse aliquo necessitudinis gradu. Quia cùm nascimur, nemo nostrûm sibi deligit quos collegas, amicos, inimicos, parentes aut propinquos habere debeat: sortitò cuique ista eueniunt, & tenetur quisque sibi cõiunctis benefacere, atque illi dicuntur proximi. Quæ vox nó est contrahenda tantummodo ad generis, patriæ aut locorum coniunctionem. Nam quod Græci dixerunt πλησίον, Hebræi, Rehe, & Latini proximum, intelligendum est de his qui nobis quacunque occasione deo volente, occurrunt ac iunguntur, & ad nos referuntur, siue hoc fiat cognatione, siue amicitia, siue itineris occursu: illis proximi deputamur, quibus quocunque modo nos deus associat & adiungit. Quod patet in eo homine, qui describitur in parabola domini ad Hierusalem descendisse in Ierichum. Is malè acceptus est à latronibus, qui cùm esset Hierosolymitanus, proximus eius pronunciatus est à Domino Samaritanus, qui tamen diuersæ religionis abs eo erat, & ad regnum diuersum pertinebat. Fuit ei proximus, quia deus ipsum illi occurrere voluit. Eo itaque casu, cùm præsens esset necessitas, quæ differri non poterat, nec alius esset qui subueniret: is fuit proximus, qui auxilium non distulit. Probatur etiam proximi nomen, non tantummodo genus atque cognationem spectare: quoniam Elias iuit in Sareptam Sidoniorum, & à vidua panem petijt & aquam. Illa voluisset ordine charitatis vsitato agere, vt illud parum quod supererat, & sibi & filio reseruaret: verũ Propheta inquit, *Abeas, & mihi primum facito.* Mulier itaque cùm vellet ratione consueta charitatis agere, priuata verbi dei admonitio impediuit: quæ tamen non fuit iniusta, quandoquidem illum & Prophetam, & virum dei vidua cognouit. Quòd si quæsiueris, vndènam cùm esset alienigena, id intellexerit? Non possumus dicere aliud, quàm diuino impulsu id actum fuisse, quod ex eodem capite apparet. Nam Dominus Eliæ dixit, *Præcipiam viduæ vt te pascat.* Quamobrem pro salute animæ proximorum ponere tenemur, non tantùm facultates, verũ & animas: hoc est vitam, vt Ioannes testatus est, cùm diceret, nos debere pro fratribus animam ponere, quemadmodum & Christus. Sed quod attinet ad corporum sustentationem, primùm oportet vt gloria dei ob oculos incurrat, quam prout existimauerimus alicuius opera promouendam esse, ita oportet nostras largitiones esse propensiores. Quamobrem videmus hanc viduam, pio instituto se ac filium primùm respexisse, sed postea cùm intelligeret hunc esse Prophetam, & ad gloriam dei maximè spectare vt sustentaretur, primas ei partes concessit: cùm tamen ex promissione audiuisset, neque sibi, neque filio defuturum vnde alerentur. Ex dictis iam liquet, charitatem habere ordinem, B neque tamen intra limites angustos contrahendam esse.

Sortem quo casu admittat Augustinus.

Proximus quisnam intelligatur.

Exemplum Eliæ.

Ordinata charitas.

Quid credas ... animas ... eleemosynis.

Charitas ordinata intra limites non contrahitur.

6 Sed cùm de eleemosynis agatur, occurri debet errori, tam crasso quàm vulgari, quo putant homines, etiam si grauibus criminibus inuoluantur, nec pœnitentiam agant, æternam vitam consequi posse, modò eleemosynas liberaliter distribuant. Illud autem subinde obtrudunt, quod habetur in Luca vndecimo capite: *Date eleemosynas, & omnia munda sunt vobis.* Qui locus C diligentem excussionem requirit. Nam illud verbum δότε, & indicatiui modi esse potest, nec non imperantis. Si modo indicatiuo accipiatur, dicemus, Datis eleemosynam, & omnia munda sunt vobis: id est, cùm sitis pleni scelerum, rapinæ dediti, & interim aliquid eleemosynæ pauperib. datis, omnia vobis putatis mũda esse, quasi loquutio ista sit ironica. Sin verò legamus, vt vulgò interpretantur, per modũ imperatiuũ, affert nobis Augustin⁹ in Enchiridio ad D Laurentiũ interpretatioñe huiusmodi: vt cùm dicitur, Date eleemosynam, id faciendum intelligamus, incipiendo à nobisipsis, vt primùm conuertamur ad deum, atque tunc omnia erunt munda. Nam dicitur, *Miserearis animæ tuæ placens deo.* Ita vt in danda eleemosyna, in primis nosipsos deo elargiamur, atque tunc omnia munda erunt, iuxta id quod alibi docuit: *Facite arborem bonam, & fructus eius bonos.* Tertia est interpretatio, vt dicamus, Christum E sermonem conseruisse inter Scribas & Pharisæos, cum quibus prandebat: hi autem calices & patinas ante omnia curabant, vt essent mundæ: Suadebat Christus è diuersò, vt externam munditiem parum curarent, & inquit, Cùm rapina & fraudibus grauiter onerati sitis, ea mũdate quæ sunt intus, purgate corda & conscientiam, quod fieri non potest, nisi fide adhibita. Scriptum est enim, *Fide purificans corda eorum.* Quod verò attinet ad externas actiones, elee- F mosynas date, atque tunc omnia vobis erunt munda. Nam quoad externa, siue patinæ mũdæ fuerint, siue calices abluti, siue non, conscientia nil melius aut deterius habet. Quare vobis conscientiæ sunt abluẽdæ fide, atq; in proximos vos oportet esse liberales. Solent & illud adducere, quod habetur in Daniele, *Redimas peccata tua eleemosynis*, quod iam aliàs exposuimus; ideo nunc nó puto repetendum quæ dixi. Obijcitur & in epistola ad Hebræos 13 cap. non quòd hostijs huiusmodi promereamur deũ. Sed Græcè G habetur εὐαρεστεῖται, quod significat hilariter afficitur, aut placidè habet. Et hoc facilè damus, o-

pera misericordiæ grata esse deo, atq; illi bene placere: ita vt ipsis libēter oblectetur, quando à pijs exercentur. Non tamen his operibus tribuendum est, vt vel deum placent, vel nobis eum propitium reddant: nam hoc esset sacrificio mortis & passionis Christi detrahere.

7 Atque nunc de eleemosynis hæc possent sufficere, nisi quod videmus studium in pauperes erogandi nimium frigescere: quod mendicitas vagabundorum hominum satis declarat, quæ inter Christianos homines minimè ferri deberet. In qualibet Ecclesia, deceret vt essent delecti viri, qui nomina descripta omnium pauperum haberent, diligenterque inspicerent, & quanta egestate premerentur, & quibus laboribus pares essent, & ita eleemosynas distribuerent, vt ociosos nō alerent, & ijs qui laborare nollent, eleemosynas detraherent. Atque consultum esset, vt publicum in Ecclesijs gazophylacium haberetur, in quod eleemosynæ publicè deponerentur, & quisque pro sua tenuitate, non solùm offerret singulo quoq; conuentu sacro, sed ter aut quater in anno, adornaret aliquā honestā oblationē: & qui præessent gazophylacio, nō solùm oporteret vt hæc distribuerēt, sed expensi & accepti rationē Ecclesiæ redderēt. Neque est quòd quisquā prætexat, se velle suas res pro suo arbitrio distribuere. quoniā est difficile, vt aliquis omnes norit, & per homines ad hoc deputatos res facilius explorantur: ac magis expetendū est, vt omnia fiant ordine, quā temerè. Potuerunt hactenus homines multa impendere in ligna, in saxa, & in extructionus insanas tēplorū, in ossa mortuorū, in peregrinationes, in stationes & indulgentias, quæ omnino superstitiosa erant: qui tamen hodie beneficio Euangelij Christi, ab his impostoris liberati, in pauperes (viua Christi templa) adeò sunt parci.

Pium authoris consilium

8 Paulus autem sanctorum in primis meminit: quòd illi inter cæteros maximè egeant, vtpote quos mundus odio prosequitur. Rectè etiam addit, Peregrinos: quoniam illo tempore sancti euersi fortunis omnibus, sæpè vagi & extorres exulabant. Paulus ergo hortatur Romanos, vt eiusmodi homines gratis animis, & benigna hospitalitate excipiant. Caro non est propensa ad huic hominum generi benefaciendū. Cùm enim videat esse miseros, iudicat, nullam sibi ab illis gratiā rependi posse: eoq; quicquid confertur in illos, perijsse putat. Et qui sequuntur hunc affectū, nihil ducūt esse beatius, quàm accipere. Et idcirco nihil libenter dant, nisi vnde putent, aut tātundem ad se, aut etiam plus esse rediturum. Deus in lege sæpè commendat peregrinos. Exodi 22. mandat Israelitis, ne peregrinos vexent, sed eos humaniter tractent, quòd ipsi quoque fuissent peregrini in Ægypto. Quòd illis in memoriam reuocat præterita, id nobis quoque prodesse potest, si cogitemus de futuris. Quis enim ita est nunc domi suæ, vt certò sciat, sibi non esse aliquando peregrinandum? Et cap. 19. Leuitici præcipitur

In Rom 12. Sancti præ cæteris egēt.

Caro à pauperibus abhorret.

A messoribus & vindemiatoribus, ne omnia colligant, sed aliquid relinquant pauperibus & peregrinis: eosque deus iubet à populo suo æquè ac seipsos diligi. Et capite decimo Deuteron. Deus se asserit protectorem esse, ac vindicem orphanorum, viduarum & peregrinorum. Hæc enim genera hominum illius curæ relicta sunt. Omnibus quidem huiusmodi hominibus debemus beneuolentiam nostram: maximè verò, si sint domestici fidei, de quibus Paulus agit in præsentia. B Hæc tanti fuerunt Apostolis, Petro, Iacobo & Ioanni, vt quum Paulum dimitterent ad Gentes, & ipsi ministraturi essent in Circuncisione: pauperes, qui agebant Hierosolymis, eius curæ commendarint. Atque illud negotium testatur ad Galatas, se magno studio procurasse. Quod autem est in Latino codice, *Necessitatibus*, non bene redditur. Nam hac voce Sophistæ abuti solent: vt doceant, hominem Christianum non astringi præcepto C dei, vt opem ferat miseris, nisi sint in maxima, vel, vt ipsi loquuntur, in extrema necessitate. Paulus autem dixit, vsibus potius communicandum est, quàm necessitatibus. Neque enim, vt benefacias proximo, expectandum est dum ille summa necessitate vrgeatur. Nemo enim vellet secum ita fieri. Nec tacendum est, aliquos codices pro χρείαις, habuisse μνείαις, hoc est, memorijs. Atque huius lectionis Origenes, vel eius potius interpres meminit. D Et Ambrosius ita & legit, & interpretatur. Sensus autem erit, Non tantùm pauperibus qui adsint, esse benefaciendum, sed illis etiam qui absint. Thales enim Milesius solebat dicere, Meminisse oportere amicorum non tantùm præsentium, sed etiam absentium. Et Apostolus in primis curabat, vt sanctis, qui agebāt Hierosolymis, eleemosynæ suppeditarentur à Gentibus. Nos tamen sequemur vsitatam lectionem χρείαις: dicimusque sanctorum vsibus E esse communicandum, vsibus inquam, non autem voluptatib. aut delicijs: his enim homines sæpè redduntur deteriores: deinde etiam sumptibus huiusmodi superuacaneis, posset alijs quoque pauperibus subueniri.

Pauperes vt iuuanui

Præsentium æquè ac absentium meminerandū est.

9 Neq; dantes, inquit, aut largientes: sed κοινωνοῦντες. Est enim in eleemosynis quædam cōmunicatio. Nam si fit sermo de pauperib. qui erāt Hierosolymis, Gentes ab illis acceperant spiritualia. Si quidem *Verbum Domini è Zion, & lex dei è Hierusalem, & salus ex Hebræis.* F ex illa enim gēte, in orbe terrarum destinati sunt prædicatores Euangelij. Itaque Paulus 2. ad Corinth. capit. 8. ait: *Vt vestra copia illorum succurrat inopiæ: vtq; vestræ inopiæ vicissim succurrat illorum copia.* Sin autem de alijs pauperibus sermo fit, etiam quum illos iuuamus eleemosynis, non parum commodi & vtilitatis ad nos redit. Christus enim monet, vt habet Lucas, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis: vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* G Sed quid si pauperes mali sint, & ipsi excludantur è regno cœlorum?

cœlorum? Hæc intelligenda non sunt de hominibus, sed de operibus. At sic etiam sequitur aliud absurdum, vt vi operum nostrorum assequamur regnum dei. Respondeo, Vt negamus opera esse causas æternæ vitæ, sic non inficiamur, Deum remunerari opera bona fidelium, qui iam per Christum sunt renati. Scimus enim iudicaturum esse quemque iuxta opera sua. Dicturus enim est, *Esuriui, & pauistis me: sitiui, & dedistis mihi potum: peregrinus fui, & collegistis me*. Datur quidem regnum dei propter electionem & promissa, quæ sancti percipiunt per fidem: sed quoniam hæc recondita sunt ab humanis oculis, ideo proferuntur opera bona: quæ propria sunt, & manifesta effecta & fidei nostræ, & electionis diuinæ. *Hospitalitatem*, inquit, διώκοντες. Id non dicitur sine emphasi Longè enim maius est persequi hospitalitatem, quàm esse hospitalem. Abrahamus non expectabat dum peregrini domum ad se venirent, vt peterent admitti, vt hospitium poscerent: sed ipse vltrò egressus è tabernaculo circũspectabat, num alicunde sese offerret aliquis peregrinus, quem ad se reciperet domum. Et si quis esset, accurrebat, orabat ne se præteriret. *Si inueni*, inquit, *gratiam in oculis vestris obsecro, diuertite ad seruum vestrum*. Eodem studio atque animo fuit Lothus, & ferè omnes Patres veteres. Non imponit nobis Paulus his verbis opera vilia & indigna, sed nobilia & admodum generosa. Nullus enim vnquam fuit vir clarus & princeps insignis, quin fuerit cupidus benefaciendi alijs, & studiosus hospitum. Titus Vespasianus sub noctem quum succurreret, nullum se eo die beneficium in quenquam contulisse, mœstus aiebat, Amici diem perdidimus. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis, & qui potestatem habent in eos, dicuntur benefici*, Grecè εὐεργέται. Ethnici quoque videbant, hospites deo esse curę: ideoq; Δία ξένιον colebant, hoc est, Iouem hospitalem. Hanc dei vim Homerus describit in 2. Odisseas. Et Virgilius pulchrè cecinit:

Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur.

Et naturalis affectus erga ciues solet vnumquemque extimulare, vt, si quis illi occurrat egenus & peregrinus, pro viribus velit opitulari, & illi de hospitio prouidere: ita nos quoque, si fortè sancti, qui, quod ad æternam patriam attinet, ciues nostri sunt, nobis occurrant, iuuare eos debemus, & humaniter excipere.

Paupertas ro manens [margin]

Præsentium æquè ac absentium miserandū est. [margin]

10 Sed quia Iahél visa est iura hospitalia & fœdus violasse, dubium est, an illam vel damnemus, vel absoluamus. Cæterùm, quia omnis controuersia non parum ἐκ τῶν περιστάσεων, hoc est, circumstantia personarum pẽdet: ideo eam ob oculos reuocabimus, ac nobiscum repetemus quinam Kenæi fuerint. Ii sanè iuncti erant sanguine cum Israelitis. Posteri quippe Hobabi soceri Mosis fuisse scribuntur. Deinde pietatis & legis diuinæ studio cum Hebræis purisimè consentiebant. Nec ociosa fuit eorum fides, imò efficax & actuosa. Relicta enim patria, per deserta loca Israelitas, & deum illorum ducem sequuti sunt. Quare tandem vnà cum illis hæreditatem in terra Chenaan, cùm agri distribuerentur nacti sunt. Iis de causis, Iahel si conata est Iudæos in libertatem asserere, officium fecit, nec alieno negotio se immiscuit. E diuersò ita de Sisara cogitemus. Oppressor populi dei erat, iamq; diuinitùs cæsus, ac omnino fractus, nec in ipso resipiscentiæ vllum indiciũ apparebat: sed potius idcirco latere voluit, vt cõseruatus ex tam præsenti periculo, vires ad perdendos Hebręos rursus colligeret. Cum Hebero quidem Kenæo societatem vtcunque coluit: verùm (vt credendum est) parum syncerò animo, nempe vt ipsum à cæteris Iudæis diuelleret, quo pauciores hostes haberet, neq; cum tot inimicis eodem tẽpore pugnare cogeretur. Aut quo graue tributum, seu aliquid optati cõmodi ab eo auferret. Adhæc suo infœlici casu, nullum inuocat Numen, preces aliorum non implorat, latibula tantummodo quærit, vbi tantisper celetur, dum calor & studium victorum aliquantulum remitteret, humanisque dũtaxat auxilijs & fœderibus confidit. Iis ex rebus facilè conficitur, & Iahalem officio functam, & Sisaram ita meruisse necari.

In Iudic. 4. ver. 22. [margin]

11 Quod verò attinet ad hospitalia iura, nos quoque illa per se ac natura sua, & sacra & inuiolata esse debere censemus. Hoc Lothus intellexit, quando suas filias contumelijs petulantium Sodomitarum exponere voluit, vt ne illis qui ad se diuerterant, iniuriam faceret. Nec ab eius exemplo discessit ille senex, qui Leuitam cum vxore hospites ad se receperat, vt in historia Iudicum fusius exponitur. Quorum consilium de prodendis filiabus, quamuis improbo, defensionem tamen hospitum vehementer laudo. Quin & Gentes Iouem hospitalem coluerunt, naturæ lumine agnoscentes, peregrinos & hospites curæ deo singulatiter esse. Pythagoras quoque hirundines improbauit hoc nomine, quòd sub hominum tectis asiduè hospitentur, neque familiares aut domesticæ suis hospitibus vnquam reddantur. Fuerunt etiam nonnullæ domus aliquando scelestæ, quas non licuit amplius habitare (vt probati scriptores tradiderunt) quòd ibi violata fuerint hospitia. E diuersò autem vbi hospitalitas bene ac fideliter culta est, non tantùm angeli, verùm ipse deus aliquãdo fuit commodisimus hospes. Christus item ad extremum seculi dicturus est, *Hospes fui, & me collegistis*: suos in conspectu vniuersi orbis ab hospitalitatis virtute commendans. Neque obscurum est, voluisse antiquos, vt inter hospites grauisima necesitas intercederet. Ad extremum deus in lege iusit, vt Hebræi Ægyptios non fastidirẽt, aut omnino à se repellerent: hoc vtiq; nomine, quòd ab initio suis maioribus hospitiũ præbuerint. Proinde statuendum est, lege vniuersali ac ordinaria, iura hospitij debere inuiolata seruari.

Iura hospitalia inuiolata seruari debent. [margin]

Iouis hospitalitas. [margin]

Cæterùm id quoq; firmum esse oportet, nulla iura, nullasque necessitudines tam honestas, adeoque iustas esse, quin si deus aliter iubeat, soluenda sint. Nam omnia ista tantisper valere debent, quamdiu voluntati diuinæ probantur. Quamobrem, cùm deus hunc Sisaram & Chenaaneos proscripserit, volueritque perditos, non potuerunt illis vlla iura iustè seruari. Deo enim potius quàm humanis rationibus est parendum. Huius autem diuinæ voluntatis Deboráh, & vates & interpres fuit. Illa proscriptum ostenderat à deo iam Sisaram, & in in manum fœminæ vendendum publicè prædixerat.

12 Ad hunc modum Leuitæ interficiendis amicis & cognatis Mosen sequuti sunt: quibus à Mose dei nomine dictum est, *Consecrastis manus vestras*: tantùm abfuit, vt violatarum necessitudinum arguerentur. Ieremias item cùm dei iussu Moabitas occidendos pronunciasset, illos detestatus est, qui sese ab ea cæde subduxissent: *Maledictus* ait, *qui facit opus dei fraudulenter*. In lege quoque mandatum est, vt nemini qui ad εἰδωλολατρείαν induxerit parcatur: *non patri, non matri, non ei etiam quæ cubat in sinu tuo*. Quis hic non videat necessitudines quàm arctissimas esse cōtemnendas, si voluntas & verbum dei sese interposuerit? Abrahamus filium iussus est mactare, vnicum sanè, de quo promissionem amplissimam acceperat. Præcepto videbatur obstare diuina promissio & necessitudo paterna, & nihilominus aduersus ista, vrgente verbo dei, filium occidere debuit. Ita putandum est omnes homines quamuis coniunctos, victimas esse deo, quotquot ille interfici iusserit. Quocirca in Esaia 34 scribitur, Victima est Domino in Bozra. Qui verò præpostera clementia contra verbum dei volunt esse misericordes, id in mentem reuocent, quod regi Samariæ accidit. Is cùm Benadado regi Syriæ contra mandatum dei pepercisset, ad hunc modum nomine dei à Propheta correptus est: *Anima tua pro anima illius erit*.

De Ludis.

In Iudic. 14. 13 Quidam ex Patribus abhorrere videntur ab omni ludorum genere. Ambrosius libro primo de Officijs, cap. 23. *Ioca videntur*, inquit, *dulcia & suauia, cùm tamen à Christiana regula sint aliena*. Non enim in diuinis literis inuenitur, quemadmodum ea debeant vsurpari. Chrysostomus in Matthæum Homilia sexta inquit, Deum no inuenisse ludum, sed diabolum, *Sedit enim populus ad manducandum & bibendum, & surrexerunt ad ludendum in honorem idoli turpissimi*. Nā cùm adorassent vitulum & idololatriam incurrissent, hoc à diabolo videntur premium consecuti, vt luderent. Allusit fortasse Chrysostomus ad id quod Plato in Phædro scripsit, Theut dæmonium Ægyptiorum, numerum, Geometriā, Astrologiam, literas & aleam inuenisse. Verùm Augustinus in 2. lib. de Musica, sapientis ait esse interdum animum à serijs rebus reuocare: id

Causa delectationis lusus.

A autem maximè fit ludo. Quare videtur licere. Vnde autem oblectatio tanta oriatur ex ludo, non est difficile intelligere. Aristoteles in Rhet. inter causas oblectationis ponit victoriam, aut spem victoriæ. At cū ludimus, vel ipsa potimur victoria, vel spe aliqua eius retinemur. Qui ergo tuentur ludū, secum statuunt oportere, non minus animum, quàm corpus interdum refici: & vt corpus ocio seu quiete instauratur, sic animum aiunt ludo recreari. Qua ratione se confi-

B dūt efficere, vt ludis aliquis locus relinquatur, quibusdam tamen cautionibus adiectis. Primū, ne verba turpia & inhonesta ludis admisceantur. Non rarò cernitur inter ludendum, tum obscęna, tum blasphema verba excidere. 1 Videndum item est, ne leuitas nimia & dissolutio decori & grauitatis interponatur. Nam crebrò fit, vt homines ita se prorsus effundant in ludos, vt deinceps nihil possint grauiter cogitare. 2 Sunt 3 præterea circumstantiæ diligenter attendēdæ,

C personæ inquam, loci & temporis. Certum quidem est, in diuinis literis nullam de ludis aut regulam aut formam præscribi, quamuis in eis multa ludorum genera leguntur. In Genes. angelus totam noctem luctatus est cum Iacobo. Sara vidit Izcaccum ludere cum Ismaele, quod indignè tulit: non sanè quòd luderet, sed quòd vnà cum seruæ filio luderet. Dauid quoq; saltabat & ludebat ante arcam Domini. & puellæ canebant in suis choreis, *Vicit Saul in milibus suis, &*

D *Dauid in decem milibus suis*. Et Christus conquerebatur Iudæos similes esse pueris ludentibus in plateis, & dicentibus, *Cecinimus vobis, & non saltastis: lamentauimus, & non planxistis, &c.* Et quáuis de his rebus nullæ certæ regulæ in diuersis literis manifestæ scribantur, tamen ea in ciuilibus legibus traduntur.

14 Sed antequam de illis dicam, commodum erit ludos in suas formas ac species distribuere. Alij sunt, qui prorsus in casum referuntur, vt

Distinctio ludorum.

E qui plura puncta, vel ista, vel illa iecerit, præmiū auferat. Alij quibus vires exercentur, vel corporis, vel animi. Eiusmodi ludi, qui pendent à casu, aleæ nomine intelliguntur, & à legibus & à Patrib. damnantur. In ff. de Aleat. dicit Prætor, *Si aleator à socio suo iniuria affectus fuerit, non dabo illi iudicium. Sin alter alteri rapinam aut vim intulerit, reddam quidem ius, quamuis sint indigni*. Et postea, *Si quis alterum coegerit ad ludum, sumetur de illo supplicium, vt vel in latumias, vel in publicos car-*

F *ceres conijciatur*. Apparet ex his, iure ciuili alea ludere, odiosum admodum fuisse. Cicero secunda Philipp. in Antonium, *Domus*, inquit, *eius plena est aleatoribus & ebriosis*. Adhæc addunt leges, si aleatores fecerint inter se sponsiones, ne sint ratæ. Familiæ tamen conceditur, vt inter se ludant de eo, quod postea in conuiuio comedatur. Verùm in C. de Religiosis sumptuum funerum, de lusu, alea, & aleatoribus, grauius statuitur. Antiquitus militib. per-

G mittebatur, extra operas ludere alea. Sed Imperator queritur, eo tēpore omnes ludere, & puncta

cta quædam numerádo exhaurire patrimoniũ, & blasphemia postremò in deum addere. Itaq; decreuit, nemini licere ludere, nec spectare ludentem: & episcopos monet, vt ista diligenter curent obseruari. Idem Iustinianus Imperator in Authenticis, tit. de Sacrosanctis episcopis, §. Interdicimus, nominatim prohibet, ne episcopus, presbyter, aut diaconus, vel ipsi ludant, vel aspiciant ludentes. Sin verò secus fecerint, mandat vt in monasterium ad tres annos detrudantur. Eant nunc Papę, ac dicant, non licere Imperatorem statuere de rebus Ecclesiasticis. De excessu Prælatorum, capite Inter dilectos, quoniá quidam Canonicus deprehensus erat aleator, & in ludo pecunias ad vsuram dederat, vt pro vndecim nummis duodecim reciperet, depositus est. Item de vita & honestate Clericorum, capite Clerici. Ad aleas & taxillos nó ludant, nec huiusmodi ludis intersint. Idem distinctione 35. cap. 1. habetur, Aut desinát ludere, aut damnentur. Verùm qui hoc genus ludi tuentur, dicere solent, Quid si volumus ita pecuniam nostram collocare? Nónne sumus domini rerum nostrarum? Non inferimus iniuriam proximo, nó auferimus aliena. Hæc illi habent in ore. At eos oportuit intelligere: Magistratus esse prouidere, vt quisque re sua bene vtatur. Altius præterea spectandum est, Deum istis dedisse pecunias, quo habeant vnde familiam alant, vnde pauperibus consulant: non quas conijciant in casum, & fortunæ ludibrio exponant. Adhæc oportet præsertim Christianos imaginem dei repræsentare, qui omnia ratione gubernat & regit. Ita verò pecunias dissipare, non est esse dominum suarum rerum, sed tyrannum. Istis etiam addito, si quid hac ratione accesserit, id turpe lucrum est & appellatur.

An quæ amissa sunt alea, possint recuperari. *Distinctio ludorum.*

15 Sed quando pro turpi lucro habetur, meritò quæri potest, An quæ alea sunt amissa, iure possint repeti? Respondeo, si non in sua, sed in aliena potestate fuerit, qui perdidit, quemadmodum sunt filijfamiliàs & serui, leges dant recuperationem, idque vsque ad annos quinquaginta. Sin verò fuerit sui iuris, nó datur recuperatio: assignatur causa, quia turpitudo est vtrinque. Quo casu melior est causa posSidentis, in ff. titul. de Condictione ob turpem causam. l. Vbi autem. cùm turpitudo vtrinque est, condictio non datur. Quid ergo fiet de pecunia? Erogandam esse dicunt in pauperes, vt qui perdidit, afficiatur damno: & qui lucratus est, nó fruatur malè partis. Id faciendum est cum transfertur dominium. Idem sensit Augustinus in Epistola 54. ad Macedonium. Vbi transfertur dominium, detur inquit pecunia pauperibus. Vbi verò non transfertur, vt si quis aliquid furto sustulerit, cótulerit in aleam, restituatur. Proinde statuendũ, ludos eiusmodi nó debere ferri, qui casu & temeritate reguntur, ita vt in eis bona & pecuniæ periclitẽtur: quia Reipublicæ interest, vt res bene administrentur, & deus fortunas cócedit, vt insumãtur in bonos vsus. Et quia inde horribiles blasphemiæ sæpè nascuntur, expilationes familiarum, & cupiditas rerum alienarũ incitatur, & magna fit iactura tẽporis. Hæc viderunt leges tum Ciuiles, tum Ecclesiasticę: at hodie non curantur. Nam Canonicæ leges à Clericis, & Ciuiles à Principib. contemnuntur. Nusquam enim, aut sæpius, aut turpius luditur, quã inter Principes & Ecclesiasticos: qui rectè quidem senserunt, cùm leges eiusmodi scriberent, sed & vixerunt, & viuunt turpiSimè.

Qui ludi concedantur.

16 Aliud genus ludi, quod ad exercẽdas facultates, vel corporis vel animi pertinet, non penitus interdicitur. Iustinianus in l. iam adducta, cùm lusus qui à casu pendent, sustulisset, hoc aliud genus ludorum substituit, discum, hastam, cursum, & cósimilia. Quin & Aristot. in Rhetor. hæc exercitia corporis commendat. Et sanè cũ homo aliqua remissione ac voluptate opus habeat vnde recreetur: quæ sunt honestæ, vidẽtur ei concedendæ. Ita hodie à Rebuspub. præmia interdum iaculatoribus proponuntur, vt ciues magis exercitatos habere queant. Cauendum attamen est, ne genera ludorum sint noxia & exitiosa, ita vt periculum sit, ne in ipso ludo, qui se exercent, vel qui ad spectandum conuenerũt interficiantur, vel miserè lacerentur ac mutilentur. Et sanè de hoc genere ludorum cauetur ad leg. Aquiliam. l. Nam ludus. & in Decret. de Tormentis, quæ natura sua mala nó sunt, verùm propter ea quæ sæpius cósequuntur, prohĩberi debent. Olim præmia proponebantur cantatoribus, oratoribus, poetis, recitatorib. quę in vniuersum improbanda non sunt, si iustè ac moderatè fiant. Additi sunt postea ludi scenici, de quibus hoc loco nihil dicam. Choreæ quoque accesserunt, de quibus in hoc libro suo loco diximus. Sed homines his ludis contenti esse non potuerunt, quod etiam animi, qui corporis vires non queunt varijs de causis exercere, aliqua voluptate sint recreãdi: propterea genus aliud repererunt, scilicet, latrunculorum, quos vulgò Schaccos vocant: nec existimatur hoc genus damnandum. Est præterea quædam alia ratio ludendi, quæ partim casu, partim industria nititur, vt est tessera, & consimilia: vbi iacitur quidẽ casu, sed iactus industria reguntur, vnde Plato vitam hominum similem tesserarum ludo pronunciauit. Quemadmodum enim in tesseris, ita etiam in vita, si quid minus aptè cecidit, id arte corrigendum est. Ad quam sententiam Terentius quoque in Adelphis allusit: & sanè ista genera ludorum videntur quandoque posse concedi, modò ne afferant damnum: reficiant vires, & cum honestate sint coniuncta, nec tempus melioribus rebus insumendum in hæc impendatur.

17 Sed quid Ambrosio respondebimus? Hoc sanè, locum illum de Officijs, ad ludos pertinere, cùm ibi de salibus agatur, dicterijs, & scommatis, præsertim scurrilibus. In Psalmum 118. in hæc verba, *Auerte oculos meos ne videam vanitatem*, ludos theatricos vanitatem ap-

pellat, vnà cum Augustino, Lactantio, Hieronymo, & alijs Patribus. Ea quippe multum obscœnitatis habebant, & in honorem idolorum ab initiò fuerunt instituta, & idcirco Patrib. atque Christianis erant odiosa. Sed ratio quam priori locò attexuit Ambrosius fuit, quòd nihil inueniatur in Scripturis, quẽadmodum ista debeat vsurpari. Ad eam respondebimus, in diuinis literis haberi generatim positum, *Siue editis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, omnia in gloriam dei facite.* Quare ita corpus & animus interdum reficienda sunt ludis, vt postea esse possimus alacres ad grauiora. Deinde nec de pistoribus, nec de coquis, nec de nautis quicquam in diuinis literis peculiaritèr habetur, & nihilominus istorum exercitia non sunt omnino excludenda. Chrysostomus aiebat, diabolum inuenisse ludum, & id allegauit, *Sedit populus ad manducandum & bibendum, & surrexerunt ad ludendum.* Si quis locum huius partis penitius inspiciat, videbit eum agere de ijs hominibus qui pœnitentiam agere nolebant, sed consueuerunt dicere, Vtinã nunquam fleam, sed semper ludam & rideam. Ad quos ille dicit, Christus prædicauit, *Beati qui lugent.* Et cùm toties peccemus, & deum tã grauiter offendamus, quomodo vacat ludere? Ludos etiam damnat, quibus ad bona opera ignaui & inepti reddamur. Nos imitamur ludo & risu vel Christum vel Apostolos: nam eos nunquam lusisse aut risisse legimus. Moderationem attamen adhibet, quandoquidem subijcit, Non tollo in vniuersum omnem risum, sed ꝓfusum & immoderatum. Postremò se conuertit ad ludos theatrales, illos ait à diabolo esse inuentos: continẽt enim flagitia & stupra deorum, quib. piorum hominum conscientiæ grauiter vulnerantur, & prauæ cupiditates multis modis accenduntur. Et ista cùm à diabolo inuẽta dicit, nihil à vero alienum dicit: quia, vt admonui, ea in honorem deorum instituta fuerunt. Quin & illud adiecit, diabolum in ciuitatibus theatra exædificasse. Verùm, vt ad summam veniam, mihi videtur ludorum genera, quum ad reparãdas vires faciant, non esse prorsus interdicẽda. Nec facilè debemus offendi, si quem videamus latrunculis ludere, quó lusu vires corporis nihil iuuãtur, sed tantùm industria animi exercetur: Nam si vires per ætatem desint, vt se alia ratione exercere non possint, aut corporis valetudine sint afflicta, cur eis permittendum non est, vt hoc genere ludi se moderatè oblectent? Nec etiam statim damnãdus est, si quis dum ægrotat aut debilitatur, eo genere ludi se recreet, quòd à fortuna vel casu pendeat, modò ibi pecuniæ non periclitentur. Spectandum enim est in primis qui fuerit legum scopus, quæ id interdixerunt. Fuit porrò, ne quis bona sua profunderet, eoque cautum est lege, ne quis periclitetur vltra solidum, vt habetur in Codice, loco iam adducto. Hoc fuit consilium legis, ne pecuniæ malè perirent.

Cur ludi theatrales à Patrib. damnati sint.

Scopus legũ in restringendis ludis.

18 At nonnulli dicunt, se nõ oblectari ludo, nisi pro pecunia ludãt. Verùm eam pecuniã rogandi sunt, in quem vsum velint insumi. Forte dicent, in conuiuium. Cur nõ potius in pauperes? Ego verò dico, multò melius & tutius esse, ne interponatur pecunia. Etsi enim fieri potest, vt tu cupiditate nõ tangaris, alter tamen cum quo ludis fortasse tangitur: tollantur occasiones, quæ alioqui satis multę sunt ad malum. Etsi nihil esset aliud, quod nos absterreret à ludis, obsecro id perpendamus, quanta sit penuria temporis. Tot officia requirit à nobis lex diuina, vt ne tota quidẽ vita sit persoluendo: & tamẽ collocabimus tempus in ludis? Satis alioqui laboramus cupiditate pecuniæ, ambitione vincendi ac excellendi. Quid hos morbos ludis excitamus? At inquies, Nunc in me ista nõ excitãtur. Sed cogites excitari facilè posse. Ac videndum est, nõ tantùm de nobisipsis, verùm vt ne alios in hoc inducamus. Hæc dicta sunto de ludis honestiorib. Quòd si qui sunt qui auaritia inducti ludunt, ꝗ sciant se potius malè mercari, ꝙ ludere. Nihil enim aliud quærunt, ꝙ turpe lucrum. Nec voluptatem quærũt, quæ in ludis honestis præcipua est: verùm sua quærunt, & quidẽ turpi ratione. Cùm autem dicunt, qui ludis impensius delectantur, aliquid oportet voluptatis esse in vita, quo recreemur: dandum est quòd poscunt. Sed interea monendi sunt, alias esse voluptates honestiores. Paulus ad Ephes. cap. 5. ait, *Loquimini vobismetipsis in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris.* Et idẽ ad Colossenses tertio habet. Tertullianus in Apologetico docet Christianos fuisse solitos conuenire ad suas frugales cœnulas, qui cum cibo refecti essent, diuinas laudes canebant, vel aliquid ex diuinis literis recitabant, sese mutuò in ijs prouocando. Atq; hoc pacto sobrij domum reuertebantur. Sunt etiam problemata, quibus ingenia exerceri ac refici possint: quæ si difficiliora videantur, sunt historiæ, quæ minori negotio addisci possunt. Cur non adhibentur ἀναγνῶσται, qui eas legant? Nulla est historia tam frigida, quæ non ad aliquam vitæ partem sit magnopere vtilis. Sunt & historiæ de plantis, de herbis, de lapidibus. Sunt & piorum hominum colloquia inter se dulcia & suauia, quibus animi reficiuntur, & vnà ædificantur. Ludos, vt iam dixi, non tollo funditus: verùm hęc vt multò vtiliora & honestiora præfero. Simsonis ludus, licet honestus & liberalis fuerit, exitũ attamen funestum habuit. Quod si ludus hic tã malè cecidit, quid sperandum est de illis qui legibus prohibentur? Erant illi, qui has leges tulerunt viri prudẽtes in Republica gerenda, quibus fides in alijs rebus cum habeatur, quare has vna in re non habetur?

Honestæ voluptates præter ludos.

LOCVS XIII.

Præceptum nonum, Non Falſum teſtimonium dices. Ac primùm, De Contumelia.

In 1. Sam. c. 16 uerſic. 21.

Diſtributio huius loci.

QVOD ad hunc locum attinet, exiſtimo quatuor eſſe videnda. Primùm, quid ſit contumelia: deinde vnde oriatur: hinc, an peccatum ſit: poſtremò, an ferenda. Ijs capitibus excuſſis, ad Dauidem rem applicabimus, conſiderando an rectè fecerit eam ferendo hoc tempore. Quid ſit, hoc pacto cognoſcemus: primùm, etymon ſpectabimus, deinde definitionem proponemus. Contumelia, ſi credamus Vlpiano Iuriſconſulto, in tit. de Iniurijs, in π. leg. 1. dicitur à contemnendo: & reuera, ortum habet ex contemptione. Illos afficimus cõtumelia, quos deſpicimus. Quo ad definitionem ex lib. 2. Rhet. Ariſtot. colligimus, malum hoc habere genus ſuũ, quod eſt ὀλιγωρία contemptio: quid ſit definitur, ἐνέργεια δόξης περὶ τὸ μηδενὸς ἄξιον φαινόμενον. Eſt actio quædam, & verſatur in opinione, & eſt de ea re quę apparet nobis nullius pretij. Nos mente & cogitatione noſtra contemnimus, quæ nullius pretij videntur. Huius contemptionis tres facit ſpecies: καταφρόνησιν deſpicientiam, ſecundò ἐπηρεασμόν, eſt incommodatio quædam. Si ita affecti ſumus erga alios, vt impediendo commoda eorum voluptatem capiamus. Reperiuntur ſuperba ingenia, quæ præ ſe aliquo bono homines indignos putant. Tertia ſpecies eſt de qua nunc agimus ὕβρις. conſiſtit ea in dictis & factis. Si acerbioribus dictis & factis vtimur, ad deformandum honorem cuiuſpiam, & ex ea re voluptatem capimus. Vnde Cicero pro M. Cælio dixit, *Maledictũ nil propoſiti habent præter contumeliam. quæ ſi petulantius iactetur, conuitium: ſin verò facetius, vrbanitas nominatur.* Vt melius cognoſcas, ſcire debes antitheſin habere, contumelia afficere, & honore afficere: ſunt in eodem genere, & vt aduerſa maximè diſtant. Verſantur in ſignificatione honoris: Si honore afficimus quempiã, ſignificamus nos bene exiſtimare de eo: ſi contumelia, aliquo ſigno, verbis vel factis, oſtendimus nos male ſentire de illo. Et ideo oportet, vt ſi quis afficiat, vel afficiatur contumelia, ſemper iſta intercedat ſignificatio. Nam ſi aliquid gereretur quod indignum eſſet aliquo homine, tamen non exiſtimationem malam ſignificaremus, propriè non diceretur contumelia. Rẽ exemplis declarabo: Aliquis effringit fores alterius vt furetur, admittat adulterium, aut occidat aliquem: fractio illa ianuæ eſt indigna, non autẽ ſit eo fine vt dehoneſtetur, eſt iniuria. Si effringit vt opprobrio ſit illi, contumelia eum afficit. Ne longius diſcedamus, Abſolomus corrumpit vxores patris ſui, ſi ex libidine feciſſet, eſſet inceſtus tantùm, non contumelia: ſed quando hęc fecit non captus amore earũ & forma, ſed tantùm odio patris, vt eum dehoneſtet, iam contumelia dicitur. Cùm iaciuntur probra in iſtis contumelijs aduerſus quempiam, ea interdum peccata

Contumelia etymon.

Species contumeliæ.

Contumeliæ contrarium.

Probrorum diuiſio.

ſunt, interdum non. Vt ſi quis alicui exprobret, quòd ſit ſtrumoſus, claudus, cæcus. Quandoq; peccata ſunt, vt cùm Semei Dauidem virum ſanguinis vocat.

2 Adhibetur etiam alia diſtinctio: Scelera hæc interdum vera ſunt, interdum falſa. In Dauidem falſa erant: non affectarat regnum, non commiſerat iniquas cædes. Peccata ea interdum occulta ſunt, interdum manifeſta: hinc ſumitur grauitas contumeliarum. Quandoq; à ratione perſonæ, vt ſi ille cui ſit contumelia, nõ ſit priuata ſed publica perſona, vt magiſtratus, concionator. Et ſemper exigitur intentio & conſilium dehoneſtandi famam aut dignitatem alterius. Quod idcirco dico, quoniam ſi iaciantur probra non iſto fine, ſed vt homines corrigantur, non ſunt propriè contumeliæ. Vnde ſi qui præpoſiti ſcholæ, aut miniſtri Eccleſiæ amaris dictis vtuntur, vt reuocent homines à peccatis, non contumelioſi dici poſſunt. diſciplinæ cauſa interdum homines licet ita tractare. Id argumento à maiore colligitur: Si licet vti verberibus, etiam acerbis dictis licet vti. Sic Paulus Galatas ſtultos vocauit: & Chriſtus, ô ſtulti & tardi ad credendum. Spectabatur emendatio, contumelia non erat. Prophetæ etiam in eo ſunt, vt interdum acerbiſſimè agant contra Iſraelem, appellant meretricem, Sodomam: non vt infamia aſpergerent populum dei, ſed vt ab idololatria & ſceleribus reuocarent. Paulus quoq; acerrimè in Cretenſes videtur inuectus, ad Titũ 1. cap. adducit carmen Epimenidis:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Videtur fuiſſe durũ tanta infamia notare vniuerſam gentem Cretenſiũ. Non tñ hoc ſpectabat Apoſtolus, ſed admonebat Titũ, vt intelligeret, q̃ vrgere populũ illum deberet. Aduertendum tñ, non eſſe à paſtoribus aut præceptoribus ſine iudicio admouendas contumelias. Nam ſi frequẽter utantur acerbioribus dictis, qui reprehẽduntur, incipiunt odiſſe illos quos amare debebant, atq; hoc pacto admonitiones parum procedũt: aut alterum ſequitur, vt non moueantur, ſed callum obducant, ſi ſæpè acerbiora audiuerint. Vnde Auguſtinus in ſermone Domini in monte, rarò hoc dicit faciendum eſſe & cum iudicio. Finitimum eſt quod dictis falſis, quæ plus amaritudinis quàm ſalis habent, fieri ſolet. Qui his vtuntur, ſunt de numero illorum qui malũt amicum amittere, quàm bonum dictum. Cauendum eſt ne homines temerè lædantur. Hæc de natura, ac definitione, proprietate & vſu contumeliæ.

3 De cauſis nunc ſecundo loco pauca dicenda ſunt: Oriuntur plerunq; ex iracundia. Sunt genus quoddam vltionis, quod ſanè ad manus eſt. Facilè ſeſe ita vlciſcũtur homines, præſertim plebei ac mulierculæ: & in ſumma, qui viribus aut

Alia diſtinctio.

Cauſa contumeliarum.

armis non valent, contumelijs vtuntur. Ex iracundia quadam execrabatur Semei Dauidem, volebat vlcisci iniurias, quas putabat eum familiæ Sauline intulisse. oriuntur etiam ex quadam superbia. Sunt qui homines alios nihili præ se faciunt, idcirco proni sunt ad contumelias. Ideo rectè dixit Salomon, *Vbi superbia, ibi contumelia.* Maledicta quæ Rabsaces iaciebat in deum, non aliũ ortum habuerunt. Nascuntur item ex quadam stultitia. Sic Nabal Carmelus maledixit Dauidi. Salomon dicit, honorificum esse homini, vt sese subducat à contentionibus: stultos autem, contumelijs misceri.

Iracundia. *Superbia.* *Stultitia.*

An contumelia sit peccatũ.

4 Tertio loco, an peccatum sit, est videndum. Distinctionem adhiberi oportet, si ad correctionem referatur, vitiosa res non est: sed si tantùm spectamus vt dehonestetur honor & dignitas proximi, id peccatum esse non debemus diffiteri: aduersatur enim charitati. Salomon ait, *Odium rixas excitat: charitas verò, operit multitudinem peccatorũ:* omnia boni consulit, studet emendare iustis rationibus, non se conuertit ad contumelias. Charitas est virtus, ergo contumeliam peccatũ esse oportet. Contumeliæ inurunt dolorem proximo, famam imminuunt, ista mala sunt. Sic Christus dicit Matth. 5. ca. *Quicunq; fratri suo dixerit racha, obnoxius erit concilio. Quisquis aũt dixerit fatue, obnoxius erit gehennæ incendio.* Contumelia malum atrocius est ipso furto: Nam grauitas vitiorũ penes obiecta consideratur. Furtũ circa bona fortunę versatur: sed inter hæc bona, fama est res præstantissima. Cùm ergo contumeliosi famam imminuãt, grauius peccant quàm fures. *Melius est nomen bonũ,* inquit Sapiens, *diuitijs multis.* Honor aũt potissimũ situs est in excellentia virtutis: ergo qui virtutes auferunt, quantum ad eos attinet, ac vitia & sæpè falsa affingunt, peccãt. Huc accedit, quod vix vnquam fama rependitur, vt tantùm reddatur, quantum ablatum est. Possunt aliqui dicere, vt honori alicuius consulant: res nõ ita habet, semper tamen aliqua nota relinquitur.

An ferendæ sint cõtumeliæ.

5 Quartum caput, an ferendæ sint cõtumeliæ, an potius statim reprimendę. Primùm hoc dico, iudicium idem esse de contumelijs perferendis ac iniurijs: quod de genere dicimus, de specie intelligimus. In Euangelio mandauit Christus, vt feramus iniurias: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, obuerte illi & alteram: & ei qui te velit in ius trahere, ac tunicam tuam tollere, permitte & palliũ: & qui te adegerit ad milliare vnum, abi cum illo duo.* Matth. 5. c. Præcepta hæc quandoq; non rectè intelligentes, grauiter offenderũt, Hinc obiectum est Augustino, Christianam religionem parum facere ad Rempub. Romanam Rempub. imminui istis rationibus. Ille respondet, quo ad animi præparationẽ, oportere pios ita esse factos, vt velint perferre omne genus iniuriarũ pro Christi nomine, modò videant id expedire ad honorem dei & salutem proximorum: quòd si non cedat ad gloriam dei, & illi noxium sit qui facit iniuriam, non necesse esse vt actu perferatur. Exemplum in Christo habemus, cùm cæderetur à seruo Pontificis,

A non statim alteram adhibet maxillam: sed repressit eum, quia videbat non expedire glorię dei, vt videretur malè loquutus: deinde non erat vtile seruo illi, vt foueretur in suo peccato. Qui ita ferunt contumelias, animos addunt impijs vt maiora audeant, & perseuerent in peccatis, qđ non est committendũ, potius amputare peccata debemus. Vnde Salomon, *Qui imponit stulto silentiũ, mitigat iras.* Imminui repressione peccatum potest. Iuxta quam sententiam idem Salomon dixit. *Re-*

B *sponde stulto iuxta stultitiam suam, ne videatur sapiens.* Hoc conducit ei, nisi dicas aliquid, perget in malitia sua. Deinde si non debemus cõtumelias ferre in proximo, etiam pati nõ debemus vt dicantur in nos: debemus enim proximum diligere sicut nosmetipsos. Et, *qui contemnit famam suam crudelis est.* Reprimendæ ergo sunt contumeliæ in gratiam eius qui eas facit, vt peccare se agnoscat & desinat. Deinde in aliorum gratiam qui impetuntur: & nostra causa, ne authoritatem amitta-

Cõtumelia cur reprimendæ.

C mus quæ sit vtilis Ecclesiæ & Reipublicæ. Nam qui tacet consentire videtur. Qui astant, talem te iudicabunt esse: tua functio in Ecclesia & Repub. erit posthac despicabilior. Dignitas autem publicarum personarum vtilis est, & retinenda. Istis ergo casibus, licet reprimere contumelias. Quandoq; verò ferre oportet, nec quicquã retaliandum est: nempè si videamus nos nihil profecturos esse, hominem illum fortè adeò malũ esse, vt repressione deterior fiat, & si excitandus sit

Quando contumeliæ sint ferendæ.

D ex parua scintilla magnus ignis. Qua ratione iussit Ezechias nihil respondere Rabsaci: Nihil enim fuisset profectum aliqua respõsione. Feruntur etiam nostra ipsorum causa, si sentimus nos commotos, & increpando excessuros fines. Ita intelligendum est quod Salomon ait, *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne & tu ei similis efficiaris.* Sunt qui dum alterius insaniam reprimere volunt, ipsi magis insaniant. Si videant in procliui esse, abstinere debent, ne deum offendãt. Quod

E item faciemus, si videamus nos non ideo adduci, quòd doleamus dehonestari nomen dei: sed tantùm quia nostra quærimus. Videndum item ne feramus contumeliam huius generis hoc nomine, vt aduersarium nostrum magis excruciemus. Sunt qui putant præclarum genus vindictæ esse, si contemnãt prorsus quæ in eos dicuntur, vt ille videat se nihili fieri. Sunt qui, taceant & ferre volunt, quòd sibi laudi ducendum existimant. Seneca dicebat, *Vituperari ab improbis, est lau-*

Quid uitandũ in ferendis contumelijs.

F *dari.* Et attendendum ad extremum, ne dissimulatio contumeliæ ex ignauia oriatur. Sunt multi amantes altæ pacis, qui nihil suscipere volunt, quod molestum sit & coniunctum cum periculo. Addendum etiam hoc, ferendas esse quando aliter non possumus.

6 Si autem iudicauerimus non tolerandã contumeliam, duplex ratio est agendi: aut priuata, vt nos eum corripiamus, aut iuridica. Possumus ire ad iudices, hoc enim licet, & curare ne suspi-

Quid agendũ quando contumeliam statuimus non ferendam esse.

G cione laboret munus nostrum. Si priuatim agatur, consultũ est, vt lenioribus verbis loquãtur, quod

quod Apostolus docuit ad Galat. *Fratres*, inquit, *si occupatus quis fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi spiritu mansuetudinis*, &c. 6. ca. Non quod interdum acerbius non sit agendum: Cùm agitur de dogmatis, cùm honor dei, cùm fides orthodoxa periclitatur, vel cùm homines ita sunt præfracti, vt lenioribus verbis emendari non possint, austeriora sunt adhibenda. Videndum tamen ne in authorem contumeliarum reijciamus aliquod falsum crimen, quia tunc mendacium esset. Quod autem iustũ est, iustè agere oportet. Ipse inquis, mentitur: non oportet ei similis efficiaris. Si non reprimatur cõtumelia, in ijs casibus quos expressi, saltem rectè viuendo, ipsisq; factis ostendamus, quod verbis nõ possumus, illum esse mentitum. Multi contenti fuerũt generali ratione, quando ferenda sit iniuria, & quando non, spiritum nos doctũrũ: capere consilium in arena nos debere. Ethnici prudentiam & rationem sequendam esse dicerent. Volui tamen hæc paulò distinctius explicare.

Rationes Dauidis expẽduntur

7 Superest vt descendamus ad Dauidem: Vsus est tribus rationibus, quæ tantùm valere debent istis casibus quibus ferenda est iniuria & contumelia, non in vniuersum: quia quandoq; non est ferenda. Prima ratio fuit, Ne impediatis dei consilium: *Deus præcepit ei vt mihi maledicat* &c. Ad hanc dicemus, in eo casu bonam esse: nec tamen in vniuersum concludere, alioqui nulla scelera punirentur. Semper diceremus, Dei est consilium ipse tollet cùm visum ei fuerit. Secunda ratio, *à filio meo grauiora patior, & non feram ista?* Valet ista ratio, vt nos in afflictione consolemur, & videamus quid fecerimus: in vniuersum non valet. Si Magistratus dicat, propter temporis necessitatem hoc tuli, leuius ergo mala feram, impunita dimittet scelera. Tertia item ratio non est vniuersalis, *hanc afflictionem deus videt, & reponet mihi bonum.* Id quidem in mentem nobis venire debet, si cogimur contumeliam ferre, non tamen semper ferre tenemur: Hæc de rationib. Dauidis diximus. Nunc quare dissimulauerit, & an bene fecerit, est dicendum. Meo iudicio sanctè fecit, & probatum fuit consilium eius militibus & proceribus quos secum habuit: occupabatur alijs rebus, erat in ipsa fuga, tunc considerabat peccatum suum, & referebat ad vindictam quam prædixerat deus per Prophetam eum laturum esse: Nõ quidem prorsus pepercit, distulit supplicium. Omnia suum tempus habent: nunc opus erat resipiscẽtia, flebat. Altera causa quæ potuit ei hoc suadere fuit, ne forte ipse aliqua ira raperetur, & atrocius commoueretur, ac tunc satis erat continere se intra fines. Tertia ratio, spiritu vidit (Propheta enim fuit) deum velle, ipsum hoc articulo hanc contumeliam ferre. Hæc hactenus.

An Dauid rectè has contumelias tulerit.

In 1. Cor. c. 4. uersic. 5.

Iudicia in Republica, in familia, & in Ecclesia sunt necessaria.

8 Nunc videndum est, quomodo Paulus 1. Corinth. 4. versic. 5. iudicium interdicat cùm sæpissimè dum hic viuimus iudicandum sit. Etenim quilibet oportet vt seipsum iudicet ac exploret, imò & alios cùm opus fuerit, vt admoneantur & corrigantur. Ecclesia in eos qui sunt excommunicandi, sententiam iudicij profert. Sunt & Politica iudicia: & in re domestica deligimus nobis vxores, ancillas & seruos. Et in Ecclesia eliguntur diaconi, parochi & episcopi: quod electionum genus absq; iudicio procedere non potest. Itaque respondemus, iudicia esse duûm generum, vel priuata, vel publica: & quæ publica sunt, vel ad Politiam vel ad Ecclesiam pertinent. Ciuilia iudicia, minimè sublata sunt per Euangelium, sed potius emendata & correcta, vt infrà suo loco videbimus. Ecclesiastica verò nulla possunt authoritate humana remoueri: Nam Christus cùm de correctione fraterna sermonem faceret, illam præcipit. Priuata verò iudicia, vel à charitate rectaq; ratione, vel à malis affectibus erumpunt, qui sunt inuidia & superbia, vt Augustinus habet in 2. lib. de Sermone Domini in monte, dum ea verba tractaret, quæ apud Matthæum leguntur: *Nolite iudicare, vt non iudicemini:* quo Christi dicto sententia Pauli metienda est. Et in his iudicijs quæ per charitatem exercemus, imprimis videndum est, vt peccata quæ vel iudicamus vel arguimus, nobis perspecta sint, ne temerè rumori aut delationibus credamus. Deinde non absque dolore atque misericordia iudicandum est. Facessat insultatio, illusio, contumeliæ atq; ludibria remoueantur. Quod maximè fiet, si venerit in mentem nos quoque homines esse, atque natura pronos ad eadem vitia, neque adhuc certos, quin simus quandoque in illa eadem prolapsuri. Ideo Paulus dicebat ad Galatas, *Considerans teipsum, ne & tu tenteris.* Atque Augustinus scripsit in Confessionibus, non solùm gratias deo agendas de peccatis condonatis, verùm etiam de his quæ deo duce non admisimus Nec non ad Hieronymum epistola 15. cùm esset conquestus de dissidijs quæ inter illum & Ruffinum acciderant, ait se nescire quidnam ipse egisse, si eadem quæ in Hieronymum scripta fuerant in se scripta fuissent. Addas his, nunquam iudicando sic firmiter statuendum esse, quasi nõ possit is qui lapsus est denuò reparari.

Nõ temerè credendum de aliena culpa.

Quæ nos reuocent à temerario iudicio.

9 Et à iudicio facili, præcipiti ac temerario commemorat Chrysostomus quæ nos maximè reuocare debeant. Primùm cùm nostra sint nobis maximè ignota, cogitare debemus, aliena quoque difficillima esse cognitu. Deinde multas esse circumstantias quibus humanæ actiones definiuntur, quas non semper videre possumus, licet rem gestam habeamus ob oculos: quare non est facilè pronunciandum. Præterea quæ videmus, interdum sic dubia sunt, vt ea nõ minus in bonam quàm in malam partem possimus interpretari. Igitur præstat in re ancipiti iudicium suspendere. Accedit deniq;, oportere eum qui iudicat spiritualem esse, cùm in Epistola ad Corinth. scribatur, *Spiritualis iudicat omnia.* Idcirco cùm sæpenumero non agamur spiritu, sed prauis affectionibus, iudicari potius deberemus, quàm aduersus alios iudiciũ exercere. Augustinus in lib. 10. Confessionum cap. 23. tria vult excipi, de quib.

Tria de quibus non debemus iudicare.

nos iudicare nō oporteat, quantumuis spirituales habeamur & simus. Primùm est arcanum diuinæ prouidétiæ ac prædestinationis, & dei consilia quo ad ea quæ cernuntur quotidie fieri secus, quàm vel iustitia, vel ratio pati videatur. Esaias dicebat, æquum non esse, vt vas fictile aduersus fictorem suum disputaret, quare hoc vel illo modo fictum esset: testa item non est par vt cùm alijs testis disceptet, an prudēter vel imprudenter figulus egerit. E quibus locis Paulus desumpsit quod ad Rom. habet, *Nónne potestatem habet figulus luti, aliud facere vas in honorem & aliud in contumeliam?* Alterum quod ibi subducit Augustinus à nostro iudicio, est liber sanctæ scripturę, quam nō debemus ideo legere, vt ibi aliquid condemnemus, aut ad nostrum affectum sensúmue torqueamus: sed potius vt illi nos omnino subijciamus. Vnde scribens epist. 19. ad Hieronymum: *Si quid* (ait) *nos in Scripturis offenderit, id in codicem referamus, quasi parum sit emendatum, aut interpretem, qui nō tam dextrè commodeq; verterit vt in proprio idiomate habetur, & in nostram deniq; ipsorum ignorationem.* Postremo loco excipit à nostro iudicio, eos homines qui sunt foris: ne statuamus ita deploratæ salutis esse, vt ad illam conuerti non possint. Et ne videatur obstare his quæ dixit, quod à Paulo habetur, spiritualem omnia iudicare, illam sententiam in eodem libro cap. 22. sic interpretatus est: Iudicat omnia quę sunt iudicanda. Eadem nos exposuimus vniuersaliter, quæ faciunt ad ædificationē, aut saluti nostræ obesse possunt. Dehinc annotandum est, maxima diligētia & grauitate opus esse ad iudicandum, ne condemnemus, quæ nōdum cognita & perspecta habemus. In libro Geneseos deus ipse scribitur descendisse, vt ciuitatem ac turrim inspiceret quę ædificabatur. Et ad Sodomam narratur profectus, vt videret num iuxta famam quæ ad ipsum peruenerat, se gererent. Quæ ideo sic tradūtur, vt doceamur quàm sit diligenter excutienda res, priusquam de illa feratur sententia.

Quæ offendunt in Scripturis sanctis quò referre debeamus.

10 Augustinus item de sermone Domini in monte 2. lib. Actionum genera diducit in duas partes. Quædam eius naturæ sunt, vt tam bono quàm malo animo fieri possint. Et de his (inqt) nobis præcipitur, ne illas in malam partem accipiamus. Aliæ verò bono animo fieri nō possunt, vt scortationes, adulteria, & quæ sunt huius notæ. Atq; in his cauendum est, ne de authore malè iudicemus, apud nosipsos constituendo, eum non posse mutari. Sed verba Christi atq; Pauli quibus iudicium interdicitur, ad primum operum genus refert, quæ vel bono vel malo consilio fieri possunt. Et vt probet suam distinctionē quam adduxit de duplici actionum genere, locū adfert ex epistola ad Timotheum, vbi dicitur, quædam peccata esse manifesta, & quæ præcedant iudicium, alia verò quæ consequantur. Etenim sunt nonnulla tam aperta, vt ea sine iudicij examine possis deprehendere: & nonnulla idcirco dicuntur sequi, quòd sint occultiora, neq; petuestigentur, nisi discussione iudicij. Quanquam scholia Græca velint id ad ordinationem ministrorum referri. Dixerat quippe Apostolus: *Nemini citò manum imposueris, neq; peccatis alienis communicaueris.* Quòd si dixisset eius discipulus, Cùm permulta esse possint hominum peccata, quæ me lateant, quomodo ab illis cauere potero? Deinde non illa possum deuitare, quæ ab eis fortasse committentur, posteaquā ordinati fuerint. Respondet Apostolus, Præcedent aliqua peccata, quæ nisi expenderis, & æstimatione iusta consideraueris, atq; indignum sacris ordinibus admiseris, te alienis peccatis commaculabis. Alia verò sequuntur: nam si promoueris quempiam ad ordines quem tuo iudicio idoneum repereras, postea si lapsus fuerit, id nequaquam tibi iure poterit imputari.

Quæ sint iudicanda, quæ nō.

Locus ad Timotheum.

11 Neque omittendum est, Christum vt nos auocaret à iudicio temerario, comminationē adiecisse: *Nolite* (inquit) *iudicare, vt non iudicemini. Nam quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini.* Quod non sic accipiendum est, quasi simus à Deo temerè iudicandi, si temerè ipsi iudicauerimus. Nam vt Augustinus eodem in loco dicit, intelligenda est Christi sententia, cùm aliquis iniquo iudicio quempiam iudicauerit, ipse condemnabitur à deo, & pœnas ideò luet, quòd temerè ac iniquè iudicauerit. Sed cùm aliqui reperiantur pij homines, qui sibi in hoc genere peccati prorsus tēperant, & nihilominus cùm de alijs temerè non iudicent, de ipsis iniquè admodum iudicatur, occurrit idem Pater, quod ἐπὶ τὸ πολὺ non ita euenit. Quia homines consueuerunt admodū contra illos irritari, quos nouerint de se malè sentire, & de illis nituntur vicissim & iniqua iudicia facere & malè loqui. Vnde in eos id vsurpari solet, quod scribitur de Esau, *Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum.* Sed tamen responsio est firmior, pios homines qui alienos temerè nō iudicant, licet ab hominibus par ius & recompensationem haud obtineant, à deo citra controuersiam impetrant, qui non solùm de illis rectè iudicat, verùm etiam praua iudicia quæ de illis fiunt ab hominibus corrigit.

In 1. Reg. 18. vers. 17.

12 Ex Heliæ verò subsannatione in Baalitas liquet ironias & sales, nec nō venustas irrisiones, festiuosq; sermones vsui esse posse pijs & sanctis viris: dummodò illis vtantur nō ad vltiones vel ad odium explendū aduersus inimicos, verùm ad prauum cultum damnandum & improbandum. Esaias 44. capite quàm festiuè irridet fabrum idoli, quod ex dimidio arboris ignem paret, vnde sese calefaciat assetque carnes: ex reliquo verò trunco, elaboret simulachrū ad quod posteà se prosternat, illud colat, veneretur, inuocet & adoret. Idem præstitit cap. 46. Baruch, Ieremiæ Amanuensis, idola irrisit lepidissimè. Suo illo ironico sermone docuit Helias, Baalem non esse deum, non audire, non sentire, neque curare quicquam. Sannæ itaque ac irrisiones & prophetis & ministris verbi dei possunt aliquando commodè inseruire. Etenim quomodo potuit manifestius doceri homines in colendo Baale operam

Festiuos sermones non esse illicitos.

operam ludere? Paulus autem ſcribendo ad Epheſios videtur Chriſtianis hoc ſermonum genus interdicere. *Non ſit in vobis* inquit, *αἰσχρότης, id eſt ſermo turpis atq; obſcœnus, μωρολογία,* verba inepta & ſtulta, & *εὐτραπελία*, id eſt vrbanitas & comitas, quæ alioqui loco virtutis habetur, qua triſtes & ægroti nonnunquam exhilarantur, quod minimè peccatis accenſendum eſt, cùm ad charitatē pertineat. Sed ibi ſciendum eſt Paulum vacabulo *εὐτραπελίας* notare *βωμολοχίαν*, id eſt ſcurrilitatē, qua ſcommata & maledicta in alios temerè iaciuntur, potius cum offenſione piorum audientium, quàm cum vlla ædificatione. Non licet Chriſtianis temerè nugari. Hæc ideo commemorare volui, vt demonſtrarem Heliam nihil aut ſe aut propheta indignum commiſiſſe.

De Dolo.

In Iud. 3.

13 Vt primum de voce dicamus, Quod Latinis eſt dolus, Græci dicunt *δόλον*, ita vt vox eorum & noſtra, propemodum ſit eadem. Hebræi verò dicunt *Mirma* vel *Remya*. Deinde hoc ſciendum eſt, dolum ibi eſſe prohibitum, vbi aliquid ſubeſt latens quod occultetur, ne dolus pateat aut facilè videatur. Vnde Plautus aiebat, *Doli niſi aſtu colantur, non ſunt doli.* Tantum de nomine. Nunc ad definitionem venio. In ff. de Dolo malo l. 1. Seruius Iuriſconſultus dolum malum ita definiuit: Machinationem quandā eſſe alterius decipiendi cauſa, cùm aliud agitur, & aliud ſimulatur. Vbicunq; igitur dolus eſt, deceptio interuenit per aliquam ſimulationem. Verùm quidem eſt Labeonem Iuriſperitum definitionem allatā à Seruio reprehendiſſe, & quidem duobus argumentis: Quorum vnum eſt, quandoque fieri poſſe, vt aliquis abſq; ſimulatione ſeu dolo malo circumueniatur. Quocirca definitio anguſtior & contractior, atq; id quod definitur, eſſet. Id autem vt vitioſum ab omnibus reprehenditur. Alterum eſt quia nonnulli quandoque per diſſimulationem ſua vel aliena ſeruant ac tuentur, nullum autem circumueniunt, & nemini nocent. Quare definitio præter id quod definitur, ad alia poſſet applicari: quod item, vt vitioſum reprehēditur.

Definitio doli.

Alia definitio doli.

Quamobrem ipſe ita definit, Dolum malum eſſe, omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallendū, decipiendum alterum exhibitam. Vlpianus eodem loco ſententiam Labeonis probat. Sed pace tanti viri dixerim, à doli ratione Labeo non rectè fictionem remouit. Ad primùm verò ipſius argumentum, aſſumptum nego, homines nimirum citra ſimulationem circumueniri: quia niſi ſtupidi omnino fuerint, non facilè adducentur ad recipiendum & acceptandum, quod ſibi damnoſum fore apertè viderint. Ideo neceſſe eſt, vt ſpecies aliqua & fucus accedat, quæ per diſſimulationē omnino fiunt. Deinde, cùm ait multos eſſe, qui vel ſua vel aliena per ſimulationem tueantur: id fateor, ſed hoc ipſum dolum eſſe affirmo, licet bonum, vt poſteà dilucidius oſtendam. Ad rationem itaque doli, fictio vel ſimulatio ſemper videtur adhibenda. Quamobrem Seruij definitio mihi magis arridet, quam tamen ipſe ad dolum generaliter potius, quàm ad dolum malum accommodarem, vt ille fecit. eà fortaſſe ratione adductus, quia deceptionem eam intellexit quę damnoſa eſſet.

14 Cicero de Officijs libro primo, ſimulationem ſeu fictionem, ad naturā doli maximè pertinere teſtatur. Scribit enim Aquilium familiarē ſuum interrogatum, quid eſſet dolus: reſpondiſſe, Vbi aliud eſt actum, & aliud ſimulatum. Huic ſententiæ Auguſtinus aſtipulatur, qui ſuper Ioannem tractatu 7. ea verba exponens, quæ Chriſtus de Nathanaele protulit, *Ecce verus Iſraelita, in quo non eſt dolus*, ait: *Tum dolus eſt, cùm aliud agitur & aliud fingitur*, &c. Vtq; id obiter dicam, ex eo loco facilè colligitur, Auguſtinum conciones ad populum ſermone Latino habuiſſe, quòd Afri Romana lingua vterentur, quamuis non pura, ſed in aliquibus vocibus corrupta. Nam ibi Auguſtinus plebem admonuit, dolum non ſignificare dolorem, vt multi corruptè loquebantur, dicentes: Dolus illum torquet, cùm dicendum fuerit dolor: vt itaque ambiguitatem tolleret: dolus, inquit, fictio & ſimulatio eſt. Atq; ibidem, vt fictionem doloſam exprimeret, adiecit, eam à duplicitate cordis proficiſci. Pſalmum adducit 12. vbi cùm agitur de doloſis, ij corde & corde à Dauide locuti eſſe dicuntur: hoc eſt, vt ille interpretatur, vna parte cordis veritatem, & quomodo res habeat, perſpiciunt: altera verò ſimulationē ac fraudem componunt. *In illis verò* inquit, *non eſt dolus, qui cùm ſe peccatores videant, ſe pro talibus habent, neq; iuſtitiam ſimulant vel iactāt, vt Phariſæus agebat, cùm iuxta publicanum oraret, vtq; cæteri faciunt hypocritæ.* Nathanael in ſe dolum non habuit, non quidem in vniuerſum, quoniam omnis homo eſt mendax: &, ſicuti ſcribit Paulus, in carne noſtra non habitat bonum, cùm tota ſit doloſa & frauduléta. De Chriſto tantùm dici potuit in vniuerſum, quòd careret dolo. Sed tàmen illi ſunt beati, vt cecinit Dauid, *quibus Dominus non imputauit peccatum, & in ſpiritu eorum non eſt dolus.* Quia enim ſunt regenerati, præſertim quoad ſpiritum, candidè ac ſimpliciter agunt: talemq; fuiſſe Nathanaelem Chriſtus perhibet. Idem Auguſtinus Tomo 10. in lib. 50. Homil. homilia 1. id exponit, quod in Dauide Pſalmo 33. habetur, *Quis eſt homo qui vult vitam, & diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum.* Tum inquit, dolum eſſe, cùm aliud in pectore clauſum habetur, & aliud promitur, aut verbo aut actione, quemadmodum adulatores faciunt, qui contra quàm ſentiant, aliquos commendāt, vt vel frui eorum cibo, vel aliquo beneficio queant ab illis affici. Quod autem ipſe de adulatoribus ait, & de inimicis & detrectatoribus poteſt accipi. Vt verò deceat homines candidè ac ſimpliciter agere, vel Ethnici viderunt. Vnde apud Homerum Achilles inquit, Se non minus ac mortem eos homines odiſſe, qui aliter loquantur quàm ſentiāt. Proinde in hac definitione doli, pro genere, non

Auguſtinum Latinè concionatum.

Dolus à duplicitate cordis proficiſcitur.

Adulatores.

malè poni existimamus, machinationem ad aliquem decipiendum, cùm aliud agitur & aliud simulatur.

Dolus bonus & dolus malus.

15 At post definitionem adhibenda est distinctio. Dolus quippe alius est bonus, & alius est malus. Bonum illum vocamus, qui est innoxius cumq; nulli noceat, interdum prodest. At malus dolus noxius est, & semper alicui officit. Posita membra facilè possunt exemplis illustrari, Dolo bono, nutrices erga paruulos quos placant & oblectant, subinde vtútur: nam cùm eis permulta & simulant & fingunt. Medici quoque sic decipiunt ægrotos, vt sanentur. Quin & Chrysostomus de Sacerdotio lib.1. scribit, quendam medicum febricitantem hominem ita circumuenisse, vt bibendo aquam putauerit se vinum bibere. Ac idem Chrysostomus idem testatur, se bono dolo vsum esse, vt Basilium induceret ad episcopatum suscipiendum, cùm ab eo instituto esset alienus. Dauid hoc genere doli, manus euasit regis Palæstinorum: Se quippe stultum finxit, ita vt rex illum indignum iudicauerit, in quẽ animaduerteret. De dolo autem malo complura exempla in diuinis literis extant, inter quę est Ehud factum, quod in lib. Iud. sumus interpretati. Et id præterea, quod Hebræi fecerũt cùm Ægyptum egrederentur, vt preciosas vestes, aurea & argẽtea vasa cùm à vicinis, tum ab amicis mutuò peterent, quæ tamen ab eis penitus auferre volebant. Huc etiam pertinet, quod Chusai Arachites in Absalomo decipiendo fecit. Ad hoc item genus id spectat, quod Simeon & Leui perpetrarunt aduersus Æmor & Sichemitas. Possent & alia permulta referri, si velim in re dilucida frustra laborare.

16 De primo genere doli, quod bonum appellatur, & innoxium est, quin eo liceat vti, minimè vertitur in controuersiam. De altero ambigitur: De quo si rogarer, ita respondendum censerem, Dolo malo cum amicis non esse agendum, sed contra hostes non prohiberi, quòd instar armorum sit. Vnde si aduersus eos liceat armis iustis bella agere, doli quoq; admittentur, iuxta illud Poetæ,

Dolus malus cõtra hostes nõ prohibetur.

Dolus an virtus, quis in hoste requirat.

Qui sint ueri hostes.

Obseruandum tamen de ijs hostibus nos loqui, quos vel deus ipse, vel Respub. vel iustus Magistratus declarauerit, non quos priuatus quisque sibi odio habendos susceperit. Adhæc non dubito, quin cùm liceat vim vi repellere, quando alia via euadendi non conceditur, fas quoq; sit dolis contra dolos abuti: Nam qui vim vi repellit, vt leges concedunt, non est habendus priuatus, cùm à Magistratu armetur. Vnde non contra legem, sed ex lege agere conuincitur. Ita illi qui repentè opprimitur, dolo malo euadere si possit, conceditur. Docent præterea Scripturæ, hoc doli genus iustum esse. Hieronymus quippe ait, habeturq; in Decretis 22. quæst. 2. cap. Vtilem, Iehu probè simulasse cum Sacerdotibus Baal, quia non potuisset omnes interficere, si ab aliquibus eorum, cædẽ fuisset auspicatus. Quare vt eos oẽs simul haberet, se finxit velle colere Baal multò studiosius q̃ Achabũ, atq; ita oẽs ad vnũ interemit. Sed hoc videtur obseruandũ, vt qui sic per dolũ perduntur, criminosi admodum sint, atq; vt vulgò dicitur, notorij: talesq;, vt ordinaria via coerceri nequeãt. Qua ratione à nõnullis rex Daniæ cõmendatur, qui perniciosissimos latrones, quos capere nõ poterat, dolo perdiderit. Is enim bello simulato, ad quod oẽs con uocabat, vt sibi stipendia facerẽt, ijs quoq; latronibus impunitatẽ facinorũ hactenus commissorum, promisit. Ego verò hæc exempla, vt postea sum dicturus, non ita simpliciter probarẽ. Augustinus, vt habetur 14. q. 5. ca. Dixit. estq; locus in quæstionibus eius super Exodum, ostendit deceptos ab Israelitis Ægyptios, cùm vasa aurea & argentea mutuò ab eis acceperunt, nec tamen id eis vitio vertendũ fuisse, cùm tamẽ dubiũ nemini sit eos dolo malo egisse. Idem 23. q. 2. c. Dominus. quod est ex illius quæst. super lib. Iehos. desumptum, id cõmemorat, quod deus præcepisse dicitur, vt Hebręi contra ciuitatẽ Hái ex insidijs pugnarent, quod minimè dubium est ad dolum pertinere. Hieronymus super 17. ca. Ezechielis, sententiam illam, vt secularem adducit.

Factum regis Daniæ.

Dolus an virtus, quis in hoste requirat?

Sed tñ ei acquiescit, licet ibi locum habere posse neget, vbi iuramentũ interpositũ fuerit. Sed id mox explicabo. Ambrosius 14. qu 4. Dolum seu fraudẽ vsurariã aduersus hostes cõcedit, & locũ Deut. quo deus Iudæis largitur, vt exteris fœnerarentur, hoc modo interpretatur: quòd vbi ius belli datur, ibidẽ vsura quoq; locũ possit habere. Bona quippe hostiũ nostra sunt, & ab eis possũt legitimè auferri. Id aũt seu vi seu fraude fiat, nihil refert. Sunt qui & illud posterioris Epist. ad Cor. adducãt c.12. *Cùm astutus essem, dolo uos cepi.* Sed ad rem nõ facit, cùm ibi Apostolus ἐιρωνείᾳ q̃ manifestissima vtatur. Insimulabatur enim, ceu per alios pecunias à Corinthijs accepisset, quas p seipsum recusauerit accipere, qđ statim diluit. Quę verò prius adduxim⁹, liquidò probãt, aduersus hostes dolo & quidẽ malo fas esse vti, nimirũ celando cõsilia & actiones, operib. & dictis figuratis vtendo. Nec iura ciuilia secus tradũt. In C. de Cõmercijs & mercatorib. l. nõ solùm. Imperator nõ modò vt aurum ad barbaros, Reipub. hostes nõ perferatur, sed vt subtili dolo siue ingenio, si qđ habeãt, ab eis auferatur. Et in ff. de Captiuis & postliminio reuersis. l. nihil interest. decernitur, vt captiui quocunq; modo in patriã redeãt, & sua bona, & statũ pristinũ recuperẽt, seu missi fiant, seu vi, seu p fallaciã euaserint. Quamuis postea in l. postliminij. §. Captiuus. id contrahatur, si redierint animo permanendi. Nam si promisissent aut iurassent hostib. reditũ, non fruuntur iure postliminij. Quare Attilius Regulus nõ eo beneficio est affectus, q missus Romã fuerat vt Senatui permutationẽ captiuorũ suaderet. Quamobrem cùm pmiserit, & in animo habuerit vt reuerteretur, dolo malo ei iuxta leges vti nõ licuit.

Leges ciuiles dolum in hostes concedunt.

Attilius Reg.

17 Hinc quoq; apparet id verum esse, qđ paulò antè

antè dicebatur, nō licere dolo malo aduersus hoste vti, si iuramētum interpositū fuerit. Quod vt apertius intelligatur, distinguēdum est iusiurandum, quemadmodum etiā Iurisperiti faciunt, vt aliud statuatur afferens, aliud promittens: vel vt ipsi loquuntur, aliud assertiuum, aliud promissorium. Nam cùm iuramus, aut quippiam esse vel fuisse affirmamus aut negamus, quod interposito iuramento nunquam dolo malo facere debemus. Aut promittimus quippiam nos præstituros, & cùm fides etiam hosti seruanda sit, ea quoque dolo malo non est violanda. Quapropter si ea quæ iurauimus hosti seruanda, bona temporaria sint, vt pecuniæ, honores, & vita corporis, propter illa dei nomen haudquaquā est ꝓphanādum. Propterea Dauid Psalmo 15. cecinit, *Qui iurat malum inferre, & non mutat.* Hebraicè sic habetur *Nischbbah Lebarah Velo iamir.* Quem locū scio Kimhi de ijs exposuisse, qui dura & aspera quædam ad carnis macerationem faciētia deo vouerint, nec id commutant quod promiserunt. Mihi verò simplicior sententia videtur, si latius pateat, nimirum de iureiurando nobis damnoso, quod vir pius minimè abrogat aut immutat. Hieronymus item in Ezechielē cap. 17. in hac sentētia est. Nam ibi Dominus contra Zedechiam vehementer se iratum affirmat, quòd iusiurandum Nebucad-nezar Regi Babyloniæ præstitum violarit. Quamuis enim eum Iudæi, hostis loco haberent, attamen sicut Hieronymus docet, iam vt amicus erat, cùm iureiurando interposito fidem Zedechiæ habuisset hoc enim est amicorum sibi mutuo fidere. quamobrem non debuit illic dolo malo patere locus. Et Augustinus 23. quæst. 1, cap. Noli existimare, scribens ad Bonifacium, illum admonet hosti quoque seruandam fidem. Et Ambrosius 22. quæst. quarto capite Innocēs. idem monet, eamque sententiam habet in suo libro de Officijs, vbi exemplum Iehosuæ in Gabaonitas affert, qui licet iuramentum præstitum irritare potuisset, attamen dei consensu voluit id conseruari ac ratum esse. Neque passus est Gabaonitas interfici, quos tamen ob fraudem adhibitam vtcunque multauit. Sin verò iuramentum de re iniusta vel impia datum fuerit, prorsus irritum habendum est, quia iusiurādum vinculum iniquitatis esse non oportet. Neque ad id vt aliquis ab hoc iuramenti genere absoluatur, necesse est aliquod tribunal accedere. Quod idcirco dixerim, quoniam Papa sibi hoc ius vendicat, vt in iuramentis huiuscemodi obligationem relaxet, & vt vulgò aiunt, dispenset, vt patet decimaquinta quæstione sexta, vbi Nicolaus Treuerensem absoluit. Et eò tandem superbia eius & arrogantia suum ius protulit, vt non tantum iuramēta illicita soluat, sed etiam iusta & legitima, cùm visum fuerit, abroget. Ita Zacharias Francos, quo suo regi astricti erant, sacramento soluit, regemq́ deiecit, & Pipinū eius loco surrogauit. At id non mirandū est, cùm in aula Romana hodie vulgò dicatur, Non esse regum & magistratuum, sed mercatorum stare iuramentis.

Distinctio iurisiurandi.

[illegible] regi [illegible]

Iuramentum quod rescindendum.

Leges ciuiles [illegible] in [illegible] concedunt.

Papa iuramenta & licita & illicita rescindit.

[illegible] Reg.

Prouerbiū aula Romanæ.

18 Interposito itaque iureiurando, non est dolo vtēdum, nisi fortassis altera pars cui iuratum est, à conditionibus & pactis prior discesserit: siquidem tunc sententia vulgò iactata locum habet Frangenti fidem, fides frangatur eidem: Quamobrem Hieronymus ad Nepotianum, Oratoris Domitij dictum ad Philippum, celebrat, Quando tu me non habes pro Senatore, nec ego te pro Consule habeo. Verùm de hoc & in diuinis literis testimonium habemus: nam Paulus 1. ad Corinthios capite 7. scribit, de fide in coniugio data, *Si discedat infidelis, discedat: non est seruituti subiectus, frater aut soror in huiusmodi, sed in pace vocauit nos deus.* Quæque allata sunt de iureiurando, intellign identidem valere de promissionibus atque pactis: In quibus affirmo, piorum ac iustorum hominum esse, cùm vt planis atque simplicibus verbis vtantur, tum etiam vt bona fide agant. Quocirca Thraces iure ac meritò damnantur, qui post inducias 30. dierum noctu prædabantur: factum excusantes, quòd non de nocte, verùm de die pepigerint. Nec legatus Romanorum candidè imo sophisticè se gessit cum Antiocho, qui cùm nauium dimidium Romanis & & regi constituisset dandum, eas omnes reipsa diuidi ac secari iussit: Id autem fecit, vt rex nauali præsidio funditus destitueretur. Proinde quæcunque pius vir promissurus est, debet anteà secū grauiter expendere, vt posteà dictis & promissis stare valeat. Vnde Hieronymus ad Celantiam scripsit, *Quæ dixeris, putes iurata.*

Thraciū sophistica.

Dolus Legati Romanorum aduersus Antiochum.

19 Ad finē quæstionis, quo res fiat dilucidior, id restat, vt dubia quædam excutiātur. Primùm est, si quis promiserit cuipiā arma & auxilia, idq́ ad trium aut quatuor annorum spacium: interea verò ille perfidus in patriam efficiatur, & contra eam bellum inferat: an eo casu data fides pręstanda est, an dolo malo violanda? Respondeo, neque hoc casu, neque consimilibus, fidem seruandam esse: quoniam vt liquet scelerata res intercedit, cui salua conscientia non possumus auxilio esse. Neque reuera hîc aut dolus malus, aut periurium committitur: Non enim qui iurauit mutatus est, sed is cui iusiurandum pręstitū fuit. Iuramenta quippe de ijs obligationibus quę antecesserunt, nihil detrahere ac imminuere possunt. Cùm itaque verbo dei & saluti patriæ quilibet prius obstrictus esset, quā aliquid iuraret: id quod posteà iuratur, saluis prioribus obligationibus intelligendum est. quod etiam quoad vota nuncupata locum habet. Nam licet quis cœlibatum vouerit, cùm prius verbo dei esset astrictus, quo melius esse nubere quàm vri dicitur, & qui non continent, nubant: ob votum quod est consecutum, priorem obligationem minimè tollit. Quare si non continet, aut si vritur, iuxta diuinum præceptum debet nubere: neque votū aut iusiurandum vllum, quod interpositum fuerit, vim ac robur diuini præcepti potest auferre.

Iuramentum quando non seruandum.

Votum cur non seruandum.

20 Alterum dubium occurrit, de ijs Principibus, qui hæreticis, vt ad concilia vel colloquia veniant, fidem publicam dederunt: an datę fidei

An hæreticis fides seruanda sit.

ſtare, an violato iureiurando hæreticos apud ſe retinere, ac eos plectere debeant? Reſpondeo, debent illis datam fidem integram & illibatam ſeruare. Sed aiũt, Facilè quidem largiemur, tum peccatum fuiſſe, cùm de re mala datur fides: at ſi poſtquam data eſt, eam ſeruemus & promiſsis maneamus, in aliud graue crimen incidimus. Munus quippe nobis commiſſum non obimus, neq; deo auſcultamus. Noſtrum ſiquidè eſt, quẽadmodum præcepit deus, Hæreticos punire, atque coercere, ne vaſtent Eccleſiam, & pergant inter pios doctrinam ſuam peſtiferam tueri. nec dubitat quiſquam à Magiſtratibus Eccleſias eſſe defendendas. Quamobrem hæretici dimittendi nõ videntur, quos iam in noſtra manu habemus. Reſpondeo, Regum quidem hoc eſſe munus, vt Hæreticos reprimant & coerceant, ſed tum profectò, cùm illos in ſua poteſtate habuerint: At data fide publica, ſi ad eos veniant, illos non dicuntur in ſua poteſtate habere. Venerunt quippe promiſſo & iureiurando freti; alioqui non venturi. Cùm itaque promiſsio interpoſita fuerit, eam violare non licet. Atque hæc cauſa eſt, cur ſuperius dixerim, me non facilè poſſe probare factũ regis Daniæ. Nec etiam Iehu à peccato abſoluerem, cùm promiſit ſe Baalem velle colere, quo Baalitas omnes vnà comprehenderet: niſi fortaſsis manifeſtè cognouerit, ſe ad hoc faciũdum fuiſſe à deo impulſum. Sed hac de re paulò pòſt. Deſinant igitur, qui Concilium Conſtantienſe defendunt, id prætexere, ſalua conſcientia Ioannem Huſs non potuiſſe dimitti, quod graue ſit principum omnium peccatum, ſi hæreticos liberè vagari ſinant: quoniam id tantiſper verum eſt quod aiunt, quoad illi fuerunt in eorum poteſtate. At quando fide publica venerunt, liberi ſunt, nec in poteſtate principum, qui ſe vocarunt, eſſe dicuntur.

An fides latronibus data, ſit ſeruanda.

21 Ambigunt alij, an ſit fas dolo malo vti contra latrones, ita vt ſi quis in eorum manus inciderit, & ab eis iureiurando præſtito, domum ea lege dimittatur, vt ibi pecunias pro ſe redimendo colligat, ad eos redire cum pecunijs debeat: aut abſque illis, ſi non potuerit eas corradere, vt ſperabat: præſertim ſi quodammodo certus fuerit, aut de perpetua ſeruitute, aut de morte crudeliſsimè obeunda. Reſpondeo, me arbitrari eũ debere ad eos redire: ſiquidem ibi nõ niſi de bonis huius mundi agitur, de numis inquam, libertate, atq; vita corporis, quæ non tanti ſunt faciẽda, vt eorum cauſa iuſiurandum, & nomẽ dei ſit violandum. Et carmẽ Dauidis iam ſuperius adductum, huc appoſitè facit. Atque adeò firma & vera eſt hæc ſententia, vt illam vir Ethnicus, Marcus inquã Attilius Regulus, agnouerit: Is enim Carthaginem redijt, vbi certò ſciebat aut perpetuò ſeruiendum, aut vitam, & quidem crudeliſſimè, amittendam. Ne mihi dixeris, eum deſipuiſſe: quoniam Romanæ leges (vt prius diximus) de captiuis, & poſtliminio reuerſis, in l. Poſtliminij. §. Captiuus. illud ſtatuunt, & ſanctè decernũt, ne ille vt poſtliminio reuerſus putetur, qui

Attilius Reg.

redire promiſerit. Deinde hoc natura hominis perſuadet, ea quippe ciuilis & ſocialis eſt. Quare poſt deum & pietatem erga illum, nihil ei ſupereſt quod magis colat, quàm fides, quæ humanã ſocietatem mirificè iuuat. quippe ſine illa, vt ſimul homines viuant, fieri non poteſt. Quis præterea non dixerit pecuniarum, libertatis, atq; vitæ vnius hominis iacturam potius faciendam, quàm innumerabilium? Porrò ſi cum ijs latronibus pactis & promiſsis non ſtetur, dehinc nemini captiuorum credent, nullos domum ad redẽptionem quærendam remittent: ſed quotquot cœperint, aut occidẽt, aut miſera & perpetua ſeruitute apud ſeſe detinebũt. Poſtremò id monere operæpretiũ eſſe arbitror, vt in iuramentis, ne minè ſigna moueant vniuerſitatis adiecta. Vt ſi quis amico ſuo promiſerit ac iurauerit ſe illi fore in omnibus adiutorẽ, aut ſcholæ vel Eccleſiæ ſe omnia facturum & obſeruaturũ quæ ſtatuerint. Nam omnes eiuſmodi locutiones (vt ex dictis apparet) ſalua obediẽtia verbi dei ſunt accipiendæ. Et eam ſanè clauſulã, etſi ex natura iuramenti ſemper adiecta intelligatur, nihilominus piorum hominũ eſt exprimere, dum in aliquam vniuerſitatẽ, Collegium, munus, corpus, aut ſocietatẽ recipiuntur, & de more ſtatuta, leges & decreta coguntur iurare. Tutũ inquam eſt, vt diſertis verbis teſtentur, ſe illa omnia velle ſeruare, niſi quippiam eorũ deprehenderint verbo dei aduerſari: ac iſta de re iam ſatis dictum arbitror. Ehud noſter dolo malo eſt vſus, Fateor: ac contra hoſtem. Nec ſcriptura iuſiurandum vllum, inter ipſum & Æglonẽ regem commemorat interueniſſe. Quod etiamſi fuiſſet interpoſitum, cum afflatus dei, quo ſuam voluntatem ei patefecit illud abrogaſſet, ſua obligatione vacuum fuiſſet.

Vniuerſaliter iurare quæ liceant.

De Veritate & mendacio, Qui locus tractatur. 1. Sam. 21. verſ. 12.

22 Nunc alterã quæſtionẽ tractemus, nẽpe, An viro bono & pio mentiri liceat. At de Veritate, præclara ſanè virtute, prius aliqua dicenda cenſeo q̃ de Mendacio agam. Ea, vt Tullius inquit de Inuentione, eſt, per quã immutata quæ ſunt, quæ fuerunt, & futura ſunt, dicuntur. Vbi primũ annotabimus, eã verſari circa verba: nã inquit, *Dicuntur.* Nõ ſanè quòd ignorẽ, & mutos, & alios homines quandoq; nutibus loqui: ſed quia (vt ait Auguſt. lib. 1. de Doctrina Chriſt.) verba inter cætera ſigna & præcipua ſunt & magis dilucida. Deinde hinc docemur, Veritatẽ non tantùm circa vnam temporis differẽtiam, ſed circa tres attendi. Ait ſiquidem, *Et quæ ſunt, & quæ fuerũt, & quæ futura ſunt.* Hæ ſanè, tum verè dicuntur, cùm immutata efferuntur, id eſt, quemadmodum ſe habent, neque ampliora, neque minora quàm ſint loquendo fiunt. Hoc idẽ propemodum Auguſt. dixit, de vera Relig. cap. 36. vbi ſcripſit, veritatẽ eſſe, qua id quod eſt ſignificatur. Eſt autẽ virtus, quia homines per eam ad verum dicẽdum propenſi ac procliues reddũtur. Eius genus ſi requiras, æqualitas eſt, cui adiungitur loco differẽtię, vocum

De Veritate.

Veritas eſt virtus.

Genus veritatis æqualitas.

vocum nempe, ad res quæ significantur. Vt aũt omnib. cõstat, virtutes oẽs ad medium collimãt & extrema refugiunt. Quapropter in genere locutionũ, duo vitia deprehendes, nimirũ, si plus q̃ res patiatur, aut si minus quàm se habeat dixeris. Neq; virtus medio solo cõtenta est: nã & circumstãtias adhibeamus oportet, quæ solẽt eam perpetuò comitari. Quambrem non cuiuis, non quouis tẽpore, non de re qualibet, verũ semper dicendum est, non quidẽ mentiri debemus: at sapientiæ interdũ est ea celare, quæ iusta ratiõe cognosci nolumus. Qui dona sibi à deo collata passim & apud oẽs prædicaret, ineptus ac putidus haberetur: vt vicissim, q crimẽ iactaret, in qđ humana infirmitate fuisset ꝑlapsus, iure meritoq; reprehẽderetur. Exigit itaq; veritas, vt de nostro sensu & voluntate, quæ intus habemus, id quod est à nobis prudẽter significetur. Adhæc virtus, de qua loquimur, cũ simplicitate maximè cõiuncta est, & duplicitati plurimũ aduersatur. Ijs adde, illam partẽ esse iustitiæ. Nã & rebus suas voces reddit, & proximo verũ quod ei debet, sine quo societas humana cõsistere nõ potest: Nam si quis ꝑpetuò se ab aliquo decipiendũ suspicetur, nunquã ei quicquã credet. unde inter homines omnia cõmercia & societates peribunt. Aristoteles in Ethicis, Veritatẽ nonnihil ad defectũ declinare affirmat: præsertim cũ quispiã de seipso loquitur. Id enim prudẽtia exigit, vt ne quisquam seipsum iactet. Quocirca Paulus Epistola secunda ad Corinthios 12. cap. scripsit, *Si gloriari voluero, non ero insipiens: parcam verò, ne quis de me existimet, vltra quod videt in me, aut quod ex me audit.* Ijs verbis, vt ineptos & insipientes eos taxat, qui glorientur etiam de ijs bonis quæ habent: Aitq; se ab eo velle abstinere. Nec inquit, id exigo, vt quis de me plus existimet, quã in me videat aut audiat. Nec qui minus de se dicit quàm sit, illicò est vt mendax accusandus: Nam quod plus est, id quod minus fuerit in sese cõprehendit & continet. Quicunq; enim habuerit quinquaginta, is verè dicere potest se viginti habere, quamuis non totum quod habet proferat. Idem tamen, si tantùm viginti se habere affirmaret, aut negeret se quicquam habere, proculdubio mẽtiretur: quod minimè committendum est, vel modestiæ causa, seu, quemadmodum loquuntur, humilitatis.

Duo vitia loquutionum. *Quid veritas exigat.* *Quando Ironia sit licita.* *Qui de se minus dicit quã habeat, non mentitur.*

23 Quæ verò testimonia diuinarũ literarũ nos ad veritatẽ dicendam incitẽt, permulta sanè possent coaceruari: sed paucis ero contentus. Habetur in Decalogo, *Ne falsum testimonium dixeris* quod non solùm in iudicio est obseruandum, sed in omnibus, quę aut vera, aut falsa esse, nostro sermone testamur. Deus pręstereà nobis imitãdus proponitur, quẽ Scripturæ veracẽ passim prædicãt. quare nos etiã veri esse debemus quàm amãtissimi. Idcirco in Exod. ca. 18 Iethro Mosi cõsuluit, vt populo viri præficerentur timentes deũ, fortes, amantes veritatis, & qui auaritiã odio haberẽt. Dauid etiã cecinit, *Ecce veritatẽ dilexisti, ideoq; in intimis & in penetrali animi sapientiam mihi manifestasti.* Verba hæc satis indicãt, nos propterea doceri à deo, cùm afflatu interiori, tũ doctrina externa: quoniã ille veritatis est amans, neq; suos filios, aut errare, aut decipi mẽdacijs facilẽ patitur. In Zacharia cap. 8. scribitur, *Loquimini veritatem quisq; cũ proximo suo.* Quã eandẽ sententiã Paulus ad Ephesios vsurpat, & ad Colos. idem præcipit. Ad Corinth. aũt poster. de se cęterisq; Apostolis inquit, eos nihil habere posse aduersus veritatem. Quin scribæ & Pharisæi cum Herodianis cõiuncti, Christo, quẽ satagebant in sermone capere, ad hunc modũ adulabantur: *Magister scimus te non acceptare personas, imò viã dei in veritate docere.* Hãc innuebant præclari ac illustris hominis virtutem singularem esse, vt veritatem omnibus pręferat. Sed iam diuinorum testimoniorum satis est.

De Mendacio.

24 Restat vt ad tractandum Mendaciũ me cõferã. Augustinus qui de eo ad Consentium scripsit, mendacium testatur esse falsam vocis significationẽ. Et sanè de hoc vitio ea omnia per *ἀντίθεσιν* dicere possumus, quæ prius de Veritate fuerunt exposita. Et primùm cõtra id, quod M. Tullius de vero statuerat, verũ id esse, per quòd immutara quæ sunt, quæ fuerunt, quæ futura sunt, dicũtur. Et mendaciũ esse, quo id quod non est, significatur. Nam Augustinus econtrà de veritate protulerat. Est hoc vitium adeò noxiũ, vt hominẽ, qui eo afficitur, gaudere ac lætari falsis efficiat. Genus veritatis erat æqualitas: vitij erit, inæqualitas. Vtq; illa cũ simplicitate admodum coniuncta est: ita mendaciũ ad duplicitatẽ pertinet. Veritas, pars est iustitię: Mendaciũ verò, iniustitiæ. Illa cõseruatur humana societas, hoc verò lęditur ac euertitur. Sed ad Augustinũ redeo, qui scribit eum dici mẽtiri, qui voluntate fallendi, quod falsum est protulerit: nec aliud esse mentiri, quàm aduersus mentẽ ire: mentientes quippe aliud quàm in mente habeant eloquũtur. Cupiditas aũt fallendi, iustitiæ, dilectioni atq; amicitię, quã nobis mutuò debemus, omnino aduersatur. Tria itaq; mendacio insunt: primùm, dicere falsum: adhæc, eius dicendi voluntas: tertiò verò, fallẽdi cupiditas. Primùm sanè ad materiã spectat: alia verò duo ad formam pertinent.

De mendacio. *Mendaciũ genus inæqualitas.* *Mentiri quid.* *Tria concurrũt ad mendaciũ.*

25 Distinguitur mendaciũ in Officiosum, Iocosum, & Perniciosum. Nec aliunde sumitur hęc diuisio, q̃ ab effectis vel à finibus. Hoc enim perpetuò verũ est, ipsas fines, tum causæ, tũ effecti posse rationẽ habere. Mendacia porrò, vel prosunt, vel delectant, vel nocent. Finis Perniciosi, est lædere: Iocosi, delectãre: Officiosi, prodesse. Aristoteles aũt, quoniam in virtute medium præcipuè attendit, ideo si loquendo ipsum excesseris, iactantiam: sin verò defeceris, *εἰρωνείαν* ponit. Atque in hoc malo id potissimùm est noxiũ, quod praua seu falsa opinio in mente proximi gignitur. Qua de causa rectè dixisse videtur idẽ Aristoteles, mendaciũ esse prauũ & fugiendum. Quod idem testimonijs diuinarũ literarũ probare licet: Nam ea omnia huc spectant, quæ prius, vt ad veritatem dicendam incitãtia, produximus. & alia

Mendaciũ distinctio. *Iactantia.* *Mendaciũ & prauum & fugiendum.*

com-

cōplura paſsim occurrunt, quæ mendaciū deteſtātur. Dauid cecinit, *Perdes oēs qui loquuntur mendacū* Rationes prætereà id ſuadent: quarū vna eſt, in mendacio ſignorū eſſe abuſum. Cùm aūt donis dei abuti non liceat, mendaciū quoq; prohibitū intelligitur. Deinde, queādmodum antea dictum eſt, mendaciū humanæ ſocietati aduerſatur: non enim animi ſenſa, ſed mēdacia fratribus mentiendo, cōmunicantur. Ideo cum homo natura factus ſit ad ſocietatē & cōmunicationem, dum falſa loquitur, cū ſua ipſius natura pugnat. Vtq; Auguſtinus ait, Fides in eo læditur, nā qui audit, ijs quæ dicuntur credit: Quare fides ea, quam alienis dictis adhibet, fruſtratur. nec citra culpā tanta res lædi poteſt. Et deniq; mētiendo quiſq; ſibijpſi authoritatem abrogat: nam deprehenſus in mendacio, ſemper eius habebitur ſuſpectus. Quare, nec (etiamſi voluerit) monitione aut correctione licebit ei iuuare proximos. Vitium proinde quod eſt in mendacio, non tātum ad proximi damnum ſeu læſionē ſpectat: verùm in eo ex ipſo genere ineſt, vt ex iam dictis liquidò apparet. Inter mēdacia verò illud videtur grauiſsimum, quod circa religionē, doctrinā, & pietatem cōmittitur, quia in alia nulla re dolus magis noxius & pernicioſus adhiberi poteſt: Nam ibi ſi errauerimus, ab æterna fœlicitate deturbamur. Quamobrē Auguſtinus in Enchiridio cap. 18. rectè ſcripſit, Peccare quidē illos grauiter, qui viatores decipiunt, iter perperā oſtendendo: at illos multò deteſtabiliores eſſe, qui circa pietatē mentiendo, in errorem homines abducunt.

Quódnam mēdacium ſit grauiſsimum.

26 Si conferantur inter ſe tria mendaciorū genera, Pernicioſum inquam, Iocoſum, & Officioſum: Pernicioſum iure deteſtabilius cēſetur, q̄d in eo duo mala inſint. Vnum eſt, ſignorū abuſus: alterum verò, proximi dānum: Idq; mentis quæ decipitur, quod eſt omnibus mēdacijs cōmune, & rei quę amittitur. Cætera verò mendacia, licet abſq; vitio non ſint, id tñ bono vel delectationis, vel auxilijs adiecto, non leuiter imminuitur. Et quidem Iocoſum, paruam tenuemq; rationem mēdacij retinet: quandoquidē falſitas illicò deprehenditur, nec diu audiētes latet. Imò ſcripſit Auguſtinus, talia ferè pro mendacijs nō haberi. De officioſo autem, obſcurior difficultas oritur, Nonnulli enim peccatum id eſſe negant: nam id eò ſpectare dicunt, vt proximus iuuetur, quem dictis & factis pro eo quod poſſumus, releuare debemus. quocirca exiſtimant, nullum ibi ſignorum abuſum intercedere, quandoquidē noſtra omnia debent ad fratrum commodum ſpectare. Neq; illic arbitrantur in ſocietatē humanam peccari, cùm per hoc mendacij genus homines reddantur incolumes, & indemnes conſeruentur. Adhæc aiunt in diuinis literis, cùm aſſerunt, deū perdere omnes qui loquuntur mendacium, non de quolibet eorum genere id eſſe accipiendum, ſed tantùm de Pernicioſo. quod etiā Auguſtinus in Enchiridio ca. 18. fateri videtur. Platonis quoque ſententiam de Repub. producunt, qui vt plebem à mendacijs abſterruerit, mentiendi tñ facultatem Magiſtratibus, præſertim in legibus ferendis, conceſsit. Sed meo iudicio res multò aliter eſt, neq; facilè dederim mendacium officioſum abuſu ſignorum carere. Ariſtoteles quippe in lib. *περὶ ἑρμηνείας* definiens Voces, *illas eſſe* ait *notas earum affectionum, quas in animo habemus*: Vnde cōſequitur, vt omnes ijs vocibus abutātur, quicunque res aliter ſe habere ſignificant, atq; ipſi in animo ſentiāt. Deinde quod affęrunt de dilectione, admodum infirmum eſt. Debemus enim proximos iuuare: at iuſtis & rectis medijs, alioqui permittemus nobis furta, eleemoſynæ erogandæ cauſa. At firmam ſtabilemque Apoſtolicam ſententiam manere oportet, nimirùm, vt ne mala fiant, quo bona eueniant. Neq; id verum puto, ijs mendacijs humanam ſocietatem non lædi, quandoquidem ſublata fide, nihil propemodum inter homines commercij ſupereſt.

In mendacio pernicioſo duo mala.

Iocoſum.

An officioſum mendaciū ſit peccatum.

27 Quod verò ad ſententiā diuinarū literarū attinet, qua dicitur: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Fatemur cum Auguſtino, id minimè in vniuerſum dici, quia dum fidei vis & coniunctio cū Chriſto manet, peccata quę natura ſua perderēt, non imputantur. Atq; hoc de Officioſis & Iocoſis mendacijs facilè dederim, quia non ita charitati aduerſantur, quemadmodū Pernicioſa. At illud inficiari nemo poteſt, mentiendo contra fidem agi. Et omnino dandum eſt, eum, qui mentitur, authoritatē ſibijpſi abrogare, vt poſteà non queat vtiliter admonere, arguere, aut conſilium (quemadmodum oportet) cū fructu dare: Nam audientes facilè putabunt eum officioſè mētiri, vt ipſos in viam reuocet, nō quòd in veritate ita ſe res habeat. Hæc ſanè cauſa fuit vt Auguſtinus Hieronymo ſit aduerſatus, qui mendacium Officioſum quodāmodo ſacris literis attribuebat. *Si hoc,* inquit *ita eſſet, diuinorum librorum authoritas labefactaretur. Facilè quippe dixerint, rem nō ſic habere, verùm ita ſcribi, vt homines in officio contineantur.* Nec authoritas Platonis multum nos debet mouere, cùm in eo loco grauiter aberrarit, concedendo vt de rebus diuinis fabellæ confingerentur, quę ad opinionem ſanam de illis gignendā & conſeruandam facerent. Non eſt profectò de diuinis rebus ludendū. Adhæc lex dei æqua eſt, & eadē: vt non vult plebeios mentiri, ſic etiam id magiſtratibus prohibet. Non tamē poſſunt iuſtè mendacij accuſari, qui dum loquuntur, à duplicitate longè abſunt: Nam quandoq; fit, vt aliqui falſum proferāt, quod tñ verum eſſe arbitrabantur, cum quibus & illi vnà excuſantur, qui aliquid ſe facturos promiſerunt, quod poſteà non valent præſtare. quoniam dum ab initio promittebant, in animo habuerunt id facere quòd pollicebātur, & idcirco non ſunt mētiti. Quòd ſi poſtea non cōplent ea quę dixerant, id aliunde accidit. Et quandoq; fit, vt qui gladium ſuum cuipiam ſeruandū dederit, poſteà furioſus euadat: quare gladium ei reddere non debet, qui eū apud ſe depoſitū habuit, quia nouus caſus, vt Iuriſperiti loquuntur, nouū auxilium requirit. Qua eadē ratione Paulus excuſatur, qui dixerit ſe in Hiſpaniā iturum, cùm

Error Platonis.

cùm eò non fuerit profectus. Idem quoq; pollicitus est Corinthijs, se illos accessurũ, quod minimè præstitit: at mentitus non est, quia cùm ea dicebat, ita facere decreuerat, rem verò deus aliter instituit, vt Gelasius rectè scripsit, quẽadmodum 22. quæst. 2. cap. Beatus habetur. Dispositio sanè diuina, omnia dissoluit ac frangit vincula, vt habetur 19. quæst. 2. cap. Duæ sunt.

Hyperbolæ nõ semper mendaces.

28 Verùm quid dicemus de locutionibus Hyperbolicis diuinarũ literarũ, quæ primo aspectu mendacia videntur? Respondeo, licet ibi oratio in significando medium quo ad quantitatẽ non retineat, attamen illud quo ad rationẽ cõseruat. Hyperbolæ quippe illæ rẽ exaggerant, quia non modò eam indicare volunt, sed etiam homines in admirationem adducere, quod illa ratione loquendi quàm commodissimè assequuntur. Nec mendacia ibi locum habẽt, cùm prauum sensum aut falsum in animo audiẽtium & legentiũ non gignãt. Medium itaq; ibi retinetur, non sanè rei, sed rationis. Euangelistæ quoque mendacij non tenentur, cùm eadem gesta Christi referentes, non omnes ijsdem verbis vtantur. Nam ad veritatẽ satis, id est, vt res, quemadmodum fuit, exponatur: non autem exigitur, vt ijsdem verbis referatur. imò spiritus beneficio id sæpe agitur, vt forma narrationis varietur. Nam sic minus ab vno expressa, luculentius ab altero indicantur.

De obstetricibus Hebræorũ & Rahàb.

29 At solent Hebræorũ obstetrices obijci, quę licet mẽtitæ fuerint, prẽmio tñ illas deus affecit: idemq; Rahàb meritrici, seu cauponæ vsuuenit. Augustinus respõdet, in obstetricibus non mendacium, sed fidem & timorẽ erga deum, ac misericordiã, quã Israelitis impenderũt, Domino placuisse. idq; sacra Historia disertis verbis attestatur. Nec secùs de Rahàb sentiendum est. Gregorij verò sententia mihi nunquã arrisit, qui ait, propter mendacium interpositũ, æternã mercedem in temporariam fuisse commutatã. quia pro cœlesti beatitudine, deus eis dicitur domos ędificasse. Ego verò sentio, propter verã fidẽ, quæ fuit in eis efficax, ita vt charitatẽ ac timorẽ dei, iustos & legitimos fructus protulerit id quod ex infirmitate mẽtitæ sunt, ęternã fœlicitatẽ eis nõ eripuisse.

30 Obijcitur itẽ Abrahamus, qui Sarã sororem suam dixerit. At in eo, quemadmodum Augustinus docet, non est mentitus: id quod erat dixit, non tamen totum protulit. A nemine autem id exigitur, vt verũ vniuersum, quod nouit, depromat. Coniugem suã fuisse tacuit: sed quia cognata eius erat, iuxta Hebræorum consuetudinem, verè potuit sororem appellare. At non videtur prorsus excusari posse: quia licet mẽtitus nõ sit, eam vocando sororem suam, ibi tamen lapsus videtur, quòd tacendo coniugium, illam periculo adulterij exponebat. Nam eo illam denudauit præsidio, quo vno defendi poterat, ne in alienos amplexus veniret. Nec mihi laborandũ videtur vt omnino Abrahamum defendamus: homo enim fuit, & nimio timore facilè potuit labi. Augustinus tamen comminiscitur, duo tunc fuisse pericula, quibus Abrahamus cõstringebatur: vnũ,

Vide Gen. 12. sub finem.

An Abrahamus sit mentitus de Sarah.

vt ne ipse interficeretur: alterũ, vxoris adulteriũ erat. Prius euitare potuit, dum eam sororem suã appellaret: alterum verò, ne pollueretur, propulsare non valuit, quia etiãsi maritũ se dixisset, non propterea eã liberasset ab Ægyptiorũ libidine. Quamobrẽ deo cõmisit, quod ipse auertere non potuit. & in eo quod in sua potestate habuit, illũ tentare noluit. Hæc Augustini sententia fuisse videtur: At quid ipse iudicem, anteà exposui.

31 Cæterùm idẽ Abrahamus nõnne mentitus est, cùm seruis diceret, *Expectate hic, & ad vos reuertemur:* cùm tñ filiũ sacrificare in animo haberet: quod si fecisset, non vtiq; cum filio, sed solus fuisset reuersus. Iacobus etiã expressè mentitus est, cùm patri suo dixit, *Ego sum Esau filius tuus.* Paulus itẽ, vt in Actis habetur, ait se nesciuisse illũ fuisse Principẽ sacerdotũ, qui se percuti iusserat: cùm tñ (vt Augustinus testatur in Sermone de puero Centurionis, vtq; habetur 23. quæst. 1. cap. Paratus) illum non ignorasset. Creuerat inquit Paulus inter Iudæos, legem ad pedes Gamalielis didicerat, quare Pontificẽ ab alijs probè internoscebat. Iehu quoq; luculenter est mentitus, qñ Baalem se dixit velle colere. Augustinus tradit, duo in diuinis literis hominũ genera cõmemorari. Nam aliquos adeò fuisse perfectos vt inde cõstat, quamuis absq; peccato non erant, illis tñ haud temerè nota sit inurenda: sed potius videndum quomodo ea possimus tueri, quæ in eorũ operibus peccati speciẽ præ se ferunt. Ij sæpenumerò dei spiritu sic acti fuerunt, vt deus eorum verbis & factis arcana quædam voluerit patefacere. Vnde persæpe credẽdi sunt Propheticè nõ nulla cùm dixisse, tũ etiã egisse. Sic Abrahamus cùm diceret, Ad vos reuertemur, imprudens, qđ erat futurũ, vaticinatus est. Nam cùm Izcaco incolumi de mõte rediţt: Iacobus item dicendo, *Ego sum Esau filius tuus,* nihil aliud indicare voluit, q̃ se illum esse, cui gradus, benedictio, & dignitas deberetur, quæ ad Esau primogenitũ pertinere videbatur. Paulus quoq; diuinabat quid tãdem futurũ esset de summo sacerdotio: nẽpe id, instar parietis albati, & vt rẽ prorsus fictã ac hypocriticam è medio tollendum esse. *Alij præterea,* inquit Augustinus, *viri fuerunt non adeò perfecti, sed praui, qui cõmemorantur in veteri Testamento aut mentiti, aut aliquid fecisse quod peccatũ videatur.* De ijs autẽ non ita laborandum existimat, quo famã & opinionẽ bonam de illis tueamur. Huius monetæ fuit Iehu: nã vt deo ea cædes placuerit, quam in Achabum & eius familiã exercuit, nec nõ Baalis ac eius cultorũ extirpatio, is attamẽ impius fuit, neq; ab adoratione vitulorũ aureorum discessit. Quare licebit nobis fateri, eum mentiendo peccasse. Cæterùm (quemadmodum puto, ac superius innuebam) vnica distinctione hunc nodum facilè possumus dissoluere. Ij homines vel humano spiritu ad mentiendũ incitabãtur, vel diuino impulsu. Quãdo vt homines egerunt, eos peccasse nõ diffitebimur: cùm verò dei afflatu sic locuti sunt, eorum dicta & facta mirabimur: sed in exẽplum & consequentiam nequaquam trahemus.

Vide in Gen. 27. vers. 19.

Duo hominũ genera.

Distinctio notanda.

De Simulatione.

Duplex simulatio.

32 De simulatione verò quid statuemus? Respō deo, eam duplicē esse. Vnā, quæ deceptionē tantūmodo spectat. Ea verò, cū à mendacio non distet, vtiq; peccatū est. Qui cùm prauus fuerit, se probū ac sanctū fingit, is proculdubiò hypocrita est: & in eo qđ simulat, haud vulgariter peccat. Adhæc quicunq; animū infestū ac odiosum erga quempiam habens, illi blanditur, & se amicū eius assimulat, à peccato nō absoluitur, imò detestabili simulatione laborat. Cæterùm aliud est simulationis genus, quò non eò tenditur, vt aliquis fallatur, sed tantū ad occultanda cōsilia valet, vt ne impediantur. Atq; hæc simulatio repudiāda, vel dānanda nō est ceu peccatū, quandoquidē (vt iā exposuimus) nō semper id exigitur, vt quicqđ veri nouimus, patefaciamus. Ita Christus, cùm esset innocentissimus, carnem peccati circumtulit, & suam innocentiam naturamque diuinam occultauit. Idque non vt mortales falleret, sed vt pro salute hominum pateretur: nam si Dominus gloriæ fuisset agnitus, nunquam (vt dicit Apostolus) cruci fuisset affixus. Idem quoque Christus coram duobus discipulis finxit se lōgius profecturū: Nō id studebat, vt eos deciperet, verū se idcirco aliquātisper occuluit, vt eos incredulitatis argueret, & ex Scripturarū testimonijs erudiret. Vnà etiā significabat, q̄ procul à cordibus eorū esset: Vel sicut Augustinus interpretatus est, eis abitū suū ad cœlos adūbrauit. Vnde satis apparet, in ijs fictionib. nō esse mēdaciū, cū rei significatæ sermones ꝓbè adæquētur.

De simulatione Dauidis.

33 Dauid aūt, cùm in grauissimum discrimen apud Achin regem Geth incidisset, faciem mutauit, seq; stultum finxit, cumq; talis videretur, euasit. Hîc nonnulli aiunt ipsum nullam simulationem admisisse, sed deum quo illum eriperet ita eum terrore percelluisse, vt à mente alienaretur, & ea faceret, quę in 1. Samuelis de ipso narrātur. Propterea in Psalmo, cuius initiū est: *Benedicā Dominū in omni tempore,* de tāto beneficio gratias deo egit. Et vnà suo facto adūbrauit afflatu diuino, quid Christus nostra causa esset passurus, nimirū vt stultus atq; insanus haberetur. Aut respondendum est, Dauidē non esse omnino à peccato excusandum, si vt homo plus æquo territus, ad hoc auxilij genus confugerit. Sin verò dei nutu prudens ac sciēs id fecit, eū peccati non accusabimus, licet nostra imitatione secuturi eū nō simus. Neq; fas est, vt quisquam fingat, se aliquod crimē, quod non perpetrauerit, cōmisisse, quamuis Gregorius dixerit, bonarū esse mentium ibi culpā agnoscere, vbi nulla fuerit. Augustinus ea de re in Sermone de verbis Apostoli vigesimonono verius ac solidius tradidit. Scribit enim, *ita fingendo si prius non eras peccator, efficieris peccator, nēpè dicēdo, te cōmisisse quod nō admiseris.* Licet quidē cuiq; in vniuersum fateri sese peccatorē esse: at hoc vel illud crimen specialiter in se recipere nemo debet, quod verè nō cōmiserit. Notandū præterea, verū quidem esse, id non requiri, vt verū vbiq; patefaciamus, totūq; quod nouimus passim dicamus: attamē id minimè sibi permitiēdū est in iudicio. Dum enim tanquā testes examinamur, ibi ad id testandū astringimur, quod ad eam rē facere nouimus, de qua tūc tēporis interrogamur.

Psal. 34.

Gregorij error.

An liceat mentiri pro vita proximi conseruanda.

Augustini difficilis quæstio.

34 At difficilius nobis dubiū se offert, An pro vita proximi cōseruanda mentiri liceat. Augustinus de Mendacio ad Consentiū ait, Si quis periculosissimè laboret, idemq; filiū suū norit in extremo versari discrimine, quē te conscio mori cōtingat: cùm parēs te rogauit, Viuítne filius? tuq; sis certus, eum quoq; moriturū: si filium decessisse nūciaueris, quid ibi facias? Siue dixeris, viuit: siue dixeris, nescio, mētiris. Sin aūt responderis, mortuus est, oēs exclamabūt in te, quasi homicidiū admiseris, & patrem illū ægrotantē, qui iam ferè animū extremū trahebat, tuo acerbo nūcio coegeris mori. Fatetur Augustinus rē durā esse, nec diffitetur se, vt hominē permoueri, & forsan posse cōtingere, vt affectus nō sinat id quod iustum & rectum est ad effectum perduci. Sed tandem ait, non esse mentiendum: Additq;, si noueris aliquam impudicam mulierem te deperire, quæq; minetur sibi manus afferre, & id reipsa factura sit, nisi libidini eius peruersæ assensus fueris: an propterea debes adduci, vt quicquam turpe aduersus castitatem cōmittas? Non arbitror: Ita inquit, & pro vita proximi conseruanda, non debes in ipsam veritatem peccare. Cæteroqui mendacijs quāta fenestra patefiet, si aliter faciendum statuerimus? Certè quod vnus pro vita licere putauerit, alter pro pecunia, alius pro existimatione, aut pro agris & pro prædijs tuendis sibi permittit. Atq; ita fiet, vt mendaciorū nullus modus, aut termin⁹ sit futurus. *Nō est,* inquit Augustinus *id committendum, v. pro alterius corporali vita quispiam suum ipsius occidat animum.* Quinetiam pro salute animi cuiusquam, non esse mentiendum affirmat. *Omne mēdacium,* inquit Ioannes, *non est ex deo:* at nos, quæ non fuerint ex deo, minimè debemus loqui.

Simile.

35 Quid si aliquis ad mortem quæratur à sicarijs, tuque sis cōscius eum ibi latêre, vbi præsens ades, rogentq; an scias eum ibi esse? Respondet, Si forti animo, & vt Christianum decet fueris, inquies, Vbi quidem ille sit, noui, at non prodā: vos facite, quod volueritis. At cùm eo ventum est, vt pro alicuius tuenda vita sit mentiendum, scito rem oportere deo committere, teq; iam ibi nihil amplius habere quod agas. Aut respōdeas te nolle prodere, aut taceas. Verùm ex tuo silentio præsumet sicarius eum domi tuæ esse, tuque videberis occasionem vt deprehendatur dedisse. at reuera non dedisti. Non enim obstare potes, quin ille opinetur, quod voluerit. Quare res potius Deo committenda est, quàm vt mentiare. Attamen consiliū capiendum est in area, nempè, vt ita loquaris, vt ne totum dixeris, nec tamē falsa proferas. Interdictum autem minimè putarim,

rim, imò quàmmaximè licere, in hisce casibus ambiguè loqui. Ac de quæstione satis.

An Modestiæ causa, Liceat mentiri.

Vide in 1. Reg. 17. uer. 18. & in 2. Sam. 9. uers. 8.

36 Sunt quidam ita importuni, vt quamuis cumulentur à deo omnibus beneficijs, tamen semper querātur: *Nos portauimus pondus diei & æstum, & nos illis pares facis?* Quidā ita sunt modesti, vt etiam bonis rebus animos deijciant: alij calamitate frā guntur, & redduntur demissiores. Qui autem etiam perditis & accisis rebus ferociam retinent, nimis insolentes & præfracti sunt. Humilitas est tanquam frenum quoddam, quo oportet animorum nostrorum insolentiam cōtineri in officio. Maximè autem reuocantur homines ad modestiam, cùm incipiunt cogitare, quantula illa sint, quæ habeant ex seipsis. Ea tamen abiectio coniuncta esse debet cum notitia beneficiorum dei. Multi enim cùm ea aut ignorent, aut dissimulēt, efficiuntur bestiæ: vt qui nihil intelligant, quibus beneficijs à deo affecti sint. Sed videndum est in primis, ne simuletur illa modestia, néue ea in verbis tantùm sit, non etiam in animo. Modestiæ autem causa, vt virtutem illam retineas, mētiri de teipso non licet. Aristoteles enim ipse in Ethicis numerat mendaciū inter res turpes. Et vt Paulus ait, *Non est faciendum malū, vt eueniat bonum.* Augustinus Epistola 8. ad Hieronymū de hac re citat verba Pauli ad Corinth. *Si Christus non resurrexit, vana est prædicatio nostra, & vana etiā est fides vestra: Reperimur enim falsi testes Dei, cùm dicamus, Deum resuscitasse Christum à mortuis, quem non resuscitauerit, si mortui non resurgunt.* Hîc Augustinus, *At dicere quispiam Paulo potuisset, cur tu tantopere abhorres ab hoc mendacio, cùm faciat ad illustrandam gloriam Dei?* Facit autē Paulum respondere, se detestari huiusmodi mēdacia: nec minus malum esse falsa laudare de deo, quàm de eo vera non credere. Hinc nos ita colligimus, Si non licet mētiri ob honorem dei, propter virtutem aliquam retinēdam multò minus licet. Imò non minus malū est ascribere tibi malum, quod non admiseris, quàm arrogare tibi bonum aliquod, quod non feceris.

Humilitas seu modestia.

Modestiæ causa nō licet mentiri.

Simile.

Obiectio.

37 Contrà tamen Paulus ad Timoth. videtur de seipso nōnihil mētiri: *Christus, inquit, venit ad seruandum peccatores, quorum ego sum primus.* Nō enim erat Paulus præcipuus aut maximus peccator. Et in Prouerb. ca. 30. Agur propheta, siue ille Salomō ipse fuerit, siue alius quispiam, *Stultior,* inquit *sum omnibus hominibus, & sapientia hominis non est in me. Non didici scientiam, neq; intelligentiam sanctorum habeo.* Tamen & propheta erat, & sapiens, & ad interrogata prudenter respondit. Et Christus ipse de se, *Vermis* inquit, *sum, & non homo: opprobrium hominum, & abiectio plebis.* Quidā istas loquutiones ita tuentur: Eos, qui sua peccata ita amplificarunt, tātùm spectasse vires suas, quas haberēt ipsi ex se, & innatam quādam procliuitatem suam ad malum. Vidisse enim illos, se grauiter fuisse lapsuros, nisi deus obstitisset. Sunt quidem ista incitamenta nō parua, vt summissè & humiliter de nobisipsis sentiamus. Sed aliud est dicere, se procliuē esse & propensum ad malum, aliud fateri se aliquid fecisse, quod non fecerit. Ista enim differunt tantùm, quantùm actus & potentia. Possumus quidem oēs labi: dicere tñ se lapsum esse, qui lapsus non sit, nemo debet. Omnes fateri debemus nos esse peccatores, nemo tñ debet sibi aliquid nominatim ascribere, quod nō admiserit. Dico ergo, loquutiones illas, quas cōmemoraui, si penitus excutiantur, veras esse. Quædā enim ad illū modum proferuntur, quòd simpliciter ita sint: quędam quòd efferātur per hyperbolen: quædā qđ per contentionē cum alio conferātur. Paulus appellat se primum peccatorū, vel quòd ex illis qui persequuti fuissent Ecclesiā dei, primus accessisset ad Christū, vel qđ re ipsa se iudicaret esse pręcipuū & maximum peccatorū: non quidē quòd nemo grauius peccasset: erāt enim qui peccarāt in Spiritum sanctū, erant qui peccarant sine aliqua pœnitentia: sed quòd ex illis omnibus, qui redēpti essent per Christū, & assequuti essent misericordiā dei, putaret se grauissimè peccasse. Alij enim peccauerāt ex infirmitate: alij ex simplici errore & incredulitate: alij eò vsq; progressi fuerant, vt Christū affigerent ad crucem: qui tñ postea prædicatione verbi dei reuocati sunt ad pœnitentiam. Itaq; Petrus in Actis, *Scio, inquit, fratres, vos per ignorantiam fecisse, quemadmodū & principes vestri.* At Paulus non accessit ad conciones Apostolorum: opus erat maioribus vinculis, vt ille ad Christum attraheretur. Itaq; Christus ita eū affatus est de cœlo, *Saule, Saule, quid me persequeris?* Cùm his ergo sese confert, & horum se dicit esse primum. Itaq; Chrysostomus in hūc locum ait, ista pugnare cum alijs eius verbis in Epistola ad Galatas. Ibi enim ait, se versatum esse in Iudaismo sine crimine & sine querela. Verùm ista, inqt, nihil pugnāt: Nā illi ipsi, qui absoluerant iustitiam legis, nihilominus erant peccatores. Et quāuis Paulus hæc de se modestè dicat, nihil tñ sibi ascribit falsi. Etsi enim fateatur se fuisse persequutorē & blasphemum, non tamen ait se fuisse adulterum, aut scortatorem, aut latronem. Illa enim nō fuissent vera. Ea quę obijciuntur ex Prouerbijs de Agure propheta, vera erant ex collatione ad ea, de quibus interrogabatur. Dicit, se non habere sapientiam, nō quòd re vera illa quā habebat, nulla esset, sed quòd ad res tantas collata, videri posset nulla. Ita Socrates dicere solebat. *Hoc tantùm scio, quòd nihil scio:* quòd scientia illa quā habebat, nihil esset, ad multitudinē eorum, quę nesciret. Ita Christus se appellauit vermem, & opprobriū plebis, quòd propter afflictiones & cruces, homines vulgò ita de illo iudicarent. Incurrit etiam nonnunquā in dicendo hyperbole, non quidē quæ coniuncta sit cum mendacio, sed quæ faciat ad rē magis illustrandam.

Paulus quomodo primus peccatorum.

Agur quomodo non habuerit sapientiam.

Dolus ad extirpandam Idololatriam & hæreses an liceat. In 2. Reg. cap. 10. vers 17.

38 Iehu per fraudem illicere uoluit Baalitas in extremū capitis discrimē. Et dixit populo se fu-

turum insignẽ Baalis cultorẽ, & velle quampri-mũ ei offerre nobile sacrificium: ideo cõgregari iussit omnes Baalitas ad cœtũ sacrum, vt Baalẽ sacro magnifico prosequerẽtur. Dubitãt aliqui, an Iehu mentiendo ita, peccauerit. Qui causam eius tuentur, inquiũt, hoc genus mendacij fuisse officiosum, atq; ideo nõ damnandũ. Officiosum verò mendacium, definiunt id esse, quo nemo læditur, & aliquis iuuatur. Sed attendendum inter cætera est, hoc Iehu mendacium non temerè illi excidisse, cùm fuerit illo itinere animo cõceptũ, & mente versatum. Nec meo iudicio potest officiosum appellari, quia ratione scandali permultos læsit. Nam existimabat populus ex vna parte se pium sanctumq; regem adeptum: verùm ex altera parte eius edictum intuentes, suspicabãtur illum deleuisse Achabum cum suis, non pietatis ergò sed regnandi causa: Iure igitur hypocriseos dãnabant. Alij tuentur prolatũ mendaciũ, quod recta intentione dicentis esset correctum. At bona intentio non reddit bonã actionem, quando natura sua est mala: nec iuxta doctrinam Apostolicam, mala cõmittenda sunt, vt bona proueniãt. Pergunt, & aiunt satis esse, deum ipsum cor loquentis agnoscere. Nec id est satis, quia non tantùm deo necesse est, vt nosipsos approbemus: verumetiã, quoad eius fieri potest, hominibus, quò videntes opera nostra bona, celebrent Patrẽ & glorificent. Nec illud magni æstimandum est, quod aiunt, hoc mẽdacium breui tẽpore fuisse duraturũ, quoniã inter paucos dies futurum erat, vt animus dicentis patefieret. Erat enim Iehu interfecturus Baalitas: Vnde populus erat cogniturus, quàm esset alienus ab eo genere idololatriæ. Errant enim isti vehementer, qui peccata opinãtur metienda spacio temporis, cùm breui momento possit perpetrari grauissimum scelus: Nec dubiũ est, quin Baalitæ hoc facto Iehu, pro eo tẽpore sese confirmarint in sua peruersa idololatria. Deinde cùm sese pararent ad sacrificandũ, non leuiter peccabant. Et ad id impellebantur authoritate regis, qui edicto proposito illos conuocarat, qui etiam iussit vestiario, vt illis præberet solita indumenta, quæ illi accipientes & induentes legẽ dei proculdubiò violabãt. Ex quo loco satis liquet, illos habuisse in sacris vestes peculiares discretas à prophanis & vsitatis. Nititur quippe diabolus, in quibuscunq; rebus potest deũ imitari, qui lege sanxerat, vt Aharon corã se ministraturus, vestes haberet egregiè paratas. Iusserat itẽ, vt filij eius, hoc est, minores sacerdotes, sua quædam gestarent indumenta: Similiter Baalitæ fieri curarunt in sua idololatria.

Officiosum mendacium quid.

39 Tale genus mẽdacij ac imposturæ olim fuit Augustini ætate adhibitũ, ad retegẽdum Priscillianistarũ errorem. Isti scelerati hæretici, multos clanculũ corrumpebant: & interim in ius vocari vel ibi damnari vix poterant, quia suã hęresim assimulabant, accusati detestabantur & abiurabant, licet in animo pestiferũ sensum retinerent, nec à seductione desisterent. Vnde multi ex fidelibus ægrè ferẽtes eos latere, vt eos in lucẽ protraherent, ac retegerẽt, aliquos interdum ex eis accedebant, & assimulabant se quoq; Priscillianistarũ studiosos esse. Vnde illi hoc audito, arcana sua eis proferebãt. Augustinus Catholicos reprehendit, suadebatq;, vt hoc genere mendacij abstineiẽt, eaq; de causa cõscripsit pulcherrimũ libellum de mendacio ad Consentiũ. Rursus qui defendunt Iehu, nobis obijciunt Heliam, qui videtur incitasse Baalitas in mõte Carmelo ad sacrificium idolo faciundũ. Sed inter hæc nõ leue discrimẽ est, quia Helias per se ac simpliciter nõ incitabat eos ad sacrificandũ: sed ad patrandum miraculũ prouocabat, nẽpè vt experientia tentaretur, vtri de cœlo ignẽ elicerent. Deinde illo tẽpore Baalitæ parati erant ad quotidiana sacrificia, imò deo suo victimas faciebãt singulo quoque die, ac eum perpetuò quodãmodo inuocabant. Quod tunc Baalitis non accidebat: metu quippe noui regis Iehu nõ audebãt suo idolo sacra facere. Quare nõ oportet, vt argumentis sese confirmẽt, qui Euangeliũ profitentur, & interea se polluunt in Papatu abiurationibus & sceleratis missis. Nõ sufficit cor habere syncerũ, sed etiã externas actiões deus requirit, quia cùm totius hominis sit cõditor, etiã totũ sibi vẽdicat. Proinde mihi dicendũ videtur, iustũ quidẽ ac bonum fuisse, vt Achabitæ & Baalitæ perderentur: circũstantias verò oẽs adhibitas, non esse omnino probandas. Nec debemus admodũ solicitari, vt Iehum à peccato asseramus, cũ alioqui fuerit vitulorũ aureorũ cultor: neq;, vt sacra narrat historia, in lege dei perfectè ambularit. Erat sanè destinatus ad euertendũ cultũ Baal, non aũt ad illum promouendum vel simulandum. Quare hoc genus mendacij non video cur excusetur, nisi fortasse dicatur, illum non suo arbitrio & iudicio esse mentitũ, sed impulsu dei, qui ad tale mendaciũ illum instigarit. Quemadmodũ iussit, vt populus acciperet ab Ægyptijs mutuo vestes preciosas, & aurea & argentea vasa, cùm tñ Hebræi probè scirẽt, hæc nõ esse danda mutuò, sed prorsus à dominis auferenda. Cæterùm vt ita fieret, deus mandauerat, vt in Exodo habetur. de Iehu verò id affirmari nõ potest. Merebantur quidem Baalitæ, vt hac fraude seducerentur, cùm ipsi populum deceperint, & quidẽ in re grauissima. Et qui solicitauerãt ac inflãmauerant reges ac reginã contra prophetas & viros dei, nũc & ipsi merentur fraudulentam ac dolosam circumuentionem: sed interea Iehu à pernicioso mendacio nõ excusatur. Non me latet, esse dolum bonũ & dolum malum, & dolo bono interdum licere vti: sed hîc, de quo modò agimus, dolum malum esse aio, & idcirco illicitum. Mãdauit quidem lex, vt idololatræ occiderẽtur, sed hoc genere imposturæ ac mendacij non iussit id fieri.

Priscillianistarum persequutioni dolus Iehu adhibitus.

Dolus & bonus & malus.

40 Iehu studium suum erga Baalẽ cõparatione amplificat. Visus erat Achabus in eo cultu omnium superstitiosissimus, at dicitur præ Iehu parùm coluisse Baalẽ. Est perinde, ac si diceret, illa fuerũt iocus & ludus præ illis, quæ ego sum daturus. Testatur sacra historia hæc illum fecisse dolosè,

Cur Iehu præ se tulerit obseruantiã & cultum Baalis.

Priscillianistarum periculum... dolus le... hu adhibitus.

dolosè, quòd omnes Baalitas vellet in vnum cō trahere, ac simul omnes conficere, quod ei aliter non facilè successisset. Permulti quippe Baalitæ audita cæde Achabi & Ochoziæ, nec nō liberorum Achabi & cognatorum Ochoziæ, metu aufugerant, & sese in latebris absconderāt. Ideo Iehu hæc simulauit, ac proposuit edictū, quod Baalitis mirum in modum fauebat. Deinde fortasse veritus est, ne si per vim & apertè voluisset agere, seditio in populo excitaretur ad res nouas moliendas. At tam blandè ac studiosè Baalitæ inuitati redierunt, & sese vltrò in capitis periculum præcipitarunt, cùm alioquin astuti & vafri essent. Verùm ad hūc modū tales homines deus infatuat, & in sua ipsorum astutia eos cōprehendit. Sicuti etiā factum videmus in Pharaone, qui vltro ac sponte ingressus rubrum mare, vnà cum suo exercitu submersus est. Hoc genere doli ac mendacij vsus est olim Constantius Magni Constātini pater, qui cùm amplecteretur Christum, edictum proposuit suæ voluntati longè contrarium, quasi nollet in aula sua Christianos ferre. Proinde edicto iussit, vt qui Christianā religionē profiterentur, se acceptis honoribus abdicarent, cingulumq; militare deponerent. Qui synceriter Christum amplexi erant, spretis dignitatibus ac aula, à comitatu Imperatoris discesserūt: qui è diuerso nominetenus Christiani erant, vt priorē locum & gradum retinerēt, à Christo defecerunt. At res in diuersum abijt: Nam Imperator illos reuocauit, qui abierant, & pristinis iussit frui cōmodis ac honoribus. Illos verò à se abegit, qui Christum repudiarant, hac vsus ratione: Si fidi non fuerunt Numini, hoc est, Christo, quē colebāt, neq; mihi fidem præstabunt, neq; certā operam nauabunt ad me ac imperium meū tuēdū. Iulianus verò defector, quē Apostatā vocāt, diuersa ratione mentitus est. Nā vt Ammianus Marcellinus refert, cùm exercitū duceret aduersus Constātium suum fratrē patruelem, veritus ne milites offenderet, qui maxima ex parte Christiani erant, assimilauit se quoq; Christum colere, cùm ab eo defecisset. Proinde solenni die Epiphaniorū cum Christianis vnà ingressus est in tēplum. Et alioquin permultę in historijs, quod ad religionē attinet, deprehendūtur simulationes.

Impios deus in casses mirabiliter illicit.

Constantij Cæsaris factum.

Iuliani Apostatæ factum.

Fides an seruanda fidem frangenti.

An licuerit benefacere propter Ionathanem.

41 Dauid. 2. Sam. 9. initio quærit, *Ecquis superstit ex familia Saulis, cui posset benefacere propter Ionathanem.* Cùm dicit Ionathanem, nō excludit deum: imò quod Ionathanis causa facit, pietatis maximè & dei causa facit. Ita deus dicit, se velle benefacere populo Iudaico propter fœdus, quod pepigerat cum Abrahamo: non tñ excludit bonitatē suam: imò maximè includit. Fœdus enim illud profectum erat ex mera bonitate & misericordia dei. Sed cur inquies, dicit se velle benefacere alicui ex Saulina stirpe propter Ionathanē, ac non etiā propter ipsum Saulem? Nam cap. 24. libri superioris, cùm fimbriam chlamydis Saulinæ præcidisset, adactus iureiurando à Saule promisit, se

Iehu & bonus & malus.

Cur Iehu... ... Baal.

A nolle eius semen excindere. Obstringebatur ergo non tantùm Ionathani, sed etiam Sauli. Quidam respondent, Dauidē solutum iam fuisse iureiurando suo, quòd Saul fidem illi nō seruasset, sed eum maximis iniurijs affecisset. Nā frangēti, inquiūt, fidē, fides frangatur eidē. Et Cicero in 3. de Officijs, citat carmen ex Accio veteri poeta,

Fregistine fidem?

Respondet Atreus quē ille loquentē introducit,

Neq; dedi, neq; do fidem infideli cuiquam. Verū hoc

B non semper tutum est. Nam si alter sit impius & perfidus, tu tamen non debes ea causa discedere à promissis tuis. Deus enim sæpè seruat fidem nobis etiam malè facientibus. Promisit se velle continuare regnum, aut magnam aliquā dignitatem in familia Dauidis vsq; ad Messiam: promisit se daturum esse Filium, qui redimeret humanum genus. Homines quidem erant mali, & perfidi, & indigni quibus promissa seruarentur: tamen hæc illis optima fide præstitit. Quidam ita respondent, præstari quidem oportere à no-

C bis fidem etiam homini malo & perfido, modò ille erga alium quēuis, non autem erga nosipsos sit perfidus: aut etiam si nosipsos lędat, modò ne in illa ipsa re, qua de inter nos conuenerit. Imò etiam si in eo ipso, quod conuentum sit, fallat, tamen à nobis seruandam esse fidem: modò ne illa ratione, aut eius malitia augeatur, aut illi maior lædēdi facultas offeratur. Absoluimur ergo promissione nostra, si fieri non possit quod promi-

D simus, aut si illi ipsi malè casurum sit cui facta sit promissio: vt si tradas gladium furioso, quē promiseris sobrio: aut si ille pergat esse deterior, quasi fructum capturus perfidiæ suæ ex tua patiētia: aut si id promiserimus quod pugnet cum verbo dei, vel cum commodo Ecclesiæ aut Reipublicæ. Itaque 22. quæst. 2. scribitur, In malis promissis rescinde fidem. Maximè verò absolui mur, si fraude aliqua circumuēti, promiserimus aliquid quod non oportuerit, aut si res ipsæ iam

E mutatæ sint. Addiderunt quidam, Si vi & metu adactus promiseris aliquid, quod nolueris. Sed vix videtur, tantam vim & metum incidere posse in virum fortem & bonum, vt promittat id, quod sit contra aut officium, aut verbum dei: tamen si quis ita lapsus sit, absoluitur. In primis autem videndum est, ne astutè promissa nostra coloremus, & per fucum & fraudem quęramus nos ipsos explicare. Fraus enim, vt rectissimè dixit Cicero, non dissoluit, sed astringit periurium.

F Dauid, cùm fortasse multa posset, nihil tamen voluit comminisci quo infirmaret promissa sua: Nam cùm esset pius Princeps, maluit veritatem sequi & fidem.

Fides quando rescindenda.

42 Similis quidem est harum duarū virtutum natura & ratio, non tamen prorsus eadem. Quid autem inter eas conueniat, quidque discrepet, paucis dicam. Veritas est virtus, qua propensi sumus ad dicendum ea, quæ animi nostri sensa & cogitata exprimant. Ex eo enim quod illa dici

G mus quæ sentimus, appellamur veridici & veraces. Fides autem est virtus, qua efficitur, vt facta

Veritas & fides quid differant.

nostra promissis respondeant. Vtrinque est aliqua conformatio, in veritate quidem, verborum cum sensis animi: in fide autem, factorum cum promissis. Itaq; veritati opponitur mendacium, fidei perfidia: Nam Cicero fidem ex eo dictam putat, quod fiat id, quod dictum est. Definit autem eam vtcunque ad hunc modum, Fides est dictorum & conuentorum constantia. Alibi ait, fidem esse veritatem dicti. Plenior autem definitio erit ista, Fides est habitus bonus secundum rectam rationem, qua procliues sumus ad faciendum ea, quæ promisimus. Hæc definitio, vt dixi, plenior est, constatque ex genere & differentia. Pertinet autem fides ad iustitiam: Ea enim efficit, vt reddamus cuique quod suum est. Quod enim alicui promiseris, id eius iam efficitur cui promiseris: Idq; nisi præstes in tempore, retines alienum. Tanta autem est vis fidei, vt vnà complectatur omnes partes humanæ vitæ: Nam nec matrimonia, nec contractus ciuium inter se, nec vlla pars Reipublicæ constare potest, sine fide. Differt vt dixi, à veritate, etsi multa habeat cum ea similia: materia enim veritatis, infinita est. Omnia enim quæ dicimus, aut vera, aut falsa sunt, siue ea præterita sint, siue præsentia, siue futura. Fides autem tantùm versatur in promissis: sed promissa ea oportet esse de re bona, non autem de re mala, aut impediente bonum, alioqui non debent esse firma. Fides ergo eosdem habere debet comites quos iusiurandum: nimirùm veritatem, iustitiã, & iudicium. Quare qui promissum violat, non tantùm in eo ipso peccat, sed etiã restituere debet damnũ, quod eius perfidia, alter, cui promisit, acceperit. Dauid quoniã in primis ornatus erat istis virtutibus, noluit à promissis suis discedere: Nam & sponte promiserat, nulla adactus vi aut metu, & quod promiserat, nec pugnabat cum verbo dei, nec erat obfuturũ Reipublicæ. Erat etiam res boni exempli, vt tãtus rex promissum faceret: nec periculũ erat, ne illi, quibus promiserat, fierent eius fide deteriores: erãt enim iam mortui: nihil ergo erat, quod posset tergiuersari. Et quia volebat etiã Sauli pręstare promissa, ideo quærebat, ecquisnam extaret ex eius familia, cui posset benefacere. Nominatim autẽ dicit Ionathanẽ, quòd illi non tantùm promisisi, sed etiam amicitiæ & arctissimæ necessitudinis vinculo obstrictus esset. Ille quidẽ qui fallit fidẽ, indignus est, cui à nobis seruetur fides. Nos tamen in primis spectare debemus istas circũstantias, ne propter alterius malitiã nos quoq; efficiamur mali, neue quæramus latebras ad piuria.

Fidei definitio.

Fidei comites.

De Fabula & Apologo.

In Iud. 9. Quid sit fabula.

43 Apologum aiunt speciẽ esse Fabulæ. Fabulam verò definiunt, esse narrationem falsæ rei, ad vtilitatem, oblectationémue confictam. Vel, sicut August. lib. 2. cap. 11. Soliloquiorum ait, Fabula est mendacium compositum ad oblectationem, quamuis mendacium propriè dici non possit. Falsitas enim eius illicò deprehẽditur, & pręsertim in Apologis. Siquidem inducuntur inanima seu rationis expertia inter sese loqui, ac de grauissimis rebus tractare. Id cùm auditor animaduertit, è vestigio sentit rẽ fingi, non ita gestã esse. Et sanè fabularum quædã sunt verisimiles: quædam verò à probabilitate longissimè distãt. Nam est verisimile, ortam aliquando contentionem inter Aiacem & Vlyssem de armis Achillis, quæ tandem Vlyssi adiudicata fuerint, atque ob id Aiacem tantũ doloris cœpisse, vt actus in furorem seipsum occiderit. E diuerso autem omni caret probabilitate mulierem conuersam fuisse in plantam seu lapidem. Apologus igitur in Fabulam minimè verisimilem refertur.

Fabularũ duo genera.

Apologus.

44 Species Fabulæ sunt, Comœdiæ, Tragœdiæ, Satyræ, Narrationesq; Lyricorum & Heroicorum Poëtarum, necnon Apologi. At quæ istarum fictionum liceant, quæue non liceat, ita definiri potest. Quæ obscœnitatem habent atq; scurrilitatẽ, hoc est, iocum vnà cum turpitudine coniunctum, minimè debent admitti: quæ verò sunt honestè ac verecundè conscriptæ, ita vt voluptate aliqua possint animum reficere, ac sint vtiles ad mores formandos, minimè aspernandæ sunt. Obscœnas esse repudiandas, duplici testimonio Apostoli cõfirmatur. Ad Corinthios cap. 1. scribit, *Corrumpũt bonos mores colloquia mala.* Et ad Ephesios cap. 5. habetur, *Scortatio & omnis immunditia, & auaritia minimè in vobis dominetur, vt sanctos decet:* deinde additur *αἰσχρότης, μωρολογία, & εὐτραπελία, & quæ non decent* Ijs verbis omnes illos sermones reprehendit, qui vel turpitudine vel obscœnitate sunt contaminati. Idem Plato vidit in libro tertio de Repub. vbi poetas excludit loquentes de dijs, perinde atq; de hominibus: quia ita scribendo, & naturam dei, quæ optima & suprema est, indignè tractant, & hominum vulgarium peccata excusant, cùm & deos & Heroas eadem fecisse testentur. Quod sanè deprehendimus in Terentij Eunucho, vbi Chærea flagitiosus adolescens, in domo meretricia lasciuiã tabulam intuitus, qua pictus erat Iupiter ad Danaen per impluuium penetrans, sibijpsi placere cœpit, quod homuncio faceret, quæ summum deum commisisse olim ex tabula cognoscebat. Feci, inquit, & lubẽs feci. Nec non Cicero: Fingebat hæc, inquit Homerus, humanaque in deos transferebat: maluissem potius, vt diuina ad nos.

Species fabulæ.

Obscœna fabulæ repudiandæ.

45 Augustinus in Confess. libro 2. capite 15. & 16. conqueritur, doletq; se puerum atque adolescentem, verba vtilia, sed in rebus vanis, didicisse. *Vtinam, inquit, vestitus fuissem scriptis vtilibus! audiebam Iouem tonantem, atq; vnà adulterantem.* Satis hominum mentes & adfectus ad vitia sunt procliues, quocirca pessimè agitur, vt pueri ac adolescẽtes ea ætate obscœnis & turpibus fabulis ad peccata incitentur. Apologi verò sunt vtiles, qui honestis & verbis & argumentis constantes, rectè primam illam ætatem informãt. Æsopus antiquus scriptor, in hoc genere se fœliciter exercuit, tametsi nonnulli reperiuntur, qui ad Hesiodum eius Apologos referunt, qui fuerit Æsopo vetustior. Sed noster iste, de quo nunc agimus, longè

Apologi vtiles.

ante

ante Æsopũ & Hesiodum fuit conscriptus. Nam tempora Iudicum, & nominatim Gedeonis, centum annos & vltra, bellum Troianum præcesserunt. Alius quoq; habetur Apologus, in 2. Melachim, capite decimoquarto, vbi Amasias victoria de Ædomæis parta, regem Israel incitauit, vt secum manus cõsereret. Cui rex Ioas ita respondit, *Carduus Libani misit ad Cedrum Libani, atq; ait, Da filiam tuam filio meo vxorem. Et exiuit fera Libani, & Carduum conculcauit.* Quo Apologo se tanto maiorem Amasia rege Iuda prædicauit, quanto Cedrus Carduo præstat, monebatq; ipsum à suo exercitu non aliter conculcandum & opprimendum, atque pereat Carduus à feris protritus.

46 Hæc idcirco retuli, ne Græci Ethnicique scriptores primi existimentur harum vtilium fictionum authores. Conuenit apud omnes Apologorum vsum tum maximè adhibendum, quando cum rudibus agitur. Ij enim syllogismos & Enthymemata non intelligunt, nec valent Inductiones absoluere, ita vt è singulis vniuersalia colligant. Et exempla illustrium virorum, cùm ipsi abiecti sunt & humiles, non morantur. Vnde cùm ijs vijs parum fœliciter doceantur, super sunt Apologi, vbi rei nouitate illecti, ijs quæ dicuntur admodum attendunt, & aliquando tandem persuadentur. Valent deinde ad iuuandam memoriam: nam quæ tam noua sunt & lepida, non vulgariter oblectant: quæ ita dulcia sunt, facilè non excidunt. Adhæc homines per Apologos facilius se reprehendi patiuntur, quàm per apertum sermonem: nam plana veritas odium parit. Verùm Apologis aut ænigmatis operta, ferri potest. Ab initio nesciunt auditores, quò res tendant: ideò cum ignorent quidnam dicatur, vsque ad finem expectant, & fortasis tandem persuadentur. Christus parabolam vineæ totam absoluit, ad finem denique Pharisæi atque Scribæ illam in se dici senserunt. Ita etiam apud Romanos impetrauit Menius Agrippa Apologo à plebe quæ secesserat, vt ad Patritios denuò sese adiungerêt. Ijs de causis, Parabolarum, somniorum, & visionum propheticarum, in diuinis literis vsus est frequentisimus.

Fabularũ duo genera. — Apologus. — Species fabulæ. — Apologorum vsus. — Obscena fabula repudianda. — Apologi vitio.

LOCVS XIIII.

Præceptum vltimum. Non Concupisces: vbi de peccatorum collatione & nexu. Item, De summa Legis quæ in Charitate sita est.

In Rom. 7. vers. 7.

De notitia peccati Paulus disputãs, inter alia omnia præcepta hoc tantùm vnum adducit, *Non concupisces.* Quod quidẽ Apostolus, vt alia omnia, prudentisimè fecit. Illud enim genus prauitatis, maximè arripere voluit, quod hominum iudicium maximè latet, & in alijs legibus minimè indicatur. Innata enim cupiditas & corruptela, quæ ad omnia impellit, hoc loco attingitur, & proditur vt fons & caput omnium malorum. Itaq; Augustinus rectè dixit, peccatum nullum admitti sine concupiscentia. Noluit ergo Paulus loqui de crassioribus vitijs externis, quòd ea videret ad disciplinam pertinere, & à ciuilibus legibus non tantùm indicari, verùm etiã puniri: nec de prauis affectibus & perturbationibus, quòd ea à Philosophis & Morali disciplina videret damnari, & ab illis præcipi, vt ad mediocritatem redigantur. Ad radicẽ potius ipsam omnium peccatorum sese contulit, & illã latentem & abditã prodi per legem dei, & in lucem protrahi ostendit. Quod vt apertius explicemus, obseruare debemus, Omnia mãdata dei, vel præcipere aliquid, vel interdicere. Præcipiũt autem, non tantùm vt leuiter fiat aliquid, sed etiã vt tota anima, toto corde, omnibus viribus, & accuratisimè fiat: vt nihil prorsus in nobis fit, quod diuinæ voluntati non obsequatur. Quod autem vetant, id non ita tantùm vetant, vt in nobis ne fit, sed etiam vt ne effectus quidem, aut propensio vlla ad id in nobis relinquatur. Atque idcirco deus edixit, *Non concupisces:* vt mente, voluntate, & prorsus omnibus partibus & animi & corporis, ab illis quæ deus prohibuit, abhorreamus. Et ad hunc modum mutuò sibi respondẽt hæc duo mandata, *Diliges Dominum deum tuum ex tota anima tua, ex toto corde,* &c. quod in omnibus præceptis aliquid iubentibus est repetendum: & vltimum, *Non concupisces,* quod vicissim in omnibus quæ interdicuntur, est intelligendum. Quare in his duobus mandatis, energia, & vt ita dicam, anima legis esse intelligitur, vt sine quibus cætera dei mandata plena & perfecta esse non possunt. Omnes autem mortales, quantumuis sancti, tamen ab vtroque hoc præcepto accusantur, conuincuntur, damnantur. Nisi enim dei gratia per Christum subueniret, nihil habemus ante oculos, nisi certum exitium. Nam quamdiu hîc viuimus, quàm non simus liberi à concupiscentia Augustinus apertisimè docet pluribus locis, præsertim verò in Epistola ducentesima ad Asellicum episcopum: Sic enim ait, *Vt mente agat, quod amat, nec carnis consentiat agenti: quod odit, id est, non omnino vt non concupiscat, sed vt post concupiscentias suas non abeat.* Et mox, *Ad eius consummationem quandoque veniemus, vbi peccati concupiscentia non cohibenda, atque frænanda, sed nulla sit. Hoc enim lex posuit dicendo, Non concupisces: non quòd quòd hic valeamus, sed ad quod proficiendo tendamus.* Et contra Iulianum libro sexto capite quinto, *Concupiscentiam verò quis ambigat, in hac vita posse minui, non posse consumi?*

2 Sunt autem qui putent præceptum illud, *Non concupisces,* non intercedere prauitatem, & vitium naturę, aut primos motus, quibus affici-

Concupiscentia caput aliorum malorum. — Peccatorum Distinctio. — Quæ fieri mandantur, & prohibentur, absq; vlla propensione fieri & vitari debent. — Duo mandata summa legis, homines quantumuis sanctos accusant.

mur erga ea quæ deus prohibuit. Verùm eo mandato aiunt, tantum prohiberi voluntatis atque animi consensum. Et tum demum fatentur nos peccare, cùm primis illis motibus concedimus, & peccatum in nobis regnare sinimus: Sed ea, quæ in hoc ipso capite sequuntur, eos apertissimè coarguunt. Paulus enim ostendit se agere de ea cupiditate, quæ molesta sit menti seruienti legi dei. Et addit, se per illam facere malum, quod oderit. Atqui ista locum non habent, vbi animi consensus intercesserit. Et de hoc genere cupiditatis clamat, *Infœlix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et addit, se inuitum & reclamantem ab illa captiuum trahi. Quum ergo ista concupiscentia sit huius generis, nil causæ erat, cur ad animi consensum detorqueretur. Sed in hoc aduersarij vehementer falluntur, quòd putant, hoc præceptum frustra dari, si id prohibeat, quod in hac vita caueri non possit. Et ridiculum aiunt esse, velle aliquid præcipere brutæ & stolidæ carni, & irrationalibus animi partibus, quæ nihil huiusmodi intelligant, & necessariò moueantur, & agant id ad quod sunt institutæ. Sed eos cogitare oportuit, præceptum hoc datum fuisse homini ratione prædito: idque non frustra, nec abs re. Condiderat enim DEVS hominem ad imaginem & similitudinem suam. quare nihil eum in se habere oportuit, quod cum voluntate dei non congrueret. Neque verò frustra data sunt mandata, vt isti fingunt, quæ in hac vita perfici non possint. Lex enim dei longè alium habet finem, quàm vt à nobis absolutè præstetur, aut vt ex eius obseruatione iustitiam assequamur. Duplex ergo est cupiditas: altera consensus animi manifesta, quæ in singula dei mandata consumitur: nam ira & odium, ad præceptum pertinet *Non occides.* Libido & turpe desiderium, ad præceptum, *Non committes adulterium:* altera generalis, quæ est propensio contra voluntatem Dei, & cum omnibus suis motibus, in vltimo præcepto exprimitur, *Non concupisces.* At superest adhuc scrupulus. Moses enim illud præceptum non ita simpliciter proponit vt Paulus: sed, *Non concupisces* inquit, *domum, agrum, seruum, ancillam, bouem, vxorem proximi.* Huius diuersitatis causa est, quòd cùm Moses hominibus rudioribus legem ferret, cupiditatem per obiecta, in quæ ea ferretur, apertius & planius describere voluit, quò ab illis facilius intelligeretur. Paulus autem, qui sibi videbatur cum scientibus legem agere, satis putauit esse præcisè dicere, *Non concupisces,* nihil ratus maiore explicatione opus esse.

Præceptum, quod impleri non possit, non frustra datur.

Duplex cupiditas.

Conciliatur Paulus cum Mose.

3 Imò ne Moses quidem omnia recensuit, in quæ per concupiscentiam abducimur. Satis putauit pauca quædam numerare, quæ vt crassiora & manifestiora statim occurrerent. Atque ita videmus, Deum eadem ratione in reliquis etiam mandatis ferè synecdochen adhibuisse. Idque nos Christus apud Matthæum luculenter docuit, cùm aduersus Scribarum & Pharisæorum traditiones, veram legis sententiam assereret: Nam illo præcepto, *Non occides,* non tantùm manum cohiberi docuit, verùm etiam contumeliam, odium, indignationem. Et illo mandato, *Non committes adulterium,* non tantùm impuram actionem prohiberi, sed etiam libidinosum aspectum, omnemque inflammationem animi erga mulierem alienam. Eodem modo possemus facilè ostendere, in reliquis omnibus mandatis esse synecdochen. Deinde in singulis mandatis commendantur virtutes, quæ illi vitio, quod ibi prohibetur, aduersantur: Nam dum interdicitur, Ne feramus falsum testimonium aduersus proximum: simul etiam præcipitur, vt veritatem tueamur, & proximi famam studiosè propugnemus. Cumque interdicitur, Ne furemur: præcipitur, vt benigni simus erga proximos, & nostra egentibus communicemus. Et vt dicam quod mihi quandoque in mentem venit, decem mandata Decalogi, æquè latè mihi patere videntur in omnem partem quod attinet ad honestum, turpe, virtutem, vitium, atque decem Aristotelis categoriæ. Quemadmodum enim nihil inueniri potest in rerum natura, quod ad illa prædicamenta non pertineat: ita nulla est virtus, nullum vitium, nihil honestũ, nihil turpe, quod ad aliquod decem præceptorum non possit referri. Vtque omnia genera & species aliorum prædicamentorum resoluuntur in substantiam, ita omnia externa peccata resolui possunt in cupiditatem. Vtque prædicamentum substantiæ materiam & formam habet, vt prima & summa principia: ita omnis animi nostri consensus ad peccandum resoluitur in prauitatem naturæ. Quare licet in lege, quæ nota & crassa sunt proponantur, in illis tamen deus exigit id, quod in primo vltimoque mandato requiritur, vt bonos & purgatos habeamus animi corporisque motus, vtque ab his omnibus, quæ deus nobis interdixit, abhorreamus. Adhæc annotare debemus, Paulum quasi vnicum præceptum extulisse, *Non concupisces.* Vnde miror, quosdam inter quos etiam est Augustinus ex vno mandato duo facere voluisse: quasi in altero prohibeatur adulterium, cùm dicitur, Non concupisces vxorem proximi tui: in altero prohibeatur, ne agrum, domum, bouem, seruum, ancillam alterius appetamus. At si ad numerum earum rerum, quas concupiscimus, multiplicanda sint præcepta, ex vno infinita quodammodo faciemus. Potest enim fieri, vt honores proximi, dignitates, vasa, pecunias, vestes, & infinita id genus alia appetamus. Alij verò, vt in pręceptis denarium numerum conseruarent, præceptum istud, Non cõcupisces, indistinctum reliquerunt: primum autem in duas partes diuiserunt, vt in priori ponerent, *Non habebis deos alienos:* in altera, *Non facies tibi sculptile,* &c. Ego verò vtrunque puto ad idem præceptum pertinere. Primum autẽ mandatũ esse arbitror, quod quasi procemij loco cæteris præponitur: *Ego sum Dominus*

In Mandatis Synecdochen esse.

In omnibus mandatis commendantur virtutes oppositæ.

Decalogus instar categorarum Aristotelis.

Præceptum contra concupiscentiam non rectè distingui in duo.

Quodnam sit primum præceptum, in quo nobis offertur Euangelium.

minus deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti. Nam his verbis sancitur, vt illũ pro vero deo habeamus. Ne autem eum putaremus vnà cum alijs dijs colendum esse, statim adiectum est secundum præceptũ, quo deos alienos, & sculptilia, & imagines colere prohibemur. Et si quis penitꝰ rem ipsam velit intueri, videbit vnà cum hoc primo mandato offerri nobis Euangelium. Deus enim in eo pollicetur, se velle esse nostrum deum. Et in eo quod commemoratur liberatio ex Ægypto, ꝓmissio de Christo continetur. Sed vt eò redeamus vnde digressi sumus, statuere debemus, isto præcepto *Non concupisces,* & prauam inclinationẽ, & malos animi motus prohiberi: quæ non agnosceremus peccata esse, nisi ea lex nobis indicasset. Aristoteles, Pigghius, & alij similes, quia legẽ dei ignorant, contendunt ista non esse pręcepta.

4 Quod autem attinet ad collationem peccatorum, multis modis vnum potest dici grauius altero. Ratio autem discriminis petenda non est aliundè quàm è verbo dei. Quemadmodum enim corporum vitia & morbi sunt in eo sita, qđ à temperamento humorum disceditur, quod animanti congruit, vtq; magis minúsue proportio conseruatur, morbi dicuntur grauiores & leuiores: ita etiam de peccatis vsuuenit, quoniam vt magis minúsue aberrant ab institutis dei, grauiora & leuiora prædicantur. Certum verò id est, duas latas fuisse tabulas, priorem inquam, & posteriorem: quì fit, vt peccata, quæ contra priorem tabulam admittuntur, magis damnentur ijs quæ aduersantur posteriori tabulæ. Id autẽ non sic velim accipi, quasi omnia quę committuntur in priorem tabulam, scelestiora sint habenda ijs, quæ pugnant contra posteriorem. Fieri enim potest, vt aliquis violet aliquam cæremoniam non magni momenti, quæ pertinet ad priorem tabulam: qui tamen minimè grauius peccabit eo, qui vel homicidium vel adulteriũ perpetrarit. Sed collatio facienda est in ijs quæ sunt paris gradus & magnitudinis: Constituatur ex vna parte summum peccatum in priorem tabulam, & ex altera summum aduersus posteriorem: tum grauius iudicabitur, quo prior tabula violatur, quã id quo agitur contra posteriorem. Istud idem constituatur de mediocri genere peccatorum, nec non de infimo, ita vt semper paria cum paribus componantur. Accidit etiam nonnunquam, vt quis vehementiori commoueatur impetu ad peccandum, quàm alius. Et sanè grauius peccatum iudicabitur eius, qui leuiori insultu labitur, eo, qui maiori vi fuerit impulsus ad transgressionem diuinæ legis. Grauitas etiam nonnunquam expenditur penes faciliorem difficilioremue condonationem. Christus quippe dixit, eis condonandum esse, qui contra Filium hominis locuti fuerint: illis verò noxam remittendam nõ esse, qui conuitium Spiritui sancto fecissent. Præterea grauius transgrediuntur, qui luculentiori scientia pollent. Seruus quippe sciens voluntatem domini sui, nec eam complens, longè magis vapulat eo qui pręuaricatur ignorans. Addit etiam pondus beneficiorum cumulus. Qui enim multis ornati sunt donis, cùm transgrediuntur grauius peccant, quandoquidem vitium ingratitudinis peccato eorum accedit. Consideratur deinde personæ dignitas: nam Principes, nec non episcopi & verbi dei ministri multò grauius peccant, quàm plebeij & vulgares homines. Nam illi sedent ad puppim, & clauum aut Reipub. aut Ecclesiæ tenent. Quî fit, vt omnes inde petant exemplum viuendi. Quædam etiam peccata idcircò habentur grauiora, quod non sint sola, sed alia multa secum trahant scelera. Qua de causa peccatum Dauidis admodum reprehenditur, quod eius adulterium cõiunctam secum habuerit cædem boni ac fidelis viri, nempe Vriæ. Accessit deinde interfectio multorum strenuorum militum, & victoria prodita est, atque translata ad hostes nominis dei: Quocirca grauius ęstimatum est illud peccatum, quàm si vnus & simplex lapsus fuisset. Illud etiam crimen damnatur magis, quod maiorem infert lęsionem. Etenim plus damni dat, qui vitam cuipiã aufert, quàm si vulneret, vel aliquo membro seu parte corporis mutilet. Consideratur adhæc voluntatis ardor & vehementia, qua ruitur ad peccandum. Qui enim laxatis prorsus habenis, & pleno velo ruũt in scelera, magis reprehendendi sunt ijs, qui ceu inuiti & reluctantes, magnaq; conscientiæ lucta legem dei transgrediuntur. Eorum quoq; releuatur culpa, qui vehementi cruciatus metu & infirmitate quodammodo adacti labuntur, quàm si sponte atque volentes ac vltrò laberentur. Et cõtemptio verbi dei peccatum mirificè grauat. Deinde quæ publicè committuntur, quia offensioni & scandalo sunt, ideò magis damnantur ijs, quæ priuatim & occultè fiunt. Et quæ committuntur in sanctos viros, vt sunt Prophetæ ac Ministri Ecclesiæ, horribilia sunt, quod iniuria & contumelia illa in deum euidentius redũdet. Idcircò scribitur, *Qui vos lædit, est, ac si pupillam oculi mei attingat. Qui vos spernit,* dicebat Christus, *me vnà spernit.* Admonebat item deus huius mundi Principes, ne Christis, id est, vnctis suis, vim facerẽt. In rebus etiam ciuilibus, dignitas personæ læsæ penditur. Peius quippe facit, qui patrem suum violat, & filia quæ in suam matrẽ insurgit, quàm si debaccharentur in quosuis alios homines, vt Michæas Propheta cap. 7. testatur. Item reprehenditur acrius qui Magistratum & publicam potestatem lædit, eo qui priuatos homines afficit iniuria: Quare disertis verbis à deo mandatur, *Principi gentis tuæ ne maledixeris.* Fit etiam peccatum detestabilius continuatione. Et sanè deus grauius illos punit, qui computrescũt in suis sceleribus, atque illos qui semel aut iterum labuntur. Vnde Amos Propheta id nomine dei sæpius repetit. *Super tribus sceleribus & super quatuor non conuertam eum.* Quin & deus in legẽ testatus est, se vlturum peccata in tertiam & quartam generationem, cùm per tot gradus continuata fuerint. Ad hæc, locus, tempus, & ętas multum ponderis secum trahũt. Et innumera fermè alia possent col-

In 1. Reg. 16. uers. 29.

Peccatorũ collatio secundũ uerbum dei instituenda.

Peccati magnitudo quibus rebus crescat.

ligi, quæ peccata vel aggrauant vel eleuant, quæ volens & sciens prætermitto.

In 1. Cor. 6. uers. 9. *Peccata non sunt paria.*

5 Annotauit Chrysostomus, non esse colligendum, peccata omnia esse paria, quanquam habeatur, etiam quæ videntur leuiora tanti esse momenti, vt à regno Dei nos excludant. Hoc inter se commune habent, vt fœlicissima hæreditate homines expolient, non tamen paribus pœnis punienda erunt. Augustinus contra Donatistas de Baptismo libro 4. ait, non esse verba Pauli sic accipienda, quasi non excludantur à regno Dei, nisi qui fuerint omnibus peccatis vnà coniunctis obnoxij: sed intelligendum est à regno Christi exulaturum, quicunque vel vno eorum contaminatus fuerit. Fatetur quidem non posse fieri, vt vnum duntaxat peccatum admittatur, quin aliquo alio comitetur. Licet non sit necessarium, vt vbi fuerit vnum vitium, alia omnia consequantur: quia peccata non sunt vt virtutes inter se connexa, quod ostenditur duplici ratione: Quarum prima est, quòd vni virtuti duo vitia repugnant, quæ distantia extrema inter se dissident. vnde qui vno eorum laborat, non potest altero semper contaminari, ita vt idem sit vnà timidus & audax. Deinde sæpe accidit, vt vnum peccatum alterum depellat, vt ambitio auaritiam, auaritia ebrietatem & crapulam. Quare non possumus dicere vitia inter se coniuncta.

Peccata ut inter se connexa.

Virtutes cõiunctæ secundum philosophos, nõ secundum Christianos.

6 De virtutibus autem an sint coniunctæ inter se, Philosophi non dubitant, vt Augustinus in Epistola ad Hieronymum scripsit. Quia non inuenitur prudentia, quæ sit iniusta & intemperans, neque rursus temperantia imprudens aut ignaua. Verùm Aristoteles in 5. libro Ethicorum id lucidius explicat, quòd non possumus prudentiam constituere, vbi desint aliæ morales virtutes. Quia tunc à prauis affectionibus ratio turbaretur, neque rectitudinem suam retineret. Atque vicissim reliquæ virtutes absque prudentia locum habere non possunt, cùm earum vnaquęque sit habitus secundum rectam rationem. Rationis autem probitas & rectitudo, non alibi quàm in ipsa prudentia consistit: Hæc Philosophi statuunt. Sed homini Christiano non est adeò facile his assentiri, quòd negare non possit, sanctos viros multis & præstantissimis virtutibus esse præditos, & tamen idem oportet fateatur, subinde illos peccare: Nam Iacobus inquit, *In multis offendimus omnes.* Atque alter Apostolus, *Si dixerimus, quia peccata non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* Sed qui habet peccata, quomodo potest esse ornatus omnibus virtutibus, quandoquidem peccatum virtuti opponitur? Vnde videtur hac in re Christianus à Philosopho dissentire. Augustinus in eadem Epistola hunc nodum ita conatur dissoluere: quòd in religione Christiana vnica virtus constituatur Charitas, quæ reliquas omnes in se contineat, & ea si perfectissimè haberetur, nullum planè secum peccatum ferret: quandoquidem charitas est plenitudo legis: vA bi lex completa & perfecta fuerit, peccato non relinquitur locus. Sed quia dum hîc viuimus infirmam charitatem & imperfectam obtinemus, ideo facilè fit, vt multos defectus atque peccata secum patiatur. Quod idem in calore ac cęteris eius generis qualitatibus euenire conspicimus: quæ cùm fuerint summæ, contraria nullo pacto admittunt: sin verò debiliores fuerint & remissæ, perpetuò nonnihil suorum contrariorum recipiunt. Sed meo iudicio rem possemus B citius expedire, si dixerimus, quæ à Philosophis traduntur, vera esse de moralibus virtutibus & peccatis, quæ illi in suis libris tantũmodo tractant. Sed Christianam fidem acutius intueri naturã peccati, quam illi videre potuerint. Et quæ nos peccata esse statuimus, illi iudicarēt cum suis virtutib. non pugnare: per consequens loco peccatorum non haberent.

7 Sed vt redeamus ad institutum, dubium videtur superesse, cõtra id quod statuimus de pec- C catis, cùm diceremus, ea non esse inter se necessariò connexa. Etenim Iacobus scripsit, *Qui in vno offendit, factus est omnium reus.* Idcirco videtur vnum peccatum admissum, omnia secum alia trahere. Sed Apostoli sententia videtur intelligenda de charitate, quæ per quodlibet peccatum violatur, qua sublata omnia vitia erumpunt. Vel accipiemus dictum eius in hunc sensum, cùm quis vnum mandatum transgreditur, si eodem impetu tentationis incitaretur contra D reliqua præcepta, identidem illa transgrederetur. Sed prior expositio magis videtur ad veritatem accedere: Nam apertè Iacobus quæcunque dicit, ad charitatem refert. Qui enim labitur in aliquot peccatum contra proximum, statim conuincitur vt reus violatæ dilectionis. Quamobrem cùm non sit necessarium, vt qui vno peccato grauatur, omnibus intelligatur obnoxius: Pauli verba 1. Corinth. 6. versic. 9. non sunt accipienda (vt dicebamus) quasi peccata E quæ recensuit: non excludant à regno cœlorum, nisi omnia simul in eodem homine coniunctã fuerint. vnum satis est ad perniciem. Et quæ dicuntur ab Apostolo, eos reprimunt qui de pfessione fidei blandiuntur sibi, neque curant vt iustè ac sanctè vitam exigant. Pulchrè scripsit Augustinus de Baptismo contra Donatistas libro 4. Infidelis disputat contra fidem, sed improbus Christianus viuit contra fidem. Vnde cùm vterque aduersetur fidei, per illam non po- F test habere salutem. Contra infideles Christus dicebat, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cœlorum.* Atque prauis Christianis id vicissim proponendum est, *Nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis regnum cœlorum.* Quamobrem sicut infideles non habent, qđ sibi de morali probitate placeant: ita baptizati, si malè vixerint, æternã fœlicitatē sibi polliceri nõ possunt, præsertim si flagitijs ab Apostolo enumeratis laborēt. Quomodo G enim cũ illis in regno dei esse possunt? Siquidē verbo & spiritu deus regnum suum administrat:

Locus Iacobi excussus.

At

At isti neque ex verbo neque ex spiritu, sed potius ex carne atque diaboli suggestionibus ista faciunt.

8 Seruator autem noster Matth. 22. Marci 12. & Lucæ 10. ita mandatorum summam refert: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & ex omnibus viribus tuis.* Dumque interposuit mentem, quod vocabulum in Hebræo non habetur, iure suo id fecit: Nam cùm fuerit Legislator, illam ei licuit interpretari. Augustinus de Origine Animæ lib. 4. capit. 6. Cor docuit non esse accipiendum pro ea particula corporis quæ sub costis latet, sed intelligi vult eam potestatem animi, ex qua proficiscuntur cogitationes. Et sanè quemadmodū Cor nunquam conquiescit, ita & animus à cogitationibus nunquam cessat. Alij deinde sunt, qui Cor interpretantur facultatem animi appetentem, & ideo Christum inquiunt mentem adiecisse. Placet alijs, Cor totum desyderium continere, animam verò partem irascentem, mentem autem potestatem cognoscentem: & denique virium nomine omnes alias facultates animi comprehendi. Vel adiectum est ad omnia prius commemorata vehementius exaggeranda, hoc est, Deum non vulgariter esse diligendum, verùm summo conatu. Quare Bernardus inquit, *In diligendo deo, modus est non habere modum.* Et Augustinus de Doctrina Christiana libro 1. capit. 22. scripsit, *Cùm dicitur toto corde, tam nulla pars nobis relinquitur, cui vacare aut cedere alijs desyderijs liceat.* Et quæ veniunt amanda, huc trahantur oportet, quo fert impetus dilectionis nostræ, hoc est in deum. Si verba legis & Dauidis expenderentur iusto sensu, opera supererogationis prorsus iugularentur, perirentque nostrorum meritorum rationes. Quid enim superest nobis quod non sit obstrictum deo? Porrò si rectè facimus, quod debueramus præstitimus.

Verba Christi, Diliges Dñm deum tuū, &c. explicata.

Cor.

Locus totus excussus.

9 Paulus autem de charitate differens. Fraterna inquit charitate propensi ad vos mutuò diligendos. Græcè est, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι: quibus verbis declaratur, cuiusmodi affectus sit charitas, nimirum fraternus. Et dicitur στοργή: quæ vox significat affectum non profectum ex electione, quales sunt amicitiæ quæ ineuntur, sed natura insitum: atque idcirco ita coniunctum animis nostris, vt nunquam propè excuti posit funditùs. Porrò autem, quoniam naturales istæ affectiones varias habent formas: nam vel inter parentes & liberos reperiuntur, vel inter virum & vxorem, vel inter fratres: illam speciem Apostolus exprimit, quæ maximè conueniret cum proposita exhortatione, videlicet, vt intelligamus charitatem nostram erga alios oportere esse fraternam: quæ ideo videri potest vehementior, quàm sunt vulgares amicitiæ, quoniam istæ soluuntur ab honestis viris, quum sentiunt amicos suos desciuisse à iustitia, & homines prauos & corruptos euasisse. At parentes, fratres, liberos dolemus quidem, si eos aliter se gerere videamus, quàm velimus: non tamen propterea extinguitur animi nostri propensio erga illos. Deinde in istis necessitudinibus non expectamus, vt in amando mutuis beneficijs afficiamur. Vltrò enim & filios & fratres diligimus, etsi illi nos sibi nullo suo beneficio obstrinxerint. Quoniam autem hæc in charitate Christiana retineri debent, idcirco illam Paulus στοργὴν appellat, etsi non à natura, sed à dei spiritu & gratia profecta sit. Quantum autem ad excitandum amorem inter homines Christianos valeat ratio fraternitatis, docemur exemplo Moysis: Is enim postridie eius diei, quo Ægyptium occiderat, quum diuerteret ad Hebræos, & videret Hebræum quēdam alteri Hebræo facientem iniuriam, vt diuus Stephanus recitat, ait illis: *Fratres estis, Cur vos ita mutuò afficitis iniurijs?* Vim huius affectus, declarauit etiam Iosephus: Is enim fratres suos, à quibus fuerat diuenditus in seruitutem, quum eos vellet sibi ex insperato reconciliare: *Ego, inquit, sum Ioseph frater vester.* Eoq; dicto, lachrymas cohibere non potuit, tanta est apud pios vis huius necessitudinis. Nec iniuria fraternus dicitur Christianorū mutuus inter ipsos amor: Christus enim discipulos suos fratres appellauit, idque eo maximè tempore, quum post resurrectionem esset iam immortalitate donatus. Aristoteles in nono Ethicorum, quum agit de Amicitia, In fratribus inquit, idem distributum est per diuersos: atq; idcirco, quum in eadem re inter se communicent, iure inter se amant. Illud idem, in quo fratres communicant, intelligit substantiam patris & matris, quæ illis impertita est. Ita se habent inter se fideles: Nam vt Petr⁹ ait, *participes effecti sunt diuinæ naturæ.* Quare amare se debent vt fratres. Quod nisi præstent, meritò dici debent ἄστοργοι. Quod vitium, vt grauissimum, Paulus in primo cap. Epistolæ ad Romanos attribuit illis, qui defecerant à vero cultu dei: & propterea ab eo in reprobam mentem fuerant traditi.

In Rom. 12.

Quid στοργή.

Necessitudo fraterna efficacissima.

Vnde fraternus amor.

10 De charitate ergo statuimus, eam esse liberale diuinæ bonitatis donum, & veræ fidei qua iustificamur perpetuò coniunctam. Quare nullus, qui reipsa Christianus sit, ea prorsus est destitutus. Verùm vt in nobis augeatur, si fortè infirmior fuerit, aut languida frigeat, vt accessiones habere possit, ijs vti poterimus auxilijs. Primùm, vt diligenter nobiscum repetamus & expendamus beneficia per Christum à Deo accepta. Filium dedit pro nobis vnigenitum, à peccato, à morte, ab inferno & à diabolo nos asseruit, in filios adoptauit, & hæredes vitæ æternæ instituit. Nunc verò pascit, fouet, atque vt pater clementissimus, omni cura & beneuolentia nos prosequitur. Hæc si nobisipsis subinde inculcemus, ad Christum amandum, & Deum creatorem nostrum, vehementer animum possunt accendere. Dignitatem præterea proximi nostri æstimemus, qui vtut infirmus sit, & vitijs obnoxius, à Deo tamen fertur, sustentatur, atque multis beneficijs afficitur. Non negat illi Solem, super eum benignè pluit,

1. Cor. 13. vers. 31.

Quid charitas, et ut augeatur.

Beneficia Dei recolantur.

Dignitas proximi æstimetur.

sanitatem & diuitias huius mundi elargitur, neque ab eo suam imaginem, vt mereretur, aufert. Quid causæ itaque poterit esse, vt illum tu non feras? Dixeris fortasse, Sceleratus est. Rogabo ex te, num tu magis peccatum detesteris & horreas, quàm Deus? Vbi certè non poteris respondere, nisi quod est, Deum longè præ te peccata & malitiam detestari. Et nihilominus, cùm videas eum non statim vlcisci, verùm diutius pœnitentiæ tempus prorogare & sustinere pœnam: cur illum non imitaris, & proximum tuum quanta potes cum patientia emẽdas? Quòd si fortè insanabilis videatur, id pro viribus cauere debes, ne multum noceat, eius prauitatem subinde coercendo. Videmus leones, ferocissimas alioquin & immanes bestias, à suis magistris ferreis catenis & claustris, ne lædant, asseruari, idque ad voluptatem dominorum, qui cupiunt in eis & artificium naturæ, & robur huius generis animantium intueri. Quin tu quoque in gratiam dei, proximum tuum, quantumuis malum, custodis & adseruas, ne cæteris noceat, quò in eo conspicua fiat, & spectetur diuina patientia? Quòd si dixeris, eò illum peruenisse prauitatis, vt compesci non valeat, ne multum noceat, atque omnino conficiendum esse: tunc authoritas publica, magistratus inquam, suo fungantur officio. Nam si priuata libidine vlcisci voluerimus, causam nostram ex bona malam faciemus. Quòd si pateris indignè contumelias & iniurias tibi illatas, & ideo te putas iustè commoueri, mutes personam, & fac quæ in te commissa sunt, in alios facta esse, tunc videbis leniorem commotionem tuam fore: & hac personarum commutatione facilè senties, quanta labores φιλαυτίᾳ. Valet & ad charitatem retinendam id frequenter cogitare, vniuersam legem per illam impleri: conducit etiam si memoria refricemus, quot & quantis ipsi debitis obstricti simus: nec eius obliuiscamur, quòd excidendo à charitate nihil erimus.

Simile.

Persona mutanda.

11 His fomentis & consimilibus, charitas erga proximos multum alimenti habet, vt conseruetur & augeatur, quamuis à mera Dei liberalitate proueniat. De illa Paulus dicit ad Corinth. *Et adhuc his excellentiorem viam vobis ostendo.* Est ac si dixerit, Video vos teneri quadam cupiditate excellendi alios, Iam viam vobis ostendam: ea est Charitas. Quæ quod attinet ad vocem affinis est dilectioni & amori, à quibus tamen ita differt, quòd dilectio est leuior affectus, amor vehementior: charitas verò ibi statuitur, vbi coniunctio & necessitudo quædam intercesserit. Vnde dicimus charitatem in parentes, in patriam, in cognatos, quod ipsum Christianæ dilectioni admodum consentit. Habemus quippe omnes credentes eundem patrẽ deum, & Christum primogenitum fratrem. Ideo quàm arctissima necessitudine coniuncti sumus. Post vocis notitiam, superest vt nõnihil de natura eius, pinguiori saltem Minerua explicemus. Multa tradidit Aristoteles in suis Ethicis de amicitia, & in Rhetoricis de eadem pluribus egit: ac in summa vult, amare quempiam in eo positum esse, vt ei cùm bene cupiamus, tum bene faciamus, idque propter ipsum, non nostra causa. Hîc humana prudentia gradum sistit, sed Christiana pietas altius effertur: Quia & bene vult, & bene facit ꝓximo, non quidem propter suum ipsius compendium, verùm dei & Christi nomine: quia proximum agnoscit à deo communi Patre conditum, & Christi sanguine redemptum. Definietur ergo charitas, quòd sit facultas animis nostris cœlesti spiritu afflata, qua proximis bene cupimus, & illis pro viribus bene facimus, idq; dei & Christi nomine.

Quid intersit inter dilectionem, amorem, & charitatẽ.

Quid sit amare.

12 Augustinus in Epistola 29. ad Hieronymũ inquit, de virtute se hanc habere notitiam, quòd sit charitas, qua diligenda diligimus, eamque dicit in quibusdam esse maiorem, in quibusdam minorem, & in aliquibus nullam: perfectissima verò, cui non possit addi, in nemine conceditur dum hîc viuimus. Et subdit, ei posse ideò addi dum hîc viuimus, quia illi quippiam deest, quod & vitium & imperfectionem eius testatur: & inde fit, vt ait, quod non est homo qui faciat bonum, & non peccet. *Et si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* Et à Dauide scribitur, *Non intres in iudicium cum seruo tuo.* Et omnes in oratione Dominica dicimus, *Remitte nobis debita nostra.* Patet itaque, hunc virum dei, perfectam charitatem in hac vita concedere nemini: imò semper addendum ei esse dum viuimus, quod & vitium & imperfectionẽ eius declarat. Quod idem de omni nostro bono opere statuere debemus. Attendendum tamen est, quæ à Paulo dicuntur de charitate, & definitionem quam attulimus ad eam pertinere, quã habemus erga proximum. Dumque illam commendat, per antithesim damnat odium, factiones, dissidia, demumque omnia peccata, quæ illi aduersantur. Viam eius excellentem appellat nõ immeritò, quia sæpius per ipsam benefaciendum est improbis, inuitis atque ingratis: in quibus instaurandis, pro gratia sancti viri odium & persequutiones reportant.

Definitio charitatis.

Perfectissima charitas, hic nunquam datur.

Charitas erga proximum est excellens uia.

13 Iam quod ad gradus in charitate attinet, Necessitudo carnis, sæpenumero est ratio diligendi proximi, idque ex charitate. Paulus ait ad Timotheum, *Qui suorum & maximè domesticorum curam non habet, abnegauit fidem, & est infideli deterior:* quoniam prætextu religionis, peius viuit quàm infideles, qui solius naturę ductu erga cognatos suos sunt beneuoli, & illis de rebus necessarijs prospiciunt. Sentire ergo debemus carnis & cognationis coniunctionem nobis à deo dari, tanquam stimulum charitatis, non quòd res eiusmodi spectare debeamus tanquam nostras, sed tanquam à deo nobis adiunctas. Alioqui enim nemo est qui sibi parentes, fratres, patriam delegerit. Curare ergo debemus ea quæ nobis data sunt à deo, non autem operam nostram collocare pro libidine absque delectu: non quod non debeamus omnes, quicunque sunt, charitate &

Ex Rom. 9. initio.

Necessitudo ex carne ratio diligendi proximum.

& beneuolentia prosequi. Nunc tantùm agitur de gradibus, & ostéditur ordinaria & vsitata vnde sit incipiendum: nisi fortè nos alio trahat accidens aliquod magis necessarium.

In Rom. 10.

An ex peccato liceat voluptatem capere.

14 Sed quoniam Paulus videtur moueri studio & εὐδοκίᾳ in Iudæos ob zelum sine scientia, quæstio incidit: An vlla peccata sic placere possint, vt ex illis voluptatem capiamus, vel vlla beneuolentia propterea concilietur. Peccata sunt discernenda, cùm sint quædam enormia & crassa, quæ omnes intelligunt esse peccata, & alia sint quæ licet damnentur coram Deo, & verè peccata sint, quòd à non regeneratis committantur: quia adhuc sunt malæ arbores, neque opera sua dirigunt in Deum quemadmodum oportet, attamen ex genere morali bona sunt. Quare si de crassis agimus, & per se loquamur propriè ac verè, nullus pius hoc peccati genere delectabitur. Nam si Deum toto pectore quispiam diligat, ab omnibus necesse est vt peccatis abhorreat, quæ voluntati Dei ac legi eius manifestè aduersantur. Sed per accidens fieri potest quòd aliqua voluptas capiatur, vt si liberati iam fuerimus, quò facinora quæ admisimus plura fuerunt & grauiora, eò magis gaudebimus: & si quis anteà superbus & arrogans fuerit, sed post aliquem lapsum resipiscens modestius agat, ob suum delictum nonnihil gaudebit: id quod accidit, si post aliqua errata bonæ leges ferantur, & ordo constituatur, ne vlterius huiusmodi committantur. Lætamur enim talem occasionem fuisse oblatam: & quoniam sicut dicit Paulus, vbi delictum exuberauit, exuberabit & gratia: &, diligentibus Deũ omnia cooperantur in bonum: loquutione minus propria & per accidens fatebimur, ex peccatis aliquid voluptatis accedere pijs hominibus. At si de operibus moralibus, quæ à non regeneratis fiunt, loquamur, intuendo simplici notitia, non poterimus illis non gaudere. Quemadmodum enim voluptas est, & quidem non parua, contemplari herbarum vires, proprietates animalium, gemmarum, & astrorum: ita etiam delectat gesta videre illustrium virorum, quæ deus in natura humana extare voluit, vt Respublicæ conseruarentur, & disciplina ciuilis. Quis non capiat voluptatem, Socratis legendo honestam vitam, & probas actiones? Vel secum repetendo Scipionis Africani res gestas? nec non videndo quæ nostra tempestate sæpè fiunt ab heroicis viris, cùm tamen à Christiana religione sint alieni? Imò cùm speciem quandam & assimulationem habeant solidarum virtutum, adeò illis delectantur pij, vt sollicitentur non rarò ad orandum vehementer pro salute illorum virorum, sic secum loquentes: si Deus hos dignaretur immutare, ac trahere ad Christum, magno Ecclesiæ ornamento & adiumento essent, neque facilè de illorum salute desperant. Veluti peritus agricola si fortasse conspicatus fuerit locum filice ac malis herbis copiosè luxuriantem, cupit illum emere: nam cogitat, Si herbæ vitiosæ fuerint extirpatæ, & filix aratro mansuescat, fruges ibi fœlicissimè prouenturas. Idemque faciet si labruscas aut oleastros viderit sponte alicubi nasci, locum enim iudicabit aptum & vineis & pinguibus oleis, modò cultus accesserit. Christus etiam Seruator noster cùm iuuenis eum consuleret, *Quid faciendo æternam vitam haberet?* & respondisset, *Serua mandata*: atque subiecisset iuuenis, *Hoc iam inde ab adolescentia se studuisse*, id quod tamen haudquaquam verum erat, illo nihilominus quocunque illius studio de salute percunctandi: &, vt poterat, obediendi mandatis Dei, Iesus delectatus est. Hoc enim sibi vult quod Marcus scribit decimo capite, Christum eum dilexisse: misericordia nempè motus est ob illius præsentem calamitatem, quòd cùm studeret, & conaretur iustitiam operum assequi, ea excideret. Idemque Dominus cùm respondisset, Mandatum maximum esse vt diligatur Deus toto corde, tota anima, & omnibus viribus: & alterum, vt diligamus proximum sicut nosipsos: & Scriba quidam hanc responsionem Domini approbasset, dixit ei, *Non procul es à regno Dei*, quamuis ille nondum crederet, neque per Christum esset iustificatus. Sed ostendere voluit Dominus, hunc illius erga veritatem assensum, aliquam speciem referre pietatis & officij. Quare in huiusmodi operibus, quæ moraliter bona dicuntur, piorum animus delectatur: licet vnà etiam doleat ea non fieri quemadmodum oporteret. Et quod attinet ad Apostoli sententiam, non est colligendum ex peccato, id est, zelo sine vera notitia, eum concepisse dilectionem & beneuolentiam erga Iudæos: quia non argumentatur ex causa, imò potius ab effectu demonstrat suam in illos charitatem: nempè, quòd non solùm precetur illis salutem, verùm etiam crimen quo grauabantur, non exaggeret, sed potius quantum res patitur excuset. Esset paralogismus non causæ vt causæ, si quis vellet hinc demonstrare, Paulum esse delectatum Iudæorum peccatis. Quod si quis acrius contendere velit, argumentum hoc esse à causa, dicemus εὐδοκίαν hoc loco affectum esse, qui pertinet ad misericordiam: & ita Paulum misertum esse Iudæorum, quòd videret Iudæos adeò miserè errasse.

Distinctio peccatorum.

Peccatis gaudemus per accidens.

Simile.

Paulus non amauit Iudæos de illorum malo zelo, quia erat peccatum.

De Salutationibus.

In 2. Reg. 4. vers. 29.

Salutationis officium quale.

15 Quod in Scripturis legitur, prohibitas fuisse mutuas salutationes, durum & insolẽs admodum videtur: quandoquidem salutatio nihil aliud est, quàm fausta & fœlix precatio, & charitatis est erga proximos non postremum opus. Et Hebræis exprimitur, vocabulo *Beraca*, quod est (vt vulgò loquuntur) benedictio, seu bona & læta precatio. Et à Græcis εὐλογία dicitur. Deinde resalutare, proficiscitur ex grato animo, & ad iustitiam attinet commutantem seu rependentem. Siquidem par & æquum est, vt vicissim bona pcemur ijs, q nobis priores benedixerũt.

Nec dubium est, salutationes mutuas facere plurimum ad animorum coniunctiones: quæ vt sint necessariæ atque vtiles, in Christiana Repub. & Ecclesia filij dei, omnes intelligunt. Dicebat Augustinus Sermo. 42. de Sanctis, tractãs hunc locum, *Si quis obuium hominem sibi non salutarit, aut salutanti non reddiderit salutem, à viatore non habebitur homo, sed truncus, lapis, aut Mercurius, qui stans in via monstrat iter, & nihil loquutur.* Nec iure potest salutatio mutua prohiberi, cùm ad illam præcepto astringamur. Præcipitur enim, vt oremus non modò pro amicis, verùm etiam pro eis qui nobis aduersantur: Quare illis etiam debemus fausta & bona precari. Vnde Christus Matth. 5. ait, *Si tantùm salutaueritis eos qui salutarunt vos, quam mercedem habebitis? Nónne publicani hoc faciunt?* Nec sunt inutiles huiusmodi salutationes: verùm si fiant ex fide, gratæ sunt deo, atque ab illo placidè ac benignè audiuntur. Patres veteres ex hac vita discessuri, salutem dixerunt suis magno cum fructu, vt Moyses Israelitis, Iacobus liberis suis, & Izcaccus suis. Et in eo salutationum genere, à Spiritu sancto multa sunt patefacta mysteria. Christus etiam suis Apostolis mandauit, vt salutem dicerent familiæ ad quam accessissent, quemadmodum scribitur Matth. 10. Ascribitur salutationis formula, nempè vt dicant, *Pax huic domui.* Et quod mandauit Christus, exemplo expressit: Salutabat quippe Apostolos, dicens, *Pax vobis.* Et cùm esset à mortuis excitatus, dixit mulieribus quæ à sepulchro redibant, *Auete.* Videtur item fuisse inter Apostolos consuetudo, vt accedentes & reuertentes mutuò sese salutarent, ac etiam præceptorem. Vnde Iudas qui Christum prodebat, cùm accederet illum, ait, *Aue Rabbi*, & osculum adiecit, quod symbolum erat faustæ precationis. Quin & Paulus scribendis Epistolis, cùm in exordio tum etiam in fine, salutationes affigebat. Et Corinthijs mandauit, vt inter sese mutuò salutarẽt osculo sancto. Et in Ecclesia mos fuit, cùm haberetur sancta cœna, vt se mutuò fratres oscularentur: qui mos in Papatu deformatus est, & loco eius osculi, signa, & imagunculas circunferunt osculandas. Angeli quoque sanctos viros interdum salutarunt, vt Gabriel Mariam dicens, χαῖρε κεχαριτωμένη. Et Angelus Gideonem saluere iussit, dicens, *Dominus tecum.* Et mater Simsonis audiuit ex Angelo salutem. Deus attamen quenquam salutasse non legitur, quandoquidem eius est dare non precari salutem: Nam cùm sit natura suprema, nequaquam ei preces conueniunt.

Salutationes vtiles.

Salutationes vsitatæ Christo & Apostolis.

Salutationes angelis vsitatæ, & Ethnicis.

Deus vnus nõ precatur, sed dat salutem.

16 Nec solùm inter Hebræos fuerunt salutationes frequentes & in pretio, verùm etiam apud Ethnicos. Romani etenim pro magno habuerunt honore salutari, & inter præcipua officia numerabantur salutationes. Vnde salutantibus distribuebantur sportulæ, siue pecuniarum, siue quotidiani cibi. Et proceres eius Reipublicæ pro foribus ædificarunt vestibula, vbi manerent & quodammodò stabularentur matutino tempore salutantes, priusquam ad illos admitterentur. Formæ autem salutandi variæ fuerunt, χαίρειν, εὐπράττειν, ἔρρωσο. Hebræis *Schalom* atque consimilia. Quin & veteres dixerunt, deos etiam salutandos. Vnde apud Terentium dicit quidam, *Hinc domum deos salutatum pergam.* Et arbitrantur nonnulli in ea & similibus dicendi formulis, salutare esse venerari: quod mihi videtur non rectè dici, cùm etiam ibi propria significatio retineri possit: quandoquidem licet deo bene precari, non quasi re quapiam indigeat: sed orare possumus, vt eius gloria, maiestas, nomen & imperium semper celebre sit & augustum, vt Christus docuit in prioribus suæ orationis postulatis. Dicuntur etiam aliquando salutari & reges & imperatores, cùm primùm illis ij honores ac dignitates decernuntur. Solebat enim exercitus interdum suum ducem salutare Imperatorem, cùm benè rem gessisset. Verùm & hîc à propria verbi significatione minimè disceditur: quoniam in promouendis hominibus ad excelsas dignitates, precabantur, vt eas deus illis fortunaret. Sunt præterea salutationes gratulatoriæ, vel de parta victoria, vel de reditu in patriam, vel de aliqua bonorum consecutione: vbi etiam nihil aliud agitur, quàm vt oretur deus, quò hæc bona illis benè cedant, quibus fauemus. Proinde salutationes horum generum minimè damnari queunt, sed admodũ probandæ sunt: nisi quod etiam superstitio, quæ omnia vitiat, sese non rarò admiscuit. Veteres enim Ethnici, animos defunctorum salutabant in exequijs, dicentes illis extremum vale. Quin & cineres defunctorum, exuuias, reliquias & sepulchra visitabant, bene precãtes defunctis. Vnde apud Vergilium Æneas inquit,

Salutationum forma.

Salutare Deũ quid sit.

Mortuorũ animas salutare.

Salue sancte parens: iterum saluete recepti
Ne quicquam cineres, &c.

Et ab Ethnicis ritus ij superstitiosi migrarunt ad Christianos: Nam in Papatu defunctorum animos salutant, dum eis precantur quietem & liberationem à Purgatorij pœnis. Eunt etiam salutatum diuos, nempè Antonium, Iacobum, Petrum, Paulum & Mariam.

17 Abijciantur ergo hæc superstitiosa: Interea tamen saluæ maneant vtiles & honestæ salutationes, quas Elisæus præcepto suo minimè sustulit. Non enim quod imperauit Gehazi famulo suo, accipiendum est vt verba primo aspectu significant, cùm sit locutio tropica, quemadmodum omnes aliæ quæ charitati videntur aduersari, vt docuit August. Mens quippe Vatis magis quàm verba spectanda est. Non enim aliud sibi voluit, vt Kimhi eleganter expressit hoc loco, quàm vt festinaret, nec moras in via nectere: sed animus & cogitatio tantummodò esset intenta vni rei ad quam mittebatur: nec respiceret cor eius ad aliud quippiam, vel in ore, vel in opere, vel in sermone. Quo eodem sensu, Christus etiam Apostolis (vt habetur Luc. 10.) præcepit, cùm eos ad prædicandum amandaret, vt neminem in via salutarent: quia nolebat vt confabula-

Cur Elisæus famulo præcepit, ne aliquem in via salutaret.

Salutationem forma.

Salutare Dei quid sit.

fabulationibus & sermonibus alienis, animi eorum à prædicando Euangelio distraherentur. Diabolus quippe nihil magis satagit, quàm vt moras & impedimenta vocationibus exequendis interponat: verùm nos è diuerso omnia postponere debemus impositæ vocationi. Quod veteres Ethnicos non latuit, qui sacerdoti, dum sacris operaretur dicebant, Hoc age. Et August. loco superius adducto, locutionis huius vim expressit, dicendo, Verbis huiuscemodi exaggerationem significari festinationis. Interpretationem addit præterea satis acutam, sed quæ ad historiam non multum facit. Non populo inquit, dum prædicamus Euangelium, vobis vtique salutem dicimus: nulla quippe alia re, quàm Euangelio filij dei potestis fieri salui. Proinde salutandi estis hoc genere salutis, at non in via, id est, obiter vel obliquè: quod illi faciunt, qui non ex animo prædicant veritatem, sed ad quæstum prædicant, ad honores, vel ad inuidiam & odium alicui conflandum: non vt auditores Domino lucrifiant, vt illi faciebant, de quibus Paulus Philippenses monuit. Nam qui viatorem salutant, non accedunt illum hac de causa, nõ ad eius domum proficiscuntur, vt bene illi precentur, sed obiter id faciũt, & in via. Vera quidem hæc sunt quæ tradit Augustinus, sed ad mentem Prophetæ aut Christi non pertinent. Vterq; illorum voluit, vt animus obeundæ vocationi attentus esset, non distraheretur varijs curis, careret mora, & vt contentissimis precibus munus commendatum perficeretur.

18 Quòd si cuipiam locutio tropica nõ probatur, nihil erit incommodi, si mandatũ iuxta literæ sensum exponat, quoniam affirmantia præcepta, etiamsi ad charitatem pertineant, astringũt homines ad ea obeunda, sed certis locis, temporibus ac circũstantijs. Mandatur quippe nobis, vt Sacramenta percipiamus: at id non semper & vbiq; fieri debet, sed tantùm cùm in sacro cœtu conuenimus, atq; vbi & quemadmodum Christus mandauit, distribuuntur. Eleemosynarum etiam præcipitur distributio, at non erga omnes. Quis enim eleemosynas opulentis distribuat? Nec semper dandum est: nam qui egent, vtique dare non possunt. Ita etiam præceptum salutandi potest differri aut suspendi, cùm alia grauiora officia sunt obeunda. Nec etiam salutatio impẽdenda est excommunicatis, vel ijs qui cum doctrina vitiata & corrupta nos accedunt. Nam ijs (vt Ioannes mandauit) non est dicendum Aue. Atque hæc de salutationibus.

Mortuorũ animas salutare.

LOCVS XV.

An Dei mandatum sic expositum in hac vita seruari queat: Atque de Vsu & Abrogatione Legis.

QVI illud affirmant, Pauli locum adferre solent ad Timoth. poster. Epistola, vbi ait, se gratias agere Deo, quod ei à progenitoribus conscientia pura seruierit. Quare obedientiæ seu cultui eius nihil defuisse videtur. Dauid prætereà cecinit, se deum confiteri ex toto corde. Sacra deinde historia quibusdam regibus testimonium perhibet, quòd toto corde quæsierint Dominum. At è diuerso cogitandum est, deum toto corde, totaque anima non diligi, si cor omnibus prauis cogitationibus prorsus nõ euacuetur. Videamus itaque, an corda prauis motibus repurgata, & cogitationes puras habeamus, dum hîc in carne agitur. Quocirca dum sumus in hac vita, statuendum est, nos huic mandato satisfacere non posse. Ad Romanos quippe 8. capite scribitur, *Quod legi sut impossibile, quatenus imbecilla erat per carnem, Deus mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati*, &c. Ideò si iam regenerati carnem adhuc habemus, lex infirma est, illam non implemus, & tamen iustitia eius in nobis impleri dicitur, quòd Christus effecerit, vt quæ sua erat, nobis communicaretur. Ad Galatas quoque habetur, *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non quæ vultis ea faciatis*. Cæterùm aliqui cauillantur longè aliud esse de statu hominum loqui in vniuersum, & aliud agere de vna eademque singulari actione. Quærunt itaque, an vnum aliquod opus, vt lex requirit, præstare valeamus. Ijs ego respondeo, non tantùm plenam illam iustitiam negandam esse hominibus in vniuersum, quoad omnia opera secundum statum præsentis vitæ, sed etiam quoad singulas actiones opera eorum à lege deficere. Bona tamen esse concedo, quatenus habent in renatis quandam inchoatam obedientiam, cùm tamen sint mala, & quatenus à regula diuinorum mandatorum deficiunt, & quatenus à carne proficiscuntur. Neque absurdum est, vnum idemque opus & bonum & prauum dici. Siquidem contradictoria locum non habent, cùm ad diuersa capita respicitur. At nos piorum opera pronuntiamus bona, vt à spiritu Dei ortum habent. Iniusta verò, vt à nobisipsis emanant. Vnde Esaias 46. cap. habet, *Omnes iustitias nostras esse instar centonis & panni mulieris pollutæ*. Nec ibi agit de crassis & manifestis peccatis, verùm de illis actionibus, quæ speciem iustitiæ habent. Et Hieronymus hunc locum tractans, inquit, *Quæ videntur esse nostræ iustitiæ, cum panno mulieris pollutæ conferri*. Et rectè quidem hoc dicit, quamuis ad alia postea labitur. Deinde cùm habetur, *Ne intres in iudicium cum seruo tuo secundum iustitiam tuam*: Et, *remitte nobis debita nostra*, & similia dicta: intelligo in vniuersum, non au-

In 1. Reg. 2. sub initium.

Cur Elisæus famulo præcepit, ne aliquem in via salutaret.

Obedientia humana imperfecta.

An unum aliquod opus à lege præceptum præstare possimus.

Opera humana quatenus bona aut mala.

tem peculiariter de ijs quæ manifesta sunt peccata, verùm & de actionibus quantumuis bonis ac speciosis. Nam eæ si ad normam legis examinentur, ab ea semper deficient. Quare Augustinus libro Confess.10.capite 13. Væ inquit, *hominum vitæ, quantumuis laudabili, si remota misericordia iudicetur.* De spiritu item & litera cap. postremo scripsit, Illa quæ non cognoscimus non posse à nobis amari, deinde quæ amamus, iuxta modum cognitionis à nobis amari. Vnde consequitur, cùm imperfecta sit Dei notitia, quam hîc habemus, amorem quoque nostrum erga illum perfectum esse non posse. Cùm verò in patria eum sicuti est, visuri simus, ibi perfectè illum diligemus. Et sanè tunc, vt ait, Quid plus faciemus, quàm vt amemus ex toto corde, ex tota anima? &c. Nunc autem quando hebes est cognitio, amor quoque imperfectior est. Quare dum hîc viuitur, non quantum lex exigit deum amamus. Et qui præ cæteris deo amando profecerunt, agnoscunt quantum à ratione veræ dilectionis remoti sint. Est attamen quidem modus amoris diuini congruens huic vitæ, qui est in eo situs, vt cupiditates non sequamur, sed eis etiam atque etiam reluctemur. Addit præterea, negandum non esse, Deum, si vellet, efficere hoc posse, tantumque largiri sui spiritus & gratiæ, vt omne vitium remoueatur. At id nunquam fecit, neque se facturum promisit. Nam si ei hoc licet sanctis dare in patria, hic quoque, si liberet, posset concedere. Nec rectè videntur docere, qui potentiam à voluntate in deo negant esse distinguendam. Christus quippe ait, *Nonne possem rogare patrem meum, qui mihi plusquam duodecim legiones angelorum posset exhiberet*

Distinguendũ inter potentiã & uoluntatem Dei.

2 Hæc Augustini ratio vtique satis esset, verùm solidiores adhuc & plures habeo confirmationes. Paulus enim ad Rom. cap.7. luculenter explicat, quid in ipso, cùm à carne tùm à spiritu fieret. Quamuis scio, non deesse, qui velint, Apostolum ibi non de seipso, neque de renatis agere, sed in sua persona sustinere impiorum sermones. in qua sententia Chrysostomus fuit. Augustinus item, cùm etiam tùm esset iunior. In libro enim 83. quæst. q. 66. id sensit. Verùm in lib. contra Iulianum Pelagianum sexto, capite 11. re melius perpensa, Paulum asserit de renatis esse loquutum. Et in lib. Retract. cap. 23. suam priorem opinionem correxit. Ambrosius in lib. de Paradiso, necnon in lib. de Sacramento vt ab Augustino citatur, ea dicta Pauli refert ad pios, & iam renatos. quod etiam fecit Hilarius & Gregorius Nazianzenus. Et profectò locus ille sic intellectus, pijs magnam consolationem affert. Etenim quamuis Christi sunt, affectibus & motibus prauis vehementer se concuti experiuntur: quibus tentationibus exerciti, facilè se putarent ad electos non pertinere. Huc accedit eundem Apostolum scribere ad Galatas, *Spiritus pugnat aduersus carnem, & caro aduersus spiritum, vt non quæ vultis ea faciatis.* Quo in loco citra controuersiam de renatis loquitur. Ad Roma. autem loco iam adducto, scilicet capit. 7. quæ scribuntur, ad sanctos referenda esse, inde probatur, quòd ait, se delectari mente lege dei, quòd non renatis minimè conuenit, qui diuinam legem pro re suaui non habent, cùm sit pijs iucundior melle atque auro & gemmis pretiosior. Addit etiam voces interioris hominis. Nemo autem ignorat interiorem hominem pijs attribui, quatenus renati sunt. In ijs autem qui non sunt regenerati, aut noui aut interioris hominis nulla fit mentio. Exclamat præterea ibi Paulus, *Infœlix ego homo.* &c. Id autem ad non renatos accommodari non potest, siquidem ij non se idcircò arbitrantur infœlices, quòd à lege diuina retrahantur. Adiecit etiam, *Quis me liberabit?* &c. Vbi primæ personæ pronomen emphasim efficacem habet, nec leuiter probat illum de seipso scribere. Et eodem capit. dicit, *Velle quidem adiacet mihi, perficere autem non inuenio.* Hic mihi responderi velim, quomodo non regeneratis adiacet velle bona. Iustificatis certum est, deum, vt benè velint, elargiri. Posteà inquit, *Facio malum, quod odi: non bonum, quod volo.* At odisse malum & bonum velle, non aliorum est quàm renatorum. Subiecit etiam, Mente seruio legi dei: quare oportet illum iam de se regenerato scribere, alioquin hæc de seipso prædicare nõ ei licuisset. Dicit ad extremum, In legem peccati se trahi captiuum, cùm impij & à Christo alieni, vltrò ad mala eant, ad quæ non abducuntur, nec eis reluctantur.

Pauli locus explicatus.

3 Verùm expositioni allatæ id obstare videtur: quoniam inquit se carnalem esse. Ad hoc respondemus, quod etsi renati sumus, in nobis attamen superest adhuc permultum carnis. Vnde ad Corinth. idem Apostolus inquit, *Non potui vobis loqui vt spiritualibus, sed vt carnalibus:* & eos nonnunquam propemodum animales vocat, cùm tamen iam essent regenerati. Non defuerunt, qui Apostolum existimarint ibi loquutum philosophica ratione, qua noster animus in facultatem rationalem & vires crassiores, concupiscentem inquam & irascentem dissecatur, ita vt Apostolus quoad mentem etiam in hominibus nondum renatis aliquam integritatem ponere voluerit, cui reclamet & aduersentur bruti affectus. Et hanc sententiam ex illis verbis elicere conantur, quibus dicit, *Mente seruio legi*, & legem mentis à lege membrorum distinguit. Sed Paulus eo porrò in loco non philosophatur, nec mentem simpliciter intelligit, sed regenerationem cum ea coniungit: Nam hominis credentis instauratio à mente primùm initium facit, & inde ad omnes hominis partes deriuatur. Quare si facultates crassiores animi non omnino regenerantur, & aliquanto minus quàm mẽs innouantur, attamen per spiritum Christi, nonnihil franguntur & cicurantur. Sed vt res magis perspicua fiat, totum spectemus hominem, eumque dicamus, quo ad omnes partes aliquatenus instauratum esse, & aliquatenus non esse: quia nostra regeneratio in hac vita non est absoluta. Neque ista de re ita loquor, quasi homo sit secandus, & ex

Renatos non omnino uacare carne.

Hominis instauratio unde.

Regeneratio in hac uita imperfecta.

ex vna parte renascatur, ex altera verò minimè, sicuti Pighius ineptè ac impudenter nobis obijcit. Sed affirmo totum hominem quoad omnes suas partes aliquid nouitatis habere, aliquid itē non habere. Vt si vinum aquæ misceatur, in singulis eius partibus & vinum est & aqua: sic in toto homine renato conditiones regenerationis & veteris hominis reperiuntur. Aristot. in suis Ethicis docuit, mentem perpetuò meliora precari, sed inferiores vires, quas vulgò sensualitatem vocant, illi perpetuò reluctari. Nos verò facilè dabimus, mentem nondum renatorum vsque adeò vitiatam non esse, quin adhuc retineat ciuiles & morales notitias, & quædam honesta in speciem desideria. Verùm Paulus ista de re non agit: verùm de lege scribit, quam spiritualem, bonam & sanctam appellat, quæ reuera fuit ignota philosophis. Carnales enim haudquaquam percipiunt. Quare dicat Aristoteles de rebus ciuilibus quicquid libuerit, ad Paulum nihil attinet eius disputatio, cùm scribit mentem precari meliora. Deus longè diuersam ab eo sententiam profert, ac testatur, figmentum humani cordis à pueritia malum esse. Quo in loco interpres Latinus, Dei enunciatum nonnihil voluit emollire dicens, Humanum figmentum propensum esse ad malum. Quin ipsam mentem & rationem, si regeneratio nō accesserit, corruptam esse probari potest. Ad Ephesios cap. 2. scripsit Apostolus, Nos alioqui versati sumus in concupiscentijs, facientes voluntatem & carnis & rationum. Asserit itaque non tantùm carnem, sed etiam rationem fuisse corruptam. Et capit. 4. eiusdem Epistolæ, impios ait ambulare in vanitate mentis suæ. Item ad Colossenses, *Aliquando fuistis alieni à Deo, & quoad mentem illius hostes.* Et ad Romanos octauo, *Prudentia carnis est inimicitia aduersus Deum.* Quibus in verbis *φρόνημα* referendum est ad mentem, quæ non est renata. Proinde nō loquitur Apostolus philosophicè, vt nonnulli cauillantur.

Nondum renatorum ment.

Ratio ipsa in non regeneratis corrupta.

4 Sed redeamus ad illud septimum caput Epistolæ ad Romanos: Ibi ait, *Scimus legem spiritualem esse, cùm ego sim carnalis.* Spiritualis dicitur lex, tùm quòd à spiritu dei sit profecta, tùm quòd ad spiritum maximè pertineat: quandoquidem externis actionibus non est contenta. Se verò carnalem appellat, quòd licet renatus esset, attamen cum lege diuina collatus, ex parte carnalis deprehendebatur. Vnde colligere possumus, duplicem esse carnalium hominum formam. Aliqui enim quanti quanti sunt, nihil aliud sunt quàm caro, vt qui nihil Christi penitùs habeant. Alij verò quamuis renati sunt, attamen etiam nunc permultum carnis habent. Atque ita Corinthij adhuc à Paulo dicebantur carnales. Dixerit verò quispiam, Corinthios nō fuisse renatos, quòd sectæ necnon grauia peccata inter eos fuerint. Sed respondendum est, etiam regeneratos omnes non eadem ratione se habere: Nam aliqui eorum prauis quidem affectibus incitātur, quibus strenuè resistunt, ita vt in crassa vitia non labantur. Alij verò in ea quidem ruunt, sed tamen vtcunque reluctantur; quamuis in tentatione succumbant. Siquidem Apostoli renati erant, nihilominus tamen inter sese ambitiosè rixabantur, quisnam eorum maior esset euasurus in regno Christi. Duo item ex eis ad dexteram & ad sinistram in regno Domini sedere malè cupiuerunt. Neque obscurum est, Petrum abnegasse Christum. Dauid factus est adulter. Ij renati fuerant, quando tam grauiter peccarūt: sed cùm ad electos pertinerent, pœnitentia sunt instaurati. Deinde cùm inquit Paulus, se venundatum sub peccatum, veterem hominem adhuc in se habuisse indicat. Vbi sciendum est, tam renatos quàm non renatos sub peccato venundatos esse, quamuis ratione longè diuersa: quandoquidem non renati spontè atq; vltro in grauia peccata sese demittunt: renati autem dum hic viuunt, quandoq; reluctātes, sed victi grauia committunt: nec fomes, id est praua cupiditas ab eis est sublata, sed illis displicet, & grauiter est molesta. Longè quoque diuersum est ita seruire peccato, vt in se regnare sinatur, & eius cogi aliquā seruitutem perferre, cùm ipsam non possimus non habere in animi penetralibus. Vnde Paulus in posteriori ad Timoth. scribit de impijs, Satanam illos captiuos detinere ad suæ voluntatis beneplacitum, quod in electos & renatos minimè quadrat. Proinde reluctari peccato iustificati possunt, illud autem penitus auferre non possunt.

Lex quomodo spiritualis dicatur.

Regeneratos non omnes pariter se habere.

5 *Quod facio*, inquit, *non cognosco.* Id verò non dixit, quasi prorsus ignoraret quid ageret, sed cognitionem loco approbationis vsurpauit. Sensus igitur est, Quæ à me fiunt, qua non sum adhuc regeneratus, minimè probo. Et inde colligimus, propter fomitem seu peccatum originis, nos minimè dominos esse nostrarum actionum affectuum & inclinationum. Vnde Ambrosius super Lucam verè scripsit, Cor nostrum non esse in potestate nostra. Sæpè quidem cùm oramus, attenti esse cupimus: verùm cogitationes variæ ac multiplices animum subeunt, eumque distrahentes huc & illuc nobis inuitis rapiunt: Atque tales motus difficile est, vt inquit, frænare, tollere verò impossibile. Augustinus hoc Ambrosij dictum quandoq; citauit. Sed ad Paulum redeo, qui subijcit se non facere quod vellet bonum, sed malum quod odit. Vbi sciendum est, impetus animi, qui contra dei mandata nos incitāt, nec bonos nec malos dici posse, nisi quatenus cum diuina lege conferuntur: tunc si ei repugnent, mali: sin verò consentiant, boni appellantur. Nec illi sunt audiendi, qui primos impetus animi negligunt, neq; arbitrantur attendendos esse. Verùm contra istos hoc pacto agendū est. Motus huius generis, aut bonos aut malos aut neutros constituemus. Boni esse non possunt, cùm à Scriptura iubeantur mortificari ac repelli: quod bonis rebus minimè cōgruit, quæ nec repellendæ nec mortificandæ sunt, sed potius viuificandæ, ac excitandæ. Nec rursus neu-

Homines non esse dños suarū actionum.

Animi humani motus.

tri statuendi sunt, quoniam lex diuina id non patitur. Nulla quippe animi pars, neque actio neque motus, neutra seu libera nobis relinquitur: quandoquidem toto corde, tota anima, & omnibus viribus deum iubemur diligere: Quare malis rebus & peccatis annumerabuntur. Cùm itaque Paulus dicat, id se facere quod minimè vellet, colligitur ipsum nec quidem sibi satisfacere: Quare multò minus diuinæ legi. Et quisque de seipso facilè iudicat, longè minus à se præstari quàm oporteat, & si quid boni quandoq; faciat, non absque certamine & lucta id præstare: quo indicatur, in nobis adhuc superesse facultates, quæ deo repugnent. Vnde infert, *Iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* Dicit verò se non operari, nempè qua renatus est. Quis ergo peccatum operatur? Ipsum peccatum, hoc est, malus fomes, & corruptæ naturæ vitium. Ideò conficiemus, Paulum non facere peccatum quo ad omnes animi sui partes, neque totus facit, quod malè admittit. Quodque de peccato conclusum est, etiam de obseruantia & dilectione dei affirmandum est: quoniam in Paulo & alijs renatis, supersunt adhuc aliquæ partes, quæ deum non diligunt: Quare non ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus illum amamus. Et cùm inquit, Peccatum in se habitare, docet homines quantumuis pios, cum hoc peruerso inquilino multa omittere quæ lex præcipit, & contraria eis admittere.

Hominis uelle & perficere pariter à Deo data.

6 Sequitur, *Velle adiacet mihi, perficere autem non inuenio*: id est, A' regeneratione mihi iam habeo collatam bonam voluntatem, quam ex meipso non habui. Errarunt hîc vehementer Pelagiani, qui docebant nos debere incipere, dei verò esse instituta nostra fortunare. Paulus autem è diuerso tradit, nos ex nobisipsis minimè idoneos esse vel cogitare aliquid boni. Dumque ait modò, *Perficere non inuenio*: sibijpsi pulchrè consentit, qui ad Philipp. tradit, Deum esse qui operetur in nobis cùm velle tùm etiam perficere. Neque pugnant quæ modò scribit, cum illis: Nam perficere adamussim quod lex mandat, in nobis minimè inuenimus: sed quadamtenus perficere, non quidē ex nobis, verùm ex deo habemus: & quod recta velle nobis regeneratis adiaceat, item diuinitùs contingit. Nobis etiam adiacet & bonum & malum: & qua bonum obtinet, luctamur contra peccatum, qua verò etiam malū inest, à recto proposito impedimur: Ea est nostra conditio, dum hic viuitur. Quare Augustinus de Nuptijs & Concupiscentia libro 1. capit. 29. tunc dicit perfici dilectionem, quādo absunt impedimenta. Nam cùm impedimur, non potest res esse perfecta, sed mixtio quædam ex contrarijs conflatur. Annotauit præterea locutionē Apostoli, qui ait, *Perficere non inuenio*: nec simpliciter facere, nam aliquatenus (vt dictum est) rectè facere conceditur. Addit deinde Augustinus Mandatum Ne concupiscas, in hac vita non posse impleri. Verùm de hoc aliâs. Sed rogauerit quispiam, Si lex absolutè impleri non potest,

A cur nobis proponitur? Ad hoc respondeo, Ex lege colligendum nō esse quantum possimus, sed quantum facere debeamus. Præterea legē multos habere fines, dubium non est. Primùm quidem peccatum ostendit: Nam scribitur, *Per legem cognitio peccati.* Et ad Galatas habetur, Ingressa est lex propter transgressiones, nimirùm patefaciēdas. Et ad Romanos, *Ingressa est vt delictum magis abundaret.* Adhæc, *pædagogus noster est ad Christum*, Et est concionatrix, quæ rectitudinem ostendit, &

Cur Lex data sit, cùm impleri non possit.

B ad eam exhortatur, necnon dilucidissimè indicat quò sit collimandum. Quare non est inutilis quamuis non possit ad viuum præstari. Nonnulli etiam sunt qui rogant, An Deus impossibilia præceperit. Quibus respondendum est, quoad non renatos, præcepta esse impossibilia: verùm si de renatis agatur, tum vel spectamus plenam legis obseruationem, quam (vti diximus) nemo est ex nobis, qui perficiat: Vel de inchoata obedientia loquimur, & quo ad illam præcepta

C legis possibilia esse statuitur. Sed ad Paulum reuertar, qui loco iam adducto præterea scripsit, *Sentio aliam legem in membris meis.* Vnde colligitur, Si lex membrorū pugnat cum lege mentis, Paulus non toto corde, tota anima, & omnibus viribus deum dilexit. Vnde clamat, *Infœlix ego homo.* &c. Quasi motibus alienis à lege non tantùm concutiatur, sed propemodum obruatur. Et concludit, *Seruio legi secundum interiorem hominem* seque indicat vtcunque diuisum, vt qui partim

Nota.

D habeat spiritum dei ac illi seruiat: partim verò sit carnalis, & carni obsequatur. Ex iam dictis constare arbitror, iam renatos magnum illud præceptum non implere. Adhæc non est quisquam nostrum, nisi velit sibi nimium blandiri, qui nō sentiat in suis actionibus quālibet speciosis, aliquē defectum: quod vtique non eueniret, si deum toto corde amaremus. Cùm ad cœlestem patriam ventum fuerit, tum actu nostra perfecta erunt: quia deum toto corde amabimus: nō sanè quan

In operib. hominū defectū aliquē sentiri.

E tum ipse amabilis est (quia cùm sit immensus, & animi nostri finiantur, non sunt infinitæ dilectionis capaces) verùm id satis erit, si eum toto corde, tota anima, & omnibus viribus amabimus. Dum autem hic viuitur, non vincemus Apostoli conditionem, qui 3. cap. ad Philip. ait, *Non quòd assequutus sim, vel iam sim perfectus.* Nec dubium est, illum de seipso iam regenerato scribere, cumq; se perfectum esse neget, & dicat se ad vlteriora perpetuò tendere: quis nostrum sibi tribuet ab-

F solutam præceptorum dei obseruationem? *Persequar tamen si comprehendam, quatenus & ipse apprehensus sum à Christo Iesu.* Ad id verò me comprehendit Christus, vt curram in via eius, & semper ad vlteriora pergam. Nec est quòd quisquam cauilletur ibi sermonem tantùm fieri de Resurrectione. Etenim attendendum est quod subijcitur, *Vt agnoscam Christum & potentiam resurrectionis eius, necnon cōmunionem afflictionum eius, dum ipsius morti reddor conformis.* Nec dubitabat quisquam illum nondum

G resurrexisse: quandoquidem mortuus non erat. Propterea loquitur ibi de resurrectione

spirituali,

Resurrectio spiritualis.

spirituali, quæ mortificationem prauorum affectuum & motuum comitatur. Hoc si pij iam essent in terra consecuti, profectò non dicerent, *Ne intres in iudicium cum seruo tuo*: Et, *Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me: Si iniquitates obseruaueris, quis sustinebit?* Et *non iustificabitur in conspectu tuo omnis caro*. Præterea cum pietate valde consentit, vt in omnibus & actionibus & motibus nostris Mediatore opus habeamus, per quem defectus quibus inquinamur condonentur. Nec eorum interpretationem admitto, qui aiunt, Diligere Deum toto corde, tota anima, &c. nihil aliud esse, quàm illum diligere super omnia, ita vt neque nosipsos, neque aliud quippiam ei præferamus. Nam verbum Dei attento animo expendo, quibus non dicitur super omnia: sed toto corde, tota anima, & omnibus viribus. Fieri enim potest vt quispiam Deum præ omnibus rebus diligat, nec tamen totus illum amet: verùm in diligendo multis impedimentis distrahatur, cogaturque cum sua ipsius carne luctari.

Diligere deum ex toto corde.

Dei dilectio in quo sita sit.

7 In quo autem dilectio Dei præcipuè sita sit, hac ratione cognoscere possumus, quòd (vt vulgò receptum est) is amari dicitur, cui & bene volumus & benefacimus, non quidem nostra sed illius causa. At Deo nos minimè possumus benefacere, cùm ille sit perfectus, neque aliorum bonis opus habeat: Sed tum illum diligimus, quando & cupimus & satagimus vt gloria eius magnificè illustretur. Atque hoc est, quod ex eius præcepto, toto corde, tota anima, & omnibus viribus facere debemus. Qua in re nunquam adeò proficimus, quin multum adhuc proficere nos oporteat. Vnde Paulus posterior. ad Corinthios cap. 4. scripsit, Nostrum interiorem hominem renouari de die in diem. Vbi apertè docet, reliquias veteris Adami semper inesse, quas euacuari oporteat, vt plenè tandem restituamur. Possem & illud Petri addere, qui ait in libro Actorum capite decimoquinto, *Quid tentatis Deum, vt imponatur iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuerunt?* Ijs quippè verbis docuit, legem non posse ferri neque impleri absque transgreßionibus. Nec recipiendum est, quod aliqui affirmant, hoc illum intellexisse de cæremonijs: quoniam etsi hoc verum est, inde firma connexione sequitur, nec Decalogum posse ferri & impleri absque transgreßionibus, cùm sit multò facilius ritus externos & cæremonias perficere, quàm Decalogi mandata præstare. Sed præter iam adductas rationes, videndum restat, quomodo Paulus Charitatem describat ad Corinthios: Ibi ad hunc modum scribit, *Charitas non inflatur, non irritatur, non quærit quæ sua sunt: omnia fert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet*, &c. Quis omnia hoc præstat? Profectò nullus: Sed hæc iam satis esse, cùm videam ad probandum quod ab initio proposui: nunc superest vt ea dissoluam, quę solent ab aduersarijs obijci.

Petri Act. 15. locus explicatus.

Charitatis descriptio.

Rationes eorũ qui putant legẽ impleri posse.

8 Paulum inquiunt ad Timotheum poster. Epist. gratias deo agere, quòd ei seruierit à progenitoribus, & quidem conscientia pura. Verùm hæc nos minimè grauant: Nam ab Apostolo in eam finem sunt allata, vt se purgaret & tueretur. Obijciebant quippe alij aduersarij, quod à lege defecisset, & se à Deo Israelis alienasset. Et idcirco à Iudæis cauendum esse, tanquam impostoribus, Is autem respondet, se verum deum colere, atque adeò illum quem sui maiores coluissent, nec facere id quod agebat, prædicando filio Dei, vel per simulationem vel vlla impostura, sed pura & fideli conscientia. Neque potest hinc elici, eum iactasse plenam seu perfectam legis mandatorum obseruationem. Opponebatur præterea, Dauidem (vt ipse testatur) confessum esse toto corde, & mandata Dei exquisiuisse toto corde, cuius item perfectionis testimonium, aliquot regibus in sacra Historia datum est, nimirùm, quod toto corde quæsiuerunt Deum. Respondetur, Opera nostra si ex natura propria & ex seipsis attendantur, non tanti esse vt legi diuinæ per omnia respondeant. Sin verò considerentur, vt ex diuina misericordia & per Christum à cœlesti Patre acceptantur, dici possunt ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus fieri. At dices, Deúsne iudicio peruerso vtitur, vt res aliter accipiat, quàm reuera sint? Dico abesse à Deo prorsus iniquitatem: quoniam opera nostra, quando iam renati sumus, illi nuda, & vt sunt ex natura sua minimè offeruntur, sed coniuncta vnà cum Christo. Quare cùm illis adiuncta sit dilectio & obedientia Christi, quæ fuit ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus, Deus res oblatas non pluris facit quàm sint. Et idcircò per Mediatorem condonatur, & resarcitur quicquid nostris actionibus defuerit. Neque quod affero à me confingitur, cùm id Scriptura testetur: Nam ad Corinthios 2. epist. scribitur de Christo, illum factum esse nobis sapientiam, iustitiam, sanctitatem, & redemptionem. Possumus adhæc dici toto corde, tota anima, & omnibus viribus Deum amare, quòd eò tendamus, & id quandoque futurum speremus. Et non rarò fit, vt motus nomen habeat ab eo termino seu fine, quò vergit. neque Scriptura ab hisce discendi formulis abhorret: Nam ad Romanos dicimur spe seruati, cùm tamen adhuc in ærumnis & peccatis versemur, & salutem ipsam non re, sed spe teneamus. Scribitur etiam ad Ephesios, Deum nos iam vnà viuificasse cum Christo, & simul cum eo sedere fecisse ad dexteram in cœlestibus, cùm tamen simus in terris. Verùm hoc iam habuisse perhibemur, quoniam id fide ac spe tanquam præsens tenemus. Christus quoque aiebat, *Qui credit in me, habet vitam æternam*: cùm tamen fideles eius & morbis laborent, & quoad corpus moriantur. Sed verè dicuntur vitam æternam adepti, quod ea iam sit in eis inchoata. Dixit item filius Dei, *Beati qui persecutionem patiuntur*. Quæ verò est hæc beatitas? Certè non alia quàm summæ fœlicitatis initium. Ad Roma-

1. Quomodo Paulus deo seruierit conscientia uera.

2. Et Dauid et alij perfecti dicantur.

nos item habetur, Nos vnà cum Christo sepul- A tos esse in baptismo, quamuis adhuc praui nostri affectus & vetus homo non sint à nobis amoti, nedum sepulti vel mortui. Ad Galatas ait Apostolus, *Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerũt cum suis desiderijs.* Et ad Romanos, *Vetus homo noster crucifixus est, vt aboleretur corpus peccati.* Omnia hæc porrò facta dicuntur, licet fomes, prauæ cupiditates, & peccatum ipsum non sint adhuc prorsus extincta: quia hæc, etsi non perfecta, inchoata possidemus, & quæ initium habent, ceu iam B perfecta sint, describuntur. Quod idem Augustinus etiam vidit, qui de Peccatorum meritis & Remiss. libro 2. cap. 15. ait, Perfectum aliquem dici nonnunquam, quòd magna ex parte profecerit.

9 Deinde argumentatur, Deum apud Ezech. testari, se daturum cor carneum ac spiritum, ita vt in cordibus nostris inscribat suam legem, quo in præceptis eius ambulemus. In Deuter. quoque capite 30. *Circuncidam*, inquit, *præputium* C *cordis tui, vt me diligas toto corde, tota anima*, &c. Hæc promissa Dei extare fateor: sed quæ accipienda sint, quemadmodum anteà expressi, nempe nostram dilectionem à Deo per Christum recipi, vt sarcta & completa est ipsius Christi perfectione atque obedientia. Præterea quod pollicitus est Dominus, partim in hac vita suis elargitur, partim in futuro seculo implebit atque perficiet. Quod ex alio Christi dicto confirmatur, Beatos enim pronunciauit mundos corde, D quoniam Deum videbunt. Hoc promissum, an totum præstat in hac vita? Minimè: Nunc enim tantùm ex parte cognoscimus per speculum & in ænigmate, sed in patria plenè ac sicuti est videbimus. Dum hîc sumus, iustitiam esurimus & sitimus, cùm eam perfectam & absolutam nondum habeamus. Id etiam obstare nobis aiunt, quod à Paulo scribitur, *Plenitudo legis, est dilectio*: Et, *Qui diligit proximum, legem impleuit.* Hæc porrò vera sunt, nec dubitandum est, quemlibet E fidelem pro ea mensura charitatis quam habet, legem implere. Sed interea cogitandum est, neminem esse in hac vita, qui perfectam & absolutam charitatem habeat. Etenim si quis eam adeptus esset, vlterius proficere non posset. Verùm vt res magis perspicua euadat, Ioannis verba expendamus: *In hoc* inquit, *dilectionem nouimus, quod animam suam pro nobis posuit, & nos debemus animam ponere pro fratribus, sicut ipse posuit.* Hæc satis indicant, non vulgarem à nobis exigi dilectio- F nem: sed eam, quæ pro alijs animam ponat: nec id quoquomodo, verùm sicut ipse Christus posuit. At nulli sunt, qui charitatem Christi assequantur, cùm tamen ea (vt Apostolus inquit) exigatur, & quidem vi legis: quia non aliunde, quàm ex ea obligatio nascitur. Nec dissimili expositione accipiendus est locus, qui ad Galatas habetur, Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam ea portare necesse est, sicuti nostra vellemus ferri, & vti Chri- G stus ea pertulit, quod nulli præstant. Liceret etiam ad hoc dicere, quod superius est allatum de Christi dilectione, quæ nostræ coniungatur, accepteturque à Deo, quasi completa fuerit. Opponitur etiam eundem Ioannem scribere, illum qui diligat deum, eius mandata seruare. Verùm addendum est, tantam obseruationem diuinorum præceptorum fore, quanta dilectio fuerit. Cæterùm cùm eam perfectam non habeamus, ideò plenè atque absolutè mandata nõ seruamus. Verùm addunt posthæc, eundem Apostolum affirmare, præcepta Dei esse facilia. Verùm ad id respondeo, Si ea proponantur nõ adhuc renatis, impossibilia esse, nedum facilia. Deinde si renatis offerantur, facilia non esse, prout in lege describuntur: sed facilia dici posse, cùm spiritus Christi talibus adsit, & eis communicetur illius iustitia. Nam per eam sarciuntur defectus nostrorum operum, & dum spiritu afflamur, alacriter & spontè obedimus. Atque hac ratione præcepta Dei cum dulcia tum etiam facilia redduntur, nimirùm pro ea gratiæ portione, quam Deus impertitur. Hac eadem expositione verba Christi accipienda sunt, quibus ait, Iugum meum suaue est, & onus meũ leue. Mandata verò, vt in lege sunt expressa, ob nostrã imbecillitatem, potius maledictionem afferũt quã iucunditatem, nisi sic à nobis præstentur, quemadmodum conscripta sunt.

10 Illud etiam contra nos affertur, quòd Christus ait Apostolis, *Cùm feceritis hæc omnia*, dicite, *Serui inutiles sumus.* At id exponendum est de inchoata obedientia, quemadmodum iam docuimus. Vnde Augustinus in 3. lib. contra duas epist. Pelagia. capite 8. scripsit, Perfectionem sanctorum semper intelligendam esse pro modo & capacitate huius vitæ. Præterea illud vrgent, Scripturas appellare quandoque nonnullos homines perfectos. Dicebat enim Paulus, *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et ad Philip. habetur, *Quotquot perfecti estis, hoc idem sentiatis.* Ad hoc dico, Modum quendam esse perfectionis, quo sancti viri suam imperfectionem agnoscant, neque circa ea hallucinentur. Quod non minus rectè quã prudenter Augustinus tradidit lib. 3. contra duas epist. Pelag. Et de Peccat. meritis & Remiss. lib. 1. cap. 7. Dicuntur etiam perfecti quoquomodo, qui perfectionem Patris cœlestis imitantur, qui super iustos & iniustos pluit, & tã super bonos quàm super malos oriri facit Solem suum. Alij verò perfecti dicuntur, quòd rerum spiritualium idonei sunt auditores, quales non erãt adhuc Corinth. Hebræi verò tales erant, vt ad eos cap. 6. scribitur. Et hoc imperfectionis genus, oportet sanctos non tantùm agnoscere ac sentire, verumetiam fateri. Quin Hierony. 1 Dialogo contra Pelag. habet, *Tum iusti sumus, quando nos peccatores fatemur.* Et ad Ctesiphonem scripsit, *Hæc hominibus sola perfectio est, si se imperfectos nouerint* Bernardus in Cantica Cantico. serm. 50. & 51. de hac re scripsit admodum eleganter, necnon August. in epist. ad Xystum, & in alijs plerisq; locis. Cæterùm Pelagiani cùm aduersarentur Augustino, vt

3. *Quomodo Deus det ut in præceptis eius ambulemus.*

4. *Mãdata ut seruentur à diligentibus.*

5. *Facere omnia quid, &c.*

6. *Perfecti quã dicantur.*

7. *Sanctorum & nefariorum discrimen.*

vt habetur in libro eius contra illorum Epist. capit. 5. dicebant illum non ponere discrimẽ inter sceleratissimos homines & sanctos, nisi ex collatione: quòd affirmaret iustos propterea esse sanctos, quòd minus quàm illi peccent. Ad hoc vir sanctus respondet, nefarios homines & sanctos, ex fide, nõ ex operibus, à se inuicẽ distare, quod isti credant in Christum, per quem si labantur, condonationem peccatorum accipiant, nec nõ per spiritum & gratiam eius releuentur: impij verò non credentes toti iacent in peccatis, à quibus nec resipiscunt, nec illorum condonationem obtinent. Sibi etiam obijcit idem Pater lib. 2. de Peccat. meritis & Remiss. capit. 7. quòd in Apocal. habetur cap. 14. vbi describuntur 144000. sanctorum qui sequantur agnum, fuerint virgines, nec se contaminauerint cum mulieribus, & in quorum ore non fuerit mendacium. Subijcit responsionem, tales eo nomine fuisse irreprehẽsibiles, quòd veraciter seipsos reprehenderint: & in ore eorum non fuisse mendacium, quòd non dixerint se peccatum non habere: nam si hoc dixissent, mendacium in eis fuisset. Pergit idem Pater, & cap 12. eiusdem libri locum sibijpsi obijcit ex Luca, quo scribitur Zachariam & Elizabetham fuisse iustos corã deo, versantes in omnibus præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles, quod ex ijs verbis elici videatur plena legis obseruatio. At respondet eos non plus habuisse quàm Paulũ, qui se negauit perfectum esse. Iusti quidem fuerunt coram deo, quemadmodũ ille dicebat, se illi seruiuisse à suis progenitoribus pura conscientia, hoc est, ex animo nõ fictè, aut per simulationem. Verùm aliud est ex animo agere, aliud ex toto animo. In omnibus autem præceptis versari dicebantur, quia cùm essent ex fide iustificati, fructus fidei iuxta legem viuendo proferebãt: quos attamen cùm in carne agerent, perfectos & absolutos non edebant. Quod verò adijcitur, eos fuisse irreprehensibiles, exponit idem Pater de gratia Christi contra Pelagium & Celestinum lib. 1. cap. 48. iuxta conuersationem inter homines probabilem atque laudabilem, quæ in criminationis querelam vocari non posset. Etenim quædam adeò grauia crimina sunt, de quibus Apostolus ait, *Qui talia committunt, regnum dei non possidebunt.* Et sanè ab ijs renati homines cauere sibi possunt. Dicitur autem coram deo: quia illos deus tales esse probabat, quales coram hominibus habebantur. Magna sanè laus fuit horum coniugum, quòd non traditiones hominũ, sed opera in lege pręscripta exequerentur. Prius itaque cùm ex fide iustificati essent, adiecerunt deinde probam & sanctam vitam vnà coniunctã cum iustitia Christi. Quare deus opera eorũ hisce laudibus & encomijs dignatus est, nec tamẽ inde cõfici potest, eos diuinam legẽ adamussim expressisse. Illud etiam exposuit August. quod Paulus de seipso ait, *Bonum certamen certaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui.* &c. Extrema inquit pugna restabat: nam cùm hæc scriberet, nondum mortuus erat. Sed quia spe tenebat fore, vt in fide cõstãs moreretur, ideò tam audacter scripsit. Cursum absoluerat nõ adhuc plenè atq; perfectè, verùm obediẽtia plusquã inchoata. Neq; scribit se non peccasse: quod tamen si scripsisset, spẽ tantũ diceremus id ei contigisse: Nam quod speratur certo futurum, id habetur pro facto. Nec dubiũ est, eo tẽpore illum vnà cum cæteris Apostolis, opus habuisse iuxta magisterium Christi orare, *Remitte nobis debita nostra, sicut nos remittimus debitoribus nostris.*

8. Exemplum sanctorum in Apocalypsi.

9. Zacharias & Elisabetha, quomodo iusti coram Domino.

10. Vt Paulus cursum cõsummarit.

11 Docent itẽ aduersarij nostri, ea quæ commemorauimus impedimẽta, nimirùm corruptas affectiones & prauos impetus ad malum, non esse peccata, nisi consensus accesserit. Quæ sentẽtia eorum prorsus repellenda est. Verum quidẽ est August. definiendo peccatũ, scripsisse id esse, dictum, factũ, aut concupitum contra legem dei. Cæterùm ea definitio ambigua est: Nam si cõcupitum accipiatur iuxta consensum voluntatis, peccata (vt vocant) actualia solum comprehenduntur: originale autem vitium & praui motus animi excluduntur. Vnde Petrus Lombardus lib. 2. distinct. 25. hãc definitionem tum inducit, cùm ab originali peccato ad actualia tractanda se confert. At si per vocabulum concupitum & originale peccatum & prauos motus complectatur, definitio erit vniuersalis. Ambrosius autem, Peccatum inquit esse transgressionem legis, vel mandatorum cœlestium inobedientiam. Sed ijs omissis, audiendæ sunt diuinæ Scripturæ. In 1. Ioan. 3. ca. habetur, ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἀνομία. Vox ἀνομία (vt omnibus notum est) ab α priuandi particula, & νόμος componitur. Vnde consequens est, Peccatum esse, cum rectitudine illa priuamur, quàm lex requirit Corruptos autem motus nostros, & prauos affectus, pugnabimúsne pugnare cum diuina lege? Certè Paulus id affirmat, cùm scribit se aliam legem sentire in membris suis pugnantem cũ lege mentis. Cui si repugnat, est profectò ἀνομία. Nec sentit diuersum, cùm ait, *Non ego operor illud, sed habitans in me peccatum.* Neque tantùm agimus nunc de primis illis motibus cõcupiscentis & irascentis facultatis, sed etiam rationis ad peccatum incitantis. Nam dicitur φρόνημα, hoc est, sapientia carnis, inimicitia est aduersus deũ Omnia profectò hæc peccata sunt, & deformant imaginẽ dei. Non cõditus est homo vt legi dei aduersaretur, sed vt oẽs motus animi eius illi stimuli essent ad acuendam pietatem. Tertul. ait, Imaginẽ dei in eo sitã esse, vt eosdem motus animi & easdem voluntates cum deo habeamus. Quin & ipse Paulus hoc docuit scribens ad Philip. *Hoc sentite in vobis, quod in Christo Iesu.* Proinde cùm hæc mala deforment atque corrumpãt hunc statum seu conditionem animi nostri, non possunt dici non esse peccata.

11. Vt affectus praui sint peccata.

Cõcupitũ quid.

Peccatum & ἀνομία quid.

12 At rogarit fortè quispiam, cùm Adamus à sua creatione, affectus & motus animi corruptos non habuerit, quomodo tam grauiter est lapsus? Hoc quæritur quasi sola volũtate peccari non possit. Certè lapsi sunt angeli, qui pertur-

Adamus quomodo lapsus sit cùm prauos animi motus nõ habuerit, & qua ratione Patres negent illos motus esse peccata.

bationibus huius generis caruerunt. Verùm quidem est, nos & crebrius & vehementius ad peccandum impelli quàm Adamum, qui malos impulsus & incitationes prauas habemus ad peccata, quæ ille nisi post lapsum non habuit. Quòd si nonnulli Patres interdum negant esse peccata hosce motus, de quibus agimus, quòd secum obligationem ad æternam pœnam coniunctam non habeant, cùm ea per Christum auferatur: negari attamen à quoquam non potest, deformitatem ab illis inductam in animo non manere. Deinde per collationem ab eis ita scribitur: Nam si conferantur hæc mala cum actualibus peccatis, non tam vehementer atque apertè contra legem dei pugnant. Docent etiam ijdem Patres, hæc non dici peccata, nisi quatenus causæ vel effecta sunt peccatorum, vt cum quispiam de suo chirographo inquit, Hæc est manus mea, nempè quòd ab ea conscriptum fuerit. Et frigus appellant pigrum, quòd nos pigros reddat. Similibus huiuscemodi quandoque vsus est Augustinus: sed tunc conferebat hoc peccati genus cum actualibus. Quocirca præstat eundem Patrem audire, cùm ea per seipsa expendit. Contra Iul. libro sexto capit. octauo. *Non est* inquit *nulla iniquitas, quando superiores partes inferioribus turpiter cedunt, & inferiores superioribus turpiter reluctantur, etiamsi vincere non sinantur.* Et libro quinto capite tertio habetur, Concupiscentia carnis, contra quam pugnat bonum spiritus, peccatum est: quia inest ei obedientia contra dominatum rationis. Et pœna peccati est, quia redditur meritis inobedientis. Est etiam causa peccati, propter defectionem consentientis. Considerat itaque huiusmodi concupiscentiá iuxta tres gradus. Primùm ex natura eius, & illam peccatum esse affirmat, quòd mentis dominatui aduersetur. Deinde tanquam effectum, & pœnam inflictam peccato. Ad extremum, vt eius causam. Adhæc de libero arbitrio libr. 3. cap. 18. ad hunc modum scribit. Hæc, ideò peccatis accenseri, quòd per ea discedatur à modo, quo ab initio conditus est homo.

Concupiscentia secundum tres gradus.

13 Vtque ostendant adhuc hosce defectus ad peccatum non pertinere, producunt infantiam Domini nostri Iesu Christi, de qua Lucæ 2. scribitur, *Iesus autem proficiebat ætate, sapientia & gratia apud deum & apud homines.* Et paulò superius, *Crescebat autem puer, corroborabatúrq; spiritu, implebatur sapientia, & gratia dei erat cum illo.* Si proficiebat, inquiunt, singulo quoque die, consequitur eum prius habuisse defectus, nec tam sapientem anteà fuisse, vt posteà euadebat. Nonnulli hæc interpretati sunt quoad spiritum, qui sese indies exerebat, quem arbitrantur ab initio fuisse perfectissimum, & Scripturam consueuisse dicere tunc aliqua fieri, cùm primùm apparent. Ego verò facilè darem (vt omnino dandum video) Christum humanas infirmitates nostra causa suscepisse. Nec diffiteor eius animum ad ętatis proportionem sapientiæ accessiones habuisse. At defectus eius infantiæ, non esse nostrorum similes. Nam quod ad ignorantiam attinet, non est constituendum quamlibet esse peccatum. Etenim angeli permulta ignorant, saltem id quando sit futurus vltimus dies. Hócne dicemus esse illis peccatum? Deinde, an primum Adamũ arbitrabimur statim omnia cognouisse? Minimè: Quamobrem ignorantiam, quæ ad peccatum pertinet, mentis cæcitatem esse dicemus, qua illa ignorantur: quæ scire oportuit, & qua sentiuntur contraria veritati. Aristoteles in suis poster. Analyticis, ignorantiam ita distinguit, vt aliam vocet negationis, aliam verò contrariæ dispositionis. Prioris exemplum est, agrestis & rustici hominis, qui mathematicas rationes prorsus ignorat, quòd illas nunquam didicerit. Altera verò ignoratio illi tribuitur, qui mathematicis quandoque operam dedit: sed prauè, quæ sibi tradebantur percepit, ita vt ijs quæ vera sunt opposita sentiat, & lineam curuam esse putet, quæ recta est. Liceret itaque dicere, negationis ignorantiam non esse peccatum, nisi quo ad homines adultos, cùm ea ignorant quæ ad salutem consequendam sunt necessaria. Proinde Christus assumendis nostris infirmitatibus, peccata in se non recepit. Vnde moriturus naturales motus sensit, quibus mortem cohorruit: sed eæ commotiones integræ ac perfectæ naturæ fuerunt, non ex vitioso & corrupto fomite. Quare à nostris infirmitatibus multum erant dissiti. Et ideo ad Hebræos quarto capite scribitur, Dominum sicut nos fuisse tentatum per omnia: verùm exceptio additur, sine peccato. Quodque Paulus ait, *Cùm eram paruulus, loquebar vt paruulus:* eò spectat, vt ostendatur aliquando euacuandum esse quod prius erat imperfectum, & denique veniendum ad æternam vitam, vbi omnia erunt absoluta. In summa expendendum est, prauos nostros motus, quantumuis primos, non esse tantùm rudes & imperfectas res, sed certam pugnam contra legem dei, vt ad Romanos cap. 7. habetur: vbi non sunt audiendi homines, qui tale putant ibi depingi ab Apostolo, qualis à Poetis Medea describitur, quæ dicebat,

Iesus quomodo creuerit sapientia & gratia dei.

Ignorãtia non quæuis peccatum.

—Video meliora, proboq;,
Deteriora sequor.

Nam vt paulò superius docui, non disputabat illic Apostolus de ciuili honestate: verùm de lege diuina, quam sanctam, iustam & honestam appellauit: cuius rectitudinem animalis homo non percipit.

14 Obstrepitur etiam nobis, quòd Christus dixerit, *Estote perfecti, sicut Pater cælestis perfectus est*, cùm tamen absurdum videatur, probitatem infinitam, vti diuina est, nobis præcipi. Ad hoc respondeo, Exemplum familiare, quod pro viribus imitari debemus, propositum esse Christum. Nec de illo & de Patre cælesti simpliciter cogitato eandem esse ratione, quòd anima Christi, quæ pars fuit eius humanitatis, non erat imméfa, cùm fuerit creatura. Quare amor, qui ex ea eliciebatur, terminatus erat, non infinitus, & idcirco astringimur, vt diligendo deo illum imitemur.

12. Perfectos esse sicut Pater Cælestis, quid.

temur. Pater verò cœlestis etsi natura sua est infinitus, eius tamen charitatis effecta, bona scilicet quæ nobis elargitur, finita sunt, quod rerum creatarum ordinem non excedant. Præterea non disputo, ad Aduerbium Sicut, æqualitatem an similitudinem exprimat: id alijs cogitandum relinquo. Adhuc nos premunt, quasi aliquod opus reperiatur humanum, quod perfectè deo placeat, cùm in posteriore lib. Melachim deus pronunciet de Iehu, quando familiam Ahabi euerterat, *Fecisti quod rectum est iuxta omne quod in corde meo habui.* Abrahamo item dictum est, quia fecisti hoc, agnosco te me diligere, &c.

13. Quomodo Iehu rectum fecerit.

14. Abrahami exemplum.

De Abrahamo liceret dicere, quod ante de iustificatis asseruimus, nimirum opus eius cum iustitia Christi coniunctum fuisse, deo gratum & acceptum: quandoquidem iam crediderat in Christum, & reputatum ei fuerat ad iustitiam. Quare deus præclaris illum promissionibus ornare voluit. De Iehu verò non est tam facilè respondere, quod non fuerit verè bonus, nec illum opinor iusto zelo motum ad familiam Ahabi extinguendam, & ad perdendos Baalitas. Etenim fidei synceritas non fert secum idololatriam. Ambiguum verò non est, illum retinuisse cultum Ieroboamicum, vt qui vitulos aureos cum Israele coluerit. Cæterùm quemadmodum Ahabo dictum est, propter externam eius demissionem & pœnitentiæ speciem, supplicium esse mitigatum: ita & de Iehu est verisimile pronunciata fuisse quæ afferuntur. Quædam enim deus elargitur, & quodam testimonio commendat, non ceu bona sint, quatenus à malis proficiscuntur, sed vt connexio rerum de ciuili & naturali connexione, quam ipse instituit, conseruetur. Quòd si quis verba vrserit, quibus Iehu dicitur omnia fecisse quæ deus in corde habebat, dicemus id referendum esse ad institutum & decretum dei, quo constanter disposuerat domum Ahabi perdendam. Fecit itaque Iehu quod fieri deus voluit, quemadmodũ Nabuchadnezar quod in corde deus habuit, perdens Israelitas compleuit, licet ambitione atque crudelitate ad illud excidium impelleretur. Dicas fortasfis, Non solum verba expendo, sed eo præsertim moueor, quòd merces Iehu reddita est, quasi re benè gesta. Ego verò exemplum non absimile affero ex propheta Ezechiele, qui capit. 29. scribit de Nabuchadnezar: *Dicit Dominus, Is cum suo exercitu mihi seruiuit aduersus Tyrum. Quare mercedem illi dabo terram Ægypti.* Nec dubium est ambitione ac cupiditate propagandi regni regem illum pugnasse aduersus Tyrios: nihilominus tamen deus, Ægypti dominatum illi dedit, quem pro mercede ille habuit.

Quomodo Deus suo testimonio commendet opera quorundam.

Eorum quæ dicta sunt summa.

15 Quæ hucusque disputata sunt, ne disiecta seu confusa iaceant, quinque præcipuis capitibus ea comprehendemus: quorum primum est, 1 Præceptum de diligendo deo ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus, non seruari 2 dum hîc viuimus. Alterum, Non esse negandum tantum gratiæ ac virium posse à deo alicui dari, vt illud præceptum valeret implere. Etenim cùm sanctis qui sunt in patria id elargiatur, quid ei obstaret, quin peregrinantibus concederet? Verùm id non fecit hactenus, neque videtur facturus: Ideò hac de re loquendum & statuẽdum est ex ordine ac ratione communi. Ter- 3 tium, Eos qui renati sunt, aliquo modo posse affirmari præceptum illud implere. Quartũ, Pro- 4 posita est ratio interpretandi promissiones, quę de hac re nonnunquam factæ leguntur. Quin- 5 tum ac postremum, Prauos motus, quibus ad peccandum incitamur, esse peccata.

De Vsu & Abrogatione legis.

16 Principium omnium legum, diuina mens censenda est. Quicquid enim aut iusti aut honesti in vllis decretis habetur, id vniuersum inde profluxit: vt dicere possimus, omnes leges dictata diuinæ mentis esse. Vnde fit vt leges quæ iusta non sunt, pro legibus haberi non debeant. Duplex est notitia peccati, quæ habetur à lege: vna prorsus inefficax ac debilis, qua non perterrefiunt animi, neque conscientiæ prosternuntur: vt quandoque videmus ebrios, qui inter ipsa pocula damnent ebrietatis vitium. Poetæ quoque graphicè admodum suis carminibus & Satyris vitia traduxerunt: sed tamen ipsi nihilo magis, quàm cæteri, ab illis abhorrebant. Quæ verò terrifica est agnitio peccatorum, salutem non semper affert. Quia si spe remedij frustretur, perniciosa est, vt in Iuda, Esau, & Caim vsuuenit: qui cùm scelus suum cognouissent, desperarunt: sed quo ad electos, notitiæ peccatorum adiungitur vt comes perpetua, spes de salute consequenda per Christum. Peccata quę cognoscuntur per legem, si per capita recensere volumus, occurrit primo loco ingenitum nobis, quod originale vocatur: estque totius nostræ naturæ vitium atque corruptio, de qua in Psalmo edocemur, *In iniquitatibus conceptus sum, & in iniquitatibus concepit me mater mea:* deinde motus atque impetus, quos Græci ὁρμὰς vocant, perpetuo ex eo dimanant, aduersanturque diuinæ legi. De quibus habet Paulus, quòd sentiret aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, & captiuum se abducẽtem in legem peccati. Deinde tertio loco adiungit se consensus voluntatis, redditurque peccatum grauius. Et de hoc legimus, *Ne regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Succedit præterea consuetudo, atque eius vinculis arctius obstringimur sub ditione peccati: ita vt impossibile quodammodo sit, vsum iam inductum vincere, cùm Esaias dixerit, Æthiopem non posse mutare pellem suam. Detruduntur postremò impij nonnunquam eò, vt peccent in Spiritum sanctum: cuius criminis condonatio prorsus negatur, vt Christus in Euangelio docuit. Et Hieremiæ pręceptum fuit, ne pro populo vlterius oraret. Posset etiã distingui peccatum in cogitata, dicta & facta contra legem dei. At-

Duplex cognitio peccati.

Quotuplex est peccatum.

Quid peccatū. que de his omnibus lex nos instituit. Estque peccatum in genere, à legis instituto aberrare: vt sagittantes cùm à scopo discedunt, quamcunque in partem id contingat, aberrant, & peccant. *Ab imagine dei recedere peccatum est.* Quare cùm homo factus sit ad imaginem dei, vt naturam eius & ingenium vita & moribus exprimat, quicquid hinc aberratur, peccatum est. Sed hoc beneficium, vt moneamur, accusemurque de nostris flagitijs, non habet absolutam vtilitatem: cùm per nosipsos non valeamus euitare ea, quæ accusantur, vel ea de quibus monemur, persequi. Ideo videndum est, vt ad Christum respiciamus, ad quem per legem adducimur. Et animaduertendum est, hæc præcipuè de lege scribi per *ἀντίθεσιν* ad fidē: Nam si per seipsam sumatur, tantùm abest vt iustitiam & honorem nobis elargiatur, vt denudet & aperiat, quicquid fœdè admisimus: ita vt nil inde, nisi cōfusionem hauriamus. Quod nequaquam culpa legis accidit, sed vitio animi nostri: quia lex in illum incurrit, & corruptū & in mala propensum. Procliues enim sumus ad omnia facienda, quæ diuinæ legi aduersantur. Siquidem illa iubet vt deo fidamus: at nos nobisipsis innitimur. Illa mandat vt proximo nostro obsequamur: at nos cupimus, vt omnes nobis inseruiant. Cumque in hæc similiaque laxis habenis irruamus, opponit se diuina lex, vt obex valido torrenti, qui eius occursu magis intumescit, & fit violentior. Vt enim dicitur, Nitimur in vetitum, & cupimus negata. Quibus tamen non obstantibus, eximiū est dei beneficium, quod nobis per illam exhibetur, ne ignoremus nosipsos.

De Legis abrogatione.

Beneficium legis non uulgare. 17 Neque putandum est, nos eo iam carere, quia dicimur in Sacris literis per Christum à lege liberati. Id enim nequaquam simpliciter accipiendum est, nam duplex est abrogatio legis. *Duplex abrogatio legis.* Vna, qua non obstringimur præstare ea, quæ mandantur: sicuti factū videmus de iudicialibus preceptis & cæremonijs. quod de moralibus intelligendum non est. Christus ait, se non venisse ad legem dissoluendam, sed magis vt illam impleret. Et Paulus inquit, *Quid igitur? Nam per fidem legem abolemus? Absit: imò legem constabilimus.* Alia est abrogatio, qua lex impeditur, ne peragat nos reos. *Quo sensu lex dicatur abrogata.* Et sic etiam moralis pars intelligitur antiquata. Verùm, si rectius loqui velimus, non lex abrogata est, sed dominatio, quę illam consequitur: vt potius aculeus ei excussus intelligatur, quàm ipsa sublata existimetur. Verum quidem est, quod ad Timotheum scribitur, *Legem iusto non esse positam.* *Iusto non est lex posita.* Quia, vt Augustinus in libro de Spiritu & litera scripsit, *Quis legem imponat ei, qui sponte facit, & vltrò exequitur quod ad iustitiam pertinet?* Vnde ille sentit, iustos homines vti lege erga alios quos instituunt, dum illam inculcant, & diligenter proponunt ad pœnitētiam excitandam. Cumque videatur Apostolus dixisse pugnantia (nam ex vna parte asserit, iusto legem non esse positam: ex altera verò dicit, illam bonam esse, modò quis ea legitimè vtatur. At nullus ea, nisi iustus legitimè vtitur) ea Augustinus ad hunc modum componit: quòd legis bonum vsum habeat quis non adhuc iustificatur, sed qui ad iustificationem tendat eius auxilio. *Conciliatio.* Idque duobus similibus conatur patefacere. *Duo similia.* Accidit, inquit, vt aliquis ad aliquem locum tendens, vehatur curru: quò cùm peruenit, vehiculum relinquit. Et pædagogum damus rudibus pueris: cæterùm quum eruditi fuerint, illum remouemus. Ita, inquit, dum aliquis à peccatis reuocatur, & ad iustitiam progreditur, lex ei prodest. At quum iustitiam fuerit assecutus, ea absoluitur, & erga alios vsum eius extendit. Sed tamen inficiari non debemus, etiam conuersos ad Christum per legem magis ac magis perpetuò erudiri. Adhuc multum superest carnis, & tenebrarum plus satis sensibus & menti offunditur, dum hic viuimus: idcirco nō superfluit vsus legis, etiam quoad iustificatos. Et cùm non toti simus instaurati, qua parte superest nonnihil veteris hominis, & lapsus obrepunt & nolentibus, & imprudentibus: inuenit in nobis lex & quod reprehendat, & quod accuset: licet beneficio Christi progredi ad damnationem non possit. Quod sanè faceret, quod ad ipsam quidem attinet, nisi iam per fidem essemus iustificati.

18 Oportunè autem quærit Paulus, ad Rom. 3. *In Rom. 3.* *Legem igitur irritam facimus per fidem? Absit: imò legem stabilimus.* Est *ἀνθυποφορὰ* vel occupatio. Potuisset enim quispiam dicere, Si lex ad iustitiam non confert, quid eam tulit deus? Cur non liceat laxè viuere, & cupiditatibus obtemperare? Minimè verò, inquit Paulus, Siquidem lex non aboletur per fidem, sed potius confirmatur. Opinabantur isti à Paulo solui legem, cùm cæremonias abrogaret. Ille verò eas abolendo fruebatur libertate sibi concessa in Euangelio, legi verò non faciebat iniuriā: Nam deus re vera cęremonias veteres noluit vlterius perseuerare. Attamen Paulus non mentitur, quando ait, se nequaquam legem irritam facere per fidem. Et qui argumentantur eam aboleri, quod cæremoniæ irritentur, admittunt paralogismum accidentis. *Paralogismus accidentis.* Nam si accidentia cuiuspiam rei tollantur, non consequitur, rem ipsam statim aboleri. Id autem censetur accidens legis, quòd non quoad omnia loca, & omnia tempora, & omnes homines habeat vim suam. At cæremonias ita esse, non est dubium. *Cæremoniæ accidentia legis.* In captiuitate enim non seruabantur. Vnde Israelitæ inter Chaldæos dicebant, se non posse canticum dicere in terra aliena. Et Daniel conquerebatur, in ea captiuitate & ducem, & sacrificium populo deesse. Circumcisio per desertum non obseruabatur: & Sabbato pugnatum est, vt in libris Machabæorum legimus. Quos si reijcias, in libro Iosua rursus habes, iussisse Deum Israelitas, vt per septem dies circumirent Hiericuntiam ciuitatem, & secum arcam gestarent, & tubis clangerēt. Ad quæ opera necesse fuit, & Sabbati diem decerni.

Sed

Aliquid solidi erat in cæremonijs quod semper manere oportuit.

Sed si quæsiueris, Si hæc accidentia sunt legis, quidnam fuit in his cæremonijs præcipuum, firmũ & solidum, quod semper manere oporteat? Ad singula respondere prolixum esset, in genere hoc dicam: Voluit deus, ne homines sui obliuiscerentur. Ideo curauit per quædam externa signa, vt semper illis in oculos & in cogitationes incurreret, quò eum semper & colerent, & inuocarent. Si corpus suum respexissent, occurrebat Circomcisio: si vestem, habuerunt fimbrias: si ad mensam accessissent, offerebatur delectus ciborum: si domum ingrederentur, superliminaria & postes inscribebantur dei mandatis: si procreassent liberos, primogenitus fuit redimendus, & puerpera diutius erat immunda: si ad armentum aut greges se conuertissent, primogenita deo fuerunt offerenda: si ad agros iuissent, primi fructus & decimæ colligendæ erant, & offerendæ: si fructus collecti reponerentur, festum tabernaculorum celebrabant: si hebdomada, mensis, aut annus, aut septimus annus, aut quinquagesimus reuolutus esset, ritus certi designabantur. Quod itaq; præcipuum in lege, ac summum fuit, fide confirmabatur, & nunc etiam retinetur à pijs hominibus, vt in quaque re dei meminerint, & de illo cogitent: quod nunc sine signis externis seruari debet, neque à Paulo, vel à fide abrogatur.

In omnibus rebus deus est agnoscendus.

Quo signo deus cæremonias legis abrogauit.

19 Quòd verò deus noluerit vlterius externas cęremonias obseruari, ex eo colligi potest, quòd politiam Iudaicam euertit, & Hierosolymorum ciuitatem dirui fecit, ita vt iam neque templum, neq; tabernaculum extet: nec inueniatur propitiatorium, vnde vox diuina solebat dare oracula: & pectorale amissum sit, vbi lapides erãt pretiosi, ex quibus de futuris respõdebatur: vnctio etiam perierit, qua homines nonnunquam immutabat, cùm ad functiones inaugurarentur. nã Saul prophetauit, cùm iam esset vnctus. Nec ignis nunc habetur de cœlo, quo sacrificia deuorabantur: & prophetiæ iam prorsus obliteratæ sunt, quod non fuisset deus, si cæremonias Mosaicas diutius voluisset prorogatas. Et durationi earum id potissimùm obstat quòd tantùm in terra Patribus promissa illas exercere licuit. Et quãdo Apostolus prædicat, se legem constabilire fide, hoc intelligit potissimùm quoad partes morales. Quia fides obediẽtiam legis secum affert.

Lex nõ potest absq; fide obseruari.

Quare hoc animo infigendum est, legem non posse absque fide obseruari: ac è diuerso per fidem inchoata obedientia posse compleri. Quod rationibus ita potest confirmari. Præcipit lex, vt amemus deum, idque toto corde, tota anima, & omnibus viribus. At quis hoc præstare possit, nisi eum bene agnoscat, quod citra fidem non contingit? Si quis deum sibi proponat vt Legislatorem, seuerissimum iudicem, & vltorem, ab eo potius abhorrebit, & refugiet ex odio tanquam à carnifice, quàm vt animum inducere possit, vt eum diligat. Atqui deum vt Patrem, vel propitium, vel clementem sine fide in Christum quis possit sibi persuadere? Præcipit deinde Lex, vt inuocemus: quod si fide fuerimus destituti, nũquam præstare possimus. Nam dicitur, *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt?* Ad hæc præcipitur, vt proximos diligamus, tanquam nosipsos. Quod cum sit difficillimum factu, non complemus, imò sæpè deficimus. Vnde ergo habebimus condonationem, vt nobis imputetur ex Christi iustitia, quod nostrę deest, nisi vtamur beneficio fidei? Augustinus duobus modis censuit, fide legem constabiliri. Primò, quia per eam Spiritum sanctum adipiscimur: vnde vires nobis ad obediendum legi suppetunt. At posset quispiam ambigere, quî hoc fiat, vt per fidem habeamus Spiritum sanctum, cùm is necessariò præcedat fidem. Quandoquidem fides & donum eius est, & ab eo in nos proficiscitur. Sed respondemus inter causas & effecta quosdã videri circuitus, vt patet de nubibus & pluuijs. Ex nubibus pluuiæ exprimuntur, & ex aquis, quæ sunt in inferioribus locis vapores assumuntur à cœlesti calore, qui cõcrescunt in nubes: ex quibus rursus aquæ in terram depluunt. Sed in isto circuitu ad primum iuxta naturæ ordinem recurrendum est: quod fit, cùm statuitur humor, vnde nubes concrescere possint. Ita hîc faciendum est: Concedemus, beneficio Spiritus sancti fidem in nobis oriri: per quam copia eiusdẽ spiritus augetur, cuius incrementum fides anterior pręuenit: & ex fide maiori adhuc maior accessio fit spiritus. Sed tamen vnum cum primis statuimus, vnde omnia hęc bona fluunt, nimirum Spiritum sanctum. Deinde ait Augustinus, fidei ope aliter confirmatur lex: Quoniam per fidem precamur, & precibus inuocando, non solùm remissionem peccatorum, verumetiam tantã spiritus & gratiæ portionem impetramus, vt vires habeamus ad obediendum legi. Certè lex si per seipsam accipiatur, & nos incertos reddit de beneuolẽtia dei, & quodãmodo affert desperationẽ, nisi succedat fides, quæ & certos nos reddat, deum nobis placatũ esse & propitium, & virium per gratiã instaurationem impetret. Et Apostoli phrasis, qua dicit se per fidẽ constabilire legem, notanda est: quia illa innuitur, Legẽ, si relinquatur sibijpsi, absq; fide debilẽ esse, ita vt consistere non possit. idcirco nisi per fidẽ suffulciatur, facilè cadet. Et hoc est singularis artificis, nõ tãtùm id quod obijcitur à se depellere, sed etiam illud ipsum ostendere maximè cõducere suo proposito. Lex & fides iuuant se mutuò, vtq; dicitur, mutuò dãt sibi manus. Quoniam lex vt pædagogus ad fidem Christi homines adducit, & contrà fides illud efficit, vt lex quoquomodo impleri possit. Statim enim vt quis Christo crediderit, iustificationem assequitur, & copia spiritus, & gratia liberaliter donatur. Consilium & propositum legis fuerat, vt homo & fieret bonus, & seruaretur. Verùm id præstare ea nequit. Successit fides, & iuuit: quia per illam instauratur homo, vt deo, & mãdatis eius obediat. Chrysostomus ait, tria eo loco à Paulo agi. Primũ, posse hominẽ iustificari absq; lege: secundò, legem iustificare non posse:

Spiritus sanctus in nobis præcedit fidem & sequitur.

Lex absq; fide debilis est, & consistere non potest.

Acumen Pauli.

Lex & fides mutuò se iuuant.

tertiò, fidem & legem inter sese non pugnare.

20 Docet Ambrosius idcirco fide legem stabiliri, quoniam quę in lege dicta sunt facienda, per fidem ostendũtur facta. Et scimus iustitiã hanc, quam Paulus prædicat, habere testimoniũ cùm à lege, tum à Prophetis. Et si quis obiecerit, idcirco legem irritari fide, quòd per illam aboleantur ceremoniæ: respondet, ideo istud contingere, quòd lex ipsa ita fieri voluerit, & sic faciendum prædixerit. In Daniele habemus, post aduentum Christi, atque illius occasionem iuge sacrificium debuisse tolli, & sacram vnctionem, & alias huius generis cæremonias. Vnde non immeritò Christus dicebat, *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem Baptistam.* Hieremias quam apertissimè dicebat, aliud fœdus ineundum longè diuersum, atque fuerit illud antiquum. Epistola ad Hebræos inde concludit, id quod erat vetus, & sic appellabatur, quandoque fuisse antiquandum. Zacharias Propheta secundo capite dicebat, ciuitatem Hierosolymorum absque muris habitandam. Quod significabat, credentium Ecclesiam ita fore fusam, & latam per vniuersum orbem, vt nullis terminis, aut limitibus finiretur. Quod idem Esaias videtur attestatus, cùm diceret, fore montem Sion, & domum Domini in vertice montium, ita vt Gentes ex omnibus locis ad eam venirent. Et Malachias Propheta denuntiabat, inuocandum esse nomen Domini ab ortu Solis vsque ad occasum, ita vt *Mincha* vbique Domino offerretur: quod multi transtulerunt ad Eucharistiam, quasi ea sit sacrificium: cùm tamẽ Propheta per id intelligat preces & nostram ipsorum oblationẽ, vt Tertullianus testatur in libro suo cõtra Iudæos. Nec non Hieronymus cùm eum locũ interpretatur, quare cùm Prophetæ videtur asserere, cæremonias ad Ethnicos esse transferendas, accipiendi sunt, quasi pro signis res ipsas intelligãt. Susceperunt Ethnici ad Christũ conuersi, id quod Hebræorũ cæremonijs repræsentabatur. Signa verò externa reiecerunt: & hoc fuit legem per fidem confirmare. cumq́; Prophetæ cæremonias abolendas prædixerint, id accipiendũ est vt à lege dictũ, cũ Prophetæ legis interpretes fuerint. Christũ verò cùm venisset, mutaturum esse cæremonias, Iudæi ipsi non dubitabant, quod patet ex Ioannis Baptistæ historia, quæ legitur in Euãgelio. Cùm enim homines ad deum conuersos expiare vellet, non eos remittebat ad sacrificia, & cæremonias Mosaicas, quibus peccata dicebãtur expiari: sed baptizabat eos in pœnitentiã ad remissionem peccatorũ, doctrina adhibita, in qua & Patris, & Filij, & Spiritus sancti mentionem faciebat. Quod proculdubiò videbatur & pontificibus, & scribis, & pharisæis intolerabile, vt reiectis cæremonijs, quæ receptæ fuerant, pro illis aliam rationẽ substitueret. Vnde legationẽ mittebant ad illum, qua rogabant, nũ Messias esset, aut Elias, aut Propheta: quasi fatẽtes sub Messia futurũ esse, vt legales cæremonię mutarentur: at id alijs non licere.

Testimonia perhibentia cæremonias Hebræorum esse desituras.

Quomodo Ethnici Hebræorũ cæremonias receperunt.

Ioannes Baptista cæremonias abrogandas ostendit.

21 Quòd si quæsiueris, cur deus cæremonias dederit, quę postea essent abrogãdę, habet Chrysostomus pulcherrimũ simile: Si quis vxorẽ habeat propensam ad impudicitiam, eam certis locis concludit, cubiculis inquam, & cõclauibus, vt ei non liceat vagari pro arbitrio. Addit prætera eunuchos, pedissequas, & ancillas, qui eam diligentissimè custodiant. Ita Deus egit cum Iudæis. Sibi eos ab initio vt sponsam adiunxit, vt in Propheta dicitur: Desponsaui te mihi misericordia & dilectione. Voluitq́; tempore congruo per hanc gentem vniuersum orbem instituere: quod per Apostolos factum est, cùm iam Christus è terris abijsset. Verùm ille populus admodum fuit infirmus ac debilis, & ad adulteria idololatriæ vltra modũ procliuis. Quare deus eum separauit à cæteris nationibus, & in terra Chanaan seorsim habitare voluit, & cæremonijs ac ritibus vndiq́; ceu à pædagogis custodiri, quoad ea sponsa roboraretur & confirmaretur, vt fides eius non amplius esset suspecta. Quod in vxore sua vbi mariti deprehenderint, iam sinunt illas pro suo arbitratu ire quò libuerit, & cum hominibus conuersari, neque amplius custodes adhibent. Ita deus cùm iam Spiritũ sanctũ per Christum Ecclesiæ donasset, custodiã cæremoniarũ ab ea remouit, & suos fideles per vniuersum orbem prædicatum dimisit. Probat idẽ pater alibi, cæremonias & ritus Iudaicos non fuisse à deo institutos præcipuo consilio atq́; proposito. Voluisset enim deus habere populũ, qui se coleret in spiritu & veritate: sed Israelitæ, qui versati fuerãt in Ægypto, & se idololatria cõtaminauerant, omnino sacrificia & cæremonias habere voluerunt: ita, vt si illis hæc permissa nõ fuissent, parati fuerint ad idololatriã se conferre. Quare deus ita gessit, vt sapiens medicus solet, qui nactus ægrotum febricitantem, qui præ nimio æstu omnino frigidam petat, & nisi ea detur, paratus sit ad laqueũ fugere, vel seipsum aliquo modo perdere: ibi medicus necessitate coactus, phyalam aquæ plenam à se præparatæ iubet afferri, & mãdat ægroto, vt bibat, sed caueat, ne aliũde quàm ex ea phyala potum hauriat. Sic deus Hebræis cõcessit sacrificia & cęremonias, sed ita, vt ea, nõ aliter, quàm ipse mandasset, exercerent. Rem autem sic habere, ex eo probat, quod deus cæremonias non præscripserit, nisi cùm furorem suum patefecisset in Israelitas, qui proijciendo monilia, inaures, & annulos, curarant, vt vitulus sibi conflaretur, quem adorarent. Quod cùm ita sit, Paulo concedendum est, Legem per fidem non aboleri, quamuis sublatæ sint illæ cæremoniæ. Cui sententiæ Christus quoq́; subscripsit, cùm diceret, se non venisse vt legem tolleret, sed vt impleret. Quorum verborum sensus ex his, quæ superius dicta sunt, facilè potest elici.

Simile.

Deus non dedit cæremonias nisi post vitulum cõflatum.

22 Consideremus itaque in qualibet cæremonia veteris legis tria fuisse: Primùm, alicuius accepti beneficij commendationẽ: Christi deinde signũ atq́; vmbram: Postremò verò documentũ probitatis, & sanctæ vitæ instituẽdæ. Quoad solen-

In 1. Cor. 5. vers. 8.

In quolibet ceremonia stia.

solennitatem paschalem, hæc sunt maximè perspicua. In primis fuit ibi μνημόσυνον liberationis ex Ægypto: vmbra mortis Christi, qua sumus ab æterna damnatione per gratiã erepti: demũ pura vita ob oculos ponebatur in azymis panibus. Hoc idem cerni poterat in ritu primitiarum. Erat illic gratiarum actio de nouis frugibus: & Christus designabatur primitiæ dormientium, & primogenitus in multis fratribus: tandem admonebantur primitias actionũ suarum deo ita deberi, vt propter illum omnia sua negotia instituerent. Atque in vnaquaque solennitate per mortem victimarum, fide apprehendebatur Christi sacrificium: vnde in illum credentes iustificabantur. Fuit etiam in eis celebratio diuinarum laudum, cœtus sacer, administratio verbi dei, communio fidelium & peccatorum confessio. In huiusmodi exercitijs iam tota Christianorum vita exigitur.

In Rom. 10 vers. 4. Christus cur finis legis. τέλος duo significat.

23 *Ergo finis legis Christus est ad iustitiam omni credenti.* Christus autem finis legis dicitur, quia perfectionem & absolutionem eius adfert. Notanda verò proprietas vocis, τέλος, duo enim significat, retum videlicet extremam partem, seu terminum. Et hac ratione mors dicitur finis animantium, non sanè quia viuamus, vt moriamur: quod enim est deterius, non potest esse causa melioris. Significat præterea cuiuslibet rei perfectionem & absolutionem, quæ prouenire solet ad motus & productionis extremum. Iam quamuis quo ad primum significatum suo aduentu Christus legi terminum imposuerit, sustulit enim ceremonias, & maledictum eius: eo loco tamen, non ita τέλος Christum intelligit Paulus, sed alterum huius verbi significatum spectat, nempe perfectionem & absolutionem, quandoquidem Christus perfecit & absoluit, quod lex præstare non poterat. Quod vt melius intelligatur, considerandus est scopus & finis legum. Feruntur leges, vt homines bonos & iustos efficiant: neq; enim alia de causa recta & honesta proponunt, nisi vt præstentur. Inter alias verò potissimùm leges, hæc quæ dei est, hominum iustitiã & sanctitatẽ exigit: sed eam cõsequi non potest, non suo quidẽ vicio, sed nostra corruptione. Quod tamen potest, vrget nos, accusat & damnat, vt vel saltem pondere pressi, cogitemus de liberatore: ideoq; ad Christum conuertamur, per quẽ & à peccatis absoluamur, & per spiritum & gratiã eius legi nobis propositæ valeamus pro conditione huius vitæ obtemperare: quæ duo Christus in se credentibus liberalissimè donat, & sic dicitur finis, id est, consummatio & perfectio legis. Hoc Paulus expressit disertis verbis, cùm diceret: *Quod impossibile erat legi, qua infirmabatur per carnẽ, deus mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato dãnauit peccatũ, vt iustitia legis impleretur in nobis* Huc quoque respexit Ambrosius, qui locũ Pauli interpretatur, Christũ dici finẽ legis: quia deus per illũ efficit, quæ promiserat & iusserat. Docent hæc Apostoli verba, legis hoc esse

Simile.

Scopus & finis legum. Lex finem suum per se assequi nõ potest.

A præcipuũ munus, vt nos ad Christũ dirigat: vnde ad Galatas pædagogus appellatur. Accusandi ergo sũt illi, qui ex pædagogo patrẽ faciunt, à lege iustitiam petentes, quæ ab vno Christo expectari debet. Discamus igitur hinc in omni legis præcepto duo cogitare: scilicet peccata nostra, & Christum liberatorem, quem omnia præcepta demonstrant, alias enim de lege inutiliter cogitabimus. Et Iudæi cùm Christum excluderent, legem frustra iactabant, vt qui non eam, sed vmbram ipsius habuerint.

B 24 Sed iã videndum est, quæ sint ex lege ac Prophetis testimonia huius iustitiæ, quam Paulus asserit in Christo manifestata fuisse. Et licet Christus generaliter dixerit, Mosen de se scripsisse, & à Luca narretur, quòd habitu peregrini, dum in itinere confabularetur cum duobus discipulis, à Mose cœperit, & deinde per Prophetas & Psalmos illos docuerit: nullus tamẽ

In Rom. 3.

C certus locus producitur, in quo de Messia disertè fiat mentio. De Christo nihilominus si peculiariter dicendum sit, habemus ex Genesi, mulieris semen contriturum caput serpentis. Et Abrahamo dictum est, *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Et de eodem scribitur, *Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiã.* Accedit ad hæc, quod etiam Paulus citat, *Ne dixeris in corde tuo. Quis ascendit in cælum, aut quis descẽdet in abyssum? Propè est verbũ in ore tuo, & in corde tuo.*

Testimonia peculiaria de Christo & illius fide iustificante.

D Addit Paulus, *Et hoc est verbum fidei, quod prædicamus, Si corde credideris, & ore confessus fueris. Nõ auferetur sceptrum de tribu Iuda, neque dux de femore eius, donec venerit, qui mittendus est: & ipse erit expectatio Gentium.* Hieremias habet de Christo, *Ipse vocabitur deus iustitia nostra.* Et in eodem propheta legimus, Deum instituisse dare nouum Testamentum: non iuxta illud, quod cum patribus pepigerat, sed inscribendo legem suam in cordibus & visceribus eorum. Abacuc ait,

E *Iustus ex fide viuet.* Esaias ait, *Inuentus sum à non quærentibus me.* Item, *Deus in eo posuit iniquitatẽ omnium nostrûm.* Et Dauid, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatũ.* Aliud quoq; genus testimoniorum habetur ex antiquorũ patrũ gestis, quæ præludia quędã fuerũt Christi ventuti ad humani generis redẽptionẽ. Vt enim dicitur in nobis viuere (sumus enim membra eius) ita in veteribus Patribus & fuit, & vixit. Vnde illi nõ minus quàm nos, mẽbra eius fuerũt. Ca-

Aliud genus testimoniorum.

F put autẽ quemadmodũ patiatur & recreetur in suis mẽbris, multò apertissimè indicatũ est Paulo, cùm diceretur, *Saule, Saule, quid me persequeris?* Et in vltimo iudicio Christus profitebitur, præstitũ esse sibi, quicquid suis inimimis datũ fuerit. Quare, quoties legimus, veteres victos, in captiuitatẽ abductos, calamitatibus oppressos, ista eadẽ Christũ in eis passũ fuisse intelligamus: Et rursus, cùm vincentes, restitutos & liberatos audimus, Christũ quoq; in eis affectũ itidẽ cre-

G damus. Et in altero habebimus speciẽ inchoatẽ mortis illius, in altero verò vmbrã atque initiũ

resurrectionis. Quod ita esse docemur ex eo, quod Christus dixit, futurum se in corde terrę tribus diebus, tribusque noctibus instar Ionæ prophetæ. Assimilauit etiam se æneo serpenti à Mose sublato, in quem respicientes assequerentur sanitatem, alioqui è veneno interituri. Et in Osea propheta legimus, *Ex Aegypto vocaui filiũ meum* : Quod oraculum Hebræi contendunt, torquendum esse ad Pharaonem deletum, & populũ Israeliticum à tyrannide ipsius ereptum. Quod interim vt demus, tamen rogandi sunt, vndenam ea gens habuerit, vt nomine filij dei censeretur? Id profectò non aliũde poterit ostẽdi, nisi per Christum, qui filius est dei primogenitus in multis fratribus. Per quem alij, quotquot filij dei numerantur, ad eiusmodi adoptionem diuinã aspirarunt. Quare Apost. Christũ dixit primitias, eumque prędicauit in omnibus primatum habere. Ideoque non immeritò noster Euangelista hũc prophetæ locum de Domino citauit, cùm is quoque monitu Angeli ex Ægypto reuocatus fuerit. Postremò testabantur hoc genus iustitiæ sacrificia, & victimæ cæremoniæq; veteres. Nam in his animantibus quæ occidebantur, Christi mors conspicua fuit Patrum fidei. Vt enim victima, quæ alioqui nihil peccauerat, occidebatur pro alterius peccato, qui euadebat incolumis: ita demonstrabatur Christus pro nobis, qui rei mortis eramus, occidendus: vt per cœlestis Patris placationẽ ipsi supplicia commerita effugeremus.

Vmbra mortis & resurrectionis Christi.

Veteres non erãt filij dei, nisi per Christum.

Tertiũ genus testimoniorũ.

25 Cæterùm quæret aliquis, qua ratione cõstet nobis, in veterum sacrificijs mortem Christi fuisse adumbratam? Respondeo, primùm deus ait, se Iudæis dedisse sanguinem, quo vterẽtur ad altare atque ad expiationes, non vt eo vescerentur: adiecitq; rationem, quòd sanguis anima sit. Proinde illo ritu significari voluit, peccatum expiari nõ posse, nisi mors intercesserit. Cùm itaq; mors deberetur peccato, vt rectè Paulus dixit, *Stipẽdium peccati est mors:* & deus in Genes. monuit Adamum, dicens, *Quocunque die comederitis, morte moriemini.* Qui autẽ offerebãt victimas pro peccatis, ipsi mori nolebãt: idcirco loco suo vitulum, hircum aut capram mactanda supponebant, manus imponendo eorũ capitibus: ac si declararent se quidem peccasse, verùm peccatum suum velle in victimã deriuare, ita vt ea pro se lueret supplicium. Cæterùm compẽsatio ista iusta nõ erat: quia multò maioris precij est hominis vita, quàm pecudis. Docebatur itaque hac cæremonia populus expectandã esse illã victimã, quæ omniũ esset perfectissima, hoc est, Christũ Iesũ seruatorẽ nostrũ, de quo Ioannes testatus est disertis verbis, *Eccẽ agnus dei, qui tollit peccatum mundi.* Et Esaias vaticinatus est de eo, *Tanquam ouis ad macellum ducetur.* Ad hunc itaque modum Christus in veteribus hostijs notabatur. Sed quæres ad hæc, an vetus Ecclesia hoc intellexerit? Equidẽ non dubito eo tempore id fuisse cognitum: quod tamen intelligo de pijs hominibus & studiosis diuinæ legis, non autẽ de ociosis & contemptoribus. Nam cogitare poterant, deum prius dixisse placari se velle sanguine victimarũ, qui tamen postea in Psalmis & in Prophetis cõtestatur, se illis sacrificijs non delectari. Hæc duo loca specietenus pugnantia sic inter se oportuit cõponere, vt populus doceretur posteriori sententia, sacrificia illa sua vei & natura nihil ad placandũ deũ valuisse, qui se tantũmodo per Christũ beneuolũ præbere & propitiũ: ipsum autẽ qui expectabatur, Messiam, in illis victimis cõspiciendum proponit. At non omnes eum videbant, inquies. De ociosis & negligentibus id fatebor, cùm tamen & ipsis à Prophetis id inculcaretur, cùm ab eis repeteretur sępe Messias & promissio facta olim Abrahamo. Quotquot igitur ex eis eã doctrinã seriò cõsiderabant, in illis sacrificijs Christũ facilè videre poterant. Cæterùm adhuc obijcitur, cur nunquã expressè Christum inuocabant? quare cõdonationem peccatorum propter Messiã non orabant? Respondeo, illos hæc abundè præstitisse, cùm dicerent, Memento Domine fœderis, quod cũ Abrahamo, Isaaco & Iacobo pepigisti, nec nõ cũ Dauide. Istis vtique Patribus de semine, in quo benedicerentur omnes gentes, promissio facta erat, hoc est, de Christo, quemadmodum Paulus ad Galatas interpretatur. Ideo quoties ista veteres commemorabant, non minus Christũ suis precibus admiscebant, quàm nos hodie, cùm aliquid nobis concedi precamur nomine Iesu Christi.

Christi mors adumbrata.

An veteres intellexerint sacrificijs mortẽ Christi adumbrari.

An Christũ veteres expressè inuocauerint.

LOCVS XVI.

De similitudine & dissimilitudine veteris & noui Fœderis.

In Iud. 2. sub finem.

Vox Fœderis deducitur à feriendo, quòd feciales vtrinque porcã mactarent: à qua fortassis etymologia non multum Hebraica vox *Berith* aberrat: Quo porrò symbolo illi parti exitium imprecabantur, quæ fœdus violasset, vt ex Liuio lib. 1. ab vrbe condita licet colligere. Vtque idem author habet lib. 4. de Bello Macedonico, Fœderum tria sunt genera. Primum cùm victores leges imponunt, illos mulctando & eis imperãdo, quid posthac illos velint facere. Alterũ genus est, quãdo rebus adhuc integris, & neutra parte victa conuenitur, vt rapta vtrinq; restituãtur, cõuentionesq; de pace firmẽtur. Tertiũ genus illud est, quando nullum intercessit bellum, & aliqui principes aut ciuitates inter sese pactis aliquibus iunguntur, vel vt pacatius viuant, vel vt aliquod negotium commune suscipiant. Iis autem ita positis, iam quid sit fœdus

Fœderum 3. genera.

Quid fœdus

dus aperiamus. Est vtique obligatio ea inter homines, qua vicissim & verbis & signis testantur, se ad aliqua præstanda obstringi, quoad mutuò bona fide agatur. Quòd si obligatio est, & ad relata pertinet, in actione humana fūdatur, & ad ea refertur, quæ partes confœderatæ sibi mutuò præstare debent. Verbis explicatur, & signa plerũque adduntur. Deus quando fœdus post diluuium cũ humano genere fecit, nõ solùm oratione obligationis formã protulit, sed etiã in nubibus Iridem ceu testem posuit. Et in fœdere cum Abrahamo inito, signum Circumcisionis intercessit. Deinde in eo, quod ad montem Sina per Mosem ictũ est, erectæ duodecim columnæ fuerunt, & populus aspersus est sanguine. Iehosuâh itẽ dũ moreretur, prægrandi erecto lapide, fœdus inter deũ & populum renouatũ consignari voluit. Quæ autem promissa vtrinque seruanda fuerint, Scriptura non semel docet. Deus enim pollicitus est, se futurũ populi, sui deũ, nempe qui adsit ei iuuando, eripiendo, & modis omnib. quo ad omnia bonorũ genera ornando. Populus vicissim recepit se Dominum Iehouam pro deo suo, credendo, colendo, & obediendo habiturum. Christus autẽ in fœdere, tanquã Mediator, inter vtranque partẽ intercedit. Hæc est fœderis inter deum & homines initi explicatio & natura.

An veteres intellexerint sacrificijs mortẽ Christi adumbrari.

Fœdera & verbis & signis exprimi.

Promissa in fœdere dei cũ hominibus.

Christus mediator.

2 Distinguitur in Nouum & Vetus. Quæ sanè partitio, nõ est generis in species, verùm subiecti in accidentia: quádoquidẽ vtroque fœdere res ipsa & substantia omnino eadẽ est, qualitates tantũmodo quędã variant. Antiquũ quippe, quo ad vnam solum gentem Iudæorum initum fuit, & additamenta quędã, possessionẽ in quã terræ Chenaan, regnum Iudaicum, & sacerdotium Aharonicum, necnon Messiæ, iuxta natiuitatẽ carnis, ac proprię ministerium personę, promissionem habuit. Deinde permulta signa cæremoniarum & sacrificiorum, illi ætati admodum consentanea. Mysteria item salutis, & promissiones æternæ vitæ ibi quoq; fuerunt: quãuis longè obscuriores, quàm nobis postea traditæ fuerint. Ediuersò autem in fœdere nouo proprietates contrarię propemodum insunt. Non enim ad certã aliquã nationẽ pertinet, sed ad omnes gentes, quàm latè orbis patet ac diffunditur. Nec aliqua peculiaris administratio ciuilis est illi adhibita. Cæremoniæ præterea & externa signa pauca & simplicia sunt ei adiecta. Et deniq; omnia magis aperta, dilucida & perspicua in nouo Testamento cõtinentur, atque in veteri. Iis planè qualitatibus fœdus nouum ac vetus inter se distant, res tamen ipsa, & substãtia eadẽ manet. Vt enim tũc Iehouâh Hebręorũ deus esse voluit, ita modò erga Christianos se habere decreuit. Quodq; illi tunc tẽporis polliciti sunt, nẽpe vt deo vero crederent, ac obedirent, & eũ ex ipsius præscripto colerẽt, nos quoque præstare oportet. Christus vtrinque tanquã Mediator intercedit, & condonatio peccatorũ, necnõ æterna vita per illũ promittitur. Morum etiam eædem leges permanent.

Fœdus in nouũ & vetus distinguitur.

An Christũ veteres expresse inuocauerint.

Veteris & noui fœderis eadem est substãtia.

Quid fœdus

A 3 Paulus ad Roman. 11. cap. fœdus antiquorũ & nostrũ idẽ esse pulcherrimè demõstrauit, quãdo ecclesiã cũ arbore cõtulit, quę Christũ tãquã radicẽ habeat. Deinde adiecit ab huiuscemodi abore ramos nõnullos excisos, Hebræos nimirùm incredulos: nos autẽ gẽtes eorũ loco insitas fuisse, hoc est, in idẽ fœdus cooptatas, quo ipsi cõprehẽdebãtur. Eandẽ asserit arborẽ permanere, in quam alij per fidẽ inserãtur, & vnde alij per incredulitatẽ excindãtur. Proinde vtrũque B fœdus legem & Euangeliũ cõtinet. Sũtq; in vtroq; Testamẽto Sacramẽta eadẽ, vt in Epist. 1. ad Corinth. cap. 10. habetur. *Patres enim omnes sub nube fuerunt, & in mari baptizati sunt, & escam eandem spiritualem manducauerunt: biberuntq́ de spirituali cõsequẽti eos petra, & Petra erat Christus.* Cõcedimus porrò, quoad signa externa, in Sacramentis eorũ & nostris aliquã esse varietatẽ: quæ tamẽ, quoad significatas res, per Sacramẽta nulla vtiq; reperitur, alioqui Pauli argumẽ- C tũ Corinthijs non persuasisset, eos ijsdẽ pœnis vnà cũ Hebræis fore obnoxios. Nam dixissent, se longè meliora Sacramenta quàm Hebræos habuisse, & idcirco nõ sibi adeò timẽdũ, vt ne cõsimilia paterẽtur: siquidẽ excellentia Sacramentorũ illa infortunia possent euadere, à quibus Hebræi per legalia Sacramẽta nõ potuerũt eripi. Quamobrẽ Apostolus hoc suffugiũ illis intercipit: & nostra & illorũ Sacramẽta quoad ipsas res, adæquat & paria facit. Idẽ ad Roma- D nos cap. 1. de Euangelio scribit, id per Prophetas in diuinis literis antiquitus fuisse promissũ. Et cap. 3. ad hunc modũ loquitur, *Nunc autẽ iustitia dei manifestata est, testificata à lege & Prophetis.*

Sacramenta eadẽ vtriusq; Testamenti.

4 Nec mihi dixeris, ista quidẽ in diuinis literis veteris Testamẽti fuisse promissa, sed nõ vt illis hominibus, qui tũ viuerẽt, præstarentur: quoniã huic sensui Apostolus prudẽtissimè occurrit, cùm ait quãlibet legẽ illis hominibus loqui, qui sub ea degant. Nec dubitãdũ est, quin E Patres iustitiã eadẽ ratione assecuti fuerint, atque nos in prẽsẽtia illã cõsequamur. Nã & illi nõ minus atq; nos per solã fidẽ in Christũ iustificabãtur, vnde in lib. Genes. de Abrahamo scribitur, quòd crediderit, & id ei ad iustitiã imputatũ fuerit. Ioannes itẽ de Abrahamo Christũ dixisse ait, eũ diẽ suũ vidisse, ac propterea fuisse gauisũ. Epistola ad Hebręos cap. 13. Christũ heri & hodie atq; in sęcula manere asserit. Quãobrẽ F vt nos modò seruari dicimur non ex operibus, sed ex vera dei misericordia per fidẽ in Christũ: ita quoad Patres tum tẽporis eueniebat, nullis enim meritis, verùm per fidẽ solã in Christum iustificabãtur. Ad hęc Patrum obedientia qualis qualis fuerit erga dei pręcepta, necnon fides erga promissiones, ab eorũ viribus & facultatib. nequaq̃ deriuabãtur, sed (queãdmodũ nobis vsuuenit) ex gratia dei & Christi eis cõtingebãt.

Patres eodẽ modo vt nos per solam fidẽ iustificabantur.

5 Verum quidẽ est, Ieremiã cap. 31. (queãdmodũ ad Hebræos 8. cap. adducitur) scribere, aliud G fœdus nomine dei faciundũ, nõ quẽdmodũ cũ patrib. olim initum fuit. Et inter cętera idquit, Deũ leges suas in cordib. & visceribus hominũ

Locus Ieremiæ & Epistolæ ad Hebræos exponitur.

datũ ire, ita vt nõ oporteat amplius quẽpiã proximũ suũ docere, quòd omnes à minori vsque ad maiorẽ notitiã dei sint habituri. Et adijcitur sub dei persona, *Peccatis eorũ propitius ero, & iniquitatũ ipsorũ amplius nõ recordabor*, &c. Quo ad hæc verba, cùm Ieremiæ, tũ Epistolæ ad Hebr. intelligendũ est, ea nõ testificari vtriusq; Testamenti discrimẽ penes ipsã rẽ atq; substantiã esse: sed quoad proprietates vel qualitates, vt antea diximus. Nec inducere in animũ debemus, veteres Patres, qui obediendo mandatis dei, & rectè credẽdo purè illũ coluerunt, hæc suis viribus vel naturali facultate valuisse præstare. Nisi enim in animo ac mẽte sua per spiritũ sanctũ cõscriptas diuinas leges ac promissiones habuissẽt, necnõ voluntatẽ per gratiã dei ad parendũ imperio eius propẽsã, nequaquã talia obire valuissẽt. Nõ itaq; defuit eis diuina lux, quæ ipsis ad credẽdũ præluceret. Quin & peccata illis per Christũ cõdonata fuerunt. Quamobrẽ illi etiã ijs fruebantur, quę deus in fœdere nouo se daturũ pollicebatur. Discrimẽ tãtũ in eo fuit, quoad amplitudinẽ & perspicuitatẽ: nã tũ tẽporis ad paucos admodũ ea dona cõtracta erant, nũc verò gentibus vulgò sũt cõmunicata. erãt ea ætate nõnihil obscura, nobis autẽ ita reddita sũt perspicua & clara, vt veteri παιδαγωγία nõ ãplius opus habeamus. Hinc liquet, vt illi à vero aberrent, qui fœdus antiquũ statuunt promissiones tãtũmodo de terra Chenaan possidẽda, & mũdana fœlicitate habuisse. Et populũ Hebræorũ solũ ad obseruationẽ externã quorũdã rituũ & operũ fuisse astrictũ, nõ autẽ ad bonos & rectos animi motus erga deũ proferẽdos. Nõ ita Prophetæ rẽ habuisse interpretantur, imò deũ negãt absq; interiori pietate opera externa quicquã morari. Passimq; clamitãt, cæremonias fide nudatas, ac timore dei vacuas, illi oneri grauissimo atq; ita molestas esse, vt eas ferre nequeat. Quin & lex ipsa, circuncisionis cordis expressè meminit, & deus vbiq; id exigit, vt sua vox audiatur: quod planè aliud nõ est, quàm vt fide cũ illo agamus. Quapropter fides, promissionũ & mandatorũ dei, tãquã radix est & fundamẽtũ. Quod perpetuò maneat, haberi debet, cùm sacrificia externa & ritus aspectabiles tãdẽ aliquãdo mutandi essent. Quocirca satis liquet, deum illos per seipsos nõ voluisse. Tantisper attamẽ durarũt, quoad homines spiritu puerili, vt loquitur Paulus ad Galatas, præditi erãt, dũ sub tutorib. agerẽt, & parũ adhuc à seruis differrẽt. Verùm cũ adultiorẽ spiritũ acceperũt, tũ sacramẽta & ritus pueriles, vt August. ait, fuerũt sublati. Cõstat itaq; distinctionẽ inter duo fœdera, nõ à re vel substãtia, sed à qualitatib. & proprietatib. esse sumẽdã.

Error eorum qui in veteri fœdere tãtũ agnoscũt temporaria.

6 Desinãt itaq; turpiter errare, qui deũ sentiunt in antiquo fœdere terrena duntaxat promisisse, quasi curator solùm corporũ, nõ autẽ animorũ eo tẽpore fuerit: quemadmodũ opiliones, bubulci ac subulci agũt, qui ouiũ, suũ & boũ corpora, & carnes tãtũmodo curãt: nec aliud satagũt, quàm vt illæ animantes validæ ac pingues euadãt. Nõ ita porrò de deo statuẽdũ est, qui cũ veteribus ita fœdus inijt, vt eis fœlicitatẽ summã polliceretur, quæ cũ primis ad animũ pertinet. Idcirco 144. Psal. scribitur, Beata gens cui Iehouàh deus est. In Deuteron. etiã recepit deus se id effecturũ, vt in pręceptis suis ambularẽt. Sed quid plura? Seruator noster ex verbis ipsis fœderis antiqui, resurrectionẽ mortuorũ pulcherrimè docuit. Cùm enim Iehouàh receperit se fore Abrahami, Izcaci ac Iacobi deũ, illiq; iã obijssent, inferebat Christus, eos nõ esse mortuos: verùm adhuc viuere, suaq; corpora, nimirùm in beata resurrectione receptũ ire. Huc inde accedit, id quod Abrahamo deus affirmauit, seipsũ illius mercedẽ esse, nos docere luculenter, in eo fœdere nõ tãtùm carnalia & terrena bona fuisse promissa. Profectò vel ipsos reges & principes, qui collati cũ deo nihil aliud sunt quã caro & sanguis, admodũ puderet, si Respub. administrare duntaxat quoad corpora subditorũ existimarentur: vt qui profiteantur se idcirco suis ciuibus externa cõmoda, ociũ & pacẽ prouidere, vt fœliciter & ex virtute viuãt. Quocirca si animi bona suis ciuibus terreni principes quęrũt, nonne cõsentaneũ est, deũ ipsũ Reipub. Israeliticæ, quã bona fide regebat, longè potiora prouidisse? Taceo præterea, vt sit stultũ credere, antiquos Patres ex fœdere se astrinxisse tantùm ad externos ritus, & aspectabiles cæremonias, quibus deũ colerent: cùm vel ipsi Ethnici nõ ignorarint, imò quã mapertissimè testati sint, nequaquã in ijs rebus cultũ dei situm esse. Plautus enim in Rudente ita scribit, *Existimant se deum placare donis & hostijs: at operã & sũptũ perdunt*. Ea prætereo, quæ hac de re Plato in Alcibiade scripsit. Quin (vt iã antea docui) lex ipsa & Prophetæ rem multò secùs habuisse demonstrant.

Deus quid patribus promiserit.

Finis politicæ administrationis.

7 Annotabimus pręterea, Patres fœdus cum deo nõ tãtũ pro seipsis fecisse, verùmetiã pro suis posteris: sicuti deus vicissim eis promisit, se fore nõ tantùm illorum deũ, sed etiã seminis ac posteritatis eorũ. Quãobrẽ licuit eis filios adhuc infantes circũcidere. Nec minus etiã nobis licet paruulos nostros adhuc infãtes tingere, cùm & ipsi fœdere sint cõprehensi. Nã qui rẽ ipsã iã habent, nihil vetat quin signum eius accipiant. In Deuter. cap. 29 apertè scribitur, fœdus nõ tantùm cũ præsentibus iniri, sed etiã cum absentibus, qui nõdũ nati essent. At nõnulli dubitãt, an posteri à maioribus obligari queant. Respondemus, quæ promittebantur à maioribus, iusta & honesta vidẽdũ esse an fuerint. Deinde attẽdẽdũ, an ad ciuilia vel ad pietatẽ promissa ea spectarint. Cùm de ciuilibus agitur, firma est obligatio, quia posteris, maiorũ cõtractus, vt sũt emptiones, venditiones, stipulationes, & huiusmodi: si nihil turpis, inhonesti aut iniusti cõtineãt, minimè licet infringere. Sin verò cõuẽta & obligationes ad pietatẽ seu fidẽ rectã spectauerint, valida est obligatio, cũ ad verã pietatẽ & solidã fidẽ omnes astricti simus, vel nullo interueniẽte fœdere. At si maiores ad turpia vel impia obligarũt se ac posteros, obligatio est nulla. Deũ verò ad fœdus ineundũ cũ hominib. se demisisse, mera

Fœdus veteres inierunt cũ deo etiam pro suis posteris.

An posteri à maiorib. obligari queãt.

mera eius beneuolentia & misericordia contigit, quo ad præstanda, quæ alioqui debeamus, magis ac magis incitaremur.

8 Sed aiunt nonnulli Paulū detrahere veteri Testamento, cùm in altera Epistola ad Corinthios illud appellet ministerium mortis. Et ad Galatas scripsit, *Spiritu cœpistis, videte ne carne cōsummemini*: vbi legē veterē carnē appellat. Et in eadē Epistola facit eos qui sūt sub lege, persequi illos qui ad Euāgeliū pertinent. Verùm in huiusmodi locis, Paulus de veteri Testamento loquitur, prout à pseudoapostolis obtrudebatur absq; Christo & fide. Tūc est, ceu animā illi detraxeris, ita vt nil superſit niſi mors & noxa carnalis. At cùm de lege Apostolus per ſeipsā loquitur, longè aliter ſcribit. Ad Romanos habetur, *Lex quidē spiritualis, mandatū sanctū, iustū & bonū, ego autē carnalis*, &c. Et ad Timotheū, *Scimus quoniā lex dei bona est, si quis ea legitimè vtatur.* Vndè cùm videtur à Paulo vel imminui vel taxari, hoc nō est propter ſe ipsā, verùm nostro vitio: nā in viciatos & renitentes incurrit, ideo parit ea incommoda. Aut de illa loquitur, quatenus pseudo apostoli, vt diximus, Christū ab ea ſeiungebant. Instabis fortaſſe, pseudoapostolos nō remouiſſe Christū, ſed potius cū eo legē vnà prædicaſſe. Verùm cùm illum docerent ad ſalutem non eſſe ſatis, eum proculdubiò tollebant. Nam ei qui opus habet lege ad ſeruandos homines, non eſt verè Christus repromiſſus.

In 1. Cor. 3. vers. 7. [margin]

9 Sed quia Paulus dixit ex testimonio Esaiæ, hoc eſſe testamentū: idemq; in Hieremia 31 legimus, nouū fœdus in eo ſitū, vt Liberator veniat, & propitietur iniquitatibus: in dubiū reuocari ſolet, an Testamētū nouuū & vetus diuerſa ſint. Qua de re ſuperius nōnihil dixi, ſed nūc explicatius agere ſtatui. Et primo aſpectu omnino videtur distincta, ſic vt vnū prorſus ab altero ſit diuiſū: nā in Hieremia dicitur nouū futurū Testamentū, & nō iuxta illud, quod pepigit cū Patrib. Et Epistola ad Hebræos addit, Cùm dicitur nouum, id quod prius erat, antiquari: at quis nō videat, vnū, ſi antiquet & irritet alterū, ab eo prorſus differre. Aliud eſt ad hoc argumētū, quòd in veteri aiunt nō fuiſſe peccatorū cōdonationem. Dicit enim Epistola ad Hebræos capite decimo, Sanguinē hircorū, taurorū & vitulorū non potuiſſe auferre peccata. In Testamēto autē nouo, nemo dubitat remiſſionē eſſe peccatorū: quę igitur ſic in tāta re diſcrepent, nullus videtur dicturus, nō eſſe diuerſa. Verùm ex altera parte cōſiderādū eſt, fidē in vtroq; Testamēto vnā eſſe, qua iuſtificatio cōſtat: ab hinc etundē eſſe mediatorē Christū Ieſum, eandē promiſſionē remiſſionis peccatorū, & æternæ vitę per illū: eadē pręcepta ſaltem moralia, eandē ſignificationē ſacramētorū, eandē radicē & plantā, ex qua nōnulli Iudæi ſūt deciſi, & loco illorū nos inſiti. Quæ omnia ſatis demonſtrant, Testamētū vtrunq; eſſe quoad eſſētiā, vt ita dicā, idē: quāuis nōnullæ cōcedātur differētiæ propter accidētia, quæ ſūt, Christū fuiſſe ibi cognitū, vt venturū: apud nos verò, vt qui iā venerit. Nec nō ſymbola eorū à nostris diuerſa fuerūt ſpecie; ſed ſignificatione paria, vt dicit Augustinus. Ad hæc Reſpublica illis certa fuit, propter quam habuerunt ciuilia pręcepta ſibi tradita, quę nos nō habemus. Ac deniq; promiſſioni de remiſſione peccatorū per Meſſiā, aliæ antiquitùs promiſſiones erant additæ cōplures de poſteritate propagāda & cōſeruanda atq; poſſeſſione terræ Chanaan, quas nos minimè habemus. Quib. addas nostra ſacramēta magis facilia, eſſe pauciora: itē apertiora & latius patentia, quando non ſunt concluſa in angulo, vt illa fuerunt in Iudæa, ſed per totum orbem fuſa. Vnde licet affirmare nouum & vetus Testamentum re vera vnum eſſe quoad ſubſtantiā, quibuſdam tantùm accidentibus iam numeratis differre.

In Rom. c. 11. verſ. 27. [margin]

An Testamentum vetus & nouū diuerſa omnino ſint. [margin]

Subſtātia vtriusq; Testamēti eadē eſt, accidētia differunt. [margin]

10 At ſupereſt nūc, vt duobus allatis argumētis reſpōdeamus. De remiſſione peccatorū inficiamur eā in veteri Testamēto nō fuiſſe, quoniā ſi cōſideremus promiſſionē, quæ ibi quoq; viguit, ea veteres iuſtificabantur. Dictū quippe eſt de Abrahamo, Credidit deo, & im putatū eſt illi ad iuſtitiā, vt Apostolus declarauit. Et Dauid inquit, *Beati, quorū remiſſæ ſūt iniquitates, & quorū tecta ſūt peccata.* Sin verò ſpectes ſacramenta ſeu cæremonias, nō quidē remittebāt peccata quo ad opus, verùm neq; nostra ſacramēta id præſtāt. Quòd verò Paulus dicat ad Hebræos, ſanguinē hircorū, taurorū & vitulorū nō potuiſſe auferre peccata, nō negamus verū: at neq; Paulus interim negat fidē veterū, quà Christum ſpectabāt & amplectebātur, in ſignificatione illorū ſacrificiorū iuſtificaſſe, atq; cōdonationē peccatorū obtinuiſſe. Nō vtiq; ſanguis illarū victimarū peccata mundi abluit, ſed ſolùm ſanguis Christi, vt ille dixit: *Hic calix nouum Testamentū eſt in meo ſanguine, quod pro vobis & pro multis effūdetur in remiſſionē peccatorū.* Quòd autē dicamur baptizari in remiſſionē peccatorū, id eſt, quoniā à eo ſacramēto in nobis obſignatur, ſignificaturq; remiſſio peccatorū, quā per ſāguinē Christi iā obtinuimus (quod idē fit in Eucharistia) ſęperq; fides antecedere debet ſacramētorū perceptionē, ſi ritè illa ſumamus, & ordo nō inuertatur: vt enim ſine fide māducatur & bibitur indignè, ita etiā citra fidē baptiſmus indignè ſuſcipitur. Quod tamē accipi volo de adultis: quō enim ad paruulos quomodo res habeat, aliàs dicemus. Vnde ſi fides præeat, iā manifestū eſt cōdonata eſſe peccata, quod ſacramēta quæ ſequūtur, obſignant, & nos cōfirmāt de volūtate dei: atq; dū nobis proponūtur, ſæpenumero fidē excitāt, nō aliter atq; verbū dei, dū auditur. Vnde fieri nō poteſt, quin fide recens, exuſcitata magis magiſq; iuſtificatio apprehēdatur, & nouæ inſtaurationis vires apprehēdātur: ideoq; cùm Chryſoſtomus hîc dicit interpretādo ea verba, *Cùm abſtulero peccata eorum*, nondum circuncidun tur, nondum offerunt, dumque alia faciunt legalia, tollūtur peccata: ſanè intelligendus eſt, non quòd antiqui hæc faciendo & exercendo

Sāguis Christi, non victimarū abluit peccata. [margin]

Quomodo baptizemur in remiſſionem peccatorum. [margin]

Fides præcedat oportet ſacramentorū perceptionem. [margin]

suam fidem, cùm in his Christum viderêt significari, fructû, vt nos, nô habuerint: sed quòd iã post Christû passû hæc inutilia sint, & antiquitùs ex ipso opere, quod Iudæi somniabât, minimè gratiam conferrent. Qua in re hodie quoq; Theologi sophistę decipiuntur, quoad nostra sacramenta.

Locus Hieremiæ.

11 Quo verò ad alterum, quod in Epistola ad Hebręos dicatur vet⁹ antiquari, & senescere nouo succedête, & quòd Hieremias habeat, velle deû iniri fœdus nouû, nô iuxta fœdus quod pepigit cû Patribus, quando illos educebat è terra Ægypti: respondemus, ibi accipi fœdus pro lege, vt côtra Euangeliû distinguitur: quòd ex eo patet, quoniã dicit se scripturû leges in cordibus eorû, & daturû eas in interioribus illorû exculptas: quod minimè legi côuenit, quæ tantùm peccata demonstrat, dânat & accusat, neq; dat vires, quin potius quodãmodo infinita præcipit, & sarcinã importabilê nobis imponit: ideò illic dicitur à Propheta, eos nô permansisse in suo testamêto. Quare nô ita ibi sumitur fœd⁹, aut testamentû, prout modò à nobis sumitur: vt enim hîc de eo tractamus, & legê & Euangeliû vnà côplectitur. Hocq; modo nulla est differêtia inter vetus & nouû Testamêtû, nisi vt diximus. Quòd si velis Prophetã ibi quoq; Testamêtû intelligere, prout ipsi nunc de eo loquimur, adhuc côcedemus aliquã factã abrogationê per Christi aduêtum, quando accidentia illa, conditiones & qualitates, quas in veteri fuisse ostêdimus, abrogatæ sunt. Erit igitur figura synecdoche, qua simpliciter aliquid antiquari, vel aboleri dicitur: quû solû tollatur, quoad aliquã sui partê. Iudæi laborant in ista Prophetæ sententia, & vix habent quid dicant: nam dum volunt legê veterê tueri, & ita tueri, vt nil dicant inde mutãdum, nosq; insectentur, quòd Circuncisionê mutauerimus in Baptismû, & diem Sabbati in Dominicum, aliaq; permulta reiecerimus: quomodo ipsi affirmare possût nouû fœdus ineundum, & non secundû illud initum quû educerentur ex Ægypto? vix habent quid comminiscantur. Attamen vt ne videantur cedere, solùm aiunt modum fore varium, idê putantes quoad rem pactum futurû, nisi quod firmius & stabilius inibitur sub Messia. Sed nos verius hoc factû ab initio Ecclesiæ testari possumus, quando tanta copia Spiritus sancti fuit effusa in credêtes, vt nô solùm per vniuersum orbê propagauerint Euangeliû, sed nullis persequutionibus, nullisq; acerbissimis tormentis, & ne morte quidem quamuis atroci discesserint à fœdere, quod iã per Christû cû deo iniuerant. Et quotquot fideles verè sunt, vltrò ac spôtè veritati ac sanctitati adhærent. Cumq; mentio hîc fiat fœderis, sciendû id plerûq; vocari à Latinis Testamêtû, à Gręcis διαθήκη, ab Hebręis *Berith*. q̃ omnes voces ipsû cômodè exprimût.

Synecdoche admittenda, cùm vetus Testamêtum dicatur abrogatum.

Diuerticulû Iudæorum.

Testamenti nomina.

Int. Sam. 2. vers 4

12 Verùm scrupulus hîc se offert, quia si res vtrinq; sit eadê in sacramentis vtriusque Testamêti, quomodo nostra dicatur esse virtute maiora: deinde quo pacto fieri potuit, vt illi carnem Domini comederint, cû illã filius dei adhuc minimè suscepisset. Ad interrogationê posteriorê dico, in Apocalypsi haberi, agnû fuisse immolatû ab origine mundi. Quia diuinæ pręscientiæ, omnia etiã quæ longissimè absunt, pręsentia sunt. Vnde Christus cum esset venturus, & seipsum pro nobis oblaturus in cruce, fide à maioribus hoc respectu côprehendebatur, & cibus eorû animis erat ad æternã vitã. Nã quæ lôgissime remota sunt à nobis, fides ea facit pręsêtia. Quare illi eundê Christû percipiebât, quo & nos in præsentia fruimur. Discrimê autê in têpore situ est: nã illi nasciturû, nos verò natû credimus: illi moriturû, nos mortuû affirmamus. Vnde Augustinus libro decimosexto côtra Faustû, illû (ait) vehementer errare, qui putet in religione Christiana retineri oportere sacramêta Iudæorû, quoniã Dominus iã perfecit quod voluit, eratq; necesse vt alia signa institueret, neq; id absurdû videri debet, Nã cû aliquid factû, aut factum iri significamus, alijs atq; alijs verbis vtimur. Idê ait ad Ianuariû, ad Optatû, & sæpe aliâs. Nec obstat, quod idê pater in Psalmû septuagesimumtertiû ita loquitur, *Illorum sacramenta promittebât salutê, nostra exhibêt Saluatorê*. Hęc Papistæ iactât mirificè, clamâtq; nostra sacramêta gratiã côferre, quod Hebraica pręstare nô poterant. Verùm quid ibi sibi voluerit Augustinus, ignorât, qui nihil aliud sensit, quã quod aduersus Faustû docuit, nostra videlicet sacramenta dare ac exhibere Christû, hoc est datû & exhibitû declarare ac testari. Etenim addit, *Nô dico quòd iã habeat salutê, sed quia iã venit Christus*. Et si quã lo Augustinus dicit, nô esse rê eãdem quæ modò nobis, & quæ olim Iudæis promittebatur, de alijs vtiq; rebus agit, nô autê de eo quod in promissionibus dei erat præcipuû. Siquidê illis promittebatur citra Christû regnû terrenû, nec nô regio Chenanęa terra fluens lacte & melle, atq; côsimilia: quæ res aliæ diuersæq; sunt ab Euangelicis promissionibus. At Christus & nobis & illis cômunis, nô illius est nobis, quàm illis fuerit.

Quomodo veteres carnem Christi comederint.

Vide in 1. Cor. 10. v. 4.

Quomodo sacramêta dicantur salutem exhibere.

13 Nunc ad priorê interrogationê accedo, qua rogabatur, sacramêta nostra quomodo possint esse virtutę maiora, si vtrinq; res eadê fuerit. Ad hoc respondeo, cû res eadê proponitur, de qua plus ali⁹ sumit q̃ alter, in reipsã nô est discrimê, sed in instrumêto, quo sumitur. Vt si apponatur aliquibus cumulus argêti, vnde cuiq; liceat capere quãtû manu côplecti queat, quantò quisq; fuerit latiori firmioriq; manu, tantò plus de apposito argêto capiet. Ita cùm fides nostra, qua Christû côplectimur, maior & firmior sit, q̃ Iudæorû fuerit, plus de Christo percipimus, q̃ ipsi olim süsperent. Verùm dixeris, quomodo fides nostra maior est q̃ Iudæorû fuerit? Hic oportet cautè respondere: nã inter Hebræos nônulli fuerunt egregia fide præditi, Prophetæ inquam & Patriarchæ, quorum nonnulli, vitam etiã religionis ergò profuderunt. Neq; à nobis plura

Sacramenta nostra quomodo sint virtute maiora.

Fides nostra Hebræorum maior vt intelligatur.

Quomodo veteres carnem Christi comederint.

Vide in 1. Cor. 10. n. 4.

plura creduntur quá illi crediderint, quádoquidē nostra & illorū eadē est Ecclesia, & idē Christus. Cæterùm diuersitas est in perspicuitate rerū credendarū. Nobis etenim in pręsētia omnia sunt clariora & magis perspicua, quàm illis fuerint. Nobis Christus natus est, mortuus, excitatus è sepulchro, & in cœlū sublatus, quę omnia & illi habuerunt, sed obscuriora, & quodámodo in vmbra. Cùm itaq; nobis ista sint apertiora magisq; dilucida, fides etiá nostra & maior & firmior dici potest: quia magis rebus perspicuis, quá obscuris excitatur. vnde antiquitùs fides in Christū vltra Iudęam parū admodū proferebatur, nunc verò per vniuersū orbē est propagata. Cūq; dico nostrā fidē maiorē quá Iudęorū esse, loquor de vniuerso statu, & vt plerūq; ac passim cōtingebat, nō autem de singulis hominibus. Non enim affirmare ausim fidē cuiusuis firmiorem esse, quàm Abrahami, Dauidis, Esaiæ, atq; consimilium. Etenim Christus de Abrahamo testatus est, quòd suū diē viderit, & sit lætatus. Esaias quoque capite 53. vniuersum Christi regnum ac eius mortem sic expressit, vt eum Hieronymus potius Euangelistam, quàm Prophetam fuisse prædicet. Et Dauid in Psalmis multa de Christo quàm clarissimè vaticinatur.

Quomodo sacramenta dicantur salutem exhibere.

14 Sed pugna videtur, & nō leuis, inter ea quę 1. Corinth. 10 habentur, & quæ Christus Ioannis sexto docuit: vbi cibum quem ipse instituebat, longè pręstare dixit ei quē Patres per Mosen in deserto habuerunt, quos ait fuisse mortuos, quáquá eo cibo vsi fuerint: prędicauit autē non morituros esse, qui se verum panē comederent. Addit pręterea, Mosen eis non dedisse panem de cœlo, se autē panē esse, quē deus Pater de cœlo misisset. Hæc demōstrant inter nostrū sacramentum & sacramētum veterum, Christū nō leue discrimen ponere, cùm Paulus conetur idē facere. Verùm in sacris literis quádoque tractatur de rebus prout est earum natura: interdū verò quatenus de illis existimant homines cum quibus agitur. Paulus de sacramento veterum ita scribit, vt fuit eius natura, & vt à deo cōcessum erat: Christus verò iudicium & ingenium respicit illorum hominum, qui ad se venerant, qui non alia de causa eum accesserunt, nisi vt saturarentur pane. Ná viderant eum nō multis antè diebus maximá turbá paucis panibus satiasse: quare dixerunt, *Quódnam tu signū facis, vt credamus tibi? Moses enim dedit Manna patrib. in deserto*: ac si dicerent, Oportet quoq; te, si vis habere multitudinē obsequentē, non minus eam alere, atq; Mosen. Cùm itaq; Christus pręsentiret istos in cibo, quem Patres acceperant in deserto, nihil suspicere aut amplecti præter externá substátiá, quæ ventrē implebat: ad hunc eorū humilē & abiectū sensū arguendū suá doctriná attemperauit, & loquitur de externa substátia eius cibi, nō autē de re spirituali, quæ p ipsá repræsentabatur, & quemadmodū poterat, eorū mentes ab illo terreno cibo, ad spiritualē reuocauit: negauitque Man, quoad corporalem substantiá, fuisse de cœlo. Nam vt ab illis intelligebatur, diuina & cœlestis Christi natura erat inde seclusa. Quare conclusit, eos qui fuerunt istorum similes, non potuisse eo cibo viuificari. *Mortui sunt* (inquit) quod eis non euenisset, si me qui verè sum panis è cœlo missus, per fidem vnà cum illo symbolo comedissent.

Sacramenta nostra quomodo sacra ... mortu.

Fides nostra Hebræorum maior vt intelligatur

Quomodò Christus negauerit Mā fuisse de cœlo.

15 Paulus eadē ratione cùm Circūcisio tractāda illi occurrit, iuxta suá naturá de illa honorificè loquitur. Ad Romanos eá appellat signaculū iustitiæ fidei, & nosipsos Christi fideles dicit in Baptismo circumcisos, circumcisione nō manu facta. E diuersò autē, cùm de illa scribit, quatenus à pseudoapostolis obtrudebatur: *Si circūcidamini* (inquit ad Galatas) *Christus vobis nihil prodest, excidistis à gratia, & debitores facti estis totius legis seruandæ*. Et ad Philippenses adeò loquitur de illa contemptim, vt appellet Concisionē. Idē ait cùm de veteri Testamēto scribit, de quo iuxta distinctionē inductā diuersa pronunciat. Christus nō aliter Iudęis dicebat, Vos tantùm respicitis carnalē escá, ventrē tantū curatis, ociū præcipuè sequimini: ideo Mosen mihi præfertis, à quo Patres qui erant vestri similes non habuerunt nisi terrenum cibum: ego autem sum daturus cœlestem, si fides adhibeatur.

Veteres hābuerūt signa diuersa, sed significata paria.

16 Vtque res magis pateat, ab Augustino accipimus super Ioannē tractatu 26. veterū sacramenta, quoad signa, fuisse à nostris diuersa, verū quoad significata, fuisse paria. Ex his cognoscitur, quotquot ex Patrib. pij erát, tametsi alia symbola quàm nos perceperint: attamē rē habuisse nobiscū eandē, atq; identidē vt nos Christi fuisse participes: qui verò impij erát ac destituti fide, rē quidē externá sumebant, verū spiritualis doni & gratię prorsus erant expertes. De illis Christ⁹ loquitur, quia ipsi turbę infideli, cū qua tunc agebat, conferri poterant. Dices, hoc idē in Eucharistia contingit: Ná impij accedētes, panē quidē & vinū sumūt, nihil autē fructus habēt, sed ad exitiū máducát & bibūt: pij verò ac fideles, nō simplicia & nuda signa vsurpant, sed vnà corporis & sanguinis Christi credendo fiunt participes. Quáobrē quòd ait Christū cū his hominibus egisse, nobis quoq; & nostro sacramēto vsuuenit. Quare nō debuit poni ab eo tátum discriminis, cùm vtrinq; idē accidat. At illud expendi oportet: Christum cùm hæc loquebatur apud Ioannē cap. 6. tantùm egisse de spirituali manducatione, quæ fide peragitur. De ea quippe dicit Augustinus, *Quid paras dentē & vētrē? crede & māducasti*. Symbolorū institutio longè postea tradita est in extrema cœna, quá habuit cū Apostolis, vbi nihil noui adiecit his quæ dicta erát in sexto Ioannis, nisi externa symbola panis & vini. Proinde queādmodū Christ⁹ de spirituali solum manducatione, quæ tum temporis extabat locutus est: ita Iudęi, contra quos disputabat, manducationis externæ tantummodò sensum habuerunt. Ideo reuocauit illos Christus à crassa & terrena máducatione, ad illá merè spiritualē, de qua tūc sermonē instituerat: & inquit, Patres, qui erát similes eorum, fuisse mortuos in deserto, neque adiutos oblato

In nostrá Eucharistia idē accidit quod in sacramētis veterum.

Christus c. 6. Ioā. de mādu catione spirituali egit, quæ fit absque symbolis.

cibo per Mosen: illos verò non morituros, qui manducationẽ spiritualem, quam tunc tractabat, admisissent. Et mors, de qua ibi agitur, non est hæc temporaria, sed æterna. Quanquam nostra mors corporis, modò simus fideles, nõ potest verè mors dici, cùm ab ea pateat reditus ad vitã, & quidẽ ad vitã fœlicem. Itaque Manna in veteri Testamento, quoad suã institutionẽ, fuit cœlestis & spiritualis cibus. At nõ omnes mãducantes spiritualiter ipsũ accipiebant, nisi tãtummodò hi qui comedissent per fidem. Neque Christus interim negat fuisse multos ex patribus, vt Mosen, Aaronẽ, Iosuã, Chalebũ, & alios, qui fideliter & ad vitã cibum illũ sumpserint. Sed id negat, externũ cibum vel signum, si solũ & per se capiatur, vt ipsũ illi spectabãt, cũ quib. loquebatur, vim habuisse, aut vtilitatem vllam, quod attinet ad spiritũ. Quare cauẽdum est, ne quod rei conuenit, signo seorsim attribuamus.

Mors de qua Christus egit 6. Ioannis, est æterna.

Mors nostra si fideles sim⁹ nõ potest verè dici mors.

Man, quoad suã institutionẽ fuit spiritualis cibus.

17 Dauid Psalmo 88. alimoniæ concessæ Patribus in deserto luculẽter meminit, dicens: *Et mãdauit Deus nubibus, aperuitq́ portas cæli*, &c. Vbi audis Prophetã dicere panẽ tũc fuisse datũ è cœlo, quod tã potes ad externũ symbolũ referre, quàm ad rẽ spiritualẽ: ad Christũ inquã ibi repræsentatũ. Nã substãtia Man, ex aere vel nubibus data est, & in Scripturis ea regio cœlũ frequenter appellatur. In Euangelio habemus, *Respicite volucres cœli*. Et sæpè occurrit, de cœlo pluere, & alia cõplura huiusce modi. Christus verò cùm naturã diuinã habuerit è cœlis, verè dicitur discendisse, cuius etiã corpus à Paulo cœleste appellatur. Subiecit præterea Dauid eodẽ loco, *Panẽ Giborim manducauit homo*: quæ vox potest reddi, principũ, aut heroũ. Septuaginta interpretes verterũt angelorũ, quod paraphrastes Chaldaicus videtur exponere, quasi Mã demissũ fuerit ex loco habitationis angelorũ. Alij sẽtiunt ideo panẽ angelorũ appellatũ, vt eorũ opera in nubibus productũ fuerit. Et ego libenter hic tropũ agnoscerẽ, quasi dicatur Hebræi mãducasse nobilissimũ panẽ, quo Angeli vti potuissent, si pane vescerentur, vt vulgò dicimus de præstantissimis epulis, dominorũ & principũ cibũ esse. Cumq́ à Paulo cibus iste appelletur spiritualis, indicãtur sacramẽta nõ esse vulgaria signa, quasi nihil ibi percipiatur earũ rerũ quę significantur: essẽt enim alioquin externus tantùm & terrenus cibus, nõ autẽ spiritualis. Deus præterea nõ illudit neq; decipit, vt aliquid polliceatur in sacramẽtis, quod nullo modo præstet. Neq; tamẽ vt sacramẽtũ sit spiritualis cibus, metamorphosi opus est, quã transubstãtiationẽ vocãt. Nõ oportet simul cõfũdere naturã signorum & rerũ significatarũ. Sectemur mediã sanãque rationem, & de sacramẽtis honorificè sentiamus, nequaquam putantes ea esse res omnino vacuas spiritualiũ bonorũ. Neq; ita coniungamus signa cũ rebus, quasi prorsus in eas transeant. Satis est ibi statuere vtilem præstantissimamque significationẽ, qua fidelis animus reddatur credẽdo significatarum rerum particeps.

Christus quo ad vtrãq; naturam potest intelligi è cœlo venisse.

Non sunt cõfundenda signa cũ rebus

A 18 Man vox Hebraica, potest significare donũ siue portionem ac partẽ, eo quòd res illa fuerit prorsus à deo Israelitis donata: aut significat aliquid præparatũ, nõ labore acquisitũ, sed id quo possimus vti sine vlla nostra industria. Sed voce omissa, dicimus id nõ fuisse quoad naturam, eandẽ rẽ cũ ea quæ à Galeno & Dioscoride vocatur Manna. Quia sic illi appellãt frustula quædã & fragmẽta thuris. A philosophis autẽ Arabi B bus, hoc nomine dictũ est mel aereũ, quod Græci appellant δροσόμελι. Neque dubito Arabes vsos voce Man ad imitationẽ sacrarum literarũ: linguam etenim habent satis Hebraicæ affinẽ. Aben ezra super caput decimũsextũ Exodi, multa miracula siue proprietates recẽset huius Mã sacri, longè diuersas à natura Man Arabũ philosophorum. Quoniã illud naturale in monte Sina & circa deserta nõ habetur. Prætereà non C semper pluit, sed tantùm vere & autumno: Sactũ verò dabatur perpetuò totos quadraginta annos, die ante sabbathum largius cadebat, vt posset duplũ colligi pro ea die & pro sabbatho: quoniam die sabbathi nõ inueniebatur. Liquefiebat à sole pomeridiano tẽpore, quod in nostro naturali nõ accidit. Mola tundebatur, ita vt in formã placentarũ pinseretur: nostrũ verò est satis molle. Illud alebat, nostrum verò pro pharmaco accipitur, & bilẽ ac pituitã sub D ducit. Illud cõseruatũ in crastinũ ebulliebat vermes: nostrũ seruatur, & quidẽ vltra annũ. Nostrũ itẽ certos habet locos, in quibus cadit: at illud Hebræorũ quocũq; iuissent, eos comitabatur. Nostrũ habet certũ saporẽ: de illo verò non idem prędicatur, sed potius vt habetur in libro Sapientiæ, omnẽ delectationẽ in se habuit. Hęc ego idcirco retuli, vt intelligatur illud symbolũ multas habuisse proprietates, quibus appositissimè potuit exprimere quod significabat. Vt E enim verba quæ ad significandũ imposita sunt, partim naturaliter, & partim ex arbitrio eorum qui primùm nominarunt, indita sunt: quia illi curarũt, cùm totã rei naturã & omnes eius proprietates nõ possent exprimere, vt saltẽ vnã aliquã, eamq́; illustriorem & notiorẽ indicarent, vnde à natura nuncupandarũ rerũ nõ multum discedebant. Quia tamen fuit eis liberũ, vt sibi deligerẽt ex multis proprietatibus, quam significare mallent, ideo ex voluntate & arbitrio eo F rũ nomina dicũtur profecta. Adde quòd in Cratylo attestatur Plato, primos inuentores nominũ adeò fuisse prudentes, vt pro qualitatib. rerũ nominandarũ, delegerint syllabarũ ac elemẽtorũ qualitates quæ cõuenirent, vt molles adaptarẽtur mollib. & asperæ asperis, & alia id genus.

Man Hebræis quid.

Arabes philosophi mel aereum appellãt mãna.

Differentia inter man aereum & man sacrum.

Man proprietates.

Nomina rerum

19 Ita deus egit in Sacramentis, quę sũt nomina & verba visibilia, quibus ipse suas promissiones efficaciter exprimit. Curauit enim, vt signorũ proprietates designãdis rebus quàm optimè conuenirẽt, quod nunc in Man cõtigisse vide G mus. Vt itaque citra laborem atq; industriam Israelitarũ dabatur: significauit Christum non ex operib. aut meritis, sed gratis & ex mera bonitate

Sacramēto-rū symbola proprietatib. rerū cōueniunt.

nitate hominibus concedendū. De cœlo pluebat Man, idque nō sine miraculo: Christus itē naturam diuinam habuit, & corpus, quod illi aptauit, citra operā seminis virilis ex Virgine matre assumpsit. Man æquabiliter omnib. distribuebatur, neq; ex eo plus vnus quàm alter habuit: ita Christus impertit se fidelibus, cōmunis est omnibus absq; personarū acceptione, in eo nō est masculus, neq; fœmina, neq; seruus, neque liber. Man ab initio fuit ignotū: nā cùm Hebræi id vidissent, dixerunt *Manhu*, quid est hoc? Sic enim quidā interpretātur, quasi dictū sit *Mahhu* & elementū *Nun* sit interpositum vitandæ κακοφωνίας causa, ne duæ aspirationes concurrerent. Christus quoque fuit ignotus in terris: quia si eū cognouissent, vt dicit Paulus, nūquā gloriæ Dominū crucifixissent. Alebat Mā, & copiosè dabatur: Christus quoq; cibus noster est, & sufficit ad multos, imò ad omnes alēdos. Habuit Man suaues & admirandos sapores: Christus quoq; dixit se habere iugū suaue, & onus leue. Atqi de illo commodè scribitur, *Gustate & videte, quoniā suauis est Dominus.* Candidū fuit Man: Christus neq; peccatū admisit, neque dolus inuentus est in ore eius. Man cōtundebatur mola & pilo: Christus vt noster esset cib. in cruce cōtusus est & mortuus. In itinere deserti Man dabatur: & nobis cibus Christi in Eucharistia cōceditur, dū per hoc seculū, quod est ad exēplū deserti, iter facimus. Man in terra promissionis esse desijt, & nos in cœlo sacramētis non opus habebimus: nā Christus erit nobis coràm, atq; deū videbimus sicuti est. Omnia hęc nobis indicāt, quā appositè hoc symbolū ad rē significatā fuerit accōmodatū. In deserto voluit deus hunc cibū Hebræis dari: primùm, vt vim suā declararet, quòd non in solo pane viuit homo, sed omni re alitur, quam deus iusserit hominē pascere. Deinde voluit Mosi & Aharoni cōciliare authoritatē, ne populus ille putaret se ab eis deceptū: id enim iā suspicabatur. At cibus ita cōcessus, promissionū & volūtatis dei fidē fecit: quare Moses & Aharon desierunt esse suspecti falsi. Adhęc ostēdit deus se fœderis esse obseruātissimū, quo se promiserat fore illis deū, hoc est, vt eis opē ferret, quoties opus habuisset. Postremò nos omnes ei credentes docere voluit, nō esse à se deserēdos, quādo sequimur eius vocationē. Cōfirmatur hoc pacto Christi promissio: Primùm quærite regnū dei, & hęc adijcientur vobis. Illi sequebantur deum vocātem, non defuit eis: ideo & nobis minimè deerit. Poteris addere ex Pauli sententia, Deū prouidisse, vt nō tantùm cibū, sed etiā sacramentum haberent. Ambrosius in hunc locū scribens dicit, Man habuisse figurā mysterij, quod nunc nos percipimus in Domini commemorationē. Vbi pulchrè admonet, vt nos modò in Eucharistia, cōmemoramus Domini mortem pręteritā: ita in Man & alijs sacrificijs veterū, eadē adūbrabatur futura. Insuper scribit idē Man fuisse datū die Dominico, quod ego nescio vnde colligat.

Analogia inter Man & Christum.

Arabes phi. losophi vocant aereum epsilōn? nēes. Differentia inter man aereum & man sacram.

Man proprie aiei.

Quare deus in deserto dederit hūc cibum Iudæis.

20 Verùm cùm dicit Paulus, Ista fuerunt typi nostri: nōnulli ex his verbis inferūt, sacramētā veterū fuisse vmbras nostrorū, nō tamē eadem cū ipsis: quasi verò fieri nō possit, & figuræ fuerint nostrorū, & tamē rē eādē cū illis habuerint. Vtrunque profectò esse potest. Nā sacramētorū res nō potest alia cōstitui, quàm ipse Christus, quē veteres habuisse Paulus disertis verbis affirmauit. Sed nostrorum vmbræ dici potuerunt, quia nō tam clarè atque perspicuè mysteria salutis humanæ, quemadmodū nostra, expresserunt. Obijcitur nobis locus ad Colossenses, in quo cùm Paulus recensuisset quæ ad vetus Testamentū pertinebant, adiecit, *Quæ sunt vmbræ futurorum, corpus autem Christi.* Ad hæc respondemus, sacramenta veterum iure posse dici vmbras & typos, si respicias ea quæ suo tempore præstita sunt, mortē inquā & passionē Christi, quæ omnia illic vt exhibenda repręsentabātur. Offerebant nihilominus interim antiquis huiusmodi res per fidē accipiendas, quantū ad eorum salutem satis erat. Addas præterea, illa fuisse quandoq; abroganda, nō item nostra sacramentis recentioribus cedent. Et quod cassatur & abrogatur, vmbræ rationē potest habere, quę præterit: manentia verò & firma cùm sint solida, corpori conferuntur. Abrogationē autē sacramentorū veterū, quoad symbola tantummodò accipere debes. Postremò, cùm legeris inter Patres sacramenta veterum cū nostris ita cōferri, vt illi dicantur habuisse liberationē ex Ægypto, nos verò à peccatis: illos terrā Chanaan obtinuisse, nos cœlum: illos regna tēporalia, nos gratiam & Spiritū sanctū, & alia huius generis: oportet vt intelligas, istos viros dei accepisse quæ veteres Iudæi habuerunt externa ac visibilia, & nostros cōparare donis spiritualibus atq; cœlestibus: non quòd apud antiquos ista nulla fuerint, sed quòd in veteri Testamēto in his externis ac tēporalibus ea legantur inuoluta. Neque etiam ita dicunt, quasi apud nos nulla tēporalia & visibilia extent: sed quòd illa spiritualia magis expressa ac fusius tractata in nouo Testamento habeamus: externa verò, quod attinet ad symbola, longè pauciora, & quoad promissiones, admodū cōtracta. Chrysostomus in Homilia, quā scripsit seorsim de his Pauli verbis quæ modò tractamus, confert vetera cū nouis cuipiā simili, hoc pacto: Regē expressurus pictor cū suo equitatu, & hostibus victis in triumpho, adhuc rudi operi lineas tenues & obscuras inducit, quæ tamen totū cōplectuntur, quod erat affingendū: ea tamē ita picta non discernuntur, nisi à peritissimis. Sed cùm postea colores & splendidos & florentes obduxerit, tunc omnia fiunt illustria, & accedentibus facilè cognita & perspecta redduntur. Sacramenta itaq; veterū illi priori cōponit delineationi, nostra verò posteriori. Vnde sicut in vtroq; simili cōtinetur idem, licet claritatis & obscuritatis discrimē aliquod intercedat: sic in vtroque Sacramentorū genere paritas est cum aliqua differentia.

Veterum sacramēta quō modo vmbrę dicantur, & solùm quoad symbola sint abrogata.

Externa bona patribus fuisse cōcessa vt intelligendum

Simile de pictore.

21 Sed quoniā significari videtur differentia veteris & noui Testamēti, his verbis: Nō.n. acce

In Rom. 8. vers. 15. pistis spiritũ seruitutis ad timorẽ: sed accepistis spiritũ adoptionis, p quẽ clamamus, Abba pater operę pretiũ est videre, quo spiritu nos nũc agamur in Euãgelio: deinde quo Patres in lege *Spiritus Euangelij & legis.* acti fuerint. Certè Chrysost. hoc loco ea de re cõplura scribit, q b. ego nõ possum assentiri. Primũ enim statuit Iudęos veteres nõ habuisse Spiritũ sanctũ. Quoniã autem videt hoc loco Apostolũ disertè facere mentionẽ spiritus, hoc ideo ait fieri, quòd lex veterũ, cum lata esset à spiritu B dei, idcirco appellata fuerit spiritualis: & quoniã illi homines ea lege instituti fuerũt, idcirco hìc fieri mentionẽ spiritus. Et cũ in capite decimo prioris ad Corinthios, Patres illi dicantur comedisse eundẽ cibũ spiritualẽ, & bibisse eundẽ potũ de spirituali petra, nõ vult tamẽ Chrysostomus cõcedere, illos fuisse participes spiritus: sed ea idcirco ait spiritualia fuisse appellata, quòd nõ humanis, aut naturæ virib. sed potẽtia dei cõcessa fuerint. Et mirũ quidẽ est, istũ Patrẽ C iudicasse, veterẽ populũ exclusũ fuisse à spiritu *Veteres non caruisse spiritu dei.* dei: cùm in Exodo capite 31. legamus, Bezeleel & Aholiã repletos fuisse Spiritu sancto, sapiẽtia itẽ, atq; intelligentia, vt omnia facerẽt, quæ deus in opere tabernaculi facienda iusserat: & Septuaginta seniores, qui Mosi dati fuerãt adiutores, ita eius spiritus fuisse participes, vt etiã prophetauerint: & Iosuã Spiritu sancto fuisse præditũ: & eundẽ spiritũ Gedeonẽ induisse: & sanctũ eũdẽ spiritũ à Saule recessisse: quod fieri D non potuit, nisi eũ antea habuisset. Quid, quòd Dauid ait in Psalmo, *Spiritũ tuũ ne auferas à me, & Spiritus tuus me deducet, & Spiritu principali cõfirma me?* Nec Eliã aut Elizęũ dei spiritũ habuisse negare possumus, cùm alter sibi optauerit duplicẽ alterius dari spiritũ. Daniel etiã legitur habuisse Spiritũ sanctum. Verùm ad hæc tot oracula addemus etiã firmã rationẽ. Patres iustificatos fuisse nõ dubitamus: iustificari autẽ nõ potuerũt sine fide in Christũ: at fides sine Spiritu E sancto nec haberi, nec retineri potest. Quòd autẽ Chrysostomus ait, ideo Apostolum facere mẽtionẽ spiritus, quòd illi gubernarẽtur lege, quæ lata fuerat à spiritu, friuolũ est: quãdoquidẽ lex facere nõ potest officiũ suũ, vt homines *Lex ut suum officiũ faciat* ad Christũ perducat iã perterrefactos, nisi vis eius iuuetur spiritu. Quot enim sũt Epicurei, & ἄθεοι, qui lege audita neq; ad Christũ adducũtur, neque ob admissa scelera consternantur?

22 Et ille locus in capite decimo priori ad Co*Locus ad Corinthios declaratur.*rinthios, non ita intelligendus est, vt ille putat. F Paulus enim ait, veterũ sacramẽta eadẽ fuisse cũ nostris. Nã nisi ita esset, infirmari facilè posset ratio Pauli. Potuissẽt. n. Corinthij existimare, Iudæos ideo tot supplicijs fuisse affectos, quòd sacramẽta nõ haberẽt nostris sacramẽtis paria: & è diuerso, se quãuis peccarẽt, nõ esse castigãdos, quòd sacramẽta haberẽt perfectiora, quæ deũ, quãtumuis iratũ placare possẽt, & omnia aduersa, quæ impenderẽt, propulsare. Verùm cùm Paulus dicat, illorũ sacramẽta eadẽ fuisse G quæ nostra, hoc præsidium illis præripitur. Et huc spectasse Paulũ, sine dubitatione ideò credendũ est, quòd tãtũ illorũ sacramẽtorũ veteris Testamẽti meminerit, quæ nostris duob. respõdent, cæteris omnibus, quæ innumera fuerũt, prætermissis. Illos enim baptizatos fuisse affirmat, vt nos baptizati sumus: & addit, eos eundẽ cibũ & potũ spiritualẽ percepisse, quem nos hodie percipimus, vt nostrã Eucharistiã aut cœnã Dominicã insinuaret. Si hanc causã tollas, aliã nullã reperies, propter quã istorũ duorum sacramẽtorũ solùm meminerit. Ad hæc quid nos habemus in sacramentis nostris, quod summũ atq; præcipuum accipere dicamur? Nõnne Christũ? At Apostolus testatur, veteres eũ in suis sacramentis accepisse. Ait. n. *Bibebãt de spirituali cõsequẽte eos petra: Petra aũt erat Christus.* Christũ *Christum bibere non possumus absq; illius spiritu.* verò bibere nullo modo possumus, nisi vnà spiritũ etiã eius hauriamus. Quare putare nõ debemus, veteres nõ habuisse spiritũ dei: habuisse autẽ eos mercedes, & castigationes, fortasse dixeris, quasi ea nos nõ habeamus. Quid enim? Nõnne Paulus grauiter minatur Corinthijs, si sequãtur ea peccata, quæ veteres in deserto admiserant? Nõnne ait, multos imbecilles esse, & multos dormire, quòd fœdũ in modũ abusi fuissent Eucharistia? Et nónne ait, *Cùm iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur?* Quid quòd ne mercedes quidẽ pijs hominibus in nouo Testamẽto desunt? Nã si quid damus in nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetę accipimus. Et qui sua relinquit propter Christum, centuplũ accipiet etiã in hoc seculo. Sed addit Chrysostomus, illis promissã fuisse terrã lacte, & melle manantẽ: nobis autẽ regnũ cœlorũ. Fateor equidẽ veteres plures habuisse promissio*Veteribus nõ modò temporaria, sed etiam æterna vita promissa est.*nes tẽporarias: nõ ita tamẽ. vt illis de vita æterna mentio nõ sit facta. Nã Christus de resurrectione testimoniũ adducit ex lege: *Ego sũ deus Abrahã, deus Isaac, & deus Iacob.* Et deus ait Abrahamo, *Ego sum protector tuus, & merces tua magna valdè.* Et Daniel ait, Resurrecturos eos qui dormierint in puluere terræ: alios ad vitã æternã, alios ad cõdẽnationẽ sempiternã. Et Esaias ait de dãnatis: *Ignis eorũ nõ extinguetur, & vermis eorũ nõ morietur.* Vtq; cętera omnia quę infinita sũt, taceã, in lege Christus ipse promissus est. Ipse enim ait, Mosẽ de se scripsisse: & Paulus ait, eũ finẽ fuisse legis. Ad hęc multa alia sũt eiusmodi testimonia, & in Euangelijs, & in Epistolis Pauli: quæ omnia petita sunt à veteri Testamento.

23 Addit Chrysostomus, veteres vsos fuisse externis purificationibus. Neq; nos inficiamur *Pluribus cæremonijs quã nos erant obstricti veteres.* eos lõgè plurib. & grauioribus cæremonijs obstrictos fuisse, quàm nos sumus: qui tamẽ omnino symbolis externis nõ caremus. Habemus enim nos quoque panem, vinum & aquam sacramentorum nostrorum elementa: Christus aũt idẽ & nostris, & illorum sacramentis cõmunis fuit. Negare. n. nemo potest, Circuncisionẽ *Circũcisio sacramentũ regenerationis vt baptismus.* sacramẽtũ fuisse regenerationis, quemadmodũ est etiam Baptismus noster. Imò etiam Scholastici ipsi fatentur, peccatum originis cõdonatũ fuisse veteribus in Circuncisione. Quare nõ ita facilè pronunciandũ erat, illos tantùm habuisse

externas

externas purificationes. Longè verò grauius est, quod addit, illos manus cohibuisse à prauis operibus: nos verò mentē & cōſcientiā. Videtur Chryſoſtomus ſemper eſſe in ea ſententia, vt dicat, Legē tātùm opus externū prohibuiſſe: poſtea autē Euangeliū prohibuiſſe irā, odiū, & animi libidinē: & nō animaduertit, etiā veteres habuiſſe præceptū illud, *Non concupiſces*: & Prophetas vbique requirere circunciſionē cordis: & in primo mandato cōprehendi fidē, ſpē, charitatē, & quæcunque ad ſpirituales animi motus pertinent. Quòd autē ait, illos impulſos fuiſſe timore, nos autē dilectione, verū id quidē aliquo modo eſt: at nō ita, vt illi prorſus expertes dilectionis fuerint, nos autē prorſus abſque timore ſimus. Minimè verò omniū verum eſt, quòd ait, illos feciſſe legem: nos autē ea ſuperare quæ lege mandantur. Nam, vt aliàs probauimus, ne regenerati quidem ita poſſunt opera ſua inſtituere, vt legi diuinæ omni ex parte ſatiſfaciant. Addit præterea, illos emendari nō potuiſſe, niſi lapidatione, mutilatione, aduſtione, & alijs hoc genus pœnis: nos autē excommunicari tātùm, cùm extremū Eccleſiæ ſuppliciū ſub eundū ſit. Sed meminiſſe eū oportuit, pœnas illas, quas cōmemorauit, fuiſſe ciuiles, quas noſtri etiam Chriſtiani magiſtratus, hominibus maleficis irrogant. Sed illi, inquit, habuerūt honorem adoptionis & filiorū tātùm nominetenus: nos autem re ipſa. Certè negari non poteſt, Deum in veteri Teſtamento appellatū fuiſſe patrē populi ſui. De eo enim ait, ſe ex Ægypto vocaſſe filium ſuum primogenitū. Et Moſes ait in Deuteronomio, *Deum qui te genuit, dereliquiſti*. Et Malachias in 2. cap. *Vnus eſt deus, & pater omniū noſtrùm*. Et Eſaias, *Filios enutriui, & exaltaui: illi autē ſpreuerunt me*. Paulus etiā nónne ait, *Quorū ſunt teſtamenta, & adoptio*. Loquebatur autē de patribus Iſraelitarū, ex quibus erat Chriſtus ſecūdū carnē. *Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes*. Illi etiā ipſi deū patrē inuocauerunt, cùm dicerent apud Eſaiā, *Tu es Pater noſter: Abraham enim ignorauit nos, & Iſrael nos nō cognouit*. Tanto verò affectu deus pater fuit erga eos, vt dicat, *Nunquid poteſt mater obliuiſci filij ſui? Sed quamuis illa poſſit, tamen ego non obliuiſcar tui*. Hæc hoc loco ita ſcribuntur à Chryſoſtomo, vt habeat alias multa ſimilia: quę vt dixi, cautè, & cum iudicio legenda ſunt.

Etiam veteres fuerunt filij dei per adoptionem.

24 Auguſtinus tractans hūc locū ait, hic diſcrimē poni veteris & noui Teſtamenti: quorū alterū in timore, alterū in dilectione ſitū ſit. Addit præterea, extra cōtrouerſiā eſſe, ſpiritū adoptionis eſſe Spiritū ſanctū: ſpiritum verò ſeruitutis opinatur illū eſſe, qui habet poteſtatē mortis, hoc eſt, Satanā. Sub malo enim ſpiritu tenētur, qui deſtituti gratia, & nō regenerati viuunt ſub lege. Rebus enim tēporarijs dediti ſunt, & ſuis cupiditatib. obtēperāt: nō quidē vitio legis, ſed quòd ipſi à Chriſto & deo ſint alieni. Nō enim poſſūt ſeruare legē dei: ideo & inuoluuntur peccatis & perpetuis furoribus incitātur. Subinnuit etiā, hic interpretationē eſſe aliam: quaſi ſpiritus hoc loco animū noſtrū ſignificet, qui interdū ſit ſeruus cupiditatū, interdū verò agat ſub libertate filiorū dei. Sed hanc ſentētiam ait nō poſſe cōſiſtere, quòd ſpiritus adoptionis paulo pòſt apertè dicatur externus & aſcititius, nimirū afflatus diuinitùs. Ita enim Paulus ſcribit, *Spiritus eſt, qui teſtimoniū reddit ſpiritui noſtro, quòd ſimus filij dei*. Quæ verba ſatis declarant, inter ſpiritū illū qui ſuadet, & illū cui ſuadetur, diſcrimē cōſtituēdū eſſe. Quod inquit ſi verū eſt de ſpiritu adoptionis, etiā de ſpiritu ſeruitutis idē ſētiendum eſt. In eo itaq; Auguſtino conuenit cum Chryſoſtomo, eos quos iudicat ſub ſpiritu ſeruitutis eſſe cōſtitutos, expoliatos eſſe ſpiritu dei. Eos enim facit homines nō regeneratos, & à deo alienos, imò addictos ſpiritui Satanæ: de quibus nō poſſumus intelligere Chryſoſtomū. Is enim rationē adfert, cur veteres caruerint ſpiritu, & lege, & ſacramentis. Auguſtinus verò id vitio lege factum fuiſſe negat. Quare eius ſententia probabilior eſt, quàm Chryſoſtomi. Ego tamē in eo cum Auguſtino nō facio, vt ſpiritum ſeruitutis putē, intelligēdū eſſe Satanā. Duo enim hic, vt dixi, effecta Spiritus ſancti intelligēda ſunt. Primùm eſt, cùm legis notitia, & peccatorum cōſcientia percellimur, vt ſalute deſperata, niſi ad Chriſtum acceſſerimus, de nobis actū eſſe intelligamus. Quare duce eodē ſpiritu ad Chriſtum accedimus, & illum promiſſionēque diuinæ miſericordiæ fide cōplectimur: vnde nobis peccata cōdonātur, noſq; in adoptionē filiorum dei aſciſcimur. Vult igitur Paulus oſtēdere Romanis, eos iā extra primum illum gradū poſitos, & in Chriſto regeneratos habere adoptionem: atque idcirco eos oportere nō tātùm ſanctè viuere, ſed etiā vltrò ac ſponte iuſtè operari. Huic noſtræ interpretationi Ambroſius aſtipulatur. Ait enim, Apoſtolū hic docere Romanos, eos non amplius ſub lege eſſe, ſed iā ſub fide agere. Itaque ego cum illo ſtatuo, duos gradus conuerſionis his verbis demonſtrari.

Spiritus adoptionis eſt, afflatus diuinus.

Spiritus adoptionis & ſpiritus timoris.

Duo gradus conuerſionis.

25 Quòd ſi quæratur de veteri populo, quomodo ſe habuerint ad Spiritum Chriſti, ita rem explicari poſſe arbitror, vt Iudæos in tres partes diducamus. Alij enim ex illis prorſus impij erant, & *altiu*, qui cū populo dei, præter nomē, habitationem, & circumciſionē externam, nihil commune habuerunt. Atq; iſtos fateor prorſus alienos fuiſſe à ſpiritu Chriſti, imò ſub ſpiritu Satanæ vixiſſe. E diuerſo alij fuerunt præclari & ſancti viri, vt Dauid, Ezechias, Ioſias, Elias, Daniel, & alij complures huius generis: quos ſpiritum Euangelicum habuiſſe, nullo modo negare poſſumus: quamuis pro ratione temporis multis cæremonijs & ritibus legalibus coacti fuerint ſeruire. Fuerunt rurſus alij infirmi, qui quamuis cum iſtis quos commemorauimus, conferri non poſſent: tamen cùm pij eſſent, in Meſſiam venturum crederent, eaque fide iuſtificarētur, eos non debemus putare alienos fuiſſe à ſpiritu Chriſti: quamuis

Iudaici populi tres ordines.

propter illorũ imperfectionem lex in eos magnam potestatem sibi vendicaret, illiq; eum alijs cogerentur, prout illa tempora ferebant, infinitis cæremonijs subijci. Atque hæc ratio est, cur veteres dicantur vixisse sub lege, & sub spiritu seruitutis. Non habuerant perspicua & clara, qualia nunc sunt, sacramenta salutis suę, nec mysteria de Christo ita vulgò habebant reuelata, vt nos nunc habemus in Euangelio. Idcirco quamuis inter nostros multi versentur impij, & magna turba sit infirmorum: tamen dicimur absoluti à lege, & quia absoluti sumus à cæremonijs, & quia sacramenta, & mysteria salutis per Christum partæ habemus explanatiora, & magis quàm illorum erant, vulgò patefacta. Vocantur etiam veteres à Paulo paruuli, quòd sub tutoribus & actoribus viuerent, & à lege, tanquam à pædagogo instituerentur. Et cùm appellantur serui, eos intelligere debemus fuisse frugi. Huiusmodi enim serui heros suos magna beneuolentiâ & charitate complectuntur: persuasumque habent domini sui honorem sibi quoque honori fore. Nequam autem serui nunquam abstinent à vitijs, neque aliquid rectè faciunt, nisi verberibus adigantur. Duos istos illorum titulos, quos commemoraui, Paulus coniungit in Epistola ad Galatas. Sic enim ait, *Hæres, dum paruulus est, sub tutoribus & actoribus viuit, nihil q; differt à seruo, cùm tamen sit dominus omnium.* Quibus verbis ostendit, veteres electos dei reuera fuisse hæredes: quamuis pro ratione temporis sub legis pædagogia, & elementis huius mundi, tanquam paruuli sub forma seruorum continerentur. Ita ego sentiendum existimo de veteribus.

Sancti veteres erant qui dicti serui, sed frugi.

26 Iam verò expendenda sunt altius, quę paulò ante breuiter attigimus, à rebus temporarijs ad æterna & cœlestia mentes attollendas esse, quandoquidem in hac mortali vita interdũ ab afflictionibus liberamur, sed imperfectè. Nam per Christum, & iustitiam & multa pręclara dona dei sortimur, sed ea omnia tantùm inchoata possidemus. At quando cornu Christi exaltabitur, tum demum ista omnia in nobis perficientur. Id verò tum fiet, cùm Dominus iudicabit omnes fines terræ, tradetq; (vt ait Paulus) regnum deo & patri. Cęterùm dicet quispiã, hoc expositionis genus nõ est propriũ, cùm spectet ad allegoriam, nec iustus haberi debet scripturarũ sensus. Atqui statuendum est, ea quæ in veteri Testamento de rebus temporarijs conscripta fuerunt, ad res æternas pertinere. Promisit olim deus patriarchis Dauidi & eius posteritati regnũ tradendũ, id autẽ nõ tãtũ est intelligẽdũ de Solomone, verùm etiã de Christo. Quare angelus, cũ de ipso loqueretur, inquit, *Dabit deus illi regnũ Dauid Patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternũ.* In Deuter. quoq; deus edicit populo suo, ne magos aut ariolos consulant. *Excitabit enim,* inquit, *deus prophetã inter vos.* Quod etsi de prophetis intelligi potest, qui nũquã essent defuturi, vt à populo cõsulerẽtur: Petrus tamẽ in Actis Apostolicis illud ad Christũ transfert, affirmatq; regnũ promissũ Dauidi, fuisse in Christo perfectũ. Ita enim promissio in Genesi Abrahamo facta de semine, quãuis potest ad Isaacũ referri, à Paulo tamẽ ad Christũ applicatur, qui ait: *Dictũ est, non in seminibus ceu in multis, sed in vno, qui est Christus.* Itaq; dũ hanc carnẽ ad res altiores trãsferimus, nihil alienum ab Apostolica doctrina cõmittimus. Cur autẽ ita fiat, ratio facilè reddetur. In omnibus dei beneficijs expendendis ad fontem ipsum & caput, vnde ea dimanãt, decet redire. Summum verò dei beneficiũ erga humanũ genꝰ est Christus: quare alia omnia sũt ad hãc radicẽ prorsus reuocãda. Vnde Paulus ad Rom. ratiocinatur ad huc modũ, *Si deus filium suũ nobis dedit, quomodo nõ cũ eo simul omnia donauit?*

Hæc de Christo dici. In 1. Sam. 2. vers. 10.

Temporaria in veteri Testamento pertinent ad res æternas

Quare temporaria ad res æternas trãsferãtur.

27 Verũ dixeris, multa beneficia in impios cõferuntur, qui tamẽ Christũ pro capite nec habent, neq; agnoscũt. Fateor, sed ea sũt ἄδωρα δῶρα, quemadmodũ Tragicus inquit, & nõ ad eorũ salutẽ, sed potius ad exitiũ faciunt. Sic Paulus ad Philippenses quamuis multa dona, nec ea cõtẽnenda, prius quàm veniret ad Christũ, habuit: tamen ea inquit, se pro dãnis & stercoribus ducere. Siquidẽ impij cùm omnibus opibus & copijs florent, instar victimarũ sunt, quæ vbi pinguissimę fuerint, in macello iugulãtur. Sed quò ista melius adhuc intelligantur, sic rationem concludamus: Beneficia sua deus, vel iratus, vel placatus hominibus confert. Ab irato nemo velet accipere, quia beneficia non essent: quia facerent ad exitium, non ad salutem. Optandum igitur est, vt ea placatus & propitius largiatur. Atqui non placatur, nisi per Christum, igitur nihil solidi beneficij à deo in nos confertur, quod non in Christo suas radices habeat. Adhæc statuendum est, veteris & noui Testamenti, vnum atque idẽ inter deum & homines esse fœdus, quo deus promisit se illis futurum pro deo, illosque pro suo populo habiturum. Hoc illi pactum in veteri Testamento, non minus quàm nos in nouo habuerunt. Et Paulus cap. 11. ad Rom. fœdus illud tanquam plantam seu arborem describit, cuius tam Iudæi quàm Christiani sint brachia & rami. Idcirco inquit, *Si quidam ex ramis defracti sunt, atque tu cùm oleaster esses, illorũ loco es insitus, particepsq; factus radicis & pinguedinis oliuæ,* &c. Eadem ergo est arbos, idem stipes, eadem planta, quæ tam nos, quàm illos gestat. Sed hoc interest, quòd nos rami sumus insititij cũ illi sint natiui. In suumma quicquid est discriminis inter vtrũq; Testamẽtũ, totũ id non in substantia fœderis, verùm in accidentibus versatur. Nã antiquitùs fœderis caput sũmũ erat, deũ verũ fore nobis verè deũ. Accesserunt deinde alię promissiones, nimirũ de regno in stirpe Dauidis, de possessione terræ Chenaan, de sacerdotio externo, necnon præcepta de cæremonijs & iudicijs. Verũ folia illa cæremoniarũ, flores regni & sacerdotij cortex sublata iã sunt per Christũ, qui eis referebatur, vt in cap. 9. ad Hebræos diligenter expéditur, vbi habetur, summum

Idem fœdus est veteris & noui Testamenti.

summū sacerdotē semel oportuisse quotānis in A gredi in sāctū sāctorū p sāguinē. Quo ritu mors Christi adūbrabatur, qui nō per alienū sanguinē, sed per ipsū in vera & propria sancta est ingressus. Ideo Apostolus omnē illam scenā cæremoniarū & sacrificiorū ἀντίτυπα Christi appellat, quoniā Iudæis pro temporis eius ratione Christū effigiabāt. Eodē modo in illa epistola de terra promissionis loquitur, *Hodie*, inquit, *si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, vt in exacerbatione, in die tentationis in deserto.*

Prophetæ vi suam doctrinam Christo accōmodent.

28 Huius rei nō ignari veteres Prophetæ, tractant sic res suorū temporū, vt maximā suę doctrinę partē ad Christū accōmodent, & ideo nō nunquā pro illis rebus, de quibus agunt, nimis videntur magnificè scribere, ac facilè quispiam iudicaret, euentus rerū dictis illorū quandoq; nō respondisse. In Zacharia propheta deus pollicetur se fore murū igneum ciuitati Hierosolymorū: quod post templū restitutū nunquā accidit. Sed non multò postea euersi quodāmodo sunt Hebręi à Macedonibus, vt nūquam anteà ferè calamitosius. In Psal. 72. vaticinium de regno Solomonis tale continetur, *Prosternentur coram ipso omnes reges, & omnes nationes seruient ei, & omnes gentes in eius nomine benedicentur.* Ista nūquā Solomoni contigerunt, neq; omnino intelligi possunt, nisi de Christo. Esaias quoq; ait, tātam fore pacē, vt lanceæ in ligones ab hominibus cōmutentur, & lupus agnusq; vnà cubent: quę si referantur ad illa tēpora, sunt prorsus hyperbolica, in Christū autē propriè ac verè quadrant. Idcirco nemo cōqueri iure potest, si hæc & similia à nobis torquentur ad Christū, quandoquidē hæc est vera & iusta Scripturarum interpretatio. Nec minus huiusmodi oracula in Christum, quàm in illa ipsa tempora conueniunt, de quibus scribi videbantur. Et ne quis opinetur Apostolos tantū aut Euangelistas hoc audere, sciat Chaldaicum interpretē istud idē fecisse, qui verba prophetidis, *Exaltabitur cornu Christi eius*, de Messia intelligenda esse perhibet. Cęteri quoque Rabini Hebręorum non modò illum locum, verùm & alia multo plura ad Messiam accōmodant, præsertim antiquiores, quā Apostoli & Euangelistæ, quibus fuit satis rationē tantū indicare, quomodo multa dicta factaque in veteri Testamento ad Christū essent referenda: nec putarunt necessarium esse omnia persequi. Zacharias quoq; pater Ioannis Baptistæ satis vidit, & testatus est hanc veram & genuinam esse veteris Testamenti expositionem, cùm in suo Cantico ait: *Erexit cornu salutis in domo Dauid pueri sui, quemadmodum loquutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt prophetarum eius.* Iam tandem, inquit, deus excitauit cornu tamdiu expectatum in domo Dauidis: quod ideo dicit, quoniam Christus stirpem ex Dauidis familia ducebat. At quando erigetur hoc cornu? Certè etiam nunc sublatum est in sublime, quia Christus in præsentia quoque regnat ad dexteram Patris. Sed tum demùm perspicuè magnificeque attolletur, cū orbē terrarum iudicabit, cumque regnum tradet deo patri, cùm omnia subijcientur pedibus eius. Etenim, vt inquit author Epistolæ ad Hæbræos, *nondum illi subiecta sunt omnia, sed tum subijcientur, quando mors nouissimus hostis destruetur.*

Locus Messiæ accōmodatur

Cornu Christi quando exaltādum.

In Gen. 27. vers. 28. Temporalibus bonis cur cælestia adumbrantur.

29 Ergo sub benedictionibus temporalibus comprehendebatur summa totius fœlicitatis, B per Christū pijs hominibus expectanda: ita autem describitur, quoniā exprimi debet cùm nobis promittitur: desunt autē verba: quia cū humano sensu nō percipiatur, nulla vox illi designādæ propriè est attributa: neq; humanorum sermonum facultas est huiusmodi, vt valeat nobis illa diuina & cœlestia explicare: tamē vt ad illam appetendā incitaremur, his vocabulis terrenę fœlicitatis eā Spiritus sanctus curauit nobis proponi, humano captui pro sua misericordia condescendens. Quod fieri fermè videas in C omnibus prophetis, cùm ad Christi regnū describendū ventū fuerit: ibi enim appingūt omnium bonorū affluentiā. Quorū vt quędā commemoremus, dicunt illius ditionē regni amplissimè dilatandā, pacis nullū fore finē, gentes & populos nō amplius aduersus se inuicē pugnaturos, vt qui cōflaturi sint lanceas & enses in vomeres, falces & ligones: imò addunt lupum & agnū simul esse commoraturos: item contritio & vastitas nō erit vltra, infans & senex im- D plebunt dies suos: dolores auferentur, imò lachrymas & fletus omnes deus absterget. Quæ prophetarū dicta cùm nobis à Iudæis obijciuntur, qui volunt huiusmodi argumētis euincere, nostrū Iesū seruatorē nō esse Messiā, nos ita debemus accipere, vt cogitemus aduentū Christi duplicē esse, priorē inquā & posteriorē. Deinde quędā haberi plena ac iusta possessione, aut participatione solummodo & inchoato quodā illorū gustu ac sensu. Quo ergo ad primū aduentū, E respondebimus, nō deberi nobis ista secunda & prospera, imò secus nobis per Christū ipsū fuisse prædictū, in Synagogis suos tradendos, sistendos ante reges & præsides: vtq; Paulus aiebat, *Omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutiones patientur.* Secundo verò Christi aduētu plenā & absolutā habebimus fœlicitatē, quæ cœlestis planè erit: nā Christus testatur nos in regno futuros instar angelorū, qui nō nubent F neq; nuptui locantur: & tamen nobis describitur, ac si terrena esset & temporalis, neque id modò in veteri Testamento, sed in nouo, vbi Christus dicit se curaturū vt sui accumbant, ipseque transiens ministrabit eis. Et Luc. 19. dicebat *nos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptijs*, vbi Christus pingitur abijsse ad Patrem, sed quasi ad nuptiale conuiuium: nos itaque modò illum expectamus vsque ad alterum eius aduentum, fœlicitas G verò qua modò fruitur, conuiuium & nuptiæ ab illo appellantur. Istam fœlicitatem attamen,

Oracula de regno Christi quomodò accipienda.

quam modò Christus habet, & nos habituri sumus, interea dum hîc viuimus, habemus participatione quadam. nam Paulus dicit, spe nos seruatos esse, fruimur igitur modò inchoata, & habemus conscientiæ tranquillitatem: *scimus enim quòd his qui sunt in Christo Iesu, nil est dãnationis.* Habemus præterea pacem erga deum, cui fuimus anteà infensissimi. de qua re Paulus nos ad Romanos admonet, *Iustificati gratis pacem habemus ad deum.* Percepimus etiam per Spiritum sanctum charismatũ dona & insignes virtutes, charitatem fraternam qua nil in orbe præclarius, diuitias verbi dei & sanctorum sacramentorum, & generalem Euangelij publicationem, qua declaramur deo reconciliari, & à peccatis absoluimur.

Deus nõ destituet nos bonis temporarijs necessarijs.

30 Hac verò descriptione qua vtitur sancta Scriptura, vt his temporalibus bonis cœlestia quæ expectamus adumbret, non modò fruimur ista commoditate, vt ad illorum notitiã manu ducamur, sed agnoscimus interim deum esse non modò illius fœlicitatis, sed istorum quoque bonorũ temporalium distributorem: cui doctrinæ si adiungas illum dei præclarum titulum, quòd est adiutor in necessitatibus, efficacissimè concludes, & nobis sperandum esse his etiam temporalibus bonis non esse destituendos, cùm nobis opportuna fuerint, quare ex Petri & Dauidis admonitione, omnem nostrã & curam & solicitudinem in deum reijciemus. quod ni faciamus, à sacrilegij scelere non multum aberimus. Id enim erit ea nobis vendicare, quę sibi deus reposita & integra voluit. Si dei munus est nostrũm curam gerere, qui eam illi aufert, rei sacræ furti accersiri potest. non tamẽ securi hac argumentatione desistemus orare feruentissimè pro illis à deo impetrandis. qui enim pollicitus est, is idem iussit vt panem nostrum quotidianum posceremus à Patre. Laborabimus ad hæc, neque iniuncta nobis opera intermittemus, quo 1 faciendo, ex promisso Christi certi erimus & hæc nobis esse adijcienda. *Quærite enim*, inquit, *primùm regnum dei, & ista vobis adijcientur.* Regnum dei omnes illi quærunt, qui suę vocationi inseruiunt, omnes enim Christianorũ vocationes pro suo munere habent, vt quàm latè Christi ditionem & propagari & cõfirmari velint: quibuscunq; in hoc incumbentibus, testatur Christus omnia hæc alia ad victũ facientia esse adijcienda: nec id solùm intelligendum est, de his qui laborant Euangelio prędicando, quod Apostolorum & ministrorum Ecclesię est præcipuum officiũ, sed quo ad omnes qui Christo in sua vocatione seruiunt. Vides itaq. vt commodè temporalib. bonis æterna describuntur, quod identidem accipias fieri de supplicijs, Luc. 19 habetur dictum de his improbis hominibus, qui Christũ regem super se regnare noluerunt, *Adducite illos & interficite coram me:* at certum est ad iudicij diem neque animos in nihilum conuertendos, neque resuscitatos homines corporali vita mulctandos, verùm

A illa descriptione nobis explanatur extrema cõdemnandorum sententia: quod idem intelligas cùm dicitur de gehennæ statu, ibi fletum & stridorem dentium esse, cùm modò spiritus qui apud inferos cruciantur, nec dentes nec oculos habent, in quibus stridor aut lachrymæ locum habere valeant. Nec minus ita debemus accipere quod scribitur de illo diuite luxurioso, cuius lingua in flammis cruciabatur extrema pœna: ista omnia metaphoricè accipienda esse nõ dubitamus. B Diuina autem bonitas huiusmodi benedictionem (cùm spiritualem fœlicitatem & cœlestem beatitudinem, tum etiam temporalium rerum necessarium vsum) quàm Christi dignitate & meritis percipimus, non modò apud seipsam habuit in suis thesauris ab æterno conditam, nobisque subministrat illam opportuno tempore: sed etiã curauit nobis per Prophetas & sanctas Scripturas depromi commodis verbis & figuris efficacissimis, atque ad docendum vtilissimis. C

In Gen. 19. sub finem.

Virũ Iudæi hodie contineantur fœdere Abrahami.

31 Videtur autem adhuc dubitandum, Vtrũ Iudęi nostrę tẽpestatis, qui Christo minimè credunt, in hoc fœdere inito eum Abrahamo & posteris eius, habeant aliquod ius, ita vt illo cõtineantur, vel potius eo intelligantur prorsus exclusi. Hoc ita mihi videtur explicandum, Si fœdus suum habet fundamentum ac substantiam Christum, iam illi ex hypothesi ab eo sunt alieni. D Deinde in fœdere isto considerantur illius cæremoniæ & sacri ritus, qui cùm iam post Christi aduentum sint aboliti, etiam si hodie à Iudęis retinerentur, nihil ad hoc fœdus faciunt: imo potius si seruentur, illi aduersantur, quòd scilicet præcipuæ rei fœderis, id est, Christo contradicant. Quare actu & reipsa negamus illos adhuc hodie contineri in hoc fœdere. Quibus tamen non negamus quod illis Paulus dat, scilicet eis eloquia dei credita esse. Videmus enim quadam admirabili dei prouidentia, sacra E Biblia apud eos conseruari; quòd si non credunt, id non aufert quin suspiciendi sint adeò præclaro dei beneficio adhuc insigniti. Præterea cũ ad Romanos 11. vaticinetur de illis Paulus, quòd conuertendi sint ingressa plenitudine gentiũ, illosque dicat inimicos propter nos, at dilectos propter Patres, & de illis loquatur cùm iam excidissent de Christo: id quoq; mihi videtur illis tribuendum, quòd non sit adhuc F exhausta dei promissio erga illud genus: ex vi enim promissionis deus aliquot assiduè ex illis vocat, & in posterum creditur plenius vocaturus. Rursus agnoscimus cum Paulo illã bonã oliuã cui excisi inserantur, esse illis propriã magis quã nobis: quia nõ modò inseruntur ex dei prædestinatione vt nos, sed Christo secũdũ carnẽ sunt magis proximi, atq; illorũ genus quàm nostrũ est adscitũ, vnde Paulus ait, *Iudæo primũ & Græco.* Quibus rationibus de illis loquens Apostolus, etiã cũ præuaricati essent, dicebat se G admodũ dolere de illorũ interitu, cũ illorũ esset patres, adoptio, gloria & testamentũ, *Iudicium*

quę

quę omnia interpretanda sunt non ita, vt nunc actu ad fœdus pertineant, sed quo ad illos qui ex illorum genere sunt in illud cooptandi. Et dicta hæc de eorũ genere, id est, de gente pro vt veteres habuit patres, Apostolos, & credituros, non priuatim pro vno quoque Iudæo, ita vt de incredulis & obstinatis verificentur.

In Rom. 11. vers. 30. Opera dei sese mutuò iuuant. Opus Dei est singulare quòd Iudæi vsque adhuc ætatem perdurent. Iudæi sunt nostri testes.

32 Opera autẽ dei sunt ita comparata, vt facilè sese iuuent, nullo modo vnum alteri est impedimento. Ideoque Iudæorum excæcatio licet sit eis peccatũ, attamen quà dei est opus, habuit bonũ exitũ: nẽpe Gentiũ couersionem, & conuersio Gentiũ adiuuabit salutẽ, quæ danda est Iudæis. nam illos, vt dictũ est, ad æmulationẽ prouocabit. Dum verò hoc nõ fit, expendamus apud nosmetipsos admirandũ opus dei: adhuc in tam aduersis casibus, adeoque varia & graui captiuitate seu dispersione pereant & seruantur: sua quantum possunt retinent: in diuinis libris exercent sese, licet pravè omnia intelligant. Profectò nulli antiqui Troiani, Longobardi, Hunni, aut Vandali, sic sua retinuerunt, vt à cunctis populis ciuili victu & religione seiungerentur, & suá originẽ atque historiam certis consignatã literis ostenderent, atque sic vbique dispersi à suis institutis non discederent. Quod cùm in Iudęis accidat, est porrò dei opus singulare, atque nobis nõ vulgariter commodat: sunt enim testes nostrorũ librorum, eosque, vt suos & authenticos circunferunt; quod & Augustinus annotauit. Nisi enim adhuc is populus extaret, conficta esse à nobis Ethnici philosophi possent suspicari, quæ de orbe condito, de Adamo, de Noha, de Abrahamo, Patriarchis, Regibus & Prophetis credimus, & prophetamus. Seruantur itaque perpetuò hoc tempora à deo indubitatò, ad aliquam futuram salutem.

LOCVS XVII.

De Christo, eiusq; in carne manifestatione, & qua ratione salutis nostræ partes omnes impleuerit.

In 2. Sam. 7. vers. 18. De incarnatione seu aduentu filij dei.

VERE quidem deus ad nos venire dicitur multis modis. Propriè tamen & singulariter venit filius dei, qui ipse est verè deus, in natura humana ad seruandũ humanũ genus. Etsi enim deus sit vbiq;, tamen eum venisse dicimus, quoniã induit naturam humanã: atque ita dicimus venisse ad nos, & sese nobis repræsentasse & Patrẽ, & Filiũ, & Spiritũ sanctũ. Et si enim opera Trinitatis, quod ad interna attinet, sint singularia, qualia sunt generare, spirare, procedere (ista enim fiunt à vi diuina, quę tribus personis est communis) tamen ea, quod ad externa attinet, sunt indiuisa. Cur ergo, inquies, solus Filius dicitur incarnatus? Hic duo consideranda nobis sunt, Actio & Opus. Quod ad opus ipsũ attinet, Christus solus assumpsit humanã naturã: nã illa natura coniuncta est cum sola hypostasi filij. Ad actionẽ autẽ accessit & Pater, & Spiritus sanctus. Efficiens enim causa & actio ad tres personas pertinuit: idq; probari potest è Scripturis Esaias enim ait, *Misit me Dominus, & spiritus eius.* Et Paulus ad Galatas, *Cùm venisset plenitudo temporis, misit deus Filiũ suũ.* Et apud Lucã Angelus ait, *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi:* & posteà apud Matthæũ, *Inuenta est grauida è Spiritu sancto.* Ex his testimonijs apparet, Christũ & à Patre missũ fuisse, & à Spiritu sancto. Adhæc Filius ipse causa fuit aduentus sui. Durũ quidẽ illud videri potest, idẽ esse & efficientẽ causã, & effectũ: probari tamẽ potest multis modis. Primũ enim, quod ad sanctificationẽ attinet, in decimo capite Ioannis ita legitur, *Quẽ misit pater & sanctificauit, vos dicitis quòd blasphemat, quia dixit, Filius dei sũ?* Postea in capite 17. Christus idem ait, *Ego pro illis sanctifico meipsum.* Idem dici potest de morte Christi. Paulus enim ad Romanos scribit, *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eũ.* Ad Galatas autem ait, *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum propter me.* Idem de resurrectione: Nã Paulus ad Romanos scribit, *Qui suscitauit Iesum Christũ à mortuis, resuscitabit & mortalia corpora vestra.* Christus tamen ipse apud Ioannem ait *Soluite templum hoc, & ego in triduo reædificabo illud.* Et, *Habeo potestatem ponendi animam meã, & iterũ sumendi eam. Et, Omnia per ipsum facta sunt.* Idem etiam dicere possumus de incarnatione Christi. Nam Paulus ad Galatas ait, *Cùm venisset plenitudo temporis misit Deus filium suum.* Idem ad Philippenses ait, *Exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens.* Videmus ergo, satis constare ex sacris literis, Christum fuisse & efficientem causã, & effectum. Venerunt ergo tres, quod ad causam efficientem attinet: quamuis opus ipsum pertineret ad solum Filium. Scribit hac de re Augustinus fusè libro secundo de Trinitate cap. 4. & contra Felicem Arrianum cap. 24. vt probet Christum & efficientem esse causam, & opus. Illud autem, quod Christus apud Ioannem de se loquitur, *Ego non veni à meipso*, vel explendum est adiectione vnius vocis, solùm: quasi ita dicat, Ego non solùm à meipso veni, vel intelligendum est de natura humana.

In 1. Cor. 15. vers. 47.

2 In ea verò Pauli sententia quæ scribitur primo Corint. 15. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo ipse Dominus è cælo*: putarunt non-

nulli, ad hoc vt antithesis perfecta sit, intelligẽdum esse. Quemadmodum primus homo suũ corpus de terra fictum habuit: ita secundũ hominem, Christum inquam, de cœlo corpus suũ attulisse. Hinc Valentinus, Martion, & inter modernos Schuenckfeldius eiusq; sectatores, non consentiunt Christum assumpsisse carnem ex Virgine, sed è cœlo secum attulisse corpus arbitrantur. At non est necessarium, vt collatio, quoad omnes partes omnino respondeat. Hæc Apostoli allusio quædam potius est, in qua nõ substantia rerum comparatarum expenditur, sed eius qualitates, conditiones & dotes conferuntur. Neq; aliud vult Apostolus quã Adamũ nostræ hui⁹ vitæ fuisse typum: posteriorẽ verò, Christũ inq̃, formã esse futuræ, quã expectam⁹. Neq; hîc mẽtionẽ facit corporis: imò cùm dixisset, primũ hominẽ de terra terrenũ, adiecit, Secũdus verò Dominus de cœlo. A pijs nõ negatur Christum esse de cœlo, cùm naturam diuinam illi tribuant: non autem ob id fit, vt quicquid habuit Dominus, qui de cœlo venit, vel sit cœlestis naturæ, vel de cœlo allatum. Nam si velimus eodem modo ratiocinari de priori Adamo, eũ non dicemus prorsus è terra terrenũ, cùm præter corpus & animã habuerit, quæ res diuina est, neq; fuit è limo desumpta. Quare iuxta rationem hanc dicemus, Vt Adamus habuit nõ solùm corpus è limo fictũ, sed etiam cœlestẽ animum: ita Christus non solùm complectitur naturam diuinam, quæ fuit è cœlo, sed etiã corpus animale, quod è terra sumpsit in vtero Virginis. Atq; Augustinus 13. de Ciuitate dei, homini Christo tribuere corpus animale vtcunq; non veretur: alioquin si Christo demus corpus è cœlo allatum, nõ erit homo, cùm cœlestia differant à terrestribus maximè. Christum autem verè fuisse hominem, Scriptura tum passim attestatur, tum Paulus hoc loco illum disertè appellat hominem. Quanquam & quoad humanitatem, Christus è cœlo dici possit: quandoquidem eius corpus originem ex viri semine minimè habuit, sed à Spiritu sancto, vt Angelus Virgini promisit, cùm diceret, *Spiritus altissimi obumbrabit tibi*. Præterea, quoad affectus & actiones conuersationis humanæ, potuit è cœlo dici, cùm moribus sanctitate vitæ prorsus cœlitùs atq; diuinitùs ageret. Preterea loquitur de Christo Apostolus, quoad statum resurrectionis, ad quem & nos perducemur. Neque dubium est resurrectionis conditionem non naturaliter, sed vi diuina illum sibi vendicasse.

Schuenckfeldius.

Dominus è cœlo venit, licet corpus habuerit è terra.

Quomodo Christus etiã quoad corp⁹ dici possit è cœlo.

3 Sed cùm iam pateat loci huius expositio, superest nunc, vt illi arguantur, qui secus existimarunt, dicentes Christum minimè sumpsisse corpus è Virgine, verùm è cœlo secum tulisse, quod per Mariam virginem quasi per fistulam transierit. Sed ante omnia videndum est, quibus rationibus innitantur. Primùm inquiunt, si corpus Christi non sit res diuina & cœlestis, verùm creatura de vtero Virginis assumpta, cùm Paulus dicat, Christũ in cordibus nostris habitare, vt habetur ad Ephesios, eum non habebimus nisi dimidiũ: nã id non fiet nisi quoad naturam diuinam. Verùm istis respondendum est, ipsum eundem Apostolum, quomodo Christus habitet in cordibus nostris luculenter exponere. Nam adiecit, *Per fidem*: ipsa non partem Christi, sed totum apprehendit, tum in Sacramento Eucharistiæ, tum in verbis dei, quæ nobis de nostra salute proponuntur. Atque vt hoc spiritualiter iudicandum sit, patet ex collatione locorum aliorum. Ad Romanos capite octauo dicitur, *Si Christus habitat in vobis, deus qui excitauit illum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter spiritum eius, qui habitat in vobis.* Hîc iam apertè audimus, per spiritum suũ Christum in nobis habitare. Et in tertio capite huius epistolæ, non alia ratione templa dei asserimur, nisi quòd spiritus sanctus habitet in nobis. Nec exigitur ad coniunctionem quam habemus cũ Christo, vt corpus eius reipsa penetret nostra pectora vel animos. Fide atque Spiritu totus Christus à nobis apprehenditur, tum quoad naturam diuinam, tum quoad naturam humanam. Et cùm ponamus diuinam Christi naturã esse vbique, non tamen humanam, haudquaquam putandi sumus Christum diuidere cum Nestorio. Nam fatemur totum Christum, si personaliter (vt ita dicam) intelligas, esse vbique: non tamen totum quod est Christi, esse vbique concedemus. Vbicunque enim filius dei sit, is nimirum est, qui naturam humanam coniunctam habet, licet non vbicunque ipse est, præsentem reipsa illam faciat: quandoquidem necesse est ad eius veritatem, vt suis finibus circumscripta sit, & loco certo contineatur. Argumentantur præterea, In extrema die iudicij, corpus Christi ab omnibus videndum esse, qui iudicabuntur: qui cùm maximo numero futuri sint, ita vt bonam partẽ vniuersi occupent, nisi Christo concesserimus corpus ingentis molis, vt est sol, vel aliqua stella insignis, non poterit omnibus esse conspicuus. Hic nos dicimus, omnes qui iudicabuntur, fore immutatos, vt non amplius animale corpus habeant. Et quãquam impij non abituri sint in mutationẽ gloriæ, attamen corpus ita instauratum habebunt, vt neque cibo neq; potu amplius egeant. Quare poterunt eo acumine sensus præditi esse, vt à partibus quamlonginquis iudicem suum cõspicere valeant.

Quibus rationibus dicant Christũ corpus è cœlo attulisse.

Prima ratio

4 Dicunt etiam, iuxta nostram sententiam Christum non esse adorandum, nisi dimidiatum: siquidem manifestè constat, nullã creaturam adorandam esse. Nam si Christus corpus ex Virgine habuit, indubitatò fuerit creatum: quare adorari iure non poterit. Cæterùm ad hoc iam diximus, nequaquam cum Nestorio diducendas esse Christi naturas: vnitas personæ spectari debet, totusque Christus à nobis adoratur, id est, ea persona diuina, quæ vbicunque sit, vel adoretur, coniunctam habet humanitatẽ, quæ à natura diuina minimè diuelli potest.

Verùm

Verùm si adorationis ratio exploretur, ea non ab humanitate, verùm à diuinitate petenda est. 4 Item aiunt, Corpus humanum, quandoquidẽ creatura constituitur à nobis, maledicto & peccato est obnoxium: quamobrem non decet, vt ipsum filio dei adiungamus. At nos quod isti dicunt, fatemur de carne & corpore humano verum esse, nisi Spiritu sancto præueniatur atque sanctificetur. Sed negamus quod sibi sumunt, humanam carnem non posse à deo ita sanctificari, vt sit absque labe & maledictione. Dicant nobis isti, num existiment primi hominis corpus, cùm à deo fuit effictum, & animo vegetatum, sub maledicto & peccato fuisse? Nefas est ita sentire, nam quæ condidit deus, valde bona erant. Proinde cùm legamus, Spiritum sanctum obumbrasse Mariæ anteà quàm conciperet: cur inficiabimur sanctificatam carnem & materiam, quam Christus inde assumpsit? 5 Solent & nonnulla Scripturæ loca, vt suum figmentum confirment, adducere: ut illud Matthæi, *Quod in ea natũ est, de Spiritu sancto est.* Vnde volunt, Christum in Maria natum, non ex Maria, quasi materiam inde sumpserit. Cæterùm iste locus illos maximè confutat: nam Christo attribuitur quòd nascatur in Virgine. At nasci, non est per fistulam aut canalem transire, sed materiam corporis verè inde sumere, vnde nasci dicitur. Quodque vrgent scriptum esse, In ea, semel id duntaxat ostendunt: cùm è diuerso habeamus infinitis locis, Christum esse ex semine Dauid: quod isti hæretici cùm animaduerterint, tantæ impudentiæ fuerunt, vt quemadmodum Tertullianus refert, vbicunq; habetur Ex, præpositione illa expuncta, Per, substituerunt, vt suum dogma confirmarent. Citant & illud Ioannis, *Verbum caro factum est:* quasi Christi corpus non ex materia desumpta, ex vtero Virginis constaret, sed potius ex dei verbo. Videre tamen isti debuerant, qui hæc dicunt, quàm sit absurdum vt deus ponatur mutari, & in aliam speciem verti. 6 Opponunt adhuc, quod in Ioanne legimus, *Vos de terra estis, ego sum de supernis.* Quòd eorum instituto quàm parum prosit, communis & vulgaris interpretatio docet. E supernis Christus est, quoad naturam diuinam: deinde illius actiones non terrenis affectibus, verùm superno ac diuino spiritu regebantur. In Iudæis verò quos arguebat, 7 secus fuit: nam vt puri ac nudi homines erant, ita etiam carnalibus atque terrenis cupiditatibus ducebantur.

5 Præterea commemorant, Christum negasse matrem se habere. Vnde cùm in synagoga do- 8 ceret, & quispiam diceret, *Mater tua & fratres tui foris stant, quærentes te*: respondet illi, *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* &c. Cæterùm hic vt in alijs, longè falluntur. Quidam enim locum exposuerunt, quasi nuncius is qui hæc dicebat, naturã eius diuinã irrideret, ac si dicerent, Profitetur iste se deum esse, & nescio quã diuinitatem iactat, cùm tamen fratres eius, & mater illum subinde quærerent. Ideo Christus hanc tentationem repellens, quoad naturam diuinã respondet: *Quæ est mater mea, & qui sũt fratres mei?* ac si diceret, Quã sũ deus, nec matrem, nec fratres habeo. Aut locũ interpretabimur verius & facilius, quòd Christus tũc docuerit, dõ cẽdi functionẽ sibi à Patre cõmissam, ideo se nõ debere ab illa, vel matris, vel fratrum causa impediri. Nam quoad huiusmodi negotia, matrẽ, fratres, & humanas affectiones ignorare oportet. Regnum quippe dei primo loco quærendum est. Vnde Christus identidem ait (cùm inuentus fuisset in tẽplo, respondens & interrogans inter doctores) parentibus, *An nesciebatis, quòd in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* 9 Afferunt & illud ex Luca, quòd cùm mulier quędam dixisset, *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti*: Christus responderit, *Imò beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud.* Sed hac responsione Christus nequaquam matris necessitudinem reiecit: verùm ostendit, quis potior sit habẽdus fœlicitatis gradus. 10 Adhęc opponũt, quòd angeli potuerint in veteri Testamẽto humanã carnem sumere, ac nostra corpora induere, qui tamen ex mulieribus minimè nascebantur. Quid itaque (aiunt) obstabit, quin de Christo idem dicamus, quòd humanam induerit formam, nec tamen illam ex Maria sumpserit? Respondemus iuxta dei potentiã id non fuisse difficile factu, vt Christo aliunde quàm ex vtero Virginis, corpus humanum aptaretur. Verùm similitudo angelorum apparentium humana forma, cum incarnatione Domini non est conferenda. Non enim illi assumebant corpora, vt crucifigerentur, vt morerentur, & hominem redimerent, sed vt exequerentur legationem sibi cõmissam. At Christus, vt homines redimeret, verè homo fieri voluit, quod nõ successisset allato corpore de cœlo, cùm cœlestis & terrestris natura plus quàm genere differant. Hilarium quoque arbitrantur isti secum facere, qui de Trinitate scripserit, quòd Maria virgo carni & corpori Christi nihil de suo addidit, præter concipiendi, gestandi, & pariendi ministerium: cùm tamen hæc sententia parum illos iuuet. Nam Hilarius corpus Christi creaturam esse moltò apertissimè attestatur: sed ait, Mariam nihil addidisse de suo, quoad illa tria ministeria quæ commemorat, concipiendi, gestãdi & pariendi nam quartum ministerium fuisset, cùm viro congredi, cum eo misceri, & semẽ eius admittere, quę Maria de suo nõ adiecit.

Christũ verè habuisse humanũ corpus multis modis probatur.

6 At è diuerso verè habuisse humanum corpus, multis modis probatur. Nam describitur ab Euangelistis eius genealogia, quæ à Luca in Adamum soluitur, apud Matthæum ab Abrahamo initium sumit. Neque obstat, quòd Iosephum nominat vt patrem Christi, quia Maria & Ioseph eiusdem cognationis erant, vnde vtriusque linea eorum coniungitur: quod an fiat in atauo vel tritauo, nõ est pręsentis loci inquisitio. Deinde Christus passim se filium homi-

quit, Paulus adeo voluit asserere, Christũ esse deũ, vt verbis suis subiecerit, Amen: quæ particula citra controuersiã facit ad magnã asseuerationẽ. Chrysostomus etiã videtur istã adscribere filio. Ait enim, Paulũ cũ recensuisset ingentia beneficia, quæ deus in Hebræos cõtulerat, quæ tãta fuerunt, vt Saluator noster ea ex gẽte carnẽ assũpserit, hac exclamatione, & gratias egisse, & laudẽ in filiũ dei reiecisse: neque id immeritò, præsertim quum sciret, Christum à Iudæis passim blasphemari, & contumelijs affici, maximè verò cùm eius Euangelium & prædicationem à se repellerent.

9 Nos aliàs docuimus testimonijs adductis e Scripturis, & quidẽ certissimis, Christũ esse Deũ: ea nõ est necesse hoc loco repetere. Ioannes in capite quinto primæ epistolę disertè pronunciat, Christũ esse verũ deũ, & vitã ęternã. Id nunc satis erit annotasse, Apostoli sentẽtia, quã tractamus, multas hæreses perstringi & confutari. Manichæi docuerunt, Christũ nõ habuisse verũ corpus, sed tãtùm phantasma & illusionẽ oculorũ fuisse: quicquid in eo corpus humanũ præ se ferebat. At Christũ Paulus ait habuisse carnẽ, eãq; ex Hebraica gẽte fuisse sũptã. Quæ Pauli verba contra illos etiã faciunt, qui fatentur, Christũ habuisse quidẽ verũ corpus, sed illud allatũ fuisse è cœlo, nõ sumptũ ex Maria virgine. Nugantur enim Christũ corpus suũ per illã traduxisse, non aliter quàm aqua deriuatur per canalẽ, aut per fistulam. Paulus autẽ apertè prædicat, carnẽ Christi fuisse factam, nõ per Hebręos, sed ex Hebræis. Arrius etiã his verbis cõfutatur: qui ausus est impudẽter affirmare, Christũ tãtùm fuisse creaturã: & ore blasphemo filiũ dei negare esse deũ. Huc accessit Nestorius, qui vtramq; in Christo naturã cõfessus est, sed eas ita inter se disiunxit, vt statueret, coniunctionẽ inter eas tãtùm esse per gratiã: vnã autẽ personã ex illis duabus nõ constitui. Itaq; inficiatus est, beatã Virginẽ posse dici θεοτόκον: eam enim tantùm appellãdã esse hominis matrem. diuinę enim naturæ non posse cõuenire, vt denuò generetur. At non vidit, Paulum hîc dicere, Christum esse ex Iudæis, quod attinet ad carnẽ. Fatemur quidẽ ea, quæ in vniuersum dicuntur de Christo, modò de hac natura, modò de altera esse intelligenda. cùm tamen ipse Christus vna tantùm sit persona, & hypostasis. Ita deum immortalẽ dicimus natũ, crucifixum, mortuũ. Est enim communicatio quædã idiomatũ, seu proprietatũ ex admirabili connexione duarũ naturarũ: quã Nestorius dissociare & diuellere conatus est. Nõ tamẽ sũ nescius, Erasmũ hoc loco alias duas lectiones cõminisci, præter istã receptam, quã nos sequimur. Earũ altera est, vt ita legamus, *Ex quibus est Christus secundum carnem*, vt ibi ponatur stigma: deinde sequatur quod superest, vt ἐπιφώνημα auulsum, quo Paulus dicat, *Deum, qui est super omnia laudandum esse in secula*: vt deus vel Patrem significet, vel totam Triadem. Altera est, vt ita legamus, *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia*, atque ibi punctum affigamus: deinde subdamus, vt mẽbrum per se plum comprehensum, *Deus benedictus in secula*. Has ego lectiones non video, cur debeam recipere. Cùm enim communis & recepta lectio perspicua & plana sit, eam potius sequendam censeo. Nam istæ lectiones interponunt nouam apostrophen, vel ad deum Patrem, vel ad sacram Triadem, cùm nihil sit necesse. Deinde Paulus videtur idem facere, quod Hebræi Prophetæ & Psalmi sępè facere consueuerunt, vt posterior pars periodi idem repetat, quod in priori dictum fuerat. Id autem multò clarius & efficacius facit in præsentia. Prius enim attigit diuinitatẽ Christi, quum diceret, secundum carnem: ea enim particula, non erat necessaria, si præter naturã humanam in Christo nihil fuerit. Et addit, *Qui est super omnia*: quod vni tantùm deo conuenit. Quod ergo his clausulis dictum fuerat obscurius, id altera parte periodi profert explicatius. Ait enim, *Qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen.*

10 Neque leuis est ratio Ambrosij: Non esse quęrendam hoc loco rem, aut personam aliam, cùm tantum de Filio sermo fuerit institutus. Erasmus excusat hoc suum inuentũ, quod nihil diuinæ naturæ, quàm in Christo statuimus, pręiudicet: pręsertim cùm ea ex alijs locis Scripturarum abundè cõuincatur. Respondemus, nos etiam probè scire, naturam diuinam in Christo permultis alijs Scripturarum satis esse testatã: sed hunc tamen iudicamus cum cæteris esse retinendum, nam id videmus factum esse ab omnibus Patribus. Neque conuenit, vt Ecclesię armamẽtarium sine causa exhauriatur: quod potius implendum nobis est quotidie, & instaurandũ. Sed dicet fortasse, Alijs locis parũ cõfidunt, qui pro isto vno tantoperè contẽdunt. Nos certè alijs locis non parum fidimus, sed cùm hic satis firmus & clarus sit, eum amittere noluimus. Commentaria Origenis testantur, hæc dici de Christo: quasi Paulus his verbis refellat eos, qui ea tempestate nõ audebant apertè Christũ appellare deum: quod mirum est audiri ex Origene, cùm ille alioqui de filio dei non rectè senserit. Sed Erasmus putat, hanc partem in illis commentarijs ad Romanos esse adiectitiam. Ait enim, Ruffinum, aut eum quicunque fuerit, qui vertit Origenem, quædam de industria emendasse, ne lectores nimium offenderentur. Et Hieronymus contra Ruffinum testatur, Origenem in alijs libris nunquam bene scripsisse de illis, de quibus errasset in libris περὶ ἀρχῶν. Quod si verum est, quum in illis pessimè senserit de Filio, facilè euincitur in commentarijs ad Romanos, hæc ab eo non potuisse scribi. Sed quicquid sit de Origene (eius enim commentaria ad Romanos non extant Grecè, vt de illis iudicare possimus aliquid) certum est Cyprianũ scriptorem antiquissimum in lib. 2. contra Iudæos cap. 5. vti hoc testimonio ad asserẽdam Christi diuinitatem: quãuis, quum

Multi hæretici à Paulo, pstringũtur vna sentẽtia.

Communicatio idiomatum.

Mos prophetarum & Psalmorum.

Ter probatur ex hoc loco diuinitas Christi.

citet Pauli verba, vocē illā, Deus, intermittat. Quod idem videmus factū ab Hilario in Psal. 122. Verùm id videri potest accidisse librariorum incuria, vt Erasmus ipse confitetur. Neq; omittendū est, particulā illā, *Super omnia*, posse adiungi ad illam particulam quæ sequitur, εὐλογητός: vt Iesus sit, *Deus qui laudandus est super omnia.*

De hypostatica vnione duarum naturarum in vnam Christi personam, vide Dialogum, separatim ea de re, ab ipso Martyre editum.

In 1. Corint. cap. 1. ver. 3. Iesus. Matth. 1. Christus. Quare vngebātur prophetæ, sacerdotes, & Reges. Vnctio afflatus Spiritus sancti.

11 Iesus est Latinè Seruator, ab Hebraica voce deducitur *Ieschah*. Et cur sic appellatus fuerit, exposuit Angelus: *Ipse enim*, inquit, *saluum faciet populū suū à peccatis eorū.* Christus vox est Græca, Hebraicè dicitur *Meschiah*, id est, vnctus. Antiquitus in populo dei, Reges, Prophetæ ac sacerdotes vngebātur. Etenim illos qui destinantur his muneribus, manent durissima certamina. Quáobrē eo symbolo admonētur, quod instar athletarū futuri sint, modò suæ vocationi respondere velint. Nemo autem ignorat, consueuisse athletas ante pugnā membra vngere. Aut, quod est veri multò similius, vnctione significabatur copia spiritus, qua ista tria hominū genera perfunduntur. Nam prophetæ, reges & sacerdotes in suarum functionum administratione, opulentissimo spiritu opus habent, atque Sancti spiritus afflatum, appellari vnctionem in sacris literis, nequaquam ambigimus. Esaias habet, *Spiritus Domini super me, ideo vnxit me:* quē locum Christus de seipso interpretatus est, idcirco minus eget nostra expositione. Et in Psalmis, testimonio epistolæ ad Hebræos, de Seruatore nostro canitur: *Propterea vnxit te deus deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Atque in Actis Apostolicis, Petrus Cornelio Centurioni concionatus est de Iesu Nazareno, quòd illum deus vnxerit spiritu & virtute cap. 10. Et in epistola Ioannis habetur, *Vnctio de omnibus vos docebit:* necnon Psalmo 105. cùm sermo haberetur de Abrahamo, Isaaco, Iacobo, &c. scribitur, *Nolite attingere Christos meos.* Neque potuit illos appellare vnctos (quod ex sacris literis habeatur) externa atque symbolica vnctione. Quare totum id referendū est ad Spiritus sancti instinctum. Neq; prætereūdū, Dominū nostrū Iesū Christū nactū esse tā vberē opulentamque spiritus vnctionē, vt ea in nos etiā q ei credimus, p illū dimanauerit, quod in epistola 2. ad Corint. capite primo scribitur his verbis, *Porrò q cōfirmat nos, vnà nobiscum in Christū, & qui vnxit nos deus est, qui etiā obsignauit nos, deditq; arrhā spiritus in cordib. nostris.* Quò fit, vt non absurdè, quotquot verè credunt, & Christi & Christiani appellentur.

Fideles appellātur Christi & Christiani.

In 1. Sam. 10. initio. De chrysmate.

12 Hoc autē animaduertere debemus, legalia illa aduentu Christi euanuisse. Itaque Papistæ, & quidam etiam è Patribus, cacozelia quadam inducti sunt, vt chrisma suum nobis obtruderent. Tam autem operosè, tanta pompa & tanto strepitu oleum illud suum ornari volunt, quanto non aliud vllum sacramentorum nobis à Christo commendatur. Hoc est ingenium hominum, vt semper sua inuenta pluris faciant, quàm præcepta dei. Sed isti in oleo suo somniant præterea nescio quam notam indelebilem: quam tamen ipsi, quæ sit non intelligunt, nec rogati quid sibi velit, possunt docere alios. Verùm hæc omnia Christus aduentu suo abrogauit. Quare iam nihil opus est oleo: satis est vt ministri legitimè eligantur, vt cum aliqua authoritate possint docere populum. Neque necesse nunc est, vt Reges & Principes inungantur. Quòd si qui sunt, qui hodie inungantur ea omnis ratio, meo quidem iudicio, ad ciuile institutum pertinet, nō ad religionem. Quanquā in eo quoque videtur esse nonnulla cacozelia Iudæorum. Omnes enim iam vncti & Christiani sumus: & satis est rem ipsam habere, nihil est opus signo, postquā Christo nomen dedimus. Dicimur autem vncti, non quòd oleo delibuti simus, sed quòd illud simus assequuti, quod olim oleum significabat. Res enim sæpè pro signo ponitur, & signum pro re. Christus nunquam vnctus fuit oleo, quod legimus. Tamen Esaias ita de illo scribit, *Spiritus sanctus super me, eo quòd vnxit me.* Et Psal. 105. Dauid ait de Abrahamo, Isacco, Iacobo, *Cùm pauci numero essent, & deus illos circunduceret, defendebat eos, & castigabat propter illos reges: Nolite* inquiens, *tangere Christos meos.* Non legimus Abrahamum, Isaacum, Iacobum fuisse vnctos oleo. Quia tamē consecrati erant, ad instituendum populum dei dicti sūt Christi & vncti: Res enim vsurpatur pro signo.

Quare omnes Christiani vncti dicātur.

Christus non fuit vnctus oleo.

Patriarchæ dicūtur vncti.

In Rom. cap. 1. ver. 7. Quare Christus dicatur Dominus.

13 Christus autē Dominus appellatur, quod ei pulchrè conuenit. Omnia enim illi data sunt à Patre, & precium pro nostra salute ipse persoluit: idcirco iure dicitur Dominus. Quam appellationem inde licet suspicari eum nactum esse, quòd Hebræi nomen sanctum Tetragrammatum, quod est *Iehoua*, nunquam pronunciatione expediunt, sed per alias voces efferunt, id est, per *Elohim & Adonai*, quæ potentiam & dominatum significant. Vnde factum videtur, vt Septuaginta interpretes, quum occurrebat nomen Tetragrammatum, illud reddiderint per vocem κύριος vt multis locis apparet, ex quibus vnum proferemus: *Dixit Dominus Domino meo.* Vbi primo loco habetur *Iehoua*, quod illi reddiderunt, Dominus: idcirco cùm Christus appellatur Dominus, perinde est, ac si deus vocetur: quáuis Tertullianus aduersus Praxeam dicat, Dominum appellari Christum, quando cōiungitur cum patre. Tunc enim pater deus appellatur. Quòd si filius adiunctus item diceretur deus, Ethnici existimare potuissent, nos plures deos ponere. Vt itaq; obsistatur eorum superstitioni, epitheton filij, Dominum facimus. Sed si per seipsum ac solitariè nominemus Iesum Christum, facilè appellatur deus, vt liquet in plerisque Scripturarum locis. Et vtitur quodam simili, quod radium solis, quū eius fit mentio seorsim, solem appellamus: & dicimus solem ingredi nostras fenestras. Sed quum incidit vt sol quoque vnà cum radio sit nominandus,

Simile.

dus, nequaquam appellamus radium, solis nomine, sed esse dicimus solis radium: verùm prima ratio firmior est.

In 1. Corinth. ca 15. v. 24. *Quomodo Christi regnũ sit æternum.*

14 Quod ad Christi regnum attinet, nonnihil difficultatis habere videtur, quod in sacris literis frequenter mentio fit æterni regni Christi: quod si finẽ habiturũ sit, vt Pauli verba 1. Cor. 15. innuere videntur, in sacris literis aliqua pugna videbitur excitari. Gabriel dixit ad Mariã, *Dabit ei deus sedem Dauid patris sui, regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Atq; Daniel cùm de Monarchijs vaticinium texeret, de regno Christi non tacuit, sed illud regnum omnium sæculorum, & æternum fore prædicauit. Hũc nodum soluit Ambrosius, quemadmodum & nos antea dicebamus, non esse credendum ita filium traditurum esse regnum Patri, vt regnare desinat: sed quia tunc declarabit omnibus, se nequaquam ex seipso regnare, sed ex Patre omnes suas vires & actiones esse, à quo sit omnis paternitas, & in cœlo, & in terra: atque sic publicè ipsum glorificabit, quod erit regnũ deo & Patri tradere, hoc est, non sibijpsi tantùm vsurpare. Augustinus vbicunque tractat hunc locum, consentit Ambrosio. Sed aliter interpretari possumus, atque vt iudico, consentanea expositione, his quæ sequuntur: vt dicamus regnare interdum accipi, quasi sit excellere, eminere præ cæteris, & summum locum tenere. Ac ista significatione Christus perpetuò regnabit. Sin verò dicamus. regnare idem esse quod officia regis exercere, pugnare, tueri, vincere, atq; alia huius generis, Christus non semper regnabit: nam cùm perfecti & absoluti fuerimus, his auxilijs Christi non erit opus. Cum venit in mundum, prædicauit, docuit, mortuus est pro nostra salute: nunc quoque pro nobis apud Patrem intercedit, nos tuetur à malis imminentibus, nec vnquam ab officijs & actionibus Mediatoris desistit: verùm ad finem omnibus pacatis, ista officia Patri resignabit, cùm non amplius illis locus pateat. Veluti si potentissimus rex vnicum filium ad aliquam prouinciam sui regni mittat, quæ laboret seditionibus, tumultibus atq; rebellione, filiusq; proficiscatur cum imperio & forti exercitu: qui cùm omnia sedauerit, & rebelles in potestatem redegerit, ad patrẽ reuertitur victor, triumphat, ac tradit ei pacatam prouinciam, neque vlterius imperio militari aut legionibus vtitur. Romæ sic agebatur, Dictator debellatis hostibus sese abdicabat, & priuatus effectus ad consueta negotia redibat. Sed inter hæc similia, & quod modò agimus, id interest: quòd filius dei non ita se abdicabit, vt honore priuetur: sed quoniam (vt dixi) ab officijs regnandi postremo tempore desistet, dicetur q; tradere deo Patri regnum pacatum atq; tranquillum, deuictis hostibus.

Regnare.

Simile.

Romanorum mos.

In 1. Corint. cap 15. v 3.

15 De morte & resurrectione Domini. scribit Apostolus se in primis Corinthios instituisse: quoniam hæc duo præcipua & summa sunt capita nostræ religionis, ad quæ citra controuersiam omnia referuntur. deinde se docuisse ait, quemadmodum acceperat à deo, & Christo Iesu Domino nostro, vt ad Galatas testatur, & in Actis habetur. Non vult vt humanæ authoritati innitamur, sed ad diuinam reuocat, cuius instituto aduersantur, qui iubent nos ea tantùm credere, quę Romana ecclesia credat. Hi neque deo, neque Scripturis locum faciunt: Papã vnũ præ omnibus habẽt. Sed Apostolus non tantũ se accepisse fatetur, quæ docuit, imò bis Scripturarum meminit, cũ Christũ iuxta illas mortuũ, & iuxta illas resurrexisse scribit. Et cũ per Scripturas vetus instrumentum intelligat, hinc facilè colligimus, qua ratione, quóue cõsilio ipsum legere debeam⁹, vt multiplicib. & varijs testimonijs nouũ cõfirmemus. Debemus etiã nobiscũ cogitare, quando Christũ audimus mortuũ esse ꝓ peccatis nostris, quãti sit peccati immanitas & atrocitas, cũ filiũ dei propterea in mortẽ crucis tradi oportuerit. Neque mihi quispiam dixerit, potuisse deum alia ratione mundum redimere, neq; fuisse omnino necessarium ad hominũ salutem, vt filius dei cruci affigeretur. Quia si semel constituerimus, deum sapientissimum, iustumq; rerum æstimatorem, agnoscemus illum quando hoc medium nostræ salutis elegit, naturam peccati vehementissimè detestatum esse, cùm decreuerit Filium suum dare in mortẽ, & quidem ignominiosam, vt à suis electis peccatũ depelleret. Nec immeritò id factum iudicabimus, si venerit in mentem, peccatum id vnum esse, quo deo repugnamus. Nihil in orbe vel in rerum natura est, citra peccatum, quod voluntati dei resistat. Quæ proprietas tam latè patet, vt non solùm quæ vocantur actualia peccata complectatur, verùmetiam originale, & primos animi motus. Peccatum originis vt à deo pugnet, ex eo declaratur, quòd hominem ad imaginem suam condidit in iustitia, sanctitate & veritate. Modò cõtra hoc institutum nascimur iræ filij, à deo alieni, totique facti ad mendacia & impietatem. Reluctatur igitur originale peccatum institutioni dei. Hæc ideò nunc attulimus, quò totum integrumque Christi beneficium agnoscamus: non oportet donum eius quasi dimidiatum perpendere. Cùm illum audis mortuum esse pro peccatis nostris, id non tantùm de culpa originis intelligas, sed sententiam hanc extendas etiam ad innatas & insitas cupiditates, necnon ad ea peccata, quæ per consensum rationis admittimus. Certè nosipsos quoque Christo debemus, ob tam insignia dona. Tribuebat immẽsas laudes Romanus populus Curtio & Decijs, quòd seipsos de salute publica deuouissent. Verùm hæc ad Christum collata nihil sunt. Nam illi homines morituri alioquin erant, qua lege Christus nõ tenebatur, quia in eo situm erat, tã ponere, quàm resumere animam. Illis præsens gloria & laus humana, ob egregiũ facinus quod aggrediebãtur, ꝓposita erat. Sed Christi mors, quod attinet ad humana iudicia, ignominiam coniunctam vndiq; habuit. Illi pro dulci patria,

Peccatum solum est quod resistit deo.

suisq; necessarijs mortem oppetebant: at Christus (vt ad Romanos habetur) pro infirmis, pro iniquis, pro peccatoribus & pro inimicis est mortuus, quod omne gen⁹ charitatis exuperat.

Nos plura debemus Christo, quam Romani Curtijs & Decijs.

16 Et cũ inquit, *Secundum Scripturas*: hoc non ad mortem est referendũ, quæ satis constabat. Sensus, humana ratio, multiq; historici hoc attestantur, Iesum Nazarenum supplicio crucis fuisse mortuũ: sed quòd pro peccatis nostris victima factus fuerit, hoc ratione aut sensu humani iudicij nõ conuincitur. Adiecit etiã mentionẽ sepulturæ, quæ ad mortẽ pertinet. nã quòd sepultus fuerit, certius eius mortem declarauit. Et licet hîc non addatur, *Secundum Scripturas*: tamẽ à cõmuni accipitur. De resurrectione quoque addit, quòd iuxta Scripturas facta fuerit: ideò nunc superest, vt videamus quibus Scripturis mors Christi, & resurrectio probentur. Loca sanè multa sunt, quæ omnia recensere nõ est operæpretium, tantùm hoc monebo, quòd si quando Hebræi resistant his testimonijs, quę Christus & Apostoli pro his articulis confirmandis adducunt, non multum moueamur. Quia dubitandũ nõ est, Apostolos, & Christũ in primis secutos esse vulgatas & receptas expositiones à Patribus. Nã ea loca ita receptum erat eo tempore, de Messia intelligenda fuisse, vt qui aderãt, ea saluo pudore & conscientia negare non potuerint. Ideo nõ legimus in Euãgelijs eos reclamasse, quòd Scripturæ quę adducebãtur, de Messia non essent intelligendæ: sed potius ita videmus oppilatũ illis fuisse os, vt non habuerint quod responderent. At nunc quãdo inter Hebræos illæ receptæ expositiones defecrunt, illis non videntur commenta deesse. Itaq; nos, cùm audiuerimus, Christum aut Apostolos interpretatos aliquem locum, illis indubitatò fidem habeamus. Attamen reperiuntur in Scripturis quædam loca tam perspicua, & adeò manifesta, vt illis reluctari vel ipsi Hebræi si velint, non possint. In Psalmo vigesimosecundo, & mors, & resurrectio Christi dilucidè prædicuntur. Ad quem Psalmũ de industria Christus cũ in cruce moreretur, videtur nos remisisse. Et Esaiæ 53. caput adeò est apertum, vt nõ prophetiam videaris tibi legere, sed Euangelistæ historiã. Cõsueuerunt itẽ Apostoli ad resurrectionis confirmationẽ, ea Prophetarũ loca inducere, quæ de regno Dauidis restituendo agunt. Nã cùm externũ illud nõ restitutũ sit, nec expectari debeat vt restituatur, ad Christũ respiciẽdũ est, qui & in cœlis & in suis regnat, ęternũq; regnabit. Christus typum Ionæ prophetæ de sua morte & resurrectione attulit: & in plerisq; alijs cõsimilibus Christi mors & resurrectio adumbrabantur. Et notandũ, ista quę sic præcesserunt, nõ tantũ vmbras & typos fuisse mortis aut resurrectionis Domini, sed earum quoque rerũ veritatẽ in se vtcunque habuisse. Dũ enim illi sancti viri multa, & quidẽ grauia patiebantur, & auxilium ac liberatio mox diuinitùs accedebat, cùm essent membra Christi, & Christum caput haberent, consequitur, vt Christus in illis & pateretur, & liberaretur: vnde Christi passionẽ & resurrectionem dicimus à primis vsque temporibus incœpisse, verùm posteà in ipso Christo manifestius habuisse locum. Et adhuc magis patefiunt præsenti morte Ecclesiæ, quàm in laboribus & ærumnis quotidiè tolerat, expectãdo fœlicem carnis resurrectionem. Tunc sane ista duo capita nostræ religionis verè completa, & manifestissima erunt.

Quibus locis mors & resurrectio Christi probentur

De regno Dauidis restituendo.

Nota de typis mortis & resurrectionis Christi.

In Rom. 5. vers. 8.

Dei charitas in Christi morte maximè eluxerit.

17 Rectè dicitur ergo, Deus dilectionẽ erga nos suam commendasse, cùm traderet Filium suum in crucẽ pro nobis. Nihil enim videntur homines habere charius aut antiquiùs, quàm filios. Itaque legimus impias matres, cùm vellent adulteris, ardentissimi amoris & perpetuæ consuetudinis fidem facere, filios suos occidisse, quòd viderent, se non habere aliud pignus certius, quo suum illis animũ testarentur. Ita deus, cùm Filium suum pro nobis ad mortem, eamque ignominiosã traderet, satis immensam illam suam erga nos charitatem comprobauit. Orbem quidẽ nostra causa condidisse, summũ fuit illius erga nos beneuolentię argumentum: quanquàm eo potentia eius, & vis diuina, & sapientia magis emicuit. Est enim liberalium & generosorum dominorum, multa donare ac largiri subditis. Hoc tamen domini nunquam committũt, vt pro seruis suis velint periclitari. Quare cùm deus Filium suum daret pro nobis in mortem, ibi vt ait Paulus, in primis suã erga nos charitatẽ commendauit. Quod ideò ab illo factũ est, vt nos ad eum redamandum incenderemur. Præceperat deus in lege, vt se toto corde, tota anima, & omnibus virib. diligeremus. Id quò libentius præstaremus, voluit ipse prior suã erga nos beneuolentiam declarare: vt nos magis, quàm seipsum amare & curare videretur. Nam pro nostra salute mori etiam voluit: quã tamẽ nos ita cõtemnimus, vt nihil pro ea velimus pati, aut ab vllis corporis cõmodis, aut carnis delicijs tẽperare. Voluit ille, vt omnes bene haberẽt, vnũ interim pati: at nos volum⁹ soli bene habere, etiãsi alijs omnib. sit pereũdũ. Nõ autẽ posset fieri, vt tanta & nostræ & aliorũ salutis neglectio in nobis esset, nisi tãtũ dei beneficiũ, vel nõ crederemus, vel nõ satis seriò perpẽderemus. Nullus vnquã procus tanta ambitione, tamq; flagranti amore sibi sponsã adiunxit, atq; Christus sibi Ecclesiã suã acquisiuit. Nec vllus vxorem vnquã tam disparẽ, & suo coniugio indignam duxit, atque Christus Ecclesiam. Cuiusmodi enim ea fuerit, antequã Christo in manũ conueniret, ab Ezechiele describitur in 16. cap. Proiectam ait illã iacuisse in terra, nec illi præcisum fuisse vmbilicum, nec eam aqua fuisse ablutam, nec sale salitam: nec fuisse oculũ, qui eam miseraretur. Paulus quoque quæ cõditio nostra fuerit antequam ad Christum veniremus, cùm ad Rom. tum etiã alibi sæpè fusè declarat. Ad Ephesios non solùm ait, nos fuisse natura filios iræ, sed etiã addit: *Eratis aliquãdo tenebræ*,

Ecclesia, Christo dispar coniunx.

nebræ, nunc autem lux in Domino. Ad Titum ait, *Eramus vt stulti, non obedientes, sed errantes, & inseruientes varijs concupiscentijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, & odio inuicem prosequentes.* In priore ad Corinth. cùm grauissimorum scelerum catalogum recensuisset: *Hæc quidem*, inquit, *aliquando fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Quare dilectionis diuinæ obsidem habemus, filium dei, nobis datum. Nõ supposuit Angelum, non Archangelum, cùm tamen potuisset. Ipse venire voluit, & mortem acerbissimam in cruce sustinere. Oportebat vt ad nos redimendos bonum aliquod offerretur deo, quod aut æquè, aut etiam magis placere posset, quàm omnia mundi peccata displicuissent: Illud pro nobis Christus obtulit. Quod si quæras, cur Christi mors deo tam grata fuerit, alia nulla ratio inueniri potest, quàm eius immensa charitas & dilectio. Potuisset quidē deus alia quapiā re cōtentus esse: sed hanc potius voluit: nō quò oculos, aut animum Christi afflictione & supplicijs pasceret: id enim fuissent immitis patris, neque quòd præuideret magnam in Filio charitatem & modestiam: quamuis etiam hæc in Christo summa fuerint, & apud Patrem summè valuerint: sed vt ego quidem iudico, quòd hac vna ratione videret, amorem suum erga nos perfectissimè posse declarari, & exemplum sanctissimè viuendi proponi hominibus ad imitandū. Nā si quæsiueris, vtrū necessariū fuerit, vt filius dei sic moreretur: respondeo, necessitatē coactionis nullā hîc esse statuendā: nihil enim est in deo violentum. Neque etiam naturæ necessitas vlla fuit. Quamuis enim in natura diuina multa sint necessaria, quale est, vt sit vnus, trinus, Filiū genuerit, & cætera id genus: tamen nefas est existimare, vllū effectū externū ab eo necessitate naturali proficisci: cùm quicquid facit, liberè atque vltrò faciat & illi, quod nolit, liberum sit nō facere. Neque hic statuimus necessitatē ex hypothesi finis. Nam salus humana multis alijs rationibus & vijs, modò ille voluisset, parari poterat. Sed necessariū fuit, Christū mori ex hypothesi diuinę prouidentiæ, atq; consilij: quòd deus ita fore decreuisset. Id autē fecit potissimùm ad suam infinitam dilectionē declarandam.

Cur mors Christi adeò grata fuerit Patri

An fuerit necessarium Christum mori.

18 Augustinus in libro decimoquarto contra Faustum, agit contra hæreticum qui repudiabat Mosen, quasi ille contumeliosus fuerit in Christum, cùm scriberet: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Cui Augustinus respondet, Si hac ratione damnas Mosen, repudiabis etiam Paulū. Nā is ad Galatas scribit, Christū factū esse maledictū pro nobis. Idémque in posteriore Epistola ad Corinthios ait: *Eū qui nō nouerat peccatū, pro nobis factū esse peccatū.* Deinde citat hunc locum, de quo agimus, Deum misisse Filiū suū in similitudine carnis peccati, & de peccato dānasse peccatū. Adfert etiā rationē, cur caro Christi dicatur peccatū: nimirùm, quòd mortalis fuerit, & mortem experta sit, quæ necessariò consequitur peccatū. Vultque figuratā esse istā loquutionē, qua per id quod antecedit, exprimitur cōsequens. Sed præter hanc interpretationē Augustini, alia etiā se nobis offert, quā idē Augustinus tractās hunc locū sequitur, quā etiā videtur didicisse ex Origene. Desūpta autē ea est ex Leuitico, vbi cùm diuersa genera sacrificiorum instituantur, mētio fit hostiæ pro peccato: quæ hostia ipsa passim appellatur peccatum. Voci verò illi, sępè additur præpositio, & Hebraicè scribitur, & *lechataath* & *leaschma*, hoc est, p delicto: vt hinc videamus, quod sæpè diximus, Sacramenta habere nomina earum rerum, quas significant. Et in hac loquendi forma conspirasse videntur etiam aliæ linguæ, & Latina, & Græca. Latini enim appellant piaculum, aut piacularem hostiam, quæ offertur ad euertendam iram Numinis. Idē Græcè appellant καθαρμα ab expurgando, & ἀνάθεμα. Atq; hoc est, quod Paulus nonnunquam appellat peccatum, & maledictū. Hic igitur erit sensus, Christum damnasse peccatum, quod erat in carne nostra, de peccato, hoc est, ea victima, quæ fuit pro peccato, hoc est, carne sua quæ nunc appellatur, περὶ ἁμαρτίας, quod est, Hebraica consuetudine loquendi, sacrificium pro peccato. Condemnare verò hoc loco est auferre & exauthorare ea, quæ consequi solent damnatos. Vtque facilius intelligatur, quomodo Christus moriendo dānauerit peccatū, fide statuere debemus, illum nobis impetrasse Spiritum, quo peccata condonantur, quóq; cupiditas, quæ omnium peccatorum radix est, retunditur.

In Rom. 8. vers. 3.

Caro Christi cur dicatur peccatum

Hostia pro peccato dicitur peccatū.

Sacramenta habent nomina rerum quæ significant.

19 Verùm hic scrupulus occurrit, quonam pacto videatur Apostolus hæc à se inuicem distrahere atque auellere, nimirum peccatorum condonationem & iustificationem: atque altera ex parte, fidem mortis à fide resurrectionis: Cum videatur ex fide vtriusque partis, mortis inquam & resurrectionis, dari non solùm remissionē peccatorum, verùm etiā iustificationē. Augustinus cōtra Faustū libro decimo sexto videtur afferre hāc interpretationem: Quòd fides nostra in resurrectionem Christi potissimū dirigatur. Mortuum enim illum fuisse Ethnici quoque fatentur, resurrexisse autē pernegant, Atque ideò cùm fides id esse dicatur, per quod iustificamur, id Paulus commemorare voluit, in quo ea præcipuè versatur. Vtque sententiam suam confirmet, locū ex decimo capite ad Romanos citat: *Si ore confitearis Dominum Iesū Christum, & corde credideris illū excitatū fuisse à mortuis, saluus eris.* Ex quibus verbis apparet, salutem & iustificationem attribui fidei Resurrectionis Christi. Verùm hæc non ita sunt accipienda, quasi fides nostra nōn dirigatur etiam in mortem Domini. Verum quidem illud est, Ethnicos fateri, Christum fuisse occisum: at non credunt id propter hominum peccata fuisse factū: sed aut propter aliquod eius crimen, aut per iniuriam. Nos verò credimus, eum propter salutem & redemptionem humani generis fuisse

In Rom. 14. sub finem.

Fides in resurrectionē Domini præcipuè fertur.

crucifixũ: quare nõ tã in Resurrectione, quã in morte Christi fides nostra exercetur. Quod autẽ ex decimo capite ad Romanos adducit, nihil aduersus nostram sententiam facit. Quis enim nõ intelligat, in fide resurrectionis Christi includi eam etiam, quam habemus de illius morte atq; cruce? Superfunt itaq; duę aliæ interpretationes admodũ verisimiles. Quarũ prior est, reuera Christi morte redemptionis pretiũ fuisse persolutũ. Verùm ad hoc, vt illud nobis applicetur, Spiritu sancto opus fuisse, quo adduceremur ad credẽdum Christum, vt eum nobis suppeditaret, à morte surrexisse: Apostolos ad prædicandum in omnes partes dimisisse, nunc quoque apud Patrem intercessorẽ & Pontificẽ agere. Idcircò resurrexisse dicitur, vt nos iuuaret ad iustificationem adipiscendam. Ad hanc expositionem accedere videtur Chrysostomus. Altera expositio est, fidem, mortis & resurrectionis iustificationem afferre, sed Paulum hęc disiunxisse, vt eleganter analogiam atque proportionem inter hæc ostenderet. Morti Christi optimè respondet condonatio peccatorum: quoniam propter illa nos mori debuimus. Vtque Christus, quod ad corruptibilem vitam attinet, mortuus est: ita nos oportet cùm iustificamur, mori peccato. Rursus quia iustificatio in eo videtur declarari, quòd incipimus nouam vitã, ideò ea ad Christi resurrectionẽ refertur: quoniã ille tũ visus est, cœlestẽ & fœlicem vitã inchoasse. Vsus est Paulus eadem fermè forma verborũ, cùm ait: *Corde creditur ad iustitiã, ore autẽ fit confessio ad salutẽ.* Nã fides cordis & iustitiã facit, & salutẽ affert. Sed quia salus & instauratio maximè declaratur actione, ideo illã adscripsit confessioni. Vtra autem istarum expositionũ verior sit, neq; pugno, neq; facilè dixerim.

In fide resurrectionis cõprehenditur fides mortis

20 Nunc restat videndum, quid hæc tãta dei erga nos dilectio vicissim à nobis postulet. Sũt autem ea multa. Primùm enim quemadmodum Christus omnem suam voluntatem & operam impendit ad nos redimendos, ita nostrũ est vicissim illi nos penitùs totosque addicere. Vtq; ille postpositis rebus omnibus vnicè curauit salutem nostram, ita nos debemus animum à rebus omnibus abducere, & non amplius nostra, sed tantùm quæ Christi sunt, quærere. Illi nobis exemplo esse possunt, qui cum inimicis redierunt in gratiã. Nam illi ne id simulatè aut fictè fecisse videantur, nihil pretermittunt officij, quòd non in amicos reconciliatos conferant: idque inprimis cauent, ne quas reliquias inimicitiarum aut simultatis in animo clausas retinere putentur: quod de Cicerone, Crasso, Pompeio, alijsq; multis legimus. Deinde videndum est, vt cùm dei misericordia per mortem Christi tam stabili in loco collocati simus, ne inde nos per flagitia & scelera præcipitemus. Nã qui pergunt se vitijs contaminare, postquàm semel fuerunt reconciliati, non solùm præcipites ruunt è sua prestantissima conditione, verumetiam, vt scribitur ad Hebræos, filium dei conculcant, & sanguinem eius pro se fusum polluũt. Docemur etiam diligere inimicos non ea vulgari ratione, qua dicere solent homines, se inimico bene cupere, satis esse, si eum non prosequantur odio: interim tamen vt eum aut emendent, aut seruent, nullum officium volunt interponere. Quodq; est grauius, non solùm in hostes non sunt benefici, verumetiã sua ignauia fratres infirmos perire sinunt, ad eorũ peccata conniuent, nec adhibent admonitiones, aut reprehensiones vt corrigantur. Sunt prætereà alia infinita documenta, quæ dilectio dei nos docet. Nullũ enim habemus librum vberiori doctrina refertum, quàm mortem Christi. Eam si diligenter excutiamus, omnia fermè officia, quæ ad salutem necessaria sunt, edocebimur.

In Rom. 5. vers. 9. Quid tanta delectio dei à nobis reposcat.

Dei dilectio multa vberrimè docet.

21 Quæ dicuntur de morte & resurrectione Christi, sunt manifestissima. Quid autẽ sit sedere ad dextram dei, non perinde liquet. Sermo est metaphoricus, ductus à principibus & regibus, qui eos, quos in summo honore ac pretio habent, ad dextram suam collocant. In Psalmo 110. scribitur: *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Et Solomon quum vellet matrem suam Bersabam afficere summo honore, iussit illi poni thronum ad dextrã suam. Filij etiã Zebedęi postularunt à Christo, vt sibi liceret sedere, alteri ad dextrã, alteri ad sinistram. De hoc summo honore sibi à Patre concesso Christus ipse ait, *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo:* &, *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* Et Ioannes Euangelista ait: *Sciens Iesus, quòd omnia sibi tradita essent.* Et Paulus ad Ephesios ait, *Positus super omnem principatum, potestatem, virtutem, dominationem, & super omne nomen, quod nominatur siue in hoc seculo, siue in futuro.* Et ad Philippenses, *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum.* Et ad Colossentes, *Qui est principium, primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus primas tenens.* Quoniam in illo complacitum est patri, vniuersam plenitudinem inhabitare. Et quamuis dextera Dei, ut diximus, summum honorem & summam dignitatem significet: non tamen sentiendum est corpus Christi tam latè fundi, quàm latè patet eius diuinitas, & patris dextera. Illud enim, ut humanæ naturæ conditio requirit, certo ac definito loco continetur, qui est cœlum, vt Petrus in Actis Apostolicis attestatur: vt articulus de ascensione fidem facit: vtque Augustinus, & multi alij Patres docuerunt.

In Rom. 8. sub finem. Quid sit sedere ad dextram dei.

Corpus Christi non tam latè funditur, quàm latè patet natura diuina.

Quum

Quum hucusq; peruenissem, incidit in manus meas, diu frustra quæsita authoris nostri expositio, in Symbolum Apostolicũ, patrio sermone cõscripta, quã D. Petrus Martyr, Papatui [illegible] remittẽs, edidit, quũ Italia cederet: vt in eius vita testatur D. Iosias Simlerus. Eam quia nondum Latinè (quod sciam) extabat, sic descriptam, in lucem prodire Lectoribus, & iucundum & vtile fore existimaui. Paucis tamen decisis, quod & fusius & exactius alio loco tractarentur.

P. MARTYRIS VERMILII
SIMPLEX DVODECIM FIDEI ARTICVLORVM EXPOSITIO.

FIDEI nostræ articuli, nihil nobis proponunt, nisi dei cognitionem. Vt autem eum penitus comprehendere nequimus (vt qui sit natura perfectus & integer) ita illius nobis particulatim datur, modò tenuis vnus quidã sensus & gustus, modò verò alter. Cũ autem sint in natura diuina, tres personæ, eiusdem (vt credimus) essentiæ, Pater videlicet, Filius, & Spiritus sanctus, ad eorum quemlibet tota pertinet essentia. Iam verò primum hoc caput quod ad Patrem propriè spectat, quatuor obseruanda proponit. Primùm, eum in quem credimus, verum esse deum: deinde eundem esse Patrem: tertiò, Omnipotentem: postremò verò, authorem ac principium rerum omniũ creatarum. Age, sigillatim videamus, quid propriè hoc sibi velit, *Credo in deum*: Hoc certè aliter explanare non possumus, quàm si dicamus, eum esse agnoscendum vti deum: ita vt si quis abs te quærat quid sit deus: oporteat te (omni humana subtilitate valere iussa, profundissimaque atque infinita abysso, quæ hac quæstione tegitur, reiecta) confidenter ac simpliciter, absq; hæsitatione respondere, Deum esse æternum bonum, ex quo bonum aliud quoduis oritur: vnde patet, eum qui quidpiam tanti aut pluris faciat quàm deum ipsum: dicere verè non posse, *Credo in deum*. Si enim eum vt summum bonum agnoscas, nihil ei vnquam anteposueris. Neque etiam is hoc rectè credat, qui vsquam alibi spẽ suam collocet: quum spes non sit, nisi boni cuiusdã. Si ergo deus sit (vt diximus) bonũ, vnde bonũ quoduis defluat, quicũq; aliunde boni quidpiam expectarit, in eum verè non crediderit. Præterea, qui bona quibus fruuntur, suæ iustitiæ, industriæ, factis, sibi denique ipsis accepta ferunt: sensum, verumque (vt sic dicam) gustum, huius primi nostræ fidei capitis non habent. Quid ergo de ijs dicas, qui ex consilij sui vanitate, & Philosophorum aut ciuilium hominum decretis, imò potius brutarum animantium sensu, sibi quosdam bonorum fines constituerunt, in quibus (quantumuis mali adferant) reipsa tamen acquiescant? proculdubio eiusmodi homines non deum propriè, sed dei loco phantasmata & sui cerebri inuenta colunt. Res (mihi crede) maximi momenti est, verum deum pro suo habere. Propheta Dauid, beatum prædicat populum, cuius verus deus, deus sit.

C 2 Sed iam visum est, quid sit, in deum credere: nondum tamẽ cur Pater à nobis appelletur: sic autem vocatur duabus præcipuè de causis: vna, quòd sit Pater Domini nostri Iesu Christi (quæ secunda est in diuina natura persona) altera, quòd ei etiam placuit nostrum esse Patrẽ. Itaque vocari, quòd suam nobis hæreditatem distribuat, suamque adeò nobiscum communicet naturã, vt Paul. ad Romanos, nos dei hæredes nuncupet, & Petrus dicat, Diuinam nos

D participare naturam: hæc enim præcipuè duo solent parẽtes in filios conferre. Primùm enim eos sibi pro viribus consimiles reddere conantur, quod ad indolem viuendiq; rationem attinet: deinde hæredes factos, suis eos omnib. opibus ditare cupiũt. Similitudo verò quã cum deo Patre suo habent, qui regenerati sunt, est posita in sapientia, iustitia, animi simplicitate, ac magnanimitate atque charitate, alijsque eiusmodi cœlestibus ac diuinis animi affectionibus,

E quibus iudicant se ad dei imaginem, vt initio creati fuerant esse conditos. Hæreditas verò quam à tanto Patre expectant, vita est æterna atque beatissima. Hæc porrò generatio, quantum quæso ab ea distat, qua secundum carnem & ossa generati sumus? & quantũ est discrimen inter illam ipsius vitæ æternę hęreditatẽ, & donationes quæ inter viuos aut testamentis fieri solent, agrorum, vinearum, ædium, animalium, pecunię aut cuiusuis alius rei? Quamuis enim ne hæc quidem aliunde quàm ab illo & per il-

F lum habeamus in præsentia, tamen de eo tantùm loquimur, cuius gratia regeneratorum in Christo Pater, peculiariter vocatur. Si homines hanc rem, fide, animiq; propensione vti decet amplexarentur, non ita à dei Patris nostri proprietatibus & similitudine aberrarent, neq; turpibus suis actionibus, & improbè factis spuriorum indolem referent, vt hoc tempore solent quamplurimi. Hæc illa est paterna imago atq; effigies, ad quam nos inuitabat Christus his verbis, *Estote perfecti, vt Pater vester qui in cœlis est, est perfectus*. Neque etiam de splendida & opulenta

illa hæreditate tacuit, quum Petro dixerit, *Quicunque sua dereliquerit propter nomen meum, non centum modò pro me accipiet, sed præterea vitam æternam etiam habebit.* Quicunque ergo fide tantam hæreditatem expectat, quemadmodum rebus prosperis nõ effertur, sic neq; propter aduersas præter modum deijcitur, quin intentum semper ad maiora habeat animũ: nec is sibi inquã persuaserit labores & ęrumnas quib. est in hac vita obnoxius, æquales esse mercedi quam expectat.

3 Iam verò veniendum ad tertium caput, quo illum credimus, *Omnipotentem*. Id autem primũ hoc significat, eum sua vnius virtute producere potuisse (vt pòst dicetur) quicquid cœlo & terra continetur. Deinde quum me velit ab omni malo protegere, omniq; bono cumulare (quum sim illius opus) multis id modis eum præstare posse, facilè sublato, quum sit ille (vt credimus) omnipotens, omni obstaculo: hinc pendet tanquã à firmissimo fundamento tota fidei nostræ præstantia & dignitas. Quicquid enim possunt humana prudentia, mundus, caro, ipse noster sensus, aut diaboli tẽtatio, dei promissionibus Sacris literis contentis opponere, hoc articulo retunditur. Hinc est quod Paulus ad Romanos ait, Abrahamum dedisse gloriã deo, quum perfectè credidit, pręstare eum posse quod esset pollicitus: quamuis humana vi atq; ratione concedi id non posset. Igitur nec quod importuni homines obiecerint, nec molestas cogitationes animum subeuntes, & ijs aduersarias quæ Sacris oraculis diuinisq; promissionib. cõtinentur, magni facere debes: quum sit tibi perspecta & potẽtia dei infinita, & paterna illius in quem te credere profiteris, voluntas. Memineris etiam nec edi miracula, nec preces exaudiri, nisi plenè fides adhibeatur huic dei omnipotentiæ, & amori, quo nos ipse prosequitur. Hac de causa dicebat Christus, Omnia credenti esse possibilia.

Ad Rom.4.20

Marc.9.22.

4 Nunc exponenda superest vltima huius articuli pars: *Creatorem cœli & terræ*. Quo refellitur error, quem Philosophorum scholę persuadere conantur, mundum scilicet ab æterno fuisse, fieriq; nulla ratione posse, vt ex nihilo sit. Hic etenim omnes nos qui fide sumus donati, acutius multò videmus, quàm illi viderint. Absurdum enim fuerit certè naturalium operum modulo, dei omnipotentis opera metiri. Deinde hinc etiam credimus, Deum perpetuum esse cõseruatorem rerum quas condidit: siquidem nisi eadẽ illa virtute qua omnia cõdidit, ea etiam regeret, in nihilum proculdubio cuncta redigerentur, quæ initio ex nihilo ab eo sunt producta vt essent. Vnde etiam aliud concludere licet, nempe si omnia à deo sunt condita, qui (vt antè prædicabas) & verè tibi Pater sit, & adeò mansuetus, quicquid ab eo factum est, in tuum vsum cadet. Adamo totius humani generis parẽti, omnia ferè subiecta fuerunt. Verùm quum ingrato esset ille animo, seipsum, nosq; adeò omnes sua grauì culpa tam preciosa & ampla hæreditate spo- A liauit, quam apertè Paulus ostendit nobis per Christum fuisse restitutã, magnis omnino, maximeq; vrgentib. rationib. docens, Christi beneficium potentius & efficacius esse, Adami malitia & improbitate. Ad eosdem etiam ideo scribit, Omnia ijs in bonum cedere, qui deum verè diligunt. Itaque nostrum etiam officium est, rebus creatis & rectè ac iustè in nostrum vsum & commodum vti, vt pro earum vsu, & dulci quẽ B ex ijs percipimus fructu, celebretur diuina bonitas, illiq; agantur gratiæ. Etenim vt idem Apostolus ad Timoth. scribens, ait, A deo res creatæ sunt bonæ, vt ijs fideles vtantur, & deo conuenienter gratias agãt, sic vt nulla earum sit reijcienda quasi sit mala. Quin etsi licet vitium aliquod contraxisset, sancta tamen verbo & precatione redditur. Imò res creatæ non minus sustentandæ hominum vitæ inseruiunt, quàm nobis idoneum perhibent testimonium de perfe- C cta & singulari bonitate clementissimi nostri Patris, quod quemadmodum est verissimum, ita contemni nequaquam debet.

Quinque alia capita ad fidei personam spectantia.

5 *Credo in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum, cõceptum ex Spiritu sancto, natum ex Maria virgine, passum sub Pontio Pilato, crucifixum, mortuum, sepultum, qui descendit ad inferos, tertia die resurrexit ex mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dexterã* D *dei Patris omnipotentis, inde venturus ad iudicandos viuos & mortuos.* Hisce capitibus quib. ad ea credendum adducimur, quę sunt ad salutem necessaria, de altera in diuinis persona, quæ (vt suprà ostendimus) Filius dicitur, quinq; maximi momenti sunt nobis attingẽda. Primum hunc dei Filium Iesum Christum, nostrum esse verũ & legitimum Dominum: deinde in vsum remque nostram talem esse factum: tertiò quicquid passus est, nostri causa passũ esse: quartò, supra om- E nes cœlos, in nostrum etiam commodum fuisse exaltatum. deniq; vltimò eum die vẽturum nobis in auxilium. Iam ergo de primo videndum, Iesum videlicet Christũ filium dei vnicum, nostrum propriè ac verè Dominum esse: qua in re vt ordine procedat oratio, prius videndum quis nam ille sit, quem Domini titulo exornamus: pòst enim facilè dijudicari poterit, vtrum ei tã insignis prærogatiua cõueniat, nécne: cogimur autem (id fide ipsa nobis testificante) confiteri, hunc Christum nihil aliud esse, nisi singula- F rem personam, in qua diuina & humana natura indissolubili nexu coniuncta sint: quod Ioannes capite primo apertè demonstrarat, dicens, *Sermonem factum fuisse carnem*: vbi per Sermonis & Carnis nomina, nihil intelligit, præter has duas naturas, Deum nempe & hominem in Christi persona in perpetuũ sociatas. Ac quod ad Sermonem attinet, facilè id cognosci potest, ex eo quod antè scriptum est, *Et Sermo erat apud deum, & idem Sermo erat deus.* Carnem verò in Sa- G cris literis, humanam naturam significare perspicuum est ei, qui eas non semel, sed sæpius ac diligenter

Method⁹ huius tractationis.

diligenter euoluerit. At ne vlterius progrediamur, mille producendo in huius rei testimoniū locos, duos tantùm proferam, quorum prior est apud Esaiam, vbi sic loquitur: *Et videbit omnis caro, deum esse loquutum.* Posterior verò, in eo quod est à Ioele dictum, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Quibus in locis palàm est, carnis nomine significari homines. Hinc ergo constat Euangelistam, quum dixit, Sermonem factum fuisse carnem, non aliud sensisse, quàm quod prius indicarat, nempe naturas, diuinam & humanam simul in Christo fuisse vnitas.

6 Porrò humanam naturam in eo fuisse, quæ in hoc loco sequuntur, satis apertè declarant, quòd videlicet mortem sit passus, ac sepultus. Itaque hostes Christianæ religionis (subtiliores dico & acutiores) nō multum (vt plurimū) sese humanæ Christi naturæ opponunt: & qui aliquādo periclitari id voluerunt, cōuicti facilè & refutati sunt. Eorum autem numerus maior fuit, & cum maiore impetu, qui sæpè tumultus excitarant de Christi deitate: necesse tamē fuit, falsam ac peruersam eorum opinionem cū magno eorum dedecore, cedere perspicuæ & salutari Sacrarum literarum luci. Nam præter illud Ioannis iam citatum testimonium, *Et Sermo erat deus*, in manib. est illud Apostoli ad Romanos scribentis: Christum secundum carnem ex populo Iudaico oriundum esse. Simulque addit, *Qui est deus benedictus in æternum.* Hi duo loci quū ita sint aperti, confirmandis in dei veritate fidelium animis, satis quidē esse debent: verùm Sanctæ literæ alios præterea multos nobis suppeditant, si eos expendere velimus: idcirco totum id iudicio & prudentiæ eorum relinquo, qui modestè in Bibliorum lectione versantur. Mihi hęc vna ratio, quam silentio prætermittere nolui, sufficit: est enim satis idonea nō solùm ad euincendum, sed etiam confiteri cogendum, Christum esse verum deum. Extat multis in locis disertis verbis expressa hæc prohibitio, ne vlli rei creatæ confidamus, ac ne homini quidē nominatim, vt apud Ieremiam apertè hoc habetur, *Maledictus qui confidit in homine, & qui carnem ponit brachium suum.* Præterea Dauid grauiter fiduciā reprehendit, quam in hominib. & principibus ponebant. Itaq; si Christus purus homo sit, nec vllo modo deus, in eo sperare nequaquam nobis liceat: quod tamen Sacræ literæ non tantū permittūt, quin nominatim etiā iubent, vt nostra cū viua spe, fides in Christo, aut in Messia (si ita eum cum Iudęis appellare velis) nitatur: vt è contrario, quicūque in eum nec credit nec sperat, maledictioni est obnoxius. Hinc ergo cōfidenter concludimus, singularem hanc personam, de qua nunc est quæstio, verè in se habere naturam & diuinam & humanam.

Rom. 9. 6.

Psalm. 145.

7 Qua de causa, non frustra in libris sacris duplici ac celebri appellatione, Iesus Christus, exactè nobis depingitur: quorum alterum, nēpe Iesus, nihil aliud significat, quàm Seruatorem, qui filios dei liberarit à peccatis eorum, ac per- inde ab omni malo. Iussus enim fuit ab Angelo, vir Mariæ Iosephus, eum appellare Iesum: *quia* inquit, *populum suum seruabit à peccatis eorum.* Ego verò præterea addidi, Ab omni malo, quód nullum sit malum, à peccato ortum non habens: ita vt qui gloriari possit, mali radicem esse à se ablatam, iure etiā possit affirmare, se omne malum sustulisse. Hoc autē si perfectè adhuc nō sentimus, tandē tamen in fœlici illa resurrectione experiemur. Alterū verò nomē, scilicet Christus, dei vnctū & sacratū regem notat: quod ei probè conuenit, quum sui Spiritus atq; verbi ductu, dei filios ad vitā ęternam dirigat, deducatq;. Ex duabus ergo illis quibus constat naturis, illisq; appellationibus duabus facilè intelligitur: titulum quo à nobis ornatur, eum Dominum nostrum vocantes, optimè ei conuenire.

8 Primum enim quod ad naturam diuinam attinet, ambigi non potest, quin in veteri Testamēto, deus sæpè vocetur Dominus: quippe qui sit rebus omnibus longè superior, quum earum sit conditor. Hic verò titulus ad hominem etiā pertinet, qui in huius, de quo agimus persona, fuit cum deo vnitus: quia ab omni peccato immunis, omni autem bono repletus fuit. Si quis igitur in hoc mundo talis sit (quamuis præter ipsum nullus vnquam fuerit) an non videatur ijs dotib. exornatus, propter quas Domini nomen ei meritò conueniat? Ita mihi quidem videtur, quum qui liber est à peccato, nullo modo sit seruus: prima enim seruitus per peccatum est in mundum ingressa, & qui diuinis proprietatibus est donatus, is citra dubium potest alijs opitulari. Hinc est quòd domini & qui alijs præsunt, si legitimè vocentur, non alium in finē reliquis præficiantur, quàm ne suis subditis incommodent: atque omni vitio carentes, ita fortitudine & robore sint muniti, vt possint omnibus opem ferre, qui eorum potestati subiacēt. Christum verò sine peccato fuisse, nullis probādum opus esse opinor, quum, vt testis est Matthæus, conceptus sit ex Spiritu sancto, vt hoc modo à peccato originis esset immunis: quod etiā constitit, quum hîc inter nos degens, peccarit ipse nunquam. Et Petrus scribit, Eum peccatum nō fecisse: Cui astipulatur Paulus, quum ait, Eum qui peccatum non nouit, pro nobis peccatum factum fuisse. Ioannes etiam Baptista, eum suis discipulis vt purissimum dei agnum demōstrabat, qui ablaturus esset peccata mundi: conueniebat enim, eum ab omni macula purum esse, tanquam hostiam quæ deo offerretur. Deinde Pater cœlestis non sine miraculo, sua ipsius voce testatus est, se in eo acquiescere: nempe quód innocens ac purus esset ab omni macula, hoc namque est deo acceptum. Quis autem dubitet, eum diuinis proprietatibus ornatum fuisse, quum Paulus ad Colossenses eum vocet inuisibilis dei imaginem, quia illum verè exprimat, & omnia quæ in eo sunt: ita vt nullus vnquam fuerit, nec iam sit, aut in posterum sit futurus Filius, qui melius suum Patrem, quàm

1. Pet. 2. 22.
2. Cor. 5. 21.

hic referat? Quapropter à nobis omnibus tam deus quàm homo vocatur: eumq; confitemur vnicum esse dei filium, quippe qui nullos in natura diuina alios habeat fratres, quum sit vnic⁹ dei Sermo, de quo nunc loquimur. Inter homines verò (quamuis multos habeat adoptiuos fratres) potest meritò vnicus etiã dei, propter gratiarum ex dei εὐδοκίᾳ cumulum, ac propter imaginẽ & similitudinẽ æterni Patris. Æquum est igitur, eum tam propterea quòd sit absq; peccato, quàm propter diuinorum donorum cumulum, Dominum nostrum vocari.

Dominũ meritò dici, qui precium pro captiuo soluit.

9 Illud omitto, quòd qui pro captiuo redimendo pretium persoluit, sit eius Dominus: quod Christum pro nobis miseris ac peccati & Satanæ mãcipijs, fecisse nemini (de fidelib. loquor) dubium esse debet. Paulo & ad Romanos, & ad Ephesios affirmante, nos per Christum peccatorum remissionẽ obtinuisse, nimirum per sanguinem ipsius, quem copiosè ac liberaliter pro nobis effudit in cruce, sic itaque optimo iure Dominus noster est vocandus. Est præterea inter legitimos Regum & Principum filios, longo vsu recepta cõsuetudo, vt in fratres natu minores, primogenitus dominiũ obtineat. Quod quidẽ ijs dubium esse non potest, qui vel sacras aut prophanas historias legerũt, vel reipsa quæ sit in regnis & mundi principatibus gubernãdi ratio obtinuerunt. Planè autem & ad Romanos & ad Galatas perhibetur, omnes fideles esse dei filios. Ad Romanos scribitur, Eius Spiritum nostro testificari, nos esse dei filios. Ad Galatas verò ait, *Quia estis filij dei, immisit in corda vestra Filij sui spiritum.* Hac de causa, nos omnes qui credimus, iam fratres propter diuinã illã adoptionẽ sumus: sed inter omnes, Christus est primogenitus, cõsimiles (vt ad Romanos legitur) imagini Filij eius, vt sit primogenitus inter multos fratres. Ne igitur miremur, si Paulus in suis Epistolis deum ferè vocet Patrem: deinde quum ad Christũ venit, eũ Dominũ appellet: quẽ etiam morem Ecclesia retinuit, quum inter precãdum, & quod petimus & quod obtinuimus, totum deo per Christum Dominum nostrum acceptum ferimus. Iã verò quum explanato eo quod propositũ fuerat, tam sit manifestus Iesu Christi principatus: quis nostrûm patiatur se tanto Domino, qui & idẽ frater sit, in vllius tyrãni potestatẽ redigi? quis inq̃ nostrûm repudiato hoc tãto duce, sese illius hostib. iam ab ipso fusis ac fugatis addicat, quũ illi nobisipsis sint capitales hostes? Inuenietur vll⁹ qui tã benigni Domini iugũ excutiat, vt se submittat ei, qui nihil magis optat, nisi vt corp⁹ & animã perdat? Quod ad me attinet, neminẽ puto inueniri posse, ex ijs qui tã gratæ dominationis dulcedinẽ gustarint, de qua meminit Christus, cũ ait: *Iugum meum facile est, & onus meũ leue.* Hæc subiectio voluntaria est, vt Propheta (si veritas Hebræa spectetur) declarat Psal. quo dicitur Messię, Populus tuus spõtaneus. Apostolus verò etiã ait, *Vos non estis amplius sub lege, sed sub gra-*

Matt. 11.30 *Psal. 110.3.* *Rom. 6.14.*

A *tia.* Tota igitur hui⁹ principatus grauitas, totũq; põdus impositum fuit nõ nostris, sed Iesu Christi humeris, vt de eo ab Esaia prędictum fuerat, Humeris suis principatũ geret. Obseruato Prophetam non dicere illius principatum impositum fore miserorum subditorum humeris, sed suis. Si itaq; Christiani principes in animum inducerent, populum sibi commissum, non ita tyrãnicè opprimere suæ gubernationis exẽplum à Christi tam miti facilíq; principatu sumere de-B berent. Sed illis omissis, exultemus ipsi inter nos, quod effectum sit diuina bonitate, vt in tã fœlici cœtu censeamur, sub principis adeò nobilis, magnanimiq; fratris vexillo, cui nec volũtas nec potentia nobis succurrendi, vnquam sit defutura. Nos illi cum fiducia dedamus, quandoquidem (vtilius enim dici non potest) nostras locare operas non possumus, ei diligenter totoque corde seruiamus, ex animo eum colamus & reuereamur. Hoc enim & nostri est officij, & C his ipse dignus est.

Esa. 9.

Conceptus è Spiritusancto, natus ex Maria virgine.

10 Benedictus hic deus & homo Iesus Christus, qui, vt antè audiuimus, ex sacris oraculis, noster est legitimus Dominus: quãuis quod ad diuinam essentiam attinet, fuerit heri, hodie, & in sæcula, vt ad Hebræos scribitur. Humanæ tamen naturæ respectu, sine principio nõ fuit, ita vt huius rei gratia, eum dicamus esse factum, cũ Paulus qui ad Galatas ait, *Eum à deo missum fuisse,* D *& ex muliere factum ac sub lege.* Idem quoque ad Romanos, *Qui ex semine Dauidis factus est secundum carnem.* Ne autem quo ad hanc procreationem vel hęsitemus, vel aliter q̃ decet sentiamus, nos fides ad hæc duo dirigit, hisq; astringit: vnũ est, quòd conceptus est à Spiritu sancto: alterũ, quòd natus sit: vtrumque autem è Maria virgine, quod olim speciatim confitemur: idque distinctè ab Euangelistis scriptum est, vt intelligamus eum etiam secũdum carnem à maledictio-E ne & peccato fuisse immunẽ. Vnde etiam apertissimè constat, omnes Adami posteros ita fuisse dei maledictioni & peccato obnoxios, vt nullus fuerit exemptioni locus. Ergo ad Christum (secundum carnem) ex communi totius humani generis labe eximendum, sic vt suam semper retineret naturam, diuina sapientia admirabili consilio decreuit, hominem qui esset in vnitate personæ assumendus, initium habere debere & diuinum & humanum. Hanc ob causam, vt ab F Angelo prædictum fuerat Mariæ, ita Spiritu sancto in eam descendit, & principali sua vi, ex illius iam gratia purificato sanguine, singularem perfectumque hominem creauit, qui miraculosè fuit à deo misericorde, ab æterno nimirum, Sermone assumptus: ita vt Mariæ virginis, sanctæque matris vterus, diuina fuerit fornax, vnde Spiritus sanctus ex bene purgata materia, hoc vnicum corpus extruxit, quod instrumentum fuit obsequentissimum animæ nobi-G lis. Atque hoc modo omnes veteris Adami maculæ à Christo fuerunt alienæ, quamuis huius corpus

Hebr. 13.8. *Rom. 1.3.*

corpus ab illius corpore quod ad formã & creationis rationem attinet, non fuerit ita dissimile. Nam primus noster parens, miraculosè etiã & virtute diuina fuit è terra citra consuetum semen creatus. Neq; verò opus est longiori oratione, vt ostendam quantum Christus, quatenus homo, omnibus dotib. Adamo præstiterit, quũ in Euãgelio series & ratio natiuitatis describatur, humilis s. & abiecta illius paupertas: q̃ tamen à diuina maiestate, angelicaq; natura, magnificum atq; gloriosum habuit testimonium.

11 His itaq; omissis, tota nostra oratio in hac vtili consideratione versabitur: quęque nempe qui per Christum est regeneratus, in mentẽ reuocare debere, qualis & quantus fuerit dei erga nos amor, qui sordidã atq; immũdam nostram naturã non sit dedignatus, sed eam purgando ipse induit, vt diuinæ nos participes efficeret. Verum quidẽ est, diabolũ mendaci suo spiritu finxisse, & idololatras persuadere conatos fuisse, deos quos colebãt, formã aliquãdo humanã assumpsisse: at non vt naturã nostram sanctificarent, verũ vt infinitis & spurcis eam sordib. contaminarent, ita vt nulli ex huiusmodi apparitionib. quæ in Poetarum scriptis legũtur, quicquã aliud reportent, quàm & corpora turpiter fœdent, & animi infamib. exemplis ad malum alliciantur. Nam si vitã suam ad eorum exemplum instituere voluissent, laxandæ eis simul erãt cupiditatis habenæ ad adulteria, scortationes, & alia turpia flagitia. Contra verò diuinus Sermo nostram mundauit naturã, diuinis eã donis cumulando: quod de eo homine quem assumpsit non est tantùm intelligendum, sed de omnibus qui cum illo, vera fide, tanquam eius mẽbra cõiuncti sunt. Atq; ille sub ea delitescẽs, tectus tanta iustitia, patientia, tẽperantia, prudentia, sapiẽtia & animi summissione, tam insignis iustitiæ exempla perfectissima exhibuit, &c. vt sola eius vita (si rectè spectetur) sit satis idonea ad bene agendum magistra.

12 Eãt ergo dissoluti lasciuiq; Christiani, & parui esse ducãt impurè viuere: parui faciant naturã ac mẽbra quę Christus induendo sanctificauit, cõtemnant pręclarũ illud sanctitatis & iustitiæ exẽplar, quod Christus dum in cruce vixit, prębuit: cessent etiã factis exprimere, quã naturæ diuinæ participationem in Christo impetrarũt: nequaquã verò hic finis est, quem sibi deus proposuit, quum homo fact⁹ est: neq; certè hoc consilio inter nos tres & triginta annos vixit. Itaq; filios dei, diuinã vitam viuere esset cõsentaneum, cùm eorum natura facta sit diuina. Brutorum verò atq; hominum vita, ijs esset relinquẽda, qui sua incredulitate vel puri homines remanserunt, vel impijs suis factis degenerarunt, atq; in in bestias sunt quasi commutati. Hinc præterea habemus vnde consolationem arripiamus, si quãdo carnis sensu impellamur ad ægrè ferendum & conquerendum, quòd humanis infirmitatib. obnoxij simus: si nempe verè credamus eas Christũ pro nobis tulisse: hac enim ratione leuiores multò nobis videbũtur, quàm earum natura ferat, præterea si se ita pro nobis deiecit, vt quum Dominus esset, apparuerit tamen in forma serui: nobis tam durũ videri non debet, velà quandoq; contrahere, animiq; altitudinem demittere, ob infirmorũ, egenorumq; fratrum salutem. Ideo Paulus meritò Philippenses hortabatur, vt inter illos esset ille ipse affectus, qui in Christo fuerat: qui quum in formã dei esset, serui tamen formam induere nõ sit dedignatus. Atq; hactenus de origine, conceptione, & natiuitate Christi secundum humanam naturam. Iam progrediamur.

Passus est sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, sepultus, descendit ad inferos.

13 Antè positus à nobis ordo postulat, vt primùm dicamus de Christi morte: deinde de eo statu in quo post mortem fuit, tam quod ad corpus attinet, quàm quod ad animum. Primùm ergo hæc Christi mors, quæ nunquam à nobis satis laudari attẽdiùe potest, duo habuit: vnum, quòd valde fuerit ignominiosa: alterum, quòd supra modum acerba. Opprobria quæ Christ⁹ passus est, quamuis permulta fuerint, & toleratu perquàm difficilia, spectanda tamen sunt, vt à duob. præcipuis capitib. pendentia: Vnũ est, infamis illa peccatorum, quæ illi erant imposita, qualitas & natura: Alterum autem, vitę illius integra innocentia, puraq; iustitia. Nam quemadmodum sordidum & impurum quidpiam, si in publico vico conspiciatur, non tã malè quadrat minusq; offendit, quàm si in nobilẽ & preciosam quãdam depictam tabulam sit alicuius inuidia & improbitate iniectum: ita multò minus conuenit, hominem qui cæteris rebus creatis longè præstat, infamia & dedecore esse infectum. Quantum verò ad Christum, hominum caput, angelorum principem, deiq; vnicũ filiũ (qui non solùm iustus & innocens erat, sed ipsa etiam innocentia & iustitia) nimis certè turpe atq; probrosum fuit tam grauib. criminib. oneratum esse, idq; in iudicio, nec corã vnius vrbis ciuib. tantùm, sed coram toto totius Iudaici regni populo, qui tum pro more Hierosolymis coactus, Pascha celebrabat. Nec illis fuit satis, eum sæpè conuicijs proscidisse, dæmoniacum vocitasse, magum, diabolorum familiarem, quorum opera, miracula ederet: eumque vocitasse gulosum, ebriosum, ex quo sanæ doctrinæ prodire nihil posset: eum appellasse socium publicanorum peccatorum, infamium deniq; & nequam hominũ: ex quo non prodirent nisi scandala & perniciosa exempla: eum appellasse Samaritanum, à vero cultu dei alienum, à quo veluti à prophano quopiam, atq; extra Ecclesiæ communionem depulso, secedere omnes oporteat. Istis inquàm calumnijs non contenti, vt eũ mortis reum peragerent, hoc ei coram Pilato atq; Herode obijciebant: nempe quòd blasphemiam intolerabilem in dei legem protulisset, sibi filij dei nomen arrogando: hominem esse seditiosum, nõ solùm in suas ipsorum leges, sed

Mors Christi duo præcipuè habet.

etiam in communem imperij Romani statum, A commouendo populum ad deneganda Cęsari tributa: & hoc vnum studiosè persequendo, vt præter ordinem & citra Romanorum consensum, sibi regiam dignitatem vendicaret.

14 Atq; hac ratione in eá vituperationē atque opprobriū venit, vt Barrabas (quátumlibet improbus & insignis latro) eo iustior fuerit iudicatus: atq; ita eiusmodi homine absoluto, Christ⁹ noster cōdemnatus est. In iustæ autē eius dānationis signum, vtq; palā esset, eum præ reliquis omnib. qui vulgò improbi iudicantur, cruce dignum esse: inter duos latrones ex Iudicis decreto fuit suspēsus, quasi inter nequissimos & sceleratissimos quosq; præcipuus. Tunc autē impleta est prophetia illa quæ habetur apud Esaiam, quæ Christum ait contemptum fuisse, & nihili ęstimatum ab hominib. à cuius cōspectu quisq; se subduceret, & tandem cum sceleratis numeratum fuisse. Neq; verò eius sententiæ malè cōuenit, quod scribit Paulus in epistola ad Galat. vbi dicit: *Illum factum esse pro nobis maledictionem, vt nos à legis maledictione liberaret*. Scriptū enim esse, *Maledictus quisquis pendet in ligno*. Hic autem subit, diuinam iustitiam quantumcumq; ea summè seuera sit, paucis compellare. Dic inquam, quæso, si ignominia atq; confusio peccatis meritò debetur, quænam tādem grauior reperiri poterit, aut cumulatior mensura, quàm ea quā nostro nomine Christus pertulit? Num satis superque errata humana in Christo traducta sunt, omniq; probro atque dedecore affecta? Regeret forsan aliquis illud, opprobria minus grauia fuisse, propter insitam illi innocentiam. Atque hac quidem ex parte, aliquid pro bris illis leuamen afferri potuerat, si quidem ea innocentia omnium oculis patuisset. At verò eo die quo Christus in crucem sublatus est, ita sub magna probrorum falsorumque scelerum congerie oppressa est, vt populus eum miserè cruci suffixū conspiceret, agitando caput: non quòd vlla afflictionum illius sensu afficeretur, sed quòd languentem ignominia & maledictis insectaretur, veluti omnes illas tribulationes atque angustias, quibus vndique cingebatur, suo veluti iudicio comprobaret. Iure igitur lætari possumus, tanti beneficij per fidem effecti participes, quum omnia probra atq; ignominiæ, quæ peccatis nostris deberentur, in se susceperit Christus caput nostrum, ac planè aboleuerit. Imò verò huius ignominiæ loco, illo Christi merito, gloriam & honorem in dei conspectu, quasi nobis debitum, spe possidemus.

Esaia 53.

Galat. 3.

15 Verùm quoniam non tantùm dedecus ac ignomina iusto dei iudicio peccato debetur, sed etiam pœnæ quæ ad delicti modum atque mensuram infligantur: propterea Christus hac vita excessit, non tantùm probris & contumelijs oneratus, sed grauissimarum pœnarum sæuissimorumque suppliciorum vi ab ea veluti extractus, quæ quum abundè Euangelistę com G memorent, non est nostri instituti in ijs sigillatim persequendis longius immorari. Veruntamen omnes eæ Christi pœnæ, quæ certè innumeræ sunt, in quatuor præcipua capita rectè cōtrahi posse videntur. Inter quæ primùm occurrunt varia illa ludibria, quibus non semel est impetitus, qualia sunt in faciem conspui, salutari atque regem inscribi, vestibus proprijs exui, atque alijs insolitis indui: quum nunc morionem aliquem, nunc verò Principem referret, velo B oculis obducto, regium sceptrum (quod tamen esset arundineū) manibus illius imponi: iuberi ita compositum, ab ijs qui ei illudebant, vaticinari. Coram omni populo nudum sitii: denique ipsius vestimenta à pessimis nebulonibus diuisa, & sorte super ijs proiecta, intueri. Omitto quod ab Herode quasi publicus quidam morio habitus fuerit, & alia infinita ludibria, quibus illum vexatum fuisse, ex sacra historia prudens lector satis intelliget. Quòd si quis quęrat, C probra & inflictæ Christo ignominiæ, de quib. superius dictum est, qua in re ab his posterioribus differant, Respondeo: Illas ad iniustam infamiam, ad accusationem ac iniustam condemnationem pertinere. Hæ autem in eorum delictorū, quæ ei calumniosè essent imposita, pœnam, additæ fuerunt.

Pœnæ pu-blicæ.

16 Præter hæc probra expendendi sunt ictus & saniosæ plagæ, quas toto corpore pertulit, co D laphi, flagra, percussiones ex arundine, punctiones ex spinis, atq; alia infinita, quæ in Sacerdotum ac Presbyterorum consessu, in pretorio, in vicis, & passim in alijs diuersis locis perpessus est. Duras has afflictiones excepit crux, quam humeris magno cum labore gestauit, priusquā illa eum toto corpore in se extēsum sustineret, ipse autem nullis vinculis constrictus, quemadmodum forsan reliqui, in crucem actus est, sed clauis in ligno pedibus manibusque suffixus: quemadmodum eius rei ipsemet à sua resurre E ctione fidem fecit, dum Thomæ diceret: *Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte lateri meo*. Quod addidit, propter vulnus quod in latere à morte sua à milite quodam excepit. Id ipsum Dauid prophetię spiritu prędixerat in Psalmis, *Manus*, inquit, *& pedes mihi perfoderunt*. Idem etiam silentio non præterit insuauem illum myrrhæ gustum, quæ aceto permixta, Christo in potum fuerat exhibita. Scribit enim Psal. 69. *Dederunt mihi in escam* F *fel, & in siti mea potauerunt me aceto*. Quarta atq; vltima pœna, quam nostro nomine subijt Christus, fuit illa animæ à precioso corpore separatio, quam, vt qui eam plenè in potestate sua haberet, quiq; omnia quæ de se prædicta erant à Prophetis, impleta conspiceret, vltrò magno edito clamore efflauit.

Ioan. 20. 27.

Psalm. 22.

17 Hîc autem quum singula sint animaduersione dignissima, dubius hęreo, in quo primùm expendēdo hîc pedē figā. Ex multis tamē, istud quod proximè subijciam, nunc quambreuissimè fieri poterit pertractabo. Primū hoc à vobis sciscitari libet, Num vobis maximè alienū videtur,

tur, vt deus, qui alia faciliori ratione genus humanum sibi reconciliare poterat, id efficere tot & tã duris proprij Filij pœnis atq; laboribus aggressus sit? Hoc enim constat illũ nostræ secum recõciliationis aliã quãcũq; adhibuisset viã inire potuisse: Cur igitur tot opprobijs atq; miserijs illũ subiecit? Hic possem respõdere, diuinæ iustitiæ nõ alia ratione satisfieri potuisse. Quod respõsum, vt verũ, ita vulgò receptum est. Propterea tria hic cognitu vtilissima adnotanda cẽseo: Primùm id erit, quod ex ratione illa tam dura quam procurandę saluti nostrę inijt deus, satis intelligere possumus, quanta esset in nos iusto dei iudicio è peccatis nostris enata obligatio: quàm graue illorum onus, quanta esset ira, inimicitia atq; odium, quod deus in nos cõceperat, & quàm horrenda vindicta ceruicibus nostris imminebat. Quod si satis diligenter expendatur, nunquid erit frænum aptissimum ad coercendas nostras cupiditates, atq; ad nos cohibendos ne in turpes & fœdas actiones, aut im munda tenebrarum mundi ac carnis opera prolabamur? Certè fidei oculis animaduertentes, quàm seueriter atq; acerbè eas deus in Christo vindicauerit, singuli de ijs prudenter fugiẽdis debemus esse solliciti. Alterum quod hic adnotari conuenit, istud est, nempè quòd hominum conscientiæ, quæ carnis infirmitate subinde labascunt, nunquam à damnatione quam continuis, ijsdemq; fœdis lapsibus essent promeritæ, securæ esse possunt: maximè quum perpetuò obuersetur ob oculos deus iustissimus iudex, qui delicta nostra nunquam relinquit impunita: nisi seuera ista in Christum sententia præcessisset. Nunquam inquam, hominum animi peccatorum sensu perculsi, consolationem admittere potuissent. Verùm vbi animaduertimus, dei filium tam dura atq; acerba castigatione omnium peccatorum nostrorũ pœnas luisse, præterquam quòd hinc plena animis nostris oboritur securitas, in agendis diuinæ clemẽtiæ gratijs nõ possumus nobis satisfacere, quòd in Christum omnes iniquitates nostras reiecerit, queadmodum prædictum fuerat ab Esaia, vt ita propter peccata nostra graues has afflictiones ac vulnera perpessus sit. Atque istud est quod Paulus 8. ad Rom. capite commemorat, *Deum proprio Filio non pepercisse, sed pro nobis omnibus tradidisse ipsum.*

Quàm ingẽs fuerit nostra obligatio erga Deum.

Christianorũ conscientiæ cur securæ.

18 Verùm iam ad tertium doctrinæ caput accedamus, quod attentè nos expendere conuenit. In ijs Christi perpessionibus, præter vtilissimos vsus suprà designatos, hic sese nobis exhibet exẽplum, atq; viua omnis perfectionis imago, quum hic liceat intueri qualem patiẽtiam, obedientiam ac charitatem Christus noster ꝓ nobis moriendo nos docuerit. Certè hæc doctrina aptissimũ est ad cõstantiã in omnib. afflictionib. retinendã, adinuentũ. Anne quisquam erit, siue aduersis hic prematur, siue diaboli tentationib. impetatur, siue quascunq; alias miserias incurrat: qui ad Christũ è cruce pendentẽ oculos cõuertẽs, hoc se solatio in maximis quibusq; tribulationib. atq; angustijs non consoletur? Audacter hic affirmo, eiusmodi hominem, prę reliquis omnib quietẽ ac tranquillitatẽ animi seruaturũ, quũ se hac ratione agnoscat, charissimi præceptoris atque vnici redemptoris Iesu Christi semita incedere, atque vestigijs insistere: nulla erit illi grauis afflictio, neque molestum erit aduersa quælibet & duras quantumuis persecutiones pro dei honore atque Euangelij gloria sustinere. Quis in posterum ex hoc afflictionum calice bibere recusabit, quum caput & Princeps noster Christus, ex eo ad salutem alijs comparandam tã alacriter biberit? Hæc inquam, vnusquisque fidelis, si probè apud se reputet, carnis concupiscentias in mentibus suis amplius vigere ac dominari non sinet: verùm hoc crucis aculeo noctes diesque extimulabitur, & vtiliter impelletur ad earũ mortificationem, dum animo considerabit Christi carnẽ in hoc ligno Patris imperio submissam, eamque obedientem ad mortem vsque, non minus crudelem quàm ignominiosam. Itaque ex Christi passione non tantùm consolationem elicimus in nostris miserijs, infortunijs ac calamitatibus, quæ subinde occurrũt: sed & viuam exhortationem, vt cum eo crucifigemur quantum ad veterem hominem & carnem nostram attinet, iuxta id quod Paulus Galatas docebat: *Qui sunt Christi*, inquit, *carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.* Propterea idem Apostolus suas afflictiones appellare consueuerat stigmata, id est characteres & sigilla Christi, in corpore suo insculpta. Qua ratione mirari satis non possumus, Christianorum quorundam vecordiam atque etiam amentiã, qui peregrinationis ergò huc & illuc cursitant, Hiesam aut Auerniam vsque, propter stigmata quibus Frãciscum suum insignitum fuisse deprædicãt. At persecutiones potius, infamias ac damna, quæ siue in bonis, siue in ipsis corporibus pro Christiana religione, aut præstanda deo obedientia sustinenda sunt, ea respuunt, aut certè singulis momẽtis de ijs indignè quiritantur. Ex his omnibus consequitur, nos plurimi æstimare oportere afflictiones, pœnas ac tribulationes, quas dei voluntate pro Christi gloria perpetimur, quasi eorum omnium sigilla ac stigmata, quæ filius dei vnicus, ac redemptor noster Christus pro nobis in cruce pertulit. Quamuis autẽ huius subiecti maiestas atq; amplitudo me nõ leuiter ad se alliciat, vixq; ꝑmittat hinc me aliò tã citò abduci: tamẽ dũ expendo me hìc catechismũ dare rudiorib. nõ plenã doctrinã prouectiorib. Christianis, hinc pedẽ referã, atq; ad describendũ aggrediar statũ illũ, quẽ corpꝰ & anima Christi à morte expta sunt.

Galat. 5. 24.

Galat. 6.

Malorũ Christianorum vecordia.

Sepultus est, descendit ad inferos.

19 Hominis à verbo in personæ vnitatem assumpti duæ sunt partes, anima & corpus: quẽadmodũ etiã cęteri homines, anima & corpore cõstant. Disiuncta autem illa fuerunt in cruce,

Hominis duę partes.

atq; separata: Corpus, quemadmodum testantur Euangelistæ, depositum fuit in sepulchro, in quo ad tertium vsq; diem permansit, quod fuerat tépus ab æterno Patre fœlicissimæ Christi resurrectioni constitutum. De quo mysterio quum agit Paulus in epist. ad Rom. ait, Fideles qui in Christum Iesum baptizati sunt, sepultos esse in baptismo affirmat. Quod sic accipi debet: nos in Christo ita peccato mortuos esse, vt nihil sit amplius nobis cum eo negotij, quũ Christus moriens illud deleuerit, vt postea nobis non imputetur ad mortem: ita vt quemadmodum demortuorum corpora in sepulchro recõdita sunt, nec exhinc hominum oculis patent, non quòd in mundo non sint, sed quia quod in ijs corruptũ est atque putrefactũ, non cõspicitur: sic peccatum nostrũ, peruersa volũtas, atq; improba concupiscentia, vtcunque cruce Christi confecta sint, in nobis tamen esse nõ desinũt: verùm obtecta est eorum fœditas atq; turpitudo in dei conspectu: non quòd ea satis deus non nouerit, cuius oculis omnia nuda sũt & patentia: verùm ea benignè dissimulat, non vindicat, neque ita irascitur, vt ob ea mortem infligat. Itaque caro Christi post mortem sepulta, significauit, peccatũ nostrũ corã iusto dei tribunali veluti sepultũ esse. Significauit etiã, legis vim cõfractã: deniq; significauit, veteres legis vmbras ac cęremonias penit⁹ esse abolitas.

Rom. 6. 4.

20 Quantum ad animã ipsam attinet, statim atq; è corpore excessit, non mansit otiosa, verùm descẽdit ad inferos. Quod nihil aliud indicat, nisi quòd eundẽ subijt statum, quẽ reliquæ animæ à corpore seiunctæ experiũtur, quę aut in sanctorũ societatem cooptãtur, aut cum dãnatorũ spiritibus in æternum exitium detrudũtur. Et verò vna atq; altera tum piorũ spirituũ, tum eorum qui damnati essent societas, animæ Christi præsentiã persensit. Etenim fideliũ spiritus, qui (vt ait Christus apud Lucã, dũ verba facit de infœlici illo diuite, & fœlicissimo Lazaro) in loco tranquillo quiescebant, qui illic Abrahæ sinus appositè dicitur, vt cum sancto illo Patriarcha eadẽ fide præditi, expectarẽt salutẽ per Christum, quæ ab Abrahamo denominabatur. Spiritus inquam illi magna cõsolatione exhilarati sunt, egeruntq; deo opt. gratias, qui Mediatoris illius manu eos liberasset, & quæ tãto tẽpore antè promiserat, ea fuisset exequut⁹. Alij etiã spiritus æternæ dãnationi addicti, animæ Christi aduentũ persenserũt. Nam vt habetur apud Petrũ 1. epist. cap. 3. Illis spiritus Christi pręedicauit: quod eo sensu potest intelligi, nẽpè vt eis exprobraret obstinationẽ atq; incredulitatẽ, qua obdurati essent aduersus dei verbũ, sanctasq; admonitiones, quę illis, dum viuerẽt, subinde fuerant propositæ. vel quòd tunc etiã eis verbũ illud salutiferum, idemq; verissimum annunciarit: quod quũ sibi semper similes pertinaciter reijcerẽt, eãdẽq; mortui quàm viui in credulitatẽ retinerẽt, iustissimæ suæ cõdẽnationis apertissimũ ipsi in seipsos testimoniũ reddi-

Christũ mortuis prædicasse Euangelium.

dere, maximè quũ nullã amplius ignorãtiã possent pretexere: ita diuina sapiẽtia perfectam ex suis iudicijs laudẽ refert. Hic aũt rogandus est deus, vt nobis eũ affectũ impertiatur, ne peruersas nostras cupiditates pluris faciamus, quàm fœtidũ aliquod cadauer, quod in sepulchro iã est recõditũ: vtq; ita cor nostrũ ad excipiendas sanctas suas promissiones aperiat, ne dũ ex externo sono aures nostras feriẽt, earũ veritati ac certitudini impiè resistamus. Nostrũ est etiam quũ Christus tot operibus atq; perpessionib⁹ se verũ esse hominẽ certò cõuicerit, vt hoc subsidio adiuti, diuinã ac cœlestẽ vitã planè meditemur. Tanto autem beneficio à deo in Christi morte & sepultura donati, nõ leui illũ afficeremus iniuria, siquidẽ ad nostram cum eo reconciliationem, opera nostra aliquid conducere arbitraremur, quum eum potius generi humano pacatum, vnica Christi morte, atque acerba cruce, in hoc fidei articulo profiteamur.

Resurrexit tertia die, Ascendit in cœlum, Sedet ad dexteram dei Patris omnipotentis.

21 Si Christus filius ille dei vnic⁹, qui ad nos descendit, & in nostram salutem acerbissima crucis morte interẽptus est, morti succubuisset, atque sepulchro conclusus, vt reliqui homines corruptionis vim persensisset: quî confidere possemus, nos ab eo seruari, qui seipse seruare non potuisset? Quemadmodum si quis in aquis pereunti laturus suppetias, animosè in aquas insiliat, ipse tamen dum alium seruare studet, aquarum gurgite absorptus occũbat: num pereunti, ipse periens aliquo fuerit adiumẽto? Certè non aliud inde sequatur cõmodi, quàm vt damnum in duplum augeatur, si ad prioris mortem alterius etiam interitus accedat, qui eo futurus fuerit damnosior, quo purior ac sanctior fuerit eius vita. Planè igitur nostræ salutis intererat, primùm, vt Christ⁹ se à morte vindicaret: deinde, vt per fidem in ipsum, partam nobis esse salutem plenissimè persuaderet. Propterea qui eum in cruce pendentem contuebãtur, contumeliosè ista ei exprobrabant, *Seruet semetipsum, & nos ei credemus: alios seruauit, seipsum seruare non potest*. Atque à morte resurrexit, in quo maiorem potentiam exeruit, quàm si tunc è cruce descendisset. Ita cum morte conflictatus est, vt ab ea magnificè deuicta atque destructa, retineri non potuerit. Propterea hic confitemur, illum excitatum esse tertio die secundum Scripturas, idque ex Patris decreto ascendisse in cœlos, ac sedere ad dexteram Patris. Ex quo fidei nostræ articulo suauissimam nunc consolationem elicimus, Christum in salutem nostram exaltatũ esse. Atq; hic duo occurrũt notatu dignissima: Prius, Quænã fuerit exaltatio illa, & noua Christi gloria: posteri⁹, Quænam inde vtilitas ad fideles redeat.

Fructus resurrectionis Christi.

Duo notanda.

22 Quisquis rectè percipere cupit, in quantam altitudinem Christus excitatus est, primùm expendat oportet, in quam abiectam cõditionẽ sese pri⁹ vltrò nostri causa demiserit. Quod

Quod paucis perstringit Paulus in epist. ad Philipp. *Ipse exinaniuit se*, inquit, *forma serui accepta, similis hominibus factus, & habitu compertus vt homo: Ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis*, quemadmodum etiam suprà pluribus ostendimus. Corpus eius sepulchro conditum fuit, anima autem eam conditionem experta est, quam subeunt hominum spiritus, quum morte à corporibus separantur. Quanto igitur ista in speciem viliora atque abiectiora fuerunt, tanto magnificentius fuit hinc emergere, & ad res planè contrarias conscendere. Quum autem varijs miserijs passim obnoxium sit hominum genus, eæ quidē haud leues sunt, quas etiam vulgò perpetiuntur ij, qui diuitijs abundantes, fœliciorem conditionem sortiti videntur: pauperum autem miseriæ, grauiores sunt, tum si seruitutem seruiunt, multò duriores: At si magno vir quispiam & excelso animo, hostibus suis non tantùm infimæ sortis hominibus, sed etiam prauis ac sceleratis in seruitutem dedatur, eius demùm calamitosa ac misera conditio videtur planè intolerabilis. At verò hæc omnia Christo contigerunt, qui vt verè naturā humanam induit, ita seruus fuit, non tantùm discipulorum suorum, quibus dixerat, Se in mundum venisse non vt ei ministraretur, sed vt alijs ministraret (quod res ipsa ostendit, quū in terram vsque demisit se ad lauandos illorum pedes) verùm, quod longè durius est, proprijs hostibus veluti se seruum præbuit, nempe impijs, & ijs qui toti in scelerum colluuie demersi erant: erga quos ita serui partibus defunctus est, vt pro eorum salute propriā vitam effuderit. Atque istud est quod Paulus scribit in epist. ad Rom. *Quum adhuc infirmi essemus*, inquit, *peccatores, inimici atque impij, Christus pro nobis mortuus est.* Hic igitur ita demissus atque abiectus, vt à Propheta non homo, sed vermis appelletur, quum à tam infima seruitute ad tam sublimem ac excelsum dignitatis gradum, è conditione terrena ad cœlestem gloriam, è statu multis infirmitatibus ac tribulationibus obnoxio, in statum firmum & ab ærumnis liberum, à mortali carne in corpus immortale: denique vt ita depressus, ad summum excellentissimæ monarchiæ statum conscenderit, num vobis nobili progressu in altum euectus videtur?

Philip. 2. 7. — Rom. 5. — Psal. 22.

23 Quòd verò ipse à mortuis excitatus summum principatum adeptus sit, aptè docet Paulus in epist. ad Ephes. *Quē deus*, inquit, *collocauit ad dexteram suam in cœlis, longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & omne nomen quod nominatur non solùm in hoc sæculo, verumetiam in futuro. Et omnia subiecit eius pedibus, eumque constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ.* Eadem etiam idem Apost. inculcat in epist. ad Philip. vbi ex voluntariæ exinanitionis Christi ad sublimem illius gloriam progressu, vtilem ac præclaram doctrinam colligit, ijs verbis: *Quoniam ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: Idcirco deus in summam eum extulit sublimitatem, & donauit ei nomen, quod est supra omne nomen, vt ad nomen Iesu omne genu se flectat, cœlestium ac terrestrium & subterraneorum.* Quod optimo quidem iure ei competit, iuxta regulam ab ipsomet alibi præscriptam: *Qui se demiserit, extolletur.* Vnde etiam colligi potest, pro voluntariæ demissionis ratione, magnificam ac sublimē oportere esse gloriā. Quū autem nulla vnquam fuerit, neque futura sit spontanea demissio tam abiecta, qualis in Christo apparuit: hinc sequitur, illum meritissimo iure, supra quemcunque vel sublimissimam creaturam euectum esse. Multas afflictiones ac ærumnas dum hîc inter homines ageret, perpessus est: nunc fœlicissima quiete fruitur, atque corpore simul & anima ab omni tribulatione ac molestia tutus est. Ita ex probrosa ac ignominiosa morte, in excellentissimam vitam pertransijt, vt qui nunc totus sit beatus ac immortalis. Propterea Apostolus in epist. ad Rom. *Christus*, inquit, *excitatus à mortuis, non amplius moritur, mors ei non amplius dominatur.* Itaque si planè liber est à morte, ab omnibus etiam infirmitatibus ac perpessionibus immunem esse necesse est, quæ totidem sunt mortis satellites & ministri. Nemo est qui satis non intelligat, quā lōgo cœlū à terra distet interuallo: sic etiā cogitare nos oportet, sublimem illum, in quē Christus nunc euectus est, statum, tantundē distare ab eo, cui se dum hic inter homines ageret, summisit.

Ephes. 1. 20. — Philip. 2. 7. — Rom. 6. 9.

24 Quantūcūque aūt latū videatur illud discrimē inter statū terrenū & cœlestē, hoc tamē certum est, me minus his verbis efferre, quàm Paulus, qui in 1. ad Cor. epist. Corpus illud quod nobis in vltima resurrectione restituetur, non cœleste, sed spirituale appellat: *Seminatur*, inquit *corpus animale, excitabitur corpus spirituale.* Nō vult intelligi, Christū reliquosque sanctos qui cū eo resurgēt, non habituros carnē, ossa, sanguinem, mēbra distincta, denique verū corpus. (Proculdubiò enim naturę humanę veritas ac proprietas permanebit.) Verùm spirituale vocat corpus, quoniā nobilis illa hypostasis ac forma, in quā restituetur, non è terreno principio, quale est humanū semen, sed à spūs dei virtute promanabit. Præterea excitatū corpus nouis qualitatibus ornabitur, quæ ad spūs, non ad terræ naturā accedēt, proptereaque iure spirituale vocabitur. Ita qui rectè Apostoli verba expēdet, dū corpus spirituale vocat, illud non corporali, sed terreno & mortali corruptibilique opponet. Quamobrem ista cōnectit, Seminatur ignominiosum, excitatur gloriosum: seminatur infirmū, excitatur potēs: seminatur corpus animale; excitatur corpus spirituale. Nullę sunt in corpore excitato infirmitates aut animales motus, qui spiritui reluctētur, nulla tāta grauedo aut crassities, vt alacriter rectis spiritus affectib. nō pareat. Vt vt sit, ex ijs quæ dicta sunt satis cōfirmatum est, spiritualis elogium: quod maius est aliquid quàm si cœleste dicas, Christi corpori excitato, optimo iure competere. Propterea

1. Cor. 15. 44.

Christus à resurrectione, queadmodum in hoc symbolo subijcitur, nō tātùm ascendit in cœlū, sed supra ipsum euectus est, illicq; sedet ad dexterā dei Patris omnipotētis. Quæ loquendi ratio, quum humanā quandā formā oculis subijciat, dispiciēdum est vnde petita sit. Dico igitur nō alios ad Principum latus cōstitui, nisi quos Principes fauore cōplexi, in sublimē aliquē dignitatis gradū extulerint. Atq; inter eos q hoc honore ornati sūt, nō alij ad dextrā collocātur, nisi qui ad supremū post Principē honoris aut potestatis fastigiū sunt euecti. Hoc verò quod de Christo hîc prædicatur, figuratè dictū planè intelligi debet, quum deus expers sit corporis, manuū, laterūq;, neq; etiā dexterā aut sinistrā habeat. Sed hac loquēdi ratione datur intelligi, Christum, quatenus homo est, post resurrectionē eo honore ac dignitate à deo donatum esse, vt nihil in toto ipsius imperio, ei non modò nō præferri, sed ne conferri quidem possit.

Christum sedere ad dexteram patris.

25 Verùm hoc iam apposito, nēpe in quā sublimē gloriā Christus resurrectione sua cōscenderit, & satis illustrato pro eorū captu quibus hæc scribuntur, & pro ratione ocij mihi nunc cōcessa, operæpretium facturus videor, si quid illa nobis afferat cōmodi subijciā, vnde etiā intelligetis, in quē nos vsum illā referre oporteat. Quum enim nulla sit Christi actio, quæ ad promouendā nostrā salutē nō maximi sit momēti, istud reputare nos oportet ex hac, quæ inter cæteras facilè eminet, maximas ac præcipuas vtilitates ad nos redire. Primùm igitur hæc cogitatio animū subeat, quum Christus à morte deuinci nō potuerit, nunc nostræ necessitati lōgè melius posse illum subuenire, idq; fauore & potētia Patris, ad quē tam familiaris ei patet accessus, queadmodum dictum est, cui continuò summæ efficacitatis preces pro nobis offerens gratiam illius nobis cōciliat, viresq; impetrat, quas alia ratione nunquā possemus nobis cōparare. Deinde Christo à mortuis excitato, qui caput nostrū est, nos etiā in illo excitamur. Dicite, quæso, si quis in rapidum flumē illapsus, è profundis ac periculosis illius aquis totum caput exerit, etiāsi cætera mēbra adhuc aquis immersa sint, nō eum mortis periculū euasisse cēsebitis? Ita nos qui vnū sumus corpus in Christo, quum ipse qui caput nostrū est, è profunda mortis abysso emerserit, vtcunq; ea adhuc operti simus in hoc mortali statu, cur nō etiam optimo iure nos à morte excitati dicamur? aut certè illū caput nobis esse negādū est. Quòd si nos illius esse mēbra profitemur, etiā agnoscamus nec esse est, nostrā resurrectionē in illi⁹ resurrectione esse quodāmodo inchoatam. Si hyeme arborē videamus nudā, folijs, floribusq; ac fructibus vacuam, vt ex corti ce arida iudicari possit, attamē quandiu viua radix terræ infixa hæret, mortua illa non censetur. Quòd si quis id sibi persuaderi nō patitur, expectetur vernum tēpus, & tunc ex folijs & floribus renascētibus, rei detegetur veritas. Etenim ex manifestis effectibus, palàm fiet arboris illius vitā prius fuisse abscōditam. Ita nos, qui hic veluti mortis præda videmur, & in quibus nulla solidæ vitę indicia apparent, si Christo, qui nostra est radix, viuo & pro nobis excitato insiti sumus, quid iam de futura nostra resurrectione dubitamus? Atque istud est quod Paulus scribit in epist. ad Colos. *Vos mortui estis*, inquit, *& vita vestra abscondita est in Christo cum deo. Quum Christus vita nostra patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefietis gloriosi.* Præterea Christus in cœlum abiens, singulare illud spiritus donum nobis gratificatus est, cui quemadmodum animarum nostrarum origo, & vita, regenerationisq; Christianæ principiū debetur, ita etiā resurrectionis corporum: sicut testatur Paulus in epist. ad Ephes. videlicet, pro efficacitate fortis illius roboris, quam exeruit deus in Christo, quum excitauit eum à mortuis, & collocauit ad dexteram suam in cœlis, nos ad fidē adduci. Quum igitur primitias Spirit⁹, cuius virtute Christus resurrexit à mortuis habeamus, quem iam ad gloriosum illum, ad quē cōtendebat, finē scimus peruenisse, animo hilari esse nos oportet, atq; in cōcesso nobis dono acquiescere. Quænam igitur nobis in hac vita degētibus, tanta rerū perturbatio incidere potest, vt nos in mœstitia ac animi anxietate retineat? *Iam spe salui facti sumus*, inquit Paulus in epist. ad Romanos. Profectò paruo in lucro non deputādum est, nos per Christū à morte liberari, vt iam nō tātùm ei, sed reliquis etiā calamitatibus ac infortunijs, quę sunt veluti illius satellites, audacter insultare possimus, atq; aduers⁹ carnis nostræ impetus, animum erigere ac consolari, quæ huiusmodi angustijs constricta perpetuò obmurmurat: quum nouæ vitæ nō tantùm facta sit nobis promissio, sed certum ipsius ac firmum arrhabonem in Christo habeamus.

Simile de resurrectione.

Aliud simile.

Colloss. 3.3.

Rom. 8.

26 Præterea etiā nobilis illa resurrectio plurimùm proculdubiò salutē nostrā promouit. Nā etsi morte Christi, atq; vnico illo & acceptissimo sacrificio peccata remissa sint, ac in ipsius carne omnia delicta nostra debitas pœnas cruci affixa pepēderint: attamē vitæ illius spiritualis typus illic nō deprehēditur, quā viuere nos oportet, non amplius carni, sed spiritui: nō veteri Adamo, sed Christo: nō nobisipsis, sed deo Patri nostro. At hoc postea in vita illa apparuit, quam Christus potentissima sua resurrectione recepit: Propterea scribit Paulus in epist. ad Rom. *Christum mortuū esse propter offensas nostras, excitatum propter nostri iustificationem.* Morte quidem Christi recōciliati fuimus deo: attamen futuri nostri status exemplar illic nō agnoscitur: at verò in resurrectione conspicuè elucet. Neq; enim præter naturam fuit, carnem Christi, quæ ijsdem nobiscum infirmitatibus esset obnoxia, mori: verùm resurrectio ita naturam ipsam superauit, vt quum caro, nulla ex se virtute esset instructa, qua seipsam in nouam vitam assereret, id totū mera dei gratia ac benignitate ei fuerit concessum. Nos etiam quantum ad nouam illam

Rom. 4.

illam & iustificatam regenerationem attinet, nulla nostrorum operum virtute aut merito, eã nobis cõparare possumus: sed eam nobis deus nullo meritorũ nostrorum respectu, gratia sua ac bonitate largitus est. Præterea, queadmodũ Christus excitatus à mortuis ascendit in cœlũ: sic nos eius gratia iustificati, tota nostra vita nõ amplius res terrenas, sed cœlestes meditari par est. Istud nos docet Paulus in epist. ad Coloss. *Si resurrexistis cum Christo*, inquit, *superna quærite, non terrestria.* Ad hæc, vt Christus à mortuis excitatus, non amplius moritur: ita qui fide regeneratus est, caueat ne denuò in miseram ac perniciosam infidelitatem recidat. Propterea monebat Timotheum Paulus, *Meminisset Iesum Christum resurrexisse ex mortuis*: quoniam eius resurrectionis Christi recordatio, non leuis est ad vitã piè innocenterq; traducẽdam aculeus, vt ita Christum imitemur, qui semel mortuus, se à morte in perpetuum vindicauit: sic etiam nos à peccato ipsius gratia liberati, eius peccati iugo denuò nos implicari non conuenit. Quod rectè monet idem Apost. in epist. ad Rom. *Sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris*, inquit, *ita & nos noua vita ambulemus:* In idq; nos summo studio incumbere oportet, semper promouendo, quemadmodum Paulus de seipso loquitur ad Philip. nempe, *Quod obliuiscens ea quæ à tergo essent, & ad ea quæ essent à fronte contendens, scopum versus ferretur ad palmam supernæ vocationis, quò nondum peruenerat.* Hoc verò erat nosse Christum, ac resurrectionis ipsius vim. Dixerat autẽ paulò antè, *Experiar ecquo modo perueniam ad resurrectionem mortuorum*. In hoc tota Christianismi summa versatur, vt interius semper renouemur: exterius autem, proximos quoq; pro virili, officijs beneficijsq; prosequamur: quum Christus excitatus à mortuis, perpetuis nos beneficijs vsque fuerit prosequutus, impertito suis ab eo tẽpore, precioso illo Spiritus sancti dono: atque prior ad Patrem profectus est, vbi nos perpetuò tuetur, & acceptissimas deo Patri pro nobis preces offert. Renouata in se per resurrectionem, vita, liberaliter in electis suis dona sua cumulatè adauget: in excellentissimam illam potestatẽ euectus, ab omni malo nunc nos protegit, atq; omni bono implet. Propterea nostrum est in id omni cura ac sollicitudine incũbere, vt eum piè colamus, nõ terrenis cæremonijs aut varijs hominũ cõmentis, sed spirituali cultu, quique cœlesti illi ac spirituali statui, in quẽ nũc Christus receptus est, cõueniat. Priusquã ad nos ille venisset, & quãdiu in mũdo humano more versatus est, vmbræ ac figuræ legis, cultus corporales, ac mũdanæ cæremoniæ vigebãt: nunc autẽ excitati cum Christo, queadmodum eũ & loco & gradu, in quo nunc constitutus est contẽplamur: ita etiam æquum est, nos erectis sursum mentis oculis, spem nostram in eo defigere.

Coloss. 1.
2. Tim. 2.
Rom. 6. 4.
Philip. 3. 14.
vers. 11.
Christianismi summa.

Inde venturus est ad iudicandum viuos & mortuos.

27 Non perpetuò peruicaciter exprobrabit caro nostra, humana ratio & tota impiorũ cohors nos deũ nobis Dominũ ac Principẽ effinxisse, qui nunquã se cõspiciendũ, aut sensibus humanis percipiendum exhibeat: Christum intelligo Seruatorem nostrũ. Etenim postquã cõfessi sumus eum gloriose sedere ad Patris dexterã, subijcimus eundem tandẽ perspicuè se exhibiturũ mundo, quũ in regnum suum vẽturus est Iudicis partib. defuncturus. Æquissimum. n. fuerit, vt q iudicis sentẽtia iniustè condẽnatus est, tandem toto mũdo patefaciat excellẽtissimã illã authoritatẽ suã atq; iustitiã, quæ nõ tãtum vbi mortis sentẽtiam subijt Christus, dãnata fuit, sed posterioribus ætatib. veluti cõtinuo successu, ab humana sapientia & carne eadẽ iudicia pertulit: neq; tantũ in persona Christi, verũ etiã in sanctis illius mẽbris ac fratrib. siue ij mortẽ iam obierint, siue adhuc in hac terra peregrinẽtur, qui varijs probris ac cõtumelijs impetũtur, persequutiones ac omnis generis iniurias sustinẽt, vt nullus sit penè mundi angulus, qui piorum gemitibus nõ personet. Verùm quoniã omnia huiusmodi iudicia penitus corrupta sunt ac peruersa, tandem vltimum illud iudiciũ prodibit, à quo nulla erit prouocatio: quodq; priora hominũ placita ac decreta, q̃ quidem æquitati ac iustitiæ fuerint aduersa, corriget atque reformabit: vtpotè quod vires ac qualitates habiturũ sit, iniquis illis iudicijs planè contrarias. Christus iudex exquisitissimus, sapiẽtia pollebit, vt nõ tantum in ea quæ manifesta sint & hominibus conspicua, sed in obscurissima quæque atque occultissima æquè penetraturus sit: secundum id quod Paulus in epistola ad Romanos enunciat, Illum iudicaturum de hominum occultis. Nihil tunc illi opus erit auditoribus, aduocatis aut inquisitionibus. At econtrariò, me tacente, quilibet ex fidelibus satis intelligit, in peruersis illis iudicijs, quæ subinde impij de Christo ac illius membris statuunt, quam apertè stultitiam suam ac tetram mentis caliginem prodãt. Christus dum vltimo illo die iudicium exercebit, ius vnicuique æquissimè reddet, suamque sententiam summa iustitia temperabit, neque huc vel illuc declinabit, vt qui nec peruersis affectibus, nec donis vllis à recto dimoueri possit.

Christus exquisitiss. iudex.
Rom. 2. 16.
Papisticã inquisitionem nota.
Rom. 2. 11.

28 Propterea istud de eo prædicatur, quòd apud eum nõ sit acceptio personarum. Quod vitium, non patitur veræ pietatis hostes rectè aut sentire aut loqui de Christianismo. Verùm hic priuati cõmodi studio commotus, ille abreptus peruersis alijs affectib. Christum cum suis temerè condẽnat, varijsq; conuicijs lacessit. Propterea dicitur in Euangelio, *Quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali?* Supremus ille Iudex, nulla destituitur vi aut facultate, ad exequendum ea quæ siue in piorũ gratiã, siue in impiorũ exitiũ ipse statuerit, quum ipsemet dicat, *Omnis potestas mihi data est*. Scriptum est quoque in epist. ad Thessal. de impijs, *Quum dicent pax & tuta omnia, tunc repentinum eis imminere exitium, sicut dolorem partus mulieri vterum ferenti vt nõ effugiãt*.

Mat. 12. 34.
Mat. 28. 18.
1. Thess. 5. 3.

In peruersis tyrannorum huius mundi iudicijs, quæ in religionem Christianam subinde edūt, contrarium deprehenditur: aut enim huiusmodi placita nullum sortiuntur effectum, aut in ipsorummet tyrnāorum caput recidunt, vt ijs quàm Christianis magis sint noxia. Sed vt quæ iniquè statuerint ad effectum perducant, ea nō vltra fortunas aut corporalem hanc vitam protenduntur, quæ spirituali homini, & ei qui per Christum renouatus est, leuiora sunt, quemadmodum testatur Christus, qui discipulos alloquens: *Ne timete, inquit, ab ijs qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: Ostendam autem vobis quem potius timere vos oporteat, nempe deū, qui postquam occiderit corpus, animam potest perdere in gehennam*. Quis igitur nostrûm, Charissimi in Christo fratres, non ita se comparet, vt alacri animo huiusmodi Iudicem excipiat, cuius sententia omnibus iniurijs quæ nobis iniustè inferuntur, finem impositura sit? Hic est summus ille paterfamiliâs, qui tandem omnes seruos suos lustrabit, ab eis commissæ negotiationis rationē reposciturus. Hic est mercator ille præpotēs, qui redibit ingentis suæ pecuniæ quā fœnerandā dederat, fructum repetiturus. Hic est nouus ille sponsus, qui prudētes virgines à fatuis iusto delectu segregabit. Hic est prudens ille ac expertus œconomus, qui purū triticum in horreū recōdere, paleā verò igni exurere nouit: qui velut bonus pastor oues ab hœdis, & velut cautus piscator, bonos pisces à malis separabit. Deniq; qui veluti sapiēs agricola, zizania in ignē proijciet, vtile verò ac pretiosum semē prudēter cōseruabit. Quicunq; igitur purā Ecclesiā sitit, sincerūue Christi regnum, integramq; ac perfectam electorum societatem, aut præstantissimam illam sponsam sine macula videre expetit, non potest non suauissima ac gratissima illius diei recordatione, animo perfundi: vt propterea mirū non sit, si illa à Paulo beata spes appelletur. Et Christus apud Lucam postquam varia aduentus illius diei iudicia recensuit, subijcit: *Vbi hæc signa videritis, erigite & attollite capita vestra, quoniam redemptio vestra appropinquat*.

Mat. 10. 28. *Tit. 1. 13.* *Luc. 21. 28.*

29 Sed ne concepta ex futuro illo aduentu lętitia, turbetur diffidentia salutis, quæ animum vestrū subire posset, dum intelligitis supremū illum Iudicē in hominū opera inquisiturum esse (hæc autē dico, quoniā nemo futurus est, mihi credite, quātacunq; demū probitate sit prædit⁹ qui defixus in expēdendis suis operib. fiduciam istam retinere possit: atq; ita si hęc à vobis rectè nō intelligantur, fœlici illo die, nō nisi horroris ac ingentis mortis æternæ timoris argumentū sese vobis offeret) omnino vidēdum est ac diligēter excutiendū, quid vltimo illo die in examē venire debeat. Qua in re primū illud statuo. In infideles nullo op⁹ esse examine, vt qui propter suā infidelitatē iam cōdemnati sint. Quod apertè docet Christus apud Ioan. *Quicunq;, inquit, nō credit, iam condemnatus est*. Verùm quoniam multorum mentibus obrepere posset hæc dubitatio, vnde fiat, vt ex ijs qui Christianorum nomine ac elogio æquè fuerunt insigniti, alij saluti, alij verò damnationi æternæ addicantur: propterea iustissimus noster Christus vult hui⁹ discriminis rationem toti mundo apparere, vt qui nunquam passurus est iustitiam suā in posterū obtectam esse mūdo, qualiter fuit, quū primū in mundum venit nobiscum versaturus. Vult inquam, secundo illo aduentu, iustitiam suā omnibus innotescere, vt palàm fiat, quis verè aut simulatè ac per hypocrisim in hoc sæculo eius nomen ac titulos induerit.

Quid in extremū examen venturum sit. *Ioan. 3.*

30 Tandem etiam hic moneamur, non tantū mortuos, sed etiam viuos, Christi iudicium esse subituros. Quod intelligendum est, quemadmodum docet Paulus in epistola ad Corinthios, vt non omnes quidem mortui simus, sed omnes simus immutandi. Et ad Thess. *Nos qui viuemus, & reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini in aera, & ita semper cum Domino erimus*. Hinc colligitur, ex ijs qui ad supremum illud Iudicium sistētur, alios à morte & puluere esse excitandos: alios verò non morituros quidem, sed qui in statum meliorem, nullisq; obnoxium infirmitatib. dei gratia transmutentur. Hi erunt electi illi, qui tunc viui reperientur. Neq; enim eos corporib. suis exui necesse erit, verùm erit corporea illorum moles adepta gloriam, vt ab illis eam mors nō auferat. Inter eos annumerari expetebat Paulus, quemadmodum in epist. ad Corinth. scribitur. Nos cum eo, idem maiore etiam desiderio expectemus. Verumtamē hac in re, sicut & in reliquis omnibus ita nos geramus, vt totum in dei gloriam cedat.

1. Corinth. 15 *1. Thess. 4.* *Electi immutandi.*

Credo in Spiritum sanctum.

31 Quoniā vocabulum Spiritus est πολύσημον, vt facilius id quod credimus percipere possimus, operæpretium erit in diuersas primùm partes secernere atq; distinguere, quicquid eo nomine nobis significatur. E quibus significationibus, nos eam seligemus, quę instituto nostro conueniat, eāq; fusius prosequemur. Vox illa Spiritus, in genere, vim semper quandā occultam exprimit, quæ & mouere & impellere possit. Propterea venti simulq; organa illa quib. anima regit, mouet atque agitat corpus, spiritus vocantur: Quamuis autem hæc vis inclusa sit & naturæ corporeæ permixta, tamē quū corpora in quib. agit subtilia sint, vt videri vt plurimum nō possint, istud vocabulū eò etiam deductum est, vt significet naturas atq; essentias nudas atq; varias, qualis est deus ac angelici chori, simulq; hominū animæ iā à corpore separatæ, vt propterea diuina natura Spiritus appelletur. Quod apertè exprimit Christus apud Ioannem, *Quoniā deus Spiritus est, coli vult in spiritu*: neque hoc respectu vlla inter Patrem, Filium, & Spiritum sanctum differētia est. Deniq; vox illa Spiritus, non tantùm naturam diuinam inuisibilem ac incorpoream significat, sed etiam speciatim tertiam diuinitatis personam denotat, à Patre, ac Filio distinctā. Atq; ita Spiritus speciali nomine

Spiritus nomine quid significetur. *Ioan. 4.*

ne appellatur, ratione suæ proprietatis: quoniã ipsius est mouere, impellere, persuadere, consolari ac illuminare spiritus & corda hominum, ac tandem in ijs operari ea quæ ad nostram sanctificationẽ pertinent. Atq; admiranda eius effecta ita sancti experiũtur, vt neq; ratio neq; humana sapientia ea cõprehẽdere possit, nec etiã hominũ oculis cõspici possint: propterea iure hîc dicimus, *Credo in Spiritum sanctum*: quasi in rem quæ naturæ nostrę captum longè excedat, & tamen distinctè nobis in sacra Scriptura proponatur. Spiritum autem illum, tertiam esse in diuina natura personam, satis expressit Christus ijs verbis, quibus Apostolos suos alloquutus est: *Ite & baptizate in nomen Patris, Filij, & Spiritus sancti*. Quod non aliud significat, quàm eos qui baptismo tincti sunt, ad hanc confessionem obligari: nempe Patrẽ, Filium, & Spiritum sanctũ salutem eis conferre. En profectò quid sit baptizari in nomen trium diuinatis personarum. Atq; tertiæ huius personæ distinctio, non tantùm hîc ab alijs duabus dignoscitur, sed etiam illinc elicitur, vbi æternus Pater de Spiritu sancto verba facit Ioanni Baptistæ, quasi de re à se atq; à Filio distincta. *Ipse est* (quod de Christo intelligit) *super quem videbis Spiritum in columbæ specie descendentem*: non loquitur quasi de seipso super quem descendã, sed super quẽ descendet de alio agendo. Constat etiam, eum non fuisse Filium, quoniam Spiritus tanquam columba in Christum, qui propriè Filius dicitur, erat illapsurus. Imò verò Christus apud Ioannem de eodem Spiritu dicit, *E meo accipiet, atq; in nomine meo veniet*: illicq; subijcit, *Pater alium vobis Consolatorem dabit*, id est alium à me & à seipso. Ex quibus locis certissimè euincitur, Spiritum sanctũ distinctam esse personam in sanctissima Trinitate, quam constanter credimus atque confitemur.

Math. 28.

32 Hoc etiam reputare nos conuenit, ipsum Spiritum, alium esse à suis donis atque operibus, quũ Paulus in 1. ad Corinth. epist. enumeratis varijs ipsius effectis, postea subijcit: *Hæc autẽ omnia efficit vnus ille & idẽ spiritus, distribuens priuatim illa singulis sicut vult*: vt satis perspicuum sit, nos hîc tertiam diuinitatis personam confiteri, cuius vi in Christo renouamur, atque ideo Christo similes simus. Quemadmodum enim absq; hominis semine genitus est, ita nos in nouam vitam renascimur opera diuini Spiritus, sicut testatur Ioannes, quum dicit: *Eum qui credit, factum esse filium dei: neque natum esse ex sanguine, neq; ex libidine carnis, neq; ex libidine viri, sed ex deo.* Quod speciatim tertię huic personæ tribuitur, quum Christus disertè dicat: *Eum qui genitus nõ sit ex aqua & spiritu, non ingressurum in regnũ cœlorum.* Ab eodem etiam remissio peccatorum dicitur promanare: propterea Christus efflauit in Apostorum faciem, dixitque, *Accipite Spiritum sanctum, Quorum remiseritis peccata, remittuntur: & quorum retinueritis, retenta sunt.* Atqui ideo quicũque peccat in Spiritum sanctũ, eius peccati re-

1. Cor. 12. 1.

Ioan. 1.
Ioan. 3.

Ioan. 20.

A missionẽ nõ obtinet, vtpote quòd directè in eũ feratur, à quo remissio peccatorũ procedit. Neque tamẽ id ei tribuimus, sed quũ ea nos grauitate laborem⁹, vt è terra vix possim⁹ assurgere, semper mole carnis nostræ & corporeis sensibus depressi, in terra iaceremus, nisi ab eo Spiritu erigeremur, qui mentes nostras, quæ innato vitio totæ carnis affectibus immersæ sunt, ad cœlum reflectit atq; erigit: quẽadmodum caducũ ac fragile corpus anima sustinuit, erectumq; B statuit, vt in hac vita ferè idẽ electi experiãtur, quod in vtribus deprehenditur, quæ vacuæ in aquã proiectę, in fundum descendunt: quòd si vero inflentur, atq; impleantur, supernatãt. Sic humanæ mentes Spiritu illo vacuæ à proprijs affectibus atq; cupiditatibus submergũtur: verũ vbi à Spiritu illo S. impletæ sunt, peccato euadũt superiores, neq; vnquã se ab illo vinci patiuntur. Eiusdẽ etiã Spirit⁹ beneficio istud asse C quimur, vt & recta velimus, & iusta operemur. Etenim natura nostra vt corrupta est ac puersã nũq̃ ex se vellet aut verò pferret vllas actiones, quę vel deo per se non ingratę essent, vel quas, quatenus à nobis ipsius hostibus proficiscerẽtur, nõ respueret atq; condẽnaret. Verùm Spiritus ille dei hîc se interponens, ita animos nostros cõformat, vt quicquid eius opera à nobis profluit, sit præcipuè gratum & acceptum deo: idq; quia intus reformat nos vt deo fiamus amici D gratissimi, imò potius filij charissimi.

33 Hîc videtis quantos fructus hic fidei articulus agnitus atq; intellectus proferat. At verò affectus nostri, mens atque adeò ipsius corporis membra, ipsius spiritus organa sunt. Propterea Paul⁹ ad Romanos scribit, Eos demùm qui dei spiritu agantur, esse filios dei. Quemadmodum autem is homo dici non potest, qui hũmana mente destituitur, neque canis qui nullam canis formam aut animam gerit: ita neque E is naturæ diuinæ est particeps, qui vacuus est spiritu dei. Atque ideo satis mirari non possum quorundã imprudẽtiam, qui si quis eos Christianos non esse dictitet, conuicium id ferre nõ possint: neque tamen interim videri volunt eo spiritu esse præditi, neque sibi persuaderi aut ipsi fateri volunt, neminem absque eo Christianum esse posse. Paulus tamen in epistola ad Romanos confidenter asserit: *Qui Christi spiritum nõ habeat, illum filium non esse.* Eant igitur qui tales F sunt, atque eadem infidelitate se Christianos esse dubitent, qua diffidunt se Spiritum sanctũ possidere. Quòd si quis quærat, quî eum habeamus? Respondeo, Optimus ille Pater eum ad nos propter Christum mittit, sicuti ipse Christus in Apostolorum persona nobis promisit: *Consolator, inquit, ille Spiritus, quem mittet Pater in nomine meo.* Imò istud confidẽter subijcere possum, Christũ ipsũ à Patre ad nos cũ dimittere, quemadmodum alibi dicit, *Spiritus quem ad vos mittam à Patre meo.* Neque verò nobis, siue à G Patre siue à Filio, in alium finem cõceditur, nisi vt nos donis illis atq; opib. verè eximijs abũ-

Rom. 8.

Rom. 8.

Ioan. 14.

dè locupletet. Veruntamen præcipuum ipsius opus in docendo potissimum versari, Scriptura cōmemorat. Christus promittebat discipulis suis se missurum esse Spiritum sanctum, qui doceret eos & deduceret in omnen veritatē, quam eis annunciauerat. Monuit etiam quum coram Principibus sisterentur, ne solliciti essent: quoniam non ipsi essent qui loquerentur, sed spiritꝰ Patris ipsorum, qui loqueretur in ipsis. Ac certè non prius ad prædicandum Euangelium Apostoli in mundum dispersi sunt, quàm ex alto virtute illa cœlesti induti essent: cuius ope non tantùm Euangelium potenter prædicabant, vt homines in Christi obsequium adducerent, sed etiam stupendis signis ac miraculis doctrinæ suæ veritatem sanciebant. Atque ea docendi ratio, qua spiritus ille erga nos defungitur, intus in animo consideranda est, quem non tantùm luce sua perfundit, sed etiam benignè allicit, persuadetq́; ac grata reddit ea, à quibus alioqui pro ingenita nobis vitiositate penitus abhorremus. Ita miram in electorum mentibus transformationem operatur, dum eos ad bonorū operum studium sanctasq́; actiones excitat, quas naturæ ductu præstare non possent.

Ioan.16.

Mat.10.19.

34 Neque tamen vi ad eas cogit, quin potius intus efficaciter persuadet. Atque hæc est fœlix illa libertas, qua Christi electi præditi sunt, qui vi ac persuasione ipsius Spiritus in eiusmodi actiones totis neruis incumbunt, quę natura sola duce, neque ab ijs præstari possent, neque etiam deo essent acceptæ. Atque ab ea doctrina spirituali, quæ intus viget, certa deinde tam in mente quàm in carne promanat mortificatio, teste Paulo in epistola ad Romanos, quos monebat, Si quidem Spiritu, actiones corporis mortificassent, fore vt viuerent. His adde, si placet consolationē quę ex salutis nostræ πληροφορίᾳ profluit, tantam esse, vt in medijs huius mundi tribulationibus, miserijs, calamitatibus, anxietatibusq́ue, vitam lætam atque hilarem traducamus. Neq; id absque causa, quum donum illud singulare atque eximium, quod Paulus ad Ephesios nostræ salutis arrhabonem vocat, in nobis sentiamus. Non video autem quì possit vllus meritò dubitare, se in fœlicem illum Christi statum aliquando peruenturū esse, quū iam eodem Christi spiritu, animum suum intus viuere persentiat. Quòd si quis quærat, Quî scitis animum vestrum eo Spiritu viuificari? Pauli verbis responderi potest: *Non amplius viuo ego*, inquit ille ad Galatas, *sed Christus viuit in me.* Et ad Philippen. *Christus mihi est vita.* Quæ dicta nō aliud exponūt, quàm pios in Christo viuere, atq; Christum in ipsis, idq́; suo Spiritu. Scribitur etiam in epist. ad Roman. Spiritum illum dei testari spiritui nostro, nos esse filios dei. Neque fas est vllo modo tā certū testimoniū repellere. Quicunq; verò interius illud testimoniū in se nō habet, indignus est qui Christianus appelltur. Quid si quis opponat, Etsi Paulus hac πληροφορίᾳ præditus fuerit, & interius illud testimoniū in se perseuerit, nō sequi, alijs istud idē cōcedi oportere. Respōdeo, Paulū hæc omnia scripsisse Romanis, qui lōgè adhuc à perfectione aberant, neq; tantùm promouerant quantū Paulus, quod testātur eorum cōtentiones, suspiciones, ac temeraria iudicia, atq; etiā cōscientię maximè infirmæ ac imbecilles, q̄ in illis omnia subinde scriptis suis Apostolus reprehendit. Nihilominus tamē quum tales essent Romani, illis scribebat de ea adoptione, qua illos deus Christianam religionem amplexos, sibi filios cōstituerat. Exuamus igitur, charissimi fratres, spiritum illum de salute nostra anxiè dubitantem, quum fidei nostræ nihil magis aduersetur, quæ totius nostræ fœlicitatis viuum est ac certissimum fundamentum. Quis non satis intelligit, quantum credere ac dubitare cōtraria sint, sibique inuicem repugnent? Ego certè non video, quì ista cōuenire possint, verè credere in Christum, vnicum meum ac verum Seruatorē, ac simul dubium hærere, vtrum me seruare velit: quum me in fidem suam receperit, atque adeò animo meo, suauem illum ac benignum suum in me affectum, Spiritu suo testetur. Quòd si hominū, qui natura sua sunt mendaces & ad fallendum propensi, testimonia admittimus, vt ijs adhæreamus ijdem: quantò magis in ijs omnibus acquiescere nos oportet, quæ bonus & verax ille dei spiritus, suo testimonio confirmat? Nisi forsan nobis persuadere patimur, plus in hominibus quàm in deo ipso esse veritatis ac fidei. Quòd si quis dicere audeat, hoc ipso solo, se talem qualis est, satis superq́ue prodet. Propterea deo summè benigno ac misericordi, tantas quantas possumus agamus gratias, qui non angelorum aut alterius cuiuscunque creaturæ ministerio, sed sui ipsius Spiritus vi, nos Christo vero ac naturali ipsius Filio inseruit, per eundemq́ue renouauit atq; sanctificauit: sicque sui cognitione ac alijs donis cœlestibus ditauit, vt iam nec robore, nec vi, nec luce, nec facultate vlla destituamur, quo minꝰ recta & velimus & operemur: atq; ita in medijs quas subinde mundus ac Satanas suscitāt persequutionibus, lætam ac tranquillam vitam retineamus, vtpote ab ipso sancto Spiritu plenissimè persuasi, nos vitam æternam adepturos. Idq́ue non nostris meritis, sed gratia Domini nostri Iesu Christi, q̄ viuit & regnat in æternū, Amē.

Rom.8.13.

Ephe.1.1.

Galat.2.20.

Phili.1.

Rom.8.13.

Christiani de salute dubitare non debent.

Credo sanctā Ecclesiā catholicā, cōmunionē Sanctorū.

35 Hic fidei articulus tam aptè pręcedenti cōnectitur, vt cuilibet sani iudicij homini, prior ille, posterioris radix, aut verò truncus videri possit, ex quo posterior hic assurgit ac germinat, quasi cōuenientissimꝰ ramus. Quod ita nobis ostenditur, Quocunque in corpore anima constituta sit, eius vis & robur est, vt regat atq; etiam arctissimo vinculo vniat omnes totius corporis partes, quantocunque à se inuicem distent interuallo: sic fidelium cœtus, qui vulgò Ecclesia dicitur, quantumcunque ex diuersis populis conflatus sit, & partes habeat longo inter

inter se terrarũ spacio dissitas (si credentes quatenus terreni sunt homines considerentur) idque quãtum vltima mundi plaga ab alia orbis parte regionum interuallis distat, interea tamẽ coniunctus, colligatus, atque coagmẽtatus est. Atque ea ratione aptè à Paulo corpori confertur, idque sæpè in epistola ad Ephesios atque ad Corinthios. Verùm quo tandem vinculo Christiani, qui tantoperè siue conditionem, siue linguam, siue regionem spectes, inter se differunt: ita arctè inuicem deuinciantur, ex ordine, qui posteriorem hunc fidei nostræ articulum priori subnectit, satis intelligitur. Illic enim fides nostra Spiritum sanctum confitetur: hic autem agitur de corpore fidelium, quòd fide sincera, Christi doctrinam amplexum, ab eo in vnum congregatur. Atque hæc congregatio nomine Græco Ecclesia appellatur, quæ nihil aliud significat, quàm multitudinem conuocatam: quoniam composita est ab ijs qui per Spiritum sanctum ad Christianam fidem vocãtur, à qua excluduntur qui humano quodam motu aut persuasione, corde duplici, aut alia quacunque obliqua occasione, nullo diuini Spiritus instinctu ei se adiungunt. Quemadmodum si quis corpori humano partem aliquam ossis, nerui, cartilaginis, aut etiam carnis artificiosè insuat: non propterea ista corporis illius partes censeantur, quum ab eius anima moueantur, sed ab isto artificio tota pendeant. Ita hic quidem in terra, sanctorum communionem reperiri agnoscimus, id est fidelium congregationẽ, quę non humana voluntate aut mundano vllo artificio, sed vnius Christi spiritu in vnum recollecta sit: nõ quidẽ vt eodem simul loco contineatur, sed vt eundem fidei sensum retineat.

36 Ex ijs igitur intelligitis, Ecclesiam mysticum esse corp⁹, quod à Spiritu sancto regatur. Hinc etiam satis perspicuum est, qui ad eã pertineant, quíue extra ipsius communionem agant. Præterea non est obscurum, quam aptè Ecclesiæ nomen illi conueniat. Primùm, admirandum illud corpus à diuino Spiritu gubernari, ex ijs quæ Paul⁹ docet in epistola ad Ephesios, dilucidè probatur: *Nos, inquit, sumus vnum corpus, & vnus spiritus*. Deinde etiam magis perspicuè in epistola ad Corinthios priore: *Nos in idẽ corpus eodẽ spiritu baptizati sumus, & oẽs ex vno spiritu potum hausimus*. Vnde sequitur, quicunq; eo spiritu vacui sũt, nõ ptinere ad istud corpus. Etenim qui spiritum Christi non habet, qui cõfidet se esse ipsius corporis membrum, cuius Christus caput est, & cui nulla alia anima inest, quàm diuinus ipse spiritus? Certè non sufficit, non sufficit inquam prætextus quosdam induere, quibus illius corporis membra hominum iudicio ęstimemur. Petrus à Christo beatus dict⁹ est, non quòd externa voce illum filiũ dei esset confessus: verùm quoniam neque caro neque sanguis, aut humana vlla ratio tantum ei mysterium reuelasset, sed, solummodo Pater cœlestis. Paulus etiã priore ad Corinth. epist. loco supra

Ephe. 4. 4.

1. Cor. 12. 13.

A citato, scribit: *Neminẽ posse dicere Dominum Iesum, nisi per Spiritũ sanctũ*. Ex quibus locis manifestũ fit, quæ demùm cõfessio in Ecclesia requiratur: nempe, non quæ ex humano sensu prodeat, sed quæ à dei spiritu excitetur atq; producatur: alioqui enim diaboli ipsi, atq; etiã Mahumetani in suo Alcorano, quendam Christo honorem deferunt, dum eius laudes confitentur.

1 Cor. 12. 3.

37 Verùm hic aliqua suboriri posset difficul- B tas. Quid? Anne Ecclesia inuisibilis est, vt in mũdo corporeis oculis cerni nõ possit? Nunquid ipse etiã sensus dictat, cœtus hominũ illic colligi ad celebrãdum atq; inuocãdum nomẽ Christi? Quomodo igitur quod videtur, creditur? Anne fides in ea fertur quæ manifestissima sũt, atq; etiã sensibus ipsis subijciuntur? His respõdemus, hominum multitudinem qui exterius Christũ profitẽtur, à nobis quidẽ videri, sed nõ credi: quoniã id sensu apprehẽdimus, quemad- C modum dictum est. Sed credimus quidẽ istam hominum societatẽ ita coire, vt tamẽ humanũ minimè sit opus. Philosophus aut alius quispiã gẽtilis obijceret, huiusmodi cœt⁹ humanas esse sectas, quæ ex varijs ac diuersis hominum sensibus enatæ essent, & pro ratione locorum ac tẽporum in lucem productæ. Nos verò viuimus non hominum industria, sed vnius dei spiritu, quẽ suprà cõfessi sumus, id opus est adscribendum. Neq; etiã prętereundum est, quãobrẽ D Ecclesia catholica appelletur, quæ vox Græca est, nihilq; aliud significat, quã si Vniuersalẽ dicas: quoniã nõ vni potius quàm alteri loco alligata est, verùm quemadmodum deus vniuersi terrarum orbis deus est, ita etiam corpus Filij sui, quod est Ecclesia, in quemuis locum vult protendi, non est apud eum acceptio personarum. Neque rationem habuit, vtrum ij quos in Ecclesiam suam vocat, sint vel agricolæ vel fabri, mares vel fœminæ, principes aut serui, diui- E tes aut pauperes, barbari, ciues, gentilésue: quasi propter res istas externas ad eos eligendos excitetur, sed ex omni natione eos eligit, quos visum est. Itaq; Ecclesia est vniuersale corpus, quod ex omnis generis ac conditionis hominibus componitur. Verùm præterea nobiliori etiam societate præstat, quæ huiusmodi est, vt quicunque verè in id corpus aggregati sunt, eodem fidei sensu sint præditi. Et sanè inanis fuerit quælibet alia cõsensio, si in doctrina fidei F animi dissentiant. Neque quicquam vnquam huic fidei vnitati minus adfert detrimentum, quàm hominum commenta. Hinc profluxerũt quæcunque vnquam extiterunt hæreses, quæ verè nihil aliud sunt, quàm hominum opiniones pręter Scripturę sentẽtiã cõceptæ, ac inter varios populos disseminatę, quasi diuina quędã mysteria, quæ salutẽ cõferat, aut verò opera deo acceptissima. Quoniã autẽ huiusmodi doctrinę nihil aliud sunt, quàm humana cõmẽta, qb. authores priuatũ lucrũ aut cõmodũ captauere, primùm mera mẽdacia sunt, fallaciæ atq; G impiæ imposturę: deinde quũ ex hominũ mẽte

Ecclesia cur vniuersalis dicatur.

ꝓdeant,nõ poſſunt omnib.ſatisfacere: etenim quot homines,tot ſententiæ.Vt alij in illo fidei articulo,alij in alio diſſentiant:quod in Græcis ac cęteris Chriſtianis,q orientẽ verſus habitãt, re ipſa cõtigit. Quas ſi excuties, cõperies quidẽ cõmuni cõſenſu ſanctas Scripturas approbaſſe, verùm in varijs illis ſuperſtitionib. quas ſubinde cõmẽti ſunt,magna ſe ꝓdet diſſenſio.

38 In quibus tamen ſuperſtitionum commẽtis,Eccleſia Romana facilè palmam refert. Etenim dũ puro ac ſimplici Chriſti cultui infinitas abomniationes è paganiſmi lacunis deprõptas infercire curat eas reformando,ac meliori formæ reſtituendo (quemadmodum ipſi dicunt,ſeu mentiuntur potius) omnia peſſundedit atque ſubuertit.Iſtud etiam pertinaciter vrget, vt cuiuſcunque fides in placitis eiuſmodi acquieſcat, & hominum commenta pluris æſtimentur,quàm legitima,atque ex ſacris Scripturæ fontibus hauſta veritatis doctrina. Quod alij qui ſuis itidem ſuperſtitionib. imbuti ſunt, ferre non potuerunt, vt qui non minus quàm Romani,fictitios ſuos cultus, & humana commenta mordicus retineant atque tueãtur. Qui autem primam ac ſinceram Chriſti doctrinam amplexi ſunt,ſuperſtitiones illas planè auerſãtur,quum ijs videant Chriſti gloriam ac merita penitus obſcurari, Dei honorem in creaturas transferri, cultum dei exhiberi abſq; ipſius verbo,qui ab hominibus ſolus prodierit:ita vt Eccleſia quæ ſola hodie ſibi Catholicæ nomen ſuperbè arrogat, ipſa inquam ſola plus cæteris, communem illam ac vniuerſalem fidelium ſocietatem diſciderit, atque etiam diſcerpſerit. Etenim ſi in ea religione ac cultu, quem nobis Sacræ literæ præſcribunt acquieuiſſet,non tot inde ſchiſmata prodijſſent,verùm nouis ſuis cõmentis, nullum hucuſque modum impoſuit. Atque etiam vi & armis ad ea excipienda vnũquemq; adigere conata eſt. Hinc infinita profluxere diſsidia, è quibus, quæ in hodiernum vſque diem perdurant,eorum ipſa nobis experientia plenam facit fidem: quæ verò prioribus ſæculis extiterunt, quicunque peruolutandis hiſtorijs animum ſeriò applicabit, ea facilè deprehendet. Verùm quicquid hucuſque ſuis artibus Satan molitus ſit,Eccleſia catholica inuita atque immota perſtat, ac in vltimum vſque ſupremi iudicij diem perſtabit. Etenim nihil aliud ea denotat, quàm vniuerſale corpus, ex omnis generis ac conditionis hominibus collectum,qui quamcunque terrarum partem incolant, eandem retinent fidem atque gratiam, iuſtitiam,ſanctitatem,beatitudinem,omne denique bonum in Chriſto oblatum amplexantur:atque ita, vt ab ea veritate quam nobis dei ſpiritus literis Sacris patefecit,ne latum quidẽ vnguem ſe abduci patiãtur: Verùm vnicum illum cultum legitimũ, deoq; acceptum ſtatuãt, quem diuinis illis Scripturis præſcripſit.

39 Neque in alium finem hac inuicem ſocietate colligantur, quàm vt ſeſe mutuo pro virili A ædificent,quemadmodum quæ in humani corporis membris coniunctio ineſt,in ſingulorum ſubſidium ac conſeruationem maximè eſt conſtituta. Non eò contendit Eccleſia, vt ſibi ſummum aliquod imperium aut iuriſdictionem tẽporalem vendicet: non eum ſibi proponit finem,vt ingentes theſauros ac terrenas opes accumulet:is ei ſcopus non eſt,vt populos regat, bella adminiſtret, occupet ciuitates, regna ac B prouincias debellet.Iſtud quidẽ, corpus armis ſuis non deſtituitur: verùm ea ſpiritualia ſunt, nõ carnalia, nempe Verbũ & Spiritus,per quę humanam prudentiam expugnat,atque in terram deijcit,mẽtem ac cogitationem captiuam ducit ad obediendum Chriſto:neque verò corpora ſeruitute tyrannica opprimit, aut facultates grauibus vectigalibus exhaurit. Hãc ipſam doctrinam pluribus inculcat Paulus in poſteriore ad Corinthios epiſtola, vbi ſanctæ huius congregationis luctas ſcitè deſcribit, atque in C eadem epiſtola de ſua aliorumque Apoſtolicorum authoritate agens,eam ait ſibi conceſſam eſſe ad ædificationem, non verò ad deſtructionem,in quam tamen vnicè incumbunt ij qui ſoli capita Eccleſiæ, atque Apoſtolici dici volũt: qui interim dei verbum totis viribus oppugnant,neque ſolidam iuſtificationis noſtræ rationem prædicari patiuntur,verùm potius humanis ſuis decretis & conſtitutionibus,miſeris D populorum ſibi concreditorum animabus infinitos laqueos induunt, quæ tamen precioſo Chriſti ſanguine ſunt redemptæ. Atque etiam inſtituta à deo ſacramenta varijs ſordibus inquinant,præcipuè autem ſacram Domini cœnam, quam in craſſam ac fœdam idololatriam conuerterunt, atque è duobus ipſius ſymbolis, ad vnius tantùm participationem miſeras oues admittunt,quaſi in eorum poteſtate ſitũ ſit,ordinem à Domino conſtitutum inuertere. E Non contenti,inquam, Chriſti oues priore illo animarum cibo fraudare, quod eſt verbũ dei, ipſum etiam Sacramentum,quod eſt quaſi verbum viſibile atque apertum benignitatis,charitatis,atque ardentis Chriſti in nos affectus teſtimonium, *μνημόσυνον* mortis ipſius,efficaciſſima teſſera eius vnionis, qua ſub ipſo Chriſto capite in ſanctum Eccleſiæ corpus ſimul coaleſcunt, media ex parte abſcindunt: ſed de his alijs. Hoc tamẽ hîc addam, iſtud vnum eos ſuis traditionibus moliri, vt tyrannidem illam ſuã F ſtabiliant, latiuſque protendant. Spes tamen eſt fore,vt ſui tam nobilis corporis Chriſtus tãdem miſereatur, neq; hominem mortalem ita ſuperbè eius ſe caput iactitare diutiꝰ patiatur, Chriſtus ille ſolus, Chriſtus inquam,caput eſt Eccleſiæ.

1. Cor. 10.

Eccleſia Catholica nõ eſt Romana.

40 Qui aũt Papã caput Eccleſiæ dictitãt,quales vulgò haberi vult,quòd etiã impuri illius aſſentatores palàm & voce & ſcriptis prædicare nõ verẽtur,ſimiles mihi videntur Iudæis illis impijs,qui eadẽ voce & Chriſtũ regẽ ſuũ abnega- G bant, & Cæſarem principẽ ſuũ profitebantur.

Papam qui dicunt Eccleſiæ caput, ſimiles eſſe Iudæis, qui Chriſtum negantes, Cæſarem regẽ ſuum dicebant.

Quem-

Corpus cum duobus capitibus mõstrũ.

Quemadmodum corpori bene constituto vnũ caput inest, ita Ecclesiá, nisi in monstrũ quodpiam transformetur, vno tantum capite prçditam esse oportet, quod quidé est Christus. Nec vlla ratione nititur, quod regerunt Romanum Pontificé alterum esse caput, sub Christo priore capite constitutum: cuius Pontificem, alterũ illud scilicet caput necessarium volunt esse instrumentum. Neq; enim vnquã in corpore bene cõposito visa est huiusmodi ἀταξία, vt ei duo capita adiuncta essent, quorum alterum alteri subesset, quum capitis appellatio rem corporis supremam significet. Christus autem solus super Ecclesiam summus eminet, qui miro prorsus modo atque ineffabili naturæ diuinæ humanam naturam coniunxit. Et caput illud, quod deus dilecto illi corpori constituit, quemadmodum scriptum est in epistola ad Ephesios. Fatemur quidem in eo corpore varia esse membra, quorum aliud alio sit præstantius: verùm hac in re, ea omnia conspirant, vt capiti illi subijciantur, atque fideliter subseruiant. Itaque plura capita vni affingere fas nõ est, & certè intolerabilis planè est superbiæ, ita sibi Christi honorem arrogare. Verùm sit sanè quemadmodum isti volunt, Papa sub Christo capite præcipuè alterum caput censeatur: Attamen qua fide, quasi idoneum organum Christo subsit, experientia ipsa loquitur, quę illum non tãtùm non adhærere Christo, sed illi planè operibus, factis ac consilijs aduersari testatur. Neque ad id comprobandum latius stylum protendere animus est, quum D. Bernardus ea exposuerit, non quidem plenè, verumtamen ita vt satis astuta & subtilis illorum exceptio detegi possit. Propterea vtili ipsius enarratione contentus, plura nunc hic non addam, nisi quòd denuò concludo, corpus illud, vnicum Christum habere caput, non verò homuncionem quempiam, qui sola sua authoritate torqueat, corrumpat, peruertat atque etiam discerpat verba Scripturæ, cuius se plenam cognitionem solidamque interpretationem in scrinio pectoris habere inter suos iactitat: non homuncionem, qui quoslibet pro nudo voluntatis suæ arbitrio extra Ecclesiæ communionem depellat, diris deuoueat atque condemnet. Non homuncionem qui suo vnius nutu, Ecclesijs pastores, rectores ac episcopos cõstituat, quibus nec propriarum quidem facultatum custodiam velit committere. quod eorum ingenio ac industrię diffidat, quam ne minimũ quidé exploratã habet. Propterea vno capite, nẽpe Christo, contẽti sumus, Spiritu sancto gubernatore, sacra Scriptura, veluti externo voluntatis dei testimonio, cuius πληροφορίαν Spiritus sancti vis intus obsignat.

Ephes. 1.

Corpus Christi quibus stabiliatur.

41 Verùm expendamus quæso, quibusdam rationibus sanctissimum illud Ecclesiæ corpus stabiliatur, ædificetur atque accrescat. Hîc autẽ assero prter internam gratiam, fidem ac Scripturã externã, admonitionib. & sacris dei verbo cõcionib. nos indigere: quę hodie apud eos, q Christiani dici volũt, miserè intermissæ sunt. Istud tamẽ est summũ ac præcipuũ officij Apostolici munus, quod quasi Pontificis dignitate indignũ, noua ista, scilicet Ecclesię capita, monachis quibusdã famelicis cõmendarunt: quib. tamẽ remos, carceres perpetuos, ac crudelissimã quãq; mortẽ minitãtur, si pręscriptos à se limites trãsgrediantur. Officio quidẽ suo oneri ac labori se subducere scitè illi nouerũt: verùm vt nunquã apud populũ de reb. sacris cõcionẽtur, quicunq; tamẽ id onus suscipiũt, volũt eos ex pręscriptis à se legibus cõcionari: inde fit, vt miseræ Christi ouiculæ, vel fame pereant, vel parcè quidẽ ac tenuiter pascantur. Vulgò quidẽ solo Quadragesimę tẽpore, & paucutis alijs diebus, de reb. sacris cõciones fiunt, idq; vel ab indoctis quibusdã & fatuis, qui ne ea quidẽ quę dicunt satis sciant, vel ab ijs qui plus ęquo reuerentur eos, quos ita metuere nõ debuerant, vel qui dignitates, diuitias atq; fauores aucupãtur, qui eorũ cõditioni minimè cõueniant. Itaque eo tẽpore conciones habent, sed quibus meras nugas effutiant, aut crassas ignorãtiæ tenebres produnt. Quod si aliquando veritatis quiddã efferant, id fit uerbis ita tectis, implicitis, decurtatis ac mollibus, vt auditores potius destruãt quàm ædificent, aut essentationes proferunt sanis ac pijs omnibus planè intolerandas: atq; ij sunt, qui ambitionis aut priuati cõmodi studio cõcionãtur. Reliquũ anni tẽpus in ecclesijs insumitur deambulãdo, vociferando, cantãdo, sonando. in quibus omnibus, nec vocula quidem intelligitur, quæ populi ędificationi subseruire possit. Quo tẽpore summi illi pontifices, episcopi, & cæteri prælati, maioribus, vt dicunt negotijs occupãtur, qualia sunt Rerumpublicarum administrationẽ inuadere, rationes redditas excutere: exquirere annuos fundorum reditus, & nouas subinde regni vias indagare. Omitto quæ atrociora sunt, nõ quòd ista audire eis graue sit: sed partim, quòd me eorũ pudet, partim, quòd ea quibuslibet satis nota & perspecta sint. Ad eorũ officium pertinebat (si quidẽ sunt Apostoli) prædicare: si pastores, pascere: si Ecclesiæ præceptores, docere: si dispensatores thesaurorum Christi, ijs oues suas ditare. non dico indulgentijs, bullis aut benedictionibus, sed verbo dei, admonitionibus ac correctionibus assiduis, quibus medijs infideles ad deum cõuertũtur, fideles ex pigritia & torpore excitantur, & in afflictionum æstu, consolationem accipiunt.

De Cœna & Missa.

42 Eæ sunt exquisitæ illæ artes, quibus Christi corpus conseruatur. quibus adijci debet Sacramentorum vsus, verùm integer, & ab hominum commentis repurgatus. O Sacra illa Domini cœna, quot modis & quàm miserè hîc fœdata & contaminata es? O Missa, Missa, Missa! quid hîc integrum remansit? Verùm hîc cohibendus est stylus, quũ Catechismũ, non plenũ de Sacramentis tractatum, scribam Quod tamen breui me effecturum spero, si vitam mihi

Dominus concesserit. Paucula hæc in hunc tantum finem scripsi, vt ostendam, quæ ad augmētum ac vtilitatem Ecclesiæ conferebant, quam malè fuerint habita. De Baptismo nihil dicam, quum dei misericordia minoribus aliquātum sordibus inquinatus fuerit: & quamuis purus non sit neque integer, tamen hîc est quod min⁹ doleas. Itaque Sacramentorum vsus Ecclesiæ vtilissimus est, quum veluti verba visibilia sint, quæ in ijs signis conspicuis aquæ, panis ac vini B constitunt. Quibus signis, quasi verbis efficaciter nobis diuinæ misericordiæ promissiones repræsentantur: atque hic non tantùm nobis promissiones exhibentur, sed ipsiusmet rei verè simus participes, vt propterea nobis Sacramenta illa valdè necessaria sint, neq; minimum ad salutem conducant. Quibus adiungi debet fraterna correctio, quæ hisce temporibus ita neglecta est, vt nemo eam, aut in vsum alium adhibere, aut ei subijci velit, tam probè in Christi C schola ꝓfecimus. Quinimò ij potius vulgò pij & tantùm non sancti habentur, qui ad rem suā attenti sunt, quod tamen ita indecorum est & turpe, vt ne ipsis quidem gentium Philosophis probetur, quum hominem non sibi soli natum esse vltrò fateantur. Imò boues ipsi, aut oues, aut asini, si per viam deciderint, sibi mutuò suppetias ferunt. Nos autem nulla fratrum nostrū cura afficiemur, vt quum sub delictorum suorum onera fatiscunt, sanctæ correctionis sub- D sidio eos non iuuemus? Quòd si ea minus proficiat, excommunicatio succedat oportet, veluti postremum remedium, quod nobis deus cōtra præfractos reliquit.

43 Denique, sanctum illud corpus, æquis rectisque legibus conseruatur, quibus, quantum ad externa illa exercitia attinet, regi atque gubernari debet, qualia sunt, commodis locis ac temporibus conuenire ad preces publicas, canendas deo laudes, agendas Christo gratias, at- E que ad Sacramentorum administrationē: quæ omnia ordine, decenter ac honestè fieri debēt, quemadmodum docet Paulus in priore ad Corinthios epistola. Quæ leges ex vnius voluntate atque arbitrio constitui non debent, neque eo loco haberi ea, quæ nobis Dominus sacris Scripturis reuelauit. Atque ita constitui debēt, vt eæ non ex vnius, sed ex Ecclesiæ consensu remitti ac immutari possint, si quidem ex ijs aliquod Ecclesiæ accedat detrimentum. Præterea ne quis in ijs rebus, quasi quæ iustitiam vel sa- F lutem conferant, spem suam defigat, sed eas humanas esse constitutiones meminerit. Deinde non de annuis reditibus, de quæstu, de priuatis cuiusquam commodis agere, verùm in dei gloriam & proximorum vtilitatem totas collimare: ne ita adaugeatur earum numerus, vt vel malè comprehendi possint, aut grauiori onere populum opprimant: ne concessa in Christo libertate eum spoliet: ne æternæ mortis terrore conscientias obligent. His inquam conditioni- G bus, leges ab Ecclesia constitutas Christiani ex A cipiant, ijs pareant, ac reuerenter obsequantur. Vbi ita se habet, leges hac ratione constitutæ, non sine graui delicto sperni aut cōtemni possunt. Hucusque satis fusè disseruimus, quale sit sanctum illud Ecclesiæ corpus, qua ratione in vnū cōueniat, quod sit illi⁹ caput, quib. medijs foueatur, augeatur ac conseruetur. Quod si hîc prēter meum morē ductus hæserim, id nō vanę vllę loquacitati, sed rei naturę ac cōditioni totū imputari debet, q̄ ea copia atq; vbertate abūdat, vt rerū capita attigerim, poti⁹ quàm satis ꝓ dignitate explanarim. Verùm q̄ nūc deesse possunt, nos alio loco copiosius persequemur.

Peccatorum remissionem.

44 Ad superiorem articulum de coniunctione & vnione fidelium in vnum corpus Ecclesiæ: nunc appositè fidei doctrina de remissione peccatorum adijcitur, quæ nusquam alibi, quàm in Ecclesia sperari debet. Quamuis enim nobis sola dei gratia & liberalitate concedatur, eam tamē solo Christi nomine consequi possumus. Quisquis igitur in huius societatem non venerit, illius esse particeps nullo modo poterit: quandoquidem ijs solis donatur, qui fide, Christo Ecclesiæ capiti, vniti sunt. Vnde potest efficaciter concludi, eorum esse peculiare donum, qui vera sunt sub Christo capite, huius corporis membra. Atq; hanc de remissione tractationē, quò facilius intelligatur, in tres considerationes partiemur: quarum prima erit, nos gratia & spiritu Christi, remissionis peccatorū nostrorum participes fieri. Sed hic videndum est, qua via & ratione soleat Dominus hāc gratiam & spiritum largiri, quam aliter non possumus nisi fide definire. Etenim quæ nobis ipse offert beneficia, par est, eum qui frui velit, excipere. Fides autem nihil aliud esse potest, quàm diuinæ misericordiæ, quæ nobis ab ipso offertur, acceptio. Quam ad rem duo necessariò requiruntur: Vnum, vt quod nobis bonum est, offeratur: alterum, vt assentiamur. Ad acceptionem autem & consensum, necessarius est spiritus, qui intrinsecus animum moueat: is enim alioqui propter innatam corruptionē seipsum auerteret, vt cui hæ dei promissiones, hæc oblata misericordia, hæc peccatorum remissio, & parui momenti, & naturaliter parum verisimiles videantur, & à quibus perspiciendis multum absit: quum vt ipsi etiam Philosophi fatentur, non secus ad res diuinas, quàm talpa ad lumen solis cæcutiat. Cuius rei clarus apud Paulum testimonium extat ad Corinthios: *Animalis*, inquit, *homo non est capax eorum quæ sunt dei: sunt enim ei stultitia*, vt opus habeamus interiore illo motu, ne oblatum beneficium repudiemus. Ac duo quidem sunt in hoc motu eximia dona: Primum, vt oblatum nobis dei donum & misericordiam agnoscamus. Deinde, vt oblata placeant, eaque assentiendo excipiamus, quod nobis vt plurimum non aliter fruendum conceditur, nisi quàm nobis ex verbo dei proponitur, qualis & quanta est illa dei misericordia,

Fidei assentiri per spiritum S.

ſericordia, qua nobis per Christum gratis peccata nostra remittit. Vnde in Actis Apostolicis dicitur, Petro adhuc loquẽte, Spiritum ſanctũ illapſum fuiſſe in eos qui audiebant. Et à Paulo ad Romanos, Fidem eſſe ex auditu, auditum autẽ per verbum dei. Ecclesia igitur continuò per ſuos miniſtros verbum dei prædicás, atq; ita in ſuis concionib. reconciliationem per Christum offerens, remiſsionem peccatorum donat, quatenus illam externo miniſterio ex verbis Scripturæ proponit: quibus per attentas aures, tanquam per canalem, & gratia, & ſpiritus Christi ad cor vſq; noſtrum influunt. Firmiſsimè igitur cõcluditur, verbum dei eo quo diximus modo, remiſsionis peccatorum eſſe initium, quæ quũ in Eccleſia ſola proponatur, conſequitur, nuſquam alibi peccata remitti.

Rom. 10.

Aliæ de Sacramentis cõſideratio.

45 Addenda eſt altera de Sacramentis conſideratio, quæ ſunt huius abſolutionis verba viſibilia. Quemadmodum enim verbum in voce reſonat & auditur, ſic in ſigno viſibili & conſpicuo loquitur, atq; nos admonet Sacramẽtum: cui fidem habẽtes, id quod promittit & ſignificat, re ipſa obtinemus. Nec aliter huius ſignificationi fidẽ adhibemus, q̃ eiuſdem Christi ſpiritus motu, quẽ ſuprà expoſuimus. Neq; verò exiſtimato te operis operati virtute, ex Sacramenti perceptione nobis peccata remitti. Id enim fide cõſequimur, dũ quod nos docet viſibiliter, ex Christi inſtituto credimus: vt tantundem Sacramentum, quãtum dei verbũ valeat. Quemadmodũ enim hoc credentib. reipſa ſignificat & donat, quicquid pollicetur: ſic Baptiſmus fide perceptus, remiſsionem peccatorum, quá viſibiliter loquendo promittit, & ſignificat & exhibet credenti. Sed enim mihi obijci poſſet, ſi verbo Christi credentib. quod nobis prædicatione proponitur, peccata vti dictũ eſt, remittuntur, qui poſſunt iterum deinde Baptiſmo remitti? Reſpondeo, quod ad deum attinet, vná eandemq; eſſe abſolutionẽ, & hác & illam: & quod ad peccata noſtra ſpectat, eandẽ quoq; eſſe remiſsionẽ, quę tamen in nobis toties cõfirmatur & renouatur, quoties verbis, quib. ea nobis ſignificatur, fidẽ habemus, ſiue in voce fiat, ſiue ſigno viſibili perinde eſt. Quotieſcunq; igitur aut verbum audimus, aut Sacramenta fide percipimus, ſancitur nobis peccatorum remiſsio, vnde gaudio non vulgari intus perfundimur. Nec mirũ cuiquã videri debet, quare Sacramenta à Christo cõſtituta ſint: quum ijs non ſecus atq; externo Scripturæ verbo, ſpiritus efficacitatẽ in credẽtibus permeare velit, vt ipſi quotidiana experientia edocemur: ſed ita vt neutrum horum ſine fide cuiquã prodeſſe poſsit. Duo igitur media hactenus explicauimus, quib. extat in Eccleſia peccatorum remiſsio, pro duplici ratione, qua verbũ dei credẽtib. proponitur. Quod ſi quæras, Vtrũ Sacramentorum hác remiſsionem nominatim in Eccleſia ſignificet: reſpondeo, Baptiſmum eſſe: qui cùm aqua viſibili abluimur, ſignum eſt efficax, nos per Christum ſpiritualem purgationem conſequi. Atque illud eſt quod docet Paulus ad Epheſios, Christum purgaſſe Eccleſiam lauacro aquæ in verbo vitæ.

46 Sed iam videamus, quodnam ſit tertium huius remiſsionis medium. Habet Eccleſia ex Chriſti dono & gratia ſingulari ius & authoritatem, vt à ſe contumaces excommunicatione excindat, ſicut iam dictum eſt: cuius ordinem Christus ei deſcriptum tradidit apud Matthęũ, vbi agit de fraterna correctione, qua admoniti, niſi reſipiſcerẽt, ad extremam vſq; ſeparationis animaduerſionem procederet: quę tamdiu vim ſuam retineat, quamdiu pœnitentiá & μετάνοιαν admiſsorum peccatorum differat: Perfecta verò pœnitentia, tùm quoq; finis excommunicationis pœnæ imponatur. Qua de cauſa, rogatus à Petro Christus, Quoties peccantib. eſſet condonandum, an (quod plurimũ videbatur) *vſq; ſepties*? Reſpondit, quoties ad meliorem viam redibunt. Id enim denotat, quum dicit, *Septuagies ſepties*, ſiquidem numerum infinitum complectitur. Semper igitur admittendi ſunt, qui per pœnitentiam ad Eccleſiam redeunt. Et ne tam frequens fortaſſe aduerſus eundem, tum ſeparatio tum receptio hominum miniſterio repetita, parui momenti videretur, & tanquam à voluntate humana profecta, iocoſa & ludicra haberetur: addit, ſe tradere claues Eccleſiæ, eam videlicet poteſtatem, vt quæ vel ligaret vel ſolueret in terris, rata haberentur in cœlis: quod eo modo intelligit, quo ſcribit ſanctus Euangeliſta. Hoc igitur articulo credimus, diuinam eiuſmodi authoritatem Eccleſiæ commiſſam, vt excommunicatos, qui ab admiſsis peccatis reſipiſcunt, abſoluat & liberet, ſibique reconciliet, vt in eum ſanati corporis locum, cuius Christus eſt caput, reſtituantur. qua abſolutione cum votis & precibus publicis in Eccleſia peracta, admiſſa quoque peccata, illis proculdubio remittit. Quamobrem poſt conceſſam eiuſmodi clauium authoritatem, Christus non fruſtra adijcit, *Quodcunque petieritis in nomine meo, dabitur vobis*: Et *vbi duo vel tres conuenerint in nomine meo, in medio eorum ſum*. Vnde colligitur, Eccleſiam nunquam vel excommunicare, vel excommunicatos ſibi reconciliare, quin ipſe etiam Christus adſit. Quo fit, vt Paulus 2. ad Corinthios ſcribat ad Eccleſiam, vt condonata culpa peccatoris illius, cuius meminerat priore Epiſtola, ratam facerẽt erga eum charitatem, repetita cum illo priſtina conſuetudine. En quomodo Eccleſiæ authoritatem non contemnimus, ſed penes vnius voluntatem & tyrannidem eſſe negamus. Fatemur igitur hanc poteſtatem in terris eſſe inter pios. Sed quemadmodum ſola credentium multitudo in Christo cõgregata excommunicationis, ſic reconciliandi & admittendi ius habet: & quod ita peragit, à deo quoque fieri, ratumque in cœlis haberi credimus. Verùm obſerua, hoc tertio medio ſolas peccatorum publicorum abſolutiones contineri: quod autẽ ad ſuperiora duo attinet, Eccleſia

penes se generaliter remissionẽ habet omnium peccatorum. Hic tantum ea locum obtinet, quę ad publica scelera pertinet, quæ prauo exẽplo, eos ad quos noticia peruenerit, offenderint, ijsque scãdalo fuerint. Toto igitur corde & pleno ore gratias deo agamus, qui nobis in terris tantum concesserit beneficium, maioraque nobis in cœlo reposuerit, vt deinceps videbimus.

Carnis resurrectionem.

47 Qua posśint aptiore methodo isti articuli simul cõiungi, ipse non video. Peccatum homini fuit (vt notũ est) vnica & integra mortis causa: paulo antè professi fuimus, nos per Christũ peccatorum remisśionem consequi. Hoc vnum igitur superest, vt à morte per eum liberemur, & ab illius tyrãnide vindicemur, quamprimum ad Christum per fidem accesserimus: tum enim suum illi ius æternum, quod in nos obtinet, deperibit. Quum enim huius vis natiua tanta sit, vt quod semel arripuit, mordicus retineat: idcirco Philosophi scribunt non dari, vt ab eiusmodi priuatione, ad pristinum habitum redeatur. Qua quidem in re minimè falluntur, siquidem vim tantùm naturæ consideres. At nos qui fide donati sumus, sic mortem gustamus, vt huius operationi finem & terminum constitutum esse sciamus, ipsius Christi promisśione confirmati: qui Ioannis sexto, se nullum eorum perditurum esse dicit, quos illi Pater donauerit, sed vltimo die suscitaturum. Quod si obijcias, nõ modò pios excitatum iri, sed etiam incredulos: Ecquid igitur (quod ad resurrectionẽ attinet) profutura sit fides in Christũ? Respondeo, ad nudã & solam resurrectionem, fiduciam in Christum nihil prodesse, eum enim gradum tum boni tũ mali consequuturi sunt. Sed ad fœlicitatem, vitam æternã & cœlestem beatitatem resurrectio, ea verò solũ ijs cõceditur, qui per fidẽ vniti sunt Christo: hoc tamẽ minimè prętereundum videtur, quòd impij resurrecturi sunt, id minimè vi ipsius naturæ, sed per Christũ obtinere. Quum enim fateamur primi vni⁹ hominis morte, nos omnes morti obnoxios redditos fuisse, hoc quoq; par est nos admittere, vt quotquot secũdæ huius vitę fiunt participes, per vnum etiam Christum, qui primus excitatus est, consequantur: quapropter impij velint nolint, Christi virtutẽ in seipsis sentient. Sed quod isti magno suo malo, id iusti summo bono adepturi sunt. Ea est Pauli doctrina ad Corinthios, quum dicit, *Sicut per vnum hominem mors, ita & per vnum hominem resurrectio mortuorum. Et quemadmodum per Adamum omnes moriuntur, sic per Christum omnes viuificabuntur: sed quisq; suo ordine, primitiæ Christus: deinde qui sunt Christi*, postremo & infœlicisśimo gradu, qui à Christo alieni fuerint. Quẽ admodum autẽ in statu & conditione, sic etiam in loco discrimen erit. Sancti enim excitati cum bonis, qui fortasse tum tẽporis superstites erũt, rapientur in aera, in occursum summi illius regis Domini Iesu Christi: qui quidem, vt iam profesśi sumus, veniet iudicaturus viuos & mortuos, sicuti expressum esse ostendimus, in articulo de iudicio extremo. Christus ergo generaliter vim suam exeret, in omnes tum bonos tũ malos, non modò in iudicio illo, sed etiam in resurrectione. Primus ergo resurrexit, & nos illũ, tempore statuto sequuturi sumus. Ecclesia corpus est à dei spiritu animatũ, quod gradatim augescit, nõ secus atq; corpus animalis naturaliter sensim formatur. Ex vi enim formati, quæ semini inest, primum aliquod in massa membrũ formatur & producitur, seu cor fit, seu quoduis aliud nihil refert: sufficit vni alicui motum & sensum dari: idem deinde spiritus alia membra formando sensim procedit. Idem euenit in sancto credẽtium corpore, in quo dei spiritus, Christũ verum omnium caput excitauit: idẽ postea spiritus eadem vi qua Christũ excitauit, in nobis omnib. qui chara sumus corporis ipsius mẽbra, eadem resurrectionis effecta producet, vt habetur Ephes. 1. & eodem articulo explicauimus, quo de resurrectione Christi agebatur.

48 Quantam autem cõsolationem pijs spes illa beata adferat, vel ij ipsi iudicent, qui tam ambitiosè, tamq; pompa diem suũ natalẽ, magna alacritate celebrant: vel eum quo ad aliquẽ dignitatis gradum euecti sunt, sicq; lęta memoria recolunt initia tantarum calamitatum & miseriarum, quibus hæc vita est obnoxia: & quæ ad principatus & dignitates mundanas accedunt. Hęc vera est sanctorum Christi natiuitas, hic verus triumphus, hic cœlestis eorum receptio: tũ nobis fenestræ aut portæ potius gloriæ, reserabuntur. Hic spes omnes nostræ reuiuiscere debent: si quando (quod sæpè accidit) propter carnis pódus, quod nobis incumbit, segnescere & lento gradu in via Domini incedere videamur. Sic roborari debent animi nostri ad perferẽdas molestias, quæ corpori, naturæ, sensui, duræ difficilesq; videntur. Sic in mortificandis sensibus & concupiscentijs confirmari debemus: quum sciamus ex Paulo, Nos qui participes fuimus mortis Christi, futuros quoque & resurrectionis: tum enim vitę huius laboribus, miserijs, doloribus & tormẽtis liberabimur: corpus autem tanto excellentius habituri sumus, quanto cœleste & spirituale terreno & carnali præstat. Neque verò hoc à me dicitur, quasi tantum carnis, sanguinis & osśium, quantum satis erit ad corporalem constitutionem non recuperemus: sed multo præstantiorem fore credimus, quòd cœlestis & spiritualis naturę nomina significãt: quas prerogatiuas & elogia tribuit Paulus priore ad Corinthios, corporibus nostris per resurrectionẽ renouatis. Et Christus apud Mathęũ, quum à Sadducæis tentaretur, promisit nos similes Angelis futuros: vt matrimonij nullus super futurus sit vsus. Quum enim mors nullum habitura sit imperium, generationi etiam, quę nobis, ad supplementum eorum qui in dies intereunt numerum, concessa est, nullus erit locus, quod idem de fame, siti & toto illo maligno satellitio affirmatur. Quisquis igitur ad tam gloriosam

Rom. 6.

1. Cor. 15.

Matth. 22.

riosam & nobilem conditionem contendit, par ui facere debet molestias omnes, & sudores quos Christi nomine perfert. Hoc verò scelerati non attendunt, sed quasi leue videatur, quòd animam in hac vita scelerum infinitorum serui tuti subijciant, & cupiditatum flammis domari permittant, pro nihilo ducunt, vt aliquãdo corpus habeant liberum, & à necessitatibus naturalibus solutum, vt qui id esse impossibile iudicant: quia dei potentiam metiuntur ex earum rerum cursu, quæ continuò inter nos hîc fiunt & producuntur. Contra verò pij, qui ex resurrectione maximum illud donum sperãt, vt nec mors nec aliæ naturales infirmitates amplius possint corpori molestiam exhibere, totis viribus adniti debent, vt animos suos à tyrannide vitiorum & affectionum liberent: quo magis ac magis conformentur, in spe recuperandi corporis liberi, quo superinduatur animus, iam per Christum, victoriam ex cupiditatibus & peccatis adeptus, quæ per corpus & carnem spiritum opprimunt. Quod quidem deum æternum & Patrem clemẽtissimum rogamus, vt nobis suo tempore largiri velit: idq; per meritum Domini nostri Iesu Christi, pro eo desiderio immortali, quo regnum ipsius optamus. Quod quamprimum fieri cuperemus, modò hinc illius honor & gloria illustrior redderetur.

Vitam æternam.

49 Per Christi spiritum hic in Ecclesia degentes, peccatorum remissionem consecuti, vbi regenerationem in fœlicitate & gloria fuerimus adepti: quid deinceps aliud velle aut debemus aut possumus, nisi vt in deo per Christum, lætos, contentos, fœlices, æternùm viuere concedatur? Quamuis autem eiusmodi status multis de causis magnoperè sit expetendus, omnes tamen partes beatæ illius vitæ ad duo bonorum genera referri debẽt. Prior, animum: altera, corpus respicit: de quo hæc paucis dicam, futurum vt facessant ab illo labores omnes, molestiæ, miseriæ, dolores quos in hac infœlici valle perferre cogimur. Atque id est quod in Apocalypsi dicitur, Deum absterfurum omnes lachrymas ex oculis sanctorum, nec vllos superfuturos dolores, planctus, suspiria, gemitus: Corpus igitur nostrum planè renouabitur, vt in articulo de resurrectione tractatum fuit: quibus expositis sententijs hoc addimus, nobis viuum exemplar & efficax in resurrectione Christi extare, quales futuræ sint corporũ nostrorum cœlestes proprietates: extat & in nonnullis ipsius actionibus, quum in hoc statu vitæ passibili degeret, vbi in suo etiam corpore miracula edidit. In eum locũ intrauit clausis ianuis, vbi Apostoli congregati erãt: inambulauit aquas maris, nec immergebatur: in aera sublatus est, aut potius ascẽdit in cœlum, vt suprà professi fuimus: sese videndum & palpandum obtulit discipulis. Adhæc quum nec videri nec capi voluit, sic corpori suo moderatus est, vt neq; hoc neq; illud vsquã præter voluntatem acciderit: veluti in Nazareth, vbi è monte præcipitem dandum, aut in templo lapidandum curarunt: quum excitatus exijt è monumento, quod milites asseruabunt, noluit videri. Ac ne in monte quidem Thabor, in quo corpus ipsius transformatum, instar solis lucidum euasit: quibus qualitatibus quin probabiliter corpora nostra exornãda speremus, in vita illa æterna, nulla ratione prohibemur. Suo enim capiti membra esse similia omnino æquum videtur. Quapropter si quis carnalẽ corporis sui curam habet, imperitè facit, qui illi morem gerat, in ijs quæ cum tam beato fine pugnare cõstet. Pro eo potius, quo à diuina gratia donatur fauore, omnino illud in obsequium spiritus tradere debet, à quo tandem viuificandum, & in tam eximium gradum euehendũ est. Qua ratione Paulus, ea quæ præsenti tempore perpetimur, statuit minimè esse paria futuræ gloriæ in nobis retegendæ. Vtq; eodem sensu differens de vita æterna, Christus: *Qui*, inquit, *inuenerit animã suam, perdet eam*: quo loco, animæ nomine, naturalem hanc vitam intelligit: quam quisquis à mortificatione, & cruce à deo immissa subducit, tentatq; cum summo Christi & nominis ipsius dedecore, periculum ab ea & mortem temporaneam propellere: tunc eã verè perdit, licet eam se reperturum & recuperaturum cõstituat. Eam enim ijs proprietatibus spoliat, quas alioqui perpetuò, in fœlicitate illa æterna, cum Christo habitura esset. At spirituales, & verè Christiani, qui mundi iudicio propriam vitã prodere existimantur, dum eam minoris quàm par est faciunt, pro Christo magna & infinita pericula, atq; adeò mortem ipsam vltrò subeũtes: ij inquam, vt verissimus Christus testatur, animam perdendo, reipsa inueniunt, & certissimè acquirunt: idq; grani similitudine quàm aptissimè exprimitur, quod nisi prius in terra putresceret, nunquam aut florem, aut frugem, spicæ ordine structam funderet.

Rom. 8.

Math. 10.

50 Sed pergamus & videamus qua in re beatorum spiritus, in eo de quo diximus statu acquiescant, qui per Christum iustificati sunt, si in hac etiam vita, deum Patrem suum toto corde, tota anima, totis viribus diligendi, summo desiderio tenentur: Et quamdiu ab eo quod præstare debent, se longissimè abesse agnoscunt, necesse est vt maximo dolore afficiantur. Quàm iucundum illis fore existimamus, quòd tam iusto, summo, magno & longo desiderio satisfacere poterunt? Tum præditi erimus hoc dono, vt deinceps illum non offendadamus, à peccãdi seruitute & domestico hoste, carnis mirirùm insultibus, cùm pacem colet cum spiritu, liberabimur. Huius vinculis cõstricti, nunc non possumus dei lẽgẽ adimplere: verùm in eo statu, deum totis viribus & plusquã aut nosipsos, aut quidquid extat in rerum natura, diligemus. Neque nos illa à vero & sincero proximi amore remorabitur. Huic quidem huius vitę officijs nihil opus erit: attamen illum amabimus, quatenus illius fœlicitate, nõ secus ac

nostra afficiemur. Facessent à nobis motus inuidiæ, φιλαυτίας, & aliarum cupiditatum, quę nobis vt plurimum sunt inimicæ, & ad diligendos proximos remissiores reddunt. Quod autem maximi est momenti, & ab omnib. magnoperè expetitur, quiquidē ratione & pietate aliqua sunt præditi, id vera est dei noticia, quæ tum demùm nobis conceditur. Nunc quidem aliquatenus datur hominibus, ex rerum creatarum indicijs, ex Scripturæ testimonijs & interiore spiritus reuelatione, deum agnoscere: tum verò plena & aperta erit cognitio. Quapropter Paulus ad Corint. *Videmus*, inquit, *per speculum, quasi in imagine*. Nunc nobis obscuræ quædam sententię sunt propositæ, quæ Græci αἰνίγματα dicunt. Tunc reipsa qualis est, exhibebitur conspicienda, vela & integumenta omnia remouebuntur, vt ad dei ipsius faciem penetremus, quæ in hac vita percipi non potest: vt deus ipse Mosi fideli seruo confirmauit his verbis, *Fieri non potest, vt me videat homo, & viuat. Proinde faciem meam non videbis, sed efficiam vt humeros & dorsum me prætereunte, videas*. At ista mortali conditione soluti, tanti doni proculdubio capaces erimus. Qua in re præcipuè vita illa æterna sita est, vt Seruator noster Iesus docet apud Ioannem: *Hæc est vita æterna, vt te solùm agnoscant verum deum, & quem misisti Iesum Christum*. Et idem, Abrahamum dicit desiderasse videre diem Domini, vidisse & exultasse. Et Apostolis, *Beati*, inquit, *sunt oculi qui vident quod vos videtis: Dico vobis, multos reges & prophetas optasse vt viderent quæ vos videtis, nec tamē concessum est*. Quo loco attendere oportet, Christum de priore suo aduētu disserere: in quo naturæ humanæ proprietates habuit, mortales & passibiles. Quòd si illos obijcias, post resurrectionem etiam eum vidisse, quum iam immortali & impassibili vita præditus esset: Respōdeo, ne tum quidem plenam de omnibus suis hostibus victoriam reportasse, nec regnum perfectū, pacificum, & ab omnibus aduersarijs tutum, adeptum fuisse: quale erit, ex Pauli sententia in Epistola ad Corinthios priore, quum inimicos omnes pedibus suis subiecerit.

1. Cor. 13.

1. Cor. 15.

51 Quiuis ergo apud se reputet, qualis nos fœlicitas maneat, quum nobis dabitur, vt illum videamus, & fratrē primogenitum in gloria illa & triumpho experiamur, vbi non cum illo tantùm, sed etiā cum Patre æterno, vnum erimus: cui nos, vt regnum sua victoria partum beneq; administratum, sistet: vt deus ille Pater (quod & Paulus eodē loco testatur) omnia sit in omnib. nobis. Quid igitur, fratres, melius optare possumus? Quoniam nobis vtile, iucundum, gloriosum, honestum, pulchrum, omniq; ex parte bonū erit, quod Pater ille & deus benedictus, omnia in omnib. futurus est? Ista non aliunde quęrenda sunt, vt nec aliunde cōsequuturi sumus. Illius nostræ beatitatis vmbram, experimentū aliquod & scintillulam Petrus in monte gustauit: itaq; illic perpetuā sibi habitationem optasset. Eam Paulus in tertium vsq; cœlum raptus, expertus est: vbi tanta audiuit mysteria, à sensu hominū remota, vt ineffabilia essent. Mosis facies, propter eam quam cum diuina gloria habuit consuetudinem, sic resplenduit, vt eum Israelitę intueri nullo modo possent. Quid ergo nobis futurum est, vbi æternum, apud illum filiorum & domesticorum locū obtinuerimus? Si quando contingat, vt hìc cum aliquo spiritus motu Scripturas legamus: si preces attentas ad deum fundimus, si apud illum pro malis quæ patimur magno affectu ingemiscimus: aut ex verbi prædicatione efficaci intus permouemur: annon gaudium, delectationem, consolationem percipimus, quæ delicias omnes, lusus, voluptates mundi superet? Atqui hoc tantùm est initium vitæ æternæ, ex quo tamē conijcere possumus, qualis sit futura pura illa integra & numeris omnibꝰ absoluta fœlicitas. De qua multo plura disseri possent: sed amplificationes istas, magis cōuenit pij lectoris fidei relinquere: quę quum donum sit dei, quod à nobis minimè proficiscitur, quatenus nos huius deus capaces reddit, ita pro accessionis in nobis modulo plura quoq; concipere solemus. Atq; suaues istæ animi comprehensiones, nos in huius vitæ calamitatibus solantur & recreāt. In medijs huius mundi procellis tantæ fœlicitatis portum indicantes, ad quam nos omnes perducat, is qui nobis eam peperit morte sua preciosa: Eoque per spiritum suum deducat, quotquot per eum, ab ęterno Patre regenerati sunt: cum quo viuit, triumphat, & regnat in perpetuum. Amen.

Habetis fratres, breuem particularum quæ fidem nostram spectant, expositionem. Quod autem ad ea quæ deesse videbitis, amabo, has excusationes accipite. Vnam, quòd mihi tenuis est & curta supellex. Alteram, quòd in libro quem præ manibus habeo, de vero Cultu dei, multa supplebo, quæ hic breuitatis causa prætermissa sunt. Deus ac Pater gratiæ suæ vos magis ac magis participes faciat in Christo Iesu Domino nostro.

Amen.

P. MAR-

P. MARTYRIS VERMILII, LOCORVM COMMVNIVM, CLASSIS TERTIA:

In qua de causis & ratione vniuersa, qua in Christi & salutis possessionem mittimur: deque Christi in nobis manentis effectis agitur.

LOCVS PRIMVS.

De Prædestinatione. In Rom. nonum caput ad finem.

Vide in Gen. 25. Methodus tractationis huius.

NE in disputando vagetur oratio, quod facilè fieri posset in tam lato campo de diuina prædestinatione, cuius valdè sinuosa est tractatio, omnia quæ dicturi sumus, in quatuor capita distribuemus: videlicet, vt primò excutiamus eius naturam, & definitionem. Deinde, quæ sint illius causæ: nihil enim sciri potest, quod non cognoscatur per causas. Tertiò, quæ effecta prædestinatio pariat in hominibus: multa enim sunt, quæ satis perspicuè intelliguntur ex effectis. Postremò, vtrum vis eius ea sit, vt hominibus necessitatem adferat: & vtrum libertatem voluntatis humanæ, vel auferat vel impediat, & vtrum ea mutari possit. His partibus excussis, disputationi finem imponemus. Non polliceor tamen me omnia, quæ dici possint esse dicturum. Infinita enim sunt, quæ occurrunt de hoc negotio cogitantibus. Ea tantùm attingam in præsentia, quæ magis videbuntur necessaria, & posita in acriori controuersia: quibus ità congestis, non erit difficile alijs plura sibi aliunde corrogare. Antequam autem ad definitionem prædestinationis accedamus, duo mihi expedienda sunt: primùm, an salua pietate Christiana, liceat de prædestinatione aut disputare, aut concionari, ne, si id non liceat, impiè facere videamur. Alterum, quoniam vt Dialectici tradunt, quæstio, An aliquid sit, naturaliter præcedit eam qua quæritur, Quid quodque sit. Ne illum ordinem perturbemus, videndum est, sit ne aliqua prædestinatio, quò eam postea possimus securius definire. Quod ad priorem quæstionem attinet, scire debemus, varias esse electiones dei. Quædam enim sunt ad certum munus obeundum, vt ad regnum, aut ad Apostolatum: aliæ autem sunt ad vitam æternam. Atque istæ interdum disiunguntur:

Electionum dei varietas

Fit enim sæpe, vt qui eligitur ad regnum, non statim eligatur ad vitam æternam. Quod etiam accidit de Apostolatu, vt in Iuda. Interdum tamen coniunguntur, vt vbi agitur de electione temporaria, intelligamus agi etiam de æterna. Sic Paulus ait, se vocatum esse Apostolum, & segregatum fuisse ab vtero matris, videlicet ad Apostolatum, & prædicationem Euangelij: simul tamen intelligit, se prædestinatum fuisse ad æternam salutem. Christus etiam dixit, se elegisse discipulos, vt irent, & fructum afferrēt, & fructus eorum maneret: simul autem eos iussit esse bono animo, quòd nomina illorum essent scripta in cœlis. Est igitur inter istas electiones magnum quoddam discrimen: est etiam inter eas magna coniunctio, vt vna sæpè pro altera accipiatur. Ita Paulus ea quæ de Iacobo & Esau in Genesi & Malachia prædicta videntur esse temporaria, mira prudētia transtulit ad spiritualia.

2 Iam, quod ad hanc posteriorem electionem attinet, video multos fuisse, qui hanc disputationem minimè iudicarint attingendam: quorum rationes explicat Prosperus, & Hilarius episcopus Arelatensis, olim Augustini discipulus, in duabus epistolis, quæ præfiguntur libris de Prædestinatione sanctorum: scriptæ autem illæ sunt ex hac occasione, quòd cùm Augustinus scribens contra Pelagianos de gratia Christi, multa in suis libris inculcasset de prædestinatione, multi ex fratribus, & quidem non obscuris, per Gallias fuissent perturbati, & mirificè offensi: asserebant enim hac prædicatione prostratis adimi conatum resurgendi, stantibus autem torporem afferri: quòd vtrique iudicarent, superuacaneam esse diligentiam, cùm dei prædestinatione constitutum iam de ipsis esset, vt reprobati non possent restitui: electi autem nullo modo possent excidere: neque tamen cursum constantem & firmum possent retinere, cùm essent incerti de sua prædestinatione. Itaque cùm hac doctrina tollatur

Prosperus et Hilarius.

industria,& tantùm superſit fatalis quædam neceſsitas, præſtare, vt de ea ſuperſedeatur. Addũt præterea ſuperfluam eſſe diſputationem, de re quæ non poſsit comprehendi. Scriptum enim eſſe, *Quis cognouit ſenſum Domini? aut quis conſiliarius eius fuit?* Putabãt ergo docendum eſſe, Deũ ex ſua bonitate velle omnes homines ſaluos fieri: quòd autem omnes non ſeruentur, id ex eo fieri, quòd omnes nolint ſalui fieri. Atque hanc doctrinam aiunt tutam eſſe: contrà autem doctrinã iſtam de prædeſtinatione auferre omnem vim, & vſum & prędicationum, & admonitionum, & correctionum. Nam ſi certus conſtituatur numerus electorum, qui nec imminui, nec augeri poſsit, fruſtra laboraturos eſſe côcionatores. Nam ſi diffinitio dei ſit immobilis, erit chaos impenetrabile inter electos & reprobatos, vt nullus ex iſtis migrare poſsit ad illos, aut ab illis tranſire ad iſtos: itaque caſſus & inutilis erit omnis labor docentium. Viſa etiam illis eſt hæc doctrina recens, quòd veteres Patres aut nihil, aut parum admodum de ea tradidiſſent, aut alia ratione diſſeruiſſent. Cumque vſque ad Auguſtini tempora Eccleſia contra hæreticos fidei dogmata defendiſſet abſque iſta doctrina, ſe quoque etiam tum ea carere poſſe. Nihil enim aliud facere eos, qui iſta docent, niſi vt homines reuocent ad incertum diuinæ voluntatis: id autem nihil eſſe aliud, quàm illos adigere ad deſperationem. Hæc omnia obiecta ſunt Auguſtino: q̃ ſi vera eſſent, nos iſtam nunc quæſtionem temerè & inconſultò ſuſciperemus. At rationes, quib. Auguſtinus ſe defendit, noſtrum quoq; inſtitutum tueri poſſunt. Quare, quę hoc loco dicturi ſumus, ea ex duobus eius libris breuiter colligemus: quorum alter inſcribitur, De Bono perſeuerantiæ: quo in lib. cap. 14. 15. & 20. refutat illas obiectiones, quas commemorauimus: alter de Correptione & Gratia: vbi cap. 5. 14. 15. & 16 idem tractat.

De prædeſtinatione tractandum.

3 Primùm quidem miratur, iſtos arbitrari, doctrinã de prædeſtinatione ſubuertere cômoda prædicationum: præſertim cùm Paulus doctor Gentiũ, & prædicator orbis terrarum eã doctrinam in ſuis Epiſtolis & ſæpè, & luculẽter, & ex profeſſo inculcet: vt in Epiſtola ad Romanos, ad Epheſios, ad Timotheũ. Imò Lucam quoq; in Actis Apoſtolicis, & Chriſtũ ipſum in ſuis côcionib. ait eius mentionẽ facere. Chriſtus enim ait, *Quos Pater dedit mihi, eos nemo poteſt rapere de manu mea: Et multos vocatos eſſe, paucos electos*: Et vltimo in illo die ait ſe reſponſurum pijs, *Venite benedicti Patris mei, poſsidete regnum paratum vobis ab origine mundi*: Et agit gratias Patri, quòd abſcondiſſet ea à ſapientib. & reuelaſſet paruulis, quòd ſic ei placitũ eſſet. Alio etiã loco. *Ego*, inquit, *ſcio quos elegerim: &c. Nõ vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos.* Quòd ſi Chriſtus & Apoſtoli hac de re ſæpè in concionibus ſuis verba fecerint: nemo, inquit, putare debet hanc noſtram aduerſari prædicationibus. Negat etiam eſſe conſentaneum, ſi voluntas, ſalus & bona opera noſtra pendeant

Paulus eam aliquoties inculcauit.

Chriſtus & Apoſtoli meminerunt.

Non pugnat cum prædicatione Euangelij.

A à voluntate & diffinitione dei: idcirco ſtudium, & conatum, & ſolicitudinem noſtram abijciendam eſſe. Paulus enim cùm dixiſſet, Deum operari in nobis & velle & perficere, tamen non deſtitit rectè monere. Cumque ſcripſiſſet ad Philippenſes, Deum, qui cœperat in illis, perfecturum eſſe opus quod inchoauerat, vt inculpati eſſent in die Domini: quibus verbis tribuit deo & initium & ſucceſſum bonorum operum, tamen eos in eadem Epiſtola mi-

B rificè adhortatur ad ſanctitatem. Chriſtus etiam iuſsit Apoſtolos credere: & tamen ex altera parte ait, *Neminem poſſe ad ſe venire, niſi quem Pater traxerit*. Ait etiam, *Qui habet aures audiendi, audiat*. Tamen deus in Scripturis ait, ſe daturum cor diuinitus, vt intelligant: oculos, vt videant: aures, vt audiant. Iſta igitur inter ſe non pugnant, videlicet, definitionem bonorum operum penes deum eſſe, eorumque

C donum tantum à deo eſſe ſperandum: & ſtudium, curam, ſolicitudinem rectè & ſanctè viuendi à nobis eſſe adhibendum. nam vti diximus, Diuinæ literę vtrunq; tradunt. Pręterea ſi prędeſtinationẽ hac de cauſa negare volumus, cùm eodem modo præſciẽtia dei certa ſit, & falli non poſsit, an ideo negabimus, deum omnia præſcire, ſi qui fortè ſint, qui hac doctrina offen

Tam præſcientia dei, quã prædeſtinatio certa eſt.

D dantur? Et de Bono perſeuerantiæ cap. 15. profert exemplum, quod ſuo tempore accidit. Ait, ſecum fuiſſe quendam in eodem monaſterio, hominem parùm probatæ vitæ: Ille, cùm moneretur erroris, dicere ſolebat, Talis ego ero, qualem me deus pręſciuit futurum. At iſta cùm diceret, inquit Auguſtinus, vera quidem dixit: ſed quamuis verè ſentiret, tamen factus eſt in dies peior: denique etiam ad vomitum, inquit, reuerſus eſt: qualis tamen, inquit, adhuc futurus ſit, deus nouit. Si iſte abuſus ſit veritate, nõ

E propterea quiſquam pius negabit deum omnia præſcire. Atque hanc dei præſcientiam nihil obeſſe bonis operibus, Chriſtus oſtendit: cùm diſcipulos ſuos iuberet orare, & interim admoneret, Deum probè ſcire, quibus rebus illis opus eſſet. Præſcientia ergo dei non reuocat nos à ſtudio precum. Vtila enim & neceſſaria, quæ deus decreuit ſe daturum, per hoc medium ſe decreuit daturum eſſe. Falluntur etiã, qui hanc doctrinam putant eſſe inutilem: imò

F parum vident, & eius vtilitatem non intelligunt. Pijs vehementer expedit, vt nẽue alijs hominibus, nẽue ſibijpſis fidant: ſed in vno deo omnem ſpẽ ſuam & fiduciam collocent. Quod certè verè atque ex animo facere non poſſunt, niſi quibus perſuaſum eſt, & ſalutem ſuam, & omnia bona, non à ſeipſis pendere, ſed à deo. Ne dona quidem dei intelligimus, niſi ex quo fonte manent intelligamus. Fons autem & liberale propoſitum, & miſericordia dei exhibita illis, quos elegit ante mundi conſtitutionem.

G Qui hoc non videt, dei erga ſe bonitatem non videt. Hac doctrina adduci poſſunt homines, vt ne in ſeipſis, ſed in Domino glorientur: quod

illi

illi facere non possunt, qui illud parum, quantulumcunque est, propter quod affirmant se à deo eligi, arbitrio suo ascribunt. Habent enim in seipsis de quo possint gloriari. Adhęc Scriptura uult nos mortificari, & demissè agere, id nihil facilius efficit quàm hæc doctrina. Certitudo etiam salutis, quam defendimus, nulla alia ratione magis constat: & in Epistola posteriori ad Thessalonicenses, Paulus iubet nos de hac re gratias agere deo, quòd à deo simus electi. Atqui id facere non possumus, nisi & res tota nobis sit perspecta & cognita. Nec sine hac doctrina satis defendi potest gratia dei contra Pelagianos: illi enim docebant, electionem dei cõtingere ex nostris meritis. Periret etiam gratuita iustificatio, nisi de prędestinatione rectè sentiremus. Cùm igitur ista doctrina sanè intellecta ad tam multa ualeat, nõ debet cuiquam uideri infructuosa. Et cùm prodita sit in Sacris literis, certè dici non potest noua.

Hæreses causa fuerint dogmatum diligentius tractandorum.

4 Quòd si Patres ante Augustinum de ea minus diligenter loquuti fuerint, non debet uideri mirum: occasiones enim, cur dogmata diligẽtius excuterentur, erant hæreses, quæ in Ecclesia subinde nouæ pullulabant. Et cùm ante Pelagium nemo dei gratiam oppugnasset, nihil opus erat, ut eam quisquam defenderet: sed cùm nouus error esset excitatus, necesse erat, ut ista doctrina diligentius expenderetur. Neq; tamẽ Patres, qui Augustinum ætate præcesserant, semper de hac re tacuerunt. Id enim Augustinus ipse probat capite decimonono, de Bono perseuerantiæ. Ambrosius in Lucam ait, Deum potuisse si uoluisset, ex indeuotis, facere deuotos. Et rursus ait, Deum illos uocare quos dignatur: & illum quem uoluerit, facere religiosum. Ista scribit in eum locum, ubi scribitur, Samaritanos noluisse Christum admittere. Citat etiam Gregorium Nazianzenum, qui ait, Deũ utrunq; dare, ut fideles & credãt beatam Trinitatem, & illam confiteantur. Quòd autem causabantur, hanc rem obscurissimã esse, nec posse intelligi, sed potius homines ad incerta diuinæ uoluntatis reuocare. Respondet obscuritatem esse impenetrabilẽ, si quis uelit quærere rationes iudiciorum dei, cur alijs præteritis, iste aut ille eligatur. At si tantùm de Prædestinatione doceatur, quantum Sacræ literæ tradunt, ea nõ sunt ita obscura, quin fidei nostræ satis perspicua esse possint. Neq; cõsulimus, ut, qui sit aliquid acturus, secũ de prædestinatione deliberet: sed potius, ut ad uoluntatem dei in Scripturis expressam sese referat: quemq; item confidere oportet se prædestinatione nõ esse exclusum. Neq; quicquam obest prædicationi, quòd certus sit & immobilis, ut re uera est, numerus electorũ. Non enim id agimus prædicãdo, ut transferamus homines ex albo reproborum in album electorũ: sed quò, qui ad electos pertinent, ministerio uerbi ad destinatum sibi finẽ adducantur: quod idem ministerium, ut istis est utile, ita cæteris exitiosum est, & illis omnem adimit excusationem. An uerò prædestinatio & electio ad salutẽ dici possit omnibus conuenire, ut deus uelit omnes homines saluos fieri, postea dicemus suo loco: interim tamen Augustinus monet tacendam non esse ueritatem de prędestinatione, quòd periculum immineat, ne ex prauo eius intellectu confirmetur prauum dogma: neque propter eos, qui non sunt capaces, fraudandi sunt capaciores. Cumq; ex hac doctrina multę cõsolationes peti possint, ea promiscuè & doctis, & indoctis est proponenda: etsi non semper eodem modo. Quibusdam enim lac conuenit, quibusdam solidus cibus. Eadem autẽ res potest ita cõmodè tractari, ut & doctis, & indoctis satisfiat: id quod August. ipse prudenter præstitit, qui non solùm de hac re contra Pelagianos acutissimè disputauit, sed etiam in homilijs, & familiaribus concionibus de eadem re planè & facilè tractauit ad populum. *Quid* inquit, *est profundius illa sententia Ioannis, In principio erat Verbum: aut ista altera, Verbum caro factũ est. Quibus in sententijs multi hallucinari possent, & perniciose errare: non tamẽ desistimus illa & doctis, & indoctis proponere: diuersa tamen adhibita loquendi ratione.* Nõ ita debet prædestinatio proponi populo dei, ut dicamus, siue hoc feceris, siue non feceris, mutare nõ potes definitionem dei: & si sis electus, quicquid feceris, non potes à salute remoueri. Hæc enim homines infirmos & rudes facilè possent lædere. Imperiti medici est, uel potius malitiosi, pharmacũ alioqui bonum, ita ineptè & indecenter applicare, ut obsit ualetudini. Vt autẽ hæc doctrina commodè, & cum fructu proponatur, spectari debent fines, & utilitates, quas prius exposuimus. Eò autem dirigatur omnis oratio, ut qui sunt Christi, ne suis uiribus fidant, sed deo: & eius agnoscant dona, & in deo glorientur, nõ in seipsis: & gratiam, & misericordiam sibi exhibitam sentiant, & se gratis per Christum iustificari. Intelligant etiam se esse prædestinatos, ut efficiantur conformes imagini filij dei in adoptionem filiorũ, utq; ambulent in operibus bonis. Postremò, ut testata illis sit certitudo diuinæ erga ipsos beneuolentiæ. Adhæc quæuis res habet ansas, quibus commodè capi possit: quę si alio modo, aut alijs partibus arripiatur, uel elabetur è manibus, uel apprehendentem lędet. Collegimus ista ex illis Augustini libris, quos modò citauimus, quibus respondet ad obiectiones Hilarij & Prosperi.

Prædestinatio quomodo sit obscura, & non obscura.

Definitus numerus electorum prædicationem non impedit.

Multæ consolationes ex doctrina prædestinationis, sed non omnibus.

Quæ cauenda in prædicanda prædestinatione quæue tractanda sint.

Simile.

An ex ista doctrina constituatur fatalis necessitas.

5 Nũc duo supersunt dissoluenda. Primùm, quòd aiunt, nos constituere necessitatem quandam fatalem: deinde, quòd putant, homines hoc pacto adduci ad desperationem. Quod ad primùm attinet, si per fatum intelligãt uim quandam manantem ex astris, & connexionem causarum inexpugnabilem, qua etiam deus ipse cogatur in ordinẽ, nomen fati nõ iniuria repudiabimus. At si eo nomine intelligant ordinem causarum, qui dei uoluntate gubernetur, ea res uideri nõ potest à pietate aliena: quamuis ab eo nomine iudicẽ esse abstinendum, ne rudiores putẽt, nos probare fictiones ethnicorum. Hac de re præclarè Augustinus in 5. de Ciuitate dei cap. octauo. Neque hac prædestinatione mutantur naturæ rerum, quod attinet ad necessitatem, & contingentiã: ut in tractatione de Prouidentia diximus. Imò effectu præ-

Prædestinatione efficimur liberi.

destinationis, hoc est, gratia, efficimur liberi à peccato, & serui reddimur iustitiæ: quæ seruitus sancta est, & in Domino uerè amabilis. Tantum autē abest, ut spes nostra propter prædestinationē frangatur, aut imminuatur, ut etiam multò maximè confirmetur. Paulus enim in octauo cap. Epistolæ ad Rom. cùm dixisset, *Spes non confundit*, & adiecisset, *Diligentibus deum omnia cooperari in bonū*: id confirmauit ex prædestinatione. Quos enim deus præsciuit inquit, eos prædestinauit. Et addit postea, *Quis nos separabit à dilectione dei?* An tribulatio? an angustia? Et mox, *Neq; mors, neq; uita, neq; Angeli, neq; principatus, &c.* Nō igitur ad desperationem adigimur hac doctrina, sed multò potius in spe confirmamur, & magnam ex ea cōsolationem accipimus. Et certè multò tutius est, salutē nostram dei curæ & prouidentiæ committere, quàm iudicio nostro. Nos enim, ut sumus mutabiles, nosipsos in dies, imò in horas singulas perderemus. At salus nostra, cùm in dei manu sit collocata, salua est, & farta tecta: addo postremò, id magis etiā facere ad gloriam dei. Quare nō debemus abhorrere à doctrina de Prædestinatione, & præsertim cùm sit pars quædam Euangelij: quod non ex aliqua parte, sed integrum & totum recipiendū est. Atq; hæc hactenus de prima parte exordij.

Nostra salus tutius deo quàm nobis ipsis committitur.

Prædestinationis notitia facit ad gloriam dei pars est Euangelij.

6 In altera parte uidendum est, sitne aliqua prædestinatio: ne uideamur uelle rem fictam & commentitiam definire: non quòd aliqui unquā apertè, & ex professo dei prædestinationē ausi fuerint negare: sed quòd quidā fuerint, qui ea posuerint, quibus datis, consistere nō possit prædestinatio. Dicunt enim quidam, & inter eos imprimis Pighius, non esse in deo nec præteritum, nec futurū: ideoq; eum in pręsentia, hoc est, semper prædestinare, atq; præscire. Nosq; aiunt ex eo falli, quòd putemus, deum iam antè, & in præterito aliquos prædestinasse: Vnde multa absurda colliguntur. Deo inquit, omnia sunt præsentia: ergo semper præscit, & prædestinat. Et idcirco infert, in unoquoq; esse positum, qualis à deo præsciatur: & in manu nostra situm esse, ut prædestinemur, quales uelimus. Verùm hæc sententia longè aberrat à uero. Etsi enim in deo non est uicissitudo temporū, nec aliquid aut prætereat eum, aut ab eo expectetur, creatura tamen ea, quam deus præscit, & prædestinat, non caret initio. Quare cùm ea nō sit deo creatori coæterna, necesse est, ut deus eam prius prædestinarit, quàm illa nasceretur. Nā prædestinatio est ex illo genere diuinarum actionum, quæ respiciunt aliud. Non ergo oportet confugere ad æternitatē dei: in ea enim homines cum deo creatore nō communicant. Id melius & clarius intelligi potest ex tempore præterito: Sic ergo dicito, Quidam homines iam mortui sunt, & præterierunt. Deo autē omnia sunt præsentia: Ergo deus nunc illos prædestinat, & nunc etiam in illorum manu situm est, quomodo prædestinētur. Hic nemo tam hebes est, quin absurditatem sentiat. Non enim illi nunc prædestinantur, cùm ad finem iam peruenerint: nec in illorū potestate situm est, aut ut ne sit, aut etiam quomodo sit, quod iam receperint. Quod si ratio tam est infirma de præterito, quomodo potest esse firma de futuro? Sed mittamus hoc argumentum, quod tamen est firmissimum: & expendamus loquutionē Scripturarum. Nónne Paulus de illis geminis, priusquam nati fuissent, aut aliquid egissent boni aut mali, dictū est, *Maior seruiet minori?* Et ad Ephesios nónne asserit, nos prædestinatos fuisse ante iacta fundamenta mundi? Hæc loca, & alia similia permulta manifestissimè declarant, homines prædestinari antequam incipiant esse: Quod qui nobis auferr, magnam unam nobis eripit consolationē, quam ex eo percipimus, quòd à deo scimus nos prædestinatos esse ad gloriam ante omnē æternitatem. Sed uideamus, quorsum Pighius sic ista torqueat, horsum uidelicet, ut confutet, res nostras esse definitas & destinatas à deo antequā fiant. Tum enim eius iudicio periret libertas humani arbitrij, & homines sub necessitate relinquerentur. Huic malo ita putat posse occurri, si dicamus, Deū omnia facere in præsenti. Sed cogitare debuit, in Prophetis, atq; alijs Scripturis multa legi uaticinia: in quibus longè antequam fierent multo erāt determinata, & pręfinita quomodo fierent. Quid hic faciemus? Cēsebimúsne, illa uaticinia nihil horum præcessisse, quæ erant futura? Christus ait, *Oportet impleri Scripturas*: Quare istæ fictiones nihil promouent. Tantùm student isti homines, rem claram & perspicuam suis commentis offuscare, ut sepiæ atramentū suum effundunt ne capiantur.

Nemo dei prædestinationem simpliciter negauit.

Homines prædestinari antequam incipiant esse, non cum ad finem peruenerint.

Vaticinia præcesserunt futura, & tamen hominum libertatem non corruperunt.

7 Longius etiā progreditur Pighius, aitq;, non esse hominibus præfixum à prouidentia dei tempus, genus, uel uitę uel mortis: imò ait, multos fuisse, qui quod ad dei prouidentiam attinet, diutius uiuere potuissent, nisi uel negligentia, uel intemperantia uitam suam imminuissent. Nā si hęc ita definita essent inquit, sicarius, cùm hominem interficit, posset excusari, quòd executus esset uoluntatem dei. Miror equidem homini theologo tam anile commentum potuisse excidere: Quasi uerò sicarius, cùm aliquē occidit, spectet qui placeat deo. Id illi curæ est, tantùm ut latrocinetur, & aut odiū, aut inimicitias suas expleat. Vnde enim ille scire potuit, hanc esse uoluntatē dei, cùm deus in legibus suis contrà iusserit? An putat, Iudā excusari posse facinorosę proditionis, quòd audisset à Domino pędici scelus suum? Et an idcirco excusabitur Pharao, quòd deus pędixisset, cor eius obfirmatum iri? Stultū ergo est, ex definitione rerum, quam in deo collocamus, inferre excusationem peccatorum. Sed addit Pighius aliud etiam argumentum, Si res nostrę ita essent à deo definitę, tolleretur omnis nostra solicitudo, & cura, & studium: Nam quid prodesset, inquit, uitare itinera infesta & periculosa, aut nauigationē hyemalem, aut crapulā, aut cibos insalubres, si & genus & tempus mortis, & alia id genus sint apud deum iam antè certò constituta? Hic mihi uenit in mentem quod Origenes habet libro secūdo contra Celsum: ubi recitat sophisma iactatum inter eos, qui disserebant de Fato. Quidam suasit ægroto, non esse aduocandum medicum: quoniam inquit,

Ex prædestinatione non infertur excusatio peccatorum.

Sophisma iactatum in disputatione de Fato.

quit, Fato iam antea constitutum est, te uel conualiturum ex hoc morbo, uel non conualiturum. Si est in fatis te esse conualiturum, nihil opus est medico: si nō est, nihil iuuabit medicus. Siue ergo fatum decreuerit te conualiturum, siue non conualiturum, frustra aduocabitur medicus. Alter amico suo simili argumēto dissuadet nuptias. Duces inquit uxorem, ut liberos procrees: Atqui si est in fatis ut suscipias liberos, eos etiam sine uxore suscipies: Si non est, uxorem ducere ad eam rem nihil proderit. Quicquid ergo fatū decreuerit, frustra uxorē duces. Ita illi irridebant, & exagitabant fatum. Ostendere enim uolebant, in quæ absurda homines inciderent, si fatum tueri uellent. Contrà, qui fatum defendebāt, has rationes dissoluebant: ostendebantq; eas, homines nihil impedire. Fingebant ergo ægrotum ita respondere, Imò si fato constitutū est ut conualescam, aduocabo medicum: quoniam ægrotis ille profitetur ualetudinem restituere, ut eius opera fati decretum assequar. Illum autem alterum, qui deliberabat de ducenda uxore, ita fingebant respondere, Si definitū est ut suscipiam liberos, quoniam id nulla alia ratione fieri potest, quàm cōiunctione maris & fœminæ, uolo uxorem ducere, ut locus esse possit fato. Hæc sibi etiam responsa Pigghius arbitretur. Nam illum etiam Scripturæ sacræ apertè redarguunt. Ezechiæ enim uitæ additi sunt quindecim anni. Et captiuitati Babylonicæ præscriptum est septuaginta annorum tempus. Et Christus ait, pilos omnes capitis nostri numeratos esse: nec passerculum casurum esse ad terrā sine uoluntate dei.

Dissolutio sophismatis ad dicti.

8 Illud quoque futile est, quod addit, preces nostras fore inanes, si definita sint rerum euēta: Hac de re diximus aliàs, Deum nō tantùm decreuisse, quid nobis uelit dare, sed etiam media determinasse, per quæ uelit nos ad ea peruenire. Et Christus ait, Deum scire quid nobis opus sit, & tamen nihilominus monet ut oremus. Hoc nihil aliud est, quàm hominem subducere à diuina prouidētia. ea enim nō est noua, sed æterna dispositio rerum. Morti Christi ita erat & locus, & tempus, & modus præscriptus, & in Prophetarum uaticinijs reuelatus, ut aliter fieri non posset. Christus ipse ait, *Nondum uenit hora mea.* Et quod uerum erat in Christo, quomodo negari potest in alijs? Fatemur in syderibus longè antè uideri rationes & causas uentorum, imbrium, tempestatum, serenitatis & siccitatis: & eas non ponemus in deo, qui infinitis partibus plura complectitur quàm cœlū? Scripturæ nō tantùm id apertè loquuntur, quod paulò antè diximus de illis geminis priusquam nati fuissent, aut aliquid egissent aut boni, aut mali, dictum fuisse Maior seruiet minori, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: sed etiam in futurum, Miserebor, cuius misereor: &, nō ex operibus, sed ex uocante, ut maneat propositum secundū electionem. Et in Deuteronomio, Elegit semen eorum post eos. Dauidi definita est posteritas usque ad Christum, cumq; peccasset audiuit, Gladium non recessurum à domo sua, & uxores suas à proximo suo constuprandas esse palàm. Et de Hieremia,

Preces non fore inanes si definita sint res.

Non deo negādum quod cœlo & astris tribuimus.

A Priusquam formarē te in utero, noui te. Christus ait, electos etiam seducendos esse, si fieri possit: & quicunq; sibi dati essent à Patre, neminē eos posse extorquere de manu sua. Et in Actis legitur, *Crediderunt quotquot ordinati erant ad uitam æternā.* Hoc etiam loco Deus confertur cum figulo, qui certè, antequam operetur, designat in animo, quod genus uasis uelit fingere. Et paulò suprà, *Quos præsciuit, eos etiam prædestinauit conformes fieri imagini filij sui.* Hic priori loco prædestinatio ponitur, postea B sequitur conformitas ad imaginem Filij dei. In Actis quoq; legimus, Iudæos cepisse Christum, & eum crucifixisse iuxta præscientiam, & definitum consilium dei. Quid plura? Paulus ad Ephesios ait, nos fuisse electos ante iacta fundamēta mundi. Hæc satis docent, nos minimè falli cùm docemus, præscientiam & prædestinationem dei ante omnem æternitatem præcedere ea, quæ præscita sunt, & prædestinata: neq; huic definitioni quicquam obesse, quod in actione diuina nihil sit aut C præteritum, aut futurum. Ex his quæ adduximus è Sacris literis satis apparet, esse aliquam prædestinationem dei, quod etiam docebūt ea, quæ posteà dicturi sumus. Id nunc interim ratione confirmabitur, & ea sanè, quæ meo quidem iudicio ἀποδεικτικὴ uideri debeat. Finis, ad quē facti sumus, naturam longè superat, ita ut ad illum nostris uiribus peruenire non possimus. Deo ergo præparatore & ductore opus est: Itaque Paulus ait ad Ephesios, *Quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nec* D *in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se.* Cùm ergo ad finem deducēdi simus à deo, id fieri non potest casu, aut temerè: sed cōsilio dei, idq; ab æterno destinato, & constituto.

Probatur ijs locis prædestinationem ante omnem æternitatem creaturas præcessisse.

9 Nunc cùm tutò possimus accedere ad definitionem, incipiendum existimo ab eo, quod dialectici appellant, Quid nominis. Græci prædestinationem dicunt προορισμὸν ἀπὸ τοῦ προορίζειν, quod est antè determinare, & definire: ὅρος enim est terminus. Disterminantur igitur electi à non electis. E Latini dixerunt prædestinationem. Nam destinare nihil aliud est, quàm in animo quippiam designare firmiter, & constanter statuere, aut aliquid firmo animi decreto aliquo dirigere. Sed prædestinatio, quàm dicimus, potest bifariam accipi: uel quatenus ad executionē perducitur, ut quod Paulus proficiscens Damascum, conuertitur ad Christum, atq; ita separatur ab incredulis: uel quatenus apud deum ab æterno est, antequam homines nascantur. De hac Paulus loquitur ad Galatas, se F segregatum fuisse in Euangelium scribēs, ab utero matris, longè antequā conuerteretur. Ad Ephesios itē cùm inquit, nos prædestinatos ante iacta mundi fundamenta. Et ad Romanos de geminis ait, *Antequam aliquid boni fecissent aut mali, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Nosq; in præsentia de hac æterna dei prædestinatione loquimur. Altera enim nihil aliud est, quam huius declaratio. Potest igitur prædestinatio & communiter accipi, & propriè. Quoniam autem deus omnia destinato G consilio facit, nihil casu aut fortuitò: proculdubiò quicquid creat & facit, aliquem ad finem & usum

De definitione prædestinationis.

Quid nominis.

Destinare.

Prædestinatio duplici modo accipitur.

Alia distinctio prædestinationis.

destinat. Hac ratione nec impij, nec diabolus ipse, A neque peccata excludi possunt à prædestinatione: omnibus enim ijs rebus deus utitur, quomodo uoluerit. Itaq; Paulus impios homines deuotos ad extremam damnationem appellauit hoc loco *σκεύη*, hoc est, uasa dei, quibus iram patefacit. Et Salomon in Prouerbijs ait, Deum omnia fecisse propter seipsum, & impium etiam ad diem malũ. Et de Pharaone dicitur, *In hoc ipsum excitaui te, ut ostenderem in te potentiam meam.* Imò si ita accipiatur prædestinatio, erit rebus omnibus communis. B Neq; aliud ista uox significabit, quàm dei de creaturis suis æternam dispositionem ad usum aliquẽ suum. Cæterùm Sacræ literæ hanc uocem non facilè usurpant, nisi de electis: quãuis in 4. cap. Actorum legatur, *Conuenerunt ad faciendum quodcunque manus tua, & consilium prædestinauerat, ut fieret:* quæ tamen uerba si ad mortem Christi, & humani generis redemptionem referantur, extra salutarem electionem non egrediuntur. Sed si ad illos quoque spectent, qui aduersus Dominum conuenerunt, reprobos etiam comprehendunt. Nunc autem nos iudicabimus de Scripturis, quemadmodum illæ plerunque loqui solent. Itaq; Theologi etiam Scholastici, electos tantùm non autem reprobos, aiunt prædestinari. Eam sententiam nos quoque in præsentia sequemur, non sanè propter rationem, quam adducunt: illa enim ualdè infirma est, ut postea docebimus suo loco, sed quoniã uideo Scripturas plerunque ita loqui. Quare in hac tractatione sanctos tantùm sub nomine præ- D destinationis comprehendemus. Atq; hac de causa puto Augustinum librum suum inscripsisse, de Prædestinatione sanctorum, quæ significat decretum dei, quo sancti instituti sunt ad communionem salutis: prædestinationi uerò, per antithesin reprobationem opponemus. Hæc hactenus de nomine.

De prædestinatione tantùm sanctorum tractabitur.

Notitia dei latius patet, quàm eius præscientia.

10 Nunc antequã perueniamus ad ueram & propriam definitionem, oportet quædam *ὑποθέσθαι*: quorum primùm pertinet ad præscientiam dei, E quæ, ut Paulus testatur, coniuncta est cum prædestinatione. *Quos enim præsciuit*, inquit, *hos prædestinauit.* Et si omnia in deo sint unum & idem, tamẽ ea ad captum & intelligentiam nostram eius attributa aliqua ratione sunt distinguẽda. Primùm ergo scire debemus, notitiam dei latius patere, quàm eius præscientiam. Nam notitia porrigitur non tantùm ad præsentia, præterita & futura: sed etiam ad ea, quæ nunquam futura sunt, siue possibilia ea sint, siue, ut loquuntur, impossibilia: præ- F scientia autem est, nõ nisi de illis quæ futura sunt. Et idcirco præscientia requirit uoluntatem, quæ præcedat: nihil enim futurum est, nisi deus id esse uelit: Nam alioqui impediret. Præscit ergo deus ea, quæ uult esse futura: Deinde non omnes quos deus præscit, eos etiam prædestinat: præscit enim etiam reprobos, quos scit esse damnandos. Sed quemadmodum præscientia dei uoluntatem coniunctam habet, & tamen ad notitiam seu intelligentiam dei pertinet: ita è diuerso prædestinatio, G etsi absq; præscientia esse non possit, tamen pro-

Præscientiã dei antecedit uoluntas, & latius patet quàm prædestinatio.

Præscientia intelligentiam, prædestinatio uoluntatem respicit.

priè ad uoluntatem pertinet. Id Paulus ostendit ad Ephesios, cùm docet, nos prædestinatos esse iuxta propositum: cuius ui deus omnia operatur, iuxta decretum uoluntatis suæ. Ex his utcunque uidere possumus, quomodo prædestinatio iungatur cum præscientia, quidq; ab ea differat. Iam uideamus, quid ea cum prouidentia aut commune, aut diuersum habeat. Hoc habet commune cum prouidentia, quòd utraque requirit notitiam, & refertur ad uoluntatem, quodq; utraq; spectat futura. In eo autem differunt, quòd prouidẽtia omnes creaturas complectitur: prædestinatio autem, quemadmodum nos de ea loquimur, sanctis tantùm & electis conuenit. Deinde prouidentia dirigit res ad naturales fines: prædestinatio autẽ ducit ad ea, quæ naturam superant: quale est, adoptari in filium dei, regenerari, imbui gratia rectè uiuendi, postremò peruenire ad gloriam. Itaq; non dicimus bruta prædestinari: finis enim istius supernaturalis, nõ sunt capacia. Ne Angeli quidem modò prædestinãtur: illi enim iam assequuti sunt finem suum: prædestinatio autem, futura respicit. Quòd diximus, prouidentiam ad omnia pertinere, id sic probari potest, quia deũ nihil latet: alioqui non esset sapientissimus. Quòd si omnia norit, uel ea regit omnia, uel multorum curam abijcit. Si quarum rerum curam abijciat, id idcirco facit, uel quia non potest, uel quia non uult curam earum gerere. Si non potest, non est potentissimus: si nolit, non est optimus. Negare autẽ deum sapientissimum, potentissimum, optimum esse, id est, planè eum negare esse deum. Superest ergo, ut deus omnibus rebus prouideat: quod Scripturæ infinitis in locis apertissimè testantur. Docent enim dei curam extendi usque ad arborum folia, usq; ad capillos capitis, usque ad passeres. Obiter sic definiri potest prouidẽtia: est dei ordinata, immobilis, & perpetua uniuersarum rerum administratio. Cùm deum dico, magna cum authoritate præditum, & potentem dico. Administratio, significat non esse tyrannicam gubernationem, sed placidam, suauem, paternam. Nam tyranni uiolenter opprimunt subditos, & ad suum commodum & libidinem omnia referunt. Deus autem neminem uiolenter premit: neq; ex hac gubernatione quicquam ipse commodi capit: sed tantùm creaturis bonitatem suam communicat: est hæc administratio uniuersarum rerum. Nulla enim res eam subterfugit, nec potest absque ea durare. Dicitur ordinata: quia coniuncta est cum summa sapientia, ut nihil admittat confusionis. Immobilis est: quia scientia huius administratoris non fallitur, nec eius potentia frustratur. Est etiam perpetua: quoniam deus ipse rebus adest. Neque enim cùm creasset res, eas sibijpsis reliquit: imò ipse in illis est, easq; perpetuò agitat. *In ipso enim uiuimus, mouemur, & sumus:* Tantùm de prouidẽtia. His rebus fatum etiã est affine. A quo, si accipiatur ut suprà diximus, pro necessitate quadã ineuitabili, quæ à ui astrorũ pendeat, Patres meritò abstinuerũt. Sed si nihil aliud significet, quàm certã connexionem causarum secundarum, quæ nõ feratur temerè aut fortui-

Differentia prædestinationis & prouidentiæ.

Cur dei prouidentia dicatur omnibus communis.

Definitio prouidentiæ dei.

Dei gubernatio non est tyrannis.

Cur prouidentia sit immobilis.

fortuitò, sed dei prouidentia gubernetur, proię eius uoluntate mutari possit: non uideo cur res ipsa debeat à quoquam respui. Quoniam tamen periculum est, ne aliquando erretur, Augustinus iudicat, ab ea uoce esse temperandum. Meminisse etiam debemus amorem, electionem, & prædestinationem dei ita inter se ordinari, ut sese certa ratione consequantur. Primùm notitiç dei offeruntur omnes homines non fœlices, imò egeni & miseri, quos deus pura simplicique misericordia diligit, eis bene uult, illosque discernit ab alijs, quos præterit, & sua beneuolentia non complectitur, atque illi hac discretione dicuntur eligi: electi autem ad finem destinantur.

Amor, electio, prædestinat. quomodo sint coniuncta.

11 Augustinus de Prædestinatione sanctorum capite 12. prædestinationem sic definit, ut eam dicat esse præparationem gratiç: capite duodecimo ait, eam esse præscientiam, & præparationem donorum dei, quibus certò liberantur, qui liberantur: cæteri uerò, in massa perditionis relinquuntur: Alibi, eam appellat propositũ misericordiæ. Magister Sententiarũ in primo, distinctione quadragesima, definit, esse præparationẽ gratiæ in præsenti, & gloriæ in futuro. Has ego definitiones non reijcio: quia tamen rem uniuersam non complectantur, pleniorem aliam, qualem potero, afferam. Dico igitur, prædestinationem esse sapientissimum propositum dei, quo ante omnem æternitatem decreuit constanter eos, quos dilexit in Christo uocare ad adoptionem filiorum, ad iustificationem ex fide, & tandem ad gloriã per opera bona, quò conformes fiant imagini filij dei, utique in illis declaretur gloria & misericordia Creatoris. Hæc definitio complectitur, ut opinor, omnia quæ ad naturam prædestinationis pertinent. Eius singulæ partes possunt ex Sacris literis demõstrari. Primùm, accipimus propositum pro genere: Nam uox ea communis est & prædestinationi & reprobationi. Paulus ad Ephesios ait, nos esse prędestinatos iuxta propositum dei. Et in epistola ad Romanos ait, *Vt maneat propositũ iuxta electionem.* Quid autem sit propositum, intelligimus ex primo capite ad Ephesios. Ita enim scribitur, Deum prædestinasse nos iuxta suum beneplacitum. Ex his uerbis apparet, id appellari beneplacitũ, quod Paulus postea uocauit propositum. Id autem pertinere ad uoluntatem, ea declarant quæ sequuntur: Cuius ui inquit, *deus operatur omnia secundum consilium uoluntatis suæ.* Hanc autem uoluntatem intelligere debemus esse illã efficacem, quam appellant consequentis: qua efficitur, ut dei prędestinatione frustretur. Appellamus hoc propositũ sapientissimum: quoniam deus nihil agit temerè aut fortuitò, uerùm omnia summa cum sapientia. Itaque Apostolus suprà prædestinationem coniunxit cum præsciẽtia. *Quos præsciuit* inquiens, *hos prædestinauit. Quo proposito deus ab æterno.* Hoc ideo additur, quia prædestinatio non est res noua, neque eiusmodi: quæ, ut multi fingunt, nõ antecedat res priusquam fiant. Paulus ait in posteriori ad Timotheum, *Qui uocauit nos uocatione sua sancta, non ex* A *operibus nostris, sed iuxta suum propositum & gratiam, quàm accepimus ante tempora secularia in Christo Iesu.* Hic apertè uidemus, cũ prædestinatione dei coniungi seculorum æternitatem. Et ad Ephesios, dicimur electi ante iacta fundamẽta mundi: *Quò decreuit constanter.* His uerbis docemur, dei prædestinationem esse immutabilem. Paulus enim ait in posteriori ad Timotheum, *Firmũ stat fundamentum, Nouit Dominus qui sint sui.* Et suprà capite octauo, Apostolus cùm uellet docere, spem non pudefacere, & sperantes certò seruandos esse, attulit probationem ex prædestinatione: *Quos præsciuit; hos etiam prædestinauit* inquiens. Et subiecit, *Quis nos separabit à charitate dei: An tribulatio? an angustia?* Et Iacobus ait, apud deum non esse mutationem, aut uicissitudinum uarietatem. Et apud Esaiam deus clamat, *Ego sum deus, & non mutor.* Et in hac Epistola capite undecimo cùm ageretur de prędestinatione, Paulus ait, *Absque pœnitentia sunt dona, & uocatio dei.* Quòd autem deus apud Hieremiam capite 18. dicit, se mutaturum sententiã, quam esset alicui genti cõminatus, si modò illi agere uoluissent pœnitentiam: id non est intelligendũ de prędestinatione, sed de illis quę prędicuntur euentura ex uoluntate dei, quam appellant signi: uidelicet, cùm hominibus denuntiat per Prophetas, uel quid illorum peccata sint promerita, uel quid illis ex naturalibus causis immineat.

Prædestinationis definitiones.

Propositum est commune prædestinationi & reprobationi, & eius beneplacitum, pertinetque ad uoluntatem. Voluntas dei efficax.

Sed promissa dei & mutat. immutantur.

12 *Quos dilexit in Christo:* Hoc addimus, quia quicquid deus donat, aut se decreuit donaturum, dat id & daturus est per Christum. Vtique sępè citauimus, Paulus ad Ephesios ait, nos electos & prędestinatos esse in Christo. Is enim Princeps est, & caput omnium prędestinatorum: Imò nemo prędestinatur nisi ad id, ut efficiatur membrum Christi. *Vocare in adoptionẽ filiorum.* Ita Paulus ferè ubique loquitur, præsertim uerò capite primo ad Ephesios: Ibi enim ait, nos esse prędestinatos in adoptionem filiorum. Vocationem autem sequi statim ad prędestinationem, ostendũt illa uerba iam adducta, Quos prædestinauit, eos & uocauit. *Ad iustificationem ex fide.* Ad uocationem adiungendã esse iustificationem, his ijsdem uerbis Paulus docet: *Quos uocauit, hos & iustificauit.* Per fidem nos uerò iustificari, ita perspicuè demonstratum est, ut hic luculentiori declaratione nõ sit opus. *Ad gloriam per opera bona,* Hoc etiam Paulus docet eodem loco: *Quos iustificauit* inquit, *hos & glorificauit.* Hãc autem gloriam per bona opera consequuturam, nosque esse ad illa prædestinatos, locus ille ad Ephesios sæpius iam citatus apertè probat. Primùm enim ait, nos prædestinatos esse, ut sancti & inculpati simus coram deo. Postea ait, Deum prçparasse opera bona, in quibus ambulemus: *Quò conformes fiant imagini filij dei.* Inchoatur quidem in nobis hæc imago per regenerationem cùm iustificamur: perficitur quotidie per opera bona in adultis, absoluitur in æterna gloria. In paruulis uerò locum habet hæc confirmatio, dum inchoatur per regenerationem, & absoluitur in extrema G illa gloria. In ipsis tamen propter ætatis defectũ,

Dona Dei ueniunt ad nos per Christum. Christus caput omnium prædestinatorum.

Prædestinatio non est res noua: sed immutabilis.

bona opera non exigũtur, ut in eis declaretur misericordia & bonitas Creatoris. Hic est finis prædestinationis extremus, nobis à Paulo in similitudine figuli adumbratus: qui potestatem habet fingendi uas aliud in honorem, aliud in contumeliam: ita deus præparauit uasa sua in gloriam, ut in illis gloriam suam declararet. Ex hac definitione colligimus, Deũ electis prædestinasse non tantùm gloriam, sed etiam bona opera, hoc est media, per quæ uult electos suos ad gloriam peruenire Ex eo uidere possumus, quàm turpiter fallantur illi qui flagitiosè uiuunt, & interim tamen iactant, se esse prædestinatos. Scripturæ enim docet, iuxta dei prędestinationem, homines non perduci ad gloriam per scelera & flagitia, sed per uitæ ac morum probitatem. Nec illi audiendi sunt, qui clamant, Quocunpue modo uixero, dei prædestinatio locũ obtinebit. Hoc enim prorsus est ignorare quid sit prædestinatio, & ea uelle impudenter abuti.

Prædestinatio non in re est, sed in mente dei.

13 Iam examinata ad hunc modum definitione, sigillatim per singulas partes colligemus quædã non inutilia. Primùm illud, prędestinationem esse opus dei, & in diuina mẽte esse collocandam. Nã etsi homines dicantur esse prædestinati, non tamen in illis statuenda est prædestinatio. Ita etiam res dicuntur scitæ & cognitæ: cum tamen in ipsis nulla sit cognitio, aut scientia, sed tantùm in homine cognoscente. Quare, quemadmodum nos præuidere possumus aut pluuiam, aut frigus, aut fructus futuros: ita deus homines prædestinat, qui nondum existant. Ex illis enim quæ referuntur ad aliud, quædam necessariò existunt simul, ut pater & filius: quædam autem non sunt simul, ut prius & posterius, scientia & scibile. Prædestinatio ergo refertur ad hoc posterius genus relatiuorum. Quæ tamẽ, cùm sit ut diximus, in mente prędestinantis, illa, ad quæ prædestinati diriguntur, sunt in eis, nimirùm gratia, iustificatio, bona opera, & glorificatio. Hæc enim locum non habent, nisi in sanctis. Quòd autem effecta prędestinationis in eius definitione exposita sint, nihil est mirum. Hæc enim definitio dari non potest, nisi correlatiua, ut uocant, exprimantur. Definitur quidẽ prædestinatio: sed necessariò exprimuntur, & notantur fines ad quos homines per illam diriguntur: & idcircò cùm præscientia coniungũtur, quoniam deus & initia, & media, & fines salutis nostræ nouit. Sciendum præterea, cùm apud Patres, ut fit interdũ, prædestinatio appelletur præscientia, eam tum significare non tantùm notitiam, sed etiam approbationem: quę, ut declarauimus, pertinet ad propositum. quare nos, ne ista confunderentur, propriè loqui uoluimus. Postremò uidendum etiam est, quónam pacto in prædestinatione, bonitas, sapientia, & potentia dei, quæ eius sunt præcipuæ proprietates, coniungantur. Propositũ ipsum quod est ex bonitate, collocatur in diuina uoluntate: præscientia ostendit sapientem præparationem, quia uolũtas nihil proponit, quod anteà non sit notum: deniq; quum ad executionem uenitur, adest potentia.

Fines prædestinationis sunt in prædestinatis.

Quomodo prædestinatio interdum præscientia uocetur.

14 Nunc uerò, quia eadem est scientia oppositorum, & unum illorum uehementer facit ad cognitionem alterius: quemadmodum definimus prædestinationem, ita definiemus etiam reprobationem. Dixi suprà, me sentire cũ Scholasticis, reprobatos non esse prædestinatos: nõ quod rationem illorum ita firmam esse iudicem, sed quia Scripturæ ita plerunq; loqui solẽt. Hæc est illorum ratio: quia prædestinatio non tantùm ad finem dirigit, sed etiam ad media, quæ ducũt ad finem. Sed cùm peccata sint media, propter quæ homines dãnantur, aiunt, Deum non posse constitui illorum causam. Certè, non potest deus si rectè ac propriè loqui uelimus, causa peccatorũ pronunciari: quem tamen à peccatorum gubernatione ac regimine haudquaquam possumus prorsus excludere, causa quippe illarũ actionum est, quæ nobis peccata sunt: quãuis ut sunt à deo, sint mera iustitia. Deus enim peccata aliis peccatis punit. Peccata ergo, quatenus sunt pœnæ, hominibus à deo, ut à iusto iudice infliguntur. Deinde deus est, qui gratiã suã hominibus subducit: qua subtracta, necesse est ut illi labãtur. Cumq; illius agitatione omnes & uiuamus, & moueamur: opera certè omnia quæ facimus, necesse est, ut quoquomodo eius impulsu fiant. quanquã nihil opus est, ut ab illo nobis infundatur noua malitia. Eam enim tũ propter labem originis satis abũdè habemus ex nobis ipsis: tum etiã propterea quod creatura si à deo non iuuetur, per seipsam in deterius uergit sine modo et fine. Deus pręterea, & quidẽ iustè, subministrat reprobis & impiis occasiones peccandi, & mirabiliter inclinat hominũ corda, non tantùm ad bona, sed etiã ut Augustinus ait, iusto iudicio ad mala. Imò etiã abutitur hominũ malitia uelint nolint, ad eos fines, quos sibi proposuit. Et sacrę literæ nõ dubitãt dicere, Deũ tradere homines in reprobũ sensum, & eos excęcare, & seducere, & alia multa similia. Nec tamẽ propter hęc omnia, peccatorũ nostrorũ uerè causa dici potest, cùm uerã peccatorum causam satis in nobisipsis habeamus. Quare illa ratio Scholasticorum nõ est firma, nec satis certo fundamento nititur. Reprobatos tamẽ separo idcircò à prędestinatis, quod Scripturę homines damnandos nusquam, quod ego sciam, appellent prędestinatos. Quam ego sententiã, & si rationẽ non uiderem, tamẽ sequendam esse iudicarẽ, propter authoritatẽ uerbi dei. Puto tamen sacrã Scripturam ita loqui, quod quemadmodũ antè diximus, prędestinatio spectet ad illos fines, quos natura non possumus assequi: quales sunt, iustificatio, bona uita, glorificatio: per quę deus nos extollit longè supra omnẽ uim naturę: Peccata autẽ propter quę damnamur, etsi nõ effugiunt dei gubernationẽ, eo nimirùm modo, quo iam diximus, tamen uires naturę nostrę non superant. Quiuis enim ex seipso satis procliuis est ad peccandum.

Vide in Ro. 9. Ego in hoc te excitaui. deus non est causa peccatorum si propriè loquamur.

Reprobi sunt à prædestinatis separãdi. Reprobati quare nõ dicantur prædestinati.

15 Sit igitur reprobatio, sapientissimũ dei propositum, quo ante omnẽ ęternitatem decreuit constãter, absq; ulla iniustitia eorũ nõ misereri, quos non

Definitio reprobationis.

non dilexit, sed præterijt: quo iusta illorum condẽnatione iram suam erga peccata & gloriam declararet. Priores partes huius definitionis iam declaratæ sunt, cùm prædestinationẽ definiremus, usq; ad illam partem, *Absq; iniustitia*. Ea pars idcircò adijcitur, quia deus nemini facit iniuriã, & si aliquibus misericordiam suam non impendat. Nõ enim obstringitur cuiquam ullo iure, aut tenetur ex debito cuiusquam misereri. Itaq; respondet deus in Euangelio, *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Nónne licet mihi facere quod uolo de meo?* Idem Paulus docuit ex potestate figuli. Asserit tamen nullam ea causa iniustitiam cadere in deum. Hic enim agitur de misericordia, non de iustitia. Et Mosi responsum est in Exodo, *Miserebor cuius misereor, &c. Eorum non misereri, &c.* His uerbis significatur, omnes homines natura sua esse in miseria. Misericordia enim non impenditur nisi miseris. Ex hac miseria deus aliquos liberat, & hos dicitur diligere: Alios præterit, & illos odisse dicitur, cùm eorum non misereatur, quò iusta illorum condemnatione iram suam erga peccata, & iustitiam declararet. Iusta dicitur horum damnatio, quoniã propter peccata illis infligitur. Neque tamen hinc inferre debemus, peccata præuisa causam esse, cur quisquam reprobetur. Ea enim non efficiunt, ut deus proposuerit nolle misereri: causa tamen sunt damnationis, quæ sequitur ultimo tempore, non autem reprobationis, quæ fuit ab æterno. Finis remotior reprobationis, est declaratio potentis iustitiæ dei, ut Paulus docuit: uasa ista scilicet, esse aptata ad iram, quia deus uoluit ostendere in illis potentiam suam. Et deus respondit de Pharaone, *In hoc ipsum excitaui te, ut ostenderem in te potentiam meam.* Finis propinquior est damnatio: quæ, quatenus est iusta, ita deo probatur. Propinquior autem finis sunt peccata: Deus enim iussit, ut populus excęcaretur, ut ne intelligerent, ut ne audirent: ne fortè inquit, conuertantur, & sanem eos. Nam peccata, & si ut peccata sunt, à deo legibus condẽnentur: quatenus tamen sunt iustæ pœnæ, ab eo irrogantur pro malis impiorum meritis. Cæterùm, gradus sistendus non est in finibus istis propinquioribus. Progrediendum est longius, ut tandẽ ad illum finem perueniamus, quem Paulus proposuit: nimirùm, ut ostendatur iustitia dei. Atq; hæc hactenus de primo articulo.

Deus illis nõ facit iniuriã quorum non miseretur. Homines natura miseri. Reprobi dãnantur propter eorum peccata. Peccata præuisa nõ sunt causa reprobationis.

Diuinæ uoluntatis causa non potest assignari, neque rationes prædestinationis.

16 Veniamus iam ad secundum: in quo de prædestinationis causa quæritur. Cùm prædestinatio sit propositum seu uoluntas dei, ea autem sit omnium rerum prima causa, quæ idem est cũ substantia dei, fieri non potest, ut eius sit ulla causa. Non tamen idcirco inficiamur, diuinæ uoluntatis interdum aliquas assignari posse rationes: quæ quãuis dici possint rationes, non tamen sunt appellãdæ causæ, prępertim efficiendi. In Scripturis autem quandoque assignari rationes uoluntatis dei, ex multis locis colligi potest. Dominus dicit, se ideo circumduxisse filios Israel per desertum, potius quàm per cõpendia, per quę eos ducere potuisset, ne subitò haberent hostes obuios. Adamus etiam collocatus est in paradiso, ut eã coleret, & custodiret. Et deus testatur, se nolle adhuc Chananços expellere è terra Chanaam, quòd mensuram peccatorum suorum nondum expleuissent. Quamuis autem, ut dictum est, Scripturæ interdũ rationes diuinæ uoluntatis afferre soleant: nemo tamen audere debet, de illa certa, certam rationem reddere, nisi quam collegerit è Scripturis. Nam, ut sumus obtusæ intelligentiæ, facilè nostra somnia pro ueris rationibus usurparemus. Finales autem causas diuinæ prædestinationis esse, non inficiamur. Disertè enim ponuntur à Paulo, & præsertim, cùm illud citat de Pharaone. *In hoc ipsum excitaui te, ut ostendam in te potentiam meam:* de electis aũt inquit, Deum uoluisse in illis ostendere gloriam suã. Materialis etiam causa utcunque potest assignari. Homines enim, qui prædestinantur: & ea, quæ deus decreuit largiri electis ex prædestinatione: qualia sunt, uocatio, iustificatio, glorificatio, dici possunt materia, circa quam prædestinatio uersatur. Annotandum præterea, finem interdum posse accipi prout à nobis mente & desiderio concipitur: habetque tum rationem efficientis, quia sic animo comprehensus, impellit homines ad agendum. Alias autem accipitur, ut est in ipsis rebus, ut'que nos illum post labores consequimur. Et tum propriè dicitur finis: quòd tum absolutum sit opus, & nos conquiescamus, ut qui finem cõsilij nostri adepti simus. Propterea autem ponimus hanc distinctionem, ut, si quando interrogemur, an deus prędestinet homines propter opera, ne temerè uel affirmando, uel negando pręcipitemus sententiam. Nam ambiguitas est in illa uoce, *Propter*, quomodo ea sit intelligenda. Nam si bona opera accipiantur, prout reipsa sunt, & fiunt, quia deus ad hunc finem nos prædestinat, ut rectè uiuamus, quemadmodum habet epistola ad Ephesios: nos nimirùm electos esse, ut sancti & immaculati simus, & deũ præparasse bona opera, ut in illis ambulemus: quod ad hanc sententiam attinet, propositio est affirmãda. Sin illa uox, *Propter*, referatur ad causam efficientem, quasi bona opera, quæ deus præuidit nos facturos, tanquam merita quædam sint, & causæ, quæ deum mouere possint, ut nos prædestinet. hunc sensum non admittimus ullo modo. Fieri quidem potest, ut effecta prædestinationis sic inter se conferantur, ut unum sit causa alterius: diuini autem propositi non possunt esse causæ: Nam uocatio, quæ est effectum prædestinationis, causa est ut iustificemur. Iustificatio etiam causa est bonorum operum: & bona opera tametsi causæ non sunt, media tamen sunt, per quæ deus nos traducit ad uitam æternam. Nihil tamen horum causa est, aut medium cur à deo eligamur: ut è diuersò, peccata causæ quidem sunt cur damnemur, non tamen cur à deo reprobemur. Nam si ea essent causæ reprobationis, nemo posset eligi. Par enim est omnium conditio: Etenim omnes nascimur in peccato. Quòd si quando Augustinus dicat, homines iustè reprobari propter peccata, unà cum reprobatione sumit extremum eius exemplum, uidelicet damnationem. Non autem ita dicendum est, si per reprobatio-

Materialis causa prædestinationis. Duplici ratione consideratur finis. Nos prædestinar: propter bona opera, ut intelligendum.

Si peccata essent causa reprobationis, nemo eligeretur.

nem intelligamus dei propositum non miserendi. Illud enim non minus liberum est, quàm propositum liberandi.

Dei propositũ miserendi æquè liberũ est, atque nõ miserendi.

17 His ita iam constitutis, reddendæ sunt rationes, propter quas negamus, bona opera præuisa, esse causas prædestinationis. Prima est, quoniam Scripturæ hoc nusquam docent. tanta aũt de re nihil debemus cõstituere sine Scripturis. Scio tamẽ, quosdam id uoluisse colligere ex priori Epist. ad Timot. ubi ita scribitur, *In magna domo sunt uasa aurea, argentea, & lignea: Quòd si quis se emundauerit ab his, erit uas dei honorificum, & ad omne bonum opus idoneum.* Ex his concludunt, quosdam idcirco destinari, ut sint uasa honorifica, quòd sese expurgauerint à sordibus peccatorum, & corrupta doctrina. Et quia dicuntur posse id præstare, aiunt in unoquoq; positum esse, ut à deo fœliciter prædestinetur. At isti non rectè colligunt: Sententia enim Pauli eo loco sic accipienda est. Dixerat antea, *Firmum stat fundamentum, Nouit Dominus qui sint sui:* ac si diceret, homines quãdoq; falli possunt: eos enim sæpe iudicant esse pios, qui longè absint à pietate. Quibus uerbis perstrinxit Hymenæum, & Philetum. Paulo enim antè de peruersa illorum doctrina sermonem fecerat. Illi autem docuerant, resurrectionem iam esse factam. Paulus ergo non uult homines iudicari prout apparent primo aspectu. Deus enim in hoc mundo tanquam in magna domo, habet uasa alia aurea, alia argẽtea, alia lignea, alia fictilia. & ille optimè scit quæ ex illis sint honorifica, & quæ facta in cõtumeliam. Nos autem, qui arcanum uoluntatis eius non habemus perceptum & cognitum, de illis iudicare possumus tantùm ex effectis: quòd quicunq; fuerit mundus à uitiosa doctrina, & piè uiuat, ille sit uas in honorẽ. Neq; probatur ex hoc loco, homines posse mundare seipsos, aut sese efficere uasa honorifica. Nã, ut Paulus nos docuit in epist. ad Rom. Dei solius est hoc efficere. Is enim tanquam figulus habet potestatem ex eadem massa, faciendi uas aliud ad honorem, aliud ad contumeliam. Iste ergo locus alterum interpretatur. Quare non debemus plus colligere ex illis Pauli uerbis, quàm eiusmodi expurgationem esse indicium, quo nos de dignitate, aut indignitate uasorum in Ecclesia iudicemus. Deus est, qui uerè nouit, qualis quisq; sit: & firmum stat eius fundamentum, quia falli non potest. Nos autem per quædam tantùm indicia & effecta de alijs possumus iudicare. Atq; hoc illud est, quod Christus monet, *Ex fructibus illorum cognoscetis eos.* Neq; rectè intelligunt Apostolum, qui ex illis uerbis, *Si quis seipsum emundauerit ab his*, docere uolunt, positum esse in nostro arbitrio, ut nosipsos faciamus uasa honorifica. Nõ enim uires arbitrij nostri deprehenduntur ex propositionibus hypotheticis, ut ita inferamus: Sacræ literæ monent, si hoc aut illud feceritis, aut si credideritis, habebitis salutem: ergo ex nobisipsis possumus credere, aut sanctè uiuere. Infirmæ sunt huiusce modi connexiones. Quia deus alibi docet, se facturum esse, ut in uijs eius ambulemus. Præcepta ergo & adhortationes, & conditiones adhibentur, ut intelligamus

Quare bona opera præuisa nõ sint causæ prædestinationis.

Locus ex epistola posteriori ad Tim.

quid à nobis requiratur, qualesq́ue futuri sint, qui ad deum pertinent, & æternam uitam sint consequuturi. Quare non debemus ex istis locis elicere, quid possint uires nostræ. Facilè autem est explicatu, cur homines, qui purgantur à deo, tamen dicantur purgare seipsos. Quia deus non agit in hominibus tanquam in stipitibus. Lapides enim mouẽtur sine sensu & uoluntate: deus autem quum homines regenerat, eos ita mundat & renouat, ut ipsi & intelligant ea quæ faciunt. & ea maximè cupiant & uelint, postquam semel pro corde lapideo acceperint cor carneum. Itaque postquam semel sunt regenerati, fiunt cooperatores dei, & ultrò sanctitati, uitæq́ue puritati incumbunt. Deus per Mosen præcepit Israelitis, ut sese sanctificarent. Et tamen apertè alibi testatur sese eum esse, qui sanctificet populum. Et Paulus ad Corinthios ait, Christum factum esse nobis sapientiam, iustitiam, redemptionem, & sanctificationem. Deus etiam iubet, ut credamus: tamen Scripturæ alibi testantur, fidem esse donum dei.

Ex propositionibus hypotheticis nõ probatur liberum arbitrium.

Deus purgat pios, & ipsi purgare seipsos dicuntur.

18 Ex his ergo omnibus satis constat, quàm parum iste locus faciat pro aduersarijs, quocunque illi se conuerterint. Huc adde, Scripturas non tantùm nos docere prædestinationem non esse ex operibus præuisis, sed planè contrarium tradere. Nam Paulus pronuntiat de illis geminis, *antequam nati fuissent, aut aliquid fecissent, uel boni uel mali, dictũ fuisse, Maior seruiet minori. Et Iacob dilexi, Esau autem odio habui: ut non sit ex operibus, sed ex uocante.* Negat ergo uel dilectionem, uel odium dei proficisci ex operibus. Ridiculi autem sunt, qui cauillantur, Paulum explodere quidem opera iam facta, non autem facienda. Non enim uident Paulum hoc loco remouere uoluisse omne genus discriminis ab illis duobus fratribus, ut prorsus intelligantur fuisse pares, quod quidem ad ipsos attinet. Nam cùm diceret, illos natos fuisse eodem patre, eadem matre, editos etiam eodem partu: nihil aliud spectare uoluit, nisi ut ex illorum paritate ostenderet, dei electionem esse liberam, ut alterum illorum eligere potuit, alterum autem reijcere. Quòd si tantùm relinqueretur discrimen in operibus præuisis frustra à Paulo constituta fuisset tanta æqualitas. Paulus ergo in uniuersum ait, *Non ex operibus:* qua uoce opera tam facienda, quàm facta complectitur. Idq́ue ut certius intelligeremus, subiecit, *Sed ex uocante.* Relegat ergo nos Paulus ad deum, non ad opera. Et si diligẽter spectes omnia ea quę sequuntur in hoc capite, uidebis Apostolum, ea, quæ tradit de prædestinatione, reuocare ad ista capita, uidelicet, ad potentiam: ait enim, *Non'ne potestatem habet figulus? Ad* propositum, seu beneplacitum: nam ad Ephesios utitur utraque uoce. Ad uoluntatem: nam ait, *Cuius uult miseretur, & quem uult indurat.* Ad misericordiam seu dilectionem: ait enim, *Non est uolentis, neque currentis, sed miserẽtis dei: & Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Cùm Paulus, quicquid causę uel hic, uel alibi de prædestinatione tradit, reuocet ad hæc quatuor capita, dubitare'ne possumus de eius sententia, aut aliter audebimus pronuntiare? De operibus aũt ne uerbum quidem

Scriptura docet prædestinationem nõ esse ex præuisis operibus.

Ad quæ capita reuocentur dei prædestinatio.

quidē unum facit, ubicunq; hoc negotium tractat, nisi ut ea excludat. Deinde consideranda mihi, id Pauli scopo q̄ maximè aduersari, ut opera præuisa statuat esse causas prædestinationis. ita enim opera forent causæ iustificationis. Atqui Apostolus eam doctrinam in hac Epistola omnibus modis oppugnat. Rationem firmam esse ex eo demonstro, quoniam Apostolus facit prædestinationem causam uocationis, uocationem iustificationis. Quare si opera sint causæ prædestinationis, erunt etiam causæ iustificationis. Constans enim est regula Dialecticorum: Quicquid causa est causæ alicuius, est etiā causa effecti. Præterea nemo inficiari potest, bona opera proficisci ex prædestinatione. Dicimur enim prædestinati, ut simus sancti, & inculpati. Et deus prædestinatiōe præparauit opera bona, in quibus ambularemus. Et Paulus ipse fatetur se consequutū esse misericordiā, ut esset fidelis. Quamobrē si opera sunt effecta prædestinationis, quomodo ea dicemus esse eius causas? maximè uerò illius generis, nimirū efficiētis? Nullus enim est ille usus liberi arbitrij, quem toties iactitant, quasi eum ex nobis habeamus ipsis, & nō ex misericordia dei. Paulus enim ait, Deū esse qui operatur in nobis, & uelle & perficere. Et deus apud Ezechielem ait, *Ego auferam illis cor lapideum, & dabo illis cor carneum. Non possumus*, inquit Paulus, *aliquid cogitare ex nobis, tanquam ex nobis.* Et si illum quem dicunt, bonum usum haberemus ex nobis, quid obstaret, quò minus possemus de eo gloriari? Certè Dominus ait, *Nemo uenit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Et Hieronymus cōtra Pelagianos pulchrè scribit, eos qui dicuntur trahi, significari hac uoce, antea fuisse auersos, & reluctantes, & inuitos, fieri uerò postea, ut à deo immutentur. Idem etiā probat natura gratiæ. Paulus enim ait, *ut reliquiæ iuxta electionem gratiæ saluæ fiant*: hoc est, secundum electionem gratuitam. Sic enim Hebraica phrasi resoluendus est genitiuus.

Iustificatio erit ex operibus si ab operibus præuisis electio pēdeat.

Bona opera sunt effecta prædestinationis.

Qui trahitur prius nolebat.

19 Adhæc, in definitione prædestinationis primo loco habemus Propositum: quod, cùm non aliud sit, ut docuimus ex Epist. ad Ephesios, quàm beneplacitum dei, ex eo euidenter apparet, non aliunde petendam esse rationem prædestinationis. Deinde opera non possunt esse causæ uocationis nostræ: multò ergo minus prædestinationis. Nam prędestinatio præcedit uocationem. Non esse aūt opera causas uocationis, ostenditur ex Epistola ad Timotheum. *Vocauit nos deus*, inquit Paulus, *uocatione sua sancta, non ex operibus nostris, sed iuxta propositū suum, & gratiam, quam habemus in Christo ante tempora secularia.* Hinc clarissimè apparet, opera non esse causas uocationis nostræ. Imò ne salutis quidem nostræ opera causæ sunt: quod tamen longè erat uerisimilius: nam per bona opera deus nos perducit ad fœlicitatem. At Paulus ad Titum ait, Deū fecisse nos saluos, non ex operibus iustitię, sed iuxta suam misericordiam. Præterea quid opus erat ut Paulus post hanc disputationem exclamaret, *O altitudo diuitiarū sapientiæ, & scientiæ dei quàm inuestigabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uiæ eius.* Nā si istorū sententia sequi uoluisset, uno uerbulo se potuisset expedire: alios prædestinatos esse, alios reiectos propter opera, quæ deus in utrisq; fore prǫuidit. Hos Augustin. ironicè acutos uocat, q̄ tā bellè, tamq; facilè uiderint ea, quæ Paulus uidere non potuerit. Verùm aiūt, Apostolū hoc loco non soluisse quęstionē. Sed id absurdū est dicere: pręsertim cùm eā ex ꝓfesso induxerit, & solutio ad eius institutū uehemēter faciat. Et quomodo tandē uideri pōt nō soluisse, cùm eā deduxerit usq; ad supremā causam? nimirùm ad uoluntatē dei, ostendatq; nō esse progrediendū lōgius? Cùm deus posuisset terminos ad radices montis Synai, si quis eos fuisset trāsgressus, legib. dedisset pœnas. Videant ergo isti, qua audacia lōgius ausint progredi, q̄ Paulus uoluerit. At aiūt, Apostol. obiurgare impudētes. Esto: Sed ista obiurgatio uerissima est solutio quęstiōis. Prohibet eñ Paulus nos hac reprehēsiōe, ne quicquā ultra dei misericordiā & uoluntatē inquiramus. Quod si isti eiusmodi solutiōem intelligāt, cui acquiescere possit humana prudentia, facilè dabo, quæstionē ita nō esse dissolutā. At si quærant eam quam fides amplecti debeat, & in ea conquiescere, cæci sunt, si nō uideant solutionē.

Opera non possunt esse causæ uocationis.

Quomodo quæstio dicatur soluta & non soluta.

20 Sed spectemus, quidnā istos mouerit, ut opera præuisa dixerint esse causas prædestinatiōis. Nihil id certè erat aliud, q̄ ut humano iudicio satisfieret: quod tñ ipsum nō sunt assequuti. Neq; enim quicquā habēt, quod respōdeant de paruulo, qui insertus in Christū infantili adhuc ętate moriatur. Nā si eum uolunt esse seruatū, necesse est, ut fateantur eū fuisse prędestinatum. At cùm in illo nullo opera bona sequuta fuerint, deus ea præuidere certè non potuit: Imò hoc potius præuidit, nihil illū suo arbitratu fuisse facturū. Ridiculū aūt est, quod obijciūt, Deū præuidisse quid ille fuisset facturus, si diutius uiuere cōtigisset. Sic eñ humano iudicio nō fiet satis. Ratio eñ quæretur, alios esse prætcritos, & reiectos ob ea peccata, quę nō fecerint, eo præsertim nomine, q̄ ea fuissent facturi, si uixissēt. Iudices enim ciuiles nō puniūt quenquā propter ea peccata quę perpetrasset, nisi fuisset impeditus. Et deū nihil moueri illis operib. quæ homines facturi essent, Christus satis docet, cùm agit de Corozaim & Bethsaida, & Capernaum. *Si in Tyro*, inquit, *& Sidone hæc facta fuissent, quæ facta sunt in te, utiq; egissent pœnitentiā, & hodie ciuitates illæ extarent.* Ecce deus præuidit, istas Gentes acturas fuisse pœnitentiā, si ea uidissent & audissent, quæ illis ciuitatib. fuerant concessa & prædicata. Cùm ergo illę perierint, manifestū est, Deū in prædestinando nō sequi opera illa, quæ homines facturi fuissent, si uixissent. Neq; tamē quisquā colligere debet ex hac sententia Christi, illos per se, ui ipsa liberi arbitrij potuisse agere pœnitentiā: Nā pœnitentia est donū dei. Sensus aūt huius loci est, Deū nō adhibuisse ea media ad istos cōuertēdos, quib. illi moueri potuissent. Isti supponūt, natura ipsa esse in hominib. distinctionē, quā sequatur electio dei. Nec uident, oēs homines nasci filios iræ: ut, quod attinet ad massam, unde sumūtur, nulla possit in eis assignari distinctio: nā quicquid boni accedit, id citra cōtrouersiam ex deo, & gratia accedit. Ex hominū autem

Aduersarij non satisfaciunt humano iudicio.

In hominibus ex natura unde sumuntur non est distinctio.

autem natura discrimen petendum non esse, Apostolus indicat in hoc ipso capite Nã cùm uellet ostendere, alterum ex duobus fratribus assumi, alterum reijci, libera tantùm dei uolũtate, primùm usus est exemplo Isaaci, & Ismaelis. Sed cùm in illis duob. obijci posset esse aliquid discriminis, quòd alter ex libera natus esset, alter ex ancilla: postea produxit duos gemellos, Iacobũ & Esau, qui non solùm eosdẽ parentes habuissent, uerùmetiam eodem tempore, & partu editi fuissent in lucẽ. Quod aũt ad opera attinet, nihil erat inter illos differentiæ: Nã ut Apostolus ait, *priusquã aliquid egissent, aut boni aut mali, dictum est, Maior seruiet minori: & Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quid necesse erat, Paulũ ista tam diligenter commemorare, nisi ut illos duos fratres, quod ad naturam attinet, inter se æquaret per omnia, quod certè superuacaneũ fuisset si adhuc tantùm discriminis superesset in operib. præuisis. Superest ergo, quicquid est differentiæ in hominibus, id pendere à sola uoluntate dei. Omnes enim alioquin nascuntur peccato obstricti.

Fides præuisa, deum non mouet ut nos prædestinet.

21 Prætereà, si quid esset ex nobisipsis, quod posset mouere deum ad prædestinandum, id maximè esset fides. Nam etiã Augustinus, cùm esset adhuc iunior, nec in hac quæstione ita multum ac diligẽter uersatus, existimauit, deum in prædestinando & reprobando, fidem atq; infidelitatem respicere: quam sententiam antea & Ambrosius, & Chrysostomus amplexi fuerant. Re autem uera, hoc ne fidei quidem tribuẽdum est. Nam ea quoq; à prædestinatione proficiscitur, Non enim ea ex nobis est, sed datur à deo: idq; non temerè, sed destinato consilio: quod multis ex locis Scripturarum facilè probari potest. Nam Paulus ad Ephesios scribit, *Gratia seruati estis per fidem: & hoc non ex nobis, dei enim donum est, ne quis glorietur.* Et iterum in eadẽ Epistola, *Charitas & fides à deo Patre per Iesum Christũ.* Et in Epist. ad Romanos. *Sicut diuisit unicuique deus mensuram fidei.* Et ad Timotheum. *Misericordiam consequutus sum, ut sim fidelis.* Ad Philippenses, *Vobis datum est, non solùm, ut in Christum credatis, uerumetiam ut pro eo patiamini.* In Actis, *Deus aperuit cor mulieri purpurariæ, ut attenderet illis, quæ à Paulo dicebantur.* Et cap. 13. *Crediderunt quotquot præordinati fuerant ad uitam æternam.* Christus etiam ait in Euangelio, *Cõfiteor tibi Pater cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita Pater, quoniã sic placitum est ante te.* Et alibi, *Illis inquit loquor in parabolis, ut audientes non audiant, & uidentes non uideant: Vobis autem datum est nosse* Et Petro, *Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi.* Et multa alia extant testimonia in Sacris literis, quibus probatur fidem dari, & distribui à solo deo. Quare non potest ea causa esse prędestinationis. Quòd si fides non potest, certè opera multò minus possunt. Adhæc inficiari nemo potest, Dei prædestinationem æternam esse. Paulus enim ad Timotheum ait, *Deum elegisse nos ante tempora secularia.* Et ad Ephesios, *Ante iacta fundamenta mundi.* At opera nostra temporaria sunt: quare id quod ęternum est, ab illis non potest proficisci.

E Scripturis probatur fidem ex deo esse.

Si fides nõ est causa prædestinationis, multò minus alia opera.

22 Sed solent cauillari, opera illa, quorum respectu prædestinamur, ita accipi, ut à deo præuisa sũt: atque hoc pacto ea non posse uideri temporaria. Esto sanè, accipiantur ad eum modum: tamen negari non potest, ea posteriora esse prædestinatione: pendent enim ex ea, & eius sunt effecta, ut suprà docuimus. Quare iuxta horum doctrinam, id quod est posterius, esset causa efficiens eius, quod prius antecessit. Quod quàm sit absurdum, facilè quiuis intelligat. Deinde causa efficiẽs natura sua dignior est & præstantior quàm effectum, præsertim quatenus est eiusinodi causa: Quare, si opera sint causæ prædestinationis, sunt etiam digniora & præstantiora, quàm prædestinatio. Deinde prędestinatio est certa, constans, & infallibilis. Quomodo igitur statuemus illam pendere ab operib. liberi arbitrij, quæ incerta & inconstantia sunt, & huc atque illuc flecti possunt, si de illis agatur speciatim? Homines enim ad hoc, aut illud genus peccati æquè propensi sunt, prout sese occasiones offerunt. Nam alioqui, si loqui uelimus generaliter, propter uitium primorum parentum, ante regenerationem, liberum arbitrium nihil aliud potest, quàm peccare. Quare ex istorum sententia, necesse est prædestinationem dei, quę certa est, pendere ab operibus hominum, quæ non tãtùm incerta sunt, sed etiam peccata. Nec possunt dicere, se de illis operibus agere, quæ sequuntur regenerationem, ea enim uti docuimus, à gratia & à prædestinatione oriuntur. Nec animaduertunt isti, se, ut satisfaciant humanæ rationi, & libertatem nescio quam, hominibus afferant, deum sua legitima potestate & libertate in eligendo expoliare: quam tamen Apostolus prædicat, ait'que non minus deo iuris esse in homines, quàm figulo in uasa fictilia. Vt autem isti statuunt, deus non potest eligere, nisi eum quem sciat se esse bene gesturum: neć quenquam reijcere, nisi quem uideat fore malum. Atqui hoc est, uelle deum in ordinem redigere, & eum nostrę rationis legibus subijcere Erasmus uerò huic rationi frustra obstrepit: Ait enim, non esse absurdum, eam potestatem adimere deo, quam ipse nolit sibi tribui, nimirùm, ut aliquid iniustè faciat. Dicimus enim, Paulum hanc dei libertatem frustrà, imò falsò prædicasse: si ille eam nec habeat, nec uelit sibi tribui. Quemadmodum autem Paulus huiusmodi libertatem deo asseruerit, locus quem citauimus, apertissimè indicat. Frustra etiam obijciunt nobis dei iustitiam: hic enim tantùm agitur de eius misericordia. Nec negare possunt, se ista sua sententia de charitate & beneuolẽtia dei erga homines multũ detrahere: Nã Scriptura sancta cùm uellet nobis cõmendare paternam dilectiõem dei, affirmauit, eum dedisse Filiũ suum, idq; ad mortem, atq; id eo tempore, cùm nos adhuc essemus peccatores, inimici, filij iræ. Isti autem nolunt quenquam prædestinari, qui non habeat opera bona præuisa in mẽte dei. Atq; ita quisq; dicere potest apud se, Si sum prædestinatus, ex me ipso pendet eius rei causa. Alter aũt, qui in animo uerè sentiat, se gratis à deo electum esse propter Christum, cùm ipse per se omnibus modis tanta charitate esset indignus, mirabiliter haud dubiè accendetur ad deũ redamandũ.

Opera nostra non possunt esse digniora prædestinatiõe.

Nõ est ita nostra libertas tuenda ut deũ sua expoliemus.

Charitas erga deum accenditur ex uero sensu prædestinationis.

23 Vtile

23 Vtile etiam nobis est, ut ne ab operib. nostris pendeat nostra salus. Nos enim sæpe fluctuamus, & in rectè uiuendo sumus parum constantes. Certè si nos oporteret fidere nostris uirib. desponden dus esset animus. At si credimus, salutē nostram in deo manere fixā & certā propter Christū, non possumus non animo esse bono. Adhæc si prędestinatio cōtingeret ex operib. nostris præuisis, initiū salutis nostræ esset ex nobisipsis: cui sententiæ Scripturæ ubiq; reclamant. Id enim esset idolum in nobisipsis excitare. Deinde etiā iustitia dei, opus haberet externa regula nostrorū operū. At Christus ait, *Non uos me elegistis, sed ego elegi uos.* Neq; ratio ea est in deo, quę in hominib. cùm incipiunt aliquem amare, & amicum deligunt. Homines enim mouētur egregijs dotibus, quibus aliquē uidēt esse excultum. Deus aūt nihil boni inuenire potest in nobis, quod ab ipso nō sit profectum. Et Cyprianus ait, quemadmodū nō semel refert Augustinus, nos ideo gloriari nō posse, quòd nihil sit nostrū: itaq; Augustinus cōcludit, non esse partiendū inter nos & deum, ut partem illi, partem nobis tribuamus ad consequendā salutem: totum illi citra controuersiam adscribendum est. Apostolus cùm scribit de prædestinatione, eò semper spectat, ut nostram fiduciā confirmet, & præsertim in afflictionib. ex quibus ait, deum nos uelle liberare. At si ratio diuini propositi ad nostra opera, tanquam ad causas referatur, eiusmodi fiducia à nobis concipi nulla potest. Nos enim sæpè labimur, & iustitia nostrorū operum ita est tenuis, ut ad dei tribunal non possit consistere. Apostolum autem hac præcipuè de causa mentionem fecisse prædestinationis, ex 8. ca. Epistolę ad Rom. intelligere possumus. Nam cùm describeret effecta iustificationis, inter cætera ait, nos per illam adeptos esse adoptionem filiorum, & agi diuino spiritu, tanquam filios dei. Ideoq; à nobis forti animo perferri res aduersas: & idcircò omnem creaturam ingemiscere, & uehemēter desiderare, ut aliquando liberemur. Ipsum etiam spiritum pro nobis postulare. Addit postremò, *Diligentibus deum omnia cooperari in bonum.* Qui autem sint qui diligunt deum, ostendit statim: *Qui uocati* inquit, *sunt iuxta propositum.* Hos Paulus uult securos reddere, ne putent se læsum iri, cùm rebus aduersis exercentur: quòd sint præsciti; prædestinati, uocati, iustificati. Atq; hanc illū securitatem respexisse, ea indicant quæ sequuntur, *Si deus pro nobis, quis contra nos? Quis accusabit aduersus electos dei?* Primùm colligitur ex hac methodo, aduersarios multum errare, cùm se putent ex hoc loco conficere posse prædestinationē ex operib. præuisis proficisci. Paulus enim ante illam gradationē scripserat illa uerba, *Diligentibus deum omnia cooperantur in bonum:* quasi præsciētia & prædestinatio, de quib. posteà meminit, ex illa sententia pendeant. Atque in hunc sensum citant illud è Prouerbijs Salomonis, *Ego diligentes me diligo.* Neq; considerant, ut diximus, Paulum in eo loco exponere uoluisse quinam illi sint, quibus detur ut deum diligant, & omnia cooperentur in bonum. Illos autem esse ait, qui à deo prædestinatione asciti sint. Quod ad Salomonem attinet, nos quoq; fatemur, eos, qui deum diligunt, ab illo uicissim diligi. Sed hoc nunc controuertitur, utrū ex nostra dilectione nascatur dilectio dei, qua nos complectitur. Id Ioannes in epistola sua disertis uerbis explicat: *Non inquit, quòd nos illum dilexerimus: ille prior dilexit nos.* Alterū, quod ex uerbis Pauli colligimus, est, diuinā prædestinationē, si debeat esse eiusmodi, ut nos cōfirmet de beneuolentia & charitate dei erga nos, nō posse pendere ab operibus nostris. Ea enim & infirma sunt, & leuissimæ iustitiæ. Deinde considerandum est, Paulum non tacuisse causas quæ assignari poterant. Expressè enim ponit finem, ut patefiat misericordia & iustitia dei. Cùm autem uenitur ad causam efficientē, ita prorsus uult nos acquiescere uolūtati dei, ut deum conferat cū figulo, nos uerò cū luto. Qua collatione ostēdit, nihil esse, quod prętereà inquiri debeat. Scio aduersarios dicere, illā collationem allatam esse tantùm ad reprimendam interrogantis petulantiā: non quòd res utrinq; reuera sic habeat. Deum enim eligere homines ex operib. pręuisis. At si ita sit, quomodo hac similitudine oppilabitur os obmurmurantib. Dicent enim, si iustitia dei hoc requirit, ut electio sit ex præuisis operib. quid oportuit Paulū dicere, *priusquam aliquid egissent aut boni aut mali, dictum est, Maior seruiet minori: Iacob dilexi, Esau autem odio habui:* Et, *Non ex operibus, sed ex uocante, ut electio maneat secundum propositum?* Et cur adfertur hæc similitudo de figulo, cùm res ipsa lōgè secus habeat, & nec deus tanquam figulus, omnia pro arbitratu suo faciat: nec nos tanquam lutum, simus prorsus absque discrimine? Profectò hac istorum ratione petulans interrogator minimè reprimitur: imò potius ansa offertur obtrectandi, quod similitudo, quæ affertur non quadret ad institutum.

24 Est etiā alia sententia Pauli ad Ephesios, qua nostra ista sententia uehementer confirmatur. Nā cùm dixisset, nos prædestinatos esse iuxta propositū dei, adiecit: *Cuius ui operatur omnia iuxta consiliū uoluntatis suæ.* At si ita esset, ut isti fingunt, deus nō operaretur iuxta suam uoluntatem, sed iuxta alienā. Prout enim nos institueremus nostra opera, ita ille electionem suam temperaret. Id autem est, aliena duci uoluntate, non sua. Idem testatur Paulus ad Corinthios, *Deus inquiens, elegit stulta, infirma, & ignobilia huius mundi, ut sapientes, & fortes, & nobiles pudefaceret. Videte inquit, uocationem uestram fratres: non multi sapientes, non multi potentes, non multi nobiles.* Et in eadem Epistola, cùm descripsisset conditionem pristinam electorū, & multa & grauia uitia enumerasset, subiecit ad extremū, *Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Et ad Ephesios. *Fuistis* inquit, *aliquando absq; deo, sine spe in mundo.* Hæc probant uocationem, & prędestinationem dei non pendere ex nostris meritis. Verùm, ut Augustinus scribit ad Simplicianum, Deus prēterijt multos Philosophos, homines acuti ingenij & eximiæ eruditionis: præterijt etiā multos, qui si mores ciuiles spectes, innocētes erant, & uitę satis probatæ. Neq; sanè mirū: Nam si deus ad hoc prędestinet, ut diuitias misericordiæ suæ patefaciat, id ma-

Electionis diuinæ atq; humanæ diuersa est ratio.

Deo totum adscribendum.

Si prædestinatio pendet ab operibus, non speraremus, sed desperaremus. In quibus Pauli uerbis hallucinentur aduersarij.

Locus Salomonis.

Dilectio dei non nascitur ex dilectione nostra sed contrà.

Magis declaratur dei misericordia, si gratis prædestinemur quàm si ex operibus.

id magis consequitur, si eos adducat ad salutem, qui & magis reluctentur, & propter uitæ merita ab ea magis sint alieni: quàm si eos eligat, quos humana ratio iudicare posset esse aptiores. Atq; hinc est, quòd Christus cohortem suorum discipulorũ ex peccatoribus, & publicanis, & abiectis hominibus conflauit: nec dedignatus est uocare ad se latrones, & meretrices: In quibus omnib. quæ quæso, habita est ratio meritorum? Scribit etiam Paulus ad Corinthios, *Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam: uocatis uerò, & Iudæis, & Gentibus, Christum dei uirtutem, & dei sapientiam.* Videmus etiam hoc loco, unde Apostolus discrimẽ petat, cùm asserat alios de Christo prædicato benè sentire, alios malè. Totũ enim hoc ex uocatione ait prouenire. Dicit enim, *Vocatis uerò*: ac si diceret, Qui uocati non sunt, habent Christum pro scandalo, & pro stultitia. Vocati uerò, eum & sequuntur, & pro dei potentia & sapientia complectuntur. In prophetis etiam, cum deus pollicetur se liberaturum esse populum suum, non ait, se id facturum esse propter illorum opera, aut merita: *sed faciam* inquit *propter nomen meum.*

Discrimen credentiũ & non credentium.

Deus dicebat se liberaturum populum, nõ propter opera, sed propter nomẽ suum.

Ab hac ratione Paulus non discedit: Ostendit enim, deum per prædestinationem uelle patefacere diuitias gloriæ suæ: ut omnes scirent, quàm parum Iudæi hanc dei electionem fuissent promeriti, ut præteritis alijs nationibus, illi soli haberẽtur pro populo dei. Id Stephanus exponit in *Actis Apostolicis*, cùm ait, eos semper restitisse deo, & semper fuisse dura ceruice. Quid ergo uidit in illis deus bonorum operum, ut eam gentem alijs omnibus nationibus anteponeret? Pulchrè describit Ezechiel, quemadmodum deus populum Iudaicum ab initio respexerit: nẽpe ut puellam nudam, fœdatam undique, & in sanguinibus turpiter prouolutam. *Transiui* inquit Dominus: *cumq; te ita habitam uiderem, misertus sum tui.*

25 Præterea ueniat nobis in mentem, quis sit scopus Apostoli in Epistola ad Rom. Nam si de cõtrouersiis rectè uolumus iudicare, à scopo nõ debemus oculos deijcere. *Id egit Apostolus*, ut Christi gratiam omnibus modis commendaret. Huic autem proposito nihil potest magis obesse, quàm si prædestinationem dei, hoc est, caput & fontem gratiæ, statuat ab operibus hominum proficisci. Quòd si oratoribus uitio uertitur, siqua inter dicendum fortè inculcent, quæ causæ susceptæ uehementer obsint: quomodo suspicari possumus, Spiritum sanctum in incœpto non persistere, sed aliena ab eo dicere, quod instituit? Nec sanè alia ratio institui potest de membris quàm de capite, quod est Christus Iesus. Cùm ergo nemini dubium esse posit, humanam naturam gratis assumptam esse à filio dei: (nam si rogaretur, cur magis assumpserit hominem ex Maria uirgine, quàm alium quẽuis hominem, nulla posset assignari ratio, nisi ꝙ sic libuerit. Nam quod attinet ad opera, ea quiuis alius habere potuisset, natus ex alia Virgine, non minus quàm ille, qui assumptus est ex Maria. Nam quicunque diuinitatem habuisset, ut Christus habuit, eadem prorsus fecisset opera quæ Christus.)

Vt iustificatio nõ est ex operibus, ita & prædestinatio.

Cùm ergo gratis, & ex pura meraq; dei misericordia illa humanitas à filio dei assumpta fuerit, eadem omnino ratione quicũq; sunt membra Christi, gratis, & absq; ullis meritis operum eliguntur. Deniq; omnes illæ rationes, quæ probant iustificationem, non constare ex operibus. Nunc superest ut dicamus, utrum Christus & eius mors dici possit causa prædestinationis. Hic nos respondemus, Christum, & eius mortem prædestinationis primum & præcipuum effectum esse: nam inter ea quæ electis à deo conceduntur, Christus ipse est, & fructus mortis eius. Quicquid enim nobis donatur, per hãc uiam & quasi canalem ad nos à deo deriuatur. Et quoniam constat, effecta prędestinationis, ita inter sese posse conferri, ut unum sit alterius causa, nulli autem illorũ conueniat, ut principium sit prædestinatiõis, idcirco negamus Christum, quod ad eius humanitatem aut mortem attinet, esse causam prædestinationis nostræ: quamuis principium & causa sit omnium bonorũ, quæ nobis ex dei proposito eueniunt.

Christus & mors eius est primus effectus prædestinationis.

26 Non me latet fuisse quosdam, qui uoluerint sententias Patrum conciliare cũ hoc dogmate necessario, quod multis iam rationibus probauimus. Aiunt enim, illos, cùm scribunt prædestinationem esse ex operibus præuisis, nomine prædestinationis non intelligere opus aut actionem dei, qua eligit aut prædestinat aliquem, sed finem potius, & quædam media: illorum autem nihil obstare, quin opera possint esse causæ. Extra dubium enim est; ultimam damnationem ab operibus, tanquam à causa proficisci: & bona opera à fide oriri, tanquã à suo principio. Video equidem, non improbandum esse istorum consilium, quo student, sententias Patrum ad ueritatem quàm maximè fieri potest accommodare. Id tamen quod asserunt uerum esse, non possum affirmare. Sunt enim quædam sententiæ Patrum ita duræ, ut trahi huc nullo modo possint: Nam ut defendant arbitrij nostri libertatem, nolunt omnia pendere à prædestinatione dei. Et ex professo dicunt, totum non esse dei, sed à nobis etiam requiri aliquid. Et disertè scribunt, Deum eligere quosdam, quòd eos præuiderit esse credituros. Habent etiam alia passim multa similia, ut ego planè nõ uideam, quemadmodum illorum sententiæ cum nostra, in hac doctrina possint conuenire. Augustinus tamen in eam apertè concedit. Hieronymus etiam ab ea nõ abhorret, quãuis multis sæpè in locis cum Origene alijsq; consentiat. Verùm cõtra Pelagianos plurimùm in hac re commendat sententiam Augustini, eiusq; contra illam hæresim scripta uehemẽter probat. Cùm ergo Augustinus contra Pelagianos sæpè usus sit hoc argumento, necesse est, illud Hieronymo iam seni placuisse. Cyprianus etiam, ut suprà diximus, manifestè scribit, Nihil esse nostrum. Conficitur ergo necessariò, totum esse dei. Sed quicquid sit, de Patribus nihil est quòd multum in præsentia disputemus: Nam cùm textum ipsum interpretarer ad Romanos, pro loci opportunitate de illis abundè dixi. Vt de alijs rebus omnibus quę ad fidem pertinent, ita de hac quoq; quæstione, secundum

Sententia multorum Patrum nõ conueniunt prorsus cum explicato dogmate.

Pronuntiandum è Scripturis nõ ex Patribus.

Scri-

Scripturas pronuntiandum est, non secundum Patres. Atque hoc ipsum Patres etiam ipsi à nobis postulant. Quod nos in adducendis argumentis, pro uiribus arbitror præstitisse.

27 Inter posteriores autē scriptores Pigghius, qui ui Scripturarum adigitur, dat nobis, opera non esse causas prædestinationis: fatetur enim eam gratis constare, & ex mera dei misericordia, cùm respectu tamen inquit, ad opera opinor, ne uideretur tam multis frustra cōtendisse. At si prędestinatio est gratuita, & à mera dei uoluntate pēdet & misericordia, ut Scripturæ testantur: cur iste ausus est hunc nouum respectum operum affingere de suo? Nam sacra Scriptura, & præsertim Paulus, ab hoc negotio opera prorsus excludit. Pigghius autem ut suam illam cōtendendi libidinem magis prodat, argumenta quædam affert prorsus ad rem nihil facienda. Quod in beata Deipara Virgine inquit, contigit, quod ad electionem attinet, id in alijs etiam locum habere debet. ea autem non gratis prædestinata fuit, sed propter humilitatem. Cecinit enim, *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.* Ergo idem accidere debet in alijs. Nescio equidē, quomodo iste non uiderit, magnum discrimē esse inter ταπείνωσιν, & ταπεινοφροσύνην: Nam ταπεινοφροσύνη est uirtus, quàm Latini appellant modestiam: qua homines de seipsis demissè & moderatè sentiunt, cui uirtuti superbia opponitur, aut arrogantia. ταπείνωσις autem est uilitas & abiectio, quæ hominibus accidit, uel propter paupertatē, uel propter obscurum genus, uel propter alia similia. Exultabat ergo beata Virgo, & deum laudib. efferebat, quòd se ad tantum honorem euexisset, quāuis alioqui uilem, obscuram, indignam. Non enim fuit, ut iste somniat, meritorum & uirtutum suarum prædicatrix: ut diceret, se idcircò electā esse à deo, quòd id sua modestia promeruisset. Et si diligenter inspicias eius Cantici progressum, facilè uidebis, eam omnia sua bona ascribere deo. *Misericordia* inquit, *eius à progenie in progeniem*. Et addit, *Recordatus est misericordiæ suæ.* Posteà cùm misericordia coniungit promissiones: *Sicut locutus est* inquit, *ad Abraham patrem nostrum*. Sed cur non uidit iste bonus uir, imaginē prædestinationis nostræ in Christo magis ponēdam esse, quàm in Virgine? At Augustinus ait, humanitatem Christi prorsus gratis, & sine ullo omnino respectu bonorum operum, & prædestinatam fuisse & assumptam.

Si gratuita est electio, cur additur respectus ad opera?

Canticū Mariæ, prædicat dei misericordiam non merita.

Imago nostræ prædestinationis in Christo apparet.

28 Obijciunt etiam nobis uerba Domini ad Samuelem: Nam cùm ille uncturus esset in Regem unum ex filijs Isai, & ad eū primus accessisset Aoliab primogenitus, Dominus dixit illi, *Non est hic quem elegi: Ne respicias staturæ proceritatem. Vident enim homines ea quæ apparent, ego autem intueor corda.* Ecce inquit Pigghius, hic locus docet, Deum moueri perfectione cordis, nō autem externis conditionibus. Verùm in illa historia non agitur de ęterna dei prædestinatione, qua elegit nos ad perpetuam fœlicitatem: agitur tantùm de homine promouendo ad regnum. Qua in re deus proposuit nobis exemplum insigne, ut cùm uelimus munus aliquod mandare alicui, in primis rationem habeamus uirium & facultatum, quæ ad illam functionē obeundam requirūtur: iuxta quam doctrinam, Paulus quoque ad Timotheū proponit nobis quæ requirantur in eo, qui deligēdus sit presbyter aut episcopus. Deus etiam ipse in ueteri Testamento, multis descripsit, quibus conditionibus eum esse oporteret, quem uellet renuntiari principem. Ad quē sensum Petrus quoque uidetur respexisse, cùm propositis duobus, quorum alter surrogādus esset in locum Iudæ, deum inuocauit καρδιογνώστην. quòd ille solus nosset mentem, atque animum eius quem uellet eligi. Non tamē existimare debemus, Deū in hominibus ipsis inuenire illud cor, quod respicit. Ipse potius quos uult ad aliquod munus destinare, eos immutat & efficit idoneos: quemadmodum factum scimus de Saule, quem ita legimus fuisse immutatum, ut prorsus euaserit in uirum alium. Nā cùm prius fuisset simplex & rudis, posteà potuit inter Prophetas prophetare. Quæ res cùm esset noua & stupenda, prouerbio dedit occasionem: *Nunquid & Saulus inter prophetas?* Causatur insuper Pigghius, sequuturum ex nostra doctrina, ut homines uelint quærere causas suæ damnationis, non in seipsis, sed in deo: quod & absurdum sit, & impium. Sed uideat iste, quomodo hoc ex nostra sententia inferri possit. Nos enim docemus, quemlibet hominem peccato esse obnoxiū, & propterea mereri damnationē. Neque cuiquam unquam diximus, eum non habere in seipso causam iustissimam condemnationis suæ: imò & sumus, & semper fuimus authores omnibus, ut cùm aliquid uelint suscipere, consilium non aliunde quàm ex uoluntate dei reuelata, hoc est è sacra Scriptura petant, non autem ex arcano diuinæ prædestinationis. Non sequitur tamen propterea, ex hac forma docendi, nullum esse usum doctrinæ de prędestinatione. Ad eam enim tū maximè oportet respicere, cùm iactamur rebus aduersis, & ui ipsa afflictionum, sentimus fiduciam nostram debilitari. Hoc Paulus docuit ca. 8. Epistolæ ad Rom. & propterea subiecit, *Si deus pro nobis, quis contra nos? Quis nos separabit à charitate dei? Tribulatio, an angustia?* Nō est ergo hæc doctrina ita relinquenda, quasi eam sibi nemo possit applicare: cōseruanda potius est ad usum opportunum. Neque arrogantiæ est, sed spiritualis sapientiæ eam sibi usurpare, cùm opus postulat.

Vide in 1. Sam. cap. 16. uers. 7.

Locus primi libri Samuelis.

Deus non inuenit bonum cor in hominibus, sed facit.

Exemplum Saulis.

Causa nostræ damnationis quærenda nō ex deo.

Quis usus prædestinationis.

29 Adhæc Pigghius calūniatur, ea quę dicimus aduersari bonitati dei: quasi iniquum uideatur, ut deus paucos quosdam sibi deligat, & interim alios innumeros prætereat. Hoc enim indicare inquit posset, aliquam in deo crudelitatem: præsertim, si illū dicamus offendi, antequam quicquam aduersus eum committatur. Consentaneum antē est inquit, propositum dei esse rationabile: nec tamen eius iustitiæ ullas adferri posse rationes, nisi opera illorum qui prædestinantur, neque ullo alio pacto defendi posse iustitiam dei. Speciosa quidē ista sunt, sed non multum conducunt ad euertendum id, quod nos probauimus. Nam ut primùm agamus de bonitate dei, nulla est creatura, quæ illius uideri possit expers. Deus enim multa perpe-

Nulla creatura expers est dei bonitatis.

tuò bona cõfert, etiã impijs: Solẽ eñ suũ oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Quòd si nõ omnibus ex æquo diuidat, iure tamen nõ potest accusari. Christus eñ respondet in Euangelio, Nónne possũ facere de meo, quod uolo? Si autẽ Pigghius indignũ esse putat, paucos eligi de multis, nõ nobis litẽ istã mouet, sed deo. Nã Scripturæ, apertè docẽt, Multos esse uocatos, paucos uerò electos: & ex multis nationibus unũ tantùm Iudæorũ populũ in peculiũ Domini fuisse ascriptũ: & in illo ipso populo, quãuis ita numerosus esset, ut cũ arena maris cõferri posset, tamẽ reliquias tantùm fore saluas. Cõtra ista testimonia tã perspicua, quid rixari potest Pigghius? Quid quod etiam in rebus naturalibus uidemus præclarissima quæque esse rarissima. Magna eñ est copia uulgariũ lapidũ, gemmarũ aũt mira paucitas. Inutiles herbæ ubique crescũt, cùm frugũ ferè magna sit caritas. Quod cur deus faciat, illi satis compertũ est. Id nos opinari fortasse possumus idcirco fieri, ut dona dei hominibus magis cõmendẽtur. Sumus eñ ita stupidi, ut nunquam admiremur ea, quæ frequẽter fiũt. Verùm hæc humana tãtùm est cõiectura. Cùm aũt deus cõsilij sui in hac re rationẽ nõ reddiderit, non puto eam à nobis curiosius esse inquirẽdam. Illud unũ addam, Deũ non tantùm bonũ esse erga nos & benignũ, sed ne speciem quidẽ ullam in eo deprehẽdi posse crudelitatis. Nam sæuitiæ ea natura est, ut supplicijs aliorũ gaudeat, maximè uerò, si innocentes affligantur. Nam uoluptatẽ capere ex eo, quod uideas exerceri iustitiam cõtra malos, aut dolere si uideas eos fœliciter agere, nec inuidiæ ascribi potest, nec crudelitati. In Prophetis enim, & in primis in Psalmis uidemus huiusmodi affectus: qui certe ad *νέμεσιν* pertinent, nõ ad crudelitatem, aut inuidiam. Et quamuis propositũ dei sit rationabile, imò ipsa ratio, nõ tamen eius rationes petendæ sunt ab illis, qui eligũtur, cùm eæ lateant in profundissima dei sapientia. Eò nos Paulus reuocat, cùm exclamat, *O altitudo diuitiarũ sapiẽtiæ & sciẽtiæ Dei! Quàm incõprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius! Quis cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?* Nihil aliud docet Paulus his uerbis, quàm nõ deesse quidem deo rationes, ex ipsius multiplici infinitaque sapientia: sed eas tamen hominibus esse imperuestigabiles, quòd ab illo nõ reuelentur. Miror etiam, Pigghiũ uoluisse conqueri de uiolata iustitia dei. Illud enim Paulus obijcit sibiipsi, nec tamen mutat sententiam. Nec mirum, ut enim Paulus ipse testatur, hoc omne negotiũ ad misericordiam pertinet, nõ ad iustitiam: Qua tamẽ etiam in re, quemadmodũ Augustinus docet, defendere pulchrè possumus, deũ nihil iniustè facere. Quicquid enim donat electis, nõ ex alieno, sed ex suo donat. Et quicquid exigit à reprobis, id rectè, atque optimo iure exigit. Hæc Pigghius nobis nõ obiecisset, si apud se diligenter expendisset *ἀντίθεσιν* quam Paulus cõstituit inter opera nostra, & propositũ dei. Ait enim, *Non ex operibus, sed ex uocante: ut maneat electio iuxta propositum.*

Iudæi multi, sed reliquiæ tãtùm saluæ. In natura, pretiosa rara sunt, et ea miramur.

Quid propriè sit crudelitas.

Aliud est νέμεσις aliud crudelitas.

Quomodo iustitia dei sit defendenda.

30 Putat etiam absurdũ esse, prædestinationẽ dei cõstitui sic liberam: nam ita imponi hominibus necessitatem existimat, & omnem culpæ rationem tolli. Verùm hoc argumentum pertinet ad quartũ nostrum articulum, ubi de hac necessitate disputabimus. Miror tamen hoc illi in mentem uenire potuisse, tolli ratiõem peccati, si statuatur necessitas. Quasi uerò quisquam euitare possit peccatum originis: nec tamen ex eo sequitur, peccatum eiusmodi non esse peccatum. Addit præterea, nos non posse effugere, quin constituamus deum acceptatorem personarum. Verùm, si cõsideraret hoc peccatum tum demum admitti, cùm mouemur ad distribuendum, aut iudicandum ex circunstantijs, & conditionibus, quæ ad causam non faciunt, nunquam ista diceret. hoc enim in deum non potest cadere. Ille enim has circunstantias & conditiones in hominibus nõ inuenit, sed imponit quales ipse uelit. Itaque nemo põt illi obijcere, quo ad electionem eũ suæ personæ non tribuisse, quod conueniebat. Deus enim est omniũ personarum, & omnis decori author. Sed aufertur inquit solicitudo, & studiũ rectè uiuendi: quasi nos hac doctrina efficiamus homines deteriores & fenestram aperiamus ad licentiam & ad dissolutè uiuendũ. Verùm, quam hæc aliena & falsa sint, ex eo liquere arbitror: quod nos semper docemus prædestinationẽ nõ tantùm finis esse, sed etiã mediorũ. Neque enim tãtùm ad fœlicitatẽ prædestinamur, sed etiam ad bona opera: nimirùm, ut in illis ambulemus, & conformes efficiamur imagini filij dei. Impij hæc non curant, & etiam absque ista doctrina flagitiosè uiuunt. Pij uerò, quoniam confidũt se esse prædestinatos, studẽt certam facere uocationẽ suã operib. sanctis. Atque illis ex hac doctrina aperitur fenestra ad modestiam, ad tolerantiam in afflictionib. ad gratitudinẽ & amorẽ erga deũ singularem. Sublata aũt hac doctrina, patefit, nõ fenestra, sed decumana porta ad superbiam, ad ignoratiõem donorũ dei, ad incertitudinẽ & hæsitationem de salute in reb. aduersis, & ad infirmandam charitatẽ nostram erga deum.

Necessitas non tollit peccati rationẽ.

Acceptio personarum. Vide in Roman. cap. 2.

Nõ enim est respectus.

Prædestinationis doctrina fenestrã bonis operib. aperit non sceleribus.

31 Sed addunt isti, hoc etiam uehementer contra nos facere, quòd nihil cadere possit sub prædestinationẽ aut reprobationem, nisi quod deus uelit. Deũ aũt uelle peccata, pro absurdissimo habendũ est, & blasphemo dogmate. Adijciũt etiam, Deum nõ posse iustè punire, si ea cõmittamus, quæ ipse & uelit & faciat: Hoc aũt nos dicere necesse esse, si cõstituamus, ex proposito dei, non tantùm fines nostros pendere, sed etiam media. Vt huic difficultati satisfiat, primùm meminisse debebunt, negari non posse, deũ quoquo modo uelle, aut quemadmodũ alij dicũt, permittere peccatũ. Sed cùm id fiat absque ulla animi nostri coactiõe, idcircò nemo cùm peccat, põt excusari. Volens eñ & sua sponte committit ea peccata, propter quæ debeat condẽnari, eorùm'que in seipso ueram causam habet, & idcirco non opus est ut illã in deo quærat. Deinde nõ est iusta collatio, quam isti faciũt inter bona opera & peccata. Sic enim deus facit in nobis opera bona, ut nobis gratiam & spiritũ suppeditet, qbus illa fiant: nam ea bonorũ operũ sunt principia, quæ profectò ex nobisipsis nõ habemus. Peccata aũt ita gubernat & quodammodo uult, ut nihilominus illorum

Quomodo deus uelle dicatur peccata.

illorum principia, hoc est, caro corrupta & uitiata natura, non in deo sint, sed in nobis. unde necesse non est, ut ea nobis ab aliquo externo mouente infundantur. Diciturq; deus utcunq; uelle peccata, uel quòd cùm possit ea prohibere, non prohibeat, uel quòd ea pro sua sapientia ad fines quosdã suos dirigat, uel quòd ea nõ patiatur erumpere, nisi & quando, & quomodo, & ad quæ ipse uoluerit, uel deniq; quòd illis alia peccata uelit punire. Sed adduntur, Deum nullo modo uelle peccatum. Ita enim scriptũ esse in Ezechiele, *Viuo ego dicit Dominus, Nolo mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur & uiuat.* Sed respondemus, Prophetam eo loco non agere de potenti, & arcana & efficaci uoluntate dei. illa enim deus uoluntate, omnia quæ uult efficit, & in cœlo & in terra. Agit autem de illa uoluntate, quã appellant signi. Nemo enim ex signis illis & indicijs, quę expressa sunt in lege, colligere potest, Deũ uelle mortẽ aut condemnationẽ suam. Dominus enim iussit legem suam prædicari omnibus: omnibus proposuit ea, quæ futura essent utilia, & salutaria: postremò in omnes promiscuè magna effundit beneficia. Ista ergo uoluntate, quã appellamus signi, non uult mortẽ peccatoris, imò eos potiùs prouocat ad pœnitentiam. Altera autem uoluntate, quam appellant beneplaciti, si neminem uellet perire, certè nemo perire posset, nullaq; tam peruersa uolũtas est, ut inquit Augustinus, quàm deus nequeat bonam facere si uelit. Iuxta hãc igitur uoluntatem, *omnia quæcunq; uoluit facit.* Hæc facilis est, & plana interpretatio: quam si aduersarij non admittant, & omnino pugnent uerba Prophetæ de uoluntate dei efficaci & beneplaciti esse intelligẽda, tum respondebimus, sententiam Prophetæ non in uniuersum ad oẽs peccatores, sed ad illos tãtùm qui agant pœnitentiam pertinere: illi autem sunt electi & prædestinati, quibus deus ut fidẽ & uocationem iuxta propositũ, ita etiã pœnitentiã elargitur. Vtrumuis ergo sensum sequi uelint, nunquam ex illis uerbis concludent, deum pœnitùs & nullo modo uelle mortẽ peccatorũ, aut peccatum.

Vide in 1. Sam cap. 2. uers. 25.

Prima responsio.

Altera responsio.

32 Sed obijciũt uerba quædam ex primo capite libri Sapient. *Deus non lætatur in perditione uiuentium.* At si ullo modo uelit peccatum uel eius pœnã inquiunt, non potest dici, non lætari. Gaudet enim certè eo, quod uult factum. Primùm respondeo, librum illum non haberi in Canone: itaq; eius authoritatem posse repudiari. Sed esto, librũ esse Canonicum: tamen ea uerba nihil faciunt cõtra nos. Nihil enim aliud ille uoluit, quisquis erat author eius libri, quàm remouere à deo illã ingenij praui tatem, qua homines flagitiosi ex malis capiunt uoluptatem. Nec tamen sensit, deũ animo inuito punire flagitia. Nam alioqui, quisquis est sub nomine Solomonis, pugnaret cum uero Solomone. Is enim in Prouerbijs sub persona Sapientiæ, de impijs & incredulis ita scribit, *Ego quoque in interitu uestro ridebo.* Quibus uerbis ostenditur, deum, ridenti hoc est alacri animo, iustitiã administrare. Ad Ecclesiastici autem uerba quę habentur cap. 15. Neminem oportere de deo dicere, αὐτός με ἐπλάνησε: quo loco uersio Latina habet, *Me implanauit.* Nisi uelimus hũc ex diametro pugnare cũ alijs multis Scripturæ locis, in quibus deus dicitur seduxisse populum per falsos Prophetas, mandasse ut rex Achab deciperetur, Excæcasse cor populi, ne uiderẽt, oportebit ea uerba exponere ad hunc modũ: Neminem debere ita culpam reijcere in deũ, quasi uelit seipsum excusari. Achab, si erat deceptus, iure optimo meritus erat ut deciperetur, quòd uera dei oracula contemneret, & sese Pseudoprophetis oblectaret. Perfidia etiã Israelitici populi & impietas, dei uindictam, & excæcationem accersebat, ut cùm essent decepti, nullo modo possent excusari. Videntur etiã aduersarij nostri inbo ffendi, quòd asseramus, homines habere in seipsis causam peccatorũ, hoc est, naturam corruptam & uitiatam. Nã in primo illo capite libri Sapientiæ, generationes mundi dicũtur esse bonę, nec habere in se φάρμακον ὀλέθριον, id est, medicamẽtum exitiosum. Verum quidem hoc est, modò de prima rerum institutione, & præsertim de creatione hominis, qui à deo rectus creatus est, intelligatur. Sed ille posteà suo lapsu & se, & suum genus perdidit.

Deus non inuitus punit flagitia.

Quomodo in telligendum sit, deum neminem seducere.

Natura nostra ut à deo instituta uitio caruit.

33 Calumniatur Pigghius insuper doctrinã nostram, quasi homines incitemus, ut deũ odio prosequantur. Nam Christus de Iuda ita loquitur, *Væ homini illi, melius ei fuisset si nunquã fuisset natus.* Reiectus & reprobatus, necesse est ut deũ oderit, cùm illum deus prius oderit. Cùm autẽ pars maior sit reprobatorum, quiuis inquiunt, facilè poterit suspicari, se esse ex illorum numero, atq; ita futurum esse, ut multi à deo abhorreant. Verùm nos respõdemus, Christum rectè dixisse, melius fuisse futurum illi homini, si natus non fuisset. Cuiuis enim nostrũ potius & antiquius esse debet, uel nunquã fuisse, uel in nihilũ redigi, quàm ut peccando uelit deum offendere. Christus ergo uerè ac significanter dixit, Melius fuisse Iudæ, ut nunquã fuisset natus. Simpliciter tamẽ, & quod ad deum attinet, nõ erat melius: nam per illum, & consilium dei, quod attinet ad nostrã redemptionem, impletum fuit: & ex supplicio illi inflicto, & iustitia & potẽtia dei manifestior apparuit. Vanum autẽ est, quod aiunt, multos posse in suspicionẽ uenire de reprobatione sua. Nã ex Sacris literis nemo potest argumẽta efficacia colligere reprobatiõis suæ. Quòd si deus aliquando uelit eam secreto quodã iudicio reuelare, id non potest trahi ad communem regulã. Nostra quidem tempestate accidit, ut quidam in Italia Franciscus Spiera, intimè sentiret hoc malũ sibi à deo esse irrogatum. Sed id ego ad aliorũ terrorem factum arbitror. Is cùm ab initio ueritatem Euangelicam nouisset, & non obscurè professus esset, adductus Venetias ad legatum Pontificium eam publicè abiurauit. Perculsus deinde graui uulnere conscientiæ, persuasit sibi se peccasse in Spiritum sanctum. Qua ex re in tantam desperationem cõiectus est, ut nullam posteà consolationem admittere uoluerit, assistentibus illi uel eximijs atq; religiosis uiris, qui adhortabantur ut de Christo ac illius morte bonã spem haberet. Dicere uerò solebat hæc rectè quidẽ alijs proponi, at sibi nihil planè cõducere, quòd certò certius uideret se peccasse in Spi-

An fuerit melius Iudã non esse natum.

Exemplum Francisci Spieræ.

in Spiritum sanctū: & nullum damnationis remedium superesse, itaq; in hac desperatione constitutus obijt. Voluit porrò deus in hoc homine, singulari quadam & inusitata dispensatione, alios absterrere ab huiusmodi scelere & impietate. Verūtamen istud neq; frequenter euenit, ut ex historijs colligitur, & nullus poterit ex Sacris literis hanc desperationem cernere. Atq; non deus isti Spierę, sed fortasse diabolus hoc suggessit, cuius mancipium erat abnegata pietate, quò in desperationem extremam illum adigeret. Distinguendū est igitur, ut superius monuimus, uel de alienis ab omni sensu pietatis agi, uel de pijs & iam uocatis. Si de alienis, illi uel nihil curant hæc dei consilia, uel iam de se ipsis desperarunt. Si de pijs agatur, illi non permittent se hac suspiciōe diuexari diutius, quòd iam uideant se uocatos, fidem consecutos, proindeq; iustificatos, quæ omnia confidere ac sperare iubent eos in albo electorum esse cooptatos.

Pij non fatiscantur se ad reprobatorum numerum pertinere.

34 Fingit postremò loco Pigghius absurda à nobis dici, quòd homines doceamus prius esse in massa uitiata & corrupta peccato originis quàm à deo prædestinētur, quasi uelimus hic dei propositū iustificare: cùm tamen in consilio prædestinationis prius ponamus condemnationē & æternam infœlicitatem, quàm ipsa peccata & uitiatā nostrā originem, atq; ita iustificamus quod est prius per posterius. Addit etiam ita quo ad dei propositum nostra ipsorū sententia finē præstitui, & ea quæ ad finem perducunt: unde cùm peccatū originis unū sit ex medijs quo condemnamur, nō posse, quemadmodū fingimus, reprobationē antecedere: cùm sub illa cadat & cōprehendatur quasi mediū ad æternā condemnationem. Verùm hęc ostendūt hominē istū nō intelligere quid à nobis dicatur. Nec Augustinus neq; nos unquā diximus, originalem culpā antecessisse prædestinationem, cùm prædestinatio sit ante omnem æternitatem, & Adamus in tempore lapsus fuerit. Neq; adeò absurdum est, ut ipse fingit, peccata cadere sub reprobationem nō quidem ut eius causam, sed ut cōdemnationis & æternæ miseriæ causam. Et quod ipse ait, si ita esset, sequi, deū uelle peccata. Iā exposuimus quomodo ad hoc sit respondendum. Nec is poterit inficiari deū uti peccatis, quæ subinde cōmittuntur ad fines quos ipse decreuit. Quod cùm nō temerè, sed cōsilio destinato ab illo fiat, qui fieri pōt, ut aliquo modo peccata sub reprobatiōe non cōprehendantur? Iam si cōtendat, nō eodem modo deū uelle, & causam esse peccatorū ac bonorū operū, nos quoque idem asserimus. Sed interim desinat pro absurdo habere, tam finem quàm media siue prædestinationis siue reprobationis cōprehendi, quanquā diuerso modo, sub dei proposito. Et quod attinet ad peccatū originis, intelligimus & nos ipsū, prædestinationem seu reprobationem non antecedere, sed necessariò consecutū esse: quia deus noluit homines ex alia stirpe, uel alia materia producere, quàm ex Adami progenie, unde labe corruptionis omnes nascimur infecti. Quod cùm non latuerit deū, idcirco Augustinus, & nos cū eo dicimus, Deū ab æterno proposuisse misereri eorū quos amauerat, & non misereri aliorum quos non dilexit: unde si deserti ea misericordia quæ alijs impenditur, degūt in originali culpa, & ubi ad ętatem usumq; rationis peruenerint, multò plura illi adijciunt, iustè ac meritò damnantur. Atq; id potest efficaciter dici ad occurrendum illis qui fortè damnationis causam non in culpam suam, sed in deum reijcere ausi fuerint. Ortum itaq; omnium hominum antecedit originale peccatum, modò singulos quosque respicias: antecedit etiam omnium impiorum condemnationem, licet non esse potuerit ante dei æternum propositum, nisi quo ad præscientiam.

Pigghius nostram sententiam non intellexit. Originalis culpa non antecedit iustificationem.

Peccatum originis antecedit causasq; damnationē.

35 Hæc uti posuimus, ut minimè sunt absurda, ita etiam percipi queunt, si à Scripturarum sensu nō discesserimus: quem ut hic Pigghius transgrediatur in suo figmento paucis attingam. Multos distribuit gradus uel actus in mente diuina, quos inter sese ordinat, nō quidem per temporis distinctionem, sed naturæ, atq; ideo huiusmodi actus signa appellat: nec tamē id à Sacris literis, sed à Scoto mutuò sumens. In primo signo inquit, constituit deus producere omnes homines ad æternam salutem, qua secum unà fruerentur, idq; sine ullo discrimine: ac illis præesse Christum uoluit, quem statuit etiam in carne uenturum fuisse, licet primus homo non peccasset. In secundo signo ait, Deum præuidisse hominis lapsum, per quem iam nō posset fieri ut homines ad salutem peruenirent: hoc est, ad finem quem deus proposuerat sibi, dum hominem principiò condere decreuisset. Sed tamen ut posset res procedere, posuisse in tertio signo ait, remedia in Christo, gratię uidelicet ac spiritus, & alia id genus: quib. adiuuarentur, qui ea uellent recipere, ac desererentur qui ea repudiarent. Postremò in quarto signo, quia multos præuidit hęc auxilia amplexaturos, & illis benè ac strenuè usuros, propterea illos ad salutem prædestinauit: alios autem, quos uidit his dei beneficijs repulsam daturos, ad extremum exitium deuouit. hęc ille de adultis adfert. De paruulis qui pereunt antequam possint habere usum arbitrij, cùm per hanc fictionem satisfacere nō possit, assuit alteram fabulam, uidelicet, illos post iudicium fore in hoc mundo fœlices naturali quadam beatitudine, in qua perpetuò deum celebrent, & illi gratias agant de suo statu non pœnitendo. Sic iste dogma fingit, quod per nullum Scripturæ uerbum potest comprobare. Quomodo tribuit deo, quod in primo signo decreuerit ea quæ non erant habitura successum, nimirùm ut omnes homines fœlicitate potirētur? Est ne sapiētis hominis (dei ne dixerim,) ea decernere, aut uelle quæ cassa sint futura? Proferat deinde obsecro Oracula diuina, quib. nobis ostendat filium dei humanam carnem fuisse suscepturum, si homo non peccasset. At nullibi hoc demonstrabit, cùm Scripturę sanctæ ubiq; nobis prædicent, datū in redemptionem & peccatorū remissiōem: quod etiam illū docere potuerat, si attendisset, peccatum originis præcessisse omnia prædestinationis effecta, una excepta creatiōe. Cùm Christus ad hoc sit prædestinatus ac nobis concessus, ut nostrorum lapsuum haberemus remedium, quorum omnium caput

Pigghij figmentum.

Deus nō destinat quæ non sunt habitura successum.

caput est originale peccatum, porrò nō sumpsisset humanam carnē, si nulla culpa interuenisset. Absq; Scripturis iste fingit in potestate nostri arbitrij esse, ut auxilia generaliter ꝓposita recipiat, cùm hoc absolutissimū sit dei munus. Postremum uerò, scilicet de naturali fœlicitate puerorum, nō solùm citra Scripturam asseritur, sed etiā contra illam, quæ perire omnes in Adamo statuit, nisi per Mediatorem instaurētur. Perire aūt seu mori, quàm pugnet cum fœlicitate, omnes intelligūt. Nullos prætereà ex Patribus habet, qui sit ausus talia comminisci. Nec mihi persuadeo Pelagiū ipsum si rediret, suā opinionem fuisse diligentius coloraturum, atque iste pinxerit & ornauerit.

Paruuli pereunt si per mediatorem non instaurentur.

36 Quòd hactenus probauimus de prædestinatione, eam uidelicet ab operibus præuisis nō pendere: idem etiam de reprobatione asserimus, quoniam nec ipsa pendet à prȩuisis peccatis, modò intelligas per reprobationem nō extremam damnationem, sed illud imum æternū dei propositū non miserendi: nā Paulus perinde de Esau atq; Iacob scribit, *Priusquam aliquid boni egissent aut mali, dictum est, Maior seruiet minori: Iacob dilexi, Esau odio habui, ut non sit ex operibus, sed ex uocante.* Laborat autē frustra Pigghius, ut hæc Pauli sententia de altero tantùm intelligatur, hoc est de Iacobo, cùm Apostolus utrumq; illorum sub eadē conditione coniunxerit. Et idem manifestius ostendit inferius dicēs. *Cuius uult miseretur, & quem uult indurat.* Ad hæc si peccatum esset uera causa reprobationis, tū nullus eligeretur, cùm præsciat deus omnes eo contaminatos. Quod idē probat Augustinus ad Simplicianum.

Si peccatum esset causa reprobationis nullus eligeretur.

37 Sed iam de tertio articulo est dicendum, ut uideamus quȩ sint effecta prædestinationis ac reprobationis. Breuiores autē erimus, quòd quæ dicenda sunt iam ex dictis multam lucis habuerint. Primùm igitur prȩdestinationis effectū est ipse Christus, quia nihil donorū dei possunt haberi electi, quod per Seruatorem nostrū non fuerit transmissum. Deinde ponenda sunt illa quȩ Paulus descripsit 8. cap. ad Rom. cùm diceret, *Quos præsciuit, hos et prædestinauit, quos prædestinauit, hos & uocauit, et quos uocauit, iustificauit. & quos iustificauit, hos glorificauit:* unde apparet effecta prædestinationis quoq; esse uocationem, iustificationem & glorificationem, quibus etiam addetur conformitas imaginis filij dei, cùm Paulus eam recenseat ut prȩdestinationis effectum. Addētur etiam bona opera, cùm ea deus præparasse dicatur, ut in illis ambulemus: cōsequitur & certitudo, seu confirmatio de nostra salute. Postremò est declaratio diuitiarū gloriæ dei, quē finē Paulus in isto ca. 9. apertè tradidit, & ad Ephesios scripsit, *Vt simus in laudem gratiæ ac gloriæ ipsius.* Reprobatio uerò si comparetur primo homini, deus illum ab æterno decreuit producendū, ut libero arbitrio & aliqua gratia sibi adiuncta stare posset, si uellet: potuissetq; illi maiorem conferre gratiā, ita ut neq; cadere posset, uerùm noluit. An aūt iudicandus Adam sit ex numero reprobatorū, aut prædestinatorum, ex Scripturis diuinis colligi non potest: quanquā omnes fermè Patres consentiant, eum seruatum esse, & ideo pertinuisse ad numerum prædestinatorum. Cæteri uerò homines qui reprobati fuerunt, offerebantur deo in massa ꝑdita & corrupta. Siquidem aliundè non statuit deus eos producere, quàm ex Adami semine, & cū ꝓposito suo libero multis noluerit misericordiā impendere, quod est reprobare: secuta est deserto, qua relicti sunt in suo natiuo peccato. Deinde quum non sinat deus creaturas otiosas, illi quoq; perpetuò incitātur ut agant: & cùm sanati non fuerint, ex principio suo corrupto faciūt omnia: quæ licet interdum speciosa opera uideantur, nihilominus coràm deo sunt peccata. Prætereà ut merentur eorum scelera, subinde peccata in eis deus punit alijs peccatis, quemadmodum ad Romanos permulti dicuntur traditi in reprobam mentem, quia cùm deum cognouissent, nō sicut deum glorificauerunt. Quo tamen ad peccatum primi hominis, animaduertendum est, illud nō potuisse dici alterius peccati pœnā. Si enim primum fuit, aliud ante se non habuit. Deum uerò peccatum illud prorsus noluisse minimè dici potest, eo enim inuito qui cōmitti potuit? Porrò uidebat illum casurum, si spiritu & gratia opulentiori non confirmaretur: non occurrit, nō supposuit manum suā ne caderet. Diabolus prætereà, nisi deus uoluisset, illum nō ausus esset tentare. Destinauerat prætereà suā bonitatem & seueritatem ex illo declarare: occasionem dedit, legem dum posuit, quam sciebat non seruandam, nec non uxorem dando, quæ alliceret. Et denique actio ipsa, quam priuationem rectitudinis ut subiectum sustinuit, citra dei uim & uirtutem produci non potuit. Vnde apparet, deum illud peccatum quodāmodo uoluisse, ac eius quadantenus fuisse authorem, licet non fuerit pœna præcedentis peccati. Econtrà uerò id noluisse, ac eius author non fuisse dicitur, quia prohibuit, puniuit, nō id simpliciter, sed propter aliud uoluit: prauitatem ex se ipso nō suggessit, nec inspirauit, sed Adami uolūtas non impedita potentiori gratia, ultrò deflexit à recto. Adducitur etiā ut reprobationis effectum ex Esaia, excȩcari & incrassari cor populi ut nō intelligant. Et sæpè deus uel per seipsum, uel per angelos malos immittit cogitationes, & offert occasiones, quæ, si recti essemus, in bonā partem possent accipi: sed quum nō simus renouati, ab eis in malum propellimur: postea iure ac meritò damnatio sequitur propter peccata: & deniq; reprobationis extremum est effectum declaratio potentiæ ac iustitiæ diuinæ. Sequunturq; omnia hæc reprobationem, quamuis nō omnium istorum deus ex æquò sit causa, ut superius est demonstratum.

Quæ sint effecta prædestinationis.

Effecta reprobationis.

De statu primi hominis.

An Adā fuerit prædestinatus, uel reprobatus.

Non omniū effectorum prædestinationis Deus ex æquo est causa.

38 Cæterùm quia omnia dei beneficia, quæ prædestinatis conceduntur, ad gratiam tanquā ad caput & fontem recurrunt: ideo uidendum est, an is prȩcipuus effectus diuinȩ prædestinatiōis, ut quidā imaginati sunt, omnibus hominibus à deo proponatur cōmunis: quoniā si ita esset, iā omnes homines essent prædestinati, & in potestate sua, uel in manibus, ut dicitur, haberent, ut prȩdestinarentur, modò uellent oblatam gratiā admittere. Nos nequaquā dicimus omnium communem esse gratiā, sed aliquibus concedi, alijs uerò dei arbitratu non dari. Atq; pro ista sententia hæc scripturæ loca inducimus. Ioan. 6. dicitur, *Nemo uenit ad me, nisi*

An gratia dei communis omnibus [illegible]

Pater traxerit eum. Miror'q; aduersarios dicere omnes homines à deo trahi, sed non omnes homines uelle accedere. Quemadmodum si quis diceret, nemo doctrinas, uel bonas artes sibi uendicare potest, qui non fuerit ratione & ingenio praditus. Non tamē inde sequitur, ut si omnes rationem habeant & ingenium, omnes acquirant bonas artes, quum præter illa principia, studiū & uoluntas requirantur. Ita inquiunt, trahūtur omnes à deo, sed præter dei tractum exigitur, ut ipsi ueimus & assentiamur, alioquin ad Christum non adducimur. Sed certè nō effici potest, ut in omnibus his propositionibus, quæ cum exceptione fuerint enuntiatæ, illa exceptio conueniat omnibus. Dixit enim Christus Pilato, Potestatem non haberes aduersus me, nisi tibi datum esset desuper, audebimus'ne dicere omnibus datam fuisse potestatem contra Christum? Et cùm scribitur Neminem intraturum in regnum cœlorū, nisi renatus fuerit ex aqua & spiritu, inde non deducemus omnes ex aqua & spiritu renasci. Et quando ait Dominus, *Non habebitis uitam in uobis, nisi ederitis carnē Filij hominis, & biberitis eius sanguinē:* an accipiemus omnes edere carnem, & bibere sanguinem Domini? Quod si non ita fieri debet, cur uolunt isti, quādo nos dicimus, *Nemo uenit ad me, nisi Pater traxerit eum*, omnes homines trahi ad Patrem? Certè si quis consideret seriem textus, uidebit hūc sensum non posse conuenire. Vbi sermonē fecerat de carne sua edenda, & sanguine suo bibēdo, qua de causa Iudæi offensi sunt, & discipuli abierunt. Vnde Christus ait, *Nemo uenit ad me, nisi Pater traxerit eū.* quod minimè dicere debuerat, si tantùm eos taxare uoluisset infidelitatis. Non facienda erat utique mentio Patris, quasi non eos traheret, si omnibus hominibus hoc impenderet. Et Augustinus cùm hunc locum interpretaretur ait, *Quare hunc trahat, & illum non trahat, noli iudicare, si non uis errare.* Quibus uerbis declarat, non omnes à Deo trahi. Et in eodē cap. scribitur, *Omne quod dat mihi Pater, ad me ueniet:* quare si traherentur omnes, omnes ad Christum uenirent. Atq; ibidem scribitur, *Omnis qui audiuit à Patre meo, & didicit, ad me uenit.* Cùm itaque multi ad Christum non ueniant, multi demonstrātur nec audiuisse, nec didicisse. Atq; in cap. 10. cùm Christus dixisset, se pastorem esse, ac suas habere oues, inter alia inquit, *Quos dedit mihi Pater, nemo potest rapere de manu mea.* Verùm multos uidemus excidere à salute: igitur illos putare debemus, à Patre Christo non esse datos.

An omnes à deo trahantur.

Simile.

Cauillum

39 Verùm & hic aduersarij cauillantur. Quòd licet nemo rapere posit, ualeant nihilominus homines sponte discedere. Quemadmodum si quispiam haberet famulos, quum esset dominus potentissimus, dicere sanè posset, nemo potest istos à me abstrahere: uerum illi possent ab eo spontè abire. Cæterùm ut ista horum cauillatio sit inutilis, uerba quæ sequuntur, ostendunt. Quoniam subiecit Christus, *Quod Pater mihi dedit, maius est omnibus.* Quibus uerbis declarauit, idcirco à se non posse rapi quos à Patre accepisset, quòd esset potentissimus: unde si non possunt ab ijs rapi, qui in Christo sunt, neq; seipsos ualent subducere: non quòd ui cogantur, sed uia persuasionis necessarium sit ut maneant. Quod & de tentatione temporum extremorum idem Dominus dicebat, nimirum electos seducendos si fieri posset. In eodē ca. 6. Ioan. dicebat Christus, *Neminem ad se uenire, nisi cui à Patre datum esset.* Qui locus habet eundem sensum cū alia illa sententia, qua dixit, *Nemo uenit ad me, nisi Pater traxerit eum.* Atq; Ioannes Baptista, ut scribitur 3. ca. Ioan. cùm audiuisset à suis discipulis, Christum multos baptizare, respondit, *Neminem quicquam posse accipere, nisi de cœlo ei datum esset.* Et capite eodem, *Spiritus ubi uult spirat:* quod tametsi de uento dicitur, attamen ad Spiritum sanctum regenerantem accommodatur. Quoniam similitudo ad eius uim explicandam sumpta est ex uenti natura. Verùm id apertius habetur in Matthæo, quum dicitur, *Nemo nouit Patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.* Quo loco instruimur, Christi reuelationem minimè concedi omnibus: quod in eodem Euangelista Christus demonstrauit, cùm ad Patrē conuersus diceret, *Gratias tibi ago rex cœli & terræ, quoniam hæc abscondisti à prudentibus & sapientibus, ac reuelasti ea paruulis.* Sic quoque ostenditur, non esse communem omnibus ueræ doctrinæ reuelationem: quòd si dixeris, idcirco non reuelatur sapientibus, quoniam illi capaces esse noluntt: uerba quæ sequuntur non hanc causam reddunt, sed potius dei uoluntatem hoc decreuisse monstrant. Subditur enim, *Quoniam sic placitum est ante te.* Et rursus cùm Apostoli quæsiuissent, quare in parabolis ageret cum populo, respondit, *Vobis datum est nosse mysteria, illis autem non est datum:* & aiebat se ita loqui cum eis, ut uidentes non uiderent, & audientes non intelligerent. Ac uaticinium Esaiæ cap. 6. citauit, quo iubebatur populus excæcari, & cor illius incrassari, ne fortè conuerterētur, & deus eos sanaret. Apostolus ad hæc citat ex libro Exodi deum dicentem, *Miserebor cuius miserebor, & misericordiam præstabo, cui misericordiam præstabo.* Item illud scriptum de Pharaone, *In hoc ipsum excitaui te, ut ostendam in te potentiam meam.* Et dicit, alia quidem uasa in honorem facta, & alia in cōtumeliam: quæ demonstrant apertissimè, gratiam non esse omnibus in communi propositam. Petrus quoq; in Actis Apostolicis dixit Simoni Mago, *Pœnitentiam agas, si fortè deus remittat tibi cogitationem istam.* Sed aiunt hoc loco, Petrū non dubitasse communem gratiam omnibus, sed incertum fuisse, an Simon cam uellet admittere, atq; seriò pœnitentiam agere. Sed stropha hæc nihil iuuat, quoniam ut Apostolus docet ad Timotheum, ipsa quoq; pœnitentia est donum dei. Monet enim episcopum, ut sit doctrinæ sanæ tenax, & arguat repugnantes, si fortè deus illis det ut resipiscant. Vnde concluditur, non esse in manibus omnium positum, ut in uiam redeant, nisi deus id concesserit. Aliqui præterea peccant in Spiritum sanctum, quibus neque in hoc seculo, neque in alio condonatur. Quare patet istis gratiam non esse amplius propositam, & communem. & in Actis Apostolicis dicitur, *Deus aperuisse cor mulieris purpurariæ, ut attenderet his, quæ dicebantur à Paulo:* qđ ponitur, ut quid peculiariter illi mulieri datū.

Necesse est prædestinatis maneant.

Christi reuelatio non est communis omnibus.

Cauillum.

Pœnitentia donum dei.

Isq;

Isq́ue locus declarat, quod in Apocal. scribitur, *Ego sto ad ostium & pulso, si quis aperuerit mihi*, &c. nos enim dicimur aperire, quatenus deus id in nobis facit: nam is efficit, ut aperiamus, isq́ue est qui dat, ut operemur nostram salutem, quemadmodũ ad Philip. dicitur. *Et* Euangeliũ nõ semel habet multos uocatos, uerùm paucos electos. Paulus etiam demonstrat spiritus libertatem in suis donis distribuendis, cùm ait ad Corinth. unum & eundem spiritum distribuere omnibus ut uult. Quod licet accipiatur de charismatibus & donis, ut loquuntur gratuitis, non minus transferri potest ad gratiam, qua instauramur ad salutem, cùm deus ex æquo sit liber in uno atq́ue in altero.

Gratia non est ponenda in natura.

40 Postremò dum isti sic gratiam faciunt omnibus communem, illam cõuertunt in naturã, quod minimè consentit doctrinæ Sacrarum literarum. Et quàm fallantur, ex eo potest facilè demonstrari, quòd uolunt ex his constituere, positum in manu cuiusq́ue ut gratiam sibi oblatam recipiat, quod nequaquã Sacris literis congruit. Dicit enim Paulus, nos haud posse cogitare aliquid ex nobis, atq́ue omnem sufficientiam nostram ex deo esse. Et ad Philip. habet, *Deũ operari in nobis & uelle & perficere, pro sua bona uolũtate.* Idemq́ue ad Corinth. cùm se multum laborasse dixisset, adiecit, *Non ego, sed gratia dei quæ est in me.* In Epistola etiam ad Rom. scripsit non esse uolentis, neq́ue currentis, sed miserentis dei. Quod non potest cõsistere, si nostri arbitrij sit, ut gratiam oblatam recipiamus. De quo loco August. ad Simplicianum, in lib. 1. quæst. 2. inquit, *Non est uerborum sensus, quasi nobis haud sufficiat uelle, nisi deus adsit gratia sua: quoniam ita licuisset secus dicere, nõ esse miserentis dei, sed uolentis hominis. At sensus est, ut ad Philip. dicitur, Deũ esse, qui operetur in nobis uelle & perficere. Ac uerum est, nos frustra uelle, nisi deus misereatur & iuuet.* At quis dixerit, *Deum frustra misereri, si nos nolimus?* In Ezechiele propheta dicũtur ab ipso deo immutanda corda nostra, ita ut pro lapideis carnea reponantur. *Et* Dauid in Psalmo canit, *Inclina cor meũ deus in testimonia tua*, ut ostẽderet ad deum pertinere, ut nostras flectat uoluntates. quod alibi sensit, quum diceret, *Cor mundum crea in me deus.* Et in libro Sapientiæ habetur, Neminẽ posse castum cor habere, nisi cui deus dederit. Et Christus manifestissimè docuit, arborẽ malã non posse fructus bonos facere. Quamobrem dum homines non sunt regenerati, dare nequeunt fructum adeò bonum, ut gratiæ pulsanti assentiantur: quare prius est necessarium, ut ab ea immutentur, & ex malis plantis efficiantur bonę.

Non est in nostra manu recipere oblatam gratiã.

Simile.

Quemadmodum in regeneratione carnis, nemo qui procreetur, ad eam quicquam cõfert: ita & in regeneratione, quia & ibi renascimur per Christũ & in Christo. Præterea si assentiremur istorũ sententiæ, non esset gloriatio remota: posset enim quilibet suum illum actum iactare, quo oblatam gratiam admisisset. Deinde cùm ista apprehensio per fidem fiat iuxta nostram sententiam, ut uerò ipsi existimant per charitatem, quid facient? Negabúntne fidem & charitatem dei dona esse? Argumentatur etiam Augustinus, quòd ut in Christo natura diuina humanam assumpsit gratis, non expectato eius consensu, ita qui iustificantur, non ex uoluntate sua uel assensu iustificantur. Obseruauit etiam idem Pater, uitam æternam in Scripturis quidem aliquando mercedis nomine insigniri, propterea quòd bona opera illam antecedant. *At gratia*, inquit, *& iustitia nusquam in Sacris literis mercedis nomine appellantur, quoniam ea nihil boni operis quod deo placeat, antecedit.* Atq́ue ad Rom. Paulus scribit, *Scio quòd non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum:* ubi per carnem intelligit, quicquid est hominis adhuc non regenerati. Et audent nihilominus isti tribuere homini, adhuc in carne posito, id est, nondum renato, tantum bonum, ut sibipsi ualeat salutẽ applicare. Ad Cor. autem, *Quid*, inquit, *habes, quod non acceperis? & si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Neq́ue permittemus illis, ut ad creationem confugiant: quoniam hic non loquimur de animo, uel facultatibus eius, hoc est, uoluntate uel intelligentia, quæ à deo per creationẽ habuimus: sed de ipsa actione uel opere, quod ipsi uolunt ex libero arbitrio elicere ad capessendam gratiam. Hoc quum à seipsis habere dicant, manifestè Apostolo contradicunt. Potuissent enim Corinthij respondisse, Tu quæris quid nos discreuerit, quid habeamus, quod non acceperimus: Ecce iam tibi demonstramus illum actum & assensum, quo liberè, ac ex nostra facultate gratiã, quam nobis prædicas, admittimus. Hoc nos discernit ab alijs, & ita frustra Paulus sic eos redarguisset. Pręterea si proposita esset quasi omnibus communis gratia, ut prædicant, quid oraremus deũ pro conuersione infidelium?

Gratia & iustitia nusquam dicitur merces.

Caro quid in Sacris literis.

41 Sanè id facimus, quia credimus in manu dei positum, ut eorum corda, si uoluerit, aperiat. Nec existimandũ est, ut sibi fingunt, à deo cuilibet concedi tantum gratiæ, quantũ satis esset ad eos mouendos: quia si illud satis foret, proculdubiò mouerentur. Si enim cõstituatur aliqua moles, & uolenti eam mouere, tantũ uirium adiungatur, quantum sufficiat, id est, uincat põdus quod est agitandum, sine dubio motus cõsequetur. Ita si deus (ut aiunt) re ipsa mouere uellet impiorũ corda, & tãtum adhiberet uirium, hoc est gratiæ, quantũ satis esset, imò quantũ excederet duritiẽ praui cordis, nihil obstare posset, quin flecterentur, non quidem coactione, sed persuasione efficacissima. Augustinus ad Simplicianũ libro primo, q. 2. inquit, duplicem esse uocationem: unam cõmunem, qua uocantur homines, at nõ eodẽ modo quo apti sunt moueri atq́ue cõuerti: alij uocãtur, ut moueri apti sunt: nec existimandũ ait, Deũ nõ potuisse ita Esau uocare, ut poterat moueri, utq́ue aptus erat: nõ enim omnes eodẽ modo alliciuntur & mouẽtur ad deũ. certè is cùm sit omnipotẽs, impulsu suo illã infinitã duritiẽ posset amouere. Sed aiunt, si uellet, posset: nõ tamẽ uult deus agere semper quod potest. Sic esto, nos hoc ipsum dicimus, Deũ quosdã præterire, ac eorum misereri nolle: atq́ue ideò nõ omnibus tribuere, quantum ad eorum salutem satis esset.

Quare oramus pro infidelibus.

Vocatio duplex.

Et in illos quos præterit, finẽ quem uult, assequitur: ut de Pharaone scribitur: *In hoc ipsum excitaui te, ut in te declararem potentiam meam, & nomẽ meum annuntiaretur in uniuersa terra.* Optimè sciebat Christus, ut est testatus, Tyrum, Sydonem, & Sodomã fuisse promouendas ad pœnitentiam, si adhibuisset miracula & doctrinam, quæ Iudæis concessit: unde cùm illis hæc non dederit, illis defuit, quod ad salutem sufficiebat. Dicebat etiam Dominus Apostolis: *Ego uos elegi, non uos me elegistis.* At ex aduersariorum sententia, posita illa gratia uniuersali, nemo eligeretur à deo, siquidem eodem modo erga omnes se haberet: imò nos deũ eligeremus, oblatã illius gratiã recipiendo, & essemus electionis dei figuli, non ab ipso fingeremur. *Ego plantaui* inquit Paulus, *Apollo rigauit, deus uerò incrementum dedit*, hoc est, Vitam & Spiritum. Verùm si hæc ponantur omnibus communia, dicendũ potius fuit, Ipsi uobis accepistis spiritum, uitam & gratiam. Dixit idẽ Apostolus, Deũ incœpisse in Corinthijs bonum opus, & illud etiam perfecturum in diem Domini. Quæ uerba satis ostendunt, totum deo transscribendũ, uidelicet, ut incipiat & perficiat. Atq; ad Ephesios, *Operatur omnia secundum cõsilium uoluntatis suæ*: non inquit, iuxta consilium uoluntatis alienæ: quod sanè dicendum fuit, si quisq; haberet in seipso positum, ut salutem acciperet, uel non acciperet. Item ad Galat. *Quando autem placuit ei, qui me segregauit ex utero matris*, &c. Si esset ut isti asserunt, oportuit Paulum dicere, Quando mihi uisum est. Nã quod attinet ad deum, statuunt gratiam esse paratam semper, & omnibus expositam. Quare tum conuersio eueniet, ex illorum sententia, quando nobis libuerit.

Tyro & Sydoni defuit, quod sufficiebat.

Aduersarij coguntur dicere, neminẽ à deo eligi.

42 Hæc argumenta, licet multò plura adferri potuissent, sufficere uolo. Tantum superest modò, ut quæ uidentur cõtra nos facere, diluamus. Sed anteà præfatũ illud uolo, minimè nos inficiari, deũ externa uocatione per Prophetas, Apostolos, concionatores, & Scripturas omnes uocare. Nõ enim à promissionibus, uel minis iste magis excluditur, quàm ille, sed omnibus ex æquo ista proponuntur: quanquam non omnes prædestinati sint, ut horum fructum assequantur. Id notandum est diligẽter, si uelimus facilè occurrere his quæ obijciuntur. Quumq; nobis opponũt, quod frequentissimè faciunt, promissiones esse communes, ac uniuersaliter proponi, necesse est, uel ad istos, uel ad illos contrahere, & deum in ijs non ludere, uerùm seriò agere. Primùm, quod ad uniuersalitatẽ attinet, accipiam alias propositiones non minus uniuersales, *Omnis caro uidebit salutare dei: Omnes erunt docti à deo: Omnes me cognoscent à minori usq; ad maiorem: Super omnem carnem de spiritu meo effundam.* Dicemúsne uera hæc esse quoad omnes homines? non utiq;, nisi redeat fabula Origenis, ut omnes ad extremum seruentur. Respondebunt, contrahendas esse propositiones ad credentes, ad uolentes, ad respicientes gratiam dei. Et nos item dicimus contrahendas esse, uerùm altius nostrã contractionem repetimus, ascendimusq; ad electionem dei, ac reprobationẽ: utra quæso analysis est perfectior? utra æquior est contractio? Nec tamen dicimus deum ludere in ijs uniuersalibus promissionibus, quia cùm simul uitam agant prędestinati & reprobi, neq; sint noti: par est, ut omnibus simul prædicetur, ne ob reprobos electi fraudẽtur, qui prædicatione uerbi dei sunt profecturi. Atq; hac uniuersali prædicatione, deus quem uult finẽ assequitur: nam pij dum cernunt reprobos in sensu suo relinqui, neq; credere, intelligunt gratiam non esse naturam: & in illis animaduertunt, quod ipsis quoq; accidisset citra dei misericordiam, cuius donum est conuersio, nõ humanarum uirium. Impij uerò inexcusabiles redduntur, quando nec etiam illa externa præstiterunt, quæ facere poterant, ut ad Rom. cap. 1. & 2. monstratur.

Vocatio externa est cõmunis prædestinatis & reprobis.

43 Primùm fingunt aduersarij se diuinæ misericordiæ prædicatores, quòd illam ponãt omnibus communem. At si rem penitùs inspiciamus, nos longè magis misericordiæ tribuimus, quàm ipsi. Siquidem asserimus ab illa totum pendere, quod interim ab illis negatur, dum in nostra manu positum uolunt, ut dei gratiam admittamus. Quòd si dicimus, nõ omnibus tantundem misericordiæ impendi, non propterea reprehendi possumus, quandoquidem Scripturæ id manifestẽ testantur. Sed isti quũ in nostra uoluntate ponant, ut gratiã recipiamus, quantũuis id extenuent, re tamẽ ipsa multũ esse cõprobatur: Quid enim prodesset gratiam uulgò omnibus proponi, nisi quis eam propria uoluntate applicaret sibi? Desinant igitur suã hanc opinionẽ titulo diuinæ misericordiæ ornare. Aliud adferunt argumentum, Quod quũ deus omnibus prospiciat, quæ sunt satis ad corporalẽ uitam, nõ est uerisimile, ut deficiat quoad ęternam salutem parandam, quod nõ esset, nisi cuilibet gratia dei quantũ satis est, exponeretur. Sed hac causa, similitudine ipsimet redarguũtur: ut enim deus cuiq; mortalium largitur corporalem uitã absq; suo assensu, ita etiã concludere illos oporteret de uita spirituali, quod tamen concedere omnibus modis reluctãtur. Fatemur quidem, misericordia sua deum facere oriri Solem super bonos & super malos, atq; item concedimus, & prædestinatos & reprobatos aliquorum beneficiorũ dei esse participes. Et quemadmodum in hac uita, nõ omnibus corporis & uitæ cõmoditates ex ęquo conceduntur: ita etiam prædestinatio ad æternam fœlicitatem non est omnibus communis. Nascuntur aliqui leprosi, cæci, surdi, stupidi, pauperrimi, & prorsus ad omnem fœlicitatem naturalem inepti, nec ad eam unquam perueniunt. Collatio igitur allata maximè contra eos facit. Sed inquiunt, Deum omnes homines ad suam imaginem condidisse, atque ob id ad beatitudinem omnes destinasse, quare non oportere istos prædestinatos, & illos reprobatos ponere. Homines factos ad imaginem dei fateor, capacesq; beatitudinis: at post lapsum natura est uitiata, imagoq; dei multũ labefactata: quare ad fœlicitatem homines per seipsos uenire nequeunt, sed à miseria eximãtur oportet: nunc uerò deum statuisse omnes à calamitate liberare, ac per Christum beare, Scripturæ nõ docent: quare

Vtra sententia plus diuinæ misericordiæ tribuat.

Reprobati non carent omnibus dei beneficijs.

quare nō immeritò dicimus ipsū decreuisse quosdam eximere, alios autē relinquere, idq́; iustè: cuius tamen iustitiæ causæ non sunt ex operibus nostris quærendę, quum ipsi deo constent ex eius arcana ineffabiliq́; sapientia.

An omnes habeant potestatem, ut filij dei fiant.

44 Arripiunt ex Ioanne illud, *Dedit eis potestatem filios dei fieri*. Quasi posint inde inferre, posse quēlibet hominem fieri dei filium, si uoluerit. Verùm non attendunt, his quæ sequuntur: additur nempe, *His qui crediderunt in eum, qui non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt.* Hæc si rectè perpendantur, demonstrant credentibus & regeneratis hāc dignitatem atq; priuilegium concedi: nihil enim aliud significat. Esse datam potestatem, ut sint filij dei. Statuitur itaq;, hanc dignitatem effectum regenerationis & fidei esse, non eius principium, ut isti somniant. Accipiūt etiam Christum pro nobis omnibus mortuum fuisse: atq; inferunt inde, beneficiū eius omnibus esse commune. Quod & nos quoq; facilè dabimus, si dignitas tantùm mortis Christi consideretur. Nā quantum ad ipsam attinet, posset uniuersi orbis peccatoribus esse satis. Verùm etsi in se sufficiat, non tamen in omnibus habuit, uel habet, uel habitura est efficaciam, id quod etiā Scholastici fatentur, asserentes Christum redemisse omnes quidem sufficienter, sed non efficaciter. Est enim necesse, ad hoc ut mors Christi sit salutifera nobis, ut illam apprehendamus, quod aliter quàm fide fieri non potest, quam donum dei esse, neq; omnibus dari, superius abundè est demonstratum. Illud etiam nobis opponitur, quòd Apostolus contulerit Adamum cum Christo, & dixerit ad Romanos, quòd *quemadmodum in Adamo omnes morimur, ita omnes in Christo uiuificamur.* Quare ita aiunt, omnibus in uniuersum debere patere Christi gratiam. At si uelint ita sumere istam collationem, cogētur dare, omnes esse ad fœlicitatem per Christum adducēdos, sicuti per Adamum omnes in peccatum & mortem sunt præcipitati. Sed quū res ipsa eos redarguat, facilè possunt agnoscere, non quoad omnes partes esse hāc similitudinem accipiendam, præsertim quum nulli, suo consensu labantur in peccatū originis, & isti uelint non admitti gratiam nisi proprio consensu. Quare si hoc discrimen sibi permittunt, quomodo statuere audent rem utrinq; se habere similiter? Scopus ipse in hac collatione Apostoli est respiciēdus, & præter scopum nihil inferendū. Porrò nihil aliud hac uoluit collatione Paulus, quàm Christum, ijs qui regenerantur, esse principium uitæ ac beatitudinis: quemadmodum Adamus ex se deriuatis causa est mortis, & peccati. Iam quicquid postea præter hunc scopum, de multitudinis æqualitate, aut de modo colligitur, per accidens est, & ad scopum similitudinis non pertinet.

Christus ut intelligatur pro omnibus mortuus. Collatio Adami cum Christo.

Quomodo deus uelit omnes homines saluos.

45 Obijciunt etiam eam sententiā ad Timot. *Deus uult omnes homines saluos fieri.* Hanc enim sentētiam perpetuò Pigghius inculcat, quasi sit inuicta, quū tamen eam non semel Augustinus ita posse exponi docuerit, ut nihil adferat momenti ad horum figmentum comprobandū. Primùm accipere possumus, hoc dici de singulis hominum statibus ac generibus: quòd nimirum uelit deus de quibusq; eorum nonnullos seruari: quæ interpretatio Apostoli proposito perbellè conuenit. Iusserat ille fieri preces & orationes pro omnibus, maximè autē pro Principibus, & his qui publicam habent potestatem, ut sub eis tranquillam uitam agamus in omni pietate & castitate. Ideoq; ut nullam sortem hominum & genus ostēderet excludendum, subiecit, deum uelle omnes homines saluos fieri, ac si diceret, Nemini obstat uocatio & gradus in quo est constitutus, modò non pugnet cum uerbo dei, quia sit capax salutis: & idcirco pro omni hominum genere orandum est. Sed hinc non efficitur, Deum sigillatim quemq; hominem gratia donare, uel ad salutem prædestinasse: quemadmodū & in Arca diluuij tempore, omnia animantia dicuntur seruata cum Noe: quū tantùm aliquot ex quolibet genere in ea fuerunt collecta. Vel intelligemus, uelle deū omnes homines saluos fieri: quia quicunq; seruantur, eius uoluntate seruantur. Veluti si quis dicat de aliquo rhetore cuiuspiam ciuitatis, illum docere omnes. Quo loquendi genere non innuitur, omnes ciues esse rhetorices auditores, sed quòd quotquot discunt, ab eo doceantur. Illud etiam est simile, Si quis alicuius domus ianuam ostendens dicat, omnes per hanc ingrediuntur: non est intelligendum, omnes eam domū ingredi, sed quotquot ingrediuntur, unica tantùm illa ingredi ianua. Adhuc tertiò sunt, qui interpretentur hæc Apostoli uerba de uoluntate signi, seu antecedenti: quòd omnes inuitentur, quia prædicatio omnibus promiscuè proponitur, nec est ullus ferè, qui non sentiat interius aliquem stimulū, quo subinde ad bene uiuendum incitetur. Vnde si hanc dei uoluntatem respiciamus, illum facilè dicemus uelle omnes homines saluos. At de arcana & efficaci uoluntate, quam appellant consequentem, accipi nolunt: & hoc modo possunt illæ locutiones intelligi. *Deus illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis.* Siquidem oraculis diuinis omnes prouocantur, & omnes interius aliquo stimulo mouentur. Sunt omnes sanè hæ interpretationes uerisimiles, & quæ conueniant: Et tamē etiam alia ab his est facilis & plana. Quòd Scripturæ diuinæ constituant duas hominum societates: hanc piorum, illam impiorum: consuerintq; de utraq; societate propositiones uniuersales, quæ à prudenti lectore cōtrahi debeant ad suum genus. Dicitur à prophetis, & ab ipso Christo citatur: *Erunt omnes θεοδίδακτοι. Et cognoscent me omnes à minori usque ad maiorem.* Item, *Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.* Hæ uniuersales enunciationes, nisi intelligantur de ijs electis, ueræ non erunt. Sicut & illæ, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Atque, *Omnis caro ueniet in conspectu meo, & adorabit in Hierusalem.* Rursus, *Et uidebit omnis caro salutare dei.* Itē, *Alleuat deus omnes corruentes.* Iam quis nō animaduertat hæc tantùm de sanctis intelligenda? E diuersò, ad sodalitiū impiorū illæ pertinent, *Nemo accipit testimonium eius*, & tamen multi

Duæ hominum societates.

multi crediderũt. *Eritis odio omnibus hominibus.* Itẽ, *Omnes quærunt, quæ sua sunt.* Rursus, *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nõ est qui faciat bonum, non est usq; ad unum.* Quum tamen facti homines, & iam regenerati, deo sint grati, atq; studeant illi aliquam obedientiam legis præstare. Verùm hæc uniuersalia dicta extra suum cœtũ non debent extendi. Hanc distinctionem respexit Augustinus de Ciuit. dei, ubi declarauit, ostenditq; perpetuò extitisse duas ciuitates, dei uidelicet, atque diaboli. Spectandum ergo semper in his propositionibus generalibus, ad quem ordinem, seu societatem hominum pertineant. Quòd si in præsenti loco fecerimus, istam quam præ manibus habemus, *Deus uult omnes homines saluos fieri*, sanctis & electis accommodabimus: atq; ita omnis aufertur scrupulus: alioquin deum efficaciter non uelle salutem omnium, demonstrant infantes plurimi, qui pereunt extra Christum: multi etiam qui nascuntur stulti & surdi, & in uita sua nunquam rectum iustumq; rationis usum habuerunt. Et sæpè accidit, ut aliqui diu satis honestè ac fideliter uixerint, interim tamen ad extremum labantur, sublatiq; de mundo æternùm pereant: & econtrà alij, qui perpetuò in flagitijs uitam traduxerũt, ad extremum uitæ repentina fide ac pœnitentia donati seruentur: cùm tamẽ illi priores potuerint de medio tolli, ne malitia mutaret animum eorum. Quis dicat in his exemplis, Deum uelle efficaciter perinde omnium salutem?

Duæ ciuitates.

Variæ instantiæ cõtra aduersarios.

46 Adducitur & Christi sententia, *Quoties uolui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos, & noluisti.* Verùm hic quoq; sermo fit de uoluntate antecedẽti signi, qua deus per prophetas, concionatores, Apostolos, & Scripturas: inuitabat subinde Iudæos, ut ad se confugerent per pœnitentiam, id quod illi facere recusarunt. Sed tamen deus uolũtate efficaci, quã appellant consequentem, perpetuò suos attrahebat: nec fuit ulla ætas unquam, in qua non collegerit ex Hebræis quotquot prædestinauerat. Ideò August. dixit, *Sed quos uolui, te nolente congregaui.* Pro se item facere putãt, quod ab initio Epist. ad Rom. cõscribitur de gentibus, uidelicet, quòd essent inexcusabiles: quod uolunt nõ potuisse dici, nisi cuilibet daretur tantum gratiæ atq; auxilij, quantum satis esse posset ad salutem. Sed sciendum est, eo loco Apostolum tantummodò egisse de notitia, nempe, ut gentiles peccata sua non excusarent, quòd legem à deo non habuerint, quemadmodum Iudæi: neq; deus ita se manifestauerit ipsis, ut in populo Iudaico se patefecit. Nouistis inquit, deum ex creaturis, & naturæ lumine, haudquaquam fuistis absq; cognitione recti & iniusti: estis igitur inexcusabiles. Nõ est itaq; committẽdum, ut latius hæc particula extendatur, quàm Paulus eam protulerit. Quòd si etiam rem melius expendas, uidebis ethnicos homines & impios, contra quos scribit Apostolus, nõ statuere se uiribus destitui ad ea præstãda quæ recta nouerint, quandoquidem libero arbitrio omnia tribuunt. Quamobrem optimè concluditur ab Apostolo cõtra eos, quasi dicat, Putatis uos habere satis uirium, ita ut Christo nobis non opus esse existimetis? at ego quum ostendã, uos notitia nõ fuisse destitutos, & perditè nihilominus uiuatis, inexcusabiles euinco. Ad hæc infirmitas, & uirium defectus non excusat, cùm nõ sit in nobis ex ipsa creatione ac institutione prima, sed ex lapsu & culpa, quæ in nostrũ genus inuecta fuit per primos homines. Fuerunt etiã Ethnici inexcusabiles, quòd id, quod ab illis præstari potuit in ciuili iustitia, nõ fecerunt. Quare nihil ex isto loco deducitur, quod aduersariorum sententiã queat comprobare. Putarunt etiam à se stare, quod in eadem Epist. ad Rom. dicitur: Nunquid Iudæorum deus tantùm? nónne & Gentium? imò & Gẽtium. Nituntur ex hoc loco inferre, Deum omnibus clargiri satis auxilij, quòd omnium sit deus. At cogitent Paulum hic Iudæos redarguere, quòd sic putarent sibi addictam beneuolentiam & gratiã dei, ut gentes prorsus excluderentur. Docuit itaq;, nõ tantùm ex Iudæis aliquos deum elegisse, uerùm etiã inter gentes habere suos. Nec est necesse propterea, ut omnibus gentilibus cõferretur gratia, quæ satis esset ad salutem, quum nec omnes Iudæi illius fuerint participes. Dicimus autem hæc, non quasi diffiteamur, deum esse omnium: nouimus enim & impios, uelint nolint ei subijci, nec illius prouidentiã posse effugere: quos tametsi ad æternam salutem non adducit, saltem pro malis meritis punit. Peculiariter uerò dicitur illorum deus, quibus contulit, ut ipsum pro deo agnoscerent, agnitumq; colerent.

An Christus impeditus fuerit, quin suos cõgregarit.

Quomodo Gentes dictæ sint inexcusabiles.

Deus est omnium.

Quomodo Deus peculiariter esse dicatur, & seruator.

47 Difficilior uerò uidetur ille locus ad Timotheum, *Deus qui est seruator omnium hominũ, & maxime fidelium.* In quibus uerbis hæc uox, *σωτὴρ*, est exponenda, non tanquam largiatur deus omnibus salutem æternam, sed ceu significet eum conseruare, tueriq; omnes homines à multis malis, quæ diabolus alioquin illis molitur. Tanta enim illius rabies est in genus humanũ, ut nisi à deo cõpesceretur, omnia perderet: nullas sineret Respublicas, nullam Ecclesiam, quin & fortunas, & omnia quæ pertinet ad uictum, pessundaret. Ita ergo omnium est seruator deus, qui tãta mala propulsat ab hominũ genere. Quò uerò ad æternam salutem, de electis illud est accipiendum: ideò subditur, *Et maximè fidelium.* Quum enim isti sint prædestinati, hoc beneficium præ cæteris consequuntur. Item ex propheta Esaia id detorquent, quod paulò post in eadem epistola habetur, *Tota die expandi manus meas ad populum non credẽtem, sed contradicentem mihi.* Ex quo loco nihil amplius habere possunt, quàm id quod sæpius dictum est, scilicet, inuitari omnes à deo in uniuersum: Prophetas promiscuè ad omnes missos: libros etiã sacros omnibus propositos: sed hoc nihil ad illam gratiam efficacem de qua loquimur. Fatemur etiam illũ stare ad ostium, & pulsare, ingressurumq; si quis admiserit: sed addant neminẽ esse, qui per seipsum possit aperire, sed oportere id sibi cõcedi ex mera pulsantis bonitate. Vt etiam commendent misericordiam dei, Hieremiæ sententiam inducunt: *Si mater potest filiorum obliuisci, ego tui non obliuiscar.* Quæ sententia

tentia profectò parum, aut nihil pertinet ad hanc rem de qua nunc agitur. Quis unquam negauerit deum esse constantis fidei, & pactis atq; fœderibus stare? Id eo loco de se pollicetur deus, non se oblitꝰurum suarum promissionum, & nos ubique hactenus etiã prædestinationem dei esse constantissimam docuimus. Siue igitur de illa, siue de fœderibus & promissis hic locus Hieremiæ accipiatur, non sequitur ea de omnibus esse intelligẽda. Explodit etiam Pigghius, quod ab Augustino & à nobis dicitur: Reprobatos inseruire diuino proposito, ad illustrandam & declarandam potẽtiam seueritatis dei: asserens, deo nõ opus esse ista carnificina ad suum nomen illustrandum, id quod ex libri Ecclesiastici sententia quadã comprobare nititur. Sed ita interpretanda ea est, Nostrûm nemini in mentem uenire debere, hominũ factis deum egere, quoniam eius fœlicitas absq; ope uel auxilio cuiusuis creaturæ perfecta & absoluta est: sed ex perfidia, & hominũ flagitijs, dum ulciscitur illa deus, manifestari eius iustitiam, quis negare audeat, cùm Paulus hoc euidenter & perspicuè tradat? Citat quoq; ex eodẽ libro Ecclesiastici, *Miseretur deus omnium, & dissimulat omniũ peccata propter pœnitentiam.* Sed facilè huius obiectionis dissolutio patet ex dictis, nempe de uniuersitate electorũ hæc esse exponẽda. Quandoquidem ex uitiorum dissimulatione, impij tantùm abest ut ad pœnitẽtiam aspirent, ut potius in dies deteriores facti, in peccata grauiora præcipitentur. *Est* autẽ prædestinatorũ ut in uiam redeãt, ubi deus illos aliquantisper sustinuerit.

An reprobi diuino proposito inseruiant.

48 *Et* obiectis respondẽdi hic sit finis, unà & huius tertij articuli. Illud tamẽ interim monebimus, & reprobatos posse interdum aliquousque bona opera facere, prædestinatosq; uicissim in grauissima labi peccata. Prioris sententiæ exemplo, & firmo potest esse testimonio Saul: fuit enim ille ab initio moderatus, de se modicè sentiens, ut Scriptura loquitur. Salomon etiã, ad extremum ætatis grauiter lapsus est, imò defecit: cùm tamen initiò sanctissimus fuerit, & ea petierit in suis precibus, dum inaugurabatur, quæ summopere deo placuerunt, unde etiam auditus est. Achab item pœnitentiam egit, quam deus loquẽs cum Helia comprobauit. Necnon Ioas rex, quamdiu uixit Ioiada sacerdos, rectè se gessit. Ezechiel itẽ istud idem docet scribens, *Si iustus à sua iustitia discesserit, & impiè uixerit, omnis iustitiæ illius non recordabor.* Quia ipsa experientia testatur, complures inueniri, qui satis honestè uixerint, & extremo uitæ tempore deniq; pereant. Ex quo cõstat, in reprobatis nonnunquã bona opera habere locũ, quæ tamen à fide proficiscantur nõ syncera & perfecta, sed temporaria: & ideo bona simpliciter dici non possunt, neq; deo reuera placent, sed speciem bonitatis habent, & quoad externã disciplinã probari possunt. Quod uerò prædestinati aliquando grauissimè peccent, testis est Dauid, qui adulteriũ & homicidiũ admisit: testis Petrus, qui Seruatorẽ abiurauit: testes itẽ Moses & Aarõ, qui teste Scriptura nõ leuiter peccarunt. Subinde etiã uidemus eos, qui fortasse in

Reprobi possunt aliquousque bona opera facere, & prædestinati in grauissima labi peccata.

prædestinatorũ albo sunt positi, in horribilia crimina incidere. Ideoq; statuere possumus, bona opera prædestinationi quandoq;, quandoq; etiam reprobationi inseruire. Prædestinatio per illa ad uitã æternã electos adducit: & quoad reprobationẽ, sunt nonnunquã rationes, quare grauior redatur lapsus: qui eñ à deo deficiũt, quũ ab illo fuerint ornati bonis operibus, ut grauius peccãt, ita etiã acerbius puniũtur. Peccata etiã cùm ad reprobationẽ, tũ ad prædestinationẽ faciũt: qui eñ sunt reprobati, per ea ad æternũ exitiũ adducũtur: qui sunt prædestinati, per illa magis illustrãt dei gloriã, quãdo ex illis eripiũtur. Inde quoq; illis subministratur occasio, ut sese magis ac magis agnoscant, beneficiaq; à deo sibi data intelligant, & de illis gratias agant, eumq; inuocẽt in auxiliũ. Non tamen eò rapienda sunt ista, ut propterea q̃ summa sua sapiẽtia deus istis rectissimè utatur ad salutem nostram, peccare uelimus: sequenda enim est nobis Scriptura sancta, quæ præcipit, non esse facienda mala, ut eueniant bona.

Bona opera, & prædestinationi & reprobationi seruiunt.

Peccata item proposito dei.

49 Iam tandẽ ad quartũ articulũ accedamus, cuius tria præcipuè examinanda proponimus. Primùm, an ex dei prędestinatione, seu reprobatione ulla necessitas nobis inferatur: deinde, si aliqua detur, nũ illa impediat liberũ arbitriũ: postremò, an ex dei præscientia uel prædestinatione, iustitia tollatur, qua dicitur in Scripturis reddere unicuique secundũ opera sua. His enucleatis, proposito articulo, ni fallor, satisfiet. De primo hæc præfari uolumus, Necessariũ definiri, quod nõ possit aliter se habere: sed principia necessitatis quandoq; sunt intrinseca, interdũ admouẽtur exterius. Quæ necessaria sua natura sunt, & interiori principio, uel simpliciter sunt necessaria, ut deus: & quęcũq; mutentur, contradictionẽ, ut aiunt, implicant: ut, Quatuor non esse parem numerum, uel, Quatuor & tria nõ esse septem. Dicitur autẽ hæc geometrica necessitas, quia nullã uarietatem patitur. Alia sunt quidẽ necessaria ex intrinseco principio, sed tamen haudquaquã absolutè & simpliciter, nisi sequantur rerũ consuetum cursum. Necessariò dicitur ignis urere, quod aptũ est ut cõburatur: & Sol etiam perpetuò moueri, sed nõ sunt hæc simpliciter necessaria, quia deus potest impedire, ac efficere, ut physica ista & naturalia quandoq; à propria operatione desistant: ut patet de tribus pueris in camino ignis collocatis, qui non combusti sunt, quamuis maxima esset flamma. Sol etiã constitit à suo cursu, donec persequeretur Iosua hostes. Item Heliæ tẽpore, uerisimile est quidẽ uapores à terra & mari exhalasse, nec tamen propterea è nubibus ros, aut pluuia toto triennio descendit. Illud etiã manifestum est de Ezechia, morbũ eius natura sua fuisse lethalem. *Et* hæc sint satis de necessitate intrinseca. Quæ uerò adhibetur exterius, est etiã duplex: altera uiolenta, quũ aliqua præter seu contra naturam coguntur manere, uel agere. Altera est ex hypothesi, unde Scholastici dixerũt, aliã esse necessitatem consequentiæ, aliam consequentis. Qua distinctione nihil aliud uoluerunt, quàm interdum esse connexionem necessariam, etiam si illud quod

An ex prædestinatione inferatur necessitas.

Quid sit necessarium.

Distinctio necessitatis.

Necessitas extrinseca.

Huius necessitatum distinctio.

quod infertur, ex se non sit necessarium. Dialectici quoque sic distinxerunt, ut appellarint hunc sensum compositum, illum uerò diuisum: ut si dixeris fieri non posse, ut album sit nigrum, id conceditur, si hæc duo coniunctim & simul accipiantur: nempe ut idem simul sit album & nigrum, quod nullo modo fieri potest: at si seorsim ista sumantur, non dicetur esse impossibile. Quod est enim album modo, mutari potest, & effici nigrũ. In necessitate igitur consequentiæ, & consequentis: in sensu composito & diuiso, a Scholasticis existimatur totam huius controuersiæ difficultatem sitam esse. Verùm nos ad maiorem perspicuitatem addimus aliam distinctionem: quandam esse necessitatem certitudinis uel infallibilitatis, aliam uerò coactionis.

Necessitas coactionis & certitudinis.

50 Nunc quomodo præsenti negotio inseruiant hæ necessarij distinctiones, propius indagemus. Dico igitur nostras actiones non habere necessitatem ex interiori principio: nam illud est uoluntas, quæ sua natura, hoc est ut deus eam condidit, mutabilis est & uertibilis ad utramque partem: necessitatem tamẽ ex hypothesi habere. Quia ut primùm dei præscientiam uel prædestinationem respicis, necessariò sequitur ita futurum, ut à deo & præscitum est & prædestinatum. Habet sanè aptitudinem nostra uoluntas, ut in utramque partem perinde uerti possit: sed illius actionem, conuersionem scilicet, non habebit, nisi ad eam partem, quam deus præsciuit. Cadit ergo necessitas super connexionem atque cõiunctionem diuinæ prædestinationis cum nostris operibus: quod illi intellexerunt per sensum compositum, & per necessitatem consequentiæ. Non enim opera nostra, si seorsim considerentur, & solùm spectemus proximum eorum principium, hoc est uolũtatem, sunt necessaria. Conceditur etiam hic necessitas certitudinis seu infallibilitatis: quia deus nec mutari, nec falli potest. Non concedimus planè ex prædestinatione necessitatẽ coactionis: repugnat enim uoluntati coactio & uiolẽtia. Nam si nolens ageret, iam non uoluntas, sed uoluntas (ut ita dicam) diceretur, quod esset eam euertere. Scio Scholasticos inter se contendere, *An* deus præsciat ea, quæ præscit, necessariò uel contingenter. Sed huic pugnæ nolo me inserere, quoniam ex Sacris literis nihil istiusmodi traditur. Satis mihi fuerit, Deum ipsum à mutatione ac uicissitudine quauis liberare: est enim in ipsis rebus cõtingentia & nouitas. at deus semper idẽ, & idẽ perpetuò manet. Quòd uerò huiusmodi necessitas, consequentiæ uidelicet, seu sensus compositi aut infallibilitatis in Sacris literis inueniatur, proferemus quædam loca, quæ apertè illam euincunt, ne alicui figmentũ uideatur. Dicebat Christus, oportere ut traderetur Iudæis ad illudendum. Hæc necessitas non potest aliũde inferri, quàm ex definito cõsilio dei: quod Petrus docet in sua cõcione in Actis Apostolicis. Item dixit Christus, oportere impleri Scripturas: In Ioanne, Nõ potest solui Scriptura, quod est minimè fieri posse, quin impleatur. Ad Hebræos, *Impossibile est eos, qui semel illuminati.* Quo loco de pec-

Necessitatẽ ex hypothesi nostræ actiones habent.

Voluntas cogi non potest.

Probatio necessitatis ex hypothesi.

A cato in Spiritum sanctũ traditur, impossibile esse, ut eo constricti emergant: quia deus constituit omnino eos qui sic peccarunt, in perpetuum deserere. Aiebat item Christus de tentationibus extremorum temporum, *Electos* quoque si fieri posset, esse seducendos. Item, *Cælum & terra transibunt, sed uerba mea non transibunt.* Quibus uerbis denotatur, omnia illa quæ deus est loquutus uel in Scripturis, uel in sua æterna definitione, nõ posse ullo modo cassari. Respondit etiam parentibus, *An*
B *nesciebatis, quod in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* Ad Timotheum scripsit Paulus, *Firmũ stat fundamentum, Nouit deus qui sint sui.* Et in Ioanne, *Quos dedit mihi Pater, nemo potest rapere de manu mea.* Postremò, *Omnia quæcunque uoluit fecit, in cælo & in terra.* Colligitur ergo ex his omnibus, quàm apertissimè, istam certitudinis uel infallibilitatis necessitatem à Scripturis poni, nec esse, ut aliqui putant, humanum commentum.

51 Et hæc quæ diximus de præscientia, pertinent
C etiam ad prouidentiam: quia tametsi in hac rerum uniuersitate, multa dicantur fieri cõtingenter: attamen quia nihil tam minimum est, quin diuinæ prouidentiæ subijciatur, ideo & necessitatem habet, quam nos certitudinis, alij consequentiæ appellant. Quòd si dixeris, cùm res partim necessariæ dici possint, partim etiam contingẽtes aut liberæ, quemadmodum est declaratum, utra conditio magis eis conuenit? Respondeo, illam conuenire magis quæ naturalis est & intrinseca. Quocirca
D quoniam necessitas de qua nunc agimus, exterius prouenit, & tantùm est ex hypothesi, ideo haudquaquam secundum illam res sunt iudicandæ, sed secundum illa principia, quæ à nobis intelliguntur: & ita opera nostra, quæ à uoluntate proficiscuntur, libera statuẽtur: & quæ ita producuntur in natura, ut etiam oppositum eorum fieri potuerit, ponentur contingentia. Nunquam tamen ea necessitas, quam ponimus certitudinis seu cõsequentiæ, neganda est: neque committendũ, ut opera nostra uel naturæ, aut præscientiæ, aut prouidentiæ diuinæ subducamus. Atque de uoluntate diuina cogitandum est, eam reuera omnia gubernare ac moderari. id quod uulgò est receptum. Quia licet homines experiantur, & sentiant uoluntate se decernere ac eligere quæ instituunt, si tamen pij fuerint semper dicent, hoc uel illud faciam, si deus uoluerit. Sin uerò adhuc absque religione Christi fuerint, ut erant Ethnici, passim nihilominus Fati, aut Parcarum, aut Sortis mentionem faciunt, id
F quod in Poetis frequenter legitur. Qui si per Fatum & consimilia, ut superius diximus, intellexerint connexionem causarum, cui deus ipse præsit, eamque regat & gubernet: in opinione nihil est uitij quamuis propter abusum uocis, satius sit ab illa temperare. Sũt enim qui somnient fatalẽ quandam necessitatem ferream, uel adamantinam, syderibus, & causis naturalibus affixam, quam nec deus immutare possit: quod est erroneum, impiũ, & etiam à ueteribus sapientibus alienum, qui di-
G sertè ostendunt, se per fatum intellexisse uoluntatem, & administrationẽ diuinã. Carmina Cleanthis

An actiones nostræ dicendæ sint necessaria, uel contingentes.

this Stoici, quæ de hac re ſcripſit, Seneca in lib. 17. Epiſt. fecit Latina. illa verò ſunt huiuſmodi,

Carmina Cleāthis de Fato.

Duc me ſumme Pater, altiq; Dominator poli,
Adſum impiger, fac nolle, comitabor gemens,
Ducunt volentem Fata, nolentem trahunt:
Quocunq; placuerit, parendi nulla mora eſt,
Malusq; patiar facere, quod licuit bono,

Quum his carminibus Fatum ſtatuatur, eius tamen gubernatio in manu dei ponitur: nam inuocat ſummum Patrem, ab eoq; duci cupit. Cuius tamen voluntatem ſimulq; certam fore, ac infallibilem demonſtrat. Idem Homerus in Odyſſea videtur voluiſſe his carminibus:

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Dum verò de præſentia loquimur, non excludimus volũtatem, quia vt ab initio monuimus, non poteſt deus præſcire aliquid futurum eſſe, niſi velit id eſſe futurum: nihil enim poteſt extare, niſi quod deus voluerit, & quod deus vult, in nobis efficit. Vt enim Paulus dicit, *operatur in nobis & velle & perficere.*

Præſcientia dei naturas non inuertit.

52 Sed hæc voluntas præſcientiæ coniuncta, naturas nec inuertit nec deſtruit, ſed ita agit in illis, quemadmodum illis eſt cõſentaneum: ideóque quum natura & ingenium humanæ voluntatis ſit, vt vltrò agat & electione, præſcientia & voluntas dei hanc facultatem ei non eripit, quãquam eius prædeſtinatio ſit cauſa omnium bonarum actionum, quę ab electis, & in electis fiũt: id quod nõ ſolùm Scripturarũ teſtimonijs probatum eſt, imò etiam conſenſus Eccleſiæ in ſuis precibus affirmat: ita enim illa orat: *Deus, à quo ſancta deſideria, recta conſilia, & iuſta ſunt opera.* Peccata verò, tametſi voluntati diuinæ vtcunque ſubijciantur, non eo modo tamen, ac bonæ actiones ex illa producuntur. Illud tamen teſtatum eſſe debet ea quoque non fieri omnino abſque dei aliqua voluntate. Nam permiſsio, quam nonnulli ponunt, à voluntate non differt: permittit enim deus, quod vult non impedire: neque dici debet nolens permittere, ſed volẽs, vt Auguſtinus dixit. In vtroque igitur operum genere ſic ſe habet diuina voluntas & præſcientia, vt humani arbitrij facultatem non euertat. Cauet equidem in prædeſtinatis, ne quid ab eis cõmittatur, quod æternam illorum ſalutem euertat. Reprobis verò nullam vim naturalem aufert, quæ ad illorum eſſentiam, ſeu naturam pertineat, nec inuitos cogit ad quippiam tentandum: at non impendit illis tantum miſericordiæ, neque tantum gratiæ, quantum electis, quãtumque opus foret ad eos ſeruandos. Complures autem in eo impingunt, quòd apud ſe cogitãt: Si deus præſciuit nos velle cras conuenire, iam oportebit noſtram voluntatem fuiſſe ad hanc partem omnino definitam, alioquin id præcognoſci non potuiſſet. At reſpõdemus, vt iam annotatum eſt, eam determinationem ſic eſſe apud deum, vt ingenio ſeu naturæ voluntatis conuenit. Sed illi proprium eſt, vt ita vnam partem velit, vt etiam alteram natura ſua velle poſsit. Fatemur ergo, ſi deum ſpectes, eſſe conſtitutum ac decretum, quòd à nobis fieri debet. Nã eius notitia non fruſtra vocatur pręſcientia: nec enim de rebus opinatur ita vt mutari poſsit eius notitia, ſed certam habet ſciẽtiam: & ſcientia eſſe non poteſt, niſi fuerit, vt diximus, certa & firma. Hanc autem definitionem & certitudinem eius, diximus & dicimus non inuertere rerum naturã, nec à natura noſtra libertatem auferre. Quod hoc argumẽto probabitur. Deus præſciuit multa eſſe poſsibilia, quæ reuera nunquam erunt: & licet nunquam futura ſint, dei tamen præſcientia illis non aufert quin ſint poſsibilia. Id quod exẽplo ſanctæ Scripturæ declarabitur. Chriſtus dum caperetur ait, Potuiſſem rogare Patrem, & is mihi dediſſet vndecim legiones Angelorum, qui me defenderent ab his ſatellitibus. Affirmat ergo Chriſtus, fuiſſe poſsibile vt rogaret, & vt ſibi concederentur tot Angelorum legiones: quod tamen neq; factum fuit, neque vllo modo futurum erat. Atq; id tamen potuiſſe fieri præſciuit deus, & licet nũquam futurum fuiſſet, non tamen pręſcientia ſublatum eſt, quin eſſet poſsibile. Vt igitur præſciẽtia dei non impedit poſsibilitatem, ita etiam contingẽtiam & libertatem non tollit.

Prædeſtinatio cauſa eſt omnium bonarum actionum noſtrarum.

Preces Eccleſiæ.

Permiſsio ad voluntatē pertinet.

Nota de reprobis.

An voluntas noſtra ſit ad unam partē definita.

Multa ſunt poſſibilia, quæ nũquam erunt.

53 Neceſsitatem hanc infallibilitatis non ſolùm oſtendunt & probant Sacræ literę, & rationes, vt oſtendi, ſed Patres etiam agnouerunt. Origenes contra Celſum lib. 2. Celſi argumentum quo inſectabatur Chriſtianos dicẽs, Chriſtus veſter in cœna poſtrema, vt dicitis, prędixit ſe prodendum ab vno ex diſcipulis: ſi deus erat, vt contenditis, nõnne potuit impedire id, ne fieret? Miratur Origenes, atque reſpondet, hãc obiectionem eſſe ridiculam: quia quum prędixiſſet id futurum, adhibendo impedimentum, non fuiſſet veridicus: idcirco ſubdit, neceſſe fuiſſe neque aliter fieri potuiſſe, quin id ſuccederet quod erat prædictum. Quia tñ iſta prædictio voluntatẽ Iudæ nõ immutauit, ideò ille immeritò accuſatur, neque culpa in Chriſtum prædicẽtem reijci debet. Vtrunque eo in loco agnoſcit Origenes, videlicet certitudinis neceſsitatem, & voluntatis naturam non impeditam. Ambroſius quoque quum ea Pauli verba interpretatur, Iacob dilexi, & Eſau odio habui: refert Apoſtoli ſentẽtiam ad opera præuiſa, & interim addit, non aliter euenire poſſe, quàm deus præuiderit futurum. Chryſoſtomus item exponens quod habetur ad Corinthios, Oportet hæreſes eſſe: neceſsitatem hanc fatetur eſſe prædictionis, quæ facultati noſtræ voluntatis atque arbitrij nihil præiudicet. Neque hanc neceſsitatem auferũt loca quædam in Scripturis, quæ alioquin prima fronte videntur ponere mutationem diuinæ ſententiæ: vt eſt illud Eſaiæ, quando regi Ezechiæ comminatus eſt præſentem mortem. Quod vaticinium viſus eſt deus immutare, quindecim annos vitã illi producendo. Et ciuitati Niniuæ prædicta eſt euerſio intra quadraginta dies, quę nequaquam ſucceſſum habuit. Hęc reuera nihil faciũt contra veritatẽ propoſitã. Etenim Ezechiæ deus prędi-

Certitudo diuinæ præſcientiæ conſtãs eſt, non mutatur.

xit mortẽ impendentem ei, ex causis morbi quo laborabat, nullũq; ibi fuit mendaciũ. Sed quod attinet ad præscientiam, vt deus præsciuerat, regem morbo lethali periclitaturum, ita etiá præsciuit quindecim annos eius vitæ prorogandos. Et vt præsciuit peccata Niniuitarũ mereri præsentem euersionem: sic etiam prçsciuit ex sua misericordia illis concedendum, vt pœnitentiam agerent, & seruarentur. Qua eadem regula exponendus est locus Hieremiæ 18. in quo deus ait, se quoque mutaturum sentẽtiam, vel pœnitẽtiam acturum de calamitate, quam fuisset comminatus alicui ciuitati, genti, aut regno, si pœnitentiá egerint. Quid verò dicemus de Paulo, qui ad Corinthios scribit, se castigare suũ corpus, & in seruitutem redigere, ne reprobus efficeretur? Num ille voluit mutare illud Dei firmum propositum? Certè non cogitauit Paulus, se posse prçdestinationis vel reprobationis ordinem inuertere: atq; ideo nõ dixit, Ne reprobatus efficiar, sed ne reprobus. Voluit enim suo studio ac solicitudine, prçdestinationi diuinæ inseruire: qui enim ad vitam æternã sunt prædestinati, mortificare carnem studẽt. Dicebat verò se nolle fieri reprobum, hoc est, deprehendi & accusari, quòd aliter viueret atq; prçdicaret: quod genus vitij omnes reprobant, detestantur, atq; condemnant. Non fuit ergo ibi sermo de reprobatione diuina, sed de eo improbitatis genere, quo tenentur, quicũque recta monẽt, & interim pessimè viuũt. Quáquam si quis hæc ad iudicium dei velit omnino referri, id possemus concedere iuxta præsentem iustitiam vel iniustitiam, nõ secundum firmum propositum, de quo in præsentia tractamus.

Sancti bene operantur, ut prædestinationi seruiant.

Prauitas est bene monere, ac turpiter uiuere.

54 Cicero alioquin ingeniosus, & de bonis literis optimè meritus, in ista quçstione vehementer est hallucinatus, vt patet ex 2. libro de Diuinatione, quod Augustinus docet in lib. 5. de Ciuitate dei cap. 9. & 10. Putauit enim fieri nõ posse, vt præscientia futurorum non euerteret humanæ voluntatis facultatem: idcirco omnẽ prçdestinationem penitùs sustulit, quod vt nostræ aduersetur religioni, omnes intelligunt, quum tanquam fundamentis innitatur oraculis Prophetarum. Nihilq; deus scribitur vnquam fecisse, quod alicuius momẽti esset, nisi Prophetis id prius reuelasset. Diluuij perniciem Noe ostẽdit, longè priusquá eueniret. Sodomæ incendiũ Abrahamo pronuntiauit, & eidẽ suorum posterorum in Ægypto significauit oppressionẽ & liberationem. Captiuitatem Babylonicam, & reditũ ex ea, ijsdem fermè Prophetis prædicenda commisit. Christum item venturum, omnes Prophetas vaticinari iussit. Ideoque nobis adeo constás est authoritas vaticiniorum, vt eam negare, sit vniuersam penitus religionem euertere. Quamobrem non immeritò Augustinus ait, fuisse adhuc tolerabiliores Cicerone Genethliacos, qui astrorum fatales necessitates astruebant: nam ipsi deo aliquem locũ fecerũt. At si negetur præscire futura, eadem opera negatur esse deus. Dauid inquit, *Dixit insipiens in corde suo, non est deus.* Quá impiorum sententiam ex eo declarat, quod illi cùm flagitia perpetrant, opinantur deum non visurum, & ea nunquam puniturum: & hac impietate se vtcunq; aspersum fuisse Cicero suspicionem dedit. quod in libro de Natura deorũ, Cottam, & quidem Pontificem, inducit ita disputantem, vt dicat cupere sibi probari ad veritatẽ deos esse. Attamen, quia vidit rem esse odiosam & inuidiosam, ac penè infamem, si negaretur Numẽ: ideo ad finem libri, sententiam tulit pro Balbo, qui deos esse tuebatur: & ita tamen tulit, vt Velleio sententiam Cottæ diceret magis verisimilem fuisse visam. Sanè pius homo, & in religione confirmatus, nunquam eam sententiam verisimilem dicet, qua diuinitas in dubium reuocetur. Sed hi sunt dialogismi rationis nostræ, de quibus Paulus in 1. cap. copiosè scripsit. Sed postea in lib. de Diuinatione, sub persona sua, ipse Cicero à deo etiá futurorum præscientiá abstulit: respondetq; Quinto fratri suo, qui toto cursu primi libri vaticinia & oracula confirmauerat. Cur verò præscientiam negat? propterea ad id impellitur, quia sentit dandum ordinem causarum & effectorum, qui sit immobilis & cõstans: alioquin futura prædici non possent. Iam si talis ordo concedatur, in nostra manu & potestate nihil remanere arbitratur. Sed in deo vt ponenda est summa voluntas cum summa potentia, ita etiam omnium rerum notitia illi tribuenda: neque metuendum propterea, quin ex voluntate & arbitrio agamus, quæ agimus. Stoici qui fatũ posuerunt, ipsi quoq; nonnihil moti videntur ratione Ciceronis, quia motus voluntatis humanæ, extra fatum vel causarum connexionem posuerunt. Non quidem quòd prorsus humanam voluntatem liberarint: sed tãtùm in ea positum voluerunt, vt quædam attingeret, vel non attingeret suo arbitratu: quæ si attigisset, statim inuolueretur fati necessitate. Exẽplo res illustrari potest: In Oedipi potestate dicunt fuisse vt mulieri admisceretur, vel tẽperaret: sed si admisceretur, non potuisse euitari quin cõmitteret incestũ, ex quo incestu filij procrearentur, qui fraterna cæde se polluerẽt, & paternum regnum euerterẽt. Antiquiores philosophi, vt Democritus & Empedocles, voluntatẽ etiã subiecerunt fato, seu cõnexioni causarum. Sed Chrysippus Stoicus potius eò inclinauit, vt humanã voluntatem eximeret: quemadmodum Oenomaris Cynicus, vt refert Eusebius Cæsariẽsis de præparatione Euangelica, inquit, Democritum fecisse homines seruos, Chrysippum semiseruos.

Cicero hallucinatus est.

Deus magna opera, quæ facturus est, Prophetis reuelat.

Constás est authoritas Prophetarum.

Si deus negatur præscire futura, negatur esse deus.

Nota de Cicerone.

Stoici uoluntatem humanam à fato absoluũt.

Exemplũ Oedipi.

55 Verùm istis relictis ad Ciceronem reuertamur qui aiebat, Si est præscientia, res eodem modo euenient, quo sunt præscitæ, nec præuisus euentus poterit euitari: igitur prorsus hominũ libertas interijt. Frustra leges, frustra monitiões, præmia, pœnæ, atq; alia id genus. Quare optionẽ proponit, vt quis eligat vtrum voluerit, præscientiam, aut voluntatis libertatem: quod simul vtrunq; esse nõ possit, quantũ ipse iudicauit. Et quia ciuilis homo fuit, legesq; & iudicia tractauit,

uit, potius reiecit dei præſcientiam, quàm libertatem humanę volũtatis amittere voluerit. Propterea de illo inquit Auguſtinus, *Eos qui liberi eſſe volunt, ſacrilegos facit, ita vt pro ſua libertate tuenda, deum præſcientia ſua expolient.* Ratio Ciceronis erat, Si libera eſt voluntas, nõ poteſt eſſe certa cauſarum connexio: quia ſi certa eſſet, à noſtra voluntate non poſſet ſolui, & ſi non fuerit certa connexio, præſcientia non poterit conſtitui: idcirco ipſum quoque deum poſuit non præſcire quæ ſunt futura: quia ſi ea pręſciret, tunc certus & firmus eſſet cauſarũ ordo, quo dato, nihil in poteſtate noſtræ volũtatis reſiduũ eſſet. At nos vtrumq; iſtorum debemus retinere, quoniam alterum ſenſu experimur. Poteſt enim quiſq; in ſeipſo animaduertere, vt agat conſilijs & deliberatione, atque quod viſum fuerit, eligat. Alterũ verò, id eſt præſcientiam dei, tenemus fide, quæ perceptio non eſt debilior apprehenſione cum ſenſus tum rationis: Itaque negabimus Ciceroni conſequentiam illam. Eſt ordo cauſarum certus & conſtãs, quem deus præſciuit: igitur nihil eſt in noſtra voluntate. Ideo autem negatur argumentum, quoniam & voluntates noſtrę inter cauſas rerũ ſunt collocandæ, imò inter eas non indignum locum occupant. Quemadmodum itaque deus præſcire poteſt, quid ex alijs cauſis euenturum ſit, identidem valet perſpicuè videre quid noſtrę voluntates ſint electuræ. Atq; vt alias cauſas & eorum effecta præuidendo eorum naturas minimè perdit aut immutat: ſic quoque reliquit ſaluas hominum voluntates. Mouit etiam Ciceronẽ tunc nulla fortuitò euentura: at cùm permulta fiant caſu, & fortuna eueniãt, manifeſtum eſt certum ordinem cauſarum & præſcientiam eſſe non poſſe. ita ille ratiocinabatur. At nos reſpondemus, Ea quæ caſu dicuntur fieri, ſic appellati fortuita, vt referantur ad noſtrã intelligentiam, quæ cùm infirma ſit, præ ſua hebetudine curſum vel nexũ cauſarum non videt: at ſi comparentur diuinæ menti quam nihil latet, minimè fortuita vel temeraria dici poſſunt. Infirmitas humanæ mentis, fecit locum fortunę ſeu caſui, quod exemplo demonſtrabimus. Si dominus ad macellum mittat ſeruum ſuum, iubeatque illum ibi eſſe ad horam ſextam: idemque ſeorſim villico iubeat, certè mutuò ſibi obuiabunt & villicus & ſeruus, quod vtrique illorum fortuitò accidet, quòd iuſſionis domini conſcij non fuerint: verùm ipſe dominus qui rem tenet, nihil in iſta re iudicabit fortuitum. quod etiam hinc patere poteſt. Fac me noſſe aliquo loco theſaurum conditum, & iubere alicui vt ibi fodiat, cũ reperiret ille theſaurum, fortunam clamaret: at ego qui rem callebã, nihil haberem quod fortunæ tribuerẽ. Ita deus cùm nouerit cauſarum omnium concurſum atque nexum, nihil fortunæ vnquam experitur. Proinde ſubijciamus omnia diuino propoſito, nec minus inter cętera noſtras voluntates, quas conſtituemus, eam habere poteſtatem quam deus voluit, qui rerum omnium vires temperat. Cauſa quædam, vt inquit Auguſtinus, eſt, quæ ſic facit, vt nullo modo fiat. atque talis eſt deus. Alia verò cauſa eſt, quæ vt facit, ita etiam fit ab alio: cuius generis eſt voluntas noſtra, quę ita vult & facit, quatenus & ipſa fit à deo. Non igitur aut Ciceroni aut Stoicis aſſentiendum eſt, quia vt nihil oportet à diuina præſcientia ſubtrahere, ita voluntates noſtræ minimè omnium ab ea ſunt liberandæ: pertinent enim ad meliorem orbis partem. Quid curaret, aut quid præſciret, ſi negligeret homines? Valent quidem noſtræ voluntates, vt inquit Auguſtinus, quantum voluit & præſciuit deus illas valituras: & ideo quicquid valent, certiſsimè valent, & quod facturæ ſunt, omnino facturæ ſunt. quia valituras atque facturas ille præſciuit, cuius præſciẽtia falli non poteſt. Et in capite decimo libro quinto iam citato, diſtinxit, quemadmodum nos duplicem neceſsitatem: alteram, qua cogimur pati quæ nolumus, vt eſt mortis neceſsitas, cui velimus nolimus ſuccumbere oportet: alteram facit, ſecundum quam aliquid dicitur neceſſarium, hoc eſt, omnino futurum. Et ab hac non eſt quod voluntati noſtrę timeamus, quoniam ea non imminuitur: prior quidem illi repugnat, quia fieri nõ poteſt, vt velit quippiam inuita. Hæc verò poſterior naturæ voluntatis haudquaquam aduerſatur. Vita dei & præſciẽtia, quanquam neceſſariò illi tribuantur, nihil tamen eius naturam & voluntatem lædunt: non poteſt neque falli neque mori, minimè tamen aliquid patitur quod non velit. Ita etiã dicimus, cùm volumus quidpiam, id neceſſariò voluntate nos velle, nec eo tamen putamus noſtrum arbitrium violari.

56 Et quomodo præſcientia dei non corrumpat noſtram voluntatem, Auguſtinus de Libero arbitrio libro tertio capite 2. & 3. pulchrè demonſtrat. In primis verò dicit, hac quæſtione occupari vehementer permultos impios, qui aut vellent ſi ſit voluntas libera, nullam eſſe dei prouidentiam & curam rerum mortalium, quo ſeſe libidinibus maiori licentia dederent, negando iudicia diuina & humana, & pro viribus falſlendo: vel ſi euitari non poſsit, quin videlicet ponatur deum prouidere atque intelligere quæ à nobis fiunt, ſaltem vellent obtinere illius prouidentiam ſic voluntates hominum cogere, vt à culpa ſcelerum excuſari poſſent. Porrò quàm horum conatus fallantur, declarat facilè exponendo, quî præſcientia dei cum voluntate, & quidem libera poſsit cõſiſtere. Rogat illum cum quo diſputat, an ſciret ſe cras habiturum voluntatem rectã, an prauam? Reſpondet ille ſe neſcire. Arbitraris inquit Auguſtinus, deum hoc noſſe? Fatetur alter, ſe putare. Igitur inquit Auguſtinus, cùm deus hoc præſciat, præſcit etiã quid de te ſit facturus, hoc eſt, an te ad finem vitæ ſit glorificaturus: quod ſi præſcit, & falli non poteſt, neceſſariò te glorificabit. Sed tu interim dic, Glorificaberis inuitus, an volens? Sanè ait ille, haudquaquam inuitus, quia id maximopere cupiò. Concluditur autẽ hinc, id quod deus neceſſariò facturus eſt in nobis, voluntatem non

Electiones & conſilia humana cum dei prouidentia non pugnant.

Voluntas humana in ordine cauſarum collocatur.

Deus præſciens ſua non mutat naturas cauſarum.

Fortuna & caſus ad nos referuntur, non ad deum.

Exemplum.

Non ſunt liberandæ noſtræ voluntates à diuina.

Nota dictum Auguſtini.

Duplex neceſſitas.

Non quæuis neceſſitas lædit voluntatem.

Impiorum optata in iſta quæſtione.

impedire. Ostendit etiam id fore apertius, si de A præscientia cogitemus, quasi sit nostra. Fac me prescire aliquem in crastinum ad me venturum, num hæc mea præscientia voluntatem ab illo auferet, quin si veniat, propria electione veniat? Equidem id afferi non poteſt: nam ille volens accedet, neque mea præscientia aliquid imminuet de illius arbitrio. Ac veluti memoria nostra non cogit præterita esse præterita, sic præscientia non cogit ea quæ futura sunt vt eueniát. Poteſt item hoc aliter declarari, Si quis videat B Platonem disputantem cum Socrate, aut Solem Lunámue eclipsari: visus ſpectantis nó facit, vel vt qui simul disputant, necessariò disputent, aut inuiti: neq; item efficit vt Sol aut Luna deficiant contingenter, cùm iſta deliquia luminarium cœlestium causas habeant necessarias: proinde qui videt vtrumque, minimè suo aspectu quod eſt contingens facit necessarium, aut quod necessarium eſt reddit contingens. Neque oportet fingamus præscientiam dei nancisci suam certitu- C dinem ex rerum necessitate, quia tanta eſt perspicacia diuinæ mentis, vt etiam contingentia possit certissimè tenere. Neque huic rationi obeſt, quod superius frequenter monuimus, nimirum dei præsciétiam semper sibi voluntatem secum habere coniunctam, cùm nihil possit à deo præsciri futurum, quod ipse nó velit esse. Veruntamen iſta voluntas qua deus efficit omnia in omnibus, sese accommodat rerum naturis. Nam in cibo alit, in sole illuſtrat, in vite vinum produ D cit, & in voluntate hominum efficit, vt ſpontè ac liberè velint quæ volút. Citauit Paulus, vt in Actis legimus, illud Arati: *In ipso viuimus, mouemur, & sumus.* Ex quo sequitur, vt voluntas humana, suos motus habeat ex deo. Quòd si quis dicat, eam tales accipere à deo motus, quales ipsa voluerit, absurda ſtatuet: nam tum noſtra voluntas metiretur & gubernaret influxus dei: id quod alienissimum eſt à vero. Quin potius dicamus, eam tales accipere à deo impulsus & agitationes, quales ipse voluerit dare. Et animaduertamus interim deum ita operari in noſtra voluntate, vt ea libens, volens, ac vltrò excipiat, quas deus immiserit incitationes.

Volũtas dei nõ infert rebus necessitatem.

57 Quî verò fiat, vt deus certissimè res futuras præuideat, cùm tamen voluntates hominum, & multæ causæ naturales sint ancipites, & contingenter agát, sic poteſt declarari. Verum quidem eſt, eos qui res tantùm in suis causis cótemplantur, persæpè falli, quia non omnes causæ necessariò suos effectus producant: impediuntur enim quandoq; & aliò inclinant quàm putabátur. Idcirco non fallũtur homines cùm iam conspiciũt effectum in lucem editum: at decipiuntur, cùm de latétibus effectis in suis causis iudicant. Præscientia verò dei, non solùm cognoscit quæ sunt futura in causis, verũ quoq; illa habet perspecta, vt iam educta, & à suis causis perfecta: atq; hinc fit, vt possimus ex dei præscientia inferre, necessitatem certitudinis & infallibilitatis, nó autem ex ꝓximis causis. Quia cùm dicimus, Deus pręsciuit hoc aut illud cras futurũ, iure addimus, ergo id necessariò erit. Necessitas non applicatur rei cognitę, nisi quoad à deo præscitur tanq̃ pręsens & iam producta, quod non tantùm facit ad perspicuitatem, sed etiam necessitaté. Eſt enim quodlibet necessarium dum eſt, neq; poſtea concedendum eſt ré illam esse necessariá, cùm non accipitur eo modo quo eſt à deo præcognita. Asserta eſt hucusque voluntatis humanæ poteſtas, quod tamé nequaquam volumus accipiendum in vniuersum, sed tantùm quo ad præscientiam & prædeſtinationem. Quamuis enim inde (vt probatum eſt) nó impediatur liberũ arbitrium, illi tamen aliunde impedimenta non desunt. Siquidem in peccatis nascimur, velimus nolimúsque culpa inuoluimur originis, nec ex peccatis nos possumus explicare. Ante regenerationem verò, qualemcunque poteſtatem humano arbitrio in rebus indifferentibus & ciuilibus dederimus, hoc primùm cẽsendum eſt, ipsum quocunque se verterit, necessariò peccare, nec quicquam agere posse, quod sit verè deo gratum, neque posse operibus ciuilibus quæ inſtituit, dare successum. Vnde Auguſtinus meritò scripsit in Enchiridio, primum hominem, peccando libertatem arbitrij amisisse. Considerádum præterea hominum etiam nõdum regeneratorum voluntates, animi motus, & actiones dirigi à deo: & ita dirigi, vt ab eius prouidentia in fines ab ipsa præfixos ac determinatos adducantur. Imò etiã cùm regenerati sumus, licet quadantenus libertate potiamur per Chriſtum, non ea tamen plena eſt, sed inchoata. Primi enim motus incitantes ad peccandum, inuitis obrepunt: quos peccata esse in 7. capite demõſtrauimus. Et Ambrosius apertè confessus eſt, noſtra corda nó esse in noſtra poteſtate: nec eſt quisquá credentiũ qui non subinde labatur, cùm tamen ſtare vellet. Vnde omnes orare debemus, *Remitte nobis debita noſtra.* Et Paulus ad Galatas dicebat, *Spiritus pugnat* E *aduersus carnem, & caro aduersus spiritum, vt non quæ vultis illa faciatis.* Et in epiſtola ad Romanos habetur, *Quod odi malum hoc facio: & sentio aliam legem in mẽbris meis reluctantem legi mentis meæ, & me captiuum abducentem in legem peccati.* Quæ non possunt intelligi nisi de homine renato. Dixerat enim, *Mente seruio legi dei, carne autem legi peccati:* id quod minimè esse vel tribui poteſt homini nondum iuſtificato. Fatemur quidé posse deum si vellet, hominibus tantum auxilij suppeditare, vt nihil peccarent: sed F hoc hactenus nunquam fecit, nec vnquam se facturum recepit. Quamobré noſtra voluntas adhuc iacet in aliqua seruitute: quod vt nos manere volumus certum & indubitatum, ita ex altera parte affirmamus, ex dei præscientia atque prædeſtinatione voluntatem non impediri.

Causæ secundæ possunt esse ancipites, cùm voluntas dei sit certa.

Omnia sunt necessaria dum sunt.

Non asserimus liberum arbitrium.

Posset deus nos ab omni peccato seruare, sed non facit.

58 Visum eſt hactenus in hoc tertio articulo, quæ necessitas inde proueniat: ea nempe, quæ non eſt absoluta, sed ex hypothesi, quàm dicere possumus consequentiæ infallibilitatis & certi- G tudinis, nullo autem modo coactionis. Quæ cùm ita sint, iam apparet, nullam à deo iniuſtitiam

tiam committi, quando peccatores damnat, & iustos glorificat. Redditur enim vnicuique secundum opera sua, vt nemo dicere possit sua peccata non esse sua opera, cùm ad ea perpetranda non cogatur, sed illa maximè probet & velit. Neque vt obijciebatur, frustra sunt leges, monitiones, promissa & pœnæ: valent enim quantum deus valere decreuit, vt scribit Augustinus quinto de Ciuitate dei, capite iam citato. Vult enim deus illis vti ad multorum hominum salutem, & si quibus non prosunt, haud tamen suo fine carent: conducunt enim ad impiorum condemnationem. Preces quoque non redduntur inutiles, quia illis impetramus, quæ illis deus per ipsas decreuit donare. Proinde rectè illud quidem scripsit Gregorius in Dialogis: Non posse precibus impetrari, nisi quæ deus prædestinarit se daturum. Vt autem prædestinatione aut præscientia vel prędictionibus peccata non excusentur, permultis testimonijs Diuinarum literarum instruimur. Prædixit Christus Iudam se proditurum: certè illa prædictio Iudæ, neque abstulit improbitatem, neque iniecit. Sequutus est ille auaritiæ stimulos: non prodidit Dominum, vt vaticinio eius obtemperaret. Christus quoque dei voluntate est occisus. Dicebat enim in horto, *Transeat à me calix iste si fieri possit, non autem mea, sed tua fiat voluntas.* Et de seipso prædicabat, *Animam pro ouibus ponam.* Imò Pilatus & Herodes conuenisse dicuntur in Actis Apostolicis, vt ea facerent quæ consilium dei statuerat.

Monitiones, leges, & pœnæ non sunt frustra.

Preces nõ sunt uanæ.

Exemplum.

An propter hæc vel Iudæi, vel isti principes à peccato sunt absoluendi, cùm hominem innocentem condemnauerint, & occiderint? Quis hoc dixerit? Num etiam liberabit quis fratres Iosephi à scelere, cùm fratrem vendiderunt, licet deus uoluerit ea ratione Iosephum in Ægyptum peruenire? Neque crudelitas regis Babyloniæ excusabitur, quanquam diuina iustitia sic decreuerit puniendos Iudæos. Is qui occiditur, dictus est ab eo tradi in manu inimici sui. Idemque dicitur tradere ciuitatem, cùm expugnatur ab obsidentibus. Atque Iobus quæ sibi per vim & latrocinia à Chaldæis & Sabæis erepta fuerant, à deo aiebat esse subrepta. *Dominus* (inquit) *dedit, & Dominus abstulit.* Ex consilio igitur dei, quo peccatis abutitur ad constitutos fines, non possunt deduci iustæ excusationes peccatorum. Iudicantur enim & condemnantur praua opera propter vitiatũ & prauum cor ex quo deriuantur. Nemo itaque doctrina prædestinationis offendatur, cùm potius inducamur illa ad agnoscendum beneficia dei, & gratias illi vni agendas. Item doceamur, vt non plus quàm oportet nostris viribus tribuamus: afferatur certa persuasio diuinæ in nos beneuolentiæ, qua suos voluerit eligere ante iacta mundi fundamenta: confirmemur præterea in aduersis, certò scientes quicquid acciderit calamitatis, fieri ex diuino consilio & voluntate, esseq; moderatione prædestinationis in bonum & æternam salutem denique cessurum.

Ex prædestinatione atque dei consilio peccata non excusantur.

LOCVS II.

De Vocatione dei & Gratia.

VOCATIO diuina eò dirigitur, vt illi credamus, & præterea eius seruemur beneficio: cùm ergo salus nostra & fides, bona ea sint quæ dei vocatio spectat, hanc naturam sortita sunt, vt fides alteri fini inseruiat, nostræ inquam saluti: geminus planè finis, qui tamen vnus videri possit, cùm vnus absque controuersia ad alterum faciat. At non semper eadem est vocationis forma: fit enim nonnunquam duntaxat interno spiritus afflatu, interdum externis dei verbis, scripto vel voce nobis propositis. Illa autem verba dei quibus vocamur, versantur partim in pollicitationibus, partim verò in doctrina, quibus interdũ & minæ adhibentur. Vt etiam quadam nonnullos scimus vocatos esse, vt in Actis Apostolicis de Paulo sancta narrat historia. Beneficijs item hoc non semel factum legimus, imò eò spectasse videntur sanitatum dona Apostolis collata. Vocat aduersis rebus deus aliquando filios suos, quod filij Israel sæpenumero experti sunt. Nec reticendum hanc vocationem quandoque intelligi quoad salutem, cùm deus ideo nos ad se vocet vt seruemur. Est & priuata quædam alia vocatio ad certum obeundum munus, puta sacerdotij, regni, patrisfamiliâs, & alia id generis. Quæ geminæ vocationes, non idcirco sunt idem genus, quia seiungi possunt. Nam ita vocatus est Saulus ad regnum, at non ad salutem: & Iudas quamuis ad Apostolatum adscitus est, non tamen redemptionis per Christum particeps fuit. Vocatio item duplex, alia efficax dicitur, alia verò inefficax. Inefficax est, vbi quibusdam signis aut indicijs quidam iudicantur vocati, & ad deum atque Ecclesiam pertinere, quod tamen reuera non succedit. Et de hac Matthæi vigesimo & vigesimosecundo, *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* At efficax illa dicitur, quæ nullo pacto debito fine salutis caret. De qua Paulus ad Romanos capite octauo loquitur, cũ dicit, *Omnia in bonum cedunt, his qui secundum propositum vocati sunt. Quos enim præsciuit, hos & prædestinauit conformes fieri imaginis Filij eius, vt ipse sit primogenitus in multis fratribus. Quos prædestinauit, hos & vocauit: quos verò vocauit, hos & glorificauit.* Vides ex his Pauli verbis, vocatos esse prædestinatos, atque illos eosdem glorificandos. Soluitur itaque apparens pugna in Scripturis, nam cùm semel dicitur quosdam vocatos & non electos,

Finis uocationis.

Forma uocationis.

Vocatio communis & priuata.

Vocatio efficax & inefficax.

illa est vocatio inefficax: cùm rursus vocati perhibentur iustificati & glorificandi, sermo ibi fit de vocatione efficaci. Hanc efficacem vocationem Paulus appellat secundum propositum: at istud dei propositum refertur ad prædestinationem & præscientiam. Illud quoque est addendum. vocationem fidem antecedere, quod ex vndecimo capite ad Romanos patet, cùm dicit Apostolus, *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent ei, de quo non audierunt? quomodo audient, sine prædicante? quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Ecce hîc resolutionis methodo, vides fidem pendere à vocatione bifariam: Primò, quia concionaturi & legati oportet vt vocentur, destinenturque ad dei verbum proponendum: ipsi deinde dum concionantur, populum dei vocant: cuius fides, ita vt iam vides, à vocatione dei pendet. Quòd si est vocatio ante fidem, est etiam ante omnia merita: quia bona nostra opera quibus aliquid meremur, è fide emanant, vti ad Galatas quinto capite dicitur: *Fides quæ per dilectionē operatur.* Cùm ergo fides antecedat opera & merita, fidem verò vocatio, hinc liquet vocationē non dari vllis meritis nostris, sed gratuita solummodo dei misericordia.

Vocatio fidem antecedit.

Vocatio est gratuita.

Tempus vocationis.

2 Iam verò si de tempore vocationis rogeris, quando illa fiat, respondere debes, nullas deo præfixas esse leges: illū sua dispensatione sapientissima, quosdam hora prima, alios secūda, alios tertia in vineam vocare, & rursus nonnullos sub vesperam. Licet enim quoad illius præcognitionem siue prædestinationem, omnes ab æterno simul vocati fuerint: tamen declaratio vel executio vocationis à deo fit, prout eius gloriæ & decori vel vtilitati Ecclesię conducit. Tantaque est diuinæ vocationis dignitas, vt Ecclesia inde nomen sortita sit ἀπὸ τοῦ καλεῖν: nil sanè ipsa est aliud quàm vocatorum cœtus. Superest ergo vt cùm vocamur, pareamus omni studio vocanti, imprimis id cogitātes, quòd nostro vocamur commodo: non enim vocat nos deus, nisi in bonum. Vnde Christus dicebat, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Longinqui enim à deo, cura & solicitudine victus laboramus: onusti præterea multis & grauibus sceleribus, deprimimur. Cogitandum insuper nobis est quale sit, viq́ue singulare & eximium hoc dei beneficium, quod non omnibus impertit: tot enim præteritis hominibus, quorum natura & nostra eadem est nos asciuit: oblatū ergo nobis beneficium, quodque alijs denegatur, si non excipiamus, rei erimus pœnarum non vulgariū, imò nobis thesaurizabimus, vt ad Romanos primo habetur, iram in die iræ. Neque vlla excusatio debet prætexi vel potest legitima, vt vocati deo non obsequamur, quantūuis vlla specie fuerit pia, quod in Euāgelio octauo capite Matthæi satis ostēditur, cùm vocanti Domino ille obtendebat parentis sui sepulturam: id proculdubiò videbatur pietatem spectare: At Christus illi dicit, *Sine vt mortui suos mortuos sepeliant*, ac si dicat, Quando à me vocaris, omnia posthabeto officia, & vocantem sequere. Eaque est vis diuinæ vocationis, vt sine illa omnes nostri conatus efficiantur irriti, deoque minimè probentur, vt in eodem capite apertissimè videmus Christo non placuisse illum, qui vltrò quodammodo se offerebat, vt illum sequeretur: verùm quia vocatione caruit, non recto animo ad Christum sectandum sese ingerebat, vnde repulsus est.

Dignitas uocationis.

Parendum uocationi.

Vis diuinæ uocationis.

3 Paulus de vocatione differens, non satis habuit redigere nobis in memoriam, quòd simus traducti ad obedientiam: sed etiam insuper monere voluit, quales anteà fuerimus, nimirùm serui peccati. Hæc nostra fuit omnium conditio, antequam ad Christum conuerteremur. Diuina enim vocatio, nullos sanctos aut iustos reperit. Nec satis erat dicere, nos iam seruos esse iustitiæ, sed addidit ex corde. Qui verè sunt renati in Christo, & in eo inserti: non coacti aut ex hypocrisi, sed vltrò ac spontè faciunt, quod intelligunt placere deo, Itaque Paulus cùm hoc commemorat, agit deo gratias, quòd id intelligat summum ac singulare esse dei beneficium, non autem in nostra manu positum, vt à multis fingitur. Eoq́ue adiecit significatione passiua, *Traditi estis.* Quibus verbis nihil aliud sensit, quàm quod Christus cùm diceret, *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit illum.* Quis autem sit iste tractus, quamq́ue explicatu difficilis, si quis expendat Christi verba, facilè poterit intelligere. Scriptum est inquit in Prophetis, *Erunt omnes docti à deo*, quod Christus adhuc clarius exponit, *Qui audierit* inquiens *à Patre meo, & didicerit, venit ad me.* Quibus verbis ostendit, non satis esse vocationem externam, nisi intus & in animo addatur à deo plena persuasio. Postquam enim deus inclinauit & flexit animum nostrum, tum demùm venimus ad Christum. Et annotauit Augustinus in libro primo ad Bonifacium, contra duas epistolas Pelagianorum, Dominum dixisse, Nisi Pater meus traxerit, non duxerit: quasi nisi ipsi ex nobis aliquid velimus & assentiamur vocanti. Nam qui vult, non trahitur, sed ducitur: non quòd Pater trahat, nisi volentes. Fieri enim non potest vt credamus, nisi velimus. Sed deus mirabiliter in cordibus nostris agit, vt ex nolentibus efficiamur volentes. Et idem Augustinus super Ioannem exponens hunc locum, credentem confert cum ouicula, quam pastor protenso viridi ramusculo trahat post se, non quidem vi, sed vltrò & cupientem. Habet enim ouis intus appetitum extimulantē, vt ramum sequatur. Qua in collatiōe hoc debemus annotare, id propriū esse ouis. Aliud enim animal, quantumuis inuites frondibus, nō sequetur. Ita nos oportet per regenerationem renouari, & oues Christi fieri, antequam eum possimus sequi: Nam alioqui omnes ramos & vocationes aspernamur. Addit præterea Augustinus, hunc tractum esse cum quadam oblectatione & voluptate, vt verū sit quod Poëta canit, *Trahit sua quemq; voluptas:* Vinculis aūt nō corporis, sed cordis adducimur, & sancta voluptate incitamur. Sed definitio ipsa volu-

In Rom. 6. ca. uers. 17.

Dei uocatio nullos reperit sanctos.

Qui sunt renati ultrò, sanctè uiuunt.

De tractu quo à deo incitamur.

Dei tractus est cum uoluptate.

voluptatis satis docet, antè necessariam esse corruptæ nostræ naturæ immutationẽ. Nihil enim est voluptas, nisi affectus & motus in nobis excitatus à rebus naturæ nostræ consentientibus: vt contrà dolor efficitur, ex rebus naturæ nostrę repugnantibus. Iam verò ex dei monitis, & cœlestibus concionibus vt voluptatem aliquam capiamus, opus est vt illa cum nostra natura consentiant. Atqui cùm illa sit deprauata, fieri id nullo modo potest. Paulus enim ait ad Corinthios, *Animalis homo, non percipit ea quæ sunt spiritus dei.* Videntur enim illi stulta, ideoq; ea repudiat vt sibi contraria.

4 Quid igitur faciendum est, vt ea nobis placere possint? Num dei mandata mutanda sunt, & ad nostras cupiditates inflectenda? Minime: Naturam potius nostram oportet immutari, & à deo regenerari. Id autem deus in nobis efficit, cùm nos donat iustitia sua per fidem, atque ita nos ad Christum trahit. Ideoq; Paulus, cùm vsus esset verbis actiuæ significationis, obediendi & exhibendi membra, &c. Postea passiua significatione subdidit, *Traditi estis, & liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ.* Quibus verbis indicatur, aliunde prouenire, vt rectè agamus, & sequamur deum. Per formam doctrinæ intelligit Euangelium. Non enim est simplex doctrina vt Philosophia aut lex, sed eiusmodi vt offerat nobis Christum, & eius spiritum & gratiam, vnde vires suppeditantur ad ea præstanda quæ iubentur. Et quanquam iste tractus opus sit dei, concionatores tamen & pastores, illi tanquam ministri seruire debent. Cumq; eum ipsum tractum appellemus motum, terminus & à quo incipit, & in quẽ fertur, indicatur à Paulo cùm ita scribit, *Serui fuistis peccati.* Quibus verbis ostendit, vndénam tracti simus. Cùm verò addit, nos traditos esse vt obediamus Euangelio, mutationis nostræ finẽ demonstrat: idcirco enim regeneramur, & ad Christum adducimur, vt verbo eius obediamus. Neq; satis putauit esse Paulus mutationem istã ita proposuisse, nisi etiam mutationis modum ostenderet: Nam cùm ait, nos ex corde obedire, satis docet motum hunc non esse coactũ aut violentum, sed spontaneum.

Vt lex dei nobis placeat non ipsa immutanda est, sed natura nostra inuertenda.

Forma doctrinæ est Euangelium.

Tractus licet sit opus dei, tamen uerbi ministri ei seruiunt.

Terminus à quo & ad quẽ diuini tractus.

5 Cæterùm aliud occurrit dubium, quoad naturã nostram, vt modo lapsa est & corrupta: num possit gratiæ dei ac spiritui eius præsenti resistere? Arbitror statuendum esse auxilij diuini seu gratiæ varios esse gradus: nam eius quandoque tanta potentia & vbertas est, vt voluntatem omnino flectat humanam, nec tantùm suadeat, sed persuadeat. Dumq; res eo pacto habet, non possumus à recto discedere, sed in dei partes ac sententiam transimus. Vnde Paulo dictum est, *Durum est tibi contra stimulum calcitrare.* Nec tamen sentiendum est, vllam violentiam aut coactionem, dum sic agitur, inferri humanæ voluntati: suaui quippe motu atq; conuersione immutatur, volens vtiq;, sed ita volens, vt eius velle à deo eliciatur: nam ipsa est quæ vult, sed deus efficaci & potentissima persuasione, facit vt velit. At nonnunquam vis illa dei & spiritus est remissior: cui tamen (si studium vellemus adiungere, ac nostram voluntatem applicare) non resisteremus, imò persequeremur eius monita & afflatus: cũ que id non faciamus, ideo illi resistere dicimur, & subinde labimur. Nec tamen hoc accipiendũ est de prima regeneratione, sed quo ad renatos, qui iam gratia & spiritu sunt prędici. Nam voluntas impiorum adeo corrupta & viriata est, vt nisi renouetur afflatibus dei, & spiritus sancti monitis, cedere nesciat: eaque in prima immutatione conuersionis tantùm passiuè se habet, & antè renouationem, spiritui Dei (quantum in ipsa est) perpetuò resistit. Primi autem parentes dum integri erant, cum auxilio gratiæ vtcunque remisso, si adiunxissent studium suum, potuissent mandatis dei perfectè obtemperare. Nos verò quamuis renati, cùm gratia fuerit paulò remissior, modò non remittamus de nostro studio, non quidem valebimus constanter ac perfectè parêre, sed tamen intra limites inchoatę obedientiæ nos continere: quod, quia non facimus, ideo subinde peccamus, atq; grauiter labimur. Cur verò deus eodem tenore atque contentione suam gratiam electis perpetuò non suppeditet, sed modò valentius modò remissius in eis agat, duplex ratio afferri potest. Primùm, ne putemus dei gratiam naturales esse vires, qua semper eodem modo se habeant. Voluit itaq; deus iustissima ratione gradum & efficaciam auxilij sui variare: quo intelligeremus voluntate sua, non arbitrio nostro gubernari. Deinde sæpè fit, vt nostra negligẽtia & socordia eam varietatem commereatur.

In Iud. 9.

Gratiæ Dei sunt uarij gradus.

Violentia siue coactio nõ infertur humanæ uoluntati.

Gratia dei cur in nobis eodem tenore non semper agat.

6 *Fidelis Deus.* Cùm autem Scriptura deum prędicat fidelem, ostendit ipsum nullo vitio nostro reddi posse mendacem. Ideo si nos vocauit iusta & efficaci vocatione, non est dubium quin sit perfecturus opus quod inchoauit, vt in die Domini (siue is sit tempus obitus, siue extremi examinis, quo de omnibus mortalibus feretur sententia) seruandi sumus ab eo inculpati: quanquam sæpius, quæ nostra est infirmitas, hîc viuendo, lapsi fuerimus. De hac dei fide scribitur ad Romanos, *Quid enim si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas illorum, fidem dei faciet irritam? Absit.* Videtur Paulus ad Corinthios prima 9. capite ita ratiocinari, Gratiam per Christum iam obtinuistis, & complura dona per illum eundẽ nacti estis: illud itaque quod superest habebitis, vt in die Domini sitis inculpati. Neque alio sensu scripsit idem ad Romanos, *Absque pœnitentia sunt dona dei & vocatio.* Quamobrem & nos hoc argumenti genere vtamur, si quando fuerimus (vt fit) deiecto animo. Vocati sumus ad salutem, vocanti credidimus, remissionem peccatorum consecuti sumus: & adepti non vulgaria dona, seruabimur igitur, neque Deus opus manuum suarum abijciet. Quæras, de vocatione num sit efficax, an secus, & de fide qua prædirus es, num temporaria sit, quî possim statuere? Aio, spiritũ Christi perhibere testimonium spiritui nostro,

Ratiocinatio Pauli.

Consolatio insignis.

Responsio ad obiectionem.

quod simus filij dei: quam electorũ notam Paulus ad Romanos Ecclesiam docuit. Secundo loco ex effectis, & vt loquuntur, à posteriori: Bona opera vocationem nostram & electionẽ certam reddunt. Petrus enim epistola posteriore capite primo, cùm de bonis operibus copiosè meminisset, subiecit: *Quapropter fratres, pòtius operam date, vt vocationem & electionem vestram firmam faciatis.* Quod si denuò percontaris, Cùm spiritus proximi minimè nobis innotescat, poterimúsne de illo iudicare alia ratione, quàm ex operibus? Certè Christus alia iudicia, quibus iudicemus de proximis, non reliquit: Nam dicebat, *A fructibus ipsorum cognoscetis eos*: & charitas debet cuique suadere, vt cùm fratrem videris in Ecclesia versari, probatam vitam degere, ac orthodoxam fidem tueri, de illo bene speres. Paulus autem de Corinthijs bene sperabat, partim ex charitate, quà eos complectebatur: partim ex operibus & Spiritus sancti donis, quæ multa in eorum Ecclesia extabant: partim adducebatur Spiritu, quo monitus erat, plurimum ibi esse populum, qui ad deum pertineret.

De proximo ut possimus iudicare.

Cur Paulus bene de Corinthijs sperarit.

De Gratia.

7 Hic locus admonet, vt de Gratia aliquid dicendum videatur. Nomina quę abstractè ponuntur, vt Dialectici dicunt, per concreta, quorum significata sensui præsentiora sunt, declarari solent. Quare hoc primùm videndum est, quid apud Latinos sonet vox ista Gratiosus. Is autem apud omnes dicitur esse gratiosus, cui omnes fauent, & quem vulgò beneuolentia prosequuntur. Ita in sacris literis homines dicuntur gratiosi, qui apud Deum gratiam inuenerunt. Sic enim Scriptura loqui solet, de ijs quibus deus fauet, quosque dilectione prosequitur. Cæterùm, quod ad hoc attinet, inter deum & homines magnum est discrimen: Nam homines nemini fauent, nisi in quo ea deprehenderint, quibus allici & pertrahi possint ad amandum: Oportet ergo, qui ab hominibus velit amari, vt in se habeat amoris & beneuolentiæ causas. Deus autem è diuersò, nihil in hominibus inuenit amabile, quo adduci possit ad amandum. Ipse enim prior dilexit nos: & ex ea dilectione in nos contulit quicquid habemus, quod illi placere possit. Quare nomen Gratiæ in Sacris literis bifariam accipitur: Primùm quidem, & præcipuè significat dei erga homines beneuolentiam, & gratuitum fauorem quo prosequitur electos. Deinde, quia deus electos suos præclaris donis afficit, Gratia interdum significat, ea etiam dona, quæ nobis à deo gratis conferuntur. Ista duplex significatio gratię bene cognita, demõstrat, quanto discrimine aduersarij, & nos eandem sententiam affirmemus. Vtrique enim dicimus, hominem gratia iustificari: sed hoc interest, Illi nomine Gratiæ intelligunt dona ea, quæ illis qui iustificantur, conferuntur: nimirùm habitus infusos: deinde bona opera, & alia id genus quæ Deus in electis operatur. Nos verò, cùm videamus hæc dona, quàm diu viuimus, nostro vitio imperfecta esse: negamus nos illis pos-

Quid sit gratiosum esse.

Gratia Dei bifariã accipitur.

A se iustificari, vt vllo modo per ea diuino iudicio satisfiat. Quare intelligimus, iustificari per Gratiam, iustificari per solam, meram, & synceram Dei beneuolentiam, quam habet erga nos ex sola sua misericordia. Dicimus etiam, nos iustificari per gratiam Christi, qua flagrat apud Patrem. Cùm enim maximè sit apud illum gratiosus, efficit, vt nos quoq; in se amet, vt eius membra, & fratres cooptatos per fidem.

8 Scholastici verò finxerunt sibi gratiam esse B habitum infusum in animam, quò anima facilius possit exurgere, & bona opera expeditius facere. Quod suum inuentum ex Sacris literis nullo pacto possunt confirmare. Videntur autem id à Philosophis arripuisse, qui in Ethicis docent, facultates & potentias, animi habitu roborari, vt possint ea præstare, quæ antea non potuerunt: aut si potuerunt, tamen non absque magna difficultate potuerunt. Idem isti iudicant de animo: quod cùm non possit natura sua eò C euehi, vt Deo sit gratus, & opera faciat quæ illi placeant, opus habeat cœlesti & spirituali habitu, quò ista possit efficere. Dumque ita suam Philosophiam sectantur, à vulgari & recepto sensu discedunt. Cùm enim dicimus, militem, Regi aut Imperatori gratum esse, non dicimus in milite esse gratiam, sed potius in Rege aut Imperatore, qui militem gratia complectitur. Ita hîc si rectè loqui volumus, non dicemus, nobis infundi, aut dari Gratiam: sed potius nos à deo D recipi in gratiam, qui antea eius fueramus inimici. Sed vt melius deprehendatur error Scholasticorum, eorum definitionem proponemus. Definiunt enim Gratiam, esse habitum à Deo infusum, bonitatis & charitatis eius similem, quo illum habens gratus Deo redditur, & opera facit illi grata, & meritoria. Cùm habitum dicunt infusum à Deo, à virtutibus naturalibus eum separant. Deinde cùm faciunt eum similem bonitatis & charitatis dei, putant se rationem E adferre, cur ornati hoc habitu deo sint grati, nempè quòd similitudo ea intercedat. Et cùm Gratiam rem creatam esse in anima non possint ex Scripturis probare, id rationibus asserere nituntur. Nam Thomas ait, Beneuolentiam Dei non esse otiosam: Deum enim dici diligere, quando aliquid boni confert. Itaque ait, Deum bene velle aliquibus, aut aliquos beneuolentia prosequi, esse illis dare, aut infundere talem habitum qualem iam descripsimus. Sed hoc argu- F mentum est infirmissimum. Fatemur enim Dei beneuolentiam non stertere otiosam, sed beneficijs & illis quidem multiplicibus nos afficere. Sed quomodo sequitur hoc argumentum: Deus largitur complura munera, ergo creat aut infundit eiusmodi habitum? Deinde non paruus est error, quòd volunt nos hoc habitu, seu creatura reddi gratos Deo. Necessarium enim est, cùm ille nos huiusmodi dono affecerit, eum nos amasse prius: Amor enim Dei præcedit omnia G eius dona. Possunt quidem virtutes, quæ sequuntur, rationem aliquam habere cur donen- tur,

Quid sit iustificari per gratiã.

Scholasticorũ figmentum ex Ethicis Aristot. ortum.

Simile.

Gratiam à deo habere est ab illo in gratiam recipi.

Definitio gratiæ Scholasticorum.

Dei amor erga nos præced. omnia ei9 dona.

tur, non tamen possunt eam vim habere, vt Deum ad nos amandum alliciant. Eum enim, cùm nobis ista contulerit, iam ante habuimus beneuolum. Alia autem illorum ratio hæc est, Si Spiritum sanctum habent, inquiunt, ad Christum conuersi, quem anteà non habuerunt, necesse est, vt aliqua mutatio intercesserit. At ea in deo nulla est. Quare oportet eam in nobis constituere, nempè vt habitum gratiæ habeamus, quē prius non habuerimus. Sed hoc quoque nullius est momenti. Quoniam Deus auxilia sua differt, prout illi videtur: & hominum corda mouet certo tempore, cùm ea antea non mouerit: quod tamen ab eo absq; sui mutatione fieri non dubitamus. Scimus enim eum certo tempore orbem creasse, qui prius non extiterat: neque tamen propterea Deum mutatum esse dicimus.

Probatur gratiam dei fauorem esse.

9 Nunc superest, vt è Scripturis cōfirmemus, Gratiam dei significare vltroneam & gratuitam eius beneuolentiam: deinde munera, seu dona, quæ conferuntur sanctis: tertio, Gratiam Christi esse illam, qua pollet apud Patrem, & propter quam nos à Patre diligimur. De primo, Paulus ait ad Ephesios, *nos electos esse à deo ante iacta fundamenta mundi, secundum beneplacitum eius, in laudem gloriæ gratiæ eius.* Quo loco videmus, causam nostræ electionis esse, vt dei erga nos beneuolentia & gratia commendetur. Et in posteriori episto. ad Timotheum ait, *Qui vocauit nos vocatione sua sancta, non ex operibus, sed secundum suum propositum & gratiā.* Et Petrus hortatur, vt speremus in eam gratiam quæ oblata est. Sperare autem non liceat in re creata. De Christo autē Paulus ait ad Ephesios, Deum nos gratos reddidisse in dilecto, hoc est, in Christo, quem vnicè & maximè amat. Et in episto. ad Rom. Gratiam vocat vitam æternam.

Vera gratiæ definitio.

Hæc igitur erit vera definitio Gratiæ, & Sacris literis consentanea. Est beneuolentia dei vltronea, qua nos charos habet in Christo Iesu, & condonat nobis peccata, dat Spiritum sanctum, vitam integram, & æternam fœlicitatem. Habes ex hac definitione, nō tantùm quid appellemus gratiam, sed etiam per quem illam habeamus, quæq; eius sint effecta præcipua.

Qua ratione deus in nobis operetur bona sua.

10 Nunc videndum est, qua ratione deus tam præclara bona in nobis operetur. Primùm promissiones harum rerū offert: deinde afflatu suo cor aperit, vt illæ admitti possint. Quod nisi ille faceret, nunquam illa bona locum in nobis inuenirent. Cor enim hominis obfirmatum est, & auersatur spiritualia: eoque in Ecclesia semper opus est ministerio. Nam pastorum est promissiones dei populo proponere, eásq; non tantùm verbis vrgere, sed etiam Sacramentis, quæ verba quædam visibilia sunt, obsignare. In primis verò illorum est duo impedimenta remouere, quæ homines maximè à promissionibus dei abducunt. Ex altera enim parte homines putant, se nō posse peruenire ad promissiones dei, quòd illis indigni sint. Hîc oportet fidelem ministrum sedulò instare, & docere, hæc à deo gratis conferri, non ex operibus aut aliqua dignitate accipientium. Ex altera parte ambigere solent homines, an ipsi dei electione ab istis promissionibus sint exclusi. Hîc docere oportet, fidelíū esse, promissiones dei generaliter accipere, vt nobis in Sacris literis à Spiritu sancto traditæ sunt: neque oportere de arcana dei voluntate esse sollicitos. Nam eam proculdubiò deus reuelasset, & indicasset quinam sint electi, quíue reprobi, si sciuisset ad salutem fore vtilem. Quare cùm Scripturæ neminem priuatim à promissionibus reijciant, sic eas quisq; debet accipere, ac si ad se peculiariter pertinerent. Et sanè cùm fide vnà credētibus persuasio spiritus dabitur, vt verè se ad electos attinere non dubitent. Hac ratione ministerium Ecclesiæ deo inseruit, & illi cooperatur ad nostram salutem: non quòd sine eo diuina bonitas & potentia, non possit & promissiones suas nobis offerre, & animos nostros ad eas recipiendas inclinare: Neq; enim Gratia dei, aut ministerio, aut Sacramentis, aut verbo externo necessariò est alligata. Cæterùm nos nunc loquimur de vsitata ratione, qua deus homines ad salutem ducit. Cùm autē promissiones dei semel admisimus, qui anteà fuimus mortui peccato, statim incipimus reuiuiscere: atque ita restituti vitæ, ex aliqua parte legi dei obtemperamus: nō quidem perfecta, sed tantùm inchoata obedientia. Deinde contra hostes, carnem & satanam, habemus præsens auxilium dei: & admirabilem cōsolationem in afflictionibus, & vires ac facultates animi & corporis instauratas. Vtque vno verbo dicam, gratia dei, quam descripsimus, est omnium bonorum scaturigo.

Cur in Ecclesia sit opus ministerio externo.

Gratia dei rebus externis nō est alligata.

11 Hoc tamen vnum videmur assumpsisse, qđ adhuc è Scripturis non sit comprobatum: videlicet, Deum non tantùm offerre promissiones, quas iam diximus, ex mera sua gratia & beneuolentia, verumetiam spiritu suo cor flectere, vt illas recipiat. Priorem partem etiam Pelagiani admittebant: scilicet, requiri gratiam doctrinæ, atque illustrationis. Alterum autem putabant situm esse in libero arbitrio, vt promissiones oblatas vel reciperet, vel repudiaret. At Scriptura longè secus docet. Nam Ezechiel capite vndecimo ait, Deum dare velle suis fidelibus cor nouum, & spiritum nouum: & ablaturum illis cor lapideum, & daturum cor carneum. Hæc apertissimè docent, mutationem fieri oportere in animis nostris. Quare cùm aut apud Augustinū, aut apud alios Patres legimus, Gratiā primùm accedere, quàm voluntas nostra ceu ancilla comitetur, id non ita accipiendum est, quasi voluntas nostra suis viribus sequatur, excitata tantū, atque admonita à gratia. Nisi ea mutata esset, nunquam sequeretur. Id ergo requiritur primū, vt immutetur voluntas, deinde vt pareat. Prudenter quoque audiendus est Chrysostomus, qui in concione de Inuentione crucis ait, Nec gratiam dei quicquam sine nostra voluntate posse, nec voluntatem nostram sine gratia. Non enim in vniuersum verum est, Gratiā nihil posse

Pelagiani quā gratiam concesserint.

Deus offert promissiones, et cor flectit.

Patrum sensus

Voluntati non satis est excitari, nisi moueatur.

ſine noſtra voluntate: niſi ita intelligas, voluntatem eſſe, circa quam gratia operetur. At gratiam oportere expectare conſenſum voluntatis, id non eſt verum. Gratia enim voluntatem immutat, antequam illa vllum cõſenſum præbere poſſit. Itaque Dauid orat, *Cor mundum crea in me Deus.* Et Salomon, *Inclina Domine, cor populi huius, vt exequantur mandata tua* Et rurſus Dauid, *Inclina cor meũ in teſtimonia tua.* Pelagiani docebant, initium bonorum operum à nobis eſſe, videlicet à libero arbitrio: Gratiam verò iuuare, vt ea facilius & expeditius perficiantur.

Pelagianorum ſententia.

Scholaſticorũ ſententia.

12 Recentiores autem Theologi vel Sophiſtę, ne prorſus viderentur cùm Pelagio conuenire, ita ſtatuerunt, Gratiam quidem primùm accedere: ſed noſtrum eſſe, eam aut recipere, aut reſpuere. Atqui hoc nihilo verius eſt, quàm illud Pelagij. Vnde enim habemus nos, vt gratiam ipſam admittamus? Si hoc verum eſſet, ſalus eſſet ex nobis. Sed Paulus ait, *Quid habes, quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis?* Et contra iſtos Auguſtinus citat verba Pauli, quæ habebimus poſteà: *Non eſt volentis, neq; currentis, ſed miſerentis dei.* Si vera inquit eſſet iſtorum ſententia, pari ratione Apoſtolus dicere potuiſſet, Non eſt miſerentis dei, ſed volentis atque currentis. Nam vt iſti docent, negotium diſtribui videtur, vt pars altera deo permittatur, altera nobis relinquatur. Atque ita non eſſe ſatis Gratia dei, niſi nos etiam annitamur, velimus, curramus. Verùm longè aliter Apoſtolus, *Non eſſe* inquiens, *volentis aut currentis, ſed miſerentis Dei.* Et alibi de ſeipſo ait, *Plus omnibus laboraui: non ego autem, ſed gratia Dei quæ eſt in me.* Quibus verbis totum eripit ſibi, & id vniuerſum tribuit gratiæ dei. Et Auguſtinus addit, Oramus pro inimicis, qui adhuc mali ſunt, & nolunt obtemperare deo, & eius promiſſa reſpuunt. Quod cùm facimus, quid petimus, niſi vt deus mutet eorum voluntates? Quod niſi eſſet in manu Dei, fruſtra ab eo peteretur. Et Paulus alibi, *Non quòd idonei ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis.* Quod ſi ne cogitare quidem poſſumus, velle certè minus poſſumus. Nam voluntas notitiam & cogitationem ſequitur. Neq; hæc dico, quaſi voluntas mutata à deo, otioſa iacere debeat, & nihil agere. Inſtaurata enim, vnà cum gratia debet cooperari, vt quod Bernardus ait de libero Arbitrio, quod ab vno cœptum eſt, ab vtroque perficiatur. Tum enim non tantùm ſumus puri, aut nudi homines, ſed effecti ſumus filij dei, & coniunctum habemus motum Spiritus ſancti. Et Paulus ad Timotheum ait, Virum dei Sacris literis inſtructum, iam ad omnia bona idoneum & aptum eſſe.

Voluntas à deo mutata, non eſt otioſa.

Regenerati cooperantur deo.

An gratia dei expoſita ſit omnibus.

13 Verùm dicere & vulgò iactare ſolent, Gratiam dei expoſitam eſſe omnibus. Itaque niſi ea admittatur, id noſtro vitio fieri: Quemuis enim poſſe eam adipiſci ſi velit. Hanc nebulam oportet paucis diſpellere. Gratiam quidem omnibus propoſitam eſſe, hoc modo poſſumus concedere: quia promiſſiones Dei generales omnibus promiſcuè offeruntur & prædicantur. Nec concionatores qui eas inuulgant, quicquam morantur occultam dei voluntatem: aut ita cogitant, Fortaſſe iſte non eſt prædeſtinatus, aut nihil opera mea promouebo. Nihil huiuſmodi cogitát, ſed omnibus in vniuerſum proponunt verbum dei. Hoc pacto, gratia aut vocatio dei, dici poteſt communis omnibus. Veruntamen cùm quiſpiam recipit oblatas promiſſiones, id non ſua vi aut voluntate facit. Neceſſe enim eſt, vt illi cor aperiatur, quod de muliere purpuraria Lucas in Actis commemorat. Neque enim omnes efficaciter vocantur, & ſecundum propoſitum. Sed iſti videntur fingere ſibi gratiam, tanquam veſtẽ aliquam, quæ pendeat in aere, quam ſibi quiuis induere poſſit qui velit. Verùm iſta ſunt inuenta humanæ prudentiæ, ſacræ Scripturæ aliter loquuntur. Solent etiam ita gratiam diſtinguere, vt aliam faciant operantem, aliam cooperãtem: à qua diſtinctione Auguſtinus non abhorruit. Videtur enim ea deducta eſſe ex his Apoſtoli verbis, *Deus eſt, qui operatur in nobis & velle & perficere.* Itaque gratia operans eſt, quæ ab initio voluntatem ſanat, & immutat: deinde efficit, vt ea immutata, & ſanata rectè agat. Et primùm quidem dicitur operans gratia: deinde cooperans. Atque hæc vna eademq; eſt gratia, non duæ. Diſtinctio autem ſumitur ab eius effectis: Primùm enim voluntas cùm ſanatur, concurrit cum gratia paſſiuè: Nam ea immutari dicitur, & nos dicimur regenerari. Poſtea verò, & actiuè & paſſiuè ſe habet. Nam à deo impulſa, ipſa quoq; vult & eligit. Et in hanc ſententiam verum eſt, quod ad Hebræos ſcribitur, *Ne deſitis gratiæ dei.* Nam regenerati non debemus ſedere otioſi: ſed iuxta gratiam comitantem viuere, & operari. Illi verò vehementer errant, qui exiſtimant, voluntatem quidem per ſeipſam poſſe bona velle: Gratia autem, & ſpiritu effici tantùm vt efficaciter velit, vtq; ea quæ velit conſequatur. Hoc vt iam oſtendimus, alienum eſt à Sacris literis. Quærũt præterea, num quid per priorem illam gratiam mereamur? Id aduerſarij quidem noſtri aiunt: nos negamus, & omnem prorſus meriti rationem explodimus. Quod quàm iuſtis rationibus faciamus, aliàs dabitur oportunior dicendi locus. Fatemur quidem deum ſolere ex ſua liberalitate, & miſericordia, poſt alia beneficia, alia concedere: non tamen quod priora quæq; dona dei alia dona poſteriora poſſint promereri. Et ſic intelligenda ſunt illa loca ex Euangelio, *Habenti dabitur:* &, *Euge ſerue bone, quia in paucis fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam.*

Vna eademq; gratia eſt operans & cooperans.

Poſt dona priora, non meremur poſteriora

14 Adhæc faciunt aliam gratiam præuenientem, aliam ſubſequentem. Quam diuiſionẽ Auguſtinus videtur probare, ex verbis Dauidis è Pſalmo quinquageſimonono: *Miſericordia eius præueniet me, & miſericordia eius ſubſequitur me.* Verùm hæc diſtinctio ita recipienda eſt, vt de vna eadẽque gratia intelligatur: varietas autem conſiſtat in effectis. Multa enim & diuerſa ſunt munera, quib. nos ornat miſericordia dei. Primùm enim ſanatur volũtas, ea ſanata incipit bene velle: poſt quæ

Gratia præueniens & ſubſequens.

Eadem eſt gratia, ſed varietas eſt in effectis.

Ordo effectorũ gratiæ.

quæ bene voluerit, incipit exequi: deinde in bene agendo perseuerat: Postremò coronatur. Prȩuenit ergo gratia voluntatem nostram sanando: eadem sequitur efficiendo, vt quæ recta sunt, placeant. Præuenit, vt velimus: subsequitur impellendo, vt quæ volumus perficiamus. Præuenit, mouendo ad bona opera: subsequitur, donando perseuerantiam. Præuenit perseuerantiam largiendo: subsequitur, eam coronãdo: Et quemadmodum eadem est lux Solis, quæ fouet & prȩparat terram ad excipienda semina, quæque ea cum terrȩ commissa fuerint, efficit vt nascantur, & iam enata sic alit, vt fructum ferant: ita eadem prorsus est gratia dei, & quæ præuenit voluntatem nostram, & quæ subsequitur. Itaque Augustinus ait, *præuenit gratia, vt sanemur: eadem subsequitur, vt vegetemur.* Præuenit, vt vocemur: subsequitur, vt glorificemur. Quare non rectè sentiunt, qui gratiam prȩuenientem putant esse communem quendam motum, quo Deus pulset hominum corda, ea ad bene agendum inuitãdo: quasi positum sit in illorum manu, vt vel accedant, vel reijciant inuitantem. Nec minus errant, qui garriunt in scholis, aliam esse gratiam gratis datam, aliam gratos facientem. Omnem enim gratiam oportet gratis dari: nam alioqui vt Paulus ait, *non esset gratia.* Cumq; per gratiam gratum facientem intelligũt habitum, vt suprà docuimus, malè statuunt, homines per huiusmodi dona apud deum gratos effici. Nam apud eum per solam eius misericordiam, & propter Christum recipimur in gratiam. Non autem conuenit, vt quod solius est Christi & diuinæ bonitatis, id alijs creaturis tribuamus. Adhæc prius grati sumus deo, ex eius gratuita electione, quàm vlla huiusmodi dona nobis cõcedantur. Fateor quidem, multa esse charismata, quibus pij ab impijs discerni non possint: qualia sunt, donum linguarum, Prophetia, donum sanationum, & alia hoc genus, quæ non minus malis contingunt, quàm bonis. E' diuerso, Fides, Spes, Charitas tantummodo piorum sunt. Naturales etiam dotes quãdoque gratiæ dicuntur, vt acumen ingenij, vires corporis. Atque hoc pacto Pelagiani callidè fatebantur, hominibus ad rectè viuendum opus esse gratia. Intellexerunt autem per gratiam liberum arbitrium, rationem, voluntatem. Hæc à deo gratis concedi non inficiamur. Negamus tamen eas esse gratias, quæ per Christi redemptionem electis eueniunt. Et cùm Ecclesia errorem Pelagij refutaret, de hoc genere gratiȩ nõ agebatur, sed de ea gratia qua regeneramur & iustificamur, sine qua nemo potest aut deo gratus esse, aut rectè viuere. Interdum humana voluntas cum equo confertur, Gratia cum sessore: quæ collatio quòd ad multas conditiones attinet, non displicet. Id verò imprimis obseruandum est, vt quacunque ratione gratiam accipiamus, semper eam statuamus gratis dari, non ex operibus. Neque vllo modo gratum facit, nisi quatenus accipitur pro beneuolentia dei. Atq; hæc hactenus de gratia.

Simile.

Omnem gratiam oportet gratis dari.

Sũt multa charismata quibus pij ab impijs nõ possũt discerni.

Dotes quædam propriæ sanctorum sunt.

LOCVS III.

De Fide eiúsq; certitudine, & oppositis timoris & securitatis vitijs. Adhæc de nostræ cum Christo vnionis, adoptionis & spei natura.

NVNC quid sit fides, conuenit exponere. Est ergo fides assensus, & quidem firmus, verbis Dei, non ex ratione, aut euidentia naturali, sed ab autoritate dicentis, vi Spiritus S. afflatus. Neq; discrepat hæc definitio ab illis, quæ Paul9 tradidit in 11. ad Heb. Cernere licet ex his, circa quæ versetur fides, nimirùm circa sermones dei. Et patet, quódnam sit primum principium, ad quod omnia Theologica resoluuntur. Id autem est, Dominus dixit. Sed autoritas, dicentis non potest apud nos valere quantum oportet, nisi Spiritus sanctus suasio interueniat. Græcè dicitur πίστις, quæ vox à πείθομαι deducitur. Quia non solemus credere, nisi quod habemus persuasissimum. De fide scribit Basilius, exponens illum locum Psalmi, *Credidi, propter quod locutus sum: Ne cõtende iam videre ea, quæ procul reposita sunt, neq; ea quæ sperantur, ambigua statuas.* In quibus verbis duo indicat prȩcipitia cauenda: vnum est, ne curiositate nimia incitemur ad quærendam euidentiam credendarum rerum, quæ, dum hîc viuimus, haberi non possit: alterum est, ne, quoniã obscura sunt, ambigui simus de illorũ veritate. Idemq; scriptor de Fidei confessione agẽs ita loquitur, Manifesta est *elapsio* à fide, & superbiæ crimen, aut reprobare, ex his quæ scripta sunt, aut superinducere aliquid ex non scriptis: cùm Dominus noster Iesus Christus dixerit, *Oues meæ vocem meam audiunt:* & ante hoc retulerit, Alienũ autem non sequentur, sed fugient ab ipso, quia nõ nouerunt vocem eius: & Apostolus in exemplo humano vehemẽter interdixerit, apponere aut detrahere aliquid diuinis Scripturis, dum ait, *Tamen hominis confirmatum testamentum nemo reprobat, aut aliquid addit.* Quo in loco animaduertis, quã cautè iste vir quoad fidem, asserat nil aut addendũ, aut detrahendum Sacris literis. Quod potissimũ facit aduersus eos, qui humana commẽta & traditiones necessariò credendas obtrudunt. Præterea non tacuit ipse idem fidei certitudinem, quando tradit eius propriũ in Moralib. 80. Summa 22. cap. vbi scribit, *Quid est proprium fidei?* Respondet, *indiscreta certitudo veritatis verborum dei, quæ nulla ratiocinatione, neq; ex naturali necessitate inducta, neque ad pietatem efformata cõcutitur.* Et addit, *Credẽtis esse*

In Rom. 3. uers. 22.

Fides quid.

πίστις unde.

Duo præcipitia cauenda.

Basilius inquit eos à fide aberrare, qui aliquid addunt Scripturis.

se in tali certitudine coarctari ad potentiam dictorum, & nihil audere reprobare, aut insuper addere. Si enim omne quod non est ex fide peccatum est, vt ait Apostolus, *fides autē ex auditu est, auditus autem per verbum dei: omne, quod extra diuinitus inspiratam Scripturam non ex fide est, peccatum est.* Astruit hîc Pater vnà nobiscum fidei certitudinem, & ostēdit vnde ea pendeat, cùm eam appellat indiscretam: quod credendo non examinemus nostris ratiocinationibus, quid possit, quídue non possit fieri: & alludere videtur ad ea quæ dicuntur à Paulo de Abrahami fide, quòd non hæsitarit ob incredulitatem. Vbi verbo *διακρίνεσθαι* vsus est. Quare indiscretio erit opposítū hæsitationi, quæ contingit ex humanæ rationis examine. Deinde rursus, quod in alia sententia monuerat, planè repetijt, quæ extra Scripturam sunt, non esse credenda. Et locum Pauli, Omne quod non est ex fide, peccatum est, natiuo & ꝓprio sensu vsurpauit, vt nos quoq; vtimur: quod aduersarij nostri ferre non possunt. Distat fides ab opinione: nam ea etsi propendere nos faciat in alteram partem, attamen id & cum ratione facit, & non sine metu veritatis alterius partis. Et suspicio debiliorem adhuc assensum parit: quia & ratione caret, & ambiguos de veritate alterius partis relinquit. Scientiam quidem verū est, firmum assensum generare: sed id efficit demonstrationibus adhibitis. Cùm itaq; iam constet, & quid sit fides, & quo pacto distet ab opinione, scientia & suspicione, videndum nunc est, quàm sit multiplex. Vna enim est potens, integra & efficax, qua iustificamur: altera verò inanis, temporaria & vana, quę iustificationē non affert. Quod satis patet ex Euāgelij parabola, vbi semen, Verbum inquam dei, cadere scribitur nonnunquam in terram bonam: interdum verò in petrosam, in spinas, & secus viam, vbi perit, & fructum nō adfert. Rursus quæ bona est, & vtilis fides, non est in omnibus æqualis: sed pro maiore, aut minore carnis infirmitate gradus habet. Vnde Paulus ait, Sicut vnicuiq; diuisit deus mensuram fidei. Et in eadem parabola semen in terram bonā cadens, non eam sortitur æqualem in omnib. partibus. Verùm alibi dat fructum trigesimum, alibi sexagesimum, alibi centesimum.

Basilius peccatum esse inquit quod extra fidem est, et Scripturas.

Fides ab opinione & suspicione distat.

Quotuplex fides.

Fides iustificās non est æqualis in omnibus.

2 In Abrahami autem exemplo, quod Apostolus tractandum suscepit ad Rom. 4. & natura & ingenium fidei appositè describitur. Est enim fides donum dei, quo promissionibus eius firmiter assentimur, carni & humanæ prudentiæ reluctantes. Donum dei esse, Paulus ad Ephesios disertis verbis testatur, cùm ait, *Fide nos seruatos esse, atq; id non ex nobis, donum enim*, inquit, *dei est*. Et quēadmodum Philosophi non arbitrati sunt, facultates & vires hominis esse satis ad absolutè perfecteq; agendum, & idcirco habitibus opus esse statuerunt, vt in repentinis casibus expediti esse possimus ad rectè faciendum, ita vt diuturna deliberatione non egeamus, vtq;, quod facimus, facilè & iucundè faciamus: ita nos quoq; oportet ad percipienda ea, quæ dei sunt, vi aliqua externa & superaddita, mentem ac intellectum no-

In Rom. 4. uers. 18.

Fides natura & ingenium.

Simile.

A strum habere corroboratum: cùm ad dei arcana vitio primi lapsus redditi simus multò ineptissimi. Cumq; illa quæ fides nostra respicit, diuina sint omnino, vt ad ea percipienda diuino etiam afflatu iuuemur, necesse est. Verùm quid in primis illud sit, in quo fides nostra fertur, dicēdum est. Id autem si vno verbo dicendum sit, est promissio dei, cui credendo assentimur. Est ea in primis promissio, qua pollicetur, se nobis fore placatum atq; propitium per Christum. Et licet in B Sacris literis permultæ legantur, nobisque offerantur dei promissiones, vna tamē est præcipua, propter quam cæteræ nobis præstantur, ad quā eandem omnes aliæ cogendæ sunt. Ea est, quam modò diximus, placatum fore nobis deum propter Christum. Et quamuis permulta sint, quæ debemus credere, vt comminationes, historiæ, adhortationes, laudes dei, & alia id genus, tamē hæc omnia ad illam vnicam promissionem persuadendam referri debent. Hinc patet, quódnā C sit obiectum præcipuum fidei. Commune autē obiectum, siue, vt loquuntur, adæquatū, est verbum dei nobis in Sacris literis declaratum. Vltra hoc obiectum, fides se non extendit: Nam vt Paulus ait, *fides est ex auditu, auditus autem per verbum dei.* Hoc aduersarij nostri ferre nullo modo possunt: Contendūt enim esse quædam, nescio quæ credenda, quæ in Sacris literis non contineantur. Nos autem dicimus, fidē esse assensum, qui exhibetur Scripturæ sanctæ, & his quæ necessa- D riò & euidenter per illam concluduntur. Solent nobis inter alia obijcere, perpetuam virginitatē matris Christi: quam aiunt credendam esse, cùm in Sacris literis non habeatur. Obijciunt insuper authoritatem sanctæ Scripturę esse ab Ecclesia, & ex ipsis Scripturis non posse probari.

Quódnam sit primum obiectum fidei.

Obiectum fidei adæquatum.

Veritates non scriptas & tamen credendas obijciunt Papistæ.

3 Quod ad primum attinet, satis nobis est edoceri ex Sacris literis, Christū ex Virgine & conceptum fuisse, & natum. Præter hoc autem asserere velle, beatam Virginem fuisse coniunctā vi- E ro commixtione carnis, temerariū est. Id enim cùm nec habeant Sacræ literę, nec sit verisimile, cur tandē à nobis credi debet vel affirmari? Contrà autem, quòd Virgo perpetuò manserit, cùm id Sacræ literæ disertè non affirment, non recipiendum est inter ea quæ necessariò credi debeant: qualia illa sunt, quæ in Sacris literis expressè continentur. Hieronymus hac de re scripsit aduersus Heluidium: Is enim meritò damnandus erat, quòd temerariè prædicaret, eam perpe F tuò Virginem nō fuisse. Et Augustinus pulchrè monet, cùm ad ea venitur, vbi sensus Scripturæ non potest certò colligi, nec sententiam alterutram in partem pręcipitemus. Quod ad alteram obiectionem attinet, sæpius dictum est, id non esse verum quod assumunt, Scripturam habere authoritatem ab Ecclesia. Eius enim firmitas à deo pendet, non ab hominibus: & prius est Verbum, & quidem firmum ac certum, quàm Ecclesia. Nam Ecclesia per verbum vocata fuit. Et spi G ritus dei egit in cordibus audientium verbum, & illud legentium: vt agnoscerent, non esse humanum

Scriptura non habet authoritatem ab Ecclesia.

manum ſermonem, ſed prorſus diuinũ. A Spiritu itaq; acceſsit authoritas verbo dej, nõ ab Ecclesia. Sed aiunt, Auguſtinum ſcribere aduerſus Epiſtolam fundamenti, *Non crederem Euangelio, niſi me Eccleſiæ authoritas cõmoueret.* Atqui his verbis Auguſtinus nil aliud ſignificare voluit, quã multum tribuendum eſſe miniſterio Eccleſiæ, quæ fidelibus proponit, prædicat, inculcat Euangelium. Quis enim noſtrûm acceſsit ad Chriſtũ, aut credidit Euangelio, quin excitatus fuerit prædicatione Euangelij, quæ fit in Eccleſia? Non tñ inde colligi poteſt, authoritatẽ Euangelij pendere ab Eccleſia apud animos audientium: Nam ſi in ea poſitũ eſſet, vt Scriptura reciperetur, certè illam iam olim & Epicureis, & Turcis perſuaſiſſet. Verùm lõgè ſecus eſt: Quicquid enim authoritatis habet Eccleſia, aut miniſtri eius, id totum pẽdet à verbo dei. Nam ſi quæras ex illis, vnde probẽt authoritatem Eccleſiæ, aut vnde certi ſint, eam non errare in intelligendis Sacris literis & ſecernendis ab alijs, dicent quoniam regitur à Spiritu ſancto. At hoc ipſum, ô boni, vnde noſtis? Quoniam Chriſtus inquiens, promiſit ſe cum ea futurum vſq; ad conſummationẽ ſeculi: & quoniam idem dixit, *Vbicunq; fuerint duo aut tres congregati in nomine meo, ibi ſum ego in medio eorum:* &, *Mittam ſpiritum Paracletum, qui vos deducet in omnem veritatem.* Hęc inquiũt ea ſunt, quæ nobis perſuadẽt Eccleſię authoritatẽ. Sed iſta vnde quęſo accipitis, niſi ex Sacris literis? Quare è diuerſo potius cõcluditur, Eccleſiã authoritatẽ ſuã habere à Scriptura.

Non crederem Euangelio, niſi Eccleſiæ authoritas me cõmoueret.

E diuerſo Eccleſia ſuam authoritatem habet à Scriptura.

4 Ad hæc ex eo loco Pauli declaratur alia differentia fidei: nimirùm, quòd ſit aſſenſus firmus. Prædicat enim de Abrahamo, nihil eum hæſitaſſe. Et vtitur verbo *διακρίνεσθαι*, quod eſt, ſecum diſceptare, atq; ambigere. In quam ſignificationẽ Acta quoque Apoſtolica eodem verbo vtuntur. Sic enim Petro dicitur, vt ad Cornelium Centurionẽ eat, *μηδὲν διακρινόμενος*, hoc eſt, nihil ambigens. Reſpexit Abrahamus ad voluntatẽ & potẽtiã dei promittentis: non ad ſuã aut vxoris infirmitatẽ. Extra deum nihil habuit, vnde poſſet ſibi quippiam huiuſmodi promittere. Quare, vt inquit Apoſtolus, *roboratus eſt fide, nec hæſit aut incredulitate.* Quod perinde eſt ac ſi dixiſſet, Ex omni alia parte incredulitas & dubitatio illi ſe offerebant. Neq; reprehendi debet hæc ſentẽtia, quòd non ita in nobis fieri experiamur. Nullus enim eſt, in cuius animo nõ ſuboriatur interdũ aliqua dubitatio, de his quæ credimus: Quia hoc non à fide, ſed ex noſtra infirmitate prouenit. Id nos facilè docere poteſt, quod videmus in habitu ſciẽtiæ præſertim mathematicæ cõtingere. Ibi enim certitudo eſt, & quidem maxima: Nam cõcluſiones ex præmiſsis: neceſſariò & euidentiſsimè cõſequũtur. Verùm ſi quis non perfectè didicerit, nec abſolutè ſciẽtiam fuerit aſſecutus, interdum dubitabit. Id autem fit, non propter ſciẽtiã, ſed propter defectum eius, qui ſcientia vtitur: Ita quia nos dum hîc viuimus infirmi ſumus, neque plenam perfectamque fidem habere poſſumus, ideo emergunt ſæpè etiam nolentibus nobis dubitationes. Verùm ſecus eſſe videas de natura opinionis, quæ talis eſt, vt nobis imputari minimè debeat, ſi nonnihil inclinamus in alterã partem, ab ea quam opinamur eſſe veram. Infirmitas autem quæ nobis circa fidem accidit, duplex eſſe poteſt. Quandoque enim firmiter quidem adhæremus his quæ credimus: ſed alia tamen adhuc ſuperſunt credenda, quæ nondum percepimus. Et hoc pacto qui adhuc ſeruabant ciborum delectum, & alias cæremonias vnà cum Euangelio, à Paulo in Epiſtola ad Rom. dicuntur infirmi fide: quòd nondum nouiſſent per Chriſtum abrogatas eſſe cæremonias Iudæorum. Aliquãdo fit, vt videamus quidem quæ credenda ſint: fide tamen non ita ſimus perfecta, vt firmiter & conſtanter in illis hæreamus. Ita Chriſtus Apoſtolos appellauit Modicę fidei, & pręſertim Petrum, cùm fluctibus iam ferè mergeretur hæſitando. Quare ſemper de vtraque parte deus rogandus eſt, vt nobis fidem augeat.

Fides eſt firma.

Cur nobis credentibus emergunt dubitationes.

Duplex fidei defectus.

Deus rogãdus, ut fidem augeat.

5 Obſeruandum eſt etiã ex hoc loco, vim credendi eſſe à Spiritu ſancto: cùm tot ac tãtis fluctibus dubitationum animum impetentibus, non ſuccumbimus, ſed illos deniq; ſuperamus: quod ſine cœleſti & ſupernaturali quadam vi fieri non poſſet. In iſto autem aſſenſu fidei, examinandum eſt diligẽter, & quis ille ſit qui dixerit, & quidnã illud ſit quod dicitur, nobiſq; ad credẽdum proponitur. Quia diabolus nihil magis curat, quàm vt deus credatur dixiſſe quod non dixerit. Sæpè etiam illa quæ ab ipſo deo dicta ſunt, ab impoſtoribus torquẽtur in diuerſum ſenſum, & deprauãtur, atq; ita credenda obtrudũtur. Quare quum opus ſit reuelatione, quod ad vtrunq; caput attinet, deus orandus eſt, ne nobis imponi ſinat. Putauit quidam ex Sententiarijs, ſi certò conſtaret deum quippiam dixiſſe, in eo fidem nõ poſſe habere locum. Nam illico inquit, naturali lumine cognoſceremus, verũ eſſe oportere quod deus dixerit: niſi eum velimus mẽdacem exiſtimare. Sed iſte inſigniter errat: Non enim dubitamus, Prophetas certò cognouiſſe deum in ſe loqui, & tamen his quæ prædicebant, fidem habuerunt. Nos etiam certò nouimus, deum dixiſſe ea quæ habentur in Sacris literis, & tamen illis fidẽ habemus. Apoſtoli nouerũt ſe accepiſſe Spiritum ſanctum, non tamen ob id carebant fide. Quod autem iſte dicit, tum eſſet verum, ſi deum hæc dixiſſe ratione aut ſenſu euidẽter cognoſceremus: quod fieri omnino non poteſt. Non enim iſta nobis innoteſcunt, niſi reuelatione. Iſte verò pro euidentia poſuit certitudinẽ. Poſtrema pars, quæ eſt in definitione, qua dicitur hanc aſſenſionẽ luctari cum ſenſu & prudentia carnis, non tantùm hoc exemplo Abrahami perſpicuè monſtratur, ſed alijs etiã permultis. Liberationem deus promittebat Iſraelitis: interim tamẽ augebatur afflictio: maior numerus laterum imponebatur: paleæ ad opus non dabantur: acerbè & crudeliter cædebãtur. Quumq; iam eſſent egreſsi Ægyptũ, ſe illis obijciebat mare, & ex altera parte rupes inſuperabiles: à tergo autẽ, magno cum exercitu

In aſſenſu fidei quæ ſint excutienda.

Qui certè nouerunt deũ quippiam dixiſſe, an ſequatur illos credere.

Exempla.

imminebat Pharao, quib. obstaculis carnē opor A tuit reluctari. Promissioni factæ Dauidi multa identidē refragabantur, ne vnctioni Samuelis fidem haberet: aduersus quæ necesse fuit vt corroboraretur fide. Apostoli quoq; multa in Christo deprehendebāt infirmitatis indicia, quæ illos oportuit fide superare. Quare concluditur, eā esse fidei nostræ naturā, vt semper cum aliqua dubitatione certet.

Fides semper cum aliqua dubitatione.

6 Quū verò additur, dans gloriā deo, finis proponitur, quem fides spectat: nimirùm, vt gloria B dei constet & augeatur: quæ in eo sita est, vt æstimationem deo dignā concipiamus. Abrahamus dicitur fuisse ferè centenarius. Nā, vt habet historia Geneseos ca. 17. nonagesimū nonū annū agebat, cùm hæc promissio illi offerretur. Neq; ante se habuit exemplum simile, quod intuendo confirmaretur. Ille enim primus est, cui in Scripturis legimus restitutam fuisse vim ad prolem suscipiendam. Neq; mirū est, ex opere fidei afferi gloriam deo: quandoquidē ibi meliorem nostri par C tem in gratiam eius abnegamus: ea aūt est mens & ratio, qua propositis rebus, vel assentimur, vel dissentimus. Vnde apparet, nihil pręclarius à nobis deo offerri posse. Est enim hęc ingēs testificatio diuinæ potētiæ ac bonitatis, vt eius causa videamur naturæ sensum in nobis extinguere. Mirum verò est, eos, qui opera tam libenter cōmendant, quíq; tam multi sunt in castitate, cœlibatu, & alijs operib. efferendis, in ornanda fide tantopere frigere: cùm ab ea sit victoria, qua & nosipsos, & mundum vniuersum vincimus. Sic enim D Ioannes ait, *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra.* Quod non eò dico, quòd putem nos iustificari fide, quatenus ea opus est. Varijs enim infirmitatis nostræ maculis inquinatur. Et Augustinus ait, nō esse admittendā hanc sententiā, Fidem nobis mereri iustificationē. Ea enim inqt, nō est ex nobis: sed vt Paulus ad Ephesios disertè testatur, est donū dei. Attamē quatenus opus est multis partibus, alia opera vincit. Neq; dici E potest, q̄ hallucinētur Scholastici, dum illā absq; bonis operib. extare posse confingunt. Nam iuxta illorum sententiam, fides non accederet ad dignitatem prudentiæ: quæ vt & philosophi scribunt, & ipsi fatentur, absq; cęteris virtutib. haberi non potest. Quæ igitur erit fides theologica, si prudentiæ perfectionē non attingit? Deinde cū virtus non patiatur vnā secum cōiungi vitiū, & ipsi fidem virtutem esse contendant: quomodo in peccatoribus, & alienis à deo, veram fidē esse F volunt? At dicent, se illam constituere virtutem intellectus: cui generi virtutum vitia non repugnant. Siquidē in scelestissimis hominibus, scientię insignes interdū conspiciuntur. Sed ne hoc illos iuuet, sua ipsorum obstat fictio. Imaginantur enim ea, quæ nostro intellectui proponuntur si obscura sint, nec euidentiā habeāt, assensum illis non præberi, nisi quia voluntas intellectui pręcipit vt cōsentiat, atq; in hoc se diuinę veritati obijciat. Interrogabimus ergo istos, an opus volun G tatis, quo mādat intellectui, vt cedat, & assentia-

Fidei finis. Gloria dei in quo sita.

Fide abrogamus nostri meliorem partem.

Fides non meretur nobis iustificationem.

Fides qua opus est alia opera vincit.

Fidem esse non posse absq; operibus.

tur verbis dei, bonū sit, an malū. Certè velint nolint, cogentur fateri bonū esse. At absq; charitate fieri non potest, vt voluntas adducat intellectū in sententiam rerū credendarū: Quare pugnant inter sese istorum cōmenta. Nos verò non ita fieri docemus, vt fides à præcepto voluntatis pendeat. Vnde enim illa moueretur, vt res credēdas recipi iuberet tanq̄ bonas & dignas fide, nisi id prius per intellectum percepisset? Obscura quidē, & parum euidētia humanæ rationi fatemur esse ea, quæ credimus. Sed ea intellectui conspicua fiunt lumine diuinæ reuelationis, & fulgore Spiritus sancti. Quare à iudicio rationis apprehenduntur, atq; admittūtur summa certitudine: quib. ita cognitis atq; receptis, vt cōsequens est, voluntas sese oblectat, & ea tam vehementer cōplectitur, vt cæteris animi facultatib. opera pręcipiat, ei veritati cui mens credidit, cōsentanea. Atque hoc pacto ex fide oritur charitas, & illas spes cōsequitur. Quæ enim credim⁹, & vehemēter amamus, ea forti & patienti animo præstolamur: qđ ad spē potissimùm attinet. Nec suspicetur quisquā, id aut rationi obesse, aut naturā hominis extinguere, qđ credēdo videamur sensum humanū abnegare: quasi hoc sit insanire, vt rex Agrippa dicebat Paulo, cùm fidē Christi prædicaret: *Multæ literæ te ad insaniam adigerunt.* Nō ita est: sed potiùs efficitur per fidem, vt ratio nostra, doctrinæ dei, & eius reuelationi se subijciat: potiùs q̄ inferioribus ratiocinijs, & persuasionibus: q̄ cùm sint inferiores diuinis Scripturis, euehitur illis potiùs homo, quàm deijcitur. Et si quis dicat, insanire homines credendo, addemus id maximè cum ratione fieri.

Fides à præcepto voluntatis non pendet.

Diuina reuelatio facit conspicua, quæ alioquin erant obscura.

Fides naturam hominis non extinguit.

7 Memorat Apostolus, Deū mortuos viuificare, & emortuū fuisse corpus Abrahami, atq; etiā vterum Saræ. Quibus verbis Chrysostomus ait iaci fundamēta nostrę resurrectionis, quā futurā credimus. Nam si deus hęc facere potuit, illi nec mot⁹ deerit, nec facultas qua restituat mortuos. Atq; equidem mihi persuadeo, hanc fidem non paruo præsidio Abrahamo fuisse, vt animū induceret sacrificare filium suum, vti deus ab ipso postulauerat. Licet enim promissionē de posteritate suscipiēda per Isaacum accepisset, tñ illo occiso, videbat adhuc locum eidem promissioni superesse. Deum enim posse etiā mactatū excitare credebat, vt iterum viueret. Quamq; laudabilis fuerit huius Patriarchæ fides, Paulus indicat, cū illum ait, nō spectasse corpus suum emortuū, aut effœtum vterū Saræ, sed gloriam dedisse deo: id certissimè persuasus, Deū posse præstare atq; efficere, quæcunq; promiserat. Ambrosius *in ærist. eius* declarat excellentiam huius fidei, nam eam confert cū incredulitate Zachariæ: cui cùm Angelus denuntiaret Ioannis Baptistæ generationem, tñ perstitit incredulus. Et idcirco correpț⁹ est à Domino, & lingua eius ita impedita, vt eam explicare nō posset. Quæ pœna satis fuit illi peccato congrua: Nam qui non credunt, ijdem neq; loquuntur, neq; confitentur. Cogitauit secum Abrahamus, quanquam natura iam effœtus

Fundamenta nostræ resurrectionis.

Quæ fides Abrahamū confirmauerit ad obediendū deo.

&

A & sterilis effectus sim, tamen dei vis & potentia non subijcitur creaturarũ impedimentis. Potest enim deus, citra consuetam rationem & cursum naturæ, quicquid voluerit efficere. Quare, licet meis viribus procreare non possim, tamen deus potest ornare promissionẽ suam miraculo, quod superet naturæ ordinem. Rabini Hebræorum aiunt, Abram non generat, verùm Abraham generat. Quoniã inquiunt, He aspiratio interponitur, quod est elementũ pertinens ad nomen Tetragrammatum: Ac si diceretur, adiecta vi diuina, q̃

B procreare non poterat, liberos iam suscipit. Augustinus in quæstionibus super Genesin illũ locum Apostoli arbitratur non simpliciter intelligendum esse: Quia post mortẽ Saræ, legimus Abrahamũ ex Cethura vxore superinducta, multos filios habuisse. Et addit, Physicorum esse sententiam, viros adultioris ætatis, ex mulierib. natu grandiorib. nõ posse liberos procreare: eosdẽ tñ ex puellis posse. Quare vult corpus Abrahami hoc loco intelligi emortuũ, quoad Saram vxorẽ

C quæ iã erat nonagenaria. Sed hęc expositio non habet cãm tam firmam, vt nos possit ad se cõpellere. Nam q̃d Abrahamus susceperit liberos ex Cethura, Sara cùm iam esset mortua, id ex eo fieri potuit, quòd illi deus iam vltra naturæ ordinẽ vim procreãdi restituisset. Neq; ad rem facit, q̃d affert Origenes, qui hoc loco scribit, emortuum intelligi corpus Abrahami, quòd iam cùm vxore sua castè viueret, neq; amplius cum ea cõmisceretur. Commendat autẽ eum, quòd accepto dei

D mandato de prole sibi futura ex coniuge, rursus ad illam accesserit. Ista, vt videtur, ab eo sunt excogitata, nec ex historia possunt elici. Nunc id agit Apostolus, vt Abrahami fidem commendet, quòd promissioni dei constanter assensus fuerit, licet reclamante & sua & vxoris natura.

An Abrahamus dubitarit, quũ sibi filius promitteretur.

8 An verò Abrahamus quippiam dubitauerit, quum illi deus promitteret filium, Scriptura videtur in suspicione relinquere. Nam cap. 17. Geneseos risisse dicitur, & dixisse, *Num centenario nascetur filius? et Sara nonagenaria pariet? Vtinã viuat Ismael in conspectu tuo.* Verba hæc, & lætitiam & admirationem præ se ferunt, coniunctã nihilominus cũ

E aliqua dubitatione. Atq; hæc Scriptura idcirco commemorat, vt fides Abrahami, quæ tantopere laudatur, nequaq̃ existimetur fuisse absq; dubitationibus, quæ à carne & humano sensu oriri consueuerunt. Quoniam aũt fides Patriarchæ illius vicit, idcirco laudatur. Neq; illic legitur Abrahamus accusatus à deo incredulitatis, quemadmodum Sara, quæ itidem risit. Quòd si risum externũ expendas, ambo pares fuerunt. Verùm

F deus, qui est καρδιογνώστης, optimè intellexit vtriusq; fidem. Sancti viri, quamuis dei promissionibus crederent, tñ interdum ex humana infirmitate subdubitabant. Idcirco sæpius factũ est, vt signa & miracula petierint ad confirmandam suam imbecillitatẽ, quod à Gedeone & Ezechia rege factũ legimus. At hoc loco remediũ ostenditur aduersus huiusmodi tentationes: nimirũ,

Remediũ contra imbecillam fidem.

G vt reuocemus cogitationes ab humanis obstaculis, & solùm contemplemur potentiã dei. Hoc Angelus monuit beatam Virginẽ, *Non est* inquiens *impossibile apud deũ omne verbũ.* Quanquã ex verbis Virginis non apparet, eam dubitasse, sed tantùm petijsse, qũo id futurũ esset. Nõ enim dubitabat, se, vt Angelus dixerat, concepturã, idq; statim: sed quum animaduerteret se nondum matrimonio esset coniunctam, quamuis esset despõsata, interrogauit quónam modo id fieret: expectandáne esset coniunctio, an id alio pacto futurũ esset. Angelus igitur responso suo duo capita complectitur. Alterum, quo dubitationẽ remoueret, si qua fortè in Virginis animo hæsisset: ait enim, *Non est impossibile apud deum omne verbum:* alterum de concipiendi modo. *Spiritus* inquit, *sanctus, superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Quòd autẽ quidam cõminiscuntur, eam sic interrogasse, q̃d vouisset deo Virginitatem, nihil opus est vt multis refutemus: præsertim quũ ex ipsa historia doceamur, eam despõsam fuisse viro, neq; tum temporis cõsuetudo illa fuerit, vt Virginitas deo voueretur. Sed vt ad institutum redeamus, dubitationibus, quæ fidei reluctantur, occurrendũ est consideratione diuinæ potentiæ. Non enim vlla dubitatio ex dei volũtate oritur. Nam vltrò pollicetur, quicquid credendũ proponit: neq; certè id faceret, si dare nollet. Superest igitur, vt q̃ huiusmodi dubitatione tentantur, de eius ambigãt potentia. Hinc factũ arbitror, vt Ecclesiæ preces tam frequenter initium sumant ab omnipotẽtia dei, vt animi precantium cõfirmentur, neq; quũ publicè oretur, quicquã cum hæsitatione petãt.

An beata Virgo dubitauerit: an vouerit.

Preces Ecclesiæ.

Ex his constat, quàm graue sit peccatum, de promissionibus dei dubitare. Id enim non aliud est, quàm deum vel mendacẽ, vel infirmum facere. Et qui ita sentiunt, deum nec inuocare possunt, nec aliq̃d ab eo vel petere, vel expectare. Iam verò quum hoc sit ingeniũ fidei, quod Apostolus nunc describit, satis apparet, Diabolum non habere fidem. Non enim fidere potest se deo esse gratum, prætereà illum omnipotentem esse acumine intellectus naturali satis nouit. Quòd autẽ Iacobus ait, *Diabolũ credere, & contremiscere:* Credere posuit pro Nosse. Fides verò q̃ hîc describitur, ad homines tantũ, eosq; non nisi pios pertinet.

Graue peccatum, de promissis dei dubitare.

Fides quæ hic tractatur, solũ ad homines pios pertinet.

9 Cęterùm se offert dubiũ, Quia si tantùm verbum dei credendum est, vt paulò ante dictũ est: cur dicebat Christus, vt si nõ crederent sibi, saltẽ operibus crederẽt? Videtur enim ex hac sententia miraculis etiam credendũ. Sed respõdemus, miracula esse quasi testimonia, per quę adducantur homines, vt facilius credant, ita vt sint per q̃ credatur, non q̃d fides in illa feratur tanquam in suum obiectum. quamuis de Christi & Apostolorum miraculis credendum est, quòd à deo fuerint, nõ à Beel-zebub, vel à diabolo, quemadmodum Pharisæi calumniabãtur: atq; hoc in verbo dei cõtinetur, quia testimoniũ perhibet, hæc miracula edenda fuisse ac edita deniq; suo tẽpore, nimirùm in prædicatione sanæ doctrinæ. Sacramenta etiã creduntur, at illa nihil aliud sunt, quã verba dei visibilia, quibus etiã verbum quod au

In Rom. 10. vers. 17.

An miraculis sit credendum.

Sacramenta creduntur.

ditur, adiunctū est: prout Augustinus dixit, Accedit verbum ad elementū, & fit sacramentū. Iudicium tñ est adhibendum, quum verbo dei credimus, ne vitiosa & corrupta sentētia eliciatur: ꝓbatione etiā opus ad miracula discernenda, & in sacramentis animaduertendū, vt ritè, id est sicuti à deo instituta fuerunt, administrētur. Et iudicio sano remouenda sunt ac separanda hominū inuenta, ne illis credatur tanquā sermonib. dei. & quum Basilius, vel alij Patres dicāt, absq; examine, seu iudicio credendum esse, quod videtur desumptū ex eo quòd Paulus in episto. ad Rom. dicit Abrahamū credidisse, nec iudicasse, Græcè id verbū est *διεκρίθη*: Vt huic dubio satisfaciamus, intelligendum est esse duplex iudiciū: alterum, qō imus in consilium cum sensibus & humana ratione, & istud planè remouetur à fide, nā semper ea verbo dei resistit. Aliud verò est iudicium spiritus, quod necessariò adhibetur: atq; hoc est quod Paulus aiebat, *Omnia probate, quod bonum est tenete*. Et ad Corinthios, *Spiritualia spiritualibus comparantur*: & hoc iudicio necessarium est, locum vnum in diuinis literis obscuriorē cum altero manifestiori conferre. Authoritas Ecclesiæ non dominatur fidei, vt nonnulli malè sentiunt. Officiū eius est prædicare, monere, arguere, testari, atq; ob oculos ponere Sacras literas, neq; sibi credi postulat, nisi quā verba dei loquitur. Paulus priusquam verbi meminisset, per qđ fides procreetur, mentionem fecit euangelizantium, id est, ministrorum qui à deo mittūtur, in quib. describit Ecclesiæ ministeriū, quòd nimirū in euāgelizando consistat. Præterea si fides, vt scribitur, est ex auditu, hoc est vt subditur, per verbū dei, necessarium est nihil esse, quo magis alatur, foueatur & confirmetur fides, quàm assidua lectione ac repetitione verbi dei. Hoc Tertullianus est attestatus in Apologetico, Cùm *ad hoc* inquit, *sacros coetus cogi, vt verbum dei audiatur*. Dicunt Philosophi nos ex ijsdem esse, atq; nutriri: quare consimiliter fit, vt si fides ex verbo dei est, ex eodem alatur. Scimus præterea ex operib. frequentib. confirmari habitus: & si desistatur ab actionibus, eos debilitari. Quare si quis desinat legere, audire, seu repetere Sacras literas, languet in eo fides. Et qui putant viuam puramq; fidem in Ecclesijs cōseruari absq; frequentib. concionibus, vehementer errant. Chrysostomus habet pulcherrimū simile de lucerna, seu lampade accensa, quę facilè extinguitur, nisi subinde infundatur oleum. Per lampadem seu lucernam, fidem intelligit: oleum verò, verbum dei. Atq; hoc scribit, vbi tractat parabolam virginum sapientum, & stultarum.

Distinctio de iudicio.

Authoritas Ecclesiæ nō dominatur fidei.

Fides quomodo alatur.

Chrysostomi simile.

Quatenus Fides cum timore conueniat.

10 Certitudini porrò fidei aduersari videtur qđ à Paulo dicitur, *Alioqui & tu excideris*. Nullus qui credit, quo ad seipsum sibi persuadere debet qđ sit excindendus: non enim patitur fides hāc persuasionem. Dominus ait, eum qui credit, de morte ad vitā transire, nō quamlibet, sed æternā, quę nunc est inchoata, perficietur aūt in futuro seculo. Cùm igitur promittatur ęterna vita, diffidere minimè debemus. Quisq; fideliū se credit à deo adoptatum in filium, & electum ad vitā æternā: fiet igitur illi sicut credit. nam & etymologia fidei à multis inde trahitur, quasi fiat quod est dictum. Qui tamen ita credit, de perseuerātia semper debet cogitare, neq; remissè viuere, atque à deo, permanendi in bonitate illius, donum atq; gratiam implorare, de qua obtinēda minimè dubitare oportet, cùm & promiserit eam suis deus, & oratio fidelis non possit cum hæsitatione fundi, vt Apostolus Iacobus testatus est. Prodest nihilominus attentè nostrā carnē obseruare, quæ infirma est, & vndiq; immunda, neq; illi natura sua repugnat, quin damnetur. Vnde his Apostoli verbis frēnanda est eius superbia, frangēda securitas, & ignauia excitanda. Pro certitudine tñ retinenda, confugiendū ad id est, quod mox adducit, dona dei & vocationē esse absq; pœnitentia. Vtq; videamus q̃ vtilis sit fidelibus, neq; vllo modo superuacanea hæc Apostoli monitio, sic rem distribuemus, vt primùm de Ecclesia videamus quid nobis timendū sit. Si de tota agamus, nequaq̃ timendū est, eam vnquā defecturā esse: promisit enim Christus futurū se cum ea vsq; ad consummationē seculi. Tentari quidem potest, cribrari & concuti, sed euerti non pōt. Oramus igitur, vt crux eius, tentationes & persequutiones releuentur, & illi cedant in bonū. De particularibus aūt Ecclesijs, quoniā fieri pōt vt transferantur, precamur & pro assiduis earū tentationibus, & vt apud illas & præsertim nostram maneat regnū dei. Quoad posteros nostros, est etiā qđ timeamus, quoniā promissio indefinitè ꝓposita est, & nisi cōtrahatur per electionē & prædestinationem, fieri potest vt illos nō cōplectatur, quemadmodū oēs Iudæi non erant comprehēsi in promissione. Ac de infantib. constituendū est idem: Fœdus quidem & promissio eos nō excludit, imò generaliter sunt his verbis denotati, cū dixit Dominus, *Ero deus tuus, & deus seminis tui*. Sub qua promissione illos tingimus, & Ecclesiæ visibiliter incorporamus, qui tñ cū adoleuerint, possunt respuere fœdus, & Euangeliū contemnere. vnde palàm fit, eos ad electionē & promissiones re vera nō pertinuisse: idcirco iure timere possumus, ne flēt, vt cōtigisse videm⁹ Ismaeli & Esau. Sunt præterea in Ecclesia nōnulli *πρόσκαιροι*, hoc est temporarij, qui ad tempus credūt, & in tentatione recedunt, quemadmodū fecit Iudas, & qui Christum in persequutionib. abnegarūt: quare his quoq; maximè timendū est. His verò q Christo synceriter credunt, licet de salute confidant, & certi sint, attamen imminent semper dum hîc viuimus, permulti lapsus, & quidē graues, vt Petro, vt Dauidi. Vnde licet non timeant æternùm damnari, sed certò sperēt se vel à deo tuēdos ne labantur, vel si lapsi fuerint vt restituātur, (quēadmodū & nos de his confidimus, qui excōicantur: nō enim eijciuntur ab Ecclesia, vt pereāt, sed vt deniq; spiritus eorū saluus fiat.) Attamen & electi atque synceriter credentes, timere perpetuò

In Rom. 11. vers. 22.

Nemo pius incertus est de salute sua.

Vnde dicatur fides.

Quid Ecclesiæ timendum sit.

Fieri nō potest vt Ecclesia pereat.

Particulares Ecclesiæ possūt deficere.

Posteris nostris iure timemus.

Cōfidimus posse restitui, quos excōicamus.

tuò sibi debent à lapsibus, & ne à Christo excindantur saltem ad tempus. Et de hac restitutione lapsorũ, mentio fit etiam apud Hierem. 3. cap. *Fornicata es cum amatoribus tuis, attamen redeas.* Omnia ista nobis demonstrant, non inutilem esse hanc Pauli adhortationẽ ad timorẽ, quum & pro nobis ipsis, & pro alijs tot modis nos oporteat esse solicitos. Addit ptereà his Chrysostom⁹ abusum diuinæ gratiæ quo laboramus, debere nobis esse magno timori & horrori quoties illũ cõsideramus.

Habent & pij homines quod timeant.

11 Quo spectat quod dicitur, tum ad Rom. tũ ad Corinth. *Pios fide stare.* Neq; repugnat, quod in eadẽ epist. 15. habetur, Corinthios in Euangelio stetisse, quia fides ad Euangeliũ refertur, tanquã ad proprium obiectum, imò quodãmodo ab eo nascitur, vt superius vidimus. Neq; hic sermo est de singulis hominibus, sed de cœtu & corpore credentium. meritò igitur admonet, *Noli altum sapere, sed time.* Nam quemadmodũ Ecclesia Iudaica esse desijt, Africa item, Græcia & Asia multas Ecclesias amiserunt: ita metuendum est, ne idẽ contingat nunc Ecclesijs, quæ stare videntur: nõ ergo efferant sese. Quisque aũt ex fidelib. hominibus minimè dubitare debet de ppria salute. Est enim ingeniũ fidei, certos homines reddere de diuina promissione. Sciendum tñ, fieri nõ posse, quãdiu hîc viuimus, vt prorsus oẽm metũ exuamus. Versamur namq; perpetuò inter duas cogitationes: alteram de bonitate, fide & constantia dei, alteram de corruptione, infirmitate & propensione ad malum nostra. Cõsideramus enim, q̃ simus infirmi, & ad mala proni, nostrorũq; operum, quantumuis bonorum, sordes & imperfectionem, atq; vnà legis seueritatem, in exigẽdo quæcunq; præcipit adamussim. Iam huiusmodi cogitatio vehemens, non potest non vehemẽter animum perterrefacere, eumq; deijcere. At ex altera parte, dum clementiam, bonitatẽ, misericordiam dei, & eius in promissionibus constantiam attendimus: simulq; occurrit, omnia Christi merita nobis cõmunicata, reficimur & recreamur, metusq; aut lenitur, aut planè quandoq; deponitur. Siquidem affectus isti, vbi perfecti fuerint & intensi, mutuò sibi succedũt: nec enim simul esse possunt, vel si vna fuerint, esse remissum vtrunq; constat. Verùm quónam pacto sibi mutuò vicissim dent locum, quotidiano experimento experiri licet. Nam si collocetur quis in altissima turri, & nihil aliud verset animo, q̃ altitudinem loci & inde casum exitialem cogitet: fieri nõ poterit, quin totus horrore concutiatur. at si conuertat oculos ad repagulum oppositũ, quo planè à casu prohibeatur, certè animum eriget, & à metu liberabitur. Nec mirum cuiquam videri debet, quòd statuimus, fidem illum timorem depellere, qui cum dubitatione de salute est cõiunctus, quum in Ioanne dicatur, charitatẽ foras mittere metum. Quod enim Scriptura tribuit charitati, multò magis fidei tribuendum esse certissimum est: oritur enim hæc ex illa. Sed vt iam diximus, de singularib. hominibus nõ agitur à Paulo, sed de publica professione Christi, Euangelica prædicatione, ac eius cultu recepto in tota aliqua gẽte ac prouincia. Et qđ hîc dicitur, homines pios excitare deberet ad preces quàm ardentissimas, pro Ecclesiarum conseruatione.

In Rom. 11. uers. 20.

Quod Ecclesiæ timendum sit.

Singulis de propria salute non est dubitandũ.

Dum hîc uiuitur non possumus oẽs metũ exuere.

Fides non minus quàm charitas timorem eijcit.

12 Sed quoniã ad Rom. scribit Apostolus, *Non accepistis spiritum serui tum iterum ad timorem*, non erit abs re videre paucis, num Paulus nos ab omni timoris genere velit esse liberatos. Hoc primùm constet, Timorem nihil aliud esse, q̃ animi affectum, quo percellimur ob imminẽs aliquod magnum & exitiosum malũ. Non solemus cõmoueri periculis quæ procul absint, sed illis quæ iamiam impendere videantur: Neq; nos leuia & ea quę parui momenti sint, perterrefaciunt. Timor itaq;, quatenus spectat ad Theologũ, respicit peccatum, iram dei, castigationes, flagella, & ipsam deniq; gehennam. Sed duo numerantur genera timoris: quorũ alter filialis appellari solet, alter seruilis. Et seruilem quidem esse aiunt, qui tantũ pœnarum & gehennæ metu, vel à scelere retrahit, vel ad benefaciendũ impellit. Id significauit Ethnicus poeta, cùm scriberet,

Oderunt peccare mali, formidine pœnæ.

Filialis aũt est, quo hñes rectè viuunt, & flagitia fugiũt, qđ cupiãt illustrare gloriã dei, quodq; iustitiam ipsam p se probẽt. Vnde idem poeta ait,

Oderunt peccare boni, virtutis amore.

De hoc duplici genere timoris, multa passim traduntur ab Augustino multis in locis, & ꝑsertim trac. 9 in epist. Ioãnis: & habetur apud Magistrũ Sent in 3. dist. 36. vbi Augustinus duo loca è Sacris literis pfert, q̃ videtur pugnare. Alter est ex Ioãne, *Perfecta charitas foras pellit timorẽ.* Alter è Psalmo 19. *Timor Dñi manet in æternũ.* Manere, & pelli foras, nõ consentiũt. Hãc ille pugnã cõponit, & ea ait reuera nõ discrepare. Vt. n. duę tibię eodẽ spiritu inflatæ nõ discordãt, ita ait, duo corda Dauidis & Ioãnis, inflãmata eodẽ spiritu dei, nõ posse inter se dissidere: verùm æquum & attentũ auditorem requirere. Nã Ioãnes agit de timore seruili, & perfecta charitate: Dauid aũt agit de timore filiali. Itaq; ait, *Timor Dñi castus, aut mundus* (nam Hebraicè scribitur, *Iireath Iehouah, tehorah*) *manet in æternũ.* Sic ille hanc speciẽ pugnæ cõponi posse arbitratur. Vtitur aũt de vtroq; timore tali simili. Cõstituamus inquit, esse duas mulieres, vnã castam alterã impudicam & adulterã. Vtraq; certè harũ timebit virũ suũ. Altera timet absentẽ, ne redeat: præsentem aũt, ne suum scelus intelligat. Casta verò vxor maritũ timet pręsentẽ ne discedat, aut se minus amet, & aliqua offẽsione alienetur. Hoc simili Augustinus putat, vtrumq; hũc timorẽ discerni posse. Alij prętereà aiũt, seruilẽ hunc timorem nõ prorsus esse inutilẽ: eum enim viã charitati pparare. Primũ. n. inquiũt, animũ peruadit, & hñes absterret à peccatis, incitatq; ad iustitiã metu pœnarũ. Recta aũt vita paulatim transit in vsum, & efficitur dulcis cõsuetudine. Atq; ita tãdem hñes incipiunt facta sua referre in deũ, & iustitiam pter seipsam colere. Quemadmodũ. n. seta, cũ aliquid consuendũ est, prima ingreditur, & secũ filum annexum inducit, ipsa aũt in eo qđ

In Rom. 8. uers. 15.

An adeptati liberi sint ab omni timore dei.

Definitio timoris.

Duo genera timoris.

Quomodo timor foras pellatur, & in æternum maneat.

Simile.

An timor seruilis sit utilis.

fuitur, non manet. Ita inquiunt, primùm nobis timor seruilis sese insinuat, excludendus posteà, vbi charitas & castus timor accesserit. Cęterùm, quid sentiẽdum sit de illis terroribus, qui in animis nostris fidem antecedunt, aliàs monuimus, nempè peccata esse ea coràm Dño: si quid aũt illos vtilitatis, aut cõmodi consequatur, id non illorũ naturæ, sed bonitati Spiritus sancti tribuendum esse. Is enim ad iustificationẽ nostram illis tanq̃ medijs abutitur. Magister Sent. pro duob. generibus timoris, quę Augustinus cõmemorauit, subiecit quatuor. Primùm mundanum, quo hñes, ne opes, voluptates, honores amittant, deficiunt potius à Christo. Est iste timor perniciosissimus, & ab omni pietate remotissimus. Alterum seruilẽ, quem modò descripsimus. Tertium initialẽ, quo hñes ita mouẽtur metu pœnarũ, vt vnà etiam deũ respiciant, & aliquo iustitiæ eius, & voluntatis amore capiãtur. Hic timor ex eius sententia permixtus est, ex timore seruili & filiali. Postremò, purum illum timorem filialẽ cum perfecta charitate cõiungit. Scholastici aũt, qui Magistrum secuti sunt, vt ipsi quoq; aliquid adderent de suo, timorem alium naturalem pepererunt, quo ea quæ naturæ constitutioni aduersantur, naturæ ipsius impulsu refugimus.

Magister Sententiarum facit quatuor timores.

Scholastici addiderunt quintum.

13 His breuiter, & fideliter ex Augustino, Magistro, & Scholasticis expositis, q̃d sentiendũ sit, paucis exponã. Principiò fateor, non vnũ esse timoris genus: scio enim aliter Petrũ, aliter Iudã timuisse. Nam Iudas quidem ita timuit, vt desperaret: Petrus aũt ita, vt ad Christũ se reciperet, quẽ prius negando deseruerat. Dicemus itaq; seruilem timorẽ esse, quo deum iratum ita horremus & fugimus, vt prorsus fide destituamur. Filialem aũt, quo in medijs terroribus subleuamur per fidem, nec nos sinimus pauore absorberi. In pijs ergo hominibus, nunquam timor distrahitur à fide. Hæc enim duo ita sunt cõiungenda, vt semper fides timori moderetur: quod nisi fieret, facilè succederet desperatio. Vt enim lex semp coniungi debet cum Euangelio, ita timor cum fide. Non ita cõplectimur Euangeliũ, quin semp meditemur obedientiã mandatorum dei. Cumq; videmus, q̃ sæpè, quamq; grauiter deficiamus, nos ipsos reuocamus ad pœnitentiã: E' diuerso lex recipienda nõ est absq; Euangelio. Id enim si fieret, nec illi sine Christo possemus obedire, nec illorum, quæ in illam admisissemus, veniam impetrare. Paulus itaq; non auocat nos prorsus ab omni timore dei: sed ab eo tantùm, qui vacet fide, quiq; à deo, tanq̃ ab hoste, & à crudeli carnifice fugiat. Ille aũt timor, qui moderatricem habeat fidem, reprehendi non potest. Est enim donum Spiritus sancti, vt habetur in cap. 11. Esaiæ. Proprium aũt est donorum Spiritus sancti, vt per ipsa oẽs nostras virtutes, & affectus fidei moderationi subijciamus, eaq; deo verè ac sincerè serui re faciamus. Hæc aũt dona vulgò putant esse septem. Quòd si quæras, id vnde constet, statim citatur caput vndecimũ Esaiæ. At si locum illũ ad Hebraicam veritatem exigas, sex ibi tantùm dona reperies: nimirũ, Spiritum sapientiæ, intelligentiæ, consilij, fortitudinis, scientiæ, & timoris Dñi. Sed istos in errorem induxit Latina versio: quæ non Hebraicam veritatem sequuta est, sed Septuaginta interpretes. Illi inter spiritum scientiæ & timoris, interposuerunt spiritum pietatis εὐσεβείας. Quo videntur interpretari voluisse, q̃s ille esset timor dei, qui cadere posset in Messiam, de quo in eo loco sermo est. Timor. n. ille nec seruilis est, nec filialis: sed tantùm obseruantia, pietas, & reuerentia erga deum Patrem. Nec semel tantùm hoc faciunt Septuaginta, vt ita interpretentur timorẽ dei. Nam in libro Iobi, vbi legitur, *Timens deum*, illi trãstulerunt, εὐσεβὴς. Neq; verò dona spiritus in tam angustũ numerum contrahenda sunt, vt ea sex tantùm, aut septem esse arbitremur. Nam præter illa omnia, quæ in eo capite numerantur, idem Esaias alibi recenset spiritum iudicij & ardoris: & Zacharias spiritum iustitiæ: & Paulus hìc spiritum sanctificationis: & Ioannes spiritum veritatis: & Paulus iterum hìc spiritum adoptionis: & ad Ephesios spiritum promissionis, & alia plura huius generis.

Vera distinctio timoris seruilis & filialis.

Petri & Iudæ timores.

Vt lex cũ Euangelio, ita timor cũ fide iũgitur.

Quot sint dona Spiritussancti.

Qualis fuerit Christi timor.

14 His ita constitutis, iam videamus, quomodo & in hac vita, & in altera timor possit habere locũ. Sancti in patria, quia habebũt perfectã charitatem, si ꝓpriè volumus loqui de timore, vt est motus de aliquo impendente graui malo excitatus, nihil timebũt. Id Augustinus fatetur in Psal. 5. in illa verba, *Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* In illis aũt tantum esse potest illa εὐσέβεια, hoc est obseruantia, reuerentia, cultus, pietas erga deum: vt Septuaginta exposuerunt spiritũ timoris Dñi. Atq; ita tale donũ potuit in Christo inueniri: qui alioqui neq; peccatum, neq; gehennam, neq; paternas à deo castigationes metuere potuisset. Quòd si dicas, eum timuisse mortẽ, id intelligere debes de naturali timore, de quo in præsentia non agimus. Atq; hoc pacto intelligo Ambrosium, cùm in libro de Spiritu sancto affirmat, dona Spiritus sancti esse in Angelis. Ex quibus verbis Scholastici eliciunt, esse in illis timorem dei: nam certè cùm beati sint, id aliter intelligi non potest, q̃ quomodo à me iam dictũ est. De pijs aũt in hac vita sic statuendũ est, vt eos ne putemus filiali timore carere posse: modò ille timor ita intelligatur, vt suprà docui, vt nõ solùm dei offensam caueãt, & lapsus contra eius voluntatem vereantur, sed etiam gehẽnæ, atq; iræ dei, & pœnarũ timore moueãtur: cui tñ timori fides tranquilla consolatrix adest, & fiducia de misericordia dei. Nam minas in Sacris literis nõ debemus putare esse otiosas: pijs enim etiã inseruiũt, præsertim cùm perfectam charitatẽ, & absolutã regenerationẽ nondum sint consecuti. Christus ait Apostolis, *Ostendam vobis, quem timeatis: illum nempè, qui cùm occiderit corpus, animam quoq; mittere possit in gehennã.* Et Paulus ad Corinthios profert exẽpla veterũ Hebræorũ, quib. ostẽdit, illos, cùm dei sacramentis abuterẽtur, ꝓstratos fuisse in deserto: quib. ille exẽplis Corinthios monere voluit, vt cauerẽt similẽ vltionẽ. *Multi* inq̃t, *sunt imbecilles, et dormiunt*

Qualis sanctorum.

Christus ut mortem timuerit.

Sancti dum hic uiuunt non possunt carere filiali timore.

Minæ in lege conscripta non sunt otiosæ.

muūt multi. Quòd si nosipsos iudicaremus, nō vtiq; iudicaremur. Nūc aūt, cùm iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Et ad Philippenses, *Cùm timore & tremore operemini salutē vestrā* Et ad Romanos, *Noli altum sapere, sed time.* Ex his, videmus homines pios nō degere in terris absq; timore dei. Hic aūt timor, spectat multa malorū genera. Timent enim pij peccatum, lapsus frequētes, iram dei, paternas castigationes. flagella, quæ deus etiá suis infligit, cùm peccant, deniq; gehennam quam se vidēt esse cōmeritos, nisi deus misericordia sua, & Christus sacrificio quod obtulit in cruce, nobis succurrat. Sed quid est quod Ioannes ait, *Perfecta charitas foras mittit timorem?* Scio esse quosdam, qui ea verba interpretentur in húc sensum, Eos qui verè deum diligunt, non vereri propter pietatē subire omnia pericula, nec formidare persecutiones, sed in omnibus rebus aduersis fortiter perstare: qđ Paulus in posteriori ad Timotheū alijs verbis scripsit, *Non accepimus* inquiēs, *spiritum* δειλίας, sed δυνάμεως, καὶ ἀγάπης. Itaq; adhortatur Timotheum, ne erubescat testimoniū Domini, nec se vinctū eius: sed fortiter pferat labores ꝑ Euágelio. Hæc quáuis sunt vera, cū locus Ioānis hoc non docet. Facit enim ibi mentionē iudicij Domini, quo nō vult pios qui deum diligūt, perterrefieri. Et reddit rationē, quòd timor habeat cruciatū. Itaq; libenter assentior Augustino, qui ait, Ioannē loqui de perfecta charitate. Quæ cū haberi nō possit in hac vita, non est expectandū vt esse possimus absq; aliquo timore. Deinde possemus hoc loco intelligere illum timorē, qui disiūctus sit à fiducia: eoq; homines facilè adigit ad desperationem: Nam qui credunt, & deum verè diligunt, illi timorem suum viua fide sustentant.

Locus Ioannis expositus.

De Securitate.

In Iud. 18. ad finem.

Spes est media inter securitatem & desperationem.

15 Securitas videtur esse contemptio diuinæ Iustitiæ, qua peccata puniuntur. Si de hac loquamur, nunquam non potest esse vitiosa. Cæterùm alia reperitur, probanda sanè ac laudabilis. Verùm vt res magis perspicua fiat, tria nobis proponamus, id est, Securitatem, Spem, & Desperationem. Media spes, est quæ semper debet commédari, Securitas est excessus, Desperatio verò defectus. Nam vt seponendo misericordiá dei reddimur desperati, sic iustitiam contemnendo efficimur securi. Vnde possumus concludere, Securitatem esse spem quandam immoderatá. Nascitur autem ex eo, quòd aut nimium tribuimus viribus & prudétiæ nostrę, quasi per nosipsos opinemur quiduis posse consequi: aut si arbitremur id quoq; in dei misericordia positum, tamē putamus illum propter nostram dignitatem debere id efficere. Ita faciūt illi, qui sibi remissionē peccatorum pollicentur, vel æternam fœlicitatem, quamuis pœnitentiam non agant, sed impurè ac flagitiosè viuant. Vel ex eo nascitur, quòd in deo non credimus vllam esse iustitiæ exequutionem. Opponitur autem Securitas, de qua loquimur, non tantùm Desperationi, verumetiam timori dei. Nam desperatio nascitur ex nimio timore iustitiæ diuinæ erga peccata: Securitas verò, de tali Iustitia nihil cogitat. Quare Bernardus rectè dixit, *Quemadmodum timor dei est initium sapientiæ, ita securitas est fundamentum omnis impietatis, & initium stultitiæ.* Nam timor dei (vt Sacræ literæ de eo loquuntur) ad pietatem & religionem maximè pertinet. Vnde in Actis cap. 10. Cornelius prædicatur religiosus & timens deum. Iure itaque securitas coniunctam habet secum impietatem: vtque à malo principio nascitur, ita fructus etiam malos & vitiosos edit, ignauiam, torporem, & desidiam. Ideo qui sibi fidunt, nec præsidium à deo, nec auxilium ab hominibus quærunt.

Securitas quid.

Timor dei opponitur desperationi.

16 Laienses illi de quibus Iud. 18. securè viuebát, quáuis cum finitimis populis nullo fœdere aut societate coniuncti erant: laborabant etiam negligentia, quæ nihil aliud est, quàm studij eius priuatio, quod ad res gerendas adhibere debemus. Ibi voluntas debilitatur, & corporis alacritas minuitur. Hoc securitatis genus, periculum semper habet secū adiunctū. Non enim propulsantur, quæ nocere possunt. Qui enim id fieret, cùm securi sint incogitátes, nec de suis viribus, neq; de misericordia dei rectè sentientes, imò sibijpsis sint prorsus ignoti? Si enim seipsos nossent, non ita securè agerent. Augustinus in Psal. 99. scribit, *Vbi maxima est securitas, ibi maximum est periculum* Atq; addit, nauem cùm in portum subducta est, putes esse in tuto? Verùm qua nauis ingressa est, ventus quoq; ingreditur, & eam sæpè impellit, & allidit in scopulum: Vbi ergo potest esse securitas? Adá cecidit in Paradiso, Iudas in societate Christi, Cham in cōtubernio Noe, multi in lege, multi in Euangelio: Vbi ergo licet securè viuere? Certè nusquam: Idcirco Ecclesiasticus rectè monuit, *Fili, sta in timore Domini, & animam tuam præpara ad tentationem.* Israelitæ viderunt Ægyptios in mari rubro suffocatos: Ergóne licuit illis esse securis? Nequaquam: Imò paulo pòst tentati sunt in deserto. Christus baptizatus est à Ioáne, an idcircò redditus est securus? Minimè: Statim à diabolo tentatus est. Quare tum maximè debemus esse solliciti, cùm in gratiam dei recepti sumus, tum diabolus maximè nostro exitio aduigilat, & nos quærit labefactare. Proinde nihil loci est securitati.

Quid sit Negligentia.

17 Verùm itáne à deo facti sumus, vt nusqá securi esse possimus? Nequaquá: Est enim alia bona & laudabilis securitas, quæ (vt ait Augustinus) in promissionibus dei sita est, & fide apprehéditur. Hæc nō torporē aut ignauiam, sed alacritatē gignit & industriam. De illa Dauid pulcherrimè cecinit in Psal. 91. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione dei cœli cōmorabitur.* Vbi Latinè scribitur, Adiutorio, vox Hebraica significat latibulū aut occultum: quod nemo apprehendit, nisi qui diuinis promissionibus fidem habet. Illo scuto defendimur, illa vmbra tegimur aduersus omne incommodum: hæc securitas est fidei & spiritus, quæ nititur verbo dei, & idcirco non potest non laudari. Altera verò est carnis, & ideo execráda

Quæ sit bona & laudabilis securitas.

Securitas carnis.

& deteſtabilis. Aduerſus eã extant apertiſsima Chriſti mãdata, nẽpe vt ſemp orem⁹, pulſemus, quæramus, & vigilemus: dies enim Domini vt fur veniet. *Si ſciret paterfamiliâs quo tẽpore fur venturus eſſet, vigilaret vtiq;, nec fineret perfodi domũ ſuam.* Orare debemus & vigilare, quod licet ſpiritus ſit promptus, caro eſt infirma. Paulus admonet, vt induamus πανοπλίαν dei, vt poſsimus reſiſtere in die malo. *State* inquit, *ſuccincti lumbis, baltheo veritatis, induti iuſtitiæ thoracẽ, & calceati pedibus, vt parati ſitis ad Euangeliũ pacis, aſſumpto ſuper omnia ſcuto fidei, quo poſſitis omnia iacula mali illius ignita extinguere: galeamq; ſalutis accipite, & gladiũ ſpiritus, quod eſt verbũ dei.* Ita etiã Petrus nos armat contra ſecuritatẽ in 1. Epiſt. ca. 5. *Diabolus* inquit *inimicus veſter, circuit rugiens, & quærens quem deuoret: reſiſtite illi ſolidi fide.* Cæterùm quia dixi opponi timori ſecuritatẽ, nolim quiſquã putet omnẽ timorem eſſe laudandũ. Quia & malus timor inuenitur. Is aũt oritur ex praua exiſtimatione bonorum & malorũ. Vt ſi quis aduerſitates huius mundi, & cruces quas electi ferunt, & omnino malas & prorſus reformidãdas putet. Aduerſus iſta nos oportet vnà cũ Dauide canere, *Non timebo quid faciat mihi homo* Eſt & alius reprehendendus timor impiorũ, quẽ praua cõſcientia gignit. Nã qui turpiter & ſceleratè viuũt, ij vindictã cœleſtẽ ſibi ſemper impẽdere verẽtur. Timores huiuſcemodi Plutarchus in libello περὶ εὐθυμίας vocat animi vlcera. Sunt inquit, vlcera nõ minus in animo q̃ in corpore. Et pulchrũ ſimile adijcit. Vt qui in febri aut frigent aut calent, quia intus algẽt aut vrũtur, grauius laborãt, q̃ ſi vel calor vel frigus foris ad corpus adhiberetur: Ita q animo cruciãtur, multò grauius torquẽtur, q̃ qui excruciantur corpore. Ad eundem modũ nos dicere poſſumus, ſemper ij trepidant & pauent, quorũ cõſcientia turbatur. Quare Dauid aiebat, *Trepidauerunt timore, vbi nõ erat timor* Ita Cain, ita Iudas mirabiliter expaueſcebãt: Seneca ad Lucillũ Epiſt. 106. *Prauũ hominem nullus locus reddet tranquillũ*: Sic enim ſemper cogitat, Si adhuc deprehenſus non ſum, poſſum tamen deprehendi. Quodq; hactenus deprehenſus nõ fuerim, fortunæ magis fuit quàm fiduciæ. Illi etiam vehementer timent, qui ſunt horribiles, & formidabiles alijs: Nã eſt neceſſe vt multos metuat, quem metuunt multi.

Eſt quidam timor malus. *Animi vlcera.* *Seneca.*

18 Aduerſus timores huiuſmodi, Seneca remedia excogitauit, vt iuſtè viuamus, nec vnquã quicquã iniqui cõmittamus. Verũ hac ratione, quis vnquam erit ſecurus? Quis enim eſt, qui nõ peccet? Nos multò melius in fide Chriſti acquieſcimus, & in eius vnius miſericordia omnẽ fiduciã noſtram & ſecuritatẽ collocamus. Ad hũc modũ Paulus nos docet, *Iuſtificati* inquit *fide, pacẽ habemus apud deũ*: Valet hoc pharmacũ cõtra oẽs timores. Etiam Sollicitudo, quę Securitati videtur opponi, non ſemper eſt laudanda: quoniã in eo duo vitia ſunt cauenda. Prius eſt, ne illa impulſi, quęramus imprudenti malo iniquis rationibus mederi, quemadmodũ Iudæi fecerũt cùm dicerent, *Si hunc ſinamus viuere, Romani venient, & locũ ac gentẽ noſtrã euertent*: Quare decreuerunt eum tollere. Cauendum præterea eſt, vt de rebus tẽporarijs nõ ita commoueamur, vt ſpẽ ac fiduciam de bonitate ac prouidentia dei abijciamus. Itaq; vera ſecuritas eſt, quæ fide percipitur, & ex diuinis promiſsionibus conſtat. Paulus eam ſuggerebat, cũ ſcriberet ad Romanos, *Si deus filium ſuũ pro nobis dedit, quõ nõ omnia cũ eo nobis donabit? Quis aduerſus electos dei crimina intentabit? deus eſt qui iuſtificat, quis igitur condemnabit? Chriſtus eſt qui mortuus eſt, imò qui & ſurrexit, qui etiam eſt ad dexteram dei, & intercedit pro nobis. Quis nos ſeparabit à dilectione dei? num afflictio? num anguſtia? num perſecutio? num fames? num nuditas? num periculũ? num gladius? Perſuaſum mihi habeo, quòd neq; mors, neq; vita, neque angeli, neq; principatus, neq; põtates, neq; inſtantia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profunditas, neq; vlla alia creatura poterit nos ſeparare à dilectione dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.* Iam ſatis liquet vt arbitror, quæ ſecuritas probetur, quæúe damnetur.

Remedia contra malum timorem. *Sollicitudo non ſemper eſt laudabilis.* *Quæ ſit uera & laudabilis ſecuritas.*

An vera Fides à Charitate ſeparetur.

19 Nũc verò tria proponamus inquirẽda. Primũ, an vera fides à charitate valeat ſeparari, quẽadmodum aduerſarij perſuaſum habẽt. Alterum eſt, an charitas forma ſit fidei, veluti ſcholæ tradunt. Poſtremò videndum erit, quænã charitas præ fide habeat, & viciſsim quid fides charitati præſtet. Quoad primum, erit ante omnia opportunũ, vt certa aliqua definitione de natura fidei ſtatuamus: Tunc enim facilè videre poterimus, quantũ Charitati coniuncta ſit. Res altius eſt repetenda: In primis diſcrimẽ cõſtituatur inter opinari & credere, inter δοξάζειν & πιστεύειν. Aliquis dum vni parti controuerſiæ aſſentitur, dicitur opinari, quod non eſt abſque ſuſpicione & animo dubio, ne fortaſſe res aliter habeat. Sed credere non dicimur, niſi cùm iam firmũ & certum aſſenſum vni parti præſtamus, ita vt nihil de alterius partis veritate ſuſpicemur. Quamobrem credere, prout ad rẽ noſtram facit, eſt afflatu Spiritus ſancti verbo diuino aſſenſum firmum præbere, idq; ipſius dei authoritate. Afflatum dei requiri dicimus, quia in ijs rebus humanæ rationes deficiunt, & ea quæ dei ſunt, animalis homo nõ percipit: ſtultitiam enim illa exiſtimat, neq; poteſt illis credere. Ac in vera fide aſſenſum firmum exigi Auguſtinus oſtẽdit ſuper Ioannem tractat. 109. quãdo inquit, *Credere oportet inconcuſſè, firmiter, ſtabiliter, & fortiter, ne quis in propria diſpergatur, et Chriſtum relinquat.* Aſſentiendũ verò eſt verbo dei, qđ eſt duplex, ſcriptũ & non ſcriptum: Nã quę deus prophetis loquebatur, Prophetæ crediderunt, quæ tamen ab alijs ante ipſos ſcripta non erant. Abraham credidit ſe benedicendum, ita vt omnes gentes in ſemine ipſius benedictionem aſſequerentur. Credidit item obediendũ deo, quando filius ad ſacrificium poſcebatur: Nil tamẽ huiuſmodi ſcriptum legerat. Quod itaque diximus de fide, nequaquam illis aduerſatur, qui dicunt eam eſſe aſſenſum Euangelio Chriſti exhibitum, ſeu diuinæ miſericordiæ nobis per Chriſtum donatæ, ſeu remiſsioni peccatorum nobis per eundem oblatæ. Quoniam hæc in verbo dei ſumma

In 1. Cor. 13. verſ. 3. *Diſcrimen inter opinari & credere.* *Quid ſit credere.* *Verbum dei duplex.*

summa sunt & præcipua, ad q̃ dirigũtur lex, Prophetæ, minæ, promissiones & historiæ, quotquot habentur in Sacris literis. Vnde nequaquã ab illis discedo, Sed quæ ipsi complexi sunt Euãgelio & remissione peccatorum per Christum, ego quoque in verbo dei contineri statuo.

Definitio fidei. 20 Epistola ad Hebræos cap. 11. definitionem fidei luculentissimam habet: vbi esse dicitur ὑπόστασις. quæ est basis, vel existentia rerum quæ sperantur, ἐλπιζομένων. Et hac sanè parte cõplectitur fides Euangelium, vitam æternã, Christi consortium & per illud remissionẽ peccatorum: Nam hæc sunt quę speramus. Sed cùm ea naturali euidentia non constent, neq; in animis nostris hęrere, aut opera nostræ rationis, vel ope humanæ sciẽtiæ firmari possint, fide opus habẽt, vt fulcro ac ὑποστάσει, cui videlicet innitãtur. Adijcitur deinde ἔλεγχος, hoc est, index vel argumentum earũ rerum quæ non apparent. Nam quæ traduntur nobis in Scripturis, nisi fide admissa fuerint, per sese nostræ rationi minimè sunt verisimilia. Atque dũ cõmemoratur ὑπόστασις aut ἔλεγχος, ille firmus assensus demõstratur, quo nos ad credendum opus esse dicimus. Cui nõ obstat, quod nobis carne circũdatis, nutatio & infirmitas nõnulla persæpe in credendo negotiũ facessit. Quandoquidem id non fidei vitio, sed nostra culpa euenit. Nos igitur fidẽ per sese, vt est in natura sua, definiuimus, non autẽ qua in nobis debilitatur. Vnde nutatio & imbecillitas huiusmodi assensus, causa est lapsuum memorabiliũ, qui sanctis hominibus contigerunt, & singulo quoq; die accidere videmus. Nam quicquid prauitatis admittunt homines, ex defectu & vitio fidei peccant: quia vel non credunt deũ statuisse leges aduersus peccata quæ cõmittunt: vel quas credunt leges latas, nõ cõsiderant vt debuerãt: vel interdũ lectis ac expensis parùm firmiter assentiuntur.

Si quandoque nutamus in fide, non est eius vitio, sed nostro.

Infirmitas assensus est causa peccatorum.

21 Aristoteles in Ethicis inuestigat, qui fieri possit, vt cùm sciẽtia de rebus agendis maneat, quippiã aduersus eam cõmittatur: Atq; ait posse fieri, vt generalis tantùm notitia retineatur: sed cùm singularia impellant maximè, facilè impetũ rei singularis quæ obijcitur, vniuersalẽ cognitionẽ vincere, & eam reddere imbecilliorẽ. Si statuerit quispiam apud sese, omne furtum rẽ esse iniustã & infamẽ, & ex altera parte sentiat, omne suũ cõmodum esse persequendum: facilè potest fieri vt singularẽ sententiæ prioris nõ inducat, ita vt secum attentè reputet, Quod modò tentas furtũ est, res iniusta & infamis. Nam si has cõditiones vehementer in animo versaret, & oculos in eas defigeret, minimè furaretur. Verùm frequenter his relictis, neq; productus in medium, tantùm respicit singularẽ alterius propositionis, hãc pecuniam, hanc vestem, hanc supellectilem, & commodam & magno vsui sibi fore. Circa quæ occupatus atq; intentus facilè capitur: quia vera notitia, dum ab eo minùs attenditur, & manca est, & ferè obliterata. Ita Dauid, quoad fidẽ, optimè nouerat, omne adulterium & peccatum esse, & deo vehementer displicere. Sed quãdo illud admisit, iam dictæ sententiæ notitiam duntaxat vniuersalem habuit, quæ infirma & inefficax admodum fuit: cogitationes autẽ suas fermè omnes ad singulares & præsentes illecebras cõuertit. Tantùm animo eius obuersabatur conspectę mulieris elegantia, quibus oblectationibus plus est assensus, quàm generali sententiæ haustæ à verbo dei, & ex fide perceptę. Vnde vides ex imbecillitate fidei consecutum esse lapsum. Et Petrus notitia vniuersali sciebat, libertatem Euangelicam fuisse conseruandã, & suo exemplo non esse inducenda praua dogmata. Ex altera parte videbat fratribus infirmioribus offensionem subducendam. Itaq; cùm venissent Iudæi ad ipsum, cœpit se ab Ethnicis abducere, neq; cum eis comedebat. Quia non repetebat secũ, quantum debuerat, hoc facto praua dogmata subrepere, & ob id libertatẽ Euangelicam euerti. Sed in animo versabat maximè suos fratres Iehudæos infirmos, erga quos vehementius quàm oportuit afficiebatur. Et ideò lapsus est, qđ eos nullo modo iudicauerit offendẽdos. Quamobrem à Paulo iure est reprehensus, quòd non recto pede ambulauerit. Ex his apparet quanti sit momenti, constantia & robur assensus fidei, quẽ antea inculcabam.

Dauidis exemplum.

Petri exemplum.

22 Fateor dum hîc viuimus, eũ perfectè haberi non posse: quia nunc solùm ex parte cognoscimus, cùm ad assentiendũ fortiter plena cognitio requiratur. Attamẽ vt cupiditas nos trãsuersos non rapiat, neue affectus iudicium fidei perturbet, remedium hoc præclarũ habemus, vt verbũ dei fixo & attento animo nobiscũ frequẽtissimè repetamus, atq; ad illud actiones nostras examinemus, ibi nos exerceamus, ibi negotiemur & intẽtè nos totos impendamus. Nõ sunt spectanda oculis, neq; animo cogitanda, quæ cũ diuinis mandatis pugnãt, & verbum dei reddunt incredibile. Abraham iam centenarius filium audiuit se suscepturũ. Suum corpus, vt Apostolus dicit, emortuũ non respexit, dedit gloriã deo: secũ repetendo, id sibi eum promittere, qui potest omnia, quiq; nõ fallit, nec potest fallere. Hinc factũ est, vt nec hæsitauerit, neq; fuerit diffisus: Hęc de firmitate ac constantia fidei assensus. Et quàm efficax istud fidei robur sit in credẽtibus, Augustinus sup Ioannẽ Tractatu nono declarauit, cùm diceret, *Credere in Christum esse, credendo amare, credendo ad illum ire, & membrũ eius effici.* Iam colligamus, fidem esse donum siue facultatem nobis diuino spiritu afflatam, qua verbo Domini, eius authoritate, firmum constantemque præbemus assensum. Definitionem hãc ex his quæ diximus iam, explanatam esse non dubito.

Remediũ aduersus infirmitatem fidei.

Abraham exemplum.

Definitio fidei.

23 Iacobus Apostolus, vt nõ me latet, mortuæ fidei meminit, quæ operibus bonis destituta sit. Verùm ea nõ est fides, cùm mortua prædicetur. Sicut homo, cùm mortuus fuerit, homo dici non potest, nisi tropica locutione adhibita. Et qui dicunt hominem sepeliri, de cadauere id intelligunt. Quemadmodũ hæc non fides, verùm fidei cadauer potius habenda est, neque natura

Mortua fides, nõ est fides, sed cadauer & fictio fidei.

illi cõuenit cum vera fide, sed tantùm nomine. Paulus quoq; illam appellauit fictam, cùm ad Timotheum scribit, *Charitas de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.* Et Christus in Euãgelio quosdam descripsit credentes, verùm πρόσκαιροι, id est temporarios. Quare cùm in Scripturis de iustificatione per fidem, & alia id genus tractantur, non mortuæ, sed viuæ fidei ea sunt ascribenda: qua ratione nunc ego de illa sermonem faciam. Inter Scholasticos, fides formata & informis iactatur (ita enim loquuntur) cæterùm illã paulò pòst excutiemus. Tantùm nũc id referã, Thomã Aquinatẽ sensisse, fidẽ formatã & informẽ habitũ eundem esse, quia vt existimat, ad naturã fidei parùm pertinet aut nihil, siue charitas adsit, siue non adsit: nã hoc temerè, vel vt dicunt, per accidens fieri arbitratur. Est sanè mirandũ, tãtùm virum sic impegisse, vt ista duo noluerit sua natura distingui, cùm vnà sit mortua, & altera viua: vna faciat ad æternam vitã, altera verò ad condẽnationem. Fides enim mortua, aliquam illustrationem ponit in mente, sed quæ, cùm non iustificet aut regeneret, tantùm excusationẽ ignorationis auferat, vt Paulus ad Romanos docet, & Christus in Ioanne, *Si non venissem* (inquit) *& cum eis locutus non fuissem, peccatum non haberent.*

Credentes πρόσκαιροι.

Thomæ Aquinatis turpis error.

Fides informis est noxia.

24 Fidẽ, spẽ, & charitatẽ, tres res distinctas ponimus, nec eas permiscemus aut simul cõfundimus, vt aduersarij nos insimulant: verũ eas indiuulsas comites dicimus, ita vt vbi fides vera fuerit, & spes & charitas vnà quoq; adsint, saluis nihilominus & impermixtis earũ naturis. Neq; vnquã cõcederemus charitatẽ esse accidẽs fidei, nisi fortasse aduersarij accidentis nomine propriũ intellexerint. Nõ enim minus charitas fidẽ comitatur, q̃ lux persequitur Solẽ, quod ex Scripturę authoritatibus & multiplici ratione demõstrabitur. Paulus ad Hebræos in definitione fidei, vt prius ostẽdimus, ponit, quòd sit ὑπόστασις earũ rerũ quæ sperãtur. Hic iam vides vnà spẽ & fidem cõiungi. Nã è vestigio vt sumus assensi ꝓmissionibus de misericordia dei & remissiõe peccatorũ, ea speramus. Confidimus enim assecuturos nos esse quæ deus promisit. Neq; fieri potest, quin illa quoq; amemus, quæ summa bona esse iã nouimus & speram⁹. Deinde fides, vis est qua Christũ apprehẽdimus, *qui* (vt ab initio huius Epistolæ habetur) *factus est nobis a deo sapiẽtia, iustitia, sanctificatio & redẽptio.* Verùm quæ nobis potest esse iustitia, quæue sanctificatio, si charitas absit? Ad hæc fides efficit, vt deũ apprehendamus, nõ modò quatenus bonum, sed vt nostrum extremum bonum: quod necessarium est, vt amore atq; charitate, illico, vt fuerit perspectum, prosequamur. Equidem spinosis illis sophistis nunquam assentiri potui, qui dicũt fieri posse, vt beati supremũ bonum intelligant, & nihilominus voluntatem ab eius complexu & amore sustineant.

Simile.

Quòd fides non separetur à charitate.

Prima ratio.

2

3

25 Veniamus nũc ad Patres. Augustinus de Fide & operibus cap. 16. scribit, eam quæ sine charitate est fidẽ, esse dæmoniorum, non Christianorũ. Atq; vult, credere in Christũ, tantũmodò ad veram fidẽ pertinere, de qua in præsentia loquimur. Et illam esse prędicat, quę per dilectionẽ operetur. Ac in proximo capite q̃ apertissimè scribit, eos adulteros, qui adhuc volunt in incœpta spurcitie pergere, nõ esse ad Baptismum admittẽdos, qđ negeteos in Christum credere. Aut enim (inquit) existimãt aduersus hęc facinora deũ nõ tulisse legẽ, aut putãt se vnà posse & Christi membra esse & meretricis. Atq; ita cõuincit istos, quo quomodo alicubi verbo dei minus credere. Fides aũt vera, necessariũ est, vt omni verbo dei parẽ assensum prębeat. Chrysostomus in Sermone qui inscribitur de Fide, lege naturę, & Spiritu sancto, scribit, *Quàm primũ credideris, bonis operibus eris ornatus.* Et addit, *Fidẽ per seipsam plenã esse bonis operibus.* Hieronymus aduersus Luciferianos, *Ardua res est* (inquit) *fides, & indubitata. Adsisto orans, at non orarem nisi crederẽ: quòd si crederem, cor illud emundarẽ quo videtur deus, lachrymis rigarentur genæ, tunderẽ pectus, inhorresceret corpus, palleret vultus, & ad pedes eius fixi iacerem,* &c. In his vides fidei multa bona opera cõiungi. Liber de vocatione gentiũ qui Ambrosio ascribitur, habet fidem genitricẽ esse bonę volũtatis & iustæ actionis. Gregorius Homilia 22. super Ezechielẽ ait, *Quantũ credimus, tãtũ diligimus.* Verùm hoc testimonio Sacrarũ literarũ certius ꝓbatur: Cũ Apostoli à Christo interrogarẽtur, nũ & ipsi vellent abire? Petrus respõdit, *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes: Nouimus enim & credimus, quòd tu es Christus filius dei viui.* Hic apparet notitiæ ac fidei viuæ adiunctã fuisse charitatẽ, qua noluerũt Apostoli Christũ relinquere. Christus aiebat, *Omnis qui credit in me, habet vitam æternam.* Ioannes Baptista idem prædicauit, cùm diceret, *Qui credit Filio, habet vitam æternam.* Verùm est dum hìc viuimus, nos illam nõ absolutam, sed inchoatam habere: attamẽ qualis qualis est, absq; charitate nõ potest cõsistere. Abacuc Propheta inquit, *Iustus ex fide viuit.* Paulus ad Gal. *Omnes filij dei estis per fidem.* Et in Ioan. *Omnis qui audiuit à Patre meo, & didicit, & credidit, venit ad me.* Et rursum, *Hæc est vita æterna, vt cognoscãt te solũ deũ verũ, & quẽ misisti Iesum Christũ.* Hæc omnia quæ cõmemorauimus, cũ habeãtur per fidẽ, & sine charitate locũ nõ habeant, ostendunt necessariò veram fidem cum charitate cõiungi.

4

5

6

7

8

9

26 In Epist. 1. Ioã. cap. 5. *Omnis qui credit Iesum Christũ esse, natus est ex deo.* Sũt qui dicãt, eos qui, fidẽ habẽt, nõ statim filios dei esse, sed posse facilè fieri, eò quòd iam ad id aliquã præparationẽ sint adepti. Et Pigghius, qui tuetur inter cęteros hãc sententiã, Euangeliũ Ioannis adducit: *Quotquot aũt receperũt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri.* Ecce (inquit) Euangelista, credentibus tantũmodò tribuit potestatẽ ad filiorũ adoptionẽ consequendã. Verũ is cautè debuit expendere quæ sequuntur: Nam addit Euãgelista, potestatẽ hanc datã ijs qui crediderunt in nomine eius, *qui non ex sanguinibus, neq; ex volũtate carnis, neq; ex volũtate viri, sed ex deo nati sunt.* Proinde hi qui receperunt eũ & crediderunt in nomen eius, dicuntur nati ex deo, atq; ideò regenerati & iustificati, quæ sine charitate haberi nõ possunt. Et cùm dicũtur accepisse potestatẽ, perinde

10

Locus Ioannis excutitur.

Quomodo credentes habeant potestatem, ut filij dei fiant. inde est ac si diceretur, eos accepisse donũ & gratiam vt sint filij dei. Nõ est intelligenda hîc ea potestas, quæ à reipsa & effectu disiungatur. Vnde Hilarius primo de Trinitate ait, *Qui recepêre aucti sunt in filios dei, non ortu carnis, sed fidei.* Deinde, si vellemus dare potestatem eo loco aliquid ostendere adhuc expectandũ, & quod effectum nõ habuerit, adhuc non obtinent quod moliuntur, vt charitatẽ aut iustificationem post fidem expectãda interpretentur, quasi aliquo spacio tẽporis hæc differantur à fide suscepta: sed potius id referendũ esset ad perfectã adoptionẽ. Est enim duplex *υἱοθεσία*, vt loquitur Paulus, Vnã habemus in præsentia, de qua dicitur ad Romanos, *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritũ adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater.* Atq; istam adoptionem, qui Christum receperũt per fidem, iam obtinuerunt, vtq; dicit Euãgelista, nati sunt ex deo, & hi ijdem charitate ornati. Alia verò est adoptio perfecta, quæ in resurrectione dabitur, cùm ab omnni molestia & corruptione liberi erimus. Cuius in eodẽ capite ad Romanos fit luculenta mentio, cùm dicitur, *Omnis creatura ingemiscit, & expectat filiorum dei reuelationem. Sed & nosipsi spiritus primitias habentes, gemimus intra nos, expectantes adoptionem & redemptionem corporis nostri.* Dicemus itaq; credẽtes & iustificatos natosq; ex deo, potestatẽ habere, ius inquã ad illam perfectã adoptionẽ, quam expectamus tẽpore suo consequẽdam. Idcirco vocẽ illam, Potestatem, quocunq; modo acceperint, nihil aduersum nos efficiunt.

Duplex adoptio.

Quid dicendũ de his qui uiuũt impurè, ac tamen articulos fidei ueros esse fatentur. 27 Verùm consueuerunt eos nobis obijcere, qui viuũt impurè, & in grauibus sceleribus versantur, qui tñ omnib. articulis fidei, quos nos credimus, assentiũtur, & nihilominus certũ est, eos cùm tã indignè agant, charitate destitutos esse. Quemadmodũ negari non potest (inquiunt) saltẽ in illis fidem à charitate seiungi. Respondeo istorũ fidem posse quidem verã appellari, quoad ea quę fatentur: sed quoad ipsam fidẽ, si naturam ipsius excutiamus, non est germana & legitima fides. Vtq; hoc manifestũ fiat, exemplis vtar, Si quis concludat eclipsim fore quæ euentura est, sed vtatur paralogismo, neq; iusta demonstratione illam ostendat, scientia eius, quo ad cõclusionẽ quam intulit, potest dici vera: quia tñ vtitur mala ratione, nunquã appellabitur sensus eius vera scientia, sed falsa atq; sophistica. Permulti quoq; Turcæ multa fatentur quę nos credimus, creationẽ mundi, resurrectionem mortuorum, Christum natũ ex virgine Maria, quos tamen vera fide præditos nunquã appellabimus. Opponunt rursus quod habetur in Ioanne, Principes quosdam credidisse in Christum, qui tñ confiteri nomen eius minimè audebant. Et rursus quosdam credidisse, quibus tñ Christus nõ credebat seipsum. Iam inquiunt hęc declarant, fidem istos absq; charitate habuisse. Verùm quod sibi assumunt, non damus, istos principes veram habuisse fidem, Et Christus docuit eos, non verè credidisse. *Quomodo potestis (inquit) credere, qui à vobisipsis gloriam quæritis?* Certum autẽ est, principes qui de Christo non malè iudicabant, ideo noluisse illũ cõfiteri, quod timerẽt ne fierẽt *ἀποσυνάγωγοι*. Dũm que suam dignitatẽ & honorẽ nimis retinere cupiebant, à Christi confessione auertebantur, Vnde illos Christus pronunciauit, nõ credere. Adhæc aiunt, Qui verè credunt, cùm labuntur in grauia peccata, & nihilominus eadẽ credũt quæ prius, absq; fide dici non poterunt, cùm tamen charitate sint expoliati. Cæterũ nõ admittimus, dum in suis peccatis versantur, eos fidẽ habere. Illis Apostolus testimonium defert, quod fateãtur se nosse deum, sed illum factis negent. At cũ solida & vera fide negatio dei minimè cõsentit. Ideo isti simulachrum potius & spectaculum fidei, non autem veram, de qua modò agimus, retinere dicentur. Atque hæc de prima quæstione sint in præsentia satis.

Simile.

Turcæ.

Nota Christi testimonium.

Cum fide Christi, nõ stat eius negatio.

An Charitas dicatur forma fidei.

28 Quoad alteram, excutiendum erat, an charitas forma sit fidei, vt Scholastici loquuntur. Et primum quod occurrit est, illos ita loqui parum propriè, imò ineptè. Non enim conuenit, vt vna qualitas eiusdem generis, forma sit alterius. Non enim conceditur vnum accidens inhærere instar formæ alteri accidenti, idque potissimùm inter qualitates. Dicitur de figuris, quòd quantitati accidant, cùm tamen sint qualitates. Sed an verè ac propriè ad genus qualitatis figuræ pertineant, nolo in præsentia disputare. Satis est quod ad nostrum propositum attinet, vnam qualitatem formam alterius dici non posse. Verùm Scholastici sua illa locutione nil aliud voluerunt, quàm fidem à charitate perfici, veluti materia consueuit à sua forma absolui. Quæ illorum fictio non est admittenda: Nam si fides ad spem & charitatem conferatur, se ad illas habet vt sapientia ad eas virtutes quas intellectuales appellant, vtque prudentia erga illas quas vocant morales. Quemadmodum enim cõnectuntur morales virtutes in ipsa prudentia, ita & quæ ad intelligentiam attinent in sapientia iunguntur. At nemo dixerit, alias virtutes mentis formas esse sapientię, neque virtutes morales formas prudentiæ: Quare neque spes, neq; charitas, forma fidei poterit appellari. Collatio fidei ad prudentiam quam mihi assumo, in Chrysostomo habetur, super epistolam ad Titum Homilia tertia, vbi ait, fidẽ non minus valere ad nostram regendam vitam, quàm prudentiam. Deinde in fide nostram sapientiam positam esse, dubitare neminẽ existimo. Et quòd spes ac charitas vnà connectantur in fide, hoc declarat, quod ea posita, simul istæ adsunt. Præterea si de forma loquamur vt eius est natura, illam facimus principiũ actionis. Verùm fides ex ingenio suo & propria vi, vt apprehendamus verbũ dei, efficit: neq; charitas eò spectat, quæ potius nos ad amãdum impellit, quẽ iam fide cognouimus: Igitur charitas erga fidem rationem formæ non habebit, cùm non sit ei principium suæ actionis, quæ maximè in credendo consistit. Deinde materia formæ

Prima ratio.

Fictio scholasticorum.

2

Simile.

3

obsequitur, ab illa contrahitur & cōtinetur, non è diuersó. Sed charitas fidei obsequitur, illi fides moderatur. Quicquid enim rectè diligimus, oportet vt fide cognoscatur diligendū. Nam id in natura videmus, amorem sequi iudicium partis cognoscentis. Adhæc id quod gignit, perfectius est eo quod procreatur. At spem & charitatē gigni ex fide non dubitamus: Quare neq; spes, neque charitas possunt esse formæ fidei. Quod à fide gignantur bona opera, Dauid ostendit cùm inquit: *Credidi, propterea sum locutus.* Vnde patet confessionem ex fide prodire. Itē ait, *A iudicijs non declinaui, quoniam tu me docuisti.* Apparet hinc rectitudinem vitæ ab assensu fidei profectam esse.

Quomodo spes & charitas ex fide gignantur.

29 Sed videamus quanam ratione spes & charitas ex fide gignantur. In epistola ad Romanos legimus, *Iustificati ex fide, pacem habemus ad deum per Christum, per quem & accessum habemus fide in gratiam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ dei.* Ecce Apostolus disertè ponit, nos pacē & accessum ad deum, & spem gloriæ per fidem habere. Idem apertius docet in epistola ad Ephesios cap. 3. vbi scribit, nos habere accessum in fiducia, quæ est per fidē. Hic rursus vides, fiduciam, quæ est spes, à fide nasci. Quòd autem charitas illinc deriuetur, testatus est idem Apostolus ad Timotheum, cùm inquit, *Charitas de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.* Et ratio, quā superius attigimus, id suadet: Cùm enim fide deum, vt summum bonū apprehendamus, potentem, sapientem, & nostri amantissimum, qui Filium dederit pro nobis in mortem, atque omnia cum eo donauerit: quomodo potest non erumpere amor erga eundem, & omnia quæ ad illum pertinent? De ordine tamē sciēdum est, spem priorē oriri. Cùm enim per fidem promissionem de vita æterna admisimus, spes eam assequendi concipitur, atq; hinc tertio loco amor oritur. Non enim amamus, quæ non speramus nos posse adipisci.

Figmentum Sophistarum.

30 Veniamus nunc ad argumēta quibus vtuntur aduersarij, ad probandum, charitatem formā fidei esse. Adducunt illud ad Galatas, *Fides quæ per dilectionem operatur.* Cùm (inquiunt) fides per charitatem operetur, eam loco formæ habebit. Error istorum inde nascitur, quòd sibi fingūt quiddam ex fide & charitate compositum, quod totum ex his conflatum, suæ operationis, à charitate velut à forma principium habeat. Sed inane est hoc eorum commentum: Nam cùm Fides & Charitas distinctæ sint virtutes, nec vna qualitas (vt prius diximus) forma sit alterius, nihil vnū ex his duabus facultatibus conflabitur. Præterea ista locutio, quippiam per aliud operari, nō semper formam respicit, sed quandoq; instrumenta. Scriba per calamum scribit, miles per arma certat, & anima per corpus agit. Hæc autem omnia minimè formas, verùm instrumenta esse agnoscunt. Et Paulus dicebat, *Nos omnes stare oportet ante tribunal Christi, vt auferat quisq; prout gessit per corpus, siue bonum siue malum.* Dicimus etiam prudentiam operari per morales virtutes, quæ tamē eius formæ non censentur. Obijciunt etiam charitatem idcirco rationē formę habere, quòd sit finis præcepti, & quicquid extra eam agitur, neq; deo placeat, sed vt peccatū damnetur. Verùm si hoc argumentum valeat, nos quoq; per id euincemus, fidem esse formā aliarum virtutum, cùm Paulus dixerit: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Ex qua sententia docuit Augustinus in libro quarto cōtra Iulianum capite quarto, omnia opera infidelium esse peccata. Afferunt & dictum Iacobi, fidē perfici ex operibus. Quod nihil aduersum nos facit: nam tantùm docetur, tunc fidem esse perfectam cùm operatur. Quemadmodum philosophi docent formam non esse perfectam, cùm accipitur vt actus primus (ita enim loquuntur) sed quando spectatur vt actus secundus. Nam operando exerit vires suas, ac sese declarat. Concedimus itaq; hoc modo, fidem operibus perfici, non quod vi operum vel augeatur vel reddatur contentior, sed ob Spiritus sancti maiorem energiā, quæ se declarat in opere, & in otio latebat. Neq; hoc solùm est proprium charitatis, sed omnibus virtutib. cōmune: Nā in hunc finē attributę sunt animo, vt actiōes ex illis depromātur.

Nō semper id, per quod aliquid operatur est eius forma, potest enim esse instrumentum.

Augustinus.

Quomodo fides charitate perficiatur.

31 Deinde aiūt charitatē ideo formā esse fidei, quòd per eam principiū sit dignoscendi sanctos ab impijs: quod ex eo loco Euangelij probant, quo Christus inducitur in extremo iudicio dicens: *Esuriui, & pauistis me: sitiui, & potastis me, &c.* Ad hæc respondemus, discretionē atq; notitiam rerum quandoq; haberi per causas & earū principia, quā vulgò appellant à priori: aliam verò accipi ex effectis & proprietatibus, quā à posteriori nominant. Charitatē itaq; id esse quo sancti ab impijs dignoscūtur cognitione posteriori & ex effectis, facilè admitto: Sed ista notitia pertinet ad nos. Christus alioquin absq; illa suos probè agnoscit atque distinguit, nimirùm ex electione atq; prædestinatione, quæ ferè principia sunt & causæ nostræ salutis. Quare quod assumunt, non est dandum, cognitionem per effecta haberi ex forma rerum. Neq; dubium est, in extremo iudicio ex operibus & effectis discernendos esse sanctos ab impijs, vt verba ostendunt quæ ab istis adducuntur. Sed si spectare velint, quæ iudex antea pronunciabit, cùm dicet, *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi:* facilè intelligent nobiliorem ac potiorem notitiam præponi salutis concedendæ, quàm ea sit quę postea subditur ex operibus. Fidei autem forma, si qua inducenda esset, quod propriè facere non licet, spiritus constitueretur. Nam pro eius portione fidem habemus, & quò maior est spiritus, eò largior fides adest: & quò spiritus est angustior, eò fides habetur infirmior.

Cognitionum alia ex rerum principijs alia ex effectis.

Sententia iudicij extremi.

Spiritus utcunque dici possit forma fidei.

Quid fides habeat præ charitate, ac è diuerso.

32 Nunc extremum superest, vt videamus quídnam Fides præ charitate habeat, quidúe charitati magis quàm fidei tribuatur. Primùm fidei conuenit iustificatio, quam minime concedendam charitati statuimus. Dum enim viuitur hìc, charitas imperfecta semper est. Idcirco non possu-

Fide iustificamur, non charitate.

possumus, quoad iudicium Dei, uel charitati uel operibus ex ea proficiscentibus inniti, quasi per ista iustificemur & absoluamur. Praeterea in epistolis Pauli ad Romanos, & ad Galatas, fide nos iustificari, & non ex operibus, luculentissimè docemur. Quod idem ostendit cùm fidei tum charitatis ingenium, si prudenter expendatur. Iuuat enim fides mētem piorum ad Christum, & promissiones de illo factas, & percipiendas & admittendas. Quod fieri per assensum animi perspicuū est: dum'q; cognoscimus uel intelligimus quippiā, idipsum in nos recipimus. Contrà uerò charitatis munus est, ut extimulet uolūtatem atq; impellat, ut bona iam à mente percepta proferat in actionem, atq; in lucē exprimat. Quod situm est in eo, ut quae habemus, alijs & communicemus & erogemus. Et iustificari cùm sit iustitiam per imputationem recipere, satis constare potest, magis per fidem quàm per charitatem obuenire. Huc accedit, quòd si nos charitatē poneremus id esse quo iustitia comprehendatur, concedendum esset, nos cùm in gratiam redimus cum deo, & illi reconciliamur, nō esse inimicos, ut epistola ad Romanos docet. Nam charitas amicos dei facit quoscunque ornauerit, & nemo deum amat, quin prius ab eo dilectus fuerit. Habet itaque fides prae charitate, quòd per illam iustificamur. Possunt addi quae suprà commemorauimus, ex fide gigni charitatem, non è diuersò. Adhaec modum fidei sequitur charitas, & eius mensura aestimatur, ut Gregorius dicebat, nos tantùm credere quantùm amamus.

Charitas ex fide gignitur, non è diuersò.

33 Quae iam sunt enumerata, fidei cōueniunt prae charitate. Nunc uideamus quaenam charitas prae fide sibi uendicet. Primùm durat uel in futuro seculo, in quo fides locum non habebit. Atq; id est, quoniam fides nō claram, sed obscuram notitiam nobis adfert (nunc enim per aenigma & ex parte cognoscimus) notitia uerò quam in regno coelorum habituri sumus, absoluta erit. Cedet itaq; fides meliori statui. Sed charitas cū erga deum, tum erga proximum, in futuro seculo extābit maximè. Dixeris fortasse, Nónne in patria ea quoq; perficietur? Quod si concedatur, nō magis quàm fides permansura est. Respondemus discrimen hic esse, quòd fides, cùm transit in apertam notitiam, & rei praesentis reuelatum aspectum, speciem mutat atq; naturam: quod charitati non usuuenit. Nam licet maior fiat ac uehementior, tamen eandē substantiam retinet: quanquam & ipsa ibi non sit habitura omnia opera, quae modò exercet. Nō erunt in aeterna foelicitate pascendi esurientes, nec sitientes potandi, & alia huius generis. Charitati deinde tribuitur, quòd nostrae iustificationis testimoniū reddat, ut scribit Ioannes in Epistola: *Scimus, quòd si fratres diligamus, de morte ad uitam translati sumus.* Et Petrus uidetur praecipere, ut per bona opera nostram uocationem certam faciamus. Neque tacendum est, quod Paulus ad finem huius capitis habet, charitatem maiorē esse fide atq; spe. Quod nos bifariā interpretamur: Primùm, quia Dominus aiebat, *Beatius esse dare quàm accipere.* Modò uerò demonstrabimus, fidem exercere se accipiendo, charitatem uerò dando ac erogando. Exponitur deinde, quòd iustitiam duplicem habere dicamur: Vnam inquam à deo nobis imputatam, qua reuera iustificamur, & eā ex operibus (ut dictum est) minimè obtinemus, uerùm fide apprehendimus. Altera uerò iustitia est, quae nobis inhaeret, constatq; fide, spe, charitate, omnibusq; bonis operibus, quę nunquam (ut iam diximus) ad perfectam obedientiam legis perueniūt, sed inchoatam tantummodò praestant: quae nihil aliud est, quàm studio tam uehementi quàm possumus diuinis mādatis obsequi. Facilè itaq; fatebor, in hoc iustitiae genere charitatem potiores partes habere. Quia nostra exercitatio, licet à fide incipiat, nō ibi sistit pedem: sed ad spem, ad charitatem, ad reliquas uirtutes & omnia bona opera pergit. Vt itaque in iustificatione coram deo fides prima est ac praecipua, sic in ista iustitia inchoata, charitas est potior.

Charitas seqnitur modū fidei.

Quomodo charitas dicatur maior fide.

Charitas qua in re fidei praestet.

34 Quòd si quis rogauerit, cur duplicem ponamus iustitiam, ut prętati sumus. Respondebimus, id è Sacris literis nos didicisse. Ad Romanos habetur, *Sicut per inobedientiam unius, peccatores constituti sunt multi: ita & per obedientiam unius, iusti constituuntur multi.* Et in eadem epistola inquit Apostolus, *Ei autem qui non operatur, credenti uerò in illum qui iustificat impium, fides imputatur ad iustitiā.* Et fermè per totum illud caput, huius imputatae iustitię per fidē Paulus meminit. Et in hac ad Corinthios dixit, *Christum nobis factum esse à deo sapientiam, iustitiam, & sanctitatem atq; redemptionem.* Inhaerentem uerò iustitiam in nobis ad Ephesios demonstrat, cùm iubet ut induamus nouum hominem, qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate ueritatis. Item ad Hebraeos, cùm ait sanctos operatos esse iustitiam. Et ad utramq; probandā, penè immensum esset, si omnia testimonia quae occurrunt, uelimus coaceruare. Sed id operaepreciū est uidere, quando Apostolus utramq; simul confert: nam ibi facilè intelligitur, quidnam una alteri praestet. Ad Philippenses habetur, *Vt inueniar in illo, non habens iustitiam meam quae est ex lege, sed eam quae est ex fide Iesu Christi.* Recensuerat antè quae in Iudaismo illi obtigerant, de quibus potuisset iuxta carnem gloriari, quae iam se habere dicebat pro nihilo, & aestimare damna esse atq; stercora, idq; propter excellētiam cognitionis Iesu Christi, &c. Quo loco etiam uidebis bona opera quae iā conuersus ad Christum exercebat, ab eo nihili fieri ex collatione iustitiae illius, quae per fidē nobis conceditur. Habetur eadem collatio item ad Romanos, ubi sic legimus, *Gentes quae non sequebantur iustitiam, ad legem iustitiae peruenerunt: quia non ex operibus, sed ex fide. Israel autem qui sequebatur iustitiam, ad legem iustitiae non peruenit: quoniam ex operibus, & non ex fide.* Item dicitur in eadem epistola, *Ignorantes enim dei iustitiam, & suam uolentes statuere, iustitiae dei non sunt subiecti.*

Duplicē habemus iustitiam.

Duplicem hanc iustitiam ponere unde habeatur.

35 Caeterùm aduersus hanc distinctionem aliqui dicunt, Qui fieri potest ut iustitia, quam nō habemus, imputetur nobis? Respondemus, non esse fingendum Christum & eius iustitiam à sanctis alienam

Quomodo iustitia [illegible] non habemus, [illegible] putetur.

alienam esse. Nã Christum ipsum per Baptismum induimus, & ut scribitur ad Ephesios, Deus nos gratos & acceptos habet in dilecto. Sed inquiunt, iudicia dei uera esse oportere. Sed quomodo potest uerum iudiciũ fieri, quando iustitia quam non habemus, nobis imputatur, & peccatum quod habemus, non imputatur? Vtrunque nihilominus à Scriptura dicitur. Nam de peccato Dauid (ut Paulus aiebat) retulit, fœlicem esse uirũ, cui deus peccatum nõ imputauit: & de iustitia subditur, *Ei autem qui non operatur: credenti uerò in illum qui iustificat impium, fides ad iustitiam imputatur.* Atque hæc, quæ Scriptura prædicat, ratione nõ carent. Cùm enim iustitia nobis imputatur, nequaquam prorsus ea caremus. Non quòd in nobis inhæreat, sed quia fide eam percepimus, ideò fide illam uerè habere dicimur. Non enim fidei apprehensio de ueritate rei quicquam derogat. Quo permulti in negotio Eucharistico hallucinantur. Quando enim asserimus, carnem Christi nos per fidẽ manducare, atq; sanguinem potare, illicò subdunt: igitur non uerè isthæc habemus, quasi per fidem apprehendamus carnem Christi falsam, aut sanguinem eius confictum. Nec etiam uerum est quod assumebatur, nos omnino peccatum habere, quod nobis non imputatur. Quandoquidem iustificati reluctatur ei, neq; ipsum sibi dominari permittunt: idcircò iudicantur quodammodo peccatum non habere.

Apprehensio fidei nihil detrahit de ueritate rerum.

Pro charitate, quòd iustificet, solet id opponi quod legimus in Ioanne, *Deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo.* Sed hoc non est usq; adeò proprium charitati. Nam & alibi scribitur, Qui *manducat meam carnẽ, & bibit meũ sanguinem, in me manet, & ego in eo.* Et rursus, Qui *manet in me, & ego in eo, hic multũ fructum affert.* De his etiam, qui obseruant mandata, dicit se uenturum cum Patre ad eos, atq; mansurũ in ipsis. Vnde uides hanc mansionem quam nobis opponũt, per multa instrumenta siue media nobis contingere. Neq; tamẽ inde statueret quispiam, nos per omnia ista iustificari. Idcircò nõ laborandum est, per quænam cõtingat ut Christus & Pater in nobis maneant, & nos in ipsis: ac potius uidendum est, quid sit illud per quod primum ac præcipuum in nobis maneat. Et certum est, cõiunctionem huiusmodi nõ aliunde oriri, quàm ex electione, prędestinatione, atq; uocatione, secundum propositum, ut hæc Apostolus ad Romanos cõtexuit. Nec est dubitandũ, uocationi dei nos respondere primùm omnium per fidem. Neq; aliter experientia docet. Cùm nobis aliquid à quopiam promittitur, tũ primùm ei adhæremus, cùm à nobis dictis illius fides habetur. Quare Paulus alibi rectè scripsit, *Christum in cordibus nostris per fidem habitare.*

Non omnia illa, per quæ Deus et Christus in nobis manent, nos iustificant.

Quæ sit piorum unio cum Christo.

36 Videre iã oportet, quid sit esse in Christo. Primùm id occurrit, qđ omnibus mortalibus est cõmune. Dei enim filius quia suscepit humanã naturam, cũ omnibus hominibus cõiunctus est. Nã cũ ipsi commercium habeant cũ carne & sanguine, ut testatur Epistola ad Hebræos, ipse quoque carnis & sanguinis factus est particeps. Sed ista coniunctio generalis est & infirma, tantum, ut ita dicam, iuxta materiam. Natura enim hominum ab ea natura quam Christus suscepit, longè disiuncta est. Natura enim humana in Christo & immortalis est, & exempta à peccato, & omni puritate ornata: nostra uerò impura, corruptibilis, & peccato miserè contaminata. At si ea donetur spiritu Christi, ita reparatur, ut à Christi natura non multum absit. Imò tanta fit accessio, ut Paulus in epistola ad Ephesios dicat, Nos esse carnes de carnibus eius, & ossa de ossibus eius. Quę loquendi forma ex literis ueteris Testamẽti uidetur esse desumpta. Ibi enim fratres & cognati ita de se mutuò loqui solent: *Os meum est, & caro mea.* Videntur enim ex eodem semine patris, & eodem utero matris, unam sibi communẽ materiam agnoscere. *A*d quod etiã accedit, quòd filij à parentibus non solùm trahũt carnalem & corpulentam substantiam: sed etiam ingenium, affectus, indolem. Hoc idem in nobis usuuenit, cùm donamur spiritu Christi. Nam præter naturam, quam habemus cũ illo communem, mentem quoque eius habemus, ut Paulus monet in priori ad Corinthios, & eundẽ sensum, quemadmodum requirit ad Philippenses: *Idẽ inquiens, sensus sit in uobis, qui & in Christo Iesu.* Hanc coniunctionem nostram cũ Christo Paulus expressit per insitionem: in qua duo ea, quæ iam commemorauimus, optimè deprehenduntur. Quia surculus, qui inseritur, & planta in quam inseritur, unum quiddam efficiuntur: nec tantùm materiæ quæ diuersæ fuerant, coniunguntur, sed etiam eodẽ succo, spiritu & uita simul uegetantur: Hoc idem in nobis Apostolus fieri testatus est, cùm nos ait insertos esse in Christum. Idem etiam Christus docet in Euangelio Ioannis, cùm se appellat uitem, & nos palmites. Palmites enim uitam eandẽ communem habent cum uite, eodẽ spiritu pullulant, & fructum eundem ferunt. Et Paulus in epistola ad Ephesios, coniunctionem nostram cum Christo contulit cum matrimonio. *A*it enim illud magnum esse sacramẽtum in Christum & Ecclesiam: Nam quemadmodum in coniugio, nõ solùm corpora communicãtur, sed etiam affectus & uoluntates coniunguntur, ita certa & sua ratione fit inter Christum & Ecclesiam. Eos itaque Apostolus pronuntiat liberatos esse à peccato, qui manẽt in Christo, & in eo sunt eo modo, quo iam exposuimus, ut uitam eius uiuant, idem cum eo sentiant, & fructus operum non diuersos à fructibus eius edant. Et qui sunt huiusmodi, illi timere non possunt condemnationem, aut iudicium. Dominus enim Iesus est salus ipsa, quemadmodum nomen eius satis indicat. Quare qui sunt in eo, illis nihil periculi est ne condemnentur. Huc addimus, eos etiam esse in Christo, qui in omnibus rebus suis pendẽt ab eo: quiq; quicquid suscipiunt aut agũt, ab eius spiritu impelluntur. *A*b eo pendere nihil aliud est, quàm, quicquid instituimus, ad eum respicere, & eius solius gloriam quærere. Qui autẽ aguntur eius spiritu, affectus & incitationes cupiditatum nõ sequuntur. Ex his apparet, quomodo fideles homines & pij sint in Christo, idq; per omnia

In Rom. 8. initio.

Quæ sit coniunctio quã habemus cũ Christo.

Phrasis Hebraica, Os nostrum & caro nostra.

Simile.

Coniunctio nostra cum Christo.

Qui sint in Christo.

In Christo nos esse probatur.

omnia causarum genera. Materiã enim habemus A eandem, inchoationes etiam formæ easdem: donati enim sumus eisdem notis, proprietatibus & conditionibus quas ille habuit. Efficiẽs causa qua impellimur ad agendũ, est idem spiritus quo ipse agebatur. Postremò finis etiam idẽ est, nimirum, ut illustretur gloria dei.

In 1. Cor. 12. uers. 12. *Quæ societates dicantur unum corpus.*

37 Porrò cœtus omnis & hominum cõgregatio, quæ tendat in definitum & certum finem, regaturq; præscriptis legibus, corpus appellari potest. Vnde ciuitas, Respublica, & regnũ, corpora quæ- B dam uocantur, quoniam certum habent finem, ut homines & bene habeant quoad corpus, & ex uirtute uiuant. Sed corpus Christi, quod est Ecclesia, non solùm hoc respicit, sed etiam æternam uitam, habetq; communia hæc omnia, deum, Christum, Spiritum sanctum, uerbũ dei, gratiam, Sacramenta, & etiam in rebus huius mundi quæ pertinent ad mutuum auxilium: regiturq; hoc corpus institutis & dictis Scripturarum sanctarũ, ac uiuit spiritu Christi. Et hac de re præclarum habemus fidei C nostræ articulum, quo catholicam Ecclesiam confitemur, sanctorum communionem. Duplex autẽ coniunctio in membris huius corporis obseruatur: Vna est, quam retinere debent inter sese: altera, quam cum Christo habeãt oportet. De hoc instruimur pulcherrimè ad Ephesios ca. quarto, ubi scribitur, à capite Christo suppeditari spiritum & uitam per commissuras & ligamenta membrorũ in totum corpus: ita ut iuxta mensuram uniuscuiusq; partis augmentum fiat in corpore. Necnon D ad Colossenses capite secũdo idem exponitur. Ex quibus liquet, impios homines non uerè esse de Ecclesia, cùm à capite Christo spiritus eis non instilletur. In Ecclesia quidẽ uersari possunt, uerùm de illa esse non possunt. Merum est figmentum quod afferunt aduersarij, posse in corpore Christi membra arida & mortua esse, quæ ualeant denuò uiuificari. Membrum quod est mortuum, nõ amplius membrum est, neq; sic appellari debet, nisi uolueris homonymiam admittere. Et Paulus di- E cebat in Epistola ad Corinth. *Num accipiam membrum Christi, & faciam membrum meretricis?* ac si diceret, Hæc inter se pugnant, ut utriusq; membrum simus. Declarat itaq; istud simile, qualis coniunctio esse debeat inter nos atq; cum Christo. Et certè cum Christo ita coniungimur, ut dicamur caro ex carnibus eius, & os ex ossibus eius. Quia per illius incarnationem, eiusdẽ generis atq; speciei effecti sumus cum Illo: postea uerò accedente spiritu eius & gratia, spiritualium eius cõditionum F atq; proprietatum participes reddimur, ut superius explicatum fuit. Vnde Cyrillus scribens ad Reginas de fide orthodoxa dixit, *carnem nostram consubstantialem carni Christi*, & eos qui aliter sentiant, habet pro anathemate.

Declaratio corporis Christi, quod est Ecclesia.

Duplex coniunctio membrorum.

Impij non sunt de corpore Christi.

Pars corporis mortua.

Maxima coniunctio inter nos & Christum.

38 Atq; pro tanta coniunctione asserenda inter nos & Christum, nõ opus est præsentia corporali aut substantiali corporis Christi, quam statuere multi conãtur in Eucharistia. Nam ea nil plus uel commodi uel utilitatis habebimus, quàm si Chri- G stum quoad corpus, suo loco sinamus in cœlis. Videmus enim Christianos posse esse inuicẽ membra, & quidem cõiunctissima, tametsi aliquis eorum degat in Britannia, alius in Gallia, & alius in Hispania. Quòd si de mẽbris ipsis conceditur, cur de capite idem fateri erit absurdum, ut hic spirituali cõiunctione simul possit in cœlis esse, ac spiritualiter nobiscum coniungi? Quod idem in matrimonio usuuenire intelligimus, ubi sancta Scriptura prædicat, uirum & uxorem unam carnẽ esse: quod nõ minus uerum fateri coguntur aduersarij, cùm unà cõiuges habitant, quàm si locorum interuallo nonnunquam disiungantur. Quod si ita in eis est, cur negabimus posse corpus Christi nobis coniungi, ut simus unum cum eo, licet substãtiali & corporali præsentia in Eucharistia à nobis absit? Semper confugiunt ad illã Domini sententiam, *Hoc est corpus meum.* Quasi non possit aliter intelligi, nisi substantialis præsentia constituatur, cùm tamen nos prædicemur esse corpus Christi, in quod neq; transubstantiamur, neq; requiritur ut quisq; nostrûm præsentia corporali, alteri, quoad locum, coniungatur. Sed alibi de his fusissimè dicetur.

Ad hanc coniunctionem inter nos & Christum nõ opus est eius præsentia corporali.

De adoptione filiorum dei. Ex Rom. viij. cap. uer. xv.

39 Hic locus uidetur postulare, ut de adoptione quoq; filiorum dei aliquid dicatur. Iurisperiti, ut habetur in Institutionibus, definiunt adoptionẽ, esse actum legitimum, imitantem naturam, repertum ad illorum solatium, qui liberos nõ habeant. Ad hæc illi distinguunt adoptionem ab arrogatione. Nam arrogationẽ esse aiunt, cùm is qui fit sui iuris, recipitur in locum filij: Adoptionem uerò, cùm is qui fit sub aliena potestate, asciscitur. Cauetur autem legibus, ne maior natu adoptetur à minore. Monstri enim simile uidebatur, ut filius patrẽ ætate superaret. Atq; idcirco Cicero adoptionem illã Clodij sæpè grauiter exagitat. Iam deus adoptat sibi electos suos, non quòd filium alium non haberet: habuit enim Christum unigenitum, in quo sibi optimè complacuit: sed quòd in omni natura humana, nullos adhuc haberet filios. Per Adamum enim, omnes ab eo fueramus abalienati. Quare deus naturalẽ & legitimum Filium suũ ea de causa misit in mundũ, ut per illum alios multos ex nostro genere sibi filios cooptaret. Id autẽ uulgò non solet fieri. Nam qui unicum habent filium, non quærunt sibi alios, imò lætantur, filium illum suum non esse cogendum, ut cum fratribus hæreditatem partiatur. Sed tanta fuit dei & Christi erga nos charitas, ut nos, quamuis immeritos, ad tantam dignitatem uoluerit adsciscere. Neque hæreditas illa cœlestis eius est naturæ, ut pluribus communicata imminuatur. Iam uidendũ est, quomodo nobis hæc adoptio contingat. Eam Paulus dicere uidetur, nobis communicatam esse per spiritum Christi. Ex eo enim habemus fidẽ, qua Christum pro nobis mortuum, & dei promissiones complectimur: atq; ita à deo adoptamur in filios. Hoc nobis Ioannes pulchrè indicauit, ab initio Euangelij sui ita scribens, *Quotquot autem receperũt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri.* Ex his uerbis intelligimus, nos fieri filios dei, quando recipimus

Definitio adoptionis.

Arrogatio quid ab adoptione differt.

Deus nos adoptauit, cũ Filium haberet.

Per spiritum & fidem adoptamur in filios.

mus Christum. Id autem non fit, uel per circumcisionem, uel per alias legales cæremonias, uel per opera bona moralia, sed tantùm per fidem. Eoq; Ioannes subiecit, *His qui credũt in nomine eius*. Cùm autem illis dicitur potestas esse data ut efficiantur filij dei, nõ debemus putare, ut multi Sophistæ inculcant, nos prius credere, deinde accipere potestatem, ut ascribamur ad numerum filiorum dei. Nam potestas illo loco nihil aliud est, quàm ius & prærogatiua: Ac si diceretur, eos qui Dominũ receperunt, & in eius nomen crediderũt, habere ius & prærogatiuam, ut transeant in adoptionem filiorum dei. Sed addit Ioannes, *Qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt*. Primùm cùm dicit, *Non ex sanguinibus*, intelligit, hanc adoptionem non contingere ordine naturæ, ut in hac generatione commisceantur semina maris & fœminæ. Quam sententiã exprimit proximis uerbis apertius. Ait enim, *Non ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri*. Per carnem enim eum intelligere fœminam, ex duobus locis probari potest. Dicit enim Adamus de uxore sibi à deo tradita, *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea*. Et Paulus ad Ephesios, *Qui diligit*, inquit, *uxorem suam, seipsum diligit: Nemo unquã carnem suam odio habuit*. Atq; hanc interpretationẽ Augustinus sequitur. Quanquam uideo aliter etiam hunc locum exponi posse: ut cùm dicitur, *Nõ ex sanguinibus*, intelligamus, non perueniri ad hãc adoptionẽ ui aliqua cognationis, aut stirpis. Nã id sibi Hebræi persuaserant: Semper enim importunè iactabant, se esse semen Abrahæ. Nec uoluntate carnis ad hanc adoptionem peruenitur. Ad eam enim assequendam, non iuuamur illis bonis, quæ caro solet appetere, opibus inquam, potentia, robore corporis, forma, & alijs rebus id genus. Nec ex uoluntate uiri, nimirùm illis bonis quæ sunt præstantioris notæ, & maximè putantur decere uiros: qualia sunt sapientia, prudentia, & opera uirtutum moralium. Hæc enim omnia efficere non possunt, ut simus filij dei. Sed ex deo inquit, nati sunt. Hoc omne habemus tantùm ex bonitate dei, eiusq; mera misericordia. Itaq; Paulus ait ad Ephesios, *Qui nos prædestinauit in adoptionem filiorum dei*.

Contra Sophistas.

Ioannis locus declaratur.

Vocabulo carnis, fœmina interdum significatur.

40 Ex eius igitur electione & prædestinatione, omnis ratio adoptionis nostræ pendet. Illius autem diuinæ uoluntatis nulla à nobis ratio uel intelligi, uel reddi potest. Atque hinc illud est quod Christus apud Ioannem ait, oportere nos nasci ἄνωθεν, id est diuinitùs, & ex supernis. Confert autem Christus hanc regenerationem cũ uento. *Spiritum*, inquit, *audis, & nescis unde ueniat, aut quò uadat*. Itaq; deus per Christum gratuitò largitur nobis Spiritum suum. Vtitur autem uerbo tanquam instrumento, idq; dicitur semen quo renascimur. Donat enim fidem, qua propositum nobis uerbũ promissionis recipiamus: & ita iustificamur, & adoptionem filiorum dei adipiscimur, quæ tamen dum hic uiuimus, non potest esse perfecta. Quare Paulus dicit aliquanto pòst, nos expectare adoptionem filiorũ, & redemptionem corporis: quæ nobis nõ continget, nisi in beata illa resurrectione. Ista eadẽ Paulus scribit ad Galatas, *Cùm autẽ*, inquit, *uenit plenitudo tẽporis, misit Deus filiũ suum, factũ ex muliere, factũ sub lege, ut eos qui sub lege sunt liberaret, ut acciperemus adoptionẽ filiorũ. Quoniã autẽ sumus filij, misit deus spiritũ Filii sui in corda nostra, in quo clamamus Abba, Pater*. Hęc uerba ostendũt, ante plenitudinem tẽporis, fuisse seruitutẽ quandã legis: postea datũ fuisse Filiũ, per quẽ plenius acciperemus & Spiritũ & adoptionẽ, qui designati sumus & destinati, ut efficiamur filij dei. Hãc adoptionẽ Christus uidetur sacramento quodã in sua genealogia consecrasse. Nã cùm in Luca & in Matthæo uariẽtur nomina progenitorũ, adoptio miscetur, ut sæpè unus idemq; homo unum habuerit patrem per naturam, alterũ aũt per adoptionẽ. Fuit etiã in ueteri Testamẽto satis frequẽs usus adoptionis. Nã & Iacobus adoptauit sibi nepotes suos, Ephraim & Manassen, ut sibi essent aliorũ filiorũ loco: & ea ratio tãtùm ualuit eo tẽpore, ut etiã mortuis adoptarẽtur liberi. Fratri enĩ defuncto, superstes frater ex eius uxore suscipiebat filios, & semẽ suscitabat in Israel. Hæc quasi umbra quædã, nostrã istam adoptionem in filios dei figurabãt. Vulgata editio habet, *Adoptionem filiorũ dei*: cùm in Græco uox illa, dei, non legatur: Est enim tantùm υἱοθεσία.

A prædestinatione pendet adoptio nostra, quæ nunc non est perfecta.

In ueteri Testamento, etiam mortuis adoptabantur liberi.

41 Sed diligenter considerandum est, & unde per hanc adoptionem educamur, & quò trãsferamur. Eramus anteà filij diaboli, iræ, incredulitatis, diffidentiæ, huius seculi, perditionis, noctis, tenebrarum. Transferimur autem eò, ut & dicamur & simus filij dei, cõsortes diuinæ naturæ, fratres Christi, filij lucis, & ut ne peccemus (nã qui ex deo natus est, non peccat) ut proximos & inimicos nostros diligamus, quò Patrem nostrum cœlestem referamus, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos: denique ut simus pacifici, illi enim filij dei uocabuntur. Nõ autem ea est nostra adoptio, ut intelligamur nati ex substantia dei: Hoc enim propriũ est unius Iesu Christi. Verbum enim dei per naturã ex Patre natum est: quod tamen Arriani negauerunt. Nã cùm filium dei facerent creaturam, necesse erat ut eum non per naturam, sed per adoptionem filium dei esse dicerent. Magna sanè est dignitas nostra: Prouecti enim sumus eò, non tantùm ut filij dei uocemur & simus, uerùmetiam ut Christum fratrẽ habeamus. Itaque Christus quum resurrexisset, dixit mulieribus, *Ite, & dicite fratribus meis*. Et quamuis ueteres nõ fuerint expertes huius dignitatis, eam tamen non habebant ita publicè declaratam. Nihil autem obstat, quòd multi inter eos fuerint infirmi. Nos enim etiam habemus multos infirmos in Euangelio. Paulus enim ad Corinthios ait, Nõ potuisse se loqui illis tanquam spiritualibus, cùm essẽt carnales, ideòq; lacte illos aluisse. Quod idẽ ad Hebræos scribitur: Et è diuersò, habuerunt illi nobiles in fide uiros, quos non dubitamus in hac adoptione admodũ fuisse insignes. Quod etiam illo tempore fuisse, Apostolus testatur in epistola ad Romanos capite nono: ait enim, *Quorum est adoptio, & gloria, et testamentũ, & legislatio, et cultus, et* pro-

Per adoptionem unde & quò transferamur.

Christus Apostolos uocauit fratres.

Patres antiqui adoptati.

Certiores sumus de adoptione quàm de patre carnis.

promissiones, & quorũ sunt patres. Hic uidemus, adoptionem ad illos quoque pertinuisse. Ambrosius eo loco docet, ex hac adoptione in hominib. pijs magnam securitatem exoriri. Et certè cùm id nobis cõtingat per spiritum, quo interius agitamur, longè certius nos scire oportet, nos esse filios dei, quàm filij huius seculi scire possint se esse filios eorum, quos appellant patres. Sæpè enim matres & uiros, & filios suos fallunt: spiritus autem dei neminẽ decipit. Olim adulatores persuadere uoluerunt Alexandro, nõ fuisse illum Philippi regis filium, sed Iouis. Posteà uerò, cùm uideret sanguinem sibi manare ex uulnere, ridens dixit, id sibi αἷμα uideri, non ἰχῶρ. Nos uerò, quamuis multa patiamur, & uitam etiam ponamus pro Christo, nihilo tamẽ minus persuasi esse debemus, esse nos filios dei. Nam, ne quid ea de re dubitemus, non tantùm habemus testimonium spiritus, uerùm etiam ipse filius dei docuit nos, deum appellare & inuocare Patrem. Atq; ea forma precum, debet nos ab omni scelere & turpi facto reuocare, ac etiam commonefacere, néue degeneremus à nobilitate tanti Patris, néue eũ ignominia afficiamus. Patribus enim magno uidetur esse dedecori, si habeant flagitiosos filios. Cumq; ad hanc adoptionem, ut dictum est, peruenire non possimus, nisi per Christum, & eius spiritum: nec Iudęi, nec Turcæ, nec homines à Christo alieni inuocare possunt deum, ut Patrem suum.

Alexander Magnus.

Christus docuit nos Deũ inuocare Patrem.

42 His deinde uerbis, *Quòd si filij, igitur & hæredes: hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi.* Apostolus ostendit, quidnam per hanc adoptionem consequamur: id nimirùm, ut simus hæredes dei. Quod sanè leue uideri non potest. Neque enim quicunq; filij sunt alicuius, statim etiam sunt hæredes. Eum enim locum soli obtinent primogeniti, quod hodie multis in regnis fieri uidemus, & in Sacris literis apparet, Esau & Ismael hæredes non fuisse. Nos itaq; sumus hæredes, & quidem non pauperis cuiuspiam hominis, aut leuium rerũ: dei enim hæreditatem consequuti sumus, & facti sumus cohæredes Christi. Cum Christo communem habemus hæreditatem Patris, illiq; ita prorsus sumus insiti, penitusq; coniuncti, ut eius uiuamus spiritu. Tum autem adibimus hanc hæreditatem, cùm dicetur nobis, *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum præparatum nobis ab origine mundi.* Cohæredes autẽ sumus Christi: quoniam ut ait Ioannes, *Cùm apparuerit, similes ei erimus.* Et Paulus ait ad Colossenses, Mortui estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo. Cùm autem apparuerit Christus uita uestra, tunc & uos simul apparebitis cum eo in gloria. Hæreditas, ut à Iurisperitis definitur, est successio in uniuersum ius defuncti. An hoc cuiquam parum uideri potest, uniuersi diuini iuris fieri participes? Certè Petrus ait, Nos fieri consortes diuinæ naturæ. Hic annotauit Ambrosius, non fieri in hoc negotio, quod in mundo uidemus usuuenire. Mori enim prius oportet testatorem, quàm successor hæreditatem adire possit. Deus autem nõ moritur, imò nos qui eius hæredes instituti sumus, prius morimur, quàm possessio nobis tradi possit. Christus quoque prius mortuus est, quàm ad gloriam sibi destinatã perueniret. Præterea, quod attinet ad ciuiles leges, hæres cum eo qui eum hæredem instituit, una eademq; persona reputatur: Ita nos per Christũ tam arctè coniuncti sumus cum Deo, ut iam unũ cum eo simus, quemadmodum Christus orauit, Vt sint unum, quemadmodum tu & ego unũ sumus. Omnia enim nostra sunt, nos Christi, & Christus Dei. Hanc hæreditatem per spiritum Christi gratis obtinemus. Quare impiè faciunt Romani Pontifices, & eorum satellites Cardinales, & Pseudoepiscopi, qui hanc hæreditatem remissionis peccatorum, & accessionis ad regnum Dei sub suis illis adulterinis clauibus cõcluserunt, ut eam pro libidine uenderent: & quem uellẽt, uel ad inferos detruderent, uel in cœlum transmitterent.

Non omnes filij sunt hæredes.

Quid sit hæreditas.

Viuentis Dei hæreditatem nobis licet adire.

Hæres cũ eo qui se instituit, pro eadem habetur persona.

Spei Christianæ descriptio. In Rom. cap. v. uers. v.

43 Quod ad spem attinet, hæc est præclara cathena, & insignis Christianorũ graduum nexus, qui describitur à Paulo Rom. 5. Huius cathenę primus annulus clauo afflictionum in hoc seculo affigitur. Inde pij ascendunt ad patientiam: à patientia, ad probationem: à probatione, ad spem: Quę spes quum non pudefaciat, sed assequatur indubitatò deum summam nostram fœlicitatem, illi tanquam supremus annulus annectitur. Hæc eadẽ proprietas, non confundendi, est etiam fidei. *Omnis enim qui credit in eum, non confundetur.* Et meritò. Quid enim fidei coniunctius esse potest, quàm spes? Latinus interpres uertit, Non confundit: Magis tamen propriè redderetur, Non pudefacit. Est autẽ tropica locutio. Voluit enim Paulus significare, pios sua spe non posse frustrari. Solent enim qui frustrantur, cùm res longè aliter acciderint quàm sperarint, pudore suffundi. Quare Paulus per pudorem intelligit frustrationem, quoniã eam semper consequitur. Latinus uerò interpres spectauit eam perturbationem animi, quæ sequitur pudoris suffusionem. Nihil enim aliud est confundere, quàm perturbare. Iam si uera est hæc sententia, ut est uerissima, hanc scilicet spem non confundere, consequitur, illam nõ pendere à nostris operibus: alioqui enim sæpè falleret. Veram autem eam & certam esse, non uno uerbo Paulus, sed tribus ualdè significantibus ostendit. Primùm enim utitur uerbo Sciendi, quod certam rei cognitionem indicat. Meminit etiam gloriationis, quæ locum non habet apud sanctos & prudentes uiros, nisi de illis bonis, quæ certò & firmiter possidentur. Postremò addit, *Spem non pudefacere.* Meritò autem istius certitudinis persuasionem sæpius inducit, quòd hinc potissimùm in afflictionibus petenda sit consolatio. Christo in cruce pendenti insultabant impij dicentes, *Sperauit in deum, saluum faciat eum, siquidem uult eum: Descendat de cruce,* &c. Eadem obijciunt nobis non tantùm externi hostes, sed etiam caro nostra, sensus uidelicet exteriores, & humana prudẽtia. His quomodo occurri potest, nisi hac Apostolica doctrina, Spes nõ confundit: non pudefaciet spes, quam in Domino collocauimus.

In Rom. ca. 5. uers. 5. Cathena.

Spes & fides eandem habent proprietatem.

Tropica locutio.

Spes non pendet à nostris operibus.

Spes est certissima.

Remedium aduersus insultationes.

44 Sophistæ ex hoc loco contendunt, spem nasci

ex meritis, quòd Paulus eam dicat nasci ex patien A tia: quasi intelligẽdum sit, spem dari nobis ex merito patientiæ. Sed interim nõ animaduertunt ea, quæ hic à Paulo ordine quodam disponũtur, nequaquã ut effecta & causas inter se cõponi. Quis enim dixerit, afflictiones causas esse patientiæ? Quòd si ita non est, cur magis asserunt, patiẽtiam causam esse spei? Scriptura disertissimè docet, illũ qui in homine, aut in ulla creatura confidat, execrandum esse. Homo enim, de quo nobis aliquid promittimus, potest uel mori, uel sententiam mu- B tare, uel etiã impediri, ne bona fide præstet quod promiserat. Fidere autem uel propter merita, uel propter opera, est spem locare in homine. Quare huiusmodi spes meritò pudefacit: illa uerò quę in deo figitur, certa est, nec falli potest. Conãtur Sophistæ hanc sententiam eludere ex duobus locis Pauli, altero ad Romanos, altero ad Timotheum. Locus ad Timotheum sic habet, *Scio cui credidi, & certus sum.* Alter autẽ ad Romanos sic, *Certus sum, quòd neq; mors, neq; uita, neq; angeli*, &c. Ex his locis C putant sententiam nostrã conuelli, quòd opinentur hæc uerba intelligenda esse, non in uniuersum de omnibus credentibus, sed tantùm de Paulo, & alijs similibus, qui de salute consequẽda peculiarem habuerint reuelationẽ. Verùm illi hæc frustra conantur: Agitur enim in præsentia de natura & ingenio spei, ex qua euincitur omnes qui ea sunt præditi, de salute sua certos esse: ut omnino fatendum sit, uel eos spem Christianam nõ habere, qui D de salute sua dubitent: uel si spem habeant, eos omnino de salute certos esse. At dixerit aliquis, Quid si fuero indignus, ac propterea deus nolit me donare summo præmio? Respondeo, hãc esse luctam conscientię uincendam certa spe: Quod ut consequatur, nitendum est uerbo dei: cuiusmodi est illud, *Fidelis deus, qui non patietur uos tentari ultrà quàm possitis, sed faciet cum tentatione exitum*: & similes loci sacræ Scripturæ, quibus deus pollicetur se daturum perseuerantiam suis usq; ad finem. Vtq; breuiter dicam, spes piorum, uni tantùm dei boni E tati, potentiæ & misericordiæ innititur. Hoc Basilius optimè intellexit in expositione Psalmi 32. cùm interpretatur illa uerba, *Sperantes in misericordia eius. Qui, inquit, nõ confidit in proprijs suis factis, nec sperat iustificari ex operibus, solam salutis spem habet in miseratione dei. Vbi enim cogitauerit hæc secũ, Ecce deus, & merces ipsius*, &c.

Spes non pendet ex meritis.

Hic agitur de natura spei in uniuersum.

Qui dubitat de salute, spẽ Christianam non habet.

45 Verùm Scholastici longè secus docuerunt. Nã Magister Sententiarum in tertio ita spem definit, Spes est certa expectatio futuræ beatitudinis, ue- F niens ex dei gratia, & ex meritis præcedentibus. Quæ definitio quàm sit absurda, præsertim quod ad posteriorem partem attinet: satis patet in his, qui recens ad Christum conuertuntur, ex grauissimis & turpissimis uitijs. Nã illi certè nullo modo habere possũt merita bona, cùm anteà fuerint destituti charitate, ex qua statuunt omnia nostra merita proficisci. Certo tamen certius est, eos qui ad Christum conuersi sunt, non posse carere spe: Imò Augustinus in Psalmum, De profundis, hor- G tatur lapsos, & eos qui uersantur in ꝓfundis ma-

Qui conuertuntur ad Christũ, non carent spe.

lis, ne spem abijciãt, exemplo Latronis, & multorum aliorum. Percontabimur ergo, ex quibus meritis in huiusmodi hominibus spes constituatur. Solent respondere, Merita non semper spem prę cedere, sed rem speratam semper. Atq; ita sententiam suam explicant de hac re, ut statuant, merita præcedere spem, uel reipsa, uel certè cogitatione. Solent enim homines recens conuersi, dum concipiũt spẽ salutis, animo & cogitatione designare bona opera, quibus uelint mereri præmiũ extremum. At quam possunt spem reipsa extantem, ista bona opera animo designata producere, quæ nondum extent? A causa enim quæ non sit, effectũ quod existat, nõ producitur. E diuersò potius statuendum est, hanc scilicet sanctam uoluntatem ex fide ac spe oriri: quam spem aut fidem, ex illa tanquam ex causa proficisci. Sed operæpretium est uidere, quomodo isti sese induant, quum ex una parte dicant, Spem esse certam expectationem, ex altera tamen uelint esse dogma firmissimum, neminẽ posse certũ esse de salute sua, nisi id fuerit singulariter reuelatũ à deo. Hic sentiũt se teneri, fatẽturq; difficile esse uidere, quænam ea sit certitudo spei. Hic miseri æstuant, sudãt, & multa cõminiscuntur. Primùm statuunt, omnem spei certitudinẽ manare ex certitudine fidei, atq; id quidẽ rectè. Ideò enĩ certo speramus, quia fide certissimã dei promissionem cõplectimur. Sed progrediũtur longius, & aiunt, nos fide generaliter & absolutè credere, omnes electos & prædestinatos esse seruandos: spem autẽ efficere, ut confidamus, nos esse ex electorum numero, quasi spes habeat particularẽ cognitionem sub fide, ut quod per fidem generaliter comprehensum fuerit, id per spem nobis seorsim applicetur. Proinde asserunt, hanc certitudinẽ spei esse ex hypothesi, si simus ex electis, & si usq; ad finem perstiterimus. Constare autẽ uolunt hoc genus certitudinis ex uerisimilibus coniecturis. Postremò cõcludunt, minorem esse certitudinem spei, quàm fidei.

Certitudo spei, est ex fidei certitudine.

46 Nos contrà parem facimus utriusq; certitudinem. Quantum enim habemus fidei, tantundem etiam habemus spei. Neq; enim fides retinet sibi aliquid certitudinis, quod ad spem non transmittat. Figmentum est illud quod afferunt de applicatione, quo per spem nobis priuatim accommodẽt ea, quæ per fidem generaliter atq; absolutè credidimus. Nõ enim tantùm credimus deum bonum esse aut patrem, aut authorẽ humanæ fœlicitatis: sed etiam quiuis pius secum statuit per fidem, deũ sibi bonum, sibi patrem, sibi autorem fœlicitatis & esse, & fore. Hinc est illa certitudo spei: hinc Paulus scribit, eam non posse confundere. Cumq; fides deum respiciat ut ueridicum, spes ut fidelem promptissimumq; ad reddenda promissa, ipseq; deus nõ minus fidelis sit in præstando, quàm uerax in promittendo: perspicuè conficitur, tantum certitudinis habere spem, quantum habet fides. Nec magis eos iuuat, quòd postremò argutantur, Spem uidelicet habere certitudinem, quod ad obiectum attinet, non quod ad subiectum. Cùm enim inquiunt, respiciat dei clementiam, bonitatẽ, gra-

Par est certitudo spei et fidei.

Certitudo quoad obiectum & subiectum.

gratiam, potentiam, nihil per ista stabit, quin unusquisque seruetur: Itaque ex hac parte ponunt solidam certitudinem. At si subiectum consideres, animum inquam & uoluntatem sperantis, quum illa sit flexibilis, & nutet & mutetur, nunquam certa esse potest, aut secura de salute. Verùm isti mihi perinde facere uidentur, atque illi qui quum ciuitatem in obsidione defendant, alias portas omnes diligenter claudant & muniant, unam tamen interim relinquant apertam: per quam cùm hostes ingrediantur, & omnia diripiant, illi se intelligant lusisse operam. Ita isti ualdè quidem laborant, ne qua esse uideatur incertitudo ex bonitate, potentia & clementia dei, aut merito Christi: interim tamen nostram uoluntatem mutationi ita obnoxiam esse statuunt, ut perseuerantiam sibi polliceri, ne ex dei quidem uerbo posꝭit aut debeat. atque ita certitudinem omnem prorsus tollunt, ut locum habere non posꝭit Pauli dictum, *Spes non confundit*, neque certitudo quam conantur stabilire, quicquam prosit. Equidem, si consulamus Sacras literas, non tantùm intelligemus, deum generaliter bonum esse & potentem, sed etiam eum nobis ipsis esse bonum & propitium: ideo'que confirmaturum nostram uoluntatem, ne unquam ab eo deficiat. Nam ut paulò antè commemorauimus, *Non patietur nos tentari supra id quod posꝭimus sustinere, sed faciet cum tentatione exitum*. Et primo capite prioris ad Corinthios, *Confirmabit nos usque ad finē inculpatos in diem Domini nostri Iesu Christi. Fidelis enim deus, per quem uocati estis* Sūt præterea alia permulta testimonia in Sacris literis, quæ nobis pollicentur & perseuerantiam, & confirmationem uoluntatis per Christum. Quamobrem certitudinem istam spei dicimus esse adhæsionem firmam in promisꝭionibus nobis oblatis, & fide receptis, quod ab extremo fine consequendo non simus aberraturi.

Diuina testimonia pollicentur nobis perseuerantiam.

47 Tantæ autem uirtutis est hæc spes, ut teste Augustino ad Dardanum, & in alijs permultis locis, ea quæ futura sint, facta dicat: ut ipse Augustinus pulchrè ex multis locis diui Pauli, maximè uerò ad Romanos, ad Ephesios, ad Colossenses ostendit. Nam ad Ephesios dicimur iam excitati à mortuis, iam'que ad dexteram dei, unà cum Christo in cœlestibus consedisse. Ad Colossenses, *Si consurrexistis cum Christo*, &c. Et alibi, *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis*. Ad Romanos autem, *Spe salui facti sumus*. Oritur ista certitudo maximè ex digna existimatione, quam per fidem concipimus de constantia dei, quam nulla nostra indignitas potest deijcere: in quam ab hac fiducia nos abstrahentem si respicimus, debemus contra spem in spem credere, & illa quantumuis reclamante confidere, nos per Christum esse seruandos: proponentes nobis patrem nostrum Abrahamum, cuius uestigijs per fidem nos oportet inhærere. Ille ad promisꝭionem de prole non habuit rationem suæ ætatis, aut effœtæ coniugis, sed promittentem solùm respexit, & illius potentiæ habuit rationem: Ideóque secum firmisꝭimè statuit, futurum id esse, quod deus promisisset. Ita nos, quamuis simus indigni, & obstent nobis sordes & peccata, tamen seruandos esse nos per Christum ne diffidamus, nisi uelimus infidelitate laborare, quam Abrahamus maximè abhorruit. Non enim hæsitaui τῇ ἀπιστίᾳ, inquit Apostolus. Vnde prorsus tollitur aduersariorum incertitudo à pijs animis. Propterea enim deus, ut testis est Apostolus, uoluit nos iustificari ex fide, non autem ex operibus, ut certa & inconcussa maneret promisꝭio. Atque id est uerè dare gloriam deo, quod Abrahamus fecit. Nihil enim obstantibus maximis impedimentis indubitatò sperauit futurum, quod deus esset pollicitus. Iobus etiam adeò nihili fecit hæc impedimenta, ut diceret, *Etiam si me occiderit, sperabo in eum.* Quibus uerbis ostendit piorum esse, quamuis à deo seuerius affligantur, & illi odio esse uideri posꝭint, tamen spem non abijcere. Quare hunc imitemur: etsi lapsus indignitas'que nostra sese nobis offerent, non tamen diffidamus. Detestemur interea uitia nostra, ea'que quantum posꝭumus, emendemus: propter illa tamen à spe salutis nullo modo deijciamur. Nam si, cùm promisꝭiones dei offeruntur, nostram dignitatem spectare uellemus, ad desperationem potius quàm ad spem ullam incitaremur. Nemo enim est, cuius animus multis & grauibus peccatis non oneretur. Ad hæc Paulus nos docet, pacem erga deum per Christum haberi, & per fidem quæ est erga illum: quæ certè uel prorsus nulla, uel admodum turbulenta esset, si perpetuò de illius erga nos uoluntate dubitaremus. Nónne eum semper in precibus nostris Patrem inuocamus? At nullus filius, qui naturalem affectionem sequatur, de sui erga se uoluntate patris dubitat. Quomodo ergo eum patrē appellamus, quem nobis hostem esse suspicamur?

Quid sit certitudo spei, & unde oriatur.

Quid sit dare gloriā deo.

Cum dubitatione de salute nulla est pax.

48 Possent multæ aliæ rationes huius generis pro spei certitudine afferri: Sed nunc ostendam paucis, Patres quoque eandem certitudinem in suis scriptis statuisse. Chrysostomus in hunc locum ita scribit, *Noli itaque etiam si non admodum dignus fueris, animum despondere, cùm habeas tam ingens patrocinium, uidelicet iudicis dilectionem, seu fauorem.* Et idem paulò pòst, *Propterea ipse Apostolus cùm dicit, Spes non confundit: non retulit factis nostris, sed dilectioni dei rem omnem fert acceptam.* Ambrosius quoque ait, *Vt quia charos falli imposꝭibile est, securos nos faceret de promisꝭione: quia & deus est qui promisit, & his quos charos habere uult, promisit.* Augustinus in sermone habito feria secunda in Rogationibus, *Quare*, inquit, *trepidat pulsando manus nostra, & [illegible] in mendicitate [illegible] sum ianua uitæ, non horresco [illegible].* Idem'que in Psal. 41. *Noli*, inquit, *sperare de te, sed de deo tuo. Nam si speras de te, anima tua conturbatur ad te, quia nondum inuenit, unde sit secura de te.* His uerbis indicat, securitatem quam habemus, non ex nobisipsis, sed ex deo proficisci. Idem in Psal. uigesimūseptimū, exponens uerba Pauli ex secundo capite ad Ephesios, *Fuimus & nos natura filij iræ, sicut cæteri. Quare dicit Fuimus? Quia spe*, inquit, *iam non sumus, nam re adhuc sumus. Sed illud melius dicimus, quod spe sumus, quia certi sumus de spe. Nō .n. incerta est spes nostra, ut de illa dubitemus.*

Patres certitudinem salutis docuerunt.

Et Chrysostomus in 5. capite ad Rom. ait, nos non A minus oportere πληροφορεῖσθαι de his quæ accepturi sumus, quàm de his quæ iam recepimus. Cyprianus quoque in sermone de Pestilentia, cùm pios uideret mortem obire trepidos, multis eos confirmat, ut de salute sint securi: & inter alia dicit, eos trepidare & horrere mortem, qui spe aut fide careant. Et Bernhardus de morte Christi, de eius uulneribus & cruce, mirum in modum exultat. In ea petra ait se stare, neque casurum ad ullos impetus. Multa etiam commemorat præclarissima, de hac firma & constanti certitudine: Quare, quæ attulimus de constantia & securitate spei, non tantùm cum Scripturis & certis rationibus, uerùm etiam cum Patrum sententijs conueniunt.

Definitio spei.

49 Nunc operæprecium erit spem definire, quò magis perspicuè eius certitudo cognoscatur. Est ergo spes, facultas à Spiritu sancto afflata, qua certo & æquo animo expectamus, ut salus inchoata per Christum, & per fidem percepta, in nobis aliquando perficiatur, non ex nostris meritis, sed ex misericordia dei. Primùm à Spiritu sancto dicitur C instillari, quòd à natura aut ab assiduis actionibus non oriatur. Fide posterior est, etsi non tempore, tamen natura: quod intelligi potest ex epistola ad Hebræos, ubi scribitur fidem esse ὑπόστασιν rerum sperandarum. Cùm enim res quas speramus, non sint euidentes & claræ, sed procul à nobis remotæ, niti debent fide, qua uelut fulcro aut basi quadam sustineantur. Spem autem continere expectationem, disertè docet epistola ad Roman. cap. 8. *Spes quæ uidetur, non est spes. Quod enim uidet quis, quomodo sperat? Si autem quod non uidemus speramus, id per patientiam expectamus.* Neque prætermittendum est, bonum illud quod spes respicit, arduum esse atque difficile. Etenim naturaliter in animantibus affectio spei pene partem animi crassiorem, quam irascentem uocant, consistit: qua erigitur animans, ut bonum sibi propositum persequatur, licet aliquid uideatur obstare. Incitatur enim huiusmodi affectione ad superandum, quicquid impediat. Lupo esurienti occurrit taurus, ille appetendi facultate cupit eam prædam: sed cùm uideat grauem difficultatem imminere sibi pugnæ atque certaminis: ab irascente animi ui incitatur per spem, audet'que se mittere in discrimen, & dimicare. Atque ita postremò, remoto omni obstaculo, præda potitur. Sic deus in animi nostri parte nobiliori constituit spem, qua efficitur, ut cùm offertur nobis bonum summæ fœlicitatis, quod & arduum est & longè à nobis positum, ne deterreamur, sed audaciam habeamus, & accessum ad deum per fidem, ut Paulus ait capite secundo ad Ephesios. Et quatenus quidem hoc bonum in immensum distat à Sanctis, fieri non potest, quin sperando aliqua tristitia afficiantur, & in seipsis doleant præsentem conditionem à fœlicitate à deo remotam. Verùm ex altera parte, cum certi reddun tur se illū finem esse assequuturos, nō possunt non affici intredibili gaudio: atq; ita facultas ista spei & lætitiæ & doloris affectibus circunfunditur. Et aliquam quidem eius tristitiam Apostolus significauit ad Romanos, eo loco quem iam citauimus, cùm scribit, *Omnis creatura ingemiscit, & simul nobiscum parturit usque ad hoc tempus: non solùm autem illa, sed & nosipsi, qui primitias spiritus accepimus, & nos in nobisipsis gemimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri.* Lætitiam autem cum eadem spe coniunctam esse, duodecimo capite eiusdem epistolæ docet, *Spe*, inquiens, *gaudentes.*

Spes fide posterior.

Spes comprehendit expectationem et est circa difficilia.

Simile.

In qua animi parte spes ponatur.

50 Quamuis autem fortitudo & longanimitas B uideantur expectationem animis nostris adferre, eam tamen uirtutes illæ non habent, nisi à spe quā descripsimus. Nec mirùm uideri debet, si uirtus aliqua ab alia uirtute aliquid accipiat. Norunt enim qui sunt in Ethicis paulùm exercitati, liberalitatem, temperantiam, & id genus alias uirtutes, à prudentia plurimum habere adiumenti. Eius enim beneficio, mediocritatem constitutam habent, quam sequantur. Hoc discrimine maximè distinguitur spes à fide, quòd promissiones nobis oblatas à deo, per fidem admittimus, atque complectimur: opera uerò spei patienter expectamus, ut illæ nobis aliquando reddantur. Neque alia de causa spes data est à deo, nisi ut ne desistamus à persecutione eius boni, quod intelligimus nostris actionibus non posse obtineri. Neque enim ullo modo sunt cum eo conferendæ. Nam, ut ait Apostolus, *Nō sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Siquidem qui spe præditi sunt, statuunt secum, quod naturæ uiribus & operibus nostris deest, id ex dei misericordia & Christi obedientia compensatum D iri. Quòd si quis quærat, num pura uita & sancta opera possint aliquid conducere ad spei certitudinem, id facilè dabimus, modò seponatur meritorum nundinatio. Quippe opera nostra ex seipsis nihil prorsus habent unde spem producant. Fidei tamen persuasio, ex illis sumere potest argumentum ad spem confirmandam, & sic ratiocinari, Iam deus ex sua mera liberalitate dedit mihi, ut hoc aut illud opus præclarum fecerim, ut hoc uel E illud uitium ex animo depulerim: quare adhuc etiam maiora dabit, & quæ ad salutem supersunt, non denegabit. Si Sophistæ hoc dixissent, ferri potuisset, neque enim alienum est ab Apostoli ratione. Nam ex his quæ deus iam nobis concessit, nos certò uult esse persuasos de illius erga nos perpetua dilectione. Isti uerò & scripserunt & docuerūt, Spem ipsam ex meritis pendere, atque ita pendere ut sperare sine illis, præsumptionem esse dicant & temeritatem.

Discrimen fidei & spei.

Cur data sit spes.

Ad certitudinem spei opera nonnihil faciunt.

F 51 Cæterùm uidetur aliquid obijci posse ex Sacris literis, quod Pauli sententiæ aduersetur, qua ait, Spem non confundere. Nam ad Timotheum scribitur, *In priore mea defensione nemo adfuit mihi: omnes me deseruerunt, ne illis imputetur: sed dominus mihi adfuit, & ereptus fui ex ore leonis, & eripiet me Dominus ex omni opere malo.* Hic Paulus sperauit se euasurum Neronis persequutionem, sed falsus est: Nam sub eo occubuit. Idem ad Philippenses cùm dixisset, Coartari se ex his duobus, quòd ex altera G parte desideraret dissolui, & esse cum Christo: ex altera autem uideret, necesse esse ut maneret in carne

An Paulus unquam sit frustratus spe sua.

carne propter illos, hoc addidit: *Et certò scio, quòd mansurus sim, & cum omnibus uobis permansurus, ut uestrum profectum & gaudium fidei.* Hinc etiam rursus apparet, sperasse Apostolum, se liberandum esse ex illa captiuitate, quod tamen non est sequutum: Vnde spes ea uideri potest illum confudisse. Vt ad hęc respondeamus, repetimus id quod antè dictũ est, Spem suam certitudinem à fide recipere: fidem autem habere certitudinem suam ex uerbo dei. Quare consentaneum est, utramque tam esse certam, quàm sunt promissa, quæ offeruntur. Deus autem remissionem peccatorum, & uitam æternam promisit nobis simpliciter, iussitq; ut ea sine omni dubitatione & crederemus, & speraremus: In his ergo nec fides, nec spes potest fallere. Verùm de periculis, & aduersis casibus huius uitæ, non habemus promissionem simplicem & absolutam, sed ut loquuntur, sub disiunctione. Pollicitus enim est deus, se nos uel liberaturum, uel in ipsis periculis consolaturum, ne deficiamus, sed illum constãter confiteamur: uel si lapsi fuerimus, ut restituamur, & ad æternam uitam pertingamus. Quare non oportet ut certitudo spei in altera tantùm parte figatur: Quòd si quandoq; homines sancti faciunt, id ex affectione humana nascitur, non ex spe Christiana: eo'que mirum non est, si interdum fallantur. Vt autem ad Paulum redeamus, is ex magna quadam charitate, sperabat se posse adhuc diutius manere cum Philippensibus, & illos ædificare: Quod cùm non haberet ex uerbo dei, facilè contigit, ut falleretur. Summa uerò Euangelicæ pietatis est, ut certò statuamus, deum nos amare, nosq; tandem fœlices esse facturum. Quòd si quãdoque animi sanctorum perturbantur, quasi de promissionibus dei, aut salute sua dubitent, id nõ aut fidei, aut spei uitio accidit: sed quòd, dum hic uiuimus, non simus perfectè exornati: Itaque à carne & humana prudentia hæc dubitatio nascitur. Consentimus quidem cum aduersarijs, hæsitationes quasdam de salute suboriri etiam in sanctis: uerùm in hoc ab illis discrepamus, quòd illi id spei ipsi tribuunt: nos autem id humanæ tantùm infirmitatis esse dicimus, idqúe indies esse corrigendum, ut se quisque intelligat tantùm fide ac spe profecisse, quantò se constantiorem & firmiorem esse sentiat. Quemadmodum autem hæc mala non à fide aut spe, sed à corruptione nostra oriantur, apposito simili declarauimus antè, ac modò repetemus. Nemo negare potest, scientias mathematicas esse certissimas: itaque qui eas absolutè nouit, audacter pronunciat, & de illarum conclusionibus nihil hæsitat. At qui candidatus tantùm est huius facultatis, sæpè uacillat & hęret perplexus, quòd eas scientias nondum perfectè sit assecutus: Ita nos non ex fide aut spe, sed ex eo quòd non speramus aut credimus, quantum opus est, ideo dubitationibus iactamur.

Simplex est promissio de cõdonatione peccatorũ, & de uita æterna. De periculis huius uitæ, non ita.

Cur Paulus quandoque sit falsus spe sua.

In sanctis quædam hæsitationes de salute oriuntur.

52 Sed dicet aliquis, Nobis ex eo fortasse imponetur, quòd loco ueræ fidei aut spei umbras tantùm earum habeamus. Non enim facilè ueram spem & fidem à fucatis & fictis discernere possumus. Respondeo, hac instantia non auferri proprietates fidei aut spei. Quamuis enim unus aut alter eas discernere non possit, illæ tamen suo loco permanent. Quemadmodum uidemus fieri de liberalitate & prodigalitate. Permulti enim sunt, qui eas à se mutuò distinguere non possunt: nec tamen propterea illarum notæ & conditiones tolluntur. Agit Paulus de ingenio & proprietate spei. Quòd si postea inquiras, quemadmodum istæ facultates à fictis discernantur, dicimus eas ui & numine Spiritus sancti prodi: qui spiritus in genere spiritualium rerum nullum habet aliud lumen seipso clarius, quo illustretur. Quod in sole externo uidemus usuuenire. is enim non declaratur esse sol, nisi sua ipsius luce. Quamobrem Paulus ad Rom. apposite dixit, *Spiritus est qui testimonium reddit spiritui nostro, quòd simus filij dei.* Sed præter hanc Spiritus sancti lucem, nostra quoque requiritur examinatio: de qua Paulus ita loquitur in 2. ad Corinth. *Vosmetipsos probate, an sitis in fide.* In qua probatione, distinguenda est spes. Alia enim est spes, quæ semper coniunctam habet pœnitentiam & studium emendatè uiuendi: de quo genere Apost. loquitur, cùm eam ait non confundere. Habet enim perpetuas comites, fidem & charitatem. Vnde cùm eius certitudinem docemus, non aperimus fenestram uitijs, ut aduersarij nostri calumniantur, aut homines ad uitam solutiorem adhortamur. Neque enim ad ista spes uera nos incitat, sed potius ut illa dignè uiuamus impellit. Alia est spes, quam potius carnis securitatem dicere possumus, de qua Augustinus ita rectè loquitur, Ea freti sperando pereunt. Illi autem sunt qui dicunt, Deus bonus est, & nos amat: Christus pro salute nostra obijt, quocunque modo uixerimus, consequemur salutem. Ab ista spe in primis cauendum est, ea enim à pœnitentia & à studio bonæ uitæ remota est: cumqúe sit eiusmodi, fidem & charitatem à se procul ablegauit. Hæc homines miserè fallit: quare de ea Paulus non loquitur.

Quomodo uera fides & spes à fictis discernãtur.

Nostra certitudo non aperit uiam peccatis, nec est securitas carnis.

53 Nunc uidendum superest, an hac uera spe, qua sancti nunc ornantur, spiritus beati in patria uti possint. Nam ex una parte scimus, eos expectare corporũ resurrectiõem, & extremum iudiciũ, quæ illis grata futura sunt. Ideoq; hactenus non uidentur prorsus remoti esse à spe. Ex altera uerò parte, Apostolus describit ad Corinth. fidẽ, spem, & charitatem: sed ex his tribus, solã charitatem dicit nõ excidere. Quibus uerbis apertè docet, ueræ spei locũ non esse in patria. Quodq; de Sanctis diximus, de Christo quoque potest uocari in dubium. Nam is quoque uidetur sperasse, sese resurrecturum, & naturam suam humanam in cœlum esse summouendam. Adhæc respondemus, non oportere negari, & Christũ sperasse, & animos beatorũ adhuc aliquo modo sperare. Talem autem negamus esse eam spem, qualis est nostra, qua utimur in hac uita: Quoniã, ut antea docuimus, ex Apostoli uerbis, spes nostra comites habet gemitũ & tristitiã, quæ in æterna fœlicitate, qua beati fruuntur in cœlo, esse certè non possunt. Adhæc nostra spes nititur

An Christus & Sancti adhuc spe habeant.

nititur fide, quæ parit cognitionem imperfectam & obscuram. Nam ut Paulus ait ad Corinth. *Videmus nunc per speculum in ænigmate, & cognoscimus ex parte:* Sancti autem in cœlo perfectissimè, lucidissime'que cognoscunt. Præterea cùm spes in primis respicit extremum summumque bonum in beatis, qui illud iam tenent & possident, poni spes talis qualis est nostra, non debet. Vera enim & propria spes in æterna fœlicitate non inuenitur. Ea tantùm dum hic sumus, data nobis est ut anchora, Ita enim eam appellat epistola, quæ scribitur ad Hebræos. Dum enim fluctibus & tempestatibus huius mundi perpellimur, nisi animus noster firmetur & stabiliatur anchora spei, facilè nauis nostra in syrtes & scopulos illidetur.

Spes in hac uita ut anchora & cathena corroboratur'q; beneficiorum cogitatione.

54 Chrysostomus eam appellauit cathenam auream è cœlo demissam, quam apprehendentes, in cœlum trahimur: ideo curandum est, ut ea in nobis magis magis'que confirmetur. Hoc autem maximè fiet, si expenderimus singularia dei beneficia. Quæ cùm in Sacris literis luculentissimè contineantur, earum lectione spes nostra maximè roborabitur. Quod Paulus in epistola ad Romanos clarissimè docuit, cùm diceret, *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Quòd idem Dauid etiam dicit, *Sperant in te, qui nouerunt nomen tuum.* Cùm itaque dei natura, & nomen nullibi melius quàm in Sacris literis intelligatur, superest, ut ex illis inprimis spem nostram confirmemus. Quòd si diligenter fecerimus, animus noster non consternabitur, cùm deus, ut sæpè consueuit, res nostras usque ad pudorem cadere permiserit, quod in Christo Seruatore nostro uidimus contigisse. Is enim ita à deo prorsus derelictus fuit, ut in crucem ageretur, & inter duos latrones mortem ignominiosissimam oppeteret. Dauid etiam eò redigebatur, ut non solùm expulsus è regno Israel, uagaretur per deserta: sed etiam propè in manibus Saulis iam conclusus, undique teneretur. Idem in alijs Sanctis persæpè uidemus accidisse, ut propè falsi iudicarentur, & de spe sua decidisse. Sed spiritus Christi addit robur, ut homines in medijs calamitatibus possint exultare, & dicere, Hæc in nobis potestatem non habent, nisi ea desuper concessa fuerit. Quam sententiam Christus Pilato cùm suam potentiam iactaret, obiecit. Psalmus etiam 42. nos pulchrè docuit, quemadmodū nosipsos debeamus consolari, & spe bona animum erigere. Nam ita scribitur, *Quare deiecta es, ô anima mea? Cur ita consternaris? Spera in deo, quoniam adhuc ei confitebor: Salus mea in uultu eius.* Neque alia de causa deus frequenter suos expoliat terrenis opibus, & auxilijs huius mundi, quàm ut colligat dispersam eorum spem, neque eam sinat uti multis auxilijs. Auxilia autem hæc uaria & multiplicia, uno præcipuo & eodem firmissimo commutat, ut toti ab illo discamus pendêre. Hoc discrimine firmæ spei, Christiani ab Epicureis & Ethnicis multùm differunt. Nam cùm grauis aliqua calamitas obijcitur, illos audias uociferantes, Si quis deus hæc curet, si quis deus hæc uideat: ita deum non inuocant, sed desperabundi animum despondent. E diuersò uerò, homines pij constantissimè ad deum clamant, neque dubitant preces suas ad cœlum usque pertingere: seq; & omnia sua deo curæ esse.

Deus interdum suos uidetur deserere.

Quare suos deus externis auxilijs expoliet.

Ethnici ut spe destituantur.

LOCVS IIII.

De Iustificatione. In Rom. 11. ad finem. Hic idem locus tractatur in 1. Corinth. 1. sub finem, & in Genes. 15. Vers. 6.

VT uerò iam habitæ disputationi manus extrema imponatur, erit operæpretium de Iustificatione, quæ scopus est & finis omnium, quæ docet ad Roman. Paulus tractare. Hæc quæstio his uerbis proponetur, *Iustificenturne homines operibus, an fide?* Sed ante omnia uidendū est, ut uoces propositæ quæstionis excutiantur, & à iustificatione auspicabimur. *Tsadac* uerbum est apud Hebræos, quod est, iustus fuit, in prima coniugatione: at si ad tertiam fuerit translatum, iustitiam significat in alterum transmitti, hæc enim uis est formæ illorum uerborum, quam *Hiphil* appellant. Quemadmodum *Amad* significat stare, ita *Heemid* significat constituere, hoc est, ut aliquid consistat efficere. Quare pro *Hitsdic*, erit Hebraicè iustificare, hoc est, aliquem iustum facere: quod cùm à deo fiat, id bifariam à deo agi scire oportet. Interdum enim reipsa in hominibus parit iustitiam: Primùm cùm suo spiritu illos refingit, totos'que renouat, instaurando uires animi eorum, & à bona parte natiuæ labis humanas facultates asserendo: atque hæc prima est iustitia, quæ animis nostris dei beneficio per Christum inest & adhæret. Deinde cùm iam ipsos sic restituit ac refinxit, opera largitur recta & sancta, quorum usu atque frequentia paritur in animo nostro qualitas, uel ut dicunt, habitus, quo propensi efficimur ad probè sancte'que uiuendum. atque hoc genus iustitiæ, in animis renatorum esse non inficiamur. Interdum uerò iustificat deus absoluendo à peccatis, adscribendo & imputando iustitiam. Atque tunc *Hitsdic* uerbum est forense, quod ad iudicia spectat, quemadmodum & *Hirsciah*, quod est impium & nocentem declarare: Est'que iustificare iudicio, uerbis, testimonio & assertione, aliquem pro iusto habere. Cumq; sint duo hęc significata iustificādi, scilicet aut re, aut existimatiōe, ac utriusq;

Proponitur quæstio.

Significatio uerbi iustificandi.

Bifariam deus iustificat.

utriusque deus idem sit author: utrum ex duobus in disputatione propositis sequemur? Posterius, id'que propterea quod renouatio dei spiritu afflata, & iustitia nostra quoad habitum ex bonis operibus acquisitum, adeò sunt dum hic uiuimus imperfecta & manca, ut per ea si disceptandum sit ad tribunal diuinum, minimè possimus persistere. Deinde Paulus hac de re disputans, & Dauidis authoritate ac historiæ Geneseos de Abrahamo testimonio adducto, utitur imputandi uerbo, & ex eius propria significatione, ad propositam causam seu quæstionem argumentatur. Atque hæc quo ad primæ uocis declarationem, uidelicet iustificationis, arbitror satis esse.

De qua Iustificatione agatur.

2 Nunc de fide agamus, *Aman* Hebræis coniugatione prima, est firmum esse: quod idem uerbum in tertia coniugatione, quæ dicitur, ut iam retuli *Hiphil*, significat constantiam & firmitatem cuipiam sermoni aut rei tribuere: Vnde Latini dicunt, fidem homini aut uerbis tribuere, atque idem significant quod credere. Verbum itaque Hebraicum est *Heemin*, quod non aliud significat, quàm firmum, constans, & certum arbitrari. Et quod attinet ad deum, qui ei non credit, illum facit mendacem. Ioannes enim inquit in epistola sua priori, capite quinto: *Qui non credit deo, mendacem facit eum.* Quod ut graue sit peccatum, quilibet apud se cogitet. E diuersò autem qui deo credit, illum gloria & decore afficit. Scribitur enim de Abrahamo in epistola ad Romanos, quòd non hæsitauit dubitatione, attendendo suum effœtum corpus, aut penè mortuum uentrem Saræ: sed gloriam deo dedit fide roboratus, persuasusque firmiter est, quòd possit efficere quicquid uoluerit. Proinde uidetur esse quædam analogia seu proportio inter hoc uerbum credere ac iustificare, ut id in præsentia sumimus: nam ut iustificare est iudicio ac existimatione iustitiam alicui tribuere, non autem reipsa efficere ut sit iustus: ita credere non est reipsa efficere ut sermones & promissa cuiuspiam certa sint & firma, sed id putare atque apud se statuere. Habet autem credendi actio, de qua modò agimus, firmitatem & certitudinem duplicem. Principiò quidem à rebus ipsis, nempè diuinis uerbis atque promissionibus, quæ multò firmius cœlo ac terra manent: deinde quoad ipsam persuasionem, quæ cum ui diuina fiat, ipsa quoque firma est atque certissima, certæ'que persuasionis, id est ut nunquam sit nuda, sed trahat secum semper multos ac uarios animi motus. Docet enim experientia & quotidianus usus, in rebus humanis, aliquem bene firmiter'que persuasum promissionibus læta fiducia impleri, exhilarari, frontem exporrigere, exultare, gestire atque promittenti adniti, ut se omnibus modis approbet. Et è diuersò cùm non credit persuasioni, ridet, negligit, contemnit, aut friget, ac contrahit frontem. Propterea nunquam fit, ut qui uerè credit, affectibus careat, qui persuasionem efficacem solent consequi. Iure igitur à professoribus purioris Euangelij statuitur, credere, cum actione seu motu fiduciæ, spei & similibus affectibus maximam habere cōiunctionem: sed potissimum cum syncera firmaque fiducia quam semper secum trahit. Quo factum est, ut uideas in Sacris literis, tam fidei quàm fiduciæ, promissiones esse factas. Vt enim dicitur, *Iustus ex fide uiuit:* &, *Qui credit in illum, non confundetur:* & in nouo Testamento, *Qui credit in Filium, habet uitam æternam Et arbitramur hominem iustificari ex fide:* Ita etiam scribitur in Psalmis, *Beati omnes qui confidunt in eo.* Et in Esaia uigesimo sexto capite, *Seruabit pacem, quoniam in eo speratum est.* Et in nouo, *Spes non confundit.* Atque ad Titum capite tertio, *Vt simus hæredes secundum spem uitæ æternæ.* Quamuis in ueteri Testamento sæpius deprehendantur promissiones fieri spei quàm fidei, at in nouo è diuersò: cuius ratio ea esse potest, quòd antiquitùs Hebræi non errabant cicdu... litare unius dei, imò cultum eius tantùm profitebantur: sed hoc malè agebatur inter eos, quòd non habuerunt uiuam fidem, quæ secum traheret fiduciam, sed tantùm ex educatione quandam conceperant seu opinionem, seu notitiam: ideo ad id Scriptura hortatur eos, ut uerè crederent & efficaciter, quod exprimebatur ex affectu nomine fiduciæ. At in nouo in ipsa errabatur sententia, cùm à Gentibus (quę idolorum ac multorum numinum erant cultrices) tum à Iudæis, quo ad Messiæ conditiones, illum siquidem expectabant regali pompa, & mundano imperio illustrem, unde fides inculcabatur, qua dei consequerētur promissiones: erat enim ualdè necessarium, ut de summa rei credendæ probè sentirent.

Quid notet huiusmodi fidei sibi uelit.

Analogia inter credere & iustificare.

Duplex certitudo fidei.

Certa persuasio habet alios animi motus.

Vera fidei cōiuncta est summa fiduciæ: cui promissiones in Scripturis attribuuntur.

3 Ab Hebraico autem uerbo *Aman*, fit nomē deriuatum *Emuna*, quod est fides: & significat interdum firmitatem, constantiam'que dictorum & promissorum. Vnde in Sacris literis deus frequenter appellatur fidelis, eius'que opera fidelia, quòd firma sint & constanter permaneant. Et in epistola ad Romanos habemus, *Quid si quidam illorum non crediderunt? an illorum incredulitas fidem dei abrogauit.* Imò & fides nomine Latino, si Ciceroni credimus, inde dicitur, quòd fiat quod dictum est. Interdum uerò demonstrat nostrum assensum animi, quo dicta quæ proponuntur recipimus, ut de Abrahamo dicitur: *Credidit deo, & imputatum illi est ad iustitiam.* Et cùm hoc modo nunc fidem intelligamus in ista disputatione, ab re non erit ut illam definiamus. Est itaque firmus certus'que animi assensus uerbis dei, à Spiritu diuino afflatus ad salutem credentium. In animo igitur est, & circa uerba dei uersatur, unde illius habemus materiam. De forma etiam non ambigimus, quia definitur esse assensus. Causa efficiens ponitur, Spiritus sancti afflatus. Et finis postremo loco declaratur, cùm ad salutem credentium, istum assensum à Spiritu sancto afflari dicimus. His propè non sunt absimilia, quæ ad Hebræos undecimo capite de fide scribuntur, quæ spectant ad definitionem, uidelicet, quòd fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentiū. Vbi quod Latinus interpres substantiā uertit, Græcè habetur, ὑπόστασις: quā uocem doctissimè Budæus in suis Cōmentariis uertit, au-

Fides significat firmitatem, ut hic accipiatur.

Definitio fidei: & alia quæ habetur ad Hebræos.

tit, audaciam, fortitudinem, seu animi præsentiam. Deducitur uerò à uerbo ὑφίσταμαι, quod est sustineo, excipio, non cedo irruenti. hinc miles ὑποστατικὸς, qui fidês est, atque aduersarijs haud terga uertit, sed it obuiam & resistit. Et quidem in credendo est opus hac fortitudine & tolerantia, propter grauem luctam quā ibi experimur. Est enim carni resistendū, uincenda ratio, quæ plurimùm reclamat. Est etiam resistendum nostræ conscientiæ, peccato & iræ dei: multaq́ue præterea sunt, à quibus assensus fidelis & impeditur & oppugnatur. Quàm pulcherrimè uerò inter se comparantur hæc ὑπόστασις, & ea quæ sperantur: nam pollicetur deus resurrectionem, sed mortuis: pollicetur æternam uitam, sed putrescentibus: prædicat beatos, sed eos qui abundè sitiunt, esuriunt, & undique premuntur: iustificatos pronuntiat, sed peccatis & sordibus coopertos. Quocirca cùm hæc à nobis tam procul esse uideantur, necessaria est audacia, fortitudo & præsentia firmissimi assensus, qui faciat hæc subsistere, atque nobis ut persuasissima cōstare. Huiusmodi clypeo ἐπιταξίου nos oportet esse armatos, quò possimus omnia tela diaboli ignita excepta extinguere, quò etiam mundum ipsum uincamus. Nam teste Ioanne, *Hæc est uictoria quæ uincit mundū, fides nostra.* Notandum præterea uocem illam, argumentum, quæ Græcè scribitur ἔλεγχος, à nonnullis demonstrationem uerti, quod scilicet per fidem indicentur & ostendantur quæ non apparent: uerùm mihi uidetur Augustinus (tametsi fortè parum Latinè) fideliter tamen uertisse, Conuictionē. Conuincitur enim fide mens nostra, ut assentiatur ijs quæ deus uel dicit uel pollicetur.

Quid hypostasis. Fortitudine opus est in credendo.

4 Hostiensis autem de summa Trinitate & Fide catholica, duabus rationibus nititur ostendere Fidem, his uerbis Apostoli haud definiri, quòd illa ὑπόστασις uel substantia, spei etiam conueniat. Cùm itaque haudquaquam sit fidei propria, ad eam definiendam adhiberi non posse: deinde quòd fides non spectet tantùm futura, & ea quæ sperantur, sed etiam ad præterita referatur. Creditur enim deum creasse cœlum & terram, Christum esse natum ex Virgine, pro nobis passum, & à mortuis excitatum: at hæc omnia præterierunt, nec ut rursus futura sint, sperantur. Duæ istæ Hostiensis rationes admodum sunt infirmæ, nec probant illa uerba ad Hebræos, ad definitionem fidei non posse facere. Concessero sanè Apostolum, seu alium quisquis Epistolæ habeatur author, non ibi habuisse in animo ut definiret fidem: quia de patientia tum potissimùm agebatur, uolueratq́ue ostendere illam fidei maximè esse coniunctam, quod fides sit ὑπόστασις, &c. Sed hac eius ratione attinguntur omnia quæ fidei naturam explicant. Atque ad primam obiectionem dicimus, spei quidem tribuendam esse ὑπόστασιν, sed quam à fide traxerit, non quam ex seipsa habeat. Neque nouum uideri debet, si ea quæ sunt diuersæ naturæ, in definitionibus aliquid habeant commune: nam leo, canis & homo, cùm natura plurimùm distent, conueniunt tamen in eo, quòd sunt animalia: ideoque in definitionibus eorum ponitur aliquid quod sit omnibus commune, cùm & corpora sint & animata, sensibus'que prædita. Mirum itaque uideri non debet, si fides & spes conueniant in illa ὑποστάσει, quandoquidem alijs differentijs distinguuntur. Nam in fide ὑπόστασις refertur ad assensum, in spe uerò ad expectationem, qua sustinemus æquo animo, quoad reddātur promissa & fide percepta. Ad alteram rationem respondemus, Paulum præterita etiam quæ fide nobis constant non tacuisse: quia non solùm dicit substantiam esse sperandarum rerum, sed addidit argumentum seu conuictionem, non apparentium. Iam illa etiam quæ præterierunt, non apparent: complectitur enim hac uoce Paulus uel alius quispiam, quicquid creditur non euidens, siue illud præterierit, siue futurum sit, aut nunc existat. Sed quæras fortasis, cur primo loco eorum quæ sperantur meminerit? Rectè id factum respondetur, quòd meritò prius ponantur, quæ difficiliora sunt creditu. Nam reperies fortè, qui non difficulter dabunt omnia esse à deo producta, Christum dei filium uenisse in mundum, natum ex Virgine, & huiusmodi: at qui de remissione peccatorum suorū, de futura carnis resurrectione, & æterna gloria iustis reddenda, haud parum hæsitent: rectè ergo & ordine posita sunt, quæ in Epistola ad Hebræos leguntur.

An ad Hebræos definiatur fides.

Spei etiam tribuitur ὑπόστασις.

Natura diuersa aliquid habent commune.

ὑπόστασις quia respiciat, quid fidei.

5 Quod uerò sit fidei ingenium, Esaias propheta apposité expresit capite uigesimosexto, quo in loco describitur Ecclesia quasi ciuitas à deo extructa. Clamat Propheta, *Aperite portas, & intrabit gens iusta.* Et eius iustitiæ causam subijcit, *Schomer emunim*, seruans aut custodiens fidem: ubi uides ex fide credentes iustificari. Deinde addit quanam in re consistat fides huiusmodi, qua dei populus est iustus, quia scilicet *Ietser samuc thittsor schalom*, affectu firmo seruabis pacem. Hæc est uera fides, qua iustificamur, nempè quòd credamus, deum fore nobis pacis & fœlicitatis authorem, suæqúe promissionis fidelem custodem. Augustinus uerò in Ioannem tractatu quadragesimo ait, *Quid est fides, nisi credere quod non uides?* Quod idem scripsit de uerbis Apostoli, sermone uigesimoseptimo: *At de* Spiritu & litera capite trigesimoprimo habet, *Credere, non est nisi consentire, uerum esse quod dicitur.* Magister Sententiarum in tertia distinctione 23. dicit, fidem interdum esse id, quod credimus. In Symbolo enim Athanasii dicitur, *Hæc est autem fides Catholica, ut credamus,* &c. Interdum uerò esse id, quo credimus, & hoc posteriori modo fidem nos intelligimus in hac disputatione. Distinguit item fidem uiuam à mortua: quæ distinctio placet, quia fidei mortuæ meminit Iacobus. Sed sciendum, fidem mortuam nomine tantùm esse fidem, neque magis esse fidem, quàm mortuus homo sit homo. Vt enim mortuus homo dicitur homo, cùm non sit: ita mortua quæ dicitur fides, naturam fidei non habet. Est & aliud fidei genus, quod ad miracula edenda facit, atque distinguitur à iustificante, estqúe tam pijs quàm impijs communis. Huius meminit Paulus priore ad Corinthios, cum diceret, *Alij datum sermonem sapientiæ, alij scientiæ*, alij subijcit fidem esse concessam: non autem consentaneum

Distinctio fidei.

Symbolum Athanasij.

Fides mortua re ipsa non est fides.

Fides miraculorum.

taneum est, in illo albo donorum seu charismatum poni fidem aliam, quàm radicem miraculorum, præsertim cùm statim addantur sanationes & δυνάμεις. Huiusque generis fidei cùm Chrysostomus, tum Theophylactus meminerunt in eadem epistola priore ad Corinthios, cùm decimotertio capite dicitur; *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Impijs autem hoc genus fidei quandoque concedi id testatur, quòd ab illis & prophetias & miracula edi constet. Vnde Christus illis dicet, *Non noui uos*, quamuis pleno iactent ore: *Nónne in nomine tuo prophetauimus, dæmonia eiecimus?* Secernenda quoque est fides temporaria, cuius fecit Dominus mentionem in parabola seminis, quod in agrum iacitur: non enim totum cadit in terram bonam, sed pars eius in petrosa: cumque fuerit natum satis fœliciter, illos indicat qui uerbum dei læto atque gaudenti animo percipiunt: at cùm æstus feruor'que persequutionis incaluerit, à proposito excidunt, ideóque uocantur πρόσκαιροι, id est temporarij. Omnibus igitur significationibus his abiectis, in hac disceptatione fidem intelligimus, firmum illum assensum, qui tantarum sit uirium ac efficaciæ, ut secum trahat affectum fiduciæ, spei, charitatis & omnia tandem bona opera, ut præsentis uitæ infirmitas patitur.

Fides temporaria.

Fidei uera significatio.

6 Idcirco Smitheus qui librum contra me scripsit de Iustificatione (quamuis in Lutherum antea illum ediderat, & in ipsum Melanchthonem atque omnes alios dicat, mei'que raro admodum faciat mentionem) in eo uehementer est hallucinatus, qui reprehendendos acriter eos iudicet, qui fidem dicant esse fiduciam. Adducitque locum ex epistola ad Ephesios, capite tertio, ubi scribitur, Per quem scilicet Christum Iesum habemus παῤῥησίαν, hoc est loquendi audaciam, & προσαγωγὴν, id est, accessum, ἐν πεποιθήσει, id est, in fiducia quæ est per fidem. *Cùm igitur fiducia, inquit, sit per fidem, non est fides.* O elegantem hominem, & acutum Theologum, qui has duas res, nempe fidem atque fiduciam solus uiderit duas res esse distinctas? Quid aliud fermè sibi uult Philippus, aliique nostri fideles doctores, cùm fidem qua iustificamur, appellant fiduciam, nisi eam non esse mortuam, non ignauam, non humanam persuasionem, sed tam uehementem assensum, ut ipsam fiduciam habeat quàm intimam & coniunctissimam? Verùm cum homine isto non libet multis luctari, omnia quæ effutit, solùm ex Ecchijs, Pigghijs, cæteris'que pecudibus Antichristi Romani corradit, & quasi sua uenditat. Fides quæ fiduciam non trahit secum, cæteros'que sanctos animi motus, homines adigit in desperationem, tantùm abest ut iustificet, quod & Caini & Iudæ testantur exitus calamitosi. Quę uerò firma est fides, perpetuò fidit, imò nostras in Ecclesia obsignat preces uulgata illa & recepta inter fideles uoce, Amen. Quod à uoce Hebraica, quam superius retuli Aman est deriuatum: ut'que Dauid Chimhi testatur, significat ratum, firmum erit, sic à Domino fiet: qui absque huiusmodi fide orant, operam ludunt. In hac sanè fide acquiescunt homines, tranquillitate ac pace ineffabili, sunt'que instar illius qui amplissimum thesaurum & pretiosum margaritam inuenit, in quo sic acquiescit, ut omnia sua distrahat, quo illud emere sibi ualeat. Hinc est quod Esaiæ capite septimo dicebat Propheta Achazo regi parum pio, illum hortando ad ueram fidem, *Hisschamer Vehasch ket*, id est, caue & acquiesce: uolebat porrò Vates, ut rex caueret sibi ab incredulitate, ac uerbo Domini acquiesceret, quod est fidei proprium ac genuinum: quemadmodum è diuerso, est infidelitatis nutare ac inconstanter agere. Nam qui non credunt, omni doctrinæ uento atque opinionum agitantur, & semper effluunt ac pendent animo. Vnde in Iosue capite decimoseptimo. populus arguitur, quòd eius cor, ut aqua diffluxerit, idque sanè tantùm factum est ob incredulitatem.

Smitthei de fide sententia.

Locus ad Ephesios declaratur.

Fides mortua in desperationem adigit, uiua uerò confirmat.

Amen uox unde.

Qui absque fide orant, operā ludūt.

Simile.

Quid fidei proprium.

7 Ex his cùm iam appareat quid per fidem intelligamus, quam'que significationem huius uocis ex multis in ista quæstione amplectamur, de operibus aliquid est dicendum. Quoddam est opus quod post actioem motum'que foris extat, & confectum apparet, ut statua Phidiæ opus dicitur, & Hierosolymis templum dictum est, Salomonis opus. Aliter autem opera dicuntur actiones ipsæ hominum, & eorum uoluntarij atque rationabiles motus. Atque hoc modo nunc accipimus opera, quæ item modis uarijs adhuc inter sese distinguuntur. Alia enim sunt interiora, ut credere, amare, diligere, timere, misereri: alia externa. peregrinari, eleemosynas dare, concionari, docere, & similia. De utroque autem operum genere, quæstio nostra intelligitur: secant etiam opera in illa quæ pertinent ad cæremonias, & quæ, ut inquiunt, sunt moralia, nos'que utrumque similiter genus complectemur. Adhuc tempus quo eduntur opera, est distinguendum: nam quædam fiunt antequam iustificemur, simus'que beneficium regenerationis consequuti: alia uerò sequuntur, habētur'que ut fructus nouæ uitæ, atque iustitiæ inchoatæ. Cumque non possumus agere de his posterioribus, ut quæ sequantur iustificationem, tantùm de prioribus loquemur: id enim solùm uocatur in controuersia, an opera nos iustificent. etenim quæ sequuntur iustificationem, illam parere nequeunt, cum iam habeatur.

Distinctio operum.

Opera præcedunt & sequuntur iustificatiōem.

8 His hypothesibus ita constitutis, propositionibus tribus totam hanc quæstionem dissoluemus. Hæ autem sunt, *Iustificatio non ex operibus, Iustificatio per fidem habetur, Iustificatio datur sola fide.* Hęc tria si rationibus ex diuinis oraculis acceptis confirmemus, & ab oppositionibus cauillis'que aduersariorum defendamus, nos arbitrabimur satisfecisse: adsit deus, faxit'que, ut ad uota succedat quod optamus.

Quæstio hæc quid contineat.

Quo ad primam propositionem, cùm asserimus operibus homines non iustificari, nequaquam id intelligendum est, euenire bonorum operum uitio: nam illa si à nobis præstarentur, ut lex imperat, illis iustificaremur. Deus enim cùm sit iustus, ut nocentes non absoluit, ita satisfacientes

Bona operā an iustificēt.

legi iustificaret sua sententia: sed nullus est qui A possit ad amussim opera habere, cuiusmodi lex iubet. Vt si quis debitor esset mille coronatorum aureorum, & solùm reddere posset mille plũbeos, aut æreos nummos, certè à debito non liberaretur, neque pronunciari posset absolutus: quod non fieret uitio aureorum coronatorum, sed suæ malæ monetæ, & quòd aurea careat: sic nos dicimus legem quidem spiritualem esse, iustam & sanctam, & qui faceret omnia quæ præcipit, in eis uiueret. Est enim proposita nobis ut uita, B sed cùm nemo nostrûm eam, ut à deo lata est, aut faciat aut facere possit, ex operibus non iustificamur. Quinetiam si fides ipsa qua nostrum opus est consideretur, ea iustificari non possumus, cùm opus sit & mancum & imperfectum, longè deterius quàm lex requirat. Sed illa iustificari dicimur, qua promissiones dei & Christi iustitiam meritaque per ipsam apprehendimus, & nobis applicamus. Fingas tibi mendici hominis fœdissimam & leprosam manum, à qua capiat eleemosynam ab offerente: certè mendicus ille à fœditate C seu lepra suæ manus haudquaquam iuuatur, sed eleemosyna, quam manu qualicunque accipit. Nemo uera pietate præditus, non potest non grauiter deplorare, quando à multis qui Christiani dicuntur, ignorari uidet, an opera iustificent. Cùm hoc dogma caput sit, fons & columen totius pietatis, propterea oportet de illo omnium maximè constare. Verùm hodie non solùm uocatur in controuersiam, sed multi ab alijs dissentiunt, & à D uera doctrina perniciosè aberrant. Atque si quiritando proficisci quippiam posse animaduerterem, multis de hac indignitate conquererer: cæterùm quando quod sic est, quin ita se habeat efficere non possumus, tantum id prouidere curabo, ut in illas opiniones non incidamus, quæ dei gloriam imminuant, literis diuinis repugnent, & nostram conscientiam lædant. Expectabunt fortè aliqui, ut cum primis maledictis, calumnijs & conuicijs respondeam, quibus aduersarij quo ad hoc E negotium nos importunè ac tragicè proscindunt: at non ita insanio, ut hæc anteferenda censeam ueritati exponendæ ac defendendæ. Ad rem igitur primum omnium descendam, deinde sententia nostra confirmata, illa deligam, quæ obijciuntur minus indigna, & pro uiribus à deo concessis diluam. Vt autem liqueat, non iustificari homines ex operibus, quod primo loco proposuimus, rationum Pauli seriem, ex Epistola ad Romanos ordine iusto referam quò facilè intelligatur, ut ego F cum illo faciam, neq; ab eius doctrina quicquam discedam.

Fides quatenus opus est, non iustificat.

Simile.

Dogma iustificationis, caput est pietatis.

9 Primo capite cœpit Gentes arguere, quòd ante Christi notitiam, licet per suam philosophiam uerum deum nouissent, illum tamen quemadmodum decuerat, non coluerint, neque illi tanquam bonorum omnium authori gratias egerint: sed infatuati frustrati sunt suis rationibus & cogitatis, mutauerunt gloriam dei, & transtulerunt illam ab eo, & non tantùm imaginibus hominum, G sed uolucribus, quadrupedibus & serpentibus attribuerunt. Vnde illos deus affectionibus & desiderijs cordium eorũ tradidit: quamobrem fœdissimè uixerunt, & facti sunt, ut ibi scribitur, pleni omni iniquitate, malitia, scortatione, auaritia, & quę sequuntur. Quòd si tales fuerunt ac uixerunt, certè non poterant ex suis operibus iustificari, neque Pauli ratio aduersus Gentes efficeret, ut illis necessarium esse demonstraret Christi religionem suscipere, ut iustificarentur, nisi tales fuisse in uniuersum docuisset, quales primo illo capite depinxit. Quis enim rationem efficacem existimet, quæ solùm de aliquibus uera esse appareat, & non de omnibus? In capite autem secundo fermè scribit 2 eadem de Iudæis, *Ecce tu Iudæus cognominaris, requiescis in lege, gloriaris in deo, agnoscis uoluntatem, probas utilia, institutus per legem iactas te ducem cæcorum, lumen eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium, institutorem infantium, ut qui habeas doctrinæ formam ex lege: qui ergo alium doces, teipsum non doces: Qui prædicas non furandum, furaris: non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui & gloriaris in lege, per transgressionem legis deum inhonoras. nomen enim dei sicut scriptum est, per uos blasphematur inter Gentes* Iudæi ergo tales fuerunt sine Christo, quare nullo pacto ex suis operibus ualuerunt iustificari, uel Paulo respondere potuerunt, se iniuste tam grauiter accusari.

10 Sed quales homines ante Christi fidem susceptam sint, apertius capite tertio demonstratur: 3 ibi enim legimus, *Non est iustus quisquam, non est intelligens aut requirens deum: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, uenenum aspidum sub labijs eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est: ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infælicitas in uijs eorum, uiam pacis non cognouerunt, non est timor dei ante oculos eorum, &c.* Testimonia hæc ex uarijs locis sacræ Scripturæ consarcinauit Paulus, quibus ingenium humanum dei gratia destitutum, suis coloribus describitur. Et ne quis dixerit Gentes idololatriæ ac uitiosæ uerbis his notantur, quod facilè erat uidere, demonstrat Apostolus ad Iudæos quoque hæc extendi, qui sibi præ cęteris uidebantur sancti: subdit'que, *Scimus autem quòd quæcunque lex loquitur, his qui sunt sub lege loquitur.* Et ne ambigas noluisse eum rationem uniuersalem afferre, adiecit: *Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro* Atque per carnem intelligit hominem adhuc non regeneratum. Scio fuisse aliquos qui per carnem interpretati sint has animi partes inferiores, quæ crassæ sunt, & sordidioribus cupiditatibus implicantur. Sed hunc intellectum Paulus excludit, cùm inquit, *Ex operibus legis,* id est, à deo in lege mandatis, quas à ratione proficisci oportet, non à uiribus animæ inferioris. Deinde Scriptura Hebraicè edita, per carnem totum hominem intelligit, quòd aliàs fusius exposuimus. Post hæc, ut magis hanc sententiam confirmaret inquit, *Vt obstruatur omne os, & obnoxius sit* 4

Prima ratio pro prima propositione.

totus

totus mundus deo. Certè si homines operibus iustificarentur, ora illorum non essent oppilata, neque deo essent obnoxij: semper enim haberent quod dicerent, nimirùm se à peccatis ideo absolutos, quòd id operibus essent commeriti: at nunc qui rem intelligunt non ita se habere, ne hiscere quidem audent. Adhæc ait, *Nunc uerò absque lege iustitia dei manifesta est, quæ testimonium habet, & legis & Prophetarum.* Quis causam esse constitueret nostræ iustitiæ rem illam, sine qua iustitia ipsa contingeret? certè id fieri non potest à prudentibus, cùm ea natura sit causarum, ut absque illis effecta non possint extare. Facit etiam ad idem quod sequitur, *Vbi est igitur gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem, operum? non: Imò per legem fidei.* Vult non ignorari quamuis iustam causam gloriandi exclusam & abreptam esse à nobis, debet enim iustitiæ nostræ tota gloria deo cedere: sed si ex operibus iustificaremur, id non eueniret, gloria enim esset nostra, & quilibet affirmaret se ideò iustificatum, quòd probè ac iustè se gessisset. Et quàm Apostolo esset hoc exploratum & certum, demonstrant quæ sequuntur: *Arbitramur igitur fide iustificari hominem sine operibus legis.* Proinde quod Apostolus tanta contentione affirmat, nos negabimus? Impudentissimum procul dubio id esset: Consentiamus itaque illi, neque tanto eius testimonio refragemur. Verùm præter hæc, Paulinæ mentis acumen spectes mihi, Non solùm inquit, si operibus iustificaremur, haberemus gloriandi materiam, sed auferretur nobis occasio gloriandi in deo, eius'que fauorem erga nos prædicandi. Nam citra controuersiam honorificum est nobis & gloriosum agnoscere, tantam esse in nos dei beneuolentiam & propensum fauorem per Christum, ut nos miseros absoluat à peccatis, & in gratiam recipiat, quamuis tantis fuerimus cooperti sordibus & fecibus peccatorum. Si, inquam, operibus iustificaremur, hoc nequaquam iactare, prædicare, aut gloriari uerè possemus.

11 *At* præstat ipsum audire *Apostolum* initio quarti capitis, *Quid igitur dicemus inuenisse Abrahamum patrem nostrum secundum carnem? Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quòd glorietur, sed non apud deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham deo, & imputatum est ei ad iustitiam. Ei uerò qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Quare ne auferatur nobis tam dulcis consolatio diuinæ in nos charitatis & beneuolentiæ, statuamus cum Apostolo, Nos ex operibus non iustificari. Quóue id magis persuaderet, uerbum id λογίζειν, quod dicimus imputare, adscribere alicui iustitiam, aut pro iusto aliquem habere, urget: & uult habere antithesin ad meritum & debitum, ita ut is cui quippiam imputatur, id non mereatur, neque id debitum accipiat. At qui aliquid ut debitum sibi obtinet, id imputatum aut adscriptum non habet. Neque satis est Scripturam de Abrahamo adduxisse, uerùm citat Dauidem: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir, cui non imputauit Dominus peccatum.* Quibus ex uerbis non solùm elicimus iustitiam, qua dicimur iustificari, non inhærere animis nostris, sed imputari à deo, & esse talem imputationem, quæ non operibus, uerùm dei mera constet clementia. Ex alia deinde proprietate bonorum operum, confirmat Apostolus suam sententiam, nempè quòd opera sint signa, seu sigilla iam impetratæ iustitiæ: unde ait de Abrahamo, *Et signum accepit Circumcisionis, sigillum iustitiæ fidei, quæ fuit in præputio,* &c. Cùm igitur bona opera signa sint & sigilla, quæ attestantur iam receptam iustitiam, non possunt eius esse causæ. Neque hoc præstant solùm cæremoniæ, sed etiam illa opera quæ uocantur moralia, cùm deo placita sunt & accepta: nam illa quoque sunt indicia nostræ iustitiæ. Vnde Petrus adhortabatur, ut satageremus certam facere nostram uocationem, rectè nimirùm uiuendo, & per bona opera. Quin & promissionis forma est attendenda, quæ cùm Abrahamo à deo fieret, conditio legis aut operum non est adiecta. Quod cùm deus non fecerit, qua nos audacia tentabimus facere? Dicit autem Paulus, *Non enim per Legem promissio Abrahæ aut semini eius, illum hæredem fore mundi, sed per iustitiam fidei. Etenim si ij qui ad legem pertinent, hæredes sunt, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio,* nempè quòd lex iram operetur. Vnde promissio, si legem non impleamus, non habebit locũ, & credere illi promissioni uanum erit, quæ complemento sit æternùm caritura: quod sanè omnino erit, si conditione legis apposita data sit, quum lex à nullo impleri perfectè possit. Verùm Apostolus ulterius progreditur, & ex benignissimo dei consilio sic decernit: *Idcirco ex fide datur hæreditas, & secundum gratiam, quò firma sit promissio:* ac si diceret, perpetuò noster animus nutaret, si promissio penderet ab operibus, nullus de sua salute quippiam certò posset statuere: semper enim argueretur à conscientia, quòd ea non præstiterit opera, quibus promissio esset facta: ut igitur non ita uacillemus, noluit deus iustificationem nostram constare fide ac gratia, ut promissio esset firma. Colligitur etiam idem ex eo, quòd prædicatur de Abrahamo, qui contra spem in spem credidit. Ille præter spem in spem dicitur credere, qui uel in se, uel in natura rei quippiam non uidet, aut experitur, quod illi spem suadeat, quemadmodum Abrahamus centenarius erat, corpus habuit effœtum, & uxorem anum, atque sterilis uentris, quæ omnia deterrebant illum naturaliter à sperando: attamen contra hæc omnia præualens sperauit. At nos si merita haberemus, aut bona opera, per quæ consequi possemus iustitiam, non speraremus contra spem, sed in spe, & iuxta spem: quare nostra iustificatio non aliter constituenda est, quàm in Abrahamo illam fuisse legamus: nam ille Pater omnium nostrûm est, sicut imputatum est illi, sic quoque nobis imputabitur.

Opera moralia sunt sigilla iustitiæ imputatæ.

12 Sed ad capitulum quintum accedamus, ibi satis rursus exprimit Paulus, cuiusmodi sint homines priusquam regenerentur: nam dicit, *Christus enim cùm adhuc essemus infirmi, iuxta temporis rationem pro impijs mortuus est.* Et mox, *Commendat autem deus*

erga nos charitatem suam, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus fuit. Atque addit, *Nam si cùm inimici essemus, reconciliati fuimus deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati, seruabimur per uitam ipsius.* Colligimus hinc ante regenerationem esse homines infirmos, peccatores, impios & inimicos dei. Quis talibus facultatem tribuat, ut iustitiam possint pro suo arbitrio, quum scilicet bona opera facere noluerint, obtinere? Id alij credant, pijs non persuadebitur. Accedit ad hæc, quòd tanti mali causa exprimitur, dicendo, *Propterea quemadmodum per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes homines peccauerunt:* ac si diceretur, iam inde à prima ipsa origine, per primum hominem perditi sumus & dãnati. Atque ne putes uel ipsos paruulos excipiendos, inquit, *Imò regnauit mors ab Adam usque ad Mosen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ.* Omnes nascentes massa perditionis complectitur, à qua labe homines operibus suis emergere posse, & uendicare sibi iustificationem, iuxta Sacras literas fieri non potest.

16 Postea in sexto capite sic loquitur noster Apostolus, *Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est: nunc uerò liberati à peccato, serui autem facti deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uerò uitam æternam.* Quid hæc uerba sibi aliud uolunt, quàm omnia quæ homines agunt priusquam Christo credant, digna solùm esse ignominia & pudore? fructus autem sanctificationis ibi est nullus, uerùm ipsam regenerationem sequitur. Quis autem nos ex his quæ pudenda sunt & ignominiosa, iustificari dicat?

17 Sed iam audiamus quid in ipso septimo capite ab initio dicatur, *An ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quòd lex tantisper homini dominatur, quoad uixerit? Nam uiro obnoxia mulier, uiuenti uiro alligata est per legem: quòd si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri, proinde uiuente uiro adultera uocabitur, si sese iunxerit alteri uiro: sin autem mortuus fuerit uir, libera est à iure uiri, ut non sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Itaq; fratres mei, uos quoq; mortui estis legi per corpus Christi, ut iungeremini alteri, nimirum ei, qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus deo.* Ratione hac uult ostendere Paulus, nos ante fidem in Christum copulatos fuisse tanquam uiris legi, & carni, ex qua coniunctione fructus non potuerunt prouenire, nisi lethales & mortiferi. Sed iam nunc liberati dei gratia, Christo per spiritum copulamur, Christo inquam, excitato à mortuis, ex qua coniunctione iam deo fructificabimus, non amplius morti & damnationi. Atque idem dicit, seu potius explicat ubi subdit, *Quum enim essemus in carne, affectus peccatorum, qui sunt per legem, uigebant in membris nostris ad fructificandum morti.* Hic notabis, nos, quandiu fuimus in carne, fuisse subiectos prauis affectibus, qui per legem uigebant in membris nostris: quomodo igitur nostris operibus iustificari potuimus?

18 Præterea in eodem capite habetur, *Quod enim ago, non probo. Non enim quod nolo hoc facio, sed quod odi hoc ago. Si uerò quod non nolo facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Noui enim quòd non habitat in me, hoc est in carne mea bonum.* Hic, ut liquet, de humanis operibus agitur, & quamuis ista interpretando probauerim, efficaciter accipienda ea esse de operibus quæ fiunt à sanctis, qui iustificationem sunt assequuti: attamen nunc liberum facio aduersarijs, ut utram uoluerint partem accipiant: & si dederint hæc intelligi oportere de operibus ante iustificationem, quum nec probentur, nec bonæ sint, quomodo merebuntur iustitiam? etenim appellantur malæ: at actione mala nemo iustificatur. Sin uerò sumamus opera, quæ hic describuntur esse iustificatorum, argumentabor à maiori: Si ea opera quæ magis uiderentur deo esse grata & iusta & sancta, dicuntur mala, & iudicio restitutæ rationis non probantur: quomodo quæ fiunt à peccatoribus, talia ponentur, ut ualeant iustificare?

19 Et ne quis dixerit, nos tantùm argumentari, de eo quod fiat ignauia hominum, quum disputetur de eo, quod fieri posset, si homines adniti uellint: multi enim suis bonis operibus non iustificantur, cùm illis attamen si uellent, iustificari possent. His respondemus per Apostolum in capit. 8. qui ait, *Etenim quod lex præstare non poterat, qua imbecillis erat per carnem, hoc deus proprio Filio, misso sub specie carnis peccato obnoxia, præstitit, ac de peccato condemnauit peccatum per carnem.* Monet nos iste locus, iustitiam à deo præceptam in mandatis, non potuisse præstari legis adminiculo, ob uitium & infirmitatem carnis, ideóque Christum fuisse missum à Patre, ut perficeret quod à nobis impleri non poterat.

20 Idemque non multo pòst docet, nam quum dixisset, *affectus carnis mors est*, de eo rursus adiecit, *Inimicitia est aduersus deum, nam legi dei non subditur, siquidem nec potest.* Quicquid igitur naturalibus uiribus agimus, quódque caro appellatur, aduersatur deo: nam uitiata natura nostra diuinæ legi non potest subdi. Quod quum ita sit, ex eius actionibus non poterimus iustificari.

21 In eodem capite legimus, *Diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum uocati sunt.* Quibus uerbis attingit Apostolus principium, caputque omnium bonorum nostrorũ, nempe dei propositum, quod ita est nostræ salutis causa, ut nostra alia bona inde pendeant, id uerò à nostris nullis bonis moueatur. Verùm causæ ipsæ humanæ fœlicitatis, ordine distinctionéque postea describuntur, in quibus opera nostra minimè leguntur. *Quos præsciuit, hos prædestinauit: & quos prædestinauit, hos & uocauit: quos uocauit, iustificauit: quos iustificauit, hos & glorificauit.* Contexta est cathena hæc omnibus medijs & auxilijs, quibus deus nos perducit ad salutem. Atque cùm operum legis & meritorũ non fiat mentio, satis ostenditur, nos ex his minimè iustificari.

22 Deinde quum dicitur, *Quis causabit aduersus electos dei? Deus est qui iustificat, quis condemnabit? Christus est qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dexteram dei, qui & intercedit pro nobis.* Si dei iudicio ex operibus iustificaremur, satis fuisset dicere, frustrà electi accusabuntur, cùm merita bona habeant, cùm suis operibus probis & sanctis

sanctis impetraturi sint absolutionem. Hoc non dicitur, sed Deus est qui iustificat. Et responderi poterat, Nemo condemnabit electos, cum talia sint eorum opera, & absolutionem & præmium mereantur. Verùm non ita respondit, sed *Christus qui mortuus est*, &c. Quid nos admiscere uolumus opera nostra, quum id ne faciat Scriptura, singulariter caueat.

14 Ad nonum caput iam ueniendum est, in quo de prouidentia destinatrice agitur, non alio sanè consilio, nisi quòd eius & iustificationis eandem rationem putare debemus: utraque enim constant gratis, & non ex operibus. Scribit enim Apostolus de duobus fratribus, qui nondum nati essent, cumquè nihil boni egissent aut mali, quo maneret electio dei iuxta propositum, non ex operibus, sed ex uocante dictum esse, Maior seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, & Esau odio habui. Hic ut uidemus, quàm manifestissimè opera excluduntur. Mosi quoque responsum est, *Miserebor, cuius misereor: & misericordiam præstabo, cui misericordiam præsto.* Verba etiam ista demonstrant condonationem peccatorum, utque homines in gratiā percipiantur, non pendere ab illorum operibus, sed à mera propitiaquè dei beneuolentia. Nec secus uerba sequentia demonstrant, *Non est uolentis neque currentis, sed miserentis dei.* Et, *Cuius uult miseretur, & quem uult indurat.* Quòd si à nostra uoluntate uel operibus, iustificatio posset acquiri, & uolentis esset & currentis, neque conuerterentur illi, quorum deus misereretur, sed qui sui ipsorum inprimis misererentur: neque deus quempiam induraret, cùm omnibus in promptu esset facile ac expositum per opera bona deo reconciliari & iustificari. At longè secùs est: nam qui fidunt operibus, à iustitia uera, de qua nunc loquimur, aberrant longius. Dicit ad finem cap. 9. Apostolus, *Israel qui sectabatur legem iustitiæ, ad legem iustitiæ nō peruenit.* Propter quid? quia non ex fide, sed tanquam ex operibus legis. Quòd si opera legis impedimento fuerunt Iudæis ad iustificationem consequendam, quid nos debemus inde sperare? Hoc idem, licet aliis uerbis Apostolus cap. 10. inquit, *Ignorantes dei iustitiam, & suam uolentes statuere, iustitiæ dei non fuerunt subditi.* Hæc sibi nil aliud uolunt, nisi eos à iustitia dei excedere, qui suæ, nempè operibus, nimium tribuunt. Tantaque est pugna inter gratiam & opera, ut effectum quod ab uno proficiscitur, ab altero prouenire non possit. Paulus enim dicit, *Reliquiæ secundum electionem gratiæ fuerunt. Quòd si per gratiam, non ex operibus: gratia enim iam non esset gratia: & si ex operibus, iam non est gratia.* Hoc est enim gratiæ proprium, ut liberè ac ex uera detur beneuolentia: operis uerò, ut merces ex debito, & ipso iure tribuatur. Quid postremò sumus dicturi, quum Apostolus exclamat, *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei.* Profectò Paulus isto affectu declarat, rem esse difficillimam cognitu, an deus iustè agat, qui quos uoluerit prædestinet, & quos uoluerit iustificet, ad conditiones & merita non respiciens: ibi humana ratio plurimùm offenditur, ibi nostra caro non desinit reclamare. Quòd si ex operibus & meritis utrunque contingeret, nempè iustificatio & electio, nil esset turbæ, nulla offensio, nullum'que scandalum nobis obiiceretur. At quum longè sit secùs, & diuinæ uoluntatis ratio à nobis reddi non possit, iure merito'que Paulus exclamat, atque sententiæ illius, omnes conuenit si sapiant, acquiescere. In 14. capite habemus, *Beatus, qui non iudicat seipsum, in eo quod probat. at qui iudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam non edit ex fide. Porrò quicquid ex fide non est, peccatum est.* Hinc docemur, carentes uera fide nil posse facere aut præstare, quod non sit peccatum. Scio quidem aduersarios, ista de conscientia interpretari, sed neque fidem significare cōscientiam, unquam demonstrabunt. Et licet fortasse Paulus ab initio id tradat, nimirum quicquam non esse agendum aduersante conscientia: tamen postea quodammodo sententiam generalem inducit scribendo, *Omne quod non est ex fide, peccatum est:* Ac si diceret, hæc generalis est regula, in rebus agendis oportere homines esse spiritu & uerbo dei persuasos, ea quæ sunt acturi, deo fore grata, illiquè placitura, quam si persuasionem non habeant, agendo quæ agunt, proculdubiò peccant. Atque si concederem, hoc loco fidem significare conscientiam, iudicarem quoque addendum, non oportere credi conscientiæ, nisi dei uerbo esset instructa. Quandoquidem multi reperiuntur, adeò superstitiosa conscientia præditi, ut siue illi non pareant, siue pareant, grauissimè peccent: sed in hoc loco enucleando in præsentia nimium immorari nolo. Proinde ad Corinthios Epistola prior est audienda capite 4. ubi scribitur, *Nil mihi conscius sum, sed in hoc non sum iustificatus.* Hæc Paulus de suo ministerio loquebatur, iam ad Christum conuersus, iam Apostolus, & quem in functione sua nullus hominum posset arguere. Quòd si tantus dei amicus hoc de se prædicabat, & suis operibus: quid nos tribuere uolumus operibus nondum renatorum iustificationem. Illam non merentur opera sanctorum, & præcipui Christi Apostoli: quomodo ergo concedi poterit his, qui adhuc à Christo sunt alieni.

15 Ad Galatas capite secundo repetit Paulus illam sententiam, quam ad Romanos cap. 3. posuerat, scilicet, *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro:* quæ quum sit clara, & iam superius fuerit recitata, non opus habet expositione. At in tertio habetur, *Si ex lege est iustitia, Christus gratis mortuus est.* Nec aliud hoc loco significat gratis, quàm uanè ac frustra, quod certè uerissimum esset. Nam si aliter hominibus iustitia uera coram deo potuit constare, cur ille mortuus est & crucifixus? Et rursus, *Hoc solùm cupio discere à uobis, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex prædicatiōe fidei.* Et mox, *Qui igitur subministrat uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicatiōe fidei hoc facit?* Qui iustificantur, Spiritum sanctū accipiunt: nam iustificari absque illo prorsus est impossibile: quòd si ex operibus non datur, neque iustificatio proueniet ex operibus. Insuper nemini dubium est, ex dei beneuolentia & fauore iustificationem haberi, cùm homines ibi recipiantur in gratiam,

adoptentur in filios, & hæredes constituantur æternæ uitæ. Sed qui uersantur in operibus legis ante iustificationem, sub maledictione constringuntur, tantùm abest, ut dei beneuolentia fruantur. Subdit enim Apostolus: *Quotquot sunt ex lege, hi sunt sub maledictione.* At ne credamus id eius esse inuentum, inquit, *sicut scriptū est, Maledictus qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis.* Argumētatur post hæc à tempore, *Iuxta hominem dico, Hominis licet testamentum si sit confirmatum, nemo reijcit, aut addit quippiam. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit, & seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de uno, & in semine tuo, qui est Christus.* Hoc autem dico testamentum antè comprobatum à deo erga Christum, Lex quę post quadringentos annos & triginta cœpit, non facit irritum, ut abroget promissiones. Primùm inquit, Testamentum dei, primaq; promissio iustificationem offert absque operibus. Non ergo testamentum illud confirmatum, receptum & approbatū coarctatur per legem, quę tandiu posteà fuit lata. Si data est lex, quę posset uiuificare, ex lege esset iustitia. Ratio hæc Apostoli non absoluitur, quoniam addenda est antecedentis negatio, nempè legem nō posse uiuificare. Nam, ut ad Romanos declaratū est, per carnē debilitabatur, licet quoad seipsam mandata contineret, quæ ad uitam pertinebant: quare cùm definitū sit, legem uim non habere uiuificandi, neq; iustificare poterit. Cæterùm antequā uenisset fides, sub lege custodiebamur, cōclusi in eam fidem, quæ erat reuelanda. Itaq; lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur. Si lex ut pædagogus se habet, magnam iniuriam deo & Christo faceremus, qui sunt nobis loco parentum, si quod eorū propriū est, pædagogo adscriberemus. Non est sanè pędagogus qui facit hęredes, qui adoptat, qui omnia cōfert, sed patet. Igitur deo & Christo nostrā iustificationē adscribamus, nō legi, nō operibus, aut meritis nostris. *Dicite mihi, qui sub lege uultis esse, Legem ipsam non auditis? Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unū de libera: & qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui uerò de libera, iuxta promissionem, quæ per allegoriā dicūtur. nam hæc sunt duo Testamēta, unū quidē à monte Sina in seruitutem generans, qui est Agar: nam Agar, Sina mons est in Arabia, coniungitur aūt ei, quæ nunc est Hierusalem. seruit aūt cum filijs suis. At quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm.* In his uerbis illud præcipuè notandum, legem ipsam non generare, nisi quemadmodum Agar, in seruitutem. Quòd si cum operibus suis iustificare posset, generaret in libertatem (nam quid est aliud iustificatio, quàm libertas quædam à peccato?) sed quum & serua dicatur, & in seruitutem generare, inde non est expectanda iustificatio. In 5. scribitur, *Si circuncidamini, Christus uobis nil proderit.* Et sententiæ prolatæ rationē affert, *Qui enim, inquit, circunciditur, debitor est totius legis seruandæ.* Adeò Paulus aufert à circuncisiōe ac operibus iustificationem: ut dicat, Christum nihil prodesse, si modò credentes circuncidantur. Atq; adhuc magis quod dictū est confirmauit, Christus uobis factus est ociosus: nā si iustificationē habetis, ut fructū operū uestrorū, Christi aduētus, mors & sanguinis effusio non fuerūt necessaria. *Et ego si circuncisionē prædico, ut quid persequutionē patior? Abolitū est scādalū crucis,* offensio & scādalū crucis est, homines uitiosos & alioquin peccatores, pro iustis haberi à deo, per Christū cruci suffixū, & fidē in illū: hic offēditur caro, hic ratio prorsus reclamat, quod nō accidit, quū prędicatur iustificatio ex operib. aut cæremonialib. aut moralib. At deus uult hoc manere scādalū, qa illi placuit per stultitiā prędicatiōis, saluos facere credentes.

16 Ad Ephes. cap. 2. habes, *Et uos cùm mortui essetis delictis ac peccatis, in quibus aliquando ambulastis iuxta seculum huius mundi, iuxta principem potestatis aeris, & spiritus nunc agentis in filiis incredulitatis: inter quos & nos omnes conuersabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ sunt carnis, & cogitationum,* utiq; Græcè habetur καὶ τῶν διανοιῶν, *& eramus natura filii iræ, sicut cæteri.* Annotemus in his uerbis, homines ab initio priusquam ad Christum ueniant, mortuos esse in peccatis, & ideo non se mouere ad id posse, ut uiuant & iustificentur: quis unquam uidit mortuum seipsum iuuantem? Ostenduntur præterea fuisse in potestate principis tenebrarū, qui operatur, & efficax est in filijs incredulitatis. Cùm ergo ab illo agitarētur, quomodo ad iustificationē per sua opera tendere poterant? Ac ne putes tantùm de alijs quibusdā impijs institutū sermonē, adiecit, Nos oēs: cōplectens etiā Apostolos, inter illos inquit, eramus. Et quid tūc à nobis agebatur? in cōcupiscentijs carnis nostræ uersabamur. Vtq; intelligatur istas cupiditates, nō solùm esse prauos affectus crassioris animæ, sequitur, Facientes uolūtates carnis, & mētis, aut rationis, & cogitata, aut inuenta humanæ ratiōis persequebamur. Si tales eramus oēs, unde prouenit salus & iustificatio? *Sed deus, qui diues est in misericordia, propter multā charitatē suam, qua dilexit nos, etiam cùm essemus mortui in delictis, conuiuificauit cum Christo.* At quo instrumento est usus, ut nostram salutem nobis conferret? *Gratia enim, inquit, seruati estis per fidem, idq; non ex uobis, dei donum est: non ex operibus, ne quis glorietur.* Potuerunt'ne apertiùs opera excludi? Quo igitur loco illa ponemus. Iustificationem sequentur. Subiecit enim Apostolus, *Nam ipsius sumus opus conditi in Christo Iesu, ad opera bona, quæ præparauit deus, ut in eis ambularemus:* antea uerò non potuerunt in nobis extare, quod pulchrè sic describitur, *Eratis in tempore illo sine Christo, abalienati à repub. Israelis, extranei à Testamentis promissionis, spem non habentes, & deo carentes in mundo.* In hoc statu, quis bona opera sibi fingat, quibus homines iustificationem promereantur. Et ad Philippenses cap. 3. *Si quisquam alius uidetur in carne fiduciam habere, ego magis habeo, circumcisus octauo die, Israel ex genere, tribus Beniamin, Hebræus ex Hebræis, iuxta legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam dei, iuxta iustitiam quæ est in lege, factus irreprehensibilis.* Quū tot & tanta Paulus habuerit ante conuersionē, possetq; in carne fidere ac gloriari, uideamus obsecro, quid tādē pronūtiet de his omnib. Hæc inquit, si cōferantur ad iustitiā uerā, quę est per fidē Christi, dāna arbitror,

bitror, reiectamēta & stercora: si iustificationē inde assequeremur, essentne pro dānis habēda tā utilia pro reiectamētis adeò preciosa & sancta, pro stercorib. quæ deo probarētur, & placerēt? Videat Paulus quid hic dixerit, aut uideant potius lectores, ne Sophistis magis quàm Paulo credāt. Ad Colossenses capite primo, *Et uos, qui quondā eratis abalienati, & inimici mente in operibus malis, nūc tamē reconciliauit in corpore carnis suæ per mortē.* Hic singula uerba sunt notāda, ut uideamus alienatis à deo nō expectāda illa, per quæ in gratiā redeāt: ab inimicis mēte, nō haberi posse pacē, quæ cōiuncta est cū iustificatiōe: ab his, qui dicūtur esse in operib. malis, priusquā mutentur, nō esse posse bona opera. Sed cuiusmodi ea fuerint, secundo capite aperitur, quū scriptū ibi sit, *Et nos quū essetis mortui per delicta, & per præputiū carnis uestræ, simul cū illo uiuificauit, cōdonans omnia delicta, deleto quod aduersus nos erat chirographo.* Ad Timotheū secunda, capite primo, *Qui uocauit nos uocatione sancta, nō secundū opera nostra, sed secundū propositū & gratiā, quæ data est nobis per Christum Iesum.* De uocatione hic agitur efficaci, qua homines iustificantur, nō de uulgari, quoad prædicationē uerbi dei, quæ omnib. exponitur. Cūq; ista non cōstet, ut dicit Paulus, meritis aut operib. ex illis neq; iustificatio prodibit. Ad Titū habetur, *Bonitas & amor erga nos apparuit Seruatoris nostri dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecerimus nos, sed secundū suam misericordiā saluos nos fecit.* Nec nō ad Hebræos unicū sacrificium cōstituitur, & una hostia, nempè Christi mors, per quā deleantur peccata, & homines expientur. Quare ab operibus nō est iustificatio expectanda, satisq; nobis esse oportet, opera bona, quæ facimus post iustificationem, sacrificia esse εὐχαριστικά, ne illa cōstituamus propitiatoria, quòd in Christi maximam iniuriam uergeret.

17 Cæterùm sepositis Paulinis Epistolis, ex alijs Diuinarum literarum locis testimonia petemus. Christus Matthæi septimo inquit, *Omnis arbor bona, fructus bonos facit: putris autem arbor, fructus malos facit.* Et quò magis, non regeneratorū ingeniū declaretur, additū est, *Non potest arbor bona, fructus malos facere: neq; arbor putris, fructus bonos facere.* Quum igitur Christus dicat, hoc nō posse fieri: quomodo isti hoc statuunt esse possibile, atq; aiunt ex operibus posse homines iustificari? Vtitur Christus eadem ratione Matthæi 12. *Aut facite arborem bonam, et fructum eius bonū: aut facite arborem uitiosam, et fructū eius malum. nā è fructu arbor cognoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali? siquidem ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo, è bono thesauro cordis exprimit bona: & malus homo, ex malo thesauro depromit mala.* Indicāt ista Christi uerba, homines nondū regeneratos, malas esse arbores, quæ neq; bonum fructum faciant, neq; facere possint: & impios testatur non bona posse loqui, nedū operari: atq; semper ex malo thesauro cordis, expectanda tantùm esse mala. Quod cùm ita sit, uideatis an mali dici debeāt, qui à Christo sunt alieni. Certè nisi illi mali sint, nullus nostrū Christo adhærēs dici poterit bonus. Et Luc. 17. *Quis autem uestrûm habens seruum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro dicat statim, transi & accumbe: ac nō potius dicat illi, para quod cœnem, præcinge te & ministra mihi, donec edero & bibero, & post hæc edito & bibito tu. Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? non puto: Sic & uos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt uobis, dicite, serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.* Hæc Christus loquitur suis discipulis, Apostolis inquam, & iam ad salutē conuersis: qui si opera faciunt inutilia, quid censebimus de his, qui nondū fidem Christi susceperunt? Verùm Sophistæ adeò mundum infatuarunt, ut & opera ante iustificationem dixerint aliquo modo eam promereri, & quæ sequuntur, utilissima dixerint. unde iam homines quodammodo uoluerunt cum deo inire rationem, & globulis numerum precum supputare. Illis enim quid aliud sibi uoluerunt, quàm certo numero signare, quoties Pater noster, aut Aue Maria recitarint, ut certo certius deum sibi obstrictū ex illa recitatione haberent? Ioannis capite 15. Christus confertur uiti, & nos palmitibus: Vnde ait, *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in uite, sic nec uos, nisi in me manseritis: Ego sum uitis, & uos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Et si qui in me non manserint, ejiciuntur foras sicut palmites, aut sarmenta, & colligent eos, & in ignē conjicient.* Verbis Domini iam recitatis, quomodo congruit homines à Christo alienos, necdū regeneratos, bona facere opera quibus iustificari possint? quum dicantur aridi palmites, qui in ignem conjicientur, & affirmetur solos posse ferre fructum eos, qui Christo hærēt, ut palmites uiti? Vtq; melius Christi uoluntas intelligatur, adiectum est, *Sine me nihil potestis facere.* Quam sentētiam quidam uolunt offuscare, dicēdo, Nihil sine Christo, qua deus est, posse fieri, cùm sit prima omniū rerū causa: quasi Dominus tū disputaret de generali rerū naturaliū cōseruatione, ac ui qua deus cuncta in uniuersum producit. Non uenit Christus in mundum, ut hāc doceret philosophiam: agebat sanè de fructu salutis & æternæ uitæ: ac de his loquebatur, qui suæ doctrinæ adhærerent, uel ab illo essent alieni.

18 Iussit adhæc filius dei, ut in suis precibus credentes dicerent, *Remittas nobis debita nostra.* Significans etiam fideles opus habere in his quæ agūt, cōdonatione. sunt enim opera nostra imperfecta, neque satisfaciunt. Quare si meritò Christi opera nostra quæ facimus renati, sunt expiāda, & id precamur: quomodo ipsa poterūt esse propitiatoria? Multò itaq; minus de his quæ ante regenerationem fiūt, sentire licet, ea deo placere. Nullus præterea iure potest dicere, se in hoc numero non esse, quum deus omnibus præceperit sic orare, ac neminem uoluerit orando mentiri. Quin & Ioannes scripsit, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & ueritas in nobis non est.* Nullumq; arbitror iudicaturū par esse, ut plures mediatores inducantur, quum unus sit Mediator dei & hominum homo Christus Iesus. At si præter illum & merita eius nos iustificarent opera nostra, illa inter nos & deum intercederent, neq; Christus unicus esset Mediator. Orant præterea

57 Prophetæ paßim, ac Dauid, ut deus lauet, mūdet, expiet & purget sua peccata, scilicet condonando & remittēdo: quòd si operibus suis id possent acquirere, non esset petendum, aut non saltem tanta instantia. Et in Iobo 15. scribitur, Neq; cœlos mun-
58 dos esse coram deo. Et in 4. cap. Angelos prædicat nō esse puros. Quales igitur homines erūt, priusquam iustificationem obtineant? Dauid etiam in Psalm. clamabat, *Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit?* Esaias uocat sitientes ad aquas, iubetq; ut emant absq; argento. At nostri & meritis & operibus, & argento mereri ac iustifica-
59 ri uolunt. Deinde cap. 40. idem cùm uocem audiret, qua sibi dicebatur, *Clama*, respondit: *quid clamabo?* & dictum est illi, ut clamaret, *Omnis caro fœnum,*
60 *& Chasdo* pietas seu religio, aut misericordia eius, qua proximo subuenitur, sicut flos agri, hoc est, res euanida, quæ statim flaccescit, neq; potest subsistere. Idemq; sensit capite 64. ubi ait, *Omnes iustitiæ nostræ ut pannus menstruatæ.* Quam sententiam
61 siue quis applicet operibus factis post regenerationem, siue anteà, mea non refert, utrunq; enim pro me faciet. Et in eodem cap. subdit, *Deus noster, nos lutum sumus: tu fictor noster, & nos opus manuum tuarum.* Eademq; similitudine luti & figuli, Paulus est usus ad Romanos 9. qua pulchrè declaratur, nos tantum posse ad nostram iustificationem
62 conferre, quantum potest lutum erga figulum, ut se, hoc uel illo modo fingat. Possumus etiā commemorare, quę de prauitate cordis nostri traduntur cùm in Genesi, tum in Hieremia: sed puto iam satis pro nostra propositione confirmanda testi-
63 moniorum esse adductū. Nunc tantummodò hæc dicā, fuisse homines adeò temerarios, ut honestis non solùm operibus, quæq;, ut dicunt, moraliter bona sunt, meritū aliquod iustificationis tribuerint, uerùm etiā superstitionibus à se inuentis atq; confictis. Quis enim ignorat, rhithmos publicè iactatos de aqua lustrali? Aqua benedicta deleantur tua delicta, sit tibi laus & uita. Cucullis etiam, usui candelarum, & ramorum oleæ, & palmæ cineribus, & peregrinationibus, affixæ sunt peccatorū condonationes. Ex his igitur, quę malè sunt interpretati in Sacris literis de meritis, progreßi sunt ad tam stulta & impia. Certè non intelligunt, nisi qui experiuntur, longè difficillimum esse, ut cor cōtritum, deiectum & fessum onere peccatorum, quum ingemiscit & premitur, in promissionibus dei gratuitis per Christū acquiescat. Ibi enim plurimùm laborat, ut fide solida tandē aliquando stabiliatur. Quòd si iusserimus cum Sophistis, ut ad sua opera respiciat, quiescet nunquam, excruciabitur semper, & de salute semper dubitabit, & denique absorbebitur desperatione. Nemo arbitretur cùm hac de re disputamus, tractationē uanam, aut λογομαχίαν institui, res est qua uendicatur honor Christi, & quod eius est proprium, ut iustificet, & peccata condonet: quęrimus, ut operibus aut cuiuis alij nostræ rei minimè tribuatur: quærimus, ut firma sit promissio, & ut afflictæ conscientiæ in uerbis & promissis dei consolationem recipiant: Quærimus demùm, ut Euangelium à lege distinguatur, & lex ab Euangelio: quod illi facere non possunt, qui iustificationē operibus adscribunt, & hæc simul cōfundūt, & perniciosè admiscent. Atq; pro ista cōfirmanda propositione, quāuis permultas alias rationes, ac penè infinitas possū adducere: attamē iam allatis cō[tent]us, alijs supersedebo: etenim qui nō mouentur his, neq; tangētur alijs.

Aqua lustrali concessa est remissio peccatorum.

Promissionibus Dei acquiescere.

Quis sit finis huius disputationis.

19 Non tamē dissimulandū est, quibúsnam suffugijs aut strophis cōsueuerint Sophistę hāc propositam doctrinā eludere, ac obscurare. Primùm dicūt, Sacras literas quoties operibus uim iustificandi adimūt, id solùm facere quoad cæremonias ueteris legis, non tamen quoad opera iusta ac recta, quæ uulgò ab illis moralia uocātur. Qua in re ut homines fallātur, ipsamet Scripturarū testimonia, & præsertim Pauli, de quo id maximè affirmant, euincent facillimè. Nā licet multa dicantur ab hoc Apostolo, quæ cùm ritus, tū cæremonias legis uideātur spectare: plurima tamē alia disputādo scribit, quibus nō tantùm de cæremonijs, uerùm etiā de ipsis alijs legib. iustitię ac probitatis mōstrat se loqui: imò prorsus de his quæ ad mores, & ad ipsum Decalogū pertinēt. Et in 1. cap. arguens gētes, quòd absq; fide Christi nō essent iustificatæ, illarū ponit ob oculos opera, scilicet idololatriā, fœdas libidines, & benè longū ad finē capitis retexit catalogum uitiorū, quibus laborabāt, nilq; de Mosaicis loquitur cæremonijs. Vnde cùm illa quæ cōmemorat, Decalogo, & morali aduersentur legi, de ea etiā credendū est illū intelligere, quæ scribit. Et in 2. cap. arguit Iudæos peccatorū eiusdē generis: Nā dicit, *Qui doces aliū, teipsum nō doces? Qui prædicas nō furandū, furaris? nō mœchandū, mœcharis? quiq; detestaris idola, sacrilegiū facis.* Quis nō animaduertit, hæc in lege Decalogi haberi. Et in 3. adhuc manifestius de eadē agit, cùm scribit, *Non est iustus quisquā, nō est intelligēs, aut requirens deū: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nō est qui faciat bonū, non est usq; ad unū.* Hæc ut uidemus, eiusdē sunt farinæ, atq; ad mores attinent. Quòd si de cæremonialibus legibus tātùm loqui uoluisset Apostolus, hæc nō mouisset. Idq; colligitur euidentius, quia cùm dixisset, ex operibus legis nō iustificari omnē carnem, addidit, *Per legē enim cognitio peccati.* Hæc itaq; lex non iustificat, per quam cognoscimus peccatū. Iuxta quod etiā dixit in 4. cap. *Lex irā operatur*, tantū abest, ut iustificet: at omnes apertè satis cognoscunt magis per Decalogū, quàm per cæremoniarum præcepta intelligi peccata, & irā dei aduersus transgressores irritari. Mitto etiā, generalē esse illam sententiā, qua dicitur in 4. *Ei qui operatur, mercedem non imputari secundū gratiam, sed secundū debitū.* Atq; uoluisse deum ex gratia hęreditatem constare, ut firma promissio permaneret, & nō nutaret, ut gloriatio nostra excluderetur, quæ non minor est de bonis operibus moralibus, quàm de cæremonijs. Habetur etiā in 5. cap. Legē subintrasse, ut abundaret peccatū: & ubi abundauit peccatū, superabundauit & gratia. hæc quoque non tantùm ad cæremonias trahi possunt. Deinde in 6. cùm illi obijceretur, sic deprimendo opera & legem, uideri eum aperire ianuam laxæ uitæ atque socordiæ

Testimonia Pauli, excludunt opera moralia.

diæ & peccatis, quemadmodum nobis quotidie opponitur, respondit: Nobis nō esse manendum in peccato, cùm illi simus iā mortui. *Per baptismū*, inquit, *sepulti sumus cum Christo, ut sicut ipse mortuus est, & resurrexit, ita et nos in nouitate uitæ ambulemus.* Admonetq́ue, ut sicut Christus semel est mortuus, & non amplius moritur, sic nos existimemus mortuos peccato, uiuētes autem deo. Et addit, Curandum esse, ne peccatū regnet in nostro mortali corpori: neue exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato: sed nosipsos exhibeamus deo, tanquam ex mortuis uiuentes, & membra nostra iustitiæ in sanctificationem.

20 Ista quæ recensuimus, cæteraq́ue quę sequuntur ferè usq́ue ad finem capitis, uidentúrne ad cæremonias Mosaicas spectare, an potius ad uitā iustam, & syncerā, & moralem? Res tam aperta est, ut nihil sit opus quæstione: tamen quæ scribuntur in 7. cap. multò adhuc sunt clariora. Affectus, inquit, qui sunt in membris, per legē uigebant, ut fructificaremus morti. Qui autem sunt isti affectus, nisi cupiditates, libidines, iræ, odia, inuidiæ: quæ ad Gal. in illo catalogo recensentur, ubi opera carnis ab operibus spiritus distinguuntur? Atq́ue hęc omnia nihil dubiū est ad Decalogū pertinere. Quod ut magis intelligeremus, Paulus subiecit, *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit: sed peccatum nō cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam ignorabam, nisi lex dixisset, Non concupisces.* Et, *Lex quidem sancta, mandatum sanctum & iustum & bonum.* Et, *Lex quidem spiritualis est, ego autē carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim facio, non probo. Non enim quod uolo bonum hoc ago, sed quod nolo malum illud facio: unde non iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū. Non enim habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Condelector legi dei secundum interiorem hominem: & sentio aliam legem in membris meis, resistētem legi mentis meæ. Infœlix ego homo, quis me liberabit de lege peccati & mortis? Igitur mente quidem seruio legi dei, carne autem legi peccati.* Quicunq́ue hæc testimonia singula expenderit, facilè uidebit, sermonē ab Apostolo institutum esse de Decalogo, cuius etiam in his uerbis aperta fit mētio. Ista autem uerba, quæ postea sequuntur octauo capite, *Quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, deus mittens Filium suum in similitudinē carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne*: ista inquam uerba non possunt exponi de lege cæremoniarum, multò uerò minus ea quæ sequuntur in eodem capite, *Debitores sumus non carni, ut secundū carnem uiuamus: si enim secundum carnem uixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.* Ne hoc quidē referri potest ad cæremonias, quemadmodum ne illud quidem ad Galat. *Lex propter transgressiones posita est: ubi enim non est lex, ibi non est transgressio.* Et certum est, neq́ue glorificationem excludi, neq́ue firmam fore promissionē, si iustificatio nostra pendeat ab obseruatione Decalogi, & moraliū præceptorum: quantūuis remoueas ritus & cæremonias Mosaicas. Sed longè firmissimus locus est ex undecimo capite Epistolæ ad Romanos, *Quòd si ex operibus, non ex gratia: si ex gratia, non ex operibus.* Hæc *ἀντίθεσις* uniuersalis est, nec ullo modo contrahi potest ad cæremonias. Mitto etiam id, quod Paulus habet ad Philippenses, se, præter illa Mosaica, etiam quod attinet ad iustitiā, quæ est ex lege, uersatum fuisse sine querela. Nam quod ad Ephesios capite secundo scribit, *Non ex operibus, ne quis glorietur*, scribit ad Gentes. Quare opera ea, quæ excludit à iustificatione, nō possumus intelligere fuisse cæremonias: nā illæ à Gentibus nō colebātur. Sed quid dicēt de Epistola ad Timotheū, ubi cap. 2. simpliciter & absolutè dicimur uocati, non propter opera nostra, sed iuxta propositū & gratiā? Et ad Titū, *Non ex operibus*, inquit, *iustitiæ, quæ fecimus nos; sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit?*

21 Hæc omnia ita sunt perspicua, ut nulla egeant interpretatione. Nemo enim tam hebes est, quin ubi ista semel audierit, facilè intelligat, ea ad cæremonias & Mosaica sacra torqueri sine iniuria nō posse. Sed uelim ex istis intelligere, cur operibus cæremoniarū uim iustificādi auferāt, eā aūt moralibus operibus tā facilè tribuāt: Nónne deū colere statis & certis ritibus ab ipso præceptis, ad bonos & laudabiles mores pertinet? Nónne ritus & sacra, quæ pro illo tēpore populo Iudaico imponebātur, mandabātur in Decalogo? Certè ubi Sabbathū iubetur obseruari, ibi hæc omnia cōtinētur. Et isti ipsi Sophistæ, nónne hodie suis sacramentis, & olim in ueteri Testamento circūcisioni attribuunt cōdonationē peccatorū, & collationē gratię? Quę est ista noua cōstantia, modò dicere, ritus Mosaicos nullā habuisse uim ad iustificandū, modò fateri, illa fuisse ueterū Patrū sacramenta, & originale peccatū paruulis in circūcisione fuisse cōdonatū? Atqui id nos non affirmamus, imò prorsus negamus, ulla sacramenta cōferre gratiā: offerūt quidē eā illa, sed in significatione. Nam in Sacramētis, & uerbis & uisibilibus signis proponitur nobis promissio dei per Christū facta: quā si fide apprehendimus, & gratiā cōsequimur maiorē, q́ue ea fuit q́ue antè habuimus, & donū dei quod fide cōplexi sumus, sigillo Sacramentorū obsignamus. Illos autē satis mirari nō possum, qui eandē rē & affirmēt & negēt. Occurrūt uerò parū prudēter, ut solēt, se nō adimere Sacris ueterū, & pręsertim circumcisioni; uim iustificādi in uniuersum: sed tantū ab eo tēpore, ex quo promulgatū est Euangeliū, de quo tempore solo, natā aiunt Pauli contentionē, ne ritus Mosaici amplius retinerentur. Sed hic quoq́ue pro more suo & fallūtur & fallūt. Quū enim Apostolus doceat, Abrahamū non fuisse iustificatū ex circumcisione, sed eā posteà recepisse iustificatum ex fide: certè illi cæremoniæ etiā pro tēpore Abrahami, quo primùm instituta fuit, aufert uim iustificādi. Et Dauid, quū prędicat beatitudinē in eo sitā esse, ut peccata nō imputētur, qđ, ut nūc quidē disputamus, nihil aliud est, q́ue iustificari: de suóne tēpore loquitur, an de alieno? Abacuch etiā dū ait, Iustū ex fide sua uiuere, quēadmodū Paulus luculēter exponit, opera excludit à iustificādo: loquutúsne est de suo tempore? Certè & de nostro, & de suo. Denique, quum Paulus disertè scribat ad Gal. ca. 3. Quotquot sunt ex lege, illi sub maledictione sunt;

Inconstantia Sophistarū.

Sacramenta non conferūt gratiam.

Alia cautilatio.

sunt,& eam sententiã probare pergat: unde quæso,petit testimonium? certè ex lege. *Maledictus*,inquit,*qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis*. Quũ ergo lex ita loquatur,& sicuti Paulus ait, Maledictione inuoluat omnes suorũ præceptorum transgressores, concluditur necessariò, ex illis operibus quæ ad eam pertinent,neminem posse iustificari.

Aliud cauillum.

22 Sed isti sese aliò cõuertunt: aiunt enim, omnes qui sint iustificandi,nõ esse eiusdẽ ordinis. Quosdam enim aut ex Hebręis,aut ex Gentibus accedere ad Christianismum: quosdã item,postquã Christum semel receperint,labi in grauia scelera,& rursus esse instaurãdos. Neq; par,inquiũt, est utrinq; ratio:illi enim,qui semel nomen dederũt Christo, ubi lapsi fuerint,nõ possunt recuperare iustitiam, nisi per bona opera: puta per elemosynas,lachrymas,ieiunia,confessiones,& alia similia:quę pręparationes, & merita nõ requiruntur ab illis, qui ex infidelitate ad Christũ primùm cõuertũtur.

Discrimen ridiculum.

Sed primùm ego ex istis hominibus sapiẽtissimis audire uelim, ex quónam tandẽ loco diuinarũ Scripturarum suam istam distinctionẽ inuenerint? Et quum eadẽ prorsus atq; una sit ratio iustificationis,eaq; tam ad istos quàm ad illos pertineat, cur isti alia uia debeãt ad eam peruenire,illi autẽ alia? Deinde cur hoc tribuunt lapsis in Christianismo, ut suis operibus mereri possint sibi iustificationem: illis autẽ,qui ab infidelitate ueniunt, idẽ nõ tribuunt?

Lapsi à Christianismo.

An illi,qui fidẽ non seruauerunt,quũ essent in Ecclesia,meliores sunt,quàm Ethnici?Non arbitror: nã qui semel gustauerunt bonũ dei uerbum, & postea prolabuntur,deteriori conditione sunt quàm alij. *Et seruus sciens uoluntatẽ domini sui,& non faciens, grauius punitur*. Et, *Qui suorũ, & maximè domesticorum curã non habet, fidẽ abnegauit,& est infideli deterior*. Sed aiunt,nõ negare se,eos,qui ab infidelitate conuertuntur, posse aliqua opera bona facere,imò posse, etsi ea aliquo modo faciant, eos promerere iustificationẽ, saltem de cõgruo: ea tamen non æquè ab illis, atq; ab alijs exigi. Sed quũ omnia illorũ opera,ut aliàs docuimus,sint peccata,quomodo possunt rectè operari corã deo? Deinde quomodo ab illis nõ exiguntur bona opera, antequã ad Christum ueniant,& tingantur:quum nemo uerè credat ex ijs,qui regenerãtur per Christum,quin eũ de uita perditè acta mirũ in modum pœniteat? Vbertim enim deflet admissa superioris uitæ,& se grauiter errasse cõfitetur. Quod nisi faceret,proculdubiò fideliter, & uerè nõ crederet. Hæc Augustinus in libro Cõfessionum ipse de se scribit. Et in Actis Apostolorum,Ephesij quũ se ad Christũ contulissent, nõ modò peccata sua cõfitebantur:uerùm etiã libros, quibus antea ad superstitionem usi fuerant,cõburebant. Verùm, dicam quid istis hominibus imposuerit.Legerũt fortasse apud Patres, multũ tributum fuisse lachrymis, ieiunijs,elemosynis,alijsq; pijs operibus pœnitentium: sed isti nõ intelligunt,quid in illis locis Patres sibi uoluerint.

Precibus, ieiunijs & lachrymis quãtum tribuendum.

Illi enim agebãt de satisfactionibus ecclesiasticis, non de nostris operibus,quibus deus placandus sit,aut condonatiò peccatorũ promerenda.Ecclesia enim quũ lapsorum fidẽ interiorem nõ uideat,multi aũt sint, qui pudorẽ excommunicationis nõ ferentes,speciem aliquã cõuersionis,aut pœnitẽtiæ interdũ simulant,quò facilius recõcilientur, & ad cõmunionem aliorũ fratrũ recipiãtur:id ne accideret,fidẽ illorũ,& cõuersionem probare uoluit,nec lapsos ad fideliũ consortium admittere,nisi illi lachrymas,ieiunia, cõfessiões,elemosynas haberẽt,quasi testes ueræ & solidæ mutationis.Hęc illi nõ intelligẽtes,cõfundũt omnia,& indignissimã hypocrisim adstruũt.

Opera infidelium,an sint peccata.

23 Sed isti rursus aliò se subducũt:aiũt enim,opera hominũ infideliũ non esse peccata,quãuis fiant extra fidẽ Christi. Fingũt enim esse generalẽ quandam & cõfusam fidẽ erga deũ: qua prædití,quamuis nõ credãt in Christũ, tamẽ multa efficere possint opera egregia, quæ propter illã ipsam fidem placeant deo, & iustificationẽ utcũq; promereantur.Dant,inquiũt, largas elemosynas, uenerãtur parentes, patriã magna charitate cõplectuntur: si quid malè admiserint,ducũtur pœnitudine: uiuũt frugaliter, & alia multa similia faciunt,non quidẽ temerè,sed quòd unum aliquẽ credant esse deum, qui huiusmodi officijs gaudeat. Itaq; in illa incũbunt,ut ei sese approbent. deinde pingunt, & colorant suũ cõmentum pulchro simili.

Simile.

Truncus,inquiunt,aut palus defossus in terrã,sæpè etsi radicẽ non agat aut uiuat,tamẽ è terra aliquid succi haurit, atque ita folia aliqua emittit ac germinat, ac si reuera uiueret. Ita homines,inquiunt, à Christo alieni,quamuis Spiritu cœlesti nõ uigeant, tamen afflatu aliquo spiritus,præclara illa opera efficiũt quæ descripsimus:

Qua fide placeamus deo.

Nos uerò Diuinis literis instituti,nullam agnoscimus fidẽ,qua deo placeamus, nisi eam solã,quæ sit in Christũ Iesum. Neq; enim aliud nomen sub cœlo datum est hominibus,quo possimus salui fieri, nisi unius Christi Seruatoris nostri. Et Paulus,quoties mentionẽ facit fidei iustificantis,semper ostendit esse eam, qua aduersus Christum,& eius Euangeliũ piè afficimur. Verùm ne Paulus hoc solus, & priuatim uideatur facere, rem omnẽ paulò altius repetam. *Credidit Abraham deo,& reputatum est illi ad iustitiam*.

Abrahamus qua fide iustificatus.

At ille quid credidit? Hoc scilicet semen sibi dandũ esse, unicum, uidelicet illud,ut Paulus interpretatur, in quo omnes nationes essent benedicẽdæ, quod est Christus Iesus. Hoc testamentũ illi à deo confirmatum fuit in Christo:imò Dominus ipse,quũ de illo loqueretur:*Vidit*,inquit,*diem meum, & gauisus est*. Et Iobus cap.19. *Ego autem*,inquit,*scio,quòd Redemptor meus uiuit,qui & in nouissimo die consurget super iacentes in puluere. Et postquã uermes corroserint corpus istud, uidebo Dominum de carne mea:quem ego uidebo pro me, & oculi mei uisuri sunt,& non alius*. Hęc fides his uerbis exposita,minimè generalis est,aut confusa. In ea .n. capita graphicè descripta sunt, quæ ad Christum pertinent:Primùm enim uocatur Redẽptor, in quo prædicatur condonatio delictorũ:Deinde pponitur aduentus eius ad iudiciũ,& resurrectio mortuorum: in qua non alia corpora, sed ea ipsa, quæ antè habuerint, sint hominibus restituenda.

Vera fides trahit secũ omnes bonos animi motus.

Additur etiam humana Christi natura, quæ cor-

poreis

Alieni an Christo fidē habeant.

porcis oculis uideri posſit. Adhæc, quam fidē isti nobis obſecro proponunt, hominū adhuc infidelium? Nā uera & firma perſuaſio & cōſtans, ac certus aſſenſus promiſsionibus dei, trahit ſecū, ut ab initio diximus, omnes bonos animi motus: Quo modo igitur dicūt, iſtos habere fidē, qui in idololatria, & uitijs turpiſsimis & craſsiſsimis hæreāt? Credulitatē quidem aliquā, uel ex educatione, uel ex humana perſuaſione, uel ex opinione, utcunq; imbibita habere poſſunt: uerā autē ut fidē habeāt, quoad ſic uiuāt, nō poteſt ullo modo fieri: niſi fateri uolunt, Turcas etiā habere fidē, illi enim multis rebus aſſentiūtur, quas nos profitemur, & credimus. Sed iſti locū illū Pauli ex priori ad Corinthios, *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil ſum:* nō modò intelligi uolunt de uera fide, ſed etiā aiunt eam ſeiungi poſſe à charitate: uerùm ſi ita fiat, illam fatētur nihil eſſe profuturā. Quum ergo illū locum ita exponant, quomodo Paulo ſuffragantur, quū dicant fidē generalē & cōfuſam, qua homines adhuc à Chriſto alieni prędití ſint, elicere poſſe opera bona, quæ mereātur de congruo iuſtificationē, & placeāt deo: quū ille dicat, etiā ueram fidē, ut illi interpretantur, ſine charitate nihil prodeſſe? Simile uerò illud, quod adferūt de trunco, aut palo in terrā defixo, illorū ſententiam prorſus euertit. Nā etſi, quum ſit mortuus, uideatur uiuere, tamen reuera non uiuit. Et ſapiens agricola uidet illā germinationē inutilē eſſe, & eiuſmodi folia, ut uana & craſſa abijcit & perdit. Non alio loco ſunt apud deum opera illa, quæ iſti ita colorant & ornant.

24 Cōminiſcuntur etiam fictionē aliam à priori non multùm abhorrentem: aiunt enim, opera illa infidelium nō fieri abſq; gratia. Eſt enim inquiūt, gratia quædā generalis omnibus expoſita, & cōmunis etiā hominibus nō regeneratis, qua utcūq; adiuti, poſsint mereri iuſtificationē, et facere opera, quæ placeant deo. Sed hoc quū dicunt, incidunt in hæreſim Pelagij. is enim etiam docuit, homines abſq; gratia Chriſti naturæ ipſius uirib. & doctrina legis poſſe edere opera bona, per quæ iuſtificentur. Neq; iſtorū cauſam quicquā leuat, q̨ dicūt, ſe iſta nō referre ad naturā, ſed ad gratiā, quā Pelagiani prorſus negabant. uerbis enim uideri uolūt ab illis diſsētire, quū reuera cum illis maximè cōſentiant. Nam ſtatuendo gratiā, qua iuſtitiam ſibi comparent ſine Chriſto, aduerſantur & illi, & Mileuitano cōcilio, & Sacris literis. Deinde quū gratiam faciūt omnibus cōmunem, eam uertūt in naturam, eaq; dicunt alios uti uelle, alios nolle. Atq; hanc gratiā Præuenientem uocant, illam alterā abſolutionem appellāt Subſequentē. Id nos, ſi rectè intelligatur, non inficiamur. Fatemur enī eſſe aliā gratiam pręuenientem, aliam ſubſequentē: uerùm idem eſt dei fauor per Chriſtum, quo & præuenimur, ut rectè uelimus, & poſteà regenerati iuuamur, & accēdimur, ut rectè uiuamus. Nā quis unquā dubitauit, nos, ut immutemur & reparemur in Chriſto, à deo præueniri? Deſiperet ſupra modū, qui diceret, nos ad noſtram conuerſionē præuenire auxilium dei. Ille prius nos diligit, quàm à

Hæreſis Pelag.

Gratia præueniēs & ſubſequens.

nobis diligi incipiat: ille prius fauore ac ſpiritu ſuo nos inſtigat, quàm nos boni quicquā aut uelle, aut cogitare poſsimus. Sed in hoc eſt error, ſi putemus homines præditos eſſe gratia Chriſti, quū adhuc nō renaſcantur, nec renouētur in Chriſto. Dantur quidē illis interdū illuſtrationes aliquæ: at ſi illæ nō ita ſint uehemētes & efficaces, ut immutent eorū animos, ad iudiciū & condemnationem illorū, non autē ad ſalutē faciunt: quod illorum ipſorū peccata, qui ita illuminātur, credenda ſunt promereri. Et ne quis neſciat quid iſti ſentiant, ſcire debemus, illos affirmare, Paulū excludere à iuſtificatione illa tantùm opera, quę ab illis fiūt per ſolùm liberū arbitriū & adminiculum legis. Sed ſcire ex iſtis uelim, quænam tandē ſint iſta opera, quæ ita fiant ab hominibus. Non certè ſunt craſſa & ſordida uitia, qualia ſunt, homicidia, ſcortationes, adulteria, furta, & alia ſimilia. Hæc enim nō adminiculo legis fiunt, ſed impulſu potius carnis et diaboli. Nec ſunt opera naturalia, ut ludere, arare, metere, nauigare. de his enim rebus in lege nihil præcipitur. Superſunt ergo tantùm honeſta opera ciuilia, ſiue moralia: ut uenerari parētes, iuuare pauperes, dolere de turpiter admiſsis. Iſta enim & præcipiuntur in lege, & ab arbitrio libero; ut iſti putant, poſsūt effici: his omnib. inquiūt, Paulus adimit uim iuſtificandi. At quænā ſuperſūt alia bona opera? ego certè nulla uideo, niſi ea fortè intelligant, q̄ fiūt ab hominib. iam iuſtificatis: nam ante iuſtificationem alia habemus nulla, p̄ter iam cōmemorata. Quū ergo iſti excludant & peccata, et opera naturalia, et iſta moralia, de quib. lex pręcipit, excludūt omnia. Dicant ergo, ex quib. tandē operib. uelint homines iuſtificari? Quod ſi ſaperent, hoc ſemper haberent ante oculos: *Si ex gratia, nō ex operib. & ſi ex operib. nō ex gratia.* neq; ad iſtam tam ineptam & ſtultam & frigidam cauillationem refugerent, ut uiderent, Paulū intelligendū eſſe de ſolis operib. quę fide & gratia qualitcūq; ſint deſtituta. Quo iſti audent hæc dicere, quū ferre nō poſſint, ſi quis dicat, homines iuſtificari ſola fide? Additis inquiūt, uocem illam, Solam, de ueſtro: nō extat in Sacris literis. Hoc ſi rectè faciunt cōtra nos, cur idem ipſi cōmittunt? cur id ſibi licere uolunt, quod nolūt alijs? Quū ergo Paulus adimat operibus uim iuſtificandi, non adijciat, Solis, quo eam uocem illi licuit addere? Nos uerò, ut ad fidem addamus, Solam, argumenta habemus è Sacris literis firmiſsima: & ſermone utimur, quemadmodū docebimus, apud omnes Patres recepto & uſitato. Verùm audiamus, quid etiā hac de re garriant: Paulo inquiūt, negotiū maximè fuit cū Iudęis, qui putauerūt, ſe ita iuſtificari poſſe operib pręſertim legis, ut nihil opus foret Chriſto. in hoc unū ergo incūbit Apoſtolus. Atqui quæcunq; ſcribit, ea ego illū arbitror ſcripſiſſe ad Eccleſiam, quæ & ex Iudæis, & ex Gentibus unà Chriſtum cōfitentibus, conflata erat. Ecquos ex iſtis fuiſſe putant, qui ſalutē ſibi pollicentur ſine Chriſto? Certè ſi qui fuiſſent, eos Eccleſia nō tuliſſet. Erant tamen, qui unà cum Chriſto retinere uellent cæremonias, quibus nimium tribuebant: fuiſſe autem, qui Chriſtum exclu-

Quid Sophiſta de operibus ſentiant.

Cur dicamur nos iuſtificari fide, ac ea ſola.

Paulus de iustificatione scripsit ad totam Ecclesiam.

excluderent, non est credibile. Adhæc Paulus cùm ista docet, non tantum Iudæos instituit, sed etiam Gẽtes: ut clarissimè apparet ex Epistola ad Ephesios, ubi ait, hominẽ iustificari ex fide: idq; inquit, non ex uobis, ne quis glorietur: & illo loco nominatim illos appellat Gentes, ad quos scribit, maximè uerò secundo capite. Quare hoc commẽtum uanum est & ridiculum.

25 Sed nũc ueniemus ad illorum Sacram anchoram. Duplex inquiunt est meritum, aliud cõgrui, aliud condigni. Fatentur autẽ opera, quæ præcedunt iustificationem, nõ mereri de condigno iustificationem, sed tantùm de congruo. Si quæras, quidnam sibi uelint, quũ dicunt, meritum cõgrui: respondebunt, se illud tribuere illis operibus, quę sua natura reuera nõ merentur salutẽ, nisi quantũ illis ex quadam dei bonitate promittitur. Et tales esse uolunt actiones morales, quæ à multis fiunt ante iustificationem. Illud autẽ statuunt esse meritũ de condigno, cuius causa omnino debetur merces: idq; adscribũt operibus, quæ fiunt à pijs post regenerationẽ. Hanc isti distinctionẽ prorsus putant esse palmariam: uerùm quũ illam nõ habeant ex Sacris literis, nihil est quòd sibi de ea tantopere placeant. Quid si nos contrà docemus, eam apertè & ex diametro pugnare cũ uerbo dei? nõnne fatebuntur, hoc suum tantum inuentũ fuisse à se repertum & excogitatũ, ut nostra argumẽta eluderent? Paulus quum loqueretur de hominibus iustificatis, imò de ipsis Christi martyribus, qui illa tempestate persequutiones & grauissimas calamitates tolerabant, ut eos consolaretur, ita scripsit: *Nõ sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Isti aiunt, passiones eiusmodi esse cõdignas: Paulus autem negat esse condignas. Quę hic est cõsensio? uel potius quàm aperta pugna? Et quoniam dicunt in merito congrui tantùm spectari promissiones dei, non autẽ dignitatem aut naturam actionis: ostẽdant, quid unquam deus promiserit his operibus, quæ fiunt extra fidem & religionem Christi. Adhæc quis nõ uideat, q̃ inepta ista sit forma loquutionis? Certè qui digni sunt aliqua re, ea illis congruit: & quibus rectò sanoq; iudicio aliquid congruit, eo illi iudicandi sunt digni. Satis ergo liquet, istam distinctionem & malè fabricatam esse, & ad eludendas nostras rationes malitiosè excogitatam.

Meritũ congrui & condigni.

Opera præparatoria.

26 Accusant tamen isti nos, quasi opera, quæ appellãt Præparatoria, negligamus, uel potiùs prorsus inficiemur: quod certè non facimus. Etsi enim istorũ præparationes nõ admittimus, aliquas tamen & fatemur, & probamus. Deus enim author salutis nostræ per Christũ, multis & uarijs medijs & gradibus & uijs utitur, quibus nos adducat ad salutẽ, quę propter eius prouidentiã, & mirã uim, & incredibilem erga nos charitatem dici possunt præparatoria: quamuis si naturã rerum ipsarũ, & animum nostrũ & uoluntatẽ in illis gerẽdis consideres, nihil habeant cur nostra salus illis adscribi debeat: imò ea saluti nostræ potiùs aduersantur. Splendidè enim illæ actiones, quæ ab illis appellantur morales, impijs materiã prębent sese efferendi, & sunt occasionẽs ut sibi placeant, neque ullam à Christo, aut à syncera pietate salutẽ quærant. Cõtrà uerò uidemus sæpè accidere, ut qui lapsi fuerint in uitia crassiora, faciliùs tangantur salubri pœnitẽtia, & ad Christum promptius accedant. Itaq; Christus ait Scribis & Pharisæis: *Meretrices & publicani anteuertent uos in regno dei.* Neque uerò pius quisquã dixerit, homines aut scelerũ uitio, aut uirtutũ ciuilium ui, aut arceri à iustificatione, aut ad eã promoueri. Totum autẽ in eo situ est, quòd hæc media aliquando dei gratia destituuntur, interdũ autem ab eo ad nostram salutem conuertuntur: ut quamuis, quod attinet ad nos, peccata sint, & sua natura nihil iuuent, tamen gubernatione dei semper adducũtur ad optabilem finem. Videas interdũ quosdam hominũ quidẽ iudicio optimè atq; honestissimè uiuẽtes: qui tamen quũ intus fastu & superbia flagrant, ita destituuntur à deo, ut in fœdissimos lapsus & peccata grauissima sese præcipitent: ac ex eo tamen fieri, ut sese faciliùs agnoscant, & emendentur, & ad ouiũ Christi caulam redeant. Hoc nobis perspicuè proponitur in Euangelio: Filius prodigus relicto patre, profuso & perdito patrimonio, eò postremò redactus est, ut se in seruitutẽ addiceret, & subulcum ageret: quod sanè sine summo probro facere non potuit: nam quũ esset ea nobilitate natus, nunquã ad eiusmodi sordes debuisset se demittere. Cæterùm eo loco positus, pręclarè secũ actum putabat, si uel cũ porcis posset siliquas comedere: quarum tamen ipsarũ non habuit copiã, hæc illi omnia uitio haud dubiè danda erãt. Hinc tamen factũ est, ut ipse secum cœperit cogitare, Aliquot mercenarij sunt in ædibus patris mei, qui pane optimisq; cibis abundãt, ego autẽ hic pereo fame? Hoc pacto in illo excitata est iusta pœnitentia: itaq; sese prudenter & piè ad patrẽ recipit, à quo temerè discesserat. Quis enim nouit arcana dei cõsilia, & illius prouidentiæ abyssum profundissimã? Homines sæpè per ea præparat ad salutẽ, quę sua natura noxia essent, & lethalia, nisi ille pro sua bonitate eis abuteretur. Id simili ita claro & perspicuo ostẽdemus, ut à quouis possit intelligi. Medicus interdũ uidet aliquẽ habere crus putre, quod curari nullo modo possit, nisi secetur: Secat, deinde adhibet fomenta & medicamenta, & ad extremum, hominẽ restituit. Hic quęro, illa sectio possítne uideri pręparatio ad recuperandã sanitatẽ? Potest inquies, sed id suáne natura habet, an ui aliqua & cõditione ægrotantis? Nõ certè natura sua: nã si ægrotus ita sectus relictus fuisset à medico, haud dubiè periisset. Neque enim qui ita laboraret, suo ingenio aut suis uiribus posset conualescere, imò potius pręe dolore & cruciatu moreretur: Quare q̃ sectio sit præparatio ad sanitatẽ, id acceptum ferendũ est medico, & eius arti. Ita si deus relinqueret hominem in illis uijs & gradibus, per quos nõnulli adducuntur ad salutẽ, in eis miserè periret. Sed quũ illis deus arte sua salutari, & sapientia abutatur, fiunt pręparationes ad iustificationẽ: quamuis ea nos nec sua natura quicquã leuent, & nostro uitio corruptoq; ingenio uehementer lędant, nisi accedat

Media, quibus adducimur ad salutem.

Exemplum filij prodigi.

Simile.

Media & præparationes.

dat gratia dei. Hoc autem simile hac in parte deficit, quòd medicus ægrotum sine illa sectione fortasse curare nō posset: deus autē infinitis alijs uijs & rationibus potest nos ad salutem adducere. Idē nunc exemplis exponemus. Iudas cùm Christum prodidisset, peccatum suum agnouit, & illud publicè cōfessus est. Dixit enim palàm, se peccasse, & tradidisse sanguinem iustum. Hæc agnitio & confessio peccati, haud dubiè fuissent præparationes ad iustificationē, si illis deus uti uoluisset. Verùm cùm deus illis nō uteretur, quid aliud putabimus Iudam in eo promeritū, nisi damnationem? Certè sese posteà suspēdit, & æternùm periit. Idem uidemus contigisse in Caino: nam ille quoq; & confessus est peccatum suum, & tamen absorptus est desperatione. Hęc est uis & natura istarum rerum, si absit dei gubernatio.

Discrimē inter deum & medicos.

Exemplum Iudæ.

27 Prætereà criminātur nos aduersarij, quòd insigni contumelia afficiamus legem dei, eamq; inutilem faciamus, cùm eam asserimus, nō posse ab hominibus naturalibus uiribus obseruari. Sed isti satis declarant, se nunquā considerasse in Scripturis, quę sint officia legis. Ea enim si uiderent, nunquam illam iudicarent inutilem, etsi plenè obseruari non possit. Primùm eius officium est, ut Paulus docet, ut indicet peccatum: *Per legem enim cognitio peccati.* Deinde prouocat iram dei: *Lex enim iram operatur.* Adhæc auget magnitudinem peccati: *Lex enim subingressa est, ut abundaret delictū.* Maledictionem etiam adducit, *Quotquot enim sunt sub lege, sub maledictione sunt.* Sed quorsum ista? Vt quasi pædagogus noster sit ad Christum. Nam qui agnoscū peccata sua, uidēt imminere iram dei, & uitia sua sentiunt indies crescere, & se semper maledictioni magis magisq; fieri obnoxios: tandē afflante dei spiritu, ad Christum incipiunt anhelare, ut ab illo ex tantis malis eripiantur. Atq; hæc est pædagogia legis ad Christum. Quæ cùm ita sint, an potest lex cuiquam uideri parùm utilis? Deinde quis dicat, Aristotelem inutiliter laborasse, cùm tanto artificio traderet rationē syllogismi demonstratiui in suis Analyticis posterioribus: cùm tamen uix ullæ reperiantur rationes, tanto artificio cōtextæ in ullis facultatibus aut scientijs sapientum? Nam cùm ignoremus extremas rerum differētias, non possumus perfectè definire, aut ἀπόδειξιν perfectā instituere. Atqui Aristoteles nihilominus optimā nauauit operā: Suis enim illis præclarissimis regulis ostēdit, saltē quò esset collimandum, si quis aliquid cōstanter & firmiter probare uellet. Et Cicero cùm talem nobis adumbrat Oratorem, qualis nemo unquam nec fuit, nec futurus est, non tamen ludit operam. Hoc enim saltem ostēdit, quid ille sibi deberet proponere, qui in ea arte cuperet excellere. Ita deus proposuit leges suas, ut mortales semper haberēt exemplū ante oculos, ad quod uitam suam componerent. Huc adde hominibus regeneratis in Christo, leges dei nō esse obseruatu prorsus impossibiles. Cùm enim illi diuino Spiritu isti res habeant utcunq; reparatas, impetū autem carnis nonnihil repressum, multa præstare possunt, quæ sint grata & accepta deo. Prætereà

Lex non est inutilis, etsi non potest impleri.

Exemplum Aristotelis.

A pijs lex dei quadantenus obseruatur.

A etiam homines nondum regenerati: tamen quod attinet ad externā disciplinam, possunt se utcunq; ad leges dei accommodare. Quod ubi fit, florent Respublicæ, & ira dei in homines minus accenditur, & supplicia quæ in palàm peccantes diuinitùs effundi solent, ad aliquod tempus euitantur.

Disciplina ciuili, flagella iræ Dei euitantur.

28 Atq; istæ sunt nō leues aut uulgares utilitates legis, quas illi, qui ista nobis obijciunt, uidentur ignorare. Verùm illi istis non contenti, addunt, legē ipsam ab hominibus non renatis posse seruari.

Integre exequi legi dei asserere non est hominum.

B Quòd si quis eius sublimitatē & difficultatē obijciat, respondēt, iustitiam nostram, si cū dei iustitia quæ undiq; absoluta est cōferatur, aut ad legē per seipsam acceptam applicetur, nullā esse. Verùm si iustitia nostra ita comparetur cū lege, ut deus pro sua bonitate condescēdit ad nostrā infirmitatem, ita nos posse eā obseruare, & bonis operibus iustificari. Hæc, ut ne sis nescius, est sophistica distinctio Pigghij, qua sibi ausus est usurpare authoritatem diuinæ legis temperandæ: quæ sanè autho-

C ritas, nulli mortalium conuenire potest: idq; & ex humano, & è diuino iure probare possumus. Habetur enim in Digestis, de legibus & Senatusconsultis, De his, quæ primò constituuntur, aut interpretatione, aut cōstitutione optimi principis certius statuendū est: nempè ut nō sit in manu cuiusquam hominis, aut iudicis, leges pro arbitrio mitigare, aut nomine alicuius æquitatis transgredi. Sic enim leges efficerētur Lesbia regula, & omnia pro hominū libidine cōfunderentur. Imò potius

D hæc regula idcircò traditur, ut si summū ius in aliqua lege scriptū fuerit, æquitas autē & moderatio illius summi iuris nullibi exprimatur, iudex ius summū sequi debeat, nec adhibere ęquitatē: quam tamē ita demùm sequi possit, si in aliqua lege exprimatur. Exēpli gratia, Omnes leges cōsentiunt, si debitor pecuniā non soluat ad diem, & creditor proptereà iacturā faciat, debitorē astringi ad illā iacturam faciendā. Atq; id appellāt soluere quod interest, uel ut alij loquūtur, interesse. Sed quoniā

Argumentum a iure.

E in Digest. de Regulis iuris habetur, In omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per aliū mora est quin fiat, idcirco si debitor probare possit, non stetisse per se quin solueret, se enim habuisse pecuniam paratā, & obtulisse, per creditorē aūt stetisse quò minus fieret solutio: etiamsi creditor mille iacturas fecerit propter dilatam solutionē, tamen debitor nō astringitur ad compensandū ex æquitate. Nā ex ęquitate scripta, pro facto habetur, cùm penes aliū mora fuerit. Apparet igitur, non esse in

F potestate iudicis, aut hominis cuiusquā, ut pro suo arbitratu leges temperet. Quòd si ita habet in iure Romano ab hominibus inuento & promulgato, quid sentiendum est de iure diuino? Illud enim infinitis partibus firmius esse debet, quàm ius humanum. Nec in eo licet nobis æquitatē ullam fingere, nisi cùm eā uideamus expressam in scripto. Exempli causa, Lex est, Qui effuderit humanū sanguinē, eius etiā sanguis effundatur. Hic habemus summum ius: quod certè semper oporteret sequi,

Ius diuinum firmius est humano.

G nisi id alibi æquitas quandoq; temperandum esse docuisset. Sed alibi ita scribitur, Si duo simul pro-

sicica-

ficiscantur in syluam ad ligna cædenda, & securis casu ex alterius manu elapsa, alterũ propè astantẽ interficiat, sunto ciuitates aliquot perfugij, ad quas iste homicida se recipiat, & in quibus securus degat, quoad causa cognoscatur: ut si probare possit innocentiã suam, in summi Pontificis morte dimittatur liber. Hac æquitate, quoniã scribebatur in legibus dei, iudices uti poterant, imò debebant etiã, quoties id uiderent negotiũ quod agebatur, postulare. Ius autẽ illis fuisse pro sua authoritate leges diuinas inflectere, aut mitigare, nullo testimonio Sacrarum literarũ probari potest. Imò contrà potius iubebantur, ut neue ad sinistrã, neue ad dexteram declinarẽt: & neue adderent quicquã legi dei, neue detraherent. Vtq; doceamus, legem esse impossibilem, quod ad nostras uires attinet, maximè uerò antequam simus regenerati, non est opus longa oratione: id enim Scriptura ipsa apertè testatur. Paulus enim ita scribit capite octauo ad Romanos, *Quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem* Et in eodem capite, *Prudentia carnis inimica est aduersus deũ: legi enim dei non est subiecta, imò ne potest quidẽ.* Et in priori ad Corinthios, *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei: nec enim potest, nam illi stultitia sunt.* Et Christus, *Arbor,* inquit, *mala non potest facere fructus bonos.* Et, *Quomodo potestis bona loqui, cùm sitis mali?* Hæc omnia satis docent, fieri nõ posse, ut humanis uiribus, quemadmodum nunc sunt, corruptis & uitiatis, lex diuina obseruetur: sed de istis Papistarum suffugijs & cresphygetis sint ista satis.

Legi dei neq; addi poterat neq; detrahi, humanis uiribus impossibilis.

29 Nunc ad singulares quasdam illorũ obiectiones ueniemus, quibus student & nobis facessere negotiũ, & sua mendacia cõstituere. Aiunt, Achabum impium regẽ ad minas Eliæ lacerasse uestem, induisse saccum, ita cubuisse & ieiunasse, & nudis pedibus incessisse: ac propterea Dominũ dixisse Prophetæ, *An nõ uidisti Achab humiliatum coram me? In diebus eius non inducã malum, sed in diebus filij eius.* Ecce inquiunt, opera regis impij, & nondũ iustificati, ita placent deo, ut deũ sibi reddiderit placatum. Nos uerò contendimus, Achabum his factis non fuisse iustificatum. Nã si ueram illam fidẽ habuisset, quæ homines iustificat, in idololatria, & in alijs crassissimis uitijs nõ hæsisset: minis quidem Prophetæ nõnihil cõmotus est: quod autẽ fecit, ad externã & ciuilem quandã disciplinam pertinuit, magis quàm ad ueram pœnitentiã. *At* deus fatetur, eum coram se fuisse humiliatũ. Respondeo, illud Coràm me, referri potest uel ad uerba dei, quæ Achabo denuntiata fuerãt per Prophetam: ut sensus sit, Corã me, id est ad uerba mea: uel Corã me, id est, in Ecclesia Israelitica. Facto autẽ illo, Achabus testatus est flagitium quod patrauerat, sibi displicere: idq; fuit boni & sani exẽpli apud multitudinem. Verùm deus, qui in cor eius intimũ intuebatur, uidit, pœnitentiã illam simulatã esse & infrugiferam. Ideoq; pollicitus est, se tantummodò dilaturũ esse supplicium: ut quod alioqui in eius diebus esset euenturũ, id in diebus filij eius eueniret. Neq; id nouum est, nec nobis debet esse ignotum, propter disciplinam externã conseruatã flagella sustineri, & præsentis uitæ grauissimas pœnas euitari. Nõ enim docemus, peccata omnia esse paria: & deus expectare uoluit, dũ peccata Amorrhæorum implerentur. Tum autẽ demùm ira eius solet effundi, cùm impudẽter, & absq; ullis frænis, indulgetur libidinibus & sceleribus. Imò si externa disciplina cõseruetur, sæpè à deo multa fœlicia tribuuntur: nõ quidẽ factorum ipsorũ merito, sed ex ordine à deo in rerũ natura constituto. Vult enĩ deus ad conseruationẽ rerũ, & εὐταξίαν ut hoc ex illo certa cõnexione cõsequatur. Miror autẽ, quid isti sibi uelint, cùm ex libris Paralip. dicãt Roboamum filiũ Solomonis malũ fecisse, quòd non præparârit cor suum ad inquirendũ Dominũ. Facilè uidere potuissent, hoc ad præsens institutũ nihil facere, nisi essent doctores, ut ita dicam, tabularij, plusq; ex indicibus saperẽt, quàm ex libris. Quoties enim in indice Sacrorũ librorũ inueniũt præparare, aut præparatio, id statim quicquid est arripiunt, & arbitrãtur pro se facere, atq; ad præparatoria sua opera pertinere. Sacra autẽ historia cùm narrasset. Regem illũ malè se gessisse, subiecit per expositionem, ut sæpè solet, illũ non habuisse cor rectum, & promptũ ad quærendũ Dominũ. Neq; quicquã magis iuuat illorũ causam, quod habetur cap 16. Prouerbiorũ, Hominis esse præparare cor, Domini autẽ esse responsionẽ linguæ. Nihil enim aliud ex illis uerbis debemus intelligere, quàm homines quidẽ solere multa sibi ipsis proponere facienda: euentũ aũt ac successum in ipsorũ potestate nõ esse, sed pendere à deo. Sæpè apud se cõstituunt homines, quid in senatu, in iudicio, apud regẽ, ad milites, ad populũ dicturi sint: quid autẽ futurum sit, situ est in arbitrio dei. Illi quidẽ parant cor, sed responsionẽ linguæ deus tẽperat pro sua prouidentia. Alia etiã citant eiusdem omnino ponderis ex Psal. 10. *Desideriũ pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis illorũ audiuit auris tua.* Verùm hoc loco boni magistri bis errãt: Primùm enim ea quæ dicunt nõ intelligũt, deinde locũ ipsum nõ citant ad Hebraicam ueritatẽ. Sensus enim est, Deũ nõ aspernari uota pauperũ, sed illis pro magna sua bonitate efficere, quæ in animo suo statuerint ab illo petere: atq; hæc est præparatio cordis. Nemo enim pius quicquã petit à deo, quin prius in corde suo deliberet id esse petendũ: alioqui temerè accederet ad deũ, & stultè precaretur. *At* isti ubicunq; in diuinis literis occurrit uox illa, Præparare, statim eam uel inuitã rapiunt ad cõstituenda opera præparatoria. Sed iam uideamus Hebraicam ueritatẽ *Thaauath Anauim schamata lebona Takin libbam tacschif ousneca.* Hoc est, Desideriũ pauperũ exaudisti Domine: parasti, uel parabis cor illorũ: audiet auris tua. Hic uidemus Dauidem statuere, desideria sanctorum, quos appellat pauperes, audiri à deo: causa subijcitur, quòd deus illorũ cor præpararit ad ea postulanda, quæ faciant ad illorũ salutem, & deo placeant. Per quẽ aũt deus efficiat huiusmodi præparationẽ in cordibus fideliũ, Paulus docet in Epist. ad Rom. cùm ita scribit, *Quid petamus, quemadmodum oporteat, nescimus: Spiritus autẽ orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Deus autem, qui scrutatur corda,

Instantia de Achabi pœnitentia.

Achabus ut coram deo dicatur humiliatus.

Deus uult ordinem in externis rebus cõseruatum.

Cur dicatur hominis esse cor præparare.

Præparatio cordis pauperum.

Deus cor sanctorum præparat spiritu sancto.

corda, uidet quid spiritus postulet pro sanctis. Videmus ergo & ex Dauide, & ex Paulo, ea uota precantiũ audiri à deo, quæ spiritus eius impulsu excitãtur. Scimus aũt ab Ethnicis philosophis, nõ uno loco reprehẽdi eos, qui incõsideratè & temerè postulant aliquid à deo. Qui uerò Christũ profitẽtur, quẽadmodũ credunt illũ esse authorẽ suarũ precũ, ita illas claudunt in hãc sententiã, *Fiat uoluntas tua.*

Conciliatio locorum Hieremiæ & Ezechielis.

30 Sed Ezechiel, inquiũt, ait ca. 18. *Ambulate in uiis meis, & facite uobis cor nouum.* Et Hieremias, *Conuertimini ad me, dicit Dominus.* Quare homo, inquiunt, potest per seipsum præparare se ad obtinendũ iustitiam. Sed istos oportuit cogitare, iniquum esse, certa aliqua loca Scripturarum citare, præteritis & dissimulatis aliis. Eãt ergo & uideãt, quid Ezech. habeat ca. 30. *Ego inquit Dominus, faciam ut ambuletis in uiis meis* Et, *Dabo uobis cor carneum, & auferam uobis cor lapideum* Et Hieronymus capite 31. *Conuerte me Domine, & conuertar.* Vnde Augustinus pulchrè dixit, *Da quod iubes, & iube quod uis.* Abutuntur etiam alio loco ex Prophetia Ionæ, ad confirmandum errorem suum. In eo enim scribitur, Deũ respexisse opera Niniuitarũ. Ecce, inquiunt, afflictio Niniuitarum, qua seipsos confecerunt ieiuniis, & clamauerũt ad Dominũ: præparauit animos illorum, & aptos fecit, ut ueniam impetrarent.

De facto Niniuitarum.

Quasi uerò nõ oportuerit Niniuitas prius credere uerbo dei, quã aut orare salubriter potuerint, aut agere pœnitentiã. Cùm ergo crediderint ante omnia opera, iustificati sunt ex fide: non autẽ ex operibus quæ consequuta sunt postea. Deus autẽ dicitur respexisse ad opera illorũ, quoniã illi placebãt. Neq; nos unquam negauimus, opera hominũ iustificatorum grata esse deo. Quoties nobis in Scripturis occurrunt huiusmodi loca, quæ uideantur iustitiam tribuere operibus nostris, spectandũ est iuxta doctrinã Augustini, quónam ex fundamẽto ea proficiscantur. Cumq; ea uideamus nasci ex fide, illi radici adscribere debemus, quod posteà subiũgitur de iustitia. Quàm autẽ turpiter isti argumentando peccent, ex eo animaduertere possumus, quòd quæ sunt propria uni generi hominum, trãsferre audent ad aliud, quod leges humanæ minimè fieri patiũtur. Vt enim habetur in Codicibus de Testamentis, si rustici homines, & illiterati, qui extra ciuitates habitant, neq; copiam habẽt sapientum, & doctorum uirorũ, condant testamẽta sua absq; solennitate requisita & numero testiũ præscripto, qui tamẽ alioqui esset necessarius, eiusmodi testamenta debent recipi.

Simile.

Hanc prærogatiuam si quis trãsferre uelit ad ciues, qui, cùm uersentur in oppidis, habent copiam uirorum intelligẽtium, uehementer erret. Illorũ enim testamenta si ita fiant, respuuntur, nec habẽtur pro ratis. Ita nos dicimus hominum iustificatorũ opera posse placere deo: quod tamẽ concedi illis, qui à fide & Christo alieni sunt, nec potest, nec debet.

39 Adhæc obseruandũ est, familiare sophisma aduersariorum, quod à Dialecticis appellatur, à non causa, ut causa. Illi enim semper statuunt bona opera causas esse iustitiæ: cùm ea reuera iustitiæ effecta sint, non causæ.

Simile.

Perinde enim est, ac si quis diceret, ignem idcirco esse calidum, quia calefacit. Contrà enim se res habet. Nam quia ignis calidus est, idcirco calefacit. Ita nos quoq;, quia sumus iustificati, idcirco iusta facimus: non autem quia iusta facimus, idcirco iustificamur. Obiiciunt etiam interdum, Deum redditurum unicuiq; secundum opera sua. Quare opera, inquiunt, sunt causæ nostræ fœlicitatis. Sed hic quoq;, ut solẽt, longè decipiuntur. Nisi enim illi nouam aliquam sibi grammaticam pepererint, certè iuxta, non significat causam.

Deus reddit cuiq; secundum opera sua.

Sed Christus, aiunt, in extremo illo suo iudicio uidetur hæc proferre tanquam causas collati cœlestis regni. Ita enim dicturus est, *Esuriui, & pauistis me: sitiui, & potastis me.* Sed ista reuera non commemorãtur à Christo ut causæ, uerùm illa potius quæ antecesserant: *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, quod uobis paratum est ab origine mundi.* Vera enim causa fœlicitatis nostræ est, quòd sumus electi & prædestinati à deo ad æternam illam hæreditatem. Nam qui sunt in hoc ordine, suo tempore ornantur fide, qua iustificati habent ius ad uitã æternam. Sed quoniam hæc fides occulta est, nec potest conspici, Christus autem uult omnes intelligere, non nisi iustos recipi in regnum cœlorum, idcirco commemoranda erãt opera externa, ut ex illis iustitia per fidem perspicuè intelligatur hominibus collata.

Cur Christus in iudicio cõmemorabit externa opera.

Nemo enim nescire potest, duo esse rerum principia: alterum, ut sint: alterũ, ut cognoscantur. Rursus obiiciunt, *Ego honorãtes me honorò, & diligentes me diligo*, ex primo Samuelis. Hic inquiunt, promissio fit operi. Cæterùm si distinguerent promissiones Euangelicas à legalibus, illum locum facilè intelligerent, nihil nostræ sententiæ aduersari.

Duo sunt rerum principia.

Nam si à nobis legis mandato satisfieret, posset ea esse causa, cur nobis promissio redderetur: sed cùm hoc nemo præstare possit, omnes confugiunt ad Christum, & per fidem erga illum iustificantur. Deinde inchoata quadam obedientia opus aggredimur: quod quamuis exactum nõ sit ad mandati regulam, tamẽ placet deo. Et ille ex mera sua liberalitate promissionem præstat, quæ illi operi adiuncta fuerat. Atq; ita conditiones illæ, quæ adiunctæ sunt ad præcepta, non sunt inutiles: eas enim iustificati assequuntur. Nec pudet istos citare hæc uerba ex Psal. 25. *Vide laborem meum & utilitatẽ meam, & dimitte omnia delicta mea*: quasi labores nostri aut afflictiones, sint causæ remissionis peccatorum. Atq; hoc loco Dauid in grauissimis calamitatibus positus, precatur deum, ut sibi peccata condonet: ut si iratus esset propter peccata, causa pœnarum tolleretur. Hic enim nõ agitur de laboribus ultrò susceptis, sed de suppliciis à deo inflictis. Videmus etiã pueros, interim dum cæduntur à præceptoribus, misericordiam & indulgẽtiam implorare. Si homini leproso des eleemosynam, lepra non potest propriè dici causa tuæ misericordiæ: nam alioqui omnes transeuntes idẽ facerent. Vera autem causa est benignus affectus in animo tuo.

Simile.

32 Sed addunt, in sacris Scripturis multum tribui pœnitentiæ, Id nos non negamus: Verùm illos uicissim uelim intelligere, illã esse fructum fidei: & nemi-

Distinctio confessionu.

neminem posse utiliter agere pœnitentiam suorũ peccatorum, nisi prius credat. Multa etiam frustrà iactant de Cõfessione: sed eam nos distinguimus. Etenim uel disiũcta est à spe & fide, ut in Iuda, qui confessus est se peccasse tradendo sanguinem iustum, eaq; tantùm abest ut adferat aliquam utilitatem, ut ad desperationem etiam præparet & exitium: uel cum fide & spe coniuncta est, ut in Dauide & Petro, & sic non causa est, sed effectus iustificationis. Sequitur enim fidem, non præcedit. Auricularis autem Papistarum confessio, prorsus superstitiosa est. quare illam omnino explodimus. Obtruditur enim ab illis, ut necessaria ad salutẽ, & ut causa cur peccata condonentur, quod nullo testimonio diuinarum literarum queunt probare. Illud etiã arripiunt ex oratione Dominica, *Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris: &, Remittite, & remittetur uobis.* Ergo inquiunt, condonatio iniuriarum, causa est cur nobis nostra peccata remittantur. Hęc ratio istorum, ut dici solet, altera manu scalpit caput, altera ferit malam. Nam si condonatio iniuriarum, ut illi uolunt, meretur remissionem peccatorũ, iam illa remissio non esset remissio. Postquam enim semel soluisti pretium, nihil est quod tibi remitti possit: tunc autem locus est remissioni, quando precium non persoluitur. Quod autem ad locum illum attinet, primùm petimus, ut nobis peccata dimittantur. Et quoniã ex perceptis beneficijs animus hominibus addi solet, ut sperent se alia maiora accepturos, idcirco eius dicti hæc est sententia, O pater qui pro tua bonitate dedisti nobis ut debitoribus nostris iniurias remiserimus, nostra quoq; nobis peccata condona. Significatur item his uerbis, non causa, sed similitudo: quamuis ne ea quidem perfecta & absoluta sit. Nemo enim sapiens, uult ita peccata sua remitti à deo, ut ille proximo suo iniurias cõdonauit. Quiuis enim propter carnem, & eam infirmitatem quam circumfert, multò minus ignoscit fratri suo quàm oporteat. Semper enim in animo hæret aliquid offensiõis: quod quãuis non erumpat, tamen ipse satis sibi est conscius, se erga eum à quo læsus fuit, animo esse non satis candido. Sed superior expositio docet similitudinem referendam nõ ad remissionem, sed ad liberalitatem dei: ut quemadmodum dedit unum, ita dignetur dare etiam alterum. Quod autem dicitur, *Remittite & remittetur*, præceptum est, atque ideò ad legem pertinet. At obijcies, Haberi illam sententiam in Euangelio, non in lege. Id nihil est: Euangelium enim & lex nõ distinguuntur uoluminibus. Nam & in ueteri Testamento, euangelicæ promissiones continentur: & in Euangelio lex non tantùm comprehenditur, sed etiam à Christo perfectissimè declaratur. Quare illis uerbis nobis mandatur, ut iniurias acceptas condonemus. Id autem cùm facere oporteat ad præscriptum legis, illa uerò pendeat ex illo summo præcepto, *Diliges Dominum deum tuum ex toto corde, ex tota anima, et ex omnibus uiribus tuis*, ad illam utiq; formã ignoscere oportet inimicis: quod quia nunquam quisquam aut præstitit, aut præstare potest, nihil superest, nisi

Cõfessio auricularis.

Remitte nobis debita nostra exponitur.

Lex et Euãgelium non distinguuntur uoluminibus.

A ut confugiamus ad Christum, à quo per fidẽ iustificemur: deinde iustificati id quod præcipitur, incipiamus utcunq; efficere. Quod quãuis perfectè expletum nõ sit, tamẽ placet deo: isq; non ex causa operum nostrorũ, aut merito, sed tantùm propter Christum adiectam promissionẽ elargitur. Fucũ etiã facere conãtur ex uerbis Danielis, quibus ille hortatus est regẽ, ut eleemosynis redimeret peccata sua. Verùm illo loco per peccata, pœnas & supplicia peccatis debita intelligere possumus. Nã ita B Scripturæ nõ rarò loquuntur, idq; nos nunquam negauimus: imò ultrò damus, operibus quæ proficiscantur ex fide, deũ solere multa tribuere, præsertim quò ad flagella & pœnas leniendas.

Eleemosynis redimas peccata tua, exponitur.

33 Obijciũt etiam illud ex capite primo Ioannis, *Dedit illis potestatem filios dei fieri.* Statuũt ergo eos, qui iam receperunt Christum, hoc est, in eum crediderunt, nondũ esse iustificatos & regeneratos, & filios dei, sed tantùm habere potestatẽ, ut possint effici filij dei: uidelicet, ut illi putant, per bona C opera. Atq; huic argumento Pigghius propugnator, & Achilles Papistarum ualde confidit: sed frustrà. Putat enim necesse esse, cui potestas sit aliquid habendi, id eũ nondũ habere: Quasi uerò hic agendum sit philosophicè, quòd potẽtia excludat actũ. Quod tamen etiam apud ipsos philosophos non est uerum in uniuersum. Quũ enim definiunt Animam, aiunt, eam actum corporis physici, organici, potentia habentis uitã. Ex qua definitione apparet, corpus nostrũ habere uitam potẽtia, quum D tamen eam re ipsa iam habeat. Verùm uox illa, Potentia, hoc significat, illud ex seipso nõ habere uitam, sed ab alio, nimirùm ab anima. Quod in præsentia nos quoq; possemus dicere, nempè eos, qui receperunt Dominũ, & in illum crediderũt, regeneratos esse, & filios dei: non tamen ex seipsis, uerùm aliunde, nimirùm ex spiritu & gratia dei. Id enim sonat, potestas: quanquam Euangelista illo loco nõ peripateticè, sed simpliciter & planissimè loquutus est. Dixerat enim paulò antè, *Sui eum non* E *receperunt:* Suos autẽ dicebat Iudæos, qui peculiariter ueri dei notitiam profitebantur. Quum autẽ illi ueritatem oblatam repudiassent, deus noluit esse absq; populo: sed illos adscripsit in peculium suum, qui crederent, & reciperent Christum. Itaq; dedit illis potestatẽ, hoc est ius & prærogatiuam, ut, cùm recepissent Dominum per fidem, fierent, & essent filij dei. Et idcirco Cyrillus exponens hunc locum ait, hanc potestatem esse adoptionẽ, & gratiam. Adhæc Pigghius, quamuis se putet acutum, F tamen non uidet, se, quum ita argutatur, dicere pugnantia. Qui enim potest fieri, ut aliquis in seipso uitã habeat, & nondũ uiuat? Certè si credẽdo receperunt Christũ, necesse est, ut statim habuerint iustitiam Nã ut Paulus habet in Epistola priori ad Corinthios, Ipse factus est nobis à deo sapientia, iustitia, sanctitas & redẽptio. Sed quid multa? Ipse nobis Euangelista declarat, quinã isti sint, qui talẽ potestatẽ accepeũt: nimirùm, *qui nõ ex sanguinibus, nec ex uoluntate carnis, nec ex uoluntate uiri, sed ex deo* G *nati sint.* Quòd si nati sunt ex deo, necesse est eos iustificatos & regeneratos esse. Obijciũt etiã nobis timo-

Anima definitio.

Potestas illa est adoptio & gratia.

timorem seruilem, qui præcedit charitatem: quasi eo præparemur ad iustificationem, & ad charitatem facilius recipiendam. Quibus nos respondemus, huiusmodi timorem sine charitate peccatum esse. Regerunt, Christum illum præcepisse: Deum autem non præcipere peccatum. Præcepit autem inquiunt, huiusmodi timorē, cùm diceret, *Ostendam uobis, quem timeatis: timete illum, qui cùm occiderit corpus, animā quoq; mittere possit in gehennam.* Hūc autem timorem præparare ad iustificationem, putant ex eo probari posse, quòd Augustinus exponens illud ex Epistola priori Ioannis, *Perfecta charitas foras mittit timorem*, dicat, seruilem istum timorem non esse inutilem: quemadmodum enim seta præmissa à calceario inducit filum, ita hunc timorem secum trahere charitatem. Quod ad primum attinet, respōdeo, illos falsum assumere: nimirum, Deum ullo unquam loco præcepisse eiusmodi timorem, qui uacet charitate, & fide: Idq;, sat scio, isti nunquam inuenient. Quod autem ad Augustinum attinet, respōdemus, in illo loco Ioannis (In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut in die iudicij fiduciam habeamus, quòd sicut ille est, & nos sumus: in hoc mundo timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras eijcit timorem) charitatem intelligendam esse, nō nostram erga deum, sed dei erga nos. Loquitur enim de perfecta charitate, qualem nos non habemus in hac uita. Sensus autē Ioannis est, postquam persuasi sumus de perfecta charitate dei, qua nos complectitur, habemus fiduciam in die iudicij, nos fore in tuto. Et ista dei charitas perfecta, postquam eam habemus cognitam, foras extrudit timorem: quia non patitur nos timere. Quare interpretatio illa Augustini de charitate nostra erga deum, ad rem nihil facit. Sed fingamus, Ioannem loqui de charitate nostra erga deum, quemadmodū locus ille communiter accipitur. Ita uerba Augustini erunt uera, nō quidem in uniuersum, ut semper eiusmodi timorem sequatur charitas: scimus enim secus accidisse in Caino, & Iuda, sed tantùm in hominibus iustificandis. Deus enim utitur hoc medio, ut prius eos percellat magno timore suorū peccatorum: deinde per illum deducat ad fidem, & charitatem. Interim tamen illam consternationem peccatum esse, nihil dubitamus. Dici tamen potest ille timor utilis, non merito, aut natura sua, sed propter ordinem institutum à deo, qui sic eo uult abuti ad salutem nostram. Atq; etiam hoc addimus, charitatem eā, quò magis in nobis crescit, eò magis magisq; eijcere timorem, nō solùm seruilem, sed etiā hominum iustificatorū. Quisquis enim uerè persuasus est de charitate dei erga se, suam damnationem timere non potest. Dubitatio autem illa, qua timemus æternum supplicium, peccatū est. Ea tamen in animis nostris semper utcunq; hæret: quia nunquam in hac uita tantum, quantum debemus, aut quantum oportet, credimus. Et propter istam charitatis, qua proximus diligendus est, debilitatem: & propter persuasionis, qua deo credendum est, infirmitatem, dum hic sumus, nunquam omnē uitiosum timorem exuimus.

Simile.

Locus Ioannis.

Charitas an sequatur timorem seruilem.

Timor seruilis ut dicatur utilis.

34 Illud etiam isti arripiunt, & nobis obijciunt: *Petite, & accipietis: Quærite, & inuenietis: Pulsate, & aperietur uobis.* Sed meminisse eos oportuit, preces ex fide proficisci, & ea sola niti, alioqui enim audiri non posse. Verùm cur ita tacitè præterierunt illud, *Quicquid petieritis credentes, dabitur uobis?* Ex illis enim uerbis apparet, quicquid petentibus datur, dari fidei. Huc etiam addunt illud Lucæ, *Date eleemosynam, & omnia munda sunt uobis.* Cæterùm hæc uerba tribus modis exponi possunt, quorum tamen nullus pro istis facit. Primus modus est, ut statuamus, orationem illam esse ironicam: ueluti si Christus ita dixerit Pharisæis, Vos datis eleemosynam, & statim putatis omnia munda esse uobis, quod nō ita habet. oportet enim ea primùm mūdare, quæ sunt intus. Alter modus est, quem Augustinus sequitur in Enchiridio ad Laurentium. Quidam persuaserant sibi, se, si darent eleemosynas, saluos fore, quamuis à peccando non desisterent. Nitebantur autem maximè his uerbis Christi. Respondet Augustinus, uerba illa Christi intelligenda esse de uera & probata eleemosyna, de qua scriptum sit Ecclesiastici capite trigesimo: *Miserere animæ tuæ placens deo.* Iustam ergo eleemosynam primùm incipere debes à teipso: ut misertus tui ipsius conuertaris ad deum, & desistas à peccatis, ac postea miserearis aliorum. Tertius autem modus iste est, magis, ut mihi quidem uidetur, ad rem appositus. Christus cùm esset in prandio cum Pharisæis, cœpit comedere illotis manibus. Cùm illi ea re offenderentur, Christus cœpit arguere illorum inscitiā: qui patinas, manus, & omnia externa purgata esse uellent & nitentia: de eo uerò quod intus habebāt, hoc est de animo suo, nihil essent solliciti. Primùm ergo hortatur eos, ut animum, qui intus esset, purgarent. Id autem fit per fidem. Nam in Actis scribitur, *Fide purificans corda illorum.* Deinde quod ad externa attinet, addit, Date eleemosynam, & ita omnia uobis erunt munda. Prȩterea ut in suis adhortationibus Theodorus Beza doctissimus uir & acutissimus, prudenter admodū considerauit, nō de quauis mundiria Christus loquebatur: uerùm de illa, quæ ad cibū pertinet, ad quā Christus duplicem accommodat præceptionem: una est, ne quæ comedunt, rapto sint parta: altera est, ut de ijs quæ sunt intus, id est quæ in patinis continentur, aliquid in pauperum eleemosynam decerpatur, qua quicquid est reliqui mundetur ac sanctificetur. Ex his antē omnibus nihil est, quod aduersariorum sententiam adiuuet.

35 Sunt alij, qui putant, se errorem suum cōfirmare posse ministerio clauium: per quas arbitrantur, homines absolui à peccatis. Sed longè decipiuntur: non enim intelligūt, quænam illæ claues sint, quas Christus commendauit Ecclesiæ. Prædicatio uerbi dei, de remissione peccatorum impetranda per Christum, unica clauis est ad aperiendum regnum cœlorum. Quod si is qui audit, adiunget etiam ueram fidem, & illis uerbis uerè assentiatur, accedit etiam clauis altera. His duabus clauibus recluditur regnum cœlorum, & impetratur condonatio peccatorum. Itaq; Christus emittens

Petite & accipietis quo pacto intelligendum.

Date eleemosynam, & omnia munda sunt uobis.

Quæ sint ... Ecc...

Apostolos, *Euntes* inquit, *prædicate Euangeliũ*. Deinde adiecit, *Qui crediderit, saluus erit*. His paucis uerbis expresſit claues, quas tradidit Ecclesiæ. Quibus in uerbis nullum inuenies opus, ut isti dicũt, operatum. Christus enim tantùm complexus est fidem auditorum, & uerbum dei, quod prædicatur. Illud autem quomodo tandem refutabimus, quod semper habent in ore: *Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum*? Si locũ attentè consideres, nihil est negotij. Scire enim debemus, rationes alias duci à causis, alias ab effectis. Christus paucis pòst uerbis causam salutis ostẽdit, quũ diceret illi mulieri, *Fides tua te saluam fecit*. Sed quoniã fides illa erat abdita in animo, nec ab illis qui aderant cerni poterat, idcirco proposita parabola ostendit, illos plus diligere, qui maiora ab aliquo dona receperint. Istam autẽ mulierem maximum donum, hoc est, iustificationem accepisse, ostendit ex effectis: uidelicet, quòd sibi pedes lachrymis ablueret, eosq́; capillis extergeret, quòd oscularetur, quòd ungeret. Quæ cùm ille Pharisæus non fecisset, satis id magno argumento esse potuit, illum eiusmodi donum non accepisse. Citant etiam ex Epistola ad Romanos, *Non auditores legis, sed factores iustificabuntur*. Verùm Paulus eo loco, quum reprehenderet Iudæos, quòd quum legem accepissent, & de ea gloriarentur, tamen contra legem uiuerent: nihil aliud sibi uoluit, nisi, si iustitia petenda sit ex lege, non esse satis, eam aut habere aut audire; sed oportere factis & operibus eam præstare. Id autem nos nunquam inficiati sumus, posse aliquem iustificari ex lege, si perfectè illi satisfaciat. Sed quum id fieri nullo modo posſit, dicimus ex ea sperari non posse iustitiam. Quod autem obijciunt ex Epistola ad Philippenses, *Cum timore & tremore uestram ipsorum salutem operemini*, nihil eos iuuat. Certè qui intelligunt, omnia sua habere à deo, animo sunt moderato & demisso, semper sibi à seipsis timent. Vidẽt enim in se nihil esse boni, sed auxilium tantùm expectandũ esse à deo. Et idcirco Paulus iubet hominẽ pium semper timere, & tremere. Illi autem qui putant in sua manu situm esse, ut seipsos iustificent & seruent, quales illi sunt, qui sese in hac causa nobis opponunt, nihil habent quòd timeant, aut tremant. Iactant enim salutem suam in seipsis esse positam. Quam salutem Paulus cùm nominet hoc loco, non intelligit iustificationem. Scribit enim ad eos, qui iam antea fuerant iustificati. Hic ergo locus pro istis nihil facit. Salutem autem Paulus appellat instaurationem, qua semper ad meliora proficimus. Vltimo loco quasi colophonis uice obijciunt illud è tertio capite Apocalypseos: *Ecce ego sto ad ostium, & pulso. Quòd si quis aperuerit mihi, intrabo, & cœnabo cum eo*. Nos uerò prorsus assentimur, significari his uerbis, Deum à principio nos uocare & excitare, atq; instigare ad salutem: ad quam nemo ipse per se suis uiribus, sine impulsu dei ferri posset. Nos autem nostra sponte, & absq; dei gratia penetrante, & animum immutante, posse deo cor nostrum aperire pernegamus: neque id isti unquam ex Sacris literis confirmabunt.

Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.

Non auditores legis, sed factores iustificabuntur.

Cum timore ac tremore uestram salutem operemini.

Ecce ego sto ad ostium, et pulso.

A B C D E F G

36 Sed quoniam quosdam habemus aduersarios, qui aut parum, aut nihil à Scripturis pendeant, omnem autem suam pietatem Patribus & Concilijs metiantur, ut magis Patrologi, quàm Theologi dici posſint: quodq; intolerabilius etiam est, ex scriptis Patrum sententiolas quasdam colligunt & obtrudunt populo, & quò facilius ueritatem obscurent, & simplicibus hominibus fucum faciant, aculeatas orationes adhibent: præsertim quum quidam ex illis sibi uideantur magni dicendi artifices, & in eo genere studij magnam ætatis suæ partem contriuerint: orandus mihi est candidus Lector, ne quid temerè contra ueritatem statuat, sed ea potius attentè consideret, quæ nos quoque ex Patribus afferemus. ita enim facilè intelliget, Patres non tam ab aduersarijs nostris, quàm à nobis stare. Verùm ne confusè ac temerè Patrum sententiam referamus, utemur methodo: quæ ut facilius intelligatur, operæpretium erit, prius ex illis testimonijs Diuinarum literarum, quæ suprà citauimus, proponere demonstrationem, seu ἀπόδειξιν. Ea autẽ hæc erit, Qui faciunt opera ex præscripto legis, hoc est, ut lex ipsa requirit, illi iustificantur ex operibus. Sed nulli, præsertim uerò ante regenerationem, opera eiusmodi faciunt, qualia lex requirit: Quare nulli iustificantur ex operibus. Maior propositio tam est clara, ut nulla egeat expositione. Nam qui facit aliquid contrà quàm lex præscribit, certè peccat: tantùm abest, ut ex eo iustus uideri posſit. Minor uerò propositio etsi Scripturarum testimonio sit comprobata, tamen explicabitur etiã ex Patribus. Deinde, quia conclusum est, iustificationẽ non esse ex operibus, necesse est illam esse ex gratia. Quare secundo loco ostendemus ex Patribus, homines iustificari gratis, & absq; omni ratione meritorũ. Et quoniam opera bona non reijcimus, sed ea suo loco colẽda dicimus, ut quæ arctisſima necesſitudine adeptam iam iustificationem consequuntur: hoc postremò etiam docebimus ex dictis Patrum, Bona opera sequi, non autem antecedere iustificationem. Illa autem inprimis loca citabimus ex Patribus, quæ firmamentum habent è Sacris literis.

ἀπόδειξις.

Methodus huius tractationis.

37 Primo loco occurrit Basilius, qui in primo libro de Baptismo, adducit illa uerba ex Euangelio: Multos in illo die esse dicturos, *Domine, in nomine tuo prophetauimus, dæmonia eiecimus, uirtutes multas fecimus*. Sed istos, inquit, deus non tantùm eijciet è regno suo, sed etiam appellabit operarios iniquitatis. Quare qui miracula faciũt, & mandata dei ac iustificationes uidentur obseruare, si affectum suum, & finẽ alibi constituant quàm oporteat, dicuntur peccare: uidelicet, quia non sequuntur præceptum dei per Paulum apostolũ promulgatũ, *Siue editis, siue bibitis, siue aliud quippiam facitis, omnia ad gloriam dei facite*. Hoc autem certum est, nõ posse fieri sine fide & charitate. Quibus quum homines nondum iustificati careant, necessariò sequitur ex uerbis Basilij, illorum opera esse peccata. De qua eadem sentẽtia idem scribit in secundo libro de Baptismo, quęstione septima: & ex professo q̃rit, An aliquis, quoad in peccato maneat, posſit

Ordo citandorum patrum.

posſit aliquid facere, quod gratum ſit deo. Quod negat poſſe fieri, idq́ue rationibus & multis, & petitis è Sacris literis. Primùm inquit, Spiritus ſanctus teſtatur, quòd qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati: deinde Chriſtus ait, *Non poteſtis ſeruire deo & mammonæ*: neminem enim poſſe duobus dominis inſeruire. Paulus etiam ait, nullum eſſe commercium luci cum tenebris: aut conuentionẽ deo cum Beliale. Idem porrò probat ex libro Geneſeos: quamuis ſequatur interpretationem Septuaginta. Ita inquit, Deus affatus eſt Cainũ, *Si bene offeras, & malè diuidas, peccaſti: quieſce*. Senſus inquit eſt, ſi quod attinet ad externam ſpeciem, ſacrificia facias, animus autem tuus non ſit rectus, neque finem ſpectes eum quem oporteat, oblatio tua peccatum eſt. In quam ſententiam Eſaias quoque ſcribit capite ſexageſimoſexto, *Qui mactat bouem, erit quaſi qui interficiat hominẽ: & qui ſacrificat pecus, quaſi qui occidat canem* Non ſatis eſt ſi opus facias ſpecioſum & pulchrum, oportet etiam ut illud accommodes ad præſcriptum legis dei: quod eſt, illis quidq; modis, & illis conditionibus facere, quas lex requirit. Et idcirco ait Paulum dixiſſe, Non coronandum, niſi qui legitimè certauerit. Non autem ſatis eſt certare, niſi etiam legitimè certes. Et Chriſtus in Euangelio ait, *Beatus ſeruus ille, quem cùm uenerit dominus, inuenerit ſic facientem*. Ex quibus uerbis apparet, non eſſe ſatis facere: ſed oportere etiam ſic facere, nimirum ut ille iuſsit. Ad hæc oſtendit ex ueteri Teſtamento illum peccaſſe, qui feciſſet ſacrificium uero deo, uerùm extra templũ, aut non eo loco, ubi eſſet tabernaculum. Etſi enim ſacrificaretur id, quod lege iubebatur, tamen aberat conditio loci, quam lex omnino requirebat. Et ſi quis aut in templo, aut in eo loco in quo eſſet tabernaculum, mactaſſet uictimam, quæ haberet aliquid maculæ, peccaſſet is quoque, quòd conditionem neceſſariam neglexiſſet. Citat etiam illud Euangelij, quod petitum fuerat ex Propheta: *Populus iſte labijs me honorat, cor autem illorum longè eſt à me*. Eodem etiam ſpectare putat, quod Paulus habet in Epiſtola ad Romanos, *Zelum quidem dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam*: quod'que de ſeipſo ſcribit ad Philippenſes, ſe omnia illa opera ſua quæ fecerat, cùm in lege uerſaretur, idq; ſine querela, habere pro reiectamentis, & ſtercoribus, & damnis. Cùm igitur operibus adimitur affectus, qui illis debetur, & ſcopus: quid ſupereſt, niſi ut ea peccata ſint, & deo diſpliceant? Huc etiam facere putat illud Pauli ad Corinthios, *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, & ſi facultates meas omnes diſtribuero pauperibus, charitatem autem non habeam, nihil ſum*. Quamobrem niſi iſti uelint charitatem & fidem dare hominibus nondum iuſtificatis, neceſſe eſt fateantur, eos nihil poſſe facere, quod peccatum non ſit, aut non diſpliceat deo. Hæc hactenus ex Baſilio.

Gregorius Nazianzenus.

Gregorius autem Nazianzenus, in ea oratione quam habuit poſtquã reuerſus eſſet ex agro, poſt illa quæ facta fuerunt contra Maximum, ait, Nullum eſſe opus gratum aut probatũ deo, ſine fide, ſiue fiat inanis gloriæ cupiditate, ſiue inſtinctu naturæ, quod illud iudicet quiſpiam honeſtum eſſe. Hic annotatione dignum eſt, quod ait, opus quod fiat inſtinctu naturæ: hoc eſt, eo reſpectu, quod uideatur eſſe honeſtum, mortuum eſſe, nec poſſe placere deo. Eandem ſententiam habet in oratione de ſancto lauacro ad finem. Et in utroq; loco addit, Quemadmodũ fides abſq; operibus eſt mortua, ita etiam opus abſq; fide eſſe mortuũ. Quod ſi eſt mortuum, quomodo, ut iſti uolunt, mereri poteſt iuſtificationem? Ex his intelligimus, duos hoſce Patres, quamuis alioqui magni fuerint ἐγγὸ ἀυῶνται ac liberi arbitrij patroni, tamen idem prorſus quo ad hoc ſenſiſſe nobiſcum.

Auguſtinus.

38 Auguſtinus uerò longè omnium luculentiſsimè idem docet in quarto libro contra Iulianum, capite tertio. Quo in loco tractat hæc uerba Apoſtoli, *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt, faciunt*. Vult autem ea uerba intelligi aut de Gentilibus ad Chriſtum conuerſis, qui iam faciebant legem ex gratia Euangelij: atque ita quod dicit, Naturaliter, non aliter eſt accipiẽdum, quàm ut excludatur lex: natura autem intelligitur correcta iam, & emendata à ſpiritu regenerante: Vel ſi ea, inquit, uerba uelis intelligi de Gentibus adhuc incredulis, dicas, eas naturaliter feciſſe legem, non quidem quantum illa requirebat, ſed utcunque: neque aliud quicquam profuiſſe illis eam iuſtitiam externam & ciuilem, niſi ut tolerabilius punirentur quàm alij, qui abiecta prorſus omni diſciplina perditè & profligatè uixerunt: minus enim Fabritium puniri, quàm Catilinam credimus: niſi fortè, inquit, Pelagiani, Fabritijs, Regulis, Fabijs, Camillis & Scipionibus medium aliquem locum præparauerint inter regnum cœlorum, & infernum damnatorum: qualem locum ait illos fabricatos eſſe paruulis infantibus, qui ſine Chriſto diſceſsiſſent. In ſumma concludit, quum impoſsibile ſit abſque fide placere deo, infideles nullo modo habere poſſe ueras uirtutes. Quam ſententiam Pelagiani ita riſerunt, ut dicerent, Si caſtitas infidelium non ſit uera caſtitas, nec corpora quidem illorum erant uera corpora: nec fruges quę naſcebantur in illorum agris, erant ueræ fruges. Auguſtinus eos refutat, oſtendit'que ſimilitudinem iſtam non conuenire: corpus enim hominum infidelium, quũ factum ſit à deo, eſſe uerum corpus: fruges etiam illorum, quum ſint eius opera, ueras eſſe fruges: caſtitatem autem illam, cùm ab illorũ uoluntate corrupta & uitiata profecta ſit, nullo modo poſſe eſſe ueram. Et adiungit uniuerſalem illam ſententiam, de qua ſuprà multis diximus, *Omne quod non ſit ex fide, peccatum eſſe*. Idem Auguſtinus in Pſalmum trigeſimũ: exponens illa uerba, *Erue me in iuſtitia tua*: Quis inquit eſt, qui ſeruatur gratis? Is, in quo non inuenit Seruator quod coronet, ſed quod damnet: non merita bonorum, ſed merita ſuppliciorum. Hinc uidemus qualis ſit natura humanorum operum ante iuſtificationem. Idem libro 1. quæſtione trigeſima ad Simplicianum: Præcipitur ut rectè uiuamus, idq; mercede propoſita, ut in æternum beatè uiuere mereamur. Sed quis, inquit, poteſt rectè uiuere, & bene operari,

nisi iustificatus ex fide? Docemur hic, potuisse in hominibus esse meritum beatæ & æternæ uitæ, si possent id efficere quod præcipitur. Quoniam autem id non possumus, idcirco excidimus à merito. Idem in Enchiridio ad Laurentium capite 121. *Finis* inquit *præcepti, est charitas de corde puro, cōscientia bona, & fide non ficta.* Omnis præcepti finis est charitas, & ad charitatem refertur: & quicquid fit extra huiusmodi charitatem, nō fit quemadmodum fieri oportuit. Quare si non fiat quemadmodum fieri oportuit, recusari non potest quin sit peccatum.

Chrysostomus. 39 Chrysostomus exponens illa uerba Pauli, *Finis legis Christus est.* Si finis inquit legis est Christus, sequitur eum qui Christum non habeat, etiam si legis iustitiam habere uideatur, eam tamen reuera non habere. Ex his uerbis colligimus, eum qui sit extra Christum, posse quidem habere opera quæ uideantur bona, quę tamen reuera iusta esse non possint. Et mox. Fidem quisquis habet, is etiam fidem legis habet: extra autem fidē quisquis est, ab utraq; alienus est. Hinc colligimus, eos qui fidem non habent, alienos esse non tantùm à Christo, sed etiam à iustitia legis: quæ in eo sita est, ut fiat quod præcipitur. Et mox. Quid enim lex uult? Hominem iustum facere, sed non potest. Nemo enim eam impleuit. Sed quoniam posset aliquis obijcere, Etsi homo non regeneratus implere non possit legem, tamen si in ea laboret, & conetur, & sudet, potest assequi iustitiam. hoc quoque Chrysostomus exclusit. Et paulò antè quum exponeret illa uerba, *Ignorantes dei iustitiam, & suam uolentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti:* Hanc inquit dei iustitiam uocat, quæ est ex fide, quòd ea omnino sit ex superna gratia, in qua non laboribus, sed dei dono iustificamur. Idem hoc scribit etiam Ambr. *Ambrosius.* exponens illa uerba Dauidis, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Beatos inquit appellat eos, de quibus deus hoc sanxit, ut sine labore, & aliqua obseruatione sola fide iustificentur. Et in illa uerba Pauli, *Iustificati gratis per gratiam ipsius*, iustificati sunt dono dei. Idem in hæc uerba Pauli, *Regnauit igitur mors in eos qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ:* scripsit inquit hoc, quia impossibile est hominem non peccare. Quod quum ille fortasse dixerit de hominibus regeneratis, quid sentiendum est de hominibus à Christo alienis? *Cyprianus.* Cyprianus etiam ad Quirinum, In nullo inquit est gloriandum, quia nihil est nostrum. Satis iam opinor apparet, uerū esse quod assumpsimus, Homines ante iustificationem non posse facere opera sua ad præscriptum legis, eoquę ea peccata esse, nec posse mereri iustificationem. Quòd si aduersarij nostri obijciant, se non constituere opera illa, quæ uocant pręparatoria, mereri iustificationem, sed tantùm præparationes quasdam esse, quibus homines efficiantur aptiores ad iustificationem assequendam: sic illis occurri potest, Si non merentur, cur illis affingitis uestrum illud meritum de congruo? Deinde cur ea appellatis bona, quum, uti iam docuimus, neq; deo placeant, neque facta sint ad præscriptum legis? Postremò, quum destituta sint fine suo, & non tantùm sint, sed etiam iure optimo dicantur peccata: quomodo docebitis, homines per ea præparari ad iustitiam, quum multò potius per ea præparentur ad supplicia? Desinant ergo aliquando ea ornare speciosis istis titulis. Nam si fortè deus aliquando per ista opera deducat homines ad salutem, id fit propter eius erga homines misericordiam: quæ tanta est, ut operibus sua sponte malis, & peccatis abuti uelit ad illorum bonum.

40 Nunc uidendum est, si iustificatio non detur operibus, quomodo ea conferatur. Datur ea gratis, & omnino pendet ex mera dei gratia. Nullo enim pacto pendet ex meritis. Id uidit Origenes: *Origenes.* nam is in epistola ad Romanos exponens ea uerba Pauli, *Qui autem operatur, illi merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum:* Ego uerò inquit, quum desidero sermonis eminentiā, quòd dicit, Operāti reddi debitum, uix mihi persuadeo posse ullum opus esse, quod ex debito possit remunerationem à deo deposcere: quum etiam hoc ipsum, quòd agere aliquid possumus, aut cogitare, aut proloqui, ipsius dono & largitione faciamus. Quōnam ergo erit debitum illius, cuius gratia nos præcessit? Paulò autem pōst dicti sui hanc affert rationem, qua sæpè usus est Augustinus. Adducit enim locum illum Pauli, *Stipendium peccati mors, gratia autem dei uita æterna.* Hic enim Apostolus non subiecit, Stipendia autem iustitiæ uita æterna: quod tamen requirebatur ex antithesi. Ostendere enim Paulus uoluit, praua nostra opera ex debito mereri mortem, eamquę sempiternā: æternam autem uitam non dari, nisi ex gratia. Ideoquę in secundo membro omisit nomen stipendij & iustitiæ, & illis substituit nomen gratiæ. Neque uerò multùm moror, quòd Augustinus alibi scribit Paulum potuisse dicere, stipendium iustitię uita æterna: id tamen dicere noluisse, ne occasionem daret errandi. Quomodo enim Augustinus existimauerit, Paulum id dicere potuisse, equidem non uideo: nisi fortè per iustitiam intelligat opera hominum renatorum, quatenus cum illis Christi merita coniunguntur. Ita enim posset esse uerum, huiusmodi iustitiæ stipendium esse uitam æternam. Pergit porrò Origenes, & ostendit ita iustificari homines gratis, ut non requirantur opera bona, quæ præcedant. Exponens enim illud, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates:* Anima inquit, cui remissa sunt peccata, iam in bonis sit oportet. Appellatur enim beata, Habet ergo iustitiam quā illi deus imputat, quamuis nondum fecerit opera iustitiæ: sed pro eo tantùm quòd credidit in eum, qui iustificat impium. Ex his uerbis multa colligimus: Primùm, Deum propter opera non reddi cuiquam debitorem: Alterum, non tantùm iustificationem, sed etiam uitam æternam dari gratis: Postremò, iustitiam imputari animis credentium, licet bona in illis opera nulla præcesserint. *Quomodo uita æterna stipendium iustitiæ dici possit.* Basilius *Basilius.* in illa uerba Psal. 114. *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Proposita enim inquit, est æterna requies illis, qui in hac uita legitimè decertarint: quæ tamen non secundum meritum

meritum operum tribuitur, sed secundum magnificentissimi dei gratiam, illis qui in eum sperauerunt, exhibetur. Cùm ista dicantur de operibus hominum iam iustificatorum, quod attinet ad æternam fœlicitatem, multò magis uera uideri debent de operibus illorum, qui adhuc à Christo sunt alieni. Quare quemadmodum illa non merentur æternum præmium, ita ista non merentur iustificationem. Vtrunque enim contingit gratis.

Augustin. 41 Augustinus de Dogmatibus Ecclesiasticis capite 48. *Si per legem* inquit *iustitia, Christus gratis mortuus est.* Ista dicuntur contra Pelagianos, qui statuerunt tantam esse hominis libertatem, ut ex sola natura facere posset ea, quæ placerent deo. Et Augustinus prudenter quod Paulus dixerat de lege, transfert ad naturam: docetque ad utrunque sequi idem absurdum, uidelicet, otiosam esse mortē Christi. Re enim uera, quod lex non adferat iustitiam, nō alia causa fit, nisi quòd natura sit uitiata & debilis. Quare quod de altera dictum est, potest etiā rectè conuenire in alteram. Idem in caput primum Ioannis exponens ista uerba, *Gratia pro gratia:* quid inquit est Gratia? Respondet, gratis data. Quid est gratia gratis data? Non reddita, inquit. Nam si tibi debebatur, merces reddita est. Si debebatur, antea fuisti bonus. Et de Prædestinatione sanctorum cap. 7. Ne quis extollatur: Vt solet dici, ideo credere meruit, quia uir bonus erat, & antequam crederet: quod uidetur scribi de Cornelio, cùm ille fidē habuerit, quando fecit opera bona. Hæc ita sunt perspicua, ut nulla opus sit declaratione. *Chrysostom.* Chrysostomus in homil. 2. in epistolam priorem ad Corinthios, Vbi inquit gratia est, ibi non sunt opera: ubi opera, ibi nō est gratia: Si ergo gratia est, quid superbitis? qua ratione inflati estis? Chrysostomus iuxta rationem Pauli ita opponit gratiam operibus, ut sese mutuò excludant: tantum abest, ut uelit gratiam dari ex operibus. Hieronymus in epistolam ad Philemonem, Gratia inquit est, qua nullo merito aut opere seruamini. Idem in epistola ad Ephesios exponens illa uerba, *Gratia seruati estis per fidem, & hoc non ex uobis: donum dei est.* Ideo inquit, hoc Paulus dixit, ne nobis occulta cogitatio surreperet, si per opera nostra seruati non sumus, certè uel per fidem seruati sumus: ita alio genere, nostrum est, quòd seruamur. Hæc omnia testimonia satis declarant, iustificationem gratis dari, neque eam per merita ulla, aut opera præcedentia posse acquiri. Nunc superest, ut ex Patribus ostendamus, quo loco bona opera habenda sint. Sequūtur ea omnino iustificationem, tanquam eius fructus, qui nascantur & pullulent ex uera fide. Itaque Origenes ait, eo loco quem suprà citauimus, exponens illud ad Romanos, *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Non igitur, inquit, ex operibus radix iustitiæ, sed ex radice iustitiæ crescit fructus operum. Quod idē Augustinus affirmat ad Honoratū: Ex hoc inquiens, incipiūt bona opera, ex quo iustificamur, nō aūt qa illa præcesserūt, iustificamur. Et li. 1. q. 2. ad Simpl. Quin & opera inquit, si qua sunt bona consequūtur, ut dictū est, illam gratiam nō præcedūt: Ideo autem subiecit, Si qua sunt bona: quoniam etiam regeneratorum facta multum habent in se imperfectionis: & nisi cum illis coniungeretur Christi iustitia, quæ credentibus imputatur, nō essent reuera bona Idem cap. 26. de Spiritu & litera, prolixè tractat locum illum ad Romanos, Non auditores legis, sed factores iustificabūtur: & multis rationibus probat, opera bona sequi iustificationem, non autem præcedere. Huc etiam spectat, quod Basilius lib. 2. de Spiritu sancto cap 7. scribit ex uerbis Domini, prius oportere fieri arborem bonam, deinde fructus eius bonos: & redarguendos fuisse Pharisæos, qui in patinis & in calicibus id emundarent, quod foris esset: *Mundate* inquit, *quod intra est, & quod foris reddetur mundum:* alioqui comparabimini sepulchris dealbatis, quæ foris quidem uidentur speciosa, intus uerò immunda sunt, & plena ossibus mortuorum.

42 Nunc ueniemus ad Concilia, quæ tamen sine delectu & iudicio audienda non sunt. *Quæ Concilia sint audienda.* Illa tantùm recipere & colere debemus, quæ dogmata sua temperarunt ad normam Sacrarum literarū. Demosthenes in oratione contra Androtionem ait, Senatusconsulta non debere fieri, nisi ad præscriptum illorum, quæ in legibus iam sint definita. Ita in Ecclesiasticis concilijs non oportet noua decreta fieri, quæ faciant ad dogmata, nisi de illis tantùm, quæ uel in uerbo dei habeantur expressa, uel ex eo possint efficaciter & euidenter colligi. Primùm occurrit concilium Aphricanum, in quo capite 80. anathema pronuntiatur aduersus Pelagianos, *Concilium Aphricanum.* qui dicebant, ideo dari gratiam iustificationis, ut quod facere iubemur, facilius possimus implere per gratiam: quasi etiam sine gratia, licet difficilius, per liberum arbitrium implere possimus mandata dei: cùm tamen Dominus de fructibus mandatorum loquens non dixerit, Sine me difficilius potestis facere: sed prorsus, *Sine me nihil potestis facere.* His uerbis perstringuntur Papistæ nostrorum temporum, qui non uerentur dicere, hominem ante iustificationem facere posse opera quæ mandantur in lege, quæque deo placeant & præparent ad regenerationem. Quid enim hoc aliud est, quàm dicere cum Pelagianis, posse quidem hominem etiam ante iustificationem præstare legem, etsi non ita pleuè ac facilè, ut postquam est iustificatus. Nihil autem est, quod dicunt, se ponere gratiam quandam præuenientem, qua homines nondum regenerati, opera illa quæ uocant præparatoria, facere possint. Nam cùm ista dicunt, nomine tantùm differunt à Pelagianis. Illi enim docebant, non minus quàm isti, antecedere gratiam quandam legis, & cognitionis diuinæ uoluntatis & illuminationis, qua intelligatur, quid oporteat fieri. Quod autem supererat, tribuebant libero arbitrio, quod isti etiam faciunt. *Concilium Mileuitanum.* Pelagianos autem ita sensisse, declarat Concilium Mileuitanum, in quo ita scribitur cap. 4. *Anathematizamus eos, qui dicunt, gratiam dei per Iesum Christum Dominum nostrum propter hoc tantùm nos adiuuare, quia per ipsam nobis reuelatur, & aperitur intelligentia mādatorū dei, ut sciamus quid appetere, quid uitare debeamus:*

nom

non autem per illam præstari, ut quod faciendum cognouimus, facere etiam ut deligamus, & ualeamus. Cùm enim Apostolus dicat, Scientia inflat, Charitas uerò ædificat, ualdè impium est credere, ut ad eam quæ inflat, gratiam Christi habeamus: ad eam uerò quæ ædificat, non habeamus: præsertim cùm scriptum sit in quarto capite primæ Ioannis, Charitas ex Deo est.

Concilium Arausicanum.

43 In Concilio etiam Arausicano secundo, capite quarto ita scribitur, Eos resistere Spiritui sancto, qui dicunt Dominum expectare uoluntatem nostram, cùm Salomon dicat, *Præparatur uoluntas à Domino*: cúmque Paulus dicat ad Philippenses, *Deus est qui operatur in nobis & uelle & perficere pro sua bona uoluntate.* Quinto autem capite illi exploduntur, qui aiunt à gratia Christi cõferri augmentum fidei, non autem initium. Nam etiam initium fidei est ab inspiratione Spiritus sancti, corrigentis infidelitatem nostram ab infidelitate ad fidem, & ab impietate ad pietatem. Probatio autem adducitur ex uarijs locis Scripturarum. Paulus enim ait ad Philippenses, *Confido, quòd qui cœpit in uobis bonum opus, perficiet usq; in diem Domini.* Et iterum in eadem Epistola, *Vobis datum est non tantùm ut in eum credatis, sed etiam ut pro eo patiamini.* Et ad Ephesios, *Gratia seruati estis per fidem, & hoc non ex uobis: donum enim dei est.* Deinde subiecti sunt anathemati, qui dicerent, Misericordiam & gratiam dei concedi uolentibus, credentibus, desiderantibus, conantibus, lobarantibus, uigilantibus, studentibus, petentibus, quærentibus, pulsantibus: non autem fa terentur per infusionem & inspirationem sancti Spiritus, & diuino munere dari nobis, ut uelimus, credamus, conemur, laboremus. Citant testimonia è Scripturis, *Quid habes, quod non accepisti? Et si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Et Apostolus de seipso scribit, *Gratia dei sum id, quod sum.* In septimo capite damnantur illi, qui putant nos naturæ uiribus posse aliquid cogitare, aut inuenire, quod ad salutem faciat: aut posse sacræ prædicationi assentiri, sine illuminatione Spiritus sancti. Hæc confirmari possunt è Scripturis. Paulus enim ait, *Nos non posse cogitare aliquid à nobisipsis, quasi ex nobis: sed sufficientiam nostram esse ex deo.* Et Christus, *Sine me*, inquit, *nihil potestis facere:* Et, *Beatus es Simon Bariona, quia non caro aut sanguis reuelauit tibi.* Anathematizantur etiam illi, qui fatentur quidem liberum arbitrium aliquo modo infirmatum & læsum esse: non ita tamen, quin homines per illud ad salutem conuerti queant. Istis, Scripturæ apertè reclamant: Dominus enim ait, *Nemo uenit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Et Paulus ad Corinthios, *Nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu dei.* Præclara est hæc sententia: Tales amat nos deus, quales futuri sumus ipsius dono, non quales sumus nostro merito. Decimotertio autem capite ita scribitur, Arbitrium uoluntatis in primo homine amissum, non potest reparari: & quia est amissum, non potest reddi, nisi ab illo à quo datum fuit ab initio. Vnde ipsa ueritas dicit, *Si Filius uos liberauerit, tum uerè liberi eritis.* Deinde capite decimo septimo statuitur, fortitudinem Ethnicorum

A esse ex mundana cupiditate: quæ uerba ostendunt, illorum uirtutes, ut suprà ex Augustino & alijs Patribus ostensum est, non fuisse ueras, maximè cùm à malo principio natæ fuerint. Humana autem cupiditas complectitur, quicquid inueniri potest in hominibus non regeneratis. Sequitur in eodem capite, *Fortitudinem Christianorum facit charitas dei, quæ diffusa est in cordibus nostris, non per liberum arbitrium, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, nullis meritis gratiam præuenientibus.* Et capite uigesimoquinto, B *Prædicare debemus, & credere, per peccatum primi hominis ita inclinatum & attenuatum esse liberum arbitrium, ut nemo postea uel diligere deum sicut oportet, aut credere in deum, aut operari propter deum quod bonum est possit, nisi gratia eum, & misericordia diuina præueniat.* Vnde Abel iustus, Noe, Abraham, Isaac & Iacob, omnis'que sancta antiquitas, in epistola ad Hebræos, dicuntur per fidem ea fecisse, quæ ab illis facta commemorantur in Sacris literis. Eam fidem, suprà docuimus esse ex deo: Et Paulus de seipso scribit, *Misericordiam consequutus sum, ut sim fidelis.* C Non autem ait, consequutus sum misericordiam, quòd fuissem antea fidelis, sed contrà: Et in eodem capite, *Hoc etiam salubriter profitemur, & credimus, quòd in omni opere bono non nosipsi primùm incipimus, & postea dei misericordia adiuuamur: sed quòd ipse nobis, nullis præcedentibus meritis, & fidem & amorem sui prius inspirat.* Itaque manifestissimè credendum est, & Zachæum, & Latronem, & Cornelium, non natura credidisse, sed diuinæ largitionis dono.

D 44 Hæc ex Arausicana Synodo adducta sunt, prolixius fortasse, quàm huic loco uideri possit conuenire: sed ea causa id feci libentius, quòd uiderem, ea omnia quæ ibi affirmantur, ex Diuinis literis confirmari, & nostrum institutum quàm optimè constituere. Talia, mihi crede candide Lector, Concilia audienda sunt, quæ nituntur uerbo dei. Quicquid enim aut commodi, aut calamitatis habet Ecclesia, id omne uerbo dei aut obseruato, aut neglecto ascribi debet. Quomodo enim antiquioribus Concilijs uicti sunt Arrius, Eunomius, E Nestorius, Eutyches, & aliæ pestes, nisi uerbo dei? Nam certè alijs machinis uinci ac superari non potuerunt. E diuersò, quando cœpit Ecclesia succumbere abusibus & superstitionibus, nisi cùm uerbũ dei negligeretur? Et nostris temporibus, nisi repetitum, & quodammodo postliminio reuocatum fuisset uerbum dei, quomodo unquam potuissemus à Paparum tyrannide liberari? His paucis admoniti, F ne temerè cuiuis Concilio assentiamur: sed ea sola recipiamus, quæ decreta suorum dogmatum è Scripturis solidè confirmarunt. Verùm, ut quod dico magis etiam elucescat, Tridentinum Concilium proferamus, ut ex contrario ueritas magis intelligatur: In illo Concilio sessione 5. capite quinto, usque ad caput undecimum agitur de Iustificatione. Ibi beatissimi illi, scilicet Patres, mancipia Papæ, sic definiunt, Initium iustificationis esse à gratia: quã aũt gratiam intelligant G mox aperiunt. Ita enim aiunt, Vocat, & excitat: sic ab

Tridentinum Concilium.

sic ab ea iuuantur iustificandi, ut uocati & excitati, huic gratiæ assentiantur & cooperentur, disponanturq; ad regenerationem: assensum autem & cooperationem fieri uolunt, ut uerba indicant, à libero arbitrio. Quid aliud dicere posset Pelagius, si uiueret? Nam, ne ille quidem negauit gratiam, si eam accipias pro admonitione, uocatione, excitatione. Ille quoq; hoc tribuebat libero arbitrio, ut assentiri posset, & parere mandatis dei. Atqui gratia, quam nobis proponũt Sacræ literæ, intellectũ nostrum & uoluntatem renouat, & pro corde lapideo reponit cor carneũ. Non enim tantùm suadet rationem sed prorsus persuadet, & flectit atq; immutat uoluntatem. Fatentur quidem Tridentini nostri, Deum tangere cor hominis per illuminationem Spiritus sancti: sed addunt, Ne homo ipse nihil omnino agat, recipit inspirationem, ut qui eam posset etiam abijcere. Volunt itaq; omnino, hominis esse recipere: quamuis fateantur id eũ facere non posse, nisi uocetur & excitetur à gratia. Sed animus humanus, nisi innouetur spiritu & gratia dei, quomodo ea recipiet, quibus propter naturam suam adhuc corruptam & uitiatam aduersatur. Certè quantumuis excitetur, doceatur, moueatur, nisi penitùs immutetur, ea perpetuò respuet. Itaq; Augustinus ad Simplicianum rectè scribit, non esse in potestate nostra, ut ea quæ occurrũt nobis, grata sint & placeant. Quod autem gratum non est, neq; placet, non eligimus, quantumuis monitores extimulent: Vt si homini ægroto cibi maximè salubres, & suauissimè conditi offerantur, tamen qui non placent neq; grati sunt, respuuntur: quantumuis multi assistant qui dicant, esse cibos illos salutares, & egregiè paratos. Idem prorsus accidit animo non regenerato, præterquam quòd ad sentiendam gratiam dei, nis illi fieri non põt: ægroto, ut cibos ingratos admittat, põt. Quare quoad uolũtas & intelligentia nostra, immutata non est spiritu dei, monita salutaria nõ admittet Et quemadmodum ægrotus priusquam restituatur sanitati, cibos oblatos non approbat, nec libenter sumit: ita etiam mens humana, nisi mutetur ab infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatem (ut ait synodus Arausicana) nõ obsequitur, nec obtemperat gratiæ uocanti & excitanti: quod tamen à Patribus Tridentinis asseritur.

Quod sit opus gratiæ in iustificatione.

Non possumus efficere, ut quæ occurrunt nobis placeant.

45 Sed ne uiderentur sine Scripturis loqui, duo testimonia protulerunt: alterum è primo capite Zachariæ, *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos.* Hoc inquiunt, hominem respicit, cui præcipitur, ut in ipsa iustificatione aliquid agat. Hieremias autem ait, *Conuerte nos Domine, & conuertemur:* quibus uerbis indicatur, ad istam conuersionem requiri etiam auxilium dei. Atq; hoc pacto rem totam partiuntur inter deum & hominem. At Augustinus, & alij multi ex Patribus, uniuersum negotium iustificationis nostræ adscribunt soli deo. Cæterùm, quod ad locum Zachariæ attinet, duplex occurrit eius expositio. Prior est, esse ea uerba legis præcipientis: non tamen ex illis probari, hominem conuerti posse, nisi deus illum conuerteret. De eo enim Augustinus ita scribit, *Domine, da quod iubes, & iube quod uis.* Altera expositio est hæc, In iustificatione duos esse interiores motus: quorum alter ad rationem pertineat, quæ, uti diximus, non tantùm docenda sit, sed etiam persuadenda, traducendaq; in sententiam Spiritus sancti: alter autem ad uoluntatem, ut illa flectatur ad ea omnia suscipienda, quæ Spiritus sanctus promittit & offert. Ea est fides qua iustificamur, & per quam peccata nobis nostra condonantur. Verùm cùm ista occultè fiant in penetralibus animi, Propheta de illis non loquitur: uerùm de ijs potius sermonem habuit, quæ sequuntur. Homo enim semel iustificatus, incipit conuerti ad bona opera. Quare qui anteà dissolutè ac perditè uixerat, iam rectè atq; spiritu instauratus, cùm diuina uirtute unà cooperatur. De hac conuersione Propheta loquitur quum ait, *Conuertimini ad me:* Et deus pollicetur se illos cumulaturum magnis beneficijs, quod est, *Et ego conuertar ad uos.* Antea enim, quum illis bona subtraheret, eosq́ue captiuitatibus, alijsq; miserijs affligeret, uidebatur ab eis auersus esse. Non ergo loquutus est Propheta de interiori iustificatione, uerùm de exteriori conuersione ad bona opera. Hieremias autem quum dicit, *Conuerte nos Domine, & conuertemur:* ad motus illos animi respexit interiores, quos iam descripsimus. Tridentini autem nostri, quum ista dicunt, etsi fingant se à Pelagianis dissentire, tñ id reipsa probare nunquam poterunt. Dicunt, se non negare gratiam: sed eam reuera ponunt, quã Pelagiani eandem nunquã negauissent.

Tridentini Concilium.

Locus Zachariæ declaratur.

In iustificatione quinam interiores motus.

46 Sed uideamus, quos isti gradus, & quas præparationes sternant ad iustificationem. Primùm inquiunt, homo iustificandus à dei gratia uocatus & excitatus, incipit ea credere, quæ habentur in Sacris literis: deinde concutitur timore peccatorum, quæ admisit: posteà, respiciens ad misericordiam dei, incipit bene sperare: cõcepta hac fiducia, amat deum: ex qua dilectione nascitur in eo quædam peccatorum detestatio, propositumq; rectè uiuendi: postremò, recipitur Baptismus, aut sacramentum pœnitentiæ: atq; hic sitam esse aiunt iustificationem. Nam alia omnia quæ præcesserunt, fuisse tantùm præparatoria. Non autem uident isti, longè secùs statuendum esse de Baptismo: Nam Sacræ literæ docent, Abrahamum prius iustificatum fuisse ex fide in Præputio: deinde accepisse Circuncisionem, tanquam σφραγῖδα iustitiæ iam perceptæ. Hæc eadem ratio iuxta analogiam seruanda est etiam in Baptismo. Noster enim Baptismus, ueterum Circuncisioni respondet. Quum isti ponant fidem, timorem dei, spem, charitatem, detestationem peccati, & nouum propositum rectè uiuendi, tantùm esse præparationes quasdam ad iustificationem: statuunt, hominem posse esse perfectum, antequam iustificetur. Deinde addunt causas iustificationis, incipiuntq; à finali: eamq; aiunt gloriam esse dei, & nostram salutem. Efficientem statuũt esse deum ipsum, ex ipsius misericordia. Meritoriam, ut loquuntur, causam ponunt esse, Christum Iesum per mortem in cruce, & sanguinis effusionem: atq; huc quidem usq; non malè. Causam formalem dicunt esse iustitiam dei, non eam qua ipse

Gradus iustificationis ex Tridentino Concilio confutantur.

Quas causas iustificationis assignent Tridentini.

ipse iustus est, sed quam nobis communicat, qua ipsi uerè & habeamur, & simus iusti. Per quæ uerba intelligunt instaurationem hominis iam regenerati, & nouam eius fictionem per gratiam & Spiritum sanctum. Quæ nos fieri in homine iam iustificato non negamus: sed in eo sitam esse iustificationem concedere non possumus. Illam enim Paulus in eo constituit, ut peccata nobis condonentur, néue nobis amplius imputentur. Et ad id confirmandum, citat Dauidis testimonium: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates:* & illud è Genesi, *Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Quóque rem clarius explicet, sæpè in illo eodem loco utitur uerbo, Imputandi. Idcirco aute dicimus, in ea iustitia & instauratione qua reformamur à deo, non posse esse iustificationem, quòd ea nostro uitio imperfecta sit, ne possimus cum ea ad tribunal Christi consistere. Adhæc, hanc iustitiam qua isti nos uolunt iustificari, dicunt distribui unicuique per Spiritum sanctum, prout ille uelit. Id quidem fieri potest. Est enim Spiritus sanctus arbiter in distributionne donorum dei. Sed pergunt porrò, & addunt, *Iuxta modulum præparationis.* Hoc rursus fieri nullo modo potest. Suprà enim ostendimus ex Patribus, & in primis ex Sacris literis, ea omnia quæ ante iustificationem fiunt, peccata esse: tantum abest ut mereri posit, & ad iustificationem disponere. Præterea isti constituunt, percepta iustificatione, homines de ea nũquam esse securos & certos: sed semper oportere esse ambiguos, atque anxios. Quumque nos obijcimus, hoc esse detrahere ueritati promissionum dei, & dignitati gratiæ, negant id uerum esse. Se enim de promissionibus dei non dubitare: sed cùm spectent suas, ut loquuntur, indispositiones, tum demùm incipere se necessariò ambigere. Hoc equidem nihil miror: nam si quis respiciat indignitatem suam, non solùm de promissionibus dei dubitabit, sed etiam certus erit, se non posse iustificari. Longè autem aliter Sacræ literæ tradunt. Proponunt enim nobis exemplum Abrahami, illũ cõtra spem in spem credidisse: cumquè iam propè centenarius esset, non respexisse effœtum corpus suum, aut emortuum uterum Saræ: non hæsitasse eum diffidentiâ, sed confirmatum fuisse fide, & certissimè persuasum, quòd deus præstare posset quicquid promiserit. Hoc exemplum docet nos, non esse respicienda ea, quæ aut possint, aut uideantur impedire iustificationem nostram, sed fidem nostram prorsus in uerbis & promissionibus dei figẽdam esse. Contrà autem, isti nos reuocare uolunt ad nostras, ut loquuntur, indispositiones, & propterea de iustificatiõe nostra semper ambigere. Nos quidem dissimulare non debemus, quicquid est in nobis imperfectionis aut uitij: idque ea causa, ut quotidie emendetur & corrigatur: non tamen propterea debemus de iustificatione nostra & gratia dei incerti esse, ac fluctuare.

Iustificatio in quo sita.

Homo iustificatus, de sua iustificatione non dubitat.

Confirmatur, nos ex fide iustificari.

47 Secunda propositio à nobis modò confirmanda est, hominem iustificari ex fide. Id primùm probare instituemus testimonijs diuinarum literarum. Paulus in 1. cap. epist. ad Rom. definit Euangelium, esse uim dei ad salutem omni credenti. Illis uerbis attingitur causa efficiens iustificationis, nempè potentia dei: & finis, salus uidelicet nostra: & instrumẽtum quo percipitur, fides: addit enim, *Omni credenti.* Idque confirmat testimonio Abacuch Prophetæ, quod illi adeò placuit, ut eo ad Galatas & ad Hebræos usus sit eodem sensu. Additur præterea, iram dei reuelatam fuisse de cœlo propter notitiam philosophorũ, qui ueritatem dei in iniustitia detinebant: quique quum deum cognouissent, eum tanquam deum non glorificabant, sed ad cultum idolorum prolabebantur. E diuersò autem in Euangelio reuelatam esse iustitiam dei, eam nimirùm qua homines iustificantur, ex fide in fidem. eam locutionem suo loco satis explicauimus. In tertio capite, *Nunc iustitia* inquit *dei, absque lege manifestata est*: iustitia inquam dei *per fidem Iesu Christi, in omnes, & super omnes qui credunt in eum.* Et paulò pòst, *Iustificati ergo gratis, per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu: quem deus proposuit propitiatorium per fidem in sanguine ipsius.* Hic quoque non solùm indicatur gratia, per quam deus nos gratis iustificat, sed etiã Christus, & eius mors proponitur, ut appareat eum esse reconciliatorem, & mediatorem: adiecta est etiam fides, qua fructum redemptionis eius percipimus, ad ostensionem etiam iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Si homines ex suis operibus iustitiam sibi compararent, non ita declararetur iustitia dei. Cùm autem intelligatur communicari eam nobis per fidem, absque ulla præparatione operum, necesse est eam uideri maximam. Inter alia autem, quæ deus requirit ab hominibus, illud est præcipuum, ne quid de se glorientur. At si iustificatio constaret ex operibus, homines iactare possent studium suum & industriam. Cùm autem iustificemur gratis ex fide, nihil loci relictum est gloriationi. Itaque Paulus ait, *Exclusa est gloriatio tua: per quam legem? Factorum? Non: sed per legem fidei.* Quare concludit ad hunc modum: *Contendimus iustificari hominem absque operibus per fidem.* Néue putes propositionem eam esse particularem, declarat eam uniuersalem esse. Nunquid, inquit, Iudæorum deus est tantùm? nónne & Gentium? imò & Gentium. Est enim unus deus, qui iustificat Præputium per fidem, & Circuncisionem ex fide. Quemadmodum ergo unus est omnium deus, ita omnes iustificat eadem uia.

48 Et in quarto capite ait, *Ei autem qui non operatur, credenti uerò in eum qui iustificat impium, fides ei imputatur ad iustitiam.* Hac sententia & opera excluduntur, & fides indicatur, per quam iustitia hominibus imputetur. Et statim subiungit de Abrahamo, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut illis quoque imputetur, & sit pater circuncisionis, non illis solùm qui sunt ex Circũcisione, sed etiam ambulantibus per uestigia fidei, quæ fuit in præputio Abrahami patris nostri. Postea ex natura promissionis, ostendit iustificationem esse per fidem. At enim, *Per legem non est promissio Abrahamo & semini eius, ut hæres esset mundi: sed per iustitiam*

ſtitiam fidei: nam ſi illi qui ſunt ex lege eſſent hæredes, abolita eſſet fides, & irrita eſſet promiſsio. In his uerbis duo præclara annotanda ſunt: Primùm eſt, promiſſionem eſſe liberam, neque coniunctam eſſe cum conditione operum: & idcirco quia fides tãquam correlatiuum refertur ad promiſsionem, neceſſe eſt eam talem eſſe, qualis eſt promiſsio: atque idcirco promiſsionem reſpicit per ſeipſam, non autem conditiones indiſpoſitionis noſtræ, quemadmodum Tridentini docuerunt. Alterum eſt, ſi ex illa conditione operum penderet hæreditas & iuſtitia, nihil opus fuiſſet promiſsione. Dixiſſent enim homines, Quid aliud nobis promittitur gratuitò, quod poſsimus noſtro ſtudio & labore uendicare? Aut quid ita neceſſe eſt ut credamus, cùm operibus noſtris poſsimus ad iuſtitiam peruenire? Poſtea Paulus addit cauſam finalem, cur iuſtificatio ſit ex fide: *Ex gratia,* inquit, *quo firma ſit promiſsio*: nam ſi noſtris operibus & præparationibus iuſtificaremur, ſemper nutaret promiſsio: neq; quicquam certi de ea poſſemus cõſtituere. poſtea ſubijcitur exemplum Abrahami, qui ut ſuprà dictum eſt, contra ſpem in ſpem credidit: neque ea reſpexit, quæ ex ipſius parte promiſsioni diuinæ obſtare poterant, nimirum corpus ſuum effœtum iam & centenarium, & ætatem Saræ coniugis. Hæc ſatis declarant, cuiuſmodi fuerit illa fides, per quam Abrahamo imputata eſt iuſtitia, ut ex eo nos quoque intelligere poſsimus, uim & naturam fidei iuſtificantis. Addit etiam Paulus, ex eiuſmodi fide multùm efferri gloriam dei. Nam cùm noſtris meritis & operibus nihil tribuatur, neceſſe eſt, gloriam uniuerſam cedere deo. Itaque Paulus ait de Abrahamo, *Dedit gloriam deo: id pleniſſimè ſciens, quòd quicquid pollicitus eſſet, poſſet etiam præſtare.* Vtque magis exprimeret certitudinem fidei, uſus eſt participio πληροφορηθείς: quo ſignificat Abrahamum pleniſsimo quodam aſſenſu amplexum fuiſſe promiſſionem dei. Et ne quis exiſtimet hanc prærogatiuam propriam & peculiarem datam fuiſſe Abrahamo, Apoſtolus ſubiecit regulam uniuerſalem: atque, non tantùm propter illum ſcriptum eſt, fuiſſe illi imputatum ad iuſtitiam, ſed etiam propter nos, quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Adhæc, ex quinto capite aliud etiam habemus teſtimonium: *Iuſtificati* inquit *ex fide, pacem habemus erga deum per Ieſum Chriſtum: per quem habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam, in qua ſtamus.* Hic duo annotanda ſunt, alterum, nos fide iuſtificari, id'que ex gratia: alterum, ad iſtam gratiam non patere nobis aditum ex præparationibus, aut ex operibus diſponentibus, ſed tãtùm per fidem. In octauo capite, proponuntur ſcalæ quaſi quædam & gradus, per quos perueniendum ſit ad æternam ſalutem. *Quos præſciuit,* inquit, *hos & prædeſtinauit, conformes fieri imaginis Filij ſui, ut ipſe ſit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædeſtinauit, hos & uocauit: quos uocauit, hos & iuſtificauit: quos iuſtificauit, hos & glorificabit.* Hic & enumerati ſunt quinque gradus, præſcientia, prædeſtina-

A tio, uocatio, iuſtificatio, glorificatio: in quib. quod ad rem facit, ſpectemus quid inter uocationem & iuſtificationem intercedat. Nihil autem occurrit, niſi fides. Nam quum uocatio fiat per promiſsionem iuſtificationis & ſalutis, ea per fidem aſſentientem recipitur.

49 Ad finem noni capitis proponitur diſcrimen inter Iudæos & Gentes: & ratio redditur, cur Gentes adeptæ ſint iuſtitiam, non autem Iudæi. Sic enim ait Paulus, *Quid igitur dicemus, quòd Gentes quæ* B *non ſectabantur iuſtitiam, apprehẽderunt iuſtitiam, quæ eſt per fidem: Iſrael autem qui ſectabatur iuſtitiam, ad legem iuſtitiæ non peruenit: quia non ex fide, ſed tanquam ex operibus:* Nihil poteſt his uerbis eſſe apertius: docent enim eos qui uolunt iuſtificari fide, aſſequi iuſtitiam: eos uerò qui ad id aſpirare uolunt per opera, fruſtrà contendere. Hoc idem probat ab initio capitis decimi, ubi geminam deſcribit iuſtitiam: alteram, quam appellat noſtram, quæ conſtat operibus: alteram, quam dicit dei, quæ apprehenditur fide. ſic autem loquitur, C *Ignorantes dei iuſtitiam, & ſuam uolentes conſtituere, iuſtitiæ dei nõ ſunt ſubiecti.* Hinc apparet, eos qui ſuam, hoc eſt, operũ iuſtitiam uolunt ſtabilire, excidere à iuſtitia dei. Pergit Paulus, & huius geminæ iuſtitiæ naturam magis patefacit: Moſes, inquit, de iuſtitia quæ eſt ex lege ita loquitur, *Homo qui fecerit ea, uiuet in eis.* His uerbis oſtendit, iuſtitiam legis ſitam eſſe in operibus. De iuſtitia autem quæ eſt ex fide ita loquitur, *Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum* D *Chriſtum deducere, aut quis deſcendet in abyſſum, Chriſtum reuocare à mortuis? Sed quid dicit? propè eſt uerbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc eſt uerbum fidei quod prædicamus, quòd qui corde crediderit, & ore confeſſus fuerit Dominum Ieſum Chriſtum, ſaluus erit.* Hinc uidemus, non iuſtitiam legis quæ habetur ex operibus: ſed iuſtitiam fidei eam eſſe, quæ ſalutem conciliet. idque poſterioribus uerbis apertius confirmatur. Nam in eo quod additur, *Corde creditur ad iuſtitium, ore autem confeſsio fit ad ſalutem:* Poſterior clauſula E de confeſsione, quæ uidetur eſſe opus externum idcirco adiecta eſt, ne fidem qua iuſtificamur, putemus otioſam eſſe oportere: non enim illa uana eſt, aut ſterilis, qualem aduerſarij noſtri ſomniant nos obtrudere. Habet ea fructus copioſiſsimos & uberrimos, inter quos primum locum obtinet, & in primis neceſſaria eſt cõfeſsio pietatis. Huc adiunxit Paulus teſtimonium Prophetæ, *Qui credit in illum, non pudefiet.* Illi ſolent affici pudore, qui præter opinionem fruſtrantur eo, quod ſe ſperabant conſequuturos. Itaque ſenſus eſt, Qui credit F in Chriſtum, & in hac fide ſalutem expectat, non afficietur pudore, quoniam ſpe ſua non fruſtrabitur. Aliud teſtimonium additur petitum ex Ioele Propheta, *Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit:* quibus uerbis promiſsio ſalutis adſcribi uidetur inuocationi. Sed Paulus utiliter docet, quod à me aliàs ſæpè dictum eſt, quando promiſſiones adiungi uidentur operibus, ab illis ſemper recurrendum eſſe ad radicem & fundamentum, nimirùm ad fidem. Ita Paulus hoc loco cùm G dixiſſet, *Qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit:*

statim subiunxit, *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt?* Ita rem uniuersam ab inuocatione resoluit in fidem. Neue putes, fidem ui sua habere aliquid unde iustificet, rursus ab illa recurrit ad obiectum: *Quomodo* inquiēs *credent, sine prædicāte? quomodo prædicabunt, nisi mittantur? Et fides est ex auditu, auditus autem per uerbum dei.* Extremum ergo caput resolutionis, est uerbum dei, & promissio de Christo: unde tanquam ex fonte, salus & iustificatio nostra deriuatur. Capite undecimo proponitur *ἀντίθεσις* incredulitatis & fidei: quæ maximè facit ad confirmandum id, quod nunc docemus. *Rami effracti sunt, ut insererer:* Hæc erat obiectio Gentium contra Iudæos. Paulus respondet, Bene: illi propter incredulitatem effracti sunt, tu autem fide stas. Hic ratio redditur ruinæ & exitij hominum, & ex altera parte salutis & constantiæ: nimirùm incredulitas & fides. Et de Iudæis aliquando restituendis addit, *Quòd si illi non permanserint in incredulitate, rursus inserentur: deus enim potens est eos inserere.* Hic uidemus per discessum ab incredulitate, qui situs est in credendo, homines prolapsos restitui. Id uehementer facit contra errorem illorum, qui etsi utcunque fateantur, primam iustificationem dari gratis, sine ullis præcedentibus operibus: tamen hominibus prolapsis, non concedunt restitutionem ad iustificationem nisi per satisfactiones, & multa opera præparatoria.

Nota Scripturas docere ἀνάλυσιν ab operibus ad fidem, & à fide ad obiectum.

Restitutio lapsorum, fieri per fidem.

50 Hæc ex epistola ad Romanos: nunc aliàs ordine persequemur. Prima Corinthiorum primo capite ita scribitur, *Quia mundus in sapientia dei non cognouit deum per sapientiam: placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Quoniam sapientes huius mundi, inquit Apostolos, per naturalem inquisitionem, non potuerunt apprehendere sapientiam dei, qua seruarentur: deus pro sua bonitate contrariam uiam instituit, nimirùm prædicationem Euangelij: quæ carni uidetur stultitia, ut per eam salus daretur hominibus, non quibusuis tamen, sed credentibus. Itaq; secundæ Corinthiorum primo ita scribitur, *Fide statis:* ex quibus uerbis intelligimus, fundamentum quo firmamur & stabilimur in uia salutis, esse fidem. Adhæc, Paulus ad Galatas capite secundo reprehendens Petrum simulationis, qua uidebatur inducere Gentes ut cæremonias Iudaicas obseruarent, ita loquitur, *Si tu Iudæus cùm sis, gentiliter uiuis, & non Iudaicè, quomodo Gentes cogis Iudaizare? Nos enim natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores, quoniam scimus non iustificari hominem ex operibus legis, & ipsi credidimus in Christum, ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Hic uidemus Apostolos ideo sequutos esse Christum, ut iustificarentur ex fide, quod non potuissent assequi ex operibus. Et postea, *Quòd autem nunc uiuo in carne, per fidem uiuo filij dei,* Quod perinde est ac si diceret, Adhuc quidem peccatum hæret in carne mea, & in ea mortem circunfero: uitam tamen habeo, non ex meo merito, sed per fidem filij dei. In tertio capite ita scribit, *Hoc ex uobis scire uelim, Spiritum accepistis ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Et statim subijcit, *Qui suppeditat uobis Spiritum, & in uobis efficit uirtutes, hoc ex operibus legis facit, an ex auditu fidei?* Ex his intelligimus, fidem esse, non opera, per quam apprehēdimus dona dei. Et addit, *Scitis quòd qui sunt ex fide, illi sunt filij Abrahami:* non alia id sanè causa, nisi quòd illum credendo imitentur. Itaque inquit, *Scriptura præuidens quòd deus iustificet Gentes ex fide*, rem lætam prius nuntiauit Abrahamo dicens, *In te benedicentur omnes gentes.* Benedictio non est propagata ad illas, quòd ex carne Abrahami duxissent originem, sed quòd uestigia fidei persequerentur: Alioquin ex Abrahamo secundum carnem, quod quidem legi possit, non proseminati sunt nisi Ismaelitæ, Edomæi, Israelitæ. Sequitur conclusio, *Igitur qui sunt ex fide, benedicentur cum fideli Abrahamo.* Benedici autem, Hebraica phrasi non aliud est, quàm percipere dona dei: inter quæ primum locum tenet iustificatio. Itaque sequitur, *Ut in Gentes per Christum ueniret promissio Abrahamo, quò accipiamus promissionem Spiritus sancti per fidem.* Habemus ergo promissionem Spiritus sancti, non apprehendi per opera, ut multi finguut. idquè ratio satis indicat. Nam cùm Dominus, (ut pauló pòst dicetur) per promissionem donauerit Abrahamo, uidendum est quid ad promissionem referatur tanquam correlatiuum. Id autem, uti docuimus, nihil esse potest, nisi fides: illa enim tanquam obiectum proponit sibi promissiones dei.

51 Addit adhæc Paulus, *Scripturam conclusisse omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Hæc ea causa est, cur diuinæ literæ tam diligenter ostendant hominibus, quemadmodum sint obnoxij peccatis: uidelicet, quò magis incitentur ad amplectendas promissiones dei per fidem, saltem, quando non habeant opera bona, quibus eas possint apprehendere. Idem ex eo intelligimus quod posteà subditur, *Lex pædagogus noster est ad Christum, ut iustificemur per fidem.* Ea uerba nihil aliud uolunt, nisi legem idcirco indicare peccata, & suam hominibus infirmitatem proponere, & illorum cupiditates irritare: unde peccata magis magisquè augeantur, ut illi ita admoniti redeant ad Christum, & ab eo per fidem haurire possint iustitiam. Quod illi certè fecerunt, de quibus dicitur, *Omnes filii dei estis per fidem Iesu Christi.* Quid enim est esse filios dei, nisi adoptionem iam esse consequutos, quod per regenerationem seu iustificationem tantùm adipiscimur? Et capite quarto, *Nos autem*, inquit, *fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.* Non aliud autem est esse filios promissionis, quàm fidem habere illis quæ deus pollicetur, quò euadamus filij ipsius, quemadmodū ipse promittit fore. Ita.n. Isaacus natus est Abrahamo, non ui naturę, sed beneficio diuini promissi. In 5. cap. addit, *Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.* Hoc loco duo attingūtur, spiritus dei quo refingimur & renouamur ad salutem: & fides, per quam iustitiam apprehendimus. Quare in hoc negotio iustificationis nostrę, quāuis multa alia in animis nostris sint opera Spiritus

Spiritus sancti, præter fidem tamen illa iustificationem non faciunt. Itaque Apostolus concludit, *Circuncisio nihil est, & præputium nihil est: sed tantùm fides, quæ per dilectionem operatur.* Ab hac tantùm pendet iustificatio: ab hac inquam, non mortua, sed uigente & uiua. Et ea causa Paulus addidit, *Quæ per dilectionem operatur.* Quod tamen non ita debet intelligi, quasi fides à dilectione pendeat, aut ab ea ut loquuntur, formam habeat: sed quòd, si debeat erumpere in actum, & seipsam ostendere, id faciat necesse est per dilectionem: Ita scientia alicuius non ex eo pendet, quòd is alios doceat, sed ea re maximè declaratur. At si perfectio aliqua ex istis actionibus diligendi & docendi redundet in fidē & scientiam, id alia de causa fit, non quidem quòd ea inde pendeant, aut formam suam habeant, quemadmodum multi Sophistæ somniarunt.

52 In epistola ad Ephesios capite secundo ita scribitur, *Gratia seruati estis per fidem, & id non ex nobis: dei enim donum est.* Et deinde in tertio, *Vt secundum diuitias gloriæ suæ det nobis, ut fortitudine roboremini in interiori homine per spiritum, quo Christus habitet in cordibus uestris per fidem.* Qui in seipso Christum habet, is omnino iustitiam habet. De illo enim Paulus scribit ad Corinthios priori capite secundo, *Qui factus est nobis sapientia, iustitia, sanctitas & redemptio.* Hic ergo ostenditur, per quid Christus habitet in cordibus nostris, nimirùm per fidem. Rursus Paulus capite tertio ad Philippenses, *Vt inueniar,* inquit, *in illo non habens iustitiam meam quæ est ex lege, sed eam quæ est ex fide Iesu Christi.* Hic eam iustitiam, quæ est ex operibus & ex lege, appellat suam: eam uerò quæ est ex fide, quam'que maximè optat, appellat iustitiam Iesu Christi. Ad Hebræos etiam scribitur capite undecimo, *Sancti per fidem uicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt promissiones.* Hæc indicant quantum tribuendum sit fidei. Sanctos enim per eam non tantùm occupasse externa regna dicitur, uerùm etiam exercuisse opera iustitiæ, nimirùm, ut sanctè atque inculpatè uiuerent, & adipiscerentur promissiones dei. Petrus autem in priori sua epistola capite primo, *In potentia dei custodimini,* inquit, *ad salutem per fidem.* His uerbis significantur duo principia salutis nostræ. Alterum est uis & potentia dei, quæ omnino necessaria est, ut salutem consequamur: alterum est fides, quo tanquam instrumento salus nobis applicatur. Ioannes in prima epistola capite quinto, *Omnis,* inquit, *qui credit Iesum esse Christum, ex deo natus est.* Nasci autem ex deo nihil aliud est, quàm iustificari, aut renasci in Christo. Sequitur in eodem capite, *Hæc est uictoria quæ uincit mūdum, fides nostra:* quo testimonio declaratur, nulla re alia depelli à nobis diaboli, peccati, mortis & inferni tyrannidem, nisi sola fide. Ad finem autem eiusdem capitis additur, *Hæc autem scripsi uobis, qui creditis in nomine filij dei, ut sciatis, quòd habeatis uitam æternam, ut credatis in nomine filij dei.*

53 Nunc ex Euangelistis quoque, quod ad propositam quæstionem faciat, colligamus. Matthęus capite octauo ait, Christum uehementer admiratum fidem Centurionis, & fassum esse, se talem non reperisse in Israele: & conuersum ad illum dixisse, *Sicut credidisti, ita fiat tibi.* Hic occlamant quidam, hanc historiam, & alias similes non agere de iustificatione, uerùm de corporis tantùm, & externis beneficijs à deo collatis. Sed istos scire oportet, peccata in nobis causas esse molestiarum & afflictionum corporis. Nam uno excepto Christo, qui prorsus innocens mortuus est, cæteri omnes, quia peccato sunt obnoxij, nihil aduersi patiuntur immeritò. Et quamuis deus non semper hoc respiciat in calamitatibus infligendis, sępè enim immittit aduersa ad declarandam gloriam suam, & ad probationem suorum: nemo tamen dum ita uexatur, iactare potest, secùm iniustè agi: nemo enim tam sanctus est, quin in se habeat peccata, quę talibus, aut etiā maioribus supplicijs digna sint. Caussa autem non sublata, nec solet, nec potest remoueri effectus. Quare Christus, quum homines absolueret à morbis corporum, manifestè declarauit se esse eum, qui illos iustificaret à peccatis. Atque ita rem habere, idem Euangelista docuit capite nono. Nam cùm paralyticus oblatus esset Christo curandus, ait Christum respondisse, ἀφέωνταί σοι: *Condonantur tibi peccata tua.* Quo dicto, quum Scribæ & Pharisæi offenderentur, ut intelligerent caussa malorum sublata, ipsa etiam mala auferri, iussisse eum paralyticum surgere, lectum suum tollere, & abire. Liquidò ergo patet, Christum per sanationes corporum, illum se esse declarasse qui remitteret peccata: & quemadmodum illæ sanitates percipiebantur fide, ita homines per eandem iustificari, & peccatorum condonationem accipere. In eodem capite nono narratur, Christum respondisse duobus cæcis uehementer instantibus, atque implorantibus ut sanarentur: *Creditis me hoc posse præstare uobis?* Quumq́; illi respondissent se credere, illum addidisse, *Sicut credidistis, ita fiat uobis.* Quumq́; Seruator noster ad ædes Archisynagogi proficisceretur, ut filiam eius excitaret à morte, assectata est eum mulier, quæ sanguinis profluuio laborabat, tanta fide prædita, ut secum ita cogitaret, si uel fimbriam uestis eius attigisset, sese statim fore saluam. Itaque Christus illi respondit, *Confide filia, fides tua te saluam fecit.* Cur autem Christus fiduciam adiungat ad fidem, diximus suprà ab initio huius quæstionis, quum fidei naturam exponeremus. Docuimus enim, tam fortem tam'que uehementem esse assensum illum, quo apprehendimus promissiones dei, ut cæteri animi motus illi conuenientes, necessariò consequantur. In Luca etiam narratur historia de muliere illa peccatrice, cui Dominus ita respondit, Fides tua te saluam fecit, significans se illi per fidem condonasse peccata. Ardentem autem fuisse eius mulierculæ fidem, ostendit ex effectis, quod multum diligeret, quod oscularetur pedes, quod'que eos ablueret lachrymis, & capillis extergeret.

54 In Euangelio Ioannis cap. 3. Christus ait Nicodemo, *Sic deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut qui credit in eum non pereat, sed habeat*

uitam æternam. Et in eodem capite Ioannes Baptista de Christo sic loquitur, *Qui credit in Filium, habet uitam æternam: qui autem non credit, non habet uitam, sed ira dei manet super eum.* Ex quo loco non tantùm id colligimus, quod tractamus in præsentia, sed etiam hoc, alienos à Christo, & incredulos nihil posse facere quod placeat deo: & propterea non mereri de congruo, ut loquuntur, utque affirmāt aduersarij, gratiæ dei. Et in cap. 6. Christus ait, *Hæc est uoluntas eius qui misit me, ut qui uidet Filium & credit in eum, habeat uitam æternam: Et ego* inquit, *resuscitabo illum in nouissimo die.* Et quum prius dixisset, *Nemo uenit ad me, nisi Pater traxerit illum:* &, *Qui audiuit à Patre meo, & didicit, uenit ad me:* subiecit posteà, *Et qui credidit in me, habet uitam æternam:* In capit. 11. Christus excitaturus Lazarum dicit Marthæ, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum.* Et in cap 17. *Hæc est uita æterna, ut agnoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum.* Hic autem obseruare debemus, non esse sermonem de frigida notitia, sed de efficaci ac robusta fide. Quare si ea est uita æterna, erit etiam iustificatio. Nam iustificatio & uita sic inter se coniungūtur, ut altera pro altera sæpe accipiatur. Et reuera nihil aliud est iustificatio, quàm æterna uita iam nunc in nobis inchoata. Et cap. 20. *Hæc,* inquit, *scripta sunt, ut credatis, quòd Christus est Iesus, & ut credentes uitam æternam habeatis.* In Actis Apostolicis cap. 15. ita scribitur, *Fide purificans corda illorum* Quo in loco Petrus loquitur de Gentibus non adigendis ad opera legis Mosaicę: Christum enim sine illis donasse eas Spiritu sancto, & corda illarum à peccatis repurgasse per fidem. Paulus etiam in concione apud regem Agrippam, dixit, se uocatum fuisse à Christo, ut mitteretur ad Gentes, quæ suo ministerio illuminarentur, & fide acciperent remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos. Atq; hæc testimonia hactenus collegimus ex nouo Testamento: Ex ueteri autem, si omnia recensere uellem quę occurrunt, nimis essem prolixus. Et si qui sunt ita animo obstinato, à quibus ea quæ diximus extorquere non posint confessionem ueritatis, apud illos, ne si plura quidem adderentur, quicquam proficeretur. Quare contentus ero paucis: & præter illa quæ Paulus citauit ex cap. 15. Genes. *Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Ex Abacuch, *Iustus ex fide sua uiuit:* Ex Dauide, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates:* Ex Esaia, *Omnis qui credit in illum, non confundetur,* & alia pauca id genus. Citabo cap. 53 Esaiæ, in quo Christus expresisissimis uerbis depingitur. Is enim ibi dicitur tulisse dolores nostros, & portasse infirmitates nostras: dedisse animam suam hostiam pro peccato, & alia multa, quæ ita clara sunt, ut in alium neminem conuenire posint, præterquam in Iesum Christum Seruatorem nostrum. Et additur, *Et per notitiā sui iustificabit iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit.* Hæc uerba docent, Christum iustificare multos, nimirùm electos, per scientiam & notitiam sui, quæ certè non alia est, quàm uera fides: atq; ita, ut ipse in se suscipiat & portet illorum scelera. Et Hieremias scribit

Probatur alienos à Christo nil boni posse facere, quod placeat Deo.

A cap. 15. *Deus, oculi tui nónne ad fidem?* scilicet respiciunt: ac si diceret, Quamuis omnia uideas, & nihil te lateat rerum humanarum, maximè tamen fidem spectas, ut radicem & fundamentum omnium bonarum actionum. Atq; ista satis sit attulisse ex oraculis Scripturarum.

55 Nunc mihi diluendæ sunt obiectiones, quæ contra secundam istam propositionem adduci solent. Incipiemus autem à Pigghio, quoniam aduersarij nostri illum habent pro Achille suo, & eū putant subtili suo acumine ad intima mysteria ueritatis solum penetrasse. Is ergo ita cauillatur, Non B iustificamur eo, à quo ista iustificatio auelli potest: Causæ enim ab effectis distrahi & diuelli non ualent. Fides autem à iustificatione separatur: multi enim credentes turpisimè uiuunt, tantum abest ut uideri posint iustificati. Sed quoniam putat id negari posse, rationem adducit, ut probet nō pugnare cum natura & definitione fidei, quin iustificatio posit ab ea separari. Atq; obijcit ex 13. cap. C prioris ad Corinth. *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, & charitatem non habuero, nihil sum.* Ex his uerbis concludit, fidem à charitate posse separari, & propterea ab omnibus operibus bonis. Citat etiam illud ex Matthæo, *Venient multi in illo die & dicent, Domine, in nomine tuo prophetauimus, & eiecimus dæmonia, & signa fecimus:* sed illis respondebitur, *Non noui uos.* Ista signa inquit Pigghius, fieri non possunt absq; fide. Quum ergo illi excludantur à regno cœlorum, qui ea fecerint, apparet D eos non fuisse iustificatos: quare in illis fides disiuncta erat à iustitia. Sed hoc multò clarius confirmari arbitratur ex Ioāne: Is enim ait, multos principes sacerdotum credidisse in Christum, qui tamen illum non audebant palàm profiteri: uerùm qui abhorrent à confesione nominis Christi, alieni sunt à salute. Ipse enim ait, *Quem puduerit mei coram hominibus, eius me pudebit coram Patre meo.* Hæc argumenta etiamsi prima fronte præ se ferant aliquam speciem, tamen si ea presius excutias, intelliges id illis conuenire, quod Epictetus pronun- E tiauit de libris suis: τάδε ἐστὶν ἐνυπνίων νερτέρων φαντάσματα: sunt ista spectra somniorum inferorū. Quare rationes diligenter ponderandæ sunt, non ex primo aspectu iudicandæ. Vtq; in monetis non tam inscriptiones aut imagines attendere solemus, quàm probitatem & pondus materiæ: sic in argumentis non tam splendorem & speciē, quàm rem ipsam, & uim spectare atq; expendere debemus. Nos primùm negauimus, fidem auelli posse à iustificatione. Et quod Pigghius ait, id non pu- F gnare cum natura ac definitione fidei, non admittimus. Reclamant enim & Sacræ literæ, & sensus definitionis fidei, & Patres. Nam quod ad Scripturas attinet, Ioannes ait, *Qui credit Iesum esse Christum filium dei, ex deo natus est: Et qui ex deo natus est, non peccat.* Dum enim fides uiget in corde nostro, peccata illa quæ uastant conscientiam, & alienant à deo, non committimus. Quomodo ergo ait Pigghius, non pugnare cum natura fidei, ut à iustificatione & à bonis operibus separetur? præsertim G quum Ioannes dicat, *Qui peccat, nō nouit deum:* Hoc etiam

An à fide separari posit iustificatio.

Epicteti iudicium de suis libris. Simile.

etiam Patres uiderunt. nam Cyprianus de Simplicitate prælatorum, ubi conqueritur de temporum suorum infœlicitate, quòd charitas, timor, bona opera, & alia id genus uiderentur admodum refrixisse, ita scribit, *Nemo futurorum metum cogitat: diem Domini, & iram dei, & incredulis uentura supplicia, & statuta perfidis æterna tormenta nemo considerat. Quod conscientia nostra metueret si crederet: quia non credit, omnino nec metuit: si autem crederet, & caueret, euaderet.* Ostendunt hæc uerba, cum uera fide coniunctũ esse timorem dei, & æternorum suppliciorum cautionem, ac fugam peccatorum. Eat nunc Pigghius & dicat, ueram fidem auelli posse à sanctis motibus animi, & à bonis operibus. Idem cum Cypriano asserit Hieronymus cõtra Luciferianos. Quòd si uerè inquit, crederem, illud cor, quo Deus uidetur, mundarem, manibus tunderem pectus, lachrymis genas rigarem, corpore inhorrescerem, ore pallerem, iacerem ad Domini mei pedes, eos'que fletu perfunderem, crine tergerem, hærerem certè trunco crucis, nec prius amitterem, quàm misericordiam impetrarem. Hinc etiam apparet, cum uera fide, bona opera & pœnitentiam coniungi.

Fidem à iustificatione nõ separari. Simile.

66 Quod autem ad definitionem & naturam fidei attinet, satis probari potest illam à iustificatione, & à bonis operibus, hoc est, ab effectis suis non posse separari. Est enim fides, non uulgaris, sed firmus & uehemens assensus, isq; profectus à Spiritu sancto. Quod si miser aliquis damnatus capitis, humanam tantam promissionem acciperet, se esse liberandum, & uerbis illis haberet fidẽ, statim animo toto mutaretur ad hilaritatem, & nũcium talia pollicentem amare inciperet, eiq;, quacunque in re posset, obsequi: Quantò plus tribuendum est ueræ fidei, quæ habetur uerbo Domini, & afflatur à diuino Spiritu? Quare si illa humana fides mirificos animi motus secum trahit, quomodo possumus ueram & Christianam fidem nudam à bonis operibus & desertam, & solam constituere? Satis ergo iam uidemus & ex Diuinis literis, & ex Patribus, & ex definitione ac natura fidei, non posse eã à iustitia & sanctis operibus dirimi. Nũc ueniamus ad Paulum: Is ait, *Si habuero omnem fidẽ,* &c. Sed quid nouit Pigghius, Paulum ibi loqui de fide generali, quæ habetur promissionibus dei, & iustificat: ac non potius de particulari, qua eduntur miracula, estq; charisma, siue donum gratuitũ Spiritus sancti? Ea non accommodatur ad omnia, quæ in Sacris literis habentur, sed tantùm est uehemens quædam fiducia, qua certò credimus, deũ hoc aut aliud miraculum esse facturum. De hac fide Chrysostomus Paulum hoc loco interpretatur. Neúe hæc distinctio alterutra ex parte careat nomenclatura, alteram fidem appellant dogmatum, alteram signorum. Et ad hanc fidem posteriorem Chrysostomus appellat illa uerba, *Si habueritis fidẽ ut granum sinapis, dicetis huic monti, Tolle te hinc, & proyce te in mare: & fiet.* Neq; certè negari potest hoc genus fidei. Nam Paulus cap. 12. prioris Epistolæ ad Corinthios recensens charismata, quæ Spiritus sanctus distribuit cuiq; prout uult, ita scribit, *Alij datur per Spiritum sermo sapientiæ: alij uerò sermo scientiæ secundum eundem spiritum: alii uerò fides per eundem spiritum: alii dona sanationum per eundem spiritum.* Hic uidemus fidem numerari inter dona spiritus gratuita, aut charismata: id'que tertio loco, quod Paulus de uniuersali fide qua iustificamur, non dixisset. Et si diligenter expendas, animaduertes eundem ordinem à Paulo conseruari in decimotertio capite prioris ad Corinthios. Vt enim hic primo loco ponit sermonem sapientiæ, ita ibi prophetiam: ut hic secundo loco scientiam, ita ibi quoque eodem loco scientiam: ut hic, ita ibi quoque tertio loco fidem: utq; hic fidem sequitur donum sanationum & miraculorum, ita ibi translatio montium. Quare ea, quæ Paulus de singulari fide pronunciauit, non debent ad fidem uniuersalem & iustificantem detorqueri. Id enim est admittere paralogismum à secundum quid ad simpliciter: *Ac* si quis ita diceret, Ista fides potest separari à iustificatione, quæ appellatur fides secundũ quid: ergo fides uera & iustificans, quæ simpliciter uocatur fides, potest à iustificatione separari. Quòd si quis duas species disparatas ita componat, ut uelit eandem proprietatem utriq; adscribere, facilè decipietur.

57 Sed uidit Pigghius hac facili & plana expositione argumentationem suam posse refelli, eo'que conatus est eam nobis eripere, oblitus interim authorem & patronum eius esse Chrysostomum. Ad infringendam autem eam utitur hoc argumento, Paulus apertè dicit, *Omnem fidem*: quare non licet id de aliqua singulari fide intelligere: Apostolus enim facit propositionem uniuersalem. Sed scire istum oportuit, uniuersales propositiones contrahendas esse ad materiam eam, de qua sermo instituitur. Idq; quamuis multis exemplis doceri possit, tamen in præsentia uno tantùm contenti erimus. Paulus in eadem illa Epistola ad Corinthios capite primo ait, se gratias agere deo pro illis, quòd essent ditati omni sermone, & omni notitia. Non tamen est credibile, illos per spiritum Christi præditos fuisse scientia naturali, Metaphysica, Mathematica, Iurisprudentia, & alijs liberalibus disciplinis: sed tantùm omni notitia, quæ ad pietatem & Euangelium pertineret. Neq; uerisimile est, illos ui Spiritus sancti ornatos fuisse omnibus rhetoricis, dialecticis, poeticis, historicis sermonibus: sed illis, qui pertinerent ad Ecclesiam, sana doctrina & pijs admonitionibus ædificãdam. Itaq; propositiones quamuis sint uniuersales, tamen non semper simpliciter accipiendæ sunt, sed interdum ad negotium de quo agitur, astringi debent. Quod ergo Paulus ait, *Si habuero omnem fidẽ,* intelligimus de omni illa fide, quæ inseruiat edendis miraculis. Et istam contractionem esse necessariam, uerba quæ sequuntur indicant: Paulus enim statim subiecit, *Ita ut montes transferam.* Chrysostomus etiam ait, se in illa uniuersalitate uidisse, hanc particularem sententiam necessariò fuisse intelligendam. Ait enim, dubitari posse, quomodo Christus dicat, ad transferendos montes satis esse paruam fidem, quæ exiguitate sua referat granum sinapeos, quum Paulus dicat, *Si habuero omnem fidẽ,*

Fides dogmatum, & miraculorum.

Vniuersales propositiones contrahendæ ad subiectã materiam.

ita ut montes transferam: quasi ad id efficiendum opus sit insigni magnitudine fidei. Ita soluit quæstionem, ut dicat, Christum locutum ex ueritate & natura rei: charisma enim fidei satis esse ad edenda maxima miracula, quamuis minimum fuerit. Paulum autem respexisse opinionem & iudicium hominum: illi enim, quum uideāt magnitudinem & uastitatem montis, non putant eum transferri posse sine incredibili quadam fidei efficacia ac magnitudine. Neque multum iuuat causam Pigghij, quod Erasmus respondens doctoribus Sorbonicis, hanc interpretationem nostram reiicit. Ratio enim eius primùm infirma est, deinde falsa: nam ait, propositum Apostoli fuisse, ut charitatem laudaret ex collatione: Quæ autem laus illa foret inquit, si illa confertur cum fide, quæ unum quoddam sit ex donis gratuitis Spiritus sancti, & incidere possit tam in improbos homines, quàm in probos? Frigidè enim laudaret hominem, qui eum diceret præstare cani, aut urso. Primùm hoc falsum est, Paulum non conferre charitatem cum donis gratuitis. Commemorat enim prophetiam, scientiam & donum linguarum: eisq; charitatem anteponit. Deinde infirmum est quod ait, si nostra interpretatio recipiatur, Appstolum conferre charitatem tantùm cum donis gratuitis. Fatemur enim sub finem, collationem fieri cum uera fide. Ait enim Paulus, *Tria hæc sunt, fides, spes & charitas: maior autem est charitas*. Et ratio adfertur, quia illa manet, & aliæ desinent. Porrò plena est collatio, si, ut nos dicimus, incipiatur à charismatis, & ordine deinceps perueniatur ad uirtutes theologicas: imò ex eo, quòd Paulus ad extremum capitis, confert charitatem cum uera fide, uerisimile est, id eū anteà non fecisse. Sed si hoc daremus, & utroque pollice, ut dici solet, suffragaremur Pigghio, fidem illam de qua Paulus loquitur, esse illam uniuersalem qua homines iustificantur, tamen ne sic quidem causam obtineret. Nam quum Apostolus omnibus modis eueheret charitatem, amplificationem adhibere uoluit à fictione. Est autem fictio rhetoricus color, pueris etiam notus. Nec tamen Paulus ea causa falsum enuntiat, utitur enim propositione conditionali, quam resoluere non licet in categoricam, & ueritas interim nihilominus conseruatur. Vt si dicerem alicui, Si haberes uitam rationalem sine animali, non afficereris perturbationibus: nemo hunc sermonem arguere posset falsitatis: Et tamen fieri non potest, ut rationalis uita in homine separetur ab animali. Huiusmodi etiam loquutiones inueniuntur in Sacris literis, ut, *Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades* Et, *Si assumpsero pennas auroræ, & habitauero in extremis maris, illuc me deducet dextera tua*. Veræ sunt istæ sententiæ: nec tñ fieri potest, ut homo pennas auroræ sibi cōmodet. Ad eundem modū nos dicemus, si quis fidem separaret à charitate, redderet eam inutilem: etsi ea reuera à charitate separari non posit. Paulū aūt eo loco huiusmodi hyperbola, seu fictione usum esse, ea satis ostēdūt, quæ paulò antè dixerat: Si linguis hominum loquar & Angelorū, charitatem aūt non habeam, factus sum uelut æs sonās, aut cymbalū tinniens. Atqui scimus, Angelos nec corpora habere, nec linguas: Paulus tamē nihilominus uera dicit, Quod si haberēt linguas, & ego illis loquerer, id tamē mihi sine charitate nihil prodesset. Atq; hāc expositionē cōfirmat Basilius in Epist. ad Neocæsarienses: Ait. n. Apostolū hoc loco cōmendare uelle charitatē, & uti eū ait his rationibus, nō quod ea omnia, quæ hic recenset, separari possint à charitate. Superioris itaq; interpretationis, authorē habemus Chrysostomum: posteriorem confirmat Basilius. Eat nunc Pigghius, & ex hoc Apostoli dicto conficiat si potest, id quod tantoperè contendit.

Erasmi sententia.

Figura fictionis.

58 De illis autem uerbis Matthæi, *Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & dæmonia eiecimus*, &c. quæ Pigghius negat fieri posse absq; fide, eos tamen qui illa fecerint, non esse iustificatos, quū excludantur è regno cœlorum. Respondere possumus eadem dissolutione, quam iam attulimus: nimirum, illos quos Matthæus commemorat, habuisse fidem signorum, aut mortuam, non autem ueram & iustificātem: deinde non uideo quàm uerū sit, miracula edi non posse sine fide. Deus enim interdum efficit miracula non propter fidem eius, per quem fiunt, sed uel ad illustrandam gloriam suam, uel ad ferendum testimonium ueræ doctrinæ. Certè Moses & Aaron, quum elicerent aquam ad petram contradictionis, hæsitabant in fide: deus tamē, ut promissio sua staret, magno miraculo aquas populo dedit, & Mosen atq; Aaronem redarguit infidelitatis. Et Naaman Syrus, dubitauit de recuperanda salute sua in aquis Iordanis. Imò abire etiam uoluit, quòd diceret flumina suæ regionis multis partibus præstare Iordani: tamen deus nihilominus miraculo suo non defuit. Et, quū cadauer coniectum esset in sepulchrum Elizęi, magno miraculo factum est, ut ad contactum ossium Prophetæ uita illi restitueretur. Atqui fides ibi nulla fuit, nec in cadauere, nec in ossibus Prophetæ, neq; in illis qui mortuum eò coniecerunt: nec tamen semper cùm abest fides, conceditur petentibus ut miracula faciant. Nam in *Actis* legimus, quum filij Scæuæ pontificis exorcistæ uellent eijcere dæmonia in nomine Christi, quem Paulus prædicaret, diabolum respondisse, *Iesum noui, & Paulum scio, uos autem qui estis?* & statim in eos insiluisse. Hic uidemus, Deum noluisse exhibere miraculum quum peteretur, ut credibile est ab hominibus malis & incredulis. Contrà tamen habemus apud Marcum capite nono, quendam eiecisse dæmonia in nomine Christi, qui tamen Christum non sequebatur: cum'que Ioannes eum prohibere uoluisset, Christum eius factum non probasse. Ex his Pigghius uidere potuisset, non semper ad edenda miracula requiri fidem. Et tamen si dare uellem, necessariò requiri fidem, satis esset ad eam rem aut illa signorum, aut etiam mortua.

Non semper interueniente fides miracula fiunt.

59 Pigghius ergo secunda sua confirmatione nihil agit: non enim quicquam habet synceri. Nunc expendamus 3. cap. Ioannes ait, *Multi ex principibus crediderunt in illū: sed eū non cōfitebantur, ne eijcerentur è synagoga*. Nō ergo iustificabātur fide. Ratio hæc

hæc ficulnea potius est, quàm ut ille putat adamãtina. Nos enim negamus, illos uerè credidisse. Assensus enim ille non alius fuit, quàm humanus. Cùm enim uiderent effici à Christo pręclara opera, & eius doctrinam euidentissimis signis comprobari, humana quadam persuasione cœperũt illi assentiri. Diabolus etiam, quum multarum dei actionum sit conscius, assentitur & credit ueritati: Illum tamen credibile non est, uera fide induci ad credendum. Illorum autem principum fidem uerã & uiuam non fuisse, ex eo apparet, quòd Christus illis dixit, *Quomodo potestis credere, quum gloriam quæratis ab hominibus?* Ex quibus uerbis intelligimus eos, qui pluris faciunt gloriam humanam quàm pietatem, non posse in deum uerè credere. Atqui illi principes inter eos erãt numerãdi: tanti enim fecerunt æstimationem & iudicium hominum, ut potius quàm ejicerẽtur è synagoga, & infamia aliqua notarentur apud populum, maluerunt relinquere cõfessionem nominis Christi. Proinde quũ Dominus dicat tales non posse credere, & Ioannes affirmet eos credidisse, manifestum est, illos de alia atq; alia fide loquutos esse: nisi dicere uelimus, duo contradictoria simul esse uera. Ioannes ergo loquutus est de fide humana, Christus autem de syncera & uera. Eam oportet cum confessione cõiunctam esse, ut Paulus exposuit, *Corde* inquiẽs *creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Qui uidet cõnexionem inter iustitiam & salutem, eum necesse est etiam uidere coniunctionem quæ esse debet inter fidem & professionem. Dicimus itaq;, fidem illorum fuisse mortuam: mortua autem fides non est fides, non magis quàm homo mortuus, est homo.

Fides quadã humana.

Cõciliantur loca specietenus pugnantia.

Fides mortua.

60 Quamuis Smittheus quidam in libello quodam suo de Iustificatione, quem inscripsit contra me, contendat, fidẽ mortuam esse fidem: idq; hoc maximè argumento, quod corpus hominis mortui, etsi sit mortuum, sit tamẽ corpus. Et homo sapiens, isto suo simili mirificè delectatur. In quo tamen prodidit sophisma, sua lucerna atq; ingenio non indignum. Nã excutiamus paucis istam præclaram similitudinem. Respõdeat ergo mihi, Cadauer sit'ne corpus hominis defuncti, an simpliciter corpus hominis? Non respondebit, opinor, esse corpus hominis: hominis enim corpus & cadauer plurimùm inter se distant: idq; reuera magis quàm duæ species eiusdem generis, quia sub diuersis generibus proximis continentur. Cadauer hominis defuncti, fateor esse corpus in genere substantiæ, ut sunt lapides, trunci, & alia id genus: re autẽ uera esse illud corpus hominis, id uerò pernego. Mors enim aufert à corpore hominis propriam formã, seu speciem quam habuerat anteà: relinquit autem genus tantùm ut dici possit corpus. Ita uera fides & iustificans, quum amittitur aut desinit esse uera & propria fides, dici quidem potest quod ad genus attinet, assensus quidã frigidus, & ex humana persuasione natus: nõ autẽ qui profectus sit à Spiritu sancto, quiq; habeat eandem firmitatẽ & efficaciam, quam habuit anteà. Quare si seruetur ex utraq; parte eadem proportio similitudinis, ista mirabilis τερθρολογία nihil contra nos faciet. Nam ut fatemur corpus mortuum esse corpus, ita etiã damus, fidem mortuam esse fidem, modò per fidem intelligamus genus fidei, non autẽ illam uiuam & ueram qua iustificamur. Est paralogismus æquiuocationis. Addit pręterea, fidem, non posse iustificare, quòd ea natura sua sit res mortua, & uitam accipiat aliunde, uidelicet à charitate & bonis operibus. Inania sunt ista obiecta, & futilia? Nam ueram fidem, nemo sobrius dabit esse rem mortuam. Iustus enim dicitur ex fide sua uiuere: Quòd si ex fide haurimus uitã, quomodo potest ea cuiquam uideri mortua? eam autem aliunde uitam accipere non negamus: habet enim eam partim ab illis quæ credit, nimirùm à Christo, & promissionibus dei: partim à Spiritu sancto, cuius afflatu inspiratur. Hoc pacto dabimus, fidem accipere uitam aliunde: non autem ea ratione, qua iste contendit, ut eam dicamus, uel à charitate, uel à bonis operibus eam habere. Quis enim sanus unquam dixerit, aut truncum, aut ramos, aut fructus, aut flores largiri uitã radicibus? Fides autem prius est, quàm aut spes, aut charitas. Ergo ab illis uitam non accipit. Nam reuera fides non potest esse istarũ uirtutum materia. Et quemadmodum facultas illa, quam appellant uegetatiuam, dat uitam corpori, non autem recipit uitam à sequenti facultate sentiente, aut ratiocinante: ita fides dat uitã animæ, sed eam non trahit uel à charitate, uel à bonis operibus. Fateor tamen uitam illam fidei, tantò maiorem atq; ampliorem fieri, quantò opera plura & meliora, & charitas ardentior ex illa erumpit: non ut quemadmodũ de uirtutibus, quas appellant morales, dicũt, ex frequentibus actionibus augeatur: sed quia deus pro sua gratia & misericordia, talentum, quod otiosum non fuerit, multiplicat: & quia deus efficit ui sua, ut fides, quum per dilectionem operatur, fortior sit seipsa quum opus remittat.

An cadauer sit corpus hominis.

Vera fides nõ est res mortua.

Vnde sit uita fidei.

Simile.

Quomodo fides augeatur per bona opera.

61 Sed his omissis redeamus ad Pigghium. Ille, quantum potest contendit, hominem nõ posse iustificari fide ea, quæ sit in Christum, & in remissionem peccatorum. Ea enim inquit, fides qua Abrahamus iustificatus est, in ista non ferebatur. Deus enim illi promisit tantùm copiosum semẽ, & possessionem terræ. Et statim subijcitur, Abrahamum credidisse deo, idq; illi imputatum fuisse ad iustitiam. Hoc argumento Pigghius triumphat, & insultat ueritati, nostram autem sententiam suspendit adunco naso. Sed hoc nihil aliud est, quàm Paulum ipsum irridere: Ille enim disertissimis uerbis affirmat, nos fide in Christum, & remissione peccatorum iustificari. Neq; uerò quicquã est aliud in Pigghio, quàm mera insania & libido cõtendendi. Sed procedat Paulus in mediũ, & ipse pro se respõdeat, quid per semẽ promissum Abrahamo intelligendũ senserit. Certè in Epistola ad Galatas tertio capite, semen illud appellat Christum. *Abrahæ inquit, dictæ sunt promissiones, & semini eius: nõ dicit, Et seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de uno, & in semine tuo, quod est Christus. Hoc autem dico, Testamentum comprobatum à deo erga Christum.*

Credat iam Pigghius uel Paulo in illo semine, quod Abrahamo promittebatur, comprehensum atque indicatum fuisse Christum, neque ista pertinacia, & studio uincendi audeat unquam posthac dicere, fidē eam, qua iustificatus est Abrahamus, non fuisse in Christum. Quod autem attinet ad remissionem peccatorum, quum nobis promissa sit benedictio, cogitare debemus, caput & principium eius esse, ut recipiamur à deo in gratiam, utque nobis peccata condonentur. Sed pergit porrò Pigghius, non obscurè oppugnare doctrinam Apostoli, de iustificatione Abrahami. Ait enim, priusquam Abraham circunciderctur, & haberet testimonium à Scriptura, fidem suam imputatam sibi esse ad iustitiā, credidit deo, ut apparet capite duo decimo Geneseos. Quare inquit, iuxta istam uestram sententiam tum erat iustificatus, neque differebatur eius iustitia usque ad illam historiam, quæ habetur capite 15. Mirum est, quantum ille tribuat istis suis argumentis: quasi illis erepta nobis sit prorsus omnis facultas respondendi. Quid quæso, obstat, quò minus Abrahamus iustificatus esse potuerit primo illo tempore, quum illi deus primùm loqueretur, ut exiret de terra sua, & de cognatione sua? Eodem enim illo loco statim à principio 12. capitis habentur eædē promissiones, quæ habentur capite 15. Sic enim deus illi pollicetur, *Faciam te in gentem magnam, & benedicam tibi, magnificabo nomen tuum, ut sis benedictio. Benedicam quoque benedicentibus tibi, & maledicentibus tibi maledicam, & benedicentur in te omnes familiæ terræ.* Certè in his uerbis promissio de Christo, & remissio peccatorum continetur. Ideoque nihil absurdi erit, si dicamus, Abrahamum illis quoque uerbis credendo, fuisse iustificatum. Sed quoniam id Scriptura in illo capite apertè nō asseruit, ideò Paulus magna prudentia citauit uerba ea, quæ habentur in capite 15. ubi disertè scribitur, fidē illi imputatam fuisse ad iustitiam: quæ sententia maximè fuit necessaria ad Apostoli sententiam confirmandam, uidelicet, hominem iustificari fide. Cur autem deus repetere uoluerit illas promissiones, non est obscurum. Ita enim infirmus est animus noster, ut nisi repetantur, & identidem inculcentur uerba dei, facilè resiliat à fide. Neque uerò iustificatio semel tantùm apprehenditur, sed quoties promissionibus diuinis uerè atque efficaciter assentimur. Nā quum assiduè labamur, & incidamus in peccata, opus habemus subinde repetita iustificatione.

Quo tempore Abrahamus fuerit iustificatus.

62 Posteà cauillatur in Epistola ad Hebræos multa haberi de fide, & gesta admirabilia commemorari, quę per illam fuerint impetrata: nusquam tamen dici iustificationem illi adscribēdam esse. Sed iste iniquissima trutina expendit Sacra uerba, nec satis considerat, quid illa sibi uelint: *Iusti per fidem uicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt promissiones.* Nam ista ita resoluēda sunt, ut ab ultimo effecto recurramus ad primum. Vltimum est, uincere regna: proximum, operari iustitiam: primum, adipisci promissiones: Inter eas autem numerantur benedictio, uita, remissio peccatorum, & alia huiusmodi, quæ faciunt ad iustificationem. Quare, quæ primo loco commemorantur, ea apprehendit fides, eaque iustificamur. Posteà sequuntur bona opera: ideoque dicitur, *Et operati sunt iustitiam.* Postremò per eandem fidem consequimur bona etiam temporaria: & idcirco subijcitur, *Vicerunt regna.* Falsum ergo assumit Pigghius in Epistola ad Hebræos, non fieri mentionem ullam iustificationis inter effecta fidei. Etsi uox illa ibi non legatur, tamen ex illis, quæ ibi scribuntur, necessariò & apertè euincitur. Neque enim nos Arriani sumus, ut quidam de nobis impurè mentiuntur, ut nihil uelimus concedere, nisi quod in Sacris literis disertis & expressis uerbis habeatur. Illa enim etiam concedimus, quæ euidenti & perspicuo argumento ex illis colliguntur. Sed quærit posteà Pigghius, Cur adimamus operibus uim iustificandi? Id expedire possemus uno uerbo, quod Spiritus sanctus ita nos doceat in Sacris literis: nimirùm homines iustificari ex fide sine operibus. Sed quò minùs id ita paucis ageremus, ille ipse nobis obstitit. Respondet enim sibi, id ea causa fieri, quòd opera nostra sint imperfecta, nec satisfaciant legi dei, nec in iudicio diuino possint consistere. Sed hoc pacto inquit, possumus etiam statuere, iustificationem non esse ex fide: nam illa quoque imperfecta est. Nemo enim mortalium tantum credit, quantum debet. Nos autem respondemus id, quod sæpè aliàs diximus, fidem quatenus opus est, non iustificare: Id enim habet non ex ui aliqua sua, sed ex obiecto. Ex morte enim Christi, promissionibus dei iustitia in nos deriuatur. Ita mendicus recipit eleemosynam manu leprosa, infirma, uel cruenta: non tamen quà manum habet ita infirmam & leprosam. Sed dices, quare alia quoque opera bona ex obiecto suo, nimirùm ex deo, in cuius gratiam ea fiunt, non apprehendunt iustitiam æquè atque fides? Respondeo, fidem ad hunc usum factam esse, & institutam á deo. Ita enim etiam in humano corpore, etsi diuersa & uaria habeat membra, manus tamen sola apprehendit & capit. Atque ita facilè dissoluitur uulgaris ille paralogismus, iustificamur fide: fides est opus, ergo propter opus iustificamur. Hic in conclusione infarcitur, propter, quæ uox non fuerat in præmissis. Ideoque uitiosa est collectio. Deinde forma rationis est ab accidenti. Accidit enim fidei, quà quidem nos iustificat, ut sit opus nostrum: Est ergo fallacia, ut appellant, Accidentis. Adhæc argutatur Pigghius, charitatem potius iustificare quàm fidem, quòd ea nobilior & præstantior sit uirtus. Sed nos hanc rationem explodimus ut ridiculam: charitas est nobilior quàm fides, ergo ea iustificat potius quàm fides. quia nobilitas aut dignitas, ad iustificationem nihil facit. Perinde enim est, ac si ita uelis ratiocinari, Oculi sunt digniores quàm aut os aut manus, ergo cibi oculis capiendi sunt, nō ore aut manu. Id etiā uidemus usuuenire in natura rerū, ut ea quæ sequuntur, perfectiora quidē sint, quamuis ea uitā nō largiantur. In fœtu humano ascēditur quasi per gradus à uegetandi facultate ad sentientē, à sentiente ad intelligentē: non tamē ex eo sequitur, uires intel-

11. capite ad Hebr. fides iustificare ostenditur.

Fides ut opus, non iustificat.

Nobilitas uirtutis ad uim iustificandi nihil facit.

Simile.

Ratione ostenditur fidē iustificare nō charitatem.

intelligēdi aut sentiendi, quæ sint nobiliores quàm facultas uegetādi, dare uitam fœtui. Iustificare autem magis conuenire fidei quàm charitati, prǽterquam quòd id Sacræ literæ apertè docent, ratione etiā probabili doceri potest. Vis enim cognoscendi, quæ pertinet ad intelligentiam, sita est in percipiendo. Itaq;, qui docetur aliquid, postquam rem intelligunt, dicere solent, Accipio, aut teneo. Re enim uera per notitiam res quodammodo in animum admittitur. Mirum ergo uideri non debet, si per fidē dicamur apprehēdere promissiones dei, & merita Christi. Charitas autem cōsistit in effundendo, largiendo, communicādo alijs nostra bona. Id autem sequi debet iustificationem, non præcedere. Anteà enim quàm renascamur, mali sumus, nec rectè aut cum dei approbatione quicquā boni alijs possumus communicare.

63 Huc addit Pigghius, si fides iustificans nō patiatur secum grauia peccata quę uastent conscientiam, quæq; alienent hominem à deo: necesse foret, ut si quis, qui credat, labatur in aliquod magnū scelus, statim destituatur fide, & desinat credere esse deum: cùm tamen uideamus homines facinorosos, non tantùm credere deum esse, sed etiā confiteri omnes articulos fidei. Hoc argumentū primo aspectu uidetur esse ualde formidabile. Sed ne patiaris te, Lector, capi inani specie, excute & explora diligēter, inuenies esse infirmum & ridiculum. Fatemur hominem peccatis & sceleribus alienatum à deo, assentiri posse articulis fidei, & credere deum esse. Sed istum hoc docere oportuit, fieri illud motu atque impulsu ueræ fidei. Relinqui quidem potest homini flagitioso humana quædā persuasio, uel ex educatiōe, uel ex opinione, quòd id putet esse uerisimile. Verùm, ne quis putet, meū hoc inuentum esse, quòd dico hominem grauiter peccantem destitui uera & iustificante fide, audiat potius D. Paulum. Is enim ad Timotheum ait, *Qui suorum, & maximè domesticorum curam non habet, abnegauit fidem, & est infideli deterior.* Certè qui fidem abnegauit, non habet fidem. Idem ad Titum ait, *Confitentur se nosse deum, factis autem negant.* Confiteri & negare sunt pugnantia: quare necesse est, ut quum utrumque dicatur de iisdem, diuersa ratione accipiantur. Possunt ergo habere fidem, hoc est, opinionem aliquam qualemcunq; humanam: non tamen assensum illum firmum & efficacem, afflatum à Spiritu sancto, de quo nunc agimus. Ioannes ait Epistola prima capit. 2. *Qui dicit se nosse deum, & mandata eius non seruat, mendax est, & ueritas in eo non est.* Quare sine bonis operibus uera fides qua uerè deus creditur, non habetur. Neque absurdum cuiquam uideri debet, idem cognosci posse diuersis modis. Diabolus enim unà nobiscum multa de Christo & nouit & fatetur, quem tamen ne Pigghius quidem dabit, ut opinor, præditum esse uera fide, qua nos adducimur, ut credamus ea, quæ de Christo confitemur. Potest etiā fieri, ut Mathematicus conclusioni alicui per demonstrationem confirmatæ & confectæ assentiatur: quam demonstrationem si posteà, ut fit, uel propter senium, uel propter morbum obliuiscatur, non tamen propterea desinet propositionem illam quam prius nouerat, affirmare: sed id faciet opinione & probabili aliquo argumento, non ut anteà, demonstratione. Notitia ergo eiusdem rei non infert necessariò idem principiū cognoscendi. Atq; hęc ex hypothesi dicta sunto, ex ea sententia quæ statuit admisso aliquo grauissimo scelere ueram fidem amitti, quæ tamen in electis posteà dei beneficio recuperetur, alioquin dici potest, in hominibus iustificatis, & à deo ad salutem destinatis, fidem ob commissum graue peccatum non prorsus extingui, sed cōsopiri, & delitescere: neq; in actum erūpere, nisi denuò à Spiritu sancto exuscitetur, quia in talibus hominibus ita lapsis, dei semen adhuc manet, licet pro eo tēpore nō fructificet. Sed pergit Pigghius, Et fides inquit est fundamentum: Longè ergo abest à perfectione ædificij: quare non iustificat. nam ad iustificationem multæ aliæ præparationes requiruntur. Si per istam perfectionem ædificij intelligat beatam resurrectionem, & summam fœlicitatem, qua uidebimus deum facie ad faciem, fateor, fidem ab ea multùm abesse. Nam per multas tribulationes, aduersos casus, & graues labores perueniendum est ad regnum cœlorum. Sed eodem pacto dicemus, Iustificationem quoque fundamentum tantùm esse illius æternæ salutis: illamq; multùm abesse ab ea beatitudine, quam expectamus. Primus enim gradus ad salutem est à deo recipi in gratiam, & regenerari per Christum. Sed posteà plures etiam sequuntur gradus, per quos ad summum illud bonum, quod expectamus, peruenitur. Vnde autem iste inuenerit, fidem esse tantùm fundamentum, docere non potest è Scripturis: nisi fortè illud uelit adducere ex Epistola ad Hebræos, Fides est ὑπόστασις τῶν ἐλπιζομένων. Sed illis uerbis nihil aliud ostenditur, quàm ea quæ speramus, fide in animis nostris fulciri & confirmari: quæ alioqui nutarent, nec ullo modo consisterent. Verùm hoc ad hanc rem prorsus nihil facit. Quòd si illud etiam citare uelit, *Accedentem ad deum oportet credere*, iam suprà ad id responsum est: & fortasse de eadem sententia aliquid infrà etiam dicetur suo loco.

Cum peccato grauissimo non manet uera fides.

Diabolus nō est præditus uera fide.

Simile.

Fides ab perfectione multùm abest.

64 Sed age, cùm ita multis modis sententiā nostram frustrà conatus sit cōuellere, audiamus quid ipse tandem statuat, & cui rei tribuat iustificandi facultatem. *Multæ* inquit, *requiruntur præparationes & dispositiones in nobis, ut iustificemur. Primùm* inquit, *credimus uerbis dei. posteà iram eius timemus: deinde speramus misericordiam: tum detestamur peccata.* Breuiter omnia ferè ea recenset, quæ suprà retulimus nomine Synodi Tridentinæ. Sed extremo loco ait. succedere amorē dei syncerū & purū, qui dominatū in cordibus nostris penitùs obtineat: atq; huic ait dari iustificationē. Non possū satis mirari huius uiri consilium: Statuit enim hominē propemodum perfectum esse, antequā possit iustificari. Qui enim credat, metuat, speret, pœnitentiā agat, & syncerè deū amet, quid illi tandē ad perfectionē deesse potest? Iste autem statuit hominem extra Christum, alienum à deo, nec adhuc iustificatum

Sententiā Pigghij.

ista

ista prçstare: quod certè cum Sacris literis minimè conuenit. Illæ enim docent, hominem, priusquam iustificetur, uersari in operibus malis, & in odio dei: ut apparet Colossen primo, & Ephesios secundo. Illi uerò à quibus opera eduntur tam prçclara, quàm ab isto cõmemorantur, quomodo possunt esse filij iræ? quomodo peccatores? quomodo, ut habetur ad Romanos, inimici dei? Sed his omissis, uideamus quæ sint huius opinionis firmamenta: Primùm citat illud Ioannis, *Qui non diligit, manet in morte*: ac ex eo cõcludit, ex dilectione haberi iustificationē & uitā. Id perinde est, ac si quis diceret, Qui nõ est risibilis, nõ est homo: Ergo per facultatē ridendi, habet aliquis ut sit homo. Quàm autē id absurdū sit, quiuis facilè uidere potest. Ab animo enim ratione prædito, habemus ut simus homines: cui animo, cùm facultas ridēdi necessariò cõiuncta sit, omnino uera est ꝓpositio ea, quā adduximus: Qui nõ est risibilis, non est homo. Ita certissimū est, quod Ioannes ait, Eum qui nõ diligat, manere in morte: quāuis ex dilectione nõ habeat uitā, sed ex fide: qua cū dilectio necessariò cõiungitur. Citat etiā uerba illa Christi, *Si deū haberetis Patrem, utiq; diligeretis me.* Ergo, inquit, adoptionem qua efficimur filij dei, habemus ex dilectione. Sed hic quoq; incurrit in eandem formā argumentandi. Nā qui non diligunt Christum, nõ sunt filij dei: non tamen propter illā dilectionem habemus ut simus filij dei, sed propter fidē, ex qua dilectio nascitur. Eodē modo possis dicere: si esses liberalis, esses etiā prudens. Atq; hçc quidem uera est propositio. Non tamen sequitur, ex liberalitate aliquē effici prudentē: Imò multò potius ex prudentia manat liberalitas. Breuiter, hæc argumēta, & alia similia nihil aliud efficiunt, quàm iustificationem non posse existere sine dilectione, & alijs Christianis uirtutibus. *E*x eo tamē nõ potest rectè colligi, hominē propter istas uirtutes iustificari. *A*ddit prætereà Pigghius, istam Christi sententiā, *Si quis diligit me, mandata mea seruabit: & ego & Pater ad eum ueniemus, & mansionē apud eum faciemus.* Ex his uerbis apparet, inquit, iustificationē sequi ex dilectione, & obseruatione mandatorū dei. Illis enim obseruatis, Christus pollicetur se uenturū cū Patre, & apud nos permansurū. Sentit enim recipere & retinere Christū, nihil aliud esse, quàm iustificari. Nos autē fatemur, cùm Christiani iā regenerati & iustificati rectè uiuant, & rectis operibus fidē suam ostendant, deū ad eos uenire, eosq; maioribus donis, & ampliori gratia cumulare. Deus enim, quāuis alioqui sit ubiq;, ad eos tamē significanter uenire dicitur, in quibus incipit efficere noua opera. Et cùm suos rectè ac piè se gerentes, & talenta sibi commissa fideliter exercentes, quotidie augeat atq; ornet, rectè dicitur cùm nouis muneribus quotidie ad eos uenire. Atq; hoc illud est genus uisitationis, de quo Christus loquitur in Euangelio Ioannis. Verùm si audire uolumus primum accessum dei, & aduentū Christi ad corda nostra, ut in illis habitet, Paulus nos docebit ad Ephesios. Ita enim scribit, *Vt Christus per fidē habitet in cordibus nostris.* Ista ergo sentētia Christi, nõ docet iustificationē esse ex dilectione: Eā enim iustificatio anteuertit, etsi nõ tēpore, tamē ordine.

65 Pergit Pigghius, & testamēta ita distinguit, ut alia dicat esse absoluta & libera, per quç hçres possit statim adire hæreditatē: alia uerò cõditionalia, qua hæredē non instituant, nisi præstitis conditionibus. *A*tque ad hoc genus posterius refert testamentū dei. Itaq; cõtendit nisi conditionibus illis persolutis, neminē posse iustificari. Hic nos negamus assumptū, Testamentū dei de remissione peccatorū in Christo habere adiunctā conditionē. Id Paulus testatur capite tertio ad Galatas, ita scribens: *Fratres, secundū hominē dico: Hominis licet testamentū si sit comprobatum, nemo facit irritū, aut ad illud addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: Nõ dixit, Et seminibus, tanquā de multis, sed tanquam de uno: & in semine tuo, quod est Christus. Hoc autē dico, testamentū antè comprobatum à deo erga Christum, lex quæ post annos* 430. *cæpit, nõ facit irritū, ut abrogaret promissiones.* Hæc uerba clarissimè docēt, testamentū quod deus fecit cū Abrahamo, fuisse purum & absolutum, & sine ulla legali cõditione: Id indicāt uerba Geneseos. Semel enim deus promisit Abrahamo benedictionē. Posteā lata est lex, quç illis promissionibus adijceret cõditiones præceptorū: ut si homines uellēt iustificari, & illas adipisci, scirent sibi prçstanda & perficienda esse omnia mandata dei. Hæc aūt uia iustificationis posterior, cùm nullo modo præstari possit, non potest impedire, aut irritā facere priorē. Ea aūt prior uia nihil aliud erat, quàm Euangeliū per Christū. Ad quod ut homines alacrius accederēt, proponebatur etiā altera posterior uia iustificationis per opera: ut homines quū intelligerēt nõ posse se ea prçstare, confugerent ad Christū: à quo quū iustificati rectè uiuere conarentur, promissiones in lege descriptas gratis perciperent. Nunc uideamus, quas iste conditiones affingat ad testamentū dei: Scribitur in Psalmo 103. *Misericordia Domini à seculo usq; ad seculū super timētes eum, & iustitia eius super filios filiorum, super eos qui custodiunt testamentū eius, & sunt memores mandatorum eius, ut faciant ea.* Ex his Pigghius colligit, timorem dei, memoriā diuini testamenti, & studiū præstandi mandata, esse cõditiones promissionum dei. Sed hic nõnihil miror, Pigghium uoluisse statuere, hominem iustificari dilectione, quum fateatur Scripturam sacrā id tribuere timori. Sed concedamus sanè Pigghio, ut ipse secū pugnet. Cæterùm si Scripturas audire uolumus, in Psalmo 33. Misericordia promittitur sperantibus. Ita enim scribitur, *Et sperantem in deo misericordia circundabit.* Scribitur etiā alibi, *Qui crediderit, non confundetur:* &, *Qui inuocauerit nomē Domini, saluus erit.* Sed quis nõ uidet, omnes istas uirtutes, esse in homine iam iustificato, & deū eius misereri? Sed hoc positū erat in cõtrouersia, cui potissimùm ex istis uirtutibus adscribenda sit iustificatio. Certè testimonio Scripturarum, id tribuendū est fidei. Addit Pigghius in cõditione quā proposuit, esse, ut sint memores mandatorum dei, *ad faciendum ea:* nõ additur, inquit, ut faciant omnia mandata. Recipit deus hominem, qui ea conetur facere, & multa remittit

Promissio de iustificatione, adiunctā nõ habet conditionem.

Illis qui iusti ficati nõ sit, de legis rigore nihil remittitur.

mittit ex sua misericordia. Atqui quod adscribitur, *Ad faciendũ ea*, necesse est ut intelligatur de omnibus. Nã certè in lege, quam iste appellat testamentũ, descripta sunt omnia. Et si quid deus condonat aut remittit, id facit hominibus iam regeneratis: nõ autem à se alienis, & filiis iræ, quales necesse est eos esse qui nondum sint iustificati, sed se adhuc præparent, & intenti sint ad prædictas conditiones. Istis inquã nihil remittitur, quare obligati sunt ad omnia. Et idcircò Moses dixit, ut testatur Paulus, *Maledictus qui nõ permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis.*

Vnde fides in nobis generetur.

66 Præterea rixatur etiam de productione fidei, quæritque unde ea in nobis generetur. Nos uno uerbo facilè respondemus. A Spiritu sancto. At ille se mirari fingit, quomodo demus homini Spiritum sanctum, priusquã credat. id enim putat esse absurdũ. Primùm ego suspicari nõ potui, cur hoc tantopere sit miratus: postea uerò sensi, illũ manifestè cũ Pelagianis facere, & docere, fidẽ esse ex nobis, eamque humanis uiribus cõparari: nã alioqui si crederet eam esse à deo, & à Spiritu sancto, causam à suo effecto nõ seiungeret. Sed ne putet nos sine certa ratione tribuere Spiritui sancto principium fidei, audiat apertissima testimonia Scripturarũ. Paulus ait in Epistola priori ad Corinthios, *Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus: ut fides uestra non sit ex sapientia hominum, sed ex deo.* Et eodẽ loco, *Animalis homo, non percipit ea quæ sunt dei, neque potest: quoniam illi stultitia sunt, spiritualiter enim iudicantur.* Quomodo autem spiritualiter iudicari possũt, nisi adsit spiritus dei? Pueri etiam nouerunt, firma argumenta deduci à cõiugatis. Et ad Galatas, *Misit inquit, deus spiritum suum in corda nostra, quo clamamus, Abba Pater.* Nam spiritu credimus, & credendo deum inuocamus. Quin & ipse spiritus, ut scribitur ad Romanos, testimoniũ perhibet spiritui nostro, quòd simus filij dei. Et ad Ephesios, *Roboremini spiritu in interiori homine, quò Christus per fidem habitet in cordibus uestris.* Hic audimus, fidem eam, qua Christum amplectimur, proficisci à spiritu dei, quo interior noster homo confirmatur. Apostoli cùm dicerent, *Domine, auge nobis fidem*, satis declarabant, eã non ex suis uiribus nasci, sed ex afflatu dei. Et Paulus 1. Cor 12. *Alii inquit, datur sermo sapiẽtiæ, alii sermo scientiæ, alii fides, alii gratia sanationum.* Subijciturque omnia hæc operari unum atque eundem spiritum, diuidentem singulis prout uult. Quòd si dixeris, hunc locũ & illam superiorem petitionem Apostolorum, pertinere ad particularem fidem per quam edantur miracula, equidem non multùm pugnabo: Tamen si omnino ita uelis, argumentabor à minori. Nam si dona ista gratuita non habentur nisi à spiritu dei, multò minus aliundè haberi potest fides illa uniuersalis & efficax, qua iustificamur. Adhæc Paulus ad Romanos, *Vnicuique inquit, sicut deus diuisit mensuram fidei.* Et in posteriori ad Corinthios, *Habẽtes inquit, eundem spiritum fidei, quemadmodum scriptum est, Credidi, propter quod & loquor: nos etiam credimus & loquimur, quòd deus qui excitauit Iesum à mortuis, nostra quoque corpora per Iesum excitabit.* Ad Galatas re-

A censentur fructus spiritus, charitas, gaudium, pax, patientia, comitas, benignitas, fides, mãsuetudo, temperãtia. Fides hic numeratur inter fructus spiritus: Ergo à spiritu proficiscitur. Ad Ephesios uerò luculentius, *Gratia inquit, seruati estis per fidem: & hoc non ex uobis, donũ enim dei est.* Et in Actis Apostolicis ita scribitur, *Aperuit Dominus cor mulieri purpurariæ, ut attenderet illis quæ à Paulo dicebantur:* & capite 13. *Crediderunt quotquot ordinati erant ad uitam æternam.* Quare dubitandum nõ est, fidem pecto-

Quomodo Spiritus sanctus adsit nondum regeneratis.

B ribus nostris ingenerari per Spiritũ sanctum: qui tamen haberi quidem potest ab illis qui non credunt, uerùm ut persuadens tantùm, non ut sanctificans. Et quamuis in electis fidem repentè inserat, tamen, quoniam causa est fidei, prior est illa & dignitate & ordine.

67 Iam uideamus ex hac sententia, quæ absurda Pigghius colligat. Si spiritus inquit, author est nostræ fidei, utiturque instrumẽto uerbi dei, & potest adesse etiam non credentibus: qui fit, ut cùm mul-

C ti adsint in eadem concione, ubi & spiritus adsit et uerbũ proponatur, tamen partim credant, partim non credant? Vno uerbo responderi potest: quoniam spiritus non est æquè efficax in omnibus, nec modo eodẽ omnes intus & in animo docet. Causam autẽ uoluntatis eius reddere non possumus, quamuis eam iustissimam esse nihil dubitemus. Si ita res habet, inquit, auditores molliter acquiescent, neque annitẽtur, aut adhibebunt studiũ: scient enim se id frustrà facturos, cùm uniuersum pẽdeat

D à spiritu dei. Est ista non tantùm peruulgata, sed etiã inuidiosa obiectio. Sed respõdemus, Omnes homines astrictos esse ut credãt uerbo dei, ideoque obligatos esse, ut illud studiosè & attentè audiant, illique pro uiribus assentiãtur: & ni fecerint, in pœnam legis incursuros: nec audiendos si dixerint, se illi non potuisse obedire, aut si periculũ de suis uiribus facere noluissent, conatũ ipsum, cùm nondum essent iustificati, futurũ fuisse irritum & peccatum. Vt, si dominus seruum claudũ iuberet am-

E bulare, ille autẽ excusaret, diceretque se claudũ esse, nec posse sine magna deformitate incedere, nõ ob id existimaretur se purgasse. Nos haud statuimus, peccata omnia esse paria: imò eos, qui externa illa opera quæ possent præstare, omittũt & negligũt, aut ad rectè agendũ conatum & studiũ non adhibent: longè grauius peccare docemus, quàm illi qui externam aliquã disciplinam pro uiribus obseruant: utque Augustinus ait, multò tolerabilius erit Catoni & Scipioni, quàm Catilinæ aut Caligulæ.

F Verùm iste Pigghius, cui nostra tantopere displicent, dicat ipse, quando Spiritũ sanctũ hominibus dari putet. Respondebit, Cùm iam præparationes præcesserint, cùm quispiã crediderit, timuerit, sperauerit, pœnitentiã egerit, syncerè dilexerit. Quid aliud diceret Pelagius? Quasi uerò credere, amare, & alia similia nascãtur ex humanis uiribus. Arripit etiam illud, et putat pro se facere, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos.* Putat enim labores, onera, contritionẽ, confessionem: utque aiũt, satisfactionem, ieiunia, lachrymas,

G & alia similia, facere ad obtinẽdam iustificationẽ.

At locus est longè aliter intelligẽdus. Nã Christus eos appellat laborantes & oneratos, qui premebantur lege, & infirmitatẽ suam & onus peccatorum sentiebant, quiq; iam diu sub humanis traditionibus laborauerant. Istos fessos iam rerũ, & penè desperatos, Dominus ad se inuitat. Illi .n. magis idonei sunt ad regnũ cœlorũ, quàm alij beati & securi, qui se ex operibus suis & benefactis satis putant esse iustos. Deus, inquit Pigghius, opera præparatoria requirit: deinde pollicetur se gratia sua nõ defuturũ. Hæc prorsus est sentẽtia Pelagianorum, cui Sacræ literę planè aduersantur. Illæ enim docent, Deũ esse, qui det & uelle, & perficere pro sua bona uolũtate. Deũ esse, qui incipiat in nobis opus bonũ, illudq; perficiat usq; ad diẽ suum, Deũ esse à quo solo nos habeamus sufficientiam, quũ alioqui nos idonei nõ simus, qui cogitemus aliquid ex nobis, tanquã ex nobis. Apparet ergo, Pigghium confundere iura diuina, eaq;, quæ sunt in Sacris literis bene constituta, perturbare.

68 Adhæc, quum nos dicamus, ad iustificationem non satis esse fidem historicam: mirari sese fingit, qualemnam fidem historicã intelligamus. Nam si ea, inquit, omnia quæ scribuntur in Sacris literis, appellant historiam: an uolunt aliã nobis fidẽ importare, qua credamus ea quæ nõ sint in Scripturis? Nos uerò non reijcimus fidẽ historicam, quasi fingere uelimus noua aliqua obiecta fidei, præter ea quæ prodũtur in Scripturis, aut ex illis efficaciter concludũtur: sed requirimus assensum nõ uulgarem, aut frigidũ, qualis est illorũ, qui ea quæ legunt in Sacris literis probare solent, humana persuasione & probabili credulitate adducti, quẽadmodum hodie Iudęi & Turcæ multa nobiscũ confitentur & credũt: sed certũ, & firmũ, & efficacẽ, & ab afflatu Spiritus sancti profectum, qui cor atq; animum immutet & refingat, bonosq; motus, & sancta opera secũ trahat: ita dicimus aliã esse fidẽ efficacem, aliũ assensum historicum. Ea autẽ quam descripsimus fide nos iustificari, triplex habemus testimonium: Primùm, Spiritus sancti, qui testificatur spiritui nostro nos esse filios dei: alterũ, est Scripturarum: tertium, operũ. Cõtrà uerò, qui statuunt & clamant hominẽ iustificari ex operibus, nullũ habent idoneum testimoniũ. Spiritus enim sanctus id non suadet, Sacræ literæ negant, opera tantùm proferuntur, eaq; sine pietate ac fide: qualia olim erãt ueterũ Ethnicorũ, & hodie sunt multorum qui in Christum non credunt, & à deo sunt alieni. Sed ridiculũ est, quòd locũ etiam è 66. capite Esaiæ citauit: quo uel solo eius causa maximè iugulatur. *Ad quem*, inquit Deus, *respiciam, nisi ad pauperculum, contritum corde, & trementem ad uerba mea?* His uerbis Pigghius putat significari, opera illa quibus deus adducatur ad nos iustificãdos. Longè autem aliter se res habet. Scopus enim Prophetæ fuit, ut detestaretur superstitionem Iudæorum. Illi enim neglecta interiori animi pietate, fidebãt tantùm externis cæremonijs. Itaq; hoc deus Prophetę uoce damnauit, quamq; id sibi odiosum esset, declarauit. *Cœlũ*, inquit, *mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum:* Ac si diceret, Templum illud

Discrimen fidei efficacis & historicæ.

A uestrum, quod uos tãtopere iactatis, nihil moror. Cœlũ enim est sedes mea, qualẽ uos sedẽ fingere & fabricari nõ potestis: et terra ornata omni genere & uarietate plantarũ, animantiũ, herbarũ, florũ, est scabellũ meorũ pedũ. Vbi igitur erit domus illa, quã ædificabitis mihi? Et ubi erit locus quietis meæ? Mox ut ostendat, nõ esse illud tẽplum manu extructũ, *Omnia*, inquit, *hæc fecit manus mea: & cuncta ista facta sunt, dicit Dominus.* Ex quibus uerbis docemur, Deum istis rebus, & ornamẽtis externis, &

B sumptuosis ædificijs per se nõ delectari: sed fidem in primis, & internã animorũ pietatẽ requirere, ut in illis possit habitare. Qui aũt sint credẽtes, & uerè pij, ostẽditur certis illorũ & proprijs notis. Quicũq; pauperculus est, & uidet se carere iustitia: &, quicũq; est cõtritus corde, hoc est, afflictus in hoc seculo: quicunq; moderati & deiecti spiritus, non aũt arrogãtis & elati: quicunq; magna reuerentia & timore recipit uerba dei, is optimo iure potest inter eos numerari. Ista sunt certa argumenta, &

C quasi proprij colores fidei & ueræ pietatis. Postea addit Propheta, quo loco apud deum sint opera quantũlibet speciosa hominum nõ credentiũ, nec adhuc renatorũ. *Qui mactat bouem*, inquit, *perinde est ac si occidat hominẽ: & qui sacrificat pecus, quasi qui iugulet canẽ: & qui offert Mincha, ueluti qui offerat carnem suillam: & qui mentionẽ facit thuris, quasi qui benedicat iniquitati.* Hæc omnia genera oblationũ & sacrificiorum præcepta erãt, & cõstituta in lege dei: quæ tamẽ facta ab animo impuro & alieno à deo, pro

D peccatis grauissimis habebãtur. Quare ex isto loco Pigghius nihil habet, quo errorẽ suũ tueatur: nos autẽ ex eodem sententiã nostram appositissimè & uerissimè cõfirmamus. Præclarum uerò disputatorem & acutum, qui ea pro se adferat, quæ contra ipsum ita perspicuè & apertè faciant.

69 Sed illud etiã arripit ex Epistola ad Hebræos, *Accedentẽ ad deum, oportet credere quòd deus sit, & quòd sit remunerator quærentibus se.* Ex his uerbis uidetur uelle cõcludere, iustificationem dari illis, qui deũ

Duplex genus inquirentium deum.

E quærant, bonis uidelicet operibus. Sed distinguere debuit inquirentes deũ, quod Paulus etiã fecit: nimirũ, quòd alij eum quærant ex operibus, alij ex fide. Hanc distinctionẽ Paulus ostendit, nec dissimulat quid ex ea sequatur. Ita enim scribit ad Romanos, *Israel qui sectatur iustitiam, ad legẽ iustitiæ non peruenit: quoniam ex operibus, & nõ ex fide.* Quare qui quærunt deum, ut ab eo iustificẽtur ex fide, quemadmodum Apostolus docet, assequuntur id quod optant: illi uerò qui iustificari uolũt ex operibus,

F excidunt à iustificatione. Deum uerò remunerari opera quæ fiunt ab hominibus regeneratis, & per quæ contendunt ad brabeum æternæ salutis, non negamus. Verùm id ad hanc quæstionem non attinet. In præsentia enim nihil de hoc operũ genere cõtrouertitur: sed tantùm de illis, quæ fiunt ante regenerationem. Illa Pigghius contendit habere mercedem suam, & merita esse qualiacunq; iustificationis. Neq; uerò id eius causam quicquam leuat, quòd affirmat hoc genus meriti nõ redun-

G dare in deum, aut illum nobis facere debitorem, aut adæquare id quod rependitur. Hæc enim

etsi

etsi illi videantur tantum facere ad extenuandá meritorum dignitaté, omné meriti rationé prorsus auferút. Quicquid enim boni homines faciunt etiá post iustificationé, id illorú non est proprium: deus enim id in illis operatur. Deinde etiá vniuersum illud iá antea deo obligatum est: neq; quicquá efficere boni, aut illi dare possumus, quod nó sit eius. Tollendú ergo prorsus est omne meritú, nó tantùm in illis qui iustificati adhuc nó sunt, sed etiá in iustificatis. Verú Pigghius, quo facilius persuadeat, proponit simile de quodá hero, q cóplures habeat seruos: quibus ille vt opus aliquod studiosius & celerius perficiant, cóstituat prǽmiú. Quis inquit negabit, illos seruos opere celeriter & studiosé cófecto, propositú præmiú promeruisse? Nos, quid ex hoc simili cócludi possit, excutiemus paucis. Si per seruos intelligat homines in Christo regeneratos, fatebimur, deú proponere mercedes & prǽmia, quibus incitemur ad sancté viuédú, nec negabimus, tales dici posse recipere mercedé: nó tamé eos dabimus, veré ac proprié mereri palmá æternǽ fœlicitatis. Et nostri scriptores quidá, vt ostédant hoc ad iustificatos ptinere, vtuntur simili, nó de hero & seruis, sed de patre & filijs. Patres enim sæpè solét vesté, pileú, aut pecuniá, quæ alioqui filijs vltrò daturi erát, tamé ad studiú illorú acuendú cú certa aliqua códitione proponere, verbi gratia, hoc aut illud habituros, postquá hunc aut illú libellú pdidicerint. Hìc nemo, qui velit significáter & pprié loqui, dicere potest, filios illos opere confecto. pposita munuscula pmeruisse. Illa enim pater donat gratis & liberaliter. Sed Pigghius ait de seruis, hoc est de hominibus nódú renatis. Talibus aút vlla bonorú præmia à deo esse pposita, vndé ná tandé móstrare potest? Aut vnde pbabit, taliú hominú opera, cùm adhuc, vti docuimus, peccata sint, deo placere posse? Quòd cùm ita sit, illis nó tá prǽmiú, quàm supplicium pponitur. Verùm, vt res melius intelligatur, conferamus inter se filios & seruos. Filij etiá nihil agentes, hǽreditaté tamé paterná adeút, modò eá tàtùm velint recipere. Serui aút quantúuis laborét, tamen hǽreditaté cú filijs nó habét. Hoc ita clarum est, vt longiori explicatione non egeat.

Meritú aufertur & à non iustificatis & à iustificatis.

Collatio inter seruos & filios.

70 Sed vt illud nobis extorqueat, quod dicimus, si opera ad iustificationé requirátur, immminutú iri honoré Christi, quasi eius vnius meritú nó satis potuerit nos deo recóciliare. Ego, inquit, Christo nihil aufero, integrum illi, saluúq; relinquo honoré suú. Quæso verò te, quomodo non adimis, cùm opera ad iustificationé nostrá exigas, atq; ita exigas, vt dicas, deú illa magis respicere quàm fidé? Verú ita explicat ænigma suú. Christum in illo suo ordine causá esse sufficiété: ac si diceret, si loquamur de recócilia tore, & de sacrificio quo recóciliemur deo, Christus vnus est satis: sed nos ad illud beneficiú nisi p multa opera, nó possumus esse præparati & idonei. Nó possum equidé nó mirari, vbi huius tanti sophistǽ acumé sit. Quasi verò illi, contra quos Apostolus disputat, vnquá dixerint, opera requiri ad iustificationé tanquá principia extrinseca. Certè illi quoq; idé volebát quod Pigghius, opera esse purgationes quasdá, & præparationes animorú. Adhæc quis nescit, oblata vniuersali ppositione, licere ad oés eius ppositiones singulares, id quod in ea aut affirmatú aut negatú sit, accómodare? Paulus igitur, quú negat hominé iustificari ex operib. omnia operú genera excludit, quocunq; in ordine ea posueris Sed Pigghius addit, deú ista opera requirere, vt iustificationé nobis gratis imputet. Quicunq; se vel leuiter exercuerit in Sacris literis, facilè intelliget, istú cum Paulo pugnare ex diametro. Ille enim in Epistola ad Romanos ait, *Ei qui nó operatur, merces imputatur secundú gratiá.* Pigghius verò, Ei, inquit, qui operatur, deus iustitiá gratis imputat. Imputare aút gratis, & nó imputare gratis, quiuis puer videt esse cótradictoria. Sed expéde, Lector, hoc diléma: Opera ista quę dicit, vel prosunt ad iustificationé, vel non prosunt. Si nó psunt, cur ea vocat præparationes? Ná inter causas numerátur etiá præparatoriæ: Sin aút ea prodesse dicet, & verè esse causas prǽparatorias, quo ore affirmare potest, se nihil detrahere de honore Christi, sed illú statuere integrá esse & absolutá causá iustificationis nostrǽ? Sed fortasse hoc diléma qspiá in nos conuertet de operib illis, q sequútur iustificationé. Ná vel vtilia, inqt, sút ad fœlicitaté cósequédá, vel nó sunt vtilia: Si nó sunt, cur exiguntur? aut cur illis pponuntur promissiones? Sin autem sunt, cur in illis meritum nó cóstituitur? Respódeo, huiusmodi opera prodesse hominibus renatis, quòd illi rectè atq; ordine agétes instaurantur, & redduntur perfectiores. Id autem nihil aliud est, quàm inchoatio quædá, & tanquá participatio ǽternǽ vitǽ. Deinde visum est deo, per huiusmodi media, vel potius per huiusmodi spacia, perducere homines ad æterná fœlicitatem: merita verò appellare nó possumus. Paulus enim disertè docet, stipédiú peccati morté esse, gratiá auté esse vitá æterná. Quod autem gratis datur, prsus excludit meritum. Interea verò cogitare nos oportet, magnum discrimé esse, vt sæpè docuimus, inter opera illorum qui adhuc sint à Christo & deo alieni, & eorum qui iá per gratiam in Christum sint insiti & facti eius mébra.

Ad quid prosint bona opera post iustificationem.

Quod gratis datur, excludit meritum.

71 Postea id etiá cófutare vult, quod dicimus, hominem iustificari per fidem, quę respiciat pmissiones de Christo, & de remissione peccatorum: quasi statuamus fidé proprium esse correlatiuum huiusmodi pmissionum. Eá enim ait, ex ęquo spectare omnia, quę pponuntur in Sacris literis. Imò, inquit, ré deo nó minus gratam facit, qui credit mundum ab eo fuisse códitum, aut tres personas diuinæ Trinitatis, aut futurá resurrectioné: quàm qui credit, Christum datú esse mediatoré nostrum, & per illum impetrandam esse remissionem peccatorum. Illa enim fides nó minus digna est, quàm altera. Et, si quidé fide iustificamur, cótendit, fidé eá nó minus

esse aliorũ articulorũ, quàm remissionis peccatorũ per Christum. Idq; putat probari posse ex eo, quod Paulus scribit in 4. cap. ad Rom. *Non aũt propter illum tãtùm hæc scripta sunt, sed & propter nos, quibus imputabitur credẽtib. in illũ, qui excitauit Christũ à mortuis.* Ecce, inquit, ea fides imputatur nobis ad iustitiã, qua credimus deũ resuscitasse Christum à mortuis: nõ autẽ illa, qua credimus peccata per Christũ cõdonari. Primùm hîc nos fatemur, fidẽ nostram assentiri omnibus quæ in Sacris literis cõtinentur. Sed quum inter illa sit vna veritas pręcipua & eximia, in quã alię oẽs diriguntur, videlicet Christũ filiũ dei pro nobis passum esse, vt per eum acciperem⁹ cõdonationẽ peccatorũ: q̃d mirũ, si fides nostra, hoc vnũ pręcipuè respiciat? Nã nostrum assumptũ Paulus probat. Ait enim, Christum esse finẽ legis. Quum ergo ille sit finis omniũ Scripturarum, erit etiã summa, & præcipuum obiectũ nostræ fidei: quàuis alioqui alia quoq; omnia quę cõtinẽtur in Sacris literis, fide nostra cõplectamur.

Christus est præcipuũ obiectũ nostræ fidei & eius dignitas ex obiecto.

Quod addit, illam fidẽ de alijs articulis nõ minus esse deo gratã, quàm istam de Christo, & remissione peccatorũ: id primùm possemus dicere nõ esse verum, si dignitatẽ actionis fidei rectè perpẽdas. Fidei enim, vt aliarum eius generis facultatũ dignitas, trahitur ex obiectis. Prout enim illa pręstantia & dignitate inter se differũt, ita assensiões fidei, aut inferiores videri debẽt, aut subliniores. Quũ igitur deus ita voluerit Filiũ suũ mori, & homines per illũ recõciliari, vt ꝑpter ista omnia alia instituerit credẽda, q̃ habẽtur in Sacris literis, non possumus ambigere, hęc illi multò magis placuisse quàm alia: quoniam ea in ista tanq̃ in fines diriguntur. Vulgata autem est illa regula apud Dialecticos, Propter quod vnumquodq; tale, illud ipsum erit magis tale. Actio ergo fidei, qua assentimur nobilissimę isti veritati, alijs fidei actionib. præstare debet. Atq; ita non erit res perinde deo grata, siue hoc, siue illud credas. Si vteremur hac respõsione, sat scio, nõ posset à Pigghio refutari. Verùm addimus, frustrà illũ contendere de maiori aut minori dignitate fidei, quod ad hunc aut illum articulũ attinet. Nõ enim iustificamur ex dignitate fidei. Ea enim in quouis homine debilis & infirma est: sed idcircò dicimus, nos fide iustificari, quòd ea, velut instrumẽto ad hoc dato & facto à deo, Christũ nobis applicam⁹, & cõdonationẽ peccatorũ apprehẽdim⁹. Dignitas ergo ei⁹ aut indignitas frustrà expẽditur. Quod aũt adfert ex capite quarto ad Romanos, trũcatũ adfert & mutilũ. nã si legas sentẽtiã plenã & perfectam, facilè videbis disertam ibi mentionẽ fieri de morte Christi, et de remissione peccatorum, quã per illã adepti sumus. Dicit enim Paul⁹, imputatum iri nobis quẽadmodum Abrahamo, si crediderim⁹, deum excitasse Dominum Iesum Christum à mortuis, qui traditus fuit ꝑpter delicta nostra, & resurrexit ꝑpter iustificationem nostram. Nõnne hîc satis ꝑspicuè dicitur, oportere nos credere, illum Iesum Christum, quem

Nõ iustificamur ex dignitate fidei.

A deus resuscitauit, mortuũ fuisse & resurrexisse, vt nos iustificaremur, & nobis omnia delicta cõdonarentur? Turpissimum certè est, hominem Theologum res ita perspicuas videre nolle.

72 Posteà cauillatur de fide particulari, qua dicimus, quẽq; verè credentẽ in Christũ, ꝓ re certissima habere oportere, peccata sibi esse cõdonata. Huiusmodi fidẽ negat inueniri in Sacris literis: itaq; hoc nostrum tãtùm cõmẽtum & in B uentũ esse. Hic equidẽ tẽperare mihi nõ possũ, quin dicã, Pigghiũ luculẽter mẽtiri. dicat enim ipse mihi, Quid credidit Abrahamus cùm iustificaretur, nisi reddẽdas esse sibi aliquãdo ꝓmissiones illas dei? Cui enim verisimile est, illũ eas credidisse reddendas, nisi sibi? Idem de Mose, de Dauide, deq; alijs multis dici potest: quos certũ est credidisse, promissiones à deo sibi factas, sibi singulariter reddẽdas esse. Et quid, quęso, voluit sibi Christ⁹, cùm diceret paralytico, *Fili, re-* C *mittuntur tibi peccata tua?* cumq; mulieri diceret, *Fides tua te saluam fecit.* Et Paulus nõnne de Christo ita loquitur ad Galatas, *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me?* Quid potest his verbis esse apertius? Eat nunc Pigghius, & iactet istam propriã & singularẽ fidem nos primùm reperisse: & clamet, oportere vnumquemq; hominem Christianum, credere promissiones factas tantũ indefinitè, nõ aũt fas esse, vt quisq; nostrũm eas seorsim sibi accõmodet. De nobis enim ip- D sis debemus credere, nõ de alijs. Nam de alijs falli possumus, credántne, an nõ credant: id autẽ de nobisipsis exploratũ & certũ habere possumus. Indefinitas promissiones dei quisq; credat quoad alios, quia nescimus quisnã sit prędestinatus, & quis sit reprobatus: de semetipso verò quisq; fidelis nõ oportet vt dubitet, sed credat promissionem quoad seipsum esse determinatã, ex quo se verè credere animaduertit. Adhæc cùm ꝓmissiones vniuersali propositione E proponantur, licet ex eis verissimè cõficere illarum singulares. Dicit autem Christus in Ioanne, *Hæc est voluntas Patris, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.* Sic ergo inferimus, At ego credo in filium dei: Ergo habeo iam, & habebo id quod promisit.

73 Pergit Pigghius, vtq; doceat fidem de quouis alio articulo, nõ autem eam tãtùm quæ fertur in Christum de remissione peccatorũ iustificare, vtitur exemplo Noe. Eum enim ait credi- F disse illa tantùm, quæ pertinebant ad salutẽ domus suæ, & ad interitum orbis terrarũ: atq; ex hac fide eum ait fuisse iustificatum. Hîc inquit, nulla mentio fit de Christo, aut de remissione peccatorum. Sed iste mihi non videtur satis diligenter legisse ea, quæ Petrus scribit in priori Epistola sua cap. 3. Ait enim Petrus, *Cùm semel expectabatur dei lenitas in diebus Noe, cùm appararetur arca, in qua paucæ, hoc est octo animæ seruatæ sunt per aquã: cuius figuræ respondens nunc Baptismus, nos quoq; saluos reddit: quo nõ carnis sordes abijciuntur, sed* G *quo fit, vt bona conscientia bene respondeat apud deum.* Quod Petrus vidit significatũ fuisse per arcam,

perq;

Noe fide in Christum est iustificatus.

perq; ea quæ Noe gessit, id putare possumus, e- A undè illũ Patriachã nõ vidisse? Hoc certè esset il li nimium detrahere. Quòd si ea vidit, quæ produntur à Petro, credidit, nõ tantùm ea quę tum gerebãtur, sed etiã ea quæ per Christũ expectabãtur efficienda: ideoq; per huiusmodi fidẽ iure optimo scribitur ad Hebræos, illũ factũ fuisse heredẽ iustitię. Sed hęc Pigghius parùm curat: qui modò nobis aduersetur, nihil dubitat cum ipsis etiã Apostolis dimicare. Neq; enim veriꝰ B affirmare, Adamũ primũ illũ nostrũ patrẽ iustificatũ fuisse, nõ tamẽ illa fide, quã nos dicimus, de remissione peccatorũ per Christũ. Illa enim de re nullã eũ habuisse promissionẽ, quod quidẽ appareat ex Sacris literis. Verùm & lõgè fallitur, & patrũ suorũ, quos videri vult tanti facere, oblitus est. Nónne idem dicebatur Adamo, quod eius vxori Euę à deo promittebatur, videlicet, eius semẽ contriturũ esse caput serpẽtis? C Christꝰ semẽ illud fuit: isq; caput & vires Diaboli ita fregit, vt iã nec peccatũ, nec mors, nec infernꝰ eius mẽbris quicquã nocere possit. hũc locũ sic interpretantur omnes ferè Patres. Verum Pigghius, quod minus etiam ferendũ est, ausus est dicere, iustificationem nobis per promissionẽ nõ dari. Qua sanè in re palàm aduersatur Paulo. Is enim ita scribit ad Galatas, *Abrahamo autem dedit deus per repromißionem.* Dubitari autẽ nõ potest, eodẽ modo dari nobis, quo da- D tum est Abrahamo. Sed scire debemus promissionẽ bifariã sumi posse: vel ꝑ re promissa, atq; ita dubiũ nõ est, nos iustificari per ꝓmissionẽ, id est per Christum, & per condonationem peccatorum, quę promissa est credentibus: vel pro verbis ipsis dei sumitur, quibus nobis per Christum pollicetur veniã peccatorũ. Atq; hoc etiã modo dici possumus iustificari, per promissionẽ. Etsi enim causa iustificationis nostræ sit mera volũtas dei & misericordia, tamẽ ea nõ offer E tur, aut significatur nobis, nisi per verba ꝓmissionũ, & per sacramẽta. Hæc enim habemus tãquã certa testimonia diuinæ erga nos voluntatis. Atq; ita, nisi fides desit, qua oblata apprehẽdamus, per promissiones iustificamur.

Adamus fide iustificatꝰ est, qua credidit remissionem peccatorum per Christũ.

Distinctio ꝓmissionis.

74 Postea Pigghius, vt probet deum plus tribuere operibus quàm fidei, citat locũ ex cap. 22. Geneseos: vbi describitur egregium illud factũ Abrahami, illũ nõ recusasse vnicũ filiũ suũ mactare atq; offerre deo: ideoq; deũ illi de cœlo dixisse, *Quoniã fecisti hanc rẽ, iuraui per metipsum, quòd* F *benedicẽdo benedicã tibi, & multiplicando multiplicabo semẽ tuũ, vt sit tanquã stellæ cœli & arena maris: portas inimicorum suorum poßidebit, & in te benedicentur omnes gentes.* Ecce, inquit, hìc promissiones dantur propter opera: & interpositum est fideiussorũ iusiurandũ. Fidei aũt nulla facta est mẽtio. Magis ergo ait, deũ opera spectare, quàm fidẽ. Hæc ille magno hiatu: Sed parturiẽt montes, nascetur ridiculus mus. Vnde si quæras, q̃d mihi de hac re videatur, respondebo, pulcherrimam esse & præclarissimam historiam: ex qua tamen colligi non possit id, quod iste clamat. Primùm, hic mentio nulla fit iustificationis.

Quid ergo hoc facit ad rem eam, de qua nunc agimus? Quoties aliquid reuocatur in dubiũ, oportet ad loca certa recurrere, in quibus de ea dem illa re agatur: non autem ad ea, in quibus responderi possit, aliud agi. Huiusmodi ille locus est, qui de hac re citatur à Paulo: *Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiã.* Quod autem ad hanc historiam attinet, non inuitus concedo, Abrahamũ ex illo opere amplius quiddam esse consequutum, quàm prius habuerat ex fide: non quidem aut substãtia, aut numero, aut quantitate promissionum, sed solida & firma certitudine. Etsi enim nõ dubitarit, quæcũque crederet, deum ea sibi bona fide redditurũ: postea tamen, quum egregia illa facta edidisset, certius illi constabat fidei suæ veritas, & cõstantia promissionis, & vis iustitiæ imputatę. Hęc ego nõ diffiteor, Abrahamũ ex illo præclaro opere fuisse adeptum. Quid hic est, quòd iactet Pigghius? Quid hic noui promittitur? Quod fœdus inauditũ, aut nouum iusiurandum inducitur? Nihil hic recẽsetur, quod nõ antea fuerit cõmemoratum. nã fœdus quod hic initur, antè fuerat constitutum, partim in Circuncisione cõmendanda, partim in illo sacrificio, in quo iubebatur animãtia diuidere partim ad dexterã, partim ad sinistrã: ac si illi q. iurarẽt, & fœdus percuterẽt, ꝑ mediũ essẽt trãsituri. Nã ille mos, vt illud obiter dicã, etiã apud Athenienses fuit in vsu: quemadmodum Demosthenes docet in Oratione contra Aristocratem. Adhæc negare non possumus, Abrahamum anteà fuisse iustificatum. Etenim iam anteà dictum fuerat, *Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Quod cùm ita sit, etsi postea aliquid promissionis addatur, tamen id contra nos nihil faciet. Non enim negamus, opera illa quæ sequuntur iustificationem, & bona esse, & deo placere: eaque quãuis gratis, tamen magnis & amplis muneribus ab eo compensari. Id nunc tantùm superest, vt ostendamus aliam rationem intelligendi illã clausulam, *Quia fecisti hãc rem,* &c. Ea autem pertinet ad certitudinẽ, de qua antè mẽtionem fecimus: quæ vti diximꝰ, est ex effectis, & vt loqui solent, à posteriori. Quod ne putes meum commentum esse, legas Augustinum in Quæstionibus super Genesin. Expendit enim illa verba, *Nũc cognoui quòd timeas deum.* An deus, inquit, hoc prius ignorauit? An illi opus fuit hoc experimento, quum sit scrutator renum & cordis? Nihil minus, inquit. Nam hic, *Cognoui,* nihil aliud est, quàm feci te cognoscere, aut clarum & manifestum reddidi. Hic ergo ratio ꝓmissionum non redditur per causam: sed eodẽ planè modo, quo de muliere peccatrice dictum est: *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Quo de loco ita multis actum est à me suprà, vt nunc nihil sit opus repetitione.

Mos Atheniensium.

74 Aliam Pigghius obiectionem corrasit ex 18. cap. Ezechielis: *Si impius,* inquit Propheta G sub persona dei, *egerit pœnitentiam de omnibus iniquitatibus suis, & omnia mandata mea fecerit, om*

nium iniquitatum eius non recordabor amplius. Hic, inquit Pigghius, videmus iustificationem, quæ est cõdonatio iniquitatum, non promitti fidei, sed pfectæ pœnitẽtiæ & obseruationi legis dei. Hîc verò ita illi surgunt cristę, quasi nos omnino oporteat cedere: verùm, argumẽtũ si ꝓpius cõsideres, inane est & futile. Facilè enim cõcedimus, si quis perfectè egerit pœnitentiã de omnibus iniquitatibus suis, & fecerit omnia mãdata dei, eum habiturum iustificationẽ ex operibus. Nemo nostrûm vnquã hoc negauit: sed hoc opus hic labor est, vt inuenias aliquem, qui, quũ nondum sit iustificatus, hoc præstiterit. Et vbi quęso, nũc est, Pigghi, tua illa interpretatio, qua suprà dicebas, deũ nõ requirere, vt omnia mandata perficiamus, sed eũ ꝓ sua misericordia multa remittere? Hic enim adduxisti apertissimum cõtra teipsũ testimoniũ. Sed vt redeam⁹ ad rẽ, Cùm homo nec pręstet, nec etiã pręstare possit ea, quæ & à Propheta & à lege proponũtur, qd superest, nisi vt supplex accedat ad Christũ, & ab eo gratis accepta iustificatione per fidẽ, agat ex gratia & spiritu iam sibi dato perfectã pœnitẽtiã, vt hic haberi potest, & inchoata obediẽtia parẽre incipiat legi dei? Tractanti mihi hoc argumẽtũ, venit in mentẽ, veteris Philosophi Antisthenis. Nam cùm iuuenis quidã gloriosus ei⁹ auditor, iactaret se habere nauim onustam optimis mercibus, cũq; ea appulisset, se velle illum donare præclaro munere, atq; hanc cantionem subinde occineret, & molestus esset audiẽti, Antisthenes eũ adduxit in forũ, & ex officina quadam petijt aliquot vlnas panni: Quo accepto, quum Antisthenes non soluto precio inciperet abire, mercator eũ reuocauit: Heus, inquit, bone vir, anteq̃ abeas, cedo pecuniã. Tũ Antisthenes ostẽdens iuuenẽ, Iste inquit soluet, vbi eius nauis appulerit. Ita ego respõdeo Pigghio, Cùm aliquẽ ostẽderis, qui, quũ nondum sit regeneratus, suis viribus agat pœnitentiã de omnib. peccatis suis, & obseruet omnia mandata dei, dicemus eum iustificari ex suis operibus. Sed quãdo appellet hæc nauis? Definat ergo iactare verba legis. Ea enim quęcũq; sunt, siue ad ꝓmissiones, siue ad pręcepta pertineãt, hoc pacto interpretabimur. Sed addit, Christũ etiã dixisse, *Qui fecerit voluntatem Patris mei, ingredietur in regnum cœlorum*: non autẽ inquit, Dominus dixit, *Qui crediderit*. Imò inquam ego, alibi dixit, & nullam mẽtionem fecit operis. *Hæc enim*, inquit, *est volũtas Patris mei, vt qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam*. Ne igitur posthac neget Pigghius, id à Domino nusquã esse dictum. Verùm, ne quis putet Scripturas loqui pugnantia, respõdeo, ista duo nõ pugnare, sed secũ optimè cõuenire. Pigghius per voluntatẽ Patris, intelligit magnum cumulũ bonorũ operũ: at Christus, *Hoc*, inquit, *est opus dei, vt credatis*. Hanc autẽ actionẽ credendi, sequuntur alia multa bona opera: non ergo pugnãt secum Sacræ literæ. Argumentũ verò Pigghij relinquitur infirmũ & inefficax. Sed Pigghius quoniam videt se premi verbo dei, quòd ita sæpè occurrat in Sacris literis, Hominem iustificari fide, illud ait intelligendũ esse, de fide viua & efficaci, quæ secum coniũctas habeat alias virtutes: Quasi verò nos de alia fide vnquam loquuti simus. Si hoc dicat ex animo, idẽ credit quod nos. Seponatur ergo cõtẽtio, & cõposita lite oẽs idẽ sentiamus. Sed nõ patitur Pigghius iniri hãc concordiam: Postea enim, quũ vellet explicare, quomodo iustificemur gratis, ait, Hoc nihil est aliud, quàm deũ opera fidei, spei & charitatis velle nobis gratis imputare ad iustitiã. Quid hoc est? Iste certè mihi videtur non sano iudicio legere Scripturas: sed corrupto affectu, illas ꝓ sua libidine torquere. Vbi enim sunt opera, ibi Paul⁹ negat esse imputationẽ gratuitã: ista .n. duo inter se pugnare. Pigghius ergo, quum ea velit cõiungere, nonne videtur apertissimè pugnare cum Apostolo?

76 Hęc Pigghius: cui Smittheus noster octauus Græciæ, & prim⁹ Anglię sapiẽs, sese adiũgit sociũ, vt Theseus Herculi. Re autẽ vera nihil adfert, quod nõ ex istius, & aliorũ similiũ lacunis hauserit. Primùm ait, fidẽ non esse de remissione peccatorum: itaq; nos ineptè fingere, ex ea haberi posse iustificationẽ. Fides enim, inquit, qua Christiani discernuntur à nõ Christianis, est in Christũ Iesum. Idq; etiã, quasi permagni referret, probare voluit ex Sacris literis, & ex testimonio Hieronymi. Sed respõdeat iste mihi, si quid vnquam didicit Hebraicè, istius nominis, Iesu, quæ sit significatio? Certè apud omnes Hebręos *Iascha* est seruare: itaq; Ies⁹, potest Latinè rectè reddi, Seruator. At si, vt facilè credo, Hebraicè nesciat, at Angelo saltẽ credere debuit, qui ita interpretatus est illud nomẽ: *Vocabis*, inquit, *nomẽ eius Iesum, quia saluũ faciet populũ suum à peccatis eorũ*. Quomodo ergo potest fides esse in Christum Iesum, nisi sit etiã de remissione peccatorum per Christũ? Postea non veretur illud etiam citare ex Epistola Petri, *Charitas operit multitudinẽ peccatorũ*. Ecce inquit, hîc cõdonatio peccatorum adscribitur nõ fidei, sed charitati. Qui velit idonea securi vti ad istos nodos dissoluendos, cõsideret attentè Sacras literas, & diligẽter videat, vnde loca illa quæ citãtur in nouo Testamento, ducantur ex veteri. Sententia ista Petri habetur fermè ex 10. cap. Prouerb. Ibi enim ita scribitur, *Odium excitat cõuicia*. Quẽ enim quisq; odit, eius crimina quantum maximè potest detegit, & prædicat. Ex contrario autem charitas fratris, peccata tegit atque operit. Nam qui sese mutuò verè diligunt, solẽt sese mutuò defendere, & alter alterius vitia tegere, quãtũ sibi licere vident per conscientiam. Atq; hęc est verissimè sententia Solomonis. Petrus ergo, cùm vellet Christianos adhorrari ad charitatẽ, prudẽter & aptè mutuatus est hanc sententiã à Solomone. Id Smittheus cũ nec intelligat, nec cogitet, putat Petrum hoc sensisse, remissionẽ peccatorũ obtineri per charitatẽ. Sed turpissimè fallitur, vt sæpè solet. Verùm istos missos faciamus: & hoc meminerimus, si quando Patres videantur tribue-

tribuere iustitiã operibus, id intelligendũ esse non de iustitia illa, quę nobis à deo gratis imputatur per Christum, sed de illa intrinseca nobis inhærẽte, quã rectè viuendo perpetuò acquirimus, & confirmamus. Aut si ea quæ dicunt, manifestè pertineãt ad iustitiam imputatã, hoc est ad remissionẽ peccatorũ, semper, vt suprà docuimus, recurrẽdũ esse ad fundamẽtum ipsum bonorum operũ, nimirum ad viuã fidẽ in Christum. Quas regulas, aliasq; similes, si aduersarij nostri cogitarent, tam aperta mẽdacia, tã impudenter & obstinatè nõ defenderent. Quanquã si de Pigghio aliquid mihi pronunciandum sit, quum eum videam nec hebetem esse, nec indoctũ, nõ possum eum dicere seriò, atq; ex animo scripsisse de hoc negotio: sed quũ eam sibi personã imposuisset, ista pro ludo & ioco habuisse.

77 Nunc, vt persequar porrò ordinem eum, quẽ institui, veniendum est ad Patres, vt videamus quantũ illi à nobis faciãt. Neq; certè ad eã rẽ opus est magno numero testimoniorum. Vt enim ad intelligendũ quo sapore sit aqua marina, opus non est vt mare vniuersum ebibas: ita, vt intelligamus quid Patres de hac re sentiant, nõ est opus vt omnia illorũ dicta perlustremus.

Irenæus. Irenæus author vetustissimus libro quarto, capite trigesimo cõtra Valẽtinũ, pauca quidẽ, sed tamẽ aliqua de hac re scribit. Atq; ea de causa, ego illum pauciora scripsisse arbitror, quòd ista veritas primis illis tẽporibus ita esset cõfessa & certa, vt nõ vocaretur à quoquã in dubium. Ex istis tamẽ paucis satis intelligi potest, quid senserit: vt Protogenẽ aiunt, Apellẽ ex vnica tantùm ducta lineola agnouisse. Ait ergo Irenæus, veteres Patres, eos etiã qui fuerunt ante legem, iustificatos fuisse ex fide. Primùm enim quum dixisset de Abrahamo, ascẽdit ab illo ad Lothũ, ad Noe, ad Enoch: postea addit rationẽ, cur istorũ tẽporibus, scripta non fuerit lex. *Quoniam*, inquit, *iam erant iusti quib. lex nõ est posita. Iusti enim habent legẽ scriptã in cordibus suis.* Sed fortasse hoc testimoniũ ægrius admittes, quòd ibi Irenæus quũ loquatur de Enoch, dicat eũ missum fuisse legatũ ad Angelos: quod videri potest apocryphũ. Verùm id ego citatũ puto, non tã ex libro aliquo apocrypho, quã ex vetusta aliqua traditione. Multa enim quasi per manũ tradita sunt veteribus, non respuenda illa quidem, præsertim si nõ pugnẽt cũ Sacris literis: Alioqui si ea causa reijcimus hoc testimoniũ, cur Iudæ etiã Epistolam non repudiamus? Ille enim sententiam etiam citauit Enochi, *Deũ cum millibus venturum ad iudicium.* Quòd autem Irenæus ait, Enochum functum fuisse legatione ad Angelos, id ita suspicor intelligendum, vt Angelos illos dicamus fuisse viros principes & monarchas, aut natos ex familia Sethi. Nam ita in Genesi, filij dicuntur vidisse filias hominũ, quòd essent pulchræ. Fortasse missus est ad illos Enoch à deo, qui eos reprehẽderet: atq; hæc ex Irenæo.

Tertullianus. Tertullianus in libello de Baptismo ait, Fidẽ, integrã habere securitatẽ salutis: nõ ergo nos soli particularẽ fidẽ inueximus de remissione peccatorũ. Neq; quenquã mouere debet, quòd in illo libello defendit errores apertissimos de Baptismo, hortaturq; homines, vt differant Baptismũ vsq; ad maturã ætatem, nec ad illũ properẽt ante nuptias. Etsi enim ista nõ probemus, tamẽ ille interim dum ista tractat, multa habet quę cõtemni non debent: quæ tum temporis recepta fuerunt, & confessa in Ecclesia. Ita Cyprianus quũ agit de hæreticis rebaptizandis, quum redijssent ad Ecclesiam, multa interim habet vera & grauia testimonia, quæ repudiare nõ possumus: quãuis in statu ipso quæstionis ab eo penitùs dissentiamus. Et quis demùm erit ex omni Patrũ numero, qui non alicubi sententiã aliquã defendat nõ probandã: quorũ tamẽ opera vniuersa nõ idcirco contemni debent? Nullum enim est malum punicum ita pulchrum, quod non habeat aliquod supputre granum.

78 Veniamus nunc ad Origenem. *Origenes.* Is in Iobũ libro primo (si tamen illud opus est Origenis) ita scribit, *Omnia quæ faciunt homines, siue in virginitate, siue in abstinentia, siue in corporis castitate, siue in carnis suæ combustione, siue in distributione bonorũ suorum: ea inquam, omnia gratis faciunt, si non ex fide ea faciant.* Hoc loco, quod ait gratis, omnes intelligunt esse frustrà. Quòd certè Pigghius, eiusq; asseclæ non admittent. Volunt enim ista præparationes quasdam esse ad iustificationẽ. Sed Origenem cum illis; disertis verbis pugnare, ea magis ostendunt quæ sequuntur. Sic enim scribit, *Omnem sanctitatem & iustitiam, quam facit aliquis extra fidem, eam gratis, & in perditionem suam facit.* Et citat sententiam illam Pauli, *Omne quod non est ex fide, peccatũ est.* Hoc in loco, ne Pigghius quidem negare potest, Origenẽ stare à nobis: eumq; in illam sententiã accepisse verba Pauli, Omne quod non est ex fide, peccatum est: quibus tamen clamat nos solere abuti. Quanquam nõ tãtùm Origenes, sed etiam Augustinus, Basilius, alijq; Patres, ea verba ad eundẽ exponũt modum, vt suprà ostendimus. Iniuria ergo, & impudẽter nos accusat. Verùm si dicet, nõ esse tantoperè spectandum quid Patres interpretẽtur: sed videndum esse, an locus in ipso contextu ita possit accipi, laudabimus consiliũ. Libenter enim recipimus prouocationem à Patribus ad verbum dei. Sed meminisse debet, non esse boni viri, ea reprehendere in alijs, quę ipse faciat. Quare nos quoq; vicissim patiatur, cùm res postulabit, à Patribus prouocare ad Scripturas. Quod autem ad rem ipsam attinet, dictum est à nobis aliàs, sententiã illã Pauli, vt habetur in eius Epistola, ita exponendã esse, vt ex ea cõfici possit, opera hominum nõ renatorum esse peccata. Addit postea Origenes, *A quo accipiet mercedem? ab eóne quem non requisiuit? quem non agnouit? cui non credidit? Non accipiet*, inquit, *ab eo remunerationem, sed iudicium, & iram, & condemnationem.* Si hæc huiusmodi operib. repẽdũtur, quis ea negabit esse peccata? Deinde interponit similitudinem, *Quemadmodum*, inquit, *qui ædificat*

sine fundamento, ludit operam, & tantùm habet labore & dolore: ita is qui exædificare vult bona opera sine fide. Et quẽadmodũ credenti, omnia sunt poßibilia, vt inueniat refrigerium apud eum in quem credidit: ita nõ credẽti, nihil est poßibile. Vt sine sole terra non effundit fructus: ita nisi veritas dei per fidem effulgeat in cordibus, fructus bonorum operum non nascitur. Ita enim, inquit, *eo toto anno quo Noe seruatus est à diluuio, cùm sol non fulgeret, fructus in terra prouenire non potuit.* Hæc Origenes illo loco, quem citaui mus ex quibus hoc possumus conficere, fidem formare & perficere omnia bona opera quæ sequuntur, non autem, vt isti nescio qui finxerũt, ab illis accipere, & mutuari formam suam. Idẽ Origenes in 4. caput ad Romanos sic argumentatur. *Si is qui credit Iesum esse Christum, natus est ex deo, & qui ex Deo natus est, non peccat: certum est, eũ qui credit in Christum Iesum, non peccare.* Genus argumentationis est Sorites, & probatur à Dialecticis. Eo enim sæpè vti soliti sunt Stoici. Assumpta huius argumenti negari non possunt: sunt enim petita è Sacris literis. Sed addit postea: *Quòd si peccat, eum certum est non credere.* Hoc necessariò sequitur ex superiori conclusione: Nam si omnis qui credit, non peccat: certè quicunque peccat, nõ credit. Rideat nunc Pighius, quòd dicimus, per grauia peccata amitti fidem veram, aut ita consopiri, vt suum actum non habeat. Et exaggeret rem quantum potest, eum qui grauiter peccet, nec deum esse credere, nec reliquos articulos fidei. Nobiscum idem & sentit & scribit Origenes. Sed addit etiam, ibi indicium esse veræ fidei, vbi non delinquitur: vt cõtrà, vbi delinquitur, infidelitatis. Rursus addit in eodem cap. Si fortè id quod ab Apostolo dicitur, iustificari ex fide, videatur pugnare cum eo quod dicitur gratis iustificari (nã si fides offeratur prius ab homine, non posse eũ videri iustificari gratis) cogitandũ esse fidem ipsam dari à deo: idque probat multis testimonijs. At hoc Pighius noster non probat. Ridet enim nos, quoties dicimus, fidem haberi ex afflatu Spiritus sancti. Ait enim mirum esse Spiritum sanctum velle in illis esse & operari, qui nondum credant. Idem in Leuit. lib. 3. cap. 3. *Siclus,* inquit sanctus, *fidei nostræ formam tenet. Si enim fidem obtuleris Christo, tanquam pretium arieti immaculato dato in hostiam, accipies remißionem peccatorum.* Hic etiam disertè habemus remissionem peccatorum impetrari fide, illa inquam fide, quæ dirigatur in Christum, morti traditum, & sacrificatum pro nobis His testimonijs, quę nobis tulit Origenes, nihil potest esse clarius. Verùm isti ita sunt obfirmati, vt ab opinione quã semel susceperunt defendendam, nolint abduci, etiamsi solem geras in manibus, ne fortè videãtur cuiquam suorũ malã causam defendisse.

Cyprianus. 79 Cyprianus præter ea quæ suprà diximus, de coniunctione fidei cum bona vita, scribit etiam lib 3. ad Quirinum, fidem tantum ꝓdesse, & nos tantum posse, quantum credimus. Prior pars huius sententiæ pertinet ad tertium articulum huius quæst. posterior verò maxime facit ad id, quod nunc habemus in manibus Mirabile certè dictu est tantã esse vim fidei, vt per eam possimus quicquid velimus. Non tamen satis habuit Cyprianus id absolutè proponere, verùm id etiã multis varijsq; testimonijs Scripturarum confirmauit. Ex Basilio autẽ, & Gregorio Nazianzeno satis ea esse volo, quæ suprà à me citata sunt. Chrysost. in sermone, quem in scripsit de Fide, Lege naturæ, & spiritu, ait, fidẽ ipsam per se posse hominẽ seruare. Et pro exemplo proponit latronem, quem ait tantùm confessum esse, & credidisse. *Opera verò,* inquit, *sola operarios fine fide seruare non possunt.* Deinde cõfert opera sine fide facta, cũ reliquijs mortuorũ. *Cadauera enim,* inquit, *etsi pretiosis & insignibus pannis vestiantur, nihil tamen caloris ex illis contrahunt: ita qui fide carent, etsi niteant splendidis operibus, tamen illis nihil iuuantur.* Idem in Epistolam ad Romanos in illa Pauli verba, *Quæ verò ex fide est iustitia: vides,* inquit, *hoc potißimùm peculiare esse fidei, vt omnes infra nos relicta rationis querela, id quod supra naturam est, inquiramus: cogitationumq́ infirmitate per diuinam virtutem & potentiam eiecta, cuncta dei promissa complectamur.* Hic videmus nos per fidẽ adipisci promissiones dei: & quamuis per eam assentiamur omnibus quę in sacris literis cõtinentur, eã tamen peculiariter spectare promissiones dei. Considerandum etiam est quod ait, infirmitatem cogitationum nostrarum in credendo per diuinam virtutem & potentiã deijci. Id enim valet contra eos, qui cõtendunt hoc fieri humanis viribus: quasi fidem habeamus ex nobisipsis, eaq; præcedat iustificationẽ. Idem in 29. cap. Genes. hom. 54. *Hæc,* inquit, *vera fides est, non attendere ea quæ videntur, etiamsi aduersa esse videantur promißioni, sed tantùm promittentis potentiam.* Audiant hoc illi, qui volunt nos respicere non tantùm ad potentiam & promissa dei, sed etiam in primis ad præparationes nostras. Et exponens illa verba in Genesi *Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam, Discamus* inquit, *& nos obsecro, à patriarcha dei, eius dictis credere, eiusq́ promißis fidere, neque ea nostris cogitationibus indagare, sed magnam gratitudinem exhibere Hoc enim & reddere poterit nos iustos, & efficere vt promissa assequamur.* Hic quoque duo annotanda sunt: alterum, nos fieri iustos ex fide: alterum, nos per eandem assequi promissiones: quę duo aduersarij nostri constanter negant. Idem exponens verba ista Pauli ad Tim. *Ex quibus est Hymenæus & Alexander, qui naufragium fecerunt à fide. Ita,* inquit, *qui semel exciderit à fide, nihil habet vbi figatur, aut quò seipsum recipiat. Corrupto enim & perdito capite, quis vsus esse potest reliqui corporis? Nam si fides absque operibus mortua est, multò magis opera sunt mortua absque fide.* Hic annotare debes argumẽtum esse à minori. Ait enim opera magis esse mortua sine fide, quàm est fides sine operibus. Idem in sermone de Verbis Apostoli in illa verba, *Habentes aũt eundẽ spiritũ fidei: Impoßibile est enim,* inquit, *impoßibile profectò, si vitã habeas impuram,*

Chrysostom.

Opera mortua sine fide.

impuram, in fide non vacillare. Ex his videmus, quantam Chrysostomus putarit coniunctionem esse inter fidem & opera bona. Idem exponens verba illa Apostoli, *Legem ergo destruimus per fidem? Absit: imò legem constituimus. Quàm primum*, inquit, *homo credit*, *confestim iustificatus est.* Voluntatem igitur legis fides firmauit, dum ipsum hoc, propter quod lex omnia fecit, perduxit ad finē. Quid ergo dicit Pigghius, fidem tantùm esse fundamentum, & idcirco multum abesse à perfectione iustificationis? Aut quid illud est, quod post fidem ponit tot gradus & media, quibus ad iustificationem perueniatur? Longè enim aliter loquitur Chrysostomus, hominē statim iustificari, vbi primùm crediderit: deinde hoc etiam tribuit fidei, eam homines iustos facere, cùm lex id præstare non potuerit, quamuis id multis modis fuisset conata. Adhęc exponens ea verba, *Ignorantes dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti:* Hanc, inquit, dei iustitiam, appellat iustitiam fidei, quòd omnino superna gratia donetur, nō laboribus nostris. Et in illa verba, *Ecce pono in Sion lapidem offensionis.* Vides ergo, inquit, fidem habere secum cōfidentiam & securitatem. Hic apertè fidem particularem & certitudinem de remissione peccatorum statuit, quam aduersarij nostri tantopere insectantur. Adhæc exponens illud ex 11. cap. *Quòd si nō permanserint in incredulitate, ipsi quoque denuò inserentur.* Si fides inquit, potuit te quum esses oleaster, inserere in bonā oleam, poterit etiā illos restituere in suā. Hic quoq; vis inserendi in Christū per iustificationē, & amputatos restituendi tribuitur fidei. Possem nunc transire ad Hieronymum, nisi quiddā esset, quod me ad Chrysostomū reuocaret. Ille enim idē scribit, *Fidem solam non esse satis ad salutem*. Quales etiā sententiæ passim occurrunt in Patribus: eas aduersarij nostri in nos perpetuò torquent. Quanquam, vt verè dicam, huiusmodi obiectio nō est cæstus Entelli, nec tantoperè formidanda. Facilè enim vno verbo occurri potest. Nō enim ait, fidē nō esse satis ad iustificationē, sed tantùm ad salutē. Ea enim ipsa per sese satis est ad iustificationē. Postq̃ autē semel sumus iustificati, nō satis est ad obtinendā salutē dicere, Credo: accedat etiā oportet sancta vita, & bona opera. per ea enim, tanq̃ per gradus quosdā deus nos perducit ad fœlicitatē. Atq; ad hunc modū omnes Patrū sententias, quæ huc facere videantur, interpretabimur. Quòd si verba illorū, vt fit interdū, huiusmodi expositionē nō patiantur: quod ęquissimū est, prouocabimus ab illis negligētius scribētib. ad eosdē illos, alibi sanius & magis orthodoxè sentientes: vt mulier illa olim, quæ à Philippo ebrio prouocauit ad eundē Philippū sobrium.

Quā primū homo credit, iustificatus est.

Chrysostomi antilogia.

80 Hieronymus in Epistolam ad Galat. in illa verba, *Et nos scientes hominē non iustificari ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi*, ait, Omnes veteres Patres iustificatos fuisse eadē fide in Christum, qua nos hodie iustificamur. Atque hanc

A sententiam multorū exemplorū inductione cōfirmat. Primū numerat Abrahamum: de illo enim Christum ita loquutum esse inquit, *Vidit diē meum, vidit, et gauisus est:* deinde Mosen, de illo enim ita haberi in Epistola ad Hebræos, Eum opprobria Christi arbitratum maiores diuitias, quàm thesauros Ægypti: eumque, quum recusaret esse in aula Pharaonis, crucem Christi potius amplecti voluisse. Et addit, Ioannem Euan B gelistam capite duodecimo manifestissimè docere, ea omnia quæ Esaias commendauit literis de gloria dei, cùm videret Dominum sedentem supra solium excelsum & eleuatum, intelligenda esse de filio dei. Addit præterea ex Epistola Iudæ, Dominum Iesum Christum liberasse populum Israel ex Ægypto: & deinde incredulos percussisse. Quo in loco vehemēter miror, Hieronymum hominem alioqui Græcæ linguæ peritissimum, vertisse Dominum Iesum Christū, C quum in nostro textu habeatur tantùm Dominus: nisi suspicari velimus, illum habuisse aliud exemplar, quàm quod hodie nobis est in vsu. Quod ego dico, nō quòd ambigam, ea quæ tum temporis contigerunt, à Christo filio dei fuisse facta. Ioannes enim ait, *Deum nemo vidit vnquam: sed Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Quare quicquid proditum est hominibus de rebus diuinis, proditum est per filium dei: qui se verè D præstitit humano generi, dei Patris sui fidelem interpretem. Et Paulus prima Corinth. 10. ait, *Bibebant de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus:* &, *Nō tentemus*, inquit, *Christum, quemadmodum quidam illorum tentauerunt*. Idem Hieronymus in Epistolam ad Galatas, dum enumerat fructus spiritus, vbi peruentum est ad fidem, ita scribit: *Si charitas procul abfuerit, etiam fides pariter abscedit.* Hæc satis docent, illum sensisse, veram fidem non posse diuidi à charitate, id E quod nos quidem docemus & defendimus: Pigghius autem cum suis exibilat atque explodit: sed grunniat ille quantum velit, nobis satis est, hanc doctrinam & cum Scripturis, & cum Patribus conuenire. Ambrosius exponens illa verba ex Epistola ad Romanos, *Vnus enim deus est, iustificans etiam circumcisionem ex fide: Quoniam*, inquit, *vnus deus est, vna ratione omnes iustificauit: quandoquidem meritum & dignitatem non facit, nisi fides.* Et postea in illa verba, *Ideo ex fide se-* F *cundum gratiam, vt firma sit promissio omni semini:* Firma inquit promissio esse non potest omni semini, hoc est, omni homini ex omni gente, nisi fuerit ex fide. Quoniam origo promissionis ex fide est, non ex lege: quia qui sub Lege sunt, rei sunt: promissio autem reis dari non potest: ac per hoc purificandi sunt prius per fidem, vt digni fiant dici filij dei, & sit firma promissio. Et ad initium quinti capitis in hæc verba, *Iustificati ex fide, pacem habemus ad deum: Pacem*, inquit, G *vt habeamus cum deo, fides facit, non lex.* Hæc enim nos deo reconciliat sublatis peccatis, quæ nos deo fecerant inimicos. Et infrà in illa verba, *Lex spiritus vitæ*: Fides, inquit, est, quæ

Fides à charitate nō auellitur.

iustificat confugientes ad se: vt remittat eis, quos lex tenet reos, vt agentes sub fide, liberi sint à peccato. Et libro secundo in Euangelium Lucæ ait, Petrum non fleuisse, nisi quum Dominus ad eum respexisset. Et addit, Dominum in eo produxisse, & pœnitentiam & vim lachrymandi.

Augustinus

81 Augustinus verò, dum ista disputat, versari videtur in suis castris, vt in illo venari huius controuersiæ testimonia, sint in mari, quod dici solet, aquam quærere. Quædam tamen ex illo quoque delibare, non erit à nostro instituto alienum. In sermone Domini in monte, de verbis Euangelij secundum Matthæum, sermone septimo ad finem: *Si de tuo opere præsumis, merces inquit tibi redditur, non gratia donatur. Interrogo nunc, Credis, o peccator? Credo, Quid credis? gratis tibi peccata per ipsum posse remitti? Habes quod credidisti*. In præfatione in Psalm.31. Nihil boni fecisti, & datur tibi remissio peccatorum. Attenduntur opera tua, & inueniuntur omnia mala. Si deus istis operibus redderet quod debetur, vtique damnaret. Idem de Spiritu & litera capite duodecimo: Colligimus hominem non iustificari præceptis bonæ vitæ, nisi per fidem Iesu Christi. Idem contra duas Epistolas Pelagianorum, libro tertio, capite quinto: Nostra, inquit, fides, hoc est catholica fides, iustos ab iniustis, non operum, sed ipsa fidei lege discernit. Et Augustinus & Alipius Epistola centesimasexta, Iustitia ex fide, qua credimus nos iustificari, hoc est iustos fieri, gratia dei per Iesum Christũ Dominum nostrum. Idem contra Pelagium & Cœlestium libro primo, capite decimo: *Non satis, inquit, est, confiteri qualemcunque gratiam, sed illam, qua persuadeamur, qua trahamur, & qua detur ipsum bonum*. Hæc illis perspicuè aduersantur, qui generalem nescio quam gratiam constituunt: & in cuiusque manu positum esse volunt, vt eam vel admittat, vel repudiet. Ista verò gratia, qua ita persuademur, non aliud est, quàm fides. Ea quidem ad iustificandum necessaria est: opera autem ea, quæ fiunt antequam iustificemur, nihil efficiunt. Nam idem Augustinus cõtra duas Epistolas Pelagianorum libro tertio, cap. quinto: *Quemadmodum opera, inquit, quæ videntur bona, impijs vertuntur in peccatum, &c*. Et de Spiritu & litera capite vigesimooctauo, Quemadmodum, inquit, peccata quædam sunt venalia, sine quibus iustorum vita transigi non potest, eaque non impediunt nos à salute: ita quędam sunt bona opera, sine quibus vel pessimi cuiusque vita difficillimè agi potest: quæ tamen ad salutem nihil iuuant. Et ne putes hanc fidẽ, qua iustificamur, esse rem communem & vagã, addit postea capite trigesimoquarto: *Cur huic ita suadeatur vt persuadeatur, illi autem non ita? duo sola occurrunt, quæ mihi placeat respondere: O altitudo diuitiarum: &, Nunquid iniquitas est apud deum? Cui ista responsio displicet, quærat, inquit, doctiores, sed caueat præsumptores*. Si aduersarijs nostris credimus, fuisset ista admodum rudis & cæca hæsitatio. Illi enim statim vno verbo respondissent: alteri fuisse persuasum, quia voluit, alteri non fuisse, quia noluit. Augustinus autem rem altius considerans, deum videlicet esse, qui operetur in nobis & velle & perficere, pro sua bona voluntate: vidensque Paulum ipsum rei admiratione victum, sic exclamasse: Iudicauit in ipso potius deo totum esse reponendum, qui cuique distribuat quod ipsi videtur, iustè haud dubiè, etsi nos eius iustitiæ rationes non videamus. Imò ea ne peruestigare quidem nobis tutum est, nisi velimus id nobis accidere, quod pyraustis solet: quæ quum captæ luce candelarum propius aduolitant, sæpè à flamma comburuntur. Idem Augustinus de Prædestinatione sanctorum capite quinto, taxat Pelagiũ, quòd confinxisset gratiam illam communem omnibus sanctis, quam non aliam volebat esse, quàm naturam: quod idem nostri quoque hodie aduersarij faciunt, quum eam clamant quasi in medio propositam esse omnibus, & in cuiusque manu situm esse, vt eam recipiat, modò velit. Idem ad Vitalem, Epistola centesimaseptima: *His, inquit, qui similem causam habent cum alijs quibus gratia datur, quibus tamen minimè datur: vt illi quibus ea data est, intelligant, quàm gratis sibi concessa fuerit*. Et eodem loco luculenter declarat, Deum ipsum ex nolentibus facere volentes, & auferre cor lapideum, & dare cor carneum. Hæc satis declarant fidem esse, qua iustificamur: eamque deum pro sua bona voluntate distribuere. Idem de Dogmatibus ecclesiastici s capite quarto (& quidem ille liber, quocunque authore sit, Augustini nomen gerit) Vt à peccato purgemur, inquit, Deus nostram voluntatem non expectat: & capite quadragesimoquarto Spiritus sanctus efficit, vt eligamus, cogitemus, consentiamus cuilibet bono ad salutem pertinenti. Idem libro decimotertio, capite decimoseptimo de Trinitate: *Natura, inquit, humana assumpta est à verbo filio dei citra vllum meritum, atque eodem modo nobis quoque datur gratia dei*. Hæc collatio sumitur à maiori. Nam si homo ille, qui factus est dei filius, citra vllum meritum id est consequutus: multò magis nos sine vllo merito vel de congruo, vel de condigno, recipimur in adoptionem. Idem ad Simplicianum libro primo, quæstione secunda: *Quis, inquit, potest rectè viuere, ac iustè operari, nisi iustificatus ex fide? Quis potest credere, nisi aliqua vocatione, hoc est, aliqua rerum testificatione tãgatur? Quis habet in potestate sua, vt sua mens tali visu tangatur, quo voluntas moueatur ad fidem?* Idem Serm.61, in Ioannem, Peccata inquit omnia, infidelitatis nomine tenentur. Et addit: Fidem absque spe & charitate esse non posse. Quod etiam in Psalmo trigesimoprimo disertissimè docuit Idem libro primo, capite decimonono contra duas Epistolas Pelagianorum, prolixè tractat, quonam pacto trahamur à deo: & inter cætera ait, Pelagianos valde debacchaturos fuisse in Christianos, si illi vocem trahendi in Sacris literis

Gratiã, quã Pelagiani docebant, eras natura.

Gratia datur aliquibus alijs negatur

Cur vni suadeatur, & alteri non suadeatur.

teris non haberent. Quum autem vox ea in ipso expressa sit Euangelio, illos iam prorsus non habere quò confugiant. Infinita sunt alia loca in Augustino in hanc sententiam: quæ nunc breuitatis causa relinquenda censeo.

Cyrillus.

82 Cyrillus contra Iulianum libro primo, pagina decimaquarta ait, Eandem omnino esse Abrahami fidem, & nostram: & idem in Ioannē libro tertio, capite trigesimoprimo, exponens illud, *Hoc est opus dei, vt credatis in eum, quem misit ille.* Fides enim, inquit, salutem adfert, & gratia iustificat: mandata verò legis, condemnant potius: Opus igitur dei, fides in Christum est. In his verbis annotare debemus, fidem eam esse qua adfertur salus, & nos per gratiam iustificari. Declarat autem idem hæc apertius in Ioannem libro nono, capite trigesimosecundo in illa verba, *Et quò ego vadam scitis, & viam scitis.* Iustificamur enim per fidem, & participes diuinæ naturæ, participatione Spiritus sancti efficimur. Leo in Sermone decimotertio de Passione Domini, *Sanguinem, inquit, filij dei, Patres nobiscum crediderunt fundendum. Nihil ergo, dilectissimi, ab antiquis significationibus in Christiana religione diuersum est, nec vnquam à præcedentibus iustis, nisi in Domino Iesu Christo sperata saluatio est.* Hoc, & alia multa similia testimonia, illos maximè confutant, qui dicere audent, Abrahamum iustificatum quidem fuisse, sed nō per fidem in Christum, verùm per fidem de promissionibus terrenis. Cæterùm idem author videri potest contra nos facere, in eo quod dicimus, veram fidem non inueniri sine charitate. Nam in sermone de Collectione & eleemosyna scribit ita de satana: *Sciens autem deū non solùm verbis, sed etiam factis negari multis, quibus auferre non potuit fidem, sustulit charitatem: & agrò cordis illorum auaritiæ radicibus occupato, spoliauit fructum bonorum operum, quos non priuauit confessione labiorum.* Hæc si pressius considerentur, nihil omnino faciunt contra nos. Nos enim loquimur de vera, solida & viua fide: Leo autem intelligit tantùm professionem fidei aliquam externam. Nam cùm velit rationem reddere, qua constare possit, illis ablatam non fuisse fidem, proponit labiorum tantùm confessionem: quā nos quoque fatemur absque charitate posse consistere, & sæpè à multis nequissimis hominib. iactari. Atque ad hunc modum exponenda arbitror, si quæ huiusmodi testimonia occurrant in Patribus. Gregorius episcopus Romanus homilia 19. in Ezechiel. *Non, inquit, operibus venitur ad fidem, sed per fidē pertingitur ad virtutes. Cornelius. n. Centurio nō operib. venit ad fidem, sed fide venit ad opera.* Dicitur enim, *Orationes & eleemosynæ tuæ, &c.* Quid autem orabat, si non credebat? Sed iam quòd incarnatus Mediator esset, nesciebat, per opera venit ad pleniorem cognitionem. Ex his velim aduersarios nostros intelligere, fidem necessariò præcedere omnia opera bona. Nam illi, opera moralia, quæ fiunt ab hominibus Ethnicis, nec adhuc in Christum credentibus, contendunt esse bona. Id hoc loco à Gregorio refutatur. Idem in Moralibus libro secundo, capite vigesimoquinto, de eadem re loquens, ita scribit, *Nisi fides prima in cordibus nostris gignitur, reliqua quæque bona esse non possunt, etiamsi bona videātur.* Beda in secundo capite Iacobi, *Is tantùm verè credit, qui exercet operando quod credit: quia fides & charitas, ab inuicem separari nequeunt.* Hæc ego de Patribus volo esse satis. Quid verò Concilia, Aphricanum, Mileuitanum & Arausicanum de iustificatione, fide, gratia & operibus statuant, anteà satis multis docuimus in priori articulo. Nunc hoc tantùm addam, Aduersarios nostros, cùm dicant, Deum gratiam suam offerre omnibus, & dona sua dare hominibus ea desiderantibus, & apprehendentibus, & facientibus quod debent, condonare peccata, cùm interim omittant afflatum sancti Spiritus, & dei trahentis potentiam, & animi persuasionem interiorem: eaque omnia, quæ in hoc negotio sunt potissima, illis concilijs, quæ citauimus, apertissimè aduersari. Neque tamen dissimulare possum, in concilio Moguntino, quod habitum est sub Carolo Magno, in primo cap. citari Gregorium, qui ita scribat: *Ille verè credit, qui exercet operando quod credit.*

Beda.

Leo.

Patres qua fide iustificati sint.

83 Quum ergo iam videamus, quod ad hunc articulum attinet, homines iustificari per fidem in Christum, idque ex Scripturis confirmauerimus, & aduersariorum obiecta diluerimus, & Patrum testimonia ad nostram sententiam constituendam adduxerimus, iam ad tertium articulum accedemus. *Dicimus ergo, iustificationem constare sola fide.* Quam sententiam probant omnia illa loca Scripturarum, quæ docent, nos gratis iustificari: eaque, quæ affirmant, iustificationem contingere sine operibus, quæque antithesin ponunt inter gratiam & opera. Hæc inquam, omnia loca verissimè concludunt, nos iustificari sola fide: quamuis ea vox, Sola, in Scripturis non legatur. Sed id non est tanti: significatio enim eius vocis ex illis necessariò colligitur. Deinde hoc etiam annotandum est, quemadmodum iam anteà docuimus, nos non constituere fidem eam, qua iustificamur, esse in animis nostris absque bonis operibus: quamuis eam dicamus esse solam, quæ iustificationem, & remissionem peccatorum apprehendat. Ita oculus non potest esse sine capite, cerebro, corde, epate, & alijs partibus corporis: & tamen colorem & lucem solus oculus apprehendit. Quare qui ad hunc modū contra nos argutantur, Fides vti dicitis, iustificat: Fides autem non est sola, Ergo sola fides non iustificat: incidunt in fœdissimum paralogismū: vt si quis ita concluderet, Sola voluntas vult, Voluntas autem in animo non est sola; Ergo non sola voluntas vult. Hîc vel pueri videri possunt fallaciam, quam appellāt Compositionis & Diuisionis: & non turpe est, eam tātos Theologos non videre? Sed hîc se nobis Smittheus opponit, lumen scilicet Theologiæ. Is iamdu-

bonus vsus liberi arbitrij, de quo possemus gloriari. Quamuis enim habeamus id à deo per creationem, tamen rectus vsus noster est: scilicet, vt assentiamur deo vocanti, & accommodemus nos ab bona opera, quæ à deo proponuntur. Et idcirco ad gloriationem verè tollendam, necesse est vt id assiduè habeamus in animo, quod monuit Augustinus de Spiritu & litera, capite vigesimoquarto. Non tantùm voluntatem & electionem bene agendi à deo esse, quia per creationem dedit arbitrium & voluntatem liberam, sed etiam quod visorum suasionibus effecerit, vt velimus, & credamus: idque non tantum externa prædicatione Euangelij, sed etiam interiori suasione. Non enim tantùm incitat cor, sed etiam persuadet, trahit, flectit ad credendum. Fateor equidem voluntatis esse, vt velit & amplectatur id, quod deus offert: non enim intelligentia, aut memoria volumus, sed voluntate. idem tamen non dubito, Deum esse, qui efficit vt velimus & sequamur bona.

85 Adhæc aduersarij nostri arbitrantur, etsi opera concurrant ad iustificationem, verum tamen esse quod Sacræ literæ dicunt, nos iustificari gratis. Quoniam, inquiunt, illa opera donantur à deo, & fiunt ex gratia. Si iuuaret hoc suffugium, Paulus non rectè abstulisset operibus cæremonialibus vim iustificandi. Iudæus enim dicet, Patres nostri, qui antiquitùs circuncidebantur, & præstabant alias obseruationes legales, id non ex suis viribus naturalibus fecerunt, sed ex gratia dei iuuante, atque excitante. Ideoque si alia opera, quæ in lege præcipiebantur, ad iustificationem conducere potuerunt, vt eam, quemadmodum vos loquimini, mererentur de congruo: cur idem non potuerunt cæremonialia? Neque quicquam iuuat, si dicas, Paulum ne illis quidem adimere vim iustificandi, nisi tantùm post aduentum Christi. Ille enim apertè loquitur de Abrahamo iustificato ex fide, non ex circumcisione: & vtitur testimonio Dauidis, quem satis constat vixisse sub lege. Quum autem iste dicat, charitatem & spem non posse excludi, velim ex eo libenter scire, opera istarum virtutum sintne iusta, necne. Scio fatebitur. Quid ergo respondebit Paulo, qui ad Titum ait: *Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos?* Sed noui istorum commenta. Respondent, talia quoque opera excludi, si fiant ex lege & libero arbitrio absque gratia. Verùm quid oportet id excludere, quod esse non potest? Quis enim vel amabit deum, vel in illum sperabit absque gratia? Deinde quocunque illa modo fiant, non possunt facere ad iustificationem: quia iustificamur ex gratia, vt ex Sacris literis satis liquet. Inter gratiam autem & opera tanta est oppositio, vt Paulus dicat, *Si ex gratia, iam non est ex operibus: & si ex operibus, non est ex gratia.* Neque isti ita indignè ferre debent, si nos vsurpemus vocem illam, Solùm. Eam enim concludimus necessariò, ex eo quod Paulus ait, primùm nos iustificari ex fide: & deinde subdit, *Absque operibus.* Quàm id rectè concludamus, ostendam à simili. In sexto capite Deuteronomij (si sequamur Hebraicam veritatem) ita scribitur, Dominum deum tuum timebis, & illi seruies. Hic vt vides, deest particula Solùm: tamē quoniam sequitur, *Non ibis post deos alienos*: Septuaginta interpretes ita reddiderunt eum locum, Dominum deum tuum timebis, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Illi ex priori propositione affirmāte, Deum colendum, & ex altera negante, deos non adorandos esse alienos, concluserunt, seruiendum esse soli deo. Quorum authoritas apud me non esset tanti ponderis, nisi Christus ipse locum illum ita citasset. Ita enim reiecit diabolum, *Abi retrò satana. Scriptum est enim, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Hic videmus, ad improbandam adorationem, quæ vlli creaturæ præstetur, necessariam esse particulam illam, Soli: quæ, etsi nō habetur in Hebræo, inde tamen necessariò elicitur. Ad hunc modum si nos quoque argumentamur, quid isti tantoperè offenduntur?

86 Considerent etiam, optimos atque antiquissimos Patres ab hac voce non abhorruisse. *Patres vsi sunt voce Sola.* Quibus ridiculum est videre, quàm frigidis & miseris strophis & argutijs Smittheus velit occurrere. Primùm ait, eos nihil aliud voluisse, quàm homines reprimere, ne insolescerent. Sed respondeat mihi Smittheus vno verbo pro sua sapientia, verène hoc illi Patres an falsò dixerint? Si verè nobiscum faciunt, & quid iste se opponit? Sin falsò, nihil illos iuuat bonus finis, vt hominum insolentiā retundant. Quemadmodum enim non est faciendum malum, vt veniat bonum: ita falsum dogma non est statuendum, vt aliud dogma vitiosum euertatur. Iste autem ita planè solenniter insanit, vt hoc dicat Patribus licuisse. Nam in libello de Votis (quem ante aliquot annos publicauit) ait, Augustinum in lib. de Bono viduitatis, quum scribat, matrimonia eorum, qui votum virginitatis aut cœlibatus vouissent, veras esse nuptias, non autem adulteria: id non alio consilio scripsisse, quàm vt Iulianæ viduæ, ad quam librum scribebat, persuaderet, nuptias in genere non esse malas. Atque ita, si dijs placet, fatetur Augustinū falsum dogma statuisse, vt aliud falsum exploderet. Et eadem prudentia in eodem illo libro, fingit Clementem Alexādrinum scripsisse, Paulum habuisse vxorem, quod ipse falsissimum arbitrabatur, tantùm vt probaret, nuptias esse bonas & honorabiles. Quòd si ita licet vera cum falsis miscere, & omnia confundere, quando tandem credemus Patribus? Quid vnquam nobis erit tuti, ne ab illis decipiamur? Adhæc fingit, Paulum exclusisse à iustificatione tantùm opera legalia. Sed id suprà satis copiosè confutauimus, docuimusq; rationes Pauli esse vniuersales. Imò Patres quoque hoc viderunt: nam Augustinus multis in locis affirmat,

Paulum non tantùm de cæremenialibus operibus agere, sed etiam de moralib. Sed quoniam Augustini authoritas, nescio, quo modo aduersarijs nostris suspecta est: videamus, quid dicat Hieronymus. Is ad Ctesiphonem contra Pelagianos in hæc verba, *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro*, ita scribit: Quod de lege Mosaica tantùm dictum putes, & non de omnibus man datis, quæ vno legis nomine continentur, idem Apostolus dicit, *Consentio legi dei*. Alij etiam sunt ex Patribus, qui idem docent: sed illos nunc prætereo. Satis sit ostendisse, istud quoque alterum commentum Smitthei vanum & ineptum esse.

Quæ excludenda est à iustificatione

87 Tertio loco ait, Eos excludere voluisse opera, vt loquitur, pœnalia: ea videlicet opinor, quæ homines pœnitentes faciunt. Sed hoc quoque ostendere quàm sit ridiculum, haud longa demonstratione opus est. Primum enim eiusmodi opera exigebantur ab hominibus, non vt per illa iustificarentur coram deo, sed tantùm vt sese approbarent Ecclesiæ, videlicet, ne ficta & simulata pœnitentia aminbirent reconciliationem. Deinde non est verisimile, Paulum de huiusmodi operibus loquutum esse. Illa enim eo tempore non erant in vsu. Ambrosius quidem, quum opera excludit à iustificatione, semel atque iterum huc respexit. Sed morari non debemus, quid vnus aut alter ex Patribus dixerit, sed quid Sacris literis conueniat. Addit præterea Smittheus, certum esse, Deum multò plus à nobis requirere, quàm fidem. In Marco enim ita scriptum esse, *Pœnitentiam agite, & credite*. Hic, inquit, fidei adiuncta est pœnitentia. Et alio loco, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit*. Addit in Epistola ad Ephesios, Ecclesiam dici sanctificari, lauacro aquæ in verbo. Et Petrum primæ Epistolæ capite tertio dicere, Baptisma nos fecisse saluos. Hieronymum etiam ita scribere capite primo in Esaiam, Lauacrum regenerationis, solùm peccata remittit. Ecce inquit, iustificatio & remissio peccatorum, nō tantùm fidei adscribitur, sed etiam sacramentis. Quod ad primum attinet, fatemur Christum plus à nobis requirere, quàm fidem. Quis enim dubitet, eum velle homines iustificatos rectè viuere, seseque per omnia virtutum genera exercere, alioqui ad æternam salutem non peruenturos? Atqui fructus isti sunt fidei & iustificationis effecta, non causæ. De sacramentis verò non semel docuimus, quemadmodum illis attribuenda sit iustificatio. Ea enim ita se ad illam habent, vt prædicatio Euangelij, & promissio de Christo, quæ nobis offertur ad salutem. Sæpissimè verò in Scripturis id, quod rei est, adscribitur sacramento. Et quoniam Baptismus, remissionem peccatorum promittit per Christum, eamque significat, & in illis qui tingūtur obsignat, idcirco Hieronymus ex alijs omnib. sacramentis illi soli hoc attribuit. Quare nihil nos mouere debent verba Patrū, quum ita scribant, Solam fidem non esse satis ad salutem. Id enim intelligunt de æterna salute, ad quam non perueniemus, nisi fidem nostram fructus aliqui consequantur. Ex illorum autem dictis non debemus colligere, hominem non iustificari sola fide. Etsi quando idem illi Patres sua verba referre videantur ad iustificationem, intelligendi sunt, ingenium veræ & iustificantis fidei voluisse exprimere. Ea enim re vera nunquam est sola: sed semper habet comites spem & charitatem, aliaque opera bona. Interdum etiam illi iustificationem intelligunt iustitiam nobis inhærentem: quam certum est non constare sola fide.

Deus plus ab hominib. requirit quàm fidem.

88 Id etiam putant contra nos facere, quod Paulus habet ad Romanos, *Spe salui facti sumus*. Nec vident, salutem ibi accipi pro extrema regeneratione, quam speramus nos aliquando adepturos in patria. Nam Apostolus paulò antè de illa loquebatur. Eam verò salutem dubium non est, nos tenere sola spe, non autem adhuc re. Si quis fortè est, cui hæc solutio iustissima & verissima non satis placeat, sequatur interpretationem Origenis. Is enim eo loco ait, spem positam esse pro fide: quod in Sacris literis non rarò vsuuenit. Sed aliud etiam adhuc commentū inuenerunt, quo quantum possunt, lenire studēt voculam illam, Solam, toties à Patribus vsurpatam: nimirum, quòd fides sola initium habeat, & primum quasi gradum iustificationis: quæ postea futura sit perfecta & plena, cùm alia bona opera accesserint. Sed hoc, quàm vanum sit, Paulus ipse facis docet. Non enim solùm ait nos iustificari sola fide, sed etiam addit, *Absque operibus*. Deinde quoque contra istos facit, quod scribitur capite decimoquinto Sapientiæ, *Nosse deum, est consummata iustitia*. Quo in loco operæprecium est videre, quomodo se Smittheus noster torqueat. Primùm, sententiam negare non audet. habet enim librum illum pro Canonico: sed vt est acutus, hoc ad extremum comminiscitur, Deum non cognosci sola fide, sed etiam dilectione. Sed quis vnquam hoc dixisset, præter istum? Certè dilectionem non cognoscimus, sed amamus. Cæterùm, quod in libro illo Sapientiæ (qui apud me tantæ authoritatis non est) dicitur, Christus ipse apertissimè testatus est in Euangelio, *Hæc est*, inquiens, *vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum*. Quanquam de hoc quoque dicto Seruatoris nostri, nescio quid olim confinxit Vintoniensis: nimirùm, cognoscere deum, non esse propriè vitam æternam, licet ad eam nonnihil promoueat. Sed istis hominibus, cùm nec Patres, nec Paulus, nec ipse Christus satisfaciat: nihil est quòd speremus, nos nostris rationibus quicquam esse profecturos. Addunt insuper, Patres dicere, Solam fidem iustificare, hoc est, præcipuam eam esse qua iustificemur. Agnosco equidem, Solum, quandoque significare præcipuum Sed hîc sensus non potest quadrare ad institutum Pauli. Nam

Solum quandoque significat præcipuum.

Nam si charitas conferatur cũ fide, charitas erit prętantior & potior, vt Paul⁹ ait. Quare si vtraque iustificet, vt isti volunt, omnino potiores partes erunt charitatis, non fidei. Id etiam istis vehementer obstat, quod sępè dixi, Paulum ita iustificationem adscribere fidei, vt dicat, *Absque operibus*. Sed Augustinus, inquiũt, ad Simplicianum scribit, Nos fide incipere iustificari. Ad id bifariam possumus respondere: primùm, talem esse illam inchoationem, quæ reuera iustificationem ipsam plenã & totam habeat. Vt sensus Augustini sit, nos iustificari, cùm primùm habemus fidem. Aut si id nõ placet, dicemus id quod res est, Augustinum sensisse de iustitia inhęrente. Citant etiam Ambrosium in quinto capite ad Galatas: In Christo, &c. Sola enim fide, inquit, opus est, in charitate ad iustificationem. Ecce inquiunt, ad iustificationem, non minus charitate opus est, quàm fide. Sed longè falluntur. His enim verbis Ambrosius nihil aliud voluit, quàm veram fidem ab inani opinione distinguere. Itaque ait, Sola fide opus esse, quæ nimirum coniuncta sit cum charitate. Sed Hieronymus in quintum caput ad Galatas ait, Solã esse charitatem, quæ cor mundũ efficiat. Quid hîc respondebimus, quàm hoc eius dictum, si rigidè ac simpliciter vrgeatur, factum esse? Nam fides etiam est quæ purificat corda, vt habetur in Actis Apostolicis. Et Paulus ad Timotheum ait, *Charitas de corde puro, & conscientia bona*, &c. Ex quibus apparet, necesse esse cor prius purũ esse, quàm charitas posit accedere. Interpretabimur ergo illam sentẽtiam ex effectu, & quod ad nostram notitiam attinet: tunc enim maximè constat, nos esse regeneratos, & mundatum habere cor, si præditi simus charitate. Ad hunc modum quoq; suprà exposuimus, *Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum*.

89 Atque eodem pacto, illud quoque Augustini dictum de Natura & Gratia, capite 58. expediri potest: Charitas inquit dei, qua vna iustus est, quicunque iustus est. Sed ea etiam ratio mihi vehementer placet, vt huiusmodi Patrum dicta intelligamus de iustitia inhærente. Ea enim non vnã tantùm fide constat, sed etiã omnibus virtutibus & operibus bonis. Quoniam autem inter alias virtutes præcipua est charitas, idcirco Patres illi interdum soli iustitiam tribuunt. Et quod aduersarij nostri sibi iniustè vsurparunt, vt Solam exponerent præcipuam, id nos hîc iure optimo faciemus. Non enim hîc de iustificatione ea, quæ ex imputatione habetur agimus, sed de ea quæ nobis post regenerationem acquiritur. In hac itaque nostra propositione, non excludimus ab homine iustificato spem, charitatem, & alia opera bona: sed hoc tantùm dicimus, illa non habere vim, aut causam, aut meritum iustificandi. Cumque dicimus, hominem iustificari sola fide, nihil sanè aliud dicimus, quàm hominem iustificari sola dei misericordia, & solius Christi merito: quę nõ alio instrumẽto apprehẽdere possum⁹, quàm sola fide. Neque aduersarijs nostris cedendum est vt ne vtamur illa voce, Sola: quantumuis clament nasci ex ea magnam offensionem, & animos hominum hac persuasione, nonnihil in studio virtutum debilitari. His enim incommodis, facilè medemur doctrina sana. Nam semper inculcamus, non esse eam veram iustificationem, aut veram fidem, quæ careat fructibus bonæ vitæ. Videmus autem istorum vafrum & callidum consilium: nam si nos diceremus, hominem simpliciter iustificari fide, summota vocula illa Sola, statim adderent de suo: Hominem quidem iustificari fide, sed non minus tamen eum iustificari spe, & charitate, & alijs operibus bonis. Hac eadem de causa Catholici olim noluerunt permittere Arrianis vocem illam ὁμοιούσιον: quòd illi statim dicturi essent, Filium quidem appellatione deum esse, Patri autem, & fermè parem: non tamen prorsus eiusdem naturæ atque substantiæ. Quare illi mordicus propugnare ac retinere voluerunt ὁμοούσιον, vt vocem aptisimam ad explicandam eius controuersiæ veritatem: quod etiam pro suo iure facere potuerunt, maximè verò cùm viderent, eam vocem ex diuinis literis necessariò concludi: ex quibus etiam euidentisimè concluditur, nostra ista vox, Sola, eaque nobis visa est maximè idonea, ad operariorum errores refutandos. Gardinerus etiam episcopus Vintoniensis, nostram istam propositionem arbitratus est absurdam: & contra eam inter cætera vsus est hoc argumento, quod mihi quidem mirum videri solet, quanti à quibusdam Papistis eius parasitis fiat. Iustitia inquit à deo nobis donata, qua iustificamur, ad omnes animi facultates, vel potius ad totum hominem pertinet: Ergo non iustificamur sola fide. Ea enim est tãtùm superioris partis animi. Hic latet, Lector, ne nescias, duplex fallacia. Primùm enim, facito iustitiam illam qua donamur, pertinere ad totum hominem, & ad omnes animi facultates: an propterea sequetur, iustitiam illam oblatam à deo, non apprehendi sola fide? Certè cibus quo vescimur, in omnia mẽbra & in corpus vniuersum distribuitur, & tamen ore tantùm, non autem toto corpore percipitur. Adhæc disputatio instituta est, non de iustitia aliqua nobis inhærente, quæ reuera in totum hominem spargitur, sed de iustificatione, quæ est peccatorũ condonatio. Ea verò non in animis nostris locum ac sedem habet, sed in solo deo, cuius vnius voluntate peccata nobis relaxantur.

90 Verùm, quoniã hic articulus satis iam defensus est, aduersus importunorum hominum cauillationes: his omissis, ostendemus paucis, veteres Patres ab ista vocula, Sola, quam aduersarij nostri tantoperè fugiunt, non abhorruisse. Origenes in epistolam ad Romanos in hæc verba, *Exclusa est gloriatio tua: Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem, absque operibus*

Non est desistendum ab vsu illius voculæ, Sola.

Exemplum consimile.

Cur interdũ charitati iustitia nostra tribuatur.

Iustitia qua iustificamur in deo est, nõ in nobis.

Origenes.

legis. Sufficit, inquit, soli⁹ fidei iustificatio, vt aliquis tantummodo credens iustificetur, etiãsi nihil ab eo boni operis factum sit, & exempli causa, proponit latronem illum vnà cum Christo crucifixum: & mulierem illam, cui Christ⁹ respondit, *Fides tua te saluam fecit*. postea obijcit sibi, aliquem ista audientem, reddi posse securum, & contemnere bona opera. Sed respondet, eum qui post iustificationem non rectè vixerit, abijcere gratiam iustificationis. Nemo autem, inquit, accipit veniam peccatorum, ad licẽtiam peccandi. Indulgentia enim datur, non futurorum criminum, sed præteritorum. Qua sententia nihil dici potuit nostræ doctrinæ cõformius. Cyprianus ad Quirinum cap. 42 *Fides*, inquit, *tantùm prodest: & quãtum credimus, tantum possumus*. Basilius in cõcione de Humilitate scribit, hominem iustificari sola fide. Hilarius etiã in Matthæum capite octauo, *Fides*, inquit, *sola iustificat*. Ambrosius in tertiũ caput ad Romanos, *Iustificati gratis:* quia nihil inquit operãtes, neque vicem reddentes, sola fide iustificati sunt dono dei. Idem in illa verba, *Secũdum propositum gratiæ dei:* sic Paulus inquit, decretũ dicit à deo, vt cessante lege, solam fidem posceret ad salutem. Et mox, Sanxit deus, vt sola fide sine labore, & aliqua obseruatione, homines iustificentur apud deum. Idem in primum caput secũdæ ad Corinthios, *Constitutum, inquit, est à deo, vt qui credit in Christum, saluus sit sine opere, sola fide*. Habet etiam idem simil a, de vocatione Gentium. Ex Chrysostomo in hanc sententiam multa adduci possent: verùm ego ex illis pauca tantùm delibabo. In caput tertiũ ad Romanos in hæc verba, *Exclusa est gloriatio:* in hoc, inquit, demonstratur virtus & potentia dei, quòd seruauerit, iustificauerit, & gloriationẽ induxerit, sola fide absque operibus. Et à principio quarti capitis, Quòd aliquis destitutus operibus iustificetur p fidẽ, fortasse videri potest bene habere: quòd autem aliquis ornatus vitutibus, & bonis operibus, non tamen illis iustificetur, sed sola fide, hoc certè est admirabile. Hinc intelligere pos-

Cyprianus. Basilius. Hilarius. Ambrosius. Chrysostom⁹.

A sunt aduersarij nostri, licet fides habeat comites spem & charitatem, & alia opera bona, (quod dubitari non potest de Abrahamo) tamen illa non facere ad apprehendendam iustificationem. Et in decimum caput in illa verba, *Ignorantes dei iustitiam, & suam iustitiam volentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti:* iustitiam, inquit, dei adpellat eam, quę est ex fide. Quoniam sine labore, ex sola fide iustificamur dono dei. De Augustino nihil dicam. Is enim tot⁹ in hoc B est contra Pelagianos, & facilè quiuis ex eius scriptis potest hãc sententiam confirmare. Hesychius in Leuiticũ libro primo, capite secũdo, *Gratia, inquit, sola fide cõprehenditur, nõ ex operibus:* quod idem fermè habet libro quarto, capite decimoquarto. Theophylactus in caput tertium ad Galatas exponens hæc verba, *Quoniam ex lege nemo iustificatur apud deum:* Nunc, inquit, Paulus planè monstrat, fidem ipsam, vel solam, vim in se habere iustificandi. Phocius in caput quin C tum ad Romanos, Sola, inquit, fide constat iustificatio. Acacius apud Oecumenium in primum caput ad Romanos, Nos inquit, per peccata mortificatos, sola fide resuscitauit & viuificauit. Bernardus sermone vigesimosecundo in Cãtica, Solam, inquit, per fidem iustificatus, pacem habebit. Idem in eodem sermone, Dee st inquit gratiæ, quicquid meritis deputas: Gratia, reddit me iustificatum gratis. Cui ista non D sunt satis, legat Gennadium capite quinto ad Romanos: Cyrillũ, libro nono, capite tertio in Ioannem: Theodoretum ad Romanos quinto: Didymum, in secundum caput Iacobi: Eusebium, in Ecclesiast. hist. libro tertio, cap. vigesimoseptimo: Cyprianũ, aut quisquis ille est, in expositione Symboli: Lyranum, in tertiũ ad Galatas: Glossam ordinariam, in epistolam Iacobi: Haimonem, in Euangelium de Circuncisione: E Sedulium, in caput primum & secundũ ad Romanos: Thomam, in tertium ad Galatas: Brunonem, in caput quartum ad Romanos: Arnobium, in Psalmum centesimumsextum. Iam de hac quæstione satis mihi videor dixisse.

Hesychius. Theophylactus. Phocius. Acacius. Bernardus.

LOCVS V.

De pace & libertate Christiana: vbi etiam de Scandalo, conscientia, & præsertim de ciborum delectu.

In Rom 10. cap vers. 15. Summa prædicationis Euangelij est pax.

SVmma prædicationis Euangelij est pax, inprimis cum deo. Qui enim prædicãt, vt docet Apostolus posteriori ad Corithios, habẽt secũ verba reconciliationis, neq; aliud suadẽt, quã vt deo reconciliemur per Christũ. Prius deus irascebatur humano generi, puniebat, damnabat, preces auersabatur, & opera quamuis egregia, quòd hostium essent, fastidiebat. Homines autem è diuersò, non tantùm miseri erant, sed ipsum Deum odio habebant: esse noluissent, G execrabantur eius iudicia, & refugiebant velutiã tyranno & crudeli carnifice, vt qui sibi

F vndique malè conscij erant: Euangelium autem annunciat pacem per Christum, & reconciliationem. Hoc est quod Angeli canebant in natiuitate Christi: *Gloria in altissimis, pax in terra, hominibus bona voluntas*. Factum dei Angeli approbabant, qui per Filium suum statuisset redimere humanum genus: & hæc eorum laus & approbatio, est dei gloria. Deinde cùm sumus iam per Christum deo reconciliati, pacem interius, quoad animum nostrum adipiscimur: quia instaurati gratia & spiritu, rectè viuimus, neque amplius praui affectus in nobis tumultuãtur, nõ redarguit cõsciẽtia, neq; furię ad pturbationes pectora nostra exagitãt.

Quę sit pax Christiana.

Adhęc

Adhæc proximis vt nobisipsis benè cupimus, & benefacimus, & cum illis pacem, & quidem arctissimam habemus. Neq; obstat quòd Christus dixerit, se non venisse mittere pacem in terram, quoniam id est accipiendum, quoad carnis & mundi pacem. Etenim cum Euangelica pace, de qua nunc agimus, coniuncta sunt grauia carnis pericula & incommoda, statim persequutiones & damna facultatum cricunstant.

Quid sit bonum. Bonum est, vt dicunt Philosophi, quod omnia expetunt. Et si fusius aut clarius naturam eius volumus explicare, Bona sunt, res quæuis prout in eis respectus quidam fundatur erga nos, quòd sint vsibus nostris vtiles, commodæ, seu iucundæ: vi autem Euangelij hoc assequimur, vt omnia nobis inseruiant. *Omnia*, inquit Paulus, *vestra sunt, siue vita, siue mors, siue Paulus, siue Cephas, nos Christi, & Christus dei*: Et diligẽtibus deũ, *omnia cooperantur in bonum*. Atque notandum est, *Quomodo simus à malis per Christum liberati.* quòd Esaias docet, prædicandam quoque esse ab his nuntijs liberationem: quia licet adhuc mors, infortunia, paupertas, morbi, & alia id genus mala nos diuexent: attamen ab illis per Christum dicimur liberati, quoniam non amplius rationem pœnæ habent. Omnia quippe ista carnis incommoda, per crucem & mortem suam deus sunctificauit, vt non amplius habeant rationem pœnæ, sed efficiũtur eruditiones nostræ, paternæ castigationes, victoriæ, triumphi, & res pulcherrimè gestæ.

2 Verùm vt nihil prætereamus, nõ debet nos latere lingua Hebraica, *Schalom*, pacem inquam significare fœlicem rerum successum; ita vt quod Græci dicunt χαίρειν, aut εὐπράττειν, in epigraphe literarum, *Pax quid sit Hebræis.* Hebræi dicere soleant *Schalom* pax. Et ita cùm Euangelistæ pacem annunciant, fœlicitatem solidam & veram prædicant. Quòd si quæsieris, in quânam re sita est huiusmodi pax, bonitas & liberatio: Respondetur, *Pax ista in regno dei sita.* In regno dei, si vnico verbo dicendum sit. Ideo Christus mittens discipulos suos ad prædicandum, voluit vt prædicarent, appropinquasse regnum cœlorum. Hoc idem dicit Esaias, quum ait, *Et dicent ad Zion, regnat deus tuus.* Hactenus regnauit peccatum: vnde Paulus, *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Regnauit item mors: dixit enim idem Apostolus, *Regnauit mors ab Adam vsque ad Mosen*: Regnauit & diabolus, qui à Domino appellatur princeps huius mundi: à Paulo κοσμοκράτωρ, & deus huius seculi. Hæc omnia in nobis miserè hactenus tyrannidem exercuerunt: at nunc regnat *Quales principes Hebræorum fuerint.* Dominus. Nam quod attinet ad externa regna, habuerunt quidem Iudæi multos Iudices, & multos reges, paucos bonos, aliquos tolerabiles, verùm permultos pessimos tyrannos: & qui boni fuerunt, vt Dauid, Ezechias, Iosias & consimiles, infirmi attamen erant, neque poterant vel defendere populum à calamitatibus, vel illos facere bonos. Quare sæpè ab hostibus premebantur Iudæi: abducti sunt in captiuitatem: inde restituti, quieuerunt aliquantisper: sed venerunt post Alexandrum Magnum, Macedones, & Iudæam grauissimè afflixerunt. Post illos, affuit Pompeius, Crassus, & Herodes: Vespasianus denique ac Titus, qui omnia funditùs euerterunt. Ecclesia item Christi suos externos principes habuit, partim viros pessimos, partim probos quidem iustitia ciuili, sed admodum infirmos. Vnde res nostræ nunquam bene habere possunt, nisi Christus in nobis regnet. Hoc est regnũ (vt dixit Daniel capite secundo) cœlorum, quod nõ corrumpitur in secula: ibi pax est non momentanea, sed sempiterna. In Psalmo enim dicitur, *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec auferatur luna*. Et in Esaia, *Et pacis eius non erit finis*. *In quo regnũ dei consistat.* In eo autem consistit hoc regnum, vt dirigamur verbo dei & spiritu. Istis duabus rationibus regnat in nobis Christus: Verbum ostendit quid credendum, & quid agendum: Spiritus, ad hæc facienda nos impellit & mouet. Hoc est regnum dei æternum, cui quando ipse vult adiungere aliquem populum, seu aliquam gentem, visitat eos per suos præcones, qui sunt Euangelici prædicatores, eosque vult recipi alacriter: imò dicit, *Qui vos recipit, me recipit: & qui vos spernit, me spernit*. Habemus ita dei iudicium de ministris, quo sese debent credentes plurimùm consolari: quamuis mundus aliter iudicet, illosque habeat pro deliris reiectamentis, & tanquam peripsemata & quisquilias æstimet: & quoad erit mundus, ita de illis existimabit. At illius iudicio quum sit stultus, & diuina non percipiat, haud est innitendum, sed potius amplexanda firmissima & iucundissima dei sententia.

De seruitute & libertate Christiana.

3 Proprium hoc est serui, vt sui iuris non habeatur, sed agat negotia sui domini. *In Rom. I. initio. Proprium serui.* Quare si Christi serui sumus, opus est quicquid viuimus, spiramus & cogitamus, in Christum dirigatur. Quum, inquam, seruos esse Christi, commune sit omnibus nobis, diligenter expendenda esset metaphora, qua sic dicimur: nimirùm quòd ita debemus obsequi deo, quemadmodum serui suis dominis. *Notanos à seruitio dei longè abesse.* Sed multum absumus ab eo, vt id præstemus. Nam serui minori parte diei sua curant, totumque reliquum tempus transmittunt ad res domini sui tractandas. Nos verò longè secus agimus: quàm minimo spacio, vel hora nostræ ætatis diuina exequimur: toto autem nobis concesso tempore, humana & terrena versamus. Seruus, nihil suum ac proprium habet: nos verò priuatim multa volumus possidere, quæ neque pro deo, neque pro Christo erogaremus. Serui, dum cæduntur ac verberantur, ad preces ac supplices voces confugiunt: nos verò in aduersis deo reluctamur, murmuramus, & blasphemamus. Serui accipiunt duntaxat victum & vestitum, eisque sunt contenti: nos opibus & luxui, neque modum neque finem facimus. Serui, auditis minis contremiscunt à ver-

tice ad pedes: nos verò, Prophetarum, Apostolorum, atque Sacrarum literarum comminationibus nihil permouemur. Serui, cum hostibus dominorum suorum, nec sermones miscerent, neque familiaritatem aut amicitiæ signa exhiberent: nos verò cū diabolo, carne & mūdo, perpetuò coniungimur. Quare multum absumus ab ea, quam debemus deo seruitute: cui tamen longè plus deberemus & obsequi & inseruire, quàm nobisipsis famuli nostri. Nam deus præter id quod & pascit & alit, produxit etiam nos, deditque vt essemus. Deinde quicquid serui erga nos efficiunt, totum id nobis commodat, illos verò nihil iuuat: at nos è diuersò, quando inseruimus deo, nihil illi aut vtilitatis aut commodi afferimus. Quoniam si iustè viuamus, is nihilo efficitur melior aut beatior quàm prius fuerit. Item seruis nostris parum aut nihil elargimur: deus verò pro nobis vnicum Filium exposuit, & cum eo simul omnia nobis donauit. Promittimus nostris mancipijs leuiculam mercedem: at nobis deus pollicitus est eandem fœlicitatem, qua & Christus ipsemet fruitur. Ex quibus apparet, quantò magis ei adstringamur inseruire, quàm serui nostri obstricti sint nobis. Verùm quod asseruimus, communem esse omnibus hanc vocationem, vt serui simus Christi, non videtur bene consentire cum eo quod habetur in Euangelio: *Iam non dicam vos seruos, sed amicos.* Obstare videtur & Paulus qui aiebat, *Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum filiorum quo clamamus Abba. Pater.* At contrà, nos esse seruos dei non possumus inficiari: Christus pro nobis precium exposuit, quare ab eo redempti, eius serui sumus. Deus nos creauit: & ea lex operum est cuiusuis artificis, vt ei seruiant. Quare adhibenda est distinctio, hominis interioris & externi, spiritus & carnis. Quoad externum hominem, & corporis opera, serui dicimur: quia mun a obimus, vt deo & proximis, quanta vi possumus, obsequamur. Deinde quoad casus aduersos, & crucem quam assiduè perpetimur, non aliter atque serui cæduntur & verberantur, à deo premimur: non quidem semper, vt illi ad pœnas luendas: verùm frequentissimè, vt nostra probetur fides, & caro eiusque cupiditates reprimantur, excitetur que pœnitentia lapsuum, & peccatorum passim obrepentium: forma item & habitus demissus, quo fideles vtuntur, nonnullam seruitutem præfert. Quibus modis, & Christus dictus est ad Philippenses, suscepisse formam serui. Cæterùm spiritus noster, quia non mouetur potissimùm spe mercedis, aut pœnarum timore, sed vltrò ac sponte: dei iussa exequitur, idcirco dicimur habere spiritum filiorum. Item, quia charitate accendimur, & non cogimur necessitate, amici sumus, neque seruili conditione dehonestamur. Paulus apertè dixit,

Quum essem omnium liber, factus sum omnium seruus.

Quantū deo seruiendum.

Duplex seruitus.

Qua parte serui simus, & qua liberi.

De scandalo.

4 Infirmorum vult deus rationem haberi, vt illis scandalum non obijciatur, quo ab Euangelio retrahantur, vel ab incœpto cursu retardentur. Scandalum, est dictum aut factum quo impeditur Euangelij cursus, cuius ampliationem & propagationem, totius nostræ vitæ scopum esse oportet, & cynosuram, ad quam perpetuò spectemus. Est duplex, Vitæ, & Dogmatum. De offendiculis, quæ proficiscuntur à prauis moribus, Tertullianus inquit de Virginibus velandis, scandalum non bonæ rei, sed malæ exemplum esse. Dogmata verò praua quæ scandalizant, Augustinus partitur in duo capita: vt quædam ad ipsam naturam diuinam pertineant, vt cùm Pater maior Filio statuitur, aut diuersæ naturæ vel substantiæ, quàm sit Filius, & alia id genus: quædam verò spectant Ecclesiam, vt si quis eam in vno loco ita hærere dixerit, vt alibi esse nō possit, vt ea tēpestate Donatistæ contendebant. Hæc ab eo scribuntur super Psal. 120. Alij distribuunt aliter: vt quædam scandala sint de industria posita, vt cùm leges conduntur, & statuta fiunt quæ aduersantur Euangelio, vt à Papa & multis episcopis factum est sæpissimè. Alia verò scandala præbentur, non quidem ex professo, vel de industria, vt Euangelium impediatur: sed quia vel explēdis cupiditatibus, vel delicijs & voluptatibus assequendis incumbitur, ita vt religionis & pietatis ratio non habeatur. Non est quòd quis obijciat, Christum fuisse scandalo cum pluribus: quòd ipse fatebatur cùm diceret, *Beatus qui non scandalizatus fuerit in me.* Et in Esaia prædicitur, *futurus lapis offensionis, & petra scandali.* Etenim in hoc Christus parebat Patri, & se vaticinijs Prophetarum attemperabat, qui eum tam humiliter & abiectè venturum ac conuersaturum prædixerant. Quod si non fecisset, longè magis scandalo erat futurus. Nobis quoque molestè ferendum non est, si rectè viuendo, mundum scandalizemus. Siquidem nec deus in orbis administratione, omnibus satisfacit: querelæ contra eum vndique audiuntur. Illa scandala euitemus, quæ ipsimet obijcimus, nostra quærendo compendia, cùm in eo simus admodum Christo dissimiles, qui nonaginta nouem dimisit oues, vt vnam quæ aberrabat inquireret: & propter vnam drachmam amissam, totam domum commoueri voluit. Quare non mirū esse debet, si tam grauiter statuitur, de his qui scandala non cauent. Et cùm Christus dixit in Euāgelio, Scandala necessaria esse, id intelligendū est, cū ꝑpter iudiciū dei, tū ꝑpter nostrā vitiatā & infirmā naturā. Voluit qppe de⁹ iusta seueritate atq; iudicio, Pharaonē ꝑ magos ita scandalizari, vt ꝑcepto suo nō assentiretur: id enim merebatur infidelis eius animus & obfirmatus. Qua eadem ratione fecit deus vt rex Achab impius à pseudoprophetis scandalizaretur, ne veritatem audiret à Michęa propheta expositam. Propter pios etiam quandoque

In 1. Corint. cap. 8. ver. 9.

Quid sit scandalum.

Duplex scandalum.

Quæ scandala euitanda, & quæ non curanda.

Quomodo scandala sint necessaria.

doq; ſcandala immittit, quò magis illuſtrentur. Nam habemus neceſſarias eſſe hæreſes, vt qui probati ſint, manifeſti fiant. Deinde ſcandalorum in nobiſipſis habemus cauſam. Vt enim ſumus animales, & quæ dei ſunt non percipimus, nec poſſumus, quandoquidem ſunt nobis ſtultitia, caro noſtra verbo dei ſcandalizatur atque offenditur.

5 Quoniam autem Dominus pro infirmis mortem obijt, qui peccant in illos, peccant in Chriſtum, vt loquitur Paulus 1. Corinth. 8. ver. 2. quādoquidem mortē & ſanguinē illius nō reuerentur. Verberatur alterius cōſciētia, quādo malè ædificatur, & ad ea impellitur agenda, de quibus aliter ſentit. Eſt ſanè magna crudelitas fratrem vulnerare: ſed crudelius eſt infirmum, tandemq; crudeliſsimum, ea parte qua infirmatur, quæque maximè illi dolet, eum percutere, eſt cōſcientia. Ambroſ. legit eo loco, Peccare in Chriſto, quod peccent dū Chriſtū profitentur: quemadmodum illi dicuntur peccare in lege, qui cùm legem habeant, nihilominus peccant: Alioquin (inquit) peccare in Chriſtū, eſt Chriſtū abnegare. Sed Grçcus text⁹ habet εἰς χριστὸν. Quam lectionem Chryſoſtomus ſequitur, & interpretatur, Chriſtum hoc peccati genere tripliciter lædi. Primò, quia ſibi fieri teſtatur, quicquid ſuis factum fuerit. *Qui vos recipit, me recipit: Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis: Saule, Saule, quid me perſequeris?* & multa huiuſmodi. Deinde, quòd infirmi pertineant ad corpus Chriſti, cùm ſint eius membra: quare dum ipſi percutiuntur aut læduntur, Chriſtus læditur. Denique, quòd illam ædificationem quam ſanguine ſuo Chriſtus extruxit, hi malo exemplo euertant. Nos enim ſumus dei ædificatio. Neque debet iſte ſermo nos eò adigere, quaſi ſemper anxij eſſe debeamus, ne actionibus noſtris, alioquin iuſtis & licitis aliqui offendātur: nam hæc in præſentia dicuntur de manifeſtis & apertis ſcandalis. Nonnulli fuerunt, qui locum hunc protulerunt ad perſuadendum, vt grauiſsimos etiam abuſus in Eccleſia toleraremus, ne ſi quidpiā tentauerimus aduerſus eos, qui ſunt infirmiores, offendantur. Et hac eadem ratione voluerunt ſe defendere, quòd veritatem alioquin intelligentes, & Miſsis interſint, & Papiſticæ idololatriæ ſeſe admiſceant. Nam (inquiunt) ſi hæc non faceremus, plebi eſſemus magno ſcandalò. Quæ ratio eorum abſurdiſsima eſt, cùm Paulus dicat, ſe in reb⁹ medijs ac neutris velle cauere ſcādalum infirmorum: quemadmodum ſunt edere carnes, aut vinum bibere: ſed communicare abuſibus & idololatriæ Papiſticæ, eſt craſſa manifeſtaque peccata committere. Quibus dum fingunt ſe velle cauere ſcandala quorundam impiorum, veram Eccleſiam Chriſti ſcandalizāt. Et cùm ſint alicuius exiſtimationis, multos qui fuiſſent alioquin ad veritatem acceſſuri, reuocant, & ſuo exemplo impietatem fouent. Neque interim dum ita ſimulant, admonent

Quomodo verberetur alterius conſcientia.

In Chriſtum peccatur, quando infirmi ſcandalizantur.

Loquitur Paulus de rebus medijs.

A infirmos de infirmitate, neque vllum verbum edunt, quo ſuam teſtentur fidem.

6 Libertate autem Chriſtiana ita Corinthij abutebantur, vt perpetuò iactarent, omnia ſibi licere. Paulus hoc negat, & duo genera facit interdictarum rerum: Vnum eſt indifferentium, quando illarum vſu frater offenditur. Aliud genus eſt ſua natura ſemper malum, quo nunquam benè vti poſſumus. Primùm agit de B indifferentibus, & vtitur anthypophora. iactabāt illi, *Omnia mihi licent:* ſubijcit Paulus, *At non omnia expediunt.* Iactationem illorum retundit hac prima exceptione: Nam etſi multa liceant, ab eis tamen cauendum eſt, quando non conducunt. Non negat Chriſtiano omnia licere: Verùm contrahas oportet ſermonem ad indifferentia. Propoſitio eſt generalis, attamen coarctanda eſt, vt illa: *Deus vult omnes ſaluos fieri, atque, illuminat omnem hominem venientem in hunc* C *mundum.* Et de his rebus indifferentibus ſtatuendum eſt, quòd tantummodò ex genere, atque natura ſua indifferentiam habeant. Sed quando ad electionem deſcenditur, nihil eſt indifferens, quandoquidem ea aut bona aut mala neceſſariò eſt. Semper ad ædificationem, quando quippiam inſtituitur, eſt reſpiciēdum. Non ſumus nati nobiſipſis tantùm, ſed Chriſto, Eccleſiæ atque proximis. Vnde regula ædificationis adeò neceſſaria eſt, vt ſemper ob D oculos haberi debeat. Altera eſt exceptio in his indifferentibus. Non ſolum ſpectare debeo quid proximis, quid Eccleſiæ, & quid honori Chriſti conducat: ſed etiam prouidendum eſt, ne prætextu libertatis, ſolidam & ſinceram libertatem Chriſtianam amittam. Nam fieri poteſt, dum ſector carnis libertatem, vt incidam in duram ſeruitutem, qua ventris, gulæ aut libidinis, prauarumque affectionum me-E ipſum mancipium abiectiſsimum faciam. Quod periculum cùm immineat, volo ab indifferentibus abſtinere, quando infirmioribus ſcandalum afferant. *Chriſtus* (inquit Paulus ad Galatas) *vos redemit: ſtate igitur in libertate, qua donati eſtis.* Cauendi ſunt interim affectus, ne illis noſipſos ſubijciamus. Cauenda etiam infirmorum ſcandala, quibus ita accommodare te debes, vt facilius à ſua infirmitate ad meliorem ſtatum traducantur. Quòd ſi tua ſeruitute abuti voluerint ad ſuam infirmitatem defendē-F dam, ne redigaris ſub eorum poteſtatem: tua vtere libertate. Quòd ſi verſeris inter fortes, vbi poſsis liberè indifferentibus vti (non enim offendentur, ſi fortes fuerint) & ſenſeris tuos affectus impotentiores, aut videris te reddi ad preces & ſacras lectiones ex vſu rerum indifferentium ineptiorem, ab illis abſtine, in ſeruitutem ne te adigas, tua vtere libertate.

De conſcientia.

7 Adhæc obſeruemus, nil eſſe tentandum in noſtris actionibus, de quo nō ſimus certi quòd G deo probetur. Idque ad Romanos cap. decimo-quarto fuſè tractatur, vt omnia quæ facimus,

In 1. Corint. 6. ver. 12.

Duo genera interdictarū rerum.

Quomodo aliqua dicantur indifferentia.

De libertate Chriſtiana ſeruanda.

In 1. Cor. 8. ver. 7.

Actiones noſtræ debent Deo placere

prehẽduntur, ea nequaquã inficiãtur: sed aiunt sibi nõ esse peccata, quòd ea pro peccatis nõ habeant. Sed illis ad peccatum imputari prędicãt, qui per infirmitatem peccata esse existimant.

De ciborum delectu. In j. Cor. viij.

Delectus in quibus reb' possit habere locum.

Actionũ necessariarum ad salutem partitio.

10 Sed enim res admonet, quam tractamus, vt nonnulla dè ciborum delectu afferamus. Et primò sciendum est, Delectum in quibusuis rebus non habere locum, sed tantùm in illis quæ aliter fieri possunt. Distinguemus itaque actiones, vt aliquæ sint ad salutem necessariæ, aliæ verò ἀδιάφοραι, siue mediæ. Necessaria sunt quæ deus imperauit, & nisi ea præstemus, exortes dei & Christi erimus. In hoc rerũ genere non est delectus: hic neq; scandala, neq; offensiones hominum respiciendæ sunt. Dixit enim Christus, se non venisse vt pacem mitteret, sed gladium, atque ignem. Venit separare filium aduersus patrem, filiam aduersus matrem. Dixit præterea, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, effodias & proijce abs te*. Idemque de manu dextera & pede præcipit. Quibus indicauit, vt quæ chariora oculis, manibus ac pedibus habuerimus, à nobis auellamus, ne à voluntate dei reuocemur. Atque idem Christus de Pharisæis, qui ob suam doctrinam scandalizabantur, respondit, *Sinite illos, cæci sunt & duces cæcorum*: atque nihil moratus est eorum scandalũ. Actiones verò mediæ vel accipientur, quoad exequutionẽ, vel quoad sensum, doctrinam & scientiã, quam de illis habere debemus. Si de vsurpatione illarum agitur, regula charitatis adhibenda est, ne quidpiam tẽtetur quod infimum fratrẽ offendat: qua de re Apostolus nos abundè iam monuit, & ad Romanos copiosè scripsit. Quo verò ad sensum & ad doctrinã, perpetuò necessarium est profiteri & sentire, ἀδιάφορα hæc, per Christi gratiam libera nobis esse, neque alia de causa nos abstinere, quàm in gratiam infirmorum: quod pulchrè videmus Christum fecisse, cùm didragmũ soluit. Erat quippe rex & deus, verus inquam Messias: vnde à soluendo tributo iure fuit liber: sed hac libertate vti noluit, ne alij offenderentur. Docuit nihilominus interea id sibi liberum fuisse, cùm Petrum interrogauit, vtrum à seruis an à liberis tributa consueuerint exigi? Infirmi sunt assumendi atque docendi: & vt attentius atque libentius audiant, prodest se demittere ad illorum infirmitatem, quandiu viderim' eos velle institui. Quòd si animaduertantur peruicaces, obstinati, & qui detrectẽt rationes ex Scripturis accipere, atque verbi dei contemptores, dimittẽdi sunt: neque sanctum canibus dandum est, & offensionis eorum non est necessarium vt ratio habeatur. Verùm dum infirmis nos attemperamus, respicienda est fidelium multitudo, in qua si nonnulli tua dissimulatione offenderẽtur, atque tuum exẽplum sic raperetur, quasi omnino sic agi deberet, & in Ecclesia ob id Christiana libertas periclitaretur: debes cauere ne te vlterius demittas, ne fortassis ex tua dissimulatione nascatur aliquod prauum dogma. Paulus Timotheum circumcidit, dum vidit id posse infirmioribus adferre vtilitatem: Titum verò, vt ad Galatas legitur, noluit circumcidere. Nam parati erant pseudoapostoli, qui eo exemplo vellent abuti, ad obtrudendas Gentibus cæremonias legis, tanquam necessarias ad salutem. Explorabant enim vndique, quânam ratione possent Ecclesiam libertate Christiana expoliare. Isque idem qui caput totondit in Cenchreis & Hierosolymis votum se habere dixit, & purificationes iuxta legem ideo suscepit, quòd iudicatum esset ista infirmis profutura esse: in Petro noluit ferre vt identidem faceret, sed illi, vt habetur ad Galatas, in faciem restitit, quoniam Petri simulatio ad perniciem Ecclesiæ pertrahebatur: neque visum est vt adeò multi ex gentibus offenderentur, quo illis consuleretur qui Hierosolymis venerant. Periculum quippe imminebat, ne authoritate Petri & Barnabæ dogma obtineret, quo Ethnici qui ad Christum conuertebãtur, existimarentur adigendi ad cæremonias legis obseruandas.

Infirmi docẽdi sunt.

Dũ aliquid infirmis dimus, videndum est ne multitudinẽ lædamus.

Exemplum Pauli.

11 Postquam hæc sumus præfati, iam de ipso ciborum delectu dicemus. Et primò statuendum est, omnes cibos iam Christianis natura sua liberos esse, modò aliquid nõ accedat, quod eos reddat prohibitos. Alioquin si proponatur esca, quæ putetur vel fouere vel excitare libidinem: qui ad eam se propensum senserit, inde sibi caueat oportet. Item si valetudinis quispiam fuerit infirmæ, & mensa ei apponatur, qua sanitatem intelligat lædi, nequaquam indulgendum est cupiditati. Adde, in cibis vitandam esse luxuriam & nimium sumptum, ne profundatur quod pauperibus dandum erat, & melioribus vsibus impendendum. Postremò si adsint infirmi, qui ex aliquo genere cibi scandalizari possent: vt antiquitus Iudæi recens conuersi, præfocatam carnem & sanguinem abhorrebãt. Necnon Ethnicis, si fuisset in medio conuiuio indicatũ carnes appositas, fuisse immolatas idolis, abstinere conuenit propter infirmitatem accũbentium, vt Paulus abundè ad Rom. & Cor. scripsit. Mitto quod antiquitus in lege multa genera ciborum prohibita erant, & dubium non est, ea tempestate legem obseruari debuisse. Posset etiam accedere politica vel ciuilis ratio, quæ omnia pertinent non ad naturam ipsam ciborum, sed ad περιστάσεις incidentes.

Vitandus nimius sumpt'

Propter scandalum interdum abstinẽdum.

12 Quod autem natura sua cibi omnes liberi sint Christianis, apertè docent Scripturæ. Christus, vt legitur in Matthæo aiebat, *Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem*. Quod si non contaminat edendo, neque sanctificat abstinendo. Et Apostolus scripsit, *Esca ventri, & venter escis: hunc & has destruet deus*. Ideò cùm cibus res temporaria sit & destruẽda, quæque ad ventrem pertineat, non ad animum: efficitur ad iustitiam vel iniustitiam nihil per seipsam conducere. Et paulò antè habuimus, *Esca nos non commendat deo: neque si ederimus, abun-*

dabimus: neque si non ederimus, minus habebimus. Quæ verba Erasmus ponderauit, & ideò scripsit: Si est, vt docet Apostolus, qui fit vt hodie in nulla alia re aut facilius iudicemur, aut magis temerè condemnemur? Vnde hodie tot iudicia de cibis? In eadem epistola legitur, *Omne quod in macello venit edite, nihil interrogantes propter conscientiam*: sed clarius ad Colossenses capite secundo, *Nemo vos iudicet in cibo & potu, in parte diei festi, neomenia & Sabbatho, quæ fuerunt vmbræ futurorum, corpus autem Christi*. Quæ hucusque dixit, ad cæremonias legales, & dies festos Mosaicos pertinent. Mox transit ad alias obseruationes, non à lege, sed ab hominibus profectas, cùm subdit: *Videte ne quis vobis interuertat palmam per superstitionem Angelorum, & humilitatem incedens fastuosè, per ea quæ non vidit: frustrà inflatus mente carnis suæ, non tenens caput, ex quo totum corpus per compages & commissuras suppeditatum, & compactum augetur augmento dei*. Et si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid quasi viuatis in mundo, adhuc decretis tenemini? Ne tetigeris, ne gustaueris, ne attrectaueris: quæ pereunt ipso vsu secundum doctrinas & mandata hominum, speciem quidem habentia sapientiæ verbotenus ἐθελοθρησκείᾳ, humilitate & læsione corporis, in nullo honore ad expletionem carnis. Verba hæc apertissimè testantur, locum esse intelligendum de superstitiosis obseruationibus ab hominib. inuentis. Et ad Timotheum primo scribitur, *In postremis temporibus multi deficient à fide, attendentes spiritibus impostoribus ac doctrinis dæmoniorum, per simulationem falsiloquorum, cauterio notatam habentium conscientiam, prohibentium cōtrahere matrimonium, iubentium abstinere à cibis, quos deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem: quòd quicquid creauit deus, bonum sit, & nihil reiiciendum, si cum gratiarum actione sumatur. Sanctificatur enim per sermonem dei, & precationem*. Rursus ad Titum, *Omnia munda mundis contaminatis autem & infidelibus nihil est mundum: coinquinata enim est eorum mens & conscientia*. Necnon & ad Romanos, *Scio & persuasum habeo, nihil per Christum esse commune, nisi ei qui id commune esse dixerit*. Ad Hebræos, *Optimum est gratia stabilire cor, non escis, quæ nihil profuerūt*. Et in Actis Apostolicis Petro dictum est, cum renueret, animalia quę erant in linteo deposita è cœlo, comedere: *Quod deus sanctificauit, ne dixeris commune*. Omnia hæc testimonia indicant, quemlibet cibum natura sua, iam per Christum, & mundum & licitum esse.

Omne quod intrat in os, non coinquinat hominē, vt exponatur.

13 Sed contra hæc multa obiiciuntur: Primū de eo quod ait Christus, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem*. Respondent, disputationem tunc fuisse institutam, An cibus sumptus illotis manibus contaminaret: cumque priuata esset quæstio, quod respondetur non esse detorquendum eò, vt de omnibus cibis generaliter accipiatur. Si enim (inquiunt) respondisset Christus, nullos cibos in vniuersum contaminare, tunc idolothyta quoque faceremus licita: neque vitium esset venenum bibere. Et illi minimè peccassent, qui in primitiua Ecclesia sanguinē & præfocatam carnem comedissent. Adhæc respōdemus, occasionem quidem fuisse datam illi sententiæ Christi ex quæstione priuata, An sumendo cibum illotis manibus contaminaremur. At Dominus cùm id negaret, responsionem generalem attulit. Et Christum ibi in vniuersum loqui, planum facit causa, quam sententiæ suæ subiicit. *Quia quod in os intrat, dimittitur in ventrem, & per secessum egeritur*. Id cum omni ciborum generi cōueniat, vniuersalem fuisse sententiam dubitari non potest. Cibos ideo non polluere Christus probauit, quoniam ad animum non pertingunt, neque in nobis manent, coquuntur, & egerendo exeunt. Neque inde habetur licitè esse idolothyta aut venena. Quoniā ad huiusmodi euitanda tenemur lege dei, charitatis inquam præcepto, non hominum mandatis. Circumstantiæ quippe faciunt, vt quandoque à nonnullis abstinendum sit, vel quia scandalum sequitur in infirmis, vel quia lęditur valetudo.

Iudæi agnoscebant cibos natura sua non esse immundos.

14 Sed aiunt rursus, se quoque non statuere, cibos natura sua immundos esse: verùm quia mandauit Ecclesia, vt à carnibus certis diebus fideles sibi temperent ad carnem refrenandam: ideo si non obediatur, afferunt homines contaminari: nō quasi cibi mali sint aut impuri, sed quia intemperanter agitur, cùm Ecclesiæ statutum violatur. Adhæc dicimus, non esse satis fateri, cibos natura sua malos & pollutos non esse. Nam & Scribæ & Pharisæi hoc cognoscebant, cùm neque Marcionitæ neque Manichæi fuerint, nam legem dei admittebant. Quare ex Genesi fateri cogebantur, cuncta quæ deus fecit, esse valde bona. Sed Christus id inculcat eos non rectè fecisse, qui talia decreta statuerint. Et hoc se malè habere significauit, quod tanta sollicitudine de abluendis manibus cauerint, & interim mandata Dei sinerent iacere neglecta & contempta: quòd ibi religionem & cultum facerent, vbi deus nullum posuisset. Et nihilominus ea Pharisæorū lex quamuis friuola modò appareat, potuit speciosum prętextum habere: quasi vellent lotione manuum, ceu symbolo, admonitos homines de munditia animi, quam per preces & pœnitentiam deberent procurare. Et si à peccatis se mundos ipsi conseruarent, tum cibi eis mundi essent: Et dixissent in synagoga sua vel Ecclesia, se facultatem habuisse talia signa instituendi. Christus attamen hęc omnia, vt humanas traditiones damnat, nec vult earum trāsgresione animum contaminari. Quomodo itaque leges pontificum de cibis hac Domini sententia non abolētur: ita vt homines intelligant nō eo valere posse, vt transgressores peccato faciant obnoxios? Si carnis petulantiæ atque lasciuiæ suis edictis voluerunt subuenire, de vino itidem statuendum fuisset, in quo Paulus ait, luxuriam esse.

In quo à Christo Pharisæi arguantur.

Deinde

Deinde quomodo poteſt vna eademque lege omnibus mortalibus ſubueniri, cùm aliqui tenues & debiles, alij verò fortes & vigentes inueniantur? Debetúrne his omnibus eadem victus ratio? Deinde quis episcopos de his rebus iuſsit leges condere, quas tantopere amãt, vt præ illis diuinas negligant?

Episcopos nullo iure de cibis leges cõdidiſſe.

15 Obijciunt adhæc, in locis quos citauimus, eſſe ſermonem de cibis, qui lege Moſaica interdicti fuerant: ideo illa traducere ad ciborum delectum, qui nunc habetur in Eccleſia, eſt parum bona fide agere. Nos verò confitebimur, nõnulla in eis locis pertinere ad cibos lege prohibitos, verùm nõ omnia. Quoniam ad Colloſſenſes Apoſtolus, vt oſtendimus, etiam de alia carnis afflictione loquitur, quæ non ex lege dei, ſed ſuperſtitiosè fuerat excogitata. Vnde illa dicit, viſionibus Angelorum, & mandatis atque traditionibus hominum fieri, quæ de lege antiqua dici non poſſunt. Et adiecit, Speciem ſapiẽtiæ habere tantùm verbotenus: quod Apoſtolus de lege à deo data nequaquam dixiſſet. Præterea ea quæ taxat, inquit, ad læſionem corporis facere, ita vt caro prohiberetur, quantum neceſſarium erat expleri. quod Moſaica lege non percipiebatur. Imò vt in Deuteron. habetur, modò abſtineret à præſcriptis, licebat ſibi quaſcunque alias carnes comedere, quãtum anima eorum deſideraſſet. Sic enim Scriptura loquitur. Deinde cùm ad Timoth. dicatur, Poſtremis temporibus, futurum vt cibi prohiberentur: oſtenditur, hęc non intelligenda quoad Iudaicas cæremonias: quoniam illæ non poſtremis, verùm prioribus temporibus, Eccleſiæ obtrudebantur. Deinde iſtos dicit fore attentos doctrinis dæmoniorum, quæ legi dei parum quadrãt. Sed quia nonnulla confitemur de cæremonijs legis intelligi, nunc oſtendemus, ea quoque in de bona fide à nobis traduci ad ciborum delectum noſtræ tempeſtatis accuſandum. Quia ſi non tenemur ad eum delectum, qui diuinitus olim fuit inſtitutus, multo minus conſtringemur humanis traditionibus pontificum, vt ibi ſanctitatem vel cultum dei reponamus. Si voluit deus per Chriſtum nos abſoluere à ſuis legib. & omnes cibos liberos facere, quid hypocritæ tentarunt Chriſtianos in ſeruitutem adigere?

Legi dei de cibis non tenemur, multo minus Papæ legibus.

16 Solent etiam dicere, Apoſtolum vbi non agit de cibis prohibitis in lege Moſaica, de Manichęis & Marcionitis indicaſſe futurum, vt dãnarent cibos nonnullos, quaſi putarint eos natura immundos, quòd à malo deo conditi fuerint: vnde inferunt, ea omnia minimè ad ſe pertinere, cùm Eccleſia ſuis legibus, vt dictitant, tantummodò abſtinentiæ ac moderationi luxus ſtuduerit. Verùm cogitent iſti, quæ à nobis allata ſunt, non tantùm contra hæreticos, quos nominarunt, verùmetiam cõtra ſe facere. Nam Dominus in Matthæo potiſsimũ oppugnauit legem à Scribis latam, de pane non comedendo illotis manibus, in qua religionem & cultum dei poſuerunt, quod ad ſuperſtitionem pertinebat: vt iſti hodie putant ſanctitatem eſſe ac dei cultum, à carnibus, ouis, lacte ac ſimilibus abſtinuiſſe. Deinde Apoſtolus ad Coloſſ. expreſsit disertè, illa mandata & traditiones hominum, non ſolum ſpectaſſe ἐθελοθρησκείαν, ſed etiam humilitatem & corporis læſionem, vt caro non expleretur. Quæ non aliud ſignificant, quàm abſtinentiam & corporis mortificationem, quá vos prætexitis. Imò Encratitæ & Montaniſtæ ſua ieiunia inſtituerunt, atque ξηροφαγίας, ad carnem edomandam. Attamen ſana Eccleſia, leges ab illis latas ieiuniorum improbauit. Et vt in hiſtoria eccleſiaſtica traditur, Montano primò referuntur acceptæ leges de ieiunijs latæ.

Montaniſtarũ leges de ieiunijs abrogatæ.

Inſtant denique, totum id quod Petro dictum fuit in Actis Apoſtolicis, vt id commune non diceret, quod deus ſanctificaſſet, ad allegoriam pertinere: ita vt oſtenderetur Apoſtolo per animalia immunda, populus Ethnicus, ad quem Spiritus ſanctus voluit eum accedere. Allegoriam eo loco non negamus, eam potiſſimùm, quæ non tollat hiſtoriam. Quemadmodum Abraham reuera duos filios habuit, quanquam in epiſtola ad Galatas illi duo teſtamenta dicantur. Regnum quoque Dauid, regnum Chriſti adumbrauit, licet eius hiſtoria veriſsima fuerit. Sic in præſentia Gentes declarantur ſanctificatę, vt iam Apoſtolis liceret eas accedere: atq; id ſignificatum eſt in animalibus alioquin immundis, quę Petro apponebantur. Cæterùm, vnà intelliguntur etiam illa ciborum genera ſanctificata, vt iam Chriſtiano homini libera ſint: quod & illi coguntur fateri, cùm ab illo tempore, cibos lege Moſaico interdictos, nõ negent licitos eſſe. Et Petrum de munditia legis fuiſſe loquutum dubitat nemo.

Allegoria eſt tenenda, cũ hiſtoriæ veritate.

17 Sed prætermiſsis Scripturis, iam Patres opponunt, qui ſæpenumero mentionem faciunt huius delectus, efferendo mirificè abſtinẽtiam in ſuis tractationibus. Equidem fateor, me apud illos permulta legiſſe de continentia & mortificatione carnis, & de ieiunijs, & aliquib. cibis remouendis, opiparis inquam & lautis: attamen in eis minimè legi, pro delectu ciborum habendas eſſe certas & ſanctas leges: ita vt peccatum admitteretur, & incurreretur ſeparatio à regno cœlorum, ob tranſgreſsionem eiuſmodi legum. Neque abſtinentiæ à carnib. tantùm tribuerunt, quantum noſtri clamitant vbique tribuendum eſſe. Spiridion, vt legitur in Tripartita hiſtoria, ſanctiſsimus epiſcopus, tempore ieiunij peregrino ſuillas carnes appoſuit: à quibus ille cum ex aliqua conſuetudine abhorreret, atque diceret, ſe Chriſtianum eſſe: ſubiecit Spiridion, Ideo quòd ſis Chriſtianus, comedere debes, & ſcire te oportet, *Omnia munda mundis, &c.* Hic video fuiſſe conſuetudinem à quibuſdam abſtinendi, ſed eam quæ libertati Chriſtianæ minimè præſcriberet. Item Auguſt. lib. ſecundo de Moribus Eccleſiæ, inducit Manichæorum Electum, qui non ederet carnes, interim tamen delicatiſsimis epulis vteretur, &

Conſuetudo abſtinendi à quibuſdam, ſed libera.

condimẽtis aromatum ac preciosarum rerum: vinum itẽ non adhiberet, sed potiones insignes expressas ex fructibus, quæ vinum optimè imitarentur, ipsumq; suauitate saporis fortè vincerent. Cum isto homine cõfert ex altera parte aliquem Chatholicum, qui ieiunus maneat vsque ad horam nonam, hoc est vsq; ad vesperam, atq; habeat olusculum conditum larido, cum carnibus vel fumatis vel salitis coctum, sitq; contentus trib. vini cyathis: & quærit ista collatione, vter istorũ maiori vtatur abstinentia: Et sententiam pro Catholico tulit. Vnde apparet, nõ esse carnes istius viri sententia, quæ reddant abstinentiam minorem aut contemptiorem.

Collatio Manichai cum catholico.

18 Solent adducere Eusebium in 5. lib. suæ historiæ, quando gesta narrat Attali & Blandinæ, quòd Christiani consueuerint à carnibus abstinere. Verùm hallucinati sunt versione Ruffini, qui cùm debuisset vertere sanguinem, vertit carnes. Eo quippe tempore Christiani adhuc à sanguine temperabant ex Apostolorum decreto: Imò de carnibus adhibendis in cibum, habes in eo loco historiam prorsus cõtrariam, quam ibi legere poteris. Theophilum quoque Alexandrinum citant in libro Paschali, quem Latinum fecit Hieronymus. Verùm huic Theophilo quantum tribuere debeam, nescio. Chrysostomo fuit vehementer aduersus, quem tyrannica vi fugauit, ac de sede sui episcopatus deposuit. Et de illo Chrysostomus ipse in quadã epistola ad Romanum pontificem grauiter conqueritur, & aduersus eum testimonium dicit. Verùm nolo de illo prolixius disputare. Hoc dico, in eo libro, ipsum, quoad abstinẽtiam, pari loco vinũ & carnes habere. Vnde non tantùm inuehit in intemperantes, qui cùm ieiunandum esset, carnes edebant: sed addit, quòd vino etiam vterentur. Quare si nostri in vno eum recipiunt, cur in altero non imitantur, vt vinum quoque prohibeant? Potissimùm quòd sint multæ carnes, quæ vt vinum calorem & libidinẽ non accendant. Et in epistola ad Demetriadem (siue Hieronymi sit, siue cuiusuis alterius) dicitur, esum carnium & vsum vini concedi, sed perfectiori consilio dissuaderi, vt nuptias. Quo eodem loco vides ista duo, carnes & vinum simul coniungi. Atque in lege veteri Nazaræis interdicebatur vinum, at non item esus carnium. Et Paulus in vino scripsit esse luxuriam, quod de carnibus non reperies. Laudauerunt Patres abstinentiam ab his rebus, at leges tyrãnicas minimè scripserunt. Hodie hac de causa excommunicant, & sæpè occidunt eos, qui diebus prohibitis carnes comederint.

Ruffini error in historia Ecclesiastica.

Theophilus Alexãdrinus Chrysostomo infensus.

Ieiunia durabant vsq; ad noctem cibo frugali.

19 Sed conqueruntur, nisi hoc fiat, solui disciplinam ieiuniorum: quod ego non video, cùm ieiunium ad hoc fuerit institutum, vt tota die vsque ad noctem essent absque cibo. Neq; præscriptum erat, cùm instituta sunt ieiunia, quo cibi genere die iam elapso reficerentur, modò frugales essent cœnæ & absque delicijs. Augustinus dicebat de bono ieiunij, *Non quæro à quo cibo* A *abstineas, sed quo cibo delecteris.* Complures inuenias, qui piscibus plus quàm carnibus delectantur. Quin & Tertullianus Martionem accusat, quòd pisces iudicauerit sanctiorem cibum. Atque in historia Tripartita libro decimooctauo scribitur, de diuersa ratione ieiunij Quadragesimæ. Nam alij tantum tres hebdomadas ante Pascha ieiunabant, alij sex, alij septem. Rursus nonnulli ab omnibus animantibus abstinebant, B alij pisces comedebant, ad quos nonnulli aues adiunxerunt, eo quòd iuxta Mosen ex humore, vt pisces originem duxerunt, & eodem die creatæ sunt. Et demùm fuerunt, qui vsque ad horam nonam in die ieiunabant absque vllo ciborum discrimine. Irenæus etiam, vt in historia Ecclesiast. narratur, quoad dies ieiuniorum, inquit, non fuisse certas leges. Nonnulli totam Quadragesimam, aliqui tres dies, alij duos, & alij vnum duntaxat ieiunabant. C Vnde vides antiquitùs ieiunandi rationem non habuisse dies taxatos, & ciborum discrimina, vt modò volunt habere. In lege veteri præcipiebatur ieiunium semel in anno, vno duntaxat die, quo nihil erat gustandum vsque ad noctem, & ibi nequaquam describitur quo genere cibi cœnandum esset. Et in Confessionibus Augustini legimus, esum carnium sanctos viros non rddidisse minus deo acceptos. Et memorat Eliam latitantem, per coruos fuisse à deo carni- D bus sustentatum: & Ioannes Baptista in eremo locustas comedebat. At Esau è diuerso, vilissimo cibo lenticulæ captus, vendidit primogeniti iura.

20 Ex Patribus perpetuò adducunt Gregorium, quem ego non multum moror, siquidem primus is multa superstitiosa inuexit. De Patribus qui eum præcesserunt, satis arbitror dictũ. quàquam ille Gregorius Romanus, vt habetur in Decretis distin. 4. cap. Denique, scribit ad Au- E stinum Anglorum episcopum, cõsueuisse laicos tempore Quadragesimę carnes vehemẽtius appetere, & illis immoderatè se implere, & iudicat saltem clericos & diaconos debuisse abstinere: cæteris verò non audet mandatum seu legem conscribere, ne quid fortasse deterius contingeret. Vrgent etiam nos Concilijs, quorum tamẽ decreta non semper firma fuerunt, & quàmparui æstimauerint ea Romani pontifices, inde apparet, quòd publicè ac priuatim permulti ab eis F redimunt pecunijs facultatem vescendi ouis, butyro & lacte ieiuniorum tempore, cùm illis decretis secus præceptum fuerit. Pontifices Romani posteriores, leges de his rebus tulerunt quàm seuerissimas, vt qui parum pensi habuerint nectere multos laqueos infirmæ plebi. Ferebantur hæc omnia, sed propterea nõ est quòd statuamus ea fuisse iusta. Perniciosæ sunt hę traditiones hominum, quia vt Christus docuit, mandata dei tandem faciunt irrita. Mandauit Dominus, vt haberemus vnum deum, G neque alienum admitteremus: hodie traditionibus sanctorum cultus & inuocatio confirmatur:

Quid ipse de quadragesima.

Redemptio à Papa libertatis quoad cibos.

Quomodo Traditiones hominũ violant mandata dei.

tur. Deus imagines prohibuit, hodie pontificum edictis in templa recipiuntur. Deus iussit parentes in honore haberi: traditio facit vt ea authoritate calcata, liberi ad monasteria conuolent. Vult deus vt proximus iuuetur: sed à iuuandis viuis per traditiones, ad iuuandos mortuos itum est. Prædicant sacræ literæ, vnum esse mediatorem Christum Iesum, qui omnibus iniquitatibus nostris propitium deum fecerit: traditione autem prædicatur hodie illum esse passum pro peccato originis, & ijs quæ ante Baptismum admissa fuerint: verū quæ post regenerationem committimus, necessariū esse vt ipsi nostris operibus expiemus. Ita hominum traditionibus mandata dei fiunt irrita.

Quibus canonib. leges Ecclesiasticæ ferendæ.

21 Ecclesiam dicunt facultatem habere condendi leges, quod ego non inficior, quandoquidem sumus homines, & opus est vt in operibus etiam quæ ad cultum dei pertinent, habeatur εὐταξία, propter quam alia decreta in ecclesia statui posse concedimus. Sed conditiones quędam omnino retinendæ sunt. Cum primis, vt iustitia huiusmodi cum verbo dei minimè pugnet. Deinde prouidendum, ne cultus dei, iustificatio & remissio peccatorum in bis collocetur. Adhæc non debent hæc multa esse ne premant & obruant Ecclesiam: neque ita sunt statuenda, quasi necessaria sint, & mutari nullo modo possint, cùm visum fuerit expedire saluti credentium. Neque ita ferenda sunt, vt si quis ea dempto scandalo & contemptu non seruauerit, lethaliter peccet. Itaque cùm istæ leges de ciborum delectu, quemadmodum ostendimus, verbo dei aduersentur, quod statuit cibos esse liberos, declarantur esse perniciosæ. Deinde in hoc suo decreto delectus ciborum, cultum & sanctitatem constituunt, ita vt eos qui non abstinēt à cibis quos circumscripserunt, minus bonos, sanctos & religiosos habeant. posteà excreuerunt hæc eorum decreta in immensum, nec eorum finis est. Conquerebatur Augustinus olim, omnia præsumptionibus tempestate sua fuisse plena, ita vt iam conditio Christianorum seruitute Iudæorum deterior esset. Quæ de suis temporibus cum dixerit, quid obsecro dicturus fuisset de nostris, quibus infinitis grauaminibus Ecclesia premitur? Primùm voluerunt habere Quadragesimā: cui adiecerunt posteà sextam feriam, & Sabbathum, & alicubi quartum in vnaquaque hebdomada. Quatuor inuexerunt angarias, vigilias deniq; multorum sanctorum, quibus adiecit Gregorius ille septimus, peccare (vt loquitur) mortaliter, qui non ieiunauerint. Cùm igitur Ecclesiæ tam onerosæ sint istæ traditiones, vt appellari possint onera importabilia, quæ Christus reprehendebat à Scribis & Pharisæis hominibus imponi, minimè debent tolerari. Addas postremò, eos velle delectus huiusmodi tam necessarios ac inuiolatos esse, vt absque illis Ecclesia nō possit constare. Atque suas traditiones tanti faciunt, vt earum transgressores grauius puniant, quàm eos qui dei mandata violauerint, fures inquam, adulteros, sacrilegos, &c.

Obiectio de Rechabitis.

22 Memorant Rechabitas, qui laudentur in Ieremia, quòd parenti suo paruerint, qui eis præceperat vt vinum non biberent, neque certas possessiones haberent, seu vagarentur, & ciuitates non habitarent. Quibus deus, quòd hæc præstiterint fideliter, promisit viuacem posteritatem, & semen longæuum. Hæc inquiunt quæ Ionadab filius Rechab præcepit filijs suis, ad ciborum delectum faciunt. Quare non videtur Ecclesia errasse, quæ hæc præceperit. Vtque deus commendauit Rechabitarum obedientiam, ita quoque approbabit Christianorum virtutem, si huiusmodi Ecclesiæ decretis obsecuti fuerint. Respondemus, non bibere vinum, institutum fuit in lege veteri, deo non displicuit. Imò in nonnullis approbatur, quemadmodum apertum est de voto Nazaræorum, quòd à ventre susceperunt Sampson & Ioānes Baptista. Spectabat enim tunc huiusmodi propositum ad quandam cæremoniam sanctitatis. Mandauit deinde pater illorum, vt vagam degerent vitam, quòd illos non agriculturæ, sed fortasse arti pastoritiæ destinauerat, cui maximè conuenit per nemora & saltus vagari. Aut quia non erant ex filijs Israel, ideò cum illis non potuerunt habere possessionem in agris: & tamen eos noluit ad alios populos migrare, quòd verum deum Israel colerent. Fuit enim iste Rechab ex posteritate Iethro, vt apparet in Paralipomenis libro primo, capitulo secundo. Quod si contenderis, eos Ethnicos fuisse, & ideò habitasse cum alienigenis: dicemus, voluisse attamen eorum patrem, vt quemadmodum religione differebāt ab his inter quos versabantur, ita etiam notis externis ab illis discernerentur, quemadmodum erat à vino abstinere, ac sedes habere vagas. Præterea eorum obseruantiam laudauit deus erga parentem, cui tenebantur in genere vitæ ac in moribus obedire. Mandauerat enim illa eis vt ciuilia & propriæ familiæ insignia, non autem religionis titulo. Nam cùm à Ieremia inuitarentur ad bibendum vinum, sanctitatem vel cultum dei non prætexebant cur nollent ei consentire: tantùm retulerunt, quid pater ipsis mandauerit. Quæ obseruantia deo placuit, placitura etiam si patri fuisset exhibita in quibusuis alijs domesticis & ciuilibus actionibus. Verùm episcopi & concilia delectum ciborum non præcipiunt, nisi sanctitatis titulo atque diuini cultus, quod tolerari non debet, cùm dei sit, non hominum, de religione statuere. Nos etiamsi magistratus præciperet hoc vel illud non comedendum aut bibendum causa Reipublicæ, censeremus obediendum. Sed quoad diuinum cultum, hoc dicimus, iugum Domini non esse aggrauādum humanis traditionibus.

Rechabitæ fuerunt ex posteritate Iethro.

23 Obtrudunt nobis perpetuò, *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit.* Fatemur pastores audiendos esse, verùm tantisper, dum

Christum & eius doctrinam nobis loquuntur. Iniquè autem comparatum esset, si tunc instar Christi se audiendos putarent, cùm suas traditiones nobis fabulantur. In lege veteri noluit deus quidquam addi vel detrahi suis decretis, qua ergo spe freti hoc tentauerunt in nouo Testamento? Num habemus in eo doctrinam minus perfectam, quàm antiqui habuerint? Christus arguebat Scribas, quòd suas traditiones adiecissent, qui tamen populo dicebat, eos audiēdos esse, cùm sederint super cathedram Mosis. At super ea sedent, quando illa tradunt quæ à Mose scripta fuerūt: sed cùm sua decreta statuere volunt, meritò labascit eorum authoritas: quæ nostris episcopis & pastoribus eadem conueniunt. A Christo & Spiritu sancto legunt in Scripturis frugalitatem & sobrietatem commēdatam, populum ad illam adhortentur quanta possunt cum vehementia. Petrus scripsit, *Fratres, sobrij estote, vigilate in orationibus, &c.* Paulus, *Non in comessationibus & in ebrietatibus.* Christus item dicebat, *Videte ne grauentur corda vestra crapula vel ebrietate.* Ieiunia item, quia laudantur in sancta Scriptura, commendent & prædicent vt vtilia: verùm de temporibus perpetuis, aut de modo & delectu ciborum dicere desinant: nisi per delectum, frugales cibos, paratu faciles, non luxuriosos, neque sumptuosos intelligant. Ista sunt assiduè inculcanda, vt modestia & temperantia in grege Domini constituantur: sed leges ecclesiasticas de his condere, quæ laqueum inijciant, non est consultum. Quomodo autem ab Ecclesia & à magistratu quandoque ieiunium indici debeat, cùm opus fuerit vehementiori precatione, superius exposuimus. Quòd si istarum rerum leges perpetuæ constituantur, in frigidas cæremonias facilè degenerant, vt hodie cùm de quadragesima, tum de alijs ieiunijs factum videmus. Augustinus tradit, Apostolos ieiunandum mādasse, de diebus autem nihil constituisse. Hieronymus autem, *Dies,* inquit, *festorum & ieiuniorum à prudentibus viris constitutes, propter illos qui non semper ieiunant, neque semper ad sacra conueniunt.* Tam itaque de diebus, quàm de ciborum delectu, leges, non dei mandata, sed hominum traditiones habendæ sunt. Et ieiunium sabbathi legimus inde ortum, quòd Petrus Romæ disputaturus cum Simone Mago die Dominico, ieiunium sabbathi indixerit: vnde quadā κακοζηλίᾳ illius facti postea semper ea die ieiunatum est. Quod non fiebat in Orientalibus & Africanis Ecclesijs.

Audiendi sunt pastores quoad Christi doctrinā loquuntur.

Bonum argumentum aduersus traditiones.

24 Verùm cùm ista iam instituta sint atque decreta de ciborum delectu, fidelibus quidnam facto opus est? Primùm, vt qui libertate sibi à Christo & Ecclesia concessa vtuntur, bene quoad conscientiam sint persuasi, quod Paulus monebat, cùm diceret ad Romanos, *Quisque in sensu suo abundet.* Græcè est πληροφορείσθω, planè perfectèque sit persuasus: quoniam reclamante conscientia, nihil tentādum est. Deinde gratias deo agat, eique hanc libertatem per Christum acceptam referat, vt in eadem Epistola iussit Apostolus, eum qui manducat, ab infirmiori non iudicandum, quòd gratias deo agat cum manducat. Adhæc quod facit, ad dei gloriam faciat, ne suas delicias quærat, aut suæ voluptati satisfacere cupiat. *Siue enim manducatis, siue bibitis*, idem Apostolus ait, *omnia in dei gloriam facite.* Caueat quoque, ne infirmos temerè offendat: Doceat eos, & cum lenitate assumat instituendos, non tamen ita vt illorum infirmitatem foueat. Sunt enim ad tempus ferendi, non perpetuò: nisi velint semper esse discentes, & nunquam ad scientiam pertingere. Neque obstat quod Apostolus dixit, *In æternum carnes non manducabo.* Nam his verbis ostendit, quemadmodum haberet paratum animum, & causam posuit: *Ne scandalizem fratrem meum.* Sed qui iam est edoctus, non offenditur, nisi volens ex sua peruicacia, quam deprehensam non morabimur, ne longa dissimulatio in totius Ecclesię damnum vergat. Neque vnquam consulerem, vt ad episcopos vel ad Papam iretur, ad obtinendam facultatem vtendi cibis interdictis: quia illi cùm diplomata sua vendant, id esset eorum quæstui fauere, ac nostro accessu eorum tyrannidem confirmare. Illi non curant infirmiores firmos reddere, sed potius è diuerso, terriculamentis, fulminibus ac excommunicationibus fortes conantur infirmos efficere. Ideo non est quòd illis morem geramus.

Non est eundum ad Papam pro dispēsatione ciborum.

25 At videamus paucis, vndénam superstitio hæc abstinendi à carnibus ortum habuerit: ab Ethnicis puto, ni fallor. Quia sacerdotes Ægyptiorum lego temperasse sibi à carnibus, quod idem fecit Apollonius Thyanæus atque Pythagoras. Id autem faciebant, quòd putarint hac ratione suos animos reddere puriores, & caligines à mente abstergere. Vnde sperabant reuelationes, atque diuinarum rerum intelligentiam: quasi prophetiam & diuinas reuelationes possemus nostro marte adipisci. Quod nequaquam credendum est, cùm hæc sint bona Spiritus sancti, qui ea prout vult distribuit. Neq; adducendi huc Daniel ac socij eius, Quia illi nō ea de causa abstinuerunt à cibis regijs, à carne & à vino: sed ne contaminarentur cibis in lege sua prohibitis: quòd si vsi fuissent mensa regia, facilè erat factu, tum quoad naturam ciborum, tum quoad pręparationem. Vinum quoq; periculosum erat, ne fuisset expressum ex vinea quæ non adhuc quartū annum attigisset, quod secundum legem fieri non debuit. Neque ista à me dicuntur, quasi negem studiosis hominibus non conuenire, vt & temperantissimè & frugalissimè viuant: nam id aio, & cōstanter affirmo, nihil eis esse vtilius. Verùm superstitionē remotam volo, qua statuāt omnino sibi à carnib. temperandum, vt Carthusiani stultissimè fecerunt.

Ab Ethnicis est ista ratio abstinēdi à carnibus.

Socij Danielis cur abstinuerint.

Carthusiani stultissimi.

26 Nunc exigit antithesis ratio, vt declaremus vndénam libertas ciborum ortum habuerit. Ea inuenitur post diluuium accessisse, cum Dominus tradidit Noa in cibum, omne quod

mouebatur

Libertas ciborũ vnde. mouebatur ac viuebat, quasi esset olus virens: Etenim ante diluuium carnes non edebantur. Hæc est vis diuini verbi, vt quicquid iusserit, fiat. Imperauit ab initio granis frugum, arborũ fructib. & oleribus agri, vt essent hominib. cibus: quod fœliciter successit. Postea id mandauit carnibus, & præstiterunt. nam in deserto idem facere voluit, & factum legimus. Vnde intelligimus rectè fuisse dictum, non in solo pane hominem viuere, sed in omni verbo quod procedit de ore dei: quod est, in quacunque re B deus iusserit. Quamobrem in ipsum verbum dei resoluere oportet omnium commodorum nostrorum rationem. Philosophi suam analysin faciunt vsque ad vires naturæ. Verùm illæ à pijs adhuc reuocandæ sunt ad sermonem dei. *Nostra analysis & philosophorum vt differant.* Qui non solùm nobis mensas, fructibus, frugibus atque oleribus ornat: sed etiam culinam carnibus & penum vino instruit. Hæc meditãda sunt, cum rebus huius mundi vtimur. Hæc Dominus post diluuium dedit, partim vt iram C suam erga humanum genus compensaret, partim quòd terra fortassis aqua corrupta, non vt anteà salutares fructus producebat. Hæc philosophi nõ agnoscunt, nos verò quia credimus ea ex Domini sermone initium habuisse, ideò A quoties cibos, vestes, agriculturam, vxorem, & alia id genus contemplamur, quæ nobis vsui sunt, ea cogitemus & fateamur à verbo dei pendere. Hanc libertatem, postea deus vtcunque contraxit in lege Mosis, vbi discrimen mundorum & immundorum ciborum constituit: at cur id fecerit, non est præsentis negocij excutere. Hoc tamen addam, Ante diluuium homines deo mactabant victimas, vt de Abelo narratur, sed immolatas carnes non edebãt. At post diluuium non tantum deo sacrificarunt victimas, sed ipsi quoque de sacrificijs comederũt. Quod videbatur singulare dei beneficium, quasi iam sua mensa illos dignaretur, & ad communionẽ secum admitteret. *Delectus ciborum quãdo datus.* Et ante diluuium distincta erant animalia munda ab immundis propter sacrificia. Vnde Noha plures animãtes mũdas quàm immundas, dei iussu in arcam intulit. Denique post aduentum Christi restituta est libertas pristina, & ciborum delectus, qui fuerat in lege abrogatus. quare non debet à Pontificibus vel ab Ecclesia, sub religionis prætextu restitui. Quæ tamen attulimus, nequaquam circumscribunt, aut magistratus, aut Rerumpublicarum potestatem, quin id iusta de causa interdum facere possint.

LOCVS VI.

De Votis in genere: item de voto Nazir, Iephte, Rechabitis & Peregrinationibus.

In Gen. 28. *Nominis significatio.* DE Voto post hæc addenda sunt nonnulla. Græca vox εὐχὴ & Latina votum, non vnum significant, sed duo, scilicet preces & desiderium, quo flagramus aliquid orantes, aut ipsa postulata. Deinde refert promissionẽ aliquid offerendi deo: atque ista ambiguitas harum vocum, in vtraq; lingua non casu aut temerè contigit, vt paulò infrà dicetur. Hebræi verò dicunt votum *Neder*. *Vouendi cõsuetudo vnde orta.* Vouendi autem consuetudo inde ortum habuit, quòd in hominum fermè omnium mentibus id insedit, vt si quãdo aliquid sibi precẽtur à deo seriò dari ipsi vicissim ei aliqd se pollicẽtur oblaturos esse: hoc enim pacto videntur animi conciliari, scilicet muneribus, quia ea non modò iuuant eos qui donantur, sed honorant: dãtur enim vt testimonium virtutis & excellentiæ, qua secunda ratione deo possunt offerri, vt scilicet inde à nobis honoretur. Dicebat Aristoteles in suis Rhetoricis, munera non minus ambitiosis quã auaris satisfacere: isti illa appetunt vt ditẽtur, illi vt honorẽtur. Vnde & Domin⁹, qui maximè à nobis requirit vt illum colamus, dixit in lege, vt vacui ad illum non irent: indignũ quippe sensit esse, si coram se popul⁹ absq; muneribus appareret. Apud Romanos id obtinuit, adeò vt Curtios & Decios, vbique fermè legatur, quid voluerint, vt victoria potirentur. Inter Græcos fuerunt quoque vota non rara, imò in Platonis Phædone legimus, adhuc G D Socratis tẽpore cõsueuisse persolui votũ, mittẽdi nauim bene ornatã Delũ singulo quoq; anno cũ muneribus & sacrificijs, idq; ex voto quo Theseus se obstrinxerat, cũ in Cretã ad Minotaurũ proficisceretur. Hebræis verò vt id familiare fuerit, nõ est opus recensere. Orãtes igitur & petentes aliquid à deo, homines cõsueuerũt contra quippiam deo vouere, ne erga illum videantur inofficiosi.

2 Definimus itaq; votũ, esse sanctã promissionẽ, E qua nos obstringim⁹ aliquid deo oblaturos esse: semperq; votũ, vt diximus, coniunctas habet preces, vt scilicet aliquid impetrem⁹ à deo, *Votum & preces semper coniunguntur.* vnde illa ambiguitas vocis in Hebraico & Latino idiomate sine ratione minimè cõtigit: nam cùm ista sint adeò cõiũcta, inde facilè fieri potuit, vt quæ vox vnũ significat, alterũ quoq; interdũ referat. Et hinc videri potest, vtrãq; scientiã nobis esse admodũ necessariã, qui pietatẽ profitemur, scilicet cùm offerendorũ tũ petendorũ F à deo. Verùm ad definitionẽ redeamus, in qua genus est sanctum: nã dicitur sancta promissio, quî fit vt de sancto breuiter sit dicendũ, illud ad iustitiã pertinet. Quicquid enim est sanctũ, est iustũ: at nõ recurrit, quia iustitia est, qua cuiq; reddimus sua: quibus verò ea redduntur, sunt *Sanctum quid sit.* deus aut homines. Facultas ergo illa qua reddimus hominibus sua, iustitia appellatur, & generis nomẽ sibi retinuit: at cùm reddimus deo obsequiũ debitũ, iã tũ hoc ad sanctitatẽ referendũ esse statuitur à Platone in Euthyphrone: & pla-

nè videas etiá in Sacris literis, sancta illa appellari, q̃ deo offeruntur & dicãtur. Quod etiã deo à nobis reddi debet, est obsequĩ: illud verò duũ generũ est. Quoddã vtile ei cui offertur: at hui9 rationis deo nil à nobis donari potest, cùm his nõ fiat maior, nec vllo pacto crescat: *Deus meus tu*, dixit propheta, *quoniã bonorũ non eges*. Et apud Lucã, omnia facientes illi, sumus serui inutiles. Aliud obsequij genus est, quod ad reuerentiam pertinet, vt serui dominos suos colunt: sed hic cultus & obseruantia erga deũ in eo sita est, vt promptã exhibeamus deo nostrã operã, in eo exequẽdo opere ac munere, quod per nos de9 & dignatur & cupit efficere. Id aũt est nominis sui sanctificatio, quod deus per seipsum satis superq; posset absoluere, sed nobis vtitur in nostrũ magnũ cõmodum & summã vtilitatẽ. Et in historia quã modò habemus præ manibus, non aliò spectare ista videmus, scilicet decimas, & locum præcipuum domus dei siue templi.

Obsequium duplex.

3 Verùm vt sciamus quænam deo sint offerẽda, & hîc quàm minimè peccemus, diligentia est adhibenda non vulgaris: primoque mihi occurrit Augustinus super Psalmo, *Miserere mei deus, quoniam conculcauit me homo*: illam particulam exponens, quæ Hebraicè habet *Alainedareca*. Super me vel in me vota tua, ait, Homo imprimis deo seipsum offerre debet, quod ea potissimum ratione confirmari potest, qua Dominus vsus est suadendo, vt numisma redderetur Cæsari, quia inquit, habet illius imaginem & inscriptionem: nos itaque cùm simus facti ad imaginem dei, æquum est vt illi reddamur. Et Paulus ad hoc sacrificij genus non semel nos adhortatur cùm inquit, *Obsecro vos per misericordiam dei, vt exhibeatis*, &c. Idemque cap. 6. eiusdem Epist. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem*, &c. Ac in eadem Epistola, se tanquam Apostolum prædicat huiusmodi victimarum sacrificatorem. At contra ignorantia sacrificandorum grauiter peccatur: Saul boues & armenta voluit offerre, abijciens diuini mandati obedientiam, quod fuit indignum & deo admodum ingratum sacrificium. De Atheniensibus narratur à Socrate in secundo Alcibiade, quòd licet opimas hostias & amplissima munera offerrẽt deo, tamen infœliciter videbatur illis cadere successus belli, quare consulto oraculo, fuit illis responsum: Deum magis curare Lacedæmoniorum prudentes preces, quàm ditia illorum donaria.

Quænã deo sint offerẽda.

Ignorantia sacrificandorũ peccatur.

4 Sunt autem explodenda quæcunque pugnant cum verbo dei monastica vota, haud absimili ratione, cùm sciamus illos vouere quę deo minus probantur: quia mandatis & traditionibus humanis se obstringunt, superstitioso cultui se addicunt, efficiuntur serui hominum vltrò nulla impellente necessitate, quod Paulus ad Corinth. prima cap. 7. interdicebat. Se enim isti inconsultissimè subdunt Abbatibus & Prioribus. Deinde suas facultates abijciũt, nõ iubẽte Domino, nec requirente proximo: atq; illis interdum dant quibus minimè debent, & statum suum ac vocationem mutant sine ratione, ita vt liberum eis non amplius sit parere Domino & præceptis eius. Non enim licet illis monasteria exire vt parentib. obsequãtur, & suos pximos quos necessitudine aliqua sibi cõiũctos habent, laborantes adiuuent. At voto monastico æquè damnantur peregrinationes istæ ad diuos, vulgò susceptæ ex voto, quia nulla Scriptura testatur ista esse grata deo. Adhæc vni loco magis quàm alteri deferunt, quo ad diuinum impetrandum auxilium, quasi non vbique eadem vis dei. Impensas præterea inutiliter faciunt, & propter ista illa relinquunt, quæ Dominus apertè mandauit, ac turpissimè profundunt horas, quæ in rebus deo probatis collocari poterant. Sit itaque summa huius scientiæ offerendorum, adamussim Scripturarũ expendere quæ decreuimus deo vouere, & ista amussi est diligenter spectandum quæ deo placeant: neque huic sententiæ reluctatur quod Domino Iacobus vouit, etsi hanc regulã Scripturæ habere nõ potuit, quia diuinæ Scripturę æquatur intrinsecus dei verbum in animo suggestum, itemq; naturæ lex menti humanæ insita, quæ ad promouendum dei cultum: hæc duo summopere necessaria esse intelligit, scilicet, vt ministri Ecclesiæ habeantur, qui vt non desint suo ministerio, decimis erant alendi: ad hæc, certus eligendus locus, vbi homines conueniant simul ad legem dei, verbum eius audiendum, ad diuinas celebrandum laudes, & simul publicis precibus orandum.

Vota monastica explodẽdã.

Peregrinationes ad diuos.

Regula vouendi.

5 Inter illa quæ modò à nobis de voto dicuntur, illud non videtur prætereundum, quòd res ipsa, scilicet vouendi actio, deo probatur, cùm de ea leges tulerit, atque præceptum sit per Dauidem promulgatum, *Vouete*, inquit, *& reddite*. Quia tamen sunt nonnulla argumenta quę voto videntur aduersari, ideò curandum vt dissoluantur. Primò hoc obstare apparet, quia omnia nostra debemus deo absq; omni votorum obligatione: igitur est superuacaneum nouam inducere necessitatem, cùm satis vinciat & adigat ad omnia nostra offerenda deo præcepti diuini vis, qua vult se à nobis amari prę omnib. idque toto corde, tota anima, & omnibus viribus. Verùm quod isti afferunt, non omnem excludit vouendi causam: adhuc enim vouere potest vtile esse ad nosipsos excitandos, ad testandum alijs de nostra fide & dei excellentia. Hic rursus dicunt, Si voueamus, nobis imponimus necessitatem, atque omnis nostra perit libertas: idq; deo verisimilius est vt magis placeat, quod illi magis liberè ac sponte offertur. Hoc quod obijcitur, falsissimum esse illud demonstrat, quòd in æterna patria, sancti, cùm non amplius peccare possint, non ideò libertate expoliatos illos cẽsemus. Spõtè enim ac maximè liberè deum amant, colunt, celebrant & faciunt quæcunque agunt. Non enim pugnat volunta-

An vouere deo placeat.

Non esse vouendum obiectio prima.

Solutio.

Secunda obiectio.

Solutio.

voluntarium cum hac necessitate, sed coactum: vnde qui vouet, etsi necessitate obligationis videatur teneri ad reddenda promissa, tamen non ob id inferendum est, illum vi aut coactum præstare quæ vouit. Atque ita Paulum interpretari debes ad Corinthios posteriore, cùm inquit, *Non ex tristitia aut necessitate*, vt ista necessitas inuito aut coacto opponatur, non autẽ cuilibet obligationi aut necessitati.

Tertia obiectio.

6 Postremò aiunt, Vouentibus magnum periculum imminet si transgrediantur, & est quodammodo sibi ipsi laqueum inijcere, quod Paulus priore ad Corinth. cap. 7. dicit se nolle facere quomodo isti tam facilè ita se impediunt, qui vouere audent? *Solutio.* Istis respondetur, quæ deo vouemus, illius generis esse debere, vt illa sciamus placere deo: quæ cùm illi placeant & ab eo requirantur, omnino ei à nobis offerri debent, iamq; illi ea dare tenebamur: quare non inijcimus nobis nouum laqueum, sed potius nouã incitationem ad illa reddenda, quæ antea debebamus, neque imminet hic nobis periculum ex natura rerum quæ pollicemur, sed ex nostro vitio. At huiusmodi res, quæ periculum afferre possunt nostra culpa, non semper sunt euitandæ, alioquin non esset edendum, non bibendum, & sexcenta huiusmodi euitanda, quæ nostra intemperantia aut vitio nocere possent. Oportet enim semper attendere, vtrum res à nobis inchoanda, per se aut per accidens sit periculosa. Quod & Salomon admonebat dicens, *Qui ventum obseruat, non seminabit: & qui nubes respicit, non metet.* Sed vbicunque incertum nobis fuerit, vtrum res ipsa deo placeat necne, grauéque periculum imminet, quòd id non omnibus sciamus donari à deo, à vouendo debemus supersedere, nosque seruare liberos.

Vota contra verbum Dei an seruanda.

De his autem quæ alicui fortè contigerit contra regulam diuini verbi vouisse, quæ posteà videt odiosa & ingrata deo esse, id attestantibus Sacris literis, sæpe requirunt homines quid sit faciundum: quibus vno verbo respondetur, ea non esse reddenda. Nec alia etiam voti ratio, quàm iuramenti, cùm enim domini simus, non possumus ad aliquid nos obstringere, quod ei⁹ voluntati aduersetur, quemadmodum nec seruis hominum ciuili iure permittitur. Cæterùm id imprimis est maximè obseruandum, vt ante oblationes & vota curemus fide iustificari: nam si alioqui inimici deo simus, quomodo illi grata esse poterũt nostra dona? Quot enim sunt infideles, qui si munera attendas, præclara, pretiosa, illisque charissima deo offerunt, & nihilominus tamen ingrata sunt illi & odiosa? quę enim ab inimico animo prouenire scimus, non possumus iucũda existimare. Esaias quippe detestabatur dei nomine omnia Iudæorum sacrificia, cùm illi à vera pietatis ratione desciuissent, cùm tamen illa sacrificia deus alioquin sibi in lege offerri postularet. Vtq; Plato refert in Alcibiade, optimè cecinit Homerus, Nidores victimarum & sacrificia quæ à Troianis offerebantur, Ioui non fuisse omnino accepta, quòd illi & Priamus, & populus eius essent inuisi, Vide lib. de Votis aduersus Smittheum.

De Voto Nazir.

In Iud. 13. initio.

7 Votum autem Nazaræorum in 6. Numer. clarè describitur. Sed quæ ibi traduntur, omnia videntur ad tria capita reuocari posse. *Quare Deus institutum Nazaræatus dederit.* Primùm erat, ne biberent vinum aut siceram, aut quicquam aliud quod posset inebriare. Alterum, ne tonderent caput: sed toto illo tempore Nazaræatus, comam alerent. Tertium, ne luctu funebri se contaminarent, ne in patris quidem morte aut matris. Hæc seruanda erant, verùm non in perpetuum, sed ad aliquod tempus. Nazaræatum quippe vouebant ad certum numerum dierum, aut mensium, aut annorum. Sed cur deus hæc instituit? Plures causæ reddi possunt: Primùm, quòd homines ita propensi essent ad quædam genera vitæ sibi deligenda, vt facilè lapsuri essent in superstitionem. Itaque hoc pacto deus illos frænare voluit: ac si diceret, Quando ita procliues estis ad studia uestra, & excogitandos nouos cultus, tamen non facietis quod ipsi vultis, imò quod ego vobis præscripsero. Et sic alios, lata Nazaræatus lege, in officio continuit. Sed quid ista volebant? Comam oportuit eos conseruare vsque ad finem voti persoluti. Nam tunc offerẽdo sacrificio, & carnibus in igne incendendis, comam amputabant, & concremabant in eadem flamma. Ex eo tempore liberi erant, & ad victum pristinum atque alijs communem redibant. Alij hæc referunt ad ἀλληγορίαν, vt cùm augerentur capilli, Nazaræi considerarent, virtutes quoque oportere in animo crescere. Mihi verò alia etiam causa videtur posse reddi, nempè vt homines à nimio cultu & ornatu corporis abstinerent. Nam tonsura nonnihil facit ad cultus nitorem. Dicit enim Paulus prima epistola ad Corinthios capite vndecimo, viris id esse dedecori, si comam nutriant. quamuis & aliæ rationes aliorum non sint contemnendæ. Cyrillus nec non Procopius in lib. Numer. aiũt hæc instituta esse à deo, vt reuocaret homines à cultibus & ritib⁹ idololatricis ethnicorũ, vt quod illi dabant idolis, id sibi Iudæi tribuerent. Ita etiam cùm illi sacrificarent idolis, voluit vt isti sibi potius sacrificarent: non quòd sacrificia deus tanti faceret, sed vt illi ab idololatria retraherentur. Legimus Ethnicos interdum aluisse comã, vt eam posteà vel Nymphis vel Apollini consecrarent. Vnde Apollo dictus est ab eis ἀκερσεκόμης. Quin & Theseus (vt est apud Plutarchum) Delphos iuit, vt comam suam ibi Apollini dedicaret. Et Romæ pueri, cũ exissent ex ephebis, comã & barbã alicui Numini offerebãt. Apud Sophoclẽ Orestes comã ad tumulũ patris posuit. Possit etiam esse alia non vana causa: Nazaræi quippe debebant semper esse puri, & quamuis nõ essent ex tribu Leui, tamen ita se gerebãt toto illo tẽpore, ac si essent Leuitici sacerdotes. Leuiticis autẽ sacerdotibus prohibebatur, vigesimoprimo cap. Le-

uitici, ne tonderent caput. Id quod poteſt etiã ex capite ſexto Baruch haberi. *Videbitis*, inquit, *ſacerdotes in Babylone raſis capitibus & ſciſsis veſtibus*. Erant aũt illi ſacerdotes idolorũ. Vnde habemus iuſſu dei, ſacerdotes Hebræorum non fuiſſe raſo capite.

Sacerdotes Hebræorum non radebãt caput.

8 In libro Numer. capite ſexto, crines capitis deus coronam appellat: ſiue, vt alij vertunt, ſeparationẽ. At contrà Papiſtæ, ſuam capitis raſurã coronã vocãt; ita omnia pro arbitrio inuertunt. Sed quid illis facias? Nihil penſi habẽt quid agant. Lumina & ſuffitũ in tẽplis volũt habere. Si roges, cur? quoniã inquiũt, deus iſtis vſus eſt in veteri Teſtamẽto: At in veteri lege ſacerdotes vxores habebant, iſti nolũt. Illi capillos & barbã alebant: iſti radunt & capillos & barbã. Quãuis de barba magna eſt hodie cõtentio inter eos, quia Conciliũ Carthaginẽſe, capite quadrageſimoquarto varijs modis citatur. Siquidẽ in alijs exemplaribus ſcribitur, *Comam non nutriant, nec barbam*. In alijs verò, *Nec barbã tondeant*. Vtram ſententiã iſti ſequentur? Sed barbam nolunt promittere, ne pars aliqua vt aiunt, ſacrificij fortè in illa hæreat. O ſanctos homines! ſacrificiũ illud ſuũ tribus obolis vendũt: deinde ne in barba hæreat, magnopere cauẽt. Nonne hoc eſt excolare culicẽ, & camelum deglutire? Quidã tamẽ illorũ, ne non ſatis prudenter, & cum aliqua ratione facere videãtur, Crinium inquiunt, amputatio, ſignificat oportere ſacerdotem omnia ſuperflua reſecare. Hæc eſt horum hominum religio, habere ſigna, cùm ſignificata nõ habeant. Ego autẽ raſuram illam noſtrorũ Papiſtarũ ad mollicię potius refero. Suetonius quippe in vita Othonis, ait eũ conſueuiſſe barbã ſæpe radere, ac faciem ſuã ad ſpeculũ, an ſatis elegãs eſſet, cõſiderare. Mitto fuiſſe alios, qui pilos non radere, ſed potius vellere conſueuerunt, vt cutem molliorem haberent.

Cur ſacrifici Papiſtæ barbã non alũt.

Proximum erat, vt Nazaræi abſtinerent à vino, neq; à vino tantùm, ſed etiam ab aceto, ab vuis, & à ſicera. Eſt aũt ſicera (vt ſcribit Hieronymus ad Nepotianũ) genus, potus quod vinum imitabatur, vel ex frumẽto, vel pomis, vel ex palmulis, vel ex frugibus decoctum. Prohibebãtur inſuper comedere folliculos vuarũ aut grana, quę à vinaceis extraherentur. Iubebatur etiã ne biberẽt *Miſchrath*, quod nihil eſt aliud quàm vuarum ablutio. Expreſſo quippe vino, aqua infundebatur in vuas expreſſas, eaq; vbi deferbuiſſet, retinebat aliquẽ vini ſaporẽ: Id nos appellamus vinũ ſecundariũ. Chaldaica verò interpretatio, ſicerã, vetus vinũ appellat. Non eſt autẽ obſcurũ videre, quare Nazarę i vetiti ſint & vinum & ſicerã bibere: nã hæc turbant caput, & ad libidinem incitant, vt Solomon 20 Prouer. admonet, *Deriſorem facit vinum, & ſicera turbulentum, & quicunq; in eo errat, nunquam ſapiet*. Paulus etiã ad Epheſ. capite quinto ait, *Nolite inebriari vino, in quo eſt ἀσωτία: ſed impleamini ſpiritu*, &c. Adhæc ſacerdotes in veteri lege prohibebantur vinũ bibere, antequã accederẽt ad ſacra. Quapropter

2. *Sicera quid.*

A Nazaræos, cùm eſſent inſtar ſacerdotũ, oportuit à vino abſtinere. Tertiũ erat, ne ſe luctu funebri cõtaminarẽt. Vt enim vehementius efferimur lætitia, ita non unquam mœrore ac luctu grauiter turbamur. Volebat autem deus, miniſtros ſuos affectibus pręſertim vehementiorib. vacuos eſſe, cùm illis homines grauius quàm par ſit cõmoueantur: nec tamen iſtæ obſeruationes merita erant, in quibus illi iuſtitiã cõſti-

3

B tuerent, ſed ritus tãtùm ac exercitia, quibus in officio quodãmodo retinerẽtur. Erat enim Nazaræatus quędã à cęteris hominibus ſeceſsio, Quid autẽ interea fecerint, nõ eſt præſcriptũ: multi tamen putant illis fuiſſe mandatũ, vt contemplationi & cognitioni legis ſtuderẽt, & deũ ſynceriter ac purè colerent atque inuocarent.

Nazaræatus.

9 Deum videmus præcipua ſapiẽtia voluiſſe populum hoc genere voti erudire. Philoſophi tradũt, oportere hominẽ cõtẽdere, vt ſublimia

C ſpectare poſsit, & naturã vniuerſam cognitionẽ ſua cõplecti. Id aũt aiunt nunquã poſſe fieri, niſi affectus in nobis temperentur: alioquin ira & cupiditate ſæpiſsimè auferimur. Proinde voluit de⁹ ſuos vacare his affectibus, luctu, voluptate, nimia cura & anxietate circa corporis cultũ. Nam hæc impediũt nõ leuiter mẽtis trãquillitatem, atq; illius ſpirituales cogitationes. Quãobrẽ in veteri lege, ſuos quodãmodo inſtituit præparare ad altiora, ne illotis pedibus ac-

D cederent ad ſacra. Certè qui ſunt imbuti cognitione dei, ſe anteà cõponere debẽt & pręparare quàm veniãt ad audiẽdũ verbũ dei, vel ad ſacramẽta percipienda. Ieremias quarto capite pulchrè monuit, *Nouate vobis nouale, & ne ſeratis inter ſpinas*. Nũcupabãt aũt, vt diximus, hoc gen⁹ voti ad aliquod tempus, vel in annũ, vel in menſem, vel vt quiſq; ſibi cõmodiſsimũ iudicaſſet: nam hominum ingenia ſæpe mutantur, & ſtudia pietatis languent, ideò aliquo modo inſtau-

E rari debent. Hinc nati ſunt veterum ſeceſſus in ſolitudines ad tempus. Ita qui adminiſtrabant Rempublicam, feſsi rerum, ſępe ſe abdebant in agros & prædia, non vt ſterterent, aut ſe ignauiæ ac ocio dederent: ſed vt reficerent animos, & ad res gerendas promptiores inſtructioresq; redirent. Et Rhetores nobiliſsimi, defatigati agẽdis cauſis forenſibus, ruſticatũ interdũ ibãt, vt audirent, vt cõmentarentur, vt aliquid legerent, vt habitas orationes recognoſcerent, atq;

F ita doctiores atq; paratiores redirẽt in forũ. Sic Nazarę i ad aliquod ſpatiũ temporis, à cõgreſſu & cõſuetudine aliorum hominũ ſecedebant, quo meliores & ſanctiores poſtea ſe referrẽt ad obeunda vitæ munera. Chriſtus etiam noctu ſecedebat in montẽ: interdiu redibat ad turbã. Et cùm Apoſtoli rediјſſent, quos emiſerat concionatũ, paulùlum eos abduxit in deſertum, vt ibi quieſcerẽt & ſe reficerẽt. Hoc nomine fortaſsis primùm Quadrageſima fuit inſtituta, vt homines toto anno ciuilibus negotijs occupati, vel

Quadrageſima inſtitutũ.

G illo tẽpore ſaltẽ pietatẽ inſtaurarẽt. Hoc Põtificij prætexunt: ſed facito rẽ eã primùm hac cau

ſa

sa fuisse institutá, cõsiderét quò postremò lapsa est, in merá profectò superstitioné, qua nihil aliud populo dei obtruditur, nisi delectus ciborũ, preculæ aniles, cantica impia, & peregrinationes, quas vulgò stationes vocát, admodũ ꝓphanæ ac idololatricæ. De auaritia interea, cupiditate, luxuria, & alijs flagitijs imminuendis, nulla fit mentio. Oportebat præterea homines ex tam longo ieiunio effici meliores: at post Pascha multò fiunt deteriores.

Paulus Nazaræatus votũ suscepit.

10 Sed vt ad votũ Nazaræatus redeá, Paulus id videtur suscepisse, cũ 18. capite Actorũ Apostolicorũ, in Cenchreis totondit caput. Et 21. capite, persuasus est à senioribus vt id faceret, *Sunt*, inquiũt, *hic quatuor viri, qui votũ habẽt: tu cũ illis eris.* Ibi rasura capitis indicat votũ illud ad Nazaręatũ pertinuisse. Nam vt ex lege habetur, si cõtigisset vt Nazaræus tempore suscepti voti super mortuo vel alia quapiá ratione cõtaminaretur, votũ erat violatum. Et oportuit Nazaręum venire ad tabernaculũ, & quod accidisset sacerdotibus indicare, tõdere comá, offerre sacrificium, atq; ita de integro Nazaræatus votũ inchoare. Quicquid enim antè seruauerat, vt contaminatũ & irritũ habebatur. Ita Paulus, quasi aliquid sibi accidisset, inter nationes vbi versatus fuerat, purificari voluit in templo, ac si de integro voti obseruationem exorsus esset. Ex isto Nazaræorũ voto Papistæ clamant, vmbrá quandá extitisse tunc tẽporis sui monachatus, neq; considerant, Nazaræorum vota verbo dei fuisse instituta. Ostendant illi vicissim dei mandatum de monachatu: quod si non possunt, nihil superest nisi vt dicamus, instituta monachorum non esse Nazaręorũ vota, sed superstitiosorũ, & ridiculá quádá imitationé seu κακοζηλίαν veteris Nazaræatus. Ita etiam antiquitus homines superstitiosi, cùm viderent Abrahamũ voluisse immolare filiũ suũ, & ea de causa vehemẽter deo placuisse, ipsi quoq; volebát suos filios immolare, ac eos ꝑ igné traducebát: quo pessimo instituto, deũ grauiter offendebant. Noster porrò cultus verbo dei niti debet. Ciuilia quidé instituta, etiá sine verbo dei expresso, modò cũ illo nõ pugnét, possũt recipi: sed cult⁹ & religio nõaliũdè proficiscátur oportet, quá ex vno verbo dei. At obsecro dicát, votũ illud perpetui cœlibatus vnde habent? aut quomodo conuenire potest cũ Nazaræis? Aduersatur imprimis creationi hominis, cum dictum sit primis parentibus, *Crescite ac multiplicamini.* Deinde oraculo quod Paulus retulit, *Qui non continet, nubat.* Vouent item paupertaté: sed qualé? vt mendici viuant. Pulchrum votum, alienis laboribus velle sustentari! Aduersatur id proculdubiò charitati, cùm Paulus ad Ephesios dicat, *Qui furabatur, iam non furetur: sed potius laboret manibus, quo habeat vnde tribuat necessitatem patienti.* Sed ex monachis, dices aliquos esse diuites, Fateor: sed illi quoq; faciant cõtra verbũ dei, quo præcipitur, *Qui non laborat, nec manducet.* Adhęc vouent obediétiá: At quibus? Certis hominibus, cùm Paulus disertè scripserit, *Nolite fieri serui hominũ.* Illi dicunt, Ego sum Francisci, ego sum Dominici, ego sum Benedicti: cùm Paulus non tulerit vt Christiani dicerét, Ego sum Pauli, ego Apollo ego Cephæ. Quid ergo clamát cõuenire se cum Nazaræis? Excutiamus quæso singula, Nazaręi nõ radebant comá: isti radunt. Nazaræi nõ bibebát vinũ, isti se vino ingurgitát. Nazaræi non accedebát funera, isti nihil tá cupiunt quàm iusta & exequias mortuorũ. Sed mitto hæc. Vnũ tantũ addá. Quáuis Nazaræorum in Iudaismo præcipuũ votũ fuerit, nõ tamẽ illis interdicebatur coniugiũ. In alijs votis, inquit Origenes, dabant aut ouẽ, aut capram, aut bouem, aut aliud quidpiam. At in hoc voti genere, seipsos offerebant, & tamen eorum status cum matrimonio satis conueniebat.

Monachorũ commẽtum.

Vnde initiũ traducẽdorũ filiorum per ignem.

Contra votũ monachorũ.

Non consentiunt, sed pugnát cũ Nazaræis.

Origenes.

11 Quod attinet ad Simsónem: Euasit iuuenis fortissimus. Quis hoc putasset futurũ? Parentes non iubebantur illũ instituere ad arté militaré, aut ablegare ad bellum. multò potius putares monachum educari quàm milité. Sed deus ostendere voluit, robur quod esset euenturum in Simsone, id omne à spiritu suo deriuandum. Quod autem Nazaræus in omnem vitam esset futurus quemadmodum & Samuel, id peculiare fuit, & præter commune aliorum institutum: de facto inquam, non de iure ac voto parentum. Simsonem oportuit obtemperare, quáuis ipse non vouerat, quia verbũ Domini sese interposuerat. De Hanna tamen Samuelis matre dubitari potest, quomodo ei licuerit vouere pro filio. Vix enim æquum videri possit, vt filius voto parentis obligetur. Querebatur tempore Benedicti, an filij à parentibus oblati monasterijs, cùm ad pubertatis annos venissent, matrimoniũ possent inire. Gregorius Magn⁹ ad Augustinum Anglorum episcopum, respondet, omnino non licere: Satis duriter & contra verbũ dei. Nam Paulus ait, *Satius est nubere, quá vri:* &, *Qui nõ cõtinet, nubat.* In cõcilio Carthagin. 3. vbi etiam Augustinus interfuit, decretum est, vt pueri Ecclesiæ oblati, cùm ad pubertaté peruenissent, aut ducerent vxores, aut castitaté vouerent. Satis hoc etiam rigidè. Nam quis hoc exigat ab illa ætate rerum imperita, & virium suarũ nescia? Sed ista dico, vt cognoscatur, Decretá cũ decretis pugnare Sed vt redeam⁹ ad ré, Hanná dico potuisse vouere ꝓ filio: ná quod ad ꝑsolutioné voti attinet, quádiu à parétibus educabatur, facilè curari potuit, vt ne vel biberet vinũ, vel tõderet comá, vel interesset funeribus. Postquàm auté ad iustá ætatem peruenit, hæc Samueli obseruanda erant, nõ quidem ratione voti, sed proper obedientiá, quá parentibus debuit. Ná filios obedire perentibus in omnibus ijs oportet, quæ pietati & verbo dei non aduersátur, Ita Rechabitę, vt est apud Ieremiá, cùm obedissent patri Ionadab, iubenti ne per totá vitá suá vinũ biberét, aut habitarét in ciuitatibus, eo nomine à deo laudati sunt. Attamen Hanna, nisi peculiaré à deo afflatũ habuisset, nõ

An licuerit Hanæ vouere pro filio Samuele.

potuisset vouere, vt Samuel per omnem vitã in tabernaculo Domini seruiret: quandoquidem lex dei certo quodã spatio annorum, nimirùm quinquagenario, à ministerio absoluebat. Cęterùm quod dixi, Hannæ licuisse pro filio Nazaræatũ vouere, nõ videtur posse constare cũ voti definitione, quæ à Magistro sententiarum sic affertur. Votũ est testificatio spõtaneæ promissionis deo factæ, de rebus quæ ad deũ pertinẽt. Votũ autẽ quod à parente suscipitur pro filio, nõ potest videri spontaneum: imò est, quia parentes nõ vouent coacti, sed sua sponte: deinde par est liberos volũtati parentũ vltrò ac spontè obedire, præsertim dum nihil impium, aut verbo dei contrarium imperant.

Definitio voti.

12 Ex historia Iud. quidã colligunt, Simsõnẽ in vtero matris fuisse sanctificatũ: quod etiã idẽ, cùm de Ieremia, tũ de Ioannẽ Baptista creditur. Et ita eũ sanctificatũ volunt, vt postea nullum peccatũ queadmodum vocant, mortale cõmiserit. verùm hoc falsum & vanũ est. Nec sanctificare hoc loco est aliud, quàm ad certũ aliquod opus obeundum destinare. Simsõn itaq; sanctificatus est, hoc est à deo destinatus, vt populum suũ liberaret. Ita Ieremias cõstitutus est ad prophetandum. Et Ioannes, vt esset vox clamantis in deserto. Nec ex isto genere sanctificationis cõsequitur, sanctos istos nunquã peccasse. *Omnis enim homo mendax*: &, *Non est homo*, inquit, *Salomon, qui non peccet.* Quid præterea dicemus de Simsone? nũquámne peccauit? Lapsus est, & q̃dẽ grauiter. Quin & Paul⁹ ipse, qui se ait ad Galatas segregatum de vtero matris, & tamen persequutus est Ecclesiã dei. Alioqui, filij etiã Christianorum dicuntur sancti: cùm deus non sit tãtummodo deus noster, sed etiã deus seminis nostri, iuxta id quod Paulus ait ad Corinthios, *Filij vestri sancti sunt*: quos tamen postea labi & grauiter peccare, nemini dubium est.

Quomodo aliqui dicãtur sanctificati ab vtero.

13 Vnũ superest dicendum: Cùm pater vouerit, & filios cupiat paternum votũ persoluere, quid si cum valetudine filij votum pugnaret? In morbũ fortasis incidet, & vinũ bibere oportebit, aut capillos abradere: quid hîc fiet? Aliàs monui, pręcepta dei varij esse ordinis, ita vt quędam sint maiora, quędam leuiora. Quod ad deũ quidẽ præcipiẽtẽ attinet, omnia sunt inter se paria & æqualia. Sed inter ipsas res quæ pręcipiũtur, nonnihil est discriminis: quocirca minus præceptum oportet maiori concedere. Vnde Christus dixit ex verbis Prophetæ, *Misericordiã volo, non sacrificium*: non quasi deus prorsus contemneret sacrificia quæ iusserat, sed quòd misericordiam pluris faceret. Ideõq; monuit in Euangelio Matthæi cap. 5. *vt si munus tuum ad altare obtuleris, & deinde memineris fratrem tuum aliquid aduersum te habere, vt eas prius, & recõcilieris fratri tuo, dein reuersus, offeras munus tuum*: quo declarat se omnino velle, vt minus pręceptũ cedat maiori. Propterea quæstioni respondendum est: Iubet deus, vt Nazaræi à vino abstineãt: iubet idẽ, vt quisq; vitã suã bonis rationibus tueatur. Hic

Si votum pugnet cũ charitate, soluẽdum est.

A iam cùm ægrotus pręstare nequeat vtrũq; pręceptũ, necesse est, vt maius minori anteponat. Ita etiã Rechabitę filij Ionadab se gesserũt. Quãuis enim pater iussisset eis, ne in ciuitate habitarẽt, néue biberẽt vinũ, & à deo cõmendentur, quòd præceptis patris obtẽperassent: tamen in eo ipso tẽpore cùm Ieremias ista de illis scriberet, cõtra patris mãdatũ habitabant Hierosolymis. Chaldæi enim agros omnes vastauerant: quare illi cernebãt, nihil tum loci esse pręcepto B parentis. Contrà verò fit in monasterijs. Nã si pater ægrotet, filius religione tenetur, vt ne possit eum vlla ratione iuuare.

De voto Iiphtáh. In Iud. cap. xj. vers. xxxiiij

14 Hic videtur quærendũ, an Iiphtáh vouẽdo, & votũ implẽdo, peccarit. Quæstio difficilis est: quia nõ ad ius, verùm ad factum spectat. Scimus illis tẽporibus fas fuisse vouere: at de hoc facto quid sentiẽdum sit, ex verbis nihil potest C colligi. Fieri potest, vt impulsu dei sic vouerit: quod cum singulare fuerit exẽplum, non debet ad imitationem trahi. Vt sunt in diuinis literis permulta huius farinæ. Sunt qui contendant, Iiphtáh filiã suam reipsa nõ immolasse, sed tantùm mulctasse ciuili morte, nimirum à cõmuni cõuersatione eam separando, vt deo tãtùm vixerit, solùm vacãdo precibus, & viuendo seorsim à cæteris hominibus. Videnturque asserere, votum illud fuisse *Cherẽ*: sed nõ tale, vt puella inter D necioni obstricta fuerit, sed tantũ vt dicata deo viueret, & diuino cultui ꝑpetuò incumberet. Et queadmodũ ager aut domus deuota *Cherẽ*, nõ poterat ad priorẽ dominũ reuocari: sic istã puellã inquiunt, semel dicatam deo, ad pristinã conditionem nõ potuisse redire. Dauid Kimhi hanc tuẽdo sententiam, rationes istas protulit: Primùm, verba Iiphtáh ponderat, *Quicquid egrediendo domo egredietur, erit Iehouæ, & offeram illud holocaustum. Vau* Copulatiuum, vt in Cõment. diximus, opinatur propositionẽ alternatiuam E facere: ac si diceretur, Si eiusmodi fuerit, vt queat sacrificari, sacrificabitur: sin verò secùs, domini erit, & ei dicabitur. Deinde inquit, puella spatium petit, vt suam virginitatẽ defleat: nec scribitur, vt animam seu vitam suã lamẽtetur. Tãtũ ergo id videtur lachrymata, quòd marito & liberis esset caritura: At si fuisset immolãda, vitam cùm primis illam deflere oportuit. Postremò inquit, verba ipsa Historiæ hoc declarant. Nõ enim dicitur, Iiphtáh sacrificauit eam: sed, F *Fecit iuxta votũ*: Quòd si eã mactasset, scriberetur, Et obtulit eã holocaustũ Domino. In eadẽ sententia est R. Leui Ben-Gerson, & addit, in ipso textu scriptum esse, *Et nõ cognouit virũ*. Quasi possit hinc intelligi, quódnã sacrificij genus illud fuerit. Et putat Iiphtã cõstruxisse illi ędes, vbi sola viueret, & virginib. sodalib. ei⁹ ꝑmisisse vt semel in anno eã inuiserent, & eius virginitatem vnà cum ea iugerent. Deinde subijcit, virũ G ita deuotum non oportuisse viuere absq; vxore: quoniam vir nõ est subiectus vxori. Samuel quãuis Domino esset deuotus matris decreto, vxorem

An Iiphtáh vouendo peccarit.

R. Leui Ben Gerson.

vxoré & liberos habuit. Mulier autem sic deuota non potuit nubere: quia necesse erat, vt marito inseruiret, & si aliò migraret, vnà cũ illo iret. Et idcircò scribitur, *Iiphtah fecit ei iuxta votum suum, & illa virum non cognouit.*

Lyra.

15 Eandem sentẽtiam Lyranus amplectitur, & ex recentiorib. aliqui sunt nõ obscuri nominis, qui hanc interpretationem sequãtur. Lyranus autem illa verba expendit, *Et factus est super eum spiritus Domini*: & ait, Spiritus ille nõ tulisset, vt Iiphtàh patraret hãc necem. Deinde inquit, scribi, duos mẽses interpositos, vt cõsilium peteret à Sacerdotib. Nõ est autem verisimile, illum de tãta re ipsos non cõsuluisse, vel eos nõ docuisse illum, vt votum redimeret. Nec est probabile ipsum Iiphtàh quicquã temerè cõstituisse, cùm Epistola ad Hebræos illũ appellet sanctũ. Quod si dixeris, Fecit ei sicut vouerat: vouerat autẽ sacrificium, & se oblaturũ quicquid occurrisset: respõdebunt, Vouit quidẽ, sed ea lege, si liceret. At cùm filia occurrisset, vel didicit, vel intellexit nõ licere. Vnde si eam mactasset, nõ impleuisset votum, verũ seipsum cõtaminasset. At è diuerso

Obiectio.

mirum videtur, quòd sic expauerit, & vestimenta sciderit, si puella nõ erat immolanda. Deinde quid oportuit virgines eã deflere? Nam si nõ fuerat occidẽda, nõ videbatur iusta causa luctꝰ. Ad hęc si virginitas offerẽda fuit deo, volẽti nõ inuito animo dãda erat: & in votis reddẽdis hoc maximè spectatur, vt vltrò & alacri animo reddantur. Huc accedit, Iiphtã exẽplum nõ habuisse in Scripturis, patri licere filiã obstringere voto ad virginitatẽ seruandã: quin deus è diuerso legis obseruatorib. copiam prolis pollicetur Deut. 7. & Exo. 23. Proinde quod pollicetur deus magni beneficij loco, id non potuit voto impediri. Præterea frigida & infirma sunt argumẽta Rabbinorũ, vt fusius ostẽdetur. Paulus ad Corint. 1. c. 7. scribit, *Pater si decreuerit firmus in corde suo, potestatẽ habens volũtatis suæ, vt seruet virginem suã innuptã, rectè facit, &c.* Cur scribit, potestatẽ habẽs volũtatis suæ? Si puella ipsa velit, pater eã potest innuptã seruare, modò ipsa cõsentiat. Sed Iiphtah de volũtate filiæ suæ nihil sciuit, dũ vouit: quare nõ debuit existimare votũ suũ ratũ esse, cum filia sibi obuiã occurrit. Et si hoc genus voti nõ fuisset ĩ nouo Testamẽto firmũ, in veteri multò minꝰ valuit, vbi virginitatis votũ ignorabatur. Sed hac de re plura in meo libello de Votis dixi.

16 Fuerunt alij, qui puellam existimarunt ab Iiphtah reuera immolatã, quod illis tẽporib. nõ ita nouum & inusitatum videri debuit. Deus quippe id requisiuit ab Abrahamo, vt filiũ suũ immolaret, & huiusmodi votum putabatur à multis esse deo gratissimum, eaq; opinio etiam permanauit ad Ethnicos. Vnde illud iactatur,

Sanguine placastis ventos & virgine cæsa.

Extant Poemata de Polyxena & Iphigenia: necnõ Historiæ de Curtijs & Decijs. Et sanè ad hãc expositionẽ accedit Paraphrasis Chaldaica, quæ apud Hebræos eo loco & authoritate propemodum est, quo Sacræ literę. Ea puellam ait fuisse immolatã, & Iiphtam reprehendit, quod summum sacerdotẽ nõ consuluerit. Idemq; consentiunt omnes fermè Rabini antiquiores, qui etiã summũ sacerdotẽ taxant, quòd vltrò Iiphtã nõ accesserit. Iosephus etiã cũ illis facit. Chrysostom. itẽ hac de re multa scribit, sed ab Historia prorsus aliena: sequitur ἀλληγορίαν, ita vt nihil ferè certi possit ex eo colligi. Hierony. verò pugnat secum: in Epist. ad Iulianum ait, Iiphtam numeratum esse inter sanctos, quòd filiam immolarit. Sed lib. 1. contra Iouinianum scribit ex Hebræorum sententia, quia malè vouit dispensatione dei sensisse in filiæ morte errorem. Potuisset enim aut canis, aut asinus occurrere, quæ fuisset nefas immolare: atque ita vno in loco laudat, quod idem in altero vituperat.

17 Ambrosius inquit, puellã reipsa fuisse immolatã, de Virginitate lib. 3. & scribit Iiphtã vouisse nõ ante pugnã, sed in acie, in ipso cõflictu & rebus ambiguis. Additq;, Parricidiũ nõ approbo, sed video metũ laudabilẽ, nè sponsionem factã violaret: & subijcit, hoc factũ conferendum esse cum Abrahami opere. Porrò Abrahamus cum esset mactaturus filium, Dominus ad eũ exclamauit, *Nunc cognoui, quòd me diliges*. Et cõcludit, eodem modo laudari posse Iiphtã, quòd ostẽderit suo exẽplo, dei oraculum, quo iussit vt vota redderentur, præferendũ esse liberis, etiãsi filius vnigenitus esset occidendus. Sed quærit, An deus sit acceptor personarum, qui Abrahamum impediuerit ne filiũ immolaret, Iiphtæ verò nõ obstiterit. Negat deum accipere personas, sed oportuit inqt, vt Abrahamo declararet, se humanis hostijs non delectari. Postea successit lex, quæ in Deuter. & in Leuitico, filiorum immolationem prohibuit. Erat ergo voluntas dei iã declarata & in Abrahamo, & in lege: quare nõ erat opus nouo oraculo, aut noua prohibitione. Annotauit præterea non eam fuisse perfectionẽ in Iiphtàh, q̃ fuit in Abrahamo. Abrahamꝰ quippe nõ fleuit, nõ scidit vestem, nõ interposuit duorũ mẽsium dilationem, sed statim proficiscitur, & Izcaccus eũ sequitur. Ergo nõ mirum inquit, si deus non prohibuit Iiphtàh: siquidẽ tergiuersationem eius punire voluit. Et lib. 3. de Offic. c. 12. scribit, Nunquã adducar vt credã Iipthã non incautè vouisse, quãdoquidẽ postea pœnituit. Et subijcit, factum quidẽ se non probare, sed tamen illum ait pio metu votum impleuisse, verũ ita, vt luctum posteris deplorandum statuerit. Addit, Nõ possum accusare virum, quia necesse habuit soluere, quod vouerat. Sed miserabilis est inquit, necessitas, quę soluitur parricidio: & melius est non vouere, quod ipse nolit, cui voueas. Et mox, Non omnia promissa soluenda sunt: nam & ipse deus aliquando suam voluntatem mutauit, quib. verbis ad locum alludit, qui lib. Numer. 14. cap. de precibus Mosis habetur. Proinde Ambrosius omnino est in ea sententia, vt putet, immolatam fuisse puellam: eoque vt dixi, eam duobus Pythagoreis præfert. Et de ea in exhortatione ad Virgines ait, Incautã pa-

tris oblationem sanguine suo soluit. Et in Epist.
1. ad Corint. c. 15. ait, In re quæ accepta esse non
poterat, fidelis inuētus est, offerens filiā, vt stul
tè vouerat. Et mox, Factum non probatur, sed
perseuerantia fidei profertur in exemplum.

Quæ sint ad notanda in verbis Ambrosij.

18 Sed hæc Ambrosij verba non tā facilè sunt
transeunda: nec enim simpliciter, & vt ab eo di-
cta sunt, probari queunt: ea tamen adduxi, quo
docerem illum sensisse, puellam reipsa fuisse ma
ctatā. Verùm in eius verbis hoc primū animad-
uerto, illum statuere pium quēdam metum in
Iiph:áh, quò sit adductus, vt votū impleret: dein
de liberos posthabendos esse religioni: tertiò
Iiphtā repertū fidelē in ea re, quę deo accepta es-
se non poterat. Ad extremum, fidei perseueran-
1 tiā in exēplum adduci. Quod ad primū attinet,
nescio quomodo pius is timor videri possit, qui
ad parricidium adigat: illā quippe mactationē
ter quatérue parricidium vocat. Sunt quidē no
bis affectus quidā insiti à deo, sed ad virtutes, &
ad rectè agēdū. Timor, vt fugiamus peccata: Ira,

Pius timor.

vt animaduertamus in scelera, &c. Quocirca me
tus, cùm ad virtutem accommodatur, pius dici
potest: sin verò inseruiat vitio, non potest videri
pius, imò rationem quandam habet impietatis.
Alioqui laudari posset idololatrarum studiū: vi-
demus.n. eos magnopere laborare, vt Numē co
lant, sed quia syncero cultui dei non incumbūt,
studium eorum pium dici non potest. Ita cùm
ille metus Iiphtā ad parricidiū adegerit, quî po
tuit esse pius? Quòd si dixeris, per parricidium
eum non intelligere peccatum aut scelus, sed fi-
liæ immolationem: rogabo, quare factum se ait
2 nō probare? Certè si probare non potest, ibi pec
catum cernit. Quod autē ait, Amorē liberorum
posthabendum esse religioni, verū est: at ea non
fuit religio, sed stultum, imprudēs & temerariū
3 votum. Nec huiuscemodi votis posthabendus
est amor liberorū: Tertiò ait, illū repertum esse
fidelē. Sed quænam est fidelitas ea in re, quæ gra
ta esse deo non potuit? Si seruus meus faceret
quod ego vetassem, an posset in ea re videri fide
4 lis? Quod autē immobilem animum Iiphtah cō
stantiā vocat, meo iudicio errat, cū potiꝰ fuerit
pertinacia, qua omnino implere voluit, quod
imprudenter vouerat: nec perseuerantia in re
mala potest dici cōstantia. Tribuit ei metū, quē
etiā piū metū appellat, & nihilominus postea
dicit eum pœnituisse. Si eum pœnituit, fecit cō
tra cōscientiam: nemo autem aduersus eam de-
bet quicquam afferre: *Quod enim non est ex fide,
peccatum est.* Deinde si eum pœnituit, cur non e-
mēdauit admissum? Nam si quid temerè fuisset
factū, id oportuit corrigi. Si deus, quēadmodū
ait, sententiā interdū mutat, cur nobis minimè
liceat sententiā minus rectā cōmutare? Ait post
eà, se nō posse nō laudare Iiphtam. At quid lau-
det? Votum incautum? At id reprehēdi potius
debuit Redditionem voti? At eam parricidium
vocat, nec potest laudari. Dico itaq; Ambrosiū
affirmare, puellam omnino fuisse immolatam;
non tamen omnia eius verba esse probanda.

19 Audiamus nūc, quid hac de re statuat Aug.
quæst. 49. super librū Iudic. Scribit in isto loco,
veteris Testamēti hostes arripuisse ansam calū-
niādi deū creatorē orbis. Nā illum, & malū deū
& crudelē appellabāt. Tales fuerunt Manichæi,
Valentiniani, Marcionitæ, atq; huiusmodi pe-
stes. Cū delectetur, inquiūt, humano sanguine,
quomodo potest nō esse crudelis? Respōdet Au
gust. Tantū abest, vt deus humano sanguine de-
lectetur, vt ne pecorū quidē sanguine gaudeat:
tātùm passus est ad tēpus victimas ex brutis im
molari, vt homines paulatim erudiret. Quid au
tem significauerint sacrificia veterum, quod ad
eruditionē eorum faceret, eo loco nō dicit: ego
verò paucis exponā. Primū, in illis victimis pro
ponebatur stipendium peccati esse mortem. Id
quodāmodo testabatur is, qui hostiam adduce-
bat, nimirum se cōmeritum esse vt occideretur,
sed bonitate dei mortē suam translatam in victi
mā. Ita veteres erudiebātur, vt peccata cauerēt.
Adhæc illæ victimæ animos hominum ad Chri
stum dirigebant, & de illo erant conciones quæ
dam visibiles: docebātq; Christum fore victimā
illam quæ tolleret peccata mundi, & in quā no
stra mors & damnatio transferenda essent. Pro-
inde nō delectabatur deus per se cruore, sed hac

An deus delectatus sit victimis.

παιδαγωγίᾳ populum instituebat: imò si delecta
tus fuisset victimis, potuisset eas de hominū cen
su requirere. Quid.n. eum impediuisset, aut quā
nobis fecisset iniuriam, si voluisset ex hominib.
hostias sibi offerri? Homini.n. omnino aliquan
do moriēdum erat. Quare vno aut altero anno
tempus anteuertere non fuisset vsq; adeò mole
stum, nec iniuriam nobis intulisset, præsertim
cùm intelligeremus nos cum ipso æternum vi-
cturos: Certè hîc nemo potuisset deum vt cru-
delē accusare. Nunc verò cū omnia illa sacra re-
mouerit, satis docet, se nec hominum, nec pe-
corum sanguine gaudere. Imò primogenita ho
minū, cùm sibi obstricta essent, ea sacrificari no
luit, sed pretio redimi: quod nō fecisset, si ex san
guine voluptatem vllam caperet. In Deuteron.
cap. 12. ait, *Gentes quas ego expellam ante te, sacrifi-
cant filios & filias: tu autem vide, ne ita feceris.* Cæ-
terùm Augustinus quærit prætereà: Sitne ali-
qua hominum cædes, quæ deo sit grata? Respō
det, esse. At quæ? Cùm homines, inquit, iustitiæ
causa cæduntur: non quòd mors ipsa martyrū
per se deo placeat, sed quia fides erga deum &
pietas, cùm declaratur, tum cōseruatur. Et Chri
sti mors ita deo placuit, vt redemerit orbem ter
rarum: & mors Christianorum, quā Christi no-
mine obeunt, dici potest quodammodo sacrifi-
cium. Vnde Paulus 2. ad Timoth. vlt. ca. scribit,
ἐγὼ σπένδομαι, &c. quo dicto, mortē suam immo-
lationem vocat. & ad Philip. secundo, ἀλλὰ εἰ καὶ
σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν. Nō

Martyria sunt instar sacrificiorū, sed peccata non expiant.

tamen immolatione huiusmodi peccata expiā
tur: id enim sola Christi mors efficit. Sed pla-
cent martyrum obitus, quia causa grata est. Au-
gustinus ab Ambrosio baptizatus est: cumque
erga eum egregiè afficeretur, sententiā eius ceu
præce-

præceptoris vbi poteſt ſequitur, ſed aliquantò cautius. Confert quidem Iiphtá cũ Abrahamo: verùm diſcrimẽ ponit, quod Ambroſius nõ annotauit. Abraham, inquit, verbũ dei habuit, vt filium ſacrificaret: Iephte non habuit, imò legẽ cõtra ſe habuit, ne ſacrificaret. Et in Abrahamo non cædes placuit deo, ſed fides. Adhæc multũ intereſt, ex ſeipſo aliquid facere, & velle imperata facere. Subtiliter autẽ monet Auguſt. Iiphtá vouiſſe humanam victimam, nõ deceptum, ſed volentem. *Quicquid*, inquit, *egredietur domo, offerã illud holocauſtum, &c.* An putamus pecudes fuiſſe egreſſuras obuiam redeunti? Homines quidem ſolent occurrere victoribus, & gratulari: Ergo vouit humanam hoſtiam.

20 Scriptura, eius hoc factum narrat tantum, ſed nõ laudat: vt etiá quod Iudas rẽ habuerit cũ ſua nuru, ibi quidẽ ſcribitur, ſed non probatur. Ita nihil ex hiſce verbis colligi poteſt, quamobrem factum Iiphtæ laudari debeat. Sentit Auguſtinus prȩterea cum Hieronymo, Deũ filię morte punire voluiſſe in patre voti temeritatem. At duo inquit, loca obſtát, ne Iiphtá poſſim reprehẽdere. Quia in Epiſt. ad Hebr. inter ſanctos numeratur: & hoc loco ſcribitur, Spiritũ Domini factum ſuper eum. Sed illi ſancti viri, qui ad Hebrȩos recẽſentur, nunquá ne peccauerunt. Certè illorum quoq; peccata conſignata ſunt in Sacris literis. Gideon ſanè, qui ponitur in eo cẽſu, paulò ante mortẽ fecit ephod, quod fuit & ipſi & domui eius in ruiná. Quod verò ad alterũ locum attinet, *Spiritus Domini factus eſt ſuper eum:* ſed hoc nõ obſtat, quin poſtea ſit lapſus. Verũ inquies: At Iephte vicit, Gideoni verò poſt illud factũ nihil fœliciter cecidit. Imò, inquit, Gideon antè quodámodo tentauit deum, & tamẽ vicit: Sic ille. Ego verò aliter dicerem: Non. n. cũ Auguſt. facio, vt putẽ Gideonem tentaſſe deum. Reſpondere itaq; ad hunc modum, Dauid admiſit adulterium, & ſtatim poſteà conſecutus eſt victoriá, & cepit vrbem Rabbath-Ammon, in cuius obſidione Vriam trucidari curauerat. Saul perſequebatur Dauidẽ; interea illi afferuntur nuncij de Palæſtinis. Is relicto Dauide, ad bellũ abijt, & potitus eſt victoria. Moſes peccauit ad aquas cõtradictionis: peccauerat item populus multis modis, & tamen victoriam obtinuerunt cõtra Sihónem & Ogum potentiſsimos reges. Quamobrẽ dabimus Iiphtam inter ſanctos quidem eſſe annumeratum, ſed tamen potuiſſe peccare: ac licet peccauerit, potitum eſſe victoria. Spiritũ quoq; Domini dabimus factũ ſuper eũ, ſed iá interpretati ſumus, fuiſſe ſpiritũ fortitudinis: Et quáuis eſſet ſupra illũ ſpiritus Domini, haud tamen neceſſe eſt, eum omnia egiſſe ex illo ſpiritu. Nos etiam qui Chriſtiani ſumus, ſpiritũ Chriſti habemus, cùm tamẽ nemo noſtrûm ex omni parte ſit inſtauratus, imò ſæpius omnes peccamus. Addit deinde Auguſtin. Tametſi veteres Patres interdum peccarunt, nihil attamen obſtitit, quo minus deus peccatis eorum ſit abuſus, ad ea ſignificáda, quę populum erudirẽt.

Morte filiorum, patris temeritas punitur.

Eſt enim deus adeò bonus, vt vel ex ipſis peccatis laudabiles commoditates eliciat, faciatq; vt ἀλληγορικῶς ea indicent, quod ipſi vtile viſum fuerit. Vt quòd Iudas cũ ſua nuru ſcortatus fuerit, ſignificauit deum copulaturum ſibi eccleſiam, quæ anteà meretrix fuerat. ita etiá fieri potuit, vt hoc facto Iephtæ ſignificauerit, deũ ita humanum genus diligere, vt vnigenitum Filiũ ſuum pro eo morti daturus eſſet: neq; enim fruſtrà & ſine vlla cauſa paſſus eſt à Patrib. hoc fieri. Quáuis illi grauiter peccarint, illorũ tamẽ actionib. de⁹ abuti potuit, ad ſui populi παιδαγωγίαν. Stupebát illi ad victimas pecudum, neq; vt par fuit, oculos mentis ad Chriſtum attollebant. Quare deus hoc pacto voluit excitare ſtertentes, vt ad cogitandum de Chriſto, humana victima filiæ Iephtæ inducerentur. Is enim vitam daturus erat, & victima futurus pro genere humano.

Deus factis ſanctorũ voluit populũ erudire.

21 Rationem deinde Auguſtinus attingit, qua factum Iephtæ defendat. Poteſt inquit dici eum dei ſpiritu impulſum vouiſſe, & eodem ſpiritu adductum, vt votum perſolueret. Quocirca dignus erit laude, tantùm abeſt vt reprehendi poſſit. cȩterùm id ex hiſtoriæ verbis non poteſt colligi. Quod verò quidam dicunt, vt ſuperius attigimus, fleuit, ſcidit veſtẽ, ac vehementer doluit: igitur ſpiritu dei non agebatur, me nõ multùm mouet. Nam deus à nobis ita pietatis officia requirit, vt tamen affectus humanos à noſtris animis non ſubducat. Chriſtus ipſe, cùm ad mortẽ noſtra cauſa libenter iturus eſſe, tamẽ dixit, *Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem.* Orauit etiam, *Pater ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte.* Sed Auguſt. docere voluit, quomodo Iephte defendi poſsit: quod ego libenter facerem, ſi ex aliqua parte Hiſtoriæ iuuarer. Quod autem ſequitur apud Auguſtinũ, ab eo dictum eſt ad imitationẽ Ambroſij. Nam ſcribit, Error Iephtę laudẽ aliquá fidei habet: quod, vt anteà docui, non poteſt recipi. Si enim error fuit, impulſui diuino adſcribi nõ poteſt. Deinde, ſi peccatũ erat, quæ ibi poteſt eſſe fidei laus? Quia timuit nõ reddere, quod promiſerat. Quòd ſi votũ nõ eſſet licitũ: an poſſet ibi laudari fides? Deinde idẽ ait, Nõ declinauit iudiciũ dei, & illũ ſperauit prohibiturũ, ne mactaret filiam. Omnino volebat potius voluntatem dei perfici, quá eam cõtemnere. Hæc rectè dicerentur, ſi de voluntate dei conſtitiſſet. An non cõſtabat? imò deus lege ſua lõgè aliter cauerat. Quare ſi error fuit, laudari nõ debet: ſin verò ſpiritus eum impulit, nõ fuit ibi error. Quæ deinde ſubijcit, veriſsima ſunt, & mecũ faciunt. Primũ docet, prohibitum fuiſſe ne quis mactaret liberos, & exemplo Abrahami & lege. Deinde cur virgines defleuerint, eandem mecũ rationem docet: nimirum, & vt patres cauerent, ne huiuſcemodi voto ſe obſtringerent, & ne tanta obedientia huius puellæ in obliuionem abiret. Hæc ex Auguſtino habemus: ex quib. apparet eum ſenſiſſe, virginem hanc verè fuiſſe immolatam nõ voto caſtitatis adactam, vt ſola viueret. ad quam ſententiam ego prorſus accedò.

22 Qui secus opinantur, duos aut tres authores habent, ego verò multos qui mihi suffragentur, & præsertim antiquissimos Rabinos, qui vixerunt eo tempore, quo Chaldaica paraphrasis, & Thalmudica cōscriptio edita est. Targum.n. Chaldaicum statuit, puellam fuisse occisam. Iosephus, Ambrosius & August. idem sentiunt. Et rationes habemus nō contemnendas. Primùm quia nulla lex antiquitus fuit, vt puellæ virginitatem vouerent: imò potius maledictio erat, si mulier orba liberis, & sterilis obijsset. Quin de⁹ ipse pollicetur Hebræis, Si obseruaueritis legē meam, in vobis non erit sterilis. Nec verisimile est, sanctos homines, voto suo hāc promissionē voluisse impedire. Deinde in omnib. Scripturis diuinitùs reuelatis, nullum extat huius rei exēplū. Itē hac interpretatione videremur quodāmodo monastica vota cōfirmare, quæ planè pugnāt cū Sacris literis. Monet siquidē Paulus, vt qui nō continet, vxorem ducat. Mitto Ijphtam puellæ cōsensum non expectasse priusquā vouerat, citra quem, vt superius exposui, votum virginitatis non potuit esse ratum. *Aperui ait os meū ad Dominum, & non possum reuocare.* Non itaq; vouit filiæ virginitatē, cùm illam non cōsuluerit. Huc accedit fletus virginum, & vnà ipsius puellæ. Petit enim, vt cum sodalib. virginitatē suam defleret. Nam si votum fuit, quid lamētari oportuit? Peccata deplorare solemus, non vota. Causa verò quæ mouit Rabinos Kimhi & Ben-Gerson, ea fuit, quòd volebāt factum Ijphtę vel probare, vel excusare. At id studendum non est: nō quòd velimus libenter Patrum verenda retegere: sed quia videmus, quæ min⁹ rectè facta sunt, excusanda non esse. Ad hæc me non parum mouet, quòd Iudæi hodie hoc votum virginitatis non habent. Proinde omnib. his rationib. adducor, vt putem filiam Iephtæ reuera fuisse immolatā. Quod si quæratur, An ipse hoc faciēdo peccarit, dupliciter potest responderi: Primū, quòd vt homo erat, peccare potuit, vt lapsi sunt complures ex veterib. Secundò, posset dici, eum impulsu Spiritus sancti hæc fecisse, non quasi deus cæteros velit id factum imitari: sed vt homines ex eo intelligerent, Christum pro eorum salute fuisse moriturum. Liberum est cuiuis alterutrā respōsionem amplecti. Ego verò arbitror, eum potius fuisse lapsum. Nunc superest, vt Rabinorum argumenta refutentur.

Rationes quibus interpretatio cōfirmatur.

23 Quòd aiunt, puellam non fuisse à patre mactatam, sed tantùm ciuili morte affectā, vt nimirum seorsim ab hominum consortio absq; viro & liberis viueret, non rectè dicitur: quia tale genus voti extitisse, olim in diuinis literis probari nō potest. Scio fuisse Nazaręos, q à vino, sicera, & omni potu qui inebriaret, abstinerent: at illi à cōiugio nō temperabant. Samuel & Simson, cùm vterq; Nazaræus essent, vxorem habuerūt: & Samuel suscepit liberos, vt sacra refert Historia. Secessus autē ab omnib. nō sunt omnino improbandi, modò ex illis fructus aliquis ad Ecclesiam redeat. Christus secessit quadraginta dies & ieiunauit: sed postea redijt ad populum instituēdum. Ioannes Baptista in secessum abijt, sed certis temporib & baptizabat & prædicabat. Ita nōnulli Patres ad secessus interdum se conferebant, vbi & precibus pijsq; meditationib. operā darent, quo instructiores ad concionādum redirēt. Perpetuitatem verò solitariæ vitæ approbare non possum: non etiam nobisipsis, verùm & alijs nascimur. Quod autem nōnulli antiquitus Nazaræi fuerint in perpetuum, id non humano instituto, sed iussu dei contigit: quod & Simsoni & Ioanni Baptistæ vsuuenisse traditur. Alioqui Nazaræi tantummodo ad tēpus vouebant: propterea quod Rabini sibi sumunt, falsum est: non enim agnoscebatur sub lege mors ciuilis, quā viri aut mulieres cōiugium in perpetuum abdicarint. Kimhi ait, *Vau* facere interdum propositionē alternatiuam. Fateor id in quibusdā Scripturę locis reperiri. At firmum argumentū non est, si dixerimus, Ita inuenitur alicubi esse, Igitur etiam hoc loco ita res habet. Quin potius maiori ex parte, *Vau* nō disiunctiuam, sed copulatiuam propositionem reddit. Et sanè hic per ἐπεξήγησιν inducitur. *Erit*, inquit, *Domini*: Quo pacto? Quia offeram id in holocaustum.

Secessus quomodo probētur.

24 Ad hæc argumentatur, Filia petit spacium tēporis, quo virginitatem suam defleat: neq; ait Animā, aut vitā. Hoc argumentum, non robur, sed speciem habet. Nam si lugenda mors est, certè tum magis, cùm acerba conditio ei adiungitur. Erat sanè puella certo quodā tempore moritura, sed quòd sine liberis obiret, id ei durum admodum videbatur. Ideò cōditio illa exprimitur, quæ casum reddebat miseriorem. Ait præterea, Nō scribitur Ijphtāh illam obtulisse in holocaustum, sed tantùm fecisse iuxta votum suū. Respōdeo, satis dici, cùm iuxta votum fecisse dicitur. Et sæpè fit, vt in narrationib. atrociora nō semper exprimantur. Et licet verba non sint eadem, attamen satis est si sint æqualia. Leui Ben-Gerson ex eo argumentatur, quod scriptū est, *Et virum non cognouit*: Igitur vixit, inquit, sed nō nupsit. At hoc nullam vim habet. Hęc enim sententia, expositio est superiorum verborum. Cur enim defleuerunt eam virgines? quòd non nupsisset, neq; viro collocata fuisset. Lyranus autē inquit, Spiritus Domini factus est super Ijphtā, quare filiam non vouit in holocaustum. Huic rationi Augustinus, quemadmodū audiuimus, occurrit. Fuit sanè spiritus ille fortitudinis & sciētię militaris: nec quidquid postea Ijphtāh fecit, profectū ab eodē spiritu dici potest. Spatiū præterea, inquit Lyranus, duorū mensiū intercessit, quo ille sacerdotes interrogauit, & ipsi cōsuluerunt, vt filiā virginē seruaret. Imò veteres Iudæi affirmāt, illū tam fuisse pertinacem, vt noluerit sacerdotes cōsulere. Et ea causa reprehenditur à paraphrasi Chaldaica. Neq; nouū est, homines interdū peccare, quòd non putent sibi opus esse cōsilio: atq; id principib. maximè solet accidere. Habent enim altū animum, & spiritus erectos, vnde se putant consilio satis abundare.

At

At numeratur inter sanctos. Ad hoc Augustin. quoq; respondit, alios item fuisse annumeratos inter sanctos, qui tamen grauiter peccarunt. Postremò ait, Si filiam sacrificasset, nō impleuisset, sed cōtaminasset votum. Fateor: Nec mirum est quòd errauerit, cùm fuerit homo, & labi potuit.

In 2.Reg.10. vers.15. Rechabitæ qui.

25 Qui autem fuerint Rechabitæ, cuiusue generis ac stirpis, cognosci potest ex lib.1.Paralip. cap.2. vbi deprehēdimus fuisse Cinæos, hoc est, ex posteritate Iethronis soceri Mosis. Antea quidem vocati sunt Cinæi, deinde à Rechabo viro clarissimo Rechabitę. Vtq; scribitur Hierem.35. Iste Iehonadabus quibusdā insignib. præceptis suos liberos instituit. Primū illis mandauit, vt nō biberent vinū: Deinde, vt ne agros & vineas colerent: Tertiò, vt non habitarent in vrbib. sed vehiculis circūirent saltus & pascua loca, & ἁμαξόβιοι perpetuò essent. Cinæos hortatus est Moses, vt secū veniret, atq; iter per illa deserta monstrarent, & pollicitus est se illis collaturū de bono, quo ipsi Hebræi erant afficiēdi, cū ad terram Chenaā peruenissent. Verùm ex hoc apparet, illos noluisse vendicare sibi aliquā portionē eius hæreditatis, sed vagatos esse per loca pascua, saltus & nemora. quod eis permittebant Israelitæ, cū affinitate se cōtingerent. Cæterū cū Ionadabus vir fuerit nō minus prudens, q̄ pius, videndum est cur suis posteris hæc mādauerit, quemadmodum ex c.35. Hiere. habetur: nec.n. ista pręcepit, vt illis iustificarentur, sed vt inseruirent illis pro quadā externa disciplina. Cuius instituti, licet fortaßis plures causæ afferri possent, dūtaxat tres adducā: Quarū prima est, Hebr. qui existimāt hunc Ionadabū suis posteris consultū voluisse de cōmodo & facili victu. Atq; hoc Dauid Kimhi sic explicat: Qui poßident, inquit, vineas aut agros, & domos habēt affixas certis locis, oportet vt subeant varias calamitates. Prouentus.n. annui, cum frugum tū vini, quandoq; malignè proueniunt, aut interdū prorsus auferuntur. Vnde coloni fraudati sua spe, fame cōficiuntur, & acriter egent. Vitiatur item quādoq; aer, aut coloni rapinis vicinorum malè afficiuntur. Hæc mala Nomades facilè possunt euitare, discurrēdo suis rhedis quocunq; libuerit. Nam sic fugiunt mala imminētia, & bona persequuntur, vbiubi fuerint: quod illis non datur, qui vinetis agris & domib. certis habent sedes affixas: Et idcircò aiunt Abrahamū, Izcaccū & Iacobum hoc genus vitæ fuisse amplexos. Et sanè legimus illos, cū fame alicubi premerētur, ad meliora & vberiora loca diuertisse. Descēderunt aliquando in Ægyptum, nōnunquam in Gerar, vt ibi possent ali & sustentari, cū fames alibi grassaretur. Fuit adhæc pastoricia illa ars Rechabitis patria, imò auita. Nā Iethro socer Mosis greges habuit, & ad eos pascēdos & custodiēdos filias mittebat. Noluerūt itaq; à suis maiorib degenerare. Nec preterea ignoramus eos, q vrbes incolunt, facilè deliciosos & molles euadere: qui verò ruri degunt, plerunq; robustos esse. Quo fit, vt in habēdis militum delectib. maxima pars ex agricolis & pastorib. conscribatur: nec facilè accipiuntur milites ex artificib. & infima vrbium plebe. Voluit igitur Ionadab⁹ inter suos vires & robur corporis, integra conseruari. Vetuit itē, ne biberent vinū, cuius nimius vsus multis modis corpori & animo officit: & in eo, vt Apostol⁹ monuit, est luxuria. Quocirca Deus in lege mādauit, ne sacerdotes, cū ad sacta faciēda tēplum ingrederētur, vinum biberēt. Nazaręorū quoq; fuit institutū, vt ab eius vsu sibi prorsus tēperarēt. Cumq; omnia hæc externa sint & indifferētia, filij debuerūt suo parēti obtēperare: secus autē, si aliquid præcepisset, quod verbo dei aduersaretur. Parētib.n. & principib. est obediēdū, verū (vt dicitur) vsq; ad aras. Cū hæc mādasset Rechabitarū pater, promißionē adiecit, *Vt longo tēpore viuatis:* quod nō tantū referri potest ad commodum & facilem victum, de quo iam diximus ex Hebræorū sententia, verūetiam ad diuinam promißionem, quam deo visum est annectere præcepto de obedientia filiorum erga parētes. Sic enim ascribitur, *Vt sis longæuus super terram.*

26 Est quidē hæc interpretatio Rabinorū tolerabilis: sed alia se offert multò illustrior, quæ facile colligi potest ex 1.Paralip.c.2. In eo recēsentur homines oriundi ex tribu Iuda, inter quos etiā connumeratur Iambez, quē Hebręi volunt fuisse Othonielem, hominē insignem in illa tribu: quia non modò fuit pius, verūetiam rei militaris dux egregius, & legis diuinæ scientißimus. Cū ergo esset foris atq; militaret, strenuè pugnabat: domi autē in pace vacabat Sacræ doctrinæ, quā non solus ipse meditabatur, verùm alios etiā ipsam docebat. Inter cæteros autem discipulos habuit Rechabitas, qui relictis pascuis Hierichuntinis ad eū se contulerunt, vt instruerētur. Et quia ille pertinebat ad Iudę tribū, idcircò Rechabitæ in ea censentur, dicunturq; deum hymnis & laudib. celebrasse. Quoniā verò diuinæ legis mirum in modū erant studiosi, voluit Ionadabus eos absoluere à curis & mūdi voluptarib. quo magis & expeditius in illud studiū incumberent. Nec illi parere detrectarunt. Hieremias itaq; illos adduxit in domū dei, non quidem in sancta, nec etiam in sancta sanctorū, sed in quoddā triclinium seu thalamū sacerdotum. Vt.n. constat è structura Solomonici templi, appendices quædam erant extra templum, vbi cubicula vel thalami erant pro sacerdotib. qui iuxta suas vices officio fungebātur. Cumq; eò deduxisset illos Hieremias, iußit apponi cyphos & phialas vino plenas, eosq; inuitabat vt biberent: quod illi recusarunt, affirmantes id sibi non licere per sui parentis institutū. Sed hìc potuisset videri Hieremias, eos incitare seu allicere ad violāda patria mādata. Quod si proprio instinctu fecisset, minimè defendēdus vel excusandus esset: eo quòd Prophetæ mittantur, non vt sint in laqueū, sed vt bona sanctaq; promoueant opera. Sed Hieremias quod egit, suo nō fecit arbitrio aut volūtate, sed deo iubēte, qui probè sciebat Rechabitas minimè bibituros. Idcircò

autem res ita gesta est, vt obedientia Rechabitarũ publicè, atq; sub certis testibus probaretur, vtq; superbia deijceretur Hebræorum, qui se tãtum pios & sanctos esse arbitrabantur. Duplex porrò inducitur collatio. Nã deus cum Ionadabo Rechabita cõfertur, qui etsi in immẽsum ab eo distet, illius tamẽ præcepta negligebãtur, cũ ea quę pręcepit Ionadabus, magna religione custodirentur. Cõferuntur itẽ Rechabitæ cum Iudæis. Nã illi genere erant Israelitæ, isti autẽ erãt Proselyti & ascititij, à quib. tamẽ non modò lex dei retinebatur, verũetiam patris mandata summa reuerẽtia obseruabãtur. Atq; si ratio temporum ineatur, durauit hoc institutum Rechabitarum propemodũ ad annos trecẽtos: tantum fermè spaciũ computamus inter Iehum & Ioachimum posteriorẽ, vel Zedechiã regem Iudę: quorum temporib. Hieremias est vaticinat⁹. Quòd si quæsieris, vbinam Hieremias istos inuenerit, cùm in vrbib. non degerent. Ipsi respondent in capite iam adducto, quòd ab exercitu Nabucadnæzar, qui vrbẽ obsidebat, & cum exercitu per omnes illos fines grassabatur, fuerint coacti Hierosolymorum ciuitatem ingredi: nec tamen ibi vel coemerunt, vel ædificarunt sibi domum, sed conductum habuerunt hospitium.

Rechabitarũ statuta quãdiu durarint.

27 Postrema causa istorum pręceptorũ reddi potest ἀλληγορικῶς, quasi Ionadabus voluerit suos posteros admonere de præcipuo studio, quo teneri debuerunt dum hîc viuerent, nimirũ consequendæ cœlestis patriæ. Vnde scribitur ad Hebræos cap. 11. veteres Patres peregrinatos esse, nec patriã habuisse cõfectam ab hominib. sed eã inquirere supernam, quã deus fecit. Et Paulus aiebat, *Dum hîc viuimus, peregrinamur à Domino: Nõ habemus hîc ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus.* Hęc potuerunt esse honestissimæ causæ, quib. inductus fuerit Ionadabus ad hæc præcipienda suis liberis. Deus per Hieremiam testatus est, Hebræos rebelles, inobedientes & cõtumaces grauiter esse iamiã puniendos: è diuersò autem cõsolatus est Rechabitas, quòd ei placuerit eorum obedientia. *Nõ deerit*, inquit, *semper aliquis de illorum stirpe coram me*. Vnde apparet, eos non fuisse omnes cæsos, vel in captiuitatem abductos. Non desunt ex interpretibus, qui eã vocem *Liphne* referant ad cultum dei, & sacrum ministerium. Cæterũ hoc Rechabitis non videtur posse conuenire, quia non erant ex tribu Leui, nec ex Aharonis familia, imò erant Proselyti, & genere Madianitæ. Sed respondent aliqui, Sacerdotes & Leuitas sæpè ac libenter cum illis cõtraxisse affinitates: idcircò liberi qui procreabãtur, & ministrabant in templo, genere materno ex Rechabitis esse dicebantur. At mihi expositio hęc non videtur necessaria: quia non semper vox Hebræa refertur ad sacrum ministeriũ, sed illi etiã esse dicũtur & versari corã Domino, quibus ille fauet, quos tuetur ac defendit. Illud quoque non præteribo Hieronymum in epistola ad Paulinũ de institutione monachi, necnon & alibi scribere, olim Rechabitas fuisse patres monachorum. Potuit fortè hoc verum esse de illis monachis, qui Hieronymi ætate vixerũt. At si fortè idem pater huc rediret, & nostros videret monachos, eos pronunciaret longè dissimiles Rechabitarum euasisse. Quia illi non bibebãt vinum, isti verò sunt strenui potatores, nec diluta vina expetunt, sed generosa & præstantissima: illi domos non possidebant, isti tales ędificant & mercantur, vt iure possint cũ regijs conferri. Possident vineta præclarissima, & agros fertilissimos, in vrbibus etiam habitant, ne dixerim grassantur. Quid ergo commune habent cum Rechabitis? Certè nihil: Sed hoc misso, admonendum lectorem censeo, inscriptionẽ Psalmi 70. apud Græcos extare, Pro filijs Rechabitarum, qui fuerunt primitiæ captiuitatis. Nec enim id in Hebræo habetur. Vnde autem Gręci hauserint, ignoro. Idcircò tamẽ arbitror dici Rechabitas captiuorum primitias, quoniã primi, vt est verisimile, cum degerent per pascua & saltus, capti sunt & afflicti à Chaldæorũ exercitu.

An Rechabitæ sacerdotio functi.

28 Sed graue occurrit dubium, an Ionadabus rectè fecerit, ita suos posteros adstringendo pręceptis, & onerãdo grauib. mãdatis? Certè vinũ, agri, domus, ciuitates & vineta, sunt res bonæ, quas deus ad humanũ vsum cõdidit: cur igitur in vniuersum ab ijs vult suos posteros abstinere, præsertim cũ tanta seueritas interdũ charitati aduersetur? Potest etiã incidere tenuis valetudo, & ea corporis infirmitas, vt vino sit vtendũ, queadmodum Paulus Timotheo suo præcepit. Ad hoc respondeo, causas fuisse honestas, vt antea retuli, quib. hic homo addũctus est, vt hęc instituerct: sed tamen hoc est adijciendum, nõ fuisse ab eo pręceptam hanc obseruantiã tanta seueritate, vt nulla intercedere posset exceptio. Etenim præcepta non tantũ hominum, verumetiã dei, lege charitatis cõdienda & tẽperanda sunt; iuxta regulam à deo positam, *Misericordiam volo, non sacrificium*. Sacrificia quidem ille pręcipit, verũ si aliquando misericordiæ impendendæ proximis obstarent, ad tempus vel ad horã seponẽda fuerunt. Interpretanda igitur erant pręcepta Ionadabi, vt nõ adstringerẽt liberos, si qua fortè vrsisset necessitas, quæ, vt vulgò dicitur, est mater dispẽsationũ seu relaxationum. Carthusiani sunt hoc nomine accusandi, qui abstinentiam à carnib. tam arctè profitentur, vt etiam si quis ageret animam, illas non suppeditarent. Proinde si per valetudinem quispiã Rechabita opus habuisset vino, per Ionadabũ vti licebat: queãdmodum & in pręsentia, quia cõpellebantur necessitate, ingressi sunt vrbẽ Hierosolymorũ, nec accusantur violatæ obedientiæ. Imò deus testimoniũ illis perhibet ad hanc formã: *Quia obedistis voci patris vestri, & omnia impleuistis, quæ vobis mandauit, &c.* Dicit illos omnia impleuisse, cum tamẽ iam nunc in vrbe agerent. Ergo deus non iudicauit illos transgressos voluntatem patris, licet in vrbe degerent. Adhæc, Ionadabus nõ sic præcepit, quasi opinaretur eas res immundas esse natura sua, quarũ vsu posteris interdicebat. Hęc

Rectène Ionadabus mandatis posteros sic astrinxerit.

Manichæorum furor.

Hæc fuit Manichæorum insania, qui putarũt vinũ, carnes, & alia id genus immmũda esse, quod fuerint à quodam malo deo creata. Talia nõ sensit Ionadabus, sed propter causas iam allatas, ea suis posteris vetuit. Præterea Rechabitæ nõ erãt obstricti voto ad ea præstanda, sed tantùm abstinebãt, vt suo parẽti obsequerentur. Et quia præceptũ, quo vinũ ꝓhibebatur, videtur prima frõte durius, idcirco sciendum est, non eandem esse omnium locorum & regionum conditionẽ. Siquidem in nostris hisce tractibus abstinere prorsus à vino, maximæ hominũ parti esset incõmodum, nec posset tolerari. At non sic est in Syria, vel Palæstina, vbi laboratur vehementi æstu, & aquæ sunt præclaræ nec inutiles ad potandum. Vnde ibi & sunt, & esse possunt homines magno numero abstemij: ac ita esse, lex dei cõfirmat de Nazaræis, quę illis prorsus interdicebat vsum vini, toto eo tẽpore, quo voto astringebantur. Nec tam duriter credendum est, deum voluisse agere cũ suis Nazaræis, vt eis mandaret intolerabilia. Quare cùm præceptum solui posset necessitatis causa, nec in illis regionibus esset admodum obseruatu difficile, absoluendus est Ionadabus, qui sic præceperit. Quibus addere possumus, tale pręceptũ fuisse admodũ illis congruũ, quia Nomades erant, & discurrebãt in plaustris vnà cum suis gregibus, lacte vtentes pro cibo, & sero, loco potus. nil ergo eis mandabat præter morem consuetum: Et nihilominus in tam arcta disciplina, matrimonio eis non interdixit. Monachi verò è diuerso faciũt, omnibus delitijs abunde fruuntur, & se defunctos omni pietate arbitrantur, si nuptijs abstineant. Et hæc de Rechabitis.

Quę obseruanda in rerum vsu.

Rechabitis vxores cõcessæ. In Iud. 1.

29 Peregrinationis aũt istorũ, repetere nobiscũ debemus honestissimã causam. Non enim oẽs boni viri, eodẽ consilio peregrinantur. Permulti sunt, qui patriam ideo sępè relinquunt, quòd ibi nõ iam licet syncero ac legitimo cultu deo inseruire, imò grauiter, si qui eis studeant, ibi diuexẽtur. Sic Abrahamus de terra & cognatiõe sua est euocatus, ne vnà cum maioribus pergeret seipsum idololatria contaminare. Ita quoq; à Christo dictũ est, vt si nos in vna vrbe fuerint persecuti, ad alias fugiamus. At alij sunt, qui vt domi à vera pietate non impediantur, volunt attamẽ ea loca visere, vbi se putent adhuc magis posse proficere, ac de reb. diuinis, & ad salutẽ necessarijs certius institui. Qua de causa ipse Plato cõmendatur, quod Ægyptios accesserit, & partẽ Italiæ, id est magnã Græciam petierit: nec non adierit varias nationes, quasi fugientem sapientiã persequeretur. Ita etiam regina Saba in diuinis literis cõmendatur, quæ peregrinata sit ad Solomonẽ audiendum: hac ratione Kenæi, de quibus agimus, populũ Israeliticũ secuti sunt: nam quãuis domi vnum deũ nossent & colerent, cuius ipsorum pater sacerdos fuerit, magis tamẽ adhuc erudiri cupiebant, & dei leges, instituta, cultumq; absolutius imbibere. Sũt pręterea egregiè laudabiles, qui eam ob causam tãtùm peregrinantur, vt alijs prosint, eosq; iuuent, & à calamitatibus, quibus premuntur, asserant. Qua planè ratione Poetæ dixerunt, Herculẽ per orbem fuisse vagatum, vt maleficos homines, qui humanũ genus miserè affligebant, sua vi coerceret. Nec alio consilio Apostoli per vniuersum orbẽ discurrebant, quàm vt homines è diaboli faucibus eriperent, & ab errorũ catenis Euangelij prædicatione soluerẽt. Christus item ob istam eandẽ causam inter homines peregrinari voluit, quo doctrina & morte sua humanũ genus ab æterno exitio vindicaret. Ijs porrò Kenæi possunt annumerari: nã & ipsi adiũxerũt sese comites Israëlitis, vt eis per desertum opitularẽtur. Nam, vt dictum est, cùm loca ea callerent, magno Iudæis adiumento esse poterant. Ista planè bona & probata consilia iudicantur, quorum causa, peregrinationes quę vltrò suscipiũtur, honestæ sunt atq; laudabiles. Alię quoq; possunt esse peregrinãdi rationes, quæ vt non semper accusandæ sunt, non tamen laude seu approbatiõe cum ijs conferri possunt. Quare pij homines, cùm peregre proficiscuntur, videant vt ad istas causas ac rationes iam commemoratas, quantum fieri potest, sese accõmodent. Vtque deus istos Kenæos expectato fructu minimè fraudauit, sed eos illorum bonorum, quæ populo suo parauerat, participes, & quidem opulenter, fecit: ita cùm nunc etiam idem sit deus qui tum fuerat, credendum est non esse commissurum, vt à suo more perpetuaque bonitate discedat, modò nos bonas & iustas causas atque rationes peregrinandi retineamus.

Quæ sint honestissima causa peregrinationis.

Platonica peregrinatio laudatur.

Hercules.

30 Cæterùm ea in re magna cautione ac obseruatione opus habemus, nẽpe vt inprimis, quẽadmodum Seneca Epist. 150. ad Lucillum pulchrè monuit, à nobisipsis peregrinemur, id est, vt nostros prauos affectus deponamus: quoniã locorum mutationes nihil sanè poterunt, si eosdem affectus, quos prius habuimus, nobiscum vnà circumferamus. quin ad pietatis instaurationẽ id cum primis facit, vt alij à nobisipsis efficiamur. Quid enim iuuissent Kenæos bonæ leges, probati mores, casta religio, quã Iudæi profitebantur, si sua voluissent afferre secũ, & in ijsdem manere, in quibus anteà versabãtur? Quocirca ij qui studiorũ & pietatis causa peregrinantur, non debent illud consiliũ sibi proponere, vt vrbes, ædificia, flumina, campos, vineas, syluas, ludos, & habitus hominũ contemplentur: nam hæc omnia, vt aliquantisper oblectent intuẽtes, ceu pueros qui noua & ignota quæq; cum voluptate admirantur: nihil tamen, aut parùm admodum iuuant. Summa esse debet, vt præ omnibus alijs rebus meliores fieri, quoad pietatem & doctrinam vnicè studeant. Etenim hoc si neglexerint, magis errare dicentur quàm iustè peregrinari. Non itaque secum vlterius ea retineãt quæ fugiunt mala: imò ab ignoratione dei, ab imperitia diuinarum literarum, à corruptis affectibus, à prauis ac perniciosis exemplis ante omnia peregrinentur. Hæc est iusta peregrinationum ratio. quam Kenæi suo facto nobis demonstrant. Eam Lacedæmonij si respexissent, suis legibus

Quid in peregrinationibus obseruandum.

Lacedæmonij prohibuerunt peregrinationes: quæ tamen prosunt.

minimè vetuissent peregrinationes: verùm illos id spectasse mihi persuadeo, quòd plerunque ita fieri animaduerterint, vt ciues peregrinándo, ab exteris quos inuisunt, non eorum virtutes & sapientiam, sed potius vitia & errores hauriant: ac deinde multis infecti malis in patriam reuertantur, vbi suos ciues contagione quadam pestifera perdant. Quod sanè graue malum, ac Reipublicæ incommodum esse, nemini dubium est. Nec tamen ob id statuendum erit, omnes peregrinationes esse perniciosas. Nulla enim ciuitas, nullus populus, nullaque Respublica in orbe reperitur, quæ in moribus & legibus permulta non habeat imperfecta, quæ videndis & cognoscendis alijs emendari atque corrigi possint. Certè Lycurgus, qui legem illam tulit, peregrinando multum profecit: quin & Romanorum Decemuiri sese in Græciam contulerunt, quo populorum eius leges cognoscerent, ac ea ratione suæ Reipublicæ mirificè consuluerunt.

LOCVS VII.

De Coniugio & Cœlibatu, præsertim Ministrorum.

In Iud. 4. vers. 5.

Deus coniugatos minimè spernit.

Syricius nō audiendus.

IAM verò attentione dignum est, coniugatos à deo minimè contemni. Nam ex eis quosdam in Prophetas & quidem egregios deligit. Esaias enim Prophetidem accedere iubetur, quæ liberos ei & concepit & peperit. Ezechiel quoque fuit maritus. Quocirca Syricius ille Romanus, & similes eius minimè audiendi sunt, cùm sacra ministeria coniugatis interdicunt, & hanc (si deo placet) rationem afferunt, quòd à Paulo scribatur, eos qui sunt in carne, deo placere non posse: & in veteri lege ad hunc modum præcipi, *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*: & rursus à Paulo, *Templum dei seu Spiritus sancti vos estis.* Cæterùm testimonia iam allata, si quid iuxta horum sententiam conficerent, id profectò demonstrarent, nullos homines coniugio posse deo placere, nec vllos habendos pro sanctis, nisi qui cœlibes fuerint. Templum quoq; dei seu Spiritus sancti ad clerum tàtummodò contrahendum. Hæc autem vt vana sint, ab omnib. ita intelligitur, vt magisterio meo non egeant. Quis non videat sententias iam allatas, nō vni aut alteri dici, sed omnibus fidelibus prædicari? Ethnicorū id fuit, suas Prophetides, aut virgines, aut cœlibes habere, vt de Sibyllis proditum est. Iidem quoq; sacerdotia nulla mulieribus, sed tantùm virginibus mandabant, nēpe Vestæ sacra, nécnon Bonæ deæ.

Mos Ethnicorum quoad virginitatem.

2 Neq; oportet nos credere, illos coniugatos, qui ad munus prophetandi vel ad sacrum ministerium à deo assumebantur, è vestigio à suis vxoribus diuertisse, quia nec deus, neq; Christus authores cuiquā diuortij fuerunt. Nouimus quidem Paulum coniugibus dare, vt interdum à cōiunctione desistant, quo & ieiunijs & precibus expeditius vacent: at id minimè cōcedit, nisi ex mutuo consensu, & ad breue tempus, iubetq; vt ad pristina redeant, ne tentatione Satanæ præcipitentur. Vnde sententia hæc quam adducūt, minimè satis est ad necessitatem cœlibatus ministrorū probandam, quandoquidem plus ab aduersarijs, quàm elici possit ex ea, colligitur. Ibi enim dicit Apostolus, licere interdum à congressibus abstinere: ij verò sibi sumūt toti generi ministrorum præcipiendum, vt coniugio semper careant. Quæ connexio & infirma & inutilis est, vt Dialectica ratio perspicuè demonstrat. Dabitur porrò, ministros decere vt interdum se contineant, & frequentius quàm cæteri homines, at non perpetuò. Instant illi: si cæteri ob preces fundendas aliquando sibi temperant, quid illis faciundum erit, quorum est, & in preces & in sacramentorum administrationem semper incumbere? Respondeo: Primùm, nos vehementer illos mirari qui hæc dicant, cùm ex clero plerique nunquam ferè doceant, Sacramēta rarissimè distribuant, & suam illam impiam exitialemq; Missam vix intra spacium anni semel aut bis faciant: interea verò scortantur, & se adulterijs polluūt. Matrimonium verò propter susceptū gradum Ecclesiasticum, se contrahere non posse cauillantur. Certè hoc hominum genus rationes adductæ nihil subleuant.

Ministri Ecclesiæ an coniugati.

3 Aduertēdum præterea, quæ Paulus ibi dicit, ad communia ieiunia, seu communes & vsitatas preces minimè pertinere: alioqui vel ducere vel habere vxorē nemini liceret, quandoquidē omnibus iubetur, vt sine intermissione orent. At sunt quædam solennes interdum preces & ieiunia indicta, vel ob imminentes calamitates auertendas, vel propter ministros Ecclesiæ deligendos: aliasq; huiusmodi necessitates, in quibus vnà cum Propheta & Apostolo suadendum & hortandū est, vt sponsus de thalamo suo, & sponsa de cubili suo egrediantur. Cæterùm de his nouis magistris, grauissimisq; censoribus, libenter audire velim, quid in Romana Ecclesia, quam vnam ex omnibus tantoperè venerantur, antiquitus fieret: qñ Christiani quotidie cōmunicabāt, vt Hieronymus & Augustinus factū suis temporibus tradunt: communicabant illi quidem, & vxores nihilominus habuerunt. Quid præterea in veteri Testamēto, summus Pontifex Aharon & successores eius agebant, quibus mane & vesperi ad tabernaculum perpetuò ministrandum fuit? Nondum enim à Dauide, Salomone, & Ezechia, sacerdotum vices distributæ fuerant: Nónne vxoribus vtebantur? Certè filios procreabant. Verùm inquiunt, id tum fieri oportuisse, quandoquidē successio sacerdotalis per propagationem carnis habebatur, neq; sacerdotes ex

Distinctio precum & ieiuniorum.

Romæ quotidie communicabatur.

De summo sacerdote veteris Testamenti.

ex alia tribu quàm ex Leuitica poterant assumi: At nunc, quando ea lege sumus absoluti, & ministros Ecclesię vndecunq; habere licet, eos decet esse cœlibes. Hos ego percontabor, quisnam author fuerit, vt ex propagatione carnis Pótifices & Sacerdotes antiquitus haberentur? Mirùm, ni deum fateantur. Subijciam itaq;, illos deo sapiētissimo, qui passus est & voluit sacerdotes vti cō iugio, sese facere sapientiores. Poterat ille sacerdotes ex qualibet tribu accipere, atq; illis continentiā imperare. At facere noluit: Isti verò, plus quàm ille mandauerit, audent. Dicant prætereà nobis, an in primitiua Ecclesia ministri fuerint? Fuerunt sanè, ijque coniuges habuerunt, & nihilosecius perpetuò & docebant, & ministrabāt. Vxores eos habuisse, Historiæ demonstrant, Canones testantur, & illi præsertim Apostolorum, quibus aduersarij nostri tantum deferendū censent. Ibi enim legitur eum esse ἀνάθεμα qui sacerdotem debere vxorem suam contemnere docuerit.

Ministri primitiuæ Ecclesiæ uxores habebant.

Canones Apostolorum.

4 Non me latet, argutulos esse quosdam, qui locum adductum sic eludant, quasi tantummodò quoad victum & vestitum intelligendus: quibus rebus aiunt sacerdotem iam à sua vxore seiunctum, illam debere curare: ceu non magis contemnatur vxor, cui beneuolentia debita subtrahatur, quàm si negligatur quoad victum & vestitum. Gangrense quoque Concilium decreuit, illum esse ἀνάθεμα qui oblationem coniugati sacerdotis ab alijs discernit. Hìc quoque, ne muti videantur coniugatum sacerdotem intelligi aiunt, qui prius in coniugio fuerit, non qui eo in præsentia vtatur: quod existimant euenire, si vel mortua vxor fuerit, vel si à se inuicem discesserint. At vtrum volueris istorum modorum dederis, clericus non potest dici coniugatus. Etenim illi sunt coniuges, qui & viuunt, & à se inuicem non sunt separati. Ministros autem in primitiua Ecclesia vxores habuisse, ac illis fuisse vsos, Historia Nicolai Diaconi satis declarat. Et ex ea etiam facilè monstratur, quia si ministri cum suis vxoribus consuetudinem non habuissent, nō fuisset opus à Syricio, Pelagio, & alijs Pótificibus Romanis, tot prohibitiones interponi, vt ne id posthac fieret. Ij quippe Tyranni querebantur sic agi, & idcirco pro viribus interdicebant decretis, edictis, & minis matrimonij vsum hominibus Ecclesiasticis: quod fieri nō oportuit, si talia cōiugia in vsu non fuissent. Tandem sic rem habuisse non diffitentur, verùm confingunt rationem temporum esse habendam, & aliquid necessitati dandum. In primitiua enim Ecclesia erat, vt aiunt, ministrorum ingēs penuria, quare oportuit eos è quouis hominum statu sumere, ideoque permulti coniugati ea ætate habebantur. At nunc aucta Ecclesia, ea necessitate non vrgemur, ideo iure decretum est, vt cœlibes tantùm deligantur.

Qui sint coniuges.

Primitiua Ecclesia maiorem copiam habuit ministrorum.

5 Cæterùm, isti quæso ita secum cogitent: primò illo tēpore, dum calor Spiritus sancti admodum vigebat, multò plures fuisse ad ministeriū idoneos, quàm nunc habeantur, propter summā gratiæ atq; spiritualium charismatum copiam. Huc deinde accedit, Ecclesiā cùm dilatata sit & aucta, lōgè pluribus ministris atq; tunc opus habere. Alia prætereà nos grauior necessitas premit, quòd homines hodie magis quàm tūc infirmi euaserint, quod neq; illorum Papæ inficiantur. Nam dist. 34. cap. Fraternitatis. censet Pelagius cum diacono quodā promouendo, qui scortatus fuerat, idq; cùm vxorem haberet, lenius agendum, quod hodie probitas etiam, & mores, non tantùm corpora defecerint. Hanc illi nostrorum temporum debilitatem, si non ignorāt, quæ longe sit maior quàm antiquitùs fuerit, non debuerant, vbi necessitatem maiorem animaduertunt, remedium inde subtrahere. Neq; par est, vt huius ætatis necessitatem dissimulent, qui nobis obijcientibus morem veteris Ecclesiæ, necessitatem eius gerere audent. Est vtrinque necessitas, & idcirco si vnius ratio habetur, altera quoque debet admitti. Sunt ex eorum numero, qui dicant, ministros antiquitùs habuisse vxores, & illis interdum vsos: at negant, post susceptos ordines vnquā licuisse vxores ducere. Errant profectò: nam in synodo Ancyrana, quę in Decretis habetur 28. dist. cap. Diaconi. decretum est, vt si dum ordinatur diaconus reclamauerit, cùm propositum continentiæ ab eo requiritur, testetúrque se nolle absque vxore agere, si nuptias post ordinationem contraxerit, non fore illi fraudi, quin suo ministerio queat liberè fungi. Ex quo loco apertè docemur, post susceptos ordines licuisse nuptias contrahere. Quod Gratianum minimè latuit, & idcirco scribit, quo ad illam synodum oportere tempus & locum respicere. Est enim habita in Ecclesia Orientali, quæ in promotionibus ministrorum promissionem continentiæ non admisit: de tempore verò addit, non dum istam continentiam ministrorum in Ecclesiam tum fuisse inductam: si autem rogaris, quādo illud Cōcilium habitum fuerit, vt ex eisdem colligitur Decretis, respōdetur, sub Syricio, & Inno. qui Hieronymi & Augustini tēpore vixerūt.

Homines modò sunt infirmiores.

Synodus Ancyrana.

An post susceptos ordines licuerit uxorem ducere.

6 Sed operæpretium est videre, quomodo Tyrannis creuerit, & impietas radices paulatim egerit. Ab initio, qui contraxissent matrimonium Ecclesiæ ministri, non vsq; adeò seueriter tractabantur. Neocæsariense quippe concilium, vt recitatur dist. 28. cap. Presbyter. illos tantummodò ab officio iubebat deponi, sed non à beneficio: nam adhuc alebantur, & ab Ecclesia stipendia sua capiebant. Nec interea præteribo, illud Concilium, quod æquum iustumque fuit, scortantes & adulteros presbyteros ab Ecclesia eiecisse: illos videlicet excommunicando, cùm hodie nostri ea peccata fortiter dissimulent. Deinde cœptum est illos non modò ab officio, verū etiam (vt loquūtur) à beneficio remouere, quēadmodum habetur 33. dist. capite Eos. & capite Decreuerunt. Quin & ita contrahētes vel in monasterium, vel in aliquem arctum locum ad pœnitentiam faciendam relegabant: at nostro tem-

Pœnæ contra clericos contrahentes ut creuerint.

pore nonnullos eorum comburunt. Postea verò in mulierculas etiam sæuierunt, cùm quibus mi nistri cōtraxissent, vt distin. 81. ex quodam Concilio Toletano, cap. Quidam, habetur, vbi venūdari iubentur. Distinctione verò trigesimaquarta, capite Eos, illius Ecclesię seruę decernuntur, in qua sacerdos erat, qui cum eis contraxit: & si fortasis episcopus non posset eas in seruitutem redigere, id principi seu laico magistratui cōmittebat. Eas etiam quandoque in monasterium ad pœnitentiam faciendam relegabant, quēadmodum trigesimaquarta distinctione, capite Fraternitatis, legitur. Neq; ibi stetit horum sæuitia, sed & filios qui ex huiuscemodi connubijs nascerentur, seruos esse voluerunt eius Ecclesiæ, in qua pater fuisset, ac eos omni paterna hæreditate priuarunt. Id autem decimaquinta quæstione vltima, capite Cum multæ, habetur. Non sic animaduertunt in sacrificos adulteros & scortatores, nō ita in eorum scorta, nō ita in filios eorū spurios: tantùm in coniuges presbyterorum & eorum legitimos liberos censuram crudeliter exercent.

Concilium Toletanum.

7 Ad extremum, cùm ferè nihil aliud habeant quod adferre posint, ad votum, ceu sacram anchoram confugiunt. Illud omnino seruandum vociferantur, & idcirco ministris amplius non licere fieri coniuges, quòd cœlibatum in sua ordinatione vouerint. Quasi cum diuinis literis, tum etiam humanis legibus non sit cautum, votum, promissionem, ac iuramentum, vim non habere, si ad rem iniustam vel inhonestam cōpellat. Quis antem non videat, turpe admodum esse, ac legi dei aduersari, eum qui libidine aduritur, & sic aduritur, vt scortationibus, adulterijs, & illicita uenere subinde fœdetur, matrimonium detrectare? Certè Spiritus sanctus omnibus incontinentibus matrimoniū præcepit. Quin & Patres, qui nobis hac in re plus æquo sunt iniqui, hoc viderunt. Vnde Cyprianus de Sacris virginibus, quæ parùm pudicè se gerebāt: *Si continere* inquit, *aut nolunt, aut non possunt, nubant.* Idemq; scribere nō est veritus Hieronymus ad Demetriadem. Epiphanius quoque aduersus Catharos, ait: *Istos incontinentes, satius esse uxorem ducere, ac semel tantùm peccare, quàm subinde animum suum actionibus impuris vulnerare.* Cæterùm, sententiæ huius patris in eo minimè subscripserim, quòd eos peccare affirmet, qui edito continentiæ voto, matrimonium contraxerint: dum enim voci dei obtemperant, peccatis se minimè alligant. Nec magis illius rationem probo, qua peccatum dicit esse committendum, vt aliud eo grauius euitetur. Id tamen ex eius verbis ostēdere volui, matrimonium incontinentibus esse pernecessarium. Sed hac de re plura desinam: satis enim copiosè de tota ista quæstione in meo libro de Votis, egi.

Vota rerum iniustarum sunt irrita.

8 Ex Apostoli verbis 1. Cor. 7. nobis obijcitur, Cùm ministri Ecclesiæ perpetuò debeant vacare precibus, oportebit illos cœlibes esse, alioquin suo ministerio fungi non possent. Respondemus, quoad victū & alias functiones, quæ humanā vitam respiciunt, ministros Ecclesiæ communem sortem habere cum plebe. Quare si sint in matrimonio, in solennioribus ieiunijs ac precibus, vt alij sibi temperent, vt Apostolus consulit: in alijs verò cōmunibus & vsitatis, non prohibentur vti matrimonio: alioquin inferre deberes, vt semper ieiunarent: quia Paulus ad tēpus concedit abstinentiam ab opere coniugali, non tantum vt precibus, sed etiam vt ieiunijs incumbant. Fateor quidem Ambrosium super Epistolam primam ad Timotheum cap. 4. hanc asignare causam cœlibatus ministrorum, quòd illos oporteat semper esse paratos ad ministrandū Baptismum periclitantibus extremis vitæ casibus, vel ad sacra mysteria distribuenda: quod inquit semel in hebdomada fieri consueuisse, nisi quòd interdum propter peregrinos frequentius agebatur. Et paruus erat eo tempore numerus ministrorum. In tanta vrbe Mediolanensi fuit episcopus, septē diaconi, presbyteri perpauci, duo videlicet in singula quaq; Ecclesia. Sacerdotes inquit in veteri lege vxores habere potuerunt, quia non cogebantur perpetuò ministrare. In multas classes, hoc est 24. distributi erant, ac multas vices, vt patet in Paralipomenis, habuerunt, quod & Lucas attestatur, cùm Zachariæ patris Ioannis Baptistæ meminit.

In 1. Cor. 7. uers. 5.

An matrimonium adimatur ministris.

9 In his Ambrosij verbis, duo sunt excutiēda: Primum, vt firmum sit discrimen, quod inter veteres & nouos ministros adfert: Posteà videndum, num quemadmodum sumit, opus cōiugij & ministros Ecclesiæ, & sacerdotes veteris legis polluerit. De primo, Scio illas classes & vices sacerdotum, quas commemorat, extitisse: sed item noui à Dauide institutas, à Salomone, Iosia, & alijs huiusmodi. Sed ante Dauidem, & iam inde ab initio, quomodo agebatur? Certè in Exodo legimus, quod summi Sacerdotis fuit quotidie mane & vesperi suffitum facere, & in templo ministrare. Quòd si posteà fuit aliter constitutū, id non magis spectat opus cōiugij, quàm requiē nonnullam sacerdotibus interdum concedendam. Porrò Augustinus vidit, hoc de vicibus & clasibus nō esse satis ad rem hanc probandam. Nam in Quæstionibus super Leuiticum quæstione 82. de hoc singulariter disputat, quomodo valuerit summus Sacerdos quotidie manè ac vesperi suffitum facere. Si contenderimus (inquit) de morbis ac impedimentis valetudinis, posset quispiam dicere, illum potuisse præseruari dei fauore, vt non ægrotaret: sed quoad procreandos liberos, quid statuemus? Cùm enim propter coitum redderetur immundus, ad sancta non potuit accedere. Atque quod abstinuerit ab vxoris congressu, dictu est difficile: quandoquidem pontifices & vxores ducebant, & liberos suscipiebant. Vel (inquit) quandoque suffitus intermittebatur: quod Scripturæ sensus minimè videtur pati, cùm iugiter & quotidie mandaretur fieri hoc cęremonię genus. Aut (inquit) attribui posset sanctitati cuidam peculiari sacerdotis, vt opere matrimonij nequaquam cōtaminaretur, quasi præ cæteris hominibus ea frueretur prærogatiua.

Ambrosij sententia excutitur.

Ante Dauidē nulla sacerdotum distinctio per classes & vices.

Summi sacerdotis munus.

roga-

rogatiua. Cęterùm in secundo Retractationum, alium videtur sibi solutionē inuenisse, & inquit: Lex iubet vt à coitu sit vir pollutus vsq; ad vesperam, tunc lauet sua vestimenta, & vesperi fiet mundus, cùm tota die immundus fuerit. Potuit itaq; summus sacerdos matutino tempore, cùm iam ministrasset, dare operam liberis, & immundus erat vsq; ad vesperam: qua hora vestibus ablutis & purificatione adhibita, mundus fiebat, & vespertino tēpore ministrare potuit. Vides hîc Augustinum ad illas sortes & classes non confugere: quia non semper distincti fuerant huiusmodi ordines. Cùm Ambrosio tamen consentit, opus matrimonij maritos contaminasse. Verùm Ambrosij tempore (vt ipse scribit) pauci erant ministri, & quotidie illis fuerat ministrandū. Hodie quando tanta turba est, & infiniti reperiuntur, qui vix in anno ter aut quater suum sacrum faciant, & nunquam ferè baptizent, aut eucharistiam administrent: quid per istam Ambrosij regulam prohibet, quin vxores ducant, cùm vrantur atque scortentur? Epiphanius contra Valesios hæreticos, fatetur canonem atque traditionem fuisse de cœlibatu ministrorum. Sed idem concedit non omnino seruatam suo tempore, cùm multi essent in ministerio, qui ex matrimonio liberos gignerent: quos neque damnat neque deponendos iudicat: sed id fieri dicit, partim quia disciplina canonum frigebat, partim excusat propter multitudinem credentium, & paucitatem ministrorum. Hi sanè quotidie ministrabant, & nihilominus in matrimonio liberos gignebant. Paphnutius item in Nicæna Synodo obtinuit, vt ministri à cōiugibus non separarentur. Vnde relinquitur ex eius sententia, quòd illi qui connubij opus faciunt, ministrare possint: & consequitur manifestissimè, illam traditionē cùm variauerit, & quandoque in Ecclesia locum non habuerit, non fuisse ex verbo dei.

Alia Augustini sententia ex Retractationibus.

Tempore Ambrosij mira paucitas ministrorum.

Paphnutius.

10 Nunc superest alterū caput videndum, num exercere opus coniugij, reddiderit in veteri lege hominem pollutum, ita vt à sacris abstinere debuerit. Citatur locus ex Leuitico, capite 15. vbi putant aduersarij hoc haberi. Verùm sententiam illam non intelligunt: Quandoquidem ibi tantùm sermo fit de semine per somnum effuso, quo contaminatur nō modò vir, sed etiam vxor, quæ cum in eodem lecto dormierit, vt de menstruis contingebat. Non enim solùm mulier polluta erat, sed quicunque vel eam attigisset, aut vestes, aut stratum eius: quare nihil ex eo loco possunt euincere. Quòd si mihi non creditur, qui Hebraicè ignorant, legant Munsteri versionem, & interpretationem Cardinalis Caietani. Verùm citare solent ex libro Samuelis, quod Abimelech sacerdos, daturus Dauidi panes propositionis, interrogarit eum, num pueri eius à mulieribus essent mundi: cui Dauid respondit, quod ad mulieres attinet, & se atque seruulos suos satis esse mundos, quòd mulier ab illis triduò separata fuerit. Aiunt, de meretricibus & scortis non est credibile sacerdotem interrogasse, propter sanctitatē Dauidis: deinde, quòd in Israel meretrices prohibebantur: quare videtur de vsu legitimi coniugij rogasse. Hîc ego considero, panes illos deo dicatos, non licuisse comedere laicis & prophanis hominibus, nisi summa necessitas incidisset. Tunc enim præceptum seruari debuit: *Misericordiam volo, & non sacrificium.* Fingas Dauidem fuisse immundum, si sacerdos voluisset iustè agere, nónne sanctum panem dedisset ei? Voluissétne mori fame? Certè dedisset: Interrogat nihilominus de munditie, vt si fortasse agnouisset se immundum, saltem desiderio lustrationem cuperet, si re habere non posset, ne diuina lex videretur omnino contemni. Verùm Dauid respondit, & se atque suos mundos esse. De mulieribus potissimùm interrogauit dei sacerdos, quòd eam immunditiem facilè homines incurrerent. quia propter fluxum mensium non tantùm mulier immunda erat, sed qui vestes, lectum, sedem, aut quippiam eius attigisset, immunditiem facillimè incurrebat. Dicit itaque Dauid, se neque commistum prohibitis mulieribus, neque aliquid earum cùm immundæ essent attigisse: nam separatæ ab illis fuerant per tres dies. Vestes nostras (inquit) mutauimus cùm recederemus, & vasa puerorum sunt munda, nimirùm in quibus panes gestandi erāt. Quia etiam infinita genera contaminationum, vasis euenire poterant. Non itaque necessarium est, vt responsio Dauidis aut interrogatio sacerdotis, de simplici commistione cum legitima vxore intelligatur, cùm ex lege non inueniatur vlla ibi esse immunditiес. Multi sanè dari poterant casus, quibus ex illo congressu accideret cōtaminatio: vt si mulier immūda fuerit, vel à mensibus, vel à fluxu sanguinis, vel à partu & huiusmodi. Tum quocunque modo eam tetigisset, vel quippiam eius, contraxisset immunditiem. Idcircò cùm possint esse plures causæ istius contaminationis, si vnam tantùm induxeris, & putaueris te firmum argumentū afferre, in paralogismum incides. Et potissimùm isti reprehendendi sunt, cùm eam causam proferant, quā ex lege, vt prius diximus, probare non possent, immundum reddidisse hominem sub veteri lege.

Opus coniugij non reddebat hominem pollutum.

Etiam immundo Dauidi dādus erat panis in necessitate.

Paralogismus non causæ vt causæ.

11 Sed in præsentia concedamus, tum temporis aliquam legalem contaminationem intercessisse, quod tamen ex Scripturis probari non potuit: non propterea sequitur ibi fuisse peccatum. Quare si peccatum non euincatur intercedere, qui fieri potest, vt à sacris actio illa debeat arcere? Mensium fluor mulierem immundam faciebat. Verùm quis adeò desipiat, vt eam corporis affectionem peccatum esse dixerit? Cadauer attigisse contaminabat: Itáne dicemus eos peccasse, qui mortuorum corpora humabant? Et hodie illis, post huiusmodi mortui cadaueris contactū non daretur Eucharistia? Atque vt loquamur de semine somniali, id Canonistæ & Augustinus negat per seipsum peccatum esse, & nihilominus iuxta legem reddebat immundum. Quo igitur pacto dicemus, commixtionem iustam

viri & vxoris remouere à facris, potifsimũ cùm Augustinus manifestifsimè testatus fit, fi gratia procreationis adhibeatur, absque peccato esse? Cuius sententiæ ego id quoque adieci, nequaquam peccatum habendum esse, cùm euitandæ fornicationis causa intercesserit: cũ authore Spiritu sancto ob id suadeatur, quẽ nefas est peccati suasorem facere. Cùm itaque peccatum nõ sit, ita nõ potest sacrum ministeriũ impedire. Quòd si adeò iuuat sacerdotum veterum sequi ac premere vestigia, quare nostri sacrifici cùm sint quotidie ministraturi, vinum quotidie bibunt, cùm Dominus in lege iusserit ingressuros sanctuarium, neque vinum, neque siceram bibere? At illi, si quod est generosum ac nobile, id sibi parari iubent. Si dixerint, Mosaicam legem iam solutam, quid modò quærunt, quoad immunditias quæ contrahebantur illo tempore, ipsam reuocare? Suadeamus igitur illis, vt non vsqueadeò morentur eam legis immunditiem, quam tamen (vt dixi) ex lege probare non possũt: nunc eam solùm ideò dedi, vt contentionis iniquitas cognoscatur. Si legalia volunt adhuc valere, omnia simul amplectantur: Sin verò abrogata concedunt, quid istud vnum præ cæteris retinent? Deinde, si nitantur hæc Apostoli verba pertrahere ad sua quotidiana mysteria, quotidie iusta & solida ieiunia obeant. Quòd si excusauerint, se velle temperato cibo contentos esse, acquiescãt etiam moderato vsui matrimonij cùm opus fuerit. Neque inficior in vsu matrimonij posse fieri, vt peccatum alicuius excessus incidat, vt limites temperantię non seruentur: hoc facilè concedã. Verùm id quoq; addam, hoc ei actioni casu, vel, vt loquuntur, per accidẽs euenire. Quin & istud idem in cibo & potu frequenter experimur, quòd in eis iusta mensura perpetuò nõ obseruetur. Neque tamẽ aduersarij nostri vellent postridie eius diei, cùm hoc euenerit, à sacris abstinere. Item quæ dixi, non eo rapienda sunt, quasi damnem aut improbem ministros qui sunt in coniugio, & alios, temperare interdum sibi, potifsimùm quando sacramenta vel percipienda, vel administranda fuerint, modò istud conscientia suaserit, vt salua charitate fieri pofsit. Miror fuisse aliquos ausos argumẽtari ex Pauli verbis, Bonum est ad aliquot dies coniuges abstinere à mutuo congressu propter preces & ieiunia: quare melius erit, si ad plures dies abstineant: & rursus erit optimum, si perpetuò sibi temperẽt: cùm manifestifsimè peccetur, si ratiocinatus ita fueris, Iste potest decem pondo ferre, quare poterit & 20. ferre: quod si viginti, 40. & ita patebit in immensum progressus: quis nõ videat hæc esse ridicula? Est habenda ratio infirmitatis. Ad tẽpus tẽperare sibi aliqui possunt: q; si perpetuò, aut diuturnius abstinere cogantur, erit eis intolerabile.

Cur non ieiunant perpetuò, ut dicit Apostolus.

In cibo & potu etiam potest esse excessus.

12 Scio esse nonnullos, qui non putent donum cœlibatus à singulari quapiam dei gratia concedi: sed arbitrantur omnibus credentibus esse cõmune, si genus id vitæ amplecti voluerint. Sed sciendum est, castitatem generatim omnibus à deo imperatam esse: potifsimùm eo præcepto quo dixit: *Non concupisces*. Ea verò distinguitur, quia partim in matrimonio, partim extra matrimonium retinetur. De hac posteriori nunc agimus, quam virgines, cœlibes & viduæ sibi vendicant. Et habetur virtus, qua concupiscentias animi, affectus & corporis motus circa venerea cohibentur: & potest videri pars temperantiæ, si loquamur *ethicῶς*. At si velimus Theologicè, vt par est, rem tradere, dicemus donũ dei esse, quo nos castrare possumus regni cœlestis causa: Donum dei esse Paulus affirmat. De castratiõe ob regnũ cœlorum, Christus disertè loquitur: Quæ intelligenda est, non solùm quoad corpus & externã impuritatẽ, sed etiam vt animo casto degamus. De quo dono statuimus duo: Primùm, non esse in viribus ac nostra manu positum: Alterum nequaquam à deo æquabiliter omnibus offerri.

In 1. Cor. 7. ver. 8.

Quid sit [illegible] castitatis.

Castratio cœlibatus est quoad corpus & quoad animã.

13 Ad hæc stabilienda & confirmanda mihi sumo electionem cœlibatus, quę suscipitur à nonnullis, & ab alijs respuitur. Quãdo suscipitur, vel est à nostris viribus, vel à deo. Si à nostris viribus dixeris, cum Pelagio facies: sin verò à deo, iam in nostram sententiam discedis, & constabit cœlibatum esse donum dei. Dixeris fortè, Et à deo est & à nobis: quoniam deus adiuuat, & nos volumus. Hic interrogabo. Illud quod in hac electione tuum facis, itàne tuum dicis, vt à deo non sit, an à deo id quoque te habere intelligis? Primùm dicere non potes, Resistit Paulus: *Quid habes, quòd non accepisti? Si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Quòd si à deo te habere cõcesseris, iam intelliges in manu tua non esse positũ. Et quum alij non eligãt quod tu suscipis apertè docemur, alijs non esse datum quod tibi cõceditur. Præterea magis videretur debere commune esse omnibus hominibus donũ efficacis vocationis ad fidem in Christum, & ad æternã salutem, quàm donum ad cœlibatum. At illud non est omnibus datum: igitur neque hoc commune omnibus habendum est. Illud non dari omnibus est manifestifsimum: quandoquidem nõ omnes prædestinati sunt, non omnes ex fidelibus parẽtibus nascuntur, non omnibus copia fit, vel Baptismi vel Euangelicæ prædicationis: & rapiuntur aliqui citò, ne malitia cor eorum immutet, & alij relinquuntur, qui ætatis processu mali euadunt, & pereunt. Atque inter illos qui eandem prædicationem audiunt, non omnes à deo trahuntur: Vnde Christus dicebat, *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit illũ.* Ex quibus verbis liquet, esse aliquos qui non trahantur. Vnde Augustinus aiebat, *Quare hunc trahat & illum non trahat, noli iudicare si non vis errare.* Neque propterea liberum arbitrium tollitur, qui siue trahatur quispiã, siue non trahatur, nulla fit violẽtia. Sola coactio ei aduersatur, vt superius docuimus. Adhæc cœlibatus appellatur charisma: Et de charismatis scriptum est in epist. 1. ad Cor. quòd ea Spiritus sanctus distribuit put vult. Quòd si ea charismata, de quib. Apostolus ibi loquitur, vt prophetia, sapiẽtia, sciẽtia, linguę, &c. fuerũt Ecclesię magis vtilia,

Donum continentiæ, non est positum in potestate nostra.

Vocatio efficax ad salutem, nõ est communis omnibus.

vtilia, & magis ad ædificationem conducebant quàm cœlibatus, & non dabantur omnibus: cur cœlibatum volumus vniuersis ex æquo esse concessum?

Obiectio. 14 Dixerit fortasse quispiam, Illa etiam dona spiritus omnes habere possent, modò crederét. Nam Christus aiebat, Si fidē haberemus vt granum sinapis, etiā montes dicto nostro audirent. *Dissolutio.* Et ad Romanos scribitur, Vnicuiq; dari hæc iuxta mensurā fidei. Ad hæc, duo dicere possumus, fidem istam non esse eam qua iustificamur, quæ est communis omnibus credentibus: sed fidem miraculorum non omnibus cōcessam. Si etiam intelligátur hæc de fide qua iustificamur, adhuc argumentum esset imbecillū: quia omnes Christiani qui credunt in Christum, fidem habēt: Verùm non à seipsis, imò ex deo, & charismata illa non comitantur quemcunq; gradum fidei. Atq; vt Spiritus sanctus ea donat hominibus, ita etiā varios gradus fidei distribuit. Neq; sumus nos qui mensuram fidei nostræ imponimus, sed deus vt vult eam temperat. At responsio prior est infirmior: siquidem videmus impios, qui à Christo sunt alieni ac destituti eius fide iustificante, charismata interdum habere, vt miracula edant. *Deus ut prædestinat ad finē, ita dat media ad illum.* Deniq; sicut prædestinauit deus quenq; electorum ad finem vitæ æternæ: ita & media prædestinauit, quæ ad illam eos adducant, & cuique prout conueniebat. Videmus in membris corporis, non omnia membra (quemadmodum at- *Simile.* testatur Galenus de Vsu partium) habere easdē facultates & instrumenta. Et nos membra esse in corpore Christi, apertissimè Scriptura prodit: quare non est dicendum, quòd omnes easdem facultates & dona simus adepti. Paulus hoc loco idem testatur, qui cùm de cœlibatu loquitur, doni vocem inducit, cùm inquit, Quemque habere donum: & addit, Proprium, ita vt alius sic, alius verò sic, ipsum habeat. Et Christus in Matth.19. *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est: Qui potest capere capiat.*

Posse, non significat, Velle. 15 Neque Posse ibi significat Velle, vt quidam fingunt, si diligenter historiæ textum expenderimus. In 8. cap. lib. Sapientiæ habetur, *Nemo potest esse castus, nisi tu dederis.* Vbi docet ea Scriptura, quosdam esse quibus non datur. Atq; id nostræ vtilitati mirificè conducit, vt potius ex dei arbitrio & voluntate regamur, quàm nostra. Neque parum idem facit ad maiestatem & prouidentiā dei erga suos efferendam. Augustinus de Bono viduitatis cap.19. scribit, *Nostrum est velle, sed voluntas nostra mouetur vt surgat, sanatur vt valeat, dilatatur vt capiat, impletur vt habeat.* Et eo loco mentionem doni continentiæ singulariter facit. Quis autem dixerit, omnium voluntates sanatas, dilatatas & impletas, cùm adhuc tot videamus infirmas *Idem Augustinus.* & iacentes? Idem in epistola ad Maximum, *Quis enim te discernit? Responsurus es, Bona voluntas mea, fides mea, iustitia mea: & non continuò quod sequitur auditurus.* Quid habes, quod non accepisti? Si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Verùm hi cùm statuant donum cœlibatus omnibus offer- A ri, & omnes modò velint posse accipere: incidūt necessariò in eas responsiones, quas Augustinus eo loco damnat. Etenim si quæram ab eo qui est in cœlibatu, Quis te discreuit ab eo qui est in matrimonio? Non habebit, si sequamur istos, quid respondeat, nisi Voluntas mea, electio mea. Dicatur itaq; illi quod sequitur, *Quid habes quod non accepisti? Quid gloriaris quasi non acceperis?* Augustinus de sancta Virginitate capite 4. *Volo omnes esse sicut meipsum: sed vnusquisq; proprium donum habet à deo, alius* B *sic, alius autem sic. Quis ergo donat ista? quis distribuit vnicuique propria, sicut vult? Nempè deus, apud quem non est iniquitas: ac per hoc, qua æquitate ille faciat alios sic, alios autem sic, homini nosse aut impossibile, aut difficillimum: quin autem æquitate faciat, dubitare fas non est. Quid itaque habes quod non accepisti? aut qua peruersitate minus diligis, à quo plus accepisti?* Hîc intelligimus & deum esse, qui alios sic, & alios sic faciat: deinde qui est in cœlibatu, plus accepisse. Quæ duo si inter sese contuleris, facilè videbis, quid ex prædictis C verbis eliciatur. Idem Augustinus de sancta Virginitate cap.42. *Quisquis ab initio pudicus permanet, à deo regitur: Qui ex impudico fit pudicus, ab illo corrigitur: Et quisquis vsque in finem impudicus est, ab illo deseritur. Quod ipse occulto iudicio facere potest, iniquo non potest.* Præterea castitas, cùm in matrimonio, tum extra matrimonium præcipitur. Et Augustini vulgatissima sententia est, *Da quod iubes, & præcipe quod velis.* Item lex præcipit, gratia elargitur. Augustinus quoque in libro de Adulterinis coniu- D gijs cap.18. *Qui potest capere capiat: Ergo qui potest capiat, quod non omnes capiunt: possunt autem capere, quibus hoc præstat misericordia dei occulta, sed non iniusta.* Hinc etiam apparet Deum esse, qui aliquibus distribuat, & aliquibus non: iudicio suo latenti, verùm iusto. Idemq; contra Iulianum libro quinto capite septimo, cùm diceret eius aduersarius, Deum honorasse continentiam nostra electione, quoniam dicitur, *Non omnes capiunt verbum istud.* Respondet, *Debebas videre quod anteà dicitur: Sed quibus datum est.* Vbi annotabis dicere, nos E habere cœlibatum nostra electione, Pelagianum esse. *Pelagianū est dicere, nos habere cœlibatum nostra electiōe.*

16 Posset adduci Hieronymus, qui exponendo 19. cap. Matth. dicit, omnino expendendas esse nostras vires: atque his vtitur verbis, vt declaret, non communium esse virium istam vocationem exequi. Gregorius item in Pastorali apertè dicit, nō omnium esse hoc negotiū. Quiq; de his plura loca Patrum colligere voluerit, is le- F gat D. Buceri luculentam, piam ac sanctam responsionem, ad episcopum Vintoniensem. Fateor ex Patribus aliquos esse, qui videantur aliter sentire: Virginitatem inquam, & cœlibatum eorum esse, qui voluerint. quos ego sic iudicarem intelligēdos, dono suscepto & gratia, oportere vt nostra voluntas & electio sese exerceant, ne homines fortasse putarentur vt stipites & lapides adduci. Volunt etiā vt eiusmodi collatum donū foueatur desiderio, precibus, & alijs eius- *Excusatio Patrum.* G modi pijs industrijs. Sumus .n. accepta gratia post regenerationē, & cū ornati fuerimus à deo

Authoritas Patrũ, non debet nos à Scripturis dimouere.

aliquibus donis, eius cooperatores. Quod si aliter Patres intellexerunt, eorum authoritas non debet nos ab eo dimouere, quod Sacræ literæ manifestissimè docent.

17 Obijciunt qui nobis aduersantur, Paulum scribere, *Bonum est homini vxorem non tangere: Volo omnes homines esse vt meipsum.* Cur inquiunt, hæc laudaret, & hominibus proponeret, nisi omnibus ea conuenire possent? Planè videretur nugari, atq; hæc frustrà monere. Et munificentię dei maximè aduersatur, vt quæ bona sunt, ea non omnibus tribuat. Imò vix euadetur personarum acceptio, si vni concedatur, quod alij nõ datur. Sed illi videre debuerant, quæ de laudibus cœlibatus Paulus habet, nunquam absolutè poni: sed, ne erremus, eas semper contrahit. *Quisq; (inquit) suam habeat, & vnaquæq; suum, propter scortationem. Vir vxori suæ debitam beneuolentiam reddat. Si non continent, nubant: Melius est nubere, quàm vri. Quisq; habet propriũ donum à deo, alius sic, alius verò sic.* Quare ita debent accipi quæ à Paulo dicuntur, prout ab ipso scripta sunt. Profectò Spiritui sancto multum debemus, qui hæc tam accuratè pronunciauerit: quę si non essent, vt sunt, expressa contra aduersarios tam impotẽtes, ne quidem mutire possemus. Quanquam ratio exigeret, vt etiam si fuissent absolutè prolata, ex alijs locis Scripturę contraherentur, ne in verbis Spiritus sancti pugna extaret. Dicit enim absolutè ac simpliciter in hac Epistola, *Volo vos omnes loqui linguis.* Quod nisi intelligas, quod ad me attinet, & salua distributione Spiritus sancti, ridiculum esset. Dicit item absolutè ac liberè, *Volo adolescentulas viduas nubere, filios procreare, matresfamiliàs esse.* Quod tamen intelligere debemus, si labendi periculum immineat, aut si lasciuiant: neque sic exponendus est Apostolus, quasi eripiat illis potestatem in viduitate manendi si potuerint. Dicit etiam, se optare *ἀνάθεμα* esse à Christo pro fratribus suis secundum carnem, quod intelligas oportet, si esset possibile. Verùm ista quæ modò tractamus, ab ipso Apostolo determinata sunt & definita: neq; est quod accusemus dei liberalitatem atque munificentiam, si omnia non dat omnibus. Id satis est magnificum, quod quicquid in nobis est boni, totum id ab eo ex mera eius misericordia in nos transfusum est. Certè ego nunquam de deo conquerar, quòd me Prophetam non fecerit, aut quòd facultate linguarum non donauerit: dedit quantum est visum. Neq; reges in terris quamuis munificentissimi, tantũ dant equitibus, quantum tribuunt senatoribus. Largiuntur prout cuique iudicauerint conuenire. Acceptio personarum, vel ipsis scholasticis testibus, non inuenitur, vbi debitum vel obligatio locum non habuerit. Quod existimare de Deo non possumus, cùm nemini teneatur, & nemini quicquam debeat. Neq; mouetur natura vel dignitate personarũ, cùm ab eo potius nobis omnibus, quas voluerit, personæ imponantur. alioquin si respicias prima initia, sumus omnes pares, atque nati ex eadem gleba.

Paulus cœlibatus laudes cautè posuit.

Quantum Spiritui sancto debeamus.

Dicit Paulus, Volo vos omnes loqui linguis, et adolescentulas viduas nubere.

Se optare anathema esse à Christo.

Munificentia dei non potest accusari.

Acceptio personarũ, ubi fit.

A 18 Dicunt etiam, cùm duo vitæ genera nobis deus proponat, matrimonium inquam, vel cœlibatum: nisi sineret nobis liberam optionem, videretur ludere, & nobis ea frustrà proponere. Si argumentatio hæc efficax esset, dicere oporteret: Cùm nobis vita & mors à deo proponitur, vires adesse naturaliter, quibus vitam nobis vẽdicemus morte repudiata: & cùm nobis itẽ proponitur vel obseruatio, vel transgressio mandatorum dei, libertate dari, & vires in nobis esse, vt B vtrumq; pro arbitrio exequamur: cùm tamen apertissimè constet, neminem absq; singulari dei gratia posse mandata obseruare. Quemadmodũ ægrotus, quanquam salus ei proponatur, nunquam conualescit nisi beneficio dei, ope medici & pharmacorum, non autem sua nuda & simplici optione. Deinde cùm variæ artes & vitæ munera se nobis offerant, non tamen omnes ad illas sumus idonei, neque pares vires habemus ad eas capessendas. Sunt qui ad leges, vel mediC cas facultates, aut linguas, aut bonas artes ediscẽdas prorsus inepti sint, q; fortassis memoria carent, ingenio & industria: alijs autẽ debilioribus, militarem aut nauticam artem obire prorsus esset impossibile. Idcirco de virginitate aut cœlibatu nullum extat præceptum, quod omnibus non conueniat. Deberet quisque in semetipso facere, quod videmus parentes paulò prudentiores erga suos liberos, non contemnere, quando sunt eos alicui arti vel opificio addictuD ri: Explorant sanè quantum possunt, ad quæ illi sint habiles, quo cognito, de ipsis prout natos & factos viderint, statuunt. Non agamus itaq; imprudenter, sed apud deum precibus contendamus, vt indicet quodnam genus vitæ, nostræ saluti maximè conueniat, & concessæ gratiæ accommodetur. Deus autem se quærentibus, & consulentibus minimè deerit.

Simile.

19 Calumniantur nos, quasi ieiunia & preces despiciamus: quod minimè verum est, cùm noE uerimus castitatem, & matrimonio, & cœlibatui necessariam esse, neque haberi posse credimus, nisi à deo concessa fuerit. Sed hoc dicimus & constanter affirmamus, temerarium esse velle, atq; conari ei præscribere, quónam statu nos collocare debeat & statuere: cùm vramur & tentemur, ita vt superati cupiditati cedamus, relicto matrimonio (quo vt iusto remedio, & à deo instituto vti possemus) precibus tam diu agendum esse atq; ieiunijs, quoad voluntatem dei ex F pugnemus, vt nostro arbitrio, non castos coniugatos, sed cõtinẽtes cœlibes habere velit. In his adiaphoris non semper id obtinetur, quod nobis ipsi bonum existimauerimus, sed potius qđ ad suum nomen sanctificandum, magis deus facere cognouerit. Paulus orabat, à stimulo carnis & satana se colaphizante liberaretur: Audiuit, satis esse sibi debere gratiam.

Ieiunia & preces non contemnimus.

In adiaphoris, Deus concedit precantis quænuis.

20 Ratiocinantur & hoc modo: Deus cœlibatum Paulo, Ioanni, huic vel illi sancto dedit: omG nibus itaq; conceditur. Respondetur hanc esse frigidissimam cauillationem, cùm nõ adducatur comple-

Inductio non est completa. completa & perfecta inductio. Nam quoad aliquos potest concedi, illis deum cœlibatus donũ singulariter tribuisse. Quod autem accipitur de omnibus identidem esse, cùm falsum est, tum reclamat diuina Scriptura, partim in Matth. partim in Paulo. *Locus ad Philippenses excutitur.* Locus etiam ab ipsis adducitur ex epistola ad Philippẽses, Omnia possum in Christo, qui me roborat. At istorum verborum sententia, non est accipienda generaliter. Siquidẽ Paulus voluisset, vt ibidem scribitur, cum Philippensibus adhuc manere, qui tamen Neronis persequutionem euadere non potuit. Item auferri legi membrorum, quæ legi mentis repugnabat, desiderauit: quod fieri non potuit, quoad hîc vixit. itaque loquebatur Apostolus in eo loco de fame, siti, penuria, egestate, & in summa de cruce, quàm illi Christus quotidie ferendam imponebat. Hęc inquam dicebat, se per Christum posse ferre: non autem aiebat de his, quæ homines temeritate sua sibi accersunt. Vestra (inquiunt) est ignauia: quoniam si velletis, adustionem atque stimulos quos causamini, profectò à vobis depelleretis. Hîc rursus ab ipsis quęrimus, Cùm aliquis excussa ignauia hoc faciat, quod alij non præstant, num à seipso habebit id quod habet, aut à deo? Caue dixeris, à seipso: nam tunc Pelagianum te prodes. Quòd si à deo, tunc fatearis necesse est, quòd is quippiam habeat, quod alijs non est datum. atque id est deniq; quod prędicamus. Est sanè miserandum, vt nos derideant, quando voce doni aut vocationis vtimur, & aiunt hæc nostra esse figmenta & somnia. At isti debent scire, nos minimè ignorare, scholasticos doctores non ita loquutos esse: at fideles, & verè solideq; pios, nequaquam pudet his vocibus vti, quibus in Scripturis Spiritus sanctus loquutus est. *Nomina doni & vocationis.* Nomine vocationis vsus est Esaias nec minus Ieremias & alij Prophetæ. In nouo Testamento ad Romanos 8.9. & 11. cap. Item ad Corinthios prima capite septimo. Ad Galatas primo: & infinitum esset nunc omnia recensere. De donis similiter quid addubitamus? Hîc habemus Paulum, & Christus inquit: *Sed quibus datum est.* In hoc eodem capite dicetur paulò pòst, *Quisque maneat in eo, ad quod vocatus est.* Et in 11. ad Romanos duas has voces coniunxit, *Absq; pœnitentia sunt dona dei & vocatio.* Neque ponimus donum cœlibatus eius generis, vt per ipsum auferatur omnis tentatio. Nouimus enim orandum, corpus castigandum, & carnem in seruitutem redigendam, etiam his qui sunt in matrimonio, nedum illis qui cœlibes viuunt. *Quę tentationes non sint ferenda.* Sed illas tentationes minimè ferẽdas dicimus, quibus aut vincimur, aut mens ita obtenebratur, vt agenda nõ possemus exequi: aut ita contaminamur, vt bona castaque conscientia deum non inuocemus. Qui enim sic affliguntur, conuenit vt à matrimonio remedium sumant, alioquin hoc est θεομαχεῖν. *Catenæ quibus aduersarij constringuntur.* Verùm catenæ quibus plerunque aduersarij nostri constringuntur, sunt otij, voluptatisque cupiditates. Fugiunt quippe iugum, laborem educandi liberos, & regendi familiam: pompæ ac luxui, vel congerendis pecunijs student.

Quo agnoscitur donum dei. 21 Rogaueris fortè, Quomodo hæc dona cognoscẽtur in tentationibus? Et ne suspiceris me inuenta mea proferre, Augustinũ audies in lib. de sancta Virginitate cap. 44. scribit, *Occulta dona dei, quæ nonnisi interrogatione tentationis, etiam semetipsum vnicuiq; declarant.* Item cap. 45. *Certè nisi adsit tentatio, nulla doni huius fit demonstratio:* Huc quoq; spectarunt Sacræ literæ. Dicit quippe Apostolus, *Melius est nubere, quàm vri:* Et Christus, *Qui potest capere, capiat.* Quæ dicta si excutiantur, nos ad tentationum explorationem reuocant. *Vocationes expendenda.* Videntur etiam considerandi status vocationum: etenim quædam earum sunt quæ cum matrimonio maximè pugnant, vt vagandi, nauigandi, peregrinandi, atq; huiusmodi: In quibus non facilè apparet, quorsum matrimonium inire libeat, quod minimè possis colere. Quoad igitur illæ vocationes tibi fuerint fortassis ex verbo dei necessariæ, atq; illas non potes excutere, tibi à deo cœlibatus indicitur. Expendenda præterea est animi propensio, potissimùm dum ab æstu tentationum quieueris. Etenim cùm habeamus spiritũ dei quotquot Christi sumus, inde sunt non rarò incitamenta, & animorum impulsiones. Caueas adhæc, ne appetas inanem, otiosum & ignauum cœlibatum: ne delicatum, obscœnum, vel turpem dixerim. *Quis sit finis cœlibatus.* Finis deinde constituatur, indiuulsè adhærere deo, laborare in eius cultu, & Euangelium prædicare, noctu diuque precibus, studijs & bonis operibus incumbere. Alioquin inter virgines fatuas accenseri posses. Non sentimus cum Iouiniano matrimonium virginitati aut cœlibatui æquiparandum. Non quidem ob sanctitatem gradus, verùm ob commoda, & pauciores mentis distractiones. Virginitatem itaq; pręferimus, modò cętera sint paria: Sin verò maior fides aut charitas in matrimonio reperiatur, virginitatem nihil morabimur. Vnde Augustin⁹ in libro de sancta Virginitate ait, *Dicimus meliorem coniugatam modestam & obedientem, quàm sit virgo superba & contumax.* Neq; iudicamus de cœlibatu, qđ sit in præsentia, vt hactenus erat in Iudaismo & apud Ethnicos, parùm honestus. Scribit enim Cicero de legibus, *Cœlibes esse prohibento.* *Sublata est ignominia cœlibatus.* Christus hanc ignominiam cœlibatus atque sterilitatis amouit, quando inquit: *Qui potest capere, capiat.* Nec non per verba Pauli, *Bonum est innuptis, vt ita maneãt: Vellem omnes esse sicut meipsum.* Summa rationum est vt quisq; suo vento nauiget, prout afflatur à Spiritu sancto, & quemadmodum sortitus est donum. *Quisq; suo uento nauiget.* *Dona nõ sunt perpetua.* Item addimus, nequaquam esse dona huiusmodi perpetua: qui enim certo tempore opus habuit matrimonio, fortasse prouectiori ætate, atq; vxore iam demortua nõ indigebit connubio. Et qui potuit aliquandiu esse in cœlibatu, fortasse matrimonio habebit opus: quare cõsultissimum est, votis non se impedire. Retineatur libertas, neq; te illò conijcias, vnde non possis facilè & sine aliqua ignominia explicari. *Cœlibatus impurus est euitandus.* Impurus ac contaminatus cœlibatus est eo nomine potissimùm euitandus, quòd inuocationem

dei castam puramq; minimè permittit. Quando enim conscientia polluta fuerit, non audet quispiam oculos ad deũ attollere, neq; fide petit efficaci quæ orat. Neq; accipias, vt monui, quòd virginitatem matrimonio per seipsam anteponamus, nisi quòd plus caret molestijs huius vitæ.

LOCVS VIII.
De Pœnitentia.

In 2 Sam. 2. ad finem.

PECCATVM, quemadmodum ad Romanos scribitur, habet stipendium suum mortem, & omnes satellites mortis: adfert etiam secum confusionem: pudefiunt qui peccant in seipsis, & cum alijs. Post peccatum igitur, magnæ succedunt molestiæ, quæ spiritum affligũt, animum perturbant, & quodammodo occîdũt. Deinde sequitur confusio, vt magno pudore afficiantur, si recordentur peccatorum, aut ab alijs recitentur. Impatientes illorum malorũ cuperent liberari: tentant multas vias, sed nihil succedit. Hercules cùm occidisset filium suum, & Iphitum suum hospitem, adeò cruciabatur animo, vt lustrari voluerit: venit Athenas, & initiatus est sacris Cereris. Orestes cùm matrem occidisset, venit in Tauricam regionem, & lustrari voluit. De Nerone traditur, quòd post interemptam matrem, & alia horrenda scelera, tandẽ dormire non potuerit: & agitatus furijs, de lustratione cogitarit. Varijs autem modis purgabantur, igne, aqua: adhibebant etiam interdum oua, sulphur, excantationes, & varios suffitus.

Expiationes et lustrationes gentium.

Ouidius, *Terq; senẽ flãma, ter aqua, ter sulphure lustrat,*
Virgilius, *Ter socios pura circumtulit unda.*
Iuuenalis, *Nisi se centum lustrauerit ouis.*

At cùm humana essent inuenta, nihil proderant. Vna est lustratio quæ nobis per fidem proponitur, quę secum iunctam pœnitentiam habet: ista homines purgantur, & acquiescunt. Tertullianus dicit, Deum istam pœnitentiã in seipso consecrasse: Nam cùm puniuisset homines diluuio, rescidit sententiam vt homines amplius perderet: pœnitetq; deum mali quod hominibus inferre voluisset, si eos scelerum pœniteat: non qđ reuera pœnitentia in deo locum habeat: de quo aliàs diximus. De origine, dicunt eam cœpisse in Paradiso: Deus vocauit primos nostros parentes ad pœnitentiam, & promissionem adiecit, de semine cõtrituro caput serpentis. Ista prędicatio pœnitentiæ, continuata est per omnes Prophetas: tandem ventum est ad Ioannem Baptistam, qui fuit aurora & lucifer Seruatoris nostri. Christus & Apostoli eius, prædicarunt pœnitentiam: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum* Per regnum cœlorum intelligimus nouitatem vitæ, cœlestes actus, & regenerationem. Sic spiritu suo & verbo regit nos deus, hoc apprehendentes fide, resipiscunt: restat vt vetus vita ponatur. Fons ergo pœnitentia est, vt nobis ostendatur bonitas dei, regnum cœlorũ in Christo: & fide apprehendamus. Meritò autem sequitur pœnitentia: nam vocat nos Christus ad nouam vitam, nõ vt foueat peccata in nobis, oportet vt illa iugulentur. Non sic res accipienda est, vt prius homines pœniteat, & ex merito pœnitentiæ, habeant remissionem peccatorum: Fide prius apprehenditur, posteà sequitur solida pœnitentia. Symbolum assumptionis nouæ vitæ erat Baptismus: igitur Marcus vocat Ioannis baptismum, pœnitentiæ baptismum in remissionẽ peccatorum. Ista est vox omnium prædicantiũ Euangelium: Sunt voces clamantes per desertum. Nam quotquot sunt extra Christum, sunt desertum: vox est, regnum cœlorum offerri illis qui credunt: iam oportet vt resipiscant, veterem vitam abnegent, nam pœnitentia est crux & patibulum veteris hominis.

Origo pœnitentiæ.

2 Priusquam vlterius pergamus, agendum est de vi vocabuli. Hebræi habẽt vocabulum *Schub*, quod significat redire & conuerti. Hinc deriuarunt duo nomina *Schuua* & *Schiua*, inuersio, conuersio: cùm mutantur rationes, vt sepositis peccatis, noua ratio agendi assumatur. Græci dixerunt, μεταγινώσκειν, μεταμέλειν, μετανοεῖν. Hinc μεταμέλεια & μετάνοια: est transmentatio quædam, vt ex mente mala bonam inducamus. Latini habent verbum pœnitendi, quod est à pœna: quòd nobis sint molesta & acerba quę fecimus Post istas etymologias vocum, descriptiones quædam videndæ sunt. Habentur in Magistro Sent. lib. 4. distinc. 14. prima Ambrosio ascribitur, Pœnitentia est, mala pręterita plangere: & plangenda nõ iterum committere. Gregorius Romanus idem ferè dicit: Pœnitentia est anteacta peccata flere, & flenda non committere. Ab alijs dicitur, hanc veram esse pœnitentiam, vt desistamus à peccando. Et alij paulò aliter, Pœnitentiam esse virtutem, qua commissa mala cum proposito emendationis plangimus & odimus, & plangenda vlterius nolumus cõmittere. Qui relabuntur quotidie, conferũtur à D. Petro cani redeunti ad vomitum, & sui quæ redit ad volutabrum. Pœnitentia etiam ab Augustino interdum dicitur vltio, in se puniens quod dolet se peccasse. Istæ descriptiones quædam sunt informatæ. Nec illud præteribo, pœnitentiam appellatam secundã tabulam: quod habetur apud Hiero. 16. cap. Ezec. & in Decretis de Pœnitentia distinct. 1. cap. Secunda tabula. Sic autem rem intellexerunt: Homines ab initio fœliciter nauigasse, peccato Adami naufragium factum: regenerationem per baptismum, priorem tabulam esse qua enatemus: si post baptismum homines relabãtur, pœnitentiam esse alteram tabulam. Alij aliter interpretantur: sed non multum moror.

De nominibus pœnitentiæ.

Descriptiones quædam pœnitentiæ.

Pœnitentia, secunda tabula.

Definitio poenitentiæ.

3 Ijs ita positis, veniendum ad definitionē claram, quæ oēs causas comprehendat. Possumus itaq; dicere mea sententia, Pœnitentiam esse mutationem vitæ, quæ suscipitur à voluntate, cum summo dolore de peccatis admissis, ex fide ad honorem dei, & ad propriam salutē consequendam. Explicabitur nunc per partes: Genus ponitur mutatio.

Genus pœnitentiæ mutatio.

Mutationes autem secundum Philosophos multiplices sunt. Nam si accipiatur in substantia, constituūt generationē esse: in quantitate, augmentum & decrementum: si ab vno B loco ad alterum tendas, dicūt motum localem: at si fiat hæc mutatio in qualitatibus à contraria in contrariam tendēdo, faciunt quartam mutationem, alterationem. Huc pertinet pœnitentia: non abijcimus animum neq; corpus: sed fit alteratio quædam in qualitatibus ab impuritate ad puritatem, à vita corrupta ad sinceram.

Subiectū eius.

De subiecto videndum est: totus homo mutatur quoad qualitates, sed præcipuè voluntas: in ea parte animi pœnitētia collocatur; penes illam enim est C imperium & administratio aliarum virium. Alij in facultate irascente ponendam putarūt, quòd sit de re quadam ardua. Suscipit ergo voluntas istam mutationem, non fictè sed vehementer, vt magnus ibi sit dolor de peccatis admissis: est πάθος, dolor, affectio quædam. Ideo non dixi dolorem, nam fit cum ratione: iste tamē dolor statim adest, iuuat, cooperatur. 2. Corinth. 7. cap. *Dolor qui est secundum deum, operatur pœnitentiam in vobis.* Ad honorem dei: nam ex suo damno quidam dole- D re possunt.

Causa efficiēs.

Ex fide: iam hic videmus rationē causæ efficientis, quæ est donum dei: vt deus dat fidem, ita etiam pœnitentiam: alioqui si fides non adsit, non prodest pœnitentia. Fides autem interdum vera est, interdum temporaria: & qualis est fides, talis sequitur pœnitentia. Si sit vera, vera comitatur pœnitentia:

De quibus peccatis sit pœnitendum.

De quibus peccatis est pœnitendum? omnium debet nos pœnitere, vt rectè Tertullianus in libro de Pœnitentia dixit, siue dicto siue facto peccauerimus. Qui in- E quit, illis omnibus destinauit supplicium per iudicium, veniam etiam per pœnitentiam spopondit.

Breuis explicatio definitionis.

Aliqua sunt ex istis quæ in definitione posita sunt quæ ad genus, aliqua quæ ad differētias pertinent. Genus est mutatio: differētia, alteratio vitæ: altera differentia, suscipiatur volūtariè. Sunt enim quę nobis non volentibus fiunt: alia, propter peccata commissa. Causa formalis, conuersio, mutatio. Materia, ipsa voluntas. Obiecta, peccata de quibus dolemus, & virtutes ad quas contendimus. Efficiens, fides & deus. Finis, honor dei, salus nostra. Definitione sic explicata, veniendum est ad distinctiones.

Pœnitentiæ distinctiones.

4 Tertullianus distinxit pœnitētiam, in bonā & malam: malam dicit esse, si nos rectè factorum pœnitet, vt fecisse eleemosynam, ignouisse hostibus, suscepisse Sacramenta. Bona verò est, quando fit commutatio in melius. Pro ratione termini ad quem, bona vel mala dicitur. Altera distinctio, quædam est rudis & informis, alia formata G & absoluta. Vnde sumemus hanc? ex eo quod voluntas est quę suscipit, ipsa verò natura sua cęca est, oportet vt intelligentia præeat. In hominibus qui sunt extra Christum, quid prælucet? interdum humana quædam honestas, vita quæ sit, vt loquuntur Philosophi, secundum naturā. Legunt ethica philosophorum, vident ideas virtutum, cùm apprehenderit intellectus hanc honestatem, vident quam ab ea distent, & experiuntur se propterea reprehendi, surgit quædam pœnitentia.

Pœnitentia ethnica.

Laertius tradit, quendam iuuenem impurum & lubricum, semel cum suis sodalib. ebrijs & ipsum ebrium, cum corona irruisse in scholam Xenocratis. At Philosophus non perturbatus eorum aduentu, perrexit in sua tractatione: loquebatur de temperantia adeò acriter, vt sensim verba pertingerent ad cor, iste coronā deponeret, & inciperet philosophari. Sed eiusmodi conuersio, non est laudanda omnino, ex genere suo potest commendari, sed non est Christiana omnino, de qua loquimur, quam oportet esse ex fide, & erga deum: vt Paulus dicit capite 20. Act. se prædicasse pœnitentiam erga deum, & fidem in Christum. Sunt alij in quibus hæc rudis pœnitentia aliter producitur. Cùm suscipiatur à volūtate & illa sequatur rationem, rationi aliquid prælucere oportet.

Pœnitentia ex fide generali aut opinione.

Habent generalem fidem aut opinionem, quòd deus sit & vltor malorum, & remunerator bonorum. Contemplantur etiam quæ mandauit in lege: cùm videant præcipi: quæ ipsi non faciunt, commouentur timore, & pœnitet illos quoquo modo. Adducūt quidam locum Esaiæ 26. *Concepimus à timore tuo, & peperimus spiritum salutis*: sed non facit ad rem: attamen verum est, in aliquibus pœnitentiam sic inchoari. Hæc potest esse noxia, quia nisi quippiā accesserit, parit desperationem: Ita Cainum, Iudam, Esau pœnituit. Cùm res hoc pacto habeat, tum in electis dei accedit fides, condonatio prędicatur, per Christum amplectuntur eam, tunc vera & solida pœnitentia succedit.

Vera pœnitētia.

Quando voluntas suscipit istam pœnitentiam, prælucet intellectui ipse Christus cum remissione peccatorum: succedit etiam Spiritus sanctus, vnde vires conferuntur ad deponenda peccata, & succedūt fructus pœnitentiæ, vt pro sceleribus bona facta edātur.

Pœnitentiā agere quid sit.

Sancti Patres dixerūt, hoc esse agere pœnitentiam: & Sacræ literæ idem ostendūt. Actorum secundo audientes de remissione peccatorum per Christum, compuncti sunt corde: iam pœnituerat eos, tamen Petrus dicit, *Agite pœnitentiam*: requirit igitur, vt fructus succederent. F

Refutatio eorū qui pœnitentiā tollunt.

5 Hanc pœnitentiam Christianam nōnulli eneruant: alij quodammodo tollere voluerunt. & isti confutandi sunt. Videri inquiūt, stultum, vt nos pœniteat earū rerū, quæ iam gestæ sunt, peccata transierunt iam, nō possumus efficere quin lapsi simus, non ergo oportere affligi: Ratio infirma est: Verū est opera mala transijsse, sed qđ nihil eorum maneat, non est verum: memoria & conscientia manet: item reatus, id est, obligatio ad pœnas æternas: manet etiam deformitas animi, & facultatum eius. Præterea dicere

possumus, rationem secùs concludere ac isti velint. Dictum est Philosopho cuidam, ne lugeret filium iam defunctum, quòd nullum remedium afferret lamentationibus: Imò inquit, hoc maximè doleo, quòd hæc res aliter fieri nō possit. Sic pijs dolere debet, quòd peccauerint, & iam aliter fieri non possit, quin peccarint & violarint legem dei. Alij dicunt, cùm deus rectè vtatur etiā peccatis nostris, & regat ad eas fines quas vult habere, quid ego dolebo me peccasse? Non rectè loquuntur: Et si peccatum ita subintrauit vt abundaret gratia, non propterea in peccato manendum, dicit Paulus. Si deus vult vti, an tu propterea debes peccare? Dei est omnia regere, tu facito quod tibi mandatum est. Hoc argumento non tantùm nos vexamur, sed illi etiam qui permissionem tantùm ponunt. Deus enim permittit non inuitus. Deinde exemplum affertur. Quædam sanctimonialis peperit Magistrū sententiarum & Gratianum, cùm videret tanta lumina, dicebat se non posse pœnitere. Confessor eius dixit, Tantùm doleas, te non posse dolere.

De Nouatianis.

6 Fuerunt qui tollere voluerunt pœnitentiā, vt Nouatiani, Cathari, qui soli volebant sapere: eorum sententia vel ipsum Constantinum offendit. Nam, vt in Ecclesiastica historia refert Socrates lib. 1. cap. 10. Sozomenus lib. 1. cap. 22. cùm habita esset Synodus Nicęna, aduocauit ad se episcopum Acesium Nouatianum. Interrogauit eum, quid sibi videretur, an de homousio & paschate rectè esset cōstitutum? ille probauit. Cur igitur, inquit Imperator, non communicas cum cæteris? Ille cœpit narrare, quæ Decij Imperatoris tempore acciderant: quidam ceciderant, posteà voluerunt recipi: at episcopi repellebant eos. Pone scalam, dixit Imperator, & solus ascende in cœlum. Notauit eius superbiam: quòd solus cum suis vellet esse in cœlo. Quidam existimant, Constantinum Imperatorem fauisse adeò pœnitentiæ, certa quadam ratione. Sozomenus lib. 2. capit. 5. refert, Græcos malè æstimasse de Constantino, dixisse crudelem fuisse, multos cognatos occidisse, inter alios filium Crispū: cùm turbaretur, Sopatrum philosophum consuluisse, an purgari posset: illum dixisse, istorum criminum nullam purgationem esse. Consuluit igitur episcopos Christianos, qui dixerunt, vera pœnitentia purgari posse, ideoq; amplexatus est fidē Christianam. Sozomenus refert, sed confutat vt indigna & conficta in odium Christianæ religionis. Primùm ait, Constantinus ipse fuit imbutus Christiana religione à tenera ætate, & habitabat illo tempore in Britannia & Gallia: Non autem probabile est, Sopatrum qui in Græcia docebat, ad istas regiones venisse. Deinde filiū Crispum consortem fecit imperij: multæ leges id testantur, editæ communi nomine Crispi & Constantini, & vixit ad vigesimum annum imperij Constantini. Sed facito ita fuisse, & Sopatrum secum habuisse, aut scripsisse ad eum: non potuit dicere in religionibus Ethnicorum non esse lustrationem: nam multæ erant, vt suprà di-

Constātinus fauit pœnitentiæ.

A ximus. Ideo respondit, Fauebat pœnitentiæ, vt Christianus & peritus Sacrarum literarum. Mirandum est Nouatianos apud Ezechielem non vidisse, *Quacunq; hora ingemuerit peccator, non amplius recordabor peccatorum eius.* Item exempla Dauidis, Ezechię, Manassis, Petri, qui post lapsum, locum in Apostolatu tenuit: neq; attendisse, quod Dominus dixit Petro, interrogāti quoties ignoscendum esset proximo: *Non dico septies, sed septuagies septies.* Cùm ista tam euidentia testimonia extent,

Confutatio Nouatianorum.

B quomodo Nouatiani lapsis pœnitentiam negabunt? Videntur moti duobus locis, in Epistola ad Hebræos capite decimo, *Voluntariè peccantibus* inquit, *post acceptam cognitionem veritatis, non vltra pro peccatis reliqua est hostia, sed formidabilis quædam expectatio iudicij.* Hic verò non agitur de quouis peccato, sed de peculiari & vniuersali quodammodo cùm homines abdicant fidem, & se prorsus à Christo alienant, & se ei opponunt: hoc est peccatum in Spiritum sanctum, quod ita plectit

C deus, vt non condonetur, neque in hoc neq; in altero seculo. Melius explicatur ex altero loco ad Hebr. 6. cap. *Impossibile est vt qui semel illuminati sunt, gustaueruntq; donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustaueruntq; bonum dei verbum, si prolabantur, denuò renouentur per pœnitentiam.* Non lapsus quilibet intelligitur: sed quo omnia repudiantur, & à fide receditur. Ibi non est remissio, quia non potest esse pœnitentia: si enim fidem habere debet quæ præluceat, & illa abdicata est pror

D sus, non reformantur per pœnitentiam. Isti non distinxerunt inter abdicationes quæ spectare videntur ad peccatum in Spiritum sanctum. Nonnulli labebantur in persequutionibus, intus in animo non abdicabant fidem, exterius sacrificabant, vt Marcellinus episcopus Romanus, & Petrus qui Christum ore negabat: cùm radicem interius retinerent, locum habebat pœnitentia. Redibant ad Ecclesiam, episcopi videbant eos non prorsus abdicasse fidem, sine qua pœniten-

E tia esse non potuisset. Nouatiani verò nullo modo pacem eis dabant. Est quidem verum, peccatum in Spiritum sanctum non habere remissionem: quia non habet pœnitentiam, cùm fides prorsus abdicata sit. Qui abiurarunt fidem, grauissimè peccarunt: sed cùm pœnitentiam egerunt, Ecclesia eos recepit. At fictè agunt inquis: Sacerdos spectat quæ fiunt, non explorat animos. Ecebolius Sophista, cùm ab initio Imperatores non essent Christiani, religioni & ipse ad-

F uersabatur, posteà sub Constantino fauebat: sub Iuliano iterum desciuit, postea sub Iouiniano redijt: in porta templi iacens, dixit ingredientibus, *Calcate me insipidum sal.* Varius fuit, Ecclesia tamen recipiebat. Loca ergo illa bene intellecta Nouatianos non iuuant.

7 Induximus duplicem distinctionem pœnitentiæ, sequitur alia adinuēta à Papistis, eam tradunt Colonienses in suo Antididagmate: Vnā, Ethnicis dicunt prædicandam: alteram, lapsis

Alia distinctio pœnitētiæ.

G post Baptismum. Fingunt ipsi hanc, vt euitent argumenta, quæ ostendunt gratis cōstare salutē per

per Christum. Dicunt, sic inuitandi sunt ad salutem Ethnici, vt credant in Christum: ibi non lachrymæ, ieiunia, & aliæ satisfactiones requiruntur: sed gratis, si pœniteant, habent remissionem peccatorum. At si facti sunt Christiani & labuntur in peccata, aliter agendum est, nempè vt per suspiria, eleemosynas, ieiunia, & alias satisfactiones habeant remissionem peccatorum. Vt confirment, adducunt locum ad Romanos, *Sine pœnitentia sunt dona & vocatio*: de prima inquiunt, pœnitentia intelligitur, vocationem illam sine pœnitentia esse. Adducunt Ambrosium, qui sic intelligat illum locum: sed falsa dicunt. Nam si vera sit pœnitentia, comitatur eam dolor: nec potest esse pœnitentia in illis qui ad Christum veniunt, sine dolore: quomodo non possunt non lugere & confiteri se peccasse? Secunda ad Corinthios septimo dicitur, operari dolorem secundum deum pœnitentiam in nobis. Ita esse ostendunt Niniuitæ, qui audita prædicatione Ionæ, pœnitentiam egerunt in sacco. In Actis Apostolorum secundo capite legimus, Hebræos, cùm audiuissent concionem Petri, compunctos esse. Augustinus priusquam baptizaretur, & sensim ad Christum rediret, in multis suspirijs & lachrymis egit, vt patet ex libro Confessionum: illa erat prima conuersio. De Ambrosio & loco ad Romanos, non est quod multum litigem: Non de pœnitẽtia hominum, sed dei ibi agitur. ostenderat deum elegisse Hebræos, ideo non credendum eos in totum repudiasse. Si Ambrosius aliter dicit, ipse viderit. Verum est in primitiua Ecclesia, cùm accederent ad Baptismum, non per lachrymas & suspiria probari solitos fuisse ab episcopis: sed tantùm catechizabant eos, non exigebant probationes pœnitentiæ, vt posteà si lapsi essent. Sed isti quam vellent hodie prædicari pœnitentiam, cùm omnes pueri baptizentur? nullam certè qua gratis peccata remittantur per fidem: sed illam tantùm quæ remissionem habet per opera satisfactoria, eleemosynas, oblationes, & quæ ad quæstum ipsorum spectant. Inepta est ergo eorum partitio.

Confutatio huius distinctionis.

8 Alij dicunt aliam quandam esse priuatam, aliam publicam, aliam solennem. Priuatam quæ priuatim, publicam quæ publicè agatur: solennem, quam episcopus tantùm imponat, & quæ fiat magna pompa. Excludunt peccantes à templo, vt Adamus ex Paradiso pulsus est. post annum elapsum, in magna hebdomada volunt vt sistantur. Huius meminit Magister Sententiarũ, libro quarto, distinctione decimaquarta. Origenes Homilia vigesimaquinta in Leuiticum, eius videtur mentionem facere, dicit rarò eam concedi. Canonistæ de pœnitentia solenni, volunt ideo habeatur, vt alij absterreantur, & semel tantùm volunt eam haberi. Ad ordines sacros non amplius eos admittunt, quos sic solenniter pœnituerit: nec concedunt illam clericis & ministris Ecclesię. Cur istam solennem pœnitentiam non repeterent, rationem affert Magister Sententiarum, ne medicina huiusmodi vilesceret.

Quarta pœnitentiæ distinctio.

Pœnitentia solennis.

Quam rationem Augustinus in quadam epistola ad Macedonium videtur assignasse. Is præses erat prouinciæ, sæpè eueniebat vt pro hæreticis Augustinus & alij episcopi intercederent: inter cætera scribit Augustino, se mirari an benefaciant, præsertim cùm post pœnitentiam actá, eam denuò non imponant. Rescribit Augustinus, nõ negari illis communem illam, sed humillimam illam pœnitentiam non repeti, ne vilescat. In Enchiridio ad Laurentium capite 65. etiam rationem reddit, cur certa tempora præscribantur: non quod tardus sit Dominus ad remittendum verè pœnitẽti, sed homines hoc non intelligũt. recipiendus est ille in Ecclesiam, nõ facilè agnoscunt an eum pœniteat, pręscribitur temporalis probatio. Quomodo illo tempore tractarentur à populo, dum solenniter pœnitentiam agebát, obseruaui in tractatu Augustini in Psalmo 61. ad finem: digito quendam ostendit, qui ad artes diuinatrices deflexit, cùm esset Christianus. Iste inquit, ita lapsus est ab Ecclesia, vt iam diceret, hominem non facere adulterium, sed stellam Veneris: non facere homicidium, sed stellam Martis: multos iste decipit, iam redit ad Ecclesiam, petit reconciliationem. Diu inquit, pulsauit ante Pascha, non adhuc admissus est: vos obseruate illum, considerate actiones eius, & vt deprehenderitis mihi significate. Quare autem noluerint admittere ad sacros ordines qui solenniter pœnitentiam egissent, ratio affertur. Si posteà in ministerio essent, renouaretur in mente scelus commissum, viles essent, cùm in honore habere ministros oporteat. Deinde qua fronte castigabunt scelus in alijs, cùm ipsi rei fuerint? In ista cæremoniola externa, prudentes & soliciti esse volunt: at in ordinandis, nihil eis huiusmodi in mentem venit. Cur ordinát facinorosos, & quos adhuc non pœnituit? Quanquam Hieronymus contra Luciferianos contendat, episcopis pœnitentiam solennem esse accipiendam: Luciferiani negabant. Certè sæpè factum legimus, vt episcopi qui à Donatistis veniebant, in sua dignitate reciperentur, tantùm imponebantur eis manus: ita vt canones de pœnitentia solenni non sint seruati: nunc prorsus obsoluerunt.

9 Sequitur alia distinctio: Dicunt aliam esse virtutem, aliam Sacramentum. Nam virtutem ipsam pœnitentię, dicunt manere in hominibus perpetuò: Sacramentum, suscipi certis temporibus. Et ista virtus cùm sit moralis, ad capitalé aliquam ex quatuor illis esse referendam, nempè ad iustitiam, reponitur enim deo honor: iustitiam etiam vindicantem, quia in seipsis scelera quæ commiserunt, videntur punire. Sed non est propriè, vt tradunt, vlciscens iustitia: Nam in illa quæ patitur, sæpè vltionem inuito animo suscipit: sed in ista, vltro & spontè vult. Deinde vltrix illa iustitia, tantùm respicit læsionem aut damnum datum, & hoc vult puniri: sed hîc offensio dei respicitur. Tales vltiones aut restitutiones nos minimè negamus, sed non sunt ponẽdæ tanquam precium, quo mereamur remissionem

Quinta pœnitentiæ distinctio.

Pœnitentia uirtus.

peccatorum, quemadmodum illi ponunt: Nam cùm conferunt virtutem pœnitentię cum Sacramento, dicunt vtcunq; causam esse remissionis peccatorum, id loco suprà adducto Magister sententiarum testatur. Huic opponunt Sacramentalem: Faciunt tres eius partes, Contritionem, Confessionem, Satisfactionem. Quanquam Pighius dissentit: dicit non propriè partem esse, sed sequelam. Fortè quoniam videt pastorem absoluere pœnitentem, priusquam faciat quæ iniunguntur. Sed vbi relinquunt isti (qui sic pœnitentiam partiuntur) absolutionem, cùm tamẽ sit præcipua res? Thomas Aquinas alicubi dicit, eam posse formam videri, alias partes esse tanquam materiam. Absolutio, est prædicatio remissionis peccatorum per Euangelium: est clauis illa qua soluuntur credentes: clauis quæ ligat, est qua dicunt incredulos manere in peccatis. Illam prædicationem remissionis peccatorum, certum est fide comprehendi. Christus dicit, *Confide fili, remittuntur tibi peccata.*

Pœnitentiæ Sacramẽtalis partes.

Absolutio.

10 Quod ad istam distinctionem pœnitentiæ propositam, dubium assumitur, quod non constat, an pœnitentia sit Sacramentum: illi omnes dicunt. Vt intelligamus, videndum quid sit Sacramentum. Sacramentum, significat rem occultam & arcanã, non enim omnes intelligunt cùm proponuntur Sacramenta: tantùm patent initiatis, hoc est, credentibus. Veniat Ethnicus, videbit aquam, panem, vinum, quid sit non cognoscet: fidelis quid referant, intelliget. Græci, μυστήριον vocant: Latini, Sacramentum dixerunt. Erat Sacramentum militare, quo milites Imperatoribus obstringebantur, & vicissim Imperatores militibus. Sunt tesserę, quibus nobis obstringitur deus, & nos ei: Hæc de nominibus. Quo ad definitionem, quidam dicunt Sacramentum esse rei sacræ signum: sed hac ratione, infinita Sacramenta haberemus: omnes enim actiones bonæ, sunt significationes rei sacrę, id est fidei, spei, charitatis, quæ latent in nobis. Cùm in Papatu habeant multas consignationes, gestus, vestes, omnia essent Sacramenta. Ideo contraxerunt rem alia definitione, & dixerunt esse visibile signum inuisibilis gratiæ: Vt sit signum aspectabile, & non omnia sacra referat, sed gratiã tantùm inuisibilem. Addiderũt deinde impiam vocem, præsertim Magister sententiarum, non tantùm esse signa & imagines, sed etiam causas gratię. Si dicerent instrumenta quædam visibilia quibus vtatur deus, quemadmodum externo verbo vtitur ad excitandum fidem, non malè dicerent: sed dicere causam esse gratiæ, non rectè dicitur. Deinde quid matrimonio facerent, volunt Sacramentum esse, & dicunt nullam ex isto conferri gratiam. Volunt septem esse Sacramenta, sed vnde habeant, ex diuinis literis ostendere non possunt. Vetustiores Patres, non nisi duo habuerunt: aliquando mentionem pœnitentiæ faciũt. Hæc scripsit Augustinus ad Ianuarium, in lib. 3. de Doctrina Christiana ca. 16. Ambrosius de Sacramentis, ista duo tractat: Igitur oportet aut istos oblitos esse Sacramẽtorum, aut tantùm numerum non fuisse receptum ista ætate. Oblitos esse non dicendum est, nam instituebant de ea re tractationem: turba igitur ista Sacramentorũ illo tempore non fuit recepta.

An pœnitentia sit Sacramẽtum.

Quid sit Sacramentum.

De numero Sacramentorum.

11. Sed redeamus ad definitionem: Pygghius etiam definit Sacramentum, & dicit esse signum efficax diuinitùs institutum, quo significatur nobis certus quidã effectus opis & gratiæ dei, qui semper adest, modò non obstet aliquid in vtentibus. Quod primùm dicit signum esse aut ritum diuinitùs institutum, verum est: non enim est in potestate hominis Sacramenta instituere: sunt testimonia diuinæ voluntatis, & sigilla quędam: non est autem hominum obsignationes inuenire. Deinde habemus hoc ex Sacris literis: Christus interrogat Scribas & Pharisæos de Baptismo Ioannis vnde esset: si dixissent ex hominib⁹, apparebat rem friuolã esse. Nam cùm Sacramenta ad rationem fidei pertineant, oportet vt ex Sacris literis, vnde colligitur ipsa fides, hauriantur. Et homines qui sua authoritate conantur Sacramenta instituere, se deos faciunt: Et ita in religione agere, esset mandatis & traditionibus hominum colere deum, quod Christus prohibuit fieri. Postremò, cùm homo sit & prædicetur in Scripturis mendax, quæ ab eo instituuntur, solidam veritatem non habent: non ergo Sacramẽta ab hominibus instituenda sunt. Dicit deinde, isto signo significari nobis certum quendã effectum: quia complecti vult multa Sacramenta, non ad vnum effectum remissionem peccatorũ vult astringere. Effecta dicit varia esse, vtpote remissionem peccatorum, quæ offertur in Baptismo & Eucharistia: sed præterea alia indicat effecta operis dei, vt in matrimonio sit copula indissolubilis, in ordine sacro, vis habeatur regẽdi Ecclesiam: & sic de alijs, nisi obstet aliquid in vtentibus, vt efficaciam Sacramentorum ostendat: nam quòd aliqui vtantur & non assequantur, inde est, quòd irreligiosè accedunt & sine fide. Si sequatur suam definitionem, existimat se posse multa Sacramenta complecti. Sed è diuerso, qui gratiam cõdonationis peccatorum significari dicunt, ad duo tantùm se contrahunt, Baptismum & Eucharistiam.

Pygghij definitio Sacramenti.

12 Si definiendum sit Sacramẽtum, possemus dicere: Sacramentũ est promissio diuina de remissione peccatorum per Christũ, symbolo externo seu visibili significata & consignata ex diuina institutiõe, ad id vt in nobis erigatur fides, ac magis magisq; obstringamur deo. Hæc mihi plena videtur definitio: Duo continet, signum externum, & rem significatam. Quia significata res præcipuum locum tenet: ideo primam posui, & dixi promissionem dei esse, ac versari circa remissionem peccatorum per Christũ. Nam Sacramenta quæ in Sacris literis sunt, illius præsertim faciunt mentionem. Deinde ista promissio consignatur, quod ostendit Scriptura, quæ appellat Circumcisionem σφραγίδα sigillum. Sunt enim symbola & sigilla quædam diuinarum promis-

Alia definitio Sacramenti.

promissionum: Sed quoniam hęc externa instrumenta sunt elementa, ex seipsis habere non possunt, vt significent & obsignent: ideo adiectum est, ex diuina institutione. Finis, vt excitetur fides nostra per Spiritum sanctum: non habẽt externa istam vim vt hæc præstent: vtitur Spiritus sanctus istis instrumentis: fides autem eò tendit, vt magis deo obstringamur. Habetis causas: forma, est significatio & obsignatio: materia, quæ obsignatur & circa quam versatur promissio dei de remissione peccatorum: efficiens, institutio diuina: finis, excitatio fidei nostræ, quò deo coniungamur. Et recipio quòd vulgò dicitur, Sacramenta esse visibilia verba: excitant homines ꝑ visum & sensus alios. Rectè dicit Chrysost. *Si nos essemus spiritus, non opus esset illis organis, at sumus compositi ex spiritu & corpore, sensus corporis excitant animum.*

Cur contendamus cũ aduersarijs de numero Sacramentorum.

13 At si persequamur istam definitionem, excluditur coniugium, pœnitẽtia, ordo, confirmatio, extrema vnctio, quemadmodum sigillatim declarabo, si prius vnum fuero præfatus: posse aliquos hîc dicere, quid nodum quæritis in scirpo? Voluerunt isti septem ista insignire nomine Sacramentorum, quid vestra refert? Non est nobis cura magna de nomine, de re agimus. Scimꝰ licere Christianis vti vocabulis, modò non subsit impietas: sed videndum quid voluerint significari ista voce. Dicunt, Sacramẽtum esse formã visibilem inuisibilis gratiæ, & addunt, causam esse: ita vt ista Sacramenta, instrumenta salutis faciant. Tunc si accipere volunt quosdam ritus, & subijcere isti notioni, impium est: nõ possunt ab hominibus constitui visibilia elementa, quę obsignent promissiones. Aut ergo mutent notionem, vt dicant Sacramentum non ista significare, & tunc concedemus eis: aut abstineant à nomine, si ista notione vti volunt Magister sententiarum ait, veterum Sacramenta non esse ꝓpriè Sacramenta, quia non contulerint gratiam. Indignum est auferre hanc proprietatem ab institutionibus diuinis, & attribuere humanis inuẽtis.

Quæ requirantur in Sacramento.

Vt res dilucidior euadat, considerare, plura esse quę in Sacramento requiruntur: primùm, occurrit elementum externum, deinde accedit verbũ promissionis. Augustinus dicit, *Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum*: tertium est mandatũ Domini, vt sic fiat. Quod attinet ad elementum, illud corpore excipitur, cùm sit res externa: promissio verò admittitur animo. Oportet accedat verbum, vt elementum significationem habeat ad hoc significandum. Cùm ita res habeat, Sacramenta quæ exclusimus, excutiamus, sed paucis.

De Sacramento ordinis.

Ordo sacer occurrit, ibi est signum visibile impositio manuum: hanc non reijcimus, videtur habere verbum dei. Paulus ad Timotheum dicit, *Ne temerè cuiquam manus imponas*: cùm dicit non temerè faciendum, dicit grauiter & consideratè faciendum. Deinde dicit, *Excita gratiam quæ in te est per impositionem manuum.* Signum ergo externum agnoscimus: at quæ ibi est promissio? non vtiq; de condonatione peccatorum: cùm ordinantur ministri, facultas ad prædicandum verbum Dei promittitur. Illi dant facultatem vt conficiant Christum: & rectè quidem, vt conficiant quantum in ipsis est. Dicunt in Cœna Christum ordinasse Apostolos, & plus illi rei tribuũt quàm verbo. Vnctionem insuper adiecerunt, sed Christus non vnxit Apostolos. Putant pręterea imponendo manus, vim se habere dandi Spiritum sanctum. At Augustinus in libro de Baptismo contra Donatistas tertio, cap. 16. dicit, nihil aliud esse illam impositionem manuum, quàm orationẽ pro homine, quasi eum deo commendent. Non est igitur ordo Sacramentum, eo modo, vt dictũ est, quia ibi non agitur de condonatione peccatorum, quæ vnica est promissio, quam vera Sacramenta obsignant.

Pœnitentiam non esse Sacramentum.

14 De pœnitentia quoq; dicendum est: nam hanc impositionem manuum transtulerunt etiã ad pœnitentiam, sed deus non iussit. Veteres tamen faciebant, vt Cyprianus in multis epistolis testatur: Hoc aliud nihil erat, quàm deum orare pro eo, vt in illo proposito constantiam daret. Alij fuerunt qui dicerent, gemitus & suspiria signum esse visibile in pœnitentibus, sed hoc signum referebat mutationem consilij, pœnitentiam internam: sed propter ista non appellabitur Sacramentum, quia non refert aliquam promissionem. Interiora quæ dicitis significari, non sunt promissio dei de remissione peccatorũ, sed dolorem testantur. Melius dixerunt, qui impositionem manuum signum externum dixerunt, & significatum esse remissionem peccatorum: sed illa potius verbo Domini significatur, quàm impositione manuum. Signum illud est figmentũ, vt daretur pœnitentibus, non est in verbo dei.

Confirmationẽ non esse Sacramentum.

De confirmatione sciendum est, hanc eius originem fuisse: Cùm tincti fuerunt homines in infantia, nec fidei confessionem ediderunt, decretum est, vt cùm venissent ad maturiorem ætatem, vocarentur ad episcopum, & publicè fidem suam profiterentur: tunc episcopus manus imponebat eis, hoc est, orabat pro eis, vt in vera fide persisterent. Politia tantùm erat externa: at nõ pręcipiebatur: non ergo Sacramentum fuit, deerat mandatum. Marci decimo, Christus pueris manus imponebat, sed non requirebat fidei professionem. Apostoli baptizatis manus imposuerunt, vt dona Spiritus sancti inuisibilia descẽderent in eos. At hodie ista non fiunt: qui confirmant, gratias illas non largiuntur hominibus: cùm res cessarit, signa retinent. Dicunt, *Consigno te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, &c.* quod est verbum dei in his? Adiunxerunt oleum, deinde plus tribuerunt suo ritui, ꝙ Baptismo: Baptismus, à singulis sacerdotibus, illa tantùm ab episcopo tribuitur. Attamen Hieronymus contra Luciferianos scripsit, quòd baptizatis episcopus manum imponat, cõmissum eis esse ad honorem sacerdotij, non ex necessitate pręcepti: Inutilis ergo est confirmatio, nisi primo modo seruetur. Deinde episcopus dat alapã illis quos cõfirmat: volunt, scilicet eos quos con

firmant, sic docere, se hoc Sacramẽto ad pugnã instrui: sed hæc sunt mera nugamenta.

Extremam unctionem non esse Sacramentum.

15 Extrema vnctio non est Sacramentum: Dedit quidem Christus oleum Apostolis, Marci 6. capite, vt sanarent ægrotos. At vim sanandi isti non habent: si res abest, cur symbolum afferunt? Adhæc symbolum sanationis non tantùm oleũ erat: semicinctia, sudariola, vmbra Petri sanabat homines: Christus, sputum accipiebat & puluerem, ac inungebat cæci oculos, cur ergo hæc nõ dicunt Sacramenta? Verbum dei non habet: cùm promissio sit sanationis, & illa non extet, quid faciunt cum oleo suo? Orant inquis pro eis, vt condonentur eis peccata, vt ait Iacobus: Quid ad hanc rem opus est oleo? Est iam superstitiosa res. Serpens æneus dum sanandi facultatem habuit aspiciẽtes in se, rectè seruabatur: posteà cùm desijt ea vis, rectè non retinere voluerunt. Sic cùm oleum sanationis effectum suum amplius non habeat, superstitio est. Adhæc inuocant ibi mortuos, & peregrina lingua vtũtur.

Matrimonium non esse Sacramentum.

Superest vt de matrimonio videamus. Hic nullum symbolum est externum à deo præceptum: alicubi dant dexteras sibi inuicem: alij dant annulum: sed non præcepit hoc deus, ergo non est Sacramentum. Dicet quispiam, ipsa coniunctio maris & fœminæ, symbolum est coniunctionis cum Ecclesia. Fateor hoc significare. At si Sacramenta omnia sunt, quæ Christum referunt, infinita habebimus: fermentum significat regnum cœlorum, erit ergo Sacramentum. Sic granum sinapeos, vitis, ostium, pastores, & similia referunt Christum, ergo erunt Sacramenta. Tot erunt Sacramenta, quot similitudines afferri possunt significantes Christum. At Paulus μυστήριον Sacramentum appellat ad Ephesios. Reuera id quod significatur in matrimonio, res est arcana. In Sacramentis absconditũ est partim res significata, partim in signis visibilibus quod vim habet significandi diuinitùs impositam: hic mysterium refertur ad id quod significatur, coniũctio Christi & Ecclesiæ. Sæpè vtitur hac voce: Ad Romanos 11. *Fratres, mysterium vobis dico, ne sitis sapientes apud vosipsos*, &c. Prima ad Corinthios 15. cap. agens de resurrectione, *Mysterium vobis dico, non omnes moriemur.* Ad Ephesios tertio, vocationem Gentium, mysterium vocat. Ad Colossenses primo, vocat mysterium à seculis absconditum. Prima ad Timotheũ tertio, *Verè mysterium magnum est, Deum manifestatum in carne.* Non agit de Sacramentis, vt nunc de illis loquimur: sed mittamus hæc. Quas promissiones habet? Procreationis liberorum, & vt scortationis sit remedium. Hic nulla fit mentio de remissione peccatorum. Deinde illa promissio, non tantùm sub Euangelio, sed etiam sub lege fuit, & ante legem, quomodo ergo nouæ legis Sacramentum vocant? Idem de pœnitentia dicere possumus: in lege & ante legem fuit pœnitentia, cur ergo sacramentum nouæ legis appellant?

16 Non concordant. Gratianus causa prima, quæstione prima, in capite Arianos, ad finem capitis, videtur negare pœnitentiã esse Sacramentum: rationem affert, quia sæpe repetitur. Ratio videtur inepta: nam sic actio Cœnæ Domini nõ esset Sacramentum, quia repetitur. Sed si diligentius expendas, videtur pœnitentiam priuatorum hominum cum illa solenni conferre, & videtur statuere illam tantùm Sacramentum esse, alteram non, quia illa non repetebatur. Sed mittamus eum, Certè Dionysius, qui creditur à quibusdam Ariopagita, nõ nisi tria agnoscit, Baptismum, Cœnam Domini, & Chrisma: extremã vnctionem videtur agnoscere: in eius Hierarchia, minister inducitur qui cadauer inungit. Gregorius tantùm tria agnoscere videtur, causa prima, quæstione prima, in Decret. in capite Multi. Baptismum, Cœnam Domini, & Chrisma. Bernardus vnum adiecit, lotionem pedum: dicit Sacramentum istud esse retinendum in Ecclesia, idq; in suo sermone de Cœna Domini. Sacrifici qui exorcizant salem, addunt vnum: *In nomine sanctæ Trinitatis efficiaris Sacramentum salutare ad fugandum dæmonem.* Sed quid tam multa quærimus? Ipsi qui ponunt septem Sacramenta, ordinem sacrum in septem distinguunt, scilicet Ostiarios, Lectores, Acoluthos, Exorcistas, Subdiaconos, Diaconos, Sacerdotes: alij episcopatum addiderũt, & officium psallendi. Ita nullus est certus numerus Sacramentorum. Non quærantur de nobis quòd numerum minuamus, de ipsis potius conqueri debemus, quòd numerum auxerunt.

Variæ opiniones de numero Sacramentorũ.

An pœnitentia sit uirtus.

17 Diuisa fuit pœnitentia, in illam quę esset Sacramentum, & illam quæ esset virtus, quæ pertineret ad iustitiam: diximus non esse Sacramentum, nunc videndum de altero membro, quòd non sit virtus. Non agnoscitur vt virtus quædam in Sacris literis, quę sit qualitas animi, & bona parte temporis sit ociosa. Excogitarunt eam, quia præceptum est Domini vt pœnitentiam agamus, non autem semper pœnitentiam agere possumus: virtutem ergo dixerunt esse in animo, quæ suo tempore faciat officium, Ista nõ Scripturis, non Patribus, non Canonibus probantur. Christus dicebat, *Pœnitentiam agite*: actio requiritur, non habitus quidam. Iobus dicebat, vitam hominis esse militiam super terram, non est habitus, sed actio. Bernardus aiebat, *Qui non progreditur in via Domini, & nõ proficit, is deficit.* Idem dicebat, *Cùm desinis velle fieri melior, tunc desinis esse bonus.* Vita sanctorum dicitur via quædam esse, semita, cursus: eundum est, non standum. Secunda Corinth. tertio scribitur, *Nos transformari in imaginem Christi, ex claritate in claritatem*: quia hoc difficile est, addit *tanquam à spiritu Domini.* Proinde illi qui meditantur quæ suæ sunt vocationis, pœnitentiam agere dicuntur, quia abstrahunt se à peccatis: quicquid agant interea, si mens sit pergere in vocatione sua, illos verè pœnitet. Sed aiunt, hoc videtur fieri non posse: in pœnitentia est dolor secundum deum: at nos quandoque gaudere cum gaudentibus debemus, illa simul fieri non possunt. Non pugnant hæc, quia habent diuersa obiecta: In Deo possumus gaude-

gaudere, in nobisipsis dolere, habemus luctum mistum cum gaudio, & contrà. Dicunt, oportet quandoque dormire, tunc actus nostri interrumpuntur. Et Aristoteles dicebat, Tempore quo dormimus, etiamsi simul fœlices, non distamus à miseris. Reuocemus in mentem dictum Pauli, *Qui comedit, Domino comedit, qui non comedit, Domino non comedit,* &c. Item *siue viuimus, siue moriamur, Domini sumus.* Sic dicere possumus, Qui dormit, Domino dormit. Et Paulus dicebat, *Siue editis, siue bibitis, siue aliud facitis, in gloriam dei facite.* Sic de somno possumus dicere: Paretur enim Domino, qui sic constituit naturam nostram, si hoc obseruamus, non peccamus. In summa, omnia opera sanctorum sunt pœnitentia, semper enim à malo receditur, quia sunt renouationes quædam, & nouæ obedientiæ dei ad parendum deo: & si non sint, debent esse. Et pro ista conuersione, semper sancti orant, *Erraui sicut ouis quæ periyt, quære seruum tuum: Remittas nobis debita nostra: Deus propitius esto mihi peccatori*: Et similia. Ista sunt vota sanctorum in omnibus actionibus suis, de perpetua inquam renouatione. Igitur virtus illa ociosa relinquatur Philosophis & Sophistis Theologis: nos verò nobis sentiamus præceptum, vt agamus pœnitentiam.

Actiones interrumpi.

18 Progrediamur nunc, & de partibus pœnitentiæ videamus. Illi suas fecerunt, Contritionem, Confessionem, Satisfactionem: quàm autem verè & bene, postea videbimus, & quæ sint veræ partes pœnitentiæ simul indicabimus. Aliqui dixerunt duas, Contritionẽ, & Fidem. Contritione, inquiunt, dolemus de peccatis multis præteritis, ibi quodammodo consternamur & pauemus. Fide autem amplectimur consolationem de remissione peccatorum: & hoc dicunt se facere docendi causa. Alij negant fidem esse partem pœnitentiæ. Sed qui contendunt partẽ esse, hanc præcipuè afferunt causam: quòd in pœnitentia maximè agatur de condonatione peccatorum: illa autem maximè constat fide. Itaque si non semper adhibuerimus fidem, non potest constare pœnitentia. Alij dicunt hoc nõ esse bonum argumentum: Pœnitentia sine fide est inutilis, ergo fides est pars pœnitentiæ: alioqui esset pars Cœnæ Domini & Baptismi, hoc nemo dixerit: cur ergo magis ponitur pars pœnitentiæ? Deinde aiunt, Sacræ literæ cùm meminerunt pœnitentiæ & fidei, tanquam de duabus rebus distinctis loquuntur. Christus dicit, Pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Paulus Actorum 20. dicebat, se prædicasse Ephesijs pœnitentiam, & fidem in Christum Iesum. Hæc duo ponebat tanquam distincta. Ego considerata vtraque parte dicerem, fidem non esse partem pœnitentiæ, sed esse coniunctam. Videmus in homine animum & corpus esse coniuncta, attamen corpus non est pars animæ, nec contrà, anima pars corporis: ita de fide & pœnitentia est dicendum. Idem videmus in Sole: ibi est figura corporis rotunda & globosa, & lux & splendor: tamen coniuncta cùm sint, neque figura est pars lucis, neque lux pars figuræ. Sic fides & pœnitentia coniuncta sunt in sanctis, non tamen vnum est pars alterius. Fides, Spes, Charitas, tres virtutes sunt semper coniunctæ: vna tamen istarum virtutum, non est pars alterius virtutis, sed sunt distinctæ. Quomodo igitur cõiungetur fides cum pœnitentia? Est tanquã illius principium, quemadmodum dixi, & oportet vt præluceat menti pœnitentis. Cùm autem mens amplexa fuerit bonitatem dei & remissionem peccatorum per Christum, tum sequitur renouatio, vt deponamus veterem vitam, & assumamus nouam. Fides ergò non est pars, sed inchoatio quędam pœnitentiæ: Pœnitentiæ verò consequens vt effectum adiunctum.

De partibus pœnitentiæ.

An fides sit pars pœnitentiæ.

Fides est coniuncta pœnitentiæ.

Fides iungitur pœnitentiæ.

19 Meo iudicio duæ erunt pœnitentię partes: Vna, recessus à malo: altera, accessus ad bonum. Et hoc rectè dicitur: Nam cùm pœnitentia constituta sit mutatio, & cùm omnis mutatio constet duobus terminis, à quo & ad quem, sequitur, etiam pœnitẽtiam hos terminos habere. Et certè lex ista est contrariorum, vt cùm amouetur vnum, succedat alterum. Amouetur prauitas, oportet vt succedat sanctitas. Et Sacræ literæ isto ordine recensent. Dicit Esaias cap. 1. *Lauamini, mundi estote, remouete malum manuum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere peruersè, discite benè facere.* Et in Psal. *Recede à malo, & fac bonum.* Paulus Apostolus de ijsdem testatur partibus, & semper vult vt abijciamus veterem hominem, & induamus nouum. *Renouamini* inquit, *& spiritu mentis vestræ, et induite nouum hominem, qui conditus est secundum deum in iustitia & sanctitate veritatis,* ad Ephes. 4. Fides ergò semp coniũcta est: alioq pœnitẽtia esset inutilis.

Veræ partes pœnitentiæ.

20 Nunc sunt excutiendæ illæ tres Papisticæ partes, Contritio, Cõfessio, & Satisfactio. Quod ad Cõtritionem attinet, ita tractari solet à Scholasticis, vt dicant, dolorem esse voluntate susceptum propter peccata. Et reuera si quis consideret hanc partem diligẽtius, videbit esse ipsam totam pœnitentiam, cuius initium est fides. Sed illi longè aliter agunt. Nomen videntur accepisse ex diuinis literis. In Psal. 51. legitur, *Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor contritum.* Psal. 147. *Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum.* Esaię 66. dicit deus, se respecturum esse super humilem, & contritum spiritum. Metaphoram esse agnoscunt, & dicunt hominem alienum à deo, rigidũ esse & obstinatum quodammodo in suo proposito: vt sequatur salus, oportere cor eius quodãmodo frangi, & hoc facere contritionem aiunt. Sed quia faciunt partem Sacramenti, adijciunt, oportere ibi propositum esse & confitendi & satisfaciendi. Quàm verè, posteà dicetur. Distinxerunt hîc inter Attritionem & contritionem, perstantes in eadem Metaphora. Quędam enim res durę ita franguntur, vt in minores partes terantur: quędam vt in puluerem redigantur. Perfectiorem hanc dixerunt Cõtritionem: alteram attritionem. August. in Psal. 146. hanc rem attingit. Ille inquit, dicitur cõteri, qui punit seipsum de culpa admissa, & iudicium seuerissimũ aduer

De contritione

Contritionis & attritionis discrimen.

sum se exercet. In quo autem consistat hæc contritio, declarat: cùm animaduertimus legem in membris nostris repugnantem legi dei, & captiuos adducentem nos in legem peccatorum, siue illi assentiamur, siue blandiamur: oportet clamare cum Apostolo, *infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* &c. Qui sic clamat, se quodammodo conterit. Et similitudinem accipit à medicis, quibus si membra offerãtur distorta & deprauata, illi vt emendent frangunt: iterũ quodammodo luxant, & faciunt nouum vulnus, vt distorta illa mẽbra corrigantur & sanentur. Nos inquit, sumus prauicordi, sumus torticordi, nihil ferè probare possumus, qđ deus probat. Mandata eius non placent nobis, de illo conquerimur. Ideò non est aliud remedium, quàm vt ista praua corda conterantur. Et nihil aliud significat vestra tusio pectorum, non quòd ossa peccauerint, sed vos: Deus alligat contritiones vestras. Cùm homines ita se habent, oportet vt flectant oculos ad verbum dei, & promissiones alligatas Sacramentis & obsignatas: ac tunc perfecta redditur sanitas. Hæc August. Hæc omnia eius dicta benè habent, sed Scholastici res inuertunt. Aliqui eorum dicunt, Contritionem esse actum charitatis, quo detestamur peccata propter deum. Sed dicere potius potuissent, motũ animi nostri esse ex fide, quo desideramus iustitiam, & detestamur peccata. Sed illi totũ volunt tribuere charitati, quasi iustificemur ex operib. aut meritis nostris. Volunt enim esse meritum quoddam, & dispositionem ad iustificationem siue condonationem peccatorum, quasi per ista mereantur homines iustificationem, & cõdonari sibi peccata. Et adeò distinguunt istam contritionem à iustificatione, vt Caietanus cardinalis dixerit: etiam cùm sufficiẽs fuerit ista contritio, & adfuerit auxilium dei speciale, attamen cõdonatio peccatorũ non illicò datur: expectat deus tempus, prout visum est ei. Et dum hæc dicit, aufert omnem certitudinem salutis & iustificationis. Facito enim aliquem contritum esse quantum potest, adhuc non est iustificatio & condonatio peccatorum. Scripturæ sanctæ secus nos docent: Ezechiel dicit, *Quacunq; hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatũ eius non recordabor amplius.* Sed hoc intelligendum est fide apprehendere: alioqui nihil ad rem facit ille gemitus.

Scholasticorũ sententia de contritione confutatur.

Dolere tantum propter pœnam attritio dicitur.

21 Aiunt, si quis vehementer doleat de peccato suo, sed tantummodo propter pœnam, quam sibi timet irrogandam, iste non est contritus, sed attritus. Ego hanc nec contritionem, nec attritionem dicerem, sed peccatum: quia non est ex fide. Nam si ex fide esset, in deũ dirigeretur: *Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.* Quid isti quærunt suis dispositionibus (nam sic appellant) nisi quod statuunt hominem puris suis naturalib. viribus & facultatibus, aliquid posse facere, qđ prouocet deum ad se iustificandum? Hoc alienissimum est à veritate: homines enim, vt sunt eorum vires obcæcatę, nihil possunt facere, nisi qđ prouocet deum ad indurandum nos & condemnandum. Sed dices, Eo statu prouocabimus ad peccandum, quia prædicamus pœnitentiam impijs. Infirma est ratio: Cùm prædicamus pœnitentiam nomine dei, illã requirimus ex fide, non ex naturalibus tantũ nudis & puris viribus. Pœnitentia sana probatur deo: illa verò quàm isti fingunt, nõ potest nisi inflare homines, & implere quadam fiducia sui admodum impia. De illis possumus dicere, qđ ignorantes iustitiã dei, &c. Fortasse aliqui eorum zelum dei habent: verùm non secundum scientiam. Si ergò accipiatur attritio, quæ non fit ex fide, dico & affirmo peccatum esse. Durum videtur: at multis testimonijs diuinarum literarum potest probari. Christus dicebat, Arborem malam, non posse facere fructum bonum. Malæ sunt arbores, cùm non habent fidem, nec sunt regenerati, ideoq; fructum bonum facere non possunt. Dicit idem, hominẽ ex thesauro bono proferre bona: ex malo, mala. Et, *Si oculus tuus tenebrosus fuerit, tenebræ quantæ erunt?* In ijs autem qui adhuc non sunt iustificati & regenerati, omnia tenebrosa sunt. Item, *Mundus me odit, quia testimonium perhibeo ei, quòd opera eius mala sint.* Qui extra Christum sunt, mundi sunt, & opera eorum mala. Paulus de seipso dicebat, *Scio quòd non habitet in me,* id est, *carne mea bonum. Quod natum est ex carne, caro est.* Illi cùm non sint renati, nihil superest, nisi vt dicantur caro. Et deus in Genesi inquit, *Non rixabitur spiritus meus cum homine, quia caro sunt.* 6. cap. *Figmentum cordis hominum, malum tantummodo est.* Et in 8. additur, *A pueritia & à prima ætate.* Et ad Roma. Sensum siue prudentiam carnis, inimicitias esse aduersus deum. Et ad Tim. dicuntur huiusmodi homines capti, teneri ad voluntatem Satanæ. In Epistola ad Romanos, dicuntur venundati sub peccatum. Ad Ephes. 2. tales homines describuntur, qui sint sine Christo, alieni à Repub. dei, sine spe in mundo, & sine deo, peregrini à testamentis promissionis. Et in eadem Epistola 4. cap. dicuntur ambulare isti in vanitate animi, in tenebris cordis, &c & tamẽ istas contritiones & attritiones eius generis volunt placere deo. Epistola ad Hebræos dicit, Impossibile esse absq; fide placere deo. Ad Ephes. Mortui in peccato dicimur: Quid mortui conferunt ad suam regenerationẽ, vt iterum viuant? Sunt filij iræ. Et, *Omne quod non est ex fide, peccatum est* vt apertissimè testatus est idẽ Apostolus. Hęc volo satis esse, ad ostendendũ istam attritionem peccatum esse.

Attritio hæc absq; fide est peccatum.

Scoti sententia de attritione.

22 Progreditur idem Scotus in 4. senten. dist. 14. quæst. 2. & dicit, quandoq; hominem ex puris naturalibus, addita tantùm cõmuni influentia dei, posse pœnitentiam agere suorum peccatorum, & detestari peccatum, considerãdo quatenus sit contra legem dei, quatenus impediat suam salutem, & quatenus infligit supplicium & pœnam æternę damnationis. Istam appellat Attritionem: cui si addatur gratia dei mouens, quę eliciat hunc actum, addit fieri contritionem, & haberi remissionem peccatorum & iustificationem. An autem statim, vel cum aliqua dilatione detur

Absurda huius sententiæ.

detur illa gratia, non consentiunt omnes. Et ita tota res incerta redditur, primùm quo ad tẽpus, quia nesciunt homines quando recipiẽdi sint in gratiã: deinde causa requisitæ diligẽtiæ, quia nesciunt, an verè sint contriti. Voluntq; hominem verè contritum odisse peccatum, supra omnem rem odiosam & detestabilem. Attritum faciunt odisse, sed non tanto excessu, non vltrà omnem rem odiosam & detestabilem. Et distinctionem ponunt inter hęc duo, non quidem ex vehementia doloris: Nam quandoque fieri potest, vt quis magis doleat de proprio peccato, quàm quòd deum offenderit. Sed distinctio est attendenda ex iustissima ratione. Propterea distinguunt, vt motus ille fiat per gratiã & propter deum, deinde, vt adsit propositum non peccandi, etiamsi offerantur omnia commoda mundi. Hoc non habet ille, qui dolet tantummodo pœnarum ergo. Nam si proponatur peccatum tantùm & auferatur pœna, remotis pœnis, deliget suas voluptates. Multa certè dicunt absurda: Nam ponunt charitatem ante iustificationem & remissionem peccatorum. Volens Christus ostendere mulierem peccatricem consecutam esse remissionem peccatorum, à consequentibus id facit. *Remissa sunt illi peccata, quia multum dilexit* Illi inuertũt & faciunt antecedentes. multum dilexit, idcirco condonata sunt illi peccata. Sed quidnam iudicant de Attritione illa, quam descripserunt, & fit, propter pœnas tantùm & naturæ impulsu? Aiũt bonam esse, quòd sit via ad iustificationem, modò absit illa exceptio actu qua dicunt: Nisi propositæ essent pœnæ, ego peccarem.

Nominalium sentẽtia de hac re.

23 Sunt & inter eos aliqui, qui Nominales dicuntur, qui senserunt non exigi necessariò in cõtritione, propositum non peccandi. Et dicere audent, talis propositi in Sacris literis non esse mẽtionem. Atqui nomẽ pœnitentiæ debuit eos monere: Nam quid est pœnitẽtia: nisi mutatio mentis, qua à malo ad bonum procedimus, quãtum patitur humana infirmitas? Et oportet vt ibi sit desiderium iustitiæ. Ezechiel ait, *Si pœnitentiam egerit iniquitatum suarum, & seruet mandata mea* Et Christus petebat ab illis quos sanauerat, ne amplius peccarent: Quare hallucinantur isti. Et ipsa detestatio peccati, non debet tantummodo respicere tempus præsens & præteritum, sed etiam futurum. Excludendi ergò sunt. Quidam eorum dicunt, fieri posse vt sit attritio ex viribus naturalibus, cum communi influentia dei, vt homo doleat se peccasse propter deum. Probant, quoniã si possum dolere me offendisse amicũ quendam, quare non licet etiam humanis actionibus id concedere, vt doleant naturaliter homines, quòd deum offenderint, cuius bonitatẽ in creatione & multis eius beneficijs potuerunt agnoscere? Quamobrem isti discrimen ponunt inter Contritionem & Attritionem, non ex obiecto, quod vnus pœnitentiam agat propter deum, & alter propter metum pœnæ: sed à causa efficienti, quòd tunc velint esse Contritionem, quando gratia dei eam elicit. Vnam desumunt à naturalibus facultatibus, alteram à gratia quæ præueniat. Quid igitur fieri volunt, cùm quispiam attritus est? Accedat ad Sacramentum pœnitentiæ, & tunc imperfectio illa attritionis tolletur, & placebit deo vi clauium, si tamen ille putauerit se contritum & adhibuerit omnem diligentiam, alioquin nihil ei prodesse poterit absolutio. Sed quorsum tam sunt subtiles? Qui dolet de peccatis, vix discernere aliquando potest, an propter deum, an propter pœnas faciat. Qui audit illa? quomodo cognoscet? ex attrito fit contritus, dicunt, vi clauium. Quando? si omnem diligentiam adhibeat. Quomodo hoc intelliget? imò nunquam adhibebit illam diligentiam, tanta est virium nostrarũ infirmitas. Quin & ipsi Nominales dicunt, qui omnem adhibuit diligentiam, accipiet condonationem peccatorum, etiam antequam eat ad cõfessionem: alioqui in desperationem adigi, si non habeat copiã sacrifici. Si dicerent contritionẽ ipsam esse pœnitentiam si ex fide oritur, rectè dicerẽt. Illas eorum attritiones quæ fiant humanis viribus, quæ non fuerunt aliud quàm pœnitentia Caini, Saulis, Iudæ, tantum abest vt probemus, vt dicamus nihil aliud esse, quàm dubitationem de remissione peccatorum. Promissiones dei irritas faciũt, àd opera nos vocant: Paulus verò, ad gratiam sine operibus. Qui sibi ista persuadere nõ potest, deum mẽdacem facit. Tertul. in lib. de Pœnitentia dicit, *Deum iurasse, & iuranti credendum esse, cui inn rato credere debeamus. Quia pœnitentia non interponitur vt precium vnde iustificationem emamus:* & vt diximus, cùm agitur de pœnitẽtia, illam intelligere debemus quã Christus in nobis excitat, qua scinduntur corda, nõ vestimẽta, vt Ioel dicit, quæ veros dolores habeat. Dubitant quidã an sancti in cœlis habeãt secum pœnitentiã: quia ibi nõ sunt lachrymæ, nõ dolores: In Apocal. dicitur deus, lachrymã abstergere ab oculis suorũ. Integra pœnitẽtia locũ in eis nõ habet, volũtate quidẽ detestantur peccata, nobis autem in hac vita cum dolore pœnitentia datur. Hæc de prima parte

Quid sentiendum de his attritionibus.

De cõfessione.

24 Adijciunt Confessionem: sed nomẽ æquiuocum est, oportet ergo in sua significata distribuere. Confiteri, est aliqua agnoscere beneficia dei & prædicare: sancti se mutuò hortantur ad hanc confessionem. Alia est confessio peccatorum, & ea quoque multiplex, vna ciuilis, qua rei coram iudicibus confitentur quæ admiserunt: hæc est opus iustitiæ. Iosue ad Acham dicebat, *Da gloriam deo* Est alia confessio, quæ fit in animo coram deo, cùm agnoscimus nos peccasse: ista valde est necessaria. Psal. 32. *Peccatum meum cognitum tibi feci: Confitebor iniustitiam meam aduersum me.* Psalm. 51. *Miserere mei deus, secundum magnam misericordiam tuam* Danielis 9. cap. *Peccauimus, iniquè egimus.* I. Ioan. I. *Si confiteamur peccata nostra, deus fidelis est vt remittat* In Ecclesia veteri Leuit. 16. cõfessionem istã coram Ecclesia in festo Purificationis, deus voluit fieri à Sacerdote: manum imponebat super hirco, & confitebatur peccata populi. Esdras & Nehemias tales faciebant cõfessiones

Confessio laudis.

Ciuilis.

Peccatorum coram deo.

pro populo. Nos dicimus, *Remitte nobis debita nostra:* confitemur nos debitores esse corã deo. Ista confessio comprehenditur in contritione: non enim possumus inuocare deũ, nisi nos miseros agnoscamus. Est alia confessio, quæ fit corã hominibus: vt cùm quis meminit se læsisse alterum, fatetur se peccasse, nimirùm ad illum placãdum: hoc nobis commendauit Seruator noster Matt. 5. Est etiam quędam confessio peccati enormis, & publici quod offenderit totam Ecclesiam: vt cum in hæresi prolapsi, publicè eam damnant. Confitentur aliqui sua peccata amicis, viris doctis, vt consilium & consolationem habeant.

Coram hominibus.

25 Est ad extremum cõfessio Papistica, de qua illi contendunt: vt necessarium sit ad salutem, omnia peccata recensere sacrifico, statuunt iuris diuini esse. Canonistæ ius dicunt, ab episcopis constitutum: aliqui media ratione putant se litem dirimere, vt peccata confiteri ministro ius diuinum sit: sed formam & tempus constitutione episcopali adiecta esse. Rationes audiamus quibus mouentur, vt statuant confessionem auricularẽ ius diuinum esse. Christus leprosos misit ad sacerdotes, vt iudicẽt de lepra: ergo qui lepra spirituali contaminati sunt, ire debent ad sacerdotes. De Lazaro excitato legitur, quòd fascijs ligatus fuerit, Christus iubet eũ soluere: sic qui excitantur à morte peccati, sunt soluẽdi. Qui ad Ioannẽ Baptistam veniebant, confitebantur peccata sua. Acto. 19. Ephesi erant multi qui credebant, illos non tantùm pœnituit, sed annũciarunt peccata sua: afferebãt libros superstitiosos. Iacobi 5. *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Dicũt, claues datas ministris, vt quicquid soluant sit solutum: sed quomodo soluere possunt, si scelera ignorant? Prouerbiorum 27. præcipitur, *Agnoscendo agnosces vultum pecoris tui:* sed quomodo nota erit facies pecoris pastori, nisi omnia eorum facta examinet? Postremò est in Ecclesia res non recens, diu viguit: non ergo credendum esse humanum inuentum. Hæ sunt propemodum firmiores eorum rationes, sed inualidæ sunt. Nam qui se opponunt, aiunt & verè: Istius auricularis confessionis deprehenduntur initia, quę omnino videntur humana esse. In Decretis in titulo de Remissione peccatorum & pœnitentia cap. Omnis vtriusq; sexus. lex fuit Innocentij III. quæ statuit, vt tam mares quàm fœminæ si venerint ad annos discretionis, confiteãtur omnia peccata sua, idq; vel semel in anno, & adijcit, Sacerdoti suo: deinde satisfactionem suscipiant, quòd si secus egerint, arceantur ab Ecclesia, denegetur eis sepultura. Deinde ostendunt ex Sozomeno lib. 6. cap. 16. initium fuisse ex constitutione episcoporum, præsertim Occidentaliũ, & adijciunt per Nectarium sublatam: hæc indicia sunt inuentionis humanę. Addunt nullum præceptum extare in Sacris literis. Nam condonatio peccatorum non est iudicium ministrorũ Ecclesiæ, sed tantùm exequutio beneficij dei. Facere suum officium possunt, sine agnitione singularium peccatorum istius aut illius: mãdatum habent peccatum remittendi, sed non cognoscendi. alioqui totum negotium salutis incertũ redderetur, nemo de plena confessione certus esset. Christus omne iudicium sibi datum dicit, cur ergo singularia facta iudicare volunt, vt constituant certos annos & pœnas pro singulis peccatis: pro peccato mortali septem annos. Tanti faciũt sua decreta, vt pro illis violatis, homines ab Ecclesia eijciant, & per consequens, ab æterna salute. Apud Esaiam dicit deus, *Ego sum, & non alius præter me, qui condono peccata.* Cùm ergo ista res adeò sit inuoluta, & tyrannis quædam, non est liberum eam vsurpare à talibus: putant enim quidam se nõ male facere, si se subijciant huiusmodi tyrannidi.

Papistica confessio.

An hæc confessio sit iuris diuini.

Confessionem hanc esse humanum inuentum.

Nihil de ea præceptum in Scripturis.

26 Quod attinet ad argumentum eorum de leprosis, dicimus infirmissimum esse: & mirum videtur quomodo hodie ad se non pertrahant externæ lepræ cognitionem, cùm veteres sacerdotes eam iussu dei exercuerint. At dicunt allegoriam esse, peccatum animi lepram dici. At argumentum allegoricum firmum non est: in allegorijs quisq; ludit vt sibi visum fuerit. Sed agnoscãt translatum sacerdotium in Christum, is nũc est noster pontifex, illi igitur confiteamur peccatũ. Ea fuit actio quędam ciuilis illorum temporum, non astringit nos ista ætate. Christus misit illos ad sacerdotes, quia tum tẽporis lex Mosaica vigebat: nolebat Christus male audire, quasi auferret eam suis miraculis. Multo minus efficiunt altero loco ex historia Lazari. Christus excitauit eũ à mortuis, iussit soluere fascias sepulchrales, quos? astantes: ergo confitendum esset alijs omnibus, non tantùm sacrificis. Christus excitat Lazarum, illi igitur confiteamur peccata. Solui voluit, ne fucum fieri putarent, voluit aperto vultu ipsum agnosci. Veniebant ad Ioannem Baptistam confitentes peccata sua: non mirũ, quia baptismus est externũ Symbolum pœnitentię, immerguntur homines & emergunt in baptismo, vetus homo deponitur, nouus assumitur. Confitebantur se peccasse, at publica fuit cõfessio non auricularis. Cùm sermo sit de confessione ante baptismum, quid ad auricularem cõfessionem? Papistæ enim non sentiunt confitendum esse ante baptismũ, impertinens igitur est locus. In Actis veniebant Ephesij, annuncibant facta sua, quomodo decepti essent à satana, attulerunt libros superstitiosos vt comburerentur. Testatio fuit publica: quid ad confessionẽ auricularẽ? Iacobus dicit, *Confitemini inuicẽ peccata, & orate pro vobis mutuo vt seruemini.* Duo voluit, primùm vt homines suas infirmitates effunderẽt in sinum alicuius viri boni, quo consolationem acciperent, cõsilium & auxilium precum. Deinde si quis læsisset alterum, mutuum sibi condonarẽt, agnoscentes suam infirmitatẽ non se iustificarẽt. Sic Christus docet Matth. quinto cap. si offendisset totã Ecclesiam, similiter erat faciendum. Si Iacobus de auriculari confessione loqueretur, sacrificos etiam laicis cõfiteri oporteret. De clauibus, *Quæ ligaueritis super terrã, erunt ligata etiã in cœlis:* possemus dicere, vt ipsi prius de clauibus illis conueniant, posteà

Confutãtur argumẽta aduersariorum.

posteà nobiscũ disputẽt. De clauibus enim quisque fingit quod vult: aliqui ponunt esse claues scientiæ, alij potestatis, alij iurisdictionis. Nobis verò aliud nõ sunt, q̃ prædicatio Euangelij, qua ministri promittunt resipiscẽtibus condonationem peccatorũ. Quid dicent qui fatentur plerosque ex ministris indoctos esse, qui rectè vti nesciãt clauibus? quid agẽt qui se ad eos conferũt, & dubitãt an benè vtãtur clauibus scientię? Prouerb. 17. *Agnoscendo agnoscas vultũ pecoris tui*, &c. Pręceptũ hoc est salubre, quod docet vt homines recta ratione œconomię curẽt sua bona, si deus dedit opes, non sinãt perire: vtãtur suis rebus, abstineant alienis. Et cùm hæc tẽporaria bona nobis cõcessa adeò fluxa sint, & corona, id est gloria operũ non semper duret, opus habet aliqua cura & diligẽtia. Illi ad sacrificos transferũt, vt cognoscant faciẽ gregis sui, hoc est, omnia facta eorum examinent per clancularias confessiones. Quomodo hæc obseruantur? Episcopi nullas ferè audiunt confessiones, relegant ad fratres Mendicantes: illi interea volunt esse pastores, & fruuntur opibus. Confessiones non audiunt, imò conducũt vilissimos homines pro frusto panis, vt illas audiãt: Male ergo interpretãtur. Deinde iuxta suam interpretationem non seruãt. Prouerb. 28. habetur, *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur in terra: qui aũt confitetur & recedit, is misericordiam consequetur.* Iuxta horum interpretationem, in veteri Testamento fuisset illa confessio: nam si ex illis locis probare volunt, oportuit fuisse. Loquitur aũt de confessione qua confitemur coram deo peccata, & veniam petimus: id illic promittitur.

Confessionis antiquitas refutatur.

27 Dicebant fuisse cõfessionis perpetuũ vsum in Ecclesia, inde concludebãt à Christo dimanasse: hoc falsum est. Antiquitùs species confessionis fuit in Ecclesia, sed hominũ facinorosorum erat exomologesis, nihil huc pertinebat. Potuissent episcopi sine illa pœnitẽtes recipere & admittere in Ecclesiã, tñ nõ faciebant propter præscriptas cautiones, ne fallerẽtur. Videbatur illis indignũ, vt qui tã crassè peccasset, reciperetur: verebãtur ne Ecclesia male audiret. Probat hoc prius commemorata historia Sozomeni, quam nunc melius explicabo. Dicit fuisse ex constitutione Episcoporum, præsertim Occidentaliũ & maximè Romanorũ: non quidem Nouatianorũ episcoporum, qui post baptismũ lapsis pœnitentiam non dabant. Continebat illa aũt vt vnus cõstitueretur in Ecclesia presbyter pœnitentialis. Isti verò dicũt, conferri hoc omnibus sacrificis, cùm inaugurantur ab episcopis. Vnicus ille audiebat accedentes, agnoscẽs peccata, orabat pro eis: certa tẽpora precum & ieiuniorum imponebat. Cæterùm, dum quædã matrona nobilis sub istis pœnitentialibus versaretur in Ecclesia Constantinopoli, constuprata est à Diacono. Illa res plebem vehementer commouit. Nectarius itaq; confessionem illam sustulit: habita graui deliberatione, putabat se hoc posse facere: omnes episcopi qui erant in illa Ecclesia consenserunt. Nectarius propter istã causam non habitus est hæreticus, nec depositus ab officio. Apparet igitur, eam non semper fuisse in Ecclesijs, nec ab omnibus receptã. Si Nectarius paruæ authoritatis videatur, qui tñ maximæ fuit, audiatur Chrysostomus successor eius, qui eius sentẽtiam etiã probauit. In Psal. 51. scribit hom. 2. Se non requirere, vt dicamus peccata cuipiam homini, sed deo in cordibus nostris. Et de incomprehensibili diuina essentia cõtra Anomæos, homilia 5. iubet vt confiteantur deo peccata sua: in Epist. ad Hebręos & ferè semper hoc repetit. Quòd si Nectarius confessionẽ sustulit propter stuprũ vnũ admissum, quod publicatũ fuit: quid fieri debet hodie, qñ fomentum est lenocinij? Sed ne videãtur soli Græci sapuisse, audiamus Latinorũ scripta. Leo Papa, quemadmodũ recitat Magister sentẽtiarum distinct. 17. & habetur de Pœnitentia in Decretis, distinct. 1. cap. Quamuis. cùm esset antiquitùs confessio illa publica, vidit rẽ esse periculosam: nã ait, *Multa sunt quæ nõ expedit sic publicè dici, nec homines facilè dicunt propter inimicos, ne exprobrẽt, & ne ad tribunalia rapiantur. Ideò illum improbabilẽ morem, publicam pœnitentiã remouet: satis sit vt accedant sacerdotem, qui oret pro illis, & clàm dicat.* Vides igitur eum clancularia instituere confessionẽ loco illius publicę. Ambrosius citatur in distinc. 1 de Pœnitẽt. cap. Petrus. & habetur lib. 10. cap. 22. super Luc. *Petrus*, inquit, *fleuit & doluit, quia errauit ut homo. Non inuenio quid dixerit, inuenio quod fleuerit. Ostẽdit remissionem peccatorũ habere non ex confessione externa.* Magist. Sentent. in 17. distinct. dicit Ambrosiũ dixisse, se non legisse, sed non ideo confici, Petrũ non confessum esse. At Ambrosius multum fidei & contritioni tribuere voluit. Addit Magister Sentẽt. fortasse tunc non erat instituta pœnitentia, & tamen iam dixerat Christus, se daturũ claues, &c. Si locus ille conficit necessitatem confessionis, iam erat instituta. Idẽ Magister Sentent. nec non decreta de Pœnitẽtia. distinct. 1. in cap. Porrò, in initio. Prosperum in lib. 2. cap. 7. de vita contemplatiua adducunt, qui rẽ faciat liberã. Ioannes ille glossator Decretorum ab initio 1. distinct. de Pœnitentia, ventilat quæstionem, an confessio ex iure diuino sit, an hominum inuentum. Et dicit Ecclesiasticam traditionem esse: Addit, Græcos non admisisse decretum huiusmodi. Scotus autem in eũ inuehit, & vult iuris diuini esse. De Græcis ait, incertum esse confiteantur nécne: si non faciant, degenerare vt in alijs.

Peccata deo cõfitenda.

28 Concluditur ergo, peccata deo ipsi dicẽda, non vt illum moneamus: nouit enim corda nostra, sed vt nosipsos cognoscamus, nostramq; videamus miseriã, qua animaduersa vehementius gratiã diuinam imploremus. Dicit Paulus, *Probet se homo*: non dicit, probetur ab alijs: *quòd si nos iudicaremus, non dijudicaremur.* Est & praxis quædam ex historijs colligenda & spectanda. Fuit monachatus à tẽpore quo cœperunt vexationes Ecclesię, admodũ in vsu: quod necessitas fecit in vsu, cœpit postea placere, vt pios se crederent, si in solitudinibus viuerent. Reperti sunt qui per septendecim, quindecim, viginti annos soli vixerunt,

Veteres monachi non potuerunt confiteri.

vt neminem viderint, vbi confitebantur illi peccata? Prima igitur Ecclesia non nouit illam confessionē clanculariam. Omnes adstringunt suo decreto, quid ergo facient cum homine muto? Confessiones ex scripto nō recipient. Dicēt, nutibus aget: intelligétne hoc sacrificus? quō circūstantias exquiret? Facito peregrina lingua aliquem loqui: dicent, aget per interpretem: quasi verò interpretibus etiam quis sua patefacere velit.

Nō omnia peccata nota sunt.

Cùm volunt peccata omnia hominem confiteri, inepti sunt: delicta enim quis intelligit? Ieremias, *Prauum est cor hominis & inscrutabile*: innumera latitant in corde. Aiunt, oportet facere quod in se est: at nunquam certus est, se requisitam adhibuisse diligentiam. Dicunt, aget de negligentia pœnitentiā, at qui sciet? Aut conijcient homines in desperationem, aut faciēt hypocritas, vt si credent se pręstitisse, credant quod non pręstiterūt. Quin potius doceant, vt agant coram deo vt ille publicanus Lucæ 18. cap. Nos scimus rationē remittēdi peccata. Eadem est ratio omnium hominum, non oportet alias formas cōfingere, agnoscamus nos peccasse.

Obiectiones quædam confutantur.

Christus dicebat, *Fides tua te saluum facit*: non requirit confessionem. Dicunt, homines per cōfessionem retineri à sceleribus: sed si magis pudeat nos corā sacrifico quā deo, non est probandum. Summus pudor, si nobis sit mica fidei, oritur ex cogitatione præsentiæ dei. Sunt multi qui contemnere sacrificum possunt. Verus pudor est, si deum admittimus in cor nostrum. Dicunt, oportet, audiatur confessio, quoniam est pręceptum dei ostendite, proferte, vbi est. Oportet, inquiūt, vt sit cōfessio, quia homines nō sunt certi de sua contritione. At de cōfessione tam dubij erūt, quàm de cōtritione: dubitationi vni mederi volunt per aliam. Nemo dicūt, potest iudicare de sua causa: hîc non est iudicium, quādo per verbū dei fit remissio: ministri tantùm exequutionem habent alieni beneficij. Deus non respondet, inquiunt, an velit remittere peccata, per sacerdotes oportet respondeat.

Casus reseruati.

Respondet per oracula sacrarū literarū. Addendum est aliud vitium: habent casus reseruatos, ita vt non posit quilibet à quolibet de quauis re absolui: Papa multa vult à se tractari, nō relaxari ab alijs 17. distinctione, capite Huic sedi. Episcopi multos casus sibi reseruarunt. Extrà, de Sententia excōmunicationis, capite Tua. Incendiariorum crimen reseruatur Papæ aut episcopis: ita homicidij. 23. quæst. 8. cap. Pessimā. & in capite Si membrū. Christus nihil sibi seruauit, iussit Apostolos pędicatione sua soluere. Sed apud illos omnia cōparata sunt ad quæstum.

Confessionis utilitas non tollitur.

Non tollimus vtilitatē quę ex confessione esse posset, quę fit homini docto & pio: nēpè vt homines cōsolationē habeant & instituantur, modò libera relinquatur. Vnde si cōfessio eiusmodi quę sit libera, nec adigat ad enumerationem peccatorum, alicubi retineatur, nō schisma propterea facimus, modò non constituant peculiarem cultum dei. Si quis commodum sibi prouenire putet, nō debet huiusmodi auxilium detrectare.

Vide in 1. Samuel. 3. u. 14. & 12 uer. 20.

De satisfactione.

29 Nunc missa illa parte, ad Satisfactionē veniamus. Multa de illa scribuntur & cōfinguntur, resecabo quantū possum & breuius agā. De vocabulo loquamur.

Satisfacere quid sit.

Satisfacere, apud bonos authores, est sese approbare cuipiam officijs. Cicero in prima epistola familiari, *Ego omni officio ac potius pietate erga te, cæteris satisfacio omnibus, mihi ipse nunquā satisfacio.* Asconius dicebat, Satisfacio, est tantum facio, quantū satis est irato ad vindictā.

Scholasticorū sententia.

Sed Scholastici, de quibus præsertim agimus, aliter loquuti sunt de Satisfactione. Magister sentētiarum distinct. 15. ex Augustino satisfacere ait, esse præcidere causas criminū & peccatorum, & suggestionibus earum aditū non amplius indulgere. Alij dixerunt, esse recompensationē illatæ iniuriæ, ad iustā æqualitatem, quando tantum repēdimus, quantū abstulimus de re aliena. Et volunt vt homines quibusdā operibus tantum rependant, quantū eos pro peccato pati oportuit.

Argumenta aduersariorū.

Dumq; volunt satisfactionem eius generis instituere, primùm assumunt condonari quidem culpam hominibus, pœnam etiā quo ad æternitatē, sed tamē superesse aliqua ferenda illis, vt deo satisfaciant. Imò aiunt propterea institutam cōfessionem, quo sacrifici intelligant, quid reponere deo debeant, rationesq; adducunt, Deum quidē magna misericordia ignoscere peccatis hominū, at non absq; iustitia. Ac quanquam Christus morte sua rependerit, Christi tamen satisfactionem locum habere deum nolle, nisi quo ad eos qui cooperentur morti Christi: hoc est, qui quibusdam actionibus pro peccatis vnà cum Christo satisfacere velint. Testimonia eiusmodi producūt: In Deuteronomio, Iuxta delicti modum, fit etiam modus plagarum. Apocalypsis, *Quantum se glorificauit, & quantum fuit in delicijs, tantum date tormenti.* Ioannes, *Facite fructus pœnitentiæ* Rom. 6. cap. Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete ea seruire iustitiæ. Et maximè confirmari suam sententiam putant verbis Christi, *Quicquid ligaueritis in terris, ligatum etiam erit in cœlis*, &c. Solutionem enim non modò quo ad peccata, sed etiam quo ad pœnas intelligunt. Hanc autem distributionem pœnarum, mandatam volunt sacerdotibus, vt quicquid statuerint claue non errante, firmum habeant.

Remissa culpa manere pœnā.

30 Pœnā adhuc ferendam manere, remissa culpa, confirmant exemplo Dauidis, qui bis peccauit, remissa ei est culpa, superfuerunt tn̄ pœnæ ferendæ. Nec dubium Moysi fuisse condonatum peccatum, mansit attamē pœna, vt periret antequā ingrederetur terrā Chanaan.

Qui persoluant istas pœnas.

Posteà litigant inter se, an istæ pœnæ sic impositæ post confessionē reddi debeant deo ab innocentibus, vel etiam persolui posint à residuis. Scotus affirmat, Quia inquit, pœnæ tantum istæ sunt & res temporariæ, siue à digno siue indigno fiāt, nō refert, modò fiant, satis est. Alij negant & dicunt, nulla opera deo satisfacere posse, nisi grata sint: opera verò eorū qui sunt in peccatis, non placent deo: ergo nō satisfaciunt. Relinquunt rem in medio:

in

Satisfactio Christi & nostra quid differant.

in summa tamen consentiunt, hominẽ posse deo satisfacere pro peccatis. Distinguunt satisfactionem Christi à nostra: tribuunt illi maiorem perfectionem, fuit enim dicunt, deus & homo, & erat vnum suppositũ, & ibi diuinitas operabatur per humanitatem. Homines verò nõ tam plenè, tamen satisfaciunt ex gratia sibi collata. Concludunt actiones hominũ absolutorum mereri de condigno, vt auferantur pœnæ quæ ferẽdæ fuissent. Christum dicunt pro culpa satisfecisse, satisfactiões pro pœnis residuis valere. Si rogas, qui potestis satisfacere, cùm iam actiones vestrę oẽs sint obligatæ Christo? Respondẽt, deum potuisse hominem obstringere, vt omia facta debita essent: tamen noluisse, sed pro sua bonitate multa libera reliquisse. Nec intelligunt ij, cum deus mãdauit, vt eum ex tota anima, ex toto corde, & ex omnibus virib. diligamus, nihil amplius nobis liberum relinqui. Progrediuntur vlterius & aiunt, etiã in illis actionibus mãdatis diuina lege, possumus deo satisfacere pro pœnis: Quia præcepit quidẽ illas actiones, at nos Domini sumus actionũ, cùm libera voluntate faciamus, libera actione deo satisfacimus. Nec pro nobis tãtùm, dicunt, sed pro alijs etiã satisfacere possumus, vt in rebus ciuilibus, vnus pro alio potest soluere. Et quò videantur suã sententiam Scripturis colorare, afferunt locũ ad Colossenses: *Gaudeo super afflictionibus meis pro vobis, & suppleo quod deerat afflictionũ Christi in carne mea pro corpore ipsius, quod est Ecclesia.* Inquiunt, Paulus homo erat & suis passionibus dicit, se implere quod deerat. Addũt, Christi passioni non dicimus quicquam defuisse, sed quia membra Christi sumus, bona quæ facimus Christi dicuntur. Hinc ortũ indulgentiæ habuerunt, dicunt Papã dispensatorẽ esse passionum Christi, & sanguinis martyrũ ac laborũ aliorum sanctorum. Magnum verò inde quæstum faciũt: eò enim res perducta est, vt cõmunicent alijs etiã opera sua, qui sunt in eorum societate: imò dicunt fieri posse, vt quis prius pro alio, quàm pro seipso satisfaciat. At Paulus dicebat se supplere quæ deessent passioni Christi, quòd oportebat eam prędicari gẽtibus, hoc Christus per seipsum non fecit, erat minister Circũcisionis: hoc autẽ nõ potuit fieri sine afflictionibus, & Paulus istis non tristabatur, sed dicit se gaudere. Dicunt attamen posse fieri quandoq;, vt non requiratur satisfactio pro istis pœnis, verùm liberè condonentur, nempe in Baptismo. Quia videbant veterem Ecclesiam venientibus ad Baptismũ, non imponere confessionem publicam, fabricati sunt rationem: Quia inquiunt, in Baptismo, mors Christi operatur per se, citra nostrum arbitrium, non aũt in pœnitentia. Miror eos hęc audere proferre, quasi venientes ad Baptismum non vltrò veniant, & fidem suam volentes profiteantur. Dicunt non opus ibi esse dispositionibus, satis esse ne obex ponatur, hoc est, ne peccatum actu nobis placeat. Altero casu aiũt cõdonari, cùm quis præuenitur martyrio. Opera verò satisfactionis permulta faciunt, sed reuocãt ad tria, ieiunium, preces, eleemosynam. Adhibẽt interdum humicubationes, peregrinationes. Et ne videãtur absque Scripturis agere, adducunt locum ex Daniele, *Eleemosynis redime peccata tua.* Ex Luca, *Date eleemosynam & omnia munda erunt vobis.* Ioelis 2. *Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, in fletu & planctu.* Multa exempla precum adducunt, quibus vsi sunt Prophetæ.

Actiones nostra obligata Christo.

Indulgentia.

Pœnas quandoq; condonari absq; satisfactione.

Opera satisfactionis.

Cõfutatio aduersariorum.

31 Audita iam eorum sententia, contra eos agendum est: Primùm statuendum nobis est, post iustificationem, non auferri ab hominibus prauam concupiscentiam, vitiũ naturæ & contaminationẽ, qua impediuntur homines vt opera plena non faciant. Paulus sentire se dicit aliam legẽ in membris suis. Ad Galatas ita pugnat caro aduersus spiritũ, vt nõ quæ vultis ea faciatis. Cùm igitur absoluta opera non edamus, quomodo satisfacient deo? Christus dicit, *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata:* at perfectè seruanda sunt, sin minus, ex merito istorum operũ vitam habere non possumus. Considerent præterea, si quid boni faciunt, non ex se facere, sed ex dei gratia, non ergo satisfacimus ex nostro. Si deus vellet cũ hominibus agere rigore suæ iustitię, certe si omnes sanctos qui sunt in cœlis deturbaret, nullam iniuriã eis faceret: sed non potest, quia obligauit se sua promissione. Dauid dicebat, Deũ nos coronare in misericordia & cõmiserationibus, non in satisfactionibus. *Non iustificabitur* dicit idem, *in conspectu tuo vllus viuens* Fingamus deũ sedere pro tribunali, accedat quispiam ex iustitiarijs: dicet ei deus, Quid affers quod tibi non dederim? Lucæ 17. *Cùm feceritis hæc omnia, dicite, Serui inutiles sumus, quæ debuimus, fecimus:* eramus obstricti legibus. Etiam Aristot. id vidit: dicit enim, Parentibus & dijs, æqua compensare nõ possumus. Paulus ad Rom. dicit 8. cap. *Non sunt condignæ passiões huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis:* isti tamẽ iactant interim meritum de cõdigno. Sed cùm dicimus satisfacere, inquiunt, Satis, nõ perfectam satisfactionẽ innuit, sed aliquam portionẽ quam possumus. Sed quid dicunt? nihil: nam quod damus, non est nostrũ: nihil possumus nisi per gratiam facere. Deinde cadit eorum definitio, recõpensationem esse secundum ęqualitatem: est relatio in hac, non tantum vires nostræ spectandæ sunt, sed res quæ cõpensatur. Deinde, si volunt satisfactiones esse pro pœnis, librare satisfactiones oportet, vt habeãt ad pœnas proportionem. Quis autem consiliarius fuit deo, vt sciat quantum punire vnumquodq; peccatum velit? Quid requisiuit Christus à latrone? Quid mulierculæ peccatrici pœnarum imposuit? Adulteræ dicebat, *Vade, noli amplius peccare.* Si Christus ita se gessit, quid illi confingunt nouos modos?

Concupiscentia manet in iustificatis.

Ex Dei gratia bona facimus.

Obiectio.

32 Sed Ecclesia inquiunt, antiquitùs satisfactiones habuit: Patres de illis agunt. Nẽ inficior: sed quales fuerũt? Significationes verę pœnitentiæ, nolebãt antiquitùs enormes peccatores statim recipere, volebant vt Ecclesia bene audiret. Sed hodie istud genus satisfactionũ est abolitũ, nec ipsi Papistę retinẽt: Imò in suis satisfactionibus

Quales Ecclesia vetus satisfactiones habuerit.

bus ordinem vetustũ inuerterunt. Olim priusquã absoluerentur, satisfactiones istæ requirebãtur. At isti prius absoluũt & recipiũt peccatorẽ, posteà volunt vt faciat nescio quæ. Talis fuit ordo antiquitùs in Ecclesia: qui pœnitentes erant, manebãt seorsim, audiebãt conciones, intereant precibus, sed in gradu pœnitentiũ: cùm veniretur ad sacramentorũ administrationẽ abibant, sed hæc obsoleta sunt. Paulus 2. Cor. 7. cap. dicit, *Ecce istud ipsum, quod secundũ deum contristati fuistis, quantam in vobis genuit solicitudinem, imò satisfactionem, &c.* Gręcè est ἀπολογία excusatio: quod Corinthij correpti à Paulo satisfecerint ei, id est, excusarint & approbarint se ei istis actionibus: nam eiecerunt incestũ. Instant & aiunt, opera pœnitentiũ dici à Patribus satisfacere etiã deo, non tantùm Ecclesiæ quã offenderunt famosi. Videndum est quomodo hoc intellexerint: Certè Patres nõ putarunt istis actionibus pœnitentiũ, homines accipere condonationẽ peccatorũ, sciebant hoc vni Christo deberi: sed intellexerunt homines dum sic ex fide operantur, sese approbare prout possunt deo. Cùm veniã petunt peccatorũ præteritorũ, quodãmodo se purgare & satisfacere. Cùm quis læsit quempiã, satisfacere solet ei dolendo, interponendo preces, & offerẽdo sua obsequia: læsus dicit, iam mihi satisfactũ est, quamuis iniuriæ illatæ recõpensatio facta non sit. Nos verò si agendum sit de vera satisfactione, illã tantùm Christo tribuimus: *ille est propitiatio pro peccatis nostris, nec nostris tantùm, sed totius mundi.* Quomodo autem ille satisfecerit Patri: in pauca contraham. Putarunt aliqui mortem Christi & obedientiam illam, qua est humanæ naturæ, finitæ esse dignitatis, nec satisfecisse Patri, nisi quatenus acceptã habuit: non volunt concedere si res consideretur per se, fuisse rem æquiualentem: addunt etiam, deum potuisse alijs modis agere, sed eum hunc acceptasse. Altera via est, quæ mihi videtur longè melior, obedientiã Christi & mortẽ eius, considerandam esse, non penes naturam humanam tantùm, quia actiones sunt, vt loquũtur, suppositorum, personarum, indiuiduorum. Christi persona, etsi duas naturas habet, vna tamen est: ideò actiones illę sunt filij dei, nec consideranda seorsum natura humana, naturã diuinã operatã dicamus per humanã. Si actiones illæ verè merebantur remissionem peccatorum, & erant cõdignæ ac æquiualẽtes. Sed erãt debitæ, inquiũt, creatura enim erat Christus, & debebat omnia opera sua. At ipse erat deus & Patri consubstantialis, habuit plenitudinẽ gratiæ, sed non emẽdicatã. Satisfecit ergo, & non tãtùm culpã, sed pœnas etiam sustulit. Si pij affligũtur, fit alia de causa, quemadmodum audiemus. Non ergo alias satisfactiones quærere debemus: hæc datur gratis. Esaias. *Sine argento, inquit, redimemini.*

Locus Pauli. 2. Cor. 7.

Quomodo opera pœnitẽtium deo satisfaciãt.

Quomodo Christus Patri satisfecerit.

33 Dicunt, Deus tamen operibus nostris multa promisit. Esaias, *Frange esurienti panẽ, & dabit deus tibi requiem, &c.* Deus agit cum homine more humano, cùm volumus aliquẽ inuitare ad bene agendum, præmia proponimus. Affertur exemplũ, Pater vult filio gratis dare vestem, tamen vt eum ad discendum inuitet: Dabo tibi vestem inquit, si hęc vel illa, memoriter recitare possis. Sic deus agit, cùm gratis largitur, & opera non sint causæ præmiorũ, aut dignitate cum eis conferri possint: non tamen negamus homines bene viuẽdo, mitigare cruces huius mũdi, quia deo placet illa obedientia. Paulus dicebat, *Si nos iudicaremus, non vtiq; iudicaremur.* Iudicare seipsum, non est aliud quã dolere de peccatis admissis, sentętè viuere, mutare vitam. Adhibentur lachrymę, gemitus, quia sunt effecta veri doloris. Vt ostendant istis operibus multũ deberi, afferũt loca Scripturæ: *Date eleemosynam, & omnia munda erunt vobis.* Multa hac sententia, vt Augustinus de Ciuitate dei, & in Enchiridio ad Laurẽtium dicit, abusi sunt, vt putarint si iacerent in sordibus peccatorum, seruãdos tñ, modò eleemosynas dedissent. Christus arguebat Scribas & Pharisæos, quòd immũdi essent, & exterius splendorẽ bonorũ operum retinerent: & dicit eos non rectè agere, nam catinũ & calicẽ in mensa, prius intus, deinde foris, munda esse debere. Hortatur eos ad interiorem munditiẽ: cùm homines repurgati sunt intus, exterius officia charitatis exequuntur, quæ sub nomine eleemosynæ Christus cõprehendit, & tũc omnia sunt mũda. In Daniele dicitur, *Redime peccata tua eleemosynis.* Esaias cùm dixisset, *Lauamini, mũdi estote:* adijcit, *Tunc contẽdite mecũ in iudicio. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, albescent vt nix.* Respondemus, bona opera non exigi à deo nudè, vt sunt externa facta, sed cum fide vera: tunc si cum fide præstita fuerint, non est mirũ si promissio quędã fiat illis, quæ tantũ fide apprehẽditur. Quia in illis actionibus, vt ait Augustinus, radicẽ spectare debemus: Vel peccata, pœnas pro peccatis interpretari possumus, quas deus in hac vita irrogat, illæ mitigantur. Reuera ista bona opera piorum, habent rationẽ precum. Qui exorare aliquid volunt, mutant vestẽ, interponunt lachrymas, & cũ hæc fiant in fide, à deo audiuntur: non quòd tanta operum sit dignitas, vt hæc vel illa mereãtur. Cyprianus libro primo, epistola tertia ait, de lapsis qui inter pœnitentes continebantur, volebant pacem sibi statim dari: *Hoc faciunt, ne Christus exoretur precibus & satisfactionibus.* Testatur ergo satisfactiones ad preces pertinere, non pœnarum recõpensationes esse. Idem Cyprianus contra Demetrianũ, *Cùm hinc, inquit, discessum fuerit, nullus erit pœnitentiæ locus, aut satisfactioni.* Cur hoc loco nõ attendunt Papistæ suum euerti Purgatorium? & sanè satisfactiones Scholasticæ, purgatorium & indulgentias pessima monstra pepererunt. Affirmant satisfactiones à verbo dei pendere, præceptas esse, sunt igitur debitæ, quomodo postea cõstare volunt operibus supererogationis liberis? Secum igitur pugnant. Item cùm statuunt eum qui confessus est peccata sua, & testatur sibi displicere, nolle tamen suscipere satisfactionẽ, absoluendum esse, & remittendum ad Purgatorij pœnas hoc aduersatur Patribus, non enim eum absoluissent. Absoluunt præterea impœnitentem,

Cur deus operibus nostris multa promittat.

Responsio ad quædam loca Scripturarum.

Opera pœnitẽtiæ habent rationem precum.

Aduersariĩ sibijpsi & Patribus aduersantur.

tem, nam quia satisfactiones suscipere non vult, non agit pœnitentiam: satisfactionem enim tertiam eius partem cõstituunt. Breuiter, vehementer secum pugnant.

An remissa culpa pœna retineatur.

34 Sed fundamentũ eorum est, remitti culpam, pœnam retineri. Respõdemus, quòd castigẽtur homines in hac vita, nõ negandum pij etiã affli-ctionibus inuoluuntur: sed deus cõdonauit culpam, condonauit & pœnam. Si paternè vult nos corripere, non est pœna: nam pœna ab irato infligitur. Vult his ostendere, quantum ei peccata displiceãt: vult illos instigare vt doleant, alios vult deterrere, & exercere suos. Sunt etiam testimonia immortalitatis animarum. Nec semper deus post iustificationẽ homines affligit, sed quãdoq;. Deinde situm est in manu eius ista temperare, lenire, aggrauare, non est hoc in manibus sacerdotũ. Proinde si per satisfactiones intelligerent sanctam vitam, preces, eo quòd essent approbationes & fructus pœnitentiæ, nullum verbum commutaremus: sed quia pœnarũ æquales compensationes dicũt, cõcedere nõ possumus. De Christo habemus apud Esaiã, quòd deus omnia peccata nostra in ipsum posuerit, quòd lãguores nostros tulerit. Oseas, *Ero mors tua, ó mors!* Sustulit mortẽ igitur, & satellites eius. Satisfactionis ergo proprietas cùm Christo tribui debeat, non trãsferenda est in creaturas & opera hominum. Durant quidẽ mortificationes corporis, sed satisfactiones non sunt. Nec ferri debet vt dispensentur à sacrificis, non enim habẽt ius. Dicunt se clauẽ non errantem habere, qñ non errabit ista clauis? Si deus hoc eis præcepit, vt imponerent pœnas, constanter retinere debebant. At inuenerunt indulgentias, quæ condonãt multa de istis pœnis, & pœnitentiæ iniunctę imminuuntur. Si fuisset Purgatorium, eorum erat monere ne peccarent, ne inciderẽt in illas pœnas: si peccassent, vt forti animo propter Christum illa tormenta vellent ferre, quæ deus voluisset. Sed hoc pacto duas Redemptiones habemus, Christus à culpa redemit, homines à pœnis redimunt. Ieiunia nõ imponunt vt caro frænetur, preces nõ vt aliquid impetretur à deo, eleemosynas non vt iuuentur proximi, sed tantùm vt recõpensatio fiat pœnarum. Dicunt, habent testimonia quòd sint bonæ actiones, sed nõ cum istis formulis, & numeris, ac peregrinationibus, nec ad id vt recompẽsent pœnas. Est admirandus ille locus in Decretalibus de Pœnitentia & Remissione peccatorum cap. Cùm ex eo. ex concilio Lateranensi, sub Innocentio III. Nam ponunt indulgentias, & volunt valere pro remissione peccatorum, deinde ad imminuendas iniunctas satisfactiones. Hoc negare cœperunt Papistæ, qui scripserunt cõtra D. Lutherum. Dicunt, neminẽ dixisse, Indulgentias pro peccatis satisfacere, sed pro pœnis tantùm: Ibi astringendi sunt, Dicitis, neminẽ dixisse, & Innocentius hoc dicit in ipsa formula. Tandem suis satisfactionibus aliud nõ agunt, quàm quod Euangelium & dignitatẽ Christi obscurãt: quin & legem deformant. Ponunt aliqua opera

Christo propriè tribuitur satisfactio.

Sacrifici nõ habent dispensandi potestatem.

Dicunt indulgentias valere pro remissione peccatorum.

Satisfactiones legem & euangelium obscurant.

libera, indebita, supererogationis, quasi lex non oẽs motus hominum astringat. Nos autem in ista mala non incidimus: etsi ponimus leniri cruces, nõ ponimus fieri ex operibus indebitis, sed inchoata obedientia quæ placet deo. Quę dicũt, sunt laquei conscientiarum, traditiones hominum, non cultus ἐθελοθρησκεία. Nos minimè negamus sanctos iam iustificatos carnem coercere, sed id non fit impositione hominum, quisq; facit prout sentit opus esse. Paulus, *Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.* Clamant nos ocio aperire fenestram, ipsi potius id faciunt: nam vera fides & pœnitentia nunquam sunt ociosæ. Satisfactionẽ si accipiamus pro sancta vita, dicimus alteram esse partem pœnitentiæ.

Responsio ad argumenta aduersariorum.

35 Restat vt argumentis aduersariorum respondeamus. Quod dicunt, Deum ita condonare culpam, vt tamen velit aliquas infligere pœnas, falsum est. Deus per Christum condonat culpã, & pœnam aufert: Id testatur Scriptura, *Quacunq; hora ingemuerit peccator, peccatorum eius amplius non recordabor:* sed si quis vult punire, recordatur eorum. Ezech. *Si pœnituerit eos, pœnitebit etiam me mali quod cõstitueram eis inferre:* loquitur de malo pœnæ. Oseas, *Ero mors tua, ó mors!* Si quandoq; posteà conuersi vexantur, propriè non sunt pœnæ. Dicebant cõfessionem ad id inuentam, vt sacerdotes librare pœnas possent. Falsum est: facta sunt hæc vt satisfieret Ecclesiæ, testarentur se verè pœnitere. Auricularis confessio data est, vt consolationẽ acciperent, institutionem, auxilium precum, & similia. Mortem Christi dicunt, quo ad dignitatẽ satisfecisse pro omnibus, sed tamen deum voluisse mortem efficaciam non habere, nisi quo ad eos qui suis pœnitentijs morti Christi cooperantur. Et quia membra eius sumus, bona nostra opera eius esse dicũtur. Sed si eius sunt, nostra nõ sunt, oportet qui verè satisfaciunt, de suo satisfaciant. 1. Tim. 2. de Christo dicitur, *qui dedit seipsum Redemptionem pro omnibus.* nõ dicit pro collaborantibus. Ad Ephes. 1. Colos. 1. *In quo scilicet Christo habemus Redemptionem* 1. Cor. 1. de Christo agitur, *Qui factus sit pro nobis sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio.* Afferebant locum ex Deuteronomio, *Iuxta delicti modum, sit etiam modus plagarum.* Ciuilis ea est ratio: iubebat vt cùm quis cædendus esset, quadraginta ictus pateretur: infra potuerunt inferre pro delicti modo. Sed si volunt pręcepta ciuilia retinere in confessione, cur non etiã statuũt vt cùm quis furatus fuerit bouem, quinq; reddat: si ouem vnam, quatuor? Miror ex Apocalypsi protulisse locum, *Quantum se glorificauit, quantum fuit in delitijs, tantum det tormenti.* Hæc in eorum caput recidunt: ibi agitur de meretrice cum qua fornicati sunt principes: quantum in delitijs fuit tantum tormẽtorum accipiet, nõ arbitrio sacrificorũ, sed iudicio dei. *Facite fructus pœnitentiæ:* amplectimur hanc sententiam, dicimus præceptum esse Domini, nos ponimus fructus pœnitentię. Minus valet illud, *Sicut exhibuistis membra vestra arma immũditiæ & iniquitati, &c.* Ista sunt officia vitæ nostræ: hæc facere debemus absoluti per Christũ: si præcepta sunt,

BBb

non sunt opera supererogationis. Dicunt, com- A missam sacerdotibus dispensationem: sed Scripturas ostendere non possunt. Proferūt, *Quicquid ligaueritis in terris*, &c. Semper habēt suam clauem errantem, quia claues sunt adulterinæ, fabrefactæ traditionibus: quid ipsi sciunt, quota pars sit retinenda?

De pœnitentia Achabi.

36 Qui volūt pœnitentiā valere, etsi satisfactio non accedat, obijciunt pœnitentiā Achabi, qui adhuc in peccato erat: odium contra Prophetas nondum deposuerat, vineam Nabothi adhuc re- B tinebat, tñ aiunt illam pœnitentiam deo placuisse. Augustinus in Sermone de Tēpore dicit, temporariam tantùm fuisse, & idcirco quoquo modo placuisse: interpretatur hæc verba, *Humiliatus est coram me*, id est, mei causa. Alij putant non fuisse temporariam, sed hypocriticam, quam extorserit tantum metus: minatus ei erat Helias, quē sciebat non vanū esse. Qualicunq; ergo fide non iustificante, sed collecta ex experientia, horruit. Deus aliq̄d dedit illi pœnitētiæ, vt disciplinę ex- C ternæ: quemadmodum hypocritis dat, vt ad tempus magni fiant. Deus potuit illum ordinem rerum, vt hæc vel illa sequantur; non tamen placēt deo. Quid concessit Dominus Achabo? parum: distulit aliquantulum supplicium, sed tādem occisus est, & canes linxerūt sanguinem eius. Nec

9 verum est quod dicebant, Deum posse omnia facta nostra sibi obstringere, sed noluisse: Imò omnia nostra sibi obstrinxit, dicēs, Diliges me ex toto corde, & ex tota anima, & ex omnibus viribus D tuis. Dicebāt etiam, Debitis operibus possumus satisfacere, sumus enim domini nostrarū actio-

10 num. Magna est arrogantia, quod actionum pręsertim bonarum se dominos faciunt: *Non est volentis neq; currētis, sed miserentis dei.* Facito nos dominos esse nostrarum actionum, nónne lex exigit, vt

11 spontè ista fiant? Non pro seipso tantùm aiebāt, sed pro alijs etiam potest quis satisfacere: At si non possunt pro seipsis, minus pro alijs. Addo neminem esse in mundo quo ad forum dei, qui E habeat hoc ius vt pœnas remittat: potest quidem precibus alium iuuare.

Quid mali sequatur ex adversariorum doctrina de pœnitentia.

37 Si partes pœnitentiæ istorū expendamus, videbimus omnia incerta esse. Volūt homines perpetuò dubitare an sint cōtriti. Incerta est confessio, nunquā quis scire potest se omnia cōfessum. Incertæ sunt satisfactiones, quia oportet in gratia fieri: at de gratia dubitant. Indulgentiæ incertę sunt, nam contritis & confessis eas concedūt: illa aūt dubia sunt. Si quis videre velit quàm in- F certæ sint, legat textū & glossam Extrà de Pœnitentia & Remiss. peccatorum. cap. Quod autem. Quinq; aut sex opiniones recenset, quæ conantur explicare, quò valeant indulgentię aut nō. & vna earum est minus probabilis quàm altera, & semper posterior est deterior. Istæ cùm sint tam incertæ, nullū sunt donum: donū enim dubium, nullum donū est. Suis indulgentijs corrumpunt bona opera: nā eleemosynis auferūt suum finē, gloriam dei. Dicūt dari, vt tollātur pœnæ. Indul- G gentias dicunt pias fraudes esse, quibus allicientur homines ad bene agendum: Mirum est eos clamare in nos, quòd aperiamus fenestras peccatis. cùm ipsi portas ad nequitiā patefaciāt. Cùm homines sciunt se indulgentias habere posse, liberius peccāt: Licētia, oēs deteriores efficimur. Quid verò sunt indulgentiæ, nisi licētiæ ad peccandum? Deinde intolerabilem ἀχρηματίαν habent: qui nō est diues, excidit ab indulgētijs. Remittunt indulgētijs iniunctas pœnitētias, at relaxari nō debebant sed inculcari eleemosynę, ieiunia, preces, &c. Cùm fuerint ista opera pœnitentiū in Ecclesia, pertinebāt ad quandā externā politiā, illi confuderūt cum spiritualibus. Nō erant illa de substātia Euāgelij, nec necessariū est vt hodie reuocētur. Responsum est argumentis eorū.

Adhortatio ad ueram pœnitentiam, ut ad eam perueniamus.

38 Restat vt veram pœnitentiam ex fide amplectamur & citò: res nō est procrastinanda, alioqui illa ficus quæ terram frustrà occupat, excindetur. *An ignoras*, inquit Paulus, *quòd benignitas dei ad pœnitentiā te inuitat?* Ioannes dicebat, securim iam ad radicem esse positā: nemo scit quando hinc sit migrandum. Christus dicebat, *Nisi pœnitentiā egeritis, omnes simul peribitis.* Si volumus eam amplecti, non quęramus eam in nobis, postulemus eam à deo: tunc dat Christus eam, quando suā prædicationē efficacem reddit in animis nostris. Pœnitentiam donum dei esse testatur Apostolus ad Timoth. cùm monet episcopū, vt sedulò doceat sanam doctrinā, si fortè deus det illis pœnitētiam. Ambrosius in egregio suo opere super Lucam, lib. 10. cap. 22. *Homines tunc agunt pœnitentiam* inquit, *quādo Christus eos respexerit.* Et vt id persuadeat, subijcit: *Primùm negauit Petrus, & non fleuit, Dominus enim eum non respexerat: secundò negauit, & non fleuit, quia Dominus eum non respexerat: tertiò negauit, & fleuit, quia Dominus respexit eum.* Et vt rem adhuc magis explicaret, subiecit: *Cùm Petrus negauit, ad focum inter famulas & ancillas erat inferius, Dominus autem intus & superius, ergo non exteriore oculo respexit eum, sed oculo clementiæ. Deinde misericordia dei latenter Petro subueniebat: cor tetigit, in memoriam reuocauit, & gratia sua Petrum visitauit.* Idem pater lib. 6. scribit, *Quos deus dignatus fuerit, eos vocat: quos voluerit, facit religiosos: cùm ista sciamus, pro pœnitentia deus rogandus est.* Adeò placuerunt ea verba Augustino, vt adduxerit in libro de Gratia contra Pelagium & Cœlestinum cap. 45. & 46. Petamus autē veram: sunt multi qui dicunt se pœnitere, sed retinent ablata: Petamus cōstantem ex fide. At dicis, Condonatio incerta est: cur aliàs dixisset Petrus Simoni mago, *Resipisce, & ora si forte deus remittat tibi iniquitatē tuam?* Nō hoc ideò dicit, vt velit nos de condonatione peccatorum incertos esse: sed quia de se quisq; certus esse potest, non de altero: Ideò sic loquitur, quia incertus erat, an Simon crederet. Deinde magis incendere voluit ad pœnitentiam, vt intelligeret graue esse peccatū, nec vulgari oratiōe opus esse. Cùm inuocauerimus deum pro pœnitentia impetranda, superest vt verbis eius nosipsos extimulemus, prædicanda est alijs & nobisipsis. Ex quib. verbis dei maximè eliciatur, paucis potest comprehendi. Si diligēter mors Christi prædicetur:

tum

tum enim homines videt quot & quãta deus voluerit pati Filiũ suũ pro tollendis peccatis. Paulus Rom. 5. & 6. Multum etiã prodest, si vita Christi explicetur, eius pietas ostendatur, vt per antithesin intelligamus, quantũ distemus à Christo. Deinde si inculcentur promissiones, & amplificentur quàm honorificæ sint, & quòd peccatum nos ab eis excludat: tertiò, si lex ipsa vrgeatur, & rectè explicetur, vt videamus quid requirat, & quanti simus debitores. Possunt etiam addi exẽpla, pœnitentiã ex Scripturis eorũ, qui etiã dignitate humana excellentes fuerunt: qualis fuit David, Ezechias, Manasse, Nabuchadnezar, & Petrus. Ista exẽpla ostendũt istam viam sequẽdam, quã Christus docuit. Effecta sunt expendenda, vt est refectio: Christus dicit, *Ego reficiam vos*. Ista resipiscentia mira gaudia operatur: primùm in nobis, deinde in Ecclesia, itẽ inter cœlites. Christus dicit, *Maius esse gaudium in cœlis de vno peccatore agẽte pœnitentiã, quàm de nonaginta nouẽ iustis*. Hũc locũ tractat Augustinus in suis Cõfessionibus. Nam Victorinus illo tẽpore Romæ conuersus erat ad fidem, cuius confessionem edidit: excitatũ fuit magnum gaudium in Ecclesia. Ad extremũ, misericordia dei proponenda est, quomodo paratus sit excipere pœnitentes. Huc pertinent filij prodigi narratio: deinde quod Christus dicebat de pastore, qui vnam ouem relicto grege quæsitum iuit: item de muliere quæ drachmam inuenit, Lucæ 15. Hæc de Pœnitentia dixisse sufficiat.

LOCVS IX.

De operibus Supererogationis, Purgatorio, & alijs Papisticis corruptelis.

In 1. Cor 9. Methodus tractandorum.

SED quoniam de operibus Supererogationis, ex nonnullis Scripturæ locis nitũtur superstitiosi multa Ecclesiæ obtrudere, primũ videbimus quæ sit eorum sententia, quibúsue rationibus eam confirmẽt: Deinde aduersus errorem illorum, non leuia proferemus argumenta. Ad hæc decernemus, quid statuendum sit ex dei verbo. Postremò diluentur rationes, quæ videntur definitioni allatæ obstare. Docetur in scholis, quoad primum, Deum vsque adeò bonum esse, vt cùm ad multa & quodammodò infinita nos potuerit adigere, noluit attamen tãtum nos adstringere quantũ poterat. Sed in obseruatione legis, quosdam terminos atq; cãcellos circunscripsit, intra quos quicunq; se cõtinuerunt, salutẽ sint habituri. Quòd si nonnulli reperiãtur alacriores, qui præscriptos gradus in præceptis transire uelint: id maximè licere, neque sine magna laude & præmio esse faciendum. Quare opera eiusmodi appellant Indebita, ad quæ non ex lege teneamur. Et cùm actiones eius generis honestissimæ sint, vt aiunt, atque sanctissimæ, opera Supererogationis eas appellarunt, quasi erogemus illis & demus plus quàm teneamur.

Opinio de obligatione mandatorum dei.

Opera supererogationis.

Prima ratio aduersariorum

2 Ad ista confirmanda primùm argumentum adducunt ex Epist. ad Corinth. Paulo accipere licuit sumptus dum prædicaret, idq; per omnes leges, & nõ accepit. Quare plus dedit quàm fuerit necessarium ex dei mandato. Vnde seueriter arguebat Corinthios dicendo, Ab his ego abstinui, quæ mihi licebant: & vos non temperabitis ab his, quæ sunt illicita? Preterea iuuenem adducunt, qui volebat adipisci vitam æternam: Cui Dominus inquit, *Serua mandata*. Ecce (inquiunt) describit illi generalem mandatorũ obseruationem, vti saluti suæ necessariam. Iuuenis vlterius nititur progredi, & se illa iam seruasse ab adolescentia testatur. Christus hoc audito eum respexit, ac dilexit, & inquit: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ possides, & da pauperib. & sequere me*. Hoc est (inquiunt) supererogationis. Nam prius habuit quantum ad salutem requirebatur. Hoc illi Christus proposuit vt perfectus, quod an facere vellet nécne in eius arbitrio positum erat. Argu-3 mentum etiam deducunt ex cap. 7 Epistolæ ad Corinth de cœlibatu vel virginitate, quæ nobis ita proposita sunt libera, vt qui ea non assumpserit, salutẽ habere possit: sed qui arripuerit, & magis laudetur, & aliquid melius fecisse prodatur. Vnde Apostolus ait, *Qui filiam matrimonio collocat, bene facit, sed qui non collocat melius facit*. Et testatur apertè, se de hac re nõ habere præceptum, sed tantùm dare consilium. Vnde multa statuunt Consilia Euangelica, quę Thomas & alij scholastici sic definiunt, quòd sint persuasiones maioris boni additi præceptis, vt expeditius ac melius finis attingatur: quæ non simpliciter nos obligant, vt illis assentiamur, sed tantùm vt non contemnamus, & quo ad animi præparationẽ & certo tempore illas admittamus, & exequamur. Rationẽ 4 quoq; sumũt ab eleemosynis: vt si quis teneatur dare decimam, & det quintam: is profectò (aiũt) plus facit quàm teneatur. Vnde Christus 17. cap. Lucæ, commendat pauperculam viduam, quòd cum vno minuto denario totam suam substantiam profudisset, plus reliquis obtulerit, cùm alij darent ex eo quod redundabat: vnde illam cõcludunt supererogasse. Quin si auferas istis hominibus opera supererogationis, non habebunt satisfactiones pro peccatis, in quibus tertia pars pœnitentiæ sita est. Quoniam ad huiusmodi satisfactiones requirunt opera, quæ non sint alioquin debita. Nam si tenerentur alio nomine pœnitentes ea facere, non satisfacerent pro peccatis. Postremò, audiui nonnullos adducentes illud ad Rom. *Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis*. Sed in his omnibus ὑπερνικῶμεν 5 Satis (inquiunt) fuisset vincere, sed quando superuincunt plus faciunt quàm oporteat.

Consilia Euangelica.

Contra opera supererogationis.

3 Cæterùm è diuerso multa sunt, quę hanc sententiam euertunt. Requirit quippe Dominus, vt se diligamus toto corde, tota anima & omnibus viribus. Vnde nihil superest non debitum quod erogemus. Quicquid enim agimus, corde, anima, mente ac viribus facimus: quare omnia nostra deo sunt obstricta. Et Augustinus de Doctrina Christiana inquit, *Cùm ait toto corde, tota mente, tota anima, & omnibus viribus, nullam partem tibi reliquit vacantem. Quare omnes cogitationes, & vires, & opera, eò debes referre, vnde tibi fuerunt collata. Et quicquid tibi occurrit diligendum, necesse est vt eò rapiatur, quò currit cursus dilectionis.* Sed apertius in libro de Spiritu & litera, ad finem habet: Cùm non plenè dum hîc viuimus, deum cognoscamus, plenè illum non possumus diligere. Nullus enim plus diligit, quam cognoscat. *Hîc agnoscimus per speculum & in ænigmate: nunc ex parte cognoscimus, vnde ex parte diligimus.* In patria implebimus illud mandatum. Et non implebitur, nisi ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus. Quare sequitur, vt modò non toto corde, tota anima, vel totis viribus eum diligamus, sed his omnibus imminutis atque contractis. Quòd si fortasse quæsieris, cur nobis præceperit deus, vt seruaremus quod in hac vita præstare non possumus? Respondet, Vt fides nostra, dum videt quò sit tendendum, magis contendat precibus, & annitatur vlterius progredi, ita vt nunquam nos existimemus ad cumulum peruenisse. Imò in religione, is maximè profecit, qui intuetur, quàm procul ab eo sit, quod eum præstare oportet. Ex his itaque patet, nos primo dei mandato de vno deo complectendo, atque postremò de omni cupiditate euitanda, ita medios teneri, vt nihil habeamus quod possimus respondere. Quicquid enim boni agimus, vel abstinendo, vel efficiendo, totum id in his duobus mandatis continetur.

Prima ratio.

Dum hîc viuimus, non possumus obseruare dilectionis præceptum.

2 Dicebat prętera Christus, angustam esse portam, & viam arctam, quæ ad vitam ducit: neque agebat de supererogationibus, verùm de necessarijs ad vitam. Quomodo itaque audent isti, ea tam facilia prædicare, vt non solùm præstentur, sed etiam vltrà multum à multis addatur?

3 Deinde, quemadmodum opera nostra imperfecta sint, & in vnoquoque illorum plurimum desideretur, vbiq; Sacræ literæ testatum relinquunt. Paulus ad Romanos, se venundatum sub peccato fatetur, & planè dicit in carne sua non habitare bonum, ita vt non faciat quæ velit, sed potius quæ nolit. *Mente (inquit) seruio legi dei: carne autem, legi peccati: & sentio aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, atq; me captiuum abducentem in legem peccati & mortis.* Et ad Galatas, *Vt non quæcunq; vultis, ea faciatis.* Et Iobus aiebat, perpetuò se vereri opera sua. Atque in Esaia, iustitiæ nostræ perhibētur esse instar panni menstruati. Quare Dauid clamabat, *Non intres in iudiciū cum seruo tuo.* Quæ cùm sic habeant, qua fronte statuere possumus opera supererogationis?

4 4 Verba etiam Christi, quæ habentur in Luca 17. cap. istud commentum prorsus explodunt: Cùm feceritis hæc omnia, dicite, *Serui inutiles sumus: quæ debuimus facere, fecimus.* Christus vult nos hæc dicere, quando rectè operati sumus: porrò non vult nos mētiri. Quare serui dei, si quicquid agunt, facere tenentur, nihil supererogant.

5 Seruus etenim quantus quantus est, heri sui est. Tenemur adhæc ex mandato Christi orare perpetuò, *Remitte nobis debita nostra.* Et apud Ioan. legimus, *Si dixerimus; quia peccata non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* Et apud Iacob. *In multis offendimus omnes.* Atq; alibi, *Non viuit homo super terram, qui non peccet.*

6 Et Christus dixit, Eum non posse regnum cœlorū ingredi, qui confidat in diuitijs. Vnde Apostoli mirati sunt, atq; dixerunt, Quis poterit saluus esse? Tantùm aberat, vt de supererogationibus cogitauerint, vt de salute ipsa in dubium venerint. Neq; Christus eis respōdit, Non tantùm potestis fieri salui, sed etiam supererogare. Verùm quod attinet ad salutem, dixit: Possibile esse apud deum, quod impossibile fuerit hominibus.

7 Ieremias habet, *Maledictus qui confidit in homine:* Necnon *maledictus qui facit opus dei negligenter.* Hîc seipsum quilibet excutiat, atq; videbit an supererogationis opera faciat.

8 Et de dilectione proximi mandauit Christus, vt diligeremus inuicē sicut ipse nos dilexit, qui pro nobis mortuus est. Videat quispiam quoad hæc quid possit supererogare, cùm ipse & pro infirmis & pro inimicis vitā posuerit. Quis nō videat prius agenda quæ sunt necessaria, quàm accedendum ad supererogationes? Studium esset peruersum si quis dare velit, quæ non tenetur, & quæ maximè requiruntur, minimè reddat.

9 Mitto quòd, vt in Deuteronomio habemus, Legi suę nihil deus addi voluit. Vnde cùm ista opera, quemadmodū aiunt, non sint debita, legi erant superaddita.

10 Scimus actiones nostras, quæcunque fuerint, partim ad deum pertinere, partim ad proximum. Et quoad vtrunq; genus, ita sumus obstricti & obærati, vt nemo se parem soluendo videat. Vel dicere oportebit, hæc opera supererogationis, neque ad deum, neq; ad proximū pertinere, quod est absurdissimum: vel ea deberi, vnde supererogatio prorsus amouebitur.

11 In Epistola ad Philip. cap. 4. scribitur, *Quod reliquum est fratres, quæcūq; sunt vera, quæcūq; honesta, quæcunq; iusta, quæcunq; pura, quæcunq; accommoda, quæcunq; boni nominis, si qua virtus, & si qua laus, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc facite, & deus pacis erit vobiscum.* Inueniant isti acuti homines, quid huic pręcepto Pauli superaddi possit. Hæc requirit Spiritus sanctus, ad hoc vt deus pacis sit nobiscum.

12 Te interrogo, an possis aliquid agere vltra legē, vel non possis? Si non potes, quid contēdimus? Probè inter nos consentimus. Sin verò dixeris te posse, Tunc ego aio, te omnino per legem teneri, cùm ipsa requirat & omnes tuas vires, & quicquid potes. Neque te releuat, si finxeris ista supererogationis opera facere ad impedimenta remouenda, & conducere vt expeditius deo seruiamus.

13 Quia respondebo, nos teneri quantum possumus, auferre quæ impediunt, vsque eò, vt patrem & matrem nil morari debeamus, si nos à dei

dei obedientia reuocent. Neq; caret superbia & arrogantia infinita, vt dicas te plus facere quàm tenearis. Et Christo fit iniuria non vulgaris, qui frustrà dicetur mortuus, si valuisses legē præstare, aut plus efficere, quàm in illa pręceptū fuerit. Et mirum est, quomodo statuant esse aliqua bona opera, quæ cùm possimus, si facere noluerimus, nihil peccamus, cùm id grauissimū peccatum sit, nolle deum magis amare si possis. Quid erit hoc aliud quàm deum negare summum bonum esse, qñ illum non vis amare quantum potes? Nónne id erit abuti eius dono & gratia? Ad hoc tibi dedit facultatem se diligēdi plus quàm diligis, vt ea neq; frustrà neq; otiosa iaceat.

5 Dicere consueuerunt, id fieri posse, vt in præceptis necessarijs ad salutem, quandoq; propter infirmitatem deficiamus, & tñ quædam non debita opera interim aggrediamur. Sed interrogabo eos, quæ tandem sunt ista opera? Remisse viuere, ac nónunquam turpiter, & curare sibi dici aliquas Missas, suscipere peregrinationes, delectus ciborum, & alia huius generis: aut se voto cœlibatus obstringere, ac parentes deserere, preculas quotidie recitare ad numerum, & vitam nihilo facere meliorem, & fiducia his operibus inniti, quasi per ea & salutem sis habiturus, & cæteris omnibus antecellas. Verè ista opera sunt supererogationis, vana inquā, superflua, & vt Grecè dicam ἀνανάγκαια: de quibus dicet Dominus in iudicio, vt est apud Esaiam, *Quis hæc requisiuit de manibus vestris? cur appendistis argentū, & non in panibus?* Videris (inquient) desperationē quandam suadere. Sanè id contendo, vt de nostris viribus desperemus, non autem de fauore, gratia & misericordia dei, qua suppeditat vires ad inchoandam legis obedientiam, & quod peccamus non imputat, sed iustitiam filij sui Domini nostri Iesu Christi nobis communem facit.

Opera uana & superflua.

De nobis desperandum, nō autem de misericordia dei.

6 Modò rationibus allatis, & quidem ex Scripturis, contra istam sententiam statuendum esse videtur, quid in ista disputatione sentiendum videatur. Concedemus in primis, variam & multiplicē esse inter fideles propter diuersos gradus obseruationem legis. Quia in ea non omnes pari gressu incedunt, quod nascitur ex viriū diuersitate: non omnes idem possunt. Quisq; habet fidei mēsuram à deo sibi distributam. Neq; solùm inueniuntur inter Christianos aliqui remissius agentes, verùm & qui labantur interdum, & qui dē in grauissima peccata, propter quæ mererentur à regno cœlorum excludi, nisi resipiscerent: quod semper conceditur his, qui ad vitam æternam prædestinati fuerint. Obseruationis itaque legis diuersi gradus inueniuntur. Ad quorum teneriores, qui viribus infirmi sunt, perueniunt: & licet eis multum desit, tamē ideo salutē habent, quòd misericordia dei per fidem in Christū supplet eorum defectus. Qui verò sunt fortiores, & vltrà gradus infimos progrediuntur, non supererogāt, cùm maiores vires & facultates habeāt: vnde plus citrà controuersiam pręstare tenētur, & si quantum possunt nō progrediantur, peccāt.

Quid in hac quæstione sentiendum sit.

Quibus aliquid deest, & sperat in misericordia dei, salui erūt: & qui plura præstant non supererogant.

A Vnde nemo ferè inuenitur, qui huic potissimū vitio non sit obnoxius, quòd minus quàm possit efficiat. Et vt breui dicam, dei lex bifariā considerari potest: vel vt lata est generaliter, & ab hominibus externo iudicio exigi potest. Qua ratione concederem, aliquid à nobis fieri posse, vltra id quod exigatur cōmuniter ab omnibus hominum iudicio. Qui enim sunt firmiores, plura pręstant quàm infirmiores & communis ordo cæterorum hominum, ad quæ iudicio externo illos B nemo posset adigere. Vt Paulus in præsentia nō accipiebat victum ab Ecclesijs: ideo procedebat vlterius quàm cæteri doctores atq; pastores, & ad hoc faciendum, nulla lege poterat ab hominibus adigi. Rursus potest considerari lex, vt deus eam suo iudicio à nobis exigit. Atq; tūc in actionibus nostris nihil facere possumus, quod præstare non teneamur. Optimè quippe nouit deus quid valeamus, cùm ab ipso vires nostra dimanauerint, & ipse idem à nobis exigat, quantum C per illum possumus. Quod si nō persoluerimus, eius iudicio rei tenemur: quod non possunt homines iudicare, qui minimè norunt, quantū possimus. Ideò vt nostra conscientia tranquilla sit, non est videndum quid à nobis humana regula exigatur, sed quantum vires nostræ ferre possint. Hæc si statuerimus, omnia dilucida & perspicua fient. Ideò nunc accedēdum est, vt aduersariorum argumenta dissoluamus.

Quo ad iudiciū dei nihil facimus quod non [...]re teneamur.

Vt conscientia sit tranquilla, quid nobis agēdum.

7 De Pauli lóco quem habemus pręmanibus, D planum est eum nullam, supererogationem respexisse: quandoquidem dixit sibi satius esse mori, quàm vt vllus hanc suam gloriationem aboleret. At nullus pro operib. supererogationis mortem sibi deligeret. Et addit, se hoc præstādo mercedem habiturum, quasi aliàs ea esset destituendus, quod non conuenit operibus minimè debitis. Quia licet in his aliquam mercedem aduersarij ponant, non ita ponent, vt arbitror, quo in alijs necessarijs operibus non speretur. Vnde si E Paulus ex hoc singularem mercedem non esset habiturus, tñ si prædicasset victū accipiendo vt cæteri, mercede non caruisset. Adiecit præterea, *Ne abutar potestate mea.* Quod si cómisisset, nullus non videt fuisse peccatū: quandoquidē nunquā licet homini Christiano sua potestate abuti. Nónne postea dicit, *Vt plures lucrifaciā?* Et ex præcepto dilectionis proximi, quisq; tenetur pro viribus quàm plures deo asserere, Nilque aliud hoc suo pulchro exemplo conatus est Apostolus, quàm F scandala & offensiones auferre, quibus Corinthij potuissent à salute retrahi. At Dominus magna seueritate pręcepit, vt scandala remouerentur. Neq; verū est, eum cóferre inter se, quod fuit necessarium, & id quod vltrò fecit. Nam, vt exposuimus, aiebat sibi necessariò incumbere vt Euāgelizaret, & væ illi, si id non præstitisset. Sed addit, vt rectè & cū fructu hoc opus faceret, sic fuisse instituendū, vt gratis Euangeliū poneret, alioquin offendiculū dedisset, & sua potestate abusus esset. Et quoniā in dei obseqo erat vltroneus, G ideo spontè ac libenter egit quod erat faciendū,

Ad primum argumentum aduersariorū.

Ad 2. 8 De iuuene qui ad Christũ accesſit, aliàs diximus,& nunc repetimus,eum nimiũ ſibi arrogaſſe. Etenim aduerſariorũ noſtrorum errore cæcutiebat, voluitq; plus facere quàm lex præcepiſſet: vnde à Chriſto reprehẽditur. Quærebat iſte, iuſtitiã & vitam ęternam ex operibus: Ait enim, *Quid faciendo vitam æternam habebo?* Chriſtus ei reſpondit ad interrogationẽ: Si ex operibus quærẽda ſit ſalus, vniuerſa lex oportet vt impleatur. Deinde iuuenem, qui malè de legis obſeruatione ſentiebat, ab errore in viam traducit, vt in eo quod Chriſtus ei præcipiebat, intelligeret, quantum abeſſet à mãdatorũ dei obſeruatione. Neq; obſtat, quòd dicitur, eum reſpexiſſe ac dilexiſſe. Illum certè humaniter tractauit, neq; caſtigauit acerbè, vt eius arrogantia merebatur. Potuiſſet ſanè dicere, O hypocrita! quid tu te iactas, quaſi dei legi ſatisfeceris, cùm inde tam procul abſis? Chriſto etiam placuit ſtudium eius, quo de ſalute videbatur ſolicitus: necnon & conatus, quo à pueritia verſatus erat in lege. Ac demũ fieri potuit, vt iſte iuuenis ad prędeſtinatos pertinuerit, de cuius vitæ ſucceſſu, Scripturæ nil teſtatum relinquunt. Tantùm audimus quòd abierit, nullæ referuntur eius blaſphemiæ, aut cõtumelię, quibus Chriſtũ iactauerit. Si Chriſtum dilexiſſet toto corde ac omnibus viribus, cùm audiret deum hoc per Chriſtum requirere, vt ſua diſtribueret pauperibus, non fuiſſet cunctatus. Didicit ergo ex Chriſti verbis quàm parum profecerit.

Ad 3. 9 Obijciebatur nobis de virginitate & cœlibatu, prout de his agitur ſeptimo capite huius Epiſtolæ. Reſpondemus, Paulum accepiſſe bonum & melius non pro re vel magis grata, vel magis accepta deo: cùm ſæpe inuenti ſint in coniugio, qui magis ei placuerint quàm cœlibes. Sed ea ſumit pro eo quod eſt commodius, aut cõmodè. In matrimonio enim plures occupationes incidunt, quàm in cœlibatu: non quidem ſemper, verùm plerunque. Hoc autem loco de operibus cõtrouertitur, quæ magis minúſue deo placent. Fingunt illi neſcio quæ de conſilijs, quaſi ſint boni melioris, & ſupra debitum fiant. Sed vt probatum eſt, quicquid boni excogitare poſſumus, in lege dei cõtinetur. Fatemur tamen, quòd ſi vniuerſum hominum genus reſpexeris, cœlibatus & matrimonium vtcunq; conſilia dici poſſent: hoc inquam ſenſu, quod non ſingulis quibuſq; hominibus idem conuenit. Vnde prout viderimus accommodum eſſe cuipiam alterutrum iſtorum, id ei debemus conſulere. Ideo Paulus dicebat, ſe non habere præceptum, quo omnes homines complecteretur atq; conſtringeret. Sed conſilium (inquit) do, nimirum vt quiſque arripiat quod pro ſe fecerit. Deinde ſingulatim, ſi reſpexeris homines qui aduruntur & non continent, hi mandatum habent, vt matrimonium cõtrahant, neq; liberum eſt eis cœlibes eſſe. Quare non poteſt dici quoad eos propriè conſiliũ, quaſi ſit res in eorũ manibus poſita & arbitraria. Et qui viciſsim donum cœlibatus habent ſeq; in ea vocatione inueniunt, quàm probè intelligant ſe

A abſq; matrimonio melius obituros, viderintq; cœlibatum maximo ſibi fore præſidio ad gloriã dei promouendam, recuſando illum ſtatum peccarent: nam Pauli exemplũ debent imitari. Nullo autem modo hanc de conſilijs doctrinam admittimus, qua iſti complura dei mandata inter conſilia referunt: vt eſt prohibitio vlciſcendarũ iniuriarum, vt maxillam obuertendam eſſe percutienti, pallium & tunicã dimittendam his qui volũt auferre, & alia id genus. Nam iſta ſunt dei B mandata, de quibus pronunciauit Dominus, quòd qui minimũ ex eis diſſoluerit in regno cœlorum nullus erit. Item dicebat, *Niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quàm Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis regnum cœlorum.* Non autem abundabit, niſi ſic legem intellexerimus, quemadmodum Chriſtus interpretatus eſt. Quoad viduam, quæ cum Ad 4. cæteris offerebat, reſpondemus, illã non potuiſſe adigi humano iudicio, vt in ea oblatione ſuam vniuerſam ſubſtantiã profunderet. Verùm deus C qui ei vires iamdudum ſuppeditauerat, vt tantam oblationem ferre poſſet, & probè nouerat quantum poſſet, ſuo iudicio eam accuſaſſet, niſi pro viribus, quibus animus eius erat inſtructus, obtuliſſet. De ſatisfactionibus autẽ quid dicant, Ad 5. nõ moramur, cùm eas prorſus vanas atq; ſuperfluas fuiſſe intelligamus, imò in Chriſtum contumelioſas: nam ideo videbantur adhiberi, quaſi Chriſtus abundè pro nobis nõ ſatisfeciſſet. Sin verò intellexerint per ſatisfacere, ſeipſum deo D approbare, vt ſuprà expoſuimus, vocem admittemus: ſed inſtituto eorum non inſeruiet. Nam ita deo ſatisfacere, eſt ea quæ illi debemus reddere. Quod poſtremò aſſerebãt ex Epiſtola ad Ro- Ad 6. manos, ὑπερνικῶμεν: adeò friuolum eſt, vt vix iudicem reſpondendum. Ibi enim Paulus tantùm exponit, amplam copioſamque tentationum victoriam, quam deus ſuis elargitur.

10 Verùm quia noſtræ ſententiæ, qua diximus multum deeſſe ſanctorum operibus, cùm à Scri E pturis imperfecta dicãtur, quædam loca videntur obſtare, quæ nõ ſunt pertranſeũda: iam proferam illa, & reſpõdebo. In Deuteronomio legi- *Videntur Scri-* tur, necnon in libro Geneſeos, *Eſto perfectus:* Atq; *ptura aſſerere,* in Euãgelio, *Perfecti eſtote, ſicut Pater veſter cœleſtis per- nos in hac vita fectus eſt.* Ad Corint. *De cætero fratres gaudete, perfecti poſſe perfectos eſtote.* Ad Coloſſenſes, *eſſe. Adhortantes omnem hominem, docentes omnem ſapientiam, vt reddamus perfectum hominem in Chriſto.* Ad Philippenſes, *Omnia facite abſque murmuratione, vt ſitis inculpati, ſimplicesq; filij dei, imma-* F *culati.* Ad Epheſios, *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictiõe ſpirituali in cœleſtibus, vt eſſemus ſancti & immaculati coram ipſo.* Atq; ibidem ſcribitur de Eccleſia, quòd Chriſtus eam abluit, vt eam ſiſtat ſibi glorioſam, non habentem maculam neque rugam, vt ſit ſancta & immaculata, &c. Et Petrus adhortatur, vt ſancti ſimus & immaculati in conuerſatione, quòd ſcriptum ſit, *Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum.* Et Dauid, *Ero immaculatus cum eo:* &, *Beati immaculati in* G *via.* Quæ teſtimonia eò ſpectare videntur, vt perfectionẽ minimè putemus in hac vita deploratam.

ratam. Augustinus in libello de Iustitia Christi contra Cœlestium, qui habetur Tomo septimo, hæc omnia testimonia sibi obijcit, & respondet per ista capita: Quædam vult in his locis ita dici, vt sint adhortationes, quibus incitemur ad perfectè currendum. Verùm in legibus, & admonitionibus non id requiritur, vt tantùm præstari possit quantum suadetur: sed ostenditur quousque conari oporteat, vt iam est dictum de præcepto, quod habemus diligendi deum toto corde, tota anima & totis viribus. Alterum caput est complura ex his ostendere, non quales modò simus, sed quales ad finē cursus huius vitæ simus euasuri. Tunc enim perfecti erimus, cùm eò quò tendimus, peruentum fuerit. Tertium, per immaculatos & perfectos eos intelligit, qui damnabilibus criminibus carent, cuiusmodi Ecclesiæ ministri eligi debent. Quo pacto sancti complures scribuntur fuisse perfecti: non quasi non admiserint aliqua peccata (quod in hac vita est impossibile) sed quod absq; damnabilib. & crassioribus vitijs egerint vitam. Vnde quáuis hoc pacto innocentes essent, cogebantur orare tamen cum alijs: *Remitte nobis debita nostra.* Respōdet postremò, innocentes, perfectos, & irreprehensibiles vixisse sanctos, quòd infirmitates & admissa peccata illis per fidem in Christum nō imputentur, iuxta sententiam Dauidis: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, quorum tecta sunt peccata: Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum.*

Quomodo aliqui sancti dicantur in hac vita fuisse perfecti.

De Purgatorio.

Purgatorij locus.

11 Sed iam de Purgatorio agamus: Fingitur esse locus medius post hanc vitam, inter fœlicitatem æternam atque supplicia damnatorum, ita vt qui sint ibi, extremi vtriusque nonnihil participent. Quia enim gratia ornantur, & spe reddendam sibi fœlicitatem confirmati sunt, & pœnas æquo animo ferunt, sanctis atque fœlicibus accensentur. Qua verò cruciátur, & grauia multipliciaq; genera suppliciorum patiuntur, ad fortem gehennæ aliquantò accedunt. Et addunt, purgatorias pœnas non tantùm habere finem atq; certum terminum, sed bonis operibus atq; suffragijs viuentium releuari posse. Locum sic definitum, cōcedendum esse multis rationibus aduersarij persuadere conantur. Ex veteri Testamento citant Machabæorum historiam, vbi legitur, Iudam satis laudátum credidisse, salutarē & sanctam esse cogitationem orandi pro defunctis, vt soluantur à peccatis. Deinde confugiunt ad Zachariam Prophetam, in quo capit. 9. habetur, *Emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua.* Itē Ecclesiastes 4. *De carcere atq; catenis, interdum quis progreditur ad regnum.* Adducunt & Psalmum, cuius antea mentionem fecimus, vbi Dauid ait: *Transiuimus per ignem & aquam, nosq; in refrigerium eduxisti.* Conuertunt se præterea ad nouum Testamentum, & aiunt in Euágelio haberi hoc genus peccati, *quod neque in hoc seculo, neq; in alio remittitur.* Tum inquiunt, hoc non potuisse dici, nisi manerent in alia vita peccatorum expiationes. Et in Matthæo obijciunt. *Ne lictor te in carcerem conijciat: Amen dico tibi, non egredieris inde, quoad persolueris vsque ad nouissimum quadrantem.* Adducunt etiam quod dicitur à Paulo 1. Cor. 3. *Ipse verò seruabitur quasi per ignem,* &c. Huc quoque volunt spectare narrationem de Lazaro mendico & vlcerato, & de luxurioso diuite. Apocalypsin item prætexunt, vbi legitur, In Sanctam ciuitatem, non fore admittendum quicquam impurum. Atque pro se facere arbitrantur, quod Paulus scripsit, Curuanda esse deo omnia genua, cœlestium, terrestrium, inferorum. Rursus Apocalypsin citant 5 ca. quòd omnis creatura in cœlo, in terra, sub terra, in mari, &c. dixerit laudes deo. Hæc & huiusmodi loca Scripturæ arbitrantur à se stare.

Purgantium conditio.

Rationes pro Purgatorio.

12 Sed sciendum est, eorum qui volunt Purgatorium esse, non extare vnam eandemq; sententiam. Nam quidam vt dogma certum, & fidei articulum illud obtrudunt. Alij, non ita firmiter ac constanter ipsum affirmant, sed tantummodò quòd sit, vel suspicantur vel opinantur. Primò itaque videtur ostendendum, non pertinere ad articulos fidei, neque rem esse creditu necessariam: secundo loco patefaciemus, num rationabilis aut iusta sit, vel opinio vel suspicio, qua Purgatorium esse credatur. Quo ad illos qui necessarium dogma nobis constituunt de Purgatorio, id oportet vt omnino constet, dogmata & articulos fidei, certos ac firmos esse debere, atque probari euidentissimè testimonijs Scripturarū. Quia non descendimus in eorum sententiam, qui Patres, aut homines volunt authores facere credendarum rerum. Nam contumelia Spiritui sancto fieret, si existimaretur eas ad nos literas dedisse, in quib. perfectè non habeatur, quicquid ad nostram salutem pertinet. Epistola ad Timoth. satis istos arguit, cùm dicit, Scripturam diuinitùs inspiratam, vtilem esse ad docendum, & confutandum, nécnon ad corrigendum atq; instituendum, vt perfectus sit & absolutus homo dei, atque ad omne opus bonum instructus. Quare si attuleris aliquod opus quod bonum esse contenderis, aut aliquid creditu necessarium, quod non possit ex Sacris literis confirmari: equidem potius id quod attuleris, aut bonū aut vtile esse non dixerim, quàm vt de Scriptura secus pronunciem, atque Apostolus de ea statuerit. Non enim recipiendum est quod vulgò iactant, Apostolos non docuisse omnia, neque primam Ecclesiam quicquid salutare est percepisse: quasi postea necessarium fuerit complura indies manifestari. Hoc fortasse concederemus de politicis, & ad salutem non necessarijs: Verùm quoad solidam doctrinam, dogmata & articulos fidei necessariò credendos, non minus omnia veteres habuerunt, atq; nos habeamus. Tertullianus in libro de Præscriptionibus habet, *Fœlix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine profuderunt.* Christus etiam dicebat, *Quæ audiui à Patre meo, omnia feci nota vobis.* Aiunt fuisse quidem ab Apostolis omnia indicata, verùm illos non omnia scripsisse. Hîc nos dicimus, eos, & si non

Duplex sententia ponentium Purgatorium.

Huius tract. partitio.

Dogmata ut probanda.

Ecclesia primitiua omnia creditu necessaria habuit.

Traditiones Apostolorū.

omnia scripserint, curasse tamen, vt quæ tradebant, ex his quæ scripta vel à se, vel in alijs Sacris libris manifestè possent inferri. Alioquin iactarentur vbique variæ superstitiones antiquitùs receptæ, tanquam ab Apostolis proditę, quę nō alia ratione possunt agnosci, nisi quòd à Scripturis omnino sunt alienæ. Et quod asserui, è Scripturis ipsis confirmari potest. Traditio est Pauli, vt mulier sit in Ecclesia tecto capite, vt ibidem taceat: & vt Christiani qui pauperes essent, manibus operarentur, ne ociosè viuerent. Sed ista, cum suas traditiones esse profiteretur, ex Sacris literis probare nitebatur. Hoc aduersarij nostri faciant, si velint suis traditionibus relinqui locum.

Pauli traditiones.

13 Cæterùm, vt redeamus ad institutum, sæpiùs de Purgatorio dubitatum est: & illi Græca Ecclesia in Concilio Florentino diu restitit: atque Scripturę loca, quæ adducta sunt ad hoc dogma probandum, nefas est aliter exponere, quàm ꝓpria & legitima interpretatio postulet. At ea sic accepta, quemadmodum suo loco videbimus, Purgatorio locum non relinquunt. Augustinus item varijs modis locutus est de Purgatorio. Quoniam in Enchiridio ad Laurētium 66. cap. idemq; circa finem 68. scribit: quidpiam huiusmodi post hanc vitam contingere, non esse incredibile: verùm ait, vtrum ita sit, quæri potest, & aut inueniri aut latere. Quæ verba eadem expressè habet ad Dulcitium quæst. 1. Nécnon de Fide & operibus cap. 16. inquit, *Siue igitur in hac vita tantùm homines ista patiantur, siue etiam post hanc vitã, talia quædam iudicia subsequantur, non abhorret quantum arbitror à ratione.* Disiunctiua, vt vides, vtitur propositione, ad cuius veritatem sufficit alterā partem constare. De fidei verò articulo, quis tam ambiguè loqueretur, vt diceret, siue Christus habuerit veram carnem, siue phantasticam, siue in Christo fuerit natura diuina, siue tantùm humana, & alia id genus? Quæ ad fidem pertinent, necessariò definiri debent, & certa esse oportet. Ipse idem in lib. 21. de Ciuitate dei cap. 26. cùm de igne Purgatorij locutus esset: Non hoc redarguo (inquit) quia forsitan verum est. At de his quæ sunt ad salutem creditu necessaria, non ita licet vel scribere, vel agere. Dixeris fortasse, quanquam in his locis Augustinus videatur dubius, in alijs tamen locis certò asseuerat: respondebo, loca illa, vbi videtur affirmare, per hæc alia quatuor interpretanda esse, quibus rei ambiguitatem non celat. Vnde fatendum est, id illi fuisse potius opinione quadā persuasum, quàm vt citra vllam dubitationem sic esse crediderit. Quia opinionis natura est, vt cùm metu alterius partis assentiatur.

De Purgatorio in Ecclesia dubitatum.

De articulis fidei non est loquendum ambiguè.

Augustinus ambiguè loquitur de purgatorio.

Opinionis natura.

14 Sed aduersus istud commentum, hoc maximè facere arbitror, quòd Sacræ literæ ita siluerint hoc tantum charitatis officium, quo fratres, parētes, filij releuari possent ex grauissimis Purgatorij cruciatibus. Esset profectò id vehementer admirandum. In veteri Testamento funera elata esse, quàm diligenter narrãtur: Nam Abrahamus ad sepulturam vxoris agrū coemit, mercatus narratur, spelunca describitur, precium est expressum, & omnia huiusmodi diligenter adeò percurruntur, vt nihil præteritum suspicari possis. Vbi tamen vel de Purgatorio, vel de spiritu defuncti ab eius pœnis eripiendo, vel sacrificijs, vel precibus, vlla mentio non habetur. Et in Leuitico cæterisq; libris, quibus lex est descripta, cùm pro omni statu hominum, & pro quouis genere culpę sacrificia & oblationes describantur: quis non admiretur, nihil fuisse pro mortuis cōstitutum, atq; tam altum fuisse silentium de manibus expiandis? Prophetæ quoque, optimi legis interpretes, cùm officia pietatis & charitatis vbique commendent, nihil vnquam in suis concionibus proponūt, quod huc nos aduocet. Paulus ita cùm ei se offerret occasio, scribendo ad Thessalonicenses (agebat enim de modo adhibendo lamentationibus in funeribus, & illos quos monet solùm spe resurrectionis erigit) eo saltem loco admonere debuit, vt missis lachrymis pro illis quos charos habebant, orarent, ne Purgatorij pœnis diutius torquerentur. Nihil huiusmodi affert, sed post doctrinam de resurrectione, ad finem adhortationis inquit: *Itaq; inuicē consolemini verbis istis.* Quin & Dionysius, quem appellant Areopagitam, cùm ex professo quæstionem interroget, de Hierarchia Ecclesiastica, cur Ecclesiæ minister pro eo qui iam obierit preces habeat? nequaquam Purgatorij meminit, sed vt alias reddat causas multùm laborat. Quòd si Purgatorium credidisset, facillimè poterat quæstioni propositæ satisfacere. Sed videtur potius quiduis aliud statuere voluisse, quàm vt illis precibus doceret animos defunctorum à pœnis Purgatorij liberandos.

Nunquam Sacræ literæ tantum opus charitatis tacuissent.

Funera Veteris test. Purgatorij non meminerunt.

Sacrificij pro Purgatorio in Leuitico et Prophetis nulla mentio.

De Purgatorio nihil ad Thess. sed de resurrectione.

15 At nunc videndum est, quomodo Sacræ literæ huic dogmati aduersentur. Ioann. 5. scribitur, *Qui audit verba mea, & credit in eum qui me misit, nō veniet in iudicium: sed habet vitam æternam, & de morte transit ad vitam.* Si Christus dicit, de morte transire ad vitam illos qui credunt: quomodo statuitur ab his, eos qui moriuntur in fide, ad pœnas & cruciatus transire? Scio solent dicere, idcirco dicitur transire ad vitam, quia eam tandem habebit, licet interim nonnihil sit in Purgatorio affligendus. At quantum ista dissolutio ad rem faciat, in Apocalypsi ostenditur cap. 14. *Beati qui in Domino moriuntur.* Respondebunt, ideò esse beatos, qui dormiunt in Christo, quòd iam sint de fœlicitate securi, licet aliquandiu ignes illos maneant. Verùm facito ita esse: intueamur sequentia. Idcirco videntur appellari beati, vt requiescant à laboribus suis: At igne cremari, non est à laboribus quiescere. Additur etiam, *Quia opera eorum sequuntur illos.* Itaque cùm serui dei fuerint, rectè vixerint, atque multa sint passi dum viuerent, vt necesse est pijs omnibus euenire: par est vt mercedem habeant, atque vt illic habet Scriptura, quiescant à laboribus suis. Quòd si omnino contenderint, eos qui rectè vixerunt adhuc habere maculas, & labes aliquas purgandas, quod

Sacræ literæ Purgatorio aduersantur.

porrò

Latro, sine Purgatorio in æterna fœlicitate receptus. porrò de latrone respondebunt? nónne vsq; ad finem malè se gesserat? Cuius praui instituti, & publicum iudicium, & sancta Scriptura testimonium dat luculentum. Illi tamen Christus dixit, *Hodie mecum eris in Paradiso.* Atque hæc dicta sint in eos, qui volunt Purgatorium dogma esse creditu necessarium, & fidei nostræ articulum.

Contra opinantes Purgatorium. 16 Modò cum illis agamus, qui ad illud credendum opinione adducuntur. Et licet multas prętendere possint suę suspicionis causas (Nam Plato inter Ethnicos, & simul cum eo complures insignes Poetæ, lustrationem animorum post hâc vitam, quibusdam pœnarum generibus constituerunt) attamen verisimile est, eos potissimùm in hunc sensum fuisse impulsos à satisfactionib. Ecclesiasticis, quibus caueri debet, ne crucis & mortis Christi meritum imminuamus, nostris operibus ascribendo, quod illi singulariter concessum fuit, vt peccata condonaret, & ab æterna damnatione redimeret. Fatemur Ecclesiam iam inde ab initio vsam fuisse satisfactionibus, quæ tantùm adinuentæ fuerunt, vt lapsi in grauia facinora, probarentur à ministris & vniuersa Ecclesia: an seriò eos pœniteret nécne admissorum facinorũ. Nam huiusmodi homines ob sua peccata exclusi à communione fidelium, vt redimerent ignominiam & reconciliarentur, quandoque assimulabant pœnitentiam, atque fallebant expectationem piorum: quoniam ad sacramenta denuò admissi comperiebantur, cum magno scandalo fratrum non emendati, vt qui adhuc in eisdem sceleribus inhærerent. Satisfactionibus itaque adhibitis, & probabantur: & licet nō deo satisfieret, attamen Ecclesia quodammodo ædificabatur, quam ille suis flagitijs, & læserat & dehonestauerat. Quod Augustinus in Enchiridio ad Laurentium cap.65. attestatur. Nam pœnitentia & gemitus vnius, cùm ad animum pertineant, alijs non sunt perspicui. Quare pœnitentiæ indicia sunt requisita, vt Ecclesiæ satisfieret. Et vulgò iactatum est, satisfactionem esse occasiones peccatorum excindere, ita vt illis amplius non pateat aditus: qua ratione non tantùm Ecclesiæ, sed ei quem pœnitebat, aliquem fructum attulerunt. Et quandoque legitur apud Patres, huiusmodi satisfactionibus Ecclesiasticis pœnitentes vulneribus peccatorum consueuisse remedia consequi. Nimirùm hoc sensu, quòd pro malis actionibus bonas reponerent, quique scandalizauerant Ecclesiam, salutari exemplo instaurabant, & qui peccatis assueuerant, bene agere assuescebant. Cyprianus in sermone de lapsis, vocat satisfactionem trium puerorum confessionem, quā in igne positi ediderunt: nécnon Danielis confessionem quæ cap.6. eius libri habetur. Atque idem Martyr ex Ioele Propheta satisfactiones videtur elicere, cùm hortatur homines, vt ad Dominum in toto corde cōuertantur, in ieiunio, fletu & planctu, ita vt non vestimenta, sed corda potius scindant. Et credendum est, incestum hominem, qui iussu Apostoli fuit excommunicatus, huiusmodi pœnitentiæ signa edidisse, vsque eò vt Apostolus posteriore Epistola, Ecclesiæ illum commendauerit, ne tristitia nimia fortassis absc̄ōderetur. Verùm omnia hęc hodie sublata sunt, cùm disciplina Ecclesiæ penè funditùs perierit. Quæ tamen ita restitui nolim, vt iugum intolerabile fierent, & in superstitionem tandem raperentur.

Cur satisfactiones Ecclesiasticæ inuentæ.

Patres ut vulneribus peccatorum medebantur.

Creditur incestum Corinthium satisfecisse.

17 In Synodo Nicæna & Ancyrana, atq; nonnullis alijs, harum satisfactionum fit mentio, & memorantur varij pœnitentiæ gradus. Possumus obseruare laudabiles illas consuetudines paulatim in legēs degenerasse, ita vt in Decretis, potissimumque apud Brocardum, Canones extent pœnitentiales, & ita extent, vt in immensum excreuerint. Vnde facti sunt adeò intolerabiles, vt neglecti iaceant, neque illos homines vlterius ferre potuerint. Falsa tamen persuasione adducti, quasi satisfactionibus illis intermissis non possent consequi salutem, petebant eas sibi ab Episcopis relaxari: atque inde ortum habuerunt indulgētiæ, quæ pecunijs etiam redimi cœperunt. Atque superstitio ita radices egit, vt qui hac ratione dum viueret, pœnas vel non eluisset vel pecunijs non redemisset, crederetur in Purgatorio eas post mortem pœnis & quidem grauibus dissoluturus, quasi Deus omnino vellet Ecclesiæ leges esse ratas. Liquet igitur, & ex Ecclesiæ satisfactionibus, non paruam esse datam occasionem Purgatorio: & quod non improbādo consilio ab initio fuerat institutum, ad abusum grauissimum traductum est. Quis enim graue nefas non duxerit, eum qui ante paucos dies publicus fuit adulter, & sicarius manifestus, repentè ad mensam Christi adduci? & Ecclesiæ reconciliari non exploratum neque probatum, imò absque vllo solidæ pœnitentiæ testimonio? Neque dum vigebat disciplina in Ecclesia, dicimus opera hæc satisfactionum fuisse inutilia: quia præter commoditates quas paulò antè retulimus, & hoc antecedebat, quòd fides illis exercebatur, magisque ac magis promissiones dei apprehendebat, non ex operum merito aut dignitate, sed propter ipsius fidei vehementiorem attentionem. Sed id maximè auersamur, vt deus credatur huiusmodi operibus placari hominibus, quandoquidem iste honor Christo tantummodò exhibendus est. Et annotandum qđ satisfacere interdum est, vt dicit Asconius, tantùm facere, quantùm satis est irato homini ad vindictam: at istud nemo nostrum præstare potest, vt iræ Dei quantum tenebatur, persoluat: Christus hoc tantummodò perfecit. Sed altera eius vocis est significatio apud Latinos, vt sit respondere existimationi atque opinioni de se conceptæ, vt Cicero prima Epistola familiari ad Lentulum scribit: *Ego omni officio ac potius pietate erga te, cæteris satisfacio omnibus, mihi ipse nunquam satisfacio*, &c. Et hac ratione scribebant nonnunquam Patres, non his pœnis Ecclesiasticis deo satisfieri, sed quòd ita ædificando Ecclesiam, bonas actiones pro malis reponendo, & fidem nostram exercendo approbemus nos Deo, &

Satisfactiones in legem degenerarunt intolerabilem.

Homines satisfactiones redimere cœperũt.

Indulgentiæ unde.

Satisfactiones Ecclesiasticæ.

Postea pecunia emptas deum placare potuisse nefas est credere.

Satisfacere quid.

respondeamus opinioni atq; officio, quod à pœnitentibus inchoata saltem obedientia exigitur.

18 Nunc autem loco istarum satisfactionum, quę fortasse non omnibus partibus erant improbandę, successit abusus auricularis confessionis, in qua sacrifici satisfactiones priuatas imponũt: qua in re bis errant. Primùm, quòd à peccatis prius absoluunt quàm huiusmodi satisfactiones præstentur, cùm vera & antiqua ratio illas requisiuerit, priusquam vel pax, vel absolutio declararetur. Volunt præterea satisfactiones huiusmodi ex operibus constare, alioquin Deo non debitis, cùm tamen illi quicquid est boni operis debeatur. Et quod ei non debetur, bonum minimè censendum est. Acciditq; tertius error, quòd vi clauium, dicunt perpetua supplicia in temporarias pœnas commutari: Hoc tantùm Christi est, vt ab æterna morte eripiat. Ideò in Osea scribitur, *Ero mors tua ô mors: & pestis tua inferne.* Quodque intolerabile prorsus est & impium, ausi sunt nonnulli Scholasticorum scribere, priuatas huiusmodi satisfactiones, etiam valere si fuerint in peccato, vt loquuntur, mortali, persolutæ: atque ita quod Christi erat, nostris operibus, & quidē neque à fide, neque à charitate profectis, attribuunt. Sed Esaias aduersus ista clamat, *Gratis venundati estis, & absq; argento redimemini.* Atque Paulus docet, iustificationem sine operibus constare, & à deo gratis offerri. Neque illi sunt audiendi, qui sententias huius generis, in prima conuersatione atque baptismo, locum habere volunt: quod si posteà lapsi fuerimus, contendunt nosipsos debere satisfacere, perinde ac si post baptismum Christus non esset, vt antea, noster Mediator. Ioannes scribens ad eos qui iam in Christum crediderant, & baptizati erant: *Si lapsi fuerimus, Christum habemus aduocatum, & propiciatorem apud Patrem.* Et Ezechiel, *Quacunque hora iniustus ab iniustitia sua recesserit, eius iniustitiæ amplius non recordabor.* Et deum obliuisci atque non recordari, est nolle punire, neque pœnas de aliquo sumere. Vnde Augustinus super Psalmo, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates,* &c. scribit de deo, quòd peccata non aduertat, eo quòd nolit animaduertere. Et in Leuitico pro peccatis requirebatur sacrificium, vt denotaretur, eorum expiationem tantùm à morte Christi petendam fuisse.

Auricularis confessio successit satisfactionibus, in qua bis peccāt sacrifici.

Scholasticorũ impietas de satisfactionibus.

Deum obliuisci, est nolle punire.

19 Rogabis fortasse, Nónne à pœnitente quando se peccasse fatebitur, aliquid requiremus? Maximè, vt causas peccatorũ excindat, vt cùm scandalizauerit, ædificet: vt dignos pœnitentiæ fructus edat. Et quemadmodum ad Romanos dicitur, *Vt exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra arma iustitiæ,* &c. Atque hæc præcipi non debent, vt euadantur pœnæ Purgatorij, vel quo æterna mors in temporariam commutetur: quia Deus quando culpam condonat, vnà etiam à pœnis liberat. Quòd si videatur quandoque illos affligere, quos in gratiam iam recepit, nequaquā dicenda sunt pœnæ, flagella quæ sic irrogantur, sed paternæ sunt correctiones, vt alibi dicetur.

Quid à pœnitentis requirendum.

Deus cōdonando peccatũ, condonat pœnam.

Verùm licet ista flagella pœnas esse concederemus, adhuc nihil prosunt aduersarijs. Quandoquidem supplicia vocabuntur temporaria, quæ deus potestati clauium non subiecit: vt illis moderari possint. Quandoquidem distribuit illas deus pro suo arbitrio, & sæpè auertit aut lenit, prout à sanctis inuocatur, & eos vera pœnitentia & sedulò videt ad se conuersos, vt in Ezechia & Niniuitis ostendi potest. Qua ratione quod scribitur in Daniele potest accipi: *Eleemosynis redimas peccata tua*, id est pœnas, quæ remanent à seueritate diuini iudicij: vel ita intelligas, Sicut afflixisti pauperes, & infirmos oppressisti, ita vicissim eorum te misereat. Vt redimere sit: pro eo quod est malum, id quod bonum est reponere. Non punit Deus fideles quasi vltor & vindex, sed vt pater castigat. Neque semper & ab omnibus post condonata peccata, supplicia exigit: Nam absque illis pœnis inflictis, multa condonauit plerisque peccata. Latroni quippe dicebat, *Hodie mecum eris in Paradiso.* Et publicanus qui orauerat, *Propitius esto mihi peccatori*, iustificatus discessit. Atque Petrus abiurato Christo, tantummodo fleuit, & in gratiam est receptus. Vnde Ambrosius scribit de illius pœnitentia: Lachrymas Petri lego, sed satisfactiones non lego. Atque paralytico dictum est, *Fili, remittuntur tibi peccata tua*: neque aliud ab eo Dominus requisiuit.

Locus Danielis.

Non punit deus fideles ut ultor & uindex: sed ut pater.

20 Solent obijcere, mulierem peccatricem ideo remissionem peccatorum habuisse, quòd lachrymis Domini pedes lauerit, capillis terserit, & vnguento precioso vnxerit. Hæc omnia satisfactiones fuisse pro peccatis clamitāt. Sed istos animaduertere oportet, Seruatorem nostrum bifariam ostendisse illi mulieri condonata fuisse peccata: Primùm cùm ei dixit, *Fides tua te saluam fecit.* Fuitque ratio hæc recta & à causis petita, nimirùm à Dei misericordia, quam illa mulier fide comprehendit. Præterea demonstrauit alia ratione Pharisæo, qui latentem in animo fidē mulieris intelligere non poterat, ei fuisse peccata remissa & condonata: vt cùm is plus diligat cui plus est dimissum, videretque mulierem illam plus Christum amasse, quàm ipse eum dilexerit, inde cognosceret eam non amplius esse peccatricem, sed verè iustificatam. Atque ipsam plus dilexisse ex indicijs charitatis indicat, quæ omnibus videntibus ad pedes eius ediderat. Quare certum est, effecta hæc amoris, quas isti satisfactiones appellant, non præuertere, sed potius consequi iustificationem.

Cur mulieri peccatrici remissa fuerint peccata.

Charitatis effecta sequuntur iustificationē, no præueniunt.

21 Et quòd isti fingunt, animos post hanc vitā cruciatibus & pœnis in Purgatorio satisfacere, sententiæ Cypriani vehementer aduersatur, qui contra Demetrianum ad finem eius libri scribit: Cùm hinc excessum fuerit, neq; locus pœnitentiæ, neq; satisfactionis erit effectus. Solent aduersarij prætexere, suæ huic opinioni misericordiæ studiũ, quòd existimare nolint, eos damnari qui in confessione Christi obierunt, cùm tamen adhuc aliqua labe peccatorũ detinerentur.

Sed

Sed stulta est misericordia, quæ nos impellat ad ea statuenda, quæ ad gloriam dei facere ignoremus, & ex Sacris literis commonstrari non possint. Deinde tenemur totis viribus, totaq; anima deum amare, atq; nihil vel instituere vel incipere debemus, quod non sciamus ei probatum iri, aut ad gloriam eius facturum. Purgatorium verò, complures reddit socordes ad bene viuendum, qui nunc ideò remissius agunt, quòd suis diuitijs arbitrentur precatores post mortem facilè sibi posse comparare. Quod idem incommodum opinionem Origenis consequebatur, qua statuebat damnandorum supplicia quandoq; finienda esse. Vnde liquet hác de Purgatorio sententiam, neq; ædificasse Ecclesiam, neq; ad sanctam vitam extimulasse, atq; ideo fuisse parum prudenter excogitatam. Adhæc isto figmento multi pauperes iustis eleemosynis fraudati sunt, & intolerabilis mercatus indulgentiarum pontificiarum erupit. Consulitur etiam hoc abusu sacrificorum & monachorum ignauię, qui vt commodè possint ali, atq; suis precibus manes à Purgatorij pœnis reuelare, iusti hęredes in testamẽtis inofficiosis præteriti sunt, vt penè omnia his ventribus legarentur. Omnia hîc incerta sunt. Qui existimant animas defunctorũ in fide Christi non illico ad requiem cœlestem admitti, vnde scire potuerũt ignibus excruciari? quib. etiãsi hoc dederis, vt in flãmis diuexentur: vnde ꝓbabunt, nostris precib. aut suffragijs posse iuuari?

Purgatorium complures reddit socordes & perniciosè excogitatum.

Hæredes fraudantur.

Indulgentiæ venduntur.

Aluntur ignaui monachi & sacrifici.

Omnia incerta.

22 Quod si hominum suspicionibus indulgendum sit, aliqui fortasse reperientur, qui pro Purgatorio constituent, vt ita dicam, Eruditorium, quo animæ infidelium, quæ de Christo nil audiuerunt in hac vita, aut rusticorum vel infantiũ, qui nunquam fuerunt eruditi: saltem ibi addiscant, & credendi occasionem nanciscantur. Videbitur quippe cuipiam inhumanum, aut ignorantes in æternum damnandos, aut in regnum cœlorum nondum ornatos dei notitia introducendos: & alia multa huius generis, vt fœcundi sunt errores, confingi poterunt. Vidimus iam Purgatorium non esse dogma creditu necessarium. Deinde quod si opinione & suspicione accipiatur, infirmas & debiles habet quibus innitatur rationes, atq; pietati potius officit, quàm eam promoueat. Quamobrẽ qui ipsum esse opinantur, non rectè faciũt: si id credendũ Ecclesiæ ꝓponant, in qua, vt fidei obiecta, tradi nõ oportet, nisi ex Scripturis certè ac indubitato cõstẽt.

Eruditorium.

Fidei obiecta ex Scripturis tradenda.

23 Nunc restat, vt argumenta diluantur, quæ ab initio sunt ꝓposita. Occurrebat cùm primis locus ex 2 Machab. qui veritatẽ oppugnare non potest, quòd illi libri non sunt in canone. Sed aiunt, Licet Hebræi eos non habeant, nostra tamen recepit Ecclesia. Recepisse illos fatemur Ecclesiam, sed quemadmodum Cyprianus testatus est in expositione Symboli, vt in Ecclesijs legantur, sed non quo inde nostra fides confirmetur. Quo loco beatus Martyr canonicos libros recensuit, & adiecit: *Hi sunt, ex quibus Patres voluerunt dogmata nostræ fidei consistere.* Et Hieronymus dum Machabæorum libros citat, solet addere: *Si quis velit credere aut recipere.* Necnon Augustinus cõtra secundam Epistolam Gaudentij, *Recipios* (inqt) *sed non vt pares Leg., Prophetis & Psalmis*: quos tamen ait esse non inutiles, modo sobriè legantur & audiantur. Quam ego sobrietatem interpretor, vt iudicemus quibus in rebus cum Scripturis Canonicis, aut consentiant, aut dissideant. Melito etiam Sardicensis episcopus, apud Eusebiũ Cęsariensem in censu librorum Canonicorum istos non recenset. Epiphanius quoq; illos præterijt. His addas, illic haberi cuiusdam Raziæ historiã, qui seipsum interfecit, ne in manus hostium deueniret, atq; ibi laudatur, & vir & eius res gesta. Quo exemplo Circuncelliones Augustini tempestate, cùm sibijpsis manus afferrent, abutebantur. Quare Augustin9 aduersus Donatistas multum laborauit vt librum defenderet: sed quantũ profecerit, aliorum esto iudicium. Denique ad finem horum librorum habetur, Si rectè scripsi, est quod volui: sin exiliter & tenuiter, est quod potui. Quæ verba non decent authorem Spiritum sanctum.

Ad argumenta pro Purgatorio.

Ad 1.

Circũcelliones.

Scriptor Machabæorum se excusat ad finẽ libri.

24 Secundo loco Zacharias inducebatur capite 9. Sed per lacum, in quo non fuerat aqua: Hieronymus disertè intelligit infernum, vbi nulla est misericordia: quod cùm nobis præparatũ esset, meritò sanguine Christi ex eo redempti sumus. Exponitur etiam locus à nonnullis, de receptaculo animarum Patrum, antequam Christus in cœlum ascenderit, vnde illius beneficio liberatæ sunt atq; in cœlum subuectæ. Quin & Hieronymus in eo lacu asserit, Luxuriosum diuitem fuisse in tormentis. Vnde patet, illorum expositionem de Purgatorio nutare. Et sententia Ecclesiastis qua dicitur, E catenis & vinculis interdum aliquos ad regnum promoueri, nihil ad hoc institutum facit: cùm ibi tantummodò agatur de rerum vicissitudine. Et Gregorius episcopus Ponti, qui fuit Laodicenus, quemadmodum Hieronymus citat, inquit, Vt rex stultus atque senex è regno facilè potest deijci, sic vicissim iuuenis quamuis pauper, modò sit sapiens, ex humili loco, ad regnum prouehi potest. Origenes aũt & Victorinus, ad allegoriã deflectunt & aiunt, Regem antiquum & deijciendum, pręferre nobis diabolum, qui alioquin princeps huius mundi appellatur, & iuuenem Christum intelligunt: qui cùm recès ad Patrem venerit, omnem potestatem accepit, cùm prius in mundo, velut in carcere, malè diuexatus fuerit. Quod in Psalmis habetur, *Transiuimus per ignem & aquã*: Augustinus de tentationibus huius mundi exposuit, ita vt aduersitates igne designẽtur, prospera verò per aquas: quibus tentationibus, dum pij nõ succumbunt, ad cœli refrigeria perducuntur.

Ad 2.

Ad 3.

Ad 4.

25 Sed iam videamus quæ ex nouo Testamento obiecerint: Quod scribitur in Euangelio de peccato in Spiritum sanctum non remittendo, neq; in hoc seculo, neq; in futuro, non infert aliqua esse peccata, quæ in alia vita remittantur. Non solent apud Dialecticos, duæ propositio-

Ad 5.

nes negantes, affirmantem concludere: quare non remitti in hoc seculo, & non remitti in alio, non affirmant post hanc vitam fieri cōdonationem peccatorū. Et apertè liquet ea fuisse à Christo dicta per exaggerationem, qua grauitas eius peccati magis esset perspicua. Dumque Marcus idem scribit, ait, *Nunquam remittetur:* neque meminit, vel huius vel alterius seculi. De illo autem qui noluerit cum aduersario cùm est in via consentire, & idcirco iubetur tradi ministro, & per eum lictori, à quo conijciatur in carcerem, ita vt inde non sit egressurus, donec persoluerit vsque ad minimum quadrantem: Augustinus de Gehenna disertè intelligit, & particulā Donec, accipi vult in eadem significatione qua dictum est: Et non cognouit eam, donec peperit filium suū primogenitum. Et Hieronymus hunc locum interpretatus est, de concordia obseruanda inter fideles dum hîc vixerint, quod ex antecedentibus & consequentibus probat. Anteà dicebatur, *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris fratrem tuum quidpiam habere aduersum te, relinque ibi munus tuum*, &c. Deinde posthæc scribitur, *Diligite inimicos vestros.* Meminit etiam interpretationis allegoricę, qua nonnulli spiritum ipsum, per aduersarium intellexerunt: quæ tamen expositio videtur ei absurda, vt spiritus nos tradat iudici. Neque tacuit fuisse, qui per aduersarium diabolum intellexerint, quod apud Ambrosium legitur: atque Tertullianus in libro de Anima idem refert, quamuis asserat eum locum de cōcordia simplicius intelligi. Quare cùm ex his allegorijs nihil possit firmi colligi, argumentum est admodum infirmum.

Ad 6.

26 De sententia verò, quam citant ex tertio capite ad Corinthios sic habeto, Sapiunt illi & bene sibi consulunt, qui preciosa ædificant: Ij sunt sanæ doctrinæ authores, quæ nobilissimis & præstantissimis rebus confertur: imò si Dauidi credimus, eas longè superat, cùm in Psalmo dicatur, *Mandata dei esse desiderabilia super aurum & lapides preciosos.* Verùm hoc argenti, auri, & gemmarum ornamentum, hodie transtulerunt ad cruces, calices, atque candelabra: quæ aurea, argentea & gemmata curant, cùm sinant interea loci plumbeas, & plus quàm ferreas circumferri doctrinas. Vnde illud Bonifacij episcopi dictum in Triburiensi concilio, verissimum apparet: qui, vt habetur Canone 18. cùm rogaretur, num ad sacra mysteria essent adhibenda vasa lignea: Respondit, *Quando sacerdotes habuimus aureos, ij vasis ligneis vtebantur: sed nunc, lignei sacerdotes, aurea vasa induxerunt.* Ex hac materiæ diuersitate, gradus indicantur, quibus in doctrina Christus magis minúsue delineatur, exprimitur ac illustratur. Quemadmodum vicissim lignum, fœnum & stipula, declarant doctrinis alienis Christum, qui fundamentum est, magis minúsue deformari, atque dehonestari. Chrysostomus sermonem putauit hunc non esse de doctoribus: Nam (inquit) si malè docent, & alij pereūt illorum causa, quare dicit Paulus, ędificatores tandem seruandos, cùm potius ipsis quàm auditorib. debeatur exitium, vt qui errādi occasionem præbuerint. Sin verò benè docuerunt, & alij suo vitio non profecerunt, culpa doctores vacant: neq; illis conuenit, vt damnum patiantur, seruentur nihilominus, sed sic tanquam per ignem. At Chrysostomo id imposuit, quod auditores atque doctores inter sese contulit. Nos verò hęc ducimus ad doctrinas referenda. Quare fieri potest, vt reiectis & condemnatis sententijs eorum qui non prudenter ędificarunt, ipsi modò fundamentum retinuerint, seruentur: sed ita seruentur, vt non sine igne abeant. Et certum est, hîc tantùm de illis agi ædificantibus, qui fundamentum non deserunt. Lignum, fœnum & stipulas, mandata & inuenta hominum intelligas: de quibus dicitur, *Frustrà me colunt, mandatis & doctrina hominum.* Huc spectant inanes & curiosæ quæstiones, quę cùm ad ædificationem minimè conducant, eas iussit Paulus ad Timotheum euitari. Vtamur exēplis: Docet quispiam, Quæ innupta est, cogitat quæ Domini sunt. Bonum est huiusmodi fundamentum: At si adieceris, Decretum fiat, vt cœlibes cogantur degere Sacerdotes, iam paleas ædificas. Ieiunium conducit precibus, mentem facit saniorem: fundamentum est nō malum, Sed adijciunt, Præscribantur dies, habeatur delectus ciborum, sub pœna peccati (vt loquuntur) mortalis, ista præcipiantur: iam fœnum ædificant. Adhuc, quia preciosa in cōspectu Domini est mors sanctorum eius, conuenit vt memoriæ Martyrū in honore habeātur. Non aliena est à fundamento hæc doctrina: Verùm cùm inferunt, eorum ossa colantur, eorum nomina inuocentur, illorum statuæ adorentur: totum hoc, & stipula & lignū censebitur. Apertissimè ab his rebus metaphora deducitur: siquidem fundamentum dehonestāt, cumq; natura sint flaccidæ, minimè possunt diutius persistere, suntq; ignis fomentū & esca, qua succendatur flamma.

Bonifacij Episcopi dictū.

Doctrina gradus.

Doctrina hūana curiosæ ac inanes quæstiones.

Exēplis agitur.

Quæ sit apta metaphora.

27 Dies ergo declarabit: Nam quæ prauè docentur, æternùm latere non possunt. Nihil enim occultum est, quod non reueletur. Quod si è vestigio praua dogmata non patefiant, accessione temporis declarantur. Experimur hodie retegi complura, quæ à multis annis latuerunt. In quibus traducendis prudenter agendum est, ne fortè vnà cum malis bona eradicentur, quæ postea errore deprehenso non valeamus restituere. Dies ergo accipitur pro manifesta reuelatione, cùm tenebrę depellentur, vt de re, prout ipsa est iudicium feratur. Atq; ad hoc efficiendum, varijs medijs, multiplicibusque rationibus vtitur deus, quibus errantiū animos illustrat. Aliquando Euangelij prædicatione: nam verbū dei gladius est acutus & anceps, vt qui ad intima cordis pertingat. Interdum verò adhibet calamitates & tribulationes huius mundi, per quas erudiat homines: quod tamen aduersis rebus minimè cōuenit, iuxta earum naturam, cùm impulerint non paucos ad blasphemias & contumelias in deum iaciendas, & nōnullos adegerint in despera-

Errores tēpore detegi, in quib. traducēdis prudenter agendū.

Dies quid.

Aduersa qui bus prosint uel obsint.

ſperationem:ſed tunc animis noſtris lucem adfe runt,quando miſericordia dei ad ſalutem noſtrã illis vtitur. In Eſaia ſcribitur,futurum in ſumma tribulatione,vt homo ſua idola,vel aurea, vel ar gentea , talpas inquam & veſpertiliones proijciat. Atque Manaſſes rex Iuda,tunc agnouit ido lolatriam inutilem, quando captiuus eſt abdu-ctus,& in carcerem coniectus. Et non rarò fit,vt quibus datum non fuerit per totam vitam vt de religione bene ſentirent, id ſæpè concedatur illis vltima hora: atque in lucta mortis conſtituti, ſuperſtitiones & abuſus quibus anteà ſeſe mancipauerant,& inanes & noxios fuiſſe intelligũt. Quod ego non dubitauerim, Bernardo,Franciſco,Dominico, & nonnullis ex veteribus Patribus eueniſſe: quia cùm in fundamento, hoc eſt in Chriſto vixerint. quanquam multos abuſus & complura ſuperſtitioſa ædificarint,ſeruari tamen potuerunt:per ignem tamen.cùm extrema hora luctarentur aduerſus mortem & peccatorum terrores,& in eo certamine vanitatem ſuorum ſtudiorum agnouerunt. Quicquid itaque horum trium illuſtrauerit animos aberrantium à recta extructione,id ego diem & ignem appello. Huc Paulus prouocat ad examen atque iudicium dei: Nam latère quandoque poſſunt malę doctrinæ, quæ tunc aperientur. Nunc autem ideo latent, partim quia ſunt ambitioſi qui docent,& cupiditate honoris abducti, non expendunt rectè quæ doceant: & auditores cùm frequentiſſimè vanitate laborent, nouitati docentium plus æquo fauent,& doctrinam ex docentis ſplendore aut facundia æſtimant: poſtrema cauſa eſt,vtrorumque ignauia, cum doctorum, tum etiam audientium:nõ enim vt deceret examinationi doctrinæ incumbunt. Et denique accedit,vt abuſus & praui ritus per hypocriſin fucentur,atque ita pingantur,vt ſpeciem ſanctitatis præferant, vti Paulus ad Coloſſenſes habet: *Iuxta mandatum & doctrinas hominum, verbotenus ſpeciem habentes ſapientiæ.* Quid eſt hodie magis ornatum atque coloribus diſtinctum, vt Miſſa? Ibi mirus veſtimentorum cultus, cantus illecebræ, organa, cerei, ſuffitus, campanæ, geſticulationes, eleuatio, depoſitio, muſſitatio,fractiones, fruſtula panis, & alia ſexcẽta diaboli mendacia. Conantur excuſare cùm reprehenduntur, quòd hęc ſigna ideo ſint adhibita,vt doceamur Eucha riſtiæ dignitatem. At ex miſero populo quotuſquiſque eſt,qui rationes horum ſignorum intelligat? Neq; ſacrifici de illis interrogati poſſent ra tionem reddere: eſtq; res ita deformata, & adeò degenerauit, vt quiduis aliud haberi poſſit aut videri,quàm cœna Dominica.

Patrum, qui ſuperſtitioſa docuerunt.

Quid ignis & dies.

Quibus artib. Miſſa ornetur.

Miſera excuſatio.

28 Quando autem fundamentum aurum, argentum,lapides precioſi,ligna,fœnum,calamus per allegoriam dicuntur, dubium non eſt, & ignem allegoricè accipi. Non eſt ſatis probari doctrinas hominum iudicio, ad ignem diuini examinis perſtare illa oportet. Eſt itaque ignis & dies, clara inſpectio, certa probatio, perſpicua reuelatio, qua tandem cognoſcemus doctrina-

A rum veritatem,earundemq; fallaciam. Ignis proprium eſt, vt illuſtret atq; probet. Nemo verò ab iſto igne, ſiue benè ſiue malè ædificarit eximetur,omnes illo probandi ſunt: atq; probatio in eo ſita erit,vt examinetur num quę ædificata eſt doctrina,fundamento conueniat, necne: Deus alioquin dicitur eſſe inſtar ignis conflagrantis, & herbæ fullonum. Purgabit enim filios Leui, eosq; vt argentum & aurum emundabit Malachiæ 3. Doctrinæ quæ fuerint ſanæ, manebunt:

Propriũ ignis.

Deus inſtar ignis.

B neque ignis examen plus eis officiet atque fornax auro vel argento, ſeu vt tribus pueris igne probatis in Babylone. Auguſtinus in varijs locis ſententiæ huius meminit: De Fide & operibus cap.15.& 16. In Enchiridio ad Laurentium cap.69. De Ciuitate dei libro 21. De octo quæſtionibus ad Dulcitium quæſt. 1. Super Pſalmũ 29. & vbiq; fermè ſibijpſi conſentit,& adfert eandem horum verborum expoſitionem. Affirmat ſententiam hanc difficilem eſſe, habetq; in earũ

C numero,de quibus Petrus dixerit, *in epiſtolis Pauli multa eſſe difficilia, quæ improbi peruertant ad ſuum ipſorũ exitium.* Monet præterea, vt eius generis ignem interpretemur, qui poſſit tam bene ædificantibus, quàm malè communis eſſe. Tandem cauendum inquit, ne huc acerſamus baptizatos qui peſſimè vixerunt,vt eorum grauia ſcelera, homicidia inquam & adulteria,propter quę homines à regno cœlorum excluduntur,fingamus eſſe ligna,fœnum aut paleas: quia huic hominum ge-

Ignis iſte communis tam bonis quàm malis.

Taxatur grauis error.

D neri tam grauibus criminibus obſtricto, gehenna debetur:cuius ignis non poteſt eſſe communis bene ædificantibus, niſi eos quoq; volueris in gehennam detrudere. Illorum tantùm mentio eſt, qui conſeruato fundamento ædificarũt: In quo numero nequaquam habendi ſunt, qui perditis vitijs onerati fuerint. Pergit & ait,fundamentum eſſe Chriſtum, quod Apoſtolus ipſe interpretatur: adijcit autẽ fidem, quia Chriſtus in cordibus noſtris per fidẽ habitat, & facit eos

E eſſe bene ædificantes, qui legi dei parent: fœnũ verò & ſtipulam illos ædificare ſcribit, qui mun di voluptates atque delitias non tamen prohibitas retinuerunt: & ita retinuerunt, vt illis plus æquo ſeſe addicerent. Qui rectè ædificant (vt inquit) bona huius mundi poſſident, opes, honores,vxorem,&c.quaſi nõn poſſideant, illisq; vtuntur ac ſi non vterentur: malè autem ædificantes,eiſdem rebus plus quàm oportuiſſet affi ciuntur:non tamen eouſque laxant habenas cu-

F piditatibus, vt huiuſmodi bona Chriſto præferant, cui tanquam fundamento innituntur, ſed potius contrà, illis Chriſtum omnino antepo-nunt. Nam quãdo vel ad fidei confeſſionẽ,vel ad martyrium peruenitur, ea potius amittere volunt,quàm à Chriſto deſciſcere. Quia tamen vehementiori affectu ea complexi fuerunt,in amittendo ignem ſentiunt:dolent ſanè ac grauiter ferunt hæc à ſe auferri: ſeruantur nihilominus,quia fundamentum veræ fidei ſaluum & illæſum con

G ſeruant:hoc eſt inquit,fœnum, lignum & paleã, igne accendi ac perire. Quia illæ ipſorum cupi-

ditates, vt flamma excruciant eos, & euanescũt. Adiecitq; istud multis euenire, dum hîc viuunt: Nam plerisq; martyribus & sanctis accidit non rarò, vt huius mundi bonis expoliētur pro Christi nomine. Sed omnes inquit, isto examine denique tentamur ad finem vitæ: & ignem significare tribulationes, probat ex Psalmo 65. vbi scribitur, *Transiuimus per ignẽ & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*: vbi aduersa per ignem demonstrantur: per aquã verò, prospera: & vult ob eam causam in Baptismi exorcismo, tam ignem quàm aquam adhiberi, vt his duob. admoneamur, nos esse probandos. Adducit & Ecclesiastici sententiam, Vas figuli probat fornax, at animos iustorum tentatio tribulationis.

29 Huic interpretationi Augustini, vt per ignẽ calamitates & aduersa intelligamus, Gregorius consentit, quamuis ad Purgatorium deflectat. Verùm vt diximus, apertissimè constat, Paulum per ædificia vel bona vel mala, significasse doctrinas, aut sanas aut vitiatas: quarum finis describitur, vt si bonæ fuerint, mercedem habeant: sin verò malæ, dispereant. *Omnis enim planta quam non plantauit Pater meus, eradicabitur.* Neque mirum bona ædificia perstare, cùm verbum Dei æternum maneat. Qui non rectè ædificauerit, potest quidem seruari per ignem tamen: quia doctrinam suam, & confutatam & damnatam cernet, se agnoscet lusisse operã: vt is qui euadit per incendia, cuius vestes sic aduruntur, vt nudus exiliat. Nonnulli exponũt sic tanquam per ignem, quia difficulter homines adducũtur, vt à suis opinionibus deducantur. Omnes enim plus æquo inuenta sua & complectuntur & exosculantur. Verùm simplicius est si dixeris, quòd in examine, dei pudorem, tristitiam, angustiam, & inquietã conscientiam experientur: Atque in hanc interpretationem Ambrosius descendit. Necesse est vt semper erubescat, qui videt se falsum defendisse pro vero: in hoc indicio dei peccatum doctrinæ retegitur, statimq; pœnitentiæ dolor & magna tristitia subit.

Per ædificia significantur doctrinæ.

30 Putauit Chrysostomus, ignem hunc ad gehennam pertinere: sed quia videt sibi obstare quod scribitur, *Ipse autem quasi per ignem seruabitur*, interpretatus est, seruari nihil aliud esse, quàm durare, non extingui, non in cineres verti, aut nihilum redigi: vt iste malus ædificator sit quoad substantiam permansurus: non autem seruabitur, vt inquit, nisi ad pœnam, vt igne ac flammis æternum succendatur. Non latuit eum, interpretationem hanc aliquanto coactam esse, ideo curauit eam lenire, ostenditque Paulum speciosis vocabulis nõnunquam res alioquin improbandas & turpes ornare: ac vicissim quæ præstantia sunt & laudabilia, nominibus parũ honestis appellare. Posteriore ad Corinthios dicit, nos captiuam facere omnem cogitationem: vbi vocabulo captiuitatis, illam persuasionem appellat, qua homines volentes & vltrò fidei sese submittunt. Item cùm prædicat carnis & membrorum, quæ super terram sunt, mortificationem, proba-

A tam sanè rem atq; perfectam voce mortificationis commendat, cùm natura omnes à morte abhorreamus. Ac è diuerso, cùm inquit ad Romanos, *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*: tyrannidem qua peccato premimur, detestandam sanè rem appellatione regni cohonestat: Sic modò salutis voce, æternam durationem in igne ac pœnis gehennæ vocat. Sed laboret Chrysostomus vt voluerit ꝑ hac sua interpretatione, quã duplici capite satis apparet nõ posse consistere. B Nam cùm omnia hîc allegoricè sumantur, quid oportet vt ad verum ignem confugiat? nisi fortassis velit ignem gehennæ allegoricum esse, qđ non ferret opinio in Ecclesia recepta. Deinde cùm dicatur, Cuiusq; opus quale sit, ignis probabit, vt Augustinus rectè monuit, ignem oportet constituere, quem tam boni quàm mali ædificatores experiantur. Non autem arbitror eum voluisse, bonos & sanctos viros, igne inferni diuexandos esse. Hác nihilominus Chrysostomi sen- C tentiam, scholia Græca retulerunt. Et Erasmus vir doctissimus, in Annotationib. vanum esse ait mentionem hoc loco facere Purgatorij, cùm hîc longè aliud agatur. Non dubito sanè illum hoc idem vidisse, quod si Purgatorius hîc constituatur ignis, opus erit & Apostolis & sanctis omnibus, illum ignem esse communem, quantumuis Ecclesiam probatis & syncertis doctrinis ædificarint. Neque possum admirari satis eos, qui hanc sententiam intelligendam de Purgatorio tuen- D tur, cùm alioquin indulgentias pontificias defendant, & sciant earum nonnullas ita concedi à Papa, vt absolui quis possit, cùm moritur, ab omni pœna, ita vt è vestigio in cœlum (vt loquuntur) eius animus euolet: quomodo is purgatorio igne probabitur? Quin & Scotus dixit, posse inueniri actionem seu motum charitatis adeò absolutum atq; perfectum, seu quemadmodum ipse loquitur, tanti feruoris, vt omnes eluat pœnas. Dicat ille idem, quomodo iste ignis purga- E torius, quem ex hoc loco extorqueri volunt, poterit omnibus esse communis? nisi fortassis eum in aere collocent, fingantq; omnes sanctos, cùm ad cœlum euolant, per ignem illum transire: vt de quodã Alcuino dicitur, quod eiusmodi commentum inuenerit, sanctos vniuersos, antequã cœlum ascendant, per ignem purgatorium transire. Illud etiam minimè videtur tacendum, Paulum vtcunq; ad verba Esaiæ, quæ habentur in 1. cap. allusisse, vbi dicitur: *Et erit robur illorum vt stup-* F *pa, & qui facit tanquam scintilla, comburẽturq; ambo.* Robur illorum est mala doctrina, idololatria inquã, scintilla inflammabit stuppam, ambo incendentur: author nimirùm doctrinæ, vnà cum stuppa, cum suis dogmatis, quia & illa non stabunt, & iste plurimum affligetur. Quanquam Pauli sententia non sit prorsus eadem cum illa Esaiæ, sed vt dixi, tantùm ad eam allusit.

Reprobatur interpretatio Chrysostomi.

Scholia græca. Erasmus.

Figmentum.

31 Adduxerunt postremò, argumẽtum ex Luca de diuite, qui cruciabatur in flammis. Sed ea G dicitur à multis parabolica narratio, cuius mentis est Chrysostomus. Sed facito veram historiã, quomo-

Ad 8.

quomodo illum diuitem in Purgatorio fuisse defendent? cùm inter sinum Abrahæ atque locum vbi puniebatur, intercessisse dicatur maximum chaos, ita vt illinc nemo ad Abrahamum transire posset? & mirum videtur, quomodo ille diues cùm tantoperè affligeretur, anniuersaria non petierit, neq; viuorum suffragia: & cùm Abraham' asserat, neque à se, neque à Lazaro eum potuisse iuuari, quomodo sacrificus cõfidet, Missa & precibus animas defunctorum se posse à pœnis Purgatorij releuare? Certè prudentes virgines oleũ non communicarunt fatuis, neque Lazarus diuiti prodesse potuit. Præstitisset vt in eo loco ponderassent, Moysen habent & Prophetas, vbi ostenditur diuinas Scripturas ad salutem esse satis: non relegantur homines vel ad Patres, vel ad humanas traditiones. De ciuitate sancta, quę est beatorum societas, confiteor nihil immundi esse ad eam transmittendum: nam qui obeunt in nomine Christi, sanguine illius abluti sunt. Accessit præterea pœnitentia, & carnis dissolutio in morte: quare non amplius immundi haberi debent, qui æternæ vitæ participes fiant. Neque inficias ibimus, in nomine Iesu omne genu flecti, cœlestium, terrestrium, infernorum. Sed hæc verba, de cultu Dei non sunt accipienda. Non enim solùm constat in eo vt genua flectantur, sed in primis requirit, spirituales animi affectus & motus. Agitur ibi de summa potestate Christo collata, per quam omnis creatura cœli, terræ ac inferorum ei subijcitur: quin & diabolus vnà cum spiritibus damnatorum, velint nolint, sub pedibus eius tradentur. Atque id verba quæ antecedunt, satis demonstrant: Dicitur enim, *Dedit illi deus nom͂, quod est super omne nomen, etc.* Quæ si volueris ad cultum diuinum adaptare, quasi sint in Purgatorio, qui deum colant, fateri cogêris diabolum quoque & damnatos spiritus Christum colere. Et eiusdem farinæ putandum est quod in Apocalypsi dicitur, omnes creaturas celebrasse dei laudes, quæ sunt in cœlo, in mari, atque sub terra: Omnia deum laudant, prout suæ naturæ conuenit. Materiam quippe suppeditant, & occasionem diuinarum laudum. Dixeris alioquin colles, montes, ligna, dracones, & alia id genus, verè proprieque Deum laudare.

Ad 9. *Ad 10.* *Ad 11.*

Patres plurimi concedunt Purgatorium, sed non pro articulo fidei.

32 De Patribus quid senserint hac de re, non habeo quid aliud referam, nisi maiorem illorum partem in eam sententiam esse propẽsos, vt Purgatorium concedant: sed apud nullos eorũ meminimi me legisse, articulum esse fidei, ita vt qui secùs opinatus fuerit, salutem habere non possit. Neque statim quicquid Patres dixerunt, habendum est vt creditu necessarium. Alioqui subscribamus Milliarijs, inter quos extiterunt Irenęus, Victorinus, Papias, Lactantius, atque Methodius, & alij complures illustres & præclari nominis. Certè Ambrosio non subscribitur ab omnibus, cùm in diuortijs, viro duntaxat nouarum nuptiarum facultatem concedit. Neque Augustino volunt omnes assentire, quòd gehẽnæ pœnis addicti sint infantes, qui absq; baptismo perierunt: Neque quod eisdem infantibus, danda sit Eucharistia. Atque ipsi aduersarij nostri cum Augustino minimè faciunt, cùm omnia opera infidelium dicit esse peccata: quamuis & verissimum est, & verbo dei maximè consentaneum. Tertulliano cõtradicitur, quòd anima sit ex traduce, licet huiusmodi sententiæ Augustinus nõ multum refragetur. Cyprianum relinquunt, qui hæreticos ad Ecclesiam redeuntes, censuit rursus tingendos. Neque recipient Epiphanium, cùm inquit aduersus Arrium, traditionem Apostolorum esse, vt sex diebus ante Pascha, non comedatur nisi panis cum sale. Atque idem in Ancorato interpretatur Christi dictum: *Pater maior me est*, de natura diuina: neque exponit illud vt alij Orthodoxi, de natura hominis: nam vult eo loquendi genere Filium Patri deferre. Idemque vult Christum cùm orauit in horto, non id petijsse quasi sic fieri vellet, sed vt diabolum falleret, eumque ad singulare certamen prouocaret, quasi Christus in ea oratione simularit. Et in Hieronymo non est probandum, quòd matrimonio tam malè propitius fuerit contra Iouinianum, vt bigamiam, vel secundas nuptias aut tertias, scortationis loco haberet Et Dionysius de cœlesti Hierarchia, cùm rationẽ humandi fideliũ corpora tradit, chrisma dicit sup cadauer essundendum, quod hodie nulli ex nostris aduersarijs vellent facere. Taceo de diuo Benedicto, qui defunctæ mulieri Eucharistiam dari iussit. Et me deficeret oratio & tempus, si omnia recensere vellẽ, quæ apud Patres inueniuntur, neque recepta sunt, neque hodie ab his qui nobis contradicũt admitterentur. Atque dum ista repeto, nolim haberi vt Cham filius Noa, qui verenda patris retecta riserit, & ad fratres ridenda detulerit: libenter hęc tacuissem, sed importunitate aduersariorum cogor, qui perpetuò clamãt, Patres, Patres, Patres: quasi velint ipsi omnibus assentiri, quæ Patres aut dixerunt, aut fecerunt. Cur potius non intelligunt & animaduertunt, eos quoque fuisse homines, & interdum vt homines errasse? non enim super fundamento, quod est Christus, argentum, aurũ, & preciosos lapides perpetuò ædificarunt. Neque veritati debet vlla vetustas opinionis aut consuetudinis præscribere. Quia iam inde à Pauli tempestate cœperunt in Ecclesia errores, & in præsentia mentio fit malè ædificantium. Atque illa eadem tempestate non defuerunt, qui pro mortuis existimauerint baptismum esse suscipiendum. Atque Dominica cœna tanto abusu inter Corinthios tractabatur, vt Apostolus dicere coactus fuerit, id non esse Domini cœnam manducare. Et Cyprianus admonuit, consuetudinem absq; ratione, matrem erroris esse.

Milliarij.

Patribus in plurimis cõtradicit.

Patrũ errata, non temerè traducenda.

Veritati vetus opinio non præscribat.

Errores quando cœperint.

22 Solet nobis & illud obijci, Ecclesiam semper pro defunctis orasse. Quod equidem nõ inficior, sed assero istius facti, neque verbi dei, neque exempli quod desumatur ex Sacris literis, authoritatem habere. Facilè mouētur homines,

Orationes antiquas pro defunctis: sed non propter Purgatorium.

quadam naturali charitate impulsi, & amore in defunctos, vt illis bene cupiăt, & in aliquas preces pro eis erumpant. Sed affectio hęc vehementior, videndum est ne fidei & iustæ pietati aduersetur. Et alia causa citra Purgatorium esse potuit vt pro defunctis in Ecclesia fierent. Noluerunt enim defunctorum nomen & memoriam facilè interire, sed curarũt inter fideles, eam quàm diutissimè seruare. Deinde preces illæ spectabant eò, vt gratias deo agerēt, qui defunctos illos ad se ex hac misera vita euocarit. Vnde Ambrosius in orationib. funebribus, habitis in obitu Theodosij, atq; in obitu Valentiniani Imperatorum, gratulatur eis, quòd iám æternam fœlicitatem consecuti essent, quòd iam cum Christo regnarent, & nihilominus addebat preces, vt deus illis optatam requiem concederet: quæ secum videntur pugnare, nisi sic acceperis, vt iam exposuimus. Volebat præterea Ecclesia, suo fungi officio erga defunctos, ac si adhuc viuerent, tametsi quod orabat, iam se accepisse cogitaret. Nam & Christus pro resurrectione Lazari precabatur, quam tamen se minimè dubitabat obtinuisse antequam oraret: & ideo aiebat, se propter astantes ita orasse. Videbatur antistes in precibus pro defunctis instituere populum & docere, quæ nam bona ille qui obierat recepisset, ea inquam, quæ illi audiebant Ecclesiam optasse: Hæc ex Dionysio habentur in Ecclesiastica Hierarchia. Adiecit Epiphanius & aliam rationem aduersus Arrium, vt id quod perfectum est, ab alijs distingueretur. Christus profectò ita perfectus est & absolutus, vt pro eo non oportuerit orare: alij verò quantumuis sancti, quando cum eo conferuntur, imperfecti sunt, & ideo non abhorret eorum conditio, vt pro eis preces fundantur: vnde veteres, & pro martyribus & pro sanctis orarunt. Hanc ego ex Epiphanio cau- A sam retuli, non quòd eam veram existimē (nam orationes veterum pro Patriarchis, Prophetis, Apostolis & Martyribus, fuerunt gratiarum actiones) sed vt intelligatur non vnam tantùm assignari posse causam, cur Ecclesia pro defunctis orauerit. Et cùm multæ possint & variæ assignari, illi minus dialecticè faciũt, qui vnam tantùm volunt obtrudere, nimirùm vt defunctorum spiritus in Purgatorio releuarentur. Sed clamitát, Ecclesiam disertè pro mortuis orasse vt subleuarentur, B & melius haberent. Scio equidem multos ex Patribus istam quoq; causam admittere, sed incertum est, an ob eam Ecclesia primùm orare pro defunctis incœperit. Imò si spectare volueris formas precum vetustissimarum in Ecclesia, videbis eam orasse, vt à gehenna liberarētur defuncti, ab æterna morte, & ab inferno, vbi nulla est redemptio.

Ecclesia cur pro defunctis orarit.

34 Postremò, non est quod afferam multa ad iustitiam dei tuendam, quam aduersarij dictitát nos delere, tollendo Purgatorium: quoniam pro C his qui dormiunt in Domino, satis pœnarũ Christus luit, & illis quod bonorum operum & iustitiæ defuit, ex Christi morte & meritis additur. Est deinde pœnitentia, quæ dolores ingentes secum habet coniunctos, potissimùm, cùm ex animo ad Christum conuertimur, quemadmodũ credendum est de his qui extrema hora luctantur, atque nituntur ad salutem erumpere. Deinde mors accedit, qua cùm dissoluatur caro, infir D mitates quoque illius & labes facessunt. Atque in summa, iustitia nostra metienda non est ex nostris operibus, neque iustitia dei ex humano iure debet æstimari: Nam Dominus dicit, *Quantum distat cœlum à terra, tantum viæ meæ à vijs vestris distant*: &, *An oculus tuus nequam est, quòd ego bonus sum?* Et hæc sint satis ad Purgatorium depellendum.

LOCVS X.

De Lachrymis & Ieiunio, externis pœnitentiæ exercitijs: Ac primùm, De Lachrymis.

In Iudic. 2. uers. 4.

Lachrymæ ad quæ adhibeantur.

Fletus non est semper ueræ pœnitentiæ indicium.

HABENTVR lachrymæ vt additamenta quædam & appendices cum pœnitentiæ, tum precum. Non solùm resipiscentes, cùm peccata sua graui dolore detestantur, flere consueuerunt: sed etiam quotquot enixè ac vehementer quippiam contendunt impetrare. Attamen veræ pœnitentiæ indicia, non semper ex lachrymis habentur: Nam & Esau, cum in lib. Genes. tum etiam in Epist. ad Hebr. fleuisse legitur. Preces item efficaces ad impetrandum quod petitur, fuisse, non semper ex lachrymis deprehenditur. Dauid enim post adulterium, ieiunauit & fleuit, dùm vehemēter precaretur vt filio, quem ex Bathsaba susceperat, vita relinqueretur: qd tamen obtinere non valuit. Cæterùm quòd lachrymæ in ijs exemplis successum non habuerint, diuersæ causæ effecerunt. Nam Esau, sicut mox declarabimus, ex fide non luxit: Dauid autem non impetrauit quod petebat, quia Deus ei F dare constituerat, quod multò melius ac honorificentius eius voto fuit. Non mansit quidem superstes filius ex adulterio conceptus: at ex eadem matre, Salomonem postea suscepit, quem patri post eius mortem, imò ipso adhuc viuo, in regnum pacatum atque amplissimum surrogauit. Verùm è diuerso spectemus, lachrymas in Petro legitimæ pœnitentiæ fuisse indicia: Necnon in ea muliere, quæ (vt Euangelistę tulerũt) pedes Domini flendo abluit. Et quod ad preces G attinet, Ezechias auditus est, cùm flendo precaretur, & mors ei annuntiata, in aliud tempus dilata

2. Sam. 12.

lata fuit. Iosias quoq; auditus est, qui deum multis lachrymis orauit. Psal.126. de fructu precum, quę coniunctos gemitus & lachrymas habeant, ita loquitur: *Euntes ibant & flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient, & cum exultatione manipulos suos reportabunt. Qui q; seminant in lachrymis, in exultatione metent.* Psalmo quoque septimo habetur, *Exaudiuit Dominus vocem fletus mei.* Et 56. scribitur, Sanctorum lachrymas quodammodo in laguncula seu in vtre coram deo positas, & in eius libro fideliter consignatas. Inuitat etiam nos idem Dauid Psalmo 95. ijs verbis: Coram Domino, qui fecit nos, ploremus, &c. At multò magis Christi exemplo, ad id incitamur, qui (vt epistola ad Hebræos habet) cum clamore valido, & lachrymis, pro nobis orauit. Paulus quoque Actorum 20. ait, Se Domino, submisso animo & lachrymis, diu seruiuisse.

Quæ lachrymæ deo probentur, & quæ non.

2 Non tamen eæ probantur Deo lachrymæ, quæ sine affectu solent effundi naturali quadam commotione: vt ijs accidere solet, quorum oculi quopiam ictu feriuntur, aut ijs qui vel pedites vel equites currunt, quiq; nimio potu ebrij euaserunt: naturalia quippe ista συμπτώματα sunt, neque ad pietatem quicquam pertinent. Ex affectibus verò ad quos lachrymæ consequuntur, ij sunt: Animi ægritudo, quam alij dolorem vocant, & Lætitia: idq; rationibus diuersis. Nam ex dolore frigus oritur, quo ceu totum corpus, ita etiam capitis humores constringuntur, quô fit, vt fletus extorqueatur. E`diuerso autem Lętitia, meatus, pori, & viæ circa oculos relaxâtur, vnde lachrymis patefit exit⁹. Et sanè, de ijs duobus affectibus, in libro Ezræ testimonium habemus: Siquidem ibi scribitur, templo extructo populum fleuisse, at non omnes eadem causa. Pars eorum dolebat recentem fabricam, dignitate atque ornamentis à priori multum distare: At è diuersò lætabantur alij, domum Dei, quæ tam diu prostrata iacuerat, denuò excitatam. Neque obscurum est, diuina historia, Iosephum viso Biniamin fratre suo amabili, ex nimia lætitia fleuisse. Sunt præterea quidam alij affectus, ex dolore ac lætitia mixti, qui nobis lachrymas excutiunt: quemadmodum est ira vehemens, quæ secum ex contemptu dolorem coniunctũ habet, & vnà nonnihil lætitiæ seu voluptatis, dum vltionem tanquam præsentem meditatur. Lachrymas etiam excutit Misericordia, quando malis alienis perturbamur, ac dolemus, & afflictis prodesse cupimus: Nam & desiderium vehemens lachrymas elicit. Vnde viri dei, cùm orando vehementer cupiunt quippiam impetrare, in lachrymas facilè soluuntur. Quæ verò sit humoris eiuscemodi materia, Physicis cõsiderandum reliquimus: nam parum inter sese conueniunt. Alij sentiunt, eas ex felle cõturbato prodire: cui opinioni, liber primus de Mirabilibus sacrę Scripturæ, capit.19. Augustino ascriptus, consentit. Alij arbitrantur, speciem quandam sudoris esse, quod Plutarchus attigit. Nonnulli verò existimant, quemadmodum ex lacte serum excernitur, à sanguine itidem aquosum humorem separari, cuius maior pars in lotium deriuetur: quod verò est residuum, in lachrymas exprimatur. Seneca deniq; centesima Epistola ad Lucillum putat, ictu doloris, totum fermè corpus concuti, & vnà oculos, à quibus adiacens humor exprimatur. Sed quicquid hac de re sit, ad nos id parum attinet. Quare ad causas veniẽdum est, propter quas pium hominem lachrymari deceat.

Ira, dolorem et voluptatẽ commixtũ habet.

Materia lachrymarum.

Causæ propter quas flendum.

3 Augustinus, quarto sermone Dominicæ primæ Quadragesimæ scribit, Fletum veræ pœnitentiæ, duplicem causam habere: vnam, propterea quòd multa per negligentiã omisimus, quæ fieri debuerant: & plura per audaciam commisimus, quæ fieri non oportebat. Ista, commissionis & omissionis peccata vulgò appellant: eodemque loco illud interpretatur, Facite dignos fructus pœnitentiæ, ad hunc modum, vt peccata iam transacta fleamus, caueamusq; ne rursus eadem à nobis fiant. Chrysostomus autem in Epistola ad Colossenses Homilia 12. conqueritur, Christianos lachrymis abuti: & cùm alioquin creaturæ dei bonæ sint, diffamare, quòd eas ad illa quæ fletum non merentur adhibeant. Tantùm inquit, peccata sunt ploranda, non modò nostra, sed etiam aliorum. Quod Paulus verè præstitit, qui secunda ad Corinthios aiebat, Se vereri, ne illos accederet: sed ita vt deijceretur, cogereturq; deflere complures, qui lapsi pœnitentiam non egissent. Quin & eosdem Corinthios, ad aliena peccata deflenda inuitabat, cùm Epistola prima diceret, *Vos inflati estis, & non luxistis*, incesti scilicet hominis grauissimum crimen. Et Dauid in Psalmo 119. scripsit, *Riuos aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.* Deflebat ergo sanctissimus vates publicas trãsgressiones diuinæ legis, cumq; cerneret eas passim perpetrari, lachrymas largiter fundebat. Et Ezechiel cap.8 nonnullos commendat, qui aliorum scelera deflerent. Atque hinc fit, vt cùm sanctis viris horrenda spectacula peccatorum sæpissimè occurrant, facilius in lachrymas, quàm in risum soluantur. Sic porrò Christo vsu veniebat, quem sæpius fleuisse, risisse autem nusquam legimus. Quod idem nobis hodie quoque faciundum esset, cùm tanta se offerat vndique peccatorum mala messis.

Lachrymarum bonus vsus.

Pij homines facilius lachrymantur, quàm rideant.

Fletus qui à deo probetur, qui non.

4 Est denique sciendum, non omne genus luctus Deo probari. Quidam enim reperiuntur, qui, vt superius dictum est, sensu pœnarum tantummodo permouentur, nec vlterius promouent. Dolor quidem pœnarum & suppliciorum causa, gradus aliquis est ad veram pœnitentiã: quocirca deus homines dum hîc viuunt, & punit, & illis minatur: Non tamen iste dolor sufficit, neque deo per se probatur: ex φιλαυτία quippe oritur, & res propemodum inutilis est, nisi vlterius progrediatur: Vnde in Zacharia cap. 7. Dominus ait, Hebræos sibijpsis ieiunasse, non ad suam gloriam: ita isti seipsos plorant, non autem quòd violauerint dei mandata, lugent. Videas præterea nonnullos alios ijs aliquanto de-

teriores, qui ęrumnarum dolore impulsi, flendo, & inter lachrymas de ipso deo malè loquuntur, eius iustitiæ irati, quasi nimium sit seuerus & durior Dominus quàm oporteat: isque luctus non ad pœnitentiam, sed potius ad desperationem attinet. Exemplum eius in libro Numerorum capite 14. habetur, vbi populus, audita exploratorum acerba relatione, in fletum est dissolutus, & contra Moysen atque deum malè loquebantur, statuebantq; in Ægyptum redire. Tertium genus luctus est, Deo admodum gratus, cùm id maximè dolet nobis, quòd ipsius legem violauerimus, & alios innumeros cernamus, eius voluntati sanctissimæ aduersari. Ad lamentationes huius generis, Ioel populum Hebræũ, & alij sancti vates prouocabant. Christus quoque illas persuadebat, cùm diceret: *Eos beatos esse qui lugerent, quòd illis consolationes essent repositæ.* Ecclesia etiam solet nonnunquam populos ad hos luctus incitare, cùm pœnitentiam quandoque publicè instaurat, quæ licet in animis Christianorum perpetuò debeat inhærere: attamen ob calamitates publicas, & ignauiam nobis insitã, est interea pastorum diligentia renouanda. Propterea deus in lege veteri, semel in anno (mense inquam septimo) ieiunium instituerat, quo eo die gens Israelitica, ob admissa peccata, sese coram deo affligeret. Et quò id frequentius fieret, subinde Prophetas mittebat ad populum increpandum.

Pœnitentia quandoq; publicè instauranda.

De Ieiunio.

In Iudic. 20. ad finem.

5 Vt à vocis etymo exordiar, verbum Hebraicum *Tsom* significat affligere. Vnde Aben-Ezra inquit, *Vbicunq; in Sacris literis afflictio in mœ inuenitur, ibi intelligitur ieiunium* Affinis huic voci alia est *Tsame*, quæ significat sitire: nam qui multum ieiunant, sitire consueuerunt, quia corporis humores inedia & ieiunio exiccantur. Græci dicunt *νηςάαν*, à *νη* particula priuante, & *σθένομαι*, quod est validum & firmum esse, quòd ieiunio robur corporis imminuatur. Sed quia particula *νη* potius extẽsiua est, videtur significari admodum firma & robusta res: qđ homo ieiunus, firmus & constans admodum sit, ita vt malit perpeti dolorem quàm à proposito discedere. Etiam alia voce Ieiunium appellant Græci *ἀσιτίαν*, quòd qui ieiunant se priuant alimẽto. Etenim *σῖτον* & frumentum sonat & cibum. Sed priusquam definiam quid sit Ieiunium, operępretium est vt distinguatur: Nam cùm varia sint ieiuniorum genera, non omnia faciunt ad nostrum institutum. Est enim Ieiunium quoddam naturale, quod ad corporis valetudinem, vel recuperandam vel tuendam pertinet. Vnde Hippocrates ait, eos qui integra & constanti ætate, aut etiam senes sunt, optimè ferre ieiunium: quo loco senes accipiendi sunt, quoad primam & ineuntem senectutem: Nam qui sunt admodũ senes, nihilo magis quàm adolescentes, aut pueri ieiunia possunt ferre. Hoc ieiunij genus medicis relinquamus, cùm à nostra sit alienum tractatione. Aliud est ieiunium ciuile, quod tum suscipitur, cùm homines ita suis rebus intenti sunt, vt nullo modo cœpta negotia velint intermittere. Ita cùm Saul persequeretur Palæstinos, & victoriam haberet in manibus, interdixit, ne quis cibum caperet ante vesperam. Sic & quidam Hebræi vouerunt, se neque comesturos quicquam, neq; bibituros, antequã Paulum interficerent, sicut in Actis Apostolicis habetur. Hic etiam ieiunandi modus ad rationem præsentem non facit.

Distinctio ieiuniorum. *Naturale.* *Hippocrates.* *Ciuile.*

6 Aliud est Ieiunium, quod hominibus Christianis oportet esse familiare, nempè vt sobriè ac temperanter cibum sumant: quod fiet, si neq; frequenter eodem die comedant, neque cùm edendum est, multo cibo se ingurgitẽt, confectentúrve delitias & exquisitas epulas. Hæc ratio victus, plurimùm conducit ad diminuendas libidines, nec mentem sinit affectibus perturbari: animum reddit alacriorem, cùm ad preces, tum ad omnes vitæ actiones. Quare Christus aiebat, *Ne grauentur corda vestra crapula vel ebrietate.* Petrus item scripsit, *Sobrij estote: nam inimicus vester diabolus, circuit vt leo rugiens, quærens quem deuoret.* Paulus quoque de seipso scripsit, *Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cùm alijs prædicauero, ipse reprobus efficiar.* Adhæc alia vtilitas est huius ieiunij, quod sumptibus parcitur: non vt sit quod reponamus auarè, sed vt quod superest nobis, in pauperes tribuamus. Aliud Ieiunium est, quod superat humanas vires, & à deo nonnunquam mirabili ratione ad doctrinam commendandam est nonnullis sanctis concessum. Moyses in monte ieiunauit quadraginta dies: voluit quippe deus illustri documento indicare, legem illam quam ferebat, à se profectam esse, non excogitatam ab hominibus: Nec Moyses idcirco iuit in montem, vt ieiunaret, sed vt legem à deo acciperet, & cum eo colloqueretur. Elias etiam panem & aquam ab Angelo accepit, & in robore illius cibi, quadraginta dies vsque ad montem Horeb ambulauit, vt hoc miraculo à Deo verus legis vindex proderetur. Hoc ieiunij genere Seruator noster prædicationem Euangelij commendauit, ne res vulgaris esse videretur, sed probaretur res diuinitùs inchoata. Cæterùm hæc miracula fuerunt, neque ad nos quicquam pertinent, nisi tantùm vt miremur, & excitemur talibus exemplis, ad verbum dei cum reuerẽtia excipiendum. Est etiam aliud Ieiunium, quod nõ situm est in nostra manu: Vt cùm destituti cibo, priuamur edendi copia. Hic patientia opus est, & deum orare oportet, vt vires & animum suppeditet: Sic interdum sancti, cùm discurrerent & prædicarent Euangelium, coacti sunt esurire. Et discipuli, cùm Dominum sequerentur, fame adacti sunt ad spicas vellendas & excutiendas. Elias item à vidua cibum petijt, & ad torrentem expectabat, quid cibi coruus afferret. Hoc ieiunium ab hominibus vltrò non suscipitur, verùm à deo imponitur.

Christianis familiare. *Vtile.* *Miraculosum.* *Coactum.*

7 Sed ijs omnibus omissis, vt quæ nihil ad hãc disputationem pertineant, ad nostrum Ieiunium

Religiosum. Definitio. nium accedamus, quod appellare possumus Religiosum. Est verò abstinentia, non tantùm à cibo & potu, sed etiã ab omnibus alijs rebus, quæ corpus oblectare ac fouere possint, præter modum vsitatũ, quantũ vires ferunt, ab animo pœnitẽti & à vera fide, ad ambiendam precibus dei clementiã, propter calamitates, vel iam prementes, vel iam instantes. *Causarum ueri ieiunij expositio.* Forma huius definitionis est abstinentia: eaq; præter modum vsitatũ, quæ tamen vires corporis non excedat. Materia est, non solùm cibus & potus, sed omnia quæ corpus exilarare queant. Efficiens causa est, fides & pœnitentia propter commissa peccata aduersus deum. Ad finẽ pertinet, vt precibus ambiamus dei misericordiã, & calamitates vel auertamus vel imminuamus: ideò qui ieiunant, precibus, eleemosynis, infirmorum visitationi, & sacræ Cœnæ vacare debent. *Exercitia uerè ieiunantium.* Cùm ardenter precamur Dominum, & verè ac ex animo nos pœnitet admissorum peccatorum, & illorum causa seriò affligimur, non facilè possumus cogitare de cibo & potu, & exqsitis delitijs: quos enim talis dolor grauiter urget, magis iuuat abstinere, quàm quæuis alia delectatio. Ita Dauid in Psalmo 35. de suis hostibus ait, *Cùm illi ægrotarent, ego non ridebam, sed induebam cilicium, & animam meam ieiunio affligebam, & sedulò pro ijs orabam.* Qui se deijciunt & humiliant, quòd de rebus suis penè desperẽt, solent cibum & potum, & alias oblectationes fastidire. Hinc possumus intelligere, qui fiat, vt ieiunia nostra deo placeant, non sanè quòd deum delectet inanitas ventris. *Quare ieiunia deo placeant.* Ita Hieronymus quosdam ridet, qui cùm duriter admodum ieiunarent, ad omnem vitæ partem reddebantur inutiles. Id placet deo, quod animum deijcimus, quod ad ipsum precibus redimus, & abiectis alijs voluptatibus omnem delectationem nostram in eo solo constituimus.

Ieiunia publica & priuata. 8 Ieiunia verò de quibus nunc agimus, interdum publica sunt, interdũ priuata. Suscipimus autem priuata, cùm proprijs & domesticis calamitatibus affligimur: siquidem nemo est, qui nõ aliquãdo vel in seipso, vel in familia sua vexetur. Aut si eueniat, vt fortè nulla priuatim sua suorumq; calamitate grauetur, tamen pro alijs quãdoque lugendum est: Nam si membra sumus eiusdem corporis, fratrum nostrorum incommoda pertinere ad nosipsos existimandum est. Ita Dauid pro illis orabat, quos postea hostes habuit, quiq; malis eius insultabant. Ita Iobi amici, cùm eum grauissimis plagis vexari cõsiderarẽt, septem dies totos in puluere & cinere iacuerũt, antequam ei quicquam loquerentur: tantoperè viri eius calamitate commouebantur. Proinde voluerunt, antequam aliud cum eo agerent, ieiunio & precibus deum orare, vt illius tam grauem miseriam tẽperaret. Ita Dauid cùm Abner interfectus esset, non tantùm luxit in funere, sed etiam iurauit, eo die se non gustaturum cibum ante Solis occasum. Idẽ fecit reprehensus à Nathan Propheta, & cùm accepisset nuntiũ de morbo pueri: toto sanè tempore quo ille ægrotauit, nunquam cibum sumpsit. Nehemias cap. primo, cùm audisset de afflictionibus Hebræorum, qui remanserant Hierosolymis, se ieiunio afflixit, & Dominum orauit. Daniel quoque, cùm legisset ea quæ scripserat Ieremias de captiuitate septuaginta annorum, confessus est peccata, & populi & sua: fleuit etiam, & ieiunauit. Priuatum igitur ieiunium pro nobisipsis non tantùm debet susci pi, sed etiam pro alijs.

9 Publicum verò bifariam indicitur: vel à deo ipso per legẽ, vel à Magistratu, vel ab episcopo, vel à propheta. *Publica ieiunia quomodo indicantur, & sanctificentur.* Atque hoc est sanctificare ieiunium, quod aliquando in Sacris literis occurrit. Huius generis, multa extant exempla: & imprimis illud ieiunium, quod Israelitæ sibi hoc loco imposuerunt. In primo Samuelis cùm Palæsthini Iudæos grauiter affligerent, populus vniuersus hortante Samuele cõuenit in Mizpáh, fleuit, ieiunauit, & idola sua proiecit. Dauid etiã cum suis omnibus, audita clade populi & morte Saulis, ieiunauit. Viri etiam Iabes Gilead acceperũt cadauera Saulis & Ionathæ, fleuerunt, & etiam ieiunarũt. Publicum etiam ieiunium fuit, quod Iosaphatus indixit, 2. Paralipomenon 20. capite. Regina Esther in summo discrimine, per Mardochæum iussit publicum ieiunium indici. Israelitæ in captiuitate, vt habetur septimo capite Zachariæ, ieiunium & quinti mensis & septimi habuerunt: quòd quinto mense direptio ciuitatis & templi desolatio contigisset: & septimo mense Godolias fuisset interfectus, vnde tot calamitates deinceps consequutæ sunt. Publicũ etiam ieiunium fuit, quod Iezabel indixit, mulier alioqui scelerata & hypocritica. Huius factum indicat morem fuisse, vt cùm aliquod magnũ flagitiũ admissum esset, tota Ecclesia ieiunaret, quasi cõmune supplicium deprecans. Hoc exegerunt nonnunquam Prophetæ, vt Ioel cùm diceret, *Sanctificate ieiunium.* Esdras etiam ieiunium prædicauit capite octauo. *Annuum ieiunium apud Hebræos.* Ieiunia igitur, pia quadam ratione publicè indicebantur. Ipse etiam deus publicum ieiunium imperauit: Iussit enim vt quotãnis festum *Kippurim*, id est expiationum, decimo die Septembris, publico ieiunio celebraretur. Multa enim peccata per totum annum à populo admittebantur, neque cæremoniæ diligenter obseruabantur: quare semel in anno lustrabatur tabernaculum, & publicum ieiunium obseruabatur. Hæc in veteri Testamento, quasi vmbra quadam significabant, hominũ peccata per Christum esse abolenda, quem dum apprehendimus per fidem veram & efficacem, à peccatis absoluimur, & inde consequitur, peccatorum & carnalium oblectationum mortificatio. Nec prætereundum, vnum illum diem ieiunij festum fuisse. *Dies ieiunij erat festus.* Non enim licebat in publico ieiunio vel operari, vel suis rebus intentum esse, non quòd festis diebus prorsus debeamus ociari: sed optimæ suscipiendę sunt actiones, quibus in deo acquiescamus, à nostris tantùm operibus iubemur temperare. Credere autem, precari, agnoscere peccata, illa deflere seria pœnitentia,

sunt opera dei, & ideo non interdicta festis diebus, sed potius imperata.

Ethnici agnouerunt ieiuniū religiosum.

10 Hæc non tantùm Hebræi didicerunt ex legibus diuinis, verùmetiam Ethnici ex instinctu naturæ. Etenim cùm Ionas apud Niniuitas prædicaret, eorum ciuitatem post quadraginta dies euertendam esse: illi non desperarunt de misericordia dei, sed ad pœnitentiam se receperunt, omnesq; à rege vsq; ad infimum ciuē, cum iumentis & gregibus ieiunarunt: Et cùm vehementer & ardenti studio clamarent ad Dominum, exaudití sunt. Augustinus de Ciuitate dei scribit, Porphyrium docuisse abstinentiam à carnibus & cibis crassioribus, hominū animos purificare, quo fiant expeditiores ad res diuinas, & ad familiaritatem cum dæmonibus. Plutarchus etiam in libello de Iside & Osiride, ait, sacerdotes Heliopoleos prorsus abstinuisse ab omnibus cibis, qui carnis petulantiam alere ac augere possent, & vinum in templum dei sui nunquam intulisse. Nefas quippe ducebant, inspectāte deo suo, vinum interdiu bibere. Cæteros ait, vsos quidem esse vino, sed non multum, & eos ipsos multas ἀγνάας ἀοίνυς coluisse. Idem Plutarchus de Cohibenda iracundia tradit, apud Athenienses fuisse quædā sacra νηφάλια, quæ aqua tantùm absque vino peragerentur. Et præclarum est, quod in eodem libello habetur, Empedoclem solitum esse dicere, oportere hominem maximè à malitia ieiunare. Titus Liuius memorat, cùm Romæ accidissent portentosa non pauca, quæ viderentur aliquod magnum malum præsagire, missos esse decem viros ad Sibyllinos libros inspiciendos, responsumque fuisse, vt publicum ieiunium in honorem Cereris instituerent, quod quinto quoque anno deinceps repeteretur: ea ratione iram deorum posse placari. Ethnici ergo perculsi metu impendentium malorum, confugiebant ad oracula: ieiunabant, & deprecabātur iram Numinis. Christiani verò cùm tot & tam atrocia mala non solùm ipsi videāt, sed etiā ex omnibus orbis partibus nuntiari audiant: attamē deū non precantur, nec quicquam animo commouentur.

Sacra νηφάλια.

Empedoclis dictum.

Ieiunium apud Rom.

Ieiunia in nouo Testamento commendātur.

11 Sed fortasse quispiā dicet, Ieiunia, quia partim Iudaica sunt, partim Ethnica, videndum est, vt ne à nostro instituto sint aliena: quod non ita esse, facilè potest ex nouo Testamento demonstrari. In Actis Apostolicis cap. 13. Ecclesia monita oraculo, vt Paulus & Barnabas deligerentur ad visitandas ciuitates & oppida, vbi Euangeliū prædicatum fuerat, primùm decreuit ieiunium: deinde illis manum imposuit. Et capite 14. cùm illi trāsactis rebus per Iconium, Lystriam, & Antiochiam domum redirent, instituto ieiunio ministros & presbyteros per singulas ciuitates creauerunt. August. in epist. ad Cassulanū ait, Quando Petrus Romæ congressurus erat cum Simone Mago die Dominico, Ecclesia Romana die Sabbathi, ieiuniū indixit, quam consuetudinem semper postea retinuit. Hieronymus in Prologo super Matthæū ait, Ioannem rogatum ab Ecclesijs, vt Euangelium scriberet contra Ebionem & Cerinthum, qui negabant diuinam Christi naturam, respondisse id se facturū, si Ecclesia tota publicè anteà ieiunasset. Quod etiam testatur Eusebius in Ecclesiast. Historia. Paulus item 1. Cor. 7. coniuges monet, vt ne se mutuò frustrētur, nisi ad tempus, vt ieiunio & precibus vacent. Quo loco existimo preces eum publicas intelligere, & ieiunium quoq; publicum. Hæc enim quo minus priuatim vsurpentur, consuetudo cum coniuge non impedit, sed siue priuata intellexerit, siue publica, non multum refert. Christus adhæc rogatus ab Apostolis, cur ipsi non possint curare mutum & dæmonem eijcere: *Propter vestrā incredulitatem*, respondit. Et adiecit, *Hoc genus dæmoniū, ieiunio tantū & oratione fugatur.* Locus obscurior est, quare non inutile fuerit illum paucis explicare. An putandum est, merito ieiunij ac precum (vt loqui solent) ex opere operato dæmonia extrudi? Minimè: Quid ergo verba illa Christi sibi voluerunt? Primùm dixit, *Ob vestram incredulitatem: nam si haberetis fidem vt granum sinapeos, & diceretis huic monti, Tollere, & proijcere in mare, obtemperaret vobis.* Cum fide autem, oratio vehemens atque ardens est necessaria, nec non ieiunium, quia oratio fixa & seria, non tantùm à cibo & potu, verūetiam ab omni alia humana cogitatione ac voluptate animum abducit. Christus igitur per effecta describit causam, nempe fidem, per preces & ieiunia, & de ijs dæmonibus loquitur, quibus deus plusculum indulserit: ac si diceret, Non oportet vos leuiter ac otiosè agere, si vultis hoc genus dæmoniorum eijcere: Certò & fortiter credendum est, quod per effecta expressit, preces inquam, & ieiunia.

Quæ uitia in ieiunijs sint cauēda, ex quibus quæstiones ortæ.

12 Istis rationibus & testimonijs ieiunia etiam in nouo Testamento commendari possunt. Sed in eis cauenda sunt vitia, quæ multa & quidem grauia sæpissimè interueniūt: Primùm, quod in Papatu sine ratione personarum & occasionum, statis diebus ieiunia obseruantur, vt anniuersaria cæremonia, quæ hodie ac si Iudaica esset, admodum friget. Deinde quisq; adiecit, & accumulauit de suo quod volebat, non quòd temporum calamitas aut vehementiores preces postularēt. Alius enim Septuagesimam, alius Sexagesimā, alius Quinquagesimam, alius quadragesimam, alius Rogationes, alius Angarias, alius Vigilias Apostolorum, alius diem Veneris, alius Sabbathi, alius Mercurij ieiunium inuexit. Ex tot autem ieiunijs, quid tandem vtilitatis consequutum est? Magna vis disputationum & cōtentionum. Vix enim quisquam credat, quantum quęstionum de Ieiunijs vel apud veteres fuerit. Augustinus ad Cassulanum scribit, Idcirco die Mercurij ieiunandum esse, quod eo die Christus venditus fuerit: die aūt Veneris, quòd eo die fuerit in crucem adactus: De Sabbatho verò, multum ambigebatur. Mediolanenses enim, & Orientales, quia Christus eo die cōquieuit in sepulchro, affirmabant non esse ieiunandum: contra Romani, Afri, & quidā alij, quòd dū Christus deiectus fuerit vsq; ad ignominiam sepulchri, propterea con-

tendebát, Sabbatho ieiunádum. Augustini mater, cùm ex Africa Mediolanum venisset, & ibi videret homines non ieiunare die Sabbathi, mirari cœpit morem insolitum. Quapropter Augustinus (qui nondum erat baptizatus) Ambrosium accessit, & nomine matris rogauit quid esset agendum. Facite, inquit Ambrosius, quod ego facio. Ex quibus verbis Augustinus existimauit, non esse ieiunandum, quòd Ambrosius ipse non ieiunaret. Sed ille quid sibi voluerit, clarius expressit. Ego cùm Romam venio inquit, ieiuno, quia ibi die Sabbathi ieiunatur: cùm redeo Mediolanum, quoniam hîc non ieiunatur, minimè ieiuno. De Cõsecratione distinctione tertia capite De vsu carnium. decernitur, diebus Veneris & Mercurij esse ieiunandum: Sabbathum relinquitur liberum. Et in eadem distinctione capite Sabbatho verò. Innocentius addidit, Sabbatho quoq; esse ieiunádum. Sed longè aliam causam affert ab ea quàm commemorauimus: Quoniam enim inquit, Apostoli, vtroq; illo die Veneris & Sabbathi magno in luctu ac mœrore fuerunt, idcirco ieiunandum est. In eadem distinctione, capite Ieiuniũ. Decreuit Melchiades, die Dominico nõ esse ieiunandum, nec die Iouis: & ratio subijcitur, quia Christianorũ ieiunia, oportet aliena esse à Ieiunijs tam hęreticorum quàm Ethnicorum.

Ambrosij responsum, de ieiunio.

13 Epiphanius rationẽ affert, cur ieiunandum sit die Mercurij, nempe quòd eo die Christus in cœlum sublatus fuerit. Scriptum enim esse, Cùm sponsus ab illis auferetur, tunc ieiunabunt: & hanc affirmat Apostolorum esse traditionẽ, cùm tamen hodie credatur Ascensionẽ die Iouis contigisse: quare videant Papistæ, quantum suis traditionib. tribui velint. Multæ quippe sunt, quas ne ipsi quidem negare possunt, inanes atque ridiculas esse. Scio equidem traditiones reperiri, quæ necessariò è Sacris literis colliguntur, & ob id antiquari non debent. Aliæ verò quæ sunt indifferentes, non sunt augendæ numero, vt ne grauetur Ecclesia: nec ita putandæ necessarię, vt non posśint aboleri: Videndumq;, ne in illis cultus dei collocetur. Quæ verò cum verbo dei pugnant, nullo modo sunt admittendæ. Distinctione septuagesimasexta capite primo, additæ sunt Angariæ, siue Ieiunia quatuor temporum. Quæ cur ita distributa fuerint, vix potest intelligi. Citant Hieronymum in Zachariá, qui mentionem facit quarti mensis, quinti, septimi, & decimi. Et κακοζηλίᾳ videntur inducti ad distribuenda ista ieiunia in quatuor anni partes. Quæque Iudæi ob clades acceptas, acceperunt in quemque annum, ea nostri etiam anniuersaria fecerunt. Sed alij excogitarunt aliud, quod in his quatuor anni temporibus, episcopi soleant Clericos ad ministeriũ & ordines promouere. Quare dicunt populum tum maximè ieiunare & orare oportere, quo sibi à deo boni pastores concedantur. Ieiunia & preces in ministris ordinandis amplectenda essent. Sed rogandi sunt episcopi, cur tantùm illis quatuor temporibus ministros instituant. Nullam profectò certam & iustam rationem possunt reddere.

Traditionibus parum tribuendum.

Ieiunia Angariarum, cur inuenta.

14 Augustinus in libro de Hęresibus, dicit Arrium cõtempsisse oblationes pro mortuis & statа ieiunia, quòd Christiani non essent sub lege, sed sub gratia: voluisse autem, vt quisq; suo arbitratu, cùm vellet, ieiunaret. Arrius quidem mihi non probatur, quod fuerit hæreticus: sed quantum ad sacrificia & oblationes pro mortuis attinet, rectè & piè sensit. De statis etiam ieiunijs, non video cur debeat reprehendi, nisi fortè hoc senserit, ieiunia pro temporum difficultate non posse à Magistratu & ab Ecclesia indici. Ratio item qua vtitur, quòd Christiani non sint sub lege, sed sub gratia, infirma est: non enim ita liberati sumus à lege, vt prorsus ab omni ordine absoluamur. Scribit enim Augustinus Iouinianũ contempsisse abstinentias & ieiunia vt vana & inutilia: qua in re si de ieiunijs nudis & solis, statis, & anniuersarijs loquebatur, nõ malè sensit. Nam absque fide & pœnitẽtia, ac vehementibus precibus adiunctis, ea nihil prosunt. Apud Esaiam capite 58. populus conqueritur, *Ieiunauimus & non respexisti nos*: quæ verba indicant, ieiunia sine circumstantijs requisitis, deo esse ingrata: verùm si cum suis appendicibus coniuncta fuerint, non sunt inutilia. Intelligi potest ex decretis Liberij, qui tempore Constantij vixit, cùm intemperies aëris, aut fames, aut pestis, aut bellum præcesserit, tunc conuenire vt ieiunium indicatur, quo ira dei mitigetur. Augustinus cùm ciuitatem suam obsessam videret à Vandalis, dedit se ieiunio & precibus, & in ea obsidione mortuus est, vt author est Posidonius. Et omnino, cùm aliquid magni momenti aggredimur, vt cùm bellum indicimus, aut Magistratus creamus, aut ministros Ecclesiæ designamus, imprimis opus est precibus vehementibus, ad quas intendendas plurimum valet ieiunium. Christus cùm esset inchoaturus prædicationem suam, abijt in desertum, & ieiunauit. Vidua, marito defuncto, in periculoso statu relinquitur, Ideò preces & ieiunia illi maximè conueniunt. Anna filia Phanuelis vitam agebat in templo, vbi precibus & ieiunijs vacabat. Paulus ad Timotheum ait, *Vidua, quæ verè vidua est & desolata, confidit in Domino, & die noctuq; precibus & ieiunijs incumbit.* Cornelius, dũ satis non esset institutus de Christo, & animo anxio atque sollicito angeretur, hora nona ieiunus erat in precibus: cui angelus, vt habetur in Actis Apostolicis, apparuit.

Arrius hæreticus, in quibus piè sensit.

Iouinianus hæreticus.

Exempla ieiunantium.

15 Verùm quæri potest, cùm indicuntur ieiunia à principibus & ab Ecclesia, num astringantur homines obtemperare? Astringuntur sanè lege fidei atq; obediẽtia. Nam cùm ieiunia proponuntur verbo dei cõsentanea, quomodo potest, qui deo credat, ea detrectare? Nõ potest. Hoc tamen de ijs intelligendum est, qui eo statu & conditione sunt, vt ieiunare posśint. Nam si quis aut ætate, aut morbo, aut laboribus impediatur, in eo valere debet, quod Scripturæ dicũt, *Misericordiã volo non sacrificiũ.* Qui autẽ non impediuntur,

An ieiunia ritè indicta, sint obeunda.

Concilium Gangrense. debent obtẽperare. In Concilio Gangrensi cap. 20. statuitur, vt si quis non pareat Ieiunijs, quæ ei imperata sunt ab Ecclesia, vtcunq; iactet perfectionem, citra necessitatẽ corporalem, & superbiens, & Ecclesię decreta contemnẽs, *ἀνάθεμα* sit. *Canones Apostolorum.* In Canonibus Apostolorum (quamuis Apocryphi sunt, & nonnulla continent aliena, nec de illorum numero satis cõuenit) In Canone inquã 68. præcipitur, vt Clerici, qui non ieiunant citra necessitatem corporalem, deponantur. Infantes nullo pacto ad ieiunium adigãtur: illorum enim sanitas læderetur. Ioel tamen ait, *Sanctificate ieiunium, congregate senes & pueros lactentes.* Et Niniuitæ ad prædicationem Ionæ, iumenta & infantes ieiunare coegerunt. Hæc extraordinaria fuerunt, nec eò proposita sunt, vt illa imitemur.

16 Ieiunia priuata plerique volunt esse libera. Vnde Augustinus ad Cassulanũ, Scimus inquit, esse ieiunãdum ex præcepto, sed quibus diebus ieiunandum sit aut non, ignoramus: quia id in literis noui Testamenti nunquam est definitum, ideò ieiunia relinquenda sunt libera. Et in libro secundo de Sermone Domini in monte, exponens ea verba, *Nolite iudicare & non iudicabimini*, scribit, Homines bifariã posse temerè iudicare. *Ieiunia libera, uel non libera.* Vel si quod potuit rectè fieri, malã in partem rapiãt: vel si factum planè malum esse constiterit, eum, qui fecerit, existiment non posse resipiscere. Et prioris generis exemplum affert, vt si quis, quod stomachi vitio, aut alia quauis corporis infirmitate laboret, non ieiunet. Alius, qui hoc nesciat, illum esse gulosum, & nimis delicatum suspicetur. Hìc enim, quod liberũ est, quodq; potest rectè fieri, trahitur in deteriorem partem. Hęc quidem Augustini sententia est, quam tamen prudenter & sanè intelligere debemus. Nam si quis priuatus, cùm versatur in calamitate seu periculo, videat ieiunum & preces se posse iuuare, is nisi ieiunet, certè peccat. Nã cùm prodesse potest ieiunium, modo & ratione iam ostensa, omnino est ieiunandum. Liberum quidem est quia externa lege non potest damnari, qui nõ ieiunat. Sed cùm ieiunium nostrum promouere gloriam dei potest, non amplius liberum, siquidem iubemur amare deum ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus. Multa quippe sunt natura sua libera, & indifferentia. Ast vbi ad electionẽ ventum est, & ea videmus gloriam dei vel illustrare vel obscurare, iam nõ sunt libera, neq; indifferentia: quia omnes vires & facultates nostrę ad gloriam dei sunt conferendæ.

In uero Ieiunio, toto die ieiunandum. 17 Est præterea ieiuniorũ abusus, quo ad spacium temporis: quandoquidem Papistæ si paululum differant prandium, deinde quiduis comedant, modò carnibus non vescãtur, satis esse putant. Veteres autem, totum diem ieiuni agebant vsq; ad vesperam, quo toto tẽpore in verbo dei, precibus & sanctis occupationibus versabantur. Leuitici 23. ait deus, *In ieiunio, quiescite ab omni opere, & affligite animas vestras: Sabbathum enim est.* *Iudaei à uespera ad uesperã ieiunabant.* Sabbatum verò à vespera vsque ad vesperam durasse, nemini dubium est. Ita Saul cùm profligasset Palæstinos, indixit ieiunium vsque ad noctem. Et Dauid in morte Abner iurauit, se cibum vsque ad noctem non percepturum. Tertullianus contra Psychicos ait, Ecclesiam producere ieiunia, vsque ad vesperam. Augustinus de moribus Ecclesiæ contra Manichæos, Vsitata inquit, ieiunia Ecclesiæ continuantur vsque ad noctem: toto enim die celebrabantur sacri cœtus, preces publicè habebantur, sub vesperam dimittebantur, & cibum sumebant. Sed operæpretium est animaduertere, quomodo Papistæ consuetudini antiquæ illudant. Ante meridiem horas Vespertinas dicunt, deinde prandent, noctu cõpotationem instituũt, & se pulchrè ieiunare dictitant. Thomas in 2. 2. ait, Sua ætate ieiunia fuisse producta vsque ad horam nonã: & adducit Concilium Chalcedonense, vbi statuitur, eum qui ante horam nonam comederit, ne putetur ieiunare. Hìc obiter dicendum est, quæ sit hora nona. Sexta incidit in ipsum meridiem, quo tempore legimus, Christum Seruatorem nostrum fuisse crucifixũ. Hora itaq; nona, erit tertia à meridie. *Quae sit hora nona.* Veteres ita distribuebant tempus, vt semper ab occasu Solis vsque ad ortum, numerarent duodecim horas, & rursus totidem ab exortu vsque ad occasum. Rursum vtrunque tempus in quatuor spatia distinguebant, eaque vigilias appellarunt: & vnaquæque illarum sectionum, tres horas comprehendebat. *Horarum distributio apud ueteres.* Itaque hora tertia ab exorto sole, erit apud nos vel octaua, vel nona, prout animi ratio postulat. Sunt enim horæ illæ inæquales: Sexta erit meridies, nona erit tertia pomeridiana, quarta verò duodecima ad occasum Solis. *Thomae Aquin. ridiculũ responsum.* Verùm Thomas obijcit sibi, quod nos dicimus veteres totum diem ieiunasse. Ridiculum est audire, quid respondeat. Quia nos inquit, sumus in statu diei, veteres erant in statu noctis: idcirco nos oportet interdiu finire ieiunia, cùm illi sua noctu absoluerint. Et illud Pauli adducit, Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Quod ad rem præsentem quãtum faciat, omnes intelligunt.

De ciborum delectu. 18 Alter abusus est, delectus ciborum, in quo nunc omnis ferè sita est religio ieiuniorum. Veteres eo non vtebantur: nam cùm vsque ad vesperam ieiunassent, in cœna promiscuè comedebant quod apponebatur. Nunc verò nostri seuerius abstinent à carnibus, ouis, & lacte, quàm olim ab immundis animantibus. Paulus hanc superstitionem taxat, & doctrinam dæmoniorum appellat. Sed aiunt, Paulum eos tãtummodo reprehendere, qui cibos nõnullos ceu malas creaturas euitabant, credebãntque illas à malo deo profectas, homines vitare: nos autem inquiunt, nihil tale docemus: in vnum tantùm diem, vel aliquot dies hominibus aliquo genere cibi interdicimus, quod posteà liberũ facimus. Quasi verò Montanus hoc pacto se non posset excusare, contra quem hæc loca citantur à Patribus. Tertullianus accusat Marcionẽ tanquam hæreticũ, quòd sanctitatẽ aliquam in piscibus cõstitueret. *Quis delectus ciborum ferẽdus.* Quare nullus delectus ciborum ferẽdus est, nisi quan-

quantũ videbitur facere ad tẽperantiam, quam si Papistæ voluissent tantoperè cauere, abstinendũ potius erat à vino, quàm à carnibus. Nam Solomon ait, *luxuriosa res vinũ*. Et Paulus, *Abstinete* inquit *à vino, in quo est luxuria*. A piscibus quoq; præsertim delicatioribus abstinendum fuisset. Sunt enim ex eis, qui non minus oblectant palatum, nec minus ad libidinẽ incitant, quàm carnes. Et sanè apud veteres, cùm Græcos tùm Romanos, pisces erant in summis delitijs.

Pisces in delitijs.

Variæ formæ ieiunantium.

19 Porrò Socrates in Historia Ecclesiastica docet, antiquos multò aliter ieiunasse: nã in Quadragesima nõnulli duos, alij quatuor, alij decem, alij quindecim, alij viginti, alij totos quadraginta dies ieiunabant. Et ieiunando, alij ab omni genere carnium & piscium abstinebant, solumq́ue vescebantur leguminibus. Alij abstinebant à carnibus quadrupedum, & tãtùm volatilibus & piscibus victitabant: nam omnia tum tẽporis libera in Ecclesia relinquebantur. Nam cùm ieiunassent vsq; ad vesperam, in cœna moderatè comedebant quod occurrisset: quanquam postea res paulatim cœperunt vergere ad superstitionem. Hieronymus ad Nepotianum ait, fuisse illa ætate qui abstinerent non tantùm ab obsonijs, verũ etiam à pane. Sorbitiunculis vtebantur bene cõditis aromatibus, nec eas bibebant ex cyatho, sed ex concha hauriebant. Augustinus de moribus Ecclesiæ, & Manichæorum inducit Manichæum electũ (sic enim illi ministros vocabãt) qui non ederet quidem carnes, interim tamen epulis delicatissimis, & condimentis suauissimis vteretur: vinum etiam non attingeret, sed potiones ex fructibus expressas, quæ vinum optimè referrent, & suauitate ac sapore vincerent, affatim biberet. Ex altera parte statuit hominẽ Orthodoxum, qui ieiunus manebat vsq; ad vesperam, deinde habebat in cœna olusculum conditũ cum larido, & addit aliquid carnium salitarũ & duratarum ad fumũ, bibatq; tres aut quatuor cyathos vini: quærit Augustinus, vter horum videatur melius & iustius ieiunare, ac sententiam pronunciat secundum Catholicum.

Collatio Christiani & Manichæi.

ξηροφαγίαι Montanistarum.

20 Hoc delectu ciborum ita Montanistæ delectati sunt, vt sibi excogitarint ξηροφαγίας, & alia id genus. Nam (vt Tertullianus author est) vescebantur solùm pane, sale, & leguminibus, bibendo aquam. Hoc ieiunij genere vtebãtur duobus hebdomadibus ante pascha. Hieronymus etiam addidit solitos fuisse ieiunare tres quadragesimas: camq; ob causam quòd tam rigidè ieiunarint, dicti sunt ἐγκρατῖται Eusebius lib. 5. ca. 18. scribit, Apollonium quendam vitio dedisse Montano, quòd leges primus de Ieiunio scripsisset, quasi Ecclesia libera fuerit ante illum: Ipse legibus & pręscriptis cauit, quibus diebus ieiunandum, & à quibus cibis abstinendũ esset. Talem authorem habent Papistæ pręscriptorum ieiuniorum, & delectus ciborum. Superstitio hæc minimè cum verbo dei conuenit: Christus ait, *Quod ingreditur os, non coinquinat hominem. Et quicquid vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes*. Et ad Titum, *Omnia munda mundis: coinquinatis autem, nihil est mundum*. Et ad Coloss. *Nemo vos iudicet in cibo & potu*. Ad Romanos, *Regnũ dei non est esca & potus*. Ad Corinthios itẽ, multa in hanc sententiam scribũtur, vbi de Idolothytis agitur. Ita Scripturæ nullum delectũ ciborum agnoscũt religionis causa. Non iñ inficior cibos esse deligendos, aut propter luxum vitandũ, aut propter morbũ, aut ad carnis petulantiã reprimendã. Vt verò Christiani homines, à carnibus, ab ouis, à lacte religionis causa sibi tẽperent, in Scripturis nusquã præscribitur.

Montanus primus leges de ieiunio scripsit.

Contra delectum ciborum.

Delectus ciborum qualis probandus.

De quadragesimæ instituto.

21 Alius abusus est, quod talia ieiunia imponunt, quæ hominum vires minimè possunt ferre. Volunt enim populũ ieiunare 40. dies. Quod si ad præscriptum dei, & Ecclesiæ veteris exigeretur, nempe vt ieiunium produceretur vsq; ad vesperam, nemo propemodum id præstare posset. Illud autem institutum, alij ad Telesphorum Papam, alij ad superiorem paulò ætatem retulerunt. Et sanè ibi nihil aliud est, nisi mera quædam κακοζηλία & praua imitatio Christi. Quadraginta quippe dies ieiunauit: ideò putarunt superstitiosi homines operæpretium esse, vt Christiani totidem dies vnoquoque anno ieiunarẽt, cùm tamen Christus ad hunc modum semel tantùm in vita ieiunarit: nec tale opus ab Apostolis vnquam exegit. Isti verò peccatum, & quidem graue decernunt esse, cùm ieiunium huiusmodi violatur. Debuerant spectare Christum toto illo tempore nihil comedisse, & quod tamdiu potuerit durare, id ad miraculum & vim diuinã pertinuisse. Nusquam mandarunt Sacræ literæ, vt ea in re Christum imitaremur. Chrysostomus Homilia 47. super Matthæum. Non mandauit inquit, tibi Dominus, vt ieiunares quadragesima, quamuis id mandare potuisset. Quid ergo mandauit? *Discite inquit à me, quia mitis sum & humilis corde*. Sed hominum istorum peruersa ratio est. Imitari volunt in Christo, quod non iubentur: quod autem iubentur, nolunt. Seruator noster, cùm discipulos emitteret, ite inquit, *in omnes gentes, docentes ea seruare*, non quæcunque feci, sed *quæcunq; præcepi vobis*. Et mirum est, quàm superstitiosè & subtiliter, de ijs rebus decreuerint in Concilio Martini, de Consecratione dist. 3. Non licet in Canonibus Laodiceni Concilij cap. Non oportet. præcipitur, ne in Quadragesima soluatur ieiunium diei Iouis. Et in Agathẽsi Concilio præcipitur, ne in Quadragesima soluatur ieiunium Sabbathi: quoniã die Iouis & die Sabbathi multi ieiunabãt. Quin & diebus Dominicis, quib. in Quadragesima nõ ieiunãt, retineri voluerũt delectum ciborũ. Et de Consec. dist. 4. cap. Deniq; Sacerdotes. Constituunt, vt suum ieiunium ordiantur Sacerdotes à Quinquagesima. Et ibidẽ 5. dist. cap. Quadragesima. Gregorius excogitauit rationẽ, quia probaret, Quadragesimam esse ieiunandam. Oportet inquit, decimam totius anni dare deo. Constat autem anni decima 40. diebus: Quare oportet nos totidẽ dies ieiunare. Pulchrè sanè. Cur isti Gregorio excidit Sacerdotium Leuiticũ, & eius cæremonias iam cessisse?

Christus ab Apostolis nõ exegit ieiuniũ quadragesimæ.

Ratio Quadragesimæ ex Gregorio confutatur.

Quare Christianos homines non est fas ad decimas & Iudaicas cæremonias obligare. Etsi ea causa consecrāda est Quadragesima ieiunio, qđ sit decima pars totius anni, cur Iudæi olim nō ita ieiunabāt? Cur eos Prophetę nō reprehenderūt, quod tali genere decimæ deum fraudarent?

Cur Patres constituerint Quadragesimam, quæ Christianæ libertati aduersatur.

22 Cur autem inuenta fuerit Quadragesima, quantum mihi videtur exponam. Patres cùm animaduerterent homines viuere admodum laxè ac negligenter, operæpretium esse duxerunt, vt cogerentur quodammodo aliqua parte anni, pietatem instaurare, ac ferociam carnis nōnihil imminuere. Ad hanc autem rem, accommodatissimos esse iudicarunt quadraginta dies ante Pascha, vt homines tantisper & pœnitentia & cogitatione beneficiorum dei animos occupatos haberent. Commentum hoc, etsi prima specie pulchrum videri possit, Christianæ tamen libertati minimè cōuenit: Nam de beneficijs dei, & summa nostra ingratitudine, cęterisque grauissimis peccatis, non tantùm quadraginta dies, sed perpetuò cogitare oportet. Deinde hac via latissimā fenestram ad securè ac laxè viuendum aperuerunt. Semel enim defuncti quadraginta illos dies, arbitrantur postea toto anno fas esse genio & voluptatibus effusissimè indulgere. Nam pœnitentiam reijcere cœperunt in illos quadraginta dies. Et quamuis apud veteres fuerit Quadragesima: tamen vt ait Eusebius, libro quinto cap. 24. ea omnibus libera relinquebatur. Irenæus quippe cum Victore Rom. episcopo ad hūc modum egit, cùm ille vellet orientalem Ecclesiam excommunicare, quòd in obseruatione Paschæ cum Romana Ecclesia non conueniret. Quid inquit, non possumus concordes viuere, quamuis illi suis ritibus vtātur, vt nos vtimur nostris? Quadragesimā enim alij biduū, alij quatriduum, alij decem, alij quindecim, alij viginti, alij quadraginta dies ieiunant, & nihilominus concordia retinetur.

Ieiunium est exercitium, non sanctitas.

23 Est alius abusus, quòd alij sint qui sanctitatem in ieiunio constituant, quasi dei cultus in eo sit: cùm reuera ieiunium tantūmodò exercitium sit, quod ex seipso nihil habeat sanctitatis. Stulti sunt illi, qui dum ieiunant, ea de causa, putent se deum habere obstrictum. Quare Hieronymo nō est fides temerè adhibenda, cùm dicit, ieiunium non esse virtutem, sed virtutum omnium fundamentum. Solus enim Christus, & fides in eum est fundamētum virtutum. Si dixisset, ieiunium esse quarūdam virtutum adminiculum, ferri poterat. Et sanè à veteribus in hoc frequenter erratur, quòd ieiunium supra omnem modum laudant & prædicant. Si tantùm ieiunio tribuendū esset, fateri oporteret, Ioannem Baptistam sanctius vixisse quàm Christum: magis enim quàm Christus ieiunauit. Etenim Christus edebat & bibebat, vt homines temperati & modesti solēt: Ioannes verò dicitur neq; edisse, neque bibisse. Quin ad Timotheum scripsit Paulus, Corporalis exercitatio modicam habet vtilitatem: pietas autem ad omnia vtilis est. Quod si quæsieris, quid sit pietas: respōdebo, esse verū dei cultum, sanitatem doctrinæ, puram vitam, quæ spem & fidem consequuntur. In ijs profectò rebus est summa vtilitas: corporis verò exercitatio vtilitatem quidem habet, sed non ita magnam. Attendendum verò est, Paulum ibi non de ieiunio & corporis exercitatione loqui, quod hypocritum sit, & fide careat, sed de vero & Christiano: Nam quæ fide carent, & ex hypocrysi proficiscuntur, peccata sunt, nec quicquā prosunt. Vnde Esaias ait, *Estne hoc ieiunium quod elegi?* Verùm ij nostri adhuc vlterius progrediuntur, & pręterea quod in ieiunio sanctitatem ponunt, illud etiam faciunt partem satisfactionis. Quandoquidem Sententiarij, in 4. Satisfactionem constituūt precibus, eleemosynis & ieiunijs constare. Quid est Christi mortem abrogare, si hoc non sit? Blaterant etiam, animas è Purgatorio ieiunijs liberari. Et ne quis me arbitretur ista fingere, Gratianum legat 14. quæst. 2. cap. Animę. Vbi ponit verba Gregorij, qui ait: *Purgatorio eximuntur animæ, aut precibus, aut ieiunio cognatorum.*

Veterū lapsus.

Quid sit pietas.

Ieiunium non est pars satisfactionis.

Ieiunia extendunt usq; ad Purgatorium.

24 Alius etiam grauior est abusus, quòd quidam statuunt, se ieiunijs Ecclesiæ posse satisfacere, quamuis à peccato minimè desistant. Hoc ieiunij genus deus ipse in Esaia disertis verbis reprehendit: *Vt quia* inquit, *mihi ieiunia vestra? Ieiunatis ad contentiones & lites. An est hoc ieiunium quod elegit anima mea?* Liberius Papa decreuit, oportere totam Quadragesimam à litibus abstinere. Non satis prudenter: quia non potest Respublica consistere, si tamdiu causæ non cognoscantur, nec ius dicatur. Si ieiunium graui de causa in vnum aut alterum diem indiceretur, rectè posset per illud spacium temporis, interstitium imperari. Tamdiu autem iura silere, vt Liberius voluit, non est è Republica. Adhæc ait idem Liberius, vsum cōiugij, ieiunium Quadragesimæ polluere: vellent igitur toto illo tempore à coniugibus homines abstinere. At Paulus multò sanius hortatur coniuges, nempè vt secubent ad tempus; idque mutuo consensu, & redeant ad idem, ne à Satana tententur.

Abusus carnis priuij.

25 Alius item abusus est, quòd passim ante Quadragesimam toto illo tempore quod appellant Carnispriuium, indulgent passim homines gulæ, crapulæ, ac ebrietati, & libidinibus quàm intemperantissimè: eo prętextu, vt facilius possint ieiunare, quasi liceat facere mala, vt bona sucedāt. Neq; hoc genus vitij nouum est. Basilius quippe in Homilia de Ieiunio, & Chrysostomus in Genesim, pluribus locis ea de re grauiter queruntur. Alij ieiunant ad delitias. Cùm enim sciāt se nō cœnaturos, in prandio copiosa & multa saburra sentinam suam onerāt, ita vt sese in totum diem prorsus inutiles reddant. Alij cōtrà se prorsus conficiunt ieiunijs, & tantùm non enecant: vt Basilius & Nazianzenus fecerunt: qui cùm essent viri doctissimi, tamen abstinentijs & chameunijs effecti sunt Ecclesiæ inutiles. Cogebantur interdum sex menses, interdum totū annum decumbere. Postremò reperiuntur, qui de ieiunio

Non licet se nimium conficere ieiunijs.

nio suo mirificè sibi placeant, superbiant, & alijs insultent, quemadmodum ille Pharisæus, qui aiebat: *Non sum vt cæteri homines, ieiunio bis in Sabbatho*, &c. Possent vtique de ijs abusibus multo plura commemorari: verùm ad hoc tempus mihi satis hæc videtur. Tantùm hoc addam, in ieiunio duo se nobis extrema offerre. Papistæ superstitiosa ieiunia sua vtcunque retinent: nos verò legitima & recta prorsus negligimus. Quare videntur vtrinque corrigenda. Et hæc hactenus.

Papistarum superstitio, & Reforma orum negligentia.

LOCVS XI.

De vita Christiana, vbi de varijs vocationibus, Christi confessione, diuitiarum vsu & paupertate.

In 1. Cor. 10. uers. 14. Nostra quatenus quærenda, uel non quærenda: itidem aliorum.

PVLCHERRIMVM est Epiphonema Pauli 1. ad Cor. 10. *Nemo quod suum est quærat. sed quisque quod alterius*, quo summa cóprehenditur, vt in omnibus nostris actionibus perpetuò ædificationem proximi ob oculos habeamus: qđ Apostolus egregiè præstitit, cùm omnia omnibus fieret. Quod attinet ad verba, homonymiá habent. Non enim quærenda sunt nostra quoad carnem & voluptates: sed interim nihil obstat, quin regnum cœlorum, salutem, vitá æternam, quæ nostra sunt, debeamus inquirere. alioquin Apostolus aduersaretur sibi, qui dicit ad Philippenses: *Cùm timore ac tremore operemini salutẽ vestram.* Necnon ad Timotheum, *Attendas tibijpsi & doctrinæ*. Posteà cùm dicitur, vt curemus quæ sunt aliorum: id quoque non est accipiendum quoad carnem & voluptates. Nam hæc vt in nobisipsis nó debemus quærere, ita nec proximis nostris prouidenda sunt. Sed quæ Paulus aliorum appellat, persequi debemus, quoad salutem, vitam æternam, & regnum cœlorum illis comparádum. De amore suijpsius in Sacris literis nullibi perspicuum præceptum extat: tamen est mandatũ vt diligamus proximũ sicut nosipsos: vbi videtur sancta Scriptura statuere, nobis illum natura insitum esse. Etenim quæcunq; deus condidit, eo sunt ingenio, vt seipsa conseruata cupiant maximè. Quem naturalem suijpsius amorẽ, cùm per peccatum primus homo vitiasset, in suos posteros corruptum transmisit. Ideo per legem instituimur, vt eum corrigamus: quod fiet, si quẽadmodum nosipsos dilexerimus, proximi quoque ratio habeatur. Ideò est dictum: *Diligas proximum tuum sicut teipsum*. Nó turbet nos, quòd alicubi Scripturam odium sui prædicare audiamus, vt in Euangelio, cùm dicitur: *Qui non odit animam suam, non potest meus esse discipulus* Et ad Timotheum reprehẽduntur homines amantes sui: quia iste nodus facilè dissoluitur. Ná vtrumq; dare possumus, nostrum inquam ipsorum, tum amorẽ, tum odium. quia nosipsos odio habemus in nobis, quandoquidem (vt Apostolus inquit) probè nouimus, quód in carne nostra bonũ minimè habitet. Per carnem autem accipimus hominem à gratia & spiritu Christi seiunctum: in quo cum multum mali, & nihil boni insit, odium, non amorem commeretur. Sed rursus nosipsos amamus in Domino, quo noua creatura iam existimus. Bona quippe in nobis inchoata, vehementer optamus indies magis ac magis absolui.

Amor suijpsius non exprimitur in sacris literis, & cur.

Tenemur & nos amare, & nos odisse.

2 Cæterùm, non oportet vt nobis ea tantùm præcepta obseruanda proponamus, quæ sunt omnibus communia, sed ea item, quę peculiariter ad cuiusque vocationem pertinent. vt qui minister Ecclesiæ fuerit, docere fideliter studeat: si magistratus, ius ad legum præscriptum laboriosè dicat: si pater, filios disciplina graui atque seuera instituat: nec sibi quisquam blandiri debet, quod præcepta communia vtcunque obeat, si peculiaria suę vocationi relinquat. Apud Ezec. ait Dominus, *Cùm ego misero Prophetam, vt populum doceat, is autem non docuerit, illi quidem in peccato suo morientur, sanguinem tamen illorum de Prophetæ manu exquiram* Pater erga liberos, Prophetę locum obtinet: quare si eos instituere ac erudire neglexerit, illorum casus ac ruina de manibus eius repetetur. Eli, non modò pater, sed etiam Pontifex & Iudex erat, quare omnibus istis nominibus adigebatur, vt liberos peccátes grauiter coërceret. Paulus Romanus Episcopus eius nominis III. cùm iam penè ageret animam, professus est, se in eo vehementer peccasse, quòd nimium suis indulserit, quasi solus ex grege Paparũ id commiserit. Omnes fermè alios duriter vexát cùm suis plena manu indulgeát. Reprehenditur Eli, quòd suos filios pluris quàm deum fecerit: at hodie qui prælatos agunt in Ecclesia, dignitates, aulicum strepitum, & inanem pompam ipsi deo publicè anteponunt. His enim de causis fit, vt verbum dei abijciant, & fœdissimam omnium sacrorum violationem tueantur, atque carceribus nécnon ignibus eos insectentur & perdant, qui aliquid in religione conantur instaurare.

In 1. Sam. 2. uers. 29. Præcepta peculiaria suæ uocationis cuiq; obseruanda.

Paulus III. Papa.

3 Paulus 1. Cor. 7. *Vnusquisq;* inquit, *vt partitus est deus, vnusquisq; vt illum vocauit Dominus, ita ambulet:* quo loco mentionem habemus distributionis & vocationis, vt doceamur nil temerè fieri, neque esse in mundo qui proprium statum vel conditionem sibi assumat sua industria vel arbitrio. Quis nascitur suo delectu, princeps, aut seruus? diues, aut pauper? atque ita de alijs conditionibus. Cuique à deo pro eius voluntate ac prouidentia hæc diuiduntur. Vocatio dicitur diuinæ voluntatis declaratio, qua nos ad fidem & salutem adducit, & in aliquo certo statu ac vitæ genere collocat. Quisque nostrum se habet erga deum, vt miles ad Imperatorem, qui munus aut stationem sibi non vsurpat in castris arbitratu suo, sed agit & manet prout Imperator iusserit.

Distributio & uocatio.

Quid uocatio.

Itaque in genere vitæ atque vocatione, nil est Christiano homioi temerè immutandum. Sed aduertamus hæc non posse intelligi de statibus & generibus vitæ, quæ cum dei verbo apertissimè pugnant. Quæ enim sunt huiusmodi è vestigio abijci debent. Nulla quippe meretrix, fœnerator, aut impurus cœlebs prætexere debet, vt non conuertatur ad meliorem frugem, se nolle vocationem aut statum mutare: cùm istæ conditiones detestabiles nostro vitio non voluntati dei sint imputandæ. Nihil denique aliud suadet Paulus, nisi vt quisque sorte sua, modò sit honesta, contentus viuat: quod adeò æquum est, & rectitudini naturæ consentaneum, vt Poetæ ac Ethnici scriptores, cùm Græci tum Latini idem probarint. Verùm inter illos & nostrum Apostolum hoc interest, quòd illi distributionem diuersarum conditionum, in fortunam & casum referunt: noster verò diuinæ prouidentiæ ascribit, quod est piè sentire & loqui, cùm omnia quę nobis eueniunt in supremam causam voluntatis dei coguntur.

Exceptio à regula posita.

Viuere contentum sua sorte.

Discrimen inter Ethnicos et Christianos.

4 Sed hæc Pauli sententia, videtur Christianos in grauissimam seruitutem redigere, si eis nullo pacto suas vocationes mutare liceat. Nónne phas erit, si quis ab aratro, vt Cincinnatus & veteres Romani consueuerunt, vocetur ad consulatū, vel ad Remp. gerendam, eam capessere? Et si quis pauper fuerit, si offeratur ei occasio habendi commodius: cur non poterit fortunam tenuem, in lautiorem commutare? Ad hæc respondemus, Pauli sermonem esse de his mutationibus, quæ sine offensione proximorum, & absq; nota inconstantiæ (quę prorsus à Christianis hominibus euitanda sunt, fieri non possunt) vti patet de matrimonio impari, de circūcisione, gentilitate, seruitute ac libertate, quæ non mutātur absque scādalo & leuitatis infamia. Non autem his prohibetur, quin possis interdum mutare periculosam conditionem, in eam quæ magis tua fuerit, cùm id prudenter agis absque vllius offensione, & quod in primis requirendum est, verbo dei nō aduerfaris. Deinde si ad magistratum vel ad Ecclesiæ regimen accersitus fueris iusta ratione, iam tu ipse non es qui te transferas ex vna vocatiōe in aliam, sed à deo promoueris. Quod idem statuendum est, cùm aliqua graui necessitate compelleris, vt subeas nouas conditiones: id etiam deo ascribendum est eius necessitatis authori. Item si offeratur occasio bene gerendi rem Christi, si alius efficiaris, Paulus imitandus est, qui omnia efficiebatur omnibus: tantùm id caueas, ne tua quæras, vel temerè agas. Cumque te oporteat esse instar iumenti erga deum, sine vt is præeat, atque suo nutu & auspicijs ad eam conditionem quæ suscipienda est, te adducat. Solet diabolus tentationibus fraudulentis grauia mala simplicioribus inferre: interdum blandè suadet his qui seruiunt, eosque decipit hac ratione: Cùm iam Christus vos liberauerit, cùm omnia vestra sint, indignum est vt ita seruiatis. Cur iugum non excutitis? cur donum à Christo vobis concessum, non vsurpatis? His rationibus credendum est, aut consimilibus egisse Iudæos, qui rogabant Christum: num liceret censum dari Cæsari. Item cùm premimur ab impio aliquo principe, Satan ita ratiocinatur: Deus in Deuteronomio statuit, Regem non debere assumi nisi ex fratribus, sed ex numero fratrum non est, qui religionem & pietatem eandem non profitetur: Cur itaq; ab isto tyranno defectionem non meditamini? Cur illum non deponitis, qui religioni tantopere aduersetur? Sed verbo dei occurrendum est, quo præcipitur, vt non solùm bonis, imò etiam dyscolis principibus pareamus. Occurrit & iste locus, vocationes à deo esse distributas, neque temerè inuertendas.

Dubitatio.

De quibus vocationibus loquatur Paulus.

5 Iam verò quòd scribit Paulus ad Rom. Non pudere se Euangelij, licet id proferat sub persona sua, eo tamen vult admonere Romanos, ad quos scribit, ne ipsos quidem pudere oportere (quamuis excelso loco sint) Euangelij. Vtitur autem tropo Liptote. Minus enim dicit, quàm significat. Non pudere, hîc perinde est ac si diceret, Vehementer glorior. Idque planè, ac sine tropo protulit ad Galatas dicens, *Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Multi autem sunt, qui hodie gloriantur, quòd Christiani sint, & Euangelium receperint. Quod vtinam verè atque ex animo facerent! Nimis enim multi eorum sunt, qui si excutiantur, quòd ad mores attinet, quiduis potius viuunt, quàm Christum. Quoad dogmata verò, si vel à Catechismo cœperis eos examinare, deprehendes, eos nihil vnquam de Christo intellexisse. Pudendum vulgò ducitur, quod à mundo, ludibrio habetur: & honorificum, quod ille habet in pretio. At in iudicando Euangelio, caro nostra vehementer hallucinatur. Nam putat illud pudendum esse, quoad mentem, quoad animi bona, quoad bona fortunæ, & quoad bona corporis. Nam quoad mentem, & intelligentiam, arbitratur stultum esse ea sibi persuadere, de quibus non queat rationem reddere. Quoad animi autem bona, quòd non possimus nostris virtutibus, & actionibus præclaris, iustificari. Item fatuum existimat, bona corporis abijcere, ita vt crucifigamus carnē nostram cum omnibus cupiditatibus: & quod ad fortunæ bona pertinet, velimus tollere crucem nostram, atque per contumelias & ignominias Christum sequi. Hæc omnia pudenda videntur carni: aduersus quam assiduè oportet ingerere, quod Paulus asserit, *Nos minimè pudet Euangelij.* Habet sanè hæc doctrina multiplices hostes: Primò loco sunt Epicurei, vel potius ἄθεοι homines, qui existimant hoc negotium prorsus esse commentum, & rem fictitiam: nosq; vehementer mirantur, ac naso suspendunt, quòd ita propterea solliciti emur, & anxij simus. Alij sunt ciuiles homines, qui Respublicas administrant: Isti arbitrantur hanc doctrinam prorsus seditiosam esse, & indignum ducūt, vt permittatur concionatoribus sub prætextu pœnitentiæ indicendę ac prędicandæ, vt vitia magistratus & principum taxent,

In Rom. 1, 16.

Liptote.

Qui sint illi quos pudet Euangelij.

xent, & quodammodo traducant ad populum: Aiuntq; hoc nihil aliud esse, quàm Respublicas conuellere. Post istos accedunt hypocritę ac monachi, & exclamant, nostro Euangelio leges diuinas euerti, sanctas cæremonias temerari, detrahi bonis operibus, auferri sacrosancta simulachra, & omnes (vt loquuntur) deuotiones funditùs tolli. His ijsdem aduersarijs vrgebatur Paulus: Nam Scribæ, Pharisæi, pontifices clamant, per hoc Euangeliũ, quod Apostoli prędicabant, diuinam legem abrogari: cæremonias, quas Patriarchæ & Prophetę seruauerant, deijci: tribum Leuiticam expoliari honore suo: dignitatem sacerdotalem exæquari prophano statui, atque Iudaicam rempub. omnino extingui. Aduersus quos aculeos, oportuit occurrere his vocibus: Me non pudet Euangelij, quicquid vos dixeritis, aut contra illud comminiscamini.

6 Accedebat etiam Augustini & Chrysostomi temporibus, quando totę ciuitates nondum admiserant Christũ, sed in eadem vrbe & Christiani erant, & idololatræ, vt si quando vir quispiam clarus & illustris nomen dedisset Christo, accederent ad eum affines, cognati, & amici, & dicerent: Tu crucifixo credis? Non pudet ei cõmittere tuam salutem, qui extremo supplicio fuit affectus? neq; seipsum seruare potuit? Quę tua est amẽtia? Crucifixo credis? Respondendũ illi fuit, vt inquiunt, Credo crucifixo: non aũt scortatori, adultero, impudico, parricidæ, aut liberorum interfectori, cuiusmodi est vester Iupiter, Saturnus, & cæteri dij quos vos veneramini. Quare neq; Christi, neq; Euangelij me pudet. Sic etiam occurrendum est hęreticis, quando aiunt, rem esse fatuam & pudendam, credere filium dei verè passum esse, aut verè suscepisse humanã carnem ex vtero Virginis. Cùm hæc in Euãgelio habeantur, ea prorsus credimus: neq; pudet nos Euangelij Christi. Hodie quoq; pijs iuuenibus qui studio Euangelij tenentur, exprobrant quandoque seniores, vel etiã ipsorum sensus, & ratio humana reclamat: Nónne vos pudet huius nouæ doctrinæ? Estísne adeò cæci, vt non videatis, hoc pacto damnari bona opera, interire cultum dei, ministerium Ecclesiæ conculcari, sacerdotalem dignitatẽ abijci, Ecclesiasticas opes prorsus atteri? Quósnam habebitis posthac Mecœnates, aut patronos? Num maiores vestri, qui vos præcesserunt, & in hac Academia, & in alijs, & doctores & insignes viri, hęc vestigia sunt persequuti? Istis quoq; oportet occurrere: Non pudèt nos Euangelij, quãtumcunq; vos illud insimuletis. Quòd si dixerint, nos habemus Euangelium: vestra est noua doctrina. Regeramus illis, Tam est illud quod habetis Euangelium, quàm commẽtitios cultus dei proponere, syncero & à deo nobis descripto cultu abiecto & contempto: quàm statuas & imagines colere, quàm vota obtrudere, per quæ à matrimonio reuocẽtur homines, qui illo maximè opus habẽt: quàm peregrinationes ad simulacra instituere, sanctorum ossa colere, mortuos inuocare, & infinita hoc genus alia.

Exprobratores Euãgelij ut reijciendi.

Collatio doctrinæ Papistarũ & Euangelij.

Quare vos oporteret pudere vestræ doctrinæ, non aũt nos Euangelij Christi. Excutiatur diligenter, quid in eo sentiamus de honore dei: illi nos soli cuncta tribuimus, ab eo vno in omnibus rebus pendere volumus. Videte præterea, quid sentiamus de cultu eius: Illũ retinere volumus purũ ac sanctũ, prout in Sacris literis nobis traditur. Quid de bonis operibus? Illa perpetuò vrgemus, tam præclara à nobis exigi cõtendimus, vt semper aliquid velimus restare à nobis minimè perfectũ, ad quod sit collimandũ, & quò debeamus nostros conatus dirigere. Quid de sacro ministerio? Illud volum⁹ in pretio haberi, vt per quod deus operetur ad nostrã salutẽ. Quid de sacramentis? Vt pura sint & casta vtq; ad vsum reuocentur, quę Christus instituit. Quid de magistratu? Vt obediatur ei, vtq; ei subijciamur in omnibus: modò nihil pręcipiat contra verbũ dei. Quid de pauperibus, & miseris hominibus? Vt simus illis adiumẽto, & eos releuemus. Quid de pace, & tranquillitate publica? Vt conseruetur etiam cum iactura nostrarum facultatum. Quid de scientijs, & bonis literis? Vt manu teneantur, & prouehantur. Quid de vetustate nobis obijcitis? Nihil est, quod magis cupiamus, quàm vt res ad antiquum statum reducãtur. Vos noua induxistis: nos primitiuæ Ecclesiæ statũ reposcimus, & Apostolica instituta repetimus. Quare nõ est, quod nos pudeat Euangelij: de quo qui conqueruntur, potius cõpendia sua lamentantur, quàm quòd possint accusare doctrinam. Quòd si quid accidat incommodi, aut turbarum, id non in doctrinam reijciendum est, sed in eos, qui sub prætextu Christi & Euãgelij quærunt quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi.

Quænam sit nostra doctrina.

Turbæ atque incommoda non reijcienda in Euangelium.

7 Confessionem verò Paulus ideò fidei adiungit, ne tibi eam fingas inefficacem & emortuam, sed quæ pariat confessionem. Et licet permulta sint opera bona, quæ fidem consequantur: id tamen recensuit Paulus quod primũ est, & ex verbis Mosis adductis facilius colligi potest. Nam ille, in Deuteron. cordi os coniunxit. Et Christus ait, *Ex abundantia cordis, os loquitur.* Sed tamen annotandum est, & quidem non oscitanter, Paulum isto loco iustificationem ipsam tribuere fidei, salutem verò aliquam confessioni. Et per salutem nõ hîc intelligit prępicuam, id est, reconciliationem cum deo, aut absolutionem à peccatis, vt prius fecit, quum diceret: *Si credideris deum illum excitasse à mortuis, saluus eris.* Et infrà, *Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Verùm per salutem intelligit vlteriorem perfectionem, qua donantur, qui iam sunt iustificati: quotidie enim facultates animi eorum & instrumenta, seu membra corporis eorum perficiuntur bene operando. Et procul dubiò cùm Dominum confitemur, hoc laudabili atq; opere sancto proficimus. Ita Paulus intellexit ad Philippẽses, quod aiebat, *Vestram ipsorum salutem cum timore ac tremore operemini.* Quod si contenderis, hoc loco per salutem ipsam iustificationem esse intelligendam, id concedemus tantummodo per effectum, & à posteriori, vt aiunt, de-

In Rom. 10. uers 10.

Confessio præcipuum est opus fidei.

bere intelligi, quòd nẽpe valeat quis ex hoc deprehendere aliquem esse iustificatũ. Facit iste locus maximè contra quosdã Libertinos, qui errorem Carpocratianorũ instaurant, dicuntq; non esse confitendã fidei veritatẽ ad tribunalia persequutorũ. A quo errore non multum absunt Nicodemitæ nostrorum temporũ, qui aiũt, satis esse bene sentire in animo, licet exterius dissimuletur vera pietas, & eatur ad ritus & cæremonias Papistarũ. Est quidem cauẽdum, ne temerè nos in pericula cõijciamus: at vbi deus eò nos adduxerit, vt de veritate interrogemur, meminerimus, quòd qui erubuerint Christum coram hominibus, ille demùm eos erubescet corã Patre.

Contra Libertinos & Nicodemitas.

Naamani exemplum explicatur.

In 2. Reg. 5. vers. 18.

Naaman petit sibi licere coram idolo prosterni præsente Rege.

8 Verùm exẽplum Naamani, quod nobis obijciunt, excutiendum, &c. Tolerari voluisset Naaman, & ignosci sibi à deo, si adorante rege in tẽplo Rimmon, ipse quoq; procumberet, & sese coram idolo prosterneret. Non sanè rogat disertis verbis, vt sibi Propheta id suis precibus impetret, sed tamẽ hoc obliquè seu tacitè innuit. Nec alienum est à pietate, vt qui, se imbecilla & infirma fide sentiunt, vt diuina petãt iuuari & confirmari. Vti apud Marcum 9. cap. fecit pater arreptitij pueri, qui se credere ait, & nihilominus orabat, vt sua incredulitas roboraretur. Videbat profectoNaamã actioni, de qua loquebatur subesse peccatũ, ideò pro ea veniã rogabat: nemo enim est, qui res iustas & honestas sibi petat ignosci. Conscius itaq; suæ infirmitatis, ac intelligẽs hoc sibi euenturum, supplicat veniam pro futuro delicto. unde agnoscitur peccatum huius generis minimè pertinere ad ignorantiam. Idololatria quandoq; committitur quæ talis esse ignoratur, vt ea de qua scripsit Sozomenus libro 5. suæ historiæ: Vbi refert Iulianum Apostatã, horribilẽ hostẽ Christianæ pietatis, cùm sederet pro tribunali more aliorũ Imperatorum, coram se ignem & thus habuisse, vt semper coram se fieri posset idolis Ethnicorum suffitus. Cùm aũt vellet aliquando astantibus militibus dare donatiuũ. (Nemo verò accipiebat, nisi qui grana thuris iniecisset in ignẽ) simpliciores quidem milites, qui Christum profitebantur, nihil secum de idololatria cogitantes, vt qui existimarẽt ritum illum potius ad Imperatoriã dignitatẽ, quam ad cultum idolorũ spectare, grana thuris in appositam flammã proiecerunt, & acceperunt vnà pecunias sibi ab Imperatore distributas. Cùm verò posteà simul essent in cõpotatione, de Christo inter se piè admodũ & honorificè loquebantur. Quod quidã ex astantibus plurimum est miratus, atq; ait: Quomodo potestis de Christo vel rectè loqui, vel benè sentire, cùm hodie illum abiuraueritis? Et docuit illos eum suffitum, qui fiebat corã Iuliano, idolis fieri. Hoc illi audito, è diuersorio proripuerunt, vociferantes omnino se Christianos esse, atq; in recta & sana fide perseuerare, manum quidem errasse, mentem verò eandem manere. Dumq; ita clamarent, Imperatorẽ

Iuliani Imp. factum.

accesserũt, pecunias ei restituentes, rogando, vt si videretur, eos occideret, quod Christiani esse perseuerarent. Hic videmus idololatricũ actum per errorem fuisse admissum: at non ita contigit Naamani, cui subolebat ad prauum cultum pertinere, quod se facturũ verebatur. A Propheta videtur poscere, quod in eius manu sitũ non erat, nempe, vt legem seu pręceptum de vitanda idololatria relaxaret. Omnes profectò mortales obstricti sunt citra vllam exceptionẽ illi præcepto: sed contra ipsum illi longè grauius labũtur, qui diuinitus affecti aliquo magno beneficio, ad verum deum colendum sese transtulerunt: è quorum numero Naamanẽ iam fuisse non est dubiũ. At nõ videtur ipse agere de vera idololatria, sed tantùm de gestu externo corporis: cuius reddit Prophetæ rationem, quod rex nõ posset genu flectere, nisi & ipse humi procumberet, quod super manu sua rex niteretur. Nec significantia opportuna caret, quod à Naamane bis idem repetitur, nempe, *Ignoscat mihi deus, vel mihi propitius fiat.* Indicat enim ea repetitio, rem quæ postulabatur, supplici admodum corde fuisse, atq; à Propheta vehementissimo animi affectu postulari. Isti attamen viro, id apparet vitio dandum esse, quòd nimio studio cuperet suam dignitatem retinere. Nam si gradui ac muneri suo cessisset, omne periculum euasisset imminentis peccati.

Præceptum de idololatria vitanda, non relaxari posse ab homine.

Naamanis excusatio, ac postulatio.

9 Sed qui eum vtcunq; defendere conantur, actionem procumbendi coràm idolo, subtiliter atq; acutè distinguunt. Si Naaman, inquiunt, eo animo genua flexisset, vt sui regis actionem imitaretur, tum vtriusq; illorũ opus, eiusdẽ formæ, rationis & naturæ fuisset, & idcircò idololatriæ damnaretur: siquidẽ imitando regem, idem facere voluisset, quod rex faciebat. Illius verò institutum erat, deum Rimmonẽ colere, quare nec imitator idololatriæ potuisset absolui. At hoc minimè quadrat in Naamanem, qui Elisæo iam cõtestatus erat, se posthac nolle holocausta & victimas dijs alienis facere. Idcircò restat, illam actionem tantummodo genus officij erga regẽ fuisse. Quæ porrò ex genere suo indifferens erat, nam cum rege sedente sedere, cum stante stare, cũ genu flectente genu flectere, neq; ad virtutem, neque ad vitium per se attinẽt, sed tam benè quàm malè possunt fieri, quĩ fit, vt formã & speciem ab adiectis, quæ circumstantias vocant, habere dicatur? Eas verò, si hoc loco spectemus, actio Naamanis vitiosa deprehendetur. Etenim habenda est imprimis loci ratio, qua fit, vt in phano, & coram idolo, vnà cum rege adorante procũbendo, Naamã quoq; se vnũ ex idololatris faciat. Deinde ipsius tẽporis consideranda est qualitas, nempe, quòd tunc, se corã idolo Rimmone prosterneret, cùm rex adoraret, siquidẽ homines haud solent quandiu sunt in tẽplo adorare: sed tũ demùm, cùm opem Numinis implorant, cũ gratias illi agunt, cùm eius bonitatẽ potẽtiámue collaudant & celebrant. Eæ qualitates & circumstantiæ, ostendunt Naamanis actionem contaminari. Sed illam adhuc inde nõ parũ excusare nitun-tur,

tur, quòd in factis huius generis, ipse respectus non parui sit momenti: quia, vt inquiunt, genua flectere, si quis idolum nõ respiciat, nihil in se habet quod peccatũ redoleat: cùm è diuerso, quisquis procũbit ad simulachrũ ad illud respiciens, ab idololatria immunis haberi nequeat. Vnde arbitrantur, eo respectu à Naamane remoto, eoq; in rege posito, idololatriæ peccatum, in rege solùm non aũt in Naamane inhæsisse: Atq; vt sunt arguti, simile huc afferunt Principis, quem permulti nobiles comitentur, dum sese ad scortum cõfert. Vt enim illi rei scortationis minimè fiũt, quod herum suum officiosè consectentur, quandoquidem vt id faciãt, iustis & honestis legibus obligãtur: neq; hominem illum vt scortatorem, sed vt Principem suum comitantur. Cæterùm, simile allatum cũ re de qua agitur, multũ habet diuersitatis. Nam qui Principem ita sequuntur, ex ea consectatione suspicionẽ scortationis minimè subeũt: omnes quippe intelligunt, ad Principem, non ad ipsos pertinere scortum: at in procubitu Naamanis coram idolo, non apparet discrimen, cùm statuæ cultus ex æquo tam Naamani, quàm regi adscribi potuerit.

10 Atq; in ista disputatione id obiter est attendendum, personæ quæ ita genu flectit, rationem haberi oportere, quæ interdum ignota est. Et idcircò dum cernitur in phano, vnà cum alijs corã simulachro prosterni, creditur idem facere quod alij faciunt. At si agnoscantur à cultu idololatrico abhorrere, posset existimari alia de causa vnà cum rege adesse ac procũbere: præsertim si protestatio intercessisset, quàm Sacra historia non tradit, Naamanem in templo corã Syris fecisse. Voluisse etiam illum suum locum ac Principatũ retinere, virtuti, non vitio ascribunt: quoniam, inquiunt, cauendum erat, ne impius & perditus idololatra ei surrogaretur, at pietati promouendæ, familiaritas illa cum rege admodum proderat. Dicuntur ista quidem vtcunq; plausibiliter, ne dixerim callidè atq; astutè: nec facilè dici potest, quàm proni sint homines ad peccata, quouis modo vel excusanda vel eleuanda. Quamobrem hæc missa faciamus, id sequẽtes, quod in diuinis literis habetur: non tantùm, scilicet peccata esset cauenda, verùmetiam ab omni specie mali abstinendum. Nec licere cuiquam, alterum ad peccãdum suo exemplo inducere. Quocirca, cũ Naamanis actio, formam & speciem quam apertissimam idololatriæ haberet, atq; alios exempli argumento, in idololatriæ scelere confirmaret, mala erat, neq; à recto sanoque iudicio damnari non potest. Quodq; affertur de successione periculosa, & vtili familiaritate cum rege, non est eo vsque audiendum, vt eorum gratia iniustã & illicita committantur, cum Apostolus disertis verbis ad Romanos dixerit: *Non esse faciẽda mala, vt bona eueniant.* Idcirco mala exempla & idololatria caueatur cum primis: euenta verò & successus deo committantur. Quid porrò Naamanẽ à culpa excusemus, cùm illam ipsemet in opere suo agnoscat? Non enim de iusto & honesto facto peteret, vt sibi deus aut ignosceret, aut propitius fieret. Deinde vtut illius idololatriã excusemus, eius turpem simulationem tueri non possumus. Aiebat vtique Christus, *Ita luceat lux vestra coram hominibus, vt cernentes recta opera vestra, glorificent Patrem vestrum.* Ergò prouidendũ est, ne homines opera nostra praua intuentes, Deum verum, quem colimus, blasphement, & illa de causa in sua impietate constabiliantur. Si qua in re candidè agere oportet, id pietas & religio postulat, vt in se quã religiosissimè compleatur. Non licet pijs hominibus in duas partes claudicare: nec licet nobis hac in parte duorum dominorũ seruis esse: nec in boue, vt lex iubet, atq; asino est arãdum. Prohibetur etiam ager semente diuersi generis conseri. Neq; vestis vsus concedebatur, quæ lana & lino contexta esset: quia ritus interdicti, & à deo mandati, simul confundi non debẽt. Quare Naamanem, qui cultum veri dei iam erat professus, vnà cum rege ante idolum Rimmonẽ procumbere, piorum virorum iudicio minimè comprobatur. Multò fortius eo Principes protestantes Augustæ cũ Carolo quinto eius nominis se gesserunt: nam ij deducebãt quidem Imperatorem ad suam Missam proficiscentem, verùm tantummodò vsq; ad fores Ecclesiæ, indeque discedentes, abitu suo quid crederent, quidúe sentirent de Missa publicè testabantur.

Exemplũ principum protestantium.

11 A nonnullis quæsitum est, quidnam captiuę puellæ faciendũ fuerit, quæ heræ idololatræ cogebatur inseruire, ac eunti ad fanum dei sui vestem attollere: consulendum ei fuit, quando quidem aliter nõ poterat, vt iret, sed caueret sibi ne genua flecteret, seu speciem vllam adorationis & reuerentiæ simulachro præberet, vt quam ab idololatria esset aliena, omnes adstantes intelligerent. Nõ enim simpliciter, & omnibus modis interdictũ est pijs hominibus, ne in fanis præsentes adsint, dum prophani & execrandi ritus exercentur. Etenim adfuit Elias, cùm pseudoprophetæ suo Baali sacrificarẽt, sed vt irrisor, & quidem liberrimus adfuit: insultabat quippe illis dicendo, *Clamate vehementius, quod deus ille vester, vel in itinere, vel in diuersorio est, grauibus negocijs distinetur, aut cùm fortasse dormiat, vos minimè audit.* Quo animo, quo vultu, quo gestu, & quibus verbis adsit quispiã horrendæ idololatriæ, permagni refert. Nónne aderant in campo socij Daniel, iam in regno assequuti magistratus & præfecturas, cùm statua regis aurea, maxima pompa erigeretur? Aderant quidem, sed illam non adorarũt. Et regi constanter ausi sunt dicere, se illam nunquã adoraturos. Adfuit itẽ vir dei sacro Hieroboamico, cùm ipse rex vitulis immolaret: at missus à deo venit eò, improbauit & detestatus est quod agebatur, ijs adiectis minis, quas loqui deus illi mandauerat. Ingressus est etiã Paulus deorum templũ Athenis, non sanè vt ritus idololatricos approbaret, sed vt argumẽtum & occasionem inde caperet, confutandæ idololatriæ. Deduxit quoq; Valentinianus Iulianũ vsq; ad fanum, sed ibi colaphũ impegit æditui, qui ad eũ Ethnico more lustran

Quid puellæ captiuæ faciendum fuerit.

Helias actui idololatrico ut affuerit.

Danielis socij.

Vir dei.

Paulus.

Valẽtinianus.

dum,aqua impura togam eius perfuderat. Omnia deinde argumenta, istam audaciam assimulandi,& scandalizandi adstantes oppugnát,quæ Paulus de accubitu in epulo idolorũ & comedẽdis idolothytis ad Corinthios perscripsit. Necnon illæ rationes, quas ad Romanos exposuit, ad nimiũ fortes & audaces reprimẽdos, qui cibi & potus causa, debiliores noxia libertate offendebant. Mathathiæ viro Assamonæo,splendoris & dignitatis inter Hebræos amplissimæ, dabatur venia, vt aliam quampiam carnem edens, se tantùm assimularet suilla vesci. Quod ille facere prorsus recusauit,dicens perinde esse comedere prohibita,atque ea comedisse assimulare.

Matathias.

Quomodo se gesserit Naaman, Scriptura tacet: sed Prophetæ responsum expendendum.

12 Lectores præterea moneo,vt expendãt Sacram historiã, an fecerit vel nõ fecerit Naaman, quod se facturum verebatur, minimè tradere: ideoq; nullum argumentũ ex eius facto posse duci Deinde si fecisset,ex eo non consequitur,ordine,rectè,iustè,sapiẽter,ac piè fecisse. colligamus potius,vt præfati sumus, illum in eo facto culpã agnouisse, quæ venia & condonatione opus haberet. Nihil est itaq;,quod suos accessus ad impuras Missas hoc exẽplo aliqui excusent: cùm ipse Naaman hoc peccatum apud Prophetam oret ignosci. Fieri quoq; id potuit,vt pia sanctaq; Prophetæ intercessione Naaman adiutus, domum redierit tam confirmatus,vt non amplius genua sua flexerit apud Rimmonem. Deinde illud arbitror expendendum quàm attentissimè,Prophetam non respondisse: *Abi, sic agito*, Dominus tibi propitius erit: sed tantũ inquit, *Vade in pace*. Quod perinde est,ac si polliceatur,se illum, quẽadmodum petierat, precibus adiuturũ. Cæterùm dicunt, si peccatum id erat, in quod se prolapsurũ verebatur,cur Elisęus ipsum nõ coarguit? quare non admonet, vt à tanto scelere sedulò caueat? Respondent nonnulli, hunc virum iustæ reprehensionis adhuc non fuisse capacẽ,nec iuxta verbũ Domini oportuisse lignũ fumigans extingui, & arundinẽ quassatã confringi. Multa item infirmioribus esse ad tẽpus danda, quæ fortioribus non concederẽtur. Fingunt item Naamanem voluisse vnà cũ vera & sana religione idolorũ cultũ retinere: Prophetam aũt commendasse illius erga Iehouam pietatẽ, externum verò procubitum corã deo Rimmone tolerasse,non tñ probare voluisse. At neutrũ horum iudico verum: Etenim infirmis nõ indulgetur, nisi quo ad ea quæ sunt ἀδιάφορα. In ijs aũt, quæ diuinæ legi prorsus aduersantur, & verè peccata sunt,nihil eis ab hominibus relaxari potest. Deinde Naaman cultũ idolorum nequaquã retinere voluit,cùm Elisęo testatus fuerit,se posthac solùm Iehouę,non dijs alienis velle sacrificare. Dicerem ergo potius illum, Naamanẽ reprehendere noluisse, quòd intellexerit eum id peccatũ esse pro quo rogauerat non ignorare. Cùm itaq; id sciret,docendus non erat, sed potius consolandus, & de auxilio dei confirmandus. Cumq; dixit, *Vade in pace*: videtur ei polliceri diuinam opem non defuturam, quæ illum à tam graui lapsu conseruaret. Proinde ita dicendo,& preces illi promisit, & se audiendum ne laberetur,prænuntiauit.

Nicodemitæ se tyrones faciunt quando Naamani volũt annumerari.

13 Pręterea quòd nihil habent ex hoc loco Nicodemitæ,se ridendos admodum præbent, qui, cùm suo iudicio sint fortes & sapientes, vellent conferri cum Naamane Syro nuper ad deũ conuerso: cùm potius hoc argumẽto se tyrones declarent. Si tyronibus accensendi sunt, meminerint milites huius ordinis, semp nolle in eo manere, sed ad superiores & meliores gradus aspirare. At isti, qñ tandem suum tyrocinium deponent? Porrò nunquã, si pergant semper dissimulare,atque vnà cum veritatis agnitione Missis & prauis cultibus interesse. Nec prætereundũ est, in exercitibus parci tyronibus: non enim collocantur in maximis periculis. At isti versari volũt in medijs flammis, cùm sese idololatris coniungunt,& eorum corruptis cultibus adesse non verentur. In ædificijs, vt debilior materies, id est, fragilia quædam saxa & infirma ligna, nõ ibi collocantur, vbi multum ponderis est ferendum, sic & homines infirmi, quiq; passim labuntur, à periculosa statione deberent quam diligentissimè cauere. Dicant vtrum velint, optio eis datur, Veterani an Tyrones esse. Si Veterani sunt & fortes, audeant fortia, reclament, confutent idololatriam liberis & apertis verbis, nihil simulent, & veritatem magna parrhesia loquantur. Sin verò infirmi ac tyrones fuerint, non subeant pericula quæ non sunt ferendo: non est deus tentandus, neque vltra vires datas præsumendum. Et de hoc Nicodemitarum argumento hactenus.

Quò spectent verba Naamanis.

14 Quæret fortasse quispiã: An verba Naamanis ad resipiscentiam pertineant, vel quò fortassis aliò spectent? Dicunt nonnulli, ad pœnitentiam hæc dicta non posse trahi, quòd neminem futurorum peccatorum pœniteat: deinde, quia vera & solida resipiscentia semper coniunctum habet secum fortem atque cõstantem animum, seu propositum nõ committendi rursus ea, quorum seriò nos pœnitet, quod in Naamane minimè fuit, cùm testetur se procubiturum coram idolo Rimmone: Attamen eiusmodi verba non abhorrent omnibus modis à pœnitentia: quia non tantùm respiciunt futurum peccatum, sed præsentem infirmitatem, qua se videbat pronũ ad succumbendum vitio. Dolebat itaque illi, fidem non adeò esse firmam, vt prorsus repugnaret vitiosæ actioni. Quemadmodũ omnes pios, non leuiter pœnitet vitiosæ atque corruptæ naturæ, hoc est, peccati originis: quo fit, vt simus procliues ac prompti ad peccata committenda: virtutũ verò acerrimi hostes. At ego simplicius responderem, orationem Naamanis supplicem fuisse, qua dei auxilium ac preces Elisæi diligenter imploraret. Illud postremò restat inquirendum, cur Naamanem Propheta non moneat, vt Hierosolymam sese transferat, vbi non tantùm culpam euitaret quã metuebat, sed ei liceret in templo Solomonico verum deum colere? Tres rationes huius quæstionis assignari possunt: vna, quod Propheta docere voluerit, Deũ vbique 1 terra-

Nota Cur Helisæus non suaserit Naamani, vt Hierosolymã commigraret.

terrarum posse coli, neq; salutem alligasse certis locis atq; terris. Deinde, quod gloriæ dei plurimum interesset, vt nomen ipsius non tantùm in Iudæa, verùmetiam in Syria celebraretur: ad qđ efficiendum reditus Naamanis in patriam non parum conducebat. Vtile præterea fuit Naamani Hierosolymis abesse: etenim ibi iam sana religio & solida pietas labefactabatur, vnde facilè potuisset recēs ad deū conuersus infici, tantùm abest, vt ibi fuerit instaurandus. Nec tantū periculi à Syria ei metuendum erat, vbi adeò crassa fuit illorum idololatria, vt à quouis pio facilè caueri potuerit: cæterùm Hierosolymis neophytus non facilè vitare potuisset superstitiones, vnà coniunctas cum legitimis cæremonijs.

Diuitiarum possessionem pijs licitam esse: Quis earum vsus, atq; de paupertate perferenda. In Gen. 13.

15 Verùm quia Abrahamus vir dei admodum diues, ac locupletatus omni diuitiarū genere legitur, vt & alij permulti viri boni: operęprecium est, aliqua dicere, de licito diuitiarū vsu pijs hominibus. Sit ergo hæc propositio, Diuitiarū possessio, nō prohibetur à deo sanctis. Probatur, q, diuitiæ sunt dona dei: igitur sanctis competunt: quos non est deus credēdus à suis donis arcere voluisse. Illas, dona dei esse ostendo, quia benedictio illius appellātur, neq; ibi aliud q̄ donum benedictio significat. Deinde repromissio data est de illis populo dei, ergo nō malæ, quia deus mala non pollicetur & illicita. Sunt organa virtutum, instrumenta nimirū liberalitatis & eleemosynarum. Dicitur præterea deus, facere oriri solem suū super bonos & malos, iustos & iniustos: at per Solis ortum & pluuias, oēs etiam illi fructus intelliguntur, qui ab his principijs deriuantur: ergo rerū copia à deo donatur, cùm iustis tū iniustis, bonis atq; etiā malis: efficitur ergo hinc vt bonis & sanctis, diuitias habere liceat, cùm illis deus earū sit author. Quod si obijciatur, Christiano viro omnia relinquenda, quemadmodū dicitur de Apostolis Matth. 19. & Marci 10 ita illud est intelligendū, quòd pio homini, libero animo & auocato à solicitudine, inseruiendū est suæ vocationi, ita vt affectione rerum inde non distrahatur. Non tñ ex hoc inferri debet, illū cogi vt sua abijciat, neq; Apostolos id effecisse legimus. Leui, qui dicitur omnia sua reliquisse Lucę 5. cap. Domino tamen fecit posteà magnū & lautum conuiuium, idq; profectò ex suis facultatibus. Petrus eadem ratione, cùm iam Dominum sequutus esset, domum habuit Capernaum in q̄ Christum introduxit. Similiterq; post resurrectionem, nauem habuit ac retia, & vnà cum alijs Apostolis piscabatur. Non ergo res & facultas damnatur, quæ à sanctis hominibus possidetur, sed affectio qua illi adhærent plus quàm æquū fuerit. Intelliguntur ergo sua relinquere discipuli Christi, quando illum sequuntur, quoniam ita affecti esse debent, vt statim ea abijciant si quando Euangelij professio id exegerit: vt si tyrānus dicat, vel tibi negandus est Christus, vel omnia tua bona amittenda, statim ea abijcere oportet. Itidem si deus te ad aliquam functionem vocat, vel aliquò quare bona tua necesse fuerit deserere, tibi statim sunt relinquenda: alioquin vt retineas ea licet. Nec mihi obijcias dictum Christi illi iuueni, *Si vis perfectus esse, abi, vende quæ possides, & me sequere*: nam hæc illius fuit præcipua vocatio. Nec temerè Christus hoc illi præcepit: putabat iste se legem absoluisse, ita vt sibi nil deesset ad absolutam institutionem: quàm inde abesset, voluit illi Dominus declaratum, cùm id ei mandauit: nam statim illum docuit quod minimè deum adhuc amarit super omnes suas diuitias, nam tristis abijt: illumq; æstimandum est ex hac admonitione profecisse, vt suæ infirmitatis iam conscius factus, in viam tandem redierit. Quodq; eodem capite Dominus dicit, *Facilius esse camelum intrare per foramen acus*, &c. non infert impossibile esse quodcunq; diuitum genus seruari, sed illos duntaxat, quos Marcus hoc idem argumentum tractans cap. 10. exprimit dicens, confidentes diuitijs, impossibile esse vt seruentur. Ac tantum abest, vt sanctos diuitias habere prohibitum sit, vt piè viuentes, cogendi sint ad opes iustis laboribus sibi parandas, quò se & suos alere possint. Ad hoc Apostolus adhortabatur Thessalonicenses, quò non tantùm habeant vnde se & familiam suam alāt, sed vt etiā illis suppeditetur quod pauperibus elargiri valeāt. Vnde idem ad Ephes. 4. dicit, *Qui furabatur, iam non furetur: sed potius manibus laboret, vt habeat vnde patientibus necessitatē possit dare.* Sed vt diuitię retineātur à iustis legitimè, opus est certis cōditionibus: Vt primò iustè partæ sint ab illis, hoc est nō artibus suo genere malis, aut per se bonis, sed illi personę interdictis & minus conuenientibus: non enim quis debet se subtrahere à docendo verbum dei, vt sutoriā exerceat, & inde ditetur. Non abutatur illis, vt eas habere velit fomenta luxus & voluptatum. In illis procurandis nequaquam eius animus à fiducia dei, à sua vocatione, aut à cultu dei distrahatur. Non habeat recōditas, sed cū, & prout opus est, pauperibus elargiatur. Illis haud confidat, vt admonuit Paulus priore ad Tim. 2 cap. *Præcipe diuitibus huius seculi, ne sperent in incerto diuitiarum.* Non patiantur diuites sibi animos addi, ita vt fastuosi sint, cristas erigant, & pauperes contemnant. Illas instabiles putent, & facilè à se auferendas: idcircò cor non apponant, vt cùm Dominus eis illas abstulerit, dicant: *Dominus dedit, Dominus abstulit, vt illi placuit ita factum.* A' Domino recognoscant, non suis viribus partas existiment. Atq; indies magis ac magis habendi libidinem mortificent, ne in eis tantum habēdi cupiditas crescat, quantum ipsæ opes & diuitiæ illis adduntur.

16 Est enim quod hîc admodum vtiliter discamus, nimirū externa bona, nō esse affectu tanto expetenda & prosequenda, quanto ab imperitis hominibus desiderantur & quæruntur. Quoniā ea est humana infirmitas, & ingenij mortalium

Diuitiæ sunt dona dei.

Quomodo Christiani omnia relinquant.

De iuuene quē sua vendere Christus iussit.

Pij coguntur opes iustis laboribus sibi parare.

In vsu opum quæ spectāda.

In 2. Reg. 11. Bona mundana haud magnopere expetenda.

imbecillitas,vt illis modum non facilè imponat. Quin & notitia humanarũ & naturalium rerum non debet immoderatè à nobis optari: Nam ea interdũ freti,ac elati plusquã oporteat, à deo & verbo eius minus pẽdemus. At dixerit quispiã, cùm deus dilexerit Solomonem, & ista bona in perniciem ei cessura nõ ignorauerit, cur illa ipsi tam plena largaq; manu contulit? Primùm respõdeo, Qui hæc quærunt, eadem ratione postulẽt, quare deus tam super iustos, quã super iniustos pluat: quare suum Solẽ oriri faciat super bonos & malos, cùm ipsum nõ lateat iniustos & malos & pluuijs & Sole abusuros: Quęratur etiã quare deus, cùm Pharaonem sciret verbo suo non esse obtemperaturum, sed potius eius occasione deteriorem efficiendum, Mosen tamen & Aaronẽ cum suis mandatis ad eum miserit. Nec etiam latebat ipsum Iudæos irrisuros vaticinia & oracula Prophetarũ, & nihilominus captiuitate Babylonica imminẽte, tantũ numerum illorũ ad eos misit, vt Prophetarũ ludum tunc visus fuerit aperire. Quare hoc genus quæstionum superuacaneum est: quia deus non potest in ordinem redigi, neq; administratio eius nostris rationib. debet circumscribi. De Solomone tamen dicam, eum, vel ad prædestinatos, vel ad reprobos attinuisse. Alterutrũ duorum porrò admittendũ est quandoquidẽ inter hæc medium concedi nõ potest: si fuit ex electis ac prædestinatis ad æternã vitam, post lapsum vtiq; illũ pœnituit, quod Hebræi pro certo affirmãt: imò aiunt librũ *Coheleth*, in ipsa eius resipiscẽtia fuisse ab illo cõscriptum. Vnde nos eius lapsibus monemur ac erudimur, vt nobisipsis minimè fidamus, ac de voluptatib. & delitijs huius mundi non secùs existimemus, atq; reuera sint, audientes regem Solomonem, cum ijs omnibus cumulatissimè potitus esset, de illis in vniuersum pronunciasse: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Quam vtiq; sententiam si quispiam vulgaris, pauper, & agrestis homo pronunciasset, dixissent propemodum oẽs, quid iste nouit, qui nec expertus est, nec potuit sibi voluptates & delitias cõparare: Ideò voluit deus vt hoc is assereret, qui potentia regia & summis opibus ornatus, potuit omne genus voluptatum & delitiarum adipisci, & cùm ingenio plurimum valeret, & notitia singulari cæteris præstiterit, oẽs rationes & modos vtiq; vidit, quibus voluptates & delitias posset consequi. Nam, vt ipse confitetur, nulli rei pepercit, fecit sibi cantores, cantatrices, parauit sibi cùm alia ędificia, tum villas egregias, & piscinas, & omnia tandẽ expertus est, vnde voluptates corporeæ solent ad homines peruenire: verùm deniq; resipiscens, exclamauit vehementi asseueratione: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Proinde si hanc sentẽtiam amplectamur, dicemus eum resipuisse, neq; dei prædestinationem fuisse in eo frustratam, ac eius lapsus ad nostrum omniũ institutionem à Sacra historia esse commemoratos, & à prouidentia dei nobis ob oculos propositos. Sin aũt reprobis accẽseatur, negari tamen vicissim minimè potest, quin insi-

A gnes commonefactiones in eius lapsibus habeamus. Ipse verò qui transgressus est, suæ ingratitudinis iustas certè pœnas dedit. At deum non est quod vllo modo accusemus, qui eum bonis omnibus cumulatè donarit. In omnib. porrò semp est peccati causa, quæ in deo nequaquam potest inhærere. Neq; tamen propterea efficitur, quin deus hominum transgressionibus ad suorũ electorum institutiones vti queat. Maneant illi arcana sua integra & salua, nos verò sequamur ei⁹ B voluntatẽ, prout in eius lege ac diuina Scriptura est patefacta: & interea cogitemus, nõ esse tutum in secundis rebus ꝑpetuò versari. Non itaq; culpa donorum dei fit, vt in damnationem præcipitemur: sed quod adeò simus corrupti, vt nũquam fermè intra iustas metas nos cõtineamus. Incredibile dictu est, quàm potentissimi Monarchæ, diuites homines & egregiè docti sibi multùm permittant. Et si quod eius rei, aliud exemplum administratione dignum extat, hoc vnum C Solomonis imprimis esse arbitror.

In 2. Reg. 4. initio. *Cur deus sinat suos egere.*

17 Sed hìc fortè quispiã rogauerit, qua de causa patiatur deus tã crebrò suos, id est, qui ipsum verè ac sanctè colunt, rerũ inopia laborare? Nã Sacræ historiæ perhibent, Iobum, Tobiam, & Iacobum cùm ad Labanum se cõtulit, profugus è domo patris, & multos alios sanctos ad paupertiem fuisse redactos. Euentus huiuscemodi multæ causę referri possunt. Vna est, deũ velle suorũ 1 fidem & patientiã hoc exercitij genere declarare: D sic enim virtutes quas illis contulit, ne lateãt, in lucẽ exerit. Deinde, vult aliquando protectionem 2 suam & curã erga eos illustrari, quando mutata conditione illos denuò reddit opulẽtos, & pristinæ fortunæ restituit: Vt Iobo, Tobiæ, atq; Iacobo, & plerisq; alijs cõtigisse nouimus. Vult 3 præterea hinc nos docere, mundanas opes non tanti faciendas, vt inde gratiam & fauorem Dei metiamur. Nam sicuti quod regnũ cœlorum, nõ est masculus, neq; fœmina, neq; seruus, neque li E ber: ita neq; diues, neq; pauper. Quod tamẽ à Papistis in vniuersum affirmari non potest, qui pecunijs indulgentias vendunt, & opulentis oblationibus animas è Purgatorio eripiũt: quæ cùm pauperes nequeant præstare, ijs eorum beneficijs destituuntur. Præterea inopia rerum huius mundi, petulantiam carnis deus compescit. Per multi enim sunt, qui si opibus affluerẽt, illis abuterentur ad carnis cupiditates explendas. Hoc itaq; remedio salutari, cœlestis Pater illos repri- F mit, ne turpiter diffluant. Et ne pauperies habeatur ꝑ sordida & ignobili conditione, Iesum Christum Seruatorem nostrum & vnicũ filium, eam pati voluit, dum inter nos versaretur.

18 Hìc tamen ambiget fortasse quispiam, cùm Christus dixerit: Operarium, dignum esse mercede sua. Et, Scit Pater vester cœlestis, quòd his omnibus opus habeatis. Item, Quærite primùm regnum dei, & hęc omnia vobis adijcientur. Atque Dauid, *Nunquam vidi iustum derelictum, & semen* G *eius quærens panem*: quomodo consentiant cum istis, fames, sitis & nuditas, quæ 1. Corinthios 4. *In 1. Cor. 4. uers. 11.*

Apostolus

Cōciliantur loca de promissionibus uictus.

Apostolus prædicat se pertulisse? Rñdemus verissimas quidē esse dei promissiones, sed à cruce non disiungi. Promisit deus quæ sunt cōmemorata, verùm non ita, vt absq; angustia & afflictione habere illa possimus. Esuriuit Christus & sitiuit: esurijt etiā Dauid, & ita esurijt, vt panes Propositionis eum comedere oportuerit, & ad Nabal Carmelū mittere oratum pro cibis. Ipsi etiā Apostoli sic esurierūt, vt præ fame fricare spicas, & grana manibus excussa comedere coacti fuerint, & quidē in Sabbatho, cū Pharisæorū & Scribarum offensione. Dat ergo suis deus quę necessaria sunt ad vitā, sed qñ & quomodo ipsi visum A fuerit: expectat nonnunq̄ vt sitiendo ac esuriendo, potu ciboq; careamus, quo hæc ab illo iuxta eius promissa precibus requiramus, magisq; in eo confirmemur, vt dona eius esse intelligamus. Hoc amplius vult suos interdū fame, siti, & nuditate premi, vt veritati testimoniū reddāt, pro cuius veritate potius malint hęc pati, q̄ ob copiam annonæ & rerum necessariarū, Euangeliū Christi abnegare. Quo tempore licet deus potum, cibum, & vestes non suppeditet, dat ea tñ quę istis B sunt longè pręstantiora, fidem inquam, spē, charitatem: & eum spiritū fortitudinis, vt sancti hęc perpeti & gloriosum & vtilissimum iudicent.

Cur sinat deus suos esurire ac sitire.

LOCVS XII.

De Cruce & Afflictionibus perferendis, vbi etiam de Fuga & Exilio.

In 1. Cor. 9. uers. 27. Mortificatio duplex.

MORTIFICATIO autem, quam toties vrget Scriptura, in duo capita dissecatur. Primum, pertinet ad patientiā in tribulationib. & in aduersis casibus, qui à deo immittūtur: alterum, situ ū est in parsimonia ac temperantia, quā vltrò suscipimus ad carnis petulantiā coercendam. De primo capite, scribebat Apostolus in altera Epistola ad Corint. *Mortem Dñi nostri Iesu Christi circumferentes in corpore nostro, vt in eo vita Iesu Christi manifestetur,* ac si diceret: Idcirco rapimur ad tribunalia, torquemur & multa patimur, vt Christi mors in nostris corporibus exprimatur, atq; vicissim opera, & labore nostrorum eorundem corporū, vita Iesu Christi declaretur & illustretur. Et vt paucis dicamus, crux, nil est aliud, quā aduersitates, tristes casus, tentationes, dolores tam animi quàm corporis, qui à deo irrogantur ad gloriam sui nominis & nostram salutem.

Quid sit crux.

Causæ afflictionum.

2 Cur autem deus suos ita velit affligi, permultæ causæ ostendūtur. Prima, vt eius ira aduersus 1 peccata declaretur. Quod genus iudicij deus frequentissimè incipit à domo sua, quò fiat magis conspicuum, & alij ex eo intelligant quid se maneat. 2 Deinde vult suos hac ratione ad pœnitentiam incitare: Atq; his aduersis pro cōcionibus vtitur, quæ sunt verbis efficaciora, & multò vehementiora. Præterea ista ratione quisque no3strûm se probat, & penitus cognoscit. Hîc enim videmus quantum fidei, charitatis, atq; cæterarum virtutum desit, vel quantū de his iam à deo 4 impetrauerimus. Cumq; omnes his malis, quæ sunt satellitium mortis, propter peccatum subiceamus: attamen deus in nos est adeò bonus, vt velit his abuti, vt per ea suum Euangeliū & Christiana veritas confirmetur: vt non solùm verborum, sed etiam extremarum calamitatū testimonium habeat, & sanguinis atq; vitæ profusione testificata relinquatur. Hac de causa passus est Christus, Ioannes Baptista, Apostoli ac infiniti 5 martyres. Præterea hinc habemus non infirmū argumentum resurrectionis futuræ, atq; iudicij: Nam cùm iusti tam malè accipiantur in hac vita, necesse est vt ibi fiat aliqua vicissitudo & permutatio rerum, vt Abrahamus diuiti, qui cruciabatur in flammis, perhibuit. Adhæc, cùm simus à 6 deo adoptati in filios, conuenit vt Christo, qui est primogenitus, & cruce & afflictionibus fiamus consimiles. Addas hac ratione, charitatem 7 nostram in deum maximè declarari: Nam illum D suspicere & amplecti, cùm omnia prosperè & ad votum succedunt, non est fortis animi. Quia ibi videri possumus, non deum propter seipsum colere, sed potius dona consectari. Quòd si ab eo in aduersis non defecerimus, indicium est, nos illum, non eius bona quærere. Possent & aliæ annecti causæ crucis ferendæ: Sed nunc his volu8mus esse contenti. Hoc vno adiecto, in afflictionibus & aduersitatibus, dei virtutem magis quā in secunda fortuna declarari. Quia cùm nostra E prosperè habeant, non videmur ope diuina egere. Sed cùm deus ex aduersis nos liberat, tū maximè prædicatur, & præsertim eius vis ostenditur, cùm in medijs tribulationib. nos cōsolatur, & reddit hilares. Quare, vt Augustinus dicebat super Psalmos, crux, inuocādi & glorificādi deū 9 est nō leuis occasio. Deinde facit indiciū piæ vitæ: etenim oēs qui piè volunt in Christo viuere, 10 persequutionem patiētur. Mitto quod etiam viderunt Ethnici, aduersam fortunam reddere ho F mines magis industrios, prudētiores, & erga miseros magis benignos & officiosos. Verùm ab hac cruce Christi, duo remouēda sunt: Primùm, ad eam non pertinent pœnæ, quas nefarij homines ob admissa scelera subeunt: quāuis Cyprianus & Hieronymus dicant, latronē qui ad Christum accessit, suppliciu m cōuertisse in martyriū. Attamen Petrus secùs admonet, vt subeamus p̄sequutiones, non quasi ob nostrorū maleficiorū merita. Deinde remoueantur oportet accersitæ G cruces, & à deo non inflictæ. Sunt enim quidam temerarij, qui se persequutoribus obijciunt,

Pœnæ quæ sumuntur de sontibus, non pertinent ad crucem Christi.

quorum sæpius est fœdissimus exitus. Atqꝫ hæc de primo capite, quod, vt præcipuum non omittam, dico esse sacrificium deo gratissimũ: de quo Paulus ad Romanos, *Obsecro vos per misericordiam dei*, &c. Et ad Timotheum, dicebat se immolandum. Atqꝫ Dauid, *Sacrificiũ deo spiritus tribulatus, cor contritum*, &c. Si fortasse quęsieris, an liceat nobis vltrò suscipere dolores ac labores, vltrò ac volentibus, non expectãdo vt eas deus infligat: Respondeo, licere: sed ratione, quæ nobis mandata & præscripta sit, vt cùm vltrò acres dolores admittimus, dum nos pœnitet anteactę vitę & peccatorum. Et hoc cùm requirat deus, non verè ac propriè dicimur id nobis accersere. Quod idem statuas, cùm labores non recusamus pro salute proximorũ, & ad scandala euitãda. Ob istas causas, deus ipse mandat, vt pro virili elaboremus.

Accersita vltrò afflictiones. 11

3 Alterum caput mortificationis fuit, vt temperemus & abstineamus à multis, quo petulãtia carnis & praui affectus retundantur. Sed cauendum est, ne ibi figamus pedem, quasi hæc faciamus ἐθελοθρησκείας. Sed quo inuocatio, confessio, laus dei, lectio sacra, & opera charitatis in proximum facilius expediantur. Et omnino hæc adhibenda sunt, vt animum præparẽt melioribus. Sed obseruandum, hęc exercitia non posse comprehendi regulis, quæ generaliter omnibus inseruiãt, vt in monasterijs facere tentarũt. Videndumqꝫ præterea est, vt corpori honos habeatur, vt Paulus ad Coloss. iubet, ne id vsuueniat, quod Basilio & Nazianzeno, episcopis alioquin dignissimis, qui propter hæc exercitia immoderata ita se confecerunt, & attriuerunt corporis vires, vt ad ministeria Ecclesiastica redderẽtur inutiles. Cogebantur interdum ad sex menses, & nõnunquam ad annũ decumbere. Sed quæ à Paulo dicuntur 1. Cor. 9. 27. Aduersantur libertati carnis: quia proponit Corinthijs temperantiã, qua frænarent suas cupiditates, & scandalũ à fratribus remouerent. Qua ratione & illi admonẽtur, qui Corinthiorũ exemplo cùm Christo nomẽ dederint, & Euangeliũ profiteri cœperint, fræna & habenas omnib cupiditatib. laxant: quos idẽ Paulus instituit sedulò, toto ferè 6. cap. & 7 ad Rom.

Alterum caput mortificationis.

Est modus adhibendus istis abstinentijs.

4 Sed vt ad priorem illam mortificationis speciem redeamꝰ: Quemadmodũ Paulus ad Rom. 8. docuit, fidem fieri adoptionis nostræ ex inuocatione, in qua Spiritus sanctus cõtestatur cum spiritu nostro, nos esse filios dei: ita testimoniũ indicat, quo de hac hæreditate, quam cõmemorauit, adeunda possimus fieri certiores. Illam inquit, omnino adipiscemini. Cùm Christo enim regnabitis: quandoquidẽ id iam assequuti estis, vt cum illo patiamini. Tribulationes ergo & cruces sunt indicia & argumenta: ex quibus colligere possumus nos fore hæredes dei. Paulus ait ad Philippenses, illis datũ esse pro Christo, non tantùm vt in illum credant, sed etiam vt pro illo patiantur. Prius istud donum, quod nos iam videmus impetrasse, fidem facit de posteriori, nos eo non esse aliquãdo destituendos. Nõ enim parua, aut leuis potẽtia dei declaratur in illis, qui fortiter & patienter aduersa & persequutiones, pietate sustinẽt. Scio esse alios, qui hæc verba aliter interpretẽtur: vt Paulus videatur conditionem quandã ascribere, per quam simus ad æternã hæreditatem transituri: nimirùm, si prius multa fuerimus perpessi. Et certè Græca particula εἴπερ in vtramqꝫ sententiã trahi potest. Hoc certum est, Paulum hîc transitionem quandã facere, quamuis mollem & occultam ad istos cõsolandos de afflictionibus, quas perpetiebantur. Non tamen discedit ab instituto: sed eadẽ opera & inceptũ suum persequitur, & eos consolatur. Est aũt ac si ita diceret: Eritis quidem hæredes, verùm hac lege, vt prius multa patiamini. Nihil Christus à vobis exigit, quod non ipse prius præstiterit: nõ ducit vos alia via, quàm qua ipse profectus sit: non propinabit vobis calicẽ, de quo ipse non biberit. Hoc tamen erit maximæ consolationi, quòd ea quæ sumus perpessuri, non æquabunt eam gloriam, quę reuelanda est in nobis. Ambrosius hãc interpretationem sequitur. Ego tamen iudicaui, locum ita esse intelligendum, quasi sit probatio consequentis ex antecedentibus: hoc pacto, Habebitis æternam hæreditatem, quoniam vnà patimini cum Christo. Qua eadem sentẽtia vtitur in posteriori ad Timotheum: Si cum eo commorimur, vnà cum eo regnabimꝰ. Scribit hoc loco Chrysostomus, esse argumentũ à maiori: Deus inquit, permulta nobis concessit gratis. Cùm enim nihil pręstitissemus, adoptauit nos in filios: dedit vt se inuocaremus Patrem: vnde sequuta est certa & constans fides, quòd simus filij dei. Iã verò hæreditatem quæ superest, quomodo non dabit? præsertim cùm tolerantia grauissimarum calamitatum intercesserit? Eam certè, post tales tantosqꝫ labores non negabit, qui gratis & absqꝫ vlla nostra opera credentes in se, præclarissimis donis affecit. Atqꝫ hoc modo statuit, Deũ hominibus pulcherrimè consuluisse, qui ne suã iactarent operam, aut industriã, multa illis concessit gratis: rursus autem, ne illos puderet tanta dona absqꝫ labore adeptos, summam ab illis hæreditatem sine maxima fortitudine, tolerantia, contentione, cruciatu, afflictione adiri noluit.

In Rom. 8. 17.

Crux & aduersa, indicia sunt hæreditatis adipiscendæ.

Conditio per quam sumus ad hæreditatẽ æternam transituri.

5 Hæc ille non malè, neqꝫ inutiliter: modò ita à nobis dextrè accipiãtur, ne legales promissiones cùm Euangelicis confundamus. Id ne accidat, operæpretium erit, quid inter vtrasqꝫ sit discriminis, patefacere. Non in eo discrepant, vt quidã putant, quòd Euangelicæ non habeãt adiectas conditiones: legales autem sine conditionibus nunquã offerantur. Quemadmodũ enim dicitur, *Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt sis longæuus super terram*: &, *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis*: ita in Euangelio etiam legimus, *Remittite, & remittetur*: *Date, & dabitur*: &, *Qui dimiserit patrem, aut matrem, aut vxorem, aut domũ, aut agros mea causa, centuplum recipiet, & vitam æternã possidebit*: & hoc loco, *siquidem cum illo compatimur, vnà cum eo glorificabimur*: & ad Timotheum, *Si vnà mortui fuerimus, vnà regnabimus*. Quare cùm hoc discrimen non sit, aliud quærendũ est. Conditiones legalibus promissis

Quid intersit inter promissiones legales & Euangelicas.

Vtraqꝫ habent conditiones appositas.

Conditiones legales ponuntur ut causæ adipiscendarum promissionum.

missis annexæ, præcepta sunt, quæ lex ad vnguē A iubet impleri: neq; aliter promissa persoluet, nisi conditiones absolutè perfectę fuerint. Quamobrem apparet diligenter intuenti, conditiones legis potuisse causas esse consecutionis præmiorum, quæ promittebantur. Nam si illæ perfectæ & absolutæ fuissent, vt erant à lege imperatæ, eū ipsis præmijs comparari potuissent, & meriti rationem habuissent. Sed cùm illæ ab hominibus præstari non potuissent, deus ex sua misericordia subiecit promissiones Euangelicas illarū loco: quę quamuis conditiones adiectas habeant, B tamen offeruntur gratis. Nam quæ nobis ab illis imperantur, necessaria quidem sunt, si ea faciendi facultas, tempus, locus, occasio data fuerit. Hoc propter infantes dico, & eos, qui vltimo vitæ suæ tempore accedūt ad Christum iamiam morituri: Nam ab illis, vt à causis, æterna vita nō pendet. Ea enim, vt iam diximus, & ab infantibus, & ab illis, qui in vltimo vitæ articulo cōuertuntur ad Christum, sine illis conditionibus haberi potest. Et quia promissio, si ab illis, vt à legi- C timis causis penderet, non posset esse firma, cùm nemo homo sit, qui eas conditiones, prout proponūtur, implere possit: ea etiam causa, ꝓmissio Euangelica sine illis conditionib. constare pōt. Huc accedit, quod Paulus ait, non posse eas conferri cum ea re, quę promittitur: quòd veris & legitimis causis, si ad sua effecta conferantur, non conuenit. Quare, si hæc tria coniungas, præmia Euangelica promitti gratis, conditiones illis nō posse æquari, & ꝓmissiones oportere esse firmis- D simas, & meriti rationē auferes, & quo discrimine illæ à legalibus differant, facilè cernes. Si roges, frustrane ergo positę fuerint primissiones legis, cùm nemo vnquā inuentus sit, qui eas cōditiones prę̄stare potuerit? Respondeo, nihil horū inaniter, aut temerè fuisse factum. Idcirco enim conditiones impossibiles adiectæ sunt, vt homines suæ infirmitatis admonerētur, eaq; penitùs intellecta, se conferrent ad Christum, à quo rece- E pti in gratiam, adepta iam iustificatione, illa eadem promissa possent obtinere. Nam quod ad ipsos attinet, iam ex legalibus redduntur Euangelicæ: siquidem credentes in Christum venturum obedientia legis exercebantur: quæ quamuis inchoata tantùm, nec ad vnguē perfecta, deo tamen probabatur: Itaq; illi frui potuerunt oblatis promissionibus.

Promissio Euāgelica sine conditionibus constare potest.

Quid sit pati cū Christo.

6 Quid aūt sit pati cum Christo, sic potest facilè explicari, si docuerimus, quæ causæ Christum F induxerint, vt mortem tam acerbā in cruce subiret. Causæ autē duæ extiterunt: prior, vt optimo Patri, quemadmodū ipse dicebat, obediret: altera, vt vinceret & damnaret peccatū nostrū. Qui in tolerandis aduersis hæc duo animo complectuntur, illi cum Christo patiuntur. Quęcunq; illis tristia, aut aduersa contigerint, statuāt apud se, ea sibi ex dei prouidētia accidere: perferantq; quicquid oneris imponitur, vt deo eius afflictionis authori libenter pareant: cogitent præterea G his calamitatib. veterē hominē domari, peccatū

Duæ causæ mortis Christi. Item duæ quæ patientiam persuadent.

frangi, & labem illam nobis penitùs insitam & innatam dissolui. Cur aūt mundus, homines impij, & diabolus, postquam aliquis conuersus est ad deum, statim in eum omnib. acerbissimis rationibus sęuire incipiant, non admodū arbitror esse obscurū. Homines enim simul ac ad Christū accesserint, verè atq; ex animo, protinus incipiunt cum impietate bellum gerere. Hinc odia in pios inflammantur, & persequutiones in eos increscunt. De tolerantia rerum aduersarū Apostolus nos duobus argumentis cōsolatur. Quorum alterum ducitur a fine, hoc pacto: Ista piorū hominum mala, sortiuntur finem optabilē, & fœlicem catastrophen: quare læto & forti animo ferenda sunt. Alterum est, quòd ea, quæ patimur, quāuis molesta & grauia videantur, tñ cum prę̄mijs quæ in alia vita reddentur, minimè cōferri possint. Ex ista dispari proportione, perspicuum est, si propriè loqui volumus, meriti vocabulum nostris bonis operib. non esse tribuendū. Chrysostomus hoc loco nō inutiliter annotauit, Paulum anteq̃ veniretur ad cohortationē patientiæ in aduersis, mirificè amplificasse splendorē & dignitatem filiorum dei: quod anteà, quum de retundendis affectibus carnis ageretur, non vsq; adeò facere curauit. Vt enim antè diximus, duplex est genus mortificationis: quorum alterum in eo situ est, vt spiritu facta carnis reprimamus: alterum, vt pericula, cruces, & omnia tormenta, quū est opus, pro Christo fortiter perferamus. Quæ duo si inter sese conferantur, aduersorū casuum tolerantiā longè difficiliorē esse intelligemus, q̃ est pugna cum prauis animi cupiditatib. Aristoteles in Eth. vt multa alia sapienter vidit, virtuti temperātiæ, quę alioqui est laudatissima, fortitudinē esse anteferendam dixit. Hoc ne diabolum quidem latuit: nam quum ageret cū deo de beato Iob, *pellem inquit pro pelle, & cuncta quæ habet, dabit homo pro vita sua: Quare extende in illum aliquantulum manum tuam, & intelliges, num in faciem benedicturus sit ti.* Naturali enim perspicacia, qua plurimū valet, facilè animaduertit, hanc omnium tentationum esse maximā, quū de vita ipsa, qua nihil est dulcius, sit periclitandum. Fructus, quem capturi sunt, qui fortiter laborarunt, vt Paulus monet, semper ob oculos est habendus. Ita enim videbimus, cùm Christi causa patimur, id non illi, sed nobisipsis summā commoditatē allaturum. Quod Latinus interpres reddidit, Existimo, id Græcè scribitur λογίζομαι Id aūt ad opinionē, quę dubia & incerta est, referri nō potest. Vox enim ea, maximè sumitur à supputātibus, qui rationes suas in summā conferunt, eam definitam & certam habent. Sentētia ergo est, ac si dixisset: Hoc mecum constitutū habeo, mala illa quæ toleramus, minimè esse conferenda ad eam gloriam, q̃ expectamus. Afflictiones quidem piorum non sunt natura sua ita leues: sed Paulus eas tantùm ex collatione extenuat. Continet itaq; hic locus amplificationem fœlicitatis eius, quam deus nobis pollicetur: quæ ex eo redditur illustrior, qđ longè omnibus huius vitæ laboribus antecellit,

Hominibus ad deum conuersis illico aduersa contingunt.

Duplex genus mortificationis

Aduersorum tolerantia difficilis.

Afflictiones alioquin graues æterna vita omnes superat.

Quod pijs hominibus ita penitùs persuasum est vt de ipsis etiam tribulationibus glorietur. Hac eadem collatione, Paulus vtitur in posteriori ad Cor. ca. 4. Ait enim, *Momentanea leuitas afflictionis nostræ, mirũ supra modũ æternum gloriæ pondus parit nobis.* His verbis ostenditur, quare æterna vita vincat oẽs labores huius vitæ: nimirũ propter pondus, diuturnitatẽ, & magnitudinem: Nam quæcunq; hîc patimur, dicũtur à Paulo παραυτίκα, id est, momentanea. Addit etiã ἐλαφρὸν, qua voce, eorũ leuitas ostẽditur. Gloriæ verò, ex aduerso, & æternitas tribuitur, & ingens pondus, quod excedat omnem modum.

Nũc bona parte nostra gloriæ fruimur, sed occulte.

7 Addit Apostolus, *quæ reuelabitur erga nos.* Ait, hanc gloriam esse reuelandã, ne in præsentia putemur ea prorsus orbati: magnam enim eius partem iam obtinemus, quanq̃ ea nec perfecta adhuc est, nec mundo conspicua. Ita loquitur Paulus ad Colos. *Mortui estis cũ Christo, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo: Quum aũt Christus apparuerit vita vestra, tum & vos, vnà apparebitis cũ eo in gloria.*

Gloria quid hic significet.

Annotandum aũt est, Paulũ vna voce gloriæ, cõplexum esse vniuersam fœlicitatẽ, quã expectamus. Sequitur aũt in eo iudicium hominũ, qui summi boni loco habere solent gloriam. De qua Philosophi etiam ita statuunt, vt vmbrã corpus, ita illã veram ac solidã virtutem cõsequi. Gloria ergo duo cõplectitur, quæ vehemẽter sunt expetenda: primùm, vt quis virtutibus ornetur: deinde, vt populari fama celebretur. Cur aũt beatitudo, quam expectamus, in hac vita nõ reueletur, Chrysostomus putat hanc esse causam, quòd ea huius vitæ statũ longè superet. In eius aũt amplificatione idcircò Paulus longius cõmoratur, vt Romanos ad tolerantiã afflictionũ magis accendat. Miles enim vehementer confirmatur ad ferenda pericula, si speret victoriam fore fructuosam. Et mercator nullis nauigationum, aut itinerum laboribus frangitur, si magnum speret fore quæstũ.

Gloria à uirtute, duo complectitur.

Discrimen inter seruos Christi, & mundi.

Prætereà considerare debemus, longè aliam esse sortem ciuiũ huius mundi, atq; sanctorum hominũ, qui Christo seruiunt. Illi laborum suorum magnitudine superãt ea bona, quę contendunt assequi: nos verò, quantumuis fortiter agamus, & strenuè, vt Paulus ait: tamen ne conferri quidem possunt opera nostra cum eo fine, quem nobis proponimus. Vt hoc discrimen facilè intelligamus, exempla Romanorũ facilè nos docebunt. Brutus, pro conseruanda patrię libertate, non dubitauit filios suos occidere. Qua in re id etiam spectauit, vt laudem boni ciuis assequeretur. Sic enim de illo Virgili9 poeta scribit:

Exempla Ethnicorum, & finis.

Vicit amor patriæ, laudumq; immensa cupido.

8 Isti fuere fines Ethnicorum, exigui sanè, & tenues. Neque enim libertas, quam illi spectabant, talis erat, qualis est nostra quã liberamur à peccato, à Satana, à morte, ab ira dei. Laudem illi quærebant humanam, rem sanè inconstantem & parui momenti. Noster autem finis est, vt nos deo approbemus, cuius iudicium falli non potest. Torquatus etiam filium suum occidit, quòd pugnando in hostem legem militarem violasset.

Laus humana inconstans & parum uera.

Nos etiam, vt legem dei conseruemus, dubitare non debemus, vbi erit opus, omnia grauissima perpeti. Non enim conferendæ sunt leges diuinæ cum legibus militaribus. Camillus eiectus patria, eam posteà oppressam à Gallis magno animo restituit: quòd non putaret, se posse alibi gloriosius viuere. At non ita rem mirandam faciet Christianus, qui læsus à quopiam in Ecclesia, deposito vlciscendi studio, fratrem à quo læsus sit, iuuare, & Ecclesiam opera sua ornare velit: nam extrà eam, nec sanctè viuere potest, nec ad æternam fœlicitatem peruenire. Q. Mutius Scæuola, dextrã, quæ aberrauerat in percutiendo Porsena, vltrò coniecit in flammam. Quid igitur mirùm, si quis ob adipiscendum regnum cœlorum, non vnam manum, sed totum corpus offerre velit concremandum? Curtius armis instructus, & in equo sedens, abiecit se vltrò in hiatum terræ, quò ciuitas Romana liberaretur à lue: id enim oraculum responderat, quieturam deorum iram, si quod Romani habebant optimum, id in illum hiatum deijceretur. Nos oraculum longè certius habemus, non esse timendos eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt. Decij se deuouerunt, vt legiones saluæ & victrices euaderent. Nostri etiã martyres, cùm sanguinem suum fundũt, potius quàm vt à Christi religione auferantur, non possunt iactare, se facinus inauditum facere. M. Puluillus, cùm Ioui templum consecraret, & interea ab inuidis nuntiaretur mors filij, nihil tamen est animo consternatus, nec ab incepto destitit: verùm, vt mortuus efferretur, imperauit. Quo ergo animo ferre debet Christianus, cùm audit à Domino: *Permitte mortuos sepelire mortuos suos?* Regulus, quum iurasset se Carthaginem esse rediturum, quamuis sciret manere se grauissima supplicia, tamen committere noluit, vt fidem violaret. Quare nos quoq;, cùm in baptismo fidẽ Christo publicè dederimus, etsi eius seruandæ causa omnia nobis ferenda sint, tamen eam violare nõ debemus. Iactabunt alij contemptas opes, & voluntariam paupertatem susceptam propter Christum: sed istis gloriantibus, in mentem veniat Cincinnatus, qui post honorificas & præclaras res gestas in Dictatura, libenter ad sua quatuor agri iugera colenda redijt. Meminerint, Valeriũ Publicolam, post egregiè administratum Consulatum, ita pauperem esse mortuum, vt eius funus absq; publica impensa efferri non potuerit: & Fabricium adeò suæ paupertatis nõ pœnituisse, vt Pyrrhi regis aurum contempserit. Hæc illi tam magna & splendida facinora ediderunt: tantùm, vt dixi, quò laudes humanas captarent, & terrenam illam Rempublicam conseruarẽt. Nos verò, si pericula subimus, deum ipsum habemus hæreditatem & mercedem nostram, Christo futuri cohæredes: regnum nobis cœlorum, & æternum cum Angelis commercium, ceu palma proponitur. Apparet ergo illorum egregia facta, propositos fines & prẽmia vicisse: nostra verò opera, à proposita mercede infinito interuallo superari.

Ethnicorũ uirtutes.

perari. Fateor equidem, illorum facta inter veras virtutes non esse numeranda (erãt enim potius vmbræ, & simulachra virtutum) & opera illa, etsi præclara fuerint, si ciuilem rationem spectare velis, tamen coram deo nihil aliud erant, nisi gloriosa & splendida peccata: neq; enim illi aut à fide, aut à dilectione dei mouebantur ad agendũ, aut opera sua ad iustum finem dirigebant. Itaq; Augustinus in 5. de Ciuitate dei, capit. 18. quum hæc, & alia his similia narrasset, prudenter adiecit: *Vel hæc in nobis esse animaduertimus, vel eis nos sentimus esse destitutos. Si quando fecerimus eadem, nihil est quòd nos efferamus, quum illi propter minora præmia paria fecerint. Sin verò nos tam debiles & infirmos agnoscimus, vt talia non audeamus, vehementer premi ac pungi oportet animos nostros, præsertim quum Ethnicis ipsis inueniamur debiliores.* Præterea istę collationes ostendunt, deum non attendere magnitudinem & molem operũ: nam alioqui illis præmia redderet, quæ nobis pollicetur. Hoc autẽ deus maximè spectat, num Christo per fidem coniuncti simus, & quicquid facimus, id ad laudem & gloriam nominis illius dirigamus. Vim autem, & facultatem edendorum illustrium facinorum, ille pro sua misericordia, cùm iudicat esse oportunum, abundè suppeditat. Nos interim illi agamus gratias, quòd nostram conditionem illorum sorte fecerit meliorem.

Corã deo sunt splendida peccata.

Quid deus maximè spectet.

Deus nostram conditionẽ longè meliorem fecit, quàm Ethnicorum.

9 Ea porrò est vis piorum gloriationis, vt quę homines, præsertim impij, probro ducunt, & à quibus abhorrent, & per quæ se iudicant infœlices: ea Christiani laudi ducant, libenter amplectantur, & de illis in primis glorietur. Nam quẽadmodum Planetæ suum cursum instituunt longè aliter, quàm octaua sphęra (ea enim mouetur ab Oriente ad Occasum, Planetæ verò ab Occasu ad Orientem) ita pij homines ea, quæ impij refugiunt, & probrosa existimant, libenter amplectuntur, & in illis, atq; de illis gloriantur. Insolita quidem res, & admiratione digna. Nam de promissis quidem, & adeptione gloriæ dei si quis glorietur, non est mirum: In afflictionibus autem exultare, superat omnem humanam rationem. Porrò quia gloriatio non est, nisi de præcipuis & singularibus bonis, quæ iam ita certò possideamus, vt auferri nõ possint (alioqui enim non iusta gloriatio esset, sed potius iactantia) ne inanis videatur nostra gloriatio de spe gloriæ dei, quòd adhuc ea, re ipsa non fruamur, docet Paulus Romanorum quinto, quibus bonis, interim dum hîc viuimus, deus nos afficiat: nempè tribulationibus, patiẽtia, probatione, & spe, quę non confundat. Pulcherrima certè gradatio, & vtilissima, & omnibus nobis ad dubia formidolosaq; tempora conseruanda. At homines pij gemunt interdum, tristantur, dolent, queruntur, cùm in res aduersas inciderint: Quomodo igitur gloriantur? Nulla est hîc pugna. Gemit enim externus homo noster, tristatur, dolet, queritur caro. At spiritus & internus homo noster exhilaratur & exultat. In Dauide cùm egrederetur ex vrbe à facie Absolonis, nudis pedibus, obuoluto capite, multis cum lachrymis, nullæ nisi miseriæ dolorisq; significationes extrinsecus apparebant: In eo enim Semei, qui hanc illi calamitatem exprobrabat, nihil nisi triste, miserumq; deprehendit. Quis verò dubitet illum, quod ad fidem attinet, & interiorem hominẽ ingenti gaudio exultasse ob paternam Dei correctionem? Eò enim intentum habuit animum, ac propterea Semei pepercit, cùm eum Abisai occidere voluisset. *Quid enim nostri,* inquit, *an eum Dominus iusserit mihi maledicere?* Dauid contrarias affectiones in eodem homine locum habere posse ostendit: quum inquit, *Seruite Domino cum timore, & exultate ei cum tremore.* Sed afflictiones, inquient, malæ sunt: quomodo ergo possumus in illis gloriari? Malas eas esse, nemo non dixerit. Sunt enim pœnæ peccati, satellites mortis, hostis nouissimi ex orbe extrudendi, & tandem à pijs hominibus amouendi. *Deus enim abstergit omnem lachrymam ab oculis sanctorum.* Afflictiones sua natura malas esse fatemur: pijs tamen electisque dei, de quibus est hîc sermo, dei clementia dicimus, eas fieri bonas, vtilesque: Illis enim omnia cooperantur in bonum. Neque enim illi hæc patiuntur ad noxam, sed ad triumphum. Suntque ista velut mare Erythræum, in quo Pharao mergitur, Israel seruatur. Nam in impijs excitant desperationem: in pijs certissimam spem. Sunt instrumenta vt diximus, quibus in nobis bonitas & potentia dei tum consolandis, tum erigẽdis exeritur: sunt occasiones præclarissimorum bonorum. Virtus dei in infirmitate nostra perficitur. His quotidiani lapsus tanquam paterna castigatione corripiuntur: fastus & superbia deprimitur: caro & lasciuia retunditur: vetus homo noster corrumpitur, sed interior renouatur: ignauia & socordia excutitur, fidei confessio exprimitur: imbecillitas virium nostrarum detegitur: nosq; prouocamur ad ardentius orandum, implorandumque diuinum fauorem, & indies melius nostræ naturæ malignitatem intelligimus. Ad hæc afflictionibus Christo similes efficimur: *oportuit enim Christum pati, & sic obtinere regnum suum:* nobis quoq; ijsdem vestigijs insistendum est. *Nam regnum dei vim patitur, & arcta est via, quæ ducit ad vitã. Sed sicut ille post obedientiam crucis exaltatus est, & datũ est illi nomen super omne nomen: ita nos quoq; si cum illo patiemur, simul cum illo regnabimus.* Est autem dulce etiam amanti, pro re amata pati. Hinc assuefacimus nos ad tolerantiam, vt quasi adamantini facti percutiẽtes potius fatigemus, quàm ipsi frangamur. Sunt enim hæc velut exercitia in humano corpore: quibus potius confirmatur valetudo, & conciliantur vires, quàm vt prosternantur, aut debilitentur.

Simile.

Gradatio pulcherrima.

Exemplum Dauidis.

Afflictiones natura sua malæ.

10 Quare pij meritò gloriantur in afflictionibus, Scientes, quòd afflictio patientiam efficit. Atq; annotanda est hîc ratio loquendi consueta sanctæ Scripturæ: quà, id quod est rei, tribuitur instrumento, vel signo: quod in Sacramentis sæpe fieri non semel monuimus ex sentẽtia Augustini, quamuis aduersarij maximè repugnent.

Quod est rei, tribuitur instrumento.

Hîc Paulus, id quod est opus dei, & Spiritus sancti, nempe tolerantiam efficere, attribuit afflictionibus: à quibus, cùm natura sua res malæ sint, & odiosæ, non conciliatur, sed potius excutitur patientia: quod in impijs videmus fieri, qui vbi grauius affliguntur, in blasphemias, & sæpe etiam in desperationem prorumpunt. Vt autem medicus ex rebus venenatis & noxijs componit saluberrima pharmaca, ita deus Optimus Maximus sua sapientia ex afflictionibus, quantumuis rebus malis, præclarissimas virtutes producit, qualis est patientia. Pertinet hæc virtus ad fortitudinem: ad quam referuntur omnia, quę sancti patiuntur, siue in fortiter perferendis afflictionibus corporis, siue in vincenda ratione, & mortificanda prudentia carnis. Tulerunt etiam multi Ethnici multa animo satis forti: nulla tamen solida cum consolatione ea tulerunt. Tantùm dicebant, ea dolendo, nec mutari, nec impediri posse. Ea enim adscribebant necessitati materiæ. Itaque hanc esse aiebant sortem nostram, vt tanquam in symposio, vel bibẽdum sit, vel abeundum. Quòd si contingat mori, vel nullum fore sensum post mortẽ, vel si quis futurus sit, nos meliori loco futuros. ita illi se ad omnia aduersa vtcunq; ferenda comparabant. In pijs autem hominibus, fortitudinis & patientiæ longè alia est ratio, aliæ causæ, alijq; modi se confirmandi. Non enim quasi ista temerè contingant, fortiter ea ferunt: sed quòd ea sciant, summa prouidentia à Deo Optimo Maximo proficisci, à deo inquam, Patre suo, qui animo beneuolo, & dextra manu afflictiones eas immittit, hoc est, ad electorum salutem. Ac proinde illi quoque dextra manu, hoc est, patienter eas accipiunt, & æqui boniq; consulunt, clamantes cum Dauide: *Bonum mihi, quia humiliasti me*: & cum Iacobo, Omne gaudium existimant situm in his aduersis, quæ optimus ac sapientissimus deus ipsorũ Pater immittit. Semper oculos mentis adijciũt ad has Christi promissiones: *Beati qui lugent, quoniam illi consolationem accipient. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Fortiter omnia ferunt: non quia dolendo mutari non possunt, sed quia fortiter ferendo, seipsos hostiam gratam deo offerre sciunt: sibique persuadent, se aliquando his malis esse eximendos, pro quibus amplissima gaudia atq; patientia sint reponenda: cum quibus nulla fortuna, quantumuis aduersa, sit conferenda. *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Defecerunt sæpe Ethnici in medijs calamitatibus, quod eos vires ad persistendum destituerent, nec illi vnde eæ petendæ essent, intelligerẽt, propter veri dei, & imbecillitatis suæ ignorationem. Sancti autẽ viri persistunt, durant, perseuerant, quia quum suarum virium infirmitatem agnoscant, ad Christum confugiunt: quo corroborante, omnia possunt: consolante, non tantùm persistunt, verùm etiam in ipso doloris feruore lætantur & exultant. Ibant Apostoli gaudẽtes à conspectu Concilij, quòd digni habiti essent pro nomine Christi contumeliam pati.

Discrimẽ Ethnicorum & Piorum in ferẽdis aduersis.

Piorum consolationes.

11 Adde, quod patientia, probationem operatur. Probatio autem ista, est exploratio quædam cum nostri nostrarumq; virium, tum maximè diuinæ bonitatis & potentiæ. In ipsa enim tolerantia rerum aduersarum, discimus, quanta sit deprauatio nostræ naturæ: quæ, nisi Spiritus sanctus subueniat, vbi aliqua impeditur re aduersa, statim prorumpit in blasphemias & querelas de diuina prouidentia. Hinc discimus, quàm fractę debilitatæque propter peccatum sint vires nostræ. Succumberemus enim in afflictionibus, nisi ope diuini auxilij fulciremur. Huius rei pulcherrimam habemus in Iobo propositam imaginem. Ille, quum à deo traditus esset diabolo exercendus, in ipsa afflictione quantas euomit blasphemias? Quantum conqueritur de diuina prouidentia atque iustitia? Affulget lux Spiritus sancti: Quàm mox rursum colligit animum? Quàm piè sanctèque iudicat de deo? Latet nos nostræ naturæ peruersitas. Imperuestigabile enim cor hominis. At quàm statim è silice percusso excutitur ignis, tam citò premente afflictione peruersitas illa erumpit. Est ista probatio veluti fornax auro, vt ait Petrus. Idcirco Abrahamo cùm iam paratus esset ad sacrificandum filium, & ensem haberet strictum & exertum quo illum feriret, deus respondit, *Nunc cognoui, quòd timeas deum.* Deus quidem id antè satis cognouerat: sed illo facto effecit, vt illa obedientia magis alijs innotesceret. Nos enim sumus tanquam quædam aromata, quorum odor, nisi ea contuderis, non sentitur. Sumus veluti lapides Pyritydes, qui non exerunt vim eam quam habent ad comburendum, nisi cùm premuntur digitis. Adhæc probatio spem efficit, atque sic deus ista sua instrumenta disposuit, vt se mutuò iuuent, & mutuò inferant. Propter spem gloriæ dei, afflictiones nobis non sunt molestæ: sed illas animo forti, deo vires suppeditante, toleramus. In ipsa tolerantia diuina virtus bonitasq; nobis efficitur exploratior: Ex eo spem maiorem cõcipimus. Sic spes, tolerantiam: tolerãtia, spem vicissim parit, atq; infert: Nam quum perpendimus, deum nobis adfuisse in ferendis æquo animo afflictionibus, in posterum quoq; adfuturum, & nos tandem beaturum speramus. Ægrotus, quia confidit medico, patitur abscessum suum incidi: Pòst vbi videt se releuatum, magis ac magis confidit medico, ita, vt si opus sit pedem etiam incidere, nihil dubitet, se eius fidei cõmittere. Diabolus quantũ potest, adigit nos ad desperationẽ, & ex afflictionibus conatur persuadere, deũ nobis inimicum esse. Contrà aũt Spiritus sanctus, quoniam inquit, afflictionem æquo animo & patiẽter toleras, id tibi argumẽto esse debet, deum in eo declarare erga te fauorem suum: Quare confide, nam ille te omnino liberabit. Quamuis autem Iacobus probationem præponat patientię, quũ Paulus eam postponat, nil tamẽ est inter eos dissidij. Paulus enim intelligit probationem, quæ tandem

Quæ probatio nascatur ex tolerantia.

Exemplũ Iobi.

Simile.

Simile.

Cõciliatio Pauli & Iacobi.

tandem post certamen datur, vt nosipsos exploratos habeamus: Iacobus autem eandem probationem intelligit, sed vt acquiritur & gignitur exercitio tribulationum. Verùm quod additur à Iacobo, *Patientia opus perfectum habet*, bifariam exponi potest: vel quòd hortetur nos ad perseuerantiam in tolerādo, quo absoluta & perfecta sit nostra patientia, vtpote quæ non exciderit: vel vt perfecto simus animo erga eos qui nos affligunt, ita inquam perfecto, vt iniurias, quas nobis inferūt, illis reponi nolimus. De spei autem natura, & effectis, alio loco disseruimus.

Locus Iacobi.

In Rom. 8. 31.

12 Capite autem octauo ad Romanos: Postquam Paulus infinitis rationibus vehementem dei erga nos charitatem confirmauit, per interrogationem exclamat, nihil inueniri posse, qđ illam dilectionem, qua deus nos prosequitur, interrumpat. Accuset nos quicunq; voluerit, accidant res quantumuis aduersæ, tamen omnia nobis cooperabuntur ad bonum. Hoc enim est ꝓprium diligentis, vt ei quem diligit, perpetuò benefaciat. Quare quum deus nos ita amet, quicquid agit, aut quicquid nobis immittit, credendum est nobis fore salutare, neq; vllæ res aduersæ nobis debent persuadere, nos à deo non amari. Hæc ergo conclusio est eorum omnium, quæ antè tractata fuerunt. Quod autem Apostolus ait, se habere persuasissimum, vtinam id nobis quoq; sit bene persuasum. Recenset ea, quæ durissima videri solent, & quibus homines sæpe franguntur: atque hæc ipsa asserit, non impedire dei charitatem erga nos, tantum abest, vt eam alia possint auferre. Immoratur Apostolus diuti⁹ in hoc loco, quòd id carni nostræ, & humanæ rationi difficulter possit persuaderi. Sæpe enim cū affligimur, dicere solemus, *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Idq; lōgè alio affectu, quàm quo Christus ea verba pronunciauit. Clamamus, *Vsquequò irasceris Domine?* & alia permulta id genus. Quicquid enim acciderit aduersi, id putamus indiciū esse irati dei, quum tamen ille ex summa charitate nos diuexari patiatur. Annotauit Chrysostomus, Paulum hîc non recēsuisse res leues, & parui momenti. Tacuit enim cupiditatem pecuniarum, ambitum honorum, appetitum vlciscendi, & interdictas voluptates: quæ solent interdum homines firmos abripere transuersos: enumerauit autem horrenda, & grauissima, eaq; quæ facilè naturam solent vincere. His enim verbis complectitur ea, quæ solēt accidere in vita durissima & acerbissima: vt carceres, ignes, vincula, dilaniationes, & alia id genus. Vtitur aūt interrogatione, qua significet constantem certitudinē. Voces aūt quibus vtitur, non casu aut fortuitò, sed summa arte Spiritus sancti sunt collocatæ. Prima vox est θλίψις ἀπὸ τοῦ θλίβειν quod est frangere, aut premere vehementius. Primùm enim res bene constitutæ premi solent aut frangi: deinde augetur malum, & accidit στενοχωρία, hoc est angustia, vbi iam res in arctum contrahuntur, vt nescias quódnam iam consilium capere, aut quò te vertere debeas. Accedit extrinsecus persequu-

Hões putãt aduersos casus, indicia esse irati dei.

Artificiosa uerborum collatio.

A tio, quæ hões amicis spoliat. Sequitur fames & nuditas: hões enim quū coguntur fugere, laborant inopia rerū necessariarū. Additur periculū, vt in vitæ etiā discrimē veniatur. Et, ne quid desit, adiectus est ad extremū gladius. Hæc omnia, inquit Apostolus, nō habent eam vim vt persuadere possint electis, se à deo non amari. Hęc piorum incōmoda, Paulus enumerat in Epist. priore ad Cor. cap. 4. Sic enim scribit: *Arbitror, q. deus nos Apostolos postremos ostenderit, tanquā morti addictos:* B *Quoniā spectaculū facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autē prudentes per Christum. Nos imbecilles: vos aūt validi. Nos contempti: vos clari. Vsq; ad hanc horam esurimus, & sitimus, nudi sumus, & colaphis cædimur: incertis vagamur sedibus, & laboramus operantes manibus nostris: malè audientes, benedicimus: persequutionem patientes, sustinemus: conuitijs affecti, obsecramus.* Et in poster. ad Cor. *In carceribus supra modum, in laboribus abundantius*, & q̃ sequuntur. Et ad Tim. *Qui piè volunt viuere in Christo Iesu, per* C *sequutionē patientur.* Aliaq; his similia passim occurrunt in Scripturis. August. de doctrina Christiana, & Erasmus in suis Annotationibus, hunc locum, quē habemus præ manibus, indicāt esse insignem δεινώσει: & in ornamētis Rhetoricis, nempè Gradatione, Antithetis, Contrarijs, Repetitionibus. Vrget etiā Apostolus interrogationibus, nihilq; humile hoc loco, aut abiectū loquitur. Omnia enim magnifica sunt, & sublimia, siue res ipsas, siue personas spectare velis. Cōmemorat D vitam, mortem, altitudinē, profunditatē, deum, Christum, dextram patris, angelos, dominationes, potestates. Postremò addit, hęc omnia ἐν ὑπερμαχῇ. Hanc Pauli orationē ita nobilem & illustrem esse arbitrantur, vt ne Ciceronem quidē aut Demosthenem putēt dicere vnquā potuisse ornatius: non quidem, quòd Spiritus sanctus istis ornamentis egeat, sed quòd ille interdū non dedignetur ad ea se demittere, quum promouere possint vtilitatem nostram. Quod idcirco mo E nendum putaui, vt iuuenes intelligāt, has vires dicendi pertinere ad dona dei, easq; sibi vendicandas esse in tempore, vt Spiritus sanctus illis posteà vti possit, quum erit oportunū Ecclesiæ.

Locus insignis δεινώσει, & elegantia orationis.

Artes dicēdi, nō sunt ab adolescentibus contemnenda.

13 Addit eo loco Paulus, *Quemadmodum scriptum est, Propter te morti tradimur tota die: reputati sumus velut oues mactationis.* Quoniam difficulter persuadetur rationi & carni nostrę, nos à deo amari, quū afflictionibus exercemur: idcirco Paulus addidit, ꝓbationem è Scripturis, qua istud paradoxū con F firmetur. Nam hîc agendum est fide, quę nitatur verbo dei. Hoc testimonium desumptum est ex Psalmo 44. in quo illi homines proponūtur cōquerentes de tribulationib. suis, quos dubitare nō possumus deo fuisse charissimos. *Sumus* inquiunt, *vt oues deputatæ mactationi*, hoc est, quibus nihil certius est, q̃ quòd debeāt occidi. Sūt enim quędam oues, quæ aluntur lanæ gratia, aut sufficiendæ proli: illis vita ad aliquod spatiū conceditur. Aliæ destinantur ad culinā: illę in singulos dies, G prout visum fuerit, occidūtur. Itaq; sancti in eodem Psalmo queruntur, se esse instar ouiū cibi.

Queruntur aliter secum agi, quàm actum fuerit cum veteribus Patribus, quibus deus præsefere bat se impensè fauere, quum eos ditaret, pro eis propugnaret, eis victoriam concederet, eosque præclaris nominibus ac titulis conspicuos & illustres efficeret. Aliter inquiunt, modò nobiscū agitur: Traditi enim sumus hostibus tanquam oues mactationis, vt in quos tantum eis liceat, quantum libeat. Verum quidem est, deum voluisse quandoq; declarare charitatem suam erga sanctos, & veritatem doctrinæ suæ confirmare, quum illos bonis & facultatibus huiusmodi ornaret, vt vel idololatræ intelligerent, deum illū, quem Patriarchæ colebant, & authorem fuisse mundi, & omnium bonorum distributorem: vt omnia, quæ expeti solent ab hominibus, posita sint in eius arbitrio. Quod vbi satis declarasset, etiam per res aduersas, illos ita fortes reddidit, vt animo magno, & inuicta constantia testarentur, doctrinam dei esse veram. Qua in re deus similiter declarauit, se omnium animi bonorum, & virtutum heroicarum esse largitorem, & tantam esse suam potentiam, vt ex rebus etiam contrarijs idem effectum possit elicere. Quod autē Latinus interpres vertit, *Mortificamur*, reddendū erat, *Occidimur*. Hebraica enim vox est *Horagnu*: quamuis Græcum verbum *θανατόω* sit interdum mortificare. Eo enim Paulus vsus est eodem capite, quum diceret: *Quòd si spiritu facta carnis mortificetis, viuetis*. Sed hîc vt diximus, *θανατόω* significat occidi, & morti tradi.

Deus usus ad gloriam suam electis suis.

14 Quod autem sequitur: *Tota die*, significat assiduè mortem illis imminere, illosq; nunquam securos esse, quin se putent iamiam ad mortem esse rapiendos. Quanquam Chrysostomus alio modo hoc amplificat. *Necesse inquit est, vt homines semel saltem moriantur: verùm quum sint parati animo, vt quotidie, si opus sit, mori velint, quotidie fructum habēt martyrij, ac si quotidie morerētur.* Multum autem eos causa releuat & consolatur: Non enim tanquam scelerati, aut malefici occiduntur, sed tantùm religionis & pietatis ergò. Atq; idcirco aiunt, *Propter te*. Atque ea de causa, Psalmus ille videtur, quibusdam, non debere intelligi de prima captiuitate. Tum enim Iudæi, non dei aut religionis causa plectebantur, sed quod essent idololatræ, & ita impij, vt deus illos noluerit amplius tolerare. Prorsus enim iam defecerant à deo: liber legis erat penè obliteratus: templum claudebatur: ciuitas Hierusalem sanguine prophetarum redundabat. Est ergo hoc vaticinium de posteriori calamitate, quæ accidit tempore Machabæorum sub Antiocho, & Macedonibus. Tum enim Iudæi grauissima tormenta passi sunt, qd' vellent tueri leges dei: Idcirco aiunt, *Propter te occidimur*. Et in alio versu subijcitur, *Non tamen propter hæc obliti sumus tui, aut contra pactum tuum perfidè egimus.* Ista non ita dicuntur, quasi homines vnquam grauiora patiantur, quàm fuerint meriti. Nullus enim martyrum ita purè & innocenter vixit, quin aliquibus peccatis fuerit obnoxius. Atqui ea non solùm corporis mortem, verùm etiam nisi Christi mors intercessisset, æternas pœnas merebantur. Has autē pœnas & vexationes, deus non immittit vt iratus: sed vt ipsius veritas & gloria illustrētur. Interim tamen, quemadmodum promisit, non solùm illis vitam æternam rependit, sed etiam in hac vita reddit centuplum. Sæpe enim cumulatissimè reponit ea, quæ illius causa amittebantur. Interdum etiam in medijs tribulationibus, atq; ipsa cruce & morte, tantū fortitudinis & consolationis suppeditat, vt reipsa plusquàm centuplum sit, si cum illis conferatur, quæ amiserunt. Et quoniam fidei nostræ mysteria arcana sunt, & recondita, vult ea deus non tantùm Scripturarum oraculis testata esse, sed etiam tormentis & cædibus electorum. Ideoq; Christus dixit Apostolis, quum eos mitteret in vniuersum terrarum orbem ad prædicandum: *Eritis mihi testes in Iudæa, & in Samaria, & vsq; ad fines terræ.* Non est autem difficile, verbis testari veritatem: Illa verò testimonia grauissima sunt, quæ sanguine & morte consignantur. Sciendum tamen est, vt Augustinus monuit, pœnas, & supplicia, & mortem, non efficere martyres, sed causam: nam alioqui multa grauia patiuntur, qui tamen non sunt martyres. Idem enim ad Bonifacium de correctione Donatistarum, & alijs in plerisq; locis testatur, fuisse suo tempore Circūcelliones, furiosum genus hominum, qui si non inuenissent occisores, seipsos frequenter darent præcipites, & ipsi sibi manus afferrent: Isti inquit, non sunt habendi pro martyribus. Tria igitur requiri videntur ad rationem martyrij: Primum, vt doctrina, quæ defenditur, sit vera, & Sacris literis consentanea: Alterum est, vt accedat integritas & innocētia vitæ, vt non tantùm morte, sed etiam vita, & moribus ædificent Ecclesiam: Tertium, ne mors iactantiæ causa, aut nominis & famæ cupiditate appetatur. Paulus ait ad Corinthios, *Si tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, id mihi nihil prodest.* Itaq; nemo Anabaptistas, Libertinos, & alias hoc genus pestes, habere debet pro martyribus. Isti enim, quum suos errores defendunt pertinaciter vsq; ad mortem, charitate non mouentur, nec erga deum, nec erga homines. Quumq; bonos omnes odio habeant, Satanæ potius sunt, & errorū suorum martyres, quàm Christi. Duo habemus genera testimoniorum, quæ plurimùm conducunt ad notitiam veritatis: non tamen ea vsque adeò firma sunt, vt illis statim debeamus acquiescere: Miracula, & tormenta, quæ alicuius sententiæ defendendæ causa perferuntur. In vtroque genere magna adhibenda est cautio, vt doctrina, quæ proponitur, ad gnomonem Scripturarum examinetur. Paulus ex Dauide confert pios cum ouibus mactationi destinatis. In hac similitudine duo consideranda sunt: Primùm, eos dici oues, quod sint simplices, vt esse par est gregem Christi: deinde eos in ipsis supplicijs nihil reluctari sequentes exemplū Christi: de quo scribitur, quòd cùm velut ouis duceretur ad mortem, tamen non aperuerit os suum.

Deus ex contrarijs rebus eadem facit.

Quando Iudæi multa sint passi pro lege.

Grauissima sunt testimonia quæ sanguine consignantur.

Non supplicia, sed causa facit martyres.

Tria requiruntur ad martyrium.

Duo genera testimoniorum utilia.

In similitudine ouium, quæ consideranda.

15 Subij-

15 Subijcit Paulus, *sed in his omnibus superamus, ὑπερνικῶμεν* hoc est, egregiè vincimus. Particula ὑπὲρ hoc loco nihil pertinet ad opera supererogationis. Nihil enim sibi Paulus aliud voluit, quā tantum virium donari à deo, vt in hac lucta omnes hostes nostros magno interuallo superem⁹. Diabolus id agit, vt per hæc aduersa nobis extorqueat fiduciam, & dilectionem erga Deum. At illa hoc pacto augetur potius: *Nam tribulatio patientiam operatur: patientia, probationem: probatio verò, spem, spes autem, non pudefacit.* Quibus autem virib. nobis contingat ista victoria, Paulus statim indicat, inquiens: *Per eum, qui dilexit nos, priusquam nos illū diligeremus.* Et spiritum suum dedit nobis per quē potimur præclara victoria, alioqui per nosipsos futuri longè impares tanto certamini. Deus est, vt prudenter annotauit Chrysostomus, quem in hac pugna habemus commilitonem: ideoq; tam illustrem victoriam adipiscimur. Nec tantùm molestias quæcunque sunt, superamus: sed etiam eos, qui nos insectantur, quantumuis graues & potentes videantur. Quod quemadmodum acciderit in Apostolis, Lucas describit luculenter in Actis: Quum miraculum editum fuisset à Petro & Ioanne, ita manifestum, vt negari non posset, Pontifices & Scribæ victi rei magnitudine, quid consilij caperent, non habebant. Quid inquiunt, his viris faciemus? ac si diceret, Hîc planè vincuntur artes nostræ, hic potentia nostra non habet quod agat: hic quò magis pugnamus, eò magis, apertiusq; superamur. Idem accidit Iuliano Apostatæ, vt habetur in historia Ecclesiastica. Cœperat ille omnibus modis torquere & vexare Christianos: sed eius crudelitas & impotentia, illorum patientia vincebatur. Id intelligens eius Præfectus, eum submonuit, vt abstineret: ne & nihil proficeret, & se omnibus ridendum exhiberet. Hæc dei vis efficit, vt per ea ipsa quæ victoriæ aduersantur, magna cū admiratione omnium victoriam illustriorem obtineamus. Quis enim credere posset, victum posse vincere? Occisum, crematum, dilaniatum, posse in certamine superare? Hæc, natura, ratio, mundus non intelligit. Quare ista ascribenda sunt vni deo: in cuius manu quum positi sint euentus rerum, non pendent illi ab instrumētis certis & definitis: sed à proposito & consilio dei, cui, quę resistere videntur, maximè inseruiunt.

Deū habemus commilitonē in tormentis.

16 Qua ratione existimo deū curasse, vt lucta, Iacobi animus confirmaretur, ac disceret sibi diuinitus addendum tantum roboris, vt neq; cœlesti neque humana virtute vnquam sit impediendus à consequendis promissionibus à deo exhibitis. Verùm nerui conuulsio ideò est adiecta, quo intelligeret, se ista non esse habiturum, sine graui molestia & dolore. Siquidem plurima experiri coactus est, dum viueret, admodum tristia & calamitosa. Ei stuprata fuit vnica filia eius Dina, Ruben paternum thorum commaculauit, miserè venditus est Iosephus illius dulcissimus filius, Iudas nurui suæ turpissimè est cōmixtus, & in graue periculum apud Sichemitas incidit.

Gen. 32.

Nerui cōuulsio quid Iacobo portenderit.

A Meritò itaq; eius læditur neruus, & claudus incedere cogitur. Videas nobis qui verè ad Israel pertinemus idem euenire, dum fortiter contra aduersa luctamur, ferendo persecutiones, exilia, direptionem bonorum, ac sexcenta alia propter Christum: dicimur quodammodo luctari aduersus deum, cùm illa citra eius nutum minimè accidant. Tentationes enim ille immitit, quibus vult nos exerceri. Qua autem ratione hic fideles euadant superiores, expressit Paulus ad Ro- B manos, cùm dicit: Nullam creaturam, neq; virtutem, neq; principatus, aut aliquid aliud tantùm virium esse habiturum, vt à charitate dei nos vnquam diuulserit. Et quoad illam nerui plagam, ad Galatas dicitur, *eos qui Christi sunt, carnem suā crucifixisse cum omnibus eius affectionibus.* Patres verò, vt Augustinus in 18. de Ciuitate dei, sunt authores, vt angelum in hac lucta Christum adumbrare intelligamus, qui pro dispensatione & œconomia nostræ redemptionis, visus est ab Israele, C qui eum crucifixerunt superari: qui tamen occumbens, benedixit hostibus suis, pro eis efficacissimè orando: inde tamen claudi sunt redditi, nam pars eorum Christum sequuta est, alij verò credere noluerunt, siue quòd eorum temporale regnum iam tum cœpit ægrè procedere. Hieronymus spiritualem facit hāc luctam, & de ea scribit super Epistola ad Ephesios, in illa verba: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem,* &c. Et hausisse suam opinionem videtur is Pater, de O- D sea, qui duodecimo capite habet: Iacobum ita vicisse luctādo cum angelo, vt fleuerit & orauerit eum. Quare fuit lucta precum vehementiū, pręter illud corporale certamē. Reticet hic Scriptura illum orasse pro benedictione, sed Oseas optimus eius interpres, non modò illum precatū esse scribit, sed lachrymas adiectas admonet. Neq; propterea inferas angelis offerēdas preces, quia hoc nomen haud angelum propriè refert, sed attribuitur etiam deo. Et ne in hunc labamur erro- E rem, curauit Scriptura nos instruere per ipsosmet angelos, qui se non patiebantur adorari, vt videre est in Apocalypsi. Nec tacebo illic esse Iudæos interpretes, qui velint angelum fleuisse, Oseæ sententia, in illa lucta, & angelos non dedecere lachrymas, contendunt ostendere ex dicto Esaiæ: *Angeli pacis amarè flebunt.* Sed iste locus, nihil ad rem: Et Oseæ verba si sunt ambigua, magis verisimilem sensum habent, quem modò expressi, eo quem Iudæi inde eliciunt. Neq; ange- F lus in hoc facto mendacij est arguendus, qui nō fallere Iacobū assimulando luctatorē, sed instruere volebat: idcirco ea est vsus actione, quę illum facilè docere potuit de viribus sibi à Dño collatis, vt in præsenti periculo non desponderet animum. Qua eadem ratione Christus cùm pergeret in Emauntē cum duobus suis discipulis, finxit se longius velle abire. Cùm verò dicitur, non valuisse angelū luctando eum deijcere, est fortè ita accipiendū, vt de Iesu Seruatore nostro dici- G tur Marci 6. quòd eo loco non potuit vllā virtutem facere, quo scilicet ad vim pręscriptā & diffi

Pij cū afflictionibus luctātur easq; superant.

Patrum sententia de Angelo Iacobi colluctatore.

Oseas huius loci interpres.

Angeli non sunt orandi.

nitam non naturæ legibus, sed illiusmet iudicio & constituto ordine. Alioqui in manu Christi, cùm deus esset, omnia sita erant. Ita angelus quà angelus, Iacobum valuisset prosternére, sed non viribus illis, quas adhibere debuit ad illum erudiendum in illa lucta: vel simpliciter intelligas eum nō valuisse, propter fortitudinem & robur Iacobo diuinitùs collatum.

In Iud. 3.14.
Cur de⁹ populū suū puniat potius quàm alienos.

17 Illud fortasse nonnullis mirum videbitur, deum consueuisse populum suum per alias nationes longè illo deteriores punire: quandoquidem Ammonitæ, Amalekitæ, ac Moabitæ, idololatræ fuerunt, ac nationes maximis flagitijs coopertæ. Ad hoc dixerim, eam esse dei prouidentiam, quæ ita peccata peccatis punit, vt per impios, alios impiè agentes, castiget. Deinde sic ostendit, hęc etiam quantūuis mala, effugere non posse, quin aliquo modo suæ voluntati seruiant. Cur autem nationes alioqui sceleratas differat punire, in suos verò statim animaduertat: ea causa est, quia pertinentes ad deum, in legem cognitam peccant. Quare non est quòd Turcæ ac Papistæ, si præualeant nōnunquam contra nos, ad vlciscenda nostra peccata, de eo sibi placeant, quasi sint nobis multò meliores, aut quasi superstitiones eorum nostræ religioni præstent. Nam si Moabitis, & Chenaanæis, & Assyrijs id nō conceditur, vt Iudæis, quos vincebant, potiores essent: ita id aut Turcis aut Papistis non dabitur, si quando Euangelicos, deo sic volēte, afflixerint.

Deus non facile fert suū verbum contemni.

Proinde in suos deus citò animaduertit, sui verbi causa, quod inter eos est promulgatum: non facilè fert, vt cùm receptum fuerit & cognitum, impunè spernatur. Erant profectò complures mendaces ac perfidi Hierosolymis, eos tamen deus ferebat, qui statim Ananiam & Saphiram perdidit: Voluit enim Euangelium & sacrū ministerium ornare. Dumque cernunt Ethnici, vt nos à deo nostro seueriter accipimur, facilèque quid se maneat possunt conijcere, iuxta Christi sententiam: *Si in viridi, quid in arido?* Id autem si præ sua cæcitate illi non intelligant, nos ad consolationem nostram debemus nobiscū reputare. In Ierem. ca. 49. legimus, populum dei, qui minus id mereri videbatur, calicē Domini bibisse: quare multò magis Ædomæos expectare oportuisse, vt supplicia destinata tandem aliquando penderent. In Ezechiele quoque nono capite, deus nationes contra Hebræos hortatur, vt cædant & nemini parcant, sed à sanctuario suo initium faciant. Petrus item Epistola prima capite quarto, *Tempus* inquit *est, vt iudiciū à de domo incipiat.* Cur autem dicat iam esse tempus: hanc arbitror causam, quòd omnia ea, quæ Vates de populo Israelitico antè cæteros castigando, prædixerant, maximè omnium cerneret inter Christianos locū habere. Nam quæ Iudæis per vmbram & figuram eueniebant, ad nos præcipuè spectarunt. Ideo Christo patefacto, eiusque fide per orbem propagata, id quàmprimum esse complendum Petrus existimauit, vt à Christianis, qui domus dei sint, iudicium inciperet. Præterea in cœtu populi dei semper aliqui adhuc sancti reperiuntur, qui dum vexatio acrior fuerit, probantur: & ceu aurum in igne illustriores euadūt, quod Pater cœlestis vult quamprimùm fieri. Adhæc electi, qui prolapsi fuerint, castigationibus & rebus aduersis moniti, consueuerunt in viam redire. Id autem deus, qui eorum est amantissimus, vt contingat, beneuola cura prouidet. Qui verò insanabiles fuerint, vult vt cito frangantur, ne diutius quàm oporteat, nocere, suoq; contagio alios perdere queant. Hæ sanæ causæ sunt, quare deus suos quàm alienos citius corripiat. non sanè odio, sed potius charitati ardentissimæ, id attribuēdum est. Oracula porrò diuina sub persona dei produt: *Quos amo, corrigo & castigo.* Bonus itē paterfamiliâs alienis relictis, à suis, cùm peccarint, disciplinæ seueritatem auspicatur.

De Fuga.

In Gen. 32.
Licet pijs persequutiones declinare.

18 Nunc non erit alienum, de Fuga aliquid disputare. Quam tuemur sententiam, hæc est, Loco & tēpore, licere pio homini persequutiones declinare. Quod hoc potissimùm probatur argumento. Dominus quippe id mandauit Apostolis Matthæi decimo, *Si vos persequuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Existimauit Tertullianus, huiusmodi præceptum, momentaneū fuisse & temporarium, vsq; eo dum prædicetur Euangelium per vrbes Iudææ. Prius enim panis Hebræis proponi debuit, quàm Gentes aduocarentur. Vt ergo legationi suæ possent inseruire, permissum illis est, vt de ciuitate in ciuitatem fugerent, quò scilicet Euangelizarēt per vniuersas aduentum Christi. Qua peracta circuitione, illud de Fuga præceptum, fuit reuocatum, quemadmodum illa duo alia, quæ in eodem capite habentur: *In viā gentium ne ieritis, neq; ingrediamini ciuitates Samaritanorum.* Videmus inquit, ista duo abrogata, quare id præsumendum est etiam de Fuga. At quod obsecro hoc argumentum? Duo sunt præcepta ibi abrogata, vt apertè Dominus meminit Matthæi & Marci postremis capitibus, quando in omnes gentes, in vniuersum mundū & ad omnes creaturas misit Apostolos. Ergo omnia alia sunt cassata, quæ ibi mandauit? Ille bonus Magister, benè nouit quæ reuocanda erant reuocare: alia verò quæ non retractauit, suum robur & firmitatē habere voluit. Vide ibi complura & illustria præcepta quæ Apostolis mandabat, cùm illos legatos mitteret, & dicere audeas, ea omnia cassata, quia accessus ad gentes & Samaritanos tunc interdictus fuit, & posteà vt diximus relaxatus? Habetur illic, vt non cogitent quidnam sint loquuturi, cùm ante reges & præsides stabunt, vt sint prudentes vt serpentes, ac simplices instar columbarum: Nec timerent illos qui corpus occidunt, de diuina fide & protectione confiderēt, cùm deo, vel ipsorum capilli capitis sint numerati. Et qui vos contemnet, me spernet, inquit: &, Is qui iustum suscepit, iusti mercedem adipiscetur: Item Prophetę, qui Prophetá: ita vt in nomine Christi nec aquæ frigidæ poculū inutiliter

&

& sine præmio porrigatur. Si hæc omnia adhuc vigent, nobisq; vt seruanda inculcantur, cur id quod de fuga est insertum, volumus abrogatũ? Quantum verò post Christi ascensionem illi sit tribuendum, Patrum exempla apertè indicant: Paulus imprimis, vt ab Apostolo ordiar, cui non erat credita Iudęæ prouincia, à fratribus per mu rum in sporta est demissus, atq; ita Damasco excessit. Quid de Chrysostomo, Athanasio, & cæteris Patribus dicam? Illi huius pręcepti interpretandi suis actionibus nõ mali sunt authores. Ex verbis itaq; Domini, & exemplis sanctorum Patrum, iam duo habemus argumẽta. Tertium sit, Omnibus animantibus insertum natura esse, vt seipsa tueantur, quod non ita naturæ esse opus debet intelligi, quasi à deo nõ emanarit: is enim naturæ author est & moderator. Cùm ergo id loco & tempore fiat, quis vitio dare audeat? Deinde quando ad fugiendum offertur modus, ac patet via, qui occasionem datam non arriperet, is anteuertere videretur diuinam prouidentiam, & præter eius ordinem, velle se in malum conijcere. Dehinc suadet charitas, vt etiam aduersarijs, quantum fieri potest consulamus, & materiam non suppeditemus, vt se cæde nepharia & innocẽti sanguine contaminent.

Qua lege fugiendum.

19 Conceditur ergo Fuga, sed hac lege, vt per illam mandata dei non trãsgrediamur: quorum summa à duobus capitibus pendet, Vt deum & proximum debita prosequamur pietate & charitate. Verũ à dei cultu is discederet, qui propterea declinaret persequutionem, quòd indulgeret timori aut infirmitati, nec fugiendo gloriam dei quæreret. Eò plane est dirigenda fuga, vt honori diuino commodius inseruiatur, ac nosipsos reseruemus deputatæ nobis horæ. Cauendum ergo ne hîc quæ tua sunt, & non quæ Domini quęras: vtque ita sis animatus, quò promptus sis præsenti morti obuiã ire, cùm agnoueris deum ad illam te vocare, adesse tuam horam, aut tuo sanguine gloriam dei posse augeri, vt Dominus qui cùm sępius homicidarum manus deuitasset, opportuno tempore illis occurrit sponte sua. Et Paulus cùm per murũ in sporta esset depositus & fugisset, pergens postea Hierosolymam, quãuis illum ibi manerẽt, vt vaticinabatur Agabus, pericula & res aduersissimæ, ab eundi proposito minimè deflexit. Ex eo fit, vt cùm de eo statuendum erit, non externus iudex, sed domesticus, conscientia inquam, adhiberi debeat: cuius diligenti examine dispiciamus quidnam illud sit, quod nos ad fugiendum impellat, nec absque spiritu & verbo dei ferre sententiam conscientia poterit.

Non fugiendi pastori, si fuga officium deserat.

20 Cauendum adhuc ne fugiendo vlla proximo fiat iniuria. Docuit Augustinus in epistola 180. ad Honoratum, illos non debere fugere, qui Ecclesiæ ministerio ita præfecti sunt, vt ouium Christi spiritualis vita, nõ valeat illis absentibus commodè retineri & propagari. Pastores ergo, nisi habeant qui pro eis suppleant debitũ opus, non fugiant. Si eorum plebs discesserit, cum ea abire poterunt: at sæpè id non rectè fieri potest, vt populus vniuersus migret: quare nisi alij collegæ surrogari possint, eis non est discedendum: Paulumque Damasco abeuntem putat Augustinus, omnino habuisse quos dum abiret, fratrib. suo loco relinqueret. Idemque vult esse iudiciũ, si quæ fiat incursio barbarica, quia non fidei aut diuini cultus labefactio quæratur, sed tantùm ipsius ditionis & terræ possessio. Et si decreto huiusmodi opponas. Licet fugere, vbi fructus martyrij sperari potest: quãto magis id permittetur in huiusmodi sterili persequutione? occurrit, In persequutione qua martyrij triumphus proponitur, minimè fugere licet, nisi solutus & liber viuas, vt fratribus tua præsentia non sit obligata: nam vel vnà cum plebe fugiẽdum est, aut si iam tota ad internecionem conciderit, siue quando tui absentis habes vicarios, qui idem quod tu præstare valeant: alioquin tibi maiorem in modum videndum est, ne in tua fuga aut timiditate frater pereat, propter quem Christus est mortuus. Neque id est prætereundum, tunc maximè, quando populus his calamitatibus premitur, ad templa effusissimos fieri occursus hominum, qui tum sacramenta petunt, pœnitentes absolutionem volunt: cõsolatione ergo Scripturarum sunt roborandi, & dei communis inuocatio, ac solennes preces tum maximè locum habent: quòd si minister fuga sibi cõsuluerit, quę incommoda subibit Ecclesia? Vt blasphemabitur Euangelium, quòd ministros adeò infirmos habeat? quare hoc tempore, ab isto hominum genere, constantissimè est agendum. Sed quando id euenit, vt à persequutoribus pastores duntaxat Ecclesiarũ inquirantur, ne ita miserè pereãt: partes sunt deuotæ plebis illos celare, quo rabiẽ & furorem illum euadant. Fac verò in aliqua Ecclesia, non vnum, sed complures esse ministros, si grauis persequutio & calamitas immineat, cũ vnus aut alter eorum possit commodè populi necessitatibus inseruire, éstne id committendum vt omnes maneant? Si enim eodem momento vniuersi pereant, inde Ecclesia non facilè est alios habitura à quib. erudiatur & instruatur: vnde consultum videtur, vt quidam eorum abeant, quidam verò retineantur. At si donis pares fuerint, qui statui poterit vt isti fugiant, isti verò maneant? Si aliter, inquit Augustinus, consentiri non potest, sortitò dimittantur aut retineantur: quòd si inter eos charitas vigeat, non expectanda est contentio vt studeant dimitti: sed id potius quisque eorum procurabit & annitetur, vt illi manere liceat, & pro Domini ouibus animã ponere. Et periculo occurri poterit, ne plebs ministrorum præsentia decipiatur, periculum fortè nimium contemnendo, nam cùm vident non aufugisse Pastores, res tuto loco esse sibi persuadent: propterea ita sunt commonendi, vt intelligant ministros eorum gratia solùm manere, ne accusentur deserti gregis.

Refutatur Tertullianus qui nullo modo fugiendum censuit.

21 Tertullianus in hoc proposito duriùs sensit, nec pio homini licere voluit, vt in pſequutione

fugiat: cuius argumentationum nodi, solui debent. Inquit primò, *Bona est persequutio, quare non fugiendum.* Antecedēs probat, quia à deo: tum quia homines reddit humiliatos, probatos, & bene castigationis & disciplinæ capaces. Nos connexionem infirmam dicimus, quia bona, secundum quid & non simpliciter, quandoque iustè fugiuntur, cuiusmodi est mors: ipsa enim eò dicitur bona, quòd sine ea Christo nequeamus adiungi: de qua nihilominus Paulus pronuntiauit, Expoliari nolumus, sed superuestiri. Atque in isto bonorum genere persequutiones reponimus. Cùm verò sumitur homines ea meliores fieri, dicimus sumi causam, quæ non est legitima causa tanquam vera sit causa, siquidē persequutio magis occasio est, quàm causa vt homines ad deum redeant: nam si ei non accederet spiritus & gratia Christi, magis adducerentur illa homines ad blasphemandum, atque in barathrum desperationis inciderent: non enim persequutiones, omnes bonos faciunt. Et si occasiones quibus nobis consulitur, nunquam declinandæ essent, hoc ego de peccatis inferrem, quæ sunt pœnitentiæ incentiua. Addis, Est à deo, ergo non fugiēda: rursus videre potes robur huius argumētationis, in eo quòd bellum, fames, pestis, morbi, & huiusmodi incommoda sunt à deo: quæ tamen si rationis & sensus industria declinamus, quis ibi nos accusabit, quasi diuinæ volūtati aduersemur? Et qui persequutionem euitat à deo immissam, non ita euadit, vt nil aduersi ex ea sentiat. Multa fugiendo experitur incommoda, exilium, rerum penuriā, cognatis, amicis, & patria, solo destituitur fugiens: quæ adeò interdum grauiter fert, vt fœliciores illos iudicet, qui in ipsa persequutione occubuerint, assequuti triumphum martyrij. Vt apud Vergilium,

Multa in fuga tolerantur incommoda.

O terq; quaterq; beati,
Queis ante ora patrum, &c. De Helia, quanta sit passus in ipsa fuga, tradit Regum historia: & de Athanasio, Eusebius plurima refert.

Secundum argumentum.

22 Argumentatur præterea, *Stultè declinatur persequutio, e qua non potueris elabi, si deus te apprehendi voluerit.* Concludit, *is qui fugit, deo quodammodo videtur insultare, quòd eo sit fortior, & se persequentem valeat euitare.* At nullus piorum adeò desipit, vt contra voluntatem Domini velit fugere, imò illius virtuti & volūtati fidere innititur. Sciūt enim sancti, cecinisse Dauid, *Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? &c.* Adhæc velocium, non esse cursum & fugam negari pedibus, nisi Dominus adsit, intelligunt. Dauid à Saule dum fugeret, gratias egit, sibi ceruorum à deo pedes fuisse datos. Deo minimè insultant, iniurij sunt aut contumeliosi, qui fugiunt: sed deflent, precantur, confidunt & humiliantur. Dauid fugiendo, quot præclaros Psalmos edidit? Dehinc aliam proponit rationē: *Qui fugit, de suo lapsu aut incertus est, aut certus si maneat: Si certus est se negaturum esse, incassum fugit, cùm iam crimen perfidiæ quoad animum, incurrit. Quod si dicas te incertum esse: cur non bene speras, & bene præsumis de gratia dei?* Respondemus, eos qui fugiunt, de deo certos esse, de se verò incertos: quando in eorum carne nil boni habitet, de ea quid possunt sibi polliceri? Deum sciunt adiuturum cùm in hostes inciderint, sed modò ignorant vtrùm deus velit eos ab illis capi: imò præsumunt secùs esse, cùm ad fugiendū pateat eis aditus, quod nutu dei fieri docet pietas, cùm deus loquatur hominibus nō solùm externis Scripturæ & Prophetarum verbis, sed & facilitate & difficultate rerum & occasionum: & tunc deum planè aliquid velle agnoscūt, quando ad id faciundū necessitas vrget, aut summa facilitate aliquid succedit: is enim rationib. afflatu spiritus intrinsecus, & verbis sanctorum, nos de sua voluntate admonere consueuit.

23 Nec multum dissimile adhuc profert dilemma, *Vt sis in fide constans, vel in manu tua situm arbitraris, aut in manu dei: Si potestatem tibi huius virtutis attribuis, cur non durus & à fuga abstines, cùm id præstare vales quod cupis? Sed illud in deo reponis: bene illi debuisti fidere ac sperare.* Et hoc diluemus nō difficulter: In deo reponimus salutē nostram, quî enim per nosipsi constantes esse possumus, qui nec aliquid à nobis tanquam ex nobis valemus cogitare? atque deo, vti debemus, benè fidimus, illum inquam in tempore & in opportunitatibus adiuturum: sed illi temerarium esset ista præscribere, vt scilicet hac hora velimus illū nobis omnino adesse, & nobis omnino meritò vitio verteretur, quasi illum tentare ausi simus. *Sed ab eadem causa incommodum est,* inquit, *diuersa effecta deriuari, quod vobis continget, si deum authorem faciatis vestræ fugæ: nam sine controuersia is persequutiones immittit: non ergo est verisimile, ab eodem & fugam & persequutionem prodire.* Vt verò frustrà laborent argumēto, hinc videre potes, quòd falsò innituntur, eandem scilicet causam nō ferre contraria, cùm sol & liquefaciat & induret: cōiunctio similiter cùm ad vnitatem tum ad binarium constituendum facit. Deinde, quo ad idem id forsan concederetur, quo autem ad diuersa, vel ipsa intelligunt subsellia fieri posse, vt contraria ex eodem capite profluant. Modò cùm deus & persequutionem excitat & fugam permittit, videmus non eosdem à persequutoribus apprehendi & euadere periculum: quare nō idem constat subiectum, qui elabuntur, cruciatus fugiunt. Verùm, memores eius quod diximus, etiam fugientes gladium persequutionis dicimus haud prorsus euitare, quin fugiendo multa patiantur: ideo dabimus & persequutionem & fugam eosdem respicere, sed non esse contraria affirmamus, quando is qui fugit, persequutionem experitur. Lex verò contrariorum est, vt ab eodem sustineri nequeant: cōtraria ponimus esse, manere & non manere. aut persequutionem pati & illam non pati: tunc quoad eandem, ista non simul proueniunt, & incommodū allatum non habet locum.

Tertium argumentum.

Quartum argumentum.

Persequutio et fuga contraria non sunt.

24 Deducunt aduersarij, si fuga concedatur, omnino sequi Domini sentētias esse inter se pugnantes: Is enim dicit, *Non perdentem animam suam, verè illam perdere: Et cum qui nomen suum erubuerit coram hominibus, se velle eum erubescere coram deo.* Nobis planè

Quintum argumentum

nè ista consonare nostræ sententiæ, imò ipsius Christi videntur non pugnare. Non enim qui fugit, animam suam pluris facit quàm dei gloriam: imò vt illi commodius & cum maiori fructu inseruiat, persequutionē declinat. neq; pudore ducitur, quòd nomen Domini erubescat, paratus illud testari sanguine cū oportuerit. Sed isto pacto aiunt, deus debilitatē & infirmitatem in suis foueret, qui illos roborare dicitur: qui enim fugiunt, deiecto & humili animo redduntur. Hoc non est necessarium vt sequatur, cùm minimè sit fortis viri, semper & quauis occasione, omne suū robur profundere. Momenta expectat & occasiones, imò sæpè dicit, *Fortitudinē meam, ò Deus, ad te custodiam: illam tibi conseruo, vt tibi obsequatur.* *Christus,* subdit, *auxilia angelorum & gladij defensionē recusauit, tu quid fugis?* Id pleno ore fatemur de Christo factū quod dicis, sed quando sciuit iam suam aduenisse horam, qui tamen aliàs (cùm tempus mortis nō adesset) sępius fugit. ita etiam noster si de voluntate Domini esset certior, illam scilicet adesse sibi horam aut diem, fuga non sibi consuleret. Neque illud admittimus, quod rursus infertur, *Qui fugit, minimè orat vt Christus, qui postulabat calicem à se auferri,* interim tamen stabat: qui verò abit, ipse sibi conatur eripere calicem, neque expectat vt à Domino impetret. Quasi fugiēs velit anteuertere diuinam prouidentiam cui non vult anteire, sed illam sequi studet, & manum Domini se ducentem comitatur.

Sextum argumentum.

25 Illud autem videtur eos nonnihil adiuuare, quòd Apostoli in suis epistolis cùm ad Ecclesias scriberent, ac salubria præcepta nedum commemorarent, sed inculcarent perpetuò auribus fidelium, nihil vnquam meminerunt huius præcepti, vt fugiamus. Sed quare id fecerint, istæ rationes assignari possunt, quia de ea re nō potest aliquid absolutè præcipi: oportet enim vt quisque seipsum excutiat, & probet quando vult fugam arripere, quemadmodum iam docuimus. Adhæc, quod natura omnibus inseruit animantibus, non oportet hominibus sedulò inculcare, cùm sint ad ea per seipsos satis procliues. Dum verò non prohibent huiusmodi ad vitam necessaria, permittere intelliguntur. Nec ista argumentationis via est admodum efficax, nam multa interdum facere debemus, quę illi non commemorant. Interdum parētibus non est obediendum, imò sunt relinquēdi, & magistratui nonnunquā non obtemperandum, & homines sæpè interficiendi, quæ tamen Apostoli nūnquam mandarunt vt fierent. Quod etiam citant animam ponendam (apud Ioannem) pro fratribus, verum est: sed quando illud eis vtile futurum videmus, & illam non ponere eos rationabiliter scandalizaret, aut si fugeremus, illi pastorali cura destituerentur. sed si ista non occurrunt, nō esset pro fratribus, sed temerè animam ponere.

Cur de fuga nihil præceperunt Apostoli.

Quādo pro fratribus anima ponenda.

26 A fuga etiam deterrēt, quod charitas foras mittat timorē, vt idē Apostolus testatur. Quod non ita intelligitur, quasi in homine charitate prædito, nullus sit timor, sed eo non impellitur ad agendum quod agit: neq; is qui fugit, timore ad id incitatur, imò fortes (vt Aristoteles testatur) non sunt sine timore, sed illi adeò moderantur, vt per eum nil turpe admittant. Timorem verò dei charitas non excludit, quoniam fugientes offendere timent, si illum manendo tentēt: imò vbi maximè viget charitas, ibi maximè locū habet timor dei. Cumq; illis obijcitur Græcus versiculus, ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται, ludunt: Respondentes, imò fugit non vt rursus pugnet, verùm vt rursus fugiat. Sed quàm ineptè id subijciatur, Paulus testatur, qui dimissus per murum in sporta Damasco aufugit: sed posteà cùm Agabo prophetāte, multa & grauia illi proponerentur ferenda Hierosolymis, fratresque rogarent vt non iret, sed periculo se subduceret, non est dimotus à proficiscēdi consilio. Et Christus idem declarat, qui sæpè fugit: deinde vt vosmet obijcitis, occurrit obuiam suis persequutoribus, angelorum & discipulorum remouendo præsidia.

Fugiendum ut deinde pugnemus.

27 Vultis posteà vestram sententiā confirmare versiculum Maronis, *Vsque adeòne turpe mori?* quasi ignoremus, mortem natura sua nec turpem rem esse, nec honestam: vtrunque enim illi venit ex fine, aut impellente principio. Christianarum actionum honestas & turpitudo, verbo & spiritu sunt discernenda. Iamq; illud Seruatoris dictum interpretati sumus, Ioannis decimo, de mercenario qui lupum videt & fugit: cùm ex Augustini sententia, pastorum non esse docuimus, vt fugiant. Quamuis hanc Christi sententiam Augustinus interpretatur super Ioannē, vt fugere intelligamus tacere: scilicet, de his qui nō audēt suæ curæ, commissas oues reprehendere reprehendendas, aut excommunicare excōmunicandas, quando scilicet pastor, non liberè agit in suo ministerio. Christus dicebat se bonum pastorem, nam Scribis & Pharisæis minimè parcebat, & si propterea in vitæ discrimen adducebatur. Paulus non modò præsens, sed absens, audacter reprehendebat & excommunicabat. Mercenarius hoc non audet, nam quærit quæ sua sunt: nam timet ne amicitiam & gratiam hominum amittat, præcipuè magnorum & nobiliū, quæ peculiariter spectat verè mercenarius, qui in omnibus mercedē temporalē moratur. Fugit ergo Augustino is pastor, qui arguenda tacet. Hoc videtur addendū, vt quæ disputauimus de pastorib. intelligantur qn̄ volentes à grege se subducunt, non aūt si vi à tyrannis eijciantur. Tertullianum aūt excusari posse dicimus, vel quod ad ministrū & pastorē Ecclesiæ fortè scripserit, vel hyperbolice agat, quo hominibus sui tēporis adderetur animus, cū maximè vigeret psequutio: Vel hæc scripsit, cùm iā ad Montanā hæresim declinasset.

Mercenarius videns lupū fugit.

An Dauid rectè fecerit, quòd metu Saulis fugerit ad Palæsthinos. Et quid nobis faciendum sit, si in similes angustias incidamus.

28 Quid ergò? inquies, Nonne peccauit Da-

In 1. Sam. 27. *Quòd Dauid non peccarit fugiendo ad Palæsthinos.*

uid, cùm fugeret ad Achim? Sunt quidam qui eum defendant, & dicant, eum id salua religione & fide facere potuisse. Cur enim hic reprehenditur, inquiunt, qui antea reprehensus nō est, cùm fugeret in terram Moabitarum? An enim illi 1 minus erant idololatriæ quàm Palæsthini? 2 Deinde habuit eo tempore hostem potentissimum, & tribules ingratos & infidos. An semper versandum 3 erat in periculo? Adhæc, non tantùm sibi prospicere debuit, sed etiam suis. Habuit autem sexcentos milites cum illorum vxoribus & liberis, qui vitam difficillimam trahebant in syluis & saltibus: Vnde eos alere potuisset, in Iudæa? An vim 4 fecisset suis popularibus, & illis inuitis cibos eripuisset? Quid autem vltrò daturi fuerint, satis apparet ex historia Nabalis. Multi enim erant apud Saulem probi viri, qui Dauid fauerēt & bene cuperent, & ea causa sæpè vocabantur in periculū, quod videbatur finem prorsus habiturum, si Da5uid iam extra fines Hebræorum ageret. Quare 6 saltem illorum causa erat discedēdum: Est enim probi viri omnia potius ferre, quàm vt sua causa 7 alios conijciat in periculum. Adhæc prudentis viri erat vti occasione, quā deus obtulerat: quod nisi fecisset, videri potuisset tentare deum. Sed 8 habuit inquis, promissiones. Fateor: At illæ non reddunt homines ignauos aut stupidos. Quid, quod Christus ipse iuit ad Samaritanos, & in fi9nes Tyri & Sidonis? Postremò oportuit finem aliquē imponi peccato Saulis, vt desineret persequi hominem innocentem.

Quòd peccarit fugiēdo ad Palæsthinos.

29 Ex altera parte, factum istud Dauidis reprehendi etiam potest multis rationibus. Primùm enim indignum fuisse videtur, vt Dauid, tantus vir, supplex iret ad Palæsthinos, homines iam anteà non solùm à Iudæis, sed etiam ab ipso profligatos. Contemnere enim videtur beneficium dei, qui, impetrata victoria, illi ipsi supplicare velit, quem vicerit. Itaque reprehensus est Pompeius, qui tot rebus gestis, posteà supplex ire voluit ad Ptolemæum. Catonis autem virtus, & animi magnitudo prædicatur, quòd vetuerit Vticenses, sua causa ambire gratiam Cęsaris. Deinde deus edixerat grauissimis verbis, ne Iudęi fœdus ferirent cum proscriptis gentibus, vt Palæsthini erant, néue auxilium peterent ab impijs. Adhæc Dauid, quem deus Imperatorem & Principem populi designauerat, nunc agit transfugā. Quæ autem illa quantaque infamia sit, & lumine ipso naturæ docemur, & legibus ciuilibus:

Graue crimen esse transfugā.

Nam in ff. de Captiuis & Postliminio, lege Postliminium, §. Filius, & §. Transfugæ. Qui transfugit ad hostem, priuatur iure ciuitatis suæ. Hoc ergo facto, Dauid priuat se iure communi populi dei. Vt autem eodem loco declaratur, is est trāsfuga, qui tempore aut belli, aut induciarum trāsfugit, vel ad hostes, vel eos qui nec hostes sint, nec amici, accepta ab illis fide. Is autem amisit ius Postliminij, qui priuatur iure recuperandi res suas & patriam. Et de capite minutis, ijdem declarantur hostes Reipublicæ. Qui opera aut societate iuuat hostem, incurrit in crimen læsæ

Accusatio in Dauidem.

A maiestatis, & est reus perduellionis. Nec factum tantùm spectatur in hoc crimine sed etiam volūtas, modò de ea satis liquidò constiterit. Si quis hodie dux militaris Christianus, trāsfugeret cū militib. suis ad Turcā, non tantùm haberetur pro transfuga, sed etiam inureretur grauiori nota. Et credibile est, pactionem aliquam intercessisse, vt Dauid arma gereret contra Saulem, & eius vitā peteret, cui iam bis pepercerat. Deinde quis dubitet, Saulem hanc fugam Dauidis insolen B ter tulisse, & eius amicis insultasse? Hunc illum esse, cui tātum tribuerent, perfugam, perfidum, desertorem & populi, & religionis suæ. Illos autem verisimile est, cùm hæc audirent, vix tenuisse lachrymas. Et quamuis Saul anteà iniustè agere visus fuerit, cùm Dauidem extruderet, nunc tamen videri potest iustam habere causam proscriptionis. Adhæc cùm esset Iudæus, & liber: tamen appellauit se clientem, & seruum Achis. Consilia etiam dei, quantum quidem in C ipso erat, euertit. Deus enim eum elegerat regem, qui populum defenderet: At ille deficit ad hostem, & contra populum suum bellum gerit: Hoc latronem potius erat, quàm regem agere. Eò autem se demittit, vbi esset æternam seruitutem seruiturus: idque quod grauius est, regi impio & barbaro. Id enim futurum Achis ipse prædicauit: Eris inquit, *seruus meus in æternum.* Cogitur etiam colligere, gratiam tyranni non bonis artibus. Mentitur enim, & orationem D suam ad eius voluntatem accommodat: se modò in tribules suos Iudæos inuasisse, modò in Cinæos, modò in Ierahmeelenses. Sunt tamen qui dicant, Dauidem nihil mentitum esse, cùm diceret, se impetum fecisse in meridiem Iudæ. Illa enim loca pertinuisse ad sortem Iudæ, vt apparet ex descriptione Iosuę: & si illi nondum totam illam hæreditatem adijssent. Sed hoc, quicquid est, valeat quantum potest: Certè ista à Dauide dicta sunt ad gratiam tyranni, idque, quod E ferri non potest, animo fallendi.

Mala quæ Dauidis fugā consequuta sunt.

30 Sed videamus, quæ mala hanc fugam deinceps consequuta sint. Vrbs illa, quam Dauid dono acceperat à rege, direpta est ab Amalechitis: vt ille miserè coactus fuerit deflere sortem suorum ciuium. Taceo, quòd Imperatoriam illam vim & virtutē, coactus sit mutare in latrociniū. Occidit enim omnes: nulli pepercit ætati aut sexui, ne rex olfaceret quid egisset. Prædam deinde diuisit cum tyranno: neque id semel tantùm, F aut iterū, sed quoad ibi fuit. Cogebatur interim ferre indignitatem conueniendi Achim, & se apertè patriæ suæ hostem profiteri. Adhæc, parùm videtur prudentis fuisse viri, committere se amico recōciliato. Vti quidem solent homines, illorum opera quibuscum in gratiam redierint, sed tantisper dum est opus. Nam quid putamus Achim interim de Dauide cogitasse, nisi eum hominem esse ferum & barbarum, qui posset in gentem suam arma capere? Augustus dicere so G lebat, Proditionem amo, proditorem autem nō amo. Quos autem animos Palæsthini habuerint erga

erga Dauidem, apparet satis ex historia: Nam cùm congressuri essent, quid isti hîc inquiũt, Hebræi faciũt? Quo alio modo placare sibi possunt regem suum, nisi nostro sanguine? Hîc Dauid apertè se profitetur hostem patriæ: & Achis eum sibi adiungit custodem corporis. Et Dauid, cùm iam propter importunitatem Palæsthinorum remitteretur domum, molestè tulit: Quid ego inquit, commisi? Quid, quòd toto hoc tempore nõ audiuntur preces? non scribuntur Psalmi? Nec mirùm: Humano enim consilio hæc gesta sunt, iniussu dei. Imò inquies, non erat necesse consulere Dominum: Imò verò deus 27 capite Num. disertè iubet, in huiusmodi rebus sese consuli. *Iosue inquit, filius Nun, stabit coram Eleazaro: & ab illo accipiet oraculum, ad quod & ingrediatur, & egrediatur.* Dauid autem erat dux populi, & anteà quidem consuluit Dominum: & ad idem institutum posteà quoque rediit. Nunc autem, nihil tale videmus ab eo fieri. Videtur etiam vnà cum loco mutasse ingenium: Nam anteà nihil gesserat, nisi apertè & candidè: nunc, nisi insidiosè & fraudulenter. Et Saulem regem suum, quem anteà seruauerat, nunc videtur armis oppugnare. Achis verò, quòd eum crederet, quorum verba imitaretur, eorum facta quoque imitaturum, nõ ita diligenter in eius facta inquirebat. Vtque rem ipsam propius consideremus, hæc defectio Dauidis magnum Iudæis attulit detrimentum. Nam, vt apparet ex duodecimo capite 1. Paralipomenon, confluxerat ad eum magnus numerus militum, ex omnibus partibus Iudææ vt iam haberet copias numerosissimas, tanquam exercitum dei. Ita factum est, vt Achis confligeret tãtùm cum aliqua parte, non cum vniuersis copiis Iudæorũ. Illi enim, quos oportebat iuuare Saulem, confluxerant ad Dauidem. Quòd si mansissent in finibus, potuisset excursiones facere in agros Palæsthinorum, & ita aut liberare, aut certè iuuare patriam suã. Adhæc, modestia Saulis, potest satis Dauidis temeritatem condẽnare. Nam ille cùm Dauidem haberet propè in manibus, reliquit eum, vt Palæsthinos repelleret, quos audierat eo ipso tempore inuasisse in fines suos: atque ita priuatis inimicitiis, cõmune bonũ prætulit. Dauid autem, cùm patriam suam videat in periculo, adiungit sese ad infestissimum hostem, vt publico exitio, priuatas inimicitias vlciscatur: & sese ad eam pugnam non posse ascribi, queritur. Sed fingebat, inquies, Potest fieri: Neq; ego contendo. Interim tamen non iuuat patriam.

Debuit deum consulere.

Iudæis multum nocuit.

31 At deus inquies, voluit hoc pacto punire Saulem. Fateor: Sed nos oportet non spectare occultam volũtatem dei, sed expressam in lege: Ad eam enim, omnia facta nostra sunt dirigenda. Præterea cauere debemus, ne nostro vitio veniamus in infamiam. Et cùm Dauid violaret finitimos illos Palæsthinorum, videtur violasse ius hospitii: Nam potest fieri, vt illi fuerint aut tributarii, aut vectigales Achis. Sed quoniã incertum est quo iure illi fuerint, de ea re non multa dico. Omnino ita voluisse se vlcisci de Saule, non video quomodo defendi possit: Nam si dicas, in animo mitiora de Saule cogitasse, nihil effeceris. Nam si hodie, magnus quispiam ex nostris professoribus (quod deus auertat) conferret sese ad Papistas: etsi diceret, se nolle nec disputare, nec scribere contra Euangelium, tamen quo eum loco haberemus? Horrere equidem interdum soleo, cùm audio voces quorundam, Malle se Papistas esse, quàm Zuinglianos: Certè, nos de illis nunquam ita diceremus. Dauid verò deiicit se, non modò infra reliquos Israelitas, sed etiam infra Saulinos milites. Illi enim defendunt: hic oppugnat patriam. In Machabæorum historia, Iason & Alcymus, & alii similes, vel vltionis, vel ambitionis causa contulerunt se ad Macedonas: Idem nunc facit Dauid. Erat fulmen belli, & quocunque inclinasset, magnum secum momentum adferebat ad victoriam: tamen abesse voluit, cùm potuisset plurimùm profuisse. Sed esto: noluerit pugnare in suos. idem haud dubiè exitus eum sequuturus erat, qui Coriolanum, qui Themistoclem. Coriolanus cùm detrectaret pugnam cõtra Romanos, occisus est à Volscis: Themistocles, cùm nollet oppugnare patriam suam, hausit venenũ. Alcibiades quoque eadem de causa occisus est. Is ferè est exitus transfugarum, nisi fortè deum illorum misereat. Quod autem multò grauius est, cùm Dauid certò sciret, se fore regem: potuit etiam scire, sibi necessariò bellum fore cum Palæsthinis. Quomodo ergo patitur, se nunc illorum deuinciri beneficiis, vt posteà in eos pugnare non possit, sine magna nota ingratitudinis? Possem alia adferre multa: sed hæc mihi in præsentia visa sunt satis. Quare concludo, factũ istud Dauidis mihi prorsus nõ probari. Nec tantùm ratione ducor, vt ita sentiam, sed etiã exemplo. Nam si nostri hodie Imperatores militares sese conferrent militatum ad Turcam, quàm esset id ex vsu orbis Christiani? Sed frustra quæro: Nimirum id iampridem experti sumus in Hungaria. atque vtinam hic sit malorum finis! Dices fortasse, Deũ occulto suasu monuisse Dauidem, vt iret ad Achim Respondeo, primùm id me nescire: deinde parum esse probabile. Deus enim eum anteà monuerat, vt rediret in Iudæam. Sed quicquid est, hoc dico hoc exẽplum non esse nobis propositum ad imitandum. Peccauit in ea re Dauid, etsi non ad mortem: languebat vtcũque, non autem prorsus extinguebatur eius fides.

Voluntas dei arcana non excusat Dauidẽ.

Transfugarum exitus.

32 Nunc mihi dissoluenda ea sunt, quæ obiecimus in alteram partem. Cur magis inquiũt, nũc reprehenditur, quàm anteà, cùm se reciperet ad Moabitas? Respondeo: Alia fuit ratio, & temporis, & animi, & gentis. Primùm enim, nõ ita multos tùm secum trahebat milites: deinde, nõ iuit eo animo vt militaret Moabitis, sed vt apud eos parentes senes deponeret. Nec adhuc acceperat verbũ Dñi vt rediret: Ibi enim primũ admonitus est à Gaddo, vt sese reciperet in Iudæã. Nec ita alieni erãt Moabitæ à Iudæis, vt Palæsthini: Erãt enim ex posteris Lothi. Et deus Deuteronmii 2.

Responsio ad argumẽta quibus Dauidis factum defenditur.

1 nominatim edixerat Iudæis, ne attingerêt illorũ agros: Nõ est ergo similis ratio. Sed an rectè Dauid iuerit ad Moabitas, hîc nihil disputo. Certè 2 profectionem illam non vsq; adeò placuisse deo, ex eo apparet, quòd eum posteà iussit per Gaddum reuocari. Sed vrgebatur & persequutione Saulis, & proditione suorum tribulium: vt necessariò aut moriendum fuerit, aut fugiendũ ad Palesthinos. Imò hac fuga non euitauit periculum, sed permutauit: nam in maiores angustias se cõiecit inter Palæsthinos, quàm si mansisset in Iudæa. Non est autem prudẽtis aut pij viri, ea propter timorem & animi imbecillitatem, suscipere aut facere, quæ ipsius persona sint indigna. Saul persequitur, Ziphæi produnt. At deus tibi illorũ insidias indicauit, vt tibi nocere nõ posset: Saul, semel atque iterum venit in manus tuas. Sed dices, graue est perpetuò ita viuere. Esto: Sed deus huiusmodi ictibus cudit te in futurum regem. In summa, Facis ista vel diffidentia de deo, vel odio crucis. Si diffidentia, referte ad promissiones dei: & considera, quid tua causa antehac fecerit. Si odio crucis, lamentare potius infirmitatem istam carnis, quæ ita hæret in natura nostra, vt ne à sanctissimis quidẽ hominibus depelli possit. Dilemma autem illud, aut fugiendũ est, aut moriendum, infirmum & mancum est. Adde enim tertium cornu, nimirum, vt ibi maneas vbi te deus collocauit, & speres eum non minus nunc 3 tibi adfuturum, quàm anteà. Prospicere eum oportuit inquies, non solùm sibi, sed etiam sexcentis militibus, quos habuit secum, Iudæi, vltrò nihil daturi erant, vi extorquere non licebat: at mens ad deum attollenda erat: Ille promiserat se opem allaturũ, & staturus erat pactis. Omnino nõ decedendũ erat à statione, in qua te deus posuerat. Deinde, nihil opus erat, vt aut vim adhiberes, aut expectares liberalitatem tuorũ. Erant finitimi Palęsthini hostes nominis Iudaici, & iá proscripti à deo. Ab illis licebat prędas agere. Ita enim antea feceras: & deus conatus tuos fortunauit. Ratio habenda erat amicorum, qui quòd Dauidi exuli fauere viderẽtur, malè accipiebantur à Saule. Certè non temerè cõtemnendi sunt 4 amici: sed videndum est, ne dum eos velis liberare, grauiori etiam nota afficias. Nam longè grauius erat, Dauidẽ fugisse ad Palæsthinos, quàm proscribi à Saule. Sed moriendum potius est, quàm vt alij tua causa veniant in periculum. At non semper spectãdum est, quid sit magnificum 5 & gloriosum: sed quid placeat deo. Non erat cõtemnenda oblata occasio. Respondeo, Ea facit, vt casus aduersos facilius feramus. Deinde sperandum erat, Deum non passurum, vt probi perpetuò affligerentur, aut vt Ecclesia perpetua nocte opprimeretur: hoc prudentis est viri cogitare: Fuisset tentare deum, si secus fecisset: Nihil 6 minus: Imò fidendum erat deo, & manendum in illo loco, ad quem eum deus vocauerat: Ille se 7 promiserat adiuturum. Sed promissio dei non facit homines truncos, aut stipites, vt nemini liceat prospicere sibijpsi. Fateor: Sed fide expectã-

A dum est auxilium dei, non timore & diffidentia resistẽdum. Si nõ licebat tutò viuere in aula Saulina, multò minus licebat in Palęsthina. Christus 8 sese contulit ad Sydonios, Tyrios, Samaritanos. Audio: At non vt illorum partes susciperet contra Iudæos: sed vt eos doceret Euangeliũ, vt adduceret ad deum, vt sanaret, & in eos beneficia conferret. Finis aliquis aliquando imponendus 9 erat peccatis Saulis: At non ita, vt tu te in grauiora peccata conijceres. Multi fatui & miseri Mis- B sas & Exequias dici volunt pro amicis mortuis: Sed dũ eos liberare volunt è Purgatorio, videãt ipsi, ne se præcipitent in infernũ. Paulus monet, Non esse faciendum malum vt eueniat bonum. Quare factum istud, nec sanctum erat, nec Dauidis persona dignum. Fateamur ergo, eum, vt aliàs, ita hac quoque in re peccasse.

Dauidem fugiendo ad hostes peccasse.

33 Sed Augustinus in Psalmos ait, duplex esse peccatum: aliud, ex necessitate: aliud, vt ipse loquitur, ex abundantia & pinguedine. Multi si in- C terrogentur, cur furati sint: respondebunt, quòd necessitas coegerit, vt haberent quo vxorem & liberos tuerentur. Est ista quidem aliqua necessitas, sed non absoluta, verùm, tantùm ex hypothesi: si quis eo animo sit, vt velit omnino quacũque ratione viuere, & se tueri. Alij cùm sint diuites, tamen nunquam desinunt expilare pauperes: idq; nõ ex aliqua necessitate, sed ex inexplebili cupiditate. Peccatum Dauidis, ad superius membrũ pertinebat. Neq; hoc dico, vt eius pec- D catum extenuem: sed tantùm vt intelligi possit, ad quod genus peccatum illius referri debeat. Cùm argumenta omnia dissolueremus, monuimus, quid nobis faciẽdum sit, si fortè incidamus in similes angustias. Nunc videamus ex hoc Dauidis facto, quid possit colligi ad ædificationem nostram. Primùm hic tanquam in speculo contemplari debemus infirmitatem nostram: Eam enim deus vult à nobis agnosci, non vt liberius peccemus, sed vt de cõditione nostra doleamus, E & suspiremus ad cœlum. Deinde videmus, quátus sit candor Sacrarũ literarum. Non enim tantùm virtutes sanctorum hominum, sed etiam lapsus & peccata proponunt: ne confidamus de nobisipsis, quasi nostris viribus staturi simus. Aug. in Sermone 49. de Tempore. Postquam ad alteram vitam peruenerimus inquit, firmiter cõsistemus. Videbimus enim summum bonum, à quo nullis inferioribus & caducis bonis abduci possumus. Hic autem videmus, tantùm per spe- F culum in ænigmate: itaq; cum alia bona incurrunt in oculos, auferimur sæpè, & labimur. Nostrum ergo est in hac vita reluctari quantum possumus: Sed imprimis videndum est, ne transfugiamus ad hostes Euangelij. *Qui enim postquam semel gustauit bonum donum dei & virtutes spiritus, iterum labitur: illi non superest hostia pro peccato, sed terribilis expectatio iudicij dei.* Cumque diabolus sit grauissimus hostis dei, videndum est, ne cum nostris copijs transfugiamus ad eũ. Ista ex facto Dauidis, trãs- G ferri possunt ad vsum nostrum: Fugere & hosti militare, nullo modo licet.

Peccatum duplex.

Cuius generis fuerit peccatũ Dauidis.

Quid ad nostram ædificationẽ hinc colligendum sit.

LO-

LOCVS XIII.

De Oratione, & Christi Intercessione: vbi de lingua peregrina, Musica & Carminibus.

In Rom. 1. 9. Duo genera precum. Christianus homo quoties precari in die debeat.

Distribuuntur sanctorum preces in duo genera: Quædam enim statæ sunt, vtpote cùm habentur in publico cœtu definitis ac præscriptis diebus, Dominico inquã: & si qui alij per Ecclesiam destinantur ad supplicationes publicas. Deinde Christiani hominis est, singulo quoque die habere statas horas, quibus deum precetur: idque ter, quinquies, aut septies, prout occupatio patitur. Alterum genus est, earum precum quæ vagę appellantur: nam illis vtimur, quoties præsens aliquod periculum vrget. Paulus verò ait, se Romanorum mentionem semper facere in suis precibus: & in quibusdam codicibus additur aduerbium πάντοτε, quod est, vbique: licet hoc aliqua exemplaria expunxerint. Fuerunt hæretici, qui Messaliani dicti sunt, atque illorum mentionem facit Tripartita Historia. Illi omnia tribuebant precibus, idque in tantum, vt prorsus derogarent cùm verbo dei, tum Sacramentis, asserentes, omnia hæc nil prodesse: sed quicquid habemus commodi, id ab orationibus prouenire: & aspernabantur manibus laborare, vel quippiam aliud facere. Quòd si impulissent eos ad opus, aiebant, id nihil conducere, cùm tantùm esset orandum: cùm tamen Apostolus disertè moneat, eum qui nón laborat, nec debere manducare. Idemque scribit, Suorum ac præcipuè domesticorum, curam non esse negligendam: quod si quis admiserit, fore perinde ac si fidem abnegasset. Sed hac superstitione missa, plurimum debemus tribuere precibus: quandoquidem hoc est ingenium filiorum dei, vt quàm frequentissimè orationibus vacent: nam illud est dei prouidentiam agnoscere. Dum enim credimus, nihil posse hominem assequi quòd ei non tribuatur à deo, frequenter adducimur, vt pro necessitatibus occurrentibus, eius auxilium imploremus. Atque dum oramus, non minus deo submittimus nosipsos, quàm argilla subditur figulo: nam hoc imprimis petimus, vt per voluntatem eius habeamus quicquid cupimus. Cumque orando, mens abducatur à curis & mundana sollicitudine, prorsusque in deum subuehatur: nihil debet esse iucundius, quàm hoc studio se occupare. Atque dolendũ est hodie, ita obsoluisse inter Christianos orãdi morem, vt adeò sit infrequens, & præsertim in tanta Euangelij & Scripturarum luce: Quare nõ est mirùm, si omnia sic frigent. Certè calor ibi accrescit, vbi lux non facilè pertransit, sed retorquetur, atque ad superna, vt aiunt, reflectitur. Idcirco inferior hæc pars aeris, quæ terrã ambit maximè calet, quòd radij solis qui terram feriũt: quoniam eam cùm tam densa sit, penetrare non possint, reflectuntur, & quodammodo geminantur, vnde calor excitatur. Haud secùs deberet fieri in cordibus nostris, quando ad ea affulget lux diuinorum sermonum. Eam enim acceptam, retorquere oportebat in deum, orando, vt quæ mandauit, quæq; nobis dignatus est reuelare, in nobis perficiat. Cùm enim Scripturas legimus, deus nobiscũ loquitur: at cùm oramus, nos alloquimur deũ. Oporteret autem frequenter institui hunc dialogum: quò cũ audimus in sacris Scripturis, deũ vel se reuelantẽ, vel aliqua præcipientẽ, ipsi rursus ab eo peteremus ne illa nobis frustrà canerentur: sed cum vtilitate & fructu exequutionem haberent.

Messalianorum heresis, eadem est monachorum.

Filiorũ dei, est frequenter orare.

Simile.

Vtilis dialogus inter nos & deum.

2 Docemur etiam à Paulo, ita preces instituere, vt non solùm nobis, verùm etiam proximis oremus. Adhæc cùm precatur, vt secundum iter ad Romanos habeat, insinuat opera nostra auspicanda esse à precibus, si ea bene succedere volumus. Absterrentur autem nonnulli à deo inuocando, quòd se dicant non audiri. Cæterùm deberent cõfirmari, cùm audiunt Paulum sæpius impeditum fuisse ne Romam iret, & eundem tamen perstitisse in eodem voto, & easdem preces consueuisse repetere. Quinetiã posteriore epistola ad Corinthios scribit, se bene ter petijsse, vt stimulo carnis liberaretur: cui tamẽ tãdẽ responsum est, satis esse, vt dei gratia frueretur. Itaque vel tandem audimur: vel si quod petimus non datur, aliquid eius loco reponitur, quod longè melius, & conducibilius sit ad nostram salutem. Deusq; frequẽter differt nostra postulata, vt (quemadmodum dicit Augustinus in quadam Homilia) discamus grandia, granditer desiderare. Alij reuocantur à precibus, quòd secum statuant: licet ista non petam, tamen deus id faciet quod visum fuerit: neq; meis orationibus eius voluntas immutabitur. Sed isti non intelligunt, deum, priusquã concedat aliquid boni suis electis, consueuisse animos eorum desiderio ea cõsequendi vehementer accendere. Deinde, cùm velit aliquid agere, suos excitat, vt id poscant: quò eorum precibus tribuat id honoris gratia, quod alioqui facturus erat. Accedit adhęc beneficia esse gratiora, cùm petita & desiderata fuerint. Et prætereà mentes nostræ, precando, magis cũ deo cõiunguntur: imò nil aliud esse videntur hæc vota, & sancta desideria, quàm scalæ & gradus, per quos ad deum conscendamus.

Si deus videatur non audire, non tamen ab orando est desistendum.

Cur Dominus postulata nostra differat.

Quare deus velit nos petere quod alioqui paratus est dare.

Simile.

Quomodo deus dicat se nolle dare q. est daturus, & cõtrà.

In Iudic. 10. vers. 13.

3 At Iudicum decimo dicit Dominus, se auxilio nõ futurum Israelitis, cùm postea ipsos iuuerit, nũ ergo mẽtitus est deus? Minimè omniũ, sed nondũ pœnitẽtia populi eò peruenerat, quò volebat. Pro eo statu & conditione qua tũc erãt, dicit se illis auxilio nõ futurũ. Deus quippe nouit momẽta tẽporũ. Sic medicus tractare solet ægrotũ, dũ in æstu atq; ardore febris vinũ postulat: Nõ dabo inquit, non quòd nunquã dare velit, sed quia nouit quãdo futurum sit vtile. Rursus ægrotus pharmacũ

Simile.

postulat, medicus negat, quòd velit prius humores concoqui, vt facilius educi queant: ita nunc deus agit cum populo. Neque inusitata est hæc loquendi formula in Scripturis: *Dixit Dominus ad Mosen, Sine vt irascatur furor meus, & vno momento illos perdam.* Hæc dicebat, cùm tamen populo vellet parcere, sed Mosis preces deo placebant: idcirco volebat eum inflammari, atque effectum eius & fidem augeri. Apud Matthæum, Cananitis mulier ad Christum clamabat: at ille quasi audire nollet, præteribat tacitus. Dein cùm ea instaret, *Non sum missus,* inquit, *nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.* Cumque illa non desineret, canem appellat: *Non est,* inquit, *bonum sumere panem filiorum, & dare canibus*: & tamen iam inde ab initio decreuerat ei auxiliari. Sed antè voluit eius fidem in lucem producere, vt omnibus modis cognosceretur. Et alio loco sub Parabola petentis panem, ait, Cui respondit paterfamiliâs qui erat intus, *Ego & pueri mei sumus in lecto.* Cumque alter instaret, pertinacia impetrauit quotquot panes volebat. Ita hoc loco deus respondet se non auxiliaturũ, népè illi populo, vt tũc habebat. Nõ enim pœnitentia eorũ iam tunc plena erat. Nõ mutat deus sententiam, sed illos magis ac magis vult mutari.

Deus nõ mutat: sed nos mutari.

4 Ieremias capite decimoquarto ait, *Si loquutus fuero malum contra gentem aliquam, & gens ea pænitentiam egerit, me quoque pænitebit eius mali, quod me facturum dixeram.* Vtque Ieremias dilucidus intelligeret quæ dicebantur, iussit eum ire in domum figuli: vbi figulum animaduertit, vas è luto fingere, quod in manibus artificis rumpebatur. Figulus autem aliud vas ex eodem luto denuò fingebat. Ita Dominus inquit, *Si egerint pænitentiam, me quoque pænitebit: ego nunc illis fingo malum, sed pro malis fingam bona:* nec tamen, vt dixi, mutat sententiam, quia tales minæ ac ꝓmissiones ex conditione pendẽt, q̃ interdũ mutatur, cùm deus idẽ maneat. Hac de re prçclarè scribit Chrysostomus in Genesin, Homilia vigesimaquinta. Iusserat Dominus, vt Noe arcam fabricaret, & comminatus est post centumuiginti annos se omne hominum genus diluuio perditurum: sed cùm nihil intereà proficeretur, viginti annos detraxit, & centesimo anno diluuium immisit, nec tamen deus immutatus est, sed hominum conditio variauit. Idem quoque in Matthæum Homilia sexagesimaquinta, cùm illud interpretatur, *Amen dico vobis, vos qui reliquistis omnia,* &c. Quærit, *nónne Iudas fuit vnus ex illis duodecim, & num Iudas sedebit super duodecim sedes, & iudicabit duodecim tribus Israel? An ergo mutauit Christus sententiam? Non,* inquit, *sed ipse Iudas mutatus est.* Quod idem videtur sentiendum de ciuitate Niniuæ, ac de rege Ezechia, quem deus moriturum denuntiauerat. Nec enim vel Niniue illo tempore perijt, neque mortuus est Ezechias: quoniam sunt immutati. Pronunciauerat deus ab initio, vt terror hominum esset super bestias. At contrà accidit, homines quippè nunc leones, vrsos & tygrides metuunt, quòd ab illis crebrò lacerentur. Id autem propterea vsu venit, quia hominum conditio, non autem consilium dei est immutatum.

5 Promissiones itaque illæ dei, pro statu præsenti rerum intelligendæ sunt. Quamobrem cùm dei promissiones audimus, sic oportet cogitare: Vel conditionem aliquam coniunctam habent, vel absolutè ponuntur. Dein vel in hoc tantùm tempus valent, vel in posterum sunt implendæ. Quodque ad promissionum & comminationum attinet conditiones, diligenter attendum est, promissiones alias legales esse, alias Euangelicas: quid autem inter se differant, superius abundè tradidi. In summa, nunc dicam, promissiones legales esse, quæ annexam conditionem habeant, ita vt promissio non debeatur, nisi perfectissimè sit legi satisfactum: atque ita illæ conditiones causæ præmiorum dici possunt, si eis satisfaceremus: quod cum in ista corruptione ac vitio naturæ minimè valeamus: deus non astringitur mercedem reddere. Proinde cùm implere legem, vt oportuerat, nequeamus, omnis ratio meriti prorsus tollitur: nec tamen frustrà illæ promissiones dantur. Nam licet per infirmitatem non possimus conditionem præstare, si ad Christum confugiamus, & regenerati meliorem vitam inchoemus, promissiones quæ legales erant, fiunt Euangelicæ: non quòd sub gratia degentes illas conditiones impleamus, sed quòd per Christum fuerint absolutæ, cuius iustitia nobis imputatur. Ad hunc modum cogitandum est de diuinis promissionibus.

Dei promissiones quomodo sint accipiendæ.

Legales.

Euangelicæ.

6 Eadem quoque ratio est de minis: quoniam plerunque addenda est conditio, Nisi resipueritis. Plerunque dixi: quoniam in vniuersum non est verum, vt in Dauide patet, qui resipuit, & tamen passus est quæ Nathan comminatus fuerat. Moses item resipuit, nec tamen in terram promissionis est inductus. Quo verò ad conditionem de resipiscentia, non est prætereundum, illam in nobis minimè perfectam esse: alioquin condonatio peccatorum, vt merces nobis deberetur: quare oportet statuere, conditionem resipiscendi Euangelicam esse, & dum pœnitentia in nobis reperitur, fructus est fidei, non meritum. Hac de re præclarè scribit Chrysostomus Homilia quinta ad populum Antiochenum, vbi plebem consolatur de minis Theodosij. Adducit locum ex Ieremia capite decimooctauo, & subijcit longè aliam esse dei sententiam atque Principum huius mundi. Sententia enim Principis, statim vbi semel dicta est, perficitur, & mutari vix potest: dei autem sententia, si quid minatus fuerit, non est præceps ad perniciem, nec inexorabilis, imò gradus & initium quoddam ad salutem videri potest. Nam hac ratione sæpè deus homines reuocat in viam, & saluos facit. Atque hæc de conditionibus.

Minæ dei vt accipiendæ.

Discrimen principis & dei.

7 Quod autem ad tempus attinet, non oportet semper expectare, vt deus promissa statim persoluat. Quòd si distulerit, ita debemus nos consolari, nondum compleuit, at suo tempore faciet: intereà vult ad hunc modum nostram fidem exercere. Deus nõ rarò videtur nihil min⁹ factur⁹ quàm,

quàm quod promisit & minatus est. Dauidi pollicitus est regnum: verùm per quas angustias illum prius exercuit, quàm promissa compleuerit? Primùm enim pauper erat & opilio, deinde assumptus in aulam, cœpit odiosus esse Sauli, & adeò periclitatus est, vt parum abfuerit, quin in potestatem eius venerit. Cùm Dominus ac Seruator noster Iesus Christus de Maria esset nasciturus, angelus pollicitus est, eum habiturum thronum Dauid patris sui: & tamen vsque ad annum trigesimum vixit satis obscurus. Dein factus est exosus Pontificibus, Pharisæis, & Scribis: atq; ita diu malè habitus est, & ad extremum in crucem sublatus. Itaque Esaias probè monet, vt qui crediderit, non festinet. Deus enim quæ promisit, tempore suo perficiet: at nostrum interea est, nihil ei præscribere. Paulus ad Hæbræos capite decimo habet, Patientia vobis opus est, vt facientes voluntatem dei, assequamini promissionem. *Adhuc enim parum, & qui venturus est veniet, & non morabitur: Iustus autem ex fide viuit. Et si se subduxerit, non probabitur animæ meæ*. Idem etiam de minis constituendum est. Dicebat deus, Babylonios euersum iri: at illi florebant & triumphabant, quin & populum dei captiuum abducebant. Noluit igitur deus tunc implere suas minas, quas deinde suo tempore compleuit.

8 Hæc ad illum locum accommodemus. Quid dixit deus? *Non auxiliabor*, hoc est, in præsentia: pòst autem, cùm opportunum fuerit, adiuuabo. Quin & nobisipsis deus intus & in corde sæpè respondet, Non auxiliabor: nam peccatis estis onusti. Quid tum faciendum? desistendúmne à precibus? Minimè. Imitemur potius Hebræos: illi quantò deus acerbiora sibi respondit, tantò magis auxerunt resipiscentiam. Ioannes ait, *Si cor nostrũ accusat nos, maior est deus corde nostro*. Cor nostrum tum accusat nos, cùm dicimus nobis, Deus nõ exaudiet propter peccata. Deus magis accusat nos, quia magis videt nos, quàm ipsi nos videamus. Quare Dauid aiebat, *Ab occultis meis munda me Domine*. Quid ergo est remedij? Quis enim est, quem nõ accuset cor suũ? Cõuertamus nos ad Christũ: quod si cor dixerit, non auxiliabitur: illi dicamus, Hoc possim credere, si meipsum tãtummodo spectarem: sed ad filium dei respicio, qui seipsum pro me dedit. Hinc ea fiducia nascitur, quam Paulus habuit, cùm diceret: *Quis accusabit aduersus electos dei? Deus est qui iustificat*, &c. Quare si de⁹ nos nõ accusat, ne cor quidem nostrum accusabit nos, dum in Christum respicimus. Habemus enim nunc fiduciam apud deum, & obtinebimus. Et dum ad Christum conuertimur, non tantùm aboletur accusatio & peccatum, sed resipiscentia quoque augetur.

Ad cordis nostri accusationẽ quid respondẽdũ.

9 Verùm à nonnullis dubitatur, an liceat petere à deo res indifferentes: quia nescimus, vt inquiunt, an petentibus nobis profuturæ sint, vel nocituræ: Et Plato in Alcibiade 2. difficillimum esse ait, preces nostras definire, ideoque tantùm in vniuersum ac generatim putat bonum esse petendum. Chrysostomus item Epistola ad Timoth. Homilia octaua, *Qui scire possum*, inquit, *me impetraturum, quod postulo? Si nihil contra voluntatem dei, aut eius maiestate indignum postules, nihil terrenum, nihil mundanum, omnia spiritualia*, &c. Dominus in oratione sua, tantùm spiritualia docet esse petenda: etenim reliqua omnia generatim complectitur, dicendo: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: atque alibi ait, *Primùm quærite regnum dei, & hæc vobis adijcientur*. Augustinus tamen in Epistola ad Probam, hoc etiam genus rerum posse à deo peti affirmat. *Nam quæcunque licet optare, ea*, inquit, *licet & petere*. Deinde ista deus non rarò promisit, ergo & illa postulare licet. Huc etiam faciunt exempla: Moses quippe victoriam petijt aduersus Amalechitas. Abrahamus etiam postulauit, vt Ismael viueret, & est auditus. Paulus quoque rogauit, vt ab afflictione liberaretur. Verùm duo hic nobis consideranda occurrunt: Primùm, ne in ijs rebus, quę adiaphorę sunt cõsistamus, sed eas perpetuò referamus ad gloriam dei. Deinde constituamus oportet, nos illis rectè vti velle, si contigerint. At dixerit quispiam, circa bonum vsum liberorum, quos petimus, cùm simus homines, falli possumus: nã solus deus nouit quàm bene vel malè vsuri simus liberis nostris: deinde natura humana inconstans est, & idcirco mutari possumus, vt quod prius volebamus, postea repudiemus. Vera quidem hæc sunt: at si animo fidei ac pio postules à deo prolem, nihil est periculi: quia successus in manu dei positus est, cuius arbitrio futura omnia reguntur. Ille spectat non quid tu petas, sed quid tibi sit quamutilissimum. Et Paulus ait, *Nos quid petamus, nescimus, verùm spiritus infirmitatem nostram adiuuat*, & sua sapientia nostras preces corrigit. Nec id prætereundum, Deum quandoque videri nos minimè audire, cùm tamen tum maximè audiat: vt cùm Paulus precaretur vt stimulus carnis abscederet, audiuit, ipsi debere sufficere gratiam & fauorem, quo deus illum prosequebatur. Cùm itaque talia oramus, hoc animo esse oportet, vt quicquid acciderit, iudicio dei contenti simus. Et cùm Christus ait, Primùm quærite regnum dei, cætera deinde vobis adijcientur: non inquit, Adijcientur non petita. Adijcere quidem ea vult, sed non prohibet quin petantur, modò nobis posteriori loco fuerint. Deinde ibi de precibus non agebat, sed tantum de solicitudine curaque molestia rerum fluxarum.

An liceat à deo petere res indifferẽtes.

Quibus conditionib. petendæ res indifferentes.

10 Verùm Christus monet, ne orantes multiloquio vtamur: sed sciendum est, illum, cùm ista diceret, minimè prohibuisse diuturnas preces, siquidem ipse pernoctauit orans in monte, & ante mortem prolixè orauit, nosque iubet semper orare, ac nunquam deficere. Et quò magis hoc inculcaret, parabolis vsus est, de iudice iniquo, mulieris viduæ causam, propter eius importunitatem vindicantis: & de homine, qui cùm esset in lecto, & nollet surgere, tamen amico assiduè pulsanti, fores postremò aperuit, eique tantum dedit panis, quantum ille accipere voluit. Quin & ipse Dominus, mulierem Chenaanitidem indefessè

Int. Sam. Multiloquium in precibus prohibitum.

pertinaciterque clamantem, ad extremum audiuit. Quare attendendum est, multiloquium tum adhiberi, non cùm diu precamur, sed cum citra fidem & spiritum verba multiplicamus, persuasi, nos propter numerum ipsum verborum audiri posse. Sic Helias Baalitas ridebat, hortabaturque vt altius clamarent, quo à suo deo, vel dormiente, vel occupato denique audirentur. Est igitur illa stulta cogitatio. Deus enim audit nos, non propter nostra verba, sed propter bonitatem & clementiam suam. Altera causa est, si velimus quasi præscribere deo, & illum docere, quibus rebus nobis opus sit: Deus enim scit, quibus rebus egeamus, etiam antequam incipiamus precari. Remotis his duabus causis, orare possumus quantũ volumus. Quatenus aũt orationes nostræ aũt breues aũt prolixæ esse debeant, Augustinus pulchrè scribit ad Probam: *Fratres*, inquit, *in Aegypto habent preces crebras & breues, tanquam eiaculationes quasdam animorum*: idq́, inquit, *ne in tentio illa emollescat*. Itaquè addit, *Si videamus studium nostrum atque impetum ad precandum incipere flaccescere, non esse assiduitate hebetandum: at si attentio nostra alacris & erecta sit, non esse abrumpendam*. In summa, *Oratio* inquit, *multa esse debet, loquutio pauca*. Eos autem ait multos esse in orando, qui necessaria quidem petunt, sed verbis superfluis. Eam verò orationem esse multam, si excitato corde, assiduè pulsemus eum, quem precamur. Magis autem lachrymis, quàm verbis agendum esse: & fletu magis, quàm affatu. Verba enim non in alium vsum adhiberi, quàm vt vel nosipsos incitemus, vel alios.

In 1. Sam. 7. ad finem.

Oratio longa ne an breuis esse debeat.

11 Sed cùm scribatur, Hannam matrem Samuelis tantùm labia mouisse, nulla edita voce: quæri potest, num vox ad preces adhibenda sit? Nec quæstio de publicis, verùm de priuatis intelligenda est precibus. Nam de publicis dubitari non potest. Ad hoc respondemus, voce non opus esse, cùm deum seorsim & priuatim oramus, quia deus animum & cor audit & intuetur, attamen interdum non absque fructu adhibetur, quoniam in precibus nonnunquam languescimus, & animus ipse defatigatur, vnde vox interposita nos excitat, & quodammodo reficit. Deinde quandoque fit, vt cùm vehementer magnoque impetu precamur, totique in eo sumus, vel imprudentibus vox erumpat, quæ deo non potest non esse grata. Non celabat Hannah vota sua, quòd aliquid à deo turpe vel inhonestum peteret, quod Ethnici sæpè fecerunt: vnde Seneca in Epistola ad Lucilium 10. inquit, Athenodorum solitum esse dicere; Illum permultum profecisse, qui nihil à deo petat, quod non ausit publicè profiteri. Quod verò attinet ad situm & compositionem corporis inter orandum, sciendum est, Deum non curare, qua corporis figura oremus: tamen si preces comitetur motus aliquis membrorum compositus & modestus, qui non ex hypocrisi, sed ex fidei affectu proficiscatur, illum nequaquam contemnit. Corde inprimis atque animo est orandum, quod illi non præstant, qui cùm labijs deum honorent, cor habent longè ab eo alienum. Quare Scholastici turpiter errant, statuentes in precibus nostris, actualem (vt loquuntur) attentionem, non esse necessariam: verùm satis esse vt virtualem, quẽadmodum loquũtur, adhibeamus. Quoniã inquiunt, cor nostrum non est in potestate nostra: ideo satis est, si ab initio statuamus, nos velle deum orare. Quod sumunt cor nostrum in potestate nostra non esse, facilè damus: at illi vicissim fateantur oportet, si nostra mens in orando vagetur & erret, id citra peccatum non fieri. Quare non excusent huiusmodi culpam, neque affirment preces huiusmodi placere deo. Non enim auderemus ita principem hominem compellare, vt animum ab eo alienum haberemus: quantò minus ipse deus, qui omnes principes excellentia vincit, ad hunc modum est appellandus? Chrysostomus in Genes. Hom. 29. ita scribit: *Si vagetur mens nostra, nullam è precibus vtilitatem percipimus, imò potius maiorem damnationem. Vt itaque omnes sancti, intimo corde atque attentè orabant, ita nos etiam precari oportet, si velimus audiri.* Hæc enim exempla idcirco nobis proposita sunt, vt ea imitemur.

Nũ vox ad preces priuatas adhibẽda sit.

Habitus orãtis.

Corde orandum.

Error Scholasticorum.

12 Ad hæc genubus flexis, & expansis manibus, deum inuocasse pij scribuntur: Non quòd ipse dei cultus in rebus externis potissimum cõsistat, quæ tamen ad excitandos animos valent, vt debitos honores deo tribuant. Quin & adstantes alios inuitant, & quidem non leuiter ad preces coram deo fundendas. Poplites flectendo, testamur nostram erga deum subiectionem, quæ simplex & absoluta est citra vllam exceptionem: cùm palmas ad cœlum protendimus, nos ostendimus auxilium & omne bonum non aliunde, nisi à deo tantummodo expectare. Est etiam is gestus debitorum. Nam qui se potentibus dedunt, palmas ad eos tendere consueuerunt. Idcirco Paulus 1. ad Timotheum capite secundo ait: *Viros in omni loco volo attollere manus puras, absque ira & disceptatione*, &c. Etenim si quis gestus externos dirigat ad deũ, animum verò procul à deo disiunctum habeat, non verus dei cultor, sed hypocrita censebitur. Nec tamen deus credendus est sedentium, stantium aut iacentium preces contemnere, modò ex fide proficiscantur. Attamen gestus illi qui à Scripturis commemorantur, & sanctis viris vsui fuerunt, publicis precibus admodum congruunt, neque superstitiosis actionibus debent annumerari.

In 1. Sam. 7. vers. 18. Solomonis orantis gestus

Animus noster precibus cõiũgi debet.

13 Iudæi interpretes, dicunt scalam Iacobo manifestatã, fuisse vaticinium de domo orationis & templo futuro. Vbi enim apparet Dominus aiũt, cœlumque aperitur, ac angeli simul ascendunt & descendunt, ibi commodè à nobis oratur, facilè enim preces inde feruntur ad deum: atque istud hîc significari ex sequentibus probant. Dixit enim Iacobus, *Non est hîc aliud nisi domus dei & porta cœli, ibiq́ lapidem vnxit, & orare cœpit, votaq́ deo nuncupauit.* Quare aiunt, de domo dei, hîc summa est vt agatur, quod & nos quadam ratione verum esse illis dabimus, hac tamen lege vt sciant nostri, Ecclesiam

In Gen. 28. Iudæorum sententia de scala Iacobi.

clesiam nostram verè esse domum dei. Paulus id A nos docet ad Timoth. prima, cùm dicit, *Vt scias quomodo te versari oporteat in domo dei, quæ est Ecclesia dei viuentis*. Idque nostra Ecclesia habet à sponso suo Christo, qui ei omnia sua cõmunicat. Is enim est verè domus dei, nam de seipso non temerè dixit, *Soluite templum hoc, & ego in triduo illud restituam*. Paulusque ad Colossenses de eo dixit, *Quòd in illo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*: ergo vbicunque Christus est, vbicunque ad illum respicimus, debito loco oramus: ipse nobis est arca, templum, & domus dei, imò ipsum pro B pitiatorium, teste Paulo ad Romanos, *Quem proposuit nobis propitiatorium per fidem in sanguine*, &c. Ante Christum habuerunt Patres certum locum, quo adumbrabatur ipse Christus, qui minimè incerti generis & conuersationis esse debuit: imò genere Iudæus, & tantummodo in circuncisione acturus, quod ad suam præsentiam corporalem attinet. Quare modò cùm iam ipse venit, & sit omnium gentium, relaxata est illa cæremonia certi loci deputandi pro habendis precibus, quod Christus futurum esse Samaritidi C mulierculæ declarauit, quando ei dixit: *Tempus erit, quando neque in monte hoc, neque in Hierusalem adorabunt veri adoratores*. Et Paulus ad Timoth. prima, *Volo autem viros in omni loco orare, eleuantes puras manus ab ira & disceptatione, sine dissidio*. Nos ergo Christum nobiscum habentes, vbique orare possumus, potissimum cùm illius communicatione simus templa dei, quod Paulus non vno loco testatur, maximè ad Corinth. priore, vbi dicit: *Templũ dei estis vos*, &c. Vbicunq; itaq; sumus, modò à D Christo non præcidamur, benè orare possumus, hac plena fiducia, qua nos in templo dei esse minimè dubitemus. Neque nos ista idcirco dicimus, quasi damnemus locum haberi certum, vbi publicè Sacri cœtus habeantur: id enim est necessarium, cùm homines simus quotquot Christo seruimus, & corporali loco egemus, si quando fuerit nobis conueniendum: sed scire debemus huiusmodi loca nõ esse adeò fixa, vt mutari nõ possint, E prout Ecclesiæ cõmodũ fuerit, neque adeò nobis descripta & definita ad orãdũ, vt extra illa preces effundere nefarium habeatur. Conuentus verò sacros ad loca condicta & deputata, admodum veneramur atque suspicimus, cùm nobis coniunctis Christum magis adesse existimemus. Ad locum verò vbi erat arca fœderis, nihil opus est vt accedamus: Veteres enim cæremoniæ, Christi beneficio sunt ablatæ, nobisque omnis locus ad preces fundendas patet. Vnde et Timoth. 2. cap. scri F bitur, *Volo autem viros in omni loco manus puras attollere*. Quin ipse Paulus auditus fuit in carcere, & latro in cruce. Quia deus locum nullum fastidit, sed credentes vbique audit. Cæterùm si penitius rem ipsam velimus aspicere, nobis etiam vera arca, quæ Christus est, minimè deest, eum siquidem Paulus nostrum vocat ἱλαστήριον, hoc est, vel propitiatorem vel propitiatorium, quo alludit ad Mosaicum propitia G torium, quod Arcæ superponebatur. Dum ita que precamur, ad Arcam nostram, hoc est ad Christum, fide respiciamus, qui diuinitate atque humanitate constat, & qua deus est, esse vbique non dubitatur, licet corpore situs propriè sit in cœlo, vel vt rectius dicam, super omnes cœlos, quo etiam nobis ascendendum est mente ac fide, si eo frui velimus. Neque oportet nos orando spectare ad Occidentem, vt Iudæi faciebant, idque legis mandato: neque ad Orientem, quamuis multi ex Patribus nimis pertinaciter contendant, ad Orientem esse precandum, & inter cæteros Basilius eius, vt vocat, traditionis eam causam reddere nititur: quòd amissam Paradisum, quæ ad Orientem fuerat, denuò requiramus.

Domus dei est Ecclesia, item Christ[us].

Sanctuarii duplex.

In 1. Sam. 1. vers. 9.

De Christi intercessione.

14 Dicitur autem Christus pro nobis intercedere, quò nobis addatur animus. Qui enim gratia valent apud aliquem, illorum preces non facilè ab illo repelluntur. Itaque Paulus Rom. 8. commemorat, qua dignitate Christus apud Patrem polleat, quo loco ita scribit Ambrosius, *Nos & de Patre, & de Filio reddit securos. Antea enim dixerat, deum nos iustificare: addit de filio, eum pro nobis intercedere: suprà autem, de Spiritu sancto scripserat, illum pro nobis gemitibus ineffabilibus precari*. Scholia Græca addunt, Christum, cùm esset in terris, frequenter orasse pro salute hominum. Dixit enim Petro, *Oraui pro te, ne deficiat fides tua*. Vtq; Ioannes ait, *Orauit Patrem, non tantùm pro credentibus, sed etiam pro credituris omnibus, vt illos sanctificaret. Affixus etiam cruci, eosdem Patri suo commendauit, à quibus contumelijs & morte afficiebatur*. Atque etiam audimus, illum minimè abiecisse eam curam, quam pro nobis conseruandis olim suscepit. Nunc enim quum regnet in cœlis, tamen Patrem pro nobis orat. Non fuit illi satis mori pro nobis, nisi adhuc etiam ministerio suo, saluti nostræ seruiat. Arriani eò detorserunt illum locum, vt ostenderent, Filium Patre minorem esse: quòd apud eum intercedat, precari enim & esse supplices, inferiorum esse, non æqualium. Illis occurrit Ambrosius, aitque, Apostolum ipsum fecisse Filium æqualem Patri. Ait enim, eum sedere ad dextram Patris: non posse ergo colligi ex istis verbis, eum Patre minorem esse. Verùm hîc duo nobis occurrunt obseruanda: primùm, personas in beata Trinitate distinctas esse. Nam si Filius orat Patrem, necesse est, aliam eius personam esse, aliam Patris. Nemo enim orat seipsum. Deinde obseruabimus, Patrem esse fontem & primum principium omnium rerum, & personarum etiam diuinarum. Idcirco, Filius in nos deriuat ab eo quicquid est cœlestium donorum & gratiarum. Chrysostomus ab hac sententia non dissentit. Ait enim, Paulum anteà posuisse filium dei æqualem Patri, cùm eum dicat illi sedere ad dextram. Quòd autem dicitur orare, id non esse propriè accipiendum, quasi Patri sit supplex: verùm, sic inquit loquitur Scriptura, vt ostendat Filij erga nos voluntatem. Alioqui omnia habet in manu sua: & quẽadmodum Pater largitur vitam, ita largitur etiam

In Rom. 8. vers. 34.

Omnes personæ Trinitatis stant nostris precib[us].

Christus minister nostræ salutis orando.

Distinctio personarum diuinarum.

Filius vt dicatur patrē orare iuxta Chrysost.

Filius: vtque Pater excitat mortuos, ita excitat etiam Filius: quare nihil opus est precibus. Cumque potuerit per seipsum viuificare mortuos, redimere damnatos, iustificare impios, quæ opera sunt eximia & maxima: cur non ea etiam possit, quæ supersunt, sine precibus per seipsum conficere? Deinde citat ex posteriori ad Corinthios cap. quinto: *Legatione pro Christo fungimur, quasi deus obsecret per nos: rogamus pro Christo, reconciliemini deo.* Ecce inquit, hic deus dicitur obsecrare homines, quum tamen illis cogitari non debeat inferior. B Sed salua authoritate istorum Patrum, ego iudicarem alia ratione occurrendum esse Arrianis. Dicerem enim, Filium orare Patrem, non quà est deus, sed quà homo est, & creatura. Locus autem adductus ex Epistola ad Corinthios non multū ꝓbat. Paulus enim disertè ponit similitudinis notam, *ως*: neque aliud sibi voluit, quàm Apostolos magno effectu agere, velutique obsecrare homines vt redirent ad deum. Ex quibus verbis elici C non potest, deum esse supplicem hominibus. Apostoli in nouo Testamento egerunt maiori cum lenitate, quàm lex aut prophetæ in veteri: vbi omnia ferè referta sunt comminationibus & supplicijs. Eaque verba Pauli ad humanitatem Christi esse referenda, quę anteà dicta fuerant, satis demonstrant. Scripserat autem Paulus, Christum fuisse mortuum, resurrexisse, & subuectum fuisse in cœlum ad dextram Dei. Quæ omnia cum diuina Christi natura non conueniunt. Quare D consentaneum est, eam quoque particulam, quæ sequitur, ad humanam Christi naturam referri oportere: iuxta quam Christus ipse fatetur, se minorem esse Patre. Ait enim, *Pater maior me est.* Et quandiu esset in terris, quoniam erat homo, subiecit se magistratibus, & parētibus suis: illis enim, vt Lucas narrat, erat subditus. Et apud Esaiam fatetur, se vnctum fuisse à spiritu Sancto: vt intelligamus naturam eius humanam, non solùm Patre fuisse minorem, verùm etiam spiritu Sancto.

Arrianis vt occurrendū.

Apostoli minus egerunt prædicando, quàm lex & prophetæ.

15 Deinde negari non potest, eum esse nostrum E pontificem, & sacerdotem. Pontificis autem est, & offerre sacrificium, & orare pro populo. Christus semetipsum obtulit in cruce: cumque absoluisset illud ministerium, alterum supererat, quod perpetuò exerceret, nimirùm vt pro nobis intercederet: nisi fortè statuere velimus, illum non amplius esse pontificem Ecclesiæ. At contrà deus ipse promisit: *Tu es*, inquiens, *Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.* Et adhuc per F Christi sacerdotium, peccata nobis condonantur, nosque ipsi deo reconciliamur. *Habemus pontificem*, vt scribitur ad Hebræos, *qui ingressus est sancta, non manu facta, sed in cœlum ipsum penetrauit: quiq; potest infirmitatibus nostris compati, tentatus per omnia, secundum similitudinem. Quare debemus cum fiducia accedere ad thronum gratiæ*: nam sacrificium pro nobis oblatum est acerbissimum. Per resurrectionem Christi, mors victa est, & infernus. Re- G gno Christi, quod potentissimè exercet ad dextram Patris, omnia gubernantur: & preces, quas pro nobis assiduè fundit, Patri sunt gratissimæ & acceptissimæ. Legimus etiam spiritum Sanctum pro nobis intercedere: quod idem hîc asseritur de Filio. Istæ duæ intercessiones si conferantur inter se, intercessio Filij erit causa intercessionis spiritus Sancti. Ille enim promisit, se iturum ad patrem, & missurum ad nos Spiritum sanctum. Ille animos nostros ad precandum ardenter cum gemitibus & suspirijs excitat. Christus intercedit apud Patrem: quoniam semper apud eum præstò est. Itaque Pater sacrificium olim ab eo oblatum perpetuò recognoscit, illudque odoratur in odorem suauitatis, & nobis redditur propitius. Aque idcirco Christus appellatur noster Mediator & Aduocatus. Preces autem eius non tantùm deo gratæ sunt, verùm etiam coniunctā habent satisfactionē. Quare cùm & deo gratæ & iustæ sint, repulsam pati nō possunt.

Christi, Pōtificis duo ministeria.

Intercessio Filij est causa intercessionis spiritus sancti.

Christi solius mediatoris & aduocati preces, gratæ sunt deo.

16 Nos quidem, dum hîc viuimus, mutuò oramus pro nobisipsis, idque ex præscripto verbi Dei. Inter nostras tamen & Christi preces, magnū est discrimen. Illæ enim, vti dixi, coniunctam habent satisfactionem: nostræ non habent. Non enim est nostrum, qui vel pro seipso vel pro altero satisfacere possit apud Deum. Sanctos autem defunctos pro nobis orare, ex nulla Scriptura canonica edocemur. Quare Christum solùm habere debemus pro Mediatore & Aduocato: neque incerta pro certis sunt admittenda. Quanquam ego facilè admisero, Sanctos in patria votis ardentissimis salutem electorum optare: non tamen ausim dicere, eos pro illis orare, præsertim quum Scriptura id nusquam doceat. Et quamuis id faterer, non tamen ex eo sequeretur, nos oportere Sanctos defunctos inuocare. Non enim certi sumus ex verbo dei, illos nostras preces audire posse. Grauiter itaque peccant, & in religionem, & in Christum ipsum, qui sibi nouos alios mediatores & aduocatos, sanctos constituunt: quum vnus tantùm sit Mediator dei atque hominum, homo Christus Iesus: qui nunc, vt Paulus ait, pro nobis intercedit. Idem testatur Ioannes inquiens, *Scribo vobis, vt ne peccetis: Quòd si peccauerimus, Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum.* Augustinus contra Epistolam Parmeniani capite octauo, ex his verbis annotauit, Apostolum, seipsum à cæteris non exclusisse. Non enim ait, Habetis Aduocatum, sed habemus. Neminem enim esse adeò sanctum, quin Aduocato & Mediatore Christo opus habeat. Prætereà non ait, Me habetis intercessorem, sed Aduocatum habemus Iesum Christum. Taxat autem eo loco Augustinus Parmenianum, qui alicubi scripserat, Episcopos esse mediatores inter deum & populum: quod ait esse fidelibus intolerabile. Idem Augustinus libro decimo Confess. capite quadragesimosecundo ita scribit: Quem inuenirem, qui me reconciliaret tibi? An eundum mihi fuit ad Angelos? At qua prece? quibus sacramentis? Et addit, multos fuisse, qui Angelos reconciliari voluerint, & miserè decepti fuerint, quòd Angelus malus frequenter se transformet in Angelum lucis. Quòd si nobis

Sanctos orare non docemur ex vlla Scriptura: sed intercessione opus habent.

bis cum Angelis agere non licet, multò minus licet cum Sanctis mortuis. Hic enim nõ minus periculi est à fallacijs, quàm ibi. Hæc eo loco Augustinus, & piè & sanè: qui tamen alibi sui temporis errorem fugere non curauit.

In 1 Cor. 13. vers. 13. *An sancti orent pro nobis in patria*

17 Statuunt aliqui, Sanctos in patria pro nobis orare, si pristinam charitatem erga nos retineant, quam habuerunt dum hîc viuerent: atq; hinc molliuntur inuocationem eorum licitam esse. Verùm isti bifariam peccant: Primùm, quia licet Sancti retineant solitam in nos charitatem, adhuc potest esse dubium, an pro nobis orent. Nam ad illam charitatem satis esse potest, quòd nobis & bene velint, & bene cupiant. Nam fortasse illic adeò sunt de voluntate dei erga nos certi, vt orare nec velint, nec possint. Quòd si dixeris, Christus pro nobis orat. Ideo poterit istud idem commune illis esse, qui non plus de voluntate dei nouerût, quàm vnicus Filius, qui Patri est omnium intimus. Sed Christum pro nobis intercedere apud Patrem, isti scire debent nihil aliud esse, nisi quòd semper Patri adest, eiusq; præsentia (quoniam pro nobis in mortem traditus est) dei misericordia erga electos elicitur promptissimè. Sed esto, illos (vt volunt aduersarij) pro nobis orare, adhuc asseri non potest à nobis inuocandos esse, cùm ignoremus an res nostras compertas habeant, imò videmus complures ex Patribus ea de re admodum fuisse ambiguos. Præterea iusta inuocatio non potest nisi ex fide proficisci: & fides locum non habet, vbi verbo dei non possumus inniti. Nullus autem locus in Scripturis afferri potest, qui hanc inuocationem confirmet. Quare aduersarij ex his Apostoli verbis nihil possunt lucrari.

1. Sam. 2. vers. 1.

18 Fuit ille mos etiam perpetuus piorum hominum, vt de acceptis beneficijs deo gratias & laudes redderent. Ita Moses cecinit deo carmen, de Pharaone profligato. Idê fecit postea Deboráh de subactis hostib. Tertiû carmen habemus Hannæ. Posteà Dauidis carmina edita sunt, inter quæ huius argumenti permulta leguntur. Et in nouo Testamento B. Virgo dei nomen & laudes ferè ad hunc eundem modum celebrauit, imò & verba & sententias nonnullas ex Hannæ ode mutuò videtur sumpsisse. Illa inquit, *Magnificat anima mea Dominum, exultauit spiritus meus in deo, &c.* Hannáh verò, *Exultauit cor meum in Domino.* Illa inquit, *Fecit mihi magna qui potens est*: Et hæc, *Non est fortis sicut deus noster.* Illa, *Et sanctum nomen eius*: Hæc *Nõ est sanctus vt Dominus.* Illa, *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles, esurientes impleuit bonis.* Hæc, *Infirmi accincti sunt robore, & famelici saturati sunt panibus.* Denique in vtroque hymno multa sunt consimilia. Nec mirum, quia tractant consimile argumentum. Ibi Virgo peperit, hic sterilis est fœcundata. Huius generis poemata diuinitùs edita sunt, ideoq; Domino consecrata, vt ad initium redeant, vnde fluxerunt. Ad hæc sciendum est, inter diuina poemata & humana hoc interesse, quòd illa, reges, principes, agros, ciuitates, regiones, arces, mulieres, nuptias, & bruta interdum celebrant: hæc autê deum tâ tummodò canunt, illû solùm celebrât, & eius solius laudes & encomia proferunt. Nec immeritò: Quia illû tâtummodo pios oportet tota anima, toto corde atq; omnib. virib. colere. Quare pij iuuenes omnino cohortandi sunt, vt deû suis carminib. imprimis celebrent. Nec enim verendû est in tali argumento, defuturam illis materiâ. Cû autem Hannáh Samuelis mater, deo gratias egerit, attamen orasse dicitur: quoniam hęc duo sunt inter se quàm coniunctissima, & qui de accepto beneficio gratias agit, deum prouocat, vt sibi rursus beneficia conferat, ita vt gratiarum actio nomine precum iure possit censeri. Agunt autem sancti gratias deo per Iesum Christum, quoniam per ipsum eundem bona omnia in nos deriuantur: Et pár est, vt in authorem per hoc idem medium redeant: nos enim dona & charismata dei quum in nos fluxerint, polluimus, infirmitate ac debilitate qua laboramus. Vnde si in deum referantur, vt illa in nobis habentur, facilè sordescent. At per Christum repurgantur, & per illum oblata deo, in gratiarum actione efficiuntur odor suauitatis.

In Rom. 1. vers. 1.

Peregrinæ linguæ abusus.

In 1. Cor. 14. vers. 25.

19 Vt res apertius conspiciatur, rationes adductas ab Apostolo ad peregrinæ linguę in Ecclesiæ abusum euertendum, conferemus in pauca. Primùm scripsit, *eum, qui loquitur lingua, non hominibus loqui, sed deo* Quo patet ea locutione homines non ædificari, cùm ad eos non pertingat. Deinde inquit, *Qui linguis loquitur, seipsum ædificat: at qui prophetat, omnibus consulit.* Ideò quantum est discriminis inter vnum ac vniuersos, tantum linguarum vsus infra prophetiam iacet, quæ vniuersam Ecclesiam ædificat. Interponit adhæc experientiam, quòd Ecclesia Corinthiorum, quicquid commodi ex Paulo adepta est, totum id per reuelationem, prophetiam, scientiam & doctrinâ habuit: quibus alioquin vsus linguarum, parùm vel nihil contulisset. Deinde simile à musicis instrumentis inducitur, & à tuba, quæ omnia sunt inutilia, tam ad voluptatê afferendâ, quâ ad vsum belli, nisi manifestâ distinctionem & certam significationê musica sua edent. Dehinc qui peregrinis vtitur linguis, barbarû se audientib. exhibet, quasi cû illis communicare nolit, quæ in animo habet. Necnô dum orat lingua, donô quidê spiritus vtitur: mês attamê eius fructu vacua est, cû nulla proximorû ędificatio sequatur: quâ, si sapiat, Christiana mês vnicè expectare debet. Item qui sic âgit, astantes impedit, ne preces vel gratiarû actiones, quas publicè habet, & cõfirment & ratas habeât, respondendo de more, Amen. Interserit & hîc suû exemplum, qui cum multum posset, imò illis omnibus præstaret vsu linguarû: attamen quinq; verba dicere maluit, quorum significatio esset perspicua, quàm peregrina lingua infinita proferre, quę ab audientib. non intelligerêtur. Atq; adducit, id puerile esse, quod per Esaiam prophetâ deus reprehêdit in populo suo, quòd puerorû instar, quę dicebantur non intelligerent. Et cùm omnib. conueniat instrumêta sibi deputata vsurpare, par est,

vt Ecclesia Christi prophetia vtatur, quæ fidelib. maximè conuenit. Postremò, prophetiæ bonum astruitur communius & latius, quàm sit linguarũ donum: quãdoquidem & fidelib. & infidelib. vtile est, cùm lingua tantùm infidelib. prosit, imò & illis quandoque fideles propinet ridendos.

20 Porrò docent Sacræ literæ, quid in sacro cœtu agere oporteat. Nam in Psal. 101. scribitur, Dũ cõueniunt populi in vnũ, annunciant nomẽ Domini in Sion, & laudes eius in Hierusalẽ. At quomodo possunt narrari dei laudes atq; miracula vt intelligantur, vbi peregrina lingua fuerit adhibita? Et ad Colossenses habetur, *Abundet in vobis sermo dei opulenter*: At si non intelligatur, sterilis erit, nec fertilitatem vllam adferet. Administrantur Sacramenta in conuentib. Ecclesiæ, & cùm in Baptismo Christus prædicari debeat, nomenq; Patris, & Filij, & Spiritus sancti celebrari, remissio peccatorum & fidei dogmata recenseri: quid hoc proderit, si verbis incognitis agatur? Et quoad sacram Cœnam, dixit Dominus, *Hoc in mei memoriã facietis*. At sermone ignoto, nequaquam refricatur memoria, sed potius sepelitur. Auditur strepitus, cantus & boatus, sed verborum ferè nihil percipitur. Quin & cõciones interdũ adeò spinosæ atq; difficiles habitæ sunt, vt à quam paucissimis intelligi potuerint. Et cùm taxatus fuerit frequẽter ab ijs hominib. iste abusus, operępretium est audire quàm vanis & ineptis figmẽtis illum defenderint. Aiũt, in veteri lege multas fuisse cęremonias, quarum significatio non intelligebatur, & nihilominus à plebe ac rudibus hominib. obseruabantur. Sed qui sic dicunt, nobis ostendere deberẽt, se verbum dei habere, quo mandatum fuerit, vt peregrina lingua vterentur in Sacris, cũ vulgata potuerit ab eis adhiberi, sicuti veteres in lege ostendissent fuisse sibi præceptas eiusmodi cæremonias. Neq; id præterea verum est, illas fuisse vulgo prorsus ignotas. Sciebãt.n. omnes, quid sibi vellet Pascha, quid Pentecoste, quid festum Tabernaculorum: atq; alia nouerãt esse pacifica sacrificia, & alia pro peccatis: demumq; omnia quæ ad obseruationes illarum cæremoniarum pertinebant, vsitata & nota lingua fuerunt Hebræis à deo tradita. Quòd si præterea fuerunt significationes reconditæ, ad quas vulgus non pertingeret, id nobis haudquaquam aduersatur, qui à nostro populo non requirimus omnem intelligentiam Sacrarum literarũ, sed tantùm conquerimur, quòd ita celent eos, vt nec verba possint intelligere.

Quid in sacro cœtu agere oporteat.

Cæremoniæ veterum vulgo non ignotæ.

21 Solent etiam, cùm locus Pauli obijcitur, fingere sermonem duntaxat de concionibus haberi, in quibus aiunt se quoq; materna lingua vti. At verba illius capitis, eos quã apertissimè redarguunt. Nam eorum fit diserta mentio, in quib. populus respondet Amen, quod in concionib. minimè accidit. Mentionem quoq; facit Apostolus gratiarum actionis, & diuinarum laudum: quare liquet, inanem esse hanc illorum defensionẽ. Quid præterea de eo cauere oportuit, quod nemini vnquam venire in mentem potest, vt peregrina lingua concionem habeat? Et cùm habeãtur tam infrequentes & raræ conciones, & in templis ferè perpetuò psallatur, oretur, & gratiæ agãtur: mirũ est, cur Apostolum velint de his Ecclesiam nõ instituere. Neq; illis dandum est, quod perpetuò clamitant, in hoc rerum genere Christi Ecclesiam libertatem habere. Quoniam Apostolus ad finem capitis, ista præcepta Domini esse scribit.

Ecclesiæ liberũ non est, vbi præcepta desint.

22 Inter eos alij dicunt, peregrinam linguã ideò Sacris conuenire, quòd plebs loco puerorum & infantium sit, quibus lacte opus est, non solido cibo. Verùm hi suaues homines, qua nobis authoritate ostendent, Lac esse peregrinam linguam? Id nunquam inuenient. Nam eadem doctrina crassius pinguiusq; proposita, lactis rationem habet: subtilius verò discussa, solidus cibus appellari potest. Audẽt etiã dicere, Si laici omnia intelligerẽt q̃ in sacris recitãtur, præsens venenũ haurirẽt. nã cũ alioquin imperiti sint, in hęreses & grauia schismata inciderẽt. Verũ hęc illorum sentẽtia totã veterem ecclesiã magnæ imprudẽtiæ accusat, Latinorum inquam, Græcorum & Hebræorũ, in quib. non aliena, sed propria lingua sacra peragebantur. Quin & hodie in Illyrico, India, & multis alijs nationib. apud quas Ecclesia Christi latissimè patet, nõ externa lingua, sed natiua & propria sacra celebrãt. Quin & deus ipse, iuxta horũ sententiã, peccasset, qui Hebraicã gentẽ, nõ nisi Hebraicè de omnib. ad salutem pertinentib. instituit. Cũ visi sunt duo Seraphim, & auditi ab Esaia propheta deũ laudãtes, quæ intelligerẽtur protulerant: Sãctus, Sanctus, Sanctus. Et Christo nato in Bethlehem, auditi sunt cœlestes exercitus, quam apertissimè canere: *Gloria in altissimis, in terra pax, hominibus bona voluntas*. Et cum Angeli apparerent Ezechieli, Danieli, Zachariæ, & cæteris pphetis, lingua vsi sunt quæ ab ipsis intelligebatur. Idcircò si verum est quod aduersarij quoq; prędicant, Ecclesiam nostram imitari Ecclesiam triumphantem: non deberet peregrina lingua inter suos filios agere.

Si nostra ecclesia imitatur cœlestẽ, nõ vteretur lingua peregrina.

23 Atq; minus audiẽdi sunt, cũ obijciunt, Sanctũ non esse dandũ canib. cũ sit nefas, eos qui per fidẽ & Baptismum iã Christi mẽbra censentur, Spiritum sanctum habent, & corpore ac sanguine Christi vescuntur, pro canib. & porcis haberi, ita vt indigni sint audire sermones diuinos. Nõ est pastorũ Ecclesiæ Christi, verbũ dei occultare: diabolus hoc imprimis quęrit, vt verba dei sepulta iaceant, cũ nos intelligat absq; illis nec credere, nec inuocare nomen Domini cõmodè posse. Prætereà qui nõ intelligũt quæ dicunt, aut quæ audiunt, necessarium est vt aliò suam conuertant attentionem, quæ velut quibusdam habenis retinetur sermonum quos audit intelligẽtia. Mirorq; illos qui garriunt, sufficere (vt loquuntur) bonam intentionẽ deum laudandi, gratias agendi atq; orandi, nec requiri vt verba quibus hæc agantur, astantib. nota sint. Commentum hoc perniciosum est. Nam tantùm sanum propositum, quod nos etiam requirimus, cõstituit satis esse, & fructꝰ multiplices ac varios, quos ex verborũ sacrorum notitia Spiritus sanctus producere solet, populo dei aufert. Neq; faciat parũ ad Numinis contumeliã, vt qui ipsum accedunt;

Plebs Christi non sunt canes & porci.

accedũt, ea loquātur quæ nõ intelligũt, & sæpenu A mero lõgè aliud cogitent quā loquātur. Neqꝫ nos facilè perferremus, vt nobiscũ quis ageret, & quidem de reb. grauissimis, nec quid diceret ipsemet nosset. Est itaqꝫ remouendum hoc dedecus maximo studio à sacris Christianorum cœtibus.

24 Non illud porrò omittendum, aduersarios nostros quandoqꝫ cauillatos esse, licere in templis peregrina lingua vti, quòd posteà concionib. plebi explanarētur, quæ prolata essent ignoto sermo B ne. Sed hoc suo cauillo bifariam decipiũt & decipiuntur. Non.n. verum est, cõcionib. ea explicari, quæ in choro vel præcipitanti lingua murmurāt, vel maximis boatib. resonant. Imò sæpenumero fit, vt lõgè diuersa pro cõcione dicātur ab his, quę inter sacrificos prius vel recitata, vel decātata fuerunt. Sed esto ita quandoqꝫ fieri: Quid oportuit bis eadem repetere, & plebẽ frustrà in tẽplis continere? Si Paulus concedit Corinthijs diuersarũ linguarum vsum, modò interpretatio adhibeatur; hoc C facit, ne donum dei & miraculum supprimeretur, quod ea tẽpestate florebat: nã & ea ratione Christum glorificari decuit. Sed isti miraculũ non habẽt quod proferant, vel vnde gloria dei augeatur: ideo cogendi sunt, vt cõmuni lingua vtantur. Et cũ Paulus velit, vt locus miraculo non detur, nisi adsit interpres: quātò magis isti desistere debent agere eā lingua quā vel nõ intelligũt, aut sæpenumero miserè cognitā habent, vt qui vel ipsa prolatione quàm frequentissimè labātur, & peritiorib. D auditoribus propinent se ridendos? vel si eam callent, studio vel industria, non miraculo illam sunt adepti: quocirca apparet quàm disparia sint quæ isti obtendunt, ab his quæ Paulus instituit.

De Musica & Carminibus.

25 Nunc de Carminib. & Musica, quātum ad pietatem attinet, nõnulla esse dicẽda censeo. Primũ, vnde ortum habuerint, & in quẽ finem sint instituta: Deinde, an in Ecclesijs retineri possint: Postremò, quænā sint cātiones & modi vtiles & salu E tares. Quoad primũ, sciendum est veteres, & cum gratias deo agerẽt, & cum ab eo aliquid impetrare niterẽtur, cõmunib. votis carmina quædam solennia consueuisse adhibere. Quocirca Orpheus, Linus, Pindarus, & Horati9, atqꝫ cõsimiles Lyrici poetæ, plerosqꝫ suos hymnos in hos vsus conscripserunt. In Repub. quoque Romana, Sacerdotes Martis, qui Salij dicebātur, gestando ancilia suos versus per vrbẽ decantarunt. Deinde mos fuit, vt Musica & versus adhiberētur, quādo in conuiuijs pſertim, laudes illustriũ virorũ celebrabātur, quò F astantes cõmonefierẽt, vt eorũ præclara gesta imitarentur: & vitia, quæ cũ eorũ virtutib. pugnarẽt, detestarentur. Adhæc ijs vtebātur, vt animos recrearẽt, & in mœrore suscepto ꝓ defunctis cõsolarentur. Nā & in funerib ἐπικήδεια canebantur. At è diuerso Musica & carminib. lętitia quę interuenisset egregia exprimebatur. Vnde in nuptijs ὑμέναιον canere solebant. Omnia hæc, si moderatè ac tẽpestiuè agātur, & ferri & commendari possunt. G Nam huc tria bonorũ genera cõcurrunt, honestũ inquā, vtile, ac iucundũ. Cantus autẽ, etsi per sese hominũ animos oblectat, attamen cum illi oratio subijcitur, quæ sit numerosa, & pedib. quibusdā alligetur (vt versos esse cernimus) suauior multò redditur. Et sanè Poesis initia sua hinc habuit, eāqꝫ donũ dei fuisse nõ irẽ inficias: sed id optarim, vt pura & casta inter homines retineretur. Id verò ꝓpterea dico, quoniā immũdi quidā & impuri homines, illā fœdissimè conspurcarunt, dũ cātum & versus ad lasciuias, libidines & quęuis turpia deijciunt. Quorũ carmina, vt elegātia & bene Latina sint, Christianis tamẽ aurib. sunt prorsus indigna, neqꝫ adolescentib. deberent vllo modo proponi, qui cũ ad vitia satis propensionis habeant, ad eos impellendos & inflāmandos nouis ignib. & arietibus non est opus. Versus huius generis animorũ Syrenes iure dici possunt: quibus iuuenes imbuti, vix fieri potest quin naufragium faciant.

26 Sacrorũ autẽ carminũ in populo dei magnus fuit vsus. Hebræi quipppe Mosis ætate, cũ in profectione castrorum arcam fœderis tollerẽt, carmẽ illud canebant, *Exurgat deus, & dissipentur inimici eius*. Nec sine venusto carmine illā deponebāt, vt in lib. Numer. habetur: pręterea in tabernaculo ac tẽplo à Solomone constructo, Leuitæ statis horis aderant, qui corā Domino, audiente populo, Sacros hymnos canerẽt; qui deo gratias agendo insignia quædam beneficia, suę genti collata, dulcissimè celebrabant, preces interponebant, & sententias admiscebāt ad mores & vitam piorum hominum informandam. Patres item familiās, cum domi accumberent, vel à conuiuio surgerent, quosdam hymnos canebant; dum solennes dies iuxta legis mandatum inter suos agitarent: atqꝫ ita deo gratias agẽdo, illius egregia opera per manus quodammodo suis posteris tradebant. A quo laudabili more, Dominus noster Iesus Christus non videtur discessisse, quādo post cœnam Paschalem, nocte qua tradebatur, vnà cum Apostolis in mõtem Oliuarum, hymno dicto, exijt. Vtqꝫ sacra Musica valeat ad affectus animi componendos, Helisæus testatur, qui cùm esset aduersus regem Israel animo nonnihil commoto, psaltem aduocari sibi iussit. Dauid etiam psallendo coram Saule, impetus mali spiritus, quo ille vexabatur, frænebat. Cur verò Musica sic homines propemodum totos rapere videatur, in promptu est ratio. Quædam .n. sunt voluptates, quæ sensus externos tantummodo implent: & aliæ reperiuntur, quæ solùm ad mẽtem seu rationem pertinent. Musica verò delectatio ita in medio posita est, vt & sonorum iucunditate sensus moueat & rationem ipsam, numerorũ & proportionum artificio deliniat. Idqꝫ tum pręsertim accidit, quādo ea verba subijciuntur, quorũ sensus & pclari & eruditi fuerint. Dogma Pythagoricũ fuit, vt studiosi eius doctrinæ ad lyrā cõsopirẽtur, & ad eiusdẽ concentũ excitarẽtur. quo & somno & vigilia trāquillè fruerẽtur. Vulgò quoqꝫ iactatur (vt Cicero inquit) saxa & solitudines sonum reddere, & immanes feras cantu flecti atque consistere: vt illud omittam quod Poetæ fabulantur, ad muros extruendos Thebanæ vrbis, concentu lyrę saxa spontè cõfluxisse. Nec sunt ignota quæ

Marginal notes: In I. ad I. 5. initio. — Poesis donũ dei. — Contra carmina impudica. — Sacrorũ carminum inter pios magnus vsus. — Pythagoreũ dogma.

quæ de Arione atque Orpheo ijdem tradiderint. Quãta verò apud Dauidem in Psalmis passim habeatur & Musices & carminum laus, nemo est qui nesciat. Ex Christianis autem, in suo Apologetico Tertullianus docet, fidelium cœnas satis frequentes fuisse, vbi frugaliter atq; honestè refecto corpore, sese pijs cantionibus oblectabant. Et alibi, dum matrimonium religionis eiusdem commendat: Christianos inquit, coniuges, mutuò sese prouocare ad laudes deo canendas.

An cant⁹ in Ecclesia possit recipi.

27 Sed postquam vidimus naturam, ortum, & vsum carminum seu Musices: restat vt quæramus, an possit in Ecclesijs locum habere. In Oriente sacri cœtus, iã inde ab initio cãtum receperũt, quod ex Plinij testimonio, in epistola quadam ad Traianum Imp. facilè possumus cognoscere, vbi scribit: Christianos consueuisse, hymnos antelucanos Christo suo canere. Nec prætereundum est, hæc eo tẽpore fuisse scripta, quo Ioannes Euãgelista viuebat, fuit n. vsque ad Traiani tempora superstes. Quare si quis dixerit, vel Apostolorũ tempore cãtum fuisse in sacris cœtib. à vero nõ aberrabit. Paulus qui ante illa tempora extitit, ad Ephes. ait: *Nolite impleri vino, in quo est lasciuia: sed implemini spiritu, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes in corde vestro, gratias agẽtes deo semper de omnib. in nomine Domini nostri Iesu Christi.* Vino Apostolus opponit spiritũ, & abstrahit à sensuum voluptate, quando vini loco Christianos vult spiritu impleri. In vino quippe, vt ait, lasciuia est: in spiritu autem, & verũ & solidũ gaudium. Ebriosi loquuntur plus satis, verùm inepta & futilia: vos inquit, loquimini, sed spiritualia, & quidẽ nõ tantũ voce, imò & corde: vox enim frustrà sonat, vbi animus nõ afficitur. Vino repleti, stulta, spurca & blasphema loquũtur: at vos gratias deo agite, semper inquã, & de omnib. Huc profectò cãtus Ecclesiastici spectare debẽt. Ad Colossenses item, quædam ab his non discrepantia scribuntur: *Sermo Domini*, ait Apostolus, *in vobis opulenter abundet: docete atq; admonete vos in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes in cordib. vestris cum gratia.* Iis verbis duo expressit Paulus: Primùm, vt cãtus nostri sermo dei sint, qui abũdet in nobis copiosè, nec tantum ad gratias agendas, verùm & ad docẽdum & ad admonẽdum faciat. Deinde subijcitur, *Cum gratia*, quod ita intelligendum est, ac si dixisset, commodè atq; dextrè, quo ad sensus & modos, necnõ quo ad voces. Non canant agrestia & rustica, neq; tam immoderatè, vt Circumcelliones faciunt. Ad Corinth. Epist 1 cap. 14. vbi de sacro cœtu agit, idẽ Apostolus ad hunc modum scripsit: *Dum conuenitis, quicunq; psalmum habet, doctrinam habet, linguam, interpretationem, &c.* Quibus verbis ostenditur, canentibus quoq; ac psallentibus dandum fuisse locum. Occidentales verò Ecclesiæ seriùs morem canendi receperunt: id enim tempore Ambrosij contigisse, Augustin. 9. lib. Confession. testatur. Cum enim sanctus ille vir vnà cum populo etiam noctu in basilica excubaret, vt ne Arrianis traderetur, ad tædium subleuandum & fallendum tempus cantus induxit.

Occidentalis Ecclesia.

Quis modus cãtus Ecclesiastici esse debeat.

28 De modo verò qui debeat in Ecclesiastica Musica retineri, hæc videntur annotanda. August. in ijsdem lib. Confess. & fatetur & dolet, se interdum fuisse lapsum, quòd modis & concentib. Musicis plus attentionis adhibuerit, quàm verbis quę sub illis proferebantur. Quod peccatum fuisse inde ꝓbat, quòd modi & cãtus propter verba inuecti fuerint, non autem verba propter Musicam. Et huius culpæ adeò eum pœnituit, vt morem Ecclesiæ Alexandrinæ vsitatũ sub Athanasio vehementer probarit: is n. lectori iusserat, vt psallendo vocẽ parum flecteret, ita vt potius ad modum recitãtis ꝗ canentis accederet. Attamen è diuersò animaduertẽs, quemadmodum ab initio suæ cõuersionis hisce cãtib. permotus fuerit, nempè ita, vt lachrymæ præ affectu pietatis sibi effluxerint, consensit, vt Musica in Ecclesia retineretur: sic tamẽ vt se paratum dicat, mutare sententiam, si ratio potior afferretur. Et adiecit eos peccare (vt loquitur) pœnaliter, qui maiorem attentionem Musicæ quàm verbis dei adhibent: cui planè sententiæ Hieron. astipulatur, vt in Epistola ad Ephesios annotauit. Gregorius etiam Romanus, in Synodo Romana idem sensit. Amborum autem verba in Decretis dist. 92. in c. Cantantes. & cap. in sancta Romana habentur. Quod eodẽ loco duo versiculi, non quidem elegantes, attamen pij, in glossa leguntur.

Non vox, sed votum: non cordula musica, sed vox
Non clamans, sed amans, cantat in aure dei.

In verbis autem Gregorij non leuiter transeundum est, quod ait: *Dum vox iucunda quæritur, vita negligitur: & cùm praui mores deum extimulant, populus blanda voce capitur.*

Abusus Ecclesiastica Musica.

29 Sed iam cautiones recẽseamus, quib. vtendũ videtur, vt cãtu in Ecclesia licitè ac fructuosè vtamur. Prima esto, Ne in Musica pietatis & diuini cultus, prora pupp:sq; ponatur. Nam in Papatu ferè vbiq; putãt, in templis cultui dei probè satisfactum, cum diu multumq; cantatum & boatum fuerit. Videndum pręterea, ne ibi meritum aut remissio peccatorum collocetur. Nam presbyteros & monachos permultos videas, qui deum se inde arbitrantur pulchrè promeruisse, quòd psalmos quã plurimos cecinerint. Quin & Papa, Cardinales, Episcopi atq; Abbates, cantib. Missarũ & Vesperarum auditis, peccatorum indulgẽtias populo frequenter pronunciant. Tollendum quoq; id est vitium, ne sic indulgeatur cantib. in Ecclesia, vt prædicationi verbi dei, ac doctrinæ Sacræ nullus propemodũ relinquatur locus, queadmodũ fieri passim videmus: ita enim strepunt omnia vocibus & fistulis, vt nulla pars temporis concioni reseruetur: quo fit, vt populus musicis & Harmonijs plenus, famelicus autẽ & ieiunus quoad cœlestem doctrinã, è templo discedat. Adhæc, adeò lauta & munifica stipendia Musicis constituũtur, vt ministris in dei verbo laborãtibus, aut parum, aut ferè nihil prospiciatur. Nec iure potest retineri fracta illa & cõtragosa Musica, qua ita detinentur astantes, vt verba, etiam si velint, percipere minimè queant. Curandum prętereà, ne in templis quæuis promiscuè canantur, sed illa tantummodè

dò quæ diuinis literis continentur, aut quæ inde iustis conclusionib. eliciuntur, & cũ verbo dei ad amussim cõsentiunt. Nam si fenestra inuentis hominũ aperiatur, verendũ est, ne Musica Ecclesiastica tandem ad nugas & fabulas recidat. Imò iam vidimus permultas, vt vocát, Sequentias ineptas, & fabulosos Hymnos, & alia itẽ multa in sacros cœtus fuisse inuecta, quæ potius risum & fastidium audientib. quàm veram fidem excitent. Nec ista dixerim, quasi Ambrosianos Hymnos, & alios q̃ sint eiuscemodi farinæ vituperẽ: cùm illis intelligam fideles posse cũ erudiri, tum etiam admoneri. Probádum quoq; videtur Symbolum Athanasij; Psalmi Augustini contra Donatistas: & Psalmi Chrysostomi, quorũ Ecclesiastica Historia Eusebij 7. lib. meminit, si extarent. Nam quæcunq; in ijs tradebátur, credendum est, cum diuinis literis consensisse, ac fidelium ædificationem in Ecclesia promouisse. E diuersò autem damnandi fuerunt præ omnibus Valentini Psalmi, quorum Tertullianus mentionem fecit: Simulque Psalmi corruptissimi, qui canebantur in templo in honorem Pauli Samosateni, quemadmodum Historia Sozomeni refert. Cæterùm, vt res iam concludatur, pios & religiosos cantus in ecclesia posse retineri affirmo: non tamen ea de re in nouo Testamento præceptum extare confiteor. Quare si qua Ecclesia sit quæ illo non vtatur iustis de causis, ea non potest iure damnari, modò rem ipsam non defendat sua natura, vel ex dei præcepto illicitam, nec alias Ecclesias, quæ cantu & musica vtantur, aut ea causa notet, aut à societate Christi excludat. Ecclesia quippe Alexandrina, vt antea dictum est, vel parum admodum, vel nihil propemodum canebat. Videbat enim tátam infirmitatem populi, vt magis Harmoniæ quàm verbis attenderent. Quapropter si hodie animaduerteretur, Christianorum plebem in sacras ædes ceu in theatrum cõcurrere, vbi modulationibus & cantibus indulgerent, abstinendum potius esse à re non necessaria, quàm id committendum, vt cum pernicie animorum suis voluptatibus indulgerent.

Psalmi multorum.

LOCVS XIIII.

De Morte, Consolatione, Luctu & Sepultura, & quo sint statu piorum animæ ante Resurrectionem.

In 1. Cor. 15. vers. 12.

NOn oportet actionum Christi fructũ, in eius persona tantũ requirere, cũ in nos maximè redundet: neq; natura diuina humanitatẽ in Christo assumpsit, vt intra eius fines beneficia sua concluderet, sed per ipsam voluit ad reliquas partes nostræ naturæ vim suæ bonitatis deriuare: ita vt pulchrè quadret quod à Cyrillo super Ioannẽ scribitur, Deũ Verbũ quodámodo totá naturá humaná assumpsisse. Ná licet quoad ὑπόστασιν tantummodo singularẽ hominẽ induerit, attamẽ per ipsum reliquos viuificauit atq; sanctificauit: vt si scintilla ignis, particulá fœni corriperet & inflámaret, illá quidẽ primò sibi haberet adiunctá, sed postea per eá paulatim ꝓcedẽdo, totũ fœni aceruũ, atq; id maximũ incẽderet. Remouit diuinitas primũ ab homine quẽ assumpsit, omne peccatũ, & ꝑ peccatũ mortẽ: deinde ꝑ ipsũ Iesum Christũ à credẽtib. peccatũ sustulit, vt Ioannes dicebat: *Ecce agnus dei, ecce q̃ tollit peccata mũdi.* Quòd si ab eis peccatũ depulit, mortẽ itẽ propulsauit. Idcircò modo in illũ credamus, resurrectionis vita nobis dabitur. Dixerit quispiá, Si statim vt credimus iustificati sumus, & peccatũ sublatum est, quare mors nos manet? Respõdem⁹, quia licet peccatũ per misericordiá dei, atq; per Christũ nobis nõ imputetur, attamẽ adhuc in carne nostra superest, tenemurq; indies residuũ veteris Adami exuere. Ná quoad reliquiarũ aliquid retinuerimus huius vetustatis, tádiu mortẽ nobiscũ circũferimus. Quáobrẽ semel tandẽ morituri sumus, vt exuamus q̃cquid contágij à primo Adamo contraximus, atq; nobis tẽpore suo corpus omnino immutatum restituetur.

Si Christus remouit peccatum, remouit & mortem, cur igitur morti sumus obnoxij

De luctu Mortuorum.

1 Sed iam agamus de luctu mortuorũ. Sit nostra propositio. Licet lugere mortuos. Primò id patet nõ modò Abrahami exẽplo, sed fermè omniũ Patrũ. Christus Lucæ 19. fleuit super ciuitatẽ euertẽdá, & Ioan. 11. Lazaro mortuo, flentesq; illius sorores minimè increpauit. Non est Christianorũ illa Stoica ἀπάθεια. Ipsi etiá iactant nõ tamẽ in eis fuisse reperias. Tertullianus in lib. de Patiẽtia, & alij Patres, si quádo mortuos non lugendos dicunt, hoc tu intelligas non omnino, sed immoderatè, vt Paulus ad Thessall. priore 4. c. Nolite cõtristari de dormientib. sicut cæteri qui spem non habent. Vitia sunt si immoderatè, hoc est, si nimium lugeas, quo pacto reprehẽsum legimus à deo Samuelem, cũ Saulẽ regem nimium defleret iam è regno abiectum. Deinde si indigna ibi fiant, vt lacerationes, &c. Aut si ficta: demum is maximè improbatur, qui ꝓficiscitur è resurrectionis negatione. Sed modicẽ dolẽdum, vt Paulus suo exẽplo testatur, is. n. dicit ad Philip. 2. de Epaphrodito, *Miser⁹ est deus eius & mei, ne tristitiá super tristitiá haberẽ.* Vides Apostolum fuisse sua cõfessione tristandũ de Epaphroditi morte, si cõtigisset. Neq; lugentes diuinæ volũtati aduersantur, quia deus à quo mors infligitur, hác esse illius naturam voluit, vt nõ modò his qui obeunt, verùm & illis quib. morientes chari sunt & cõiuncti, lachrymas & tristitiam afferat, est. n. hominum pœna: si molesta est, nil cõtra dei sententiam & ordinem euenit, qualem illam esse voluit, ita excipimus. Quis diceret, homines peccare, si de fame, de siti, de frigore conquererentur? quæ tamen sine diuina voluntate minimè nobis immittuntur. Fatemur nil deum suis euenire pati, nisi in illorũ bonum cessurum sit. Duo ergo sunt in his cõsideranda, damnum s. præsens, cum quis nobis charus moritur, & diuinæ prouidẽtiæ consilium, quod fide credimus nobis bonum & vtile esse, sed illud modò quale sit non sentimus: at vulnere præsentis damni admodum tágimur, non quidem in dei contumeliam, quódue de illo

Propositio

cōqueramur, quasi nos iniustè aut crudeliter tra- A ctet, sed nostri sensus natura à deo instituta, quæ est vt præsenti malo commoueatur. Dolemus ergo aliquem fratrem obijsse iustis de causis, quas omnes recensere nō oportet, puta quia nobis charus, iucundus, amabilis, promouebat honorem dei, vtilis Ecclesiæ, &c. Charitas ad duo nos impellit, vt simul tanquam membra eiusdem corporis, velimus diu, imò quantum fieri posset viuere: ad hoc præterea, vt aliorum mala, nostra esse arbitre B mur, per corporis Christi sympathiam. Naturæ igitur & charitati tribuamus, dolere mediocriter: fidei, ne nimium doleamus, cùm resurrectionis habeamus consolationem, quam nimium flendo videmur inficiari.

Mors malū necessarium

3 Ethnici ideò modum censent adhibendum lachrymis, quòd malum sit necessariū mors, vt nullo remedio euitari posit. Sed.n. istud non lenire verùm augere mœrorē potest. Quis.n. incōmodè ita se cōsolanti respōdeat? Imò idcirco doleo, quia C mali exitum nunquā adipiscar, postquā illud nulla ratione possum effugere, quatenus habet coniunctam summā desperationē. Ideo sunt qui aliā aggrediuntur viam: Non debemus, aiunt, mortis causa ita tristari: propterea quòd si est, vt fertur, animi à corpore solutio, nō est censenda in malis: quia animi cōiunctio cū corpore res est molesta, neq; fœlicitati nostrę admodū conducit. Sin verò huic eorum sententiæ obijcias, Afferat ergo sibi manus quicunq; sapit, vt istam assequatur cōmo- D ditatem: repugnabunt his rationib. Primùm sciamus oportet, animum à deo in hoc nostro corpore collocatum, instar præfecti alicui arci siue munitioni, quam pro sua fide ei non licet deserere, nisi à Domino qui eum ibi constituit, missus fiat, ni proditor velit haberi. Sed & id omnes prudentes ac pij intelligunt, hominem esse non sui iuris, sed iustam & legitimam dei possessionem: quocirca si se quis occidat, nō suam rem, sed alterius corrumpit substantiam, quod quàm sit iniustum, de E nobisipsis ita discamus. Si noster equus aut mancipium sibijpsi mortem consciscеret, nobis id placeret nécne? Non arbitror. Imò illi grauiter irasceremur, ac si liceret, nollemus esse tantum facinus impunitum: quod si duceremus indignum tantā nobis fieri iniuriam, nolumus audire eandem ipsimet nobis inferēdo? Nec alioquin melius habere possumus, aut curari rectius atq; sub ipso Domino deo, cur ergo fugiamus à domino adeò bono? Sed tamen vbi vocauerit, ad eum nulla cunctatione est proficiscēdum. Namq; eius iussu abeuntes, F non modò cū eo, verùm & cum viris eximijs atq; clarissimis versabimur, qui eius perpetuò societate fruuntur. Ideoq; cum ista coniunctio animi & corporis admodum nobis sit inutilis, de eorum separatione philosopho est perpetuò cogitandum. Quod si præstet, eamq; profiteatur se cupere, nōne illi turpissimum foret, cùm illam videret aduētantem, si timore percelleretur? Corpus verò idcirco animo nostro noxium esse, ideo se probare putant, quia voluptatib. & affectionibus, quę per G illud in nobis excitantur, parere aut indulgere cū

Homo nō sui iuris, sed dei possessio est.

vera philosophia pugnat. Ipsa.n. nihil planè aliud docet, quā perpetuò meditari, vt hęc quasi noxias pestes nostræ naturæ euitemus, quas si omnino à nobis minimè possumus reijcere, vt illas saltē pro viribus hebetemus & retundamus.

4 Addunt postea corpus quoad intellectum (quod enim antea dicebant, ad appetitum est referēdum) esse molestissimum: nam ad veritatem percipiendam sensus mēdaces suppeditat. Qui illis fidunt, in rerum natura indaganda statim fallētur, ac miserè decepti, se aliquid posse percipere tādem desperabunt, aut si aliquid se percepisse existimarint, id falsò sibi persuaserint. Dumq; illis diffisi ratione & intellectu vtimur in veritate exploranda, obstrepunt: & nolentes ab intento studio auocant, vt aliquid obiectum fuerit vel molestię, vel voluptatis. Quis præterea nō videt in omni genere doctrinæ, opus esse mētis abstractione, quæ vt maior adhibetur, magisq; excluditur materia à nostra cogitatione, eò habetur sublimius atq; nobilius sciētiæ genus? Et hoc sit dictum de ea notitia, quā tantū vtimur vt aliquid cernamus & contemplemur. Sed si ad eam te conferas, quæ in agēdo & faciendo absoluitur, quam vulgò practicen vocant Græca voce, ibi potissimum de honesto & iusto disputatur. Atqui bonum, honestū, iustum, virtutes, & alia huiusmodi, nullus corporis sensus habet cognita. Mitto quòd causa corporis edendum, bibendum, vestes parandæ, & sexcēta huiusmodi necessaria, quæ nobis cùm operosissimum sit commoda adipisci, nō potest dici quantum propterea distrahamur à veri notitia. Imò vt istis non frustremur, cōgerendæ sunt opes: hinc rixę, contentiones, bella, & infinita alia, quæ omnia honesta studia fac non euertant, malè tamē labefactant atq; perturbāt. Quî fit vt à Philosopho cōcludatur, propter omnia iā cōmemorata, nos aut nunquam plena & vera scientia aliquid cognituros esse, aut hoc tantùm post mortem posse consequi. Cùm itaq; animus eo magis aliquid agnoscat & intelligat, quo sē à corpore magis seiungit, illiq; minus adhæret: superest vt nostrum studium perpetuò esse debeat, vt animū à corpore auellamus. Et hanc planè faciunt hominis purgationem, vt purum ab impuro separetur ac diuidatur. Vnde nō mirum, si corpus animi carcerem & sepulchrū faciunt. Multi, si consulas historias extiterunt, qui sibijpsis vim attulerunt, vt charos & amicos inuiserent qui iam obierant: & nos inquiunt, ægrè feremus, si mors immineat, vt veritatem apertè ac sine impedimēto valeamus inspicere? Quamobrē illos qui se mortis causa affligunt aut macerant, nimioq; dolore ac tristitia conficiunt, non Philosophorum nomine dignos esse aiunt, sed qui φιλοσώματοι vel φιλοχρήματοι appellentur.

Philosophorum de morte sententia.

5 In hac iam explicata Philosophorum sentētia, quædam habentur orthodoxæ fidei & Sacris literis parum congruentia. Nos enim dicimus mortem non bonam, sed malam habendam esse, quandoquidem deus illam vti pœnā inflixit nostro generi: quare nos illam & lugere & tristes esse voluit. Quod idem à legibus humanis fieri videas: si quid

quid enim grauius à ciuibus committatur, morte decernunt animaduertendum. Atque cuncta animantia, quæ iudicio naturæ aguntur minimè errantis (diuino quippè consilio illa regitur) cùm mortem fugiant, & communi quodam sensu omnibus modis horreant, eam profectò malam rem esse indicant. A contrariò quoque illius, confirmare idem non est difficile: vita, inter bona reponitur, quare mors mala. Vitam verò bonis accensendam inde solidè discis, quòd illam deus proponit premium obedientiæ erga suam legem: *Qui illa fecerit*, inquit, *viuet*. Est prætereà mala, cùm à mala causa sit in orbem inuecta, id est, propter peccatum. Et Scriptura sancta hostem non veretur Christi illam dicere. Scripsit enim Paulus priore ad Corin. Nouissimum inimicum à Christo, mortem destruendam esse: atque adeò est mala, vt optimæ & præstantissimæ virtutis actionem, fortitudinis inquam iucunditatē, obfuscet. Illa enim, vt testatur Aristoteles in Ethicis, cum voluptate non operatur, nisi quò animo finem attingit. Nā fortis, dum pro honestò mortem oppetit, non agit sine dolore & aliqua tristitia. Quod vt sit verum, in ipso Christo fuit declaratum, quando in horto carnis & spiritus certamen sustinuit. Labuntur itaque in hac sua consolatione, dum mortem nobis volunt bonam facere. Aliud prętereà habet absurdum ista eorum ratio, quòd humanum corpus damnant, cùm sit præclarum & insigne dei donum: non rude, sed præstantissimum in eo effulsit dei opificium. Quis explicare valeat quanta arte fuit à deo effictum? Miraculo est hæc res nō modò Aristoteli, Galeno, cæterisque Ethnicis scriptoribus, verùm Lactantio, Gregorio Nazianzeno, atque infinitis orthodoxis patribus: & Dauid ex eo prædicat cognosci mirificam dei sapientiam. Demùm, cùm nō ambigamus illud inter cęteras creaturas à deo cōditum, & Scriptura apertè fateatur, dei ipsius testimonio, valde bona fuisse quęcunque à deo fuerunt creata, & ipsum bonū esse absque vlla controuersia sequitur.

Non damnādum corpus aduersus philosophorum opinionem.

6 De coniunctione quoque animi cum corpore, idem sentiendum statuitur, vt bona habeatur, ne incidamus in eam sententiam, quæ Origeni ascribitur, animas scilicet prò suis demeritis in alia vita detrudi ad corpora. Quem malè esse opinatum satis Apostolus arguit, qui de Iacobo & Esau inquit ad Romanos, *Cùm nondum aliquid siue boni siue mali egissent, de vno est dictum, Iacob dilexi: de altero verò. Esau odio habui.* Neque est obscurum benè intuenti, quid commodi quantúmue adiumenti noster animus per ipsum corpus adipiscatur. Nullius enim capax est perceptionis aut intelligētiæ, quæ sua initia per sensus ipsos corporis non habuerint. De virtutibus autem, quæ ipsa comparantur exercitatione, ac inueniri non possent, nisi crassiores quasdam partes noster animus haberet, quas à corpore pendere nulli non agnoscunt, omnes fatemur quod ipso remoto corpore, paucæ admodum nobis superesse possent. Cùm itaque constet, corpus carnemque nostram natura bonā esse, prout scilicet à deo est condita, quid sibi volunt Sacræ literæ, quando illi obijciunt quòd corrumpatur, animum grauet, concupiscat aduersus Spiritum? Dauidque conqueritur, *In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea*: atque etiam Paulus, *Scio quòd non habitat in carne mea bonum.* Respondemus, omnia ista corpori aut carni nostræ, non ex sua cōdita natura conuenire, sed ex accidenti esse adiuncta, post scilicet admissum semel in nostrum genus peccatum.

Coniunctio corporis & animæ bona.

7 Hìc velim Philosophum interroges, si contingat vt captus oculis, strumosus, aut claudus quispiam nascatur, quanquam tibi det ista corporis esse maxima vitia, nunquid proptereà tibi velit assentire corpus hominis per se malum esse? Puto respondebit, minimè: in hoc corpore ego vitia improbo, ipsum nihilominus corpus per se minimè dāno. Si instes, igitur corpus siue caro bona, & nō bona, istud libēter dabo, nō tamē oppositionē vllā hìc esse cōuinces: siquidē per se & per accidens omnem pugnam hinc tollunt. Ea itaque per Christianos adhibeantur remedia, quæ corpus minimè aut carnem auferant, sed emendent & corrigant quicquid vitij est inuectum: quod fieri nobis dabitur in resurrectione. Hoc argumento Christus suos consolatur in Euangelio, vt in Marthæ & Mariæ dialogo apud Ioannem habetur. Eodem item Paulus ad Thessalonicenses, quādo eos admonuit ne de dormientibus tristarentur, vt cæteri qui spem non habent: & causam statim subdit, mortuorum resurrectionem. Non est admodum probati & boni artificis, fundamentum ipsum totum euertere, vt aliquod ædificij malum auferatur: vitium potius emendetur, sinatur verò fundamentum & natura cui labes & malum inhæret. Sed interim ante resurrectionem, hoc inquam tempore, quam de morte consolationem admittemus? Lenietur eius damnum, non enim est inuicta vt anteà, cùm Christus illam superauit, ac in suo certamine crucis, fœlicissimè vicit. Sed à Christo quomodo est mors deuicta, cùm tamen adhuc omnes conficiat? Ablata est illi sua perpetuitas. At mors si æterna non est, iam verè mors dici non potest, cùm Aristotelis & naturalium sapientium decreto, hoc sit verè priuantium adeò proprium, vt ab illis auelli nequeat, quo vt indē reuertatur quis ad habitum sit impossibile. At si dabitur nobis, vt credimus, vt pollicetur deus, vt testantur Sacrę literæ, sancta resurrectio, ad vitam redibimus: Quare non est propriè mors, quā modò vulgò mortē appellant. Quare non immeritò de sanctis dicitur, quòd mori visi sunt oculis stultorum atq; insipientium. Vnde Christus ita leniebat suis huiusmodi tristitiam: Qui seruauerit, id est fide retinuerit meos sermones, & ideò veram fidem operę exeruerit & confirmauerit, is mortem proculdubiò non videbit in æternum. Neq; leuiter mitigatur tristitia, si attendamus dei bonitate factum, vt mortis quamnis malæ, bonus vsus possit nobis concedi. Puta, si quis obedienti ani-

Cōsolationes.

Mors vt deuicta sit.

mo eá subeat, neq; pœná illam reijciat, quá diuina iustitia nos omnes voluerit exoluere. Cogitet deinde qui dolet nimium, hîc in sanctis perfici mortificationem, quam sancti per omne vitæ spatium meditantur. Boni, illa tanquam acerrimo & efficacissimo monitore excitantur ad Dei mandata præstanda. Religiosè pij cogitant: Si mors est nobis inflicta, id fuit propter diuini præcepti contẽptionem. Domino si paruissent nostri illi primi progenitores, non tantæ calamitati fuissemus obnoxij. Abstrahimur preterea si sapimus à voluptatibus, & mundi contemnimus illecebras, qui citò nos hinc esse abituros satis habemus perceptum. Quare instar peregrinorum, de portu nostræ nauigationis, & cœlesti patria assiduè cogitabimus & loquemur. Item in morte gaudebimus abrumpi omnes peccandi occassiones, finis tunc erit & terminus offensionum dei. Quod vbi Paulus attẽdisset, clamabat id optando, *Infœlix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius?* Nullus deum & Christum amat, quin cupiat finem facere peccãdi: Medium ad hæc mors est, prout modò se res habent ad transeundum hinc & adherendũ Christo. Nullus enim plenè & absolutè illi coniungitur nisi per mortem. Dixi autem, prout modò se res habent, quia ab hac necessitate & lege eximẽtur, qui viui deprehendẽtur in aduentu Domini, queadmodũ habetur ad Thessalonicenses. Vnde Paulus apertè dicebat, idcircò se mortẽ cupere non quidẽ propter ipsam, verùm vt tandẽ cum Christo esset: *Cupio*, inquit, *dissolui, & esse cũ Christo.* Siquidẽ reuera si illi licuisset & data fuisset optio, potior conditio esset illi visa, vt adhuc viuẽs gloria supuestiretur, vt dicit ad Corinthios posteriore, Nolumus expoliari, sed superuestiri.

Pijs quæ bona ex morte proueniant.

8 Quod verò attinet ad mortis naturã inuersã ex dei bonitate, vt ex dãnosa nobis facta sit vtilis, nõ modò quæ diximus occurrũt, verùm & illud, eam in Christo factam esse vnicum sacrificiũ nos deo placans & reconcilians. Imò & nostra mors, si Christo simus cõiuncti, & pro eius veritate moriamur, fit oblatio deo grata, vt illi immolari dicamur, vti Paulus ad Timoth. scribebat, *Ego enim delibor siue immolor, & tẽpus meæ resolutionis instat.* Et in Psalmis habetur, *Preciosa in conspectu Domini, mors sanctorum eius.* Atqui eiusmodi mortem præmium ingens sequitur: *Si enim*, vti eadem Epistola scribit Apostolus, *vnà mortui fuerimus, & conuiuemus: etiãsi simul passi, vnà regnabimus.* Sed quid magis potest nos à luctu releuare, quàm agnoscere Christũ eãdem subijsse? quod ergo is est passus, quid nos oportet adeò lugere vel lamentari, si nobis obueniat, quãdo is immeritus, nos verò plus quàm meritissimè morimur? Neq; alio medio nobis aptius aut melius potuissent diuinæ promissiones, imò fœdus, pactũ atq; testamentũ confirmari: vt enim dicitur ad Hebræos, ratũ minimè habetur vnumquodq; istorũ, nisi mors intercesserit. In summa, has & huiusmodi plerũq; alias cõsolationes, Christiani homines valeant sibi è Sacris literis hauri re. Verùm non mirentur, si ab illis omnis tristitia

Mortis natura à deo immutata in pijs.

prorsus non tollitur: vult enim Dominus, vt sit molesta: neq; illã Christus absq; dolore & lachrymis sustinuit. Facient nihilominus ista, vt limites & præscripti fines nõ excedantur. Demũq; ex dictis facilè liquere potest, quæ gentilium sub initio huius disputationis cõmemorata, debeant retineri à nostris, & quæ repudiari. Voluptates carnis seu corporeas mortificandas esse cõcedimus, sed eas à corpore proficisci nõ dabimus, nisi per accidens, quod est peccato vitiatũ. Ipsum verò prorsus aduersari scientijs, vt Plato vel Socrates asseruit, inficiamur, siquidem vti iam expressimus, corporis sensus ad eas capessendas mulum adiuuant: multumque nos distrahi ab ipsius corporis conseruatione, ab inuestigatione veri & à diuinis rebus, nõ facilè cõcedimus in hominibus pijs: illi enim dũ omnia ad dei & Christi gloriã referũt, parũ aut nihil corpori impendũt, quod nõ sit benè & ex virtute collocatũ. Sed fac nõnunquã nostro vitio vt asseris accidere, nõ proterea debes inferre: ergo malũ corpus potius quæras vt emẽdetur, quod ibi est vitij. Reijcimus aũt prorsus illud consolationis genus, mortem minimè deflendã, quòd omni remedio careat. Nam resurrectionem credimus, vt Christus & S. literæ nos docuerunt.

De Sepultura.

9 Vtrum mortuis aliquid referat sepeliri aut inhumatos relinqui. Existimarunt Poetæ referre. Vergilius, Aeneid. 6.

Nec ripas datur horrendas, aut rauca fluenta
Transportare prius, quàm sedibus ossa quierunt.

Referre aliquid mortuis sepeliri.

Est præterea quodãmodo in hac sententia cõmunis sensus omniũ nationũ. Iudęi vngebant diligentissimè: Romani maxima ambitione cõbũrebant. Infinitam aromatũ copiam & odorũ preciosorum, refert Suetonius, combustam fuisse vnà cũ impurissimi Neronis cadauere. Nostri Papistæ adhuc, & antiquitùs multi Christiani, curabant, vt ad memorias Martyrũ cõderentur. Primo Melachim 13. cõminatus est Propheta alteri Prophetæ inobedienti, qui comederat in Bethel panem contra dei præceptum, illum in sepulchrũ patrũ suorũ nõ esse inferendũ: quod si nil esset, vt pœna minimè proponeretur. Et 2. Melachim 22. Iosiæ de⁹ pollicetur, qa fleuerat, vestes sciderat, & eũ scelerũ populi pœnitẽbat, quòd sepulchro patrum suorum inferretur. Viri Iabes Galaad 2. Samuelis 2. cõmendantur & benedicuntur à Dauide, quòd misericordiã fecerint Sauli & Ionathæ, illos enim sepelierant, quòd si nil ad eos id pertineret, quam misericordiam cũ ipsis fecissent? Psalmo 74. conqueritur Dauid, quòd infideles tyranni, populi dei euersores, cadauera seruorũ Domini reliquerint insepulta, escas volatilibus cœli, & lacerationẽ bestijs terræ: quòd si nil est, eo nil doleret aut lamentaretur Propheta His tamẽ non obstantibus, cum Augustino censemus, in libello De cura suscipienda pro mortuis, nil referre mortuis, vtrum sepulti an inhumati iaceant quoad salutem Lucę 12. de persequutoribus Christianorum inquit Dominus, *Non habent amplius quod faciant, cùm occiderint*

Defunctorũ cadauera vt sepeliebãtur.

Nihil referre mortuis, sepeliri aut non.

riut corpus. Non negat Dominus, illos non posse in sultare, ludibrio habere, bestijs & volucribus obijcere, sed nil inquit habent quod agant in eos sentiendum, molestum futurum, aut illis damnũ allaturum. *Omnes capilli capitis ita numerati, vt non cadant Patre nolente.* Matth. 10. Luc. 19. Ita quæ fiunt circa cadauera martyrũ, nisi vellet deus, non fierent: at si illorum saluti officerent, quomodo deus non auerteret ab his, quos tantopere amat? Augustinus hæc tractat de Ciuitate dei primo: & ad Paulinum De cura pro mortuis. Allegat Eusebium Cæsariensem, qui refert in Gallia occisos propter Christum esse Martyres, quorum corpora sunt cremata, & cineres in Rhodanum proiecti ne sepeliri possent, num ob id mi⁹ fœlices fuerũt, illi sancti cõfessores? nõ opinor. Idẽ Romę cõtigit.

10 Sed vt respondeamus obiectis argumentis, esto hæc propositio notãda: Ista quæ fiunt in exequijs & sepeliendis cadaueribus, ad viuos pertinent: illorum sunt solatia, mortuis nil conferunt. Illud vide à contrarijs: Sicut sepeliri impijs non prodest, ita fidelibus iacere inhumatos nõ obest. Sanè si prodesset & ad salutem faceret, pauperum esset iniqua conditio, qui sæpè carẽt sepulchris, & martyrum maximè, in quorum cadauera tyranni sæuiunt. Quod Virgilius & poetæ dicunt, fabulosum est, manes transmittere non posse, nisi prius corpora humentur. At si dicas, quamuis nõ prorsum idem, tamen quid simile legimus in inuẽtione corporum multorum martyrum, qui apparuerunt quibusdam, & sua indicarunt cadauera, atq; voluerunt honorificentius tumulari, igitur sepulchra curarunt, quod in S. Stephani inuentione legimus. Geruasium etiam & Prothasiũ Ambrosio apparuisse, ipse testatur. De capitis Ioannis Baptistæ inuentione, huiusmodi quippiam fertur. At tu quęso hîc cogita, cùm istæ apparitiones eò vergãt, non modò vt corpora humentur, sed humata quodammodo exhumentur, atque inuehatur idololatria, qua reliquias & cadauera homines adorent, non multum illis esse tribuendum, imò si hoc prætextu contingant, illis non credendũ. Dic oro, si quis tibi in somnis appareret, suumque indicaret cadauer inhumatum, iuberetque aut oraret vt illud conderes, eo quòd non posset ideo ad requiẽ peruenire: si inquirẽs ei⁹ cadauer, reperires queadmodũ indicasset, nũ ob id crederes illi fabulosæ poetarum fictioni? non credo. Sed existimares illud visum in somnis contigisse, illo mortuo inscio, sicuti nos frequenter in somnis viuentes apparemus amicis imprudentes: aut diaboli versutia factum suspicareris, vt illa absurda opinione falsus, ab orthodoxa fide aberrares: quod si in Martyribus huiusmodi euenisse existimemus, qui reprehendamur? Diabolus nil aliud curat, nisi vt superstitiones & idololatria vigeat: neque temporabit ille, quin homines decipiat ossibus sanctorum martyrum. Cùm enim tam perniciosè etiam illuserit nostro generi sacrosanctæ Dominicæ cœnæ symbolis, quãdoquidẽ ista conatus est, & studuit nobis pro idolis obtrudere, neque illi infœliciter successit: quid mirũ, si idẽ faciat in mortuorũ ossibus, cùm id nostra peccata iustissimè sunt promerita? Non tamen obstinatè contenderem, impossibile esse, deum interdum curare, vt sanctorũ suorum corpora honestius tumulentur, cùm vt ostendat quanti illos, & ea quæ ad eos pertinent faciat, tũ etiã vt illorum memoriam nobis refricet. Sed cùm video tot inde oriri sordes impij cultus, vehementer adducor vt credam diaboli opera illa facta fuisse. Hoc prorsus est contẽdẽdũ, id nõ fieri, vt illis augeatur sal⁹ et fœlicitas cumuletur. Quid enim illi intelligunt aut sentiunt, quę agũtur circa res ad eos pertinentes hîc apud nos? eorum status haud dat vt id agnoscant, nisi deo manifestãte. Quod factũ fuisse Abrahamo credendũ est, cùm dicit ad illũ diuitẽ, qui in inferno cruciabatur, *Mosen habent & Prophetas, illos audiant.* Quamuis illa quę in parabolis continentur, nõ omnia ad argumenta trahenda sunt, quibus probemus fidei dogmata.

11 Cùm dicitur postea, Sensus videtur esse communis omnium nostrũm, vt sepulchra aliquid ꝓsint, alioquin nõ ita diligenter ab omnibus curarẽtur. Respõdemus, hoc esse axioma nullo pacto negandũ, quisq; carnem suam amat, neq; ita odio habet, vt priuatã velit cõsuetis officijs & honoribus. Quod igitur ad eos qui viuunt, sepulturam aliquid conferre libenter concedimus, non autem quoad ipsos mortuos. Cum viuos dico, intellige & ipsos qui sepeliendi sunt (dum enim viuunt, & de seipsis cogitant, carni suæ bene volunt, vtq; ex more sepeliantur cupiunt) aut eos qui cum illi mortui fuerint, quauis ratione cõiunctionis ipsos tãgunt, & de illis cogitant: quò ergo ad illos, libẽter damus aliquid esse tumulari & sepeliri. Quo loco vides quid sit de Propheta dicendũ, cui id vt pœna proponebatur: verè enim pœna fuit illi viuenti, cogitanti quàm id suæ carni euenturũ durũ esset, quod cũ illi communi sensu displiceret, à peccato retrahere potuit. Mitto quòd per consequens, antecedens, figurata loquutione intelligitur: quòd scilicet extra patriam esset moriturus, multis destitutus auxilijs & præsidijs suorũ, atq; mortis crudeli genere extinctus. Iosiæ quoq; cùm illi proponeretur, fuit bonũ, vt qui adhuc viueret, & antecedẽtia æstimaret, scilicet se nõ esse in captiuitatẽ asportandũ. Viriq; Iabes verè misericordiã fecisse dicuntur cũ suis dominis, illos sepeliendo, quoniam id prǽstiterũt eis quod sibi miseris fieri voluissent, cùm de suo interitu cogitarent: nullus quippe eorũ nõ eligeret, vt ritè & de more suum corpus humaretur. Psalmus verò cùm de sanctis inhumatis cõqueritur, ibi hostiũ populi dei immanẽ crudelitatẽ exaggerat, quòd nõ contenti illorũ morte, etiã in cadauera sæuitiã exercere vellẽt, nõ quòd ea causa asserat deteri⁹ habituros esse sanctos.

Cœlo enim tegitur, qui non habet vrnam: quemadmodum Lucianus cecinit.

12 Neq; ista in eã partẽ dicuntur, vt à viuis mortuorũ fratrũ sepultura contẽnatur, siquidẽ mortuorũ corpora dũ vixerũt, organa & instrumenta

Quæ mortuis fiunt illis nihil cõferũt, sed sunt viuorũ solatia.

Responsio ad contraria argumenta.

Apparitiones defunctorum etiã sanctorum.

Quomodo viuos iuuet sepultura.

Sepultura cur non contemnenda.

fuerunt Spiritus sancti. Vti ergo amici, annulum, vestes, librum, & alia huiusmodi nõ contẽnerem⁹: ita & sanctorum corpora, imò omnium qui nostri proximi & genere à deo nobis cõiuncti sunt, non debemus negligere. Patres accuratè hoc officium præstarũt. Mariæ Christo, & ibi Domini pręsentia vt fruerẽtur, datũ fuit, quòd scilicet hoc genus operis deo probetur, hocq; symbolo, dũ carnẽ mortui hominis curamus, neq; vt rẽ nihili contẽnim⁹, fidẽ resurrectionis qua illá quádoq; deus restituet quodãmodo attestamur, quasi id nolimus sperne re quod deo futurũ curę esse credimus. Hoc tamẽ addã veteres Patres plusculum quàm nostros ista curasse, ꝓ sui status ratione, quo tẽporalia, & quæ carnẽ respiciebát, magis quàm nos curarũt. Adhęc isto officio incitamur ad benefaciendũ pauperib⁹: si enim deo placet vt mortuis hoc exhibeamus quod illis nil prodest, quantò magis ea illi probabuntur opera, quibus sentiẽtibus prosumus eius filijs & Christi membris?

13 At videndũ modò, Vtrum referat magis hoc quàm illo loco tumulari: Augustinus iam dicto loco annuit, Qui sunt apud memorias martyrũ tumulati, inquit, magis se offerũt amicorũ aspectui qui dũ visitãt Sacras ędes, illorũ defunctorũ, quorũ μνημεῖα cõspicátur, spiritus cõmendãt suis precibus illis martyribus, quorũ memoriæ locus est dedicatus. In hác partẽ inclinat Augustin⁹: At illi à Paulino, vt refert, obijcitur: Sancti, vt Paulus habet 2. ad Corinth. cap. 5. vt cæteri homines ante tribunal Christi sistẽdi sunt, vt inde quisq; bonũ aut malũ reportet, prout in corpore suo gessit. Igitur nõ habent mortuorũ animæ pro postulatis & intercessionibus eorum qui hîc viuunt. Respondet, esse quosdá qui istis nõ egẽt, vt qui fœlicitatẽ iam sunt assequuti: alios verò, ita pœnis æternis addictos, vt nullis inde suffragijs abduci possint: at vult inueniri qui ita se in corpore gesserint, vt meruerint posse adiuuari adhuc viuẽtiũ precibus: & ex hoc ita iacto fundamẽto, cõcludit, aliquid posse defunctos prodesse, si ad memorias martyrũ sepeliãtur. At ipse videat quàm firmũ sit hoc eius principium, nos planè illud minimè recipimus vt sine Scriptura positũ: Prophetæ, neq; lex huiusmodi rei quippiá meminerũt, neq; Scriptura rẽ adeò officiosam & tantæ charitatis in miseros defunctos ita reticuisset, necubi vel vllũ verbũ de ea faceret. Quòd si dicas, traditio est Ecclesiæ vetustissima: dam⁹, at nõ probatur aut euincitur Sacris literis, nõ modò in eis non continetur, sed ex eis minimè ꝓbatur. Et si Ecclesia orat, nõ ea de causa antiq̃t⁹ hoc fiebat, vt spiritus defunctorũ liberarẽtur: sed queádmodũ testatur Dionysius, vt interpretẽ dei ageret sacerdos, & orationis titulo adstantes admoneret & faceret certiores, quę iam illi defuncto deus reddidisset, quidue nobis quoque post hanc vitam sperandum sit.

De loco sepultura.

Cur veteres orauerũt pro defunctis.

14 Neq; nobis librũ Machabæorũ secũdũ obtrudas, nõ est in Canone: deinde ea tẽpestate scriptus, quádo Iudæa Græcorũ iugo premebatur, quorũ non solùm mores, sed opiniones q̃ philosophiá & humanæ rationis cõmẽta redolebant, iá susceperat: sicut palestrã & Ephęborũ lupanaria, quæ eadẽ ratione Purgatorij inuentũ fortè fortuna suscepit: quod Ecclesiæ proceres fortè vidẽtes quadá à pijs hominibus religiositate obseruari, nõ admodũ curarũt, vt prorsus tollerẽt, sed mutarũt & correxerũt quátũ fieri potuit. Quod nobis indicat satis aperta cõiectura Dionysius, quisquis is fuerit, de Ecclesiastica hierarchia; vbi sibi obijcit, Cùm iá defunctus habeat quod est habitur⁹, cur sacerdos super eius cadauer, bona & fœliciá illi precatur? nõ respõdet vt iuuetur illis suffragijs, sed quò declaretur adstãtibus quid deus iá circa eum fecerit, ibiq; adstantibus instructio exhibetur, consolatio atq; cõfirmatio cùm de resurrectione tũ de exhibitione æternorũ præmiorũ. Agit ergo ibi sacerdos precũ ipsarũ prætextu dei interpretem. Et contra Augustini sententiam facit Conciliũ Bracarense, canone 36. quod statuit ad martyrũ Basilicas non debere sepeliri defunctos. Et 13. q 2. cap. Præcipiẽdũ. idem censetur ex Varẽsi Cõcilio. Quauis eodẽ loco, cap. Nullus mortuus. ex cõcilio Magotiẽsi; res fuerit eò perducta, vt sepultura in tẽplis solum modo episcopis, presbyteris, abbatibus permittatur. Et ratio hoc suadet, ná tẽpla non ad hoc instituta sunt, vt ibi cõdiantur cadauera, sed ad Sacramenta ministráda, ad exhibẽdas cõciones, atq; ad orandũ & laudandũ deũ. At modò inter Papistas, ecclesiæ sunt cœmiteria, quod illi eò duntaxat faciũt, vt lucra succedát. Cũq; precipiatur disertè in Decretis, nihil sumendũ ꝓ sepultura, illi nũquá vi dẽtur exaturari. Hieronymus locũ 34. Genes. tractás dicit, Si iste oblata accipere nolebat (Ephron inquá ab Abrahamo) & cùm acceperit victus pretio, diminutẽ scribitur: q̃d illis fiet, qui vi audẽt extorquere? Secus fieri iubebat Ambrosius, cùm in libro de Officijs scribit, Aurũ ecclesiæ erogandũ, non modò vt benefaciat Ecclesia pauperibus, sed etiá vt defunctis de sepulturis prospiciatur. Quæstus & superstitio, huiusmodi abusum inuexerũt. Nõ torqueamur itaq; si in Ecclesijs nõ sepelimur, ná contra opinionẽ Augustini, & peruersam hanc cõsuetudinẽ loquitur Chrysostomus in Epistola ad Hebręos, Vbicũq; sepeliamur, domini est terra. 13. q. 2. cap. Vbicunq;. Nõ est tamẽ humationis aut sepulturæ solicitudo detestáda, imò licet viuẽtib. sibi sepulchrũ deligere, quod Prophetá fecisse videmus, q aliũ Prophetá deceperat: postquá enim mortuũ audiuit, filijs suis iussit vt seipsum iuxta eum conderent, cùm diẽ obijsset: non modò enim id sibi inde honoris accessurum iudicauit, vt suis parceretur ossibus Iosiæ tempore: sed interim si eius cadauer, illius cadaueri adiungeretur, non malè sibi cõsultum iri. Iure ergo inter maiores nostros, pios, coniunctos, possumus curare, vt nostra corpora sepeliantur.

Purgatorij origo.

Nundinatio sepulchrorũ.

Licet sibi sepulchrũ deligere.

Animas corporibus solutas non dormire.

15 Quũ dicit Paulus ad Corith. 13. *Tunc autẽ facie ad faciem*, &c. Aduerbiũ illud tẽporis statum denotat post mortẽ, quando animæ solutę corporibus vno

In 1. Cor. 13. vers. 12.

vno intuitu & clarissimo aspectu diuina contemplabuntur. Quod tamen Irenæus non concedit, vsq; ad diem resurrectionis. Atq; dicit, hæreticorũ esse, quòd sibi persuadeant è vestigio à morte cœlos transcendere ad demiurgum, & ad conspectũ Patris euehi, non expectata resurrectione mortuorum. Atq; asserit, nos eadem pati debere, quę Christus experiri voluit, qui à morte non repentè fuit excitatus, neque ad Patrem statim ascendit, sed triduum expectauit. Et post resurrectionem, Mariæ dixit, *Noli me tangere, quia nondum ascendi ad Patrem meum.* Neque fas est vt discipulus (vti Christus dicebat) sit super magistrum. Proinde vt Christus non ascendit statim à morte, sic nos debemus diẽ resurrectionis expectare. Proinde statuit locum esse definitum, quo cùm corpus exuerint animæ, vsque ad aduentũ Domini quiescant, atq; tũc rursus indutis corporibus, ad conspectum dei perducantur. Ex Scripturis duo potissimùm loca pro ista sentẽtia solẽt adduci: In Apocalypsi capite sexto scribitur, animas defunctorum qui pro Christo fuerant occisi, sub altari clamare: Vsquequo Domine non vndicas sanguinẽ nostrũ, de his qui habitant in terra? Et datæ sunt eis singulæ stolę albę, & dictũ illis est, vt requiescerent adhuc modicum tẽpus, donec numerus cõpleretur conseruorũ. Et ad Hebræos capite vndecimo, cùm essent censi, qui fide claruerant in veteri Testamẽto, subditur, eos nondum promissionem accepisse ne absque nobis perficiantur.

Sententia de dormitione animarum.

16 Sententia hæc videtur à multis ex veteribus recepta. Attamen de illa nemo fusius atq; iste Irenæus scripsit, qui non solùm protulit quid sentiret, verùm id rationibus conatus est asserere, quæ tamen infirmæ sunt. Nam illi potissimum innititur fundamẽto, quòd nos oporteat Christo in hoc quoq; conformari: vt sicut ipse non ascendit ad Patrem, nisi post resurrectionem, ita illam non debeamus expectare, priusquã nostri spiritus ad deũ in cœlũ subuehantur. Collatio ista generaliter vera est. Fatemur enim, oportere esse Christo cõformes, verùm singulariter non est admittenda quoad omnia: Permulta fecit Christus, quæ necessarium non est vt nos agamus. Triduum expectauit vt resurgeret, quia veritatẽ suæ mortis testatã esse voluit, neq; cùm resurrexit, è vestigio ad Patrem accessit. Etenim quò certior sua resurrectio fieret, per quadraginta dies & apparuit suis, & comedit cum illis, & semetipsum exhibuit tangẽdũ: idcirco cùm nobis à morte & resurrectione ista facere non incumbat, nihil obstat, quin statim à morte ascendere possint nostri spiritus ad deum, qui eos creauit. Neq; id negamus quod nobis à Christo dictum opponit, Seruum non esse supra dominum, neq; discipulũ supra magistrum. Verùm hinc non plus colligitur, quàm quòd si Dominus persequutionem passus est & contumelias, ita vt Beelzebub appellaretur, multò magis id eius discipulis euenturum esse. Non tamen hinc elici debet, nobis omnia singulariter perferenda esse, quæ Christus passus est. Ille per crucem fuit immolatus, & inter duos latrones occubuit, quod nequaquam expectandum est vt omnibus fidelibus contingat. Certa esse loca animis iam solutis à corporibus deputata concedimus, vbi nunc seruentur, atque contineantur vsque ad resurrectionem: non tamen extra conspectum dei, quasi dormiant & consopiti degant.

Nos oportere conformes esse Christo in genere.

17 Quod ex Apocalypsi adferunt, contra nos minimè facit. Animæ sub altari describuntur, quod ad earum receptacula pertinet. Clamare dicuntur, quasi suum desiderium exprimant expectatæ resurrectionis. Quis autem non videat, clamare atque vehementer cupere, non esse dormientium? Datæ sunt illis cãdidę stolę, quia partẽ fœlicitatis iam acceperunt. Et sunt iussę tãtisper expectare, quoad impleretur numerus occidendorũ pro Christi nomine. Tunc enim absolutam fœlicitatẽ, extrema resurrectione perceptã, sunt habiturę. Et quod adductum est ex Epistola ad Hebręos 11. capite, eodem refertur. Nam fatemur, antiquos Patres nondum accepisse perfectionem extremam, cùm resurrectionem adhuc expectent, quam par est, vt omnes quotquot pertinemus ad idem corpus & caput, simul habeamus.

Animæ partem fœlicitatis iam acceperunt.

18 Quibus autem argumentis hæc sententia explodatur, modò exponamus. Primùm Dominus iamiam moriturus, latroni dixit: *Hodie, mecum eris in Paradiso.* Aduerbium temporis Hodie, satis ostẽdit fœlicitatem eius non fuisse in extrema tempora propagandam. Sed qui hanc opinionem propugnant, consueuerunt obijcere, in Sacris literis aduerbium, Hodie non semper pro vno eodemq; die accipi, sed posse denotare amplissimum tempus. Nam Petrus inquit ex sententia Dauidis: In conspectu dei, mille annos esse instar vnius diei. Quare fieri posse, vt latro diceretur ea die futurus in Paradiso, licet ea res ad multas annorum centurias differenda esset. Cæterùm Augustinus ad Dardanum, hunc locum non sic est interpretatus, vbi scribit, hanc promissionem referri non potuisse ad humanam Christi naturam: quia corpus ea die fuit in sepulchro, & anima, vt inquit, apud inferos: cui tribuere non vult, vt simul eodemq; tempore fuerit & illic, & in Paradiso. Ideo totum id ad naturam diuinam transfert: quod nõ fuerat necessarium, si iuxta eam promissionem, vt isti volunt, latronis fœlicitas ad mille annos & vlterius differenda fuisset. Neq; Petrus, in loco quem adducũt, nos iubet mille annos vbique vnum diem interpretari. Tantùm laborabat, vt æternitatem dei quam significatissimè declararet, ad quam mille anni collati, perinde essent ac vnus dies. Quòd si quandoque dies pro annis accipiendi sint, nostro arbitrio id non permittitur, verùm de eo, verbo dei admonemur, vt patet in Daniele, cùm hebdomadæ recensentur: & in Ezechiele capite quarto, vbi præcipitur Prophetæ, vt cubet trecentos & nonaginta dies super suum latus sinistrum, atque rursum dies quadraginta super latus dextrum: & quòd illic dies annos referant, Scriptura disertè commonefacit.

Contra somnum animorum.

Prima ratio. Hodie, non infinitum tempus posse complecti.

Quando dies pro annis accipiẽdi sunt.

19 Habent & aliud suffugium. Nam dicunt, hæc duo aduerbia temporis, Heri & Hodie, nouum ac vetus Testamentum significare, quod ex Epistola ad Hebræos colligunt, vbi dicitur: *Christus heri & hodie*. Quare volunt sensum esse, latronem hodie in Paradisum deducendum fuisse, quod id ad nouum Testamentum pertineret. Sed hoc eorum commentum friuolum est. Quia in Epistola ad Hebræos ita accipiendum est, Christū esse hodie, heri, & (vt additur) in seculum, vt eius intelligatur æternitas, quæ tribus temporibus distribui solent, ac si diceretur: Fuit, est, & erit. Tertium latibulum quo se abdunt, est, primis parentibus fuisse dictum: *Quacunque hora comederitis, morte moriemini*. Quos tamen constat à transgresione nequaquam è vestigio mortuos fuisse. Ita (inquiunt) fieri potuit, vt latronis promissio, quæ de eodem die facta videtur, in longum tempus differri potuerit. Sed istorum assumptum negatur, primos parentes cùm transgressi sunt, non illicò perijsse. Quoniam mors nequaquam aliud censenda est, quàm recessus à vita, nec vitam habemus citra deum. Quare mortui sunt, quoniam à deo recesserunt: Et eorum anima non fuit à corpore auulsa, sed in eo quodammodo sepulta. Vnde si quis verè existimet, in præsentia non vitam, sed mortem viuimus, quæ vt est diuturnior, eò à rectè iudicantibus sentitur grauior. Sed ne tergiuersari videamur, similitudinem libenter accipimus, & latronis & primorum parentum. Initia mortis, illi statim à transgresione habuerunt, licet perfectam mortem non experti fuerint: sic etiam latro cum Christo fuit in Paradiso, licet non eo die perfectam fœlicitatem, quæ in resurrectione expectauit, obtinuerit. Proinde stat firmum argumentum quod iam proposuimus, neque friuolis argutijs labefactari potest.

Christus hodie heri, ac in seculum.

Mors est recessus à vita.

Similitudo primorū parentum & latronis admittitur.

20 Scribit præterea Paulus ad Philippenses, quòd optauerit hinc soluere, atque cum Christo esse, nam id sibi fore lucro non dubitabat. Quòd eius desiderium non fuisset sanum, si nostris animis à morte corporis vsque ad resurrectionem dormiendum esset. Quid profuisset Paulo hinc soluere, si statim cum suo Christo victurus non erat? Certè dum hîc viueret, scripsit de se: *Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus*. Et iuxta hanc sententiam, Christus in eo post mortem non erat victurus, sed dormiturus. Porrò dum hîc viueret, & agnoscere & amare Christum potuit: at post hanc vitam, si dormiendum fuit, ab his actionibus eum desistere oportuit.

21 Alia quoque ratio contra eos adducitur, de diuite ac Lazaro mendico. Ea narratione monstratur, spiritus post hanc vitam nequaquam dormire, sed vel bonis frui, vel supplicijs excruciari. Respondent, istam esse parabolam, ideo contra se nihil efficere. Quibus nos dicimus, non omnes patres, qui locum illum interpretantur, opinari illam esse parabolam, sed multos arbitrari potius historiā, inter quos est Gregorius & Hieronymus. Et Tertullianus eò progreditur, vt diuitem illum arbitretur, Herodem fuisse: Lazarum verò, Ioannem Baptistam: Chrysostomus tamen & Augustinus, interdum parabolam nuncupant. Sed hoc istos minimè releuat: Quoniam parabola nihil est aliud quàm similitudo à rei veritate deducta: vt cùm parabola inducitur de patrefamiliâs, qui duobus liberis hæreditatem distribuerit. Quanquam ea parabola sit, id requiritur tamen, vt paterfamiliâs aliquis extet, vt liberi reperiantur in rerum natura, & consuetudo sit inter eos paternam substantiam distribuere: alioquin sumerentur parabolæ à fictis & inanibus rebus, quod aduersatur earum naturæ. Itaque licet concedamus parabolam fuisse contextam à Christo de his duobus, necessarium tamen erit, non solùm diuites & pauperes reperiri, sed ex hac vita discedentibus nostris animis, vel tormentorum locum vel sinum Abrahæ dari: neq; aliud intelligimus per sinum Abrahæ, quàm certum locum & receptaculum animorum, in quo eis pax & tranquillitas in conspectu dei sui concedatur. Pacatam quippe habent conscientiam, & deum præsentem contuentur. Abrahæ sinus dicitur iste locus, quòd huic primo deus pollicitus sit, in semine illius omnes gentes benedicendas. Idem prætereà diem Domini vidit, & gauisus est. De illo item primo legimus, quòd crediderit, & fides ei ad iustitiam sit imputata. Et Christus quando rei huius mentionem fecit, Hebræis loquebatur, qui eum Patrem suum iactabant. In hoc statu animos nostros post hanc vitam esse concedimus, ac Patrum vetustiorum dicta dextrè interpretamur, quòd nimirùm sancti adhuc plenam fœlicitatem & integram mercedem non habeant: nam resurrectionem cupiunt. Quod tamen desiderium cùm sit in eis citra molestiam, nequaquā eorum tranquillitatem impedit. Neque valet argumentum, quo nonnunquam vtuntur, quòd electi vocandi sint in die iudicij ad possessionem regni dei. Quia inde non efficitur, quòd nunc illo prorsus careant. Nam inchoatum nunc habent, tunc verò perfectum, atq; omnibus manifestum nanciscentur. Nónne & deus Pater extremo die à Filio regnum accipere dicetur? Quis ob id statuat ipsum nunc minimè regnare? regnat ille quidem, licet ipsi multi aduersentur, neque omnino illustre & omnibus perspicuum sit regnum eius. Præcipua sunt hæc testimonia, quæ iam commemorauimus, & perspicua contra hunc errorem.

De diuite & Lazaro, an describatur parabolicè.

Parabola deducitur à veritate rerū.

Quid sinus Abrahæ.

22 Quibus adijcere possumus, quod Salomon habet ad finem Ecclesiastis: *Puluis redibit in terram, vnde sumptus est, & spiritus ad deum qui fecit illum.* Si redit ad deum, ab eo non est ablegandus. Et Christus dicebat, voluntatem esse Patris, vt is qui credit in Filium, habeat vitam æternam. *Et ego* (inquit) *resuscitabo eum in nouissimo die*. Duo hic nobis promittuntur: vita æterna, quæ minimè videtur tam diuturno sopore intermittenda. Alterum est resurrectio, quæ suo tempore concedetur. Et Polycarpus, qui temporibus Apostolorum

rum floruit, vt in Ecclesiastica historia narratur lib 4. cùm flammas ingressurus esset ob confessionem fidei, testatus est, ea die se repręsentandum in spiritu coram Domino. Ex quo videmus, hac de 7 re quis primitiuæ Ecclesiæ sensus fuerit. Quin & Paulus ad Rom. scribit, filios dei esse, qui spiritu dei agantur. Non autem diuino Spiritu impellimur vt dormiamus, verũ vt & deũ intelligamus, 8 & vehemẽter amemus. Et mirum est, cum debeamus progredi in Zion ad videndum, & ex virtute in virtutẽ, siue (vt Hebraicè habetur) ex abundantia in abundãtiam, quomodo isti progressum hũc 9 per somnum diutissimè interrumpant. Certè si dum hîc viuimus, & intelligimus & amamus deũ, licet corpus aggrauet animã, & habitatio terrena sensum deprimat, & spiritũ semper aduersus carnem luctari oporteat, dum anima in corpore, tanquam in ergastulo vel in carcere detinetur: certè istis depositis oneribus, credibile videtur, vt deũ 10 magis amemus, & magis cognoscamus. Idque potissimùm cùm Apostolus promiserit, deum qui cœpit opus suum in nobis, perfecturum illud esse A vsque in diem Christi. Quod si perficit, illud interruptum (vt isti dicunt) minimè volet. Atque 11 id postremò expendendum est, quod Christus de Abrahamo, Isaaco, & Iacobo dixit, scriptum haberi, quòd esset illorum deus. Et adiecit, non mortuorum, sed viuentium deum esse. Quòd si viuunt, aliquid agant oportet, quandoquidem viuere est agere. Neque spiritui à carne libero, Christiano inquam, alia conuenit actio, quàm deum suum intelligere, atque amore complecti. Neque B illorum sententiæ fauet Scriptura, cùm mortuos dormire passim dicat. Quia totum id ad corpus refertur, quod post mortem habitu dormientium componitur. Et Spiritus sanctus ea forma loquendi vsus est maximè, vt corporis resurrectio in mentem veniret. Nam scimus eos qui dormiunt, paulò pòst excitandos. Et hac loquendi forma, veteres κοιμητήρια vocarunt loca sepulchris deputata, ac si dicas, dormitoria. Non autem putamus spiritus, sed corpora tantùm humari: non itaque istæ Scripturarum locutiones eis patrocinantur. C

Quòd sancti defuncti dicantur dormire, ad corpus referendum est.

LOCVS XV.

De Resurrectione.

In 1. Reg. 4.

ARticulus de Resurrectione carnis, difficillimè creditur, quòd sit res ab humana ratione longè remota. Eius attamẽ persuasio multa complectitur capita fidei Christianæ, plurimum ad D salutem necessaria. Et qui de resurrectione planè ac firmiter constitutum habent, benè sibi consulunt, quo ad extremam horam. Qui enim moribũdi sunt, certi de beata resurrectione, non possunt nisi alacres & læti ex hac vita soluere. Qui verò è diuerso in hoc articulo vacillant, in maximis tunc anxietatibus versantur, anguntur, æstuant, nec verè sciunt quò se vertant. Deinde solida hęc persuasio nos consolatur, cùm amicos & cognatos per mortem amittimus. Sic Paulus Thessalonicen E ses docuit. Adhæc armamur cõtra persecutiones, aduersos casus, & dura quæ pati oportet, ob fidelẽ nominis Christi cõfessionem. Quiduis patiuntur sancti martyres, dum sibi fœlicissimam vitam restituendam certò sciunt. Facit deinde ista commentatio ad temperantiam colendam: Etenim facilè nobis temperamus ab illicitis voluptatibus, quando confidimus veras & solidas quo ad animum & corpus esse tribuendas. Et hoc articulo euerso, multa destruuntur capita religionis. Dicit F Paulus ad Corinth. Epist. 1. *Si mortui non resurgunt, Christus non resurrexit*: quod absurdissimum est. Nã detineretur vsq; ad hoc tẽpus in morte: quod nec deo, nec Redemptori humani generis cõgruit. Et si nõ resurrexit, nec verè mortuus est: alioqui morte detineretur. Vnde qui resurrectionem mortuorum negant, iidem Christum non verè mortuum affirmant, nec volunt habuisse verè humanam carnem, sed phantasticam, & phantasticè tãtum, hoc G est, specietenus fuisse mortuum.

2 Cùm itaque disputatio de Resurrectione carnis tam sit vtilis & necessaria, meritò aliquãtisper in ea versabimur. Primùm si quæratur, cur deus illam instituerit, duplex ratio potest afferri. Prima, vt suos electos verè ac solidè fœlices redderet. Nõ .n. potest in hac vita vera fœlicitas obtineri: quod nec actiones humanæ, nec θεωρητικὰ nec πρακτικὰ perfecta ac integra habeãtur. Nã quo ad notitias, longè plura sunt quæ ignoramus, quàm quæ cognoscimus. Quod Socrates animaduertens dicebat: Se hoc vnum scire, quòd nihil sciret. Deinde paucula illa quæ nouimus, leuiter ac tenuiter admodum intelligimus: Nec tantũ de naturalib. rebus hoc licet affirmare, verumetiã de ijs quæ spiritu dei nobis patefiũt. Quocirca Paulus aiebat, nos in pręsentia ex parte cognoscere, ac ex parte prophetare, atq; nũc per speculũ & in ænigmate videre. Infirmæ sumus memoriæ, ac illa sępè destituimur. quis memoria tenet omnia ea quæ legit, quę didicit, quę docuit & definiuit? Notitiæ recentiores extrudũt veteres, quemadmodum clauus clauo truditur, & in fluminibus posteriores aquæ priores impellunt. Et cum rerum notitię constet, aut inuentione aut doctrina, quotusquisque reperitur, qui fœlici polleat inuentione? Et ad discendum permulti sunt inepti ac rudes. Vnde quo ad θεωρητικὰ, sumus in hoc mundo parum fœlices. In πρακτικοῖς etiam permultum deficimus, cùm vel prauè agamus, vel in actionibus probis à perfectione plurimum aberremus. Virtutes quippe nostræ, mutilæ sunt & mancæ. Ideò non possumus ex eis perfectas & absolutas actiones elicere. Accedunt deinde perturbationes animi

vel affectus, qui huc & illuc nos trahũt, vt nõ possimus toti esse intẽti ad agendum quæ recta sunt. Quin & ab ipso corpore quod infirmum & caducum est, perinde ac vitrum, multa redundant incommoda. Nam si morbis tentatur (qui adeò numero creuerunt, vt medicorum artem vicerint) si vulneretur, si laceretur, incendatur, esuriat, & calamitatibus ac ærumnis prematur: si denique penuria & egestate malè afficiatur, quî poterit animus non commoueri, turbari, ac dolere? Hæc & alia multa satis demonstrant, de absoluta fœlicitate, dum hic viuitur, esse desperandum.

3 Hoc nonnulli animaduerterunt, atque ideò perceptionem summæ fœlicitatis reiecerũt in aliam vitam, sed eam censuerunt animo duntaxat attribuendam: imò corpus existimarunt ei fore impedimento, si reuocaretur. Atque hoc errore laborarunt Marcio, Basilides, Valentiniani, Manichæi, & huiusmodi pestes, qui rerum constituerunt duo principia, bonum inquam deum, & malum. Et cùm existimarint malum deum authorem fuisse aspectabilium creaturarum, eum etiam dixerũt fuisse conditorem corporis & carnis, & idcircò animum abiunctum post mortem ab ijs rebus, fore fœlicem, nec opus esse, vt hæc rursus adstaurentur, quæ fœlicitatem impediant, non promoueát. Hoc idem senserunt, qui putarunt animum corpori adiungi, vt nauta copulatur naui, & mouens ei rei quam mouet. Atque ideò statuerunt, non fore, vt post hanc vitam animus corpori suo denuò coniungatur. Nam sicuti nautæ, atque ij qui mouent & impellunt aliqua onera, cùm suo munere defuncti sint, & opes quantum satis est acquisierint, labores pristinos minimè repetunt: Ita crediderunt animos ad laboriosam gubernationem corporum semel abiectam, minimè redituros. At vehementer errant: non enim sic animus comparandus est ad corpus. Nam forma & perfectio eius est, & ex vtrisque simul coniunctis vna fit persona & ὑπόστασις. Vnde in animis post mortem propensio, & quidem vehemens, reliqua manet ad suum corpus iterum assumendum. Quod Plato non videtur ignorasse, necnon Pythagoras. Nam eorum vterque posuit μετεμψύχωσιν, hoc est, vt ita dicam, transanimationem. Nam, vt voluerunt, animi post mortem, rursus ad alia corpora deuoluuntur. Et quia non eadem repetebant, ea potius migratio, quam resurrectio dicebatur.

Eorum, qui principia duo ponũt, error.

4 Resurrectionem verò qualemcunque ij statuerunt, qui post annum magnum seu perfectam orbium cœlestium reuolutionem, omnia restituẽda, vt nunc sunt, tradiderunt, ita vt hinc ad 36000 annorum simus ijdem futuri & numero & reipsa, vt nũc sumus: ita vt ego ipse hoc loco sic tum sim docturus, vobis hìc assidentibus, vt nunc doceo, & vos præsentes adestis. Ratio huius opinionis Astronomica est. Volunt enim (vt docuit Ptolemæus) orbẽ illum summum cœlorum in se comprehendere tercentum sexaginta sex gradus, & vnumquodque astrum centenis quibusq; annis vnum ex eis pertransire. Vnde contingat, vt post 36000. centenaria annorum, vnumquodque sydus ad illum eundem punctum redeat, vnde soluerat, & motum suum auspicatum fuerat. Et cùm status vel situs corporum cœlestium tunc eadem ratione, qua fuit ab initio, se habeat, omnia existimant ad eandem formam reditura qua tunc fuerunt. Scio nõnullos ex eis fuisse, qui hanc restitutionẽ rerum, non ad 36. verùm ad 40. millia annorum differãt: sed rationem illorũ non recipi. Ridicula verò & inepta est vtraq; opinio, & confutatur ab Aristotele, qui affirmat vehemẽter, fieri non posse, vt quæ interciderunt, redeant eadem numero, quanto spatio temporis volueris interposito. Verùm istis licuit impunè mentiri. Quis enim eos redarguet post 36000. annorum; præsertim cùm ab orbe cõdito vsque ad hoc tempus, nondum anni sexies mille fluxerint? Mittó cõmentum huius generis veritati aduersari: quià resurrectio mortuorum, nõ à corporib. cœlestib. non à syderib. neq; à gradibus firmamenti, verùm à summi dei voluntate pendet. Adhæc perhibent Sacræ literæ, per extremam resurrectionem conferendam esse defunctis æternam vitam, ita vt non amplius moriantur. Talis autem vita nõ potest à cœlestib. corporib. expectari. Deinde sanctorũ beatitudo nõ esset firma & constãs, cùm denuò cogitarent se detrudendos ad eosdem labores & ærumnas, quas anteà dum hìc erant, perpessi fuerunt. Erratum est ergo plurimum circa resurrectionem mortuorum. Et inter Hebræos fuerunt Sadducæi, qui nec Spiritus esse credebant, & resurrectionem mortuorum inficiabantur. Sunt etiã hodie Libertini, qui eam irrident, & resurrectionem quæ tractatur in Scripturis, tantum ad animos referunt. Ac ætate Pauli vixit Hymenæus & Philetus, qui affirmabant resurrectionem mortuorum iam tunc fuisse factam: Quorum doctrina (vt Apostolus inquit) fuit instar gangrenæ, quæ latam habet pastionem: siquidem facilè imbuuntur animi rudium ijs peruersis opinionibus.

Resurrectio post anni magni reuolutionem.

Sadducæorũ & Libertinorum error.

Hymenæi & Phileti.

5 Altera ratio, propter quam deus corpora defunctorum vitæ restituet, ab illius perfecta iustitia pendet, quæ in hoc seculo minimè declaratur. Vbi plerunque videmus impios florere potentia & honoribus, affluere diuitijs & molliter tractari: è diuerso autem, pios & probos duriter accipi, & grauissimis incommodis laborare: Quæ, ni superesset alia spes, iniusta videri possent. Nec etiam iustè ageretur, si anima sola vel esset beata, vel in pœnis affligeretur, cùm habuerit corpus sibi consociatum in edendis tam rectis quàm prauis actionibus. Itaque par est, vt vnà cum corpore gaudia vel pœnas experiatur, cùm per illud omnia gesserit. Rabini apud Iudæos, vt hoc testarentur, fabellam quandam confinxerunt dicentes, quendam potentem & opulentũ hominẽ, paradisum sibi plãtasse nobilissimis arborum generibus, quæ fructus præstantissimos ferebant: ne autem diriperetur, apposuisse

se custodes. Et quoniam ab ipsis etiam custodibus erat cauendum, duos ita factos adhibuit, vt vnus perspicuè videret, sed ita claudus, vt nullo modo posset incedere: alter valebat quidem pedibus, sed erat cœcus. Cùm abijsset horti dominus, cœperunt mali custodes inter sese consultare de fructibus comedendis. Cœcus aiebat, Ego quidem cupio, sed non video. Claudus aiebat, Ego verò illos cerno, sed accedere nequeo. Post multa conuenerunt, vt cœcus ad terram sese prosterneret, & super dorsum reciperet claudum: qui cùm videret, manu regebat cœcum. Itaque simul coniuncti ad arbores peruenerunt, & fructibus illis arbitratu suo desiderium expleuerunt. Paradisi dominus redijt, & animaduertens damnum datum, custodes increpauit. Claudus excusabat se non potuisse ad arbores accedere. Cœcus autem dicebat, se non potuisse fructus cernere. Tum herus cognita illorum vafricie atque astutia, Coniunxistis ait, operas: propterea ego quoque vos rursus coniungam, & vnà plectam. Alligauit itaq; rursus eos, & cædendo ac percutiendo vtrunque simul puniuit. Ita inquiunt in homine res habet: Animus quidem cognoscit, intelligit, & sapit, verùm externa per se non potest obire opera: Corpus verò, per se stupidum est, nec sapit; quod tamen ab animo cùm impellitur & mouetur, idoneum instrumentum est actionum externarum. Quod cum ita sit, ratio postulat & iustitia, vt post mortem coniungantur denuò, ad perferendas pœnas & præmia.

6 Hæc generatim dicta sint, & ad rem accedentes, hanc tractationem distribuemus in aliquot capita. 1 *Primùm, rationes afferemus, quæ videntur impedire ac oppugnare carnis resurrectionem.* 2 *Secundò, inuestigabimus quæ sit eius natura.* 3 *Tertiò, An humanis rationibus, & quidem* ἀποδεικτικῶς *probari & confirmari possit.* 4 *Deinde afferemus testimonia ex diuinis literis tam veteris quàm noui testamenti: ex quibus probabitur, eam omnino futuram & expectandam.* 5 *Postea, de illius causis agemus.* 6 *Dicentur praeterea nonnulla de conditionibus & qualitatibus resurgentium.* 7 *Ad extremum verò, dissoluentur argumenta, quæ resurrectionem minimè fore suadere videntur. Et è 1 quidem primo loco recensebo: Nec tamen omnia, sed ea tantùm quæ maioris momenti iudicabo, ex quibus etiam dilutis, alia facilè poterunt dissolui.*

Argumenta eorum qui resurrectionem negant

7 Primùm, vt Porphyrius dicebat, ad animi fœlicitatem, omnia corpora fugienda sunt, quia contemplationem & notitiam dei, vbi sita est nostra fœlicitas, impediunt, non promouent. Vnde statuendum videtur, animos perfectè beari nō posse si corporib. denuò copulentur. Deinde illud etiā fieri nō potest, cū iā corpora dissoluta fuerint, abierint in cineres, redierint ad prima elemēta, vel ad primā naturæ materiā. Preterea quādoq; fit, vt homo à lupo comedatur, lupus à leone, leo à volucrib. quæ postea fiant aliorū hominū cibi: nō poterunt itaque carnes prioris hominis à carnibus posteriorum excerni. Adhæc, id multò euidētius fiet, si spectemus homines ἀνθρωποφάγους, qui tātùm carnibus humanis vescuntur. Vnde fit, vt substantiæ humanorum corporum in illa ratione misceantur. Quocirca, si resurrectio mortuorum futura sit, quibus hominibus attribuentur illæ carnes? comedentibus, an comestis? Videmus etiam in natura pro impossibili habitum, vt restituatur idem indiuiduum numero, cùm perierit: atque ideò interpositam fuisse generationem, vt saltem procreandis similibus specie, rerum ordo continuaretur. Deinde in morte, cū animus à corpore auellitur, non corrumpuntur tantum accidentia, sed principia essentialia, quibus homo constituitur, nimirùm corpus, nec non quædam partes animi, vt facultas nutriens & sentiens, quæ non possunt extra corpus haberi. Adhæc, si magnitudo aliqua dissecetur, non est amplius vnà numero, sed duæ sunt magnitudines: & motus interruptus si repetatur, idem specie poterit esse, sed numero distinguetur à priori. Quis enim, cū deambulauerit miliare, si consistat aliquantisper quiescendo, postea redeat, affirmare poterit, posteriorem ambulationem illam eandem esse quæ præcessit? Nec tātùm in magnitudine ac motu & successiuis rebus hoc deprehenditur, sed etiam in qualitatibus & formis. Nam si quis potiatur sanitate, & incidat in morbum, prior vtique sanitas perit: Quòd si postea conualescat, quæ accedit sanitas, non est eadem prorsus cum priori. Item si restituenda sint corpora cum omnibus ad ea pertinentibus, omnes humores, pili, & vngues reddentur, & moles fiet portētosa: Si verò non restituentur hæc omnia, sed aliqua, ratio assignari non poterit, cur hæc magis quàm illa reddantur.

8 Præterea sunt & in diuinis literis multa loca quę resurrectioni aduersantur, si prima frōte considerentur. In Psal. 78. scribitur, Deum castigasse vtcunq; Iudęos in deserto, sed noluisse iram suam prorsus in eos effundere. *Quia recordatus est*, inquit, *quia sunt caro, & spiritus vadens, & non rediens*. At si non redeunt animi, non est resurrectio. Dicitur quoq; in Psal. 114. *Non mortui laudabunt te Domine.* Quòd si spiritus mortuorū non celebrant dei laudes, & qui obierunt non sunt eas prædicaturi, nō erit resurrectio. Et in eodē Psal. habetur, *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filijs hominum.* Si cœlum ad homines non pertinet, sed in terra versaturi sunt, & in ea extinguendi, sperari non potest resurrectio. Et Salomon in Ecclesiaste 3. cap. scribit, Hominum & iumentorum eundem exitum esse: siquidem iumenta moriuntur, & homines moriuntur, & omnium est vnus atque idem spiritus. *Et quis nouit*, inquit, *si spiritus filiorū Adā ascendat sursum, & spiritus iumentorū descendat deorsum?* Et in Iobo capite 14. habetur, Non eandem rationem esse hominis & arborum seu herbarum. Nam ista cùm resecta fuerint, solent repullulare: sed homo cùm interierit, non redit. Deinde, vniuersalis futura dicitur hæc resurrectio. At Daniel capite duodecimo, particularem videtur describere, *Multi ait, qui nunc in puluere dormiunt, resurgent*. Non autem dixisset multos, si omnes excitandi essent.

Quin & in Psalmo scribitur, *Non resurgent impij in* A *iudicio*. Et consentaneum est, cùm per Christum mortui sint, vitę restituendi, eos tantum hoc beneficium consequturos, qui Christo coniuncti fuerint. Vnde conficitur, impios, qui sunt à Christo alieni, haudquaquam excitandos. Hæ sunt rationes, quæ solent obijci contra eos, qui resurrectionem affirmant.

Secunda resurrectionis definitio & natura.

9 Nunc alterum caput aggrediamur, inuestigando quæ faciant ad naturam & definitionem resur B rectionis. Auspicabimur verò ab etymologia nominis. Vocatur à Græcis ἀνάστασις: in cuius vocis compositione prępositio ἀνά, idem est quod πάλιν, hoc est rursus, quasi significetur rursum stare quod ceciderat. Idcircò Damascenus hac de re scribēs, dicit, ἀνάστασιν esse δευτέραν τῶν νεκρῶν στάσιν. Hebræi autem dixerunt eam, *Thecbijath hammethim*. Nam *Chaia* est viuere: quare perinde est ac si dicerent, viuificationem mortuorum. Et quoniam apud eos *Com* est surgere, ab eo deduxerunt no- C men Heemanthicum *Thekuma hammethim*, id est surrectio mortuorum. *Cuma* etiam apud eos reperitur, & à verbo *Amad*, quod est stare, aliquod nomen huius generis deriuarunt. Suntque & alia fortassis apud eos vocabula huius significationis, sed hæc magis vsitata sunt, & apud Rabinos frequentia. De appellatione Latina posteà videbimus.

10 Quòd ad rem attinet, pertinet Resurrectio ad prædicamentum actionis. Cumque in actio- D nibus duo præsertim expendantur, nimirum agens & subiectum ipsum, in quod ab agente actio transfunditur: efficientem causam huius actionis, ponemus deum: quia nulla causa in natura, nec vis in vllis creaturis potest reperiri, quæ resurrectionem valeat efficere, vt posteà suo loco dicemus. Actio verò, multis modis distinguitur. Alia est φυσική, vt Generatio, Corruptio, Augmentum, Diminutio, Alteratio, & similia. Sunt & aliæ actiones, quę ad notitiam practicam E attinent, vt fabricare, pingere, arare, metalla fundere, & consimilia. Et alia respiciunt voluntatem, hoc est humanam electionem, vt opera virtutum & vitiorum. Distinguuntur item Actiones, quòd aliquæ sunt œconomicæ, aliquæ politicæ, aliæ verò ecclesiasticæ. Verùm, in nullo membro harum distinctionum, Resurrectio locum habet. Nam hæc omnia quæ commemorauimus, ad naturam quoquo modo reuocantur. Sed mortuorum Resurrectio, actio est omnino trans- F naturalis: quare illis annumerabitur, quæ vires naturæ superant.

Resurrectionis subiectū.

11 Nunc videndum restat de subiecto, in quo excipitur. Nec aliud porrò est quod excitatur, nisi homo, qui per mortem extinctus fuerat. Sed homo duabus partibus constat, vt omnibus liquet, animo inquam, & corpore. Videndum igitur est, Resurrectio, an ad animum, an ad corpus pertineat. Si propriè loqui velimus, corpora, non animi resurgent. Nam id resurgere dicitur, quod cecidit, cùm stetisset: animæ verò, non G intereunt vnà cum corpore, sed manent. Cùm itaque non ceciderint, non resurgent. Animos verò manere post separationem à corporibus, Sacræ literæ indicant. Dixit enim Christus Apostolis suis, *Nolite illos timere, qui corpus occidunt: animum verò, non possunt occidere*. Si verò animæ cum corporibus extinguerentur, qui corpus extingueret, animum quoque perimeret. Deinde Christus latroni dixit, *Hodie mecum eris in paradiso*: quod futurum non erat, si corporis morte periturus erat animus. Et cum in Euangelio narratur mors Lazari & diuitis, quid hominibus post mortem contingat, dilucidè satis exprimitur. Nam Lazarus delatus est ministerio angelorum in sinum Abrahæ: diues autem ad cruciatus inferni. Sunt & alia sententiæ huius testimonia, sed hæc in præsentia sint satis. Corporibus attribuendam esse Resurrectionem, Tertullianus etiam docuit contra Martionem libro quinto, & in libro suo de Resurrectione carnis. Atque ait multa surgere, quæ antea non ceciderant, vt herbæ, plantæ, atque consimilia: sed resurgere non dicuntur, nisi quæ prius ceciderant, cùm antea stetissent. Atque argumentatur à proprietate Latini sermonis, quę inter Surgere ac Resurgere discrimen ponit. Et cadauera, inquit, à cadendo dicta fuisse. Statuit igitur, non animorum, sed corporum esse Resurrectionem.

12 Notandum præterea est, Resurrectionem mortuorum, nouam quandam esse natiuitatem. Nam sicuti in natiuitate priori, homo cōstans animo & corpore productus est: ita in Resurrectione quæ est altera natiuitas, denuò reparabitur. In Matthæo cap. 19. scribitur ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, *cùm sederit Filius hominis in maiestate sua*. Incipit quidem nunc regeneratio quoad animum, sed tunc perficietur, quoad corpus. Est ergo quædam noua generatio, quod idcircò dixi, ne creatio existimetur, quæ non est ex rebus extantibus, sed ex nihilo, quamuis semper in diuinis literis ad hunc modum non accipiatur. Proinde redibit animus, & suam existentiam impartiet corpori, quemadmodum ante mortem faciebat. Nec solùm ei largietur vt existat, sed omnes proprietates humanas adferet secum, atque illi eas communicabit. Erit quidem aliqua varietas, at non quoad essentialia principia: mutabuntur solùm accidentia, quæ possunt variari, manente vno eodemque subiecto. Siquidem aliæ sunt qualitates & affectiones puerorum, aliæ iuuenum & senum: attamen eadem est persona, idemque homo in pueritia, in iuuentute, atque in senio. Quare mortuorum Resurrectionem, ad hunc modum possumus definire: vt sit noua copulatio animi ad corpus, à vi seu potētia dei, vt integri homines in extremo iudicio sistantur, & præmijs aut pœnis afficiantur pro ratione vitæ anteactæ. Omnia genera causarum exprimuntur hac definitione. Forma est, Copulatio animi & corporis, quæ fit etiam cum primùm homines nascūtur: idcircò adiectū est,

est, Noua seu iterata, nimirum post mortem. Efficiens causa demonstratur, cùm asseritur, facienda vi & potestate diuina. Materia, est anima & corpus, quæ rursus coniungentur. Finis item, vt in iudicio extremo, de toto homine statuatur.

13 Obseruandum præterea est, discrimen haud paruum inter mortem hominum, quæ præcedit Resurrectionem mortuorum, & illam mortem qua pereunt bruta. Etenim mors hominum dicitur separatio animi à corpore: quoniam etsi corpus interit, manet attamen animus: quod in brutis minimè accidit, quorum mors est animi simul & corporis interitus. Vnde quod dixit Salomon in Ecclesiaste, Exitum hominum & iumentorum eundem esse, verum non est, nisi generatim intelligatur, nempè, mortem vtrinque contingere: sed non est idem in vtraque parte mortis genus. Cæterùm, de Solomonis allata sententia, postea dicetur. Nunc id commemoraui, vt intelligamus, quemadmodum inter bruta & homines, diuersa mortis ratio datur: ita si vtrorumq; Resurrectio concederetur, non eandem formam eius futuram esse. Quamuis itaque corpus, non anima, dicatur surrecturum: tamen absque anima non fiet Resurrectio. Nam illam oportebit præsentem adesse. Potest attamen animus quoquo modo dici Resurgere duplici ratione: Primùm, vt quemadmodum per mortem corpus formare ac regere desinit, & quoad hoc, vtcunque mori: sic è diuerso, cùm ad illud formandum & regendum redit, quo ad ista, dicatur vtcunque resurgere. Alia ratio est, quòd etiam animę dicantur cadere: vnde si eius est resurgere qui cecidit, illi quoque cum aliquo modo cadant, intelligentur surgere. Quare Paulus ad Colossenses dicebat, *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite*. Nec dubium est eum loqui de resurrectione animorum: nam illi adhuc viuebant ad quos ita scripsit. Ad Romanos item ait, *Si Christus resurrexit per gloriam Patris, ita & vos in nouitate vitæ ambuletis*. Et ad Ephes. *Surge à mortuis, surge & illuminabit te Christus*. Et in lib. Ecclesiastici c. 2. *Nolite recedere à Deo, & cadere*. Nec non, *Qui stat, videat ne cadat*. Et de alieno seruo non iudicando, ad Romanos habetur: *Domino suo stat, aut cadit*. Cù itaque omnia hæc loca referantur ad animos, eorum esse videtur, & casus & resurrectio. Vera hæc sunt: At sciendum est, duplicem in diuinis literis poni resurrectionem, priorem inquam, & posteriorem. Priori, animo surgitur à peccatis: posteriori verò, corpus reparatur. Nos in præsentia loquimur de posteriori: idcircò diximus, eam propriam esse corporis. Et sicut in illa priori animus resurgit, non corpus: ita posteriori hac, surgit corpus, non animus.

Resurrectio duplex.

14 Hanc duplicem Resurrectionem colligimus non tantùm ex libro Apocalypseos, vbi prædicatur beati qui partem habent in resurrectione priori, sed etiam ex Euangelio Ioánis, vbi coniungũtur vtraque in eodem loco, id est capite quinto. Primùm, ibi loquutus est Christus de resurrectione priori, cum dixit: *Tempus venit, & nunc est, quando mortui audiēt vocem filij Dei, & qui crediderint*. Hæc ad resurrectionem priorem pertinere id satis indicat, quod inquit, *Veniet tempus & nunc est*: Horam verò, posterioris resurrectionis tunc affuisse nemo dixerit. Mortuos itaque reuicturos, si filio dei credidissent, intelligebat eos, qui spirituali animorum vita destituti erát propter peccata. De quib. alibi Christus dixit, *Sine mortuos sepelire mortuos suos*. Et ad Ephesios habetur, *Cum essetis mortui in delictis & peccatis vestris*. Et ad Timotheum scribitur de viduis, *Quæ verè vidua est, sola permanet in precibus & obsecrationibus coram Domino: quæ verò in delicijs agit, viuens, mortua est*. Omnes profectò ante iustificationem per fidem, originali peccato, vel ijs quæ sponte adiecimus nostra electione, mortui sumus, & hac resurrectione mortuorum omnino egemus. Inter priorem autem & posteriorem, permultum interest: quia prior tantummodo electorum est, ac eorum qui perpetuò sunt beandi. Posterior verò ad omnes pertinet, cùm miseros tum etiam fœlices. De qua subiecit Christus in eodem loco Ioannis dicens, *Et ne miremini: Veniet enim tempus, cùm ij qui sunt in monumentis, audient vocem filij dei, & prodibunt, qui bona egerunt in resurrectionem vitæ: qui verò mala, in resurrectionem iudicij*. Mentio fit hîc monumentorum, hoc est, sepulchrorum. Deinde ait esse venturum tempus, nec adiecit tunc adesse. Proinde, vt datur prior & secunda mors, ita etiam prior & posterior resurrectio. Sed nos, vti iam dictum est, in præsentia tantùm de posteriori agimus.

15 Demonstratum igitur est, resurrectionem mortuorum, esse actionem ex eo rerum genere, quæ constant miraculo, non natura. Vnde quærenti, An ea sit res naturalis: ad hunc modum respondebimus, Quod attinet ad formam, quam dixi, esse animi coniunctionem vnà cum corpore, minimè respuendam naturalis appellationem, Est enim iuxta naturam hominis, vt anima corpori adiungatur. Verùm si causa efficiens & modus consideretur, ea prorsus naturam vincunt. Quò fit, vt ad tertium caput huius tractationis facilè respondeatur, quo rogabatur, An rationes haberentur de resurrectione mortuorum, quæ naturales essent, & ἀποδεικτικαί, hoc pacto inquam, quandoquidem res ipsa totam vim naturæ superat, rationes huius generis haberi non posse. Sunt quidem nonnullæ satis efficaces, at si excutiantur diligentius, probabilia sunt argumenta, non autem necessaria, si rerum naturam spectemus. Vtque res dilucidius patefiat, sciendum est, rationes ἀποδεικτικὰς duplicis esse generis. Nam quædam sunt, quæ suas quæstiones resoluunt ad principia, primò ac per se nota in rerum natura. Sed rationes huius generis paucę admodũ reperiuntur, vt tantũ paucæ quędã ostẽdi possunt in Mathematicis.

Aliæ sunt, quæ licet propositionibus primò & per se notis minimè constent, propositiones tamen quibus concludunt, possunt resoluere in ea quæ sint verè ac per sese cognita. Et rursus quædam sunt argumenta, quæ constant principijs veris ac necessarijs: at non euidentibus in ea scientia quæ illa vsurpat, sed quæ demonstrata sunt & verè cognita in superiori & altiori facultate. Hoc scientiæ genus, vulgò subalternum appellant. Musicus enim, aliqua demonstrat & concludit de harmonia & sonis ex quibusdam principijs in Arithmetica demonstratis, & confectis: quod genus rationum ἀποδεικτικὸν est, sed tantùm ei qui vtranque scientiam callet, nempè Arithmeticam & Musicam. Ast illi, qui tantummodo Musicus est, ἀπόδειξις dici non potest, cũ eius in principia primò & per se nota ἀνάλυσις nõ fiat: Sic est in rationibus de resurrectione mortuorum. Nonnullæ rationes de illa proferuntur ex naturalibus propositionibus, quæ probabiles admodum sunt. Verùm si principia earum excutiantur, homines physici, & qui tantùm rerum naturam spectant, non conuincentur: quia videre non possunt ἀνάλυσιν ad causas supernaturales, quę conficiant conclusionem, & eam constanter affirment. Pij autem homines, cùm allatas propositiones ad verbum dei referant, & eas in illud resoluẽdo fulciant & confirment, ἀποδεικτικὰς habẽt, non quidem à sciẽtia naturali, sed à fide, quæ prorsus ex diuinis oraculis pendet.

Rationes apodicticæ pro resurrectione ponderatæ.

16 Quibus autem modis Philosophi, & qui solum naturali ratione nituntur, se opponant rationibus, quæ proferuntur ex naturalibus principijs, iam exponendum est, vt ab illis exordiar quæ cæteris videntur firmiores. Primùm aiunt rem imperfectam, non esse capacem absolutæ fœlicitatis: animam verò à corpore separatam, mancam esse ac mutilam, ideo ad fœlicitatem assequendam, oportere illam corpori denuò coniungi. Huic argumento, Philosophi bifariam 1 occurrunt. Quia vel dicerent partem reuulsam ab altera, imperfectam esse, quando aliquid commoditatis & perfectionis ab altera capit: Sed animæ hanc esse naturam, vt corpori largiatur bona sua, cùm tamen ab eo nihil accipiat aut perfectionis aut vtilitatis: ideoque corporis absentiam, nihil obstare perfectæ ipsius fœlicitati. Vel responderent ad absolutam animi beatitudinem, id satis esse, vt extremum bonum præsens ei adsit, quò illud perfectè intelligat, & summa voluptate complectatur, neque ad id corpus esse necessarium. Fidelibus autem ratio adducta, ex diuinis literis corroboratur, quoniam inde habent, animum simul & corpus à deo in gehennam conijci: quod si facit quoad supplicia, consequitur, vt idem faciat quoad præmia. Alte-2 rum argumentum ita componitur. Non est in perpetuum quicquid fuerit cõtra naturam, sed animæ hominis aduersatur, vt à corpore abiuncta permaneat. Permanet autem, cùm sit immortalis, neque cum corpore vnà cadit: Vtque illi naturale est formam esse corporis, ita contra eius naturam est ab illo seiungi. Hoc si perpetuum esse non potest, nihil aliud restat, quàm vt rursus corpori vniatur. Ad hanc rationem, primùm dicerent Ethnici, pro re certa & euidenti sumi, quæ naturæ lumini obscura est, animum scilicet, post mortem remanere ac immortalem esse: nobiles quippe philosophos, non paucos longè diuersum opinatos. Quin & ipsi Aristoteli ascribitur à doctissimis viris, Tertulliano inquam, & Gregorio Nazianzeno, quòd animam hominis mortalem esse censuerit. Et Alexander Aphrodiseus, Peripateticus non obscurus, hoc sensit. Et Auerroes in schola Peripatetica docuit, vnum duntaxat esse humanum intellectum, qui singulis hominibus per phantasmata copuletur. Proinde hoc principium quod assumitur, Animam post mortem perseuerare incorruptam, cùm dubium sit, nec pendeat à per se notis ac perspectis in rerum natura: argumentum quod super eo extruitur, nutat, & pro firmo haberi non potest. Dicit enim Auicenna in suis Metaphysicis, animum idcircò iunctum esse corpori, vt per sensus externos, & interiores notitias & scientias rerum sibi vendicet. Quod vbi semel assequutus est, nulla est necessitas, vt eam copulationem repetat. Alij hanc rationem acutius diluunt, atque aiunt: Quod est contra naturam, perpetuò non esse, quando principia restitutionis eius in rerum natura supersunt. At si funditus ablata fuerint, restitutionem expectandam non esse. Et illustrant quod attulerunt satis euidenti simili: Cæsa, inquiunt, arbos, contra suam naturam iacet, quæ tamen instauratur, si radices vigentes fuerint superstites, quia denuò pullulat & renascitur. At si radices penitus extirpatæ fuerint, perpetua erit excisio. Vnde affirmant animum à corpore diuulsum satis intelligere iteratæ copulationis initia, non amplius in rerum natura extare: & idcircò eius desiderio non affici, quoniã electio nostræ voluntatis, in impossibilia minimè fertur. Sic Ethnici allatæ rationi respõderent. Verùm fideles eã confirmãdo ex verbo dei, quo animi nostri post mortem incorruptio affirmatur, & vnionis eius cum corpore facultas libera deo conceditur, illa vtuntur & sese consolantur.

17 Tertia ratio deriuari solet à iustitia dei, quam 3 oportet reddere pœnas & præmia pro ijs quæ gesta sunt in hac vita per corpus: quod non videatur æquum, vt cum hæc duo, animus & corpus, vel rectè vel perperam egerint simul coniuncta, duntaxat alterum eorum vel pœnis vel præmijs afficiatur. Philosophi adhæc responderent sibi non liquere, orbem sic à deo regi, per iustitiam punientem & retribuentem, vt singulorum hominum rationem habeat, reddendo cuique vel præmia vel pœnas. Darent fortassis, quoad motus cœlorum firmos atque constantes, certam esse prouidentiam, necnon quoad specierum conseruationem: at de singulis haberi negarent. Deinde adijcerent, satis præmiorũ

& pœ-

& pœnarum situm esse in ipsis actionibus rectis A & prauis: nam rectè agendo, mira est conscientiæ iucunditas, quæ omnia vincit externa præmia. Et vicissim prauè agendo, mirificè torquētur homines, neque conscientiæ lanienam possunt effugere, quod satis est miseriæ atque infœlicitatis ad eos puniendos. Tandem contenderent satis esse, dum animus ipse vel mercedem acciperet, vel pœnas lueret: nec esse opus, vt corpori hęc redderentur, quòd non sit actionum principalis causa, sed tantummodò instrumentum. Et simile deducetur ab artificibus, quibus tantummodo redditur B præmium, si pulchram telam vel præclaram domum extruxerunt: at instrumentis quibus vsi sunt in texendo vel fabricando, nihil rependitur. Quæ instrumenta, eodem supplicio seu damno minimè afficiuntur, si opus malè successerit. Neque poculum venenatum quis franget, quod ex eius potatione aliqui perierint, præsertim si vas elegans & preciosum fuerit. Neque frangunt vel proijciunt ensem, quo aliquis interfectus est, quòd hæc instrumenta sint, non prin- C cipales causæ. Sed nonnunquam tam impotens est iracundia, vt calices venenarij perdantur, & enses abijciantur. Vnde cùm vtrunque fieri posit, & aliquando contingat: argumentum erit probabile, non necessarium. Cæterùm, quod attinet ad instrumenta, distinctio videtur adhibenda, quòd aliqua sint coniuncta, aliqua separata: corpus verò instrumentum est animi, sed ei coniunctum: quare non mirum, si vnà punitur, & commodum reportat. Videmus enim D dum hîc viuitur, manus præcidi, oculos effodi maleficorum hominum. Nec tamen id est prætereundum, hanc rationem, quæ ducitur à iustitia & iudicio dei, non esse vniuersalem: quia etiam infantes excitabuntur, quos tamen non oportebit rationes reddere operum, quæ per corpus gesserunt. Videtur attamen Paulus hoc argumentum confirmare, cùm ad Corinthios capite decimoquinto ait, cùm resurrectionem corporum confirmasset: *Proinde, Fratres dilectissimi, estote im-* E *mobiles & constantes, abundantes in omni bono opere, scientes quòd labor vester non erit inutilis coram domino.* Labor autem communis est tam animo quàm corpori: Ergo ad vtrunque redibit vtilitas. Et hoc argumenti genere, vsi sunt propemodum omnes Patres. Iam retuli quæ firmiora erant: nūc ad alia veniam magis debilia, in quibus non probatio resurrectionis, verùm quædam species eius conspicitur.

18 Dies, inquiunt, vt videmus, quotidie præ- F 4 tereunt & redeunt: sed reuera dies hesternus, non est idem numero cum hodierno. Ab arboribus item & herbis deducitur simile: Hæc per hyemem videntur emortua, sed redeunte vere, rursus pullulant, ornantur folijs, flores emittunt, & denique fructus proferunt. Sed sciendum est, non prorsus in hyeme fuisse mortua: vita quippe in eis, adhuc licet occulta, permanebat. Verùm ad id responderi posset, vitam quoque hominis post mortem, non esse penitus ablatam, quod in animis adhuc superstitibus remaneat. Et sanè Paulus priori ad Corinthios hac ratione vtcunque vtitur, & ostendit post corruptionem, viuificationem consequi, dum ait: *Quod tu seminas, non uiuificatur, nisi prius moriatur.* Ostendit etiam inde varietatem conditionum frugis nouæ, semine primum iacto. Tu enim, inquit, gramen seminas tritici aut alterius sementis, Deus dat ei corpus vt voluerit. Proinde si creaturis contingit subinde renouatio, quid fiet homini, qui multò pluris est apud deum, quàm sint aut arbores aut fœnum? Nam ea omnia 5 propter hominem condita fuerunt. Mutuantur etiam similitudinem ab aue Indica, quæ Phœnix appellatur, quæ vt intereat & renouetur, 6 eleganter à Lactantio describitur. Producuntur etiam testimonia Sybillarum, quibus resurrectio mortuorum astruitur. Et ne quid desit, Poetarum etiam intexuntur figmenta, qui aiunt, Hippolytum & Aesculapium à mortuis olim excitatos. Eos idcircò talia fabulatos inquiunt, 7 quod à Patribus olim traditum fuerit hoc dogma de Resurrectione, quod ab istis transformatum est, vel potius deformatum eorum ineptis carminibus. At hoc non est nec essarium, quia non omnia quæ illi finxerunt, fuerunt à sanctis Patribus tradita vel inuenta. Scripserunt enim & fabulati sunt quædam de Centauris, Harpijs & Chimæris, quæ à sanctis nunquam fuerunt excogitata. Præterea inducitur imago dormientium, quæ nobis est quotidiana. Cùm aliquis 8 consopitur, desistit ab actionibus, non ambulat, nihil agit. Idem postea excitatus, redit è vestigio ad pristinas functiones. Et similitudo comprobatur ex dicendi formula Scripturarum, quæ mortem vocant somnum, & defunctos appellant dormientes. Redarguitur etiam hominum in- 9 credulitas, qui diffidant ex corruptis cineribus, hominum corpora esse reparanda: cùm subinde videant ex corrupta & putri materia varias produci animantes, mures, talpas, ranas, vermes. Ex specubus quoque terræ non rarò fulgentis- 10 simæ gemmæ colliguntur. Quis præterea vi- 11 det in feminibus, ea quæ inde progressu temporis eliciuntur? Semen quippe animantium, gutta seu stilla est informis humoris, vbi apparere nequeunt manus, pedes, aures, oculi, caput, 12 & alia huiusmodi. Et vt de acino vinaceo dicamus, corpusculum tam paruum est, vt vix stringi posit duobus digitulis. Vbi sunt in eo radices, necnon radicum trunci, & propaginum perplexitas? Vbi vmbræ pampinorum? vbi vuarum pulchritudo? Et cùm illud semen aridissimum sit, inde tamen copiosissimo vini liquore redundant torcularia. Hæc in natura quotidie fiunt: ideò nos oportet cogitare, quoties corpora mandantur sepulchris, toties resurrectionis semina committi fulcis denuò renouanda. Resuscitati sunt à Prophetis, à Christo & 13 Apostolis aliquot defuncti. Quin & perhiben- 14 G tur aliqui Sancti, bruta restituisse pristinæ vitæ. De Syluestro scribitur, quòd mortuum taurum

14 excitauit. Et D. Germanum aiunt, suum asellum qui obierat, & vitulum quem comederat ipsius familia, reuocasse à mortuis. Verùm dices, ista confiсta esse, Non repugnabo: Multa quippe in Sanctorum vitis admixta fuerunt; quæ tamen etiamsi vera concederentur, dare non erit necesse, vt illa bruta numero eadem fuerint restituta. Nam potuit fieri, vt non illa, sed eorum similia repræsentarentur. Nec tamen hoc impossibile dixerim factu diuinę potētię. Nam ille qui condidit hominē ex nihilo, ea proculdubio valet reparare. Scripsit Gregorius in 6. Moralium, id omnibus debere constare, longè difficilius esse creare quæ non fuerunt, quàm ea reparare quæ fuerant.

Quæ possit deus.

19 Porrò dei est omnia ea posse facere, quæ contradictionem, vt loquuntur in Scholis, non implicant. Nam ea alioqui cùm se mutuò tollant atque perimant, fieri non potest, vt simul consistant: Nec tamen quicquam id imminuit de omnipotentia dei. Nam deus est omnipotens, quamuis non possit vel peccare, vel seipsum negare, aut efficere quæ præterierint vt non sint præterita, nec efficere vt corpus humanum, dum est, non sit humanum corpus, vtque ternarius numerus non sit ternarius: quoniam hæc impossibilia non sunt eius defectu, sed ex ipsa rerum contradictione. Resurrectio verò mortuorum minimè ad hoc genus pertinet. Etenim quod attinet ad animos, non interierunt, sed manent superstites vnà cum suis viribus, atque humanis proprietatibus: Vnde qui obierunt, dici possunt in sua proprietate ac radice vtcunque superesse. Quod Gregorius Magnus ex historia Iobi, ad hunc modum confirmat: In ea traditur, omnia ei fuisse restituta duplicia. Prius, habuit septem millia ouium, reddita sunt ei quatuordecim millia: habuit ter mille camelos, sex mille possedit, atque ita de reliquis facultatibus. Non tamen genuit nisi septem filios & tres filias: Verùm intelligitur quoque numerus liberorum duplicatus: quia, vt inquit Gregorius, septem illi priores adhuc manebant apud deum salui, quare dici poterat quatuordecim habere.

Resurrectionis facultas penes corpus.

Cùm hoc pacto res habeat, tota difficultas resurrectionis, penes corpus esse videtur. Nam cùm extinctum sit, ita vt nec eius vestigia supersint, non videtur posse reparari. Attamen quia non abijt in nihilum, sed in elementa dissolutum est, vel in primam (vt philosophi loquuntur) materiam: ideo negari non debet, quin ex eadem materia & ex eisdem elementis rursus non possit extrui. Quin & animæ ipsæ brutorum, licet per mortem extinguantur, non tamen rediguntur in nihilum: Quare diuina potestate, cùm ex materia, tum ex elementis possent restitui. Vocat enim deus ea quæ non sunt, vt scribitur ad Romanos, tanquam sint, nec est quod verbo eius possit resistere. Vt enim dei verbo condita sunt omnia, sic illo eodem possunt reparari. Atque hæc de naturalibus rationibus, quæ, vt dictum est, probabiles sunt, non apodeicticæ, sint satis. Et quod hac de re affirmatum est, de cæteris quoque articulis fidei sentiendum est. Etenim quæ ab aliquo creduntur, ab eodem naturaliter sciri non possunt.

Quæ creduntur, ea naturaliter non sciuntur.

At dixerit quispiam, Nos credimus vnum deum, quem tamen esse, naturali ratione concluditur. Ad hoc respondemus, Philosophos quidem physica inuestigatione, ad vnum summum principium peruenisse, quod Græci θεὸν, & Latini deum dixerunt: sed ille non est is, quem fides Christiana profitetur. Non enim simpliciter ac nudè credimus vnum deum, sed illum qui creauit cœlum ac terram, quique habet Filium & Spiritum sanctum. Has vtique appendices, philosophi suis rationibus minimè apprehenderunt. Vnde verissimè constat, quod Apostolus ad Hebræos docuit, fidem, argumentum esse rerum non apparentium.

IIII. Scriptura testimonia pro resurrectione.

20 Cùm autem ita sit, ratio postulat, vt in aliud caput quæstionis iam nos conferamus, & resurrectionem, quæ non potest physicis rationibus comprobari, diuinis testimonijs confirmemus. Quæ cùm veteri & nouo Testamento comprehendantur, iuxta temporis ordinem, à veteri Testamento auspiciabimur. Et primùm ab eo quod habetur in Exodo tertio capite, *Ego sum deus Abrahami, Isaaci & Iacobi.* Hoc loco vsus est Christus, cùm à Sadducæis tentaretur.

Sadducæi qui.

Sadducæorum nuncupatio, à vocabulo *Tsedec* deducta est, scilicet à iustitia. Erant Iustitiarij homines, qui præter legem latam per Mosen, aliam Scripturam non recipiebant. Rigidè τὸ ῥητὸν persequebantur, non admittentes (vt apparet) vllam interpretationem. Et præterea qui resurrectionem mortuorum non credebant, Angelos item esse non putabant, quemadmodum in Actis Apostolicis habetur.

Pharisæi qui.

Fuerunt item apud Hebræos eo tempore (vt id obiter attingam) Pharisæi, à verbo *Parasch*, quod est distinguere, interpretari, ac extendere. Ii non tantùm legem, sed etiam Prophetas, vt interpretes eius, admittebant. Exponebant etiam & interpretabantur diuinas literas.

Hessæi qui.

Præter istos fuerunt etiam Hessæi, qui dicti sunt à vocabulo *Asscha*, quod est facere. Iusti admodum erant, & manibus suis operabantur, vt inde viuerent, ac etiam egenis subuenirent, perinde ac si vocaremus eos Operarios. Nec dubium est eos hallucinari, qui sic eos appellatos indicant, quasi ὁσίους, id est sanctos. Quia Hebræorum nominum etymologiæ, non sunt à Græcis petendæ.

Gaulonitæ qui.

Erant etiam inter Iudæos Gaulonitæ, à quodam Iudæorum factionis principe ita vocati. Ii faciebant per omnia cum Pharisæis, nisi quòd censebant, tributa non esse reddenda exteris nationibus: nam filios Abrahæ, hoc est, populum dei, volebant omnino liberum esse. Omnia hæc à Iosepho, cùm in libro de bello Iudaico, tum etiam in Antiquitatibus luculenter describuntur. Sed iam ad Sadducæos redeo: Omnia fermè ab eis tribuebantur libero arbitrio, rigidè viuebant, moribus vtentes duris & agrestibus, vt videri potuerint Stoici Hebræorum, nisi quòd Stoici prouidentiæ dei & fato propemodum omnia concedebant,

debant, cùm isti ab ijs non parum abhorrerent. Et quamuis Pharisæorum & Sadducæorum factiones inter se dissiderent, attamen ad Christum oppugnandum consentiebant. Dixerunt itaque Sadducæi, vt resurrectionem mortuorum irriderent: Fuit apud nos muliercula, quam septem fratres vxorem duxerunt, cum discederent absque liberis, iuxta præscriptum legis Mosaicæ, quæ in Deuteronomio cap. 25. habetur: *In resurrectione mortuorum, cuius erit vxor ex septem fratribus?* Scopus huius quæstionis erat, non esse admittendam resurrectionem: quòd absurda inde sequerentur, quæ cum diuina lege pugnarent, nec ea salua possent consistere. Christus respondit, *Erratis*. Nec tamen credendum est, ignorantiam qua laborabant, eorum culpam releuasse: Idcircò enim errabant, quòd intelligere noluerint, nec eos audire, qui rectè monebant. Erroris autem eorum duo capita siue duos fontes ostendit: Primùm, quòd non intelligerent Scripturas: deinde quòd non rationem haberent diuinæ potentiæ.

Erroris Sadducæorum fontes duo.

Circa Scripturas multis modis errari potest, vel quòd non habeatur peritia linguarum, vel quòd locutiones propriæ à Tropis non distinguantur, nec locus obscurus per manifestiorem exponatur: nec attendamus interdum quæ sint rerum significatarum, signis attribui, ac è diuerso, proprietates signorum ascribi significatis. Et qui copiosius ista cognoscere voluerit, Augustini libros euoluat, quos de Doctrina Christiana vtiliter conscripsit. Circa dei verò potentiam, duplex est error: Primus, cùm ei omnia citra vllam exceptionem dantur: alter, cùm paruim admodum ei conceditur. Atque hoc posteriori erroris genere tenebantur Sadducæi. Cùm enim audiebant, rursus victuros mortuos post hoc seculũ, nõ cogitabant aliã esse posse vitam, ab ea quã nũc viuim⁹, in qua cibo, potu, & procreatione liberorũ indigemus. Vnde nimis angustè de potestate dei sentientes, non existimabant illum posse homines iam suscitatos transferre ad vitam cœlestem, quæ ad Angelorum conditionem accederet. Vt autem errarent, Christus exposuit, vt apud Lucam habetur, dicens: *Filij huius seculi ducunt vxores, & nuptui dant: sed in resurrectione ex mortuis, neque ducũt vxores, neque nuptui dantur, sed euadũt æquales Angelis*. Dumque Angelorum facit mentionem, perstringebat Sadducæos, qui Angelos esse inficiabantur.

Error circa Scripturas varius.

Error circa Dei potentiã duplex.

21 Cur verò tales futuri sint homines post resurrectionem, causam assignauit dicens: Neque enim amplius mori possunt. Vbi attendendum est, liberorum procreationem, duplici de causa fuisse institutam. Primùm, vt homines, qui duo tantùm ab initio conditi sunt, multiplicarentur: Deinde, vt cùm ad iustam multiplicationem ventum esset, multis inter morientibus, alij eorum loco substituerentur. Proinde cùm in resurrectione iustus numerus hominum sit futurus, nec mors intercedere possit, superuacanea esset procreatio. Nec accipienda sunt verba Euangelistarum, imò Christi, quasi docuerit corpulentam

Liberorum procreatio.

A substantiam defuturam suscitatis. Non enim dixit, Angeli erunt: sed sicut angeli, & æquales angelis. Nec mirandum est quod apud Lucam scribatur, illos futuros filios resurrectionis & filios dei. Non enim id accipiendum est, ac si negetur Sanctos etiam in hac vita filios dei esse: alioquin dum hìc viuunt, quomodo clamarent, Abba Pater, aut orarent Pater noster qui es in cœlis? Verùm sacrarum literarum mos est, vt interdum asserant res tunc fieri, quando manifestantur. Et

B quia nunc filios dei nos esse minimè apparet, at in resurrectione manifestum erit: Cùm enim Christus venerit, tunc & nos apparebimus vnà cum eo in gloria. Idcircò in Luca scribitur, sanctos fore tunc dei filios. Nec prætereundum est, quæ à Christo ibi dicta sunt, ad resurrectionem iustorum solùm pertinere. Nam impij cùm resurrexerint, licet futuri sint immortales, non tamen instar angelorum euadent gloriosi & impassibiles.

C Atque hæc dixit Christus de Sadducæorum ignorantia, quo ad potestatem diuinam.

22 Iure quoque dicere potuit, illos ignorare Scripturas. Quomodo enim poterant inficiari angelos non esse, cùm scribatur in libro Geneseos, angelum prohibuisse Abrahamum, ne Izcacum filium suum, quemadmodum instituerat, immolaret? Habetur etiam ibidem, tres hospitio fuisse ab Abrahamo exceptos, quorum duo

D saltem erant angeli: Item habetur, eos fuisse cum Lotho. Et angelus astitit Mosi iuxta rubum, & sese interposuit inter castra Israelitarum & Aegyptiorum. Angelorum etiam castra visa sunt Iacobo in Mahanaim, & cum angelo est luctatus tota propemodum nocte. Rectè itaque dixit Christus, eos nescire Scripturas. Locum verò adduxit ex quinto libro Mosis, tum quòd illi præter legem nullas reciperent Scripturas (Prophetas qui-

E dem & Psalmos legebant, non aliter atque nos legimus Patres, Machabæorum libros, necnon sapientiam Solomonis & Sirachi) tum quia Mosen obiecerant Christo. Rectè igitur Moses ab eo illis regeritur. Neque in animo fuit Domino, cùm illis responderet, omnia testimonia colligere veteris Testamenti, alioqui ex concilio Prophetarum & alijs Scripturis non defuissent oracula. Et quãuis hęc verba, *Ego sum deus Abrahami, Izcacci, & Iacobi*, reperiantur in plerisque locis Scripturæ sacræ: attamen ea referunt Marcus & Lucas

F nominatim, ad visionem, quam Moses habuit iuxta rubum, vt habetur Exodi tertio capite. Cùm Iesus confutasset ad hunc modum Sadducæos, turba obstupuit, admirata Christi sapientiam. Sed quia interdum popellus existimatur carere iudicio, ideo Lucas adiecit: quosdam ex Scribis dixisse, *Rectè dixisti Magister*. Non solùm itaque à plebeijs, verumetiam ab eruditis probata fuit Christi argumentatio. Nec iniuria. Quem enim volumus interpretem magis appositum diuinæ legis, τὸν λόγον, per quem lata fuit ab initio?

23 Sed rationis huius fundamenta exquisitius

G perscrutanda sunt, vt magis patefiant. Si de Patribus defunctis prorsus actum esset, qui pos-

Propositio illa, Ego sum deus Abraham, &c. explicata.

set deus adhuc esse illorum deus? Mortui quidem sunt, nempe hominum iudicio, & secundum naturam, sed non quoad deum. Nam in Luca scribitur, Omnes ei viuunt. Potest autem bifariam intelligi, Patres deo viuere. Primùm si totum id referatur ad præscientiam seu prædestinationem Dei, siquidem omnia quæ futura sunt, ille coram se habet præsentia, neque à suo proposito frustrari potest. Idcircò qui excitandi sunt vel ad mille annos, ipsi dicuntur viuere: vel ei Patres viuunt, quia cum ipso regnant in cœlesti gloria. Eadem formula dicendi vsus est & Paulus ad Romanos, de Christo scribens: *Quod mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem viuit, viuit deo*, hoc est, cum illo est in gloria, & sedet ad dexteram eius. At dixeris, Hoc pacto non Sancti ipsi, verùm illorum animi dici poterunt viuere cum Christo in cœlis. Verum quidem hoc est, sed per Synecdochen, quod est partis toti attribuitur. Non enim veremur dicere, Sanctum Petrum & sanctum Iacobum in cœlis esse cum Christo, cùm tantummodo animi eorum ibi versentur. Quin & Paulus dicebat, Se cupere hinc soluere, ac esse cum Christo, cùm sciret tantùm animum suum vsque ad extremum diem iudicij futurum cum eo. Et in Euangelica narratione legitur, Lazarum delatum in sinum Abrahæ, atque crudelem illum diuitem ad inferna tormenta deportatum: cùm tamen animi solùm eorum ad loca illa deducti fuerint.

24 At contra Domini nostri argumentationem cauillus obijcitur: Deum se appellasse deum Abrahami, Izcacci & Iacobi, quòd fuerit illorum deus olim cùm viuerent, iuuerit eos, & fœdus cum illis habuerit. Sed futilis est hæc obiectio: quia non dicitur fuisse illorum deus, sed per præsens tempus, enunciatio effertur ἐγὼ εἰμι. Ego sum deus illorum. In Hebræo quidem verbum substantiuum non apponitur, verùm simpliciter scribitur *Anoki Elohe*: sed hoc non refert, quia Spiritus sanctus per os Euangelistarum, expressit substantiuum verbum. Scripserunt enim ἐγὼ εἰμι ὁ θεὸς. Quòd si Sancti qui obierunt, prorsus expertes vitæ sunt, neque ad eam reuocandam quid emolumenti expectent ab eo, vel quomodo is est eorum deus? Porrò præceptor habens aliquot discipulos, dum illi viuunt, dicere potest, Ego sum illorum præceptor: at cum obierunt, non ei licet ad hunc modum loqui: quemadmodum etiam vxor extincto viro, non dicet, Sum illius vxor, sed fui: & pater, cùm filius extinctus est, non dicet, Sum huius pater, sed fui. Ita sanè colligitur, vitam quoquo modo tribuendam illis Patribus qui obierunt, si deus verè dicatur illorum esse deus. Non enim penitus mortuis aliquid impenditur beneficij. Nec moror cauillatores qui contendunt, deum benefecisse Patribus extinctis, in eorum posteris: quoniam debet attendi in diuinis literis propositionem esse copulatiuam, nempè quòd deus & ipsorum Patrum esset deus & seminis eorum, & ideò illam pro vtraque parte veram esse oportet. Vis huius rationis est in eo sita, quòd semper intelligimus deum benefacere, tueri ac defendere illos, quorum est deus. Et cùm iniretur fœdus inter deum & homines, voluit ab eis deus coli ac in honore haberi, ac vicissim illos pro suo populo agnoscere. At quis potest esse pater absque liberis? quis dominus absque seruis? quis rex absque subditis? Certè nullus: Ita & deus non potest illorum esse deus, qui non extent. Atque istam connexionem Christus minimè primùm ostendit. Sed Habacuk 2. cap. illam attigit, cùm inquit: *Quoniam tu es deus noster ab initio, non moriemur scilicet in æternum.* Ergo Deus illos non finit prorsus mori, quorum est deus. Et sanè ab illis quorum deus est, colitur & honore afficitur. At mortui neque deum laudant, neque colunt aut venerantur. Quare Abrahamus, Izcaccus & Iacobus si deum habent, illum colunt: si hoc faciunt, iam non sunt mortui. Sed audiamus ipsum Christum, quomodo rationem adductam firmet atque communiat. Cùm dixisset, *Ego sum deus Abrahami, deus Izcacci & Iacobi*: quasi respondisset quispiam, Quid tum? Subiecit, *deus autem, non est deus mortuorum, sed viuentium.* Cæterùm huic sententiæ obstare videtur, quod scriptum est ad Romanos: Christus ideò mortuus est & resurrexit, vt mortuorum & viuorum dominetur. Ex quo colligeret quispiam, non esse absurdum, vt deus sit Dominus mortuorum. Sunt qui respondeant, Christum non dixisse, deum non esse Dominum mortuorum, sed deum mortuorum. Mihi hæc, si verum dicendum sit, leuissima Strophe videtur. Nam Dominum & deum, pro eodem haberi satis compertum est in diuinis literis. Et vox *Elohe* quæ in Hebræo habetur, sæpenumero Domini vocabulo redditur. Nodus igitur aliter dissoluendus est, vt cum Christo dicamus, deum esse deum tantummodò viuorum: sed eos distingui bifariam, quòd quidem ex illis habeant adhuc sibi coniunctum corpus, quidam verò sint ab eo absoluti, omnes attamen viuunt. Hinc tamen sequi non inficiamur, animos defunctorum apud deum viuere. Verùm addendum est, non esse deum partiarium seruatorem suorum, vt tantummodò animum velit saluum, vtque deus est tam corporis quàm animi, sic vtrunque seruabit. Nec decet illos, qui purè ac simpliciter deo seruierunt, salutem assequi tantùm dimidiatam: plenam vtique, solidam & perfectam habebunt.

Argumentatio Christi prius etiam ab aliis vsurpata.

24 Ex hac Christi ratiocinatione, Anabaptistæ dupliciter verberantur: Primùm, quòd arbitrentur Instrumentum vetus nihil ad nos facere. Cùm Christus apertè hîc testimonium inde petat ad confirmandum mortuorum resurrectionem: quod etiam Apostoli passim fecerunt. Alterum est, quòd vbi contendunt nobiscum de Pædobaptismo, volunt à nobis afferri ex Scripturis, diserta, plana & aperta verba, quibus pueri tingendi affirmantur. Neque contenti esse volunt

Anabaptistæ confutantur.

ſunt ratiocinijs & connexionibus deductis ex Scripturis, cùm tamen Christus hic probaturus mortuorum reſurrectionem, teſtimonium expreſſum non attulerit, ſed tale, vnde reſurrectio deduceretur. Ipſe autem adiecit, inducto teſtimonio minorem propoſitionem, dicendo: Non eſſe deum mortuorum, ſed uiuentium. Cæterùm ſunt & alij noſtro etiam tempore qui exiſtiment illud teſtimonium à Chriſto adductum, non fuiſſe cognitum veteribus, ita vt crederent ad reſurrectionem mortuorum pertinere. Sibi enim perſuadent veterem populum, ſalutem quidem habuiſſe per Chriſtum, per illum accipiendo condonationem peccatorum & fœlicitatem perpetuam, cùm tamen hæc non intelligerent. Quemadmodum & pueri Chriſtianorum ſeruantur, cùm tamen adhuc cœleſtia & Chriſtiana myſteria non intelligant. Deum, inquiunt, promiſsis mundanis & temporarijs, nimirum terræ Chenaam, ſobolis numeroſæ, victorijs & diuitijs eos lactaſſe, atque in ſuo cultu retinuiſſe: Chriſtum verò, vt Seruatorem à peccatis & à morte æterna, vt authorem vitæ, & principem reſurrectionis & omnium donorum, non agnouiſſe. Atque volunt, Chriſtum primum omnium arcanum reſurrectionis patefeciſſe, & argumentum illius à loco quem tractamus deduxiſſe, cùm antiqui non antea vnquam id intellexiſſent. Tales hodie ſunt Seruetani, qui vehementer & fallunt & falluntur. Quomodo audent hoc dicere, ſi nouum Teſtamentum recipiunt? Certè Paulus affirmat ad Galatas, ſemen illud promiſſum Abrahamo, in quo benedicendæ eſſent omnes gentes, fuiſſe Chriſtum. Et cùm credidit, & iuſtificatus eſt, certè id non habuit fide, quę fuit de reb⁹ tēporarijs, aut de multitudine ſobolis, ſed de Chriſto filio dei. Nam vt ſcribitur ad Romanos, Eodem modo nos iuſtificamur, quo & Abrahamus iuſtificatus eſt, nimirum ex fide in Chriſtum, qui etiam de illo ait: *Vidit diem meum, & gauiſus eſt.* Adhæc, Prophetæ, myſteria Chriſti tam liquidò prænunciarunt, vt non Prophetæ, ſed Euangeliſtæ videri poſsint. An dicebant & ſcribebant, quæ non intelligerent? Id vtique non prophetarum dei, ſed fanaticorum hominum fuiſſet. Neque ſit veriſimile, ignotam fuiſſe iſtam Chriſti rationem, alioquin Sadducæi facilè reſpondiſſent, locum illum non ſic fuiſſe acceptum maioribus, neque ita expoſitum de vita Patrum. Sed res ita perſpicua fuit, vt quidam ex Scribis publicè dicerent: Rectè dixiſti Magiſter. Atque vt Euangeliſtæ tradunt, Phariſæi animaduerterunt Chriſtum impoſuiſſe ſilentium Sadducæis: quod indicat rem ita fuiſſe manifeſtam, vt nullus eſſet locus tergiuerſationi. Adhæc, reſurrectionem mortuorum aſſerebant Phariſæi, & cùm interpretes eſſent Scripturarum, dubium eſſe non poteſt, quin eam ex Scripturis probarint. Quòd autem illi fuerint ante Chriſti aduentum, ſatis demonſtratur ex hiſtoria Ioſephi, qui eos fuiſſe affirmat Aſſamonæorum tempore. Non itaque Chriſtus primus aſſeruit hoc dogma, neque adeò peruertit rationem docendi, vt ex obſcuris & incertis ſua probarit. Cùm aliquid ex Scripturis tractauit, ſemper ea protulit, quæ clara & manifeſta erant. Cùm interrogaret Iudæos de Meſsia quid crederent, & illi reſponderent, fore Dauidis filium: ille ſubiecit, Et quomodo vocat eum Dominum in ſpiritu? Pſalmum adducens, vbi ſcribitur, *Dixit Dominus Domino meo.* Quòd ſi non conſtitiſſet apud omnes, Pſalmum illum ſcriptum de Meſsia, nihil profeciſſet. Item cùm ageret de diuortio, locum ex libro Geneſeos citauit, *Maſculum & fœminam creauit eos.* Et quòd Adamus dixit, *Hoc nunc os ex oſsibus meis, & caro de carne mea. Et erunt duo in carnem vnam.* Hic quoque non ex obſcuris, ſed ex apertis rationem texuit: Similiter cùm ageretur de ordine ſeu dignitate præceptorum, illud vt mandatum primum & maximum produxit: *Diligas Dominum deum tuum toto corde, toto animo, & omnibus viribus tuis*: Et alterum ei ſimile, *Diligas proximum tuum ſicut teipſum.* Proinde cùm ſemper egerit ex manifeſtis & certis, quare tantùm hoc loco volumus rationem eius fuiſſe incertam & obſcuram, atque nunquam antea cognitam? Sed hæc miſſa faciam, atque id annotabo, duo hæc vitia, nempè ignorantiam Scripturæ, atque virtutis dei, omnibus etiam hodie poſſe obijci, aſſertoribus prauorum dogmatum: quia vel vtraque, vel altera ſaltem laborant ignoratione. Ideoque cùm accedimus ad lectionem Scripturarum, conandum eſt, vt ab vtroque vitio liberemur: ita vt Scripturas benè intelligamus, & de potentia dei rectè exiſtimemus. De hoc teſtimonio à Chriſto deducto, ſatis hæc ſint.

Seruetani.

Chriſtus ea, quæ certa & clara erant, probauit, quæ erant obſcuriora.

26 Nunc à ſerie temporum non diſcedens, teſtimonium Iobi tractabo, quod habetur eius libri capite decimonono. Sed anteà, quæ præfatus eſt, libet attingere, quàm ipſa verba proponam. Vt diligentius quæ dicenda erant expenderentur, attentionem ad hunc modum captauit. *Vtinam verba mea ſcriberentur, non quidem in folijs, ſed in libro, imò in plumbo aut in lapidibus ferreo ſtylo,* ad perpetuá rei memoriá. Ita leges olim in tabulis æreis incidebantur, ne ſcriptura dilaberetur. Et habetur in Ieremia, Peccatum Iuda fuiſſe ſcriptum ſtylo adamátino, ita vt non deleretur. Memoria itaque digna ſunt, quæ Iobus ita cupiebat conſignare. Sic verò habent, *Et ego noui* (non quidem ſcientia naturali, ſed fide,) *quòd Redemptor meus viuit.* Sermonem auſpicatur à litera *vau*, quæ copulat: ac ſi diceret, Cùm alij fideles id credant, ego quoque cum eis noui & profiteor, meum Redemptorem viuere. Appellat Redemptorē, ſcilicet à mortè, à peccatis, & ab omnibus malis. Viuum præterea illum dicit, quòd ſit vitæ fons, & omnia viuificet, quæ vitam habent. Is verò eſt Chriſtus filius dei: non enim datus eſt hominibus præter eum alius Redemptor. Et idcircò eum mox appellat Extremum, quia permulti fuerunt partiarij & imperfecti redem-

2 Iobi de reſurrectione loc⁹ explicatus.

ptores: sed Christus extremus est & perfectus, vltra quem nullus alius expectari debet. Quamuis Hebraica vox *Acharon*, possit ad tempus referri: vt dicamus, Ille Redemptor meus viuit, & extremo tempore surget iuxta puluerem. Hoc aliqui attribuunt resurrectioni Christi. Nam excitat⁹ est cũ suo corpore, quod more Scripturæ puluis appellatur. Et sanè Christus resurgendo, primitiæ fuit dormientium. Et postremo tempore surrexisse dicitur: quia resurrectio eius, contigit initio postremæ ætatis. Non enim alia expectanda est ætas, præter eam quam nunc agimus: Vnde à Ioanne vocatur postrema hora. Licet etiam referre dictum illud admodum commodè ad resurrectionem mortuorum, vt de illo Redemptore viuo dicatur, *Postremo tempore*, id est ad finem seculi: surget, id est exercebit vires suas erga puluerem, hoc est, erga corpora defunctorum iam redacta in puluerem illa excitando. Deinde rem magis patefaciens, addit, *postea*: scilicet eo tempore, *mea hæc pellis*, aut cutis vel caro, *quam arroserunt*, perforarunt & occiderunt (hæc significat verbũ *Nacaph*) scilicet, dolores, morbi, & vermes. *Non erit abiecta & spreta Redemptori meo; sed carne mea videbo deum*, hoc est, existens in carne. Latina versio habet, *Rursus circumdabor pelle mea.* Qui sic verterunt, respexisse videntur ad uerbum *Iacaph*, quod est circumdare: & in coniugatione Niphal, dicitur *NikKephu*, quod est circumdabuntur, scilicet, artus & membra mea, ista cute & hac pelle: & de carne mea videbo deum. Vterque sensus astruit resurrectionem. *Oculis meis videbo eum*, mihi ipsi, non alienus vel extraneus. Asserit se resurrecturum proprio corpore, non alieno. Etenim vti Christus proprium corpus resumpsit, ita & nobis minimè aliena, sed nostra dabuntur. Vnde Tertullianus de Resurrectione carnis ait, *Non alius ero, sed aliud*: affirmans non fore diuersitatem substantiæ, sed conditionum, qualitatum, & proprietatum. Quamuis hodie in scholis è contra loquuntur, quemque scilicet fore alium, & non aliud. Verùm diuersæ formulæ dicendi rem non variant. Videbo inquit, *Li*, quod est, Pro meipso, meo commodo. Nam licet mecũ nũc seueriter agat, & videatur hostis meus, tunc se mihi propitium & beneuolum exhibebit. Hæc est sanctorum consolatio, dum in mundo affliguntur, vt in ipsam resurrectionẽ aspiciant, & in ea acquiescant. Dumque ait, *Oculis meis eum videbo*, duplicem Christi natura patefacit, diuinam scilicet, & humanam: quoniam deus oculis corporis non videtur. Hæc tam clara sunt, vt maiori luce non opus habeant. Vnde apparet, antiquos Patres, Redemptorem Christum, & resurrectionẽ à mortuis non ignorasse.

27 Hæc nonnulli volunt à Iobo enunciata fuisse, de recuperatione, cùm sanitatis tum etiam suarum rerum in hac vita, eumque nolunt de futuro seculo quicquam esse loquutum. Sed interpretatio aliena est & inepta, quæ duplici argumento explodenda est: Primùm, de recuperatione salutis, quo ad hanc vitam desperauerat, & spe resurrectionis, vt dictum est, seipsum consolabatur. Quod liquet ex eodem capite decimonono, vbi deum ait, suam spem omnino deiecisse, ita vt sese conferat cum excisa planta, quæ non renascitur: idemque patet in compluribus eius libri capitibus. Deinde, si de hac temporaria restitutione loquuturus erat, quid oportuit adeò magnificè præfari, optando, vt verba sua conscriberentur in libro, & sculperentur in silice vel in plumbo, ad perpetuam rei memoriam? vulgare id est, vt à resipiscentibus calamitates remoueantur, & gradus pristinus, & crebrò melior à deo reddatur? Quin amici eius hoc illi fore pollicebantur, si redijsset in viam, à qua illum excidisse arbitrabantur. Hæc itaque dixit Iobus, vt omnes intelligerent, ipsum, vel in media morte se spe resurrectionis piè sustentasse: quod idem suo exemplo volebat & amicos & alios docere. Adeò clara est allata interpretatio, vt non atramento, sed solaribus radijs videatur conscripta. Quare illi supra modum ineptiunt, qui nodum in hoc scirpo quærunt. Interpretes Hebræi, hoc loco tam sunt obscuri, vt eos legendo tibi videaris inter Cymmærios versari. Certè, dura opera tenebras affectarunt. Videntur voluisse dicere, Iobum nosse, viuere deum, quem suum Redemptorem vocat, ex effecto plagarum & ærumnarum, quæ sibi experiebatur ab eo grauiter infligi. Ex hoc pertrahunt quod inquit, se de carne sua videre deũ, hoc est illum sentire, ac ex doloribus agnoscere, quos tolerabat, & quos ipse, nec alius quispiã ęstimare potuisset. Hęc sũt nugæ, ἀπροσδιόνυσα, & prorsus extra oleas, neque ad omnia verba eius textus possunt accommodari. Ijs addas omnes propemodum Patres, quamuis antiquos, hunc locum de resurrectione mortuorum intellexisse.

28 Sed misso Iobo, aliud testimonium ex Dauide proferam: Is canit Psalmo 16. *Posui Iehouam in conspectu meo*, scilicet eius legem perpetuò meditando, ne contra eam quicquam committerem: vel cogitando ipsum omnibus cogitatis, dictis, & factis meis, præsentem semper adesse, vt nihil indignum eius præsentia facerem: vel in aduersis illum semper inuocando, ne spem meam in alio quopiam collocarem. Ille non me fefellit, sed stat à dextris meis, vt me tueatur, sustentet ac defendat. *Idcircò lætatum est cor meum*, gaudio nimirum solido atque syncero, non vano, inconstanti atque mundano. *Et exultauit gloria mea*: Nomine gloriæ, multi ex Hebræis animam interpretantur, quòd ea sit præcipua pars & gloria hominis: alij verò linguam exponunt, quòd hominis dignitas & excellentia putari soleat ex oratione: Hebræum vocabulum est, *Cauod*, illud Septuaginta verterunt, per linguam. Quod & Apostoli seruarunt in Actis, dum hunc locum tractarent. Nec desunt exempla in quibus *Cauod* linguam significat. Psal. 30. Canet tibi *Cauod* in linguá,

Psaltis de resurrectione locus explicatus.

lingua,& non silebit. Psal. item 108. *Canam & Psal-* A *lam* etiam *Cauod* lingua. Et in lib. Genes. 49. dixit Iacobus. *Simeō & Leui, vasa iniquitatis bellantia, in secretum illorum non venit anima mea, & cœtui eorum non est vnita lingua mea.* Hoc est, de perfido illorum consilio: nihil approbaui, neque lingua mea, id est iussu meo, illos impuli ad tam graue scelus. Et sanè rectè apud Hebræos vno vocabulo *Cauod*, & gloria & lingua significantur: quia licet humana dignitas ab anima rationali pendeat, ea tamen cùm sit inuisibilis, nulla quapiam alia re magis co B gnoscitur, quàm oratione. Vnde nonnulli tradiderunt, differentiam hominis esse, quòd facultate loquendi sit prӕditus. Et Aristoteles dixit, voces esse notas earum passionum seu affectionum quę sunt in animo. Democritus etiam tradidit, sermonem esse ῥεῦμα τῆς λόγου, id est fluxum quendam rationis. Etenim cogitata nostræ rationis, quæ abdita sunt, fluunt & erumpunt exterius per verba. Sensus itaque Dauidis est, Tantam lætitiam animo concepi, vt lingua mea gratias deo C agens, & beneficia eius prædicans, exultet. Neque illic sese continet lætitia mea, verùm & ad corpus redundat: *Nam caro mea requiescet in spe.* Verbum *Iascbab*, non tantùm est iacere seu quiescere, sed etiam habitare: vnde aliqui vertunt, Habitabit confidenter. Vnde autem oriatur ista fiducia, statim subijcit: *Quia non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Caro mea requiescit in D spe, vel habitat confidenter, quòd sperem me à mortuis excitandum ad vitam, eamque non quamlibet, sed verè fœlicem & æternam. Idcircò addit, *Ostendes mihi semitam vitæ: Satietas gaudiorum cum vultu tuo, iucunditates in dextera, vsque in seculum.*

29 Hæc Dauidis carmina, cùm à Petro tum à Paulo in Actis adducta fuerunt coram plebe Israelitica, vt quæ pertinerent ad Christi resurrectionem. In illis verò excutiendis, tria videntur afferenda: Primùm, vt sensus verborum intelligatur: E Deinde, vt cognoscamus num ad Christum vel ad Dauidem pertineant: Postremò, quemadmodum ad nostram resurrectioné adaptari queant. Reuocandum cùm primis in mentem est, latam à deo sententiam fuisse in Adamum & posteros eius, vt reuerterentur in terram per mortem, ex qua sumpti fuerunt: & in terra perpetuò mansissent, nisi Christus morte ac resurrectione sua, illam execrationem abrogasset & recidisset. Ille sa F nè mortuus est & sepultus, sed non tamdiu mansit in sepulchro, vt cadauer eius computruerit. Mortuus quidem est & sepultus, vt alij homines: at non similiter vt illi, vidit corruptionem. Alij etiam homines non relinquentur in sepulchris, quandoquidem in fine seculi resurgēt: corruptionem tamen effugere non poterunt, etiamsi medicorum opera vel myrrha, vel aloe, vel balsamo, vel alijs aromatibus cadauera eorum cōdiantur. Caro enim exhauritur, & tota exucta hęret ossib. G ita corrupta & immutata, vt cutis magis quàm caro videatur. Non liberantur, Sancti dum hîc viuunt, à molestijs, vexationibus, calamitatibus & morbis: imò præ alijs grauia patiuntur, & nihilominus dicuntur quiescere, non sanè actu, sed spe resurrectionis. Illa se cōsolátur in media morte: ea martyres cōstanter patiebátur, & vitæ ac sanguinis prodigi erant, pro Christi nomine. Atque hanc spem, de resurrectione intelligendam esse, verba quę sequuntur satis declarant: *Non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Habet nihilominus ea spes, quamuis nos permultum exhilarat, & vehementer corroborat, secum gemitus & suspiria coniuncta. Scribit siquidem Paulus ad Romanos octauo capite, *Nos primitias spiritus habentes, ingemiscimus in nobisipsis, expectantes adoptionem & redemptionem corporis nostri. Etenim spe seruati sumus.*

30 Habet præterea magnam emphasin quod scribitur, *Non relinques me in sepulchro*: quoniam ex eo vaticinatur Dauid, Christum fore sepeliendum. Non enim quippiam relinquimus alicubi, nisi prius ibi fuerit collocatum. Quare non agitur hoc loco de carnis aliqua protectione, tutela & defensione in hoc seculo: sed de resurrectione carnis, & æterna vita. Iumēta etiam & bruta quando moriuntur, cùm à morbis, tum etiam à laboribus quiescunt: sed non in spe, quia beatam & fœlicem resurrectionem minimè sperant. Vox Hebræa *Chasid* conuertitur à Septuaginta interpretibus ὅσιον, id est sanctum: Christus ita peculiariter appellabatur, Sanctus dei. Sic etiam diaboli eum vocarunt, vt apud Marcum & Lucam habetur. *Scheol* tam sepulchrum quàm inferos Hebræis exprimit, à verbo *Schaal*, quod est postulare: quòd hæc videantur semper quærere ac poscere, nec vnquam explentur. Septuaginta interpretes, & Apostoli in Actis dixerunt, ᾅδην. *Schacath* verò, deriuatur à verbo *Schacath*, quod est perdere atque corrumpere. Vnde tam fouea quàm sepulchrū *Schacath* appellatur, quòd ibi cadauera putrescant & corrumpantur. Atque hæc de vocibus. Professio itaque fidei nostræ habet, Christum fuisse mortuum ac sepultum: sed tamen ita, vt nec anima diutius ab inferis detineretur, neque corpus tam diu maneret in sepulchro, vt corruptionem experiretur. Continent vtique ista verba, pręclaram & eximiá consolationem, quoad carnem, cùm eā credimus à mortuis excitádam: quæ porrò nulla esset, si corpus & caro nostra morti perpetuæ subijcerentur. Suam lætitiam & firmam spem Sancti iactant, quòd non timeant ab interitu. Agnoscunt in his verbis, nón agi de breui quadam liberatione, quæ ad tempus ipsis præstetur. Fuit sanè Dauid sæpè liberatus à diuersis periculis, & à morbis acutissimis & lethalibus: ac de ijs beneficijs, in Psalmis, varias deó gratias egit. Agnoscebat enim ea sibi collata ipsius beneficio. Verùm hîc agitur de vita æterna & suprema fœlicitate: quod verba sequentia ostendunt, cùm dicitur, *Ostendes mihi se-*

Verba Psal. 15. Non relinques animā meam in, &c.

mitam vitæ, satietas gaudiorum cum vultu tuo, iucunditates in dextera tua in perpetuum. Ieiuna verò consolatio est, quę oritur ex spe liberationis, ab vno vel altero periculo, & ab vno vel altero morbo, cùm alij immineant, & denique moriendum sit. Nam hoc nihil aliud est, quàm respirare ad tempus. Mitto præterea tale beneficium esse nobis commune cum impijs: quia & mors illorum sæpè differtur, & ex varijs morbis emergunt. At piorum magna est hæc fœlicitas, quòd mors illis vertatur in requiem, & sepulchrum non sit illis propriè corruptio, in quo suauiter iaceant, iam erepti molestijs & laboribus huius vitæ. Cum autem caro dicitur in spe quiescere, non est id sic accipiendum, quasi cadauer seu caro mortua speret. Nam si de illa cogitemus ab animo seiuncta, res est bruta & rudis, neque sperat, neq; desperat. At sensus est, sanctos, dum hic viuunt, ita se consolari, vt sperent suam carnem & quieturam, & fœlicissimæ vitæ restituẽdam. Si hæc prædixit Dauid, qui sub lege atque in veteri Testamento vitam exegit, de resurrectione mortuorum & de Christo: cur audẽt stulti homines dicere, Patres in veteri Testamento hæc ignorasse? Petrus admonet Israelitas, credendum esse Dauidi, quòd ista rectè potuerit pronunciare, quòd esset Propheta, cuius functionis est, euentura prædicere. Deinde, quòd ipsi iureiurando interposito fuerit promissus Christus: neque tantũ, quòd ex stirpe ipsius oriturus esset, verùm & sessurus in solio eius, vt Israelitas regeret, ac fideliter gubernaret.

31 Id quoque non est prætereundum, à Dauide non fuisse scriptum: Ego requiescebam in spe: sed carni suæ id attribuit, ne suspicionem inijceret, mortem etiam ad animum pertinere. Quia non desunt qui arbitrentur animam vnà interire cum corpore: deinde in resurrectione mortuorum, vtranque partem esse restituendam. Quam sententiam superius, claris testimonijs Scripturarum confutauimus. Vt autem res adhuc liquidius patefiat, sciendum est animam hoc loco non accipi ab omnibus eodem modo. Aliqui enim propriè illam considerant, vt à corpore distinguitur: & tunc vocabulum *Scheol* non pro sepulchro, verùm pro inferis interpretantur: vt sit sensus, Animam Christi non fuisse apud inferos deserendam, sed citò ad corpus reuocandam. Et sanè Patrum maxima pars, cùm volunt descensum Christi ad inferos confirmare, hac interpretatione vtuntur, à qua etiam Apostoli non abhorrent, qui cum Septuaginta dixerunt, Non relinques animam meam in inferno, & vocabulum *Scheol* non conuerterunt sepulchrum. Alij verò accipiunt animam quasi mortuum hominem significet, hoc est, ipsum cadauer, & dici existimant: Non relinques me defunctum, id est, cadauer meum in sepulchro, ita vt in secundo membro idem repetatur, quod in priori dictum fuerat: ita vt idem sit, sanctum non videre foueam, & animam in sepulchro non relinqui. Hanc interpretationem Dauid Kimhi sequitur. Animam verò quandoque significare defunctum, seu cadauer, ex libro Leuitici habetur capite vigesimoprimo, vbi Deus mandat Israelitis, ne sese contaminent seu polluant super anima, hoc est, super homine defuncto, vel super cadauere. Verùm hac de re contendere in præsentia non est animus. Id tamen, quod attinet ad descensum Christi ad inferos, qui ex priori expositione colligitur, adnotasse non grauabor, illos à scopo & vero aberrare, qui sic putant, animam Christi ad inferum inferius descendisse, vbi damnati pro meritis plectuntur, vt ibi pertulerit ipsa quoque pœnas & tormenta impiorum, quò nos ab ijs malis eriperemur. Hæc hominum commenta sunt, nec vllis diuinis literis innituntur. Imò Christus cum ageret animam in cruce, dixit, *Consummatum est*: quòd moriendo suam vocationem perfecerit, quatenus missus erat ad genus humanum redimendum, atque vnica illa oblatione vel hostia, quemadmodum scribitur ad Hebræos, salutem nobis comparauit. Et passim in diuinis literis habetur, nos morte, cruce, ac sanguine Christi esse redemptos: nusquam verò tormentis & pœnis inferorum, quæ post mortem subierit. Deinde cùm iam moreretur, Patri dixit: *In manus tuas commendo spiritum meum*. Qui autem sunt in manu dei, non vtique pœnis inferorum cruciantur. Sed hac de re iam satis. Arbitror enim hinc demõstratum esse, quisnam sensus ex verbis Dauidis sit colligendus. Nunc videndum superest, an de Christo, an de ipso Dauide fusum fuerit hoc oraculum.

Verba Psalmis, Requiescam in spe.

32 Hebræi, atque inter eos pręsertim Kimhi, prophetam opinantur, hæc de seipso dixisse, nempè quòd crederet ita se à deo protegendum & liberãdum, vt nec in sepulchro relinqueretur, nec videret foueam. Sed Petrus excipit eum & similes eius, vt habetur in Actis cap. 2. inquiens Israelitis, *Quãdoquidem vobis liberè dicere licet, Patriarcha Dauid mortuus est & sepultus, & apud nos extat eius sepulchrũ vsque ad hanc diem*. Quibus verbis ostendit, cadauer eius, non tantum relictum in sepulchro, sed etiam ibi computruisse, & ideò vaticinium illud non potuisse ad eum applicari, sed in Christo fuisse completum. Cæterùm Hebræi nos rident, aiuntque: Porrò Christus vester & mortuus est & sepultus, vt ipsi profitemini, quomodo ergo non vidit foueam? Respondemus, Nos quidem fateri mortuum esse Christum, sed non ita, vt ab inferis, vel à morte detineretur. Non ergo relictum est eius cadauer in sepulchro, neque vidit *Schacath*, si eo vocabulo putrefactionem intelligamus, quæ est legitima interpretatio ex Apostolica doctrina. At si largiamur istis vel foueam vel sepulchrum illo vocabulo significari, dicemus de Christo fuisse prænuntiatum, quòd foueam non esset visurus ὑπερβολικῶς vel per κατάχρησιν. Quibus figuris illud non extitisse, aut non esse factum dicimus, quod breui tempore, vel ad momentum extitit ac perdurauit. Si hoc dicitur de credentibus,

dentibus, vt in Ioanne habetur. *Qui crediderint in filium dei, non videbunt mortem*, quamuis in morte futuri sint vsque ad finem seculi: quanto magis & verius de Christo sic pronunciabitur, qui per triduum, idq; non integrum, ibi fuit? Et sanè iuxta hosce tropos, eius mori, fuit non mori: & sepeliri, fuit non sepeliri. Verè quidem mortuus est, sed non hæsit in morte: verè sepultus est, sed nō hæsit in sepulchro. Quod verò ad corruptioné attinet, vel putrefactionem, illam prorsus non est expertus. Respondeo itaq; propositæ quæstioni, Dauidem, cùm de sua resurrectione futura bene speraret, hæc dixisse: sed ita dixisse, vt fidem ac mentem suam prorsus in Christum extulerit, sciens eius typum se fuisse datum Ecclesiæ. Primum itaque resurrectionem quam canebat, in eum retulit, per quem ad cęteros homines deriuatur. Vnde à Paulo dictus est iure ac meritò, *Primitiæ dormientium*. Hac de causa ea dixit, quæ omnino vincerent ac superarent suæ viuificationis gradum atque conditionem. Voluit quippe subuehere homines ad ipsum Christum. Neque verè neq; commodè fuissent hæc ab eo dicta, nisi retulisset in Christum fœlicissimæ resurrectionis authorem. Vnde sciendū est, ratam & firmam esse regulam, vt dignitates & prerogatiuas, quas in Scripturis legimus attribui sanctis, illas omnes in Christo imprimis & excellentissime esse collocandas. Non itaque solùm de Christo locutus est Dauid, sed etiam de seipso, verùm quatenus in Christo erat, & cum alijs eius membris vnà comprehendebatur. Dixeris forsan, Apostoli videntur hoc negare, qui hoc tantùm in Domino completum esse affirmarunt. Respondeo, Non negarunt illi Dauidis cadauer fuisse relictum in sepulchro, etenim relictum affirmarunt vsque ad illa tempora. Non negarunt etiam illum vidisse foueam, cùm in ea fuerit vsque ad illum diem. Sed rursus non inficiati sunt, illum suo tempore illinc eximendum, & à putrefactione aliquando excitandum. Conueniunt itaque Dauidi hæc, quatenus & fouea & putredo non erant ei perpetua. Ex his etiam patet, quid ad tertiam quæstionem sit respondendum, nimirum etiam ad nos hæc attinere, quatenus vnà cum Dauide sumus Christi membra. Etenim vt ille moriendo mortem vicit, non modò sibi, verumetiam nobis: ita etiam resurgēdo, & sibi, & nobis reuixit. Solida itaque vita, perpetua & æterna fœlicitas quo ad animum & corpus in capite Christo resident: guttatim verò defluunt & dimanāt in membra, pro analogia vel proportione ipsorum. Quærunt nonnulli, cur deus patiatur sanctorum virorum cadauera in sepulchro tam diu iacere, atque corrumpi & putrescere, cùm & ipsa sint sancta, & (vt inquit Paulus) Templa Spiritus sancti? Ad hoc respondetur, nostram carnem, eiusdem quidem esse speciei ac naturę cum Domini nostri carne, sed intereà multa discrimina interponi. Caro enim Christi munda fuit, neque peccato vlla in parte obnoxia: E diuersò autem, nos peccatis vndiq; circundamur, ac tantùm non obruimur. De- A inde concepti sumus in iniquitatibus, vt Dauid cecinit: Christus verò, ex Spiritu sancto. Adhæc, iure fit, vt caput antecedat reliqua mēbra, & par est, vt simul vnà membra perficiantur. Expectant igitur sanctorum cadauera, vsq; dum fratrum numerus impleatur.

33 At cùm in locis iam adductis mentio solùm fiat resurrectionis beatorum: fortasse quispiā ambiget, num & impij sint à mortuis excitandi. Respondetur, & ad ipsos resurrectionem pertinere: quoniam, vt in Adam pereunt omnes, & sententia mortis inuoluuntur, ita omnes in Christo viuificabuntur. Sed hoc interest, quòd pij excitabūtur ad gloriā, impij verò ad exitiū. Vnde in Ioanne habetur, *Qui sunt in monumentis, audient vocem filij dei, & qui bona egerunt, prodibūt in resurrectionē vitæ: qui verò mala, in resurrectionē iudicij*: hoc est condemnationis. Proinde Sacræ literæ frequentius resurrectionis fidelium meminerunt, quòd ea sit vitæ resurrectio: altera verò, nempè reproborum, potius ęternus casus & exitium, quā vita & resurrectio dici possit. Vnde in Esaia capite 29. dixit propheta, *Resurgent interfecti tui*: anteà de impijs loquens, *Non resurgent*, inquit, *mortui*. Statuendum igitur est, beneficio Christi, vitam restituendam cùm bonis, tum etiam malis. At pij cohonestabuntur magna gloria: impij verò afficientur perpetua ignominia. Hæc porrò causa est, cur diuinæ literæ crebrius mentionem faciant tam sanctorum resurrectionis quàm impiorum. Et sanè hoc loco solùm tractari de illa testantur ea verba quæ Dauid subiecit, dicens: *Ostendes mihi semitam vitæ, satietas gaudiorum cum vultu tuo, & iucunditates in dextera tua perpetuò*: quibus verbis demonstratur, hanc fœlicem resurrectionem ad illos pertinere duntaxat, qui Iohouam semper ob oculos sibi posuerunt.

An ad impios quoque pertineat resurrectio.

34 Sed non desunt etiam hodie, qui dicant, Dauidem ista quidem prædixisse, verùm non tam expressè ac apertè, vt ab alijs intelligerentur, sed tantùm ab Apostolis post aduentum Christi ea exposita fuisse ac enucleata. Pergunt enim asserere, in veteri Testamento, resurrectionem prorsus fuisse ignotam. Nos verò dicimus, vaticinium fuisse clarum, & obscuritatem non incidisse, nisi vitio docentium, qui, sepositis diuinis literis, Grecorum dogmata cœperunt sectari, inducendo potius philosophorum placita, quàm diuinarum literarum sententias. Potuit etiam legentium vitio id accidere, qui non attentè, sed oscitanter Prophetarum vaticinia percurrerent. Alioqui Prophetias oportet esse dilucidas, aut saltem nō tam opertas & obscuras, vt nullo modo queant intelligi. Datæ quippe sunt ad ædificationem, ideoque non possent homines erudire, si non intelligerentur. Atque in Ecclesia non afferrent plus operæpretij, quàm lingua peregrina, cuius vsum prohibuit Spiritus sanctus in Ecclesia, quòd non faceret ad ædificationem. Sed obijcitur nobis locus ad Ephesios, vbi Apostolus Paulus testatur, arcanum seu mysterium

Dauidis testimonii de resurrectione.

Paulus ad Ephes. locus, quòd mysterium Christi fuerit occultum aliquãdiu.

Christi fuisse à multis seculis occultum filijs hominum, quòd gentes essent futuræ cohæredes, concorporeæ, atq; consortes promissionum per Euangelium: Sed vt verborum Apostoli pateat intelligẽtia, distinctiones aliquæ sunt adhibẽdæ.

35 Prima est, vt discernamus Hebræos ab Ethnicis. Nam gentibus, mysteria Christi & spiritualia dogmata facilè dabimus fuisse ignota maxima ex parte. Non enim erat illorum publica professio, quamuis & inter Ethnicos nõnulli fuerunt, qui ea cognouerint. At Hebræi qui legem diuinitus acceperũt, & vatibus excellentissimis donati fuerunt, mysteria Christi non ignorarunt, nisi quatenus data opera verbum dei contempserunt, vel affectibus impediti, & odio excæcati, recta docentes audire noluerunt. Exemplo esse possunt scelerari Iudæi, qui cùm Christus dixisset, *Abraham vidit diem meum, & gauisus est*, adeò excanduerunt, vt illum voluerint lapidibus obruere: cùm tamẽ nihil esset notius inter Hebręos, quàm Abrahamum, Izcaccũ & Iacobum, & alios Patriarchas, Messiam cùm nouisse, tum etiam prænuntiasse. Cæterùm ira sic eos excæcauit, vt vt Domini verba inuerterent, dicendo: *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* Cùm Christus non dixerit, se quo ad humanitatem vidisse Abrahamum, vel cum eo fuisse, verùm Abrahamum ipsum spiritu ac fide diem suum vidisse. Cæterùm distinguendum etiam est de ipsis Hæbræis: quia non eodem modo Christi arcana seu mysteria fuerunt omnibus cognita: Quoniam inter eos aliqui fuerunt Epicurẹi & prorsus ἄθεοι, qui diuina contemnebant. Ii de Christo & eius mysterijs parum vel nihil intellexerunt. Alij pij erant, sed rudes atque imperiti, qui tamen pręcipua religionis capita & quæ de Messia credẽda erant non ignorarunt. Alij verò docti erant, & in Sacris literis versati, qui de Messia & eius mysterijs omnia propemodum tenuerunt.

36 Deinde concedimus, Hebræos pro sua ætate, obscurius multo vidisse mysteria nostræ salutis, quã nos. Nã vaticinia multò clarius percipiũtur, cùm euenerunt, quàm cum adhuc non sunt completa. Quàm autem veteribus, quæ ad Messiam attinent cognita fuerint, ex eo videre possumus, quòd ipsum omnes prædicabant filium Dauidis fore Nã plebeij, pueri, & cæci, Christũ vocabant filiũ Dauidis. Et Scribæ ac Pharisæi rogati ab Herode, vbinam Christus esset oriturus, ciuitatem Beth lehem nominatim protulerunt. Et Esaias 53. capite adeò splendidè, clarè ac dilucidè Christi acta & mysteria prædixit, vt visus sit non Prophetam, sed potius Euangelistam agere. Mors item Domini, nec non triumphus & victoria, ita passim in Scripturis occurrebãt, vt Hebræi geminos fecerint Messias, vnum ex tribu Ephraim, qui mortem esset oppetiturus pro salute suæ gentis: alterum verò fecerunt ex tribu Iuda, & filium Dauidis, qui victoria esset potiturus & imperaturus omnibus gentibus. Atque ita quæ ad vnum Christum pertinebant, quoad eius duplicem aduentum, in duos distribuerunt. Vocatio item gentium, de qua præcipuè loco iam adducto ad Ephesios egit Apostolus, euidentissimè ostensa est in diuinis literis. Illic enim habetur, Omnes gentes venturas ad montem Zion, vt Iehouam colerent, & aras illi extruendas vel in Ægypto, & omnes populos locuturos lingua Chenaan, nécnon ab Oriente vsque in Occidentem, præclarum fore nomen Domini, atq; illi offerendo grata & iucunda sacrificia.

37 Hæc porrò fuerunt Hebræis probè cognita, occulta nihilominus dicebantur quoad executionem & experientiam. Nam illa futura esse olim credebant, sed rationem, tempus, viam & modum non omnes dilucidè tenebant. Illis nos hoc sumus fœliciores: quoniam & res tenemus, & quando, & quomodo administratæ fuerint, nõ ignoramus. Quin & ipsi Apostoli, quibus Christus mandauerat, vt prædicarent Euangelium omni creaturæ, diu se continebant inter Hebræos, neque ad gentes ibant, quòd adhuc ignorarent tempus, rationem & modum, quo prædicarent Euangelium nationibus. Expectabant certum aliquod signum dari sibi: quod tandem ex conuersione Cornelij Centurionis obtinuerunt. Quin & ipsi Angeli, vt in eadem Epistola testatur Apostolus, de varia & multiplici sapientia dei permulta cognoscunt ex Ecclesia. Fateor quidem non inuitus, aliqua esse obscuriora in Sacris literis, quæ nondum perfectè intelligantur, sed illa dico non esse vel fuisse olim ad salutem necessaria: atque ita constituo sanctos Iudæos antiquitus capita religionis tenuisse in summa, & ea credidisse, quæ satis erant ad pietatem, & vaticinia de Christo fuisse pijs bene cognita censeo. Et si qui ea ignorarunt, vitio eorum id contigisse debemus existimare. Nam Esaias capite vigesimonono, cùm reprehenderet populum Israeliticum, dixit illos eò peruenisse, vt omnes visiones Prophetarum essent eis instar libri signati, quem legere minimè possent, si eis offerretur. Atque causam illicò subiecit, dicens: *Quia populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me.*

38 Proinde non reijciendum est vitium in Scripturas, sed potius in ignauiam & socordiã hominum, qui potius tenebras quàm lucem diligunt: alioqui diuina scriptura lucida est, & intellectum dat paruulis. Quamobrem ij pijssimè sibi consulũt, qui obscuritatis & difficultatis prætextu, Scripturarum lectionem seponunt. Et nonnullos reperias, qui dicũt se ignorare arcana mysteria Patris, Filij, & Spiritus sancti, & se nescire an sint vnus deus, & an vnus deus sit hæc tria, nimirùm Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Et interea diligentem Scripturarum lectionem negligũt, & sibi nonnunquam ita imponi sinunt, vt patiantur sibi obtrudi pro deo colendo & adorãdo; eum quem putãt creaturam esse. In ijs mysterijs se fingunt hebetes, cùm alioqui satis acuti & industrij sint ad sua tuenda inuenta. Et cũ vẽdicent sibi scientiam

scientiam Scripturarum, & clauium earum se habere iactēt, nec ipsi ingrediūtur, nec alios ingredi sinunt. Sed redeo ad Kimhi, qui locum Psalmi, licet de Dauide, vt monui, interpretatus sit, qui fretus dei bonitate sperarit se adiuuādum in omnib. periculis, nec intellexerit hæc dicta de fœlici resurrectione. (Vt nisi alibi eam assereret, facilè ipsum existimassem fuisse Sadducæum) attamē nō præterijt sententiam quandam veterum in *Midrasch*, quæ ad hunc modum habet: *Achare melammed melo malto bhi vetholaa*, hoc est, post mortē docet, non dominaturam ipsi tineam & vermem. Cur verò lucem hoc loco tantoperè fugerint, causam aliam non video, nisi odium plusquam Vatinianum, quo in Christianos laborant. Cùm enim nō lateat eos, Apostolos, nimirū Petrum & Paulum, vsos fuisse hoc testimonio Dauidis, ad confirmandam Christi resurrectionem, ideò tam varias & perplexas commenti sunt expositiones, ne Apostolis Christi suffragarētur. Postremò annotandum est, docuisse Prophetam, diuinitùs non facultate naturali, Resurrectionem euenturam, cùm deo ipsi dicat; *Non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Et multò magis in ijs quæ sequuntur, *Ostendes mihi semitam vitæ*, &c.

Esaiæ de resurrectione locus explicatus.

39 Vaticinio Dauidis luculenter exposito, aliud testimoniū libet pducere, quod habetur in Esaia c.26. Illic Propheta, cum Israelitæ grauiter essent afflicti atque oppresi grauissimis calamitatibus, eos voluit consolari, testificando illis auxilium expectandum à Domino: auxilium inquam æternæ vitæ, per resurrectionem euenturæ. Vnde ait, conuersus ad deum, *Viuent interfecti tui*: appellans interfectos dei martyres, vel eos quorū tota vita fuit martyrium, quòd suis bonis operib. dei glor.ā illustrarint, quosque idem Paulus vocat mortuos in Christo. Et adijcit, *Vnà cum cadauere meo*, seipsum copulans atque associans, excitandis electis dei. Facit porrò adiecta particula, non parum ad vehementem asseuerationem. Ostendit enim, se non loqui vel agere de rebus ignotis, & ad se non pertinentibus, verùm de ijs, quas verè sentiret, & gustum iam quodammodo experiretur. Quod item nos imitari debemus, nempè, vt applicemus ad nosipsos ea quæ Sanctis diuinitus promittuntur. *Viuent vtique interfecti Dei*, resurrectione quæ modò inchoatur, cùm deus in afflictionibus releuat suos: perficietur autem solidè ac perfectè vltimo die in beata Resurrectione. Vnde in Actis Apostolicis tertio capite, vocatur ille dies; Tempus restitutionis omnium. Nec prætereundum est, vocem Hebraicam *Nibblathi* posse alia ratione punctorum, legi numero multitudinis *Nibblothai* vt significetur, Cadauera mea surgent: quasi deus respondeat Prophetæ, qui dixerat, Viuent interfecti tui: dicatq; affirmando, Cadauera mea, vtique surgent. Præterea considerandum est diligenter, exprimi causam Resurrectionis, ideò enim resurgēt interfecti, quòd sint dei: Deus autē non est deus mortuorū, sed viuentium, vt Christus ipse testatur.

40 Dicitur præterea, *Expergiscimini*, vel excitemini, quòd mors piorum instar somni hebeatur, vt sæpius in scripturis legitur. Et addit, *Exultate*: quia cum de resurrectione piorum agatur, non potest ille dies non esse illis iucundissimus. Et appellat eos *habitatores pulueris*: quod illis partim conuenit, dum atteruntur & tribulantur in hac vita, partim quia post mortem resoluuntur in cineres. Cōuersus deinde ad deum, inquit: *Ros tuus, ros pratorum*. Nam vt illa exiccata hyeme, vel æstu solis, recipiendo cœlestem rorem, denuò & virēt & florent: sic mortui vi bonitatis & potentiæ tuæ ad vitam redibunt. Elegantia similitudinis huius in eo sita est, quòd vt virent & florent hæc citra hominum culturam, ita mortui resurgent dei potentia citra naturæ facultatem. Pinxit deus in rebus externis formam & imaginem expectatæ resurrectionis, dum quæ prius arida fuerunt, rursus germinant, pullulant, florent, & fructificāt. Quam etiam similitudinem Paulus attigit ad Corinthios. Sequitur in Propheta, *Terra extradet mortuos suos, & discooperiet suos sanguines: Tu verò popule mi, ingredere cubicula tua*, nempè dùm expectatur beata resurrectio. Patienter crucem feras, cum tantum bonum tibi repositum videas, *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis, collatæ ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Tertullianus in suo libro de Resurrectione carnis, quod Hebraicè habetur *Chadarim*, & Latini vertunt cubicula, reddit cellas promas, quas in eam finem dicit domi haberi, vt in eis recondantur carnes, rursus proferendæ in vsus humanos. Sic inquit cadauera in sepulchris inferuntur, vt denuò ex illis educantur. Sed redeo ad cellas vel cubicula & conclauia, in quibus deus iubet, vt intereà, nimirùm ante beatam vitam, fideles sese abdant. Et si quæratur, quid ibi sancti facturi sint, dum affliguntur? respondeo, Eos ibi esse vt fleant, conquerantur, suspirent, implorent auxilium, suasque molestias, & quicquid se angit, in sinu Patris quodammodo exponant. Non enim piorum hominum est, suas vexationes deplorare in plateis, in tabernis, & in tonstrinis, aut publicè declamare suas oppressiones. Nam eorum est, causam suam tradere iustè iudicanti, quemadmodum Christus fecisse dicitur à beato Petro, Epistola prima, capite secundo (*Concludas hostium super te ad modicum tempus*) Argumentum huius consolationis à temporis breuitate deducitur, quemadmodum Paulus ad Corinthios Epistola secunda scribebat, *Momentaneam leuitatem afflictionum huius temporis; magnum pondus gloriæ nobis parere*. Vocatur autem breue tempus, quod interponitur vsque ad Resurrectionem, & quidem non falsò, etiam si longum esset: quòd hoc accipiendum sit ex collatione. Quia si valde prolixum tempus comparetur cum æternitate, breue admodum est. Ad eundem modum animæ interfectorum pro Christi nomine, quæ deum precabantur, vt suum sanguinem vlcisceretur, iussæ sunt quiescere, & aliquantisper expecta-

R. Aben Ezra & Chaldæi Paraphrastis sententia de resurrectione.

re. Testimonium adductum ex Propheta Esaia, etiã Aben Ezra inter Hebræos celebris interpres, ad resurrectionem mortuorum retulit. Et Chaldæus Paraphrastes ait, Deum tuum proiecturum esse mortuos in gehennam: quod ad Resurrectionis tempus pertinet. Licuisset mihi etiam huc adducere, quæ habentur ab eodem Propheta cap. 30. & vltimo de Gehenna, Topheth, igne inextinguibili, vermibus immortalibus, sulphure, flabello, &c. sed iudico parcẽdum tempori: & venio ad Ezechielem.

Ezechielis de resurrectione locus pulcherrimè explicatus.

5 41 Scribit is Propheta, se spiritu deductum in campum refertum ossibus. Id contigit bifariam: Primùm, quòd instinctu dei, non sensu vel humano figmento ea vidit: Deinde, quòd non corpore, sed spiritu & mentis visione, illa ei ostensa fuerũt. Atque sciẽdum est, Resurrectionem mortuorum, publicè fuisse tum temporis creditam, atque ideò Prophetam inde argumentum duxisse. Vidit arida ossa, nuda, exucta & cariosa, vt magis difficultas exprimeretur pristinæ vitæ recuperandæ. Nã cadauera integra & succulenta, facilius fortasis existimarentur ad vitã posse redire. Deus Prophetæ ait, *Putásne fili hominis, viuent ossa ista?* Ille respondit, *Domine, tu nosti.* Fides porrò eius tentabatur: verùm is piè respondit, vt qui neque Sadducæus erat, neque Libertinus. Cæterùm si resurrectio mortuorum articulus fidei erat, & publicè recipiebatur: cur audacter non dixit, Viuent? Respondeo, quia etsi credebat ad finem seculi mortuos viuificandos, attamen de illis qui tunc sibi ostendebantur, ignorabat, an ea hora excitandi essent: Idcircò rem deo commisit. Eius exemplum ergo nos commodè atque vtiliter imitabimur, si quis nobis obijciatur scrupulus de fidei dogmatis, vt rem in deum referamus dicẽdo: Ipse nouit, & potest. Cumque nobis volũtatem suam patefecerit in diuinis literis, ijs credimus, quæ fore demonstrauit. Quòd verò ad Prophetę visionem attinet, sciendum est: deleta vrbe Hierosolymorum ab exercitu Nabuchadnezar, & euerso templo à Nabudzaradã principe rerum capitalium, de Iudæis existentibus in captiuitate Babylonica, funditus actum esse videbatur. Quare de restituendis illis in terram Chenaan, iam fermè desperatum erat: Deus autem illorum spem confirmat & erigit, argumento deducto à maiori ad minus, atque ait, Cùm ego sim restituturus vitã defunctis (quod longè maius est quàm redimere captiuos) vos quoque redire faciam ex captiuitate, vt promisi: quod multò leuius est, atque mortuos excitare. Atque vt antecedẽs, hoc est, Resurrectio mortuorum, magis perspicuum, euidens & firmum esset, Prophetæ ob oculos visionem illam ponit. De re itaque temporaria & leuiori præstanda fidem facit per Resurrectionem mortuorum, quæ diuina res est, & multo difficilior. Hoc eodem argumenti genere vti nos debemus, si quando cœperimus dubitare nobis de futura, quæ ad victum sunt necessaria. Dicamus in ea tentatione, Cùm deus nostro corpori sit daturus in Resurrectione vitam æternam & fœlicem, non vtique subtrahet nobis alimẽta huic vitæ necessaria. Hebræi tũ ita se habebant, vt resurrectionem mortuorum crederent, de reditu verò in patriam desperarent, cùm tamẽ vtrunque deus pollicitus esset. Sed calamitates quæ in prẹsentia eos vexabant, ita illorum sensus occuparãt, vt promissionum diuinarum vel obliuiscerentur, vel eis parùm, aut nihil fidei adhiberent. Iubet deus Ezechieli vt vaticinetur, & loquatur ossibus quæ in conspectu eius erant, dicendo nomine dei, *Ponam in vobis spiritum, & viuetis.* Mirum verò est, Prophetæ mandari, vt vaticinetur, & loquatur ossibus, cùm ea tam rudia, bruta & stupida sint, vt nihil audire uel intelligere possint. At cogitandum est, omnia quamlibet inanimata, & sensus ac motus expertia, deo incunctanter obedire. Et Christus consimiliter in Ioanne inquit, *Veniet hora, quando vocem filij dei audient qui sunt in monumentis,* cùm tamẽ ossa & cineres defunctorũ quę sita sunt in sepulchris, nihil audiãt aut sentiãt, Surrectura nihilominus dicuntur ad vocem Archangeli, & tubam dei.

42 Resurrectionis ossium ordo, & dispositio, à Propheta quam diligẽtissimè traditur. Primùm, ossa iuncta ossibus, vinciuntur neruis, & simul alligantur. Implentur deinde carne, quæ ne maneat fœda & turpis aspectu, cute obducitur. Cadauera cùm iam absoluta essent, iubet Prophetam vaticinari ad spiritum, vt accedat & viuant eo animata. Fit autem duplicis spiritus mentio, nempè animę, quæ corpora viuificat, & Spiritus diuini, qui animas illustrat & sanctificat. Ideò non solùm dicuntur mortui excitati stetisse super pedes suos: verùm additur, *Et cognoscent quòd ego deus.* Ex magnitudine vtique operum, deus cognoscitur: sed ea notitia, citra diuinum Spiritum non contingit. *Vox audita est*, fortasis erant tonitrua, & factus est motus nimirum terræ, quia in eximijs dei miraculis, hæc edi consueuerunt. Cùm lex in monte Sina daretur, tonitrua & terræmotus horribiles fuerunt. Quin & in morte, nécnon in resurrectione Domini, terræ motus factus est magnus. *Venit spiritus à quatuor ventis, &c.* Redeunt animæ ad corpora in resurrectione mortuorum sanctorum, à supremis cœli sedibus: verùm per varia itinera, quòd cineres & cadauera earum non sunt congesta, in orbis terrarum certo aliquo loco. Omnia verò itinera & loca, Scriptura comprehendit per quatuor ventos, id est per Orientem, Occidentem, Meridiem, & Aquilonem: vel fortasis notatur dispersio captiuorum, ad quatuor partes orbis. Moses quoque in Deuteronom. hanc restitutionem à quatuor orbis partibus, Iudęis resipiscentibus promisit. Hinc præterea colligimus, animos hominum illis nó innasci: vti deus animam afflauit Adamo, & quibusque hominibus deinceps animas creat, ita in resurrectione illas deforis ad eos remittet: quod etiam indicio est illas cũ corporib. minimè interire. Cumq; subdatur, *Omnia ossa ista, vniuersa domus Israel est.* Inde habetur sermonem hic institutum de resurrectione piorũ: illi enim verè sunt domus Israel. Vidit autem

Propheta

Propheta exercitum magnum ualdè, quoniam, ut etiam habetur in Apocalypsi, numerosissima est fidelium turba.

43 *Omnia ossa hæc, uniuersa domus Israel est.* Cùm iam πρότασιν absoluerit, ἀνταπόδοσιν adicit. Annotetur uerbum substantiuum, Est, idē ualere ac significat: non enim ossa illa reipsa erant domus Israel, sed eam referebant: quemadmodum septem spicę, quæ uisæ fuerunt Pharaoni euanidæ ac uacuæ, septem anni famis erant. *Aperiam, inquit Dominus, sepulchra uestra.* Sed iam oportuit aperta esse, quandoquidem ossa illa dispersa erāt in campo. Ad hoc respōdetur, quò ad ossa illa, sepulchra fuisse prius aperta. At si spectetur ἀνταπόδοσις, id est restitutio Israelitarum in terram Chenaan, adhuc erant aperienda. Quod inquit Propheta, *Et inducam uos in terram uestrā*: nonnulli accipiunt ἀλληγορικῶς, quasi terra Israelitarum, sumēda sit pro regno cœlorum & æternæ fœlicitatis. Ast ego missis allegorijs, illud potius considero ex hoc loco, uanitatem illorum Iudæorū confutari, qui arbitrantur, mortuos duntaxat excitandos in Iudæa: cùm Propheta hoc loco longè secus futurum affirmat, quoniam uiuificatis iam mortuis pollicetur ad terrā promissionis reditum. Ineptum sanè ac stolidū commentum est, uim ac potentiam dei, certo loco sic affigere, ut in alio loco non possit, aut uelit idem facere, quòd in uno præstiterit. Sepulchra, notant captiuitatem Babylonicam, & calamitosam sub Tyranno seruitutem, quam deus promittit se relaxaturum. Sepulchrum etiam Iudæorum, erat summa desperatio, quam incurrerāt, abiecta omni spe sui reditus: Hoc sepulchrum reseraturū se deus promisit, aperiendo uiam reditus eorum in patriam. Res porrò ita se habet, quò ad piorum auxilia, ut cùm res in summa desperatione fuerint, tū auxilij cœlestis aurora oriatur. Ad summam, duæ res hoc oraculo demonstrantur: Prima, resurrectio mortuorum: Secūda, Reditus in patriam Israelitarum: atq; unum probatur ex altero: confirmatur quippe restitutio Iudæorum, ex ossibus aridis ad uitam excitatis.

Verbum EST idem ualet quod SIGNIF.

Resurrectionem mortuorū non in Iudea solùm fore.

44 Huic sanæ ac ueræ interpretationi, bifariam se nonnulli uehemēter opponunt, dicentes: primùm non hic agi de uniuersali omnium resurrectione, cùm illa ossa uiuificata dicātur esse domus Israel: deinde imaginariam & fictam esse hāc uisionem, & idcircò nil inde constanter posse affirmari. Ad hæc respondemus, nos quidem fateri, loqui Prophetam de resurrectione iustorum, ut iam anteà diximus. Quod autē uisio fuerit, nihil refert, nec etiam efficit, quo minus hæc uisio communi solatio fuerit ad confirmandam spem resurrectionis communis, æquè ac restitutionis Iudæorum: quoniam satis est, argumentū accipi & deriuari ex resurrectione mortuorum. Interpretes itē Hebræi, non diffitentur eam ex hoc loco haberi. Nec ualet quòd aliqui cauillantur, argumentum à maiori ad minus haudquaquam ualere, si, quod accipitur ut maius, fuerit incertius, uel æquè dubium, atq; id, quod tanquam minus infertur. Existimant ij, resurrectionem mortuorū incertiorē esse, uel æquè dubiam, ac restitutionē Iudæorum in patriam terram. Sed uehementer errant, quia resurrectio mortuorum accipitur ut notior, præsertim quoad fideles Hebr. quibus certa & euidens erat: nō quidem natura seu sensu, uerū fide, cuius lumine fiunt nostris mentibus cōstantia & clara, quæ sensui ac rationi humanæ sunt obscura. Et hoc pacto rem se habuisse, id confirmat, quod Hebręi, qui aduersus Christianos omnes quærunt occasiones, nunquā cum eis contenderunt de resurrectione mortuorum, quòd ab ijs & à patribus eorum semper fuit recepta. Vnde Martha, cùm Christus ei promitteret fratrem eius excitandum, respondit audacter: *Scio quòd resurget frater meus in nouissimo die.*

Confutatio eorū, qui negāt hic de resurrectione uniuersali agi.

45 Sed ad maiorem huius cauilli explicationem, quid Patres de eo senserint, iudico recensendum. Tertull. in libro de Resurrectione carnis, hoc idē sibi obiecit: Respondit autem, nisi res prius extiterit, eam non posse per similitudinē ad aliud conformari, & ideo, nisi resurrectio constet fide, ac reipsa futura sit, nō poterit, inquit ad restitutionem Iudęorum applicari. De uacuo, ut dicit, similitudo non competit: & de nullo, parabola nō conuenit. Et sanè qui uolunt Metaphoricè resurrectionem mortuorū hic inferi, cogitare debent, eam esse Metaphoræ naturā, ut res à proprio loco in alienum transferatur. Vnde necesse est, ut res prius extet, quàm patiatur translationem: siquidem, nisi risus & lætitia esset in homine, ad segetes & prata non liceret ea transferre. Imò illæ cùm primis laudantur metaphoræ, quæ à rebus illustribus deriuantur, & maximè proximis atq; cognatis: quod idē usuuenit parabolis. Christus attulit similitudinē uineæ, quæ cùm exculta esset & egregiè extructa, locata fuit malis agricolis. Nō fuisset euidens hæc parabola, neq; uim habuisset, nisi uineæ eleganter paratæ reperirentur in rerum natura, & nisi domini prædiorum, sæpè inciderent in prauos colonos. Parabolam quoque induxit de ficu sterili & infrugifera, quæ stercorata fuit per unum atq; alterum annum, & cùm fructum non proferret, excisa tandem est. Hæc item parabola frustrà fuisset allata, nisi ficus stercoratio, & incisio in agricultura seu re hortensi, passim uiderētur. Nec mihi quispiam obijciat Chimæram, & monstra consimilia, quæ licet in rerum natura non extent, inde tamen sapientes homines architectantur similia: etenim quamuis ipsa Chiræma non extet, uisuntur attamen eius partes, quæ sunt, leo, capra, & serpentes, quæ passim obuia fiunt.

1 Patrum de Ezechielis loco iudicia.

46 Sed Hieronymus, aiunt, fuit reprehēsus, quòd locum adductum Ezechielis, non fuerit interpretatus de resurrectione mortuorum. Fateor: Sed sciendum est, longè aliud esse, resurrectionē mortuorū ex dictis Prophetæ colligi, ab eo, quod est, eam probari, & confirmari certa & euidenti demonstratione. Hoc posterius negauit Hierony. & id porrò sano & recto iudicio: non enim consiliū erat Ezechielis, mortuorum uiuificationē demonstrare: nota erat, &, ut diximus, eo tēpore à Iudæis credebatur. Quare, tanquam ex principio noto, ex ea deduxit & confirmauit restitutionem Iudęorū.

Cur à resurrectione ad restitutionē exulū argumentatur.

Non tamē inficiatus est is pater, hinc resurrectionem colligi, imò cum Tertul. ait: nisi staret ipsa resurrectio, nō produceretur inde similitudo, & nemo de rebus nō extantibus incerta confirmat. Vnde sicut uita ossium aridorum incredibilis uidetur, quæ tamen erit: sic Israelitarum assertio è captiuitate, quæ non putabatur futura, exequutionem suo tempore habebit. Si quis autem quæsierit, cùr potius à resurrectione mortuorum simile deductum sit, quàm ab alia quapiam re, ut fieri poterat: dicerem id ideò factum, ut obliquè demonstraretur illam restitutionem è terrena captiuitate, non fore perfectam & absolutam eorum tranquillitatem & beatitudinem, absq; resurrectione interposita. Atq; hæc de isto loco.

Danielis de resurrectione locus explicatus.

47 Daniel modò producatur: Is 12. cap inquit, *In tempore autem illo, stabit Michael princeps magnus, qui stat pro filijs populi tui, eritq; tempus angustiæ, qualis non est facta ab eo tempore, quo fuit gens usq; ad tempus illud. In autem tempore euadet populus tuus, quicunq; inuentus fuerit scriptus in libro dei: multiq; dormientiū in terræ puluere expergiscentur, hi ad uitam æternam, & illi ad opprobia & ignominiam sempiternam. Docentes autem, fulgebunt ut splendor firmamenti, & iustificantes multos, tanquam stellæ in seculum, & in sempiternū,* &c. Exposuerat Daniel quatuor Monarchias cōtinua successione præualituras in orbe terrarum, ad extremum uerò Christi regnū rebus potiturum: sed anteà quàm obtineat, Antichristum esse perdendum, qui tyrannide pios oppresserat. Antichristū autem intelligo, Mahomedem, Papatum, & omnes qui cultui Christi aduersantur. Scribit, Ecclesiæ maximas fore calamitates & afflictiones illo postremo tempore, atq; grauiores quàm unquam anteà fuerint. Sed intereà consolatur fideles, quòd præsentem auxiliarium sint habituri Michaelem, id est, Christum filium dei, Ecclesiæ nostræ principem. Hoc idem ille promisit suis discipulis, cùm dixit: *Ero uobiscum usq; ad consummationem seculi.* Alteram consolationem addit, nimirum, nō omnes in illis uexationibus esse perituros funditus: uerùm illos euasuros, qui prędestinati fuerint ad uitam, hoc est, descripti in libro dei. Postremò, consolatur Ecclesiam hoc nomine, quòd futura sit resurrectio mortuorum. Dicit autē, mulros defunctos excitandos, neq; scribit omnes: quia permulti deprehendentur in aduentu Domini uiuentes. Vnde Paulus inquit, *Non omnes moriemur, sed omnes immutabimur.* Neq; uocabulum, multos, pauculos quosdam significat: quia, ut dixit Ezech. *stetit exercitus magnus ualdè*, nimirum ex illis ossibus pristinæ uitæ restituris. Et in lib. Apocalyp. numerosa describitur sanctorum turba. Tractat Daniel hoc loco resurrectionem, & quidē uniuersalem: nam illam diducit in saluificam, & ignominiosam. Nec dubium est Christum allusisse ad Prophetę uerba, cùm dixit in Ioan. *Qui in monumētis sunt, audient uocem filij dei, & prodibunt: qui bona egerūt in resurrectionem uitæ, qui uerò mala in resurrectionē iudicij.* De fœlicitate sanctorum expectanda post resurrectionem, subijcit, Gloriosos admodum fore, qui alios erudiunt, eosq; confert splendori cœlestium orbium, necnon fulgori stellarum, qui multos iustificēt quia docēt promissiones præsertim de Messia, quibus assentientes iustificantur. Nō enim hominibus attribuenda est uis & facultas cōferendæ iustitiæ, cùm id solius dei sit: neq; hominibus concedi potest, nisi ut ministris & instrumentis uerbi dei. Quodq; prius dicitur de firmamento cœli & fulgore stellarum, idem esse arbitror. Nam est usitatum in diuinis literis, posteriori membro alicuius uersus, idē reperi, quod in priori dictū fuerat.

Porphyrij contra Danielis scripta calumnia.

48 Hæc Danielis prædictio, licet clara fuerit & admodum liquida, Porphyrij tamen Philosop. nō uulgaris nominis, passa est cauillationes. Is Christianis admodū infensus, fatetur Danielem fuisse uirum clarissimum, sed uaticinia eius nomine cōscripta, nihil ad eum pertinere, sed ab impostore fuisse conscripta, qui post Antiochum, & Machab. tempora uixerit: & in suo lib. non fuisse de futuris uaticinatū, sed potius ea quæ iam gesta erant, ænigmaticè cōtexuisse. Ea uerò quæ hoc loco, inquit, assuta fuerunt, ad Antiochi tēpora omnino spectarunt. Iudæi nempè ab illo tractati fuerūt crudelissimè: Primùm, subiecit sibi ipsi urbem Hierosol. ac templum expilauit, cœpit deinde cogere Iudæos à patrijs ritibus, & iusto dei cultu deficere: uetuit circuncisionem, inuitis obtrudebat carnē suillam: & signum Iouis Olympici proposuit adorandum in templo dei. Quibus confectis, posteà illi uenit in mentem, se conferre in Persidem, ubi phanum ditissimum ac donarijs plurimis refertum diripere tentauit, ac inde summa cum ignominia repulsus est. Quam ob causam tantam cōcepit indignationem, ut animo cœperit ægrotare, cogitansq; omnem suam bilem effundere in Iudæos, citato cursu repetebat Syriam. Verùm è curru cecidit, & corporis attritu adeò læsus est, ut partim ex eo, partim ex uehemēti animi perturbatione, necnon ex nūtijs allatis de Lysio et alijs suis ducibus fugatis, & perditis ab Israelitis (uā discedēs illis mandauerat, ut Iudæos quamgrauissimè uexarēt) sit extinctus. Tum, inquit Porphy. Iudęi, qui mortui uidebantur, quodāmodo excitati sunt & resurrexerūt. Sed ita, ut qui constanter egerant, patriā seruando religiosi, illustres & gloriosi euaderent, illi uerò qui turpiter desciuerant à uera pietate, ignominiosi & obscurati admodū facti fuerint. Hæc sunt Porphyrij deliria, imò uenena, quæ aspersit huic loco. Cæterùm à nobis, qui Christum profitemur, primū caput eius interpretationis nō potest recipi, nempè quo cōtendit librū nō fuisse cōscriptum à Daniele, cùm Christus nō solùm eius mentionē fecerit, sed etiā uerba citarit, quæ in eo habentur.

Porphyrianarū calumniarum confutatio.

Quo ad alterū caput, quo uult, hæc ad Antiochum referēda esse, quærit Hierony. quomodo afflictiones, quibus uexati fuerūt Hebræi sub eo tyranno, fuerint grauiores, quā unquā anteà extiterint? Porrò tempore Nabucad Nezar urbs Hierosoly. est euersa, templū funditùs excisum, & omnes in captiuitatē sunt abducti, et in ea usq; ad annū septuagesimū detenti. Grauiora utiq; fuerūt hæc ijs, quæ Antiochus eis inflixit. Liber Mach. hoc dictum utcūq; mitigat, dicēs, Grauiora fuisse Antiochi mala quàm

quàm ex eo tempore contigerint, quo Iudæi fuerunt absq; Propheta, hoc est, ab Ezra, qui fuit Malachi propheta. Sed nobis attendendum est, non quid in lib. Machab. scribatur, uerùm illud ipsum, quod in uolumine Danielis continetur. Præterea quærimus, cur transgressores legis dicãtur à mortuis excitati defuncto rege Antiocho, quandoquidem ita Porphyrius exponit, cùm defectores potius exciderint, quàm surrexerint? Nã tyranno adhuc uiuo, in pretio habebantur, & sacerdotia necnõ pontificatus administrabant. Et Machab. quos fortaßis intelligit euasisse illustres, in maximis cruciatibus & doloribus uersati sunt, & ad unum propemodum omnes extincti. Iudas occubuit in bello, Ionathan captiuus occisus est, & Symõ obtruncatus in conuiuio. Non sanè diffiteor, admodum grauia fuisse, quæ cõtigerunt sub Antiocho: sed non tam acerba & dura, quàm ea, quæ sub Antichristo futura demonstrat Propheta, cuius typi & figuræ præcesserunt, non modò Antiochus, uerùm etiam Demetrius, & alij Græci principes, qui & Hebræos affixerunt, & uero dei cultui sunt aduersati. Scio etiam quendam aliũ fuisse Polychronium, qui asseuerare ausus est, hunc locũ Danielis non esse de Resurrectione mortuorũ intelligendum: sed firmis rationibus minimè innititur, & à Ioanne Oecolampadio uiro doctißimo confutatus est. Deinde uidemus à Ioãne Apostolo in Apocal. eadẽ fermè atq; eodẽ ordine tradi, quæ à Daniele cõscribuntur cap 20. ubi legitur, Sedes fuisse positas, & iudiciũ esse constitutũ: deinde subdutur eos reuixisse, qui pro Christo mortẽ oppetierant. Ad extremũ id possemus dicere, quod attulimus, explanando loco Ezechielis: nempe, si nolũt Metaphoricè mortuorum resurrectione statũ demonstrari populi Iudaici post mortem Antiochi, oportere resurrectionem cõstitui re ipsa, alioqui similem aut parabolam ex ea non posse deduci.

Polychronij calumnia confutata ab Oecolampadio.

Cur Daniel iussus librum obsignare.

49 Mandat præterea deus Prophetæ, ut librum obsignet usq; ad tempus. Quod non eò rapiendũ est, quasi nolit deus hęc uaticinia legi atq; cognosci, cùm prophetia sit concessa, ut ędificet atq; erudiat. Sed per Danielem uaticinatur Spiritus sanctus, magnam fore hominũ ignauiam in legendo & cognoscendo uerbo dei: & ideò Sacros libros fore illis obsignatos ob ipsorũ incredibilem socordiã, ut de rebus spiritualibus nihil queant intelligere. Vaticinatur itaq; magnam fore incredulitatem: qui autem non credit, arcana cœlestia non intelligit. Quin & hodie inter Christianos qui tales haberi & dici uolunt, quàm maximum numerum eorum inuenias, qui nunquã Euangelia perlegerunt? Possumus etiam interpretari, obsignatos esse diuinos libros, quoad sensus nostros & humanam rationem. *Animalis enim homo, non percipit ea quæ sunt dei:* sed non tantùm illi sunt obsignata, uerùm stultitia esse uidentur. Illis hæc aperta sunt, quibus aperuit *A*gnus, cui, ut legitur in *A*pocal. uni datum est, librum obsignatum aperire. Reperiuntur præterea multi, qui legunt Sacros libros, alijs recitant, & illos docent, quibus tamen obsignati sunt: quòd reuera ipsi nõ sentiant, non experiantur in seipsis, neq; gustent, quæ legunt & tradunt R.K.Ben Gerzon existimauit, hac dicendi formula, deum Prophetæ mandasse, ut de his uisionibus nihil adimeret, nec eis quicquàm superadderet. Ad finem scribitur: *Multi discurrẽt, & præteribunt, & multiplicabitur scientia.* His uerbis, sentiant alij quicquid uolunt, mihi uidetur prædici tempus noui Testamenti, quando Apostoli missi sunt ad prędicandum Euangelium per uniuersum orbem. Proinde, cùm discurrissent per omnes nationes, uaticinia Prophetarum reddita sunt multò magis dilucida, quàm anteà fuerant: cùm propter maiorẽ copiam spiritus effusi, tum quòd Prophetiæ longè melius intelligantur, quando sunt completæ, atq; anteà cùm reuelatæ fuerunt. Atq; hæc de isto loco satis esse opinor.

Oseæ de resurrectione locus explicatus.

50 Nunc uenio ad Oseam Prophetam. Deus non semel prædixit, aliquãdo se mortem extincturum. Vnde manifestè colligitur, credendã esse mortuorum resurrectionem: quoniam ea sublata, regnat mors, nec extincta dici potest. Esaias ca. 25. ait, *Perdam mortem in æternum, & abstergam lachrymas ab omnibus faciebus, & auferam opprobrium a populo meo in sempiternum.* Clara hæc sunt: sed Oseas loco iã adducto, uehementius & efficacius dixit hęc eadem. *De manu sepulchri liberabo eos, & à morte redimam illos: ero pestis tua mors, & exitium tuũ sepulchrum.* Hoc loco, tanquam euidenti testimonio, Paulus usus est priori Epistola ab Corinth. cap. 15. Nec nos mouere debet, quòd non Hebraicam ueritatem, sed Græcos interpretes sit sequutus: Quoniã etsi uerba commutat, non tamen à sensu discedit. Septuaginta interpretum uersio tũc magis cognita, & in manibus propè omnium fuit: ideò Paulus ea interdum utitur, ut etiam Gentiles agnoscerẽt, quæ ab ipso prædicabantur, in diuinis literis extare. Quod uerò ad sensum Prophetæ attinet, ita res habet: Is paulò ante acerrimè inuectus erat in Ephraim, hoc est, in regnum decem Tribuum, prædicendo eis ob idololatriam & nefaria eorum scelera, exitium & certißimam euersionem. Deinde consolationem adiecit, quam recitaui: eos nempè eripiendos ac liberandos à morte & sepulchro. Cæterùm dices, quomodo hæc secum non pugnant, ut funditùs excindantur, & ut liberentur? Sed inter Israelitas est distinguendũ: *E*x una etenim parte, multi ex eis erant obstinatißimo animo, idololatriæ ac grauißimis peccatis hærentes, ad istos exterminatio pertinet, quòd non resipiscerent. E diuerso, inter eos extiterunt aliqui boni, sancti & ueri cultores dei, qui licet inuoluendi essent cum alijs temporarijs calamitatibus, attamen liberandi erant: & propriè ad illos pertinet, quæ allata est consolatio. Sed instabunt adhuc uehementius, dicentq; aduersarij: Non legimus restitutas decem tribus, nec liberatas è sepulchro suæ captiuitatis: Aliqui eorum fortasse redierunt, sed non turmatim uenerunt, nec instauratum est amplius regnũ Ephraim, hoc est, decem tribuum. Verum quidem hoc est, & idcircò deus illos consolando, nõ promittit redemptionẽ temporariam, aut liberationem huius uitæ, sed beatam resurrectionem cum

æterna fœlicitate. Dicitq́; se redempturum eos è sepulchro, & liberaturum à morte: & se futurum dicit, pestem mortis, & excidiũ sepulchri. Hac regula sæpè utendum est in legendis Prophetis, ut comminationes intelligamus locum habituras, quo ad obfirmatos in peccatis, & qui resipiscere prorsus noluerint: promissa uerò & consolationes, quo ad resipiscentes, fore certissimè ueras & implendas. *Pœnitẽtia remota est ab oculis meis*, id adiecit deus, ut certitudinem resurrectionis constitueret: ac si dicat, Huius decreti me nõ pœnitebit, omnino sic futurum est. *Crescet & multiplicabitur Ephraim inter fratres.* Ephraim nomine intelligit, eos omnes cum Christo eorum capite, qui cumulabuntur in resurrectione summis honoribus & incredibilibus ornamẽtis. Redit deinde Propheta suo uaticinio ad impios Ephraimitas, eosq́; dicit prorsus exterminãdos. Erant sanè diuites, opulenti, & potentes, quibus rebus fieri nunquam se putabant ruituros: at deus inquit, *Ecce ego adducam uentum Orientalem*, id est, regem Assyriæ Salmanazar, qui exiccabit fontes & uenam eorum: id est, non tantùm aquas, uerumetiã scaturigines, principia & radices, ut reparari ulterius nequeant, auferetq́; thesaurum & omnia uasa optabilia. Hæc est interpretatio, quæ mihi satis plana & perspicua uidetur.

[...]dis Kimhi interpretatio.

51 Quamuis animaduertam, Dauidem Kimhi futurum tempus cõuertere in plusquam perfectum, ac dicere: Imperium decem Tribuum è sepulchro liberassem, & redemissem à morte, fuissemq́; pestis mortis eorum, & sepulchri eorum excidium, si fuisset sapiens. Per sapientiam intelligo ipsam resipiscentiam, hoc est, si resipuissent & audiuissent uerba mea. Et de tam infœlici euentu, ne desperetur, Propheta tã magnificè loquitur de liberatione ac redemptione, necnon peste mortis, & de sepulchri excidio: perinde ac si diceretur, etiam si extincti essent & prorsus excisi, eos liberassem. Vnde colligitur, nullam esse tantam hominum calamitatem, quam deus nõ posset uel tollere uel mitigare. Ideò nunquam desperandũ, uerùm ob oculos habendum, proprium dei esse redimere à morte, & eius excidium ac pestẽ esse. Quòd si aliquando non succedat liberatio & nõ tollatur mors, id uitio dei nõ accidit, sed nostra obstinatione & incredulitate, qua resipiscere nolumus. Paulus, qui fuit oculatissimus in Prophetarũ uaticiniis euoluendis, argumentum, quo resurrectionem mortuorum confirmauit, ab illa dei proprietate deduxit, qua uictor mortis & Redẽptor de sepulchris, in Scripturis prædicatur: quod oporteat dei proprietates aliquando in actum erumpere. Animaduertit Prophetam incitare ad resipiscẽtiam regnũ decem Tribuum, promittendo eis, deum affore illis, qui sit adeò potens & magnificus triumphator de morte. Quę profectò adhortatio nullarum esset uirium, si à deo illud peteretur, quod re ipsa nunquam esset futurum. Et quoniam Apostolus ita fore confidebat, idcircò aduersus mortẽ, gloriosis utitur insultationibus, dicens: *Vbi est mors uictoria tua? ubi est mors telum tuum*, quo confodiebas omnes homines? subintelligitur: Hæc tibi à Christo sunt extorta.

Qua ratione Christus pestis appelletur.

52 Mirum uideri non debet, si Christus appellatur pestis aut exitium, quoniam hoc respectu malarum rerum est intelligendũ: & semper noua generatio necesse est præcedentis rei fit corruptio. Etenim cùm producitur ignis ex ligno, forma & natura ligni pereat oportet: alioquin ignis minimè produceretur. Et ut philosophi, seu dialectici uulgò affirmant, corruptio rerum malarum numeratur in bonis. Ac de nobili & fœlici Imperatore consueuimus dicere: Leo est, lupus, draco, truculentus, & sæuus: Verùm additur hostibus, cùm alioqui sit ciuibus clemens, benignus, & comis. Quin in hoc eodem Propheta, deus fecit se instar ursi, pardi, ac leænæ, sed in sceleratos & impios, cùm alioquin sit clemens & misericors erga pios. Temperauit ergo nobis pharmacum deus, ex morte ac resurrectione Christi, quo ipsi liberemur, & mors pereat. Quemadmodum prudens medicus, medicinam propinat ægroto, qua ipse releuetur, & febris aut morbus extinguatur. Bibimus autem de hoc salutari pharmaco salutariter, dum aut legendo, aut prædicando fit mentio mortis & resurrectionis Domini, & nos uiua fide illa cõplectimur: necnon, quando fidem nostram protestamur obsignatione Baptismi, & perceptione Eucharistiæ. In iis quippe sacris actionibus, & mors & resurrectio Christi celebrantur. Adiecit Paulus hunc locũ tractando, absorptam esse mortem per uictoriam, nimirum Christi.

53 Atq́; hæc de locis ueteris Testamenti, quæ sanè plura potuissent afferri, sed hæc adducere uolui, & illis esse contentus. Ac ea pluribus exposui, quod nonnulli hodie sint, qui contendant in Scriptura ueteri, nihil haberi de Resurrectione mortuorũ: uel si quod testimonium ibi extet, à Patribus illorum temporum non fuisse cognitum. Nũc uenio ad testimonia & assertiones Testamenti noui: Primùm habetur in Ioan.5. quod iam sæpius adduxi.

Testimonia noui Testamenti de resurrectione.

Qui sunt in monumentis, audient uocem filij dei, & qui bona fecerunt, prodibunt in resurrectionem uitæ: qui uerò mala, in resurrectionẽ iudicii. Et cap.6. *Qui credit in me, habet uitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Matth.22. Marci 12. Lucæ 20. *Ego sum deus Abrahami, deus Isaaci & deus Iacobi: deus autem non est deus mortuorum, sed uiuentium.* Necnõ in Luca 14. capite, cùm Christus hortaretur astantes, ut pauperibus benefacerent, illisq́; cõuiuia exhiberent. *Non possunt*, inquit, *tibi rependere, sed tibi retribuetur in resurrectione iustorum.* In Ioan. *Qui amat animam in hoc mundo, perdet eam: et qui odit illam, custodiet eam in uitam æternam.* Vocabulo autem animæ, intelligit hanc uitam corporis, cui, qui nimium parcit, nec ponere uult Euangelij nomine, perdet eam, quia in resurrectiõe perpetuo exitio destinabitur. Qui uerò eam profuderit, saluus recipiet ad æternam uitam. Matth.25. *Ad eum congregabuntur omnes gentes.* Et Mar.13. *Et mittet Angelos suos, & colliget electos suos à quatuor uẽtis, ab extremo terræ usq; ad extremum cœli.* Act.17. Paulus Atheniensibus hãc resurrectionem prędicauit, cùm ei adessent Stoici ac Epicurei in ui-

in uico Martio. Qui cùm eam doctrinam audiuissent, partim irriserunt eam, partim uerò dixerunt, *Hac de re aliàs te audiemus*: appellaruntque illum σπερμολόγον, id est, circumforaneum, atque dæmonũ & nouæ doctrinæ doctorem. In eodẽ lib. 23. cap. cùm staret Paulus in collegio Scribarum, Pharisæorum & Sacerdotum, seque uideret in magno discrimine uersari, exclamauit: *Sum Pharisæus et filius Pharisæi, ac de resurrectione mortuorum iudicor*. Necnon 24. illius libri, cùm diceret causam coram Felice præside, testatus est & iustos & iniustos resurrecturos. Quod idem repetit, quando apud Festum præsente rege Agrippa & Berenice illius uxore fuit.

54 Quin & Petrus Epistola priori cap. 1. ait, *Deus iuxta suam copiosam misericordiam nos regenuit in spem uiuam, per hoc, quod resurrexit Iesus Christus à mortuis: Et uos dei uirtute custodimini per uim ad salutẽ, quæ patefiet in tempore postremo*. Et posteriori Epistola ca. 3. futuros dicit eo tempore cœlos nouos, & terram nouam. Ioan. itẽ Epistola 1. cap 3. scribit, *Cùm apparuerit Christus, tunc similes ei erimus*. Ex quo colligitur, cùm Christus habeat corpus & resurrexerit, nos quoque resurrecturos unà cum corporibus. In Apocal. ca. 20. legitur, *Et uidi mortuos magnos & pusillos, stantes in conspectu dei*, &c. Item cap. 21. *Et abstersget deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors ultrà non erit*, &c. capite quoque 22. *Beati qui seruant mandata eius, ut sit potestas eorum in ligno uitæ*. Paulus ad Rom. 8. ca. *Quod si spiritus eius qui excitauit Iesum Christum à mortuis habitat in uobis, qui excitauit Iesum Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra*. Et cap. 6. *Nam si facti sumus insititii ei per similitudinem mortis eius, nimirũ & resurrectionis illius participes erimus*. Et decimoquarto, *Omnes enim statuemur apud tribunal Christi*. Ad Corinth. Epistola priori capite 15. hanc quæstionẽ ex professo, & diligenter admodum tractat: & ita resurrectionem cõfirmat, ut de fide ac sententia eius non liceat ambigere. Verba illinc non depromam, quia totum caput recitare oporteret. Hoc tamen ex eadem Epistola cap. 6 referam, *Corpus nostrum nõ stupro, sed Domino, & Dominus corpori: Deus autem, & Dominũ suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam*. Posteriori autẽ Epistola capite quinto, scribitur de nostro domicilio, non manufacto in cœlis, et nos desiderare superindui: dumque sumus in hoc tabernaculo, gemere, quod nolimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas à uita. Deinde subijcitur, *nos omnes manifestari oportere coram tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea, quæ fiunt per corpus, iuxta id quod fecit, siue bonum, siue malum*. Ad Ephes. 2. *Cùm essemus mortui per delicta, conuiuificauit nos unà cũ Christo, simulque cum eo resuscitauit & sedere fecit*, &c. Ad Philipp. 3. cap. *Vt cognoscam illum, & potentiam resurrectionis eius, & communionem afflictionum illius, dum conformis fio mortis eius, si quomodo pertingam ad resurrectionem mortuorũ*. Ad Coloss. capite secundo: *Consepulti simul cum eo per Baptismum, in quo simul etiam cum illo resurrexistis per fidem operationis dei, qui illum excitauit à mortuis*. Necnon capite tertio, *Vita uestra abscondita est cum Christo in deo: unde cùm Christus apparuerit uita uestra, tunc uos cum illo manifestabimini in gloria*. Ad Thessalonicenses priori, capite quarto, A monet, ne doleant de ijs qui obdormierunt, sicut cæteri qui spem non habent: *Nam si credidimus quòd Iesus mortuus est, & resurrexit: sic & deus, eos qui obdormierunt per Iesum, adducet cum illo*. Et mox, *Ipse Dominus cum hortatu & uoce Archangeli, ac tuba dei, descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primùm*. Ad Hebræos 2. cap. *Vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium*. In eadem Epistola 11. cap. *Cùm Abrahamus, Isaacum dei iussu immolaturus esset, de quo promissionem posteritatis habebat: cogitauit secum, deum* B *uel à mortuis eum excitare posse, unde illum etiam resurrectionis typo reduxit*. Iudas in sua Epistola testimoniũ inducit Enoch, qui septimus fuit ab Adamo, & ait: *Ecce uenit Dominus in sanctis millibus suis, ut faciat iudiciũ aduersus omnes, & redarguat omnes qui sunt impii*. Et mox, *Expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in uitam æternam*. Hæc ex nouo Testamẽto sit satis attulisse, quibus addas articulum è symbolo Apostolorum, quo profitemur nos credere carnis resurrectionem. Deinde omnia loca C huc spectant, quibus Christus fore dicitur iudex uiuorum & mortuorum.

5. De causis resurrectionis.

55 Cùm iam uiderimus nominis significationẽ, necnon definitionem, & quæsiuerimus, an hæc resurrectio naturalibus rationibus possit demonstrari: deinde protulerimus testimonia cùm ueteris tum nouæ Scripturæ, nunc sequitur, ut de causis eius aliquid dicamus. Est effectus fidei, & sequitur iustificationẽ: unde 6. cap. Ioan. dicitur, *Qui credit in me, habet uitã æternam, & ego resuscitabo eum in* D *nouissimo die*. Deus itaque sua potentia, est eius causa efficiens. Vnde Christus Sadducæis ait, *Erratis, ignorãtes Scripturas et dei potentiã*. Nec tantùm ipse deus Pater, uerumetiã Spiritus sanctus, causa est resurrectionis. Nã, quemadmodũ iam diximus, ad Roman. habetur: *Si spiritus eius, qui excitauit Christum à mortuis habitat in uobis*, &c. Quin & ipse Filius, hoc est, Christus Iesus, causa est huius resurrectionis. Nã dixit apud Ioannẽ, *Ego resuscitabo eũ in nouissimo die*. Et rursus, *Sicut Pater suscitat à mortuis & uiuifi*- E *cat, ita & Filius uiuificat*, &c. Deinde, *qui sunt in monumentis, audient uocẽ filii dei, & prodibunt*, &c. Ioannis 11. *Ego sum resurrectio & uita*. Argumentum præterea ex eo ducitur, quòd Christus per mortem suam, peccatũ sustulit, quod fuit causa mortis: nemini uerò dubiũ est, quin causa remota, effectum auferatur. Ad Corinth. 1. cap. 15. *In Adam omnes moriuntur, in Christo omnes uiuificabuntur. Et sicut per unum hominem mors, ita et per unum hominẽ resurrectio*. Finalis causa resurrectionis assignatur, ut totus F & integer homo, ad tribunal dei iudicetur, & præmia uel pœnas referat, pro ut se gessit. Angeli uerò, etsi ministri resurrectionis erunt, causæ tamen esse non possunt. Inter causas resurrectionis futuræ, accẽsetur etiam Christi resurrectio. Nam Paulus 1. Cor. 15. ait, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit: & si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra*. Licet autẽ è diuerso argumentari: Christus resurrexit, ergo & nos resurgemus. Vnde Christi resurrectio, causa esse uidetur nostræ. Quod G quidem concedendum est: uerùm non ita, ut actio illa qua Christus excitatus est, & quæ iã præterijt, causa sit efficiens, quæ aliquid præstet uel agat ad

Fidei effectus. Causæ efficientes resurrectionis.

Resurrectionis finis.

nostram producendam resurrectionem. Sed quia uis & potestas diuina, quę in Christo, cùm sit deus retinetur, sicut illũ excitauit à mortuis, nos etiã uiuificabit suo tẽpore. Ita fieri uidemus in rebus humanis, Qui enĩ albus est, albũ quoq; filiũ gignit: Nõ quod ipse color procreet, sed ea principia seu causæ, quæ generantẽ effecerũt albũ, illũ etiã albũ reddunt, qui ab eo pcreatur. Ita resurrectio nostra non erit dissimilis resurrectionis Christi. Deinde illud attendendũ est, actiones diuinas & cœlestia beneficia, quæ hominibus cõferũtur, ut Damascenus inquit, in nos deriuari per carnẽ Christi, quæ modò nulla esset, nisi fuisset à mortuis excitata. Vnde hoc pacto, resurrectio Christi nostra quoq; dici potest: quia citra illã minimè potuissemus nostram cõsequi. Deinde si Platonẽ philosophando sequeremur, adijcientẽ quatuor generibus causarũ ideam, possemus dicere, Christi resurrectionẽ fuisse nostræ causam exemplarẽ. Finalis causa resurrectionis assignatur: Vt totus & integer homo ad tribunal dei iudicetur, et prẽmia uel pœnas referat, prout se gessit. Et hęc de caussis hactenus.

De resurgentium corporum qualitate et proprietate.

56 Cõsequens est, ut dicamus de proprietatibus & cõditionibus corporũ excitandorũ. Scholastici appellarũt eas dotes, nec improbare possum quas enumerãt, quoniã ex diuinis literis eas desumi uideo, quãuis nõ omnes existimẽ ab ipsis fuisse collectas, nec etiã fieri potest: Quia in hac uita, gloriæ sanctorũ nõ possumus esse periti, tunc illã absolutè ac perfectè cognoscemus, cùm ad eã uentũ fuerit. Prima quæ occurrit, beatorum cõditio, est immortalitas. Et sanè in diuinis literis, quoties agitur de futura uita, ea prædicatur æterna, ut quæ nõ sit habitura finẽ. Paulus ait, *Oportet mortale hoc induere immortalitatẽ, et corruptibile hoc induere incorruptionem.* Cumq; pœnæ ac præmia reddẽda pro ratione operũ, sint sempiterna, oportet & subiectũ seu naturã, quæ illis afficienda est, immortalẽ esse. Præterea, cùm dubiũ nõ sit, Christũ euertisse peccatum & mortem, restat uitã sanctorum fore immortalem. Et ad Roman. cap. 6. habetur, *Christus resurgens à mortuis, non amplius moritur, nec mors ei ulterius dominabitur.* Adhæc 1. Corinth. 15. *Caro & sanguis regnum dei non possidebunt.* Nec accipienda hæc sunt pro substantia & natura ipsa carnis & sanguinis, nam qui resurrecturi sunt, omnino ijs rebus præditi erunt: sed ad corruptionem spectat Apostolus, cui sanguis & caro in hac uita sunt obnoxia: unde subiecit, *Et corruptio incorruptionem.*

57 Ex hac proprietate alia cõsequitur, Non opus fore post resurrectionẽ, cibo, potu, & Venere: cùm homines, ut Christus docuit, futuri sint instar angelorum. Vnde Mahometistę & Saraceni grauiter hic errãt, credentes post resurrectionem suppeditandos beatis cibos affatim, potus largissimos, & usum Veneris copiosum: Ita enim tradidit eorum Alcoranus. Id tñ Auicẽna in suis Metaphysicis nõ ineptè interpretatur, aitq; sermones illos Metaphoricos esse: quod nõ potuerũt exprimi, ut opinatur, uoluptates honestæ alterius uitæ, prẽsertim rudibus hominib. nisi uocabulis delectationũ uulgarium, quæ in hoc mũdo percipiuntur. Hæc non insipienter afferri propterea dixi, quoniã & in diuinis literis huiusmodi allegoriæ, seu translationes reperiuntur. Etenim Luc. 12. legimus, *Beati sunt serui illi, quos Dominus inuenerit uigilãtes: etenim præcinget se, ac transiẽs ministrabit eis.* Ac in eodem Euangelista cap. 22. habetur: *Ego dispono uobis, ut mihi disposuit Pater regnũ, ut edatis & bibatis super mensam meã in regno meo.* Quin ex nostris patribus uetustissimis, permulti fuerunt, qui Christũ posteriori suo aduentu existimarũt, unà cũ sanctis regnaturũ ad mille annos in summis delicijs, & magna suauitate. Dicti sunt isti à Gręcis χιλιασταί, à Latinis uocari possũt Milliarij: de quib. fusè loquutus est August. lib. 20. de Ciuitate dei, ca. 20. Occasionum primùm erroris inde cœperũt, q; Christus post resurrectionem unà cũ Apostolis edit & bibit. Deinde q; Prophetæ sæpius harũ rerũ mentionẽ faciant, cùm de postremis temporibus uaticinãtur. Locũ prętereà ex 20. ca. Apocal. eò detorserunt, ubi de hisce mille annis mentio habetur. Vt hunc eorũ errorem cõfutemus, Primùm dicimus, Christũ cũ Apostolis edisse ac bibisse, ut ueritatem suæ naturæ humanæ quàm testatissimã relinqueret, nõ ut necessitati satisfaceret. Nã corpus habuit incorruptibile, quod neq; siti, neq; fame laborabat. unde cibus & potus, quę usurpauit, nõ sunt in substantiã & magnitudinem corporis eius cõuersa, sed abierunt, & resoluta sunt in materiã pristinã. Vnde sciendum est, quædã Christũ gessisse post resurrectionẽ, ad testãdum ueritatẽ humani corporis, quædã uerò ad suam gloriã demonstrandã. Glorię indicia fuerũt, q; disparuerit, cùm uideretur & Apostolis adesset repẽtè: q; ad illos ingrederetur forib. clausis, & ad extremũ quod ad cœlos ascenderet. E diuersò autem se demonstrauit adhuc uerũ hominẽ esse, cùm se uidendum & palpandum præbebat: cùm comederet & biberet unà cũ Apostolis: cùm ascendens ad cœlos ab illis uisibiliter fuerit separatus. Quòd uerò Scripturæ diuinæ, cùm in Prophetis, tum in Euangelijs cibi & potus mentionẽ faciũt, id quẽadmodum exposuimus, fit ἀλληγορικῶς, nec nõ per metaphoras & similia satis ad docendum accommoda. Quod testimonio libri Prouerbiorum possumus ostẽdere: ubi sapientia describitur, quę miscuerit uinum, & mensam apposuerit. Quæ sapientiæ congruere nequeunt, cuius natura spiritualis est, & in animis hominum adhæret. Sed nomine cibi & potus, intelligimus dei notitiam, diuinarum rerum ardentem amorem, & gaudium profluens ex diuina præsentia. Hæc inquam Sanctis futura sunt instar cibi & potus iucundissimi. Ideò cùm Maria sederet ad pedes Domini, et mirificè doctrina eius reficeretur, ab ipso Christo defensa est, cùm accusaretur à Martha eo nomine, quòd intermitteret laborem parandi, quę necessaria erant ad uictum: dixit enim, *Maria optimã partẽ elegit, quæ nõ auferetur ab ea.* De loco Apocal. sciendum est, resurrectionem, per quam regnabunt sancti cum Christo mille annis, non esse illam de qua modò agimus, sed regenerationẽ, qua iustificamur. Et idcircò disertis uerbis illic additur: *Et hæc est resurrectio prima.* Nec mille anni aliud tempus notant ab eo, quo nunc sub tutela Christi manemus in eius regno, quod est Ecclesia. Nec dubiũ est numerũ cer-

Chiliastæ explodunter.

tum & terminatum pro infinito illic poni. Quocirca nõ ad posteriorem aduentum Christi, sed ad priorem illa pertinent. Quod si ueteres illi patres animaduertissent, nõ ita fuissent in errorem lapsi. Proinde in illa immortali uita, neq; alimonia corporali opus erit, nec liberorũ procreatione: quandoquidem hæc mortali uitæ inseruiunt, illa uerò immortalis erit. Et quia nihil deteritur de substantia corporum, non opus erit reparatione, quæ per cibũ & potũ fiat. Et quia etiã nulli morientur, per nouam procreationem, alij non erunt subrogãdi.

58 Aliam conditionem uel qualitatem, lucem dixerunt, & fulgorem, de qua Paulus ad Philipp. ait: Christũ cõfiguraturum corpus humilitatis nostrę corpori claritatis suæ. Atq; huiusmodi cõditionis specimẽ dedit Christus in sua trãsformatione, ubi facies eius instar Solis resplẽduit. Et apud Matth. scribitur: *Fulgebunt iusti, ut Sol, in conspectu dei.* Nec Daniel hunc splendorẽ seu claritatem, ut iam audiuimus, prætermisit. Et Paulus ad Corinth. priori ca. 15. habet. *Nũc seminatur in ignominia, resurget autem in gloria* Hunc porrò fulgorẽ, in corpora beatorum deriuandũ putant, ab animis qui deũ non in ænigmate aut in speculo, sed uti est, uidebũt: Ex quo aspectu tantã concipient lætitiam & iucunditatẽ, ut inde ad corpus redundet. Neq; latet quemquã, animum & spiritum exhilarare frõtem, & corpus floridũ reddere. Ponitur ad hæc in beatis corporib. agilitas. Etenim corpus & membra subijcientur penitus animo, ita ut ei nec repugnẽt, neq; aduersetur. Vnde Paulus dixit. *Nũc seminatur in infirmitate, resurget uerò tunc in potentia.* Idcircò in lib. Sapientiæ Solomon. ca. 4. legitur de sanctis, quod, ut scintillæ sint discursuri per arundines, seu per stipulam. Et Paulus ad Thess. ait, *Nos qui deprehendemur uiui, & mortuos excitatos, rapiendos esse obuiã Christo per aerẽ.* Hęc porrò magna erit alacritas & agilis motus corporum nostrorũ, ut per aerem ad Christum ascendamus. Certè hac excellẽti facultate pollebat Christi corpus, cùm ambularet super aquas, & Petro ut id faceret, largiretur, cumq; ipse Christus è terris in cœlos tolleretur. In eo uerò sita est, ut animus perfectè dominetur corpori, ita, ut ei grauitas & põdus carnis minimè obstet. Pertinet utiq; ista proprietas ad localem motum: quare mirum est, Vbiquistas istam dare beatis corporibus dotem, ut scribunt in suis libellis: & tamen cœlum statuere ubique, ita ut Christi corpori & nostris, cùm beati erimus, certa loca nolint attribuere, quasi dandus sit motus localis absq; loco.

NOTA. De Vbiquitate.

59 Assignatur præterea Sanctis post resurrectionem impassibilitas: Non. n. corrumpentur, nec imminuẽtur ullis passionib. dolorib. aut morbis. Quapropter scripsit Apostolus, *Nunc seminatur in corruptione, resurget aũt in incorruptione.* De affectionibus & passionib. in corporib. nõ eodem modo est statuendum. Quædam enim sunt maleficæ, quæ corpus atterunt, ac imminuunt, ac deniq; conficiunt: ut fames, sitis, morbus, dolor, atq; alia huius generis. Istis affectionib. liberabuntur sancti. Aliæ uerò passiones naturam potius iuuant & perficiunt, q̃ lædant, ut sensuum notitiæ. Non lęditur oculus cùm afficitur pulchris colorib. neq; auditus, harmonia & sonis bene cõpositis: neq; olfactus à bonis odorib periclitatur. Quare istis passionib. non priuabuntur nostra corpora, cùm post resurrectionem erunt in patria. Addunt subtilitatem: quę nõ sic accipienda est, quasi resurgentium corpora cõuertantur in spiritũ, & aerea seu æthereа futura sint, aut instar uenti, ut per omnia penetrent: sed hanc subtilitatem refero ad exquisitam, subtilẽ & acutam perceptiõem sensuum: refero etiam illam ad affectus, qui cõsequuntur corpus, qui nõ erunt crassi & fæculenti, neq; turbabũt animum. Et huc deflecti posset quod Paulus ait, *Seminatur animale, resurget aũt spirituale:* quib uerbis nõ intellexit corpus transformandum in spiritum, sed tradidit corpus humanũ accessurũ, quantũ salua eius natura fieri poterit, ad proprietatem spiritus, quoad notitiam & affectus. Has insignes proprietates, collegerunt Scholastici cõfirmatas ex diuinis literis, nec tamen oẽs protulerunt: quoniam, ut Paulus dixit ad Corint. *Oculus nõ uidit, nec auris audiuit, quæ deus præparauit se diligẽtib.* Nec prętereundũ est, nusquã uel Sacras literas, uel Patres ueteres, uel Scholasticos attribuisse, uel carni Christi excitatæ, uel alijs sanctis, dotem ubiquitatis, uel absolutionem à loco. Quare mirum est, quibusdã hominib. ętatis nostræ, illud cõmentũ adeò placuisse: imò dixerũt Scholastici, præsertim Thomas Aquinas, Ex eo q̃ beatorum corporum conditiones ad cœlestes accedunt, colligi inde, habitationem eorum post hãc uitam in cœlis, imò super cœlos esse.

Vbiquitas nusquam tributa corpori Christi glorioso.

Disputãt prętereà de resurgentium ætate, ac decernunt ea fore iustam, uirilem, maturam & robustam. Atq; huc detorquent, quod legitur ad Ephes. *Donec occurramus in unitatẽ fidei, in agnitionẽ filij dei, in uirũ perfectum, in mẽsurã ætatis plenitudinis Christi.* Sed (pace illorum dixerim) Apostoli uerba, minimè huc spectãt: Non. n. ibi de reformatiõe corporum, uerùm de instauratione animorum agebat, quemadmodum præcedentia uerba clarissimè demonstrant. Attamen de perfecta ætate resurgentium ab eis non discrepo, sed alia ratiõe. Deus cùm primos homines crearet, illos nõ fecit uel infantes, uel decrepitos, uel imperfectos aut deformes. Cùm autem resurrectio sit noua quædam creatio seu reformatio, decet, ut priori sit conformis: ut ergo illa ualde bona fuerunt, id est perfecta in suo genere, quæ deus creauit: ita perfecta erunt quo ad naturam, corpora, quæ in resurrectione illius ui reparabuntur.

Qua ætate resurgemus iuxta Scholasticos.

60 Quid uerò statuemus de proprietatib. & conditionib. impiorum, quando resurgẽt, quo ad corpus? Habebunt sanè immortalitatem, cęteras uerò dotes piorum non obtinebunt: imò contrarijs & prorsus oppositis deformabuntur, luce atq; claritate prorsus destituẽtur. nam, ut Christus docuit, in tenebras externas iubebuntur cõijci. Nec erunt impassibiles, quandoquidem cruciatib. & doloribus immensis afficiendi sunt. *Ibi erit fletus*, inquit Dominus, *& stridor dentiũ: Vermis eorũ nõ morietur, & ignis eorũ nõ extinguetur.* Alacres itẽ & agiles nõ erunt, quòd ligatis manib. ac pedib. mittendi sint in gehennam. Neq; subtilitas eis continget, ratiõe iã à nobis descripta: quòd in lachrymis & fletu uersaturi sint, & in affectib, crassissimis, desiderijsq;

Quæ proprietates impiorum resurgentium.

Corporũ resurgentium substantia.

uehementibus, quemadmodũ ex Euangelica narratione diuitis & pauperis elicitur. Cæterùm in ijs quæ cõmemoraui, id unũ est unicè retinendũ, propter hanc uarietatẽ qualitatũ & conditionũ, subiectum, hoc est, substantiã nostrorũ corporum, non esse uariandam: Idem.n. prorsus corpus & eadem caro excitabitur. Necq; audiẽdus est Origenes, qui putat solùm corpus restituendũ esse, non carnes. Christo potius est credendũ, qui cùm à mortuis resurrexisset, dixit, *Palpate, & uidete, quoniã spiritus carnẽ & ossa non habet, sicuti me uidetis habere.* Quod si resurget idẽ corpus, reddentur etiã eædẽ carnes & mẽbra: locus etiã illis assignabitur, nõ.n. hęc absq; loco ualent consistere. Idem aũt omnino fore subiectum, liquidò Paulus probauit, cùm diceret ad Corinth. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatẽ.* Pronomen demonstrans, Hoc, substantiã & naturã corporis uerè humani demonstrat. Imò dices, Idẽ Apostolus in eadem Epistola cap. 6. scripsit, *Escæ uentri destinatæ sunt, & uenter escis: Deus aũt & hũc & illas abolebit.* Dicitur etiã, Beatos fore instar angelorũ, ita ut nec uxores ducant, nec mulieres nubãt: quorsum sexuum uarietas in beatis resurgentib. retinebitur? In quẽ usum, uel in quẽ finem? Respondemus, Deum quidẽ in æterna fœlicitate ablaturũ ab excitatis harum partiũ & membrorũ usum & operam, sed nõ substantiã & naturam eorum. Dum aũt rogatur, sublato usu & opere, cur ipsa mansura sint: Respõdemus, ideo fieri, quòd pertineant ad integritatẽ ac perfectionẽ humani corporis. Etenim si omnia hæc tollenda essent, quota pars eius residua fieret? Detrahenda primùm esset gula, uẽtriculus, & omnia intestina, quib. egeruntur fæces, & redũdantes humores distillantur. Deinde par est, ut eæ partes, quibus rectè sumus usi, dũ hic uiueremus, unà nobiscum prǽmio afficiantur. Cumq; beati homines palato, gula, & uentriculo, frugaliter ac temperanter usi fuerint, & genitalib. membris castè: quare non recipient has partes, ut unà cũ ijs coronẽtur?

Origenis error.

61 Nec firma est cõsequutio: sublatus est usus partium quarundã & mẽbrorũ, igitur illa quoq; sunt auferenda. Non ita fit in natura: Anus effœta, quæ non amplius aut parere, aut lactare põt, hac de causa non fraudatur uberibus, nec etiã partib. ad procreationẽ facientibus. Quin fortis & nobilis Imperator, qui multas res præclarè gessit in bello, cùm obierit, circa sepulchrũ arma habet affixa, quibus olim usus est, quãuis non sit in posterũ usurus. Naues itẽ, quibus in mari quondam reportarunt uictoriã, licet non amplius uti eis possint, ad terrã pertrahunt, atq; integras ibi uolunt seruari, ad rerũ gestarũ diuturnã memoriam. Quin & ipse Christus à mortuis excitatus, cicatrices uulnerum secũ reduxit, & dubitanti Thomæ dixit: *Affer digitos tuos in latus meum, & figuras clauorum: neq; sis posthac incredulus, sed fidelis.* Vulnera iam functa erant suo munere, nam per ea genus hominum redemptum fuerat: ea tamen excitatus à mortuis habuit, quò corpus ostenderetur idem esse, quòd prius erat passũ. Elias etiã ac Moses cùm ieiunarent per quadraginta dies, frustrà nõ habebũt palatũ, gulã, & uentriculũ, cùm tamen ijs à longo tempore non uterentur.

Origenis opinio.

62 Sed redeo ad Origenẽ, qui putauit corpus resurrecturum, non tñ carnes: nos uerò in Symbolo profitemur, nõ corporis, sed carnis resurrectionẽ. Is uerò, ut colligitur ex lib. περὶ ἀρχῶν duplicẽ errorem ait de resurrectione animaduerti. Primùm facit nostrũ, qui putamus carnẽ, sanguinem, ossa & membra eadem recipienda cùm excitabimur. Hoc enim absurdum & ineptũ putat, & nimis crassum: quia putat cõsequuturum, ut rursus comedamus, bibamus, & uxores ducamus. Sed argumentũ hoc, ut infirmũ sit, iam anteà dictũ est, cùm ostendimus congruere ac decere, ut citra usum & proprias functiones, hæ partes recipiantur in beata resurrectione. Alterũ errorem facit quorundã hæreticorum, qui resurrectionem mortuorũ prorsus negarunt, salutem æternã animis tantũmodo tribuentes: & eorum qui ausi sunt Christi resurrectiõem uocare phantasticam, quæ scilicet per uisionem imaginariam ostensa sit. Positis itaq; duob. his erroribus ceu quibusdam extremis, prætexuit mediã quandã uiam se approbare. Cùm animus à corpore fuerit abiũctus, quatuor præcipua, quib. constat, ad suas matrices denuò se recipere ait: ita ut caro abeat in terram, halitus in aerem, sanguis & humores cęteri, in aquas, calor in cœlũ. Ista cùm eò redeant, minimè perire affirmat, sed ita cõmisceri cum eis elementis, ut inde amplius discerni ac extrahi nequeant. Attamen affirmat resurrectura esse corpora, & ita resurrectura, ut cuilibet suũ propriũ reddatur, non alienũ. Quod est Petri, ut ait, Petrò attribuetur: & quod Pauli, dabitur Paulo. Quia non est ęquũ, ut in alieno corpore puniantur peccata, & nõ in eo per quod perpetrata fuerunt. Quomodò aũt id fiat, ita declarat, In seminib. rerũ insita est ratio quædã & uis à deo, ut ad se attrahat oẽm futuram materiam, & corpulentam substantiam rerũ, quæ inde proueniunt. Nec tamen in semine arboris uidentur fructus, flores, folia, rami, cortex, truncus: cùm alioqui in illo ratio et uis horũ omniũ existat. Sic esse arbitratur in cinerib. & residua materia nostrorum corporum. Vimq; illã Græca uoce appellat σπερματικὸν uel ἀντέριον: uel ut Erasmus in scholijs ad Hieronymum emendauit, σωτήριον, quod est conseruatorium, uel seminarium mortuorum. Id aũt tradit iudicij extremi tempore germinaturum & pullulaturum humana corpora, sed nõ carnes, & sanguinem: nec in cœlis opus habeamus cibo & potu, nuptijs, tonsoribus, & nasitergijs ad pituitã abstergendam. Cumq; neget carnem redituram, uerbis Pauli abutitur, quibus ait, eos qui sunt in carne, deo minimè placere. Nec enim Apostolus ibi per carnem, substantiam & naturam intellexit: sed corruptionem, uitia, & deprauationem. Quemadmodum in lib. Genes. dixit deus, *Spiritus meus nequaquam in istis hominibus manebit, quòd caro sint.* Et à Paulo scribitur, *Vos autem in carne non estis sed in spiritu, si tamen spiritus Christi habitat in uobis.* Censuit igitur Origenes corpus resurgentiũ fore homogeniũ, hoc est, eiusdẽ ratiõis. Nũc inquit, uidemus oculis, audimus aurib. incedimus pedib. uerùm tũc illo toto corpore uidebimus, audiemus et ibimus.

Abutitur

Abutitur prætereà uerbis eiusdem Pauli ad Philip. Cùm de Iesu Christo dixit μετασχηματίσει, id est *transfigurabit corpus humilitatis nostræ*: Etenim & istud accipit de substantia & natura corporis dici, cùm tantummodo agatur de qualitatibus & conditionibus immutandis. Vocabulum enim Græcum σχῆμα, unde uerbum illud est deriuatum, pertinet ad prædicamentum qualitatis, necnon μορφὴ, unde σύμμορφον deducitur. Hæc si expendisset Origenes, non tam fœdè lapsus esset, ut diceret, resurgentiũ corpora fore aerea seu æthera, ita ut nec oculis, nec tactui, subiaceant, sed sint inuisibilia & intractabilia. Locum tamen illis reliquit: nã ea dixit pro uarietate locorum immutari, cùm interea illi, qui ueras carnes & ossa profitentur nobis restituenda, locum eis auferant. Sed redeo ad Origenẽ, qui docet corpora quidem resurrectura, non autem carnem. Distinguuntur uerò hæc, ut genus & species. Omnis enim caro, est corpus: uerùm non omne corpus, est caro. Etenim caro est, quæ constat sanguine, ac uenis & cute, necnon ossibus & neruis. Corporum uerò, quædam sunt uel aerea, uel ætherea, cuiusmodi Plato dedit certis dęmonibus & animis nostris, quo ceu uehiculo quodam & ueherentur & coniungerẽtur corpori externo, quod est crassius & magis terrenũ. Et quæ huiusmodi esse fingebat, nec palpari nec cerni poterant. Sunt & alia corpora, quæ uideri ac tangi queunt, cùm tamen caro non existant, ut partes & lignũ, quæ sunt corpora sensilia, nõ tamen carnes. Corpus itaq; quod genus est, contrahitur per carnem in certam quandam speciem: quod ex uerbis Pauli ad Coloss. euincitur, qui ait: *Cùm essetis alieni à Christo inimici sensus eius, & in operibus prauis, reconciliati estis corpore carnis eius per mortem*. Et in eadem Epistola, *Circuncisione non manufacta in expoliatione corporis peccatorum carnis*. Hæc sententia fuit Origenis ex lib. περὶ ἀρχῶν referẽte Hieronymo, in epistola contra Ioannem Hierosolymitanũ episcopũ.

Origenis lapsus.

63 Lapsus est ille grauiter multis modis in hac re: Primùm ineptè philosophatur de illo seminario mortuorũ, quod reliquũ fiat in cineribus defunctorũ post mortem. Quid.n. opus est, in materia nostri corporis, principium Resurrectionis cõstituere? Actio excitationis à mortuis tota est dei, nec ullæ sunt uires corporis, ut denuò pullulet. Et ut id obiter attingam, aliqui ex ueterib. Patribus admodũ cautè legendi sunt, q̃ uideantur id tribuere Eucharistię, quod Origenes dedit rationi & facultati insitæ corporib. quæ in defunctis nõ extinguatur. Ea de re scripsit Irenęus in 4. & Iustinus in Apolog. ad Antoniu. Imperat. dicuntq; corpora nostra cùm Eucharistiã perceperint, non esse amplius mortalia, quòd illud Sacramentũ fiat nostris corporib. conseruatoriũ ad uitã ęternã. Si propriè ac simpliciter hæc intelligerent, ut prima frõte prę se ferunt, quasi tradant corpus & sanguinẽ Christi transire in uerũ alimentũ corporũ, & ita in eis fieri principium resurrectionis, absurda uehementer sententia esset. Verus quippe cibus corporis concoquitur, digeritur, ac distribuitur per partes, necnõ in substantiã & naturã eius qui nutritur uertitur: corpus aũt Christi cùm sit impaßibile, in alia corpora mutari non põt, proinde nec etiã cùm esi lumatur. Vera tamen scripserunt ij patres, modò eorũ dicta cõmodè accipiantur. Intelligemus itaq; fideles in cœna Domini, ore corporis accipere panẽ & uinũ: mẽte uerò ac spiritu, corpus & sanguinẽ Christi, prout in cruce data fuerũt pro nostra salute: atq; fide hæc percipiẽdo iustificari & regenerari, uel in iustitia & natiuitate spirituali cõfirmari. Iustificatio aũt & regeneratio, quę in animo fiũt, corpus ipsũ reddũt capax resurrectionis. Atq; hoc pacto dicere possumus, elemẽta externa, quę corpore accipimus, præparationẽ esse ad resurrectionẽ: quoniã instrumẽta sũt Spiritus sãcti per quę in nobis fidẽ excitat, q̃ uerè principiũ ẽ resurrectiõis.

Patres cautè legendi.

Dictorum patrũ recta interpretatio.

64 Errauit prætereà Origenes in eo, quod corpus, quod in resurrectione agnoscit, fore homogeniũ censet, ita ut totũ uideat, totum audiat, & totũ ingrediatur: quasi nõ habeat oculos, aures & pedes à se inuicẽ distinctos. Porrò in sua trãsfiguratione Christus, cũ Apostolis daret specimen beatorũ corporũ, non est ita mutatus, ut abierit in figurã rotundã, ut sunt corpora Solis, Lunę, atq; stellarũ. Mansit eius facies à cęteris mẽbris distincta. Nã scribit Euangelista, faciẽ eius fulsisse instar Solis. Prætereà cùm post resurrectionẽ comederit & biberit unà cũ illis, arbitror eum id dẽtib. palato, gula, & uentriculo fecisse, non pedibus uel cranio capitis. Loquutus est etiã cum eis, & id proculdubiò lingua & ore, nõ genubus & crurib. Dicitur prætereà nominatim, ostẽdisse latus in Cruce cõfossum: habuit itaq; illud à cæteris partib. corporis distinctũ. Proinde mẽbra hęc, aut uera fuerunt, aut conficta & pręstigiæ. Si uera fuerũt, assentiantur isti corpora suis mẽbris distincta, reddenda esse in resurrectiõe. Sin uerò spectra fuerunt & res cõfictæ, malè probabatur ueritas resurrectionis per mendaciũ. Verùm inquiunt, priuilegia quædã hæc fuisse Christi, quia nõ fuit quemadmodũ nos, conceptus ex uirili semine, sed ope Spiritus sancti plasmatus in uẽtre Virginis. At ego excipio resurrectionẽ Christi fuisse imaginẽ & similitudinẽ resurrectionis nostræ: Vnde si ei restituta sunt propria mẽbra, nobis quoq; reddentur. Sed addũt, dispensatione quadã hæc gesta fuisse à Domino cũ Apostolis, quãdo rediuiuus à mortuis excitatus est. Alioqui corporis sui cõditionẽ aereã & spiritualẽ ostendit, quãdo sic egit cũ Apostolis, ut eũ non agnoscerent, & euanuit è cõspectu eorũ ut factus fuerit inuisibilis, itẽ cùm ingressus est ad illos clausis forib. At nõ agnoscebãt eũ Apostoli, non quod ipse inuisibilis esset, aut carne & manib destitueretur: sed quoniã, ut dicit Euãgelista, *oculi eorũ tenebãtur ne illũ agnoscerẽt*. Ideò cùm posteà illũ cognouerũt, scribit apertos fuisse oculos eorũ, ut intelligamus, in oculis illorũ positũ impedimẽtum fuisse, nõ diuersitatẽ in corpore Domini. Subduxit prætereà se repẽtè ab oculis eorũ, nec amplius ipsum uiderũt, quoniã oculi eorũ prohibiti sunt, ne discessum cernerent. Apollonius Thyaneus cùm esset in Concilio corã Domitiano, subitò è medio sublatus est, nec amplius apparuit: nõ q̃ eius corpus redditum fuerit inuisibile, uel in aere euanuerit, sed qđ præstigijs dæmonum, oculi astantiũ prohibiti fuerint,

Christi à mortuis suscitati corpus quale.

Apollonius Thyaneus magus corã Domitiano euanuit.

fuerint, ne uel adhuc præsentem, uel abeuntem cernerent. Num ergo quod factum est diabolicis præstigijs circa prophani hominis corpus, negabimus corpori Christi, in quo diuinitas perfectissimè adfuit? Infirmum etiam argumentum est de foribus: quoniam fieri potuit, ut egrederetur ad Apostolos per tectum, uel fenestras, cùm essent ianuæ obseratæ. Et fortaßis ad accessum eius, cesserunt fores, & transitum præbuerunt. Verùm quid multis opus est? Ezechiel mortuorum resurrectionem commemorans, corporis aerei uel ætherei non meminit, sed ossa inquit, accessisse ad ossa, & unumquodq; ad iuncturam suã, fuisse inter se uincta neruis, carnibus cooperta & cute inducta, & eastetisse demùm super pedes suos. Corpora itaque describit Propheta, quemadmodũ in resurrectione futura cognouit. Et Iobus ait, *De carne mea uidebo deum oculis meis: nec ero alius*, sed quoad substantiam, *idem ipse, qui nunc sum*. Hæc tàm clara sunt, ut luce non opus habeant.

Resurgentiũ corpora futura in loco.

65 Nec tantùm erit idem corpus in resurrectione cum eo quod nunc habemus: uerùm etiam locũ occupabit, nec simul ac eodem tempore in pluribus locis esse poterit, quod natura corporum & præsertim humanorum hoc non ferat. Cùm enim suis partibus, membris & ligamẽtis descripta & finita sint, oportet ut certis locis contineantur. Et nihilominus hodie reperiuntur aliqui tam procaces & intẽperantes, qui ut suam tueantur opinionem, uel ubiquitatis uel præsentiæ realis atq; substãtialis corporis & sanguinis Christi in sacra Cœna, poscere à nobis audent, ut sibi probemus, & quidẽ ex diuinis literis, corpus esse nõ posse absq; loco, nec eodẽ tẽpore, ac simul existere posse in diuersis locis. Quid si uicißim ab illis petamus, ut ex ijsdem Sacris literis nobis demonstrent expreßis, uerbis, conscriptũ corpus esse posse absq; loco, uel simul eodẽq; tempore in diuersis locis? Certè nisi uelint uti alijs Canonicis libris, ab ijs quos agnoscit orthodoxa Ecclesia, nunquã nobis huiusmodi testimoniũ ullũ ostendent. Quare audienda est uox naturæ, quæ deũ ipsum habet authorẽ. Ea uerò statuit, hæc fieri non posse, sicuti & aduersarij testantur, & Augustin. in epist. ad Dardanũ agnouit, & Cyrillus in dialogis de Trinitate: qui scripsit, etiã naturã diuinã, si esset partibilis, fore quãtã & omnino in loco, nec uitare posse circumscriptionẽ. Nõ sunt utiq; refigenda naturæ dogmata, nisi quãdo uerbo dei aduersantur. Hæc uerò, quæ protuli, cũ eo non pugnant. Quamobrem cùm isti nequeant in diuinis literis ostendere secus haberi, desinant extra eas nobis obtrudere fidei articulos quæ citra uerbũ dei nõ licet cudere. Nos aũt magisteriũ Sacrarũ literarũ sequemur, quæ ubicunq; de corpore Christi loquũtur, paßim ei locũ tribuũt: dicentes, aliquãdo fuisse in Galilæa, interdũ Hierosolymis, nonnunquam in Bethania, uel in templo, uel in domo Simonis. Et ita certũ locũ ei aßignãt, ut ab alio excludant. Nã ipsemet ait, cùm iret ad Lazarũ excitandũ: *Mortuus est, & gaudeo quòd nõ erã ibi*. Testatur itaq; se ita fuisse in itinere, ut in Bethania eo tempore nõ fuerit. Et angelus mulierib. dixit,

Christi corpus à mortuis suscitatũ, fuisse in loco.

ut ostenderet illũ ex sepulchro discessisse: *Surrexit, non est hic*. Ergo ita illinc abierat, ut præsens nõ adesset. Ad hunc modũ Christus loquitur, & Angelus testatur. Quocirca natura humana Christi cõprehendebatur loco, & alibi nõ erat. Cæterùm isti dicent, Cùm rogemus de potentia, tu de facto respõdes. Ad hoc dico, me nihil morari eã potentiã, quæ nunquã erupisse in actũ ostenditur. Deinde ad priorem postulationẽ redeo, & peto, ut mihi demonstrent in diuinis libris hoc haberi posse, nimirùm humanũ corpus extra locũ esse, atq; simul in diuersis locis existere. Id aũt cùm præstare minimè poßint, affirmare desinant, & ut necessariũ credẽdum proponere. Scio, dicent, scriptũ esse, & à Christo affirmari de pane & uino Cœnæ, *Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus*. Verùm hæc à sapientioribus longè aliter intellecta & exposita sunt, atq; illi accipiunt. Ideò à loco bifariam exposito, nõ deducitur firmũ ac certũ argumentum. Opponent fortaßis & illud, *Nihil est impoßibile apud deũ*, Scio sic scriptum haberi: uerùm ea sententia citra ullã exceptionem admitti non debet. Paulus. n. excepit, quãdo inquit, Deum ita ueracem esse, ut seipsum negare non poßit. Et Patres alia cõplura exceperunt: Et uulgò in scholis dicitur, à deo fieri nõ posse, quæcunq; inter sese contradictionem implicant. Præterea illo dicto abutebantur Hæretici, qui cùm arguerentur ab Orthodoxis, quòd absurda & impoßibilia statuerent, respondebãt apud deum omnia esse poßibilia. Paulus Samosatenus, qui distinctionem personarum negauit, & eũdem asserebat Patrem, qui Filius esset, urgebatur à nostris, quòd impoßibile sit quempiam seipsum gignere: fatebatur esse impoßibile apud nos, sed apud deum omnia fieri posse.

Argumentum à potentia ad actũ.

Argumentum à loco uariè accepto.

Quomodo omnia poßit deus.

66 Sed ad Scripturam me recipio, quæ tantam coniunctionem agnoscit inter locum & corpus, quod eo comprehenditur, ut sublato loco, penitus indicet locatum non existere. Quæ ratio non esset firma, sed prorsus inualida, si corpori liceret extra locum esse: Non. n. conuinceretur, sublato penitus loco, non existere. In Iobo cap. 7. Cùm Propheta uellet ostendere hominem post mortem non extare, ait: *Non agnoscet eum locus eius*, hoc est, non extitet. Et cap. 20. de impio tollendo è uita, scribitur: *Non intuebitur eum locus*, hoc est, non erit. Atq; Dauid Psalmo 37. id expreßit manifestius dicens: *Adhuc paululum, & non erit impius: quæres locũ eius, & nõ inuenies*. Sic itaq; Scriptura loquitur. Vnde Augustinus, quem isti tanta confidentia repudiant, accusandus non est, cùm de corporibus scripserit: *quòd si nusquam sunt, nec sunt*. Eam enim dicendi formulã non hausit solùm ex Aristotele, uel ex philosophia naturali, sed ex loquutionibus diuinæ Scripturæ. Nec est quod isti fingant, tantummodò hæc pertinere ad hoc seculum, & ad præsentem uitam, cùm loca etiam spectent ad æternam fœlicitatem in regno dei. Dixit enim Christus discipulis, cùm de suo discessu commonefaceret: *Vado parare uobis locum*. Et rursus, *Volo, ut ubi ego sum, ibi sit minister meus*. Atq; in Apocalypsi traditur, electorum turbam sequi agnum, quocunque iuerit: motus autem localis,

Locus & corpus coniuncta sunt secundũ sanctas Scripturas.

Loca etiam fore in futuro seculo.

Corpus idem pluribus locis eodē tempore esse non posse.

calis, citra locum haberi non potest. Vnū aūt corpus non esse posse in plurib. locis eodē tēpore, Patres ita cognouerunt, ut nec Angelis id concedere uoluerint. Imò probarunt ex eo, Spiritum sanctū esse deum, quòd simul eodem'que tempore fuerit in multis locis: quod nulli creaturæ, ut perhibent, congruere potest. Et in hanc sententiam discessit Basilius de Spiritu sancto: Didymus, Cyrillus, Theodoretus, & complures alij. Sed Scriptura de corpore Christi etiam idem prædicat. Nam Petrus in Actis dixit, *Illum oportere cælum accipere, usq; dum, uel donec omnia instaurentur.* Magna ἐνέργεια est, & graue significationis pondus, in aduerbio temporis, Donec: uel Quoad: Nam ita corpus Christi demonstratur futurum in cœlo, ut à nostris locis eius tantisper excludatur præsentia. Possent adduci forsan alia sed ad probandas hasce proprietates resurgentium corporum, de quibus hactenus egimus, uolo hæc sufficere.

VII. Argumentorum resurrectionem negantium confutatio.

67 Nunc ad extremum ea oportet diluere argumenta quæ posita sunt ab initio, quasi resurrectionem mortuorum impugnarent. Primùm diceba tur ex Porphyrij sententia, animos oportere ad consequendum supremam fœlicitatem, quæ sita est in rerum diuinarum cognitione, omnia euitare corpora, quòd ea impediant animum & grauent, ut ne diuinis rebus incumbat. Quin & hac de causa uidetur à Platone discessisse, qui posuerit reditum animorum ad pristina corpora. Hic respō demus, philosophum hunc respexisse corpora humana, non ut ab initio fuerunt instituta, sed ut modò sunt deprauata & uitiosa. Adeò autem bonus est deus, ut nihil mali, nihilue quod impedire possit fœlicitatem, hominibus ab initio dederit. *Vidit cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona.* Et commentum ridiculum est, ne dixerim impium, affirmare σῶμα dictum, quasi σῆμα, quòd sit instar sepulchri nostrorum animorum. Deus corpoream fecit naturam hominis, ut corpore iuuaretur, non ut ex eo detrimentum caperet: Id autem si postea consequutum est aliqua ex parte, non deo, sed peccato est adscribendum. Nec tamen intereà, dum in hisce uersamur calamitatib. omnino est inutile, si quis ex fide illo rectè utatur. Quibus addas, nobis adeò correctum & emendatum esse restituendum in beata resurrectione, tam'que præclaris conditionibus & dotibus ornatum, ut non sit imminuturum exoptatam fœlicitatem, sed potius eam aucturum.

2 Argumentum aliud erat, post mortem, ita resolui partes nostri corporis in elemēta, unde sumptum est, & ita illis commisceri, ut inde ulterius discerni & educi nequeat. Sed hoc est nimis humiliter & abiectè de potentia dei sentire, cùm ei nō demus, quæ industrijs hominibus in hac uita conceduntur. Si aqua uino permixta fuerit, inueniuntur qui possunt eam à uino rursus diuidere: deinde licet aurifabris, & metallarijs, massas commixtas ex auro, argento, ære, atque chalybe in suas' partes dissoluere. Nec desunt, qui ex omni re, quamlibet arida & sicca, ualeant oleum, seu liquidam pinguedinem exprimere. Deus uerò, qui omnipotens prædicatur, & potuit ex nihilo mundum creare, non ualebit humana corpora è cineribus denuò extrahere? Et idcircò in Apocalyp. scribitur ca. 20. *Et dedit mare mortuos suos, qui in eo erant: & mors & infernus dederunt eos, qui in ipsis erant mortuos,* &c.

68 Sed fieri potest, inquiunt, ut humanæ carnes, uel à piscibus uel à uolucribus deuorentur, quæ. 3 postea fiant hominum cibi, & conuertantur in carnem alterius hominis. Ad hoc respondetur, excitari quidem pulueres & cineres, non quatenus fuerunt substantia piscium aut uolucrum: sed ut hominis prius ab illis absumpti. Nec homo posterior qui piscibus & auibus illis pastus est, & eas in carnem suam conuertit, excitabitur cum augmento seu materia uiri alterius, qui se præcessit. Quod idem responderi potest de anthropophagis. Vt autem res apertius cognoscatur, sciendum est, quòd in rerum natura, ad id ut retineatur eiusdem corporis substantia, minimè oportere, omnia quæ fuerunt in eo, perpetuò in ipso manere: quandoquidem corporis nostri materia, perpetuò defluit, decidunt, & detondentur capilli & ungues, multa defluunt per os, per nares & alia excrementa. Deinde naturalis calor, semper humorem uitalem absumit, & substantia quæ defluit, per nouum cibum & potum resarcitur: id'que fit singula quaque hora, nec tamen corpora desinunt eadem numero esse. Quod item in arboribus fieri uidemus, quorum fructus decerpuntur, folia defluunt, & rami quotannis putantur: cùm tamen eædem arbores numero diutissimè maneant. Cæterùm si tota materia simul auferretur, unitas illa nequaquam statueretur. Verùm quia per partes abscedit materia, & noua quæ hauritur ex cibo ac potu, adiungitur præ existentibus: ideò retinetur unitas, præsertim cùm eadem forma duret & conseruetur. Cùm itaque non sit necesse ad corporis ueritatem & unitatem, ut omnia sint in eo quæ per ipsum transierunt, potest deus in Resurrectione, ijs qui ab anthropophagis absumpti fuerunt, nōn reponere carnes eorum, qui eos comederunt, sed alia restituere, quæ defluxerunt uarijs temporibus ex eorum corpore: & si fortassis deesset quippiam, sua potentia supplere, quemadmodum adiectio carnis data est Adami costæ, cùm Heua inde formaretur. Quòd si quis dixerit, accidere posse, ut anthropophagi non sint alio cibo pasti, quàm humanis carnibus. Dicimus hoc alienum esse, quoniam habent & alia bruta quibus uescuntur: utuntur etiam lacte, milio, panico & alijs huiuscemodi cibis. Alijs igitur erit substantia quæ fuerat, & alijs imminuetur, quæ redundabat. Alia ratio producebatur: Si futura esset resurrectio, non 4 opus fuisse noua generatione, sed ea, ut uidemus, continuatur, & deus illam præcepit, cùm ante diluuium, tum etiam post diluuium. Verùm qui sic ratiocinantur, duo cogitare debuerant. Primùm, durare procreationē usq; ad finē seculi, sed post illud tēpus non habituram amplius locū. Deinde, cùm fuit præcepta generatio, nō fuit adiecta cōditio, ut pers-

ut perpetuò esset. Quare argumentum infirmissimum est. Nam sumitur à natura præsentium rerum, cùm status hic noster omnino sit quandoque immutandus.

69 Dicebatur adhæc, In morte corrumpi essen tialia principia hominis: nec tãtùm corpus, uerùm etiam inferiores animi partes. Pereunt enim sentiendi facultates, nimirùm concupiscendi ac irascẽdi, atq; illæ, quæ alimentis inseruiunt, & procreationi. Respondetur, Vsum quidem harum rerum per mortem intercidere, sed facultates ipsas non extingui, sed integras in anima, quæ à corpore separata est, conseruari: ut cùm ei reddetur corpus, exercitium quoque illorum restituatur, præter illud, quod uel ad procreandum, uel alendum corpus in hac uita se declarat. Præterea obijciebatur, Non posse conseruari eãdem unitatem corporis, cùm uita eius uel duratio fuerit interrupta: Nam esse, quo consistimus, in quadam successione uitæ seu continuatione situm est. Et sanè uidemus ambulationem, cùm interrumpitur, si posteà repetatur, eandem numero non esse. Et adijciebatur, in augmento idem usuuenire quo ad alias qualitates. Nam sanitas interrupta per morbum, cùm restituitur ægrotus, redit quidem, sed non est eadem numero. Etenim cùm præteritæ tum etiam nouæ, sunt diuersæ productiones. Ad hoc dicitur, Verum quidem hoc esse, atq; omnino locum habere ijs in causis efficiẽtibus, in quibus actio uel productio reipsa distinguitur ab efficienti: ut contingit in omnibus causis creatis. At resurrectio est dei opus, in quo actio à natura & substantia ipsius agentis minimè distinguitur. Quòd uerò postremò inducebatur, incredibilem esse molem earum rerum, quæ à corporibus nostris diffluxerunt. Quod si omnes in resurrectione sint restituendæ, uasta erit admodum magnitudo nostrorum corporum. At si è diuerso non omnes reponendæ sunt, quę ratio assignari poterit, ut magis istæ, quàm illæ reddantur? Respondeo, Iam dictum esse, non omnia quæ sunt eiecta è nostris corporibus, recipienda esse cũ resurgemus: sed ea tantùm, quæ ad iustam & congruam faciunt magnitudinem. Quare uerò istæ & non illæ reponantur, iudicio dei committendum est, qui omnia summa sapientia disponit.

70 Nunc restat, ut loca exponamus, quæ in diuinis literis resurrectioni uidentur prima frõte aduersari. In Psalm. 78. scribitur, *Et recordatus est, quia caro sunt, spiritus uadens, & non rediens.* Ad expositionem huius loci, scopus imprimis attendendus, Deum scilicet adductum ad miserendum populi, quòd eum non lateret ipsorum infirmitas. Quòd itaque caduci essent & fragiles miserebatur eorum, nec simul unica plaga eos dispergebat. Spiritus interdum opponitur carni ea ratione, ut caro dicatur infirma, spiritus autem fortis ac robustus. Ita Christus dixit Apostolis, cùm ipso precante Apostoli dormirent: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Et Esa. cap. 3. Debilitatem Aegypti describens, ait, *Aegyptus caro est, non spiritus*: id est, Imbecillitate nutat, non stat firma & robusta. Interdum uerò caro & spiritus pro eadem re sumuntur, & ambo infirmitatem notãt, quemadmodum hoc loco. Vbi dicitur in priori membro, in posteriori deinde repetitur. Non itaq; spiritus hic intelligendus est animus hominis aut diuinus afflatus, sed halitus, flatus, & uentus: quæ cùm prætereunt, intercidunt, nec amplius restituuntur. Cùm exacta fuerit uita humana, non rursus illam ordimur ab initio, neque repullulamus, ut incisæ arbores aut herbæ resectæ, sed iacemus in puluere, non reuertentes ad statum pristinum. Cùm dico post mortem homines non esse instar herbarum, non aduersor Dauidi, qui Psalmo centesimo tertio ait: *Cognouit figmentum suum, & recordatus est, quòd sumus puluis, hominis dies ut fœnum, & flos agri florens, & uenit spiritus super eum, & exaruit, neq; cognouit eum locus eius.* In eo sita est similitudo, ut intelligatur subita & insperata euersio florentis hominis: similitudo uerò in eo tollitur, quod homines instar herbarum & plantarum non repullulant. Ostenditur prætereà, nihil in homine repetiri, quod ad misericordiam prouocet deum, nisi miseriam. At si spiritus accipiatur pro animo, tum dicemus: Vatem hominem expendere, ac de illo cogitare iuxta ipsius naturam & uires, & uerè pronunciasse, spiritum eius sic abire, ut non reuertatur. Est enim miraculum beata resurrectio, non naturæ opus. Non loquitur hæc Scriptura de homine, iuxta ea quæ accipiet per bonitatem ac potentiam dei, sed iuxta facultates & uires quas habet ex natura. Liber quoque Sapientiæ capite 15. habet: *Spiritus eius egreditur ex ipso, nec reuertitur.* Nec enim quisquam hominum secum attulit ex utero materno, uel ex principijs naturæ, uires ad resurgendum. Animus quidem noster post mortem existit, sed uim non habet ex se redeundi ad pristinum corpus: Imò si deus uim suam conseruatricem ab eo remoueret, omnino concideret. Hæc est communis & recepta huius loci expositio. Verùm alter est sensus, qui mihi occurrit, duobus prioribus nihilo incommodior. Cùm premerentur aduersis rebus Israelitæ in deserto, & à deo iustis de causis puniebantur, clamabant ad eum, ut liberarentur: Verùm id faciebant admodum imperfectè, quod minimè deum latebat. Miserebatur nihilominus eorum, quòd essent caro, id est, ingenio deprauato, & ob id sæpè in eadem peccata relabebãtur. Spiritus item illorum, hoc est, impetus precandi & inuocandi uerũ deum Iehouam, non erat stabilis in eis, sed quodammodo per illos transibat, nec reuertebatur, cùm denuò ad idololatriam reciderent post liberationem adeptam. Erant itaque Chronij, id est, temporarij, ut habetur in Parabola de semine Lucæ octauo.

71 In Psal. 115. scribitur, *Cælum cæli Domino, terram autem dedit filijs hominum.* Vnde quidam eliciunt, sic homines terræ mancipatos, ut cœlum ad eos non pertineat. Sed longè falluntur: Quoniam illic depromitur affatim bonitas diuina, quæ terrenis prouentibus opus non habeat, nec mundanis opibus ullo pacto egeat, & tamen orbem terrarum produxit, sed ad usum & commoditatem hominum, Deum uerò hisce bonis non egere inde probatur,

Testimonia Scripturæ, quæ negare resurrectionem uidebãtur, explicata.

Resurrectio miraculum non naturæ opus.

batur, quod in cœlis habitet, quò ista non ascendunt, & ubi nasci non possunt. Neq; deum sic Propheta cœlis affigit, ut eum neget esse ubiq;. In omni siquidem loco est essentia & potentia. Verùm in cœlis peculiariter dicitur agere, quod ibi præsentia eius magis illustris, potens, & efficax intelligatur, cùm ob splendorem & lucem amplissimam, ob motum orbium constantem summo'que ordine procedentem, ob influentias multiplices ac uarias, tum quod à sublimioribus partibus habeamus uentos, nubes, pluuias, grandines, fulmina, tonitrua, &c. Nec Propheta excludit homines prorsus à cœlo, quasi nunquam sint eò peruenturi: quoniam illo ibunt, uerùm suo tempore, qui sanctè pie'que uixerint. De statu ergo huius uitæ loquitur *Psalm.* prout res se nunc habent. Verùm insolentes homines quandoque uerbis Dauidicis abusi sunt, ut aliqui putarint, sibi per deum licere in terris quiduis agere, grassari, susqúe deqúe omnia rapere, quasi deus hæc non animaduertat, ut qui cœlum tantummodò incolat, & circa eius cardines ambulans, nostra minimè curet. Alij etiam eò impiè detorserunt hæc uerba, ut cùm deus cœlum sibi habeat, terram'que dederit filijs hominum, non esse quod aspiremus ad cœlum, sed potius id uidendum, ut pro se quisque quantumqúe potest, sibi uendicet ampliores terræ partes. Eius animi uidentur esse, qui copulant agrum ad agrum, & domum ad domum, ita ut uix alijs pedem terræ possidendum relinquant. Pergit deinde Propheta, & ait: *Non mortui laudabunt Dominum, neque omnes, qui descendent in silentium.* Mens orantis est, ut parcatur pijs hominibus, ne illis absumptis, desint qui deum celebrent. Verùm dixeris, Si sensus animarum & uita spiritibus defunctorum auferantur, an deerunt qui deum celebrent? Verum quidem est in cœlis non defuturos, sed ille constituit, non tantùm in alio seculo prædicari & laudari, uerùm & hic in terris: quod non succedet, si pij ab impijs consumantur. Atque ita deus hoc statuit, ut ad hanc finem homines produxerit: alioquin terram etiam dedit bubus, leonibus, necnon serpentibus, muscis, & reptilibus. Omnia enim hæc ibi educantur, & aluntur, sed non ita ut homines. Nos enim sumus in orbe constituti, ut præcones dei agamus. Hoc mortui, cùm longè à seculo absint, nequeunt hic præstare: idcirco dicitur, Non mortui laudabunt Dominum, nimirùm in orbe terrarum. Bruta quidem atque mutæ pecudes in terra uersantur, & in ea pascuntur & aluntur, sed propter hominem condita fuerunt. Verùm ad eius finem minimè attolluntur, quia non ita sunt mentis compotes, ut gratias agant, inuocent, ac celebrent nomen dei. Colligamus hinc terram esse datam hominibus, non ut ea temerè abutantur, & se bonis eius ingurgitent instar brutorum, sed ut nomen Domini, quemadmodum perpetuò inuitantur eius bonis, celebrēt & prædicent. Id autem cùm fiat solùm à pijs hominibus, si illi à tyrannis & sceleratis opprimantur, quis reliquus fiet, ut diuinas laudes referat & canat. Impij nomen dei blasphemant, tantùm abest ut illud collaudent aut prædicent. Repetitio uocis, cœlum cœli, notat præclaram quandam & excellentem regionem cœlorum, in qua deus & Christus cum sanctis agunt.

72 Verùm ad Ecclesiasticum ueniamus, ubi 3. cap. habetur: *Vnus est exitus hominum & iumentorum, & pariter & illa moriuntur, & unus est omnium eorum spiritus. Et quis nouit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & spiritus iumentorum descendat deorsum?* Paulò antè dixerat, eosdem successus esse piorum & impiorum, & inde fieri, ut nemo sciat ex conditionibus & euentis externis, quinam à deo amentur, qui'ue odio habeantur: nunc autem homines cum iumentis comparat, affirmans, easdem conditiones & qualitates esse omnium eorum. Sed nostrū est has partiri, quod aliquæ sint generales, aliquæ uerò speciales. Quod attinet ad speciales, non sunt in omnibus eædem. Iumenta enim sunt quadrupedia, homines uerò bipedes: illa expertia sermonis, homo uerò loquitur: ea uitiorum & uirtutum non sunt capacia, homines autem uirtutibus ornantur, & uitijs polluuntur. Agit itaque Salomon eo loco de generalibus qualitatibus, cùm hominum, tum iumentorum. Nam, ut homines nascuntur & oriuntur, ita iumentis usuuenit: ut illa soluuntur in cineres & elementa, ita hominibus accidit quoad corpus: ut illa cibis aluntur, potu sitim restinguunt & fœtus procreant, ita quoque homines. Quod uerò dicitur, omnium esse unum spiritum, non est ad animum referendum, quasi sentiat Salomon omnium hominum esse unam animam, ut *Auerroes* & aliquot *Peripatetici* uoluerunt. Sed per spiritum intelligit flatum & halitum: nam bruta & homines in eodem aere spirant. Ascendit quidem spiritus hominum sursum, & spiritus iumentorum deorsum: sed quis hoc nouit? quis firmis & naturalibus rationibus probabit? Non negatur à Salomone ista contingere, sed scientiam & notitiam harum rerū, ait, aut omnino, aut uix inter homines extare, quoad naturalia principia. Et cùm inquit, *Quis nouit?* ut Hieronymus interpretatur, difficultatem ostēdit, nō quod sit penitus impossibile. Etenim ad notitiam immortalitatis animorum, utcunq; peruenerunt Socrates, Plato, & *Pythagoras*, necnon aliqui alij philosophi: quibus autem rationibus non disputo. In eodem Eccle. cap. 9. legitur: *Non est opus, non est cogitatio, nō sapientia, neque scientia in inferno, quo tu uadis,* &c. Hæc, ut D. Hieronymus ait, pertinent ad bona opera, quibus fidelium est se deo approbare, dum hic uiuunt, quod in alio seculo nequaquam sint locum habitura. Hic uerbo dei credendum est ut iustificemur, hic pœnitentia est suscipienda, hic percipienda sacramenta, hic eleemosynæ erogandæ, quòd post mortem nullus hisce actionibus repositus sit locus. Ita & Christus loquutus est in Ioanne: Nunc operemini cùm dies est, alioqui nox ueniet, in qua nemo operari poterit. Gregorius Neocæsariensis, loca Ecclesiastis quæ adduximus, ad ipsum refert Salomonem, qui de seipso hæc scripserit. Quod cùm se dedit uoluptatibus, quodammodo senserit animum suum brutescere, atque ijs

KKk

cogitationibus agitari: quòd unus esset exitus hominum & iumentorum, & post hanc uitam non superest in alio seculo cogitatio uel opus, uel sapientia, seu scientia. Et sanè fit, ut qui brutis huiusmodi cogitationibus occupantur, indies etiam atque etiam ardeant cupiditate deliciarum, & magis magis'que brutescant. Non itaque putat hic interpres, hæc afferri à Salomone, quem existimat referre quæ sit olim passus, & à quibus resipuerit: quod hic liber Ecclesiastis, etiam à Iudæis pœnitentia Salomonis existimetur. Voluptuarij ergo & deliciosi, quò sese confirment in suo cœno, aiunt, tam moriuntur homines, quàm iumenta, post hanc uitam nihil supererit, ergo carnalibus & terrenis delicijs nos ingurgitemus: ac ut Paulus dixit, *Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur.*

Olympiodori sententia. Olympiodorus item libri Ecclesiastæ interpres ait, primùm hæc pertinere ad corporis uitam, qua, ut dictum est, multis qualitatibus homines & iumenta communicant: deinde, eos qui uoluptatibus & delicijs prorsus incumbunt, ad ingenium brutorum magis accedere. Atque ideò uult nos hic admoneri, ut nos ab huiusce modi rebus abstrahamus, ne moribus in bruta degeneremus, cùm facti simus ad imaginem dei, & ad id instituti, ut aliquando simus instar angelorum. Postremò illos interpretatur, esse homines, qui ratione rectè utuntur: iumenta uerò, qui carni & affectibus sese prorsus addixerunt. Sed quis nouit istos inquir, ad illum ordinem pertinere, & istos ad alterum, cùm res humanæ prorsus abditæ sint & abstrusæ? Cor hominis sit inscrutabile? Potest itaq; fieri, ut Salomon hæc sub persona uoluptuariorum dixerit, uel suam ipsius retinuerit, ut Gregorius Neocæsariensis uoluit.

43 Iobus capite decimoquarto uidetur hominem facere deterioris conditionis, quàm sint arbores præcisæ, fluuij & mare. Quoniã arbos præcisa, denuò pullulat, & ad statum pristinum reuertitur: Fluuij quoque licet æstu priuentur aquis, illis tamen posteà rursum abundant: Et mare, licet quibusque sex horis recedat à terra, illam denuò cooperit. Verùm non ita usuuenit homini, cùm fuerit morte dissipatus, quia non amplius reuertitur, nec pristinæ conditioni restituitur. Hæc Iobus ibi conqueritur, & uerè sanè: si homo ex propria ipsius natura consideretur, nimirùm extra uerbum dei, & sine Christo. At si cogitetur, quòd is ipse qui ijs rebus inuolutus erat, balneum habeat, quo ablutus, non modò reiuuenescit, sed à morte ad uitam reuertitur, secus est de eo statuendum. Annotandum præterea est, circumscribi tempus, quo mortuus ad uitam nõ reuertitur, cùm ibi scribatur, Vsque dum prætereat cœlum: quibus uerbis finis seculi notatur. Non ergo inficiatur Iobus, postquam cœlum præterierit, homines resurrecturos: Ac multò magis id uidetur asserere, cùm ibidem mortem somno uidetur conferre, & hominum expergefaciendorum meminit. Non enim somnus perpetuus est, uerùm ad id instituitur, ut uigilia terminetur. Quin eodem loco subiecit, *Quis det, ut in inferno protegas me, donec transeat furor tuus?* Qua dicendi formula, ostendit finem fore diuinæ iræ, ac mortem aliquando terminandam. Et clarius adhuc inquit. *Et constituas tempus, in quo recorderis mei,* seq; postea contestatur expectare suam innouationem. Et mox ait, *Vocabis me, & ego tibi respondebo,* nempè à mortuis resurgens, tu uerò porriges operi tuo manum tuam dexteram. Quin & aliqui exposuerunt locum illum per interrogationem, quasi sit argumentum à minori ad maius, dicendo: An arbos præcisa, fluuius, & mare ad pristinum gradum restituentur, & homo id non sortietur? Non est uerisimile, cùm homo longè sit ijs rebus præstantior, nec minori cura illum prosequaris. Et sanè Aben Ezra, eo loco resurrectionem agnoscit. Verùm duriuscula nonnihil uidentur, quæ in eo libro capite septimo traduntur, ubi ait: *Non reuertetur oculus meus, ut uideat bona.* At id accipiendum est, quo ad ea bona, quæ ad hanc uitam pertinent. Non enim post resurrectionem, reuersuri sunt mortui ut comedant, bibant, liberos procreent, quemadmodum antè fecerant, dum hic uiuerent. Deinde inquit, *Non aspiciet me oculus:* quod nihil aliud esse uidetur, quàm post finem seculi, non fore pacta, conuentiones, & commercia inter homines, ut anteà fuerunt. Subijcit post hæc, *Nubes abit, & non redit, ita qui descendit ad infernum, non ascendit, non reuertitur ad domum suam, neq; amplius cognoscit locum suum.*

74 Hæc dicuntur, ut hactenus monui, quoad uires naturæ, & si homo expendatur citra deum, & Christum, ut est in sua natura corrupta & imperfecta, nec'non si mors & infernus, prout sunt reipsa expendantur. Non enim uiribus naturalibus ista uinci aut superari possunt. Quare dictum est, in inferno nullam esse redemptionem, quòd nemo opibus humanis, aut naturæ potentia inde queat reuocari. At si Christum fide solida amplectamur, quoniam is peccatum, mortem & infernum superauit, in eo magnam inde habemus redemptionem. Et in lib Samuelis habetur, Deum esse, qui nos deducat ad inferos & reducat. Nec prætereundum est, illo simili quo Iobus utitur de nube, quæ repentè abit, notari uitæ nostræ breuitatem: uelut etiam Iacobus in sua Epistola fecit, cùm diceret, *Quæ est uita uestra? uapor, qui ad modicum tempus apparet.* Posteà inquit, *Non redibit ad domum suam:* quod aliud non est, nisi post resurrectionem, non esse denuò recipiendas huius uitæ conditiones, ut quispiam denuò sit futurus princeps, paterfamiliàs, aut rusticus, aut urbanus, & alia huius generis. Nec dissimulauit Aben-Ezra isto etiã loco, resurrectionẽ mortuorũ nequaquã labefactari. Alterũ argumentũ producebatur ex uerbis Danielis, quod scripserit multos resurrecturos, nec dixerit omnes. Vnde oriebatur suspicio, ne resurrectionẽ faceret particularem, non ut prædicatur, uniuersalẽ. Verùm hoc eius dictũ exposuimus, ac diximus, nõ potuisse illum omnes scribere, quũ multi deprehendendi sint uiui extremo tempore, qui utiq; nõ morientur, sed immutabũtur. Propheta nihilominus ibi tam piorum, quàm impiorum attigit resurrectionem: quando inquit, nõnullos resur-

9 resurrecturos ad ignominiam, alios uerò ad gloriam, eamq́ue sempiternam. Neq; etiam illud obstat, quod in Psalmo dicitur, impios non resurrecturos in iudicium: quia ibi agitur de causa, non de natura & substantia eorum. Non stabunt inquit, sed cadent causa: quoniam ad tribunal dei nō absoluentur, sed condemnabuntur. Hæc ad obiecta respondimus, & huius tractationis capita iuxta promissa explicuimus: Nunc uerò superest, ut satagamus, dum hic uiuimus, habere partem in resurrectione priori, curantes, ut fides nostra sit illustris, charitas ardens & efficax, spes firma & constans: utq; actiones tam internæ, quàm exteriores sint Christianæ, moratæ, utq; frangamus prauos motus & affectus carnis, conformantes uoluntatem & animum omnino ad legem dei. Hæc præstando, post resurrectionem priorem, illam posteriorem ac beatam consequemur.

Epilogus huius tractationis de Resurrectione.

LOCVS XVI.

De Raptu Eliæ & Hanochi.

In 2. Reg. 2. Tractationis huius partitio.

Nunc aliqua uidentur percurrenda esse de raptu Eliæ, & quæ dicere statui, ad tria capita cogentur. Primùm uidendum censeo, quo ascenderit Elias, id est, quem suo ascensu locum occuparit. Deinde, An sit mortuus, & corpore utatur, uel illud deposuerit. Tertiò, si uiuit, an sit rediturus ad nos, & in quā finem raptus fuerit. Sed cùm hanc sortem, nempè ut hinc raperetur, communem cum Hanocho habuerit, ut libro Geneseos quinto capite scribitur: de utroque illorum simul agemus. Hoc tamen Hanochi testimonium differt ab historia Eliæ, quòd ibi nulla fit mentio loci, ad quem Hanochus translatus fuerit: at uerò de Elia scribitur, quòd per turbinem in cœlum fuerit raptus: quamuis putauerit aliquis uocem illam *Schamaijm* esse genitiui casus, quasi dicatur turbine cœli, hoc est, cœlesti turbine raptum fuisse Prophetam. Sed recepta interpretatio propemodum omnium expositorum est, ut ea uox accusatiuo casu posita intelligatur, & locum notet ad quem Elias ascenderit. Non tamen hinc habemus quippiam certi aut definiti: quoniam cœli uocabulum multiplex est, & eadem appellatione plura significantur. Cœlum aliquando Hebræis est aer iste, quo terra & aqua circunfunduntur. Interdum uerò significat orbes illos superiores, qui uarijs & multiplicibus astris ornantur. Dicuntur etiam cœlum sublimes illæ beatorum sedes, quæ longè lateq́ue patent supra sphæras aspectabiles. Quamuis nonnulli homines hac nostra tempestate, cœlum beatorum faciant locum quendam spiritualem ac incorporeum, qui omnino sit ubique. At hoc nihil aliud est, quàm suprema infimis, & infima supremis commiscere. Nos hoc relicto cœlo, Vbiquario atque fictitio, sedes beatorum non dicimus incorporeas, sed spatiosas & latè fusas, ultra stellatos orbes & ipsum firmamentum. Hinc etiam factum putamus, ut Christus ascendisse dicatur super omnes cœlos, ut Apostolica historia tradit, & in epistola ad Ephesios habetur. Vbi sicuti propriè accipitur illum uenisse ad inferiores partes terræ: nam cùm hominibus uersatus est in hoc mundo, ita etiam cœlum quò ascendit, si ratio ἀντιθέσεως conseruanda est, propriè debet intelligi. Angelicò etiam testimonio proculdubio credendum est, quo dictum fuit, illum inde uenturum ad iudicandum, quò per ascensionem iuerat. Et Petrus disertis uerbis affirmauit, Cœlum oportuisse illum recipere, usque ad omnium instaurationem. Quibus in uerbis aduerbium Vsque, magnam emphasim habet: est enim perinde ac si diceretur, non anteà illum esse de cœlis ad nos uenturum, quàm per extremum iudicium omnia instaurentur.

Hanochi & Eliæ raptus collatio.

Locus in quem Helias raptus.

Cœli nomine quid significetur.

Locus in quē ascendit Christus.

2 Neque stant à nobis tantummodo recentiores patres, ut Beda & Strabus, quorum testimonia citantur à Petro Lombardo, quòd cœlum posuerint empyreum: non quidem sic dictum, ceu quicquam in eis igne comburatur, sed propter igneam lucem, qualis locus perpetuò illustratur, uoluerintq́ue angelos statim ab eorum creatione ibi fuisse collocatos. Verùm Ambrosius & Basilius, magnæ authoritatis inter Ecclesiasticos patres, idem senserunt. Nam exponentes opera sex dierum quæsiuerunt, An tenebræ fuerint à deo conditæ: Responderunt'que, tenebras essentiam & naturam propriam non habere, quæ ualeat creatione produci: sed cùm ad priuationem [illegible] ineant, spontè consecutas, firmamento seu fornice seu camera, materiæ informi supposito. Nam inquiunt, ante orbem conditum, Deum ipsum cum angelis in luce fulgentißima degisse, quę foris exclusa remansit, cùm firmamentum fuisset rebus inferioribus circunductum: luce itaque impedita, intra mundum tenebræ resultarunt. Huius autem suæ interpretationis exemplum adducunt, hominis, qui constitutus in mediterranea regione, quæ luce undique luceat, sibi tentorium componat & figat, uel ex rudi panno, uel è corio admodum crasso: id cùm benè concluserit, lux foras exploditur, ac tenebræ ultrò & per se intus oriuntur. Ex his liquidò patet, hos patres extimam partem firmamenti lucidißimam statuere, quæ sit fœlix habitatio sanctorum, & interiores tenebras à deo uoluntiposteà depulsas, cùm orbibus cœlestibus, Solem, stellas erroneas & fixas, firmamento applicuerit. Augustinus item de Ciuitate dei aduersus philosophos, qui Christianos delirare arbitrabantur, dum corporibus humanis post resurrectionem locum dabant in cœlis. Nam opinabantur fieri non posse, ut terræ ac aliorum elementorum portionibus, sedes concederentur in tam subli-

Sedes beatorum ubi sint.

mibus mundi partibus. Contra istos, inquam, uehementer luctatur Augustinus, quod fieri non oportuit, si cœlum beatorum omnino incorporeum esse statuisset, & ubique reperiri. Facilè quippè licuisset respondere, Corpora sanctorum post resurrectionem, non asserimus collocanda in sublimibus mundi regionibus, sed in cœlo spirituali, quod est ubique. Sed hac de re, satis iam dictum sit: nam alibi fusius est tractata, & nunc tantùm à me commemoratur, ut confirmem tertiam cœli significationem, quæ notat regiones fulgidissimas ultra orbes astriferos, qui nostris oculis cernuntur.

Quonam raptus Elias.

3 Sed uidebitur fortè nonnullis temeraria inquisitio quam proposuimus. Non enim Scripturæ sanctæ certam aliquam trium significationum definiunt: id solummodo testantur, Eliam sublatum fuisse, ac Elisæum aliquantisper illum uidisse, ac deinde non amplius eum conspexisse. Quin & Chrysostomus in oratione quam habuit de Elia, scripsit, esse consultum, ut nos in iis contineamus quæ Scripturæ tradunt: alioqui tutum non esse, uagari extra ea nostris inquisitionibus. Et Cyprianus ait, Quò raptus fuerit, deus nouit: ac si diceret, ad notitiam hominum id non peruenisse. Attamen quia permulti ex ueteribus & recentioribus ista de re aliqua tradiderunt, & non pauci cupidi sunt nonnihil hisce de rebus audire, ideò hanc tractationem sum ingressus. Qua differenda non indulgebo coniecturis & hominum inuentis, tantùm ea referam quæ à scriptoribus grauioribus allata sunt, & de illis iudicabo, quid uideatur probabiliter iudicandum. Primùm ambigendum non est, Eliam, dum raperetur, per medium hunc aerem transisse. Nam & inde cecidit eius pallium. Deinde illo respiciebat Elisæus, dum clamaret, *Pater mi, Pater mi, &c.* Assentitur item sacra Historia, quæ narrat filios Prophetarum Elisæo prædixisse, Præceptorem à capite ipsius rapiendum, id est, supra caput, ac per aereas regiones, quas in Scripturis passim nomine Cœli appellari ex pluribus locis potest euinci. Nam ibi uolucres Cœli passim legimus, cùm satis constet eas non uolare nisi per hanc infimam aeris partem. Et qui post diluuium altissimam turrim extruebant, uoluissent eius culmen ad cœlum pertingere, id est, ad sublimem aerem. Adhæc exploratores, qui iussu Mosis profecti sunt in terram Chenaam, ut altitudinem munitionum quæ ibi erant amplificarent, eas cœlum attingere testabantur, id est, ad tantam altitudinem aeris erectas fuisse, ut fuerint inexpugnabiles. Moses item dicitur, Panem de cœlo dedisse, quòd Manna pluerit Israelitis, non sanè à cœlestibus orbibus, uerùm ab aeris huius nostri regione. Elias quoque dictus est cœlum clausisse atque aperuisse, cùm cœli uocabulo significarentur nubes, à quibus Eliæ precibus pluuiæ anteà prohibitæ sunt, & posteà expressæ.

Cœlum pro aeris regione infima.

An Elias in aere manserit.

4 Quòd si quæsieris, In Eliæ corpus in hoc cœlo aereo manserit, Chrysostomus loco iam adducto id negat: præsertim hoc argumento, quod in hoc aere non sanctorum, uerùm Satanæ habeatur sedes. Paulus enim ad Ephesios ait, Diabolū principem esse aeris. Quin potius existimat, Satanam fuisse uehementer admiratum, cùm cerneret Eliam per suas regiones ita uehi curru & equis igneis. Deinde quid ibi facerent Hanochus & Elias in ea solitudine, à societate sanctorum spirituum segregati, qui agebant quietè ac fœliciter in sinu Abrahæ? Est porrò uerisimile, Deum uoluisse homines tam sibi charos & acceptos, longè meliori excipere hospitio, quàm in terris accepti fuerint: quod non potuisset fieri, si retinerentur in aere, cùm is agitetur pluuiis, tempestatibus, uentis, grandinibus & uariis iniuriis. De orbibus autem astriferis, quid statuendum erit? An ibi receptos putabimus Hanochum & Eliam? Non sanè: Quid enim ibi facerent cum suis corporibus? Certè raperentur motu diurno ab Oriente in Occidentem perpetuò, necnon aliis motibus earum sphærarum: nisi fortè quis eos finxerit manere in ipsis polis, quod prorsus ridiculum est. Neque in iis cœlis aspectabilibus, collocatæ sunt beatorum sedes. Christus enim dicitur, super omnes cœlos ascendisse: Et idem testatus est se uelle, ubi fuerit, & suos ministros adesse: Quamobrem & illi super omnes cœlos euehuntur. Scio quidem Stoicos philosophos existimasse, omnium animos corporibus quidem superstites esse, magno utique spatio temporis, at non in perpetuum: eosque putarunt (ut Seneca testatur) de Consolatione ad Martiam pendere, se uersari aliquandiu in aere, ubi continerent ac repurgarent, quicquid fæculenti ac impuri contraxissent ex corporum & cupiditatum immunda contagione. Cumque iam expurgati sint, ad ipsos orbes astris ornatos eleuari, ut honestissimam inde uoluptatem capiant, cœlestibus rebus contemplandis: postremò uerò, dissolui ac extingui. Nec me rursus latet, Ciceronem de somnio Scipionis, Heroicum animum illius uiri collocasse inter astra, unde non modò cœlestia contemplaretur, sed etiam terram cerneret instar minimi puncti in centro mundi: atque uideret homines adeò satagere, ut in parte cùm infima tum minima totius mundi possessionem uel imperium amplificent. Verùm hæc fabulæ sunt, & inepta Ethnicorum figmenta: Nec tamen hoc assero, quasi opiner, Deum non posse humana corpora uel in aere, uel inter istos orbes aspectabiles cœlorum conseruare. Verùm ab eo quod potest Deus efficere, confici non potest id esse factum. Multa enim ille ualet præstare, quæ tamē decreuit non efficere.

An Elias astriferis orbibus susceptus sit.

5 Tertia modò restat cœli significatio, & uidendum superest, an ii duo uiri ad summas beatorum sedes, cùm hinc raperentur, euecti fuerint. Quod non uidetur: quia non ingrediuntur eò corpora, nisi prius fuerint glorificata, quod neutri horum duorum Scriptura tribuit. Deinde huc accedit, Christo excitato à mortuis, immortalitatem omnium primo assignari: est enim primitiæ resurgentium ex mortuis. Cùm uerò hæc gesta sunt, nondum filius dei humanam carnem assumpserat, nedum cum corpore cœlum erat ingressus. Et ipse Irenæus aduersus Hæreses, hac in re tantùm Chri-

An Henochus & Elias supremis beatorum sedibus excepti sint.

Christo detulit, ut opinetur animos discedentium Christianorum, non ingredi sedes illas beatas ante resurrectionem, cùm sua corpora denuò induerint, quòd item Christus non fuerit eò sublatus, nisi post resurrectionem. Hoc ut uerè senserit non disputo, sed hinc facilè colligo, non esse consentaneum, ut isti duo ad beata loca rapti fuerint, antequam Christus, qui est omnium primitiæ, ad ea se contulisset. Verba item Domini hoc uidentur persuadere, qui apud Ioannem ait, *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo*. Negat igitur quenquam in cœlum ante se ascendisse. Nam ascendendi uerbo, eo in loco præteritum tempus respicit. Etenim si pro futuro acciperetur, dictum illud non esset uerum. Nos enim qui credimus in ipsum, ascendemus in cœlum. Nec debilitatur iam allatum testimonium, si quis dixerit Christum ascendisse in cœlum propria ui & facultate, Hanochum uerò & Eliam ui diuina, non autem suis uiribus in cœlum sublatos fuisse: quia etiam corpus Christi non ex seipso, id est ex natura carnis, uerùm ex natura diuina id habuit, ut sursum ascenderet. Hæc iam occurrerunt argumenta de tribus cœli significationibus.

Irenæi locus pöderandus.

1 Doctorum opiniones, de raptu Eliæ et Hanochi.

6 Nunc descendendum est ad uarias doctorum hominum sententias referendas. Dauid Kimhi nō postremus Hebræorum interpres, existimat in Eliæ raptu, uestes eius fuisse igne absumptas, excepto pallio quod ab eo cecidit: quin & ipsum extinctum esse, ita ut unumquodque ipsius corporis elementum fuerit dissolutum, redieritque ad elementum consimile: spiritum uerò eius, in cœlum migrasse ad angelorum societates, atque illic summa beatitudine potitum. In hac eadem sententia Oecolampadius uir doctissimus fuisse uidetur, Malachiæ prophetæ finem exponens. De Hanocho autem Hebræi sentiunt, quòd mortuus fuerit, uerùm quòd à deo raptus uel acceptus dicatur, id contingere, quod immatura morte obierit. 2 Vixit enim tantummodo trecentos & sexaginta annos, cùm ante diluuium maiores eius ad octingentos & nongentos annos uixerint. Et addunt, illum quamuis deo gratum, fuisse tamen procliuē ad peccandum: & idcircò deum, cùm illi faueret, acerba & immatura morte illum ob re uoluisse. *Et* fortassis huc detorqueret quispiam, quod habetur in libro Sapientiæ cap. 4. *Raptus est, ne malitia immutaret cor eius.* E diuersò autem, nostri existi-3 mant, hoc datum Hanocho, quòd uir excellentissimus fuerit, ideoque uoluisse deum, exitum illius raptu admirabili cohonestare. At si animus ita separatus à corpore ad sedes beatorum ascendit, certè oportuit, ut corpora orbium cœlestium penetrarit, quandoquidem sedes illas ultra omnes cœlos collocamus. Verùm sciendum est, molem ac magnitudinem corporum obstare quidem corporibus, ne transeant: spiritus uerò, qui carent corpore, ab eis non impediri.

7 Alij dicūt, eos deductos ad statum admodum 4 tranquillum & conditionem beatam. Eos autem si urgeas, ut locum definiant, in paradiso terrestri agere uolunt, ubi Adamus & uxor eius Eua fuerunt ab initio collocati. Sententia hæc ideo parum uidetur probanda, quod paradisus illa fuerit diluuio corrupta, neq; hodie amplius extet. Nam aquæ diluuij, cacumina montium altissimorum excesserunt multis cubitis: quamuis nōnulli ex Scholasticis existiment quodam priuilegio fuisse cohibitas, ne ad hortum deliciarum pertingerent. Et rationem afferunt, quòd aquæ diluuij emissæ fuerint ad ulciscendos peccatores. In paradiso autem non agebat eo tempore, nisi Hanochus cum aliquibus fortassis angelis. Quare concludunt, locum illum non fuisse ab aquis deuastatum. Et inter alios hanc opinionem Scotus defendit: Et mirum est dictu, quàm uariæ ac diuersæ opiniones à Scholasticis de situ paradisi deliciarum conscriptæ fuerint. Verùm & illud per absurdum uidetur, Eliam raptum fuisse ad superna, & postea depositū ad hortum terrestrem. Illud præterea dissimulandum non est, in Sacris literis non facilè inueniri, ubi *Guen Eden*, hoc est hortus deliciarum, uocatus sit Cœlum: Ego sanè id nusquā deprehendi. Quare cùm *Elias* in cœlum raptus dicatur, id non intelligetur de terrestri paradiso. *Verum* quidem est, cœlum ipsum, uideri appellatum aliquando paradisum. Dominus enim ait latroni, Hodie mecum eris in paradiso: Quod ad naturam diuinam Augustinus in epistola ad Dardanum censet referendum. Nam arbitratur, nō posse aptari eius corpori quod in sepulchro iacuit, nec etiam animæ quæ fuit apud inferos, nisi quis per inferos accipiat Abrahæ sinum, ubi anima Christi unà cum Patribus fuisse creditur. In hac tamen sententia uidetur fuisse Augustinus, de Peccatorū meritis & remissione, lib. 1. cap. 3. ubi ait: *Fortassis Eliam in Paradiso pasci, quemadmodum primus Adamus antequam inde ob peccatum eijceretur.* Occasionem autem ita errandi, præbuit liber Ecclesiastici cap. 44. ubi legi-5 tur, *Placuit*, uel se approbauit Henochus deo, & transtulit eum in Paradisum. Verùm ad hoc respondetur: primùm, eum librum non esse Canonicum: deinde, Latinum interpretem, locum illum non uertisse fideliter: quòd in Græco nulla mentio fiat Paradisi, sed tantùm habetur *μετέθετο*, trāslatus est. Vbiquistæ autem nostrorum temporum fortasse dicerent, hos uiros fuisse raptos ad cœlū suum ubiquarium. Sed hoc nihil aliud esset, quàm eos mittere in Vtopiam, quæ nusquam est. Et profectò si corpora sua retinent, necesse est, ut aliquo ambiantur corpore. Verissimum quippe illud est, quod Augustinus protulit ad Dardanum, *Tolle loca corporibus, & nusquam erunt: & quia nusquam erunt: nec quidem erunt.* Nec ut aliqui fingunt, ista loquitur *φυσικῶς*, cùm Theologicam quæstionem explicaret. Nam ab eo quæsierat Dardanus, An humana Christi natura propter coniunctam diuinitatem, ubiq; fuerit: & idcircò & apud inferos, & unà cum latrone in paradiso esse potuerit. Statuendū igitur est, omnia creata, certis locis definiri ac distingui, uerùm suo modo. Corpora quippè corporaliter sunt in loco: Spiritus aūt in eo sunt, ut Scholastici aiunt, definitiuè, quòd substantiam & naturam finitam habeant. Vnde Angelus qui erat cum

De Paradiso.

Vbiquistæ.

Ioanne in insula Pathmos, eodem tempore non erat Ephesi: & qui erat cum Daniele in Babylone, eodem tempore non erat cum Ieremia in Iudæa. Soli deo id tribuendum est, ut sit ubique.

De sinu Abrahæ.

6 8 Est & alia opinio eorum, qui arbitrantur, in sinum Abrahæ fuisse delatos: quem uolunt locum esse quietis, ubi spiritibus fidelium benè fit. Et appellari aiunt sinum, uel quòd ibi colligantur à patre Abrahamo, sicuti filioli à parentibus in sinu gestantur, uel quòd possit credi portus quidam salutis. Ita enim appellantur in mari tuti receptus à tempestatibus. Et Abrahæ dicitur, quòd ille fuerit pater fidei: non quòd excludantur inde beati Patres qui ante Abrahamum fuerunt, sed est ideò denominatus hic sinus ab Abrahamo, quòd eius fides diuinis literis & clarius & sæpius prædicetur. At iste locus, si eminens est, & terram altitudine superat, quomodo Christus descendisse dicitur ad inferos. Potius dici debuerat ascendisse. Aliqui fortassis ad hoc dicerent, dictũ esse descendisse propter sepulturam, & id quod erat corporis, fuisse per συνεκδοχὴν translatum ad animum. At alij reperiuntur, qui aiunt, articulum illum non esse distinctum à priori, sed potius interpositum ad eius explicationem, ut sit sensus. Sepultus est, ideóque dictus est ad inferos descendisse. Et sanè Synodus Nicæna, Constantinopolitana, & aliquot Toletanæ, atque nonnullæ commemoratæ ab Hilario in libro de Synodis, illam particulam prætererunt. Et Ruffinus testatur in Romana minimè haberi. Quin Irenæus & Tertullian. uetustissimi scriptores, cùm regulas fidei recensent, hunc descensum omiserunt. Permulti attamen ex alijs Patribus, mentionem eius luculentam fecerunt: & præsertim Athanasii symbolum.

Christi descensus ad inferos.

Inferi duplices.

9 Verùm dubitauerit quispiam, an sinus Abrahę de quo cœpimus agere, nomen inferorum sortiatur, ut Christus dicatur descendisse ad inferos, quòd animo fuerit ibi unà cum Patribus. Augustinus ad Euodium epistola 59. scribit, se nunquam legisse in sacris libris nomẽ inferorum in bonam partem. Cæterùm, ut res dilucidius pateat, sciendum est, Patres, duplices constituisse inferos: superiores inquam, & inferiores. Quod testatur Irenæus ad finem libri aduersus Hæreses, ubi adducit quę habentur in Psal. 85. *Eripuisti animam meam de inferno inferiori.* Et illud etiam notauit, quod à Domino dictum est, *Filium hominis futurum in corde terræ tribus diebus.* Quod utique de sepulchro dici non potest, cùm fuerit in superficie terræ, hoc est, excisum in uiuo lapide. Cor autem, meditullium ipsum euidẽter significat. Atque hæc de inferno inferiori. De superiori uerò ait, Animæ uerò sanctorum, in inuisibilem locum eũt, definitũ ipsis à deo, ubi ad resurrectionem usque cõmorabũtur, & post illam uenient ad conspectum dei. Origenes item lib. 3. περὶ ἀρχῶν pagina 804 Animæ hinc discedentes, inquit, distribuuntur uel in infernũ, uel in sinũ Abrahæ. Et mox, Infernus, superior terra: inferior, Tartarus appellatur. Vocabulum aũt Tartari, à Platone uidetur acceptũ, qui eo in 10. de Repub. utitur. In eodẽ quoque lib. pag. 802. dat animalib. hinc decedentibus locũ in terra, ubi erudiantur de iis quæ cùm hic agerent nõ cognouerunt: ne scilicet excusationem habeant, qui discesserũt ex hac uita, cùm prædicationẽ Euangelij nõdum audiuerint. Tales quippe ignorationem prætexere posse uiderentur. Quare uti Papistæ confinxerunt Purgatoriũ, ita iste cũ quibusdam recentioribus fabricauit Eruditorium: sed omnia hęc absque Scripturis. Augustinus hanc distinctionem inferni superioris & inferioris persequutus est, interpretando Psal. 85. eamque confirmat nõ modò ex uerbis eius Psal. uerùm etiam ex Euangelica narratione: quia diues dicitur cùm esset in tormentis, sublevasse oculos, atque Lazarum & Abrahamum uidisse. Oportuit itaque, illos beatos sublimiori loco fuisse. Quin Abrahamus inducitur affirmasse, non licuisse ab illis ad istos migrare, sed chaos magnum intercedere, hoc est, ingentem hiatum. Hoc præterea discrimen interest, quòd ibi pœnæ sunt & cruciatus, quę apud superiores inferos locum non habent. Vnde in libro Sapientiæ scribitur, *Iustorum animæ in manu dei sunt, nec tangent eos tormenta, &c.* Quin & Christus dum in cruce pendere ait, *In manus tuas Domine, commendo spiritum meum.* Et illicò subiecit *Redemisti me Domine, Deus ueritatis.* Conficitur itaque, animas piorum esse in manu dei, & redemptas seu ereptas à pœnis & tormentis impiorum. Et quãuis de Christo potissimùm hoc dictũ sit, ad ipsum etiam Dauidem & cætera Christi membra pertinet. Dixit enim Dominus, se uelle, ministros suos esse, ubi ipse fuerit Hieronymus uoluisse uidetur, animam Christi non tantùm apud Patres in sinu Abrahæ fuisse, uerùm etiam in inferiori inferno, sed citra pœnam & noxam. Id uerò scribit in tertio capite Danielis, enarrans historiam trium iuuenum, qui coniecti fuerunt in ardentem fornacem. Etenim ibi cùm eis apparuit quartus, qui filius dei uocatus est: Eo, ut arbitratur Hieronymus, adumbrabatur Christus, qui descendit ad fornacem impiorum citra suam noxam aut pœnam.

Irenæi sententia de loco animarum.

Tartarus. Mortuorum animæ quò cõmigrent.

Purgatoriũ & Eruditorium.

10 Augustinus hac de re plus scripsit ad Euodium epistola 59. sed perplexè admodum atque obscurè. Ponit quidem Christum descẽdisse ad inferos, uerùm quid ibi fecerit, ait propemodum se nescire. Credi tamen affirmat ab uniuersa Ecclesia, primum patrem Adamum per ipsum inde fuisse liberatum. Cæterùm quærit, In sinu Abrahæ, si nullo dolore nullóue tormento Patres afficiebantur, quid eis Christus præstitit suo aduentu? Hæc ille ibi agitat, & multis disputat. In libro uerò de Hæresibus ad Quodultdeus, 79. hæresi, eos commemorat, qui affirmare audent, Christum apud inferos, eos infideles eripuisse: qui tunc in se crediderunt. In libro uerò de Ecclesiasticis dogmatibus definit. 78. 79. clarius apertiusque rem expedit: Primùm inquit, ante Christi aduentum, omnes piorum animas ad sinũ Abrahæ descendisse. Ab eius uerò ascensu, oẽs fideles animas ad deũ proficisci. Qua sententia proculdubio Purgatoriũ euertitur: Non tamẽ est prætereundũ, librũ hunc non haberi

Liber de Ecclesiast. dogmat. quòd scribitur Augustinus

pro

pro legitimo scripto Augustini. Scio quidem legitimis eius libris non accenseri: uerùm cuiuscuius fuerit, uetustum est opus, & non uulgari constat eruditione. Et sanè quo ad utramque partem definitionis, Hieronymus assentitur, qui super Ecclesiasten tertio capite interpretãdo uerba Salomonis, eundem exitum esse hominis & iumenti ait. Non hæc dicuntur, inquit, quasi putet Salomon, animũ hominis ita dissolui ut animam pecoris, nec quasi ad eundem locum proficiscantur: sed quòd ante Christi aduentum, omnes deferebãtur ad inferos: quod ex uerbis Iacobi probat, qui agebat se gementem descensurum ad filiũ suum in infernum. Iobi etiam testimonium affert, qui ait 44 capite tam iustos quàm iniustos in inferno detineri. Et quamuis (ut inquit) non idem est dissolui & conseruari, attamen parum interest dissolui ut anima pecoris & in tenebris detineri. In capite uerò nono eiusdem operis, scribit idem author interpretando ea uerba, *Nec opus, nec cogitatio, nec scietia, neque sapientia est in inferno, quo tu pergis*: omnes piorũ hominũ spiritus, quin & Samuelem ipsum, ante aduentum Domini fuisse in inferno. Puto autẽ Samuelis nominatim factam esse mentionem, quòd is à Pythonissa muliere fuerit adductus ad Saulẽ. Verùm addidit, Post Christum non ita inuenire: & locum Pauli affert, quo scripsit ad Philippenses, *Cupio hinc solueie, ac esse cum Christo*. Qui uerò inquit cum Christo sunt, ij nõ agunt in inferno. Possumus etiam addere, latroni dictum fuisse à Christo cùm esset in cruce, *Hodie mecum eris in Paradiso*. Et hanc sententiam confirmauit Nazianzenus in oratione funebri pro Cæsario ipsius fratre habita, ubi Apostrophen ad illum faciẽs, inquit: In cœlum ascendisti, & in sinu Abrahæ quiescis, si tamẽ aliquis locus nunc extat. Vbi uidetur ambigere, an sinus Abrahæ post ascensionẽ Christi amplius maneat. Et in eadem Oratione inquit, Sapientum sententiam esse, Animas piorũ, cùm à corpore absoluuntur, duci ad conspectum dei. Quod idẽ scripsit Cyrillus undecimo libro in Ioannem cap. 36. ubi scribit, *Animæ defunctorum non uersantur in terris, neque ut peccatorum animæ ad cruciatus locum detrudũtur: sed ad manus Patris cœlestis euolant, initio facto à Christo*. Sed uetustiores, putarũt animos piorum in sinu Abrahæ detinendos usque ad beatam resurrectionem, ut ex Irenæo iam demonstrauimus.

Ecclesiastis locus explicatus.

Cyrilli sententia de Loco animarum.

11 Hilarius quoque idem sensit, cuius mentem non tantùm de isto dogmate, uerumetiam de inferorũ loco paucis referam. In Psal. 2. primùm affirmat, sanctorum spiritus à morte nõ oberrare in terris, sed illos uel pœnam, uel supplicium statim consequi. Atque id probat ex narratione de Lazaro & Diuite, quòd ille iam torqueretur in igne, dũ fratres adhuc uiuerent, ad quos uolebat Lazarũ mitti. Commemorat præterea locum præmiorum, quem sinum Abrahæ uocat: & locum pœnarum, quẽ infra terrã statuit, nixus loco Apocalypseos, ubi scribitur: Neminem potuisse librum aperire, ex ijs qui sunt in cœlo, quiue in terra, quique infra terram. Quibus in uerbis annotauit, etiam loca quæ sunt infra terram, suos inquilinos habere.

De Sinu Abrahæ sententia Patrum.

A Illud etiam posset adduci quod scribitur ad Philip. In nomine Iesu omnia genua esse flectenda, cœlestium inquam, terrestrium, & infernorum. Scribit deinde idẽ author in Psal. 120. Seruat deus piorum spiritus in sinu Abrahæ, ab exitu è corporibus, usque ad exitum regni cœlorum. Tertullianus etiam quoad utrumque caput non uidetur dissensisse. Nam aduersus Marcionẽ lib. 4. pag. 274. scribit se putare, aliud inferos esse, & aliud Abrahæ sinum, quòd sinus Abrahæ altior sit inferno. B Quod inde confirmat, quia Diues in tormentis oculos dicitur subleuasse, quando Abrahamum & Lazarum conspexit. Vnde apparet, Augustinum ex Tertulliano argumentum mutuatum esse. Deinde pag. 275. scribit de sinu Abrahæ, Regionem illam dico, etsi non cœlestem, sublimiorem tamen inferis: additque illam præbituram esse refrigerium usque ad resurrectionem animabus iustis. Postea sinum Abrahæ definit, quòd sit fidelium animarum temporarium receptaculum, ubi delineatur C imago futuri: quòd idcircò illum dicere opinor, quia perfecta & absoluta beatitudo, quæ continget in patria post resurrectionem, illic habetur inchoata. Verùm in libro de Anima, pag. 685. inferos & sinum Abrahæ collocat infra terram. Quare sibi uidetur parum constare, nisi quis dixerit, librum de Anima unà cum alijs postremò repertis, eius non esse, quamuis stylo uideantur illum imitari. Deinde concludit, Referanda esse regna cœlorum cum transactione mundi, hoc est, non patefaD ciendum aditum in cœlum, nisi ad finem orbis. Ex ijs liquet, antiquissimos Patres nõ existimasse piorum animos ad cœlum ascendere, nisi post resurrectionem: posteriores autẽ credidisse ilicò à discessu è corpore, sanctas animas ad deum peruenire. Scripturæ uerò à Spiritu sancto editæ, fauẽt recentioribus. Dixit enim Paulus, *Soluere cupio hinc, & esse cum Christo*. Dominus latroni ait, *Hodie mecũ eris in Paradiso*. In quam sententiam & alia diuina testimonia possent coaceruari. Ioannes tamen uiE gesimus, episcopus Romanus, sententiam ueterũ secutus est, & existimauit beatorum animos deum coràm non uidere, usque ad extremum resurrectionis diem, adeòque suæ opinionis fuit pertinax, ut eam non mutaret nisi coactus. Etenim Theologi Parisienses illum ad Palinodiam coegerunt, opera utentes Philippi regis, qui Pulcher cognomine dictus est. Etenim is ab illius obedientia, se, cum toto regno subducebat. Mutauit ergo Papa senF tentiam, fortassis nõ ex animo, sed ne papalis adimeretur ipsi potestas. Publicè igitur Palinodiam cecinit, nec sine buccinæ sonitu, ut Gerson testatus est in sua concione de Paschate. Sinus autẽ Abrahæ, sedes inquam beatorũ spirituum, & infernus sceleratorum, ad Poetas etiam dimanarunt. Illi enim Orcum seu infernum descripserunt, ubi torquentur impij: & fecerũt simul Campos Elysios, ubi collocarunt animas iustorum hominum, qui se illic oblectarent carminibus, doctrinis, & philosophicis contemplationibus.

Sinus Abrahæ definitio.

Ioannis xx. Papæ error.

G 12 Nunc Hebræorum sentẽtia uidetur etiã exploranda. In diuinis literis, multa sunt inferorũ nomina,

Inferorũ nomina apud Hebræos.

mina, quorum aliqua recensebo illustriora. *Scheol* à uerbo *Schaal*, quod est quærere, petere, quòd inferi semper uideātur poscere, nec unquam exaturentur. In Psalmo decimo sexto scribitur, *Non relinques animam meam Lischeol in inferno. Abaddon* itē uocatur, quod est perditio. In Psalmo 88 legitur, *Quis narrabit in sepulchro misericordiam tuam, et fidem, seu ueritatem tuam, Baabaddon*, id est, in perditione? *Beer schahath*, de quo in Psal. 55. habetur, *Descendere fecisti eos in puteum seu locum attritionis*. Dicitur etiam infernus *Tsalmaueth*, id est, umbra mortis: de qua in Psalmo 106. canitur, *Habitantes uel sedentes in tenebris, & umbra mortis*. Est & alia nuncupatio longè familiarior Iudæis recentioribus, scilicet, *Gebinnon*. Cur uerò illa sic dicatur, operæpretium est agnoscere. Componitur ex tribus uocabulis, *Gue* est uallis, *Ben* filius, *Hinnon* nomen propriū uiri. Fuit itaq; uallis, quæ possidebatur olim à filio Hinnon, iuxta urbem Hierosolymam. Illic Hebræi ædificauerāt antiquitus excelsum eximiū, ad colendum Moloch, quem putant Saturnū fuisse, cui litabant humanis uictimis, cremando suos filios & filias. Appellabatur etiam Topheth, hoc est tympanum, quòd in illis horrendis sacris tympana uehementer pulsarent: ne ploratus & gemitus infantium qui comburebantur, & ab astantibus, & à parentibus exaudirentur. Contra hoc excelsum, uaticinatus est Ieremias capite septimo, futurum aliquando ut excinderetur, locusq; redderetur pollutus & detestabilis, ita ut ibi cadauera sepelirētur. Quòd cùm posteà euenisset, metaphora quadam non inepta, locus supplicij hominum scelestorū, uocatus est Ge hinnom. Primùm quòd uallis, locus inquam humilis & deiectus infernū referat, quòd infra terram esse creditur. Deinde propter ignem, quo torquentur scelerati, ut illic pueri comburebantur. Ad extremum, quod locus esset immundus & detestabilis, quò non tantùm cadauera, sed omnia turpia & immunda ex urbe Hierosolyma eijciebantur: quemadmodum impuræ atq; cōsceleratæ animæ à regno cœlorum in Gehennam detruduntur. Appellauit etiam Seruator noster infernum, Tenebras exteriores, id est, summas & extremas. Vti enim spiritus beatorum incredibili luce perfruuntur, ita damnatorum animæ in externis tenebris degūt. Sed uocabulo *Gehennæ* sæpius est usus, & Gehennā ignis dixit, quo doloris & cruciatus uehementiam exaggeraret. Esaias capite 30. locum illum uocauit Topheth, & ignem inextinguibilem, cuius fomentum essent multa ligna & sulphur. Flatum etiā ibi ponit, quo ignis uentiletur, ut multò magis accendatur. Ezechiel uerò 32. cap. extremam terrā uocat & lacum. Christus uerò magna perspicuitate Marci nono locum illum descripsit, dicēs: *Melius tibi est, ut claudus & luscus ingrediaris regnum cœlorum, quàm ut habens uel duos oculos, uel duos pedes, mittaris in Gehennā*, & per ἐπεξήγησιν subijcit, In ignem inextinguibilem. *Etenim uermis illorum non moritur, & ignis non extinguitur*. Atq; hæc de Gehennæ appellatione.

Vallis Hinnon.

Gehenna.

13 Rabini autem constituentes duo loca inferorum, has producūt rationes. Primùm, scribi libro Geneseos capite 15. dictum fuisse Abrahamo, *Apponeris ad patres tuos*. Quid inquiunt, nónne parentes & maiores fuerunt idololatræ? Certè fuerunt, ut liber Iehosuah capite uigesimoquarto attestatur. Non autem congruit diuinæ iustitiæ, ut in loco pœnarum, quo idololatræ puniebantur, Abrahamum uoluerit cōstitui: Quare concludunt duo loca fuisse inferorum, in quorum uno situs fuerit Abrahamus, in altero uerò, eius maiores. In quem locum etiam putāt Iacobum existimasse profectū filium suum Iosephum, & se quoq; præ luctu concessurum. Dixit enim, *Lugēs descendam ad filiū meum ad infernum*. Non autem credendum est, illum esse arbitratum, se unà cum filio in Gehennam conijciendum. Quamuis Rabbi Selomoh uolens hunc locum infringere, dicat particulam *Al* non significare Ad, sed Propter: quasi stet loco *Aal*, hoc est, Propter hoc infortunium filij mei descendam ad infernum, hoc est (ut putat) ad sepulchrum, quasi nulla fiat hic mentio inferorum, aut spiritus Iosephi iam ibi collocati. Sed ei aduersatur Paraphrasis Chaldaica, in qua scribitur, *Luth Bari*. Particula uerò *Luth*, est Ad, Iuxta, seu Versus: Inquit igitur, Proficiscar ad, iuxta, seu uersus filiū meum. Neq; hoc de sepulchro intelligi potest, quia Iacobus nō arbitrabatur Iosephum in sepulchro fuisse reconditum, cùm existimarit à pessima fera dilaniatum & deuoratum. Idem quoque colligunt ex historia Samuelis, qui ascendisse dicitur, excitatus à Pythonissa, quem non est uerisimile, in tormentis fuisse cum impijs. Atque hanc distinctionem inferorum multò clarius elicere conantur, ex illius uerbis quibus prædixit: Crastino die Saulem apud se futurum, hoc est in inferno. Nec tamen in eadem parte, quod Saul (qui Magiam experiri uoluit, & seipsum interemit) ad spiritus damnatos relegatus censeatur: Samuel uerò, pijs & beatis adnumeretur. Pergūt adhuc, & Abigailis prudentissimæ fœminæ uerba expendunt, quę ita loquuta est Dauidi, *Erit anima tua colligata in fasciculo uitæ*: Vbi per uitæ seu uiuentium fasciculum, intelligunt cœtum sanctorum quiescentium cum Abrahamo. Deinde subiecit, *Animæ uerò hostiū tuorum ut pœna funda*, quòd impij à se inuicem disiectū fiūt per inferiora inferna, hoc est, ad diuersa tormentorum genera. Trahitur etiam huc à nonnullis Dauidis testimonium, quo dicit, *Attollite portæ capita uestra, & introibit rex gloriæ*. Quasi hæc ab Angelis dicta fuerint, cùm Dominus ad Patres in sinum Abrahæ ingrederetur, ad expoliandos principes & potestates, ut in Epistola ad Ephesios traditur. Adducitur item ab alijs liber Esdræ quarto, quamuis Apocryphus est & in Hebræo non habetur. Illum tamen adduxit Ambrosius in lib. de Bono mortis: Dicit enim cap. 7. Extremo iudicij die fore, ut puluis ac tumuli reddant corpora defunctorum, & promptuaria seu receptacula animorū illos restituant, & ita fiat resurrectio. Illa uerò promptuaria uel receptacula quibus animæ detinentur, Ambrosius interpretatur multas māsiōes q̄ sunt in domo Patris, ex Christi sētētia, & ea loca q̄ dicebat se ire paratū Apostolis, cùm

Rabinorum rationes, quibus probant esse duo loca inferorum.

cùm ex hoc mundo ad Patrem discederet. Cumq; ibi pugnaret Ambrosius contra philosophos, qui affirmabant animos iustorum & sapientum, cùm hinc discederēt: migrare in corpora, uel apum uel lusciniarum, ut ibi se uel exercitio dulci ac suaui musica oblectarent: ait illos potius debuisse tradere, quòd abirent ad ἅδην, hoc est ad locum inuisibilem defunctis præparatum. Vnde apparet illud uocabulum esse generale, cùm ad locum tormentorum, tum ad locum quietis: cùm tamen Gehennæ appellatio, tantùm ad sceleratos pertineat.

Cur Patres opinati sint animas defunctorum in sinu Abrahæ quiescere usq; ad diem iudicij.

14 Quid autem ueteres Patres in errorem induxerit, ut putarint fidelium animas commorari in sinu Abrahæ, usque ad extremam resurrectionem, incertum est: Videntur attamen quædam loca Scripturæ arripuisse, quæ non rectè intellexerunt. Dicitur enim in Apocalypsi, Animas interfectorum sub altari esse, atq; clamare ad deum, ut sanguinē occisorum tandem aliquando ulciscatur. Verùm expendere debuerant, Altare non esse infernum, cùm octauo capite eiusdem libri ponatur in cœlo, atq; in conspectu dei. Nec aliud adumbrat altare, nisi Christum ipsum. Docentur autem illa uisione, piorum spiritus etiam post hanc uitam in regno dei, sub Christi protectione commorari. Deinde, cùm audiebant in diuinis literis, eos qui obierant, appellari dormientes, illud etiam ad animum retulerunt, cùm potius spectet ad corpus. Illud enim iacet instar dormiētium, nec uerè ac propriè mortuum dici potest, cùm sit ad uitam reuersurum, & à uera morte non pateat reditus. Idcircò dormientibus rectè confertur, qui cùm graui sopore detineantur, solent aliquando tandem excitari. Nec illud prætereundū est, cùm dictum sit de loco inferorū, quòd omnes usq; ad Christi aduentum eò deducerētur, & posteà solæ spiritus damnatorum ibi detineantur: quosdam reperiri, qui negent spatia tam lata inueniri posse, qui tot spirituum seu animorum sint capacia. Et uidentur, quemadmodum cœlum suum ubique ponunt, sic etiam inferos ubiq; uelle statuere, neque cogitant humanos animos esse spiritus, & ideò locum instar corporum non occupare. Sunt quidem in loco, sed uti iam sum præfatus, definitiuè, non quòd magnitudine uel suis dimensionibus locum impleant. Post resurrectionem uerò, quando erunt corporibus induti, deo loca non deerunt, in quibus pro suis malis meritis puniātur, uel infra terram, uel super terram, uel in aquis, uel in aere. Hęc ego habui, quæ de uarijs sententijs inferorum dicerem, & illa duûm generum esse, testimonio uetustissimorum Patrum: necnon etiā recentiorum Poetarum, item & Hebræorum probaui, quos affirmo probabiliter esse loquutos: nec tamen aio, illos Scripturarū locis rectè ac firmiter usos esse.

In quæ loca Henochus et Elias sint translati.

15 Nunc uerò si roger, ad quem locum Henochus & Elias translati fuerint, dicā me simpliciter ignorare, quòd à diuinis literis id non tradatur. Si tamen uerisimilis ratio sequenda sit, illos dicerem ad locum Patrum, uel sinum Abrahæ fuisse perductos: ut ibi Christi resurrectionē expectantes, unà cum beatis patribus agerent, ut postea cū illo iam resuscitato, supra cœlos attollerentur. Hoc tamen præ cæteris dicentur usi priuilegio, quòd in illo sinu Abrahæ, animæ fideliū absq; corporibus fuerint: illi uerò adhuc uiui, locum ibi habuerint. De corporibus antè ipsorum, an gloria fuerint illustrata, obscurum est: attamen dici posset ea in ipso raptu fuisse immutata, eo sanè mutationis genere, quod in Epist. 1. ad Corinth. descriptū est, nempè ut corruptibile indueret incorruptionē, & mortale immortalitatem. Quod idē fiet in nostro raptu, de quo scribitur ad Thessal. nempe quòd obuiam ituri simus Christo in aera. Nam scribitur ad Corinthios, Non quidem omnes morituros esse, uerùm omnes immutandos. At dicebatur, Christum esse primitias: & ideo statui debere, illū primum omnium cū corpore ad quietem peruenisse. Ad id potest dici, id esse intelligēdum de suprema beatorū sede, ad quam primus ille à mortuis excitatus peruenit: nos uerò hic de sinu Abrahæ, non de suprema uiuentium regione loquimur. Deinde possemus dicere, sanctos Patres in sinu Abrahæ, quòd quiescerent, bene haberēt, & lætarentur, exempti à pœnis damnatorum, totum id per Christum habuisse. Nam mortis eius uis, non tantùm profuit nobis, uerumetiam Patribus qui ante aduentum eius extiterunt. Vnde in Apocalypsi 13. ca. rectè dicitur, Agnus mactatus ab origine mundi. Nec ille audiendus est, qui nostra ætate locū illum nō est interpretatus, sed potius peruertit. Etenim transtulit, Lapsos fuisse, bestiā adorasse illos, quorū nomina non fuerunt cōscripta in origine mundi, in libro uitæ Agni, qui occisus est. Vt quid ille particulas huius orationis inuertit? Quæ necessitas illum adegit? Cùm in Græco habentur, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Verba Christi. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit explicata.

16 Neq; id obstat quod in Ioanne scribitur: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Quia non agitur hic de ascensu illo super omnes cœlos, quo primùm Christus inuectus est, sed de raptu ad Abrahæ sinum. Quod enim ad sublimem illum ascensum attinet, concedimus neminem illo esse potitum ante Christum. Henochus igitur & Elias ad Patres iuerunt, atque illic unà cū eis Christum expectarunt: quem, cùm aduenisset, in cœlū comitati sunt unà cum cæteris. Neq; raptui eorū, ad sinum Patrū obstitit corpus: Nam fieri posse, ut unà cū eo homines rapiantur, Paulus ostēdit, qui se ait raptum in Paradisum, & an in corpore uel extra corpus, inquit, nescio. Quibus ex uerbis colligitur, utrunq; fieri potuisse. Licet hæc uerba quidā Hebræus Hieronymi præceptor, longè aliter accepit, qui (ut refert is pater in Prol. Danielis) cùm irrideret apocryphas historias, quæ in Hebræo nō habentur, affingūtur attamen illi Prophetæ, ac pręsertim Habacuk translationē ex Iudæa in Babylonem, ut prandiū afferret Danieli, qui agebat illic inter leones, dicebat: Vbinā in ueteribus historijs aliquis trāslatus corpore, ad tā diuersa locorū spatia? Cumq; sciolus quidam Ezechielem diceret ex Babylone asportatum in Iudæā, Hebræus illū confutauit, & ex Prophetæ

uerbis ostendit, illam translationem, spiritu non corpore fuisse factã: Atq;, Paulus ille uester Apostolus, cùm esset exercitatus in lege, non ausus fuit dicere, se fuisse raptum in cœlum corpore: sed cautè inquit, siue in corpore, siue extra corpus, nescio. At hoc dicens, nõ rectè detorsit Apostoli uerba in suam sententiam. Nam si Paulus existimasset raptum impossibilem cum corpore, non utiq; disiunctiua propositione, sed categorica fuisset usus: uerùm ita scripsit, quia utrunq; fieri posse opinabatur. Verùm hoc miror, illum Hebræum non cogitasse de raptu Henoch & Eliæ, nisi fortasse cum plerisq; alijs, crediderit illos, dũ raperentur, fuisse mortuos. At sententiæ quam proposui, duo uidentur obstare. Primùm, quòd in sacra Historia disertis uerbis ponatur, *E*liam fuisse raptum per turbinem in cœlum: Ergo non uidetur iuisse ad Abrahæ sinum. Dicendum est, Fortasse ibi per cœlũ intelligi aerem, per quẽ dubium non est quin transierit. Nam ita eum proficisci uidebat Elisæus, & inde pallium eius in terram decidit. Vel Scriptura ibi loquitur non de priori profectione ad Patres, sed de posteriori, qua unà cum Christo super omnes cœlos ascendit. Sed prior expositio probabilior est. Quod præterea obstare uidetur, id est. Quod si nunc hi duo uiri cum suis corporibus in cœlis agũt, iam sunt perfecti, nec aliud quoad fœlicitatem expectant. Sed in Epistola ad Hebræos capite undecimo scriptum est, Patres, quos Apostolus recẽsuit, nondum fuisse adeptos repromissionem, licet testimonium fidei habuerint: deo aliquid melius de nobis prouidente, ne perficerentur absq; nobis. Vbi non est accipienda promissio in uniuersum, quoniam & ipsi Patres dum uiuerent, nonnulla quæ deus eis promisit, consecuti fuerunt. Vnde superius idem Apostolus, eos inquit uicisse regna, & adeptos esse promissionem. Loquitur igitur loco iam adducto, de quadã certa & singulari promissione, quam aliqui referũt ad resurrectionem mortuorum, quòd illi nõ sint excitãdi à mortuis, priusquam nos resurgamus. Sed hoc dissentire uidetur ab Apostoli uerbis: quia tũc, deus nihil melius nobis prospexisset. Etenim iuxta sententiam hanc, par erit & eiusdem temporis nobis atq; illis resurrectio. *Q*uare illud potius referendum censeo ad beneficium, quod nos præ illis habuimus. Etenim post aduẽtum Christi nati sumus, quando promissio completa est de illius Incarnatione, morte, uocatione gentiũ, *E*uangelij prædicatione, uersamurq; in longè maiori luce quàm illi uixerint. Quare nos etiam decet, maiori fide accendi, ea, quam illi habuerunt. Atq; hæc de primo capite quæstionis dicta sunto: quę dum fusius exposui, ex eis facilè cognosci potest, quidnã ad alia duo capita sit respondendum.

An Henoch et Elias sint mortui.

17 Rogabatur deinceps, *An* ij duo uiri mortui fuerint. Iam uerò patet me opinari nõ esse mortuos. In quam sententiam uerba Pauli adducuntur, quę scripsit ad Hebræos undecimo capite. *Placuit deo Henoch, uel se approbauit ei, & translatus est ne uideret mortem*. Verùm qui secus existimãt, eum inquiunt non uidisse mortem usitata uia & more consueto, ut cæteri homines, qui uel moribundi cernuntur animam agere, uel interficiuntur in terris agẽtes. Isti autẽ uiui rapti sunt, & in ipso raptu nouo genere mortis extincti. Nec desunt qui affirmẽt, eorum translationem ad animum pertinere, qui nõ fuerit mortuus æterna damnatione. Atq; illud afferũt, quod in Ioanne habetur capite nono: *Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit*. Ac è diuersò, Ioannis tertio capite dicitur, *Qui non credit Filio, non uidebit uitam*. Legimus etiam Psal. 89. *Qui est uir qui uiuet, & non uidebit mortem?* Certum uerò est, Iustificatos credere in filium dei, & sermones eius pro cõditione huius uitæ seruare: qui tamen (ut omnes uidemus) corporis mortẽ oppetunt. *A*t si hac ratione translationem & mortem acciperemus, quid Henochus & Elias præ cæteris hominibus habuissent? Omnes electi & fideles Christi, quoad animum, transferũtur hinc ad deũ, nec æterna morte damnantur. Non sanè me latet, quandoq;, Non uidere mortem, ad animum referri, quemadmodũ testimonia iam allata demõstrant: sed nonnunquã è diuersò, ad corporis mortem refertur, ut de Simeone patet. Cui reuelatum fuit, eum nõ uisurum fuisse mortem, nisi prius uideret Christum Dominum. Quin & ipse filius dei ait: *Sunt de hîc astantibus qui non gustabunt mortẽ, nisi uiderint regnum dei*, hoc est, prædicationem *E*uangelij fusam per orbem terrarum: uel ut alij uolũt, ipsius Christi transfigurationem in monte Thabor. Nec dubium est, in duobus hisce locis, corporis mortẽ notari. Deinde illa uerba Pauli ad Hebræos superius allata, ita significãtia sunt, ut omnino testari uideantur, Henochum non esse mortuum. Sed instant diuersum opinantes, in eadem Hebræorum epistola scribi, *Statutum esse hominibus semel mori*. Sed respõdemus, hasce catholicas enunciationes, non semper debere accipi absq; ulla exceptione. Verum quidem est quod modò affirmatur, ordinaria & communi uia: inde tamen nõ efficitur, quin deus priuilegio, & peculiari quadam uoluntate, aliquos à lege mortis non eximat. Quid enim uel de nobis, uel de alijs fiet, qui uiui deprehendentur extremo die? Certè illi rapientur obuiam Christo in aera. Et Paulus ad Corinthios dixit, *Nõ omnes moriemur, sed omnes immutabimur*. Adhæc, si uerba eius dicti seuerius urgeantur, quomodo uerum erit, Homines semel mori, cùm Lazarus, filius uiduæ, necnon filia Archisynagogi, quos Dominus excitauit à mortuis, non semel, uerùm bis mortui fuerint? Et ea multa corpora sanctorum, quæ surrexerunt à morte Christi, & multis apparuerunt in urbe Hierosolymorum, existimantur ab Augustino & à quibusdam alijs, cùm functa essent suo munere, rursum in monumentis, ut prius, occubuisse.

18 Aiunt etiam scribi ad Romanos, Mortem per unum hominẽ ingressam in omnes homines. Et ad Corinthios dici epistola prima capite 15. *Vt in Adamo omnes mortui sunt, ita omnes in Christo uiuificabuntur:* ut doceatur uitam in Adamo amissam, omnes in Christo esse recuperaturos. Adhæc respondetur multipliciter: Primùm, quemadmodũ anteà

anteà dixi, uniuersalia hæc enunciata, non esse accipienda citra priuilegium & exceptionem. Deinde, confitebor Henochũ & Eliam sua natura fuisse morti obnoxios. Quòd uerò mortui non sint, & æterna uita fruantur, id per Christũ obtinere. Verùm alia responsio est multò expeditior, immutationem illam, qua dicimus horum sanctorum corpora fuisse in raptu glorificata, genus quoddam fuisse mortis. Vnde sapienter Iustinus Martyr in suo Dialogo cum Tryphone ait, extremo tempore orbem interiturum, & non interiturum. Non peribit, quòd non sit redigendus in nihilum. Interibit uerò, quoniam in melius commutabitur: Lux enim Solis & Lunæ, & purior erit & amplior quàm nunc sit. Habituri enim sumus cœlũ nouum & terram nouam: quandoquidẽ tunc omnia fient noua. Alij uerò dicunt, Henoch & Eliæ mortẽ non esse omnino sublatam, uerùm potius dilatã: quòd illi uenturi sint extremo tempore, atq; oppugnando Antichristum, obituri. In qua sententia Tertullianus fuit, qui in libro de Anima, pagina 682. scribit, *Translati sunt Elias & Henoch, & mors illorum dilata est: Reseruantur enim morituri, ut Antichristũ sanguine suo extinguant.* Item de Anima pagina 672. *Elias non ex discessione uitæ uenturus est, sed ex translatione: non restituendus corpori, à quo nõ est exemptus, sed mundo reddendus.* Idem aduersus Iudæos, Henoch appellat candidatum æternitatis. Et de Trinitate pagina 603. Deũ ait, Henochum transtulisse in suæ amicitiæ societatem. Cumq; amicus, ei quem diligit, & bene uelit & bene faciat: non est uerisimile, deum Henochum transtulisse, ut eum interficeret. Irenæus uerò, libro quarto capite trigesimo, uult Henochum functum esse legatione aduersus angelos, quos uetustas putauit lapsos turpi cupiditate mulierum: & illum ait etiam nunc uiuum asseruari in diuini iudicij testimonium. Atq; hæc de secundo capite satis esse possunt, quibus probabili ratione constitutũ est, illos non uideri mortuos.

Cur Henochus et Elias rapti sint.

19 Superest ut quæramus, in quam finem ita rapti fuerint: Aiunt nonnulli, ut figuram & speciẽ quandam habeamus ob oculos nostræ resurrectionis, quasi raptus istorum fuerint uiuum eius exemplum: ut doceremur, non esse metiendam nostram fœlicitatem uitę huius terminis. At mihi uidentur exempla esse debere perspicua & clara, quod alioqui sint probationes infirmæ. Hic uerò nulla fit mentio resurrectionis, aut nostræ aut eorum. Signum Ionæ Prophetæ, manifestè resurrectionem adumbrat, qui uiuus redditus est è uentre ceti. Paulus uerò ad Romanos, alia ratione demonstrauit nostram resurrectionẽ: *Si habetis* ait, *spiritum eius, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, uiuificabit mortalia corpora uestra.* Ac si diceret, Cùm sit idem spiritus, eadẽ producet effecta. Et ad Corinthios epistola priore, capite decimoquinto ait, *Si Christus resurrexit à mortuis, & nos resurgemus.* Quod idcircò ait, quia non est par, ut ipse Christus qui caput est, uiuat: & nos, qui sumus eius mẽbra, in morte permaneamus. Et ad Ephesios primo capite scribit, *Secundum magnitudinem eius potentiæ, ac iuxta efficaciam roboris fortitudinis eius, quam exercuit Christum excitando à mortuis.* Deinde secundo capite: Nos illi coniungit dicens, *Cùm mortui essemus in delictis nostris, nos uiuificauit cum illo, & unà cum eo excitauit à mortuis, & cõsedere fecit ad dexteram in cœlestibus.* Hæc sunt argumẽta, quibus Apostolus Domini resurrectionem confirmat. Neq; ablegauit nos ad raptum uel Henochi uel Eliæ. Sunt qui dicant, ideo ista contigisse, ut haberemus exemplum, non quidem nostræ resurrectionis, sed nostri postremi raptus, cuius fit mẽtio in epistola ad Thessalonicenses. Huius fuit opinionis Tertullianus in libro de Resurrectione carnis, pag. 87. Adhuc nõ obierũt, sed documẽta sunt futuræ integritatis. *Et* Irenæus in 5. libro scribit, Illos exemplum esse nostræ futuræ assumptionis, & ostendi, raptu eorum, corpora quibus modò grauamur, eam non esse impeditura. Nam illa dei manus, quæ hominem finxit è limo terræ, illũ deinde posuit in Paradiso. Et adijcit, Presbyterum qui fuit post Apostolos, docuisse, eò raptos, nõ tantùm Henochum & Eliam, uerumetiam Paulũ Apostolum, ut in epistola secunda ad Corinthios habetur. Agnosco quidẽ in uerbis Pauli mentionem fieri Paradisi, uerùm illum fuisse *Guen Eden*, ubi fuit primus Adamus, inde nõ conuincitur. Nã adiecit Apostolus, raptum se fuisse ad tertium cœlum, hoc est, summũ & perfectissimum. Et sanè à Ioanne Damasceno, tres cœli cõstituuntur, aer inquam, ubi uolucres circunuolitant: secundum cœlum, facit regionem globorum cœlestium: tertium uerò, supremas beatorum sedes: quæ metaphora quadam eleganti, paradisus appellantur, deducta similitudine ab hortu deliciarum, in quo Adamus fuit collocatus. Quemadmodum regio tormentorum dicta est Gehenna, translatione superius exposita: cõmodius quippe loca ista metaphoris quàm proprijs nominibus exprimuntur. Quærit item à seipso ille presbyter, Quo pacto illic tandiu perseuerent absq; cibo? Et respondendo, sese recipit ad robur diuinæ potestatis, qua etiam Ionas in uentre ceti per triduum conseruatus est, & socij Danielis in fornace, cùm uehementer arderet, illæsi manserunt. Possemus etiam addere ieiunium Eliæ, atq; Mosis quadragenarium: Sed hæc extra oleas. Alij dicunt idcircò raptum Henochum, ut eius prędicatio magis redderetur fructuosa. Mundus eius ætate degenerauerat, & Cainitæ filij dei præualebant numero & potentia. Illorũ idololatriam, Henochus, uel prophetia uel prędicatione sua coarguebat. Eius itaq; sanam & utilem doctrinam, sigillo admodũ euidenti raptus eius, obsignare uoluit. Vnde in Ecclesiastico ca. 44. translatus dicitur ὑπόδειγμα τῆς μετανοίας ταῖς γενεαῖς, quòd forma & exemplum pœnitentiæ data sit generationibus, id est, hominibus. Nec illæ generationes extremæ intelligũtur, sed potius eorum hominũ qui tunc uiuebant. Etenim si extinctus fuisset more cæterorum hominũ, non putatus fuisset deo charus, uel ab eo adiutus atq; missus ad prædicandum: *At* cùm deus exerta quodammodo è cœlo manu illum ad se raperet, non potuerunt homines nõ admirari factum seu rem tam insolitam. *Alij* totũ hoc referunt ad illius probi=

probitatem & iustitiam. Nã in Genesi dicitur, ambulasse coram deo. Et in libro Ecclesiastici, necnõ ad Hebræos legimus eum placuisse, uel se approbasse deo. Placuit autem illi uel se approbauit per fidem, ut Apostolus ait: Quæ porrò fides non fuit inanis, sed bonis operibus ornata. In summa, raptus est ad ædificationẽ: & quæ de illo dicta sunt, ad Eliam quoq; transferri debent.

De Henochi & Eliæ reditu opinio nes.

20 Nunc restat, ut eorum opinio excutiatur, qui arbitrantur istos uiros ideò raptos esse, ut sub extremum tẽpus redeant, & aduersus Antichristum suscipiant graue certamen. Et quamuis antiquissimorum Patrum hæc sententia fuerit, nihilominus tamen extra diuinarum Scripturarum testimoniũ recepta est. Et sanè de reuersuro Henoch, nullum uerbum in diuinis oraculis extat: & quæ dicuntur in Ecclesiastico cap 44. quòd exemplum fuerit resipiscentiæ generationibus, potius accipi debent de suæ ætatis hominibus, quàm de ijs qui postremò tempore sunt uicturi. Video tamen ansam erroris inde fuisse datam, quòd in lib. Apocal. 11. ca. duo uiri summis laudibus prædicentur, qui aduersus Antichristum extrema ætate mũdi sint pugnaturi. Tradũtur enim futuri dei testes aduersus bestiam, & prædicaturi mille ducentos & sexaginta dies: quorum etiam describitur habitus, nimirum quòd saccos induturi sint. Commendãtur ut duæ oleę, duoq; candelabra in cõspectu dei: traditurq; potestas illis data, claudẽdi cœlum ne pluat, quod fortasis ad Eliam nonnihil uidetur facere. Poterunt etiam (ut ibi dicitur) aquam uertere in sanguinem. Illos etiã adijcitur à bestia interimendos, sed à spiritu dei post triduum excitandos. Hac de causa ueteres inducti sunt, ut Henochum & Eliam putarint ad extremum redituros. Sed hæ sunt hominum cogitationes, nec à diuinis literis traduntur, cùm ibi uel Henochi uel Eliæ nulla fiat mentio. Fatendum quidem est, hisce postremis temporibus, uiros quosdã Ecclesiæ fuisse mittendos, spiritu Henochi & Eliæ prędítos, qui seueriter aduersus Antichristum Romanũ & bestiæ idololatriam pugnent, & uarijs cruciatibus interficiantur: sed reditus istorum uirorum, ibi reuera non traditur. Duo uerò esse dicuntur, quòd plures futuri sint, non tantùm unus, non tamen amplo numero, si cum impijs & idololatris conferantur. Nec alienũ est à Scripturis, ut certus numerus pro indefinito ponatur: quod etiam ibi fit, cùm prędicationis eorum certus numerus dierum statuitur.

Eliæ reditus in terram.

21 Attamen de Elia locus obijcitur, aliquam speciei enus similitudinem ueri habẽs. Scribitur enim in libro Malechi extremo capite ad finem, ad hũc modum: *Ecce ego mitto uobis Eliam Prophetam, antequam ueniet dies Iehouæ magnus & terribilis: & cõuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne fortè ueniam & percutiam terram anathemate.* Verba hæc sua ferunt Hebræis, Eliam uenturum priusquam Mesias daretur. At nos hunc Eliam interpretamur Ioannem Baptistam, à Christo edocti, qui rei huius meminit Matthei 11. & 17. capit. In 11. quidem, Ioannem Baptistam commẽdans ait, Ipse est Elias. Et in 17. capite, post transformationem in monte Thabor, cùm discipuli ei dicerent: Quare Scribæ & Pharisæi aiunt, prius oportere Eliam uenire? ac si dicerent, Ideò te nõ recipiunt ut Messiam à deo missum, quòd Elias nondum uenerit. Christus eis respondit, Elias quidem ueniet (ut illi sentiũt ex Malachiæ prophetæ oraculo) *sed uobis dico, eum iam uenisse: illi uerò, non eum cognouerunt, & fecerunt ei quæcunq; uoluerunt.* Tum eius discipuli senserunt, eum hæc dicere de Ioanne Baptista. Cùm ergo interpretem habeamus Christum propheticæ sententiæ, oportet illi acquiescere. Neque id quod in Malechio habetur, Conuertenda esse corda patrum ad filios, & uicissim corda filiorum ad patres, referendũ est (ut multi faciunt) ad conuersionem Hebræorum in fine seculi, de qua Paulus uidetur scripsisse ad Romanos. Sed potius hęc ad Ioannem Baptistam spectare dicendũ est, cùm angelus ita hæc sit interpretatus. Cùm Zachariæ multa prædiceret de Ioanne, sicuti Lucę primo capite habetur: *Ille*, inquit, *multos ex Israelitis conuertet ad Dominum, deum suum, & corda patrum conuertet ad filios, & inobedientes ad prudentiam iustorum, ut paret Domino plebem perfectam.* Iam ex ijs habemus, quo pacto & Christus & angelus Malachiæ uerba retulerint ad Ioannem. Quin & Tertullianus de carnis Resurrectione ait, Id quidem fieri, ut spiritus & uirtus unius communicetur alteri. Nam de spiritu Mosis datum fuit septuaginta senioribus, & de spiritu Eliæ portio duplex contigit *Elisæo*. Verùm id non usu uenit, ut persona, substantia & caro, unius alteri cõmunicetur, & in eum transfundatur. Ne quid tamẽ dissimulem, quomodo Iustinus uerba Christi sit interpretatus, referã. In colloquio suo cum Tryphone ait, Christum respondisse *Apostolis* decimoseptimo capite Matthæi. *Elias* quidem ἐλεύσεται hoc est ueniet, ut Scribę & Pharisæi dicunt, extremo tempore, hoc est in meo posteriori aduentu. Sed intereà, cum primum nũc adueni, meo *Elia* non careo: quandoquidem ipse Ioannes *Elias* est, quem habeo nunc in spiritu & uirtute *Eliæ*. Sed in altero meo aduentu, Eliam ipsum habebo propria ipsius persona præsentẽ. Hęc Iustinus ex Christi uerbis extorquet, & inniti uidetur illi uerbo, ἐλεύσεται, quasi Christus affirmarit ex sua sententia Eliam adhuc uenturum: cùm dixerit, Veniet, locutione qua Scribæ & Pharisæi utebantur.

Malachiæ locus de Heliæ reditu explicatus.

22 Ex ipsius itẽ Malachiæ uerbis intelligitur, quæ dicuntur, ad priorem, non ad posteriorem aduentum pertinere: nam dicitur, *Ne fortè percutiam terram anathemate:* siquidem postremo tempore, licet conuertantur Iudæi, terra percutietur anathemate, quandoquidem omnia sunt conflagratura. Sed interpretationi Christi & angeli uidetur nonnihil aduersari, quòd Ioãnes rogatus, an esset Elias, ut habetur primo capite Euangelij Ioannis disertis uerbis id negauit: *Non sum inquit.* Verùm attendendum est, illum respondisse iuxta eorum mentem, qui se interrogabant. Etenim ipsi quærebant de persona & substantia Eliæ, ut qui putarint animam eius reuersuram in aliud corpus. Hoc illorũ delirium Ioannes explosit, non tamen inficiatus

esse

est se uenisse in spiritu ac uirtute Eliæ. Id etiam uidetur obstare, quod se negauit fuisse Prophetam, cùm tamē Dominus in Malachia dixerit, *Ecce mitto ad uos Eliam Prophetam.* Ad hoc respondeo bifariam: Primùm, Ioannem respexisse non ad quemuis Prophetam, sed ad illum eximium, qui ab omnibus expectabatur, nimirùm ad Mesiam, illùm Prophetam se uenisse negauit. Licet etiam dicere, illum non rem ipsam, sed tantùm appellationem sibi ademisse, ac titulo præcursoris, & uocis clamātis in deserto, contentum fuisse. Atq; id propterea fecisse, ut populus non se, tanquā dei Prophetam, sed Christum unicum & uerum Mesiam sequeretur. Euitabat schisma seu distractionem populi, omnes ad Christum satagebat cogere, & illi authoritatem conciliare.

23 Verùm quod Malachias dixit, *Antequam ueniat dies Iehouæ magnus & terribilis:* nō uidetur cōgruere priori aduentui Christi, quia tum uenit omnino misericors, placidus, & benignus. Verum quidem est, Christum uenisse benignum & clemētem, sed quia uerba illa dicuntur ad præfractos & duros, idcircò duriter & asperè proferuntur. Possemus etiam dicere, quod licet de Christo dictū fuerit, eum non cōfracturum arundinem quassatam, nec extincturum lignum fumigans, quòd uenerit ad seruandum, non perdendum. Attamē idem appellatur offensionis lapis, & petra scandali, propter illos, qui cæco & exitiali furore in eum incurrebant. Fuit etiam horribilis ille dies Iudæis, propter excæcationem, quæ illis inflicta est. Quibus addas, terrā fuisse percussam anathemate, Iudæorum inquam terram, quæ propter illorū incredulitatem deuastata & euersa est per Titum & Vespasianum. Dicitur Elias, id est, Ioannes conuersurus corda patrum ad filios, & corda filiorū ad patres. Quibus uerbis Prophetę, seu ministro, uidetur attribui plusquam ei conueniat. Dei enim est, non Prophetæ aut cuiusquam hominis, animū & corda immutare. At respondemus ad id, cùm similes occurrunt locutiones, nō esse accipiendum externum ministeriū seorsim à spiritu, efficacia & potestate dei, sed unum quiddam ex iis (ut ita dicam) conglutinandum & conflandum esse. Quod si fiat per Synecdochē, nihil obstat, quin quod est unius proprium, alteri etiam attribuatur. Ita Paulus aiebat se Corinthios genuisse per Euangeliū. Et Christus Apostolis dixit, *Quorū remiseritis peccata, remissa sunt.* At his & cōsimilibus locutionibus, abusi sunt principes Ecclesiastici, & eas detorserunt ad suam tyrannidem cōfirmandam & amplificandā: quasi propterea liceat eis exercitus, prouincias, regna, & imperia sibi uendicare, cùm tamen suum externum ministerium à spiritu quam maximè adiunctum habeant. Vtitur diuina Scriptura iis dicendi formulis, ut homines magis extimulet ac inflammet ad studium uerbi dei, & amorem Sacri ministerij. Iam uerò si à se inuicem hæc diuidantur & seorsim cōsiderentur, longè aliter docemur. Nam deus ait in Esaia, *Ego, ego sum, qui peccata condono.* Et de Christo à Ioanne dicitur, *Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Et de ministerio Paulus, *Neque qui plantat, neq; qui rigat est aliquid: uerùm deus est, qui dat incrementum.* Et rursum cùm dixisset idem Apostolus se plus cæteris laborasse, *Non ego* inquit, *sed gratia dei quæ est in me.* Cum uerò dicitur, conuertenda corda patrum ad filios, & filiorū ad patres: id sic accipiendū est, id Ioannis ministerio & prædicatione futurum, ut fides & charitas primorum Patrum, hoc est, Abrahami, Izcacci & Iacobi, ad filios eorum deriuetur, ita ut filij Patres illos referant, qui olim fuerant deo chari, & Spiritus sancti domicilia. Redintegrabitur itaque unitas inter eos, quæ propter peccata posteriorum fuerat interpolata. Nec tamē illam Ioannes ministerio suo prorsus perfecit, sed Christo per manus quodammodo tradidit absoluendam.

24 Hæc de loco Malachi, ex interpretatione Christi & angeli, à qua Iudæi permultum uariant. Trypho disputans cum Iustino Martyre, ausus est dicere se nescire, natúsne sit Mesias, an non natus: uerùm hoc se affirmare, illum potestatem non habiturum, nisi uenerit Elias, qui eum ungat & populo declaret. Neq; semel hoc dicit, sed bis etiam repetit. Vnde apparet istā opinionē de reditu Eliæ, non esse primum natam inter Ecclesiæ nostræ Patres, sed à Iudæis deriuatam, quorum fabulas & figmenta, ueteres non debuerant ita morari. Sed occasionem errandi, dicat aliquis, deus ipse uidetur dedisse, qui dixit in Malachia simpliciter, *Ecce ego mitto ad uos Eliam Prophetam:* non autem dixit, quendam mittā ad uos in spiritu & uirtute Eliæ. Quasi locutionibus consimilibus alibi nō utatur: Ieremiæ trigesimo capite scribitur de Israelitis, *Nō dominabuntur eis alieni, uerùm seruient Domino deo suo, & Dauidi regi suo.* In Ezechiele quoq; 34. & 37. capite, & alibi, sæpè talis promissio repetitur, Dauidē ipsum gubernaturum populum dei. Quòd si per Dauidem intelligēdi sunt pij & sancti principes, uel potius ipse Mesias, qui fuit omnium istorum archetypus, nec expectabatur Dauidis quoad personam & propriam substātiam reditus: Ita etiam accipere debuerant, præsertim Scribæ & Pharisæi, quæ à Maleachim de Elia dicta fuerant. Sed illi nō modò Scripturis interpretandis iustam diligentiam nō adhibebant, imò ex odio aduersus Iesum Dominum nostrum eo testimonio peruersè abutebantur. Sed scrupulus adhuc remanet, Quomodo uenisse dicitur Ioannes in spiritu & uirtute Eliæ, cùm Elias multa signa fecerit, Ioannes uerò nullum miraculum ediderit? Dicendum est, similitudinem inter Ioannem & Eliam accipi à nonnullis quo ad zelum, παῤῥησίαν & cōflictum cum regibus, & alia huiusmodi: uel nexum ueræ coniunctionis in ministerio fuisse, quòd uterq; illorum, cùm reperissent collapsam & dissipatam iustam religionem, ad id fuerit destinatus, ut eam instauraret: quòd ambo, Elias uidelicet & Ioannes, magno spiritu præstiterunt. Ioannes Chrysostomus in Epistolam posteriorem ad Thessalonicenses agens de Antichristo inquit, pares fuisse in officio utrunq; illorum. Nam iste præcursor fuit prioris aduētus, ille autem erit posterioris. Et eadem fermè scribit in 17. cap. Matth.

Ioannes Baptista uenit in spiritu & uirtute Heliæ.

charistiæ inquit, *Mortem Domini annunciabitis donec ueniat.* Qua sententia ostendit, nostra Sacramenta usq; ad finem seculi duratura.

Oraculum è schola Eliæ. Mundus factus sex diebus, sex dies durabit.

3 Complures adducti sunt coniecturis satis infirmis, ne dixerim manibus, ut de tempore iudicij extremi statuerint. Oraculū producūt ex Hebræorum traditione, quod illi in Eliam et scholam eius referunt: mundum 6000. annorum duraturum. Eosq; annos ita distribuunt, ut 2000. consumantur ante legem, duo item millia sub lege, duo denique millia regno Mesiæ deputant. Et quod in idem redit, finxerūt alij duraturum esse mundum sex dies, quemadmodum sex diebus factus est. Sed quoad eius durationē, in quemq; diem, dant mille annos: quasi Dauid hoc uoluerit cùm inquit, *Et mille anni coram te, sicut hesterna dies quæ præterijt.* Reperti sunt & alij, qui corpus Christi mysticum, id est, Ecclesiam actură in terris 33. annos existiment, quos uixit Christus in mundo quoad corpus, qd' ex Virgine susceperat. Sed in quemq; annū, quinquaginta usitatos distribuunt, ut annum Iubilæi faciant. Ista omnia figmēta sunt hominum, & miserum est cùm habeamus tot clara & aperta in Sacris literis de fide, spe, charitate, & cæterarum uirtutum officijs, in quibus nihil est obscurū, ea prorsus neglecta relinquamus: & tanta superstitione quæ incerta sunt, & minus ad salutem faciunt, uelle persequi. Hoc diabolus curat, ut in quæstionibus infinitis ac inutilibus uehementer laboretur, abiectis quæ necessaria sunt ut seruetur. Quin potius cùm audimus extremi iudicij mentionem, paremus nos ad uigilandum & orandū, ne oscitantes deprehēdamur. Verum profectò est quod Augustinus dixit, prophetias citius impleri quàm intelligi. Cùm uidemus itaq; nonnulla signa ex his quæ nobis Christus proposuit, tanquam indicia futuri iudicij, dicamus apud nos: Iam ira dei effundenda fortasis est. Contendamus precibus & ardentissima fide, ut per Christum illū nobis & placatum & propitium habeamus. De Aeonibus et seculis à Martione, Cerdone, Praxea & Valentino, satis deliratum est, ut apud Tertullianum & Irenæum licet uidere.

Hominum commenta. Ars diaboli in hac curiositate.

Quid nobis inferuiant signa quæ Christus proposuit.

4 Suppliciorum enim dilatio, qua deus utitur sua natura, inuitare homines uidetur ut ad deum redeant: licet non in omnibus eandem habeat efficaciam. Quamobrem cùm aliquos uidemus puniri, dum nobis parcitur, conuenit, ut expendamus hanc dei beneuolētiam, qua nos ferre uult, ut nosipsos corrigamus: quod Christus admonuit cùm diceret, quando nuntiabantur aliquot oppresi ruina turris Syloa, *Num putatis quòd illi soli peccauerint? Ac* si diceret, Non illi tantùm id supplicij commeriti sunt, sed multi alij hæc eadem pati debuissent: sed deus uult exempla quædam particularia edere sui iudicij, quod generale quandoq; futurū est. Differtur quidem punitio impiorum, sed omnino aderit constituto tempore. Parabola de ficu, quam paterfamiliās excindi uoluit, cùm fructum non ferret, huius eiusdem rei nos admonet. Impetrauit enim colonus, ut eius excisio nonnihil extraheretur, quòd uellet eam stercore ac lætamine

In Rom. 2. uers. 4. A Deo est resipiscentia lapsorum.

A adhuc excolere, si fortasis fructum produceret: Quod si non contingeret, tunc nō solùm futurum erat ut extirparetur, uerumetiam ut in ignem mitteretur. Docemur hic, ut fratres nostros, dum peccant, non illicò deseramus, sed patienter aliquantisper expectemus: utq; quemadmodum deus ipse facit, beneficijs eos ad resipiscendum prouocemus, admonitione fraterna interim non omissa. Sed animaduersione dignum est, eosdē, quos Paulus dixerat punitos fuisse, cùm traderentur cupiB ditatibus cordis sui, & affectibus ignominiosis, & reprobæ menti, commemorari denuò plectendos esse. Quod ideò fit, quia primum illud genus punitionis ad uoluptates & delicias traxerint. Ostendit enim fore quandoq;, ut ultionē subeant tum grauem, tum etiam molestam. Sed hoc, quo pacto consentit cum his, quæ à Nahum Propheta primo capite dicuntur? Non iudicari, aut puniri bis in idipsum. Cùm semel isti puniti fuerint, cur aliud supplicium rursus adijcitur? Certè ea senten C tia, quæ adeò uulgata est, Deum bis non punire, nequaquam sic habet in Propheta, licet in Septuaginta interpretibus legatur. Verba sic habēt, *Quid cogitatis contra Dominum? Ipse consummationem faciet, neq; consurget altera uice tribulatio.* Quæ interpretantur Hebræi nōnulli, ut Hieronymus refert, de Assyrijs: qui cùm prima uice obtinuissent aduersus regnum decem tribuum, cogitabant, se posse similiter præualere aduersus regnum Iuda. Quod Propheta negat futurum, & ait, post priorem tribulaD tionem, posteriorem non consecuturam. Potest quidem ferri hæc expositio: uerùm dilucidior est altera: ut ista dicantur cōtra Sennacherib, qui Hierusalem obsidebat: cui deus minatus est absolutā perfectamq; contritionem. Te inquit, sic delebo, ut necessarium non sit futurum, altera uice in te insurgere. Satis erit una plaga, tam uehementer ea affligeris. Neque somniauit Propheta, ut multi fingunt, deo præscribi modum pœnarum: quasi non liceat ei, nisi semel, in eundem animaduerteE re. Quod si daretur, diceremus Aegyptios cùm in mari rubro pœnas dederint, nunc à gehenna esse liberos: & qui in Sodomis & in diluuio malè perierunt, eos nunc tandem quiescere. Quę citra controuersiam absurda sunt. Vt enim quidam in hac uita percipiunt spiritum, atq; gratiam, quasi arrhabonem uenturę fœlicitatis, ut qui tum hic, tum in futuro habituri sint remunerationem: ita fieri potest è diuerso, ut aliquorum supplicia incipiant in hac uita, in alio seculo augenda: quemadmodū F Herodem, Neronem, atq; Saulem existimari potest, pœnas quas hic gustarunt, nunc experiri longè grauiores. Non tamen interim negauerim, deū quoad suos electos, cōtentum esse his pœnis, atq; supplicijs, quæ de illis in hac uita sumit. Vt Paulus dicebat ad Corinthios, tradendū esse satanæ quendam, ut spiritus eius in die Domini saluus esset. Et rursus ait, nonnullos hic à Domino corripi, ne cū hoc mundo damnentur.

Erga peccantes fratres, quid agendum.

Locus Nahum Prophetæ declaratur.

Deo non præscribitur modus pœnarū.

5 Sed quando uelit deus hoc pacto agere, uel uti G ea seueritate, ut & hic & posteà cruciet, nostræ cognitioni minimè subijcitur. Quare iuxta Christi

mandatum semper timendus est: cùm habeat potestatem & occidendi corpus, & amittendi animas in gehennam. Id tamen pronunciare licet, eos qui afflicti pereũt, nisi resipuerint, rursus grauius esse torquendos: & eos uicissim, qui admoniti flagellis ad Christum reuersi fuerint, præsentibus pœnis huius uitæ satis castigatos, æternam salutem esse cõsequuturos. Quare iuxta id quod diximus, Paulus impios monet, licet utcũq; puniti fuerint, nisi pœnitentiam egerint, eos manere in die iudicij longè grauiora. Vultúq; dei patientiam, qua tolerat eos, non portendere impunitatem, sed occasionem illis præbere, ut ueré incipiant pœnitere. Prædicatur deus & misericors, & bonus: sed tamen, ut eius tolerantia & lenitas, fines ac terminos habeant. Et coactus est Apostolus propter hanc dilationem pœnarũ, quæ in hac uita sese offert, extremi iudicij mentionem facere. Alioqui, cùm in hac uita multi prætereantur, & cũ alijs seuerissimè agatur, posset existimari deus iniustè agere: Quamobrem urget eos timore extremi iudicij, & extremæ ultionis, ut grauitatem conciliare pœnarum. Quod etiã Valerius Maximus scriptor Ethnicus indicauit, deum grauitate supplicij compẽsare puniendi tarditatem. Vnde perspicuũ est, Paulum, cùm disputet aduersus Ethnicos, qui Sacras literas minimè nouerant, ex his eos coarguere, quæ naturæ lumine cognosci possint. Est igitur naturalis quædam notitia in animis hominum insita, de iudicio dei post hanc uitam futuro: quod fabulæ etiam poetarum indicant, qui Minoem, Radamanthum, & Aeacum apud inferos iudices collocarunt. Grauius itaq; punientur, qui diutius tolerati fuerint, quod eorũ peccatis nonnihil ponderis adijciat dei contemptus: qui illis obrepsisse uidetur, dum sic diu lenitatẽ & patientiam eius neglexerunt. Addit Paulus, *Tu autem, secundum duritiem tuam, & impœnitens cor, coaceruas tibi iram in die iræ.* Durum est cor, quod beneficiis dei non emolliatur, neq; minis, aut timore pœnarum frangatur. Et hanc rebellionem erga deum, partim ex originali peccato contrahimus, partim uerò ex frequenti usu peccãdi: ita, ut quodammodo callũ obduxerimus. Probè credere, cùm ad uirtutem pertineat, duo habet extrema. Ex una parte, tanta est facilitas, ut quiduis aliqui uelint credere: siue humanum inuẽtum, siue superstitionem, siue dei uerbum illis proposueris: quod planè uitiosum est. Ex altera parte, tanta est difficultas ad credendum, ut ne illud quidẽ uelint admittere, quod perspicuum est statui à uerbo dei: nec omnino uelint credere, nisi suæ rationi fuerit satisfactum. Inter hæc duo præcipitia, est quiddam moderatum, ut facilè credamus, quæ piè offeruntur credenda, religioso adhibito examine Sacrarum literarum: Omnia enim ad eam regulã sunt exquirenda. Vtitur Paulus Græco uerbo θησαυρίζειν, quod seponere, aut recondere significat. Consueuimus autem ea reponere in thesauris, quibus in præsentia non utimur, sed alio tempore sumus usuri. Idq; illis impiis optimè congruit. Iram quippe dei tunc nõ experiebantur, quam tamen postea sensuri erant:

Sancti pœnis huius uitæ solum affligun tur.

Dei patientia non portendit impunitatem peccantibus.

Notitia futuri iudicij hominibus naturaliter insita.

Durum cor rebellat aduersus deum.

In credendo medium tenendum.

A idq; eò cumulatius, quo maiores fiunt opes, quæ subinde singulo quoq; die coaceruantur. Prudenter ait, istos sibiipsis irã congregare, ne in dei crudelitatem istas pœnas reiiciant. Docet hac loquutione, illos pios esse, qui malũ sibi accersant. Eiúsq; hæc uox thesaurizandi, satis familiaris Sacris literis. In Deut. cap. 32. de transgressionibus Israelitarum, deus ait, eas consignatas esse in suis thesauris. Et Hieremias cap. 50. Deum cõminatur, effusurum esse thesaurum iræ atq; indignationis suæ.

B 6 Quodq; subditur, *In die iræ*, quandoq; cõtingit in hac uita, cùm deus uidetur nolle amplius ferre; & aliqua suæ seueritatis edit specimina: quod factum uidemus in captiuitate Babylonica, euersione Sodomæ, & Aegyptiorum exitio. Et Prophetæ passim acerbissimas ultiones dei hoc titulo describunt, quòd in die iræ sint repositæ. Et accipitur ira hic pro ultione, eo tropi genere, quo consequens in eo quod antecedit, exprimitur. Sed cõmodum est, ut quæ hic describuntur, ad extremum

C indicii diem referantur: quod tribus notis exprimit. Primùm per iram, deinde per reuelationem, postremò per iustitiam. Vltionem deo uẽdicat, ne putetur parui momẽti: Reuelationem quoq; addit, quod hic res occultæ sint, ibi uerò omnia occulta patefiant. Adiecit & uocem δικαιοκρισίας, ne, ut Chrysostomus annotauit, aliqui sibi persuadeant, iudiciũ dei ex eo animo iracũdo profectu-rũ esse. Grauis certè declarabitur ultio: sed quæ iustitiam coniunctã habeat. Quare nos oporteret il-

D lud tribunal extremum, perpetuò habere ob oculos: neq; unquam officia atq; actiones obire, nisi mẽtis aciẽ in illud habeamus cõuersam. Atq; hoc esset ambulare coram Domino: quod ut faceret, Abrahamo imperatũ est, & à nobis persæpè requiritur. Neq; aliud est ambulare corã deo, quàm illũ putare quàm intentissimè intueri quæcunq; agimus. Sed mirum est, proh dolor, quàm sublata sit è conspectu impiorũ, iudicii quandoq; futuri cogitatio. *Attamen reddet unicuiq; iuxta opera sua.* Quan-

E do autem cuiq; ait reddendũ esse, perspicuè significat, nullos hoc examen euasuros: in hominũ iudiciis frequẽter accidit, ut unus puniatur, alter uerò, ne accusetur quidem. Subdit, *Iuxta opera sua*, ut intelligamus, non fore personarum acceptionem: Causarum tantùm ratio, non hominũ habebitur. Cuiuscunq; fuerint status aut conditionis, prout eorum opera & facta fuerint, iudicabũtur. Est quidem nunc ampla dei misericordia: sed ita, ut iusti-

F tiæ seueritas non desit. Moses, licet audierit multas dei proprietates, quæ ad eius bonitatẽ & clementiam exprimendã facerent, hoc est, quòd esset misericors, clemẽs, tardus ad irã, diues misericordiæ & ueritatis, qui reseruaret pietatẽ, seu misericordiam in millia posteriorum: attamen ad finem sensit addi, quòd nocentem hominem, non esset pronunciaturus innocentem, & quòd uisitet peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem.

G 7 Sed cùm dicãtur hinc & hinc omnes mori, & uiuificari, putarũt nonnulli deniq; omnes homines esse seruãdos: quò tã latè pateat Christi beneficiũ, quàm

Thesaurizandi metaphora.

Quid sit dies iræ.

Tres notæ extremi iudicij.

Ambulare coram Domino.

Moses intellexit misericordiam dei cum iustitia temperandã.

In 1. Cor. 15. uersu 22.

Error Origenis de salute omnium.

quàm Adami noxa. Origenes hoc uidetur sensisse. Attamen in Sacris literis habemus de supplicijs damnatorum, *Vermis eorum nõ extinguetur*. Et Christus dicitur in extremo iudicio, abiecturus damnatos ad ignem æternum. Quod si cauilleris, æternũ quandoq; in Sacris literis adiũgi rebus quæ diutius perseuerent, nec requiri semper ut nullum finem habeant. Respondemus, hoc non posse quæstioni huic accommodari. Nam illa, quæ per tropum, propter diuturnitatem quandoq; dicta sunt æterna, cùm alioquin terminum habuerint, ex ipsis Sacris literis finita cõuincuntur, demumq; interrupta: Quod si non constet, æternum propria significatione semper accipiemus. Cumq; in sancta Scriptura nulla mentio habeatur mutationis futuræ post sentẽtiam summi iudicis, quoad conditionem uel statum rerum, simpliciter uerba eius accipiemus: nam quicquid assumetur, figmentum erit. Neq; id quod sumunt, est necessarium, Christi beneficium tam latè patere, quàm noxam & damnum ab Adamo cõtractum. Quamuis sciam non nullos, ut se facilius expediant, uideanturq; defendere, totidẽ esse participes beneficij Christi, quot ab Adamo læsi fuerunt, consueuisse dicere, quod sicut mors ab Adamo omnes homines peruasit, ita resurrectio per Christum in omnes homines propagabitur, licet hoc beneficium impijs, ad perniciem eorum culpa uergat. Verùm huic sententiæ non facilè subscribo, quoniam hic de illo resurrectionis genere agitur, quod Christus perficiet abolendo peccatũ, quod cùm in impijs ponere non liceat (ut qui adhuc in suis peccatis maneant) non poterunt huius resurrectionis participes fieri, eorumq; resurrectio ad seueritatem iudicij pertinet, non ad misericordiæ beneficentiam. Si enim uerè pronunciauit Dominus de Iuda, quòd melius ei fuisset, si natus non esset: idẽ affirmare de his possumus, longè melius eis fore, si minimè resurgerent. Deinde licet isti uideantur suffugium inuenisse, quoad resurrectionem, quasi per Christum ad totidem pertineat, quot illi sunt, qui morte per Adamum ingressa cõficiuntur: quid tandem sunt dicturi, si eodem argumenti genere, de peccato & de iustitia usus fuero? Num omnes homines ita iustificatos à Christo dicere uolent, sicut in omnes per Adamum deriuatum fuit peccatum? Certè hic euadere non possunt. Multo enim pauciores per Christum iustitiã assequuntur, quàm peccato originis nascendo contaminentur. Quare, consistit quod ab initio dicebamus, non tã fusum esse Christi donum, quàm fuerit Adami pernicies. Non tamen propterea iudicandũ est infirmius: tum quia Christo, quoad meritum & dignitatem nihil defuerit, quin uniuersum hominũ genus per ipsum iustificaretur, sed finibus diuinæ prædestinationis contracta est eius gratiæ ac beneficij latitudo: tum quòd maior est potẽtia, multa peccata, imò innumera, iustificatione delere, quàm fuerit unum peccatum in omnes propagare. Atq; hanc rationem Paulus ad Romanos capite quinto attingit. Quãobrem cùm dicitur utrinque Omnes, locutio ad uniuersitatem referenda est, nõ eandem, sed utriq; eorum propriam. Quemadmodum enim Adamus suum habet corpus, totius posteritatis à se deriuatæ: ita Christus habet suum, omnium sanè credentium ac iustificatorum. Et rectè huic loco expositio qua utitur Augustinus, cõuenit, per Christum omnes uiuificãdos, quotquot ad beatã resurrectionem pertingunt, quã Christi gratia consequentur.

Christi beneficium, quàm latè pateat.

Damnatis melius foret non resurgere.

Christi beneficium nõ est infirmius noxa Adami.

8 Sed enim Patres cùm interpretantur locũ Pauli, quo dicitur: *Alia est gloria Solis, alia Lunæ*, eum exponunt, quasi attingatur præmiorum diuersitas, ita ut post beatam resurrectionẽ aliqui futuri sint illustriores alijs. Sed hoc loco, si quis bene rem expendat, id non agitur, quod aperte declarat conclusio quæ inducitur. Nam ita Paulus infert, *Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in potentia: seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale*. Vbi patet, diuersitatẽ istam tantummodo accipiendam inter corpus, quod in morte deponemus, & quod in resurrectione instaurabitur: neq; concluditur aliquid de discrimine corporum beatorũ inter sese. Summa quæ spectatur in ista collatione est, inter corpus depositum, & corpus restitutũ. Christus hac de re non est locutus nisi generaliter, quòd in patria futuri simus instar Angelorum, ubi neq; uxores ducẽtur, neq; mulieres nuptui collocabuntur. Atque hæc à me nõ dicuntur, quòd probare uelim ibi esse prorsus æqualitatem: sed assero, neutrum ex Sacris literis posse confirmari. Probabilis est utraq; sententia, neq; ad salutem necessarium esse duco, scire utrum istorum uerum sit. Probabile forsan est, ut sit in Sanctis aliquid discriminis, sed hoc ex Scripturis non existimo posse demonstrari: quod ut pateat, uidendũ est, quænam loca inducant: Primùm aiunt, *Redditur unicuiq; secundum opera sua, & unusquisq; habebit mercedẽ iuxta suum laborem*. In Daniele scribitur, *Qui alios docent, erunt ut splendor firmamenti: quiq; ad iustitiam alios instruunt, ut stellæ fulgebunt*. Argumentantur & à contrarijs: cùm in pœnis sit diuersitas, quoad præmia eadem concedi debet. Et supplicia non eadẽ esse, probãt ex uerbis Christi, quibus dixit: *remissius fore Tyrijs & Sidonijs, quàm Corozaim & Bethsaidæ, necnon Sodomis, quàm Capernaum*. Præterea scribitur, *In domo Patris mei, mansiones multæ sunt*. Et ad hæc, si futuri sumus instar angelorum, illi diuersos ordines inter sese habent. Deinde semen in terram proiectum, fert fructum tricesimum, sexagesimum, uel centesimum. Et in parabola talentorum, quæ plura uel pauciora sunt Domino à seruis reddita, præmijs uarijs diuersitas lucri recompẽsatur. Et in Apocalypsi, quidam sequuntur agnum quocunque ierit, quod alijs nõ uidetur concedi. *Qui fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorũ*. Idem, *Qui cupit inter uos maior esse, minor efficiatur omnibus*. Et in Epistola posteriore ad Corinthios, *Qui parcè seminat, parcè metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*: Omnes Patres faciũt pro hac sentẽtia. Atq; ita uidetur magis excitari studiũ & cõtentio rectè uiuẽdi. Hæc & huiusmodi sunt, quæ pro hac parte afferri solent.

In 1 Cor. 14. uers. 41.

De uarietate præmiorũ in patria, uel æqualitate.

Pro diuersitate. Prima ratio.

Rationes pro aequalitate praemiorum.

9 Nunc è diuersò audiendi sunt, qui potius aequalitatē in praemijs aeternae uitae asserunt: Primò his, qui laborarūt in uinea uario ac dispari labore, datur aequabiliter denarius, & murmurantibus paterfamiliâs obstat, & iustè se facere ostendit. Neque se excusat distinctione praemij substantialis, & accidentalis, quam aduersarij cōfinxerunt. Deinde ex Apostolo Paulo alibi audimus, Deum futurū omnia in omnibus. Et Christus agens de praemio iustorum: *Fulgebunt* (inquit) *iusti sicut Sol in conspectu dei.* At nulla est maior lux ea, qua Sol praeditus est. Et nemo, nisi iustus fuerit, regnū coelorum ingredietur. Habebunt itaque omnes splendorem Solis, id est, aequè summam gloriam. Idemque Christus, de resurrectione disputans cū Sadducaeis, nos dixit futuros instar angelorū: neque ulterius progreditur, ut uaria constituat discrimina. Praetereà quòd in hac uita inter sanctos uariae sint differētiae, propter carnē accidit, quā circunferunt: cui prout alij qui magis minúsue sunt addicti, magis aut minus in regeneratione proficiunt. Sed in patria cùm omnis labes carnis exclusa fuerit, perfecti erimus, neque causa erit, cur unus magis quàm alius à praesentis boni perceptione impediatur. Necnon suis Apostolis promisit Christus quòd essēt sessuri super duodecim sedes, ut iudices Israel. Nūquid Paulus idē praemium nō est assecutus, quamuis decimustertius in eo collegio habeatur, cùm tamen plus caeteris laborauerit? Quin etiam Corinthios eiusdē praemij fecit participes, & cum illis omnes credentes, quādo inquit: *An nescitis, quòd mundum & Angelos iudicabimus?* Atque postremò ad Romanos habetur, non esse cōferendas passiones huius tēporis, ad futuram gloriā quae reuelabitur in nobis. Quòd si deus in attribuenda uita aeterna dignitatem nostrorū operum nō respicit, undénam eliciemus istos praemiorū gradus? Ex mera dei liberalitate foelicitatē adipiscemur: ideo ab eius misericordia petendū esset praemiorū discrimen, non à nostris operibus. Videmus autē illos, qui cōtrariam sententiā tuentur, ei fundamēto potissimùm inniti, quasi mereamur nostris operibus uitā aeternam, idque (ut loquuntur) de condigno. Quod si statueremus, citrà controuersiam deus uideretur iniustus, si non plura atque maiora praemia his adiudicaret, qui prae caeteris ea meriti sunt.

Dissolutio priorū argumentorum.

Ad primū.

10 Sed nos iam cōferamus ad argumenta expendenda, quibus ostendere nituntur, necessariū esse hoc praemiorū discrimen: Primùm obiecerūt, reddendum cuique secundū opera sua. Quod nos generaliter intelligi dicimus, quoad gloriā & damnationem. Et hanc interpretationē habemus è Scriptura, in Epistola ad Romanos cap. 2. Et Christus extrema iudicij sententia, quod reddenda sit unicuique propria merces, ita explicat, cùm dexteros ad regnū uocat, & sinistros ad exitium eijcit. In summa, cuius labores pij & iusti fuerint, is seruabitur: qui uerò malè laborauerit, iacturā facit.

Ad Secundum.

Quae Daniel habet capite undecimo, multos qui dormierūt in puluere, excitādos esse, quosdam quidē ad gloriā, alios uerò ad ignominiam: & quòd qui alios docuerint, instar firmamēti erunt, & qui alios instruxerint ad iustitiam, quasi stellae: nihil necessariò efficiunt, quoniā (ut saepè in Sacris literis usuuenit) eadē periodo secundo loco repetuntur, quae prius dicta fuerāt. Differentia quae uidetur assignari, est firmamenti & stellarū. Sed cùm ij qui docēt, & qui alios instruunt ad iustitiā, prorsus idē sint & eodē gradu cōtineantur: eis non debebuntur, etiā iuxta sententiam aduersariorū, diuersa praemia, cùm idē laborauerint. Quare apparet, idē dici posteà quod prius affirmabatur, sed magis perspicuè. Si autem quaesiueris, cur Daniel potius meminerit eorū qui doceant, quàm aliorū? In promptu est responsium, quòd isti magis cōfirmandi essent, quoniā plus quàm caeteri persecutionibus expositi sunt: ideò consolatione opus habuerunt, ut erecto animo eos esse oportet. Inde tamē haud euincitur, caeteris nō esse promissa eadē reddenda, cùm Christus apertè dixerit, *Iusti fulgebunt sicut Sol in regno dei.* Praetereà Hieronymus hunc locū exponendo, quando iam sententiā simpliciter tractauit, subiecit, nonnullos quaerere, num sanctus idiota, & sanctus eruditus eandem gloriam sint habituri? & ait, nos posse respondere, iuxta Theodotionis uersionem, unum fore ut firmamentum, alterum ut stellas. Verùm ego iam ostendi, esse idem quod utrinque dicitur.

Ad Tertium.

11 De argumento quod à cōtrarijs inducunt, non multùm debemus esse soliciti: quia rationē probabilem fatemur, nō tamen necessariā. saepè quippè fallit haec argumentatio: Vt si quis dixerit, Homo potest seipsum occidere, ideò potest seipsum uiuificare. Atque cōplures aliae possent instantiae afferri, sed studio breuitatis eas praetereo. Fateor itaque in supplicijs aliquā diuersitatem esse, quā tamen in praemijs esse minimè cōsequitur: quoniam poenā operibus nostris meremur, sed illis uicissim nō meremur foelicitatē. Ideò ratio in his cōtrarijs est lōgè dispar.

Ad Quartum.

Simile.

Ad Quintum.

Verum est Christū dixisse, In domo Patris sui multas esse mansiones: uerùm nō ait diuersas. Vt si dixerim, Oxonij multa esse hospitia: caeterùm si hospites in omnibus eodē modo accipiantur, nō erunt prorsus diuersa, uerùm aequabilia, si ubique ponantur eadē prandia, & eaedem coenae, atque prorsus eaedem commoditates. Quoad Angelos, dicimus Scripturam nunc eos fateri diuersos ordines inter sese habere & praefecturas, quoniā deus eorū ministerio ad orbem & Ecclesiam regendā utitur, sed ad finem omnes principatus & potestates (ut iam diximus) abolebūtur. Neque scimus, an ibi futuri sint amplius diuersi ordines aut gradus, quoad foelicitatem. Deinde qui ponunt diuersos ordines in angelis, eos uolunt inter sese specie, ac fortassis proximo genere differre: quod nō potest de hominibus beatis, uel de spiritibus nostris affirmari. Quare similitudo, inter nos & Angelos, quoad omnia, minimè quadrat. Nā tunc sumendi essent angeli omnes eiusdē speciei, uel eiusdē ordinis, & statuendū, nū omnes parem & aequabilem foelicitatem habeant. Verùm haec ex testimonio Sacrarum literarū nullus definire potest, cùm de Angelorum negotiis admodum pauca nobis tradita sint, quòd ad salutē nostram non fuerint scitu necessaria, *Qui fecerit & docuerit,*

magnus

Ad Sextũ. *magnus uocabitur in regno cœlorum.* Respondemus, nomine regni cœlorum, *E*cclesiam intelligi: ubi magno loco habendi sunt, qui rectè docẽt, & quę docuerint faciunt. Atq; in electionibus ecclesiasticis, illi sunt cæteris præferendi, & illos posthabere oportet, qui mãdata dei, uel minima soluerint, atq; alios ut soluant, docuerint. Nisi fortè dicere uelis, eos qui soluunt, & docent alios, transgredi mãdata dei, futuros esse in æterna fœlicitate, quod est quàmabsurdissimum. Nec est difficile uidere, quid sibi uelit parabola seminis, cuius pars cadit in terram bonam, & dat fructũ triceſimum. cùm ex alijs partibus uel sexagesimus, uel centesimus habeatur. Nemo est qui non intelligat, hæc ad statum præsentis uitæ pertinere, quoniam uerbum dei nõ in omnibus pijs eodem modo fructificat. Neq; parabola talentorum aliò spectat: Qui enim donis dei bene utitur, dignus efficitur, ut super plura constituatur, augentur ei gratiæ, atq; donorũ spiritualium magis capax indies redditur.

Ad Septimum.

Ad Octauum.

Ad Nonũ. 12 Citarunt etiam illud ad Corinthios, *Qui parcè seminat, parcè & metet.* Quod etiam ad fructus spirituales in hac uita percipiendos pertinere potest. Nã qui liberales sunt in eleemosynis, bonis spiritualib. abundant: & sæpè fit, ut illis deus uberius opes impartiatur, quò largius habeant unde sint misericordes. Vnde, quoad omnia ista, possumus intelligere, parcã fore messem, si parcè seminauerimus. Quare nihil necessariò efficitur de præmijs æternæ uitæ. *Et* quod Apostolis Dominus dixit: *Qui uult esse maior, is efficiatur minor omnib.* nihil nobis obstat, cùm de Ecclesia possit accipi, ubi pręstare cæteris illi agnosci debẽt, qui se demissè gerũt. Testimonium uerò Apocalypseos, quòd qui uirgines sunt, Agnum sequuntur quocunq; profectus fuerit. Et in 15. cap. quòd illa centum & quinquaginta quatuor millia canticũ dicebant, quod ab alijs dici nõ poterat: quæq; adhuc ex eodẽ libro adducuntur, obscura sunt, cùm dicatur esse signatus: neq; facilè, imò à paucissimis intelligatur, nobisq; non constet, an quæ allata sunt spectent ad præsentẽ uitã, uel ad futurã. Fatemur, eos qui purioris uitæ sunt, aptiores ad arcana dei penetrãda: & altera parte docemur, ubicũq; Christus est, ibi fore eius ministrũ: quare non solũ aliquib. promittitur, sed omnib. qui Christo seruiũt, ut Agnum sequantur.

Ad Decimum.

Ad Vndecimum.

Ad Duodecimum. 13 De Patribus fatemur ingenuè, quòd præmiorum discrimina statuerint. Hic uerò tantummodo in dubium reuocatur, an hæc sententia ex testimonio Sacrarum literarum probari possit. Deinde neq; semper illi eodem ore loquuntur. Hieronymus in Epistolis cùm uiduam commendaret, uidereturq; habenda collatio ad uirginem, ait, se nõ libenter ponere discrimina hæc inter sanctos: cùm tamen ipse idem acer uideatur propugnator istarum differentiarum. Neq; magnifacimus quòd dicebatur, homines ignauos reddi, qui alioquin hac præmiorum diuersitate incitarentur ad sanctè uiuendum. Etenim qui non mouentur dilectione & fide sermonum dei, atq; spe summæ fœlicitatis, neque etiã facilè incitabuntur propter ista discrimina, ut bene agant: Quòd si secus fecerint, potius

Ad Decimũtertium.

mercenarij quàm filij dei habendi sunt. Neq; à me (ut sum præfatus) hæc dicuntur, quò prorsus negem huiusmodi præmiorum differentias, sed id tantùm dicere uolui, quòd ex Scripturis sanctis cõcludi nõ possint. Alioquin inter eos qui à mortuis excitabuntur, discrimen ponimus: quoniam alius erit damnatorũ habitus, & alius fœliciũ. Præterea non inficiamur posse facilè fieri, ut cùm recogitauerint sancti, Deũ per se cõplura edidisse facinora, eademq; pręclara, plus oblectationis & gaudiũ fortasse inde concipiant, quàm alij, qui tot ac tanta per se gesta esse non possunt secũ repetere: quod tamen incertum, sed ut probabile adfertur. Sed illud potissimùm friuolũ esse arbitror, quod Scholastici, de nescio quibus laureolis, & præmio substantiali atq; accidentali confingunt.

Inter excitatos à mortuis magnũ erit discrimen.

Figmentum laureolarum & præmiorũ accidētaliũ.

14 Iidem etiã de statu fœlicitatis multa disputãt & quærunt inter alia, num scientia hic parta ita peritura sit, ut cùm in patriã uentũ fuerit, nihil intersit inter eruditos & indoctos. Curiosa est hæc inuestigatio, cùm uel parũ uel nihil utilitatis habeat. Prius eò ueniẽdum esset, & de modo illuc pertingendi nos oporteret sollicitari, quàm nunc superuacaneo studio de cõditione, habitu & forma fœliciũ disserere. Sacræ literæ huc nos minimè uocant, & fortè hac de re nihil in eis constituitur. Cæterùm de discrimine electorum in æterna patria amplius disserẽdi nõ est locus. Hac de re quod satis est diximus, cùm de resurgentiũ conditionib. egimus. Dona uerò & charismata esse abolenda tũ temporis mirũ non est, cùm sint collata ad fidem prouehendam, quæ tũ temporis minimè durabit. Imò experimur hodie, cùm ferè ubiq; prędicatũ sit Euangeliũ, ea dona de quib. egimus anteà, uel ablata esse, uel admodum rara. Quod attinet ad linguas, si tunc abolendę sint, quęsierit fortè quispiã: Nónne in patria sancti loquentur? Sermo ad id est datus, ut uel alijs cõmunicemus quæ sentimus, uel ut ab alijs petamus quæ nobis desunt. At inter sanctos in regno dei neutrũ uidetur fore necessariũ: quia & in deo, & in nobisipsis omnia satis abundè cõstabũt & habebuntur. Quòd si fortassis concedendum sit nobis huiusmodi cõmerciũ, uerisimile est omnes eodẽ idiomate usuros, cùm futuri simus unus populus, & unam eandemq; habituri patriam. Illis uerò qui satis importunè quærũt, quæ'nã futura sit ea lingua, qua tunc sancti utentur: ingenuè fateor, me id nescire. Cùm me tamen nõ præterreat aliquos esse, qui Hebraicã uelint ibi futurã in usu: sed quàm fortiter id afferant, ipsi uiderint.

In 1. Cor 13. uersi. 2.

Curiosæ quæstiones de futura uita.

Charismata cur tunc abolebuntur.

An sancti loquãtur in patria.

15 His explicatis, locus ipse efflagitare uidetur, ut de rerum immutatione, quæ futura est in fine seculi, aliquid dicam. Primum ea libet referre, quæ Magister hac de re scribit in 4. Sententiarum, distinct. 48. Cùm Dominus ueniet ad iudicandum, Sol & Luna obscurabuntur, non, inquit, adempto illis lumine, sed præsentia lucis copiosioris. Christus enim aderit Sol fulgentissimus, ideo cœli astra, ut lucernæ ad ortum Solis obfuscabuntur. *Virtutes cœlorum mouebuntur:* quod potes intelligere de uiribus, aut, ut quidam loquuntur, de influxibus, quib. corpora cœlestia rebus inferiorib.

In Rom. 8. De immutatione rerum in fine seculi.

moderantur,quæ tum à recto & usitato ordine discedent:Aut per istas uirtutes intelligemus Angelos,qui assidua conuersione orbes cœlorum torquent.Fortasse tum aut desistent ab opere solito, aut illud noua quadam ratione exequentur. Hæc postquam collegit ex Matthæo & Luca,addit è Ioele,fore deliquia Solis & Lunæ.*Sol*,inquit ille, *obscurabitur,& Luna uertetur in sanguinem,antequam ueniat dies ille Domini magnus & horribilis*.Et ex 65. capite Esaiæ:*Ecce ego creo cœlum nouum,& terram nouã*. Et mox, *Luna lucebit ut Sol: & lux Solis erit septupla*, hoc est,septem dierum. Et ex Apocalypsi, *Erit cœlum nouum,& terra noua*:quamuis ibi nulla fiat mẽtio, aut Solaris, aut Lunaris lucis amplificandæ. Hieronymus locum illum interpretatur: Lumen Solis fore, quale fuit primis illis septem diebus, quibus mundus creatus est. Propter peccatum enim primorum parentum,lucem & Solis & Lunæ fuisse,inquit,imminutam. Quod quidam è Scholasticis intelligunt,non de ipsa natura luminis, sed quòd & mundus & homines minus fructus ceperint ex illis luminibus post lapsum, quàm habuerant anteà.Sed hæc omnia obscura & incerta sunt. Quibus ego addo,nonnullos ex Rabbinis, putare has loquutiones esse tropicas. Non enim in astris ullam fore immutationem,sed aiunt, hominibus mœstis,& statum infœlicem suarum rerum lugentibus,ita exiguum fore fructum ex lumine Solis & Lunæ,ut illis ea astra obscurata esse, & prorsus occidisse uideri possint.Cùm autem contrà incipiant fœlicius agere,& ex animi sui sententia uiuere,tum demùm illis lumen Solis & Lunæ uisum iri conduplicatum,& multis partibus fulgentius, quàm anteà uidebatur.Quam expositionem,ut ego non nego,ita etiam fateor fore,ut ad finẽ mundi magna istarum rerum fiat immutatio. Vtrumq; ergo uerum esse concedo,& in hac uitâ sæpè res adeò tristes accidere,ut dies alioqui clarissimi, nobis obscurissimi uideantur,& ad finem omnium rerum statum creaturarum fore perturbandum. Quinetiam dum hic uiuimus, aliquando contingit,ut illa cœli lumina,à suo naturali ordine dimoueantur:ut Iosue pugnante, & Christo moriente factum legimus.

16 Addit Hieronymus in interpretatione eius loci,Solem tum accepturum mercedẽ laboris sui, uidelicet tantas accessiones lucis.Zacharias etiam testatur,fore tum unum perpetuum diem: tantam enim fore lucem,ut discrimen inter diem & noctẽ non sit futurũ.Hæc si uera sunt, uidere possumus, qualia futura sint gloriosa corpora Sanctorũ pòst resurrectionem:de quibus Christus ait, *Fulgebunt iusti sicut Sol*.Habebunt illi tum lucem septuplo maiorem,quàm iste Sol habet,quo nunc utimur.Nec mirum,inquit Chrysostomus,si creaturæ illo tempore tanto splendore illustrabuntur.Reges enim, quo die uolunt filios suos inaugurari, curare solent,nõ solùm ut illi singulari apparatu & pompa prodeant,uerùmetiam ut serui illorũ quàm honestissimè culti instructiq; incedant. Cùm ergo Christus sessurus tum sit conspicuus in throno suo, & iusti,qui sunt filij dei,adituri sint regnum & hæreditatem paternam:deus efficiet,ut omnes creaturæ ornamentis admirabilibus,& insigni splendore illustrentur. Quanquam Esaias ait fore, *ut Luna & Sol amplius non luceant,sed Dominus ipse futurus sit in lucem sempiternam*.Quibus uerbis non significat illa astra esse peritura,sed tantùm,illorũ lucem nõ fore sanctis necessariam:nam ea fortasse ortum & occasum,ut modò habent,nõ habebunt. Verùm si roges illũ,quem ea usum habitura sint post iudiciũ,ingenuè fatetur,se nescire:hic enim se Scripturis destitui.Hęc fermè omnia habemus è Magistro.

Simile.

17 Nunc mihi quatuor excutienda esse arbitror: Primùm,quis nobis futurus sit usus creaturarum, quum ornati erimus illa gloria:deinde, num illarũ opera duratura sint:posteà,utrũ natura & substantia creaturarum cõseruanda sit,qualisq; ea futura sit:postremò,omnes'ne mundi partes, an aliquæ tantùm sint reparandę. Quòd ad primum attinet,qui peruestigare uoluerũt,quid cõmodi sanctis in altera uita ex renouatis creaturis sit accessurum,docuerunt nos,dum hic agimus,ab eis bifariam iuuari. Primùm enim natura corporis,& uita,quam in præsentia degimus,illis fouetur,& sustentatur.Deinde etiã animus iuuatur, ut per has creaturas uisibiles,assurgat ad contemplationem dei,ut Paulus docet in 1.cap.Epist.ad Rom. Vbi etiam iam semel beati erimus, huiusmodi auxilijs creaturarũ nihil amplius opus erit.Fruemur enim tum immortalitate,neq; aut fame,aut siti, aut frigore,aut alijs huiusmodi incommodis amplius diuexabimur. Quod autem attinet ad cognitionem dei,illũ uidebimus facie ad faciem. Sed inquiunt, quoniam corporeus oculus non potest pertingere ad essentiam diuinã,ut Augustinus pulchrè docuit in libello de Videndo deo:idcirco, ne oculus congrua delectatione destituatur, ornatũ cœlorũ mirificum,& rerum iam instauratarum pulchritudinem illi tum esse offerendam:ut habeat non solùm unde se oblectet & gaudeat,sed etiã unde dei potentiam,& infinitam sapientiã admiretur. Probabilia quidem sunt ista,fateor:sed ea sacris Scripturis non confirmantur.Neq; satis apparet,cùm Christi corpus,& infinita iustorum corpora Sole ipso magis lucentia,oculis beatorum conspicienda sint:quid prętereà oblectationis afferre possit, instauratarum creaturarum conspectio? Quare placet mihi candor & simplicitas Magistri Sentent. cùm dicat se nescire,quòd in Scripturis sacris nõ meminerit se legisse. Vtinam in alijs rebus definiendis uti uoluisset pari modestia & fide.

Quatuor in hac quæstione uidenda.

Oculus corporis,nõ pertingit ad essentiam dei.

18 De Actionibus autem creaturarum,utrùm illæ perpetuæ futuræ sint,nihil possumus pro certo definire.Angelus quidem in Apocalypsi iurat per Viuentem in secula seculorum, non fore amplius tempus. Vnde quidam colligunt, motum cœlestiũ orbium cessaturum,quòd tempus sit numerus motus. Verùm hæc ratio non est firma:Fieri enim potest,ut cœlum moueatur,sed præ magna illa luce corporis Christi, corporumquè omnium beatorum, & Solis, & Lunæ,minimè possit obseruari. quare durare potest motus,etsi tempus non existat.Tempus enim non est,nisi ex motu obseruato & nu-

Si desinit esse tẽpus,& motus desinit.

& numerato. Sed addunt etiã aliam rationẽ, ideo cœlum cessaturum à motu, quòd eius assiduæ conuersiones conducant ad generationem & corruptionem rerum inferiorũ conseruandam: quare cùm nulla amplius futura sit generatio, aut corruptio, nihil tũ opus fore motu cœli. Ratio quidem ista probabilis est, at non necessaria. Poterit enim ille cœlestis motus, etsi non generationi, & corruptioni, tamen alij alicui negotio, quod nos ignoramus, inseruire. Hoc tamen mihi certissimũ uidetur, quod'que omnino affirmari debeat: istas naturas rerũ non mãsuras in extremo die, nisi aliquod opus habituræ sint. Pugnat enim & cum natura, & cum communi ratione aliquid cõstituere, quod omnino sit otiosum. Quæ aũt deus his rebus opera sit adscripturus, facilè nos fateamur ignorare.

Creatura nõ manerẽt post iudicium, si ociosæ futuræ sint.

19 Nunc de rerũ substantia & natura uideamus, num ea post diem iudicij sit conseruãda. Id Petrus in posteriori sua Epistola uidetur negare. Ait. n. cœlos repentè, atque instar procellæ esse perituros, & magno æstu elementa esse liquanda. Verùm Augustinus cap. 16. & 24. lib. 20 de Ciuitat. dei, ait, Petrum collationẽ facere cũ illis cœlis, qui tempore diluuij perierunt. Quod intelligi non potest, nisi de regionib. aeris, in quibus pluuiæ & tempestates creari solent. Isti cœli post diluuium repositi sunt, & restituti uerbo dei, & nunc igni reseruantur. Imò Petrus posteà addit, *nos iuxta repromissionẽ habituros esse cœlum nouum, & terrã nouam.* Ea repromissio facta est in cap. 65. Esaiæ, & repetita cap. 21. Apocalypseos: quãuis ibi scribatur de mari, illud amplius non futurum. Sed Augustinus in cap. 16. quod modò citauimus, dubitat, utrum ea uerba ita sint intelligenda, quasi mare prorsus sit defuturum, utpote iam deflagrationibus exhaustum, & exiccatum: an quasi futurum quidem sit, sed innouatum, & immutatũ. Augustinus eodẽ loco ait, de igne illo deflagrationis, neminem, quod quidem ipse sciat, nosse, quis'nam, aut unde futurus sit: quũ tamen hodie Scholastici ea de re infinita fingere & fabulari nihil dubitent. Alij enim aiunt, ignem illũ fore elementarẽ, qui dei iussu descensurus sit, atque omnia combusturus: alij somniant, Solis radios ex repercussione esse multiplicandos, ut ex illis omnia succendantur: quemadmodum fieri uidemus, quum radij solares feriunt specula ex chalybe, stuppam admotam inflammari. Addit Augustinus, elementa tunc exutura esse eas qualitates, quæ anteà corporibus nostris corruptibilibus cõgruerant: indutura autem alias qualitates, quæ nostris corporibus immortalibus & glorificatis conueniant, ut mundus innouatus aptè accommodetur hominibus per immortalitatem innouatis. Verùm hic ego libenter ex Augustino sciscitarer, utrũ constituat corpora sanctorũ, post iudiciũ uictura in hoc mũdo? Quod si affirmabit, uidebitur facere cũ Millenarijs: sin uerò id neget, & asserat (quod nos credimus) corpora nostra esse in cœlum rapienda: quæ erit ista accommodatio qualitatum elementorum, ad nostra corpora immortalia? Nisi fortè uelit dicere, quamuis ista ad nostram immortalitatẽ nihil sint conductura, tamen fore quandã analogiã & proportionẽ inter ea facta iã immortalia, & nostra corpora glorificata. Si enim ea, ut Chrysostom. ait, propter nostrũ peccatũ facta sunt corruptiõi obnoxia, par erit, ut nobis à morte liberatis, illa quoque à corruptionis molestia liberẽtur.

De igne conflagrationis extremæ.

20. Neque sanè huic innouationi, quicquã obstat, quod habetur in libro Geneseos, Deũ dixisse Nohe: *Omnibus diebus terræ, fore sementem, & messem: frigus, & æstum: æstatem, & hyemem: diem, & noctẽ.* Hæc enim dicit futura diebus terræ. At illi erunt dies cœli, sabbathum'que, ut Esaias ait, ex sabbatho. Ieremias quoque capite 33. ait, *Num irritari potest fœdus, quod inivi cum die ac nocte?* Quasi diceret, id irritari non posse. *Ita,* inquit, *ratum erit fœdus, quod pepigi cũ domo Iuda, & cum domo Dauid.* Pactum, de quo modò Propheta loquitur, de Messia suo tempore mittendo, ultrà tempus præsentis status non est proferendum. Christus uerò quum ait in Euangelio, *Cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt:* non accipit transitum pro interitu, sed immutationem aliquam quandoque futuram prædicat, quæ tamen uerbis ipsius nulla unquam continget. Ea enim semper manebunt inmota, & ueritas illorum nunquam peruertetur. Huius interpretationis, author est Dauid Psalmo 102. *Opera,* inquit, *manuum tuarum, sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem manes. Sicut amictum mutabis eos, & immutabuntur.* Huc accedit etiam Petrus: Nam quum dixisset cœlos perituros, & elementa æstu liquanda esse: subiecit, nos iuxta repromissionem habituros esse cœlum nouum, & terram nouam. Et Hieronymus exponens caput 65. Esaiæ, in hunc sensum adducit sententiam Pauli, ex Epistola priori ad Corinthios capite 7. Ait enim, figuram huius mundi præterire: quasi nolit dicere, naturam rerum, aut mundum ipsum interiturum, sed tantùm figuram, hoc est, statum & formam huius temporis. Probat'que innouationem eam quam ponimus, non significare corruptionem naturæ, simili dicto ex gradibus ætatis nostræ. Quum enim ex pueris efficimur iuuenes, ex iuuenibus uiri, ex uiris senes, non destruimur quod quidem ad hominis naturam attinet: sed à statu deteriori, ad id quod est præstantius, his mutationibus transferimur. Cùm itaque conflagratio postrema iam accesserit, quam Scripturæ satis apertè futuram docent, orbis uniuersus conflabitur: utque aurum argentũque, quũ igne funduntur non pereunt, sed puriora efficiuntur: ita mundus illo igne non perdetur, sed instaurabitur. Id nõnulli etiã ex Ethnicis scriptoribus senserũt, ut Heraclitus Ephesius, & Empedocles Siculus: alijque, qui hæc fortasse à maiorib. suis acceperant, sed ea prauis opinionibus uitiarunt.

Locus ex Genesi declaratur.

Quomodo cœlum & terra transibunt.

Simile.

21 Fuerunt complures ex ueteribus Christianis, qui opinati sunt, creaturas mansuras esse post aduentum Domini, & electis usui alicui futuras. Putarunt. n. quum Christus redierit, tantùm fore resurrectionem piorum: quam etiam primã resurrectionẽ appellauerũt. Inter quã & postremam, qua impij sint excitãdi, intercessuros esse mille annos: atque eo tempore totum Christum unà cum sanctis regnaturum esse in mundo, totoque illo spatio diabo-

diabolum esse alligandum, quemadmodum in libro Apocalypseos describitur. Videntur autem an sam opinionis suæ, non tantùm ex reuelatione Ioannis, sed etiam ex Prophetis accepisse. Illi enim quum uaticinantur de regno Christi, permulta cōmemorant, quæ ad regna huius mundi, & ad uoluptates ac delicias spectare uideantur. Illi uerò, qui fuerunt in hoc errore, à Græcis χιλιασταί, à Latinis Millenarij dicti sunt. Neque sanè homines tãtùm uulgares fuerunt Patroni huius sententię, sed etiam uiri præcipui in Ecclesia, & antiquissimi, Papias, Irenæus, Iustinus Martyr, uictorinus, Lactantius, Tertullianus, & alij complures non obscuri scriptores Ecclesiastici: quos ego non coniungo cum Cherintho: is enim alios errores multos de Seruatore nostro disseminauit. Ad id enim, quod istos Patres sensisse diximus, adiecit duplicem impietatem. Primùm, sanctos ita in hac uita cū Christo regnaturos, ut omnibus uoluptatibus corporis copiosè fruerentur: quod non aliud est, quàm naturam per resurrectionem innouatam, rursus libidinibus, ebrietate, crapula, & alijs huiusmodi sordibus contaminare. Alter eius error fuit, in illo Christi regno, legales cæremonias, & sacrificia Mosaica esse reuocanda: quos errores, nullus ex illis Patribus, quos commemorauimus, secutus est.

Aliquot uiri præcipui fuerunt chiliastæ.

22 Nec difficilè esset, illam insaniam ex Scripturis refutare. Sed quoniam id à nobis alibi abundè factum est, nunc de ea re dicere supersedemus. Tantùm hoc addam, Augustinum libro 20. de Ciuitate dei capite septimo scribere: Si isti dixissent, Christum illo spatio mille annorum, sanctis suis aliquid cœlestiū charismatum esse collaturū, sententiam illorum futuram fuisse magis tolerabilem. Quo loco significat, se quoq; aliquando idem sensisse: posteà tamen, rebus melius expensis, locum Apocalypseos, unde omnis ea suspicio uidebatur emanasse, aliter exponendum iudicasse: uidelicet, per illos mille annos, totum illud tempus accipiendum esse, quod à Christi ascensione usque ad eius extremum iudicium circumagitur: nosq; offendere non debet, numerus mille annorum: Familiare enim est Scripturis sacris, per numerū certum ac definitum, alium numerum incertum atq; indefinitum significare. Quod quamuis multis alijs locis probari possit, hic tamen duo tantùm satis erit annotasse. Christus ait Apostolis, *Qui reliquerit domum suam, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut uxorem, aut fratres, &c. centuplum accipiet*: Vbi per centuplum, magnam quandam, & quodammodo infinitam recompensationem intelligimus. Ita deus pollicetur in lege, se benefacturum esse colētibus se in mille generationes: quod nihil aliud est, quàm usque ad posteros multo remotissimos. Regnat igitur Christus, ut Augustinus arbitratur, cum Sanctis, toto hoc tempore, quod numero mille annorum significatur. Verùm quomodo Satan hoc tempore dici possit esse ligatus, non ita facilè potest expediri: nam etiam nunc, ab illo, Ecclesia Christi grauiter diuexatur. Sed Augustinus idcircò eum ligatum putat, quòd uires eius fractę sint, & Christus fortem armatum uicerit, ut ille non possit nunc ita sæuire, ut uellet: præsertim uerò, quòd non possit electos, & ad uitam æternã prædestinatos, à destinata salute auertere. Quanquam quod ad hoc attinet, etiam antequam Christus ascenderet in cœlum, Satanas non minus impediebatur, q̃ nunc, ne electos posset ab æterna uita deturbare. Sed hic responderi posset, eos qui ita uixerint, ante Christum, paucos fuisse: Grassabatur enim Diabolus passim ferè per uniuersum orbē, exceptis quibusdam Israelitis, & alijs paucis. Nūc uerò, postquam Euangelium per orbem terrarum diffusum est, potentia & uis Satanæ multò magis coercetur: quod satis patet in extinctis oraculis, & idololatria ubique iam ferè profligata. Itaq; existimo cum Augustino, hãc innouationem creaturarum, non in eum usum inseruituram, ut illis utantur sancti in regno aliquo temporario, uiuentes cum Christo in mundo. Vaticinia autem Prophetarū, quæ de regno Messiæ passim extant, & carnalia quædam commemorant, & ad regnum terrenū spectantia, ita accipienda sunt, ut ea intelligamus, regnū Christi, qd' nunc exercet in Ecclesia, quodq; in die iudicij magna uirtute exeret, eiusmodi metaphoris describere, qualis nostrorū regnorū amplitudo, & maiestas uulgò constare existimatur. Quod ipsi prophetæ satis subindicarunt, cùm multa interscrerent, quæ longè omnē fidē superarent, rerumq; humanarū cursum excederent. Ibi enim perspicuè docent, se loqui metaphoricè. Sed, ut ad institutū redeamus, orbē, quod ad eius naturam & substantiā attinet, credimus non esse omnino interiturū: sed potius, ut habet Esaias, Petrus, & liber Apocalypseos, & Paulus eo loco, eum esse innouandū. Renouationis aūt huius cōditiones duæ præcipuæ assignantur: altera immortalitatis, altera lucis. Scholastici annotarunt, lucem illam non futuram esse talem, quæ calorem efficiat: id enim si fieret, futurum, ut omnia facilè arescerent, & comburerentur. Nec difficile est, inuenire lucem, quæ calorem non pariat: gemmæ enim multæ inueniuntur fulgentissimæ, quæ nihil caleant.

Locus Apocalypseos.

Numero certo significatur indefinitus.

Satan ut dicatur ligatus, magis nunc quàm ante Christi mortem.

Vaticinia Prophetarū de regno Christi sunt metaphorica.

Renouationis conditiones.

23 His iam ita expositis, considerandū est de reliquis partib. orbis, an illæ quoq; sint conseruandę: ut plantæ, gemmæ, metalla, animalia bruta, & id genus alia. Scholastici putant, homine, qui præcipua est pars orbis terrarum, renouato, etiam creaturas esse restituendas. Quę sentētia uerissima est, colligitur. n. ex dictis Pauli. Quod aūt ad partes attinet, tantùm cœlū, & elementa, & hominū corpora putant esse relinquenda. Verùm, ratio quam adducunt, meo iudicio infirma est. Affirmant. n. ea tãtùm habitura immortalitatē, quæ ad eam aliquo modo fuerūt facta: quale est corpus cœleste, quod omnino simplex est neq; à qualitatib. pugnantib. immutatur. Elementa etiã, quę quamuis, quod ad partes attinet, generentur & corrumpantur: tamē quod attinet ad totum, semper manent. Ita dicunt etiam de homine: qui quamuis corpus habeat caducum, animū tamen habet immortalē: imò corpus ipsum ita factum erat ab initio, ut posset non mori. Quare non erit absurdum, si illi quoque immortalitatis communicetur. Verùm hæc ratio duplici

plici nomine infirma est: Primum, quia nulla subnixa authoritate uerbi dei, à multis partibus orbis remouet instaurationem. Deinde, quia id quod assumit, æquè dubium est, atque id quod concluditur: uidelicet, ea tantùm esse immortalitate reparanda, quæ ex institutione ad eam uideantur idonea. Nam cùm ista immortalitas, liberale ac merum sit donum dei, non potest pendere à modo, & ui aliqua naturæ. Vis enim illa dei, qua & cœli & elementa restituentur ad immortalitatem, conseruare potest etiam reliquas orbis partes. Vtque elementa tota manent, quamuis partes illorum generentur, & corrumpantur: ita species brutorum & plantarum perpetuò durant, quamuis eorum indiuidua sufficiantur & pereant. Si quæras quam ista habitura sint utilitatem, si perstiterint? Respondeo, eandem, quam tu attribuere poteris elementis. Quemadmodum enim tum nihil elementis indigebimus, ita ne brutis quidem, aut plantis, aut alijs partibus orbis. *Visa* mihi fuisset potior ratio, si dixissent, ideo se putare, alia non duratura, quòd Scriptura conseruationis eorum non meminerit: quanquam ne hanc quidem rationem uideo fore necessariam. Quamuis enim Scriptura harum creaturarum mentionem seorsim & expressè non fecerit, satis tamen est, quòd in genere, creaturas instaurandas significauerit, neque unquam quicquam exceperit. Deinde, si rationibus contendendum sit, uti dicunt, Solem ideò esse illustrãdum magna lucis copia, quòd eum par sit suorum laborum quodammodo mercedem accipere: ita potuerunt reliquæ etiam creaturæ dicere, se non minori labore ac fide hominibus inseruiuisse, quàm Solem. His adde, Nòn minorem esse reliquis creaturis propositionem, & naturalem appetentiam ad se ipsas conseruandas, quàm Soli, Lunæ, cœlo, terræ: quare si illa suo desiderio frustranda non sunt, ne hæc quidem frustrari oportere.

Immortalitas est merū dei donum.

Vniuersaliter pronuntiata in Sacris literis, exceptionem recipiunt.

24 Hæc possent utrinque dici probabiliter. *Et* Paulus ad Ephesios, & ad Colossenses ait, *Omnia instauranda esse per Christum, siue quæ in cœlo sint, siue quæ in terris.* Sed ne hoc quidem facit argumentum necessarium. *V*niuersalia enim ita pronunciata in Sacris literis, semper recipiunt exceptionem, aut contractionem. *Omnes,* inquit Christus, *quotquot ante me uenerunt, fuerunt fures, & latrones: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Potest hic intelligi synecdoche, ut in illo toto, partes aliquæ accipiantur comprehensæ. Cumq; Paulus dicit, Creaturam liberandam esse à seruitute corruptionis, posset generaliter intelligi de mundo, quòd ille non amplius cogendus sit renouare creaturas per nouam generationem: non tamen ex eo sequitur, omnes creaturas, quod ad singulas species attinet, esse cõseruandas. Pij igitur animi esse censeo, neutram partem pertinaciter affirmare. Nihil enim habemus alterutram in partem satis certò definitum. Hoc tamen ausim dicere, ex illis creaturis quæ interierint, tantùm homines esse excitandos à mortuis. De alijs uerò creaturis post diem iudicij conseruandis à cœlo & terra, quorum Scriptura meminit, nihil dicendum arbitror. Cùm enim Scripturis destituamur, nihil est nobis nimis curiosè inuestigandum. Satis est, si hoc intelligamus, nostra causa inductam fuisse rerum corruptionem: & uicissim, ubi nos fuerimus reparati, omnia quæ erunt mansura, fore, quàm antè fuerint, meliora. *I*sta uerò nerui cognitionis nostræ intendendi sunt, ut ne ea nos prætereant, quæ sint ad salutem necessaria: cuiusmodi sunt dogmata de deo, de iustificatione, de cultu, de bonis operibus, de usu sacramentorum: qui nunquam erit sincerus & purus, nisi natura eorum fuerit bene percepta & cognita. Nam si plus illis aut minus, quàm oporteat, tribuamus, perpetuò errabimus. *Scripturæ uersantur in his maximè capitibus, ut homo dei sit perfectus, & ad omne opus bonum instructus. Ea uerò,* quæ Scripturæ non attingunt, existimemus, non esse ad salutem nostram necessaria. Spiritus enim sanctus adeò bonus est, ut si necessaria essent, ea in Scripturis omnino fuerit traditurus.

Curanda quæ sunt ad salutem necessaria Vsus sacramentorum.

Circa quæ uersetur scripturæ capita

P. MAR-

P. MARTYRIS VERMILII, LOCORVM COMMVNIVM, CLASSIS QVARTA.

In qua de externis medijs agitur, quibus deus ad suorum salutem, & societatis humanæ conseruationem utitur.

LOCVS PRIMVS.

De Ecclesia, atq; in ea ministerij ministrorumq; muneribus, vocatione, officio, dignitate, & efficacia.

In 1. Cor. 1. Ecclesia unde dicta. Ecclesia definitio.

VOX Ecclesiæ, deducitur à Græco uerbo καλεῖν, quod est uocare. Nulli enim partes eius haberi possunt, qui dei uocatione ad eam non accesserint. Et si definienda sit, esse dicemus cœtum credentium, ac renatorum, quos deus in Christo colligit per Verbum & Spiritum sanctum, atque per ministros regit puritate doctrinæ legitimo sacramentorum usu, & disciplina. Vocatur autem passim, Corpus Christi: quia omnia eius membra illum habent pro capite, à quo per commissuras & compages augmẽtum capiunt, & uitam per Spiritus sancti diffusionem nanciscuntur. Et sunt usq; adeò hæc membra coniuncta capiti, ut dicantur caro ex carnibus eius, atq; os ex ossibus illius. Est ouile Christi, & nos eam confitemur in symbolo, cùm dicimus, *Credo sanctam Ecclesiam*: atq; addimus illicò per expositionem, *Sanctorum communionem*. Nam illi solùm uerè & coram deo sunt de Ecclesia: Quæ alioquin habet admixtos permultos alienos à Christo, & hi specie tantùm, non re ipsa pertinent ad Ecclesiam. Quare de his Ioannes dicebat, *Profecti sunt ex nobis, uerùm non erant ex nobis.* Et in Euangelio habetur, diabolum zizania super bono semine, cùm paterfamiliâs & serui eius dormirent, seminasse. Et Paulus 1. Corinth. 1. postquam salutem dixisset Ecclesiæ dei, per appositionem adiunxit, *Sanctificatis per Christum Iesum, uocatis sanctis*: ut intelligamus impios ad Ecclesiam reuera non pertinere, licet in ea perpetuò uersentur: &, ut paulò antè dicebamus, eam Ecclesiam nos confitemur, quã sanctorum communionem dicimus. Quòd si concludere hinc uelis, Ecclesiam fore ignotam, negabimus firmam esse connexionem: quia propriæ notæ assignantur, quibus optimè dignosci possit, & à prophanis conciliabulis secerni. Quoniam ubicunque puritas doctrinæ ulget, sacramenta purè administrantur, & disciplina exercetur, cœtum habes cui te possis tutò adiungere, quanquam singulorum probitas non satis tibi comperta sit. Neque id necessario exigitur, ut pij homines, dum hic uiuitur, quales sint, ab hominibus dignoscantur.

Qui sint iure & coram deo de Ecclesia.

Nota quibus Ecclesia cognosci potest.

A Christus dum hic ageret inter mortales, nequaquam omnibus est agnitus: & nos, ut retulit Apostolus ad Colossen. cap. 3 *Vitam nostram habemus absconditam in deo, & cum Christus apparuerit uita nostra, tunc & nos cum illo manifestabimur in gloria.* Necnon 1. Samuelis legitur, *Deus est qui cor intuetur, homines autem ea duntaxat quæ apparent agnoscunt.* Scio commentum circunferri, quòd impij membra Christi sint, uerùm mortua, quæ tamen uiuificari possint. At hoc ita est uerum, ac si mortuum hominem dixeris hominem esse. Fatebimur quidem, illos posse per Christum & Spiritum sanctum uitę restitui, sed tantisper dum id non fit, nequaquam membra Christi esse concedemus, nisi iuxta formam & externam speciem iudicandum sit. Neq; propterea dicimus arbitrio cuiuslibet repudiandos uel excludendos ab Ecclesia esse malos, cùm occultè peccauerint, & per excommunicationem à corpore Christi non adhuc resecti fuerint. Imò dum tolerantur, si uerbum dei aut sacramenta populo administrent, diuinæ res eorum uitio minimè polluuntur. Sed in præsentia id tantummodò contendimus, tales homines reipsa, & quoad deum non esse partes Ecclesiæ. Ambigas forsitan, ut uerè Paulus Ecclesiam dei appellet Corinthiorum, quæ tot uitijs laborarit. Sed sciendum est, non omnes illic fuisse prorsus corruptos, multi boni supererant. Præterea doctrina pura adhuc instituebantur, & Sacramenta integra retinebant, neque prorsus disciplina fuerunt uacui, & quę desiderabantur, non iacebant neglecta, imò à bonis multum de correctione illorum laborabatur. Scimus enim Paulum fuisse admonitum ab ijs qui erant Cloes, ut uitijs erumpentibus occurreret. Ad hæc, respexit Paulus dei testimonium, qui sibi dixerat, In ea ciuitate se multum populum habere. Disces præterea, non ob quamcunque maculam, Christi Ecclesiam ita excidere, ut dei non amplius appelletur. Sine macula & ruga non est in præsentia, sed erit in die Iesu Christi.

Contra illos qui dicũt impios membra Christi esse.

Quomodo apud Corinth. fuit Ecclesia dei.

2 Cæterùm, errant uehementer, qui solam Romanam habent pro Ecclesia. Non inficiamur, inter Ecclesias ordinem esse: uerùm non eum concedimus, qui pendeat ab opibus & dignitatibus huius

In 1 Cor. 1. uers. 2.

Quæ Ecclesia sit alteri præferenda.

ius mundi. Quare inter Ecclesias illa potior est habenda, quæ spiritu, doctrina & sanctitate magis floreat. Sed hodie tantùm successiones & cathedras admirantur, cùm tamen Christus his rebus gratiam suam non alligarit. Quòd si Romæ, aut Constantinopoli, uitiata sit doctrina, mutilata sacramenta, & disciplina corrupta: quomodo eas Ecclesias, quasi cæteris præstantiores, consulere poterimus? hoc profectò nihil aliud esset, quàm uuas à spinis, & ficus à tribulis quærere. Fuerunt olim Ecclesiæ Apostolicæ, Ierusalem, Antiochia, Alexandria, Ephesus, Corinthus, & aliæ id genus: At hodie quid illic est? Multi (proh dolor.) errores, superstitiones, & parum abest quin in Turcicam impuritatem degenerent. Esto Catholica Ecclesia: quia loca credentes non dirimunt, sicuti nec uicissim, ut inquit Chrysost. locus etiam si unus fuerit, coniungit. Nam si eodem loco duo sunt domini, qui pugnantia præcipiant, certè seiungentur eorum serui. quia non possumus, ut Christus docuit, duobus dominis eadem opera seruire.

In 1. Sam. 11. uers. 12. Non habere Ecclesiam ueram, etsi sint inter nos dissidia.

3 Sed obijcitur nobis ab Osijs, Staphylis, & alijs Euangelio mastygis perpetuò, quòd non consentiamus inter nos de re Sacramentaria, libero arbitrio, & alijs. Negare non possumus: an propterea dicemus, Ecclesiam reformatam non esse Ecclesiam? Spiritus quidem Domini, est spiritus pacis. Totos occuparet omnes, si toti essemus regenerati: at nondum hoc habemus. Ecclesia est instituta, ut sit aliquando sine ruga: non est nunc, erit aliquando, cùm Christus uicerit omnes aduersarios. Puto nullos esse, qui consensum non ament: attamen ueritate salua, interdum haberi non potest. Dissidia in Ecclesia, nunquam statim extirpata sunt. Videntur illi cùm hæc narrant, mera portenta proponere, quasi in Ecclesia dissensiones nunquam fuerint. Sed quæso, initia respiciant. Populus Israelis qui fuit Ecclesia dei, in deserto sæpius occidere Moysem uoluit: Core, Dathan & Abyron tumultuati sunt, & contenderunt de Sacerdotio, quod expresso dei uerbo Aaroni designabatur. Inter Dauidem & Saulem, quæ erant motæ? uerbum tamen dei de regno expressum erat. Domus Iuda habuit regnũ à deo, tamen sub Roboamo schisma factum est. Post illam ætatem Prophetæ successerunt: ex una parte ueri, ex altera parte falsi erant, qui pugnantia dicebant: quod unus affirmabat, alter inficiabatur. Redierunt Israelitæ ex captiuitate, scissi sunt in uarias sectas, Essenorum, Pharisæorum, Sadducæorum. Quis dicat ibi non fuisse Ecclesiam? Non ergo nouum est, ut ubi est Ecclesia dei, ibi sint dissensiones. In nouo Testamento si dixerint non hoc factum esse, nescio an errent prudentes an imprudentes. Tempore Apostolorum, quid fuit inter Petrum & Paulum? Petrus Iudaizabat cum damno Ethnicorum, qui erant conuersi: Paulus redarguebat ipsum. Paulus & Barnabas quos Spiritus sanctus in ministerio coniunxerat, ita dissenserunt, ut à se inuicem discederent. Durauit diu contentio de Iudaismo retinendo, uel non. Translata est contentio ad Augustinum & Hieronymũ: hic uoluit quædam mendacia etiam in Sacris literis ex dispensatione posse concedi, ille uehementer inficiatus est. Tempore Apostolorum & paulò pòst, habuerunt Christiani inter se multos sectarios: Cerinthianos, Martionitas, Gnosticos, Carpocratianos. Facite Ethnicos accepisse nostrorum argumentum, & dixisse, Vos de uestro Christo consentire non potestis, nos sacra constituta habemus nostrorum Numinum. Quibus credam, istis an illis: omnes dicunt se esse Christianos. Quæso ponderemus Ecclesiam apud Corinthios, quam Paulus plurimum commendat, omni sapientia & sermone instructam dicens: Quietine inter se erant? Schismata erant inter eos: dicebant, *Ego sum Petri, ego Pauli, ego Apollo.* Sed non de rebus grauibus, inquis, dissentiebant. Eò ueniebant multi, ut scortationem simplicem putarent non esse peccatum, unde Paulum docere eos hac de re oportuit. De resurrectione ipsa, malè sentiebant. Si sunt errores in Anabaptistis, aut in alijs, non sentimus cum eis. Posteriore ætate, Arriani concusserunt Ecclesiam per annos 150. & Ecclesiam per annos 150. & Ethnici erant, quibus hoc dolebat. Themistius enim scribebat ad Imperatorem Constantium de hac re. Facito Ethnicos qui tunc erant argumentari contra Ecclesiam: Qui uos estis Christiani diuisi inter nos? In una Ecclesia episcopus catholicus erat, in altera Nouatianus: ut Constantinopoli erat Chrysostomus & Agelius: In Africa quoq; per omnes ferè Ecclesias erant bini ferè episcopi, Catholicus & Donatista. Pars imagines habere uoluit: Epiphanius tanquam rem detestabilem habuit. De primatu Papæ, quid dicemus? Volunt articulum esse necessarium ad salutem: an uerò omnes eum receperunt? Gregorius dicebat, hunc titulum esse Antichristi. Constantinopolitanus ambiebat contra Romanum: tandem totus Oriens Romanum episcopum non agnoscebat: tamen dicũt Ecclesiam fuisse. Dicunt se Papatum coniunctum habere: Deus nouit. Sed ut liberaliter cum eis agamus, concedamus hoc eis, indicium est totos ferri ad praua, estque coniuratio potius, quàm ueritas. Dauid regnum dei habuit, tamen quietum non erat: talis est Ecclesia.

De uarijs Ecclesiæ ministerijs.

In Rom. 1. initio. Discrimen inter Apostolos & episcopos.

4 Iam uerò obseruemus Apostolos ad id fuisse delectos, ut cultum Euangelij constituerent, & quæ à Christo audiuerant, credentibus promulgarent. At episcopi eò sunt instituti, ut tueantur ea, quæ in Euangelio, & Sacris literis continentur: quæ sic tuenda suscipiant, ut illis non addant noua, & traditiones fingant pro suo arbitrio. Deinde sancti Patres, qui episcopi fuerunt, quando ad scribendum accedunt, fatentur se tractatores esse diuinæ Scripturæ, & nolle, quæ scribunt, haberi tanta authoritate, quantam canoni Scripturarum tribuimus: imò sibi credi uetant, si contra diuinas Scripturas aliquid proferant. Tertiò doctrinæ Apostolicæ astipulata sunt multa miracula, per quę cõfirmata est eorum authoritas, quod neutiquam factum uidemus in his ueterum traditionibus. Præterea certi sumus Apostolos afflatu Spiritus sancti scripsisse: quod nequaquam attestari aude-

Homel.10. & in Matthæum, item capite uigesimo quarto, dum interpretatur hæc uerba: *Prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe in testimonium, atque tunc erit consummatio.* Prædicatum sanè est Euangelium ante euersionem Hierosolymorum: nam consummatio ibi ad politiam Iudaicam debet referri, quæ tempore Apostolorum euersa est. Vixit enim Ioannes usque ad Traianum: Prædicatum igitur erat primo illo tempore Euangelium fermè ubique, at non ubique receptum: imò prædicatores grauissimis persequutionibus fuerunt passim accepti, ut Christus prædixerat: *Tradent enim uos, ait, in conciliis & synagogis flagellabunt uos, ducemini ante reges & præsides.*

Apostolorū tempore prædicatum erat ubiq; Euangelium, at nō ubiq; receptum.

7 Proinde admodum pauci erant, imò fermè nulli, qui uel prædicationem Euangelij non audiuerint, uel saltem de Christo nobilem & insignem famam non acceperint: quanquam successu temporum fieri potest, ut nomen Christi negligentia & incredulitate sit abolitum, ut Lusitani perhibēt de locis à se inuentis, per iter quo nauigarunt à Gadibus in Indiam. Vnde solent aliqui mouere curiosam quæstionem, quid sit putandum de his qui nascuntur aut in syluis extra hominum cœtum, aut in his locis ubi Christus non prædicatur, & nomen eius non auditur? Quibus dicendum est, huiusmodi homines, si qui tales reperiantur, excusari quidem nonnihil, neque fore illorum tam grauem damnationem, ut eorum qui audiuerunt Euangelium & contempserunt: non tamen salutis beneficium consequi, cùm suæ damnationis in se causas habeant, nempe originis peccatum & pleraque alia, quæ ab illis indubitatò fuerunt adiecta. Posse quidem illis deum reuelare Christum absque ministerio externo minimè dubitamus: & fortasse id quandoque facit ex sua misericordia, sed non ex merito, ut mali Sophistę dicunt, si faciant quod in se est, quasi possint id mereri, ut aiunt, de congruo. Verùm de hoc dictum sit obiter: Illud uerò attentè cogitandum est, non leue, imò prodigiosum fuisse miraculum, tam breui spacio temporis Christi, doctrinam potuisse per uniuersum orbem diffundi, cùm tot haberet aduersarios, diabolum, sceleratos, nec non tyrannos, pontifices atq; sacerdotes, sapientesquè tum Iudæorum, tum Gentium, & prædicatorum esset alioquin magna simplicitas & ruditas, quo ad humanas artes. Intra uiginti aut triginta annos, Christi prædicatio ferè ubique audita est, ut Chrysostomus scribit. Philosophi autem ingeniosi & docti, sua dogmata nisi serò admodum extra Græciam protulerunt. Et sic demùm fuerunt per aliqua loca inuulgata, ut pauci admodum ea intellexerint, uel illis crediderint. Mahumetis doctrina forsan uidebitur admiranda, celeritate publicata: sed consideremus non fuisse, quæ ille prædicauit, quod attinet ad summam, noua dogmata. Ille creatorem cœli & terræ non negat, immortales animos credit, Christum, ut Prophetam commendat, resurrectionem mortuorum affirmat, pœnas quoque æternas & æternam fœlicitatem proponit, & alia permulta, quæ in ueteri & nouo Testamento continentur. Vnde dicenda est hæresis, & sanè reliquiæ sunt Arrianorum. Christum enim commendat, sed ut creaturam. Aedificauit igitur super alieno fundamento. Christus uerò & Apostoli, cùm prædicare cœperunt Euangelium, omnia prorsus aliena repererunt à suo instituto. Ideò miraculum fuit incredibile, tam paruo tempore inuulgari cœlestem doctrinam, & aliqua ex parte omnibus fermè in locis aliquandiu hærere: per omnes enim fermè prouincias & ciuitates, aliquæ familiæ credentium ad Christum accesserunt.

Quid fiat de hominibus qui de Christo nihil audierunt.

Miraculum prædicationis euāgelij.

Dogmata philosophorū.

Mahumetis doctrina cur citò propagata.

8 Est autem Prophetia, facultas data à deo afflatu Spiritus sancti, qua sciri possint arcana & consilia dei, & alijs exponi ad ædificationem Ecclesię, siue ea præsentia sint, siue præterita, siue futura: Patefacit autem deus consilia sua ad utilitatem Ecclesiæ. Itaque Salomon capite decimonono, Prouerbiorum, *Vbi non est prophetia, inquit, dissipabitur populus.* Magnam enim uim habet prophetia, ad populum continendum in officio. Prophetabant in musicis instrumentis. Nam in 1. Par. capite 25. designantur, qui prophetent in nablis & citharis. Paulus capite 14. prioris ad Cor. docet, prophetiam conferri oportere ad ædificationem. *Qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem & exhortationem, & consolationem. Et si omnes prophetent, ingrediatur autem aliquis incredulus, aut indoctus, coarguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: sic occulta cordis eius manifesta fiunt, atq; ita procidens in faciem adorabit deum, confitens, quòd deus reuera in uobis sit.* Diabolus etiam, ut est simius dei, habere uoluit suos ἐνθουσιαστὰς, & Corybantas, & qui furerent ac bacchärentur in Orgijs, non ad ædificationem, sed ad euersionem. Deus in Deut. grauiter edicit, ne quis consilium petat à mago, ariolo, aut sortilego. *Ego inquit, excitabo uobis Prophetam, illum audietis. Duobus autem, inquit, signis scire poteritis, esse illum prophetam dei, si & euenerit quod prædixerit, & populum non inducat ad idololatriam.* Scio illum locum à D. Petro in Actis uerissimè accommodari ad Christum. Potest tamen etiam non malè intelligi de Prophetis, qui à populo consulerentur: Imò populus in Psalmis queritur, prophetiam defiisse: *Signa, inquiunt nostra, non uidemus.* Hodie quoq;, Iudæi miserè destituti sunt omni genere prophetiæ. Sed in primitiua Ecclesia, cùm prophetia uigeret, quid discriminis erat inter Prophetam & doctorem? Respōdeo, Quamuis idem fuerit utriusque munus, tamen doctores instituebantur à præceptoribus: Prophetæ uerò sine omni ope humana, repentè afflatu Spiritus sancti concitati loquebantur.

In 1. Sam. 10. uers. 9.

Definitio prophetiæ.

Prophetæ diaboli.

Quid inter Prophetas et doctores intersit.

9 Credibile est autem, Prophetas olim ex tribu Leui fuisse: nam ad eam propriè pertinebat omnis administratio & cura sacrorum. Itaque ex illa tribu delecti huc adducebantur, ut ubi fuissent rectè & piè instituti, posteà sacra facerent, & docerent populum. Docebantur autem statim à pueris, ut pietas maturè imbibita, diutius & pertinacius hęreret. Illi ad nullum aliud uitæ officium exercebantur, quàm ut docerent legem, ut sacra facerent, & orarent pro populo. Sed dices, Ista sunt dona dei: quid ergo oportet ea discere à magistro? Sunt

In 1. Sam 19. uers. 18.

Prophetæ è tribu Leui.

Mulieres prophetides publicè populum instituebant.

tror esse negandum, aliquas ex ijs mulieribus Prophetiæ dono instructas, populum publicè docuisse, illa ei proponendo quæ sibi à deo fuissent ostensa. Quandoquidem facultates diuinæ non ideò collatæ sunt, ut occultè delitescant, sed ut communem Ecclesiæ ædificationem promoueant. Nō tamen hinc fit, ut quod peculiari quodam priuilegio deus agit, id sit à nobis in exemplum trahendum. Siquidem Apostoli regula, iure ordinario constringimur, qua in Epistola cùm ad Timotheum, tum ad Corinthios priori, mulierem tacere in Ecclesia iubet. Et imperati silentij causas affert: quoniam uiris debent subijci. Docentis autem munus, super eos qui docentur, quandam præ se fert authoritatem, quod mulieri super uiros non est attribuendum. Nam ea propter uirum facta est, quem, ut ei pareat, semper debet respicere. Quod etiam sibi dei sententia uoluit, qua post peccatum mulieri dixit: *Ad uirum tuum erit conuersio tua.* Deinde Apostolus rationem à prima culpa duxit, in qua, ut ait, *Heua seducta est, non Adamus.* Vnde si mulieres ministerio sacro in Ecclesia ordinariè fungerentur, homines facilè suspicari possent, diabolum per consuetum instrumentum uelle populum decipere, ac ea de causa Ecclesiasticæ functioni minus fiderent, si mulieribus crederetur. Viris itaque solùm iure ordinario, & Apostolica regula mandari debet. Cæterùm deus interdum secus agens, accusari non potest, cùm omnes leges in sua potestate sitas habeat. Quare si aliquando Prophetidem quampiam miserit, ac cœlestibus donis ornarit, ea si loquatur in Ecclesia, proculdubiò audienda est: sed ita, ut suæ conditionis minimè obliuiscatur. Quocirca duo Pauli testimonia, quæ inuicem pugnare uidentur, facilè possunt conciliari. Ad Timotheum Epistola prima scribit, mulierem in Ecclesia oportere tacitam esse: quod sub finem Epistolæ primæ ad Corinthios quàm manifestißimè confirmat. Verùm in eadem iubet, ut uir prophetans aut orans caput retectum habeat, mulier uerò dum prophetat, contectum: quo sanè docuit, licuisse mulieri in Ecclesia & loqui & prophetare. Non enim uideretur fuisse iubendum, ut hoc faciendo caput contegeret, si ei fuisset in Sacro cœtu prorsus tacendum. Res hoc pacto explicanda est, ut præceptum silentij esse uniuersale intelligamus: alterum uerò de capite contegendo cùm orant aut prophetant, ad eas tantùm pertinere, quæ prophetides fuerint. Illæ sanè prophetare non uetantur, ad Ecclesiæ communem ædificationem: sed ut ne ob munus extra ordinem sibi commissum propriæ conditionis oblitæ superbiant, ut contecto capite sint præcipitur: quo intelligant se adhuc uirilem potestatem præpositam habere. Deinde quod ad Titum capite secundo præcipitur, ut mulieres πρεσβύτιδες iuniores moneant de temperantia, utquè sint amantes uirorum & liberorum, diligentesquè familiæ curatrices, de publica doctrina uel Ecclesiastica concione intelligendum non est: uerùm de priuatis adhortationibus, quas æquum est, ut seniores ad iuniores habeant.

Cur mulieres iubeantur in Ecclesia tacere.

Duo loca Pauli conciliantur.

Mulieres prophetantes cur tecto capite esse iubeantur.

12 Habemus autem Corinth. decimosexto de uisitatione Ecclesiarum insignem locum. Nam eo nomine Paulus ad Corinthios uult redire, & Ecclesias Macedoniæ prius inspicere: & quia non potuit statim Corinthum proficisci, cogitat illuc Timotheum mittere. Visitatio autem Ecclesiarúm quàm sit necessaria, conditio rerum humanarum declarat, per quam facilè uidemus res in deterius labi, nisi ad pristinum ordinem & institutum subinde reuocentur. Quare non est dubitandum, rem hanc non humanum, sed Apostolicum inuentum esse. Cæterùm eos qui uisitant, esse oportet homines grauis authoritatis, probæ ac sanctę uitę, nec non in sacris literis bene instructos. Etenim si quę uoluerint emendare, uerbo dei non probarint esse peruersa, nihil efficient. Dixeris forsan, Cùm Ecclesiæ quæque suos pastores habeant, quid opus est ut alij uisitatum ad eas ueniant? Respondemus, quòd sæpè contingat, ut alicuius Ecclesiæ homines suos pastores, alioquin bonos, non usque adeò magni faciant, eo quòd assidua conuersatione uiluerint. Sed quando accesserint uel tres uel quatuor ex alijs Ecclesiis, magnæ authoritatis & nominis, multa facilius corrigi poterunt, & pastorum instituta si bona fuerint, istorum authoritate fulcientur: sin minus, emendabuntur. Obtinuit iam usus, ut primatib. & archiepiscopis hoc uisitandi munus delegatum sit: quoniam primoribus cathedris, & insignioribus urbibus, homines præditi opulentioribus dei donis, quique cæteros & doctrina & sanctitate antecellerent, consueuerunt præfici. Sed cùm hodie plerisque in locis uideamus gradus huiusmodi supremos, fauore principum, atque peruersa electione ineptis commendari, quid isti poterunt commodi sua uisitatione afferre? Profectò nihil: Verùm sæpenumero haud parum incommodi.

In 1. Cor. 16. vers. 5.

De uisitatione Ecclesiarum.

Quales uisitatores.

13 At dubium se offert, quomodo 1. Corinth. 16. qui erant è Stephanæ familia, dicantur seipsos ordinasse, cùm id ambitionem & ἀταξίαν prę se ferat. Nam hinc forsan ordinariæ uocationes contemnerentur, & quisque pro suo arbitrio sibi functiones Ecclesiasticas usurparet, quod Anabaptistæ sentiunt, & hunc locum inter alios citant. Verùm suspicione ambitionis facilè isti liberantur, si quæ ad Timotheum scribuntur, expendamus: *Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Verùm dispiciat, quisquis is fuerit qui Episcopatum desideret, num opes, aut honores, potius quàm functiones & labores episcopales ambiat. Neque aliud Chrysostomus intelligit, per id quod dicitur, istos ordinasse seipsos, quàm quòd hoc genus uitæ delegerunt, sequè totos ministerio sanctorum addixerunt. At contra furorem Anabaptistarum, multis locis ex Scriptura desumptis confirmamur, ut in Ecclesiasticis uocationibus, ordinem seruemus: ita ut minimè pro sua libidine quisque erumpat, & communes omnibus Ecclesiæ functiones reddat. Paulus uolens fidem facere sui Apostolatus, ex uocatione sua illum confirmat, & ubique se uocatum

In 1. Cor. 16. vers. 15.

Qui seipsos ordinarunt.

Anabaptistæ.

In Ecclesia, ordinatæ uocationes.

Prima ratio. Apostolum nominat. Et quid oportuisset in Epi- A 2 stola ad Timotheum, & ad Titum, tanta diligentia recensere conditiones episcopi, presbyteri atque diaconi, si quisque pro suo arbitrio sese posset obtrudere? Illa ostendunt, aliquem hominum delectum omnino habendum esse. Quin & Apostolus ad Timotheū scribit, *Ne cui citò manus imponat.* Vbi uides ad institutionem ministri, exigi, ut manus imponantur. Quod cùm non uelit agi temerè, docet, aliquos esse qui præ cæteris deligantur. 4 Neque facilè stabit quod legimus ad Ephesios, Deum posuisse in Ecclesia quosdam Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, &c. Cuius rei & ad Romanos & in Epistola ad Corinth. fit mentio: Nam si quisque seipsum ingerat, & munera ecclesiastica usurpet, non ponetur à deo, sed seipsum & 5 pastorem & doctorem ponet. Præterea formam, exemplumque, Apostoli nobis reliquerunt. Matthias electus est: Paulus & Barnabas iussu Spiritus sancti segregati fuerunt, ut ad gentes mitterentur. Cumque per uarias ciuitates & regiones iuissent, ut in Actis traditur, ordinarunt presbyteros in Ecclesiis. Nec non de Aarone ad Hebræos legimus, 6 quòd non ipse seipsum ingessit: cæterùm à deo uo 7 catus est, quem & alij debent imitari. Tandemque succumberet Ecclesia, nimiumque impensis grauaretur: Innumeri enim, ut est ambitio atque temeri- 8 tas, ministeria sibi uendicarent. Cumque diuino iure iis qui laborant in uerbo, alimenta debeantur, non posset omnibus qui operarentur sufficere. Et cùm omnia, iuxta mandatum Apostoli, ordine fieri debeant, isti omnia miscere uellent, atque cōfundere: quod est unicum diaboli studium, cui nil æquè displicet, potissimùm in rebus diuinis, quàm recta ordinatioque institutio.

Argumenta illorū qui confundunt uocationes, & ordines Ecclesiæ.

Prima ratio. 14 Sed uideamus iam quas rationes pro se adducant. In primis est is locus, quem citauimus: Deinde afferunt ex priori Epistola Petri, Nos iam factos esse regnum & sacerdotium, ad annunciandas uirtutes dei. Adhæc inquiūt, Claues datæ sunt non uni aut alteri, uerùm uniuersæ Ecclesiæ: Vn- 2 de quilibet potest illis uti. Deinde uitio nobis uertunt, quasi mandatum Christi non seruemus, præficiendo Ecclesiis pastores: quoniam prohibuit ne 3 uocaremur magistri, præfecti, aut Rabbi. Et satis constat, fraternam correctionem ad omnes pertinere, quæ non fit sine administratione uerbi dei. 4 Deinde parentes & patres familiâs tenētur filios & domesticos in timore Domini instituere: quod non est nisi concionari & Euangelium annunciare. Neque refert an intra parietes priuatæ domus, 5 an publicè hoc fiat. Nam Apostoli non semper in plateis, uerùmetiam in priuatis ædibus conciona 6 ti sunt. Claudi, cæci, leprosi, sanitatem à Christo consequuti, abibant eius nomen prædicantes, nul 7 la expectata ordinatione. Mulieres etiam quandoque functæ sunt ministerio sacro prædicandi, nec tamen initiatæ. Et Magdalena Christi resurrecti- 8 onem Apostolis nunciauit. Samaritana illum suis ciuibus prædicabat. Filiæ Philippi erant prophetissæ. Atque in ueteri Testamento Debora, Maria so 9 ror Mosis, & Anna mater Samuelis, publicè grati- G as deo cecinerunt. Martyres uocati ad tribunalia, Christum publicè confitebantur, & quanta ui poterant, eum annunciabant. Adhæc Paulus in hac e 10 pistola dixit, ut duo uel tres prophetarent, ita ut si alicui ex astantibus reuelatum esset, is qui loquebatur, sileret, & alteri locum daret. Vbi apparet, satis esse reuelationem accipere, ad hoc, ut publico 11 munere cōcionandi fungamur. Atque tandē Paulus uoluit, ut dum prophetaret aliquis, ut astantes iudicarent: quibus dum tribuitur iudicium, facultas B quoque dari uidetur, ut & ipsi quoque concionentur, quandoquidem plus est iudicare quàm dicere.

15 Vt ad ista respondeatur, in primis considerabimus, aliud statuendum esse, cùm Ecclesia nondum habetur, & aliud si iam constituta & plantata extet. Quando enim adhuc extructa non est, & homines Christianæ religionis ignari sunt, quicunque ibi fortè fortuna fuerint, qui Christum norint, illum tenentur annunciare, atque illi homines lucrifacere: neque ordinatio est expectanda, cùm C haberi non possit. Nam tunc, is qui auditur & concionatur Christum, accedentium & consentientium tacita suffragia suæ electionis habet. Neque illi deest uocatio à deo, cùm ex præcepto id quod agit, facere teneatur modò (ut diximus) Christum & eius religionem probè norit. Quod est intelligendum, si omnino ei desit copia ordinantium. Nam si aliquos possit accedere, qui se usitato more ordinent manus imponendo, non debet ordinationem negligere. At ubi Ecclesia iam instituta D est (quia omnia monitu Spiritus sancti ordine agenda sunt) ideo requiruntur expressa & manifesta suffragia electiōis & impositio manuum, quò perturbatio & confusio rerum euitetur. Adhæc, ponimus quandam functionem ordinariam, quādam uerò extraordinariam: Elias, Elisæus, Esaias, Ieremias, & id genus Prophetarum, extra ordinem à Deo mittebantur. Non erant ex stirpe Leuitica, neque Sacerdotes: unde nunquam fuissent à Pontificibus in ministerium ordinati. Mitteban- E tur attamen à deo, cùm omnia corrupta & uitiata essent, neque per ministros ordinarios possent restitui. Et harum uocationum quandoque per seipsum deus erat author, ut in Mose factum est, & in multis Prophetis: quandoque per hominem uocabantur, ut Elisæus ab Elia fuit inunctus. Nos autem in præsentia non agimus, nisi de ordinaria ministerij functione. Nam quæ à deo fiunt extra ordinem, admirari debemus, non autem semper imitari. Etenim sunt præscriptæ nobis leges, qui- F bus parere debemus. Postremò, uolumus testatū, quandā esse uocationem generalem, quę omnibus est communis, & in omnibus his locum habet rebus, de quibus in lege dei mandata extant: alia uerò est uocatio priuata, qua fidelium quisque proprio gradui, officio, statui ac functiōi est addictus. Nullus quippe inuenitur in Ecclesia Christi, qui non sit in aliqua priuata uocatione collocatus.

Qui teneantur Christum annunciare.

Functio duplex.

Vocatio generalis & cōmunis.

16 His iā constitutis, argumenta istorū dissoluamus. Primùm, de Stephano & socijs eius. Ideò illos se dicimus ordinasse, quia ministerio sacro ultrò se obtulerunt, & hoc genus uitę sibi delegerūt, quod

Ad Primū.

Quisq; habet priuatam uocationem.

quod & molestum & laboriosum est. Atque hanc expositionem sequitur Chrysostomus. Neque sic intelligimus quæ dicuntur, quasi manuum impositionem & ritum iustæ ordinationis contempserint. Neq; dubito, uel Paulum, uel Apollo, istos legitimé ordinasse, & ad sanctum ministerium initiasse. Quod ait Petrus, uerum est, nos à Christo factos & regnum & sacerdotium. Et eandem sententiam legimus in Exodo, prolatam Israelitis in hunc sensum, prouexisse deum benignitate sua Iudaicam gentem ad illustres honores, ut in sua Republica & regiam dignitatem, & sacerdotium haberet, unde in religione ac in statu ciuili res eorũ bene haberent. Quod idẽ nobis Christianis Christus largitus est, cùm ipsum eundem in Ecclesia & regem & sacerdotem habeamus. Sed hinc non est concludendum, singulum quemq;, uel tunc apud Hebræos, uel nunc inter nos, posse istas functiones pro arbitrio usurpare. Verùm satis est, quemque illarum esse participem: Quia licet ista non ab omnibus exerceantur, omnibus tamen prosunt. Possemus etiam intelligere, nos omnes & reges & sacerdotes spiritualiter esse. Nam qui per Christum regenerati sunt, ut sacerdotes, offerunt deo preces & gratiarum actiones, eleemosynas, mortificationem carnis, & alia huius generis sacrificia. Sunt etiam reges, quoniam prauis affectionibus haudquaquam subijciũtur, sed illis imperant.

Ad 2. Quomodo simus omnes reges & sacerdotes.

Ad 3. Quaré locus iste nihil Anabaptistis inseruit Fatemur deinde, Claues Ecclesiæ uniuersæ datas. Cæterùm ne confusio accidat, conuenit, ut aliqui ex omnibus deligantur, qui utantur clauibus, quarũ usus in omnes redundet, qui Christo credũt. Præpositos uerò Ecclesiarum habendos, monet Paulus non semel, & Christus nõ prohibuit: qui cùm iussit ne Magistri & Rabbi uocaremur, ambitionem repressit, uoluitq;, ut nemo nostrũm hæc affectaret: sed non interdixit, quin habeamus in honore, & appellemus honorificé, quos Dominus nobis præfecit. Imò Paulus ad Timotheum scribit, se positum esse magistrum gentium.

Ad 4.

17 De correctione autem fraterna, & patribus familiâs qui domum suam instituunt, nec non & de his qui à Christo sanitati restituti fuerant, tandẽq; de martyribus, qui Christum ad tribunalia iudicũ annunciabant, eadẽ ratione putamus respondendum, quòd hæc ad generalem uocationem pertineant, quæ præceptis dei constat. Præcepit quippe Dominus, ut fratrem peccantẽ corrigamus, ut parentes familiam instituant, utq; affecti beneficio, grato sint animo erga benefactores, neq; sinant iacere obscura beneficia quæ à deo acceperũt, sed ea publicent, quo author magis glorificetur. Iubemur præterea non modò credere, sed etiam ore confiteri. Vnde martyres ex officio tenebantur, à iudicibus requisiti, palàm testari Christum & annunciare, alioquin eum negassent. De mulieribus autem sanctis & alijs Prophetis, qui nõ expectata uocatione functi sunt ministerio, illos dicimus habuisse uocationes extraordinarias, uel Ecclesia nondum cõstituta, uel ita collapsa, ut reparari ali-

Ad 5 6 7 8 Ad 9

ter non potuerit. Et quoad Paulum, quando inquit, prophetantem debere cedere, si reuelatum alteri fuerit, suprà fusé diximus: & nunc in summa respondemus, tunc uiguisse dona Spiritus sancti ex miraculo, nec extingui debuisse aut impediri, sed rectè ordinari. Nũc uerò secus res habet: Vnus aliquis est qui concionatur, uenitq; instructus & paratus ad dicendum, unde non debet ab alijs temeré interpellari. Si quis tamen ex fidelium numero fuerit, cui aliter uideatur, & melius perspectum habeat, quod ille tractauit (si decreto Apostoli uolumus Ecclesiam conformare, quantũ status noster patitur, in quo miracula nõ habemus) is non erit aspernandus, eo nomine quòd sit laicus uel idiota, sed modo, loco atq; tempore congruo, audiri debet: Neq; hoc erit illi functionem publicam ministerij tribuere. Denique quod postremò assumunt, plus esse iudicare quam dicere, non est uerum. Etenim pauci sunt qui rectè dicere ualeant, de quibus tamen dicentibus infiniti iudicare possunt, potissimum quoad præcipua & generalia capita religionis. Deinde nõ asserimus, omnes qui astant, de his quæ dicuntur, rectè iudicare, cùm tamen omnes iudicent. Adhæc, non iuxta omnium sententiam atq; iudicium pronunciatur, sed iuxta eos qui sanius decernunt.

Ad 10

Ad 11

18 Electio uerò Pauli & similiũ, nos mouere non debet, quin ministros Ecclesiæ delecturi, sequamur doctrinam ab eodem Apostolo nobis traditam ad Timotheum: ubi uult ut non νεόφυτοι eligantur, sed qui bonum testimonium habeant. Sed animaduertẽdum est, regulas ad Timotheum descriptas, hominibus fuisse datas, quos cùm lateãt aliorum animi, & quid sit in eis prorsus nesciant: opus est ut cautionibus ab Apostolo descriptis utantur, ne in electionibus aberrẽt. Deus uerò absque his regulis rectè suos deligit: quandoquidem probat renes & corda, & pro arbitrio uoluntates hominũ immutat. Quamuis aliqui dixerint, Paulum in Iudaismo conuersatiõe honestissimam habuisse, ut ipse ad Philippenses testatur. Et ad Timotheum posteriore, se deo seruiuisse à progenitoribus in pura cõscientia scribit. Sed istis ego nõ innitor: Nã eius culpam, qua Ecclesiam persequutus est, extenuare nolim, cùm Paulus eam sibipsi tãtoperé quodammodo exprobraret. Vnde cùm approbem solutionem iam allatam, illud in mentem uenit, etiã quoad homines, canones ab Apostolo traditos ad Timotheũ, nõ esse perpetuò seruatos. Nam Ambrosius Mediolanẽsis episcopus, cùm adhuc νεόφυτος esset, imò catechumenus, ad Ecclesiæ cathedram suffectus est. Missus enim erat ab Imperatore, ut prætorẽ ageret. Hic nobis insultant aduersarij, quandoq; licere contra Sacras literas agere, nec uerba dei cõstantissima esse. Sed notandum est, præcepta dei quandoq; non suã habere uim, neq; reuera præcepta esse. Quando enim duo concurrunt, ita ut mutuò se impediant, quorum unum est altero præstantius, atq; deus illud cum primis uult, tum alterum quod minus preciuum est, & quoad uoluntatẽ dei posteriori loco,

In 1.Cor.9. Regula ad Timotheum posita, formãda in electionibus.

Quinam eli gi debeant ad ministerium.

Ambrosius electus catechumenus.

 priori

priori cedit, neque authoritatem mandati habet: quoniam Deus eo loco, eo tempore, id non uult fieri. Quemadmodum Christus docuit, de boue & asino extrahẽdo ex puteo in die sabbathi. Qua eadem ratione discipulos excusauit, qui spicas die sabbathi & conuulserant, & excusserant. Atq; sæpe testatus est, se misericordiam uelle, non sacrificium. Ecclesia itaque Mediolanensis, ab Arrianis uehementer urgebatur: opus habuit episcopo, & didactico imprimis, & magnæ authoritatis. Hæc in Ambrosio conspiciebantur, neque alius offerebatur idoneus: Igitur illa ecclesia soluta fuit ab altero præcepto minus præcipuo, quo neophytus caueri iubebatur. Et hac de re tantùm dixisse obiter, satis esse uidetur.

Electio Ambrosij excusatur.

19 Porrò ritus consecrationis ueteris, traditur in libro Numerorum. Oportuit Leuitam mutare uestem, & lauare corpus, & pilos omnes abradere: deinde, uenire in tabernaculum ad Aaronem, & ab eo motari coram Domino. Ad eundem modum, Sacerdotes quoque oportuit inaugurari, ut lauarentur, ut nouis uestibus induerentur, ut oleo sacro & sanguine tingerentur. Hæc externa ratio eò ualuit, ut populus intelligeret, eos esse iam ministros sibi designatos à deo: Sublatis autem istis umbris, nobis nihil relinquitur, nisi impositio manuum. At Papistæ, ut essent, credo, augustiores, omnes illas cæremonias & ritus Mosaicos ad se transtulerunt: Tondentur, raduntur, lauantur, unguntur, uestiuntur: Et nonnihil miror, cur non etiam circuncidantur. Sed addunt, sua ista, ut multò maiore esse prędita, quàm illa Mosaica. Se enim imprimere characterem indelebilem, nec tantùm in carne consistere, sed etiam usq; ad animam penetrare. Paulus ait, se portare stigmata Domini in corpore suo. At isti suaues homines, ea uolunt in animo recondere. Nam corpore quid faciant, omnes uident.

In 1. Sam. 7. initio. Consecratio Leuitarum.

Impositio manuum. Papistarum consecratio et character.

20 Porrò oleum antiquitùs symbolũ erat externum à deo institutum, & idcircò uerbo diuino minimè destituebatur. Significabat autem Spiritus sancti donum, quo deus eos instrueret, quos uolebat uel ad sacra, uel ad politica munera euehere. Eo prætereà signo, illi qui promouebantur, de officio suo commonefiebant. Erat itaq; Sacramentum, uerùm non generale, quia non omnes in deũ credentes ungebantur, sed tantùm illius ordinis homines, quos anteà memorauimus. At dicet quispiam, Non legimus Elisæum unctum ab Elia exteriori oleo: nam illi tantummodo, ut sacra tradit historia, pallium iniecit. Nec etiam Azael ab Elisæo externa unctione consecratus est. Respondent aliqui, adhibitam quidem illã fuisse, quamuis diuinæ literę id non prodant. Multa siquidem contigerunt, quæ sancta historia nonnunquam reticet. Ego uerò dicerem, cùm in Sacramẽtis frequenter usu ueniat, ut externa symbola, rerum nomen habeant, ut panis & uinum in sacra Cœna uocantur corpus & sanguis Christi, quòd sint earum rerum signa & Sacramenta. Vicissim corpus ipsum Christi, ut habetur Ioannis sexto capite, panis appellatur: ita Eliam, etsi nõ habuit externam unctionem, unxisse tamen dici posse, quia suo ministerio, id efficiente deo, charisma & donũ Prophetiæ, quæ significantur externa unctione, contulit. Qua eadem forma dicendi usus est Dauid, cùm in Psalmo dixit sub persona dei, *Nolite tangere Christos meos.* Loquebatur autem de Abrahamo, Isaaco & Iacobo, quos appellat unctos, cùm tamẽ externam unctionem minimè habuerint. Sed sunt ita appellati, quòd spiritu & charismatibus diuinis repleti essent, quæ oleo significabantur. Quin ipse Iesus Seruator noster, dicitur Christus, id est unctus, quòd gratiam dei, & quidem nõ ad mensuram cæterorum hominum habuerit. Et Ioannes Epistola prima capite secundo, Christianorũ prædicat unctionẽ, & subijcit: *Vnctio uos docebit omnia.* Attendendum prætereà est, ex illa cæremonia exteriori, ungendi uerbum translatum esse, ac significare, institutionem uel promotionẽ ad functiones iam commemoratas efficere. Quocirca dictus est Elias Elisæum unxisse, quòd eũ instituerit Prophetam: Et Azael unctus dicitur ab Elisæo, quòd illum dei nomine regem futurum prædixerit: etsi unctionem externam minimè adhibuit.

In 1. Reg. 19. Externæ unctionis symbolum.

Sacramentorum ratio in nominibus transferendis.

Vngendi uerbum.

21 Sed cùm iam loquamur de huiuscemodi unctionibus, quibus peculiariter uerbum dei adiectum fuit, non satis mirari possum, cur ad Reges & Imperatores Christianorum traductæ fuerint. Scio nonnullos dicere, illam rem esse politicam, & ideo posse retineri: sed qui hoc respõdent, falluntur & fallunt. Nam habetur pro religiosa cæremonia, & ideò in templo fit, nec per alios, quàm per episcopos & cardinales exercetur. Probatur quidem mihi, ut & reges & Imperatores publicè inaugurentur suffragijs & acclamationibus populi, & maximè pijs precibus interpositis: unctionem uerò non duco esse reuocandam à cæremonijs Iudaicis. Multoq; minus eam laudo, qua sacrifici & episcopi unguntur. Et sanè Christi Ecclesia diu istas unctiones ignorauit, quemadmodum certo argumento confirmari potest ex episcopi Romani quodam rescripto in Decretalibus, titulo de Sacra unctione. Innocentius tertius respondet Patriarchæ Constantinopolitano, & inter cætera memorat, Bracharensem episcopum ad se uenisse, quem deprehendit non fuisse unctum, cùm episcopus crearetur, & causam addit, quòd in uestris regionibus episcopi non consueuerint ungi. Vnde si usque ad eam ætatem in Græcia & Oriente non habebatur hæc unctio, Ecclesia Christi per illas regiones, ultra mille & ducentos annos illa fuit destituta: quam tamen adeò ille Innocentius existimauit necessariam, ut Romam illum Bracharensem ungi curauerit. Priores uerò Imperatores, & quidem Christianos, nusquam legimus unctos fuisse. Leonem primum, Martiani successorem, lego coronatum à Patriarcha Constantinopolitano, nec tamen unctum. Imperium quidem ille non accipiebat à Patriarcha, sed eo ritu fatebatur, se ad Ecclesiam pertinere, ac sanis & receptis dogmatibus assentiri.

An unctio rectè sit ad Christianos principes translata.

Vnctionis ritus in Ecclesia Christiana minimè uetus.

Quan-

Quando uerò primum instituta fuerit Principum unctio in orbe Christiano, mihi non ad amussim constat, sed recentem existimo rem esse. Non me latet fabulã circumferri olei sancti Remigij, quo reges Galliæ inunguntur: sed inde testimonium constans & firmum sumi non debet. Sed redeo ad Innocentij decretum: ut ille ibi tradit, duplex oleum in Papatu asseruant: Vnum appellant catechumenorum & ægrotantium, quod purum & simplex est oleum, cui nihil præter illam, quam appellitant uulgò benedictionem, accedit: & id catechumenorum, seu ægrotorum uocant. Aliud est oleum, quod chrisma uocitant, constat autem uulgari oleo & balsamo: quod cùm hodie non habeatur nisi supposititium & adulterinum, mentiri deprehenduntur, & simplici populo fucum facere. Eo chrismate ungunt episcopos in capite atque in manibus. Cuius ritus ille rationem reddit, quòd unctione capitis, episcopalem authoritatem & dignitatem significent: illa uerò quæ fit in manibus, notent episcopi officium & ministerium. Adhæc subijcit, post aduentum Iesu Christi, qui fuit unctus præ consortibus suis, iam regiam unctionem translatam esse ad brachium siue humerum: in episcopis tamen, capitis unctionem retineri: quasi reges non perinde Christum referant ac episcopi. Verùm, ut sunt ambitiosi, episcopos uolunt multum præferri Principibus & Magistratibus: cùm Scripturæ testentur, eos esse dei uicarios. Quin chrisma, episcopis ungendis, non autem regibus adhibent, quos tantùm oleo suo benedicto inungunt: quia permultum uolunt interesse inter istorum & illorum dignitatem. Habetur præterea in eodem rescripto Innocentij, Christianos omnes inungi bis. Ante baptismum quidem, oleo, quod benedictum appellant, pectus infantis baptizandi ungunt & scapulas: post baptismum uerò susceptum, chrismate, uerticem & frontem inungunt: quod etiam fit in confirmatione. Transtulerunt item sua hæc olea, cùm ad homines moribundos, tum etiam ad parietes, altaria, & campanas: necnon calices, & alia huiusmodi, quæ uidemus κακοζηλίᾳ improbanda ex ueteri Iudaismo esse traducta. Excusat ille Innocentius, Ecclesiam hæc faciendo non Iudaizare, quòd ista in nouo Testamento alia significent, atque in ueteri: perinde ac si in potestate illorum situm sit instituere Sacramenta, & facere nouam quandam illorum significationem. Et hæc obiter de unctionibus.

Vnctionis episcopalis significatio.

Vnctio caeterorum Christianorum, et parietũ, &c.

In 2. Reg. 2. uer. 23

Prophetiam contemnere quãtum scelus. uide 2. Reg. 1. initio.

22 Quàm autem graue sit scelus contemnere Prophetiam, & irridere ministros dei, multis argumentis ostendi potest. Primùm, uiolantur duo capita legis, illud scilicet quo dicitur, Honora patrem & matrem: siquidem uerbi diuini ministri, loco parentum sunt. Vnde Paulus aiebat, se iterum parturire Galatas, & Corinthios genuisse per Euangelium. Altera item lex uiolatur, qua deus mandauit, ut honor senioribus exhiberetur. Elisæus autem, non tantùm senior erat, sed ex illorum genere fuit, qui laborant in uerbo: Et ideò iuxta doctrinam Apostoli, duplici honore digni sunt. Et Christus dixit Apostolis, *Qui uos audit, me audit: & qui uos aspernatur, me contemnit.* Et Samueli respondit Dominus, *Non te contempserunt, sed me.* Quare non sunt iuxta suam ipsorum naturã considerandi ministri: uerùm per illos uidendus est deus, qui loquitur & agit in ipsis, & cuius legatione funguntur. Quocirca si uiderit eorum Dominus illos contemni & iniurijs affici, adest, & contumelias eorum ulciscitur. Perdidit Chore, Dathan, & Abyrom: ultus item est imposturam Ananiæ & Saphiræ, neque passus est ut Petro illuderetur. Pœnas etiam sumpsit de Elyma mago, qui Pauli prædicationem cùm impediebat, tum etiam irridebat. Qua ratione, cùm pueri qui Elisæo insultabant, tam grauiter peccarint: mirum esse non debet, quòd pœnas condignas luerint. Proculdubio corrupta educatione fuerant à parentibus instituti: Nec mirum, cùm essent idololatræ. Vnde cognoscitur, parentes malè suos liberos educando, mortem illis accersere: Nec desunt expositores, qui arbitrantur, pueros instigatos fuisse à parentibus, ut prophetæ dei, quem exosum habebant, illuderent. Esset porrò Magistratus diligenter curare, ne ministri uerbi dei contumelijs afficerentur: quod isti non faciebant, cùm à sana religione alieni essent. At principes, cùm essent amplexati Christum, peccarunt in alteram partem: Nam ut Euangelici antistites in pretio atq; honore haberentur, principatus eis contulerunt: episcopos constituentes Comites, marchiones, duces, necnon reges. Atque abstraxerunt illos hac ratione à uerbo dei ministrando, à sacrarum literarum studijs, & huius mundi negotijs implicuerunt. Ipsi uerò ornati opibus & gloria temporaria, superbiæ, luxui, delitijs & uoluptatibus sese totos dediderunt. Irrisio puerorum erat exprobratio caluitij: Illud autem peccatum non erat, sed leue tantummodo corporis uitium. At mundus ita semper odit ueritatis ministros, ut eorum uel maculas leuissimas carpere plærunque consueuerit.

Educatio pueris mala, mortem liberis accersit.

23 Vtq; pueri Bethelenses conuitiabantur Elisæo, sic hodie plebs papistica pijs hominibus illudit, & præsertim Euangelij ministris. Sed nobis non parum gratulari possumus, quòd sicut Elisæo iusta crimina & uera peccata non poterant exprobrare, sed tantùm caluitium obijciebant: ita & nostris cõcionatoribus, qui uerè suo muneri incumbunt, Papistæ nequeunt grauia peccata obijcere, sed tantùm leuicula quædam, ne ridicula dixerim, opponunt. Nostros aiunt pastores manuum impositionem non habere: & inde concludere nituntur, non esse habendos pro Ecclesiæ iustis gubernatoribus. Et conuentus qui ab illis docentur ac reguntur, non esse ueras Ecclesias, sed conciliabula defectorum. Et hæc dicunt, quasi manuum impositio ita sit necessaria, ut citra eam non possit esse ministerium in Ecclesia, cùm tamen Moses consecrarit Aaronem fratrem suum & liberos eius, uaria offerens genera sacrificiorum, quibus

Crimina obiecta doctoribus Euangelicis.

quibus à nemine anteà manus impositæ fuerunt. A Ioannes item Baptista nouum ritum Baptismatis induxit, & Hebræis præbuit: cùm tamen illi manus impositæ non fuerint, & Baptismum administrabat, cùm ipse à nemine tinctus fuerit. Paulus item à Christo uocatus in itinere, non è uestigio iuit ad Apostolos, ut sibi manus imponerent: sed anteà per Arabiam triennio docuit, & Ecclesijs ministrauit, quàm ad antecessores Apostolos (ut in Epistola ad Galatas testatur) se conferret. Manuum impositionem non aspernamur, sed eam in multis Ecclesijs nostris retinemus: quam si ab Episcopis eorum non habemus, nobis id uitio minimè uertendum est. Nam illi nobis eam non conferrent, nisi à sana doctrina discederemus, & unà iuramento nos obstringeremus Romano Antichristo. Nos autem per conscientiam non possemus eorum potestati, à quibus plus dissentimus quàm cœlum à terra, nostrum subdere ministerium.

Manuum impositio.

2 Porrò leuissimum est, quod aiunt, nos carere iusta successione: tùm id satis esse debeat, quòd Apostolicæ doctrinæ, quæ uerissima est & à sanctis Patribus recepta, melioribus temporibus, manifestissimè successerimus. Obijciunt item nobis, quòd in sacris, utamur uestibus prophanis, & communi usu non induamur grauiori habitu. Fatemur sanè Christum nos imitari & Apostolos, qui non sunt usi diuerso habitu à reliquis hominibus.

Successio

3 Non habemus uestes holosericas, non undulatas aut purpureas. Quid tum? An propterea Christi ministri non sumus? Hæc non sunt scelera seu peccata quæ nobis opponunt, sed ita cauillantur quemadmodum pueri Bethelenses: dicunt, *Ascende calue, Ascende calue.* Cæterùm, ut caluitium non fœdabat animum Elisæi: ita etiam leuia hæc obiecta, non impediunt nostrum ministerium.

Vestitus.

24 Seruanda uerò est mediocritas, ne aut parum aut nimium pastoribus tribuamus, ne uel superbiant, ac tyrannide premant populum, & mandatis inuentisque suis gloriam dei obscurent. Néue si nimium deijciantur, non solùm ipsi contemptui sint, uerùm etiam sermones dei & sacramenta, quę per illos administrantur, neglecta iaceant. Constituti sunt Ecclesiarum præfecti, inter Christum & populum. Christi ministri sunt, quod eorum utitur opera: nostrûm etiam sunt ministri, quia ut œconomi, & ut dispensatores Domini, nobis distribuunt quæ ab illo acceperunt. Quamobrem non aliunde accipiant oportet, quæ nobis proponunt, quàm à uerbis Christi & sancta Scriptura. Hoc Moyses agebat, ut prius in montem ascenderet, & ibi cum deo loqueretur, & posteà cùm ad populum descendisset, referebat illis quæ à deo audiuerat. Quod idem Christus facere uidebatur, non quasi hoc illi esset necessarium, sed ut ministris exemplum præberet. Noctù in monte precibus incumbebat, cum Patre agebat: manè uerò descendens ad templum, quæ à Patre acceperat edocebat. Et Paulus ad Timotheum scripsit, ut incumberet lectioni: non alia sanè de causa, quàm

In 1. Corint. 4. uer. 1.

Quid sit de ministris sentiendum.

Ministri nō aliūde quàm à Domino accipiāt, quæ nobis ministrant, non sunt domini aut tyranni, sed œconomi.

ut ex Scripturis hauriret, quæ prædicaturus erat, atque ita & seipsum & eos qui se audituri erant, seruaret. Quòd si ministri Christi sunt, ei se prorsus debent subijcere: non autem in clerum uel populum dei. quod Petrus dilucidè prohibuit, dominari. Etenim non domini uel tyranni, sed œconomi & dispensatores esse perhibentur. Et Petrus demōstrauit, eos debere potius esse formam gregis: quod intelligendum est, sanitate doctrinæ, ac exemplo uitæ. Et quando audiunt se ministros esse B Christi, cogitent se non agere suum opus, sed Domini. Quamobrem oportet, ut ibi se præbeant attentiores, quàm si agerent sua.

25 Dicuntur prætereà, Dispēsatores mysteriorum dei: Mysterium autem, distribuimus in uerbū Dei & Sacramenta. Oeconomia, ut cōstat ex Aristotelis Politicis, tres habet societates: uiri & uxoris, parentis & liberorum, domini atque seruorum: qui gradus, etiā in Ecclesia reperiuntur, quæ est Christi familia. Et cùm Oeconomus habeat instrumen C ta quædam, quæ anima carent, & sunt rationis expertia, ut agros, pascua, uineas, armēta & greges, quæ illum curare oportet: habet prætereà instrumenta cùm animata, tum etiam rationis capacia, cuius generis sunt serui, in quibus instituendis (ut periti tradiderunt œconomi) multum oportet diligentiæ impēdere. Crassus dicebat apud Plutarchum, alia posse per alios administrari, at seruos curandum esse ab ipso domino, ut rectè atque commodè instituantur: Vnde ipsemet Crassus pręsens D adesse uolebat cùm docerentur. At nostri œconomi, qui familiæ Christi præsunt, tantùm curanda habent animata instrumenta, id est Christi seruos, non modò rationales, uerùm etiā ciues regni cœlorum, sanguine Domini redemptos. Itaque illos & cautissimè & diligentissimè agere oportet, eorumque actiones ita describi poterunt. Accedunt primo loco, qui sunt in Christi familiam cooptan E di: Oeconomi est illos cathechizare, ac de fide instruere: donat prætereà illos baptismate, quod est signum familiæ. De uocatione posteà illos instituit, docetque de suo loco ac gradu, ut conētur utiles esse fratribus: Et mandat, ut certum aliquod opus faciant, ne sint ociosi. Adhæc quia bella imminent & tentationes, arma suppeditat, uerbum dei: & cibo Eucharistiæ, ad pugnam cōfirmat atque corroborat. Vnde Cyprianus Epistola secūda primo libro censet, ut illis qui lapsi erant & pœnitentiam egerant, quando iam instabat persequutio, F communio restitueretur, ut sic ad bellū gerendum fortiores essent: aitque, idoneos ad martyrij poculum quomodo illos putabimus, quos ad bibendū poculū sanguinis Domini nō admiserimus? Suppeditabunt etiam ministri Christi uictum egentibus, ex bonis Ecclesiæ atque copia oblationū, quas fideles elargiuntur. Habuerunt ueteres iuxta templa plerunque hospitalia; ubi pauperes alebantur, non ad otium, sed ut bonis & sanctis actionibus inseruirent: & si per ualetudinem licuisset, manibus operarentur, iuxta Pauli doctrinam.

Mysterium distinguitur in uerbum dei & Sacramenta.

Quàm sit illustris & eximia cura œconomorum Dei.

G 26 Finis huius œconomiæ constituitur, ut in his qui

Finis œconomiæ Ecclesiæ.

Oeconomi munus.

qui ad familiam pertinent, instauretur imago dei, propter peccatum penè obliterata: qua de re scripsit Apostolus ad Ephesios, ut ueterem hominem deponerent, qui corrumpitur iuxta concupiscentias, ac renouarentur spiritu mentis: induentes nouum hominem, qui secundum deum creatus est, in iustitia & sanctitate ueritatis: Neque secus habetur ad Colossenses. Dabit'que operam prudens oeconomus, ut omnia ministrentur ad captum percipientium, ut quibus opus est lacte, id eis distribuatur: & quibus opus fuerit solido cibo, illum eis proponat, iuxta rationem quam suprà explicauimus. Curabit denique, ut impuros & perditè uiuentes à familia excludat: eosdem'que si pœnitentiam egerint, rursus in eam recipiat. Et quæ commemorauimus omnia faciet, non pro suo, uerùm pro Domini arbitrio, qui nil uult immutatum ex illis quæ præscripsit. Nadab & Abiu, qui ignem externum adhibuerunt, ab eo absumpti sunt. Core, Dathan, & Abyron, secus agere uoluerunt quàm à deo præscriptum esset, ac miserè perierunt. Et rex Ozias, qui contra legem uoluit administrare sacram functionem, lepra correptus est. Debet etiam cauere qui hoc munus obit, ne alijs curis aut negotijs sese impediat, ut Paulus ait ad Timotheum: *Nemo militans deo, impedit se negotijs huius uitæ.* Functio hæc tanti momenti est, ut hominem totum requirat, neque parum is præstiterit, qui ei par esse poterit. Aristoteles primo Politicorum habet, unumquodque instrumentum ad unum duntaxat idoneum esse. Vnde non conuenit Christi ministros, milites, uenatores, mercatores, aut nautas agere. Deinde notandum est, cùm ministri dicantur Christi, illos prorsus esse discernendos: quod Ioannes Baptista pulchrè agebat, cùm diceret: *Equidem uos baptizo aqua, sed medius uestrum stetit, quem uos nescitis, Is baptizabit uos spiritu & igne.* Et Ioannes Euangelista prudenter à Christo distinxit eius præcursorem, cùm diceret: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de luce.* Neque ministrorum est otiosè agere: Sunt enim conducti ad operandum in uinea, ut posteà mercedem habeant, quam sæpius respicere debent, cùm opus exerceant, & carni molestum & ualde laboriosum. Sed interea loci dum hic uiuitur, non est quod somnient meliorem fortunam, quàm uel Apostoli, uel ipse Christus in suo ministerio experti fuerint. Apostoli habebantur ut mundi peripsementa. Paulus iactatus est τῷ σπερμολόγῳ conuitio, & à Iudæis dicebatur indignus qui uiueret, quasi esset κάθαρμα & piacularis homo. Et Christus, nónne passim deridebatur? contumeliæ & opprobria nullibi deerant: lapidibus in eum insurgebant: conati sunt è monte præcipitare: sæpius capere uoluerunt, quem denique cùm cepissent, summa cum ignomia in crucem adegerunt. Hæc eadem sors illis expectanda est: quia satis est discipulo, ut sit quemadmodum magister: & seruo, si domino suo æquetur.

Ministri discernēdi sunt à Christo.

Non sint ociosi.

27 Dispensatores mysteriorum dei appellantur, non autem sacrifici aut sacrificantes: non quòd ab eis omne sacrificiorum genus auferatur. Sunt enim laudes, confessiones, quibus dei bonitas & misericordia prædicatur gratum dei sacrificium: nec minus preces, confessio peccatorum, oblatio eleemosynarum, pœnitentia, qua cor fit contritum & humiliatum, & hostia demum corporum nostrorum, quam uiuam & rationabilem offerimus deo. Hæc per ministros Ecclesiæ non negamus in Ecclesia fieri. Atque postremo loco sacrificium est, quò gentes incredulæ adducantur ad Christum, ut ad Rom. cap 15. luculenter exponitur, qua liturgia Euangelica maximè Christi oeconomi occupantur. Sed superstitionum fautores, iactant se filium dei sacrificare, quod est absurdissimum: quoniam Christus seipsum obtulit, neque opus habuit alio sacerdote. Vna oblatione consummauit atque perfecit, quicquid pro nostra redemptione faciundum fuit: neque par est ut homo, sacrificus habeatur ad tantam oblationem. Semper enim oportet, ut qui offert, re oblata sit aut æqualis, aut præstantior: Quod sacrilegium est de nobis cogitare, si Christo conferamur. Deinde qui possumus filium dei offerre, cùm perpetuò sit in conspectu Patris, ubi nostra est & propitiatio, & noster Aduocatus? Ceterùm, si per sacrificare, intellexerint gratias agere de morte illius, & quòd pro nostra salute corpus in crucem dare uoluerit, & sanguinem effundere, nō inficiabimur tale sacrificium, et per ministrum Ecclesiæ, & per omnes illi astantes, deo in cœna Domini offerri. Et fortasse Patres in hanc partem acceperunt sacrificandi uocem, quam frequenter in suis scriptis usurpant. Quanquam eorum consilium minimè laudauerim, cùm inde sit deriuatus intolerabilis abusus. Neque tacendum est, oblationes fieri consueuisse à fidelibus, cùm ad cœnam Dominicam accederent, ut Cyprianus testatur quàm apertissimè. Atque harum oblationum mentio fit in collectis, quæ post offertorium in Missa leguntur. Verùm de his aliàs: Tantùm hoc monere uoluimus, ne ministri Christi dici putentur, quòd eius corpus & sanguinem in Missa deo Patri sacrificent.

Quæ sint sacrificia ministrorum Ecclesiæ.

Quid Patres intellexerint per sacrificare.

28 *Quod superest autem, illud requiritur in Dispensatoribus, ut fidus quisque reperiatur.* Non mundi eloquentiam, nobilitatem, gratiam, aut regum potentiam exigit Apost. sed tantùm fidelem administrationem. Christus adiecit prudētiam, cùm apud Matth. dixerit: *Fidelis seruus & prudens, quem super familiam suam Dominus constituit.* Cæterùm hæ duæ conditiones ita inter sese coniunctę sunt, ut unà necessariò alteram consequatur. Neque impunè seruo erit, si aliter se gesserit, atque sibi præscribatur: cùm in Euangelio habeamus, quòd moram faciente domino, si cœperit seruus in suos conseruos crudeliter sæuire, ita ut perceptiat atque tyrannide premat: ueniet denique [illegible] minus quando non putauerit, & dissecabit, & [illegible] det illum, atque partem ipsius cū hypocritis pon[illegible]

Oeconomus debet esse fidelis & prudens.

ub[illegible]

ubi fletus erit & stridor dentium. Item de sapienti ac prudenti œconomo audiuimus, quòd uetera & noua proferat de thesauro suo. Ita qui ouibus Christi conuiuium struit, & uetus & recens Testamētum apponit, quo lautè ac opulenter eas pascat. Paterfamiliâs & nouos habet fructus, & multa in penu ad complures annos conseruat.

Circumstantia ministri.

29 Multum'que proderit ad prudenter fideliter que negotium Domini gerendum, si circunstantias ob oculos perpetuò habeat. Videat cumprimis quis'nam ipse sit: non est sanè priuatus homo, quare seponat suas proprias'que affectiones: est publica persona Christi minister. Quare decet ut in Ecclesia summa cum grauitate negotia dei gerat. Videat præterea quid'nam tractandum susceperit, sermonem inquam dei, & sacramenta Christi: quæ uitiasse aut adulterata tradidisse, graue piaculum est. Nec minus attendat qui'nam sint, quos habet sibi commissos: non enim sunt uulgares homines, uerùm filij dei, Christi oues, sanguine eius redemptæ. Oportet ut & temporis rationem habeat, atque temporis momenta seruet, quibus iudicet se commodius ad id quod proposuit peruenire. Et quanquam Apostoli iussu tempestiuè ac intempestiuè agere debeat, nihilominus summa cum diligentia cauere studeat, ne occasiones prætereat. Altius etiam in seipsum descendat oportet, atque secum excutiat, qua'nam de causa prouinciam quam habet, uel subierit uel sustineat. Et curet, ne ob quæstum in Ecclesia ministret, sed id potius sequatur, quod Paulus in posteriori ad Corinthios dixit: *Non quærimus quæ uestra sunt, sed uos: quia filij non debent parentibus thesaurizare, sed parentes filij.* Ideo (inquit) ego meipsum impendam, ut pro animabus uestris expendar: Præterea cogitandum illud est, de modo & forma qua sit acturus, quę non aliundè sumi poterit, quàm ex isto consilio, ut omnibus qui ad suam Ecclesiam se contulerint, quàm maximè sit consultum.

Quis hodie sit, et laudabimus eū.

30 Et quæ de uerbo dei iam diximus, de Sacramentis identidem uolumus accipiendum. Primùm, quod attinet ad seipsum, pœnitentiam agat de communibus peccatis, sine quibus hæc uita nō transigitur, & à crassioribus illis propter quę sancta Scriptura iubet, ne quidem uulgari pane cum his qui fuerint eis obnoxij, communicare: nedum Christi sacramentis, sic abstineat, ne sibi exitium & alijs offensionem pariat. Atque naturam dignitatem'que mysteriorum secum reputet, ne panem, uinum, siue aquam, nuda mundi elementa se præbiturum existimet. Neque detrectet explorare, ac perspectos habere illos, quibus oporteat eum Sacramenta distribuere, ut si canes eos uiderit, à se arceat: sin pios & timentes deum, ad illa inuitet atque impellat. De tempore quoque ita constituat, ne suas oues per uniuersum annum pabulo sanctæ Eucharistiæ carere patiatur, quasi liceat illis in Pascha tantummodo communicare: uideat'que ne ad Sacramētorum administrationem uel ex consuetudine impellatur, uel ne tantùm id faciat ob eam causam, ut accusationem euitet, seu turpis quæstus ergò. Et formam denique retineat ac conseruet, quam ex Scripturis nouit à Domino sibi traditam. Quod nequaquam ab illis obseruatur, qui cùm Christus instituerit ut acciperemus, manducaremus & biberemus: illi magis attenti sunt, ut panem à se consecratum suspendant, adorandum proponant, & infinitis superstitionibus prostituant. Christus cœnam communem instituit: at illi suis eleuationibus & circumgestationibus spectaculum ex ea ridendum faciunt. Christus de calice dixit, *Accipite & bibite ex eo omnes*: illi uerò, à calice laicos arcent. Christus dixit, *Hoc facite*: sed ipsi multa præterea quæ ad superstitionem faciunt, adiecerunt. Idcircò neque fideliter, neque prudenter ministrant Sacramenta.

Papistarum ministrorum infidelitas, et ignorantia.

31 Si hodie sub regno Antichristi, pius quispiam sacrificum accesserit, ei'que dixerit: Mihi quæso facias Missam, sed ita ut peccatorum confessionem & absolutionem planè intelligam: dei laudes quos habes in introitu Missæ, & hymnum, Gloria in excelsis, mihi sic exponas, quò tecum ualeam & deum celebrare, & illi gratias agere: neque me celes precum tuarum sensum, ut Amen respondeam: Epistolam & Euangelium edoceas, quò doctrinam & admonitionem inde abs te salutarem percipiam: pronunciemus unà symbolum catholicæ fidei, cum'que ad benedictionem siue consecrationem mysteriorum uentum fuerit, ne me arceas, quandoquidem illa uerba etiam ad me pertinent, atque in ipsa panis fractione atque calicis haustu communices mecum, ut simul denique possimus deo nostro gratias agere: & quoniam tibi neque opes neque uictus deest, hoc totum quemadmodum gratis accepisti, mihi gratis impendito. Qui hæc & huiusmodi à sacrifico petierit, obsecro, quomodo ab illo accipietur? Excludetur conuitijs Lutheranismi, & contumelia hæreseos inclementer iactatus. Sed uicissim accedat alius qui dicat, Age, uenandum mihi hodie est, attamen quia hoc die Dominico absque sacro esse nolim, accipe tibi hos nummos, atque nunc summo mane facias mihi Missam, & cum primis citò ac festinanter expedias: Non erit (mihi crede) per sacrificum ulla mora. Censes'ne hoc esse fideliter agere ministrum, ut modò Apostolus præcipit? Non puto. Audias rursum de fidelitate ministrorum nostri temporis aliud specimen. Habet quispiam illorum tres aut quatuor parrochias, neque omnes ualet curare: imò neque petes unam earum uult habitare, sed in maiori parte anni, quantum ei licuerit ab omnibus abesse. Interim si quis illum arguerit, ait se loco suo ibi alium substituisse. Sed iste tam fidelis minister non cogitat, Christum, quando erat suo aduentu et morte hominum genus redempturus, neminem loco sui misisse, aut pro se in cruce substituisse. Ipse uenit, ipse laborauit, ipse pro nobis mortuus est. Deum habere potuimus: & uicarios eius, qui officio sibi commisso incumbant, habere non possumus? Aiunt id sibi licere, modo in ali-

Contra non residentes.

in aliqua uniuersitate uel academia uiuant, ut bonas artes & doctrinam sibi comparent. Sed Petro cùm Christus diceret, *Pasce agnos meos*: nihil eiusmodi excepit. Quod si non adhuc uel idonei fuerint, uel satis edocti, non oportuit onus pastorale in Ecclesia suscipere. Existimant fortasse sibi sufficere, si uocationem, titulum & possessionem habuerint: sed hoc est laruas & personatos agere. Oportet enim, ut nunc Apostolus docet, Ecclesiarum præfectos & fideliter ministrare, & fideliter mysteria dei, hoc est, sacramenta dispensare.

Tria requiruntur ad legitimum Ecclesiæ ministrum.

32 Tria itaq; requiruntur ad legitimum Ecclesiæ ministrum: Primum est, ut iustam uocationem pastor habeat: deinde, ut reipsa pascat: denique, ut id fideliter & summa cum prudentia præstet. Mitto uitæ sanctitatē, quę non uulgaris requiritur, quoniam & omnibus Christianis communis esse debet, & omnes quàm necessaria sit intelligunt. Mitto etiā quàm parum illi sint fideles, qui dona sibi à deo collata occultant, neque alijs uolunt communicare: quia satis hi damnantur in parabola Christi, sub persona illius serui, qui talentum sibi commissum defodit in terra. Neq; minus infideliter agit, qui charismata quæ diuinitùs obtinuit, ita sibi propria fecit, ut illa deo nō ascribat: & qui huiusmodi est, à Chrysostomo illi confertur, qui cùm Regis purpuram seruandam accepisset, ea nihilominus tanquā proprio uestimento ausus fuerit uti: profectò is læsæ maiestatis reus habebitur. Deo itaq; omnia bona, si fideles esse uolumus, debemus ascribere. Petrus in *Actis*, de claudo à se iam sanato dixit: *Miramini, quasi nostra uirtute hunc restituerimus, cùm Deus Abraham, Isaac et Iacob, uoluerit filium suum Iesum glorificare.* Ad hanc etiam fidem pertinet, ut instar Christi, bonus pastor animam suam ponat pro ouibus suis, quæ in periculo non sunt deserēdę: nisi fortasse fuerit singularis pastoris persequutio, ob quam causam Athanasio fugere licuit, propter impij principis crudelitatem: quandoquidem in Alexandrina Ecclesia complures loco eius erant, qui ministrare possent. *Augustinus* ad Honoratum epistola 180. de fuga disputat copiosè. Et multa præterea satis dura Tertullianus habet, quæ non est huius uel temporis uel loci ut afferam. Pastoris est ita se fideliter gerere, ut culpa sua nullā, quamuis abiectam ouiculam, in Ecclesia perire sinat: imitari potius debet Christum, qui dicebat se uenisse ad quærendum quod erat perditum, & ad saluandum quod perierat. Atq; in his actionibus eximiis, non deserit Christus bonos pastores, tuetur illos, & non rarò magna seueritate ulciscitur. Scimus quàm indignè tulerit reiectum Samuelem, ultus est eam iniuriam, & populo dedit regem in furore suo, quo parum fœliciter uixerunt. Atque si quis historias excutiat, sub maiori parte regum fuerunt uehementer afflicti. Et cùm Saul in ciuitate Nobe, complures sacerdotes interemisset, is quoque cum filio Ionathan, in monte Gelboa, calamitosè occubuit. Mosen & Aaron ultus est deus, & de seditiosis qui aduersus eum conspirauerant, pœnas exe-

De fuga ministrorum.

Christus adest suis ministris.

A git non uulgares. Iudæos item uidemus, qui Christum summum sacerdotē occiderint, & eius Apostolos malè acceperint, in exitium præcipitatos.

In 1 Corint. 3 uer. 4.

Philosophorum arrogātia.

33 Sed enim cùm taxētur à Paulo Corinthij, quòd homines sibi præficerent: discant fideles Christi ministri, non sibi discipulos aut sectatores facere, sed Christo, ad quem unū Ecclesia pertinet. Ethnici philosophi hoc ambierunt, ut discipulos quos habuerunt, suo cognomine à reliquis distinguerent, ut aliqui Platonici, aliqui Pythagorici, alij B Epicurei uocarentur. Attamen Socrates uisus est modestior cæteris, quòd se non faceret authorem doctrinæ quam docebat, ut qui se diceret similem obstetricis, quæ parentibus opem ferret: ita is existimauit suis interrogationibus, iuuenibus adesse, ut scientias quas habuissent in animo, in lucem exire faceret. Hoc multò magis in Christi negotio locum habet. Nam quantumuis accuratè quis doceat, nisi Spiritus sanctus audientes intus excitauerit, opera luditur. Spiritus est qui uerè animos C fœcundat: Idcircò illic dicitur, *Quis Paulus? quis Apollo?* Ioannes Baptista hoc explanauit pulcherrimè, cùm de seipso interrogatus quisnam esset, aiebat, se non Christum, non Eliam, neque Prophetam, sed tantummodo uocem quæ in deserto clamaret, *Parate uiam Domini*. Habent sanè dei ministri amplissima dona, quibus ut serui fideles ad aliorum seruorum commoda, & domini sui gloriam uti debent. Neq; uel ad quæstum, uel ad dignitates oportet hæc detorqueant.

Socratis modestia.

Exemplum Ioannis Baptistæ.

Dignitas ministerij.

D 34. Et licet uideatur Paulus ministerium quoquomodo deijcere, attamen si diligenter obseruaueris quæ dicat, agnosces non infra dignitatem detrudi. Etenim illi relinquit commendationem insignem cùm ait, *Ministros esse per quos crediderint*. Fides, remissio peccatorum, reconciliatio cum deo, & ius æternæ uitę coniuncta sunt: quarum rerum, qui præsunt Ecclesiæ, dicuntur ministri. Si organa & instrumenta nostræ fidei esse statuantur, quis non eos & in honore, & in precio habeat? Anabaptistæ E ministros abijciunt, atque contemnunt: Idcircò iustam Ecclesiam hactenus non habuerunt. Non enim ea constare potest, neque diuinus cultus publicè retineri, si ratio ministrorum non habeatur. Nihilominus uideto, ne illis nimium uel attribuas, uel fidas. Scriptum quippe est, *Maledictus qui fidit in homine, & qui spem ponit brachium suum*. Deo faciunt insignem contumeliam, ut Ambrosius scribit, qui eis, cùm sint creaturæ, honores F deo debitos exhibeant. Quod à gētilium peruersitate parum abest, qua rebus creatis, diuinos honores præstabant. Quod idem cauendum est, ne fiat erga sanctos, quos expoliamus propria dignitate, dū titulis diuinis ornamus. Tunc enim, cùm nostris ornamentis & dignitatibus eos non possimus æquare deo, demimus illis, quantum in nobis est, ut ministri dei sint: quod eorū naturæ maximè conuenit. Quomodo illos excusabimus, qui beatam Virginem uulgò nuncupant, Matrem misericordiæ, quod proprium est dei, qui Pater mi- G sericordiarum in Scripturis dicitur? Vitam suam quoq;

Anabaptistæ.

Ministris et sanctis defunctis non nimium tribuendum.

Carpitur cātio, Salue Regina.

quocꝫ illam nominant, cùm Christus ad Colossenses uita nostra dicatur: & ipsemet de se dixerit, *Ego sum uia, ueritas & uita.* Dulcedo item in illa cantione uocitatur, quasi sit reposita in ea piorum consolatio: atqui deus pater consolationis est atcꝫ solatij: demumcꝫ illam dicunt, Spem suam, quasi uelint in creatura spem ponere. Ostende nobis (inquiunt) Iesum Christum filium tuum. Id autē tantummodo ad Patrem spectat, quemadmodū scriptum est: *Nemo uenit ad me, nisi Pater traxerit eum.* Multum sanè illis tribuitur, quando pro seruis & ministris dei habentur: Nā & ipse Christus quoad homines, hoc ministri nomen suscepit. Ad Romanos legimus, *Dico Iesum Christum ministrū fuisse Circuncisionis.* Magistratus etiam ad Romanos appellatur dei minister. Vnde non est præter eundum, & Magistratus & præfectos Ecclesiæ, definitiones habere admodum coniunctas. Vtinam animi eorum tam concordes essent, quàm officia & munera propemodum se attingunt. Definitur pontifex in epistola ad Hebræos, quod ex hominibus assumatur, & pro hominibus constituatur in his quæ sunt ad deum, ut dona & sacrificia offerat pro peccatis. Quod si magistratum definire uolueris, uidebis quàm propè accedat ad naturam pontificis: Is quocꝫ assumitur ex hominibus, & pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad ciuile bonum, Id est, ut quietam atcꝫ tranquillam uitam sub ipsis degamus ad pietatem & temperantiam, ut ex epistola ad Timotheum colligitur. Quare cùm & magistratus minister dei habeatur, magnum illi debemus honorem: ita tamen, ut quæ dei sunt, ei non tribuamus, & cùm præceperit quæ deus aduersentur, non audiatur.

Magistratus & ministerium Ecclesiæ sunt functiones coniunctæ.

Definitio pontificis & magistratus.

35 Sed ut ad Paulum redeam 1. Corinth. 3. duabus uocibus plantandi & rigandi, agricolarum uniuersa opera comprehendit. Deus augmentū dat, ut quod plantatum & rigatum fuerit uiuat. Quod autem nomine augmenti uitam intelligat, inde fieri arbitror, quòd plantæ uitam non habeant, nisi quam uulgò appellant uegetatiuam: quia mouentur ad alimenta, unde fiunt maiores accessiones. Nam licet mutare locum uideantur, aut uariari qualitatibus, omnia hæc illis contingunt, quòd uel augmentum uel alimoniam percipiant. Simile Apostoli pulcherrimè quadrat: Quia etsi rustici diligenter suum laborem impendant, prouentus attamen à cœlo expectandus est. Quod si non fuerit eorum uotis obsequutum, operam luserint. Quanquam non cœlo, sed potius ipsi deo totum id acceptum referri debet: Is enim est, *qui Solē suum oriri facit super bonos & malos, pluitcꝫ super iustos & iniustos.* Vtcꝫ ista pro suo arbitrio regat & moderetur, ex Leuitico apparet: ubi comminatur Israelitis cùm malè se gesserint, daturum se cœlum ferreum, atcꝫ terram æneam. Itemcꝫ legitur in Deut. ubi promissionem quocꝫ addit, si mandatis suis incubuerint, quòd sit eis aperturus suos thesauros, dando pluuias tempestiuis horis. Quod itacꝫ Apostoli metaphora sit utilissima, inde mōstratur, quòd non tantùm docet rem, quam habet præ manibus, sed etiam cum fructu explicat eam naturam à qua deducitur. Non enim minus utile est, nosse à deo expectandos esse successus humanorum laborum, in omnibus artibus & incœptis, identidemcꝫ in rerū naturalium prouentu: quàm sic intelligere, per ministerium Ecclesiæ nihil effici, nisi quantum diuina potentia & bonitas promouerint. Ideocꝫ in Actis Apostolicis habetur cap. 16. Mulierem purpurariam audiuisse Apostolicam doctrinam, *cui Dominus aperuit cor, ut intenderet his quæ à Paulo dicebantur.* Apollos, cuius illic fit mentio, Paulo successit in Ecclesia Corinthiorum: idcircò rigare dicitur, quæ Paulus plantauerat. Plantandi uox, lacti respondet: rigandi uerò, cibo solidiori. Quanquam Ambrosius plantarionem intelligat primam Apostoli doctrinam, rigationem uerò, Baptismum: fortasse ad id alludens, quod per aquam administretur. Denicꝫ augmentum quod accedere dicitur, refert ad Spiritū sanctum. Verùm prima interpretatio simplicior est.

Deo prouentus laborum debetur.

Apollos.

36 Vt autem Ecclesiarum agricolæ per sese alieni sint ab his operibus, in Euangelio satis declaratur, ubi à patrefamiliâs extruduntur ociosi ad operandum in uinea. Neque dubium est Moysen, Ieremiam & Ionam reluctantes quodammodo ad id pertractos: quod plerisque alijs euenisse credibile est, cùm in ista uocatione tantummodò labores, grauia pericula, odium & persequutiones expectanda sint, à quibus caro nostra mirificè abhorret. Quin & Plato in 1. de Republica: Homines, inquit, ad magistratus capessendos inuitari consueuisse, partim pecunijs, partim honoribus, atque partim pœnis. Sed qui probi fuerint, pecunijs minimè permouentur, cùm auaritia non laborent: ijdemcꝫ honoribus non adducuntur, quia minimè sint ambitiosi: pœna tantùm allici possūt, ne si ad Rempublicam gerendam uocati accedere noluerint, subdantur & ipsi unà cum alijs prauorum hominum imperio, qui magistratus per seipsos inuadent, & Republica pereunte, neque ipsi poterunt esse salui. Sic etiam homini Christiano, qui se perspexerit à deo instructum donis Ecclesię commodis, cùm ad eius præfecturam seu ministerium accersitus fuerit, agendum est, caueat ne recuset pertinaciter impositum munus. Testatam quidem licet illi Ecclesiæ facere suam infirmitatem, atcꝫ monere ut magis idoneum quærant. Verùm obstinato animo reluctari non debet, ne posteà seuero dei iudicio unà cum uniuersa Ecclesia malorum præfectorum qui se ingerent, administrationi & curæ perniciosæ committatur. Sed hodie ab hac parte periculum non imminet, cùm uideamus ambitione summa procurari sacerdotia & præfecturas Ecclesiæ: quod ideò fit, quia non ob oculos sibi ponunt isti ambitiosi, opus quod faciant in Ecclesia, sed opes & honores, quibus pro libidine abutantur. A Platone indidem elicitur: Si ex hominibus probis constaret Respublica, non leuior esset pugna & concertatio inter ciues de Magistratu non suscipiendo, quàm nunc dè obtinendo laboretur.

A ministerio suscipiendo homines cur sunt alieni.

Quibus rationibus adducantur homines ad magistratum capessendum.

Ministerium non recusandum temerè.

37 Deum

37 Deum uerò, docet Paulus esse qui dat augmentum. Et deum sanè oportet ut opus fortunet. Habent nihilominus & ministri, opera, quæ non debent à quoquam contemni, cùm per illa deus agat in nobis quæ ad salutem pertinent. Potuisset quidem & facilè sine ministris per seipsum hęc eadem operari: quod noluit, ut maior inter fideles coniunctio intercederet. Ergo quæ addit Paulus, *Ego plantaui*, &c. Non dicuntur, quasi ministri absque deo aut plantent aut irrigent. Sed hæc duo illis ideò tribuūtur, quòd in his cooperatores dei sint, & suas partes habeant. Viuificare dei esse dicitur, quòd id tantummodò per seipsum faciat. Quod si forta sse in mentem ueniat, Spiritum quoq; sanctum dari per sacras conciones (quoniam adhuc loquente Petro Spiritus sanctus illapsus est super eos: idemq; dari uisus sit ad impositionem manuum. Nam ubi Apostoli quibusdam manus imposuissent, Spiritus sanctus in illos descendit.) Ambrosium audias, qui ait, hoc non ita perpetuò fieri: quia Paulo neque manus impositæ sunt, neque cùm in uia conuersus est ad Christum, concionem hominis audiuit: neque omnes qui audiunt sacram doctrinam, neque quibuscunque manus imponuntur, Spiritum sanctum accipiunt: quod omnino fieri oporteret, si hæc ueræ proprieq; causæ, ut Spiritus daretur, essent. Sciendum tamen, Scripturam sacram nonnunquam ministris tribuere quę dei sunt: ut cùm Paulus inquit, *Per Euangelium ego uos genui*: necnon, *Vos iterum parturio*. Idemq; Timotheo scribebat, *Et teipsum seruabis, & eos qui te audiunt*. Atque Petrus mirum in modum cum deo sacrum ministerium coniunxit, qui Ananiæ dixerit: *Quomodo te diabolus tentauit, ut Spiritui sancto mentireris? Non enim mentitus es hominibus, sed deo*. Quin & ipse Christus aiebat, *Quorum solueritis peccata, soluta sunt: & quorum retinueritis retenta sunt*. Adhæc omnia ita te munias: Ministri Ecclesiæ si per seipsos acceperis, nihil certè horum præstare possunt: tantùm sunt organa & instrumenta, quibus deus dum plantant & rigāt, utitur atq; adest.

Impositio manuum & opus ministrorum, non sunt causa ut detur Spiritus sanctus.

Scriptura quandoque trib. ministris quæ sunt dei, uti in Sacramentis.

38 Et ita accipiendum est quod subdit Apostolus eo loco, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum deus*. At si eos cogites, quò deo coniunguntur, & ipse in illis efficax, atque Spiritus sancti actio cùm ministrorum actione copulatur, ita ut ex illis duobus unum quoquo modo confletur, tropo synecdoches, quod unius est partis, alteri attribuitur. Atque hoc pacto quæ commemorauimus, ministri Ecclesiæ dicuntur efficere. Et quod est constitutum de ministris, de Sacramentis quoque sentiendum est: Nam si illa ut simplicia, nudaq; symbola spectes, multum aberraueris, si aut remissionem peccatorum, aut salutem tuam illis adscripseris. At si animo tuo illa retuleris in id quod significant, atque id fide ut debes complexus fueris: proculdubio & salutem & remissionem peccatorum inde hauries, eaq; suscipies, & ut præclarissima dei dona honore prosequeris. Quare uideant ministri, ut deum assiduè precentur, orentq; ut suum ministerium per Spiritum sanctum fiat efficax in eos qui suę fidei sunt commissi, & deo sese pro uiribus accommodent, ut apta & idonea sint eius instrumenta. Neque ambiant magnos honores à populo extorquere: Christus adeò se deiecit, ut cùm esset in forma dei, formam serui susceperit, & humanæ naturæ infirmitatem agnoscens dicebat, *Pater maior me est. De die & hora illa nemo nouit, nec Angeli, neque ipse Filius*. Petrus Centurionem, ne se adoraret, prohibuit. Paulus & Barnabas idem præstiterunt, cùm ab Ethnicis honores diuini decernerentur. Quin & angelus, ut habetur in Apocalypsi, Ioannem uetuit, ne se adoraret. Hodie Papa ab omnibus fœdissimè adoratur. Vtcq; mundus erga ministros Ecclesiæ desipiat, hinc facilè deprehenditur, quòd honores illis huiusmodi contulerit, quales deus non requisiuit ut eis deferrentur: regna inquam, ducatus, comitatus, marchionatus, & alia id genus, quæ dare non fuit difficile, cùm Monarchiæ eis plus satis abundarent. At è diuerso, negata est illis obedientia & subiectio, quæ per dei uoluntatem illis debebatur, ut Ecclesiasticæ disciplinæ daretur locus, eisq; obediretur, quando ex uerbo dei iubent mutare uitam, pœnitentiam agere, atque eos deriuare quos Ecclesia excommunicatos declarauerit, & quæcunque alia sunt huius farinæ. Cæterùm, quia in his uitæ mutatio & syncera promouetur sanctitas, prouidet diabolus summa cura & diligentia, ut surdis auribus audiantur. Qui fit, ut omnia pessum eant, quoniam eò peruenerunt Ecclesiarum pręfecti, ut contenti immoderatis opibus & principatibus, sese totos occupent huius mundi negotijs, neglecto munere pascendi populi dei. Et plebs uicissim arbitratur se pulchrè functam officio, si bonis huius mundi suos pastores cumulauerit: nil interim solicita, ut sana doctrina & uerbo dei alatur. Posset Apostoli sententia, cùm ait, Eum qui rigat, & eum qui plantat nihil esse, per hyperbolen accipi, ut nihil esse dicantur, si diuinæ actioni conferantur.

Quid ministri quotidie precari debeant, quid agere.

Ambitio Papæ.

Nota fontem magni abusus.

Vnitas ministrorum.

39 Cæterùm, quia uni atque eidem summo deò inseruiunt, atque sibi eundem finem præstituunt, omnes organa sunt & instrumenta dei ad hominum salutem: quod habent commune cum omnibus creaturis, propter quas deus in Scripturis dicitur exercituum, quòd omnia deo non minus inseruiant, atque milites Imperatori suo. Cuius profectò collationis, Aristoteles quoque in prima philosophia meminit. Proinde quoad hæc, unum sunt inter se ministri Ecclesiæ. Neque propterea uult Paulus, ab Ecclesia ministrorum gradus auferre: Nam potiori loco est qui Euangelizat, atque is qui baptismo tingit: & in Ecclesia, nouimus alios positos esse pastores, alios doctores, alios prophetas, &c. Vnum etiam sunt, quòd sibi mutuò inseruiunt, cùm in idem omnes conspirent, ut inferiores artes cum illa quæ uocatur ἀρχιτεκτονικὴ coniunctæ sint. Vnum præterea sunt, quia licet maior minori præponatur, id non fit aut neglectu aut cōtemptione minoris. Vnum item sunt, quia per seipsos nihil habent aliud, quo

Non tolluntur ab Ecclesia gradus ministrorū.

Ministrorũ uitia nõ contaminãt Sacramenta.

quo ad munus in quo uersantur, nisi quantũ deus illis distribuit. Quare in hoc sunt pares, quòd quicquid habent, ab illo acceperint, neque à natura profecta sunt, quibus in suo ministerio utuntur. Vtq; unum dicitur animal, quòd membra quæ diuersa sunt in eo simul colligentur, & anima una qua formata sunt, in suis actionibus incitentur & moueantur: ita ministri Ecclesiæ uinculis charitatis cum cæteris membris Christi sunt colligati, & eodem spiritu quo agitur tota Ecclesia, ipsi etiam impelluntur, ut commodum ouium Christi promoueant. Est quidem ex ministris unus altero sanctior: uerùm hoc nihil ad te. Doctrinam expendito, atque uideto, ne illis crassissimis uitijs inquinati sint, propter quæ iubet Paulus, ut ne cibum quidem cum illis capiamus: neq; tibi persuadeas, eorum infirmitatem aut uitiorum labem, sacris rebus posse officere. Habet Hieronymus contra Iouinianum duo pulchra similia, quibus deum excusat, qui fœtibus ex adulterio procreatis, animam infundat: Quoniam (inquit) si frumentum furto sublatum fuerit, peccatum non in semine, sed in eo qui seminat, inhæret: idcircò semen iactum nascitur, neque illi obstat alienum peccatum. Deinde si manus eius qui seminat, inquinata fuerit & polluta, non idcircò semen tantùm inficitur, ut nasci non possit. Ita sacræ res, administrantium peccato corrumpi non possunt. Et Augustinus in epistola ad Hieronymum, Per aristas, portantur grana repurganda in area Domini, & quamuis paleæ sint inutiles, attamen prosunt tritico. Ita uitia ministrorum, non sic obsunt Christi fidelibus, ut Sacramenta per illos distributa, & uerbum per eos administratum fiant inefficacia.

Similia duo.

Aristæ & paleæ sunt utiles.

40 Quod autem Paulus docet, Fidem nostram non esse ex sapientia hominum, sed ex potentia dei. Hoc maximè nostram fidem commendat, quæ radicem non in terris, sed in cœlis habeat. Vnde colliges, ad fidem persuadendam, non opus esse his quæ cum humano iudicio, nostro sensui & rationi consentiunt: cùm potius quæ uerisimilia homines iudicant, suspicione minimè uacent. Non est Christi fides ex humana sapientia informanda. Aduersatur hoc uehementer illis, qui uolunt humanas traditiones & ritus humanitùs inuentos, eo confirmare, quòd pulchrè arrideant nostræ prudentiæ, & sensui ciuili propè conueniant. Quod Apostolus manifestè taxauit in epistola ad Colossenses, quando inquit, Iuxta præcepta & doctrinas hominum, quæ uerbotenus quidem habent speciem sapientiæ, ἐν ἐθελοθρησκείᾳ quæ est uoluntatis nostræ cultus, & ab hominibus inuentus, cuius naturam paulo pòst exponit, quoad animum, nomine ταπεινοφροσύνης. Sæpè de suis inuentis prædicant, quòd animum reddant humilem atque demissum, & hoc nomine suos uestitus & habitus commendant. Adiecit & læsionem corporis, non per honorem aliquem, ad expletionem carnis. Huc spectat delectus ciborum, humi dormire, & se inutiliter sub specie cultus diuini conficere: ita ut neque corpori habeatur honor, neque caro nutriatur, quemadmodum oporteret. Fatetur in his Apostolus speciem esse sapientiæ, cui tamen fides nostra non debet acquiescere, quantumuis pulchra & honesta uideantur: uni fundamento uerbi dei mordicus inhæret. Quia, prout ad Romanos habetur: *Fides est ex auditu, & auditus per uerbum dei.* Quòd si fides nostra inniteretur humanæ sapientiæ, facilè posset dissolui, cùm non semper eadem habeantur pulchra, utilia & uera: & sæpè fiat ut quæ placuerant, abijciantur. Non immeritò igitur Christus dixit Petro, *Beatus es Simon Bar Iona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed spiritus Patris qui est in cœlis.* Atque hæc fidei constantia & firmitas est (ut inquit Chrysostomus Homilia secunda super Matthæum) illa petra super quam Christus Ecclesiam ædificauit. Quòd si humana sapientia non potest esse causa nostræ fidei, ex operibus illa eadem non est expectanda, cùm sapientia longo interuallo reliqua opera exuperet.

In 1. Corint. 2. uers. 5.

Fides ubi radices habeat.

Locus ad Colossenses exponitur.

Cur fides non innitatur humanæ sapientiæ, & quæ sit humana sapientia, uel huius mundi.

41 Hæc autem est causa, cur perfectis placeat: cæteris uerò sit ingrata dei sapientia, quia non est huius mundi. Sapientia seculi dicitur, quæ naturali facultate ac lumine acquiritur: quæq; ad res huius mundi regendas, tuendas, & administrandas ualet, ut medica, politica, dialectica, rhetorica, & id genus. His facultatibus opus est in hoc mundo, quæ cum illo quoq; finientur: nam in futuro seculo illis minimè locus patebit. Neque istam huius mundi sapientiam docemus aspernandam, modò se intra suos fines contineat. Sic enim suas habet utilitates: Id tantùm ei non permittitur, ut præsumat hominem suis auspicijs ad salutem perducere. absterrenda etiam est, ne diuina suis rationibus metiri ausit. Atque id explodendum est, quod multi falsò arbitrantur, sapientiam Pauli ac Euangelij, hanc huius mundi sapientiam, uel tollere, uel debilitare. Aiebant sanè multi, ob susceptum Euangelium, Romanum imperium quodammodo euersum esse, & Christianam disciplinam rebus publicis plurimum obfuisse. Et Augustinus in Epistola ad Marcellinum, his erroribus & calumnijs egregiè occurrit, ac ostendit, non Euangelicæ sapientiæ culpa, hæc mala euenisse, de quibus isti expostulabant: & ait, calamitates uel Imperatoribus, uel eis sine quibus nihil Imperatores efficere possunt, uitio dandas esse. Ruinam imperij Romani Salustius luxui ac libidini acceptam refert: quòd amare, potare, mirari signa, & diripere prouincias, Romanus exercitus cœperit. Idemq; habet, O' urbem uenalem, & maturè perituram, si emptorem inuenerit! Et Iuuenalis conquerebatur, Iam luxuriam, uictum orbem ulcisci. Hæc itaque mala non inuehit Euangelij sapientia, sed potius illis medetur. Quid magis facit ad ciuitatum, prouinciarum & regnorũ statum confirmandum, quàm pax & concordia? Eam & præcipit & prædicat Euangelica doctrina. Desideratur Princeps clemens, qui obliuiscatur iniuriarum, qualem Cicero Cæsarem prædicat:

Respub. unde perdantur teste Salustio.

Iuuenalis.

Euangelium aduersatur uitijs, uirtutes aduehit.

dicat: sed nullibi magis, quàm in Euangelio, ista clementia suadetur. Valet item ad Rempublicam conseruandam, pietas, obedientia, castitas, temperantia, iustitia, fortitudo, ac huius generis uirtutes, quas Euangelium ex orbe non depellit, sed potius in orbem plaustris spiritus aduehit. Idcirco liquet, Apostolicam sapientiam, de qua modò agitur, sapientiam huius seculi minimè tollere, cùm eam potius iuuet, & meliorem efficiat. Nullæ enim ciuiles uirtutes addita pietate, non redduntur, & quo ad hanc uitam, & quo ad alteram utiliores. Dentur nobis milites, Imperatores, Magistratus, plebs, & Ecclesiarum pastores, quales Euangelium format, & nisi floruerint Respublicæ, iure conquerantur. Nunc autem sapientia huius mundi, à Paulo non damnatur, nisi quia ita pseudoapostoli eam religioni admiscebant, ut Christum relinquerent, Ecclesiam turbarent, eiq; primas darent, & summam iudicij de pietate.

De coniunctione et distinctione Dei & hominum sapientia.

42 Iam uerò num eloquētiæ cum Euangelio possit conuenire, aut prorsus cum illo pugnet, ita differendum arbitror. Summus eloquentiæ gradus concedatur nemini, cùm quæ tribuit Cicero perfecto Oratori, non idcircò scripserit, quod tot aut tanta in quopiam inueniantur, sed ut intelligerent studiosi, ad quæ collimandum esset. Mediocris uerò dicendi facultas, est admodum paucorum. Quare instrumentum adeò rarum, difficile ac laboriosum, non sibi deus elegit, ut per illud Euangelium humano generi traderet. Pluribus quippe ministris opus fuit, qui facilè non potuissent inueniri, si tanto apparatu opus haberent. Deinde cùm omnibus proponenda esset hæc salutaris doctrina, si tanto artificio tractaretur, uulgares homines & rudiores, ad quorum captum non descenderetur, minimè illam perciperent. His addas, tantam artem & accuratam diligentiam in dicendo non uacare suspicione: quare prudenter tradiderunt insignes Rhetores, artem quoad fieri potest, occultandam esse. Præterea tanta lux est cum diuina sapientia coniuncta, ut cereo, uel facula humanæ facundiæ non opus habeat illustrari. Neque ista modò asserimus, quòd sacræ literę non habeant suam quandam eloquentiam: quoniam ut de Paulo dicamus, proprijs uocibus utitur, et sermonem contexit omnium efficacissimum, qui penetret usque ad cordis intima. Quare in eo minimè desideratur illa uis eloquentiæ, quam Augustinus ad Cresconium Grammaticum ita definiuit: *Eloquentia est facultas exprimendi congruenter quæ sentimus.* Neque prætextu sermonis impolitioris diuinarum literarum committere debent Ecclesiastici homines, ut de industria putidè loquantur, sed potius castam simplicemq; dicendi rationem curent sibi uendicare.

Pauli eloquentia.

Definitio eloquentiæ.

Obiectio.

43 Quæras forsitan, cùm loquendi facultas quæ ob peccatum originis, quemadmodum cæteræ uires humanæ corrupta sit, eloquentia instauretur: qui fit, ut Paulus tam uideatur aduersari?

Responsio.

Dicimus, eo tantùm nomine illi cum Euangelio minus conuenire, quia non uoluit deus homines uideri adductos ad credendum eius efficacia. Quod uerò attinet ad instaurationem uirium humanarum, quæ collapsæ sunt à primi hominis peccato, eam minimè damnamus: sed ut fiat recto attamen ordine cohortamur, ne leuiora peruertantur grauioribus. Instauratio quandoquidem adhibenda est, prius mentem, meliorem inquam animi partem restituamus, ornando illam fide: uoluntatem uerò cum spe tum charitate, demumq; omnes animi nostri facultates instituamus, solidis atq; synceris uirtutibus. Deinde si uacat, uires loquendi, cantandi, currendi atque luctandi artibus excolamus, & reformemus. Sed nequaquam committendum est, ut eorum, quę posterius modò recitauimus, cura & studium præcurrat diligentiæ adhibendæ melioribus, ac præstantioribus animi uiribus restituendis. Hoc esset ordinem inuertere. Fatemur donum dei esse, bene ac prudenter dicere: nam etiam scribitur à Spiritu sancto dari, alij quidem sermonem sapientiæ, alij uerò sermonem prudentiæ: unde si hæc à Spiritu sancto donantur, bona esse oportet, licet non omnibus eodem modo Spiritus sanctus dona huiusmodi afflare soleat. Nam id facit interdum repentè, ut res miraculo fit, quemadmodū in die Pentecostes Apostolis contigit: nonnunquam uerò eadem pedetentim concedit, nostro adhibito studio atq; industria. Quoniam igitur bonas artes nobis curamus uendicare, eius in mentem ueniat, deo ad Ecclesiam ædificandā his artificijs non opus fuisse, sed tamen illis posse uti, cùm uisum fuerit. Idcircò cùm ad ipsam diuini sermonis administrationem descenditur, minimè conuenit ut de Rhetorum præceptis anxij simus, alioquin uniuersa frigeret actio. Permittamus nos potius tunc, quanti quanti sumus, Spiritui sancto nos utendos. Dumq; sacrum Euangelium docemus, his bonis artibus licet ornati fuerimus, eis non est fidendum, cùm tota uis persuadendi quæ diuina sunt, in sacri uerbi potentia, & efficacia spiritus collocanda sit. Et illud caueri oportet, ne legitimè uocatus ad Euangelizandum, modò quę necessaria sunt satis teneat, licet animaduertat se his artibus utcunque destitui, à munere sibi commisso resiliat: quin potius animum suum roboret atque confirmet illa dei sententia, qua Mosi dixit: Quis finxit os homini? quis fecit cæcum, uidentem, surdum ac mutum? nonne ego? Et Ieremiæ prophetæ, cùm obtenderet se instar pueri esse, quòd loqui nesciret: responsum est, *Dabo mea uerba in ore tuo: noli timere, quia ego tecum sum.* Et Christus Apostolis ita pollicebatur, *In illa hora, dabitur uobis quid loquamini.* Eloquiorum dei tanta est maiestas, ut nemo quantumuis eloquēs, persuadere sibi debeat, quòd eam uerbis aut uincere, aut æquare possit, nedum illam aut illustrare, aut ornare ualeat. Quod uerò ad ea pertinet, quæ facundiæ humanæ subijciuntur, pulchrè congruit,

Ordo instaurationis uirium humanarum.

Recte loqui est donum dei.

De usu bonarum artiū.

Consolationes infirmiorum ministrorum.

gruit,

Vitia malorum prædicatorum. gruit,ut illa & tractentur & excolantur. Atq; tandem summa cura euitent qui ualent arte dicendi, ne incurrant in ea uitia, quorum mali prædicatores à Paulo accusantur, ut Ambrosius attestatur, quòd eloquentia se uenditarint,neq; Christi gloriam quæsiuerint:deinde,quòd ea religionis mysteria non urserint,neq; inculcarint,quæ humanæ prudentiæ minus erãt plausibilia,imò uix illi probari poterant.Eaq; sunt,quòd filius dei utero Virginis gestatus fuerit, item cruci affixus, mortuus, & sepulchro tumulatus. Hæc illi miro actu dissimulabant,ac digrediebantur in argumenta humanæ rationi magis uerisimilia. *Erasmus.* Erasmus nõnihil inuehit cõtra eos, qui debacchantur huius loci prætextu in bonas artes,quasi uerbũ crucis, ut Paulus modò ait,illis aboleatur.Et inter cætera istos monet,nõ minus uerbũ crucis obscurari,quando potentia,opibus,titulis ac exercitibus illi prætexunt: è diuersò, religionem se uelle tueri. Sed nũc lætius doctissimi uiri iustã querelã missam facio:Cui tantùm id adijcio,nõ minus eneruari uerbũ crucis, superstitiosis abusibus,frigidissimis cæremonijs,ac meris hominũ traditionib. qb.fautores Papæ hodie Christianismũ fulciendũ putant,atq; nũc Paulus dicat aduersus eos,qui humana sapiẽtia,& dicẽdi facultate,Christi Ecclesiæ ingẽti damno erãt. *Secularis potentia Papæ frigida cæremonia, eneruant uim crucis.*

LOCVS II.

De Præmijs, Donis & Muneribus accipiendis, & non accipiendis: Adhæc de bonis Ecclesiasticis, & Ecclesiasticorum immunitate.

In 2. Reg. 5. uers. 16. Ministris uerbi dei cõcessa munera ac præmia.

QVÒD proponitur, uno responso finiri non potest, cùm res adiaphora sit natura sua, ut quæ rectè nonnunquam,interdum perperam fiat. Licere autem prophetis & ministris uerbi dei accipere munera & dona, quibus uitã suam tueantur, multæ rationes confirmant. Vulgari quippe dicitur prouerbio, *Dignus est operarius mercede sua*: & illo, cùm uerum sit, Christus & Apostoli usi fuerunt. Deinde Paulus, quod ex lege ueteri colligit, ait: *Qui altari seruit, de altari uiuit.* Et Christus id latius explicuit, dicẽdo: *Qui laborat in Euangelio, de Euangelio uiuat.* Neque iniusta uideri debet eiusmodi commutatio, ut qui spiritualia seminãt, carnalia metãt. Imò dici potest Diomedis & Glauci commutatio, cùm lõgè minus accipiatur, quàm 1 id sit quod datur. Hanc rẽ ex professo tractat Apostolus in prima ad Corinthios, ubi scribit inter cæ 2 tera, *Quis militat stipendijs suis?* Obscurum autẽ non est, ministerium sacrum esse quoddam genus militiæ,quare suo stipendio frustrari non debet. Adducit ex lege prætereà, *Nõ obligabis os bouis triturantis.* Quòd si iumentis laborantibus pro nostro uictu,cibus est liberaliter suppeditandus: cui etiam ministris laborantibus, diu, noctuq; pro animorum salute, non dabuntur ad uictum necessaria? Pastores item fructum & uictũ habent de suo grege,nónne agricolæ ac uinitores de suis laboribus & fructibus aluntur? Quocirca Prophetæ ac ministri Ecclesiæ, cùm pascant filios dei, ac illos ut spiritualem agriculturam excolant, ius habent, ut in 3 de alantur & sustententur. Quin & Paulus, qui à Corinthijs non accepit, & apud Thessalonicenses manibus operabatur, & sæpè fuit in fame, siti, & nuditate, ab alijs tamen Ecclesijs accipiebat quæ mittebantur, & ita collaudabat eorũ oblationes, 4 ut appellarit suauem odorem fragrãtiæ. Christus etiam discipulis mandauit, ut comederẽt quæ sibi apponerentur, nihil interrogantes cõscientiæ ergò. Et Pharao Ethnicus alioqui princeps, de sua 5 mensa nutriebat sacerdotes. Vnde tempore grauis annonæ, cùm cæteri homines cogerentur sua prædia uendere, illi ea sibi retinuerunt. Et ad Timotheum Epistola priori legimus, *Presbyteros dupli* 6 *ci bonore afficiendos, præsertim eos, qui in uerbo ac doctrina laborant.* Ipse quoque Dominus loculos ha 7 buit eleemosynarum, quos Iudæ cõmisit, & facultatibus mulierum sanctarum alebatur, quæ illum 8 comitabantur. Et Apostoli uictum accipiebant à fidelibus, non modò pro seipsis, uerumetiam pro 9 uxoribus, quas circunducebant, ut Paulus ad Philippenses testatur. Iosephus, ut scribitur in libro Geneseos, à Pharaone accepit munera, nõ tantùm 10 quibus ipse uitam suam honestissimè tueretur, uerumetiam pro patre & fratribus, qui ad eũ in Ae 11 gyptum descenderãt. Deinde Salomon dona cùm dedit, tum etiam accepit à regina Saba. Nec Abrahamus recusauit boues, oues, aurum & argẽtum, quibus à Pharaone donatus est, cùm ei restituisset Saram uxorem: qui tamen renuit quicquam accipere à rege Sodomæ, ne crederetur ab eo fuisse di 12 tatus. Quin, ut ne ab instituto discedamus, historia sancti prophetæ, nimirùm Elisæi, in mentẽ ueniat, qui cùm nihil à Naamane uelit accipere, eius 13 uiri tamen, qui de Baasalisãk uenerat, donũ minimè reiecit: Donũ inquam primitiarum, hoc est ui 14 ginti panũ hordeaceorũ, & grana tritici adhuc recentis. Elias etiã non recusauit à uidua Sareptana ali. Sed & filij prophetarũ qui latitarũt in speluncis quinquageni & quinquageni à pio uiro Abdia, qui fuit Oeconomus Achabi regis, quotidianũ uictũ accipiebant. Satis itaq; habemus testimoniorũ, & exẽplorũ in diuinis literis, quib. cõfirma 15 tur licere prophetis & ministris uerbi dei uictũ ab 16 ijs accipere, quos diuinis reb. & sacra doctrina imbuunt atq; instituũt. Huc ẽt lex pertinet à deo lata, de pa-

de parentib. honore afficiendis, & de Leuitica tribu uniuersa ex decimis alēda. Postremò luculenta ratio est, quæ id persuadet: Norunt omnes ministerium Ecclesię esse rem admodum laboriosam, quę occupet & requirat totum hominem, si modò uelit officium facere. Vnde ei non uacat alia artificia aut functiones, unde uictum capiat, exercere. Quamobre nisi à grege suo uictū acciperet, fame perire cogeretur. Nec debet eius rei temerè periculum facere, ne fortasse, dum aliunde uictum quærit, spirituali alimento grex Christi defraudetur.

An ministri, si sit unde uiuant, nihilominus liceat accipere stipendia.

2 Cæterùm dices, quid si fortassis uel ex patrimonio seu hæreditate habuerit unde uiuat? Vel sufficere potest, & artificio ad seipsum alendum, & ministerio, ut Ecclesiam bene gubernet & pascat? Quod aliquibus accidisse tradit Ecclesiastica historia. Nam Spiridionem aiunt à sua Ecclesia parum uel nihil accepisse, cùm tamen episcopi functionem obiret, & pastoritiam artem simul exerceret. Quod etiam nonnunquam Paulus & Barnabas præstiterunt. Res est difficilis iudicatu, quoniam pericula non desunt utrinque. Nam si ab Ecclesia uictum accipit, qui talis fuerit, fortassis offendet suam plebem, quæ illum existimabit nimis addictum rei faciendæ, quòd aliundè uictum quærat, cùm suo sumptu queat sustentari. Ex altera uerò parte, si non capiat ordinarium emolumentum, illos grauabit & onerabit inuidia, qui stipendia uictus ab Ecclesia accipiunt. Et facilè continget, ut homines eius parœciæ, cùm ei non dederint solitam stipem, tali consuetudine illecti, eam successori posteà sint denegaturi. Quocirca iudicio meo, posset huiuscemodi uir usitata emolumenta percipere, sed pauperibus erogare, atque in bonos usus conuertere, quò scandalo infirmorum, quoad eius fieri potest, occurreretur. Expendendum præterea iudico, Christum ipsum, cùm deus esset, facilè potuisse utrunque munus obire, nempè, ut prædicandi functionem perfectè sustineret, ac etiam unà manibus uictum quęreret: quod tamen haud præstitit, sed eleemosynis piorum, ut anteà dixi, uiuebat. Quin & Apostoli, qui Sancto spiritu fuerunt opulenter impleti, neque opus habebant magno studio, facilè potuissent utranqꝫ prouinciam sustinere, nec tamen id fecerūt. Quod ideò factum fuisse opinor, ut non putaretur, hoc institutum à ministris exigi debere. Cùm itaque demonstratum sit licere ijs, & ius habere, ut uictum & uestitum accipiant: est addendum, oportere illos è diuerso strenuè officium facere, ne possint iustè accusari negligentiæ. Paulus quippe ab illis officijs & artibus argumenta duxit, quæ admodum sunt laboriosæ, nimirùm à militia, agricultura & arte pastoritia. Nemo ignorat quot & quāti sint labores militares. Pastorales autem molestias Iacobus exposuit, cùm aduersus Labanem socerum suum contenderet. Ibi enim commemorauit uigilias, frigus, æstum, uiolentiam leonum, luporum ac latronum. Agricultura uerò quàm dura sit, non oportet commemorare, cùm eius afflictiones ac uexationes ob oculos, perpetuò habeamus. Hinc ergo admonētur prophetæ ac ministri, ut alimentum & uictum accipientes laboribus nō parcant, uerùm sedulò & strenuè agant, dum per ætatem & ualetudinem licet. Quòd eò dico, quod etiam effœti uiribus, & qui cum grauibus morbis conflictantur, excusari debeant, atque ali & foueri, perinde ac si laborarent.

Ministris uerbi sua stipendia non negare citra flagitium.

3 Iis ad hunc modum constitutis, uidere licet, quàm illi grauiter peccent, qui prophetis & ministris dei alimēta uel negāt, uel malignè suppeditant. Quod non modò faciunt Anabaptistæ nonnulli, uerùm etiam permulti ex eis, qui uolunt Euangelici uideri. Huius autem inuidiæ erga ministros causæ, ne dicam sceleris, permultas uideo esse radices. Quidam enim auaritia mouentur, & sibi decidi putāt, quicquid ministris Ecclesiæ tribuitur. Alij uidentur imperito zelo commoueri. Nam audientes Paulum & Barnabam laborasse, neque uictum accepisse à fidelibus, idem iudicant omnes ministros debere præstare: sed argumētatio uitiosa est: quoniam à particulari & singulari facto, legem uniuersalem inducunt: cùm potius è diuersò debeat concludi, neque uno exemplo debeant omnes ministri grauari. Ita fieri dicitur hodie in ea Poloniæ parte, ubi fratres Vualdenses Ecclesias gubernant. Ipsi enim à populo sumptus pro uictu non capiunt, sed ex suis laboribus uictitant, & quæ supersunt, erogant pauperibus. Hinc fit, ut nobiles eius prouinciæ insultent alijs, qui pastores euangelicos habent, ac eos, ut par est, alunt, dicendo: se ueros habere pastores, alios uerò potius uentres esse, quàm Ecclesiæ ministros. Tertia radix est, quòd hypocritæ quidam se insinuarunt Ecclesiis, & quò magis allicerent animos plebis, finxerunt se uelle de iure suo cedere, neque redditus annuos, neque certos prouentus habere. Quod sanè simplicibus hominibus prima fronte imposuit, siquidem rebantur eos uelle de suo uiuere. Verùm astuti homines posteà cœperunt ostiatim ualidè mendicare: Vnde cùm sibi uictum luculentum acquirerent, à prudentibus hominibus non Mendicantes, sed Manducantes appellati fuerunt. Occasio item data est huic morbo, quod ociosè agerent, neqꝫ subirent curam dominici gregis, cui pro ministris alebantur. Vt hodiè innumerabiles faciunt monachi & abbates, Cartusiani, Benedictini atqꝫ consimiles. In quos omnia quadrant, quæ Augustinus scripsit in libello de Institutione monachorum, quos omnino uult ad labores manuum cogi. Offendit homines postremò, incredibilis abusus Ecclesiasticorum bonorum, & enormis illorum magnitudo. Non enim ipsorum facta est æquabilis partitio. Sunt, qui habeant mille, decem millia, centum millia, & ducenta millia coronatorum, quæ profundunt, prodigunt & dissipant in usus pessimos. Et plerūqꝫ ita uidemus fieri, ut qui plus habēt, minus laborent, imò Ecclesiam Christi potius uexent, & miseris modis affligant. Cùm tamen ex officio iustitiæ distribuentis, non deberet multum dari præmiorum, nisi meritis quàm optimè

Vualdenses.

de Republica: & iustitia ea, quæ appellatur commutans, uetet quicquam accipi, nisi tantundem uicissim reponatur.

4 Restat ut exponamus, quando accipere non liceat: Primùm, si dantes & accipientes munera & stipendia huius generis, arbitrentur precia esse ac mercedem charismatum spiritualium, quasi ea liceat uendere ac emere: iniusta sunt ea commercia: Nam Christus dixit, *Quod gratis accepistis, gratis date.* Deinde in plantandis Ecclesiis, & in Euangelio propagando, si homines hoc genere sumptuum grauentur, & ita grauentur, ut nolint cœlestem doctrinam admittere, non est ab illis accipiendum, sed Paulus imitandus, qui apud Corinthios gratis prædicauit, & omnia censuit ferenda, ne dei opus dissolueretur. Non est etiam uictus ministri ab eis extorquendus, qui extrema premuntur egestate Quod propterea dico, quòd in Papatu facta fuerint plurima testamenta, quibus simplices homines (ne dixerim stulti, ac inepti & superstitiosi) de suis facultatibus tot ac tanta bona monachis, extructionibus templorum, ornamentis altarium, Missis & fundationibus legarunt, ut filios, uel iustos hæredes, ad extremam paupertatem redegerint. Inofficiosa erant huiusmodi testamenta, ac debuissent citra controuersiam rescindi. Fuerunt etiam complures tyranni, qui cùm bona pauperum iniustissimè diripuissent, Ecclesiæ ministerium ex aliqua parte illius prædæ ditare uoluerunt. In summa, non est accipiendum, quando Christi gloria offuscatur, uel ubi manifestum scandalum cursum Euangelij impedit: Quando uerò talia pericula timenda sint, uel non timenda, si humana ratio non assequitur, spiritus Christi opportunè suggeret. Adhibeatur certum iustum'que temperamentum, quoad sumptuum magnitudinem, ne plus æquo. Hæ autem cautiones certis casibus adhibendæ sunt, nec tantùm ijs quos recensui, uerùmetiam consimilibus. At ordinaria & usitata ratione, atque ubi receptum est Euangelium, & Ecclesiæ sunt rectè constitutæ, legitimum ius est, & dei præceptum requirit, ut ministris de uictu prospiciatur, & quidem non sordido, sed quo uitam & suam ac suorum honestè tueantur. In uniuersum autem, aliqua regula generalis constitui non potest, quoniam, ut à principio dictum est, quandoque rectè, interdum autem perperam accipitur. Papa regulam uniuersalem absq; ulla exceptione sibi præscripsit: nimirùm, ut semper accipiat, & ab omnibus, à quibus potest, emungat, ad se omnia bonorum genera pertrahat, ut meritò dici posit, scopulus patrimoniorum, & omnium possessionum uorago inexplebilis.

Quando non liceat accipere munera et stipendia.

De Muneribus ciuilibus.

5 De muneribus & sumptibus accipiendis, quoad Ecclesiæ ministros, dictum satis arbitror: Nunc adijcere par est, de muneribus & donis in re ciuili. Nec laborandum puto, an priuatis hominibus liceat se mutuò donis afficere. Nec etiam dubitatur, an liberum sit priuatis, donare quippiam suis magistratibus, modò id in fraudem iustitiæ non fiat. Neque contenditur, an posit magistratus uicissim hominibus priuatis ac subditis suis quippiam donare. Siquidem hæc licita sunt, & perpetuò licuerunt, modò cum ratione, atque honestè fiat. Sed id in controuersiam uenit, an subditi alicuius magistratus, pensiones & dona licitè accipiant ab alienis principibus, & an id sit è Republica. Ad hoc respondeo, rem esse periculosam & admodum Reipublicę damnosam. Quoniam huiusmodi homines, non uni, sed duobus dominis inseruiunt, & sæpenumero pugnantia exigentibus, quæ simul præstare non possunt. Et cùm homines proprijs magistratibus, magis quàm alienis debeant: attamen uicti dulcedine lucri, & priuato commodo magis quàm publico studentes, officium deserunt, quo suo principi obstringuntur, & alienis magistratibus diligentius obsequuntur: atque ita cùm regna, tum Respublica labefactantur. Hoc Athenis usuuenit, quando Rhetores, qui sua eloquentia Rempub. gubernabant, largitionibus regum Macedonum uel Persarum corrupti, res Atheniensium pessundederunt. Romana item res perdita est, cum dignitates & magistratus non committerentur præstantioribus, sed illis, qui plus munerum plebi largiebantur. Sed quid antiqua exempla referimus, cùm præsentibus (si opus sit) uti liceat? Nullam salutem spectare possunt magistratus & reges, qui consiliarios habent pecunia exterorum principum redemptos, pecuniam sic accipientes, iam παῤῥησίαν, hoc est dicendi liberè, quæ uidentur, facultatem amiserunt. Eaque est nonnunquam talium hominum auaritia, ut non uereantur à duobus, eisque mutuò sibi infensis principibus, accipere munera, nempè, ut eorum utrumque prodant. Quamobrem statuo, illos principes & Respublicas rectè sapere, qui legibus, & quidem grauissimis, hæc munera & stipendia prohibent: & subditos rectè sibi consulere qui illis parent. Et hæc de quæstione proposita dixisse sufficiat.

De muneribus ciuilibus.

An bonū sit ciues accipere ab externis principibus munera.

6 Sed ijs omissis, duo expendenda quæ ad nostram rem faciunt, in præsentia occurrunt. Duo quippe sunt, quæ ad nostrum ius & potestatem non pertinent, & tamen à principibus nonnunquam requiruntur: ideò uidendum est, an sit in nostra manu illa tradere. Sunt quædam bona, quæ uocantur Ecclesiastica, quorum episcopi & ministri Ecclesiæ sunt dispensatores & curatores, non autem liberi & absoluti domini. Assignata quippe sunt uictui ministrorum & alimoniæ pauperum, nihilominus tamen principes id crebrò postulant, ut sibi & suis nobilibus tradantur. Est etiam orthodoxa & sana fides, quæ nostra non est, sed tantùm diuinarum literarum doctrinæ, eam oportet esse consentaneam: & sæpè nihilominus à monachis & tyrannis petitur, ut eam ad illorum uoluntatem & placita flectamus & accommodemus.

In 1. Reg. 21. initio.

mus. Quæritur itaque an semper in ijs Nabothi constantiam, de qua 1. Reg. 21. oporteat imitari. Quoad primum, de bonis Ecclesiast. nō eadem ut omnium sententia: & rationes ad utranq; partem reperiuntur. Qui nolunt ea tradi, aiunt, Non sunt ministrorum hæc bona, sed Ecclesiæ: quare non eis licet aliena distrahere Leo I. eius nominis, scribens ad episc. per Siciliam, inquit: Non sunt bona hæc nostra, sed nobis commendata. Deinde aiunt ea tradita regibus & principibus ad bonos usus minimè conuerti, sed luxui & pompæ aulicæ seruire: & arbitrantur potius Magistratus esse, ut curet illa benè distribui & erogari: & si uiderit Ecclesiasticos uiros id non præstare, illos posse & debere ad officium faciundum adigere. Certè Ambrosius, Basilicam Valenti Imperatori tradere noluit, cùm eã peteret. Laurentius etiam, Ecclesiæ thesauros noluit tradere crudelissimo Imperatori Decio, sed illos erogauit pauperibus. Deinde tyranno, claudos, cæcos, afflictos & egenos ostendit, & illos aiebat esse thesauros Ecclesiæ. E diuerso Augustinus, homo placidi & mansueti ingenij, non fuit in ijs rebus tuendis asper aut durus. Imò sicuti refert Posidonius, Calamensis episcopus in eius uita cap. 23 Cùm inuidia conflaretur, inquit, clericis ob quasdam uillas & possessiones quas habebat, plebi suæ publicè dixit. Malle potius uiuere ex ijs quæ à populo conferrentur, quàm possessionum & agrorum curam subire, ex quibus cum suis aleretur: & se paratum esse cedere, ut ipsi & ministri alerentur, quemadmodum in ueteri Testamento, de oblationibus altaris. Nec tantùm uerbis hoc dixit, sed quodam facto, quod ab huiusmodi sententia non abhorret, præstitit. Nam semel quidam nobilis Hipponensis, qui tamen Carthag. agebat, sponte ac ultrò Ecclesiæ Hippo. cui Augustinus præerat, possessionem donauit, confectis & obsignatis tabulis, quas Augustino & clericis eius tradidit, reseruato sibi tantùm, quandiu uiueret, usufructu agri. Sed post aliquod tempus, cùm illum donationis pœnituisset, misit filium suum ad Augustinum, qui tabulas donationis repeteret, & interim daret centum solidos pauperibus erogandos. Iis auditis, Augustinus ingemuit, doluitq; non de possessione repetita, sed de hominum inconstantia. Literis eum coarguit, sed tabulas donationis reddidit, neque uoluit illos centum solidos accipere. Nec tamen ueritus est ab Ecclesia illud ius donationis alienare, quod iam possidebat. Quæstio difficilis est, in qua dissoluenda, in eo prius essem, ut si magistratus & princeps auferrent ea bona, non eis ui resisteretur. At si uellent me adigere ut ea traderem, id non facilè committerem.

Bona Ecclesiastica an tradi possint principibus.

NOTA

7 At sæpè fit, ut principes & magistratus, nolint ui bona illa rapere, sed uelint ut sibi tradantur, literis confectis & obsignatis de translatione seu alienatione: atque id ni fiat, periculum est, ne ab Ecclesia & eius reformatione animi eorum alienentur. Et cùm uideantur utcunque religioni fauere, si repellantur, eam impedient, & carebit Ecclesia per eos bonis ministris, & accersentur Papistæ, destituetur populus doctrina syncera & pura, nec iustam Sacramentorum administrationem habebit. Proinde quando res in tantum discriminis uenit, si aliqua bona Ecclesiæ tradantur, quò redimatur Ecclesia ab huiuscemodi uexationibus, qui hoc faciunt, non iudicandi sunt, quantum existimo, peccare. Nam si licet bona Ecclesiæ distrahere pro captiuis fidelibus redimendis, cur non etiam pro ipsius Ecclesiæ redemptione tantundem liceat? Posse autem bona Ecclesiæ in illum usum distrahi, ostendit Ambrosius, qui libro de Officiorum secundo capite 28. inquit, se incurrisse quandoque in inuidiam Arianorum, hoc nomine, quod aureos calices & sacra uasa conflasset, unde pretium conficeret ad captiuos redimendos: deinde se defendisse, quòd deo sint gratiores animæ captiuorum qui redimebantur, quàm aurea uasa, & reliqua templorum ornamenta. Præterea Laurentij exemplum, de quo paulò antè diximus, referebat, addendo, Ecclesiæ aurum habere, nō ut seruet, sed ut eroget. Istud idem licere testatur Gratianus in Decr. 12. quæst. 2. Can. Apostol. Et est ex sexta Synodo. Et idem habetur eodem loco. Can. Et sacrorũ Can. Proinde, si licet ex bonis Ecclesiæ abalienatis redimere captiuos, multò magis fas erit, ipsam Ecclesiam captiuam redimere. Potest etiam deduci aliud argumentum à ciuilibus legibus, quæ concedunt reo periclitanti de capite, ac subituro extremum supplicium, redimere pretio uel sanguinem suum, nempè transigendo cum accusatore, ut ab accusatione desistat. Habetur autem hoc in Cod. de Transact. l. Transigere. Et in ff de eorum bonis, qui ante sententiam latam mortem sibi consciuerunt. l primo. Quòd si facultatibus & bonis expositis, licet redimere sanguinem suum, cur non liceat Ecclesijs quæ ad uitam æternam spectant, suis bonis externis redimere, cum ista sint plusquam uita corporalis?

8 At dicunt, Nemo potest hæc tradere, quod Ecclesiæ sint, nec in aliquorum hominum singularium potestate R. Nec ego uelim episcopum uel ministrum Eccles æ suo unius consilio ac uoluntate id facere, sed Ecclesia consulta & uolente. Deinde fingamus esse aliquem œconomum, qui facultates & bona heri sui administret, Si contingat, ut ille in discrimen ueniat capitis, aut detineatur captiuus: quis reprehendet bonum œconomum, si, distractis aliquot bonis herilibus, eum redimat, & à calamitate liberet? Si licet pellem pro pelle dare: & cuncta quæ habentur pro anima, id est, pro uita: certè multò magis id faciundum est, ut Euangelium purum habeamus, & consequamur æternam uitam. Statuamus aliquem Papam creari (quod tamen expectandum non est) sed exempli gratia, fingatur esse qui nostris dixerit, Permittite mihi, ut possideam has urbes & ista castra, ego autem patiar ut liberum possitis Euangelium habere. Ecclesias, ut uultis, reformare: nō ero uobis molestus, imò uestris conatibus fauebo: quis non ei hęc traderet Quare si aliqui in tali periculo, uel cõs. [illegible], tradunt aliqua

NOTA

aliqua bona Ecclesiæ principibus, non statim accu A sandi sunt, quasi peccarint: imò si detrectent pertinaciter id facere, suspicionem auaritiæ possent incurrere. Id tamen eos cauere oportet, ne ambitione impulsi, ut gradus adipiscantur uel episcopatus, uel aliorum sacerdotiorum, se faciles præbeant ad huiusmodi bona, uel tradenda uel alienanda. Id etiam prospiciendum est, ne propinquis & necessarijs ea tradant, quæ magistratibus & principibus fingunt se nolle concedere. Verùm, ut nūc res in Papatu se habent, nescio quid Ecclesiæ conducat, tot ac tantas opes ab Ecclesiasticis uiris, ut uocari uolūt, possideri, cùm illis potissimum abutantur, contra Euangelium & religionis ueræ professionem. Summa est, In hac difficili & ardua causa, si fieri posset, id probarem, ut qui præsunt Ecclesiis, magistratibus rapientibus huiuscemodi bona, ui non resisterent, nec tamen ipsi proprio assensu traderent. Attamen id si quandoque fiat, modis & formis iam descriptis, non potest meo iudicio culpari.

An orthodoxa fides sit tradeda Ecclesiæ persecutoribus.

9 Quod uerò attinet ad alterum genus boni, ad ueram scilicet & orthodoxam fidem: Quoniam illa est dei uinea, eam nemini licet cuipiam tradere. Ad arbitrium enim principum, non est quippiam uel addendum uel minuendum. Hac in re permulti uarijs temporibus à Nabothi constantia defecerunt. Fuerunt sanè tempore Diocletiani & Maximiani aliquot infirmi homines, qui uel ipsos libros sacros tradiderunt comburendos: cuius oppido criminis accusatus est Cæcilianus Carthaginensis episcopus, à Donato: unde ortum habuit Donatistarum hæresis. Deinde sub Constantio nonnulli, alioqui boni episcopi metu perculsi, Arrianis dogmatis subscripserant, inter quos fuit Gregorij Nazianzeni pater. Defecerunt etiam multi, cùm Iulianus Apostata imperium adeptus esset, nec fideliter uineam Domini, hæreditatem inquam patrum suorum, custodierunt.

In Rom. 13. uer. 4

An uiri Ecclesiastici sint exempti ab omnibus tributis & uectigalibus.

10 Sed enim Clerici & Ecclesiastici contendunt se à tributis & uectigalibus exemptos esse beneficio principum. Certè Christus usus non est hoc priuilegio. Is enim curauit, ut tributum persolueretur, & pro seipso, & pro Petro. Deinde si consulamus iura ciuilia, ab omni onere tributorum nō releuantur. Iustinianus quidem uoluit, ut à personalibus muneribus essent immunes, ut habetur in Codicibus de Ecclesiis & episcopis. Dicuntur autem munera personalia, quæ obimus tantùm industria atque opera adhibita. Nam si ad illa ministri Ecclesiæ astringerentur fieri non posset, quin abstraherentur à munere suo. Videtur etiam idem Iustinianus, illos ab extraordinarijs quoque exactionibus exemisse, non autem ab ordinarijs: Imò ad sternendas uias publicas, & pontes reficiendos astringuntur: Neque certè lex charitatis patitur, ut cùm ipsi agros, & alia multa possideant, sese ciuilibus oneribus subtrahant, & uniuersum pondus reijciant in alios: ut cum alijs omnibus sit angustia, ipsis solis sit remissio. Bonifacius 8. uir, ut ipsi Papistæ fatentur, in suis decretis fastuosè ac superbè incedens, quemadmodum habetur de Immunitate Ecclesiarum, condidit decretum, quo statuit, Ecclesiasticos uiros prorsus immunes esse ab omni pensione tributorum: Imò illis grauiter interdicit, ne quid iniussu Romani pontificis ausint soluere profanis principibus. Grauissima importunissimi hominis constitutio, ex qua infinitæ penè rixæ, & immortales contentiones natæ sunt. Assuta tamen est à quibusdam pulchra interpretatio: aliquid tamen ab illis posse exigi, si pro aris & focis, & summa Reipublicę dimicetur: Quasi uerò isti non debeant subuenire Reipublicæ, nisi ubi uentum fuerit ad extrema.

Bonifacij 8. elatus decretum iniustissimum.

Venit mihi nunc in mentem, quod Diocletianus admodum scitè respondit cuidam philosopho petenti immunitatē: Professio, inquit tua, multùm à petitione tua discrepat: Philosophia enim tua docet, uincendos esse affectus: tu autem ostendis, te planè uictum esse cupiditate & auaritia. Ita clerici, quum profiteantur præter alios, omnes religionem & charitatem: tamen petunt, ne cogantur obedire magistratui, aut subuenire Reipublicæ.

Philosopho acutè persstrictus à Diocletiano.

11 Thomas Aquinas putat, istam exceptionem clericorum contigisse ex principum priuilegio. Ait tamen, illam esse iuri naturali consentaneam. Et citat locum è libro Geneseos, ubi scribitur, Agros sacerdotum immunes fuisse à pensione quintæ partis. Verùm ibi si quis rem omnem diligenter inspiciat, facilè inueniet, quare illorum agri ab illa quinta parte fuerint immunes: uidelicet, quia regi non fuerant uenditi, quum ingenti penuria D laboraretur. Nam sacerdotes annonam habebant à rege, ut non cogerentur emere frumentum. Mansit ergo illis possessio integra prædiorum: quæ tamen alijs uectigalibus & tributis pro uoluntate regis potuerunt onerari: quamuis generali illa pensione quintæ partis, non essent comprehensa. Alij obijciunt, scriptum esse in Esdra, Regem Artaxerxem mandasse, ne sacerdotibus ulla tributa imponerentur. Sed hoc non erat mirum, cùm illi agros non possederint inter filios Israel, sed tantùm uixerint ex oblationibus & sacrificijs. Cæsar etiam scribit, Druidas apud Gallos non soluisse nec tributa, nec uectigalia, ut alij faciebant, sed prorsus immunes fuisse & liberos. At Plinius author est libro 16. cap. uigesimoquarto. Druidas nihil habuisse: quare mirum non est, si tributa nō soluerint. Non tamen hæc dico, quòd putem principibus non licere, uiris Ecclesiasticis officium suum seriò curantibus, hospitalitatem exercentibus, aliorumq; inopiæ subuenientibus, remittere aliquid de tributis: modò curetur, ne id cedat in damnum aliorum, neue huiusmodi indulgentia, nihil aliud quàm alat illorum luxum. Id à principibus fieri quidem posse fateor: contendo tamen, uiros ecclesiasticos huiusmodi immunitatem non posse sibi ullo diuino iure arrogare: nec illos per conscientiam tributum negare posse principibus, si petatur. Neque Papa Bonifacius ullo modo sibi uendicare debuit ius condēdi illud insanum decretum. G Iam confectum est à Paulo, omnes debere subie-

De Sacerdotibus Aegypti.

Sacerdotes Israelitici exempti.

ctionem

ctionem & obedientiam publicis potestatibus. Neque indignari debent homines pij, inquit Chrysost. se subiectos esse magistratibus, cùm sint progenies dei, & ad regnum cœlorum destinati: Quoniam illorum gloria, non est in huius uitæ statu. Illi autem expectant quoad Christus appareat, in quo adhuc abscondita est ipsorum uita. Interea uerò non debent graue existimare, si assurgant, si caput aperiant, si cedant de uia, si obediant magistratibus. Nihil hic indignum, aut indecorum est: Imò quicquid ab illis fit ad præscriptum uerbi, plenum est omni decoro & dignitate.

LOCVS III.

An possint in Ecclesia esse duo capita, unum uisibile, alterum inuisibile.

In Iud. 8. ad finem.

NON *te*, inquit Deus Samueli, *abijciunt, sed me*. Et Gedeon in lib. Iudicum, Cùm illi oblatum esset regnum: *Ego* inquit, *non dominabor uobis, sed Dominus uobis dominabitur*. Hic quæri potest, an cùm rex delectus esset, deus desierit regere populũ: an potius perseuerit unà cum regibus dominari, ut alius esset rex aspectabilis, alius qui uideri non posset? Hinc exoritur etiam alia quæstio. Nam si hoc uerum est, cur non possunt esse duo capita in Ecclesia? Si enim potest deus unà cũ rege uisibili esse rex: quare non potest unà cum capite uisibili esse caput inuisibile? Sed hæ duæ quæstiones non possunt dissolui eodem modo. Quod ad primam attinet, regis imperium non excludit imperium dei: Imò potius rex est minister dei, & eius officio fungitur. Nam cum bonis regibus deus unà imperat. Cur ergo dixit Dominus, *Non te reiecerunt, sed me*. Cur dixit Gedeon, *Ego non dominabor uestri, sed Dominus uobis dominabitur*? Hæc idcircò dicuntur, quòd populus uellet innouare statum Reipublicæ, præscriptũ à deo. Hoc enim erat, deum ipsum despicere. Nam si deus hunc statum Reipublicæ descripsit, quid eũ oportuit à populo mutari? Non tamen ea causa deus dimisit imperium suum, quod anteà habebat in populum. Ex altera parte, uidebantur deum abijcere, quòd Reipublicæ mutationem molirentur iniussu dei. Adhæc, Deus unà imperat cum bonis regibus, quia illi non aliunde accipiũt formulam regẽdę Reipublicæ, quàm ex lege dei: deinde quia non tantùm soliciti sunt, ut corpora & fortunæ subditorum bene habeant, id enim bubulci & opilionis munus est, non regis: sed ut rectè, & cum uirtute & cum pietate uiuatur. At non semper sunt pij, nec semper petunt regulam imperandi ex lege dei: an etiam cum istis regnat deus? Hæc oportet prudenter distinguere: Nullum est imperium tam malum, quod non habeat etiam multa bona. Quis unquam fuit Nerone deterior? Tamen sub eo pax publica colebatur, prǽsides erant in prouincijs, ius dicebatur, Paulus interposito eius nomine, effecit ne Iudæorum libidini traderetur: Cùm esset cædendus uirgis, clamauit se ciuem Romanum esse, & ita euasit: deinde dimissus est è carcere. Ista cùm bona sint, negari non potest esse à deo: Omne enim bonum desursum est à Patre luminum. *At* si quæras, de sceleribus impiorum regum, ea habent ipsi à se, nec est opus ut illorum causa quæratur in deo. Nam ea deus arguit, reprehendit, castigat, dãnat. Tamen, ut sunt pœnæ peccatorum, negari non potest, ea esse à deo: Habent enim rationem iustitiæ. Ita enim propter peccata populi, deus excitat sæpè impium principem: Tamen quantumuis sit impius, parendum est: uerùm usq; ad aras. *Q*uòd si impia præcipiat, non est audiendus. Nec si rex aliquid impiè ac peruersè faciat, licet tacitè dissimulare: Monere oportet, consulere, castigare, reprehendere, corripere: sic enim Prophetæ fecerunt. Reipublicæ autem defendendæ causa, etiam sine exceptione parendum est. Itaque reprehendi non debent Cicero, Cato, Pompeius, aliique, qui arma tulerunt contra Cæsarem. *At* cùm ille iam euasisset semel ad imperium, nemo priuatus debuit contra eum arma sumere. Itaque *A*ugustus Cæsar, cùm audisset Marcum Catonem iam mortuum, contumelijs lacerari, quòd impotenter se gessisset contra Iulium: respondit, Catonem fuisse bonum ciuem, quòd noluerit mutari præsentem statũ Reipublicæ. Quare deus unà imperat cum regibus, siue illi boni sint, siue mali. Et possunt reges appellari capita Reipublicæ: Sic enim Dauid de se scribit, *Posuisti me in caput gentium*. Non tamen propriè dicuntur capita, sed metaphoricè. Quemadmodũ enim à capite omnis sensus et motus deriuatur in corpus, ita à principe sensus per bonas leges, & motus per edicta & imperia deriuantur in populũ. Atq; hæc uis non superat facultatem naturalẽ.

Deus unà cũ regibus imperat.

Multa bona etiam in malis imperijs.

Quatenus parendũ impijs regibus.

Reges capita Reipublicæ.

2 Iam uerò quod ad alteram quæstionem attinet, nemo potest ad hunc modum dici caput *Ec*clesiæ. Longè enim hic alia ratio est, atque in Republica. Nam Ecclesia est corpus cœleste, diuinum, spirituale. Sensus in eam à nullo homine mortali conferri potest. Ea enim quæ ad sensum Ecclesiæ pertinent, sunt eiusmodi, quę nec auris audiuit, nec oculus uidit, nec in cor hominis ascenderunt. Motus autem Ecclesiæ manat omnis à Spiritu sancto: Quare qui excitare nobis uolunt nouum caput Ecclesiæ, non satis uident, quid dicant. Regeneratio enim & remissio peccatorum, à spiritu Christi fluunt, non ab homine. Scripturæ etiam satis testantur, Christum solùm datum esse caput Ecclesiæ. Paulus ad Ephesios ait, *Christus est caput Ecclesiæ, à quo singula membra per ordinem subministrationis, incrementum corporis faciunt*. Et ad Colossenses,

Nullus homo mortalis potest esse caput Ecclesiæ, sed Christus solus.

fenses, cùm loqueretur de hypocritis: *Non tenent*, inquit, *caput, ex quo totum corpus per compages & commissuras connectitur.* Et rursum ad Ephesios, *Adolescamus ergo in illum, qui est caput, nempè Christus.* Quare omnis sensus & motus Ecclesiæ fluit à Christo solo, non ab homine ullo mortali. At obijcies, Ne principes quidem possunt ingenerare uirtutes ciuiles in animis suorum: Ergo par est utrinque ratio. Imò possunt: Id enim non superat uim naturę. Nam uirtus nascitur ex frequentibus actionibus. Quare cum principes legibus & edictis adigant suos ad actiones, adigunt etiam eos ad uirtutes. At spiritus dei & regeneratio non acquiritur ex multis actionibus, sed tantùm ex beneficio dei. Manant autem ista dei dona in Ecclesiam per compages & commissuras, hoc est, per concionatores & ministros. Illorum enim est docere populum, ministrare Sacramenta, excommunicare sontes, resipiscentes reconciliare. Nam quamuis Christus solus sit caput Ecclesiæ, tamen utitur horum ministerio.

Non est par ratio Reipublicæ & Ecclesiæ.

3 Sed dices, quãuis interni, sensus motusq; Ecclesię sint à Christo, tamẽ põt aliud esse externũ caput, qđ regat ministros, & eos oẽs in officio cõtineat. Nõ potest. Neq; enim licet mutare ordinẽ à deo institutum. Deus enim uoluit in Ecclesia esse Aristocratiam, ut episcopi ista omnia curarent, & ministros deligerent: ita tamen, ut ne populi suffragia excluderentur. Sed quemadmodum Israelitæ abiecerunt dei imperium, ut sibi præficerent regem: ita qui caput Ecclesiæ uoluerunt esse Papam, uerum caput Ecclesiæ Christum abiecerunt. Paulus ad Ephesios ait, Christum posuisse alios Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, alios Pastores, alios Doctores ad ædificandam Ecclesiam: nec addit, eum istis omnibus unum præfecisse. Quis istos iussit, hunc ordinem immutare? Deinde cùm Mathias surrogandus esset in locum Iudæ, cumq́ue diaconi essent creandi, res referebatur non ad Papam, sed ad populum. Adhæc, si Papa esset caput Ecclesiæ, esset episcopus episcoporum, aut uniuersalis episcopus, quod nulla ratio ferre posset. Sed ne Papistæ putent parum ponderis esse in meis uerbis, audiant Paparum omnium coryphæum Gregorium. Is in quarto libro Registri, in epistolis ad Mauritium Cæsarem, ad Constantiam Augustam, ad Patriarcham Hierosolymitanum, ad Constantinopolitanum, ad Antiochenum ad Ioannem Constantinop de hac re prolixè scribit. Ego eius argumenta quàm possum paucissimis complectar. Non potest, inquit, unum esse caput totius Ecclesiæ: Nam si fortè illud caput rueret in aliquam hæresim, necesse esset, ut tota Ecclesia corrumperetur. Posse autem illud caput corrumpi, argumento sunt Nestorius & Macedonius, qui aliquando Ecclesiæ Constantinopolitanæ præsederunt: quorum alter duas posuit distinctas personas in Christo: alter negauit Spiritum sanctum esse deum. Adhæc si unus aliquis esse posset Ecclesiæ caput, necesse, inquit, esset, ut in illum omnium aliorum episcoporum authoritas deriuaretur. Id autem absurdum esset. Itaque Cyprianus ait, unum esse Episcopatum, cuius pars à singulis in solidum tenetur. Addit præterea, Antichristum esse, quicunq; hunc titulũ sibi uelit arrogare. Hic nos addemus minorem: At Papa sibi arrogat hũc titulũ. Quare æquo animo papistæ ferre debent, si Papam appellemus Antichristũ. Postremò in epistola ad Ioannem Constantinop. Quid tu, inquit, respondebis coram tribunali Christi, cuius munus tam arroganter usurpaueris? Hic Gregorius fatetur, hunc titulum uni Christo conuenire. Fundamentum autem & neruus harum rationum est, quòd non liceat ordinem à Christo institutum rescindere.

An possit in Ecclesia esse externum caput.

Papa nõ potest esse uniuersalis episcopus.

Argumẽta Gregorij Papæ de hac re.

Papa à Papa Antichristus appellatur.

4 Imò, inquiunt, Christus ipse instituit unum caput in Ecclesia: Ait enim, *Tu es Petrus, & super hanc Petram*, &c. Sed isti nituntur ruinoso fundamento. Petrus confessus erat Christum esse filium dei: Tum Christus, *tu* inquit, *es Petrus, quia confessus es Petram*, hoc est, me, fundamentum *Ecclesiæ. Et super hanc Petram*, quam confessus es, *ædificabo Ecclesiam meam. Iam uerò, fundamentum*, inquit Paulus, *aliud nemo potest ponere, nisi quod positum est, Christus Iesus.* Quod si quando legimus in Patribus, Apostolos esse fundamenta, ut in Apocalypsi legimus, duodecim esse fundamenta nouæ Hierusalem: hic fundamentum non pro radice ædificij ponitur, sed pro magnis lapidibus, qui sunt fundamento proximi. Nam alioqui Christus est fundamentum etiam Apostolorum. Sed obijciunt, Petro commissas esse claues. Imò illæ datæ sunt promiscuè Apostolis omnibus. Dedit enim Christus spiritum sanctum omnibus: & omnibus dixit, *Ite, prædicate*: quę certè ueræ sunt claues Ecclesiæ. Atqui Petro dictũ est, pasce, pasce. Imò omnes iussi sunt, & debent pascere. Et Petrus in Epistola sua ita scribit ad alios episcopos, *Pascite, quantum in uobis est, gregem Christi.* Cur ergo Petro præcipuè præter alios dictum est, pasce? Quia cùm ter apertè Christum negasset, uideri potuisset à priori dignitate excidisse. Christus ergo, quasi eum in locum restitueret, illum nominatim iussit pascere. Quanquam quod illi uni dixit, dixit omnibus. Hoc etiam significauit, eum qui docere uelit in Ecclesia, singulari charitate affectum esse oportere erga Christum. Paulus quamuis post mortem Christi factus sit Apostolus, tamen ait se nihil accepisse à Petro, aut quicquam cũ quoquam Apostolorum contulisse. At si Petrus fuisset princeps & caput Ecclesiæ, nihil oportuisset sine eius authoritate & permissu fieri: Imò Petrus & Paulus ita inter se sortiti sunt prouincias, ut Petrus inter Iudæos doceret, Paulus autem inter gẽtes. Adhæc Petrus monet episcopos, ne dominentur in cleros. Quomodo ergo potest unus aliquis regnum obtinere in cæteros, & se gerere pro capite? Sed hæc ratio inprimis animaduertenda est: Ioannes Apostolus uixit usque ad Domitianum, Petrus mortuus est Romæ sub Nerone: Illi successerunt Linus, Cletus, Clemens. Iam si uolunt Papã esse caput Ecclesiæ, necesse est, ut fateantur, Ioannẽ Apostolum subiectũ fuisse Clementi. Quare

An Christus instituerit caput in Ecclesia.

De clauibus.

Pasce oues meas, explicatur.

Si Papa est caput Ecclesiæ, Apostoli illi subiecti fuerunt.

Quare aut negent Papas esse capita Ecclesiæ, aut si nolunt, illis subijciant Apostolos. Epistolæ Clementis, etsi perspicuè fictæ & commentitiæ, tamē ab istis sæpè citantur, & magni fiunt. Liceat ergo nobis quoque, quid ille scribat, considerare. Epistola eius ad Iacobum Apostolum, hanc habet inscriptionem: Clemens Iacobo fratri Domini, episcopo episcoporum, regenti omnes Ecclesias dei, quæ vbiq; fundatæ sunt per eius prouidentiam. Ergo caput Ecclesiæ Roma transferetur Hierosolymam. Quid quòd vniuersa Ecclesia ab vno homine regi non potest? Romanū imperium fuit aliquando maximum: tamen Parthos, Scythas, Indos, Aethiopas cōplecti nō potuit. Quamuis tamē non totū orbem terrarū obtineret, mole, vt ait T. Liuius, laborabat sua. Ita isti, cùm viderent neminem vnū cōplecti posse totam Ecclesiam, instituerunt quodammodo quadrumuiratū, vt à quatuor Patriachis orbis terrarum regeretur: vt Antiochenus præesset Syriæ: Alexādrinus, Aegypto & Aethiopiæ: Constantinopolitanus, Asiæ, Græciæ, Illyrico: Romanus, toti occidēti. Sed quid postremò sequutum est? Hoc videlicet, vt inter se confligerent, & orbem terrarū lacerarent. Singuli enim volebant omnibus dominari. Atq; hic ferè solet esse exitus humanorū consiliorū. Sed Paulus ait, se gerere solicitudinē omniū Ecclesiarum. Fateor: Ait se solicitudinem gerere, non imperium. Itaque potiùs scribere, monere, consulere, reprehendere Ecclesias: Caput autē se Ecclesiæ esse nunquā dixit, nec etiam dicere potuisset.

Ecclesia vniuersa non potest ab vno homine regi.

5 Sed nos solemus interdum dicere: Si Ecclesia haberet alterum caput in cœlo, alterum in terra, fore eam bicipitem, atq; ita posse videri monstrum. Ridet hoc argumentū Roffensis. Nā vxor quoq; & ꝓpriū habet caput, & virū suū, Ita hoc pacto, oīs vxor esset monstrū. Sed miror Roffensem tantum Dialecticū, in eo quod regerit de vxore, non animaduertisse paralogismū. Duo enim illa vxoris capita, non sunt eiusdem ordinis: Alterū enim est naturale, alterum œconomicū. Monstrū autē esset, si vxor haberet duo capita naturalia, aut duo œconomica, vt duos maritos. Sed addunt, Papa est tantùm caput ministeriale, non infundit in Ecclesiā sensus & motus spirituales: id enim tantùm est Christi. Quare Papa & Christus nō sunt duo capita eiusdem generis. Si consulas papistas, nunquā dabunt, Papam suum esse tantùm ciuile caput Ecclesiæ: imò appellari volunt patres spirituales. Habent ergo duo capita eiusdem generis. Nunquam enim patientur sibi circundari hos cācellos. Nam dispēsant cōtra verbū dei, prohibēt nuptias, applicāt Christi & sanctorū merita, instituunt noua sacramēta, vēdunt indulgentias. Hæc nō pertinent ad ciuile caput. Quare fateantur Ecclesiā suā habere duo capita, & esse monstrū. Sed agā liberaliter: Sit Papa ciuile caput, tamē in eundē errorē incidistis. Nā cùm magistratus quoq; sit ciuile caput, cogemini fateri, duo esse Ecclesiæ capita ciuilia eiusdē ordinis, atq; ita Ecclesiā vestrā esse mōstrū. Verùm isti, vt sunt importuni, duo excogitāt: Primū, Papā esse ciuile caput ministrorū suorū, & ita vnū esse caput Ecclesię. Nā ministros exēptos esse volūt à potestate magistratus ciuilis. Sed hoc inane cōmentū est. Paulus enim iubet, omnē animā subditā esse ciuili potestati: neminem prorsus eximit. Imò Chrysostomus, nec Apostolos, nec Euangelistas dicit excipi oportere. Petrus etiā hortatur ministros, vt pareant ciuili potestati. Frustrà ergo isti garriunt: & ministris suis ridiculè adiungunt duo capita. Quid ergo? inquies, an imperabit magistratus ministris & concionatoribus? Respondeo, Verbū dei & sacramenta nulli potestati subijciuntur: Ministri autem subijciuntur bifariam, & quod ad mores, & quod ad functionē attinet. Nā si aut perditè viuant, aut officiū non faciant, possunt corripi à magistratu & summoueri.

Ecclesia monstrum esset, si duo haberet capita.

Roffensis paralogismus.

An magistratus concionatoribus imperet.

6 Sed adhuc isti somniant sibi aliā ciuilē potestatē Ecclesiasticā, aliā profanā: quarū alterā tribuunt Papę, alterā magistratui. Sed frustrà. Nā quod ad Ecclesiasticā potestatē attinet, satis est ciuilis magistratus. Is enim, vt ait Aristoteles in Politicis, curare debet, vt omnes officium faciant, vt iurisconsulti, vt medici, vt rustici, vt pharmacopolæ: inter quos numerare etiā possumus ministros & cōcionatores. Quid hìc opus est multiplicare capita? Solomon, Dauid, Iosias, cùm essent magistratus ciuiles, tamen putabāt religionē à sua cura nō esse alienā. Constantinus, Theodosius, Iustinian⁹ nihil magis cogitabant, quàm vt verā dei Ecclesiā instituerent. Quare nihil erat opus, vt isti nouum sibi caput excitarent in Ecclesia, & præsertim ad constituendā tyrannidē. Ecclesia enim habet seniores, qui curare debent, quo ordine omnia fieri debeāt: vt autē fiant, magistratus debet prouidere. At quid si magistratus sit impius? Tamen est Ecclesia, sunt seniores, sunt episcopi: ab istis statui & decerni debet, quid in religione fieri oporteat. Atque hoc fortasse est, quod rex Angliæ voluit se secundū Christū appellari caput Ecclesiæ suæ. Putauit enim, eam potestatē, quā sibi Papa vsurpauerat, suā esse, & in suo regno ad se pertinere. Insolēs quidē erat titul⁹, & multis pijs displicuit: sed si rē ipsam consideremus, nihil aliud sibi voluit, quàm quod iam diximus.

7 Verùm obijciūt, postquā Papa semel factus est monarcha, & Christum videmus ea re nō esse exclusum, non est temerè summouendus. Ita enim Israelitæ, quamuis iniussu dei constituissent sibi regē: tamen, cùm esset semel designatus, ab eo postea nō defecerūt. Respōdeo, Non est par ratio. Nā Israelitæ in creando rege suo, habuerunt suffragiū dei: quod si isti de suo Papa possunt ostēdere, fatebimur, parem esse vtrinq; rationē. At nō possunt: imò potius contrariū habent è Sacris literis. Quare cōcludimus, primùm nō cōuenire Ecclesiæ dei duplex caput, deinde etiāsi posset conuenire, tamē vnū hominē mortalē, toti orbi terrarū præesse & prospicere non posse: id enim lōgè superat humanas vires. Sed dices, Si hęc ratio valeat, ferri nō debet ne monarcha quidē ciuilis, qui plures habeat prouincias, quàm quas complecti cura sua possit. Quare si rex suis omnibus prospicere non potest, deficiemus ab illo, vt vos defecistis à Papa? Respō-

An Papa iā factus caput debeat summoueri.

An ferẽdus monarcha, qui non potest suis omnibus prospicere.

deo, lata ista imperia non posse carere vitio. Nam A cùm reges ipsi obire omnia nõ possint, committũt prouincias harpijs & spõgijs, à quibus populus miserè exhauritur, & exugitur. Et priscis temporibus, cùm res essent meliores, in ciuitatib. singulis singuli erãt reges. Ninus primus legitur bellũ intulisse vicinis nationibus, & protulisse fines suos. Itaq; in terra Chenaã, nõ ita magna regione, legimus tot fuisse reges. Vitiosum quidẽ est tã latè dominari. Non tamẽ ea causa à regibus suis populus debet deficere. Quanquã si quid velint præcipere cõtra deũ, nullo modo sunt audiẽdi. Nõ venit Christus vt mutaret rationẽ Rerũpublicarũ. *Regnũ enim*, inquit, *meũ nõ est de hoc mũdo*. Nec Paulus vnquã hortat⁹ est, vt defectio fieret à Nerone. Habemus ergo verbũ dei, vt obtẽperemus magistratui, quicunque sit: nullum autem habemus verbum, vt pareamus Papæ.

Si sit vnũ caput Ecclesiæ, an illud Romæ esse oporteat.

8 Sed facito, vnũ aliquẽ posse esse caput Ecclesię: Cur eum oportet magis Romæ esse, quàm alibi? Quoniã Petrus, inquiũt, sedit Romæ. Primùm, id nõ satis cõstat. Negatur enim à quibusdã. Sed fuerit Romæ, fuit etiam Antiochiæ & Hierosolymis. Cur nõ ergo istarũ ciuitatũ episcopi debẽt esse capita Ecclesiæ? At Petrus, inquiũt, mortuus est Romæ. Et Christus mortuus est Hierosolymis, quod maius est. Docuimus primùm, Papã nullũ habere verbũ dei, quo cõstituat regnũ suũ: deinde, neminẽ vnũ præesse posse toti orbi terrarũ: postremò, etsi posset, tamẽ eũ nõ magis Romanũ episcopum esse oportere, quàm aliũ quẽuis. Adhæc, authoritatẽ istã, quã iactant, vel à deo habẽt, vel ab hominibus: Si à deo, proferant aliquod testimoniũ verbi dei, vt credamus. Sin dicẽt ab hominibus, atqui homines statuere nõ possunt, nec debẽt de regno dei: hoc enim esset in regnũ alienũ inuadere. Neq; verò nos soli fugimus istã potestatẽ, sed etiã oẽs pene veteres Patres. Tẽpore Cypriani erãt, qui appellare vellẽt Romã ex Aphrica. Ea de re Cyprianus scribit ad Cornelĩũ: Audiantur causæ, vbi cõmissæ sunt: vnus est Episcopatus, cuius pars à singulis in solidũ possidetur. Apiarius presbyter, dãnatus à suis prouocauit ad episcopũ Romanum: Is eũ iussit in integrũ restitui. Conciliũ Carthaginẽse decreuerat excõmunicandũ esse, si quis prouocasset vltra mare. Itaq; episcopi Aphri Apiariũ nõ recipiũt: & respondẽt, id Romano episcopo nõ licere. Mittitur ad eos episcopus Potentinus: Aphri quærũt, vnde Papa vẽdicet sibi tãtã potestatẽ. Ille respõdet, nõ à Christo, nõ à Petro (nõ enim adhuc ita frontẽ perfricuerant) sed à synodo Nicæna. Aphri petunt autographũ, Papa detrectat: non enim habuit quod ostẽderet. Illi mittunt Alexandriã, Constantinopolim, Antiochiam: in quarũ ciuitatũ archiuis, nõ dubitabant, extare omnia decreta cõcilij Nicęni. Sed nihil ibi inuenitur huiusmodi. Postea Papa nõ satis bona fide, supposuit p concilio Nicæno cõciliũ Sardinẽse. Sed ei⁹ cõcilij nimium leuis erat authoritas. Gregori⁹ scribit hũc titulũ in cõcilio Chalcedonẽsi, delatum fuisse Leoni põtifici Romano: sed illũ eũ recipere noluisse. Iã verò quod ad doctrinã attinet, inuenimus

Veteres fugerunt hanc potestatem.

Papã, omnia penè docere Christo cõtraria: Iustificationẽ ex operibus, inuocationẽ mortuorũ, mutilationẽ sacramentorũ, preces aliena & peregrina lingua. His argumentis, quæ diximus, satis cõficitur, nullũ esse posse caput in Ecclesia præter Christum.

Papa docet Christo contraria.

9 Iam quatuor aduersariorum argumenta firmissima expendemus, quãti valeant. Primùm, inquiunt, Christus abijt in cœlũ: Quare op⁹ est Ecclesiæ duce aliquo aspectabili. Deinde Christus amat Ecclesiã suã: itaq; vt ea melius regeretur, pspectũ illi esse voluit de vno capite. Vt enim corpus regi nõ potest absq; anima, ita Ecclesia nõ potest abiq; capite. Tertiò, Semper inquiunt, veteres habuerunt perfugium ad Romanã Ecclesiã, tanquam ad caput. Postremò, ministri, inquiunt, non sunt pares inter se: Quare, ne res ad tumultũ veniat, oportet vnum deligi, qui cæteris præferatur, & voce pręeat in cõcilijs. Quod ad primũ argumẽtũ attinet, Christus ita abijt, vt tamen in Ecclesia sua perpetuò maneat: nõ corpore, sed spiritu, gratia, prouidentia. Ita enim pollicetur, *Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi: Et vbicunq; fuerint duo aut tres cõgregati in nomine meo, ibi sum ego.* Est ergo Christus semper nobiscum, hoc est, in cordib⁹ nostris. Deinde reliquit verbũ suũ, vnde petenda sit formula regendi Ecclesiam. Sed ita, inquies, vt non videatur: Esto. Et Papa vester, quãdo videtur ab Indis aut Æthiopibus? Sed Papa, inquies, habet legatos suos. Quasi verò Christus etiã nõ habeat legatos suos. Ad secundũ argumentũ: Christus consultũ voluit Ecclesiæ, ergo voluit eius esse vnũ caput. Argumẽtũ nõ sequitur, Ecclesiæ enim potest aliter cõsuli: Romana & Atheniensiũ Respublica, optimè regebantur, & erant florentissimæ, cùm administrarentur à Senatoribus. Potest ergo in Ecclesia esse Aristocratia, vt omnia instituantur & regantur concilijs, vt olim inter duodẽcim Apostolos, & in veteri Ecclesia factũ est. Quid enim? Non potest Heluetia salua esse sine rege? Tamẽ tã firmã sunt argumenta Pigghij, quãuis sibi peracutus videatur. Tertiò, Veteres episcopi, affecti iniurijs, semper habuerunt receptũ ad Ecclesiam Romanam: Ergo erat caput. Nego argumentũ. Nam in Repub. si quis fortè accipiat iniuriam, fugit ad aliquẽ Senatorẽ, quẽ credit esse bonũ virũ: Ergóne sequetur, illũ Senatorẽ esse caput Reipublicæ? Illis tẽporibus Romanus episcopus erat sanctior, doctior, minus corruptus quàm alij: erat magna authoritate & magno loco apud Imperatorẽ. Itaq; Athanasius, Chrysostomus, & alij refugerũt ad illũ: nõ quòd eũ putarent esse caput Ecclesiæ. Et in illo quadrumuiratu, de quo suprà diximus, non ita creditus est Occidẽs Romano Pontifici, tanquã capiti: sed vt ille de rebus ambiguis consuleretur, deinde res ad Concilium reijceretur.

Argumenta aduersariorum. 1 2 3 4

Responsio ad argumenta. ad 2. ad 3.

10 Ad quartũ, Ministri non sunt oẽs pares inter se: Ergo ne omnia cõfundãtur, vnũ oporteret esse caput. Respondeo, Qui plus habet doctrinæ ac spiritus, is præsit cæteris. Ita Athanasio & Basilio, nõ propter sedis dignitatẽ, sed propter doctrinam & san-

ad 4.

sanctitaté plurimũ deferebatur. Augustin⁹ ꝓpter doctrinã à multis vndiq; cõsulebatur. Sed prẽberi omnẽ dignitatẽ alligauerũt ad certas Cathedras, Alexandrinã, Constantinopolitanã, Antiochænã Romanã: quód sperarẽt in his sedibus semper fore doctissimos & sanctissimos episcopos. Sed lõgè aliter accidit. Nã Imperatores postea delegerũt episcopos, nõ dignissimos, sed eos, quos ipsi maximi facerent. Augustinus cũ esset doctissimus, fuit Hipponẽsis episcopus satis obscuro loco: Aureli⁹ multò illo indoctior, fuit episcop⁹ Carthaginẽsis in ciuitate celeberrima. Sed quãdo ita verẽtur cõfusionẽ, sedeat sanè Romanus episcop⁹ primo loco in concilijs, Cõstantinopolitanus secundo, & deinceps alij suo loco: non autẽ dominetur vnus omnibus. Sit Aristocratia, quæ ratio semper visa est optima. Difficilius enim est plures corrũpere, quàm vnũ. Nam Papas ab illis suis assentatoribus & parasitis turpissimè corruptos esse, etiã cæci videre possunt. Nam de Electione, & Electi potestate in cap. Fundamentũ, in glossa scribitur, Papam nõ esse hominẽ. In procemio Clemẽtinarũ in glossa, Eũ esse nec deũ, nec hominẽ. Quare ex diametro opponitur Christo. Nam Christus erat & de⁹ & homo: iste nec deus, nec homo. Ergo vel Angelus, vel bestia: Nõ aũt angel⁹, ergo bestia. In Extrauag. de Verborũ significatione, cap. ad Conditorẽ scribitur, Papã nõ esse purũ hominẽ. Id ego facilè credo. Est enim sæpè impurus ganeo. Gelasius in Decret. 9. quæst. 3 C. Cuncta per orbẽ. *Romana*, inquit, *sedes, de omnibus iudicare debet: nulla de illa. Omnibus licet ad illã appellare: ab illa non licet. Absolutos in cõcilijs illa damnare potest, & damnatos absoluere.* In Extrauag. De Concessione præbendarũ cap. ad Apostolorum. Nemo debet dicere Papæ: Domine, cur hoc facis? Et quæst. 2. cap. Abstulisti, & sunt verba Anacleti: Deus est pater, quia condidit: Ecclesia est mater, quia regenerauit. Hinc Panormitanus in tract. de Basiliensi concilio. *Ergo*, inquit, *Papa est filius Ecclesiæ: ergo, obedire debet Ecclesiæ.* Quod tamen Eugenius, & Paul. 3. in Concilio Tridentino noluit. Sed ego ex his verbis aliud etiam colligo: Est fili⁹ Ecclesiæ, ergo nõ est caput. Est filius, ergo nõ est spõs⁹: nisi velit fateri se incestũ esse.

Dignitas nõ erat alligãda Cathedris.

Papæ nec Dij, nec homines.

LOCVS IIII.

De legibus Ecclesiasticis.

In 1. Sam. 14 ad finem.

HIC tria nobis consideranda sunt: Primùm, liceátne episcopis & viris ecclesiasticis, eiusmodi leges aut decreta promulgare: Deinde, si liceat, qualia ea esse oporteat: Tertiò, quã vim habeant ad obstringendã consciẽtiam. Quod ad primum attinet, scimus omnes pios obstringi, vt obediant principibus & magistratibus: idq;, vt Paulus ait, propter conscientiã. Petrus & Paulus iubent seruos obtẽperare dominis suis, etiã discolis. Christ⁹ ipse soluit tributa & vectigalia, nec vnquã aduersatus est legibus. Iubemur obedire parẽtibus: magistratus autẽ est parentis loco, vt in quẽ parentes nostri omnẽ suã vim & autoritatẽ cõtulerũt. Salomon in Prouer. ait, *Deũ timete, & regem honorate, & ne te admisceas hominibus seditiosis: propè est enim illorũ interitus.* Hoc autem tantisper verum est, quoad illi nihil præcipient contra Dominum. Id enim si accidat, deo potius obtẽperandum est, quàm hominibus. Quanquã in legibus ciuilibus, quædã ad necessitatẽ ciuitatis pertinent: quædam tantùm ad decorũ. Necessitatis est, vt animaduertatur in fontes: decori verò, vt, quod Romanorũ legibus cauebatur, ne matronæ liceret nubere intra tẽpus luctus. Deinde, consiliũ etiã eius spectãdum est, qui tulit legẽ. Quædam enim vult rigidè atq; omninò obseruari: quædã aũt tãquam incitamẽta & admonitiones quasdam esse. Postremò ex istis leuioribus decretis videndũ est, ne quid per contemptum violetur. Summa est, vt homines, quoniam non sibi nati sunt, sed Reipublicæ, omni cura studeant parere legibus.

Magistratib⁹ & legib⁹ est parendum.

2 Quidã autẽ putant, episcopos non posse ferre leges: idq; vt dicant, mouentur nõ paruis aut obscuris rationibus. Primùm enim quærunt, vnde habeant eã potestatem. Loquor autẽ hîc de episcopis quatenus sunt ministri verbi, non quatenus sunt ciuiles principes: nã eius rei, alia est consideratio. Potestatẽ illã nõ habẽt à Christo. Ille enim nec leges tulit, nec Apostolis suis talia mandata vnquã dedit. Quare si episcopi ita mittuntur à Christo, vt ipse mittebatur à Patre, non possunt rogare leges. Deinde oportet, vt qui scribunt leges, habeãt dominium. At Petrus monet episcopos, ne dominentur in Cleros. Adhæc qui scribit leges, oportet vt habeat ius coercẽdi: vt est in Pandectis de legib⁹ & Senatusconsultis ex Demosth. Ille enim ait legẽ esse ἐπανόρθωμα τῶν ἁμαρτημάτων ἑκουσίων, ἑ ἀκουσίων. At Ecclesia nõ habet gladiũ, aut ius coercẽdi. Prẽterea, vbi est lex, ibi necesse est, vt sequatur trãsgressio: ea est infirmitas naturæ nostrẽ. At Paulus noluit cuiquã inijcere laqueum. Et Iacobus ait in 4. *Vnus est legislator, qui potest seruare & perdere.* Et Esa. 33. *Tu es rex noster, tu es iudex noster, tu es legislator noster.* At Canones longè aliter statuũt. Imò cùm agunt de illis, qui possint rogare leges, primum locũ dant Papæ: secundũ Cõcilijs & episcopis: tertium Imperatoribus. Et in hãc sententiam descendunt Scholastici: vt Thomas in Secũda secundæ de Ieiunijs, ait, Ecclesiam posse decernere, quo tẽpore, & quo modo sit ieiunandum. Quẽadmodum enim, inquit, ciuilis magistratus ea, quæ cõfusè & obscurè adumbrantur in lege naturæ, possunt declarare & astringere: ita Ecclesia potest definire ac determinare ea q̃ cõfusè tradita sunt in Sacris literis. Et Ostiensis, de vi Cõstitutionũ, ait, eiusmodi decreta tanti esse oportere, vt qui ea cõtemnat, debeat excõmunicari. Et in historijs legimus, Victorẽ voluisse excõmunicare omnẽ Oriẽtẽ: nõ alia de causa, quàm quod pascha nõ colerẽt Romano ritu. Quanquã ea res, Irenæi cõsilijs aliquantulũ repressa est. Rationes autẽ quæ adducũtur in cõtrarium, putant se posse facilè dissoluere. Nam quod dicitur, Episcopos nõ accepisse à Chri-

Episcopis nõ liceat leges ferre. Quòd nõ liceat.

Canones cõtra Sacras literas.

sto authoritatē ferēdi leges,respōdēt, id nihil esse: leges enim aiunt pertinere ad doctrinā. Est enim lex,vt Cicero ait,præceptio rerū honestarū,& depulsio turpiū Quare cùm Ecclesia habeat authoritatē docendi,habet etiā,inquiunt,authoritatē ferendi leges. Et quāuis Petrus dicat,Episcopū non oportere dominari,tamē eū oportere præsidere in Ecclesia,& habere ius clauiū. Quódq; dicitur Ecclesiā nō habere ius coercendi, falsum esse: Ecclesiam enim posse ligare, soluere, excommunicare. Et quod Paulus ait,se nolle cuiquā inijcere laqueum,id eum priuatim scribere de virginibus, quòd castitas nō sit cōmuniter data omnibus. Infirmū autē esse argumentū,si quis ita colligat:Non licet legē ferre de virginitate,ergo nulla de re licet. Et quod Esaias ait,Tu es Legislator,& rex noster: id de vltimo iudicio,& de æterna damnatione verū esse, aut per ἀνθρωποπαθείαν, quòd quicquid sit, sit ab illo. Nam alioqui eadē ratione tolleretur omnis ciuilis magistratus. Sed sintne istæ leges,nécne, quoniam non multum ad rem facit, nolo rixari.

Lex quid sit.

Rationes papistarū de authoritate Papæ.

3 Positū ergo sit,licere Ecclesiæ,scribere sibi,aut canones,aut leges,aut decreta,aut sanctiones,aut quocūq; ea velis nomine appellari. Est enim Ecclesia cœtus, & regi debet verbo dei: præsertim quod attinet ad salutē ipsius,& cultū dei. Sed sunt alia, quæ tātùm pertinent ad externā disciplinā. Vt enim populi societas cōtineatur, opus est quibusdā externis vinculis. Ita Apostolus decreuit, mulieres oportere orare tecto capite, viros aperto:& Apostoli in Actis vt à sanguine suffocato, & idolothytis abstineretur. Et semper in Concilijs, postquā de dogmatis actū esset,agi cœptum est de disciplina. Ita deniq; oēs Patres,vt Tertullianus, Origenes,Basilius,Augustinus,Hieronymus. Istarū legū finis esse debet ædificatio,& εὐταξία. Quoniam autē necessariæ nō sunt, pro tēporum & locorum ratione mutari possunt:vt in Baptismo de trina immersione,de clinicorū aspersione,de tempore,de Paschate,& Pentecoste, quibus tantùm tēporibus solebant dare Baptismum. De Eucharistia,quo loco, quo tēpore,quo modo,stantes an sedentes, manè an vesperi oporteret cōmunicare. Nisi hæc fuerint constituta,nulla vnquā erit tranquillitas Ecclesiæ. Alius enim hoc tēpore vult audire concionē,alius alio: alius hoc loco,alius alio. Licet ergo statuere eiusmodi decreta,modò id fiat cū pace Ecclesiæ. Alij ita ratiocinantur: Populus est indoctus & rudis: ergo tenendus est cæremonijs. Sed hoc discrimē est inter nos,& veteres: illi plurimas habuerunt cæremonias:nos,vt Augustinus ait,paucissimas. Et Christus ait,deū habiturū populū,à quo inuocetur in spiritu & veritate. Esse tamē oportere aliqua,quæ faciant ad ordinē & decorū,Paulus docet ad Corinth. Hic tamē ordo nō est situs in magna pompa,in vestibus,in cantibus, in campanarum & organorum strepitu:sed qui ad modestiam & grauitatem faciat,qui remoueat lasciuiam,confusionem & barbariem.

Quomodo possint ab Ecclesia leges statui.

Legum Ecclesiasticarum finis.

4 Iam vt intelligamus, cuiusmodi esse debeant huiusmodi leges, meminisse debemus, alias esse quæ ad dogmata pertineant,alias,quæ ad res agē-

Leges duplices.

A das. Ad dogmata nihil putari debet necessarium, nisi quod ex Sacris literis aut expressè,aut perspicua & solida ratione colligatur: quale est de Baptismo infantum,& de homousio. Nam deus in Deuteronomio disertè mandauit,ne quid ad eius legē adderetur. Rursus ea quæ ad res agendas pertinent,bifariam distinguuntur. Alia enim sunt necessaria,& ad salutem faciunt: qualia nulla putari debent,nisi tradita in Sacris literis. Alia sua natu-
B ra adiaphora,quibus aut benè,aut malè vti possumus. Ad hoc solùm mēbrum,hæc omnis pertinet dispositio. In hoc genere primùm cauendum est, ne quid putetur facere ad cultum dei. Quia diuinus cultus non ab hominum voluntate pendet, sed à cōsilio dei. Itaq; Christus apud Matth. ait ex Esaia, *Frustrà me colūt,docētes doctrinas præcepta hominū.* Manere enim debet dei cultus, simplex & purus. Itaq; deus apud Esaiam ait,se immissurum esse fu-
C rorem & insaniam illis, à quibus colatur præceptis hominum. Et certè ita videmus vsuuenire,vt qui toti sint in hoc, tradātur quodammodo in reprobum sensum,efficiantur deliri,insaniant, & ne ea quidem videant,quæ sunt clarissima. Paulus ad Coloss. ait, *Si mortui estis cum Christo,quid quasi viuentes adhuc decretis tenemini?* Et ad Galatas, *State in ea libertate,in qua Christus vos liberauit.* Itaq; ad Coloss. prorsus damnat omnē ἐθελοθρησκείαν, & cultū volū-
D tarium. Habent ista quidem speciem sanctitatis, & sapientiæ: species autem ea sita est in superstitione, in humilitate, in ἀφειδίᾳ,& neglectu corporis,& in reuelatione angelorum: re autē vera sunt impia,vt Christus ait apud Matthæū. Iā verò si istā neq; necessaria sint,neq; ad cultū dei pertinēt, possunt mutari,nec necesse est in omnib. Ecclesijs esse eadē. *In his rebus,*inquit, Hieronymus, *abūdet quæuis prouincia in sensu suo.* Et Ambrosius quemadmodū citatur ab Augustino ad Ianuarium, *Si non vultis*
E *errare,facite,*inquit,*quod ego soleo. Ego enim ad quancūque Ecclesiam venio, ad eius cæremonias me accommodo.* Neq; certè Ecclesia,ea libertate priuari debet,quā illi Christus voluit semper esse integram. Non tamen ista eò dico,quò velim cæremonias in Ecclesia quotidie innouari:Nihil enim sine magno consilio & graui deliberatione, aut mutari debet, aut antiquari. Deinde videndum est,ne istæ cæremoniæ excrescant in immensum,atq; ita omnia obruant. Augustinus in epist. 119. ad Ianuarium, ait suo
F tempore tantum fuisse numerum obseruationū, vt Iudæorum conditio multò tolerabilior videretur,quàm Christianorum. *Omnia,*inquit,*sunt plena præsumptionibus,vt grauius iam peccare videatur,qui per octauas suas pedibus nudis terram premat,quàm qui mentem vino obruat.* Et quid tandem ista prosunt? Certè malos nihilo facient meliores. Tantùm enim valent ad εὐταξίαν,vti diximus. Quanquam multa huius generis excogitata sunt ad sordes & quæstum. Nam his artibus impinguantur Papistarum culinæ. Sæpe etiam fit, vt his minutijs homines abducantur à vero cultu dei. Id Christus reprehēdit in Pharisæis, quòd propter suas traditiones,
G contemnerent præcepta dei. Quare tollenda sunt huiusmodi inuenta & decreta hominum, quoties incipi-

Leges de rebus adiaphoris.

incipiunt lædere pietatem aduersus deũ. Ita enim Ezechias sustulit serpentẽ æneum, quamuis erectum à Mose, cùm populus semel cœpisset eũ adorare pro deo. Ferendæ ergo sunt cæremoniæ, quádiu ad εὐταξίαν faciunt, & ad vsum aliquem Ecclesiæ: vbi autem nullus erit amplius illarum vsus, sine omni dubitatione tollendæ sunt.

Quam vim habeãt leges Ecclesiæ.

5 Iam de tertia parte videamus, quæ maximè ad nostrum institutum pertinet: quam vim huiusmodi decreta habere debeant ad obstringendas consciẽtias, quidq; inter ista intersit, & decreta ciuilia. Primùm ea non obstringunt, si remoueatur contemptus & scandalum, ne aut tumore animi & de industria bene cõstituta rescindamus, aut turbemus communem pacem Ecclesię. His obseruatis, nihil obligatur conscientia. Exempli causa: Apostoli decreuerunt, vt Gentes conuersæ ad Christum, abstinerent à præfocato, à sanguine, & ab idolothyto. Qua in re, illi nihil aliud spectabant, quàm pacem Ecclesiæ. Aliter enim nunquam potuisset Iudæis cum Ethnicis conuenire. Si quis salua communi pace illa comedisset, nihil peccasset in conscientiam. Nam, alioqui Petrus ait, *Quid tentatis deum, volentes imponere iugum?* &c. Et Paulus ad Coloss. *Nemo*, inquit, *vos iudicet in cibo & potu*. Quòd si nõ debemus iudicari à fratre nostro, multò minus debemus à nobisipsis. Et Christus ait, *Quod intrat per os, nõ coinquinat hominem*: atq; ita defendit discipulos, cùm comedissent illotis manibus cumq; spicas manibus in itinere confricarent. Idẽ probat Paulus in Epistola ad Corinth. *Quicquid*, inquiens, *vobis appositum fuerit, manducate, nihil interrogantes*. At si quis tibi indicauerit, cibũ illum esse immolatitium, noli comedere propter cõscientiã: non tuam, sed eius, qui tibi indicauit. Longè autẽ alia ratio est in preceptis ciuilibus. iubemur enim obedire, non tantùm propter iram, sed etiam propter conscientiam: conscientiam inquam, nõ alienam, sed nostram. Magnũ ergo est discrimen inter Ecclesiastica decreta & politica. Quare necesse est illa minus obstringere conscientias. Nam in Ecclesiasticis spectanda est εὐταξία: in politicis autẽ, parendum est, quamuis tu eam εὐταξίαν non videas.

Discrimẽ Ecclesiasticarũ legum & politicarum.

In 1. Cor. 4. vers. 17.

6 Porrò taxantur à Paulo pseudoapostoli, quòd mores & doctrinam prorsus extra Christũ inducerent. Videant igitur, quàm aberrent, qui traditiones contendunt inculcandas, cùm eędem neque doceantur vbiq; in Ecclesia, neque semper receptæ fuerint, & tamen Apostolicæ vocantur. Traditio fuit apud Tertullianum, vt Baptizatis illico mel & lac darentur, quo fic, vt ipse loquitur, infantarentur. Traditio item fuit vt Eucharistia, & quidem sub vtraq; specie, daretur infantibus tẽpore Augustini & Cypriani, atque ita daretur vt ad salutem necessaria. Epiphanius in Doctrina compendiaria aduersus hæreses, traditionem Apostolicam fuisse dicit, vt ieiunetur die prosabbatho, qui dicitur Veneris, quia Christus eo die passus est. Item quarta feria, quòd Christus eã die in cœlum fuerit assumptus, & cùm ageret in terris, dixit Apostolos non debere ieiunare, quandiu secum sponsum haberent: tunc autem esse ieiunaturos, cùm sponsus ab illis auferetur. Additur ibidem atque, confirmatur ab Augustino in epistola ad Casulanum, traditionem esse vt non ieiunetur à Pascha vsq; ad Pentecostẽ. Est etiã traditio, vt confirmat Basilius in libro de Spiritu sancto, vt per omnes illos dies genibus flexis nõ adoretur, quod idem asseritur de Dominicis diebus. Traditio fuit Apostolica Ephesi atq; in Asia, vt Pascha more Iudæorum seruaretur. In Ecclesia Romana traditio Apostolica secus haberi dicebatur. Cùm igitur tam variæ sint & inter se pugnent, non possunt esse viæ Pauli aut Apostolorum. Nam inquit se vbique ac in omni Ecclesia idem docuisse. Vnde Cyprianus ad Pompeium scribit, se non admittere traditiones, nisi quæ in Euangelijs, Epistolis Apostolicis, vel Apostolorum Actis haberentur. Quibus ego addo eas, quæ necessariò inferuntur ex Sacris literis. Alia quæcũque adferũtur, incerta sunt, & nõ vbiq; recepta. Vnde si iustus cõsensus in Ecclesia seruari debeat, necessariũ est vt in vnis Sacris literis firmiter ac constanter inhæreamus.

Traditiones quæ admittendæ.

Traditiones inter se pugnantes.

In 1. Cor. 12. vers. 10. Discretio spirituum.

7 Discretio autem spirituum, donũ est, quo internoscuntur qui à malo spiritu aguntur, ab his qui bono spiritu sunt afflati. Quod vt sit necessarium, Christus admonebat, cùm diceret: *Cauete à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestimẽtis ouium, intus verè sunt lupi rapaces*. Et Paulus ad Thessalonicẽses: *Omnia probate, quod bonũ est tenete*. Sed quomodo spiritus dignoscendi sint, videtur Ioannes tradere in prima sua Epistola, cùm ait: *Si quis confitetur Dominum Iesum in carne venisse, à deo est: & qui negat Dominum Iesum in carne venisse, à Domino non est, sed est Antichristi*. Augustinus hæc verba tractans miratur, cùm multi hæretici planè sint perniciosissimi, qui Dominũ Iesum cõfitẽtur in carne venisse, qui tamen à deo non sunt. Sed respondet in hanc sententiam, Dominũ Iesum venisse in carne, illos confiteri qui omnia dogmata, quæ ad hunc articulum vel consequuntur vel præcedunt, sana fide recipiunt. Si Christus in carne venit, ante aduentum suum extitit: veram carnem suscepit ad hoc, vt verè moreretur, & deinde vt resurgeret, quo & nobis etiam spem resurrectionis faceret. Et pleraque alia principio illi sunt connexa, quæ vel omnia, vel ex parte cùm hæretici tum infideles respuunt. Noluit itaque Ioannes vniuersa distinctè recensere, quæ ad salutem confiteri debemus, ad hoc vt noster spiritus approbetur. Sed id tantùm posuit, quod erat præcipuum, cui omnia fermè alia coniunguntur ad salutẽ necessaria.

8 Quòd si dixeris, Esto quispiam, qui dogmata omnia rectè ac orthodoxè teneat: num propterea si viuat impurè, credetur spiritum Christi habere? Respondet Augustinus, quandam esse confessionem quæ verbotenus constet, & aliam quæ vera sit, & bona opera secum habeat: idque probat ex Epistola ad Titum, quemadmodum superius attigimus: *Fatentur se nosse Deum, factis autem negant*. Igitur à contrarijs (inquit) nonnulli sunt qui deum ipsum factis confitentur. Ideò statuit confessionem, de qua Ioannes loquitur, non esse vulgarem, sed quæ habeat facta. Sed per ista

quæ ab hoc viro dei traduntur, non adhuc habemus certam regulam, qua spiritus discernantur. Multi quippe sunt hæretici, qui externo splẽdore vitã satis ornatã præclaris operibus habuerũt, sed quæ interim humanæ gloriæ studio cõtaminaretur, & nos cõsiliũ animi eorũ cùm ignoremus, de vera operũ bonitate, quã præ se ferunt, nil iudicare possumus. Nã ad cõscientiã tantũmodo iudiciũ hoc pertinet. Quare in eadẽ Epistola scribit Ioannes: *Quòd si cor nostrum nos accusat, deus maior est nostro corde, ac omnia nouit.* Ac si dixerit, Quãuis externa vita speciosè te gesseris, & malũ habueris animũ, ne putes te latere. Nã & deus intelligit animi tui prauitatẽ, cùm sit maior corde nostro. Idcircò deo relinquendũ est arcanũ iudicium, de perfecta operũ rectitudine. Quoniã eo iudice fieri potest, vt qui tradiderit corp⁹ suũ ita vt ardeat, cùm destituatur charitate, nil sit: & quæ pulchrè videtur operari, damnentur. Nos tantùm ex his iudicare possumus, quæ manifestè apparent.

9 Duæ itaq; supersunt regulæ ad spiritus iudicãdos. Vna est, si dogmata, quoad fidẽ integra & pura retineãtur. Et hoc sibi voluit Ioãnes, cùm diceret: *Si quis cõfiteatur Dominũ Iesum,* &c. Et ista dogmatũ cõfessio, examinanda est ad Sacras literas: quas cùm ab initio nõ habuerint in Ecclesia, quoad nouũ Testamentũ, ad sermones & doctrinã Apostolorũ examinabãtur. Ideò Ioãnes inferius dicit: *Qui ex deo est, nos audit: & qui nos non audit, ex deo non est.* Quãobrẽ subijcit, ita nos ꝓbare spiritũ. Altera est regula morũ & vitæ. Christ⁹ eã expressit, cũ diceret: *A fructibus eorũ cognoscetis eos.* Vtq; dogmata ad examen Sacrarũ literarũ cognoscuntur, sic vita & mores disciplina Ecclesię probandi essent. Verùm hodie vtraq; regula examinis friget. Non enim inspicitur vita fideliũ, sed Christi oues miserè pereũt ac negliguntur. Deinde sancta Scriptura minus quàm par esset, legitur, neq; sedulò ac diligẽter tractatur. Et Papistę volunt nõ ad Scripturas, verùm ad cõcilia & patres dogmata examinari. Ideò fit, vt Ecclesiæ à multis annis impositũ sit. In primitiua Ecclesia donum extabat, quo facilè agnosceretur, quo spiritu agerentur, qui loquebantur. Hac ratione Satanæ resistebatur, cùm se in Angelum lucis transfiguraret.

Duæ regulæ ad probãdos spiritus.

Dogmatũ cõfessio examinãda est ad sacras literas.

10 Quamobrẽ videãt qui passim cõcilia iactant, in quib. de religione sit iudicatũ, quõsnã homines ibi fuisse oportuerit, nimirũ spirituales, quãdoquidẽ tãtùm illis diuinarũ rerũ iudiciũ defertur. Sed hodie maxima concilij pars tã crassis vitijs obruitur, vt ne quidẽ sit fas cũ illis cibũ sumere: Aiunt se Ecclesiam esse: At licet baptizati sint, & ordines in Ecclesia susceperint, nõ propterà se spirituales esse probãt, quãdo carnis, nõ spiritus opera cõuincuntur habere. Et licet nõnulli spirituales forsan cum eis conueniant, pauci admodũ sunt, & numero & authoritate animaliũ vincũtur, neq; semper prout deberẽt, fortiter agũt. Atq; adeò, vt nũc res habet, Papa est qui cõcilio moderatur, quippe ipsum indicit, suspẽdit, approbat & repudiat pro libidine, qui quàm verè spiritualis haberi possit, oẽs intelligunt. Deinde cùm Sacræ literæ à deo sint afflatæ, ac eo nomine maximè spirituales, in concilijs aduersus illas nulli qui sint spirituales, aliquid statuere possunt: Non enim sibijpsi spiritus aduersatur. Cæterùm in concilijs nõ semel cõtra decreta sanctæ scripturæ definiuerunt. Ibi Eucharistia est mutilata: Ecclesiæ ministris matrimoniũ est interdictũ: Missarũ infiniti abusus inuecti: sanctorũ inuocationes, imaginum vsus, Purgatorij superstitio, & pestes infinitæ huius generis confirmatæ fuerũt. Et quanta sit habẽda concilij authoritas, Augustinus ostendit aduersus Maximinũ Arrianorũ Episcopũ lib. 3. cùm ait: Sed nũc nec ego Nicęnũ, nec tu debes Arriminense tanquã prędiudicaturus proferre cõcilium, nec ego huius authoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum authoritatibus, non quorũcunq; proprijs, sed vtrisq; cõmunibus testibus, res cum re, causa cum causa, ratio cũ ratione concertet. vbi vides hunc Patrem à concilijs ad Scripturas prouocare. Idemq; lib. 2. contra Donatistas cap. 3. habet: Episcoporũ literæ, & conciliorũ prouincialium decreta cedent maioribus concilijs: Canonica autẽ Scriptura nulli cedit. Atq; idẽ scribẽs ad Hieronymum, cum quo disputabat de Petri reprehensione, quæ habetur ad Galat. à Patribus, quos Hieronymus citabat ad verba sanctę Scripturæ manifestissimè appellauit.

In 1. Cor. 2. vers. 14.

Ex hoc loco contra concilia sumitur argumẽtum.

Conciliorum errores & authoritas.

11 Neq; morari debemus, quòd subinde nobis obijciunt, Christũ Apostolis dixisse: *Multa habeo quæ vobis dicã, sed non potestis portare modò.* Vnde volũt elicere, multa de cultu dei, atq; religione posse ab illis cõstitui, quę Scripturę sanctæ nõ tradiderint: quasi Christus illis verbis de cultibus & cæremonijs egerit. Nõnne Apostoli tunc huiusmodi ferre potuissent, qui à pueris in cæremonijs & ritib. cũ nati tũ versati fuerant? Moyses, illa, rudẽ populũ docere valuit: & Christus, ea quę sunt ei⁹ generis, Apostolis tradere nõ potuit? nõ ita res habet. Sed illa multa, fuerũt eadẽ, quæ iam illis anteà dixerat, erãtq; explicatius & efficaci⁹ eis exponẽda, ac animis imprimẽda vi Spiritus sancti, quẽ illis pollicebatur. Nã paulò pòst inquit: *Cùm Paracletus venerit, ille suggeret quæcũq; dixi vobis.* Præterea testatus est, quòd omnia quæ à Patre suo audierat, eis dixerit. *Omnia*, inquit, *quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Nil itaq; relictũ erit ad salutẽ necessariũ, quod istis modò sit integrũ cõstituere. Neq; ista dicũtur vt conciliorum authoritas prorsus abijciatur. Nã si reprehenderint, excommunicauerint aut absoluerint ex verbo dei, atq; ex vi spiritus, vnà precati fuerint, nõ irrita & absq; fructu hęc erũt. Quin Paulus ad Petrũ & Apostolos profectus est Hierosolymã, non vt ab illis doctrinã hauriret, sed ne in vacuũ curreret, ob aliorũ cõmodũ accessit: vt intelligerent suũ doctrinæ genus, ab Apostolorum dogmatis minimè, quod nonnulli iactabant, abhorrere. Si hoc studio haberentur interdum concilia, vt omnes Ecclesiæ consensum in veritate Scripturarũ agnoscerent, ferri vtiq; possent. At quando aduersus Sacrarũ literarũ testimonia decernunt, nequaquam toleranda sunt. Etenim Paulus, si vel à Petro, vel à cæteris Apostolis aliquid animaduertisset secus definiri, atque ipse à Christo audiuisset, nequaquã prębuisset assensũ; imò nec Angelo, si de cœlo, secus Euangeliũ quod susce-

Locus, Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modò exponitur.

Omnia ad salutem necessaria docuit Christus.

Quare debeãt quãdoque concilia haberi.

susceperat, aliquid renunciasset. Igitur nos quoq; debemus existimare, nullos esse spirituales, neque rectè iudicare, si contra Scripturas decreuerunt.

In 1. Cor. 4 vers. 3.

12 Proinde quod Paulus de iudicio Corinthior. scribit, Nos retinere debemus, si vel à concilio vel à papistica Ecclesia contra sacras Scripturas iudicemur, vt audaciter cum Paulo dicamus: *Nobis pro minimo est, vt à vobis iudicemur*. Neq; audiendi sunt aduersarij, qui iudiciũ Ecclesiæ Scripturis præferendũ dictitant: & firmissima ratione id se probasse existimant, cum inquiũt: Ecclesia iudicauit de Scripturis quasdam suscipiendo, quasdam respuẽdo: quod facere non potuisset, nisi eius iudicium præstaret Scripturis. Sed isti animaduertere debent, fuisse iam inde ab initio quosdam homines spiritu dei afflatos, per quos deus proposuit suá oracula hominib. quæ idem voluit literis cõsignari. Hæc dei verba, cum alij vel audirẽt, vel legerẽt, cõtigit beneficio spiritus; vt agnouerint fideles eá germana & syncera verba dei esse: Inde factum est, vt Sacræ literæ sint admissæ. Quod si rogati fuissent, qui à Spiritu sancto illustrati, sacras literas agnouerũt esse verba dei, nõ vellent suá authoritatẽ illis anteponi? minimè id passi fuissent. Quin ẽ diuersò illis agnitis atq; receptis, omnino se submiserunt, easq; pro regula certissima suæ fidei & vitæ, habẽdas esse statuerunt. Quàobrem infirma est cõsecutio, Acceptarunt & discreuerunt Patres Sacras literas ab alijs, igitur eis anteponẽdi sunt: Quoniá & nos vnũ verum deum agnoscimus, & Christum Iesum admittimus, ab idolis distinguimus & à diabolo, neque tamen inferre possumus, nos esse vel Christo vel deo præstantiores. Itẽ nostra mens, impulsus motusque Spiritus sancti, ad legẽdum, ad orandum, ad castè viuendum admittit, discernitq; à diaboli, carnis, & mundi incitamẽtis: non tamen ob eá causam dicetur mens nostra, aut superior, aut præstátior Spiritu sancto. Quinetiá habitu philosophiæ præditus, cũ Aristotelẽ, vel Galenum, aut nobiles philosophos receperit, & Epicuro, Aristippo, aut Democrito anteposuerit: num propterea quòd ita iudicarit, præferre audebit authoritatem suam, quo ad Philosophiá, vel Galeno vel Aristoteli? Fide itaq; ac illustratione Spiritus sancti cognouerũt homines, ea quę locuti sunt Patriarchæ, Prophetæ, Christus & Apostoli, verba dei esse: quib. ita cognitis & receptis, nequaquá se reputarũt aut maiores aut præstátiores eorũ scripturis, imò se illis (vt prius diximus) & regẽdos & gubernãdos cõmiserunt. Accedebat & alia iudicãdi ratio de scripturis, quòd eá quę loquebãtur, vel scribebát posteriores scriptores Canonici, priorib. nõ aduersabantur, sed eis cum illis optimè cõueniebat. Prophetæ legi per omnia cõsentiunt, Euangelistæ atq; Apostoli cum á lege tũ à Prophetis testimonia sententiæ suę mutuabantur. Vnde vides legẽ esse per Prophetas comprobatá, Prophetas verò & ab Apostolis & ab Euãgelistis cõfirmari. Et quando interrogant, qui factũ sit vt Lucas & Marcus Euãgelij scriptores reciperentur, cũ Bartolomæi Euangeliũ, Thomæ, Thaddæi, & Nazareorũ excluderetur: respondebimus, cordib. & animis fideliũ non suasisse Spiritum sanctum hæc verba dei esse, vt illa quæ cõscripta sunt cũ à Luca, tũ etiam à Marco. Adhæc, ea tẽpestate cõplures adhuc extabant qui Christum audierát, atq; cũ eo intimè versati fuerát, vt Petrus, Ioánes, & alij cõplures ex discipulis, qui fidele testimoniũ scriptis Marci & Lucę ferebát: nõ ita aliorũ monimẽtis, qui fortasse nõ solũ ab historię veritate aberrauerunt, sed plurima etiam inseruerunt, quę Testamẽto veteri & alijs Euangelistis refragabãtur.

Rationes de Scripturis iudicandi.

13 Quod deniq; ad illud attinet, de Patrũ iudicio pronũcio, mihi nõ videri hominis esse Christiani, ad hominum iudicia prouocare à scripturis dei. Hoc.n. est iniuriá facere Spiritui sancto. *Nã fides est ex auditu, auditus autẽ ex verbo dei,* non ex Patrib. Et ad Cor. *Vt fides,* inquit, *vestra sit, non ex sapientia hominum, sed ex virtute dei.* Et ad Timoth. *Omnis,* inquit, *Scriptura, diuinitus inspirata, vtilis est ad docẽdum, ad refellẽdum, ad increpationem, & ad institutionẽ, quæ est in iustitia, vt integer sit homo dei, & ad omne opus bonũ instructus.* Hæc verba notanda sunt diligenter. Quatuor enim sunt in doctrina Ecclesiastica necessaria: vt doceamus vera: vt refellamus falsa: vt instituamus ad virtutes: vt arguamus vitia. Atq; hæc omnia petenda sunt è Sacris literis. Et vt ista dicá apertius, quicquid minister agit ad populum, id vel ad dogmata pertinet, vel ad mores. Et dogmata, vel vera docenda sunt, vel falsa refellẽda: mores autem, vel boni instituendi sunt, vel mali corrigẽdi. Ita perfectus erit homo dei, vt nihil ei desit, vel ad dogmata, vel ad mores. Est etiam locus alius in eodem capite, Literas sacras didicisti, e x quib. habere potes salutem. Hæc perspicuè docent, non esse prouocádum à Scripturis ad Patres; Id enim esset prouocare à certis ad incerta, á claris ad obscura, á firmis ad infirma. Patres.n. quamuis erant sapientes & docti, & multa viderunt: tamen homines erant, & errare potuerunt. Et illud quod dixi, potissimum spectandũ est: Patres nõ semper congruere inter se, & interdũ ne vnũ quidem ipsum cõuenire secũ. Sed hic aduersarij respondent: At audiendi sunt, cũ omnes inter se cõsentiunt. Nos autem dicimus, nõ idcircò audiendos esse, quòd inter se cõsentiant, sed quòd cõsentiant cũ verbo dei: vt dici possit illis, quod dictũ est Samaritanæ mulieri: Iam nõ credimus propter sermonem tuũ, sed quia ipsi vidimus. Nam etsi omnes inter se Patres consenserint, tamen non faciemus hanc iniuriam Spiritui sancto, vt illis magis credamus, quá verbo dei: Imò Patres ipsi, nunquam ita sibi credi voluerunt, idq; scriptis suis testati sunt, nolle se eũ honorem sibi, sed tãtum Canonicis scripturis tribui. Quare qui à Scripturis prouocat ad Patres, prouocat ad Patres contra Patres.

Patres vt audiendi.

14 Id Augustinus multis locis confirmauit: Vt, cum obiectus esset Cyprianus de Baptismo hæreticorum, respondit se non habere Cypriani Epistolas pro Canonicis scripturis, sed illud se tantùm tribuere verbo dei: Et sæpè reprehendit eos, qui scriptis suis plus æquo cõcedebant. Et cũ Hieronymus citasset tres aut quatuor Patres de reprehensione Petri, respondit se quoque posse ci-

tare Patres, sed malle prouocare ad Sacras literas. Basilius in Moralib. summa octuagesima, capite vigesimosecundo, ait: *Si omne quod non nō est ex fide, peccatum est, fides autem est ex auditu, auditus autem per verbum dei: ergo quicquid non est ex verbo dei, peccatum est.* Et in oratione de Confessione fidei, *Lapsus*, inquit, *est à fide, & crimen maximæ superbiæ, vel à scripto recedere, vel non scriptum admittere.* Et addit probationem, *Quia oues meæ vocem meam audiunt. Nec astringimur*, inquit, *vt alios audiamus, quàm Pastorem*: vtque magis etiam affirmaret sententiam, adduxit locum ad Galatas, *Testamentum hominis nemo mutat, aut superordinat. Quòd si hominis testamento*, inquit, *tantus defertur honos, quantò maior deferendus est testamento dei?* Et in expositione Symboli, quæ ascribitur Cypriano, post recitationem Canonicarum scripturarum: Ex his, inquit, colligun tur, quæcunque sunt ad salutem necessaria. Et contra Aquarios, semper prouocat à consuetudine ad Sacras literas, & ad ea quæ Christus ipse gessit. Et in epistola ad Pompeium, multa habet in eandem sententiam. Hieronymus etiam in Ieremiam capite nono: Maiores, inquit, non sunt imitandi quoad errores, sed fides petenda est è Sacris literis. Chrysostom. ad Hebræos capite septimo: Sicut qui regulas tradunt, non habent opus vt tradant mille versus, sed pauca quædam, vnde reliqua intelligantur: ita si nos teneremus tantum literas diuinas, non tantum non laberemur ipsi, sed etiam alios lapsos reuocaremus. Idque probat ex eo, quòd Christus dixit, *Scrutamini Scripturas, in qui bus putatis esse vitam æternam*: &, *Erratis, nescientes Scripturas.* Et citat locum Pauli, *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Postremò, adducit ea loca omnia quæ à me citata sunt paulò antè. Et in oratione de profectu Euangelij, in illum locum Pauli ad Philip. *Siue per occasionem, siue per inuidiam*, &c. *Si hæc verba*, inquit, *teneretis, possetis hæreticis occurrere.* Sed in Epist. ad Galat. de Diuite & Lazaro habet multa multò clariora. Abraham respondet, Mosen habent & Prophetas. Hic Chrysostomus ostendit, inquit, maiorem fidem habēdam esse Scripturis, quàm si quis resurgat ex mortuis: & addit, non tantùm verbo dei magis credendum esse, quàm hominibus mortuis, sed etiam magis quàm Angelis, vt Paulus monuit: Etiam si Angelus de cœlo, docuerit vos aliud Euangelium, quàm quod nos docuimus, anathema sit.

Patres omnes omnē authoritatem scripturis S. non hominibus deferre.

15 Ad hæc, certum est Ecclesiæ libertatem suam eripiendam non esse. At Ecclesia semper iudicauit per verbum & spiritum. Sic ergo etiam nunc eam æquum est liberè iudicare. Quid enim fecerunt antiquissimi illi scriptores, cū nulli adhuc essent Patres? Si tum Ecclesia iudicabat ex verbo & spiritu, cur nunc quoque ita non potest iudicare? Nam Patres iuuare certè volebant Ecclesiam, nō eā libertate sua priuare. Sed solēt dicere, Apostolorum temporibus, infantiam tantùm fuisse Ecclesiæ, eam autem posteà magis magisq; promouisse. Hęc non refellenda, sed ridenda sunt. Vtinā enim nobis liceret ad illorum Apostolicorum dico temporum, pedes infimos accedere? Verùm, fuerit ea Ecclesiæ infantia, vt vultis: at si illi tum promouere potuerunt Ecclesiam verbo & spiritu, cur non etiam nos nunc possumus eam, eodem pacto promouere? Multa enim semper sunt in Ecclesia, quæ vel instaurari, vel tolli debeant, iudicando per spiritum & diuinas literas, ea quæ Patres constituerunt, vel illis consentiendo, vel ab eis dissentiendo, prout in adultiore ętate iam sumus Ecclesiæ, quàm illi fuerint. Sed isti quomodo æstimant Patres? Si ætate, nos etiam aliquando futuri sumus Patres: & Scholastici illi qui fuerūt ante quingentos aut sexcentos annos, nunc erunt Patres: & ita Patrum nullus vnquam erit certus numerus. At dicunt, Scripturas obscuras esse, eoque opus esse patribus interpretib. Sed Patres quoq; obscuri erant, atq; idcircò opus erat Magistro sententiarum. Cùm autem Magister ipse obscurus videretur, opus erat infinitis propè commentarijs. Atq; hinc natæ sunt complures sectæ opinionib. inter se dissidētes, vt alij Scotistæ, alij Thomistæ, alij Occamistæ, alij alijs nominibus dicerentur. Neq; verò negari potest, sæpè errasse Patres. Cyprianus errauit de Baptismo hæreticorū, Tertull. de Monogamia, & alij aliter. Concilia etiam sæpè errauerunt, vt suprà pluribus docuimus Traditiones postremò interdū errant, & inter se pugnant. Ephesina traditio fuit, vt Christiani Pascha celebrarent 14. Luna cum Iudæis, eamq; ad Ioannem Euangelistam & Apostolum referebant. Contrà Romana traditio fuit, vt ne Christiani celebrarēt Pascha nisi post 14. Lunam, ne viderentur cum Iudęis conuenire. Atque huius traditionis authores faciunt Petrum & Paulum. Vtraque est Apostolica: tamen vtraque probari non potest. Ipse verò Panormitanus de Electionibus. cap. Significasti, Magis ait credendum idiotę, si Scripturas afferat, quàm Papę & toti Concilio, si absque Scripturis agant. Homo Canonista, quamuis in alijs multis sępè errauerit, tamē hoc videre potuit. Paulus ait, *Quum aliquis prophetat, sedeant cæteri, & iudicent.* Patres quum interpretantur Scripturas, nónne prophetant? Nos ergo quasi sedere oportet, & de illorum dictis iudicare.

Ecclesia prima nō ex patribus, sed ex script. iudicabat.

16 Sed tum saltē inquiunt, Patres probandi sunt, quando omnes inter se consentiunt. Imò ne tum quidē semper. Nā Ephesini cōcilij secundi consensum, sustulit cōsensus concilij Chalcedonensis In synodo Cōstantinopolitana sub Leone Imperatore, erat consensus de imaginib. tollendis. Sed ille consensus in synodo Nicæna, sub Irene, alio consensu sublatus est: & ille ipse consensus posteà etiam sublatus consensu Germanico, sub Carolo Magno. Sed addam probationem per inductionem, non semper esse de Scripturis iudicandum ex Patribus: sed Patres potius ipsos iudicandos esse ex Scripturis. Alij Patres dicunt iustificationem esse ex fide, non ex operibus: alij ad iustificationem multum tribuunt operibus. Quis hāc controuersiam disceptabit? Verbum dei. Paulus ad Romanos ait, *Æstimamus hominem iustificari*

Patres de Scripturis, non Scripturæ ex Patribus iudicandæ.

stificari sine operibus legis. Nec dici potest, Paulum eo loco tantùm agere de cæremonijs: agit enim de ea lege, quæ ostendit peccatum, quæque iram operatur: & addit nos iustificari gratis, & attingit decalogum: *Concupiscentiam*, inquit, *non cognoui, nisi lex diceret, Non concupisces*. Petrus reprehensus est à Paulo, quòd simulasset, & se à mensa subduxisset. Hic litigat Hieronymus cum Augustino: Hieronymus Petrum cum Paulo ait sic egisse, quasi de composito res ea fuisset gesta, vt ex reprehensione Petri, Iudæi qui aderant, rem omnem melius intelligerent. Augustinus non potest simulationem aut mendacium admittere in Scripturis. Quis hìc erit iudex? Verbum dei. Paulus ad Galatas: *Erat*, inquit, *reprehendendus, siue reprehensus, quia non recto pede ambulauit ad veritatem Euangelij*. In hæc verba, *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*: alij intelligunt, super petram, id est, super Christũ, & super fidẽ & cõfessionẽ Petri: alij autẽ super Petrũ ipsum. Quis hác litem iudicabit? Verbum dei. Paulus ait, *Fundamentum aliud nemo potest ponere, nisi quod positum est Iesus Christus*. Sæpè mortui in Scripturis appellantur dormientes. Id alij ad corpus referunt, alij ad animum. Quis hic erit iudex? Verbum dei. Christus dicit latroni, *Hodie mecum eris in Paradiso*: & Paulus ait, *Cupio dissolui, & esse cum Christo*. Daniel confitetur peccata sua. Quo loco Origenes ait, eum sustinere non suam personam, sed aliorum. Augustinus hunc locum ipsum citat contra Pelagianos, vt doceat, neminem esse innocentem. Quis ista iudicabit? Verbum dei. Paulus ait, *Omnes peccauerunt, & egent gloria dei*: & Ioan. *Si dixerimus, quòd peccatum non habemus, nosipsos decipimus, & veritas in nobis non est*. Paulus ait, *Quis liberabit me de corpore hoc morti obnoxio?* Id Ambrosius & Augustinus interpretantur de Paulo regenerato. Alij de alijs non regeneratis dictum putant, nec posse conuenire in Paulum. Quis has sententias iudicabit, nisi verbum dei? Scribitur eodem loco, *Mente seruio legi dei*. At non regenerati, mente non seruiunt legi dei: & addit, *Non quod volo bonum, hoc ago*. At non regenerati, non possunt velle bonum: & addit, *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*. Non est hominis non regenerati agere deo gratias. Millenarij putabant Christus rediturum in terras, & inter homines regnaturum mille annos: & in hac sententia fuit Papias, Lactantius, Apollinarius; Irenæus, Iustinus, & alij. Eos Hieronymus naso suspendit, & appellat fabulam Iudaicam. Hanc controuersiam facilè dirimit verbum dei. Paulus ait, *Regnum dei non est esca & potus*: & Christus ait, *Regnum meum non est de hoc mundo*: &, *In regno Patris mei, neque ..bent, neque matrimonia contrahent*. Cypriani & Augustini temporibus, Eucharistia tradebatur infantibus: id hodie non fit. Vtrum autem melius fiat, verbum dei iudicabit. Paulus ait, *Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat*: At infantes se probare non possunt. Multa possem prætereà cõmemorare, in quibus Patres inter se dissentiunt, vbi necesse sit iudicium referre verbum dei. Quapropter videat Smytheus meus, quàm prudenter scribere potuerit: Ad horum gnomonẽ & amussim sensum Bibliorum exigamus sacrosanctorum: horum in edisserendis sacris voluminibus iudicium sectemur.

17 Sed aduersarij nostri, dum sic Patres obtrudunt, nihil quærunt aliud, quàm vt dominentur fidei nostræ. Id autem Paulus noluit: Nolumus inquit, dominari vobis nomine fidei: hoc est eo nomine, quòd fidẽ vos docemus, nolumus dominari vobis auferendo vestras substantias. Quare Patres, ob id quòd fidem in Ecclesia docuerunt, sic dominari non par est, vt quicquid dixerint, aut scripserint, non liceat contrà sentire. Id enim non dominari esset, sed tyrannidem exercere. Augustinus ad Cresconium grammaticum libro secundo: Nos, inquit, nullam Cypriano facimus iniuriam, cùm eius quaslibet literas à Canonica diuinarum Scripturarum authoritate distinguimus. Neque enim sine causa tam salubri vigilantia Canon Ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi Prophetarum & Apostolorum libri pertineant, quos omnino iudicare non audeamus, & secundum quos de cæteris literis, vel fidelium, vel infidelium liberè iudicemus. Et Constantinus in synodo Nicæna hortatus est episcopos, vt deciderent omnes controuersias ex Scripturis Canonicis, Propheticis & Apostolicis, & à deo inspiratis, vt Theodoretus in sua historia testatur. Et Augustinus contra Faustum Manichæum libro decimoquinto, capite quinto: *Scriptura*, inquit, *tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui seruiat omnis fidelis & pius intellectus. Ibi si quid velut absurdum mouerit, non licet dicere, author huius libri non tenuit veritatem: sed aut codex mendosus est, aut interpres errauit, aut tu non intelligis*. In opusculis autem posteriorum, quæ libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo illi sacratissimæ Canonicorum Scripturarum excellentiæ coæquantur: etiam in quibuscunque eorum inuenitur eadem veritas, longè tamen est impar authoritas. Itaque in eis si qua fortè propterea dissonare putantur à vero, quia non vt dicta sunt, intelliguntur: tamen liberum habet ibi lector auditorúe iudicium, quo vel approbet quod placuerit, vel improbet quod offenderit: & cuncta eiusmodi, nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica authoritate defendantur, vt demonstretur, siue omnino ita esse, siue fieri potuisse, quod vel disputatum ibi est, vel narratum, si cui displicuerit, aut credere noluerit, non reprehenditur. Et ad Hieronymum in Epistola decimanona: *Hanc ingenuam debeo seruitutem Scripturis diuinis, qua eas solas ita sequar, vt conscriptores earum, nihil omnino in eis errasse, nihil fallaciter posuisse, non dubitem*. Nulla autem antiquitas aut dignitas personæ tanta est, vt possit præscribere verbo dei. *Siue nosipsi*, inquit *Paulus*, *siue angelus de cælo prædicauerit vobis aliud Euangelium, quàm nos prædicauimus, anathema sit*.

18 At aduersarij nostri semper clamant, annos & tempora & sanctitatē Patrum. Sed hæc omnia nullum momentum habere debent contra verbū dei. Christus & Apostoli nunquam citabant Rabbinos & Patres, quamuis multi essent doctissimi: sed omnia docebant è lege & Prophetis. Hieronymus in Esaiam lib. 18. cap. 65. Vt nequaquam festinent absque ratione credere, imitentur Nathanaelem, qui Domini voce laudat9 est: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est: qui Christum authoritate Scripturarum quærebat, & de Prophetis cupiebat agnoscere dicēs, De Nazareth potest aliquid boni esse? & est sensus: Quomodo mihi Messiam adducitis de Galilæa & à Nazareth, quem ego de Bethleem Iuda scio esse promissum? Apostoli igitur & apostolici viri ita filios generabunt, vt de Scripturis sanctis instruant. Idem super vigesimotertio capite Matth. in illa verba, Et veniet super vos omnis sanguis qui effusus est à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ. Agit de loco controuerso, quisnam ille Zacharias fuerit occisus inter templum & altare: & infert illorū sententiam, qui volunt eum fuisse patrem Ioann. Baptistæ, qui fuerit occisus, quòd Christum annūciasset. Qua de re ita inquit, Hoc quia de Scripturis non habet authoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Et his verbis occultè perstringit Basilium, qui erat in ea sententia. Ita decimoseptimo capite Act. cùm Paulus apud Thessalonicenses prædicasset Christum, illi non statim habuerunt fidem eius verbis, sed consuluerunt Scripturas, an ita se res haberet. Et ad Corinth. cū dixisset, *Fundamentum aliud nemo potest ponere, nisi quod positum est Iesus Christus*: addidit, alios superædificare, sed non omnes aurea & argentea, aut lapides preciosos, sed alios fœnum, alios stipulam.

19 Cùm lego Augustinum libro tertio, De doctrina Christiana pluribus locis, vbi agit de interpretatione Scripturarum, video eum nunquam lectorem remittere ad Patres. Si quid, inquit, occurrat in Scripturis obscurum & difficile, id confer cum alio loco Scripturarum vel apertiore, vel simili. Tum si ex vno loco plures sententiæ possunt elici, illam magis amplectere, quę magis videbitur ædificare. Tertiò, fac inquit, vt linguis instructus accedas ad interpretationem Scripturarum. Fit enim sæpè, vt quod in vno idiomate non intelligis, intelligas ex altero. Quartò ne pigeat consulere varios interpretes: nam quod vnus reddidit obscurius, id alius sæpè expressit planius. Quintò considerandæ sunt diligenter omnes circunstantiæ. Sextò videndum est, quid antecesserit, quid sequatur. Sed in primis, inquit, nunquam oculos dimoueas à scopo scriptoris. Hac ratione & via putauit Augustinus facillimè ad sensum & intelligentiam Scripturarum posse perueniri. Quanquam nihil impedio, quin iuuenes consulere etiam possint viros doctiores, & interpretes. Hoc tamen meminerint, eos quicunque sint, & quantumuis docti, non posse præscribere contra apertum verbum dei. Est pulcherrima Epistola Cypriani ad Cæcilium libro secundo, Epistola tertia: *Non curandum est*, inquit, *quid hic aut ille senserit, sed quid Christus fecerit & docuerit*. Agebatur eo loco contra Aquarios, qui in celebratione cœnę Dominicæ aqua vtebantur pro vino. Eos Cyprianus reprehendit, quòd facerent contra verbum dei. Hodie Papistæ, non quidem aqua vtuntur pro vino, sed lacerant & mutilant sacramentum, & alteram partem populo eripiunt: neque cogitant interim quid Christus docuerit aut fecerit, sed tātum quid aliquot homines contra verbum Domini decreuerint. Ita priscis illis Iudæorum tēporibus, cū omnia expenderentur ad Scripturas, omnia erāt sana & integra. Cùm autèm controuersiæ reuocarentur ad Rabbinos, qui sedebant in cathedra Mosis, omnia erant vitiata & corrupta. Eoq; Pharisęi reprehensi sunt à Christo, quòd propter traditiones suas violarent mandata dei.

20 Ad hæc quid aliud quæritur, quàm vt animus possit acquiescere? Acquiescere autem animus non potest, nisi in verbo dei. Sed verbum dei, inquiunt, obscurum est: Esto: Et Patres etiam sæpè sunt obscuri: Quapropter semper vacillent oportet animo & conscientia, qui anchoram istam sibi auferunt. Hunc ordinem Ethnici quoque scriptores secuti sunt. A notioribus enim inquiunt, proficiscēdum est ad ignotiora. Quæ autem ad religionem attinent, fide tantū nota sunt, non sensu. At fidei, Scripturæ notiores sunt quàm Patres. *Fides enim est ex auditu, auditus autem ex verbo dei*, non ex verbo Patrum. Sed imprimis animaduertendum est, quod habet Paulus in priori ad Corinthios. *Spiritualibus*, inquit, *spiritualia comparantes. Nam animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei*. Facienda est ergo collatio, vt spiritus noster spiritualibus confirmetur. Quid est tam spirituale, quàm diuinæ literæ? Profectæ enim sunt immediatè, vt ita dicam, à spiritu dei. Sed Patres quoque, aiunt, sunt spirituales. Fateor, erant enim fideles & regenerati. Sed quomodo erant spirituales? Certè non quatenus erant Patres, sed quatenus erant Christiani. Hoc autem commune est omnibus fidelibus. Et vt fuerint Patres spirituales, non tamen ita prorsus erant spirituales, vt nihil haberent carnis, aut affectus humani: non enim semper aut loquebantur, aut scribebant, aut sentiebāt ex spiritu. Pugnant etiā interdum inter se: ita nō faciunt sacræ literæ. Addo, *In Christo non est masculus neque fœmina, neque seruus, neq; liber, sed tantum noua creatura*. Spiritus enim dei non alligatur personis, vt in hoc sit, quòd sit rex, in illo quòd sit subditus: est enim communis omnibus. Habet pater spiritum dei, sed non eo nomine, quòd sit pater: habet iuuenis spiritum dei, non tamen idcircò quòd sit iuuenis. Augustinus contra Donatistas libro secundo, capite tertio: Quis nescit sanctam Scripturam Canonicam, tam veteris quàm noui Testamenti, certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum literis ita præponi, vt de illa omnino dubitari & disceptari non possit? Episcoporum autem literas quæ

post

post confirmatum Canonem, vel scriptæ sunt, vel scribuntur, & per sermonem fortè sapientiorem cuiuslibet in ea re peritioris, & per aliorũ episcoporum grauiorem authoritatem, doctiorumque prudentiam, & per concilia scimus debere reprehendi, si quid in eis fortè à veritate deuiatum est. Et ipsa concilia quæ per singulas regiones, vel prouincias fiunt, plenariorum conciliorum authoritate quæ fiunt ex vniuerso orbe Christiano, sine vllis ambagibus cedere: ipsaq; plenaria sæpè priora posteriorib. emendari, cũ aliquo experimẽto rerum aperitur quod clausum erat, & cognoscitur quod latebat. Et contra Maximinũ Arrianum episcop. *Nunc*, inquit, *nec ego Nicænum, nec tu Ariminense, debes tãquam præiudicaturus proferre concilium. Nec ego huius authoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum authoritatibus non quorumcunque proprijs, sed vtriusque communibus testibus pugnemus: vt res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione concertet.* Et de Bono viduitatis: *Quid ego amplius te doceam, quàm quod apud Apostolũ legimus? sancta.n. Scriptura nostræ doctrinæ regulam figit, ne audeamus sapere plus quàm oporteat sapere: sed sapiamus, vt ipse ait, ad temperantiam, sicut vnicuique Dominus partitus est mensuram fidei.*

21 Sed obijciunt nobis, Paulum in Epistola ad Timotheum, appellare Ecclesiam columnam veritatis. Fateor: est quidem columna Veritatis, sed non semper: verùm quãdo nititur verbo dei. Et Ecclesia dicitur à Græca voce ἐκκαλεῖσθαι: excitatur autem & euocatur verbo dei: & quàm diu ex eo agit, tam diu est columna veritatis. Quid ergo? abijcimus Patres? Nihil minus; Sed minuimus superstitionem multorũ de authoritate Patrum, qui illorũ verba, eo loco & numero habent, quo si essent verba dei. Multa illi quidem scripserunt, & inuenerunt, quæ nos fortasse nunquam inuenissemus. Non tamen ita omnia scripserunt, quin oporteat nos iudicare atque expendere quid scripserint. In iudicando autem de rebus obscuris, duo nobis proponenda sunt κριτήρια, quorum alterum internum est, hoc est spiritus: alterum externum, hoc est verbum dei. Tum si ad hæc Patrum etiam authoritas accesserit, valebit plurimum. Sic in causis ciuilibus, oratores, re iam confirmata, addunt argumenta alia à iudicatis, eaque interdum plurimum habent ponderis. Iudex tamen secundum ea non pronũciat. Legib. enim viuitur, vt inquit Demosthenes, non exemplis. Hinc intelligitur illud Augustini cõtra Epistolam Fundamenti, *Non crederem*, inquit, *Euangelio, nisi me authoritas Ecclesiæ commoueret.* Hic se mirificè iactant aduersarij, & clamant, maiorem esse authoritatem Ecclesiæ, quàm verbi dei. Et proferunt regulam dialecticam: Propter quod vnumquodque est tale, illud ipsum est magis tale. Sed propter Ecclesiam inquiunt, credimus Euãgelio: ergo multò magis credendum est Ecclesiæ. Excutiamus illam regulam, & videamus quantum pro illis faciat. Præceptor in causa fuit, vt Vergilius esset Poeta: ergo præceptor ille fuit magis Poeta quàm Vergilius. Propter vinum aliquis est ebrius aut furiosus: ergo vinum ipsum magis est ebrium aut furiosum. Cur ista non sequuntur? Quia in causis efficientibus hæc regula non tenet, nisi sit & tota causa, & proxima, non remota, aut instrumẽtalis. Ecclesia autẽ non est tota causa cur credamus Euãgelio: accedit etiã spiritus, sine quo nunquam credimus. Conseruantur quidem Scripturæ in Ecclesia: & ab episcopo aut magistratu conseruantur testamenta: sed ea nec episcopus, nec magistratus mutare potest. Notarius aut tabellio scribit acta & contractus, & interdum scripta apud se retinet. Non tamen maior fides habetur notario, quàm testatori, aut contrahentibus.

22 Sed dicere solent, hæretici non credunt Scripturis: Atqui id ipsorum fit vitio, non Scripturarum. Et Iudæi obstinati ne Christo quidem credere voluerunt, aut Apostolis. Id autem ipsis vitio verti debuit, non Christo, nec Apostolis. Quid quòd ne Ecclesiæ quidem volunt credere? Nam post Nicænam Synodum Arriani, & plures erant & pertinaciores, quàm vnquam fuerant anteà. Sed quid Ecclesiam statuunt supra Scripturas, eant ipsi ad Turcas, vt Ecclesiæ authoritate ac nomine eos inducant in fidem. Cyprianus de singularitate clericorum, habet locum pulcherrimum: *Si totum*, inquit, *quod gerimus, hoc tantummodo gerimus, vt Domino placeamus: profectò hoc solum erit iustum, quicquid voluerit, & iusserit, & probauerit Dominus, cui placere gestimus.* Nam cum serui non possint à semetipsis scire, quid suis dominis placeat, nisi dominorum sequantur imperia: & vtique homines hominum similium sibi non valeant vtilitates agnoscere, nisi acceperint quod obseruent: multò magis mortales nesciunt immortalis dei iustitiam comprehendere, nisi ipse iustitiarum suarum dignetur iudicia demonstrare. Quamobrem isti qui fugiunt Scripturas, & colunt Patres, mihi non videntur theologi dici posse, sed patrologi. Nos autem dicemus, quod quidam olim ethnicus respondit, non curare se minutos illos deos, modò Iouem haberet propitium: ita nos non tanti facimus Patrum sententias, modò Scripturæ à nobis faciant. Quamobrem videmus olim laudabilem fuisse consuetudinem, ne quid legeretur in Ecclesia præter Scripturas Canonicas: idque concilio Carthaginensi tertio decretum est. Et in synodis, quum controuersiæ essent vltrò citroque disputatæ, episcopi postremò sententiam pronunciabant è Sacris literis. Cuius rei exemplum luculentissimum habemus apud Cyprianum. Nam quum controuerteretur in concilio de Baptismo hæreticorum, episcopus quisque sententiam suam probauit testimonio Scripturarum. Deinde quum volumus instaurare Ecclesiam, in qua aduersarij ipsi multa deprauata esse confitentur, nihil consultius est, quàm omnia reuocare ad prima Ecclesiæ principia, & religionis primordia. Quamdiu enim consistimus in concilijs & Patribus, versabimur semper in ijsdẽ erroribus. Ita in Rebuspublicis vbi aliquid collapsum est, boni ciues dant o-

peram, vt id reuocetur ad prima initia ciuitatis & fundamenta, si bona fuerint.

Ex lib. de votis.

23 Ob canones Apostolorum grauissimè tumultuatur Smythæus, & vehementer accusat, quòd eos publicè docendo, vt Apostolorum Canones recipere nolimus. Sed velim mihi dicat, an ipsi illos recipiant. Fortè, vt est incogitans, respondebit: Maximè. At in capite nono ibi præcipitur, vt episcopus, & quilibet ex sacerdotali catalogo, qui astat administrationi sacrorum mysteriorũ, si non communicauerit, vel dicat causam, vel excommunicetur. Certè si admiserit hanc legem, millies erit ipse excommunicatus, cùm frequentissimè adsit suæ Missæ idololatricæ, & neq; communicet, neq; rationabilem causam dicat, cur abstineat à communione. In decimo capite item ibi mandatur, vt omnes fideles, qui Ecclesiam ingrediuntur, Scripturas audiant, perseuerent in oratione cum alijs, & communicent: alioquin communione priuentur. Dicat iste, an ecclesiæ suæ Papisticæ, canonem hunc hodie saluum velint, nedum recipiant? Canone sexto mandatur, ne quis episcopus, aut presbyter vxorem propriam prætextu religionis abijciat: & si abiecerit, vt excommunicetur: demumque si perseuerauerit, vt deijciatur. Locus iste, nonne satis reuincit eos, qui vocabantur ad episcopatum, potuisse licitè suarum vxorum consortium retinere? Atque hinc rursus patet, matrimonium non adeò (vt isti fingunt) sacro ministerio repugnare, quod iam demonstratum est ex Paulo, ideoque ad confirmandum id, non opus est his apocryphis canonibus. Verùm adhuc progrediamur vlterius, videamusque, num isti canones vsque adeò Smythæo placeant. Capite trigesimooctauo habetur, vt concilia episcoporum, bis in anno celebrentur, tempore nimirum Pentecostes, & Octobri mense. Hîc scire velim, an Ecclesia papistica recipiat istum Canonem. Non recipit, cum rara sint in ea episcoporum concilia. Væ Grægorio Nazianzeno, si verus esset iste canon, qui non tantùm subterfugiebat Concilium episcoporum, sed scribere ausus est, (vt habetur in quadam eius Epistola) se ferè nullum vnquam vidisse bonum exitum episcopalium Conciliorum. Canones profectò isti, si ab Apostolis, vt iste vellet me credere, fuissent conscripti, non minus in censu diuinarum literarum habendi essent, atque Apostolorum Epistolæ. Quid enim priuilegij magis assignari posset Epistolis, quàm canonibus, si Apostoli fuissent authores ex æquo vtriusque generis Scripturæ? An quis vnquam catalogo Scripturarum istos canones annumerauit? Verùm adhuc id libet addere, quod in 8. canone scribitur: Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, sanctum Pasche diem, ante vernale æquinoctium cum Iudæis celebrauerit, abijciatur. Iste canon si ab Apostolis fuisset conditus, quis locus relinqui potuit contentioni, quæ tempore Victoris, Polycratis, & Irenæi contigit? Ephesini, more Iudæorum Pascha celebrabant, producẽtes Ioannis Apostoli traditionem. Romani secus, iactabantque Petri sui Apostoli vetus institutum. Sanè Apostolorum Canones hanc de lana caprina quæstionem iam definierant, si nati fuissent. Ad illa id mihi venit in mentem, quòd, vt ipse citat, & lectorum & cantorum mẽtionem faciant, quasi Apostolorum tempore inter ordines sacros, aut lectores aut cantores recenserentur. Sunt, mihi crede, ordines isti post Apostolos inducti: nusquam fit in Sacris literis noui Testamenti horum ordinum mentio. episcopos, presbyteros, diaconos reperias: cæteri sunt ascititij, & ab hominibus inuenti. Non quòd Apostolorum tempore non essent qui legerent, aut recitarent quippiam in sacro cœtu, aut aliquid canerent. Verùm hæc ad sacros ordines pertinuisse nunquam ostendes. Quare quum istorum ordinum tui Canones Apostolici meminerint, se produnt esse commentitios. Mitto prætereà Zepherinum episcopum Romanum, in sua Epistola Decretali, facere istos Apostolorum Canones septuaginta, cùm tamen, solùm quinquaginta recenseantur. Quæ numeri tanta diuersitas, demonstrat illos esse adulterinos. Nam si propriè ac legitimè ab Apostolis fuissent editi, summa diligentia conseruatos haberemus, & de illorum numero certò cõstaret, prout Canonicæ Apostolorum extant Epistolæ, neque de illarum numero ambigitur.

Quos ordines diuinæ literæ cognoscant.

Canones commentitij.

LOCVS V.

De disciplina & politia Ecclesiæ, ac nominatim de excommunicatione, ordine Ecclesiastico, templis, & eorum ornamentis.

In 1. Cor. 10.

Disciplina Ecclesiastica, nihil aliud est, quàm facultas Ecclesiæ diuinitus concessa, qua voluntates & actiones fidelium reddantur conformes diuinæ legi: quod fit doctrina, monitionib. correctione, demumq; pœnis, etsi opus fuerit excommunicatione. Qui pharmacum huiusmodi ferre non possunt, aduersus bonos pastores obloquuntur, quòd officio suo bene fungantur. Sed à Domino, cuius legationem obeunt, nunquam deserti sunt, neq; deserentur: Ergo ponamus ob oculos quæ obseruanda sunt in fraterna correctione. Videndum, vt duo extrema caueamus, & mediocritatem seruemus: ex vna parte cauendũ, ne blanda & adulatoria oratione vtamur, qua vitia potius foueamus quàm remoueamus. Ex altera parte, ne nimis

In 2.Sa.12. initio.

nimis durā aut crudā admonitionem adhibeam?, ne potius hominē à salute auertamus, quàm ad eā adducamus. Mediocritas seruāda, quam Christus seruari vult. Matth.18.cap. *Si in te peccarit frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum*, inquit, *solum. Sin verò te non audierit, adhibe tecū adhuc vnū aut duos: quòd si non audierit eos, dic Ecclesiæ.* Quæ res cū in Ecclesia, tum in Republica & in omni familia pernecessaria est. Quādoquidem ea submota, omnia pessum eunt. Vt enim pauperes nunquam deerūt, quibus possimus nostra liberalitate opitulari, sic nunquā deerunt hominum vitia, quibus valeamus reprehēdēdo mederi. Est igitur correptio, actio ad disciplinam pertinens, qua cùm lapsis de peccatis eorum expostulamus ex charitate, monentes eos vt resipiscant, iuxta modū & formam à Christo expositam, quò malum de medio auferatur. In hac definitione, tanquam genus actio collocatur. Efficiens causa est charitas, quia non est iusta correctio, si ex odio, ira, vel iniuria proficiscatur. Materia verò circa quam versatur, peccata sunt, eaque grauia, cùm leuiora errata non pertineant ad correctionem. Forma verò est modus à Domino præscriptus. Finis, vt malum de medio fidelium auferatur, quod pio cuique in Ecclesia curandum est, quodad eius fieri potest. Nec tamen correctio vniuersam disciplinam cōtinet, quia neq; pater, neq; pastor Ecclesiæ, neque magistratus ciuilis debent sinere peccata sic abire, quia non pauci sunt, apud quos monitio fraterna nullius est momēti. Quare pater filium peccantem, si vitam non emendauit, & magistratus ciuem contumacem, acerbius quàm monitionibus punire debent: pastor fratrē per gentem inordinatè viuere, grauiori disciplina coercebit. Neque genus hoc actionis ab hominibus est inuentū, sed ipsius dei lege sancitum. Christus vt in Euangelio scribitur, ait, *Si peccauerit in te frater tuus argue eū inter te & illum solum.* Et Paulus ad Galat. *Si præoccupatus fuerit frater tuus in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, omni lenitate illum instruite.* Et 2. ad Thessalonicenses, *Eos non existimetis vt hostes, verùm admonete vt fratres.* Et in Leuitico scribitur capite decimonono, *Ne odio habeas proximū tuum, sed feras eum: corrigito peccantem, ne portes peccatum eius, ne vlciscaris, aut serues odium contra eum, sed amabis proximum tuum, vt teipsum.* Igitur non tantùm Euangelio, sed etiā lege, monere & corripere fratrem iubemur. Et certè si mandatur, vt asinum inimici nostri sub onere labantem, subleuemus: quantò magis præcipitur vt labenti fratri subueniamus? Altero itē loco, id est, Leuitici vigesimo: Deus lege cauit, ne quis cæco ponat offendiculum, sed potius eum reducat in viam. Fratres autem grauiter peccantes cupiditatibus excæcantur, & aberrant à via: quare à nobis præteriri nequeunt citra culpam.

Correptionis definitio.

Correptio nō est hominum inuentum.

De Excommunicatione.

In 1. Corint. 5. ad finem.

2 Excommunicatio, quod attinet ad vocis etymon, est qua exsortes communionis aliquos facimus, Græci dicunt ἀνάθεμα: significaturque illo nomine quippiam separatum religionis causa, à rebus communibus: idque tam in bonam quàm in malam partem. Nam & piaculares homines dicti sunt anathemata, & hoc sensu voluisset Paulus pro fratribus à Christo ἀνάθεμα fieri. Apud Hebræos *Cherem* perditio, prohibitio, siue res prohibita. Definietur autem ex his quæ ab Apostolo traduntur, ad hunc modum: Excommunicatio est facinorosi eiectio à fidelium societate, iudicio primorum atque tota Ecclesia consentiente, authoritate Christi & Scripturæ sanctæ regula, ad salutem eius qui eijcitur, & populi dei. Nunc videndum est, quàm sit hæc animaduersio necessaria: deinde, quæ debeant antecedere: postea, quisnam sit excommunicandus. Deinde, vnde eijciatur, quò eijciatur, per quos gradus, à quibus, quando, cur, & quo impulsu vel afflatu, & quid agendum tandem cum excommunicato.

Definitio excommunicationis.

Ordo dicendorum.

3 Ex Euangelio facilè cognoscimus, quàm necessariò haberi debeat in Ecclesia. Matthæi 18. cùm de fraterna correctione Christus docuisset, adiecit: *Quòd si Ecclesiam non audierit, esto tibi vt Ethnicus & publicanus. Et quæcunque ligaueritis supra terram, ligata erunt & in cælis: Et quæ solueritis super terram, soluta erunt & in cælis.* Proinde cùm Euangelium sit Christi quoad omnes partes, ab Ecclesia recipiatur oportet, atque illi vbique fides habenda est. Vnde sunt mirandi qui volunt Euangelium profiteri, & hanc particulam excludunt. In Deuteron.13 habetur, quòd prius citauimus, *Auferte malum de medio vestri.* Atque in Ieremia de Babylone scribitur, *E medio eius fugite.* Deinde, Israelitæ vetabantur attingere impura: & si fortasse attigissent illa, sic immundi fiebant, vt ab aliorum consortio separarentur. Leprosi, extra castra exulabant. Et deus ex horto deliciarum primos parentes, cùm peccassent, expulit. Cain quoque post admissum parricidium, à conspectu parentum profugus abijt. Denique si nullum aliud testimonium extaret, quod ex Epist. ad Cor. habemus à Paulo, ad Thessalonicenses & aliunde, satis esse deberet. Ioannes item epistola secunda, quam Irenæus primo libro Apostoli esse confirmat (licet eam aliqui existiment cuiusdam Ioannis presbyteri esse) inquit: *Si quis veniat, & hanc doctrinam non adferat, eum non recipiatis in domum, neque dixeritis illi Aue, atque malis ipsius operibus ne communicetis.* Apostolus etiam ad Ephesios similiter videtur scripsisse: *Nolite communicare cum operibus infructuosis tenebrarum.*

Necessitas.

Epistola Ioānis secunda. Irenæus.

4 Excommunicationem antecedit correctio fraterna: Christus quippe dixit, *Si peccauerit in te frater tuus.* Neque putandus est non peccare in nos, qui peccat in deum, cùm simus filij eius, & membra Christi: Imò sancti sunt ita comparati, vt facilè negligant quod in se committitur, & suas iniurias facilè condonent, nisi quantum vident illas in deum recidere. Quòd si peccatum publicum fuerit & notum omnibus, opúsne correctione fraterna erit? Non sanè, quò ad Ecclesiam deferatur & manifestetur. Cæterùm, ea opus erit vt exploretur animus peccatoris, num resipiscere & redire in viam cogitet. Hoc pro-

Quid antecedat excommunicationē

posito, est adhortandus & admonendus qui publicè peccat. Vnde apparet, in omni peccato, tam occulto quàm publico, opus esse fraterna correctione. Quæ oportet, vt non adhibeatur molliter & perfunctoriè: sed grauissimè poni debet ob oculos peccanti transgressionis pondus, ira dei accensa & concitata in ipsum, supplicium quod illum manet, scandalum denique quo læsit Ecclesiam. Lenis attamen reprehensio sit, vt quæ ab amico animo prodeat: alioquin si te suum inimicum existimauerit, nullo cum fructu eum corripies. Ad Galatas id commendatur: Vos qui spirituales estis, eum corripite in spiritu lenitatis. Non debet excommunicatio esse præceps: Detur peccanti spatium ad cogitandum, quò se facilius recipiat. Medicus leniter tractat vlcera, non statim ferrum & ignes expedit. Omnesque viæ & rationes tentandæ sunt, si fieri possit, saluo dei verbo, in Ecclesia retinendi eum qui peccauit, antequam ad excommunicationem veniatur. Si admonitionibus cesserit qui lapsus erat, polliceaturque bona fide vitam se mutaturum; atque lachrymis & peccati confessione pœnitentiam ac dolorem animi testetur, auferat scandala & peccatorum occasiones, admonitio ibi gradum sistat. Frater siquidem iam Christo est lucrifactus. Sin verò audire contempserit, bis aut ter atque testibus adhibitis monitus, ad Ecclesiæ præfectos deferatur, à quibus item monebitur. Illos autem si spreuerit, referant presbyteri negotium ad Christi plebem, & ex instituto Apostoli (nisi prius resipuerit) consentiente vniuersa Ecclesia, excommunicetur. Hæc debent istud iudicium antecedere.

Quisnam sit excommunicandus.

5 Nunc videndum superest, quisnam sit excommunicandus. Oportet (vt Paulus docuit) ex numero fratrum esse, qui Christum licet confiteatur verbis, factis tamen (vt ad Titum scribitur) neget. Neque admittitur expositio Augustini, quam superius adduximus, vt ὀνομαζόμενος, ad adulterum, ad ebriosum, & ad alia scelera quæ subijciuntur, accommodetur. Nam peccata etiam non ita publica & omnibus nota, cum fraterna correctione fuerint agitata, per delationem ad Ecclesiam publica efficiuntur. Infecti etiam mala doctrina, excommunicantur. Vnde scribitur ad Romanos, *Cauete illos qui dissidia & scandala faciunt, præter doctrinam quam didicistis, & declinate ab illis.* Ad Galatas etiam dicitur, *Qui euangelizauerit secus quàm nos euangelizauerimus, ἀνάθεμα esto.* Ad Titum, *Hæreticum hominem, post vnum aut alteram admonitionem, deuita.* Necnon idem habet Ioannes, quem paulò antè adduximus, vt propter falsam corruptamque doctrinam, accedenti, non dicamus Aue. Omnia præterea illa vitia huc spectant, de quibus Apostolus inquit: *Qui talia faciunt, regnum dei non possidebunt:* quorum habes catalogum cùm in hac epistola, tum ad Ephesios & ad Colossenses, atque alibi: & cùm audis recenseri maledicos, ebriosos, auaros, &c. his nominibus eos intelligas, quos prorsus non pœnitet, sed obfirmato animo sunt: neque volunt quæ admiserunt emendare, sed potius hæc vitia profitentur & iactant. In epistola verò quæ scribitur ad Thessalonicenses, cùm de illis egisset qui manibus non laborant, sed otiosi sunt & curiosè agunt, generalem addidit particulam, cùm inquit: *Et omnis inordinatè ambulans.* Is autem dicitur ambulare inordinatè, qui contra verbum dei agit. Neque committendum est, vt vnus pro altero excommunicetur, nisi fortasse is quoque peccauerit, eódemque vitio sit impeditus, vel ei qui peccauit, consensum præbuerit. Augustinus in epistola ad Auxilium episcopum scripsit, nequaquam propter peccatum patrisfamilias, vniuersam domum esse anathemate cõplectendam, quod ille Auxilius imprudenter fecerat. Ad Galatas dicitur, *Quisque onus suum portabit.*

Distinctio communionis.

6 Nunc iam dicamus, à quibus rebus excludatur, qui excommunicatione ab Ecclesia separatur. Id si vna voce sit exprimendum, est consortium fidelium, inter quos est communio, quando non cauetur causa religionis commercium. Sed est opportunũ, vt cõmunio distinguatur: Vna est interior & quoad deum, cui fide, spe, charitate, atque omnibus virtutibus per spiritum nostrum copulamur, necnon eadem opera cum omnibus in Christum credentibus: Alia verò externa est, qua nimirum sumus participes cùm sacramentorum, tùm etiam conuersationis cum membris Ecclesiæ. Ab illa priore communione nequaquam eijcit nos vt prima & præcipua causa excommunicatio: verùm inde quisque suo peccato excidit, dum agit contra fidem, charitati aduersatur, atque ceteris virtutibus resistit. Sed à posteriori nos repellit excommunicatio, ne sacramentorum & societatis fideliũ sim⁹ participes, & pẽdet omninò posterior à priore. Nõ enim alia de causa quisquã excommunicatur, nisi quòd iam à deo & à proximorum charitate, per aliquod graue peccatum, cognitum & manifestum, declaratur alienus. Cæterùm quia Paulus scripsit, *Alioquin de mundo exisse debueratis:* innuit cùm excommunicatis omne consortiũ minimè adẽptũ esse. Quãdoquidẽ in reb⁹, sine quarum præsidio non possemus viuere, licet illis communicare. Si enim magistratus forte fortuna esset excommunicatus, & aliquid interim eueniat, quod agi & tractari cum illo oporteat, detrectãdum non est commercium cum eo, ne Respublica perturbetur. Atque idem statuendum est, si pater aut maritus excommunicatus fuerit, non ob eam causam vxor aut filij ab eius conuictu eximuntur: neque propter illius consuetudinem sunt excommunicandi, nisi consentiant aut participent in eodem crimine. Neque diuersum statuendum de mercibus coemendis ab excommunicatis, si necessaria quoad victum aliunde non possint haberi. Nam si omnes mali euitandi essent, in emptionibus & ciuilibus cõtractibus, oportuisset è mundo exire. Quanquam fateor, cùm hodie Ecclesiæ sint amplissimæ, non vsque adeò hac necessitate vrgemur. Nam quæ ab aliquibus comparare nõ possumus, facilè ab alijs assequemur.

Excommunicatio non separat nos à deo, sed declarat separatos, neque admis omne cõmercium.

7. Et

Excōmunicati quò depellantur. *Peccatum in Spiritum sanctum.* 7 Et dum interrogamur, quónam depellantur excommunicati: respondebimus, non certè eò vt desperent, aut se deploratæ salutis existiment. Dum enim sumus in hac vita nunquam salutis spes deponenda, nisi peccatum in Spiritum sanctum inciderit, quod cùm non intelligatur, nisi priuata quapiam reuelatione demonstretur, spes non est abijcienda. *Ecclesiæ officia erga excōmunicatū.* Habuit antiquitùs Ecclesia donum probandi spiritus, vnde hoc peccati genus fortasse agnoscebatur. Sed hodie cùm non habeamus compertum, quando eo quisquam detineatur, de omnibus oportet bene sperare: & quanquam excommunicatus, quod attinet ad ipsum, ab Ecclesia sit diuisus, nihilominus Ecclesiæ non deest quod erga illum agat. Nam eum adhortabitur, consolabitur, atque orabit pro eius conuersione: & denique vt cupida salutis ipsius, summa charitate adhuc eum prosequetur. *Gradus arcendorū à sacris.* Gradus verò eorum qui à Sacramentis remouentur, multiplices ac varij apud Patres reperiuntur. Meminit Cyprianus Abstentorum (sic enim illos appellat) qui ad tempus certum à Sacramentis arcentur. *Abstenti.* *Excommunicati.* Sunt etiam excommunicati, quos nondum pœnitet, quibus interdicuntur Sacramenta, non quemadmodum Abstentis definito tempore. *Satis sic conueniat cum Script. per regulam superiorē de Scriptura & Patrum authoritate.* Tertio loco sunt anathematizati, quorum salus est deplorata. Chrysostomus Homiliam scripsit de anathemate, atque ostendit, neque viuos neque mortuos hoc genere supplicij plectendos. Nam de viuis, perpetuò est bene sperandum: mortui verò, iam ad tribunal dei sistuntur. Dogmata (inquit) non homines, licet anathematizare. Partem sententiæ huius, libenter admittimus, qua dicit non esse abijciendam spem de his qui superstites fuerint. Sed quod ait nullos homines anathemate puniendos, non conuenit cum sententijs aliorum Patrum atque Conciliorum: qui Arrium, Manichæum, & multos hæreticos anathematizarūt. Deinde parùm videtur facere cum sacris literis, cùm ad Galatas dicatur: Si Angelus de cœlo, secus euangelizauerit atque nos, anathema esto. In Synodo Nicæna videntur quoque status aliquot gradus in Ecclesia: Fuerunt primo loco Audientes, quòd permitterentur adesse concioni sacræ: vnde nulli planè arcebantur, modò non astaret quispiam apertissimus derisor atque contemptor. Erant & Procumbentes, qui de commissis delictis veniam à ministris Ecclesiæ petebant. Orantes quoque recensentur: qui licet à Sacramentis arcerentur, tamen fidelibus præcantibus adesse permittebantur, ad quem gradum videntur pertinuisse Abstenti. *Grad⁹ Abstentorum.* Denique illi numerantur, qui Sacramentis cum vniuersa Ecclesia communicabant. Inter hos gradus, leuissimus existimabatur ab Eucharistia ad tempus arceri: grauior, semoueri à cœtu precantium: grauissimus, à procumbentibus. Sed quoad Nicænum concilium, multi existimant, hos articulos fuisse suppositos, neque habendos esse pro legitimis decretis eius Synodi, cùm ferè nullibi seruentur. Ex Cypriano tamen euidenter colligimus, aliquos fuisse gradus: Lapsis in idololatriam

A (vt ipse dicit) nō dabatur pax ab Ecclesia, nisi sub horam mortis. Mœchis autem post diuturniorē pœnitentiam concedebatur. Libellaticis autem (ita enim appellantur, qui se à iudicibus tempore persecutionis pecunijs redimebant) facilius indulgentia concedebatur. Ex Patribus itaque facilè colliguntur hi gradus, qui tamen per sacras literas probari non possent.

A quibusnā ferēda sit excōmunicationis sententia. 8 Modò agendum est, quinam sint à quibus excommunicatio exerceri debeat. B Separatio à deo & à membris Christi, quæ (vt dicebamus) per infidelitatem & alia peccata contingit, à nulla creatura potest nobis infligi: Ipsi nos à deo separamus. Quare dicebat Esaias, *Peccata inter me & vos diuiserunt*. Et Paulus aiebat, se planè scire à charitate illa, qua deus & Christus suos prosequitur, nullam creaturam se posse auellere. *Excōmmunicatio reddit grauiorē separationē à deo, & cur.* Excommunicatio verò, quæ indicium est huius interioris apostasiæ C (non quidem certum & necessarium, tamen haud vulgare, sed vehementer pertimescendum) ab Ecclesia Christi debet infligi. Idcircò autem dixi, non esse certum & necessarium indicium separationis à deo & membris Christi: quoniam fieri quandoque potest, vt bonus & innocens excommunicetur, à corrupto iudicio præsidentium in Ecclesia, vt non semel factum nouimus in Concilijs & inter Patres, qui alioquin pro sanctis haD bebantur. Quamobrem excommunicatione non dicimur propriè à deo separari, sed ostendi ac decerni separatos esse. Vt in veteri lege, Sacerdos quando iudicabat quempiam leprosum, non illū inficiebat lepra, sed iam infectum esse pronunciabat. Neque huic sententiæ obstat, quod Ecclesia dicitur ligare & soluere: Quoniam hoc iudicium quando ad verbum dei quadrat, non est inane: & cùm deus illis cooperetur, separatio quæ iam misero contigerat, grauior efficitur. Nunc verò id E tantùm dicimus, in excommunicatione id perpetuò euenire, vt apostasia & defectus à deo illam præcedat. Atque ita cooperatur deus huic iudicio Ecclesiæ, quando iuxta regulam sacrarum literarum decernit, vt flagella & immundos spiritus ad vexandos excommunicatos immittat. De Ambrosio legimus, Stilliconis scribam, vbi excommunicasset illū, à malo spiritu grauissimè cœpisse vexari. Et hæc facit deus, quò declaret, in cœlis ratum habere, quod in terris iustè ligatum fueF rit.

Ecclesiæ societas qualis. 9 Vt autem rectè intelligamus, quisnam excommunicare debeat, opus est excutere societatem Ecclesiæ cuiusmodi sit. Non est simplex, verùm ex Monarchia, Aristocratia, & Democratia composita. Remouendæ quippe ab illa sunt perniciosæ species rerum publicarum, Tyrannis (inquam) Oligarchia, & corruptus populi dominatus. Christum si respexeris, Monarchia dicetur. Nam ipse est rex noster, qui sanguine suo Ecclesiam sibi acquisiuit. Iam abijt in cœlum, regit attamen hoc suum regnum non quidem visibili præsentia, sed spiritu & verbo sacrarum literarum. Sunt verò G in Ecclesia qui legatione funguntur pro eo, episcopi, presbyteri, doctores & alij qui præsunt: quorū

respectu meritò potest dici Aristocratia. Nam gubernationi Ecclesiarum qui præficiuntur, tantùmodò propter insignia dona dei, quoad doctrinam & puritatem vitæ, sunt ad istos gradus promouendi. Non committuntur ista munera iuxta diuitiarum & census æstimationem, non ex gratia, forma & nobilitate, sed ex meritis & virtutibus: quod si non fiat, contra regulam agitur. Sed quoniam in Ecclesia de negotijs grauioribus & quæ sunt maximi momenti ad plebem refertur (vti patet in Actis Apostolicis) ideò politiæ rationem habet. Maximi autem ponderis habentur excommunicatio, absolutio, ministrorum electio, & alia huiusmodi: Vnde concluditur, Non absque consensu Ecclesiæ, quempiam excommunicari posse. Hoc pacto se habuit respublica Romana: Miseris & difficillimis temporibus, Dictatorem creabat, qui vt Monarcha se habuit. Senatum pręterea cooptabat, virtutes & merita ponderando, quo pacto Aristocratia dici potuit: cæterùm in rebus grauissimis & legibus ac decretis confirmandis, ad Quirites referebat, quo pacto Democratia iudicabatur.

Absque consensu Ecclesiæ, nemo debet excommunicari.

Exemplum à Rom. Rep. & Patrum.

10 Cyprianus ad Cornelium episcopum Romanum scribit, se multum apud plebem laborare, vt pax daretur lapsis: quam si per seipsum dare potuisset, non adeò oportuit vt in plebe persuadenda fatigaretur. Et Augustinus idem ostendit aduersus Donatistas, cùm inquit, ab excommunicatione tunc supersedendum, si plebs eodem vitio tota infecta fuerit. Quoniam (inquit) non assentietur excommunicationi, sed illum quem excommunicaueris, defendet ac tuebitur: Ius itaque hoc ad Ecclesiam pertinet, neque ab illa eripi debet. Cui sententiæ cum primis aduersantur, qui vni episcopo aut Papæ ipsam commissam volunt: quia dicunt episcopum esse vniuersã Ecclesiã (vt loquũtur) virtualiter. Sed vt hodie videm⁹, sępè est tota Ecclesia, vt ita dicã, vitialiter: De malis hæc intelligas, & tyrãnicè agentibus. Dicere solent, hoc ideo fieri, vt consulatur tranquillitati. Nam si multitudini relinquatur suffragatio, tumultus atque seditiones excitabuntur. Sed isti debent animaduertere, melius habuisse Romanam ciuitatem, quando illos tumultus tribunitios & plebeios motus patiebatur, quàm cùm postea ventum est ad tyrannos: quoniam in illis turbis popularibus, perpetuò videas aliquas bonas & salutares leges editas, & plerique damnabantur improbi, quibus rationibus Romana res & stetit & floruit. Sed cùm ad vnius tyrannidem ventum esset, passi sunt Nerones, Domitianos, Caligulas, Commodos, & alias huiusmodi pestes. Ita cùm excommunicatio ad vnum Pontificem est deuoluta, sæpè magno abusu videas eum qui excommunicatus est, & à Christo, & à vera Ecclesia præcisus, alios excommunicare: quod fieri nullo modo conuenit. Nam qui iubet exulare, necessarium est, vt ipse ius ciuitatis habeat. Quod verò pontifices Romani excommunicati sint & alieni ab Ecclesia, satis docet epistola ad Galatas, vbi dicitur: *Si quis euangelizauerit secus atque nos, anathema esto.* Vt autē illi secus doceant quàm sacræ literæ, tam euidens est, vt non egeat probatione. Requiritur deinde vt præsentes excommunicētur, neque ita fiat, vt qui sunt in Anglia vel in Hispania, ab eo qui est Romæ damnentur. Hac de re conquestum est cōcilium Africanum, vt superius diximus, & Cornelius episcopus Romanus tempore Cypriani, absoluendos remisit in Africam, qui illic excommunicati fuerant. Et Tertullianus in Apologetico cap. 39. scribit, iudicia fieri in Ecclesia magno pondere, vt apud certos de conspectu dei, atque præiudicium summum iudicij dei, præsidentibus senioribus siue presbyteris, qui gradum & honorem adepti sunt: non precio, sed testimonio, quòd scilicet moribus & vita probati fuerint.

Respublica Romana.

Ruinã Ecclesiæ vni Papæ excõmunicationem permisisse.

11 Est sententia quorundam, potuisse antiquitus, cùm magistratus Ethnici erant, excommunicationem locum habere: at non hodie, quando magistratus est Christianus, qui gladio & ciuilibus pœnis è medio ciuitatum & Ecclesiæ malum aufert. Sed isti nouerint plurima esse vitia, ad quę leges ciuiles cōniuēt: vt adulteria, ebrietates, maledicentia, & id genus, quæ tamen ab Ecclesiã ferri nō possunt. Deinde Magistratus punit sæpi⁹ pecunia, certo exilio & carcere ad tempus, quibus pœnis depensis, ciues restituit, neque pœnitentiam vllam requirit: Ecclesia verò minimè potest nisi pœnitentes reconciliare. Non itaque confundantur potestates: Alia esto ciuilis, alia ecclesiastica. Non tamen inficiamur, principes siue magistratum, vim illam habere ἀρχιτεκτονικὴν, qua licet non exerceat quæque munera & artes in Republica, omnia tamen curat debita ratione fieri: & si Ecclesiæ ministri non bene se gesserint, eos corrigit, vt Dauid, Ioas, Ezechias & Iosias regionem atq; sacerdotes emendarunt.

An excommunicatio sit necessaria.

Quid sit confundere potestates.

12 Videamus iam quando sit exercenda excommunicatio. Augustinus libro tertio contra epistolam Parmeniani, & compluribus alijs locis aduersus Donatistas, scribit eam exercendam esse, quando non fuerit periculum schismatis. Donatistæ illum vrgebant, obijciendo, catholicos Ecclesiam non habere, quòd excommunicatione carerent. Augustinus vicissim obijcit Cyprianum, qui in sermone de Lapsis cōqueratur, Episcopos quosdam sua tempestate fuisse valde corruptos: qui pauperibus esurientibus, voluerint argentum possidere largiter, fundos ad se fraudulentis artibus pertraxerint, & multiplicatis auctisque vsuris, fœnus maius reddiderint. A quibus tamen Cyprianus minimè se separauit, & nihilomin⁹ haud credendum est, illum Ecclesiam non habuisse. Ideo statuebat Augustinus, Si absque schismate fieri potest, habeatur: sin minus, desistamus. Nam id esset exitium quærere, & quod erat propter charitatem inuentum, aduersus charitatem pugnaret. Adducit etiam parabolam zizaniorum, qua Christus noluit zizania euelli, ne triticum vnà perderetur. Atque commemorat exemplum Christi, qui Iudam tolerauit, quem non ignorabat furem esse, atq; cum eo in institutione

Quando excommunicãdū.

Parabola zizaniorū.

Iudas communicauit cū Domino.

tione cœnæ communicauit. *Excommunicemus* (inquit) *vitia, quæ cùm nemo defendere audeat, nullum incurremus periculum. Homines etiam excommunicemus, quando id videmus fieri posse. Quòd si maior Ecclesiæ pars eodem vitio contaminata fuerit, superest vt ingemiscamus & doleamus.* Et meminit nono capite Ezechielis, vbi legitur: Qui in medio populi lugebant iniquitates populi, signo fuisse notatos in frontibus, atque sic à deuastantibus euasisse. Ita (inquit) absque separatione, quandoque satis erit, in medio prauorum hominum gemere ac deflere iniquitates quæ admittuntur. Et cùm Apostolus dicit, *Auferte malum de medio vestrûm*: quandoque intelligit, vnumquemque à se peccatum debere depellere. Et quia Paulus (vt notauimus) de malo homine auferendo loquitur, verba eius interpretatur de malo interiori homine, quē quisque debet exuere. Atque interpretatur id quod Paulus dicit, *Si quis nominatur frater*: non inquit, Si multi fratres, aut maior pars eiusmodi fuerint: sed si quis, numero singulari: quasi dixerit, Cùm vnus aut alter sic fuerit. Adducit & 2. ad Corinthios, *Timeo si venero ad vos, ne Dominus me humiliet, & cogar lugere multos, qui non egerunt pœnitentiam, à scortatione, immunditia & luxuria. Non parcam vobis*: Ecce, inquit Augustinus, cùm multi erant infecti, Paulus ait nihil sibi præter fletum & luctum superfuisse. Et quod adiecit, Non parcam: ad flagellum & pœnam quampiam de illis sumendam refert. Volebat enim Apostolus, eos quoquo modo affligi, vt magis capaces pœnitentiæ redderentur. Sæpè audiuntur salutaria monita, cùm flagellis & afflictionibus diuexamur. Vnde inquit Cyprianus: Persecutionis tempore ea loquutus est, & vt arbitramur non sine fructu, quæ prius tacuit, quia inutiliter dixisset. Quamobrē beatus martyr citabat Dauidis sententiam: *Si præcepta mea nō custodierint, & in mandatis meis non ambulauerint: si iustitias meas profanauerint, in virga iniquitates eorum visitabo, sed misericordiam meam non auferam ab illis.* Itaque luctus & gemitus eo casu tantū supererat: quare homines ita corruptos diuinæ castigationi relinquebat, & vana ac inutilis esset separatio ab illis quamcunque tentares.

13 Cæterùm iste Augustini timor, nimius videtur: quasi debeamus verbum dei relinquere, vt schismata & tumultus euitemus. Sequamur quod præcipit deus, euentus autem prouidentiæ illius committamus. Parabola zizaniorum ad hanc rem minimè facit. Nam deus per eam ostendit, cur ipse qui posset non euellat zizania, neque perdat malos viros, quos inter sanctos videtur tanta patientia ferre. Atque declarat se id facere ob perfectorum commoditatem, quo illis non desit exercitatio, & virtutum materia. Nos verò minimè tenemur, in omnibus deum sequi ac imitari. Ille Solem suum ex æquo, super bonos & malos oriri facit: nos tamen beneficia non debemus absque discrimine conferre, sed maximè domesticis fidei. Deus peccata vlciscitur, neque oportet vt quisque nostrûm suas iniurias persequatur. Quando certum & singulare mandatum habemus, ad generalem imitationem dei non est inde prouocandum. Et quod attinet ad Iudam, peccatum eius non erat cognitum atque perspectum, nec vllo iudicio conuictum. Quod idem fortasse dici potest de malis episcopis, quos Cyprianus ita describit: Non erant illorum crimina iudicio agitata, aut ecclesiastica accusatione detecta: vel quod mihi magis fit verisimile, ob persecutiones quæ indies magis ingrauescebant, non facilè poterant haberi Synodi & concilia quib9 illi corrupti episcopi excommunicarētur & deponerentur. Facito præterea Cyprianum eos tolerasse, videndum erit an rectè fecerit. Nullius hominis exemplum adducere nos debet, vt mandatis dei aduersemur. Atque illa interpretatio Pauli, vt malum è medio auferatur, non est admodum consentanea. Quoniam Apostolus duo malorum hominum genera disertè facit: Vnum est fratrum, alterum verò infidelium. Et quoad impios, fateor, opus est vt ab illorum vitijs animo & interiori homine discedamus, neque à nobis exigitur, vt ab eis separemur. Verùm à fratribus vitiatis atque corruptis, requirit Apostolus, vt & animo & conuictu diuidamur. Neque admodum sunt verisimiles illæ interpretationes, *Si quis frater nominatus*, &c. quia isto loco Paulus, nec paucorum, neque multorum rationem habebat: tantùm describere voluit, quisnam esset excommunicatione mulctandus. Necnon eius loci, *Timeo ne si venero ad vos, humiliet me Dominus*, &c. Quia cùm inquit, Non parcam: tam potuit respicere iudicium excommunicationis, quàm pœnas & supplicia infligenda. Neque putandum est, Apostolum à seipso dissentire, qui alibi vetat, ne cum illis cibum capiamus. Scio Augustinum respondere, hoc quemque pium per seipsum facere posse, vt sese à malis subducat, ne mala colloquia bonos mores corrumpant. Verùm si hoc pro suo arbitrio cuique permittatur, vt facultatem habeat discedendi & separandi se à quibus voluerit: simultates, contentiones & discordiæ longè grauiores orientur, quàm si publica excommunicatione vteremur. Satius est habere minores Ecclesias, quàm tam magnas & amplas, quæ tamen contaminatæ sint, & vndique pollutæ.

14 Proinde videntur aliqui subuereri tumultus & turbas, quòd suæ tranquillitati consulant, sibique fingant atque somnient quandam tranquillitatem & pacem in Ecclesia, quam impossibile est vt habeant, si rectè gregem Christi pascere voluerint: Quoniam pacata & tranquilla non possunt haberi omnia, nisi velint ad vitia conniuere. Nicæna Synodus profectò ista non respexit, quando Arrium & eius fautores damnauit, cùm tamen illi magna pars orbis, doctiores, atque potentiores fauerent, vnde postea multæ turbæ in Ecclesia sequutæ sunt, vt ferè vniuersus orbis concussus fuerit. Neque Dominus cùm dura loqueretur & captu difficillima, vnde plurimi scandalizabantur, à veritate prædicanda ea de causa destitit: sed conuersus ad duodecim inquit, *Num & vos vultis abire?* Dicunt nos impossibilia proponere:

Marginalia: *Augustini timor nimius.* — *Non in omnibus deus imitandus.* — *De Iuda.* — *Exemplo hominum, non transgredienda Dei mandata.* — *Duo malorū hominum genera.* — *Ecclesiā sine molestijs & turbis regi non posse.*

quoniam si maior pars Ecclesiæ corrupta fuerit, quis excōmunicabit? Respondemus, impossibile esse, quod ab aduersarijs accipitur, totam Ecclesiam aut maximam eius partem eodem genere vitij laborare, ita vt nulla subinde pœnitentia & emendatio intercedat. Deinde, cur non ab initio succrescētibus vitijs occurritur? Non est expectādum, vt morbus totum corpus peruadat. Nec aliunde factū est, vt in ecclesia tā copiosa multitudo corrumpatur, nisi quòd hanc disciplinam intermiserunt. Si Presbyteri & maiores Ecclesiæ nō cessarent, sed perpetuò excommunicandos plebi proponerent, quos animaduertissent incorrigibiles, nequaquam sic ferè tota contaminaretur Ecclesia.

Eucharistia non dāda facinorosis.

15 Et cùm interrogant: Quid erit faciendum, si non successerit, vt per suffragia plebis reorum excommunicatio impetretur? Respondebo, saltem id curandum esse, vt damnatis atque conuictis de publicis & manifestis criminibus, pastor Sacramēta non distribuat. Chrysostomus dicebat, se potius velle suum corpus impendere, quàm Sacramenta pollutis impertire. Atq; interea loci, omnibus modis & rationibus, vt restituatur huiusmodi censura, persuadere non desistat. Et erit (vt Augustinus inquit) opportunissimum tempus eam obtrudēdi, cùm Ecclesia calamitatibus affligitur: quoniam tunc animi plebis paratiores sunt ad sanam doctrinam recipiendam. Hunc itaq; Patris huius nimiū timorem licet suspectum habeamus, non propterea eum traducimus, quasi aduersus Donatistas firmis atq; robustis rationibus non dimicauerit. Nam illi dicebant, vniuersum orbem Christianū Ecclesiam non habere, quòd traditores sacrorum codicum admissi fuerint ad Ecclesiæ cōmunionē, atq; omnia cōtaminarint. Deinde qui præ se omnes alios Christianos cōdemnabant, seueritatem censuræ in suos relaxauerant, & in suis cœtibus homines impurissimos, vt Optatos, Gildonianos, Primianosq; patiebātur. Demùm, illos quos accusauerant traditionis sacrorū codicum, vt Cecilianum, & alios eius farinæ, non potuerunt conuincere, & in actis coram Constantino Magno nihil egerunt.

Tempus excōmunicādi.

In quem finē excommunicatio adhibeatur.

16 Agendum modò est, quē in finē excōmunicatio sit adhibenda: Cum primis, ne Ecclesia malè audiat: Deinde, vt sic explosus, emendetur: Præterea, vt alij non corrumpantur, quemadmodum ab vna oue scabiosa, reliquæ etiā inficiuntur. Quartò loco, vt seueritas huius iudicij deterreat à peccando. Deniq;, vt ira & supplicia quæ à deo impendent, euitētur. Nam dū homines animaduertunt, manus dei pœnas retrahit: Quod si illi cessauerint, persequitur deus suas iniurias. Estq; potissimùm inuenta excommunicatio, ad illius præcipuę interiorisq; cum deo communionis instaurationem. Et semper nobiscum debemus repetere, potestatem non ad euersionem, verùm ad ædificationem Ecclesiæ datam esse. His grauibus legitimisque causis illi aduersantur, qui solùm pro numulis & pecuniolis dissoluendis excommunicationem inducunt. Et sæpè hoc diuino gladio in eos, qui non sunt soluendo abutuntur, cùm huiusmodi potius misericordia quā pœna digni haberi deberēt. Deinde, quia ciuilia magistratuum tribunalia sunt in Rebuspublicis: ideò minus in hoc genere criminis, quàm in alijs videretur hæc animaduersio necessaria. Neq; hoc dico, quòd Ecclesiæ censuram locum habere non existimem contra eos qui fraudant, circumueniunt, & aliena bona detinent, potissimùm cùm noluerint emendari: sed tantùm id conqueror, quòd hoc genus vitij vnum persequātur: adulteros verò, ebriosos, maledicos, & alias huiusmodi pestes relinquant impunitas. Deinde quòd pecunijs dissolutis ab excommunicatione absoluant, cùm de pœnitentia vel immutatione vitæ nihil habeant exploratum. Nequaquam ob leues causas gladius iste stringendus est. Idcircò Irenæus, non immeritò Victorem pontificem Romanum redarguebat, quòd multas Ecclesias in Asia vellet excommunicare: non alia de causa, nisi quòd in celebrando Pascha, cum Romana Ecclesia consentire nollent. Quod exemplum non est eò trahendum, quasi propter schismatis metum, non sit excommunicatione vtendum: cùm tantùm à nobis ideo recitetur, quòd graues oporteat esse causas huius censuræ.

Contra illos qui tantùm pro pecunijs excommunicant.

Non leui de causa excommunicādum.

Quo affectu esse debeant excommunicantes.

17 De affectu verò, quo debeant esse præditi qui excommunicant, hoc dicere possumus, magnam sanè misericordiam & summam clementiam adhibendam esse, eosque ita oportet animo comparatos esse ac si oculum sibi essent effossuri, & manum aut pedem præcisuri. Nam si membra sumus eiusdem corporis, quomodo non mirificè dolebimus, quando vnum membrum à reliquo corpore auellendum erit? Tiberius Cæsar cùm esset neci subscripturus alicuius damnati, solebat dicere: Vtinam literas nescirem! Quod si fieret, homines redderentur attentiores, neque tot iniustæ sententiæ in excommunicando ferrentur. Hinc liquet quàm grauiter Iudæi peccarint, qui odio & inuidia extimulati, Christum fecerunt ἀποσυνάγωγοι, necnon discipulos eius, & quotquot illum confitebantur. Verùm excommunicationes huius generis, cùm impiæ sint & iniustę, sanctis & innocentibus minimè sunt fraudi, sed ministris & executoribus illarum maximè nocent, qui peruersè agendo, deum lædunt, Christum & Ecclesiam, & seipsos: atque tandem quantum in ipsis est, ouiculam Christi occidunt. Nam quamuis excommunicato iniustè deus adsit, attamen authores huius iniustitiæ, quoad ipsos attinet, oppressum calumnijs extra Ecclesiam depellunt, & eum pro quo Christus mortuus est, deuorandum lupis exponunt. Verùm contra istorum crudelitatem Christus nos consolatur, cùm dicit: *Nolite illos timere qui occidunt corpus, cùm animā non possint occidere.* Excommunicent isti, quantum volunt, nos à deo, à Christo, & ab Ecclesia nō dissociabunt. Stultus quidam Suffraganeus, degradabat (vt loquuntur) quendam sacrificum mox comburendum: ob eam causam, quòd Euangeliū prædicauerat, & dicebat se illū ab Ecclesia Christi milia-

Simile apposissimum.

Iniustæ excōmunicationes.

militanti & triumphanti separare. Cui martyr ille prudens & constantissimus respondit: Quid tu mihi triumphantem ac militantem Ecclesiam Christi narras? Nulla me creatura potest inde auellere. Atq; tu cum episcopũ agas, frustrà tentas contra verbum dei me à corpore Christi recidere.

Cum excommunicatis viuendum.

18 Postremò, non erit difficilè ex his quæ diximus, videre quomodo gerere nos oporteat erga eum, qui iam excommunicatus fuerit. Subtrahenda est illi familiaris conuersatio, quæ animi causa fiat: ita tamen vt liberi, vxor, & subditi (quoad magistratum) non eximãtur à debitis obsequijs, ne omnia cõfundantur. Sed interea caueatur, ne ista conuersatione assensum eidem crimini prębeant. Quo verò ad alios, euitentur excommunicati, cibus cum illis non capiatur, non dicatur eis Aue: verùm, vt Ethnici & publicani habeantur. Non tamen cessandum est à monendo, docendo & corripiendo: neq; à cibando & potando, si necessitas vrserit, quia excommunicatio nõ poterit vlterius extendi, quàm charitas & alia diuina præcepta patiantur. Odium excommunicati minimè timendum est. Nam si iustè velit expẽdere quod erga se agitur, videbit nequaquam inimicitia, sed charitate fideles in se cõmotos. Theodosius ab Ambrosio correctus non destitit eum amare, suspicere ac prædicare. Et vicissim qui sunt excommunicati, non debent ob eam causam ab Euangelio resilire, vel ab eius fide desistere. Deinde cum resipuerint, qui ab Ecclesia separatus fuerat, reconcilietur, vt Paulus epistola secunda ad Corinthios hortatur: quod leniter summa cum beneuolentia & charitate fieri debet. Hæc de excommunicatione dicere volui, semper meliora paratꝰ audire. Multa enim hac de re obscura esse video, quæ sępè infirmiores impediunt, atq; hoc vehementer doleo, quòd de Vtopia & republica Platonis mihi videor loquutus: quæ licet vt pulchra à multis laudentur, nullibi tamen reperiuntur.

Theodosii exẽplum.

Rectène Elias Baalitas interfecerit.

In 1. Reg. 18. ver. 40.
Cur Baalitæ cæsi.

19 Dum calet populus, & feruet in confessione veræ fidei, Elias occasione vtitur, & regis mandatum anteuertit: & curat, vt prophetæ Baalis capiãtur, & occidantur. Non, inquit, oportere illos melius doceri, & ad resipiscentiã prouocari, sed illicò vult interfici: nam certus erat spiritu dei, eos non esse conuertendos aut immutandos. Cumq; iam multos à vero deo abduxissent, & essent adhuc impositurі multis, si fuissent superstites, iustum esse duxit, vt cum illorum vita, finiretur illorum impietas. Potuisset vtique deus alia ratione, modo ac via Baalitas confutare, atque perdere: sed quando ei visum est sic agendum esse, nos oportet censere, hanc viam fuisse optimam. Sed quispiam dicet, Elias intereà videtur cædis teneri: nam interfecit vel curat occidi quadringentos quadraginta viros. Chrysostomus hanc rem tractat super Epistolam ad Galatas, dum locum illum exponit, quo dixit: *Non accessi ad Apostolos, qui me præcesserunt.* Prima inquit frõte, videtur aliorũ Apostol. authoritatem eleuare, & seipsum extollere, quòd vitio non careret: verùm ad hoc respõdet, dicta & facta sanctorum non esse nudè ac simpliciter expendenda: nam alioquin potuisset videri Samuel homicida, qui Agagum interfecerit, & Pinehas, necnõ Elias. Oportet, inquit, causas intueri, & considerare: cur, & in quem finem, illa, vel dicta vel facta fuerint. Paulus, inquit, non ita fuit arrogans, vt alios Apostolos præ se contemneret: voluit solùm vendicare authoritatem Euangelio, quod à se prædicabatur. Erat quippè illi negotium cum pseudoapostolis, qui aiebant, non esse credendum Paulo, qui Mosaicas cæremonias prohibebat; sed maioribus Apostolis, qui eas tolerabant. In summa, conficere voluit, de rebus nobis à deo manifestè patefactis, hominum authoritate nihil esse detrahendum aut immutandum. Proinde statuere videtur, intentionem seu finem cumprimis esse perspiciendam, quasi opus: quod absurdum videtur, intentione (vt vulgò loquũtur) bonum & sanctum reddatur. Id ego (pace tanti viri sit dictum) non facilè recipio, quia multa sunt opera ita praua & corrupta, vt quantuncunque bona intentio accesserit, non propterea corrigantur, vt bona fiant. Nemo dixerit eo prætextu furandum esse, vt eleemosynæ pauperibus dentur; nec absoluetur quisquam, si adulterium commiserit, dicendo, se id recto animo & bona fine perpetrasse. Non enim, vt dixit Apostolus, committenda sunt mala, vt inde bona eliciantur. In rebus porrò adiaphoris, quæ interdum benè, interdum malè possunt fieri, aliquid potest intentio. In quo rerum genere facilè reponitur cædes: etenim quandoque occiduntur homines iustè, quandoque verò iniustè. Magistratus enim gladium habet, & illi à deo præscribitur, vt sontes interimat. Quòd si bono animo, rectoque consilio agat, opus eius & bonum & sanctum censetur: sin verò id fecerit ad explendum odium, & persequendas inimicitias, vel vt sęuitiæ atque crudelitati obsequatur, non rectè agit. Priuatus item homo qui gladij iure destituitur, si quempiam interimat, perperam agit: nisi fuerit à deo impulsus prærogatiua quadam, seu priuilegio, quo derogetur communi legi: sed tum oportet eũ qui sit diuinitus incitatus, certum admodum esse de suo impulsu: & idcircò non est agendum in ijs rebus præcipitanter, sed expectanda est firma & solida certitudo. Quocirca ego statuerem, quę prima fronte videntur absurda, fide reddi honesta & recta. Deo siquidem probantur, quod ex pręscripto verbi sui fiãt, cùm illi efficaciter per fidem homines adhærent: nec refert, an illud verbum sit communis legis aut peculiaris afflatus. Quamobrem operum bonitas à fide pendet: sic vt, quemadmodum dicitur, Omne quod non est ex fide, peccatum est. Ita vicissim inferatur, Quod ex fide, iustum est: nam fides ipsa iustificat, vt Apostolicæ literæ testantur. Pendet item bonitas operum à spiritu impellente: nam si quis agatur spiritu carnis, iniustè agit: sin verò diuini spiritus impulsu, iustè operatur. Atque huc respexit Do-

minus, quum prohibendo Apostolis, ne ignem elicerent contra Samaritanos, ait, *Nescitis cuius spiritus estis*. Excusabitur & Elias, non modò intentione, fide, ac spiritu, sed quòd illi deus tradiderit sua iudicia exequenda, & Baalitarum iudicē cōstituerit: vnde nō erit cēsendus vir priuatus, sed vir dei, qui sicut in terris ordinaria via magistratus voluit esse suos vicarios: ita etiam potest quoscunq; visum fuerit, eò dignitatis prouehere.

20 Verùm ijs omissis excusationibus, ex lege dico esse actum: nam in Deut. capite decimooctauo decernit deus, interficiēdum esse Prophetam, qui falsa loquitur in nomine dei, vel qui nomine aliorum deorum prophetat: & decimoseptimo capite idem habetur, etiam de priuatis hominibus & mulieribus, quæ idola coluerunt. Sed 13. eiusdem libri, non tantùm seductori prophetæ mors irrogatur: sed additur mandatum, vt nemo parcat fratri suo, vel filio matris suæ, non filio, neque filiæ, neq; seruis, neque sibi charissimis & intimis. Tertiò mādatur, vt tota ciuitas, cùm laborat idololatria, excindatur ferro & igni. Deinde in Leuit. cap. 24. sancitur, vt blasphemus non sinatur viuere. Accedit ad hæc iustitia talionis: Etenim Baalim ꝓphetæ, ministros veri dei curauerant interfici, tum à Iezabele, tum à rege Achabo. Verùm dixerit quispiā, istis legibus & rationibus conuincitur, istos Baalitas, mortem quidem fuisse commeritos: sed per Prophetā nō erant fortè occidendi, vt homicidij suspicio euitaretur. Ad hoc respondeo, Regem quoque adfuisse, & cædi assensum esse: Elias quidem regiam sentētiam anteuertit, sed contra eā fecisse nō videtur, quia rex cū esset præsens, minimè reclamauit. Cur autem siluerit, multæ possent rationes afferri: Primùm, fieri non potuit, quin viso tanto prodigio, ipse quoque non fuerit perculsus, & vehementer obstupuerit: quare non poterat recalcitrare, nisi contra stimulum. Huc accedebat tanto consensui populi, regem non ausum fuisse obsistere. Potuit etiam fieri, vt magno desiderio teneretur pluuiarum: quare ne frustraretur, assensum qualemcunque huic cædi præbuisse. Deduci curauit pseudoprophetas ad torrentem Cison, nempè, vt eorum cadauera in eum proijcerentur. Est nobilis ille torrens, alioqui victoria parta de Iabino & Sisara, ductu & auspicio Baracchi & Deboræ, vt in libro Iudicum scribitur, & à Dauide in Psalmis commemoratur. At quibusdam videtur indignum & truculentum, quòd ipse Propheta manu sua, vt præ se fert Historia, nonnullos ex eis occiderit: quasi Samuel non legatur percussisse Agagum regem Amalech. Moses item cùm Leuitis, multa millia perdidit idololatrarum. Quòd si dixeris, Mosem fuisse principē populi, & vt legitimum magistratum, Leuitas habuisse instar satellitum. Assentior: At quid dicemus de Pinehas? qui cùm esset priuatus, Zimbri & Cosbi scortantes peremit? Moses quoque ante acceptum principatum, nōne occidit hominem Ægyptium? nec licet illud factum accusare, cùm Stephanus in Actis Apostol. approbet atque commendet. Scimus quidem ministrorum esse ac prophetarum verbo agere, non vi ac ferro: vnde Petrus & Paulus, si quos vel morte vel pœnis affecerunt, vsi sunt verbo, non gladio. Verùm, dicimus, hæc quæ gesserunt Elias & Moses, non fuisse ordinaria, sed facta quædam extra vsum & ordinem communē. Quin & Augustinus in Leuit. quæst. 56. quod Elias egerit Sacerdotem, & sacrificarit extra locum à deo electum, eadem excusat ratione, qua & factū Abrahami, qui filium suum voluerit mactare. Omnia hæc priuato instinctu dei agebantur, cōtra legem in communi propositam. Ipse legislator, cùm aliquid contra suas leges iubet, mandatum eius pro lege habendum est.

21 Cæterùm Paulus primo Corinthior. decimo quarto, coronidem pulcherrimam addidit, vt omnia decenter & cum ordine fiant. Sed rectè intelligenda est ea particula, Decenter: ne hoc decorum, situm putemus in sericeis instrumentis, aureis & argenteis vasis, gemmatisque poculis, nolarum strepitu, suffitu, & luminarium fulgore. Hæc qui iactitant vt decentia, in paralogismum incidunt, quem Aristoteles, à secundum quid ad simpliciter vocat. Decentia hæc esse fatemur: sed oculis corporis, sensui carnis, & mundi iudicio, quæ nos potius abnegare debemus, quàm sequi. Decorum quod in his requiritur, constat mortificatione, sanctitate, modestia, contemptu mundi, & potissimùm ædificatione. Non obijciatur nobis, Deum externa hæc ornamenta, vt aurum, argentum, lapides pretiosos, &c. in veteri Testamento requisiuisse. Quoniam hæc illi tempori & ætati conueniebant, quando rudis erat populus dei, atque vt infantes sub elementis huius mundi detinebantur. Iam Christus perfectiorem statum attulit: Ideò in eius Ecclesia, quæ per seipsa decentia sunt, debemus retinere, non quæ pro aliquo tēpore, populo dei recēs nato, opportuna fuerunt. Ordine quoque vult omnia fieri, hoc est, citra confusionem. Nam ordo est, vbi aliqua sese congruenter præcedunt atque sequuntur. Quippe Augustinus definiuit de Ciuitate dei: Ordo est parium dispariumque rerum, sua cuique loca tribuens dispositio. Sint in Ecclesia doctores, discipuli, plebs, pastor, seniores: & in ritibus quædam præponantur, alia sequantur, ita vt vbique nihil præposterè aut confusè agatur.

In 1. Reg 14 ad finem.

22 Dauid licet deo gratus & sanctus rex prædicetur, à deo tamen prohibitus est, ne illi templum extrueret: quòd militiæ fuerit operibus exercitatus, & cædibus & sanguini multorum obnoxius. Cogitemus adhæc, direptam arcam fœderis, deum contra Palestinos mirum in modum fuisse vltum, morbis fœdissimis eos diuexando. Neque Chaldæis tandem bene cessit, quòd & combusserint templum, & sacra vasa in captiuitatem abduxerint: quia non multo pòst, Monarchia eorum euersa est. Macedones etiam, qui templum reparatum superbissimè violauerant, malè disperierunt. Vtque non prætereamus Christianorum sacras domus, monet Augustinus: qui lib. 1. de Ciuitat. dei narrat, cùm Alaricus Gotthorum rex, vrbem Romam expugnasset, fuisse admirabili opera

opera dei cōſeruatos à Barbaris, quotquot ad Petri Baſilicam confugerant. Quod antiquitus Romani minimè pręſtiterūt idololatrię, cui ſeſe mancipauerant. Nam illorum Imperatores, cùm bello expugnarēt orbem, templis deorum minimè parcebant, quò minus aut captiuos abducerent, aut interimerent, qui ad illa confugiſſent. Quod idem Auguſtinus ex lib. 2. Æneidos Vergilij. & Hiſtoria Saluſtij accuratè recitat. vnde quod accidit Alarici tempore, diuino miraculo & Chriſti potentiæ prorſus adſcribit.

23 Chriſtianorum templa, quanquam non tot externis ornamentis, neque tam operosè culta eſſe debeant, vt in veteri Teſtamento deus mandauit ornari: attamen cultui diuino, æquè ac illa, dicata ſunt. Quare ſi qua eiuſmodi apud nos domus excitetur, conuenit gratias deo agere, qui populo ſuo locum dederit, quo ad ſacra peragenda coire poſsit. Atq; debent preces adhiberi, quibus rectus iuſtusq; vſus eius loci obtineatur. At nūc ad Eccleſiarū conſecrationem inuexerūt ſuffitū, cruces pictas, cereos accēſos, oleum, ſalem, atque luſtralē aquam, & alphabetum cùm Gręcum tum Hebraicum pingunt in puluere, & ſigna penè innumera, quorum nec poſſunt reddere ſolidam rationem, adhibent. Quàm ſuperſtitioſa hæc ſint, iam quiſq; vt arbitror intelligit: ideò tandem explodenda eſſent, ſi caſtam religionem amplecti voluerimus. Opera quæ noſtra templa deceāt, vt numero pauca ſunt, ita dignitate cæteris omnibus præſtant. Cumprimis dei laudes, deinde confeſsio peccatorum, ſacræ doctrinæ adminiſtratio, preces, perceptio Sacramentorum, exercitium eccleſiaſticę diſciplinæ, atq; oblationes pro pauperib. Argumentū itaque à minori commodè ſic inſtitui poterit: Cùm tanta dignitas externi templi, ſiue noſtrorū temporum, ſiue Iudæorum conſtet: quid tandem dici oportet de vero, viuo, ac ſolido dei templo, quod nos ſumus?

Singulus quiſque credentium, eſt templum dei.

De Eccleſiarum ornamentis.

24 Si quiſpiam roget, quid ſibi velit in templo Salomonico auri tanta copia: reſpondeo, plurimas eius poſſe rationes aſsignari, quarum vnam ſuperius indicaui: nempe deo tum rem fuiſſe cū hominib. & rudib. & pronis ad idololatriam: idcirco voluit deus, cùm illa externa ornamenta plus æquo mirarentur, illos auocare ab idololatria, & in ſuo cultu retinere. Etenim ſi templorum ornatu delectabantur, cauſa non fuit, vt ad idola cōcurrerent. Nam effecerat deus, vt templum & tabernaculum tam affabrè ornatum haberent, vt in orbe tum temporis adeò præclara & eximia non extarent. Et ſanè dum homines eius temporis tantū auri cernebant in domo dei, debebat eis in mentem venire, deum ipſum quem colebant, non modò rerum ſpiritualium, verùmetiam diuitiarum & auri eſſe authorem & largitorem, qui ea pro ſuo arbitrio diſtribueret. Vnde non aliunde, ſed à deo tantum poſtulandum eſſe hoc bonorum genus. Nec opes & aurum eſſe vſurpandum, niſi iuxta dei volūtatem, cùm ſit eius vera & legitima poſſeſsio. At hodie Papiſtæ κακοζηλίᾳ quadam, templa ſua gemmis ornare ſatagunt, auro item & argento, vt omnia vndique fulgeant: quod nec eſt neceſſe, neq; hodie fidelibus eſt conſultum, nec quæ vni ætati proſunt, alteri ſunt vtilia. Deinde attendendum eſt, hæc aurea & argentea, quæ modò commemorantur, in veteri Teſtamēto iuſtum ſuumq; vſum habuiſſe. Nam ſi extabat in templo candelabrum aureum, ſua luce ſplēdidum locum reddebat. Si menſa propoſitionis, ei panes imponebantur: Si thuribula, & ſtati & certi ſuffitus in eis ſiebant. Pateræ atque crateres & phialæ ad ſanguinem victimarum excipiendum, ad aſpergendū & ad libandum conducebant: & cætera inſtrumēta valuerunt ad ignem cùm fouendum tùm expurgandum. Et quoniam deus tales ceremonias illos habere decreuit, idcircò & hęc inſtrumenta ipſis ad manus eſſe oportuit. At quādo poſt Chriſti aduentū eius generis cęremonię ſublatæ ſunt: quid tot generibus ornamētorum aureorum opus eſt noſtris Eccleſijs? Beatus Rhenanus in Tertullianum libro de Corona militis, inter opes ac theſauros Magūtinēſis Eccleſiæ refert, duas fuiſſe grues argenteas, in quarum vētre ignis erat ſuppoſitus, ſuper quem aromata fundebantur, quę cùm incēderentur, per apertum roſtrum ſuffitum emittebant. Necnon fiſtulas quaſdam argenteas, quibus prophani homines, quos vocant laicos, in ſacra Cœna ex calice ſorbebant. Quaſi verò ex ipſo calice fideles bibere non potuerint, vel gruibus eſſet opus ad ſuffitum non neceſſarium emittendum. Proinde ſtatuere aliud non poſſumus, quàm ſacrificos quædam ſibi finxiſſe templorum ornamēta omninò ſuperuacanea.

In 1. Reg. 7.

25 Scio etiam tempore Patrum fuiſſe quædam aurea ornamenta in templis: ſed ante Conſtantini Magni ætatem, rara fuiſſe admodum arbitror. Deinde illa habuerunt, vt in vſus miſerorum interdum erogarentur, quòd noſtri hodie minimè faciunt. Ambroſius de Officijs tradit, aurum Eccleſiæ ad redemptionem captiuorum iuſtè conflari. Et Decius Imperator, cùm à Laurentio vellet Eccleſiæ theſauros extorquere, eos intellexit iam diſtributos in pauperes. Oſtendant ſi poſſunt, Dominum, vel Apoſtolos, aliquid hiſce de rebus mandaſſe. Nil ſanè aliud illi commendabant, quàm verbi dei ſanam prædicationem, vſum Sacramentorum, & vitæ innocentiam. Atque talia ornamenta boni aliquot Patres neglexerunt: vnde, quemadmodum Hieronymus tradit, Exuperius Tholoſanus epiſcopus, calice vitreo, & viminco caniſtro, ſacram cœnam adminiſtrabat. Et in concilio Triburienſi diſputari cœptum eſt, an aurea, aut lignea vaſa deberent adhiberi ad vſum ſacramentorum. Ibi ſententiam rogatus Bonifacius martyr, ait: Cùm aurei ſacerdotes eſſent, habuerūt ligneos calices: nunc lignei ſacerdotes, calices volūt habere aureos. Atque ad hunc modum propoſitam quæſtionem irriſit. Quin & Perſius Ethnicus poeta hanc hominum vanitatem perſtrinxit, ſcribens: *Dicite Pontifices, in ſacro quid facit aurum?* Quem

versum. Bernardus aliquantulum immutauit. Cũ sua iam ætate aurũ in ephippijs equorum episcopi haberent, aitq; *Dicite Pontifices, in fræno, quid facit aurum?* Sed aduersarij dicunt, hisce opibus, metallis & gemmis ornari suũ ministerium. Sãcti sint vita & moribus, doceant, corripiãt, & pascant plebem sibi cõmissam. Traditur à Paulo quàm diligẽtissimè in epistolis ad Timotheũ & Titum, quibus ornamentis excolatur sacrum ministerium.

26 Sed adhuc aiunt, In veteri Testamento, non potest negari quin talia sint adhibita: cur idem nõbis minimè licet? Cæterùm, si decreuerunt omnia reuocare quæ agitata sunt in veteri Testamento, cur etiam sacrificia Mosaica non repetunt? Fateantur se spiritum puerorum, non adultorum: & seruitutis, non libertatis habere. Fingãt sibi oportet alium Christũ, qui hoc genere cultus delectetur: nam verus Christus nunquam talia requisiuit. Fatemur deum in veteri Testamento hæc voluisse haberi à Iudęis: à Christianis autem illa non postulauit. Vnde qui hodie non petenti dant, malè faciunt. Iam ea viuimus ætate, qua deus non in hoc loco, vel illo monte, sed in spiritu & veritate adorandus est, vt Ioan. cap. 4. habetur. Idcircò impensæ quæ in ista prodigũtur, multò satius in alendis pauperib. & promouendis literis, prętertim sacris collocarentur. Deinde ornamenta Solomonica eo quoq; tempore nõ ita fuisse necessaria, quin citra illa deus coli non potuerit: ex eo demonstratur, quòd volente deo, direpta fuerunt à Chaldęis. Præterea si rationem temporum subducamus, facilè deprehendemus, hoc aurum Solomonicum non diu fuisse in tẽplo asseruatũ, quia Rehabã filius eius, magna ex parte illud sustulit: vt Sesacco regi Ægypti, in cuius potestatem venerat, illud traderet. Et rursus, Abias regi se obsidenti nõ paruã copiam illius auri est largitus: Ezechias quoq; similiter fecit. Sed ad nostra redeamus. Constantinus 1. eius nominis Imperator tãtis sumptib. fenestram aperuit, qui, vt scribit Euseb. lib. 3. illius vitę, Hierosolymis templum dedicauit, quod magnificè instruxit anathematis auro, argento, & gemmis. Scio pręterea Optatum Mileuitanum episcopum lib. 1. contra Parmenianum, mẽtionem fecisse talium ornamentorum, necnon & alios ex Patrib. Verùm quicquid illi aut dicant aut statuant, si à nobis recipiendum sit, verbi dei testimonio comprobetur oportet.

Multa à Iudæis requisiuit De' quæ Christus à Christianis non vult, sed meliora.

LOCVS V.

De Schismate, & an Euangelici sint schismatici, quòd se alienauerint à Papistis.

In 1. Reg 12. ad finem.

Defensionem in tria capita distribuam. Primũ ostendam, nostræ separationis iustissimas causas intercessisse. Deinde, necessariam fuisse nobis hãc separationem, cõfirmabo. Tertiò, planum faciam, nos ab Ecclesia non discessisse, verũ potius ad eam accessisse. Sed priusquam descendã ad hæc explananda, de Schismate libet nonnulla præfari. Vocabulũ est Gręcũ, deductum ἀπὸ τοῦ σχίζειν, quod est diuido, seco, & scindo. Inter Schisma verò & Hęresin, August. aduersus Cresconiũ Grammaticũ ita distinguit, vt Schisma dicatur recens congregationis separatio, propter aliquã sentẽtiarum diuersitatem, quæ cùm fuerit inueterata, Hæresis vocatur. Sed non videtur admodum verisimilè, vt hæc inter se differant vetustatis & nouitatis discrimine. Illud potius magis congruit, vt Schismate possint homines laborare, qui tamẽ eandẽ fidem retineant, vt in Papatu sæpius cõtigit. Hęreseos verò propriũ est, vt aliquod dogma seorsim ab alijs defendendũ suscipiat, quod tam verbo dei quã communi fidei repugnet. Paulus tamen ad Corint. in Epistola 1. duo hęc videtur confundere: nam illos & hæreseos & schismatis accusat.

Schisma.

2 Id prætereundum non est, Augustinum facere odium contra proximum, causam Schismatis. Et eius odij quatuor capita possunt ostendi, nimirũ, quòd homines inter sese quoad principia nõ consentiant: & idcirco Paulus optabat, vt Corinthij aptati & iũcti essent in eadem mẽte. Deinde in ijs nonnunquam discrepant, quæ deducuntur & cõcludũtur ex principijs: ideò subijcit Apostolus, vt coniungantur in eadem γνώμῃ. Fit etiam quandoque, vt licet conueniant in mente & sententia, tamen adeò quidam sunt amantes locutionum suarum & formularum dicẽdi, easque tam mordicus retinent, vt potius à fratribus velint separari, quã eas deserere: ideò Paulus optabat, vt idem loquerẽtur omnes. Postremò, idcirco se fratres odio habent, quòd alij alios sibi præficiant: vt in Corinth. accidit, quorum alij dicebant, *Ego Cephæ, ego Pauli, ego verò Apollo*: & vnusquisque illos oderat, qui suo præfecto non adhærebant, vtque visum est in Ecclesia Romana, cùm duo vel tres Papæ simul vixerunt. Iis annotatis, facilè colligi potest, quid sit Schisma, nimirum: Est separatio congregationis ex odio fraterno, propter diuersitatem aut mentis, aut sententiæ, aut locutionum, aut electionis præfectorum, quæ odium illud & procreant & augent.

Definitio schismatis.

3 Veruntamen sciendum est, non omne Schisma bonum esse, aut malum. Nam est quod nõ possis damnare, & quod meritò approbes. Non est ea separatio nisi partium à toto, quòd vbi fuerit malum, si quædam partes ab eo se diuidant, quòd vitiari & infici nolint, discessio erit laudabilis. Ita cõmẽdatur Abrahamus, quòd à Chaldæis & patria sua discesserit. Bona item separatio erat Proselytorum, qui se ab idololatria seiungentes, ad populum dei accedebant. Christi etiam & Apostolorum

stolorum discessio à Iudæis probāda omnino est: A præsertim cum ipse Christus dixerit, se non venisse mittere pacem, sed gladium, ac separare homines à suis domesticis. Accedit etiam quandoque, vt omnes partes alicuius totius malæ sint: conducit autem pijs, vt à se inuicem distrahantur, quo languescant & debilitentur. Et eo sanè consilio Paulus, cùm in magnum discrimen venisset, Pharisæos & Sadducæos inter sese commisit. Commodum itèm fuit prædicationi Euāgelij, cùm de Christo Iudæi inter sese dissenserūt: pars de illo di- B cebat, Bonus est, quandoquidem tot signa facit: alij verò malum esse affirmabant, neq; à deo esse posse, cùm Sabbathum solueret. At si totū ipsum bonum fuerit, & partes aliquæ putres ac vitiatæ recesserint, tale Schisma detestandum & malum statuemus. Perniciosum idcircò est, quia nec partium, nec totius natura conseruatur. Quod vt intelligamus, cōsideranda est distinctio quædam totius, vt à Physicis traditur. Aliud dicitur *ὁμοιομερές*, C & constat similibus partibus: vt est aqua, sanguis, terra, & huiusmodi. Si diuisio fiat, pereunt quidē vires quoquo modo totius (nam distractione illa debilitatur) attamen in partibus natura totius conseruatur: quælibet enim pars aquę est aqua, & quælibet pars sanguinis est sanguis. Alterum totum reperitur, quod vocant *ἑτερογενές*, quod partium varietate constat: talia sunt animantia constituta ex diuersis membris, quin & plantæ diuersis organis constant. Hæc si quis diuiserit, nec D totum, neque partes constabunt. Homo distractus in partes, homo esse desinit: & partes eius nō amplius humana sunt membra. Ecclesia verò, cū sit corpus diuersarum partium, quādo scinditur, & ipsa quodammodo ruit, & partes eius distractæ pereunt, cùm ab æterna vita excidant. In malo itaque Schismate qui se separant, & seipsos perimunt, & (quantum in eis est) Ecclesiam demoliūtur, nisi Christus adsit, qui eam & restituat & conseruet: cauendum est itaque vitium hoc, vt E exitiosum.

Secessio mala

Totius diuisio.

4 Nunc videndum est, An separatio nostra sit mala vel bona. Affirmo bonam esse. Primū, quòd iustissimas & optimas habeat causas, quas hoc ordine recensebo, Prima: Nulla potest in Ecclesia inter eos esse coniunctio, qui non retinēt fidem. Ad-

Secessio Euāgelicorū à Papistis confecta 13. rationibus asseritur.

1 uersarij nostri non retinent fidem. Quare non potest inter eos & nos intercedere coniunctio. A fide illos discessisse, patet ex eo, quòd verbo dei post F posito, traditionibus adhæserunt. Fides verò est ex auditu: auditus autem per verbum dei, vt Paulus attestatur.

2 Deinde cum illis non potest esse consociatio, qui potenti ac propemodum tyrannica vi nobis obtrudunt grauia & intolerabilia, longè magis quàm pseudoapostoli vellent imponere gentibus ad Christum conuersis. Quid hic faciemus? dixerunt Lacedæmonij olim Atheniensibus, si duriora morte imperaueritis, potiùs moriemur, quàm ea simus præstituri.

3 Tertio loco, plus aduersarij nostri sibi vsurpant, quàm Paulus existimauerit ad se pertinere. Scripsit ad G Corinthios secundò, capitulo primo: *Non quasi dominemur fidei vestræ.* Quibus verbis testatur, fidem nemini subiectam esse, nisi verbo dei. Non itaque ministri Ecclesiæ illi dominantur: sed vt dicit Petrus Epistola prima, capite quinto, admonendo & docendo esse debent adiutores gaudij fidelium, id est, æternæ illorum fœlicitatis. Dixerat verò prius, Non quasi dominantes in cleros: intelligit per cleros, populum dei. Ecclesia est vnū quoddam corpus Christi, si generatim consideretur: sed habet multas partes, id est, particulares Ecclesias, quæ omnes dicuntur dei sortes & hæreditates. Proinde nolebat Petrus, ministros & pastores erga eas instar dominorum se gerere.

4 Quartò, Non patiuntur homines papistici, si cum eis versemur, nos purè ac synceriter deum colere: quia nec liberè Euangelium prædicari à nobis permittunt, neque puram Sacramētorum administrationem, vt à Christo fuit instituta, concedunt.

Papistæ nullam faciunt Euangelij copiam suis, & nos quotannis execrantur, pios persequuntur, & non admittunt emēdationē, abhorrent à cōcilio Christiano.

5 Quintò, ipsi nos execrantur, diris acerrimis deuouent, præsertim die Iouis magnæ hebdomadæ. Cùm itaque sic nos excommunicauerint, & excommunicationem singulis annis renouent: quid agamus cum illis, cùm tam crudeliter à se nos abdicarint?

6 Sextò, Si nos eis adiungamus, à maiori parte orbis auellemur: quandoquidem ipsi pro Schismaticis habent Ecclesias Aphricanas, Ægyptias, Syrias, Orientales, Asiaticas, & Græcas, eo nomine sanè, quòd Romanæ sedi, vel potius tyrannidi subijci nolint.

7 Septimò, non contenti excommunicationibus & diris, quibus nos execrantur, fideles ac Euangelicos homines ferro, vi, carceribus, exilijs, confiscatione bonorū, & denique flammis & ignibus sæuissimè persequuntur ac perdunt.

8 Octauò, conuenit vt pij viri vnà cum peccatoribus versentur, quoad superest de illis aliqua spes, dumque se monentes audire sustinent: at isti obturarunt aures suas seu aspides, neque vllam vocem admonentium ferre possunt. Inclamatum est illis diu, & ipsi vi coacti fatētur in Ecclesia multos errores obrepsisse, nec tamen vllos vel demonstrant vel emendant. Habita sunt aliquot Concilia, nimirùm Constantiense, Basiliense, Florentinum, Tridentinum, propemodùm ętate nostra seu patrum nostrorum: neq; correctum est vel tantillum in Ecclesia, vel error vel abusus. Quare videntur iam salutis desperatæ. Et cum illis viuendo docet experientia, veritatē potius occuli & debilitari, quàm illos meliores fieri. Quocirca non est mirandum si secedamus. Nam Apostoli hac eadem ratione secesserunt à Iudæis: cùm illi verbum dei abiecerunt.

9 Nonò, sperarunt, & adhuc opinantur multi, restare vnicum remedium, quod possit rebus afflictis adhiberi, vniuersale Concilium, quod liberè haberetur, vbi causa ex vtraque parte discuteretur. At isti nunquam eò se patiuntur adduci: ægrè mentionem Concilij audiunt, deinde ne videantur nimium improbi, Concilium vtcunque largiuntur, sed talē quod tantummodò coniuratis aduersus dei verbum constet. Cumque huius causæ status & cardo in Papam vertantur, nullos ibi ferre volunt, qui non sint ei iurati.

10 *In Ecclesia res necessariæ.*

5 Decimò. In Ecclesia tria sunt rerum genera. Nam quædam necessariæ sunt, aliæ verò liberæ, nonnullæ vitiosæ. Inter necessaria constituuntur doctrina, & sacramentorum administratio, necnon sancta & honesta vita: nempè vt homines erga deum, erga seipsos & proximos piè, modestè ac iustè se gerant, quod vtique totum ad disciplinam spectat. Id cùm ita sit, spectemus quomodo isti se in ijs omnibus habeant. Doctrinam vtique corruperunt: non enim fide sola (vt Scripturæ statuunt) nos iustificari docent, sed etiam operibus. Cultum imaginum, & adorationem creaturarum prædicant: mortuorum inuocationem tuentur, & alia huiusmodi, quæ meræ sunt corruptelæ cœlestis doctrinæ. Administrationem verò Sacramentorum ita deformarunt, adijciendo & lacerando, vt iam ferè non agnoscantur. Præterea quoad mores & vitam, vsqueadeò disciplinæ fræna relaxarunt, vt bonum dicant malum, & quod est malum prædicent esse bonum. Omnia susque deque accipiuntur: & tanta est rerum confusio, vt nulla cernantur iustitiæ discrimina: libera verò, iam non sinunt esse libera. Ciborum delectum sanxerunt, cũ in cibo & potu, teste Apostolo, nemo debeat nos iudicare. Dies obseruant magna superstitione: Ieiunia item non sinunt libera, sed statavertente anno habere volunt: Die Veneris ac Sabbathi, Quadragesima, vigilijs, & angarijs decreuerunt esse ieiunandum. Matrimonium, quod inter cętera liberrimum esse oportuit, omni clero interdixerunt. Sunt etiam ab illis præscriptæ vestes, ita necessariæ, vt absque illis Missa non possit haberi. Nolunt consecrari fermentatum panem, sed azymum. Cęremonias & ritus adeò cõmunes volunt, vt omnes illis vtantur: In summa, libera fecerunt necessaria. Vitiosa & corrupta resecare nolunt: mordicus retinent, & eum qui monuerit grauiter insectantur.

Papistæ necessarias res corruperunt. Liberas seruas reddiderunt, vitiosas conseruarũt.

11 *An Ecclesiæ Romanæ conueniat titulo Ecclesię catholicæ, à qua defecit.*

6 Vndecimò, nullos consociari sibi volunt, qui non profiteantur Catholicam Ecclesiam esse Romanam, conanturque vniuersalem Ecclesiam facere particularẽ. Nam Romana certa quædam est Ecclesia, vt Alexandrina, Mediolanensis & Ephesina. Catholica verò est vniuersalis: nam ibi reperitur, vbiubi agunt rectè credentes, & vera Christi membra: locis & cathedris non alligatur. A Catholica Ecclesia illi statim defecerunt, cùm Papatus ab eis erectus est. Nam qui noluerunt iugum subire, à Romanensibus expulsi sunt ab Ecclesia. Non quæsiuerunt vt Christi nomen latè propagaretur, sed vt ipsi quàm amplissimè dominarentur. Scripsit Paulus ad Romanos, nos esse vnum corpus in Christo, & singulos aliorum membra. Quòd si in Christo dixit nos esse vnum, satis esse debet Christum profiteri, non Romanam Ecclesiam. Donatistæ à multis Patribus & ab August. præsertim coarguuntur, quòd Ecclesiam Catholicam in angulum Aphricæ ad se contraxissent, affirmantes alibi non amplius Ecclesiam reperiri. At nónne idem Papistæ faciunt, cùm nullas agnoscant pro Christi Ecclesijs, quæ Romanã vt caput & principem suam non sequan- A tur? Asserant, si possint, Euangelium natum esse Romæ. Dici non potest: Etenim à Hierosolymis cùm ad Græcos tum ad Latinos peruenit. quare conficitur, Ecclesiam Romanam iure vetustatis non esse omnium primam. Deinde colligitur, Ecclesiam Catholicam extitisse ante illam. Quòd si tunc absque ea esse potuit, quid obstat, quin etiã nũc Ecclesia Catholica extra illam existat? Quòd si (vt loquamur cum Dialecticis) primò & per se Romana Ecclesia esset Catholica, omnes per illam B Catholicæ dicerentur & essent. Quod vt falsum sit, iam ostendi, quod Hierosolymitana, Antiochæna, & aliæ nonnullę prius Catholicæ fuerunt quàm Romana esset plantata. Deinde considere mus, Ecclesiam Catholicam fuisse antiquitus dictam Christi, non Romanam: Vnde hæc accessit adiectio? Quis mortalium hunc articulum fidei condidit? Canimus in Symbolo, & profitemur nos credere vnam sanctam, Catholicam & Apo- C stolicam Ecclesiam. Hæc illi transformarunt in Romanam. Qua verò licentia & potestate id fecerint, nisi suam fateantur ambitionem, monstrare non possunt. Porrò quoad humanas rationes, si cui dandus fuisset iste titulus, Ecclesiæ Hierosolymitanæ conueniebat, cùm ibi Christus docuerit, & cruci fuerit affixus, inde ad cœlos ascendit, & inde Apostolos ad prædicandum misit. Sed multæ rationes fuerunt, propter quas ea Ecclesia non fuerit prima omnium constituta. Viri Apostolici, 1 D qui primo tempore in ea floruerunt, sancti ac modesti erant, & idcirco talem primatum non ambiuerunt. Deinde inter Iudæos & Ethnicos ad Chri 2 stum conuersos æmulatio quædam, ne dixerim odium, intercessit. Vtque Iudæi tenacissimi erant veterum cæremoniarum, ita eas tentassent gẽtib. obtrudere: quo studio animaduerso dignitas eius Ecclesię obscurabatur. Adhęc locus ille post euer 3 sionem à Tito & Vespasiano inductam, non erat clarus neq; illustris: quandoquidem reges & mo E narchæ nulli ibi degebant, & satis constat primatus Ecclesiarum secutos esse splendorem ciuilem. Deinde Hierosolymitani Patriarchę successu temporis non fuerunt in vera fide constantes, ve 4 rùm hæresib. sese polluerunt: vnde minus erant perspicui. Et quod multũ impediuit primatum, 5 inopia & paupertas accessit. Nõ fuit illa Ecclesia tam opulenter ditata, vt Romana, Alexãdrina, & Constantinopolitana. Sed vt redeã vnde discessi: Si vetustas, Christi & Apostolorum conuersatio, F Euangelij origo non effecerunt, vt Hierosolymorum Ecclesia Catholica esset & diceretur, vnde cõminiscẽtur Romanam id habuisse? Fortasse dicẽt à Petro. Sed hac de re inferius dicã. Quod ad rem nunc attinet, id statuamus, Ecclesias omnes, modò retineant fidem & verba dei iusta synceritate, quoad rem ipsam Catholicas esse, necnon æquales. Sin verò non rem, sed accidentia contemplemur, quo ad homines crassos, ea excellit alias, quæ opibus & splendore principum præstat. Quo verò ad pios, ea cæteras an- G tecellit, quæ donis dei & charismatis spiritus est illustrior.

Ecclesias aliquot fuisse Catholicas ante Romanas.

Ecclesiæ Ro. ambitio.

Quæ Ecclesia alias antecellat.

Duode-

12 Papistæ quibus criminibus rei sint.

7 Duodecimo: Aduersarij nostri quàm manifestissimè deprehenduntur illis criminibus immersi, de quibus pronunciauit Apostolus, quòd qui talia faciunt, non habent partem in regno dei. Quem ergo locum illis dare debemus in Ecclesia? Simoniaci profectò sunt, venefici, sanguinarij, bellorum excitatores, libidinosi, diffluunt luxu plus quàm Persico vel Sybaritico: verbo dei non vacant, non prædicant, non pascunt gregem, imò scandalis omnia replent. Et intereà nihil aliud crepant quàm Petros & Paulos, à quibus plus distant quàm cœlũ à terra. 13 Decimotertio ac postremò, Nos pati nolunt secum agere, nisi cum ipsis in Missa communicemus, in qua tot inhærent vitia, vt hoc loco non possint exponi. Sed benè habet. Eius vitia & corruptiones nostris hisce diebus adeò patefactæ sunt, vt monstratore non amplius opus habeant. Vnum tantùm afferam, ibi panem & vinum adoranda proponi, quæ si quis recusaue rit colere, de salute ac bonis eius fundiùs actum est. Quapropter cùm tam iustæ ac tot caussæ sint nostri discessus à Papatu, separatio nostra laudabilis admodum non improbanda videtur. At ne dissimulemus quicquam, afferenda nunc sunt, quę illi contra huiusmodi causas obijcere soleant.

1. Obiectio Papistarum vt ne authoritas verb. dei astruatur

8 Primùm aiunt, à nobis nec rectè neque ordine fieri, qui Ecclesiam verbo dei metiamur, cùm è diuerso agere oporteat, nimirùm vt verbum dei Ecclesię authoritate constabiliatur. Volunt in summa, Ecclesiæ vim & potestatem sermonibus dei anteferri. Ad id confirmandũ, Hosius nostro tempore Papistarum clypeus, illud adducit quod à Christo dictum est; *Si te non audierit, dic Ecclesiæ.*

Hosius Papistarum clypeus.

Iam vides, ait, Ecclesiam fuisse noui Testamenti, cùm eius nullum verbum scriptum haberetur. Quidam respondent, Christum de ea Ecclesia id intellexisse, quæ futura erat, & Apostolorum prædicatione postea colligenda, non autem de illa quæ tum temporis extaret. Hoc ego responsum minimè probo: quandoquidem Ecclesia & iam tunc erat, neque (vt iste fingit) verbo scripto caruit, nimirùm libris antiqui Testamenti. Ex illis vtique Christus & Apostoli sua dogmata confirmabant. Vnde Paulus ad Romanos ait, de veteri Testamento loquens: *Quæcunque præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta sunt, vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Ad Timoth. quoque ait, *Omnis Scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum & arguendum, ad corrigendum ac instituendum, vt perfectus sit homo dei;* &c. Scribit item ad eundem, *attende lectioni*, &c. De Thessalonicensibus etiam dicitur in Actis Apostolicis, quòd audito Paulo ex Scripturis quærebant, num ita esset quemadmodum ille docuerat. Sed aduersarij suum argumentum altius repetunt, & contendunt, Ecclesiã dei ante Mosen fuisse, quę tamē Scripturas non habuerit. Mosis quippe libros omnium faciunt antiquissimos. Quod facilè dederim, si loquantur de ijs, qui nunc extant. Sed quomodo illi norunt, an Ecclesia illa vetus habuerit vel non habuerit aliquos diuinos libros? Moses porrò librum iustorum, & librum bellorũ Domini citat. Et fieri potuit, vt Noah, Abrahamus, Isaacus, & Iacobus ea scripserint, quæ ad sua tēpora pertinebāt, ita vt Moses illa postea collegerit ac digesserit afflatu diuini spiritus Iudas vtiq; in sua Epistola quædam ex libro Enoch inseruit. Nec moror, si dixeris, librum esse apocryphum, quoniam fuit apocryphus ille fortassis, qui post Apostolorum ætatem circumferebatur. Quæ verò Iudas attulit, & firma & certa erant. Sed fingamus non fuisse ante Mosen dei sermones, nisi tantùm ore prolatos, & per manus traditos. Quid hoc ad rem præsentem facit? siquidem sermones ijdem, quando postea fuerunt literis consignati, obseruari debent & retineri, ita vt nihil in eis ab hominibus immutetur. Ecclesia cum dei verbo colligatur, vt sit posterior eo, necesse est. Neque potest Ecclesia, suo iure verbis dei aduersari, quia spiritus diuinus minimè secum pugnat. Quòd autem in voce vel in pictura fit, nihil refert: sunt enim hæc accidentia eius, non autem propria & vera ipsius natura. Et ideò verbum dei, siue per vocem, siue per scriptũ tradatur, est inuiolabile, neq; potest sonare contraria.

Ecclesia à verbo dei nascitur.

Hosij sententia.

9 Rursus Hosius nobis aduersatur, aitque Spiritum sanctum loqui cum fidelibus tam per Ecclesiã, quàm per Amanuenses, qui diuinas literas consignarunt: & inde (vt sibi videtur) conficit, ex æquo Ecclesiam esse audiendam atque diuinas literas. Nos verò dicimus, spiritum dei vtroq; modo nobis loqui, sed (vt anteà monuimus) nequaquam pugnantia. Quamobrem cùm per Ecclesiam quippiam tradit, id scriptis oraculis nō repugnat. Præterea de amanuēsibus certi sumus: etenim maiores nostri, qui tum vixerunt, sacros libros ab eis editos fuisse manifestè nouerunt, vnde non est quòd vereamur supposititios esse. Deinde fidelibus adest spiritus dei, quo sentiunt eorum scripta diuina esse, non ab hominibus conficta. Quo verò ad Ecclesiam, sæpè ambigimus. Nam qui eam referunt episcopi, non semper in nomine Domini conueniunt. Deinde, quantumuis pij & sancti fuerint, adhuc homines, & multum carnis habent, qua eorum mentes & affectus crebrò perturbantur. Non dubito Cyprianum cum suis Episcopis bono & pio animo conuenisse: nihilominus tamen, de hæreticis qui reuerterentur ad Ecclesiam, retingendis, errauit. Huc deinde accedit, in Concilijs non ponderari, sed numerari suffragia: quo fit vt maior pars minorem, & deterior meliorem crebrò vincat. Quocirca statuere non possumus Ecclesiam, perinde vt Scripturam non errare. In Synodo profectò Nicæna, etsi de Patris & Filij cōsubstantialitate rectè decretũ est, magna tamē semina impietatis quoad satisfactiones & pœnitentiæ tēpora inserta fuerunt. Vt verò affectibus Patres illi commoti fuerint & agitati, satis ex eo declaratur, quod ceu ἀλάστορες & Furiæ in sese mutuò inuehebantur, atque accusationibus, libellis famosis & calumnijs; pium Imperatorem incitabant & inflammabant aduersus collegas, vt mirum fuerit, eum potuisse illorum intemperiem ferre. Conuocati erant, vt de reli-

gionis præcipuo capite agerent, & hoc omisso, bili & stomacho tantùm indulgebant. In altera Synodo Ephesina, non tantùm in dogmate turpiter erratum est, sed ad manus venerunt, vt Flauianus Constantinopolitanus episcopus ibi calcibus oppressus sit. Scio nonnullos dicere, illum conuentum, non fuisse legitimum Concilium: sed hoc parum me mouet. Rogo enim quid ei defuerit, quod ad iusta & vera Concilia requiratur. Authoritate Imperatoris episcopi erant conuocati, non minus atque ad Nicænam Synodum: Aderant legati episcopi Romani, & Alexandrinus episcopus iure suo præsidebat. Chalcedonensis etiam synodus, licet Eutychetem iustè damnarit, à Leone tamen episcopo Romano taxatur, quód postposita sede Alexandrina, secundum locum dederint Constantinopolitanæ, & rescide rint quod in Nicæna decretum fuerat: quod citra inconstantiæ notam fieri non potuit.

Chalcedonēsis synodus à Leone damnata.

10 Sed aiunt, hoc ad dogmata seu articulos fidei minimè spectare. Quibus regerimus posteriorem synodum Ephesinam, Eutychetis errorem probasse, atque illum absoluisse, quem postea Chalcedonensis damnauit. Adhæc, synodum Constantinopolitanam, quæ sub Leone Imperatore habita est, sustulisse imagines: deinde Septimam, quæ congregata est sub Irene, cùm imagines tum earum cultum approbasse. Cùm hæc diuersa sint & contraria, quo ad fidei capita, quis feret de illis iudicium? Nemo sanè, præter dei verbum, ad quod oportet vt responsa Ecclesiæ seu Conciliorum examinētur. Errat interdum Ecclesia, si de eá loquamur quæ aspectabilis est, & sedet in Concilijs. Dominus ait, Pseudochristos & Pseudoapostolos ita præualituros, vt vel ipsi electi seducantur, si fieri possit. Daniel quoq; testat⁹ est, Antichristum in ipso templo dei sessurum, hoc est inter eos qui Ecclesia nominantur. Spectemus Ecclesiæ veteris conuentus, & eos tam aberrasse videbimus, vt in eis Ieremias Propheta succubuerit, necnon Micheas, qui verberatus est, cùm vna conuenissent quadringenti Prophetæ coram Achabo & Iosaphato regibus. Christus denique ac eius Apostoli, à Iudæorum Concilio proscripti fuerunt. Quin & Naziázenus (vt ad nostra reuertar) in quadam sua Epistola dixit, Conciliorum episcopalium, se nunquam vidisse bonum exitum. Ad summam, id inter nos & aduersarios controuertitur, An Ecclesia possit errare. Nos ei annectim⁹ verbum Domini, ex quo si agat & definiat, illam dabimus non errare. Papistæ verò, existimant illam vsqueadeò regi Spiritu sancto, vt licet præter seu contra verbum dei quippiam statuat, nequaquam erret. Et ideò volunt ei potius credi, quàm diuinis literis. At dum tali sententiæ innituntur, à veteribus Patribus toto cœlo discrepāt, qui semper in Concilijs decreta sua oraculis diuinis confirmabant.

Constantinopolitana synodus contraria statuit

11 Pergunt aduersarij, & veritati, dicto quodam Augustini contra Epistolam Fundamenti, astutè insidiantur: ibi vir dei scripsit, *Non crederem Euangelio, nisi authoritas Ecclesiæ me commoueret.* Iijs verbis regulam dialecticam adijciunt, qua dicitur, Propter quod vnumquodque tale, id magis est tale. At scire debuerant, si dialecticè agendum sit, illam præceptionem tantummodo in causis finalibus esse firmam. Si quis enim valetudinis causa vtatur pharmaco, sanitas ab eo potius quàm pharmacum expetitur. In causis verò efficientibus, hac via nihil concluditur, nisi tota & integra causa fuerit adducta. Si quis enim dixerit, aliquem vino ebrium factum esse, non poterit inde conficere vinum magis ebrium: quia tota causa ebrietatis non est in vino: requiritur enim vt in ventriculo coquatur, & excitentur vapores qui cerebrū perturbent. Adhæc, si quis Oratoriam facultatem à præceptore hausisset, propterea minimè concluderetur, magistrum eius potiorem illo esse in orationibus componendis: quia præceptor non est tota doctrinæ causa: requiritur præterea ingenium, necnon studium & diligentia. Ecclesia veró (de qua nūc agimus) non est integra fidei nostræ causa, tantummodo prędicat, concionatur & docet: opus præterea est Spiritu sancto, qui mentes illustret audientium, & eorum voluntates flectat ad amplectenda quæ dicuntur. Vnde Augustinus prudenter scripsit, Nisi authoritas Ecclesiæ me commouisset, nec simpliciter posuit, mouisset.

12 Nobis item solet obstrepere, quód Ecclesia de sacris libris iudicium tulerit, quosdam eorum approbando, quosdam autem reijciendo. Nicodemi enim Euangelium, Acta Petri, varias Apostolorum Apocalypses, Librum Pastoris, & consimiles improbauit. E diuersó, quatuor Euangelia quæ habemus, & Apostolica scripta, quæ hodie in templis leguntur, amplexa est. Ex quo iudicio statuunt, Ecclesiæ authoritatem diuinis literis præstare. Cæterùm argumentatio hæc à iudicio deducta, languida est: quia reperiuntur homines emunctæ naris, qui possunt internoscere carmina Vergilij notha à legitimis, & Aristotelis opera genuina à supposititijs, qui tamen Vergilio & Aristotele multò sunt indoctiores. Nos item iubemur probare spiritus, & discrimen inter deum ac diabolum ponere, qui tamē deo non sumus pares atque maiores: Quomodo igitur Ecclesia se habet ad verba dei literis consignata? Ea seruat & fideliter custodit, prædicat, defendit, ac tuetur. Instar notarij est, qui apud se testamenta bona fide retinet, cùm supra voluntatem vltimam testatoris nihil possit: eam quippe si mutaret, aut inuerteret, nequaquam bonæ fidei notarius, verùm falsarius & testamentarius haberetur. Non secus Ecclesia diuinas literas apud se habet & conseruat, cùm tamen eas vel immutare vel inuertere, aut amplificare minimè liceat. Sed cùm obfirmato animo contendant, authoritatem Scripturarū ab Ecclesia pendere: cur in medium non proferunt Canonem aut decretum alicuius Concilij, quo diuinæ literæ sint approbatæ? Primitiua Ecclesia Christianorū veteris Testamenti scripta reperit firma, & per illa fidei nostræ dogmata probauit & con-

De iudicio Ecclesiæ in sacris lib. probandis.

Ecclesia velut notarius conseruat Scripturas sacras.

& constabiliuit. Successerunt deinde Apostolici libri, diuino afflatu conscripti: quos nullum hominum decretum corroborauit. Non enim hominum arbitrio verba dei subijciuntur, verùm è diuerso, quicquid Ecclesiæ Concilia statuerunt, semper curarunt vt verbis dei confirmarent, quemadmodum synodis omnibus melioris notæ potest probari. Non me latet, quædam Concilia recensuisse diuinos libros, quod etiam aliqui Patres ex veteribus fecerunt: sed longè ante censum illorum, diuinarum literarum fides apud Christianos valuit. Deinde in eorum Catalogo quidam libri vel præteriti vel expuncti reperiuntur, quos inimici nostri esse contendunt maximè Canonicos. Ex Machabeorum quippe historia suum purgatorium nituntur probare, cùm tamē eum librum in Canone sacro non haberi ex veterum scriptis facilè demonstretur.

13 Nonnulli veritatis potentia & vi fracti, verbum dei Ecclesiæ anteponunt: sed illi tyrannicè volunt dominari, & sese ad interpretationes recipiunt, quas tantummodo penes Ecclesiam, nempè Romanam esse volunt, vt reuera non ipsi verbo dei subijciantur, sed id suis decretis subiectum habeant. Quam autem fideles sint interpretes, & quàm congruas expositiones adhibeant, ex ijs quæ subijciam, quiuis potest deprehendere. Anacletus dixit Petrum vocatum Cepham *ἀπὸ τῆς κεφαλῆς*, quòd caput esset Ecclesiæ. Quàm verò sit alienum, vt Hebraicum vel Syriacum vocabulum *ἰδίωμα* à Græco idiomate accipiat, omnes intelligunt. Christus in cœna calicem porrigens, *Bibite*, inquit, *ex hoc omnes*: sua interpretatione dicunt Romanēses, Ne inde bibatis omnes, laici seu idiotæ pane sunto contenti, tantùm sacrifici vtramque partem sumant. Matrimonium honorabile dicitur ad Hebræos in omnibus, & ad Corin. habetur, *Qui non continent, nubant*: &, *Melius est nubere, quàm vri*: at isti suis decretis & expositionibus bonam partem orbis à nuptijs excludunt, nempè omne sacrum ministerium. Mandat lex diuina, vt non faciamus nobis imagines ad eas colendas: isti iubent vt imagines habeantur & colantur. Paulus ait, *Nemo vos iudicet in cibo & potu*: isti suis interpretamentis hanc libertatem peruerterunt, & seuerissimum, vel potius ridiculum & superstitiosum ciborum delectum induxerunt. Sanxit diuina Scriptura, *nos ex fide iustificari sine operibus*: isti sua expositione contendunt, nos etiam ex operibus iustificari. Proinde sunt eorū glossæ, textui admodum inimicæ: Nec aliud sunt eorum interpretationes, quàm corruptelæ. Vbi verbum Dei iubet vt sursum tendamus: istorum interpretationes deorsum nos trahunt. Hanc potestatem exponendi Scripturas ideò Papæ, vel ad se, vel ad Concilia tantummodo contraxerunt: quò pro sua libidine sententias peregrinas & aliena dogmata in Ecclesiam inducerent, & vt ut visum esset, contra verbum dei pugnarent. Nec secus Hebræorum pontifices, scribæ, ac pharisæi se gesserunt: at Christus eorum peruersas interpretationes minimè recepit. Deus præcepit in lege, vt

Papistarum interpretationes corruptelæ sunt.

A filij parentes colerent: Sacerdotes autem auaritia impulsi, hoc mandatum eneruabant, absoluendo filios ab onere alendorum parentum, suadentes eis, vt lautas & opimas oblationes offerrent, quæ parentibus præ alimonia multò prodessent. Reclamauit Dominus, & hoc astuto interpretamento dei mandatum euacuari testatus est. Iuramenta quoque illi sua expositione diluebant, & quædam eorum valida, quæ-B dam infirma esse docebant: hîc quoque se Dominus opposuit, & eorum sophisticas interpretationes confutauit. Docebant etiam legi satisfieri, si tantùm operibus externis ad eam se homines conformarent: Christus peruersis abiectis glossis, declarauit, legem non tantùm opera externa, sed etiam bonos motus animi requirere. Quare non est quod aduersarij suis expositionibus nos cogat sine iudicio acquiescere. Augustinus scripsit li-C bros de Doctrina Christiana, vbi multas rationes tradit interpretādarum Scripturarum. Inter illas verò, ne vna quidem est, qua nos vel ad Papam vel ad Ecclesiam alleget. In obscuris iubet, vt linguarū peritia vtamur, vt antecedētia & consequētia spectemus, vt locū perplexū per alium faciliorem & apertiorem exponamus, & alia huiusmodi. Nusquā in Patribus reperias ex eo declarari Scripturas, quod hoc vel illud Concilium sic aut sic D fuerit eas interpretatum.

14 Sed clamant ad hoc, satis esse quòd Christus dixerit, *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi vt Ethnicus & Publicanus*. Ad hoc respondeo, posse videri Christum ibi non egisse de Scripturarum expositione, sed de fraterna correptione. Verùm hoc responso prætermisso, dico Ecclesiam esse audiēdam, quatenus ex vebo dei respondet aut loquitur. Sin verò commenta hominum ac traditiones tantummodo proferat, debemus eam surda aure præteri-E re, atq; id tum maximè, quando pugnantia cum verbis dei proponit. Ad summam, includimus veram Ecclesiam in verbo Domini, quod ei vt regula firma & certa præfigatur. Potestatem verò supra Scripturas, quam isti sibi vendicant, Patres veteres nec agnouerunt, nec quæsiuerunt. In Concilio Nicæno, vt historia Theodoreti perhibet, Cōstantinus mandauit congregatis Patribus, vt controuersiam de cōsubstantialitate Patris & Filij, ex Scripturis Propheticis & Apostolicis definirent: F ibi nemo ei aduersatus est, dicendo, Ecclesiam ex sua ipsius authoritate debere controuersiam dijudicare, quòd ipsa non esset subiecta Scripturis, sed potius eas in sua potestate haberet. Nec sunt conquesti, quòd Imperator Ecclesiæ quicquam detraheret, cùm eam regulæ Scripturarum subijceret.

Locus Christi, Si Ecclesiā non aud. erit &c vt intelligatur.

15 At clamitant, Ecclesiam esse columnam & firmamentum veritatis, vt priori ad Timoth. scribitur. Hîc dico, Apostoli verba non sic esse accipienda, quasi Ecclesia vrgeat, firmet, & authoritatem verbo dei conferat. Non ita res habet: Verbum dei per sese firmissimū est, æternū manet, nec fulcris hominū opus habet, imò sustentat omnia: transit G cœlū & terra, verba dei nō prætereunt. Ecclesia verò est colūna & firmamētū veritatis, quatenus ver

Locus Pauli, Ecclesiā esse fundamentū Veritatis, declaratur.

bum Dei secũ habet, prædicat, retinet, conseruat intra se, defendit ac tuetur, nec extra eã ipsum auditur: non aũt quòd illud quasi nutanti aut vacillanti, vel det robur, vel authoritatẽ conferat. Quã igitur ex eo loqtur, nõ errat, nec errare poteſt: extra ipsũ verò aut loquẽs aut agẽs, nõ tantũ poteſt errare, ſed errat. Noſtri autẽ (ſi deo placet) etiã id Papis tribuunt, vt in materia fidei (queadmodum loquũtur) non poſsint errare: cùm tamẽ certiſsimè cõſtet, Ioannẽ XXI. turpiſsimè lapſum, cùm ſtatueret, animos hominũ vnà cũ corpore interire, vel (vt aliqui lenius dicunt) dormire, & deniq; ſuſcitandos, cùm etiã corpora nouiſsimo die reſurgent ex mortuis. Papæ tã fœdè ac turpiter errãti, nec episcopi neq; Cardinales, quos aiunt Eccleſiam repræſentare, ſe oppoſuerunt. Schola Pariſienſis illi obſtitit, & ita de eius errore Galliç regẽ informauit, vt ille ſuis omnibus cõmunionem Papç interdixerit, niſi reſipiſceret, atq; ita Papã adegit ad palinodiam. Taceo de Petro, qui à Paulo (queadmodũ teſtatur Epiſtola ad Galatas) iure ac meritò reprehenſus eſt, quòd vnà cũ alijs quibuſdam nõ recto pede ad Euangeliũ incederet. Si rogaueris iſtos homines, quare arbitrentur Papas quoad fidẽ minimè poſſe labi: reſpondebunt, quòd Chriſtus dixerit, *Rogaui pro te Petre, vt nõ deficiat fides tua.* Si ad Eccleſiã id transferrẽt, ferri vtcũq; potuiſſet, cùm Eccleſiæ fides, cuius typũ gerebat Petrus, vſque in finẽ ſit duratura. Sed cũ ad Papas eã ſentẽtiam deflectant, nimium impudenter agunt. Cur etiã nõ accõmodant ad ſuos Papas, omnia quæ de Petro in Scripturis dicta reperiũtur? Chriſtus porrò illi dixit, cùm ſuaderet ei vt ſibi propitius eſſet, *Vade retrò Satana: offendiculũ mihi es, & quæ carnis, non quæ dei ſunt, ſapis.* Appellauit etiã illũ, cùm in aquis mergeretur, modicæ fidei. Et in trãsfiguratione teſtatur Euangeliſta, eũ neſciuiſſe quid diceret. Iuſſit etiã illi Dominus, vt gladiũ conderet in vaginã: quod ſi Papç obſeruarẽt, orbis fortaſſe à bellis quieſceret. Paulus item ad Galatas diſertis verbis teſtatur de Petro, & de quibuſdã alijs, quòd recto pede nõ incederẽt ad Euãgeliũ. Omnia hçc apertiſsimè ad Papas deberẽ accõmodari, cùm eis egregiè cõgruãt. At noſtri ſibi deligunt flores, & ſolùm eò deriuant, quç ad potentiã, dignitatẽ, ac tyrannidẽ vtcunq; facere vidẽtur conſtabiliendã, atq; ita nitũtur fideles abducere à verbo dei, vt nõ illi, ſed Papis & Cõcilijs credãt. Nõ ita ſe geſsit Auguſtinus cũ Maximino epiſcopo Arrianorũ, cui dixit, cùm vnà diſputaret: *Nec tu mihi Ariminenſe, nec ego tibi Nicænũ Conciliũ obijciã, cùm ego illi, tu, q; iſti nõ detinearis: ſed Scripturis teſtibus cõmunibus agamus, res cũ re, cauſa cũ cauſa, & ratio cum ratione decertet.*

Schola Pariſienſis Papã non errantẽ (vt ait) ad palinodiã adegit.

Papæ nõ vbique Petro ſuccedere volunt.

16 Verùm de hac parte iã ſatis, cùm illud adiecero: Tres Eccleſiç notas, quæ à noſtris proponi ſolẽt, nẽpè doctrinã, rectã Sacramẽtorũ adminiſtrationẽ, & diſciplinç ſtudiũ (quas iſti clamitãt à nobis eſſe cõfictas, neq; verbo dei confirmari) ex Epiſt. ad Epheſ. haberi quàm manifeſtiſsimè, in qua cap. 5. ſcribitur: *Chriſtus dilexit Eccleſiã & ſemetipſum tradidit pro ea, vt illã ſanctificaret mũdatã lauacro aquæ per verbũ, vt eã ſibiipſi adhiberet glorioſam, non habentem maculã aut rugã.* Colligitur hinc præter interiorem

Eccleſia veræ notę quę.

A emundationẽ, quç cõſtat peccatorũ cõdonatione, atq; Spiritus ſancti vi ſaluifica, requiri externũ verbũ & Sacramẽta: quòd Apoſtolus expreſsit dicẽs, *Lauacro aquæ per verbum.* Exercitia verò ſanctæ vitæ notauit, cùm ſubiecit, *Vt ſibi eã adhibeat glorioſam ſine macula & ruga:* Sanctè quippè viuendo affectus & ſordes carnis quotidie à fidelius deponuntur.

17 Hoſius cùm videret ex ijs notis facilè noſtras Eccleſias poſſe cõprobari, eas parui pẽdit. Quoni-B am, inquit, per hæreticos factũ, vt non poſsint eſſe verarũ Eccleſiarũ indicia. Videt quippè inter nos purũ dei verbũ tractari, Sacramẽta ex inſtitutione Chriſti adminiſtrari, diſciplinãq; nõ prorſus negligi. Propterea ijs relictis, alias inducit, quas non poteſt oẽs in diuinis literis reperire. Ait præterea, de Concilijs nos iniuſtè cõqueri, quòd ea tantùm velint ex epiſcopis cogi, nec laicis locũ in eis dare. Semper, inquit, ad hunc modũ eſt actum: vnde C Cõcilia frequenter appellãtur à Patribus epiſcopalia. Ita ſanè appellãtur frequẽter: quòd maior pars eorũ qui cõueniunt, epiſcopi ſint: & ſi conferãtur cũ alijs, priores partes habent, cum exiſtimẽtur in Scripturis doctiores, & rerũ Eccleſiaſticarũ peritiores. Nec tamẽ ſemper ita ſunt appellata. Dicuntur enim ſæpè Cõcilia Eccleſiæ, Synodi Chriſtianç, &c. Neq; à nõmine, vel à cõiũgatione ſolidè cõficitur, ſolùm epiſcopos, excluſis laicis, interfuiſſe Concilijs. Imperatores crebrò adfuerũt: nec ſolũ D præſentes erant, verùmetiã rebus iam cõcluſis cũ epiſcopis vnà ſubſcripſerũt. Conſtantinus in 6. Synodo, Baſilius in 8. qui ſe ait ſubſcribere, vt imitaretur pios principes, Cõſtantinũ Magnũ, Theodoſiũ, & Martianũ, qui oẽs (vt inquit) ſubſcripſerũt Concilijs. Theodoritus in ſua Hiſtoria tradit, Cõſtãtinũ Magnũ Patrib. iuſsiſſe, vt cõtrouerſiã, de qua tũc agebatur, ex Scripturis Apoſtolicis & Propheticis excuterẽt. Quis nõ videat lõgè magis eſſe præſcribere iudicibus agendi formam, quam ſubſcribere iudicatis? Extat prçtereà epiſtola quç E dã Euſebij Pamphili, in volumine Cõcilij Nicçni, quã ille ſcripſit Cæſarienſibus: aitq; Imperatorem Concilio interfuiſſe, ac epiſcopis mandaſſe vt ſubſcriberent, illumq; ait rem diligenter examinaſſe, ac explicuiſſe, Filiũ à Patre generari cõſubſtantialem, non phyſica ratione, aut per deciſionem. Hæc facere, non eſt adeſſe Concilio inſtar trunci aut ſpectatoris, partes itaque ſuas inter epiſcopos egit. Nonne Panormitanus etiam ſcripſit, Magis laico eſſe credendum, ſi ex Scripturis loquatur, F quàm Papæ, ſi abſq; verbo dei agat? At nobis obijciunt, Pulcheriæ Auguſtæ factũ, quæ fuit ſoror Theodoſij Iunioris, deinde vxor Martiani, fœmina prudens & admodũ laudata. Ea epiſtola ſua ad Strategum, quæ habetur in Prœmijs Concilij Chalcedonenſis, iuſsit ex Nicæa vrbe Bithyniæ, vbi Cõciliũ haberi volebat, quod poſtea Chalcedona trãslatũ eſt, omnes clericos & monachos expelli, quo epiſcopis vacuum liberumq; locum relinquerent, & vt ab eis res non perturbarentur. Ar-G gumẽtum conſtat facto ſeu exemplo, quod inualidum eſt. Fuit quidem ea fœmina in alijs rebus pia & ſapiens, in hoc autem facto probari non poteſt.

Cur Hoſius has notas Eccleſię reijciat.

test.neq; hodie ab aduersarijs ita fit: In Concilio Tridentino & alijs permultis, cōsederunt vnà cū episcopis, abbates, & magistri generales Franciscanorum, Carmelitarum, & aliorum ordinum, qui non fuerunt, episcopi.

Fricij Poloni sententia.

18 Fricius quoq; vir Polonus, doctrina & eruditione præstans, censet legatos regnorum & prouinciarum Christiani orbis, ad Ecclesiæ actiones huius generis esse admittendos. At missis humanis rationibus, arbitror spectandū primum Concilium quod in Actis Apostolicis cap. 15. habetur. Id cùm verè sanctū & Apostolicum fuerit, pro lege ac norma omnium Conciliorum haberi debet:

Cōc liū Apostolicū aliorū forma esse debet.

Illic Apostoli Christi decretū sancientes, aiunt, ita visum fuisse Apostolis & senioribus cum tota Ecclesia. Postea scripturi ea de re ad Antiochænos, literas ad hunc modū inscripserūt: Apostoli, Seniores, & fratres, &c. Hæc liquidò testantur, non tantùm episcopos, verùmetiam cætera Ecclesiæ mēbra locū habere in Concilijs. Ad id autē quod quærebamur de Romana Ecclesia, illā causantur, semper inter Christianos eximiā habuisse potestatē.

Ecclesiæ Romanæ potestas limites suos euagata, damnandis, & cur pro ea tantopere laboretur.

Nos ad id respondemus, quæcūq; sit Ecclsieæ potestas, eā esse oportere ad ædificationem. Videant nunc ipsi Romanenses, vt Christi corpus ędificēt. Mouerunt infinita certamina ob suum tuendum primatum, & propter eam causam quotidię acerbissimas turbas miscent, vt illū consequantur ac retineant, Christi Ecclesiam imminuunt, decurtant, & in arctū contrahunt. Nam omnes qui suū primatum non agnouerint, excōmunicant, & à fidelium communione abdicāt. Imponitur deinde ab illis iugum intolerabile humanarum traditionū. Præter Canones Conciliorū adiecerunt innumera decreta, decretalia, sextum, Clementinas, & extrauagantes constitutiones. Premitur itaq; ab illis Ecclesia grauissimis oneribus, tantùm abest vt releuetur. Conquerebatur sua ætate Augustinus, quòd Ecclesia Christi plus grauaretur, quàm olim Hebræi onerati fuerint. Quid ille pater nūc, obsecro, diceret, si nostra tempora intueretur, quę iam tam grauiter superstitiosis ritibus & multiplicibus traditionibus premitur, vt omnino succūbat? De Romanensi Ecclesia dici congruè potest: *Frustrà me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum.* Verùm consideremus quorsum ita extollant Ecclesiæ Romanæ potentiam. Non sanè alia de causa, nisi vt suas traditiones & quæuis figmenta nullo negotio obtrudant, vt nomine audito decreti seu rescripti, aut traditionis Ecclesiæ Romanæ, cæco statim assensu acquiescamus.

19 Cùm ab illis quęrimus, vndenā Ecclesiæ Romanæ tanta potestas obuenerit: per Petrū aiunt, & pręsertim Cardinalis Caietanus. Etenim Christus (vt volūt) cùm se nosset in cœlū hinc abiturū, Apostolū illū in terris vicariū suū reliquit. At rogamus, Cur cæteræ Ecclesiæ à Petro Papatū non habuerint? Quoniam, inquiunt, Petro nō fuerunt propriè ac peculiariter addictæ seu cōiunctæ. Fingūt, antequā Petrus alicubi esset episcopus, Papatū fuisse rē vagā seu volaticā, nēpe vt ibi esset, vbicunq; Petrus constituisset. Deniq; in Romana Ecclesia (vt nugantur) subsedit. Sed cùm existiment Petrū etiā, priusquā Romā cōcederet, Anthiochiæ episcopū egisse, cur illi sedi Papatū non attribuūt? præsertim cùm vertente anno, festū Cathedrę Petri celebrent, quò se prædicant renouare memoriam Antiochæni eius episcopatus? Non tamen credere debemus, Ecclesiā Antiochænam à Petro fuisse plantatam. Prius enim fuit quàm Petrus eò se cōferret. Morabatur ille quippe Hierosolymis cū cæteris Apostolis, vt habetur Actorū 15. quādo grauis illa contentio est orta inter Antiochænos fideles de legalibus Mosaicis, an obseruādę essent, an repudiandę. Quæ tota causa delata est ad Apostolos Hierosolymam.

An Petrus Episc. Antiochen. Romā transtulerit.

20 Cæterùm, fingunt Petrū postea Romam esse profectū, & relicto episcopatu Antiochæno suscepisse Romanū. At quid illi norunt, Petrū euntem Romā, episcopatū Antiochænū sibi non retinuisse? Quasi nō cernamus quotidie Parisiensem episcopū, Londinensem, Atrebatensem, Augustanū, Romā proficisci, nec tamen episcopatu se abdicare. At demus illis quæ postulant. Dicant saltem, cur Ecclesi. Antiochænæ secundū locū post Rom. non dederint: Certè Alexandrinū Patriarchā secundū fecerūt, cùm ea Ecclesia fundata & plantata fuerit à Marco Euangelista, nō Apostolo. Deinde in Synodo Chalcedonensi, de suo loco Alexādrinum deiecerūt, dando Cōstantinopolitano Patriarchæ secundū locū post Romanū: cùm tamen Ecclesiā Byzantinā cōstet à nullo Apostolorū esse fundatam. Vnde colligitur, Ecclesias non esse nactas dignitatē vel gradū à fundatoribus: alioquin Ephesinā, Hierosolymitanā, Corinthiacā, Thessalonicensem & alias huiusmodi, quæ Apostolos habuerūt architectos, debuisse pręferri Alexādrinę, Constantinopolitanæ, ac multis alijs celebribus Ecclesijs, quibus à Canonibus postpositæ fuerūt. De Petro verò admodū incertū est viris doctissimis, an Romā venerit. Sed quādo Patres & maxima pars Ecclesiasticorū historicorū id affirmant, ego nō inficiabor, sed id audacter affirmabo: illum vigintiquinque annos minimè episcopum egisse Romæ (vt illi volunt) idque cum serie temporū, & cum diuinis literis omnino pugnare.

Anni pontificatus Petri.

21 Id aūt leue admodū & ridiculū est, quod fingūt Papatū Ecclesię Romanę pręAntiochæna, & alijs vbi Petrus egit, eo nomine deberi, quòd Romę, nec alibi, sit mortuus. Propterea inquiūt, omnes ij qui pontifices Romani creantur, Petro nō tantùm in episcopatu, sed etiā in Papatu succedunt. Quid igitur? Plusne tribuetur morti & cruci Petri, quā Christi? Si Petrus Romæ occisus est, Christus Hierosolymis cruci fuit affixus. Velim prætereà ex istis audire, quî fiat vt episcopi Romani Petro succedāt in Papatu, & episcopi Hierosolymitani, Iacobo nō succedāt in Apostolatu, nec perinde sint Apostoli, atq; Romani episcopi sint Papæ? Discrimē hîc fingunt ex humana ratione, haud tamē ex diuinis literis, Apostolatū, dignitatē fuisse personarū, quę vnà cū ipsis personis extingueretur: Papatū aūt, functionē adeò necessariā esse in Ecclesia, vt eam perpetuò cōtinuari & durare oporteat.

Ridiculæ responsiones & confictæ fabulæ.

Cùm postea illos rogamus, an putent voluntate dei, an Petri Romanā Ecclesiā habere Papatum, & dicimus videri ab eo id factū, quia si voluisset Roma discedere, atq; sese ad aliam Ecclesiā cōferre ac ibi mori, nō vtiq; Romæ, sed illic Papatū fuisse addicendū: Æstuant hîc, dū iure diuino, Papatū Romanæ sedi volunt alligari. Sed positis diuinis literis, è quibus nihil habēt quod pro se faciat, cōfugiunt ad infirmas traditiones, ne fabulas dixerim: aiuntq; Petrū cùm esset Romæ, ac ibi Christiani sub Nerone sæuissimè diuexarentur, à fratribus deniq; fuisse persuasum, vt illinc abiret: qui cùm ad portā vrbis peruenisset, Christū viderit sibi obuiū fieri: eo viso ait, *Domine quo vadis?* Is aūt respōdit ei, *Romā venio, vt ibi denuò crucifigar.* Hoc audito respōso, inquiūt, Petrus intellexit Romæ sibi moriendū. Proinde colligunt hinc suaues homines, Papatū Romanę sedi, non autē alicui alij Ecclesiæ fuisse assertū. Et epistolā Marcelli episcopi Romani, nō vtiq; legitimā, verùm supposititiā afferunt, qua scribēs ad Antiochænos, inquit: sedē Petri apud eos olim fuisse, quæ postea voluntate dei Romā trāslata fuit. Hæc ab illis afferuntur, quæ dicūt, melioribus argumētis destituti. Nihil prorsus ex diuinis literis habēt: sed tātùm subtiles argutias ad falsum dogma cōfirmādū excogitāt. Finxerūt deū Romā delegisse, vt potētissimā & splēdidissimā vrbē totius orbis, in qua Papatū cōstitueret. Neq; vidēt antiquum & proprium eius fuisse, humilia & abiecta deligere, vt Paulus ad Corinth. 1 Epist. & diuinæ literæ multis in locis testantur.

22 Quod verò ad hanc rē attinet, videtur multò esse verisimilius, Apostolos nusquā Episcopos fuisse. Eorū quippe munus erat, per orbē terrarum discurrere, Christū prædicare, ac ei per vrbes & oppida Ecclesias excitare. At episcoporū est, in suis Ecclesijs præsentes adesse, atq; oues fidei suę creditas assiduè pascere. Apostolus Paulus in Epistola ad Ephesios, pastores vtiq; discreuit ab Apostolis: at isti faciunt ex Apostolis episcopos. Nō me latet à vetustissimis quibusdā tradi, Iacobū Apostolū fratrē Domini episcopum fuisse Hierosolymis. Hoc quidē illi dicunt: at Sacræ literæ nihil huiusmodi tradūt. Arbitror eū diu fuisse Hierosolymis, et inde vicinas Ecclesias, Syriacas inq̄ & Palęstinas, cōsilio, studio, & opera sua iuuisse: episcopū verò in ea Ecclesia egisse nō habeo persuasum. Qua eadē ratione, Ioannē suspicor diutius Ephesi cōmoratū, vt Asiaticas ecclesias, quæ permultæ oppido fuerunt, & cōfirmaret & institueret. Et vt de Iacobo dicam intereà quod occurrit, Clemens Romanus episcopus, & (vt volunt) Petri successor, eū appellat & salutat omnium Ecclesiarū Christi episcopū seu pastorē. Sed hac de re nolo nimium altercari. At si dederim, Apostolos episcopos fuisse: rogabo aduersarios, vbinā fuerit episcopatus Pauli? In confesso ē, illos eū quoq; Romanę vrbi ascribere. Quid igitur? Cùm Petrus ibi episcopū ageret, an Paulus itē eius vrbis factus est episcopus? Nō cōuenit, vt vnius ac eiusdē vrbis, duo eodē tēpore sint episcopi. Cardinalis Polus in Henricū 8. regē Angliæ scribens, fingit episcopatum seu Apostolatum Pauli,

An Apostoli fuerint alicubi episcopi.

An Iacobus fuerit episcopus.

A ceu surculum insertum fuisse in Petri episcopatu seu Apostolatu, ita vt ambo in vnam functionem coaluerint. Omnes vident ista esse cōmentitia, & propterea cōficta, quòd alia iusta patrocinia mendaciorum aduersarijs nostris defuerint. Si res hoc pacto agi potuit, quare postea Nicæna Synodus cauit, ne quis in aliqua Ecclesia episcopus ordinaretur, priori episcopo adhuc viuo? Doluitque vehementer Augustino, quòd ignarus eius Canonis, viuo adhuc Valerio Hipponensi episcopo, in B ea Ecclesia fuerit institutus episcopus. Verùm vt ad Paulum reuertar, nos qui ex gentibus ad Christum sumus conuersi, potius ad illum, quàm ad Petrum aspicere deberemus: quandoquidem (vt habetur ad Galatas) Apostolatus Petri spectabat ad Circumcisos, Pauli verò ad præputiū. Ita enim fuit inter istos Apostolos inita societas.

23 Cæterùm ijs rationibus omissis, istā potētiā, C quā vni pōtifici Romano collatā aiūt ex Petri successione, Patrū Canonib. ꝑspicuè video labefactari: quandoquidē in Synodo Nicæna, Patriarchis, Romano, Alexādrino, & reliquis, certi quidā limites præscripti fuerunt: quod fieri minimè potuit, si Romanus tū tēporis omniū ecclesiarū caput fuisset. Quā illi rectè fecerint, q quatuor Patriarchas primos omniū episcoporū cōstituerint ꝑ ecclesias Christi, nūc nō dico: sed id tātùm affirmo, illos in D Ecclesia, quæ Aristocratia est, seu Respub. posse videri quadrūuiratū instituisse, cuius tamē societatē, successu tēporis parùm bona fide coluerunt. Conqueritur quippe Leo 1. eius nominis, Alexandrinū se voluisse facere Vniuersalē episcopū Christi Ecclesiæ. Gregorio itē cū Ioanne Cōstantinopolitano, idē certamē fuit. Socrates etiā lib. 7. cap. 10. scribit, Romanū episcopū & Alexandrinū suæ potestatis limites esse transgressos, præsertim quod ad externum dominatum se conuerterint: quod certissimo est indicio, Romanum episcopum potesta E tem infinitam (vt volunt) olim non habuisse.

24 Sed ad Petrū ipsum redeo, cuius opera gloriantur se assequutos esse tantā tāq; eximiā potētiā sui Papatus, vt à nemine (quisquis ille fuerit) in terris iudicari queat. At bonus Petrus (quēadmodum habetur in Actis Apostolorū capite octauo) cùm accusaretur, quòd ad Ethnicos esset ingressus: causam dixit, sese purgauit, neq; iudiciū subterfugit, eo prętextu quòd esset Papa, vt isti nostri volunt, F & à nemine in terris posset iudicari. Eodem etiam loci quoq; vndecimo capite, vnà cum Ioanne missus est in Samariam ab ecclesia Hierosolymitana. Vnde cōficitur illum ea esse minorem. Nam qui legatur, eo constat inferiorem esse, cuius legatus efficitur. Paulus præterea episcopos ordinat, & quidem per Titum, neq; Petrum ea de re cōsulit, vel eius authoritatē interponendam censet. Idē Paulus (vti ad Galatas habetur) illum reprehendit, & quidem publicè coram Ecclesia Antiochæna: non sanè vt ei inferior, sed vt æqualis parisq; dignitatis. Cyprianus, & alij vetustissimi Patres, necnon Concilia, præsertim quæ in Africa celebrata G fuere, cùm ad Romanū episcopum literas darent, non eam subiectionem erga illum præ se ferebāt, quam

Petrus illam Romanā maioritatem nō habuit.

quam isti ei tribuendam confingunt: Fratrem appellabant, aut collegam honorabilem seu venerandum, & alia id genus. Ad Ephesios 4. cap. recēsentur gradus Ecclesiastici, & deus prædicatur, alios in Ecclesia posuisse Apostolos, alios prophetas, alios pastores & doctores, &c. Tantæ autem rei, scilicet Papatus, nullam mentionē ibi legimus. Commemoratur etiam vnū corpus, vnus spiritus, vna spes vocationis, vna fides, vnum baptisma: hoc verò ministeriale caput Ecclesiæ, prorsus silentio præteritur.

25 At magnis vocibus clamitant, se perpetuam habere suorum istorum pōtificum successionem: illamq; à Tertulliano, Augustino, & alijs Patribus permagni fieri, quasi Hierosolymitana Ecclesia, Antiochæna, & Alexandrina non queant vsq; ad hanc diem suas ostendere successiones. Quasi etiā fortè illis defraudare velimus Corinthiacā, Ephesinam, & alias permultas Apostolicas sedes. Quid? annon Iudæorum quoq; pōtifices, Christi & Apostolorum ętate, ab Aharone vsq;, successiones suas iactabant? Nec tamen id impedimento esse potuit quominus licuerit Apostolis, cū eos viderent abijcere Euāgelium filij dei, ab ipsis discedere. Stephanus etiam dixit illis (quamuis amplissimo loco sedebant, & suas pōterant ostentare successiones) & quidem magna παῤῥησίᾳ, *Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Quare discedentes à pietate ac verbo dei, successio nihil iuuat. Et licere quandoq; à continua successione iustis de causis discedere, Caroli Magni exemplum docet. Habebant Imperatores Græci continuam successionem: at cùm iam successu tēporis facti essent ignaui & imbelles, orbis Romanus ab eis defecit, & Carolum Pepini filiū Imperatorem cōstituerunt. Augustinus prætereà nos docet, qua de causa Patres nonnunquā successiones illas adduxerint. In Epist. 165. ad Generosum, cōtra Donatistas agens hac de re, multa præclarè scribit: & inter cætera, Romanos episcopos recenset vsq; ad Anastasium, qui sua ætate Romæ sedebat: & tandem ait, Neminem istorum audebitis dicere fuisse Donatistā. Quare apparet, vos nouas res in Ecclesia moliri, & noua inducere dogmata, vetustati prorsus ignota, quando vestræ doctrinæ haud potestis vllam successionē vel continuationē cum veterib. ostēdere. Proinde huius Patris argumentum, admodum euidēs & perspicuū fuit aduersus Donatistas, neq; nos illud propterea aspernabimur: verū eo instructi, cōtra Papistas pugnabimus. Ordine ac serie sua recēseātur à Petro vsq; Romani episc. dū veniatur ad Bonifaciū III. qui Papatum primus erexit: licebit profectò inter eos multos pręclaros & sanctos viros, atq; fortes Christi cōfessores cernere: de aliquo tamē eorū aduersarij nostri dicant, si poterunt, Hic fuit Papista. Quare videāt ipsi, ad quē illorū suā doctrinā accōmodare velint, vt dicere queāt, se illā accepisse per hāc aut istā successionē. Certè noua est hæc eorū doctrina, nequaquā ab illis sanctis Patribus tradita, sed à diabolo per Bonifacium III. Papatus eorū authorem & Phocam Imperatorem, in Ecclesiam inuecta. Nos verò è diuerso meliores illos episcopos Romanos cōtemplando, facilè poterimus de illis dicere, quòd fuerint Euangelici: & nostrā doctrinam poterimus ostendere, cum eorum fide ac sensu pulchrè admodum conuenire. Cumq; nihil noui à nobis statuatur, sed recurramus ad fontes & capita syncerae atq; Apostolicæ doctrinę, successionem, copulationem, & societatem habemus & retinemus cum omnibus illis sanctis Patribus, & verè Orthodoxis episcopis.

NOTA.

Hæc de maioritate Rom. doctrina noua & nuper nata.

26 Deinde quæramus ex eis, quidnam per hanc suam successionem intelligant, & an existiment ad illam satis superque esse, vt nescio quis (quisquis tandē ille fuerit) in sede Romana collocetur, in qua permulti sancti viri olim sederunt. Certè locus & cathedra nō sanctificant homines, nec illos reddunt prædecessorum similes: si carnalis propagatio id non efficit, multò minus à mutatione loci vel sedis fiet. Abraham procreauit ex seipso tales posteros, vt Christus eos non filios Abrahami, sed filios Diaboli appellarit: eo porrò nomine, quòd ōpera Diaboli facerēt. Quare nihil valet istorū successio ad potētiam sui Papatus asserendā. Nemo dubitat ex Ecclesia Hierosolymitana, quæ alioqui sanctissima erat, Pseudoapostolos exijsse, qui suis legalib. obseruationib. gentium Ecclesias vbique cōturbabant. Ephesinis presbyteris & episcopis Paulus vaticinatus est, ex ipsis egressuros esse lupos, qui gregi nō parcerent. Vndè si licet fugere à lupis, certè licebat à malis successorib. Ephesinorū pastorū sese subducere. Certè non inficiamur, bonos & sanctos fuisse olim Romanos episcopos: at dicimus, genimina viperarum eis posteà successisse, vt verum appareat quod prouerbio dicitur, Heroum filij noxæ. Probent se isti successores veros piorū Patrum, quos fideles meritò suspiciunt: sed non poterunt, quādoquidem nihil habent cū illis commune, non vitā, non labores, non prædicationem, non doctrinam. Fuit olim in Romana Ecclesia copiosa lux, candor, & sal: nunc istarum rerum loco, tenebræ, impostura, & fatuitas regnant. Laudabatur ea Ecclesia effusè à Patrib. qui si nunc talem cernerēt, eā vehementer detestarentur. Dabāt ei tunc temporis primatū quendam, fateor: sed is fuit ordinis, non tamen potestatis. Oportet, cùm homines conueniant, in sedendo & sententijs dicēdis, à quopiā initium capi. Id episcopis Romanis quandoq; datū nō irē inficias: sed non propterea concedā, Antistitem Romanum, in omnes episcopos Christiani orbis potestatem habuisse. Nō est ignotū Romæ fuisse quempiā ex numero Senatorū, qui Senatus princeps vocabatur, quòd primo loco sederet, & primus sententiā diceret, cū tamē in cæteros Senatores nullā potestatē haberet. Et inter Electores Imperij aliquis censetur primus, cui tamen cęteri Electores minimè subijciuntur. Athanasius Nicęnæ Synodo suo iure præfuit, cū esset Alexandrinus Patriarcha, qui secundum locum post Romanum habebat, Romanus ibi non aderat, quāuis legatos misit. Et licet Athanasius pręfuit, in episcopos tamen qui aderant, potestatem non habuit. In sanctissima Trinitate idem conspicitur, vbi persona Patris, quoad ordinē prima est,

Quid per successionē intelligant.

nec tamen indè sequitur Filium & Spiritum sanctum eo esse minores, vel ei subijci, quasi non tantundem habeat diuinitatis, cùm sint ei coessentiales & consubstantiales. Potest itaq; dari primatus ordinis absq; primatu potestatis, quem isti tantopere affectant. Magna sanè illorũ impudentia est, qui Christum & Spiritum sanctum cathedræ Romanæ ac suis Papis alligent, cùm tamen ipsi nullis finibus aut limitibus alligari velint; sed infinitam licentiam sibi vsurpent. Nos autem Ecclesiam dei verbo includimus, ita vt eo tanquam certis limitibus potestas eius finiatur & terminetur.

An hic primatus Petro collatus sit. Locus Christi, Tu es Petrus expositus.

27 Sed vt cum eis aliquanto pressius agam, cũ dicunt Ecclesiam Romanam à Petro Papatum habuisse, Petrum verò illum accepisse à Domino: rogabo, quo Scripturæ loco vel oraculo possint ostẽdere, Papatũ fuisse Petro collatũ? Scio eos detonare sine modo & fine fine, quod Christ⁹ illi dixerit, *Tu es Petrus, & super hanc petrã ædificabo Ecclesiã meã.* Cæterùm eo loco quare non attendunt, Christũ omnes Apostolos, non tãtummodò Petrum seorsim interrogasse, ac Petrum nõ pro seipso, verùm pro collegis omnib. respondisse: ideoq; Christi verba nõ modò ad illum, sed etiam ad omnes Apostolos pertinere? Vnde Origenes scriptor vetustissimus ait, Christi responsum non solum Petrũ spectare, cæterosq; Apostolos, verumetiam omnes, qui Petri fidem & cõfessionem imitãtur. Sed quid Origenem commemoro? Ipse Christus alibi omnibus Apostolis dedit, quod eo loco quem adducunt, soli Petro videtur largitus. Vt in Ioanne habetur, dixit: *Sicut misit me Pater, ego mitto vos: Insufflauit in eos, & dixit, Accipite Spiritum sanctum. Et quorum remiseritis peccata, remissa sunt: quorum autem retinueritis, retenta sunt.* Annotetur in ijs verbis, Christum dixisse, *Mitto vos*: Vos inquam, non te vnum, aut alterum. Clauesq; non vni aut alteri, sed omnibus dedisse. Quid ergo Petrus habet præ alijs? Respondent, Id præ cæteris habet, quòd potestatem seu claues accepit, non tantum generatim & in cõmuni vna cum alijs, verùmetiam peculiariter & seorsim. Qui hæc dicunt, parum attentè legisse videntur, quæ Patres hac de re scripserũt: qui ad omnes ministros hæc pertinere affirmant, quę Petro sigillatim dicta fuerunt, & certã perspicuamq; rationẽ reddũt, cur Petro seorsim dicta fuerint. Cyprian⁹ de Simplicitate Prælatorũ, Christũ ait in persona vnius hominis, claues omnib. dedisse, vt rationem vnitatis haberet, ac omnes Ecclesiæ per orbem dispersæ, quãuis multæ censentur, pro vna tamẽ habeantur: & statuit cæteros Apostolos, omnes idẽ fuisse quod Petrus, præditos in quãcõsortio paris honoris & potestatis. Aug. Homil. 50. in Ioannẽ à Christo hæc Petro dicta fuisse testatur, quòd in eo mysteriũ seu typus Ecclesiæ fuerit. *Si enim Petro*, inquit, *datæ sunt claues, Ecclesia eat non habet. Sed Petro hæc dicta fuerunt, quoniã Ecclesia in eo denotabatur.* Sed ad Cyprianũ redeo, qui eodẽ loco, quẽ paulò ante adduxi de Simplicitate Prælatorũ, scribit vnũ esse Christi episcopatũ, cuius partẽ quisq; episcoporũ in solidũ tenet. Hieronym. quoq; ad Neopolitanũ ait, *Omnes episcopi, omnes archipresbyteri, & archidiaconi, omnisq; ordo ecclesiasticus suis rectoribus innititur*: Neque scripsit, vni capiti ministeriali, aut Romano episcopo innititur. Idemque scribens ad Euagrium, non dubitat episcopum Eugubinum, & nescio quos alios, antistiti Romano potestate ac meritis æquare.

Augustini opinio de primatu Ecclesiæ.

28 Prætereà est expendendum, Christum in sua oratione, particulam exclusiuam minimè posuisse. Claues tibi dabo, inquit, sed non tibi vni ac soli dixit: quãuis etiamsi hoc pacto locutus fuisset, nõ inde potuissent nostri habere quod volunt, quia exclusiua particula, intelligeretur discrimen posuisse inter Apostolicũ ministeriũ & Iudaicũ vel Ethnicũ. Attamẽ vt omnis vitaretur ambiguitas, ab exclusiua particula voluit abstinere. *Tu es*, inquit, *Petrus*. Non tum primum appellauit Cephã, sed eum cùm illum ab initio vocasset, ita voluit appellare, prædicendo eo nomine, illum diuina gratia prouehendum ad solidam & firmam fidẽ. Sensus autem verborum est, Tu præclara confessione me ornasti, appellando Christum filium dei viui: ego vicissim tibi hoc do testimonium, quod sis rupes petra, & saxum stabile ac firmum. Attamen vt omnis euitaretur ambiguitas, nõ dixit Dominus, ἐπὶ σοὶ τῷ πέτρῳ, quod vtique dicere potuisset, cum apud Græcos ὁ πέτρος καὶ ἡ πέτρα idem significent. Verũ ait, ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, quo nobis insinuaret, aliquod aliud fundamentũ inquirendum, præter Petrũ super quo Ecclesia ædificaretur. Quid verò sit illud fundamentum, non omnes Patres eodem modo statuunt. Augustinus in Ioanem Tractatu 120. Petram illam Ecclesiæ fundamentum, iudicat esse Christum. Cui suffragatur Paulus, cùm scribit ad Corinthios, *Fundamentum nemo potest aliud ponere, præter id quod est Christus Iesus*. In eadem quoque dicit Epist. *Petra autem erat Christus.* Esaias etiam dixit, Christum esse lapidẽ solidum & pretiosum in Zion, id est, in Ecclesia diuinitus positum, quo etiam Petrus respexit Epistola, prima cap. secundo. Dixit etiam Paulus ad Ephesios: Nos minimè peregrinos & aduenas esse, sed ædificatos supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Et Christum affirmat non modò esse fundamentum Ecclesiæ, sed etiam lapidem angularem, quo parietes eius ædificij simul coniungantur. In Epist. ad Hebr. ab Aharonico sacerdotio, Christianum hac ratione distinguitur, quod illud æternum manere non potuerit, sed in eo successerint sibi mutuò posteriores prioribus: Sacerdotium verò noui Testamenti, manere absque interruptione in vno Christo per omnem æternitatem. Hac doctrina scire possumus, non esse ponẽdum in nouo Testamento talem Papatum vel Sacerdotium, vt Ecclesiæ fundamentum, quod interpoletur, & semper nouis succeessorib. opus habeat: alioqui non Christianum, sed Aharonicum esset. His addas, in Epistola 1. ad Corinthios, illos reprehendi, qui Pauli, vel Apollo, vel Cephę esse voluerunt. Non enim Christianos decet super homines ædificari. Hactenus de Augustini opinione.

Ecclesiæ fundamentum Christus.

29 Alia est sententia, quæ Petram Ecclesiæ fundamentum esse indicat, fidem seu confessionem qua

qua Petrus Christũ esse filium dei viui testatus est. Hãc sententiã Hilarius lib.7.de Trinit.multis verbis,ac perspicuè sequitur. Cyrillus itẽ in Dialogis de Trinitate lib.4.idem sensit. Chrysostomus varius est: & licet in suo commentario in Matthæũ, Christi verba referat ad Petrum: attamẽ in Homilia de Pentecoste, siue adorando Spiritu sancto, ea verba tractãs, illa nõ ad Petrum, sed ad eius fidem seu professionem refert. Nec secus Theophylactus. Quin & Erasmus in suis Annotationibus eodem spectat: & se mirari ait, orationem illam ad Romanum pontificem detorqueri. Sed ne fortassis hæreticus haberetur, concedit illi cum primis conuenire: at non soli, sed vnà cum omnibus fidelibus, quemadmodum Origenes eleganter expressit. Hic ego nostros aduersarios libenter côuenio, & illos precor, vt ne loco hęreticorũ nos habeant, si verba illa Christi non referimus vel ad Petrum, vel ad Papam. Patrum adductorum interpretationem sequimur, quam eos prius oportet vt hæreticam damnare, quàm nos ceu hæreticos proscribere. Certè quoad illos ferunt, nos iure non possunt explodere. Lectorem attamen id monebo, vt cogitet priorem ac posteriorem opinionem minimè diuersas, verùm easdem esse. Christus enim fundamentum est Ecclesiæ, nõ simpliciter & absolutè, sed quatenus fideles eum fide apprehẽdunt & cõfitentur. Verùm quid Cypriano faciemus, Hieronymo, Ambrosio, & Augustino, qui ad Petrũ illa Domini verba nonnunquã applicãt, ceu Ecclesia super illo sit exædificata? Augustinus peculiariter priori lib. Retractat. vtranq; sentẽtiam commemorat: de Christo inquam, & Petro, ac lectori liberam optionem relinquit, licet in priorẽ interpretationem de Christo propensius inclinet. Erasmus, & quidem (vt mihi videtur) non imperitè illos ad hunc modum excusat, nimirum quòd Petrum nõ acceperint, nisi quatenus Ecclesiæ, necnon fidei & confessionis eius typus erat.

Patrũ quorundam excusatio.

30 Reginaldus Polus Cardinalis Angliæ, nititur arguere posteriorem interpretationem, quę ad Petri fidem & confessionem respicit, quòd accidẽtia sine subiecto cõstituat, & super ea velit Ecclesiam fundari. Sed hæc potius ad friuolas argutias, quã ad argumenta solida pertinent. Scimus quidẽ prædicamenta nouẽ à Categoria Substantiæ differre, sed ea itẽ nõ ignoramus proprias naturas & essentias habere, ita vt de illis nonnunquam ea dicãtur, quæ de substantia nequeunt prædicari. Scientia sanè cũ sit accidens, extra hominis animũ inueniri nõ potest, quæ tamẽ certa est & infallibilis: cùm tamen homo sit res inconstans, languida & fallax. Cogitatio itẽ est in homine, qui tamẽ ęquè vt illa, non potest vno momento per omnia loca discurrere. Quid igitur obstat, quin veritas, fides, & cõfessio, quæ fuit in Petro, fundamentũ Ecclesiæ dicatur: & Petrus ipse homo alioqui caducus & fragilis, huiusmodi fundamentum esse negetur? Nutat quidẽ Petrus nõnunquam & vacillat: cũ tamẽ ea fides & veritas quã professus est, firma & incõcussa maneat. Hieron. hunc locũ exponens, ait, Christũ suas proprietates Apostolis & suis membris liberaliter communicare. Dixit aliquando, se lucem esse orbis, sed idem pronunciauit de Apostolis. Et cùm ipse vtiq; sit lapis, illos etiã lapides appellat. Qui fit, vt cùm ipse verè proprieq; sit Ecclesię fundamẽtum, non est absurdum, vt etiam Apostolos velit Ecclesiæ fundamenta suo quodam modo esse: nimirũ quòd sint lapides viui & magni, qui primo loco in ædificio Ecclesiæ sibi adhæserint. Ipse quoque Petrus in prima sua Epistola, huiusmodi lapides viuos nos esse iubet, qui in Christo ædificemur. In fide quotquot sunt præstantiores, & cõstantius profitentur Christum illi fundamẽto Ecclesiæ propius hęrẽt. In Apocalypsi cœlestis vrbs appositè ac elegãter describitur, cuius murus duodecim fundamentis inniti dicitur, atque ibi nomina duodecim Apostolorũ ascribuntur, non quòd illi verè ac propriè sint Ecclesiæ fundamẽtum, sed quòd illud sua doctrina, verbo, & prædicatione omnibus fidelibus ostendant. Ego aliquando existimaui, cùm dicitur ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, Græcam præpositionem ἐπὶ notam esse causę, non quidem principalis, verùm organicæ seu instrumentalis: vt significaretur Christum, per Petrum & Apostolos, eorumque similes, qui veritatem, fidem & confessionem profiterentur, quam Petrus edidit, Ecclesiam ædificare constituisse. Nec ab Hebraismo abhorret, vt *Ael* particula, vel præpositio, quã reddiderunt, super, nihil aliud sit, quàm Per, vt mediũ & instrumentum significaretur. Sed hanc interpretationem seriò affirmare non ausim, quia meis cogitationibus parùm admodùm indulgeo. Deinde animaduerto, præpositionem illam ἐπὶ, datiuo casui adiunctam, rarò in istam significationem à Græcis vsurpari. Quare à cæteris Patrum interpretationibus non discedo. Nec iudico ferendum vt Ecclesia prædicetur super Papis ædificata. Eorum tamen impudentia tanta est, vt non tantũ capita Ecclesiæ se nuncupent, verùmetiam sponsi eius appellari velint, cũ Paulus dixerit ad Corint. *Despondi vos vni viro sponsam exhibere Christo*: Et Ioannes Baptista sit attestatus, se nõn quidem spõsum, sed amicum sponsi esse.

Paparũ impudentia.

31 Cęterùm hoc loco iam omisso, ad alium deflectamus, quem sæpè nobis ogganiunt. In Ioanne habetur, Christum rogasse Petrum, & quidẽ ter, An se diligeret. Et cùm ille id affirmasset, Dominũ ter ei mãdasse, vt suas oues pasceret. Quasi sit idẽ, pascere oues Christi, & omnib. Ecclesijs per orbẽ imperare. Cur nõ attendunt, alios etiã Apostolos missos esse ad pascendũ gregẽ Domini? Porrò illis omnibus Christus dixit, Sicut misit me Pater, ego mitto vos: in omnes insufflauit, Spiritũ sanctum omnib. dedit, & deniq; omnib. mẽtem aperuit, vt Scripturas intelligerẽt, quas vt spirituale pabulũ omnibus mortalibus offerrent. Mandauit itẽ omnibus, vt in vniuersum orbem irent, & Euangeliũ omni creaturæ prædicarent. Quin & ipse Petrus Epistola sua priori capite quinto ait: Presbyteros hortor, ipse συμπρεσβύτερος (ita loquitur, neque se caput aut principem, sed æqualem eorum nominat) vt gregem pascant, qui inter vos est. Dũ hoc loco animi nostri abutuntur, regerenda illis esset

regula satis à Iurisperitis & Canonistis decantata, Propter officium datur beneficium. Quæ propositio, si per contradictionem inuertatur, pulchrè cōficiemus: Beneficium non intelligi collatū, ijs qui officium non præstant. Desinant ergò iactare, se pastores & episcopos, & Papas, cùm Domini gregem nequaquam pascant. Hodie Papatus vel episcopatus eorum, tantummodò plumbo, cera, bullis, breuibus, oraculis viuæ vocis, proprijs motib. scrinio pectoris, indulgentijs, dispensationibus, & huiusmodi nugis constat.

Papatus nugæ.

Verba Christi, Oraui pro te Petre, &c. et Pasce oues meas explicata.

32 Iactant & illud Christi dictum, *Oraui pro te Petre, vt non deficiat fides tua*: quasi Dominus etiā pro alijs non orauerit. Orauit quidem (vt in Ioāne habetur) & pro cæteris, non tantùm Apostolis, sed etiam omnibus qui credituri erant. Sed redeo ad locum de pascendis ouibus, & illis respondeo, qui rogāt, cur Petro seorsim à Domino ea verba dicta fuerint: & dico, Christum voluisse infamiam trinę abnegationis in Petro aboleri. Vtque Augustinus inquit, Curatum est, vt lingua Petri non minus amori Seruatoris, quàm timori seruiret: quò mors imminens non plus vocis eliceret, quàm vita præsens. Et idem fermè habet Cyrillus. Dominus itaque sic agendo cum Petro, in vno saltu duos (vt dicitus) lepores cepit. Primū operā dedit, vt omnes Apostoli cognoscerent, Petrum in gratiam receptum, & pristino loco restitutum. Deinde, vt intelligerent, ad gregem Domini pascendum, excellēti opus esse dilectione. Qui enim Dominum gregis ex animo & synceriter diligit, non potest illū non pascere optima fide. Ne autem cuiquam durius id videatur, quòd affirmamus vel Petrum locutum esse pro cæteris collegis, vel ea quæ ipsi dicta sunt, ad alios etiam pertinere, id ex locutionib. vsitatis in Scripturis facilè probabitur. In eo sanè argumēto Zuinglius bonam operam nauauit: Is de vera religione, capite vbi de Clauib. Ecclesiæ agit, loca plura collegit, quę ad rē pręsentē cōmodè faciunt. In Ioanne c.6. cùm 70. discipuli abijssent, Christus conuersus ad 12. illis ait, *Nunquid & vos abire vultis?* Ibi Petrus omnium vice respondit, *Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Ipsi nouimus & credimus, quòd tu es Christus filius dei.* Numero multitudinis dum loquitur, perspicuè demonstrat, se cōdiscipulorū nomine respōdere. Nec diuersam ab ea confesionē edit, quā paulò antè ex Matth. 16. c. cū adduximus, tū etiā interpretati sumus. Interdum verò fit, vt nō vnus pro omnib. verū omnes pro seipsis respōdeant: vt cū Dominus Luc. 22 rogauit, an quicquā defuerit eis, dū vnà cū illo vixerunt? Responderunt, Nihil. Rursus apud eundē Euangelistā dixit Apost. *Date eis quod comedant*: Cui respōderunt, *Non habemus nisi quinq; panes & duos pisces.* Ibi hoc responsum ascribitur omnib. cū tamen in Ioā. vni Andreæ fratri Simonis Petri assignetur. Ad hęc Petro & Andreę dicitur, id quod ad omnes Apostolos pertinebat: nimirū, *Faciam vos piscatores hominum.* Sed vt ad locum illum 16. cap. Matthæi, de quo superius dixi, propius accedam, facilè colligitur ex alijs Euangelijs, Petrum sub nomine ac persona omnium, respondisse. Marci quippe 8. & Lucæ 9. capite habetur, *Increpuit eos Dominus, & minatus est, ne id alijs dicerent.* Aduersarij nostri hæc non expendunt, tantùm satagunt vt dicant: quid verò dicant, minimè cogitant. De suo dominio & primatu defendendo, vehementer soliciti sunt, cùm Dominus Apostolos id prohibuerit: iussesitque, vt qui maiores esse volunt, sese pro minoribus gerant. Et admonuit, illam ambitionem Regum & principum Ethnicorum esse, neq; ad suos discipulos attinere.

33 Quoniam diximus eos admodum sceleratè ac turpiter agere: hic quoque se nobis opponunt, & aiunt, nō esse iustam causam separationis & discessus ab Ecclesia, fœdam & probrosam ministrorū vitam: quod Christus dixerit Apostolis de Scribis & Pharisęis, qui super cathedrā Mosis sederūt, vt ea facerent quæ ab illis dicerentur, non autē facerent quæ illi facerent. Nos etiam fatemur, non esse propter sordidos mores & vitiatam Clericorū vitam ab Ecclesia discedendū: quāuis omnes pios & mēbra Christi decet anniti, vt vel emendentur, vel si pertinaces in peccatis fuerint, loco moueantur. At dum id fieri non potest, audiemus eos, cùm de libris Mosis, lege inquam dei, Prophetis etiam, & scriptis noui Testamēti loquentur. Quòd si obtrudere voluerint, prætextu Sacri ministerij, humanas traditiones: & eas pręsertim, quæ cum verbo dei pugnent, illos non audiemus, nec aduersando eis mandatū Christi violabimus. Illud etiā solent obijcere, quod habetur in Deuter. cap. 17. vbi iubet deus, vt summus pontifex à populo dei audiatur. Sed quare non animaduertunt Sacerdoti vicissim mandari, vt iuxta legem respōdeat? Vnde colligitur, ei tantisper obtemperandum esse, dū non ex capite suo, sed ex diuina lege fert sententiā. Opponunt præterea nobis exempla beatæ Virginis, Ioānis Baptistę, Elizabethæ, Iosephi, & Simeonis: qui cùm non ignorarent Sacerdotes & Leuitas eorum temporum corruptos fuisse, se tamen ab Ecclesia illi minimè subduxerunt. Ad hoc respondemus, Primū legis præcepta eos vrsisse pro ea ætate, vt sacrificarent, idq; varijs de causis. Adigebantur præterea, vt non vbicunque videretur, sed certo quodam loco sacrificarent, quem deus selegisset. Nos verò ijs præceptis Christi beneficio non adstringimur. Deinde Sacerdotes & Leuitæ, quamuis corrupti & vitiati erant, nō tamen adigebant quenquem ad ritus & cæremonias impias. Adhuc enim ex Mosaicis institutis, sacrificia & cęremonias retinebant. Falsis autē dogmatis eorū, nemo assentiri cogebatur. Nos verò à Papis & episcopis, profiteri dogmata peruersa cogimur, nec per eos licet Sacramēta ex instituto Christi percipere, ac nomē Domini synceriter inuocare. Quare vtrinque dispar est ratio. Nec exempla, quæ adduxerunt, præsenti causæ possunt accommodari. Accusant etiam nos, vt qui fraternam charitatem cū eis abruperimus: neq; illis in mentem venit, charitatem ex fide pendere. Quare cùm eam non retineant, sed abnegarint, cum eis non possumus charitatem fraternam colere, quo ad Ecclesiasticā communionem. Illis attamen Christianam dilectionem

ctionem haudquaquã subducimus. Nam eis optamus & precamur assiduè meliora, nempè vt ad Euangelium filij dei conuertantur: quæque in Ecclesia vitiarunt & corruperunt, ea denique reforment & corrigant. Vexant prætereà nos, quòd nõ publica, sed priuata discesserimus authoritate. Neque considerant, Deum cuique mandasse, vt propriam salutem curet. Quid si alij nolint veritati assentiri, & religionis corruptelas euitare: an qui studio mandatorum dei & gloriæ Christi tenetur, negliget facere quod potest, & sua interest? Deinde vt omnes videre possunt, Ecclesijs nostris authoritas publica minimè deest, cùm iam in eis & Magistratus & principes versentur. Neq; obstat nobis ea, qua sępius vtuntur, σρωφὴ, dicendo, nõ esse vnius aut alterius Reipub. neq; vnius aut alterius principis hoc facere: sed cõsensum totius orbis Christiani expectandũ esse. Vehementer hìc errant, cùm de⁹ & cuiq; magistratui, & cuiq; principi mãdarit, vt de illorum salute, qui suæ fidei commissi sunt, diligentia summa, & studio vigilanti sint soliciti. Porrò Constantius & Cõstantinus, cùm amplexi essent Christum, Diocletiani, Maximiani, Licinij, & eorum Imperatorum seu Cæsarum, qui eorum erant collegæ, & rerum tunc potiebantur, consensum in religionem Christianam haud quaquam expectarunt. Et malè cessit Tiberio, quòd suffragium Senatus de Christo referendo inter deos expectauit.

34 Hactenus tradidi, quàm iustæ causæ sint, propter quas à Papistarum communione discesserimus, & eorum argumentis, quibus nos lacerant, satis vt arbitror, pro huius loci ratione satisfeci. Quare superest, vt ad alterum tractationis caput descendam, quo declarem separationem hanc fuisse prorsus necessariam. Quod triplici ratione patefiet: Primò demonstrabitur præceptum dei, quod validissimum telum est pijs mentibus, nos vrsisse: Deindè oportuisse fugere, ne mentes & conscientiæ nostræ, aduersariorum impuritate doctrinæ ac idololatria polluerentur: Deniq; ne iræ dei ac pœnis, quę illis imminẽt, redderemur obnoxij. Quod ad primam attinet, permulta variaq; præcepta dei extant in diuinis literis, quæ hãc separationem imperant. Ea verò nõ omnia, quia nimis longum esset, verùm aliqua tantùm recensebo. Christus inquit, *Cauete à pseudoprophetis, quia licet ouina pelle sint induti, sunt lupi rapaces.* Quare vt fugiendum est à lupis, ita euitandi sunt, qui peruersa doctrina & religione animos perdunt. Ille idem (vt habetur in Ioanne) dixit, *Oues meæ vocem meam audiunt, & non sequuntur vocem alienorum*: Ideò cùm aduersarij à Christo se alienarint, non possumus illis adhęrere, nisi oues Christi esse velimus desinere. Dicebat idẽ Dominus, Si cęcus cæcũ ducẽ sequatur, eorum vterque in foueam cadent: Quocirca renuimus Papistarum ducatum, ne vnà cùm illis præcipitemur. Scribitur itẽ in Ioanne, multos ex principibus in Christum credidisse: qui tamen propter Pharisæos Christum non confitebantur, ne à synagogis alieni fierẽt, quod potius hominum, quàm dei gloriam quærerent. Quocirca nobis etiam id timendum fuisset, si mansissemus cum aduersarijs; ne potius gloriam & honores ab eis venemur, quàm Euangelij synceram veritatem charam haberemus. Audiuimus etiam Christum dixisse, *Nõ veni mittere pacem, sed gladium, & separare quenque fidelium à suis domesticis, qui eos à doctrina Euangelij voluerunt impedire.* Vnde cùm hostes nostri nihil magis curent & satagãt, quàm vt à percepta veritate nos auertant, meritò ab eis discessimus. In Epistola verò ad Galatas, extat hac de re luculentissimum testimoniũ c. 1. Ibi enim Apostolus iubet vt ἀνάθεμα sit nobis, quisquis aliud Euangelium attulerit ab eo, quod ipsis prædicauerat. Et eò progreditur, vt de se ipso id etiã testetur, & à semetipso vsq; ad Angelos ascendat. Nec aliud sibi vult eo loco ἀνάθεμα, quàm maledictum seu execrationem. Quis autem non videat, oportere quemlibet Christianum id maximè cauere, ne dei execrationem incurrat? Quod si Paulus aliquãdo ἀνάθεμα fieri optauit pro fratribus, id videbat in gloriam dei cedere. Verùm in ista causa nosipsos adiungendo Papistis, vnà cum eis ἀνάθεμα efficeremur: non sanè ad illorum salutem, quia nostro consensu magis ac magis obfirmarentur in ipsorum erroribus. Vnde non gloria dei, sed potius dedecus eius nominis prodiret. Augustinus hunc locum interpretans in Epistola ad Galatas, elegantem Apostolici sensus expositionẽ induxit, nempè quòd veritas per seipsam expetenda sit, non autem eorum gratia, qui eam proponũt ac enunciant. Nam si pauore illorum admitteretur, facilè posset fieri, vt etiam mẽdacia ob eorum pauorem reciperemus. Nec putandum est, Apostolum eo loco temerè vsum esse repetitione, quãdoquidem res grauis erat, deinde ambigua. Aduersarij enim volunt & ipsi videri Euangelium Christi prædicare: sed nostrum est inquirere, an Euangelium eorum cum eo congruat, quod Apostolus prædicauit. Si ea inter sese cõparauerimus; facilè deprehendemus Papisticum Euãgelium ab Apostolico permultum distare. Apostolus quippè docuit cõdonationem peccatorũ, à deo per Christum gratis datam credentibus, & hominem per fidem solam absque operibus iustificari: Papistæ autem, quæ δὶς διὰ πασῶν ab ijs discrepant, mundo volũt obtrudere. Quamobrem audiendi nõ sunt; sed fugiendi tanquam ἀνάθεμα, nisi nos quoque vnà cum eis velimus ἀνάθεμα effici.

35 Scripsit idem Apostolus ad Romanos vltimo cap. *Videte illos qui dissidia faciunt & offendicula contra doctrinam quam didicistis, & declinetis ab eis.* Nulli verò maiorum dissidiorum causam dederũt in Ecclesia, quã Romanẽses: partim ob sua decreta & traditiones, partim ob suũ primatum vsurpandũ & defendendum. Scandala item ab eis prouenerunt absq; modo & fine, dum plebibus grauissima imponunt onera, & morib. viuũt corruptissimis. Vnde homines à Christi religione maximè auertuntur; tantũ abest, vt ad eam amplectẽdam cõuertantur. Subdit Paulus, adhuc eos apertius indicans, qui per blãdiloquentiã & adulationem corda simplicium seducunt. Nemo non videt, quàm Papa principib. orbis Christiani aduletur, eosque blan-

Augustini expositio elegans.

dè appellet,cùm Imperatorem vocat filium suum primogenitum,regem verò Galliæ secundum natu: vnum Christianissimum, alium Catholicum, alium defensorem fidei nominat: atque ita suos vendendo fumos imperitis & simplicibus imponit: similium autem hominum adiecta est perpetua nota. *Qui huiusmodi sunt*,inquit Apostolus, *non Domino Iesu Christo,sed ventri suo seruiunt*. Et sanè,si quis penitius inspiciat astutias, fraudes, ac dolos Papistarum,eò tendunt omnia, vt compendijs & ventri eorum seruiant. Nihil quæritur,quod ad Christi gloriam solidè faciat. Habetur quoque ad Corinth.Epist.1.*Si quis nominatus frater inter vos,fuerit auarus,rapax,scortator, maledicus, ebriosus, cum eiusmodi nec quidem cibum sumatis*.An verò illi vitijs huiuscemodi laborent, lippi & tonsores norunt. Legitur in eadem Epistola, *Tollam membrum Christi, & faciam membrum meretricis?* Admonemur hinc, non esse committendum,vt nosipsos (cùm simus Christi membra)scorto adiungamus. Nec debet nos latere,scortationē animi,quæ idololatria est, longè grauius peccatum esse,quàm corporalē fornicationē.Vnde à Prophetis non vno in loco, sed passim arguitur Ecclesia Hebræorū, vt meretrix impurissima, quòd sese varijs idolis prostituerit. Cùm autem in Papatu adorentur statuæ, necnon panis & vinum, atque mortui homines inuocentur,scortationis eorum cœtus iure conuincũtur. Idcircò nullo iure nobis licet eis adhęrere,alioqui membra Christi, meretricis membra reddemus. Et in poster.ad Corinth. Fidelibus mandatur, ne iugum ducant cum infidelibus:quòd non sit participatio iustitiæ cum iniquitate,neque communicatio luci cum tenebris,nec societas Christo cum Belial,vel templo dei cum idolis.Posteà subditur, *Discedite & separamini de medio eorum*.Huc prætereà spectant,quę ab Apostolo scribuntur de idolothytis vitandis: *An*,inquit,*prouocamus deum? An sumus illo fortiores?* Concluditur deinde tota res hoc dilucido mandato,*Fugite idololatriam*.Et ad Ephes.*Nolite communicare operib.infructuosis tenebrarum,sed ea potius coarguite*. Ad Timot. Epist.1.cōmemorantur quidam homines mente corrupti, quibus adēpta sit veritas,quique arbitrentur quæstum esse pietatem: mandaturque Timotheo, vt se ab eo grege separet. In Esaia cap.52. scribitur,*Discedite ac separamini, immundum ne attingatis,qui fertis vasa Domini* Sacerdotes alloquebatur Propheta:sed quod illis dicit, etiam ad nos facit,quia nos ferimus vasa Domini:sed ipsi vasa Domini sumus,quæ ab omni immunditie pura debemus cōseruare.Ieremias cap.50.ait,*Fugite de medio Babylonis,& quisque seruet animam suam*. Ac idem fermè habetur apud eundē Prophetam,cap.51.Adhęc in Apocalypsi cap.18.legitur, *Fugite de medio Babylonis, ne polluamini delictis eius,& de plagis eius accipiatis*.Quin & Dauid in Psalmis de seipso cecinit, quòd Ecclesiā malignātium oderit,& in concilium impiorum non introierit.

36 Deinde attendendum, hanc separationem, genus esse confessionis Euangelicæ veritatis. Quisqi autem fidelis non modò verbis,imò etiam factis profiteatur oportet quod credit. Vtq; habetur apud Gellium,cùm ciuitas laborat seditione, minimè boni ciuis est se dicere neutrarum partiū esse: verùm ad eam se debet adiungere, quam iustiorem esse censuerit. Huc etiam facit,quòd horū temporum controuersiæ tanti momenti sunt, vt dissimulari nequeant, nec deus eas patiatur amplius in tenebris iacere. Nec prætereundum est Christi mandatum,quo dixit:*Si oculus tuus scandalizat te,illum eruas,& abs te proijcias*. Consimiliter præcipit de manu & pede. Quo sermone allegorico,vult vt omnia,quantũuis vtilia,iucunda,& cōiuncta reijciamus potius, quàm eis patiamur nos auocari seu impediri ab Euangelij professione. Apostolis item præcepit, vt si non audirentur ab aliquo cœtu seu ciuitate,excusso puluere indè abirēt.Plebs Romana olim discessit à Patricijs,quòd ab illis afficeretur grauissimis iniurijs.Nec redire voluit, nisi cautionibus de Tribunitia potestate interpositis. Damna quæ plebeij patiebantur à nobilibus,temporaria fuerunt,& ad corporis victum atque salutem pertinebant:sed quæ Papistę nobis inferunt,æternam salutem spectāt.Sed misso Ethnicorum exemplo,aliud occurrit, quod in Ecclesiastica historia cōmemoratur.Paphnutius Ægypti episcopus,& clarissimus Domini confessor (cui Maximinianus Imperator dextrum oculum effoderat, & sinistrum poplitem succiderat; quò & luscus & claudus viueret)cùm esset in Tyria Synodo, vbi etiam assidebat Maximus Hierosolymitanus episcopus clarissimus, & ipse Christi confessor:cerneretque nihil aliud quæri à collegis episcopis,quàm vt dolis,calumnijs,& malis artibus Athanasius opprimeretur: surrexit,& apprehensa manu Maximi, qui medius inter alios sedebat,inquit:Neque te decet vnà inter istos sedere: Ac ista locutus,eum secum abduxit. Admonuit etiam Christus,vt fermentum Pharisæorum caueremus.Et Paulus dixit,*Modicum fermenti totam massam corrũpit*. Quin & ipsa experiētia docet,illos qui veritate cognita in Papatu detinentur desiderio suorū necessariorum,amore patriæ, cupiditate facultatū & honorum,indies magis ac magis reddi frigidos quoad pietatem,ac denique ita conglaciari,vt sensus religionis in eis restinguatur,& quandoq; fiant ex amicis & fratribus hostes crudelissimi. Quodq; sapiens dixit,verissimum deprehenditur,*Qui tangit picem,ab ea inquinabitur*. Nec fieri potest quin (vt Apostolus dixit ex Menandri sententia,corrumpant bonos mores colloquia mala.

Paphnutij factum.

37 Videamus quid contigerit Israelitis hoc Ieroboami tempore,cùm idololatria erecta fuit.Porrò qui vel micam pietatis habuerunt,relictis finib.regni Israel,sese ad domum Iudæ adiunxerunt,vt ne idolis iam institutis immolarēt,sed ad præscriptū legis verum deum,in loco quem sibi delegerat,colerent:quod qui non fecerunt,non tantùm idololatria se cōtaminarunt, sed multiplicib. & grauib. pœnis vnà cum impijs afflicti sunt. Iā inde ab initio orbis facta est separatio inter posteritatē Sethi & Caini (nam isti à vero dei cultu defecerant) in quo illi salutariter perseuerabāt.Et sanè tantisper dilatum est diluuij supplicium,dum sancta illa posteritas

steritas mansit ab idololatricis disiuncta: sed cùm postea filij dei allecti specie fœminarum sese cum impijs coniunxissent, omnia in confusionem ac summam turpitudinem abierunt. Quare deus aquarum inundatione orbem perdidit: in qua deuastatione, nec ipse Noah cum sua familia salutem fuisset consecutus, nisi arcæ ingressu ab impijs se
31 disiunxisset. Lothus prætereà euasit incendium, quòd à societate facinorosorum hominū eductus
32 fuerit. Iussit item Dominus, quemadmodū in lib. B Numer. habetur, vt Israelitæ se à Dathan & Abirā
33 separarent, nisi mallent vnà cum eis perire. Euocabat etiam Israelitas, qui remanserant in Babylone, post libertatem eis propositam à Cyro & Dario, quòd grauia mala Babylonijs imminerent, ob eo-
34 rum idololatriam & grauia scelera. Deniq; si primus Adam, instinctu diuini spiritus verè dixit de vxore, Huius causa relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: quomodo nobis quoque non fuerunt omnia relinquenda propter Christi veritatem retinendam, cùm & ipsa coniunx & filij causa religionis mittenda sint?
35 Quòd si aduersarijs non rectè videmur fecisse, dicant ipsi causam, quare se à reliquis Ecclesiæ maioris partis orbis separauerint. Non vtiq; tam iustas & euidentes causas reddere poterunt, vt nostræ
36 sunt, quas anteà posuimus. Non terreant nos eorum calumniæ, præsertim ea, quam semper in ore habent, dicendo, nos esse turbatores. Hæc minimè sunt noua: seruis dei fuerunt crebrò exprobrata. D Nónne Achab rex Samariæ increpabat Eliam virum dei, ac dicebat: *Túne Elias es, qui turbas Israelem?* At Propheta constanter illi regessit, *Non ego turbo Israelem: tu potius id agis vnà cum coniuge tua Iezabele.* Accusarunt etiam Iudæi Christum coram Pilato, quòd vniuersam Iudæam commouerit, incipiendo à Galilæa. De Apostolis quoq; dictum est (vt in Actis habetur) quòd homines turbarent. Quin & Tertullus orator, Portium Festum sic allocut⁹ est, vt Paulum grauaret, quòd eius auspicijs & gubernatione summa pace ac tranquillitate fruerentur, nisi vnus obstaret Paulus, qui omnia peruersa & noua doctrina interturbaret. Sed iam desino amplius vrgere secundum caput, nempe quòd aliter à nobis fieri non potuerit, quin à Papatu discederemus, siquidem triplex vrgebat necessitas, nempe obediendi mandatis dei, vitandi peccati & idololatriæ, fugiẽdę, necnon ad euitãdas pœnas & supplicia, q̃ impios manẽt. Nec mirū videri debet, has necessitates nobis esse impositas: quãdoquidẽ & ciuilibus legibus grauissimis pœnis interdicti sunt cœtus & conuentus, qui nō legitimè coeant, vt habetur de collegijs & corporibus illicitis, quæ non tantùm à Republica, vel Imperatore prohibẽtur, sed qui ea frequentarint, perinde habentur, atque si armatis hominibus loca publica & tẽpla occupassent: nā putantur abuti corporibus & societatibus huiusmodi pro suæ malitiæ officinis. De⁹ itaque rectè atque ordine facit, quando suis mandatis à talibus cœtibus nos reuocat.

Illicita collegia iure ciuili quoque vetita.

38 Sed iam venio ad tertium huius tractationis mẽbrum, ostẽsurus nos ab Ecclesia nō discessisse,

Eos, qui Papam relinque-

A verùm potius ad eā venisse. Quod vt planū fiat, animaduertendū est, nostros aduersarios maximè hallucinari, quòd putent eodẽ tenore perpetuò res cōseruari, quasi nullo modo immutentur: cùm tamen fieri possit, & quotidie fiat, vt quæ bonæ olim fuerunt, prorsus degenerent. Apud Hebræos antiquitùs erat tẽplum deo pergratū, quandiu legitimus cultus in eo viguit: sed eo postea vitiato, quod erat tẽplum dei, cōuersum est in speluncam latronum. Id illi nō cōsiderantes, ei plus æquo fidebāt, illud semper inclamantes, *Templū Domini,* &c. quasi stante tẽplo, Respublica eorum nō esset interitura. Ita nostri aduersarij putant, modò Romæ sit nomen Ecclesiæ episcopalis, ac externa pōpa & species ministerij, ibi Ecclesiā esse: cū omnia quæ ad naturam Ecclesiæ Christi faciunt, euerterint. Est graue crimen ab Ecclesia discedere: Sed cùm Ecclesia dicitur quæ non est, illinc abire quis improbarit? Hebræi, ætate Apostolorum se iacta- C bant Ecclesiam habere: sed cùm Euangelium filij dei respuerent, Apostoli ab eis iure discesserūt. Et hoc antea præmonstrauerat Ezechiel capite decimo, cùm videret dei Maiestatẽ se attollentẽ in cœlum, & deserere Hierosolymitanū tẽplum. Ioseph⁹ ad hæc testatur, imminente Romano bello, voces fuisse auditas è penetralibus oraculi, quæ sæpius *Discedamus hinc*, repetebant. Ecclesiastica etiam historia prodit Christianam Ecclesiam quæ Hierosolymis erat, translatā fuisse Pellam, cùm bellum instaret. In Chaldæam quoque migrauit Ecclesia Iudæorum sub rege Nabuchadnæzar. Quare nō est quòd isti confidant immutabilem esse durationem Ecclesiæ Romanæ.

-runt, nō successisse ab Ecclesia, verū potius ad eam rediisse.

39 Sed nonnulli eorum aiunt, In populo Israelitico facilè commutationes fiebant: sed post aduentum Christi, & constitutam Petri sedẽ in vrbe Romana, suspicandum non est istas conuersiones aliquando euenturas. At dicant nobis, quā ipsi cautionem præ cæteris Ecclesijs habeant. Si vulgo persuadere conantur, Constantinopolitanā, Ale- E xandriam, & Antiochænā Ecclesiam euersas esse, quare ipsi à talibus casibus eximuntur? Certè Paulus non ita sentiebat. Nam ad Romanos ait, alloquando nationes ad deū conuersas, vt sibi diligẽter cauerent: Deum enim, qui naturalibus ramis non pepercit, nec illis esse parsurum. Quare toto cœlo errant, si statuant, Christum & Spiritum sanctum sic alligatum sedi Romanę, vt nunquam sint recessuri. Tamdiu ibi mãserunt, quoad ea Ecclesia F vero fundamento innitebatur: at cùm super arena humanarum traditionum fundari cœpit, subuersa est. Neq; dici potest ex deo esse, cùm Christ⁹ regulā prẽscripserit, Illos ex deo esse, qui verba dei audiunt: & postea de ijs qui se iactabant Ecclesiā esse, audacter pronunciauit, *Vos ea non auditis, quia ex deo non estis.* Quæ autẽ cõgregatio esse potest Ecclesiæ, si nō sit ex deo? Cur autem Romanenses verba dei non admittant, causa est, quoniam illa sentiunt mirificè sibi aduersari. Adhæc quę illa tandẽ Ecclesia esse potest, quæ non se iudicat saluam cõ- G sistere, nisi Christo & verbo eius profligato? Qui hæc non credit, is propius facta eorum contẽple-

An Rom Ecc. si nunquā sit loco mouenda, & cur.

tur. Ecclesiam transformarunt in aulam vel in curiam (sic enim inter se loquuntur, ac ijs passim vtuntur vocabulis) stylo prætereà cancellariæ, qui totus constat fraudibus & dolis, longè maior datur opera, quàm studijs vllis diuinarum rerũ. Gregorius in Registro, libro quarto, Epistola 25. & 55. de ministerio sacro scribens ait: Illud, cùm intus ceciderit, foris non posse diu stare. Hoc ille iudicauit ante annos 800. Et nos arbitrabimur Ecclesiam illam hucusq; verè stetisse? Malachias capite secũdo ait: *Quia vos recessistis de via, & offendere fecistis, idcirco ego dedi vos contemptibiles*. Quapropter abeundo à Romanensibus, minimè deseruimus Eccles. sed aufugimus à iugo intolerabili, & coniuratione aduersus Euangelicam doctrinam. Mirum est homines istos persuadere velle Christianis à deo sibi permittendum absq; vllo termino, sed perpetuis temporibus vt vineam Domini vastent, nullum fructum inde pendant, sed trucidẽt seruos Domini q ad eos mittũtur, aliquos fruct⁹ repetitũ. Porrò sunt Hebræis multò stultiores, qui responderũt Christo, cũ parabolã de vinea recitasset: *Malos malè perdet, & vineã suã locabit alijs agricolis*: cur illis nõ venit in mẽtẽ à veritate ipsa dictũ fuisse Iudæis, *Auferretur à vobis regnum dei*? Proinde, cùm versentur in ijsdẽ criminib. cùm eadẽ sit causa, cùm idẽ sit de⁹ non video cur dubitari possit, vim, dignitatẽ, veramq; rationem Ecclesiæ ab illis esse ablatam. Sed ad nostrum discessum oppugnandum, producũt locũ ex Epistola Iudæ, qui exagitat impios quòd separauerint se: cui responsio in prõptu est, quia nobis adscribi nõ debet, quòd à Papa discesserimus, de⁹ ab eo nos abduxit, suis, queadmodũ ostẽsum est, oraculis atq; præceptis. Nec obliuisci potuim⁹ Apostolici dicti, Magis deo quã hominib. esse parẽdũ. Sicuti cùm iustum sit diuortiũ adulterij causa: quos deus cõiunxerat, homo non diuidit, sed ipse de⁹ verbo ac lege sua cõiuges ab eo casu dissociat.

Locus Iudæ explicatur.

40 Opponunt etiam nobis (vt ipsis videtur) firmissimam rationem, quærendo: An omnes qui ante nos fuerunt, vixeruntque sub Romanæ sedis obedientia, perierint. Vos, inquiunt, recentes ac nuperi estis homines, cùm vix à triginta vel circiter annis apparuistis. Fluxerunt autem à Bonifacio III. quem authorem Papatus facitis vltra 900. ann. Absurdissimum dictu esset, toto illo tẽpore omnes in orbe Christiano fuisse damnatos. Ad hoc dicitur, nũquam toto illo spatio, defuisse homines, qui mendacijs & imposturis Papatus reclamarint. Deinde Orientales & Græcos illi tyrannidi restitisse, neque adhuc dominatum Eccl. Rom. agnoscere. Vnde non totus orbis Christianus, vt isti fingunt, ea causa perijt. Quin & in nostris Occiduis regionibus, vsque ad Pipinum & Carol. Magnum, stetit Eccles. vtcunque sua libertas. Adijciendum prætereà, quo ad prædestinatos, nullos ex eis quauis ætate perijsse. Latro extrema hora Christum amplexus est, quodque illi contigit, permultis alijs euenire non est absimile veri. Spiritui Christi non desunt viæ, quibus errantes oues ad caulam salutis reducat: Magnus est, imò amplissimus diuinæ misericordiæ complexus, quo vel agentes animam ad se pertrahit. Nec propterea fit, vt nunc non oporteat veritatem patefactam sequi. Verùm de salute vel perditione maiorum nostrorum, quid ita nos obtundimur? eadem licuisset Hebr. opponere Apost. Ita Samaritis muliercula Christo dixit, Patres in monte seu loco illo deum adorasse. Ita potuissent Ethnici à prædicatoribus Euangelij filij dei quærere, an omnes maiores eorum, qui talem doctrinam non audiuerant, æternùm perierint. Nostrum non est, cùm voluntatis dei patefactio affertur, in eius iudicia inquirere: ipsi officium faciamus, relinquentes arbitrio dei, vt de nostris maioribus, & de omnibus hominibus, ex decretis iustitiæ suæ ferat sententiam. Si Patribus nostris non omnia perinde vt nobis patefacta sunt, & non in vniuersum, aliquantisper tamen ob ignorantiam excusabuntur: at causa nostra multò fiet deterior, si cognitis quæ nostris temporibus demonstrata sunt, ea non amplectamur, tantum abest vt error maiorum nobis patrocinetur: sed quia telum huius argumenti est commune, illud in hostes commodè retorquebimus. Dicant ipsi, ante Bonifacium III. cùm ignoraretur in orbe Christiano Papatus, quem volunt ad articulos fidei pertinere: An omnes perierunt, qui fide illum non complectebantur, nec sedi Romanæ obediebant? An etiam illi sunt condemnati, & addicti Tartareis pœnis, quotquot panis & vini Eucharistici transubstantiationẽ ignorarunt ante Innocentiũ tertiũ? Sũtne itẽ pditioẽs, q Epiphanij & Hieronymi ætate, cẽsuerũt imagines è tẽplis tollẽdas? Nõ habẽt quid respõdeãt: idcirco desinant nobis obijcere, quod illos nõ min⁹ atq; nos pmit.

An qui hactenus sub Papa vixerunt, perierint.

41 Quærunt adhæc, vbinam Ecclesia Christi tamdiu fuerit: Vos, inquiunt, adhuc non eratis, vtque statuitis, non fuit apud nos Ecclesia, ergo nusquam erat: quod absurdissimum est, neque vllo pacto admitti debet. Quod si dixerimus, Vbi duo vel tres in nomine Christi erant congregati, Ecclesiæ illi erant, nec vnquam fuit, quin tales in mundo extiterint: Hoc rursus oppugnant dicendo, Ecclesiam esse debere aspectabilem, quam fideles possint accedere, quod Christus dixerit, Dic Eccl. Vt ad hoc respondeatur, nonnulla paucis quidem atque crasse de Ecclesia videntur dicenda. Ecclesia est corpus Christi: Et ne quis hanc appellationem irrideat, inuestigabimus quot genera corporum inueniantur. Pompon. insignis iurisperitus in ff. de Vsu capione. l. Rerum mixtura, tria corpora fecit. Primum, quod vno spiritu continetur, vt homo, lignum, lapis, idque ἑνωμένον. Aliud est, quod nexu quodam constat, in quo partes mutuò sese tangunt, vt domus, nauis, armarium, & hoc dicitur συνημμένον. Denique tertium est, quod habet partes distantes, quæ tamen vno vocabulo & communione ordinis iunguntur, vt populus, grex, legio, &c. Hoc tertio genere comprehenditur Eccles. quæ societas eorum est, qui loco inter sese distant. Nam siue quispiam fidelis domi sit, vel in platea, vel ruri, adhuc in Ecclesia censetur. Discrimen attamen

Vbi nam Ecclesia Christi fuerit, ante Euangelium prædicatum.

Ecclesia quale corpus.

men est in isto corpore definiendo. Non enim à Papistis & à nobis eadem ratione finitur. Illi enim censent, omnes qui Christũ profitentur, Ecclesiã esse, modò non sint excommunicati. Qua in re vehementer hallucinantur: quoniam Ecclesia cùm sit corpus Christi, viua est, nec habet mortua membra. Et à Ioanne dictum est, *Exierunt à nobis, quia non erant ex nobis: si enim fuissent ex nobis, vtique mansissent.* Fatemur quidem in Eccl. quæ reuera tantùm constat electis dei, qui fide sunt iustificati, & verbum dei pro viribus conantur sanctitate morum exprimere, versari permultos impios & sceleratos: ac fieri nonnunquam, vt in ea primas teneant. Dixit Christus, Regnum cœlorum quod est Eccl. pisces habere bonos & putres, virgines prudentes & fatuas, zizania & triticum: quamuis tamen reuera nõ sit Eccles. Versantur quidem & sunt in ea, non secus (vt dixit Augustinus) atque vitiosi & praui humores in corpore humano. Vt enim ij turbãt & corrũpunt sanitatẽ, ita illi vexãt & cruciãt Ecclesiam. Proinde cùm ab aduersarijs quæritur, An cœtus eorum, à Papatu erecto, fuerit Ecclesia? respondeo, tum fuisse vehementer labefactatam, & indies magis ac magis dirutam, ita vt nunc apud eos non sint relicta nisi quædam rudera, & frusta parietum, vnà cum aliquibus trabibus vel regulis, ita vt non sit propriè domus dei: sed tamen adhuc vestigia quædam, licet exilia, retineat. Quare nos Baptismum ibi datum agnoscimus, nec retingimus eos, qui ad nostras Ecclesias inde profugiunt, & eosdem sacros libros veneramur & legimus, quibus ipsi vtuntur. Et hac ratione intelligimus, Antichristum sedere in Tẽplo dei, quod nimirùm tale olim fuit, & sic à multis existimatur & appellatur: quodque retinet adhuc (vt diximus) Ecclesiæ quædam vestigia.

42 Quando nos vrgent de aspectabili Ecclesia, respondemus, iustificatos homines, qui verè in Christum credunt, corporeos esse atque aspectabiles, quamuis ea discrimina, quibus à se inuicem distant vera membra Ecclesiæ, ab impijs, nimirùm fides & hypocrisis, nequeant oculis cerni: quî fit, vt partes Ecclesiæ ab hypocritis sensu non discernantur. Quod verò ad præceptum attinet, *Dic Ecclesiæ*: dicimus illud ex affirmantium esse ordine: quod genus (vt Scholastici aiunt) perpetuò quidem homines astringit, sed non ita vt omni loco, momento, & casu executionem requirat: sed tum solummodo, quando potest & commodat, fieri debet. Ecclesiæ indicandi sunt deprauati, vbi & quando habetur Ecclesia, quæ possit accedi: quemadmodum & de Baptismo iudicamus. Curandum siquidem est cuique fideli, vt ablutione sacra tingatur, si fieri possit: cùm verò ministri copiam non habet, excusatur. Cùm in Oriente Constantij ætate omnes propemodum Ecclesiæ ab Arrianis gubernarentur, cui Ecclesiæ dicendum erat? Si responderis, Occidentali: respondebo, non omnes eò potuisse concedere, neque tyrannum id fuisse permissurum. Addam prætereà, pios homines, quamdiu cogebantur in Papatu esse, nec alibi suos conuentus habere poterant, si existimassent aliquid se profecturos in corrigendis moribus, & gloria dei vel aliorum salute quoquo modo procuranda, fuisse indicaturos: quod oportebat episcopis & pastoribus, pro eo tempore datis, si non potuissent inter suos id agere. At cùm iam deo visum est Heroicos viros excitare, quales fuerunt Lutherus & Zuinglius, qui Ecclesias innumeras plantarunt, relictis bustis & cineribus, tenuibusque vestigijs Ecclesiæ: par fuit, vt pij eò se conferrent, vbi ex verbo dei cùm agere tum viuere possent, ac ea ratione continuarent in seipsis per successionem, fidem & vitam Apostolicam, sese maioribus copulando, qui rectè ac syncerìter in primitiua Ecclesia vixerunt.

Quæ sit aspectabilis Ecclesia.

Lutherus & Zuinglius Heroes diuinitus suscitati ad Ecclesias restaurandas.

43 Nec illos volo ignorare, quo vlterius progressi sunt, res eorum semper factas deteriores, quod non tantùm ex priori simili diruti ædificij colligere possumus, verùm ex alio, de vino, quod ab initio, cùm sit meracum & generosum, probatur ab omnibus: cui si admisceatur deinde aliquid aquæ, vinum quidem adhuc manet, quamuis imperfectius, & quoad magis diluitur, minus de integritate vini retinet. Possetque res eò deduci, vt denique vinum ab aqua vinceretur: ita vt vini tantummodò agnosceretur vtcunque color, & aliquod vestigium, quamuis tenue, pristini saporis. Ita porrò actum est in Ecclesia: Puritati verbi dei & administrationi Sacramentorum cœptæ sunt admisceri traditiones humanæ, quæ vt quotidie magis ac magis creuerunt, sic puritatem doctrinæ, atque mysteriorum eneruarunt. Et denique perfectum est vt eæ res, quæ maximè constituunt Ecclesiam, quodammodo euanuerint. Siue igitur Ecclesia Romana desierit Ecclesia esse, siue tam vitiata & corrupta sit, vt nihil propemodũ superfit ei sani, cùm inde abiungimur, sumus non reprehensione digni, sed potius laude, præsertim cùm ad Catholicam & Apostolicam Ecclesiam nos conferamus: quod vtrunque illi deest, à qua dissociamur. Non enim amplius est Catholica, quia vniuersalem Ecclesiam in Romanam transformauit. Nec etiam Apostolica est, cùm ab Apostolorum doctrina & institutis, longissimè distet. Ab ijs discessimus, qui ædificari volunt in Petro & in successoribus: & ad Ecclesiam venimus, quæ vni Christo solidissimo fundamento innititur. Ab ijs discessimus, qui paleam, fœnum & stipulam ædificant, idque super alieno fundamento: & sumus eò profecti, vbi super Christo ipso maiori ex parte argentum, aurum & lapides preciosi extruuntur.

Similitudo pulcherrima.

Romana Ecclesia neque catholica, neque Apostolica.

44 Facessunt nobis negotium de multitudine, iactantq; secum facere Gallias, Hispanias, & Italiam: sed in hoc bifariam decipiuntur, & alios fallunt. Primùm orbis Christiani maior pars ab illis desciuit, seu cum eis non facit. Deinde, multitudo non est certa Ecclesiæ nota. In regno numerosissimo Israelitarum, deus inquit Eliæ, tantùm septem millia sibi retinuisse, qui genu ante Baal non curuauerant. Et seminis in terram sparsi, quarta duntaxat pars in terram bonam cecidit. Et à Christo dictum est, Noli timere grex, qui pu-

Obiectum de multitudine Papæ adhærentium, abluitur.

fillus es. Hoc intelligens Nazianzenus in Sermone de seipso aduersus Arianos, inquit: Vbi modò sunt, qui de multitudine defendebant Ecclesiam, & gregem pusillum aspernabantur? Ideò hæc dixit; quòd Arriani anteà fauentibus Monarchis, maiorem orbis Christiani partem occupauerant, & Orthodoxos, vt paucissimos irridebant. Nec metienda est Ecclesia nobilitate vel mundano splendore. Christus quippè nos admonuit fore, vt cæci, claudi, & pauperes vocarentur è plateis, & intrare cōpellerentur, cùm alij, qui erant inuitati, renuissent venire. Paulus etiam ad Corinthios prima, testatus est, non multos potentes, nobiles, & sapientes esse vocatos. Quin & Hieronymus in Procemio, libro tertio ad Galatas, Ecclesiā scribit è plebecula esse collectam.

Papistarum tituli.

45 Neque committendum est, vt speciosis titulis, quibus aduersarij abutuntur, nos patiamur falli. Se quippe dicunt Apostolos, Catholicos, & veterem Ecclesiam. Excutienda hæc sunt, & diligenter considerandum, an res vocibus respondeant: alioquin ipse diabolus transformat se in Angelum lucis. Quomodo apostolici sunt, cùm apostolicam doctrinam vitient? Catholici quoque dici non possunt, cùm se à maiori Ecclesiarum parte separarint. Quomodo autem ab antiquis Ecclesiæ dogmatis, ritibus, & moribus desciuerint, non est exponendum, cùm res ipsa per se loquatur. Vellent haberi pastores, cùm tamen gregem Domini quē suæ fidei cōmissum prædicāt, raro vel propemodùm nunquam inuisant, nedum illum pascāt. Ecclesias, quas per vim seu tyrannidem obtinent, nihil aliud esse putant, quàm fundos & villas, vnde census annuus ad se redeat, quibus ipsi pascantur, & grex Christi deglubatur. Papa se iactat pastorem omnium ouium totius orbis, ad quas neque si vellet, posset accedere. Nec id facere contendit, Romæ agit, & suis delicijs perpetuò incubat. Experientia magistra & sensu communi docemur, fieri non posse, ab vno quopiam homine, totum orbem pasci & gubernari. Christus quidem Petro dixit, *Pasce oues meas*: at, non Omnes dixit: Imò ad eam functionem obeundam, illum voluit cæteros Apostolos habere collegas. Illud verò magis dolendum est, Papam cum suis membris oues Christi diuexare, ac miseris modis trucidare: tantùm abest, vt eas alant ac foueant. Quemadmodum Hebræi olim fecerunt, qui dum se gloriarentur Ecclesiam esse, Messiam oppresserunt, & Apostolos grauissimè persecuti sunt, ac Herodem habuerunt, qui eis obsequebatur. Cùm enim Iacobum occidisset, & intelligeret id Iudæis pergratum fuisse, Petrum comprehendit, & in carcerem coniecit, vt illum perimeret. Ad eundem modum nunc reges, Imp. & Principes, quo Pontif. morem gerant, pios homines crudelissimè affligunt. Nec mirandum est, Romanenses, qui successerunt venerandis & sanctis Patribus, hoc pacto Euangelio aduersari: quandoquidem Hebræi (vt Paulus ad Romanos testatur) erant Israelitæ, & adoptio, & gloria, necnon testamenta & legislatio videbantur ad eos attinere. Habuerunt cultum & promissiones, & ex illis Patres fuerunt, ex quibus Christus quoad carnem, est prognatus: nihilominus tamen Euangelium respuerunt, & facti sunt à salute prorsus alieni.

Vt Christus à Iudæis oppressus est, sic nunc à Papis, Ecclesia eius.

Papistica Ecclesia mores.

46 Sed (vt propius accedamus ad ostendendum quod promissum est, nempè nos ab Ecclesia non discessisse) cœtus ille à quo separamur, suis notis est describendus, vt omnes intelligant, illum nihil minus esse quàm Ecclesiam: quandoquidem intentus est cædibus piorum, fratrum odio laborat, Christi membra non colligit, sed potius dissipat. Humanas traditiones pluris facit quàm verbum dei: seipsum vult audiri, non Scripturam, quam incredibili audacia suæ authoritati vult subijci. Iam ex traditionibus (quas, vt lubet, figunt, & refigūt, cùm de illis nihil cōstet, nisi quantū ipsis libuit) fecerūt quodammodo Aicoranum, instar Mahumedis, illumque gladio & vi, non diuinis oraculis, tueri conantur. Et eò res venit, vt Papistarum Ecclesia, sit Iudaica multò infœlicior. Illi quippe, diuinæ literæ satis erant ad salutem: huic verò, nisi addantur pontificiæ traditiones, minimè sufficiunt. Cæterùm dicant quicquid velint, nunquam efficient, quin credentes & viuentes ad præscriptum verbi dei sint fœlices. Cœtus, à quo nos abiunximus, imponit hominibus onera grauia & intolerabilia, quæ tamen eorum authores, vel digito nolunt attingere. Deinde regnum, quod esse debuit spirituale ac cœleste, in temporarium ac mundanum transformarunt. Christus aiebat, *Regnum meum non est de hoc mundo*: Illi è diuerso inquiunt, sua esse regna mundi huius. Et vsurpare audent, atque in monetis cudere, Gens & regnum quod non seruierit mihi, extirpabitur. Nil aliud quærunt, quàm vt fasces Imperatorum, regum, principum & magistratuum ad pedes Papæ abijciantur, & ad Romanæ sedis arbitrium obtineantur & administrentur. Ab ea societate discessimus, quæ Sacramenta fœdauit, vel alia inducendo, quæ à Christo minimè fuerunt instituta, vel ab eo collata & inuenta lacerando, & multis varijsque abusibus inquinando. Adhæc nobis idololatriam erga panem & vinū, necnon erga simulachra & exuuias, quas vulgò reliquias vocant, sanctorum obtrudit. Dilatat phylacteria, & amplificat fimbrias, dum cultus diuini magnam vim collocat in vestibus, rasuris, vnctionibus, & externis ornamentis. Reliquimus eos qui sepulchra Prophetarum ædificant, dicendo, Patres ac maiores nostri eos occiderunt, nos verò hac in parte illos non imitamur, sed Prophetas ab illis cæsos ornamus, veneramur, & colimus: cùm tamen ipsi paria faciant, imò grauiora committant. Nam incredibile auditu est, quantum sanguinis innocentis ab eis effundatur, cùm tamen veterum martyrum monimenta & ossa mirificè ornent atque adorent. Conatur instituta Christi deponere, necnon Apostolorum decreta rescindere, cùm omnes qui Christiani sunt, eò debeant nauim suæ vitæ appellere, vt ipsa quàm integerrima conseruentur.

47 Defecimus ab ea, quæ vult haberi fidelium mater,

8 mater, cùm reuera sit eorum nouerca. Non est contenta capite Christo, verùm sibi aliud in terris præficit: quod etiam audet necessarium ad salutê affirmare. At de ijs hominibus libêter audire, quódnã habeat caput ministeriale (vt vocât) Papa in terris: nã & ipse vult mêbris Christi annumerari. Certum verò id est, neminem suijpsius esse caput: nec præter vnum Papam volunt alium dare. Quod ergo caput habebit? Dicent, Christum.
9 Nos autem regeremus eis, Papæ si Christus est satis pro capite, qui fit vt sufficere alijs etiam non possit? Ab illis discessimus, qui aliam vim & facultatê condonandi peccata sibi vendicant, quàm ab Euangelij prædicatione: atque ita nescio quas adulterinas claues, quibus ligent & soluant, sibi
10 fabricarunt. Dicunt de Christo, Ecce hîc, ecce illic, ecce in penetralibus, dum proponunt nobis
11 crustulum adorandum in Missa, in pyxide, necnõ in pompa quam ludicre circunferunt. Separauimus nos ab illis, qui merita hominum prædicant, & opera iactant, quæ supererogationis appellarunt. Cumque illi à Christo defecerint, mirari desinant, quòd ab eis abierimus. Illorum societas iam columna est mendacij, non firmamentum veritatis: Regitur & gubernatur maxima ex parte, à lupis contectis ouina pelle. Nec est apud eos domus dei, sed receptaculum simulachrorum. Proprium est Ecclesiæ, vt dicit Ambrosius in Lucam lib. 2. cap. 3. vt sit mater viuentium: at illi sunt Concili-
12 um seu conuentus mortuorum. Discessimus ab ea Ecclesia, quæ sita est in parietibus, fucis & laruis: cùm vera sedes eius debeat esse in corde, vt Lactantius de Vera Sapientia libro 4. capite 13. scripsit. Ibi adoratur homo corruptus & vitiosus: Christus autem salutis author negligitur. Adul-
13 teram Ecclesiam relinquimus, quæ præter Christum legitimum sponsum, Papam vt maritum su-
14 um agnoscit. Discessimus item ab inueterato schismate, quo illa multitudo Romanensium se ab alijs dissociauit, auertendo suas aures à verbo
15 dei, conuersa prorsus ad fabulas: Et quia dilectionem veritatis deseruit, tradita est in erroris efficaciam. Elapsi sumus ab errantibus, tendentes ad iter veritatis, & viam regiam. Noluimus cum eis esse, qui secuti spiritus erroris, cauteriatam habent conscientiam, & cibos atque nuptias prohibent.

48 Iam liquet ex ijs notis, qualisnam sit ille cœtus, à quo defecimus: & satis intelligitur, illum Ecclesiam non esse, nisi fortè malignantium dixeris. Possent & aliæ annecti: sed plures enumerare desino, quòd quisque mediocriter versatus in diuinis literis, alias videre possit. Nec est necesse, vt nunc Ecclesiam describam, ad quam nos contulimus, cùm habeat contrarias proprietates iam allatis. Hoc vnum dicam, eam esse, quæ in libro Apocalypseos pingitur instar mulieris, quæ peperit masculum, & fugit in desertum, ne à dracone, qui eam persequitur, conficiatur. Nostri homines in deserto quodammodo esse coguntur, cùm in eos pontificij crudelissimè sæuiant: qui tamen interea vehementer conqueruntur, quòd

Ecclesia eorum, qui se conferunt à Papa, nota.

A eis Ecclesiæ formam non relinquamus. Cæterùm id minimè nobis, verùm sibi debebant adscribere. Nam pijs hominibus eam facultatem præciderunt: quandoquidem vera Ecclesia est audienda & obseruanda, oportetque fideles ei parere. Verùm ipsi ea requirunt, quibus nullo pacto licet obtemperare.

49 Cæterùm dicunt, Ecclesia Corinthiaca fuit admodum vitiosa & corrupta, quam tamen Pau-
B lus vt Ecclesiam agnoscit ac salutat. Erant Corinthij admodum inter sese scissi. Hic volebat esse Pauli, alius Cephæ, alius Apollo, & ita æquè tribuebant suis ministris atque Christo. Suas contentiones ac lites ad tribunalia Ethnicorum deferebant, patiebantur incestum hominem inter se versari, qui vxorem patris sui habebat. Non arbitrabâtur scortationẽ esse peccatum, Idolothyta cum Ethnicis passim comedebant. Cœnam
C Domini perturbatè celebrabât, dono linguarum abutebantur, neque de resurrectione verè ac piè sentiebant. Hæc proculdubio grauia crimina sunt, neque tamen effecerunt, quin inter Corinthios esset Ecclesia. At huiusmodi scrupulo non aliter occurritur, atque suprà de Iudæorum Ecclesia dixeramus, quòd licet vitiosa & corrupta esset, non tamen vllos cogebat ad praua dogmata, & ritus, cæremoniasque ad præscriptum Mo-
D saicæ legis exercebat, vnde cùm in multis essent viri boni, vt Ecclesia dei agnoscebatur. Sic etiam in Ecclesia Corinthiaca verbum dei publicè sonabat, & Sacramenta integrè administrabantur. Idcircò quamuis multi essent infecti peccatis & corruptelis grauibus: non tamen omnes à fide atque sanctitate deuiarant, propterea non desijt Corinthi haberi Ecclesia. Vbi duo, quæ commemorauimus, retinentur salua, verbum inquam dei & Sacramenta, nunquam aliquo fructu carent,
E sed (vt aliàs dictum est) Ecclesiæ veræ sunt certæ notæ atq; arrabones.

Obijcitur, ab Ecclesia Corinthiaca licet corrupta, Paulum nõ secessisse.

50 Vociferantur etiam contra nos, quòd vnitatem fregerimus ecclesiasticam. Sed quam obsecro nobis vnionem narrant? Non sanè aliam, nisi Papæ, sedis Romanæ, cui miserrimam seruitutem seruiunt, vnitatem idololatriæ ac Missæ, vnitatem characteris bestiæ, quem illi omnes accipiunt, necnon externarum cæremoniarum, quibus omnes inter se propemodum communicant. Ve-
F rùm hæc non est vnio Ecclesiæ, quam literæ diuinæ non agnoscunt ac testantur. Scribit Paulus ad Ephesios, *Soliciti seruare vnitatem spiritus per vinculum pacis.* Item, *Vnum corpus, vnus spiritus, quemadmodum vocati estis vna spe vocationis vestræ.* Adhæc, *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus deus Pater omnium, qui est super omnia, & in omnibus.* Dicit etiam, nos esse vnum corpus ex carne & ex ossibus Christi, quòd simus ei coniunctissimi, & dona quæ habemus, diuinitùs per carnem Christi datam nostra causa in crucem in nos deriuantur, atque ita per carnem Christi Deo coniungimur & vnimur. Et Ioannis decimoseptimo, rogat Chri-
G stus Patrem, pro Apostolis atque omnibus credentibus & credituris: *Fac vt sint vnum, quemadmo-*

Obijciunt, fractam vnitatem Ecclesiasticam.

dum ego in te, et tu in me. Vult itaque vt sint vnum, communicatione inquam, eiusdem spiritus. Proinde vnitas Ecclesiæ cõstat ex locis adductis, Spiritu, Verbo dei, Sacramentis, & nexu quàm arctissimo cum Christo, qui est omnium Ecclesiæ mẽbrorum caput. Nos vnitatem huiusmodi nequaquam fregimus, sed incolumem ac sartam tectam omnibus modis optamus. Alia permulta liceret afferre ad istam controuersiam disceptandam, sed quæ iam dicta sunt, pijs mentibus arbitror satis esse, quo sese confirment & consolentur aduersus pontificiorum calumnias.

Quid eos deceat, qui secesserunt à Papistis.

51 Ad extremum id restat, vt postquàm ab eo cœtu, qui persequitur pietatem veram, desciuimus, id seriò nos fecisse declaremus, ne ab illis putemur corpore duntaxat abesse: ideo toto pectore omnique studio solidam, veramque pietatem A amplectamur, & fructus edamus nostræ fidei vberes atque conspicuos. Euitemus in hac nostra vocatione scandala, quibus cursus Euangelij retardetur, & à professione Christi auocentur, qui sunt adhuc in ea teneriores. Id potius contendemus, vt fratres ædificemus, & ad religionem puriorem pro viribus impellamus. Nec excidat nobis, satis non esse, quòd manum ad stiuam posuerimus, perseuerandum est vsque in finem. Cumque insistamus rectam viam, B cauere oportet summa diligentia, diaboli furorem atque insidias. Nõ patiamur nos à peruersis opinionibus & sectis erroneis, ab ea veritate quam fide percipimus, abduci. Hoc si præstiterimus, & pijs & impijs nosipsos purgabimus: sin verò nos aliter geramus, erimus vtrisque admodum exosi, non quidem causę, sed nostro ipsorum vitio.

LOCVS VII.

De Sacramentis, ac nominatim de Circumcisione.

In Rom. 4. vers. 11.

VOX, quæ Sacramẽtum significat, Hebraicè est, *Sod* & *Razi*. Harum vocum prior communis est ad omnia secreta & arcana, & magis est vsitata. Altera verò vsus est Esaias, quum diceret, *Razi li Razi li*: *Secretum mihi, secretum mihi*, capite vicesimoquarto. Daniel quoque in secundo capite, quum agit de mysterio cognoscendo, vtitur eadem voce. Talis est Sacramentorum natura & cõditio, vt contineant res arcanas, aliquibus tamen notas, verùm non omnibus. Atque ab hac etymologia non longè abest Græca vox, Μυστήριον, deducta ἀπὸ τοῦ δεῖν μύσαντας τηρεῖν ἔνδον: hoc est, quòd oporteat intus occludẽtes obseruare. Inde erãt mysteria Eleusineæ Cereris in Attica regione, quæ nullis patebant, nisi initiatis. Et μύσται dicuntur, qui hæc apud se habent obsignata, & causa. Chrysostomus dum interpretatur vndecimum caput Epistolæ ad Romanos, vbi Paulus dicit se mysteriũ scribere de Israelitis partim excæcatis, & partim restituendis, ait: Mysterium, significare rem incognitam & ineffabilem, & quæ multum in se habeat admirationis, quæque sit præter opinionem. Idemq; dum interpretatur caput secundum prioris ad Corinthios vbi legitur, *Sapientiam loquimur in mysterio*: ita scribit, *Diuinum & integrum non esset mysterium, si quicquam ex te adderes*. Ex quibus verbis apparet, quàm illi sint accusandi, qui pro sua libidine & arbitratu Sacramenta statuunt, & ab illis quæ Christus ipse statuit, quicquid volunt detrahunt. Eos manifestè Chrysostomi verba coarguunt. Neque se putent releuari, si dicant, eum loqui de eo mysterio, quod inuenitur in Sacris literis, cui neque addendum ait quicquam esse, nec detrahendum. Quandoquidem Sacramenta de quibus agimus, nihilo minoris sunt momenti, quàm Scriptura sancta. Nam & hæc quemadmodum apposite Augustinus dicit, sunt verba dei visibilia. Porrò Chrysostomus, locum iam adductum exponens, ait: Nos in Sacramentis aliud vi-

Diuinis mysterijs nihil addendum.

Sacramenta æquanda diuinis literis.

C dere, aliud credere, aliud sensu intueri, aliud mente intelligere. Vnde sequitur, non eodem modo affici omnes circa mysteria. Nam infidelis, audiẽs Iesum Christum crucifixum, & stultum existimat, & infirmum esse. Fidelis autem in eo mysterio, agnoscit summam dei virtutem & sapientiam. Si audiat Ethnicus Christum excitatum à mortuis, putabit esse fabulam: Christianus verò, non modò id factũ credit, verumetiã seipsum, vt Christi mẽbrum, à mortuis aliquando excitandum esse non D dubitabit. Accedit postea Chrysostomus ad Sacramenta visibilia, & inquit: Si videat infidelis Baptismum, iudicabit ibi aquam tantùm esse: Fidelis autem intuetur ablutionem animi per sanguinem Christi. Et in Eucharistia, sensibus agnoscitur tantummodo panis & vinum: Credentes verò ad corpus Christi animum referunt. Huc accommodat simile de libro: Nam si quis imperitus literarum & rudis incidat in librum, apices tantùm & figuras, & colores spectare & mirari potest: E sensum autem & intelligentiam deprehendere non potest. At qui literas didicit, is inde vel historias, vel res alias dignas cognitu, & iucundas hauriet. Nunc post interpretationem nominis Gręcã & Hebraicã, superest vt dicamus de Latina. Apud veteres, Sacramentũ obligationẽ significat, quę per iusiurandũ intercedebat. Vnde dicere solemus, Sacramẽto cũ aliquo cõtendere, & sacramẽtũ militare. Et fortasse hæc nostra ea de causa dicũtur Sacramẽta, quòd ibi deus obstringat se pactis F & promissionibus quodãmodo obsignatis, nos illi vicissim nosipsos dedamus. Nõ agimus itaq; de mysterio aut sacramẽto generaliter, quo significatur, vt Chrysostomus ait, aliquid incognitũ & ineffabile, quod multũ habeat admirationis, & sit præter opinionem. Ad hũc enim modũ ingẽs erit numerus Sacramẽtorũ. Nã sic natiuitatẽ Christi, eius resurrectionem, Euangelium, excæcationem Iudæorũ, vocationẽ Gentiũ, & alia multa dicemus G esse Sacramenta: sed ita loquimur de Sacramentis,

Varie afficiuntur fideles et infideles erga Sacramẽta.

Simile.

Quid Latinis significarunt voce Sacramenti.

tis, vt Paulus de Circuncisione loquitur.

2 Nunc quoniam de voce dictum est satis, addemus definitionem Sacramenti: Hæc autem est receptissima, *Sacramentum est forma visibilis, aut signum visibile inuisibilis gratiæ* Signum verò id esse dicitur, quod præter speciē quam ingerit sensibus, aliud quippiam in cognitionem nostram inducit. Id autem distinguitur, vt Augustinus tradit, & Magister Sententiarum refert, in naturale & datum. Fumus, signum naturale est ignis, & nubes pluuiarum. Signum verò datum & à voluntate profectum, est multiplex: vt literæ, sermones, gestus, nutus, & plura hoc genus. Possuntque ista signa pertinere ad varios, diuersosque sensus. Res verò quæ significātur, sunt aut præteritæ, aut præsentes, aut futuræ. Præterita significabant tabulæ Legis, Man, & virga Aaron seruata. Voluit enim deus hæc extare, & monimenta quædam præteritarum rerum. Alia designant futura, vt arcus in nubibus temporibus Noe datus, vellus Gedeonis, & vmbra Solis, quæ regis Ezechiæ tempore retrocessit. Nonnunquam significantur præsentia, vt in vestibus sacerdotalibus, in cultu Leuitico, in magistratuum insignibus, in miraculis Christi. Hæc enim omnia vim dei præsentem significabant. Nostra Sacramenta signa sunt visibilia, non quidem ex natura sua, sed dei voluntate nobis concessa: & ad plures sensus pertinent. Nam verba quæ in Sacramentis proponuntur, auribus percipiūtur: notæ verò & externa symbola, aut visu, aut tactu, aut odoratu, aut gustu sentiūtur. Res verò demōstrāt, & præsentes, & preteritas, & futuras. Mors. n. Christi in eis repræsentatur, quæ iam præcessit: & promissio ac donum dei, quod animo & fide tanquam præsens amplectimur, & vitæ puritas, & mortificatio, & charitatis officia, quæ à nobis posteà necessariò præstanda sunt. Ex his liquet, cuiusmodi signa ponamus esse Sacramenta. Sed satius videri possit, accipere definitionem ex Paulo, vt dicamus, Sacramenta esse σφραγῖδας, id est, obsignationes iustitiæ fidei: Consignant enim promissiones dei, quibus adhibita fide iustificamur. Quòd si quæsiueris, quidnā sit, quod nobis deus polliceatur; vt vno verbo respōdeam, hoc est, vt nobis sit deus. Quod vbi contigerit, seruat nos, beat nos, & reddit fœlices. Hæc promissio est, quæ diuersis symbolis externis consignatur in Sacramentis. Quod habemus in libro Geneseos cap. 17. vbi Circuncisio datur, qua pactū inter deum & Abrahamum confirmatur. Eius promissionis summa fuit, vt diximus, Deum fore deū illius, & seminis eius. Quod idem Hieremias etiā testatus est de nouo fœdere Euangelij: vbi ait, non tantùm scribendas esse leges in visceribus, & in cordibus credentium, sed etiam deum futurum esse illis in deum, & illos vicissim ei fore in populum.

Promissio quæ cōsignatur Sacramēto.

3 Illud etiam admittimus, quod vulgò dicitur, Sacramenta ex duabus rebus constare. signis externis (quæ Scholastici habent pro materia) & re significata, quæ per verba maximè exprimitur symbolis adiuncta, vnde possumus elicere formā. Quod non sic est accipiendum, quasi ea quæ significantur, symbolis externis alligata sint, aut sub illis delitescant: alioqui quotquot elementa externa sumerent, res vnà significatas perciperent. Et necessarium est, vt inter signum & rem significatam, aliqua conseruetur analogia, hoc est, proportio & conuenientia. Nam si signa nihil haberent simile cum illis quæ ostenduntur, non viderentur iusta ratione esse illorum signa: Et tamen cum ista cōformitate retinēda est diuersitas, inter id quod significatur, & ea quæ significant. Quod Augustinus apertissimè docet aduersus Maximinum Arrianum lib. 3. vbi ait, Sacramenta aliud esse, & aliud significare. Vnde sæpenumerò fit, vt ea quæ de signis enunciantur, eorum naturæ minimè conueniant, sed tantùm referenda sint ad significata. Citat autem locum ex epistola Ioannis, vbi hoc demonstratur: Ait enim, *tria esse quæ testimonium perbibeant, sanguinem, aquam, & spiritū: & hæc, inquit, tria, vnum sunt*. Hoc nullo modo potest esse verum, si spectemus naturam sanguinis, aquæ, & spiritus: Non enim ista vnum sunt, vt loquuntur, essentia seu specie: id autem conuenit Patri, Filio, & Spiritui sancto, quæ significantur. Quodque hîc Augustinus demonstrat, id facile in Sacramentis, de quibus nunc agimus, videre licet: in quibus proprietates inter symbola & rem Sacramenti commutantur. Iam cum satis dictum sit de nomine ac definitione, deque materia & forma Sacramentorum, superest, vt de finali & efficiente causa dicamus. Finis, propter quem instituta sunt Sacramenta, est, vt animus noster excitetur, admonitus per sensus, & fide apprehendat promissiones dei, atq; ita desiderio inflammetur ad eas persequendas. Videmus enim signa non aliò spectare, quàm vt ea quæ in animis ipsi habemus, transferamus: atque imprimamus in animo alterius, quò de nostro sensu & voluntate reddatur certior. Idque fieri non solet, nisi in rebus grauioribus. Nam si leuiculæ fuerint, eas non solemus confirmare signis. Adhibentur autem ferè in rebus magnis: vt cùm inaugurātur principes, cùm ineuntur matrimonia, cùm emptiones, donationesque, aut alia pacta similia magni momenti contrahuntur. Volumus enim ea esse testatissima, vt non modò ratione cognoscantur, verùm etiam sensu.

Consyderāda est analogia et diuersitas signi, ad rem significatam

Locus ex epistola Ioannis

Sacramenti finis.

4. Efficiens verò causa Sacramentorū nulla constitui potest, nisi aut deus, aut dominus noster Iesus Christus, qui etiam verè est deus: oportetq; vt ex Sacris literis, de illis habeamus euidēs testimonium. Quod ostenditur clarissimè ex definitione iam explicata: Sic enim definiuimus, Sacramenta esse signa, non quidem naturalia, sed data, idq; ex voluntate dei. Non potest autem hæc eius voluntas nobis esse conspicua, nisi ex Sacris literis. Atque ideò non est obscurum, quis illorum in nouo Testamēto sit numerus. Baptismum & Eucharistiam videmus Christum instituisse: alia verò, quæ à Theologis scholasticis recēsentur, ex verbo dei Sacramenta esse probari non potest. Non hæc dicimus, quasi negemus matrimonium esse co-

lendum, aut ordinationes ministrorum retinendas, aut agendam pœnitentiam: quamuis auricularem confessionem, & alios eius abusus repudiemus, & sacramentum esse inficiemur, alioquin ista ipsi quoque prædicamus: verùm non vt Sacramenta. Nec displicet, vt ea confirmatio habeatur, qua pueri adultiores cogerentur fidem suam in Ecclesia confiteri, & externa professione comprobare, quòd in Baptismo illis non sentientibus factum est: ita tamen ne ex eiusmodi actione fabricemus Sacramentum. De extrema verò vnctione, manifestum est, eam nihil ad nos pertinere: præsertim quum non amplius vim vllam habuerit, quàm dum dona sanationum extarent in Ecclesia. Quæ cùm iam olim sublata sit, ridiculum fuerit signum eius inane retinere. Neque verò Christus præcepit, vt id in Ecclesia perpetuò fieret. Illa verò altera quæ modò commemorauimus, etsi vtiliter retineri possunt, ideò tamen Sacramenta propriè non sunt, vel quòd symbola externa non habeant: vel quòd illis verba aperta promissionum, quæ visibili signo consignentur, desint: vel quòd præceptum dei nullum extet, quo ad hæc facienda obstringamur. Basilius in libro de Spiritu sancto, vbi commemorat Ecclesiæ traditiones, recenset signum crucis, quo nosipsos munire oporteat: & adorationes in die Dominico, & à resurrectione vsque ad Pentecosten, faciendas esse ab erectis & stantibus. Inter alia numerat etiam sacram vnctionem. Ex his videmus, hunc Patrem, non statuere ex Sacris literis haberi illam vnctionem, quòd aduersarij nostri temerè faciunt. Deinde ex eius verbis colligimus, quanti ea momenti sit, quum numeretur in earum rerum censu, quæ res iam olim fieri desierunt.

Baptism⁹ & Eucharistia sunt propriè Sacramenta

5 Nunc Sacramentorum effecta videamus. Magister Senten. in quarto distinct. prima, tria posuit effecta Sacramentorum. Vult enim homines, quemadmodum voluptatis gratia subiecerunt seipsos sensibilibus rebus, & se inferioribus: ita nunc idem faciant ex pietate, vt modestia quadam, vel (vt illi loquuntur) humilitate, se patiantur subdi his visibilibus Sacramentorum signis. Verùm id non videtur rectè statui. Non enim per Sacramenta subdimur creaturis, neque ea à nobis adorari debent: tantùm ibi animus erigitur ad deum, vt homo restituatur pristinæ dignitati. Is enim omnibus præest rebus, quæ videntur, non autem illis subditur. Alterum effectum statuit eruditionis, vt per symbola externa, de rebus diuinis erudiamur. Quod citra controuersiam nos quoque affirmamus. Postremò, ait ea idcircò fuisse instituta, ne simus otiosi: sed vtiliter exerceamur in veris cæremonijs, abiectis superstitionibus. Atqui hoc nisi declaretur, non est apertum. Nam satis est occupationis in credendo, orando, tractando verbo dei, & benefaciendo proximis. Externæ autem cæremoniæ, quamuis à deo institutæ, sine fide nihil prosunt: Quare illarum exercitium per se deo non placet. Attamen si fides adsit, superstitiones locum habere non possunt, quandoquidem illa perpetuò ad verbum dei respicit. Vnde hoc pacto exercitia fidei & pietatis dici possunt, ac deo esse grata.

Per Sacramẽta nõ subdimur creaturis, sed erudimur de reb diuinis, & accẽditur fides.

Cæterùm nos melius ponemus Sacramentorum hæc effecta: Primùm, vt nos erudiant, quod iam dictum est: alterum, vt accendant in nobis fidem, & desiderium promissionum dei: tertium, vt arctiore charitate inter nos vinciamus, cùm simus ijsdem mysterijs initiati. Huc etiam accedunt alia duo. Nam Sacramentis, & discernimur ab alijs sectis, & de vitæ sanctitate admonemur. De gratia verò, an ea conferatur per Sacramenta, post videbimus. His ita constitutis, duo contraria se offerunt, quæ cum natura Sacramentorum pugnant. Primum est, si illis nimium tribuatur: Sic enim idololatria facilè inducitur, cum quod dei solius est, ascribitur creaturæ. Quòd si quando Sacramenta dicuntur aut seruare, aut peccata remittere, aut huiusmodi quippiam, id de re significata intelligi debet, non de symbolis. Hæc enim tantùm à dei promissione & liberalitate proueniunt, quæ nobis signis visibilibus obsignatur. Et sæpè fit, vt & Scripturæ & Patres, id quod tantùm ad promissiones pertinet, pronunciare videantur de symbolis. Iam verò, qui ad hunc modum plus æquo tribuunt Sacramentis, dici possunt Sacramentarij: quòd illis nimium sint affixi. Alterum est, quod diximus naturæ Sacramentorum aduersari, si illa nuda signa esse statuantur & vacua. Sic enim nihil different à Tragicis Comicisque significationibus, & coloribus, & vestibus. Neque tantùm signa sunt nostrarum actionum, sed etiã promissionis & voluntatis dei, eiusque obsignationes. Et Spiritus sanctus nõ minus istis vtitur ad animos nostros excitandos, quàm diuinis verbis Sacrarum literarum. Atque hinc hoc etiam videre possumus, illos quoq; aduersari Sacramentis, qui ea volunt esse Sacrificia. Natura enim sacrificij est, vt à nobis offeratur deo: Sacramenti autem natura est, vt nobis offeratur à deo. Fateor equidem in actione cœnæ Dominicæ, concludi gratiarum actiones, eleemosynas, preces, & alia id genus, quæ rationem sacrificij habere possunt: ipsum autem Eucharistiæ sacramentum, negamus propriè vocari posse sacrificium. Multò verò minus ferendum est, quod Sacrifici iactant, se corpus Christi offerre deo: Dominus noster seipsum obtulit, nec opus habet alijs offerentibus.

Vera Sacramentorum effecta.

Sacramentis tribuuntur, quæ ad rem pertinent, neq; sunt nuda signa.

Qui sint Sacramentarij.

Sacramentũ nõ est Sacrificium, neq; Christus deo offertur.

6 His omnibus bene animaduersis, non est opus multis explicare instrumentũ, quo res sacramẽti percipitur. Nam id Paulus apertissimè docuit, cũ diceret, Circuncisionem esse signaculum iustitiæ fidei. Fides enim est, qua iustitia, quæ significatur in Sacramẽto, à nobis percipitur. Neque enim eò pertingit vel sensus noster, vel ratio. Et Augustin. exponens illa verba Ioannis, *Iam vos mundi estis propter sermonem meum*: ait, quòd Sacramenta nos mundant, id ea habere ex verbo dei. Nam si detrahas, inquit, verbum ab elemento, nihil supererit nisi aqua. Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum. Nam quid est, inquit, quòd aqua

Per Sacramẽta percipitur fide.

aqua corpus attingit,& cor abluit? Respondet, id fieri vi & potentia verbi: non quia dicitur, sed quia creditur. Ex his apparet, fidem esse, qua ablutionem & sanctificationem apprehendimus. Quod etiam scribitur in Actis Apostolicis, *Fide purificans corda illorum*. Et Paulus ad Ephesios ait, Christum dilexisse Ecclesiam, eamque mundasse lauacro aquæ. Sed additur, In verbo, hoc est per verbum: quod, vt Augustinus ait, intelligendū est fieri, quia creditur, nō autem, quia dicitur. Nō enim ex prolatione verborum vel naturæ mutantur, vel dei beneficia conferuntur. Nam sic videri posset incantatio. Fides, inquam, instrumentum est, quo dei verba recipimus, & in animos dimittimus. Iam verò modus administrandorum Sacramentorum, non alius introduci debet, ab eo, quem Christus ipse author Sacramentorum nobis commendauit. Nam si cæremonias veteris legis, Iudæi non aliter tractare ausi sunt, quàm illis erant à deo præscriptæ: multò magis nos oportet ea, quæ nobis Christus præscripsit, eo modo quo præscripta sunt, obseruare. Adhæc, cùm ista signa à voluntate dei profecta sint, sua autem natura non significent: quid æquius est, quàm ad eius voluntatem, qui ea dedit, omnia referre? Voluntas autem eius, non aliunde quàm ex Sacris literis cognosci potest. Et certè, nemo audet obsignationes regiarum promissionum immutare: multò magis id cauendum erat in sacramentis dei. Minister verò, à quo hæc tractanda & distribuenda sunt, etsi conuenit vt sit pius & vitæ probatæ (talis enim est deligendus: quumque aliter se gerit, ac deprehenditur, ferri amplius non debet) tamen quamuis sit malus, quoad functionem eam retinet, Sacramenta vitiare non potest, modò ea faciat, quæ Christus fieri iussit. Habet Augustinus pulcherrimum simile, de lapideo canali, per quem aqua defertur in hortum. Etsi enim illo aquæ fluxu, canalis nihilo sit fœcundior, hortus tamen per eum irrigatur & fructificat. Dignitas Sacramentorum, non pendet à ministro, sed ab institutione dei. Quod Donatistæ non intelligentes, multum tumultuati sunt aduersus Ecclesiam. Verum est quod solent dicere, in animantibus per membrum aridum, spiritum vitæ, non posse ad aliud membrum transmitti. Extincto enim & arefacto brachio, vita & spiritus non potest ad manum peruenire. Verùm in Ecclesia, non est inter homines tanta coniunctio. Nec aliter se habet vis Sacramentorum erga nos, quàm lux Solis: quæ tametsi per loca fœculenta & sordida spargatur, non tamen ea causa contaminatur aut inficitur.

Sacramenta vt administranda.

Sacramentorum dignitas vnde.

7 Tempora autem Sacramentorum, distribuemus in duas partes. Alia enim erant ante, alia post aduentum Christi. Atque hæc ab illis distinguuntur, quod attinet ad notas externas & symbola. Neque id temerè, aut sine magna ratione factum est. Nos enim ipsi, vt ait Augustinus, aliter significamus facienda, aliter pronunciamus facta: quod duæ istæ voces iam prolatæ satis indicant. Sed hîc nobis cauendi sunt errores, quod

Sacramenta vetera & noua, vt distinguantur.

A idem Pater aduersus Faustum pulchrè monet. Primùm, ne signis mutatis res ipsas putemus esse diuersas: aut, quum eadem sit res, signa non debuisse, nec posse mutari. Nam si paterfamiliâs potest duriora imperare illis seruis, quibus videt expedire vt grauiore seruitute premantur, illis autem faciliora imponere, quos habere velit loco filiorum: cur idem deo nōn liceat erga homines? Medici etiam solent, pro varia ægrotantium affe-B ctione, varia & multiplicia pharmaca exhibere: quorum tamen omnium eadem sit vis, nimirum vt restituant sanitatem. Vtrum autem symbola veteris testamenti prorsus cesserint iam necne, Augustinus respondet in libro de vera Religione, Manere quidem ea interpretatione ac fide, re verò ipsa esse remota. Sed quod attinet ad res ipsas, eædem erant apud veteres, quæ nobis nunc in nostris Sacramentis proponuntur. Et si quæras, quænam illæ res sint Patribus nobisque com-C munes: paucis respondemus, Deum, Christum, Reconciliationem, Gratiam, Remissionem peccatorum, & alia id genus. Hæc olim significabantur, & ad credendum proponebantur in Sacramentis veterum: eadem ipsa hodie in nouo Testamento significantur, & proponuntur in nostris: Signa verò & Symbola, quibus Patres vtebantur, mutata sunt per aduentum Christi: cuius etiam secundo aduentu, ea quoque quæ nos nunc habemus, auferentur. Nam cùm summa illa fœlicita-D te quam expectamus, perfruemur, nihil opus erit Sacramentis. Adhæc præter mutationem signorum, colliguntur ex Augustino nonnullæ etiam aliæ conditiones, per quas nostra Sacramenta monstrantur esse potiora, quàm fuerunt Sacramenta veterum. *Nostra enim*, inquit, *sunt virtute maiora, vtilitate meliora, actu faciliora, numerò pauciora, intellectu augustissima, obseruatu castissima, & significatione præstantissima*. Hæc quidem magna sunt, non tamen mutant rerum significata-E rum naturam: nec efficiunt, quo minus Sacramenta nostra & veterum, quòd ad substantiam attinet, sint eadem. Paulus in epistola ad Romanos ait, Iudæos tanquam inutiles ramos esse resectos ab arbore sancta, & nos eorum loco esse insertos. *Et radix*, inquit, *portat te, non tu radicem*. Vnde constat, & nos & Patres, quòd attinet ad substantiam salutis, esse in eodem trunco, & in eadem radice. quare melior & potior pars Sacramentorum est eadem: Et quicquid est discriminis F inter nos & illos, id totum situm est in aduentu Christi præterito, & futuro. Idcircò Augustinus ait contra Faustum, nostra Sacramenta esse signa rerum completarum: veterum verò fuisse rerum complendarum. Et super Ioannem capite sexto: Signis, ait, ea fuisse diuersa à nostris, rerum significatione paria.

Sacramentorum symbola vt maneant & abstrantur.

8 Scio equidem, & memini, Patres interdum solere, Sacramenta veterum supra modum extenuare. Chrysostomus Homil. vigesimaseptima in Genesin, negat Circuncisionem ad salutem quic-G quam fecisse: sed Israelitas, illam, vt gratitudinis indiciū, & quasi signum & sigillum circuntulisse,

Temporis diuersitas, eâ distinguit.

ne permixtione cum cæteris gentibus contaminarentur. Idem Homilia 39. eam ait fuisse frænum & compedes Iudæorum, ne cæteris gentibus admiscerentur. Deumque asserit, eam Abrahamo, & eius posteritati imperasse, vt externo signo monstraret, se illum possidere: eamque ob causam, nomē illius immutauit. Sic enim etiam nos agimus, quando in possessionem nostram, aut iumentum, aut seruum recipimus. Illis enim nomen imponimus, & signum nostrum inurimus. Et in eundem librum Hom. 40. ait, Iudæos, per Circuncisionem fuisse cognobiles. Huc addere possumus Ambrosium; Indicat enim, Circuncisionem, posteros Abrahami tantummodò discreuisse à cæteris nationibus. Veruntamen, non vbiq; loquuntur eodem modo. Idem enim Ambrosius, cùm interpretatur locum illum ex decimo cap. prioris ad Corinthios, Veteres fuisse baptizatos in mari, ait, peccata illis non fuisse imputata, eosq; planè fuisse purificatos. Hæc multò potiora sunt, quàm separatio aut discretio ab alijs gentib. Et Augustinus contra Faustum lib. 12. cap. 29. expressè ait, mare & nubem fuisse Baptismum Christi sanguine consecratum, & per ea Iudæorum remissa fuisse peccata: quæ omnia nostris Sacramentis sunt communia. Deinde sentiunt omnes Theologi Scholastici, in circuncisione, subuētum fuisse originali peccato. Ex quo intelligi potest, eos non sensisse, Circuncisionem fuisse vacuum & inane signum. Possunt etiam huc adduci loca Scripturæ, quæ idem docent. Nam in decimo capite prioris epistolæ ad Corinthios, veteres dicuntur fuisse baptizati, & māducasse eundem cibum spiritualem, & potum eundem bibisse, quem nos hodie manducamus & bibimus. Et vicissim in 2. capite ad Colossenses, nos ait esse circumcisos circuncisione non manufacta: & additur, Per ablationem peccatorum carnis: vbi ostenditur signo Circuncisionis, ablutionem peccatorum fuisse donatam per Christum. Et in libro Geneseos cap. 17. apertissimè demonstratur, Circūcisionem signum fuisse fœderis, quo deus pollicitus est, se fore deum tum Abrahami, tum seminis eius.

Patres de veterum Sacramentis non conueniunt.

9 Verùm aduersus ea quæ dicta sunt, obijcitur nobis de capite decimo prioris ad Corinth. Paulum ibi non asserere, Sacramenta veterum eadem fuisse cum Sacramentis nostris: sed illum hoc tantùm scribere, veteres habuisse eadem Sacramenta inter sese: & tamen multos ex eis malè perijsse, & prostratos fuisse in deserto, quāuis cum alijs pijs hominibus in Sacramentis communicassent. Vnde aiunt, Paulum à minori, aut à simili concludere voluisse, nos quoque si malè vixerimus, perituros esse, quamuis Christo initiati simus, & ijsdem Sacramentis vtamur cum electis dei. Sed huic expositioni disertissimè Apostoli ipsius verba reclamant. Ait enim, veteres in suis Sacramentis habuisse eandem escam nobiscum, hoc est Christū. Sic enim scribit, Bibebant autem de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus. Iam verò si Christum habuerunt, certè non destituebantur esca nostrorum Sacramen-

Veterum Sacramenta et nostra eadē esse.

A torum: quæ alia dici non potest, quàm Christus. Deinde videmus, Apostolum expressè posuisse nomina nostrorum Sacramentorum. Nam Baptismum nominat & cibum, & potum spiritualem. Præterea si sequamur aduersariorum nostrorum expositionem, infirmabimus Pauli argumentum: Voluit enim castigare securitatem Corinthiorum, qui videbantur sibi polliceri salutem, ob eam solam causam, quòd Christiani essent, & sacrorum mysteriorum participes, quamuis interim laxè ac dissolutè viuerent. Quare ostendit, B Deum seuerè animaduersurum esse in eos, nisi resipuerint, quemadmodum legitur animaduertisse in Patres veteris Testamēti, quum illos varijs modis affligeret in deserto. Quòd nisi eadem sint Sacramenta illorum & nostra, Paulus nihil concludit. Corinthij enim potuissent respondere, Imò Testamentum nostrum longè aliud est, quàm fuit veterum Patrum, & Sacramēta nostra longè sunt illorum Sacramentis potiora. Quare deus C non affliget nos: nec te oportuit nos cōferre cum illis. Ita Pauli argumentum eluditur, si tollimus similitudinem & proportionem rerum nostrarum cum rebus veterū. Adhęc Augustinus quoque tractatu 26. in Ioannem, clarissimè docet, veteres, quod ad rem spiritualem attinet, idem habuisse in Sacramentis suis, quod nos habemus. Specie quidem, inquit, aliud illis datū fuit, aliud nunc datur nobis: sed penes rem significatam, nullum prorsus agnoscit discrimen. Quare locus D Apostoli, quem nobis suis expositionibus aduersarij nostri conati sunt extorquere, his rationibus est asserendus.

10 Obijciunt præterea, Patres passim dicere, Sacramenta veterum fuisse vmbras & imagines eius veritatis, quæ in nostris Sacramentis exhibetur. His respondemus, imagines posse bifariam intelligi: aliæ enim prorsus inanes & vacuæ sunt, & nihil rei continent: aliæ rem quidem ipsam habent, sed inuolutè & obscurè, si cum alijs imagini- E bus apertioribus conferantur. Atque hoc secundo modo facilè dabimus, Sacramenta veterum imagines atque vmbras fuisse nostrorum: non quòd res ipsas, quas nos in nostris Sacramentis percipimus, veteres in suis non habuerint, sed quòd eas illorum Sacramenta implicatius atque obscurius adumbrarint. Ad hoc explicandum, appositum videtur illud simile, quod à Chrysostomo inducitur, in Homilia, quam habuit in illa verba Pauli, *Patres nostri in Mosen baptizati* F *sunt*: Et in Homilia 17. super epistolam ad Hebr. Pictores, inquit, quādo instituūt regem pingere, primùm tabulam delineant vmbris & coloribus obscuris: ita tamen vt illa, quamuis obscura delineatione facilè intelligas regem pingi, & equites, & currus, & alia id genus: quæ tamen non statim ab omnibus cognoscuntur. Postea verò cum pictor floridos colores induxerit, & opus absoluerit, quæ anteà primis illis lineis vix inchoata & rudia cernebantur, iam clara & expressa cognoscuntur. G Huiusmodi ait fuisse veterum Sacramenta, si conferantur cum nostris. Ex his verbis apparet,

apparet, sensisse Chrysostomum, rem eandem in nostris, & in veterum Sacramentis repræsentari: licet in illis obscurius, in nostris apertius. Quanta autem coniunctio sit inter vtrumque hoc genus Sacramentorum, ex eo videtur Paulus docuisse, quòd illorum nomina permutat, eaque illis facit communia. Nam in decimo cap. prioris ad Corinth. asserit, veteres fuisse baptizatos, & habuisse eâdem escam spiritualem, & spiritualem eundem potum quem nos habemus. Et ex altera parte ad Colossenses, nostrú Baptismum appellat Circuncisionem. Ait enim, Nos in Christo esse circuncisos, sed circūcisione non manufacta, in expoliatione corporis peccatorum carnis. Quo loco, Circuncisioni ascribit expoliationem peccatorum. Sed arbitrantur aduersum nos facere, id quod habetur ad Hebræos capite octauo: Per hoc quod dicit Nouum, antiquauit id quod erat prius: quod autem antiquatur & senescit, propè est vt euanescat. Ex his concludere volunt, vetus Testamentum prorsus esse antiquatum. Quod fieri non posset, inquiunt, si eius essentia, eadem fuerit cum essentia Noui. Sed istos considerasse oportuit, nequaquam abolitam esse substantiam veteris Testamenti. Ceremoniæ quidem abrogatæ sunt, quod attinet ad notas externas: significatio tamen illarum manet eadem quæ fuit. Iudicialia quoque præcepta, etsi non omnia hodie sint in vsu, summa tamen illorum & scopus præcipuus adhuc retinetur: nimirum, vt peccata puniatur, & iustitia in Rebuspublicis cōseruetur. Moralium autem præceptorum sensus, & obseruatio integra retinetur: licet ea non amplius aut accusent, aut damnēt conscientiam ad perniciem electorum.

11 At aiunt, Augustinum quoque oppugnare nostram sententiam. Nam in Præfat. Psalm. septuagesimitertij, sic scribit, Veterum Sacramenta promisisse Seruatorem: nostra verò salutem exhibere. Verùm his verbis Augustinus tantum distinguere voluit modum, quo veterum Sacramenta aliter significabāt Christum, aliter nostra. Nam illa ita repræsentabant Christum, vt aliquando venturum: nostra eum ita repræsentāt, vt qui iam venerit. Nam quomodo potuisset Augustinus existimare, veterum Sacramanta nullo modo dedisse Seruatorem: cùm ipse apertissimè testetur, Patres in manna habuisse eundem Christum, quem nunc nos habemus in Eucharistia? Et idem in libro de Nuptijs & Concupiscentia ad Valerium, & alibi non semel fatetur, Veteres per Circuncisionem, liberatos fuisse à peccato originis. Idem Beda quoque statuit in Lucam, aitque omnino Circuncisionem non alienam fuisse à Baptismo, quantum quidem ad peccati remissionem attinet, nisi quòd ianuas regni cœlorum non aperiebat. Nam ad id præstandū, Christi mors expectabatur. Hac de re, non equidem multum contendam, modò hoc concedatur, Patres illos defunctos, quocunque loco fuerint, fœlices dei præsentia & conspectu fuisse. Omnino enim deo fruebantur: neque putandum est, illos eò, in quem crediderant, destitui potuisse. Supra cœlum autem eos fuisse euectos, antequam Christus ascendisset, scio Patres id negare, nec ego contra eos quicquam cōtendo. Sed redeamus ad id, quod ab istis Patribus nobis vltrò datur, videlicet, Circuncisionem sustulisse peccatum originis. Quomodo ergò possūt dicere, Christum per Circuncisionem prorsus nō fuisse datum? Nam quæ potuit esse remissio peccati, sine Christo? Ineptè admodum sensit Magister Sententiarum, Circuncisionem habuisse vim remittendi peccata, non autem conferendi gratiam: quasi verò remissio peccatorum obtineri possit sine gratia. Comminiscuntur etiam, Euangelica sacramenta vim suam habuisse à morte Christi: quæ quum iam præstita sit, esse ea efficaciora & potentiora, quàm Sacramenta veteris populi: vt quorum tempore mortis Christi pretium non dum erat persolutum. Sed hæc illorum sententia, qua vim meritumque passionis Christi statuunt fuisse temporarium, non potest non esse absurda. Quid enim nunc plus valet ad seruandum mors Christi, quum iam præterierit, quàm antiquitus quum expectabatur futura? Porrò fide vtrobique opus est, qua certè non minus futura, quàm præterita comprehendimus. Quod si dicere volumus, Deum spectare sacrificium Filij sui oblatum in cruce, id haud dubiè ratum acceptissimumque habuit ab omni æternitate, etiam ante iacta fundamenta mundi. De Christo quoque scribitur in Apocalypsi, Agnum ab origine mundi fuisse occisum. Quodque dicunt, Circuncisionem habuisse vim auferendi peccatum originis: vnde quæso ea tantam vim habuit, nisi à morte Christi? Certè adeò conuenit nostro Baptismo cum Circuncisione, vt Augustinus contra literas Petiliani, libro secundo, capite septuagesimosecundo, & alibi, probet sacramentum Baptismi non esse repetendum, quòd Circunsio antiquitùs non fuerit repetita, si quis eam accepisset à Samaritanis, & posteà ad sinceram religionem Hierosolymitanam se contulisset.

12 At inter cætera, id quoque videtur non parum mouisse aduersarios nostros, quòd legitur ad Galatas de veteribus cæremonijs, Fuisse ea infirma & egena elementa mundi. Verùm hæc verba Pauli, intelligēda sunt de Sacramentis illis antiquis, iam per Christum abrogatis. Aut, si id non placet, intellige Paulum ita loqui de Sacramentis veterum, vt eo tempore accipi ea videbat à Iudæis, videlicet, sine Christo aut promissione eius. Sed prior responsio & verior est, & planior, pro eo loco. Quod si quis rogauerit, quî factum sit, vt veterum plura Sacramenta fuerint, quàm nostra: facile potest huic quæstioni satisfieri: Ecclesiam tunc sub initijs fuisse, neque eam de Christo tam multa nouisse, quàm multa patefacta sunt nobis, postquam iam in mundum venit, & sacrificium diu expectatum absoluit. Quare conueniebat, vt deus rem eandem & vnam tum

Sacramenta veterum infirma & egena, & cur plura in Lege quàm in Euangelio.

temporis, pluribus cæremonijs & imaginib. adum A brabret: nunc autem illa operosa pædagogia nõ est opus. Etenim Sacramentorum notæ idcirco datę sunt, vt anteà diximus, vt promissiones dei confirmarent: non quasi promissiones illæ non sint per seipsas satis firmæ, sed vt animi nostri alioqui increduli ac nutantes, sensibilib. notis corroborentur. Chrysostomus in Homilia 60. ad populũ Antiochænum: Si nostra, inquit, natura prorsus esset spiritualis & absq; corpore, spiritualia nobis tradita fuissent absque symbolis corporalibus. Ex his apparet, quàm illi absurdè faciant, qui visibiles notas Sacramentorum vidẽdas prostituant omnib. promissionem verò, quæ illis notis confirmanda fuit, & animis nostris hærere debuit, & peregrina lingua pronunciant, & clàm, ne ab alijs audiatur, submurmurant. Sacraméta verò legis, quæ numero tam multa erant, obsignationes fuisse promissionum dei, potest ex inductione cognosci. Tabernaculum & arca Domini, obsignabant promissionem habitationis dei in illo populo, quodq; in medio eorum esse vellet. Sacerdotalis consecratio, & vestium ornamenta, Christum adumbrabant vnicum Sacerdotem, eumq; perpetuum & æternum, quemadmodum author epistolæ ad Hebræos probat. Atque huius ipsius promissionis Dauid apertè meminit, cùm sub persona Christi dicit: *Tues Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.* Sacrificia quoque prædicabant oblationem Christi in cruce. Sed hic dixerit fortasse quispiam, ergo sacrificia fuerunt Sacramenta. Quomodo ergo dicimus, multum interesse inter naturam Sacraméti, & naturam Sacrificij? Id equidẽ antè diximus, & nunc iterum constanter affirmamus. Verùm hoc non efficit, quin vtraque ratio possit quandoque in rem eandem conuenire. Ratio Sacramenti & Sacrificij potest in rem eandem concurrere. Duo enim spectanda erant in Sacrificijs: primum vt deo aliquid offerretur, & in eo sita erat omnis vis sacrificiorum: alterum, vt victima quæ mactabatur & cremabatur, Christum pro nobis occidendum referret, per quem deum placatum atque propitium haberemus. Atque hoc pacto Sacramentum ibi fuisse non ambigimus. Quemadmodum autem hæc omnia certas promissiones consignarint, declarari facilè possit ex singulis: vt, de obseruatione Sabbathi, de circuncisione, de delectu ciborum, de lauacris & aspersionib. aquæ lustrualis, de voto Nazaræorum, de cæremonia zelotyporum, & de purgatione puerperę à partu, de omnibus deniq; hoc genus mysterijs. Sed vt essemus breuiorus, satis esse putauimus, pauca ea quę dicta iam sunt, explicasse.

An populus antiquus intellexerit promissiones quæ cæremonijs obsignabantur.

13 Verùm, scrupulus vnus adhuc restat: Num populus Iudæorum, cùm haberet sensibiles illas notas cæremoniarum, promissiones quoque dei intellexerit, quæ per eas obsignabantur. Agit hac de re multis Augustinus, in quarto libro contra Faustum, & in tertio de Doctrina Christiana: aitque Patriarchas & Prophetas, insigniores que viros in veteri Testamento, magno spiritu illustra- G tos, probè cognouisse cęremoniarum & sacramentorum significata, ita vt signa pro rebus non acciperent, quam ait esse miserrimam seruitutem: plebem verò, & inferioris notæ homines, putat hisce signis, tanquam rebus ipsis usos esse: cùm hoc tantum intelligerent vnum esse deum, quem hoc genere cultus & seruitutis reuereri deberent. Nam si qui fuissent, qui cùm agnoscerent illa signa esse B aliarum rerum, tamen ea voluissent pro suo arbitratu interpretari: fuisset ille error malè vagantis animi. Ex hac doctrina Augustini, triplex ordo cõstitui potest eorum hominum, qui signis vtantur. Quidam enim sunt, qui verè intelligunt quid significetur, ideoque non in signis hærẽt, sed ad res signatas oculos conuertunt: alij verò signis vtuntur, sed quò ea referenda sint non intelligunt: atq; hoc Augustinus putat ad seruitutem pertinere. Postremò sunt alij, qui, signa ea esse, quibus vtuntur, non ignorant: sed ea tamen peruersè, proque C sua libidine interpretantur. Hìc error est, isq; non parum noxius. De primo tertioque ordine, mihi cum Augustino cõuenit: in secundo autem, quod ad populum plebemque Iudaicam attinet, non vsque adeò illi assentior, vt facilè admittam: nihil aliud à vulgo Hebręorum fuisse cognitum de sacramentis & cæremonijs legis, nisi quòd illis vnus verusque deus colendus esset. Docebãtur enim perpetuò à Scribis & Sacerdotibus, & Prophetarum oracula subinde audiebant: vnde facilè colligere D poterant, saltem generalem sacramentorũ suorum significationem, cùm de Christo tum etiã de alijs rebus ad vitæ puritatem, morumque sanctitatem pertinentibus. Doctrina de expectatione Messiæ inter eos vulgata fuit, vt ea, quantum arbitror, lateat neminem. Philippus, vt habetur in Euangelio Ioannis, ita ait Nathanaeli: *Inuenimus Messiam, de quo Moses & Prophetæ scripserunt.* Et vulgus Iudæorum ad miracula Christi obstupescens, ait: *Scimus, quòd veniet Messias, atque hæc omnia nos* E *docebit.*

14 Hoc etiam facit, quòd Prophetæ perpetuò docuerint, cæremonias exterius tantùm, & sine fide agitatas, deo fuisse ingratissimas. Et fides ea, quam ad ritus externos adhiberi oportuit, nisi Christum, etsi non plenè, tamen aliquo modo, saltem generaliter respexerit, cuius momenti esse potuisset? Cumque Prophetæ tam diligentes fuerint in obtrudendis, & passim inculcandis significationibus cæremoniarum, putamus eos F nihil de Christo docuisse? Dauid satis apertè cecinit de sacrificijs, deum illis non oblectari. *At sacrificium*, inquit, *deo, est spiritus contribulatus; & cor contritum & humiliatum.* De Lauacris & Baptismatis, Esaias eos instituit: *Lauamini*, inquiens, *& mundi estote.* Hieremias quoque, *Laua*, inquit, *ab iniquitate cor tuum.* Et Ezechiel, illis aquis designari ostendit vim Spiritus sancti, cùm deum inducit promittentem, se aquam mundam effusurum super eos. De Circuncisione etiam persæpè moniti sunt in sacra Scriptura, vt ceruices & corda sua circuncideret: neue putarent

rent se id per seipsos, suisque viribus præstare posse, Moses in capite trigesimo Deuteronomij ait, *Deus circuncidet cor tuũ, vt eum diligas.* De purificationibus & lotione vestimentorum, & alijs id genus, ita moniti sunt in Leuitico capite vndecimo: *Ego sum Dominus deus tuus, q eduxi te de terra Aegypti. Sancti mihi eritis, quoniam ego sanctus sum.* De Sabbatho quoque non semel audierunt, Ibi requiem dei, & ipsorum sanctificationẽ fuisse denotatam. Quòd si omnia hæc tam luculenter fuerint demõstrata, quæ bona & illis vtilia fuisse, ambigi non potest, & illi ignorare non potuerunt, per Christũ siue Mesiam, quicquid esset boni obtinendum esse: persuaderi mihi non potest, illos in Sacramẽtis suis, Mesiam significari non vidisse. Accedit huc alia etiam ratio. Esaias manifestißimè testatus est, Deum in Christo posuisse delicta omnium nostrûm, nosque eius liuore ac morte fuisse sanatos. Quare, quum in Sacramentis mentio fiat, deũ per sacrificia nobis reddi propitium: non potuit illis in mentem venire de vno Mediatore Christo, per quem solum deus nobis placatus redditur. Non tamen asserendum est, rudiores Israelitas, mysteria singulatim omnia nouisse. Tantùm id cõtendimus, eos generalem quandam notitiam habuisse de Christo in sacramentis legis, cùm alioqui nosipsi non poßimus de illis cæremonijs rationem sigillatim reddere. Apostoli eas nobis tantùm generaliter tradiderunt illustratas. Et si qui ex nostris, vt Origenes, & alij complures eius similes, tentauerunt singulis quibusque cæremonijs allegorias proprias attexere, operam propemodum perdiderunt. Nihil enim operepretij ex suis inuentis ad nos transmittere potuerunt. Nam planißimè destituuntur verbo dei. Nec mirum est, illis talia commenta non displicuisse. Nam vt vbique nostris inuentis mirificè fauemus, ita ibi humanę curiositati mirum in modum applausum est.

Allegorijs nõ indulgendũ.

15 Iam ea quæ diximus, planè ostendunt, quàm procul Sophistæ à scopo aberrarint, qui inter Sacramenta vetera & noua, hoc constituerunt esse discriminis: quòd vetera gratiam & Christum solum significarint: nostra verò, vtrunque largiter & copiosè præstent. Nam veteres, inquiunt, ex opere operantis iuuabantur. Quum enim quis fide, pioque motu cordis atque animi accederet ad ea sacra, habebat ex eo meritum. At opus, vt loquuntur, operatum, nihil ibi, quod attinet ad salutem, proderat. In nostris autem secus esse volũt, vt non tantùm fides, & spiritualis animi motus, quod opus operantis vocant, nos iuuet: sed etiam ipsum Sacramentum externum, deique institutum, quod appellant opus operatum, & remißionem peccatorum, & salutem nobis conferat. Sed ex istis percontabimur, quidnam illud sit quod opus externum, & Sacramentum visibile nobis præstet, quod nos per fidem non consequamur? Si respondebunt esse Christum, illum fide comprehendimus: si remißionem peccatorum, illam quoque fide assequimur: si reconciliationem per quam cum deo in gratiam redimus, illam non obtinemus nisi per fidem: si denique gratiæ ac spiritus augmentum, ne ista quidem alia vlla ratione adipiscimur, nisi fide. Quid ergo superest, quod istud opus operatum adferat? Vox ea peregrina est, nec auditur vsquam in Sacris literis. Nec ego hoc tempore ea vterer, nisi pugnaretur in aduersarios. At fortasse dicent, Cùm præter fidem opus etiã externũ accedit, nihilne illi tribuendũ putas? Equidem multum tribuo, quando ex fide proficiscitur. Scio enim huiusmodi opus deo placere, eumque multa consueuisse rependere bonis operibus. Sed quid hoc ad præsens negotium? Nonne & veteres ad fidem suam adiungebant etiam illa opera, quibus Sacramenta suæ legis agitabãt, & percipiebant? Quare, quod attinet ad hanc partem, totidem ibi extitisse videmus, quæ deo placuerint, quot habemus in nostris: Nisi fortè contendere velint, agitationem perceptionemque nostrorum Sacramentorum, aut melius, aut nobilius opus esse, quàm fuerit veterum. Quod ego illis nõ facilè dederim, prẹsertim quũ operis perfectio ex fide spectãda sit, & charitate, vndẹ proficiscitur. Idcircò si Abrahamus & Dauid plus fidei habuerũt, quum Sacramenta sua perciperent, quàm infirmus aliquis Christianus quum baptizatur, aut cõmunicat: quis nõ iudicet illorum opus magis eximium atque illustrius esse, quàm istorum? Atque etiam locutionem illam, qua isti frequẽter vtuntur, Sacramenta remittere peccata, aut conferre gratiam, non facilè admittimus: nisi forte in eam sententiam, qua Paulus prædicat, Euangelium esse vim dei ad salutem: vtque lectio Sacrarum literarum ad Timotheum dicitur, seruare. Quod sanè nihil aliud est, quàm vim & potentiam dei, qua peccata remittit, gratiam largitur, & denique seruat, his instrumentis & medijs vti ad salutem nostram. Ad quod efficiendum, quemadmodum vtitur verbo Euangelij, & prædicatione Sacrarum literarum, ita etiam adhibet Sacramenta. Per vtraque enim, prædicatur nobis liberalis dei promißio: quam si fide complectimur, & salutem & remißionẽ peccatorum obtinemus. Hic est iustus sensus, ad quẽ etiam exigendi sunt Patres, quum dicunt, gratiam esse virtutem Sacramentorum: quod perinde est, ac si dixissent, Intelligentia & sensus, est virtus sermonis atque verborum.

Opus operatum vox peregrina.

An Sacramenta conferant gratiã, & remittãt peccata.

16 Quamque parum commodè Scholastici de obice suo loquantur, ex eo patet, quòd eum dicũt non ponere obicem, qui licet actum vel diligendi, vel credẽdi non habeat, attamen contrarium siue oppositum gratiæ non obijcit: puta infidelitatis, aut odij actum. Tunc aiunt, sacramenta Euangelica conferre gratiam. Atqui hoc nihil aliud est, quã creaturis tribuere causã nostræ salutis, nosq; nimium obligare symbolis & elementis huius mundi. Hoc fixum & constitutum maneat oportet, nihil Sacramentis plus concedendum esse, quod ad salutem faciat, quàm verbo dei. Ideoque si interdum audimus, quod etiam Augustinus dicit, nostra Sacramenta meliora esse Sacramentis veterum, id hoc pacto debet accipi, vt referatur ad perspicuitatem. Concedimus enim, nostra Sacra-

De obice Scholasticorum.

Sacramentis nil plus tribuendum quã verbo dei.

Quomodo sacramenta nostra sint meliora veteribus.

mentã de Christo clariùs & loqui, & concionari, quàm veterum: quare quum clarius & illustrius instruamur, fides plenior est, & plus gratiæ spiritusque nobis adfert. Et libenter id admittimus, quod idem Augustinus ait, Quandoque fieri, vt Sacramentum absque re accipiatur. Sic enim impij & infideles Sacramenta vsurpantes, externa tantùm symbola capiunt, & salutis & gratiæ penitùs expertes. Interdum etiam è diuerso accidit, vt pij exclusi aliqua necessitate à Sacramentorum vsu, re tamen ipsa & significato minimè fraudentur. Neque obstrepat hic quispiam, statuere nos, Sacramenta pendere à fide nostra. Neque enim hoc docemus: imò verò, Sacramenta affirmamus esse Sacramenta, quantumuis aut infirma, aut etiam nulla sit fides tua. Et Augustinus optimè sensit de eo, qui Sacramentum carnaliter tantùm vsurpet, quum inquit, Non propterea desinit esse spirituale, sed tibi non est spirituale. Et vt aliquando finiam, nunquam eò deueniendum est, vt gratiam salutemque nostram existimemus in Sacramentis, ceu in sacculis quibusdam contineri, quæ in communicantes & percipientes effundatur. Sunt enim Sacramenta, ceu nuncij quidam nostræ salutis: quibus qui crediderit, eam assequitur. Atque hæc in vniuersum de Sacramentis dicta sint satis. Nunc superest, vt de Circuncisione aliquid dicamus. Sed hic non ita longa tractatione opus erit. Nam si ea omnia, quæ de Sacramentis generatim iam dicta sunt, tenebimus: non erit difficile, omnia quæ de Circuncisione dici possunt, intelligere.

Gratia nõ est colligata in Sacramentis vt in sacculis.

De Circumcisione.

Quid sit Circuncisio.

17 Est autem Circũcisio, vt ne à verbis Apostoli discedamus, signaculũ iustitię fidei, quòd prędicet & corroboret promissionẽ de iustitia, quam veteres per fidem accipiebant. Atque hinc sequitur, veteres per eam habuisse peccatorum remissionem. Quum enim iustitia in peccatorum remissione maximè cõsistat, quicunque promissioni demonstratæ, & per circuncisionem consignatæ credidisset, eum remissionis peccatorum participem esse necesse fuit. Quærunt nonnulli, vtrum Circuncisio & Baptismus, qui illi successit, remissionem adferat illorum solùm peccatorum quæ iam præterierunt, an etiam illorum quæ postea committuntur. Istos nosse oportet, vsum Circuncisionis & Baptismi non esse momentaneum, sed perpetuum. Nam vt labuntur sæpè fideles, ita ad se subinde redeuntes, cogitant de promissione Euangelij, quæ est de remissione peccatorum. In qua etiam eo nomine confirmantur, quòd meminerint, se vel baptizatos vel circuncisos: atq; ita fidem adhibentes, à peccatis absoluuntur, & deo reconciliantur. Hìc apparet, quàm illi antiquitùs decepti fuerint, qui tingi noluerunt, nisi iam instante morte, & animam quodammodo agentes. Neq; quisquã hoc putet aduersari clauibus Ecclesiæ, per quas recipiuntur pœnitẽtes. Nã vt bene rẽ

An circuncisio remittat peccata etiã futura.

Error eorum qui nolebãt baptizari nisi extrema hora.

A intelligant, hoc statuant necesse est, claues istas Ecclesiæ, nihil esse aliud quàm prædicationem Euangelij, qua ministri suadent credentibus peccata condonari. Qui autem persuadendi sunt, illis beneficio spiritus persuadetur, & fides de promissione fit etiam inde, quòd notam Baptismi aut Circuncisionis, quam olim receperunt, in mentem reuocant. Et Paulus cùm dixit, *In remissionem præcedentium delictorum*, intelligit Iustificationem: B cùm nobis applicatur, semper depellere ea peccata, quæ antè commisimus. Id autem nihil impedit, quin promissio de remissione peccatorum, eiusque consignatio, sæpius in mentem vtiliter reuocari possit. Sed quoties inde condonatur peccatum, id vt præcesserit necesse est: verùm quod dicimus eò spectat, vt demonstremus vtilitatem Sacramentorum non esse momentaneam, sed ad totum vitæ cursum pertinere. Differebat circuncisio ab alijs Sacramentis, quòd esset initium & primus gradus, & visibilis accessus ad fœdus dei. C Quales autem habiti fuerint incircuncisi, Apostolus exposuit in epistola ad Ephesios: *Mementote*, inquit, *quòd vos aliquando gentes in carne, qui vocabamini præputium à circuncisione in carne manufacta, fueritis aliquando absque Christo, alieni à Republica Israelis, extranei à testamentis promissionum, sine spe in mundo, & absque deo.* Et in epistola ad Philippenses docet, quæ sit iusta & spiritualis circuncisio. *Nos enim*, inquit, *sumus circuncisio, qui seruimus Domino in spiritu, gloriamur in Christo, in carne aũt fiduciã nõ habemus.* D Idem etiam scribit ad Colossenses: *In quo*, inquit, *circuncisi estis circuncisione non manufacta, in expoliatione corporis peccatorum carnis.* Ex quo loco videmus, vt superius etiam notauimus, ponendam tã in Circuncisione quàm in Baptismo, peccatorum condonationem. Vnde Augustinus contra Iulianum Pelagianum libro, in ea parte in qua multas Patrum authoritates congerit, Pelagianos arguit ex his Apostoli verbis, quòd cùm peccatum originis inficiarentur, tamen paruulos suos tingerẽt. E Nam cùm in eis nullum peccatum esse statuerent, quî potuit ille baptismus esse? vt Paulus ait, *Circuncisio non manufacta per expoliationem peccati in carne.* Faciunt hæc Apostoli loca permultum ad explicationem ingenij ac naturæ circuncisionis. Sed in Deuteronomio capite decimo Dominus ait, *Circuncides præputium cordis tui, & ne obduraueris ceruicem tuam.* Loco præputij, Chaldaicus interpres habet *Tepbashot*, quod est stultitia significans primum caput peccati, situm esse in eo, quòd F sumus ad omnia diuina cæci, & ignoratione dei quàm maximè laboramus. Septuaginta habent, σκληροκαρδίαν, id est, cordis duritiam. Promissiones, quæ se circuncidentibus offerebantur, sunt istæ: Deum effici deũ nostrũ, & deũ seminis nostri: qua vna in re habemus cornu copiam, id est, summam omnium bonorum. Inde enim oritur nostra fœlicitas & consolatio in omni afflictione. Admonebantur etiam de carne mortificanda, hoc est, G de superfluis voluptatibus rescindendis: profitebantur insuper sinceram religionem: & in summa,

Quæ sit spiritualis Circũcisio.

Primum caput peccati.

Promissio, quam circũcisio obsignauit.

ma, fœdus significabatur cum deo initum. Hæc erant significata & res huius Sacramenti, & verè pertinent ad eius naturam atque substantiam.

Cur membro genitali circuncisio iussa fuerit.

18 Iam mihi duo præterea supersunt excutienda. Alterum, cur Circuncisio imprimi iussa sit in membro genitali: alterum, cur fieri iussa sit octauo die. Ex Augustino diuersis in locis colligimus, Deum idcirco id fieri voluisse, vt moneremur de peccato originis, id à parentibus ad nos traduci ad generationem: vtque præputium resectum in parente, tamen redit in prole, quæ generatur, ita peccatum Originis parentibus remissum, in filijs qui procreantur repullulare. Monemur etiam, quod sæpè iam diximus, fœdus dei non tantùm ad nos, sed etiã ad liberos nostros, quos suscipim⁹, pertinere. Deniq; eo signo Christ⁹ maximè significabatur ex illo semine Abrahami esse oriundus. Neque hîc sensum nostrum, aut humanam rationem sequi debemus, vt id putemus ridiculum aut leuis momenti esse, quod deus instituerit. Nam alioqui crux Christi & Euangelium Iudæis scandalum sunt, & Gentibus stultitia. Neque enim debemus de rebus diuinis, iuxta id quod foris ostenditur, iudicare: Alioqui Iulianus & Celsus ridebunt, pomum primis parentibus fuisse interdictum: Et Naaman Syrus rem ridiculam putauit in Iordane flumine septies lauari. Nec dubito, non defuisse qui Mosen riderent, cùm proijceret lignum in aquas Marath, ad earum amaritudinem medicandam. Hodie quoque permulti mirantur, quî fiat, vt vnius oboli defraudatio, æternum exitium pariat. Verùm istos oportuit cogitare, res istas nequaquam ex vi sua spectãdas esse: sed adhibendum etiam esse pondus verbi dei: quod certè tanti momenti est, vt orbi terrarũ vniuerso præponderet. Neque quicquam est tam vile & abiectum, quin eius accessione illustre ac splendidum efficiatur. Curant quidem reges & principes huius mundi, vt habeant sigilla quàm maximè egregia & honorifica. Promissiones autem & donationes quæ illis consignantur, non rarò fallunt. Deus tamen cùm notis abiectioribus vtatur, neminem fefellit vnquam. Nunc de octaui diei ratione paucis dicam. Hebræi asserunt, eam esse diei septimi dignitatem, vt ex eo res omnes nescio quam consequantur vim & fortitudinem. Quare volunt post septimum diem infanti recens nato, accedere tantum vigoris, vt facilè possit perferre dolorem circuncisionis. Nos verò ista commenta illis relinquamus: & hoc potius sentiam⁹, octauo die Resurrectionem Christi & nostram fuisse designatam. Id autem ex Paulo non obscurè potest intelligi: ait enim, in circuncisione significari peccatorum carnis amputationem. Nunquã autem à nobis vitia carnis perfectè possunt reseca ri, nisi vbi ad sanctam resurrectionem ventum erit. Totum hoc seculum, ac vitæ huius vniuersæ tempus, septimanam dierum refert: Octauus autem dies, significat Resurrectionem. Est etiam præterea non contemnenda ratio, quòd puer tam recens natus, nihil per seipsum efficere possit, quod ad iustitiam assequendã conferat. Hinc ergo

Diuinæ res ex aspectu externo iudicãdę nõ sunt.

Verbi dei est maximum pondus.

Dei sigilla quibus constent.

Octau⁹ dies, notat Christi resurrectionem.

Tẽpus huius vitæ, est septimana.

A admonemur, iustificationem ex nostris operibus non constare. Et quamuis ita se res habeat in circuncisionis ritu, in Baptismo tamen ad certum dierum numerum non adigimur. Quoniam ab hoc obseruationis genere, Christus voluit nos esse liberos. Non desuerunt tamen, qui vellent in Baptismo quoque, Christianos ad octauum diem adigere. Verùm illos concilium à Cypriano habitum repressit. In primitiua Ecclesia ad aliquod tẽ-

B pus seruata fuit circuncisio.

Circũcisio in primitiua Ecclesia.

19 Augustinus quoque in epistolam ad Galatas ait, non omnem circuncisionem post Christum fuisse damnandam, sed eam tantùm, in qua spes salutis proponeretur: eam verò quæ eã causa tantummodo acciperetur, vt pax retineretur, & cursus Euangelij magis promoueretur, ferri potuisse. Nam hac causa Paulus passus est Timotheum circuncidi. At si hoc officium vt necessarium ad salu-

C tem requiratur, nullo pacto est concedendum: Ideoque Paulus vehementer restitit, ne Titus circuncideretur, vt habetur in epistola ad Galatas. Aiunt, permultas hodie esse Ecclesias in Oriente, seu Meridie, quæ in hunc vsque diem circuncisionem vnà retinent cum Baptismo: Quàm id rectè faciant, ipsæ viderint. Verisimile certè est, illos, cùm illam tam diu, & quidem mordicus retineant, in ea spẽ aliquam salutis suæ collocare. Qua-

Ecclesiæ quæ circuncisionẽ retinẽt.

D re multò rectius facerent, si illam omitterent. Sed interim operæprecium est explicari, quomodo Paulus ad Galatas dicat, eum qui circuncidatur, debitorem fieri totius legis obseruandæ. Nã cùm Abrahamus circuncisionem acciperet, Lex nondum fuit lata. Quare circuncisio non videtur id habere ex sua ipsius vi & ingenio, vt ad obseruandam legem homines astringat. Sed meminisse debemus, id quod Apostolus dicit, ex alio capite prouenisse: nimirum, quòd circuncisio repræsentarit

E Christum vt venturum, & se daturum in crucem: Lex autem tam diu vim suam erat habitura, quoad Christus veniret. Quare cùm circuncisione testarentur illum nondum venisse, necesse erat vt sub lege detinerentur, cùm tantùm per Christi aduentum posset abrogari.

Quomodo anima incircũcisi dicatur extinguenda.

20 Quanta verò cum obseruatione deus voluerit illud sacrificium custodiri, ex eo liquet, quòd in libro Geneseos cap. 17 contestatur: Animam quæ non fuerit circuncisa octauo die, excindendã

F esse de populo suo. Ambrosius in libro de Patriarcha Abrahamo, mirari videtur istam tantam seueritatem. *Deus enim*, inquit, *constituerat ciuitates refugij, vt qui fortuitò, aut imprudens hominem occidisset, haberet quò se reciperet, ne ab hominis interfecti cognatis aut affinib. occideretur: si non ex professo & data opera, sed casu aut fortuitò homicidium cõmisisset.* Quare, cùm infantes sua voluntate non repudiarent Circuncisionem, cur fuerunt excindendi? Respondet ille, idcircò fortasse vitam corporalem pueris fuisse auferendam, vt in eis parentes impietatis suæ pœnas luerent. Alios autem ait sensisse, illam sententiam ad infantes non pertinere: verùm ad

G eos, in quorum essent potestate, ac si illi dicantur excindẽdi. At huic sentẽtiæ verba ipsa sacræ Scri-

pturæ aduerſantur: Quare ad allegoricam expoſitionem ſe confert, quaſi illa comminatio pertineat ad eos, qui non circuncidunt mentem: quæ eſt animi noſtri virilis ac præſtantiſsima portio. Verùm iſtiuſmodi allegoriæ, quæſtioni non ſatisfaciunt. Quamobrem, duo mihi videntur ad hunc nodum diſſoluendum, rectè poſſe accommodari, Primùm eſt, comminationem pertinere ad illum, cùm adoleuerit, ſi parentum negligentiam approbarit, & circuncisionem, ad quam Lege aſtringebatur, non admiſerit. Alterum eſt, Deum accuſandum non eſſe iniuſtitiæ, ſi quandoque infantem ſic neglecta Circuncisione educatum interficeret. Poſſet enim valere huiuſmodi ſeueritas ad homines admonendos, quàm deus indignè ferat Sacramenta ſua contemni. Et ſi fortè quæras, quid oporteat iudicare de anima pueri ſic occiſi, nondum recepto Sacramento: reſpondeo, nos de eius vel ſalute vel condemnatione nihil poſſe alterutram in partem affirmare. Nam ſi pertinebat ad numerum electorum, vt ad vitam æternam prædeſtinatus fuerit, nihil impedit, quo minus ſeruari poſsit, quandoquidem gratia non eſt alligata Sacramentis: Sin autem erat vas à ſummo fictore idcircò conditum, vt iram ſuam in eo declararet, atque ita ſit condemnatus, quid conqueri poſſumus de ſeueritate dei? præſertim cùm omnes naſcamur filij iræ & condemnationis? De illo tamen bene ſperandum iudicarem: quòd cùm promiſsio data ſit ſemini Abrahæ, isque puer nullo ſuo particulari peccato ſe à promiſsione ſubtraxerit, veriſimile ſit, eum ad regnum dei eſſe admiſſum. Neque ad æternam condemnationem putandus eſt interfectus eſſe à deo, ſed potius ad ſalutem, ne malitia immutaret cor eius: vtque morte ſua parentibus & maioribus alijsque teſtaretur, quàm illi grauiter peccauerint eius negligentes circuncisionem, & toti Eccleſiæ prodeſſet indicium, præ ſe gerens iræ diuinæ aduerſus Sacramentorum contemptores. Prçtereà non eſt difficile creditu, pios homines, qui vixerunt ante Circumciſionem inſtitutam, habuiſſe alias quaſdam notas, quibus illorum iuſtitia habita per fidem obſignaretur. Nam eos & obtuliſſe primitias, & ſacrificaſſe legimus: ſed quo ſymbolo primam regenerationem ſuam notarint, Sacræ literæ non tradunt.

De pueris peremtib. abſque circuncisione.

Sacramentorū notæ ante legem.

21 Vtebantur autem Hebræi in pueris circuncidendis, gladio lapideo, quod tamen deus non præceperat. Verùm ad hoc faciendum inducti ſunt exemplo vxoris Moſis Zipporæ, quæ huiuſmodi gladio vſa eſt in filio ſuo circuncidendo, cùm mortis diſcrimen immineret ab Angelo. Et quamuis hoc Sacramentum inter Iudæos diligenter obſeruatum & cultum fuerit, tamen dimanauit etiam ad exteras nationes. Nam ſi credimus Ambroſio libro ſecundo de Patriarcha Abrahamo: Aegyptij, Arabes, & Phœnices circunciduntur. Idque ab illis ea cauſa putat fieri, quòd arbitrentur, huiuſmodi ſanguinis primitijs, arceri malos dæmones, ne lædant eum qui circunciditur. Ita diabolus, dei Sacramenta ſemper moA litus eſt vitiare. Nam ſuperſtitio fuit, vim ſalutis aut liberationis à ſatana, naturæ ſanguinis effuſi aſcribere. & hodie Iudæi non multùm abeſſe videntur ab hoc genere ſtultitiæ. Nam dum infantem circuncidunt, aſtat quidam cum vaſculo pleno vel terræ, vel pulueris, in quod præputium abſciſſum infodiunt, quaſi diabolus videatur eo pacto ſuum habere cibum. Dixit enim Dominus ſerpenti iam inde ab initio: *Super pectus tuum gradieris, & terram comedes*. Videntur exiſtimare, diabolum B ſic nactum cibum ſuum diſcedere à puero, nec illi poſtea faceſſere negocium. Alia quoque ratione, vt idem author eſt Ambroſius, apud Ethnicos ſeruabatur vitiata Circuncisio: quod Ægyptij, nô octauo, vt deus præceperat, ſed decimoquarto anno circunciderent, quòd ea ætate Iſmael circuncisionem acceperit. quod Arabas quoque factitaſſe credibile eſt. Nam hodie Turcæ etiam ea ætate circunciduntur. Quanquam Aegyptij, (vt idem C author eſt Ambroſius) fœminas quoque ſoliti ſunt circuncidere, idque anno 14. vt mares. Eius rei hanc rationem reddiderunt, velle ſe hoc ſymbolo notare, reſtinguendam eſſe libidinem, quæ illa ætate maximè in vtroque ſexu incipit accendi. Atqui deus maſculos tantùm iuſsit circuncidi: neq; tamen ea cauſa fœminæ Hebræorum, vel ab Eccleſia, vel à fœdere habebantur alienę. Illæ enim ſemper vnà connumerantur cum viris: innuptæ quidem cum Patre, nuptæ verò cum maritis.

Sacramenta dei pro viribus diabolus vitiat.

Mos ineptus Hebræorum & aliorum in circuncidẽdis pueris.

D 22 Non defuerunt, qui captioſis argumẽtis detraxerint circuncisioni, & quodãmodo deum veteris Teſtamenti coarguerint. Primùm enim dicebant, Vel præputium eſt ſecundum naturam corporis, vel eius naturæ aduerſatur. Si eſt ſecundum naturã, cur vult deus, vt abſcindatur? Sin pugnat cum natura, cur ſinit deus, vt naſcatur? Reſpõdet Ambroſius in Epiſtola 77. ad Conſtantium, præputium eſſe ſecundum naturã noſtri corporis: ſed non eſſe abſurdum, vt ea quę cum corpore aut carne noſtra conueniant, reſcindantur, ſi ex eo ſpiri- E tus poſsit adiuuari: quod videmus in ieiunijs, & alijs carnis mortificationibus fieri, & in ferenda cruce, quam omnibus fidelibus deus impoſuit, in quibus multa quæ carni aduerſantur, cogimur tolerare. Adhæc dicere ſolebant, Deum cæteras nationes à lege Moſaica abſterruiſſe, cùm illis hoc iugum Circuncisionis imponeret: quæ niſi fuiſſet, multi exteri, & alienigenæ ad Hebræorum religionem acceſsiſſent. Sed eodem etiam modo calumniari poſſunt Chriſtum ipſum, quòd F mundum videatur deterrere à ſua religione, partim propter ſeueritatem doctrinę, partim propter perſecutiones, & martyriũ, quod primo tempore erat ſubeundum à multò maxima parte credentium. Sed qui verè ad numerũ electorũ pertinent, minimè reſiliunt ob difficultatẽ vocationis. Qui autem retrò abeunt, ex nobis non erant, & idcircò defecerunt. Mirantur etiam, quid deus in puerili ætate voluerit eiuſmodi cæremoniam ſuſcipi, G quæ ſæpè infirma corpuſcula poſsit in diſcrimen adducere. Quod ad ætatem attinet, inquit Ambroſius, vt omnis ætas obnoxia eſt peccato, ita

Cauillus contra Circuncisionem.

Alter Cauillus.

Gladius circuncisionis.

Omnis ætas idonea Sacramentis.

ita etiam est idonea sacramento. Infantes autem peccato obstrictos esse, abundè ostendunt eorum morbi, fletus, dolores, mortes. Quòd si fortè in vitæ discrimen adducebantur, nihil tamen erat causæ, cur quererentur, cùm eam omnem deberent deo: Et tamen, vt traditur, paucissimi ea causa moriebantur. Dolor autem ille, & discrimen nonnihil attulit vtilitatis. Nam quemadmodum strenui milites, cùm meminerunt se anteà multa passos, ne fugerent, magis animantur ad perstandum, ne quod dedecus inurant cicatricibus & vulneribus quæ anteà passi sint sibi inflicta, potius quàm vt locum ac stationem desererent. Ita voluit deus, vt Hebræi iam adulti, & facti viri, professionem suæ legis etiam contra omnia pericula tuerentur, cùm meminissent, se iam inde ab infantia religionis causa fuisse vulneratos. Nunc autem Circuncisionem ait, à Christianis meritò repudiari, quòd cùm Christus sanguinem suum effuderit, pretium nostræ redemptionis, iam opus non sit, vt singuli homines sanguinem suum priuatim effundant. Atque hæc de Sacramento Circuncisionis ad præsens institutum putamus esse satis.

LOCVS VIII.

De Baptismo, Pædobaptismo, & Infantium sanctitate.

In Rom. 6. vers. 5. Baptismi ampla & fusa definitio.

Baptismus, est signum regenerationis in Christum, in mortem inquam, & resurrectionem eius, quod loco Circuncisionis successit, constans lauacro aquæ in verbo, quo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti remissio peccatorum, & effusio Spiritus sancti offertur, & Christo, atque Ecclesiæ visibili Sacramento inserimur, & nobis ius ad regnum cœlorum obsignatur, nosque vicissim peccato morituros, & Christo victuros in posterum profitemur. Huius definitionis membra, vt melius intelligantur explicabimus. In primis appellatur Signum: quod Baptismo cum omnibus Sacramentis commune est, ex eo probatur, quòd Paulus Epistola ad Romanos docuit: Abrahamū, postquam esset iustificatus, accepisse Circumcisionem, σφραγῖδα iam adeptæ iustitiæ. Quid autem Baptismus obsignet, satis cognoscitur, quum signū regenerationis appellatur. Nam Christus Nicodemum satis apertè docuit apud Ioannem capite tertio, eos qui seruandi sint, oportere renasci. Huius autem regerationis, Baptismum esse signum, Paulus docet ad Titum: Secundum suam misericordiam, inquiens, saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. Cumque regeneratio, mutatio quædā sit: vt quænam ea sit, rectè intelligatur, explicandus est terminus ad quem. Ideoque addimus, In Christum, quòd hominum regeneratorum fides, studia, vita non aliò spectent, quàm vt toti in Christum transeant. Cumque omnia, quæ Christus gessit pro nostra salute, in morte ac resurrectione eius comprehendantur: ideo in hac definitione addimus, in mortem & resurrectionem eius baptizandum esse. Quod etiam Paulus docet: Sic enim scribit, *An ignoratis, quòd quicunque baptizati sumus in Christum, in mortem eius baptizati sumus?* Et mox commemorat Resurrectionem. Circuncisionis autem loco successisse Baptismum, docet Epistola ad Colossenses, quem locum suprà citauimus. Vnde cùm circuncisio semel tantùm cuique adhibita fuerit, & vna tantùm sit cuiq; natiuitas, inde fit, vt ne Baptismus quidem debeat repeti. Quod etiam eò fit, quia Spiritus sanctus vult nobis penitùs esse persuasum, post Baptismum ad pristinam vitam non esse redeundum: quasi altera regeneratio concedi possit. Nam si quis ita putaret, vt habetur in Epistola ad Hebræos, is filij dei sanguinem conculcaret. Itaque Paulus ad Ephesios ait, *Vnus spiritus, vna fides, vnum Baptisma.* Quòd autem aquæ lauacro, & verbo constet, docemur ex Epistola ad Ephesios, his verbis: *Sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum pro ea tradidit, vt eā sanctificaret mundatam lauacro aquæ per verbum.* Hęc est natura Sacramentorum, vt symbolo, & externo elemento, & verbo dei constent. Multi scriptores Ecclesiastici, cùm agunt de Baptismo, aquarū encomia & laudes prædicant. At ego hîc potius Christianæ religionis admiror simplicitatem, cui Sacramenta, vt numero paucissima, ita factu facillima sint attributa. Quod enim attinet ad symbola, non habemus nisi panem, & vinum, & aquam: quæ vbique in vsu sunt, & passim obuia. Idolorū vero mysteria magno cum apparatu celebrabantur, & admodum erant sumptuosa. At Christus magnam simplicitatem in rebus externis perpetuo secutus est. Quanquā diabolus etiam, vt æmulus dei, interdum suis quoque sacris, aquam adhibere voluit: vt in mysterijs Mitræ, & Isidis. Et Romani ludis Apollinaribus & Pelusijs, aqua lustrabant ciuitatem. Ita enim putabāt eam à periurijs, cædibus, iniustitia, & publicis criminibus expiatum iri. Et qui homicidium commisissent, aquas expiatorias magno studio quærebant. Sed his omissis, hoc scire debemus, symbolum in Sacramentis cognationem habere oportere, & similitudinē cum re, quæ significatur. Quare, cùm aqua eluat sordes corporis, fœcundet terram, & sitim restinguat, apposité significat remissionem peccatorū, Spiritum sanctum, quo bona opera fructificant, gratiam, quæ animi æstus refrigerat. Neque aliter Prophetæ in veteri Testamento de Spiritu sancto in regeneratione dando, vaticinati sunt. Ioel ait, Deum effusurum esse aquam mundā super filios & filias Iudæorum. Et Esaias ait, *Omnes sitientes venite ad aquas.* Et veteres Hebr. à Paulo dicuntur in mari Rubro, & in Nube fuisse baptizati.

Omnia Sacramēta dicūtur signa.

Explicatio regenerationis.

Cur Baptismus non repetendus.

Symbola euangelicorū sacramentorum.

Ethnicorum mysteria sumptuosa.

Diabolus dei imitator.

Quæ analogia in baptismo.

2 Cuiusmodi autem verbum sit, quod ad elementum aquæ adiungi debeat, subiecimus, quò

in nomine Patris,& Filij, & Spiritus sancti, remissio peccatorum, &c. In hanc promissionem fides obsignatur:& vt ait Tertullianus, Baptismi Sacramentum est huius fidei vestis. Hæc præscripta verba traduntur à Christo in capite vltimo Matthæi. Neque vt suprà diximus, persuadere mihi possum, Apostolos hanc verborum formulam immutasse: quãquã Ambrosius ea de re aliter senserit. Nobis in præsentia satis est, quòd ex elemẽto & verbo dei, luculentũ habemus testimonium nostræ regenerationis & salutis. Quemadmodum enim tria sunt, vt Ioannes ait, quæ testim oniũ perhibent de Christo, Spiritus, Sanguis, & Aqua (nã diuinitatem eius, Pater, qui significatur per Spiritum: Filius, qui sanguine demonstratur:& Spiritus sanctis, qui aqua denotatur: testati sunt, & veræ eius naturæ humanæ: Spiritus testis fuit, quẽ in cruce Patri commendauit, & sanguis & aqua, quæ de latere eius profluxerunt) ita quòd nos simus filij dei, testimonium habemus à Spiritu sancto: remissionem autem peccatorum per sanguinem Christi, habemus propositam in verbo repromissionis, & aqua extrinsecùs corpori admota. His porrò testibus, & excitatur & roboratur fides nostra, quòd regenerati simus, & iam effecti filij dei. Offertur nobis remissio peccatorum in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Non tamen existimare debemus, eam dari ex opere, vt loquuntur, operato, quasi delitescat in aqua sanctitas, aut spiritus, & externo contactu nos regeneret. Non ita res habet, sed per verbum dei, & symbolum externum significatur nobis reconciliatio cum deo per Christum facta: quam si fide apprehendimus, & iustificamur & sanctificamur. Itaque Augustinus in Ioannem ait, *Vnde hæc tanta virtus aquæ, vt corpus attingat, & cor abluat, nisi efficiente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur.* In infantibus autem, qui adhuc per ætatem credere non possunt, Spiritus sanctus in eorum cordibus fidei vices agit. Effusio quoque Spiritus sancti promittitur in Baptismo, vt in Epistola ad Titum disertè scribitur: *Qui saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos copiosè.*

Locus Ioannis de tribus testimonijs.

Verbum non mundat quia dicitur, sed quia creditur.

3 Neque ista duo nobis sic offeruntur in Baptismo, quasi ea ante Baptismum nullo modo habeamus. Negari enim non potest, adultos credentes iustificationem habere etiam, antequam baptizentur. Ita enim Abrahamus credidit, & iustificatus est: deinde accepit signaculum circuncisionis. Et Cornelius Centurio, cùm Petrum audiuisset, & credidisset, non solùm est iustificatus, verumetiam visibiliter accepit Spiritum sanctum. Neque paruulos baptizaremus, nisi iam eos ad Ecclesiam, & ad Christum arbitraremur pertinere. Nec tamen huiusmodi frustra baptizantur. Parendum enim est præcepto dei: quod si quis cõtemneret, quãtumuis iactaret fidem suam, satis tamen declararet se nec credere, nec esse iustificatũ, nec remissionem peccatorum accepisse. Deinde quamuis credant, tamen quum rursus istæ promissiones offerantur, idque ex instituto Domini,

Quæ offeruntur in baptismo, prius habebãtur, sed in eo augẽtur.

A easque illi fide, ac impulsu Spiritus sancti efficaciter apprehendant, non possunt in illis non augeri dei beneficia. Cur autem Spiritus sanctus effundatur in corda eorum qui regenerantur, hæc ratio est: quia refingendi sunt, & cor eorum lapideum, vt ait Propheta, mutãdum est in carneum: quæ humana ratione fieri non possunt. Inseri autem nos visibili Sacramento in Christum & Ecclesiã, primùm declaratur ex Paulo. Paulus enim B ait, eos qui baptizantur, inseri in Christum. Et prima Corinth. capite duodecimo, *Per vnum*, inquit, *spiritum, nos omnes in vnum corpus baptizati sumus.* Hoc autem corpus esse Ecclesiam, in eodem capite abundè docet. Addidimus, Sacramento visibili, quoniam animo & spiritu statim, vt sumus iustificati, reipsa inserimur & Christo & Ecclesiæ. Sed id quoniam hominibus obscurum est, postea cognoscitur, quum externo Sacramento inauguramur. Obsignatur etiam nobis per Baptismum, Ius ad vitam æternam. Donatur quidem illud C nobis statim vbi iustificamur, pertinetque ad nos iure, non meriti, sed liberalis donationis dei: per Baptismum verò obsignatur. Vt regię largitiones, quàm primùm concessæ sunt, sine cõtrouersia ad nos pertinent: postea tamen adduntur obsignationes, vt regis volũtas, si sit opus, alijs testata esse possit. Neque verò pars ista, Ius ad vitam æternã, ita accipienda est, quasi excludendi sint è regno cœlorum, qui non fuerint baptizati. Si enim credi D derint, & per eos non steterit quò minus baptizarentur, non est ambigendum de illorum salute. Christus enim ait: *Qui credit in me, habet vitam æternam.* Et alio loco, quamuis dicat, eum qui crediderit, & baptizatus fuerit, fore saluum: tamen statim adiecit, *Qui non crediderit, condemnabitur.* Quibus verbis innuit, Baptismum non ita esse necessariũ, quin fidelis absque eo seruari possit, modò ne intercedat contemptus & inobedientia. Scholę etiã fatentur, præter Baptismum aquæ, pios interdum martyrio, & afflatu spiritus baptizari, quãtum ad E salutem sit satis. Christus quoque mortem ipsam appellauit Baptismum, cùm se alio baptismo diceret esse baptizandũ:& prædixit Apostolos baptizandos esse Spiritu sancto, non post multos dies ab ascentione sua in cœlum. Vltimo loco nos vicissim in Baptismo, mortem, quod ad peccatum attinet, profitemur, & nouam vitam. Quæ professio nihil aliud ostendit, quàm huic Sacramento pœnitentiam coniunctã esse: quod & Ioannes & F Christus docuerunt, cùm de Baptismo loquerentur. Et Patres, cùm mare transmisissent, euaserunt in libertatem: Pharao autẽ cum exercitu in aquis submersus est. Quo significatum est, nos per Baptismum ita esse instaurandos, vt peccata ibi deseramus, & nouo proposito ad sanctam vitam emergamus. Hæc omnia cùm baptizati simus, è Scripturarum testimonijs frequenter debemus considerare, & de his omnib. nosipsos subinde admonere. Quamuis enim hoc Sacramentum semel tantùm exhibeatur, nunquam tamen in omnem G vitam obliuioni tradendum est. Quemadmodum enim Iudæi semper meminisse debuerunt se

Per Baptismum visibiliter inserimur Christo & Ecclesiæ.

Quæ sit Baptismi necessitas ad salutẽ.

Effusio Spiritus sancti Baptism⁹ est.

Baptismus quæ cõtineat bona.

se esse circuncisos: ita nos quoque, perpetuò debemus in mentem Baptismum nostrum reuocare.

4 Nec prętereundum est, Anabaptistas conari errorem suum confirmare: quo putant, infantibus Baptismum non esse dandum, quòd promissiones oblatas fide percipere non possint, aut mortificationem & nouam vitam profiteri. At hoc argumentum quàm infirmum sit, partim ratio ipsa ostendit, partim Scripturæ docent. Non enim est hoc proprium signorum, vt tũ solum prosint, cum adsint: alioqui oporteret nos perpetuò baptizari. Semel quidem traduntur, sed memoria repetita prosunt: non enim est eorum momentanea vtilitas. Quòd si infantes promissiones oblatas non possunt apprehendere, at eas posteà adultiores capient. Sed quum capaces sint fœderis, & res promissæ ad illos pertineant, cur signa illarum ab eis auferemus? Volunt, videlicet isti, deo videri sapientiores: Deus enim nouerat, non minus certè quàm isti Circuncisionem continere promissionem de Christo, & professionem mortificationis, & nouę vitæ. Nam per Prophetas vrget assiduè circuncisionem cordis, quæ illo Sacramento significabatur: & tamen iussit sibi paruulos per circuncisionem initiari. Cur isti ergo nobis obijciunt id, quòd deus ipse paruulis obesse noluit? Solent etiam vrgere præceptum Domini, quo mandauit Apostolis, vt docerent, & baptizarent: Et infantes putant ideo non esse baptizandos, quòd recipere non possint prædicationem, & doctrinã Euangelicam. Nec animaduertunt, Christum illo præcepto rationem docuisse propagandæ religionis, & instituendæ Ecclesiæ. Non enim debebant Apostoli munus & functionem suam inchoare à Sacramentis. Primùm prædicare oportuit Euangelium, posteà credentes baptizare. Atque ita Apostoli baptizabant non tantùm credentes, sed etiam vniuersas eorum familias. Quemadmodum etiam legimus, Abrahamum, cùm credidisset, non solùm seipsum circuncidisse, sed etiam omnes suos. Et certè scimus ex Sacris literis, Baptismum loco circuncisionis successisse. Quare non possunt dicere Baptismum puerorum institutũ esse cõtra verbum dei. Quòd nisi fateri velint, infantes nostros deteriori loco esse, quàm fuerint infantes Iudæorum: necesse est vt fateantur, nostros quoque deo & Christo initiandos esse.

Ratio seruanda in Ecclesia propaganda.

5 Repudiandi etiam sunt illi qui volunt circuncisionem fuisse tantùm consignationẽ promissionum de reb. temporarijs. Nam Paulus apertè docet, eam cum Baptismo conferendã esse. Et in cap. 17. libri Genes. instituitur circuncisio ad hanc promissionem confirmandam: *Ego ero deus tuus, & Deus seminis tui*. Iam verò deus indubitatò seruat eos, quorum est deus: idq; non solum quod ad animum attinet, aut quod attinet ad solum corpus, sed integram totamque naturam. Tantique momenti & ponderis est illa promissio, vt Christus ex ea probare voluerit mortuorum resurrectionem. Quum enim deus prædicit, se

A Abrahami, Isaaci, & Iacobi esse deum, ex eo statuit eos viuere, & eorum corpora illis in resurrectione esse restituenda. Et mirum est, quomodo audeant affirmare, Baptismum infantum nouum esse institutum in ecclesia. Cyprianus enim antiquissimus scriptor eius meminit: & respondet, non esse necesse, vt ad eos baptizandos dies octauus expectetur: Euangelicam enim veritatem, nos ab obseruando dierum numero exemisse. Itaque posse eos B baptizari quocunque die frequens Ecclesia conuenerit. Origenes etiam scribens in Epistolam ad Romanos, & in Leuiticum satis indicat, infantes suo tempore consueuisse baptizari. Quumque isti non longè absfuerint à temporibus Apostolorum, nec eam rem tanquam aut à se, aut sua ætate inuentam tradant, satis apparet eum morem fluxisse ab Apostolis. Dicunt Higinum Romanum episcopum, huius rei fuisse authorem. Quod ex eius Decretis minimè probari potest. Legi- C mus quidem, eum tulisse legem de susceptoribus, quos Patrinos & Matrinas vocant: vtile sanè institutum. Voluit enim, vt cùm paruuli per Baptismum in Ecclesiam reciperentur, aliquorum fidei, à quibus possent institui, commendarentur. Ad hoc præstandum susceptores fidem suam obstringunt: tametsi hodie nihil minus curent. Infirmum autem est argumentum, ex eo colligere, Higinum primum fuisse authorem vt infantes tingerentur, quod instituerit suscepto- D res: Imò potius cùm ille de ea re Decretum fecerit, probabile est paruulorum baptismum anteà fuisse in vsu. Sed citant Tertullianum in libell. de Baptis. quem admodum elegantem scripsit. Sed cùm vir ille extrema ætate ab orthodoxa fide defecerit ad Montanum, non potest in hac re eius authoritas esse tanti. Nam & secundas nuptias damnauit, & Baptismum paruulorum contra receptum vsum Ecclesiæ improbauit. Quod si eius sententiam sequi velimus, E nec iuuenes cœlibes, nec viduæ adolescentulæ baptizandę sunt. Statuit enim, hoc Sacramentum serò, & non nisi maturæ ætati administrandum esse. Sed ex ipso Tertulliano satis ostendi potest, eius tempestate infantes solitos fuisse baptizari. Neque enim id reprehendisset, nisi iam fuisset in vsu.

Tertulliani sentẽtia, cur non recipiẽda.

6 Sed occurrit grauissima quæstio de sanctitate puerorum, qui ex parentibus Christianis procreantur, quænam sit, vel cuius generis consti- F tui debeat. Nonnulli Pauli primę Corinthior. septimo, verba interpretati sunt, quòd qui sic nascantur, bonam & piam educationem sortiuntur, quod non fieret si diuortium inter parentes accideret. Adiudicarentur enim fortasse liberi parenti infideli, vbi non religioni, sed impietati prorsus emanciparentur. Quòd si maneat connubium, tum facultas datur parti fideli, vt eos valeat educare Christo. A qua expositione Augustinus in libro de Sermone Domini in monte, non visus est vsque adeò abborrere. Inquit G enim, *Eorum filij ad Christum adducuntur, illique in Baptismo consecrantur*. Sed videtur Augustinus

In 1. Cor. 7. vers. 14.

minus dicere (quamuis eius sententia pia sit) quā Apostolus probare instituerit. Voluit enim confirmare sanctificationem illius coniugij, quam anteà proposuerat. Verùm hoc sensu potius declararet quendam fructum illius matrimonij, quàm illud sanctum esse probaret. Nam hoc beneficium educationis piè atque Baptismi, possunt interdum habere filij alioquin suscepti ex impura commixtione. Nam si quis Christianus fortasse in scortationem lapsus, filium procreasset, & baptizari atque sanctè educari curaret: inde non probaretur coniunctionem, qua scorto abusus est, aut sanctam aut honestam fuisse. Quod euenisse scimus in Adeodato filio Augustini, qui ex illegitimo coitu natus & baptizatus est, & patris opera sanctissimè institutus. Vnde alij dicunt, Paulum tantùm intelligere hac sententia, puritatem & sanctitatē ciuilem, quòd pueri hoc modo nati, legitimi habeantur, neque spurij reputentur: quod aiunt maximè facere ad institutum Pauli. Cùm enim declarare vellet matrimonia hæc retinenda esse, illorum iustitiam & honestatē inde probat, quòd publicis & iustis legibus filij qui inde oriuntur, pro legitimis & iustis hæredibus habentur. Cæterùm & ab his nō videtur cōpletè satisfieri argumento Pauli. Potuissent enim Corinthij dicere, Nos qui iam Christiani sumus, plus requirimus in nostris coniugijs, quàm vt rata sint ciuili iustitia: Illa volumus habere sancta, & quæ deo placeant. Vnde probabitur in dispari cōiugio eam esse sanctitatem, vt ex congressu infidelium non polluamur. Si tantùm ciuilem puritatē prolis inde susceptæ adduxeris, quid nobis magis tribuis quàm infideles habeant? Illorum enim filij, si ex matrimonio procreentur, legitimi sunt, & vt iusti hæredes admittuntur. Quare videtur Paulus quidpiam aliud indicasse, quod liberis infidelium non sit datum. Vnde hanc ego sanctitatem existimo, quod ad Ecclesiam Christi pertineant: Illi enim accensentur, ac si ex vtroque fideli parente nati essent.

Altera opinio.

7 Quòd si rogaueris, quomodo filij Christianorum, ad Ecclesiam vel ad Christum pertineant: Respondebimus, non aliter quàm Hebræorum filij, cùm essent ex posteritate Abrahami, dicti sunt in dei fœdere includi. Promisit enim deus Abrahamo, se velle non tantum eius, verùmetiam seminis illius deum esse. Et ideo baptizantur nostri pueri, sicut veterum circūcidebantur, quòd extra Ecclesiam non sint deputandi. Nos enim successimus in Abrahami posteritatem, & quæ de illo dicta sunt, in nobis etiam & nostris liberis quadrant. Possunt enim habere spiritum & gratiam Christi, cùm nostrûm & Ecclesiæ sint partes. Hoc nomine videtur Apostolus eos prędicare sanctos. Vnde ad Romanos dicitur, *Quòd si radix est sancta, et rami: et si primitiæ sanctæ sunt, massa quoq; sancta erit.* Quæ licet proferātur de Hebręis, à nobis non aliena sunt. Siquidem in Abrahami & Israelis familiā transiuimus: quia per Christum disrupta est maceria, qua gentes ab Abrahami posteritate videbantur dissociari. Quare fruuntur nostri paruuli eorum beneficio, qui propagati fuerunt ex illius patriarchæ stirpe: Non quòd hoc generationi carnis, tanquam præcipuæ veræque causæ attribuamus: est enim prorsus, vt nostra, ita etiam liberorum nostrorum salus ex mera dei electione atque misericordia, quæ sæpè concurrit cum naturali propagatione: puta vt ijdem sint à deo electi, qui etiam nascuntur ex sanctis, sicuti videmus factum in Isaaco, qui semen fuit Abrahæ, non solùm iuxta electionem, verùmetiam secundum carnis generationem. Non quòd ita necessariò semper eueniat. Quia promissio non est generalis de omni semine, sed tantùm de illo, in quo vnà consentit electio: alioquin posteritas Ismaelis & Esau fuerunt ex Abrahamo. Sed quia nos de arcana dei prouidentia & electione minimè debemus curiosius inquirere, ideo sanctorum filios, sanctos iudicamus, quoad ipsi per ætatem se nō declarauerint à Christo alienos. Non excludimus illos ab Ecclesia, sed vt eius partes amplectimur, bene sperantes, quòd vt sunt secundum carnem semen sanctorum, ita etiam sint electionis diuinæ participes, & Spiritum sanctum & gratiam Christi habeant. Atque hoc nomine illos baptizamus. Neque audiendi sunt, qui hac de re mouent scrupulum, ac dicūt: Quid si minister fallatur? Quid si reuera puer neque est filius promissionis, diuinæ electionis, atque misericordiæ? Quia idem cauillus esse poterit de adultis. Nam de illis quoque ignoramus, fictè necne accedant, an verè credant, an sint filij prædestinationis, an perditionis, an Christi gratiam habeant, an illa sint destituti, & mendaciter dicant se credere. Quid tu illos baptizas? Scio dices, idcirco id facio, quòd sequor illorum externam professionem, quam si mentiantur, mea non refert. Ita nos dicimus, Ecclesiam ideo complecti nostros pueros, & baptizare, quòd ad nos pertineant. Idque est illi diuinæ voluntatis tale indicium, quale est in adultis externa professio. Quia vt ibi falli potest, ita etiam hic. Non est res adeò certa, quin aliter haberi possit: & ita non omnes quotquot baptizantur, vel salui fiunt, vel prædestinati sunt ad vitam æternam. Neque alia ratione possumus discernere inter Baptizatos, quinam pertineāt ad salutem, & qui non sint eius filij, nisi quòd iudicamus de illis quotidie ex illorum operibus.

Pueri vt ad Ecclesiā pertineant.

Salus electioni attribuitur.

8 Anabaptistæ item non sunt audiendi, qui pueros non volunt baptizari. Quia peccatum originis inficiantur, ideo expectari volunt maturos annos, quando iam per electionem quisque peccauit, vt propria voluntate lapsus, & vitijs inquinatus, habeat quod per Baptismum abluat. Ab istis toto cœlo dissentimus, cum peccatū originis omnino cōfiteamur. Probatur quippe in Epistola ad Romanos, vbi dicitur: Per vnum hominem peccatum intrasse in mundum, & per peccatum mortem. Vnde patet, ibi peccatum esse, vbicunque mors locum habuerit. Ideo cùm infantes moriantur, necessarium est, eos peccato esse obnoxios. Et pleraque alia in eodem capite habentur testimonia, quæ hoc peccatum originis manifestissimè probant.

probant. Et in Psalmo habetur, *Ecce enim in iniquitatibus cōceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Et Christus aiebat, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, &c.* Ex quo patet, si renasci oporteat, nos in peccato natos esse. Et ad Corinthios secunda, capite quinto, de Christo dicitur, *Quòd vnus pro omnibus mortuus est.* Quòd si pro omnibus est mortuus, ostenditur infantes etiam opus habuisse redemptore. Et cùm dicatur ad Roman. Christus mortuus pro his qui peccatores erant, inimici ac infirmi, & impij: consequitur infantes quoque natura sua tales esse cùm nascūtur, nisi velimus dicere Christum pro eis non esse mortuum: quod aduersatur sententiæ iam ex Paulo allatæ. Et in libro Geneseos ostenditur, quale sit figmentum nostri cordis, ab ipsa pueritia vel excusione à ventre. Idcircò Hebræi frequenter in ore habent, *Ietser baraa*, figmentum malum, quod ex eo loco Geneseos accipiunt. Et in Iobo legimus, *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?* Vbi humanum semē immūdum appellatur, quod non potest referri nisi ad peccatum originis. Quoniam si naturales causas expenderis, nihil plus habet turpitudinis humanum semen, quàm cæterorum animātium semina. Et ad Ephesios habetur, *Natura eramus filij iræ sicut cæteri.* Vbi illa vox Natura, indicat malum hoc ab ipsa origine contrahi. Et licet Christiani sint parentes, quia tamen ea parte non generant qua sunt repurgati (mēte inquam, vbi fides locum habet, qua deo sunt recōciliati) verùm corpore atq; carne procreant, quæ dum hic viuimus, impuritatem prorsus nō exuerunt: vt ab Adamo traducta est, ita secum eius infectionē atq; maculam trahit. Ab Anabaptistis itaque plurimū dissentimus: Nam & peccatum originis, quod ipsi negant, confitemur, & pueros tingēdos esse, vt hodie fit in Ecclesia, tradimus.

9 Quomodo autem dicantur infantes Christianorū cū suscipiuntur, sancti, & partes Ecclesiæ, cū originali peccato laborēt: Respondemus, in peccato originis duo expēdenda esse. Vnū, est vitiū naturæ, quo carent posteri Adami iustitia, & ignoratione atq; malis cōcupiscentijs premuntur. Est deinde reatus, quo deus hæc ad peccatū & ad mortē imputat. Primā itaq; partē indubitato omnes nostri pueri habent quādo nascuntur. Alterā verò partē, reatū inquam, & imputationem ad mortem & ad æternā damnationem, illi qui nō tantum secundum carnem ex pijs nascuntur parentibus, verum etiam ad electionem dei & promissionē pertinent, non habent: Quia dei misericordia, Spiritu sancto & gratia Christi aufertur: neq; illis imputatur ea corruptio ad mortem. Ideo qui sic nascūtur ex Christianis, vocantur sancti, quòd existimentur ad gratiam & electionem pertinere, cum nihil diuersum suadeat. Vnde quasi ad promissionem pertineant, & iam dona dei habeant, remissionem inquam peccatorum & gratiam Christi, Ecclesia, baptismate ista in eis consignat.

Declaratio loci 4. c. ad Romanos.

10 Sed vnum videtur obstare, quod ad Romanos scribitur cap. 4. Abrahamo datum, vt esset pater circuncisionis, & nō tantū circuncisionis, sed & illorū qui ambulant secundum vestigia fidei, quæ fuit in eius præputio: vnde concluditur, Ethnicos qui adsciscuntur in genus Abrahæ, nō semine carnis id habere, sed vi fidei, quā cum infantes nō habeant, nō intelligentur generi Abrahami inserti. Sed cogitandū est, ibi Apostolum de adultis locutum esse, & de prima gētiū insitione, qua cooptatę sunt in Abrahami stirpem. Quod factū esse fide, nemo nostrū dubitat. At cū iam gentes & familiæ nostræ seu Ecclesiæ illi generi sint insitæ, omnia sunt illis communicata priuilegia, quæ Abrahamo fuerunt concessa: inter quæ illud erat præcipuum, vt deus esset & ipsius & seminis eius deus: quamobrē & nobis & nostris itidem conceditur, forma & ratione iam exposita. Deinde scribitur cap. 9. eiusdē Epistolæ, *Non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque omnes qui sunt ex semine Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen*, id est, nō omnes qui sunt filij carnis, hi filij dei, sed qui sunt ex repromissione. Vnde videtur colligi ex his Apostoli verbis, carnis generationem nihil efficere ad hoc, vt pueri nostri dicantur sancti. Sed ad hoc iam est responsum satis. Abundè enim declarauimus, non hoc attribuēdū esse generationi carnis, vt propriæ ac præcipuæ causę, cum tantùm ex dei gratia atq; electione siue promissione, vt dicit Paulus, nostra salus cōstet. Sed quia huius electionis ratio est occulta, & primum indiciū eius quod habemus est, si pueri ad sanctos pertineant, & per illos offerantur Sacramēto regenerationis: idcircò eos appellamus sanctos, quāuis vt dictū est, hoc indiciū possit fallere: quēadmodum & confessio fidei, quæ voce exprimitur ab adultis quādo tingendi sunt, mētiri posset, & ex hypocrysi proficisci. Deinde eo loco voluit Apostolus Iudæos qui fastidiebāt Gētes, reuocare ad primam supremamq; causam nostræ salutis, quam proposuerat: non esse opera cæremoniarum aut nostra merita, neque genus secūdum carnem, quod illi semper iactabāt, electionē dei & promissionē illis ob oculos posuit. quæ causa est eius generis vt non fallatur, verùm perpetuò effectum sortiatur. Non tamen eius animus fuit, omnia hæc secunda instrumenta seu media quib. deus vtitur, atq; indicia, irrita facere, vt prorsus diceret nihil esse. Genus carnis per se nō est satis ad iustitiā veramq; sanctitatē. Quia possunt ad perditionē pertinere quādoq; filij sanctorū: Possunt cū adoleuerint, à bona & sancta educatione degenerare. Possunt & resilire à pietate, quam videbātur à pueris imbibisse, vt Iudæos fecisse nouimus, qui Christū negarūt, neq; amplius habēt quod de semine sacto gloriētur, tametsi dei promissio in illo genere sit futura nūquā prorsus irrita. Nā in 11. c. post ea idē Apostol. apertissimè ostēdit, se nō abstulisse à Iudæis dona generis atq; prosapiæ, cùm inquit: *Si radix est sancta, & rami: si primitiæ, item conspersio.*

Locus capitis noni ad Romanos, declaratur.

11 Neque Christus ostendit vanas istas promissiones, cùm in semine Abrahami secundum carnem factus est homo, & in illa gente ita conuersatus, vt ad Romanos dicatur fuisse minister Circūcisionis, ad confirmādas promissiones Patrū. Hoc sanæ Iudæi non habuerunt ex meritis, vt Christus

Nasci ex sanctis non vanum, Iudęisque promissum.

illis ante omnes verbum vitæ administrarit, sed ex promissione quæ generi eorum facta fuerat. Quare patet, nō prorsus vanum esse atq; inane ex pio genere nasci. Et in Actis Apostolicis dicebat Petrus Iudæis ad eos cum primis Euangeliū pertinuisse iure fœderis, quod habetur cap. 2. Deinde proximo capite appellantur filij Testamenti. Et passim apud Paulum legis, Iudæo primū, & Græco. Atqi Apostoli hoc obseruarunt, vt non conferrent se ad prædicandum gentib. nisi prius Iudæis verba salutis ministrassent. Et his omnibus amplius habes in Decalogo preclaram dei promissionem, Deum suis cultorib. benefacturum esse, atq; posteris eorum in mille generationes: licet nō negemus piorum parentum loco, sæpè malos filios successisse, quia vt diximus, promissiones huiusmodi non sunt generales ad omne semen, sed ad illud in quo etiam electio dei & prædestinatio concurrerit: quæ frequenter, vt piè credendum est, locū habet in semine sanctorū Deus non ita generi, aut rebus huius mundi alligat suas promissiones, quin ei quandoq; nō liceat pro sua prouidentia illas temperare. Interdum enim fit, vt malorū parentum liberos maiori gratia prosequatur, quā alios qui ex piorum semine nati fuerunt. Atqi hoc diuinum fœdus initū cum Abrahamo & posteris eius ac nostris, non existimandum est à carne transfundi ad liberos, sed tātum ex vi & efficacia misericordiæ diuinæ conseruatur huiuscemodi promissio.

12 Et ne putes quod promissum Abrahamo fuit rem esse tantummodo temporariam, id cū primis ponderes: *Ero deus tuus, ac seminis tui.* Illi sanè, quib. deus exhibetur, à morte, peccato, atque damnatione liberantur: quandoquidem hoc proprium deo cōuenit, vt suos liberet ac seruet. Qua ratione probauit Christus, mortuos viuere ac resurrecturos: quia in Scripturis legimus, *Ego sum deus Abraham, Isaac, & Iacob.* Neque dubitandum est, ad nostros liberos illud fœdus accommodari, nisi deum velimus facere nobis minus clementem atque misericordem, quàm fuerit Hebræis, quasi aduentu Christi eius gratia fuerit imminuta. Ad Colossenses, circuncisio quàm manifestissimè cum nostro baptismo confertur. Dicitur enim: *In quo circuncisi estis circuncisione non manufacta, in expoliatione corporis peccatorum carnis, consepulti ei per Baptismum.* Itaque nō est deteriori loco noster Baptismus, quàm fuerit circuncisio: Consignabat illa fœdus & promissionem in paruulis Hebræorum, quod idem fieri per Baptismum censendum est. Hoc dum Sacramenta conferuntur, obseruandum est, si ritè agatur, vt res quæ consignatur externo symbolo, habeatur & præsens adsit. Adulti declarant se tenere promissionem per fidem, quando confitentur veritatem Christianæ doctrinæ, atque tunc adhibetur obsignatio, & baptizātur. Paruuli autem Christianorum, cùm ex verbis diuinis declarentur promissionem fœderis habere, & in Ecclesia esse, in eis per baptismū cōmunicatio hæc & promissio consignatur. Peruerso quidem ordine quandoq; fit, vt res collationem Sacramenti sequatur, atque tunc promissio vel promissionis donū, quod reipsa absit, nō cōsignatur: vt in his patet qui sunt increduli, & ficto animo ad Baptismū accedunt. Illi reuera non pertinent ad Ecclesiam, neqi iustificationē aut communionē Christi habēt, solūmodò signū circūferunt. Potest attamē fieri, vt si cōuertātur ad Christū, post ea hæc obtineāt, neq; propterea Baptismus est repetēdus. Verū hęc ratio percipiēdi Sacramenta minimè probatur. Atqi de adultis nō est dubiū, quādo fideliter Baptismum suscipiūt, quin prius in diuinū fœdus transierint. Illico n. vt qs Christo credit, & salutē habet, & iustificatur. Et de pueris fideliū, quāquam nōnulli dubitarint, attamē idē cēsendū est. Et certè nisi pueri Hebręorū ante circuncisionē hoc fœdere fuissent cōtenti, si quinto aut sexto die antequā ad octauum peruenissent, mortē obijssent, iudicarētur dānati, & circūcisio dilata fraudi eis fuisset: quod vt absurdū cōcedi non debet, cū circuncisione destituti essent, nō ob cōtemptum Sacramēti, sed propter obedientiam diuinæ legis & nostri paruuli qui moriūtur ante Baptismum, damnationi addicerētur. Quod licet August. admiserit, alienū tamē est, neq; vlla necessitate colligitur ex Scripturis. Quòd si seruari possunt, & seruari poterāt filij Hebræorū, qui ante octauū diē obijssent: porrò necessariū est, vt ad Christum & Ecclesiam pertinuerint, cum extra illam salus nō contingat. Atq; rationem eādem esse nostrorum infantium ac Hebręorum, iam superius ostēdimus, quia per Christum disrupta est materia cæremoniarum veterum, quæ videbatur obstare: idemq; cū factus sit angularis, duos parietes populi Ethnici & Hebraici cōiunxit in vnū, vt iam habeatur vnum ouile ac vnus Pastor: multiq; rami effracti sunt, & nos eorum loco inserti, vt iam vna eademque sit arbor, quæ cùm Ethnicos tum Iudæos credentes in Christum ferat.

13 Vtq; apertius intelligatur, quomodo ad fœdus Christi pertinerent, qui vel circuncisione obsignabantur, vel nunc Baptismo tinguntur, repetere oportet id quod habetur in historia Geneseos cap. 17. vbi prius deus non tantùm cum Abrahamo, sed cū vniuersa eius familia inijt fœdus: & non solùm Abrahamū, sed omnes eius seruos domesticos ac vernas, ad illud fœdus pertinere voluit, inter quos nō est dubiū, permultos paruulos extitisse. Posteà sequuta est circuncisio: ex quo facto apparet, nō per circuncisionē inductam fuisse promissionem, pactū aut fœdus, verū antè præcessisse. quod idem oportet de Baptismo intelligi. Prius. n. verbū prædicabatur ciuib. aut patribusfamiliās, & fœd⁹ per Christū ineundū proponebatur, cui cū illi accensi essent per fidē, & fœderi sese subiecissent, cōsequebatur Baptismus, nō solū quoad ipsos, verū quoad paruulos eorū, qui agnoscebātur in eo fœdere cōprehensi. Sic Paulus dicit se baptizasse Stephanæ domum. Et in Actis Apostolicis non solum magister carceris, verùm omnes qui ad eū pertinebant, Baptismum susceperunt. Idemq; obseruant qui armenta possident. Non enim cōsueuerunt signum vel notam suam inurere, aut equis aut bubus ad se non pertinentibus: ita Ecclesia illos tingit, quos arbitratur ad se pertinere, atq; à se nō esse alienos. Neque

Quæ sit fœderis summa, ad quod nostros quoq; filios pertinet.

Pueri tam Christianorum, quàm Hebræorum, si in fœdere sint, salui sunt.

Neque aliter vsu uenit in literis regijs: prius impetramus donū & συγγραφὴν, deinde illam curamus obsignari. Cornelius Centurio prius accipit Spiritum sanctum, deinde aqua exhibita qua tingeretur. Idē accidit Eunucho, qui baptizatus est à Philippo. Et omnes tādem adulti prius per fidem credunt in possessionem Christi, quàm eius nota insigniantur: nisi fortasśis ex hypocrisi, vt suprà dicebamus, ad Baptisimum accedant.

14 Obijci consueuit, aliam esse rationem infantium, & aliā adultorum. Quoniā illi qui prouectæ sunt ætatis, fidem habere possunt, qua pertineant ad gregē dei, quæ infantib. non est tribuenda, cùm mentis & rationis vsum nō habeant, quib. diuinis promissionibus consentiant. Scio nonnullis, & quidē nō contemnendis hominib. visum fuisse, infantes habere fidē, quasi de⁹ in eis mirabiliter atq; vltra naturæ cursum operetur. Quorū ego sententiam, vt verū fatear, nō adeò facilè amplector: non quòd hoc impossibile deo iudicē, vt vel infundat virtutes quacunq; ætate voluerit, vel quinetiam producere possit sensum mētis aut rationis in animis infantiū præuertendo naturæ tēpus, aut efficere vt quāquam ipsi non intelligant, neq; cognoscant quę creduntur: attamen Spiritus sanctus in eis apprehēdat illa, & illis cōsentiat, queādmodū in adultis facere dicitur ad Romanos, quādo postulamus quæ nescimus an vtilia sint, sed ipse spiritus nobis nescientib. intercedit, & orat queādmodum oportet, & deus cū nouerit eius sensum, illū audit. Ista inquā, omnia, scio quoad deū facilia esse factu: sed cū Scriptura sancta mihi nō dicat paruulos credere, aut ista miracula in eis fieri, neq; id videā esse necessariū ad eorū salutē: iudico satis esse, vt statuātur qui seruandi sunt, eo quòd per electionē & prædestinationē ad peculiū dei pertineant, Spiritu sācto perfundi, qui radix est fidei, spei, charitatis, & omniū virtutū, quas posteà exerit & declarat in filijs dei cū per ętatē licet. Quādā tamē locutione possunt dici paruuli huiusmodi fideles, queādmodū infantes nōnunquam rationales appellamus, nō quòd reipsa valeāt ratiocinari, verū quòd animā habeāt, quę, cū per ętatē fieri poterit, & ratiocinabitur, & per scientias & varias facultates ac artes eos exercebit. Atq; illā ætatē posse ornari Spiritu sancto, Ioānes & Ieremias, qui ab vtero putantur spiritu dei perfusi, possunt attestari. Quod etiā Hieron. ad Marcellā scribit de Asella, quòd Spiritu sancto fuit ab ipso matris vtero sanctificata, quā sanctificationē minimè putandū est repugnare peccato originis. Nam illis quidē adest vti superius exposuimus, sed nō imputatur. Nam si eis imputaretur, omnino esset necessarium, vt quotquot paruuli fidelium parentum absque Baptismo vel circūcisione obijssent, damnati essent, quandoquidem nulli cum originis peccato in cœlum admittuntur.

15 Cur autē tā difficiles aduersarij sint vt hāc sententiam admittant, est, quòd sacramentis tribuūt plus quā oporteat. Putant.n. vi & efficacia operis Baptismi, peccatum remitti, neq; agnoscūt Sacramentis potius remissionē obsignari, quàm adulti A assequuntur credendo, & paruuli fideliū, qui ad electionē pertinēt, per Spiritū sanctum & gratiam iam habēt. Et cùm rogaueris eos, quare baptizent infantes, qui sciāt illos nō percipere quæ dicūtur; neq; fœderi assentire, quod in Baptismo illis proponunt: Fortasse respondebunt ex Augustini sententia: saluari eos aliena fide, id est parentum. Sed Propheta inquit, quemque seruari sua, non aliena fide. Quare facilius nos respondemus, qui fidem B expressam & actu requirim⁹, quoad illos qui sunt adulti: in paruulis verò Christianorū qui baptizari offerūtur, eā esse dicimus inchoatā, in suo inquā principio ac radice, quia Spiritū sanctū habēt: vnde cū fides, tum omnes virtutes profluunt. Atq; vt hoc magis cōstet, paruulos qui baptizantur, non tantū qui iam baptizati fuerint, ad Ecclesiam pertinere, in Epist. ad Ephes. id satis euidenter ostēdimus, vbi dicitur: *Viri diligite vxores vestras, queādmodum Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit* C *pro illa, vt eam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per verbum, &c* Sanè hoc loco vides, Ecclesiā esse, quę lauatur & baptizatur. Idcircò dum paruuli tingūtur, constat ad Ecclesiam pertinere, & Ecclesię partes verè esse non possunt, nisi spiritu Christi sint ornati. Quamobrem paruuli qui verè ad electionem dei pertinent, antequam baptizentur, spiritu Domini sunt instructi. Alioquin, vt superius deducebamus, non possunt seruari, si ante baptismū vel circuncisionem susceptam obierint.

Paruulos spiritu Christi esse ornatos & ad Ecclesiam pertinere, illos q; esse ueniā consequi.

D 16 Neq; hæc à me dici eo putāda sunt, quòd omnib. pueris fidelium absq; Sacramento decedētib. pollicear salutē: Si.n. id facerem, possem haberi temerarius. Illos diuinæ misericordiæ iudicandos relinquo, cùm de arcana electione atq; prędestinatione mihi nihil constet. Sed tantū hoc assero, eos reuera seruari, in quos electio diuina incurrit, quāquam baptismus non intercesserit: Quon ā deus gratiam Sacramentis non alligauit, quasi absque illis neque possit, neque velit vllos seruare. Item E de huiusmodi paruulis bene spero, quòd illos videam ex fidelibus parentibus natos. Quæ res habet non vulgares (vt ostensum est) promissiones: quę licet nō sint generales quoad omnes (vt patet de Esau & Iacob, qui habuerūt eosdē parentes) attamē cū nihil secus videā, de talibū infantiū salute, par est vt bene sperē: Alioquin neq; omnes qui baptismū consequuntur, salutē habent. Esau indubitatè fuit circuncisus cum esset paruulus, & tamen ea ætate fuisse gratum deo quis dicere audeat, cū F Scriptura dicat, à deo fuisse odio habitum, priusquā vel boni vel mali aliquid egerit? Et nihilominus pueros decedentes cum baptismo saluos esse cōfidendum est, cum nihil nobis secus ostendat. Imò potius è diuerso, argumenta salutis eorū habemus, quòd nati sunt ex fidelib. extat promissio, cooptati sunt in Ecclesia, & Sacramēto insigniti. Quare missa curiosa inquisitione prædestinationis aut electionis dei, bene de illis sperabimus.

De misericordia dei erga paruulos bene sperandū.

17 Sed quærere facilè posset quispiam: Si Christianorum pueri, qui ad electionem pertinent, vt dixisti, antequam baptizentur, pertinent ad fœdus dei, & Spiritū sanctū habent, neq; pecca-

Baptismus nō superfluus, etsi pueri ante ipsum seruentur.

tum originis imputatur eis ad mortem, alioquin seruari non possent, profectò videtur superfluere Baptismus. Cur tinguntur? Quid illis accedit? Aut quid confertur eis, quod prius nō habuerint? Prius quā respōdeam, vicissim ego ex te quęram: Sit Ethnicus ætatis adultæ, qui audita prædicatione Euangelica conuertatur ad Christum, verè credat: porrò sua fide iam est iustificatus, Baptismum desiderat, sed nondum habet: is cùm iam totum obtinuerit, quęso te, cur est baptizādus? quid confert ei Sacramentum? Et ne casus videatur incertus, hoc accidisse scimus Cornelio Centurioni: is prius quàm baptizatus esset, credidit, & ita credidit vt Spiritus sanctus visibili forma in eum descenderit, & posteà est baptizatus. Quid ei attulit Baptismus, quod anteà non habuerit? Adhæc accipiatur Iacobus: Infans à deo amabatur, nat⁹ est ex parentib. fidelib. & verè ad fœdus dei pertinuit. Si obijsset ante circūcisionem, quis dicet eū fuisse damnandum? Si omnia iam habuit quæ ad salutē faciebant, quid oportuit vt circūcideretur? Quid attulit ei sacramentum, quod prius non habuerit? Verùm licet ostenderim argumentum nō magis cōtra nos, quā contra nostros aduersarios facere, attamen ad ipsum dissoluendum hæc addam: Præceptum Domini est adimplendum, is iussit vt baptizemur, idemq; circūcisionem imperauit. Vnde si quis ista contemneret, grauissimè peccaret. Huc accedit, dona, quæ iam habētur, & promissio, quæ iam ad illos pertinet, qui Christi sunt, consignāda est externo symbolo, vt eius perpetuò simus memores, vt inde occasionem accipiamus exercendę fidei, & de officio admoneamur. Accedūt pręterea ministri preces, offerētium vota, quæ non parùm profunt paruulo, & Ecclesia quæ astat in eius sacramenti ministerio, docetur de sua salute. Num hæc parū prosunt, aut sunt inutilia? quin & deus existimandus est, vt est bonus, dū consignātur suę promissiones & sua dona, ex sua mera misericordia reddere illa auctiora: nō quidē per opus sacramenti, verū sua bonitate & spiritu, qua eadem cōsueuit, dum audimus verbū exterius diuinæ Scripturę, corda nostra inflammare, & magis instaurare ad pietatē. Et si quis superbè sacramēta hoc prætextu cōtempserit, is neq; fidem habet, neq; ad fœdus dei pertinet, tantū abest vt salutē sibi polliceri valeat. Et parētes atq; maiores, in quotū potestate sunt infātes, debēt summo studio curare, ne absq; Baptismo decedant. Quod si nō fecerint, & grauiter peccant, & pœnas dabunt, quòd Sacramenta à deo instituta contempserint.

Quare sint baptizandi, qui iam ad Christū pertinent.

18 Nunc superest, vt duo loca excutiantur, quæ videntur efficere, vt paruuli qui excesserint absque circūcisione, vel absq; Baptismo, iudicētur dānati. August. cōtra Pelagianos, dū tuetur hanc sententiā, semper locū vrget, qui est apud Ioanē: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, nō intrabit in regnū cælorū*. Sed cū dicitur aqua & spiritu, satis ostēditur ad salutē esse, vt saltē spiritus adsit, cū aqua nō potuerit adhiberi, neq; semper cōiunctio, & vtranq; partē necessariò ponit. Consimilē locutionem habes ad Romanos: *Corde creditur ad iustitiam, & ore cōfessio fit ad salutē.* Si aliquis audito verbo dei crediderit, cui nō detur copia externæ cōfessionis, negabimus eū salutē habiturū? Facilè.n. fieri potest vt qs in extrema hora vitę fidē recipiat, quā neq; verbis, neq; signis testari possit. Pręterea fatentur etiā aduersarij, Baptismū esse voti ac desiderij, quod flaminis appellant. Cum.n. quis credens Baptismū desiderat, neq; fit ei copia, & moritur, illum prædicant seruari: quod & Ambrosius sensit de Valētiniano Imperatore, qui ad ipsū veniebat vt baptizaretur, & in itinere occisus est. Quomodo tūc respiciunt hanc sententiā, *Nisi quis renatus sit ex aqua & spiritu, &c.* Si satis est ibi votum ac desideriū, cur in pueris nō potest esse satis dei electio, & promissio, & Spiritus sanctus, quo illos ostendimus esse præditos, cùm nati sint ex fidelib. progenitoribus? Deinde Christus ibi loquebatur cum Nicodemo, qui adultus erat, & aquę & ministri copiam habere potuit. Sunt etiam qui illic per aquā & spiritum idem intelligant, ita vt posterior vox priorem exprimat. Aqua enim allegoricôs non semel gratiam & Spiritum sanctū significat, vt Christus indicauit, quādo loquebatur cum muliercula Samaritide, & cū clamabat: *Qui sitit, veniat ad me, & bibat.* Atq; in Ioele dicitur, *Effundam super vos aquam mundam, &c.* Et eandem fermè loquutionem habes, qua de Christo Ioannes Baptista dicebat: *Qui post me venit, is baptizat igne & spiritu* Quo loco ignis ac spiritus idē significant. Verùm priores dissolutiones abundè sunt manifestæ.

19 Est alter locus in lib. Genes. cap. 17. *Et incircumcisus masculus, in cuius carne præputium non fuerit circūcisum, exterminabitur anima illa de populis suis, eo quòd pactum meum dissoluit.* Ecce (inquiunt) paruuli Hebræorum qui moriebātur absq; circuncisione, fuerāt exterminandi, atq; id quoad animā: Quare videtur sequi, eos non posse habere salutē. Verū iste etiā locus parū euincit, quod etiam aduersarij cogētur fateri. Quādoquidem Magister Sententiarū in quarto, cùm sequatur istam sententiam, quòd pueri qui moriebantur ante octauum diem incircuncisi, erant damnati, deseritur, & plerunq; à scriptoribus non defenditur. Et quod ad rem attinet, Hebræi hæc referūt ad eos qui post octauum diē non fuerit circuncisus, & exterminandum intelligunt quo ad vitam corporis, nimirum vt immatura morte pereat. Quæ sentētia videtur approbari ex historia Moysis, vbi Angelus voluit interficere ipsum hoc nomine, quòd filiū non circuncidisset. Sed probatio hæc nō videtur satis idonea, quoniā angelus nō legitur ipsi puero, sed parenti voluisse mortē inferre. Nisi quod fortasse tantū pro eo adducūt hoc testimoniū, vt declarēt cōminationem esse ad mortem corporis inferēdam. Alij sunt, qui intelligant animā è populo exterminandā, quod non accensebitur Israelitis, neq; eorum Ecclesiæ, neque Reipub. annumerabitur, ibi neque hæreditatem, neque vllum munus cōsequi poterit. Cùm itaq; duæ istæ interpretationes adhiberi possint, argumentū redditur infirmum. Sed ne videamur subterfugere, loquatur ibi deus de morte animi, de amissiōe vitę æternę: adhuc interpretari possumus

mus, ista non esse intelligenda, nisi cùm circumcisus ad ætatem venerit, & negligentiæ maiorũ suorum consenserit, qui non circunciderunt: Alioquin si ipse circunciderit se, ac detestatus fuerit quod parentes in se gesserunt, nõ erit dignus extermination, sed potius vt commẽdetur. Sic lex dei accipienda est: Si consensus omissæ circuncisionis accesserit, ille dignus est qui pereat, ille inquam exterminabitur. Sin verò obierit incircuncisus, antequam habuerit facultatẽ se circuncidendi, relinquendus est diuinæ misericordiæ, neque temerè de illo conuenit statuere. Sed cùm potuerit ad prædestinationem seu electionem dei pertinere, & ex maioribus pijs ortũ habuerit, de eo possumus bene sperare. Atq; prorsus idem est iudicium de hac sententia, atq; de dicto Christi, quod anteà tractauimus: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit regnum cœlorum.* Quod cùm auersarij velint nolint, cogantur moderatè intelligere, non est quod modò super hac sententia tantopere altercentur. Ex his quæ iam attulimus, facilè habetur, nostros paruulos, cùm iam dei verbo & fœderis promissione videantur Ecclesiæ inserti, à Baptismo non debere excludi. Quemadmodũ filij Hebræorum, licet paruuli essent, circuncisione donabantur.

LOCVS IX.

De Templorum dedicatione, vbi de varijs Bapt. corruptelis.

In 2. Reg. 8. ad finem. Templi dedicatio ad nos accommodanda.

DVM mecum de Solomonica dedicatione seriò cogito, illud in mentem venit, quod Augustinus in quadam oratione ad populum, de templi dedicatione habet: nempe quæ aguntur in templis externis ad nos quoque pertinere, quod vera dei templa simus. Vnde in Epist. 1. ad Corinth. cap. 3. scribitur, *Templum dei sanctum est, quod estis vos.* Deinde in 6. cap. habetur: *Corpora vestra templum sunt Spiritus sancti.* Proinde videndum est, ne quid in dedicationibus vtriusque templi erretur. Externum tum dedicatur, cùm illud incipimus ad sacros vsus accommodare: & homines pij tum deo consecrantur visibiliter, cùm sacro Baptismo tinguntur. Id autem prouidendum est, vt vtrunque fiat ad verbi dei præscriptum. At cùm de his agendum sit, ab etymo vocum auspicari conueniet.

Dedicationis nomina quam vim habeant.

Hebræis duo verba sunt, *Chanac* & *Cadasch*, quod in coniugatione Hiphil, habet *Hicdisch*, nec aliud est, quàm sanctificare. Ceterùm, *Chanac* significat imbuere, ac primis elementis erudire. Vnde Solomon in Prouerb. cap. 22. scripsit, *Chanoc lannaar* [illegible], id est, *erudias puerum* [illegible], hoc est, pro illius capacitate. Et in Genesi legitur Abrahamus instruxisse ad eripiendum Lothum, *Eth Chanicau*, vernas suos, quos non solùm religione, sed etiam opportunis & necessarijs artibus imbuerat. Significat ad hæc illud verbũ dedicare, quod tùm fit, cùmprimum rem aliquam incipimus vsurpare. Vnde Chrysostomus in Epistolam ad Hebræos ait: Consecrationem seu dedicationem tum fieri, cùm initium vtendi facimus. Nec tantùm dedicãtur templa, verùm & alia permulta, vt domus: & idcircò in Psal. 30. inscriptio est, *Schir Channucath beth ledauid*, id est, dedicatio domus Dauidis. Tum etiam homines dicũtur initiare domus, cùmprimum in eis edere, bibere, ac habitare incipiunt. Quod pij citra preces & gratiarum actiones minimè faciũt. Dauid itaque cùm domum suam dedicaret, odam seu Psalmum composuit, quo & ipse deo gratias egit, & pium, religiosum, sanctùmque vsum illarum ædium postulauit. Huiusmodi quoque dedicationis, in Deuteron. cap. 20. fit mentio, vbi præcepta de re bellica traduntur. Voluit sanè deus à militia permultos eximi, & illos inter cæteros, qui cùm domum extruxissent, non adhuc eam dedicando vsurpauerant.

Aedium priuatarum dedicatio pijs vsitata.

Murorum vrbis dedicatio apud Nehemiam.

Et in libro Nehemiæ, dedicatio mœnium ciuitatis commemoratur, quæ nil aliud fuit, nisi quod muris vrbis instauratis, populus vnà cum Leuitis & Sacerdotibus, necnon principibus, eò se contulit: ibique gratias deo egerunt, de mœnibus reædificatis, & iustam ciuitatis vsuram postularunt. Qua itẽ ratione, priusquam sumamus cibum, nos etiam illum consecramus: non quod opinemur diabolum in eo hærere, vel ipsum natura sua malum esse, quia vidit deus cuncta quæ fecerat, & erãt valde bona: & Paulus 1. ad Timoth. rectè dixit, Bona esse quæ deus fecit, & ideo nihil reijciendum quod cum gratiarũ actione sumatur: etenim sanctificatur per verbũ dei & preces. Verùm nostra cõsecratione primùm deo gratias agimus, quòd hæc subsidia vitæ nobis prouiderit: deinde petimus, ne corpora nostra eis lædantur, quod intemperantia laboremus, qua posteà in morbos facilè incurrimus, & dum crapula seu ebrietate grauamur, apta instrumenta, vel rationis vel spiritus dei esse non possumus.

Consecratio ciborum.

2 Laudabile igitur est, vt omnia, cùm primum ea vsurpare incipimus, ad hunc modũ consecremus: nimirum adhibẽdo cum gratiarũ actiones, tum etiam preces, tantum abest, vt talis mos vel consuetudo improbetur. Constãtinus Magnus, cùm Byzantium instaurasset, eaq; vrbe decreuisset vti pro sede Romani Imperij, voluit eam deo consecrare: atq; ad eius dedicationem trecentos decem & octo Patres, qui Nicænam Synodum eo tempore habuerant, vocauit. Idem quoq; Imperator Hierosolymam profectus, templum admodũ sumptuosum Christo exstruxit, ornauitq; anathematis preciosis, auro inquam, argento, & gemmis: euocauitque illos episcopos, qui Tyri concilium habebant, vt ad ipsum dedicandum venirent. Et quantum Eusebius tradit, ea dedi-

Byzantij dedicatio.

catio Euãgelicis prædicationibus,laudibus dei, precibus,& gratiarum actionibus constitit.Atq; hinc, vt ego arbitror, caput initiumq; habuit apud Christianos templorum dedicatio. Non enim anteà in historijs Ecclesiasticis,templa fuisse dedicata reperio. Neq; illud tacendum est, Hebræos consueuisse templa,non solùm recens extructa dedicare,sed etiam reparata, & à contaminationibus repurgata.Hoc fecerunt cùm post reditum è Perside, templum & altare denuò reparassent. Iudas etiam Machabæus, quãdo templũ ab Ethnicis pollutum,Antiochi spurcissima idololatria reformauit. Quin & in Papatu adhuc vtrunque retinetur. Græca voce dicuntur ἐγκαίνια huiusmodi repetitæ dedicationes, quas Latinè dicere possemus renoualia, seu renouales dies:quæ non tantùm semel celebrantur,sed anniuersariæ sunt eorum solennitates.Porrò in eis obeundis, Papistici homines, cùm ab Hebræis, tum ab Ethnicis multa sibi desumpserunt,prætexentes,cæremonijs quas adhibent, se permultũ rudibus prodesse. Cæterùm quæ Iudæi fecerint in suis dedicationibus,Sacra historia luculenter tradit. At ritus Ethnicorum, varij atque multiplices fuerũt, de quibus multa videre licet apud Ciceronẽ, præsertim in oratione pro domo sua ad pontifices: Ibi oportuit augurem tenere postem, & concepta quædam verba effari, non titubante vel hæsitante lingua,sed firmo constantique animo. Consecrabantur etiam homines ab Ethnicis, eiusque rei causam, Cicero secundo de Legibus reddit: nempe quod mysteria quæ illis tradebantur, initia quædam vitæ humanæ essent, quibus homines à dura & agresti vita transferrentur ad humaniorem & cultiorem. Quin & pueri dicebantur initiari,cùm ablactarentur,quod tunc ad aliud genus vitæ traducerentur: nimirum à lacte ad solidiorem cibum atque potum. Vnde consecrari dicebantur deabus, Edidiæ ac Potinæ.Fuerunt hæc porro Ethnica, sed tamen eorum vestigium extat in Sacra historia, qua narratur, Abrahamum conuiuium fecisse cum Isaacum ablactasset, in quo dubium non est, gratiarum actiones & preces fuisse interpositas. Canoch etiam,qui ante diluuium vixit, à consecratione vel dedicatione habuit nomen. Nec dubito, quin aliquo mysterio: de quo, licet sciam Hebræos quædam fabulari, nihil tamen certi habeo, quod afferam. Græci autem, dedicare vel initiare τελεῖν,& μυεῖν. Consecrare verò dicunt, ἱεράζειν καθιερόειν: Sanctificare verò, ἁγιάζειν. Latini verò dicunt, initiari, dedicare, consecrare, sanctificare. Nec aliud est sanctificare, quàm ad vsus diuinos & religiosos accommodare, aut parare se ad offerẽdum quippiam deo. Et Cicero dixit, religione sempiterna obligare. Discrimen etiam fertur inter consecrare & dedicare: Nempe quod res dicantur consecrari, cùm ex prophanis religiosæ ac sacræ fiunt: dedicari autem, quando certo cuipiam deo addicuntur. Hoc verò leuiculum est, sed id attendendum seriò, Hebræos dedicasse, ac initiasse sua, non simplicibus & nudis verbis, sed adiectis externis ritibus, signis inquam & symbolis, quæ cernerentur. Non vtique quod crediderint rebus ipsis inhærere aliquam sanctitatem seu qualitatem diuinam, nam cùm sint inanima, sanctitatis minimè sunt capacia: verùm sic putarunt, quòd ritibus à deo institutis, quæ consecrabantur, instrumenta euaderent diuini spiritus, quibus hominum fidem excitarent. Nec falsi sunt: Quoniam illa pro eo tempore verbum dei habebant, quódque nobis est hodie aqua, panis & vinum, hoc illis fuerunt varia & multiplicia symbola in sacris. Extenderunt præterea consecrationem, vt Sacra historia prodit, ad sacerdotes, altaria, vestes, vasa, cæteraque vtensilia, cùm templi, tum etiam tabernaculi.

Templorũ dedicationis apud Christianos origo.

Ethnicorũ dedicationes.

Initiatio puerorum.

Dedicationes Hebræorum.

3 Hæc propemodum eadem καινοφανίας quadam Papistæ ad se pertraxerunt. In Concilio secundo Braccarensi, Canone quinto mandatur: vt Ecclesia prius non consecretur, quàm cõscripta fuerit cautio, qua de dote ac prouentibus caueatur, quibus & minister & diaconus queant sustentari, ne templum extructum desertum iaceat. Poterat hoc vtrunque ferri, nisi superstitio fuisset adiecta, qua voluerunt in ea Synodo caueri, vt ne templum esset absque oleo & luminaribus: In pauperes & ægrotos istæ impensæ longè melius fuissent collocatæ. Vormaciense Concilium 3. cap. propemodum eadem habet. De Consecratione verò, distinctione prima, canonibus prioribus, seueriter admodum præcipitur, vt nullum templum ædificetur vel consecretur, nisi voluntas Rom. episcopi accesserit: quod profectò ad manifestam tyrannidem spectabat. Cur autem abolitum, in præsentia non dicam. Verùm de ead cons. cap. Missarum solẽnia, mandatur admodũ seriò, vt Missæ non fiant, neque cantentur, nisi locis dedicatis ab episcopis. Et ibidem in cap. Si alijs, asseritur, longè melius esse Missas nõ fieri, neq; cantari, quàm locis non consecratis eas celebrari. Et ne absq; Scripturis loqui videantur, id afferũt quod in Deuter. cap. 12. habetur. *Vide ne holocausta tua offeras in omni loco, sed in eo duntaxat, quem dominus elegerit.* Quasi deus omnia ea loca sibi asciuerit, quæ illi superstitiosis Missis vbiq; contaminãt. Sed multo plura hisce de rebus habentur Extra. de cõsecratione Ecclesiarum, & altarium, necnon de sacra vnctione. In Concilio Nationali nempe Coloniẽsi, quod anno 1536. habitum est, parte 9. cap. 12. Patres illi, qui aderant, suas conãtur dedicationes excusare, seque Iudaizare negant: cùm tamen in suis nugis confirmandis, nihil ex verbo dei afferant, nisi quantum ad sua instituta ex veteri Testamento detorquent. Gratianus verò in principio distinctionis primę, de Consecratione, dum ea cõfirmare nititur, quæ in dedicationibus templorum ineptè fiunt, ad hunc modum argumẽtatur: Iudæi hæc faciebãt, igitur Christianis multò magis eadem facere licet. Rationem vtiq; suã à maiori conficiens, quod argumenti genus vtiq; infirmissimum est, quia de cæremonijs & ritibus vete-

Consecrationes Papisticæ.

Gratiani pro Papisticis dedicationibus argumenta.

veterum non ita licet concludere. In præceptis moralibus firma esset ratio, sed in cæremonijs, quæ typi & vmbræ fuerunt, non ita fas est ratiocinari, cùm omnia eius generis mandata, sint à Christi aduentu abolita. Verùm ad Colonienses redeo, qui loco iam allato cap. 14. inquiunt, Ideò templa consecrari, vt inde cacodæmones expellâtur: quod vt verum sit, posteà suo loco dicetur. In consecranda verò sacra æde, plurima superstitiosè cõfinxerunt. Adhibent quippe aquá, oleũ, cereos accensos, permultas crucis notas in parietibus, & in pauimento alphabeti Græci, tum Hebraici descriptionem: cùm tñ episcopi, qui hęc faciunt, tam Græcè quàm Hebraicè nihil norint. Solent præterea ipsa templa reconciliare, vt loquuntur, si euersa fuerint, si cæde facta ibidẽ sanguis fuerit effusus, aut libidines admissę, vel si cadauer hominis excõmunicati, vel alieni à Christo ibi humatum fuerit: cùm tamen eorum templa idololatria horribili assiduè polluantur. In ijs autem reconciliationibus, ne diuina Scriptura destitui putentur, exẽpli causa, Christi factum adducunt, qui flagello ex funiculis confecto, vẽdentes ac ementes è tẽplo eiecit. Quod vtiq; argumentum eos quam manifestissimè redarguit. Quoniam episcopi & Suffraganei, qui templum eorum dedicant, suá operam mercantur & vendunt. Nisi enim aliqua mercede conducâtur ad hæc facienda, proficisci renuunt. Porrò ecquid Papistica templa aliud sunt, quàm mercatus, & nundinationes Missarum? Nec eos quicquam iuuat, quod ex cap. 14. & 15. Leuit. afferunt, cùm ea omnia spectent ad Mosaicum tabernaculum.

Coloniensium argumenta.

Templorum reconciliatio Papistica.

4 Considerandum præterea est, hos homines importunos, non tantùm ipsa templa consecrare, verumetiam altaria & altarium tegumenta, mantilia inquá & mappas, necnon calices, & patinas, missificorũ vestes, cœmiteria, cereos, thura, agnum paschalem, oua, necnon aquam lustralem, ramos palmarum, virgulta, herbas, & olera, omnes deniq; fructus: & eò venitur, vt etiá campanas ipsas consecrẽt, atq; indignè ferunt, quod eas baptizare dicâtur. Hosius etenim cauillatur, id à nobis frustrà dici, eásq; affirmat à Symmistis suis consecrari, non baptizari. Sed profectò vulgus, quod eas ab ijs baptizari dicit, omnino excusandus est. Quia cùm illic omnia propemodũ fiant, quæ ad baptismum pertinent, non iniuria eas dicit baptizari. Siquidem abluuntur, vnguntur, exorcizantur, nomina eis imponũtur, & longè maiori pompa & ambitione tractâtur, quàm homines, dum sacro baptismo tingũtur: ac multò plus illis tribuitur, quàm piorum hominum precibus. Siquidem volunt earum tinnitu cacodæmonas, hostiles exercitus, insidias inimicorum, tempestates, grãdines, procellas, turbines, importuna ventorum flamina, necnon tonitrua noxia fugari, flammas & ignes extingui, ac denique quid non? Nos verò quantò sanius rectiúsque decernimus, licere, vt dictum est, imò iure pietatis requiri, vt in prima cuiusque rei vsurpatione, gratias deo agamus, eiusque bonitatem celebremus, idq; e congruis & decentibus laudibus, & collati boni religiosum ac sanctum vsum poscamus. Hæc profectò reprehendi non possunt, cùm iusta fundamenta ex diuinis literis habeant. Aduersariorum autem nugæ, cùm à verbo dei minimè deriuentur, sed à malè feriatis & superstitiosis hominibus inductæ fuerint, meritò sunt ab Ecclesia Christi reijciendæ. Quia non est hominum ea conditio, vt suo arbitratu Sacramenta instituant, quia id tantùm deo proprium est, prætereà verò nemini. Sacramenta quippe sunt Spiritus sancti organa, quib. is ad fidem in nobis excitandam vtitur. Et cùm ille sit omnino sapientissimus, non opus habet, vt nostro cogitatu seu industria, illi paremꝰ instrumẽta. quod etiam quisquam artifex in sua facultate minimè ferret, sed ipsemet vellet sua instrumenta sibi deligere. Magna est itaque horum hominum audacia, qui deo velint organa præscribere, quibus ad nostram salutem operetur. Reprehenduntur item alia de causa, quod aduersus diabolum cum imperio agant, quasi possint illum cogere, vt discedat cùm voluerint, cùm tale Spiritus sancti charisma non acceperint, neque omnes Christiani eo dono polleant. Distribuit quippe spiritus munera sua, prout vult, quẽ admodum Paulus testatur. Deinde latet eos, an cacodæmon in eo loco sit, quem se consecrare dictitant, quod cùm ignorent, nec dei verbo muniantur, quicquid agunt, citra fidem operantur, & idcircò peccant, cùm ab Apostolo scribatur, *Quicquid non est ex fide, peccatum est* Fuerunt quidem nonnunquam sceleratæ domus, vbi spiritus nequam horrenda quædam exercebant, ita vt ab hominibus non possent habitari: sed ibi facto ipso cognoscebatur, spiritus malus præsens adesse: at in cæteris ædificijs, nec ex effectis, nec ex dei verbo intelligere possumus cacodæmonas inesse: Cur ergo isti tam imperiosè illos adiurant? Totum orbem alioquin debuerant exorcizare, cùm Paulus diabolos κοσμοκράτορας appellet, Ephes. 6. Aut saltẽ vniuersum aërem, quo ad respirandũ maximè vtimur: cũ spiritus mali potestates aëris appellẽtur. Nec id ferri potest, q̃d cæremonias à se inuẽtas pluris faciunt, quàm sacramenta diuinitùs instituta. Maiori enim pompa & apparatu in eis administrandis vtuntur, q̃ cum cœnam Domini, vel Baptismum, quæ Christus instituit, celebrant. Hæc deinde sua inuenta Decalogo anteponunt: & grauius eos multarẽt, qui ea violarent, quàm qui diuina præcepta trãsgrederentur. Quocirca mirum in modum eneruata est pietas, homines quippe à verbo dei abducuntur, & ad nugas ac humanas traditiones animos conuertunt. Nec dici potest, quàm institutio nouorum cultuum deo improbetur, passim quippe in suis legibus ne id fieret vetuit.

Quas res consecrent Papistæ.

Campanarum baptismus.

Cãpanis quantũ tribuant Papistæ.

Papistarũ consecrationes cur respuenda.

De Rerum consecratione.

5 Sed iam satis de rebus externis consecrãdis, in quibus id tenendum est in summa, præter gratiarum actiones & preces, nihil aliud esse adhi-

Consecratio hominũ, quæ est Baptismus, quibus superstitionibus à Papistis infectus sit.

bendum: Modò spectabimus, an purius & sanctius in hominibus initiãdis agant. Baptismum certè suis inuentis & superstitionibus horribiliter infecerunt. Constat vtiq; illud sacramentum duabus rebus, externo, inquam elemento aquę, necnon verbo dei. Vnde Augustinus eleganter dixit: *Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum.* Cætera quę postea sunt addita, prodierunt ab episcopis, qui plus æquo cæremonijs dediti fuerunt, & rebus à se inuentis mirum in modum afficiebantur. Quia humani ingenij, hoc est grauè ac ferè perpetuum vitium, vt ea præsertim exco lamus, quę ipsi genuimus. idcircò instituta Christi & Apostolorum, vt obsoleta fastidiebantur. Vnde ab eis nudè ac simpliciter acceptis, Papistæ plus abhorrent, quàm boni oratores à vocabulis nimium vetustis. Proinde successu temporis episcopi, oleum, salem, sputum, cereũ, accensum, exsufflationes, exorcismos, cõsecrationem fontium bis in anno, id est in Paschate & Pentecoste, trinam mersionẽ, & huiusmodi alia in Baptismum inuexerũt. Et complura ex eis, vt sunt fœcundissimi fingendorum vocabulorum, non quidem sacramenta, sed sacramentalia nuncupa runt, quòd sint notæ, ac signa earum rerum, quas ipsi, non deus voluerũt significari: & prout phan tasia vel imaginatione mouebantur aut somnia bant, quæ illis visa sunt, induxerunt. Quod attinet oleum, fatemur antiquitus reges, prophetas, & sacerdotes, & apud Ethnicos athletas fuisse oleo perunctos. Isti autem suis vnctionibus adhibitis baptismo, se adumbrare aiunt Christianos reges effici, prophetas, & sacerdotes, necnon fortes athletas assiduè pugnaturos cum diabolo, mundo, & carne. Dumque ista faciunt, astantibus ea non explicant; & pars magna sacrificorum ea ignorat. Huc accedit, si rem ita intelligant, eos cùm seipsis vehemẽter pugnare, cùm soli velint esse sacerdotes. Quare intolerabilis est eorũ ambitio, qui quod omnium est Christianorum, vt etiam ipsi testantur, cæremonijs, quas adiecerunt, sibi tantummodo arrogent. Sed mirum non est, eos in cæteros Christianos esse violentos, cùm & ipsi Christo non parcãt, cui dignitatem suam eripere non verentur. Is enim, vt Epistola ad Hebræos docet, Vnicus est noster Sacerdos, qui æternũ manet, & solus oblationem salutarem pro nobis obtulit. Isti autem audacia incredibili, & sacerdotis, & oblationis ministerium sibi vendicarunt. Adhæc Paulus cùm fideles ad pugnam instrueret contra mundum, carnem, & diabolum, verbo id fecit, id est admonitione saluberrima, non oleo: nec filius dei, neq; Apostoli eos vnxisse leguntur, quos baptizabãt. Sed non est mirum istos ea facere, quæ Apostoli non fecerunt, quoniã & ea docent, quæ Apostoli non docuerunt. Salis vsus multus fuit in veteri Testamento, non enim citra salem victimæ offerebantur: attamen eius condimentũ Christus & Apostoli ad Euangelica Sacramenta non admiserunt. Quod ergo addatur Baptismo ἐθελοθρησκεία est, non legitima & pura Baptismi administratio. Præterea, quid eos oportuit suam impuram saliuam adhibere? Diaboli porrò non sunt scorpiones, quos velint sua saliua extinguere. Est quidem aliqua saliuæ facultas contra venena, sed naturalis: ad charismata verò spiritualia, nullam habere potestatem legimus, præsertim cùm institutio & verbum Christi non accesserint. Sed aiunt, Christum sputo suo macerasse puluerem, & eo luto cæci nati oculos obleuisse. Hoc sanè factum scimus, sed ostendant Christum mandasse, vt nos idem faceremus: atque tunc eos rectè ac ordine facere dabitur. At nusquam tale præceptum demonstrare poterunt. Quibus addas, hominis corrupti & vitiati, ne quid grauius dixerim, sputum, minimè cum saliua Christi esse conferendum. Est itaque mera κακοζηλία cùm talem ritum neque à Christo, neque ab Apostolis didicerint. Et facilè potest aliquando fieri, vt infantem, quem conspuunt, lædant, si aut lepra aut scabie Gallica laborarint: Quod vt verisimile est, non rarò contingit, cùm plerunque sint scortatores.

Oleum additũ Baptismo.

Papistæ Christo sacerdotiũ eripiunt, quantum in ipsis est.

NOTA.

Sal additum Baptismo, & sputum.

NOTA.

6 Deinde velim eos percontari, quare Baptismo, cùm interdiu celebretur, cereos accendant. Non me latet Christianos antiquitùs fuisse coactos vti luminibus in Sacro cœtu: quia cùm Ecclesia pacem à principibus nõ adhuc habuisset, non licebat Christianis interdiu conuenire. Ideò antelucanis horis, vt Plinius testatur, sacros cœtus habebant. Quin & Hieronymus contra Vigilantium scribit, *Non accendimus cereos interdiu, quemadmodum tu frustrà calumniaris, adhibemus autem lumina, vt temperamentum tenebrarum, vt vigilemus ad lucem, ne in tenebris tecum dormiamus*, &c. Ætate siquidem Hieronymi cùm Ecclesijs iam pax data esset, certis diebus in templis vigiliæ habebantur, & ibi accensis luminibus, Christiani vigilãtes precibus incumbebant canẽdis Psalmis, & audiendo verbo dei: & hoc est quod Hieronymus tradit, vsum cereorum accensorum non fuisse adhibitum interdiu, sed ad tenebras noctis propulsandas. Vnde colligimus, hunc Patrem nõ agnoscere vsum cereorum, qui accendantur interdiu: nihilominus tamen in Papatu lumina in templis etiã tempore meridiano accenduntur. Superuacanea etiam est duplicata cõsecratio fontium in Paschate ac Pentecoste, quia salis aqua cõsecratur, cùm accommodatur ad sacrum vsum, accedente inquam verbo dei: quoniam tunc, vt dictum est, fit Sacramẽtum. Dicant adhæc, quid sibi velit presbyteri exsufflatio, priusquam Baptismus infanti præbeatur. Tentãt fortassis puero tingẽdo Sanctum spiritum efflare. Cæterùm id non esse hominis, omnes qui sapiũt intelligunt: Solus quippe deus hominibus elargitur Spiritũ sanctum. Quod si dixerint, eo flatu se malum spiritum abigere: quis eis talem facultatem præbuit? Verùm ea de re suo loco fusius dicemus. Frustrà etiã de trina mersione præcipiunt, quandoquidem vna satis esse potest, & leuis aspersio interdum sufficit. Vnde in libro de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 7. nõ categorica, verùm disiunctiua enũciatio

Cerei Baptismo additi.

Lucernarum vsus in priscis Ecclesijs unde.

Fontium consecratio.

Exsufflatio presbyteri Baptismo addita, cum trina mersione.

tio legitur: scilicet post confessionem editam, Baptizandus vel immergatur, vel aspergatur. Quin & ipse Cyprianus Baptismum Clinicū approbauit. Multi etenim ea ętate ad extremum vitæ Baptismum differebant, & cum eo statu, cùm scilicet moribundi essent, non possent mergi, aqua tantummodo aspergebantur. Petimus item ab eis, quare salē exorcisent, quasi diabolus per seipsum non sit abundè salsus, & idcirco salē inhabitet, vt melius & magis adhuc saliatur. Magister Sententiarum in 4. distinctione 3. de Baptismo, quædam in eo docet esse, vt loquitur substātialia, quædam verò addita. Substantialia, verbū & aquam esse nobiscum dicit: quæ verò deinde adijciuntur, facere inquit, ad honestatem, decorum & solennitatem. Hæc si receperimus, inde consequetur, Ioannem, Christum, Apostolos & primitiuam Ecclesiam indecorè, inhonestè, obscurè, vel turpiter baptizasse: quia eorum baptismus omnibus istis carebat, quæ, vt Magister sentit, ad honestatē, decorū, & solennitatem faciūt. Hoc vtiq; deplorandum est, omnia propemodū in Christianismo esse corrupta, nec solū quoad mores, verumetiam quoad doctrinam & Sacramenta. In Baptismo vtiq; de fide agere oportuisset, & eius professionem claram, plenamq; requirere. Nec mihi quisquā dixerit, recitari Symbolum: quia in baptismo Papistarum id fit admodū frigidè, præsertim cùm lingua Latina, quæ ab astantibus non intelligitur, semper vtantur. Et licet, qui adsunt, fidei articulos vtcunq; callent, leuiter attamen eos intelligunt: vnde necessarium est eos dilucidius instituere. Iactant etiam se adhibere catechesin: at qualem? Quæ scilicet constet quinq;, aut decem verbis, ijsque non intellectis. Iubent adhæc tingendum, diabolo & pompis mundi abrenunciare. Qua de re præceptum dei nullum habent.

Cur sal exorcisetur.

De Exorcismo.

Exorcismus additus Baptismo.

7 Sed cæteris missis eorum nugis ad exorcismū veniamus, vbi proram & puppim rerum additarum constituunt. Cumq; res magni momenti sit, iudico prius nonnihil de significatione vocis esse dicendū. Græcis ἐξορκίζειν est adiurare per sacra. Augustinus in lib. de Vita beata scribit: Spiritus malus inuadit animam, turbat sensus, in furorem conijcit: quo explodendo, qui præsunt, manus imponūt, & exorcisant, hoc est, eum adiurādo per diuina expellunt. Hinc iam liquet, exorcismum adiurationem esse per sacra: Vlpianus in Pandectis Tit. de Varijs, & extraordinarijs cognitionibus, lege prima, inquit, Se non recipere medicos eos, qui incantant & exorcisant: & addit, vocabulum illud esse impostorum. Et si nonnulli, ait, affirment se iuuari, attamen illi nihil faciunt, nisi quod incantant & imprecantur. Plinius etiam quosdā esse morbos credidit, qui excantationibus & adiurationibus curentur. Quidam itē fuerunt, qui rebantur, exorcismum idcirco sacræ tinctioni adhiberi, quòd ibi fiat in nomine Christi magnum iusiurandum, sed admodum falluntur. Quia ibi sacrificus adiurat cacodæmonem, neque vllum iusiurandum in nomen Christi præstat. Verum quidem est, deduci verbum à nomine ὅρκος, quod est iusiurandum: & sanè, vt iam diximus, adiuratio quædam per sacra in exorcizando peragitur. In Testamento nouo ter animaduerti reperiri verbum ὁρκίζειν. Etenim Marc. 5. diabolus adiurauit Christū dicendo, ὁρκίζω σε τὸν θεόν, id est, adiuro te per deum, ne me torqueas. In Actis cap. 19. filij Sceuæ dixerūt: ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει, hoc est, adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat. Et 1. ad Thessal. vltimo, ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν κύριον ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, id est, adiuro vos per Dominum, vt Epistola hæc legatur omnibus sanctis. Indicant itaque loca hæc, exorcismum, sicuti dictum est, adiurationem esse per res diuinas. Exercetur autem exorcismus iussu quodam & imperio: quoniam exorcistæ spiritibus immundis iubent, atque imperant satis audacter, vt discedant: atque ista ratione à precibus & supplicationibus exorcismi differunt. Abundè iam patet, quid sit exorcismus, quidúe sit exorcisare.

8 Nunc tria ordine videnda sunt. Primò quando cœperint exorcismi: Deinde, an exorcistæ retinēdi, & ita retinendi, vt ad Sacrum ministeriū pertineant: Postremò, an exercismi coniungendi sint cùm Baptismo. Quo ad primū, aio me in toto veteri Testamēto non legisse, aliquos exorcismos fuisse institutos ad dęmonia expellenda. Adiurationes quidem scio extare. Vnde in lib. Num. lex Zelotypiæ habetur, quæ formulam cū iusdā adiuratiōis Israelitis præcipiebat: Verùm, per illam sacerdos non adiurabat mulierem, vt ab ea dæmonia eijceret: sed vel bona, vel mala imprecabatur ei, prout se habuerat. Si fuisset casta & inculpabilis, bona & fausta illi à deo rogabat. Sin verò impura & contaminata stupro, illam conceptis verbis execrabatur. Adiurauit etiam Iehosuah Achamum, non quo pelleret ex eo diabolum, sed vt adigeret veritatem confitendam surrepti anathematis. Quidam existimant, Dauidem exorcisasse Saulem, quod ego minimè probo: Nam ille cithara sua ludebat coram eo, & suauissimis carminibus deum laudabat. Exorcismum verò nō adhibuisse, duplici de causa potest confirmari. Primùm quia illum perfectè non sanabat, sed vt in historia scribitur, eo psaliente, vexatio leniebatur: non tamen à Saule spiritus malus prorsus eijciebatur. Adhæc non est vsus Dauid adiurationis formula, quod sancta Scriptura tradat, sed musicis versibus, & quidem, vt est verisimile, precatorijs. Exorcistas attamen fuisse inter Hebręos non inficior, vt mox claris testimonijs ostendam, licet me ignorare fatear, qua ætate haberi cœperint. Iosephus 8. libro Antiquitatū cap. 2. scribit, Solomonem, excantationes quasdā & exorcismos cōposuisse. Verùm ea de re satis dixi anteà, cùm eum locū interpretarer, quo Solomon prædicatur, sapientia excessisse Orientales omnes & Ægyptios. Sed vt ad rem

Exorcismorum origo.

ipsam propius accedam, statuo sapientiam Solomonis, ei fuisse à deo afflatam. Quę verò deus elargitur hominibus, nō vbiq; mala, sed bona censenda sunt. Excantationes verò diuinis legibus damnari certissimum est: Quare à diuino spiritu hominibus minimè distribuuntur. Vnde conficitur, exorcismos, incantationes, & librum Claiculæ, quæ nomine Solomonis circunferūtur, notha esse, atq; ad illum nequaquam pertinere. Scatēt vndique superstitionibus, & referta sunt gestibus, cùm ridiculis, tùm idololatricis.

Solomonis libri nothi.

Matth. locus explicatus.

9 Hebræos attamen, vt dixi, exorcistas habuisse testimonio Christi apud Matthæum 12. cap. probatur. Ibi enim Dominus respondit, *Si ego in Baalzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt?* Vbi Hieronymus interpretatur, per filios Hebræorū posse intelligi exorcistas, qui tum temporis discurrebant, spiritus immundos adiurādo per nomen Domini. Iudices eorum ij scribuntur futuri, non sanè potestate, sed cōparatione. Siquidē fatebantur spiritu dei eijci dæmonia, isti verò eā facultatem Baalzebub attribuebant. Quocirca longè peiores illis deprehendebātur: sed addit, posse quoq; locum illum de Apostolis intelligi, qui filij Hebræorum erant, quo ad carnem, & donū expellendorum dęmoniorum iam à Christo consequuti fuerant, & rectè dicuntur iudices fore impiorum & blasphemorum: cùm eis dictum sit, *Vos sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Et hanc posteriorem interpretationē priori multò magis præfert. At mihi prior videtur esse magis consentanea. Nam si de Apostolis hæc dici statuamus, Scribæ ac Pharisæi non videbuntur à Christo plenè redarguti: Nam dixissent, Discipuli quoque tui dæmonia in Baalzebub eijciunt, quemadmodum abs te sunt edocti. Neque mihi persuadeo sceleratos illos homines potiori loco discipulos, quàm præceptorem ipsorum habuisse. At si ea verba referamus ad exorcistas, Pharisæi ac Scribæ pulcherrimè ac efficaciter confutantur. Fateor itaq; inter Iudæos exorcistas fuisse, neque inficias eo, deum certis hominibus, quibus ipse volebat, non quos designassent sacerdotes illud munus contulisse, vt cacodæmonas pellerent ex hominibus. Sacerdotes autem in eo grauiter peccarunt, quod voluerint societatem, aut collegium, seu ordinem exorcistarum pro suo arbitrio constituere, quasi dei gratiam possent suis electionibus, & institutis alligare.

Exorcistas Hebræis fuisse.

10 Christus autem postea illam vim, & potestatem renouauit, imò caput & princeps fuit nouorum exorcistarum, agebatq; aduersus immūdos spiritus magno imperio, & summa potestate, vt in Euangelica historia manifestè liquet. Nec tantùm præsentes curabat, verumetiam absentes. Filiam quippe mulierculæ Chananeæ, quæ aberat, curauit. Neq; tantùm ipse dęmonijs imperabat, sed etiā Apostolis hoc munus est elargitus. Verùm alius locus est in actis Apostolicis, capite inquam 19. quo fuisse apud Hebręos hujusmodi exorcistas euidentissimè demonstrabitur. Nā filij Sceuæ cacodæmonas adiurabant, quod etiā per nomen Iesu facere tentarunt. Attamen veteres prophetas, etsi lego miracula interdum fecisse, eos tamen exorcismis esse vsos minimè inuenio. Christum verò facultatem diaboli eijciendi tribuisse discipulis, demonstratur apud Marcum cap. 16. vbi scribitur: *Signa autem hæc sequentur, Credentes, dæmonia eijcient*, &c. Et Luc. 9. traditur, Ioannem vidisse quendam, qui per nomen Christi dęmonia eijciebat, nec tamen illum sequebatur. Quare, inquit Ioannes, nos eū prohibuimus: qđ factum Iesus improbauit. Dicent etiam permulti extremo die, sicuti habetur Matth. 7. *Nónne in nomine tuo dæmonia eiecimus?* Et Paulus, vt scribitur Act. 16. spiritui pythonico imperauit, vt discederet: Quod illicò factum est. Scire tamen oportet, non semper valuisse Apostolos, imperio suo cacodæmonas eijcere. Nam vt historia Euangelica tradit, quidam filium suum eis curandum obtulerat, quem liberare non potuerunt. Et Christus adueniens docuit, id genus dæmoniorum non eijci, nisi ieiunio & precibus: ac si diceret, Ibi orationibus, & quidem vehementibus opus esse, quæ ieiunio plurimùm iuuātur: ieiunio, inquam vero, nō fictitio illo, quod tantùm ciborum delectu constat.

11 Manserunt diu hęc dona sanationum in Ecclesia: Quo verò tempore prorsus desierint, non potest præcisè definiri. Et quia modo non amplius habētur, verba Christi, quibus dixit, Signa hæc sequentur Credentes: cogimur intelligere, non fuisse dicta in vniuersum, quasi ea charismata danda essent omni tēpore omnibus fidelibus. Satis id fuit, quòd Ecclesiæ data sint, & aliquāto tempore in ea manserint. Iustinus Martyr, qui tēpore Antonini pij vixit in I. Apol. scribit, pag. 146. Christianos per totum orbem, & in ipsa vrbe sanasse permultos arreptitios, quòd alij excantatores, adiuratores, & expiatores non poterant præstare: Et adhuc nostros illos in instituto suo pergere. Nec solùm vsque ad Antoninum charismata hæc durarunt, sed vt Tertul. in Apologetico suo tradit, vsq; ad Seuerum Imperatorem, sub quo floruit, permanserunt. Dæmonas, inquit, hoc est genios, adoriri cōsueuimus, & illos ab hominibus exigere: ac seipsum, vt videtur, ijs annumerat, qui hoc facerēt. Et eodem loco ait, absq; mercede ac pręmio dæmonia pellimus. In libro item de Idololatria, pagina 734. inquit, aduersus eos qui cùm Christiani essent, nihilominus tamen thura vendebant, & ea quæ idolorum cultui adhibebantur. Cùm videris aram fumantem, quomodo eam despues, & qua constantia exorcisabis alumnos tuos? Diabolos autem, horum hominum alumnos vocat, quòd suam domum fecerint cellariam idolis, vnde ad suffitum eis faciendum thura promerentur. Ex hoc loco docemur, istarum adiurationum charisma non clericis tantùm, sed vel ipsis mercatoribus obuenisse, quinetiam militibus fuisse cōcessum. Nam idem author in suo libello de Corona militis, pag. 454. scribit, aduersus eos qui vltrò mili-

Dona sanationū in Ecclesia. Christi uerba Marc. ult. explicata.

Diaboli quorum hominum alumni.

militabant Imperatoribus. *Quos interdiu exorcismus fugauit, noctu defendit.* Quod ideo scripsit, quia milites cogebantur interdum ad phana & templa idolorum excubare. In lib. etiam de Anima, penultimo capit. docet, Spiritus immundos crebrò fefellisse homines, ac eis mentitos esse: nimirùm cùm fingerēt se animas fuisse defunctorum, quæ per humana corpora vagarentur. Noluisset quippe diabol⁹ à Christianis existimari, animos post hanc vitam apud inferos detineri. Atq; addit ad extremum, illos fuisse conuictos, & coactos adiurationibus, vt veritatem confiterentur: Nempè se non animas hominum, sed cacodæmonas esse. Prætereà in libro de Præscriptionibus aduersus Hæreticos, pag 111. inquit, mulieres hæreticorum exorcismis vti consueuisse.

Adiurationū charisma, quibus hominib. concessum.

Exorcismi circa Baptismum nulla apud ueteres mentio.

12 Cæterùm attendendum est, quæ de exorcismis hucusq; allata sunt, non de baptismalibus esse intelligenda, verùm de ijs, quibus à Christianis arreptitij sanabātur. Quin ipse Iustinus Martyr in Apologia priori, cùm de Baptismo quamdiligentissimè agat, mentionem exorcismi nullā fecit. Neq; ille Dionysius, quisquis fuit qui Hierarchiam Ecclesiasticam scripsit, talium exorcismorum meminit. Habet ille quidem nescio quę, de terna exsufflatione & abrenunciatione: quæ tamen ab homine tingendo facienda tradit, nō ab exorcista, vel Sacramēti ministro. Renunciationis quoq; fecit mentionem Tertul. de Corona militis, sed eam scribit fieri cōsueuisse sub manibus antistitis: at hodie non intersunt episcopi, quando Baptismi Sacramentum administratur. Aderant verò tum temporis, necnon ætate Ambrosij, vt ipse testatur in lib. 1. de Sacramētis cap. 1. & 2. necnon in libro de ijs, qui initiantur sacris ab initio. Quin & Basilius in lib. de Spiritu sancto cap. 27. meminit, abrenūciationis, vnctionis item & benedictionis aquæ, necnon trinæ mersionis: Exorcismum aūt silet. Colonienses autē, vt suas nugas probent, de sale atq; vnctione Origenem adducunt homilia 6. & 7. super Ezechielem. At si quis diligenter expendat eius dicta, nihil habet, quòd eò pertineat. Euseb. Cęsar. lib. 6. cap. 43. meminit Epistolæ Cornelij episcopi Romani, ad Fabium præsulem Antiochenum, qua mores & vitam Nouati describit: memorans inter alia, illum ab initio cùm esset arreptitius, exorcismis curatum fuisse: quod ei fuit occasio vt ad Christum conuerteretur, cùm tamen posteà Clinicus baptizatus fuerit. Et Cyprianus lib. 4. Epistola septima scribit ad Magnū, Spiritus immundos quandoque seruos dei fallere, dum ab eis adiurantur, & fingere se abire, cùm tū haudquaquam discedant. Verum ait cùm ad aquam ventum est, scilicet ad baptismum, ibi diabolus minimè valet subsistere, prorsus discedit, nec est ferendo Sacramenta. Cùm hunc locum diligenter mecum reputo, videor mihi deprehendere fontem, caput, & initium coniunctionis exorcismi cum Baptismo. Nam videtur is Pater innuere, si liberatio non processisset exorcismis, homines eo tempore ad baptismum cōfugisse, & hāc

Exorcismi circa Baptismum origo.

A rationem sequutos esse homines in arreptitijs curandis. Vnde postera ætas id voluit imitari, vt ante baptismum adhiberentur exorcismi, etiam si tingendi non fuissent arreptitij, ne quid minus habere viderentur, quàm prior Ecclesia, in qua, ij qui exorcismis curari non potuerant, deferebantur ad Baptismum percipiendum. Et posteà consequutum est, vt licet facultas depellendorum dæmonum in præsentia non habeatur, exorcismis tamen Papistæ vtantur. Sed vt redeam ad Cyprianum, is de Baptismo Christi, & B manifestatione Trinitatis, filios illos Sceuæ, quorum superius mentionem fecimus, appellat exorcistas quæstuarios, ceu suas illas adiurationes venderent, ac nundinarentur. Gregorius quoque Nazianzenus in oratione sua de Luminaribus, seu in oratione tertia ad sanctum lauacrum, mentionem fecit exorcismorū, nécnon alij complures Patres. Id tamen expendendum est, posteriorem ætatem exorcismis vti, vt coniunctis C cum Baptismo, & quasi ad certum ordinem Clericorum pertineant.

13 Idcirco iam ad alterū caput propositæ quæstionis me conferam, quo inuestigandum est, an hodie retinendi sint exorcistæ, atq; ita retinendi, vt in Ecclesia ordo quidam peculiaris sit exorcistarum. Multis visum est, huiuscemodi ordinem in Ecclesia esse habendū. Epiphanius quippe libro 3. Tomo 2. cùm sacros ordines recenset, inter alios etiam adnumerat ἐξορκιστάς, hoc est, ad- D iuratores. Variat quidem vtcunq; vocem, sed tamen reipsa idem intelligit. Isidorus item libro de Officijs Ecclesiasticis cap. 13. Esdræ locum citat, vbi capit. 2. recenseantur filij seruorum Salomonis vnà cum Nathinæis. Hebræi traduntur seruos istos Salomonis fuisse à reparationibus templi, nempè vt sarta tecta curarent. Isidorus autem inquit, exorcistas fuisse: quam autem vere, alij iudicent. In Decretis, Gratianus dist. 77. Can. Monachus. Exorcistæ appellantur defenso E res, quasi, vt arbitror, corpora & animos à diabolo tueantur. In Concilio Laodiceno cap. 26. prohibetur, ne quis exorcizet, nisi ab episcopo fuerit ordinatus, quasi episcopus valeat sua impositione manuū vim depellendi spiritus malos cōferre. Idem quoq; habetur in Decretis, dist. 69. Can. Nō oportet, &c. In Concilio etiam quarto Carthaginensi statuitur, vt cùm exorcista ordinatur, libellus exorcismorum ei tradatur, iubeaturq; illos memoriæ mādare, vt eis queat oppor F tunè vti. Sed hodie Papistæ in suis Ecclesijs, titulos & nomina tantummodo habent, nihil verò eorum præstant, quæ ad functiones docent pertinere. Etenim presbyteri tantùm apud eos ordinariè baptizant, neq; alij præter eos adhibentur Clerici, qui allatos infantes ministerio suo exorcizent. Et ἀκόλουθοι dicti sunt, qui olim episcopos comitabantur, quasi testes eorum famæ ac conuersationis Hodie quidē manet acoluthorū ordo, sed officium non faciunt. Habent etiam G nomen & ordinem ostiariorum, quibus ostia Templi dicuntur committi, vt rationē habeant

Sintne Ecclesiæ adhuc retinendi exorcistæ.

Argumenta pro retinendis. 1 2 3 4 5 6

Acoluthi quid.

Ostiarij.

ingredientium, & infideles nécnon excommunicatos à sacris arceant. At qui hoc exequatur, ex ostiariorum numero nullus hodie reperitur. *Lectores.* Lectores adhæc ordinant, quorum opus melioribus temporibus erat, vt cœtui congregato, loca quædam è Scripturis publicè legerent, quæ posteà succedens episcopus, astanti populo interpretabatur. Euanuit hodie tale opus: nomen tamen & ordo retinetur. Adiecerunt & exorcistas, qui ἐνεργουμένους adiurarent, quod hodie, vt dixi, presbyteri faciunt in Baptismo, nô clerici minores, qui nihil videntur nunc in Templis agere, vt videre licet, quàm in Templis cantant, cereos accensos gestant, tintinnabula pulsant, & priuatis Missis respondent: atque ita iam omnia in Ecclesia ridicula & inepta euaserunt: & dum volunt maiores imitari, præsertim in quo ꝓbandi non erant, simias quodámodo eorum se præbent. Non essent itaq; retinéda nomina vana & gradus, absq; vero exercitio functionis. Quid ergo faciemus arreptitijs & energumenis, cùm à malis spiritibus agitātur: an deseremus eos? Nô vtiq; deserendi sunt, attamē adiurationibus nô imperabimus immundo spiritui, vt exeat, cùm eo charismate ac facultate non sentiamus nos diuinitùs ornatos, nempè vt imperio nostro dæmonia eijciamus. Adhibebimus itaq; fideles preces, vota inquam, & supplicationes, pro eorum salute quàm vehemētissimas. In summa, hoc laudabile atque consultum esset, vt in preces, exorcismi hodie conuerterentur, & de isto capite hactenus.

Qua ratione succurri queat arreptitiis sublato exorcismo

14 Nunc de tertio videndū, an Exorcismi coniungi debeant cum Baptismo. Qui partem affirmantem defendunt, permultis Patrum testimonijs & sententijs vtuntur: Deinde quasdam rationes suæ opinionis afferunt. August. in 1. & 4. lib. de Fide & symbolo ad Catechumenos, exorcismo dat clarissimum testimonium. Et in libro de Peccato originali aduersus Pelagium & Cœlestium cap. 40 Exorcismis, inquit, ante Baptismum exsufflatur potestas contraria. Idem in Enchiridio ad Laurentium cap. 31. inquit, Iam in toto orbe terrarum exorcismos fieri, & exsufflatione spiritum immundum abigi, & principem huius mundi foras mitti, fortem armatum alligari, & vasa eius diripi. Præterea de Peccatorum meritis & remissione libro primo capite 14. scribit: Quid in paruulo baptizando agit exorcismus meus, si in familia diaboli non tenetur? Est porrò in hoc dogmate Augustinus grauiter hallucinatus, quòd nimium Baptismo tribuerit. Non enim agnoscit illum esse regenerationis externum symbolum, sed ipsa tingendi actione vult nos regenerari & adoptari, atq; in familiā Christi transire. Quasi ante illam horam tinctionis, ad familiam daboli pertineamus, atq; toti ab eo peruadamur. Idem author de Fide & operibus cap. 6. docet exorcismis homines purgari: & de Ecclesiasticis dogmatibus in eadem sentētia est. Necnon in sermone de Sacramentis fidelium feria secunda paschæ, vbi ait: Moli cœpistis exorcismis & adiurationibus. Chrysostomus quoq; in Homilia de Adamo & Eua, exorcismi & exsufflationis meminit, vt de rebus per vniuersam Ecclesiam vsurpatis. Dehinc Optatus Mileuitanus episcopus, libro octauo contra Parmenianum, exorcismorum facit mentionem, quasi passim Ecclesijs vsui essent.

Sitne exorcismus cum Baptismo coniungendus.

Augustinus hallucinatus.

Rationes pro exorcismis circa Baptismū.

15 Esset profectò nimis longum, omnium Patrum sententias huc referre: ideo iam relictis eorum testimonijs rationes referam, quibus hanc suam opinionem defendunt. Primùm sibi sumunt ad salutem esse necessarium, vt de potestate tenebrarum in regnum lucis transeamus. Adduntposteà, homines ante Baptismum sub potestate diaboli agere. Quare concludunt, illum oportere depelli, quod exorcismis fieri censent. Secundò, inquiunt, peccati causa factum esse, vt diabolus in homines potestatem habeat: Peccatum verò in eis vsq; dum tingantur inesse volūt. Et ideo statuunt, oportere vt spiritus malus, qui semper vnà cum peccato iungitur, locum spiritui bono cedat, quandoquidem simul esse non possunt. Quis enim luci consensus cum tenebris, & Christo cum Belial? Deinde quod expellatur spiritus immundus exorcismis, inde confirmant, quòd illi suis clamoribus testentur sese torqueri & male vri, dum exorcisantur. Quòd si dixeris istis hominibus, naturam infantum bonam esse, nam deus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valde bona: respondent se non exsufflare, nec exorcisare naturam, quàm deus condidit: sed hostilem potestatem velle deprimere, diabolum inquam, ne pro suo arbitrio noceat, & fomitem seu concupiscentiam excitet ad peccandū. Et adijciunt, sibi licere omnem creaturam exorcisare, cùm Paulus dixerit ad Timotheum, Res per verbum & preces sanctificari. Illud etiam huc allegant, quod à deo post peccatum dictum fuit Adamo, *Maledicta terra in opere tuo:* atque inde colligunt, à diabolo & maledictione, res humanas exorcismis esse vindicandas. Illud item Apostoli proferunt: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus nequitiam in cœlestibus.* Quocirca statuunt, spiritus exorcismis compescendos. Postremò, inquiunt, in rebus physicis, à materia prius impedimenta remouētur, quàm forma ac boni habitus inducantur: Sic ante formam nouæ regenerationis excludere oportet aduersariam potestatem, quę impedit, & natiuitati spirituali omnino resistit.

Rationes contraria.

16 Cæterùm longè secus se res habet: Cùm enim Scriptura nusquam id mandarit, vt exorcismi cum Baptismo coniungerentur, id non est à nobis tentandum. Atq; si meliora sequi velimus exempla, Petrum videbimus tinxisse Corn. & Eunuchum à Philippo baptizatum, citra vllas adiurationes. Tertiò addo, non vigere hoc tempore in Eccl. hoc Spiritus sancti donum, vt sanare arreptitios, & curare dæmoniacos valeamus. Idcirco desinamꝰ oportet iactare, quod minimè habemus. Esset porrò necessariū, eos qui secus existimant, suæ potestatis diuinitùs acceptæ, aliquod

quod specimen dare. Permulti sunt, vt dicitur, A energumeni, nec desunt arreptitij, cur eos non sanant? Hoc dum non faciunt, ipsi diabolo, nedũ nobis, minimè persuadent, se tali præditos esse potestate. Scribit August. lib. 22. de Ciuitate dei cap. 22. Infantes Christianorum baptizatos, miserè sæpè vexari à spiritibus immundis. Quare cùm isti exorcistæ depellere nequeant spiritus impuros, ex ijs in quib. esse non ambigitur: quid blaterant se abijcere ex ijs, in quibus præsentiæ suæ nullum signum exhibent? Cogitemus præ- B tereà, circuncisionem antiquitùs loco Baptismi fuisse, & tamen toto veteris Testamenti tempore, ad infantes circuncidendos nullos exorcismos fuisse adhibitos. Qui si necessarij fuissent, non est credendũ tot prophetas illos fuisse prætermissuros, præsertim cùm inter Hebręos, vt diximus, aliqui exorcistę fuerint, qui facultate pellendorum cacodæmonum diuinitùs præditi erant. Nec facilè possunt euadere qui exorcismos amplectuntur, quin ex vno Sacramento permul C ta faciant, quandoquidẽ signa multiplicant, quę sacra esse volunt, adhibendo oleum, sputũ, exsufflationes, & alia huiusmodi. quocirca vnum Baptismi sacramentum in multa degenerat. Nec audiendi sunt, quando, vt simplicibus illudant, distinctionem inter Sacramenta & sacramentalia confingunt, quæ omnino sophistica est. Distinctiones enim sunt amplectẽdæ, sed quæ sumuntur ex ipsa rerum natura, quia controuersiæ multum luminis addunt: sed quæ tantummodo ad D argumenta eludenda è cerebro sophistarum defluunt, eæ sunt omnino repudiandæ.

17 Verùm cùm apud ipsos priuati etiam homines, hoc est, laici & mulierculæ baptizẽt, nec exorcismos, vel exsufflationes adhibeant, qualem iudicabunt illum Baptismum? Si perfectum dixerint, non deberent sua hæc inuenta illi adiungere, cùm perfectum id existimetur, cui nihil potest addi: Sin imperfectum, sapientiores Christo se faciunt, qui exorcismos & exsufflationes cum E Baptismo non coniunxit. Tanta prætereà laborant insolentia, vt dicant in quarto Sententiarũ distin. 6. Sacramentalia hæc sua, & supplenda & sarcienda esse, cùm ob pericula vitæ omissa fuerint. Sed certò sciant, vanè ac superfluè resarciri: Nam si, vt ipsi dicunt, & Cyprianus affirmauit, cùm venitur ad aquã, diabolus fugatur, nec amplius consistere potest post Baptismum celebratum periculo mortis: si iam abest, cur illum adiurant, & imperio quodam iubent discedere? Stul F tum profectò est, cũ absente loqui, & ei qui iam abierit imperare vt discedat. Sed, vt rursus ipsorum armis pugnemus, lectorem ad Gratianum remittimus, qui de Consecratione Dist. 4. C. Si paruuli, sententiam Cœlestini adducit, qui decreuit, omnes à Baptismate arcendos, à quibus per adiurationes & exsufflationes diabolus nõ fuerit eiectus. Ibi glossa inquit. hoc simpliciter non esse intelligendum. Quia dæmon ante Baptismum non eijcitur, cùm vsq; ad tinctionẽ dia G boli familia simus & eius membra. Statuit itaq; diabolum exorcismo non eijci, sed eijciendum significari, nimirũ in Baptismo. Isti deniq; sunt, qui tantoperè à tropis abhorrent, neq; ferre possunt, vt figuram significationis verbis cœnæ Domini adhibeamus, cùm illi pro arbitrio, ne dixerim pro libidine, passim tropis abutantur. Quod si liceat illis dicere, significari exorcismis diabolum eijciendum, eadem ratione alter dicet, significari iamdudum eiectum. Sed ad rationes firmiores adhuc me recipio, ponoque tingendos, vel esse adultos, vel infantes. Certè qui adulti sunt, priusquam tingantur, credant oportet: qui si credunt, iam sunt iustificati, & cùm euaserint membra Christi, diabolus proculdubio ab eis discessit. Quare non debent exorcizari, vel adiurari, quasi cacodæmonas in seipsis adhuc pręsentes habeant. Sin autem infantes Christianorum sint, qui baptizandi offeruntur, eos nego esse diaboli, cùm sint in fœdere deĩ, quo Abrahamo dictum est: *Ero Deus tuus, & Deus seminis tui*. Vnde apud Ezechielem prophetam capite 16. necnon 23. Deus inducitur Israelitis, exprobrans quod filios quos genuerant sibi, prodiderint idolis, & eos per ignem transire fecerint, vt victimæ idolorum efficerentur. Et Paulus ad Corinthios Epistola priori asseruit, Christianorum filios esse sanctos. Quòd si verum est, nulla causa potest assignari, cur diabolus exorcismis ab eis depellatur.

Dilemma firmissimum contra exorcismos.

18 Sed caput superstitionis illud est, quod isti homines opinantur, Baptismo externo primum condonari peccata, sed vehementer falluntur. Vnius Christi est hoc munus: & ideo Ioan. dicebat, Christum indicando: *Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi*. Et in Exod. 33. vt dei proprium exprimitur, quod iniquitatem auferat, impietatem, & peccata. Et Esaias 43. *Ego sum, qui peccata meo deleo*. Et prima Ioan. habetur, *Ipse est Propitiator pro peccatis nostris*. Quod idem affirmauit Paulus ad Rom. cùm ait: *Quem proposuit Propitiatorem per sanguinem* Ioan. item Epist. 1. cap. 1 scripsit, *Sanguis Iesu Christi filij eius, mundat nos ab omni peccato*. Res profectò externæ conscientiam non emundant, alioquin Christus frustrà mortuus esset. Deinde anima, quæ spiritus est & incorporea, rebus crassis atq; corporeis non expurgatur. Quod Epist. ad Hebræos cap. 9 luculenter docet, cùm ait: *Dona & sacrificia non purgare neque mundare, sed Christum fuisse verum pontificem, qui cœlos penetrauit æterna redemptione inuenta*. Et si quando Scripturæ diuinæ, remissionem peccatorum aut salutẽ symbolis externis tribuere videantur, id per Metonymiam est intelligendum, qua signis ea dantur, quę sunt rerum significatarum, & significata nomine symbolorum efferũtur. Sic Petrus Epistola sua priori: Ætate Noe, inquit, octo animas fuisse per aquam seruatas, ad Baptismum alludens. Verùm per aquam, non externum elementum intelligit, sed eam ablutionem, quæ sanguine Christi fiat. Atq; ita in symbolo externo rem significatã comprehendit, quod ipse posteà manifestè declarat, cùm ait: *Non quo deponitur fordes carnis, sed quo*

Christus, non Baptismus, aufert peccata.

bona conscientia deo vel respondet, per Iesu Christi resurrectionem. Proinde notauit per aquam sanguinem & mortē, quæ nomine resurrectionis exprimuntur. Ad eundem modum exponi debet, quod ad Ephes. habetur: nempè Christum semetipsum pro Eccles. dedisse, vt ea aquæ lauacro sanctificetur per verbum, &c. Causa sanctificationis est ipse Christus, qui se pro nobis dedit, & ea causa lauacrum adhibuit, vt mundatio eius per verbum & symbolum testificata esset. In summa id amplectendum est, signa externa minimè coniungere nos Christo, sed iam ei coniunctis dari. Quemadmodum tessera non conscribit militē, sed iam conscripto dari consueuit. Et nemo est, qui notā suam ouibus, equis & bubus inurat, nisi prius ea bruta possederit. Quin & ipsæ literæ donationū, prius fiunt & cōscribuntur, quàm sigilla donantium eis affigantur. Et sanè cum Abrahamo sic actum est: Prius credidit, & imputatū est illi ad iustitiam, deinde circuncisionē accepit, tanquā *σφραγίδα* iustitiæ fidei, qua donatus fuerat in præputio. Nec cœpit deus cum Abrahamo circuncisione agere, sed ea sequuta est iustificationem. Quod etiam fit in Baptismo: res ipsa, hoc est, fœdus initum cum humano genere per Christum antecedit, deinde symbolum externum consequitur. Neque aliter nobiscum agi, quàm cum Abrahamo. Paulus demonstrat, quando illum, inquit, nobis fuisse propositum, vt iustificationis exemplū. Qđ si non cōstaret, omnia Pauli argumēta ea de re infirma essēt, imò prorsus ruerēt.

Baptismi quædam significata sequi.

19 Non tamen diffiteor quædam significata esse Baptismi, quæ non antecedunt, sed cōsequuntur externam ablutionem, vt mortificatio & pœnitentia: atq; secundum hanc analogiam, quod ad Rom. habetur intelligo, scilicet, nos commori Christo, & vnà cum eo sepeliri, quod vetus homo, carnis affectus & cupiditates perpetuò sint mortificandæ. Quod vbi tingimur, effectum adhuc non est, sed cōuenit vt posteà fiat. Quod autem ad Galatas legitur, *Quotquot baptizati estis, Christum induistis*: ita exponendum censeo, vt si accipias, Induere Christum, pro eo quod est illius membrum fieri, Baptismum id antecedit: Sin verò moribus & vita filium dei exprimere, id post Baptismum susceptum consequitur. Itaq; de filijs hominum fidelium statuendum est, quòd fidelibus accenseantur, & quòd sanctorū filij sanctis annumerētur, vti Paulus attestatus est priori ad Corinth. Et si quis obiecerit, in eadem Epistola cap 12. haberi, Nos esse baptizatos in vnū corpus, id non sic exponendum est, quasi per externum Baptismum in corpus Christi primùm transeamus, cùm prius de corpore Christi fuerimus: deinde, vt id testificatum & consignatum euadat, exterius baptizamur: & idcirco ante illa verba, scriptum est, Per spiritum, nos in vnū corpus baptizari. Prius ergo efficitur Spiritus sancti opera. vt abeamus in membra Christi: deinde, Baptismus adijcitur. Proinde cùm tales infantes Christianorum sint, non est, cur adiurentur vel exsufflentur. Expendendum attamen est, minimè consequi ex eis, quod peccatum originale prorsus tollatur. Quia omnes confitemur nasci filios iræ, atque originali culpa vitiatos: quandoquidem id peccati genus non constat imitatione, quemadmodum Pelagiani docuerunt, sed est totius naturæ humanę corruptela, & quoad animam, & quoad corpus. Deinde addimus, deum per Iesum Christū suos electos ac prædestinatos mundare, ita vt vitium, quod sua natura peccatum esset mortale, illis ad mortem non imputetur. Deinde spiritu suo illos ornat, & renouat, posteà obsignatio exterioris Baptismi adijcitur. Habent itaq; primùm electionē seu prædestinationem, habent promissionem, ac ex fidelibus nascuntur: & cùm iam sint in fœdere à deo adoptati & iustificati, iure meritoq; tinguntur.

Pauli ad Gal. loci duo explicati.

Obiectio de peccato originali diluitur.

Infantes Christianorum, si prius moriātur quàm baptizati sint, non pereunt.

Responsio ad Patrum testimonia & iudicia.

20 Modò restat, vt ijs declaratis ac expositis, sententijs Patrum, & rationibus quas afferunt exorcismorum fautores, iam respondeā. Patres vetustiores ac purioris ætatis de ijs loquebantur exorcismis, quibus arreptitij seu energumeni curabantur ab ijs fidelibus, qui gratiam sanationum diuinitùs habebant. Et ideò vehemēter mirarentur, si nunc homines viderent non præditos illo charismate, tam audacter & impudenter diabolis imperare, vt hodie à sacrificulis & fictitijs exorcistis agitur. Quæ verò posteà dicta sunt à recentioribus Ecclesiæ scriptoribus, de coniungendis cum Baptismo exorcismis, cùm absq; Scripturis allata sint, & superstitionem sapiant, neque cum vllo fructu fiant, repudiari debent. Vnde aūt natus fuerit error, superius ostēsum est, cùm quendam Cypriani locū tractaremus. Deinde alterum caput erroris fuit, quod cœptum est nimium Sacramentis attribui: qua in re Augustinus perspicacis alioquin ingenij, & doctrinæ incomparabilis, admodum falsus est. Infantes enim tum primùm exire putauit è diaboli potestate, cùm tingerētur. Sed cùm hoc demonstratum fuerit, non ita se habere, noua confutatione supersedendum censeo: Id tantùm dicam, non esse contemnenda Sacramenta, sed vicissim nō esse eis tribuendū, quod vnius est dei.

Responsio ad argumenta Exorcistarum.

21 Atque hæc de Patrum testimonijs. Nunc ad rationes diluendas, quæ allatæ sunt oportet accedere. Primùm sumebatur, nos è regno tenebrarum, in regnum lucis esse transferendos. Id vltrò damus: verùm inficiamur, id fieri primùm Baptismum percipiendo, cùm infantes id consequantur ex prædestinatione ac promissione dei, nécnon iure fœderis hæreditarij. Quare non est quòd propterea locus exorcismis detur. Qui verò adulti fuerint hanc translationem per fidem consequuntur: nam illa iustificationē percipiūt: vnde non sunt adiurandi cùm iam ad Christum pertineant. Confitemur etiam peccati meritò factum, vt homines in potestatem diaboli venerint, verùm ipsam tolli & euacuari à Christo per Spiritum sanctum & verbum diuinum, & quoad homines adultos, per fidem, non adiurationibus & exorcismis. Qđ verò interdū cùm adiu-

rationes

rationes adhibentur, cacodæmones clamant, se extorqueri, vri, atq; incendi, potest fieri ex collusione: nempè, vt pater mendacij talia fingat, quò superstitiones crescant, & diutius in Ecclesia foueantur. Cùm verò dicunt, se non exsufflare vel exorcisare naturam hominis à deo conditam, & idcirco bonam, sed id tantùm conari suis adiurationibus, vt vim diaboli & originalem corruptelam debilitét, ne tantum noceat, quantum alias obesset: respondemus, Id multò iustius ac religiosius precibus obtineri posse. Deinde si eorũ hoc esset consilium, non tantùm ad Baptismum, sed per totam ferè vitam deberent homines exorcisare: cùm omni ætate homines à vi ac tentationibus diabolicis, nécnon à malo fomite originali, qui ꝑpetuò durat in eis, periclitentur. Quomodo verò cibi, & ea quæ vsurpamus ad tuendã corporis vitam sanctificentur, per verbum Dei & preces, non opus est, vt nunc explanem, cùm ea de re anteà satis fusè dixerim. Addebant, olim terram execratam à deo fuisse ob primam Adami culpam, & idcirco adiurationibus opus esse, vt fructus eius de potestate diabolica eruantur. Hoc minimè diffitemur, sed addimus execrationem per Christum aut mitigatam, aut conuersam in benedictionem fuisse, & idcirco exorcis- A mos debere haberi pro superuacaneis ac inutilibus, quandoquidem fidelibus vsus terræ ac eius fructus, modò interponantur gratiarum actiones & preces, mundi fiant & puri. Inducebantur quoq; Apostoli verba, quibus ait: *Non esse nobis colluctationem aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus nequitias cœlestes*, &c. Quid hoc ad rem præsentem faciat, ne suspicari quidem possum, nedum videã. Certè Apostolus eo loco, nos contra spirituales hostes diuina & admirabili panoplia instruxit, B exorcismos attamen ac exsufflationes minimè adhibuit. Deniq; aiebant, priusquam regeneratio inducatur, remouenda esse impedimenta, nimirum diaboli vires. Primùm quod sibi sumũt, per nos habeant, sed adijcere oportet, obstacula huiuscemodi remoueri potentia Christi, nécnõ vi Spiritus sancti, promissione diuina iure fœderis, & quoad homines adultos, prędicatione verbi, fide, ac precibus: & idcirco adiurationib. nullus relinquitur locus, nisi fortassis in aliquo vi- C ro, qui diuinitùs charismate sanationũ peculiariter fuerit ornatus. Quá[...]im seu facultatẽ non sentimus ab episcopis, manuũ impositione, quibuscunq; voluerint posse cõferri. Quandoquidẽ Spiritus sanct⁹ est, qui hæc sua dona, pro vt vult, distribuit: & hęc hactenus de ꝓposita quęstione.

LOCVS X.

Tractatio de Sacramento Eucharistiæ, habita publicè Oxonij, per D. Petrum Martyrem Vermilium Florentinum, in ea academia Sacræ Theologiæ publicum & Regium professorem, cùm iam absoluisset interpretationem II. *cap. prioris Epist. ad Corint.*

Status quæstionis de Eucharistia.

Quatuor capita sunt hic tractanda.

CONTENTIONES de Sacramento Eucharistiæ subortæ, hunc procul dubio scopum habent, vt intelligatur modus coniunctionis corporis & sanguinis Domini cum symbolis panis & vini, vel, vt alij appellant, cum speciebus sacramentalibus. Quoniam apud omnes constat, Sacramentum hoc appellari corporis & sanguinis Domini, ideo oportet aliquo modo hæc isto Sacramento contineri. Cæterùm nos hæc indagando, non omnia referemus quæ vltro citroq; iactantur, ne res quæ alioquin per se obscura est, magis inuoluatur, & ne tractatio in immẽsum crescat. Ordo aũt & dispositio doctrinæ, ad quatuor cap. redigetur: Agemus primùm de ea coniunctione, qua panẽ & vinum dicunt vulgò transsubstantiari in corpus & sanguinem Christi, quæ videtur summa copulatio Sacramẽti cum rebus. Deinde excutiemus aliam sententiam, quæ statuit, panem quidem & vinũ quò ad suas integras & veras naturas, in Sacramẽto retineri: & ita retineri, vt sibi adiunctum (vt loquuntur) naturaliter, corporaliter, & realiter, verum corpus Christi & sanguinẽ habeant. Tertio loco expendetur, quod alij dicunt, ista minimè coniungi inter se alia ratione ꝙ sacramentali, id est, per significantiã & repræsentationẽ. Postremò, E indagatio inducetur, qua ex opinionibus pertinentibus ad secundã & tertiam sententiã, eiicietur, quantum videatur magis ad pietatem facere in hoc sacramentali negotio.

De Transsubstantiatione.

Opinio quæ statuit transsubstantiationem.

2 Auspicabimur itaq; ab opinione trãssubstantiationis, partim quia crassior est, deinde quod recentior: & quia reliquæ duæ sententię, eam & concorditer & paribus studijs expugnant. De illa scribitur à Magistro sentent. in 4. lib. 8. 9. 10. 11. F distinct. Vtq; in summa dicam, ita se habet: Minister ad hoc ordinatus, dum verba profert à Domino instituta, super debita & conuenienti materia, id est, pane & vino, modò intentionem (vt loquuntur) habeat hoc agendi, substantia panis & vini conuertitur in substantiã corporis & sanguinis Christi: atque ita conuertitur, vt accidentia conuersæ aut euersæ substantiæ, maneãt absque subiecto, quæ tamen voluerunt nonnulli, corpori Christi quod successit inniti: verùm hoc G ideo falsum est, quia reuera corpus Christi talibus non afficitur accidentibus. Conati sunt alij

subijcere illis aerem vt naturale fundamentum, quod item cùm probari non possit, omnes ferè huius sententiæ patroni, ea consentiunt pendula esse, & absq; subiecto manere. Volunt deinde hæc accidentia quę videntur & sentiuntur, significare nobis corpus Christi verum, quod habeát in se velatum & opertum. Progrediuntur posteà vlterius, & aiunt: Istud Christi corpus delitescés sub illis accidentibus, esse signũ cum ipsius corporis Christi quod in cruce pependit, tum etiã mystici corporis, id est societatis electorum atq; prędestinatorum hominum. Vnde Magister sententiarum inquit, esse hîc aliquid quod tantùm est signum, atq; id ponit esse species visibiles, aliud quod res est & signũ, nimirùm corpus Christi, quod occulitur sub accidentibus: id enim res est, si referatur ad species visibiles, & signum si spectes mysticũ corpus. Aliud inquit est, quod signum nullo pacto dixeris, sed rem tantummodo: nimirùm corpus mysticum, quia ita significatur, vt nullius rei amplius signum existat. Quæ posteà in actione horum mysteriorum interseruntur, nõ inquit necessaria esse, sed tantùm gratiarum actiones, aut preces interpositas. Et si quæsiueris ab eis, quomodo tantum corpus eo paruo pane contineatur, dicunt, hoc nõ esse per modum quanti, nec etiã localiter, vel, vt loquuntur, definitè, sed per modum substantiæ, vtq; dicunt, sacramentaliter. Neq; habét pro absurdis, in hoc Sacramento, contineri duo corpora eodem loco, quoniam id ponere coguntur, etenim inter panis accidentia est quantitas, & ea quidẽ corporalis. Item non abhorrent vt idem corpus verè in pluribus locis existat, & hominem concedunt iustæ proceritatis & staturæ, vt Christus fuit in cruce: vtq; ad iudicandum veniet, non solùm in paruo pane, sed etiã in quàm minima parte eius, verè, sed inuisibiliter cõtineri. Plura possent adhuc referri quoad istam sententiam, sed volo hæc satis esse nostræ tractationi. Qui plura desiderat, Magistrum Sententiarum, loco citato, cum suis infinitis interpretibus, potest consulere. Conuersionis autem siue transsubstantiationis, hæc afferunt argumenta.

Argumenta pro transsubstãtiatione.

3 Primùm, Scriptura sancta id suadet: Nam Iohan. 6. promisit Dominus carnem suam se daturum esse, non solùm pro mundi vita, sed ad manducandum: & adiecit, *Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non habebit vitam.* Aiebat præterea, Se panem esse de cœlo, & quidẽ viuum, quem Pater dedisset: vbi apertè pollicebatur, seipsum daturum manducandum ad similitudinẽ panis: & quod promisit, bona fide præstitit, vt Euangelistæ in extrema cœna factum attestantur. Atq; id quod traditur corpus Domini esse, Paulus demonstrat, cùm inquit: *Qui manducat & bibit indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.* Item, *Iudicium sibi manducat & bibit, non iudicans corpus Domini.* Sed robur argumenti, totum in illis verbis consistere aiunt, quibus dicitur, *Hoc est corpus meum:* quæ clara esse contendunt, nec expositionibus egere, & nobis (inquiunt) pro reuerentia

A quam debemus verbo dei, opus esse illis credere: nam in ea conspirarunt Euangelistæ, Matthæus Marcus, & Lucas, item Paulus Apostolus priore ad Corinthios: & nisi res esset magni momenti, & ita simpliciter accipienda, vt sonat, tanta concordia inter se non consensissent Apostoli. Quod si tropis liceat eludere, nihil iam (inquiunt) ab hæreticis tutum erit. Deinde, propositiones huius generis, vt ista, *Hoc est corpus meum:* accipi debent, vt subiectum & prędicatum idem

B repræsentent ac referant: sitq; (vt in scholis dicitur) identica propositio, nisi aliquid antè vel postea, in sermonis contextu reperiatur, quod nos ad tropum vel allegoriam adigat, quod hoc loco non inuenitur. Imò si rectè inspicias quæ consequuntur, ad simplicitatem propositionis nos potius reuocant: Nam dicitur, *Quod pro vobis traditur.* Manifestum verò est, pro nobis fuisse traditũ ipsissimum Christi corpus. Præterea, quæ natura & specie discreta sunt, & à dialecticis vulgò

C appellantur disparata, vt homo, equus, & lapis, ita se habent, vt nullo pacto de se mutuò prædicari possint: etenim verum nunquam erit, hominem esse lapidem, vel è diuerso: Corpus autem Christi & panẽ in hoc sensu esse dubitat nemo, quare nunquã verum erit dicere de pane, quòd sit corpus Christi. Ideò quando protulit Dominus, *Hoc est corpus meum,* necessariũ est abijsse substantiam panis. Additur, Christus non temerè vsus est verbo substantiuo præsentis temporis,

D vt diceret, *Hoc est corpus meum:* potuisset sanè dicere, Hoc significat corpus meum, Hoc repræsentat corpus meum, Hoc est figura corporis mei, vel signũ corporis mei: aut sic, hic panis est corpus meum, quæ omnia cùm euitârit, simpliciter accipiendum est dictum, vt ipse protulit. Ad hęc si maneret substantia panis, duæ substantiæ simul manerent, & quidem corporeæ: atq; se mutuò penetrarent, quod ponendo transsubstantiationem, remouetur. Rursus immineret pericu-

E lum, ne populus in idololatriam incideret: Nam cùm Christi corpus adorandum sit, si panis ibi remaneret, is quoq; adoraretur. Neq; ex dignitate videtur esse corporis Christi, vt hoc pacto, vel pani vel vino coniungatur. Argumentantur & a ratione sacrificij: Nam si corpus Christi à ministro offertur, oportet vt ipsum habeat, & ibi conspectui dei sistat: nisi velimus dicere, eum, rem tantùm significatam & adumbratã offerre.

4 Clamitant posteà omnino Patres à se stare.

F Irenæũ imprimis citant, qui ait in quinto libro: *Quando mixtus calix & fractus panis percipit verbum dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi:* quarto libro ferè idem dixit. Tertullianus item lib 4. ait, Christum acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suũ fecisse. Et Origenes in Matthæum cap. 26. ait, *Panis iste, quem deus verbum, corpus suum esse fatetur.* & quæ sequuntur. Cyprianus in sermone de cœna Domini, *Panis iste communis, in carnem & sanguinem mutatus, procurat vitam:* Ac rur-

G sus in eodem sermone, *Panis iste quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, omnipoten*

Patres pro se citant, Irenæus. Tertullianus. Origenes. Cyprianus.

tia

Ambrosius. *tia verbi, factus est caro.* Ambrosius de Sacramentis lib. 4. *Panis est ante verba sacramentorum, vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi.* Et multa alia habet huiusmodi in libellis de Sacramentis. In *Chrysostomus.* eandem sententiam Chrysostomus homil. 60. de Eucharistia, quæ 6. tomo habetur, inquit: Simile esse hoc sacramentum ceræ admotæ ad ignem, vbi nihil substantię remanet, sed tota igni assimilatur: ita inquit, hac substantia corporis *Augustinus.* Christi, absumi panem & vinum. Augustinus in Prologo Psal. 23. Christum, inquit, gestasse seipsum suis manibus, cùm in Cœna sacramentũ instituit. Et in Psal. 98. exponens illud, *Adorate scabellum pedum eius:* Carnem Christi asserit adorandam in Sacramento, quod non congrueret, si panis residuus esset. Et de Trinitate lib. 3. *Sacramentum,* inquit, *non posse fieri, nisi vi Spiritus sancti cooperan*-*Hilarius.* *tis.* Et Hilarius 8. de Trinitate, inquit: Per naturæ veritatem, Christum in nobis esse, & nõ tantùm per concordiam voluntatis: aitq; nos verè ver-*Leo.* bum carnem cibo Dominico sumere. Leo episcopus Romanus epist. 10. clero & plebi Cõstantinopolitanæ: *Accipientes virtutem cœlestis cibi in carnẽ ipsius, qui caro nostra factus est, transeamus.* Damascenũ addunt à se omnino stare. Inducitur ab ipsis etiã *Theophylactus* Theophylactus, qui apertissimè transelementationis meminit. De Anselmo verò atque Hugone de sancto Victore, qui posteriores fuerunt, non est dubium, quin transsubstantiationem asserant: ideo Patres tam veteres quàm nouos, pro 10 se facere dicunt. Citant & Concilia, nimirum E-*Conciliũ Ephesinum.* phesinum contra Nestorium, vbi fuit Cyrillus qui præsidebat: & is multa habet hac de re, & potissimum dicit, nos participes sancti corporis, & pretiosi sanguinis Christi effectos, non communem carnem percipere, neque vt viri sanctificati, sed verè sanctificatricem, & ipsius verbi pro-*Concilium Vercellense.* priam factam. Citant & concilium Vercellense sub Leone nono, vbi fuit damnatus Berengarius, de cuius palinodia & in Decretis habetur, de Consecratione distinct. 2. & in 4. Sententia-*Concilium Romanum Lateranense.* rum. Item concilium Romanum Lateranense, sub Innocentio tertio, qui transsubstantiationis meminit, in Decretalibus de summa Trinitate, cap. Firmiter: & de celebratione Missarum, cap. 11 Cùm Martha. Concilium etiam Constantiense, vbi damnatus est Vuicleffus, qui hanc transsubstantiationem inficiabatur. Citant & pro se, vt *Concilium Ecclesiæ.* aiunt, consensum totius Ecclesię, quo adeò per-*Scotus.* motus est Scotus in 4. vt cùm non demonstraretur firmiter Scripturis & rationibus Transsubstantiatio: attamen asserit, ne consensui Ecclesię aduersaretur.

12 5 Deducunt ad hæc latissimum atq; fusissimũ argumentum à potentia dei, quòd longè maio-13 ra his præstare possit. Et miracula inducũt complura, quæ sunt edita ad huius veritatis testimonium, vt quod in manibus Gregorij ad eius preces, hoc Sacramentum versum fuerit in digitum carneum: quandoque ibi apparuerit paruulus puer: & sacramentum perfossum lanceolis, emi-14 serit sanguinem. Multa dicunt etiam de corpo-A re Christi glorificato, quod Paulus priore ad Corinthios appellat spirituale, vt ostendant, Christo id optimè licuisse, vt corpus suum traderet nobis velatum & opertum accidentibus. Et inducunt non simpliciter positum esse Græcè, *Hoc* 15 *est corpus meum:* sed adijcitur articulus, vt non dicatur, σῶμα, sed τὸ σῶμά μου. & consueuerunt Græci tum addere articulos, quando sermonem volunt admodum proprium & significantem facere. His addunt, Promisit Christus Apostolis, *Ero* 16 B *vobiscum vsq; ad consummationem sæculi.* Quòd non est traducendum tantùm ad diuinitatem, quia & hoc sciebant: verùm quia tristabatur propter eius corporalem abitum, illos consolatur, quòd sit cum eis futurus etiam corpore. Præterea, Si 17 auferatur transsubstantiatio, & remaneat panis, cùm is non possit esse corpus Christi, relinquetur tantùm significatio, & tunc non haberẽt noua Sacramenta quippiam, quod in veteribus nõ reperiretur. Nam & illa Christum significabant, C imò si spectes externam speciem, magis adumbrabant, quàm panis & vinum: quoniam ibi animalia bruta cædebantur, & fundebatur eorum sanguis, quod in pane & vino minimè contingit. Videturq; illis mirum, cùm Christus promiserit in Petro, fidem Ecclesiæ non defecturam, 18 eaque sit sponsa Christi charissima, quomodo illam tamdiu in hac idololatria deseruerit, neque ostenderit rei veritatem contra tantum abusum? Argumentantur etiam, Si conseruatis pa-D nis & vini substantijs, veritas rerum non potest 19 adesse, vt conclusum est, nil plus habebitur in Sacramento, quàm in vulgaribus cibis atq; conuiuijs: Nam ibi quoque fideles panis & vini significationem intelligent, atque ita Sacramentorum dignitas peribit. Postremo loco, inquiunt, verbo dei conseruandam esse suam vim atque potentiam, quæ si auferatur, transsubstantiatio non manet. Ambrosius de Sacramentis, inquit: Verbum Dei operatorium esse, vt panis *Ambrosius.* E & vinum maneant quæ sunt, & in aliud commutentur. Quæ verba interpretatur Algerius scriptor recens in 1. lib. quem de hoc Sacramento composuit cap. 7. quod panis & vinum maneát quoad accidentia, mutentur verò in aliud, siue in melius, quoad substantiam.

Argumenta contra transsubstant.

6 At nunc videndum est, quibus vicissim argu-1 mentis hæc sententia euertatur. Primùm, Scri-F ptura sancta ponit hîc panem esse, ergo non est *Contra transsubstantiationem.* verum, substantiam eius, in aliud conuerti. Euangelistæ, Christum aiunt accepisse panem, fregisse & dedisse discipulis: & Paulus quinquies *Paulus quinquies panis meminit.* meminit panis, *Nonne panis quem frangimus, communicatio corporis Christi est?* Et, *Omnes sumus vnus panis, & vnum corpus, qui de vno pane participamus.* Item, *Quotiescunq; manducabitis hunc panem, mortem Domini annunciabitis donec veniat.* Et, *Quicunq; manducauerit hunc panem, & biberit hoc poculum Domini indignè, reus* G *erit corporis & sanguinis Domini.* Postremò, *Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.*

Hæc quoniam clara sunt & aperta, ideò si Angelus de cœlo euangelizauerit secus, esto anathema. Potuissem quidem inducere, id quod sæpè habetur de fractione panis: cæterùm quia video posse aliter accipi, quasi dicatur de vulgari & cōmuni cibo, vt in Esa. 58. *Frange esurienti panem tuum*: & Hieremias in Threnis cap. 4. *Petierunt paruuli eorum panem, nec erat qui frangeret eis*. Idcirco supersedeo, & nolo adducere nisi firma. Cùm itaq; loca ante citata sint perspicua, debent simpliciter accipi. Sed cauillantur aliqui, panem dici propter naturas quæ conuersæ sunt, atq; vt eorum more loquamur, aiunt denominationem hanc, esse à termino à quò, & afferunt consimilia loca. Cùm serpēs factus est ex virga Aaronis, deuorauit serpentes Magorum, quos & ipsi fecerant ex suis virgis: dicitur virga Aaronis deuorasse Magorū serpentes. Deinde, non semel in sacris literis homo dicitur terra, eo quòd ex ipsa, corpus eius effectum fuerit. Mulier item dicta est ab Adamo, os ex ossibus eius, & caro ex carnibus eius, quia inde fuerat à deo formata. Verùm hæc frustrà obijciuntur, quia in Sacris literis habetur aperta mentio istarum conuersionum, idcirco necessitas historiæ & verborū nos adigit ad istos tropos, eos itaque admittimus. Ita isti nobis prius ostendant in Sacris literis istam conuersionem factam esse, nimirum panis & vini in corpus & sanguinem Christi, & hos quoque tropos dabimus eis, vt videlicet. panis dicatur non qui modò sit, sed qui anteà fuerit. Et eodem spectat qđ dicunt: Si quis mihi vinum donasset, quod statim acesceret, & ego habens in cantharo illud acetum, commodè dicerem, Hoc est vinum tuū: non quod tum vinum sit, sed quia anteà vinum fuerat. Sed hîc de conuersione vini in acetum sensus iudicat, quod in Eucharistia non contingit: vbi neque sensus, neque ratio, neque sancta Scriptura nos adigit, vt ibi talem versionem con fiteamur.

Frangere panem, Hebraica locutio.

Responsio.

Obiectio.

Aliquādo res nominari ex eo quod erant, nō ex eo quod sint

Responsio.

7 Obijciunt locum ex Ioanne cap. 2. *cùm gustasset architriclinus aquam vinum factam*: quo volunt ostendere, vinum recens productum Christi miraculo, adhuc aquæ nomen retinere. Sed Euangelista non dixit aquam simpliciter, sed vinū factam. Hanc verò declarationem in Sacris literis non reperient, vt panis dicatur conuersus in corpus Christi. Confugiunt & quandoq; ad cap. 6. Ioan. vt dicant Apostolum hîc panē dicere, non triticeum, & vulgarem, sed corpus Domini: qđ 6. cap. Ioan. panis appellatur, vbi Christus dixit, *Ego sum panis vitæ*. Sed contra eos facit, quod inquit Paulus: *Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Christi est?* qđ non potest corpori Christi conuenire vt frangatur: quandoquidem scribitur, *Os non comminuetis ex eo*. Cæterùm isti tam acuti, licet inuenerint in cap. Ioan. 6. Christum se appellasse panem: vbi quæso reperient, eum se appellasse vinum? Quandoquidem in hac cœna, alterum symbolum in vinum dicitur: Euangelistæ nimirum in illis verbis, *Nō bibam posthac ex hoc genimine vitis*. Nemini verò dubium est, vites, non

Obiectio.

Responsio.

Obiectio.

Responsio.

Panis materialis Eucharistiæ, nō est panis de quo in 6. Ioan. agitur.

A accidentia producere, sed vinum. Deinde perit quod à Patribus magno consensu dicitur, Corpus mysticum symbolis huius Sacramenti designari, quia panis ex multis granis conficitur, & vinum ex multis acinis confluit, quæ in accidentibus veritatem non habent. Et de his non vulgariter miramur, qui si quando nos audiant adducere similia: puta, *Petra erat Christus: Agnus siue victima, est Pesah: Circuncisio est pactum*. Clamant istas allegorias non facere ad hunc locum, & nunc ip B si & tropos & allegorias vndiq; coaceruant. Dicunt etiam, panem hîc accipi pro omni eo quod potest comedi, vt Hebraica lingua *Lehem* accipitur pro omni genere cibi. Verùm contra eos faciunt Euangelistæ, qui hoc genus cibi, ad panē contrahunt. Fingunt alij, panem significare accidentia & figuram panis, qui principium petunt, & quod est in cōtrouersia, quasi sibi iam datum sumunt: nimirum, accidentia illic esse absq; subiecto, quod ante probare debuerant. Neq; sunt C miracula absq; necessitate coaceruanda.

Confirmatio.

Obiectio.

Responsio.

Obiectio.

Responsio.

8 Aliud argumentum est. Veteres habuerunt eadem Sacramenta quæ nos habemus, & tamē non opus fuit transsubstantiatione, vt petra, vel aqua è petra fluens, aut Manna transsubstantiaretur, quod tunc fieri non poterat: Itaque & ad nostra Sacramenta hæc non requiritur. Priorem propositionem legimus in Paulo, Veteres & nos habuisse eandem escam. Aduersarij negant, & volunt omnino multisque modis, no D stra Sacramenta distingui à mysterijs antiquorum: quod nos etiam damus, cùm propter diuersa symbola, tum propter temporum differentiam, & alias quasdam proprietates. Verùm quoad rem Sacramentorum, quæ percipiebatur à sanctis Patriarchis, dicimus prorsus fuisse eundem cibum, & eundem potum cum re nostri Sacramenti. Augustinus ad Marcellinum, scribit de discrimine horum Sacramentorum: Homini acuto posse sufficere, alijs Sacramentis prænun E ciari Christum cùm venturus esset: alijs, cùm venisset annuntiari oportuisse. Vbi videtur Augustinus, tantùm spectare temporis differentiam. Et in libello de Vtilitate veræ pœnitentiæ agendæ, scribit apertissimè, antiquos cùm Manna habuissent, idem manducasse quod nos manducamus: *Nam eundem*, inquit, *cibum spiritualem manducauerunt*. Quid est eundem? nisi quia eum, quem etiam nos? Et quia potuisset alicui indignum videri, nos non amplius habere quàm Iudæi ha F buerint, Pauli testimonium vrget, cui non suffecisset (inquit) dicere, antiquos habuisse spiritualem cibum, sed addere voluit, Eundem: quo intelligamus, eos in suo Manna idem comedisse, quod nos manducamus, ideo Eundem adiecit. Neque obstat quod aliqui dicunt, eum loqui de spirituali manducatione, quod videlicet, Patriarchæ in Christum venturum crediderint. Primùm, quia isti suam manducationem carnalem Christi non possunt constabilire: Deinde, G quod non solùm animo credebant veteres, sed etiam perceperunt creditæ rei symbolum, id est Man,

Obiectio.

Responsio Sacramenta veterum & noua eadem.

Man, aut aquam, ideò res non tantùm fide agebatur: ſtatque Auguſtini ſententia, cibum Patrum non ſolùm fuiſſe ſpiritualem, ſed eundem.

9 Parumque valet, ſi obijcias ex eodem Auguſtino ſuper Pſalm. 73. in Prologo, quæ ibi conſtituit diſcrimina inter noua & vetera Sacramēta, quæ tria videtur facere. Primùm quod ibi promittatur Seruator, hîc verò detur. Poſtea inquit, Noſtra faciliora, pauciora, auguſtiora, & fœliciora: ac demùm, Illa fuiſſe vt ludicra in manibus puerorum, in noſtris verò, eſſe aliquid vtilius & ſolidius. Iſta intelligenda ſunt quoad primum, de promiſſione Chriſti venturi: ſed nō obſtante, quòd carnem re ipſa nondum ſuſcepiſſet: credentibus attamen Patribus in promiſſionem, ſpiritualiter dabatur in cibum. Noſtra autem, Chriſtum dicuntur dare: nimirùm, quòd eum veniſſe teſtentur, vt non amplius ſit expectandus. Deinde, noſtra pauciora eſſe certum eſt, ac habere maiorem facilitatem: Significant enim auguſtius, quia verba quæ dicuntur magis aperta ſunt, atque in veteri Teſtamento fuerint. Præterea, fœlicitas eſt maior: nam à iugo cæremoniarum ſumus liberi, & in extrema hora verſamur, magis vicini profectò regno Chriſti. Vberior etiam nunc eſt ſpiritus, latiusque patet Eccleſia quàm eo tempore, vnde multi reges & prophetæ deſiderarunt videre quæ vos videtis. Fuerunt etiam ſacramenta legis, vt ludicra in manibus puerorum, quia ſub pluribus cæremonijs, elementis vàrijs, & multiplici pædagogia, inſtar puerorum, oportuit veterum ætatem exerceri. Sed his omnibus minimè efficitur, Sacramenta veterum, non habuiſſe quod attinet ad rem myſterij, eadem quæ noſtra habent. Nam Cyprianus lib. 2. epiſt. 3. habet: *Dominus noſter Ieſus Chriſtus, obtulit hoc idem quod Melchiſedech obtulerat*, id eſt, *panem, vinum, ſuum ſcilicet corpus & ſanguinem*. Auguſtinus contra Fauſtum libro 19. capite 16. *Quanto errore delirant, qui putant ſignis ſacramentiſq; mutatis, etiam res ipſas eſſe diuerſas.* Et ibidem lib. 20. capite 21. *Huius ſacrificij caro & ſanguis ante aduentũ Chriſti, per victimas ſimilitudinem promittebatur: in paſſione Chriſti, per ipſam veritatem reddebatur: poſt aſcenſum Chriſti, per ſacramentum memoriæ celebratur.* Idem ſuper Ioan. tract. 26. *Sacramenta illa fuerunt in ſignis diuerſa, ſed in re, quæ ſignificatur, paria ſunt.* Idem mox, *Eundem ergo cibum, eundem potum, ſed intelligentibus & credentibus: non intelligentibus autem, illud ſolùm Manna, illa ſola aqua: credenti autem, idem qui nunc. Tunc enim Chriſtus venturus, modò Chriſtus venit: venturus & venit, diuerſa verba ſunt, idem autem Chriſtus.* Et Bertramus inter recentiores ita ſcribit: *Eandem tamen eſcam ſpiritualem manducaſſe, & eundem potum ſpiritualem bibiſſe Patres noſtros S. Paulus aſſeuerat. Quæris fortaſſe, quam eandem? nimirum ipſam, quam hodie populus credentium in Eccleſia manducat & bibit. Non enim diuerſa licet intelligi, cùm vnus idemq; Chriſtus eſt, qui & populum in deſerto, in nube, & in mari baptizatum, ſua carne pauit, ſuo ſanguine tunc potauit, & in Eccleſia nunc credentium populum, ſui corporis pane, ſanguinis vnda, paſcit ac potat.* Et mox idem: *Mirum certè, incomprehenſibile & inæſtimabile, nondum hominem aſſumpſerat, nondum pro ſalute mundi mortem degustauerat, nondum ſanguine ſuo nos redemerat, & iam noſtri Patres in deſerto, per eſcam ſpiritualem, potumq; inuiſibilem, eius corpus manducabant, & eius ſanguinem bibebant: velut teſtis exiſtit Apoſtolus clamans, Eandem eſcam ſpiritualem.* Et mox idem: *Ipſe namque, qui nunc in Eccleſia omnipotenti virtute, panem & vinum in ſui corporis carnem, & proprij cruoris vndam ſpiritualiter conuertit: ipſe tunc Manna de cœlo datum, corpus ſuum, & aquam de cœlo profuſam, proprium ſanguinem, inuiſibiliter operatus eſt.*

10 Videmus præterea in ſacramento Baptiſmi, Spiritum ſanctum conferri, & remiſſionem peccatorum: nec tamē iſta dicemus in aquis deliteſcere, imò & Chriſtum induimus, nec tamen vllus dicit, aquam tranſſubſtantiari. *Obiectio.* Chriſtum aiunt aliter in Euchariſtia eſſe, & aliter in Baptiſmo: quod ego non negauerim, modò concedāt & in Baptiſmo eſſe. De modo, fateor in Baptiſmo Chriſtum nobis dari vt mediatorem, vt reconciliatorem, atq; vt magis propriè loquar, regeneratorem. Hic verò, vt cibus & alimentum nobis diſtribuitur. *Quomodo Chriſtus in Baptiſ. & in Euchariſtia detur.* Deinde cum ſua trāſſubſtantiatione iſti maximè accedunt ad Marcionitarū tropum: nam dicunt, Videtur panis, & non eſt: quod idem Marcion aiebat de carne & corpore Chriſti, quod non fuiſſet vera caro, ſed tantùm appareret. *Reſponſio. Marcionitarū error.* Chriſtus non eſt præſtigiator, neque ſenſibus noſtris illudit. probauit autem ſuam reſurrectionem à ſenſibus: *Palpate*, inquit, *& videte, quoniam ſpiritus carnem & oſſa non habet.* Potuiſſent Apoſtoli dicere, Palpamus & videmus, caro & corpus apparet, verùm non eſt: atque inanis fuiſſet ea probatio, qua Chriſtus probauit ſe nō eſſe phantaſma, ſed verum habere corpus. *Obiectio.* Et, quod ſuum proprium recepiſſet & non aliud, ex fiſſuris clauorum, & aperto latere, demonſtrauit. Quod eius argumentum, ſi detur locus his præſtigijs, nullius eſſet roboris. *Reſponſio.* Quin & Patres à proprietatibus & accidentibus humanæ naturæ argumentantur: Chriſtum verè hominem fuiſſe, quia eſurijt, dormiuit, admiratus, & contriſtatus eſt, & lachrymatus, & paſſus: quæ argumenta pereunt, ſi ex iſtis accidentibus non verè demonſtratur ſubſtantia, vt non liceat dicere, Eadem eſt figura, idem ſapor, idem color qui panis eſſe conſueuit, ergo verè eſt panis. Nam fatebuntur hæretici, Chriſtum eſurijſſe, dormiuiſſe, admiratum, lachrymatum & paſſum eſſe: verùm cùm inde inferes, igitur verè fuit homo, negabūt cōſequutionem. Dicent enim, proprietates iſtas potuiſſe in Chriſto habere locum, quamuis non adſit earum ſubſtantia, videlicet humana natura. *Obiectio.* Aiunt quantum ad argumentum de Marcione, Illum potuiſſe capere anſam erroris ſui ex Euangelio, vbi ſcribitur de Chriſto, Quod ſiccis plantis ambulauerit ſuper aquam, eleuatus fuerit in cœlum, & elapſus è manibus Iudęorum vt ſe non viderint, nec tamen propter iſtud periculum Marcionitarum, hæc debere auferri ex Euangelio. *Reſponſio.* Quibus reſpondemus, In Euangelijs deſcribi, Chriſtum ſemel aut iterum iſta feciſſe

miracula, sed vos ponitis hæc perpetua esse. Et A quæ in Scripturis sunt, ipsi non finximus, ideo non debemus accusari datæ occasionis. At in his quæ finximus, quæ exponimus, & dogmatizamus absq; expresso dei verbo, cauendũ est ne fenestram hæreticis patefaciamus.

11 Corrumpitur adhæc natura Sacramenti, de quo Augustinus super Ioannem inquit: *Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum.* Natura eius est, vt componatur ex his duobus: sed vt isti ponunt, elemẽta, id est panis & vinum, auferuntur, & tunc Augustinus dicere non debuit, Accedit verbum ad elementum, sed tollit vel aufert elementum. Et cùm remoueant naturas elementorum, perit analogia significationis. Panis ideò significat corpus Christi, quia alit, confirmat & sustentat, quod accidentibus tribuere non possumus. Est præterea significatio multorum granorum in vnum collectorum, quæ repræsentat corpus mysticum, & ea non potest accidentibus tribui. Vnde Paulus dicebat, *Multi sumus vnus panis & vnum corpus, qui de vno pane participamus.* In Baptismo, aqua dicitur lauacrum regenerationis, & quia seruatur eius substantia, id optimè conuenit, quod accidentibus aquæ non quadraret. Et auferendo substantiam panis & vini, in propositione, *Hoc est corpus meum:* verbo substantiuo, Est, abutuntur, pro transsubstantiatur, conuertitur, vel transmutatur. Nam dum proferunt illa verba Domini, nondum panis est corpus Christi, vnde si acciperent, Est, sua vera significatione, falsum proferrent. Quare inter Scholasticos nõnulli fatentur, Est, verbum, debere sumi pro fieri, mutari, aut conuerti. Attribuunt deinde istam potentiam aut efficaciam illis paucis verbis Domini, vt quoties repetuntur, fiat ista conuersio, nec habẽt in Sacris literis ea de re vllum verbũ. Et si quis diceret ea quæ Paulus habet, Matthæus, Marcus, aut Lucas, putarent non cõsecrari. Vim enim totam alligant ad verba sui Canonis. Nos autem scimus tunc haberi Sacramentum, quando agimus quæ Christus egit, & iussit fieri: Is verò nõ tantùm ea verba dixit, sed gratias egit, panem fregit, comedit, atq; alijs porrexit ad comedendum. Cumq; multa hîc sint, omnia concurrunt ad Sacramenti veritatem, nec aliquid istorum intermitti debet. Mitto quod ignorant, an in verbis Christi consecratio habeatur, an precibus. Exponunt adhæc se magno periculo: Nam posset sacrificus malus & impostor illa verba reticere, immutare aut inuertere. Præterea cùm intentionem (vt loquuntur) requirant consecrantis, ille posset hæc agendo, nil cogitare de consecratione, & fortè eam nolle.

Natura Sacramenti. 8

Quæ sit analogia symbolorũ ad res in hoc Sacramento, et in Baptismo.

14 11 12

13 12 Incidunt in multa absurda & inexplicabilia: Nam ponunt, ibi corpus esse posse, in infinitis locis simul, & in eodem tempore. Sed aiunt, sibi hoc non obesse, quia & si ibi sit corpus Christi, non tamen hoc fit per modum quanti. Et hoc est mirandum, quomodo ponãt corpus, & quantum, & verè adesse, non tamen per modũ quanti. Cumq; statuant verè adesse, & corporaliter & carnaliter, vt dicunt, sed non localiter, quis non videat ista conficta esse ad eludenda argumenta? Obijciunt hoc datum esse corpori humano S. Ambrosij, qui dum Mediolani esset, Turoni interfuit exequijs diui Martini, & ibi visus est: Cur, inquiunt, non magis id concedendum est corpori Christi, quod Ambrosius habuit? Sed assumunt quod nos minimè damus: Nam fieri potuit, vt Ambrosio reuelaretur, sibiq; fuerit visus adesse illis exequijs, atq; opere Angelorum in illis fortè repræsentatus, & aspectibus plebis: quod autem verè fuerit corpus eius vtrobiq;, non dabimus. Deinde, possemus recitati miraculi penes authorem fidem relinquere. Opponunt rursus de animis, quod cùm sint creaturæ, attamen quilibet eorum est in capite, & in omnib. membris corporis nostri. At valdè imprudenter faciunt, qui spiritum conferunt corpori, & quæ spiritui licent, velint dari corporibus. Apertè Christus dixit, *Spiritus carnem & ossa nõ habet:* quo discrimen inter ea nõ mediocre posuit. Deinde si concedamus corpori dandum quod animus noster habet, non consequitur corpus Christi esse posse in diuersis locis: quia animus noster & angeli, nõ possunt esse in diuersis locis, vno atq; eodem tempore. Sunt enim creaturæ, atq; ideo limitatæ finitæque virtutis.

Idẽ corpus non est simul in multis locis.

Obiectio. *Miraculum Ambrosij.* *Responsio.* *Obiectio.* *Responsio.*

12 Sequuntur & multa alia incommoda, quia si mures panes istos sacros arroserint, illi dicent eos comedere accidentia. Quod si impleãtur & saturentur, hoc quoq; erit opus accidentium: & si contingat sacrificum, verba illa proferre super dolium vini, & cistam panis, quæ satis ampla fuerit, & quæras, quid impleat dolium, quid cistam, quidue etiam ventriculos eorũ, qui inde comedunt & bibunt? responsuri, accidẽtia. Et quia comedentes aluntur, nonnulli eorum dicere ausi sunt, Deum creare in ventriculis comedentium & bibẽtium, vel pituitam, vel alium quempiam humorem, qui in sanguinem conuerti possit, vnde illi nutriantur. Quod si comburatur illud sacramentum, vt fiebat Hesychij tempestate, quod ipse super Leuitico attestatur, idemq; habet Origenes super eodem libro: cineres profectò residui erunt, atq; ita substantia procreabitur ex accidentibus. Vermes item possunt oriri ex pane consecrato, & ibi etiam dicent, substantiã ex accidentibus produci. Quamuis, vt sunt audaces, quidam eorum fingant, miraculo, præcedentem materiam reduci, ex qua possunt ista cõtingere. Sed si liceat miracula hoc pacto augere ac fingere, facilimè quilibet euadet theologus: nam cuilibet difficiliori nodo miraculũ adhibebit, atq; ita soluet omnia, quæ sibi obiecta fuerint argumenta. Agunt hęc, non solùm miraculis, verumetiam sophisticis argutijs, vt Scotus, qñ vrgetur in prolatione illorum verborũ, *Hoc est corpus meũ:* vt nobis dicat, quidnam demonstretur in subiecto propositionis: tandẽ respondet, Demõstrari aliquod singulare siue indiuiduum generalioris substãtiæ, quod cum prædicato idem refert, aut pro eodẽ (vt loquuntur) supponit: neq; differũt inter

15 *Absurda quæ sequũtur transsubstantiationem.* 16 17 *Quid demõstretur in propositione, Hoc est corpus meum.*

inter se, quæ significantur per subiectum & prędicatum, nisi varia concipiendi ratione. Vide in quæ proruant, & tamen nō adhuc euadunt. Non dum enim responsum est ab eis, quid demonstretur, cùm dicitur, *Hoc est corpus meum*. Roffensis inquit in his propositionibus, qñ aliquid mutatur in aliud, non esse absurdū, vt id quod anteà fuit, demonstretur: & sic admittit, *Hoc est corpus meum*. vt demonstretur panis qui fuerat, & mutatur in corpus Christi, dum illa dicuntur. Sed tunc ego dico, propositionem non rectè formari: Nam debuit dici, Hoc fit corpus meum, vel hoc conuertitur in corpus meum, alioquin si dicatur, *Hoc est corpus meum*, locutio fit impropria.

18 14 Qui ponunt corpus Christi realiter cōiungi symbolis, cōseruatis panis inquam & vini naturis, sic argumentantur contra transsubstantiationem. Quid habent accidentia aut dignitatis, aut priuilegij, vt possint coniungi cum corpore Christi, quod substantiæ & naturæ panis negari debeat? Et si manere possunt accidentia, quare non item substantia panis retinebitur? Imò com plures ex Patribus hoc fieri supponunt, & inde similitudinem accipiunt ad ostendēdam humanam & diuinam in Christo naturas verè manere, & ita manere, vt vna in alteram non transeat: Quorum sententias, suo loco inducemus. Incidunt & in aliud absurdum: Nam dum frangunt

19 *Quid frāgatur in Eucharistia.* Sacramentum, ab eis quærimus, quid ibi frangatur: hîc ambigunt, & quidam dixerunt, vt attestatur Magister sententiarum in quarto, essentiam siue substantiā corporis Christi frangi. Sed confutatur ab eo ista sententia, quod Christi corpus immortale sit, & ideo non afficiatur his rebus, & nouis casibus. Alij fuerunt qui dicerent, fractionem illam non esse veram, sed tantùm apparere, & ita videri sensibus nostris. Et hoc item repudiatur, ne constituamus hîc perpetuam illusionem. Tandemq; inquiunt, accidentia esse quæ frangantur, & quum ponant quantitatem quodammodo mathematicam, id est à materia separatam, quę si diuiditur, id tantùm vi mentis & facultate intellectus fit: isti etiam reipsa diuidunt, vt partes quàm manifestissimè videantur separa

20 *Transsubstantiatores figuras Vet. Testamēti tollunt.* tæ. In Hieremia legitur, *Mittamus lignum in panem eius*, qui locus à Tertulliano citatur & à Lactātio: & interpretantur hoc dictum fuisse, de ligno crucis in corpus Christi mittendo: panisq; mentionem fieri volunt, eò quòd per panem Christus erat seipsum nobis daturus. Et quod Propheta dicit, figuram fuisse volūt panis sacramenti, quē isti cùm auferant, & solùm figuram nobis relinquant, ponunt figuram figuræ, vt nil solidi subsistat. Quod idem colligi potest ex eo, quod sæpius adducitur à Patribus de Melchisedec, qui panē & vinum protulit: cuius typus ab istis nō obseruatur, quando panem & vinum submouent. Ac de panibus propositionis idem sequitur.

15 Rursus adducemus rationem à Baptismo

21 sumptam. Paulò antè inde argumentabamur, quod ad illius Sacramenti veritatem non requirebatur, vt aqua transsubstātiaretur: nunc ratio-

A cinamur, ab ipsis hominibus qui tinguntur, de quibus apertè Scriptura inquit, quod veterē hominem deponunt, & rursus generantur: nec vlla tamen in eis fingitur transsubstantiatio, & nihilominus generatio describitur, motus, quo noua substantia acquiritur: Ideo non est mirandū, Nicodemum impegisse in verba Domini, quib. ei denuntiabatur nascendum esse denuò. Dum *Mutatio nostri in Baptismo.* enim cogitaret prędicari nouam generationem homini iam producto, & ætatis adeò prouectæ,

B hæsitauit. Quod si interpretamur illam generationem nouam, & natiuitatem spiritualem esse, cur idem facere dedignamur in Eucharistia? & ad spiritualem manducationem omnia non traducimus? Libenter hęc duo Sacramenta, Baptismum & Eucharistiam coniungo, quia Paulus in *Baptismi & Eucharistiæ conformitas.* hac Epistola cap. 12. ea simul connectit, quando inquit: *Nos omnes per vnum spiritum in vnum corpus baptizati sumus, & omnes in vnum spiritum potati.* Neq; valet si dixeris, nos baptizari in idem corpus, vide

C licet mysticum, quia à corpore mystico nō abest Christus, cùm sit eius caput. Et alibi dicit Paulus quamapertissimè, Nos in baptismo Christū induere. Videmus prætereà scriptores sacros, ex

22 *6. cap. Ioan. quomodo pertineat ad Eucharistiam.* cap. 6. Ioannis multa adducere de sacramēto Eucharistię: imò nullus ex Patribus est, qui illud caput interpretando, nō scribat copiosè de Eucharistia, vnde sic rationē connectimus: Vel quæ ibi dicuntur ad hoc sacramentum faciunt, vel nō faciunt: Si huc non pertinent, quorsum ea citare,

D aut ex illis locis de Eucharistia differere? Sin verò horsum spectant, cùm ibi sit manducatio tantùm spiritualis, id est per fidem, qua suscipiatur verum corpus & sanguis Christi: quid oportet nouam aliam inducere perceptionē, carnalémque manducationem comminisci, qua idem rursus accipiatur? Nam si demus aliquem accedere pium & fidelem, tunc isti cogentur admittere, eum bis corpus Christi comedere: Primùm, spirituali manducatione per fidem, posteà sua car-

E nali, quam nunquam probarunt. Atq; ita vides eos præcludere sibi viam, vt non possint de Eucharistia verè citare ea testimonia quę habentur in 6. cap Ioan. Et dum transsubstantiationē con

23 *Error Capernaitarum.* stituunt, eiusdem erroris taxātur, atq; Capernaitæ. Illi quoq; mente voluebant nescio quam corporalem carnis Christi manducationem, à quo cogitatu statim Christus eos reuocauit, cùm diceret: Verba sua, spiritum esse & vitam, Carnem nihil prodesse. Et illis obiecit suæ ascensionis in

F cœlum mentionem, dicens: *Quid si videritis Filium hominis ascendentem in cœlum vbi erat prius?* Verùm isti *Obiectio.* dicunt, se non eadem sentire quæ Capernaitæ: Nam inquiunt, Illi cogitabant carnes Christi dissecandas in frusta, & dentibus dilacerandas, idcirco abhorruerunt. Attamen de imaginatione *Responsio.* Capernaitarum speciali, quicquid sit, scire non possunt: sed verisimile est eos carnaliter sensisse, ideo mentione ascensionis in cœlum mouentur. Cur isti seipsos inde non docent? qui dice-

G re audent se Christum manducare, & carnaliter & corporaliter? Quid interest, siue per partes

accipias, siue totum simul deglutias?

24 16 Huc accedit, Christum dixisse Apostolis ad finem vitę, quod mundum relinqueret, & ab illis recederet: quod non esset verum, si per transsubstantiationem, vt isti volunt, nobiscum esset. Respondere consueuerunt, Christū reliquisse mundum, quoad mortales cōditiones & familiaritatem, & conuersationem corporalē. Arguta quidem ista sunt, sed ad rem non faciunt. Nam cùm hæc loquutus esset Christus, Philippus respondit: *Ecce iam loqueris palàm, & absq; parabolis.* Verùm si ita fuisset intelligendum, obscura erat oratio & parabolica. Deinde si Christus ita corporaliter nobiscum manet in Eucharistia, poterit eadem ratione & in cordib. nostris, & in nobisipsis manere. Idcirco potuisset p semetipsum, post ascensionem Ecclesiam adhuc regere, & Apostolis adesse: Is tamen dicit, se velle dare vicarium loco sui, nimirum Spiritum sanctum, qui non fuisset necessarius, si totus Christus, quoad diuinitatem & humanitatem (vt isti volunt) adesset. Nam in vnoquoq; nostrum cùm sit caro & corpus eius, per communicationem (iuxta eorum doctrinā) & diuinitas adsit, per seipsum agere poterat, absque monitore Spiritu sancto.

Obiectio. Christus reliquit mundum.

25 Maria Domini mater, beatissima virgo, cùm audisset ab Angelo verbum dei suscepturum esse carnem, atq; ad concipiendum & pariendum filium dei se delectam esse, hæc noua & admiranda iudicauit, interrogauitque, istud quomodo fieret, & quę sequuntur. Hæc autem transmutatio panis in corpus Christi, cùm non sit leuior eo mysterio incarnationis & natiuitatis ex Virgine, mirum est, quomodo in Scripturis sacris ea de re nulla inueniatur vel admiratio vel interrogatio. Et in nullis Euangelistarum vel Apostolorū scriptis, ista fides transsubstantiationis nobis commendatur, cùm sit res magni momenti. Neque audimus nonnullos, qui dicunt præcessisse interrogationem in capite sexto Ioannis: quia ipsi responsum ibi datum de manducatione spirituali, nunc volunt traducere ad hanc sacramentalem, quam tamen aliam ab illa ponunt. Pro nobis itaque facit ea interrogatio & responsio, sed istis nihil prodest, qui aliam ab illa spirituali manducationem confingunt, istam scilicet, de qua modo agimus.

Admiratio uel interrogatio de Eucharistia nulla.

Obiectio.

Responsio.

26 17 Consequuntur alia incommoda atque absurda istorum fictionem. Nam Christus dicebat, *Volo vt vbi ego sum, ibi sit & minister meus:* atque Apostolis identidem dixit. Et in Apocal. legitur de quibusdam martyribus, *Sequuntur eum quocunq; ierit:* Vnde concluderetur, in Eucharistia non solùm transsubstantiationem ponendam in corpus Christi, sed in omnes sanctos, Quod si illis displicet, Christum relinquant in cœlo cum sanctis suis, alioquin illum sequentur per concomitantiam. At dicunt, illum quoque in cœlo finimus, visibilem, & in sua maiestate ac gloria, hîc tamen in Sacramento inuisibilem ponimus. Et quæ obijciuntur de comitatu sanctorum & Martyrum vera sunt, quoad Christum, prout in cœlo est visibilis in sua gloria & maiestate. Ruinoso fundamento innititur hæc responsio, nam accipit idem corpus Christi simul esse in multis locis, quod Patres negant: Accipit Christum esse nobiscum quoad corpus & carnem, cùm ille dixerit, quo adhæc se alium missurum suo loco, scilicet spiritum sanctum. Neque possunt effugere, 27 Christum habuisse duo corpora, quandoquidē in cœna cùm panem accepisset in manibus suis, si is fuisset transsubstantiatus in corpus eius, tamen corpus suum ipsemet gestasset suo corpore, oporteretq; concedere idem corpus gestans, & corpus gestatum, cùm tamen idem agēs & patiens, respectu eiusdem, pro eodem tempore esse non possit. Et ita videmus in quæ absurda se conijciant. Solent adducere August. in Psal. qui dixerit, Christū gestasse seipsum manibus suis. Sed si locus respiciatur qui est in 73. Psal. scribitur, Quòd ferebat semetipsum manib. suis quodammodo: atq; id nos concedimus, quia gestabat in manibus suis corporis sui sacramentum, non autem propriè ac realiter corpus suum. Adde, quia Christus cōmunicauit cum Apostolis, consequi, quod seipsum manducauerit. Verùm consueuerunt respondere, Ista sunt exercitia nostræ fidei. Sed occurrimus nos habere longè alias Scripturæ sententias, in quibus fides nostra se exerceat, quàm in his quæ homines confinxerunt. Credimus incarnatum filium dei ex Virgine, natum, passum pro nobis, & mortuum, excitatum ab inferis, & in cœlos assumptum, & complura huius generis, in quibus abundè satis fides nostra se exercet. 28 Cumq; istam transsubstantiationem sensus non attingat, ratio non intelligat, experientia non doceat, quomodo percipietur? Scio dices, per fidem: At si fide sit agendum, ipsa sine verbo dei nō poterit haberi, & eo prorsus destituimini.

Quomodo Christus gestet seipsum, & manducet seipsum.

Obiectio.

Responsio.

Obiectio.

Responsio.

Vera fidei nostræ exercitia.

18 Præterea cùm Christus hoc sacramentum 29 fecerit duarum partium, nimirū corporis & sanguinis, ex eo satis patet, rem non esse accipiendam per hanc transsubstantiationē, quia in corpore Christi reali & carnali, hæc non diuidūtur. Sed habent suffugiū, & aiunt tantum in vna contineri istarum partium, atq; in altera. Nos quidē audimus illos hoc asserere: cæterùm Scripturæ verba hoc non docent, sed tantùm ad panē mentio fit corporis, & ad calicem solummodo commemoratur sanguis. Respondēt quoad panem, vi verborum, transsubstantiatio fit in corpus Christi, vel in carnem Christi propriè, & per se: per concomitantiam verò, sequitur & sanguis & anima, & diuinitas. Atque de calice identidem dicunt, quòd efficacia verborum, primùm ac pprię transsubstantiatio fit in sanguinem: sed per concomitantiam, & corpus habetur, & anima, & diuinitas. Et hac sua argutia, Christum faciūt minus prouidum, qui duabus partib. nihil plus tradiderit, quàm in vna earum seorsim contineatur. Et ex fictione sua natum est, vt posteà sacramentum diuiserint, & dando Laicis tantummodo alteram partē, persuaserint eis, quod tantundem habeant, atq; si ambas partes accepissent.

Obiectio.

Responsio.

Obiectio.

Concomitantia transsubstātiationis figmentum.

Responsio.

Addas

Addas quod isto suo commento, fenestram patefaciunt multis dogmatibus supposititijs, quia nullum est dogma, cui nõ possint infinita annectere per suam concomitantiam. Et sequeretur, vt supra dicebamus, omnes Sanctos huic sacramento adesse, cùm semper comitẽtur Christum. Sed vnica ratio, qua eos depellimus, est, ipsos hoc docere, Scripturam verò, non ita loqui.

30 19 Consequutũ est etiam trãssubstantiationẽ, aliud falsum absurdumq; dogma, quòd putarũt post sacramentorũ perceptionẽ, adhuc manere sacramentũ, & panem, siue panis species, realiter atq; verè cõtinere in se corpus Christi: quod ita se habere ostendimus, per alia sacramẽta, vbi totũ in actione consistit, qua sublata, non est amplius sacramentũ. In Baptismo patet, cùm quis tinctus aut perfusus aqua fuerit, per verba Domini, tum cessat sacramentũ esse. Quod idem in circuncisione fuit, nam & id sacramentum in actione situm erat. Neq; dedignabor accipere ea quæ ab illis appellantur Sacramenta, vt est cõfirmatio, extrema vnctio, pœnitentia, & alia generis eiusdem, quæ omnia videmus in actione tantum habere locũ. At solent dicere, esse excipiendum hoc sacramentũ Eucharistiæ. Id autem aduersarij quàm dialecticè dicant, facilè intelligitur, quando omnes partes inductionis concedũtur, & solummodo ponitur instantia de re cõtrouersa: quis nõ videat id perperam fieri, & solum ad eludendum argumẽtum? Nam illud est quodammodo præmissas dare, & negare conclusio-

31 nẽ. Et propter hæc inaudita portenta huius metamorphoseos, impeditur præcipuus & cõmendatus nobis finis à Christo in sacris literis: nimirum commemoratio Christi & mortis eius. Nã hîc tota mens & animus istorum occupatur in credenda transsubstantiatione: Imò videas nõnullos sacrificos, qui cùm venitur ad communionem, hoc tantummodo vrgent & inculcant credendum, præteritis alijs quæ magis necessaria sunt. Atq; ob hanc fictionem, reddita est cõmunio infrequentior, quia illa persuasa, cœperunt homines cogitare: Si Christus corporaliter & carnaliter ibi est opertus accidentibus, ibimus sanè vsq; ad templum, videbimus, adorabimus, inuocabimus, candelas accendemus, & alia huius generis, quibus putarunt se posse gratificari Christo. Quod si nõ opinati essent, sed existimassent, vt reuera est, tantummodo Sacramentum esse: intellexissent inde, se non habituros cõmodum, nisi communicassent, & eorum animi fuissent magis ad communionem accensi, quòd verè est satisfacere institutioni Christi.

Extra vsum sacramenta non permanent.

Obiectio.

Responsio.

Finis præcipuus Eucharistiæ & frequẽs communio impeditur.

20 Oportet deinde reuocare in animum, trãsiuisse tempus humilitatis & demissionis Christi: iam in cœlis regnat, & nomen habet, quod est super omne nomẽ. Quid itaq; oportuit per hãc trãssubstantiationem illum rursus demittere, quoad corpus, in fauces, & ventriculos cõmunicatum? Scio dicũt, non læditur, nullam contrahit immũditiem: Fatebor, attamen parum decet, vt (quẽadmodum dicunt) tam diu sub illis accidẽtibus detineatur, quoad ipsa manẽt integra, quæ cùm dissoluta fuerint, corpus Christi aiunt auolare: Quò fit, vt eum cogant quotidie, & potissimum vsq; ad horas meridianas perpetuò deuolare, & auolare. Sed inquiũt, has cogitationes oportet

Obiectio.

Responsio.

Corpus Christi demittitur parum honestè.

32 facessere, cùm ipsi eas suggerãt sua carnali transsubstãtiatiõe. Si possẽt adduci vt omnia spiritualiter illic ageremus, nulla esset huiusmodi cogitatio. Dum q; ponunt suũ hoc naturale & carnale corpus præsens: nũ id faciunt, vt penetrẽt animum nostrum? vel vt insinuet se in corpus? Animum dicere nõ possunt, quia nil ibi carnaliter & corporaliter accipitur: Quod si voluerint corpus ab eo penetrari, interrogamus, quid hoc illi faciet? Respondebũt, vt homo sanctificetur. Sed par est, vt sanctificatio ab animo incipiat, non à corpore. Dicunt, quædam vis & efficacia imprimitur per aquam, & animus redditur melior, & corpus quoq; confirmatur. At si de virtute agatur, hoc per transsubstantiationem fieri non est necessarium, cùm absq; ea id habere possit. Et ve-

Obiectio.

Responsio.

Sanctificatio incipit ab animo, non à corpore.

36 teres, cùm traderent sacramenti huius naturam, dixerunt, incruẽtam hostiã hîc sacrificari: quod parum conueniet, si verum & corporalẽ sanguinem haberi constituamus. Neq; satisfacit quod aiunt, hostiam esse incruẽtam, quia hîc Christus non occidatur, neq; violenter sanguis eius educatur. Nam etsi ista non fiant, attamẽ sine sanguine (vt est crassa eorum imaginatio) res non peragitur. Vnde liquet, Patres ideo sic loquutos, quod hîc veræ hostiæ tantùm memoriam voluerint, eiusq; spiritualem perceptionẽ, quæ fide ha-

Obiectio.

Responsio.

Incruenta hostia.

37 beatur. Solent præterea dicere, corpus & sanguinem Christi velari ac operiri accidentibus panis & vini, ne crudis carnibus videamur vesci, cruore sanguineq; potari. Sed istos homines, non putarim dicere, vtcunque rem pingant aut colorẽt, si eorum transsubstantiatio vera sit, nos non vesci crudis carnibus. Quandoquidem vt coquantur, neque per eos, neque per Scripturas inducitur ratio: Et tamen scriptũ est de agno Paschali, qui fuit sacramenti huius figura, vt nihil crudum ex eo comederetur.

Obiectio.

Responsio.

21 Adhæc, videmus Christũ in Eucharistia sacramentũ instituisse, quò fit, vt ibi omnia sint accipienda sacramẽtaliter: neq; requiritur, vt in sacramẽtis plus aut donetur aut exigatur, quã sacramẽtalis ratio postulet. Deinde, si expẽdamus quid in ipsa cœna postrema Christus egerit, rem facilè deprehendemus, corpus suũ dedisse asseritur: Si interrogamus vlterius, quale dedit, se expedire nõ possunt. Vidẽtur aliquid dicere, eum dedisse qualem habuit, nimirũ passibile & mortale. Cæterũ, tale corpus cũ illis conditionibus

In sacramentis omnia par est ut accipiantur sacramentaliter.

38 quas tunc habuit, nõ potuit carnaliter, vt isti somniãt, cõtineri in paruis frustulis panis. Verùm

39 alij, qui sibi videntur prudẽtiores, aiunt: Christũ in seipso corpus & mortale & passibile habuisse, sed in pane, dedisse glorificatũ & spirituale corpus. Tunc facit aduersus istos quod legimus in verbis Domini, *Hoc est corpus meũ quod pro vobis traditur, & sanguis qui pro vobis effundetur*: vbi apertè cõ-

An glorificatum corpus an passibile dederit Christus.

trahit sermonem, & ad corpus quod tūc habuit, & ad sanguinē quo ea hora vtebatur. Nā ista glorificata & impassibilia nō accepit, nisi post resurrectionem. Sed fac ita esse vt ponunt: Argumentamur, Cōditiones corporis passibilis & glorificati opponūtur, ita vt nō possint simul esse, atq; eodē tempore in eodē subiecto: vnde sequitur, si vultis eas poni in corpore Christi pro eodē tempore, vt geminum faciatis corpus Christi. Experientia & historiæ nos docent, non dandam trāssubstantiationem, quia Victorem pontificē Romanum perijsse scribunt, hausto veneno ex calice. Atq; Henricus Imperator, venenum hausit ex pane accepto in Eucharistia. Si omnia illic trāssubstantiantur, & solùm accidentia supersunt, qui potuerūt ista fieri? Scimus sacramenta quælibet, vt ipsimet aduersarij loquuntur, materia & forma constare: Materiam dicunt symbola, vel elementa: Formam verò, id quod adijcitur verbo. Quod autem componitur ex duobus, non debet abijcere alterū, vt nihil ex eo nisi accidentia supersint, alioquin compositionis & coniunctionis natura nō seruaretur: ideo concluditur, panis & vini substantias remanere. Dumq; non animaduertunt, corpus Christi exuitur per eos quantitate, situ, & distantia partiū, ita vt cogatur esse totū eius corpus in minima eius particula.

Materia sacramenti non potest abijci.

Corpus Christi expoliant quātitate.

22 Sacramentū hoc, non tantùm dicitur Christi corporis Seruatoris nostri, sed etiam corporis mystici: Vnde Paulus in hac 1. epist. ad Corint. dicebat, *Vos corpus Christi estis.* Itemq;, *Multi sumus vnus panis, & vnum corpus, qui de vno pane participamus.* Et August. 22. de Ciuit. dei cap. 10. Christianos inquit, non offerre sacrificium martyribus. Sacrificium verò, est corpus Christi, quod martyribus non offertur, quia ipsi id sunt, videlicet corpus Christi. Itaq; cùm hoc sacramētum sit vtriusq; corporis, quemadmodum non ponūt vt panis transsubstātietur in corpus mysticum: ita non exigetur, vt verè & propriè conuertatur in corpus Domini, cùm vtriusq; corporis ex ęquo prædicetur sacramentum. Et sequeretur ex ista opinione, tam fideles quàm infideles recipere corpus Domini: quod à me alibi est improbatū duplici argumento. Primùm, quod cùm Christi corpus non auellatur à spiritu Christi, consequeretur, impios spiritum Christi percipere: Deinde, cùm infideles mortui sint quoad interiorem hominem, omnino carent instrumento quo spiritualia recipiant. Et Augustinus apertè dixit, non comedere corpus Christi, nisi eos qui sunt ex eius corpore. Et Hieronymus lib. 4. in Hieremiam cap. 22. Quodq; infert, Non comedent & bibent, subauditur corpus & sanguinem Saluatoris: Loquebatur autē de hæreticis. Idemq; in Esaiam cap. 66. Dum non sunt sancti corpore & spiritu, nec comedunt carnem Iesu, nec bibunt sanguinem eius: Et cōplura huiusmodi loca habētur ex Patribus. Et quod sępenumero hic multa miracula nobis obtendunt, non tam facilè credendum est, quia non solent miracula induci, nisi quòd sint res nouæ & admirandæ: ex quorum insueto euētu, pondus adijciatur verbo dei: Etenim ibi homines admiratione percelluntur, & facilè induci possunt ad Christi dogmata complectenda. Sed hîc nil visibile immutatur, & nihil est quod admirationem excitare valeat: vnde frustra videntur à miraculis opem implorare. Virgo sanè concipiebat ex Spiritu sancto, sed hoc ipsa fieri sensit. Et si quando sunt aliqui conuersi ad Christum, senserunt animum suum & vitam immutari à pristina conuersatione. Ast hîc nihil sentitur horum miraculorum quæ confingunt, tantùm prædicātur, sed nulla ratione, vel experientia, vel Scriptura probari possunt. Addas iam dictis, eodem modo se habere fractionem panis ad mortem & passionem Christi, quo se habet panis ad corpus: Fractio autem (vt asseuerant ipsi quoque) sacramentum est & symbolum passionis Christi, nec tamen transsubstantiatur ita, vt verè illam ac realiter præsentem faciat: igitur neque panis mutabitur ita in corpus, vt illud præsens esse carnaliter efficiat, atque ita cum ista sententia non habeat nisi λογομαχίας & labyrinthos inextricabiles, ad pietatem non conducit.

Panis non trāssubstātiatur in corpus mysticum, ergo nec in corpus Christi.

Impij non sumunt uerū corpus Christi.

Hic frustra à miraculis opem implorant.

23 Sed nunc de Patribus videndum est, an ita sentiant. Irenæus aduersus hæreticos Valentinianos: Panis terrenus, inquit, accepta vocatione à verbo dei, non amplius est communis panis, sed efficitur Eucharistia, quæ cōstat ex duabus rebus, nimirum terrena & cœlesti. In primis, non negat Eucharistiam panem esse, nisi illum communem feceris. Posteà dicit, ex duabus rebus constare: quarum vna terrestris est, vt panis: altera cœlestis, vt corpus Christi. Atque vt ex vna parte retinetur veritas, scilicet quoad corpus Domini, ita in altera est conseruanda, videlicet quoad panem. Et addit per similitudinē, ita corpora nostra illā sumentia, non sunt amplius corruptibilia. Tertullianus libro primo contra Marcionem ait, Deum panem creaturam suam non abiecisse, quandoquidem illo corpus suum repræsentauit. Et libro quarto contra eundē Marcionem: *Acceptum panem & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, Hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei.* Figura autem non esset, nisi veritatis esset corpus. Origenes in Numeros, Homil. 16. *Bibere dicimur sanguinem Christi, non solùm ritu sacramentorū, sed & cùm sermones eius recipimus.* Quod idem & Hieronymus quandoque scripsit super Ecclesiast. cap. 3. Idem Origenes in Matthæum capite 26. *Panis iste, quem deus verbum corpus suum esse fatetur, verbum est nutritorium animorum.* In Leuiticum Homilia septima. *Est enim & in Euangelio litera quæ occidit, non solùm in veteri Testamento: Si enim secundum literam sequaris quod dictum est, Nisi manducaueritis carnem meam, & quæ sequuntur.* Et in eodem libro Homilia nona, *Non hæreas in sanguine carnis, sed disce potius sanguinem verbi, & audi ipsum tibi dicentem: Quia hic sanguis meus est, qui pro vobis effunditur.* Origenes in Matth. ca. 15. *Panis sanctificatus, iuxta id quod habet materiale, in ventrem abit, & in secessum ejicitur.* Et mox, *Nec materia panis, sed super illū dictus sermo,* est

Irenæus.

Tertullianus.

Origenes.

est qui prodest, non indigne Domino, comedenti illum. Idē contra Celsum lib. 8. *Vbi pro collatis in nos beneficijs, gratias diximus, oblatis panibus vescimur.*

Cyprianus. 24 Cyprianus epistola sexta primi libri ad Magnum, dicit: Dominus de multorum granorum adunatione congestum, corpus suum panem vocat: & vinum, suum sanguinem de botris atque acinis pluribus expressum. Dumque interpretatur orationem Dominicam, corpus Domini panem appellat. Et in serm. de cœna Domini inquit: Nos non acuere dentem, sed tantùm syncera fide panem frangere & manducare. In serm. de Chrismate apertè dicit, Sacramenta habere nomina earum rerum quas significát. Quæ duo Augustinus videtur ab eo mutuatus. Postremùm in episto. ad Bonifacium. Alterum verò cùm inquit, *Quid paras dentem aut ventrem? crede & manducasti*, tract. 25. super Ioann. Sed idem Cyprianus epist. 3. lib. 2. ad Cæcilium, In vino inquit, demonstrari sanguinem Domini: Et contra Aquarios asserit, non posse videri adesse sanguinem Christi in calice, si vinum ibi esse desinat, quod fit per istorum transsubstantiationem. Et in sermone de cœna Domini scribit, mutari symbola in corpus Christi, sed ita vt simile accipiat ab ipsomet Christo, in quo natura humana apparebat, & diuina latebat. Ex quo simili, vides eum velle, vt in Christo manserunt duæ naturæ, ita & in hoc sacramento seruatas esse. Cyprianus item epistola tertia lib. secundo, Quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola, aut aqua sola, nisi vtrumque adunatum fuerit & copulatum, & panis vnius compage solidatum, quo & ipso Sacramento populus noster ostenditur adunatus. Et Athanasius exponens

Athanasius. illa verba, *Si quis dixerit verbum contra Filium hominis, remittitur ei; Qui verò contra Spiritum sanctum, neque in hoc seculo, neque in altero remittetur ei*, scribit, *Et quantum esset corpus ad hoc, vt totus mundus ex eo ederet?* sed spiritualiter infert rem accipiendam esse: & idcirco Dominum, eo loco mentionem fecisse ascensionis suæ aduersus Capernaitas. Basilius in liturgia, panem appellat ἀντίτυπον corporis Christi, atque id post verba consecrationis. Dionysius de Hierarchia Ecclesiastica capite tertio: Pontifex, opertum panem & indiuiduum aperit, & in frusta concidit.

Basilius. Dionysius.

Ambrosius. 25 Ambrosius in expositione Epist. 1. ad Corint. Cùm agitur vt hoc fiat in memoriam Christi & mortis eius, inquit: *Nos in edendo & potādo carnem & sanguinem Christi, quæ oblata sunt significamus.* Atque idem circa eundem locum, nos ait in typum sanguinis Christi, accipere in calicem mysticum. Et lib. 4. cap. 4. vbi ponit mutationem symbolorum, tractat etiam mutationē nostram in Christum: & tamen transsubstantiatio non ponitur in his, qui Sacramentum accipiūt. Idemq́; eodem de Sacramentis lib. 4. cap. 4. *Hoc igitur astruamus, quomodo potest qui panis est, corpus esse Christi consecratione?* Et mox, *Si tanta vis est in sermone Domini, vt incipiant esse quæ non erant: quantò magis operatorium est, vt sint quæ erant, & in aliud commutentur?* Hie-

A ronymus apertè super Matthæum inquit, Pane ac vino repræsentatum esse corpus ac sanguinem Domini. Chrysostomus super Epist. posteriore ad Corinth. inquit, Non solùm quod nobis proponitur in mensa esse corpus Christi, sed etiā pauperes, quibus tenemur benefacere: quandoquidem ille idem qui ait, *Hoc est corpus meum*, verbo suo item dixit, se beneficio affici, & egere in pauperibus. Item in Homil. 11. super Matthæū Opere quod dicitur Imperfectū, inquit, *in sanctis* B *vasis non esse corpus Christi & sanguinē Christi, sed mysteriū corporis & sanguinis Christi.* Itē in cap. 12. 2. ad Corint. homil. 27. *Quemadmodū Christus & in pane & in calice, in meā cōmemorationē facite, dixit.* Idē in Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam, Vt quotidie in similitudinē corporis & sanguinis Christi, panis & vinum secundum ordinē Melchisedech, nobis ostenditur in sacramento.* Et Emisenus, quem citant de Consecrat. distin. 2. Videturq́; ponere mutationem symbolorū: idem ipse meminit, mutationis nostræ in Christum.

Hieronymus. Chrysostomus. Emisenus.

Augustinus. C 26 Augustinus complura habet hac de re testimonia super Psalm. 82. *Non hoc quod videtis comessuri estis, nec bibituri hunc sanguinem, quem sunt effusuri: Mysterium est quod vobis dico, quod si spiritualiter intelligatur, viuificabit.* De Trinit. lib. 3. capite 10. *Panis ad hoc factus, in sacramento accipiendo consumitur.* Neque est quod Roffensis hoc dictum conetur trahere ad panes propositionis. Nam eius interpretationē aliâs ostendimus, non conuenire nonnullis argumentis. Primò, quia si facilem sensum sequa- D ris, & eum qui prima fronte tibi se offert, quēq; verba prę se ferunt, apertè videbis, sermonē fieri de Eucharistia. Et Erasmus in libris August. quos emēdauit, in margine ascripsit, Eucharistia. Dein de paulò pòst in eodē cap. dumq́; idem tractat, Eucharistiæ mentionem tam apertè facit, vt etiā aduersarius id negare non possit. Ac de eadem Eucharistia scripserat suprà, in eodem lib. cap. 4. cùm inchoaret eádem tractationem. His addas, expressè in his verbis quæ tractamus, apertò no- E minamus sacramentum, quod si voluisset communiter accipi, non minus conueniebat his quę anteà recensuerat: nimirum serpenti æneo, & lapidi erecto per Iacobum, quàm pani propositionum. Sed in illis hanc vocem sacramenti non expressit, quam posteà, vt intelligamus eum de Eucharistia loqui, noluit suppressam. Postremò dicit, *Panis ad hoc factus, in accipiendo sacramento consumitur*, quod panibus propositionis minimè conuenit. Non enim ad hoc fiebant, vt come- F derentur, sed vt dispositi in mensa, coram Domino manerent. Vnde *Panim* Hebraicè dicti sunt. Temerè autem, siue per accidens est posteà consequutum vt manducarentur, ne scilicet coram Domino putrescerent: Ob id enim mutabantur singula quaque hebdomada. Cumque semel deo dicati essent, hunc honorem illis exhiberi voluit, vt à sacerdotibus manducarentur. Sed panis nostræ Eucharistię, verè ad hoc est factus, vt in accipiendo sacramēto absumatur. Dictisq́; G iam argumentis vnum addo, quod robustius est cæteris: Inquit enim August. *Consumitur tempore*

præſenti, non autem conſumebatur: quod fieri oportuit, A ſi de veteris Teſtamenti figura & cæremonia locutus eſſet. De fide ad Petrum cap. 19. appellat ſacramentum panis & vini. De memoria Chriſti & mortis eius, abundè eundem Petrum in fide inſtituit: huius verò tranſſubſtantiationis, nec vllum verbum facit, quàm iſti hodie tantoperè vrgent. Contra Fauſtum ait lib. 20. cap. 21. *Carnem & ſanguinem Chriſti victimarum ſimilitudine, fuiſſe nobis in veteri Teſtamento promiſſam, in cruce reipſa exhibitam, ſed in ſacramento per memoriam celebrari.* Et 21. de B Ciu. dei. cap. 25. apertè aſſerit, impios rem ſacraméti. i. corpus Chriſti nō comedere. *Nam* inquit, *non eſt exiſtimandus comedere corpus Chriſti, qui non eſt in corpore Chriſti, & in quo Chriſtus non manet, neq; ipſemet manet in eo.* Atq; ſuper Ioan. tract. 20. habet conſimilia. In 30. verò ait, *Corpus Chriſti certo quodam in loco eſſe in cælo, veritatem verò eius vbiq; diffuſam:* quod ideo dicit, quia veritas res eſt ſpiritualis, ſempérque fidelibus adeſt: & communicátes vbicunq; ſint, Chriſtū fatentur, & credunt verū habuiſſe C corpus, & non fictitium, vt hæretici ſentiebant.

27 Contra Adimantum Manichæum cap 12. ſcribit: *Non dubitauit Dominus dicere, Hoc eſt corpus meū, cùm tamen daret ſignum corporis ſui.* Neq; valet ſi dixeris, & ſignum tradidit, & rem, quia non huc ſpectauit Auguſtinus: ſed oſtendere voluit locutionem eſſe tropicam, & ſimilem alteri, quam inducit ex Deut. *Sanguis eſt anima:* Idcirco inquit, non dubitauit Dominus, quia in tropis aliquid audemus. De doctrina Chriſtiana lib. 3. cap. 16. docuit D figuratam eſſe locutionem, quæ habetur 6. Ioan. *Niſi manducaueritis carnem Filij hominis.* & quæ ſequuntur, quia flagitium videtur præcipi. Nam grauius eſt carnem hominis comedere, quàm illum interficere, & ſanguinem bibere, quàm effundere. Ideo inquit, *figura eſt præcipiens, vt ſuauiter & vtiliter in memoria recondamus, carnem Chriſti pro nobis fuiſſe crucifixam, & vulneratam.* In Epiſtola ad Bonifacium dixit apertiſsimè, Sacramenta nomen habere earum rerum, quarum Sacramenta eſſent, E & nominatim expreſsit Sacramentum corporis Chriſti, eſſe corpus Chriſti quodammodo: & ſubdit, *Sacramentum ſanguinis Chriſti, ſanguis Chriſti eſt.* Atque id totum ſcripſit vt indicaret, baptiſmum eſſe Sacramentum fidei: & idcirco poſſe dici, fidem eſſe, & paruulos baptizatos fidem habere, eo quod huiuſmodi Sacramentum percipiant. Et ne quis dicat ſigna eſſe præſentis rei, vt iſti loquuntur, ſubſtantialiter, expendantur huius Patris inducta ſimilia: quod ſcilicet di- F camus, quando ſumus propè Paſcha, craſtinam aut perendinam Domini paſsionem, & die Dominico Chriſtus reſurrexit, cûm tamen iſta nūc minimè ſint præſentia, & longè antea facta fuerint: deinde hic baptiſmum paruulorum aſſerit fidem eſſe, quam tamen præſentem paruuli non habent. Quin & idem, vt habetur de Conſecratione diſt. 2. cap. Interrogo vos. Eiuſdem negligentiæ peccatum eſſe, ſinere verbum quòd prędicatur, animis noſtris excidere, & partē ſacra- G menti in terrá cadere: quod ſi daretur hæc tranſ-

Admiſcetur locus qui eſt in libro ſecundo contra aduerſarium Legis & Prophetarum cap. 9.

ſubſtantiatio parum conueniret: longè enim videretur abſurdius, ipſum Chriſti corpus cadere, aut conculcari, quàm aliquam partem verborū ſacrorum audire parum attentè. In Pſalm. præterea 8. inquit, Chriſtum adhibuiſſe conuiuio Iudam, cùm figuram corporis ſui commendauit. Solent dicere, figuram aut ſignum in hoc Sacramento, corpus Chriſti velatum accidentibus, eſſe ſuimet, vt pendebat in cruce corpus exanime atque exangue, & ſanguinem ſub accidentibus vini latentem, figuram & ſignum eſſe effuſi ſanguinis in ara crucis. Sed quis non videat iſtorum figmenta inania eſſe? Nam ſignum & figura poni debet, quæ ſit ſenſibilis, & magis nota, quá ſit res quæ ſignificatur. Idcirco Magiſter Sent. ex Auguſtino Sacramentum definiuit, quòd eſſet viſibile ſignum inuiſibilis gratiæ. Cæterùm corpus Chriſti tectum accidentibus (vt ipſi ponunt) æquè obſcurum eſt, atque illud quod in cruce pependit, imò ſi liceat verum dicere, magis ignotum & obſcurum, quàm illud ſit quod ſignificatur, quæ ſunt contra naturam & ſigni, & figuræ. Facilius enim à nobis & cognoſcitur, & cogitatur corpus, quomodo pependit in cruce, quàm vt ſtatuitur ab eis in Euchariſtia.

28 Leo Papa in Epiſt. ad Clerum & plebē Conſtantinopolitanam ſcribit, hanc diſtributionem myſticam eſſe, ſpiritualem alimoniam, & cæleſtem virtutem, nos hìc accipere, vt tranſeamus in carnem Chriſti, qui pro nobis carnē noſtram accepit. Cyrillus lib. 4. cap. 14. ſuper Ioann. *ſic credentibus diſcipulis fragmenta panis dedit, dicens: Accipite.* Idem in Epiſtola ad Caloſyrium, *Decebat ergo cum noſtris vniri corporibus quodammodo per ſacram eius carnem, & pretioſum eius ſanguinem, quæ accipimus in benedictione viuificatiua in pane & vino.* Nunc producemus Theodoritum, qui Cyri fuit epiſcopus: vixit Cyrilli tempore, & in ſynodo Epheſina fuit atque Chalcedonenſi, habituſque eſt eruditiſsimus, atque eloquentiſsimus. Cumq; in Epheſina ſynodo contigiſſet diſsidium inter Ioan. Patriarcham Antiochænum & Cyrillum Alexandrinum, viſus eſt Theodoritus adhærere Antiochæno, ſed tamē res eſt compoſita, & in ſynodo Chalcedonenſi fuit agnitus Theodoritus vt vir doctiſsimus, & ſanctū Chriſti Eccleſię membrū: imò libris quos conſcripſit, ex profeſſo aduerſatur Neſtorio, & cōtra ipſum nominatim agit. Liber eſt Romæ impreſſus. Videruntq; Papiſtæ illum apertiſsimè aduerſari tranſſubſtantiationi, & excuſarūt duplici nomine. Primùm, quòd Eccleſia iſta de re nondum pronunciauerat, quaſi nos quæramus, quidnam Papa cum ſuis Cardinalibus, vel Conſtantiæ, vel in ſynodo, vbi fuit condemnatus Berengarius, ſtatuerint: & non potius, quidnam apud veterem Eccleſiā & prædicatum & creditum fuerit. Deinde, aiunt iſtum virum ſcribēdo aduerſus hæreticos, cùm de myſterijs ageret, nimium declinaſſe in alteram partem, & ſic aduerſatum eſſe tranſſubſtantiationi, quo magis aduerſarij conuincerentur. Sed quā friuola ſit hæc excuſatio, poteſt ex cōtextu ſcriptoris

Leo Papa.

Cyrillus.

ptoris patere, vbi non videas esse vnius aut alterius verbi lapsum, sed totum argumentum atq; neruus petitur à natura Sacramenti: ita vt si admisceas transsubstantiationẽ, nihil cócludatur, imò hæretici palmam auferant. Addunt, eum de Eucharistia honorificentius interdum loqui in hoc eodem libro, sed omnibus inspectis, nusquã tam honorificè loquitur, vt constitutæ iam nostræ sententiæ aduersetur. Contra illos agit, qui Christum habuisse verum corpus inficiabantur, & aiebant, corpus eius tempore ascẽsionis prorsus in naturam diuinam fuisse conuersum. Primùm inducit Patriarchæ Iacobi vaticinium, vt sibi præstruat viam ad argumentum deducendum ex Sacramentis. Verba hæc sunt:

29 ORTH. Nostin' quod panem deus propriũ corpus suum vocarit? SOD. Noui. ORTH. Atque aliàs rursum carnem suam frumentum appellari? SOD. Noui & hoc: Audiui enim illũ dicentem, *Venit hora vt glorificetur Filius hominis. Et nisi granum frumenti deiectum in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si verò mortuum fuerit, multum fructum profert.* ORTH. In ipsa nimirum mysteriorum traditione corpus panem vocauit, & sanguinem poculũ mixtũ? SOD. Sic sanè nominauit. ORTH. Sed & secundum naturam corpus, corpus vtiq; suum & sanguis vocari potuerit? SOD. Confessum est. ORTH. Imò verè ipse Seruator noster commutauit nomina, & corpori quidem symboli nomen dedit: symbolo verò, corporis nomen. Ad eundem item modum, cùm seipsum vitem esse dixisset, Sanguinem ipsum symbolum appellauit. SOD. Id quidem verè dixisti. Vellem autem & causam discere mutationis nominũ. ORTH. Manifestus est scopus, ijs qui sunt initiati sacris. Voluit enim eos qui diuina mysteria participãt, ne ad eorum quæ videntur naturam attendant, sed per nominum mutationem credant illi quæ ex gratia facta est transmutationi. Qui enim naturale corpus suum, frumentum & panem vocauit, atq; item seipsum vitem nominauit, idem ipse etiam ea quæ videntur symbola corporis & sanguinis sui appellatione honorauit: non equidem naturam ipsam transmutans, sed adijciens gratiã naturę. SOD. Sanè, mysticè dicta sunt mystica, & clarè manifesta sunt, quæ non sunt omnibus nota. ORTH. Quãdoquidem igitur profitetur & stolam & vestem à patriarcha dominicum vocari corpus, nósq; in sermonem de diuinis mysterijs ingressi sumus, dic reuera cuiúsnã symbolum ac typum esse putas sanctissimam escam illam? Ipsiúsne diuinitatis Christi Domini, an vero corporis & sanguinis ipsius? SOD. Sanè eorum ipsorum, quorum & appellationes receperunt. ORTH. Corporísne & sanguinis dicis? SOD. Sic dico. ORTH. Verè dixisti. Etenim Dominus sumpto symbolo, non ait, Hoc est diuinitas mea, sed, *Hoc est corpus meũ.* Ac rursum, *Hic est sanguis meus.* Et aliàs, *Panis autem quem ego dabo pro mundi vita.* SOD. Vera equidem hæc omnia, diuina enim verba sunt. ORTH. Porrò si sunt vera, corpus vtique habebat Dominus. SOD. At ego illum incorporeum esse dico. ORTH. Sed fateris illum habuisse corpus, &c.

30 Ex secundo Dialogo. SOD. Omnem sanè lapidem mouere oportet, iuxta prouerbium, vt veritatem assequatur, in primis verò in propositis dogmatibus diuinis. ORTH. Dic igitur, quo rúmnam symbola, sunt mystica symbola, quæ à sacrorum ministris deo offeruntur? SOD. Corporis & sanguinis Domini. ORTH. Veri corporis, annon veri? SOD. Veri. ORTH. Optimè, oportet enim esse imaginis archetypũ, siquidem pictores naturam imitantur, & eorũ quæ videntur imagines pingũt. SOD. Vera dicis. ORTH. Si igitur existentis corporis exemplaria sunt diuina illa mysteria, corpus igitur est etiam nunc, ipsum Dominicũ corpus, non autem in diuinitatis est naturã commutatum, sed diuina gloria repletum. SOD. Oportune sermonem hunc de diuinis mysterijs mouisti, inde enim tibi ostendam, Dominici corporis in alterã naturam commutationẽ: Respõde igitur ad meas quæstiones. ORTH. Respõdebo. SOD. Quid vocas munus illud, quod offertur ante sacerdotalẽ inuocationem? ORTH. Nõ oportet apertè loqui: est enim verisimile, aliquos nõdũ initiatos adesse. SOD. Ænigmatica responsio est. ORTH. Escã ex talibus seminibus. SOD. Alterum verò symbolum, quõ nominamus? ORTH. Cõmune & hoc nomen, speciem poculi significans. SOD. Post sanctificationem, quomodo ista appellas? ORTH. Corpus Christi, & sanguinem Christi. SOD. Et credis te accipere corpus & sanguinem Christi? ORTH. Sane credo. SOD. Quemadmodũ ergo corporis & sanguinis Dominici symbola, alia sanè sunt ante sacerdotis inuocationẽ, transmutantur aũt post ipsam inuocationem, & alia fiũt: sic & corpus Dominicũ post assumptionẽ in diuinam est substantiam transmutatũ. ORTH. Captus es ijs, quæ tetenderas retibus. Neque enim post sanctificationem, mystica symbola illa propria sua natura egrediuntur, manẽt siquidem in priore sua substantia, & figura, & specie, adeoq; & videntur, & palpantur, quemadmodum & anteà: Intelliguntur autem quæ facta sunt, & creduntur, & adorantur, tanquam existentia quæ creduntur. Confer itaque cum archetypo imaginem, & videbis similitudinem. Oportet enim figuram conuenire cum veritate. Etenim illud ipsum corpus habet sanè priorem suam speciem & figuram, & circunscriptionem, & (vt simpliciter dicam) etiam ipsam corporis substantiam. Immortale autem factum est post resurrectionem, & supra corruptionem, & dignũ habitum est sede, quæ est ad dextram dei. & ab omnibus creaturis adoratur, tanquã existens corpus Domini ipsius naturæ. SOD. Attamen mysticum illud symbolum, priorem mutat appellationem, neque enim posteà nominatur, quod prius vocabatur, sed corpus vocatur. Oportet igitur ipsam veritatem, Deum iam, non autem amplius corpus vocari. ORTH. Ignarus mihi videris, nõ enim corpus solùm, sed & panis vitæ vocatur:

Nota symbola nõ abijcere naturam pristinam.

fic enim Dominus vocauit. Quin & hoc corpus diuinum, corpus vocamus, & viuificũ, & herile, & Dominicũ, docẽtes, quod non fit cõmune cuiusuis hominis corpus, sed Domini nostri Iesu Christi, qui deus est & homo: *Iesus enim Christus, heri & hodie, quod idem ipse etiam in sæcula.*

31 Chrysostomi ad Cęsarium Monachum, tempore secundi exilij sui contra Apollinarem & alios, qui diuinitatem & humanitatem in Christo confundebant, habetur in bibliotheca Florentina hæc Epistola, licet non sit impressa. Et deus & homo est Christus: deus propter impassibilitatem, homo propter passionem, vnus Filius, vnus Dominus, idem ipse proculdubio vnitarum naturarum, vnam dominationem, vnam potestatem possidens (etiam si non consubstantiales existunt) & vnaquæq; incommixta proprietatis conseruat agnitionem, propter hoc quod inconfusa sunt duo: Sicut enim antequam sanctificetur panis, panem nominamus, diuina autem illud sanctificante gratia, mediante sacerdote, liberatus est quidẽ ab appellatione panis, dignus autem habitus est Dominici corporis appellatione, etiamsi natura panis in ipso permansit, & non duo corpora, sed vnum filij corpus prædicatur. Sic & hæc diuina ἐνιδρύσεως, id est, inundantis corporis natura, vnum filium, vnam personam, vtraq; hæc fecerunt. Hesychius in libro 20. super Leuiticũ capite octauo. Propterea carnes cum panibus comedi præcipiens, vt nos intelligeremus, illud ab eo myster ũ dici, quod simul panis & caro est. Gelasius aduersus Eutychetem scripsit in Sacramento Eucharistiæ, substantiam & naturã panis & vini minime desinere esse: & facit collationem huius sacramenti cũ Christo, in quo maneat salua vtraq; natura & diuina & humana, sicuti in hoc Sacramento, natura panis & corpus Christi. Gregorius in registro tam azymũ quàm fermentatũ dum sumimus, vnum corp⁹ Domini Saluatoris efficimur. Bertramus, in libello de corpore & sanguine Domini, ait de symbolorũ naturis, quòd secundũ creaturarum substantiã, quod fuerunt ante consecrationem, hoc & posteà consistunt. Bernardus in sermone de cœna Domini manifestè proponit simile de anulo, quo accipit quispiã, vel coniugalem fidẽ, vel possessionẽ alicuius dignitatis: vt in episcopis ornãdis contingit, vbi anulus, aut pedũ, vel infula, signa sunt traditarũ & concessarũ rerum, nec tñ vana. Nam certissimè largiũtur quæ significant, quod idem fieri in Sacramentis ostendi.

Exemplar extat apud R. D. Arc. Cantuar.

32 Nunc sunt argumenta istorum dissoluenda, quibus nituntur suam transsubstantiationẽ probare. Quoad primum, respondemus, Christum promisisse suã carnem, vel suum corpus aut sanguinem in cibum & potum, idq; 6. Ioan. Quod præstat quoties illum verè pro nobis mortuum credimus: Præstitit etiã cùm in cœna hoc Sacramentum institueret, nam illi manducationi spirituali addidit symbola. Obijciebant aũt maximè, *Hoc est corpus meum:* de veritate cuius dicti est controuersia, sed tantùm quo ad modum, nam vtrique, tam ipsi quàm nos contẽdimus propositionem veram esse, & de sensu tantummodo certatur: Illi asseuerant propositionem claram esse, & nos vicissim monemus, quod Augustinus de doctrina Christiana docet, non esse interpretandũ vnũ locũ, vt cũ multis alijs pugnet, sed ita vt cũ multis alijs consentiat. Neque oportet semper obijcere perspicuitatem sensus, alioquin cùm dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram,* ἀνθρωπομορφῖται insurgunt & inferũt, deum habere corpus & animam, & cætera membra, vt ea conspicimus in homine formata. Tu dicis hanc similitudinem ad animum referendam, quia per illam dominatur homo cæteris creaturis, instar dei: Sed illi aiunt, illic de homine ista scribi, & te frustra conari quod pronunciatur de toto, attribuere parti, nimirum animæ. Tu rursus obijcis, Deum spiritum esse, atque spiritum non habere carnem & ossa: & sic alijs locis Scripturarum huius vnius sensum captas, Ita dicebant Arriani, clarum se habere sensum illius loci: *Pater maior me est.* Tu hoc ad naturam humanam contrahis, quia in alijs locis tibi demonstratur Christi diuinitas, vt pri. Ioann. & in Epistola ad Romanos capite 9 & quinto cap. Io. Epist. dicit Christus, *Qui non habet gladium, emat sibi:* Quò videtur ad vltionem incitare, quod si alia loca respexeris, figuratè videas dici. Habet Paulus, *Absque intermissione orate.* Emerserũt εὐχῖται, qui existimarunt perpetuis & submurmuratis orationibus incumbendum: cùm tamen alibi dicatur, *Qui suorum, & maximè domesticorum curam non habet, abnegauit fidem, atque infideli est deterior.* Et rursus, *Omnia cum ordine fiant:* &, *Qui non laborat, non manducet.* Chiliastæ, id est, millenarij, putarunt se clarissimum habere verbum in Apocalypsi capite 20. de mille annis, quibus Christus erit regnaturus cum suis. Atque Sabelliani dixerunt, non est discrimen inter patrem & filium: ex illo loco, *Ego & Pater vnum sumus.* Item, *Philippe, qui videt me, videt & Patrem: Atque vt ego in Patre, ita & Pater in me manet.* Ista dicebant esse clara, & pro se facere. Ebionitæ posuerunt Christum meram creaturam, & aiebant: *Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti?* Non potuisse aliter intelligi, quandoquidem deus nunquam se derelinquit. Et ex eo quod scribitur sexto Ioannis, *Qui manducauerit meam carnem, & biberit meum sanguinem, non morietur in æternum:* consequi nonnulli dixerunt, Eos qui legitimè semel communicarint, non posse in æternum perire. Quem errorem Augustinus de ciuitate dei luculenter taxat. Et verba Cantici conticorum, si ea vt sonant prima fronte recipias, non sunt nisi amatoria carmina, siue epithalamium. Non oportet ergo semper prętexere verborum perspicuitatem. Christus dicebat, *Qui habet aures audiendi, audiat, & qui legit, intelligat.* Neque conuenit, primum sensum qui se offert, euestigio arripere, neglectis, & non consyderatis alijs locis. Dicebat Christus Apostolis, *Cauete à fermento Pharisæorum:* Illi statim putabant eum de panibus loqui, cùm de doctrina

De sensu propositionis. Hoc est corpus meũ.

In interpretando uno loco, respicienda sunt alia.

na

na ageretur. Dicebat item, *Lazarus amicus noster dormit:* Ibi quoque dormitarunt Apostoli, ac dixerunt, *Si dormit, saluus erit:* cùm de morte loqueretur. Dominus aiebat rursus, *Soluite Templum hoc, atque in triduo illud excitabo:* nec intellexerunt eum agere de corpore. *Qui obseruauerit præcepta mea, non morietur in æternum,* & hîc arbitrati sunt Iudæi, agere illum de vulgari morte. Nicodemus nouam generationem crasse intelligebat. Neq; minus errauit Samaritana, circa illam aquam, quam Christus ei pollicebatur. Atque, Hebræi hallucinati sunt, cùm illis Christus diceret, Abraham vidisse suum diem, & fuisse gauisum. Non itaq; semper dicant nobis, plana hæc Scriptura. *Hoc est corpus meũ:* quia respõdebimus eis, plana est, quoad significationem vocum. Sed earum sensus non est planus, vt in sententijs consimilibus patet: Christus est petra, Christus est agnus, Vos estis corpus Christi, Multi sumus vnus panis. Omnia hæc verba sunt dei, & possumus prędicare de ijs, plana sunt, perspicua sunt, nec tamen vlla eorum transsubstantiationem inferunt.

Declaratio perspicua propositionis, Hoc est corpus meum.

33 Quare non est quod tantopere prætexatur verborũ perspicuitas: Oportet ex alijs Scripturæ locis, & circunstãtijs, bene respicere quid hîc agatur. Exponemus itaque propositioné altius repetendo: Voluit deus hominem ad se pertrahere amplis promissionibus, quod esset beaturus illum, facturusq; fœlicem: & quia incredulũ cor nostrum, voluit multa extare beneficia erga humanum genus, quibus ipsum ad se pelliceret. Vnde non solùm donauit nos omnibus creaturis, verùm tempore diluuij, nostrum genus alioquin malè meritum, ab aquarum exitio eripuit. Abrahamo se declarauit admodum propitiũ: Isacho itẽ, & nepoti eius Iacobo fortunauit genus, vt augeretur in Ægypto, & cùm ibi opprimerentur, eos eripuit, terram dedit satis fœlicem, prouexit ad regiam & sacerdotalem dignitaté. Fuerunt attamẽ semper increduli homines, & de beneuolentia dei erga se parum sibi persuadebant: Quare propter infidelitatem illos eijciebat in varias captiuitates, & subinde liberabat. Demùm, vt de illius bonitate non relinqueretur ambigendi locus, omnium beneficiorum summum contulit, nimirùm Filium suum humana carne indutum, vt in cruce pro salute nostra moreretur, quod beneficium tale fuit, vt Paulus ad Romanos dixerit, *Quomodo non omnia simul donauit cum illo?* Et ne intercidat, hoc Sacramento Eucharistiæ refricari voluit, vt fide volueremus in animo, Christum pro nobis ab eo traditum in mortem, & in credendo, manducaremus carnem & sanguinem eius. Quod vt efficacius fieret, & panis & vini symbola fuerunt addita, quę vehemẽtius nos permouerent, quàm simplicia verba consueuerint.

Confert locum Ioann. 6 cum his quæ Dominus gessit in cœna.

34 Cùm itaque dicit, *Hoc est corpus meum:* non aliud intellexit atque Ioánis 6. polliceretur, cùm diceret: *Ego sum panis vitæ.* De se loquebatur quoad corpus & carnem in morté traditam, vel potius tradendã, vt ex verbis eius liquet. Nec aliud volebat, nisi ista fore nobis paně & cibum, quo animi nostri confirmarentur, & alerentur: atque per animum, corpus, demumq; totus homo. In cœna igitur nihil aliud egit Christus, nisi quod propositionem transposuit, & sicut anteà dixerat, corpus suum & carnem, panem esse, ita nunc inquit è diuerso, ostendendo panem, ipsum esse corpus suum: dumq; protulit, *Hoc est corpus meum,* fuit ac si diceret, corpus meum fide perceptũ, erit vobis pro pane, vel instar panis, quo spiritualiter alamini: sit itaque sensus, do vobis panem vt edatis, & interim vobis propono corpus meum in crucem agendum, vt ipsum fideli memoria & mente attentissima apud vosmetipsos spiritualiter comedatis, vtque corpore editis panem, ita mente vescamini carne mea. Quid ista interpretatione, aut facilius aut lucidius? quodq; magis conueniat cum promissione quam facit nobis Dominus in 6. Ioan. capite? Quod si quis contẽderit, illud primum Christi dictum, *Ego sum panis vitæ,* pro natura diuina accipi, vt Chrysostomus velle videtur: Primum dicimus hoc nõ multum quadrare, quia Christus instituerat sermonem de esu sui corporis, & loco panis terreni, offerebat Capernaitis carnem suam manducandam: quod ex serie sermonis liquidò constat, etiamsi dicat panem de cœlis descẽdisse, quia sępè quod est diuinitatis, humanitati etiã communicatur. Sed si tãtùm valet apud eos ista Chrysostomi expositio, valeat eadẽ cùm infrà inquit, Christi dictum: *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam dabo pro mundi vita,* ad Eucharistiam pertinere. Neque solus ipse hoc statuit, sed illi cæteri quoq; interpretes consentiunt. Cùm itaque Dominus ibi dicat, panem esse carnem suam, nunc in cœna idem testatur: demonstrato enim pane, ait, *Hoc est corpus meum* Vtrobiq; corpus suum, vel carnem suam, panem esse prædicat, nimirùm animi, & nostræ regeneratæ substantiæ, qui spiritualiter manducetur. Et sic nulla erit conuersio propositionis, sed vtrobique accipietur eodem modo. Quod si totum simul accipiamus, paně videlicet, & rem per panem oblatam, id est corpus Christi, synecdochen admittimus: Nam de toto dicitur, vel de vna parte, quod est alterius. Sin verò dictum referas ad panem, qui & significat & offert nobis corpus Christi edendum, tropus erit metonymiæ, quando scilicet tribuitur signo nomen signati. In hac interpretatione quoq; omnia sunt facilia, vitantur absurda, & vnius Scripturæ locus cum alijs non pugnat.

Verus sensus uerborũ, Hoc est corpus meũ.

Quis tropus in his uerbis hoc est corpus meum.

35 Dicebant, si tropis ita detur locus, hæretici omnia peruertẽt. Ego vicissim dico, nisi vtamur tropis, vt patet in ijs quæ paulò antè citauimus, vicerunt hæretici: Nam illi quoq; proprium sensum vrgebũt, eum videlicet qui statim se offert. Tantùm hoc superest, vt ostẽdamus talem phrasim & tropicam locutionem, frequentem esse in sacris literis, quod facile erit. Scriptum legimus, *Semen est verbum dei, Petra erat Christus,* quamuis scio nonnullos cauillari, & hîc nullum velle tropum esse, eò quod Paulus contraxerit sermonem ad

Nisi utamur tropis, non poterimus hæreticis resistere.

Petram spiritualem, quam verè & non tropicè aiunt Christum esse. Attamē, pro nobis facit Augustinus & Origenes qui apertè dicunt, petram illam externam significasse Christum. Sed ne videamur subterfugere quod obijcitur, dicimus si volunt accipere Petram spiritualem, sumant hîc etiam panem spiritualem, & allegoricum: ac de illo fatebimur, quod verè & absq; tropo est Christus. Dicebat prętera Dominus, *Ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est:* nec propterea Iudas transsubstantiabatur in diabolum. De circūcisione scribitur, *Fœdus meum erit in carne vestra:* cùm circumcisio non sit fœdus, verùm tantummodo signum fœderis. Trigesimo tertio capite Geneseos, narratur Iacob ædificasse altare, quod vocauerit deus fortis Israel: & Moses in Exodo, post victoriam contra Amalech, extructum à se altare, vocauit *Iehouah mesi,* Deus vexillum meum: & Hieremias meminit, ciuitatē appellandam *Iehouah Zidkenu,* Deus iustitiam nostram: eò quod ista futura essent earum rerum, quas nominibus exprimebant monimenta. De Ioanne Baptista scribitur, quòd erat lucerna ardens, & lucens: Item *ipse est Helias, si vultis eum recipere.* Christus de se ait, *Ego sum vitis, & vos palmites: Ego sum ostium.* De illo habemus etiam, quòd sit lapis in ruinam positus, & in resurrectionem. In Deuteronomio, *sanguis est anima,* cùm sit id quo anima conseruatur, & significatur. De Ioseph, dixit Iudas eius frater, ne occideretur, *caro nostra est:* qua phrasi denotabatur naturalis cōiunctio generis. Paulus inquit, multos esse vnum panem: quod oportet figuratè intelligere. Et Christus efflauit in discipulos atque ait: *Accipite spiritum sanctum.* nec tamen in spiritum sanctum flatus est transsubstantiatus. In Genesi, *nō permanebit spiritus meus in homine, quia caro est.* Et in Ioanne, *Verbum caro factum est.* vbi tropus est synecdoche, totus enim homo, nomine carnis intelligitur. Ac Dominus in cruce inquit, *Mulier, Ecce filius tuus:* & discipulo. *Ecce mater tua:* neq; tamen sunt transsubstantiati, ijdem manserūt qui prius, sed nouus ordo, noua relatio, atque respectus inter illos est cōstitutus. De Christo dicitur, quòd est pax nostra, cùm tantùm sit causa nostræ pacis. *Et verba mea sunt spiritus & vita.* cùm tantùm hæc significarent, vel afferrent credentibus. Dicebat Ioannes, *Ecce agnus dei,* de Christo: nec tamen eius natura mutabatur in agninam.

36 Pasim legitur in sacris literis, verba Domini esse iudicium, veritatem, & iustitiam, cùm tantùm ibi ista significentur, & exprimantur. Atque hoc simile eximiè conuenit Sacramentis, quę dicuntur, esse verba visibilia. In Apocalypsi habetur, *Ego sum α & ω* id est, principium & finis omnium rerum. Et de suo euangelio quod prædicabat, ait Paulus, *Vis dei est ad salutem omni credenti:* cùm tantùm sit instrumentum, quo se declarat potentia dei ad homines seruandos. At de sermone crucis dicit, quòd sit stultitia impijs, hoc est, rem stultam huic generi hominum significat: pijs verò, addit, esse dei vim & sapientiam, eo quòd ipsis ista referat. Et de lege aiebat Deus, quòd mortem & vitam, benedictionem & maledictionem apponeret Hebræis, id est per significationem legis, promissiones & comminationes, quę in illa exprimebatur. In libro Geneseos septem vaccæ, & septem spicæ, dicuntur esse septem anni, & hoc quo ad significationem. Ahias Propheta Sylonites, dedit Hieroboam decem conscissi pallij frusta, atq; dicebat, se illi dare regnū decem tribuū. In Epist. ad Cor. 11. capite scripsit Paulus, vt mulier haberet super caput suum potestatem *τὴν ἐξουσίαν* id est velum, quo potestas viri significatur. Et in posteriore Epist. ad Corint. habetur, quòd deus Christum fecerit peccatum, nimirum quo ad similitudinem, & carnis repræsentationem: quin & victima quæ offerebatur pro peccato, appellata est peccatum: & sacerdotes dicebantur comedere peccata populi, id est victimas quæ pro peccatis populi offerebantur. In Ezechiele scribitur, *Effundam super vos aquam mundam* & per aquam significat Spiritū sanctum: quod idem legimus de Christo cùm ait, *Qui biberit ex hac aqua* & quæ sequuntur: Vbi commemorat Euangelista, illum fuisse locutum de spiritu quem accepturi erant. De agno audimus, quod sit appellatus Pesach, quāuis nonnulli id conentur inficiari, sed Hebraicè habetur *Zebah pesah hu, sacrificium Pascha est.* Per sacrificium, non potest intelligi, nisi aut victima, aut illa actio immolandi victimam, Ita nos corpus Christi habemus expressum, & pane & vino, & actione tam edendi, quàm potandi. Non fuit agnus ille transitus angeli, sed solùm eius momentum atq; significatio. Quæsiuit Christus locum vbi Pascha comederet cum Apostolis, & per Pascha intelligebat illos cibos, & illa consecrata, quæ denotabāt transitum. Paulus etiā, *Pascha nostrum immolatus est Christus* dixit, quo loco appellauit Christū ipsum nostram solennitatem, & nostrum transitum, quæ non possunt nisi tropicè accipi. Eratque agnus ille non transitus angeli, qui tunc fieret, sed iam erat factus antiquitùs, cuius memoria, signis illis externis representabatur. Hic etiā corp⁹ Christi habemus hactenus passum, non quòd nūc traditur in crucē, aut cui⁹ sanguis nūc effundatur.

37 Et si vellent istos sermones Christi rigidè interpretari, cùm inquit, *Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur:* oporteret eos dicere panem fuisse crucifigendum, aut saltem Christum velatum accidentibus (vt ipsi ponunt) in sacramento. Nā Christus ostendēs id quod habebat in manibus, illud pro eis dicebat & tradi & fundi: quòd si dixerint, Id quidē erat quod fuit traditum, sed non eodem modo, aut ea forma, tum quærunt interpretationes, atq; suffugia, & non simpliciter propositionem accipiunt. Quod idem videas in verbis traditur, & funditur, quæ si à nobis dum verba proferimus in consecratione, accipiantur vt sonant, corpus Christi significabitur modò tradi in crucē, & sanguis eius modò effundi, aut mox effundendus. Volunt aūt conuerti hæc in præteritum, vt intelligamus, corpus traditū, & sanguinem effusum: & id est tropicè agere, quādo tempus

Aduersarij esset simpliciter accipere verba Domini ut sunt, Hoc est corpus meum.

pus pro tempore accipitur. Quod autem Paulus dicebat, *reos esse corporis & sanguinis Domini, eos qui mãducant indignè:* item iudicium sibi manducare, eò quod non dijudicent corpus Domini, nihil est, quia Ambrosius respõdet, quo ad primum, dum illum locum interpretatur, Dabunt pœnas mortis Domini, quia pro illis occisus est, qui eius beneficium irritum ducũt. Interpretatur ergo eos reos esse corporis Domini, vt audiuimus, neque ad hoc requiritur transsubstantiatio. Et indignè sumentes, asseruntur non dijudicare, hoc est in precio nõ habere corpus Domini, quia tanta est coniunctio inter symbola & significata, vt istorũ contumelia in illa redundet. Hoc pacto locutus est Paulus cùm diceret, *Vir orans aut prophetans contecto capite, ignominia afficit Christum:* vbi apertè voluit in Christum redundare, quod fiebat circa caput viri, eò quod esset symbolum Christi. Considerandũ est etiam Paulum scripsisse ad Corinth. qui non prorsus erant destituti fide, sed laborabant aliquibus infirmitatibus: & hoc hominum genus, nõ diximus tantum accipere symbola, & non habere corpus Christi, sed hoc asserimus de infidelibus, Epicureis, *ἀθέοις*, & ab Ecclesia alienis: vnde rectè illis dici poterat, non solùm quo ad symbola, sed etiã quo ad rem sacramẽti, quòd rei essẽt corporis & sanguinis Domini, eo quòd non dijudicarint corpus Domini, cùm ista absq; fide perciperent, & vita non exprimerẽt. Et hoc loco id quoq; attendendũ est, quòd Paulus cùm agit de sacramentali actione, videlicet esu & potu, panis meminit, & ait: *Qui manducat hunc panem.* Sed cùm postea vitium est exaggeraturus, meminit corporis Domini: & si ratio ineatur, & iustè supputetur, in tota tractatione de hoc sacramento, sæpius expressit Apostolus panem, quàm meminerit corporis Domini. Nam bene quinquies ipsum inuenias commemorasse panem: corpus verò Domini tantummodo quater.

Contumelia sacramẽti redundat in corpus Christi quod est res Sacramenti.

38 Sed nunc videndum est, quæ sunt illa quæ nos permoueant, vt orationem hanc, *Hoc est corpus meum*, tropicè accipiamus. Primùm cõsideramus in cœna Christum adfuisse, vnde non opus erat vt Apostolis ostenderet corpus suũ: Videbant enim ipsum. Deinde quî fieri potuit, vt ipse manducarit realiter & corporaliter seipsum? Eũ verò cõmunicasse cum Apostolis, nõ solùm Patres asserũt, sed Christus ipse inquit, vt habes in Matthæo: *Posthac non bibam de hoc fructu vitis.* Præterea respicimus, quod hîc agitur de memoria, vbi tropus indicatur. Et videmus istos mutare tẽpora, vt quod per futurum vel per præsens enunciatur, de traditione corporis & effusione sanguinis, ipsi per præteritum interpretentur. Consideramus posteà, illos non posse carere tropis consecrando, quia verbum, est, accipiunt pro conuertitur, transsubstantiatur, vel fit. Christúsque cùm instituerit Sacramentum, conuenit vt per significationes, & tropicè symbola accipiantur, iuxta naturam sacramenti, quæ est vt sit signum. Respicimus & ascensionem Christi in cœlum, veritatẽ humanæ naturæ quam assumpsit:

Quibus causis cõuincatur tropus in his uerbis, Hoc est corpus meum.

& quæ habentur in Ioanne, cùm dicitur Capernaitis, *Verba mea sunt spiritus & vita, caro non prodest quicquam*, nimirum carnaliter manducata: *Spiritus est qui viuificat.* Et rursus Paulum cõsideremus qui panem hîc ponit quamapertissimè, vbi tamẽ isti volunt tropum esse, qui nostrum tantopere auersantur. Audimus etiam Paulum attestantem, veteres habuisse nobiscum eadem sacramenta: Nã ex Augustini sententia, non satis illi fuit dicere, eos habuisse spiritualem cibum & potũ, sed adiecit, *eundem.* Et rursus ne ambigas, expressit Apostolus & Baptismum, quem dicit eos in mari & nube fuisse consequutos: Vnde liquet illos non tantum inter se, verùm & nobiscum habuisse eadem sacramenta. Videmus etiam vicinas locutiones tropicè accipi: nam istis dicitur, *Panis quem frangimus, communicatio corporis Christi est.* Et hic calix nouum Testamentum est, quæ sæpius commemorauimus. Deinde non propriè conuenit corpori Christi, vt edatur. Atque ex his abundè constat, quid ad secundum argumentum dici debeat, in quo illi obijciebant sententiam non esse ad tropum accipiendam, nisi aliud anteà, vel posteà illic haberetur, quod id faciendum consuleret. Et instabant, illam particulam, *Quod pro vobis traditur*, nos potius retinere in sensu proprio, quod apertè falsum est, cùm ibi tempora mutemus, neque illud accipiamus corpus quod tradebatur: Quandoquidem id & visibile fuit atq; passibile. Neq; in eadem substãtia aut subiecto possunt simul conuenire, & corruptibilis corporis conditiones, & dotes glorificati, ita vt idẽ corpus passibile sit & impassibile simul, & pro eodem tempore. Ad hæc ostendimus, quæ alia loca nos adducant, vt hoc genus tropos admittamus, Synecdochen inquam, vel Metonymiam.

39 Ad aliud argumentum de rebus distinctis, siue vt loquuntur, disparatis, inter quas non potest constitui mutua prædicatio, respondemus. Quæ sic discreta aut disparata sunt, si accedat analogia vel significatio, iam ita cõiungi possunt, vt propositionem constituere valeant. Quod videmus factum non solùm cùm dicitur à Domino, *Semen est verbum dei*: &, *Ego sum vitis*. Cęterùm & à Paulo, quando pronunciat, nos esse vnum panem. Et rursus inquit, *Panis quem frangimus, communicatio corporis Christi est.* Ac rursus, *Hic calix nouũ Testamentum est in meo sanguine.* Neque multum moramur, quod aliqui dicunt Matth. & Marc. planè & apertè protulisse, *Hic est sanguis meus noui Testamenti.* Non enim negamus ita scripsisse istos Euangelistas: Sed interim contendimus, & verba recipienda esse, quæ & Lucas, & Paulus habent, eaque dicimus, sicut alias sentẽtias, quas modò citabamus, constare ex vocibus admodũ discretis, & quæ more dialectico possunt vocari disparatæ. Sed per analogiam & significationem pulchrè & appositissimè connectuntur.

Quomodo possint disparata de se mutuo prædicari.

40 In alio argumento dicebatur, Christum cũ proferret, *Hoc est corpus meum:* non dixisse, hoc significat, aut repræsentat corpus meum, Iste panis est figura, aut signum corporis mei. Istis nos

regerimus, Christum non dixisse in illis acciden tibus absque subiecto corpus suum latitare, neque asseruisse substantiam panis desinere esse, aut conuerti, aut transsubstantiari in suum corpus. Deinde miror ista obijci, cùm apud Patres inueniantur istæ expositiones: Nam frequenter aiunt, repræsentari, significari, designari, ostendi, corpus & sanguinem Domini: & symbola panis ac vini appellant signaculum, figuram, ac typum, & ἀντίτυπα. Neque est quod aliquis cauilletur, ista signa aut figuras, eos referre ad mortem, & non ad corpus Christi: quia Patres apertè dicunt, significari corpus & sanguinem, & signa & figuras dari corporis & sanguinis Domini. Quod vt verum esse agnoscas, ex multis hæc aliquot eorum loca subijciemus. Augustinus de Catechis. rudib. *De sacramento sanè quod accepit, signacula quidem rerum diuinarum esse visibilia, sed res ipsas inuisibiles in eis honorari.* Idem de ciuit. dei lib. 10. cap. 5. *Sacrificium ergo visibile, inuisibilis sacrificij sacramentum, id est, Sacrum signum est.* Hieron. lib. 4. in Matt. cap. 26. *vt quomodo in præfiguratione eius, Melchisedech summi dei sacerdos panem & vinum offerens fecerat, ipse quoque veritatem corporis sui & sanguinis repræsentaret.* Bertramus, *positis sanctarum Scripturarum testimonijs, & sanctorum Patrum dictis, euidentißimè monstratum esse, quòd panis qui corpus Christi, & calix qui sanguis Christi appellatur, figura sit, quia mysterium.* Tertullian. contra Marcion. lib. 4. *Acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum fecit, Hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei.* Cypria. epist. 3. lib. 2. *Videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi.* Ambro. lib. de his qui initiantur Mysterijs. *Ante benedictionem verborum cœlestium, alia species nominatur, post consecrationem, corpus Christi significatur.* Idem de Sacramentis lib. 4. cap. 5. *Fac nobis hanc oblationem adscriptam rationabilem, acceptabilem, quod est figura corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi.* Idē in cap. 11. prioris Epistolæ ad Corinthios: *Huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinem Domini, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.* Et mox, *In cuius typum nos calicem, mysticum sanguinem, ad tuitionem corporis & animæ nostræ percipimus.* Bernardus in sermone cœnæ Domini. *In hunc itaque appropinquans paßioni Dominus de gratia sua curauit inuestire suos, vt inuisibilis gratia, signo aliquo visibili præstaretur.* Chrysostomus in Epistolam priorē ad Corinthios cap. 10. *Quid enim appello communionem? idem ipsum corpus sumus. Quidnam significat panis? Corpus Christi. Quid autem fiūt qui accipiunt? Corpus Christi.* Basilius vocat ἀντίτυπα in sua liturgia, & quidem post Baptismum. Augustinus de Trinitate libro 3. cap. 4. *Apostolus potuit significando prædicare Dominum Iesum Christum per linguam, aliter per epistolam, aliter per Sacramentum corporis & sanguinis eius.* Idem contra Adimantum. *Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cùm signum daret corporis sui.* Idem in Psalmum 3. *Iudam adhibuit ad conuiuium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis commendauit & tradidit.* Item contra Maximinum libro 3. cap. 22. *In sacramentis non quid sint, sed quid ostendant attenditur, quoniam signa sunt rerum, aliud existentia, & aliud significantia.* Ex his vides Patres non abhorrere, imò ponere significationem corporis hoc in sacramento. Prætereà ostendimus ex Sacris literis, huiusmodi loquutiones esse, vbi verbum substantiuum, est, accipitur pro significat. Quare hoc argumentum hebetatur. Cùm itaq; obijciunt, Christum non dixisse, vel significat, vel repręsentat, Nos ex Sacris literis ita posse accipi respondemus, quod luculenter supra demonstrauimus. Neq; vt arbitrantur, nos hoc pacto argumentamur, alibi hoc modo se habet ista loquutio, igitur & hoc loco sic accipiēda est. Sed tantum occurrimus illis: qui cùm probare debeant suam transsubstantiationem, afferunt, *Hoc est corpus meum*: qui locus controuersus est, & de sensu eius dubitatur. Illi obijciunt nobis simplicem sensum, & mordicus retinent, quod ex alijs locis Scripturæ liquet non esse firmum, cùm aliter sæpißimè ista locutio in Sacris literis accipienda sit. Nos pro nostra sententia de Eucharistia, multas alias habemus rationes, neq; hoc adducimus, vt nostrum argumentum: sed tantùm respondemus eis, cū obtrudūt huiusmodi phrasim, eam frequētißimè aliter significare, & idcirco ex illa ab ipsis infirmiter concludi.

Testimonia Patrum, quibus appellant sacramēta signa & figuras.

Cùm argumentantur à dicto Christi, Hoc est corpus meum, infirmum est argumentum.

41 Argumentātur posteà de adoratione, quod si relinqueretur panis, adoraretur in sacramēto. Miror istos esse tam obseruantes verę adorationis, cùm alioquin & picturæ atque statuæ apud eos adorentur. Verùm dicunt, se ista non adorare, sed ea quæ per hæc repræsentantur. At quomodo non idem volunt cōcedere de pane si remaneat, quod is non adorabitur, sed ea quæ ab illo significantur? Deinde, cur pari ratione inde non remouerunt accidentia, ne illa fortè adorarentur? Excusabunt fortaßis, quod nullus velit ibi colere accidentia, cùm tamen sciamus picturas & figuras quas in templis tolerant, accidentia esse, ad quæ homines procumbunt: nam si ligni vel lapidum substantias adorare vellent, & in syluis & in plateis haberent paßim quod adorarent. Adde rusticos & simplices homines nescire distinguere, aut iudicare inter accidentia & substantiam. Quique fingunt se moueri tanto zelo, debuerunt & calicem transsubstantiare, ne forte cùm ostenditur, adoretur. Et sanè leuissimum hoc argumentum mihi semper visum est, licet à scholasticis, & quidem non vulgaris nominis obijciatur. Oppositum est adhęc, quòd nisi ponatur transsubstantiatio, tum in hoc sacramento duæ naturæ, siue substantiæ corporeæ, simul ponentur atq; eodem loco. Quis hic non miretur, istos esse tantæ religionis in naturam, & obseruantiæ, quasi nolint eius leges violare? cùm tamen accidentia constituant pēdula, absq; subiecto, quod maximè aduersatur naturæ decretis. Et per suum commētum absurdum, quod timent, non euadunt: quia cùm relinquant accedentia, inter illa est corpus, quod ad quātitatem pertinet, & locum proculdubiò occupat. Cùm etiam velint carnem Christi corporaliter accidere, quæ est quanta, & latere sub accidentibus, necessariò duo quanta, & duo corpora simul ponent. At iuxta sententiam quam nos asse-

Euitatur idololatria etiam si maneat panis.

Aduersarij coguntur duo corpora simul ponere.

asserimus, nihil est periculi ab hoc absurdo.

42 Ajebant prætereà, dignitati Christi parum conuenire, vt eius corpus substantiæ panis coniungatur, quod est admodū friuolum: non enim statuitur ex corpore Christi, & panis natura vnū suppositum fieri, vt ex natura diuina atq; humana in Christo. Neq; etiam videmus quæ maior sit dignitas accidentium, quàm sit panis, vt si corpus Christi cum illis esse statuitur, non possit cū substantia panis manere. & cùm natura diuina etiam in inferno esse dicatur, citra suæ dignitatis B iacturam. Atq; hoc corpus, vt ipsi sentiunt, etiam impijs tradatur verè & substantialiter manducādum, qui sunt impurissimi & eò indignissimi. Quid verentur tantum ob dignitatem, corpus & sanguinem Domini pani & vino adiungere? potissimum cùm significationis coniunctio statui 8 debeat. Habuerunt præterea rationem de sacrificio: Nam inquiunt, corpus & sanguis Domini offeruntur in Missis, & si non ponatur ista metamorphosis, tum nil offeremus, nisi rem significatam & adumbratā. Hìc pro nobis satisfaciet Cyprianus, qui ad Cęcilium epist. 3. lib. 2. Ait *passionē esse Domini, quam offerimus.* Quis autem nesciat passionem Christi minimè præsentem esse in manibus sacrifici, cùm sit res elapsa præterito tempore, cuius agitur memoria, & de qua gratiæ aguntur deo? Sed hoc totum quod prætexunt in hoc argumento, figmentum est, quo comminiscuntur ipsum filium dei, à sacrifico propriè & verè immolari Patri: qua de re vt errent, modò non est locus dicendi.

Quid sit sacrificium in cœna Domini.

43 Nunc oportet ostendere, quod posteà obijciebant de Patrum sententijs, quæ instituto nostro videntur aduersari, eas contra nos minimè facere. Sed priusquam ad ipsas explicandas descendam, nonnulla præfari statui, quæ haberi poterunt vt certæ regulæ ad Patres intelligendos. Quando hac de re sacramentali grandius loquūtur, & vehementius agunt: primùm est considerandum, Scripturam sanctam alternatione quadam, quod symbolorū est, cōsueuisse rebus attribuere, & quæ vicissim rerum sunt, adscribere signis. Qua eadem ratione & Patres vtuntur, vt sępè illos videas de rebus agere, atq; si de symbolis loquerentur: ac è diuerso, ita de symbolis scribere, quasi res & significata pertractent: Quod potest cōgruere propter magnam similitudinē, quæ inter hæc ex instituto Domini intercedit. Augustinus de hac re apertè monuit ad Bonifacium, quod in sacramentis nomina permutentur. 2 Altera est regula, quòd si diligenter inspexeris quæ suprà & infrà dicuntur, semper videbis Patres attestari, hanc alimoniam spiritualem esse, non autem gulæ, ventris aut dentis. Tertia, si 3 quandoque dicant, nos cum Christo carnaliter communicare, ita vt etiam corpus alatur Eucharistia: ista sic accipienda sunt, vt intelligamus filium dei, quando conceptus fuit ex Virgine, & naturam humanā assumpsit, tum nobiscum carnaliter communicasse. Deinde nos in eo manemus, vicissimque ille in nobis manet, quando

Quædam regulæ ad intelligendos Patres.

Patres semper alimoniam spiritualem respiciunt.

A nos verbis eius credimus, & cum fide sacramenta percipimus: quia sic communicando, additur nobis spiritus, & caro nostra & corpus quæ naturæ iam erant eiusdem cum Christo, reddūtur earundem conditionum cum eo: capacia fiunt immortalitatis & resurrectionis, cumque obsequantur & inseruiant spiritui, verè aluntur ad vitam æternam. Et ita corpus nostrum in Eucharistia bifariam pascitur: pascitur primum symbolis, deinde hac instauratione ad vitam æternam, atque ita Christus dicitur per hoc sacramentum in nobis manere. De prima communicatione, quam habemus cum illo per natiuitatem & incarnationem, testimonium habes ex Epistola ad Hebræos cap. 2. Quia igitur pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem. Consideres deinde verbum con- 4 secrandi, nō aliud significare apud Patres, quàm rem communem & prophanam, sacro vsui dedicare, & hoc est sanctum reddere: non itaque est C vt cùm in Patribus occurrit vox cōsecrationis, illico nobis fingamus transsubstantiationem. Quod autem aliqua mutatio ibi fit, non inficiamur, nimirum qua res illæ iam sacramenta fiant, ad significandum nobis efficaciter, offerendum ac exhibendum per vim Spiritus sancti, quoad animum & fidem, corpus & sanguinē Domini. Sciendum prætereà, inter nos & Capernaitas 5 quoad res ipsas non esse discrimen: Illi putarunt se verum corpus & veram carnem Christi mādu D caturos, quod & nos fieri concedimus. Cæterū, discrimen est in modo & ratione māducationis: Quod illi carnaliter faciundum putarūt, nos fieri spiritualiter docemus: alioquin verū corpus, & verus sanguis exhibetur, quia fides non complectitur ficta, sed vera. Item cùm legitur in Pa- 6 tribus, corpus Christi cōtineri aut haberi his mysterijs, per ista nihil aliud accipiēdum est, quàm denotari, ostendi, demonstrari, atque significari.

Quid sit, Christum nobis carnaliter aut naturaliter communicari, bene notandum.

Discrimen inter nos & Capernaitas.

Corpus Christi contineri, vel haberi in pane quid sit.

E 44 Cumq; audis Patres dicentes, Hìc panem 7 aut vinum amplius non esse: hoc debes intelligere non simpliciter, sed quoad teipsum, quando piè communicas, quia illic tibi non est cogitandum, vel de pane, vel de vino: mēs tua, & sensus oportet solùm inhæreat rebus, quæ tibi repræsentantur. Ideò dicitur, *Sursum corda:* vbi ab istis animum subuehas ad inuisibilia, quæ tibi offeruntur. Scripturæ etiam sacræ, non abhorrēt ab hoc tropi genere. Paulus inquit, *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem,* qui tamen non negas- F set corpus & carnem aggrauare animam, & refrę nanda esse, cùm alibi scribat, *Caro concupiscit aduersus spiritum.* Neq; etiam ignorauit, multos esse malos homines, qui caro & sanguis dicuntur, à quibus tamen infestamur, & cum illis est nobis quotidiana lucta. Sed intelligebat Paulus, de illa summa & præcipua contentione, vnde istæ aliæ ortum habent. Dixit etiam in Christo non esse marem, neque fœminam, neque seruum, neque liberum, cùm tamen ista officia, & istæ personæ G à Christo & Ecclesia non remoueantur, imò de illis præcepta seorsim descripta sint. Sed intelli-

Quid intelligāt Patres cum dicunt, panem aut uinū in sacramento non superesse.

gebat Paulus, iſta non eſſe in Chriſto, quoad regenerationem, remiſsionem peccatorum, & vitam æternam conſequendam, quæ ſumma ſunt in Chriſtianiſmo. Et in illis diſtribuendis, Chriſtus non reſpicit hos ſtatus & iſtas conditiones. Scribit idem Apoſtolus, *Regnum dei non eſt in ſermone*, nec tamen voluit propterea ab Eccleſia, quæ regnum dei eſt, remoueri conciones, admonitiones, & lectiones, quæ verbo fiunt: ſed tantùm reſpiciebat illam ſummam vim, & efficaciam ſpiritus, qua omnia in Eccleſia regi debēt.

8 Ita loquuntur Patres, cùm negant ſymbolorum naturam manere, quod non eſt, vt diximus, ſimpliciter accipiendum, ſed quoad noſtram fidem, & cogitationem, quas non oportet illis inhærere. Adijcias iſtis, fidem tantæ eſſe efficaciæ, vt res præſentes faciat, non quidem realiter aut ſubſtantialiter, ſed ſpiritualiter. nam illas verè complectitur. Atque ita dicebat Apoſtolus, Chriſtum ob oculos Galatarum fuiſſe crucifixum. Sic & Abraham dictus eſt vidiſſe diem Domini. Atque hoc pacto veteres eundem Chriſtum habuerunt in ſacramentis, quo & nos fruimur. Et ita vides ad hanc præſentiam nō requiri res, quoad naturalem conſtitutionem, mutare locum, aut nobis adeſſe cum omnibus ſuis materialibus, & phyſicis conditionibus. Eſt etiam obſeruandum, per alternationem & communicationem proprietatum, quia natura diuina Chriſti nobis veriſsimè adeſt, hoc ipſum cōmunicari poſſe humanitati.

Præſentia fidei.

9 Vt Chriſtus cùm loqueretur in terra, Filium hominis dicebat eſſe in cœlis, & ſic humanitati attribuebat quod fuit diuinitatis. Et hoc pactò in communione, naturam humanam Chriſti nobis adeſſe concederem, ſi id per communicationem idiomatum exponeretur. Poſtremò ſi quæras, cur Patres his tropis aut hyperbolis vſi ſint: dicemus, partim vt phraſim Scripturæ ſequerentur, partim vt animos hominum vehementius percellerēt. Deinde vt oſtenderent iſtam ſignificationem ſacramentorum, non comicam aut tragicam eſſe. Nam in illis, perſonatus quiſpiam poteſt Hectorem aut Priamum repræſentare, nec prætereà quippiam conſequitur, quod magni momenti ſit. Hic verò res repræſentata vi Spiritus ſancti, & datur & imprimitur in animis noſtris per fidem, ſequunturque multa dona & gratiæ, ac potiſsimùm arcana & ineffabilis vnio cum Chriſto, vt verè cum illo vnum efficiamur.

Si natura diuina in ſacramēto præſens eſt, ſimiliter & humana per alloeoſim.

Cur Patres uſi ſint hyperbolis.

145 Prima autem obiectio fuit ex Irenæo, qui ait panem terrenum inuocatione accepta, non eſſe communem panem, ſed fieri Euchariſtiam. Hoc nos libenter admittimus, qui non hic ponimus prophanum & vulgarem panem, ſed ſanctum, quique iam, vt ille dicit, factus ſit Euchariſtia. Sed quæ ſequuntur magis pro nobis faciunt: Scribit enim Euchariſtiam ex duabus rebus conſtare, nimirùm cœleſti atque terrena, & non inquit, ex accidentibus rei terrenæ. Subdit poſteà, ita noſtra corpora Euchariſtiam ſuſcipientia non eſſe corruptibilia, ſpem reſurrectionis habentia. Et ſi tanta mutatio ab eo ponatur in corporibus noſtris, vt eam æquet mutationi panis (inquit enim, ſicut panis ille non eſt amplius communis, ita corpora noſtra non amplius eſſe corruptibilia) quid opus erit tranſſubſtātiatione? cùm mutationes iſtas faciat vtrinque pares, & pateat noſtra corpora non trāſſubſtantiari?

Euchariſtiā ex duabus rebus conſtare.

Adducebatur ſecundo loco Tertullianus, & is quoque ſecum habet declarationem. Non ſolùm inquit panem acceptum fecit Dominus corpus ſuum, cùm diceret, *Hoc eſt corpus meum:* ſed adiecit, id eſt figura corporis mei.

Ad Tertullianum.

Obijciebant de Origene, quod ſcripſerit, Dominum fateri panem eſſe corpus ſuum, id nos minimè negamus: tota autem concertatio eſt de modo, quo ſit corpus Domini, & de hoc ipſe apertè alibi docet figuras hîc eſſe, & hunc panem dici verbum nutritorium animæ, ac docet non eſſe inhærendum ſanguini carnis, ſed ſanguini verbi.

Ad Origenē.

Cyprianus videtur loqui durius, quando panem hunc inquit, non effigie, ſed natura mutari. Verùm ſpectandum eſt ad Cæcilium quid ſcripſerit, nimirùm cū vino demōſtrari ſanguinem Domini. Et ſi deſijt vinum in calice, non poſſe videri ſanguinem Domini ibi eſſe. Quod verò inquit nunc de mutatione, illam quoque nos concedimus, ſed ſacramentalem. Et tunc fatemur non effigiem, ſiue formam, & accidentia panis ſubire hoc munus, vt ſint ſacramenta, ſed naturam & ſubſtantiam ipſam panis & vini mutari in ſacramenta corporis & ſanguinis Domini. Vtque ſubſtantia ipſa panis, & non effigies nutrit, ita corpus Chriſti & animam noſtram alit, & corpus fouet, atque inſtaurat. Vtque ſubſtantia ipſa panis conſtat ex multis granis, ita corpus myſticum quod repræſentat, multa habet ſimul coniuncta membra. Vnde tam nos quàm aduerſarij dicimus, effigiem, id eſt panis apparentiam, & aſpectum non mutari, ſed ſubſtantiam eſſe quæ mutetur. Et illi quidem volunt mutationē eſſe per abiectionem naturæ panis, nos verò ponimus tantùm ſacramentalem mutationem. Et contra aduerſarios facit ipſemet Cyprianus, nam ipſi ſubſtantiam panis non mutant, verùm prorſus auferunt. Nos mutari dicimus, vt quę corpus Chriſti fiat, id eſt ſacramentum corporis Chriſti, quod antè non erat. Addas his, naturam apud authores Latinæ linguæ, non ſemper ſignificare ſubſtantiam, ſed vim, ingenium, & proprietatē. Vnde Cicero de ſomnio Scipionis, animæ natura propria atque vis, vt ipſa, à ſeipſa moueatur. Et ad Lentulum, eam eſſe naturam & religionem prouinciæ tuæ. Et cùm dicitur natura herbarū, natura lapidum, & alia huius generis. Quæ ſignificatio huic dicto Cypriani bene quadrat.

Ad Cyprianum.

Quomodo natura panis mutetur.

Quid natura.

46 Obijciunt Ambroſiū, & potiſsimùm in libris de Sacramētis: Qui libri ab aliquibus exiſtimantur non eſſe Ambroſij. Roffenſis inuehit in eos qui ſic putant, & inquit, omnino credēdum eſſe Auguſtino, qui iſtos libros Ambroſio aſſerit, & apertè atteſtatur, Ambroſium ſcripſiſſe libros de

Ad Ambroſium.

De libris inscriptis Ambrosio de sacramentis.

de Sacramentis, & Prologum citat super libros de doctrina Christiana, quem ego frequenter legi, & nunquam quod iste scribit inuenire potui: Nisi fortè intelligat, quæ in libris Retractationũ scripsit, cùm meminit suorum scriptorum, de doctrina Christiana, ibi tale quippiam habet. Deinde illud probè scio, Augustinus contra Iulia. Pelagia. citasse Ambrosium de Sacramento regenerationis, vel de philosophia: non tamen hos libros de Mysterijs, vel de Sacramentis, & quæ illic citantur in his libris, de Sacramentis non habentur. Sed hoc nõ multum moror, fac esse Ambrosij, non per omnia à nobis dissentiunt. Nam sæpè meminit, significandi, & quod appellantur & dicuntur hæc sacramenta corpus Christi, quę nos minimè inficiamur: & si quandoque meminit mutationis, vel conuersionis, de sacramentali hæc intelligenda sunt. Præterea ipse idem inspiciendus est quid alibi dicat: Primùm de Officijs libro 4. cap. 48. habet, *Hic vmbra, hic imago, illic veritas, vmbra in Lege, imago in Euangelio, veritas in cælestibus: antea agnus offerebatur, offerebatur vitulus, nunc Christus offertur, sed offertur quasi homo, quasi recipiẽs passionem, sed offert se ipse, quasi sacerdos, vt peccata nostra dimittat: hic in imagine, hic in veritate, vbi apud Patrẽ quasi aduocatus pro nobis interuenit.* Et super priore Epistola ad Corinthios, vt superius iam citauimus, inquit: *In edendo & potando carnem & sanguinem Christi, quæ oblata sunt, significamus.* Et cùm de sanguine loquitur, ait nos in typum eius accipere calicem mysticum. Addas quod idem in his libris de Sacramentis, in eo qui quartus est, capite 4. apertè ponit mutationem nostram in Christum, quod sæpè in alijs Patribus annotauimus.

Locutiones Ambrosij.

Ad Chrysost.

47 Nunc superest vt videamus de Chrysostomo. Induxerunt eius simile de cera, quæ apposita ad ignem, quoad suam substãtiam destruitur, vt nihil remaneat aut superfluat: ita inquit, putes mysteria consumi à substantia corporis Christi? Quid, aiunt, potest esse pro transsubstantiatione apertius? Sed hîc existimo esse operæprecium, vt Chrysostomũ ipsum excutiamus, quo apertè videatis quam rectè annotata sint, quæ præfati sumus de loquutionibus Patrum. Is in Homilia 83. super Matthæum inquit: *Multi dicunt se velle ac cupere formam speciemq; Christi videre, item vestimenta & calceamenta eius spectare: ipse verò, se ipsum tibi tradit, non solùm vt se videas, verùm vt tangas.* Nónne hîc intelligimus ipsum attribuere rei sacramenti, quod est symbolorũ, nimirùm vt corpus Christi tangatur, & videatur? quod tantùm de symbolis verũ esse quis non animaduertat? Rursus in eadem Homilia, *Nos secum in vnam* (vt ita dicam) *massam reducit, neq; id fide solùm, sed reipsa corpus suum efficit.* Quod idem scripsit in Homilia 60. & 61. ad populum Antiochenum: Nos inquam, non solùm fide & dilectione, sed reipsa fieri & misceri corpori Christi. Atq; id si ita est, vt nos non transsubstantiemur, & nihilominus tam arctè iungamur Christo, quid oportet panem transsubstantiari, vt corpus Christi efficiatur? Sed posset scrupus oriri, quasi Chrysostomus contra nos faciat,

Hyperbole Chrysostomi.

qui perceptionẽ istam per fidem ponimus, cùm ille dicat, non solùm per fidem, sed reipsa nos illi misceri, & in illum mutari. Verùm hic est obseruandum, quod etsi per fidem statuimus corpus Christi & sanguinem edi aut bibi, tamen istam sumptionem per fidem consequitur nõ ficta, sed vera coniunctio inter nos & Christum, qua non solùm noster animus cum ipso vnitur, sed etiam corpus & caro nostra inde habet suam instaurationem, efficimurq; verè membra Domini, & ipsum nostrum caput suscipimus, ex quo perpetuò & spiritum & vitam haurimus. Atq; hoc est quod reipsa nos Christo coniungi Chrysostomus dixit. Adde quod in eadem Homilia super Matthæum ait, Ista esse symbola Domini Iesu, quibus obturamus ora hæreticorum, qui quærunt, quomodo Christus sit passus: Nam si non veram habuisset carnem, & verè passus esset, vana essent hæc symbola. Habet in eadem Homilia, Nostram linguam cruentari in perceptione sacramentorum. Et ne cauilleris cruorem intelligi inuisibilem, quo vnà cum vino vel accidentibus, vt ipsi loquũtur, vini, lingua nostra cruentetur. In Homilia quã habuit idem pater ad Antiochenos 60. scribit, quod lingua nostra sanguine isto rubeat: Vbi quis non videat hyperbolen esse? Et habet in Encænijs, in cratere sanginem esse haustum è latere Domini: Quod non potest, vt dicitur, credi, quandoquidem latus Domini hodie non est apertum, & inde sanguis non hauritur.

Nõ solùm fide, sed reuera miscemur Christo

48 Scribit præterea eadem Homilia: *Num panem vides, aut vinum?* subdit, *absit.* Certè si hic interroget sensus, responderent nõ esse verum quòd dicit. Nam iudicio nostri sensus, & panis & vinum adest: sed ille verè loquitur quando subdit, *Non ita cogites, quia quoad nostram existimationem, oportet ista facessere.* Scribit idem, *Ne putes te ex homine accipere corpus Christi, sed à Seraphin qui astet, & cum forcipe tradat tibi carbonem ignitum.* Hic non arbitror istos velle transsubstantiare ministrum, aut pastorem qui nobis porrigit sacramenta. Et subiecit, *Accurramus ad exugendum sanguinem, qui ex latere Domini proflut.* Istane Scholastici quidem audent dicere: Nam ipsi scribunt, panem & vinum in substantiam corporis & sanguinis mutari. non tamen ita, vt veræ substantiæ corporis Christi quippiã vel accedat; vel decedat. Et ad populum Antiochenum 61. habet, non solùm Christum prębuisse nobis se videndum, sed etiam tangendum atque palpandum, cuius carni etiam dentes infigamus. Quo loco etiam vides, quod est symbolorum, attribui rei significatæ per sacramenta. Non enim pertingit dens noster ad substantiam corporis Christi, sed tantùm ad panem, ad symbola, & sacramenta. Ipse idem ait in Homilia 60. ad populum Antiochenum, Nos non debere putare sacerdotis manum porrigere sacramentum, sed existimare manum Christi extensam hoc facere. Nec minus in Baptismo ipsum eundem esse, qui istud exequatur munus, videlicet baptizandi. Et 61. admonet, vt cogitemus nos

Negatio quando intelligitur ex collatione.

Quod est symbolorum, rei attribuitur.

Christum sedentem in cœlis, qui adoratur ab angelis, in hoc sacramento gestare. Quibus omnibus non est obscurum, hunc nostrum Patrem, curasse omnibus modis animos communicantium à signis crassioribus, & à symbolis externis euocare ad diuina, atq; cœlestia meditanda. Mirandumq; est, istos qui excutiunt adeò diligenter loca Patrum, non producere id quod habetur in Homilia 61. ad populum Antiochenum. Et petulantes & contumaces esse eos, qui administrationi sacramentorum astant, & non communicant: qua in re, asseuerat eos Christo facere luculentam iniuriam. Sed ne ab eo discedamus, quod in argumento propositum est, nimirùm Homilia in Encænijs, de cera quæ ad ignem tota diffluit: Respōdemus, eo loco habere Chrysostomum identidem hoc verbum, Puta, vt intelligamus, ista non esse accipienda, nisi quo ad nostram fidem & cogitationem, qua panem & vinum communicando, non complectimur per seipsa, sed quærimus res quę per significantiam, & quidem efficacem, istis coniuncta sunt. Producimus deinde par simile ex Cyrillo in libr. 10. capite 13. super Ioannem, vbi ceram dicit liquefactam, & alteri ceræ permixtam, ita vt ex duabus prorsus vnum fiat, referre id quod agitur in huius sacramenti perceptione, quod est vt vnū efficiamur reuera cum Christo. Idemq; habet lib. 4. cap. 17. Quod si hoc simile de cera inter nos & Christum locum habet, absq; transsubstantiatione corporis nostri, idem statui potest de simili Chrysostomi, quod ponit inter ceram & symbola siue mysteria. Aduersarij prætereà interrogandi sunt, num ista similia velint æquari per omnia. Quod si concesserint, oportet eos & accidētia panis ex isto sacramento auferre, nam cera q̄ adhibetur igni, non tantū destruitur quoad substantiam, verùmetiam quoad accidentia. Quòd si nolint simile in hac parte locum habere, tum liberum & nobis erit, totum hoc accipere quoad nostras animi cogitationes, & fidei complexum & tibi fatebimur, quo ad ipsum, naturam & panis & vini abire, animumq; nostrum tantummodo inhærere significatis, & rebus quę per symbola nobis offeruntur, id est, corpori & sanguini Christi. Et de Chrysostomo tantùm sit dictum, in quo videre possumus, vt verè ea locum habeant, quæ de Patribus anteà præfati sumus.

Contra eos qui adstant & non communicant.

Cyrilli idem simile de cera.

49 Augustinus pòsteà obijciebatur, qui diceret super Psalmo 33. Christum se gestasse suis manibus, & id quidem in postrema cœna quando Apòstolis sacramentum distribuebat, hoc autē nos minimè inficiamur: Quid enim prohibet Christum gestasse suis manibus corpus suum, si per corpus intelligas sui corporis sacramētum? Et hoc est quod Augustinus ad finem istius loci adijcit: Quodammodo ac si diceret, non simpliciter se gestauit, sed aliquo modo, is verò est quē modo diximus. Eundem Augustinum opponūt nobis libro 3. de Trinitate, vbi inquit: Panem ad hanc visibilem speciem per manus hominum perduci, sed non posse fieri tantùm sacramentum, absque operatione inuisibili Spiritus sancti. Est autem mirandum non leuiter, quomodo isti vllum aliud opus Spiritus sancti in hoc sacramento non agnoscant, nisi transsubstantiationem. Nam audito nomine operis Spiritus sancti in hoc sacramento, transsubstantiationem illico inferunt. Cùm tamen symbola hæc ad statum & conditionem sacramentorum non possint euehi, aut transmutari, nisi opera diuina: videlicet instituto Domini, sacris verbis, & efficacia Spiritus sancti. Quia non amplius incursant hæc sacra animum nostrum vulgari & communi more, sed efficaci atque vehementissimo spiritus impetu. Et eiusdem Spiritus sancti vi ac operatione, mentes & animi nostri promouentur ad res sacramentorum complectendas. Nūc ad Augustinum qui in 93. Psalmum super illud, *Adorate scabellum pedum eius*, inuestigat, quódnam sit istud scabellum, & tandem inuenit dici in Scripturis, *Terra est scabellum pedum eius. Sed quomodo inquit, adorabimus terram? nonne scribitur, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies? & præcipitur vt ea quæ sunt in cœlis, aut super terram, vel in aquis, aut sub terra non adoremus?* Verùm subdit, quandam esse terram quæ iure adorari possit & debeat: Nam inquit, *filius dei, naturam humanam assumpsit, id est carnem ex Virgine, & illa dicitur terra in Sacris literis, quandoquidem nostrum corpus è terra sumptum est.* Carnem verò Christi adorandam esse inde patet, quia cùm illam ad manducandum exhibuerit, nemo eam manducat, quin prius adorauerit. Hæc Augustini verba nihil contra nos possunt, quia carnem Christi adorandam esse propter coniunctionem quā habet cum natura diuina, minimè inficiamur. Contenditur hîc, an ea latitet operta sub accidentibus, non vtrum adoranda sit. Sed aiunt, Si ibi non esset in sacramento, & panis illic haberetur, esset idololatria. Quibus respondemus, quod par etiam illi periculum incurrant: nam deberent accidentia submouere, ne adorarentur, & calicem ipsum transsubstantiare. In sacramento autem distinguimus symbola à rebus, & symbolis aliquem honorem tribuimus, nimirū vt tractentur decenter, & non abijciantur: Sunt enim sacræ res, & deo semel deputatæ. Quo verò ad res significatas, nimirùm corpus & sanguinem Christi, eas promptè & alacriter adorandas concedimus. Inquit enim Augustinus hoc loco, *non peccatur adorando carnem Christi, sed peccatur non adorando.* Verùm, monet interim carni Christi non esse inhærendum, sed mentem subleuandam ad naturam diuinam, cui coniuncta est caro nexu indissolubili: alioquin ait, *Caro non prodest, sed spiritus est qui viuificat.* Vbi annotabis istud Seruatoris dictum, quod habetur Ioan. 6. accipi ab Augustino de carne Christi, nō autem de carnali intelligentia, vt quidam volunt.

Ad Augustinum. Christus gestauit se suis manibus.

Opus est Spiritus sancti ut hæc elementa fiant sacramenta.

Idololatriā non cauent aduersarij.

Symbolis aliquis honor tribuitur, sed citra adorationem.

Quomodo sit adoranda caro Christi.

50 De adoratione verò paucis perstringam: & commemorabo quod aliàs dixi in expositione Epistolæ ad Corinthios, illam consistere in inuocatione, confessione, quæ duplex est, & cordis & oris, atque in gratiarum actione. Ea autem

Adoratio in quibus rebus constituatur.

tem debentur & Deo & Christo, vbicunque se nobis declarat. Hoc autem fit modo triplici: Primùm, verbo interno, cùm subit animos nostros vi diuini spiritus aliqua vehemens cogitatio de Deo & Christo, tunc adoratio consequitur, quia vel fatemur, vel inuocamus, aut gratias agimus. Declarant quandoque se ista nobis per externa verba, cùm sanctas Scripturas ipsi legimus, aut sacras audimus conciones, tunc sæpenumero incitamur ad inuocandum, vel ad alia quæ spectent ad cultus rationem. Demùm se declarat aliquando Christus & deus externis signis, vt in monte Syna. Esaiæ sub forma regis in solio suo confidentis, in arca fœderis, aut in Sacramentis, & ibi quoque adoratio impenditur. Sed quemadmodum Augustinus admonebat, sistendum non esse gradum in carne, sed accedendum ad diuinitatem: ita hîc ego moneo, adorando, cùm percipimus Eucharistiam, non esse consistendum in symbolis, sed adorandum in spiritu & veritate Christum sedentem in cœlis ad dexteram Patris. Quod quia simpliciores non intelligunt, propter confirmatum & roboratum errorem transsubstantiationis, ideò existimarim non esse inutile, si ab adoratione externa, puta à prostratione, vel genuflexione temperaremus, quoad isti docerentur. Adoratio interna potest absque periculo adhiberi, neque externa sua natura esset mala. Multi enim piè genuflectunt & adorant, illis verbis Euangelij auditis, *Et verbum caro factum est*: nec tamen ipsa verba dicenda sunt adorari, verùm significata. Quod idem hîc fieri quid prohibet, modò non adorentur symbola, sed quod per illa significatur? Verùm hoc tempore ob prædictam causam fortassis adoratio externa non est oportuna, nisi frequens de his rebus esset in concionibus mentio.

Deus & Christus, adorãdus vbi se nobis declarant.

Num adoratio ne per externa signa liceat uti coram Eucharistia.

51 Neque ex meis dictis ansam quis arripiat, licere statuas aut picturas adorari, eò quòd ibi deus & Christus videantur nobis interdum efficaciter se declarare: quoniam apertum verbum habemus, ne imagines nobis faciamus ad adorandum, sed quoad verba sanctæ Scripturæ, & sacramenta, vt audiendo vel percipiendo ea adoremus, nihil prohibet: quia dei sermone, voluntate, ac iussu instituta sunt, vt ad cultum dei prouocemur, qui situs est in adoratione. Nec minus ex hoc elicere debes, Eucharistiæ reliquias adorandas esse: nam quicquid habent virium symbola, id ex Spiritu sancto, verbis Domini, & instituto eius habent, quæ extra vsum sacramenti non extant. & promissio habetur dum manducamus & bibimus. Quare dogma illud de consecratione non fuit catholicum, quia tempore Hesychij, vt ipse testatur super Leuiticum, Eucharistiæ reliquiæ comburebantur: quod idem habes in Origene super Leuiticum, licet idem sit liber qui duobus adscribitur. Et Clemens Romanus pontifex, vt patet ex eius Decreto, quod habetur de Consecratione, distinct. 2. constituit, vt reliquiæ sacramenti huius comederentur à clericis: non negamus quandoque fuisse seruatas, verùm id fiebat absque adoratione, & superstitiosis cultibus. Dabantur pueris & muliercułis deferendæ ad ægrotos, vt liquet ex historia Eusebij Cæsariensis, & ex Hieronymo. Sumptionemq; istarum reliquiarum quæ ita fiebat, extra cœtum sacrum & ritum à Domino institutum, non facilè dixerim fuisse iustam communionẽ: quam tamen haberi potuisse, apud ægrotos concederem, modo repetierint Sacra verba, & aliquot fideles ibi Domini ritum inter se agitarint: Vbi enim plures non communicant, ratio sacramenti huius non retinetur. Christus dixit, *Accipite, edite, & bibite.* Frangitur panis, quod ad distributionem pertinet, atque in Canone suo multa dicunt, quæ nisi multi communicent, mendacia sunt. Præterea dicitur cœna, communio, synaxis, quæ nomina priuatæ actioni parum conueniunt. Neque priuatas Missas vnquam apud veteres legimus. Honorius Romanus pontifex, decretum induxit, vt Eucharistia seruaretur, & adiecit honorem ac reuerentiam illi exhibendam cùm circunferretur. Quod si ante eum factum fuisset, illum non oportuit hac de re sancire decretum. Vtque in summa agamus, hoc sacramentum asserimus (vt prius dictum est) suam non habere vim aut efficaciam, nisi dum agitatur & percipitur, quod & in omnibus alijs sacramentis fieri vides.

Picturæ & statuæ num adorandæ.

De reliquijs Eucharistiæ post usum sacramẽti.

De Eucharistia missa per domos.

52 Hilarius nobis opponitur, sed is habuit maximas controuersias cum Arrianis, contra quos agit: quod putarunt inter Patrem & Filium non esse coniunctionem, nisi per concordiam voluntatis. Hilarius contra istos inquit, *Vos interrogo, an inter nos & Christum coniunctio sit ex proprietate naturæ, vel ex voluntatis concordia?* Volebant enim Arriani, arripere illum locum quò Christus precatus est, vt nos vnum efficeremur cum ipso, sicuti ipse & Pater vnum sunt inter se. Locus est in Ioanne capite 17 vbi dicitur: *Sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint.* Adijciebant hæretici, nos minimè habere cum Christo coniunctionem, nisi consensus & voluntatis, atque per hoc inferebant, inter filium Dei & patrem, non aliam atq; istam vnionem siue coniunctionem intercedere. Fuit itaque Hilarij demonstrare, nos Christo vniri naturaliter, vt concludat, Filium quoq; Patri naturaliter adiungi. Probatio eius ita habet: Si dei verbum verè assumpsit naturam humanam, carne sua naturaliter communicat nobiscũ, & nos dicimur manere in eo, quia ipse habet in se naturam nostram. Et vicissim in Dominico cibo, si nos accipimus verè carnem illius, participamus cum eo naturaliter, & verè ille manet in nobis. Atq; ita Hilarius argumentatur à veritate sacramentorum, quam nos minimè inficiamur: fuitq; is mos veterum, vt à sacramentis, quasi à rebus notissimis, argumenta depromerent. Nihil autem istorum est, quod nostræ sententiæ aduersetur, quia Hilarius non contendit sub accidẽtibus, aut in hoc sacramento latitare, atque opertam esse Christi carnem;

Ad Hilariũ.

ſed aſtruit tantùm, nos cōmunicando, verè coniungi carni Chriſti, quod nos minimè negamus. Verùm, mihi conſidera illum eundem, non multò ante hæc verba quę facit de Euchariſtia, idem dicere de Baptiſmo, quod per illum Chriſto coniungimur, & inter nos, non ſolùm vnitate aſſenſus & voluntatis, ſed naturæ: quare cogemini ibi quoque ponere tranſſubſtantiationem, ſi propterea in Euchariſtiam illam infertis. Non multum ab hac conſuetudine ſumendi argumenta à ſacramentis abeſt Chryſoſtomus, qui in Homilia ſuper Matthæum 83. inquit (vt ſuprà citauimus) hæc ſymbola eſſe Domini Ieſu, quibus & refrænamus & oppilamus ora hæreticorum. Dicunt enim ſæpius, quomodo paſſus eſt Chriſtus? & nos viciſſim obijcimus, ſi Chriſtus veram carnem non habuit, inania ſunt hæc ſymbola. Quod benè ſequitur, quia res fictitias nobis repræſentarent. Atque ita Manichæi, Marcionitæ, & aliæ huiuſmodi peſtes ab eis compeſcebantur.

Ad Leonem. 53 De Leone pontifice Romano, non eſt quod multum laboremus: quia ille in ſententia nobis obiecta, & myſticam diſtributionem aſſerit, ponitq; ſpiritualem alimoniam, atq; virtutem cœleſtem, noſq; affirmat in carnem Chriſti tranſire, ſicut ille noſtram ſumpſit. *Ad Emiſenū.* Emiſenum citant, cuius verba leguntur, de Conſecratione diſtinc. 2. ſed illic ſi rectè inſpicias, hæc verba inuenies: *Mente attingas, & manu cordis accipias corpus Chriſti.* Ex quibus verbis liquet, eum ſtatuere, nos manducare ſpiritualiter corpus Domini: Vrget præterea vehementer, vt cæteri Patres, mutationē noſtram in Chriſtum, quæ tamen (vt videmus) fit abſq; tranſſubſtantiatione. *Mutationē noſtri in ſacramētorū perceptione cur tam ſæpè cōmemoramus* Scio poſſe nōnullos mirari, cur tam ſæpè opponamus mutationi, q̃ videntur Patres aſtruere in ſymbolis, mutationem noſtri, quam eandem conſtanter affirmant. Imaginenturq; aliqui eſſe longè aliam coniunctionem inter corpus Chriſti & ſymbola, quàm ſit inter nos & corpus Chriſti: ideoq; non tenere analogiam & proportionem, tametſi Patres vtranque ponant. Iſtis occurrimus, & dicimus, argumentum noſtrum eſſe efficaciſſimum, quia eſt à maiori ad minus per negationem: eſt enim maior coniunctio Chriſti ad nos, & cum illis qui communicant, quàm ſit cum ſymbolis: cùm igitur quoad nos minimè requiratur tranſſubſtantiatio, multo minus in ſymbolis. *Nos Chriſto magis coniungimur quā ſymbola.* Quod autem nos magis coniungamur Chriſto quàm ſymbola, ideò patet, quia ea coniunctio propter iſtam adinuenta fuit. Deinde, verba & ſpiritus, per quæ conſecrantur ſymbola, multò minus ad alia, quàm ad homines pertinent.

Ad Theophylactum. 54 De Theophylacto dicimus, quòd ſcriptor eſt recens, & qui fortè in illa tempora incidit, cū de tranſſubſtantiatione multa cœpta ſunt agitari ſub Nicolao pontifice Romano, tempore Lanfranci & Berengarij. Deinde homo fuit non magni iudicij, vt patere poteſt ex illius interpretatione 3. cap. Ioannis ad finem, vbi taxat nominatim Latinorum Eccleſiam de proceſſione Spiritus ſancti, quod ex Patre ſit & Filio. Ideo non putabimus authoritatem eius tantam eſſe, quæ veritati præiudicare debeat, nihilominus dicta eius excutiamus. Aſſerit panem non eſſe figuram corporis Chriſti, atq; id ſuper Matthęum. Quòd ſi intelligat vacuam aut inanem, rectè dicit, neq; nos talem figuram ponimus: & hanc interpretationem illius eſſe non dubitamus, quia ſup Marcum aſſerit, non eſſe figuram tantùm: alioquin ſi prorſus negaret figuram eſſe, aduerſaretur cæteris Patribus, quos apertè oſtendimus, & ſignum & figuram hîc ponere. Ait panem transformari, conuerti, & tranſelementari, quas loquutiones ſi accipiat ſacramentaliter, non abhorremus: Nā panis & vinum ſacramenta fiunt, & tranſeunt in elementa diuinarum rerum, formamq; induunt ſymbolicam. Cæterùm inquiunt, ſcribit iſte, idcirco non videri carnem & ſanguinem, ne horreamus: ſed hæc verba ſi tu velis acrius vrgere, obijciemus, quod ille ſcribit in Marcum: Conuerti ſpecies panis & vini, in virtutem corporis & ſanguinis Domini. *Species panis & uini in uirtutem mutantur.* Quòd ſi dixeris, alibi non inquit in virtutem, ſed in corpus & ſanguinem Domini: reſpondebimus, hanc eſſe interpretationem illorum verborum, quòd iſta ſymbola virtutem aſſumant rerum, qua virtute non minus habent ſacramēta ac ſi res ibi eſſet: & quemadmodum dixi, horror tollitur, ſi ſtatuamus nō in rem, ſed in virtutem fieri mutationem. Violentior videtur alia ſententia eius, quam habet in cap. 6. Ioannis, vbi ſcribit: *Sicut mutabatur, dum ſuper terram Chriſtus viueret, panis in carnem eius, vſitata ratione alimenti per naturalem tranſmutationem, ſic iſte panis mutatur in corpus Chriſti.* Hanc tamen collationem generaliter acceptam concedimus: Nam & in hoc ſacramento mutationem ſacramentalem non negamus. Quòd ſi dixeris, te velle ſimilitudinem hanc ſumere prout affertur, vt tam verè mutetur panis in ſacramento Euchariſtiæ, vt in cibo & alimento Chriſti conuertebatur in eius carnem dum hîc viueret: conſequetur abſurdū admodum repugnans tuæ ſententię, ſcilicet, accidentia ſymbolorum non eſſe in hoc ſacramento retinenda, quia ibi in alimento Chriſti, dum hîc viueret non ſeruabātur. His adijciam, quod iſte idem interpres, cap. 6. ſuper Ioannem, in illa verba ſcribit: *Qui edit carnem meam, & bibit ſanguinē meū, in me manet, & ego in eo:* ait hoc fieri, dum quodammodo miſcetur mihi, & tranſelementatur. Vbi rurſus vides, eum ponere, vt cæteri Patres, tantam mutationem noſtri in Chriſtum, vt ſcribat nos in eum tranſelementari. & hæc de Theophylacto.

Ad Anſelmum & Hugonem. 55 Ex recentioribus, adducunt Anſelmū, Hugonem, & Richardū, Victorinos. Cæterùm cùm illorum tempeſtate iam dogma tranſſubſtantiationis obtruſum eſſet, ſcriptis ſuis inſeruierunt tempori, neq; debet iſtorū noua inuētio pręiudicare vetuſtiſſimæ opinioni Eccleſię, & antiquorum Patrum ſententiæ. Sed inter alios vnum videntur plurimi facere, & ipſe eſt Ioannes Damaſcenus, qui in 4. libr. orthodoxæ fidei, capite 14. *Ad Ioan. Damaſcen.* hac

hac de re fusissimè scripsit. Cæterùm istum vixisse inuenio sub Leone Isaurico Græco Imperatore, & inter Gregorium magnum Romanum pontificem, atq; istum Ioannem, interfluxerunt penè centum & viginti anni. Cumq; iam tempore Gregorij multa superstitiosa, & hominum inuēta coaceruarentur in Ecclesia, res posteà semper in deterius est præcipitata. Vnde non mirum, istum Damascenum in complura minus vera & superstitiosa impegisse. Quanti verò iudicij fuerit, tum in dogmatibus, tum etiam in Sacris literis exponendis, habemus specimen. Nam imaginibus mirificè fauet, & pro illis tuendis grauia pericula obijt: atque in isto eodem libro 4. proprium caput ea de re conscripsit, vbi vult non solùm eas faciendas esse, verùmetiam colendas & honorandas. Præterea sanctorum qui iam quieuerunt, reliquias tanti fecit, vt ipsis quoq; certū caput dicaret, vbi eas non veritus appellare fontes donorum dei: Et dicere audet, nos debere fide sanctos colere, quod est intolerabile, cùm fides tantùm deo & verbis illius debeatur. Sermonem habet de Purgatorio, vbi precibus Gregorij, Traianum Imperatorem idololatram, & Martyrum persequutorem, liberatum fuisse ab inferni supplicijs autumat. Et precibus cuiusdā alterius Falconillam, item fœminam idololatricam seruatam fuisse, cùm iam mortua esset, ac tartareis pœnis detineretur. Atq; inducit fabulam de quodam Marcario, qui sit colloquutus cum defuncti hominis cranio, à quo audiuerit tempore sacrificij Missæ, defunctorum animas, quæ in supplicijs vexantur, mitius habere, totumque sermonem his fabulis respergit. Isq; idem, cùm de resurrectione scribit, eam probare nititur in libro Geneseos, vbi legitur Dominum dixisse ad Noah: *Carnem cum sanguine non comedas. etenim requiram animas vestras de manibus bestiarum.* Is inquit in resurrectione eas requiret, neq; enim propter hominem bestiæ moriuntur. Videtur ignorare legem à deo latam in Exodo, ac in Deuteronomio, vbi mandatur lapidari bos qui cornupeta fuerit, & hominem occiderit. In capite autem de Virginitate scribit: *Si Adamus non peccasset, non fuissent homines commixti in matrimonio ad procreandum,* & quia videt sibi obstare diuinam sententiam, *Crescite & multiplicamini,* inquit, homines fortè potuisse ex alia parte corporis multiplicare: Ex Theologis scholasticis nullus hæc diceret. Idem torquet Basilium: Nam cùm videat eum dicere panem & vinum *ἀντίτυπα* esse, id est exemplaria corporis Christi, exponit illum id intelligere ante cōsecrationem: quod absurdissimum est, nam ante consecrationem nil plus habent, quàm alij communes cibi. Et si ita significarent corpus & sanguinem Christi, iam sacramenta essent ante verborum Domini prolationē. Deinde in Græcorum Missa, post consecrationem apertissimè orant, vt panis fiat corpus & sanguis Christi. Et nominatim in Missa Basilij res ita habet, vt post consecrationem illa verba ponantur. Quæ & in nostro Canone, si bene respiciatur, post

Aetas Damasceni.

Damasceni iudicium præposterum.

A consecrationem nominatur panis.

56 Sed iam videnda sunt eius argumenta: Primum est à potentia dei, nam cùm valuerit cœlū & terram suo verbo condere, plantas educere, animantia, volucres, & pisces, cur non possit ex pane corpus suum facere? Quod genus argumenti est infirmissimum, neque de potentia dei nunc est disputatio: quandoquidem non negamus deum posse panem in carnes conuertere, sed tota contentio est, num id facere velit. Alterum B argumentum eius, ex locutione Christi deducitur: non enim inquit, à Domino dictum est, Hoc figura, aut signum est corporis mei, sed ipsum corpus Domini prædicatur. Cæterùm ad hoc argumentum iam suprà respondimus. Et si iste cùm negat sacramentum figuram esse corporis Domini, id simpliciter intelligat, aduersum se habet ferè omnes Patres, qui figurā hîc agnoscunt: Sin verò intelligat non esse figuram tantùm, id est cassum aut vacuum signū, nos quoq; C id libenter damus. Quanquam immiscet quædā verba in suis scriptis, in quibus videri possit, nō tam crasse vt præ se fert sensisse. Nam inquit, Panis communionis non est simplex panis, verùm diuinitatem habet adiunctam: quę nos facilè admittemus, qui non dicimus, hic esse communē aut simplicē, sed iam sanctificatū conuersumq; in naturam sacramenti. Et diuinitas iccircò potest dici ei coniuncta, quòd ipso vt instrumento vtatur Spiritus sanctus ad nostram salutem. Prę D tereà collationem habet ad Baptismum, qua dicit consueuisse deū condescendere nostrę cōsuetudini, & vsitatis moribus, & quia homines lauari solent aqua, & vngi oleo, iccirco adiūxit deus ijs rebus gratiam suam, & spiritum Baptismo. Ita cùm mos hominum sit edere panem, & bibere vinum, ijs rebus adiunxit suam diuinitatem. At secundum transsubstantiatores nō adiunxisset, verùm expunxisset illas naturas. Et ratio collationis requirit, vt sicut Baptismi cōiunctio cū E gratia & Spiritu sancto nō repellit aut extinguit naturam aquæ, ita res huius sacramenti, nō perdant aut abijciant symbolorum essentiam. Ait etiam, Deum ita condescendisse nostræ consuetudini, vt per ea quę sunt consueta, & secundum naturam, in ijs quæ sunt supra naturam collocaremur. vbi attingit nostram in Christum transmutationem. Sed obseruandum quòd sacramētorum symbola, dicit esse secundum naturam, & ea si ponas accidentia tantùm, absque subiecto, F aut quę contectum habeant corpus Christi, non sunt amplius secundum naturam: Vtitur sanè verbis quibus dicit naturam panis, transmutari, transumi, effici corpus Christi: quæ si accipiantur de mutatione sacramenti, cōtra nos minimè pugnant, & quòd etiam dicit supra naturam ista contingere, admittimus. Non enim est naturale, vt ex communi pane sacramētum fiat, sicuti nec ex aqua constituitur naturaliter lauacrum regenerationis. Quòd si ab eo quæras modum istius G transmutationis in corpus Christi, ait etiam nobis facile non esse modum exprimere, quo in ali

Defensio quà-libscunq; Damasceni.

mento naturali transeat panis in carnem nostrã. A Cæterùm de hac similitudine quomodo accipi possit, superius egimus satis, cùm de Theophylacto loqueremur. Si accipias generaliter hoc simile, & applices ad mutationem sacramentalẽ, satis est: sin verò specialiter volueris collationẽ fieri de tali mutatione, qualis est alimenti in corpore nostro, quando conuertitur in carnem, tũc non solùm cedere facies naturam panis, verùm etiam eius accidentia.

Eucharistia unum sacramentum dicitur.

57 Subdit, panem effici corpus Christi, & vi- B num & aquam sanguinem eius, vt tamen nõ sint duo, sed vnum. Si referat vnum ad calicem & panem, quasi ista dicat vnum sacramentũ esse, non multum laboramus, quia in ista actione quasi vno sacramento Christus nobis propinatur instar alimoniæ. quamuis accipiendo geminam partẽ sacramenti huius, non vereatur Ecclesia numero multitudinis dicere sacramenta hîc esse, & in collectis Missarum post communionem sæpe legis, Sacramenta quæ sumpsimus, & quæ sequun- C tur. Sed si dixerint vnum sunt, ita, vt quasi post consecrationem iam panis & corpus Christi vnum sint, & non duo, ob incidentẽ transsubstantiationem: opponimus Irenæi sententiam, qua scribit, Eucharistiam constare ex duabus rebus, nimirum terrena & cœlesti. Item Gelasium Papam, qui argumentatur à cõiunctione panis cũ corpore Christi, manentibus naturis integris, vnionem naturæ humanæ & diuinæ in Christo, manente vtraq; integra & inuiolata. Subdit præ- D tereà, non deijci hoc sacramentum in secessum: neq; certè potest aliter dici à transsubstantiatoribus. cũ enim haud ponãt in Eucharistia quippiam præter accidentia, & corporis Christi naturam, nihil ex istis ad secessum pertinet. Cõtra hæc verò, ego obijcio locum apertissimum Origenis super Matthęum cap. 15. vbi interpretatur ea verba, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem:* & inquit, *Si non coinquinat, nec etiam sanctificat. Cæterùm quid dicemus de pane Domini? Num est verum, quòd neq; san-* E *ctificet, neq; coinquinet?* Respondet, *quòd si quid impurũ videatur, minimè contaminat nos, nisi per malam conscientiam. Ita & quod videtur & appellatur sanctum, nisi intus adsit iustitia & integritas vitæ, non sanctificat. Nam si ex natura sui hoc haberet vt sanctificaret, non fuissent inter Corinthios imbecilles & infirmi, ac dormiuissent multi: Quod itaq; materiale in pane Domini, in ventrem transmittitur, et in secessum eijcitur: Quod verò est per obsecrationem & verbum Domini, animæ prodest, iuxta fidei portionem. Non itaq; materia vtilis est, sed verbũ quod adijcitur, animo pro-* F *dest.* Et ne putes eum loqui de alio quopiam cibo, recapitulat & inquit: *Hæc de corpore mystico atq; symbolico.* Nullus autem adhæc causetur, Origenem quandoq; errasse in dogmatibus, quia Hieronymus, Epiphanius, & veteres qui eius errores diligentissimè produxerunt, nusquam meminerunt malè eum sensisse de Eucharistia: id non facturi, si in tanta re exorbitasset. Et in eodem loco apertissimè adijcit, impios, corpus Christi nõ comedere, quia viuificum est, & qui illud man- G ducat, in ipso manet. Isti ergo Ioanni Damasceno recenti scriptori, & non adeò illustri, obijciatur Origenes antiquissimus & summæ celebritatis.

Origenes de sacramento, an in secessum mittatur.

Ad Ephesinũ concilium.

58 Post hæc ex concilio Ephesino obijciebantur nobis, quę à Cyrillo nomine eius scripta fuerunt ad Nestorium Constantinopolitanum episcopum: nam contra eum tunc agebatur, qui ponebat in Christo personam humanam, à persona filij dei prorsus discretam, atq; seiunctam, vt nõ intercederet alia cõiunctionis ratio, quàm dignitatis. Contra illum argumentatur à natura sacramentorum: Si caro Christi est ita separata à persona diuina, consequitur, eam non esse viuificã. Cumq; nos cõcedamus in sacramentis carnem Christi, ederemus hominis carnem, vtcunq; sanctificati, & excellentis: Sed inde iuxta promissionem, æternam vitam nõ possemus nancisci. Hic est scopus omnium illarum disputationum. Nõ contendunt illi Patres, neq; conantur astruere, quòd in pane latitet caro Christi, sed in sacramẽto volunt nos eam comedere, & quidem verè: ac talem comedere, quæ nobis vitam æternã donet. Quæ nos minimè negamus, modo esus, ad animam & fidem intelligatur pertinere. Nam in sacramẽto manducari spiritualiter, sed verè, carnem Christi, concedimus: Nec vnquam fingimus talem quæ seiuncta & diuisa sit à diuina persona verbi. Concilium Romanum aut Vercellense nobis obijciunt, vbi fuit damnatus Berengarius, & ad Palinodiam compulsus: De quibus Concilijs, cùm eorũ acta non extent, multa non possumus respondere. Quare conducet, vt expendamus ipsam palinodiam à Nicolao Papa in Concilio Berengario præscriptam, & ex ea videre poterimus, quæ fuerit grauitas istius Concilij, & quàm bene fuerint mentis compotes, qui ei præerant. In Decretis de Consecratione, distinctione 2. cap. Ego Berengarius. habetur descripta, in qua iste coactus est fateri, corpus Christi sensualiter sacerdotum manibus tractari, frangi, & dentibus atteri: quæ quàm benè conueniãt corpori Christi iam glorificato, & illi sacramento, esto cuiuslibet prudentis iudicium. Glossator Decretorum, homo alioquin pinguioris intellectus, tantam absurditatem non potuit non videre: vnde inquit, Ista esse accipiẽda admodũ cautè, & dextrè, quod ni fiat, incides inquit in errorem maiorẽ, quam is fuerit, quo laborauit Berengarius. Vidit enim non conuenire, vt corpus Christi sensualiter dicatur attrectari in sacramẽto, aut frangi, aut dentibus atteri. Et Magister Sentẽtiarum in 4. vult mederi huic plagæ, & inquit: Ista tribuenda esse non corpori Christi, sed symbolis, quæ ipsi ponunt esse accidentia. Et ita statuit in illa locutione tropum, quo attribuatur rei, id quod est symbolorum: quo tropo si nos vtamur, & quidem tempestiuè interpretando Patrum dicta, dum ad populum magnificè loquuntur de hoc sacramento, exclamãt aduersarij, nos corrumpere & vitiare, ac falsare illorum scripta, cùm tamen hic ipsi ad easdem confugiãt anchoras: tropumq; volunt vbi minus esse debuerat, nimirum

Ad concilium Vercellense & Romanum de Berengario. Palinodia Berengarij.

Glossator Decretorum.

Magister Sententiarum defendit palinodiam per tropum.

nimirum in explanando dogmate, & palinodia formanda, quæ debuit esse omnium clarissima. Itaq; non moramur hoc Concilium, cùm ibi tam crassè actum fuerit.

Ad concilium Constantiense.

59 Opponunt etiam Synodum Constantiensem, vbi fuit damnatus Vuicleffus, & combusti Ioánes Hus, ac Hieronymus de Praga ob varios articulos: sed præsertim eò quod senserint cótra transsubstantiationẽ, quæ ibi pleno decreto fuit constituta. Hoc verò concilium non possumus non appellare perfidũ, cùm illos duos viros occidi curauerit, qui eò venerant sub fide publica. Quod etiam Imperator grauiter tulit (nam is fidem suam interposuerat) alioquin Bohemi nunquam illos viros ad id concilium ire siuissent. Quodq; ibi constituerint de transsubstantiatione, argumento est, eam esse recentem sententiã. Neq; valet quod multi dicunt, eam ibi fuisse con firmatam decreto, non autem primum constitutam, quia sub Nicolao pontifice Romano, in Synodo Vercellensi atq; Romana, satis apertè fuerat declarata. Concedimus quippe, istam sententiam ante Concilium Constantiense vtcunq; erupisse, atq; fuisse obtrusam: sed quia non plenè recipiebatur, atq; multas passim habuit contradictiones, ideò iudicarunt necessarium, eam rursus constabilire, & quidem tyrannicè, nimirùm igne & diris comminationibus. Cæterùm concilio huic obijcimus, generale & Oecumenicũ Conciliũ Florentiæ, habitum sub Eugenio quarto pontifice Romano, qui ibi interfuit: & aderat vnà Imperator Græcorum, cùm patriarcha Constantinopolitano, & multis episcopis Orientalibus. In quo Concilio, Græca Ecclesia Latinę est coniuncta, & consenserunt in dissidio de Spiritu sancto. Atq; in gestis illius concilij videre licet, posteaquam inter Oriẽtales & Latinos conuenisset de quibusdam articulis, voluisse Papam vlterius progredi, & illos adigere ad transsubstantiationem tractandam, & recipiendã vt Latini sentiebant. Ibi Græci reluctati sunt, & de ea re agere noluerunt, neq; perpelli vllis argumentis potuerunt, vt de ea consensus iniretur. Cumque vnionis literæ essent formandæ & publicandæ, prorsus cauerunt, vt huius rei nulla mentio fieret, quod & obseruatum est, vt patet in Bulla Eugenij, quæ incipit, *Exultent cœli, & lætetur terra:* In qua gratulatur orbi Christiano, hanc fœlicitatem, quod Ecclesia Græca atq; Latina rursus coierint. Vnde si tanti momẽti fuisset ista transsubstantiatio, Ecclesia Romana nunquam cum Græca voluisset coniungi, quæ eam non susceperit: Nam hæresim hodie dicunt esse & pestiferam, illam non admittere. Non autem credendum est, Latinam Ecclesiam tum voluisse cum hæreticis se coniungere, atque cum illis communicare. Et hinc etiam soluitur argumentum, quod afferebant de vniuersali consensu Ecclesiæ, non enim est verum quod assumunt, omnes Ecclesias in istud conspirasse: nam illa vetusta, quæ fuit Patrum tempore (vt ostendimus) nequaquam sibi talia confinxit. Item Orientalis & Græca Ecclesia non perinde sensit, atque nos.

Concilium Constantiense perfidum & crudele.

Sententia de transsubstantiatione recens.

Concilium Florentinum.

Græcos ad trãsubst. impellere non potuit.

Ad argumentum de diuina potentia.

60 Adijciunt præterea suis argumentationibus maxima encomia diuinæ potentiæ, vt homines inducant ad credendum tantum miraculũ. Sed est argumentatio debilissima: quod fuerat ostendendum, nunquam verè demonstrarunt, videlicet, hoc Deum voluisse facere, & hoc Sacras literas nobis promittere. Quod enim adducunt, *Hoc est corpus meum.* controuersum est, & potest habere alium sensum: Vnde argumentatio redditur infirma, & quodam typo ostendemus eius debilitatem: Dominus dicebat Nicodemo, Neminem posse ingredi regnum cœlorum, nisi renasceretur: Is cœpit interrogare, Quomodo potest homo adultæ ætatis, & alioquin senex iteratò ingredi in ventrem matris? Potuisset ei dici, Iam Christus asseruit ita futurum, quid tu dubitas de potentia dei, qua omnia creata sunt? per illam indubitatò poteris denuò ex ventre matris nasci. Verùm non ita est actum, sed Christus declarauit totum hoc futurum esse per regenerationem spiritualem: Nam etsi aquę mentionem non fecit, quæ ad Baptismum pertineret, attamen spiritu renascẽdum esse apertissimè docuit. Ita videmus hoc loco accidere: Præcipit Christus vt manducemus carnem suam, & accipiendo panem, inquit: *Hoc est corpus meum.* Transsubstantiatores dicunt, Non potest fieri, vt sit corpus Domini vnà cum pane, vnde oportet vt eius natura transsubstantietur in corpus Christi, & potentia dei volunt hoc persuadere. Sed interim obijciunt, nos hoc soli nõ facimus, quia Chrysostomus, Ambrosius, & Cyrillus, cùm disputant de hac mutatione, ablegant nos ad potentiam dei, & illam miris laudibus celebrant. At respondemus, Patres rectè loqui. Nam procul dubio ad potentiam dei pertinet panem & vinum mutare vt Sacramenta sint, quæ antè nõ erant, neq; id est opus naturæ, vt tam potenter & efficaciter significent, offerant, & exhibeant corpus & sanguinem Domini, apprehendenda animis nostris, & fide. Quare Spiritus sanctus hîc se admiscet, ac multum valet institutum Domini, & verba diuino afflatu prolata, & nunc repetita multum conferunt. His adde, mutationẽ siue conuersionem nostram in Christum, dum communicamus haberi, quæ omnia vim naturę superant. Nunc autem, cùm potentia Domini supernaturalis requiri possit ad omnia ista, ipsi applicant eam ad transsubstantiationem. Atq; est, veluti si argumẽtaremur ab vniuersaliori ad particularius affirmatiuè, quod minimè licet. Addas quod in Baptismo requiritur eadem potentia, quandoquidem non est opus naturę, vt aqua fiat lauacrum regenerationis. Sed hîc nonnulli parum æquo animo patiuntur, quod sic Baptismus cõferatur Eucharistiæ, nam etsi negare nequeunt in Baptismo quoq; adesse Christum, & nobis dari (nam scribitur, *Quotquot baptizati estis, Christum induistis*) attamen inquiunt, melius & excellentiori modo Christus est in Eucharistia q̃ sit in Baptismo, ideò transsubstantiatur panis, &

Vide simile de Nicodemo.

Cur Patres cũ de Sacramento loquuntur, prædicent dei potentiam.

non est necessarium vt aqua transsubstantietur. Quibus respondemus, non multũ esse laborandum in vtro Sacramentorum Christus præstantius sit, modò vtrobiq; esse concedatur, & sicuti in vno potest esse, salua elementorum substãtia, ita in altero. Quòd si omnino contendere velis de eorũ dignitate rationibus non inefficacibus, Baptismi excellentia poterit demonstrari: quandoquidẽ plus est generari, q̃ nutriri, deinde Baptismus multis miraculis fuit illustratus, cœli aperti sunt, vox Patris audita, & Spiritus sanctus in columbæ specie visus, quæ in Eucharistiæ institutione minimè contigerunt. Et hæc non dicimus ad Sacramẽti huius deiectionem: est enim dignissimum & honore maximè suscipiendum, sed ideò proferuntur, vt respondeamus inductę obiectioni de potentia dei. Atq; iam suprà ostendimus ex Augustino, de Trinitate lib.3. capit.10. Non esse ponenda miracula tam ingentia, vt isti afferunt. Quod idem patet, si recenseas carmina Gregorij Nazianzeni, quibus est complexus omnia Christi miracula, neq; istorum fecit vllam mentionem, quæ tamen, si eis credimus, summa sunt, & incõparabilia. Augustinus item dum mirabilia sanctæ Scripturæ complectitur, quodam suo, vt inscribitur libro miraculorum, transsubstantiationis non meminit. Quare liquet, nõ esse inducendum argumentũ pro hac opinione à potentia dei, quam nos minimè negamus: imò etiã in hoc Sacramento illa opus esse contendimus.

Vtrũ Sacramentũ dignius, baptismus an Eucharistia.

Patres tacuerũt miracula transsubstãtiationis

61 Obijciebant proximè suam sententiam fuisse confirmatam multis prodigijs, & miraculis, quæ leguntur apud Cyprianum, in vita Gregorij, & apud complures alios scriptores. Dicimus adhæc, miracula potuisse fieri circa Eucharistiã trifariam, vel ad arcendos facinorosos homines, & indignos à tanto Sacramento, & hoc genus miraculorum amplectimur. Scribit enim Apostolus, inter Corinth. multos imbecilles fuisse & infirmos, atq; dormiuisse multos, eo quod indignè communicarẽt, & ad hunc ordinem ea puto redigenda, de quibus scribit Cyprianus. Aliud genus miraculorum est quandoq; inductum, ad hoc Sacramentum illustrandum, vt eius dignitas & magnitudo explicaretur, quæ etiam non respuimus, nam scimus & Baptismum sæpenumero fuisse multis miraculis ornatum. Tertium genus esse potest ad cõfirmandam istã sententiam, siue potius errorem de transsubstantiatione. Et hoc pacto nobis aduersarij ista opponunt. Cæterùm huius generis miracula prorsus reijcienda sunt. Atq; de hoc admonemur per legem, vt quoties Propheta ad idololatriam & superstitiones conatur inducere, etiam si miraculis fidem faciat, ei nõ est credendum, imò voluit Dominus, vt lapidaretur. Scimus adhæc, Antichristum venturum esse, & signis & prodigijs illustrem. Nec ignoramus tempore Moysis, astitisse Magos coram Pharaone, qui miracula ediderint aduersus dei verbum. Et apud Irenæũ lib.1. legimus de quodam Marco impostore atq; hæretico, qui in hoc Eucharistiæ Sacramento mirificè illudebat simplicibus. Nam vini colorem immutabat, vt prorsus appareret cruor, & parũ vini sic excrescebat eius præstigijs, vt totum poculum impleretur, ac redundaret. Cumq; afferretur denuò calix amplior & capacior, is quoq; sine adiectione liquoris ad summum vsq; implebatur. Quis diceret ex istis miraculis comprobatam fuisse illius hæresim? Si Ethnicos accedamus, legimus fluxisse per terrã riuos sanguinis, pollicem Iouis emisisse sanguinem. Liuius narrat Romæ pluisse carnes: Q. Curtius, Tyri, cùm obsideretur ab Alexandro Magno, panem exudasse publicè sanguinem. Et Appollonius Thyaneus, dicitur, cùm esset in concilio coram Domitiano Imperatore, statim euanuisse, vt amplius non inueniretur. Et infinita sunt, quæ Ethnici possent afferre, ad suum cultum idolorum confirmandum. Ideò hæc miracula, quæ isti dicunt facere ad roborandam superstitionem transsubstantiationis, omnino reijcimus. Neq; est magnifaciendum, quod huc inducunt, de miraculo edito à Gregorio pontifice Romano: scribitur enim in vita eius, panem Domini, siue dixeris Eucharistiæ Sacramentum, conuersum fuisse in digitum carneum: Quod si factum fuit, ob duas causas, quas ipsi recipimus, non est multum contendendum. Tametsi illa Gregorij vita non multum habet ponderis. Nã si Vincentio credimus, descripta fuit inde ab eius morte post cẽtũ annos, à Ioanne Romano Diacono, & ad quendã Imperatorem Germanum missa Sed fac ita fuisse. Dum aduersarij volunt inde concludere per indicium digiti carnei, latitare sub accidentibus corporaliter carnem Christi: posset quispiam ex hoc miraculorum genere concludere, sub speciebus sacramentalibus contineri cineres & carbones, quia in ista semel conuersus est sacer panis tempore Cypriani, vt ipse scribit. Credo etiã nõ esse ignotas nebulonum imposturas, quibus vsi sunt sæpius ad confingenda miracula.

Miracula edita circa Eucharistiam.

Miracula apud Ethnicos.

Vita Gregorij Roman. pont.

62 Alio argumento plurimùm obtrudebant, corporis glorificati, quod post resurrectionẽ spirituale appellatur, dignitatem, quàm nos minimè inficiamur. Admonemus tamen eius qđ Augustinus habet in epist. ad Consentiũ, huiusmodi corpus non ita esse spirituale, vt transeat in naturam spiritus. Nam & Paulus corpus quoddã appellat animale: quod non sic est intelligendũ, quasi corpus transeat in naturam animi. Et rursus idem 13. de ciuitate dei, cap.20. scribit: *Animus quandoq;, dum obsequitur carni, appellatur carnalis, non quod transeat in naturam carnis: ita & corpus dicitur spirituale, non propterea quod abeat in naturam spiritus, sed quia spiritui prorsus erit subiectum, ad eius implendam voluntatem.* Et Hieronymus in epistola ad Pammachium, quæ apologia fuit contra Ioannem episcopum Hierosolymitanum, qui surgentium animis corpus attribuebat æthereum, siue aerium, quod nec tactui nec esui subiaceret, omnibus modis contendit, Christum habuisse post resurrectionem verissimum corpus, & illud quidem visibile. Et occurrit obiectioni, Si ita fuit visibile &

& idem corpus, quare non agnoscebatur quando instar peregrini se demonstrabat? Respondet, quia oculi eorum tenebantur ne illum agnoscerent: ac si diceret, quod attinet ad naturā corporis, & visibile fuit & cognosci poterat, sed in oculis impedimentum fuit, qui detinebantur. Cùm itaq; Christus verū corpus habuerit post resurrectionē, suis dimensionibus & spacijs constrictum, non est quòd velimus exuere ipsum istis proprietatibus, & conijcere in angustias minimi fragmenti panis, quasi in eo totum quantū quantum est, contineatur. Verùm si etiam istud per dei potentiam fieri posse detur, num illicò poterit concludi factum esse? Infirmum est argumentum, vt anteà docuimus. Ratiocinabantur & à Græco articulo, cùm Christus dixit, *τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου*, quasi articulus vim habeat propositionem contrahendi ad proprium sensum, & tropicum non permittat. Decipiuntur isti, nō enim semper ea est vis articuli Græci, quòd clarè patet ex capit. 8. Euangelij Lucæ, vbi Christus explanat, quam proposuerat parabolam de seminante semen, & inquit, *ὁ σπόρος ὁ λόγος τοῦ θεοῦ*: vbi vides, ad verbum Dei, Græcè adiectum esse articulum. Nec tamē effecit ista locutio, vt verbum Dei teneatur quasi propriè, realiter & corporaliter insit illi semini quod iactatur in agris, de quo parabola iam ab initio posita fuerat. Declaratur autem in eo contineri vi & proprietate significationis, quo pacto & nos accipimus in verbis Domini, cùm inquit, *Hoc est corpus meum.* Corpus enim Domini de pane dicimus non prædicari, nisi per significationem. Argumentum erat præterea de promissione Christi, cùm dixerat: *Ego vobiscum vsq; ad consummationem sæculi*, quæ nostræ sententię minimè obstat. Confitemur enim Christum nobis adesse per naturam diuinam, item per gratiam, & multa dona quę nobis affert spiritus eius. Deinde si sanguinem & carnem illius cupimus, ea possumus complecti in hoc Sacramento, fide, & spiritualiter manducare, ad quod posteà consequitur, verissima, arcana tamē & ineffabilis nostra coniunctio cum Christo, quando in illum mutamur.

Christus adest nobis usque ad consummationem sæculi.

63 Deinde ponebatur, si res ita habeat, consequetur, nostra Sacramenta nil plus habere, quā Sacramenta veteris legis, cùm in illis quoque significaretur Christus: imò fortè si respiciamus naturam symbolorum, illic plenius res adumbrabatur, quàm in nostris Sacramentis, quę profus incruenta sunt. At in antiquorum victimis cædes apertè videbatur, & sanguis ibi fusus, clarius mortem Domini figurabat, atq; ob oculos ponebat, quàm noster panis aut vinum faciant. Respondemus, quod ad rem attinet, nostra Sacramenta eadem sunt cum veteribus, idem vtrobique datur, tametsi varia sunt signa. Et hoc Paulus attestatus est in hac Epistola ad Corinthios. Habent nihilominus nostra Sacramenta multas prærogatiuas præ veteribus. Sunt enim firma, & non amplius mutanda vsque ad finem sæculi, neq; ostendunt rem faciendam, sed factam. Sunt simpliciora, & pertinent ad ampliorem numerosioremq; populum. Cumq; sint clariora, maiorem fidem excitant, & inde sequitur vberior copia spiritus. Quod clariora sint, nō prouenit, vt aduersarij sibi fingunt, ex externa symbolorū præfiguratione euidentiori, sed ex natura verborum, quæ ibi proferuntur. Etenim annunciatur nostra redemptio perfecta, illustrioribus & clarioribus verbis, quàm vulgus apud veteres intellexerit. Quòd si clarius res exponitur verbis, non est attendenda externa repræsentatio. Mirabātur adhæc quî fieri possit, vt Ecclesia tam diu fuerit in errore, & quidem non leui, si ita sit, vt dicimus. Quod tamen non mirarentur, si cogitarent quę Christus dixit de suo postremo aduentu: *Putásne cùm venerit Filius hominis, fidem inueniet super terram?* Et tantus ostenditur futurus error, vt si fieri possit, etiam electi seducātur. In primo aduentu suo, dicant nobis isti obsecro, qualē inuenit Christus Ecclesiam? Nónne iam Scribæ & Pharisæi, Sacerdotes atq; Pontifices omnia corruperant, & vitiauerant suis traditionibus? Neque existimanda est tamen Ecclesia prorsus in errore deserta: etenim semper extiterunt multi boni, quibus hæc displicuerunt, quiq; ijs reclamarunt. Vtq; in primo aduentu fuerunt Simeō, Anna vidua, Ioseph & Maria virgo, Elizabeth atque Ioannes Baptista, qui pij fuerunt, & optimè sentiebant, & non poterat dici Ecclesia prorsus deserta, ita & postremis his temporibus factum est: Non enim vniuersa Ecclesia his traditionibus humanis est fermentata. Aiunt etiam, quod attinet ad significationem, istud idem posse præstari per panem & vinum in conuiuijs, idcirco non esse, quod Eucharistiam tantoperè suspiciamus. Sed argumentum est infirmissimum, quandoquidem in communibus cibis non est Domini institutum, non Sacramentum, non audiuntur verba Domini, neq; vlla est ibi promissio, ideo non sunt hæc inter se conferenda.

Discrimen nostrorum Sacramentorum & veterum.

An Ecclesia diu relicta sit à deo in errore.

64 Postremo loco, inducebatur argumentum à vi & efficacia verbi dei, quod ab Ambrosio dictum, citat Alg. 1. lib. cap. 7. appellatur operatorium, vtpote per quod panis & vinum quæ manent eadem, commutentur in aliud. Quod attinet ad Ambrosij verba, ea libenter acceptamus. Nam & ipsi ponimus panem & vinum eadē manere, non quidem (vt transsubstantiatores dicunt) quo ad accidentia, siue species, ita vt mutatio fiat abiecta substantia, sed quoad naturas proprias conseruari asserimus: mutationem verò tantùm fieri, per gratiam Sacramentalem. Et efficaciæ verborum Domini haudquaquam derogamus, non tamen ipsis quasi alicui excantationi deferendum putamus, vt quocunque modo, & quocunque loco, à sacrifico proferantur super pane & vino, animo consecrandi, effectum consequantur. Totum enim pendet ab instituto Domini, & Spiritus sancti actione. De Algerio non multum est curandum, nam fuit post Berengarij tempora, & eius Palinodiæ meminit in suo scripto. Deinde quanti fuerit iudicij, ex

Verbis Domini ut est deferendum.

Algerius Monachus nō magni iudicij.

quodam eius argumento patet, nam 21. cap. primi libri, volens probare tam pios quàm impios accipere corpus Christi in Sacramento, quod sanè sequitur ad transsubstantiationem: Accipe simile inquit, de verbo externo, id est, de sermone qui fit per sonum. Ad quoscunque perueniat eiusmodi sermo, continet & habet secum suum proprium sensum. Sed si perueniat ad intelligentes, ipsi cum vtilitate audiunt, percipiunt enim quæ dicunt: Si verò peruenerit ad ineruditos & ignaros, non minus sensum proprium secũ portat, sed sine vtilitate audientis, quia ipse non intelligit. Iste sumit in argumento verba portare secum sensum, neq; animaduertit, sensum non includi, aut inuolui, sicut aiunt realiter, in sono aut characteribus literarum, sed tantùm per significationem. Quod idem, si ei dicatur de pane & vino in Sacramentis, quod per significationẽ offerant corpus Christi, conuincetur suo simili. Ex quo etiam probatur, impios non percipere corpus Domini, sicut imperiti, atq; ignari, quando sermones Græcos aut Latinos audiunt, eorum sensa non capiunt: Vnde nihil magis pro nobis dici potuit. Asserit idem author in primo capite secundi libri, nequaquam accidentia in Sacramento, secundum veritatem, putredinem, aut mucorem admittere, sed tantùm ita nobis videri, quod neq; scholastici dixissent. Quid enim hoc aliud est, quàm statuere perpetuam sensus illusionem? Ita de eo non est multum curandum, tametsi transsubstantiationem suam omnibus modis conetur astruere.

Hucusq; de prima opinione, cur de illa fusius actum sit.

65 Exegimus iam de prima opinione, & quidem fusè: Nam ea submota, complures tollũtur superstitiones. De alijs duabus, non tam multis disseremus, quia vtra earum ponatur, non vsque adeò moramur, modò sanè intelligatur. Tantùm nunc dicemus de illis, quoad liceat videre, quid in vtraque iudicemus euitandum, & quid assumendum. Fuerunt itaq; nonnulli qui substantiam panis & vini retinuerunt, corpus autem & sanguinem Domini, symbolis istis in sua natura adhuc manentibus, corpus & sanguinem Domini coniunxerunt, nexu quàm arctissimo: non tamen (vt arbitror) ita, vt ex illis coniunctis vna hypostasis efficeretur. Realiter tamen (quemadmodum loquuntur) corporaliter & naturaliter dixerunt adesse pani & vino, corpus & sanguinem Christi. Alij verò coniunxerunt solummodo per significationem. Prior sententia Luth. attribuitur, altera Zuingl. tametsi ego audiuerim à fide dignis, Luther. non tam crasse reuera ista de re sensisse: Zuing. etiam non adeò de Sacramentis tenuiter credidit. Et aiunt, Luth. ad hyperbolas, & ad sermones, veritatem vtcunq; superantes deflexisse: quòd existimauerit Zuinglium, & alios velle statuere Sacramenta nuda & vana signa, cùm tamẽ Zuinglius id non molıretur. Sed is quoque veritus est, ne Lutherus ea poneret, quæ & veritati naturæ humanæ detraherent, & corpus Christi impanarent, vnde magis adhuc nutriretur superstitio, & ideò tenuius visus est

De contentione Lutheri & Zuinglij.

A Sacramento huic deferre: atque ita exarsit contentio plus quàm oportuit, fuitq; causa magnorum malorum, cùm tamen reuera contentio esset verborum potius, quàm rei. Nos itaq; tractationem harum duarum opinionum remouebimus à personis: non enim asserimus vel Zuingl. vel Luth. sic opinatos esse, sed tantùm sentẽtias examinabimus quales circunferuntur.

Duæ opiniones tractantur remotis personis.

66 Quo se magis explicent, qui Christi corpus tam crasse coniungunt symbolis, duo similia adducere solent. Primùm est, si cantharũ B habeas plenum vino, atque pronunciaueris, hoc est vinum, nihil mentieris: quandoquidem ipsum vinum in cantharo contentũ ostendis. Identidem fiet, si ferrum candens acceperis, & igne demonstrato dixeris, hoc est ignis: ibi nil falsi aut absurdi abs te dicetur. Sic isti aiunt esse intelligendum, quod ait Dominus, *Hoc est corpus meum*, & manifestè tropum synecdoches admittunt. Nam cùm demonstrent subiectum compositũ, C non est propositio vera, nisi quoad rei demonstratæ alteram partem. Sciendum tamen, ista similia non accipi ab ijs, quasi opinentur, vt omnibus modis cum re conueniat: quia contendũt non localiter adesse Christi corpus, sed tantùm diffinitiuè, quod tunc esse intelligunt, quando aliquid mensuris loci non circunscribitur, sed tamen ibi esse dicitur, quia eius natura aut essentia tum illi loco deputatur, aut in eo operatur, quod vino existente in cantharo minimè conue D nit, etenim ibi habet suum locum quo circũscribitur. Adhæc isti non dicerent corpus Christi ita esse in pane, vt ab eius qualitatibus vel accidentibus denominetur: Non enim verè appellari potest album, rotundum, pistum aut coctum, quod tamen videmus contingere igni qui admiscetur ferro candenti. Nam figuram ferri, longitudinem, & latitudinem, atque profunditatem ita sequitur, vt ab eiusmodi figuris atque formis denominari possit. Vnde apertè constat, hanc si E militudinem in hac sententia non accipi ab istis, quoad omnes partes, sed tantùm, vt vera, atque realis coniunctio Sacramenti & rei demonstretur: quæ cùm data fuerit, consequitur, tam pios quàm impios percipere corpus Christi. Primùm videlicet, istam coniunctionem realem, putant satis probatam ex Domini verbis. Alterum verò, nimirùm quòd etiam impijs detur corpus Christi, vident necessariò consequi: sed iam ostendimus oppositum, scilicet, hæc verba Christi non F adigere nos ad hunc sensum necessariò: & efficacibus rationibus probatum est, impios tantùm sumere externa elementa.

Duo similia.

Apud istos impij sumunt verè corpus Christi.

67 Solent isti etiam argumentari, si tropicè accipiãtur verba Scripturæ, tum facilè fieri potest, vt multa præcepta subuertantur. Potuisset enim Abrahamus de circũcisione dicere, quando pręcipiebatur: Sermo est figuratus, atque huic mandato satisfaciam, si cor meum circuncidero, & cupiditates ac vitia carnis resecuero. Item cùm G delectus ciborum mandabatur, dixissent Israelitæ, executionem illius pręcepti posse constare morali

Num tropi officiant mandatis dei.

morali obseruatione, si ea peccata non perpetrarent, quæ immundis illis animantibus designabantur: atq; ita, nec circuncisio, neque ciborum delectus locum habuisset. At firmam esse hanc rationem inde potest probari, quòd ex ipsa litera ac textu euincitur, illum non esse tropicū sermonem. Quod enim attinet ad circuncisionem, dies octauus determinatur à pueri ortu, & additur fœdus Domini in ipsa carne fuisse gestandum: ex quibus liquet, veram circuncisionem præcipi. Atq; in delectu ciborum, tam disertè conditiones animantium mundorū & immundorum describuntur, & quoad præuaricantes purificatio instituitur, vt non sit relictus ambigendi locus. Habemus etiam Augustini regulam de doctrina Christiana, qua ostendit, nisi iubeatur flagitium, aut bonum aliquod opus prohibeatur, orationem sumendam esse absq; tropo: quæ regula si adhibeatur ciborum delectui, atq; circuncisioni, ostendet verba dei simpliciter intelligenda. Dicunt adhæc, in Prophetis & Historijs tropos facilè admitti, eò quod in his agat Spiritus sanctus more hominum, & eorum familiaribus locutionibus se accommodet, vt vehementius & magis exprimat, quæ sunt dicenda: sed in dogmatis atque præceptis non ita censendum est. omnia simpliciter, inquiūt, sumi debent. Quæ eorum sententia non est firma, aut vniuersalis: nam quoad præcepta, Dominus inquit, *Cauete à fermento Pharisæorum:* vbi apertissimè tropo vtitur, atq; tali vt ibi Apost. hallucinati fuerint. Præcipiebat deinde 7. Matthæi, vt sibi cauerent à falsis prophetis, quoniam inquit, *Ad vos venient in vestimentis ouium, intus autem sunt lupi rapaces:* in quo pręcepto quis non animaduertat figuratam locutionem? Et in dogmatibus tradendis non est dubium, figuras & tropos adhibitos: Inquit Paulus in nouo Testamento, *Petra erat Christus: Nos sumus vnus panis:* & de deo scribitur, quòd sit ignis comburens.

Augustini preceptum.

An in dogmatis & preceptis dei sint tropi.

An corpus Christi sit ubique.

68 Contendunt posteà, corpus Christi posse vbiq; esse: atq; id ex verbis Christi ad Nicodemum 3. cap. Ioan. vbi dicitur: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo Filius hominis qui est in cœlo.* Ecce aiunt, Filius hominis, id est Christus, quoad naturam humanam cum illis loquebatur, atque etiam in cœlo erat, quia non potest humana natura à diuina reuelli: ergo quod asseritur de vna, & de altera dicendum est. Sed respondetur, nos minimè velle diuidere duas istas naturas à se inuicem: nō tamen propterea sequitur, quòd vni conuenit, alteri quoque dandum esse. Hoc sanè concedemus, diuinitatem Christi vbiq; esse, corpori tamen eius & humanitati non dabimus, atque hoc quàm apertissimè docuit Augustinus ad Dardanum. Et quod adfertur ex 3. capite Ioan. idem Augustinus interpretatur secundum diuinam naturam intelligendum esse, qd' Filius hominis in cœlo fuerit. Neque aliter sensit Chrysostomus, cùm hunc locum exponit: Nam asserit, esse in cœlo, non attribui Filio hominis, nisi secundum naturam potiorem. Quàm verò infirma sit argumentatio, duæ istæ naturæ coniunctæ sunt: igitur quod vni conceditur, alteri quoque debet attribui, potest similibus demonstrari: Corpus solare, & eius lux habent inter se naturalem & summam coniunctionē, non tamen ad quæcunque loca extendit se lux, ad ea corpus realiter pertingit. Item, corpus oculi nostri & visus inter se admodum coniuncta sunt, & tamen pertingit noster visus ad multa, ad quę corporis oculus non se extendit. Argumentantur posteà, corpori Christi multa debere concedi, præter communem cursum & conditiones aliorum corporum. Atque hoc duplici causa, partim, quia glorificatum est, partim quia verbum habet adiunctum. Nos fatemur plurima danda esse, sed hoc vt sit vbique, non ei conuenire potest, salua humani corporis natura: & si hoc ei concederemus, non esset illud nobilitare, sed prorsus exitium ei afferre: nam tunc à sua natura extruderetur. Deinde hoc, negotio isti non multum conducit, quia etsi daremus corpus Christi hoc habere, quod possit in multis locis esse, non tamen inde sequeretur, deum velle in hoc Sacramento sic agere.

69 Anniтuntur deinde probare, istam corporalem præsentiam, à similitudine docentis, qui cùm sua verba possit ad multos auditores extendere, in eis communicat eisdem ipsis auditorib. suum animi conceptum, ita vt illum omnes ex æquo plenissimè percipiant. Sic inquiunt, agit Dominus in verbis quæ proferuntur ad Sacramentum. Corpus suum illis inuoluit, vt eis proferatur ad omnia ista symbola, & percipiētibus quibusuis communicetur. Quod itaq; conceditur præceptori, & quidem terreno, cur non datur Christo? verùm collatio est admodum diuersa, atq; vt dicebamus anteà, verba non deferunt res, aut conceptum animi, nisi ratione significationis. Quodq; posteà conātur astruere, corpus Christi vbiq; esse, ex 1. cap Epist. ad Ephesios, vbi dicitur: Christus datus caput corporis Ecclesiæ, quæ est vt Græcè scribitur, πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. nihil est. Non enim significatur corpus Christi implere omnia, & esse vbique, sicut isti inferunt. Sed quia significatio illius verbi, siue participij πληρουμένου ambigua est (nam & actiuè & passiuè teneri potest. cùm sit medium verbum) si passiuè intellexeris, secundum Græca scholia, iste erit sensus: Quòd Christus caput Ecclesiæ, in omnibus suis membris quoad omnia impletur, non quòd in seipso perficiatur. Satis enim & perfectus & fœlix est, sed quoad corpus & membra id est intelligendum. Nam vt caput illi confertur, ita & Ecclesia intelligitur plenitudo Christi, quod videlicet eius corpus mysticum impleat & perficiat: Sin verò actiua sit eius significatio, tum dicetur Christus caput esse, eò quod omnia dona & virtutes ipse in omnibus membris suis perficiat. Neq; est sensus, eum qua homo est, vbiq; esse. Et putatur ex Scripturis hoc posse conuinci: nam apertè fatetur Christus, Lazarum esse mortuum, quando

Locus ad Ephesios explicatus

Christus ut homo nō est ubiq;

ibi non erat. Quòd si contenderit, illum tunc nõ habuisse corpus glorificatum, non multum ad rem facit, quia habuit nihilominus coniunctam diuinitatem: sed vt tollatur scrupus, iam post resurrectionem dixit Angelus mulieribus, *Surrexit, non est hic:* & rursus, *Praecedet vos in Galilaeam:* Atque iterum *sublatus est ex oculis eorum*, cùm in coelum ascenderet. Non itaque omnia implet, aut vbique est.

Locus ad Eph. 4. explicatur.

70 Solent citare & locum ad Ephesios 4. *Qui descendit, idem ille est qui ascendit, etiam super omnes coelos, vt impleret omnia.* Qui tamen locus nil probat, & dupliciter exponitur: Primò, vt impleret omnia, referatur ad illa quae de Christo vaticinata & scripta erant. Vnde statim suprà citauit Scripturam, *Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Et si ad loca volueris referre, hoc intelligas de generibus locorum, non de vnoquoq; singulariter, iuxta illud, *Dominus vult omnes homines saluos fieri:* ita dicemus Christum quandoque media, quandoq; suprema, interdum verò infima occupasse, vt in sepulchro. Aiunt transsubstantiatores hoc ad se nõ pertinere, eò quòd minimè dicant corpus Christi vbique esse, sed tantùm vbi sacramentum habetur. Imò aduersatur eis, nam si (vt sentiunt) non repugnat corpori Christi esse eodem tempore & simul, in viginti aut quinquaginta locis, non repugnabit esse in centum aut in mille, & demùm in omnibus, & ita constituent Christi corpus infinitum esse. Neq; est quòd calumnieris argumentandi formam, quoniam illa eadem vsus est Hieronymus aduersus Ioannem episcopum Hierosolymitanum, vbi vult probare corpora nostra post resurrectionem, absq; cibo manere posse: Nam inquit, potuit Elias & Moyses absq; cibo manere dei virtute per 40. dies, ergo poterit homo & pluribus diuina virtute sustentari: & si pluribus, consequitur quod semper, modo velit Deus. Sed vt redeamus ad nostros, hi quia vident ad istam coniunctionem tam intimam consequi, vt sacramentũ possit adorari: nam si ibi realiter & corporaliter Dominus contineatur, quis illum non adoret? Docent liberum esse, vt id facias & non facias: Inquiunt enim, etsi ibi sit, non tamen est in eum finem vt adoretur, si accipias & manduces satis est, si etiam adoraueris, nõ erras. Nos verò certius constituimus, in adoratione non esse ad symbola conuertendam mentẽ: sed si quis, dum agitur sacramenti ritus, de mysterio bene instructus, animum suum conuerterit ad Christum in coelis regnantem adorandũ, rectè facit, etiam id tenetur facere, vt Christum adoret, qui sibi seipsum declarat, neq; ibi cõmittitur idololatria, quod Paulus docuit in ista epistola ad Corinth. quando ait: Si quis ingrediatur coetum vestrum, si idiota sit & simplex homo, vosq; audiat omnes simul loquẽtes linguis, profectò dicet, Isti insaniunt, neq; aedificabitur. Sin verò vos audierit prophetantes, & senserit reuelari arcana cordis sui, tunc procidens adorabit Dominum: nõ adorabit homines ita prophetantes, sed cùm Dominus ibi se illi reuelat, ad eum adorandum se conuertet.

Si Christi corpus potest simul esse in multis locis, põt esse vbiq;, quod etiam Scotus vidit.

Faciunt isti liberam adorationem.

Rationes contra secundam opinionem.

71 Rationes in summa, propter quas minus videtur esse vera tam crassa existimatio, sunt istae: Quòd haec realis & corporalis praesentia nihil adfert vtilitatis, quod ex illa spirituali praesentia non habeamus. Nam Ioan. 6. promisit Dominus edentibus se, vitam aeternam: deinde quòd maneret in eis, & illi in ipso, quid vltra haec requiritur? Deinde non posset cõcedi, & nos & veteres habuisse eadem sacramenta, quia realem hanc praesentiam non potuissent antiqui obtinuisse, cùm filius dei nondũ suscepisset humanam carnem: Deinde consequeretur, & pios & impios corpus Christi manducare. Praeterea vltra illam spiritualem manducationem, quam habemus in Ioan. cap. 6. aliam inducunt carnalem & corporalem, quae non potest probari, cùm ista & illa sint eadem, nisi quòd in posteriore adduntur symbola, ad rem magis confirmandam. Sequitur postremò, quod cùm tantum verbis tribuãt, versantur in eadem difficultate qua & transsubstantiatores, dum aiunt, *Hoc est corpus meum.* Non enim se explicare poterunt, vt apertè dicant absque contradictione, quidnam demonstrent, & quomodo verba sint vera, dum proferuntur, si tropum non admittant. Corpus Christi diffundunt, vt sit simul in multis locis & vbique. Neq; valet si dicant, non localiter, quia licet ibi sit, vt Angeli dicuntur esse in loco, non conuenit id creaturae, vt probatum est supra per Didymum, Basilium, Augustinum ad Dardanum, & Cyrillum, quae loca reperies ad finem primae disputationis in Treshanium. Verba Scripturae nos minimè adigunt ad tam crassam corporalemq; prae sentiam, & fides est ex verbo dei, non itaq; fides illam complecti debet.

72 Patres adhaec secus docent: Nam quale corpus in Eucharistia sit, Cyprianus in sermone de coena Domini ostendit, cùm ait: *Qui vsq; hodie hoc veracissimum & sanctissimum corpus suum creat, & sanctificat, & benedicit, & piè sumentibus diuidit.* Propriũ corpus Christi non de nouo creatur, aut sanctificatur, neque diuiditur. Chrysostomus super Matthaeum cap. 5. Homil. 11. in opere imperfecto. *Si ergo haec vasa sanctificata, ad priuatos vsus transferre, sic periculosum est in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis eius continetur, & quomodo nobis ad coelum ascendendum sit, cùm communicamus, si corpore Christi frui volumus?* Idem exponit super Epist. priori ad Cor. cap. 10. Homil. 24. Iubet nobis, vt cum concordia & charitate maxima ad se accedamus, & aquilae in hac vita facti, ad ipsum coelũ euolemus, vel potius supra coelum: Vbi enim cadauer, inquit, illic & aquilae. Cadauer Domini corpus, propter mortẽ: nisi enim ille cecidisset, nos non resurrexissemus. Aquilas autem appellat, vt ostendat ad alta eum oportere contendere, qui ad hoc corpus accedit, & nihil cum terra debere esse cõe: nec ad inferiora trahi ac rapere, sed ad superiora semper volare, & in solẽ iustitiae intueri, mentisq; oculum acutissimum habere: aquila-

aquilarum enim, non graculorũ hæc mensa est. Idemque in Matth. 26. homil. 83. Illi ab Ægypto in Palæstinam erant profecturi, ac ideo viatoris habitũ habebant: tu de terra in cœlum ascensurus es. Atq; in lib. 3. de Sacerdotio: Etiamne inter mortales versari, atq; in terra cõsistere cēses? an nõ potius in cœlũ è vestigio trãsfereris? annõ carnis cogitationẽ omnem abijciens, nudo animo, mente pura, circunspicis quæ in cœlo sunt?

73 Augustinus ad Bonifacium, eodem ordine & sensu habet omnia ista, tēpore Paschæ appropinquante: Hodie vel perendina mortuus est Christus, die Dominico, hodie surrexit Christ9: Baptismus est fides, & sacramentum corporis Christi, est corpus Christi. Videmus aũt in omnibus enumeratis loquutionibus, rem absentẽ realiter, prædicari de re præsenti. Idẽ super Psal. 54. *Caput in cœlo erat, & dicebat, quid me persequeris? nos cum illo in cœlo per spem, ipse nobiscum in terra per charitatem.* Et in Epistola ad Ianuarium 119. *Vnde illi persequutori, quem voce mactauit, & in suum corpus traijciens quodammodo manducauit: sonuit de cœlo, Saule, Saule, quid me persequeris?* In Ioan. tract. 30. & habetur de Consecrat. distinct. 2. prima quidem: *Sursum est Dominus, sed etiam hic est veritas Domini. Corpus enim Domini in quo resurrexit, vno loco esse oportet, veritas eius vbique diffusa est.* Item super Ioan. tract. 50. nam secundum maiestatem suam, secundum prouidẽtiam, secundum ineffabilem & inuisibilem gratiam impleatur quòd ab eo dictum est, *Ecce ego vobiscũ vsque ad consummationem sæculi*: secundum carnem verò quam verbum assumpsit, secũdum id quod de Virgine natus est, secundum id quòd à Iudæis comprehensus est: quòd ligno confixus, quòd de cruce depositus, quòd linteis inuolutus, quòd in sepulchro conditus, quòd in resurrectione manifestatus, *non semper habebitis me vobiscum.* Quare, quoniam conuersatus est secundum corporis præsentiam, quadraginta diebus cum discipulis suis, & eis deducentibus, videndo, non autem sequendo, ascendit in cœlum, & non est hic: Ibi enim sedet ad dextram Patris, & hic est. Non enim recessit præsentia maiestatis, semper habemus Christum. Secundum præsentiam carnis rectè dictum est discipulis, *Me autem non semper habebitis.* Habuit enim Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modò fide tenet, oculis non videt. Idemque super epistol. Ioannis ad finem. Dominus ergo noster Iesus Christus ideo ascendit in cœlum die quadragesima, commendauit corpus suum, qua habebat iacere, quia vidit multos honoraturos se, quia ascendit in cœlum, & vidit quia honor ipsorum inutilis est, si conculcant membra eius in terra. Et ne quis erraret, & cùm adoraret caput in cœlo, calcaret pedes in terra, dixit, vbi essent membra ipsius. Ascensurus enim dixit verba nouissima, post ipsa verba non est loquutus in terra. Ascensurum caput in cœlum, commendauit membra in terra, & discessit. Iam non inuenies Christum loqui in terra: Inuenis eum loqui, sed in cœlo, & de ipso cœlo: quare? quia membra calcabãtur in terra: persequutori enim Paulo, dixit desuper, Saule, Saule, quid me persequeris? Ascendi in cœlum, sed adhuc in terra iaceo: Hic ad dexteram Patris sedeo, ibi adhuc esurio, sitio, peregrinus sum. Quomodo ergo corpus commendauit in terra ascensurus? cùm interrogarent illum discipuli, *Domine si hoc in tempore præsentaberis, & quando restitues regnum Israelis?* Respõdit iturus, *Non est vestrum tempus scire, quod Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus sancti superuenientem in vos, eritis mihi testes in Hierusalem.* Videte qua diffundat corpus suum, videte vbi se calcari non vult. *Eritis mihi testes in Hierusalem, & per totam Iudæam & Samariam, vsque in totam terram.* Ecce quia iaceo, qui ascendo: ascendo enim, quia caput sum. Iaceat adhuc corpus meũ: qua iacet? per totam terram.

Res absens de re præsenti dicitur.

74 Augustino consentit Cyrillus, qui ait super Ioannem lib. 6. cap. 14. *Hic animaduertendum, quod etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit, maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur: Ecce vobiscum sum, omnibus diebus, vsque ad consummationem sæculi.* Idemq; lib. 9. super Ioan. 21. Paruo autem tempore vnà cum discipulis se fore Christus ait, non quia penitus ab eis recessurus erat, Nobiscum enim est semper vsq; in consummationem sæculi: sed quia non erat cum eis sicut prius conuicturus. Propè enim iam tēpus erat, vt etiam in cœlos ad Patrem abiret: credere autem oportet, fideles, quod licet à nobis corpore absit, virtute tamen eius, omnia & nos gubernari, adesseq; semper ipsum omnibus qui eum diligunt: Propterea dicebat, *Amen, amen dico vobis, vbicunq; sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Nam quemadmodum, quando vt homo in terra conuersabatur, tunc etiam cœlos implebat. & angelorum consortia non relinquebat: eodem nunc modo cùm sit in cœlis, cũ carne terram non replet, & cum eis est qui illum diligunt. Obseruandum autem est, quia quamuis secundum carnẽ solummodo abiturus erat, adest enim semper virtute deitatis, vt diximus: modico tamen tempore cum discipulis se futurum dicebat, apertè seipsum nominans, ne quis in duos filios diuidere Christũ audeat. Accedit his Vigilius, qui in 1. lib. cõtra Eutychen scribit, *Dei filius secundum humanitatem suam recessit à nobis: secundum diuinitatem ait nobis, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi.* Et mox, *Quia quos reliquit, & à quibus discessit humanitate sua, non reliquit nec deseruit diuinitate sua. Per formam enim serui quam abstulit à nobis in cœlum, absens est à nobis: per formam dei qua non recedit à nobis, in terris præsens est nobis: tamen & præsens & absens, ipse vnus idémque est nobis.* Item in lib. 4. Si verbi & carnis vna natura est, quomodo cùm verbum vbique sit, non vbique inueniatur & caro? nam quãdo in terra fuit, non erat vtique in cœlo: & nunc quia in cœlo est, non vtique in terra. Et in tantùm non est, vt secundum ipsam carnẽ expectemus Christum de cœlo venturum, quẽ secundum verbum nobiscum esse credimus in terra. Igitur secundum vos,

aut verbum loco cum carne sua continetur, aut caro cum verbo vbiq; est: quoniam vna natura contrarium quid aut diuersum non recipit in seipsa: diuersum autem & longè dissimile circũscribi loco, & vbiq; esse. Quia verbũ vbiq; est, caro aũt eius vbiq; non est, apparet vnum eundemq; Christum vtriusq; esse naturæ: Et esse quidem vbiq; secundum naturam diuinitatis, & loco contineri secundum naturam humanitatis suæ, creatum esse & initium non habere, morti subiacere, & mori non posse. Et mox subdit, *Hæc est fides, & confessio catholica, quam Apostoli tradiderunt, martyres roborauerunt, & fideles hucusq; custodiunt.*

75 Deinde Fulgentius ad Trasimundum regẽ lib. 2. Vnus idemq; homo, localis ex homine, qui est deus immensus ex Patre, vnus idemq; secundum humanã substantiam, absens cœlo cùm esset in terra, & derelinquens terram cùm ascendisset in cœlum: secũdum diuinam verò immensamq; substãtiam, nec cœlum dimittens cùm de cœlo descendit, nec terram deserens cùm in cœlum ascendit. Quod ipsius Domini potest certissimo cognosci sermone, qui vt localem ostenderet humanitatem suã, dixit discipulis suis: *Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: deum meum, & deum vestrum.* De Lazaro quoque cùm dixisset, *Lazarus mortuus est:* adiunxit dicẽs, *Gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi* Immensitatem verò suæ diuinitatis ostendit discipulis, dicens: *Ecce ego vobiscum sum, omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.* Quomodo ascendit in cœlum, nisi quia localis & verus est homo? Aut quomodo adest fidelibus suis, nisi quia idem immensus & verus est deus? Idemq; lib. 3. Idem atq; inseparabilis Christus secundũ solam carnẽ de sepulchro surrexit, idẽ atq; inseparabilis Christus secundũ totũ hominem quẽ accepit, terrã localiter deserens, ad cœlum ascendit, & à dextris dei sedet: secundum eundem totum hominem, venturus ad iudicandũ viuos & mortuos, coronaturus fideles & pios. Postremò Bernardus in Cantica canticorum serm. 33. Habeo & ego verbum, sed in carne & mihi apponitur veritas: sed in sacramento, Angelus ex adipe frumenti saginatur, & modo satiatur grano: me oportet interim quodam sacramenti cortice esse contentum, carnis furfure, literæ palea, velamine fidei, & hæc talia sunt, quæ gustata afferunt mortem, si non de primitijs spiritus quantulumcunq; acceperũt condimentũ: prorsus mors mihi in olla, nisi de Prophetæ farinula dulcoretur. Et mox, At quantalibet sanè abundantia pinguescant ista, non pari omnino iucunditate sumitur cortex sacramẽti, & adeps frumenti, fides & spes, memoria & præsentia, æternitas & tempus, vultus & speculum, imago dei & forma serui: nẽpè in omnibus his, fides mihi locuples, intellectus pauper, nũquid verò par sapor intellectui, fideiq;? cùm sit in meritum ista, ille in præmium, vides distare tantùm inter pabula, quantum & inter loca, & sicut exaltantur cœli à terra, ita inhabitãtes in eis. Hîc vides apertè Bernardũ antithesin facere, inter memoriam & præsentiã, & quædã alia quæ ad hoc negotium multũ conducunt. Sed redeamus ad aduersarios. Habẽt Patres quos nobis opponãt, Irenæum dicentẽ, cõstare Eucharistiam ex duabus rebus, terrena & cœlesti: quod idem & Gelasius autumat. Cæterùm, ista non concludunt, nisi quòd si acceperis totum sacramentum, vt vnũ constituas, ex signo & significato, tunc fatemur illud constare ex duabus rebus. Verùm si posteà velles inter panem & corpus Christi tantã constituere coniunctionem, quanta est inter naturam diuinam & humanã in Christo, id maximè concedendũ esset: quia oporteret ex pane & corpore Christi fieri vnã hypostasin, id est vnũ suppositum, ita vt nunquã à se mutuò diuellerẽtur, quę sunt absurdissima. Ex reliquis Patrib. fermè obijciũt eadẽ, q̃ suprà citabãt trãssubstãtiatores.

Quomodo sacramentum dicatur constare ex duabus rebus.

76 Videamus in præsentia, quídnã hi qui tertiam amplectuntur opinionem, aduersus istos dicant. In primis, non admittunt illam diffusionem corporis Christi, ita vt sit vbiq;, eò quòd aduersetur proprietati humanæ naturæ: Et Augustinus ad Dardanum, secùs apertissimè scribit. Præterea contendunt, manducationem in Ioanne positam cap. 6. & hanc extremã, omnino eandem esse, nisi quòd hîc adduntur symbola: atque id probant hoc argumento, quòd Ioãnes quum mentionem fecisset suæ mãducationis ad finem Euangelij, non meminit institutionis sacramenti vt cæteri Euangelistæ, nam satis ista tradiderat anteà. Et summam doctrinæ, quàm illi omiserunt, Ioannes illo 6. capite suppleuit. Neque est, aiunt, propterea quòd quispiam dicat, idcircò superfluam esse communionẽ, quia frequenter communicando, memoriam Domini & gratiarum actiones celebramus, & mens excitatur earum rerum quæ aguntur specie, neque ibi habentur signa muta, sed loquentia. Deinde quædam tessera illic est, qua Christiani inter se & cũ Christo se denotant cõiunctos: profitentur præterea, fidem suam de corpore Christi acto in crucem, & sanguine fuso pro nostra salute: non enim satis est corde credere, sed ore quoque fit confessio, neque tantùm ore, verùm externis actionibus. Neq; suscipiũt quod isti aiunt, impios etiam sumere corpus Christi: nã sensus & ratio ad ipsum nõ pertingũt, ergo relinquitur fide percipi, qua cùm illi destituãtur, nihil præter symbola possunt habere. Et Paulus scribit, *Qui manducauerit hunc panem indignè:* neque dicit, qui manducat corpus indignè.

Obiectiones aduersus vbiquitatem.

Explicatur tertia opinio Zuinglians.

Vtilitates communionis.

77 Mirantur præterea eos, qui contrariã opinionẽ sectantur, quod illi manducationi corporali Christi, attribuãt remissionem peccatorum: quandoquidem illud est opus operatũ admittere, neq; habetur peccatorũ remissio, nisi per fidẽ. Innituntur postea loquutionibus Pauli, quãdo iubet Dominus hoc fieri in sui memoriam, & annunciari mortem eius: quæ vidẽtur ipsis, corporis Christi absentiã indicare. Sed aliàs admonui, argumentum hoc non esset vsque adeò firmum, nisi intelligant de corpore Christi realiter &

Remissio peccatorum habetur per fidem quæ excitatur, non quidem ui operis, sed operante spiritu dei.

& corporaliter, atque naturaliter præsenti: alioquin cum fide percipiatur, nõ intelligitur prorsus abesse, quãuis in cœlis maneat quoad suam naturam atq; substantiã: spiritualiter enim manducatur, atq; nobis reuera iungitur. Citant dehinc Patres, qui apertè pronunciant, typum, signum & figuram hic esse corpus Christi. Atque inducunt duo similia: Vnũ est de amico, cuius amicus corporaliter absens, dicitur esse præsens quando cogitat de eo. Item ponunt multa specula, quæ sint in circuitu eiusdẽ hominis, cui aspectus & facies multiplicatur per omnia hęc specula, tametsi is suo loco nõ moueatur. Sunt fateor ista similia aliquãto frigidiora, quàm vt bene cõueniant huic mysterio. Amicus enim cõprehensus cogitatione, & versatus animo, nequaquam mutat cogitantẽ, non alit eius animũ, neq; etiam carnem illius instaurat, vt resurrectionis fiat capax. Et illa quæ in speculis habetur, tenuissima est vmbra, neq; debet conferri illi coniunctioni, quã nos habemus cũ Christo: Nam spiritus Christi præsentia, quã ponimus, vim Spiritus sancti cõiunctã habet, quæ nos ipsi arctissimè copulat. Non tamen prorsus respuenda sunt cõmemorata similia, cùm possint nos quoquo mõ in rei veritatem inducere, modo intelligantur rem nõ adæquare: indicant enim, quomodo fide ac animo fiat ista perceptio. Meminerunt aũt duarum coniunctionum cum Christo: Vna est, quod fide amplectimur corpus eius actũ in cruce, & sanguinẽ fusum pro nostra salute: Altera est, quod ipse dei filius suscepit veram naturã nostram, & sic inita est naturalis cõmunio inter nos & Christum, cuius mẽtio est ad Hebr. cap. 2. Sed est quędam tertia cõiunctio, quã nos cum Christo inimus, eum manducando spiritualiter, cuius illi mentionem non adeò frequenter faciũt, licet non omnino taceãt: Verùm de illo paulò pòst agemus. Quod si interrogẽtur isti, an Christus adsit pręsens cœnę Dominicæ, respondent adesse: cæterùm hoc dicũt per synecdochen, quoniã altera pars Christi, id est diuinitas, verè præsens est. Alioquin in exponenda sentẽtia Domini, *Hoc est corpus meum*, adhibent metonymiam, nimirum signi ad rẽ significatam. Atque Christum ipsum eo modo videntur concedere præsentem esse, vt sol, qui se continet in suo orbe, & nihilominus dicitur adesse mundo, eumque regere suo motu & luce. Quàm verò fides possit rem præsentem facere, ex epistola ad Galatas, vbi Paulus dixit: Christum ob oculos eorum descriptum, & inter eos crucifixum, putant se declarasse.

Duo similia.

Per synecdochen Christus adest cœnæ.

Præsentia fidei.

78 Nunc superest, vt inter hac duas sententias ostendamus, quid nostro iudicio, aut cauẽdum sit, aut recipiendum. Non quòd in animo habeã, singulares, præstantissimosq; viros taxare, aut Létherũ aut Zuinglium: Nam de Zuinglio certò scio, quòd in suis libris signa ponit in hoc sacramento minimè vacua aut irrita, vt superius dixi. Atq; etiam mihi relatũ est ab omnibus, qui cũ Luthero egerũt, illũ reuera inter corpus Christi & symbola, nõ posuisse nisi coniunctionẽ sacramentalem: quomodo verò contentio sit aucta, & inter eos inflãmata, nũc nõ est tẽpus recensendi. Sepositis ergo his viris, nunquã satis laudatis, de opinionibus agemus, prout enarratæ sunt, & vltro citroq; iactantur. Quãobrẽ in priore opinione, crassam illam connexionẽ corporis Christi cum pane, vt naturaliter, corporaliter & realiter, in eo comprehendatur, minimè probo. Quia Scriptura sancta ad hoc statuendũ minimè nos adigit, & multiplicare & augere tot miracula absque illius testimonio, nõ est theologicum. Quibus addas, talem præsentiam necessariam non esse, & ad nostram salutem nullũ habere momẽtum. Impios deinde suscipere corpus Domini, haud recipio: Nam quicquid Dominus instituit, id fecit vt nobis esset salutare. Verùm mãducatio carnalis & corporalis, non est impijs ad salutem, ergo Christus eam huiusmodi non instituit: Et quicquid impij ibi comedant corporaliter, nõ debent dici comedere corpus Christi, nisi signo aut symbolo velis tribuere nomẽ rei. Propterea nõ dabimus corpus Christi vbiq; esse, aut per omnia vel multa loca diffundi, eòquòd istud aduersetur conditionibus naturæ humanæ. Neque idem sentiẽdum est, discrimen esse inter spiritualem manducationem, quæ habetur in Ioanne cap. 6. & illam quam Dominus instituit in postrema cœna, nisi quod ei doctrinæ atq; promissioni quam prius tradiderat, adiecit symbola. Quod etiam loquũtur ambiguè de adoratione, nõ debet facilè admitti. Suprà enim docuimus, & quidem planè atq; apertè, quid de ea re sentiẽdum sit. Atq; hęc de ista sententia, ex qua demenda puto, quæ modo commemoraui.

Iudicium authoris de postremis duabus opinionibus.

Cauenda in secunda opinione.

Impios cœnæ non communicare.

79 In altera verò, mihi id minus placet, quòd raro mẽtionem faciunt sacramentalis mutationis panis & vini: quæ tamen non leuis est, & Patres vbi videntur fauere transsubstantiationi, eam respiciunt. Atque Scripturæ sanctæ illã non contempserunt: etenim Paulus in ipsa agitatione sacramenti, nõ simpliciter nominat poculum, sed poculũ Domini. Deinde videmus in Testamento veteri, ea quę oblata fuerãt, appellata esse non tantùm sancta, verùm sancta sanctorum, hoc est Hebraica phrasi, sanctissima. Quare nõ est quòd dicant mutationem hanc leuem esse, cùm magni sit momenti. Quod si prætexant se id facere, vt nimium symbolis non hęreamus: Respondetur, facilè posse remedium adhiberi huic malo, per doctrinam, qua instituantur homines: Christum coniungi nobis dum communicamus, eximia copula, vt qui maneat in nobis & nos in eo. Qui deinde proximo gradu iungitur verbis, atque id per significationẽ: Copulatur & tertio loco symbolis, atque item per significationem, quæ tamen est minor quàm illa sit, quæ pertinet ad verba. Imò per priorem, quæ scilicet verborum est, symbola suam significationem sacramentalem sortiuntur. Si hæc ritè doceantur, nihil erit periculi. Fateor scriptores huius opinionis, quãdoque tractasse istam conuersionem sacramentalem, sed raró.

Mutatio sacramẽtalis res magna, & asserta à sacris literis.

De efficacia sacramenti.

80 Deinde non adiecerũt semper ei efficaciã, quæ illi debetur: Non enim efficiuntur ista vulgaria signa, sed quæ potenter atque efficaciter animum permoueant. Dicent, hoc erit nimium tribuere elementis huius mundi. Occurrimus ista non illis tribui per seipsa, verùm ob institutum Domini, Spiritus sancti vim, atque verborum claritatem. Si quæsierint, vnde habeam, Spiritum sanctum hîc agere? facilè est respondere, quoniam est iam constitutum, spiritualem esse hanc mãducationem: At quomodo spiritualiter manducabimus absq; Spiritu sancto? De instituto Domini non est dubitandum, & de efficacia verbi passim loquuntur Scripturæ. Paulus inquit, *Euangelium esse vim dei ad salutẽ*, nimirum, quod deus vim suam declaret hoc instrumento: & Eucharistia quid aliud est, quàm Euangeliũ seu verbũ visibile? Dicit item Paulus, *Fidẽ esse ex auditu, & auditum per verbum dei*: non quod verbum nos credere faciat, Spiritus enim est per quẽ credimus: sed vtitur organo verborum atq; etiam sacramẽtorum, quæ sunt verba dei sensibilia. Quis etiam nesciat per verbum dei creaturas sanctificari, vt habetur in epistola ad Timotheum? quod etiam rectè accipiendum est, nam spiritus sanctus est qui reuera sanctificat, verùm instrumento & verborum & sacramentorum hoc facit. Non itaque auferenda est hæc mutatio à pane & vino, qua reddantur signa corporis & sanguinis Christi efficacia, id est, quibus potenter & non vulgariter spiritus Domini in nos agat, modò fide & pietate simus præditi. Non enim ponimus hîc efficaciam, quæ salutem nostram alliget rebus huius mundi. Neq; hîc obstrepat aliquis, cùm fide ista perceptio habeatur, quid lucrabuntur communicantes, quandoquidem si sunt fideles, iam habent sibi coniunctum Christum? Facile est occurrere, coniunctus illis quidem est, sed indies redditur coniunctior: & dum communicamus, magis ac magis nobis vnitur: Præterea hoc accedit, quod mandato Domini satisfacimus, qui vt manducaremus & biberemus hoc sacramẽtum præcepit. Dixeris alioquin idẽ de Baptismo: Cũ enim quis credit, statim iustificatus est, & remissionem peccatorum habet, non tamẽ frustrà baptizatur. Quod si requisiueris, an ista efficacia Eucharistiæ se habeat æqualiter quoad omnes, Respondeo, minimè: sed ad rationem & portionem fidei communicantium. Vt Origenes dicebat, 15. capite Matthæi: Sacramenti huius materiam non prodesse, sed potest per verbum & obsecrationem iuuare animos nostros, pro quantitate & portione fidei.

Spiritus sancti actio interuenit in cõmunicando.

An efficacia Eucharistiæ se habeat æqualiter quoad omnes.

81 Aliud præterea est quod istos vellem inculcare, nos per communionem Christo incorporari, quæ vox non est noua, sed in Paulo habetur ad Ephesios, qui dicit: Gentes factas cohæredes & concorporales, quod Græcè dicitur σύσσωμα: Nã etsi ponimus appræhensionẽ corporis Christi fieri per fidem, attamen effectum sequitur ad hanc appræhensionem vera coniunctio cũ Christo, non ficta aut imaginaria, quæ primò ad animam pertinet, deinde ad corpus redundat. Et ea commendatur nobis in sacris literis à Paulo, sub metaphora capitis & corporis, cùm nos appellat membra eiusdem corporis sub Christo capite, & sub ratione coniugij, in quo duo fiunt vna caro. Quod Cyrillus vt exprimeret, simile induxit ceræ liquefactæ, quæ alteri ceræ permisceatur, & ita ex duabus eadem fiat: Sic voluit nos Christo coniungi. Et ad hoc maxime faciunt verba ad Ephesios, quibus dicimur esse ex carnibus eius, atq; ex ossibus eius: quæ si respicias prima frõte, videbitur secus dicendũ, scilicet, filiũ dei esse ex carnibus nostris, & ex ossibus nostris, quia ex nostro genere carnẽ assumpsit. Sed Paulus intellexit non simplicẽ carnẽ, verùm à peccato mũdam, resurrectionis capacem, & immortalitatis: quã fideles cùm ex seipsis non habeant, neq; ex Adamo traxerint, à Christo sibi vendicãt, quãdo illi per sacramẽta & fidẽ incorporantur. Fit itaq; illapsus quidã Christi in nos, & contactus spiritualis, quẽ Paulus expendebat, cùm diceret ad Galatas: *Viuo autem iam nõ ego, sed viuit in me Christus*. Neq; propter ista opus est Christũ è cœlo detrahere, vel corpus eius diffundere ad infinita loca, quandoquidem spirituale est totũ hoc quod tradimus: Verumtamen non fictum, nam spectra, idola, aut figmẽta, nequaquã animũ nutriunt, vt hîc fieri certũ est. Diximus enim & cõfirmamus, hęc symbola & significare, & offerre ac exhibere verissimè corpus Christi, licet spiritualiter, id est animo comedendum, nõ ore corporis. Quòd si quæsiueris, quo pacto veteres in suis sacramentis istud idem habere potuerint: facile est respõdere, quandoquidem non corporaliter, sed spiritualiter in hoc sacramento rem geri statuimus. Et in Apocalypsi legitur, Agnum immolatũ ab origine mundi. Illi futura expectabãt, nos iam facta recolimus. Hoc tantùm cauẽdum postremò ostendimus, ne quod adijcimus, semper de modo spirituali intelligatur veritati detrahere. Dicebat enim Augustinus super Psalm. 54. Corpus Domini, certo loco esse in cœlo, sed veritatẽ corporis Domini vbiq; esse: nam vbicunq; sint fideles, apprehendunt Christũ habuisse verum corpus pro nobis traditum, & eo fide vescuntur.

Incorporamur Christo communicando.

Illapsus Christi in nos.

Quomodo veteres idem habuerunt nobiscum in suis sacramẽtis.

82 Itaque iam dixi, quod mihi videtur debere constitui iuxta Scripturas in hac re sacramentaria: Quæ vtinam pius lector, & bene expendat, & boni consulat! Faxit autem deus pro sua bonitate, vt Ecclesia Christi, tandem quoad hoc Sacramentum, & veritatem & pacem obtineat. Quæ duo idcircò mihi sunt in optatis, quod hactenus animaduerterim Eucharistiam (de qua agimus) adeò fuisse mẽdacijs, imposturis, atque superstitionibus obrutam, sepultam, & deformatam, vt quiduis potius æstimari potuerit, quàm id quod in cœna Dominus instituit. Quam ne facilè repurgatã haberemus, diabolus (omnis pacis & veritatis grauissimus hostis) tot seuit opiniones, cõtentiones, dissidia, hęreses, & pugnas, tantũ non cruẽtas, vt vix consensus Christianis dignus humana ratione sperari possit. Verũ hæc (proh

(proh dolor) non iniuria patimur, qui hoc sacramentum duplici contumelia affecimus, partim quia ex insigni & singulari Christi dono, idolum execrandum ereximus: partim verò, quia parum sincera fide, conscientiaque grauissimis peccatis inquinata, absque legitima nostrûm ipsorum probatione, sacra hæc mysteria vsurpauimus. Misereat (Deum precor) tantæ calamitatis, digneturque tandem Ecclesiæ suæ instauratam Eucharistiam, bonumque eius vsum restituere, Per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

Finis Tractationis de Eucharistia.

LOCVS XI.

An in communione liceat vna tantùm specie vti.

In 1. Cor. 10. Prima ratio Papistarum.

CONANTVR aduersarij, pluribus argumentis, mutilationem turpissimam sacramenti huius quam induxerunt, defendere. Fatetur quidem Ecclesiam, cùm adhuc rudis esset, duplici specie vsam fuisse: sed posteà cùm intelligeret, alteram partem, præsertim laicis, potuisse sufficere (quò errori occurreret nonnullorum, qui potuissent existimare dari corpus Christi in Sacramento à sanguine disiunctum, & sanguinem à corpore separatum) edixit, vt sacrifici tantùm duas partes in Missa vsurparent: plebi verò, tantùmmodò altera distribueretur. Deinde accessisse aiunt, authoritatem Constantiensis concilij. Deducunt præterea mandata dei in duo capita: Quædam volunt eorum perpetuò firma & inconcussa manere, ita vt violari nunquam possint, in quo ordine moralia collocant: Alia verò constituunt, quæ de rebus externis agant: cuius generis ceremoniæ sunt & Sacramenta. & hæc non volunt vsque adeò necessaria, quin pro loco & tempore cómutari valeant. Defendunt adhæc, plebi Christianæ fraudi non fuisse, quòd vna species sit ab ea sublata. Nam inquiunt, in forma panis non dari corpus Christi sine sanguine, quemadmodum nec in calice sanguis habetur absque corpore. Afferunt item, longè maiorem esse libertatem Ecclesiæ Christi, quã fuerit synagogæ: ideò licere illi plura mutare in nostris cæremonijs, quàm veteribus permissum fuerit. Non enim sumus vt serui sub lege, sed vt liberi sub gratia. Et conantur ostendere in compluribus ritibus, Ecclesiam reipsa interdum mutasse. In primis aiunt. Non mergit eos qui tinguntur, vt verbum Græcum *βαπτίζειν* significat: sed tantùm aspergit, vel aliquo modo abluit. Neque vocandum est in dubium, sic tinctos, pro baptizatis habendos. Nam Cyprianus consultus fuit, an illi qui agentes animam baptizabantur, censendi essent baptizati: siquidem in lecto decumbebant, & vi morbi oppressi, neque mergi, neque ablui poterant, sed tantùm aspergebantur: vnde poterant videri non baptizati. Respondet ille vir dei, eos omnino consecutos Baptismum.

Iactant etiam in Baptismo verba quandoq; fuisse mutata, cùm in Actis Apostolicis capite 2. legatur, Baptismus in nomine Domini Iesu Christi datus: cùm tamen in Euangelio præceperit Dominus discipulis, vt in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti baptizarent. Quin & causantur hodie, peruerti ordinem à Christo præscriptum: Is enim mandauit, vt prius docerent, deinde baptizarent. Nos diuersum agimus: primùm, tingimus infantes, deinde cùm adolcuerint, eos docemus. Posteà subdũt, non seruari quod Christus fecit in nostra communione: quoniam ieiuni Sacramenta sumimus, cùm ille cœnatus & Apostolis cœnatis ea distribuerit. Deligimus etiã nobis matutinum tempus, cùm ille vesperi cœnam agitarit: neque pedes abluimus, cùm ipse prius discipulorum pedes lauerit, iusseritque vt alter alterius pedes lauarent. Nec non Apostoli mandatum producũt, quod proximo capite habebimus, vt vir non oret aut prophetet cõtecto capite, neque mulier aperto: quod hodie nõ tam sollicitè & ad amussim conseruatur. Primi quoque Concilij, quod habitum fuit Apostolorum tempore, decretum, vt gentes à sanguine & præfocato abstinerent, abolitum est. Cauillantur ijdem, non esse parem rationem Apostolorum, cum quibus Dominus in extrema sua cœna cõmunicauit, atq; sit Christianæ plebis. Quoniam illi sacerdotes ordinati fuerant à Christo: quare iure ac meritò aiunt, fuisse aliam dispositionem pro communione laicorum institutam. Fingunt quoque, Christum quandoque sub vna specie discipulis Eucharistiam distribuisse, potissimùm quando accessit cum eis ad Emaunta oppidum: vbi dicuntur eùm agnouisse in fractione panis. Vnde nos peccare coarguunt, qui ex vnica Christi actione, dogma velimus & præceptum constabilire. Denique pro se clamitant, Ecclesiæ catholicæ consensum facere, & causas afferunt ex quibus adducantur, vt vnam duntaxat speciem Sacramenti laicis administrent. Primam esse iactant, ne poculum effundatur: quod facilè fieret, si vniuersæ multitudini porrigeretur. Altera est causa, quoniam pro ægrotis vinum, quemadmodum panem asseruari oportuisset, vt quacunque hora depromeretur petentibus: quod non potuisset commodè fieri, quòd vinum facilè corruptioni sit obnoxium. Præterea opponunt, multos esse abstemios, qui cùm alteram partem tantùm sumere valeant, si vtraque pars necessaria esset, existimarent se neque ritè communicare, neque Sacramẽtum integrum habere. Accedit denique honor ministerij: par etenim esse iudicauerunt,

rũt, vt suis missificis, plus quàm promiscuæ multitudini deferretur, neque voluerunt æquabilis dignitatis aut precij communionem esse laicorum cum Missa. Argumenta fermè illorum quæ potiora sunt recensui.

Contra mutilationem Eucharistiæ. Prima ratio.

3 Nunc ex aduerso nostras rationes dicã, quibus ostendetur, quàm grauiter in hac cœnæ Dominicæ mutilatione peccent: Primùm, ab instituto Christi recedunt, & aliter Euangelizant, atq; ipse & Apostoli eius prædicauerint, quod à pietate vehementer abhorret. Hoc debet constitui primum in re theologica principiũ, ad quod omnia resoluãtur, Dominus dixit: Verbũ dei est, quod ęternum manet, à quo si reuocemur ad hominũ placita, cùm ea subinde mutẽtur, nil firmũ in religione habebimus, sed à certis ad incerta depellemur, & authoritas hominum diuinæ authoritati æquabitur. Scribitur ad Galatas, *Si nos aut Angelus è cælo aliter euangelizauerit, anathema esto.* 2 Quòd si Paulus neq; Angelos, neque Apostolos audiri velit, contra Euangelij decreta quippiam statuentes, nos impurorum hominum audaciã & impudentiam, qui de Sacramentis aliter tradũt quàm Christus, nihil morabimur. Paulus 11. capite dilucidè testatur, se à Domino accepisse quæ tradebat, atq; duas species citra controuersiam recensuit. Vnde licet existimare eos, qui secus definiunt, nequaquam à Domino accepisse, sed potius ab eius aduersario: quare non sunt audiendi. 3 Et ad Galatas habet Paulus, *Testamento, licet hominis fuerit, quando confirmatum est, nihil adijci aut superordinari:* quantò minus oportuit homines temerarios esse, vt Christi testamento aliquid adderent? Homines, qui caduci sunt & infirmi, suis testamentis terrena solummodo legant. Christus verò, qui deus est & omnipotẽs, Sacramenta, quæ pertinent ad æternam vitam, legauit Ecclesiæ: ideò testamentum eius inuertere, nemo 4 voquam audere debuisset. In Deuteronomio capite quarto iubet Dominus Israeli, vt legem suã audiat, & præsertim meminit *Chukim*, quæ vox significat cæremonias, illisque iubet ne quippiam vel addant, vel demant. Quod præceptum dei plurimum valet ad nostram superbiã retundendam. Eo quippe fastu laboramus, quòd semper nostra figmenta non solùm in pretio haberi vellemus, sed etiam verbis dei præferri. Atque in libro Numerorum cap. 15. scribitur, oportere filios Israel habere vittas hyacinthinas in extremitate palliorum, vt illas videndo, refricaretur eis memoria diuinorum mandatorum, vt non facerent quod ipsorum cordi allibuerit, vel oculis eorum arriserit. Et ad Romanos Paulus 5 taxauit grauissimè, quòd gentes infatuatæ fuerint suis *διαλογισμοῖς*, neque deum simpliciter colere voluerint, quemadmodum illum ex 6 creaturis agnouerant: Vnde ait eos in probrosas cupiditates fuisse traditos. Neque ambiguũ est, truncationem hanc cœnæ Dominicæ ad 7 hoc genus vitij pertinere. Addas his, huic Domini instituto, quoad hoc Sacramentum administrandum, vniuersam Ecclesiam, & diutissimis & melioribus temporibus consensisse.

4 Patresque vehementer abhorruerunt, à Domini ratione in hoc Sacramento recedere. Extat Gelasij canõ, qui habetur de Consecrat. distinct. 2. cap. 2. Comperimus. Quo redarguũtur nõnulli, quòd percepta sacri corporis perceptione à calice cruoris abstinerent. Quod superstitiosum esse dicit, & eis mandat, vt Sacramenta vel integra sumant, vel ab integris arceantur: & sacrilegium esse dicit, quòd ita seiungantur. Decretum hoc eludere conantur, & contrahere ad Missificos, dum consecrant. Illis (inquiunt) necessarium est vtramq; partem sumere. Cęterùm, hoc ex verbis huius Pontificis non habent: imò sitibi mentio participantium, & arcendorum à Sacramentis, quæ conueniunt illis appositè, quibus ea distribuuntur. Deinde scribitur in decreto, nequaquã oblatione vel sacrificio, sed Sacramẽto iniuriam fieri: Nam inquit vnius eiusdemq; mysterij diuisionem, absque grandi sacrilegio fieri non posse. Cùm itaque distribuant communionem laicis sub vna specie, atque diuisionem sacramenti faciant, inficiari non possunt, quin sacrilegium admittant. Chrysostomus in Homilia 18. alterius epistolæ ad Corinthios, nonnulla esse ait, in quibus sacerdos à laico nõ differt. In sumptione inquam horrẽdorum mysteriorum, Non est apud nos vt in lege veteri, vbi aliæ partes ex victimis dabantur sacerdotibus, aliæ verò cedebant offerẽtibus: nobis verò omnibus idem corpus Christi proponitur, atque idem poculum.

Gelasius. *Chrysostomus.*

5 Cyprianus in libro secundo epistola 3. contendit in hoc Sacramento Eucharistiæ, nulla ratione ab instituto Christi recedendum esse. Atq; ibi cùm hac de re multis agat, pręcipua ista capita interponit: Solum Christũ in hoc negotio audiendum esse: præterea non esse spectandũ, quid alij ante nos fecerint, sed quid Christus ante omnes egerit: deinde, qui non facit vt ille fecit, frustrà colere deum mandatis atque doctrinis hominum. Et præcepta huiusmodi de Sacramento non leuia facit, sed grãdia prædicat. Idemq; Martyr in epistola ad Pompeium cõtra Stephanum Romanæ vrbis episcopum, scribit: Vbi nutatur, semper ad Dominicam, Euãgelicam, & Apostolicam traditionem currendum est. Dicũt aduersarij, Cyprianum de hoc non loqui, quod modò nos agimus. Aduersus Aquarios disputabat, qui non vino sed aqua vtebantur ad calicem Domini. Hoc (inquiunt) ille reprehendebat, non partem Eucharistiæ laicis ablatam. Fateor: sed istos grauius peccare contra institutũ Domini, quàm Aquarios dico. Quia illi, tametsi pro vino aquã supponebant, non tamen alteram speciem Sacramenti prorsus remouerunt. Verba quidem conseruabant eadem, quæ nos ad calicem dicimus, elementum duntaxat mutarunt. Sed isti, & calicem totum, & verba eius plebi auferunt. Deinde concedo, Cypriani disputationem singularem esse, qua confutat Aquarios: sed argumentũ & ratio qua vtitur, est vniuersalis, nimirũ in sacramẽto Eucharistiæ, non esse recedendum ab

Cyprianus.

ab instituto Domini. Hac etiam causa nos argumentamur, eam quasi per manus ab eo accipimus, ut demonstremus non licuisse à communione calicem tollere. Dilabuntur & alia stropha, & aiunt, Cyprianum hæc de offerentibus tantūmodo scripsisse, & ideo locum ad communionem nihil facere: Sed mirandum, istos adeò acutos, non uidisse, antiquos, & potissimum tempestate Cypriani, nō habuisse oblationem differentem à communione. Nō fuit apud eos locus priuatis Missis: Post multos annos illæ natæ sunt maximo religionis damno. Deinde si epistola ab initio legatur, audies Cyprianum dicere, istos recedere ab instituto Christi, tam consecrando calicem, quàm illum plebi distribuendo. Quare cauillus prorsus est dilutus.

Respondetur rationibus aduersariorum.

Ad primū. 6 Superest modò, ut rationes quas pro se facere arbitrabantur, ostendamus inanes esse. Dicebant, Ecclesiam utraq; specie usam primis temporibus Christiani edocti erant. Postea (inquiunt) uidit laicos posse una specie contentos esse. Quid obsecro uiderunt nostri Papæ, quod Apostoli & primæ Ecclesiæ proceres non uiderint, qui copiosissimo Spiritu sancto erant perfusi? Quid est quod nos scimus, nisi meræ tenebræ, si ad eorum lucidissimam scientiam collatum fuerit? Addunt, Vt euitaretur illorum error, qui fortasse crederent, corpus Christi seorsim dari à sanguine: quasi in cœlo exangue sedeat corpus ad dexteram Patris. Ista sunt eorum portenta: Nulli hæreticorum unquam cōmenti sunt hoc erroris genus. Sed esto, quādoq; talem hæresim extitisse: Nónne aliter corrigi potuit, quàm Sacramentum Eucharistiæ corrumpendo? Certè possunt suboriri multæ perniciosæ opiniones de altera Eucharistiæ parte, quam residuam fecerunt: Num uolent earum causa, istam quoque auferre.

Ad secundum. 7 Et quod obijciunt de concilio Constantiensi seu Basiliensi, nihil moramur. Illis non paret neq; Græca Ecclesia, neque totus Oriens: nec immeritò, quandoquidem aduersus dei uerbum statuerunt. Et labuntur sæpè Concilia, ut planum est de Ariminensi, Chalcedonensi, Ephesino secundo, & Aphricano, quod fuit sub Cypriano, & pleraq; alia. Quin tempore Christi concilium Sacerdotum, & Ecclesia illius temporis nónne turpiter errauit, cùm Christi doctrinam respuerit, & Christum ipsum & Apostolos damnauerit? Aliàs monui, Cōcilia non semper quod uerum erat statuisse: maior pars ibi minorem uincebat, & sæpè deterior meliorem. Hic iactant, Ecclesiam nostram habere Spiritum sanctum, & ideo non errare. Committunt paralogismum accidentis: Nam qui Spiritum sanctum habent, nón faciunt semper ex illo quæ faciunt. Quemadmodum architectus, quatenus architectus est, ædificando non peccat: sed quia interdū accidit, ut sit alijs cogitationibus occupatus, aut fortè nimis potus, ideo interdum labitur. Verùm (inquiunt) Ecclesia de Spiritu sancto promissionē habet, & quòd non sit unquam deserenda. Fateor, neq; ista promissio deest, sed impletur, & semper in Ecclesia permulti sunt qui bene sentiunt: ut in Ecclesia Iudaica temporibus corruptissimis erāt, Simeon, Zacharias, Elizabeth, Ioannes Baptista, Virgo mater & Ioseph, Nathanael, & alij complures istius promissionis participes. Quare sequitur, ut ueritas præualeat, ac errores detegantur. Non tamen ex ui promissionis istius colligitur, in Concilijs rectè semper definiri: Laboratur sæpè affectionibus, atque tenebris caligatur. Quæ res quomodo à nobis cognoscetur? Vnde intelligemus, num rectè uel perperam statuatur? Ad Lydium lapidem sanctæ Scripturæ, omnia sunt examinanda: Ibi ueritas deprehenditur. Sed pergamus ad alia istorum argumenta diluenda.

Ad tertiū. 8 Præcepta dicebant de rebus externis & cæremonijs non ita firma esse, ut nullo pacto mutari possent. Contra hoc facit Cyprianus, epistola iam adducta contra Aquarios, ubi præcepta Sacramenti huius, grandia uocat. Et Christus adhæc, eum minimum inquit, seu nullum uocandum esse in regno cœlorum, qui ex præceptis suis minimum soluerit. Loca præterea ex Deuteronomio capite quarto & duodecimo, & ex Numeris decimoquinto quæ superius adduximus, dilucidè ostendunt, non licuisse in cæremonijs quippiam mutare. Concedimus tamen, aliquod in præceptis dei esse discrimen: Quædam enim sunt, à quibus nunquam absoluimur, ut omnia ea quæ prohibent, & summa illa, unde tota lex pendet & Prophetæ: Diligere deum toto corde, omnibus uiribus, tota anima, & proximum sicut nosipsos. Alia uerò sunt, quæ non semper tenemur exequi, nisi quando tempus, locus & ratio exigit ut fiant. Hebræi enim sacra facere non tenebantur ubique & semper, uerùm certis diebus, & in loco quem elegisset Dominus: Et in die Sabbathi, non potuerunt semper ab externis operibus uacare, quandoque pugnare oportuit, ut in libris Machabæorum legitur, neque circuncisio adhiberi potuit ante octauum diem. Hodie quoque qui Baptismum cuperet, & eius copiam non haberet, desiderium pro opere imputaretur. In his itaque, quando faciendum est dei mandatum, non licet quippiam immutare aut inuertere. Et licet nō semper tenearis facere quod præceptum est, quando tamen facis, à dispositione dei non est fas discedere. Nadab & Abiu uoluerunt quippiam immutare in sacris, & igne absumpti sunt. Oza mortuus est propter suam temeritatem. Et rex Ozias, cùm suffitum uellet facere, quod non licuit, lepra fuit percussus. Cur non mouentur exemplo suorum sacrificulorum, qui magna solicitudine in sua Missa cauent, ne absque orario, siue ut loquuntur, stola uel manipulo Missent, & graue piaculum existimant, si aliquod signum crucis, uel quippiam minutissimum huius generis intermiserint, quæ tamen sunt hominum inuenta, meræ ineptiæ & nugæ? Cur non est nobis magis euitandum, ne, quæ Christus ipse uerbo suo mandauit, prætereamus? Inter Ethnicos quoque maxima diligentia in sacris cæremonijs adhibebatur, ne titubaret sacerdos, aut uerbo laberetur: Quod si contigisset, non leuē piaculum existimabatur. Et nostri aduersarij tam facilè putauerunt soluendam in sacramentis Christi dispositionem?

Ad quartum. 9 Dicebãt quod attinet ad legem ueterem, nos maiori libertate præditos, quàm Hebræi fuerint: ideo nobis permitti mutare quippiam in cæremoniis, quod eis non licuit. Sed istos scire oportet, nõ in hoc sitam esse Christianam libertatem, ut Christi mutemus instituta: sed in eo, quòd multas cæremonias Christus ad paucas redegit, & pro laboriosis dedit faciles atque claras, perspicuasque substituit obscuris. Addas, nos potentia spiritus ultroneos & spontaneos factos: non enim cogimur lege, sed uolentes, quæ suadet religio facimus. Non colligunt itaque quod uolunt, sed potius in oppositum detruduntur. Etenim quia ita liberi sumus, ut paucas cæremonias, faciles & claras habeamus, intolerabile esset, & uehementer accusandum, si nec eas absque uitio præstare uelimus.

Ad quintum. 10 Dictitant ob id cæremoniam minimè uitiari, neque plebem fraudari, quòd tantùm habeatur sub una specie, quantum sub duabus. Nam cùm corpore Christi datur etiam sanguis, idque sub una specie, quod fieri dicunt per concomitantiam: ita enim loquuntur. Sed isti debuerant expendere, communionem corporis & sanguinis Christi, non esse in hoc sacramento naturæ opera. Nam quicquid nobis istarum rerum traditur, fide accipitur, & uerbis promissionum Christi nobis offertur. Et in his externis rebus, præcipuè deus obedientiam requirit. Symbola & externæ actiones cæremoniarum, sunt res caducæ: uerbum dei æternum manet, ideo ex illo ratio Sacramenti æstimanda est. Tantùm nobis tribuitur, quantum deus dare constituit: de cuius uoluntate nihil nouimus, nisi quantum sermones eius nobis produnt. At Christus duas partes Sacramenti constituit, quarum una dixit corpus, altera sanguinem communicari, atque concepta uerba de his nobis reliquit: quare magis ei quàm humanis argutijs fidendum est. Tu mihi nescio quam concomitantiam narras: Ea sanè tua est argutatio. In Christi corpore, quod est in cœlis, ita scio rem habere, ut non sit exangue. Ista in eo non dubito esse coniuncta. Sed tu quomodo probabis in Sacramento coniuncta significari? Fides communicantium, ex una parte ibi corpus Christi amplectitur, in crucem actum pro nostra salute, unde spiritualiter pascimur. Eademque fides ex altera parte, apprehendit sanguinem eius pro salute nostra effusum, atque hinc spiritualiter & rigamur & potamur. Per hæc mysteria mortis Christi, potissimùm uersatur animus fidelium dum communicant. Ideo respicere non oportet quomodo corpus Christi nunc in cœlis habeat. Verba dei sequimur, & uidemus non esse necessarium, ut quæ sua natura sunt coniuncta, coniunctim communicentur. Natura humana & diuina in Christi supposito coniuncta sunt, nec à se inuicem diuelluntur: neque tamen dices ubicunque est natura diuina, illic & humanam esse, nisi uelis in immensum corpus Christi diffundere, quod à natura humana est alienissimum. Filius dei, qua deus est ubique inuenitur, atque totum occupat, quod corpus eius nequaquam facit. Deinde in Spiritu sancto, omnia charismata seu dona coniuncta sunt: non tamen cuicunque prophetandi uis confertur, eidem facultas diuersarum linguarum datur, aut è diuerso. Necnon seueritas & misericordia in deo coniunctissima sunt: & nihilominus cùm quis donatur uita æterna, misericordiam dei, non autem seueritatem experitur. Idemque possem de multis affirmare, quæ cùm in seipsis coniuncta sint, diuisa tamen communicantur. Sed cardo responsionis in eo uertitur, istam communicationem non esse opus naturæ, atque idcirco nobis dari, non ex constitutione uel dispositione rei, quam habet in sua natura, sed ex uoluntate & arbitrio dantis: de cuius uoluntate atque consilio statuere non possumus, nisi quantum ex uerbis eius exprimitur.

Ad sextũ. 11 Dicebant præterea, in Baptismo multum esse uariatum: primùm, quòd infantes tinguntur, non immerguntur, ut uerbum Græcum βαπτίζειν significat. Scio ueteres, quando per ætatem & ualetudinem licuit, usos fuisse mersione, quæ in ueteri Testamento adumbrata fuit, cùm Israelitæ mare transmitterent: non tamen est necessaria, neque de illa præceptum extat. Cùm adhibetur, præclaram habet significationem: quia cùm mergimur, cum Christo denotamur mori: quando emergimus, demonstramur cum illo resurrexisse ad æternam uitam. Cæterùm, significatio ista, non est, quemadmodum diximus, necessaria. Verùm quod naturã & germanam Baptismi proprietatem attingit, est emundatio à peccatis: Vnde in epistola ad Ephesios, Christus dicitur Ecclesiam emundasse lauacro aquæ in uerbo. & prædicamur in remissionem peccatorum baptizari. Hæc autem repurgatio, siue mergamur, siue perfundamur, siue aspergamur, aut quocunque modo aquis abluamur, in Baptismo appositissimè demonstratur. Neque uerbum Græcũ βαπτίζειν, tantùm significat mergi, sed quoquo modo tingi. Præterea non est par ratio, abluendi rationem mutare, ac totum auferre simul: Quia in ijs qui asperguntur uel perfunduntur, elementum Baptismi, nimirum aqua, conseruatur, & suam habet significationem. Neque nos superstitiosè contendimus, quónam pacto de calice sit bibendum, aut parum uel largius, an per fistulas, ut quandoque factum est, & hodie facit Romanus episcopus, an labris admotis poculo, an pane intincto & macerato in uino, ut habetur in historia Eusebij Cæsariensis. Quoad hæc, modò sacramenti pars integra maneat, satis est. Quanquam id magis faciendum censeo, quod magis ad institutionem Christi accedit.

Ad septimum. 12 Et quod adijciebant, uerba fuisse inuersa quæ adhibentur ad Baptismum, quòd in Actis Apostolicis inueniamus quosdam in nomine Iesu Christi fuisse baptizatos: plerique sunt qui id concedunt. Quia (inquiunt) in nomine Iesu Christi, nomina trium diuinarum personarum cõprehenduntur, Patris inquam, Filij, & Spiritus sancti. Et Irenæus id apertissimè testatur libro quarto contra Valẽtinianos: In nomine (inquit) Christi, tres personæ intelliguntur. Quoniã ea uox, Vnctũ significat, ubi monstratur & ungẽs, & qui ungitur, & unctio: Qui ungitur est Filius, ungẽs est Pater, unctio Spiri-

Irenæus.

Spiritus sanctus. Vnde apparet, in ea mutatione nihil fuisse sublatum, cùm isti dimidium Sacramentum fermè totum abstulerint. Cæterùm ego responsioni huic minimè innitor: Quoniam aduersarij cauillantur etiam in communione speciei alterius totum includi. Ideo eo loco Actorum Apostolicorum, in nomine Iesu Christi, significari, auspicijs, iussu, uoluntate, & institutione Christi dico. Vnde potius ex his cognoscitur, Apostolos formam omnino à Christo præscriptã seruasse: alioquin in nomine Christi non baptizassent, diuersum faciendo, ab eo quod ille mandauerat. Neque credendum est, Apostolos qui tanta pietate & studio religionem propagabant, formam à Christo traditam baptizandi abiecisse. Neque prætermittendum est, Scholasticos, ut in Thoma legibus, quando assentiuntur formam baptizandi ab Apostolis quoquo modo fuisse mutatam, scribere, id ex dispensatione Spiritus sancti ad tempus factũ fuisse, quo nomen Christi magis illustraretur, & ideo non esse trahendam illic perpetuam legem. Quod isti non obseruarunt, qui calicem communionis à populo abstulerunt, quandoquidem suũ decretum minimè temporarium, sed perpetuum esse uolunt. Adhæc, Apostoli non condemnarunt quasi hæreticos, eos qui usitata & instituta forma baptizassent. Verùm isti, laicos, cùm utramque partem Sacramenti perceperint, non tantùm ut hæreticos damnant, sed ignibus tradunt. Neque est hoc dogma ferendum, ut in hominibus positum sit, aut materiam, aut uerba Sacramentorum inuertere, sicut isti fecerunt impudentissimè, qui non tantùm calicem à plebe abstulerunt, sed etiam uerba quæ ad illum dicuntur, quæ admodum salutaria sunt, & mysteria nostræ salutis latius & significantius explicant, quàm uerba quæ ad speciem panis proferuntur: Vbi solùm dicitur, *Hoc est corpus meum quod pro uobis tradetur*: ad calicem uerò dicitur, *Hic calix nouum Testamentum est in meo sanguine, qui pro uobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorũ.* Expende quot habeas hic promissionis explicationes, quæ in altera parte fuit posita.

Ad octauũ. 13 Contendebant adhæc, in Baptismo nos inuertisse ordinem, quòd prius baptizemus infantes, quàm illos doceamus: cùm Christus tradiderit prius docendum, posteà baptizandum. Miror quomodo huc isti descendant, quasi cùm Anabaptistis facere uelint, ut nobis aduersentur: & non animaduertunt Christi sententiam generaliter accipiendam, quoad Gentes, non autem singulariter. Etenim uerum est, in propagatione Christianismi, à doctrina incipiendum fuisse. Nam quãdo ciuitas, prouincia, seu regnum Christo lucrifaciẽdum est, priusquam ad Baptismum ueniatur, prædicationem adhibere oportet: Cui cùm crediderint, adulti non solùm ipsi baptizantur, uerùm etiam paruulos suos baptizandos offerunt. Quod ergo sic in genere à Christo mandatum est, trahere uolunt ad singularem paruulorum baptismum. Græcè dicitur μαθητεύσαντες, quod est facere discipulos, & aggregare ad Christum, quod in adultis & doctrina fit & baptismo, in paruulis autẽ per Baptismum, cùm doctrinæ nondum sint capaces. Quæ ratio eadem in circuncisione uidetur. Quoad Abrahamum ætatis adultæ, antecessit doctrina, deinde Sacramentum consecutum est: In filio Isaaco secus usuuenit. Et simpliciter uerum est, in Ecclesia doctrinam sacramenta præcedere, uti omnes animaduertere possunt. Neque, ut suprà docuimus, rectè colligunt, cùm ex ordine uerborum, ordinem rerum uolunt colligere. Quoniam in Marco habetur de Ioanne, quòd erat baptizans & prædicans Baptismum pœnitentiæ: cùm tamen ambiguum non sit, eum anteà prædicasse quàm baptizauerit.

Ad nonũ. 14 De tempore autem Cœnæ Dominicæ, fatemur Ecclesiam pro suo arbitrio illud potuisse constituere, quoniam præceptum de eo non habetur. Mandata sunt, quoad hoc Sacramentum, *Accipite et edite: Accipite & bibite ex eo omnes: Hoc facite in mei memoriam: Probet seipsum homo*, & alia id genus. Ibi de tempore, de loco, de uestitu, & alijs huiusmodi circunstantijs nulla fit mentio. Christus prius comedit Pascha, quia uoluit post uetera, noua instituere. Neque præceptum est nobis, ut ante communionem Pascha, uel mactemus uel edamus. Et causæ, cur manè distribuatur Eucharistia, ex Cypriano colliguntur: Prima, quoniam facilius est ea hora sacrum cœtum habere, quippe interdiu multa negotia incidunt, quibus homines à sacris abducũtur. Deinde sumus eo tempore sobrij, & mentem rebus eximijs, percipiendis magis idoneam & attentiorem habemus. Addit tertiò, tempus illud matutinum resurrectionis Christi monimentum esse, quod non parum ad sacramenti huius institutum conducit. Annotandum nihilominus ueteres, ieiunij tempore, quia non nisi cùm nox aduentasset, cibum capiebant, communionem ad uesperam habuisse. Nam totum diem ieiuniorum precibus, concionibus, hymnis, & alijs pijs exercitijs impendebant. Sub noctem agitabatur cœna Dominica; Sacramentum accipiebant, deinde reuertebantur domum ad reficienda corpora. Quanquam Augustini tempestate, in multis Ecclesijs, ut ipse refert, die Iouis ante Pascha, ut magis Christi actio referretur, noctu atque post cœnam Eucharistia fidelibus dabatur. Verùm istam consuetudinem abolitam inuenio per sextam synodum, quę Constantinopoli habita est Trullo, cuius canones extant Græcè: ubi planè fit mentio huius consuetudinis Africanarum Ecclesiarum. Sed ut redeamus unde sumus digressi: Modò retineatur integritas Sacramentorum, de tempore & alijs eiusmodi circunstantijs non multùm debemus esse soliciti, cùm de ijs nihil præcipiatur. Christus quando baptizatus est, annum trigesimum agebat. Nónne stultum nunc esset, si tantummodo trigenarios uellemus tingere?

Cyprianus. *Augustin.*

Ad decimũ 15 De ablutione pedum, quæ nunc omittitur, dicimus in ea duplicem significationem attendendam: Vnam, quoad remissionem peccatorum, & repurgationem sordium animi, quę per Christum nobis datur. De ea Dominus dixit Petro: *Si non lauero te, non habebis partem mecum. Et qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lauet.* Et circa significationem

hanc multus est diuus Bernardus. Fuit præterea symbolum ablutio illa charitatis atque demissionis animi, qua uti debemus, quantumuis præstantes & eximij fuerimus. Vnde Christus de illa dixit, *Vocatis me Magister & Domine, ac rectè dicitis, etenim sum: Quòd si ego Dominus & Magister laui pedes uestros, & uos alter alterius debetis lauare pedes.* Quo mandato uoluit, ut nemo propter quamuis dignitatem huius mundi, ab obsequijs proximi desistat, etiam quo ad illa quæ abiectiora esse uidentur: quod Christus ipse præstare uoluit. Ablutio pedum, familiaris & usitata erat inter Iudæos. In regionibus enim calentibus, ut est Iudæa, quando iter pedestre fit, corpora æstu plurimùm fatigantur: unde lassis & pulueruIentis, pedum ablutio non leue refrigerium adfert, potissimùm cùm in illis regionibus non tam bene, ut apud nos, calceati homines incedant. Alioquin Christus quomodo potuisset à muliere peccatrice lauari, abstergi capillis & ungi, cùm accumberet mensæ, nisi pedes habuisset aut discoopertos, aut qui facilè potuissent exui? Et lotionem pedum in Scripturis obsequia referre abiectiora erga proximos, testata est Abigail: quam cùm Dauid uxorem ducere uellet, respondit: Ancilla præstò erit, quæ pedes Domini mei lauet: Ac si dixisset, Honore tam præclaro me dignam non arbitror, prompta potius esse uelim, ad infima obsequia tuis famulis præstanda. Et Paulus in Epistola priore ad Timotheum, cùm de uidua loquitur ab Ecclesia deligenda, eam requirit quæ bonis operibus abundauerit, & sanctorum pedes lauerit. Vbi non est dubium per ablutionem pedum, ut se exercuerit in obsequijs & commodis uiris dei exhibendis Paulum exigere. Et Christus in Euangelio dum ait: *Cùm ieiunatis, nolite fieri ut hypocritæ tristes:* sed contrà præcipit, *Tu cùm ieiunas, unge caput tuum,* &c. Ex quo loco non est colligendum, ut capita unguentis perfundamus in ieiunijs, sed quia in Syria uel Arabia fœlici, frequens erat usus unguentorum, cùm se præberent homines hilares (imò quotidiè ferè, nisi essent in luctu aliquo, ungebantur) ideo Christus intellexit, cùm priuata ieiunia exequimur, nõ esse intermittendam cultus externi consuetudinem, quasi per ieiunia uelimus auram popularem captare. Nos tamen, apud quos non est ille unguentorum usus, non tenemur in ieiunijs, quod Christus dixit præstare. Quod idem intelligas de lotione pedum, quam aduersarij obijciebant. *Ea non potest dici Sacramentum, tametsi elemento res non uulgares significet, & præceptum adiunctum habeat.* Quia non data sunt singularia uerba, quæ accedant ad elementum, ut fiat Sacramentum, & quibus promissio singularis alicuius doni, uel gratiæ obtinendæ nobis denotetur. Deinde, neque Christus, neque Apostoli edixerunt, ut communicaturi, pedes mutuò lauent. Et Augustinus in Epistola 119. ad Ianuarium scribit, nonnullas Ecclesias hanc cæremoniam remouisse, ne Sacramenti pars aut Baptismus existimaretur: quam tamen eandem nonnullæ retinuerunt.

Augustin.

16 Opponebatur etiam nobis Apostolorum decretum, quo sanxerunt, ut gentes quæ ad Christũ conuertebantur, à sanguine & præfocato abstinerent. Quod cùm abolitum sit, aiunt nonnihil à Scripturis licere quandoque deflectere. Sed uidendum est hoc loco, quis eius decreti finis ac uoluntas. Pronunciatum est ob dissensionem in Ecclesia subortam. Nam conuersi ex Iudaismo, putabant Gentes, ut salutem consequerentur, adigendas ut Mosaicas leges retinerent, & ueteres cæremonias conseruarent. Secus uerò Paulus & Barnabas docebant, secundum quos Apostoli pronunciarunt: Neque tamen suo instituto prohibuerunt, quin homines ex Gentibus ad Christum conuersi, possent aliquid cæremoniarum Mosaicarum seruare, modò eas necessarias ad salutem non arbitrarentur. Sed quo minus essent graues aut molesti conuersis ex Iudaismo, qui tum uiuebant coniunctissimè, id præceperunt, uidebaturque nonnihil ad pacem credentium conducere. Vnde non alia de causa statuerunt Apostoli, ut Gentes ab his abstinerent: quia nolebant Iudæos qui conuertebantur, statim offendi, ex quibus Ecclesia primo illo tempore maximè constabat. Non itaque ista mandarunt, quò pertinebant ad legem uel ad Mosen, sed prout uidebantur ad pacem & trãquillitatem Ecclesiæ conducere, ut fideles maiori consensione inter sese coalescerent. Vnde cùm postea sublata sit huiusmodi causa (quoniam deleta Hierosolyma, & ritibus Mosaicis funditus euersis, non erat hoc discrimen inter Iudæos & Gentes) idcircò decretum illud auferri potuit. Diu tamen seruatum est, usque ad tempora Irenæi, Tertulliani & Origenis, eiusque meminit Cæsariensis in historia Attali & Blandinæ. Potuerunt illæ cæremoniæ utcunque ab initio retineri, quoad Euangelij prædicatio magis radices ageret, & omnes planè intelligerent Mosaicos ritus abolitos. Augustinus contra Faustum libro secundo, capite decimotertio istius rei luculentam facit mentionem, & ait, quoad uterque paries Ecclesiæ ac Synagogæ bene coalescerent, ut discrimen amplius non appareret, fuisse dandum aliquid infirmitati Iudæorum: atque in ijs potissimum id uidetur fuisse faciendum, quæ non ad sacrificia, sed ad uictũ quotidianum spectabant. Non enim Iudæi facilè uictui Ethnicorum statim potuissent acquiescere. Obiecerunt postea traditionem Apostolicam, qua uir prophetare & orare aperto capite iubetur, mulier uerò contecto: quæ aiunt non ad amussim obseruari. Hic respondemus, nostra non interesse quid seruetur, quidúe non seruetur, disquirere. Mandatum hoc extare scimus: Qui autem non seruant, ipsi uiderint. Nullum ego uidi ministrum publicè orantem, qui caput apertum non habuerit. Quo eodem habitu illos esse uideo in concionibus, saltem dum uerba sanctæ Scripturæ recitãt.

Ad undecimum.

Augustin.

Ad duodecimum.

17 Argumentabatur etiam aduersarij, Christum dedisse Sacramentum Apostolis, quorum non erat eadem ratio, ut laicis, cùm sacerdotes ordinati essent. Ideò contendebant, hoc exemplum Christi ad plebem non extendendum. Sed certè de sacerdotio Apostolorum nos nihil scimus, neque in Sacris li-

Ad decimũ tertium.

eris literis uel syllaba extat, quòd Apostoli fuerint A sacerdotes. Non utitur Scriptura his uocibus. Sed esto, intelligat per Sacerdotes, ministros Ecclesię. Dicant nobis, cur sacrificis suis quando non missant, si ad communionem accesserint, non dent nisi alteram partem Sacramenti, ut laicis, cùm Christus utramque Apostolis dederit, neque minus eis distribuit, quàm pro seipso acceperit. Adhæc, si Christus, ut uolunt, tantummodò sacerdotibus Eucharistiam dedit, cur ipsi ausi sunt laicis & plebeis partem Eucharistiæ dare, cùm Christus, ut ipsi B dicunt, cum eis non communicauerit? Addas, in Cœna cum Christo non adfuisse mulieres, nisi eas uelint fuisse sacerdotes. Cur itaque illis distribuunt Sacramentum, cùm Christus tantummodò uiris dederit? Sed qui adeò argutantur de Cœna, quam ipse Christus habuit cum Apostolis, quid tandem Paulo respondebunt, qui ad uniuersam Ecclesiam Corinthiorum scribens, neque tantùm ad ministros Ecclesiæ mandat dari utramque speciem? Verùm aiunt, in Decretis, Canonibus, & Ec C clesiasticis historijs, laicæ communionis mentionem fieri: Non diffiteor ita esse Sed ipsi longè falluntur, qui arbitrentur communionem laicam significare participationem tantùm alterius partis. Nam & ibi utraque species dabatur. Sed laica dicebatur communio, quia clerici ministri, à sua functione propter aliquem lapsum deiecti, non amplius in clero, uel inter ministros communicabāt, sed turbæ laicorum admixti.

Ad decimumquartum. Thomas.

18 Dictitabant se habere consensum Ecclesiæ: Vbi quod nostrum est, impudenter sibi uendicant. Nobiscum enim Ecclesiæ Græciæ, totus Oriens, & uniuersa uetustas faciunt: quia recens est sacramenti Eucharistiæ turpis mutilatio. Thomas Aquinas ex recentissimis, iam sua tempestate ait, in aliquibus Ecclesiis id cœpisse factitari, quod scribit in 3. parte, quæst. 80. artic. 12. Certè mira est aduersariorum importunitas. Quando confugimus ad Scripturas, clamitant eas obscuras esse, atque ad Patres prouocant, quos dicunt à se stare: confugiunt E ad temporum uetustatem, qua omnia Scripturarum testimonia uolunt eludere. Sed quàm sibi parum constent, facilè in hac disputatione uidemus, ubi Scriptura est plana: omnes Patres nobiscum faciunt, & antiquitas tota consentit Scripturis. Quamobrem studium eorum contradicendi tantùm inde proficiscitur, quòd legibus Papæ iurati sunt, & addictissimi, prę quibus neque ueritatem, neque Patres, neque uetustatem uel pili faciunt. F

Ad decimumquintum.

19 Et quod afferebant, Christum quandoq; tantùm alteram partem Sacramenti administrasse, quia legant apud Lucam, discipulos eum in fractione panis agnouisse, friuolum est. Quia unde constet pro certo, fractionem panis sacram communionem illic significare, non poterunt ostendere, cùm ea uox & ad cibum uulgarem in sacris Scripturis non rarò accommodetur. Et quod illi discipuli sumendo communem cibum, potuerint Christum agnoscere, mirum non est. Nam cùm ille, ut G piè creditur, peculiares gratiarum actiones & preces habuerit singulares, facilè deprehendi potuit. Præterea esto, porrexisse Christum tantummodo alteram Sacramenti partem, num ob id facere nobis idem licet? Non abrogauit eo facto suum generale mandatum, quod in Cœna tulit, & literis Euangelistarum atque Pauli confirmatum est. Deus præcepit semel Abrahamo ut filium suum sacrificaret, neque tamen ex eo quicquam detraxit de suo generali præcepto, *Non occides*. Iussit etiam Israelitis, ut supellectilem Aegyptiorum asportarent: & nihilominus uoluit saluum mandatum illud, *Ne fureris*. Postremò, cùm dicitur fractio panis, per Synecdochen totam cœnam intelligere possumus, quemadmodum prius declaratum est. Et ridendi sunt, cùm nos accusant absurdè facere, qui ex una Christi actione quam habuit cum Apostolis, uelimus generale præceptum colligere, cùm ea Christi actio non fuerit uulgaris, sed coniunctum habuerit præceptum, quod per Paulum fuit posteà confirmatum. Deinde appositè facimus, quando ad caput & ad ipsam institutionem Sacramenti recurrimus.

Ad decimumsextum.

20 Nunc de causis dicendum est, quibus prætexunt Ecclesiam fuisse abductam, ut hanc Sacramenti mutilationem decerneret. Prima fuit, ne calix effundatur. Hic uehementer miramur, Irenæum, Basilium, Ambrosium, Nazianzenum & Augustinum, prudentissimos Patres, qui hæc pericula in Eucharistia non uiderint: uel si uiderunt, ut est uerisimi D le, oportet agnoscas eos non illa tanti fecisse, ut Sacramenta eorum causa uiolarint, quæ tamen frequentissimè administrabant. Priuatarum enim Missarum tunc usus non erat: Communicabant semper cum alijs in mysterijs, & plebs ad Sacramēta confluebat longè frequentius quàm hodie. Non usqueadeò mouebantur, si pars aliqua sacri potus, in terram decidisset. Puella tempore Cypriani illum euomuit: Curabāt maximè, ut dignis distribuerent. Nunc uerò nostri soliciti non sunt, ut canes & porcos arceant, & quibus proculdubio grauior iniuria fit sanguini Christi, quàm si humus eo perfunderetur. Ideo consulimus, ut pij ministri magno studio caueant, ne sacrum poculum effundant. Quod si fortè fortuna contigerit, grauiter ferant: Id tamen non oportet ita exaggerari, quasi nefarium & infandum scelus. Augustinus, ut habetur quæstione prima, capit. Interrogo uos: in dubiū reuocat, an dignius sit corpus Christi, uerbo Christi. Posset quibusdam uideri rudioribus blasphema quæstio, tamen ab Augustino tractatur, & uerbo ac sermoni Christi æquales partes ac Sacramento tribuit, & apertè dicit, non minus esse uerbum Christi, quàm sit corpus Christi: Vnde concludit, Quemadmodum curamus ut Sacramentorum pars in terram non excidat, ita non minus uidendum est tam ministris uerbi quàm eius auditoribus, ne quid frustra ex uerbis dei pronuncietur. Et nihilominus quia periculosum est, ne uel dicenti, uel auditoribus aliquid uerborum dei per negligentiam excidat, ea de causa sacrę cōciones à plebe non remouentur.

Augustin.

Ad decimū septimum.

21 Et quod aiunt de corruptione, quæ facilè accideret, si uinum consecratum ad ægrotos seruaretur: dicimus, neminem eos in hæc pericula impellere, nisi suam ipsorum superstitionem. Quis eos cogit Sacramentum Eucharistiæ seruare? Quis hoc illis mandauit? Aegrotis, inquiunt, dare oportet. Fateor: sed etiam coram ægrotis possent mysteria peragi. Cauillantur, ægrotos non semper tantam moram ferre posse, ac prolixos cæremoniarum ritus. Sed hoc idem cogitent, ex sua superstitione oriri, non à mandato Christi: Quod Christus præcepit, ad pauca potest contrahi. Gregorius testatur in suis Epistolis, Apostolos tantummodo habuisse orationem Dominicam. At nostri contendunt, tantùm in sua Missa, neque aliter, Sacramentum Eucharistiæ debere confici. Quamobrem impedimenta hæc, ipsi sibi accersunt, ideo institutioni Christi non sunt imputanda.

Ad decimū octauum.

22 De abstemijs & qui præ morbo uinum recipere nequeunt, triplex responsum est in promptu. Nam sunt qui dicant, Quando est hæc necessitas, contra quam nulla lex ualet, huiusmodi hominibus una tantùm pars Sacramenti detur: Sed inde quoad alios qui possunt, per decretum aut dogma hominum, non conficitur mutilandum esse Sacramentum: Quia ex re singulari, regulam generalē inducere temerarium est. Deus esse uidetur, qui hominem illum in eam necessitatem conijciat, neque ipse uolens, Domini Sacramentum uitiat. Potest aliter occurri, ut istis detur potus quem ferre possint, conseruata integritate Sacramenti, & uerborum Domini recitatione. Quòd si quis dicat, Christum non ita instituisse: respondent qui sic arbitrantur, Christum fuisse usum eo potu qui ferri poterat, & accipientibus conueniebat, à cuius instituto aiunt se minimè desciscere, quando cuique porrigunt pro potu, id quod ferre ualuerit. Nam id uidetur potius ad fratris infirmitatem se demittere, quàm Sacramentum uiolare. Sed quicquid sit de his responsionibus, quas ego non prorsus damnarim, tertiæ libenter subscribo, quòd mihi certa & satis firma uideatur: ut si quis nō possit Sacramentum sumere, quemadmodum à Christo institutum est, abstineat. Nam si desideret ipsum, & credat, nihil commodi aut fructus propterea ipsi decedet: Vt cupienti Baptismum, si copiam eius non habeat imputatur ei ac si accepisset. Neque oportet ob istos casus rarissimos, Christi Sacramentum detruncare. Postremo loco audent affirmare, quòd ista ratione honor ministerio habeatur. Quibus respondemus, in hoc non sitam esse dignitatem Ecclesiastici ministerij, ut duplicem portionem, aut maiorem panem, accipiat is qui Sacramentum distribuit, cùm plebs unam tantùm speciem accipiat, & minoribus utatur panibus. Paulus abundè satis, Epistola priori ad Timoth. & ad Titum, egregias proprietates ministrorum descripsit, quibus dignitatem suam commēdare debent. Et rursus ad Timoth. scripsit, *Presbyteros duplici honore dignos, quando bene præsunt, & in uerbo dei laborant.* Et hæc de re satis in præsentia existimo dictum.

Ad decimū nonum.

LOCVS XII.

De Missa, item de sacrificijs.

Vocabulum Missæ unde deductum putetur.

QVoniam multis in locis mentio crebrò fit huius Hebraicæ uocis *Mas*, quæ tributum significat, à qua deducitur *Masah*, quæ uox à nonnullis accipitur pro tributo, quod à quaque persona pendi consueuit: arbitrantur uerò Papæ mancipia, nonnulla suam Missam inde nomen traxisse, idcirco ea de re fortasse non erit inutile aliquid scribere. Vox ea in Deuteronomio habetur capite decimosexto, cùm deus pręcipit, ut post Pascha septem hebdomadæ numerentur, atque tunc festum Pentecostes agatur. *Apparebis*, inquit, coram Domino, & dabis *Missath Nidbhath ladeca*, id est, oblationem spontaneam manus tuæ. Sic autem dicitur ea oblatio, quasi annuum tributum, quod tamen spontaneum esset. Alij tamen, ac fortasse uerius, interpretantur eam uocem, sufficientiam, ut nimirùm daretur, quantum esset satis ac sufficeret: etenim capite decimoquinto eiusdem libri, ubi Dominus præcipit Israelitis, ut manum suam pauperi aperiant, ac illi mutuò dent quod sufficiat, illud De Chaldaicus Paraphrastes interpretatur *Missath*. Quo in loco intelligo rationem habendam cùm inopiæ pauperis, tùm facultatū dantis. Nam id seruari debuit in oblationibus uoluntarijs, ut tantùm daretur, quantùm uires dantium ferre possent, quantumq; decere cultum dei uideretur. Hinc illi nostri Missam arbitrantur dictam, quasi tributum sit ac sponranea oblatio, quæ passim deo in Ecclesia pro uiuis & defunctis offeratur. Ego uerò non sic existimo. Probè quidem noui, Ecclesiam, uoces quasdam ab Hebræis mutuatam esse, ut Satan, Osianna, Zebaoth, Halleluia, Pasah seu Pascha, & si qua sunt alia. Cæterùm est animaduertendum, uoces eas ad Latinam Ecclesiam non uenisse, nisi per Græcam: quandoquidem eæ uoces in Testamēto nouo, ut fuit primùm Græcè conscriptum, reperiuntur, necnon in translatione ueteris Testamenti ut à lxx. uersum fuit. Quocirca nullas Hebraicas uoces habemus ad nostram Ecclesiam deriuatas, quas Græca Ecclesia prius non habuerit. At si Patrum Græcorum libros diligenter excutiamus, nusquam ab eis uocem Missæ usurpatam reperiemus. Quamobrem Missæ nomen ab Hebræis deductum non opinor.

Voces quædā Hebraicæ seruatæ sunt in Ecclesia Latina, ad quā per Græcam uenerunt.

2 Appellauit Græca Ecclesia sacram cœnam λειτουργίαν, quod uocabulum commune opus publicumqúe significat. Nec proprium est rebus sacris: imò etiam ad prophanas actiones, quæ publicę fuerint

erint,accommodatur. Quis autem ignoret, cœnæ Dominicæ administrationem,rem esse Christiani populi? Nam quotquot adsunt,deberent eius esse participes, ac unà communicare. Et ne id prætermittam, non leue argumentū ex illius uocabuli etymo,cōtra priuatas Missas ducitur. Adhęc illa uox, non tantùm ad Eucharistiam pertinet,sed ad alias sacras functiones adhibetur. Vnde in Actis 13.cap. scribitur de Apostolis : λειτουργούντων αὐτῶν, quod aliqui uerterunt, Sacrificantibus ipsis,cùm potius oportuerit dicere, seruientibus aut operantibus publicè, uidelicet in re sacra, quod proculdubio faciebant prædicando Euangelio. Fuerunt inter Latinos alia nomina sacræ huius functionis. Dicta siquidem est interdum communio, aliquando cœna Domini, nonnunquam Sacramentum corporis Christi,aut fractio panis. Ac nō rarò Patres nostri, ut Græci, tremenda mysteria συνάξιν dixerunt. Mitto sæpius eos nomine sacrificij usos,non sanè, ut ineptè comminiscuntur aduersarij, quod ibi à sacrificio Christi corpus & sanguis, deo pro uiuis & defunctis offeratur. Quamuis & ipsi Patres ab ea locutione minimè abhorruerint, qua dicerent, deo corpus & sanguinem Christi offerri: Sed quid ijs uerbis intellexerint, si attentè legantur, liquidò explanant, nempe quòd tum gratiæ deo agātur, qui Filium suum in mortem atq; crucem,nostra causa tradiderit. Iis nominibus, uetustissimi Patres Cœnam sacram appellarunt: Missę uerò non meminerunt. Quippe Irenæum, Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, & æquales eorum, si legeris, nusquam apud eos illud uocabulum ea significatione reperies. Augustinus bis eius meminit, in Sermone uidelicet de Tempore 237. ubi Missam Catechumenorum habet. Adhortabatur ibi homines,ad iniurias mutuò cōdonandas. Nā, inquit,accedendum est ad Missam Catechumenorū, ubi orabitur: *Remittas nobis debita nostra, quemadmodum & nos remittimus debitoribus nostris.* Et Sermone item de Tempore 91.scribit,in Historia quę ad Missas legenda est. Dubitarunt nonnulli,an hi Sermones Augustini fuerint, mihi sanè stylus & sententiæ Augustini uidentur. Et si meā coniecturam sequi uelim,hoc Missæ nomen,tum temporis existimo fermè cœpisse usurpari: interdū quidem, at non frequenter: nam si tum fuisset ea uox usitata, eius mentio apud Augustinum præsertim, qui ad uulgum suam orationem accommodabat, sæpius haberetur.

Argumentum contra priuatas Missas.

Nomina sacra cœnæ apud Latinos sacrificium.

Vetustissimi Patres,non sunt usi Missæ nomine.

Quādo Missæ nomen cœperit usurpari.

3 Adducūt Ignatium in Epistola ad Smyrnenses. Cæterùm, aduersus Missatios locus ille uehementer facit: quandoquidem ibi statuit Ignatius, Missas nequaquam habēdas esse, nisi Episcopus præsens adfuerit,tanta cautione uetustas priuatas cōmuniones auersabatur. Volebāt siquidem omnes interesse,& præsertim episcopos, dum haberetur. Hæc dixi, quasi dans aduersarijs librum illū Ignatij germanum esse, & Missæ uocabulum habere, quod planè largiri non cogimur: etenim Apocryphus est,uel ipso eorum Gratiano teste. Huc accedit illas Epistolas Græcè fuisse conscriptas, & idcirco eum, qui Latinas ipsas fecit, mihi dubiū non est,quin Missam,pro εὐχαριστίαν posuerit. Sic enim Græcè habetur, ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω: & mox, οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσκομίζειν, οὔτε δοχὴν ἐπιτελεῖν,&c. Et hæc est Græca oratio Ignatij, in qua, uti liquet, nulla Missæ fit mentio. Leo itē citatur Epistola nona ad Dioscurum, ubi confiteor, Patrem illum mentionem fecisse Missę: uerùm ita, ut eo in loco uel maximè priuatis Missis aduersetur. Rogatus quippe fuerat,cùm templum non adeò magnum esset, ut uniuersum populum accedentē caperet,dum sacra ministrarentur, quid cæteri multitudini faciendū esset, quę foris mansérat,& præsens adesse nō poterat? Respondet Leo,cùm exierit pars illa plebis quæ sacris interfuit, licere succedentibus repetere sacra. Quòd si priuatæ Missæ in usu fuissent,quid oportuit Leonem episcopum Romanum, ea de re consulere? Certè interrogatio hæc, indicio satis est, non consueuisse Missam nisi semel haberi.

Ignatius.

Argumentum contra priuatas Missas.

Epistola Ignatij Apocrypha.

Leo.

Argumentum contra priuatas Missas.

4 Solent & Ioannem Cassianum afferre, qui uixit Honorij tempore, fuitq; pulsus ex Hierosolymitana Ecclesia ab hæreticis, unde Massiliam uenit,& professione monachus erat. Is porrò Missæ mentionem facit lib.3. cap.7. & 8. Sed longè aliò significationem uocis eius, quàm ad communionem sacram detorquet. Missa enim illi, est perfectio, complementum, & absolutio. Vnde ipse inquit: *Præstolatur congregationis Missam,id est,ut cœtus & conuentus absoluatur & compleatur.* Et mox, *Contenti somno, qui à Missa uigiliarum usq; ad lucem conceditur:* ubi per Missam, Vigiliarum tempus id intelligit,quo Vigiliæ absoluebantur, tùm sanè monachis dormire licebat usq; ad lucem diei. Nec prætereundum est, Missarum mentionem in expositione Prouerbiorum Solomonis, quæ Hieronymo ascribitur,cap.11.quammanifestissimè fieri. At liber ille citra controuersiam non est Hieronymi. Gregorius enim ibi adducitur, qui diu post Augustinum & Hieronymum uixit. Bruno Amerbachius, in Epistola quam libro præposuit, se ait in antiquo codice uidisse,interpretationem illam Bedæ inscriptam: Quòd si esset,non uideretur mirum,quod Missarum fecerit mentionem. nam Bedæ presbyteri ætate, iā multi abusus in Ecclesiam irrepserant. Id uerò idcirco moneo, quoniā eo in loco Hieronymus ille suppostitius, animos defunctorū à Purgatorio eximi celebrationibus Missarum affirmat. Non ita Hieronymus loqui solet.

Ioannes Cassianus.

Expositio Prouerbiorum falso Hieronymo adscribitur.

Bedæ tempore multi abusus.

5 Restat ut Missæ nomen, quod utique Latinum est,declarem, unde sumptū uideatur. Veteres Patres, si quis eorum scripta diligēter obseruet, Remissam dixerunt, pro Remissionem. Tertullianus 4.lib.contra Marcionem,pag.249. Diximus inquit,de remissa peccatorum. Cyprianus de Bono patientiæ, Qui remissam peccatorum erat daturus, lauacro regenerationis tingi non est dedignatus. Idē in Epist.14 libri 3. Qui blasphemat Spiritum sanctum, remissam peccatorum non habet. Proinde cùm dixerint, pro Remissione Remissā, uidētur etiā dixisse loco Missionis Missā. Quare quod in Ecclesia post missionē Catechumenorū

Missa unde dicta.

Tertullianus.

Cyprianus.

Catechumeni.

agebatur, Missē appellarunt. Κατηχεῖν, ut id quoque obiter dicam, est docere, atque instruere, præsertim uoce, non autem scriptis: unde κατηχούμενοι dicti sunt, qui nondum erant lauacro regenerationis tincti, uerùm de fide instituebantur. A Tertulliano, Audientes, uel Auditores: ab Augustino uerò, Competentes appellātur. Nam priusquàm in Pascha baptizarētur, per quadraginta dies anteà nomina dabāt, quo spatio temporis instituebantur, & à pastoribus Ecclesiæ, non modò illorum fides, sed uita & mores explorabantur. In conuentu autem sacro, cùm sacræ literæ fuissent recitatæ, atque concio habita, diaconus clamabat, Exeunto Catechumeni: & Græci dicebant ἅγια τοῖς ἁγίοις, id est, sancta sanctis, quemadmodum ex ueterum liturgijs elicitur. Necnon ex Cyrillo super Ioan. lib. 12. cap. 50. Quin & Gregorij ætate, ut ipse testatur lib. 2. cap. 23. suorū Dialogorum, dicebatur: Si quis non communicat, det locum. Is autem mos, potuit uideri finitimus cuidā ritui Ethnicorum: etenim in quodam eorum sacro, ut Festus refert, dicebat lictor, Exesto hostis uictus, mulier uirgo. In illo quippe sacro his personarum generibus, ut ne adessent, interdicebatur. Et Apuleius lib. 2. ait sacerdotem consueuisse, cùm sacrificia esset auspicaturus, ita dicere, τίς τῇδε, Cui respōdebatur, καλοὶ κἀγαθοί: ac si diceretur, honesti & boni, cùm polluti & indigni abierint. Sic in nostra fiebat Ecclesia: nā post illam diaconi uocem, κατηχούμενοι ἐνεργούμενοι desertores & pœnitētes inde abibant. Horum ordinū Dionysius meminit. Ἐνεργούμενοι erant, qui à spiritibus malis agitabantur. Fortassis erāt excommunicati: nam ij tum temporis, in primitiua inquam Ecclesia Satanæ tradebantur. Itaque, ut iam ex dictis apparet, Ecclesia Latina celebrationem Sacramenti Eucharistiæ, Missam quasi Missionem appellabat. Nam & Ambrosius dixit aliquando, Missas facere. Et sanè ista sententia mihi multò magis probatur, quàm existimantium nomen illud ab Hebraica uoce *Mas* fuisse deriuatū.

A diacono emittebātur Catechumeni, & nō communicaturi.

Mos Ethnicorū in quodam sacro.

Missa quasi missio.

6 At postquàm de Missæ nomine tractauimus, libèt partes eius recensere, ut apud ueteres extiterunt. Græci suam λειτουργίαν uidentur incœpisse à κύριε ἐλέησον, quasi ante omnia de suis peccatis cōdonationem implorarent. Quam Phrasim Ecclesia Latina est ab illis mutuata, quod nōnulli Gregorio tribuunt. Cæterùm dum populus adunaretur, & priusquā conuenisset, de Psalmo quopiam, uel aliqua parte Scripturæ quippiā canebāt, eamque cantionem Introitum uocarunt, quòd scilicet populus tùm ingrederetur. Eius autē faciunt authorem Celestinum. Post κύριε ἐλέησον, plebs quodammodo læta, ob impetratam peccatorum ueniam, deum celebrando canebat Hymnum, Gloria in altissimis: Quod inuentum fuisse Telesphori uolūt. Deinde collectas habuerunt, quæ Gelasio ascribuntur. Adhæc quædam ex diuinis literis recitabantur, aut ex ueteri Testamento, aut ex Actis, aut ex Epistolis Apostolicis. Quibus auditis, recitanda supererat aliqua Euangelicæ historiæ portio. Sed cùm priores lectiones Ecclesiæ recitassent Lectores, quæ ex Euangelio referenda erant, diaconus ex eminēti loco atque suggestu pronunciabat, nempe ut omnibus conspicuus esset, & ab omnibus intelligeretur. Dū itaque ibat, & gradus ascendebat, populus canere consueuit Psalmorum aliquot uersus, quos uulgò Graduales appellarunt. Interponebant item Halleluiah, festiua quodammodo acclamatione, læto nuncio Euangelij applaudentes. Vox hæc *Halleluiah*, desumpta uidetur à Hierosolymitana Ecclesia: cuius & in Apocalypsi, & in titulo quorundam Psalmorum fit mētio. Euangelio recitato, episcopus, aut Ecclesię pastor, interpretationem & adhortationē adijciebat: corripiebantur uitia, & de excommunicandis agebatur. Quibus rebus ita perfectis, Catechumeni, & alij non communicaturi dimittebantur. At nostris temporibus, quia Catechumeni rarò habentur, & non communicaturi promiscuè astant, imò fermè nulli cōmunicant uno excepto sacrifico, eam Missionem Papistæ ad finem suarū abominationum distulerunt: nam tunc clara uoce solent dicere: Ite, Missa est. Sed antiquitùs ijs peractis quæ recensuimus, qui manebāt, sacræ Cœnæ futuri participes, fidei symbolum canebant, ut sese mutuò de capitibus religiouis præcipuis, in quibus consentirent, sedulò admonerent. In symbolis quippe summa fidei comprehenditur: quę sanè comprehensio, uel summa, si quis ueteres Patres attentè legat, Ecclesiæ traditio uocata est, quæ cùm ex diuinis libris desumpta est, tùm ad salutem creditu est necessaria. Et nonnunquam à Tertulliano contra Hæreticos, qui Sacros libros negabāt, producitur. Symbolum plenū & absolutū, Nicęna Synodus edidit: nō tamen primū, quandoquidē prius aliqua extabant, ut uel ex Tertulliano possumus cognoscere.

Partes Missa.

Κύριε ἐλέησον.

Introitus.

Gloria in excelsis.

Collectæ Epistola. Euangeliū.

Graduale. Halleluiah. Concio sacra.

Missionē populi, Papistæ transposuerunt.

Ite, Missa est.

Symbolū dictum est Ecclesia traditio.

7 Dehinc quando cecinerant Symbolum, astantes, ex suis facultatibus quę uidebātur, offerebant. Oblatio uerò, triplicē usum habuit, partim quippe in frugalia quædam conuiuia erogabatur, quæ Christiani tum temporis inter sese admodum religiosè celebrabant, & uulgò ἀγάπαι uocabantur: partim, quod supererat, pauperibus distribuebatur. Et denique inde aliquid panis & uini in usum sacræ Cœnę seponebatur. Atque hanc rerum oblationem tum fuisse adhibitam, duo testantur. Primùm, uersus quidam à populo decantati dum oblatio fieret, qui propterea uocantur ab eis Offertorium. Idē præterea cognoscitur ex ijs collectis, quæ in ea Missæ parte habentur. Quin eius oblationis Iustinus antiquissimus Martyr, in sua Apologia mentionē fecit: Cyprianus item, ac nonnulli ex ueteribus Patribus. Posthæc ad sacram Cœnam administrandam uenientes, dicebant, *Sursum corda*: sicut Ethnici in suis sacris clamare solebāt, Hoc age. Ac sanè rectè, & in tempore Christiani sic aiebant, quo sese monerent, ut nihil carnale, nihilue terrenum ibi cogitarent, sed ad cœlum mēte prorsus tenderent, ubi Christus est quærendus, non in terris, quasi pane aut uino sit inclusus. Gratiæ deinceps agebantur, cùm diceretur: *Gratias agimus tibi, Domine sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum*, &c. Hæc antiquissima sunt, & in uetustis scriptoribus Ecclesiasticis passim

Oblationis triplex usus.

Ἀγάπαι.

Offertoriū.

Collecta.

Sursum corda.

Hoc age.

Gratias agimus tibi.

Vnde nomen Εὐχαριστίας. *Verba propria cœnæ.* *Dominica oratio.* *Sanctus.* *Præfationes.* *Canon.* *Osculum pacis.* *Agnus dei.* *Distributio Sacramenti.* *Postcommunio.* *Preces ad finem.*

passim habentur. Quin & ipsum corporis Christi & sanguinis mysterium εὐχαριστία dictũ est, quòd tota eius confectio à gratiarum actione pendeat. Cumq́ antistes dixisset, *Per Christum Dominum nostrum*, ad uerba Cœnæ propria descendebat. Quibus recitatis, Dominica oratio adijciebatur. At Xystus uoluit, ut antea populus caneret, Sanctus, Sanctus, &c. Vtq́ commodus accessus daretur ad aliud canticum, quædam præfationes interpositæ fuerunt. Iis autem Canonem suum assuerunt, quẽ Scholasticus quidã, ut Gregorius in suo Registro memorat, composuit: qui sanè ab eodem Gregorio minimè probatur, quòd sua inserere uoluerit, & orationem Dominicam neglexerit. Osculum pacis Leonis 2. aiunt fuisse inuentum: quod mihi non uidetur, quandoquidem ille mos uel tempore Apostolorũ in Ecclesia fuit, ut Christiani se inuicem osculo pacis exciperent, quin & Paulus salutationis eius generis in suis Epistolis meminit. Atque Iustinus Martyr Apologia 2. osculi huius mentionem fecit. Canticum Agnus Dei à quodã Innocentio huc dicitur fuisse inductum: His omnibus peractis, ad Sacramenti distributionem ueniebatur: quę dum ageretur, aut cũ perfecta esset, canticum gratiarum actionis adijciebatur, quod Post communionem appellarunt. Completis atq; perfectis ijs omnibus, minister populum fausta precatione adiecta missũ faciebat. Hæc omnia, etsi Christianum populum à prima illa simplicitate habendæ cœnæ Dominicæ abduxerũt, adiectis compluribus, ut uarijs hominibus uisum fuit: attamen ut cunq; ferri poterant, nec superstitionis aut idololatriæ iure accusantur. Non tamẽ in omnibus Ecclesijs eadem erãt, nec eodem modo seruabantur. Nam adhuc in Ecclesia Mediolanensi, ex instituto Ambrosij aliter agitur. Cæterùm posteà Antichristi Romani omnia corruperunt.

Ecclesia Mediolanensis. *Tertullianus.* *Iustinus Martyr.*

8 Veteri autem instituto seruata fuisse, quæ commemoraui, ex scriptoribus uetustissimis facilè possum commemorare. Tertullianus in Apologetico inquit: Coimus in cœtum & aggregationem, ut ad Deum quasi manu facta precationibus, ambiamus orantes: Hæc uis deo grata est. Oramus etiam pro Imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu sæculi, pro rerum quiete, & mora finis. Hæc indicant summam Collectarum. De recitatione uerò Scripturarũ subdit: Coimus ad Scripturarum diuinarum cõmemorationem, si quid præsentium temporum qualitas, aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis uocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus: Ibidem etiam, exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere, &c. Hæc sunt, quæ fiebant in Sacro cœtu. Quibus et ea sunt addenda, quæ idẽ author alibi dicit: nimirùm Eucharistiam consueuisse de manu præfectorũ sumi, &c. Possumus in ijs uerbis pręcipuas Missę partes, quas memorauimus, agnoscere. Iustinus Martyr Apologia 2. scribit, die Solis Christianos cõuenisse, aliorum uerò festorum non meminit. Ibi recitari ait diuinas literas, quibus posteà suam adhortationẽ præfectus subijceret. Qua peracta, inquit, surgimus & oramus. Addit posteà, Panis & potus ad præfectum affertur: super quibus quanta cum ui potest gratias agit: cui ab omnibus Amen respondetur. Duo hęc uerba indicant, nõ oscitanter prætereunda. Primùm gratias non perfunctoriè fuisse actas, sed quanta cum ui posset, hoc est, summo affectu. Deinde clara uoce ea omnia dicta fuisse liquet, cùm populus responderit, Amen. Distribuitur posteà, inquit, Eucharistia, deinceps est cõmunis gratiarum actio, & eleemosynarum oblatio.

Dionysius. *Scripta Dionysij, non Areopagitæ.*

9 Dionysius in Hierarchia Ecclesiastica, hæc eadem fermè commemorat, recitationem Scripturarum, Psalmorum cantum, cõmunionem, & alia, quæ longum esset modò referre. Sed quod magis mirandum uidetur, oblationis corporis Christi mentionem minimè facit. Non tamen putandum est, cum fuisse illum Areopagitam, cuius Apostolorum Acta meminerunt. Sed quisquis fuerit, uetustum scriptorem fuisse, quantum iudico, non est ambigendum. Cur uerò Areopagitam fuisse non putem, iis rationibus adducor. Primùm, quòd scribendi genus, quo utitur, præsertim de diuinis nominibus, et Hierarchia cœlesti, inanis philosophię potius doctrinam continet, quàm Christianismi puram doctrinam, ac ædificatione prorsus caret: deinde testimoniis diuinarũ Scripturarum quodammodo ij libri sunt uacui. Præterea in Hierarchia Ecclesiastica, monachos ut mediũ quendam ordinem inter clerum & laicos facit, cùm Apostolorum ætate, illud uitę genus adhuc in Ecclesia nõ esset. Huc accedit, Patres uetustiores, eorum librorum nusquam mẽtionem facere: quod argumento est, eas lucubrationes eius Martyris non fuisse. Gregorius Romanus, primus omniũ in quadam sua Homilia, scriptorum eius mentionẽ fecit. Sed eo misso, ad Augustinum ueniamus: Is Pater, in Epist. 59. ad Paulinum, dum quæstionem quintam dissoluit, quatuor uoces, quæ in Epist. 1. ad Timoth. cap. 2. habentur, exponit. Eæ uerò sunt, δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις & εὐχαριστίας. Atque statuit δεήσεις celebrationem Sacramenti præcedere: προσευχὰς autem, preces facit, quæ in ipsa Sacramenti administratione habeantur, ubi quodammodo nosipsos Christo uouemus: ἐντεύξεις autem, petitiones ac postulationes esse arbitratur, quibus Ecclesiæ minister astanti populo bona precetur. Et denique εὐχαριστίας communes gratiarum actiones fuisse tradit. Possem adhæc monimenta ueterum adducere complura, nisi hæc satis in præsentia iudicarem. Sed ut ad Missæ nomen redeam, uideo nonnullos etiam fuisse, qui putauerint id à Missione deriuatum, quòd eæ res, quæ à fidelibus offerebantur, dicerentur mitti, ac eius appellationis *Masath*, Hebraicam uocem occasionem dedisse putãt, quòd in Pentecoste Iudæi munera consueuerint offerre. Sed quare non existimẽ ab Hebraica uoce, Missæ nomen deductũ, iam antea exposui. Et modò illud adijcio, si Missa nomen à rerum oblatione, quæ à pijs dabantur, sortita esset: Papistæ illo nomine abuterentur, qui nequaquam

Locus ad Timotheum explicatur. 1. Timoth. 2. *Nota genus aliud missionis.*

quam eleemosynas piorum hominũ ibi spectant, sed tantùm corporis & sanguinis Christi oblationem, quæ se uulgò iactitant, & quidem impudenter, deo Patri pro uiuis & defunctis offerre. At de ijs iam satis superq; dictum existimo.

De Sacrificio.

In Iudic. 1. *Nostra actiones religiosa distinguuntur à politicis & œconomicis.*

10 Nunc restat, ut de Sacrificio nonnulla dicatur: Cuius definitionem indagando, primùm actionem quandam esse deprehendimus, eamq; uoluntariã: quod idcircò dixerim, quòd nonnullæ actiones, quas uocãt naturales, reperiantur: sed eæ cùm ab humana electione minimè pendeant, uoluntariæ appellari non possunt. Deinde Sacrificium ad Religionem referri debet: quod propterea subijcio, ut illud ab operibus œconomicis & ciuilibus remoueam atq; discernam. Domestica enim opera ad regendam familiam conducũt, & ciuilia Rebuspub. administrandis inseruiunt. Sacrificium uerò, actio est religiosa, quandoquidẽ ad cultum dei pertinet, & ab eo instituta est, ut ipsi nostra offeramus, ad eam sanè finẽ, ut honore afficiatur, & quo (sicut Augustinus 10. de Ciuitate dei cap. 7. ait) sancta societate illi adhæreamus. Atque hinc uidere possumus, quatenus Sacrificium, si de eo propriè loquamur, à Sacramẽto distet: quod etiam uoluntarium opus est & religiosum, necnon à deo institutum, ut per illud promissa & data bona consignentur ac exhibeantur: quoniã ibi nos quippiam deo nequaquam offerimus, uerùm ipse profert signa, & dona sua nobis amplificat, dum ea quæ offeruntur, solida fide percipimus.

Discrimẽ inter sacrificiũ & sacramẽtum.

Definitio Sacrificij.

11 Cæterùm, ut magis perspicua res fiat, Sacrificij definitionem summatim colligamus. Ea uerò est, Sacrificium, actionem esse uoluntariam & religiosam, à deo institutã, ut ei nostra offeramus, ad ipsius gloriã, & quo sancta societate illi arctius copulemur. Huic definitioni Sacrificiorum partitio adijcienda est. Quædam sacrificia sunt ἱλαστικὰ & alia εὐχαριστικά. Priori genere deus hominibus propitius redditur, eius ui & iusto merito. Sed huius ordinis unum duntaxat habemus, quandoquidem sola Christi morte, nobis æternus Pater est reconciliatus, & unius illius oblationis merito cõdonata sunt electis peccata. Verùm alio sacrificij genere gratias deo agimus, nomen eius celebramus & uoluntati eius pro uiribus obtẽperamus. Adhæc sciendum est, hoc Sacrificij genus, duarum esse partium, quarum una interior est: qua nimirum, uoluntatem nostram, nosq; totos, & omnia quæ habemus, deo spontè ac ultrò accepta referimus, illi subijcimus, & eius nomini consecramus. Pars altera exterior est, qua munere aliquo, eoq; aspectabili, & quod in sensus incurrat, ceu symbolo & signo quopiam testamur, quid in animo habeamus, & ei quippiã offerimus ex ijs rebus, quas ipsemet nobis donauit. Ita ueteres, primitias, decimas, & uictimas offerebant. Quibus in rebus nõ tantùm Christum sacrificiũ deo gratissimum, adumbrarunt: sed etiã testabantur, quam ipsi erga deum uoluntatem haberẽt. Ex ijs iam patet, externam oblationẽ uel Sacrificium, nisi partem interiorem cõiunctam secum habeat, quam uerè testificetur in nobis esse, deo minimè approbari: quandoquidẽ sic offerentes, quàm turpissimè deo mentiuntur. Id enim testari quod non ita se habeat, ad fallendum pertinet: cumq; mendacium in omnibus rebus & ubiq; uituperent, longè tamen perniciosius ac detestabilius est, si corã deo adhibeatur. Hinc ortum est, ut deus non semel per prophetas dixerit, ingrata sibi fuisse Iudæorum sacrificia, hoc potissimùm nomine, quòd labijs & symbolis externis illum se honorare assimularint, cùm ab eo animus eorum quàm longissimè abesset. Partem itaq; interiorem per seipsam expetit, externã uerò, non aliter mandauit, nisi ut cum interiore coniuncta offeratur: alioqui si nuda & sola fuerit, & ingrata est, & summoperè illi displicet.

Sacrificiorũ partitio.

Sacrificium propitiatorium.

Sacrificium externum & internum.

Iudæorum sacrificia.

12 Si quæsiueris, quænam ea sint externa opera, quibus interius Sacrificiũ testari liceat, multa possunt recenseri: uictimarum cædes, primitiarum & decimarum oblationes, quæ Patres, dum erãt sub lege, habuerunt. Deinde accedunt externa uerba, quibus gratiæ deo aguntur, laudes eius celebrantur, & preces adhibẽtur. Sunt etiam charitatis officia erga proximos, affectuum carnis mortificatio, atq; obedientia diuinis mandatis exhibenda. Omnia hæc posteriora sacrificij genera sunt, tam Patribus quàm nobis cõmunia. Deo hæc damus, ut nostra fides & obseruantia erga eum testata sit. Cumq; de illis prioribus, quę tempore legis offerebantur, dubium non sit, quin suo tempore sacrificia fuerint, ne de alijs, quæ posteriori loco memorauimus, ambiguum sit: an Sacrificiorum loco habeantur, id Scripturarum testimonijs confirmabitur. Psal. 50. scribitur, *Immola deo sacrificium laudis.* Et 51. *Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor contritum,* &c. Ad Romanos 12. cap. *Obsecro uos per misericordiam dei, ut præbeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam,* &c. Micheas cap. 6. ait, *Ostendam tibi homo, quid à te requirat deus: Facite iudicium, diligite misericordiam, ambulate reuerenter & modestè coram deo.* Esaias quoq; unà cum cæteris Prophetis, multa in hanc sententiam scripsit.

Externa sacrificia nobis & Hebræis communia.

13 Nec prætereundum, inter hæc externa quæ deo tanquam sacrificia offeruntur, esse gradus quosdam & ordinem cõstitutum. Nam deus ipse testatus est, misericordiam & charitatẽ erga proximos cæteris longè se præferre. Vnde Matth. 9. ex Propheta Osea adducitur, *Misericordiam uolo, non sacrificium.* Adhæc 1. Samuelis habetur, Obedientiam uictimis præstare. Hæc nos docent inter oblationes externas, cædes animantiũ, & decimas & primitias postremum locum antiquitùs tenuisse: primas uerò datas Obedientiæ, quæ uerbo dei exhibeatur, charitati erga fratres, gratiarum actioni, & precibus. Nec leuiter transeunda, sed exponenda est diligenter sacrificiorum finis: præsertim ut illam Augustinus expressit, nimirum ut sancta societate deo adhæreamus. Nam citra illud, opera nostra, quantumuis egregia, sacrificia esse nõ possunt. Quin & ipsa Christi mors, quæ summum & unicum sacrificium fuit, eo præsertim nomine placuit deo, quòd non alio consilio sese Christus obtulerit, quàm ut Patri morẽ gereret, & illi (ut par erat)

Ordo inter externa sacrificia.

Sacrificiorũ finis.

Cur mors Christi tantopere deo placuerit.

erat) obtemperaret. Verùm iis quæ dixi, aliud quoq; adijciam: Augustinum in Epistola ad Deogratias, in quæst. 3. scribere, In quolibet sacrificio, duo quędam à deo exigi. Primùm, ut uero deo nostrę fiant oblationes, à quo consilio, cùm idololatræ aberrent, quicquid in suis ritibus agũt, ad eorum perniciem facit. Alterum est, ut ex doctrina Sacrarum literarum, oblationum ratio cõstet, nec ex nostris inuentis aut fictionibus proficiscatur.

Duo in quolibet sacrificio requiruntur.

14 Dubium se offert, quoniã Sacramentum & Sacrificium inter sese distinximus: & tamen si ueteres in suis uictimis atq; sacrificijs idem nobiscum habuerunt, quando cœnã Domini agimus (quam Sacramentum esse nemo ambigit) quãdo id cõstabit quod tum statuebamus, discrimen esse inter Sacrificium & Sacramentum, cùm oportuerit ueterum sacrificia, Sacramenta itẽ esse? Ad hoc respondeo, rationes quidem istarum rerum diuersas esse: id tamen non efficere, quo minus eadem res & Sacramentũ & Sacrificiũ esse queat. Nemo quippe ambigit, philosophiam, & robur corporis res esse diuersas, quę tamen in eodẽ homine possunt conspici: sic quoq; hic usuuenit, eadem res, cum Sacramentum tum etiam Sacrificium esse potest quamuis & Sacramenti & Sacrificij alia sit ratio. Cùm cœna Dominica celebratur, quatenus fide atq; spiritu corpus & sanguis Christi percipienda nobis exhibentur, & promissio coniunctionis eius, quã habemus cum Christo, consignatur, ita ut simus eius corporis membra: Sacramentum & est, & dicitur, quandoquidem ea in actione dona sua deus nobis exhibet. Quatenus uerò actione illa memoriã mortis Christi celebramus, pro donis acceptis gratias agimus, nosipsos deo consecramus & offerimus, & est, & dici potest iustum Sacrificium, quòd ipsi deo gratissimas oblationes damus: hoc idem in uictimarum mactationibus, quæ coram deo antiquitùs fiebant, uidere licet: nam & illæ Sacramenta erãt, quibus Christus fide percipiendus, ueteribus proponebatur, & quibus coram Domino edendo & bibendo simul cõmunicabant. Hæc inquam, omnia pertinebant ad Sacramenti rationem: Eadem tamen sacrificia etiam erant, cum ibi & sua & seipsos deo consecrarent.

An idẽ possit esse sacramentum & sacrificium.

Cœna Dominica & sacramentum est & sacrificiũ, sicut & mactationes uictimarum.

In 1. Cor. 5

15 Cùm autem Christus dicatur immolatus, quid sibi uolunt sacrifici, qui quotidie illum aiunt in Missa sacrificari? Qua de re notandum est, in cœna Domini quatuor esse posse oblationes. Prima, est panis & uini, quæ à populo ingerebantur, ex quorum portione quadã habebatur Eucharistia, unde fideles inter sese communicabant, & quod supererat pauperibus distribuebatur. De qua oblatione Irenæus, Cyprianus, & Ecclesiasticæ collectæ loquuntur. Et Paulus ad Philippenses ostendit eleemosynas esse sacrificia, quando se accepisse scribit quæ illi miserãt, ut dei hostiam in odorem suauitatis. Deinde est gratiarum actio, quæ in Scripturis sanctis dicitur immolatio laudis. Tertio loco, cõmunicantes offerunt sese deo regendos atq; mortificãdos, de quo sacrificio ut huc spectat, bis ad Romanos habes: Primò, *Exhibete corpora uestra hostiam uiuẽtem, sanctam, deo placentem.* Et cap. 15. scribit Apostolus, *Euangelium se administrare, ut oblatio Gentium sit acceptabilis et sanctificata per Spiritum sanctum.* Quarto denicq;, cùm ibi agatur de memoria mortis Christi, quę fuit uerum sacrificium, figurata loquutione accipit. Eucharistia seu cœna Domini, ab ea re nomen quam repræsentat, sacrificium dicitur, ut Augustinus dixit super Psalm. Memoria & cogitatione Christum quotidie immolari. His ego rationibus uideo Patres adductos, ut nomine sacrificij ac immolationis in Eucharistia utantur. Quod tamen ego non usurparem, cùm sancta Scriptura non sic appellet, à cuius loquutionibus non est temerè discedẽdum, neq; inuenies unquã in Sacris literis, ministros Ecclesiarum, uel Apostolos, appellari sacerdotes. Nam id integrũ & solidum Christo tribuitur, uti; habet Epist. ad Hebræos, In ipsum translatũ fuit sacerdotiũ: & cùm maneat æternum, successore nõ opus habet. Et infirmum est argumentũ eorum, qui adducunt sententiam Malachiæ de sacrificio *Minchah*, offerẽdo nomini Domini in omni loco. Quia Irenæus hoc interpretatur de pane, uino, & muneribus: quæ, ut prius diximus, in cœna Domini à fidelibus offerebantur. Tertullianus uerò cõtra Iudæos, & aduersus Marcionẽ, exponit de spiritualibus oblationibus, precibus inquam, gratiarũ actione, ac sacris concionibus. Idẽ sentit Hieronymus in Malachiã. Cur autẽ Propheta Minchah, præ cęteris memorat sacrificijs, causa est, quòd illud erat uniuersale, ac omnib. uictimis adiungebatur: & ita facilè fuit, ut à pauperib. ac tenuib. hominib. offerri potuerit.

Quot modis cœna Domini possit dici sacrificium.

Ministri Ecclesiæ nullibi dicuntur Sacerdotes in Sacris literis.

16 Est etiam pariter debile, quod obijcitur ex Cõcilio Niceno, quòd in eo mentio fiat hostiæ seu uictimæ ἀναίμακτοι, incruentæ: quod nos minimè negamus, si ad memoriam & gratiarũ actionem retuleris. Cæterùm, illis nõ est incruenta hostia, cùm uerum, atq; ut loquuntur, realem sanguinẽ in sacramento se habere iactent. Deinde iuxta istã sententiam, non solus minister, sed fideles quotquot manducant & bibunt de mẽsa Domini, sacrificãt. Quanquam, ut diximus, hac uoce non esset utendum, cùm Sacræ literæ de Eucharistia non sic loquantur. Neq; nos calumniari possunt, quasi ministris dignitatem suam auferamus. Nam per nos saluus manet eis suus honor. Doceant omnes gentes, baptizent, administrent sacramẽta, & disciplinam in Ecclesia retineãt, neq; de suo gradu actum putent, si negetur eos Christum deo Patri offerre. Quid præclarius aut illustrius habere possunt, quàm ut legatione fungantur pro Christo, & sua prædicatione mundum deo recõciliẽnt? ut legimus in 2. ad Corinth. In Actis Apostolicis habetur λειτουργούντων αὐτῶν, καὶ νηστευόντων Quem locũ licet Erasmus conuerterit Sacrificantibus ipsis, & Ieiunantibus: in Annotationibus tamen ait, se accipere sacrificium, pro prædicatione Euangelij. Neque λειτουργεῖν est propriè sacrificare, sed fungi munere & actione publica. Scholia quoque Græca, in eo loco id referunt ad Euangelij prædicationem. Et uideant isti quomodo possint non haberi blasphemi, cùm iactitent se offerre Christum deo Patri. Quoniam ad id consequitur, ut ipsi præstantiores

Hostia incruenta.

Vbi sita sit dignitas ministrorum.

Locus in Actis declaratus.

Quid λειτουργεῖν.

Blasphemia papistarum.

tiores ac digniores sese faciant Christo: Is enim qui offert, re oblata nō potest esse indignior. Vnde Irenæus, quando utitur offerendi uoce, apertè dicit de oblatione, quam refert ad panem & ad uinum, quòd accipiat ab offerente dignitatē, & grata deo idcircò fit, quòd is qui offert est illi acceptus. Atq; inde manifestissimè patet, eum nō posse de Christo hæc intelligere. Nam Christus propter sacrificium non fit gratus deo, sed potius è diuerso propter Christum, nos deo sumus accepti. Et miror huic nostro argumento, uoluisse quosdā obijcere baptismum, Christo administratū à Ioanne Baptista: cùm sacramentum id fuerit, non sacrificium. Nos autem minimè ambigimus, ab indignis posse administrari sacramenta, illis qui præstantiores fuerint. Vnde instantia hæc prorsus extra oleas, cùm sacramentum à ministro dignitatē non habeat. Sacrificium uerò, ut dicit Irenæus, ab eo qui offert præstantiam sibi uendicat. Quod idē in Esaia, in Psalmos, in Michea propheta, & alibi legimus: detestari deum ea sacrificia, quę sine fide, charitate, ac bona conscientia fuissent oblata.

Quod offertur, dignitatem accipit ab offerente.

De sacrificio Melchisedec.

17 Solent etiam multa dicere de sacrificio Melchisedec, quòd nunc sacerdotium iuxta eius ordinem extet in Ecclesia: quare inquiunt, sicut ille panem & uinum obtulit deo: sic nos in panis & uini specie filium dei offerimus, quò figuratum & adumbratum figuris & umbris suis præstet. Cæterùm quo ad hoc, historia libri Geneseos nō habet, Melchisedec panem & uinum obtulisse deo, sed Abrahamo & exercitui eius fatigato. Sic interpretatur Rabbi Solomon, neque uerbum Hebraicum *Iatsa* A *hiphil* potest aliud significare, quàm aut proferre, aut educere. Tantùm adiecit Rabbi Solomon, ibi typum esse potuisse, quòd in eo loco, nimirùm in Hierusalem, erat deo offerendum olim libamentum uini & mincha. Quo uerò ad historiam, asserit, Abrahamo & exercitui eius illa fuisse oblata. Et Melchisedechum hoc munere uoluisse declarare, se non ægrè tulisse quod ab Abrahamo cæsa fuerit sua posteritas. Nam istum Melchisedechum, facit ipse cum alijs Hebræis, Sem filium Noah. Hac B de causa, cum pane & uino gratulabundus occurrit, ut inde Abrahamus & exercitus eius qui fatigati erant, reficerentur. Ambrosius quoq; de Sacramentis apertè dicit, Abrahamo ista fuisse oblata. Et Augustinus de quæstionibus ueteris Testamenti, scribit à Melchisedecho oblatam Abrahamo Eucharistiam corporis & sanguinis Christi. Patribus itaq; cùm aiunt Melchisedechum obtulisse deo, ueritatem Hebraicam obijcimus, & alios Patres quos iam citauimus. Sed facito illum obtulisse deo, quid hoc ad Missam? Non habebūt nisi C argumentum allegoricum: quod sanè infirmissimum est. Deinde panē utcunq; offerri deo in cœna Domini sanctificandum, & ut ab eo sacramentum fiat, non negamus. Nodus est & controuersia, Num Christus ipse à sacrificis deo Patri offeratur. Quod isti, ut dictum est, minimè probant. Et in Ecclesia manere Sacerdotium secundum ordinem Melchisedec, non negamus, propter Christū qui pontifex noster cœlum ingressus est, & apud D Patrem pro nobis intercedit: qua de re satis fusè scriptum est ad Hebræos.

Cur Melchisedec Abrahamo occurrerit.

Offerri panē ac uinū deo minimè negatur.

Sacerdotium secundum ordinem Melchisedec manet in Ecclesia.

LOCVS XIII.

De Magistratu.

In Iud. 19. ad finem.

NVNC superest, ut de Magistratu agam, quem iudico sic posse describi: ut sit persona diuino instituto delecta, ut quo ad externam disciplinam leges custodiat, pœna corporis transgressores plectendo, & bonos foueat atque amplectatur. Multæ sanè personæ instituto dei eligūtur, qui non sunt Magistratus, ut ministri Ecclesiarum: qui tamen uerbi dei & leges eius custodes sunt, sed non tantùm quo ad externam disciplinā. Quia ministrorum est officium, per uerbū dei ad B intimos usq; motus animorum pertingere: quoniam Spiritus sanctus, uim suā adiungit cùm prædicationibus Orthodoxis, tum etiam sacramētis, quæ in Ecclesia distribuuntur. Magistratus uerò, in transgressores, disciplinam & pœnam externā tantummodò exercet. Minister, sontes & impœnitentes dei nomine ligat, & dei nomine à regno cœlorum, dum sic mãserint, excludit: Magistratus, externas pœnas infligit, & gladio, cùm opus fuerit, utitur: Vterq; pios fouet, sed ratione diuersa: C Magistratus illos opibus, honoribus, & dignitatibus auget: Minister promissionibus dei & sacramentis cōsolatur. Magistratus itaq; inductus est, A ut leges quàm diligentissimè conseruentur, sontes puniantur, & boni iuuentur ac foueantur. Et sanè, Lex est mutus Magistratus: & uicissim Magistratus lex animata & loquens, necnon minister dei, ut Paulus ait, ad laudem eorum qui rectè faciunt: ac è diuerso, gladiū gestat aduersus improbos, ut uindex & ultor dei: nec aliò hæc spectant, quàm ad hominum salutem.

Definitio Magistratus.

Differentia Magistratus & Ministrorum.

Finis Magistratus.

2 Forma uerò Magistratuum nō una est, sed multiplex: Monarchia, Aristocratia, & Politia, uel Tyrannis, Oligarchia, & Democratia. Quarum for- B marum descriptiones & naturas, Plato, Aristoteles, & cæteri philosophi eleganter docuerunt. Ex ijs omnibus formulis optima expetenda est, & omnes ad quos id pertinet, prouidere debēt, ne status bonus uel tolerabilis, in uitiosum degeneret. Verùm si quando contigerit, ut tyranni uel flagitiosi Principes rerum potiantur, ferendum id est, quantum per uerbum dei id licet. Iudæi per uim oppressi sunt à Babylonijs, quos tamen deus mo- C nebat ut parerent, & pro rege orarent, quamuis ille tyrannus esset, & per summam iniuriam regnum Hebræorum occupasset. Cæsar item per tyrannidem Iudæam tenebat: & tamen Christus di-

Magistratuum multiplex forma.

Iudæorum exemplum.

xit,

xit, *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.* Apostoli quoq; docuerūt, parendū esse Principibus, & pro illis orandum. Nero fuit impurissima belua, cui attamē Apostolus in Epist. ad Rō. ostendit esse parendum: non tantùm propter metum, sed etiam propter conscientiam. Phocas Romanū Imperiū pessimis artibus occupauit: Mauritium Principem suū, & eius filios crudelissimè interfecit: quem tamen Romani ut Imperatorem agnouerunt, & Gregorius 1. ad populū eius mandata & scripta legit. Quod si quæsieris, quam formam Reipub. Iudæi habuerint, ex ijs quę diximus aliàs, facilè potest intelligi. Aristocratiam ab initio habuerunt: Deus enim cōsilium Iethronis approbauit, ut deligerentur uiri sapientes & fortes ac timentes deum, qui Rempub. administrarent, quemadmodum in Exodo atq; in Deuter. habetur. Quin & ipse deus lxx. uiros, quos deligi iusserat ut adiutores Mosis in rebus gerendis, spiritu suo afflauit, ut prophetarēt. Ita regebantur Israelitæ, quāuis posteà regia potestate sunt gubernati.

Principes dicuntur pastores, & patres.

3 Sed id non est omittendum, Principes in diuinis literis non tantùm appellari diaconos seu ministros dei, uerumetiam Pastores: de quibus Ezechiel multa conqueritur, quòd populum dei crudeliter & peruersè pascerent. Homerus etiā Agamemnonem suum uocat ποιμένα λαῶν. Non enim latronum aut mercenariorum more præesse debent, ut deglubant & opprimant: sed ut seruent, foueant, & pascant instar pastorum. Appellantur etiam Patres, unde Senatores apud Romanos uocati sunt Patres Conscripti. Neq; maior aut antiquior fuit honos in Repub. quàm appellari Patrē patriæ. Quin & Magistratus diuina lege comprehensus est in eo mandato, Honora patrē tuum & matrem tuam. Quare Principes debent subditis paternam dilectionem. Et perpetuò illos meminisse oportet, se non beluis, uerùm hominibus præesse, ac se item homines esse: qui tamē debeant illis quibus præsunt longè meliores & præstantiores esse, alioqui non sunt idonei qui illis imperent. Non enim ouem ouibus præficimus, sed primùm arietē, deinde pastorem: Et sicut pastor ouibus præstat, ita illi quibus mandantur Magistratus, oportet ut populum antecellāt. A quibus autem constituantur Magistratus, modò cōsiderandum est: Interdum id fit Senatus consensu, nonnunquam populi suffragijs, aut militum uoluntate, aut hæreditaria successione. Verùm hæc instrumenta sunt: Propria uerò causa Magistratuum est ipse deus, quod multis rationibus doceri potest.

Deus primus institutor Magistratuum, deinde alij.

Primùm, lux quædam accensa est diuinitus in animis hominū, qua intelligunt se non posse unà uiuere absq; doctore, atq; inde ortus est Magistratus. Dei quoq; lex mādauit, ut Magistratibus obtemperetur. Et ante legem per Mosen latam, ut in Genesi habetur, Deus sanxit, ut qui fuderit humanum sanguinem, sanguis eius effundatur: non sanè temerè ac per quemuis (esset enim id ualdè absurdum) quare colligēdum est ex illis uerbis, Magistratum nō obscurè à deo institutū, qui animaduertat in homicidas. Paulus item scripsit, Omnes potestates quęcunq; sunt, à Deo esse ordinatas. Et Christus respondit Pilato, Non haberes potestatem aduersus me ullam, nisi tibi datum esset desuper. His testimonijs & rationibus, conficitur, Deū esse ueram ac propriam causam Magistratuum.

4 Sed hic aliqui cauillantur: Si omnis Magistratus, inquiunt, à deo est, oporteret omnia rectè administrari: sed in gubernādis Rebuspublicis multa uitiosè ac peruersè agi uidemus. Sub Nerone, profectò, Domitiano, Commodo, Caracalla, Heliogabalo, bonæ leges contemnebantur, uiri boni occidebantur, disciplina ciuitatis funditùs corrumpebatur. Quòd si Magistratus esset à deo, talia nunquā euenissent. Hæc ratio nos mouere nec potest nec debet, quia functio distinguenda est à persona: & sanè fieri potest, ut qui Magistratum gerit, sit malus & sceleratus, cum tamen ipsa potestas bona sit & perutilis. Nulla quippe res est tam bona, quin homines malitia sua possint ea malè uti. Ideò non mirùm, si reges & Imperatores fuerint, qui potestate sibi data interdum sint abusi: quam tamen ita corrumpere non ualuerunt, quin homines ex ea multa bona & commoda perceperint, quemadmodum superius ostendi. Testimonio Danielis planissimum fit, Magistratus esse à deo. Nam illum, inquit, regna dare ac transferre suo arbitratu. Deinde uidemus μοναρχίαν aliquando fuisse in Oriente, nonnunquā in Meridie, posteà in Occidente, aliquando uerò in Aquilonari tractu: necnon interdum fuisse bonos Principes, interdum malos: nonnunquam regnasse nobiles, & sæpè obscuros. Et intelligimus crebrò fieri, ut non prosint opes aut potentia ad regnum acquirendum, uel retinendū: casu uerò & citra dei prouidentiam hæc fieri, absurdissimum est.

Functio distinguenda est à persona.

5 Dicet fortasse quispiam Astronomus, has uicissitudines ac mutationes ab astris importari: at Daniel ueritatis minister, deum esse ait, qui mutat tempora. Vt enim constituit in anno uicissitudines tempestatū, ita Princeps arbitrio suo aliquando constituit, aliquando tollit. Ille deiecit Saulem, & ille idē promouit Dauidem. Et se ita facturum prædixit: ne id temerè aut fortuitò accidisse uideretur. Quin regna & Respublicæ, quædā officinæ dici possunt diuinæ uoluntatis. Id enim fit in eis, quod ipse deus fieri decreuit, quamuis Principes id persæpè non intelligunt. Deus uocauit Medos & Assyrios ut affligerent Israelitas, & eos, quando uisum fuit, repulit ac sustulit. Excitauit Persas contra Chaldæos, & Græcos aduersum Persas, & deniq; Romanos contra cæteras nationes. Quis diuisit regnum Hebręorum in Iudam & Israelem? Certè deus. Ahias Silonites id futurum prædixit, & ait egressum esse uerbum à Domino, ut ita fieret. Quis Achabum euertit? Quis Iehu curauit inungi, nisi deus? At sunt quidam tyranni, qui Respublicas dissipant, Fateor: Sed nostra scelera id merentur. Sunt enim sæpè tam grauia flagitia, & tam multa, ut per ordinarium Magistratum, & lenem placidamq; rerum administrationem corrigi nō possint: tum deus curat, ut populi à Tyrannis affligantur, & nihilominus temperat & lenit ple-

Impiorū uicissitudines non sunt astris adscribendæ.

Nostra peccata tyrannos rebuspub. imponunt.

plerunque supplicium, bonos piosque Principes interponendo. Post ruinas Neronis, Vespasianũ dedit: post Domitianũ, largitus est Neruam & Traianum: post Commodũ, Pertinacem & Seuerum: post Heliogabalum, Alexandrum. Qui autẽ dicunt, Scelera Tyrannorum non sunt à deo: ea tamen in regnis & Imperijs grassantur: ergo Imperia & regna non sunt à deo: paralogismum committunt à secundum quid ad simpliciter. Nec bona est cõnexio, Quædam in Magistratu non sunt à deo: ergo ipse Magistratus non est à Deo. Vel potius malè argumentantur ab Accidentibus: quoniam publicæ potestati, accidunt uitia & scelera, neque illi per se cõiunguntur. At dubitauerit quispiam, Si Magistratus fuerit Ethnicus, ac etiã Tyrannus, an homini pio liceat eius ope atque auxilio uti? Quidni? Paulus ad Cæsarem prouocauit, pessimum Tyrannum. Sed potest uideri fecisse cõtra sua ipsius præcepta: Etenim in Epistola prima ad Corinth. eos Christianos reprehendit, qui ad tribunalia Ethnicorum causas agebant. Iure Corinthios coarguebat, quoniam repetiebãtur Christiani, qui de causis eorum possent in Ecclesia cognoscere. Neque congruebat, ut Christiani cum Christianis ad tribunalia impiorũ litigarent. Paulo uerò cùm prouocauit ad Cæsarem, negotium erat non cũ Christianis, sed cum Iudæis, & Romano præside. Vnde cùm fidelem Magistratum non haberet, nec aliter posset agi, & uita ipsius peteretur: non malè implorauit fidem & auxilium communis Magistratus, quamuis Ethnici. Quemadmodum enim utimur Sole ac Luna, ita etiam publico & ordinario Magistratu, qualiscunque fuerit, uti licet.

Post tyrannos Deus bonos principes sufficit.

Pijs licet Magistratu Ethnico uti.

6 Christiana Ecclesia idem fecit, cùm Imperatores Christiani adhuc non essent. Nam Paulus Samosatenus tanquam hæreticus damnatus est, & cùm esset episcopus, deiectus est suo gradu. Sed quia domo episcopali cedere nolebat, ab Aureliano Imperatore postulatum est, & impetratum auxilium qui eum coegit, nouo episcopo domũ tradere. Quis diceret Ecclesiã hìc peccasse, quòd publico Magistratu, quamuis infideli usa fuerit? Sed redeamus unde sumus egressi, & cõstanter credamus, Magistratum esse à deo, tametsi crebrò nostris peccatis id commerentibus, multa iniquè ac sceleratè gerantur. Oseah tamen Prophera nobis adhuc uidetur obstare, quãdo ait: Ipsi regnarunt, & non ex me. Sed sciendũ est, Oseam egisse de Tyrannis, qui nec leges respicerent, nec bonos fouerent, nec tollerẽt malum è medio populi: & idcirco non regnabant ex deo, sed ex sua libidine, suos affectus, non legem dei curabant. Deinde regna inuadebant prauis cupiditatibus agitati, & ambitione sua impulsi, non ut qui uocationem dei sentirent ad regnum: neque potestatem assumebãt uoluntate parendi Numini, sed ut suæ ambitioni satisfacerent. Hoc erat ex deo non regnare. Quòd autem non promoti fuerint ad regnũ deo nolente, cum tota fermè Scriptura pugnat. Deus Nabucad Næzar seruum suũ appellauit, quòd eius opera uellet abuti ad affligendos Israelitas: cùm tamẽ ille nõ regnare ex deo potuerit dici, quandoquidem sua libidine & cupiditate animi, non studio uoluntatis dei adimplendæ, aduersus Iudæos pugnauit. Nihil ergo nobis obstat Oseæ prophetæ sententia, quin credamus Magistratum à deo esse, ac oportere ut illi obtemperemus. Paulus ait, *Omnis anima sublimioribus potestatibus sit subdita.* Idem habetur ad Titum, & in Epistola 1. Petri, capite 2. Et Paulus ad Timotheum adiecit, *pro illis esse orandum.* Sed pontificij, & illi qui se dici uolunt Ecclesiasticos, hæc nõ audiunt. Nam se à publicis & ordinarijs potestatibus clamitãt exemptos, cùm tamen Apostolus nulla exceptione sit usus, quando inquit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Et, *Qui potestati resistit, ordinationi dei resistit.* Quin & Chrysostomus in eum locum ait, Apostolos, Prophetas, Euangelistas, & monachos, ea lege comprehendi. Et scripsit hæc Chrysostomus de personis *Ecclesiasticis*, cùm tamen ipse Constantinopol. præsul esset, & Imperatores iam haberemus Christianos.

Tyranni qui ex Deo non regnant.

Ecclesiæ ministri nõ sunt exempti ab ordinaria potestate.

7 Sed operæpretium est audire argumenta, quibus utuntur Pseudoecclesiastici. In Extrauag. de Maioritate & Obedientia, cap. Vnã sanctam. Bonifacius 8. quem scribunt, Ingressum ut uulpem, regnasse ut leonem, mortuum esse ut canem, ait duos esse gladios in Ecclesia. Néue id temerè dicere uideretur, citat ex Lucæ 22. hæc uerba, *Cùm absque sacculo & pera uos dimitterem, an unquam uobis defuit quicquam? Dixerunt illi, Non. Subiecit Christus, Nunc autem dico uobis, Accipiat quisque peram & sacculum: & qui non habet, uendat tunicam suam, & emat gladium. Dicunt illi, Ecce duo gladij hìc: Respondit Christus, Satis est.* Bonifacius inquit, Duo gladij sunt satis *Ecclesiæ*, Spiritualis nimirùm, & Temporalis. Vnde qui dicunt, Petrum externum gladium non habuisse, uerba Christi uidentur non intelligere, quibus ait Petro: Reconde gladium tuum in uaginam. Tuum, inquit, nõ alienũ. Habebat quippe gladium suum, quamuis gladium suum iubeatur condere. Sed oportet, ut ordo aliquis in istis gladijs conseruetur. Nam quæ sunt potestates, à deo ordinatæ sunt. Esset enim magna confusio, si cùm essent duo gladij in Ecclesia, alter ab altero non regeretur: Quare oportet gladium temporalem regi à spirituali. Vtque sese magis explicet, Habet, inquit, Ecclesia, duos gladios, sed illis nõ utitur eodem modo. Ipsa quidẽ exercet gladium spiritualem, temporalis autem stringi debet tantùm ad nutum & patientiam Ecclesiæ. Hoc ita est obscurum, ut penè ænigma uideri possit: sensus tamen est, Imperatoris gladium, tantùm ad uoluntatem & arbitrium Papæ educi oportere: ut cùm ille innuit, feriat, & per patientiam, id est, quandiu ille fert & patitur, ferire pergat. Oportet itaque ista ordinata esse: ordo uerò est, ut gladius temporalis reducatur ad deum per spiritualem. Nam, ut ait Dionysius ille, qui putatur Areopagita, cùm sit alius, *Omnia infima referuntur ad summum, sed tamen per medium.* Quare ad nutum inquit Papæ stringendus est gladius temporalis, ut sic in deum referatur. Ita nunc uidemus fieri: quoties enim Sanctissimus tantũ innuit arma capienda esse in Lutheranos,

Quid nugantur Pseudoecclesiastici de duobus gladijs.

Papa subijcit sibi gladium Imperatoris.

Dionysius.

rianos, uult Imperatorē statim obtēperare. Quòd si quis Princeps illi non satis submisse obtemperet, statim legati huc & illuc mittuntur, ut omnes alij reges & principes ad ipsius nutum se accommodent, & illū aduersentur & uexent, qui ei obedire noluerit.

Papa se praefert omnibus regibus & principibus.

8 *A*ddit praetereà Bonifacius, se esse super omnes reges & principes. Nam principatus, pro dignitate rerum quae ab eo tractantur, aestimādus est. Nos spiritualia tractamus, inquit, illi tēporalia: Quare illorum gladius nostro est inferior, & illi nobis. *A*liam quoq; rationem subijcit, Illi soluunt nobis decimas: decimae autem à minori penduntur superiori. Quare cùm reges & principes soluant decimas, testantur agros & reditus suos ad Ecclesiam pertinere, atq; illi esse obnoxios. Deinde maior est qui benedicit, quàm is cui benedicitur: Episcopi autem consecrant & inungunt reges. Addit Glossa, regum quidem, armum dextrum tantummodo inungunt: episcopis autem capita unguntur. Et reges quidem oleo, episcopus uerò chrismate perfunduntur: ergo fateri necesse est, reges esse minores episcopis. Ad haec, reges ab episcopo coronam accipiūt, & sceptrum. Quis enim, inquit, Saulem, quis Dauidem inaugurauit, nisi Samuel? quis Iehu inunxit, nisi Propheta missus ab Heliseo? Res etiam quae ab episcopis tractatur, maior ea est, circa quam reges uersantur. Christus enim dixit Petro, Quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in coelo. Haec potestas maior est, quàm omnis potestas humana. Et deus ait Ieremiae, Cōstituam te super gentes & regna, ut euellas ac dissipes, ut dispergas & plantes. Ergo nos, omni regum potestate maiores sumus, & à iure illorum exempti. Quare prophanae, & laicae potestates Imperatorū & regum sunt ab ecclesiasticis iudicandae, & à nobis constitui debent, & euerti possunt: nam eiusdem est condere ac destruere. Itaq; de ciuili Magistratu spiritualis debet iudicare: Spiritualis autē, si quid offendat, à quo debet iudicari? Minor, inquit, à maiori: at Papa qui summus est, à quo iudicabitur? A nemine, inquit, sed à solo deo, *quia spiritualis à nemine iudicatur: ipse autē iudicat omnia.* Nónne pulchrè tyrannidem suam constituit? Vocat se solùm spiritualem Glossator, quāuis alioqui satis crassus, tamen non potuit esse adeò stupidus, quin uideret ista ualde absurdè dici. *Q*uomodo, inquit, Papa spiritualis est, si impurus & sceleratus fuerit? *E*xplicat se hac distinctione: Spiritualitas, inquit, alia est personae, alia est status. Vnde si fuerit persona quępiam spiritualis, potest omnes reprehendere fraterna admonitione: ipse uerò à nemine reprehendi debet: quia cùm sit spiritualis, nihil turpiter admittit. Interdum uerò aliqua persona, quae uita & moribus non est spiritualis, propter gradum tamē spiritualis dici debet. Vt multi sunt episcopi & Papae: unde Romanū pontificem, qualiscunq; sit, oportet uocare spiritualem ac sanctissimum. At quid hoc est, quàm docere nos mentiri, si nebulonem impurum uolunt appellari sanctissimum? Bonifacius tandem concludit, oportere omnes Imperatores & reges suae unius potestati subijci. Et addit rationem, Nisi uelimus unà cum Manichaeis duo principia constituere: quod fieri non debet, quia Moses nō dixit, In principijs, sed, In principio creauit deus coelum & terram. *Quare definimus, inquit, decernimus & pronunciamus, omnes oportere de necessitate salutis obedire Papae, ut summae potestati.* Atq; ita bellè conficit, Ecclesiasticos omnes exemptos esse à Magistratu ciuili.

Papa non uult à quoquam iudicari seu gubernari.

Canonistarum duplex spiritualitas.

Papa determinat sibi de necessitate salutis esse obediendum.

De duplici potestate.

9 Priusquam ad hāc plus quàm Thrasonicam iactationem refutandam ueniam, pauca praefari expedit, de duplici potestate, ecclesiastica inquam & ciuili. Cùm praefertur potestas ecclesiastica omni ciuili functioni, non est nihil quod dicitur, modò rectè & commodè intelligatur. Omnis potestas ecclesiastica uerbo dei nititur, ita ut absq; eo nulla sit: uerbum autem dei communis est regula, qua omnia & dirigi & tēperari oportet. Docet enim qua ratione gladius externus & Resp. debeat administrari: In uniuersum etiam demōstrat, quemadmodū omnia ab omnibus gerēda sint. Sic Ambrosius, cùm Theodosius Imperator nimis crudeliter & incōsideratè saeuisset in Thessalonicenses, persuasit ei, ut in omni poena capitali sumēda, spatium triginta dierum interponeretur à lata sentētia, ne Magistratus impetu & furore illa faceret: quorum & si posteà eum poeniteret, ea nō possent amplius emendari. Ita multi episcopi saepè in rebus grauissimis authoritatem suam interposuerunt, & nonnunquam atrocia bella uel sustulerūt, uel sedarunt: & inter ip sa arma ex uerbo dei conciones habuerunt. *E*cclesiastica itaque potestas ad hunc modum omnia complectitur, quia ex uerbo dei omnibus in rebus inuenit quod consulat. Nihil enim est in toto mundo, ad quod uerbum dei se non extendat. Quocirca longè fallūtur, qui clamitare solent, *Q*uid cōcionatori cùm Repub. quid cum armis? quid cum pharmacopolis? quid cum cocis? At dicant ipsi, quando minister uerbi animaduertit in ijs rebus legem dei uiolari, cur non reprehendat ex uerbo dei? cur non admoneat? cur non hortetur, ut à peccato desistat? Eius profectò est corripere peccantes, non quidem gladio, non pecuniaria mulcta, non carcere, nō exilio, sed suo modo, hoc est, ui & potestate uerbi dei. Rursus Politica potestas ad omnia extenditur, quae ad potestatem politicam pertinent. Sed quónam tandem modo? *A*n requiret ciuilis potestas bonos animi motus & intimam poenitentiam? Non potest ipsa haec efficere: optabit tamē ut habeantur, & utetur ijs medijs per quae haberi possint. Curabit enim ut episcopus, pastores, & doctores in Ecclesia purè doceant, paternè reprehendant, & ex uerbo dei administrent Sacramenta. Haec quidem per se non facit Magistratus, sed curare debet ut sint ad manus, qui ea rectè faciant. *P*roinde utraq; potestas latissimè patet, & omnia complectitur, sed nō eodem modo. Et regula utriusq; sumenda est à uerbo dei, quod constat esse in Ecclesia.

Verbum Dei omnes habet subiectos.

Minister Ecclesiae uerbo agit, non gladio.

Duplex genus subiectionis.

10 Rursus duae sunt subiectiones: Vna Politica & ciuilis, cui subijciūtur omnes homines: qui si quid

offenderint in leges, expectant à iustis Magistratibus carcerē, mulctam pecuniariam, exilia, mortes, & externas pœnas: Sin rectè fecerint, honores, prēmia, dignitates & laudem. Hoc autē pacto ciuilis potestas non subijcitur ministerio uerbi, quia non istis pœnis ab illo affici potest, & coerceri. Altera subiectio est spiritualis, hoc est, fidei & obedientiæ. Statim enim, ubi audiunt homines de officio suo ex uerbo dei, & hoc uel illud faciendū esse, illud autem uel illud euitandum, cedunt, credunt, & obtemperāt: Quia quod dicitur, esse uerbum dei sentiunt. Atq; hi sunt utriusq; potestatis fines. Et ita est accipiendū illud Valentiniani Cæsaris, ex Historia Tripartita, quod etiam habetur distinct. 63. cap. Valentinianus. Diligite, inquit, eum episcopum, cui nos, qui Imperium gubernamus, possimus capita nostra syncerè submittere, & monitis eius uti, tanquam medicinis, &c. Quibus ex uerbis intelligitur, Ecclesiasticæ potestatis esse monere ad salutem ex uerbo dei. Quanquam idem Imperator posteà errauit. Nā cùm Ambrosium designasset Prętorem ciuitatis Mediolanensis, populus eum elegit episcopum. Quod ubi resciisset Imperator, ea de re gratias deo egit ad hūc modum: *Ego eum præfeceram corporibus hominum sed tu illum animis præesse uoluisti*, &c. Non rectè Valentinianus distinxit officia. Quid enim? An animos tantùm curare debent episcopi? nónne etiam corpora? Quid si se gulæ aut ebrietati dedant, uel in externo cultu lasciuiant, nónne ista reprehēdent? Certè reprehēdent. Nec Princeps corpora tantùm hominum curabit, & negliget animos. Non enim armentarium ac subulcum principē fingimus, cui tantummodò uenter, caro & cutis subditorū curæ sint: imò prouidebit, ut ex uirtute ac pietate uiuāt. Verùm quid si principes Christiani, cùm ex uerbo dei admoneantur de publicis & grauissimis peccatis, nolint audire, nec emendare quæ malè commiserunt? Quid, inquā, hic faciet episcopus? Ambrosius excommunicauit Theodosium Imperatorem, cùm in Thessalonicenses tam grauem tyrannidem exercuisset. Innocentius item excommunicauit Arcadium, cùm Ioannem Chrysostomum liberè ac uerè monentem in exilium eiecisset, ut habetur distinct. 96. cap. Duo sunt, & distinct. 18. cap. Quoniam quidem. Et sunt uerba sextæ Synodi, ubi decernitur, ut in singulos annos duæ habeantur Synodi. Quòd si Principes impedire uelint, excommunicentur.

Sententia Valentiniani Cæsaris.

Error boni Valentiniani.

Episcopus quid curare debeat.

11 Sed quid hæc recentiora commemoro? Legamus Eusebium li. 6. cap. 34. ubi ait, Philippum Imperatorem, qui uixit ætate Origenis, primū fuisse principem Christianū: cumq; uoluisse unà adesse cum fidelibus in Paschæ uigilijs, & cum illis precibus communicare: uerùm quod esset sceleratus & flagitiosis moribus, episcopum eum reiecisse ad pœnitentes, ut ἐξομολόγησιν haberet coram Ecclesia, & peccatum suum agnosceret, alioqui nullo pacto ad communionem posse admitti. Hoc tum episcopus fecit in Imperatorem, & summum Monarcham orbis terrarum. Ciuilis itaque potestas, uerbo dei, quod à ministris prædicatur, subijci debet. At uicissim ecclesiastica potestas ciuili subijcitur, cùm ministri uel in rebus humanis, uel in Ecclesiasticis malè se gesserint. Sunt enim hę potestates quodammodo ἀντιστροφοι, ac uarijs modis circa eadem uersantur, ac sese mutuò iuuant, quemadmodum Aristoteles ad Theodecten, Rhetoricā & Dialecticam appellat ἀντιστρόφους artes, quòd utraq; in ijsdē uersetur, alio atq; alio modo. Subijcitur ecclesiastica potestas Magistratui: non spirituali subiectione, sed politica. Nā quod ad Sacramenta & conciones attinet, non ei subijcitur: quia Magistratus uerbū dei & Sacramenta, quibus ministerium utitur, non potest inflectere, neq; cogere pastores aut doctores Ecclesiæ, ut aliter doceāt, uel secus administrent Sacramenta, quàm à uerbo dei præscriptum fuerit. Ministri tamen quatenus homines sunt, & ciues, unà cum agris, opibus, & possessionibus suis, absq; ulla dubitatione Magistratui subijciuntur. Ita Christus tributum persoluit, sic Apostoli, sic tota primitiua Ecclesia, cùm essent uiri sanctissimi. Mores etiam eorum censuræ ac iudicijs Magistratuum sunt obnoxij.

Eusebius.

Aristoteles.

12 Addendum præterea est, non solùm quoad ista quæ recēsui ministros Magistratui subijci, sed etiā (ut innui superius) quoad functionem. Quia si non rectè doceant, nec ex ordine administrent Sacramenta, Magistratus est eos in ordinem cogere, ac uidere ne impurè doceant, néue fabulas admisceant, néue Sacramentis abutantur, aut aliter ea tradant quàm Dominus iusserit. Item si malè ac perditè uiuant, eos reijciet à sacro ministerio. Hoc Solomon fecit, qui Abiatharū deiecit, & Zadocum ei surrogauit, ut traditur 1. lib. Melachim cap. 2. Et in nouo Testamento, Iustinianus summouit Siluerium & Vigilium, quod etiam ab alijs principibus quandoq; factum non dubito. Quàm uerò iustè, in præsentia non dico: hoc unum dico, id eis licuisse in causis iam adductis. At quispiam dicet, me de facto nunc loqui, non de iure: Imò equidem de iure quoque. Nam regem oportuit descriptam habere legem Domini, quòd esset ordinatus custos, non tantùm prioris, uerùm & posterioris tabulæ. Propterea qui offendisset in alterutram, incurrebat in eius potestatem. Sed quamuis rex possit remouere inutilem ac noxium episcopum, non tamen episcopus potest uicissim regem, si peccauerit, deijcere. Ioannes quidem reprehendit Herodem, sed regnum ei non abdicauit. Ambrosius & Innocentius excommunicarunt Imperatores: at non sunt progressi ulterius. Quin & Christus uulpem appellauit Herodem, sed regnum ei non abstulit: & Tiberio nequissimo principi tributum soluit, nec author fuit unquam cuiquam, ut iugum eius excuteret. Quare uideant Papæ, quo iure Imperatores et reges pro sua libidine loco moueāt: Hoc nec Prophetarum quisquam, nec Apostoli, neque Christus fecerunt. Iactant Papæ se habere magnam potestatem: uerùm ea si qua est, tota in dei uerbo sita est. Doceant, prædicent, moneant, si potestatem

Principes possunt ministros deijcere suo loco, si non bene se gerant.

Ministri Ecclesiæ non possunt deijcere principes.

Potestas ciuilis ab Ecclesiastica aliena.

statem suam uolunt exercere: alioquin potestas ciuilis & temporaria, quam tantopere iactant, ab ecclesiasticis ministris aliena est. In summa, quemadmodum nullus reperitur tam magnus rex & Imperator, qui nō subijciatur potestati uerbi dei, quod à ministris prædicatur: ita uicissim nullus est episcopus, qui ubi deliquerit non debeat coerceri à ciuili Magistratu. Quicquid est discriminis, totum id est, ut dixi, quo ad modum coercēdi. Ministri Ecclesię id uerbo faciunt, principes, externis pœnis. Sed nostri Pseudoecclesiastici, uolunt esse principes & regnare. Christus autem rex esse noluit. Et cum ad id quæreretur, ut Rex fieret, prorsus recusauit: imò liquidò professus est, regnum suum non esse de hoc mundo. Apostolis etiam dixit, Principes nationum dominantur eis, uos autem non sic. Petrus item, cuius isti se prædicāt successores, ministros admonet, ne dominatū in clerum exerceant. At isti carceres habere uolunt, milites, & gladios, ac bella miscent pro libidine.

De Assamonæis siue Machabæis.

13 Obijcient fortasse nobis Assamonæos ex ueteri Testamento, quos & reges & sacerdotes fuisse constat, & utranque potestatem cōfudisse. Habetur quidem ea Historia in libris Machabæorum, sed uidendum est rectène, an perperam & ambitiosè fecerint. Equidem eos non arbitror ex ordine fecisse: quia deus uerbo suo regnum tribui Iudæ nō semel adiudicauerat, usq; ad Messiæ tempora. Et Leuitis è diuerso præceperat, ne agros possiderēt, ne dum ut regnum inter fratres suos occuparent. Sed si quis dicere malit, hoc eos arcana quadā reuelatione occultoq; dei iudicio fecisse, causam istorum non releuabit. Nam quod ita fit, in exemplum trahi non debet. Ego uerò in illa re, potius eos arbitror peccasse. Rectè quidem fecerunt, cùm patriam à Tyrannide liberarunt: attamen re confecta, non oportuit eos regnū inuadere. Nec deus obscurè declarauit, id factum sibi displicere. Nam (ut ex Iosepho colligitur) ea domus postea nunquam Tragœdijs caruit. Nobis ad hæc obijcient, Petrum interfecisse Ananiam et Saphiram: & Paulum, Elymam magum cæcitate afflixisse. Verum id quidem est: sed hæc illi uerbo dei fecerunt, non ui, non gladio, neq; carnificis opera. Eadem isti uerbo faciant, & mirabimur. Cur non audiunt Paulū ad Timotheum, *Nemo deo militans, curis uitæ se implicat*? Si deo militare uolunt, cur se ita mundanis negotijs impediunt? Tantúmne illis otij est ab re sua, ut possint aliena curare? Respondeant ingenuè: An ferrent ipsi hodie, si rex quispiam docere tentaret Euangelium, aut administrare sacramenta? Nō ferrent. Nec deus ipse tulit, quin lepra percussit Oziam, cùm uellet suffitum deo facere. Cur ergo illi alienos fines inuadunt? Distingui oportet has functiones, quia utraq; illarū seorsim totum hominem requirit: imò uix ullus unquam repertus est, qui alterutram rectè obire posset, adeò est difficilis utraque prouincia. Vtraque tamen se mutuò iuuant: nam Princeps politicus ius dicit, ecclesiasticus uerò nō ille quidem ius dicit, sed tamen docet quemadmodum ius dici debeat. Nō respicias, inquit, *personam in iudicio: non affligas pauperem & peregrinum: munera non accipias*, &c. Ita uicissim politicus nō concionatur, nec administrat Sacramēta: sed nisi hæc rectè tractentur, ministros puniet. Et ne multis utar, in ista collatione duo nobis consideranda sunt: In Magistratu ciuili & potestas est, & is qui gerit & exercet potestatem.

Christianis nullum esse gladium præter uerbum Dei.

Quæ sint discrimina & consensus utriusque potestatis.

Is quatenus homo est Christianus, proculdubiò uerbo dei subijcitur, & quatenus potestatem gerit atq; administrat, eidem uerbo dei subesse debet. Nā inde petat oportet regendi atq; administrandi regulas. In ministro item Ecclesiæ, spectandum est & ipsum ministerium, & persona quæ eo fungitur. Quod ad personam attinet, ciuili potestati minister subijcitur: nā & ciuis est, & quemadmodum alij, tributum soluit, & morum censuram subit. Sed quod attinet ad ministeriū, aliquo etiam modo subijcitur Magistratui: quia si contra uerbū dei aut doceat aut administret Sacramenta, coercebitur à ciuili Magistratu. Nec tamen ab eo, sed à uerbo dei regulas & rationes petet suæ functionis. Hac distinctione facilè discrimina & consensum utriusq; potestatis intelligemus.

Ad argumenta Bonifacij.

Quomodo Ecclesia duos gladios possit habere.

14 Nunc restat ut ad Thrasonem Bonifacium accedamus, ut eius argumenta refutentur: Primùm, ex eo quod Apostoli responderunt, *Ecce duo gladij hic*: & Christus subiecit, *Satis est*, colligebat Ecclesiam duas habere potestates, & utranq; sibi commissam. Ad id respondeo, posse fieri, ut aliquando in Ecclesia duo gladij sint: at nō semper in ea fuerunt, nec fortè semper futuri. Quem externū gladium, tempore Christi, Apostolorum, & Martyrum habuit Ecclesia? Nunc tamē, inquient, habet. Fateor: quia reges et Imperatores Christiani sunt, qui olim Ethnici erant. Habet Ecclesia etiam agriculturam, mercaturam, fabricam, & alia huiuscemodi. Nam qui hæc exercent, membra sunt Ecclesiæ. Verùm id fit (ut loquuntur Scholæ) per accidens: Posset enim Ecclesia esse, quamuis ista non haberet. Ita nunc, quia in Ecclesia sunt principes, ea dicitur externū gladium habere. Sed quoniam principes sunt pars Ecclesiæ nostra ætate, nō propterea sequitur, gladium principum esse gladium ministrorum: quemadmodum etsi agricultura & mercatura, & fabrica est in Ecclesia, non inde colligetur, ministros esse agricolas, mercatores, & fabros.

Locus Euangelij declaratur.

15 Nunc uenio ad locum Euangelistæ. Apostoli dicunt, nihil sibi defuisse, quādo mittebātur absq; sacculo & pera: quibus Christus ait, *Tollat quisque sibi peram & sacculum: & qui nō habet, uendat tunicam suam, & emat gladiū*. Quid his uerbis Christus sibi uoluit? Non aliud sanè, quàm ut indicaret, longè aliam fore in posterum temporum conditionem, quàm antè fuerat. *Hactenus*, inquit, *dū fui uobiscum, nullam sensistis molestiam, nec uobis quicquam defuit*. At nunc difficiliora tempora impendent: nunc tunicis, peris & gladijs opus erit. Indicabat his uerbis, discessurum se ab illis, & missurum eos in totum orbem terrarum ad prædicandum & docendum Euangelium, in quo ministerio tot aduersa

illis sint occursura, ut putent sibi opus fore gladijs. Est figurata oratio, qua intelligitur aliud ex alio, quale illud est in Genesi, cùm Dominus ait, se pœnitere, quòd hominem creasset. Nō enim deus pœnitentia uerè tangitur, sed id facit, quod homines pœnitentes facere consueuerunt, hoc est, mutat factum. Et sanè tunc diluuio perdidit humanū genus, quod creauerat. Ita nunc discipulos non instituit, ut ferro dimicent, sed tantùm periphrasi quadam, conditionem futuri temporis describit. Et quemadmodum Toga sæpè tranquillitatem & pacem significat: ita hoc loco gladius, tēpora turbulenta & afflicta indicat. In hanc sententiā Chrysostomus interpretatur hæc uerba, exponens locum Pauli: *Salutate Priscam & Aquilam*. Nō soluit, inquit, Dominus legem, quam antè fixerat, dicendo: *Et qui maxillam tuam percusserit, alteram ei obuerte. Benedicite maledicentibus uobis, orate pro ijs qui uos persequuntur.* Quomodo ergo iubet discipulos emere sibi gladios? Nihil tale sensit, inquit Chrysostomus. Est enim figurata locutio, qua significabat, se ab illis iam subtrahendum, & eos oportere multis calamitatibus conflictari. Non sunt accipienda illa uerba ut prima fronte sonant. In alio etiam loco Christus ait, *Quod audistis in aurem, prædicabitis in tectis.* Nec tamē usquam legimus stetisse Apostolos in tectis, cùm ad populum prædicarēt. Nec certè decuit, relicto foro & templo, uerba de tecto facere. Sensus erat, ut quæ priuatim audiuissent, apertè clarèq; loquerentur. Dixit etiam Dominus, *Soluite templum hoc, & triduo restituam illud:* quod etiam figuratè dictum est. Non enim præcipiebat, ut Solomonis templū euerterent (ut Euangelista ipse interpretatus est) sed intellexit quod dixerat, de templo corporis sui: in quo (ut Paulus ait) omnis diuinitas corporaliter inhabitat. Sed ut redeam ad rem, Lucā ita sensisse, Chrysostomus probat ex ijs quæ sequuntur: Vt impleretur in Filio hominis, quod dictum erat de illo, *Et cum iniquis deputatus est.* Apostoli autem, Christum nō intellexerunt: putabant enim eum simpliciter agere, & ut uerba sonabāt, de externo gladio loqui. Atq; ita prorsus Bonifacius interpretatus est. Et quod Christus subiecit, *Satis est:* intellexit duos gladios in Ecclesia sufficere, ita ut neq; plures esse debeāt, neque pauciores. At Chrysostomus longè aliter: Cùm enim Christus animaduerteret Apostolos non intelligere, eo respōso indicauit se uelle rem omittere. Et sanè, ita præceptor puero non adhuc intelligenti quod traditur, dicere solet, Satis est: Alioqui certè duo gladij non sufficiebant contra omnes Christi aduersarios. Addi præterea oportuit, loricas & scuta: Proinde concludit Chrysostomus, eam orationem fuisse figuratam & parabolicam. Cogitemus præterea, si Bonifacij expositio recipiatur, oportuisse temporibus Apostolorum, Ecclesiam habuisse gladios, quod à ueritate alienissimum est.

Chrysostomus.

Ecclesiam duos gladios non habere.

Locus Euangelij, Reconde gladium in uagina, declaratus.

16 Sed ueniamus ad id, quod Christus Petro dixit: Reconde gladium tuum in uaginam. Tuum, inquit Bonifacius, non alienum. Verùm quid ex ijs uerbis colligit? Quamuis Petrus habeat gladium suum, tamen si eum iubeatur condere, quomodo potest eū habere districtum? aut quorsum habet gladium, si non liceat uti? At respondebit fortasse Bonifacius, Habeo quidem gladium, sed eo non utor, nisi aliena manu: Vel utor non meo gladio, sed Imperatoris & aliorū Principum. Nā stringere gladium debent nutu & patientia Ecclesiæ. Rogarem libenter, An cùm Christus iubebat Petro, ut gladium suum reconderet, hoc senserit, ut eum nutu quidem & arbitrio suo, uerùm aliena opera exerceret? Certè quod quisq; per alium facit, ipse uidetur hoc facere. Si quis pecunia uel pollicitationibus curaret suum inimicū occidi, quāuis id manu sua non fecisset, nihilo tamen minus esset homicida: alioqui ne Principes quidem manu sua feriūt sontes, uerùm eos à carnificibus plecti iubent. Est in hac responsione Bonifacij fallacia æquiuocationis. Nos enim quærimus, An Ecclesiasticus minister, ciuilem gerere possit Magistratum, & ciuili gladio uti. & isti nos remittūt ad gladium Petri, hominis alioquin priuati. Bernardus tamen in 4. lib. de Consid. ad Eugenium, uidetur ita interpretari duos gladios. Fateor Bernardum habere quædam similia, non tamē prorsus eadem. Verùm meminisse debemus, in quæ tēpora Bernardi ætas inciderit. Vixit eo tempore, quo uniuersa corrupta erant in Ecclesia, & si quis legat eos ipsos libros de Consideratione, uidebit eum grauissimè conqueri de corruptela suorum temporum. Eugenius exclusus fuit urbe à Romanis, & forsan meditabatur ut seipsum restitueret. Quare Bernardus hortabatur eū, ut euangelizaret, ut uerbo & concionibus potius quàm gladio in Romanos ageret. Eugenius dicebat, Quid tibi uis? Vt pascam serpentes, & dracones, & bestias? Imò aggredere eos, inquit Bernardus, sed uerbo, non ferro. Et alio loco ait, Si uis utrunq; gladium habere, utrunq; perdes. Neq; credendū est, Eugenium uoluisse per seipsum pugnare, sed per alios tentabat fortasse bellum mouere, à quo consilio Bernardus eum absterrebat. Et tantùm de illo.

Quod per alium quis facit, per se facere uidetur.

Bernardus.

17 Quod uerò Bonifacius addidit, Gladios illos Ecclesiæ oportere ordinatos esse, nempè ut alter alteri subijciatur: idq; probat ex Paulo dicente, *Quæ sunt potestates, à deo ordinatæ sunt:* clarè testatur, ut iste Scripturas torqueat. Nam ordinatæ, Græcè est τεταγμέναι quod nihil aliud est, quàm institutæ aut designatæ. Verùm sit ita ut Bonifacius exposuit, quis tandem erit iste ordo? Sanè oporteret esse, ut minister doceat: potestas uerò ciuilis, audiat & credat: Sed hoc nihil ad Papam, qui nihil docet. Infima Dionysius ait, per media reduci ad summum. Vnde concludit Bonifacius, gladium externum per spiritualem oportere ad deum referri. Equidem facilè dabo, gladium spiritus, hoc est uerbum dei, esse mediū, quo alter gladius, nimirùm externus, temperari debeat, & ad deum dirigi. Sed cur Papa non retinet hoc mediū? Cur nō utitur uerbo? cur nō docet? cur nōn prædicat? Certè per illū Principes errantes non reuocantur

Papa non utitur gladio uerbi.

Principum

Principes ob Ecclesiasticos admonere atq; corrigere.

cantur in uiam, imò potius è diuerso Papa aliquã- A do & episcopi seu Ecclesiæ ministri, à Principibus coarguntur, & iustè reprehenduntur. Aharon profectò, cùm summus esset Sacerdos, grauiter lapsus est, conflando uitulo aureo, & obsequendo stultitiæ populi. Moses eum accusauit grauiter, quem constat fuisse ciuilem Magistratum. Nam sub finẽ Deuteronomij appellatur rex. Et cùm Sacerdotes abuterentur pecunia, quæ ad sacra tecta tẽpli offerebatur, quis remedium adhibuit, nisi rex Ioas? Ta- B ceo Dauidem & Solomonem, & alios qui distinxerunt sacerdotum sortes, & ordines Leuitarum. Et mitto ista pluribus exemplis docere: Sunt enim satis per se perspicua. Itaq; do ciuilem potestatem corrigi à ministris, prædicando uerbo dei: At Papa non hoc genere gubernationis, uerùm Tyrannide incredibili utitur. Iactant præterea, se dignitate maiores esse, qui spiritualia & cœlestia tractẽt, cùm Principes tantùm circa terrena & ciuilia uersentur. Esto: Non enim inficiamur à ministris res maiores & diuiniores, quàm à Magistratibus tractari: Sed eas an solus Papa ministrat? Imò prorsus nunquam id facit. Quare si dignitas ministerij ex illis rebus pendet, conficietur multos episcopos & presbyteros Papam dignitate longè anteire: qui nunquam prædicat, & Sacramenta quamrarissimè ac paucissimis administrat.

DE DECIMIS ECCLESIAST.

18 Veniamus ad decimas, quarum solutione Bonifacius probare nititur, omnes Principes sibi esse obnoxios. Videtur argumentum aliquam speciem habere, quod prima fronte consentiat cum septimo capite ad Hebræos: ubi Paulus probat, dignitatem Christi, maiorem esse quàm sacerdotij Leuitici. Sic enim colligit: Abrahamus decimas persoluit Melchisedecho, quo tempore Leui nondum extabat, sed erat adhuc in Abrahami lumbis, atque ita in eo decimatus est: Qui autem soluit alteri decimas, eo ipso profitetur se illo inferiorem. Christus erat Sacerdos secundum ordinem Melchisedech: Quare concluditur ab Apostolo, sacerdotiũ Leuiticũ sacerdotio Christi fuisse multò inferius. Aperui fontem, unde Bonifacius argumentum suum duxit. Locus obscurior est, & eget explicatione: deinde à Bonifacio non satis commodè ad institutum applicatur. Primùm debemus intelligere, decimas olim pertinuisse ad cæremonias, idquè tã in Melchisedech quàm in Leuitis: Etenim in utroque sacerdotio referebãtur ad Christum. Et utrunq; Sacerdotiũ reuera typus fuit Christi. nã quemadmodũ sacerdos Leuiticus ingrediebatur semel quotannis in sancta sanctorũ, atq; id nunquã sine sanguine: Ita Christus semel in tabernaculũ, id est, in cœlum per sanguinẽ suum introiuit: & rursus, Melchisedech, quia nec patrem nec matrem habuit, Christum retulit, qui matrem non habuit quatenus deus, & quatenus homo caruit Patre. Sed quid sibi decimæ uolebant in utroq; sacerdotio? Non sanè aliud significabant, quàm ueteres, omnia sua debuisse ad Christum referre. Illa cæremonia populus Christũ ipsum uenerabatur. Quod si quis Melchisedechum & sacerdotium Leuiticum

Sacerdotium Leuiticum referebat Christũ sed magis referebatur in Sacerdotio Melchisedechi.

G inter se conferat, quamuis utrunque uideat Christum adumbrare, tamen eum expressius & clarius animaduerteret referri à Melchisedecho, ut Epistola ad Hebræos testatur. Bonifacius ait, *Nos ab omnibus Laicis decimas accipimus.* Accipitis quidem, sed cùm iam olim Christus uenerit, decimarum persolutio non est amplius cæremonia, quemadmodum fuit ante Christi aduentum, quando per decimas homines Christum uenerabantur in carne uenturum, eiq; seipsos & omnia sua debere fatebantur: Qua eadem ratione primitias omnium rerum suarum persoluebant. Nostri autem hodie accipiunt decimas: Verùm quo iure, non sanè cæremoniali, sed iure morali. Par siquidem est, ut minister à populo alatur. Dignus est enim operarius mercede sua: & qui Euangelio inseruit, æquum est ut de illo uiuat. Proinde stipendia ministris, siue persoluantur ex agris, siue ex ædibus, siue pecunia numerata, siue in decimis, nihil refert: modò non sordidè, sed honestè sustententur. Retinent quidẽ alicubi mercedes istæ uetus nomen decimarum. In C multis autem locis non appellantur decimæ, sed stipẽdia uel salaria. Et sanè potius reuera sunt mercedes, quæ laboribus ministrorum debẽtur, quàm decimæ.

Stipendia soluuntur & superioribus & inferioribus.

19 Et quod ad propositum argumentum attinet, sciendum est, mercedes & stipendia huiusmodi, res esse medias: quoniam interdum soluuntur inferioribus, interdum superioribus. Nam tributa, quæ regibus & principibus dantur, stipendia eorũ sunt, quæ illis damus: partim ut eos alamus D & sustentemus, partim ut nos illis fateamur esse subiectos, & denique habeant unde Rempublicam & nos tueri possint. Nonnunquam uerò, & inferiores accipiunt stipendia, Principes enim ea soluunt militibus: nec milites tamen propterea dicemus, regibus & principibus esse maiores. Ista tamen à me dici non putentur, ut minuam ecclesiastici ministerij dignitatem: sed ut intelligatur, istorum argumenta ficulnea esse. Nec tamen dubitarim affirmare, ipsam Ecclesiam quæ ministro per- E soluit stipend-ium, illo esse maiorem. Quare si loquamur de decimis ut hodie ministris dantur, non efficient, ut illi sint ijs maiores, qui eas soluunt. Quòd autem Reges & Imperatores inaugurentur ab Episcopis, quod ab illis coronam & gladium accipiant, nihil eorum causam adiuuat. Nam si de ciuili potestate loquamur, ea non ab Episcopo, sed à Deo traditur. Verùm id ibi agitur ut postquam Imperator aut Rex, F à Deo eo modo quo congruit delectus fuerit, in ecclesiæ conuentu preces pro eo fiant: ut Deus cor eius confirmet atque corroboret, ut illi pietatem augeat, & sui nominis timorem instillet, secundet eius consilia, & actiones ita fortunet ut Ecclesiæ ac Reipublicæ utiles euadant: Episcopus uerò dum hæc aguntur, os est Ecclesiæ, ac uerba precum illi præit. Functio autẽ dicta est à ueteri cærimonia & consuetudine Iudæorũ. Regẽ uerò non ab Episcopo, sed à Deo potestatem accipere, illorum etiam decreta confitentur. G

Quare in Ecclesia Reges inaugurentur.

Principibus traditur potestas à Deo non ab Episcopis.

Dist.96.cap.Si Imperator.Inquit Gelasius Imperatorem priuilegia suæ potestatis diuinitus habere. Quid ergo sibi arrogat Bonifacius? Id scilicet quod solius est Dei. Nam ut Paulus ait, *Omnis potestas est à deo.* In C. de Iure ueteri enucleando. L.prima. Iustinianus prædicat suam potestatem sibi traditam esse à diuina maiestate. Et Glossa in Extrauagan. de Maioritate & obedientia,cap.Vnam sanctam,circa finem ait, Potestatem Regibus à solo Deo tradi,& idcirco eos coronam quidem accipere ab Episcopo, gladium uerò ab altari.

20 Sed excutiamus propius Bonifacij argumentum:*Ego,*inquit,*Imperatoribus potestatem trado, ergo sum maior Imperatoribus.*Respondeat hic mihi beatissimus Thraso,cùm electus fuit Papa, quis eum consecrauit?Certè Episcopus Hostiensis: concludamus ergo Episcopum Hostiensem maiorem esse Papa.Quod si non consequitur,Bonifacij quoque argumentum est elumbe, quod (ut iam ostendi) ruinoso uitiur fundamento. Non enim sunt Episcopis, qui dent potestatem Regibus. Præterea non'ne multi fuerunt Imperatores qui nunquam ab Episcopis fuerunt consecrati, nec tamen propterea minus fuerunt Imperatores? Neque Imperatores Græci uetustiores ita inungebantur: proinde nouum est illud inuentum. Sed quid si ego doceo, quandoque Pontificem fuisse consecratum à ciuili Magistratu? Certè Moses consecrauit Aharonem, cùm tamen (ut dictum est) Moses fuerit ciuilis princeps. Frustra ergo Bonifacius in consecratione sudat, quia nihil inde colligit. Iactabat etiam claues: *Nos, inquit ligandi & soluendi potestatem habemus.* At uis clauium in eo posita est, ut uerè prædicetis uerbum dei. Qui enim euangelio credit, soluitur: & qui non credit,ligatur. Sed quando nec prædicatis, nec docetis: nec soluere nec ligare potestis. Est præterea subiectio ista spiritualis,nimirum fidei & obedientiæ, quam concessimus, non ciuilis, & cum imperio. Obijciebatur postea Ieremias, cui Dominus ait: *Constitui te super gentes & regna &c.* Primum hic quæro, quos Reges Ieremias deiecerit, uel quibus imperium abrogarit, & quos nouos instituerit: Nulli poterunt demonstrari.Quid ergo sibi uolunt ista uerba,*Constituo te super gentes & regna?* Non sanè aliud quàm, ut prædiceret spiritu prophetiæ ac uerbo Dei, quæ regna essent euertenda propter peccata, & quæ noua instituenda. Quare Papæ non sic exercent suam potestatem? Proponant Regibus & Principibus terræ, comminationes Dei & sint hoc pacto super gentes & regna. Potuit'ne Ieremias dici causa deiectionis regnorum? Efficiens causa propriè non fuit sed tantum quædam occasio. Nam cùm ille monuisset Regem Iudam,& is ei non crederet, erat Propheta sua prædicatione aliqua occasio ut damnaretur & deijceretur.Ita Paulus ait,*Alijs odor uitæ sumus ad uitam,alijs uerò odor mortis ad mortem*: Cùm tamen Apostolus propriè neminem occiderit, sed prædicatio eius mortem quodammodo ijs attulerit,qui credere noluerunt.Deus igitur est qui dispergit & plantat:Nec dedignatur interdum nos cooperarios suos appellare.

Non omnes Imperatores fuerunt à Papa cõsecrati.

Vbi sita sint Ecclesiæ claues.

Prophetæ & Ministri sũt occasio, non ipsa causa ruinarum.

21 Pergit Bonifacius:*Potestas Laica iudicabitur ab ecclesiastica.*Sed quo Iudicii genere? Eo certè ut in Ecclesia proponatur ira Dei contra peccantes,& ex diuinis literis moueantur & corripiantur. Quòd uerò Episcopi expellant Reges,& regno exuant,id ubi permittitur?unde habent? quas tabulas proferent? Illud autem est minimè tolerabile,quòd Papam dicit à nemine posse diiudicari. Et tamen Ioannes uigesimustertius, in Concilio Constantiensi deiectus est,nec tantum à Deo,sed etiam ab hominibus. Ita isti figunt & refigunt canones,& eosdem quoties uisum fuerit, approbant & negligunt. Quin & Imperatores interdum dum Papa extulerunt & deiecerunt quemadmodum superius dictum est. Paulus ad Galatas ait:*Si angelus de cælo secus euangelizauerit, ἀνάθεμα ἔστω.*Si Papa(quod fieri potest, & iam olim factum est)praua dogmata inculcet,quis illum pronuntiabit ἀνάθεμα? An prorsus à nemine iudicabitur? Ecclesia profectò de illo sententiam feret:& Magistratus cum sit præcipua pars Ecclesiæ, non tantùm cum illa iudicabit, sed exequetur sententiam. Ad hæc Magistratus est prouidere ne opes Ecclesiæ dentur hostibus pietatis. Quare si Episcopi fiant hostes Ecclesiæ,fidelis Magistratus pati non debet ab eis Ecclesiæ bona dissipari.Canonistæ illud frequenter habent in ore, *Propter officium dari beneficium.* Cùm ergo illi suum officium non faciant,debet'ne Magistratus ferre ut beneficiis fruantur?Sed audiamus unde probet Bonifacius se à nemine posse iudicari. *Quoniam spiritualis,inquit, omnia, ipse uerò à nemine iuditatur.* Pulchrum sanè ac bellè accommodatum argumentum. Sed uideamus de quo genere iudicii eo loco scribat Paulus:Non utique de forensi, quo homines uel capite mulctantur aut pelluntur loco. Agit ibi tantùm de intelligentia rerum diuinarum,& quæ ad salutem conducunt. Hæc inquam ad spiritualis hominis iudicium propriè attinent; de subselliis autem & ciuilium causarum cognitione,Paulus ne somniauit quidem. Quod ex eius uerbis facilè intelligitur:*Non accipimus,* inquit, *spiritum huius mundi,sed spiritum qui ex Deo est.*Quòd si quæsieris, In quem usum datus est nobis ille spiritus.Respondet,*Vt cognoscamus quæ à Deo donata sunt.*Et quia spiritus huius mundi de rebus diuinis iudicium facere non potest: subditur, *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: Spiritualis iudicat omnia.* Quid? an causas etiam ciuiles & forenses? Minimè uerò: sed ea iudicat,quæ ad hominum salutem pertinent:ipse à nemine iudicatur.Profectò & Petrus & Paulus iudicati sunt à ciuili potestate,ad quam Paulus prouocauit ut ibi iudicaretur:& tamen spirituales erant. Cæterùm locus ille sic est intelligendus: Spiritualis, qua talis est,de diuinis rebus & salutaribus à nemine potest rectè iudicari,qui non sit eodem spiritu

Papa debet iudicari ab Ecclesia

Magistratus est exequus Ecclesiæ sententiam contra Papam, & à malis Ministris promotam [illegible]

Petrus & Paulus iudicati sunt à ciuili potestate.

ritu præditus cum eo. Habetur sæpe apud impios & mundanos, pro seditioso, impuro, infami: at solus Deus & spiritus eius inspicit corda. Concludit postremò Bonifacius, unam Papæ esse summam potestatem, ne uideamur cum Manichæis plura principia constituere. Atque adijcit *Deum in principio, non in principijs, mundum creasse*. Nos etiam à Manichæis abhorremus, & unum principium ponimus, omniumque potestatum unum fontem, atque originem pronuntiamus, nempè Deum & uerbum eius, citra quod nulla potestas uel ciuilis uel ecclesiastica esse potest. Nam utriusque fundamentum à uerbo Dei pendet, atque ita unum principium, non duo facimus. Deinde si Bonifacius uerba Geneseos, *In principio creauit Deus*, &c. urgere uelit, oportebit in toto terrarum orbe unum tantum esse Regem. Porrò cùm Paulus ait, *Vnus Dominus, una fides, unum Baptisma: non adiecit*, Vnus Papa.

NOTA

Vbi unum principium, non plura ponimus.

22 Eò ad extremum progreditur noster Thraso, ut eos excludat à spe salutis, qui Papam non agnoscunt summum principem & caput Ecclesiæ. Verùm cùm essent simul duo aut tres Papæ (quod & contigit, & sexaginta totos annos durauit) necesse est ut quibus placet Bonifacius, ij se tum fuisse Manichæos, & duo principia posuisse fateantur. Quid præterea de Græcis, de Persis, & de Orientalibus Christianis sentiunt, cùm illi Papam non agnoscant: qui tamen legunt Scripturas, in Iesum Dominum nostrum credunt, & Christiani sunt atque uocantur? Ii omnes à Bonifacio excluduntur à spe salutis. Hæc est Pontificum ambitio & tyrannis inaudita. Cùm uerba Pauli quibus dixit, *Omnis anima superioribus potestatibus subiecta sit*, Pontificijs obijcimus: respondent, omnem animam oportere subijci potestati superiori, sed suæ, non alienæ: alioquin opus esset Gallos Hispano subijci, & Hispanos Germano: quod cùm sit absurdum, conficitur oportere quemque suo Magistratui obtemperare. Iam uerò Clerici Episcopos agnoscunt pro sua potestate, atque illis debent subijci: Episcopi uerò Archiepiscopos & primates; illi denique Papam. Hoc pacto, inquiunt, obtemperamus potestati, & Paulo satisfacimus. Quid nobis cum Regibus aut ciuili Magistratu? Cæterùm hoc nihil aliud est, quàm uerbis Apostoli turpissimè abuti. An non uident se Rempublicam, cuius unum corpus esse oportuit, in duo corpora diuidere. Nam cùm regnum clericorum à regno Laicorum diuidunt: faciunt in uno regno duos populos, & utrique populo suum magistratum præficiunt. Et eò fit, ut clerici qui Galli sint, non uidentur esse Galli: & Germani, non uidentur esse Germani. Hoc autem non ad coniunctionem, sed ad distractionem facit. Adhæc Paulus de qua obsecro potestate loquitur. Non utique de Episcopis uel Archiepiscopis, uerùm

Schisma trium Paparũ.

Papistæ regnum & populum dilacerant.

A de illa quæ gladium gestat. Non sine causa, inquit, gladium portat. De illa potestate loquitur, cui tributum penditur. *Nam propter hoc*, inquit, *tributum soluitis*. Episcopi uerò nec gladium gerunt, nec à plebe tributa exigunt. Quare Paulus de illis non loquitur. Quòd si per Germaniam episcopi gladium habent, & tributa colligunt ac uectigalia, id non quatenus episcopi faciunt, sed quatenus per accidens habent potestatem ciuilem adiunctam: quàm rectè, ipsi uiderint. B Constat uerò Paulum de ciuili potestate locutum esse, cui omnem animam iussit obtemperare. Neque probabilis est Origenis interpretatio, qua Paulum dixisse inquit, Omnem animam, non autem, omnem spiritum: quoniam, inquit, homo spiritualis nullis mouetur affectibus, neque in mundo quicquam possidet: Quare potestati externæ minimè subijcitur. Quocirca Paulus iubet omnem animam, hoc est, omnem hominem animalem, C potestati ciuili obedire. Sed quid? Christus, nónne spiritualis erat? Quis magis: Tamen ille potestatem superiorem agnouit, & tributum soluit. Quid Apostoli: annón erant spirituales? Tamen ipsi nunquam se à potestate ciuili exemerunt, imò & illi paruerunt, & alios docuerunt illi obedire.

De Immunitate Ecclesiast.

D

23 Verùm audiamus quid nostri Bonifaciani præterea respondeant. Aiunt se potestatem hanc non habere ordinariam, & ex iure suæ functionis, sed principum priuilegijs & donationibus concessam. Et cur, inquiunt, non liceat nobis priuilegiis ac liberalitate principum frui? At nos hic spectare oportet, non quid principes fecerint, sed quid facere debuerint. Deus citra controuersiam omnem animam superiori potestati subie- E cit: Eam legem nulli Principi rescindere licuit. Nec enim humana ratio melius uidet, quid è re humani generis futurum sit, quàm dei prouidentia. Et euentus ipse satis, quantum profuerit illa principum remissio, declarauit. Postquam enim semel episcopi & pseudoecclesiastici se ciuili potestati subduxissent, statim facti sunt longè, quàm unquam antè fuerant, deteriores, & plebem sibi commissam, nihilo fecerunt meliorem. Quare ne per- F gant dicere, Imperatores & reges hæc donauerunt, audiant potius uerbum dei, quo iubentur principibus obedire. At illi non solùm se obedientiæ erga principes subduxerunt, sed etiam se in immunitatem uendicarunt. Immunitas autem, est libertas ab honoribus gerendis, & oneribus ciuilibus sustinendis. Inter onera uerò, tributa & uectigalia numerantur. Tributa sunt, quæ præstantur ex agris & prædijs. Vectigalia, quæ G soluuntur ex mercibus, & ex ijs rebus quæ uel exportan-

Ecclesiastici se obedientiæ & commodò publicò subduxerunt impudentissimè.

Quid sit immunitas.

Quid uectigal. portantur uel importantur. Hæc Vlpianus appellat neruos Reipublicæ, ut sine quibus non posſit uel consistere uel administrari. Quo igitur iure ac ratione isti se commodo publico subduxerunt? Qua fronte liberalitatem Principum iactant, qua neque Christus, neque Apostoli, neque Prophetæ usi sunt? Et quamuis hoc habeant (quemadmodũ aiunt) regum & Imperatorum donatione, uidendum attamen est, ne id sit damnosum ciuibus, & ne dum ipsi leuantur, alij supra modum onerentur. Neque tamen priuilegijs & legibus principum ab omnibus oneribus eximuntur. A personalibus quidem sunt immunes: neque id absque magna ratione, quam etiam principes Ethnici uiderunt. In ff. de Vocatione ac excusatione munerum. l. Prætor. Vlpianus ait, *Si quis nactus sit sacerdotium, nec possit sine religione ab eo abesse, absoluitur.* Et Constantinus Imperator, in C. de Episcopis & Clericis. l. 1. & 2. eximit eos ab oneribus personalibus & sordidis. Personalia sunt, quæ industria animi & opera corporis perficiuntur. Sordida uerò sunt, coquere calcem, fodere arenam, custodire aquæ ductum, calefacere balneum, & alia huius generis. Ab ijs oneribus, meritò eximuntur, quia ministerium in sordidis exercitijs uilesceret. Et personalibus liberantur, quia cùm sacris incumbendum sit, ad alia non debent abduci. Hæc ergo Principes rectè concesse runt ecclesiasticis, ne abessent à studio religionis, & ne uulgò contemnerentur.

Quæ sint onera personalia, à quibus ministri Ecclesiæ eximuntur.

Sordida onera.

24 Verùm si quis tantummodo ueste aut habitu se pro ministro uenditet, & in Ecclesia nihil agat, an hæc immunitas illi quoque concederetur? Nequaquam. Imò Iustinianus in C. de Episcopis & Clericis. l. Generaliter sancimus: dicit, se de ijs tantùm intelligere, qui sacris rebus uacant, non de uagabundis & otiosis, qui tantùm se iactant ministerij nomine. Deinde ministri nequaquam ab ordinarijs oneribus soluuntur, quamuis eximuntur ab extraordinarijs. Ordinaria sunt, quæ iussu legũ semper imponuntur. Extraordinaria, quæ tantùm propter aliquam præsentem necessitatem exiguntur, & posteà desinunt. Quare si prædia uel agros ecclesiastici habeant, instar aliorum ciuium pro eis debent soluere: Ecclesia enim cùm accipit prædia, ea cum suis oneribus accipit. Ab extraordinarijs uerò tributis liberãtur, quia olim Ecclesiastici pauperes erant, & ultra necessarium uictum & cultum nihil eis redundabat: aut si quid fortè supererat, id omne quicquid erat in pauperes erogabatur. Nũc autem contrà fit: nam & abundant opibus, & pauperibus admodum parum largiuntur. Et tamen si grauis aliqua fuisset necessitas, etiam extraordinarias exactiones soluere cogebantur: Vt si munienda essent itinera, uel sternendi pontes, aut naues ædificandæ, quibus exercitus transmitteret, ut in C. patet, ex Imperatorum legibus. Nec certè charitas fraterna patitur, cùm alij grauantur, ut ij otio & opulentia redundantes langueant. Neque ferendum est, ut illis remissio fit, alijs uerò angustia.

Ordinaria. Extraordinaria. Cur absoluti sint ab extraordinarijs oneribus, sed non ab omnibus.

25 Tamen Papa in suis Decretalibus, de Immunitate Ecclesiæ, capite Non minus. ubi citantur uerba Lateranensis Concilii, & in capite Aduersus Consules. uult omnino Ecclesiasticos exemptos. Et Bonifacius octauus in sexto de Immunitate Ecclesiarum, capite Clericis. laicos non permittit, ut quicquam soluant: imò & Principem excommunicat, qui tributum accipit à ministro Ecclesiæ, & ministrum ipsum qui soluit. Hanc legem, ut nimis acerbam, Benedictus undecimus utcunque mitigat in Extrauag. de Immunitate Ecclesiæ, capite quod olim. nihil tamen permittit Principem facere inconsulto Romano Pontifice. Non excommunicat ille quidem principes, tributum ab ecclesiasticis accipientes, sed tantùm exigentes: Non enim patitur, ut principes aliquid pro iure suo exigant. Quod tamen quandoq; permittit, in summa scilicet necessitate, cùm pro aris & focis dimicatur, modò id primùm episcopo & clero consentiente fiat: deinde etiam Papa factum comprobante: Tamdiu ergo decernit expectandum. Ita isti se à Principum & regum eximunt obedientia & tributis, quæ (ut suprà dixi ex Vlpiano) sunt firmamẽta & nerui Reipublicæ. Ista dum cogito, commodum in mentem uenit Diocletiani dictum: à quo cùm philosophus immunitatem peteret, Hæc petitio, inquit, cum tua professione pugnat: Profiteris, inquit, te uelle affectus uincere, ostendis uerò te ab auaritia superari. Ita isti profitentur se esse spirituales: In homine autem spirituali, nihil magis quàm charitas requiritur, quæ non suadet ut immunes & securi agamus, cum alij curis & oneribus crucientur. Thomas adducit locum Genes. ut ostendat sacerdotes exemptos esse à tributis, non quidem lege diuina, sed à principibus lata, consentiente nihilominus lege naturæ. Pharao enim rex Aegypti cauit, ne sacerdotes quintam partem suorum fructuum pro tributo penderet, cùm ab omnibus Aegyptijs tantum exigeretur: Vnde conficit, sacerdotes exemptos esse. Hic locus diligenter considerandus est: Primùm annotemus, Aegyptios sacerdotes, uictum quotidianum è fisco regis habuisse: Sportulæ dabantur eis, unde uiuerent. Inde factum est, ut cùm fames ingrauesceret, omnes Aegyptii suos agros regi uenderent, quò possent frumentum emere ac inediam tolerare. Cùm autem fames illa desiisset, rex agros pristinis possessoribus reddidit, sed ea lege, ut in singulos annos quintam partem sibi soluerent: de sacerdotum uerò agris, quinta non pẽdebatur. Nec mirum: quia illi agros suos regi non uendiderant, cùm ex publico alerentur. Credendum tamen est, illos tantùm tributi ex agris suis dedisse, quantum solebant ante famem pendere. Nec sanè aliud ex eo loco potest colligi, quàm sacerdotes oportere ali ex publico: quòd autem quintam partem non soluerint, id alia ex causa contigit, ut iam est demonstratum.

Spiritualis isti cum Spiritu pugnãt.

Diocletiani dictum.

Thomas Aquinas.

26 Producunt etiam 8. cap. Esdræ, ubi Artaxerxes cauit, cùm tributum Iudæis imponeret, ne quid à Leuitis exigeretur tributi nomine. Sed hoc mirandum non est, cùm Leuitæ agros non haberent, unde

unde tributum soluerent. Ad eos enim tantũ oblationes, & primitiæ, & decimæ pertinebant: Quã ob causam tributa illis remittebantur. Iulius enim Cæsar de Bello Gallico ait, Druidas Gallorum sacerdotes, non soluisse tributa. Sed Plinius lib. 16. cap 44. scribit, Druidas non habuisse agros. Non tamen hæc eò pertinent, ut putem non licere Magistratui cum ministris aliquantò remissius agere, atque illis nonnihil indulgere: quia illos oportet semper incumbere sacris, nec alij rei studere: qui fit, ut rem suam non queant augere: imò in eis persæpè magnam iacturam faciunt. Nec habent sua stipendia, nisi dum uiuunt. Hoc tantùm improbo, quòd immunitatem ipsi sibi uendicant, & realem & personalem, ordinaria onera & extraordinaria prorsus recusant, idquè per tyrannidem uel contra uerbi dei authoritatem: quodquè Papa nõ patitur principes tributa exigere ab episcopis & ecclesiasticis de sententia sua: quodq; ipsi dare nolint, si exigantur. Secus uerbum dei tradidit, cùm dicit, *Omnis anima potestati superiori subdita sit.* Et propterea, inquit, tributa soluitis. Nullus excipitur: nec Christus quidem eximi uoluit. Chrysostomus in eum locum Pauli, Graue, inquit, uideri potest Christianis, cùm filij dei sint & regno cœlorum destinati, subditos esse principibus huius mũdi. Sed respondet, Dum sumus in hac uita, nostra dignitas abscondita est: Non enim apparet quid futuri simus. Quare dum hic uiuimus, ne graue nobis sit assurgere magistratui, cedere de uia, & ei honorem deferre: Hæc plena sunt decoris, & à sanctis decẽter fiunt. Cùm regenerati simus uerbo & spiritu, uideri posset nobis, nihil opus esse magistratu. Vnde Iudæi cùm populus dei essent, indignißimè ferebant, sibi dominari modò Babylonios, modò Persas, modò Græcos, modò Romanos, & alias nationes à deo alienas. Anabaptistæ item & Libertini clamitant, indignum esse homini Christiano, ferre super se magistratum. Clerici etiam Papistæ, hodie à se iugum illud excusserunt. Sed Apostoli, qui hoc prævidebant euenturum, sæpius inculcauerunt, obtemperãdum esse ciuili potestati. Cuius præcepti, duplex est transgreßio: altera cùm homines dicunt se nolle obedire magistratui, & contra eum arma seditiosè capiunt: altera, cùm illum astu & dolo circunueniunt, ne queat suum munus administrare. Sunt enim in aulis, qui Principum aures obsident, traducunt & laudant quos uolunt, bonos deferunt pro malis, & malos pro bonis commendant. Ita de illorum sententia alij præficiuntur prouincijs, alij remouentur: Quare Diocletianus dicebat, Bonus, prudens, cautus Imperator, sæpè à suis uenditur. Princeps, domi est in palatio: familiares apud eum accusant & defendunt quos uolunt. Quin apud Romanos, Patres Conscripti dicebantur, nonnunquam Circunscripti. Multis fraudibus cursus Iustitiæ impeditur: neque multum refert, ui an dolo id fiat, quoniam utroq; modo Respub. læditur, & contemnitur diuinum institutum.

Druides non soluebãt tributa.

Dupliciter peccatur in Magistratũ.

Diocletiani sententia.

27 Nec prætereundum hoc loco, quod sæpius dictum est, Magistratui non esse parendum, si contra uerbum dei quicquam imperet: nam cùm id facit, non est Magistratus, Quia (ut Paulus ait) is est minister dei in bonum: unde si contraria uerbo dei præcipiat, ea in parte non est eius minister. At dixeris, Interdum grauia, molesta, & difficilia imperantur, quæ tamen cum uerbo dei non pugnant: Quid in ijs agendum est? Oportet parere: Iubemur enim dominis obedire, quamuis δυσκόλοις, modò nihil iubeant contra dei mandata: quod si fecerint, respondendum est eis Petri sententia, qui ait, *Potius esse parendum deo quàm hominibus.* Nabucad Nezar statuam suam uolebat adorari: fideles Hebræi responderunt, Statuam tuam, ô rex, non adorabimus. Antiochus iussit, mulierem Hebræam uesci carne suilla: ea uerò maluit mori unà cũ septem liberis, quàm ut aliquid contra legem dei admitteret. Martyres item, cùm ueteres, tùm nostrorum temporum, exquisitißima supplicia, & mortes crudelißimas subierunt, ne in legem dei peccarent. Eusebius Cæsariensis tradit, Constantium, Constantini patrem, finxisse aliquãdo, se uelle ab honoribus & magistratibus omnes Christianos depellere, qui perstiterent in suo cultu: At illi qui uerè pij fuerunt, ultrò deposuerunt cingulum, & maluerunt cedere dignitatibus, quàm à Christo discedere. Sed illis hoc bene cesit, quoniam eos Imperator complexus est: & eos qui Christũ abnegauerant, retinendarum dignitatum causa, prorsus à se remouit: dicendo, nec sibi fore fidos, qui deo fidem fregissent. Constantius postea Constantini filius, cùm esset Arrianus, conabatur Orthodoxos episcopos in hæresim suam trahere: at illi exulare maluerunt, quàm sceleratum institutum Imperatoris amplecti. Deinde Iulianus Apostata templa idolorum patefecit, & Christianos ad Ethnicum ritum & cultum nitebatur adigere: Sed qui uerè pij erant, Christi religionem uita sua chariorem & antiquiorem habuerunt. Quin & Achilles apud Homerum ait, Ego Atridis obtemperabo, sed honesta & iusta imperantibus. Et hæc non tantùm ad subditos, uerùm etiam ad medios magistratus pertinent. Quid enim si Princeps superior, inferioribus magistratibus iubeat, ut in suis ciuitatibus Missam recipiant? Certè parere non debent. Quòd si dixerit quispiam, Superior est potestas, & idcircò ei deferendum: Respondebo, In rebus ciuilibus & humanis deferant quantum oportet, sed nihil aduersus deum. Sed est recurrendum ad illud principium, *Propter quod unumquodq; est tale, id ipsum est magis tale.* Idcirco, si propter deum magistratui paremus, multò magis ipsi deo est obediendum: Quapropter Magistratus medios in huiusmodi rebus, non oportet spectare quid superior potestas præcipiat, sed quid ipse deus mandauerit.

Eusebius. Constantij I. exemplum.

Constantius II. Arrianus. Iulian. Apostata. Achilles.

De medijs potestatibus.

28 Sunt nonnulli qui dicant, Priusquam disceda tur à magistratuum obedientia, quoad religionem, Ecclesiæ consensum expectandum esse. Qui hæc dicunt, attendant nunquã Christũ ita iussisse: Quisq; pro seipso in solidũ astringitur legi dei, siue alij consentiãt, siue dissentiant. Si paterfamiliás plures seruos habeat, quos iubeat ruri opus facere aliquot

An Ecclesiæ consensus expectandus sit in reformanda religione. Simile.

aliquot uerò ex illis absente hero uelint otiosi esse, A sciàn debent reliqui propterea ociari, quia cæteri ad opus commune minimè consentiunt? An Paulus cùm esset uocatus ad Christum prædicandum, aliorum fratrum consensum expectauit? Non utique: sed ut scribit ad Galatas, *Cùm placuisset deo reuelare mihi Filium suum, ut eum inter gẽtes annuntiarem, statim non acquieui carni & sanguini, neque iui ad Apostolos qui erant ante me, sed abij in Arabiam.* Non expectauit itaque consensum aliorum, sed statim uocationi paruit. Ita & nos oportet facere: postquam deus ueritatem suam patefecit, non est cunctandum. Expectandus quidem consensus est, si res dubia & obscura fuerit. Nostra uerò causa, clara & confessa est, quam si uolumus omittere, dum consensus habeatur, res ipsa perditur, & bonæ occasiones corrumpuntur. Tiberius uoluit Christum referre in numerum deorum, sed putauit adhibendum Senatus consensum: uerùm Senatus noluit, atque ita factum est, ut dum consensus expectaretur, Christus in deos referri non potuerit, cùm Tiberius id per seipsum ualuerit perficere. Sed obsecro, dicant nobis, Quorum consensum expectare uolunt? Episcoporum? At illi (ne dubitent) nunquàm consentient: sunt enim iurati hostes ueritatis.

Paulus non expectauit consensum.

29 Cæterùm ad medios magistratus redeamus, de quibus antea loquebamur. Oportet nos meminisse, quid filijs deus præceperit de parentibus: *Honora patrem & matrem.* Quibus utique uerbis, honor & obseruantia erga superiores potestates præcipitur. Nam ex parentum locum habent, erga inferiores magistratus. At uideamus quidnam Christus hac de re pronunciarit: *Qui amat patrem,* inquit, *aut matrem plus quàm me, non est me dignus.* Idem profectò de magistratu, qui est pater patriæ, sentiendum est. Colere illum oportet, non tamen supra Dominum: Imò si quid aduersus eum præceperit, & odio habendus est & abnegandus. Nec licet cuiquam se Christianum profiteri, & à superiori magistratu, in ijs quæ contra uerbũ dei sunt, nolle discedere: Hoc esset duobus dominis uelle seruire, atque in duas partes claudicare. *Si deus est deus, eum sequamur:* idque non ex dimidio, sed ex toto. Sed timendum est, inquiunt, ne dum potestati superiori aduersamur, periculũ creemus Reipub. Ad hoc ego è diuerso respondebo, atq; olim Atheniensibus respondit Demades. Cassander Macedo, qui Alexandro Magno successit, egit cum Atheniensibus, ut Alexandrum colerent pro deo. Illi cunctabãtur: & Cassander, nisi morem gessissent, eos bello inuasurus uidebatur. Quare Demades ad populum ita loquutus est: Verendum esse, ne dum cœlum retinerent, amitterent terram. Ita istis ego respondeo, sed commutatis uerbis: Esse uerendum, ne dum Rempublicam terrenam curant, & defendunt nimium, cœlum amittant. Quamuis enim fremat & minetur superior potestas, in bona causa fortiter est agendum. Nobis enim, inuitis omnibus magistratibus, & toto orbe terrarum reclamante, Deus sanctè & piè colendus est: Et idcircò, si potestas illa superior contra ius diuinum

Demadis responsum.

imperet, non est audienda. Ita se gessit Naboth Izreelita, uineam suam hæreditariam noluit Achabo regi cedere. Nec aliud spectauit in ea re, quàm ut lex dei salua maneret, qua cautum erat, ut tribus & familiæ Israeliticæ, quoad possessiones distinctæ manerent: Vnde Nabotho per eam non licuit alienare suam hæreditatem in perpetuum. Poterat attamen quispiam grauatus ære alieno, usque ad annum iubilæi, suum agrum uendere: Sed is post B illum annum ad possessorem pristinum redibat. Voluit hoc pacto deus, ut hæreditates Israeliticæ non confunderentur. Quare Naboth auita hæreditate cedere noluit, ne lex dei rescinderetur: quẽ etiam magistratus imitari debent, ut non cedant locum in suis ciuitatibus, uel ditionibus, Missis impurissimis & idololatriæ Papisticæ. Iudæi cùm à Macedonibus oppressi tenerentur, quiduis potius pati uolebant, quàm ut statua Iouis Olympici maneret in templo dei: Et cùm ijdem Romani imperarent, quantam seditionem ac tumultũ excitarunt, potius quàm ut aquilam argenteam, aut C Caligulæ statuam in loco sacro paterentur collocari? Quin & Valentinianus Imperator Arrianus (ut est apud Eusebium, & in Epistolis Ambrosii) uolebat Mediolani Basilicam sibi tradi, ubi cum suis hæreticis preces & sacra celebraret. Verùm Ambrosius cedere noluit, imò diu noctuq; mansit in Basilica unà cum populo, ne Imperator eam uacuam occuparet. Si Hebræi diuinum templum statuis nolebant pollui, & Ambrosius Ecclesiam ab hæreticis contaminari non patiebatur, cur fi- D deles magistratus templa sua permittunt idololatris, & impuro cultui Papistarum?

Exemplum Naboth.

Iudæorũ constantia contra Macedonas et Romanos.

30 Dicunt hæc ad se nihil pertinere, nec illa templa esse in sua potestate. Quid ergo? Si homicidium in illis templis committeretur, aut ibi aliqui conspirarent aduersus Rempub. an homicidas & coniuratos ibi relinquerent impunitos? Et hæc scelera dicerent ad se nihil pertinere? An prudentes & scientes ista ferrent? Non arbitror si saperent, & si Reipublicæ cõsultum uellent. Si quis il- E lis obijceret, hoc templum non est uestrum, nec uestra refert quid ibi agatur: Imò dicerent, quando est in nostra ciuitate, eo ipso satis ad nos pertinet. Iam uerò scelera longè grauiora, quàm homicidia & coniurationes ibi committuntur, idololatria inquam, sacrilegium & blasphemia: Et ista, Magistratus, qui uult dici Christianus, sua interesse non putat? Atqui superior potestas, inquit, fieri hoc im- F perauit. Ad hoc iam antea multis respondimus. Nunc addatur, si eadem potestas, ciuitatem perdere, aut priuilegia eripere aut minuere conaretur, id nunquam ferrent, ad arma potius conclamarent: hæc autem quæ multò grauiora & acerbiora sunt, palam & in luce fiunt & feruntur. Et quod longè grauissimum est, ibi feruntur, ubi à multis annis euangelium Christi receptum est.

31 Nunc superest, quoniam sæpè Magistratus excusat, dicendo, causas ecclesiasticas ad se non perti- G nere, ut id falsum esse ostendatur. Quamuis id ex ijs quæ iam dixi, perspicuè satis habetur, attamen hæc ad maiorem perspicuitatem uisa sunt adijcienda.

enda. Primùm aio, Magistratum esse diuinæ legis custodem, quæ non tantum posteriorem tabulam, sed etiam priorem continet: Quare Magistratus tam est curator unius quàm alterius. Addo etiam, quòd Augustinus ait, non tantum homines priuatos, uerùm etiam Reges oportere seruire Domino. Nam in Psalmo habetur, *In conueniendo populos in unum, & Reges ut seruiant Domino.* Et alibi, *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram: Seruite Domino in timore, &c. Priuatus homo,* inquit Augustinus, *Domino seruit, si confiteatur nomen eius, & rectè uiuat.* Hoc autem non est satis Regi & Magistratui: Nam is authoritate ac potestate sua ita debet seruire Domino, ut puniat eos qui illi aduersantur: quod nisi faciat, uidetur assentiri Blasphemis & hæreticis. Rex enim cùm istos uidet ac patitur, perinde facit, ac si se illis adiungeret, & eorum flagitijs faueret. Nabucad Nezar quam primùm Deum nouit, edictum proposuit capitale fore, si quis blasphemiam dixisset in deum Danielis: consimile decretum postea Darius fecit. Quare nostri quoque Magistratus, omnes idololatrias, blasphemias, & superstitiones, cum eas deprehenderint, omnino tollere deberent. Ethnici principes nunquam putarunt à sua potestate alienam religionis curam. Socrates cur Athenis damnatus est? Non quæro nunc quàm sanctè aut iustè (ut enim ab omnibus propemodùm creditur, Anitus & Melitus aduersus eum mentiti sunt) hoc dico non alia causa quàm religionis damnatum fuisse, quasi noua numina doceret, & Iuuentutem à ueteri & recepto cultu Deorum abduceret, & à Magistratu prophano damnatus est: Quare putabant Athenienses, religionis obseruantiam & curam, ad suum Magistratum pertinere. Lex Dei statuit, Blasphemum occidi: non opinor à priuato quouis homine, uel à sacerdotibus, sed à Magistratu. Ethnici quoque Imperatores primis illis temporibus, nō alia de causa sæuierunt in Christianos, nisi quia putabant, negotium religionis, ad suū tribunal pertinere Et sanè, quòd attinet ad hanc sententiam, non fallebantur: Nemo enim, ut Chrysostomus inquit, uel Apostolus, uel Propheta, populum reprehendit Iudæum uel Ethnicos, quòd religionis curam susciperent: sed in ipsa cognitione de religione fallebantur, quia suam, ut ueram defendebant, Christianam uerò ut impiam & blasphemam damnabant. Laudantur & Constantinus & Theodosius, & alij permulti sancti Principes, quòd idola sustulerint, & eorum templa uel clauserint uel euerterint. At illi non hæc fecerunt, nisi quia existimarunt religionis curam ad se pertinere: alioquin fuissent πολυπράγμονες, & falcem in alienam messem misissent. Id ægerrimè tulerunt, & grauiter questi sunt Donatistæ Augustini tempore, quòd Episcopi Catholici à ciuili Magistratu auxilium contra se peterent. Sed Augustinus eos confutauit ijsdem argumentis, quæ paulò superius retuli: & præterea id adiecit: Cur uos Cæcilianum, Carthaginensem Episcopum apud Constantinum accusastis, si nefas est Imperatorem de religione pronuntiare?

Quomodo Reges peculiariter Domino seruiant.

Ethnici Principes religionem curabant, & eiusdem Socrates à prophano Magistratu damnatus est.

A 32 Colligitur adhæc, ex ijs quæ idem pater contra Petilianum scripsit, & contra Parmenianum, nec non in compluribus Epistolis, Donatistas accusasse Cæcilianum, ut dictum est apud Constantinum Imperatorem, qui causam primùm remisit ad Melchiadem Episcopum Romanum: apud quē uicti, rursus ad Imperatorem prouocarunt, nec ille prouocationem eorum à se reiecit, sed negotium Arelatensi Episcopo commisit, à quo sunt denuò condemnati. Nec ibi quieuerunt, sed ad Imperatorem iterum prouocarunt, qui eos audiuit, causam cognouit, illos damnauit, & sententia sua Cæcilianum absoluit. Vbi nūc sunt qui toties, & tam impudenter clamant, à Papa nullam esse prouocationem, & causam religionis, ad Magistratum ciuilem nō spectare? Penes quos olim ius fuit indicendi concilia? nónne penes Imperatores? Concilium Nicænum, Constantinopolitanum, Ephesinum, Chalcedonense, conuocarunt Imperatores. Leo primus eius nominis, rogabat Imperatorem ut Concilium indiceret in Italia, quòd Græcos de errore Eutychetis haberet suspectos, nec tamen id impetrare potuit: & Chalcedonem Episcopi sunt conuocati, ubi etiam Imperator interfuit, quemadmodum Constantinus Nicæno Concilio. Nec arbitror aderant, ut ibi sederent otiosi, & nihil agerent: imò uerò ut Episcopis, quid esset agendum proponerent, & rectè definiēdum urgerent. Theodoretus refert, Constantinum Patres monuisse, ut omnia ex literis Euangelicis, Apostolicis, Propheticis, ac θεοπνεύστοις scripturis decernerent. Iustinianus etiam in C. multas Ecclesiasticas leges conscripsit, de Episcopis & Presbyteris & alijs huiusmodi. Quin & ipse Augustinus docuit, Magistratum eadem ratione qua punit adulteros, idololatras ac hæreticos debere coercere, cùm ij animo scortentur aduersus Deum, quod multò grauius est, quàm corpore mœchari. Et quo iure plectuntur homicidæ, idololatras quoque ac hæreticos esse puniendos, cùm ab illis non corpora, sed animæ trucidentur: licet uulgus tantùm contra homicidas incitetur, quòd sanguinem corporum interfectorum cernat, mortem uerò animorum non uideat. Est sanè utile, ut Magistratus curam hanc suscipiat, & authoritate sua, homines cogat ad cōciones sacras uenire, atque uerbum Dei audire: ita enim fit ut frequenter audiendo, placere incipiant, quæ antea displicebant. Vt Historiæ docent, Deus pios Principes, quibus ista curæ fuerunt, sæpè clarissimis uictorijs illustrauit.

Constantin. causam religionis cognouit.

Ab Imperatoribus indicebant ur Concilia.

Deus fortunauit Principes, quibus religio curæ fuisset.

33 Adhæc negari non potest, officium esse Magistratus, tueri eas Ciuitates & Respublicas, quibus præficiuntur, & prouidere ne quid detrimenti capiant. Cūm itaque idololatria causa sit captiuitatis, pestis, famis & euersionis Rerum publicarum: quare non erit Magistratus eam reprimere, & ueram sanamque Religionem conseruare? Postremò docet Paulus patres instituere suos liberos in disciplina & timore Dei: Bonus uerò Magistratus est pater Patriæ: quare ad Apostolicum modum curare debet, ut subditi tanquam communes liberi erudiantur. At Reges & Principes qui

dicunt hæc nihil ad se pertinere, interea Episcopatus, Abbatias & sacerdotia conferunt, donant, uēdunt quibus uisum fuerit, nec id ab officio suo alienum putant: unam religionem arbitrantur non esse suæ cognitionis, & negligunt prouidere, ut illi, quos ad amplissimas dignitates promouent, officio suo rectè fungantur. Quare illis tantùm restat, ut Deus ipse ista tandē cognoscat, & eorū negligentiam uindicta grauissima ulciscatur. Hæc uerbosius dixi, sacræ Historię occasione, quę semel & iterum cōmemorauit, mala in Israel accidisse, q Regē seu legitimum Magistratum nō habuerint.

LOCVS XIIII.

De Magistratuum officio, præsertim in Iudicijs exercendis.

In 1 Reg. 10. uers. 31. Clementia decet Principes.

Pulchra sanè laus est, & digna Principibus, clementia. Quòd & ipsi animaduertentes, in suis titulis, primo fermè loco clementiam describunt, & à subditis clementissimi salutari uolunt. Tribus autem rationibus adduci debent, ut sint clementes: primùm quòd uices Dei gerunt in terris, & idcircò illum præ cæteris imitari debent. Proprium uerò Deo est parcere & misereri. Deinde homines regunt & tractant, non feras & bruta: Quocirca decet ut cum illis humaniter agant. Postremò clementer agendo conciliant sibi populi beneuolentiam. Vnde Salomon uigesimo capite Prouerb. dicebat, *Thronum Regis corroborari clementia*. Et Cicero cum laudaret uel adularetur Cæsari, dicebat eius fortitudinem, militares artes, uictorias & triumphos esse illi communes cum cæteris militibus: ipsam eius clementiam, & bonitatem integram & solidam, ad ipsum pertinere. Proinde laudabilis est clementia, uerùm non semper adhibenda: nam est tempus quod seueritatem expetat. Est clementia, quidam animi affectus, quo proni sumus ad ignoscendum, & ab ultione deflectimus. Is autem, si non aduersetur iustitiæ, non uiolet ius & leges, nec pariat confusionem rerum humanarum, est materia uirtutis: Sin uerò ea inducat, quæ commemoraui, iam ibi non est uirtus, sed in uitium degenerat, abitq; in segnitiem, negligētiam & mollitiem. Ita peccat Achabus, qui uult deo esse clementior. Sic etiam peccauit Saul, qui pepercit Agago regi Amalechitarum, contra quàm ipsi præscripserat uerbum dei. Est itaq; clementia hæc istorum, non uirtus, sed uitium, cùm secum non habeat coniunctam iustitiam. Dauid etiam laborauit nonnunquam hoc uitio, cùm ergà Absalomum filium suum & Amnonem nimium fuerit remissus.

An liceat Magistratibus, reos impunitos remittere.

In 1. Reg. 10. ad finem.

2 Ex Scripturis hæc thesis liquidò colligitur, non esse Magistratui dimittendos impunes, quos deus puniendos tradiderit. Sed obijciet quispiam, à Propheta dei Amos grauiter taxari Moabitas, Ammonitas, & Aedomæos, qui malè uexauerint & prodiderint Hebræos, qui ad eos confugerant, cùm à Chaldæis uastarentur: cùm tamen à Deo fuissent in illam calamitatem coniecti. Quin & ipsi Chaldæi sunt à Prophetis reprehensi, quòd malè aduersus Iudæos egerint. Respondeo, Iudæos non fuisse traditos puniendos Moabitis, Ammonitis & Aedomæis, sed Chaldæis, ut Prophetæ uaticinati fuerunt. Quare cùm deus nil istis populis de Iudæorum exitio per illos exequendo patefecerit, iure sunt reprehensi, & damnati crudelitatis. Nam cùm essent illis uicini, & alioqui genere cognati, non præstiterunt eis humanitatem & hospitium in ea calamitate, quemadmodum conueniebat. Chaldæi uerò idcircò reprehenduntur, quòd modum excesserunt contra uictos: neque sæuierunt in Hebræos, ut uoluntati diuinæ satisfacerent, sed ut suam ambitionem & odium explerent. Sed quid Augustino faciemus, qui reos ac damnatos uolebat sibi tradi ac donari à præsidibus Aphricæ, modò promissionem emendationis ac pœnitentiæ interponerent? Aiebat enim id esse officij sui, & nisi quod petebat obtinuisset, offendebatur: & querebatur, quod auferre non potuisset à publicis potestatibus, quod ad suum officium attineret. Macedonius qui reum ei donauerat, scripsit ad illum, se mirari, quomodo ad episcoporum officium hoc pertineret, & suas adduxit rationes, quare non ita uideretur. Cùm itaque sint utrinque argumenta, uisum est ea recensere: deinde statuere, quid sit de quæstione definiendum. Huc uerò pertinet hæc tractatio, quòd rei traditi sint à deo Magistratibus, ut eos iuxta leges puniant: ideò non uidetur positum in manu eorum, ut eos impunes dimittant, Verùm Augustinus secus docebat.

Rationes Augustini pro sontes dimittendis.

3 Libet autem priori loco eius afferre argumenta: Primùm est, Cùm accedit pœnitentia, & promissio emendationis, peccata redduntur (ut ipse scribit) ueniabiliora: unde nonnihil remitti debet de seueritate pœnæ. Secundò, Magistratus in puniendo nil aliud quærere debet, quàm emendationem seu correctionem scelerum: Hæc autem optima est ratio emendandi, ut qui reus est, pœnitentiam agat, & meliorem uitam instituat. Tertiò, Post hanc uitam, non est lo-

est locus emendationis & correctionis: & periculum est, ne si statim afficiantur extremo supplicio, ne incidant in æternas pœnas, quæ nunquam sint finiendæ: ideò illis concedenda est uita, ut eos pœniteat & emendentur. 4 Quartò, Principes decet imitari deum. Is autem impios non perdit, sed solem suum oriri facit super bonos & malos: eosque perfert, & fouet amplissimis huiuscemodi beneficijs, cùm tamen optimè norit, & qui sint, & qui futuri sint. Vnde principes multò magis reis debent ignoscere, cùm eos lateat, qui'nam tandem illi sint euasuri. Confirmat suam rationem ex loco ad Romanos, quo dicitur: *An ignoras, quod bonitas dei ad pœnitentiam te adducit?* Nos, inquit, deum imitamur, quando nolumus reos perdi, sed ad pœnitentiam seruari: Principes quoque id æmulari deberent. Deus non usque adeò multos in hoc sæculo plectit: aliquos tamen interdum supplicio afficit, ne uideatur mundi curam abiecisse. At permultos impunes abire sinit, ut nobis persuadeamus, iudicium uniuersale tandem aliquando futurum, quo obstinatos & obfirmatos in peccatis, ut merentur, plectet: pollicentes autem pœnitentiam & emendationem, Ecclesiæ donat. 5 Quintò, Mandauit Pater cœlestis, ut inimicos diligamus: Damnati autem capitis ob sua maleficia inimici sunt humani generis, quare iuxta dei uerbum, illos beneuolentia debemus prosequi. Nil autem illis possumus uelle melius quàm salutem, hoc est, pœnitentiam, emendationem, & æternam fœlicitatem. 6 Sextò, In Ecclesia, non statim ad sacram cœnam admittentur: explorabitur prius pœnitentia illa publica eorum animus, fundent in sacro cœtu lachrymas, implorabunt Ecclesiæ fidem & preces, ieiunabunt, habitu incedent lugubri, ac sese pijs operibus exercebũt: hoc porrò quid aliud est, quàm seipsos iusto supplicio afficere? Non itaque apud nos: ij quos dimiseritis, abibunt impuniti. 7 Septimo, Quod petimus est uobis facile, non solùm possibile: quoniam potest item uitæ acnecis in eos habetis, pro quibus intercedimus: unde illos cum donatis Ecclesiæ, ab officio uestro non disceditis: non enim id agitis, quod functionem uobis commissam excedat. 8 Octauò, Præterea quod à uobis poscimus, è re uestra esse nolim uos dubitare: uobis enim quemadmodum cæteris Christianis, misericordia opus est, nisi putetis uos omnino peccatis uacare: dimittite igitur illos nobis, ut & uobis à deo culpa remittatur. 9 Nono, Christi exemplum conuenit ut sequamini: Adulteram ille capitis ream absoluit, non condemnauit, ad emendationem tantummodò illam est adhortatus, dicens, *Vade, noli amplius peccare*. 10 Decimò, Iosephi spõsi beatæ *Virginis* factum posthæc attendite: Is alioqui iustus, misericordia sic est emollitus erga sponsam, ut licet illam agnosceret esse grauidam, noluerit attamen illam opprobrio afficere, uel accusando adulterij, extremo supplicio exponere. 11 Vndecimò, Habeatis præterea humanæ infirmitatis rationem, quæ tanta est, ut pressius considerata, queat non modò accusatoris dolorem, sed etiam rigorem iudicantis frangere. 12 Duodecimo, Vos item ciuiles homines; qui probi uiri haberi uultis, passim iactatis quasi notam ingenuitatis & candoris, uos malle in foro defendere quàm accusare: ideò non debetis nobis offendi, si reorum salutem quærimus. Quamuis inter defensionem & intercessionem multum intersit. Nam qui defendit, quod uitio reis datur, factum rectè contendit, quòd nos minimè facimus: latrones enim & homicidas, aliosque facinorosos, nõ releuamus nec excusamus: sed cùm peccasse illos fateamur, pro illorum salute intercedimus. 13 Decimotertio, Deinde mos est urbanorum hominum, ut si turbas uideant ortas in aliena domo, quod pater de filio, aut uir de uxore pœnas uelit sumere, se interponant, utque res mitigetur, intercedant. Quod'que ipsi domi suæ punirent, intercedunt, ne in aliena familia puniatur. 14 Decimoquarto, Quin ipsi uos Romani populi præfecti, nonnunquam in synodis ecclesiasticis, pro aliquibus presbyteris interceditis, ne acerbius & ad seueritatem canonum Ecclesiæ tractentur. Quod igitur uobis erga Ecclesiam permittitis, nobis uicissim concedite, ut exerceamus ad uestra tribunalia & ad uestros gladios. 15 Decimoquinto, Nos dum hoc genus obsequij à uestra potestate petimus, id potissimùm spectamus, ut ministerio *Ecclesię* & uerbo ueritatis quod prædicamus, amorem beneuolentiamque populi conciliemus. Nam cernentes uerbi dei ministros, & Ecclesiæ pastores, tam cupidos & sitientes uel sceleratissimorum hominum salutis, non possunt eos non amare ac libenter audire.

4 Atque hoc postremum argumentum, quantum mihi uidetur, illius animum adhæc postulanda incitabat. Non tamen uideo alios episcopos, Oriẽtales potissimùm, huius rei fuisse studiosos, quantum ex uetustissimis historijs ecclesiasticis potui obseruare. Quod uerò attinet ad salutem uel pœnitentiam reorum, non erat quod episcopi adeò cruciarentur, si ministri fuissent ad carceres damnatorum adhibiti, priusquam supplicio afficerentur. Nam, ut nostra ætate fit, illos hortando, monendo, ac docendo, quæ ad pœnitentiam & emendationem faciunt, ad agnitionem peccatorum & solidam pœnitentiam, deo iuuante perducere poterant. Sed hoc salubre institutum, non deprehendi antiquissimis temporibus, in Ecclesia fuisse in usu, præsertim cùm iam *Imperatores* Christo nomen dedissent. Relatis Augustini rationibus, id monere libet: Missionem Benhadadi, de qua primo Regum capite uigesimo, non esse omnibus partibus conformem indulgentiæ, quam episcopi reis à magistratibus postulabant. Nam pro Benhadado nemo pontifex & sacerdos intercessit. Deinde nullam ipse uel emendationis uel pœnitentiæ promissionem interponit, imò religionis, ut anteà dixi, nulla facta est mentio. Similitudo attamen quædam manet, quod utrinque fiat missio eius, quem deus publicæ potestati puniendum tradiderat.

Reorum pœnitẽtia quomodo consulendum.

5 Verùm post Augustini rationes, audienda sunt

Argumenta Macedonij contra Augustinum.

argumenta Macedonij. Primùm dicebat, In ista A missione, probare uidemur, quod uolumus puniri: sed peccatum est quod puniri uolumus: ergo uidemur ipsum peccatum probare, atq; ideò nosipsos reddimus noxios, quoniam approbator & author criminis, tenentur eodem reatu: cùm illis itaque quos ita dimittimus, uincimur & ligamur eodem genere culpæ. Respondet Augustinus, Nos dum illos Ecclesiæ donari petimus, non id quærimus, ut peccatum sit impunitum, sed emendatum. Quemadmodum deus, quando solem suum oriri facit super malos: id non quærit, ut peccata euadant impunita, sed illos bonitate sua, ut Apostolus inquit, ad pœnitentiam adducit. Deinde peccata ipsa omnino punita uolumus, uerùm alio genere pœnæ, hoc est pœnitentia, nō potestatis gladio: Secundò, Macedonius obijciebat, Gladius ciuilis 2 potestatis erit inanis. Quorsum carceres, cruces, carnifices, lictores, & alia huius generis, si rei sunt ut uultis, impunes dimittendi? At dicit Augustinus, Hæc non sunt frustrà: quia impœnitentes & obfirmatos puniunt, alios uerò, qui se uitam emēdaturos pollicentur, uestra potestas & instrumenta pœnarum, eò adducunt: quia nisi hac ratione terrerentur, adhuc in suis nefandis criminibus hęrerent. Non itaq; nostrę intercessiones, quicquam pugnant cum uestra seuera potestate: Imò si ea nō esset, nostræ intercessiones locum non haberent. Deinde proficiunt eò, ut uitam pacatam & tranquillam inter sceleratos degamus. Tertiò, argu- 3 mentabatur Macedonius, Quæ supplicia reis infligimus, aut iusta sunt, aut iniusta: Si sunt iniusta, remoueantur, nec amplius in Republica extēt: sin uerò sunt iusta, quare uestris intercessionibus ea impeditis? Respondet Augustinus, Iusta sunt aduersus obfirmatos & obstinatos in peccatis: at quando interponitur emendationis promissio & pœnitentia, quia reus est immutatus, etiam supplicia sunt mutanda seu tollenda. Macedonius ad hęc 4 subijcit, Qui sic liberantur, sæpè fit, ut posteà in eadem recidant, uel ut grauiora committant. Respōdet Augustinus, Cùm hoc fit, neque uitio nostro, neque uoluntate id agitur: nec intercedimus pro eis, ut tales euadant. Addebat præterea Macedonius, Alij corrupti hoc exemplo, uehementius grassabuntur, & sic omnia implebuntur latrocinijs. Ad hæc Augustinus, Deus etiam facilè sustinebit hoc 5 genus, uel calumniæ, uel cauillationis. Cur etiam non dicimus beneuolentia dei, qua sustinet & fouet impios, non corrumpi malos, ut indies plura & grauiora committant? Postremò, spectabat Ma- 6 cedonius damna illata ciuibus, ac dicebat: Ita fiet, ut res furto seu latrocinio sublatæ non restituantur. Ad id Augustinus inquit, Minimè omnium: Non enim ea pœnitentia uera censetur, in qua retineantur aliena: neque remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Modum tamen adhibuit, si fieri possit, & reus habeat aliena, in sua potestate. Sed quandoque hi latrones & fures malè parta statim consumunt, abliguriunt & perdūt, & cum eis non remanserit quicquam unde restituant: quan- G do uoluntatem immutarunt, Ecclesiæ sūnt donandi, ne affligantur perpetuò sine causa, & pœnitentia eorum impediatur. Hæc audiuimus dici ab Augustino & Macedonio, pro utraque propositæ quæstionis parte. Possem addere, Iacobum scripsisse in sua epistola, Iudicium sine misericordia eum manere, qui misericordiam non fecit: necnon Ezechielem, qui sub persona dei ait, *Non uolo mortem peccatoris, sed potius, ut conuertatur & uiuat.*

Augustini & Macedonij rationes consideratur.

B 6 Mirabitur quispiam fortassis, cur Augustinus inter suas rationes non posuerit, sontibus etiam esse parcendum, quòd ignorantia laborent, uel cupiditate inflammentur, & ideò in tam grauia scelera incidant. Ad id respondeo, Fortassis hoc genus argumenti August. comprehendisse cùm dixit, Infirmitatem humanam esse attendendam: Et sanè ignorare, atq; cupiditatibus uinci ad imbecillitatem pertinet. Sed aliter possemus respondere, Prudenter illum id omisisse, quod nollet sustinere personam defensoris, sed intercedentis: Non erāt eius partes, ut eleuaret uel extenuaret peccatum. C Male facta esse illa, pro quibus intercedebat fatebatur, sed condonationem petebat. Deinde, illi qui ea committebant, quæ sciebant publicis legibus puniri, non ignorabant peccata esse. Nec qui cupiditatibus agitantur, conferri possunt, ut nonnulli faciunt, phreneticis & animo alienatis, qui potius misericordia quàm pœnis digni habentur: quoniam in istis adhuc uiget ratio, in illis uerò, extincta est uel alligata. Deinde phrenetici nō accersiuerunt sibi malum: at qui cupiditatibus obe- D diunt, illas interdum excitant, quærunt occasiones, non fugiunt illas, neq; reluctantur, neque actiones externas reprimunt. Quod efficere possent, quamuis non adhuc regenerati: quare collatio multum est dissimilis.

Phreneticorum & eorū qui cupiditatibus agitantur collatio.

Augustini ratio prima.

7 Quia uerò Augustini rationes (pace tanti uiri dixerim) non sunt firmæ, idcircò diluendæ sunt: quod ut non difficile, ita non parum utile fore iudico. Primùm aiebat peccata esse, ut scribit, ueniabiliora, quando habent adiūctam promissionem E emendationis necnon pœnitentiam, & ideo non amplius debere seueriter puniri. Ad hoc respondemus, Veniam quæ consequitur fidem, cui adiuncta est pœnitentia, impetrari à deo: nō autem pertinere ad ciuilem iudicem, qui factum spectat, non quæ sunt in præsētia. Addebat, seueritatem legum 2 quærere correctionem: at istos, emendatione uitæ ac pœnitentia corrigi: & ideo nihil aliud ab eis esse amplius extorquendum. At correctio quæritur F à magistratibus, non tantùm eius causa qui punitur: sed etiam aliorum, qui spectaculo supplicij consternantur, ita ut desistant ab illo genere peccati, quod tam seueriter mulctari cernunt, uel ut caueant ne in talia scelera incidant. Vnde scri- 3 bitur in Deuteronomio, capite decimotertio, de lapidando idololatra: Vt Israelitæ uideant & timeant. Argumentabatur præterea Augustinus, Non esse post hanc uitam locum alium emendationis & pœnitentiæ: ideoque periculum esse, ne si rei hoc pacto ex hac uita sine pœnitentia dimit-

dimittantur, in ea supplicia incidant, quæ nunquã sint finienda. Respondeo ad hoc, Nequaquam dãnatis negari pœnitentiam. Datur quippe illis tẽpus ac spatium resipiscendi. Et admittuntur ad eos pastores, ac ministri uerbi, qui eos de salute diligenter admoneant, fidem inculcent, & resipiscentiam. Sed Augustinus uidetur hoc loco, pœnitentiæ illi publicæ nimium tribuisse, quasi citra illam rei si occiderentur, non possent habere salutẽ. Verùm non ita res habet, & quæ ibi dicuntur, si pressius considerentur, sunt *ἀσύςατα*. Nam cùm potentia eius generis non repetatur, ne (ut ipsemet Augustinus fatetur) tantum remedium assiduitate uilescat: quid faciemus ijs qui post illam pœnitentiam, rursus in eadem & grauiora crimina recidunt? an iubebimus illos desperare? Minimè: Si sinceriter credant, & rursus eos pœniteat, non dubitandũ est, quin sint à deo ueniam cõsequuturi. Quòd si peccata post illam commissa, citra eam remitti possunt: cur non & ea cõdonabuntur sine illa, quę priori tempore fuerunt perpetrata? Non est gratia dei astricta illis ritibus & cæremonijs, quæ nostra ætate sunt abolitæ. Substituerunt publicæ pœnitentiæ auricularem confessionem: quam perniciem occidentalis Ecclesiæ fuisse negari non potest. Pręterea obseruanda illa uerba Augustini, *Post hanc uitam, non esse locum emendationis uel pœnitentiæ.* Nam sic aufertur Purgatorium, si discedentes hinc uel ad gloriam euehuntur, uel incidunt in supplicia nunquam terminanda.

8 Quod uerò adducebatur de imitatione dei, satis infirmum est, quod rationes eius à nostris multum differant. Ille solutus est omnibus legibus, & libera sua uoluntate, ut libet, omnia gubernat: nos uerò sub legibus agimus, & non quæ uidẽtur, sed quæ præscribuntur facere debemus. Imitandus est nobis deus, sed quantum nostra conditio & leges impositæ ferunt. Ad confirmationem ex Epistola ad Romanos, Quod benignitate sua deus malos ad pœnitentiam adducit, potest dici etiam, Principes, huiuscemodi reos ad pœnitentiam adducere: cùm summa benignitate & facilitate, ministris uerbi dei aditum ad illos patefaciunt. Iussit quidem nos deus, inimicos diligere: uerùm id intelligendum est, ut faciamus quãtum per leges & salutem Reipublicæ conceditur. Nónne mandatur etiam nobis, ut rebelles & contumaces qui nolunt Ecclesiam audire, tanquam ethnicos & publicanos habeamus? Atque id tametsi facimus, constat nihilominus adhuc erga eos dilectio: ita licet magistratui sontes interficere, ac simul dilectionẽ erga eos conseruare. Dicebatur etiam, istos non euadare impunitos, cùm seipsos in Ecclesia puniant, ieiunando, flendò, precando, & sese bonis operibus exercendo. Faciunt illi quidem nonnihil, sed non tantùm pendunt, quantum leges requirunt: quoniam eis non licet sibijpsis manum afferre, cùm tamen iure morte sint afficiendi. Argumentum illud, à possibili & facili deductum, quòd magistratus habeant in reos potestatem uitæ & necis, minimè firmum est: quoniam potestates, mundi gubernatrices, gladium à deo habent, ut nocentes ulciscantur, probos autem & bonos uiros tueantur: non autem ut illo pro suo arbitrio uel libidine utantur. Nec uerum est eos ab officio suo non discedere, si sontes impunitos dimittant: cùm ad eos puniendos potestatem acceperint. Aiebat deinde, Vobis quoq; magistratibus opus est dei misericordia, quandoquidem hanc uitam, ut alij homines, absque peccatis non transigitis: Quare alijs donate, ut etiam uobis donetur. Sed attendendum est, quenque debere non de alieno, uerùm de suo donare. Quicquid autem reo pœnæ ac supplicij condonatur, non de bonis magistratus datur, sed uel de parte læsa datur, uel de publica disciplina, & legum seueritate: quæ si non seruentur & salua maneant, incredibilis consequitur *ἀταξία*.

9 Quod autem affertur de adultera, quam Dominus Iesus Christus absoluit, minimè ad præsentem quæstionẽ facit: quia dum Christus in terris egit, non gessit magistratum: sed fuit interpres uoluntatis Patris, & uerbum dei populo ministrauit: Quare nõ debuit adulteram capitis damnare, cùm gladium in terris non assumpserit. Accusationem item eius persequi non potuit, cùm eam in facinore non deprehenderit, neque crimen per testes probare posset. Vt autem minister uerbi dei, accusatores de pœnitẽtia primùm commonefecit: deinde ipsam adulteram ex officio suo admonuit, nè amplius peccaret. Vnde hinc non licet colligere, Christi factum uel imminuisse, uel impediuisse magistratus legitimam in eos animaduersionẽ. Nec magis Iosephi sponsi beatæ Virginis exemplum huc pertinet: nam ipse quoque non fuit magistratus. At noluit Mariam traducere, quòd esset iustus. Hæc uerba duplicem sensum habent: Primùm *Tsadic* Hebræis interdum est misericordia, & ideò arbitrantur nonnulli, Iosephum pepercisse Marię, quam suspectam habebat adulterij, quòd animo esset misericordi & clementi: quare secum statuerat illam repudiare, omissa criminis accusatione. Hanc interpretationem si sequamur, non poterimus Iosephum non damnare mollitiei ac nimiæ remissionis, qui noluerit pro uiribus curare, ut adulterij malum è Repub. Israelis tolleretur, quemadmodum lex dei iubebat. Aut dicemus, Iosephum, cùm esset propriè ac uerè iustus, noluisse sponsæ adulterium traducere, quòd esset de criminis genere incertus. Fieri enim potuit, ut puella, tam ante desponsationem, quàm posteà peccarit. Si lapsa fuisset post desponsationem, tenebatur adulterij: sin anteà, solùm accusari poterat scortationis: quod sanè crimen haudquaquam erat capitale: Sed eum qui uitium ei obtulerat, illam ducere oportuit, si tamen illius parentes assensum præbuissent. Cùm itaque iustus esset, noluit Mariam accusare, *τῆς μοιχείας*, quòd de adulterio non ei cõstaret. Idcircò, ut hisce molestijs se explicaret, repudium sponsæ decreuit dare: at id ne fieret, diuinum oraculum prohibuit. In summa, is magistratus non erat: deinde illi de genere criminis nõ constabat. At illi de quibus modò agitur, sunt magistratus, & cognitum crimen, non autem dubium seu incertum debent iustis pœnis afficere.

10 Iubebat deinde Augustinus, ut humana im- 11 becillitas attenderetur: nam ea expensa paulò ar- tentius, arbitraretur & dolorem accusantis & rigo- rem iudicantis esse frangendum. Vtilis & admo- dum pia est admonitio: etenim quenque dolere par est, naturam hominum adeò nobiliter institu- tam, in tantam imbecillitatem esse præcipitatam. Sed hoc dolore, quamuis iusto, non debemus ad- duci, ut publicam iustitiam uel imminuamus, uel 12 corrumpamus. Præterea dicebatur, uiros bonos dicere, se malle in foro defendere, quàm accusare. Scio id sæpè iactatum, sed utrunque officium Rei- pub. necessarium affirmo: & modò unum, modò alterum esse magis expetendum, ut rei, tempori ac loco magis uidetur conuenire. Qui enim accu- satur, Magistratui subuenit, qui omnia per sei- psum non potest uidere. Iuuat etiam Rempub. qui defendit reum, quia magistratum instruit contra uehementiam accusatorum, uel calumnias, uel ca- uillationes. Quanquam Cicero dixit, cùm Verrem accusaret, se defendere Siciliam: Atque adeò uolu- 13 it, suam accusationem pro defensione haberi. Qui uerò ad familias accurrunt, in quibus uel turbam, uel dissidium excitatum sentiunt: si eo animo id faciunt, ut suo aduentu prouideant, ne paterfami- liâs in seruis aut liberis puniendis, aut in coercen- da uxore modum excedat, collaudandi sunt: at si ut omne genus castigationis ac disciplinæ tollāt, non benè se gerunt. Nec etiam is rectè fecit, qui 14 pro presbytero intercessit apud ecclesiasticam sy- nodum, si fortasse uoluit impunitum adulterum, scortatorem, ebriosum, & honestos Ecclesiæ cano- nes gratiæ suæ postpon[i]. At si tantum quæsiuit, ne acerbius, uel plus æquo grauaretur, utque leniter cum eo ageretur, quantum disciplina ecclesiastica pateretur, non reprehendetur. Intercessit quidem Paulus apud Philemonem pro Onesimo, qui ab eo aufugerat. sed ille seruus iam in Christo rena- tus, ultrò reuertebatur ad herum suum: non ca- ptiuus erat, neque crimen fuit capitale. Quare hoc exemplum, nihil ad causam quam agimus per- tinet.

11 Restat postremum argumentum, quod apud 15 Augustinum maximi erat ponderis: nimirum, ut gratiam & beneuolentiam conciliaret uerbo ue- ritatis, quod ab Ecclesiæ ministris prædicatur. Est quidem ratio plausibilis: Videtur enim eo nomi- ne, Christi Ecclesia iucunda & amabilis, quòd pa- stores habeat anxios, & sitientes admodum Chri- stianorum salutis, eisque cupiat facinora quam- tumuis grauia condonari. Ita inuitatum aliqui perhibent Constantinum ad Christianismum, quòd ei nostri episcopi ueniam sint polliciti ad- missi parricidij: Filium quippe occidi curauerat, sed hac de re fides penes authores esto. Beneuo- lentiam & gratiam, ipse quoque iudico sancto E- uangelio conciliandam: sed non ea uia, ut soluan- tur leges & disciplina, quæ sunt Reipublicæ car- dines. Gratia sanè prædicatur in Ecclesia Christi, quoad reconciliationem cum deo, quæ gratis cō- ceditur credentibus absque operibus: non autem quò ad hoc, ut sontes eripiantur magistratibus. Id

A nunquam fecit Christus, neq; Apostoli, neque Sa- cræ literę, tale quippiam uel in ueteri uel in nouo Testamento mandant. Neq; sancti Patres antiqui- tus in Ecclesia huiuscemodi exemplū leguntur æ- didisse. Augustinus ingenij mitis admodū fuit, & cùm id iam suo tempore, in Ecclesia præsertim A- phricana usurparetur, nolebat abrogari: atq; ideo illa Epistola, tum ingenio suo, tum causæ inserui- uit. Iacobus autem cùm ait, *Iudicium sine misericordia illum manet, qui non fecit misericordiam*: non agit de B magistratibus, sed cæteris hominibus inculcat in- iuriarum & offensarum cōditionem: quæ res nun quam satis potest inter Christianos urgeri. Et E- zech. dicens, *Nolo mortem peccatoris, sed magis ut con- uertatur & uiuat*: de deo scribit, qui legib. est liber. At magistratus humanos, iuxta illas oportet iudi- care. Quin & boni principes per se nollent mor- tem peccantium, sed conuersionem, & uitam illis cupiunt, & uellent impedire: sed quantum leges, quarum sunt ministri, eos sinunt.

Iacobi locus explicatus.

C 12 Nunc restat, ut quid mihi de ista controuersia dicendum uideatur, paucis expediam. Primùm, di stinguendum est de inferioribus & de supremis magistratibus, à quibus non est prouocatio, qui- què merum habent imperium. Inferiores omni- no iudicare debent iuxta ea, quæ illis à superiori- bus præscripta sunt. Supremi uerò, qui & leges u- bi sunt obscuræ possunt interpretari, & suo iudi- cio habent commiss[a], de quibus non est constitu- tum, quo minus possint condonare pœnas, tria D obstant. Primùm accusator, id est pars læsa, & quæ ad tribunal conqueritur. Magistratus quippe, cu- stos est iustitiæ, quare tenetur ex officio, ius suum cuique reddere: quod nisi faciat, non est legitimus princeps. Deinde Reipub. perturbatio: dicit Ari- stoteles 5. Ethicorum cap. 5. Si uideant ciues non recompensari sibi per supplicia illatas iniurias, e- xistimare se agere in seruitute, nec iam esse ciues, sed mancipia. Sed facito iam accusatorem esse pla- E catum, imò deprecari supplicium rei, ac dicere sibi satisfactum: An adhuc est integrum principi, con- donare pœnam? Minimè, quia eius est publicam sa lutem Reipub. tueri: quæ non constat, nisi pœnis maleficia coerceantur. Dum quis improbus puni- tur, alij timent: impunitas uerò unius aut alterius malos reddit audaciores. Vnde si neglectis pœnis princeps relaxet de seueritate legum, iam non uti- tur bene clementia, sed cladem publicam inuehit. Tertium quod illum impedit, sunt leges tam diui- F næ quàm naturæ: deinde humanæ, quæ sunt hone stè ac legitimè latæ. Cogitet secum, populos non elegisse principes, ut pro libidine imperarent, sed ut essent ministri legum: Imò nonnunquā illis ab- rogant imperiū, si non ex legibus gubernēt. Persæ quendam habuerunt regem appellatum Chaba- dē, id est gloriosum, qui cùm faueret adulteris con tra præscriptum legum, & iniustam legem tulisset, nempè ut adulteria non uindicarētur, nisi per uim essent perpetrata: subditi adeò rem indignè tule- G runt, ut Chabadem è regno deijcerent. At uulgò di citur, Principes esse debere pronos ad lenitatē & clementiam: Fateor, sed quantum ius læsæ partis, bonum

Quid sit hac de re statuendum.

bonum publicum, & legum præscriptio patitur. Deinde maximè id locum habet in rebus dubijs, & quando leges interpretandæ sunt: & crimen eius generis est, ut pœna ei legibus non sit definita. Proinde iudico non rectè à præsidibus & principibus peti, ut facinorosi dimittantur impuniti. Quòd si dixeris, Iam illos pœnitet, uolunt emendare uitam, & sunt immutati: Respõdeo, Iudicem non spectare quinam modo sint, uerùm qui fuerint scelera committendo. Vnde Aristoteles distinguens genera causarum, Deliberatiuo assignauit futurum tempus: qui enim deliberant, id maximè attendũt quid successurum sit, si hoc uel illud fiat. Demonstratiuo autem generi præsens tempus ascripsit: nam quæ laudantur aut uituperantur, ponuntur ob oculos quasi nunc fiant, & præsentia sint. Iudiciali generi præteritum, quia Iudicis est inquirere, factúmne sit an non, & bene an malè sit factum.

Non petendum ut rei impunè ferant scelera.

13 Ne tamen uidear sine luculentis testimonijs de controuersia statuisse, Primùm afferam quæ deus ante legem datam Israelitis dixerit: *Qui sanguinem hominis effuderit*, inquit, *sanguis eius effundetur per hominem, quia factus est ad imaginem & similitudinẽ dei.* In lege Mosis, punitionum fons erat illa dei uox: *Auferas malum de medio tui.* De Idololatra dixit, *Nõ parcas ei, non miserearis eius, nec illum abscondas.* Deuterou.13. De homicida uoluntario, *moriatur.* Fortuitæ cædi, assignabãtur ciuitates refugij: *Qui autem data opera interfecisset*, non ait, Dimittas illum, & dones altari meo: sed *auellas*, inquit, *ab altari meo.* Ex Testamẽto item nouo, idem ostẽditur: Ad Romanos habetur, *Si malũ feceris, time, non enim sine causa gladium gestat: minister enim dei est & uindex* Vnde si deus illum constituit uindicem, necesse illi est, ut scelera ulciscatur. Idem habetur ex legibus ciuilibus, quas multas possem adducere. Verùm tribus ero contentus, quæ in ff. habentur tit. de Pœnis. Prima est Vlpiani, quæ incipit: Si quis fortè. ubi definitur, Plectendum reum, etiam si dixerit quædam se habere arcana, quæ pertineant ad salutem principis, quæ illi uelit patefacere: nec esse mittendum ad eum, quod ista fiant & fingantur ad supplicium differendum, uel eludendum. Imò inquit, huiuscemodi scelestos grauius puniẽdos, quòd arcana sua tamdiu principem cælarint, quodq́; ne nunc quidem essent indicaturi, nisi uenissent in manum. Quòd si leges non patiuntur, supplicia uel pœnas eludi aut differri ob salutem principis, quę magna res est in Republica: cur donabunt reos, interposita spe, seu promissione uitæ melioris? Altera lex est in eodem titulo, l. Respiciendum. Et est Marcelli: Qua monentur præsides, ut rem ipsam & causam expendant, nec laudem captent aut seueritatis aut clementiæ. Leuia crimina, leuius puniantur: grauia, seueriter, cum aliquo tamen temperamento. Tertia lex, in eodem titulo est, l. Diui fratres. Vbi statuitur, ne præsides latas sententias rescindant. Hæc testantur abundè, non esse iudicum aut magistratuum, reos donare intercessoribus.

An excusatio Dauidis, qua se purgat, quòd non animaduertat in Ioabum, probari debeat: & An Magistratus rectè possit delictum simpliciter impunitum remittere.

14 Hic tamen expedienda nobis est quæstio, An excusatio illa Dauidis, qua utitur 2. Sam. 3. probari debeat: Sunt enim argumenta in utranq; partem. Hanc ego breuem tractationem nõ inutilem fore spero. Nam ut Basilius ait Epistola 1. Historię & uitæ sanctorum, nobis esse debent instar uiuæ cuiusdam imaginis Reipub. dei. In illis enim uidere possumus, quemadmodum lex dei omnibus temporibus, aut obseruata fuerit, aut neglecta. Factum Dauidis uidetur his argumentis defendi posse: Primùm, Ioabum gratiosum fuisse apud milites & præpotentem, nec potuisse affici supplicio sine magno tumultu: & Dauidem cauisse, ne magnum damnum daret Reipub. & grauiora mala commoueret. Nece enim tanti principis & ducis militaris, debilitatum iri regnum. Ita enim scribitur de Honorio Imperatore, cùm Stiliconem pręfectum suum rei militaris interfecisset Rauennæ, ipsum sibi amputasse manus: Postea enim, eo sublato, nihil unquam egregiè gessit. Deinde præceptum illud, de puniẽdis sceleribus, affirmatiuum erat, nec obstringebat ad omne tempus. Ita enim iubemur accedere ad cœtum sacrũ, facere eleemosynas, & alia similia: at non semper, sed cùm erit opportunũ. Ita Dauid etsi debuit punire Ioabum, tamen potuit expectare. Adhæc, etsi tum impediretur potentia Ioabi, nunquam tamen illi defuit animus puniendi. Moriens enim mandauit Salomoni filio, ne pateretur canos eius descendere cũ pace ad inferos. Et Plato ait, pœnas esse instar pharmacorum, nec esse adhibendas, cùm res uideantur ita desperatæ, ut curari non possint: Principes autem esse tanquam medicos quosdam Reipublicæ, Imò deus ipse sæpè differt supplicia, etsi tarditatẽ cõpenset, ut ait Valerius Maximus, grauitate uindictæ. Saul etiam, cùm Iabenses obsidione liberasset, & iã toto imperio Israelitico potiretur, & quidam authores essẽt ut illos afficeret supplicio, qui anteà illũ regem repudiauerant, tamen illis ignoscere maluit. Dauid quoq; ignouit Semei, & ea re plurimum commendatur. Augustinus quoq; sępè intercessit apud Imperatores pro hæreticis: nec tantùm pro hæreticis, sed etiam pro homicidis & perditissimis grassatoribus, Circuncellionibus. Postremò, Christus, cuius Dauid typũ gerebat & imaginẽ, cõdonat omnia peccata, & oẽs ultrò recipit in gratiã. Dauid ergo in hoc facto nihil discessit nec de officio suo, nec ab imagine quã gerebat.

In 2. Sam. 3. ad finem.

Argumenta quibus factum Dauidis defenditur.

15 Ex altera autem parte alia sunt argumenta, & mea quidem sententia multò grauiora. Primùm, cùm esset rex Israel, oportuit eũ stare legibus eius Reipublicę. Deus autem grauissimis uerbis mandat in Deuteronomio, ut rex curet sibi describi legem, eamq́; semper habeat ad manum, & ex eius præscripto imperet. Iam uerò scriptũ erat 21. Exodi, *Si quis alterum occiderit casu & fortuitò, ego illi designabo locum ad perfugium: At si id fecerit ex insidijs, aut data opera, abstrahes illum ab altari meo.* Ioab autẽ

Argumenta quibus improbatur factum Dauidis.

data operâ, & ex insidijs occiderat Abner: quare nullo loco debuit esse tutus. Deinde Exodi 18. scribitur, Eos qui uersari debeant in magistratu, esse oportere uiros fortes, timêtes deum, amantes ueritatis, & odio habentes auaritiam. Quare Dauid in puniendo scelere fortis esse debuit, nec formidare cuiusquam potentiam: Hoc enim est non habere regnum, sed haberi à regno. Is autem habetur à regno, qui obtinêdi regni causa negligit iustitiam. Paulus ait, Principem esse ministrum dei ad iram, nec frustra gestare gladium: Hoc officium præstari debuit à Dauide. In Deuter. 1. Deus edicit Tribunis, & Centurionibus, ne considerent personas in iudicio. Nã ita pauperes tantùm & tenues tenerentur legibus: potentes autem, & Centauri, & nobiles euaderent: Iudices autem, nec ira inflecti debêt, nec misericordia. Et ea de causa in Ariopago, ubi iudicium seuerissimè exercebatur, interdicebatur Oratoribus, ne mouerent affectus: Imò in obscuro etiam causæ cognoscebantur, ne iudex priuatim cuiusquã gratia tangeretur. Imò in Romanis legibus, in titulo de Pœnis, l. Respiciendũ. ita scribitur, *Non captent iudices gloriam, aut lenitatis, aut seueritatis.* In leuibus tamê criminibus, permittitur propensitas aliqua ad lenitatemq́; in grauioribus autem, ad seueritatem, sed adhibito temperamento benignitatis. Quo in loco, glossa rectè obseruauit: ibi temperari posse rigorê sententiæ, ubi nihil sit definitum in legibus nominatim. Et in C. de Pœnis, l. Decurionum scribitur, Non audiendum esse populum, si clamet, aliquem aut damnãdum esse, aut liberandum: Populum enim esse beluam multorum capitũ. Adhæc, Iudex nihil aliud est, quàm lex ipsa loquens: nec ullo modo uideri potest iudex, si discedat à præscripto legis. Et sapiens Syrach prudenter monet, *Noli, inquit, fieri iudex, si non es par tollendis iniurijs: ne personam potentis timeas, & scandalum integritati tuæ facias.* Regi etiam Israel, qui Benhadadum regem Syriæ dimiserat è manibus, dictum est, *Anima tua erit pro anima illius:* Tu punire noluisti, ipse ergo punieris, & de aliorum sceleribus reddes rationem. Sequitur ex hac mollitie & indulgentia, Ilias & myrmecia malorum. Lenitas Eli, & familiam ipsius extinxit, & penè euertit Rempublicam.

Obiectiones nonnullæ.

16 Sed dices, Deum ista patienter ferre: Rectè. Sed cogita tecum, Si inferiores iudices ita se gerant in Republica, quomodo id princeps laturus sit? Haud dubiè condemnaret eos maiestatis. Et putamus deum nõ indignè laturum, si uideat contemni & cõculcari leges suas? Videbat impendere periculum: At habuit promissionem dei. Ea autem non erat scripta in uento aut in aqua, sed stabilis erat & æterna. Et quid si deiectus fuisset de regno? Tamen deus potuisset eum restituere in integrũ. Videmus ergo ita concussum fuisse Dauidem, ut nonnihil penderet ab hominibus. Difficile fuisset punire Ioabum, at saltem tentasset: Hic nunc nihil facit, tantùm queritur de Ioabi potentia. Nõ equidem nego, differri posse supplicia interdũ, & expectari commodas occasiones: Prorsus autem nihil facere, nimis magnæ fuit lenitatis. Et multæ quidem sunt causæ, cur pœnæ interdũ differri debeant: ut apparet in C. de Pœnis, l. Si uindicari. Primùm, ne magistratus per iracundiam aliquid præcipitet. Eam legê scripsit Theodosius Imperator iussu Ambrosij, cùm ab eo grauissimè reprehẽsus & excommunicatus esset, quòd per impetum animi & impotentiam, nimis crudeliter in Thessalonicenses desæuijsset. Ea historia & causa legis, extat apud Socratê, & repetitur in Decretis 11. quæst. 3. cap. Apud Thessalonicam. Itaq; cautum est, ut à sententia lata usq; ad executionem, imponerêtur triginta dies. Altera causa dilationis est, si mulier, quæ afficienda sit supplicio, sit grauida. Seruum etiam differri oportet tantisper, quoad domino suo rationem reddiderit, eumq́; de omnibus rebus certiorem fecerit. Defertur etiam illi, in quem quæsitum sit tormentis, ut sciri possit, an constet sibi. Sæpè enim homines uicti cruciatibus, ea fatêtur, quæ nunquam cogitarunt. Differtur etiã supplicium, quoties inquirendum est de alijs criminibus, aut de conscijs. Atq; hæc tantùm, quòd sciam, possunt esse iustæ causæ dilationis. Nam si quis in prouincia condemnatus, dicat se habere aliquid quod pertineat ad salutem principis, Romanę leges statuunt non esse audiendum. Videtur enim tantùm quęrere dilationem pœnarũ: quòd si quid habeat, quod ad principem pertineat, oportuisse id anteà indicare. Iam uerò nihil horum conuenire potest in Ioabum: Non debuit ergo Dauid eius supplicium differre tam diu.

Causæ ob quas pœna differri possunt.

Cur pœna quandoque remittatur, quandoque augeatur.

17 Remittitur interdum pœna, si quis minor uigesimoquinto anno deliquerit: Adultero tamen quamuis minori ea ætate, non ignoscitur. Deinde etiam considerandum est, dolóne, an impetu animi, an lasciuia, an temerè peccauerit. Nã in eo qui dolo & insidijs usus sit, augetur etiã supplicium. Ioab autê & dolo malo usus est, & Abnerum blandè & amicè reuocatum, in conspectu ipso iudicij publici occidit, & fidem publicam uiolauit. Augeri etiam possunt supplicia, ut habetur ff. de Pœnis, l. Aut facta. Si quid à multis per seditionem delictum sit, cum enim unus aliquis grauius punitur ad terrorem aliorum. Ex hac lenitate Dauidis, alij quodammodo animati sunt ad flagitia: Latrones enim posteà ausi sunt Isbosethum interficere domi suæ: Amnon, stuprare sororem suam: Absalon, Amnonem fratrê interficere: Ioab, ipse etiã Amasam occidere. Dauid non uidetur ita se gessisse erga alios. Nã Amalechitam, qui Saulem morientem iuuerat, & posteà latrones qui occiderant Isbosethum, iussit statim interfici. Videri ergo potest in Ioabo, nonnihil indulsisse priuato affectui: erat enim illi nepos ex sorore. At, ut nullo huiusmodi affectu ductus sit, tamen magnam speciem præ se tulit. Nam qui in eadem, aut in simili causa alij ignoscit, alium punit, nõ potest uideri ductus amore iustitiæ. Fuit quidem Dauid animo humano & miti: sed nõ debuit opus illud dei contaminare, & uas per se pulchrum incrustare: hoc enim erat communicare peccatis alienis. Quid ergo hic dicemus? Sanctus quidem erat Dauid, & metuens dei: tamê tam pulchrum corpus non caruit næuis suis.

Dauid aliter se gessit erga alios.

suis. Vt nullus est dies tā amœnus & serenus, qui non habeat noctem suam: ita nemo unquam fuit homo tam sanctus atq; undiq; absolutus, qui nō aliquo peccato infuscaretur. Nos quidem uirtutes piorum hominū sequi atq; imitari debemus: uitia autem illorum non dissimulare.

Refutatio rationum quæ pro Dauide allata sunt.

1 18 Iam refutandæ mihi sunt paucis illæ rationes, quę pro Dauide ab initio afferebantur. Potēs erat Ioab, Quid tum? Dauid enim habuit à suis partibus deum ipsum: An eum forte putabat infirmum 2 esse? Deinde omnes Israelitæ, qui Abnero tantùm tribuerāt, Dauidem in puniendo Ioabo haud dubiè adiuuissent. Quod de dilatione suppliciorum adferebatur, id iam solutum est. Nō enim dico statim eum fuisse occidendum: Capiendus erat, & in carcerē conijciendus, cognoscendaq; erat causa, postremò sumendum erat supplicium. Ad mortem autem usq; reiecisse, nimis erat magna dilatio. At moriens mandat filio Salomoni. Imò Dauid ipse 3 aliud longè respondet: *Deus*, inquit, *iudicet*. Hoc certè non est magistratus, cognitionem causarum reijcere in deum. Supplicia sunt instar pharmacorum, ea non sunt adhibēda, nisi cum possint pro- 4 desse. At si nō profuissent Ioabo, tamē erant profutura alijs. Deus differt supplicia: ergo Dauid 5 etiam rectè differt. Sed facta principum, non sunt conferēda cum factis dei. Deus enim æternus est, & immortalis: princeps autē mori potest. Et quid si crastino die moriatur? Quis tum sumet supplicium de impio? Deus autē, si hodie nō sumit suppliciū, tamen cras sumet, aut ubi ipse uoluerit: deinde etiā habet exploratos omniū animos, & ui- 6 det, qua causa quidq; factum sit. Hominibus autē nulla permittitur ἐπιείκεια in lege dei. Saul remi- 7 sit, Fateor: sed remisit de suo. Dauid autē remittit de alieno. Augustinus intercessit pro hæreticis: Verùm id fecit, ne Ethnici putarēt, homines ecclesiasticos persequi odia sua. Deinde nō id egit, ut tolleret leges principum: sed quòd sciret, Imperatores quandoq; permisisse prę̨sidibus suis, ut possēt aliquid remittere de acerbitate legū & pœnarum à se latarum, si illis uideretur commodum. Quod autem ad Circuncelliones attinet, quàm rectè pro illis intercesserit, ipse uiderit: nam illi erant & latrones & homicidę. Nos certè legibus oportet ui- 8 uere, non exemplis. Christus condonat peccata, & Dauid eius gerebat typum: Fateor, Christus quidem condonat, sed in regno Ecclesię: Dauid autem administrauit etiam regnum politicum. Nec semper est argumentum satis firmum à typis. Nā alioqui dicemus meretrices quasdam, quę in Sacris literis commemorantur, nō peccasse, quòd fuerint typi atq; imagines Ecclesiæ. Et Christus ipse, etsi sit propensus ad misericordiam, & multa condonet, tamen ultimo illo tempore erit seuerus & inexorabilis iudex, diceretq; impijs: *Ite maledicti in ignē æternum*. Et omnino in eadē causa sunt illi etiam, qui propter potētiam hominū remittunt excommunicationem & disciplinam ecclesiasticam. Sed de ea, quid sentiendum sit, dictum est aliâs suo loco. Sed hic fortasse quispiam obijciet, Dauidē immeritò à nobis accusari: Illū enim in hac re, ut sæ-

An Dauid in hac re sequutus sit ductum spiritus sancti.

pè aliâs, sequutum fuisse ductum Spiritus sancti: & ea causa nihil peccasse. At ego non soleo libenter uti hac excusatione, nisi cùm id, quod factū sit contra legem communem, uideam à Sacris literis approbari. Deinde, nihil hic oppugno, nisi excusationem Dauidis. Non enim ait, se duci impulsu Spiritus sancti: sed Ioabum potentem esse & gratiosum apud milites, nec posse teneri legibus. Hāc ego excusationem dico non recipiendam.

In Rom. 2. An iudex obnoxius alicui crimini, possit iudicare accusatum eiusdem criminis.

19 Sed quoniam uidentur taxari, qui alios iudicant, & quidem non malè, cùm tamen ipsi uersentur in eisdem sceleribus: uidendum est, an illi rectè sentiant, qui opinantur, iudices, quando sunt rei eiusdē criminis, nō posse, nec debere iudicium in alios exercere, qui accusantur. Sed hoc esset Respublicas euertere, ac iudicia funditùs tollere. Neque huic sententiæ Paulus astipulatur: sed tantùm ostendit, eos maximè peccare, qui iusta securitate animaduertūt in alios, & seipsos prætereunt. Deberent sanè corrigere atq; emendare seipsos. Non tamē iubet Paulus, ut deserant cōmissam sibi prouinciam. Solent huc citare & Christi dictū ad eos, qui persequebantur adulterā: *Qui uestrûm sine peccato est, primus in illam lapidē mittat*. Verùm hęc Christi sententia nō aduersatur iustis pœnis, & legitimis iudicijs. Neq; præcepit illis, ut mulierē, quam deprehenderāt in adulterio, nō pergerent accusare: ipse non erat magistratus, sed summus dei cōcionator. Ideo quod sui muneris fuit, executus est, suadendo illis hypocritis pœnitentiam. Voluitq; prius ut id curarent, ut semetipsos à peccatis quibus obstringebantur, eximerēt per uiuam fidem, & pœnitentiam. Neq; prohibebat, quin quod lex Mosis pręcipiebat, exequerentur. Videbat impios in his punitionibus duplici uitio laborare. Primùm enim iuuabat eos pœna, & suppliciū, quod sumebatur de proximo: quem persequēdo ad tribunalia & iudicia, sua priuatim odia & inimicitias exaturabant. Alterum erat crimē hypocriseos, quòd cùm ipsi alioqui ab eisdē sceleribus non abhorrerēt, peccatores accusando simulabant studiū legis: Hęc Christus emendata uoluit. mulierē non condemnauit, quia iudicijs politicis non præfuit: Nō accusauit magistratibus, quia illā in adulterio non deprehenderat. Quare cùm testis nō esset idoneus, lege nō astringebatur huiusmodi accusationem persequi. Sed quod suæ functionis erat, non prætermisit: quippe illam monuit, ut posteà à peccato abstineret. Cùm nobis occurrit aliquod proximi nostri flagitiū, Deus minimè reqrit, ut de illo ex eius natura ne iudicemus: Nā uę nobis, ut Propheta dicebat, si bonū, malū dixerimus. Qd' malū est, ꝑut est iudicetur oportet. Nec minus debemus aut iudiciū suspēdere, aut oculos auertere ab his, q̄ reuera mala sunt. Quòd si senserimus nos quoq; uitio eodē teneri, in nosipsos descēdamus, nosq; debita castigatiōe redarguamus. Atq; hinc fiet, ut ipsi per pœnitētiā correpti, fratrē peccantē, & dexterius & fructuosius admoneamus. Neq; pugnat cū his Matth. sentētia ca. 7. *Nolite iudicare, et nō iudicabimini*: Quia illic nō agitur de fraterna admonitiōe tollēda, sed tātū impiorū curiositas reprimit: qui,

Locus Ioannis de adultera.

Quando peccata proximi occurrūt, quid agendum.

Locus, Nolite iudicare, explicatur.

qui, cùm omni uitiorum genere scateant, aliorum peccata diligentissimè uestigant: non quò illa emendent, sed quòd multitudine peccantium se oblectent, & putent societate, suam causam releuari. Pij non laborant ista curiositate: ut qui in sua peccata, & quotidianos defectus perpetuò habeant oculos defixos: ita, ut eis non uacet, nisi sese offerant, aliena delicta considerare. Præterea nō gaudent, neq; oblectant proximorum damnatione, præsertim quæ temerè fiat. Nam sciunt fratrem suum, cùm dei sit, domino suo uel stare, uel cadere. Verùm de priuatis hominibus nunc agimus, non autem de magistratibus, aut pastoribus: quibus incumbit ex officio in uitam & mores eorū, qui suæ fidei commissi sunt, inquirere. Quare omnes, tam subditi quàm præfecti, peccata, quæ sese obijciunt iudicare debent, monendo & puniendo quisq; pro suo officio, ne uitia propagentur.

An liceat iustas pœnas à legibus impositas relaxare.

20 De hac quæstione, argumenta multa sunt in utranq; partem. Primùm enim reges incitātur ad clementiam: quòd frustrà fieret, nisi possent ignoscere. Dauid etiam condonauit hominibus seditiosis: & iurauit Semei, se illum non affecturū supplicio. Paulus etiam, Onesimum seruū fugitiuum commēdat Philemoni domino suo, oratq; ut culpam condonet. Et mos fuit Christianis Imperatoribus, ut in hebdomada magna, cum ageretur memoria mortis Christi, carceres soluerentur. Et apud Iudæos consuetudo fuit, ut in Paschate unus aliquis uinctus à Præside dimitteretur. Augustinus etiam sæpè intercessit pro Donatistis & Circuncellionibus, qui non tantùm religionem turbassent, sed etiam uitam & fortunas Christianorum uiolassent. Adhæc sancitum legimus apud ueteres, ut si quis nocens fugisset ad Ecclesias, immunis esset. cuius rei Chrysostomus mentionem facit in Gaina.

In 1. Sa. 11. ad finem. Pœnas posse relaxari.

21 Contrariæ quoq; parti non desunt satis firma argumenta. Primùm enim, sanctum opus uidetur non esse impediendum. Est autem sanctum opus, punire sontes: prodest enim Reipublicæ, & tollit peccata. Deinde hoc pacto impeditur munus principum. Gerunt enim gladium: quo si nō utuntur, cùm tempus & causa postulat, non funguntur officio suo. Adhæc qui relaxat pœnas, largitur de alieno, nō de suo. Est enim iudicium, ius dei, quemadmodum scribitur 1. cap. Deut. & 2. Par. 19. Iosaphat ait, *Exercete iudicium, non tantùm pro homine, sed tanquam pro deo.* Et pœnæ iuris non possunt tolli, nisi ab eo qui eas imposuit. Deus autem pœnas peccatis constituit: quare hominum nemo debet eas imminuere aut tollere. Deum autē imposuisse grauibus peccatis capitale supplicium, apparet ex 18. cap Deut. ubi ita scribitur, Populum petijsse, ne deus ipse sibi loqueretur: se enim tantam maiestatem ferre non posse, malle audire Mosen interpretem. Has populi preces deum audisse, pollicitumq; esse nō solum se illis daturum Mosen, sed etiam curaturum, ne unquam illi populo Propheta deesset. *Prophetam* inquit, *excitabo uobis, de fratribus uestris.* Sed addit, *Si quis non audierit prophetam illum, ego inquiram in eum.* Verùm hic locus non probat, pœnam illam fuisse capitalem. Certior est locus alius in Deuter. ca. 17. *Si inciderit*, inquit Deus, difficilis casus; *ascendetis ad summum sacerdotem, aut ad leuitam: Et qui non audierit uocem leuitæ aut summi sacerdotis, aut Iudicis, morte moriatur.* Nunc autē agebatur de mutando statu Reipublicæ. Consulebatur ea de re Samuel: Is autem non tantùm propheta fuit, uerumetiam Iudex. Non audiunt eum, *Erāt* ergo digni morte. Potuit quidem deus illis ignoscere: at princeps nō potuit. Præterea aperitur uia suis sceleribus, cùm homines pollicētur sibi, se uel gratia, uel pretio euasuros impunè. Hoc etiam potest ex historijs comprobari. Deus iusserat Amalechitas omnes interfici. Saul pepercit Agago illorū regi: Arguitur grauiter à Samuele, quòd hoc illi facere non licuerit. Et cùm rex Israel pepercisset regi Benhadado Syro, quem deus iusserat interfici, *Anima tua*, inquit propheta, *erit pro anima illius.* Habet quidem princeps potestatem uitæ ac necis: tamen quemadmodum non potest insontem punire, ita non debet sontem dimittere. Imò Dominus ait, Homicidā ab ara mea auferes, & afficies morte. Denique si hoc permitteretur principibus, sententiæ capitales uenderentur, & arbitrium iustitiæ positum esset in manu magistratus. Ita habemus argumenta in utranq; partem.

Quòd non liceat pœnas iustas condonare.

22 Sed hic cogitare debemus, leges alias esse humanas, alias diuinas. Ad hanc autem quæstionem multum interest utræ sint. Leges enim humanæ, quia ab infirma ratione proficiscuntur, nunquam perfectæ sunt, nec complecti possunt omnia, aut omnes præuidere casus & circunstantias. Itaque sæpè, si legis uerba seuerè ac rigidè urgeremus, multa iniqua decernerentur. Quare sæpè opus est *ἐπιεικείᾳ*, & interpretatione, & correctione legis. Est autem *ἐπιείκεια* frenum & regula legum humanarum, cùm non tam uerba ipsa, quàm consilium & sententiam scriptoris cōsideramus. Deinde Iurisperiti possunt humanas leges, aut ex alijs legibus, aut ex rebus præiudicatis, aut ex instituto & more ciuitatis, aut ex iustitia & salute Reipublicæ interpretari, si uideantur esse ambiguæ: corrigere uerò, aut mutare, aut mitigare legem, nō est cuiusuis priuati hominis, sed principis solius, qui legē tulit. Vnde Augustinus in lib. de Vera religione, Iudex inquit, nō debet iudicare de lege, sed secundum legem: alioqui emerentur omnia. Idem habetur in Pandectis, de Legibus & Senatusconsultis. Iam uerò diuinas leges nō possumus imperfectas dicere, ut non omnia comprehēdant. Mens enim dei infinita est & perfectissima. Est quidem sapientum & theologorum excutere, atq; expendere leges dei, & locos alios ex alijs explicare, considerare institutum & ordinē, quem deus tulit, antinomias dissoluere, & ex duabus legibus, cùm obseruari utraq; non potest, utra utri anteponenda sit, iudicare. Vt lex est, colendū esse Sabbathum: Alia lex est, defendendam esse ciuitatem. Incidit tempus eiusmodi, ut nisi pugnetur Sabbatho, ciuitas defendi non possit. Hic lex potior seruanda est, ut salus ciuitatis defendatur. Deus enim ait, *Misericordiam*

Responsio ad quæstionem propositam.

Legum humanarum interpretatio.

Diuinarum legum interpretatio.

cordiam uolo, non sacrificium. Et Christus respondit, *licere Sabbatho benefacere.* Lex dei est, obediendum esse paretibus: Alia lex, obediendum esse deo. Imperant parentes aliquid, quod sit cōtra legem dei: Hic lex potior seruāda est, ut obediamus deo. Hoc nobis licet in lege dei. Abrogare uerò, aut corrigere, aut *ἐπιεικείᾳ* imminuere, & diluere legē dei, nobis nullo modo licet. Videat ergo Pigghius, qua *ἐπιεικείᾳ* intelligendum doceat primum præceptū, *Amabis Dominum deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua,* &c. Id enim cùm fieri non possit, ait uerba legis interpretatione commoda mitiganda esse. Christus cœnam suam tradidit, & instituit, & administrari iussit in utraque specie. At Antichristus Romanus, multi, inquit, incidere possunt casus propter barbas, propter morbos, propter effusionem sanguinis: Ergo poculum eripiendum est laicis. Deus in Sacro cœtu omnia administrari uoluit lingua populari & nota: at isti, mysteria, inquiunt, non sunt temerè profananda: non est necesse ut populus omnia intelligat: ista committenda sunt tātùm doctis & sapiētibus. Sed quis istos hanc moderationē docuit in lege dei? Iudæi utebantur tantùm diuinis legibus. Itaque principes nō potuerūt eas interpretationibus mitigare: Leges aūt humanas, q ab ipsis rogatæ sunt possūt.

Papistæ qua ἐπιεικείᾳ leges dei interpretētur.

23 Adhęc mandata alia prohibēt aliquid fieri, alia iubent: uel, ut Scholastici loquuntur, alia sunt affirmatiua, alia negatiua. Quæ prohibent aut negant aliquid, semper tenent: ut *Ne furemur, Ne committamus adulterium,* &c. in omne tempus obligamur. Quæ autem iubent aliquid, etsi ea quoq; magnā uim habeant, non tamē perpetuò obstringunt. Si quis nobis colaphum impegerit in dextram buccam, iubemur illi offerre sinistram. Animum quidem semper habere debemus paratum, ut ita faciamus: at omni tēpore, & erga omnes ita facere nō obstringimur. Id enim Christus ipse non fecit, sed percussus, respondit: *Si malè loquutus sum, testimonium perhibe de malo.* Et Paulus, *Percutiet,* inquit, *te deus, paries dealbate.* Faciendum ita est, cùm id aut gloria dei, aut eius qui percussit, salus uidebitur postulare. Iubet deus, ut conueniamus ad Sacrum cœtū, & celebremus Sacramenta, ut faciamus eleemosynas: Non tamen iubet, ut ista perpetuò faciamus. Sed quorsum ista? Huc scilicet iubet deus, ut si quis iudicem aut pontificem non audierit, occidatur. Hæc lex obstringit quidē magistratum: sed non semper, uerùm cùm possit fieri. Accidit autē interdum, ut fieri non possit: At si cùm possis punire, non punias, offendis in legem dei. Deinde uidendum est, ne maius bonum impediatur à minore. Ioab erat uir malus & sicarius, & dignus qui occideretur à Dauide. At cum Dauid uideret eum multum posse apud exercitum, ne turba aut seditio aliqua exoriretur, noluit eum attingere: Et fieri potest, ut ea etiam de causa pepercerit Semei. Ita Saul hoc loco, ne moueretur seditio, néue turbaretur electio, in eum diem noluit rebelles occidere: nam alioqui nō potuisset condonare illis pœnas constitutas à deo. Imò ne sacrificijs quidem expiari potuisset peccatum, quod fuisset extēta manu & de industria perpetratū. Quare ex his uerbis plus colligendum non est, quàm quantum significant.

Præcepta affirmantia & negantia.

Præceptum quod iubet punire quatenus obstringat.

24 Nunc respondemus ad argumenta, quę solent obijci: Quòd dicunt, principes incitari sæpè ad clementiam, intelligere oportet, quod sit ingenium clementiæ: Id autē facillimè intelligi potest ex opposito. Crudelis est, qui in irrogandis pœnis excedit modum, ex quadam animi atrocitate, nec hominum miserijs commouetur. Contrà, clemēs est, qui abhorret à pœnis, & eas relaxat, idq; ex animi lenitate. Addo autē ex animi lenitate. Nam si precio, aut gratia, aut necessitate adducatur, ut relaxet pœnas, non est clemens. Hæc uirtus, ut ait Seneca, spectat maximè principes, & eos qui gerunt potestatem. Nam ea causa reges dicuntur clementes & clementissimi, non quòd ita sint, sed esse debeant. Priuati uerò, qui publicam potestatem puniendi nō habent, possunt multa condonare, imò etiam sæpè debent. Clementes tamen appellari non debent, sed mansueti. Scire autem debemus, clementiam imminuere pœnas: non temerè, non casu, non pro libidine, sed ex recta ratione. Rationem autem apello, non iudicium humanum per se, sed formatum uerbo dei. Nam si temerè aut pro libidine pœnę relaxentur, non iam potest esse uirtus: uiolat enim iustitiam. Virtus autem est formula rectè rationis. Clementia paulùm inflectit leges: sæueritas autem nullo modo flectitur. Modò autem hac utendū est, modò illa. Si atrox causa incidat, adhibenda est sæueritas, nō clementia. Interdum releuatur causa ex circunstantijs: ibi locus est clementię. Clementia uerò, quamuis inflectat legem communem, tamen nihil facit contra rectam rationem. Habet enim rationē circunstantiarum, atq; ita imponit pœnas. Dumq; clemens remittit aliquid de supplicio, hoc iudicat, eum cui remittit, plus pati non oportere. Spectat enim nō uerba, sed mentem & consilium legis. Cùm autem debita pœna uniuersa remittitur, non clementia est, sed uenia: Ea aūt à solo deo speranda est. Quod etiam Iudæi intelligebant, cùm dicerent: *Quis est hic, qui remittit peccata?* Papistæ tamen iactant, se suosq; posse peccatorum ueniam dare. Sed dices, si ita res habet, tum alij quidem principes potuerunt uti clementia: at Iudæi non potuerunt, quia utebantur legibus dei. Respondeo, Illos quoque potuisse esse clementes: sed non aliter, quàm si nulla certa pœna fuisset præscripta lege dei. In Leuitico & Deuteronomio præcipitur, ut sint iusta pondera & iustæ mensuræ: Qui secus fecisset, puniendus erat. Atqui pœna nulla imponebatur. Ibi ergo locus erat clementiæ, & seueritati iudicis. Alia lex erat, ut illi qui fustuario dignus esset, ne plus quàm quadraginta plagæ infligerentur. Hic erat in potestate iudicis, ut infra eum numerū, uel pluribus, uel paucioribus plagis afficeretur. Alia lex erat, ne seruus, qui se uendidisset in potestatem alterius, grauiter affligeretur. At si Dominus eum uiolentius oppressisset, nulla erat pœna definita legibus. Hic ergo quoq; locus erat clementiæ iudicis: Nō ergo frustra Iudæorū principibus inculcabatur clemētia. Ea enī uti licebat & in humanis legi-

Responsio ad argumenta aduersariorum.

De clementia.

Iudæi quatenus potuerint uti clementia.

legibus ab ipsis promulgatis, & in diuinis, quatenus, ut dixi, certa pœna nõ erat præscripta Legib.

Exemplum Augusti Cæsaris.

25 Quod autem ad Augusti Cæsaris clementiam attinet, respondeo, illam legẽ, quæ habetur ad legem Iuliam Maiestatis, fuisse humanam. Quibus enim pœnis afficiendi sint cõspiratores, decretum est à principibus: Itaq; laxari ab illo lex ea potuit. Iudicauit fore satis, si Cinnam grauiter increpasset: Et certè eum in ea historia grauiter cõmotum fuisse legimus. Itaq; satius esse putauit, aliquid de pœna remittere. Quota uerò pars remittenda sit, B indicat *ἐπιείκεια*. At leges humanæ, cùm sequuntur præscriptum naturæ, habendæ sunt leges dei: Vt homicidam morte tollendum esse: hic nihil à iudice remitti debet. Est autem clementia habitus, quo ex lenitate animi pœnas legales mitigamus intra terminos iustitiæ. Dauid absoluit Semei, Fateor: Tamen cùm uideret eum non debere abire impunitum, mandauit Solomoni, ne eius canos dimitteret ad sepulchrum impunè. Dauidi autẽ ipsi non expediebat eum occidere. Primùm enim, cùm esset ex familia Saulis, uideri posset odio incitatus C in eius posteros: deinde comprobasset eius uerba, à quo antè appellatus fuerat uir sanguinum: postremò nõ debuit eam lætitiam & gratulationem populi conturbare. Ita Ioabo ignouit, qui occiderat duos uiros meliores, Vidit eum multum posse apud exercitum: itaq; eum quoq; remisit Salomoni. Peccasse tamen Dauidem negari non potest, & cùm Amnonem de incestu, & cùm Absolonem de parricidio absolueret. Sed quod Dauid facere recusauit, id posteà deus ipse per se fecit. Nam Amnon D interfectus est ab Absolone, & Absolon suspensus in arbore, lancea confossus est à Ioabo.

Clementia quid. *Exemplum Dauidis.*

Exemplum Pauli.

Quòd Paulus Onesimum domino suo Philemoni commendat, id non multum ad rem facit. Nam Philemon erat priuatus: Et nulla hic præscripta erat lex dei. Orat tantùm Paulus, ut remittat priuatam iniuriam, quod commune est omniũ Christianorum. Orat, inquam, Philemonem, ut remittat iram, idq; non cõtra, sed iuxta legem dei facit. E Nam lex est in Deuteronomio, *Si fugerit ad te seruus alienus, non reddes illum domino suo:* quod intelligendum est, quandiu dominus furit, & impatienter commouetur. Id & domino utile erat, ne nimis iracundiæ suæ indulgeret: & seruo, ne uehementius plecteretur.

Romanorũ exemplum.

26 Romanorum uerò factum, quod in Paschate hominem aliquem uinctum & damnatum Iudæis remiserint, non possumus probare. Deus enim nusquam iusserat, ut suis solennitatibus aliquis F noxius dimitteretur. Romani autem hoc pacto blandiebantur Iudæis, ut eam seruitutem facilius tolerarent. Eadẽ ratio fuit, cur Principes Christiani in hebdomada sancta aperire uoluerint carceres, & sontes dimitti. Erant enim non ita prudentes diuinarum legum. Nam si propter æs alienum fuissent uincti, condonassent non suum, sed alienum: sin propter facinora, hoc fuisset fenestrã aperire ad nequitiam. Sed non possunt facilè medium tenere principes. Quemadmodũ enim ministros G uerbi, aut miseros & mendicos esse uolunt, aut

Principum Christianorum exemplum.

A principes & deos quodammodo: ita aut sontes unà cum insontibus puniunt, quod fecit Theodosius: aut ita parcunt omnibus, ut nihil seuerè administretur. Augustinus uerò intercessit ille quidẽ, fateor, pro Donatistis: sed non negabat, licere magistratui animaduertere in hæreticos. Sed cùm Circuncelliones sæuirent in Christianos, & Ecclesia iam cogeretur implorare auxiliũ principũ, iamq; Circuncelliones punirentur, Ecclesia uidebatur cruenta esse, & suas iniurias persequi. Non tamen erat Augustinus ut illis in totum ignoscatur, sed tãtùm ut abstineatur à sanguine. Verùm, quicquid est, Augustini exemplũ non debet cuiquam præiudicare: Legibus enim uiuimus, non exemplis. Hodie enim, si quis ministrum occidisset, aut latrocinium exercuisset, quis pro illo intercederet? Sed erat sontibus perfugiũ ad Ecclesias: Esto. Nec nos Asyla tollimus, Deus enim ea permisit. Nã si causa obscura est, interim dum ea agnoscitur, melius ibi esse possunt, quàm in carcere. Cognita uerò causa, deus ipse iussit facinorosum auferri ab ipsis altaribus, & occidi. Hæc sunt, quæ me mouent, ut putem non licere principi, condonare pœnam peccatorum. Et certè sapientes semper iudicarũt, optimè cõstitutam esse Rempublicam, ubi quampaucissima relinquantur in potestate iudicũ. Respublica Israelitica perpauca habuit huiusmodi, at aliqua tamen: Quod erat definitum legibus, nullo modo erat remittendum. *Non parcat*, inquit deus, *oculus tuus, uxori tuæ, quæ dormit in sinu tuo.*

Augustini exemplum.

Asyla.

De Carnificibus.

In Iud.8. uers.20. *Cur Gedeon incitarit filium ad perimendos hostes.*

27 Porrò filiũ ad reges interficiẽdos Gedeon fortasis ob id impellebat, ut eius animũ cõtra hostes populi dei à teneris annis inflammaret, ut de Hannibale scribitur, quòd aduersus Romanos à puero se deuouerit. Seu quo tenera ætate disceret legi diuinæ parere, qua sanguis propinquorũ effusus iubebatur uindicari. At nónne id mandari potuisset carnifici? quid filium sic urgere uoluit? Ad hoc duplex responsum se offert: Primùm, sontes occidere antiquitùs nõ fuisse dedecorosum. Præterea nõ uideri Hebræos ueteres habuisse carnifices. Et sanè munus hoc apud Hebræos nullũ fuisse, id testatur, quod in lege scribitur, blasphemum deprehensum ita fuisse lapidandũ, ut manus testiũ prima cõtra eum insurgeret: nec cædes peculiari cuipiam carnifici mandabatur. Neq; ignominiosum fuisse occidere sontes, multa exẽpla demonstrant. Saul cùm sacerdotes perimi uellet, carnifices non accersebat: sed ad proceres, qui secũ erant, cõuersus, illos iubebat sacerdotes inuadere, qui ministeriũ eorũ ac dignitatẽ ueriti, parêre nõ audebãt. Solus Doeg Edomæus, tantùm facinus ausus est exequi, qui apud regẽ infimo loco nõ fuit. Samuel itẽ, captiuũ regẽ Agag sua manu peremit. Ioabus quoq; cùm altaris cornu apprehẽdisset, à Banania summo exercitus duce, occisus est. Non itaq; uetus illa Hebræorum ætas carnifices habuisse uidetur. Quantũ uerò ex Ethnicorũ historiis cõstat, sub Romulo, Romæ cœperũt lictores, qui (ut Plutarchus in eius uita scribit) uel à ligando sunt dicti, uel quòd Græci eos λειτοὺς appellẽt, aut λειτουργοὺς, quòd

Hebræi non habuerunt carnifices.

Plutarchus.

quòd publico munere fungantur. Fasces Romulus gestandos illis dedit, quibus erat securis adiuncta. Habuerunt etiã lora, quibus ciues vincirẽt, & vinctos aut virgis cęderent, aut securi ferirent. Vetustissimi attamẽ hoc munere carebant: quisq; illud obibat, vt ei à magistratu iubebatur, absq; vllo dedecore. Et re quidẽ vera, ipsum puniẽdi maleficos opus, nihil in se vel inhonesti vel indecori habet. Nam si honestum est, iudicem seu principem in facinorosos capitalem sententiã ferre: cur etiã iustũ non erit atq; honestum eandem sententiã exequi? Quin & ipse deus in pœnis inferendis, non tãtùm malis, imò etiam bonis spiritibus vtitur.

Quare lictores & carnifices vulgò malè audiãt.

28 At inquies, cur lictores atq; carnifices vulgò tam malè audiunt? Primùm, quia vulgus malè sibi ab eis metuit, nec quisquam vellet suorum scelerum pœnas dare: hinc fit vt aspectus carnificis horrorem incutiat. Sic verò populum esse affectũ ex Romanę Reipublicæ more ostenditur, vbi cùm populo blandirentur ambitiosi plus æquo, ex foro, cœlo ac domicilio Romano carnificem ablegarunt, vt vel ipsa oratio Ciceronis pro Rabirio testatur. Romani ciues, neq; virgis cędebantur, neq; capite mulctabantur. Extremum supplicium erat exilium, deportabantur in insulas, & deniq; ad metalla damnabantur. Leges tamen Romanæ posteriores, quæ in ff. habentur, exemptionem huiusmodi expunxerunt: nam reuera iniusta fuit. Crimen enim capitale, vtut ciuis Romanus eius author fuerit, dissimulari non debuit. Leges autem quibus dorso & capiti ciuiũ cauebatur, duæ præcipuæ fuerunt. Portia inquam & Sempronia: quarum nihilominus vi, & patrocinio, Paulus (vt in Actis habetur) vsus est, atque ita virgas & vincula euasit. Hæc vna causa est, cur lictores & carnifices adeò sint exosi.

Portia lex et Sempronia.

Canonistarũ irregularitas

29 Accessit Papistica opinio de irregularitate, quæ vt Canonistæ volunt, ex quouis homicidio contrahitur. Arbitrantur ij homines non posse quenquam tam iustè aliquem occidere, vt ad Sacrum ministerium queat promoueri: cùm tamen Inquisitores, vt dicunt, hęreticæ prauitatis, quotidie innumeros, & quidem innocentes, interfici curent. Papæ quoq; legati, administrãdo ciuitates & prouincias, & bello gerendo, licet sint Cardinales & episcopi, subinde curant effundi sanguinem. Sed interea magna hypocrisi cauent; vt per laicũ (sicut loquuntur) Iudicem, sententia feratur, atq; ita se à sua eximunt irregularitate. Verùm Sacræ literæ non ita docent: Moses, Leuitis qui secum tam multos occiderant ait, Cõsecrastis manus vestras: tantùm aberat, vt à Sacro ministerio amouerẽtur. Verùm ais, Dauidem ob effusum sanguinẽ, prohibitum olim ædificare Templum. Verùm, hoc loco attendẽdũ est mysterium, quo Salomoh Christum regem pacificum adumbrauit. Is enim ab eo expressus est, qui Ecclesiam, verum templũ dei, absq; armis ad veram & æternam pacẽ collegit. Sanguis verò iustè ac rectè fusus, à ministerio Sacro nõ arcet. Pinhas enim, qui summũ pontificatũ gessit, scortatores impurissimos transfodit. Elias, homo Leuitici generis, Prophetas Baalitas

Sanguis iustè fusus, à Sacro ministerio non arcet

A manu sua interemit. Et Samuel, vir eiusdẽ tribus, Agagum regem per seipsum occidit, quorum neuter à sua functione reiectus est. Neq; hæc ideo à me dicuntur, vt homicidarum promotionẽ ad sacros ordines cõmẽdem: sed id tantùm oppugno, quãlibet cædem, quoduis homicidium reddere hominem sic irregularem (quemadmodum isti loquũtur) vt Ecclesię minister ordinari nequeat. Quid, si quis iudex aut magistratus fuit, aut pro patria iusto B bello militauit, an è vestigio Ecclesię minister ordinari non poterit? Præclara dei dona fortassis est nactus, doctrina singulari præditus, vita pura ornatus, dexteritate regendi ac pia facundia instructus: an Ecclesia (vt isti absurdissimè sentiũt) eius dotibus vti non poterit? Profectò in Ambrosio id non fuit obseruatum: minister Cęsaris erat, & ius dicebat, cũ Mediolani esset prętor, & tamẽ ad episcopatũ est raptus. Scio Paulũ exigere, vt episcopus C nõ sit percussor: ac id nemo dubitauerit de iniusta cæde seu vi accipiendum. Verùm quid hîc agas? à Papisticis omnia superstitiosè tractantur.

30 Tertia demùm causa, cur lictores atq; carnifices malè audiant, ea est, quòd permulti eorum impurè ac turpiter viuunt, & olim facinorosi fuerint: Munus attamen illos non contaminat, sed illi potius vitio suo præclarum munus polluunt. Dicit quidẽ Aristoteles 6. Politic. cap. vlt. probos D viros hoc genus functionis auersari, nimirum hominum puniendorum, quod ἀπέχθειαν habeat: Incurrunt enim ij frequenter in hominum odia. At meo iudicio, vir pius & bonus, hoc nomine suam administrationem horrere non debet. Venit in mentem responsum Chrysippi, qui rogatus, cur magistratũ non gereret? Si non rectè, inquit, gessero, deo displicebo: sin rectè, hominibus: at neutrũ volo. Visus est nonnullis prudenter admodũ respondisse, mihi verò stultè. Nam per ἀντιστρέφοντα E potiùs respondendum erat, Rempub. gerendam, & quidem rectè, vt deo placeamus, & probis hominibus: improborum verò à sapienti & bono viro ratio non est habenda. Ex ijs apertè iam ostensum est, Gedeonem interficiendo reges Madian per seipsum, nihil se indignum commisisse, neque rem turpem filio mandasse.

Aristoteles.

Chrysippi dictum.

De Asylis.

31 Quoniam verò scriptum est, Adoniam altaris apprehendisse cornua, & idem etiã legitur de Ioab F bo, ideò nonnihil videtur de Asylis agendum: in quibus libertas illis cõceditur, qui eò confugerint. Asylum appellant rem seu locũ sacrum, vnde non liceat vi quẽquam abstrahere. Si credatur Seruio Grammatico in lib. 8. Aeneid. nomen deductum est ab α priuandi particula, & σύρειν, quod est trahere, & per Labdacismum ρ in λ commutatur: Vel à verbo συλᾶν, quod est auferre: Vnde Homerus, ἐσύλα τεύχεα καλά. Vtcunque nomen deriuetur, nõ est multum laborandum: Attamen id non prætereo, hinc nomen effici ἀσυλία, quod ius exprimit, quo fruuntur ad aras, statuas, templa confugientes. Vnde iactatur illud, ἐς τοῦ Θησέως καταφεύγοντες G ἀσυλίαν ἦχον, id est, Qui ad Thesei templum confugiebant, ius veniæ habebant. Aedem verò & si-

In 1. Reg. 1. vers. 50.

Asylũ quid, & vnde dictum.

mulachrum vocabant ἄσυλον. Pollux dicit, præcones, vel caduceatores fuisse ἀσύλους, id est, tutos, ita vt vbicunq; essent, inuiolati seruarētur. Plutarch⁹ in Problematis ait de Tribuno plebis: illum fecerunt & sacrosanctum, & ἄσυλον, id est, inuiolatum. Nec licuit cuiquam manus in eum inijcere.

Vnde orta asyla.

33 Initium autē Asylorum faciunt à nepotibus Herculis. Nam cùm ille abijsset è terris, veriti sunt impetum & vexationes ab ijs, quos auus afflixerat. Proinde Athenis Misericordiæ templum extruxerunt, curaruntq; decretum fieri, vt qui eò confugissent, inde non possent abduci. Eius rei Statius meminit, dicens,

Herculeos fama est, sedem fundasse nepotes.

Liuius tradit, Romulum & Remum condita Roma, inter arcem & Capitolium aperuisse Asylum, eo in loco qui appellabatur Intermontius. Quotquot eò venissent, quamuis facinorosi, consequebantur impunitatē. Cui deo sacer fuerit is locus, ambigitur. Sunt qui arbitrentur, dicatum fuisse Veioui: sed Halicarnassæus ingenuè fatetur se ne scire. Augustinus de Concordia Euangelistarum lib. 1. cap. 12. illud factum Romuli & Remi eo nomine damnat: quòd vt augerent crescentem vrbē, quam extruxerant, impunitatem sceleratis hominibus dederint, eosq; aduersus patriam suam armarint, cuius leges timebāt, ac inde pro mercede fugæ impunitatem adipiscebantur. Non ad hoc exemplum, inquit, in Ecclesia Christi actum est: in qua datur quidē securitas peccatoribus, ac pœnitentibus. Fuerunt itaq; asyla in varijs locis, hoc est, in Asia, in Græcia, Aegypto. Et Romæ postea decretū fuit, vt statuæ Imperatorum essent ἄσυλοι.

Asylorum genera.

Vnde Philostrat⁹ inqt, ἄσυλος ὁ ἀνδριὰς Τιβερίου. Deinde immunitas huiuscemodi ad tēpla Christianorū, abbatias & monasteria trāslata est. Nā cùm principes Christo nomē dedissent, priuilegia quę olim fuerāt & fanorū & simulachrorū, cōtulerūt sacris domibus. Opinabātur enim, Asyla esse adeò rē necessariam hominum societati, vt sine illis Respub. non posset consistere. Vnde cùm illa oporteret habere, talem honorem detulerunt, Ecclesijs. Cæterùm si vetustas requirenda sit ad Mosen potius quàm ad nepotes Herculis eundum est.

Asylorū origo ad Mosen referenda.

Moses quippè multò est illis vetustior: Is autem in suis legibus, pluribus locis ciuitatum refugij mentionem fecit. Et Exodi vigesimoprimo, dei nomine, iussit homicidas, qui data opera & volentes, quēquam occidissent, rapi ab ipso altari. Sin verò quispiam imprudens ac nolens hominē interemisset, ciuitates refugij se pro eis daturū promisit: quod Numeror. vigesimoquinto capite præstitit, cùm iam Israelitæ regna Og & Sehon occupassent, easque tribui Gad, Ruben, & dimidię tribui Manasse distribuissent. Ibi porrò tria constituta sunt asyla, vnum scilicet in tribu Gad, alterū in tribu Ruben, tertiū verò in dimidia parte tribus Manasse: Cui⁹ itidem rei capite quarto Deuteronomij fit aperta mentio. Deinde Iordane transmisso, alia tria, per Iehosuá fuerūt aperta, hoc est in tribu Naphthali, Iuda, & Ephraim. Sed in ijs impunitatē nō consequebātur, nisi qui fortuitò & imprudētes hominē occidissent. Appellabantur ciuitates *Hammmiclat*, quod eò se colligerent & contraherēt, quibus hoc accidisset. *Calat* enim, verbum est contrahere & retrahere. Ethnicorum asyla tempus præscriptū an habuerint, quo confugientes eò, ibi commorari deberent, mihi non constat: Attamen existimo, illic manendū fuisse tantisper, donec res inter partes fuissent cōpositæ. Sed Mosaica definierūt, nō licuisse pfugis redire domū, nisi obitu summi pontificis: quod institutū proculdubiò mysticū fuit. Nā eo adūbrabatur, nō aliter quàm per Christi mortem nobis contingere, ad cœlestē patriā reditum.

Asylorum causæ.

33 Nunc recensendæ causæ sunt, propter quas vtilis visus fuerit asylorum vsus: ac è diuerso, damna & vitia eorum. Nam ijs cognitis, intelligemus, an conducat nostris temporibus aperta esse asyla. Causæ vtilitatis eorum, & quidem non vulgares, permultæ numerantur:

1. Ratio.

Primùm, quandoq; vsuuenit, vt causa dubia sit, & interpretes legū plus æquo rigiditatem sequantur. Et qui laborat in iudicio, interdum animaduertit iudicem sibi esse iratum, & aduersarium suum admodū potentē: vnde reus timet, ne vel ira iudicis, vel aduersarij potentia opprimatur. Quocirca præstat, vt aliquantisper latitet, donec mitigentur animi, & leges exponantur aliquanto lenius. Quòd si ageretur secus, caperetur illicò reus ac tolleretur è vita, non adeò iustis rationibus.

2. Ratio.

Deinde, serui ex eo instituto, magnam commoditatem sentiebant: Domini enim qui eos emerant, sæuiebāt interdum in eos crudelissimè. Quare cùm eos incensos ira contra se animaduertissent, ad asyla confugiebant, ac ibi auxilia magistratuū implorabant: cognoscebatur causa, & cautione immunitatis interposita, heris recōciliabātur. Aut si herus deprehēsus fuisset, nimiū sæuus aut impudic⁹, qui seruū aut ancillā conatus esset ad obscœna cogere, iubebatur sua mancipia vēdere, atq; ita nō preciū, sed dominatū in ea amittebat. Nec ij serui fugitiui habebātur, vt in ff. legitur, de Edicto edilitio, l. Fugitiuus.

3. Ratio.

Adhæc tēpore belli asyla cōmoda erant. Nā cùm ciuitas capienda esset, nec auxiliū apparetet vllum, obsessi ad templa confugiebant: quod non leuiter profuit Romanis, cùm vrbs ab Alarico vi caperetur. Omnes enim qui ad tēpla Petri & Pauli confugerūt, seruati sunt.

4. Ratio.

Præterea manifesta est vtilitas, quæ colligitur ex legibus Mosaicis, de fortuitis homicidijs. Res illicò probari non poterat: ideò restabat, vt cognosceretur, & statuerent iudices an voluntarium, an fortuitum commissum fuisset homicidium. At si non datæ fuissent ciuitates refugij, periculum erat, ne sanguinis vindex, id est, propinquior defuncti cognatus homicidam interficeret, nondum causa eius legitimè cognita.

5. Ratio.

Quinetiam sunt nonnulli grauati ære alieno, qui non sunt soluendo, & quædam leges admodum rigidæ sunt, ac decernunt, *Vbi non habet in ære, luat in corpore.* Vnde in vincula & carceres cōijciunt illos miseros. Vnde conducit asylum habere, vt res certis cōditionib. leniter possit cōponi.

6. Ratio.

Nō ptermittā vsuuenisse tēpore Basilij (vt Gregori⁹ Nazianzen⁹ in Oratione funebri ei⁹ refert (vt præ-

præfectus Valentis Imperatoris assessorem haberet, qui nobilem quandam fœminam miserè depeibat, cupiebatque illam vxorem ducere. At ea recusabat, Præfectus assessori studebat: Vnde vis mulieri afflictæ parabatur, quare illa confugit ad Ecclesiam: Basilius eam protexit iure asyli, quod Ecclesijs & altaribus erat concessum. Has commoditates principes attendentes, non solùm hæc priuilegia Ecclesijs concesserunt, sed cauerunt legibus, vt qui aliquos inde vi abstraxissent, crimen læsæ Maiestatis incurrerent: vt in C. habetur, De ijs qui confugiunt ad Ecclesias, in l. Fideli. Habuerunt itaq; pro capitali huiusmodi crimen. Verùm è diuersò multa inde consequuta sunt & dāna & incōmoda, quæ vicissim referre operæpretiū erit.

34 Inde sæpè fit, vt heri à seruis contemnantur, si spem habentes impunitatis ad asyla confugiant multisque diebus ibi maneāt, quibus domini eorum proculdubiò coguntur officijs & necessario ministerio carere. Iis addas, homines tum liberius peccare, si asyla in promptu habuerint, ad quæ cōfugiant. Id Tyberius Cæsar prudenter vidit, qui referente Suetonio & Tacito, pertæsus tantæ libertatis, priuilegia omnibus asylis abrogauit. Vētum est eò, vt Plutarchus in Problematis ait, vt sacerdos Iouis pro foribus templi staret, & qui venissent, seq; pedibus eius aduoluerent, immunes essent: ac si vincti fuissent, illico soluebantur. Qua etiam ratione multa Papistica templa speluncæ latronum hodie fiunt. Nam qui obærati sunt, ibi sese continentes, haudquaquam solliciti sunt, vt satisfaciant creditoribus. Laborem fugiunt, & se in huiuscemodi asylis non incommodè tractant. Accedit aliud malum, vt qui eò se receperunt, & causa cognita malefici deprehenduntur, opera monachorum & sacrificorum euadunt, atq; hoc pacto grauia crimina relinquuntur impunita. Quin ipsa Respub. ista ratione crebrò turbatur, cùm scilicet in huiusmodi asylis, rei criminis læsæ maiestatis defendantur: vt Adonias Rempub. læserat, & altaris causa illæsus manebat.

Asyla quorum malorū causa.

35 In huiusmodi autem criminibus, immunitatem fuisse concessam ad Ecclesiam fugientibus in sua Historia testatur Socrates lib. 5. cap. 6. vbi narrat, Eutropium quendam ex proceribus Arcadij, cupiuisse admodum se vlcisci de ijs qui profugerāt ad Ecclesiam: & cùm ei per legem id non liceret, ab Imperatore decretum extorsit, quo Ecclesiæ ius asyli abrogaretur. Sed paulo pòst contigit, vt ipse idem Eutropius cum quibusdam suis Cæsaris indignationem incurrerit: quare ne caperetur, ad Ecclesiam concessit, quod ei minimè profuit. In hunc virum præsentem Chrysostomus concionando inuectus est, dicens, Ecclesiam illum defendere non posse, qui priuilegium ei libertatis abstulisset. Et quia Iustinianus illam immunitatē adeò amplam & latam vidit Rebuspub. abesse, idcircò eam contraxit, vt in Authent. videre licet, tit. de mandatis Principum: §. Quod si delinquentes. vbi excepit homicidas, adulteros, & virginū raptores. Nam præfecto suo scribit, vt omninò tales puniat, nec eos patiatur vllis asylorum priuilegijs frui.

A Hanc legem alioqui firmam & authenticam, ius pontificium eneruauit. In Decretal. quippe, de Immunitate Ecclesiæ cap. Inter alia. Innocētius III. ad regem Scotorum scripsit, Nemo ab Ecclesia rapiatur, quantumuis grauia commiserit. Deinde sanxit, vt qui se ad Ecclesias receperint, si postea liberentur, nō possint amplius pœna corporis multari eius criminis causa, sed tantùm quibusdā alijs pœnis ciuilibus. Prius verò quàm præfecti Ecclesiæ illos reddant, cautionē à magistratu accipiant, B vt illos non occidant.

Asyla Papistica quā concedāt immunitatem.

36 Ne tamen viderētur nimis fræna laxare, tres casus exceperunt. Primum defendere nolunt latrones publicos, qui vias obsident. Deinde nocturnos grassatores, qui vastant agros. Tertiò illos qui vel in Ecclesia vel in cœmiterio enormia scelera committunt, freti ea spe, quòd ibi futuri sint illæsi. Tales enim ab Ecclesia non proteguntur, cùm in Ecclesiam grauiter peccent. Hoc sancitur in De- C cretal. de Immunitate Eccles. in l. Immunitatem. De seruis autem statuerunt, si confugerint ad Ecclesiam, & armati fuerint, non esse recipiendos. Id etiam habetur in C. De ijs qui confugiunt ad Ecclesiam. l. Si seruus. At si eò se conferant iuuenes, & apud Ecclesiam quærant aduocatos, recipiuntur: domini eorum conuocantur, qui data cautione impunitatis, eos recuperant. Cætera verò quātumuis grauia scelera, vt homicidia, raptus virginum, & adulteria defendunt, quemadmodum in D Decretis habetur 36. quæst. 1. Canone de Raptoribus. Præstant item illam immunitatem non tantùm Christianis, verumetiam Iudæis, modò non simulent: Ethnicis item, nec non excommunicatis & hæreticis. Distinguūt attamen ad hunc modum, Si hæreticus propter alia crimina in periculum veniat, defenditur: Sin verò propter ipsam hæresim, asylo non fruitur. Præterea non tantùm Ecclesiæ hoc libertatis concessum est, verumetiā domui episcopi, etsi coniuncta non est Ecclesiæ. Quod habetur in Decretis 17. quæst. 4. Canone E Id constituimus. Tantundem etiam priuilegij cō cedunt suo deo panaceo, cùm vel in pompa vel ad ægrotos circunfertur. Nam tunc sacrifico si se adiungat, asylum habet. Qui autem degunt in asylo, & libertatem assequuti sunt, ibi possunt cum aduersarijs agere. Quòd si obærati sunt, & fisco debeant, pontificij statuunt eo casu licere iudicibus hominem illum citare pro foribus Ecclesiæ. Si satisfecerit, benè res habet: sin minus, procedunt ad bonorum possessionē, quæ deinde vendunt ac F distrahunt quoad omne debitū diluatur. Sin verò nō fisco, sed alijs debeant, induciæ triginta dierū illis dātur, quibus è tēplo exire liceat, & patronū quærere. Quòd si contra eos pronuncietur, cogūtur vel stare iudicato, vel ad asylum redire.

Episcopi domus asylum.

Sacerdos quādo asyli vise fit.

37 Belli etiā tēpore volunt ius asyli valere, vt nō trucidētur ab hostib9, qui ad tēpla cōfugerint: nisi fortassis tēplum arcē fecerint, & inde pugnarint. Permulta huiuscemodi habēt, quæ sæpissimè ab- G eunt in scelera: ipsi tamen iudicant, omnibus modis hanc immunitatē esse retinendā. Et sanè vidētur nōnulli Patres, & aliqua Concilia stare ab eis;

De Basilio & Chrysostomo iam antea diximus. Augustinus de Ciuitate dei, lib.1.cap.7. confert asylum imperij Romuli cũ templis Romanæ vrbis, in quibus tempore Alarici regis Barbari, Christiani habuerunt immunitatem. Nam cùm ciuitatem Romanã vi cepisset, saluos oẽs esse voluit, qui ad Basilicam D.Petri & D.Pauli confugissent. Romulus, inquit, aperuit asylum, vt numerum ciuium augeret: Alaricus vt hostium multitudinẽ conseruaret, quod magis laudandum est. Et eodẽ lib.cap.4.ait, Christianorum asyla, longè fuisse potentiora quàm Ethnicorum, & iterũ iam adducto exemplo vtitur. Et adiecit, asyla Christiana, Romanos iam captos defendere potuerunt: ast Iunonis asylum quod Troiæ fuit, Troianos à Græcis tueri non valuit. Vergilius 2.Æneid.cecinit,

.... Iunonis asylo
Custodes lecti Phœnix, & dirus Vlysses;
Prædam asseruabant.

Quin dicitur, ipsum regem Alaricum, multũ auri è Vaticano abstractũ restituisse. Augustinus epist. 187. Bonifacio Comiti, qui nomine Romano Africam administrabat, cùm vi rapuisset quempiam ex Augustini Ecclesia, scribit se vehementer mirari, quòd hominem inde abstraxisset, mandatq; vt saluum quamprimùm restituat. Et adijcit se clericis præcepisse, vt oblationes ex eius domo non accipiant, & se iam illum excommunicasse. Habetur autem hoc in Decretis 17 quęst.4. Can. Miror. Epist.verò 188. idem Comes, Augustino, quẽ valdè amabat, demisso admodum stylo responder, agnoscendo se grauiter peccasse. Virum, ait, quem abstraxi, ecce iam reddo. Scias attamen illum esse morte dignissimũ. Videmus itaq; scelera grauia in Ecclesia iure asyli defensionem habuisse. Cõcilia item asylis admodum fauerunt. Arausicanum capite 5. decreuit, vt nulli ab Ecclesia rapiantur. Aurelianẽse 4.cap.21. nõ tãtùm pręcipit vt hoc ius ab episcopis retineatur, sed illos excommunicari vult, qui facere id neglexerint. Toletanum 12.cap. 10. dat pro asylo triginta passus circa Ecclesias, si minores fuerint: Metropolitanũ verò, quadraginta: Ilerdense & Triburiense, propemodum eadem statuerunt.

Asyla habẽri expedit quibusdam cautelis.

38 Quid igitur censendum? Asyla retinendáne sunt, an abroganda? Ego cùm cernã ius diuinum continuisse asyla, verùm contracti admodũ iuris, videam etiam iura gentium ea instituisse, ac iustas eorum esse posse interdum causas: idcircò definirem esse retinenda, certis adhibitis cautionibus. Primùm, ne priuatæ seu publicæ res ea licentia lædantur. 1 Deinde ne spe veniæ atque impunitatis 2 cuiquã iniuria fiat, aut vitia nutriantur & foueã- 3 tur. Adhæc videtur esse cauendum, ne pateant omni generi criminum, sed certis quibusdam concedatur: vt cùm quis nec prudens nec volens quempiam interfecerit, aut si vir bon9 citra suam culpã, fortunæ iniuria grauatus fuerit ære alieno, & consimilibus. Omnibus autem sceleribus asyla dare, 4 longè à pietate alienum est. Statuendum pręterea videtur, ne crebra & frequentia sint, vt homines prudentius & grauius in actionibus periculosis agant. Lex vetus, in toto regno Israelitico sex tantummodò habuit. At in nostris regionibus multa omnino sunt: Pontificij quippè videntur mirum in modum studuisse, vt licentiam illam amplificarent. Boni verò magistratus esset, eorum numerũ 5. contrahere. Occurrendum etiam esset, ne qui detinentur in asylis, cùm adhibito iudicio sontes deprehensi fuerint, facilè possent euadere, & sacrificĩ seu monachi si viam illis ad aufugiendum patefecerint, ad certas pœnas essent obligãdi. Verùm eò ventum est, vt ipsi quoque sint ἄσυλοι, vt qui extorserint, ac vsurparint varias exemptionis formas. Cæterùm nunc de immunitate personarum & bonorum dicere non statui, cùm tantùm de locis disputare instituerim, vnde homines vi extrahere non liceat.

LOCVS V.

An Christiano litigare liceat.

In 1. Cor. 6. Tria sunt dicenda.

HIc iam locus nos admonet, vt videamus nũ homini Christiano cõcedatur iudicio experiri. Qua in re tria exequemur: Primùm, firmis robustisque argumentis probabimus, licere. Secundo loco, tradetur forma & ratio, qua id fieri debeat. Et demùm, cùm sint quædam loca in Sacris literis quæ videntur secus docere, & quędam rationes afferri soleant, quæ iudicantur obstare, nos verba sanctæ Scripturæ interpretabimur, & obiectas rationes dissoluemus. Quoad pri- *Locus 1.* mùm, sententia Pauli quam habemus, 1.Cor.6. Litigare non esse interdictum apertè suadet. Reprehẽdit enim tãtũ istos, quòd infideles accesserint: deinde quòd perturbationibus vincerẽtur, quòd nõ possint ferre iniurias: deniq; quòd ipsi iniuriã fecerint. Vitia hęc, quę carpũtur, submoueas: quid supererit, nisi vt in Ecclesia atq; inter fideles causę cognoscantur, & iudices prudentes cõstituantur, qui decernant, atq; de causis iustè pronuncient?

Paul9 appellat ad Cæsarem.

In Actis Apostolicis prouocauit Paulus ad Cęsarẽ vt suã vitã tueretur. Sub præside iudicari noluit, quòd videret eius tribunal à pontificibus & sacerdotibus iam corruptũ. Delegit sibi Cæsarẽ iudicẽ, apud quẽ sua causa cognosceretur. Proponebãtur Apostolo duo iniqua tribunalia, & vtraq; infidelium: quod minus incõmodi visum est, habere sibi delegit. Quilibet pius, quantũ fieri potest, perfidorũ & impiorũ iudicia debet refugere: vt nos hodie à Papa nolumus iudicari, qui omnes pro excommunicatis habet, quotquot suæ tyrannidi nolunt subijci. Atque idem Apostolus, vt in eodem lib. Actorum legitur, adolescentem sororis suę filium ad Tribunum misit, qui Iudęorum conspirationem contra se factam indicaret: & ita seruatus est, & noctu missus in Cæsareã. Vnde apparet, nõ esse

Paul9 curat insidias indicari Tribuno.

vetitum

vetitum, publicæ potestatis auxilium implorare.

2 Deinde nō instituit Deus quicquā, quòd charitati aduersetur. Iudicia verò & Magistratus, citra cōtrouersiam à deo sunt inducta: quare nō pugnāt cū charitate. Geneseos 8. Exodi 18. & Deuter 1. Magistratū & Iudicia, legimus à deo instituta esse. Anabaptistæ clamitāt, in Christianismo, lōgè maiorē perfectionē quàm in Lege veteri exigi: ideò argumenta nō esse inde petenda. Hi fanatici homines, perfectionis colore, orbē Christianum ἀταξίᾳ nituntur cōfundere. Si Magistratibus careremus, nonne passim cædes, rapinę, ac alia maleficia grassarentur? Non est sperādum, vt quis prohibeat ne accidant scandala: necesse quippe est (vt Christus dicebat) illa euenire. Quid isti facient? Punita volent, an impunita? Si dixerint, Impunita, quis tandem erit modus aut finis calamitatum? Sin verò puniri velint, per quos deniq; sumetur vltio? Certè sublatis Magistratibus, si quisq; puniat & vlciscatur pro sua libidine, omnia implebūtur ἀταξίᾳ: dumq; simulāt perfectionē sectari, nos in summā rerum confusionē adducent. Ad hæc 18. capite libri Exod, & 1. Deuteronomij, summa cum diligētia curauit deus, exprimi qualitates & virtutes eorum, qui Iudices eligendi essent, vt planè videam⁹ iudicia ei summopere curæ fuisse. In Esaia dicitur, Quærite iudicium, subuenite pupillo, iudicate viduam: & consimilia vbiq; in Prophetis occurrūt. Et in Psalmis ostenditur, deum vsq; eò curare iudicia, vt Iudicibus ipse assideat. Quare dicitur, de⁹ stetit in Synagoga, vel cœtu Iudicū, in medio eorū Iudicem agit. Et in Paralipomenis admonētur Iudices, non esse hominum, sed dei negotium quod exercēt, quod idem capite primo Deut. scribitur.

De institutis Magistratū & Iudicia.

3 Sed ne isti putent, solùm ex veteri Lege Magistratum & Iudicia firmari, illa constabiliri audimus ad Romanos 13. cap. necnon à Petro in sua Epistola Atq; pijs hominibus licere Magistratum gerere, exēpla Iosephi, Dauidis, Ezechiæ, Iosię, Danielis & sociorum eius apertè demonstrant. Et in nouo Testamento ad Rom 16. scribit Paulus: Salutat vos Erastus, quæstor ciuitatis. Atq; in Actis Apostolicis, cū Sergius Paulus proconsul ad Christum conuersus est, Magistratu se non abdicauit. Et ad Magistratum pertinere, vt causas cognoscat & dirimat lites, puniēdo ac remunerādo, ex illius definitione indicatur. Est enim potestas à deo instituta, ad salutē bonorum, & prauorum reprehēsionē: his infligēndo pœnas, illos verò præmijs afficiendo. Imò est firmissima ratio: Sunt Leges, igitur Iudices. Et si Iudices, causarum quoq; actiones erunt Israelitas autem iam inde ab initio legimus cōtrouersias habuisse, quas ad Mosen deferebant: vnde Iudices constituti sunt, cùm vnus Moses nō valeret tātum laboris perferre Demumq; lata est lex in monte Sina, vt in Exodo habetur cap. 20. neq; posset lex vllā quodāmodo vtilitatē adferre, nisi Iudices cōstituti essent, qui eā exequerentur. Aristoteles in Politicis, iudices appellauit legem animatā. Cùm itaque Iudicia, sicut dictū est, opus dei sint, & ab illo instituta, piorum hominū est illa promouere: Atq; sæpè fit, vt pauperē, pupillū, viduā & peregrinū, & eos tandē qui tuæ fidei commissi sunt, adiuuare nōpossis, & ab opprimentib. eripere, nisi publica iudicia imploraueris, & illos deserere salua cōscientia nō licet. De pauperibus & oppressis, vbiq; lex admonet: & Paulus ad Timotheum, de his qui ad nos pertinent, quomodo sint adiuuandi, scribebat his verbis: *Qui suorum, & maximè domesticorū curā non habet, abnegauit fidem, & infideli est deterior.* Elisæus propheta, ad agendum cum Magistratu, pro vidua eius hospite, se spontè offerebat. Neq; facultatibus & hæreditati paternæ statim cedendum esse, testatur exēplum Naboth Iezraelitæ, qui vineam suam tyranno tradere noluit: quod rerū terrenarū cupiditate adductus minimè fecit: sed vt legi dei pareret, qui per tribus & familias iusta ratione agros diuiserat: vt in libro Iosuæ continetur, & legibus vetuerat, ne ex vna familia in alium transferrentur.

Licere Magistratū gerere pijs hominibus.

Definitio Magistratus.

Si sunt leges, sunt iudices & iudicia.

Aristoteles.

Elisæus.

Naboth.

4 Deinde, si ꝓximus noster nō possit abduci, ne res alienas detineat, per authoritatē Iudicij, saltē vt à peccato eripiatur, aduersus eū litigrea nō impiū fuerit. Et Augustinus in libro de Sermone Domini in mōte, ait: Seruum pio domino subductū, si corrūpēdus sciatur sub potestate plagiarij, & ab ea reuocari possit, & recuperari per iudiciū, non est deserendus. Fit etiam sæpenumerò, vt pastores Ecclesiarū à prædicando, vel à pascēdis ouibus Christi per improbos impediātur: & possint à potestate publica iuuari, vt liberè suo munere fungantur, tum detrectare nō debent, quin iudicio experiantur. Nam tunc dei opem implorant, cùm potestatē ab eo institutam adeunt, & ni hoc facerent, viderentur deū tentare. Potest etiā dubius interdū casus incidere, & quidem inter pios, de alicuius rei iusta possessione, vbi vterq; vellet alteri cedere, & neuter velit sibi credi, quòd vereatur ne fortasse alienam rē sibi vendicet: & ideò rem dubiā per iudiciū definiri cōcordi animo cupiūt, quo trāquilliori cōscientia quod habēt possideāt. Et qui conātur ꝓrsus auferre iudicia, præbēt ansam Iuliano, Porphyrio, & Proclo, qui Christianismū calūniabātur, quòd legitimis Rebuspub. aduersaretur.

5 Proinde cùm iam probatū sit, licere pijs interdum litigare: nunc de altero capite videndum est, quibus cautionibus id fieri debeat. Prouidendū est primo loco, ne diffidamus deo, & Principibus atq; iudicib. cōfidamus. Istos execratur māifestissimè sancta Scriptura, quæ prædicat non fidendū principibus, neq; carnem ponēdam brachium nostrum. Deinde charitas inuiolata seruetur, vt non hostis loco ducamus aduersarium, contra quē lis instituitur. Sunt præterea vires animi nostri expendendæ, ac videndum ne perturbationibus vel corrupto affectu ad hoc inducamur. Satius enim est rem amittere, quàm spiritus lenitatis, & Christianæ mansuetudinis iacturam facere. Neq; etiā hac de causa debemus ad tribunalia nos conferre, vt vel patrimoniū, vel cēsum augeamus, sed gloria dei & proximi salus cū primis spectanda est. Vtile quoq; est, vt acturus cōtra quēpiā in iudicio humanā imbecillitatē cogitet & expēdat, quā ipse quoque sit infirmus. Nā ita scribit Augustinus ad Ma-

Quibus cautionibus litigandum.

cedonium, accusandi ardorē frāgi: quod Christus cōmendauit, quando accusatoribus adulteræ respōdit, *Qui vestrûm sine peccato est, primus in eam lapidē mittat*. Et vt sunt hodie iudicia, videndum est, ne studio contēdendi, & nos & aduersarios in graues atq; inutiles expensas conijciamus. Extrahuntur quippe iudicia passim ad longum tempus, quandoq; iudicum perfidia & auaritia, vti litigatores expilentur. Nō potest attamen extractio iudiciorum in vniuersum damnari. Nam sæpè occurrēdū est in foro, multiplici ac versutissimæ hominū malitiæ, ad quam retegendā, nihil magis valet quàm cunctatio. Etenim tēpore multa deteguntur, quæ per fallacias & astutiam celabantur.

6 Sed omnia videntur prius tentanda esse, quā ad iudicia descēdamus. Quemadmodum antequā bellū moueatur, omnia remedia sunt inuestigāda. Idq; maximè deceret Christianos, vt controuersiæ per arbitros & cōmunes amicos componātur. Quod etiam Magistratibus nō esset integrū: Summa enim & graui molestia releuarentur. Cogūtur enim sæpius tota die sedere ad cognoscendas causa, & tempus quod dandū fuisset deliberationib⁹ de Rebuspub. ne quid caperet detrimenti, coguntur litigantibus impendere. Antiquitus apud Romanos iudicabant equites, deinde ad Senatores iudicia deuoluta sunt: sed non ita, vt Senatus vniuersus iudicaret: erant enim certi aliquot Senatores ad hoc delecti. Et obseruandū maximè id est, ne quæ nostra sunt, & non quæ Iesu Christi, litigando quæramus. Quod facere cùm sit arduum, ad fallacias & prætextus nostrarum cogitationū deprehendēdos, nihil magis idoneum est, quàm excutere seipsum, & cùm multas causas quispiam viderit, ob quas liceat homini Christiano litigare: quærat cur illis honestioribus persæpè omissis, potius ob facultatem & substantiam subductam sibi, velit modò experiri iudicio. Dicatq; secū, Pauperes oppressos frequenter deseruisti, pupillos expoliatos non curasti, viduas expilatas minimè defendisti: imò & pietatē neglexisti, cū blasphemijs & hæresibus eam videris contaminari, quod ne faceres, in Deuter. expressis verbis cautum est: Cur nunc tuo fundo vsurpato, à quopiam illico patrocinaris? Hæc sanè indicant, te cupiditate potius quàm iustitia commoueri. Est iam vulgatus mos, vt licet intueamur sceleratos, qui Rempub. deforment, ciuitates & Ecclesias passim fœdent, ibi tamen præ piscibus muti sumus. At si nummuli & facultatulæ nostræ appetantur, statim ad procuratores & aduocatos, & ad tribunalia volatur. Cùm igitur hæc certa sint indicia, quòd tui, non autē dei vel proximi studiosus sis: idcircò illi qui hæc compererit, tutum non est, vt præceps ad litigandum descendat. Posset interim totū hoc aduersario indicari, quòd à iudicio desistat, ne charitatem violet, ne magis sua quærat, quàm ea quæ dei sunt & proximi: ne impensis nimijs vtrique premantur. Nam fortè fortuna hæc commemorando, illius malitia frangetur. Id etiam cauendū est, ne sub quouis iudice agas: Illi enim, quem videris omnino iniustum, corruptum atque religionis cōtemptorē, nisi cogaris, tuā causam nō debes

A cōmittere. Si Paulus Neronē appellauit, id inuitus quodammodo fecit. Iniquorum tribunalia nō licebat ei euadere, illud sibi deligit, quod suæ vocationi magis videbatur commodum.

7 Sed nunc tertio loco adducendę sunt Scripturarum sententię, quibus videtur omnino interdici homini pio, ne iudicio contendat. In Matthæo scribitur cap. 5. *Si quis te percusserit in vnā maxilla, obuerte illi alteram: & qui voluerit abs te tunicam auferre, trade illi & pallium: ac si quis te adigat, vt secum ambules mille passus, eas cum illo duo millia.* Hæc videntur suadere, vt à contentionibus prorsus abstineamus.

Nunc diluitur obiectio.

B Putant se nonnulli eo nomine satisfacere, quòd hæc dicant esse consilia: Sed hi falluntur. Quandocunq; enim aliquid nobis offertur faciendum, quod ad dei gloriam conducere intelligamus, si facere id possimus & intermiserimus, omnino peccauimus: quia non seruatur dilectio, quam deo debemus toto corde, tota anima, & omnibus virib⁹.

C Atq; si pro cōsilijs hæc habenda essent, atq; tātùm ad perfectos attinerent, consequeretur, Magistratus non vlciscendo perfectiores esse, quàm si puniant & vlciscantur. Atq; priuatus homo suā ipsius iniuriam vlciscendo non peccaret, quamuis à perfectione Christiana fortassis deflecteret, quæ apertissimè absurda sunt. Vnde Origenes & Nazianzenus, qui aduersus Iulianū & Proclum dicunt, vlcisci non esse peccatum, sed nō vlcisci, melius atq; perfectius: neq; solidè, neq; Christiano dignè respondent.

Origenes & Nazianz. non Christianè loquuntur

D Accipienda ista sunt vt præcepta, atque interpretanda ex collatione, quòd potius desistendum sit à iudicio, & à sumenda pœna de aduersario: ferēda est alapa, tolerāda pallij amissio, & iter diuūm milliū passuū, quā vt violetur charitas, aut odiū proximi incurras, aut sis infirmis scandalū, vtq; secteris quæ tua sunt, & nō quæ Iesu Christi.

8 Et quod attinet ad vindictam: ea duplex est: vna publica, & altera priuata. Publica, quæ debet administrari per magistratum, à deo requiritur, tātū abest vt illi displiceat. De magistratu dicitur,

Vindicta duplex.

E quòd non sine causa gladium portet, minister dei est, & vindex in iram: Priuata verò nemini licet. Et Augustinus ad Marcellinū scribit, Non vlcisci, est abhorrere à cupiditate vindictæ: & illic apertè scribit, hæc præcepta quidē esse & necessaria semper, quoad animi præparationē: quo autē ad executionē externam, id perpetuò agendum est, quod maximè viderimus facere ad gloriam dei, & illorum salutem cum quibus agimus.

F Nā Christus cū cęderetur à seruo pōtificis, nō obuertit ei maxillā, sed potius reprehēdit, cùm tamē parat⁹ esset ꝓ salute illi⁹, quoad animū, & mori & crucifigi. Idē Paul⁹ pręstitit, quādo cæsus respōdit pontifici, *Percutiet te deus paries dealbate:* qui tamen prōptus erat, vt se atq; animā suam pro salute credentium impenderet. Vnde si nostra patientia proximus reddatur deterior, non est desistendum à reprehensione & accusatione, tantùm abest vt externā mansuetudinē illi præstare debeas. Quæ Christ⁹ in his locis dicebat, nō ad magistratus, sed

G ad priuatos homines attinēt. Et cùm dixerit, Suū regnum non esse de hoc mundo: non mouit loco ea quæ ad eius necessariam administrationem condu-

conducunt, sed integra & salua manere voluit. Neque oportet existimare charitatem violari, quãdo à publica potestate de sceleribus pœnæ sumuntur, quod parentes docent quando liberos cædũt. Nam ea de causa illos prosequi paterna beneuolentia non omittunt. Torquatus occidit filiũ pro salute Reipub. quem tamen amare nõ desijt, vt patrem decebat. Et Augustin. contra Faustum lib. 2. inquit, Moses multa millia propter idololatriã vituli occidit, sed vt charitatẽ seruarit erga illos, preces quas habuit ante cædem ostẽdunt. *Si dimittis illis* (inquit) *benè: sin minus, deleas me de libro vitæ.* Imò deus ipse, qui est summa charitas, suos electos punit & castigat, non tamen desistit eosdem amare.

9 Atq; cùm scribitur, Audistis quia dictum est: *Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, vt omnino non resistatis malo:* non est credẽdum, Legem veterem priuatam vltionẽ indulsisse, quæ in Leuitico prohibetur disertis verbis: *Ne quæras vltionem de filio populi tui.* Imò charitas erga inimicũ præcipitur, cùm iubetur quisq; bouem & asinum inimici errantem ad se recipere, atq; domino suo restituere: & asino inimici, si lapsus fuerit, & sub onere prematur, opem ferre. Sed illa talionis lege iudex instruebatur, quidnam agere deberet in criminibus puniendis. Christus autem cum inquit, At ego dico vobis, vt non resistatis malo: emendat peruersam Scribarum interpretationẽ,

A qui docebant homines accedere ad iudicia, cupiditate quoq; vindictæ adductos, vt à iudice oculum pro oculo expeterent, & dentem pro dente, libidine vindicãdi. Christus dicit, Non ita res est; quod ad te attinet, ne resistas malo. At non prohibet, si pro salute alterius & gloria dei, iudicium accedere volueris, quin id tibi liceat. Quidam obijciunt, Deus vult vt patiaris istorum bonorum direptionem, vt isti vel illi affligantur: si tu per iudicia coneris occurrere, iã videris diuinæ voluntati resistere.

B At isti crassè falluntur: Quia non est firma consecutio, Deus vult vt aliquando ægrotemus, igitur medicis aut pharmacis non est vtẽdum. Quia deus hæc quoque pr̨eparauit, & si ea non adhibueris; illum tentabis: Vtrunq; vult deus, & vt ægrotes, & vt medicinã tibi sucurratur. Ita etiam vult vt aliquid patiamur damni, & ad blasphemias nõ conuertamur contra deum: sed item vult, vt remedia iudiciorum quæ ipse proposuit, non aspernemur.

C Tantùm animus vtẽtis est, qui hæc vel bona vel mala reddit. Apostolis quandoq; impulsis vltionis cupiditate, ad ignem de cœlo petendum cõtra Samaritanos, interdictũ est ne sic rogarẽt, quòd nescirent cuius spiritus essent. Illis tamen eisdem Spiritu sancto iam confirmatis, & à perturbatione alienis, conceditur verbo interficere. Nam Petrus Ananiam & Sapphiram occidit. Paulus tradebat Satanæ, & Magum excæcabat.

LOCVS XVI.

De Bello.

Vide in Gen. 4.

Nomẽ belli.

Voniã in sacra historia sæpè mẽtio incidit de bello, visũ est mihi aliquid de ea re dicere. Quodq; ad etymo vocis attinet, *Milchamah*, dicitur Hebraicè à *Lacham*, quod est cadere, siue incidere, idq; vel gladio vel dẽtib. quòd in bello multę sępè edãtur cędes. Gręci inter πόλεμον & μάχην idẽ discrimen posuerunt, quod Latini inter bellum & prælium. Et πόλεμον vidẽtur dixisse à πολεῖν, id est, à vertendo: quòd multæ sunt conuersiones rerum, casus in bello. Vnde fortasse est illud, πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου. Bellum Latinè dicitur, vel per antiphrasint, quasi minimè bonum: vel, quòd res bona sit & comparata ad pacem: vel vt Festus ait, à beluis. Nunc distinguemus bellum, subiectum nimirum in accidentia.

Belli diuisio

Est ergo bellorum aliud iustũ, aliud iniustum. Quanquam si verè agere volumus, bellum iniustum, non est bellum: est enim potius latrocinium.

Definitio iusti belli.

Bellum autem iustum, ita potest non incommodè definiri. Est dissensio hostilis, qua edicto Principis, vi & armis scelera reprimuntur, vt homines pacatè & tranquillè, ex iustitia & pietate possint viuere.

Genus belli.

Genus, est dissensio: nam bello opponitur pax. Vtq; pacis genus est vnio: ita belli genus, est dissensio. Sed quoniã multiplex est dissensio, nã vel opinionibus homines, vel genere vitæ, vel volũtate inter se disident, idcircò additur, Hostilis. Et quoniam potest esse hostilis dissensio, quæ nõ disceptetur armis, additur etiam, Vi & Armis.

Causa.

Efficiẽs causa est edictum principis, sine quo bellum non potest rectè geri. Finis est, vt populus trãquillè possit colere iustitiam & pietatem. Hic complexi sumus quatuor genera causarũ. Forma, est dissensio hostilis: Materia, sunt scelera, quæ oporteat reprimi: Efficiens, est Magistratus: Finis, vt iustè & piè viuatur. Cùm autem dicimus, requiri edictum principis, non intelligimus discrimen inter regem & statum Aristocraticũ, & Rempublicam: Sed tantùm opponimus Principem, homini priuato.

Conditiones tres belli iusti.

2 Hinc colliguntur tres illæ conditiones, quæ

F vulgò feruntur de bello rectè gerendo. Primùm requiri authoritatem principis: deinde honestam causam, videlicet, vt pax quæratur: postremò, vt geratur animo bono. Non sum ignarus, Platonẽ in Alcibiade 1. scribere, homines mouere bellum, cùm aut decipiuntur, aut coguntur, aut spoliãtur. Sed hæc omnia in illa parte includuntur, in qua dixi, Vt scelera reprimantur. Augustinus quæstione decima in Iosue, ait, Bellum habere vim vltricem: idcircò ius esse, bello petere gentem aliquã, aut ciuitatem quæ neglexerit corrigere id, quod

G turpiter admissum sit. Itaq; iustum fuisse bellum Israelitarum contra tribum Biniamin, quòd illi

toties admoniti, tamen scelus noluissent vindicare. Et addit iustam esse causam belli, si ablata per iniuriã non reddantur. Isidorus quoq; lib. 17. cap. 1. ait, Bellum rectè suscipi vel de reb. repetẽdis, vel de propulsandis iniurijs. Et eodem illo superiori loco August.n. Bellum, inquit, rectè geritur, quod suscipitur mandato dei: Et qui ita gerũt bellum, inquit, non tam sunt authores belli, quàm ministri dei. Idem quæst. 44 in Num. ait, Bellum illud fuisse iustũ, quod Israelitæ gesserunt contra Amorræos, quòd illi transitum innoxium petentib. denegasset. Quod ad causam efficientẽ attinet, bellũ non posse geri sine authoritate principis certum est. Paulus enim ait, illum gestare gladiũ: ergo illũ potest vel dare, vel adimere quib. velit. Et in Cod. tit. Vt armorum officia nisi iussu principis sint interdicta, l. Nulli. Valẽtinianus ait, Nulli nobis incõsultis, vsus armorũ tribuatur. Et in ff. ad l. Iuliam Maiestatis l. iij Qui bellum gerũt, aut delectũ habent, aut exercitum comparant iniussu principis, tenentur eadem lege. Et in Cod. De re militari, l. Nemini. idẽ decernitur. Idq; non iniuria. Nã si priuatus pro suo arbitratu velit tractare arma, violat magistratum: Eum.n. oportet, si afficiatur iniuria, ius suũ petere à principe. At si ille armata manu velit sibi ius dicere violat principis maiestatem. Imò etiã in castris, qui contra edictum Imperatoris pugnat, plectitur capite, etiamsi res alioqui rectè successerit. Idem habetur in ff. de Re militari, l. Desertorem. Et quę ita capiuntur ab hoste, iniustè possidẽtur, & debent restitui: quia principis mandatũ nõ intercessit. Videant ergo hodie exules, quid faciant, cùm ciuitatibus suis, è quibus eiecti sunt, indicunt bellum: Non enim id bellum est, sed latrocinium. Itaq; Cæsar cùm Romam properaret cum exercitu, & Antonius atque aliqui ex tribunis plebis se ad illum contulissent, gauisus est, quòd in exercitu aliquem haberet magistratum.

3 Nũc accedo ad quæstionem. Furores & pestes nostrorum tẽporum Anabaptistæ, omnino aiunt, non licere bellum gerere. Et in eam sententiã adferunt speciosa quædam argumenta è Sacris literis. Vos, inquiunt, ipsi statuitis, licere bellum gerere, vel ad cauendam, vel ad vindicãdam iniuriam. Atqui neutra de causa licet: ergo nullo modo licet. Christus enim ait, *Si quis tibi impegerit alapam in dextram maxillam, porrige illi sinistram: Si quis tibi tunicam eripuerit, dato etiam pallium.* Et postremò concludit, *Nolite resistere malo* Et Paulus ait, *Nemini malum pro malo reddentes* Et, *Non vos vlciscentes dilecti: sed date locum iræ.* Et Christus Petro, *Qui gladio ferit, gladio peribit.* Paulus etiam citat illud è Prouerbijs Solomonis: *Mihi vindictam, & ego retribuam.* Adhæc Christ9 *Nolite,* inquit, *iudicare, & nõ iudicabimini.* At ille qui in alterum bellum suscipit, eum certè in quem pugnat, iudicat: & vsurpat sibi munus & authoritatem dei, & iudicat alienum seruum. Christus etiam in parabola, non vult auferri aut extirpari zizania, sed ea iubet relinqui vsq; ad messem: Isti autem cùm volũt eradicare malos, interea perdunt etiam bonos. Et in parabola de nuptijs, rex ipse dicit, se missurum exercitũ, hoc est Angelos, & perditurum eos, qui venire nolint. Paulus quoque ad Corinth. ait, *Quin potius damnum accipitis? quin potius iniuriam patimini?* Quòd si non licet litigare, multò minus licet bellum gerere. Et Christus ait, *Pacem meam do vobis.* Et Paulus, *Cum omnib. hominibus pacem habentes.* Esaias quoq; & Micheas aiunt, In regno Christi lanceas conuertendas esse in vomeres, & gladios in ligones. Adhæc, nostra bella spiritualia tantum esse debẽt. Ideoq; Paulus ad Ephesios instruxit nos armatura dei: *Non enim nobis est dimicatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus cœlestes nequitias.* Et rursus, *Arma nostra,* inquit Paulus, *sunt spiritualia.* Patres quoq; cum exponunt bella, quæ describũtur in veteri Testamẽto, aiunt ea fuisse vmbras illorũ bellorũ, quæ nos oporteat gerere cum diabolo. In quã sentẽtiam citant Greg. 23. quęst. 1. cap. Nisi bellũ. Alia præterea multa adferre possem, quibus illi niti solent. Sed hæc mihi visa sunt satis: his enim confutatis, cætera facilè sua sponte corruent.

Argumenta Anabaptistarũ quòd non liceat bellũ gerere.

4 Contrà autem, fas esse bellum gerere firmissimis argumẽtis probari potest. Primùm enim in 3. Lucæ, milites cùm venissent ad Ioãnem, quærere cœperunt, quid facerent, vt salutem assequerẽtur. At ille, *Neminem concusseritis,* inquit, *nemini calumniã inferatis, contenti estote stipendijs vestris:* Non autem iussit vt renunciarent sacramẽto. Christus quoq; commendat fidem Centurionis, ait se tantam non inuenisse in Israel: Non autem iussit vt discederet à militia. Cornelius Centurio, etiam tum cùm esset in statu militari, audit preces & eleemosynas suas placuisse deo. Augustinus in hoc negotio sæpè citat illud, *Reddite quæ Cæsaris sunt, Cæsari.* Illa autem non in alium vsum redduntur, nisi vt stipendia numerari possint militibus, & defendi Respublica. Et Paulus cùm dixisset, Principem gestare gladium, & esse ministrum dei: *Propterea,* inquit, *reddite, cui vectigal vectigal, cui tributum tributum:* Pecuniæ enim sunt nerui bellorum. Certissimum verò est, quod ait, Principem esse ministrum dei ad iram. Quòd si princeps possit domi castigare ciues seditiosos, cur non etiam possit externum hostem reprimere, si ille impetum faciat, & vexet ac vastet Rempublicam? Deus sæpè monet Principes, vt releuent oppressos, pupillos, viduas. At accidit interdum vt id fieri non possit sine bello. Consulitur etiam hoc pacto, etsi non voluntati, tamen vtilitati hostium. Quemadmodum enim pater ex charitate castigat & punit filiũ: ita Principem oportet hostis sui ferociam frænare, non ex odio, sed ex Christiana charitate, eiq; benefacere etiam inuito: Atque hoc pacto licentia peccandi in illo minuitur. Augustinus autem ait ad Bonifacium, Nihil infœlicius esse fœlicitate peccantium. Deinde, Deus in veteri Testamento leges tulit de suscipiendo & gerendo bello: At res malæ tollendæ potius sunt, quàm ornandæ legib. In Deuter. 20. Deus iubet illos eximi ab exercitu, qui aut ędificauerint eo ipso anno, aut plantarint, aut vxores duxerint, quiq; animo sint meticulo so, ne cõturbent fratres suos. Iubet adesse sacerdotem, qui instituat populum & moneat, vt forti animo

Argumenta quòd liceat bellum gerere.

mo fint: deum illis adfuturum, quamuis videant se superari numero & multitudine, tamen ne cadant animis, sed fiduciam suam conijciant in deū. Iubet etiam, ne arbores frugiferas in hostili solo incidant. Num.10. iubet fieri duas tubas, quib. clāgerent, & maximè in bello: vt illis auditis, non dubitarent, memoriam sui esse coram Domino. Num. 31. iubet vltionem expeti de Madianitis, quòd prostitutione suarum puellarum, Israelitas in itinere circunuenissent. Deinde iussit etiam vt præda illa communis esset & militibus, qui pugnauerant in hostem, & illis, qui substiterant ad sarcinas, & Leuitis: vtque pars aliqua conferretur ad vsum sanctuarij: Id autem non fecisset, si nullo modo licuisset bellum gerere. Exod.17. Cùm Amalechitæ impetum fecissent in Israelitas, Moses iussit Iosue habere delectum, & pugnare in hostem. Ipse interim sustulit manus ad deum, Aarone & Hur lassa illi brachia sustinentib. Et deus iurauit, bellum illis fore cum Amalechitis sempiternum. Deut 31. deus promittit etiā suis victoriam: *Vnus*, inquit, *vestrum persequetur mille, & decem, decem millia*. Iosue, cùm venisset in terram promissionis, vidit Dominum armatum, & strictum vibrātem gladium, & eum audiuit pollicētem, se fore principem & ducem eius belli. Deuter.13. Si ciuitas aliqua deficiat ad idololatriam, deus iubet eam euerti, & prædam comburi. Cumq; in 1. Iudicum bellum suscipiēdum esset contra Hæueos, & Chananæos, & Iebusæos, consulunt Dominum, quæ tribus prima ascēderet: & ille respondit, Tribus Iuda. Dauid Psal.18. & 144. *Qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*. At deus non docet malum. Et magna emphasis est in eo, quòd ait, *Manus meas*. Erat enim vir secundum cor dei. tamen non suis auspicijs bellum gessit, sed iussu dei.

5 Nec silentio prætereunda sunt illa bella, quæ pro religione & Repub. gesta sunt à Machabæis. Ecclesiastes ait, *Tempus belli, & tempus pacis*. At nullum est tempus rei iniustæ & prohibitæ. Cùm Amnon maneret in fide, Dauid cum eo coluit fœdus, & misit ad eum legatos: at cùm ille legatos Dauidis cōtumeliosè tractasset, cœpit esse tempus belli. Zacharias cap. 10. *Præliabuntur, quoniam Dominus erit cum eis:* Imò appellantur bella Domini. Ita enim Saul Dauidi, *Domini*, inquit, *bellum geres*. Et Abigail, *Prælia*, inquit, *Domini præliaris*. Et 2. Paral. 20. Cùm rex Syriæ conuenisset contra Iosaphat, & ille publicè oraret Dominum, Iahaziel Leuita afflatus spiritu dei, *Hoc*, inquit, *dei bellum est, non hominū*. In nouo Testamento Paulus à Præsidio militū deduci voluit Cæsaream, ne comprehenderetur à Iudæis. In Epist. ad Hebr. ita legitur, *Sancti per fidem vicerunt regna*: Ergo bellum potest esse exercitium fidei. Neue quis eum locum putet intelligendum esse de pugna spirituali, additur, *Et euerterunt castra exterorum*. Augustinus ad Bonifacium virum militarē ita scribit, *Scire debes robur tuum esse donum dei. Itaq; quoties te induis armis, meminisse debes, cauendum esse, ne illis vtaris contra illum, qui dedit ea*. Adhæc, in bello gerēdo, opus est patiētia in ferendis laborib. fortitudine in periculis, industria in reb. adeūdis, A celeritate in cōficiendis, cōsilio in prouidēdis: quæ certè haberi non possunt nisi dono dei. Et addit August. pacē esse voluntatis, bellū necessitatis: Ergo orandū esse deū, vt liberemur à necessitate belli, non autem à bello si sit necessarium. Ex hac sententia colligit Hostiēsis, malè facere, qui bellū suscipiat ex voluntate, nō ex necessitate. Necessitas autē sæpè ex eo est, quòd magistratū oporteat sæpè ex officio suo bellum gerere, ne videatur deserere populū. Homines in officio duab. reb. retinentur, B præmio & pœna: vt obseruantes legum afficiātur præmio, negligētes supplicio: Id ergo magistratus rectè curare potest, & sine culpa. Idem Augustin. *Pacata*, inquit, *omnia sunt, cum bella geruntur*. Non enim ex libidine, aut cupiditate potiundi, aut crudelitate bella gerūtur, sed studio pacis: vt subleuētur boni, & coerceantur mali. Quæ sentētia recitatur à Gratiano 23. quæst. 1. apud pios. Et in eadem quæst. cap. Militare. Militare, peccatū non est, sed prædę causa militare, peccatum est. Et contra Faustum Manichęū lib.22. cap.73. Quid, inquit, repre- C hendimus in bello? Quòd moriuntur homines. qui erāt alioqui morituri? At hoc hominis effœminati est, & imbecilli. Dānamus ergo cupiditatem, feritatem pugnādi, & libidinem dominādi. Quòd autem defenduntur pij, & improbi coercentur, id damnari non potest.

In bello quid damnan dū.

6 Sed audio scrupulum nobis à quibusdā obiectari, maiorem partem istorum testimoniorū petitam esse è veteri Testamento. Sed quorsum hoc di- D cunt. An illi vetus Testamentum non recipiunt? Certè Spiritus sanctus in nouo Testamento complura testimonia citauit è Veteri. At Vetus illi Testamentum non reijciunt: sed multa dicunt in eo extare, quæ nobis proposita nō sint ad imitādū. Fateor: Sed illa, quæ de bello scripta sunt, pertinēt ad legē naturalem, quā oportet æternā esse. Est. n. ius æternum, vt boni iuuētur, reprimantur mali. In nouo autē Testamēto idcirco nihil cautū E est de re bellica: primū, quòd Christiani in illis initijs nō haberēt aut Rempub. aut magistratus suos: deinde, quòd de ea re satis esset præceptum in Testamento veteri. Nam statim post diluuium deus tulit legem, vt sanguis iniustè fusus, requireretur: id autem faciendum erat per Magistratum. Satis ergo fuit ista in nouo Testamento confirmari. Id verò Paulus fecit ad Romanos cū scribit, magistratū habere ius gladij. Neq; tamen deus primis illis temporibus destituit Ecclesiam suam, quamuis F ea non haberet magistratum. Nam pro externo gladio, habuit vim admirabilē Spiritus sancti. Ea enim Petrus occidit Ananiā & Sapphiram, & Paulus excæcauit Elyman. Ita, quæ Ecclesia ordinaria ratione non habuit, ea tum habuit ex miraculis. Non habebant linguas, non medicos, nō scholas: At habebāt à deo donum linguarū, dona sanationum, & sermones sapientiæ. At ea nobis nunc studio & industria comparanda sunt. Ita deus Israelitis, cùm essent in deserto, nec agros colere, nec frumentum habere possent, dedit de cœlo Manna. At cùm illi peruenissent ad terrā promissionis, Manna eos destituit: Itaque cœperunt colere & arare

Neq; vnquā veri christiani habituri erant.

Quā & nūc habere possēt.

terram, & è laboribus suis viuere. Ita se gesserunt A Christiani ab initio. Intereà tamen vtebantur ciuili magistratu. Nam si quid peccassent, aut si quid illis imperatum fuisset, nō euasissent, quòd essent Christiani: imò militabant etiam Imperatoribus Ethnicis. Imprimis enim commemoratur egregia illa legio Thebaica. Et Euseb. lib. 1. cap. 5. ait, Christianos militasse sub Mar. Aurelio Imperat. in Germania: & illos in magna siccitate orasse Dominū, & pluuias impetrasse de cœlo. Adhæc Euangeliū, vt non prohibet vsum Solis & Lunæ, ita non prohibet iustum vsum belli.

An ad belli iustū semper requiratur authoritas magistratus.

7 Quod autem dico, requiri authoritatem magistratus, sunt quidam qui putent hoc non esse verum in vniuersum. Itaq; vtuntur hac distinctione: bellum aliud esse quo inuadimus in hostem, aliud quo nostra defendimus. Inferri bellū fatentur non licere iniussu magistratus. In nostris autem rebus defendendis, si sit repentina impresio, sæpè non esse tutum vt Imperium magistratus expectetur. Ita enim viro bono & priuato, & oppresso in via à latrone, licere seipsum telo defendere: quod tamē ita temperant, vt liceat cum moderamine tutelæ inculpatæ. Potest etiam fieri, inquiunt, vt vrbs aliqua subitò obsideatur ab hoste: vbi si expectetur assensus principis, omnia vētura sint in periculū. Atqui qui ita opprimitur à latrone, vt non posit implorare fidem magistratus, ille iam non est amplius priuatus, ipse enim magistratus eum armat, traditq; illi gladium in manum, vt se defendat: nō enim vult ciuem perire sine causa. Idem responderi potest de defendenda ciuitate: Leges enim ipsæ volunt, vt in tali casu ciues se defendant ipsi. Idq; vt faciant astringuntur & legibus, & Imperio magistratus. Itaq; Hostiēsis rectè ait, bella esse iniusta quæ suscipiuntur, aut non mandante, aut non tacitè approbante magistratu. At Abrahamus, inquiunt, quamuis priuatus, tamen armauit suos, & liberauit Lothum. Et Simson homo priuatus, tamen magnas cędes edidit Palæstinorum. Verùm E Abrahamus & Simson, etsi videbantur priuati, re tamen vera non erant. Deus enim eos iam delegerat, & voluit esse principes. Nam de Simsone legitur: peruasisse eum spiritum Domini. Hæc exempla nemo sequi debet, nisi qui in seipso certò experiatur & sentiat eandem vocationem. Abrahamū autem aiunt percussisse fœdus cum Escol & Mambre: illos autem fuisse potentes, & principes. Itaque Abrahamum illorum auspicijs armasse milites. Quoniam autem ego in definitione adieci, Vi & Armis: ergo inquiunt, non licet vti insidijs: imò licet.

Dolus enim an virtus, quis in hoste requirat?

Et insidiæ includuntur in illis vocib. Vi & Armis: Est enim vis quædam in insidijs. Ita Abrahamus etiam fecit: Diuisit enim exercitum & hostē securum occupauit per insidias. Idē Israelitæ fecerūt, cùm obsiderēt Biniamitas: Idē Iosue in obsidione vrbis Hai. Tamē in locādis & faciendis insidijs, diligēter videndum est, ne pacta & fœdera violētur: Seruanda. n. fides est etiam hosti. Insidiæ autē in G eo sitæ sunt, vel celemus hostē consilia nostra. Sed hoc deus ipse facit: Christus enim populo inuita loquutus est in parabolis, eaq; dixit, non esse illis datum vt intelligerent: Seorsum tamen ea explicuit Apostolis. In summa, insidiæ cùm referantur ad iustitiam, non possunt meritò condemnari.

8 Sed maior videtur esse difficultas in eo, quod diximus, bellum suscipiendum esse ad reprimēda scelera. Quomodo enim potest miles scire, quo animo princeps bellū gerat? Fieri. n. potest, vt ille, B quamuis iactet alias causas, tamen re vera ducatur aut crudelitate, aut ambitione, aut libidine. Respōdeo quoad nō cōstat bellum iniustum esse, subditos oportere parere principi: Hoc illis tātisper debet esse satis. At si planè videant iniustū esse, parendum est deo potius, quā hominib. Etsi enim Magistratus maximè iubeat, tamen nulla vis te obstringere potest cōtra Dominū. Neq; verò subditos in hac re negligētes oportet esse, & ferri cæca tantū obediētia. Inquirere debēt quantū possūt: neq;. n. C oportet opera nostra cæca esse. Hęc de subditis: nā ad mercenarios milites ista non pertinent. Illi. n. sine vlla iusta causa, vltrò & spontè sese conijciūt in has ambiguitates, & in istos laqueos conscientiæ. Subditi autem omnino parere debent magistratibus suis in rebus bonis & adiaphoris.

Bellū etsi iustum nō statim gerendum.

9 Et quamuis bellū sit iustum, non tamē statim geri debet. Omnia tentāda sunt potius, quā vt ad arma veniatur. Imò vt parcatur ciuili sanguini, sæpè recipiendæ sunt cōditiones, quāuis videantur D paulò iniquiores. Ezechias pius rex, nō dubitauit cōflare ornamēta tēpli, vt redimeret necessitatem pugnandi. Sed cum nihil promoueret, cōfugit ad preces, & auxiliū petijt à Domino. Sed dices, Hoc hominis ignaui esse & degeneris ad huiusmodi cōditiones deuenire: Imò ea potius est vera animi magnitudo. Cicero enim, cùm Cæsarem vehemēter laudare vellet, dixit, eum nihil obliuisci solere, nisi iniurias. Et Augustinus, Hoc, inquit, dixit, vel verus laudator, vel magnus adulator. Quod si verum non erat, tamen ostendit, qualem eum esse oporteret. Condonandæ quidem sunt iniuriæ, quātum licet. Bellum enim est ex atrocibus & fæuis remedijs: quæ adhibenda non sunt, nisi ea, necessitas summa videatur postulare. Medici enim non vrunt, aut secant, nisi cùm totum corpus quodam modo videatur periclitari. Et præterquàm quòd multa in bello accidunt sæua & atrocia, ne finem quidem, vbi semel cœperis, imponere potes, vbi velis. Itaque Homerus rectè dixit, Omniū F rerum satietatem esse aliquam, pręterquam belli. Hodie id nimis experimur esse verū: Nostri enim principes non discedunt ab armis, nisi destituti pecunia. Indicunt autem bella leuissimis sæpè de causis, cęco tantùm impetu, sine graui iudicio, aut deliberatione suorum. Sed institui debet media quædam via, vt nēve vehementes nimium simus, nēve nimium remissi. Etsi enim non debemus esse difficiles ad condonandas iniurias, tamen ea tātùm condonanda sunt, quæ sint nostra in potestate. Neque enim aut cultus peruersos & idololatricos, neque iniurias alienas debemus remittere. deinde etiam moderatè vtendum est victoria. Hoc enim

enim illud est, quod Abner petijt à Ioabo, ne fratres vsq; ad internecionẽ cæderentur. Cũ enim illos qui nobis fortuna & dignitate pares fuerint, videamus nobis iam subiectos esse, id nobis debebit esse satis. Itaque Vergilius pulcherrimè cecinit:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Nam qui in victos vtitur clementia, videri potest eorum Seruator: & victi, quoad viuent, semper circunferent monumẽtum clarissimum eius moderationis & clementiæ. Neque vlla in re alia, magis imitamur deum, vt ait Seneca de Clementia. Neq; tamen ita clemẽtes debemus esse, quin vt aut obsides victis imperemus, aut illis imponamus præsidia: ne posteà nostra negligentia tumultus aliquis possit excitari. Tria enim in victis potissimũ quęrenda sunt. Primùm, vt vitia emendentur: deinde vt in illis exẽplum constituatur, vt alij possint esse cautiores: Postremò, vt alij pacatè & tranquillè possint viuere. Hos fines oportet illos sibi proponere, qui bella volũt rectè gerere: Omnia enim referri debent ad gloriam & cultum dei.

10 Hactenus diximus quemadmodum succurrẽdum sit iniurijs aliorum. Sed quid si Princeps ipse oppugnetur per se? An ille se armata manu tueri debet? Respódeo, Primũ nihil facere debet per furorem aut cæcum impetum, sed animum quàmaximè habere in potestate. Deinde magis exorabilis esse debet in suis iniurijs, quàm in alienis. Vt enim liberalis non est qui dat ex alieno, sed potius qui partem aliquam decidit de suo: ita clemẽs est, qui suas potius iniurias remittit, quã qui alienas. In primis ergo princeps expendere secum debet vocationem suam, vtrum bonis artibus ad illam dignitatem peruenerit: an potius per vim & oppressionem seipsum intruserit. Caueat autem ne ciuium sanguine defendere velit id, quod ipse malè sibi acquisierit. Quòd si intelligat & certò sentiat, se in eo munere à deo esse collocatum, debet se omnibus iustis rationibus defendere: iam enim non tam se defendit, quàm Rempublicam, & ordinationem dei. Omnino sua quærere non debet, sed gloriam dei, & salutem Ecclesiæ: maximè verò, si eiusmodi sit hostis, qui vel perdere velit Rempub. vel peruertere cultum dei. Laudatur Cicero, quòd cum arma illi oblata essent, quibus posset se defendere: tamen maluerit ire in exilium, quàm sua causa fundere ciuilem sanguinem. Quáquam quod posteà ductus sit pœnitudine, scribatque ad Atticum, se potuisse fortiter occumbere, in eo probari non potest. Neque enim constans erat in eo, quod rectè cogitauerat. Otho Imperator, cùm videret rem spectare ad cædem ciuium, vltrò cessit: Atque id quidem rectè. Quòd autem seipsum occidit, laudari nó potest. Dauidis autem nostri moderatio omnibus modis prædicanda est: Is enim, cùm Absolon esset in armis, cedere maluit, quàm ciues inter se committere, paratus alioqui ad quãuis dei voluntatem. *Si dixerit*, inquit, *non places, præsto sum, faciat quod bonum videtur in oculis suis.* Ita istis diligenter consideratis, licet principi se defendere. Sed quid dicemus de Sedechia rege? Ille enim, cùm haberet legitimam vocationem, & obsideretur à Nabucadnezare, principe idololatra, & videret ciuitatem & religionem excindendam esse, noluit sese dedere: & ea de re damnatur. Quidam fortasse dicent, eius vocationem non potuisse videri legitimam, regnum enim ad Ioachimum potius pertinuisse. Sed hoc ego non dico: Nam cùm ille Ioachimus abductus iam esset captiuus, successio videtur iure redijsse ad eius patruũ Sedechiã. Sed hęc mihi videtur probabiliora: Violarat Sedechias iusiurandum & fœdus, erat idololatra, obscurauerat legem & cultum dei. Deinde deus illi mandauerat per Hieremiam, vt sese dederet: At ille parere noluit, sed opposuisse verbo dei. Tempus etiam iam erat, vt populus ille in exiliũ mitteretur: Peccata enim peruenerant ad summum. Neque enim aut rex populo melior erat, aut populus rege. Sed quid dicemus de Romanis illis Papis, cũ duo, tresúe creãtur eodem tempore? Licètne illis electionem suam, vt solent, armis defendere? Non licet. Neq; enim illorum aut successio legitima est, aut finis bonus. Quantum enim possunt, obscurãt & opprimunt legem dei.

Obiectio.

11 Sed licètne ministris Ecclesiæ arma gerere? Non licet: Omnia enim illis fugiẽda sunt, quæ impedire possint eorum functionem. Et Aristoteles in Politicis suis ait, nemini vni committendos esse duos magistratus, quòd nemo vtriq; muneri par esse possit. Vtrunq; enim requirit integrum & totum hominem: Imò vix vnus aliquis inueniri potest, qui alterutrum rectè gerat. Nam primùm ministri munus est, docere populum: quod solum quantum sit, quiuis potest facilè intelligere: deinde die noctuq; orare pro populo: postremò etiam exercere disciplinam. Quis ista tria ita præstare potest, vt otium præterea habere possit ad pugnandum? Paulus ad Timotheum ait, afflictiones sustineto, tanquam bonus miles Christi. *Nemo militans deo, implicat se vitæ negotijs, vt ei, qui se in militiam delegit, placeat: Nemo autem coronatur, nisi qui legitimè certauerit.* Monet Timotheum, oportere eum esse instar boni militis: itaque vt paret se ad afflictiones. Nam si munus tuum rectè obire velis, multa necesse est vt patiaris: & addit, *Nemo militans implicat se negotijs vitæ.* Nam & in C. & in ff. Milites iubentur & mercaturam, & agriculturam relinquere, vt semper possint facere imperata. Quãtò autem hoc magis cogitandum est de munere Ecclesiastico? In Sacris, præco proclamare solebat, Hoc age: vt sacerdos intelligeret, se totum esse oportere in Sacris. Officium boni pastoris non est res perfunctoria, quæ sine summa diligentia & attentione curari possit. *Non coronabitur autem,* inquit Paulus, *nisi qui legitimè certauerit*: hoc est, qui fecerit tantum, quantum lex iubet. Et Paulus alio loco, *Arma inquit nostra, non sunt carnalia, sed potentia deo, ad demoliendam omnem celsitudinem, quæ effertur contra deum*: Hæc arma committenda sunt ministris. Tamen si hostis repentinus obsideat ciuitatem, & iam subierit in mœnia, minister Ecclesiæ rectè potest arma sumere, & vim repellere, & idem facere, quod deceat bonum ciuem. At vbi accesserint alij milites, ille debet se reuocare

Nõ licere ministris Ecclesię bella gerere.

ad munus suum. Hoc tamen Episcopi nunquã dabunt. Nã si quis forte occiderit hostem, eũ habent pro irregulari. Et ad hoc probandum allegant, si dijs placet, factũ & exemplũ Dauidis. deus ait illi, *Non potes mihi ædificare tẽplum, quia effudisti sanguinẽ.* Ecce, inquiunt, propter sanguinem iustè effusum, prohibetur ædificare templũ: Sed ista meræ sunt nugæ. Templum enim illud typus erat Ecclesiæ. Et quia Christus ædificauit Ecclesiam suam, non per vim aut sanguinem, ideò deus voluit templũ suum ædificari nõ à Dauide, sed à Salomone rege pacifico. Deinde Salomon in seipso adumbrauit Christum. At Christus collegit ad se non homines inuitos, sed populum spontaneum: Ea causa deus hoc respondit Dauidi. Et, quòd aiunt, hoc intelligendum esse de iusto sanguine, quem Dauid fuderit, falsum est: Imò intelligi potius debet de proditione Vriæ & illorum militum, qui vnà cum illo occisi sunt. Hoc factum etsi deus Dauidi iam anteà remisisset, tamen in eo voluit disciplinam aliquam constituere. Sed dicant mihi isti homines ita acuti & sapientes, An Petrus cùm occidisset Ananiam & Sapphiram, aut Paulus, cùm excæcasset Elymam, facti sunt irregulares? aut ab eo tempore non versati sunt in munere Apostolorum?

12 In castris tamen ministri esse possunt, & debent: non tamen vt pugnent, sed vt doceant & instituant milites, & ministrent sacramenta, si sit opus. In Deuteronomio deus iussit Sacerdotes esse in castris, qui clangerent tubis. Cumque ministri doceant virtutes & cultum dei, possunt ea inculcare, quæ ad illum finem pertineant. Et si princeps sit grauior, possunt eum ad virtutem excitare: & illud proponere, Dominum mãdare, vt malum tollatur è medio populi. Ioiada bonus pontifex conseruauit Ioam regem: cumq; ille iam adoleuisset, creauit eum regem, & Athaliam iusta pugna profligauit, quamuis ille non dimicarit manu sua. At Moses vnà cùm Leuitis suis, magnum numerum idololatrarum interfecit: Et Samuel occidit Agagum. Sed ista, quoniam erant singularia, non sunt trahenda in exemplum. An autem episcopi ius habeant vtriusque gladij, nihil dicam hoc loco: Hoc tantũ vnũ dicã, non conuenire, cùm illi vtrique functioni pares esse non possint. Tamen Assamonæi, inquies, & pontificatum gesserunt, & regnũ. Respondeo, quòd patriam liberarint, & religionẽ asseruerint, laudandi sunt: quòd autem regnum sibi retinere voluerint, non probo. vsurpant enim ius alienum. Nam promissio de regno facta erat tribui Iuda & domui Dauidis. Hostiensis prorsus in hac re mecum facit, & addit ad extremum: Dicant leges, statuant canones, clament homines, quantum volunt, tamen nostri clerici volunt esse militares. Et sanè vsque à temporibus Adriani Papæ, qui Carolum Magnum vocauit in Italiam, episcopi & Cardinales nunquam ab armis destiterunt.

Mercenaria militia improbatur.

13 Mercenaria autem militia multis rationibus improbatur. Primũ enim, huiusmodi milites sine causa sese conijciunt in pedicas. Nam si bellum iniustũ sit, & id à populo nesciatur, subditi possunt excusari: isti autem non possunt. Neq; enim prætexere possunt obedientiam. Non enim obedientia ducuntur, sed cupiditate. Deinde, nisi isti ita facilè accurrerent ad tympana, multa bella nec ita temere susciperentur, nec ita diu producerentur. Adhæc, efficiunt vt patria sua malè audiat, & laboret odio aliarum gentium: Necesse enim est, vt læsus doleat. Prodigi etiam sunt vitæ suæ, quam oportebat conseruare. Præterea relinquunt vocationes suas, vxores, liberos, familias, & curant aliena: exhauriunt etiam vires patriæ suæ. Neq; enim credibile est, eos omnes qui exeant, redire domũ. Adhæc, res est pessimi exempli: Vendunt enim quodammodo vitam suam, non iustitiæ causa, sed pecuniæ. At Abraham à rege Sodomorum, cui strenuam operam nauauerat, nullam partem prædæ accipere voluit: Satis id esse putabat, quòd liberasset Lothum. Deinde, quod summæ est iniustitiæ, lędunt eos à quibus nunquam læsi fuerint: vt miseri, quorum illi agros & oppida vastant & spoliant, clamare possint: Quid nos afficitis his iniurijs? Quid nos de vobis sumus meriti? Tantúmne est à reb. vestris otij vobis, vt velitis aliena perdere? Huc adde, huiusmodi milites redire domũ moltò deteriores, quàm exierint. Ea enim quæcunque vident in alijs nationibus nequiter & libidinosè geri, imitantur: & vbi redierint, inficiunt patriam suam. Non tamen inter finitimos, honesta fœdera reprehendo: sed ita tamen, vt causa belli consideretur, iustáne sit, an iniusta: deinde, vt sibi adsint ad repellendam iniustam vim, non autẽ ad inferendum bellum pro libidine. Sed ita, inquient, Respublica imperita erit rei bellicæ. Sed non est piorum hominum ita cogitare: Qui enim vnquam minus exercitati erant, quàm Hebræi, cùm exirent ex Ægypto? Tamen deus illis adfuit, & profligatis bellicosissimis nationibus, eos induxit in terram, quam promiserat. Sed semper obtinere debet regula illa Pauli: *Non esse faciendum malum, vt eueniat bonum.* Non sunt ferenda tot flagitia, vt militem habere possimus exercitatiorem. Posidonius in vita Augustini cap. 27. ait, Eum nunquã suis literis voluisse commendare illos, qui vltrò iuissent aliquò militatum: quamuis pro alijs hominibus sceleratis sæpè soleret intercedere. Mulieribus verò Plato, vt alia omnia exercitia, ita bella quoque voluit esse cum viris communia. Nos tamen è verbo dei iudicamus non licere: Oportet enim eas familiam colere, & in primis rationem habere pudicitię. Tamen si id adeò magna necessitas Reipublicæ exigat, iuuare possunt milites, vel colligendis lapidib. vel humo ad aggeres comportanda. ordinariæ autem militiæ studere non debent.

Non licet mulieribus bellum gerere.

14 Quod autem ad aduersariorum argumenta attinet, prima quatuor aut quinq; videntur esse vnius generis, & vna respõsione posse dilui. Primò annotare debemus, Scribas & Pharisæos corrupisse legem dei. Christus ergo legẽ restituit in integrum, & illorum commenta & δευτερώσεις explodit. Nihil autem docet contrarium Patri suo: Neq; enim

enim pugnat lex cum Euangelio. Duo autem videtur proponere: primùm vt amemus, deinde vt iuuemus etiam inimicum. Hæc quidam peculiaria esse dicunt nouo Testamēto: sed longè errāt. Deus enim ea pręcepit in Veteri: Nam Leuit. 19. *Non quæres*, inquit, *vltionem, nec memor eris iniuriarum filiorum populi tui*. Imò Deut. 22. Iubemur etiam hosti nostro benefacere. *Si occurreris*, inquit, *boui inimici tui erranti, reducito ad illum: si videas asinum eius succumbentem sub onere, subleuato cum eo*. Christus ergo tantùm reuocat veram sententiam legis, quam Pharisæi corruperant: Nulla ergo est pugna inter legem & Euangelium. Vtrinque enim iubemur diligere inimicos. Conueniunt etiam lex & Euangelium de publica authoritate gladij. Nam Lex ait, *Oculum pro oculo*: &, *Tolles malum de medio populi*. His verbis gladius commendatur magistratui. Idem docet Paulus ad Rom. *Gladium non frustrà portat: vindex enim est dei*. Et Petrus cap. 2. *Ad vltionem*, inquit, *nocentium: laudem autem rectè agentium*. At punire, inquies, & remittere sunt contraria: quorum alterum lex docet, alterū Euangelium. Non sunt contraria, si rectè attendas. Hoc enim ad priuatos pertinet, illud ad magistratum: Esto, Magistratum cauere edicto, ne ciues gestent arma: Ergóne auferet arma lictoribus? Non opinor. Ita Christus, cùm priuatis hominibus eripit studium vindictæ, non exarmat magistratum. Nam Christus instituit eo loco Apostolos, quos non erat facturus magistratus, sed missurus in orbem terrarum, tāquam oues inter lupos. Itaq; docet, quid illos oporteat expectare. Omnes autē qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionē patientur. De magistratu verò egit alio loco. Neque illa sunt inter sese temerè cōfundenda. Deinde Christus loquebatur pro consuetudine populi, & vtebatur oratione tropica. Nescio autem quomodo ea, quæ sic efferuntur, magis feriunt animos auditorum: Nam si quis tibi impegerit alapam in dextram maxillam, tropicum est. Id vidit Augustinus Epist. 6. ad Marcellinum. Nam quod ad literam attinet, Absurdum, inquit est, nullam aliam partē corporis intelligi, quàm maxillam dextram. Quid enim si ille prius infligat colaphum in sinistram? Iam tu non habes aliam sinistram, quam obijcias. Scopus autem Christi est, ne quæramus vltionem: idque expressit illo tropo. Neq; verò semper offerenda est altera maxilla. Nam huiusmodi patientia, sæpè peruicacia inimici tui magis incitaretur: atq; ita tu dares occasionem ad malum, quam, quantum potes, debes minuere. Videndum ergo est, quid Christus voluerit & senserit. Et certè Lucas nec dextram nec sinistram dicit: sed tantùm maxillam. Chrysostomus ait, Christum illis verbis complexum esse omne genus iniuriarum, quæ pulsatione inferuntur. Quid enim si quis tibi caput aut scapulas pulset, non exigitur à te eadem patientia? Ita Christus ait, *si quis dicat fratri suo, fatue, dignus est gehennæ ignis*. Quid si asinum aut nebulonē vocet, nónne idē videtur promereri? Verùm, vt dixi, Christus paucis comprehendere voluit omne genus iniuriarum. Ista aūt nominatim expressit, quòd essent præcipua.

Ad primum.

Punire & remittere nō sunt contraria.

Totus Euangelij declaratur, Si quis tibi impegerit alapā.

15 Hac de re Augustinus fusius cōtra Faustum Manichæum lib. 22. cap. 79. Nos in Scripturis diuinis habemus partim mādata, partim historias & res gestas. Et quamuis res gestæ non semper exponunt legem dei, tamen eius vim videntur sæpè non obscurè declarare. Quis autem vnquā fuit perfectus legis obseruator, nisi Christus ipse, nisi Paulus, nisi Prophetæ fuerint? At Christus, cùm accepisset alapam in maxilla, non obtulit alteram: imò reprehēdit potius eum qui id fecerat. *Si malè*, inquit, *locutus sum, testimonium perhibe de malo: sin autem benè, quid me cædis?* Nec Paulus obiecit alterā maxillam, sed, *Percutiat*, inquit, *te deus, paries dealbate: Tu sedes hîc iudicans secundum legem, & me contra legem iubes cædi?* Et Micheas, cùm exposuisset Achabo successum belli, accepit colaphum à Zedechia falso propheta. Et ne ille quidē dedit maxillam alteram: *sed tunc senties*, inquit, *cùm abdes te in cubiculū intra cubiculum, vt possis effugere*. Et quoniam Manichæi delectabantur Apocryphis, citat contra illos Euangelium Thomæ: non quòd in illo poneret ipse tātum authoritatis, sed quòd ab ipsis sæpissimè citaretur. In eo autem ita scribitur, Thomæ, cùm esset in conuiuio, ministrum impegisse colaphum: & Thomam statim respondisse: Vlciscatur te deus. Illum cùm posteà iuisset allatum aquam, comprehensum fuisse & occisum à leone: manum autem eius, qua Thomam percusserat, à cane illatam fuisse in conuiuium, indicium manifestissimū vltionis diuinæ. Quare hæc, inquit, non ad literam referenda sunt, sed ad præparationem animi. Ita etiam animo parati esse debemus, vt omnia velimus, si ea factura iudicemus, aut ad gloriam dei, aut ad salutem eius, qui intulit iniuriam. At si nostra patientia ille futurus sit deterior, ea reipsa præstare nō debemus, sed tantùm in animo retinere. Ita enim Christus animo paratus erat, etiam tum cùm ministrum illum increparet: & suo tempore omnes contumelias & iniurias, & crucē ipsam pertulit. Et Paulus, etsi asperius responderit Pontifici, tamē postea scribit ad Colossenses: *Ego verò libenter & impendar & superimpēdar pro omnibus vobis*. Qui in priori Epist. ad Corinthios incestum excōmunicauerat, in posteriori author est, vt idem recipiatur cum omni lenitate. Et qui ita durus fuerat in fratres suos, pro illis ijsdē voluit fieri anathema. Et Moses, quamuis fratres suos ita duriter accepisset, tñ, *Aut illis*, inquit, *parcito, ò deus, aut dele me de libro tuo*. Christus quoq;, quamuis non dederit alteram maxillam, tamen in cruce, *Ignosce*, inquit, *illis, quia nesciunt quid faciāt*. Quare si videamus in nobis percuti & iniurijs affici verbum dei, id nullo modo debemus dissimulare. Aut si fama nostra lædatur, sine qua nulla potest esse authoritas doctrinæ nostræ, eam debemus omni ratione tueri. Scio fuisse, qui dicerent, Christianis mandata perfectiora data esse, quàm Iudæis: sed Christus reuera nihil aliud egit, nisi vt Pharisæorum traditiones refutaret.

Euangelij Thomæ authoritas.

Hæc ad animi præparationem pertinent.

Ad 2. *Locus Ne resistas malo declaratus.* 16 Ne resistas malo. Id Chrysostomus ita exponit, Ne resistas re aliqua mala: ac si, Malo, esset ablatiui casus. Nam ignis, inquit, igne non extinguitur, sed aqua. Alij simplicius exponunt, non resistendum esse iniurijs priuata authoritate, aut ad quærendã vltionem. Malum autem est, quod lædit aut corpus, aut fortunas, aut famam. Est idem, quod alibi dicitur, *Nulli malum pro malo reddentes.* Sed ista omnia cum hac exceptione accipienda sunt, si faciant aut ad gloriam dei, aut ad salutem proximi. Et exceptionem quidem accipiendam esse in his verbis, apparet, ex exemplis & factis Christi & Apostolorum, & ex eo ipso, quòd Christus, cùm docuisset porrigendam esse maxillam, tamen posteà subiecit: *Si persequuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Deinde in Luca ita monet, *Omni petenti à te, dato.* Sed si ita faceres, breui nihil tibi relinqueres, quo aleres familiam. Itaque Paulus addidit exceptionem: *Non vt alijs sit relaxatio, vobis autem angustia.* Christus ergo nihil aliud excludere voluit, quàm studium vltionis. Cumque certi simus de *διανοίᾳ*, quid oportet de *τῷ ῥητῷ* cõtendere? Nam si omnia potius dare vellemus, quàm vt veniretur in ius: improbis nebulonibus, nihil aliud quàm augeremus audaciã. Tamen si aut vi opprimamur, aut iniquitate iudicis, omnia potius danda sunt, quàm vt discedamus à recto. Iulianus, Celsus, Porphyrius, alijq;, cùm ista non intelligerent, clamabant, Doctrinã Christi facere ad euersionẽ Rerumpublicarum. Sed illi, vt dixi, malitia cæcati, nihil intellexerũt. Christi enim sententia est, vt iniurias nostras contemnamus: non tamen ita, vt omnia nostra prædæ & direptioni relinquamus. Date locum iræ: dei videlicet. Scire debemus, Deum vlturũ esse iniurias nostras: nos autem non oportet eius locum occupare. Iram autem suam declarabit deus, vel ipse per se, vel per magistratũ. *Ad* 3. Christus dixit Petro, *Reconde gladium.* Et meritò quidem: nam Petrus, & priuatus erat, & malo spiritu mouebatur. *Ad* 4. *Ad* 5. *Mihi vindictam, & ego retribuam.* Deus ait vindictam ad se pertinere: eamque se velle infligere, vel per se, vel per Magistratum. Quare non vult nos malè precari, aut petere vltionem: sed potius hoc petere, vt animi malorũ immutentur. Nihil enim esse periculi, etiamsi illi fiant insolentiores: Deum enim ipsum esse suscepturum causam nostram. *Ad* 6. *Nolite iudicare, & non iudicabimini.* Scire hoc primùm debemus, Christũ non prorsus sustulisse omne genus iudicij: Nam illo loco iudicare est condemnare. Sed sunt quidam, qui omnia dicta factaque aliorum obseruant. non illi quidem vt eos corrigant, sed potius vt traducant, & ipsi videantur meliores, aut quòd maledictis delectentur. Id quoniam ex odio, inuidia, superbia nascitur, & fructus pessimos profert, Christus reprehendit. *Ad* 7. Hoc autem Christum sensisse, apparet ex eo quod sequitur, *Ejice trabem ex oculo tuo, vt videre possis & tollere festucam ex oculo fratris tui.* Nam non licere nobis ea dãnare, quæ videmus damnari in Scripturis, nusquam inuenimus: Nam si condemno apertum furtum aut adulterium, nõn ego illud cõdemno, sed deus ipse. *Quid iudicas alienum seruum?* Non de peccato iudicando Paulus ibi loquitur, sed de rebus medijs, quibus & bene vti possis, & male: quales sunt cibus & potus. Sæpè enim homines ex superbia ita de illis rebus iudicant, vt, quod sit medium & *ἀδιάφορον*, haberi velint pro grauissimo scelere.

Ad 8. 17 Christus noluit auferri zizania, ergo inquiũt, nõ licet bellum gerere aut vti gladio. Hic locus quibusdã lubricus videtur & difficilis. At si Parabolam illam in vniuersum velimus intelligere, ne Excommunicationi quidem relinquemus locum: quam tamen Anabaptistæ in primis vrgent. Illi ergo vtroq; modo refutantur. Quid ergo est? Dicam: Non agitur eo loco de munere ministri, aut magistratus: sed tantùm de futuro statu & conditione Ecclesiæ, Eam semper habiturã zizania cũ frumento, bonos pisces cũ malis, fatuas virgines cum prudentibus, & zizania illa ita mansura, vt nulla vnquam humana ope tolli possint: Atqui paterfamiliâs iubet, ne extirpentur, Ergo mali non sunt tollendi gladio. *Parabolæ vt intelligendæ.* Respondeo, Parabolas nõ esse vrgendas ad omnes partes: alioqui incidemus in multa absurda. Villicus iniquus laudatur in parabola. Hic si persequi & vrgere velis omnes partes, necesse erit, vt laudandos dicas seruos furaces, qui dominorũ bona dissipant & auertunt. Parabola ergo illa ex altera tantùm parte spectanda est, quã partẽ Christus sibi proposuit. Nam alioqui magistratus iubetur tollere malum de medio populi: & Paulus ad Corinth. monet, vt fermentũ expurgetur. Sed sæpè fit, vt peccata nõ possint probari: aut si possint, tamen quòd iam publica & peruulgata sint, non possint tolli. Christus ergo monet, etsi accidat aliquando, tamẽ non esse desperandũ: Futurum enim esse, vt ad extremum tollãtur per angelos. Interea tamen non eripit gladium magistratui, quin, quantũ possit, exercere queat munus suum. *Obiectio.* Sed magistratus, inquiunt, cùm capite plectit noxium, non relinquit locum pœnitentiæ: ergo non debet vti gladio. Sed hoc nimis est fatuũ: Nam si nunquam liceat vti gladio, cur datus est? An vt reconderetur perpetuò in vagina? Aut cur eum Paulus appellat vindicem ad iram? Quod autem dicunt de pœnitentia, satis habent spatij, etiã tum, cùm vident se iã iamq; esse feriendos: Latro enim etiam in cruce egit pœnitentiã. Et multi hodie, qui vix alio modo videntur posse reuocari, tamen hac ratione castigantur, & redeunt ad se. Omnino pro certissimo habere debemus, electos quocunq; tempore moriantur, nunquam mori sine pœnitentia.

Ad 9. 18 Verùm rex, illos, qui contempserant venire ad nuptias, misso exercitu suo perdidit. Rex ille, deus est, inquiunt, & exercitus angeli: Ergo se nõ debet interponere magistratus. Atqui exercitus dei, nõ tantùm sunt angeli, sed etiã magistratus. Nam ita vires Nebucadnezaris appellantur exercitus dei. Et sanè, cũ populus iam contẽneret & ludibrio haberet dicta prophetarũ, & nollet

let quodammodo venire ad nuptias, deus immisit in illos exercitum suum, hoc est, Nebucadnezarẽ, cum incredibili militũ multitudine. Ita postea in eosdem immisit Romanos. Hodie quoq; cùm Sacræ conciones cõtemnuntur, deus excitat sæuos principes & tyrannos: qui dici possũt exercitus dei. Vnde enim sunt hodie tot bella, nisi quòd homines ingrati, negligant verbum dei, & salutem oblatam respuant? Litigare non licet, inquiunt, id autem est bellum quoddam forense, ergo multò minus licet bellum gerere: Hoc enim cum multò maiori acerbitate coniunctum est. *Ad 10.* Atqui Paulus non prorsus sustulit omnia iudicia: sed tantùm ea, quæ exercebantur à Christianis apud tribunalia principum Ethnicorum. Imò, inquiunt, prorsus reuocat à iudicijs. Ait enim, *Cur non potius damnum patimini? Cur non potius iniuriam accipitis?* Id Paulus idcircò dicit, quòd homines raro soleant animo tranquillo litigare. Tamen, si offeratur commoda ratio, qua possis ad tuum peruenire, non tantùm potes, sed etiam sæpè debes lites persequi. Tantùm odium & inimicitiarum acerbitas ponenda est. Nam alioqui licere litigare, apparet satis ex ipso Paulo: Is enim monet, tenuiores in Ecclesia homines deligendos, qui cognoscant fratrum suorum causas. Ridicula autem sunt Sorbonicorum & Sophistarum commenta, hæc non ad præcepta pertinere, sed ad consilia. Illi enim cùm ista dicunt, elidunt & eneruant vim omnem mandatorum dei. Certè Christus, cùm ita loquitur, *Cede etiam pallium, Offer leuam maxillam, Non veni soluere legem, sed implere*: ostendit se non consilia dare, sed præcepta. Sed posteà apertius etiam dicit, *Qui soluerit vnum*, non de consilijs, *sed de mandatis istis minimis*. Et, *Dictum*, inquit, *est antiquis, Ego autem dico vobis*. Ista verba præcipientis sunt, non consulentis.

Ad 11. 19 Christus ait, *Pacẽ meã do vobis*: Ergo non licet bellum gerere. Si volumus perspicuè hunc locũ intelligere, scire debemus, q̃d sit apud Hebræos pax. Schelom autem, significat fœlicem successum rerum: & ita solebant sese mutuò salutare. Christus etiam discessurus è terris, ita voluit salutare suos. Idque, inquit, longè aliter, quàm mũdus solet dare pacem: Nam homines precari tantùm possunt pacẽ & omnia bona, ego ea omnia re ipsa præstabo. Sed si volumus eam vocem verè significare pacem, certè Christus reliquit nobis pacem conscientiæ: reliquit etiam pacem hominibus inter se. Nihil ista faciũt ad magistratum aut ad gladium. *Ad 12.* Paulus ait, *Cum omnibus hominibus pacem habentes*. Sed duas addidit exceptiones: *Quantum in vobis est*: &, *Si fieri potest*: Atque equidem nullum esse arbitror magistratum, qui non inuitus accedat ad gladium. Nero ipse, cùm subscribendum esset sentẽtiæ capitali, Vtinã, inquit, nescirem literas: Tamen vt vtantur gladio, *Ad 13.* necessitate adiguntur. Conuertent lanceas in ligones. Hunc locum Iudæi quoque nobis obijciunt: Vbi est Messias, inquiunt, vester? Nam ex quo tempore cœpistis illum colere, plura experti estis bella, quàm vnquam anteà. Sed miseri nõ intelligunt, Prophetam eo loco commendare voluisse doctrinã & institutionem Christi: Nam si omnes tales essemus, quales Christus instituit, nihil opus esset gladio. Nemo enim cõmitteret aliquid, cuius causa afficiẽdus esset capitali supplicio. Sed quoniam in frumento Domini semper est aliquid zizaniorum, idcirco opus est magistratu. At si Ecclesia nunquam erit perpurgata, quorsum spectat illa promissio de conflandis lanceis in ligones? Respondeo, Satis nobis esse debet, si in hac vita habeamus illius fœlicitatis aliquam inchoationem. Nam etiam nunc inter homines verè Christianos nihil opus est gladio. Promissio autẽ illa, omnibus numeris implebitur in secundo aduentu Christi. Et hoc ipso tempore, quicunque verè Christum colimus, ita viuimus, vt per nos non excitentur bella. Et Christum fuisse authorem huius pacis, apparet ex eo, quòd cùm ille nasceretur, Ianus Romæ clausus fuerit. Voluit enim illud extare indicium aduentus sui. *Ad 14.* Paulus ad Ephesios ait, *Arma nostra esse spiritualia*. Verum est, quatenus sumus Christiani: Sed quoniam non tantùm Christiani sumus, sed etiã homines, idcirco nec Paulus, nec Christus arma eripere voluit magistratui. *Ad 15.* *Lucta nostra non est aduersus carnem & sanguinem*. Sermo ille intelligẽdus est ex collatione, vt alia multa loca Scripturarum: in quibus aliquid negatur, non in vniuersum, sed tantùm ex collatione. Paulus ad Corinthios ait, *Non misit me Christus ad baptizandum*: Quid ergo? cùm baptizaret, fecit præter vocationem suã? Minimè. Neq; enim hoc sensit: sed sese præcipuè missum fuisse ad docendum Euangelium. Ita hæc lucta cum carne & sanguine nulla est, si cum illa altera spirituali conferatur.

Tertulliani sententia de bello. 20 Tertullianus etiam author antiquissimus, in libro de Corona militis, videtur stare ab aduersarijs. Christianorum ait non esse bellum gerere: Vtitur autẽ huiusmodi distinctione, Si Baptismus te deprehenderit in Sacramento, ne discedas à militia: sin te inuenerit liberũ, ne te obstringas. Ista distinctio non est bona: Nam si bellum sua natura malum est, quocunque tempore nomẽ dederis, discedendum est. Iniusta enim stipulatio statim rescindi debet, vt primùm eã intelligas iniustam esse. Verùm Tertullianus non agit de quauis militia, sed de ea tãtùm, in qua milites adigebantur ad idololatriam, ad Sacra deorum, ad comedenda idolothyta, ad gestandas coronas. Ad hoc genus militiæ Tertullianus hortatur, ne Christiani accedãt. At si eos in illa Baptismus deprehẽderit, vt maneãt in statu suo: ita tñ ne quid illorũ faciant quę diximus, sed potius vt sese offerant martyrio. Et certè multi milites ea causa facti sunt martyres. Quòd autem dicit, nõ esse discedendum à vocatione militari, si Christus in ea te inuenerit: sin liber sis, non esse accedẽdum, declarari potest exemplo. Paulus enim ait, Si quis habeat vxorem infidelem, quam duxerit antequam esset Christianus, & ea velit vnà cum illo habitare, non esse abijciendam: at si iam nomen Christo dederis, infidelem nullo modo

esse ducẽdam. Omnino Tertullianus nihil aliud videtur excludere, quàm voluntariam militiam & mercenariã: Nam alioqui dicere, Christianũ non oportere parere magistratui, si vocetur ad arma, insanum est. Neque verò mirum videri debet, si Tertullianus in hac re errauerit: Deflexerat enim iam ad Montanistas, & malè sensit de fuga in persequutione. Hîc iam finem facio: sed ita, vt quod infrà dicemus, cùm agetur de duello, idem hic etiam commemorẽ: meminisse nos debere, semper nobis bellum gerendum esse cum diabolo, quo in bello, nullæ vnquam dandæ sint induciæ. Ille enim semper circuit rugiẽs, & quærens quem deuoret.

De exploratoribus.

In Iudic. 1. 21 Prima exploratio lib. Num. 13. cap. habetur: altera sub Iehosua contigit, quando Ierichuntinam vrbem illi duo explorarunt, quos meretrix Rahab magna fide seruauit: tertia demùm ista est, de qua 1. Iudicum ver. 24. Quamuis in lib. Genes. non ignoro Iosephum suis fratribus obiecisse, quòd essent exploratores. Munus autem exploratorũ, vel opus est (vt Chrysostomus in Epistola ad Galatas cap. 2. illa Pauli verba exponens, quòd essent subingressi falsi fratres, ad explorandam nostram libertatem, ait) res aduersariorum cognoscere, vt sibi ac suis faciliorem aditum parent, ad illorum expugnationẽ aut repulsam. Iam intelligimus actionem esse, ac videmus in quam finem instituatur. Ab inimicis porrò, & ab hostili animo proficiscitur: fit verò clàm & astutè. Vt pugnare licet cum hostibus vi atq; armis, cùm bellum iustè susceptum fuerit: ita iustũ & fas est, explorandi arte seu astutia vti. Quare Hieronymus super Ezechielẽ cap. 27. dixit, Explorationem rem esse mediam, qua nimirũ, cùm bene, tum malè vti liceat. Bene vsus est Moses & Iehosuah, nécnon modò Iosephi domus. Quòd si bellum iniquum fuerit, exploratio quoque illi subseruiens iniusta erit. Vnde fratres Iosephi, cũ ipse diceret eis: Per salutem Pharaonis exploratores estis, id à se seu iniuriam & contumeliam depulerunt. Pœna verò exploratorum ea est, si deprehendantur, quæ hostibus irrogari solet, cũ in manus inimicorum inciderint. Nihil enim refert an armis, an versutia & vafritie quispiam certet: Quamobrẽ forti animo eos esse oportet, qui pro bono publico vitæ discrimen explorando subeant: Non est sanè opus vulgariũ hominum exploratio. Scribit Iosephus, exploratores à Iehosuáh missos, Geometras fuisse, quòd eos oportuerit bene ac perspicuè terræ Chenaam situm cognoscere. Homerus verò, Vlyssem ac Diomedem, heroas alioquin insignes, exploratores fecit. Paulus Apostolus, explorandi opus ad contentiones de religione, in Epistola ad Galatas loco iam adducto cap. 2. elegãter traduxit, vbi scribit παρεισάκτους, hoc est emissarios quosdam ex falsis fratrib. extitisse, qui παρεισῆλθον insinuarunt se, κατασκοπῆσαι ad explorandum libertatem nostrã: ac si diceret, Peruestigabant ac perscrutabantur subtiliter nostrã voluntatẽ, vt eã expugnarẽt, ac subtili diligẽtia inquirebát, an qui nobiscũ erát, præputiũ retinerẽt. Illud erat libertatẽ Ecclesiæ explorare, vt videlicet Christianos ea deijcerẽt.

Quod sit munus exploratorum. *Finis explorationis.* *Pœna.* *Exploratores oportet esse fortes.* *Christianam libertatem explorare.*

De proditione.

In Iudicum 1. 22 Locus admonet, vt de ipsa Proditione aliquid adferatur: & quæritur, an vnquã liceat, vel, an semper interdicatur. Hieronymus de Optimo genere interpretandi ad Pammachium ait, Proditionem principes recipere quidẽ, sed proditores damnare. Cui finitimum est, quod rex Antigonus dicebat, Proditores tantisper amo, dũ produnt: ast vbi prodiderint, odi. Plutarchus idem refert de Rhimotalco Thracum rege, qui ab Antonio ad Augustum desciuerat, idemque post victoriam inter pocula se iactabat, idq; tam supra modum atque insolenter, vt Augustus cõuersus ad amicum de illo dixerit, προδοσίαν φιλῶ, προδότας δ᾽ ἐπαινῶ. Quæ sententia, vt plausibilis & iusta primo aspectu videatur: attamen nec vera, nec prudens existimari debet. Nam si quam sapientes actionem probent atque laudent, eius quoque authorem laudare ac probare debent. Nec alijs quisquam id licitè infert, quod ipse pati nollet. At nemo est mortalium, qui vel se, vel sua prodi vellet. Præterea Lasthenes quidam, cùm patriam suam Olynthũ Macedonibus prodidisset, atque ob id se apud eos in honore futurum arbitraretur, ei secus longè accidit: Nam per castra passim à militibus Proditor appellabatur. Quocirca ea de re cum Philippo rege grauiter conquestus est, qui ei respondit: Macedonas, suos hões esse admodum rudes & agrestes, qui res alio nomine quàm suo ac proprio, vocare nescirent. Dicunt, inquit, σκάφην, σκάφην. Hoc fuit ac si respondisset, Cùm ipse talis sis, aliter appellari non debes. Asconius Pædianus in secundam Verrinam, Prodere inquit, deterius est, quàm oppugnare. Nam oppugnant inquit inimici, quod eis vitio verti non debet: at produnt, qui amici videri volunt, ac tales erga nos esse deberent: Ideoque cùm ab officio discedant, longè grauius quàm illi peccant. Hieronymus item loco iam adducto, de Optimo genere interpretandi ad Pammachium refert, Theodosium Imperatorem, Hesychium virum consularem capitis damnasse, quòd Patriarchæ Gamalielis chartas inuasisset. Nec id sanè mirum fuit, quandoquidem apud Romanos, vt in ff. habetur de Re militari. l. Omne. §. 2. & C. de Commercijs & mercaturis. l. 2. reuelasse cuiuspiã secreta, capitale fuit. Et in ff. ad legem Iuliam Maiestatis. l. 1. 2. & 3. qui munitionibus fidei suæ commissis cessisset, crimen læsæ Maiestatis incurrebat.

Camillus. 23 Est deinde admiratione dignum Camilli exemplum, qui puerorum Phaliscorũ Pædagogum à suis discipulis in patriam reduci verberibus iussit, cùm ipse voluerit eos prodere. Pyrrhi quoq; medicos, qui Romanis pollicebatur, se in illorum gratiam regem suum necatũ ire, ab ipsis *Medicus Pyrrhi.*

regi

regi est indicatus, quò ab eo sibi diligentius caueret: Vnde pax inter Pyrrhum & Romanos est consecuta. Esaias capite 16. ideo Moabitas grauiter increpat, quòd Israelitas, dum ab inimicis opprimerentur, acerbissimè tractarint: & illos admonet, ne Iudæos illo eorum tempore ad se confugientes prodant. Et Paulus ad Timotheũ epistola posteriori scribit, Fore posterioribus tẽporibus, homines grauissimis sceleribus corruptos: in quorum censu, etiam proditores enumerat. Accedit ad hæc, ciues iuratos esse magistratibus, vt ciuitatem seu Rempublicam cùm fuerit opus, tueantur. Et vt iurati non essent, naturale atque commune ius id exigit: quod animantium membra testãtur, quæ se pro corpore, atq; pro nobilioribus eius partibus, capite inquã seu corde, spontè ac promptissimè periculo exponunt. Quod idem vt ciues faciant pro patria, si periclitetur, naturæ legibus obstringũtur: Quare si eam prodant, quin grauissimè peccent, excusari non possunt.

24 Cæterùm, videtur prius quid sit Proditio definiendum, quàm vlterius progrediar. Prodere, Latinis (quantum ad præsens negotium spectat) videtur tria significare: nimirùm Patefacere, Fallere, ac Tradere. Proditio igitur, actio est, qua dolo, patefactione, seu traditione proximi, aut res eorũ læduntur: ab ijs præsertim, qui eas potius tueri debuerant. Sunt aũt Proditionum complura genera: Prodũt quippe illi, qui fratrũ crimina dolo malo patefaciunt. Augustinus hac de re adducitur 2. quęstione prima, cap. Si peccauerit, vbi ait: Fratrẽ, cuius peccati priuatim conscius es, clàm arguito: nam si coram omnibus id feceris, iam nõ eris peccati corrector, sed proditor. Item, qui alium circumuenit, & in discrimen adducit, is eũ prodit. Vnde Hieronymus, vt habetur in 24. quæst. 3. cap. Transferũt. id maximè falsis prophetis, malis pastoribus ait congruere: qui prauis doctrinis & exẽplis, oues Christi suæ fidei cõmissas, perdunt, quas tueri debuerant. Ijs annumerantur, qui hostibus munitiones & arces tradũt: qua de re 22. quęst. 5. capite, de forma, prolixè scribitur. Illi etiam proditores habẽtur, qui arcana sibi cõmissa publicant & patefaciunt, quæ præsertim magni momenti sunt, & fratrum vitã, existimationem aut fortunas lædunt. Notaturq; hoc genus. de Pœnitentia, distinct. 6. capit. Sacerdotes. Chrysostomus postremò super Matthæum Homil. 25. vt adducitur in Decretis 11. quæstione 3. cap. Noli timere. Illi non solùm dicũtur veritatẽ prodere, qui eius loco mendaciũ dicunt, sed etiam illi qui eam minus liberè profitẽtur. Plures itaque numerantur proditionis modi seu species: At de ijs omnibus in pręsentia nõ est dicendum, sed ea tantùm attingam, quæ ad nostrum institutum fecerint. Cæterùm id esse addendum censeo, nonnullos existimare, Proditionem ac explorationem à se inuicem non multum distare: sed fieri quandoque posse, vt idem sit & proditor & explorator. Nam si quispiam ciuis ab hostibus pecunia corrumpatur, is & proditor est patriæ, & domesticum interim exploratorem agit. Verùm hoc videtur minus prudenter dictum, quia rerum istarum natura, vt ex earum definitionibus liquet, permultum distat, licet in eodem homine quandoque inhæreant, ita vt idem proditor sit & explorator. Quemadmodum Musica & Grammatica distant à se inuicem plurimum, cùm tamen sæpè contingat, vt idem sit Grammaticus & Musicus: Id tamẽ, cuius antea mentionem feci, discrimen plerunque seruatur, licet non semper, vt exploratio ab hostibus, proditio à coniunctis, quibus vt amicis confidimus, proficiscatur.

Quid sit prodere.

Genera proditionum multa.

Idem interdum est proditor & explorator.

25 De Proditione verò, An vnquam liceat: vt apertius cognoscere possimus, puto ea verba esse in memoriam reuocãda, quæ Augustinus aduersus literas Petiliani lib. 2. cap. 10. habet. Nõ oportet querelas eorũ qui patiuntur, audire, sed animum eorum qui faciunt quęrere. Hæc aduersus Donatistas vir dei scripsit, qui nostros accusabant, ceu proditores ac persequutores. Eis autem respondet, Paulum quoq; Sathanæ aliquos tradidisse, quorum salus ei videbatur commissa: quia tamen bono animo id faciebat, nempè vt discerent non blasphemare, vtq; spiritus eorum in die Domini saluus fieret, neque proditionis neque traditionis accusari potuit: quia, vt verbis iam allatis dicitur, non eorum qui patiuntur querelæ sunt audiendæ, sed animum eorum qui faciunt oportet quęrere. Quando itaque bellum vel cõtrouersia inter aliquos inciderit, quorum altera pars iustam bonamq; causam habere cognoscatur, si altera quæ tuetur deteriorẽ, & propterea iniustè agit ad bonas æquasq; conditiones adduci se nullo modo patiatur: profectò boni viri qui fortassis in ea parte reperiuntur, ea ratione qua possunt iustitiam promouere, iuuare, atque tueri debent, ac si oporteat ab iniustis ad iustos deficere. Nec eorum proditio seu mala iure potest damnari, quamlibet ijs qui peruersè agunt, amici, & admodum cõiuncti prius fuerint. Nunc verò de causa Israelitarũ erga Chananęos nonnulla dicenda sunt. Ea potest à nobis dupliciter cogitari, nimirum aut iure cõmuni, seu naturæ ac ordinario, aut ex fide seu verbo Dei. Quo ad naturale seu commune ius, tradit Epiphanius, Palæstinam reuera pertinuisse ad Semi filios, vnde ibi Melchisedek regnauit, qui vel Sem, vel ex filijs eius fuit. At Chananæi, qui ex Chamo sunt orti, transgressi fines Aphricæ ac Ægypti sibi destinatos, ex Palæstina Semi filios eiecerunt: Et idcirco Hebræos, qui Semi posteritas erant, cùm sedes paternas repeterent, iusta & æqua facere videbantur. Quamobrem, vt inquit, deus vna eademque opera, & Israelitis auitas regiones restituebat, & Chananæos ob sua scelera malè mulctabat. Cæterùm Epiphanio haud facilè assentior, siquidem præscriptio longissimi temporis erat elapsa: intercesserãt enim anni minimùm 500. Proinde non videbatur posse dici, Chananæos eam terrã iniustè possidere. Si hodie hac ratione ageretur, nemo quodámo-

An unquam proditio liceat.

Quæ proditio sit bona.

Israelitæ cur contra Chananæos.

do legitimus Princeps & iustus possessor habetur: cùm eorũ maiores ante multos annos, & prouincias illas & regna vi occuparint, inde prioribus & regibus & incolis expulsis. Quare humano iure, Israelitæ nõ videbātur iustas habere causas, ob quas Palæstinā, tanquā suā repeterēt, nec huiuscemodi rationē vnquā attulerūt: Et nihilominus bonum ius ad eam habuerunt, cùm deus tā verbis q̃ admirandis operibus vt Hebræi regiones illas obtinerent se velle testaretur: cuius, vt Dauid rectè cecinit, terra est & plenitudo ei9. Nec poterant Chananæi de iudicio diuino conqueri, cũ de suo iure, propter varia & multiplicia scelera excidissent. Quocirca nulli potuerũt in ista causa iustè à Chenanæis stare, modò vellent adhærere vero deo, ac eius verbis credere. Vnde ille Luzita, qui suos ciues prodidit, aut fide agebatur, quemadmodũ Rahab in Iericho, aut humana pactione. Custodes quippe seu Exploratores illi dixerunt, *Faciemus tecum misericordiā.* Si timore perculsus est, quî possit, vt aiunt, in virũ constantē cadere (nam erat quodāmodo captiuus, & in manus hostiũ peruenerat) tũ humano pacto adductus est, ac turpiter sanè fecit: non enim turpia pacta contra patriā inire licet. Neq; ob timorē excusari potest, quia contra iustitiam & cõscientiā non est quicquā agendum, quāuis timor qualiscunq; incutiatur. Verùm si fide incitatus est, viditq; suos ciues obstinatè aduersari dei sermoni atq; operib. rectè fecit, nec eius proditio, vel improbari vel damnari potest. Nulla quippe iura, nulla vota, nulla pacta vel nexus, quālibet arcti, astringere quenquam possunt, vt pugnet aut resistat verbo dei: quod vt fiat & cõpleatur, omnibus enixè laborandum est. Stat enim, stabitque perpetuò illa sententia: Magis deo quàm hominibus esse parendum. Nec potest quisquā, vt Christus ait, duobus dominis, præsertim si pugnantia iubeant, inseruire.

Non licet contra patriam turpia pacta inire, neq; ex timore contra iustitiam aliquid agere.

26 Adhæc magistratus ad vitia extirpanda iuuandus est, cui proculdubio licet interdum submittere homines, qui facinora deprehendant & indicent, quò puniātur: & vt iussit deus, malum è medio tollatur. Quin ei etiam licet coniuratis offerre præmia, vt conspirationē detegant, quod citra controuersiam ad proditionem pertinet. Nunquam tamen est aut simulanda hæresis aut laudanda, vel aliquod scelus committendum, quo licita proditio successum habeat: vnde Augustinus in libro Retractationum posteriori, testatur, se librum de Mendacio ea potissimùm de causa scripsisse, quòd nonnulli, vt Priscillianistas detegerent, se assimularent sectatores eiusdem hæreseos esse: quandoquidem ipsi Priscillianistæ cùm deferrentur, magna contentione affirmabant, se à talibus dogmatibus alienos. Attamen posteà sese ijs prodebant, quibus, eorum simulatione decepti, putabant rectè fidendum. At Augustinus in eo libro de Mēdacio, docet ex ea Catholicorũ simulatione, permulta & mala & pericula euenire. Nam ibi Priscillianum commendabant, eius librum, qui Libra inscribebatur, efferebant iniustis laudibus, hæresim approbabāt, multa pronunciando, quæ citra blasphemiam dici non poterant. Deinde quod agebant, periculosum erat: quoniam si hoc pacto simulantes, alicuius authoritatis ac existimationis fuissent, eorum commendatione, hæretici poterāt in sua sententia confirmari, & ij pręsertim cum quibus ita dissimulabant. Nam fortasse ij Priscillianistæ prius erant, quamuis non multum firmi atque constantes: qui posteà suam hęresim laudari à viro graui audientes, in suo errore magis ac magis hærebant. Præterea ita simulando ac versando cum Priscillianistis, periculum simulanti facilè creabatur, vt ne ipse tandem ex Catholico Priscillianista euaderet. Et deniq; ipsi hæretici, ex nostrorum dissimulatione, facilè statuere poterant: cùm sua celarent, dissimularent, & negarēt se rectè facere. Quòd verò in causa iusta & extra commemorata pericula, interdum proditio liceat, non tantùm allatæ rationes demonstrant, sed permulta exempla in diuinis literis passim obuia comprobant. Gabaonitę cæteros Chananæos prodiderunt, cùm ab ipsis ad Hebræos deficerent. Rahab item, suā Rempublicam seu Regem prodidit, recipiendo, occultando, & demittendo capitales eius hostes: quę tamen in epistola ad Hebræos fide ista fecisse dicitur. Iahel quoque, vxor Aber Kenęi, Sisaram prodidit: nā eum ad se inuitatum, & bene celatum, astu mirabili peremit, vt suo loco in illa historia Iudicum narratur. Quin & Ionathanus Saulis filius, voluntatem & consilia patris, vt scribitur in priori libro Samuelis, Dauidi prodidit. Adhæc Husai Arachites Absalomum filiũ Dauidis prodidit, cùm oppugnato Achitophelis consilio, suum longè deterius obtrusit, & Dauidi omnia indicauit. Possem alia multa exēpla inducere, sed ista prudenti lectori satis esse iudico.

Licet Magistratui submittere delatores.

Licet coniuratis offerre præmia ut conspirationem detegant.

Augustinus.

De Priscillianistis.

Gabaonitæ.

Rachab.

Iahel.

Ionathanus.

Husai Arachites.

LOCVS XVII.

Seruandi ne an occidendi captiui.

In 2. Regum 6.22.

AN verò captiui occidendi sint an seruandi, non vna sententia, potest definiri: Nam interdum reprehensi sunt qui seruarunt, alibi verò quidam reuocantur à cæde. Et improbat deus Babyloniorum crudelitatem in Israelitas. Achabus porrò, quod pepercerit Benhadado, audiuit à Propheta: *Erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo eius.* Saul etiam excidit regno, quod regi Amalechitarum pepercit. Est itaque nonnunquam parcendum, aliquando verò sunt

Helisæus non patitur Syros trucidari.

sunt occidendi. Quod in vno ac eodem Elia, facilè cognosci potest: qui prioribus quinquagenarijs igne de cœlo elicito interfectis, tertiũ seruauit: quod pro diuersa illorum affectione contigisse minimè dubitatur. Duo quippe quinquagenarij priores, impij omnino erant, contemptores verbi dei & prophetarum: alter verò, precibus ac demissa oratione, qua se prophetæ approbabat, aliquid pietatis & fidei in animo suo inhęrere declarauit. Baalitis etiam non iudicauit parcendum, quod essent profligatæ impietatis, nec publicè victi manus darent: imò parati & præstò semper essent ad turpissimam idololatriam tuendam & amplificandam. Quamobrem opus est peccata expendere: nõ enim alia de causa hostes aliqui nobis fiunt, nisi quod peccauerint, & sint coercendi. Inter alia verò quæ culpã eleuãt vel aggrauãt, sunt sciẽtia & ignorãtia. Atq; ignoratione, culpam non parum eleuari, certum est: quia cùm impediat voluntatem, illi qui sic peccant, non videntur peccasse volentes, verùm potius inuiti. Sed sciendum est, illam duplicem esse: Quædam facti dicitur, quædam iuris. Quæ facti est, rationem peccati omnino tollit: Vt si quis volens feram occidere, suum patrem interemerit inter arbusta & vepres latitantẽ, vbi aliâs versari non consueuerat. Ignorantia verò iuris, non excusat in vniuersum: Nam quisq; astringitur, vt leges norit, præsertim communes & naturæ: & dei fideles, præcipua capita sacrarum legũ tenere oportet. Attamen si cõferantur simul, peccãs ex hac ignoratione, & ille qui ea committit, quæ nouit pugnare cũ recto & legibus, grauiori supplicio dignus est hîc: vnde Christus ait, *Seruus sciens voluntatem domini sui & non faciens, vapulabit duplo.* Nec etiam parum interest, si quis vltrò & propria malitia ruat in grauia scelera, & alter non spontè, sed ab alio incitetur: eoq; præsertim, qui in illum habeat imperium, Vt milites ij de quibus lib. Reg. agitur. Rex quippe Syriæ, illos misit ad virum dei capiendum: deinde Samariam profecti sunt, non sua voluntate, verùm dei manu quodammodo adducti. Non enim suo consilio ad vrbem populosam, & cui non possent resistere, se contulerunt. Quo etiam accedit, illos eò peruenisse absque maleficio: Non enim vastarunt agros, non arces, non oppida, sed Prophetam rectà sunt comitati.

Quibus rebus culpa vel aggrauatur, vel minuatur.

2 Sciendum est etiam, ex nationibus, quasdã fuisse à deo proscriptas, alias minimè. Chananæos ita Deus proscripsit, vt eos voluerit à Iudæis omnino perdi. Quare parcendo eis, cùm illos redigebant sub tributum, Deum grauissimè offenderunt, vt liber Iudicum apertissimè testatur. Quod verò ignotum sit Gabaonitis, id peculiari quodam euentu contigit. Fraus intercessit, deinde iuramentum: quo etsi Iudæi reuera non astringebantur, attamen propter nominis diuini reuerentiã, deus voluit nonnihil valere. Qđ idcircò subijcio, quoniam vtcunque morte sunt mulctati. Nam Hebræi fecerunt illos seruos, adegeruntq; eos ad ligna cędenda, & ad aquam hauriendam: Serui autem plerisq; in rebus, vt docet Romanæ leges, pro mortuis habentur. De nationibus verò non proscriptis, variam fuisse rationem animaduertimus: nimirum pro grauitate scelerum. Dauid enim Ammonitas ob ingratitudinem & ignominiam suis legatis illatam, seuerissimè accepit: Nam capta vrbe, ciues iussit serris, rastris, & securibus occidi, necnõ comburi in calcarijs, vbi & lateres & calx coquebãtur. E' diuerso autem, Syros, quos bello superauit, redegit sub tributũ. Ad hæc ex hostibus aliquos pœnitet, seq; dedere volunt, & de illatis iniurijs pollicẽtur se velle satisfacere: Et sanè ijs clementer parcendum est. Alij verò sunt, qui obfirmatissimo animo resistunt, & armis perperam facta parati sunt defendere, in hos seuerius statuendũ est. Ita Israelitæ in Biniamitas se gesserunt, cùm illam tribum ferè ad internecionem extinxerũt. Simili quoq; exemplo, sub Vespasiano & Tito adducta est ea gens in interitum, quod Romanis paratis ignoscere obsessis, pertinaciter admodũ restiterint. Hæc duo, Poeta expressit, cùm propriam notam populi Romani, hanc esset dixit:

Quæ gentes à deo proscriptæ.

Quid de gentibus nõ proscriptis statuendũ.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

3 Parcitur deinde hostibus, quãdo spes aliqua sit pacis, vt scilicet firmior euadat, & magis animi coalescant: quando etiam captiui clementer habiti, remittuntur in patriam. Seruantur etiam hostes, cùm vtrinq; speratur captiuorum commutatio: nempè, vt vtraq; pars recipiat suos. At contrà interimuntur capti, vt hostibus terror incutiatur, ne putent mitem fore conditionem vel sortem, si citra deditionem in manus aduersariorum inciderint. Siquidem nimia lenitas, fit sępè magna incitatio ad peccandum. Nec rarò perimuntur captiui ob vltionem: nempè quod aduersarij, captiuos quos cœperant, crudelissimè interfecerint. Videntur item iustè interfici illi, quibus ignotũ est sæpius: & nihilominus ad ingenium, hoc est, ad pristina maleficia redierunt. Dissimulauerat aliquoties populus Romanus, Iugurthæ perfidiam, quæ posteà crebrius iterata, iustum suppliciũ luit. Illis quoq; nõ parcitur, quos certis coniecturis victores suspicantur denuò esse nocituros. Et sanè huc Syllæ ac Marij sęuissimæ proscriptiones referri debent: Etenim alter horũ, cùm intelligeret populares non esse quieturos, eos proscripsit. Marius è diuerso, animaduerso nobiliũ odio internecino in plebẽ, nobilitatem proscripsit: Curabat porrò vterq; tutã reddere potentiam suarum partium. Facilè verò contrà illis ignoscitur, à quibus iam victis, nihil incommodi vlterius timetur. Hoc pacto Aurelianus, cùm Zenobiam, quę imperium inuaserat in Syria, vicisset, & de illa Romæ de more triumphasset: non solùm ei vitam condonauit, sed vt viueret in vrbe commodè ac honestè permisit. Et qui his de causis hactenus cõmemoratis in victos clementia vtuntur, iure ac meritò fortè laudari merentur. At alij sunt, qui non animi virtute, sed auaritia potius inducuntur ad ignoscendum captiuis: nempè, vt pretium redemptionis

quàm maximum ab illis extorqueant. Et plerunque ij neq; honesti, neq; Reipub. vllam rationē habēt. Reperiuntur & qui multitudini hostium parcant, & solùm capita mali & scelerum principes morte afficiunt, vt exemplo sint cæteris, ne audeant consimilia. Fuit etiam olim apud Persas lex, vt cùm quis conuictus esset sceleris capitalis, non statim damnaretur, sed exploraretur tota eius vita diligenti examine, quo, si deprehenderentur egregia facta numero & magnitudine vincere mala opera, illum absoluebant. Sin verò è diuerso peccata & scelera superassent, ipsum tum demùm damnabant, & extremo supplicio afficiebant. Ita videtur Salomon se gessisse: Cùm enim Abiatharus sacerdos crimen lęsę maiestatis incurrisset, dixit ei, *Filius mortis es: attamen quia parenti meo Dauidi temporibus eius adfuisti, & vnà cum eo periclitatus es, & laborasti, idcircò te hodie non interficiam: Abi ergo ad agros tuos paternos in Anathoth.* Hoc ius victorum in hostes adeò latum, iusti bonique Imperatores contrahere solent intra certos fines. Etenim expugnatis ciuitatibus, quando sunt diripiendæ, solēt edicta proponere, quibus mandant, vt liberis corporibus vis non afferatur. Statuunt etiam nonnunquam, vt salui sint ac inuiolati quotquot ad templa confugiūt: vt fecit Alaricus rex Vuandalorum, cùm vrbem Romanam occupasset. Et sanè in victoria, si victis nulla spes esset veniæ, res prorsus esset inhumana. Decet itaq; Imperatorem, nisi causæ iam allatæ vel cōsimiles eum impedierint, animo esse leni, magisque propenso ad eos quos vicerit conseruandos, quàm perdendos.

Ius victorum in victos latè patet.

4 Nec dubium est, complures inueniri heroicos viros, quos licet victoria plurimū delectet, à crudelitate nihilominus vehementer abhorreant. Æneas, qui dictus est pius, vt decimo Æneidos habetur, indoluit, quod Lausum Mezentij filium interemisset. Et Marcellus Syracusanis à se deuictis, qui obstinatissimè restiterant, cùm vrbem videret incensam corruere, collachrymatus est: Ita enim doluit ruina vrbis inimicissimę. Quiddam etiam huius generis de Scipione refertur, in euersione Carthaginis. Quin & veteres ita sibi temperabant à sanguine hostium fundendo, vt victos sub iugum mitterent: Quemadmodum ad Furcas Caudinas factum legimus. At quandoq; Principes aliqui acti præcipiti, nō minus quàm vehementi stomacho & iracundia, re non bene perpensa, in hostes adeò sæuierunt, vt curarint promiscuè necari tam sontes, quàm insontes. Quod Magno Theodosio cōtigit, cùm ira vehementer inflāmatus esset aduersus Thessalonicenses, quod eius peccatum, seuerissimè castigauit Ambrosius. Ad clementiam prouocabuntur, si non obliuiscantur se quoq; homines esse, & quæ victis contigerunt, posse aliquando sibi euenire. In quam cogitationem Cyrus venit, qui captum à se Crœsum ignibus addixerat, Ille verò mox cremandus, cœpit clamare, ô Solon, Solon: quod ille sibi iactanti suas opes & fœlicitatem, responderit, ante obitum, neminē posse dici fœlicem. Cyrus hac sententia motus, non modo liberauit hominem à supplicio, sed illum apud se in honore habuit, ac eius consilijs non rarò est vsus. Iustinianus item, cùm per Belisarium vicisset Gilimerem regem Vuandalorum, post triumphum de illo actum, rogabatur vt de ipso statueret: exclamauit, *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*: nec interfecit hominem, sed eum longè ablegauit in Gallias. Iulius quoque Cæsar victoriam adeptus, propensissimo fuit animo ad condonandum victis: Qua de causa, mirum in modum à Cicerone collaudatur. Id etiam permultum principes ad misericordiam impellere debet, quod inter suos titulos illum imprimis amplectuntur, vt vocentur Clementissimi. Cùm itaq; hoc titulo gaudeant, etiam se tales reipsa declarent, decet. Porrò cùm bella quę inter Christianos geruntur, cùm sint eiusdem religionis, etiamsi iusta fuerint, plus quàm ciuilia sint: nostri magistratus (nisi obstiterint iustæ occasiones, quæ præter iam allatas, multæ consimiles possunt colligi) eò animos debent habere propensiores ad misericordiam victis impetrandam. Et hac de re hactenus.

De rebus quæ capiuntur iure belli.

5 Posse fieri, vt aliquid iure belli vindicetur, humanis legibus confirmari potest & diuinis. Sed exordiar ab humanis. In ff. de Captiuis & Postliminio reuersis. l. Postliminium. Quæ in bello amisimus, vel circa bellum, ea si post recuperabimus, obtinebimus postliminio: Nam dum non recuperantur, ab hostibus possidentur. Hoc autem ius est erga eos, qui declarati sunt hostes: Illi autem hostes declarati sunt, quibus populus Romanus publicè bellum indixit, aut qui populo Romano bellum indixerunt, vt habetur in eodem tit. l. Hostes. Nam piratæ aut prædones, nō possunt hoc pacto dominiū acquirere, aut quippiam armorum iure possidere. Oportet enim bellum geri, vt aliquid iure belli acquiratur. Et in ff. de Acquirendo rerum dominio. l. Naturale. §. vlt. Ea quæ ab hostibus capiuntur, iure gentium statim fiunt capientium. Atque ita humanæ leges in hanc rem satis sunt perspicuæ. Ita etiam res in diuinis legibus habet: Abraham, vt constat libro Geneseos cap. 14. bellum contra quinq; reges gessit, qui Lothum captiuum abduxerant. Confecto bello, præda illorum in potestatem & dominium Abrahami transijt: quod facilè probari potest, quoniam ex illa præda Melchisedecho decimas dedit. non autem licuisset decimas de alieno dare: sua igitur erant, de quibus dedit. Quocirca prædam illam in eius dominium peruenisse credendum est: Nam quod eam donauerit regi Sodomæ, fuit mera liberalitas: non enim lege cogebatur. Possem commemorare quæ Iehosuáh, quæ Othoniel, quæ Dauid, quæ Salomon, quæque alij complures iure belli possederint: Nam cùm ij principes vicissent, erepta hostibus venerunt in eorum potestatem. Sed non satis est geri bellum, vt aliquid eius

In Indic. n.

Hostes qui.

Bellū opus est esse iustum, ut dominium acquiratur.

eius iure vindicetur, sed iustum esse oportet: quia nisi iustum sit, non bellum est, sed latrocinium & deprædatio.

Vnde internoscatur bellū iustū ab iniusto.

6 Quomodo autem scire possumus iustum esse bellum? Augustinus vt adducitur 23. quæst. 2. cap. Notandum. scribit, Hoc bellum inter Sihonem & Israelitas, fuisse iustum. Illi enim petebāt transitum innoxium per regnum eius, qui ex humana societate negandus non erat, præsertim cùm illi fidē interposuissent, nemini se fore molestos. Hanc Augustini sententiam, glossator conatur defendere, idq; legibus ciuilibus. In ff. de Aqua pluuia coercenda. l. In summa. §. Item Varus. permittitur aliquid in alieno agro, modò id fiat sine possessoris nocumento. Et in C. de Seruitutibus. l. Per agrum. Maximianus & Diocletianus ita decernunt, Vt via publica vtaris, nemo potest prohibere. At hoc tantùm Israelitę petebant: ergo repulsi, iustè bellum susceperunt. Hæc glossator: cuius ratio mihi non multum satisfacit. Nam quod Augustinus dicit de priuatis hominibus, facilè admitteretur, & illa quæ afferuntur è iure ciuili, de priuatis ita scripta videntur: sed si quis velit exercitum per alienam regionem traducere, etsi fidem faciat, se nō fore molestum: attamen an ei statim aperienda sit via, & fides habenda, incertum est. Promittunt, inquies, exercitum fore innoxium. At si promissis obstiterint, terra erit in illorum potestate. Certè Iulius Cæsar, Heluetijs transitum per Prouinciam concedere noluit, quamuis pollicerentur se absque iniuria & maleficio iter facturos. Ego verò dixerim, iustum fuisse bellum, quod Israelitę gesserunt cum Sihōne: sed non ea causa quòd ille transitum negarit, sed quòd egressus sit è finib. suis cum exercitu, & Israelitis vltrò iniuriam intulerit. Quilibet enim debet se suosque contra vim defendere. Habet quidem aliquam speciem quod Augustinus dicit, non tamen firma est eius ratio. Quî enim poterat Sihōn certò scire Israelitas fore innoxios, præsertim cùm tot numero essent? Erant enim 666000 militū armatorū, & instructorū ad pugnam. Potuisset fortasse illis pbere iter, idq; tutò, si non oēs simul admisisset, sed p turmas At cū prior iā adducta ratio satisfaciat, de Augustini causa nō est multū laborandū.

An exercitui aperienda sit uia ut transeat.

Iustè pugnarūt Israelitæ cōtra Sihonem.

Quæ sint cauenda in bellis iustis.

7 Idem August. epist. 105. ad Bonifaciū, In bello iusto, inquit, gerēdo, multa cauenda sunt. Nō enim satis est bellum iustū esse, nisi etiā bellū iustè geratur. Quapropter monet suum Comitē: *Cùm* inquit, *induis arma, cogitato dei donum esse robur illud, & statue apud te, ne aduersus deum eo munere abutaris: imò id age, vt pugnes pro eius legibus ac nomine, seruentur promissa vel hostibus, sed multò magis amicis, pro quibus bellum geris.* Quibus verbis eos milites perstringit, q sunt in ciuitatib. grauiores q̄ ipsi hostes, quales nostra ętate plures videmus q̄ velimus, qui cùm sunt in hybernis, deus bone, quomodo ciues & rusticos tractant? q̄ turpia & infanda cōmittūt? Addit etiam tertiā cautionem, *Cogita tecum pugnā necessitatis esse: quare animo semper feraris ad pacem. Bellū gere, quod aliter non possis: sed si pax coire possit, ne illam negligas.* Bellum tantùm suscipitur ad res emendandas. Quin & Apostoli quosdam sic afflixerūt, vt meliores euaderēt. Paul. Corinthijs dixit, *Tradite huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat.* Et ad Timoth. de Hymenæo & Alexandro, *Tradidi* ait *illos Satanæ, vt discant non maledicere.* Sic & Principes malos coercere debent, vt meliores fiant. Augustinus item 19 de Ciuitate dei, Bella quantumuis iusta inquit, pijs attamen hominibus, & molesta & tristia videntur: nam præter alia quæ refugit humanum ingenium, videbunt aduersariæ partis iniquitatem, propter quam coguntur pugnare: nec de ea poterunt non dolere. In Epistola verò iam adducta, Ne sęuias, inquit, aut insolescas in supplices, sed misericordia in victos impendatur: Quale est illud Vergilij,

Augustinus.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

8 Monet insuper eundem Comitē, vt à vitijs caueatur, quæ comitari solent castra, videlicet à libidine, à rapinis, & ab ebrietate. Turpissimum enim est, ea causa bellum gerere, vt aliorum vitia emendes: cùm ipse interim multò grauius labores, & affectibus & morbis, præ illis qui victi sunt, longè magis succumbas. In bello enim finē minimè reprehēdimus, sed cupiditatem nocendi, crudelitatem vltionis, feritatem rebellandi, libidinem dominandi. Hæc damnantur, inquit: Nam qui citra ista vitia bella gerunt iusta, dei ac legum ministri sunt. Idem Pater contra Faustum Manichæum: *Seruandus est*, inquit, *hic ordo, vt bellum vel à Deo, vel à principibus indicatur, ad frangendam humanam superbiam & contumaces domandos.* Adhæc militibus persuasum esse debet, bellum iustè geri, neque contra verbum dei susceptum esse: alioqui ne militent. Nec eò ista dico, quod velim milites consilia principum intelligere, sed ne se patiantur cogi, prudentes & scientes, veras & iustas causas oppugnare. Fieri tamen potest, inquit Augustinus, vt princeps ipse, contra conscientiam suam bellum gerat, & milites tamen nihil peccent, dum ordinariæ potestati obtemperant. Populum enim obtemperare oportet suo principi: Id verò dum faciunt, potest illis dubium esse, an à principe suo, contra mandatum dei pugnetur. Excusantur autem dum in causa dubia principi suo parent, suo inquam, nō alieno. Vnde milites conductitij ferri non possunt, qui nulla causæ habita ratione, pecuniæ ac mercedis causa principibus alienis inseruiunt. Sic ergo Iphtáh ratiocinatus est: Nos accepimus hanc terram iure belli, ergo tu eam à nobis iniustè repetis.

Contra milites mercenarios.

9 Addit posteà, *Deus noster illam nobis donauit, qui omnium rerum humanarum Dominus est, & distributor.* Ducit argumentum à donatione dei: Quod autem deus possit regna dare ac distribuere, scriptores etiam Ethnici viderunt. Eoque apud Vergilium Æneas toties iactat, se dei iussu in Italiam proficisci: & ea causa noluit vel Carthagini, vel in Sicilia manere, cùm vtrobiq; regno potiri potuisset. Augustinus de Ciuitate dei, lib. 5. cap. 21. *De regnis*, inquit *& prouincijs, certum est*

Deus est regnorū distributor.

deum ea distribuere, & quando, & quantum, & quibus vo A *luerit: iudicijs quidem occultis, sed non iniustis.* In lib. Gen. Deus promisit Abrahamo & posteris eius, terrã Chanaam, sed promisit post 40. annos: Nunc, inquit, non dabo, nondum enim Chananæi peccata sua impleuerunt. Non eijciam eos modò, sed expectabo donec illorum iniquitas ad summum perueniat, posteà vos introducam. Deut. quoque 2. cap. scribitur: In monte Seir habitasse Horæos, viros bellicosos & robustissimos, quos Deus ait ex illis montibus expulsos à se, B vt filij Esau eam terram occuparent. Et in eodem capite, se testatur populum Emim eiecisse, & eorum regna dedisse Ammonitis: & Zanzumim è suis locis expulisse, ac Moabitas ibi collocasse.

10 Quòd si dixeris, à deo peculiariter id esse factum erga istas nationes, quòd Edomęi ab Esau originem ducerent, Ammonitæ & Moabitæ à Lotho, qui Abrahamo cognatus fuerat, & simul cum eo difficillimas profectiones obierat: Respondeo, In eodem loco de alijs nationibus idẽ dici, quæ non sunt ex Abrahamo deriuatæ. Heuæos priores incolas, Cappadoces expulerunt: qui egressi de Cappadocia deleuerunt eos, & loco eorum habitarunt illas regiones. Et Deut 32. scribitur, *Cùm deus sorte diuidebat gentes, & populum iuxta numerum filiorum Israel:* Quòd sorte id factum dicatur, id totum ad nostram intelligentiam referendum est, qui rerum causas non videmus: apud deum autem, nihil fortuitò geritur. Deus distribuerat gentes iuxta numerũ filiorum Israel. Etenim Israelitæ nondum creuerant, cùm deus populos in illis posuit regionibus, qui postremò venientibus Israelitis cederent. Nec debemus offendi, si hac distributione sæpè fertiles ac opimæ terræ impijs contingant. Augustinus enim de Ciuitate dei lib. 4. cap. 33. ait, Dona temporaria, & iustis & iniustis euenire: Solem enim suum deus lucere facit & bonis & malis, pluitq; super iustos & iniustos. Verùm ex hoc beneficio communi, pij soli hoc habent commodi, qđ intelligunt hæc non esse dona illa summa, quę nos debemus expectare: q̃a ista & bonis & malis cõmunia sunt. Et pij alia expectant præclariora, quæ bonis malisq; communia non erunt. Quin & Daniel ait, *Sit nomen Domini benedictum in secula:* Ipse enim est qui transfert regna, & expellit priores incolas, & inducit alios. Nec tantùm homines inducit in prouincias, sed etiam illis angelos præficit, vt ibi legimus, principem Persarum, atque Græcorum. Nec solùm regionibus homines distinxit, sed etiam linguis & moribus. Cogitandum præterea, non tantùm à principio factas istas mutationes, sed etiam posteriorib: temporibus. Nam Franci occuparunt Galliam, & Angli Saxones Britanniam: Britanni verò, ab illis eiecti, nouas sedes vi & armis in Gallia inuenerunt, & eam partem quam obtinuerunt, Britanniam à seipsis appellarunt. Galli etiam egressi olim è finibus suis, magnam partem Italiæ occuparunt. Hunni subiecerunt sibi Pannonias, & regionem dixerunt Hungariam. Ita deus regna distribuit, alios eijcit, & alios inducit, vt iusto eius iudicio, quod occultum est, visum fuerit: *Terra quippe Domini est, & plenitudo eius.* Distributio hæc iam inde ab initio filijs Noe contigit, & posteà illis qui turrim Babel ædificauerunt: ipsos enim deus per totum orbem sparsit.

Quomodo regiones dicantur sorte distributæ.

11 Nunc, quo pacto deus regna donare soleat, exponam: Donat propria liberalitate, nullo iure cogente. Ea est vera donationis ratio, quæ nõ est alioqui donatio, nisi sit libera: Nihil tamen impedit, quin deus officijs atque obsequijs piorum hominum, ad donandum prouocari possit. Dat quidem sæpè multa hominibus pijs, sed tamen nullo iure cogente. Nemo enim vnquam tam pius fuit, vt posset aliquid à deo ceu suum iure petere. Oportet siquidem officium facere, etiamsi deus nihil sit daturus. Est attamen donatio quædam remuneratoria, quæ tametsi libera est, & datur nullo iure cogente: nihilominus, q̃a officijs quodammodo rependitur, habet speciẽ mercedis. Ita deus donat regem Babylonis apud Ezechielem: *Quoniam* inquit, *laborauit in obsidione Tyri, dabo illi terram Ægypti.* Sunt etiam inter homines *ἀντίδωρα* cùm officium officio rependitur. Hæc quoq; sunt voluntaria, nec actione iudiciaria possent repeti, & ob id referuntur in donationes. At nos nihil habemus, quod possumus ei donare: Quare si quid illi tentamus afferre, sua ei reddimus. Et idcircò ratio meriti nobis erga eum nulla congruit. proinde liberaliter dat deus, nullo iure cogente. Sed quæri potest, donationes huiusmodi possintne reuocari? Quid ni possint? quando & hominũ donationes nonnunquam reuocantur, vt in C. habetur de Reuocatione donationum. Primùm quidem, si annexas conditiones habeant, quæ præstitæ non fuerint. Et ea sanè ratione deus filijs Israel terram Chanaam dedit, nimirum vt se colerent: nõ tantùm cæremonijs, sed etiam probis moribus & sanctitate. Hæc autẽ conditio, cùm præstita non esset, suam donationem iure deus reuocauit, & eos abduxit captiuos, terramq; Babylonijs, Assyrijs, & Ægyptijs ac Romanis dedit. Magna etiam ingratitudo donatarij, donationem infirmat: nam si adeò sit ingratus, vt contumelia vel ignominia velit afficere donatorem, donatio reuocatur. Ita deus apud Ezechielem cõqueritur, *Ego te vestiui pannis & indumentis versicoloribus: tu hæc idolorum fecisti, & ea Baal dedisti: Quapropter ego vestes meas eripiam, & indumenta mea versicoloria,* &c. Verũ dices, *Absq; pœnitentia sunt dona & vocatio dei,* vt ad Rom. habetur. Fateor: sed mutatio in nobis est, non in deo. Si enim grati permaneremus, & staremus conditionibus, firma & rata esset donatio. Deinde Paulus ea sententia, de donis & vocatione loquebatur, quæ hominibus ex æterna dei prædestinatione obtingunt, non de ijs quæ tantùm ad tempus dantur.

Deus regna distribuit ex mera liberalitate.

Donatio remuneratoria.

ἀντίδωρα.

Nihil habemus quod possimus deo donare.

Donationes possunt reuocari.

Sine pœnitentia dona dei.

12 Dauid 1. Sam. 30. statuit, vt præda ex æquo inter oẽs diuidatur: Iustũ enim decreuit esse, vt qui mansissent ad sarcinas, participes essẽt p̃dæ. Id

In 1. Sam. 30. uers. 21.

Quib. de causis iustũ est statutum Dauidis.

Id autem multis de causis, videtur esse iustum: Primùm, quòd de communi omnium consilio mansissent: deinde, quòd quamuis distarent locis, tamen non essent disiuncti societate: adhæc, quòd cùm lassi & defatigati substiterint, & alioqui in hostem ire voluissent, voluntas ea habenda fuerit pro facto: quodq; ad commune periculum se cōtulissent. Nam si illi priores cecidissent, isti non potuissent diu esse incolumes. Quid qđ si intereà dum Dauid aberat cum suis, hostis aliquis istos ad sarcinas oppugnasset, isti nō minori in discrimine futuri fuerant, quàm illi qui iuerant in Amalechitas? Cùm Abraham armasset suos, vt quinque illos regulos persequeretur, & Lothum liberaret, adiūxit sibi Abner & Eschol: Illi autem, quantum licet ex historia colligere, non pugnarunt: Fortasse relinquebantur apud impedimenta. Tamen profligato hoste, Abrahamus illis quoque dedit partem prædæ. Et in Numeris cap 31. cùm pugna susciperetur aduersus Madianitas, & ex singulis tribubus armata essent singula millia, reliqui autem mansissent in tabernaculis, confecta victoria, præda ita distributa est, vt prima pars cederet tabernaculo, altera pugnantibus, tertia illis, qui remanserant in castris. Et in Leuitico, Sacerdotes qui ministrabant in tabernaculo, etsi non omnes quotidie ministrabant, tamen omnes alebantur ex oblationibus. Sed bona instituta sæpè hominum socordia obliterantur. Itaq; piorum est principum curare, vt ea subinde reuocentur. Ex malis moribus, inquit ille, bonæ leges natæ sunt. Ita hîc ex istorum malitiosa importunitate, bona instituta reuocata sunt.

De præda diuidenda.

13 Sed ista quęstio de distributione prędę, paulò altius cogitanda est. Ambrosius in libro de Patriarcha Abrahamo, qui locus citatur etiam in Decretis 23. quæstione quinta, capite Dicat. air, Milites rapere prædam, non sibi, sed Imperatori: quæ distribuenda sit inter milites pro Imperatoris arbitrio. Imperator autem ipse debet retinere sibi partem, quam appellāt, principalem: Nam alioqui vix videtur æquum, vt sibi quisque rapiat, quantum potest. Ita enim fieri potest, vt calo, aut vilis lixa incideret in opimam prędam, & dux aliquis militaris, aut miles bene meritus excluderetur. Hanc ergo Dauid sequutus est in diuidenda præda, humanam & æquabilem rationem: nec passus est, se illorum hominum importunitate & calumnijs commoueri. Ita mihi illa videntur intelligenda in ff. de Acquirendo rerum dominio. l. Naturalem, §. vltimo: vbi scribitur, *Ea quæ in bello capiuntur, fieri occupantium.* Fiunt quidem, sed pro iudicio Imperatoris, non pro sua cuiusque libidine. In distributione autem, proportio seruanda est, non Arithmetica, sed Geometrica. Id annotauit Isidorus, qui citatur in Decretis distinct. 1. cap. 1. capite Ius militare. Ait enim, prædam diuidendam esse pro ratione dignitatis, fortitudinis, & laborum cuiusque: & seorsim seponendam esse portionem principalem. Nam ea portio ex vniuersa præda, quàm milites comportauerant, deligebatur, & magno cum triumpho postea deferebatur in ærarium. Cur ergo, inquit, partitus est Dauid prædam ex æquo inter omnes? Quidam respondent, eum ita voluisse consulere communi paci militum, & restinguere inuidiam: Omnes enim reclamassent, se æquè esse fortes, æquè egregiam operam præstitisse, vt difficile futurum fuerit iudicium. Alij id factum putant, quòd illa victoria non humanis viribus, sed dei solius beneficio contigisset. Verùm id non ita videtur verisimile: Et si enim verum sit, Deum solum dedisse illam victoriam, tamen Dauid legem illam tulit, non in illud solùm tempus, sed in perpetuum. Non est autem credibile, eum voluisse Geometricā proportionem abolere: aut si deus dedisset victoriam, idcirco iustum ordinem voluisse excludere: Nam eum deus iussit, in illis etiam, quæ maximè ab eo data sint, retinere. Nam in distribuendis eleemosynis, voluit imprimis rationē haberi domesticorum nostrorum & fidelium. Quare Dauidi in distributione prædæ, proportio quædam seruanda erat iustitiæ. Etenim Dominus in Euangelio plus illi dedit, qui quinque talenta lucratus fuerat, quàm illi qui tantùm vnū. Ego ergo sic statuo, Dauidem non ex æquo diuisisse prædam, sed habuisse rationem militum. Imò, inquies, duplex Caph indicat similitudinis æqualitatem. Ita enim Esaias ait, *Qualis populus, talis sacerdos.* Et, *Qualis populus meus, talis populus tuus:* &, *Quales equites mei, tales equites tui.* Est quidem æqualitas aliqua vtrinque reciproca etiam hoc loco: & Dauid tam hos, quàm illos participes fecit prædæ, idque etiam eodem modo: ita tamen, vt proportio haberetur, quid quisque esset meritus, non tantùm illorum qui pugnauerant in hostem, sed etiam illorum qui remanserant ad sarcinas. Mihi ergo hæc videtur esse sententia. Dauidem quidem dedisse ex præda omnibus, sed tamen rationem habuisse, quid quisq; esset meritus. Atque ita lex iusta erat, quæ alioqui videri potuisset iniusta.

LOCVS XVIII.

De singulari certamine siue duello.

NVNC videndum est, an liceat decertare singulari certamine. Vulgò appellant Duellum, non quòd id vox ea propriè significet: Nam propriè, duellū significat omne pręliū, quòd in eo duæ partes confligant. Ego tamē, quò hæc tractatio sit dilucidior, μονομαχίαν appellabo duellū. Dauid, inquiunt, duello dimicauit: ergo licet. Et Patres dum scriberēt in eum locū, aliq̃d de ea re annotarūt. Canonica tñ iura id prorsus dānant:

In 1. Sam. 17.

Duellum an sit licitum.

Et recentiores Iurisperiti, cùm de eo agunt, præfantur, rem quidem ipsam damnatam esse: quoniam tamen toleratur inter principes, idcircò se dare consilia, quemadmodum ea sit vtendū. Vt si disceptaretur de arte meretricia, omnes statim faterentur, rem eam esse flagitiosam & damnatam: sed quoniam in multis Rebuspublicis toleratur, se velle monere, qua moderatione ea sit vtendum. Multi dicunt, licere duello certare: vt si sententia capitalis feratur in innocētem, cùm hac exceptione, nisi velit duello decernere. Idē putant licere, si lites ciuilium & criminalium rerum aliter finiri non possint. Aiunt exempla extare Christianorum principum, qui non solùm hoc permiserint alijs, sed etiam ipsi ita certarint. Addunt, hoc genus certaminis, habere speciem aliquam sortis. Cùm autem sortes permittantur, quòd nos suprà prolixè docuimus, hoc etiā eodem iure posse permitti. Postremò aiunt, hoc non minus licere quàm bellum: At bellum legitimè posse geri, ergo etiam duellum. Antequam ad rem ipsam accedo, præfari oportet, magnum discrimen esse inter duellum & bellum: Nam in bello concurritur magnis, sæpè etiam totis viribus. At hic totius rei disceptatio, duobus tantùm permittitur: & quamuis magis & minus, vt aiunt, non mutent speciē, tamen hîc magna sunt discrimina. Deinde etiam considerandum est, magnam esse differentiam inter duellum, & defensionem eam, qua dicunt vim vi licere repellere. Nam qui ita inuaditur à grassatore aut latrone, & si sit priuatus, tamen satis armatur à Republica, tantùm vt se defendat, non autem vt occidat alterum: Nam qui eo loco est, non potest semper inuocare fidem magistratus. Hic autem ex condicto conuenitur, & vterque prorsus decretum habet alterum occidere. Adhæc, ista certamina suscipiuntur, vel priuato cōsilio, vel permissu magistratus. Illud omnino damnatur: Scribitur enim, *Non occides.* At si id magistratus permittat, videtur in eo species aliqua esse iustitiæ. Scire tamen debemus, parendum non esse magistratui, si aut imperet, aut permittat ea quæ iniusta sint & pugnent cum verbo dei. Obtemperandum quidem est magistratui, sed vsque ad aras. Cumq; huiusmodi pugna sit actio humana, id in ea obseruari debet, quod obsaruatur in alijs actionibus, hoc est, in quem ea finem suscipiatur. Finis autem actionis cuiusq;, rationem habet aut iustitiæ, aut iniustitiæ, aut bonitatis, aut malitiæ. Sumemus ergo rationes primùm à verbo dei: deinde à bonis legibus: postremò, à fine. Nunc rem ipsam aggredior.

Simile.

Duellum à bello differt.

Μονομαχία, & vim ui repellere differūt.

Magistratui ut parendum.

2 Causæ finales propter quas quidam putant duellum esse permittendum, variæ sunt & multiplices, apud authores multorum generum, & Iurisperitos, & Canonistas, & Scholasticos sparsim propositæ. Primùm id licere aiunt, quòd sit loco probationis rei occultæ, vt liquere possit, aliquem habere ius, aut esse innocentem. Nam cùm non extent nec testes, nec tabulæ, extremū est, vt disceptetur armis: Et à Iurisperitis, hoc genus probationis vulgare appellatur. Vt in Decretalibus, de Purgatione vulgari: & ibidem de Clericis duello certantibus, & in Decretis 2. q. 5 cap. Consuluistis, & cap Monomachia. Dicitur autem vulgare, quòd sit tantùm vulgarium hominum: vim autem non habeat aut à iure, aut à legibus: Itaq; fallax & incerta est eiusmodi probatio. Non licet abuti creaturis dei. At isti abutuntur: id enim arripiunt ad testimonium, quod institutum non fuit in illum vsum. Idq; exitus sæpè declarat: Iustior enim pars, non rarò vincitur. Is enim videtur esse ordo naturæ, vt vincat non innocētior, sed fortior & peritior. Et in Decretalibus de Purgatione vulgari cap. Significātibus. describitur casus: duos, quorum vnus alterum accusabat furti, inter se probationis causa pugnasse duello, & iustiorem cecidisse: Nam furtum inuentum fuisse apud alium. Quod autē ius cuiusq; sit, probari potest, si consulere velis Sacras literas: vel à testibus, vt cùm dicitur, *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum:* vel ex tabulis, vt Hieremiæ 32. cùm affinis vellet redimere agros, conscriptæ sunt & obsignatæ tabulæ: vel publica confessione, itaq; Iosue iussit hominem sacrilegum, confiteri scelus suum publicè, & dare gloriam deo: vel iureiurādo, itaq; in Exodo si quis alteri mutuò dedisset vestem, & ea postea fuisset sublata, oportet eum cui fuerat commodata, iureiurando confirmare se eam non sustulisse. Et in 6. cap. ad Hebræos scribitur, Omnis controuersiæ finem esse iusiurandum. Duello autem dirimendas esse lites, nusquam legitur in Sacris literis: Quare qui ita pugnant, non agunt ex fide. *Quod autem non est ex fide, peccatum est.* Nec dubitari potest, hanc esse vtriusq; voluntatem, vt alterum velit interficere. At alterutrum necesse est innocentem esse: Volūt ergo, qui ista defendunt, hominem innocentem interfici. Adhæc, quid hoc aliud est, quàm tentare deū? Nam si res nullis vestigijs possit deprehendi, & deus eam sibi soli reseruarit: intolerabilem oportet esse importunitatē, eam velle inuestigare. Quòd si omnibus tentatis iustis rationibus, magistratus nihil possit de facto intelligere, debet absoluere reum, non eum fortuitæ dimicationi committere. Præterea magistratus, qui ista fieri permittit, videtur quærere miraculū, quod olim in ferro candenti, & in aqua feruenti solebat fieri. Nam in Decretalibus, de Probatione vulgari, capite vltimo scribitur, morem fuisse in Liuonia, vt si crimen iustis argumentis probari non posset, & reus clamaret se esse innocentem, probationis ergò aut ferrum candens pedibus calcaret, aut in aquam feruentē manum immergeret. Imò in hunc ipsum vsum, vel potius in hunc abusum, soliti sunt aliquādo adhibere Eucharistiā, cum hac formula verborum: *Corpus Domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem.* Videtur ea Cacozelia quædam fuisse aquæ Zelotypiæ, quæ describitur in 5. cap. Numerorum. Verùm de hac profanatione & abusu Eucharistiæ, nullū ibi habuerunt verbum dei. Neq; enim in hunc finē instituta sunt

An duellū sit iusta probatio rei occultæ.

Ius suum quomodo quis probare debeat.

Duello petitur mors innocētis.

Tentatur deus.

ta sunt Sacramẽta, vt ad dirimendas lites forenses adhiberentur: Sunt testimonia cœlestis doctrinæ & Euangelij, & obsignationes atq; sigilla promissionum diuinarum. Quare non debebãt ita temerè prostitui, ad finiendas ciuiles controuersias. Deinde, vtcunq; caueatur, vt paria sint arma vtrinq;, & vt ne quis succurrat alterutri: tamen caueri non potest, quin alter altero sit imbecillior. Iniquum autẽ est, vt imbecillior cum fortiore committatur. Itaq; quidam ex Patribus appellabant hoc, inuentum diaboli.

An liceat duello vires ostentare.

3 Altera causa cur homines velint ita dimicare, est ostentatio virium. Quidam enim Thrasones, si quando vident se contemni, statim prouocant ad certamẽ: Sed illa insania nullo modo ferri debet. Imò Panormitanus de Torneamentis cap. Fœlicis. ait, *Omnes ludos, in quibus periclitatur aut vita hominis, aut salus animorum, omnino tollẽdos esse, quòd pugnent cum verbo dei.* Neq; verò ille solus ita sensit, sed etiam leges ciuiles.

Ludi tollẽdi in quibus vita periclitatur.

In C. de Gladiatoribus, est lex, Constant. *In ocio ciuili & pace domestica, cruenta spectacula non placent.* Duellum autem, de quo loquimur, est quodammodo gladiatura. Et Leo, & Anthemius in titulo de Ferijs, l. Dies festos. sanciunt, vt lachrymosa spectacula ferarum tollantur: Ea autem erant, vt homines cum vrsis aut leonibus committerentur.

Obiectiones ad leges de ludis.

In ff. ad legem Aquiliam l. Nam ludus. ita scribitur, *Ludus noxius est in culpa.* Et in proœmio ff. § Illud verò, *quæ dixerit ludos, vnde oriuntur crimina?* Est abusus vocis: Quiduis enim potius appellari debent, quàm ludi. Et in Authent. in tit. Vt omnes pareant Iudicibus prouinciarum. § primo. Iustinianus ait, Fortitudinem citra iustitiam, non esse laudabilem. Et addit, Se patria lingua dicere fortitudinẽ: Nam Romani, fortitudinem dicebant eam, quæ cum virtute coniuncta esset. Contrà autem in C. de Athletis, est lex Alexandri Mammææ: Eos qui ter vicerint in certaminibus sacris, & legitimè coronati fuerint, habituros postea immunitatem. Et ad Aquiliam, l. Qua actione. §. Si quis. decernitur, Vt si pancratiastes aduersarium suum interfecisset, Aquilia cessaret. Extat etiam rescriptum Friderici secundi, qui videtur ad hãc rem conniuere. Quod ad primum illud de Athletis & luctatoribus attinet, non damnamus omnia exercitia, quibus aut valetudo, aut vires possint exerceri. Quòd si quis fortè in illis occidatur, id & casu fit, & raró, & prçter voluntatem eius qui occidit. De Aquilia autem illa lege, ratio redditur: quòd damnum datum, non fit iniuriæ causa. At in duello, animo destinato venitur ad cædem, & rarissimè accidit, vt non alteruter occidatur. Friderici autem rescriptum, corrigi oportet ad verbum dei.

Friderici rescriptum corrigendum.

An duellum liceat suscipere fugiendæ ignominiæ causa.

4 Tertia causa est, vt fugiatur ignominia. Prouocor, inquit quispiam, quòd si fugio, habebor pro ignauo: & ea nota toti familiæ meæ inuretur. Sed ista non est satis iusta causa: Vti enim debemus rebus, prout rei cuiusque dignitas postulabit. Si honor tuus videatur venturus in discrimen, nõ idcircò exponenda est vita: ea enim pluris tibi esse debet, quàm quiuis honor. Id potius videndum est, ne quod dedecus inuras professioni tuæ. Professio aũt omnium Christianorum cõmunis est, Bene facere, & malę pati. Quare principes grauiter peccant, qui faciunt huiusmodi certaminum potestatem. Quarta causa est odia, lites, inimicitias, alio pacto sæpè non posse finiri: Itaq; duello experiundum esse, vt aliquis aliquando esse possit malorum finis. Sed ne ista quidẽ causa est satis iusta: Aliæ enim sunt rationes finiendarum litium. Illæ enim finiuntur aut per consensum partium, aut per sententiam iudicis. Quod si adhuc pergant, magistratus habet gladium: eo vti debet, non rem duello & casui permittere. Habet arma, debet iustum bellũ gerere, & tueri innocentem: Sed tueri eum debet iustitia, non incerto exitu & fortuna duelli. Adhæc, cognita iam causa, nouit magistratus, alterum esse innocentem: Quare eum nõ debet exponere præsenti neci. Non est illi commissa potestas gladij, vt eam postea duorum hominũ temeritati & furori permitteret. Imò idcircò locatus est in tanta authoritate, vt faciat quantũ possit: quod certè non facit, si controuersias permittat decerni duello.

An licitum sit duello lites finire.

5 Quinta causa est, In exercitu ne periclitẽtur omnes copiæ, præstat rem omnem in duorũ periculo constitui. Atqui id non est satis: Nõ enim faciendum est malum, vt veniat bonum. Quòd si causa tua iusta est, cur eam pateris in vnius capite periclitari? Primùm videre debes, ne bellũ iniustum suscipias: deinde facere, quantum potes, & omnibus copijs dimicare. Neque enim iustitia habenda est ludibrio, & in duorum fortuna collocanda. Est etiam alia causa, qua quidam è scholasticis (quod dissimulare non debeo) victi, fatentur, incidere posse eiusmodi tempus, cũ duellum permitti debeat. In ea sententia fuit Caietanus. Quòd si duo sint exercitus, inquit, & alter æquitate causæ superior, viribus autem multis partibus inferior, vt, si ad manus veniatur, omnes sint necessariò perituri: potius est vnius vitam in dubium venire, quàm totum exercitũ ire in certum exitium. Verùm ne hæc quidem causa potest esse satis: Proficiscitur enim ex timore & desperatione. Deus enim, vt suprà diximus, nõ defendit in gladio & clypeo, nec minus in paucis vincere potest, quàm in multis. Sed peribimus, inquies. Qui scis? Anima tua, anima dei est: Et causa tua, si sit iusta, causa est dei. Sed addit Caietanus, Si innocens prematur calũnia superioris, & magistratus corruptus ferat in eũ capitalem sententiam, & aliter non possit resistere: hîc licet, inquit, recipere duellum, si offeratur à magistratu. Nam si contra latronem liceat teipsum defendere, cur aduersus petentem calumniatorem non liceat? Quid enim interest, vtrum ille stringat in te gladium, an magistratus eius iussu? Nam ita Dauid dicitur occidisse Vriam gladio Ammonitarum. Hic quidam dant manus. Ego autem, cur ita debeant, non video: Nam, vt supra docuimus, magnum est discrimẽ

In bello duellũ illicitum, an aliquando licitum sit.

inter duellum & defensionem contra latronem: hîc enim ex condicto pugnatur: ibi casu. Ille id agit, vt se defendat; hic vt occidat alterum. Quid ergo faciam, inquies? Vt petas auxilium à Domino: & omnia potius patiaris, quàm vt aliquid committas contra verbum dei. Nunc respõdendum est illorum argumentis.

Responsio ad argumenta pro duello allata.

6 Parendum, inquiũt, est magistratui. Fateor: sed vsq; ad aras. Finiri, inquiunt, lites non possunt alia ratione: Imò suprà docui, quibus rationibus finiri possint. Sancti principes ita certarunt: Etsi sancti fuerint, tamen erant etiam homines, & falli atq; errare potuerunt. Et prudentissimè respondit Demosthenes, Legibus viuendum est, non exemplis. Licet inquiunt, vti fortibus; ergo licet duello. Respondeo, etsi aliquid sit fortis in duello, tamen accedit etiam cędes. Sed etiam Ionas, inquies, fortibus abiectus est in mare. Imò deprehensus quidem est fortibus, at non proiectus: Sed cùm esset Propheta, iussu & afflatu dei iussit se proijci. Bellum legitimè potest geri: ergo duellum, inquiunt. Imò supra docuimus inter duellum & bellum, multum esse discriminis. Sed Dauid pugnauit cum Goliatho, Fateor: Sed vt ita faceret, inducebatur afflatu Spiritus sancti: Neq; omnia quę à Sanctis viris facta sunt trahenda statim sunt in exemplum. Hebræi conuasarunt bona Ægyptiorum: Abraham decreuerat sacrificare filium suum: Simson duxit vxorẽ alienigenam: Sed illud factum erat à Domino. Quare audiendæ nobis sunt rationes & bonæ leges: nam facta sanctorum hominum, miranda sępè nobis potius sunt, quàm imitanda.

Duellum iustũ & necessariũ.

7 Nunc verò proponam tibi lector, duellum necessarium, quod nobis semper gerendum est. Deus ipse duos aduersarios cõmisit inter se, veterem videlicet hominem & nouum: carnem & spiritum. Nam vt Paulus ait ad Galatas, *Caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus carnem.* Et ad Romanos, *Prudentia carnis inimicitia est aduersus deum. Scio quòd non habitat in me*, hoc est, *in carne mea bonum: Sentio aliam legẽ in membris meis repugnantẽ legi mentis meæ. Infœlix ego homo, quis me liberabit?* Hic certemus, ne peccatũ regnet in nostro mortali corpore, vtq; vetus noster homo crucifigatur. Neq; verò sunt ista leuia aut ludicra spectacula. *Castigo*, inquit Paulus, *corpus meum, & in seruitutem redigo. Nec coronabitur, nisi qui legitimè certauerit. Et qui certant in agone, ab omnibus se se abstinent.* Et, *nemo militans deo, implicat se carnalibus desiderijs.* Et ad Hebræos 11. *Respiciamus Iesum Christum, ducem & perfectorem fidei nostræ.* Hoc duellum non est vnius horæ, aut mensis, aut anni, sed totius vitæ. Magnificum autẽ habemus theatrum, facti enim sumus spectaculum deo, Angelis & hominibus: Gladium habemus verbi dei, scutum fidei, aduersarium diabolum. *Non enim est nobis lucta aduersus carnem & sanguinẽ, sed aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.* Vires habemus à Christo. *Omnia possum in Christo, qui me confortat*: victoriam ad extremum certam. *Scio enim, cui crediderim, quòd potens sit seruare depositum meum. Bonũ certamen certaui, fidem seruaui, cursum cõsummaui: reposita est mihi corona iustitiæ.* Et Deus subijciet satanam sub pedibus nostris.

LOCVS XIX.

De Nobilitate.

In Rom. 9. In quo sita nobilitas.

ARISTOTELES in secundo Rhetoricorũ, scribit de nobilitate: eam in eo sitam esse, vt aliquis maiores præclaros & illustres habeat. Etsi enim sæpenumero inueniantur etiam nostrorum temporũ homines, qui edant facinora non minus præclara, quàm sunt ea, quæ cõmemorantur de veteribus: tamen illa antiqua maiori sunt admirationi propter vetustatem. Discrimen tñ est inter εὐγενεῖς, & γενναίους. Illi enim dicuntur εὐγενεῖς, qui ex pręstantibus maioribus nati sunt: γενναῖοι autem sunt, qui maiorum suorum virtutem retinent, & ab illis non degenerant. Videmus in familijs nobilium hominũ, idem ferè euenire quod in segete, quæ alijs annis copiosius solet prouenire, alijs malignius. Et fit interdum, vt post aliquot annos steriles, sequãtur alij admodum fœcundi: ita nobiles familiæ, interdũ multos viros præclaros tanquam messem copiosam effundunt, interdum tanquam solum effœtum ignauæ atq; otiosæ iacent: rursus autem postea, ad maiorum virtutem quodammodo reuiuiscunt. Quemadmodum autem fiat ista degeneratio, idem tradit ad hunc modum: Fit non rarò, vt ingeniosorum & acutorum parentum liberi, aut posteri euadant feroces & crudeles, vt scribitur de posteris Alcibiadis: è diuerso è maioribus mansuetis, benignis, affabilibus, nascantur posteri socordes, ignaui, stupidi: quod legimus accidisse in familia Cymonis, & Socratis. Hæc eadem licet contemplari in filijs Israel: Habuerunt Patriarchas, ceu principes generis, magnis virtutibus, & summa præstantia ornatos viros. Ex illorum posteritate subinde viri præclari nati sunt: quæ, quamuis interdum iacere videretur absq; aliqua præstanti sobole, tamen deus per interualla semper in ea excitauit aliquos, vel iudices, vel reges, vel prophetas, vel sacerdotes, vita, sapientia, pietate excellentes. Adhæc idem Aristoteles in primo Rhetoricorum scribit, Nobilitatem, aut fœlicitatem alicuius gentis, in eo maximè cõsistere, vt cùm prospero successu con iunctam habeat virtutem: quæ duo Hebræis affatim concessit. Addit præterea, populum dici nobilem, qui non sit ex colluuie & confusione aliarum gentium conflatus: quo nomine Athenienses iactabant se esse αὐτόχθονας.

εὐγενεῖς γενναῖοι.

Simile.

Vera nobilitas quæ exigat.

2 Nulla autem natio ostẽdi potest, quæ genus suum

suum ita purum atq; impermixtum habuerit, vt Hebræi. Illi enim, Abrahamum sui generis principem nacti sunt: cuius nepos Iacobus duodecim liberos, à quibus procreatæ sunt duodecim tribus. Deinde quæuis tribus habuit certas familias, agros, ciuitates, regiones, quas incoleret. Breuiter, vt scribit Eusebius de prædestinatione Euangelica, nulla Respublica, nec Lacedęmoniorum, nec Atheniensium, quæ alijs omnibus videbantur illustriores, ita certũ habuerunt genus, aut tribus ita certas ab vno principe & progenitore propagatas. Deinde ad nobilitatẽ requiritur, vt populus viuat suis legibus. At eas nulla vnquam natio tam habuit proprias, quàm gens Hebraica. Leges enim illis propriè à deo datæ sunt: quæ aliorum omnium populorum leges infinito interuallo superarent. Vixerunt autem suis legibus, quamdiu Domino paruerunt: Is enim tum eos ab omnibus infortunijs tuebatur. Propter peccata autem abducebantur interdum in exteras nationes: verùm illa exilia nõ erant perpetua. Postquam enim dedissent scelerum suorum pœnas, restituebantur auitis sedibus. Præterea, commendat populi nobilitatem, vetustas. At nihil antiquum inueniri potest in historijs Ethnicorum, quin cõstitutam Rempublicam Iudęorum longo pòst tempore sequutum sit. Ante bellum Troianum, quicquid traditur à scriptoribus Ethnicis, fabulosum est. Illud autem bellum tum gestum est, cùm iam Respublica Iudæorum ducem haberet Iephte. Facit etiam nonnihil ad nobilitatem, habuisse multos præclaros viros. Nulli autem vnquam aut plures, aut præclariores extiterunt, quàm apud Iudæos. Taceo πολυτεκνίαν, & εὐτεκνίαν, quæ apud Iudæos maximè floruerunt.

Hebræi habuerunt ueram nobilitatem.

Bellum Troianorũ circa tempora Iephthe.

Argumenta contra nobilitatem.

3 Scio esse nonnullos, qui hãc nobilitatem ex maioribus deductam contemnant. Aiunt enim, ex equis sæpè nasci mulos. Et commemorant Iphicratem, qui cùm esset egregius Imperator, & audiret sibi à quodam contumeliosè atque insolenter obijci, quòd esset sutoris filius, ita respondit: Meum genus à me incipit, tuum autem in te desinit. Et qui alteri aut fortunam, aut ignobilitatem exprobrat, idem facit quòd qui vestes verberat, corpus autem non attingit. Vt enim vestes sunt extra corpus, ita nobilitas & fortuna extra nos sunt, & in externis bonis numerãtur. Cicero quamuis esset homo nouus, tamen nobilitatem contempsit. Qui student venationi, canes optimos ad venandum comparant, non catulos, quamuis sint ex optimo genere. Et ad pugnam, equi robusti & bellicosi quæruntur, non equorum bonorum pulli.

Simile.

Simile.

Stemmata quid faciunt? quid prodest, Pontice longo,
Sanguine censeri? quid auorum ducere turmas?

Ridiculum est gloriari, se posse ἱππὰ πάππους numerare. His rationibus quidam vtuntur ad extenuandam generis nobilitatem. Neq; ea aut importunè, aut inutiliter dicũtur, in eos pręsertim, qui maiorum tantùm suorum virtute volunt videri nobiles, quum ipsi alioqui sordidè, turpiter, & obscurè viuant. Sed si quis cum virtute, generis etiam nobilitatem adeptus sit, ex ea certè multum habet adiumenti. Non enim est nobilitas res, vt obijciebatur, planè externa. Proprietates enim, & notæ, & motus maiorum, nescio quo pacto ad posteros transferuntur: quæ quãuis in proximis filijs, aut nepotibus sæpè non eminent aut apparent: vi tamen quadam retinentur, & in alijs posteris reuiuiscunt, ita vt in illis spiritus maiorum, atq; impetus ad virtutem renouentur. Quare cùm eiusmodi igniculi in nobis reseruentur, non sunt reponendi prorsus inter externa bona. Neq; conuenit collatio de mulo, quem dicunt ex equo procreari. Quoniam in mula sistitur generatio: neq; ea, si spectes cõmunem naturæ cursum, potest longius viuere. At qui generantur ex parentibus nobilibus, quamuis ipsi degenerent, tamen possunt alios postea procreare. Et, si velimus in illa ipsa similitudine consistere, non parum ornat mulum quod procreatus sit ex equo: Ea enim de causa multò sunt generosiores asinis.

Vtilis est nobilitas generis.

4 Iuuenalis autem, Cicero, & Iphicrates, de illis nobilibus loquebãtur: qui quum ipsi nihil haberent paternæ aut auitæ virtutis atq; indolis, tamen in pretio haberi volebant, eo tantùm nomine, quòd essent ex nobili prosapia. Longè quidem prętantior est, qui natus obscuro loco suis se virtutibus illustrauit: quàm qui orti ex magna nobilitate, vitijs & sceleribus & ignauia, & socordia, & se & genus suum dehonestant. Quantum autem deus piorum posteris tribuat, non solùm ex hoc loco patet, sed & ex illo Exodi, vbi pollicetur, se bene facturum iustis in mille generationes: verùmetiã ex eo, quòd sacerdotes & reges ex certa stirpe deligẽdos esse decreuit. Hanc prę rogatiuam non contempserunt Ethnici: Is enim qui laudauit Alcibiadẽ, quum in Olympicis coronaretur, quem quidam putant fuisse Euripidẽ ait, Eum, qui sit futurus fœlix, oportere esse oriundum è nobili ciuitate. In quam sententiã, alia multa, si esset opus, citare possem. Verùm quid dicemus de nostra sorte? Num sum⁹ nos Iudæis abiectiores? An cum illis collati, videri possumus ignobiles? Paulus enim ita scribit, *Videte vocationem vestram, fratres: Non multi nobiles, non multi sapientes.* Respõdeo, nihil esse, cur vices nostras eo nomine doleamus. Quamuis enim, si stirpem ipsam cogitemus, vnde sumus excisi, quamq; negare non possumus fuisse oleastrum, obscuri sumus & ignobiles: tamen postquam insiti sumus in Christum, omnis eius nobilitas nobis verissimè communicatur. Sumus enim iam nõ solùm eius membra, sed etiam caro de carne eius, & os de ossib. eius: vt iam omnes eius patres facti sint nostri patres: quæ quamuis nobis naturali generatione non contigerint, satis tamẽ homini pio esse debet, quòd postea nobis donata sint.

Deus posteritati sanctorũ multa concessit.

An gentes abiectiores Iudæis habendæ sint.

De Seruitute.

5 Seruitutis prima, Gen. 9. in Sacris literis mẽtio habetur: nec erit inutile, si de ea aliquid dica-

In Gen. 9. Seruitus unde dicta.

mus. Nomen, si Latinum etymon expendamus, à seruando fuit deriuatum, eò quòd quos in bello non occidissent victores, illos sibi seruabant, vt eorum vterentur opera: inde serui dicti sunt, vt Florentinus iurisconsultus inquit, Institutionum libro quarto. Mancipia eadem ratione dicta sunt, quod ab hostibus manu caperentur, vt primo Pandectarum Iustiniani habetur. Plinius libro 7. capite 56. inuentum rei Lacedæmonijs tribuit. Sed literæ nostræ vetustiores, illum decipi fidem, faciunt. Caufa seruitutis est peccatũ, nam bellum indictum aut illatum, si iustum fuerit, ad reprimenda peccata fit: sin iniustum quoad inferentes, tamen dei dispensatione est iustũ, qui eo punire parat, quos castigatione nouit esse dignos. Daniel & alij Prophetæ hoc apertissimè indicabant, cùm victoriç hostium contra dei populum, suas & maiorum iniquitates causam faciebant. Pœna verò ideò est seruitus, quia humanæ naturæ atque conditioni aduersatur. Deus hominem instituit, non vt seruiret, sed quò dominaretur. Vnde boni Patres antiquitus, nõ dominatum exercebant in homines, pastores pecorum erant, homines verò duntaxat amore & consilijs regebant. Cumq; homo ad imaginẽ dei sit conditus, deiq; sit imperare non imperata facere, conuincitur, & hominis naturæ non esse vt seruiat. Non tamen hoc argumento seruitus est reijcienda, cùm inuenta sit vti iniquitatis frænum & humanę malitiæ pharmacũ. Complura enim inuenias, quæ à mala causa, sua habuerunt initia, quæ tamen non sunt omnino aspernanda, sed retinenda. Hinc Apostoli, Petrus & Paulus in suis Epistolis frequenter id inculcabant, vt subditi atq; serui in suos dominos essent officiosi, neq; iugum seruitutis auderent excutere: imò vt Petrus disertè dixit, etiam minus bonis & difficilioribus inseruiendum est. Laborauit enim hac suspicione ab initio Euãgelium, quòd temerè euocaret homines ad libertatem, indeque Rerumpublicarum tumultus concitaret: vbi tota errabatur via, siquidem Christiana pietas rerum mundanarum statum minimè turbat. Dispicias igitur seruitutem suam à peccato nactam esse primam originem, accedente victorum misericordia: quare cùm ita deus emendare peruersos mores decreuerit, perperam ab hominibus fieret, si illam vi abijcerent. His adde, fastum atque superbiam nostram ita retundi. Populus Israel vix vnquam ad deum conuertebatur, nisi hoc admonitus flagello, vt legere quiuis potest in Iudicum volumine. Quod ergo adeò est vtile, iniustè respueretur, cùm à Domino fuerit inflictum. Quòd si cui durum videatur difficilibus & minus æquis dominis parere, is cogitet, deum optimum Patrem nostrum suo exemplo nos instruere, qui suo sole & pluuijs nõ modo piorum, sed impiorum quoque commoditatibus inseruit. Et sæpenumero si status facilitatem spectes, inuenies rem esse difficiliorem bene imperare: præsertim si malis aut ineptis modereris, quàm sit parêre. Inuenias ergo plerumque seruiendi statum minus molestum, quem tamen durum nobis facit cùm nostræ naturæ constitutio non ad seruiendum natæ, tum fastus & superbia quam quisque nostrum iam inde ab origine contraximus.

Seruitutis ort⁹. *Causa eiusdem* *Seruitus est cõtra naturam.* *Seruitus nõ est ei abijcienda.*

6 Sed iam videamus, à dominis quomodo sunt tractãdi serui. Vbi duplicem rerum statum siue conditionem esse profero. Vnum, qui animi salutem cernit, Christũ & spiritualia spectat: & quo ad hanc, sciant domini seruos sibi æquales esse, id est, nec se, neq; suis liberis, vxore, & cognatis minores: siquidem in Christo neq; masculus est, neq; fœmina, neq; seruus neque liber. Alter est corporalium siue externarum & ciuilium rerum: & circa hæc bona, potest & debet aliqđ statui discrimen in cultu corporis, victu, & alijs huius generis, inter liberos homines & seruos. Qui si non suo fungantur officio, seditiosi aut rebelles fuerint, castigari & cædi possunt, quò per illos domestica vel ciuilis pax minimè perturbetur, dum modò hoc non fiat crudeliter, sed in illorum commodum, vt ipsi sanitati mentis restituantur. Hortatur autem Paulus cùm ad Ephesios, tum ad Colossenses, vt æqui sint in seruos & ipsi domini, quod quo argumento facere debeant, ibidem exponit: Cogitent, inquit, & seipsos Dominũ habere in cœlis: ac si dicat, Quemadmodum seipsos ab eo accipi vellent, ita se erga illos comparent. Meminerit oro quiuis eorum, dum minus sibi appositè inseruiri existimat, vtrum ipse ad amussim & ex præscripto, cœlesti vniuersorum Domino pareat. Est præterea aliud seruitutis genus, cuius Apostolus ad Galatas 5. meminit, *Per charitatem inuicem seruite:* & illa quidem minimè coacta est, sed voluntaria, quæ, etiam si primi homines non lapsi essent, locum in nostro genere habere potuit. Siquidem par est, vt minores natu maioribus, imprudentiores sapientioribus pareant: qui verò sunt maiores, magisq; sapiunt, conuenit vt præsint. Ergo non est opinandũ hoc seruitutis genus, de quo nunc agimus, fuisse inductum per peccatum, sed illud aliud quod vi & lege repertum est. Non igitur tollitur quod vulgò & ab Aristotele etiam in Politicis dicitur, Seruitutem partim naturalem esse, partim ex lege. Neq; obliuisci debemus cultũ dei, quo fideles illi parẽt & fidũt, seruitutẽ quandam dici, quæ omni carnis libertati est anteponenda: huius meminit Paulus ad Romanos multis verbis, cùm inquit, Nos per Christum à peccato liberatos, iam esse iustitiæ seruos.

Quomodo serui tractãdi sint à dominis. *Seruorum duplex status.*

7 Porrò Seruitus, olim fuit pœna debiti, & nemo ignorat, vt prouerbio dicitur, quot mala seruitutem expectant. Quemadmodum licuit apud Hebræos, homini seipsum vendere ac etiam liberos, cùm ad paupertatem esset redactus: ita credibile est ibi fuisse magistratum, qui requisitus à creditoribus, cùm debitores non essent soluendo, illos cogeret, vt seipsos ac liberos venderẽt, vt sic eorum nomina persoluerentur. Quod satis euidenter elicitur ex parabola Matthæi, quæ 18. capite scribitur, de rege qui suum debitorem

In 2. Reg. 4. *Debitoris sors quæ fuerit apud Hebræos.*

&

& filios eius iussit vendi, vt sibi satisfieret. Quomodo autem leges humanæ ac diuinæ se habuerint erga debitores, paucis perstringam. In vsu est hodie Arrestum, vt appellant, cuius tamen leges ciuiles non meminerunt. Eo autem sistûtur obærati, eo loco vbi deprehensi fuerint, atq; inde prohibentur discedere, priusquàm res componant cum creditoribus. In quibusdam autem Rebuspub. conijciuntur in carcerem qui debêt, donec persoluerint. In legibus duodecim tabularum, vt Aulus Gellius refert lib. 20. cap. 1. Constituebatur à Iudice spatium triginta dierum, quibus pecunias ad soluenda sua nomina debitor quæreret. Quàm si non posset assequi, vinctus compedibus atq; in neruo tradebatur suo creditori, qui eum domi ceu iumentum cogebat operari, quoad sibi satisfactum esset. Et Liuius nexorum huiuscemodi meminit: & eorum causa magnam seditionem ortam esse tradit, quod plebs nollet à Patricijs & opulêtis adeò crudeliter tractari. Leges Saxonicæ vinciunt debitores: At Romanæ, nusquam, quod ego sciam, carceres expressè decreuerunt obæratis: Expressè autem dixi, quoniam obliquè videtur elici. Nã in C. Qui bonis cedere possint. l. 1. scribitur. Cedendo bonis, euitari carcerem, inde quippe confici videtur, debitores, qui non cessissent bonis fuisse detrudendos in carcerem. Atq; inde colligitur, cessionem bonorũ, fuisse Romanis beneficij loco: nam per illam carcerem euadebant. At qui damnati à Iudice mulctam impositam soluere non possent, corpore affligebãtur: nam ad tot ac tantos labores atq; operas adigebantur, quoad mulctæ impositæ satisfieret, vt habetur tit. ff. de pœnitentia. l. 1. §. Generaliter.

Leges ciuiles de debitoribus.

8 Non tamen à legibus Romanis magistratui facultas adimitur, quin in carcerem illos possit conijcere, qui astu nonnullos circumueniunt, vt sibi pecunias credant, quibus postea insultant, cùm se demonstrant non esse soluendo. Verùm id fit authoritate Iudicum, non quod leges disertè ita sanxerint. Vt autem à priuatis hominibus hoc fiat, Romanę leges disertè prohibuerunt, vt habetur ff. de reg. iur. l. non est singulis. Neq; liberi homines in seruitutem adigebantur ob nomina non persoluta, sicuti habetur in C. de actione & obligatione l. ob æs alienum. Quin à Iustiniano grauissimæ pœnæ illis decretæ sunt, qui hoc tentare ausi essent, quemadmodum habetur in Authent. Vt nulli iudicum liceat. §. Quod verò. col. 8. Vbi vult eos, qui hoc facinus admiserint, cadere iure petendi quod sibi debetur. Deinde quod vult numerare tantundem pecuniæ, affecto iniuria. Neq; debiti publici causa, quisquam in carcerem trudebatur, vt videre licet in C. de Exactionibus tributorum. l. nemo. Bartolus quoq; circa l. Alia, in ff. de Matrimonio soluto, ait non valere contractum, quo quis astringat se carceri, si certo tempore debitum non persoluat, abdicando se beneficio cessionis bonorum. Idem sensit Panorm. de Pignoribus cap. lator. Verùm duo casus hic excipiuntur, prior est, si is qui æs alienum persoluere non potest, anteà in fraudem creditorum distraxit omnia sua bona: Vt habetur in ff. titul. Quæ in fraudem creditorum l. vlt. Casus alter est, si debitor quando æs alienum contraxit, sciebat se non esse soluendo, vt scribitur in ff. de Iure dotis l. pen. Nec prætereundum est, quod in C. habetur, de Captiuis & postliminio reuersis. l. vlti. quæ lata fuit ab Honorio: vt si quis captiuus liberetur mercede seu pretio ab alio dato, is, cùm reuersus domum fuerit, debet ei qui se redemit pretium rependere: & si fortè soluendo non fuerit, obsequijs & laboribus, & deniq; opere quinquennij suo redemptori satisfacere. Atq; hæc de carcere seu seruitute debitorum, ex Romanis legibus.

9 Diuinæ, quo ad eos, carceris non meminerunt: seruitutem verò imposuerunt debentibus qui soluendo non essent. Vtq; res melius intelligatur, seruum definiemus. Is est instrumentum ratione prædítum, quod separatum ab alijs, potest suum munus obire, & non sui, verùm alieni iuris est. Seruitutum autem plura genera sunt: Quædam iure victoriæ obtinuit, & qui seruos in bello capiebant, habuerũt in eos potestatem vitæ ac necis. Alij serui facti sunt non iure belli, sed quod ob egestatem seipsos vendiderint, aut à parentibus distracti fuerint, vel à suis dominis vel à sententia Iudicis, quando pro furto nõ poterant satisfacere. Alij serui sunt, quòd ex parentibus seruis procreati fuerint. Deinde quantum ad leges diuinas attinet, aliqui serui erãt Hebręi, alij verò alienigenæ, vt Chananæi, Palæstini, Tyrij, &c. Deus, mancipiorum Hebręorum seruitutem, suis legibus vehemẽter mitigauit. Primùm noluit, vt illis duriter ab heris imperaretur, id est, dominatu & fastu superbo. Deinde statuit, vt liberatio semper esset præstò, nec impediri posset remunerato pretio. Præterea, Iudæis adigi non poterat ad seruiẽdum vltra sex annos, nam septimo liber dimittebatur. Nec semper absoluebat sextum annum, quia si Iubilæus annus incurrisset, tertio vel quarto anno seruitutis, liber euadebat. Tractari ad hæc voluit seruum huius generis instar mercenarij, qui suas elocat operas. Neque licuit per diuinas leges, Hebræum vendere alienigenis. Et cùm liber dimittebatur, præceptum est, vt non vacuus emitteretur. Voluit enim aliquam portionem de horreo, de gregibus & alijs bonis ei decidi: nec tantùm ipse liberabatur, verùm vnà filij eius & vxor, si tamen fuisset Hebræa. Nam serui exteri nõ redimebantur, neq; liberabantur vnquam, nisi hero volente: & filij quos procreabant, perpetua seruitute detinebantur. Liquet ex his quæ commemoraui, Deum leniuisse admodum seruitutem, quo ad suos Iudæos. Ad hanc lenitatem, Constantinus quoque respexisse videtur, vt in C. apparet l. secunda, de Patribus qui filios distraxerunt. Non enim patitur, vt filij à parentibus vendantur, nisi extrema necessitate famis: & vult ad ingenuitatem statim redeant, cùm data fuerit redemptionis facultas, siue reddita pecunia em-

Diuinæ leges de debitoribus.

Seruus quid.

Seruitutum genera.

Seruitus mitigata legibus diuinis.

ptori, siue alio mancipio supposito eius loco. Et licet diuina lex adeò mitigauerit seruitutem, Vidua tamen apud Elisæum deprecatur, ne suis liberis contingat: partim quod matres à liberis mala etiam leuia cupiunt auerti, partim quod illa dei clementia legibus expressa, non integrè seruabatur à crudelibus dominis. Cuius præuaricationis Ieremias regem Sedechiam vehemẽter corripiebat, quia fortasse verebatur, ne filij distracti ad idolomaniam, quæ tum grassabatur in decem tribubus, à creditoribus impellerentur.

De Negotiatione & Monopolijs.

In 1. Reg. 10. Salomonis negotiatio.

10 Quum verba faciat historia Sacra de negotiatione Salomonis, ea narratio duplex habet operæpretium. Primùm, vt indicium fiat, quomodo Salomoni tot equi suppeterent, cùm Palæstina eius animalis non sit admodum ferax. Multos porrò asinos habet, multos item mulos, nécnon camelos, equos verò paucos. Proinde Salomon docetur, equos ex Ægypto facilè sibi comparasse. Deinde demonstratur opes non tantùm ex nauigatione Salomoni prouenisse, verùm ex Ægyptiaca negotiatione. Res hoc pacto habebat: In Ægypto magnus numerus equorum, & quidem ferocium ac generosorum ꝓuenit, qui non modo illi nationi sufficiunt, verùm & à vicinis populis illinc educuntur, qđ gratis fieri non eis permittebatur: Voluit quippe Pharao certũ inde vectigal habere. Dabatur itaq; cõstitutum precium, in equum quenq; abducendum, quemadmodum hodie videmus in quibusdã regnis. Cùm autem Pharao socer esset Salomonis, hoc suum ius illi tribuit, nempè vt exteri equos ex Ægypto non abducerent, nisi ad arbitrium Salomonis, & eo persoluto precio, quod ipse constituisset: Quare fuit ei satis facile, copiam equorum in suo regno habere. Deinde fisco ipsius, ex illo vectigali permultum accedebat. Exigebat autem vectigal, per quandam suorum mercatorum societatẽ, quos ad hoc munꝰ destinauerat.

11 Verùm hoc genus quæstus, non tantùm sordidum videtur, imò etiam ciuitatibus & prouincijs inutile ac damnosum. Nam spectat ad μονοπώλιον, quod tum admittitur, cùm vni cuipiam soli certa rerum species vendenda committitur. Monopolia interdixerunt leges Rom. vt habetur in C. de Monopolijs. l. vnica. Qua lege admodum seuera, Zeno Imperator statuit, vt exercẽtes Monopolia, bonis omnibus spoliarẽtur. Et adiecit, ipsa rescripta Imperialia non esse audienda, si cuipiam videantur Monopolia concedere. Ac sanè Monopolæ, res pro earum dignitate ac excellentia non vendunt, sed illis pro suo arbitrio precium statuunt. Vt autem hoc genus negotiationis ad quæstum, & comparandas opes faciat: Aristoteles primo Politicorum cap. 7. demonstrauit, Thaletis Milesij exemplum adducens: cui dum exprobaretur paupertas, nempè quod cùm studiosior philosophiæ præ cæteris esset, pecunijs quoque præ alijs videretur indigere.

Monopolijs interdictum.

Thaletis Milesij facinus egregium.

Vnde philosophiam volens ab iniuria vindicare, ac importunos homines repellere: cùm ex Astrologia præsensisset, magnam sequenti anno futuram olei copiam, antequam hyems elaberetur, id est, priusquam oleæ florerent, omnes officinas olearias, torcularia, præla, necnon trapeta conduxit. Cùm verò magna vbertas olearum in Chio & Mileti consequeretur, nemo habere potuit officinas, & instrumenta olearia, nisi à Thalete permitterentur sibi. Hæc ille dum elocaret, precium aliquantulum auxit, vnde magnam vim pecuniæ conflauit: ostenditque ineptis hominibus, facilè sapienti fore, vt sibi pecunias amplas colligat, si commodum ipsi videatur. Hoc idem factum, Cicero in 1. libr. de Diuinatione refert, sed paulò aliter, quàm Aristoteles: Non enim scribit officinas olearias conductas, verùm ipsum oleum coemptum. Plinius hoc quoq; tradit lib. 18. cap. 28. Sed non Thaleti, verùm Democrito ascribit. Et ait illum præsensisse non olei vbertatem, sed eius maximam penuriam, atq; ideò sibi omne oleum prouenturũ in patria coemit. Affert idem Aristoteles exemplum eius, qui mercatus fuit Siracusis vniuersum ferrum. Cumq; mercatores ad nundinas venissent, ille paululum aucto precio, multum est lucratus: quod Dion, Tyran. indignè tulit, & idcircò illum ex vrbe expulit. Non enim rebatur conducere fisco monopolia priuatorum. Strabo in 4. lib. suæ Geographiæ, Tauriscos ait (quos hodie Taurinates appellamus, qui populi sunt versus Alpes in finibus Italię) olim insignes aurifodinas habuisse: cumq; à reliquis Italis in auro fodiendo iuuarentur, postea, illud quod ad se proueniebat ex mercede, per alias Italiæ partes distrahebant. Quò factum est, vt bimestri spatio temporis, aurum tertia parte vilius atque anteà in Italia vẽderetur: Quare Taurisci monopoliũ constituerunt, quo liceret vnis ipsis aurum suum vendere. Solent autem monopolia institui, de sale, alumine, ac plerisque alijs rebus, cùm esculentis tùm poculentis: & eò sæpè confugiũt; vt docet Aristoteles loco iam adducto, Respub. ac principes ciuitatum, cùm pecuniarum laborant penuria. Et nostra ætate quandoque id fecit Carolus V. in Belgico, necnon rex Lusitaniæ quoad aromata.

12 Sed vt ad Solomonem redeam, is turpis ac noxij quæstus non potest accusari. Non enim hoc μονοπώλιον, qualecunque fuerit, in suo regno exercebat: Vnde suis ciuibus minimè officiebat. Verùm dixeris, ita negotiando in Ægypto; ipsis Ægyptijs oberat. Nequaquam: Non enim præscribebat Ægyptijs quicquã, illis enim emere licebat à quibus voluissent, & vsitato precio. Exteris etiam nationibus haudquaq̃ nocebat. Quia nobiles & principes vicini, seu mercatores alioquin non poterant equos illinc educere, nisi cõcedente ac volente Pharaone, cui etiam oportebat vectigal ab ipso impositũ soluere: Quòd si Pharao suum hoc ius voluit concedere Solomoni, liberũ id ei fuit, & citra cuiusquã iniuriam id facere

facere potuit. Non sum id nescius, ex Hebræis quosdam esse, qui opinentur hoc ius datum Solomoni, ad equos non solùm pertinuisse, verùm etiam ad byssum. Nam Hebraicam vocem *Micue*, idem valere iudicant ac *Ticua*, qua significatur netũ seu filum bysi: Etenim vestes byssinæ, in regionibus Oriẽtalibus & Australibus, in magno precio fuerũt. Itaq; sentiũt, tũ equos, tũ byssum non potuisse adduci ex Ægypto, nisi per Solomonem, vel eius institores. At res incerta est, nẽpè quoad byssum: quare non multum ea de re contendo: sed illud affirmo, etiam hinc colligi, quod alij boni authores (vt superius annotaui) tradiderunt: monopolia esse viam ad quæstum faciendum valdè certam & compendiariã. Quo verò precio constarent equi, & quanti educerentur, modò exprimitur. Constabat quadriga sexcentis argenteis siclis seu drachmis, id est, ad rationẽ temporum nostrorũ ducentis quadraginta aureis solatis, vt Budæus vir doctissimus in libro de Asse retulit, cùm hunc locũ peculiariter explanãdum suscepisset. Quare impendebantur in singulum equum 60. coronati. Quod etiam hodie vsuuenit. Non enim equus generosus & magnus vt cataphracti sunt, minoris cõstabit sexaginta coronatis.

Eorum quos ex Aegypto Solomon adduxit, equorũ precium.

13 Quum autem mittit Pharao clamantem populum ad Iosephum, ijsque vendit frumenta: nõ oportet, vt hinc illi qui monopolia instituũt, suæ auaritiæ improbitatem isto exemplo tueantur: ideò illa ipsi exercent, quòd ad ditescendum plurimùm conducant. Res planè parum digna sapiente & ingenuo homine. Modò enim emũt priuati homines à Principibus, ius vendendi hoc vel illud genus rerum, ita vt illis solis liceat, & pretia ipsi constituũt non pro iustitia, sed pro cupiditate. Quare sunt damnanda monopolia, vt quæ bonum publicum affligãt, & iustitiæ aduersentur. Nõ tamẽ negarim, quin ipsa Respub. si constituta sit in aliqua necessitate vt pecunijs egeat, hoc instituere valeat, vt quædam res publico duntaxat nomine distrahantur: nã hoc facere, vel nouũ vectigal inducere nil iudico interesse. Sed hìc alia fuit ratio: ad publicã salutẽ, Rex & cõquiri & seruari iussit frumẽta. Nã priuati homines hoc studiũ neglexissẽt, ideò oportuit magistratus curã hic inuigilare. Prætereà nõ impediuit alios qui id agere vellent: Accessit & iussio diuina, quæ excusat quicquid humanæ rationi hic absurdũ videri posset. Monopolia prohibuit Iustinianus, qđ non ad vtilitatẽ, sed ad euersionem plebis inueherẽtur: & quia potissimũ in Palæstina fuerũt in vsu, quo ad bitumẽ quod ibi nascitur, vt scilicet vnus quispiã oẽm illam materiam coemeret vt solus distraheret, & Græci illud bitumẽ ἄσφαλτον appellant: hinc factum est vt vulgò illa monopolia, Appalta dicãtur. Sed hoc loco dicimus, vel hoc nõ fuisse verè monopoliũ, aut non trahendũ in exemplũ quicquid hìc fieri legimus, cùm diuinum mandatum accedat.

In Gen. 41. Monopolia.

LOCVS XX.

De Turbis.

In 1. Reg 18. vers. 17.

SEDITIONIS olim accusatus est etiã Christus, necnon Paulus, & omnes propemodum sancti viri, ac Euangelij prædicatores. Et primis tẽporibus Christianismi, omnia incommoda & calamitates Reipub. nascenti Ecclesiæ adscribebantur. Cumque à magno Constãtino Christiana religio recepta esset, & per vniuersum orbem Romanũ promulgata, id Ethnici homines deputarunt initium fuisse imminutionis Romanæ potestatis: & eam nõ alia ratione posteà fuisse deiectam, nisi quod paternis cultibus & superstitionibus abiectis, Christiana religio fuisset inuecta. Vnde Augustinus, & permulti alij scriptores ecclesiastici, nobiles Apologias & insignes libros ea de re conscripserunt. Eliam inquit Ahabus, Israelem turbasse. Quæ locutio Metaphorica est, quia non aliud est turbare, quã infima cum summis, & suprema cum imis permiscere atque confundere Id autem liquidò cernitur in vase, quo continetur liquor diuersarum partium, crassarum inquam & subtilium: Ibi tenuiores loca superiora occupãt, suntque magis claræ ac perspicuæ: fæces verò & crassa quæque fundum petunt, ac ibi depressa iacent. Si quis autem ea commouerit, & reuocauerit ad superiora omnia turbari dicuntur: nam crassa fiunt, & infuscantur. Hinc simile deducitur & ad Rempub. & ad Ecclesiam. Vbi cùm superstitio & religio corrupta, quam oportuit iacere oppressam, in honore habetur & viget: ac è diuerso pura castaque pietas deturbatur, omnia iam sunt confusã ac perturbata. Quod idem vsuuenit, vbi probi & sapientes viri contemnuntur & eijciuntur, impij verò ac stulti rebus præsunt. Hac ergo ratione cum Respub. tum Ecclesia turbatur: Sed quando id contingat, non est eadem sententia piorum & impiorum. Nam impij tum res benè habere arbitrantur, quando praua eminent. Sancti è contrà, vero iudicio præditi, res eas turbatas existimant: ac tum esse tranquillas ac benè compositas arbitrantur, cùm iustitia & sanctitas coluntur: impietas verò ac malitia, vt commerita sunt, abijciuntur.

Turbare quid.

2 Cùm Eliæ Ahabus turbationem obiecit sui regni, duplicem turbationem spectasse videtur: vnã ciuilem, alteram aũt religiosam. Nam quod attinet ad pietatem & cultum dei, nihil magis cordi erat corruptissimo regi, quàm idololatriã promouere, ac illam pro viribus amplificare. Sed Propheta Elias, nihil è diuerso studiosius agebat, quàm vt inde auerteret populum, & ad

Iehouam deum verum colendum traduceret: Idcircò Ahabus dicebat, eum turbasse Israelem. Ciuilis turbatio erat, quod rex voluisset ditionem suam frui commodis vitæ, atque opibus & abundantia florere: at ea bona mirũ in modum erant imminuta & extenuata pluuiarum defectu, atque triennij siccitate. Turbata itaque Respub. erat, & quoad religionẽ, & quoad vitæ necessaria subsidia. Hæc est in summa oburgatio Ahabi regis aduersus Eliã. Sed iam attendendũ est, quomodo Elias cum rege se gesserit: Profectò nihil admisit, quòd Propheta & legato dei esset indignũ. Constãter egit, & ministerium verbi dei fortiter defendit. Non se abiecit ad pedes regis, nõ petijt veniam, neque se promisit emendaturum, si quid ei fecisset ingratũ: nõ quod superbus aut arrogãs esset, sed quia cernebat accusationem istam rectà impetere verbum dei, quasi turbatio inde orta fuisset. Si de suis priuatis rebus agendum fuisset, non dubito illum modestiam homine pio dignam fuisse adhibiturum: sed lædi summi dei existimationem ac dignitatem, ferre non potuit. Ideò respondit: *Non ego turbo Israelem, sed tu & domus patris tui.* Vtitur ἀντικατηγορίᾳ, & crimen regerit in suum accusatorem, hoc est, in impium regem. Neque accusandus est insolentiæ, quoniam, vt Paulus declarauit ad Galatas 1. capite, ἀνάθεμα habendus est, quisquis, etiamsi Angelus fuerit, contra docet, quàm Euangelium seu veritas diuina se habeat. Quòd si nec Angeli excipiũtur, reges quoq; non sunt eximendi. Magno porrò spiritu opus fuit Eliæ, vt se auderet opponere furenti regi. Hoc etiam præstitit idem Ioannes Baptista, qui Herodi, crudelissimo alioqui principi, se opposuit. Causam adijcit Elias, cur Ahabus & maiores eius turbauerint Israelem, nempe, quòd verum & patrium deum reliquerint, eiusq; præcepta & leges contempserint, dijsq; alienis inseruierint. Hoc inquit, fuisse principiũ, fontem, & radicem turbationis. Et quia res hæc magna est, & cognitio eius plurimùm cõmodat hisce temporibus, quibus Papistæ aiũt, nos esse perturbatores Ecclesiæ, ac seditionis authores: nosque vicissim regerimus, ab illis hæc mala orta esse: operęprętium erit, vt causa possit dijudicari, de Turbatione vel seditione aliquid in medium afferre. Quid autem vox Turbandi significet, atque vnde translatio ducta sit, paulò superius expressi. Nunc ad rei iustam definitionem veniendum est. Sed prius operæpretium esse duxi, ἔτυμον vocis eius, Turbæ inquam, ostendere. Vlpianus ex sententia Labeonis in ff. tit. Vi fractorum bonorũ, dicit in genere, tumultus esse ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν Cic. in 6. de Repub. vt fertur, scripsit, Seditionem esse dissensionem omnium inter se, cùm eunt alij in aliud. Græci dicunt στάσιν & ἀκαταστασίαν: authores autem seditionis & turbæ, Hebræi vocant *Hakerim*, Græci ταράσσοντας vocant & ἀναστατοῦντας. Ac tantùm de voce.

Elias tuetur dignitatem officij.

Locus de Seditione seu Turbis.

Seditio quid.

3 Quod ad veram naturam seu definitionem attinet, seditio vel turbatio spectat ad prædicamentum actionis. Nam qui turbant, vel sentiendo contraria & diuersa id faciunt, vel ea loquendo seu perficiendo ipso opere. Actio inquam, est non naturalis, sed voluntaria quæ ad vitiũ refertur. Proximum eius genus est contentio: In omni siquidem turba, homines aduersum se mutuò contendũt. Sub hoc genere, quatuor species numerari possunt. Nam ea vel inter multos, vel inter vnum & alterum accidit: Si multi fuerint cõtendentes, ij vel cognati sunt & propinqui, vel sunt exteri & alieni. Plato Dialogo quinto de Republica, Cognatos & propinquos dicit esse Grę cos: Barbaros verò appellat exteros. Si cum huiuscemodi contendendum sit, bellum esse putat: quando verò Græci pugnabant inter se, id ad seditionẽ pertinere ait. Quòd si de rebus sacris & religiosis contendatur, schisma id vulgò appellatur: at si contentio inter vnum & alterum agitetur, est rixa, quemadmodum idem Vlpianus ex mente Labeonis affirmauit, lege superius adducta. Nec volunt esse turbam vel seditionẽ, si duo vel tres vel quatuor inter sese contendant, sed oportet (vt aiunt) esse benè multos. Hæ sunt species præcipuæ contentionis. Sed ego nunc bellum & rixam non tractabo: sed turbam & schisma, hoc est, seditionem, tam de religiosis, quàm de ciuilibus rebus vnà comprehendam.

Seditionum species.

Schisma.

4 Quoniam verò actiones cognosci solent ex obiectis, hoc est, ex materia circa quam versantur (vnde visio cognoscitur, quòd fiat in apprehendenda luce, & cernendis coloribus, auditus item quòd sonos & voces admittat) ideò videndum nobis est, seditio vel turba quid faciat, & circa quæ versetur. Dicimus eam inducere priuationem duarum prętantissimarum rerum, ordinis inquam & vnitatis: Ordo (si credamus Augustino) est parium, dispariumq; rerum sua cuique loca tribuens dispositio. Non sunt omnia in mũdo æqualia, nec eiusdem rationis: tũc autem dicũtur ordinata, cùm bene disposita sunt, & loca obtinent sibi cõgrua. Et humanę actiones tũc ordinem habent, cùm rebus attemperantur iuxta earum conditionem & dignitatẽ. Vnde Chrysostomus pulcherrimè scripsit Homil. 23. in Epistol. ad Rom. Deum constituisse inter homines multas differentias dominatus & subiectionis: Nam reperiuntur heri & serui, parentes & liberi, vir & vxor, magistratus & subditi, senes & iuniores. Non erunt autem actiones hominum ordine compositæ, nisi benè sese ad istos gradus & consimiles attemperarint. Id autem fieri non potest, nisi res gerantur ad præscriptum legis. Cùm ergo turbatio dicitur auferre ordinem, intelligimus eam legem tollere, quæ caput & fons est omnis boni ordinis. Vt enim deus in natura humani corporis distinxit varia membra, & ordine admirãdo ea collocauit, caput in arce summa, & in ea oculos instar fenestrarum, subiecit illi os per quod cibos caperet, pectus vt præcordia vitalia contineret, ventriculũ ad concoquendos cibos, fœmora, crura, poplites & pedes: quę cùm sic ordinata visuntur, summam sapientiam opificis testantur, sin verò confusa & transposita fue-

Ordo quid.

Corporis humani membrorum ordo.

fuerint, non hominem sed monstrum faciunt. Ita in suis legibus rationem & mensuram patefacit, qua nostræ actiones rectè disponantur & ordinentur.

Vnitas. 5 Deinde turba vel seditio priuat vnitate: Siquidem ciuium animi distrahuntur à se inuicem & mirificè diuellũtur, quod est deformissimum, & minimè Rempublicam decet. Vnde Lucas in Actis Apostolicis, volens Christianorum societatem commendare, inquit: *Erat eis anima vna, & cor vnum.* Sita verò est hæc vnitas in adhærendo ei, qui summè omnium est vnus: Is verò est verus deus, sine cuius timore atque cultu, non potest vera vnitas obtineri, sed omnia diuulsa manent, & à se inuicem distracta. Vnde Augustinus in Sermone de verbis Domini super Lucam 26. tractans verba, quibus Christus dixit Marthæ, *Porrò vnum est necessarium,* scribit: Da vnum, & habebis populum, scilicet rectè ac legitimè constitutum: tolle vnum, & habebis turbam. *Turba.* Turba verò, nihil aliud est, quàm multitudo turbata. Ex ijs verbis colligere licet, quódnam sit priuationis huius verum subiectũ. Non enim per se priuatio subsistit, vel in aëre pendet. Est subiectum eius multitudo vel cœtus hominũ, qui est idoneus vel aptus, vt ordine instruatur, vel vt eo priuetur: Et item, vt verè sit vnus, à se mutuò diuulsus. Si priuatio harum rerum accesserit ei, pace destituitur & tranquillitate, quæ maximè ijs duabus rebus continetur.

6 Hanc nostram definitionem verba Eliæ confirmant, qui volẽs coarguere Ahabum turbationis, *Deum,* inquit, *deseruisti:* quod priuationem vnitatis respicit. *Et mandata eius:* quod facit ad priuationem ordinis. Atq; inde cõuincit eum esse turbatorẽ. Paulus nos hortatur ad illa bona eosq; habit⁹ egregios retinẽdos pluribus in locis: sed potissimùm 1. ad Corinthios cap. 1 dicendo: *Obsecro vos fratres* (alloquitur multitudinem Christianorum, quæ subiectum erat, vel esse debebat ordinis vnitatis) *idem loquamini: nec sint inter vos schismata, sed sitis κατηρτισμένοι, in eadem mente & in eadem sententia.* Requirit consensum inter fideles quoad animum & quoad verba, quoad fieri potest, necnon quoad opera: verùm de operibus quod hîc tacere videtur, ad Philippenses præclarè docet capite secundo: *Estote vnanimes, idipsum consentientes, nihil agentes per contentionem & vanam gloriam.* Saluberrima porrò adhortatio, quæ ad pacem & vnitatem spectat. Dicebat etiam Pythagoras, φευκτέον στάσιν τῆς πόλεως, fugienda est seditio ciuitatis.

Turbationis causa. 7 Si de causis quæratur huius mali, multæ afferri possunt. Loco iam adducto ad Philippens. Paulus retulit duas, Contentionem, quæ videtur significare propensionem ad certamina, & lites: Non debemus obsequi corruptæ inclinationi. Item cupiditas gloriæ multos eò impellit: & desiderium voluptatum & lucri: sed maximè omnium, diuersitas fidei. Quod Hieronymus attigit super Matth. in cap. 10. tractans ea verba: *Non veni pacem mittere, sed gladium:* vbi ait, *Ad fidem Christi, totus orbis est contra se diuisus, nec vlla est domus in qua non sint credentes & infideles.* Et in idem caput illud exponens, *Frater tradet fratrem,* inquit: *Nullus est eorum fidus affectus, quorum diuersa est fides.* Plato in 4. lib. de Repub. Seditiones ait oriri; tam ex nimia copia quàm ex nimia inopia: qui enim facultatibus vndique affluunt, elato sunt animo, & pauperes præ se contemnunt. Pauperes è diuerso spreti, contra diuites irritantur, & vna ciuitas in duas diuiditur. Hoc in Ecclesia Corinthiorum accidisse nouimus, vbi diuites & opulenti, nolebant cum pauperibus accumbere: verùm se adiungebant ad homines sui ordinis, & inter se lautè ac splendidè conuiuabantur, nec pauperes expectabant: illi verò contempti, seorsim ac tardius accumbebant, tenuissimum ac vilem vsurpando cibum. Inde seditiones & turbæ, hoc est, vt inquit Paulus, manducare quiduis aliud quàm cœnam Dominicam. Possent fortassis & aliæ afferri causæ: verùm iam memoratæ potiores sunt. Restat finis: quæ, si spectemus turbatores & seditiosos, est rectè instituta euertere, atque cõsumere propter sua compendia. Vnde Chrysostomus in quinto capite ad Galatas, exponens ea verba, *Si vos mordetis & comeditis, videte ne consumamini,* ait, Seditionem afferre tandem consumptionem & corruptionem: illamque tineæ confert, quæ non discedit a panno, nisi pro viribus illum consumpserit. Sin verò spectemus deum, & quæramus in quam finem hæc fieri patiatur, respondebimus: vt qui probati sunt, in turbis & seditionibus manifesti fiant, & cùm anteà latuerint, præluceant alijs. De hoc Paulus nos commonefecit ad Corinthios 1. dicens, *Oportere hæreses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant.*

8 Ex ijs quę iam adduximus, tota definitio colligi potest, quæ genere ac differentijs constet, & causas omnes comprehendat, vt dicamus: *Seditionis definitio.* Turbationem vel seditionem, actionem esse voluntariam, qua contenditur inter multos tam de rebus ciuilibus quàm religiosis, induciturq; priuatio cùm ordinis tum vnitatis, ob propensionem animi ad litigandum: aut iram, ex accepta offensione, aut cupiditatem gloriæ, aut voluptatum, aut lucri, maximè omnium ob diuersam fidem, vel nimiam copiam, vel nimiam paupertatem, idque ad euersionem rectorum institutorum, & vt sancti homines, ea occasione magis magisq; fulgeant. Hæc plenissima est definitio. Non me latet, alias circumferri descriptiones, vt cùm dicitur, Seditionem, esse populi vim & iracũdiam: sed hic tantùm attingitur impellens causa. Dicitur etiam, seditionem esse, cùm populo discordante, venitur ad manus: quo demõstratur eam non esse motum leuem, sed vehementem, quæ rem pertrahat ad certamen. Quod Vergilius ob oculos videtur posuisse: cùm ait:

Ac veluti magno in populo cùm sæpè coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile vulgus:
Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat.

Sed ea quam adduximus plena est definitio, &

rem totam comprehendit. Restat, vt videamus de hypostasi vel de subiecto, vel concreto, vt dialectici loquūtur, cùm de natura ipsa dixerimus, *Seditiosus est*, inquit Isidorus in suis Etymologijs, *qui dissensionem animorum facit, & discordias gignit*. Sed non tantùm authores & capita eius facinoris habendi sunt seditiosi, verùm & illi, qui sequuntur eos, qui adiuuant, fouent ac tuentur: quamuis illi qui se duces præbent & turbas excitant, multò grauius alijs peccent.

Seditionis subiectum.

Seditio quantum crimen.

9 Magnitudo autem seu grauitas huius criminis, pendet ex bonorum excellentia, quæ per ipsum auferuntur. Quid peius multitudini potest accidere, quàm si ordo & vnitas ei auferatur? Plato in Sophista dixit, Seditionem esse naturalis cognitionis corruptelam. Quod vt luculentius adhuc intelligatur, Augustini sentētiam adducam, quę in nono capite de Ciuitate dei habetur, vbi dixit: Sapientes determinasse, non quemlibet hominum cœtum, esse populum, sed eum qui consensu iuris, & communione vtilitatis esset associatus: Cùm autem turbatio iura tollat, & communem vtilitatem, multò grauior est culpa, quàm rixa, in qua certatur de vnius aut alterius bono: non tamen commune ius euertitur, nec publicum bonum tollitur. Peccati huius item grauitas ex pœnis colligitur, vt dicebat Paulus ad Galatas: *Vtinam excindantur, qui vos conturbant!* Est itaque turbatio digna excidio. Itidem dixit Apostolus in eadem Epistola ad Galatas, *Iudicium suum portabunt, qui vos conturbant.* Seditio Coræ, Dathan & Abiram, morte punita est: item seditio Absalomica, & ea quam excitauit Seba filius Bichri aduersus Dauidem. Iura humana inter capitalia hoc scelus retulerunt, vt videre est in ff. De pœnis. l. Si aliquis aliquid ex metallo. §. Authores, vel fautores: vtraque lectio inuenitur. De illis ibi ita pronunciatur, Aut furca suspendantur, aut bestijs obijciantur, aut in insulam deportentur. Idem scribitur eodem tit. l. Capitalium. §. Solet. Et in C. de Seditiosis l. 1. & 2. Et nonnunquam irrogantur eæ pœnæ, quibus rei criminis læsæ Maiestatis afficiuntur, vt habetur ad l. Iuliā Maiestatis. l. 1. Canones Ecclesiæ sępè decreuerūt, vt seditiosi nequaquā ordinētur. Et hæc de pœnis, & grauitate criminis.

Eos qui in seditione contendunt, non omnes accusandos.

10 Sciendum prætereà est, non omnes qui contendunt in seditione, accusandos esse. Cùm enim sint duæ partes, quarum vna pugnat aduersus alteram, necesse est, vt cùm de contradictorijs vel pugnantibus certent, vnius causa sit bona, alterius verò mala. Qui defendunt iustum, bonas leges, & communem vtilitatem, non sunt habendi seditiosi: alij è diuerso grauandi sunt, qui hæc oppugnant. Elias & Ahabus sunt in eodem certamine: Videndum est, vtra pars turbationis rea sit. Ex ijs quæ diximus κριτήριον haberi potest. At melius est, vt ex verbis Prophetæ id eliciamus. Tu à vero deo Israelitas ad Baalem traducis, & legem veri dei aufers: ergo ipse turbator es. Ast ego populum reuoco ad Iehouam deum patrium, & leges propugno latas in monte Sina & receptas à maioribus nostris: ergo non sum turbator neque seditiosus. Contraria quidem sequimur tu & ego: sed cùm ipse defendam & tuear sanam sententiam & meliores partes, turbationis & seditionis minimè sum accusandus. Hoc idem nobis licet Papistis regerere, quando nos turbatores & seditiosos vocant. Nos propugnamus verum dei cultum, Christi gloriam, recipimus diuinas literas, Sacramentis vtimur integris, vt à Christo fuerunt instituta: Tria symbola recipimus, nolumus creaturas, simulachra vel idola colere: igitur non sumus turbatores. Illi iure accusantur tanti sceleris, qui omnia è diuerso faciunt. Illa est fœlix & beata Respub. seu Ecclesia, quæ verbo dei regitur & gubernatur: E diuerso infœlix est, quæ humana inuenta sequitur, reiectis diuinis oraculis. *Beata gens*, cecinit Dauid, *cuius deus est Iehouáh*: vnde concluditur è diuerso, infœlicem esse gentem, quæ pro deo non habet Iehouam. Et in illa Historia videmus illud regnum decem tribuum laborasse fame, ac cœlum habuisse clausum. Papistæ autem, etsi non laborant fame cibi externi, magna tamen inopia diuinorum eloquiorum conficiuntur, eisque cœlum diuinæ lucis manifestissimè clausum est. Validum admodum fuit argumentum Prophetæ, ac ita fregit Ahabi cor, vt nihil habuerit quod responderet: Cessit ergo Prophetæ. At Romanenses huiusmodi rationi hodie non acquiescunt: quoniam traditiones & sua inuenta Scripturæ vel adæquant vel præferunt. Restat nunc vt videamus, an Scripturæ, Turbandi verbo sic vtantur, quemadmodum ego proposui. In libro Iehosuáh dicitur Achan turbasse populum, quòd aduersus dei mandatum ex anathemate surripuerit, quod malè placuit. Et Iacobus, Simeoni & Leui ait, *Vos me turbastis*: nam contra ius & fas atque datam fidem, Sichemitas interemerant tertio die à sua circuncisione. Sed multò magis id liquet ex Paulo ad Galatas 1. capit. vbi ait, *Miror vos à Christo tam citò defecisse ad aliud Euangelium, quod non est aliud, sed sunt qui vos conturbāt.* Turbare pseudoapostolos intellexit Christianos, eo nomine, quòd eos à vero Euangelio abducebant.

Papistas cum Ahabo esse turbatores & seditiosos.

Turbandi Verbum quemadmodum in Scripturis vsurpatur.

Magistratui reluctātes esse seditiosos.

11 Sed quoniam magistratus est lex animata, & vices dei gerit, qui aduersus eos insurgunt, ij meritò dicuntur seditiosi. Nam & legum executionem, & imaginem dei, quantum in ipsis est, auferunt. Suscipiendus itaque magistratus est, nec aduersandum illi, tantisper dum imperat ex verbo dei, aut ex honestis decretis ciuilibus: vel etiam dum ἀδιάφορα mandat, etiamsi grauia & dura interdum videantur. Nam Petrus dicit, Etiam difficiliores dominos esse ferendos. Et eò retrahi possunt verba Christi, quibus dixit, *Si quis te angariauerit mille passus, duo millia perge cum eo. Et si quis velit auferre tunicam, da illi & pallium.* Verùm si iusserit magistratus impia, & quæ pugnant cum verbo dei, non est audiendus, nec illi oportet obsequi: Nam deo magis parendum est,

quàm

quàm hominibus. Si iubeat colere simulachra, corrumpi & vitiari sacramenta, vel mores imperet turpes, seu nouos articulos fidei audeat proponere, non est parendum. Neq; sic agendo, seditionis vel turbationis crimen impingi nobis poterit. Nec tantùm parendum non est, sed reclamandum, & aduersandum pro viribus impietati, ad exemplum Christi, Ioannis Baptistæ, ac omnium Prophetarum, necnō Apostolorū, quos nefas est credere fuisse turbatores. Moses & Aháron aduersabantur Pharaoni, ei proponendo verbum dei: Et sanè appellati sunt ab eo seditiosi, cùm nihil minus tamen essent. Neq; Iosias, Ezechias, & Asáh fuerunt seditiosi principes, cùm euerterent simulachra, idola & superstitiones, quas maiores eorum erexerant, & in pretio habuerant. Pontifices & Scribæ, necnon Romani principes voluissent Apostolos omnino tacere, nec Iesu Christi nomen prædicare: quod illi facere noluerunt. Abrahamus item adorare noluit ignem, vt in sua patria colebatur. Daniel & socij eius dixerunt Nabucad-Nezar, *Statuam tuam non adorabimus:* nec propterea sunt habiti seditiosi piorum iudicio. Audiatur igitur magistratus & in honore habeatur, cùm præcipit ex verbo dei, cùm imperat ex iustis decretis, vel mandat indifferentia. Sed quæsitum est, an Elias appellando regem turbatorem, in illud præceptum incurrerit, quo deus iussit, ne quis maledicat principi suæ gentis. Respondetur, illud mandatum violari, cum temerè id agitur, vel sui compendij causa, vel cùm ipsa potestas cōtemnitur: quod Elias nō fecit. Tantùm accusauit eius peccatum, quo ad suam functionem spectabat. Et Christus Herodem vulpeculam appellauit: & de ijs qui se volebant interficere, dicebat illos filios diaboli esse. Interest quandoq; permultum gloriæ dei, necnon Ecclesiæ, vt peccata magistratuum arguantur: idque fit citra seditionis ac turbationis crimen. Verùm hac de re satis. Nunc ad Historiam me refero.

An Elias appellans regem turbatorem, legem Ne maledicas Principi, violauerit.

An subditis liceat contra suos Principes insurgere.

In Iud. 3.

12 Partiamur subditos, ita vt eorū alij sint merè priuati, alij verò sic inferiores, vt superior potestas ab illis vtcunque pendeat: quemadmodū apud Lacedæmonios ἔφοροι, & Romæ Tribuni plebis erant. Ij qui tantùm subijciuntur, & priuati omnino censentur, aduersus principes atque dominos suos non debent incitari, vt eos è dignitate seu gradu so deturbent. Duo Apostoli, Petrus & Paulus idem mandarunt, nimirum vt serui dominis obedirent, vtut morosi ac difficiles essent. Gladius prætereà (vt ad Romanos habetur) potestatibus duntaxat est datus: Potestati autem qui resistunt, ordinationi dei resistere dicuntur. Volebat deus, vt Iudæi Nebucad-Næzar obtemperarent: & Zedekiæ regi succensuit, quòd ab eo defecerit. Quin & Ieremias iussu dei monebat, & hortabatur, vt populus pro salute regis Babyloniæ oraret. Dauid quoq; manum suam in Christū Domini extendere noluit, cùm id nullo momēto & magno suo commodo facere potuerit. Iuliani Apostatæ pij milites, pugnando & castrametando ei parebant: nec vnquam (cùm tamen armati essent) in crudelissimum tyrannum ferrum strinxerunt. Phocas occiso Mauritio per summam vim ac iniustitiam, occupauit imperium: Romam ad Gregoriū scripsit, qui ei vt principi & morem gessit, & magnā reuerentiam exhibuit.

13 Alij verò sunt quidem in Repub. loco & dignitate principibus minores: at reipsa potestatem superiorem eligunt, certisque legibus Reipub. præficiunt, vt hodie ab Electoribus Imperij fieri videmus, & fortè in alijs quibusdam regnis idē agitur. Ijs profectò licet, si princeps pactis & promissis nō steterit, eum in ordinem cogere, ac vi adigere, vt conditiones & pacta quæ fuerat pollicitus, compleat, idq; vel armis, cùm aliter fieri non possit. Hoc pacto Romani, Consulem interdum, quem ipsi crearunt, abdicare se coegerunt. Dani suum regem nostra ætate deiecerunt, atque captiuum diutius habuerunt. Polydorus Vergilius tradit, Anglos aliquando suos reges compulisse ad rationem reddendam pecuniæ malè administratæ. Nec ignoramus Tarquinium Superbum, ob nimiam crudelitatem atque arrogantiam, fuisse à Romanis eiectum. Taceo Brutum & Cassium, qui Cæsarem occiderūt: iustène an secus, grauissimorum hominum sententiæ variant. Ego verò dum illorum consilium ad regulam Scripturarum examino, id non probo. Quia Romanam tyrannidem vel Imperium ei non contulerant, sed ipse vi atque potentia vsurparat. Deus autem, vt Daniel testatur, Imperia & regna transfert. Et quamuis fas est tyrannis inuadentibus principatum resistere, cùm tamen obtinuerint atque imperant, priuatorum esse non videtur illos amoliri. Quapropter cùm regnum Iudæorum eiuscemodi esset, vt omnes ibi à rege penderent (non enim à proceribus eligebantur, sed ex successione posteri eius familiæ imperabant, quàm deus præscripserat) ideò in legibus Deuteron. & 1. libro Samuelis in quibus ius regium sancitur, nullis facultas conceditur, vt illos deturbent. Imò aliquando contigit, vt nonnulli eorum perimerentur. Deus autem nusquam legitur cædem eorum approbasse: imò supplicium de homicidijs sumebatur. Quod si deus quandoque voluit reges Iuda exturbare: per Babylonios, Assyrios, & Ægyptios id fecit, nō autem per Iudæos. Vnum tantùm Iehu contra dominū suum armauit: quod vt peculiare fuit, ita non est in exemplum trahendum. Saulem porrò non per Dauidem, sed Palæstinorum manu perdidit. Nec ignoro quàm multa in C. ac. ff. ad legem Iuliam Maiestatis, ea de re sancita fuerint: sed ea breuitati studens, cōsultò prætereo. Et quamuis probè nouerim ab Ethnicis præmia olim constituta τυραννοκτόνοις, attamē ad id respōdeo, qđ pietas & Sacræ literæ suadent. Certè si populo sit fas re-

Polydorus Vergilius.

De Bruto & Cassio.

gno deijcere iniustè imperantes, nulli principes aut reges vsquam tuti erunt. Quamuis enim probè ac sanctè regnant, non tamen populo satisfaciunt. Ac tantùm de quæstione.

De Tyrannide perferenda à pijs hominibus.

In Gen. 34. Tyrannus non est ambigua.

14 Tyrannus à verbo Græco τυραννεῖν dicitur, quod est dominor. & illam vocem quandoq; in bonam, quandoque in malam partem interpretamur: in bonam apud Vergilium,

Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse Tyranni.

Ac in Horatianis Odis libro 3. Acron illud exponens, Latè tyranni: inquit, tyrannum crudelem, potentem & dominum significare. Dum autem rapitur in malam partem, ita definitur, vt sit is qui contra æquum, bonum, ac leges imperat. Hoc verò ab ipso committi potest bifariam, vel iniustè inuadendo, vel malè administrando principatum. Huiusmodi itaque improbum principem, pij homines, quando priuati sunt, & super illo ius non habent, ferant oportet: neque illorum est seditiosè aduersus eum mouere arma. Paulus ait, *Omnis anima potestatibus sublimioribus sit subdita: quæcunque enim sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ, quiq; potestati resistunt iudicium sibi acquirunt.* Atq; ita ratiocinemur, Quæ deus suis auferret alijs medijs ac instrumentis, si per tyrannos auferat, non minus est patienter ferendum: & quis non ferat morbos, grandines & iacturas, cuius generis Iobus passus est, modò sit pius? Adeò enim ista eadem non minus à deo fieri per tyrannos, atque per illa alia, statuendum est.

Tyrannorũ Imperium ferant oportet pij homines.

Obiectio.

15 Verùm dicat hîc quispiam, Si valeat hæc ratio, nunquam licebit quærere magistratus auxilio, vt eripiar ab improbis, si me contra ius & fas afflixerint, quia per illos existimabo deum ita fieri velle.

Solutio.

Sed non est par ratio, quod in hoc casu, Deus legitimam tibi viam patefecit, vt seruatis pietatis conditionibus, magistratus remedium iustè possis obtinere. At aduersus tyrannum nõ habes quod agas, nisi seditionem aut tumultum conspirationémue contra illum excites, aut ipse priuata authoritate interficias, quæ aliena sunt à Sacrarum literarum sententia.

Alia obiectio.

Atqui obijciunt nonnulli, Gedeonem, Simsonem, Iphthâh & huiusmodi sanctos iudices.

Solutio.

Verùm isti, non sua ediderunt facinora priuata authoritate, cùm agerentur spiritu dei: quòd ipse testabatur, cùm magnis miraculis eorũ successus fortunasse legatur.

Christi exemplum.

De Christo potius discamus, quid in his sit agendum, qui soluit didrachmum, & Cæsari reddenda quæ Cæsaris sunt, Herodianis respondit: neque vnquã aliquid mouere aut moliri voluit contra Romanos, qui tyrannicam potestatem in Iudæos absque controuersia exercebant. Cõtra verò Iudas & Theudas, vt libro Antiquitatum decimo octauo tradit Iosephus, cùm tyrannidi Romanorum præ se ferrẽt velle se opponere, habuerunt successus non minus exitiales quàm impios, omnia latrocinijs impleuerũt, armis demùm in semetipsos conuersis. De Machabæis idem statuas, quod iam respondimus de Iudicibus. Nam Leuita qui cadauer suæ concubinæ cæsum in tot partes, ac distributum per tribus Israel misit, atque ideo visus est bellum excitasse, non est quod te moueat. Etenim fuit illud factum accusationis genus: cùm in ea libertate essent Israelitæ, vt regi non parerent, publicè iudicari debuit tantùm facinus, quò publica sententia atque consilio puniretur. Liberandi autem populum suum à tyrannide tres habet deus præcipuas vias, nobis in Sacris literis accuratè descriptas, miracula primùm adhibẽdo & vim supernam, vt in exitu ex Ægypto cõtigit: Interdum contrà regum & principum animos immutando, vt in Cyro & Dario fieri voluit: Nã isti adeò humani & beneuoli redditi sunt in Israelitas, vt illos honorificè domum remiserint amplissimis donatos muneribus. Excitat quandoque Dominus aliquem populo suo seruatorem, qui libertatis sit author, & ad hoc certam vocationem habeat, vt in libris Iudicum sæpè factum legimus. Notabis prætereà fratres Dinę potuisse obijcere, puella læsa à tyranno ad nos pertinet, eius pudicitia est nobis commissa, quare violatorem possumus vlcisci. Verùm cogitare debuerant, illa prius ac magis quàm nobis deo est propria, ad illum pertinet, is vlciscetur, is liberabit: quando nobis ad ista non patet legitima via, feramus vt possumus, & deo negocium quod omnino eius est permittamus. Nec ouis rapi, nec porci perdi possunt, nisi ipse voluerit, nedum à tyrannis imò nec à diabolo, vti ex libro Iob, & Marci Euangelio videre licet.

Tribus modis deus populum suum à tyrannide liberat.

Deo relinquenda erat ultio Dinæ constupratæ.

16 In summa, quia potestates à deo, tyrannis ferenda est. Et Danielis 9. cùm hac de re Propheta cœpisset velle agere, statim dixit, *Egressum est verbum.* Ac sapientia dei apud Solomonem concionatur, *Per me reges regnant:* & ne de legitimis tãtùm dici credas, tyrannorum quoque meminit. Quòd si contendas ibi interpretandum in bonam partem, ne excidat in libro Iobi scriptum esse, *Propter peccata populi regnare hypocritam:* tametsi ille locus aliter posset exponi iuxta Hebraicam veritatem. Christus quoque præsidi Romanorum qui tyrannos in Iudæa agebat, apertè respondit: *Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper.* Cùm itaque sis certus tyrannos quoque deo volente imperare, ita, dum premeris illorum iugo aut iniurijs, ratiocineris: Deus ni hæc me pati vellet, vel sua potestate me hac exemisset iniuria, postquam in illam incidi, vel aduertisset illam, ne in eam incurrerem, vtrunque ei facile factu fuit: verùm vbi neutrum fecit, iam de eius voluntate sum certus, patiar idcircò hanc eius manum. Atque ita certior factus, nil seditiosè in Repub. tentabis vel molieris. Proinde solummodo ad tribunal dei est appellandum, cùm non detur alia superior aut maior potestas, cui tuus tyrannus pareat. Etenim si haberetur, nihil obstaret quin ad illam posses cõfugere, vt Paulus qui à iudicio Hierosolymitano

Deo uolẽte imperant tyrãni.

Ad dei tribunal appellandũ ubi premimur à tyrannide.

no Cæsarem appellauit. Itaque omnes pij hoc sibi persuasum habeant, exauthoratas esse eorum uires ad mouendas in Republ. turbas, eo nomine quòd ui aliquid facere uelint aduersus publicum magistratum, cuiusuis formæ fuerit. Cumque prætexunt uxoris, filiæ, aut sororis, peccatũ, abusum, & alia huius generis, quòd à turpitudine ferro & ui ereptã uelint, semper illud ob oculos habeant, *Non esse facienda mala què bona eueniant.* Quæ potes & facere licet, bona fide præstes: moneas tyrannũ, ores, & alia huiusmodi ne negligas, quæ negocio conducere putaueris, remque Domino diligentissimè commendes.

Cur sic impij et Euangelium oderint tyranni.

17 At modò uidetur tractandum, quare ita concitentur tyranni aduersus pios & Euangelium. Paulus 2. cap. ad Ephesios mundi principem ait ἐνεργεῖν in filijs ἀπειθείας, quemadmodum pij homines agitari dicuntur Spiritu sancto: ex quo loco manifestè elicitur, impios homines esse instrumẽta, quibus diabolus utitur ad suum furorem exequendum. Addas posteà, Diabolo potestatem dari in sanctos, quamuis certis finibus & limitibus repressam ac frænatam, prout magis Domino uisum fuerit suis expedire. Ea re quantũ potest Diabolus furit in his suis membris, ut seruis dei & Euangelio sit impedimento. Deus uerò ideò ista permittit, quò martyrum illustres uictoriæ appareant, & Ecclesia non minus atque mundus habeat suos. Heroas Habes idcircò quo fine aut consilio, deus ista fieri patiatur Diabolum porrò in Euangelium furere nõ est mirum, quando quidem per illud à Christo expoliatur: *Est enim Euãgelium uirtus dei in salutem omni credenti.*

Cur, quomodo, & in quẽ finem tyrannos augeri sinat deus.

18 Restat scrupus, Cur deus tyrannos omninò improbos & malos fortunet, qui ita prosperos habuerunt aliquando successus, ut illorum Regna sæpè in amplissimas Monarchias sint euecta: ut liquet in Romulo, Cyro, Philippo & Alexandro Macedone, qui uiolẽti & iniusti ab historicis quoque Ethnicis produntur. Primò de istis Monarchijs, quomodo creuerint, ista assignabitur causa: Quòd in mundo est quædam connexio inter causas & effecta, ex dei instituto firmiter posita, quæ non facilè mutatur, imò plerunque uidetur locum habere. Qui ergo Principes aut populi illa studia & artes assequuti sunt atque retinuerũt; quæ ditionem & imperium cùm augere tum ampliare ualent, illi hoc obtinuerunt. Modò, ut exẽpli gratia, de Romanis agamus: Illi, ut historiæ perhibent, & Augustinus testatur, potuerunt tantam potestatem sibi parare, quod ea habuerint à quibus produci consueuit. Primò appetitum laudis, non quidem omnino falsæ aut fucatę, quo scilicet iudicibus sanis & iustis se approbarent. Deinde fuerunt pecuniarũ liberales, imò si placet addere, sæpenumero contemptores, gloriæ cupidi: quam tamen gloriam in communem patriam referebant: quam ita amarunt, ut uoluerint diu liberam esse, semper uerò cæterarum dominam. Et Romanorum illa præclara proprietas, à Vergilio decantatur,

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Romanorũ probitas.

19 Non patiebantur se delicijs & uoluptatibus eneruari: neque intenti erant congerendis opibus. Accedebat laborum patientia, & disciplina militaris. Subditos non expilabant, sed protegebant. Histrionibus, scurris, aleæ, meretricibus, aut popinæ pecunias non profundebant. Non dolo, fraudibus, aut ambitu magistratus inibant, sed bonis artibus, unde habuerunt domi industriam & foris iustum imperium. Liberè consulebant, cauentes ne cupiditatibus aut uitijs animum haberent obnoxium Cùm itaque tam præclara studia, uirtutes & facultates haberent, id natura consequebantur, ut alijs facilè imperarent. Talis enim cõnexio & catena in orbe est cõstituta à deo, ut ni ipse prohibeat, ex rebus huiusmodi, illa aut semper aut plerunque cõsequantur. Non tamẽ inficior, in Repub. Romana fuisse item multa uitia, cùm tyrannide patrum plebs non semel coacta sit secedere: quanquam & illis ijsdem temporibus habuerunt quosdam præclaros, industrios ac strenuos uiros, qui huiusmodi uitia temperarunt & correxerunt. Sed posteà adepto Imperio, cùm admodum uitia inualuissent, mole ipsa tanti regni & plebis & nobilium, simul uitia sustinebantur. Sic tanto Imperio quamuis ipsi abutebantur, deus tamen & orbem castigauit, atque puniuit infinita eius flagitia: & Ecclesia testibus, cœlum uerò sanctis mirificè est auctum. Sunt præterea aliæ causæ ut nobis ignotæ, ita iustissimæ, propter quas deus ista sinit euenire. Romanum imperium tandem Ecclesiæ dedit pacem. In Persarum Monarchia populus Israel est restitutus in patriam. Dumque Nabucad-Nezar regnum Chaldæorum obtinuit, dei nomẽ in Gentibus est illustratum & prædicatum. Sub Macedonibus regibus sacra Biblia in linguam Græcam, dum Ptolemæus Aegypto præesset, ex Hebræo sunt conuersa. Et ita semper reperies, re mala Deum optimè nouisse uti.

FINIS.

D. Deo & Patri, regnum, potestas, & gloria in æternum, cum Filio & Spiritu sancto, Amen.

LOCORVM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI OBITER IN HOC AVREO

commentario Locorum communium explicatorum, secundum seriem librorum Biblicorum Elenchus primus.

EXODVS.

LEVITICVS.

NVMERI.

DEVTERONOMIVM.

I. REGVM.

II. REGVM.

PROVERBIA SALOMONIS.

ECCLESIASTES.

LIBER SAPIENTIAE.

ECCLESIASTIC.

ESAIAS.

5. Væ

IEREMIAS.

BARVCH.

EZECHIEL.

MARCVS EVANGEL.

LVCAS EVANGEL.

15. Cum

I. CORINTIOS.

12.u.13. Per

2. CORINTIOR.

AD GALATAS.

AD EPHESIOS.

AD PHILIPPENSES.

AD uOLOSSENSES.

I. THESSALONIcensium.

2. THESSALONIcensium.

I. AD TIMOTHEVM.

1.9. Si

APOCALYPSIS.

FINIS.

ELENCHVS RERVM ET VOCVM OBSERVATIONE DIGNISSIMARVM VTILISSIMVS, SIMVL'QVE NECESSARIVS LECTORI.

A

B

Daniel

Electi

F

Israelitæ-

K

L

Liturgia

Matha-

Nicena

O

Tyran-

prædi-

signo

T

terrena

Tropo

Τῷ ἁγιωτάτῳ θεῷ εἰς αἰῶνα δόξα. Ἀμήν

FINIS.